Hayat
ANSİKLOPEDİSİ

Hayat ANSİKLOPEDİSİ

VI. Cilt

Hayat Yayınları

Umum Neşriyatı İdare Edenler

ŞEVKET RADO

HİKMET FERİDUN ES

Yazı İşleri Sekreterleri

VAHDET GÜLTEKİN

ORHAN Ş. YÜKSEL AZİZE BERGİN

Teknik Sekreterler

SEZAİ SOLELLİ

ESER TUTEL ERDOĞAN SEVGİN

Tıp Bahisleri

Dr. SALÂHATTİN İÇLİ

Hukuk Bahisleri

Prof. HASAN REFİK ERTUĞ

Tarih Bahisleri

T. YILMAZ ÖZTUNA

Coğrafya Bahisleri

METİN TUNCEL

Fizik, Kimya, Teknik Bahisleri:

S. GÜNAY AKARSU BEHZAT AKBULUT

Resim, Şema ve Hartalar

ŞEMSİ GÜNER ORHAN DAR

MİHRİBAN DANIŞMAN

Fotoğraflar

İNAL TENGİZMAN EROL DERNEK

OZAN SAĞDIÇ

Tashih İşleri

ORHAN ŞIPKA

■

Basıldığı yer

Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi
Ofset tablolar ve hartalar: Doğan Kardeş
Yayınları A. Ş. Basımevi

William Shakespeare

Gelip geçmiş en büyük tiyatro yazarlarından biri

William Shakespeare

SHAKESPEARE, William (1564 - 1616), dünyanın en büyük tiyatro yazarlarından biri olan, modern dramın kurucusu sayılan ünlü İngiliz sahne şairidir. Eserleri kadar hayatı ile de yüzyıllardır ilgi çekmiş, canlılığını hiç kaybetmemiştir.

«Shakespeare» adı çeşitli meselelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Yüz yıldan beri, Shakespeare var mıydı? Eserleri gerçekten onun muydu? Bu, yüzyıllardır sürüp giden bir tartışma konusudur. Hayatı hakkında yazılı, sağlam kaynaklara dayanan pek bir bilgi olmayışı, hele eserlerini, sağlığında tam olarak yayınlamamış bulunması, kesin yazılış tarihlerinin bilinemeyişi gibi birçok aksaklıklar, bu belirsiz durumu yaratmıştır. O eserleri, ya Elizabeth devrinin ünlü fikir adamı Francis Bacon'un, ya da daha başka asılzadelerin yazdığı, ancak, bir aktör olan Shakespeare'in adını kullandığı ileri sürülmüşse de, bunlar ispat edilememiştir. Yalnız, Shakepeare'in bir aktör olarak yaşamış olduğu bir gerçektir.

William Shakespeare'in babası çiftçiydi. 1550 sularında Stradford kasabasına gelip yerleşti. Önce bakkallık etti, sonra şehrin belediye başkanlığına kadar yükseldi. Shakespeare'in annesi ise, varlıklı bir ailenin kızıydı. Alenin üçüncü çocuğu olarak 23 nisan günü Stradford-on-Avon'da dünyaya gelen William Shakespeare, ilkin, kasabanın ilkokuluna gittiyse de pek okuyamadı. Babasının dükkânında çalışıyordu. Bir ara kasap çıraklığı yaptığı da söylenir. 18 yaşındayken, 26 yaşındaki bir köylü kızıyla evlendi. 1583'te bir kızları, iki yıl sonra da biri kız, biri oğlan ikiz çocukları oldu. Oğlan, 11 yaşındayken, öldü.

Birkaç yıl sonra Shakespeare, o bölgenin Parlâmento'da temsilcisi olan Sir Thomas Lucy ile, korusunda izinsiz avlanmak yüzünden arası açılınca, ailesini bırakıp kaçtı. 1592'ye kadar ne yaptığı kesin olarak bilinmiyorsa da, aktörlük ettiği sanılıyor. 1593'te Shakespeare imzasiyle «Venüs'le Adonis», 1594'te «Lucrecia'nın Kaçırılışı» adlı şiir kitapları basıldı. Sağlığında kendi adiyle bastırdığı üçüncü eser de «Soneler»dir (1609). Bu şiirler, heyecanlı bir dille, coşkun bir üslûpla, özlü sözlerle, «yakışıklı bir delikanlı ile esmer bir güzel kadın» için yazılmıştır.

Shakespeare, aktörlüğe belki de Leicester Beyi'nin oyuncuları arasında başladı. O zamanlar, tiyatro toplulukları ya kıralın, ya kıraliçenin, ya da saray soylularından birinin koruyuculuğu altında yaşayabilirdi. Kıraliçe Elizabeth, ancak 1574'te, Londra'da tiyatro yapılmasına izin verdi. Halk için ilk tiyatroyu da, marangozken oyunculuğa heves eden James Burbage, Londra varoşlarında 1576'da yaptı. O zamana kadar oyuncular temsillerini han avlularında verirlerdi. Burbage'ın «The Theatre» (Tiyatro) adını verdiği yapıyı sonradan oğulları yıktırdılar, «Globe Theatre» (Dünya Tiyatrosu)nu kurdular. Shakespeare' in de aktör olarak, daha sonra hem yazar, hem ortak olarak katılacağı tiyatronun üstü açıktı, yağışlı havalarda oyun verilemiyordu. Üstü kapalı tiyatrolar daha sonra yapılmıştır.

Shakespeare'in heykeli

1581'de çıkarılan bir kararla oyunların ilk önce saray mensupları önünde oynanmasını şart koştu. Bu sansür yüzünden Shakespeare'in eserleri de önce sarayda seyredildi. Bu arada Shakespeare tarihî eserleriyle bir kısım komedilerini yazdı. 1596'dan sonra da önemli eserlerini verdi. 1600'den sonra ise, hem büyük, hem de karamsar fikirler bulunan eserler yazmaya başladı. Bu devre, onun hayatında en zengin devredir. 1603'te, Elizabeth'in ölümü üzerine tahta geçen I. James, Shakespeare'in de onda bir hissedarı olduğu Globe Tiyatrosu sanatçılarını «Kıralın Oyuncuları» adı altında, kendi koruyuculuğuna aldı. Shakespeare, bu arada epey para da kazanmış, doğduğu şehirde geniş topraklar almıştı. Buna rağmen, ruhi durumundaki değişiklik, büyük trajedilerinde acı, buruk bir şekilde kendini gösterir. Son yıllarını Stradford'da geçirdi, Londra'ya pek seyrek indi. Söylendiğine göre, bir gün sarhoşluk yüzünden hastalandı, çok geçmeden, gene bir 23 nisan günü 52 yaşında öldü.

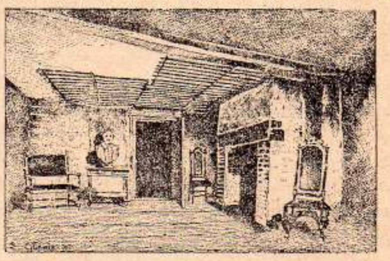
Shakespeare'in Sanatı

Shakespeare'in sanatı, birçok yorumlara uğramıştır. Çünkü eserlerinde hukuk, siyaset, insan ruhu, toplum bilgisi, biyoloji, felsefe üzerine çok geniş bilgilere raslanır. Düşünceleri son derece sağlamdır. Gerek manzum tiyatrolarında, gerek nesirle yazdıklarında, fikirler kadar duygulara da önem verir. Kişilerini birbirinden çok ayrı seçer. Bunları kesin çizgilerle seyircinin önüne koyar. Çağına ait gayet etraflı, kavrayışlı hükümler ileri sürer. Felsefesi, büyük trajediler çağında bile karamsar görünmekle birlikte, daima iyinin tarafını tutar, iyiyi zafere ulaştırır.

Shakespeare, insan ruhunu eşelemekte çok derinlere inmiş bir yazardır. Kişileri, son derece gerçek kişilerdir. Romantik duygularla yaşıyan bu kişiler arasında hasta ruhlara da, coşkun mizaçlara da raslanır. Teknik yönden, klâsik Yunan tiyatrosundan ayrılma, Shakespeare'den önce başlamıştı. Yalnız, Shakespeare, eski devrin ilkelerinden modern dramın kurucusu olacak kadar ayrılmıştır. Ancak son eseri olan «Fırtına»da klâsik tiyatronun «üç birlik» kaidesine dikkat etmiştir.

Başlıca Eserleri

Shakespeare'in başlıca eserleri şunlardır: III. Richard (Sir Laurence Olivier tarafından 1956'da filme çekildi); Yanlışlıklar Komedyası; Veronalı İki Bay; Aşkın Emeği Boşa Gitti; Romeo ile Juliet (Ünlü İngiliz aktörü Leslie Howard'la Norma Shearer tarafından başrolleri oynanarak filme de çekilmiştir. Prokofyev'in ünlü balesinden rejisör Arnchtam da 1954'te filme çekmiştir). Bir Yaz Gecesi Rüyası; Venedikli Tüccar (1918'de İngiliz rejisörü Cecil Hepworth tarafından filme çekilmiştir); Kuru Gürültü; V. Henry (Arthur Rank tarafından başrolü Laurence Olivier'ye oynatılarak 1945'te filme çekildi); Beğendiğiniz Gibi; Julius Caesar, Onikinci Gece; Hamlet (1948'de Sir Laurence Olivier tarafından filme çekilmiştir. Bu eser, 1910-1912 arasında, iki defa da Danimarka'da çevrilmişti); Windsor'un Şen Dulları; Othello (İlkin Buchovetski tarafından Berlin'de 1916'da, sonra 1952'de Orson Welles tarafından olayın geçtiği yerde tabiî dekor ortasında, 1956' da Yukoviç tarafından Haçaduryan'ın müziğiyle filme çeiklmiştir); Kıral Lear; Macbeth (1952'de Orson Welles tarafından, 1957'de Japon rejisörü Kurosava tarafından «Kanlı Taht» adiyle filme çekilmiştir); Antonius'la Kleopatra; VIII. Henry (1933'te Sir Aleksan-

Shakespeare'in Statford'ta doğduğu evin içi (Bugün müzedir).

der Korda tarafından, başrolü Charles Laughton'a oynatılarak filme çekilmiştir).

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen başlıca eserleri:

Antonius ile Kleopatra (S. Korkut, 1944); Atinalı Timon (O. Burian, 1944); Coriolanus (S. Samı Göknil, 1942); Hamlet (İst. Üniv. Ed. Fak. İng. Sem. 1941, 1943; O. Burian 1946, 2. Bası); Hırçın Kız (N. Sevin, 1935); Jül Sezar (M. Ş. Erden, 1930; N. Sevin 1942); Kıral Lir (S. B. Göknil, 1937; İ. Şahinbaş, 1959); Makbet (M. Ş. Erden, 1931; Orhan Burian, 1946; S. Eyüboğlu, 1962), manzum çeviri); Othello (O. Burian 1940); Romeo ile Jüliet (Y. Mardin, 1945; M. Ş. Erden, 1938; Aylâ Günseli, 1939; A. Moran, 1959, manzum); Veronalı İki Centilmen (A. Givda, 1944); Bir Yaz Gecesi Rüyası (M. Ş. Erden, 1945; Asena Dora, 1956).

Hakkındaki eserler. — William Shakespear (Romain Rolland'dan çev. E. Kenber, Dr. Z. Oykut, 1949); Shakespeare Efsanesi (W. Ellis'ten çev. S. Polater, 1946); W. Shakespeare: Hayatı, Sanatı, Eserleri (O. Burian'ın notlarından haz. V. Günyol, 1955); Shakespeare I, M. Urgan, 1960); Shakespeare'de Türkiye, Türkiye'de Shakespeare (A. Kaynardağ, 1960).

SHAW, George Bernard (1856 - 1950)

Bernard Shaw

İrlandalı ünlü bir yazardır. Hicivli, nükteli bir yazar olarak tanınmıştır. Dublin'de doğdu. Babası adliye memuru idi, sonradan zahire tüccarlığına girişti. Annesi müzik dersleri verirdi. Shaw, okulda pek parlak bir öğrenci değildi ama, evinde iyi bir müzik zevki aldı, bilgisini artırdı. Bir yandan da Dublin müzesinde, resim sanatı, sanat tarihi üzerine incelemeler, araştırmalar yapıyordu. 15 yaşına gelince, bir iş adamının yanına memur olarak girdi. Sonra bu işi bırakıp Londra'ya annesinin yanına gitti.

Shaw Londra'da 9 yıl sefaletle pençeleşti. 1879-1883 yılları arasında beş roman yazdı. Hiçbirini yayınlatamadı. 1882'den sonra, iktisat okumaya başladı. İngiltere'deki sosyalist partisinin ilk şekli olan Fabian Derneği'ne girdi. 25 yıl bu dernekte önemli bir rol oynadı, özellikle 1885-1895 arasında, nükteli, hicivli konuşmalariyle en aranan konferansçı oldu. Kapalı salon toplantılarında, açık oturumlarda sosyalizmi anlatan nutuklar veriyordu. Bu arada kitap, sanat, tiyatro üzerinde eleştirmeler de yazıyordu.

Shaw 1892'de ilk piyesi olan «Non Olet»i yazmıştı. 1894'te «Kahramanla Asker» adlı eseri Amerika'da oynanınca adı bütün dünyaya yayıldı. 1898'de zihin yorgunluğundan hastalandı, siyasi faaliyetlerine ara verdi. Aynı yıl İrlandalı şair Charlotte Oayne-Townsend'le evlendi, sakin bir hayat devresine girdi.

Shaw zamanının en ünlü kişileriyle ahbaptı. Herkesi hicvederdi, gene de herkes onu severdi. Son derece zeki, nükteci bir insandı. 1925'te Nobel Edebiyat Armağanı'nı kazandı. Karısını kaybettikten sonra üzüntülü günler geçirdi. Bu arada düşüp oyluk kemiğini kırdı, bu yüzden 94 yaşında St. Lawrence'deki köşkünde öldü.

Bernard Shaw tiyatro, eleştirme, şiir, mektup gibi çeşitli alanlarda pek çok eser vermişti. Bütün dünya onu çağımız İngiliz edebiyatının en kudretli adamı olarak kabul etmiştir. Eserleri arasında 57 piyes vardır, çoğu komedi tarzında yazılmış sosyal hicivlerdir. Bunlardan birkaçı İstanbul ve Ankara Devlet tiyatrolarında da oynanmıştır. En ünlü eserleri şunlardır: Candida (1898); Caesar'la Kleopatra (1912); Methuselah'a Dönüş (1920); Pygmalion (1912).

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen başlıca eserleri:

Amerika'da Bir Konferans (R. Nuri, 1934); Göklerde Futbol (Halikarnas Balıkçısı, 1939); Candida (O. T. Günden, 1942); Androeles ile Aslan (S. Adıyaman, R. Dönmez, 1945); Blancot Posnet'in Sırrı (R. Âdil, 1945); Caesar'la Kleopatra (N. Sevin, 1945); Ermiş Jeanne (S. Korkut, 1945); Milyoner Kadın (G. Givda, 1947); İnsan - Üstüninsan (C. Ş. Karağaçlıgil, 1949).

SHELLEY, Percy Bysshe (1792 - 1822)

Shelley

En büyük İngiliz şairlerinden biridir. Lirizmiyle tanınmıştır. Toprak sahibi bir zenginin oğludur. Çocukluğu refah içinde geçti. O zamanın bütün kibar çocukları gibi o da, yatılı olarak Eton Koleji'nde okudu. İlk iki hikâyesini yazdığı zaman henüz 12 yaşındaydı. 18 yaşında akrabasından biriyle birlikte çalışarak «Serseri Yahudi» şiirini meydana getirdi. Aynı yıl, Oxford Üniversitesi'ne girdiyse de, orada ancak bir yıl tutunabildi, çünkü, serbes düşünüşlü bir gençti. Gene bir arkadaşiyle birlikte «Dinsizliğin Lüzumuna Dair» adında bir broşür yayınlamıştı. Oxford'tan kovuldu. Bunun üzerine tahsil hayatına tövbe eden Shelley, Londra'ya gitti, evlendi.

Shelley gene de serbes fikirlerinden vazgeçemiyordu. Bu yüzden karısiyle de arası açıldı. Şair çoluk çocuğu bir yana bıraktı, yeniden serseri hayata düştü. Bunun sonu, önce karısına dokundu. Kadın, 1816'da kendisini sarnıca atarak canına kıydı. Öte yandan Shelley dinsizliğini ilân ettiği için, mahkeme, çocuklarını ona vermiyordu. Shelley karısının ölümünden iki hafta sonra, başkasiyle evlendi. Sağlığı yerinde değildi. Londra'nın gürültüsünden, dedikodularından kaçmak için İtalya'ya gitti. Pisa yakınlarına yerleşti. Bir gün bir arkadaşını yanına alıp, kayıkla göle açılmıştı. Dönüşte fırtınaya yakalandılar, kayık devrildi. On gün sonra şairin ölüsünü buldular.

Shelley'in en ünlü eseri «Frankenstein» adındaki romandır. Şiirleri, İngiliz çağdaş şiirini geniş ölçüde etkilemiştir.

SICAKLIK

Bir cismin üzerine aldığı ısının değerini belirten bir özelliktir (Bk. Isı). Üzerine ısı alan bir cismin sıcaklığı yükselir; ısı veren cismin sıcaklığı ise düşer.

«Sıcaklık» sözü, günlük hayatta en çok hava için kullanılır. Güneş ışınlarının durumuna göre, taşıdıkları ısı miktarı değiştiği için havanın sıcaklığı da değişir. Biz de bunu vücudumuzda duyarız.

Açık havaya bırakılan bir cisim, çeşitli ısı alışverişleri sonunda havanın sıcaklığına varır. Başka bir ısı verilmez, ya da alınmazsa ortamın sıcaklığında sabit kalır. Biz buna ya «ısınma», ya da «soğuma» deriz. Ocakta kızdırılmış demir ilk önceleri çok sıcaktır. Açık havaya bırakınca, ısısını çevresindeki havaya

BERNARD SHAW'DAN NÜKTELER

SHAW, hazırcevaplığı, ince bir alay taşıyan nükteleriyle, Batı'nın Nasrettin Hocası sayılabilecek kadar geniş bir ün salmıştır. İşte onun sık sık tekrarlanan nüktelerinden birkaçı:

Shaw'u evindeki bir toplantıya çağıran bir kadın, onun şerefine davet ettiği ünlü bir viyolonistin keman konserini dinlettikten sonra, Shaw'a fikrini sordu.

Shaw: «Bana Paderewski'yi hatırlattı» dedi.

Kadıncağız hemen tuzağa düştü:

— «Ama, Paderewski viyolonist değildi ki...»

Shaw, gayet sakin, cevap verdi:

— «Evet, bu da öyle...»

•

Shaw'un tanınmış nüktelerinden biri de, tanınmış bir güzel kadının mektubuna verdiği cevaptır. Shaw'a hayran olan bu güzel kadın, bir gün ona evlenme teklifi yapan bir mektup yollamıştı.

«Benim, ne kadar güzel bir kadın olduğumu biliyorsunuz. Siz de dünyanın en zeki insanısınız. Düşünün, çocuklarımız sizin zekânızı, benim güzelliğimi alırlarsa ne harikulâde bir şey olur!»

Shaw'un cevabı kısa oldu:

«İltifatınıza teşekkürler ederim. Ama, hiç düşündünüz mü, ya aksi olursa?»

•

Genç yazarlardan biri hazırladığı antolojiye Shaw'dan da bir parça alacaktı. Üstada bir mektup göndererek yayın müsaadesi istedi: «Henüz yaşım küçük olduğu için fazla kazanamıyorum. Hak ettiğiniz kadar para veremiyeceğim» dedi. Shaw şu cevabı verdi: «Zararı yok, büyüyünceye kadar beklerim.»

verir. Bu ısı verişi sonunda kendi sıcaklığı da havanın sıcaklığına eşit olur. Bu andan sonra demir artık havaya ısı vermez. Bu olay günlük dilimizde kullandığımız «soğuma» sözcüğü için basit bir örnektir. Aynı şekilde, buzdolabında soğutulmuş bir suyu dışarı çıkardığımızı düşünelim. İlk anda suyun sıcaklığı, havanın sıcaklığından küçüktür. Bundan dolayı, su havadan ısı alır. Suyun sıcaklığı ile havanın sıcaklığı eşit olunca, suyun ısı alması durur. Bu olay da basit bir «ısınma» olayıdır.

Bir cismin sıcaklığını ölçmek için «sıcakölçer» (termometre) adı verilen araçlar kullanılır (Bk. Termometre).

SIÇAN (Bk. FARE)

SIFATLAR

Dilbilgisinde bir ismin nitelik (nasıl olduğu), nicelik (ne kadar olduğu), yer, sıra gibi durumlarını belirtmeye yarıyan kelimeye «sıfat» denir.

Dünyada pek çok ve birbirinden farklı varlıklar vardır. Bu varlıklara ad olan kelimelere «isim» denir. İsimler varlıkları birbirinden ayırmaya yararlar ama, bu varlıkların nasıl, ne kadar, hangi yerde olduklarını yeteri kadar belirtemezler. Bundan dolayı, konuşurken, yazarken meramımızı daha iyi, daha belirli anlatmak için çoğu zaman isimlerin başına onları belirten, niteliyen kelimeler (sıfatlar) getiririz. «Kitap», «çocuk», «hava» birer isimdir. «Faydalı kitap», «güzel çocuk», «soğuk hava», denildiği zaman ise, bu isimler, başlarına gelen sıfatlarla, daha geniş ölçüde bir anlam kazanmış olur.

Sıfat Tamlaması. — Bir isimle sıfattan meydana gelen şekle «sıfat tamlaması» (sıfat takımı) denir.

Sıfatların Çeşitleri

Sıfatlar 1) Niteleme Sıfatları; 2) Belirtme Sıfatları olarak ikiye ayrılır.

Niteleme Sıfatları. — Varlıkların renklerini, biçimlerini, durumlarını gösterir. «Güzel çocuk», «soğuk hava» gibi sıfat takımlarındaki «güzel», «soğuk» kelimeleri niteleme sıfatlarıdır.

Belirtme Sıfatları. — Varlıkların yerlerini, sayılarını bildirerek, bunları sorarak, ya da belli belirsiz bir şekilde göstererek belirten sıfatlardır. Belirtme sıfatları 1) İşaret; 2) Sayı; 3) Belgisiz; 4) Soru sıfatları olarak dört bölüme ayrılırlar:

1. — İşaret Sıfatları: Varlıkların yerlerini işaret ederek belirtirler: «Bu kitap», «şu adam», «o ev» takımlarındaki «bu», «şu», «o» birer işaret sıfatıdır.

2. — Sayı Sıfatları: Varlıkların sayılarını gösterirler. Bunlar da a) Asıl sayı sıfatları; b) Sıra sayı sıfatları; c) Kesir sayı sıfatları; ç) Üleştirme sayı sıfatları olarak dörde ayrılır. Bunlara sırasiyle şu örnekler verilebilir: a) Altı ağaç; b) Birinci at; c) Yarım kilo un; ç) Dörder kutu şeker.

3. — Belgisiz Sıfatlar: Varlıkların sayılarını, yerlerini, durumlarını açık, kesin değil de belli belirsiz anlatan sıfatlardır: «Birkaç kişi, «her hangi bir adam», «bazı hayvanlar», «bir hikâye» gibi sıfat takımlarındaki «birkaç», «her hangi», «bazı», «bir» kelimeleri belgisiz sıfatlardır.

4. — Soru Sıfatları: Varlıkların yerlerini, durumlarını, sayılarını soran, belirtilmesini istiyen sıfatlardır: «Hangi yol?», «kaç kişi?», «nasıl kitap?» örneklerinde görülen «hangi», «kaç», «nasıl» kelimeleri soru sıfatlarıdır.

Türkçenin anlatım özelliklerine göre sıfatlarda daha küçük ölçüde değişik şekiller görülür. Meselâ niteleme sıfatlarında «anlam dereceleri» vardır. Bu hal «derecesizlik»ten başlıyarak «eşitlik», «üstünlük», «enüstünlük», «aşırılık» derecelerine kadar yükselir. Gene nitelik sıfatlarında «yemyeşil», «koskoca», «taptaze» örneklerinde olduğu gibi, anlamı kuvvetlendiren bir «pekiştirme» hali vardır ki bu, Türk dilinin en güzel özelliklerinden biridir. Anlamda bir küçültme, kısma meydana getirmek için «güzelce», «kısacık», «ekşimsi», «sarımtırak» küçültme sıfatları yapmak da bu çeşit bir dil özelliğidir.

«Sarıdan nefret ederim», «yeşilin hasretini çekiyorum» gibi sözlerde görüldüğü üzere, niteleme sıfatları, cümle içinde bazan isim gibi de kullanılır.

SIĞIR

Etinden, sütünden, derisinden, gücünden faydalanılan evcil bir hayvandır. Gevişgetiren memelilerden olan sığırın dişisine «inek», yeni doğmuş erkek yavrusuna «buzağı», dişi yavrusuna «düve», bir yaşına basmış buzağıya «dana», burularak kısırlaştırılmış erkeğine «öküz», burulmuş danaya «tosun», iki buçuk yaşını geçmiş erkeğine de «boğa» denir.

Sığırlar, yeryüzünde, kutuplardan başka hemen her bölgede yaşarlar. Koşum hayvanı olarak da faydalanılması sığırın önemini bir kat daha artırır. Sığır yetiştiriciliği bir ülkenin hayvancılığında en önemli yeri alır.

Sığırların büyüklükleri ırklarına, çeşitlerine göre değişir. Genel olarak, erkekler dişilerden daha iri, daha ağırdır. 1,35 m.'den 2 m.'ye kadar uzunlukta, 150 kilodan 1.000 kiloya kadar ağırlıkta olanları vardır. Gövdesi hacımlı, silindir biçimindedir; kısa, kalın bacakları vardır. Başta ay biçimi iki boynuz bulunur. Bunların içi boştur, kırılınca yerine yenisi gelmez. Hayvan boynuzlariyle kendini korur. Burnu nemlidir, bu nemi sağlamak için sık sık diliyle burnunun üzerini yalar.

Sığır ot yiyerek beslenir. Sığırlara taze ot, saman, kepek, burçak, mısır, yulaf, yeşillik, sebze gibi maddeler verilir. Sığırlarda, ot yiyen öteki hayvanlarda da olduğu gibi, köpek dişi bulunmaz.

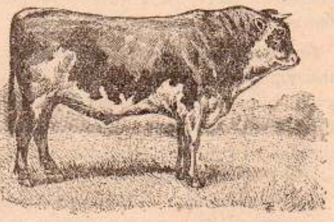
Sığırlar sindirimleri sırasında geviş getirirler (Bk. Gevişgetirenler). Sığırın barsakları ot yiyen her canlınınki gibi, et yiyenlerdekinden çok uzundur. Boyunun 30 katını, yani 50 m.'yi bulur.

Sığırların ayaklarında uçları tırnaklı iki parmak vardır. Öteki parmaklar, kullanılmadığından, evrimleri sırasında körelmiş, hattâ tamamen kaybolmuştur. Dışarıdan bu tırnak ortadan uzunlamasına ikiye ayrılmış büyük bir tırnağa benzer. Ayakları koşmaya elverişliyse de, vücutlarının hantallığı yüzünden hızlı, uzun koşamazlar.

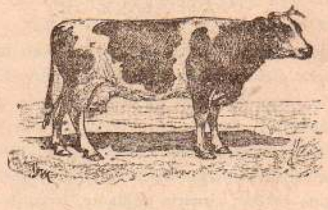
Sığırların, cinslerine göre, başlıca özellikleri şunlardır:

İnek. — Her şeyden önce, bol süt verebilmesi, sağlam doğum yapabilmesi göz önünde bulundurulur. İyi gelişmiş bir ineğin sırtı düz, karnı silindir biçimindedir. Memelerinin geniş, hacımlı olması, memeyi örten deride ince, bol kan damarı bulunması makbul tutulur. Dört meme başının da birbirinden eşit uzaklıkta bulunması memenin iyi geliş-

BAŞLICA SIĞIR CİNSLERİ

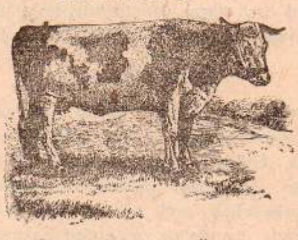
Durham boğası

Holânda ineği

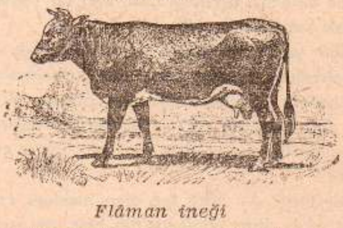
Bozırk boğası

Normandiya ineği

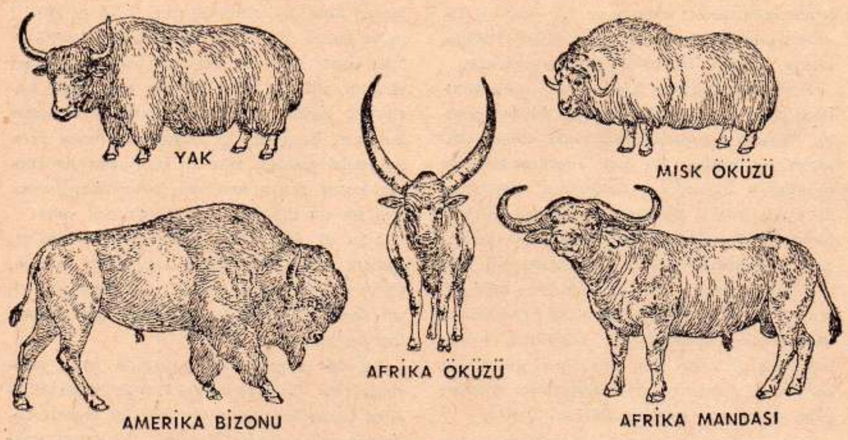

Bretanya ineği

Flâman ineği

SIĞIRIN DEĞİŞİK ÇEŞİTLERİ

miş olduğunu gösterir. Meme torbasının boşken çok buruşuk olması, gerektiği zaman memenin bol sütle dolabileceğini belli eder.

İnekler 2,5 yaşından 10 yaşına kadar doğurabilirler. Gebelikleri 9,5 ay kadar, ortalama 284 gün sürer. Yavrular 4-5 aylık oluncaya kadar ya emzirilir, ya da ana sütü içirilir.

Boğa. — İyi cins bir boğanın silindir biçiminde bir gövdesi, kısa, kalın bacakları olması gerekir. Siyah, kısa boynuzları, tüylü uzun kulakları, canlı bakışları boğaya ayrı bir haşmet verir. Sağlam bir boğanın derisindeki kıllar parlaktır.

Boğalar 2,5 yaşından başlıyarak damızlığa alıştırılırlar. İyi bakımlı, kudretli bir boğa yılda 30-40 ineğe aşım yapabilir. Boğalar 8-9 yaşına kadar damızlık olarak kullanılabilir, sonra yavaş yavaş ağırlaşırlar. Bundan sonra boğalar, erkeklik bezleri burularak, kısırlaştırılır, öküz olarak, çekim işlerinde kullanılır. Erkek buzağılar da, damızlığa ayırmak istenmiyorsa, küçük yaşlarda erkeklik bezleri burularak öküz haline getirilir. Öküzün tarım ve hayvancılıkta önemli yeri vardır.

Boğalar hırçın, zaman zaman tehlikeli hayvanlardır. Bakımları özel bir dikkat ister. Kızgın bir boğa kurtulup başı boş kalınca çok zor zaptedilir. Bunun için, boğaların iki burun deliğinin arasındaki perde küçük yaştayken delinerek buradan demir bir halka geçirilir, buna takılan zincirle bağlanır. İspanya ve yakınlarındaki bölgelerle, Orta ve Güney Amerika'da özel olarak yetiştirilmiş boğalarla boğa güreşleri yapılır (Bk. Boğa Güreşleri).

Sığır Cinsleri

Manda, bizon (yaban öküzü), yak gibi çeşitli hayvanlar sığır cinsindendir. Yalnız, konuşma dilinde, «sığır» deyince, daha çok, etinden, sütünden, gücünden faydalanmak için yetiştirilen, evcil sığır cinsleri anlaşılır. Bu arada, manda da, görünüşü bakımından, inekle öküzden ayrıldığı gibi, ayrı bir hayvan olarak kabul edilir (Bk. Manda).

Sığır yetiştiriciliğinde amaç ya et, ya da süt olduğundan, sığır ırklarının bu bakımlardan geliştirilip ıslah edilmesine çalışılır. Bundan dolayı da çok eski çağlardan beri sığırların ıslahı üzerine, ortaya yeni yeni ırklar çıkmıştır.

Süt İneği. — Sütü bol olan ineklere «süt ineği ırkı» denir. Holânda'nın Friz, Avustralya'nın Montafon, İngiltere'nin Jersey, İsviçre'nin Simental ırkı inekleri, iyi bakım sonunda, yılda 3.000-4.000 litre süt verebilirler.

Kasaplık Sığır. — Et için beslenen sığırlara «kasaplık» denir. Bunlar da özel olarak yetiştirilir. Bu arada, iri, ağır olmaları gözönünde bulundurulur. Kolayca semirmeye elverişli öküzlerin iskelet yapılışları hafif, bacakları kısa, göğüsleri geniş, derileri incedir. Kasaplık olmak üzere yetiştirilen öküzler 6-7 yaşlarında en iyi durumda bulunurlar. Daha çabuk semirtilmek isteniyorsa iş gördürülmez, ahırda yeşil ot, patates kabukları, hamur, şalgam vererek beslenir. İngiliz Durham ırkı bu iş için çok elverişlidir. Sığırlar, ne için beslenirlerse beslensinler, sonunda kesilerek etinden, derisinden faydalanılır.

Türkiye'de Sığırcılık

Yurdumuzda çeşitli ırktan sığır yetiştirilir. En önemlileri şunlardır:

Boz İnek (Plevne Irkı). — Trakya'da, Batı Anadolu'da çok vardır. Kurşunimtırak beyaz olan bu inekler bol süt verirler.

Yerli Kara İnek. — Yozgat, Samsun, Kastamonu, Çankırı, Çorum'la Orta Anadolu illerinde bulunur. Bunların inekleri yılda ancak 500-600 litre kadar süt verirler. Kendi haline bırakılıp iyi bakılmıyanlarda bu miktar daha da azalır. Eti de makbuldür.

Doğu Kırmızı İnek. — Daha çok Kuzey Anadolu ile Kuzeydğou Anadolu bölgelerinde bulunur. Parlak kahverengidir. İnekleri bol süt verir. Kasaplık olarak da beslenir.

Güney Kırmızı İnek (Silifke Irkı). — Akdeniz Bölgesi ile Güney Anadolu Bölgesi'nde, daha çok Çukurova, Hatay, Gaziantep, Urfa illerinde bulunur. Renkleri koyu kahverengidir.

Bütün bu sığır ırkları, genel olarak, küçük cüsselidirler, süt verimleri oldukça azdır. Bunun için, tabiat ve ekonomi şartları gözönünde bulundurularak haralarda, devlet çiftliklerinde dış ülkelerden getirtilen iyi cins sığırlarla yerli sığırlarımızın ıslahına çalışılmaktadır. Başta Karacabey Harası ile Çifteler Harası olmak üzere, büyük aşım merkezlerinde yapılan çalışmalar sonunda iyi sonuçlar elde edilmiştir. Avustralya'dan getirtilen Montafon, İsviçre'den getirtilen İsviçre esmer ırkı boğaları ile yerli ineklerimiz arasında melezlemeler yapılmış, bol süt veren inekler yetiştirilmiştir.

SIĞIRCIK [Çekirge kuşu]

Sığırcık kuşu

Serçeden az iri, uzunca gagalı, siyah küçük bir kuştur. Sonbaharda beyaz benekleri olur. Yavrularının rengi kahverengine çalar.

Sığırcık, çam gibi yaprağını döken ağaçların bulunduğu ormanlarda, korularda, bahçelerde yaşar. Çatılar arasında yuvasını yaptığı da olur. Kuluçka yapabilecek yer bulursa ağaçsız, dağlık yerlerde bile görülür. Göçücü bir kuştur. Böcek, kurtçuk, kabuklu, kabuksuz sümüklüböcek, solucan, meyva, tahıl, küçük bitkiler yer. Solucanları, kurtçukları tutup çıkarmak için gagasını toprağa sokarak karıştırır, gagasını açıp kapatarak yerdeki deliği kolayca genişletir.

«Pembe sığırcık» (su sığırcığı) denen cinsi daha çok çekirge sürülerinin bulunduğu yerlerde yaşar. Bunun için «çekirge kuşu» denilmiştir. «Siyah sığırcık» adı verilen bir cinsi daha vardır.

SIĞIRDİLİ

Sığırdili

Hekimlikte kullanılan bir bitkidir. Yeryüzünün hemen her bölgesinde yetişen çeşitleri vardır. Bir çeşidinin kökündeki k ı r m ı z ı madde boyacılıkta kullanılır. «İtalyan sığırdili» denilen bir çeşidi de bahçelerde, parklarda süs bitkisi olarak yetiştirilir.

Sığırdiligiller. — İkiçeneklilerden bir bitki familyasıdır. Sığırdili, havacıva gibi bitkiler bu familyadandır.

SIĞIRGÖZÜ [Öküzgözü]

Bileşikgillerden papatyaya benzer sarı çiçekler açan bir bitkidir. «Arnika» da denir. Asya'nın, Avrupa'nın ılık bölgelerinde yetişir. Bitkinin bütünü birden hoş kokuludur.

Sığırgözü

Sığırkuyruğu

SIĞIRKUYRUĞU [Aslankuyruğu]

Ballıbabagillerden bir bitkidir. «Yer pırasası» da denir. Avrupa'nın doğusunda, Asya'da yetişir. 12 kadar çeşidi vardır. Bazı çeşit-

lerinin yüksekliği 1 m.'ye yaklaşır. Koyu yeşil yaprakları, üzeri beyaz benekli çiçekleri vardır. Eskiden yaprakları kaynatılır, kuduza karşı ilâç olarak kullanılırdı.

SIKI YÖNETİM [Örfî İdare]

Devlet idaresinde olağanüstü haller rejimidir. Her memlekette, pek eski tarihlerden beri uygulanagelmiştir. 1961 tarihli Anayasamızın 124. maddesinde, ne gibi hallerde sıkı yönetim rejiminin yürürlüğe konulabileceği belirtilmiştir:

«Savaş hali, savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi, ayaklanma olması veya vatan ve Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma (fiilî tecavüz) olduğunu gösterir kesin belirtilerin meydana çıkması sebebiyle... yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya her yerinde sıkı yönetim ilân edilebilir.»

Bakanlar Kurulu'nun bir ayı geçmemek üzera sıkı yönetim ilânına karar verme yetkisi vardır. Bu kararın, hemen Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulması gerekir. Meclis Toplantı halinde değilse, derhal toplantıya çağrıdır. TBMM sıkı yönetim süresini kısaltabileceği gibi, buna ait kararı kaldırabilir de. Sıkı yönetimin, her defasında iki ayı geçmemek şartiyle, uzatılması TBMM'nin kararına bağlıdır.

Sıkı yönetim idaresinin nasıl kurulacağı, nasıl işliyeceği, yetki ve görevlerinin nerelere kadar uzanacağı 22.5.1940 tarihli 3832 sayılı Örfî İdare (Sıkı Yönetim) Kanunu ile belirtilmiştir. Bu kanuna göre her sıkı yönetim bölgesine, kolordu komutanlığı yapmış bir Sıkı Yönetim Komutanı atanır, emrinde lüzumu kadar subay, askerî adlî hâkim ve memur bulunur. Ayrıca, askerî mahkemeler kurulur. Bu mahkemelerde, As. C. M. U. Kanununun, 250-256. maddeleri hariç, seferberliğe ait hükümleri uygulanır.

Sıkı Yönetim idaresi altındaki yerlerde, genel güvenlik ve asayiş sorumluluğu ile zabıtaya ait yetkiler, görevler askerî makamlara geçer. Sıkı Yönetim komutanlığının başlıca yetkileri şunlardır:

a) Meskenleri, kulüp ve dernek binalarını, müştemilâtını, iş yerlerini, kişilerin üst-başlarını gece gündüz aramak, mektup ve telgraf ve diğer müraselâtı açmak, okumak, bulduğu ispat belgelerini zaptetmek, radyo, telefon, telsiz vasıtalarını denetlemek, gerekirse durdurmak,

b) Memleket güvenliğini bozmaktan sabıkalı olanları, emniyet nezareti altındakileri, yersizleri, şüphelileri sıkı yönetim bölgesi dışına çıkarmak,

c) Silâhları, patlayıcı, yanıcı maddeleri aramak, toplamak, teslime çağırmak,

ç) Gazete, kitap ve diğer matbuaların basım ve yayımını, dışarıdan sokulmasını yasaklamak, basımevlerini kapatmak, basına, telgraflara, mektuplara sansür koymak,

d) Kapalı ve açık yerlerdeki toplantıları yasaklamak, derneklerin faaliyetlerini durdurmak,

e) Kahvehane, birahane, meyhane, tiyatro, sinema, bar gibi yerleri kapatmak, ya da açılma-kapanma saatlerini belirtmek,

f) Sıkı Yönetim bölgesine girip çıkmayı kısıtlamak, kayıtlamak,

g) Geceleri dolaşmayı yasaklamak, ya da kısıtlamak,

h) Bakanlar Kurulunca verilen emirleri ve tedbirleri yürütmek.

Sıkı Yönetim Kanununun 11. maddesine göre, savaş halinde, sıkı yönetim ilân edilmemiş olsa bile, dokunulmazlıkların, hürriyetlerin kayıtlanmasına, geri bırakılmasına dair olan hükümler, önceden Bakanlar Kurulunca belirtilen bölgelerde yürütülebilir.

SIKKIM

Hindistan'ın kuzeyinde, Doğu Himalaya Dağları eteklerinde bir racalıktır. Kuzeyde Tibet-Kızıl Çin, batıda Nepal, doğuda da Bhutan'la çevrilidir.

Yüzölçümü: 4.450 km^2

Nüfusu: 137.700

Başkenti: Gangtok

Sıkkım yüksek dağlarla kaplıdr. En alçak yerin, denizden yüksekliği 350 m.'dir. Bu küçük dağlık ülkenin halkı daha çok hayvancılıkla, tarımla geçinir. Kuzeyde Himalaya eteklerindeki zengin bakır madenleri yeni yeni işletilmektedir. Bu madenin, ülkenin ekonomik gelişmesinde etkisi olacaktır.

Sıkkım, XVI. yüzyıladn beri yarı bağımsız bir racalıktır. Devlet başkanı bugün de Raca-Prenstir. İdari bakımdan serbes olan Sıkkım'ın dış işlerini, savunmasını Hindistan yönetir. 1949'da yapılan Delhi Antlaşması ile Sıkkım devletinin yabancı ülkelerle bağlarını da Hindistan sağlamaktadır.

SINDIRGI

Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara bölümünde Balıkesir iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Kütahya'nın Simav, güneyde Manisa'nın Demirci, Gördes ve Akhisar, batıda aynı ilin Kırkağaç, kuzeyde Balıkesir'in Bigadiç, kuzeydoğuda Dursunbey ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Düvertepe ve Gölcük adında 2 bucağı, 67 köyü vardır. Yüzölçümü: 1.733 km^2

Nüfusu: 43.447 (1960 sayımı)

Sındırgı ilçesinin kuzeydoğu ve doğu kesimleri oldukça dağlıktır. Batı kesiminde ise Simav Çayı çevresinde gelişen düzlükler bulunur. Güneyde çamlarla kaplı dağlık alan üzerindeki Sındırgı Beli (725 m.), Balıkesir - Manisa il sınırının geçtiği noktadır. İklim ılımandır. Yazlar kurak geçer. En önemli akarsu Simav Çayı'dır. İlçenin başlıca ürünleri tahılla tütündür.

Kasaba. — İlçe merkezi Sındırgı kasabası, Balıkesir - Bigadiç - Akhisar yolu üzerinde, deniz yüzeyinden 230 m. yükseklikte kurulmuştur. Kasabaya Balıkesir doğrultusundan, iki yanı çınarlı yeşil bir cadde ile girilir. Başlıca binalar, ticaret yerleri bu cadde üzerindedir. Cadde ileride dörtyol ağzına varır. Buradan batıya giden yol İzmir yoludur. 4 mahalleden meydana gelen kasabanın nüfusu 5.000'in üstündedir (1960 sayımı: 5.077).

SINIFLAMA [Bölümleme]

Bilimlerde, incelenen konuların, ortak özelliklerine göre bölümlere ayrılmasına «sınıflama» (bölümleme) denir.

Bilimler çoğalmaya, çeşitli dallar kazanmaya başlayınca bilginler bunları konularına göre bölümlere ayırmayı düşündüler. Hele son iki yüzyıldan beri sınıflamaya büyük önem verilmiş, bilimler daha küçük dallara bölünmüştür (Bk. Felsefe: Bilimlerin sınıflandırılması).

Bilimlerin genel sınıflamasını bir yana bırakacak olursak, sınıflamadan en çok biyolojide, o da, bitkiler âlemiyle hayvanlar âleminin daha küçük dallara bölünmesinde faydalanılıyor. Bu arada, «sınıf» sözü de hayvanlarla bitkilerin sınıflamasında belirli sıralardan birinin adıdır (Bk. Familya).

SIRACA

Vücudumuzdaki lenf (akkan) boğumlarının süreğen iltihabıdır. En çok boyunda görülür. Başlangıçta, lenf boğumları şişer. Sonradan bu şişler deşilerek içinden irin akmaya başlar.

Lenf, vücudumuzda, kan damarlarından ayrı damarlar içinde dolaşan bir sıvıdır. Bu sıvı, kanın plâzmasından gelir, içinde akyuvarlar bulunur (Bk. Lenf).

«Lenf boğumları», bu damarların meydana getirdikleri boğumcuklardır. Aşağı yukarı bir nohut büyüklüğünde olan bu boğumlar vücudumuzun mikroplara karşı birer kalesidir: Orada çoğalan akyuvarlar, vücuda giren mikroplara karşı koyarlar.

Adenit. — Bazı durumlarda, mikroplar lenf boğumlarında yankılara (iltihaplara) yol açarlar. Buna «adenit» denir.

Vücut bu yankıları kısa zamanda söndüremezse bunlar uzayıp gider, süreğen (müzmin) bir hal alır. İçlerinde çok miktarda irin (cerahat) toplanır. En sonunda, boğumlar derinin üstüne kadar çıkar, burada kendiliğinden deşilip irin dışarı akar.

Tedavi. — Sıraca, çeşitli mikropların yol açtığı iltihaplardan ileri geldiğine göre, tedavisi de bu mikroplara karşı kullanılan ilâçlarla yapılır. Böylece, adenite yol açan mikroplar ortadan kaldırılınca, yankı odakları da kurutulmuş, sıracanın önü alınmış olur.

SIRACAOTU

Sıraacotu

Bazı çeşitlerinin kökleri hekimlikte kullanılan bir bitkidir. Pek çoğu Kuzey Yarıküresi'nde yetişen 14 kadar çeşidi vardır.

Sıracaotu ikiçenekli bitkilerdendir. Gövdesinin kesiti dörtköşedir, karşılıklı yaprakları vardır. Kapsül biçiminde meyvalar verir. Bir çeşidinin sapı toprak altında uzar. Eskiden, başta uyuz olmak üzere, bazı deri hastalıklarına karşı bu kökten ilâç elde etmekte faydalanılırdı. Başka bir çeşidi de evcil hayvanların uyuzunu gidermekte kullanılır.

Sıracagiller. — İkiçeneklilerden bir bitki familyasıdır. Bu familyaya giren bitkilerin başlıcaları sıracaotu ile bitotudur.

SIRPLAR

İslâv ırkının bir koludur (Bk. İslâvlar). Büyük Göç sırasında, İslâvlar'la birlikte, önce Rusya ovalarına, daha sonra Lehistan'a, VII. yüzyıl içinde de Moravya'ya yerleştiler. Bu bölgede de az kalan Sırplar, kendileriyle

aynı soydan olan Slovenler'i, Hırvatlar'ı da sürükliyerek, Balkan Yarımadası'na indiler, aşağı yukarı bugün de yaşadıkları topraklara yerleştiler (Bk. Yugoslavya).

Sırtlan, leş yiyerek beslenen çirkin görünüşlü pis bir hayvandır.

SIRTLAN

Etobur memelilerden kurt büyüklüğünde bir hayvandır. Başta Afrika olmak üzere Eski Dünya'nın sıcak, hattâ ılık bölgelerinde yaşar. Üzeri siyah benekli külrengi sırtı, kıllı postu vardır. Arka ayakları ön ayaklarından kısa olduğundan gövdesi arkaya doğru eğik durur. Bundan dolayı iyi koşamaz. Ensesinde başından sırtına doğru uzanan sert, kısa bir yelesi vardır. Ayaklarında, uçları sivri tırnaklı, dörder parmak bulunur. Bunlar kedide olduğu gibi kapanıp parmakların arasında gizlenemez. Dişleri köpeklerinki gibi keskindir, sırtlanlar böylece kemikleri bile kolayca yiyebilirler.

Sırtlan korkak bir hayvandır, daha çok leş yiyerek geçinir. Tek başına olunca, insanlara çok ender saldırır. Sürü halinde daha saldırgan olurlar. Gündüzleri mağaralarda gizlenir, geceleri köylere yaklaşarak leş arar. Mezarlardan ölüleri çıkarıp yediği de olur. Daha çok başka hayvanların artıklariyle geçinir. Dişisi yılda üç yavru doğurur.

Sırtlanın benekli cinsinden başka bir de çizgili cinsi vardır. Yakalanıp kafeste beslenebilirse de çok pis kokması yüzünden hayvanat bahçelerinin çoğu bu hayvana yer vermez.

SITMA

Titreme, ateş, ter nöbetleriyle kendini gösteren, bakılmazsa insanı ölüme kadar sürükliyen bir hastalıktır. «Malerya» da denir. İnsandan insana, «anofel» denilen sivrisineğin sokmasiyle bulaşır.

Sıtma, yeryüzünde çok eski çağlardan beri bilinen bir hastalıktır. Mikrobu bulunmadan önce, topraktan çıkan birtakım zehirli maddelerin havaya karışarak sıtmaya yol açtığı sanılmış, bundan dolayı «kötü hava» anlamına «malaria» (malarya) denilmiştir. 1880 yılında Fransız doktoru Charles Laveran (1845-1922) Cezayir'deki çalışmaları sonunda, sıtmanın mikrobunu buldu.

Sıtma mikrobunun üç ayrı çeşidi vardır. Bunlara göre, hastalığın gelişmesi de ayrı ayrı olur. Bu arada, bazı sıtma nöbetleri her gün, bazısı iki günde bir, bazı da dört günde bir gelir.

Ayrıca, sıtma mikroplarının iki türlü üreyişi vardır: Eşeysiz (erkeksiz-dişisiz) üreyiş; eşeyli (erkekli-dişili) üreyiş. Birinci çeşit üreyiş insanların vücudunda, ikinci çeşit üreyiş ise sivrisineklerin vücudunda olur. Eşeysiz üreyiş mikrobun yalnız parçalanmasiyle olduğu için, hastalık çok kısa sürer. Anofel cinsi sivrisineğin vücudunda olan eşeyli üreme sonunda sıtma mikrobu daha uzun bir yaşama kuvveti kazanır. Bunlar, sivrisineklerin soktuğu insanların vücuduna geçerler, kanlarına karışarak hastalığı meydana getirirler.

Belirtileri. — Sıtma mikrobunu alan bir kimsede, 12-15 gün sonra, hastalık birdenbire, şiddetli titremelerle başlar. Başta, belde, karında ağrılar olur, hasta kusar, ateşi 39-40°'yi bulur. Titreme bir saat kadar sürdükten sonra durur, bu sefer vücuda üşüme yerine ateş basar, hastanın yüzü, gözleri kızarır. Bir süre sonra bol ter döker, nöbet geçer.

Sıtma nöbetlerinin daha hafif, ya da daha ağır geçen şekilleri de vardır. Bu arada sürekli ateş yapan, şiddetli sürgün (ishal)lerle kolerayı, dizanteriyi andıran şekilleri de görülür.

Tedavi. — Sıtmanın en etkili ilâcı kinindir. Kinin esası üzerine birçok sıtma ilâçları yapılmıştır. Hastaya verilecek kinin miktarını hekim tâyin etmelidir. Nöbet sırasında hastaya, kaba etinden bir ampul kinin şırınga ederek ateşi düşürmek yoluna gidenler varsa da, bu yanlış bir yoldur. Sıtma ancak ağızdan alınacak ilâçla iyi edilebilir. Hasta kendini bilmez bir durumda ise, ya da şiddetli kusmalar yüzünden ilâcı ağızdan alamıyacak halde ise, ancak o zaman iğne yoluna gidilebilir.

Öte yandan, kinine karşı dayanıklı sıtma mikropları da vardır. Bu gibi durumlarda hastaya daha başka ilâçlar verilir. Ayrıca, sürekli sıtmadan dolayı zayıf düşmüş hastalar birtakım demirli ilâçlarla, karaciğer hulâsalariyle de kuvvetlendirilir.

Sıtma yeryüzünde eskiden çok yaygın bir hastalıktı. Bugün, ileri ülkelerde, bataklıkların kurutulması, böylece, sivrisineklerin üremesinin önüne geçilmesi sayesinde, sıtma da yaygın bir hastalık olmaktan çıkmıştır. Bununla birlikte, devletler gene de sıtma ile savaşa büyük önem verirler. Bu arada, üstü açık su birikintilerine «saprol» gibi ilâçlar, ya da mazot dökülerek sivrisineklerin buralarda üremeleri önlenir (Bk. Sivrisinek).

Bibliyografya. — Bu konudaki Türkçe eserlerin başlıcaları:

Sıtmanın Sinir Sisteminde Yaptığı Bozukluklar (Dr. İ. Ş. Aksel, 1944); Sıtma: Tarihçe, Parazitoloji, Klinik Tedavi, Mücadele Usulleri (Dr. E. Akıncı, Dr. F. Peksimetçioğlu, 1953); Sıtma (Dr. H. Dilevurgun, 1948); Sıtma (Dr. A. Ünalan, 4. baskı, 1946); Sıtma (Dr. R. A. Pek, 1945); Sıtma (Dr. M. Sayan, Dr. M. C. Erman, 1945).

SIVAS: Tarım ve Madencilikte Zengin Bir İç Anadolu İlimiz

SIVAS, büyük bir kesimi İç Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Kızılırmak bölümünde bulunan bir ilimizdir. Kuzeyde kalan kesimleri Karadeniz Bölgesi, güneydoğu ile güneyde kalan bazı kesimleri de Doğu Anadolu Bölgesi sınırları içinde kalır.

Sıvas ilinin çevresini doğuda Erzincan, güneydoğuda Malatya, güneyde Maraş, güneybatıda Kayseri, batıda Yozgat, kuzeyde Tokat, Ordu ve Giresun illeri çevirir. Merkez ilçesinden başka 11 ilçesi daha vardır: Divriği, Gemerek, Gürün, Hafik, İmranlı, Kangal, Koyulhisar, Suşehri, Şarkışla, Yıldızeli, Zara. Bunlara bağlı bucak sayısı 44, köy sayısı ise 1.279'dur.

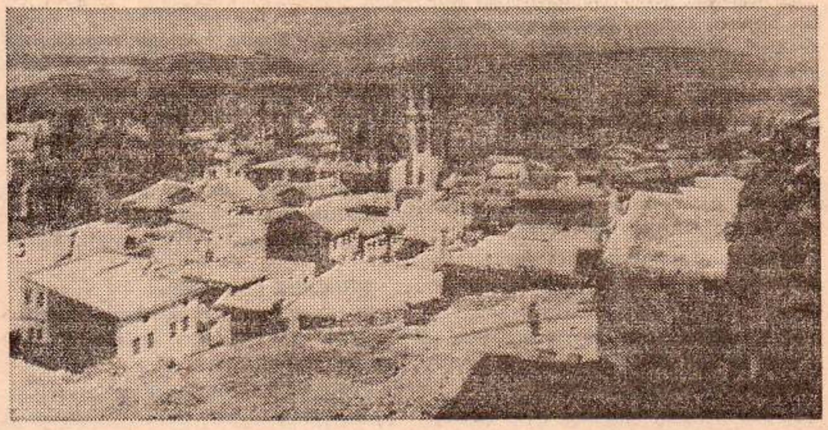
Yüzölçümü: 28.488 km²

Nüfusu: 674.452 (1960 sayımı)

Nüfus yoğunluğu: Km²'ye 24 kişi

Yüzey Şekilleri. — Sıvas ili, Türkiye'nin engebesi kuvvetli köşelerinden biridir. İlin kuzeyinde Kelkit Irmağı ile Kızılırmak arasında dağlar uzanır. Bunlardan en doğudaki Köse Dağı'nın yüksekliği 3.500 m.'yi aşar. Daha batıdaki dağların yüksekliği 3.000 m.'nin altındadır: Tekeli Dağı (2.621 m.), Asmalı Dağı (2.406 m.), Dumanlıdağ (2.374 m.), Yıldız Dağı (2.537 m.). İlin Kızılırmak nehrinin güneyinde kalan kesimindeki dağlar kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanırlar. Bunların en önemlileri Gürlevik Dağı (2.676 m.), Tecer Dağı (2.217 m.)dir.

İlin kuzey ve güneyinde uzanan bu sıra dağ-

Sıvas'ın dış mahallelerinden bir görünüş. Ortada Gökmedrese.

lar arasında birtakım yüksek düzlükler, yaylalar, yer yer ovalar uzanır. En kuzeydeki çukur alan, doğu-batı doğrultulu Kelkit oluğudur. Daha güneyde Kızılırmak'ın iki yanında türlü genişlikte yaylalar halinde uzanan bir sıra dalgalı düzlükler bulunur. Bunların en önemlilerinden birisi Sıvas şehrinin kuzeyindeki Meraküm Yaylası'dır.

Iklim. — Sıvas'ta yazlar sıcak, kurak, kışlar soğuk, karlı geçer, uzun sürer. Yazla kış arasında önemli sıcaklık farkı olduğu gibi, gece ile gündüz arasındaki sıcaklık farkları da büyüktür. Sıvas şehrine ait yıllık yağış tutarı 450 mm. kadardır. Kuzey ve güneydeki yüksek yaylalarda, dağlık alanlarda bu miktar daha da artar. Çok vakit kasım ayında kar yağmaya başlar. Bazı yıllarda karlı mevsimin nisan sonuna kadar altı ay sürdüğü de görülür.

Akarsular. — İlin kuzeyinden Yeşilırmak'ın büyük kolu olan Kelkit Çayı geçer. Yeşilırmak'ın ana kolu olan Tozanlı Çayı'nın kaynakları Sıvas ili sınırları içindedir. İlin en önemli akarsuyu, Zara'nın doğusundaki Kızıldağ'dan doğan Kızılırmak'tır. Sıvas ili içinde 300 km.'lik bir uzunluk meydana getiren bu nehir, her iki yanından Haramidere, Koçdere, Mısmıl Irmağı, Tavra Suyu, Yıldız Irmağı, Kalın Irmağı, Göksu, Tecer Irmağı gibi kollar alır. Fırat'a karışan akarsulardan olan Çaltı ile Tohma suları, Seyhan nehrinin esas kolu olan Samantı'nın kaynakları da Sıvas ili sınırları içindedir.

Bitki Örtüsü. — Sıvas ilinde ormanlar pek az yer kaplar. Ormanlara dağ yamaçlarında, kuytu yerlerde, ilin kuzey çevrelerinde raslanır. Ormanlar en geniş olarak Zara'nın kuzeyindeki Şerefiye çevresinde, Hafik ve Yıldızeli çevrelerinde bulunur.

Ekonomi. — Sıvas ili topraklarında bol miktarda buğday, arpa ekilir, geniş ölçüde küçükbaş hayvan beslenir. Sebze ancak sulanabilen kuytu yerlerde yetiştirilir. Bunlar arasında da yumrusunu toprak içinde büyüten sebzeler başta gelir. Sebzelikler gibi bağlarla meyva alanları da az yer tutar. Bağların en çok bulunduğu yerler Gürün, Divriği ile kuzey çevreleridir.

Sıvas ili topraklarında çeşitli madenler bulunur. Bunlar arasında en önemlileri Divriği ilçesinde, Karabük Demir-Çelik Endüstrisini besliyen demir cevheri ile Gemerek ilçesindeki linyit yataklarıdır.

SIVAS KONGRESİ

SIVAS Kongresi, Türk Millî Kurtuluş tarihinde çok önemli yeri olan bir olaydır. Atatürk'ün 19 mayıs 1919'da Samsun'a ayak basmasiyle başlıyan millî mukavemet hareketleri büyük kurtarıcının çevresinde, Sıvas Kongresi'nde alınan kararlarla, tam bir bütün olarak birleşmiştir.

Atatürk Samsun'a çok güç şartlar içinde ayak basmıştı. Ordusu dağıtılan, toprakları işgal edilen Türk milleti, yaşamak için ölümü göze almak zorundaydı. Milletin bu büyük emelini zorlu bir çarpışma gücü halinde gerçekleştirmek istiyen Atatürk, ilk önce Erzurum, sonra da Sıvas'ta birer kongre topladı. Erzurum ve Sıvas kongrelerinin kesin amacının ne olduğunu Atatürk şu sözleriyle açıklar:

«... *Bu vaziyet karşısında bir tek karar vardı. O da, hâkimiyet-i milliyeye müstenit, bilâkaydüşart müstakil yeni bir Türk Devleti tesis etmek!» (Nutuk)*

Erzurum Kongresi, Atatürk'ün bu açık ve kesin düşüncelerinin ışığı altında 23 temmuz 1919'da toplandı. 14 gün süren görüşmelerden sonra, millî sınırlar içinde yurdun bölünmez bir bütün olduğu, ayrıca, hiçbir himaye sisteminin kabul edilemiyeceği açıklandı. 7 ağustos 1919'da dağılan Erzurum Kongresi Sivas'ta büyük bir kongre toplanmasına karar vererek, Atatürk'le arkadaşlarını bu kongreye «heyet-i temsiliye» üyesi seçti.

Atatürk, 2 eylûl 1919'da Sıvas'a vardı. Kongre, 4 eylûl perşembe günü saat 14'te lisenin toplantı salonunda açıldı. Görüşmelerde en çok «himaye» ve «manda» fikri üzerinde duruluyordu. Üyelerin çoğunluğu bu fikre kaymıştı. Atatürk ateşli bir konuşma yaparak bu yanlış düşünceyi kafalardan silip attı. Kongre, yurdun bölünmezliğini, bağımsızlığını kabul ettikten sonra, Erzurum Kongresi'nde alınan kararları görüştü, yeni kararlar aldı.

Sıvas Kongresi yurdun bölünmezliğini kabul, «manda» fikrini kesin olarak reddediyordu. Türk kurtuluş tarihinin önemli bir bölümü sayılan bu kongrede alınan kararlar şunlardır:

Kongrenin Kararları

1. — Türk anayurdu parçalanmaz bir bütündür, hiçbir sebeple bunların ayrılması, işgali kabul edilemez.

2. — İstiklâlimizin temini için «Kuvva-yi Millî'yi» teşkil ve millî iradeyi hâkim kılmak katî esastır.

3. — Türkiye'nin her hangi bir parçası işgal edilirse birlikte müdafaa ve mukavemet edilecektir.

4. — Aynı vatan içinde yaşadığımız azınlıklara, siyasi ve içtimai düzenimizi bozacak imtiyazlar verilmiyecektir.

5. — Memleketimize karşı istilâ emelleri beslemiyen her hangi bir yabancı devletin iktisadi yardımı memnuniyetle kabul edilecektir. Adaletli bir barışın yapılmasını Türk milleti bir gaye olarak benimsemektedir.

6. — Milletimizin içinde bulunduğu durumdan kurtulması için bir Millî Meclisin derhal toplanması lâzımdır. Milletin mukadderatı, bu Millet Meclisi'nin eline bırakılacaktır.

7. — Millî vicdandan doğan bütün millî cemiyetler birleştirilerek «Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Cemiyeti» adı altında birleştirilmiştir.

8. — Kongrenin seçtiği Temsilciler Heyeti, bütün millî hareketleri ve teşkilâtı idare edecektir.

Sıvas Şehri

Önemli yol kavuşağı şehirlerimizden biri olan Sıvas, Türkiye'nin 10, İç Anadolu bölgesinin 5. büyük şehridir. Nüfusu 95.000'e yakındır (1960 sayımı: 93.849).

Şehrin ortasından Tavra Suyu, doğu ucundan da Mısmıl Irmağı geçer. Kızılırmak ise 4-5 km. güneyinden akar. Deniz yüzeyinden 1.275 m. yükseklikte kurulmuş olan bu şehirde modern binalar, geniş yollar vardır. İstasyonla Vilâyet Konağı arasında uzanan, iki yanı ağaçlı 910 m. uzunluğundaki İsmet Paşa Caddesi bu geniş caddelerden biridir. 400 m. uzunluğunda olan ve Hükümet Alanı'ndan güneye doğru uzanan Cumhuriyet Caddesi'nin iki yanında başlıca ticaret yerleri sıralanmıştır. Şehrin en işlek caddesidir.

Şehirde birtakım parklar da yapılmıştır ki bunların en önemlileri 4 Eylûl Parkı, Kale Parkı ve Etem Bey Parkı'dır.

Sıvas'ta endüstri tesislerinin en önemlileri Sıvas Cer Atelyesi ile şehrin 10 km. batısında bulunan Çimento Fabrikası'dır.

Tarihte Sıvas

Sıvas şehri İlkçağdan beri önemli bir yerleşme merkeziydi. Asıl şöhreti Selçuklu Türkleri zamanına raslar. Sıvas 1399'da Osmanlı hâkimiyeti altına girdi. Daha sonra Timur tarafından kuşatıldı, Timur ordusu şehri tamamen yağma etti.

Yakın tarihimizde, Sıvas'ın önemi Kurtuluş Savaşı'mızın başladığı yer olmasından ileri gelir. Tarihî Sıvas Kongresi 4 eylûl 1919'da bugünkü lise binasında toplanmıştı.

Sıvas Kalesi. — Romalılar'dan önce Sıvas'ın bulunduğu yerde Kabira adında bir kale vardı. Bu eski Sıvas kalesi, «Aşağıkale», «Yukarıkale» olmak üzere, iki kısımdı. Bunları kimin, ne zaman yaptırdığı belli değildir. Yalnız Bizans imparatoru Justinianus tarafından onarıldığı biliniyor. Daha sonraları Danişmentliler'den Danişment Gazi, kalenin burçlarını komutanları arasında pay ederek kısa zamanda onarttı. Üçüncü büyük onarmayı da Selçuklu hükümdarı I. Alâettin Keykubat yaptırmıştır. Bundan sonra Kadı Burhanettin de kaleyi onartarak Timur'a karşı hazırlamışsa da, Timur gelmeden ölmüştür. Kale daha sonraki devirlerde yüzüstü bırakılmış, harap olmuştur. Bugün ancak bazı kesimlerde yıkıntılar görülmektedir.

Bibliyografya. — Bu konudaki başlıca eserler:

Sıvas Tarihi (R. Demirören, 1959); Sıvas Rehberi (K. Erdil, 1958); Sıvas Darüşşifası, 614/1217 (S. Çetintaş, 1953); Sıvas Folkloru (V. C. Aşkun, 1940, 43); Sıvas Kongresi (V. C. Aşkun, 1945); Sıvas Şairleri (V. C. Aşkun, 1948); Sıvas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar (Dr. A. Caferoğlu, 1944); Sıvas'ta Rahatoğulları Darürrahası (Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, 1942); Sıvas (A. C., 1932); Sıvas Çermikleri (Dr. A. S. Ünver, C. İsmail, 1934); Sıvas Halk Şairleri Bayramı (A. K. Tecer, 1932); Sıvas vilâyetinin Miosen Devrine Ait Faunası (Dr. V. Stchepinsky, 1939); Sıvas'ta Birinci Keykâvus Hastanesi, 614/1217 (Dr. A. S. Ünver, 1938); Sıvas Folkloru (V. C. Aşkun C. I, 1941; Cilt II, 1943); Sıvas Şairleri (V. C. Aşkun, 1948).

SIVASLI

Ege Bölgesi'nin İçbatı Anadolu bölümünde Uşak iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Afyon'un Sandıklı, güneyde Denizli'nin Çivril ve Uşak'ın Karahallı, batıda aynı ilin Ulubey ve merkez, kuzeyde Banaz ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 22 köyü vardır.

Yüzölçümü: 450 km²

Nüfusu: 18.216 (1960 sayımı)

Sıvaslı ilçesinin doğu kesiminde, ormanlarla kaplı Burgaz Dağı, 1.574 rakımlı Çatmalıdağ gibi engebeli alanlar bulunur. Batısı ile güneybatısı geniş bir ova halindedir, bu ovanın ortasından Banaz Çayı geçer.

İlçede kışlar sert, soğuk geçer. En önemli akarsu Büyük Menderes nehrinin kollarından olan Banaz Çayı'dır. Bu çaya dökülen küçük dereler arasında en önemlileri de Kuruçay'la Değirmendere'dir. İlçe ekonomisi, genel olarak, tarım ve hayvancılıkla birlikte ormancılığa dayanır.

Kasaba. — İlçe merkezi Sıvaslı kasabası, Burgaz Dağı'nın batı eteğinde, batıya bakan bir yamaç üzerinde kurulmuştur. Uşak şehrine uzaklığı 35 km.'dir. Uşak'tan gelen bu yol daha güneye doğru da giderek 25 km. güneyde Çivril'e varır. 3 mahalleden ibaret olan ilçenin nüfusu 4.000'e yakındır (1960 sayımı: 3.745).

SIVI

Cisimlerin üç halinden biridir. Tabiatta cisimler, «katı», «sıvı», «gaz» olmak üzere, üç halde bulunurlar. Normal sıcaklıkta bazı cisimler katı haldedir: Demir, tahta, cam... gibi. Hava, havagazı, duman gibi bazı cisimler de gaz haldedir. Buna karşılık normal sıcaklıkta sıvı halde bulunan cisimler de vardır. Bunların en başında su gelir. Cıva da, maden olduğu halde, normal sıcaklıkta sıvı halindedir.

Her cisim üç halde de bulunabilir. Bunun en belirli örneğini suda görebiliriz. Sıfır derecenin altındaki sıcaklıklarda su buz tutar; yani katı halindedir. Sıfır derecenin üstünde sıvı haline gelir. Suyu daha da ısıtarak 100 derecenin üstüne çıkarırsak buharlaşır; yani gaz haline geçer.

Sıvı halindeki cisimlerin en belirli özelliği, içinde bulundukları kabın biçimini almalarıdır. Bundan başka her sıvının havaya bakan yüzeyi yataydır. Bir kaba su koyduğumuzu düşünelim. Su içine konduğu kabın biçimini alacak, bir de «serbes yüzey» yaratacaktır. Bu serbes yüzey yatay olur.

Sıvılar, kendilerine dokunan her yüzeye bir basınç uygularlar. Derine indikçe sıvının basıncı artar. Bu yüzden, denizlerin dibinde, denizaltılar büyük basınçlara uğrar. Denizaltıların yapılması sırasında suyun basıncı önemle hesaplanmalıdır. Denizaltı, hesaplanan derinlikten aşağı inerse, suyun basıncı artacağı için parçalanabilir.

Sıvıların hareket ve denge konuları mekanik biliminin büyük bir koludur. Denge durumundaki sıvıları inceliyen kola «hidrostatik», hareket durumundaki sıvıları inceliyen kola da «hidrodinamik» adı verilir. Bu iki bilim kolunun gelişmesi sonunda bugün teknikte sıvılar çok geniş bir kullanılma alanına kavuşmuşlardır. Sıvıların kinetik ve potansiyel enerjileri birçok yararlı işlerde kullanılır. Su santrallarını çalıştıran barajlar bunlara iyi bir örnektir.

SİBELİUS, Jean (1865 - 1957)

Jean Sibelius

Ünlü bir Fin bestecisidir. Küçük bir kasabada doğdu. Finlândiya, o zamanlar Rus idaresi altındaydı. Sibelius, daha küçük yaştan beri, yurdunu istilâ etmiş yabancılara karşı düşmanlık duyguları beslemeye başladı. İleride, «Finlândiya» adlı büyük eserinin ilk izleri, çocukluk çağlarına kadar gider.

Sibelius'ta müzik kabiliyeti de çok erken kendini göstermişti. İlk çalışmalarını kemanla piyano üzerinde yaptı. Keman çalıyor, bestelerini piyanoda gerçekleştiriyordu. Müzikte henüz teorik bilgisi yokken bile ezbere bildiği Haydn, Mozart gibi bestecilerin eserlerini örnek tutarak ilk denemelerini yaptı, büyük başarı elde etti. Konservatuvarı bitirdikten sonra da orkestra eserleri bestelemeye başladı. Hepsinde bir hürriyet havası, bir millî ifade üstün geliyordu. «Finlândiya» adındaki senfonik şiiriyle yabancı ülkelerde adını duyurdu. Finlândiya Millî Marşı da bu eserden alınmıştır.

Sibelius 1910'da Amerika'ya gitti, sonra Avrupa'yı dolaştı. 1924'te 6. senfonisini, bir yıl sonra da 7. senfonisini besteledi. Bunların hiçbiri birbirine benzemedikten başka, öbür bestecilerin senfonilerine de benzemez.

SİBİRYA

Sovyetler Birliği'nin Asya topraklarındaki geniş bir kesimidir. Ural Dağları'ndan Büyük Okyanus'a kadar uzanır, 13 milyon km²'lik bir alan kaplar.

Sibirya'nın batı kesimi gayet geniş bir düzlüktür. Kazakistan'ın yarı kurak bozkırlarından Kuzey Buz Denizi kıyılarına kadar uzanır. Asya'nın en büyük ırmaklarından biri olan Obi bu kesimdedir.

Sibirya'nın doğu kesimleri ise daha engebelidir, göllerle, sıradağlarla kaplıdır. Bu arada, Altay Dağları'nın en yüksek noktası 4.545 m.'yi bulur.

Sibirya'da iklim çok karasaldır. Kışlar çok soğuk olur, kışla yaz arasındaki sıcaklık farkı büyüktür. Kuzeydoğu Sibirya'daki Verhoyansk, dünyanın en soğuk yerlerinden biri olarak tanınır.

Sibirya'da başlıca ulaşım demiryolları ile yapılır. Trans-Sibirya demiryolu ile buna bağlı hatlar ülkenin ulaşımını sağlar. Son yıllarda özellikle Batı Sibirya gittikçe önem kazanmış, Rusya'nın başlıca endüstri ve ziraat alanlarından biri olmuştur (Bk. Sovyetler Birliği).

SİCİLYA

Akdeniz'de İtalya'ya ait büyük bir adadır. İtalya'nın ana topraklarından, en dar yeri 3 km. kadar olan Messina Boğazı ile ayrılmıştır. Biçimi, kabaca, bir üçgeni andırır. Yüzölçümü, yanındaki ufak adalarla birlikte, 26.000 km² kadardır.

Adanın kuzey kıyısı, genel olarak, fazla girintili çıkıntılıdır, gemilerin barınmasına elverişli limanları bulunur. Bu limanların en önemlisi Palermo'dur. Adanın güneyi ile batısı daha az engebelidir, kıyı çizgisi hemen hemen düzdür. Doğuda ise dik, kayalık kıyılar bulunur. Bu kıyının kuzey kesiminde Etna Yanardağı yükselir. Adanın büyük bir kısmı geniş bir yayladır. Tek ova sayılabilecek alan doğuda Simeto ırmağının suladığı Catania ovasıdır. Etna yanardağı bu ovanın kuzeyinde yükselir.

İklim bakımından Sicilya da bütün öteki Akdeniz ülkelerinden farksızdır. Isı bütün yıl oldukça yüksektir. Yalnız Palermo'da bazı yıllar sıfırın altına düştüğü görülür. Kar çok seyrek yağar. Adanın ancak %3 kadarı ormanlıktır. Tarım çeşidi olarak bağcılık, zeytincilik ileri gitmiştir. Büyükbaş hayvanlar azdır. Koyun, keçi sayısı çok daha fazladır.

Sicilya'da önemli merkezler demiryolu ile birbirine bağlanmıştır. Adanın engebeli olması demiryolu yapımını güçleştirmiştir. Deniz yolu ile ulaşım daha önemli bir yer alır. Messina ile Catania adanın başlıca limanlarıdır.

SİDİK

Böbreklerde, kandan süzülerek dışarıya boşaltılan sıvıya «sidik» (idrar), bunun toplandığı zar torbaya da «sidik torbası» (mesane) denir.

Böbrekler vücudun süzgeçleri sayılabilir. Kanın bir kısım suyu, vücuda lüzumsuz, hattâ zararlı maddeler bu süzgeçlerden geçerek süzülür. Bu süzülme sonunda meydana gelen sidik, böbreklerin yanındaki «havuzcuk»larda toplandıktan sonra «sidik borusu»ndan geçer, «sidik torbası» (sidik kavuğu)na gelir, orada biriktikten sonra «işeme» olayı ile dışarı atılır. Sağlam bir insanın 24 saat içinde çıkardığı sidik 1-1,5 litre kadardır. Kadınlarda biraz daha azdır. Şeker hastalığı gibi bazı hastalıklarda bu miktar artar. «Şekersiz şeker hastalığı» denilen hastalıkta 30 litreyi bulduğu olur. Bazı böbrek hastalıklarında ise 1 litreden aşağıya düşer, hattâ büsbütün kesilir. Yüksek ateşli hastalıklarda da az gelir, rengi de koyudur. Zatürriede sidiğin azalması hastalığın özelliklerinden biridir; bollaşması hastalığın sona erdiğini gösterir.

Sidiğin azalması üzerine ilk düşünülecek şey, bunun böbreklerdeki bir bozukluktan mı, yoksa sidik yollarındaki bir tıkanıklıktan mı ileri geldiğidir.

Sağlığın Aynası

Sidiğin normal rengi, limon sarısıdır. İçinde bulunan maddeler de amonyak, üre, birtakım asitler, sud, potas, kalsiyum, magnezi gibi maddelerin çeşitli bileşikleridir. Bunlar, vücuttaki hücrelerin beslenmesi sırasında besinlerin uğradıkları kimyasal değişiklikler sonucunda ortaya çıkan maddelerle, vücuda yaramıyacak artıklardır. Sidikte bunların bulunması tabiîdir. Yalnız, albümin, şeker, safra, kan, irin bulunursa, bunlar çeşitli hastalıklara işarettir. Onun için, bazı hastalıklar sidiğin muayenesi (idrar tahlili) ile daha kesin olarak anlaşılır. Bu bakımdan, sidik, sağlık durumumuzun aynası sayılabilir. Birtakım kalb, akciğer, karaciğer, sindirim borusu, böbrek, sidik yolları, sidik kesesi hastalıkları «idrar tahlili» ile ortaya çıkar.

İdrar Tahlili

Sidiğin muayeneye gönderilmek için toplanması önemli bir iştir. Kirli kablara toplanırsa, sıcakta kalırsa, uzun bir süre bekletilirse bozulur, tahlilinden sağlam bir sonuca varılamaz. Hasta günün ilk küçük aptesini dışarı etmeli, ondan sonra bütün gün, gece gelen sidiği temiz bir kab içinde toplamalı, buna ertesi sabahkini de katmalıdır. Böylece, tam 24 saatlik sidik biriktirilmiş olur. Bunun hepsi, sıcak suyla yıkanıp temizlenmiş bir şişeye doldurularak, vakit geçirmeden tahlili yapacak lâboratuvara gönderilir. Derhal gönderilemiyecekse serin bir yerde saklamalı, hava çok sıcaksa, içine bir parça «timol», ya da «kloroform» atmalıdır.

Lâboratuvara gidecek şişeye bir kâğıt yapıştırılıp üzerine hastanın adı, soyadı, yaşı, sidiğin toplandığı tarih yazılmalıdır. İçine, bozulmaması için bir ilâç katıldıysa bu da işaret edilmelidir.

SİDNEY (Bk. SYDNEY)

SİEGFRİED HATTI

Almanya'nın batı sınırlarında I. ve II. Dünya savaşlarında korunma amacı ile yapılan savunma hattıdır. Siegfried, eski Germen tarihinde efsanelere karışan yenilmez bir kahramanın adıdır. Alman Başkomutanlığı, I. Dünya Savaşı sırasında batıda kurduğu savunma hattına bu kahramanın adını verdi.

1916 yılında yapılan ilk Siegfried hattı, o savaşta Almanya'nın çok işine yaradı. Almanlar, 1917 martında Somme Meydan Savaşı'ndan sonra ordularını bu hatta çekerek cepheyi kısalttılar, İngilizler'le Fransızlar'ın yaptığı büyük taarruzu burada karşıladılar. Daha sonra, 1918'deki son Fransa meydan savaşında Almanlar Siegfried hattından harekete geçti.

İkinci Siegfried hattı, Almanya'da Naziler idareyi ele alınca yapıldı. Yeni Siegfried hattının yapılmasına 1936'da başlandı. 600 bine yakın işçinin çalıştığı bu savunma hattı 1939 sonbaharında tamamlanmış gibiydi. II. Dünya Savaşı sırasında, Almanya 1944 ilkbaharına kadar bu hattı sürekli olarak takviye etti. Bununla birlikte, pek çok güvenilen bu hat, Müttefikler'in büyük orduları, hava üstünlükleri karşısında işe yaramamış, kolayca aşılmıştır. Müttefik Orduları Siegfried hattını aşıp da Alman topraklarına girdikleri zaman, Nazi Almanya'sı savaşı artık kaybetmiş bir duruma girmiş bulunuyordu.

SİENKİEWİCZ, Henryk (1846 - 1916)

Sienkiewicz

Ünlü bir Polonyalı romancıdır. Okrzejka'da doğdu. Küçük yaşta edebiyatla ilgilendi, eleştirme yazıları yazmaya başladı. İlk uzun hikâyesini 24 yaşındayken yayınladı. Bunu 1872'de «Kimse Kendi Yurdunda Peygamber Değildir», 1873'te, «İki Yol», «Hania» gibi eserleri takip etti.

Sienkiewicz 1876 - 78 yılları arasında Almanya, Fransa ve İngiltere'ye doğru uzun bir yolculuğa çıktı. Oradan Amerika'ya gitti. Dönüşünde yolculuğu boyunca gördüklerini «Yolculuk Mektupları» adlı eserinde yayınladığı gibi, ayrıca «Fener Bekçisi», «Stepler Boyunca» vs. gibi hikâyeler yazdı. «Demirden ve Ateşten» (1884), «Tufan» (1886), «Wolodyjowski» (1888) gibi büyük eserler verdi.

Sienkiewicz'in en büyük romanı 1895'te yazdığı «Qua Vadis»tir. Romancı bu eserinde zevk ve eğlenceye dalmış olan eski Roma'nın yıkılışını anlatır. «Quo Vadis» birçok dile çevrilmiş, filme alınmıştır. Romancı hayatının bundan sonrasını Mısır, Zengibar gibi Afrika ülkelerine seyahatler yaparak geçirmiş, 1905'te Nobel Mükâfatı'nı kazanmış, İsviçre'de ölmüştür.

SİERRA LEONE

Afrika'nın batı kıyısında bir İngiliz sömürgesidir. Güneyinde Liberya, kuzey ve doğusunda Fransız Gine'si bulunmaktadır.

Yüzölçümü: 72.800 km²

Nüfusu: 2.500.000

Başkenti: Freetown

Sierra Leone genel olarak tepelerle kaplı ve oldukça ârızalıdır. Yalnız sahil kısmında 60-80 kilometre genişliğinde düz bir alan bulunur. Iklim, bilhassa sahil bölgelerinde sıcak ve rutubetli olduğundan yaşamaya elverişli değildir. Bu durum sahil bölgelerine «beyaz adamların mezarı» adının verilmesine sebep olmuştur. Memleketin bitki örtüsünü teşkil eden en karakteristik ağaçlar palmiyeler ve bambulardır. Bunlardan başka baharat bitkileri de önemli yer tutar. Ormanlarda ve akarsularda fil, leopar, panter, hipopotam, timsah gibi çeşitli vahşi ve yırtıcı hayvanlar yaşamaktadır.

Sierra Leone'nin en önemli şehri başkent Freetown'dır. Bundan başka önemli ticaret merkezleri olan Bonthe, Sherbro ve Port Lokko şehirleri önemlidir. Freetown'ı Mendiland ve Liberya hududuna bağlıyan bir demiryolu mevcuttur. Bundan başka bazı dar hatlar da vardır.

Sierra Leone ilk defa Portekizlilerin idaresi altında kalmışsa da sonradan İngilizler'e geçmiştir.

SİERRA LEONE

SİERRA MADRE

1 — Amerika Birleşik Devletleri'nde, güney Wyoming'de Colorado'nun kuzey kısmına kadar uzanan bir dağ sırasıdır.

2 — Meksika'da Chiapas'ın güneyinden Guatemala'nın kuzeyine kadar uzanan bir dağ sırasıdır.

3 — Filipin Adaları'nda, Luzon'un kuzeydoğusunda 350 kilometre uzunluğunda bir dağ sırasıdır. Bu sıradağların güney ucu Nueva Vizcaya'nın kuzeyinde Cordilera Central ile birleşir.

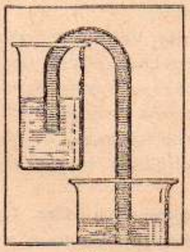
SİERRA NEVADA

1 — İspanya'nın güneyinde Andalusia (Endülüs) havzasının güney kısmında yüksek bir dağ sırasıdır. Adı «Karlı Dağlar» anlamına gelir. Bazı zirveleri 3.000 metreyi aşar.

2 — A.B.D.'nin önemli dağ sıralarından biridir. Kaliforniya'daki bu dağ zinciri kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanır. 4.350 metreye ulaşan Mt. Whitney, en yüksek yeridir.

SİF (Bk. CİF)

SİFON

Sifon

Bir kabın içindeki sıvıyı, başka bir kaba aktarmakta kullanılan, bir kolu, öteki kolundan uzun bir «U» biçiminde borulara «sifon» denir.

«U» biçimindeki borunun kısa kolu içi sıvı dolu üstteki kaba konur. Bu kabın içindeki su yüzeyine olan basınç, sıvıyı «U» biçimindeki borunun içinde yükseltir. Bu sayede sıvının «U» borusunun uzun kolu vasıtasiyle aşağıdaki kaba akması sağlanır.

Fena kokuların yukarıya çıkmasını önlemek için bulaşık yalağına, lâğımlara yerleştirilen altı su ile dolu tertibata, şose ve demiryolu gibi yapıların altından bir akar suyu geçirmek için yapılan boru biçimindeki kanallara da «sifon» denir.

Tıpta, mide, burun vs. gibi kovukların temizlenmesinde kullanılan aletin adı da «sifon»dur.

İçinde basınçlı «Seltz» suyu bulunan — soda ve gazoz gibi — şişelerdeki tertibata da «sifon» denir. Bu tirtibat, şişenin içindeki suyu basınçla dışarı çıkarır.

SİGARA

Kıyılmış tütünün, çok ince kâğıda sarılmış halidir. Eskiden tütün tiryakileri kıydıkları tütünleri kâğıdın içine koyup elle sararak sigara haline getirirdi. Bu şekilde sigara yapmanın zorluğu karşısında bir sigara yapma makinası üzerinde çalışmalar oldu, böylece 1861 ve 1875 yıllarında ilk sigara makinaları meydana getirildi. 1880'de Decouflé adlı bir Fransız'ın yaptığı makina Fransız Rejisi tarafından resmen kabul edildi.

Sigara makinaları 1910, 1912 yıllarında dakikada 600-800 sigara sarabilecek hale geldi. 1927'de İngiltere'de yapılan bir makina dakikada 1.200 sigara sarmayı başardı. 1930'dan sonra yapılan makinalar dakikada 1.300-1.600 sigara verebiliyorlardı. Bundan başka sigara kâğıdı da yandığı zaman koku vermiyen özel bir zamkla yapıştırılmaya başlanmıştı.

Eskiden kıyılan tütün bir tütün yaprağına sarılarak içilirdi, sigaraların gelişmesiyle bu çeşit sigaralar rağbetten düştü. Bugün bu çeşit sigaralara «sigarillo» adı veriliyor. «Pu-

ro» (sigar) ise üst üste sarılmış tütün yapraklarından yapılır. Bilhassa Havana'da yapılanları çok ünlüdür.

Sigaralar tütününün rengine göre siyah (esmer), ya da sarı olmak üzere ayrılırlar. Ayrıca sert ve yumuşak olmak üzere dumanın sertlik derecesi değerlendirilir. Türk, Yunan, Amerikan, Mısır, İngiliz, Fransız sigarası adı altında satılan çeşitli sigaralar büyük rağbet görürler.

Sigaralar 10, 20, 50 tanesi bir arada paketlenerek satışa çıkarılır. Paket yapan ilk makina 1905'te Fransa'da icat edilmişti. Bugünkü modern makinalar dakikada 120 paket verecek bir hızla çalışırlar.

Sigara Nasıl Yayıldı

Tütünü ilk kullananlar Amerika yerlileridir. Avrupalılar'ın bu kıtayı keşfinden önce Amerika yerlileri tütün içiyordu.

1492 senesinde Kristof Kolomb Küba'ya vardığı zaman, karaya çıkan gemiciler yerlilerin, ağızlarında tüten bir şeyle dolaştıklarını gördüler. Bunlar bir yaprağa sarılmış otlardı ve yakılarak çıkan duman içiliyordu. Kübalılar «tabakos» ismini verdikleri bu maddeyi severek kullanıyordu.

Gemiciler de tütün içmeye başladılar. Tütün ekimi böylece Amerika'dan Avrupa'ya atlamış oldu. Bugün mevcut 41 tütün çeşidinden ikisi, yani «nicotiana tabacum» ve «nicotiana rustica» çok yetiştirilmekte ve kullanılmaktadır (Bk. Tütün).

Türkiye'de tütün kullanılmasına 1605'te başlandı. 1642 yıllarında enfiye yaygın hale geldi. Türkiye'de önceleri tütüne karşı mücadele yapılmış, içenlere çok ağır cezalar verilmiş olmasına rağmen, sonuç alınamamıştır. IV. Murat tütün kullananlara ölüm cezası bile vermişti. XVII.-XIX. yüzyıllar Avrupa'sında enfiye yaygın hale gelmişti.

Eskiden beri tütünün verdiği zevkı artırmak veya zararını azaltmak için çeşitli aletler yapılmıştır. Meselâ nargilede duman sudan geçirilerek yıkanmaktadır. Çubuklar içine bazı maddeler, süzgeçler koymak suretiyle tütünün zararlı kısımlarının emdirilmesi denenmiştir. Bu konuda yapılan aletler çok ilgi çekicidir. Tütünü çiğniyerek kullananlar da vardır.

Sigaranın Zararları

Yayılmaya başladığından bugüne kadar sigaranın zararlı olduğu bilinegelmiştir. Kuvvetli bir alışkanlık meydana getirdiği için kolayca bırakılamaması sigaranın geniş ölçüde yayılmasına yol açmıştır.

Sigaranın zararlı maddesi «nikotin»dir. Nikotin çok zehirli bir alkoloiddir. Ağız yoliyle alınacak 1-2 santgram nikotin, insanı ölüme kadar götürebilir (Bk. Nikotin).

Tütündeki nikotin bir hayli yüksek olduğu halde, sigara kullananlarda zehirlenme sık görülmez. Bunun sebebi sigara içilirken nikotinin büyük kısmının parçalanması ve dumana geçmemesidir.

İçilmeye başlanan bir sigaranın nikotini önce dumana geçmez, çünkü tamamen yanar. Sigara içilmeye devam edilirse yavaş yavaş bazı maddeler nikotini serbes hale geçirir; böylece serbes nikotin ateşin yakınındaki sıcak bölgeden ağız tarafına doğru damıtılır. Tükrükle vücuda geçer. Sigara içilmeye devam edildikçe ağız tarafında nikotin gittikçe artar, ağza ve dumana geçen miktar çoğalır. Dumanın akciğere çekilmesiyle kana karışan nikotin oranı %25 artar. Bu sebepten sigaranın üçte ikisi içildikten sonra geri kalanı atılmalıdır. Aynı sebeple kuru tütün nemliden daha az zararlıdır.

Devamlı tütün zehirlenmesi ağız, boğaz ve üst solunum yollarında iltihaplara yol açar. Kalb çarpıntısı, kalb bölgesinde ağrılar, baygınlıklar, bazan astma (astım) belirtileri, solunum bozuklukları görülebilir. Bu arada en çok, damarlar fonksiyonel (görevsel) ve organik (örgensel) bozukluklar sonucu daralır. Arter (atardamar) basıncı (tansiyon) yükselir. Kol ve bacak damarlarının bazan kapanacak kadar daraldığı görülür. İncelemelere göre tütünün bir iki ay gibi kısa, fakat aşırı derecede fazla kullanılması bile kalbin adaptasyon kabiliyetini azaltır.

Çok sigara içenlerin göz sinirinde de bozukluklar görülür. Meselâ kısmi renk körlüğü, gece körlüğü, görme alanında boşluklar, merkezî sinir sisteminde meydana gelen düzensizlikler, baş ağrıları, uykusuzluk, el titremesi, sinirlilik, nevralji, mizaç değişmeleri şeklinde kendisini gösterir.

Sindirim sisteminde; mide ekşiliğinin artması, ya da azalması, tükrük salgısının artması, ishal, kabız vs. gibi belirtiler olur.

Bazı bilginlere göre sürekli tütün zehirlenmesi gösteren şahıslar 2-3 ay tütün kullanmazlarsa, bütün bu belirtiler tamamen geçer ve organik bir bozukluk kalmaz. Başka bir düşünceye göre ise tütün kullananlarda görülen sinir, kalb ve damar bozuklukları yalnız tütüne bağlı değildir; tütünle beraber kullanılan alkol gibi başka zehirlerin ve bazı hastalıkların da rolü vardır.

Başka bilginler tütünün zararlarını ve bıraktığı organik bozuklukları çok ciddî sayarlar. Bir tıp bilgininin fikrine göre damar sertleşmesinin en önemli sebebi tütündür.

Sigara bir yandan sükûnet verici, bir yandan da uyarıcı etki yapar. Dikkati bir noktada toplamayı kolaylaştırır, yorgunluğu ve açlığı bir zaman için giderir. Sigaraya alışanlar içmeden duramaz.

Sigaranın başladıktan sonra bırakılması çok güç olduğundan, alışkanlık haline gelmesinin önüne geçilmelidir. Bilhassa çocuk ve gençlerin sigara içmesini menetmek lâzımdır, çünkü onlara yaptığı etki erginlere nispetle daha şiddetlidir.

Bir insan sağlığına zarar vermeden kaç sigara içebilir? sorusuna cevap vermek güçtür. Bu, bünyeye göre değişir. Günde 20-25 sigara sağlam bir insanda, hoşa gitmiyen belirtiler meydana getirebilir.

Bazı bünyelerde daha az miktarlar da aynı etkiyi yapar. Öte yandan günde birkaç paket sigara içenler de vardır.

Sigaranın kanserle olan ilgisi yıllardan beri tartışma ve araştırma konusudur. Tütünün kanseri artırdığı bir gerçektir. Sigara içenlerdeki kanser oranı içmiyenlerden yüksektir. Buna karşılık pipo içenlerde bu oran hiç içmiyenlerinkine yakın derecede azdır.

SİGISMUND'LAR

Polonya ve İsveç krallarıdır. Bu adı taşıyan krallar dört tanedir.

İmparator Sigismund (1368-1437). — Önce Bohemya Kıralıydı. Evlenme dolayısiyle Macaristan Kıralı da olan Sigismund, 1410' da Roma'da Papa tarafından «Mukaddes Roma İmparatoru» ilân edildi. Sigismund, önce din kavgalariyle, Bohemya'daki Hussit'lerle uğraştı. Papa'nın emrine uyarak, Osmanlı Türkleri'ne karşı bir haçlı seferi yaptı. Fakat Niğbolu'da yenildi (Bk. Niğbolu Meydan Savaşı).

I. Sigismund

Polonya Kıralları: Üç kişidirler. I. Sigismund (1506-1548), II. Sigismund (1548-1572), III. Sigismund (1587-1632).

İsveç Kıralı Sigismund (1592-1604). — Aynı zamanda Polonya Kıralı olan III. Sigismund'dur. Veraset yolu ile İsveç Kıralı oldu, fakat XI. Karl tarafından tahttan uzaklaştırıldı. Sigismund'un İsveç Kırallığı 12 yıl sürdü.

SİGORTA ve SİGORTACILIK

Bir şeyin kazaya uğraması ihtimali karşısında, böyle bir hal olduğunda bedelini almak üzere, her ay belirli bir prim ödiyerek yapılan sağlamaya «sigorta», bu işle uğraşan mesleğe de «sigortacılık» denir.

İnsanlar çok eskiden beri gerek mallarını, gerek canlarını tehlikelere karşı güvene almak istemişlerdir. Bu endişe de zamanla sigorta adı verilen müessesenin doğmasına yol açmıştır. Sigorta belirli sebeplerle meydana gelecek belirli kayıplara karşı belirli bir tazminat verme esasına dayanan bir anlaşmadır. Sigortayı yapan müessese bu tazminatı vermeyi önceden kabul eder. İki tarafı birbirine bağlıyan anlaşmaya da «poliçe» adı verilir.

Çeşitli kayıplara, tehlikelere karşı çeşitli sigorta şekilleri uygulanır. Endişe edilen tehlike yangınsa sigorta «yangın sigortası», deniz kazalarına karşıysa, «deniz sigortası», her hangi bir kazaya karşıysa «kaza sigortası», ölüme karşıysa da «hayat sigortası» adını alır. Bunlardan başka daha pek çok sigorta şekli vardır.

Yangın Sigortası

Evinin, malının yangın felâketine uğramasından endişe edenler yangın sigortasına başvururlar. Bu çeşit sigortalarda iki taraf da bazı hak ve vazifeler alır. Sigorta şirketi, aradaki anlaşma devam ettiği müddetçe, sigorta ettiği eşyanın yanması halinde belirli bir tazminat vermeyi önceden kabul eder. Bu anlaşmada eşyanın cinsi, miktarı, özellikleri yangına elverişli bulunup bulunmadığı göz önüne alınır. Sigortalanan eşyanın değeri ne kadar yüksek olursa, sahibinin yıldan yıla ödiyeceği «prim» de o derece yüksek olur. Ayrıca, yapının yangına elverişli bulunması, eskiliği, daha başka özellikleri de bu primi yükseltir. Yapının değeri ne olursa olsun, yangın halinde sigorta ev sahibine kaybın tamamını ödemez; ancak, başlangıçta iki taraf tarafından kabul edilen miktarı öder. Anlaşmada 20.000 liralık sigorta yapılmışsa, ev yandığı zaman,

evin değeri 100.000 lira da olsa mal sahibi 20.000 lirayı alır.

Malını sigorta ettiren kimse anlaşmayı imzalarken bazı sorulara cevap verir. Bir yangın sonunda, bu cevapların yalan olduğu, gerçeği değiştirdiği, bazı gerçekleri sakladığı ortaya çıkarsa, tazminat alma hakkını kaybeder. Sigorta edilen yapıda, değerini değiştirmiyecek şekilde yapılan değişiklikler, tamirler sigorta anlaşmasını bozmaz. Yalnız, sigorta şirketine bu konuda bilgi vermek gerekir. Mahkemeler yangında bir hile ve kasıt olmadığı hallerde, genel olarak, sigorta şirketlerinin tazminatı ödemesine karar verirler.

Deniz Sigortası

Deniz sigortaları da yangın sigortalarına benzer. Fırtına halinde batan bir gemide bulunan malların sahibi sigorta şirketinden sigorta bedelini alır. Bunun için de sigorta şirketleri, malı sigorta etmeden önce malın cinsini, geminin durumunu, eşyanın ambarlarda mı, yoksa güvertede mi taşınacağını, buna benzer daha başka önemli hususları incelerler.

Hayat Sigortası

Bir kimsenin, kendisi öldükten sonra çoluk çocuğuna bir miktar para bırakmak endişesinden doğan bir sigorta şeklidir. Bugün bir nevi sermaye yatırma, para biriktirme şeklini de almıştır.

Hayat sigortalarının birçok çeşitleri vardır. Bu şekiller sigorta edilecek kimselerin isteklerine, ihtiyaçlarına göre değişir.

Hayat sigortası yaptıran bir kimse hayatı boyunca sigorta şirketine belirli bir para ödemeyi kabul eder. Buna karşılık da sigorta şirketi o kimsenin ölümünde geride kalanlarına belirli bir para vermeyi kabul eder. Hayat sigortasının bir başka şeklinde, sigortalı on, on beş, yirmi yıl müddetle belirli bir para için sigorta olur. O müddet içinde de devamlı olarak taksidini öder. Anlaşmaya varılan müddet dolunca şirket taahhüt ettiği parayı verir. Başka bir sigorta şeklinde ise bir kimse peşin olarak bir miktar para öder, bu paranın ölünce geride kalacaklara verilmesini şart koşar.

Hayat sigorta poliçeleri, şirketlerin ihtimal ve ortalama hesaplar üzerine, uzun denemelerle edindikleri bilgilere göre hazırlanmış şartlarla yapılır. Şirketler her yaşta bulunan insanların, ortalama olarak, daha kaçar yıl yaşıyacakları hakkında bir fikir yürütürler, bunu göz önünde bulundurarak, sigorta edecekleri kimsenin kaç yıl için ne kadar taksit vereceğini tâyin ederler. Genç yaşta sigorta olanın sigorta taksitleri az, ihtiyarlarla hastalıklıların çok olur. Bazı ülkelerde sigorta şirketleri pilot, cambaz, cokey gibi tehlikeli mesleklerde çalışanların hayatlarını sigorta etmekten kaçınırlar.

Tarihte Sigortacılık

Sigortacılığın bir hayli eski tarihi vardır. Sigortacılık önceleri 1600 yıllarında İngiltere'de ortaya çıkmış, ilk sigortalar deniz kazalarına karşı yapılmıştı. Sigortanın en son şekilleri de çalışanların ilerisini sağlamak için, işsizliğe, hastalığa karşı yapılan sigortalardır. Ayrıca, bazı yerlerde ünlü bir balerinin bacaklarını, tanınmış bir keman virtüozunun ellerini, bazı yarış atı sahiplerinin çok değerli atlarının bacaklarını sigorta ettirdikleri de görülüyor.

Bir sigorta şirketi adına iş yerlerini, evleri dolaşarak sigorta yapan, yaptığı sigorta üzerinden aldığı yüzdelikle çalışan sigortacılara «prodüktör» denir.

Türkiye'de Sigortacılık

Yurdumuzda sigortacılıkla ilgili ilk fetva 1864'te çıkarılmıştır. Bu yılda yayınlanan deniz ticaret kanununda yalnız deniz nakliyat sigortası konusunda hükümler bulunuyordu. 1870'te İstanbul'da Beyoğlu'nda çıkan bir yangın sonucunda Şeyhülislâm Kapısı'ndan, sigortanın caiz olduğu hakkında bir fetva alınabilmiştir. Bundan iki yıl sonra da, üç İngiliz sigorta şirketi çalışmak üzere İstanbul'a gelebilmişlerdir. Daha sonra Fransız, İsviçre, Alman, Avusturya, Rus, İtalyan, Bulgar ve Romen sigorta şirketleri de kuruldu. Bu şirketler aralarında her hangi bir anlaşmaya varmadıkları, merkezlerinden gelen emirlere göre hareket ettikleri gibi her hangi bir anlaşmazlık karşısında da Londra mahkemelerine, ya da şirketlerin bağlı bulundukları memleketin adliyesine başvuruluyordu.

Osmanlı Bankası ile Tütün Rejisi ve Düyun-u Umumiye idarelerine bağlı bir sermayedarlar topluluğu tarafından 220.000 altın lira ile 1893'te kurulan Osmanlı Sigorta Şirketi ilk Türk sigorta şirketidir.

İstanbul'da sık sık yangın çıkması, arada kasıtlı yangınlara da raslanması, sigorta şirketlerini bir sendika halinde toplanmak zorunda bıraktı. Ayrıca, yangına karşı önemli tedbirler de alınıyordu. Bütün bunlar olurken, öte yandan, yabancı sermayeli sigorta şirketleri yerli sermayeyle birleşerek yeni yeni sigorta şirketleri açılıyordu. Bu arada, yerli sermayeyle açılan ilk Türk sigorta şirketi 1935'te kurulan Güven Sigorta Sosyetesi'dir. İkinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında Türkiye sigortacılığı gelişmeye başlamış, 1942'de Doğan, iki yıl sonra da Halk sigorta şirketleri kurulmuştur. Bugün yurdumuzda çalışan yerli, yabancı 33 sigorta şirketi vardır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Sigorta Elkitabı (1955); Sigorta Bilgisi (Dr. B. N. Esen, 1946); Sigorta Hukuku (A. E. Gün, 1947); Sigorta Hukuku (R. Atabek, 1950); Sigorta İşletmesi (Dr A. İsaac, 1947-48); Sigorta Lûgatı (A. E. Gün, 1945); Sigorta Matematiği (S. Selek, 1955); Sigorta Eğitimi (A. H. Neyzi, 1960); Sigorta Şirketlerinin Murakabesi Hakkında Kanun (1960).

SİĞİL

Deride ve en çok ellerde görülen küçük urlara denir. İz bırakmadan iyiliğe giden sert, küçük deri çıkıntıları (papül) ekseriya bir toplu iğne başı, ya da mercimek kadar olur. Nohut büyüklüğündekilere pek seyrek raslanır. Papüller derinin üst tabakasından meydana gelmişse «epidermik papül» adını alır. Tıpta «verruca vulgaris» denilen siğil bir nevi epidermik papüldür.

Siğiller yuvarlak sarı esmer veya koyu esmer renkte sert papüllerdir. Genel olarak el ve parmakların yan ve üst yüzlerinde çıkarlar. Bazan yüzde, el ayasında, ayak tabanında, göz kapaklarında, başta siğil görülür. Ayak tabanında veya tırnak kenarında oldukları zaman ağrı verirler.

Siğillerin bulaşıcılığı uzun zamandan beri bilinmektedir. Hastalık sebebi bir virüstür. Bu virüsün kuluçka devri 1-3 ay kadardır.

Tedavi. — Siğiller kendi kendilerine iyi olurlar. Kotorizasyon (dağlama) yapılabilir. Telkin ile siğillerin kaybolduğu da bir gerçektir.

SİHİRBAZLIK (Bk. BÜYÜ)

SİİRT

Zengin petrol yatakları bulunan bir doğu ilimiz

SİİRT, bir parçası Güneydoğu Anadolu bölgesinde, bir parçası Doğu Anadolu bölgesinde bulunan bir ilimizdir. Çevresini doğuda Van ve Hakâri, güneyde Mardin, batıda Diyarbakır, kuzeyde Muş ve Bitlis illeri çevirir. Merkez ilçesinden başka Batman, Baykan, Beşiri, Eruh, Kozluk, Kurtalan, Pervari, Sason, Şırnak, Şirvan adlı ilçeleri vardır. Bunlara bağlı bucak sayısı 28, köy sayısı ise 463'tür.

Yüzölçümü: 11.519 km^2

Nüfusu: 233.208 (1960 sayımı)

Nüfus yoğunluğu: Km^2'ye 20 kişi

İlin kuzey ve doğu kesimleri Güneydoğu Toroslar'la kaplıdır. Bu dağların Siirt sınırları içinde kalan en önemli yükseklikleri Sason dağları (2.500 m.), Billoki dağı, Kov dağı (2.750), Kerzevi Dağı (2.650), Güran Dağı'dır. Bunlar, Dicle'ye inen akarsular tarafından yarılarak sert bir görünüş almışlardır. İlin güney ve batı kesimlerine Dicle'ye doğru alçalan düzlükler hâkimdir. Bu kesimin en önemli engebesi Beşiri'nin güneyinde 1.228 m. yüksekliğe erişen Raman Dağı'dır.

Siirtte, kara iklimi hüküm sürer. İlin kuzeyindeki dağlara kışın çok kar yağar. Güneyde Güneydoğu Anadolu bölgesi sınırları içinde kalan kesimlerinde yazlar çok sıcak olur. İl merkezi Siirt şehrinde yapılan meteoroloji rasatlarına göre yıllık ortalama sıcaklık 16°'dir. Bununla beraber, şimdiye kadar yapılan rasat devresi içinde Siirt'te sıcaklığın 42°'ye kadar çıktığı ve —19°'ye kadar düştüğü görülmüştür. Yıllık yağış tutarı 710 mm.'dir.

Siirt ilinde bütün il yüzeyinin 1/10'inden daha azı (%9 kadarı) ormanlıktır. Kuzeydeki dağların önemli bir kısmı yer yer sık, bazan da seyrek meşeliklerle örtülüdür. Güney kesimler bozkır görünüşündedir.

Siirt'in en önemli akarsuyu Dicle'dir. Bu nehir güneybatıda Mardin ve Siirt illeri arasında sınır teşkil ederek kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda akar. Dicle'nin kollarından olan Batman, Garzan ve Botan çayları da Siirt ilinin önemli akarsularıdır. Bunlardan Batman Çayı, belli bir kesimde, Diyarbakır ili ile Siirt ili arasında sınır teşkil eder.

Siirt'in toprakları faydalanma bakımından şu şekilde bölünmüştür: %6 ekili-dikili alanlar, %9 ormanlar, %5 nadasa bırakılan top-

raklar, %74 çayır ve otlaklar, %6 ürün vermiyen arazi. Görüldüğü gibi tarım alanlarının az, çayır ve otlakların çok olması ilde tarımdan çok hayvancılığın gelişmesine sebep olmuştur. Bilhassa küçükbaş hayvanlar fazladır. Keçi sayısı koyundan daha çoktur. Keçilerden bir kısmı ince uzun tüylü bir nevi tiftik keçisi tipindedir ki, bunların tüylerinden meşhur «Siirt battaniyesi» yapılır. Sığır sayısı azdır. 100 kişiye ancak 37 sığır düşer (100 kişiye 228 keçi, 178 koyun).

Tarımda en çok tahıla önem verilir. Bazı elverişli kesimlerde meyvacılık ve bağcılık da gelişmiştir. İlin Eruh ve Şirnak ilçelerinde az sayıda zeytin ağacı bulunur.

Siirt ilinin ekonomi, bilhassa Türkiye ekonomisi bakımından en önemli özelliği petrol yataklarına sahip olmasıdır. Raman ve Garzan'da çıkartılan ham petrol, gene il sınırları içinde bulunan Batman rafinerisinde arıtılır (Bk. Petrol).

Şiirt Şehri

İl merkezi Siirt şehri, Dicle nehrinin kollarından Botan ve Reşan çayları arasında deniz yüzeyinden 930 metre yükseklikte kurulmuştur. En yakın demiryolu istasyonu Kurtalan'a 32 km. uzaklıktadır. Şehir 1.875 m. yüksekliğindeki Akdağ'ın eteklerindedir. Yeşilliklerle çevrili Siirt'in önünde de küçük bir ova uzanır. Şehrin ortasından geçen ana caddesi dışındaki bütün sokakları düzensizdir. Şehrin nüfusu 22.898 (1960 sayımı)dir.

SİKKE (Bk. PARA)

SİKLAMEN (Bk. TAVŞANKULAĞI)

SİKLON (Bk. FIRTINA)

SİLÂHLAR (Bk. SAVAŞ SİLÂHLARI)

SİLÂHLI KUVVETLER (Bk. ORDU; TÜRKİYE)

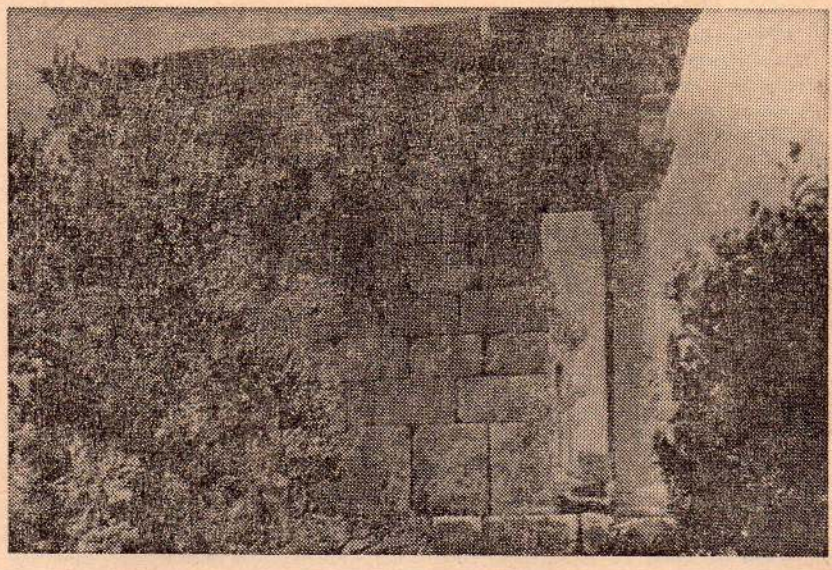
SİLEZYA

Doğu Avrupa'da bir bölgenin adıdır. Silezya, bugün üç bölüme ayrılmış durumdadır.

1. — Eski Prusya Silezyası: Nüfus yoğunluğu en çok olan bölümdür. Eskiden Almanya'ya ait olan bu topraklar, II. Dünya Savaşı'nda Ruslar tarafından ele geçirildi. Potsdam antlaşması ile Polonya'ya verildi. Başkenti Oppeln; yüzölçümü 22.864 km², nüfusu 5 milyon kadardır.

2. — Avusturya Silezyası: Moravia'nın bir parçası olan bu bölgenin yüzölçümü 2.750 km², nüfusu da 670.000'dir. Önce Versay Antlaşması ile, Çekoslovakya'ya verildi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra burası tamamen Çekoslavakya'da kaldı. Şimdi bir ildir. Merkezi Opava (Eski Troppau)dır.

3. — Polonya Silezyası: Eskiden Polonya'nın olduğu halde Almanlar tarafından alınan bu bölge 1921'de Polonya'ya geri verildi. Fakat II. Dünya Savaşı'nda tekrar Almanlara geçti. Savaştan sonra Polonya, Silezya'nın bu parçası ile birlikte Prusya Silezyası'nı da Almanlar'dan aldı. Yüzölçümü 2.560 km², nüfusu 1.130.000'dir. Önemli şehirleri Wroclaw'dır.

Mut-Silifke yolu üzerinde eski bir tapınağın kalıntıları.

SİLİFKE

Akdeniz Bölgesi'nin Adana bölümünde İçel iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Erdemli ilçesi, güney ve güneydoğuda Akdeniz, batıda İçel'in Gülnar ve Mut, kuzeyde Konya'nın Karaman ve Ereğli ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Kırobası ve Taşucu adlı bucakları ile bunlara bağlı 78 köyü vardır.

Yüzölçümü: 3.300 km²

Nüfusu: 53.407 (1960 sayımı)

Silifke'nin toprakları, Akdeniz kıyılarında bir kıyı ovası ile başlar. Bu ova Silifke Ovası ile onun devamı durumunda olan «Taşucu» ovasıdır. Bu ovaların kuzeyinde kalker yapılı Taşeli yaylası bulunur ki, üzerinde 2.000 metreyi aşan yerler vardır. İlçenin iklimi tipik Akdeniz iklimidir. Yazlar sıcak ve kurak geçer. Yağışlı geçen kış mevsimi aynı zamanda ılıktır. Doğal bitki örtüsünü daha çok bodur maki toplulukları teşkil eder. İlçenin en önemli akarsuyu Göksu'dur. Silifke'nin ekonomisi tarıma ve bu arada da portakal, limon ve muz üretimine dayanır.

Kasaba: İlçe merkezi Silifke kasabası, Göksu'nun sağ kıyısında denize yakın bir yerde kurulmuştur. Kıyıya uzaklığı 5 km.'dir. Mersin'e ise 87 km. uzaklıkta olan kasaba 8 mahalleden meydana gelmiştir. Nüfusu 9.162 (1960)dir.

Silifke Kalesi. — Silifke kalesi yüksek bir kayalık üzerine yapılmıştır. Çevresi 4.827 metredir. Yirmi üç kule ve burcu vardır. Güneye açılan kapısı demirdendir. Kale, kaya üzerinde inşa edildiği için etrafında korunma hendeği yoktur. Kalenin ortasında Selefkia krallarının şatosu bulunur. Şatonun altında kayalara oyulmuş bir mahzen ile bunun yanıbaşında da bir sarnıç vardır. Şato sonradan Ermeni kralları tarafından tamir edilmiştir.

SİLİNDİR [Yuvak]

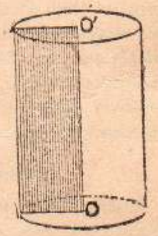
Bir geometri şeklidir. Alt tabanı da, üst tabanı da dairedir. Dairelerin merkezinden geçen doğruya «silindirin ekseni» denir. Silindiri eksenine dik bir düzlemle kesersek gene taban dairesine eşit bir daire elde ederiz. İki daire arasındaki uzaklığa «silindirin yüksekliği» adı verilir. Bir silindirin hacmını bulmak için taban dairesinin alanı silindirin yüksekliğiyle çarpılır.

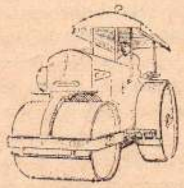
Alt taban dairesiyle üst dairenin merkezleri, silindirin ekseni üzerindeyse, bu silindire «dik silindir» denir. Günlük hayatımızda en çok bu çeşit silindirlerle karşılaşırız. Soba boruları, bütün borular, kalemler hep dik silindirdir. Taban dairesiyle üst dairenin merkezlerini birleştiren doğru, daire düzlemlerine dik değilse bu çeşit silindire «eğik silindir» adı verilir.

Üzerinden geçtiği şeyi basıp sıkıştırmak için kullanılan silindir biçimi ağır taşlara da «silindir» denir. Bunların çok küçük ölçüde olanları da «merdane» diye anılır.

Bazı yolları, toprak damları sıkıştırmak, düzeltmek için ağır silindirler kullanılır. Bu silindirler ilkel şeklinde taştan yapılır; insanlar tarafından yuvarlanarak kullanılır. Modern yol makinalarında ise silindir madenden yapılmış, buna ayrıca bir otomobil motoru takılmıştır. Böylece silindir bu motor tarafından yol üzerinde döndürülür. Silindirin çeşitli büyüklükte olanları vardır. Bunların önlerindeki büyük ve ağır silindir, hem ön tekerlek görevini görür, aynı zamanda yolu düzeltir.

Silindir
OO': Silindir ekseni

Yolları düzeltmekte kullanılan silindir.

SİLİSYUM

Silisyum yerkabuğunun %25'ini meydana getiren ve dünyada oksijenden sonra en bol bulunan bir elemandır. Tabiatta silisyum dioksit (silis) ve silikatlar halinde bulunur. Simgesi Si, atom sayısı 14, atom ağırlığı 28,06, yoğunluğu 2,34'tür. 1.413°'de erir.

Silisyum kurşuni renktedir. En önemli bileşiği olan silisin tabiatta bulunan kristalli şekline kuvars denir (Bk. Kuvars).

Silisyumun başka bir bileşiği olan «karborundum» elmas sertliğinde bir maddedir. Mozaik silme ve parlatma işlerinde kullanılır. Silisyum ve karbon bileşiğidir. Silisyumun hidrojenli bileşiklerine silanlar denir. Bunlar mono, di, tri islanlar olmak üzere ayrılırlar; gaz halindedirler. Silisyumun organik bileşiklere benzer bileşikleri de vardır. Bunlardan biri silisyum kloroformdur.

Silisyumun zamanımızda önem kazanan bir başka bileşiği silikonlardır. Bunlar yarı katı ve vazelin kıvamındadırlar. Yağ özellikleri ve yanmamaları dolayısiyle yüksek kaliteli makina yağı olarak kullanılırlar.

SİLİVRİ

Marmara Bölgesi'nin Çatalca - Kocaeli bölümünde İstanbul iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda ve kuzeyde aynı ilin Çatalca ilçesi, güneyde Marmara Denizi, batıda Tekirdağ'ın Çorlu ilçesi çevirir. Merkez bucağından başka Sinekli adlı bir bucağı ve 27 köyü vardır.

Yüzölçümü: 754 km²

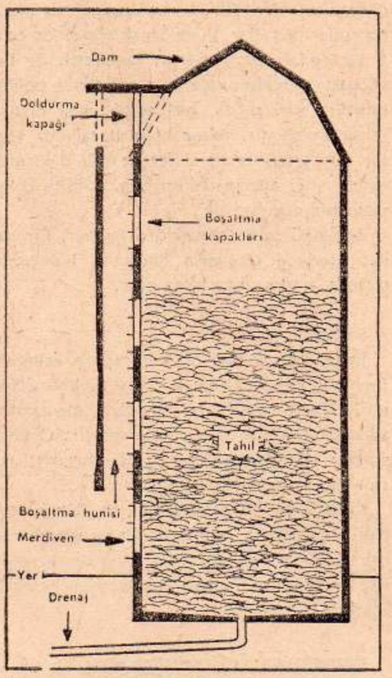
Nüfusu: 33.243 (1960 sayımı)

Silivri ilçesinde arazi hafif dalgalı düzlüklerle, en fazla yüksekliği 260 metreyi geçmiyen tepelerden meydana gelmiştir. İlçe toprakları güneyde kıyıdan başlıyarak kuzeye doğru hafifçe yükselir. İlçede yazları kurak geçen Akdeniz iklimi hüküm sürer. Kışlar ılık geçer ve yağışlı olur. Ormanlık kesimler ince gövdeli ağaçlar ve yer yer çalılıklarla kaplıdır. İlçede önemli akarsu yoktur. Halkının geçim kaynağını tarım teşkil eder. Bunun yanısıra hayvancılık ve daha geri plânda da balıkçılık görülür. Tarım genel olarak hafif meyilli yamaç ve düzlüklerde yapılır. Tahıl ekimi başta gelir. Yeraltı zenginliği olarak Silivri kasabasının 15 km. kadar kuzeydoğusundaki Kadıköy'de çıkarılan manganez kaydedilmeye değer.

Kasaba. — İlçe merkezi Silivri kasabası, İstanbul şehrinin 70 km. batısında Marmara Denizi kıyısında kurulmuştur. İlk önce hisarla çevrilmiş tepe üzerinde kurulan kasaba, zamanla bu dar sahanın dışına taşmıştır. Bugün kasaba, bir taraftan batıda Yarıkçayır'a kadar yayılmış, diğer taraftan da kuzeyde Londra asfaltına çok yaklaşmış ve hattâ bitişmiş bulunmaktadır. Silivri'nin nüfusu 5.000'e yakındır (1960 sayımı: 4.951).

SİLO

Tahılların bozulmadan saklanmasını sağlıyan büyük depolara denir. Silo, özel usullere göre yapılmış, silindir biçiminde yüksek bir yapıdan ibarettir. Buğday, mısır, yulaf, arpa, alfalfa gibi tahılların saklanmasında siloların büyük faydası dokunur.

Bir silo kesiti: Silo üstteki bir kapaktan doldurulur. Boşaltılacağı zaman da aşağıdaki kapaklardan istenileni açılarak, tahılın boşalma hunisinden aşağı akması sağlanır.

İlk silolar Avrupa'da XIX. yüzyılın ikinci yarısında yapılmaya başlandı. Bunlar daha çok toprakta açılan kuyulardan ibaretti. 1873'te bir Amerikalı toprak üstünde silo yapmayı denedi. Bu, dört köşe bir yapıydı. Ancak köşeli oluşu iyice doldurulmasına engel oluyordu. Bunun üzerine siloların silindir biçiminde yapılmasına başlandı.

Siloya konacak tahıl, ya emici ya da taşıyıcı bir düzenle tepeye kadar yükseltilir, siloya buradan doldurulur. Kapaklar derecelidir. Yani yukarıdan aşağıya doğru birçok kapak vardır. Boşaltma işi en üst kapaktan başlıyarak yapılır. Siloların en büyük faydası tahılların gereği gibi havalanmasını ve asit düzenini sağlamaktır. Eğer silodaki tahılda gereği kadar asit laktik ve fermantasyona elverişli karbonitrat bulunursa başka türlü bir bozulma ve fermantasyon olmaz. Asitlenme siloda saklanacak şeylerin korunmasında faydalı olduğu için gerektiği zaman saklanacak maddenin cinsine göre silolara asit ilâve edilir. İlâve edilen asidin silonun her tarafına yayılması sağlanır.

SİLOPİ

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle bölümünde Mardin iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğu ve güneydoğuda Irak, güneybatıda Suriye toprakları, batıda Mardin ilinin Cizre, kuzeyde Siirt'in Şırnak, kuzeydoğuda Hakâri'nin Uludere ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 32 köyü vardır.

Yüzölçümü: 242 km²

Nüfusu: 13.421 (1960 sayımı)

Silopi ilçesi, kuzeydoğudaki dağlık kesimleri, güneybatıda Dicle nehrine doğru alçalan geniş düzlüklerle çok tatlı eğimli sırtları kaplar. İlçede yazlar çok sıcak, kurak geçer, kışlar da soğuktur. Doğal bitki örtüsü bozkırlardır. En önemli akarsu batıda Cizre ilçesi ile sınır çizen Dicle nehridir. İlçenin ekonomik hayatı tahıl tarımına dayanır. Bu arada hayvan beslenmesine de önem verilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Silopi kasabasının bir adı da Yeşiltepe'dir. Eskiden bağlı olduğu Cizre ilçesinin merkezine 32 km.'lik bozuk bir yolla bağlanmıştır. Düz bir alan üzerinde kurulmuş olan kasaba, Mardin'e bağlı ilçe merkezleri arasında en az nüfuslu olanıdır (1960 sayımı: 917).

SİLVAN

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle bölümünde Diyarbakır iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Siirt ilinin Kozluk, Beşiri, Batman, güneyde Diyarbakır'ın Bismil, batıda aynı ilin merkez, kuzeyde Hazro ve Kulp ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Başnik ve Malabadi adlı bucakları ile bunlara bağlı 65 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.202 km²

Nüfusu: 32.655 (1960 sayımı)

İlçe arazisi Güneydoğu Toroslar'dan Dicle nehrine doğru alçalan düzlüklerden ve bunları birbirinden ayıran çıplak sırtlardan ibarettir. İlçenin iklimi serttir. Yazlar sıcak, kışlar soğuk geçer. Doğal bitki örtüsünü bozkırlar teşkil eder. Kuzeye doğru yer yer meşe çalılıklarına raslanır. İlçe halkının başlıca işi tarımdır. Yetiştirilen en önemli ürünler buğday, pirinç ve tütündür.

Kasaba. — İlçe merkezi Silvan kasabası, Güneydoğu Toroslar'ın eteklerinde uzanan bir düzlüğün kenarında kurulmuştur. Deniz seviyesinden 860 metre yüksekte olan kasaba, Ortaçağ'ın büyük siyasi ve askerî merkezlerinden «Mayafarkin» şehrinin yerini almıştır. Diyarbakır - Bitlis yolu Silvan'dan geçer. 4 mahalleden meydana gelmiş olan kasaba 6.505 (1960 sayımı) nüfusludur.

Silvan Kalesi. — Kalenin ne zaman ve kim tarafından yapıldığı kesin olarak belli değildir. Roma veya Bizans eseri olması muhtemeldir. 532 tarihinde Bizans İmparatoru Iustinien I. tarafından esaslı surette tamir edildiği bilinmektedir.

Silvan Kalesi iki sûr ile çevrilmiştir. Dikdörtgen şeklindedir. Sûrun kalınlığı 4-5 metredir. Kalenin uzunluğu doğudan batıya 600 m., genişliği kuzeyden güneye 500 metredir. 50 tane burç ve kulesi, 9 kapısı vardır. Bunlardan 4'ü güney, ikisi kuzey, ikisi batı, biri de doğu cephesindedir.

Dış sûrun, bugün ancak kalıntılarına tesadüf edilir.

SİMAV

Ege Bölgesi'nin İçbatı Anadolu bölümünde Kütahya iline bağlı bir ilçedir. Topraklarının doğuda aynı ilin Emet, güneydoğuda Gediz, güneybatıda Manisa'nın Demirci, batıda Balıkesir'in Sındırgı, kuzeybatıda aynı ilin Dursunbey, kuzeydoğuda Kütahya'nın Tavşanlı ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Doğardı adlı bir bucağı ve 100 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.709 km²

Nüfusu: 61.506 (1960 sayımı)

İlçenin orta kesimini Simav Ovası kaplar, bu ovanın en alçak yerinde Simav Gölü vardır. Simav Ovası'nı çeviren dağların en önemlisi

kuzeyde 2.181 metreye erişen Eğrigöz Dağı'dır. İklim, Akdeniz iklimi ile İç Anadolu iklimi arasında bir geçiş tipi gösterir. Orman örtüsü gür değildir. En önemli akarsu Simav Çayı'dır. İlçe halkının geçim kaynağı tarımdır. Tahıl, baklagiller, endüstri bitkilerinden de haşhaş ve şeker pancarı yetiştirilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Simav kasabası aynı adı taşıyan ovanın güneydoğu kenarındadır. Denizden 830 metre yüksekte kurulmuştur. Kütahya şehrine uzaklığı 147 km.'dir. Kasabada tabaklık ve halıcılık gibi sanatlar ileridir. 3 mahalleden ibaret olan Simav'ın nüfusu 6.337 (1960 sayımı)dir.

SİMAV ÇAYI (Bk. SUSURLU)

SİMAVİ, Sedat (1896 - 1953)

Sedat Simavi

Tanınmış bir Türk gazetecisi ve yazarıdır. İstanbul'da doğdu. Babası Samsun mutasarrıfı Hamdi Bey'di. Anne tarafından dedesi eski sadrazamlardan Saffet Paşa'dır. Orta ve lise tahsilini Kadıköy'deki Saint-Joseph Fransız okulu ile Galatasaray Lisesi'nde yaptı. Galatasaray Lisesi'nde tarih öğretmenliğinde bulundu. Bu kısa hizmetten sonra 1919'da yazı hayatına atıldı. «İnci», «Diken», «Karikatür» gibi mizah dergileri yayınladı. Kendisi de karikatür yapıyordu. Sonraları, dergilerinin idaresiyle uğraştı.

Sedat Simavi devrinin en ünlü haftalık dergisi olan «Yedi Gün»ü çıkarmış, böylece Türk basın hayatına mecmuacılıkta büyük yenilikler getirmiştir. 1948'de de «Hürriyet» gazetesini kurarak, basın hayatında ileri bir hamle sağladı. Hayatının sonuna kadar da gazeteci olarak «Hürriyet»te başmakaleler yazdı.

Sedat Simavi'nin gazetecilik dışında da çeşitli eserleri vardır: «Fuji-Yama» adiyle bir roman, «Ceza» ve «Hürriyet Apartımanı» adiyle 2 piyes yazmıştır. «Hürriyet Apartımanı» 1945'te filme de çekilmiş, Talât Artemel başrolünü oynamıştır.

SİMAVÎ, Şeyh Bedrettin
(Bk. ŞEYH BEDRETTİN SİMAVÎ)

SİMETRİ [Bakışım, tenazur]

Eksen olarak alınan bir doğrudan, birbirine benziyen noktaları aynı uzaklıkta bulunan şekillerin durumuna «simetri» (bakışım, tenazur) denir. Bu biçimde olan şeyler «simetrik» (bakışımlı), böyle olmıyanlar da «asimetrik» (bakışımsız)dır.

Bir kâğıt üzerine mürekkep damlattığımızı düşünelim. Kâğıdı ikiye katlıyarak mürekkebi yayalım. Sonra kâğıdı açarsak birbirinin tamamen aynı iki mürekkep lekesi olduğunu görürüz. İşte bunlar simetrik iki şekildir. Kâğıdın kat yerinden geçen çizgiye de «simetri ekseni» adı verilir. İki mürekkep lekesi eksene göre simetriktir.

Eskiden sanatta simetriye büyük önem verilirdi. Özellikle mimarlıkta yapıların simetrik bir düzen içinde olması gözetilirdi. Bu görüşü tutanlar, tabiatta bakışımın esas olduğunu ileri sürerler, buna örnek olarak da canlı yaratıkları gösterirlerdi. Gerçekten de bir vücudun parçaları sağa, sola eşit olarak bölünmüştür: Biri sağda, biri solda, aynı hizada ikişer kulağımız, ikişer kolla bacağımız vardır. Bir yaprakta damarlar az çok bakışımlı dağılmıştır; ağacın dalları bile oldukça bakışımlı bir durumdadır.

Bugünkü sanat simetriden kaçınır. Bir sanat eserinde çizgilerin ahengini, bakışımın dışında, başka unsurlarda arar.

SİMGE

Belirli bir anlamı olan işaretlere «simge» (sembol, remiz) denir. «T. C.» Türkiye Cumhuriyeti'nin simgesidir. Kimyada elemanlar, adlarından alınan harflerle gösterilir: O (oksijen); H (hidrojen); Al (alüminyum); Au (altın); Fe (demir) gibi.

Kısaltmalar da birer simge sayılabilir. Ayrıca, markalarda, amblemlerde de simge olarak harfler kullanıldığı gibi, daha başka şekiller, resimler de kullanılır (Bk. Kısaltmalar; Marka).

SİMGECİLİK (Bk. SEMBOLİZM)

SİMYA (Bk. ALŞIMI)

SİNAMEKİ

Sinameki

Yaprakları iç sürdürücü olarak kullanılan bir bitkidir. Baklagillerden olan bu bitkinin birçok çeşitleri ağaççıklar şeklinde, yerden 1 m. kadar yüksekliktedir. Salkım biçiminde sarı çiçekler açar. Fasulya, bezelye gibi yassı meyvalar verir. Bütün çeşitlerinde «asit krisofanik» denen bir asit bulunur. Bundan ötürü bitkinin iç sürdürücü özelliği vardır. Bundan dolayı eski zamanlardan beri ilâç olarak kullanılır.

Mimarlık Tarihimizin Büyük Dehası

Mimar Sinan

Sinan

SINAN, Mimar (1489-1588), Türk sanatının en büyük ustalarından biri, mimarlık tarihimizin dâhisidir. Yarattığı eserler dünya mimarlık tarihinin de eşsiz harikaları arasında yer alır.

Mimar Sinan Kayseri yakınında Ağırnas köyünde doğdu. Yavuz Sultan Selim zamanında İstanbul'a gelip Yeniçeri Ocağı'na girdi. I. Selim'in İran ve Mısır seferlerine katıldı. Askerî mimarlık konusunda yetiştirildi. Savaş stratejisine göre yapılar yaptı. Bu devrelerinde İran ve Mısır sanatını yakından tanımaya fırsat buldu. Daha sonra Kanunî Sultan Süleyman'ın Belgrad (1521), Rodos (1522) seferlerine, atlı sekban olarak da Mohaç (1526) seferine katıldı, «yayabaşı», «zemberekçibaşı» rütbelerini aldı, Korfu, Bolia (1537), Kara Buğdan (1538) seferlerine de katıldı. Kanunî Süleyman'ın 1535'teki İran seferinde, ordu Van Kalesi'ni kuşatırken, Sinan, Van Gölü'nde askerî nakliyat için kalyonlar yaptı, bunlara top da yerleştirdi.

Sinan meslek hayatının büyük bir kısmını ordu seferlerinde, köprüler kurarak, askerî yapılar yaparak geçirdi. 1538'de saraya mimarbaşı tâyin edildi. Bundan sonra en önemli eserleri İstanbul ve civarına toplandı.

Çıraklık Devri

Sinan, 1543'te, 54 yaşındayken, «çıraklık eserim» dediği Şehzade Mehmet Camisi'ne başladı. Dört büyük paye üzerine oturan bir orta kubbe ile dört yarım kubbeden meydana gelen ilk büyük cami plânını yaratmış oluyordu. Yarım kubbeler de küçük çeyrek kubbelerle genişletiliyordu (Bk. Şehzade Camisi).

1550-1560 arası, Sinan'ın son derece faal bir devridir. Süleymaniye Camisi ile birlikte 6 önemli cami daha meydana gelmiştir: Bunlar 1) Kanunî'nin kızı Mihrimah Sultan için Edirnekapı'da yaptığı cami, 2) Eminönü'nde Rüstem Paşa Camisi; 3) Silivrikapı'da İbrahim Paşa Camisi; 4) Topkapı'da Ahmet Paşa Camisi; 5) Eyüp'te Zal Mahmut Paşa Camisi; 6) Beşiktaş'ta Sinan Paşa Camisi'dir. Bu bir sıra camide Sinan adım adım, ya altı, ya da sekiz payeden faydalanarak, bir kubbe altında enine açılan geniş mekân fikrini geliştirmiş, her camide değişik buluşlarla bu plânı gerçekleştirmiştir.

Kalfalık Devri

1550-57 arasında Sinan'ın «kalfalık eserim» dediği Süleymaniye yükseldi. Sinan bu camide, kendisinden önce mimar Hayrettin'in Beyazıt Camisi'nde kullandığı Ayasofya plân şemasını kullanmıştı. Orta büyük kubbenin iki yanındaki sahanları, aynı büyüklükte olmıyan beşer ufak kubbeyle örterek yapıya hem hareketli bir ritim kazandırmış, hem de orta mekânın yanlara doğru genişlemesini yeni bir tarzda sağlamıştır (Bk. Süleymaniye Camisi).

Sokullu Mehmet Paşa'nın biri Sultan Ahmet'te (1571), ikincisi Azapkapı'da (1577) olmak üzere Sinan'a yaptırdığı iki cami de altı ve sekiz payeli camiler topluluğuna girer. Azapkapı Camisi'nde, sekiz payenin desteklediği orta kubbeyi çelenk gibi çevreliyen sekiz ufak çeyrek kubbe yapıya değişik bir dış görünüşü verir.

Ustalık Eseri

Sinan'ın «ustalık eseri» saydığı Edirne'deki Selimiye Camisi, 1574'te tamamlanmıştır. 31,50 m. çapındaki muazzam kubbe sekiz payeye oturmakta ve Sinan'ın üzerinde uzun zamandır çalıştığı plânı en olgun bir şekilde temsil etmektedir. Bu büyük ve yüksek mekânda elde edilmiş olan tam birlik, ahenk, yüzyıllar boyunca hayranlık uyandırmıştır. Selimiye'nin çok uzaklardan görülen dört in-

Mimar Sinan'ın en büyük eserlerinden biri: Şehzade Camisi

ce minaresi, dıştan da yapı kütlesine bütünü tamamlayıcı bir yükseklik kazandırır (Bk. Selimiye Camisi).

Sinan'ın Sanatı

Mimar Sinan, geniş dehasından çıkan her eserinde başka bir mekân çözümüne varır, hiçbir plânı aynen ikinci defa tekrar etmez, her yapıya birçok yeni buluşlarını katardı. Süleymaniye külliyesi gibi muazzam bir yapı projesini gerçekleştirirken, medreseler, hastane, imaret, kütüpane, nihayet hepsine hâkim cami arasında sağladığı düzen, mimarlık kudretinin eşsiz temsilcisidir. Daha ufak eserlerin dış yapılarını renklendiren buluşları, meselâ Üsküdar Mihrimah Camisi (1548), Tophane'deki Kılıç Ali Paşa Camisi (1571) revakları üstündeki geniş saçaklar, Sultanahmet'teki Sokollu Camisi'nin kaş kemerli avlu revakları gibi, sanatının cana yakın zarafetini ortaya koyar.

Sinan eserlerinin birçoğunda iç süsleme olarak çini duvar kaplamalarını gayet ahenkli ölçülerde kullanmıştır. Her eseri yaptıranın kişiliğine göre düşünülmüştür. Haşmetli Süleymaniye yanında Mihrimah Sultan'ın zarif yapıları, genç şehzade Mehmet'in hâtırasını anan süslü, genç ruhlu Şehzade Camisi bunu belirtir. Aynı şey türbeler için de söylenebilir. Sinan yapısı türbeler içinde Sultan Süleyman Türbesi, Hüsrev Paşa Türbesi, Şehzade Mehmet Türbesi, Zal Mahmut Paşa Türbesi başta gelir. Renkli taş kakmaları ile Şehzade Türbesi'nin gösterdiği gibi, Sinan'ın türbelerinde ince bir süsleme zevki hüküm sürer.

Mimar Sinan 99 yaşında öldü. Süleymaniye Camisi'nin arka tarafında kendisi için yaptığı, pek mütevazı, açık kemerli türbesinde yatmaktadır. Yüzyıllık ömründe sürekli olarak eser vermiş, tükenmez bir yaratma gücü göstermiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş topraklarının her köşesinde yapıları yükselmiş, Türk sanatının damgasını bu ülkelere vurmuştur. Bilinen eserleri yanında birçoğu da kaybolmuş, dağıldıkları imparatorluk topraklarında tanınmamış olarak durmaktadır.

Sinan II. Beyazıt zamanında doğmuş, Yavuz Sultan Selim'le Kanunî Süleyman gibi büyük Osmanlı hükümdarları devrinde çalışmış, ömrünü II. Selim'le III. Murat zamanında tamamlamıştır. Kendi ağzından yazdırdığı «Tezkeret-ül Ebniye» (Yapılar Tezkeresi) diye anılan kısa biyografisinden anladığımıza göre, 73 cami, 49 mesçit, 50 medrese, 7 darülkura (kitaplık), 17 imaret, 6 darüşşifa (hastane), 7 su kemeri, 7 köprü, 27 saray, 18 kervansaray, 5 zahire deposu, 31 hamam, 18 türbe, topyekûn 312 yapı yapmıştır. Şair Mustafa Sâi Efendi'nin Sinan ve eserleri hakkında yazdığı «Tezkeret-ül Bünyan»da saydığı yapılar da eklenince, eserlerin sayısı 334'e yükselir.

Sinan, yalnız Türk mimarlığında değil, gerek tekniği, gerek sanatı bakımından bütün dünya mimarlığında dehası kabul edilen büyük bir sanatçıdır.

Bibliyografya. — Hakkındaki eserlerin başlıcaları:

Koca Sinan (Prof. Dr. Âfet İnan, 1956); Mimar Koca Sinan'ın Eserleri (İ. H. Konyalı, 1950); Sinan; Hayatı, Eseri (Prof. Gabriel, 1937); Mimar Sinan (A. R. Altınay, 1931); Mimar Sinan (R. E. Koçu, S. Çetintaş, 1936); Mimar Sinan ve XX. Asır Mimarisi (Z. Kocainan, 1939); Mimar Sinan'ın Yaptığı Hastaneler ve İçtimaî Muavenet Müesseseleri (A. S. Ünver, 1934).

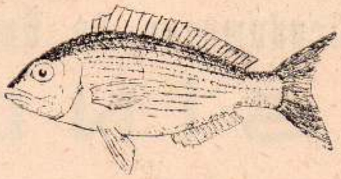
SİNAN PAŞA (1506 - 1596)

III. Ahmet'le III. Mehmet zamanında beş defa sadrazamlıkta bulunmuş bir Osmanlı veziridir. «Koca Sinan Paşa», «Yemen Fâtihi» diye de anılır.

Sinan Paşa, sarayın okulu olan Enderun'da yetişti. Önce Malatya, Gazze, Trablus sancaklarında bulundu, sonra Erzurum'da, Halep'te valilik yaptı. 1569'da Mısır Valisi oldu, o yıl içinde Yemen'i alarak İstanbul'a birçok ganimetlerle dönünce kendisine vezirlik rütbesi verildi.

Sinan Paşa, 1574'te Akdeniz Kuvvetleri Komutanı olarak, emrindeki donanma ve birliklerle Messina, Calabra kıyılarını vurup yağma etti. Tunus'ta bazı kaleleri aldı. 1580'de ilk defa sadrazamlığa getirilerek, İran üzerine gönderilen orduya başkomutan yapıldı. Bu savaşta Sinan Paşa'nın yararlığı görülmediği için iki yıl kaldığı sadrazamlıktan atılarak Malkara'ya sürüldü. Bundan sonra biri 1589' da, ötekisi 1592'de olmak üzere iki kere daha sadrazam olduysa da gene çok geçmeden azledilip sürgüne gönderildi. Dördüncü defa 1593'te sadrazam oldu. Eflâk'ta ordunun başındayken, korkuya kapılarak kaçması üzerine ordu büyük bir bozguna uğradı. Derhal azledilerek yerine Lala Mehmet Paşa getirildi. Yalnız, kurnaz, karıştırıcı bir adam olan Sinan Paşa, Mehmet Paşa ölünce gene sarayı elde edip sadrazam oldu. Bu beşinci sadrazamlığında ancak beş ay kadar kalabildi, 90 yaşında öldü.

Sinan Paşa Yemen'i alması, Akdeniz'de donanma ile birkaç başarı kazanması bir yana, açgözlülüğü, paraya düşkünlüğü, zalimliği ile tanınır. «Koca» diye anılması da büyüklüğünden değil, çok yaşamış olmasındandır.

Sinarit balığı

SİNARİT

Marmara Denizi'nde iyi cinsleri bulunan, mercana benzer bir balıktır. Vücudu açık pembe renklidir, yer yer mavi, mor dalgalar gösterir. Yanları gümüş parlaklığında, karnı beyazdır. Vücudu büyük pullarla örtülüdür. Yakalananların büyük bir kısmı 3-5 kilo ağırlığındaysa da 15 kilo ağırlığında, boyları 1 metreye yaklaşan büyükleri de vardır.

Sinarit Karadeniz'de bulunmaz. Anayurdu Akdeniz'dir. Her mevsimde, daha çok baharda tutulur. Soğuklarda diplere iner, sıcaklar başlarken kıyılara yaklaşır. Daha çok dibi taşlı, kayalık yerleri sever. Ufak balıkları yediği gibi kabuklu hayvanların da kabuklarını dişleriyle parçalayıp içini yiyebilir. Eti makbul tutulan, lezzetli bir balıktır.

SİNCANLI

Ege Bölgesi'nin İçbatı Anadolu bölümünde Afyon iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin merkez, güneyde Sandıklı, batıda Kütahya'nın Altıntaş, kuzeyde Afyon'un İhsaniye ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 33 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.600 km²

Nüfusu: 36.005 (1960 sayımı)

Sincanlı ilçesini, geniş Sincanlı Ovası ile bu ovayı çeviren yüksek dalgalı topraklar kaplar. Sincanlı Ovası, kuzeyde Büyük Sincanlı, güneyde Küçük Sincanlı ovalarından meydana gelmiştir. Ovanın ortasında Bacak Deresi' nin meydana getirdiği yer yer bataklıklar da vardır. İlçenin ekonomisi, genel olarak, tarımla hayvancılığa dayanır. Tahıl, baklagiller, pancar, haşhaş ilçe halkının başlıca geçim vasıtasıdır.

Kasaba. — İlçe merkezi Sincanlı kasabası

deniz yüzeyinden 1.170 m. yükseklikte kurulmuştur. Eski adı «Sinanpaşa»dır. Afyon şehrine 50 km. uzaklıktadır. 4 mahalleden meydana gelmiştir. Nüfusu 3.000'in üstündedir (1960 sayımı: 3.330). Kasabadaki tarihî eserler arasında Lâla Sinan Paşa tarafından yaptırılan cami başta gelir.

Sincap

SİNCAP

Ağaçlar arasında yaşıyan, kocaman kuyruklu küçük, çevik bir hayvandır. Kemirgen memelilerden olan bu sevimli hayvan yurdumuzdaki ormanlarda da çok bulunur. Kedi ile orta boy bir fare arası büyüklüğündedir. Tüylerinin rengi yanık kahverengidir; uzun, bol tüylü bir kuyruğu vardır. Taneler, fındık, fıstık yiyerek beslenir. Ön ayakları kısadır uzun olan arka ayaklariyle kuyruğu üzerinde dengesini bularak ön elleriyle kabuklu meyvaları açar, içindekini yer. Yazdan toplıyabildiği besin maddelerini ağaç kovuklarında biriktirir.

Sincap ağaçların taze sürgünlerini, bazı kuş yuvalarını bozup yumurtalarını yediği için zararlı bir hayvan sayılabilir. Çoklukla ya tek başına, ya da dişisiyle birlikte yaşar. Toplu sürüler halinde göç ederler. Sincabın 75 kadar çeşidi vardır.

Yeryüzünde, Okyanusya adaları ile Avustralya bir yana, geri kalan bütün bölgelerin ormanlarında yaşarlar.

Vücudumuzun En Önemli İşlerinden Biri: SİNDİRİM

SİNDİRİM vücudumuzun yaşamamızı sağlıyan en önemli işlerinden biridir. Besinlerin kana geçebilecek hale gelmesi için ağızdan başlıyarak barsaklarda sona eren değişmelerin hepsine birden «sindirim» (hazım), bu işleri gören düzene de «sindirim sistemi» denir.

Sindirim olayları 1) Fiziksel, 2) Kimyasal olmak üzere, ikiye ayrılır.

Fiziksel Olaylar. — Çiğneme, yutma, mide ve barsak hareketleri, sindirim artıklarının dışarı atılması için dışkılama hareketidir.

Kimyasal Olaylar. — Besinlerle sindirim borusunun çeşitli kısımlarında salgılanan tükürük, mide özsuyu, öd (safra), pankreas ve barsak özsularında bulunan mayalar arasında meydana gelir.

Açlık ve Susuzluk

Erginde (kâhilde) organizmanın malzeme ve enerji dengesini korumak, çocukta da bunlardan başka gelişmeyi sağlamak için dışarıdan alınan maddelere «besin» denir. Besin ikiye ayrılır:

Organik Besinler. — Bitkilerden, hayvanlardan alınan, bileşiminde protein, yağ, karbonhidrat, su, vitaminler bulunan maddelerdir.

Anorganik Besinler. — Oksijen, su, madensel tuzlardır.

Vücut bu maddeleri, «açlık» ve «susuzluk» dediğimiz istekleri duyarak aramaya başlar. İnsanı besin aramaya sevkeden açlık, mide bölgesinde ezintiyle, başlangıçta bir kesiklikle beliren genel bir histir. Bu his giderilmezse mide bölgesinde duyulan ezinti, ağrı hissine, genel kesiklik de baygınlık hissine çevrilir. Açlığı doğuran sebep kanda şekerin azalmasıdır. Kan şekerinin azalması midede «açlık kasılmaları» denen hareketleri, bunlar da mide bölgesinde duyulan ezintiyi doğurur.

Susuzluk ise ağızda, boğazda kuruluk hissiyle belirir. Bu da kandaki suyun azalmasından ileri gelir. Kanın suyu azalınca ağızdaki salya da azalır, ağız kuruluğu ortaya çıkar.

Sindirim ağızdan başlar. Bunun da birçok evresi (safhası) vardır.

Ağızda Sindirim

Sindirim ağızda başlar. Bunun ilk safhası çiğnemedir. Çiğneme işine tükürük de yardım eder. Ondan sonra, lokmayı yutarız, sindirimin midadeki safhası başlar. Lokmaların daha sonraki sindirim işlerine hazırlanması bakımından, ağızda sindirim şu üç basamadan geçer:

Çiğneme. — Ağza alınan besinler çiğnemeyle ufalanır, tükürükle karıştırılarak yutmaya elverişli bir lokma haline getirilir.

Çiğneme, sabit olan üst çenenin karşısında alt çenenin yaklaşma, uzaklaşma, yana, öne ve arkaya gitme hareketleri sırasında, dişlerin lokmayı keserek, delerek, ezerek parçalamasından ibaret mekanik bir olaydır. Normal şartlarda sert bir parça yutulabilecek şekil ve kıvamı alıncaya kadar çiğneme müddeti, yarım dakika kadar sürer. Lokma en sonunda 1 milimetrenin onda biri kadar ufalanabilir. En çok 12 mm. büyüklüğünde parçalar yutulabilir. Gene normal şartlarda alt çeneyi üst çeneye yaklaştıran kuvvet azı dişleri hizasında 20 kg.'dır.

Tükürük. — «Parotis», «dilaltı», «çenealtı» bezleri denilen üç çift büyük salya bezinden, ayrıca ağızdaki daha başka ufak bezlerden salgılanan bir sıvıdır. Tükürükte bulunan «ptyalin» vasıtasiyle nişastalı maddeler şekere çevrilir. Suda eriyebilen besinler tükürükle sulandırılır, eritilir. Ayrıca, tükürük çiğnenen lokma parçalarını da birbirine yapıştırır, besinlere yutulabilecek şekil ve kuramı verir.

Yutma. — Lokma, boğazdan geçerek yemek borusundan mideye iner. Bu iş çene, ağız, boğaz kaslarının sistemli çalışması, yemek borusunun «peristaltizm» denilen hareketleri ile olur. Lokmanın nefes borusuna kaçmaması için «epiglottis» adındaki kapak nefes borusunu kapatır, bu sırada solunum birkaç saniye kesilir.

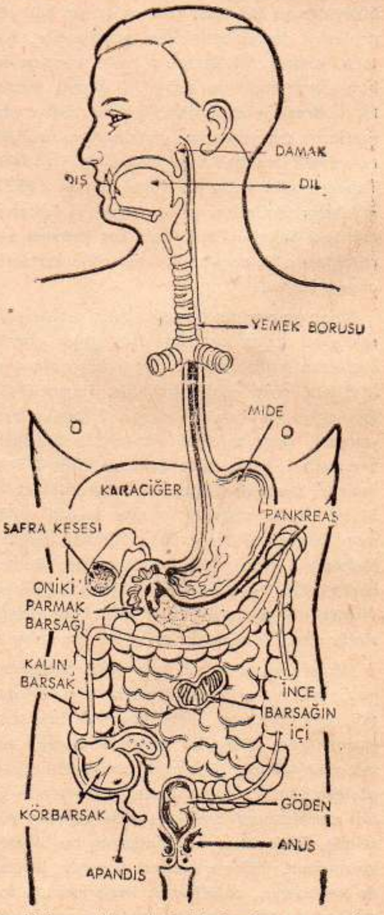
Midede Sindirim

Yutulan maddeler mideye girince bunların üzerine midenin sıkıştırıcı hareketleri başlar. Ayrıca, besinler mide salgısı ile karışır. Besinler, eskiden sanıldığı gibi, çalkalanma suretiyle karıştırılmaz, yapılan denemeler göstermiştir ki ilk yenilenler midede en altta kalmış, daha sonra yenilenler de üst üste yığılmıştır. Karıştırıcı etki midenin «pilor» denilen oniki parmak barsağına açılan kısımda olur.

Lokma mideye girdikten az sonra dalga şeklinde (peristaltik) hareketlerle pilor kısmına doğru itilir. Lokma pilora yaklaştıktan sonra tekrar geri gelebilir. Peristaltik hareketler her 18-20 saniyede bir dalga halinde başlar.

Mide Özsuyu. — Mide özsuyu mide mukozasından (bütün sindirim borusunu kaplıyan ince dokudan) salgılanan bir sıvıdır. Bu salgının içinde bulunan klorhidrik asit, pepsin, lipase vasıtasiyle protein, yağ ve karbonhidratlı (şekerli) besinler parçalanmaya başlar.

Yeteri kadar yumuşayan, mide özsuyuna bulaşarak asit haline gelen lokma artık onikiparmak barsağına geçebilir. İyi çiğnenmemiş,

Sindirim sistemindeki başlıca organlar

SİNDİRİME DAİR NELER BİLMELİYİZ

Sağlam bir mide neşenin, canlılığın, huzurun kaynağıdır. Sindirim bozukluklarından şikâyet etmemek istiyorsak, yiyeceklerimize dikkat etmemiz gerekir. Kızartmalar, yanmış yağlar, kavurmalar, baharlar midemiz için zararlı olabilir.

SİNDİRİMİN YAŞLA İLGİSİ

SİNDİRİM olayının yaşamamızdaki önemi çok büyüktür. Bu sistemdeki bir aksaklık bütün vücudumuza etki yapar; hele davranışlarımız, ruhi durumumuz sindirim bozukluklariyle sıkı sıkıya bağlı bulunmaktadır.

Sağlam bir mide neşenin, canlılığın, huzurun kaynağıdır. Birçok organımızın hemen hemen farkında bile değilizdir. Fakat midesinden şikâyet etmemiş kaç kişi gösterebilirsiniz Bu nazik uzvumuzun başına gelenlerden çok defa biz sorumluyuzdur. Onun durumunu, imkânlarını düşünmeden canımızın istediğini mideye gönderir, sonra da kabahati gene ona yükleriz. Hele kızartmalar, yanmış yağlar, kavurmalar, yağlı hamur tatlıları, baharat, biber, turşu, sirke mide için çok zararlı olabilir.

RUH VE MİDE

Sindirim sistemindeki aksaklıklar ruhi davranışlarda büyük değişiklikler yol açabilir. Kederli, çabuk kızan, ümidini, çalışma gücünü kaybetmiş nice insanlar aslında bir hazımsızlığın kurbanıdır. Öte yandan, ruhi durumu bozuk bir kimsede sindirim işi de tam olamaz. Tükrük, mide salgısı asabi durumla çok ilgilidir. İştahsız, sinirli bir hava içinde yenen yemekler bu salgıların düzensizliğinden, azlığından, ya da fazlalığından dolayı iyi hazmedilemez. Midede sıkışmalar, sancılar, ya erken, ya geç boşalmalar, ekşime, geçici, bazan da ciddî hastalıkları hazırlıyan arızalara meydan verebilir.

PAVLOV DENEYLERİ

Rus bilgini Pavlov mide özsuyu üzerinde ilgi çekici çalışmalar yapmıştır. Köpekler üzerindeki bu deneylerde alınan sonuçların insanlar için de doğru olduğu sonradan savaş yaralıları üzerinde yapılan deneylerle de kabul edilmiştir.

Hayvanın görmediği, tat almasına imkân verilmeden midesine sokulan bir besin mide dokusiyle temasa geldikten ancak 15-20 dakika sonra mide salgısı çıkmaya başlıyor, uzun zaman devam ediyor. Hayvana hoşuna giden bir besin gösterildiği zaman ise, daha ona dişini dokundurmadan mide hemen salgı çıkarmaya başlıyor, bunun çok daha etkili olduğu da görülüyor.

Bundan anlaşılıyor ki hoşa giden bir besin isteksiz alınandan daha iyi hazmediliyor. Ayrıca, çiğneme sırasında tadın artması ruhi uyarma yolu ile salgının da artmasını sağlıyor.

Başka bir deneyde de, bir köpeğe bir parça et gösterilirken meselâ piyanoda «lâ» sesi çıkarılıyor. Köpek eti görünce mide salgısı başlıyor. Bu deney defalarca tekrarlanınca eti göstermeden de «lâ» sesi çıkarılır çıkarılmaz hayvanın midesinde salgının başladığı görülmüştür.

Zamana bağlı bir tepke elde etmek de mümkündür. Köpeğe yemeği her gün aynı saatte verilirse, bir süre sonra, o saat gelir gelmez, yemek verilmeden de, salgı başlar.

SİNDİRİM BOZUKLUKLARINI ÖNLEMEK İÇİN NELERE DİKKAT ETMELİ?

- *İyi çiğnemeliyiz*, çünkü acele yemekten, dişlerin bozukluğundan dolayı besinler ağızda iyice çiğnenmezse, tükrükle karışma tam olmıyacağından, nişastalı maddelerin hazmı güçleşir. Besinlerin midede kalma zamanı uzadığı gibi barsağa geçiş de zor olur. Midenin sıkışmaları sancılara yol açar, mide kasları yorulur, mide genişlemeleri ortaya çıkar.
- *İştahlı yemeliyiz*, çünkü iştahsız yenilen bir yemekte de, gerek tükrük, gerekse mide salgısının miktarı, etkisi tam olmaz. Böylece sindirim geç başladığı gibi çok uzun sürer. Yukarıda saydığımız zararlar bu durumda da ortaya çıkar.
- *Karnımız acıkınca yemek yemeliyiz;* çünkü, belli saatlerde mide salgıya başlar. Boş mideye salgılanan özsu yanma olursa, ekşimelere yol açar. Önemli bir sebep olmadıkça yemek saatlerinde değişiklik yapmamalıdır.
- *Çok yemekten kaçınmalı*, çünkü aşırı miktarda yemek, çok su içmek mideyi şişireceğinden zamanla kaslar esnekliğini kaybeder, genişler, mide sarkmasına, düşüklüğüne yol açar. Öte yandan, çok su mide özsuyunu sulandıracağı için etkisi azalır. Tekrarlanan bu haller hastalıkların sinsi hazırlayıcısıdır.
- *Çok yağlı yememeli*, çünkü bunların sindirimi güçtür. Yağlı yemekler midede uzun kalır. Sindirilmesi fazla safraya lüzum gösterdiği gibi protein emilmesini güçleştirir. Yağlı yemekler, ayrıca, dolaşım ve kalb hastalıklarına da yol açar.
- *Baharat, alkol, tuz az kullanılmalıdır*, çünkü bu gibi maddeler midenin iç zarını zedeler, mide salgısını bozar, mide ülserlerini kolaylaştırır.
- *Çok sıcak, çok soğuk yemekler, içkiler* yemeğin sonuna doğru alınırsa fazla zararlı olmıyabilirse de, bu gibi maddeler boş mideye, ya da yemeğin hemen başlangıcında alınırsa mide zarına zarar verir, sindirimi güçleştirir. «Gastrit» denilen hastalıklara yol açar.

NELERİ, NASIL YEMELİYİZ

Ekmek. — Az yenmelidir. İyi çiğnemek şartiyle, ekmeğin kabuğu, içinden daha iyi sindirilir. Sıcak ekmek güç sindirilir, çünkü su miktarı çoktur, mide salgılarının işlemesi zor olur. Dinlenmiş ekmek salgıları daha iyi emer.

Etler. — Tavuk eti, dana eti midede sığır etinden daha az kalır. Yağlı olan ördek ve kaz etinin sindirilmesi tavuk etinden daha güçtür. Yağlı domuz eti hazmı en zor olanıdır. Ateşte kızarmış etler ne kadar yağsız olursa o kadar kolay sindirilir. Haşlanmış etlerde zararlı bazı maddeler suya geçtiğinden, karaciğer için kolaylık sağlanır. Yalnız, kaynatma uzun sürerse etler sıkışır, suyu azalır, sindirimi güçleşir. Balıklardan, yağsız olan barbunya, lüfer, kalkan, levrek, kefal gibi etler, yağlı olan palamut, torik, uskumru gibi balıklara tercih edilmelidir. İstakozun, yengeçin sindirimi çok güçtür. Karides ise zararsızdır.

Yumurta. — Mide için zararlı değildir. Rafadan, az pişmiş yumurta, sahanda omlet şeklinde olandan daha kolay sindirilir.

Süt — En değerli besinlerdendir. Kahvaltıda içilmesi uygundur. Öteki yemekler sırasında olduğu gibi içilmemeli, daha çok, çorbaya, yemeğe katılmış olarak alınmalıdır. Peynirın de sindirimi oldukça kolaydır.

Sebzeler — Pişme tarzı önemlidir. Haşlanmış, püre halinde sebzeler en uygun olanıdır. Fasulya, nohut, mercimek, bakla gazlara yol açabilir. Mümkünse ezme olarak yenmeli, iyi çiğnenmelidir. Tavada kızarmış patates oldukça zararlıdır, seyrek yenmelidir. Bol yağ içirilerek kavrulmuş sebzelerin de sindirimi güçtür. Domates, havuç, marul gibi çiğ sebzeler hem mideye zarar vermez, hem de vitamin bakımından çok faydalıdır.

Meyvalar. — Bol bol yemelidir. Muzun, kestanenin sindirilmesi daha zordur. Ceviz, fıstık, badem, fındık gibi kuru yemişlerin yağı çok olduğu için midede uzun kalırlar. Bunları az miktarda, ara sıra yemelidir.

Şekerli maddeler. — Pasta, çörek, şekerleme gibi besinler çok besleyicidir. Aşırı yenilmezse, iyi malzemeyle yapılırsa mideye dokunmaz, kolay sindirilir.

BAŞLICA BESİN MADDELERİNİN SİNDİRİM SÜRESİ

	Saat, dakika
Etler	
Haşlanmış sığır eti	4
Kızarmış sığır eti	3.30
Sığır böbreği	4
Kuzu eti	2.15
Karaciğer	3.15
Haşlanmış koyun eti	3
Kızarmış koyun eti	3.15
Dana eti	4
Beyin	1.45
Dil	3.15
İşkembe	1
Balıklar	
Kalkan	2
Mezit	2
İstridye	3
Kümes hayvanları	
Ördek	4
Kızarmış tavuk	3.30
Haşlanmış tavuk	3
Kaz	4
Hindi	4.15
Sebzeler	
Taze fasulya	2
Bakla	2.30
Lahana	4.15
Havuç	4.30
Karnabahar	2

	Saat, dakika
Kereviz	3.15
Soğan	2
Mantar	1.25
Haşlanmış patates	3.30
Kızarmış patates	2.30
Turp	4
Pirinç	1.30
Ispanak	1.30
Domates	2
Marul	3
Meyvalar	
Elma	2
Muz	1.45
Kiraz	2
İncir	3
Kavun	3
Ceviz	3
Portakal	2.45
Üzüm	3.45
Erik	2
Çilek	2.45
Başka besinler	
Peynir	3
Rafadan yumurta	2
Pişmiş yumurta	3
Makarna	3
Çiğ süt	1.30
Kaynamış süt	2
Reçel	2
Ekmek	3

ya da midenin yeteri kadar yumuşatamadığı sert bir lokma geçemez. Meselâ bir çekirdeğin dışarı çıkması uzun sürer, ancak mide boşken çıkabilir.

Mide özsuyu ile karışarak «kimus» adını alan besinler, normal şartlarda, 4-5 saat süren hareketlerle övün övün onikiparmağa geçer. Bu dalga hareketleri bir sindirim devresinde 2.000-2.500'ü bulur.

Safra. — Asit lokma onikiparmağa geçer geçmez burada safra (öd) ile karışır, çıkış kapısı kapanır. Böylece, asit lokmalar midedeyken piloru (çıkış kapısını) açıcı, onikiparmak barsağında ise piloru kapayıcı bir rol oynar. Denilebilir ki mekanik olarak mide piloru açmaya, onikiparmak da kapamaya çalışır.

Barsakta Sindirim

Sindirilmeye başlamış, özsularla karışmış besinler (kilus) onikiparmak barsağından itibaren barsak hareketiyle anusa doğru sevkedilir.

Onikiparmak barsağına pankreas bezi salgısı ile safra akar. Pankreas salgısında «tripsin», «lipas», «amilas» gibi mayalandırıcı maddeler vardır.

Tripsin, proteinleri etkiler, onları parçalar. Lipas yağların, amilas ise nişastalı maddelerin sindiriminde büyük rol oynar.

Safra. — Karaciğer salgısıdır. Bileşiminde bulunan safra asitleri lipasın etkisini artırır, yağın sindirimini sağlar. Safra barsağa iyi akmazsa yağlar sindirilemez, sindirilmemiş yağlar proteinlerin üstünü kaplıyarak onların da sindirilmesini zorlaştırır. Safra aynı zamanda antiseptiktir, barsağı mikroplardan korur.

İnce barsaklardan da içinde organik ve anorganik maddeler bulunan bir özsu çıkar. Bu özsu son parçalanmayı da yaparak besinleri artık barsak çeperinden geçecek, emilecek hale getirir. Proteinler amino-asitlere, yağlar yağ asitleri ile gliserine, nişastalı maddeler de glikoz, lâktoz, dekstrin haline gelecek kadar parçalanmıştır.

Mikrobik Sindirim

Sindirim borusunun muhtelif kısımlarında, özellikle kalın barsaklarda mikropların etkisiyle birtakım biyo-şimik olaylar geçer. Normal olarak bulunan mikroplara «flora» denir. Barsak florası ile besinler arasında mayalanma, kokuşma şeklinde ortaya çıkan olaylar sindirimde çok önemlidir. Flora bozulursa sindirimde güçlükler, hastalıklar belirir.

Besinlerin Emilmesi

Sıvı ve erimiş madde moleküllerinin, gazların mukoza (sindirim borusunu kaplıyan ince doku)dan kana ve lenfaya girmesi olayına «emilme» (imtisas) denir.

Emilme sırasında sıvı ve eriyik madde molekülleri bir dokunun gözeneklerinden moleküler kuvvetlerin, yüzey gerilimin yardımiyle geçer.

Ayrıca sıvı ve gaz halinde bir cisim basınç etkisiyle de kana geçebilir. Birbiriyle karışabilen meselâ şurupla su, su ile alkol gibi sıvılar arasında moleküler hareketler de olur. Bu hareket her iki sıvının bileşimi eşit oluncaya kadar devam eder.

Osmos da besinlerin kana geçmesini sağlar (Bk. Osmos).

Sindirim borusunda emilmeye en uygun olan kısım ince barsaklardaki «tümür» denilen, tüy gibi çıkıntılardır. Sindirilmiş besinler barsak hareketlerinin de yardımiyle bu suğurucu (emici) pürtüklerden kana ve lenfaya geçer.

Barsakların etrafındaki ince kara kan damarları birleşerek «vena porta» adı verilen büyük bir damar haline gelir, emilen besinleri karaciğere götürür. Karaciğerde vücut yapısına uygun hale getirilen besinler buradan kan yolu ile bütün organlara, dokulara dağılır.

Dışkılama

Ağızdan beri, mekanik hareketlerle, kimyasal olaylarla sindirilerek barsaklarda organizmaya geçen besinlerden arta kalanlar «rectum»a (kalın barsağın son kısmına) gelir. «Dışkı» adı verilen bu kitlede sindirilmemiş maddeler, sindirim özsuları, barsak salgısı, mikrobik sindirimin artıkları vardır.

Bir günde dışarı atılan dışkı miktarı ergin-de 120-150 gram kadardır. Bu miktar yenen besinin evsafına, sindirimin tam olup olmamasına, sindirim borusunun emme kabiliyetine, barsak hareketlerine göre değişir.

«Dışkılama» rektumun (doğru barsağın) dolmasiyle dışkılama ihtiyacını doğuran bir his sonunda boşaltması işidir. Anus kaslarının istemli büzülmesi ile, rektumun tersine hareketleriyle dışkı kitlesi kalın barsağa tepilerek, dolgunluk hissi, bununla birlikte dışkılama ihtiyacı muvakkaten kaybolabilir. Yenileşen dolgunluk ve geriye tepme tekrarlandığı halde bir an gelir ki dışkılama istemsiz ve refleksle olur.

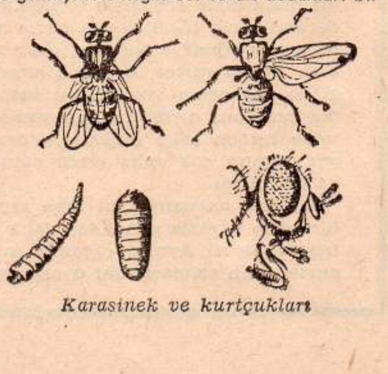
SİNEK

Çiftekanadlılardan, üç çift ayaklı, iki kanadlı birtakım uçucu böceklere, genel olarak «sinek» denir. Bunların içinde en yaygını «karasinek»tir. Biz buna, kısaca «sinek» deriz.

Sinekler çöplük, lâğım gibi yerlerde üreyip her yana yayılırlar. Sıcak havalarda çoğaldıklarından hem evleri doldurarak rahatsızlık verirler, hem de mikrop taşıdıklarından bazı salgın hastalıklara yol açarlar.

Karasineğin vücudu diğer böceklerde de olduğu gibi üç kısımdan meydana gelmiştir: Baş, göğüs, karın.

Sineğin başının ön kısmında iki kısa duyarga bulunur. Hayvan bunları koku alma, dokunma organı olarak kullanır. Başın iki yanında iri, şişkin çıkıntı hayvanın gözleridir. Binlerce küçük gözcüğün bir araya gelerek meydana getirdiği bu gözlere «petekgöz» denir. Her göz 4.000 küçük gözcükten meydana gelmiştir. Sineğin üst ve alt dudakları bir-

Karasinek ve kurtçukları

Üstte: Çeçe sineği. Altta: Sivrisinek

leşerek bir hortum biçimini aldığından, sokucu, emici bir durumdadır. Sinek, hortumunu emeceği sıvının üzerine koyarak emer. Sıvının kıvamı emilemiyecek kadar koyuysa, önce tükürüğü ile sulandırır, sonra emer.

Sineğin göğüs kısmı birbirine geçmiş üç halkadan meydana gelmiştir. Her halkanın iki yanında bir çift ayak bulunur. Ayrıca, ikinci halkada da bir çift kanad vardır. Üçüncü halkadaki kanadlar körelmiş, küçük birer çıkıntı halinde kalmıştır. Sinek bunlardan, uçarken dengesini bulmakta faydalanır. Sinekler ayaklarındaki çengeller, çekmenlerle en düz yerlerde bile baş aşağı, düşmeden rahatça dolaşabilirler.

Sineğin karnı da 8 halkadan meydana gelmiştir. Halkalar erkeklerde daha düz, dişilerde, içinde yumurtalar bulunduğundan, daha şişkindir.

Sineğin Yaşayışı

Sineğin dişisi, havalar ısınmaya başlayınca, etler, gübreler, yiyecekler, pislikler üzerine yumurtlamaya başlar. Her dişi saatte 200'den çok yumurta bırakabilir. Silindir biçimindeki bu yumurtalar birkaç saat içinde patlıyarak içinden küçük kurtçuklar çıkar. Ayakları, gözleri olmıyan bu kurtçuklar 15 gün içinde «krizalit» (pupa) haline gelirler. Pupalar 12 gün sonra sinek halini alırlar. Bir ay içinde ergin sinek meydana çıkmış olur. Böylece bir dişi sineğin nisandan mayısa kadar yüz milyon yumurta verebileceği hesaplanmıştır. Bu korkunç çoğalma sonunda sinekler kısa zamanda büyük bir felâket halini alırlar.

Sineklerin pek çok düşmanı vardır. Kuşlar, kurbağalar, başka böcekler, örümcekler, daha pek çok yaratık sineklerin büyük bir kısmını ortadan kaldırırlar. Ayrıca, sinek bulunan yerlere filit, DDT sıkmak, üredikleri pislikleri, gübrelikleri ortadan kaldırmak, lâğımlara, bulaşık çukurlarına krezil, mazot gibi öldürücü ilâçlar sıkarak köklerini kurutmak gerekir. Tifo, dizanteri, trahom, kolera, verem gibi birçok bulaşıcı hastalıkların mikroplarının, başta karasinekler olmak üzere, sinek ve benzeri böceklerle çevreye yayıldığını unutmamak gerekir.

Sinek Çeşitleri

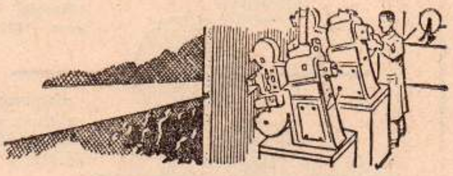
Sineklerin pek çok çeşitleri vardır. Bunlar az çok karasineklere benzer. Karasinekler sokmadıkları halde öteki bazı sinekler sokarak insanları, hayvanları hem rahatsız eder, hem de salgın hastalık mikropları bulaştırırlar. Sokmıyan sineklerin başında «et sinekleri», yeşil «leş sinekleri», küçük «sirke sinekleri» gelir.

Sokan sineklerin başlıcaları «sivrisinek», «at sineği», «çeçe» sineğidir. At sinekleri atlara, sığırlara konarak kanlarını emerler. İri, yassı vücutları vardır. Afrika'nın sıcak kesimlerinde yaşıyan çeçe sinekleri uyku hastalığı mikroplarını taşırlar. Bunların soktuğu kimseler, hayvanlar yemeden içmeden kesilirler, boyuna uyurlar. Sonunda çok zayıfladıklarından ölürler. Kısacası, sineklerin her çeşidi insanların en büyük düşmanlarıdır.

SINEKÇİL

Sinek yiyerek beslenen bir kuştur, «sinekyutan» da denir. 13-14 sm. kadar uzunluğundadır. Karnı düz beyaz, sırtı siyahtır. Gagası, ayakları da siyahtır. Dişilerde sırt kahverengidir. Göçücü bir kuştur, Batı ve Doğu Afrika'da kışlar. Parklarda, bahçelerde, çam ormanlarında, orta yükseklikteki dağlarda bulunur. Hemen hemen yalnız böcekle beslenir. Uçan böcekleri, özellikle sinekleri yakalamakta çok ustadır. Yaz sonlarına doğru meyva tanelerini de yer. «Beyaz yakalı sinekyutan», «lekeli sinekyutan», «cüce sinekyutan» gibi çeşitleri vardır.

SİNEMA

XX. Yüzyılın En Büyük İcatlarından Biri

SİNEMA, insan kafasının en garip ve tezatlarla dolu icatlarından biridir. İlk yıllarında basit bir eğlenceden pek farklı olmıyan sinema; elli, altmış yıl içinde, bu meslekte çalışanlara akla durgunluk verecek ücretler ödiyebilen, sermayesinin yüzlerce misli kâr getiren muazzam bir endüstri haline geldi. Ayrıca, sinema geliştikçe bundan daha önemli bir tarafı da meydana çıktı ki, bu da geniş topluluklar üzerindeki büyük etkisidir. Meselâ 1920 yıllarında artist olarak bir Douglas Fairbanks çıktı. Bıyığı, bütün dünya erkekleri arasında yıllarca süren bir «Douglas bıyık» modası yarattı... 1935 yılında Clark Gable'in Claudette Colbert ile çevirdiği «It Happened One Night» (İki Gönül Bir Olunca) filminin bir sahnesinde Gable frenk gömleğini çıkardığı zaman, seyirci onun gömleğini çıplak vücuduna giydiğini görünce, Amerika'da atlet fanilâsı satan mağazalar uzun zaman müşterisiz kaldılar... 1940-41 yıllarında Robert Taylor saç modeli ile, başını çevirmeden omuzlariyle beraber dönmesiyle, bütün dünya gençleri arasında yıllarca süren bir «Bob style» (bobstil) modası yarattı... Gene o yıllarda saç tuvaletiyle bir gözünü kapıyan Veronica Lake, yıllar yılı genç kızların önderi oldu... İkinci Dünya Savaşı'nda Hitler, Almanya'nın Fransa ile Polonya'yı işgalini gösteren filimlerle komşularını sindirdi... Hollywood dört bir tarafa yaydığı filimlerle, dünyanın en hücra köşelerine kadar Amerikan tarihini, Amerikan hayatını, hattâ bir sığırtmaçtan başka bir şey olmıyan Amerikan kovboyunu bir kahraman olarak tanıttı.

Bugün sinema dünyanın pek çok memleketlerinde kitaptan, radyodan daha önemli bir kültür ve öğretim vasıtası olarak kabul edilmiş bulunuyor.

Sinemanın Tarihi

İçinde yaşadığımız çağa adını verebilecek kadar büyük değerde bir icat olan sinemanın, kimin elinde dünyaya geldiği çok tartışılan bir konudur. Çünkü sinema birçok çalışmaların olgunlaştırıp meydana getirdiği bir sürü icatların toplamıdır. Lumière Kardeşler'in sinematograf makinasına gelinceye kadar, bu alanda yapılan araştırmaların geçmişi karıştırılacak olursa, çeşitli milletlerden birçok kimsenin adı ortaya çıkar. Çünkü hareket eden bir konunun seri halinde fotoğraflarını çekip, sonra bu resimleri birbiri ardına hızla göz önünden geçiren, seyredenlerin gözünde aynı hareketin hayalini canlandırmak — yani hareketleri evvelâ resimlere parçalayıp sonra bunları toplıyarak tekrar aynı hale getirmek — insanların birdenbire aklına gelivermiş buluşlardan değildir.

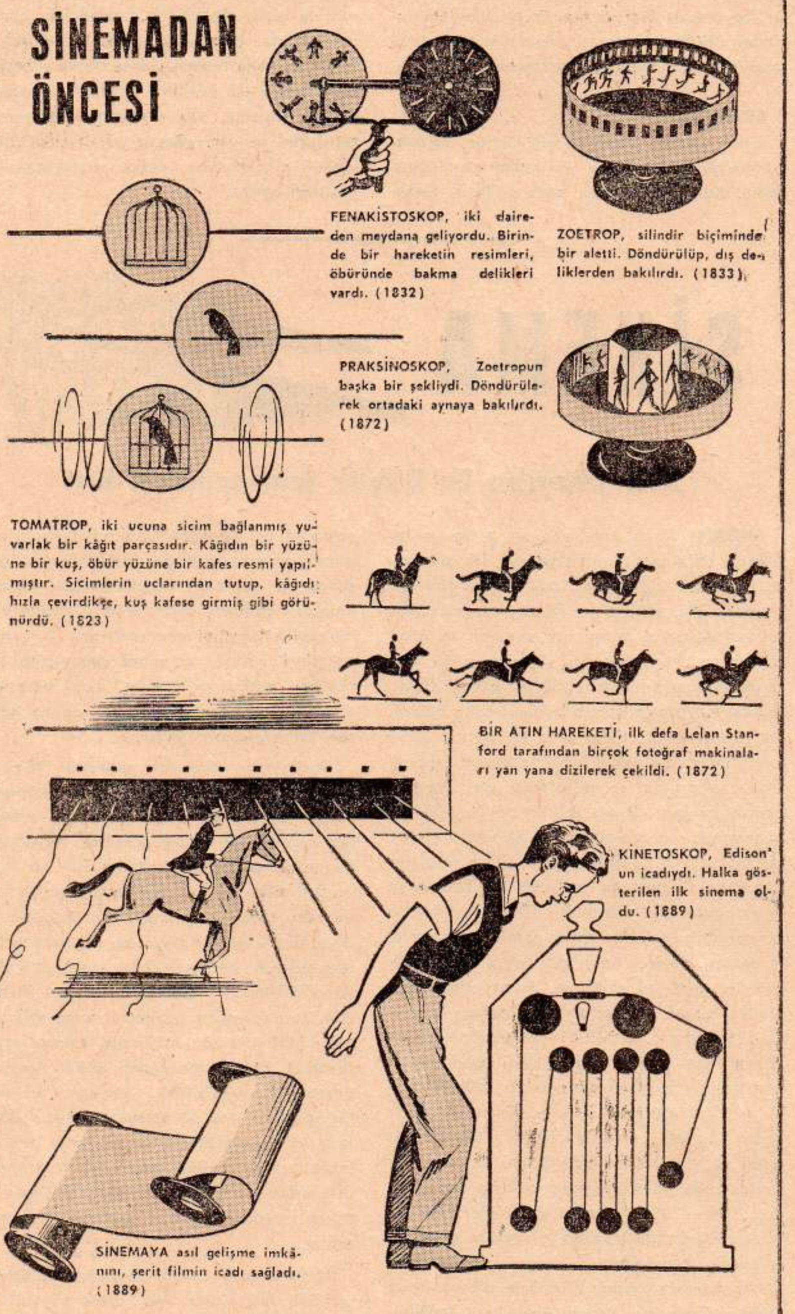
Gözümüzün önünden saniyede 12'den az resim geçirilirse, hareketi kopuk kopuk görürüz. Daha fazla resim geçti mi, artık göz her resmi teker teker göremez, hayaller birbirine eklenir. Çünkü gözümüzün bir kusuru vardır: Göze çarpan her hayal, saniyenin onda biri kadar bir zaman gözümüzden silinmez. Bizim gözlerimizin bu kusurundan istifade ederek, hareketleri bu esasa göre parçalayıp çekilen resimleri arka arkaya dizip gözümüzün önünden geçirerek fotoğrafları bize canlı gibi gösteren makinaya «sinematograf» diyoruz. Eski Yunancadan alınan «kinema» (hareket), «grafeion» (yazmak) kelimeleri birleştirilmiş, bu ad ortaya çıkmıştır. Zamanla bu da kısalarak «sinema», hattâ bazı ülkelerde «sine» haline gelmiştir. Anglo-Sakson ülkelerinde ise buna «motion picture» (hareket resmi), kısalmış şekliyle de «movie» derler.

Hareket eden resim düşüncesi Milâttan 65 yıl öncesine kadar iner. Lâtin filozofu Lucretius «De Rerum Natura» (Eşyanın Niteliği» adlı kitabında, hareket eden gölgelerden bahsetmiş, hattâ bu gölgeleri meydana getirecek bir aleti de anlatmıştır.

Sinematograf doğuncaya kadar bu alanda yapılmış olan birçok araştırma, buluşlar ancak meraklı birer fizik denemeleriydi; yapılan aletler de birtakım oyuncaklardan başka bir şey değildi. Bu araştırmalar pek çok ve dağınıktır. Yalnız XIX. yüzyıldan beri bu çığırda yapılan çalışmaların en belli başlılarını kronolojik bir sıra ile kısaca gözden geçirirsek şunları görürüz:

1824. — İngiltere'de Peter Mark Roget, İngiliz Kıraliyet Akademisi'ne «Hareket Eden Cisimlere Nazaran Hayalin Gözde Kalış Zamanı» adlı bir inceleme veriyor. Bu inceleme birçok araştırmalara yol açıyor. Sir Herschel

SİNEMADAN ÖNCESİ

FENAKİSTOSKOP, iki daireden meydana geliyordu. Birinde bir hareketin resimleri, öbüründe bakma delikleri vardı. (1832)

ZOETROP, silindir biçiminde bir aletti. Döndürülüp, dış deliklerden bakılırdı. (1833)

PRAKSİNOSKOP, Zoetropun başka bir şekliydi. Döndürülerek ortadaki aynaya bakılırdı. (1872)

TOMATROP, iki ucuna sicim bağlanmış yuvarlak bir kâğıt parçasıdır. Kâğıdın bir yüzüne bir kuş, öbür yüzüne bir kafes resmi yapılmıştır. Sicimlerin uçlarından tutup, kâğıdı hızla çevirdikçe, kuş kafese girmiş gibi görünürdü. (1823)

BİR ATIN HAREKETİ, ilk defa Lelan Stanford tarafından birçok fotoğraf makinaları yan yana dizilerek çekildi. (1872)

KİNETOSKOP, Edison'un icadıydı. Halka gösterilen ilk sinema oldu. (1889)

SİNEMAYA asıl gelişme imkânını, şerit filmin icadı sağladı. (1889)

ile Michael Faraday bunun üzerinde çalışmalara başlıyorlar.

1833. — Belçikalı Doktor Joseph Antoine Plateau ile Viyanalı Profesör Simon Ritter von Stampfer, görme kanunlarını meydana çıkaran çok önemli buluşlara varıyorlar. Bundan sonra göz aldanmasına dayanan bir alet yapıyorlar. Bu alete «zoetrop» adı veriliyor. Zoetrop silindir biçiminde bir alettir. İç yüzünde bir hareketin yan yana dizilmiş resimleri vardır. Bu alet döndürülünce, dış taraftaki yan yana dizilmiş seri halindeki delikler insanın gözü önünden geçerken bakan, içerideki resimleri hareket ediyormuş gibi görür.

1853. — Baron Franz von Uchatius adlı bir Avusturyalı süvari subayı zoetrope'ye bir ışık ekliyerek resimleri duvara yansıttı.

1860. — Coleman Sellers adında Philadelphia'lı bir makina mühendisi «zoetrop» taki elle yapılan resimler yerine sıra ile çekilmiş hareket fotoğrafları koydu. Bu aletin adına da «kinematoskop» adını vererek 5 şubat 1861'de beratını aldı.

Böylece ilk defa «kinema», yani «sinema» kelimesi ortaya çıkmış oldu. Yalnız, o zamanlar fotoğrafçılık çok geri olduğu için, fazla poz verilmeden resim alınamıyordu. Fazla poz vermek yüzünden de, bir hareketin birbirine yakın zamanlarda çekilmiş resimleri pek elde edilemiyordu.

1864. — Fransa'da Louis Arthur Ducos du Hauron adlı birisi bu fotoğrafları geliştiriyor.

1870. — Philadelphia'lı mühendis Henry Renno Heyl, Sellers'in «kinematoskop» denilen fotoğraflı çarkının resimlerini, bir ışıkla duvara yansıtıyor, buna «fasmatrop» adını veriyor. Bu aletteki ilk kaba filim, vals yapan bir çiftin üç defa tekrar edilmiş 6 pozundan ibaretti; yani hepsi 18 pozdan meydana gelmişti.

1872. — Kaliforniya'da Lelan Stanford adlı bir sporcu, atının hareketlerini fotoğrafla tesbit ettirmek istedi. Bu fikrini arkadaşı mühendis John D. İsaacs'a açtı. İsaacs bir sürü fotoğraf makinasını yan yana dizip bir bataryaya bağladı. At koşarken önlerinden geçtikçe, bu fotoğraf makinalariyle teker teker resimleri çekildi. Böylece ilk defa, hareket eden bir konunun, hareketlerinin çok yakın resimleri çekilmiş oldu. Bu hız saniyenin iki binde biriydi. (Sonradan Eadweard Muybridge adlı bir Amerikalı yirmi dört fotoğraf makinasiyle bu sistem üzere resimler almış, bu iş üzerinde uzun çalışmalarda bulunmuş olduğundan bu sistem onun adını almıştır.) Bu resimler fasmatrop'a benziyen bir aletle duvara yansıtılmıştı. Yalnız, fotoğrafların gösterilişinde at durduğu yerde zıplıyormuş gibi görünüyordu. Brooklyn'li Wallace G. Levison adlı birisi bu fotoğrafları başka başka makinalar yerine, aynı makina ile çekerek bu zıplayışları hareket haline çevirdi.

1874. — Jannsen adlı bir Fransız «gök tabancası» adını verdiği bir aletle, Satürn gezeğeninin, güneşin önünden geçişisini çeşitli pozlarla bir camın üzerinde tesbit etti.

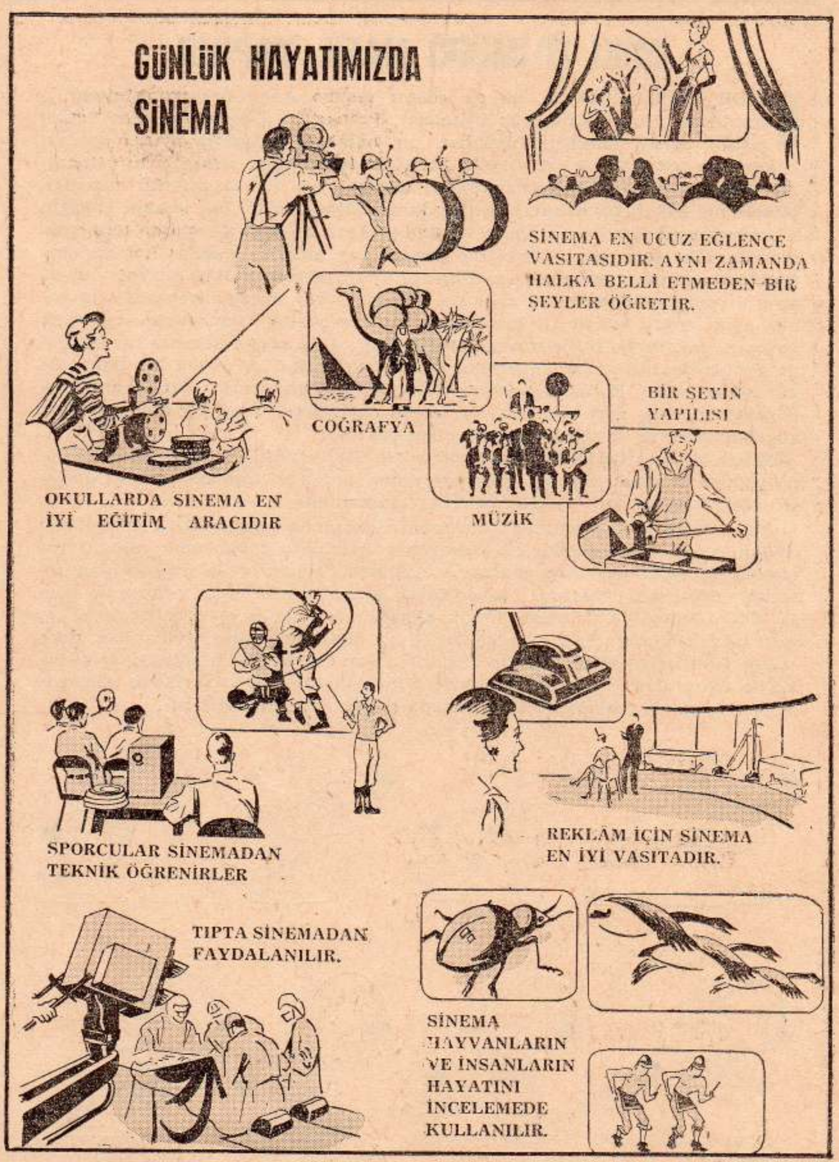
1882. — Fransa'da Marey gök tabancasının başka bir şekli olan «gök tüfeği» adlı aletle gök yüzünden saniyede 12 resim alabildi.

Edison'un İcatları ve Kinetoskop

En sonunda 1887'de Amerikalı tanınmış mucit Thomas Alva Edison, o sıralarda üzerinde uğraştığı gramofonu bir yana bırakıp, bu işe el attı. Edison önce bir silindirin üzerine bir sıra küçük resimler dizdi. Silindir döndürülürken, makinanın bir yanına konmuş olan bir büyüteçten bu resimlere bakılıyordu. Sonuç pek başarılı olmadı. Bunun üzerine, Edison tek tek resimler yerine, uzun bir şerit üzerine daha büyük resimler kullanmayı düşündü. Yeni bir alet yaptı, kolodyon üzerine resimler çekmeyi denedi. Ondan da iyi bir sonuç elde edemedi. 1889 ağustosunda George Eastman, mitoselüloz esasına dayanan fotoğraf camları yerine, fotoğraf filimleri yapmaya başlayınca, Edison aradığını bulmuş oldu. Hemen bu filimlerden aldı, deneylere girişerek, umduğu başarıyı sağladı. Yaptığı «kinetoskop» adlı makina ile ilk defa 6 ekim 1889'da West Orange denilen yerde bu filimler gösterildi. Buna ilk sinema filmi diyebiliriz. Uzunluğu 15 metre kadardı.

Kinetoskop, eskiden bayram yerlerinde gösterilen «panorama» makinaları gibi bir şeydi: Bir yanında bir mercek bulunan bir kutu vardır. Kutunun içinde, merceğin önünden filim geçirilir. Filmin arkasında da bir ışık yanar. Bu makina da saniyede 48 resim geçirirdi. Bütün görüş zamanı da 13 saniye kadardı. Edison bu icadının beratını 1891'de kaydettirdiyse de ondan sonra bu makinayı geliştirmeden atelyesinin bir köşesine attı.

Bir zaman sonra bu icatla Thomas R. Lom-

bard adında biri ilgilendi. Makinayı Edison'dan alıp halka göstermek istedi. 1894 nisanında Broadway'de ilk defa bir kinetoskop salonu açıldı. Bu salona yan yana birçok makinalar konup, para ile halka filim gösterilmeye başlandı. Bu makinanın ancak merceğine göz uydurulup seyredildiği halde kinetoskop salonları çok tutuldu. O yılın sonbaharında Edison'un yaptığı makinalar satışa çıkarıldı.

Lumière Kardeşler'in Sinematografı

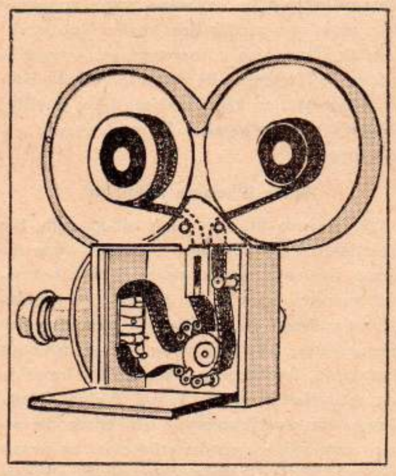
Avrupa'da da bu makinalardan alıp üzerinde çalışanlar oldu. Edison'un icadı yalnız Amerika'da beratı alınmış olduğu için, Avrupa'dakilere pek karışılamıyordu. Edison başkalarına filim çektirmemek, makina yaptırmamak için uğraştı, durdu. Halbuki halk bu makinaların çoğalmasını, bütün şehirlere yayılmasını istiyordu. Edison ise böyle olduğu takdirde ilginin azalacağını düşünerek az makina çıkarıyordu.

Edison icadını korumaya uğraşadursun, Fransa'da Lyon şehrinde, fotoğraf makinası yapıp satan Louis ve Auguste Lumière Kardeşler yeni bir makina icat ettiler. «Cinematographe» (Sinematograf) adını verdikleri bu makinanın 13 şubat 1895'te Fransa için beratını aldılar. Aynı yılın 22 martında Paris'te, 10 haziranda da Lyon'da makinayı halka gösterdiler. 28 aralık 1895'te de Paris'te «Café de Paris» bodrumunda ilk sinema salonu açıldı. Lumière Kardeşler gene o yıl beratlarını İngiltere ve Almanya'da da tescil ettirdiler.

Lumière Kardeşler'in sinematografında filimler, makinanın merceğine göz uydurularak değil, duvarda gerilmiş beyaz bir perdede seyrediliyordu. İşte böylece bugün seyrettiğimiz sinemanın gerçek başlangıcı Lumière Kardeşler'in bu icadı oldu.

İlk salon 120 kişilikti. Ilk müşteriler de ancak 30 kişiyi bulmuş, 35 frank hasılat yapılmıştı. İlk programda üç dakikadan fazla sürmiyen 10 filim birden gösterilmişti.

Bu kısa filimler seyircilerin çılgınca alkışları ile karşılandı. Bu arada, hele üstlerine doğru gelen treni görünce, iskemlelerin altına saklanmaya kalkan seyirciler oldu. Yarım saatte bir tekrarlanan seanslar dolup dolup boşalmaya başladı. Günde iki, üç bin bilet satılıyordu. Salondan çıkmadan, bir, iki defa seyredenler bile oluyordu.

Kamera (filim çekme makinası)nın sadeleştirilmiş kesiti

Birkaç ay sonra 18 metre uzunluğunda, içinde konu olan ilk filim yapıldı. Bu, ilk komedi filmi oldu: Bir bahçıvan hortumla bahçeyi sularken, muzibin biri bahçıvana görünmeden ayağıyla hortuma basıyor, su kesilince ne oldu diye merak ederek hortumun ucuna bakıyor. Bu sırada şakayı yapan adam ayağını çekince, hortumdan fışkıran su bahçıvanı sırılsıklam ıslatıyor! Bugün için gayet basit, hattâ çocukça görünen bu filim, o zamanlar en ağır başlı kimseleri bile kahkahadan kırıp geçiriyordu.

Paris'te kazanılan bu başarı üzerine, Lumière'in adamları dünyanın her yanına gidip filimler çevirmeye, sinema göstermeye başladılar. İlk ağızda Avusturya İmparatoru, İspanya Kıraliçesi, Sırbistan Kıralı, Romanya Kıralı ve Rus Çarı sinemaya gittiler. Böylece, sinemaya gitmek hızla moda haline geldi. Amerika'da ise birdenbire büyük hızla gelişerek, akla durgunluk verecek kârlar getiren bir ticaret mataı haline geldi.

Lumière Kardeşler'in çalışması sinemayı hayli olgun hale getirmişti. Bu arada Edison'un saniyede 48 resimlik hızı, 16 resme indirilmişti. Bu da sessiz filmin esası olarak yıllarca kullanıldı. Sonradan bu saniyede 24 resme çıkarıldı ve hep böyle kaldı.

Edison'un Çıkardığı Zorluk

Sinemacılık dev adımlarla ilerlerken, iki zorlu engel filimciliğin ayaklarına bir zaman için köstek vurdu. Biri 4 mayıs 1897'de, Paris'te Bazaar de Charité'de çıkan yangın. Öbürü de kinetoscope'un mucidi Thomas Edison.

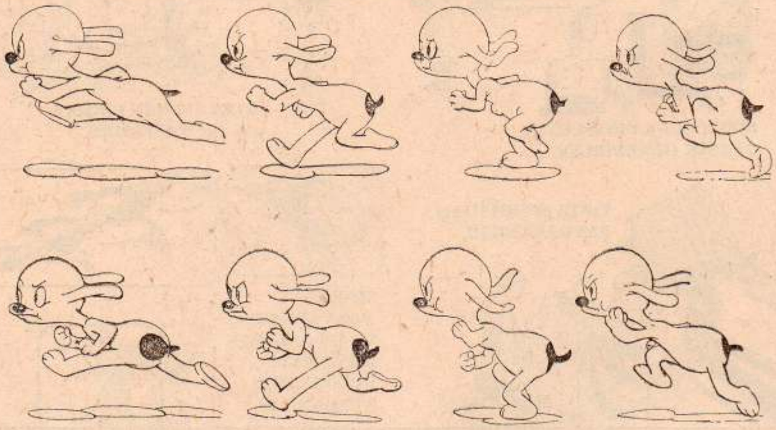
Sinemada çıkan bu yangında 180 kişi ölmüştü. Bu facia bir zaman halkı sinemaya gitmekten alıkoydu. Edison da sinemanın kendisi tarafından icadedildiğini, ihtira beratının (patentinin) kendisinde olduğunu söyliyerek, kimseye filim çektirmek istemiyordu. Amerika'da filim çekenler, Edison'un peşlerine taktığı polis ve jandarmalardan bucak bucak kaçıyorlardı. Amerikan filimciliğinin Kaliforniya'da kurulmasına başlıca sebep bu kovalamaca olmuştur. Ikinci sebep de, Kaliforniya'da deniz, yüce dağlar, uçsuz bucaksız ormanlar, ovalar, her zaman bulutsuz bir gök yüzü gibi filim çekmek için lüzumlu bütün tabiat imkânlarının bulunmasıdır.

MİKİ FİLİMLERİ NASIL YAPILIR

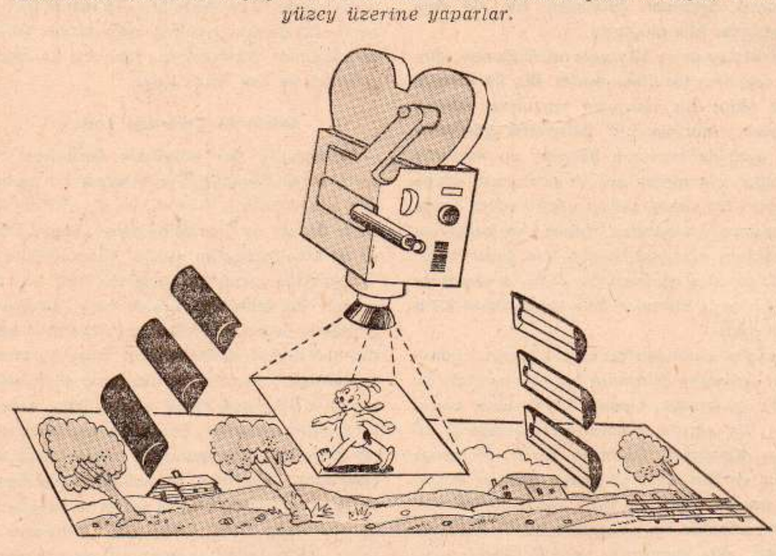
Bizde «Mıki filimleri», ya da «canlı resim» Anglo-Sakson dünyasında «cartoon films» (karikatür filimleri), Fransa'da «Dessin Animée» (canlı resim) denen hareketli resimler, bir hareketi parçalara ayırıp bunları kamera ile tek tek çekerek yapılır. Bir filim için birçok ressamların çalıştığı bir atelyede başlıca ressamları esaslı hareketlerin ilk resimlerini yaparlar. Meselâ bir köpek kollarını sallıyarak kırda koşmaktadır. Baş ressam köpeğin ilk resmini saydam yapar. Onun koşuş hareketi, diyelim 8 resimde tamamlanacaktır. Bu esas resmi ikinci bir ressam alır, kolları, ayakları her resimde azar azar hareket ettirerek, en sonunda yeniden eski haline getirmek suretiyle 8 resmi tamamlar. Bu resimler düz bir yüzey üzerine konarak, yukarıdan aşağı doğru bakan bir kamera ile tek tek çekilir. Oynatılınca da köpek kollarını sallıyarak koşuyormuş gibi görünür. Ama köpek bomboş bir zeminde koşmuyor, bir kırda koşuyordu. Onun için başka bir ressam da uzun bir kır resmi yapar. Köpeğin saydam resmi bu kır manzarası üstüne konunca köpek kırdaymış gibi görünür. Her resim çekildikçe, uzun kır manzarası da köpeğin yürüyüş yönünün tersine biraz çekilir.

Bütün Mikey filimlerinin resimleri böyle üst üste iki, hattâ üç renk üzerine yapılır. Hareket etmiyen resimler aynen bırakılır, hareket edenler değiştirilerek resimler tek tek çekilir, filim tamamlanır.

Canlı resim tarihi, normal filim tarihinden daha eskidir. İlk oyuncak halindeki sinema denemeleri olan zeotropa, kinematoskopa kadar iner. O zamanlar fotoğraf istenilen gelişmeye erişmemiş olduğundan elle yapılan resimler üzerinde çalışılırdı. Amerika'da sessiz filmin son yıllarında başta Walt Disney olmak üzere birçok kimseler bu alanda epey çalıştılarsa da, sesli filim çıkıncaya kadar büyük bir başarı elde edemediler. Ses, müzik, renk «canlı filimler»in birdenbire büyük bir başarı kazanmasını sağladı. O kadar ki, ilk uzun canlı filim olan «Pamuk Prenses'le Yedi Cüce» 1940'ta gösterilmeye başlandığı zaman bütün dünyada hasılat rekorlarını kırdı.

Ressamlar ilkin bir köpeğin 8 harekette tamamlanan koşusunu saydam bir yüzey üzerine yaparlar.

Sonra yukarıdan aşağı doğru çeken bir kamera ile bu köpeğin resimleri teker teker çekilir. Alta konan kır resmi de, her köpek resmi çekilirken biraz geriye alınır. Böylece köpek kırda koşuyor gibi olur.

Bu işte çok büyük para olduğunu gören macera düşkünleri Kaliforniya'ya doldular. Bir yandan gayet ilkel usullerle filim çekiyor, bir yandan da hükümet tarafından takibe uğrayınca yakın olan Meksika'ya kaçıyorlardı. Hükümet takipten vazgeçince, tekrar dönüp eski işlerine başlıyorlardı.

Konulu Uzun Filimler

Artık yavaş yavaş uzun filimler de çevrilmeye başlandı. 1897'de Hollaman adında biri, New York'ta bir taraçada sahne kurup üç kısımlık bir filim çevirdi. J. Rector, Carson City'deki bir boks maçının 3.500 metrelik filmini çekti. Bu filim, spora çok meraklı olan Amerika'da pek hoşa gitti. Gene Amerika'da ilk konulu filim 1903'te çevrildi. Bir itfaiye erinin hayatını gösteren bu filimden sonra, o zamanlar çok okunan bir roman filme alındı. Bu filmin adı «Büyük Tren Soygunculuğu» idi. O zamana kadar konulu filimler bir, iki kısımlık oluyordu. 1907'de «Ben Hur» 16 kısımlık olarak çevrildi. 1909'dan sonra daha da büyük filimler çevrilmeye başlandı. Böylece bu filimleri meydana getirecek «rejisörlük» denilen bir meslek doğdu.

Artistler yıllarca anonim olarak, yani adları belli olmadan çalıştılar, seyirci aynı artisti tekrar tekrar görmeye başlayınca, ya da beğendiği bir filmin artistini merak edince adını sormaya başladı. Böylece, yavaş yavaş beyaz perdede artistlik mesleği doğdu. Halkın beğendiği artistler ün kazanıp, yükseldi, beğenmedikleri de silinip kayboldu. Birinci Dünya Savaşı sıralarında Amerika'da Mary Pickford adında mâsum genç kız rollerine çıkan bir kadınla, macera filimleri çeviren Douglas Fairbanks, büyük komedyen Charlie Chaplin o kadar tutuluyordu ki, Amerika savaşa girince bu üç büyük yıldızdan savaş bonosu satmaları rica edildi. Bu üç ünlü artist, birkaç ay içinde milyonlar tutarındaki bonoları kolayca tüketiverdiler.

Başlangıçta tiyatro artistleri bu işe pek tepeden bakıyorlardı. Filim makinası karşısında rol yapmayı bir küçüklük olarak kabul ediyorlardı. İlk filim prodüktörlerinden Adolph Zukor meşhur piyesleri alıp tanınmış tiyatro artistlerine oynatmayı düşündü. 1912'de Fransız sahne yıldızı Sarah Bernhardt «Kıraliçe Elisabeth»i çevirmek için Amerika'ya çağrıldı. Fransız yıldız filim çevirmeyi kabul etmemek için gayet ağır şartlar ileri koştu: New York'tan, Kaliforniya'ya hususi tren, Hollywood'da ahçısı ile hizmetçisi ile namına bir köşk istedi. Bütün şartları kabul edilerek filim çevrildi, büyük bir başarı kazandı. Bu moda üç, dört yıl devam etti.

Başka Ülkelerde Filimcilik

Bu devrede filimler sessiz olduğu için, bir memlekette çevrilen filim bütün dünyada geçiyor, sinema gitgide uluslararası bir sanat halini alıyordu. Artık bunun çok kârlı bir iş olduğu anlaşılmıştı. Her yerde yeni yeni stüdyolar kuruluyordu. 1914-18 Savaşı başlamadan önce Fransa'da, İngiltere'de, Almanya'da, İtalya'da da stüdyolar kuruldu. Yalnız, Birinci Dünya Savaşı Avrupa stüdyolarının işini bozdu: Savaştan uzak kalan Amerika stüdyoları bu fırsatı ganimet bildiler, rahatça çalışarak büyük ilerlemeler kaydettiler. Bu ilerleme o kadar çok oldu ki, savaştan sonra Avrupa filimciliği yıl-

larca bu arayı kapıyamadı. En sonunda Amerikan filimciliği hem televizyon rekabeti karşısında kalınca, hem de kendi kendine yeten bir dev gibi durmadan imalât fiyatlarını artırıp maliyeti içinden çıkılmaz bir hale getirince sarsılmaya başladı. Ayrıca, devletlerin çeşitli kanunlarla kendi millî filimciliklerini korumaları da bunun üzerine binince Avrupa, Asya ülkelerinde sinema endüstrisi yavaş yavaş kalkınmaya başladı. Bugün Fransız, İngiliz, İtalyan, Japon sinemacılığı başta olmak üzere, Türkiye, Mısır, Güney Amerika ülkeleri, Yunanistan, Macaristan, İsveç, İspanya, Bulgaristan, Lübnan' da birer millî filimcilik kurulmuş bulunuyor.

Bugün saniyede 24 resim esası üzerine çevrilen filimlerin eni 35 mm., 16 mm. ve 8 mm.'dir. 4 mm.'lik filimler varsa da pratik olmadığı için pek kullanılmaz. 35'lik filimler isnemalarda gösterilen ticari filimlerdir. 16'lıklar hem kasabalarda, hem gezginci sinemalarda, hem de düne kadar evlerde amatör filim işleri için kullanılırdı. Son yıllarda 8 mm.'lik sinema filmi amatörler arasında çok yayılmış bulunmaktadır.

Sesli ve Renkli Filim

1926'da yeni bir buluş sinemacılık âlemini birbirine kattı. Bu, sesli filimdi. O zamana kadar beyaz perdenin önünde, ya bir orkestra, ya da bir piyano başında bir tek kişi oturur, filmin konusuna göre çeşitli müzik parçaları çalardı. Sesli filim çıkınca, sessiz filmin büyük yıldızlarından çoğunun seslerinin filme gelmediği, yani «fonojenik» olmadığı görüldü. Bir kısmı da hem rol yapıp, hem de seslerini birlikte kullanamadılar. Bunun sonunda birçok meşhur yıldızlar beyaz perdeden uzaklaşırken, yerlerine yeni kabiliyetler çıktı.

İlk sesli filmin adı «Don Juan»dır. Bunda yalnız müzik vardı. 1927'de Al Jolson'un çevirdiği «Caz Şarkıcısı» hem müzikli, hem de sözlü ilk filim oldu. 1928-29 yıllarında sesli filim epeyce yayılmış bulunuyordu. Sesli filim, aynı zamanda, «Miki Filimleri» dediğimiz canlı resimlerin, öğretici ve dokümanter filimlerin gelişmesinde büyük rol oynadı. Sesli ve sözlü kültür filimleri öğretim alanına büyük yenilik getirdi. Ayrıca, «müzikal revü» filimleri de birdenbire umulmadık bir ilgi kazandı.

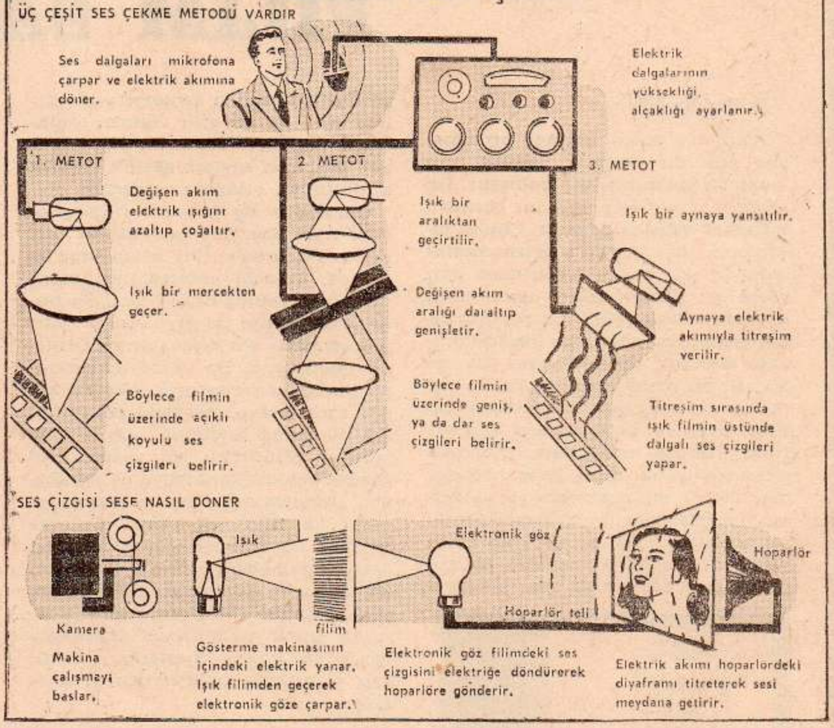
1906'da G. A. Smith ve Charles Urban tarafından ilk denemeleri yapılan renkli filim de 1030 yıllarında gelişmeye başladı. İlk büyük renkli filim «Toll of the Sea» (Deniz Geçiş Parası) oldu.

Türkiye'de Sinemacılık

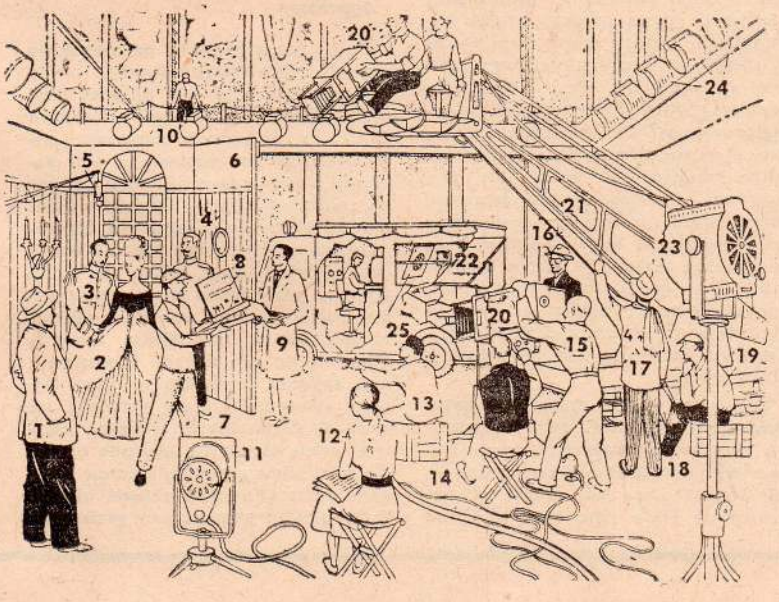
Türkiye'ye ilk sinema 1896-97 yıllarında gelmiştr. İstanbul'da Galatasaray'da Sponek adlı bir adamın birahanesinde gösterilmiş, on beş gün sonra da Şehzadebaşı'nda, Direklerarası'ndaki Fevziye Kıraatanesi'ne geçmiştir. Bu sinemayı getiren adı bilinmiyen bir Fransız ressamıdır.

Sinema işini esaslı bir ticaret olarak ilk defa ele alan Sigmund Weinberg adlı Türkiye'de yerleşmiş, Romanya uyruklu bir Leh Yahudisi olmuştur. Weinberg Fransız Pathe kumpanyasının acenteliğini alarak önce sinemacılığa, bir zaman sonra da filimciliğe başladı. İlk açtığı sinema salonu Tepebaşı'nda, Şehir Tiyatrosu'nun şimdi yıkılmış olan eski Kome-

SESLİ FİLİM NASIL ÇEKİLİR

BİR STÜDYODA KİMLER ÇALIŞIR

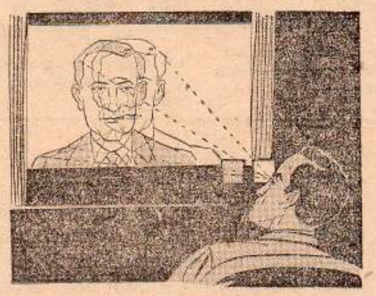

1 — Prodüktör
2, 3, 4 — Artistler
5 — Mikrofon
6 — Dekor
7 — Klâketçi
8 — Klâket
9 — Makiyajcı
10 — Elektrikçi
11 — Projektör
12 — «Script girl»
13 — Rejisör
14 — Kameraman (operatör)
15 — Kameraman yardımcısı
16 — Ar direktör
17 — Stüdyo müdürü
18 — Senaryo
19 — Rejisör yardımcısı
20 — Kamera
21 — Kamerayı yükseltip alçaltan vinç
22 — Işıkların parlamaması için siper
23 — Büyük projektör (spot)
24 — Projektör dizisi
25 — Stüdyo ses alma odası

FİLİM SANATINDA

Üç Boyutlu Filim:

Filmi bir düzey halinde bırakmayıp, ona bir derinlik vermek için meydana getirilmiş bir buluştur. İki gözün her biri için ayrı bir görüntü sağlamak esasına dayanır. Çünkü cisimlerin üç boyutlu görünmesini sağlıyan şey, onları birbirinden ayrı gören iki gözden gelen uyarımların beyinde birleşmesidir. Üç boyutlu filim çekiminde gözün bu özelliği dikkate alınarak, tabiî göz gibi çift objektifli bir makara kullanılır. Bu kamera aynı sahnenin birbirinden hafifçe farklı iki görüntüsünü ayrı iki filim üzerine tesbit eder. Oynatma sırasında bu iki filim, gene birbirinden belirli bir uzaklıkta yerleştirilmiş iki gösterme makinasıyla perdeye yansıtılır. Yalnız, perdede oynıyan bu filimden üç boyutlu bir görüntü elde edebilmek için, perdede-

Üç boyutlu filimde seyirciler gözlerine renkli gözlükler takarlar. Gözlüğün her bir gözü bir görüntüyü görür. Bu görüntüler beyinde birleşerek üç boyutlu bir görüntü meydana gelir.

ki bu iki görüntüden birinin bir gözle, ötekinin de öbür gözle görülmesi gerekir. Bunun için, özel şekilde yapılmış gözlükler kullanılır. Gözlüğün her bir camı yalnız bir görüntüyü göze verir. Böylece aynı cismin iki görüntüsünü de aynı zamanda ağ tabakalarından alan beyin ikisini birleştirir, üç boyutlu bir görüntü ortaya çıkar.

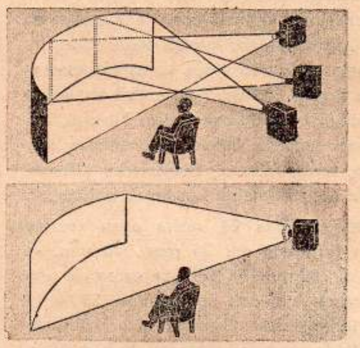
Üç boyutlu görüntünün üzerinde çalışmalar 1832, stereoskop yıllarına kadar iner. Uzun deneylerden sonra ilk defa 1935'te, yalnız kendisine ait görüntüyü geçiren «polaroit» gözlüklere göre üç boyutlu filimler yapılmaya başlandı. İlkin bu yenilikten pek hoşlanan seyirci, gözlük takmak külfetinden bıkınca, vazgeçildi.

Gözlüksüz üç boyutlu filim yapmak fikri üzerinde çalışmalara başlandı. Bu arada, Rus mühendisi S. İvanov, 1946'da «Stereokino» adını verdiği bir buluş ortaya attı. Bu buluşta seyircinin iki gözünün her biri için gereken görüntü ayırımı perdede yapılıyordu. Bu perde diklemesine yan yana yerleştirilmiş 30.000 kadar ince telden meydana geliyordu. Bu tel perde seyircinin sağ gözüne gelecek görüntüyü sol gözden, sol gözüne gelecek görüntüyü de sağ gözden gizlemekteydi. Bu esasa göre yapılan ilk filim «Robinson Crusoe» 1946'da, bu filimler için hazırlanan özel bir salonda gösterildi. Sonradan bu alandaki çalışmalar daha da geliştirilmişse de, gerek çekimi sırasında, gerek oynatılacağı salonlarda yapılacak büyük masraflar yüzünden stereokino buluşu pek tutunamadı.

CinemaScope Filim:

Geniş perdeye, psikolojik üç boyutlu filim esasına dayanan bir buluştur. Normal kamera ve projeksiyon aletinden yalnız objektif yapısı bakımından ayrılır. Fransız Profesörü H. Chretien'in buluşu olan bu objektife «hipergonar» denir. Objektifin özelliği, görüntüyü iki yandan basıklaştırmaktadır. Bu şekilde çok geniş bir sahnenin 35 mm.'lik standart bir filme sıkıştırılması kabil olur. Oynatırken projeksiyon makinasına takılan ikinci bir hipergonar objektif bu sıkıştırılmış hayali yeniden eski genişliğine çevirir, 20 metre genişliğindeki bir perdeyi olduracak bir görüntü sağlar. İç bükey bir perdede oynatılan CinemaScope filim, aynı zamanda psikolojik üç boyutlu bir görüntü verir.

SinemaScope üzerinde çalışmalar Profesör Chretien'in 1925'te bulduğu hipergonar objektifi esasına dayanmaktadır. 1927'de Fransız rejisörü Autant Lara bu alanda «Construire un Feu» (Bir Ateş Meydana

Sineramada filim üç ayrı makina tarafından oynatılır (yukarıda). SinemaScope'ta ise geniş açılı mercekli oynatımdan faydalanılır (aşağıda).

Getirmek) adlı bir deneme filmi çevirdiyse de, 1953'e kadar bu işle ciddî bir şekilde uğraşan pek olmamıştır. 1952 sonunda Cinerama'nın ortaya çıkmasından sonra, daha az masraflı, daha kolay bir geniş perde sistemi arıyan Fox Filim Kumpanyası, hipergonar sistemini kullanma hakkını Chretien'den aldı. Onu geliştirerek «The Robe» (Pelerin) adlı ilk SinemaScope filmi 1953'te çıkardı.

Sinerama:

Bu da geniş perde ile psikolojik üç boyutlu filim esasına dayanan başka bir buluştur. Özel bir makara, özel gösterme makinaları, özel bir salonu gerektirir. Cinerama kamerası, objektifleri 27 mm. aralıklı üç ayrı kameranın yan yana konup aynı zamanda çalıştırılmasından meydana gelir. Her objektif geniş sahnenin bir bölümünü ayrı bir filim üzerine tesbit eder. Böylece elde edilen üç filim, üç ayrı projeksiyon makinasıyla geniş perde üzerine yansıtılır. Birbirinden belirli uzaklıklara konmuş olan bu üç projeksiyon makinasından sağdaki, perdenin soluna; soldaki, perdenin sağına, ortadaki ise ortasına görüntülerini yansıtır. Böylece, geniş bir perde üzerinde büyük bir görü alanını kaplıyan sahne meydana çıkar. Cinerama perdesi binden fazla plâstik kayışın yan yana sıra-

di Kısmı'nın bulunduğu yerdeki Pathe Sineması idi. Bu sinema 1908'de açılmıştır.

Bizde sinema yıllarca, tiyatrolarda olduğu gibi, kadınlara ayrı, erkeklere ayrı gösterildi. İstanbul kadınları ilk defa Pangaltı'da, Asaduryan'ların açmış olduğu sinemada filim seyrettiler. Burada haftada iki kere kadınlara filim gösteriliyordu.

O sırada İstanblu Sultanisi'nde dahiliye müdürü olan Fuat Uzkınay, sinemacılığa merak sararak, Pathe Sineması makinistinden filim oynatmasını öğrendi. Sonra okul müdürünü, okulda filim göstermeye ikna etti. 1910' da İstanbul Sultanisi'nde bir sinema teşkilâtı kuruldu. Fuat Uzkınay ile öğretmenlerden Şakir Seden, filim seçmek işiyle görevlendirildiler. 1914'e kadar bu durum böylece sürdü.

Türk müteşebbisler tarafından ilk Türk sineması 19 mart 1914'te İstanbul'da gene Fevziye Kıraatanesi'nde açıldı. Adı Millî Sinema idi. Sahipleri de Murat ve Cevat beylerdi. Millî Sinema'dan üç buçuk ay kadar sonra da İstanbul'da Sirkeci'de ikinci Türk sineması açıldı. 6 temmuz 1914'te açılan bu sinemanın adı Âli Efendi Sineması idi. Âli Efendi o zamanlar Sirkeci'de meşhur bir lokantanın sahibiydi. İstanbul Sultanisi'nden ayrılan Fuat Bey'in teşvikiyle Âli Efendi yeğenleri ile, öğretmen Şakir ve Kemal Seden kardeşlerle birlikte bu sinemayı açtı.

İlk Türk Filimleri

Türkiye'de sinema oynatmayı ilk öğrenen Fuat Uzkınay, aynı zamanda ilk Türk filim operatörüdür. İlk çevirdiği filim de, Ruslar'ın Yeşilköy'e kadar geldikleri günlerin acı hâtırası olan, 1914'te dinamitle uçurulan âbidenin yıkılmasına ait bir aktüalite filmidir.

SON YENİLİKLER

lanmasından meydana gelen iç bükey biçiminde, 25×10 boyutunda bir perdedir. Perdenin kayışlardan yapılması, üç görüntünün birleşme çizgisini gizlemek içindir. Bunun için ayrıca yukarıdan aşağıya doğru büyük bir hızla gidip gelen levhalar kullanılır. Gene de bu çizgi tam olarak gizlenemez.

Cinerama normal insan gözünün kapsadığı bir alanı içine alabildiği ve iç bükey bir perdede gösterildiği için, seyircide bir üç boyutlu duygusu uyandırır. Bu duyguyu artıran bir şey daha, bu usulde üç boyutlu sesin de kullanılmasıdır. Bir cinerama filmi çekilirken sahnenin çeşitli yerlerine konan 6 mikrofon 6 ses filmi üzerine sesleri tesbit eder. Filim salonda oynatılırken, salonun çeşitli yerlerine yerleştirilen 6 hoparlör ile bir esas kontrol hoparlörü, sesin sahnede yer değiştirmesine göre ayrı ayrı yerlerden verilir. Böylece bir ses derinliği elde edilmiş olur.

Cinerama'nın ilk denemeleri 1900' de Paris Sergisi'nde Grimon Sanson' un «cineorama» gösterisine kadar dayanır. 1927'de Fransız rejisörü Gance ile Debrie adlı mucidin üçlü perde denemesi bu alanda daha ileri bir adım oldu. Asıl cinerama çalışmaları 1935'te Amerikalı F. Waller ile başladı. Waller 12 kameranın yarım küre biçimindeki bir görüş alanını kapsıyacak şekilde çalışmasiyle tesbit ettiği filimleri 1939 New York Sergisi'nde «perispere (perisfer) adını verdiği yuvarlak bir salonda oynatmıştı. Savaştan sonra Waller bu buluşuna ses de katmak amaciyle ses mühendisi Hazard Reeve ile birleşti. 1950'de ikisi «Cinerama» şirketini kurdular. Bu alanda ilk filim 1952'de gösterilen «This is Cinerama» (Cinerama Budur) oldu.

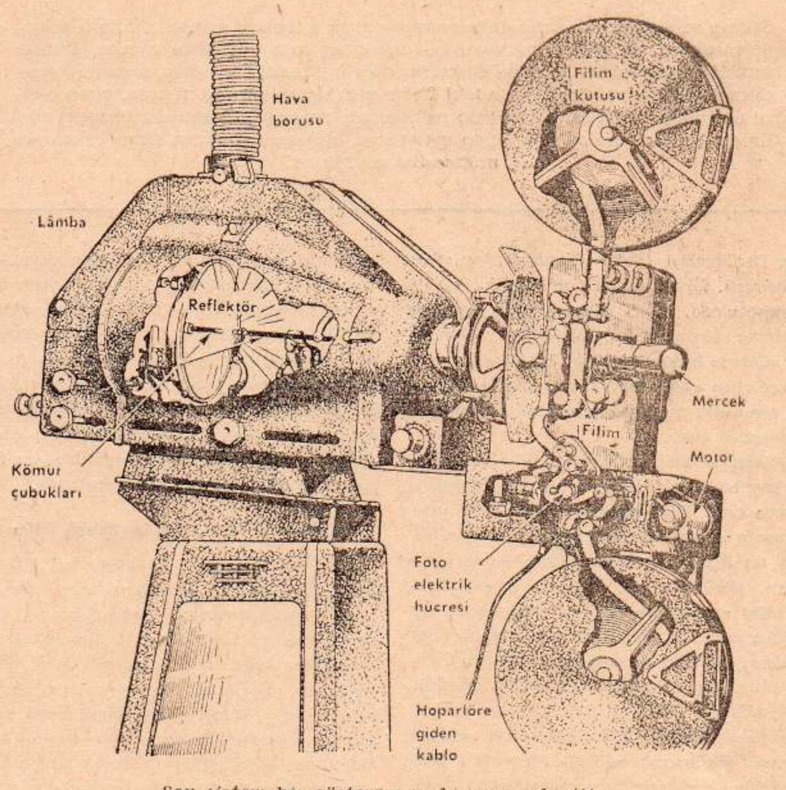
Panoramik Filim:

Geniş perdede psikolojik üç boyutlu hissini veren filim. Cinerama'yı andıran bu esasta, perde üzerine yan yana sıralanan üç görüntü yansıtılır. Perdesi 11,5×36,5 boyutundadır. Ses 120 mikrofondan verildiği için üç boyutlu ses duygusu çok kuvvetlidir. Ruslar tarafından geliştirilen bu esas üzerine çevrilen ilk filim «Yurdum Ne Kadar Büyük» 1958'de Moskova'da gösterilmiştir.

Vista Vision Filim:

Bu da geniş bir perde ile psikolojik üç boyutlu filim hissini verme esasına dayanır. SinemaScope'taki gibi tek kamera, tek filim, tek gösterme aletine dayanır. Yalnız, Vista Vision kamerasında filim yukarıdan aşağıya doğru değil, yana doğru hareket eder. Böylece 35 mm.'lik standart filim kullanıldığı halde daha geniş, iki boy genişliğinde bir görüntü elde edilir. Bu şekilde çekilen negatif filim lâboratuvar işlemleri sonunda 35 mm.'lik normal görüntü boyuna indirilir. Oynatılmaya gönderilen bu filimlerin, normal filimlerden görünüşte hiçbir ayrılığı yoktur. Yalnız, projeksiyon aletine eklenen bir özel objektif, netliğini hiç bozmadan bu görüntüyü büyültebilir. Bu buluş öteki geniş perde filimlerinden daha net, renkleri daha güzeldir. Paramount Filim Şirketi tarafından bulunmuş, ilk filmi «White Christmas» (Beyaz Noel) 1954'te gösterilmiştir.

Bütün bu yenilikler henüz tam bir gelişmeye ulaşmış değildir. Öte yandan, her gün yeni yeni icatlarla, sinemanın daha ilgi çekici bir hale getirilmesine de çalışılmakta, bu arada çeşitli aletler geliştirilmektedir. Ayrıca, televizyon rekabeti karşısında sinemacılar daha çekici yenilikler arıyorlar.

Son sistem bir gösterme makinasının kesiti

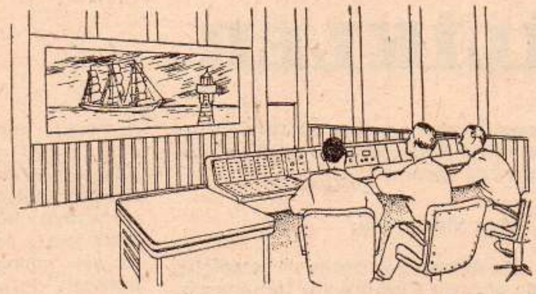
Fuat Bey'den sonra devamlı olarak ilk aktüalite filimlerini, ayrıca ilk konulu filmi Weinberg çevirmiştir. Bu ilk yerli filmin adı «Himmet Ağa'nın İzdivacı»dır. Bu eser o zamanlar İstanbul tiyatrolarında çok oynanan bir komedi idi. Filmin çevrilmesine 1914'te başlandı. Artistlerden bazılarının askere alınması üzerine yarıda kaldı. Sonradan tamamlanarak 1918-19 yıllarında İstanbul halkına gösterildi.

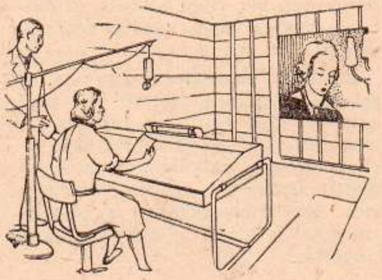
Savaş yılları içinde Almanya'ya giden Harbiye Nazırı Enver Paşa, memlekete dönüşünde, Türk ordusunda bir ordu filim merkezi kurulmasını istedi. Merkez Ordu Sinema Dairesi adını taşıyan bu müessese 1917'de kuruldu. Bu teşkilâtı başlangıçta Weinberg idare etti, yerine Fuat Uzkınay getirildi. Bu müessese şimdi Üniversite olan, o zamanki Harbiye Nezareti'nin yanındaki su deposunun altında bir binada idi. Savaş sonuna kadar faaliyette bulundu, propaganda, aktüalite filimleri çevirdi.

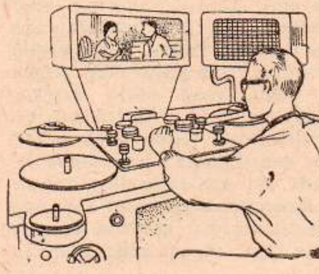
Gene Birinci Dünya Savaşı yıllarında başka yarı askerî bir müessese daha konulu filimler meydana getirdi. Adı Müdafaa-i Milliye Cemiyeti olan bu cemiyet İkinci Balkan Harbi'nde kara ordusuna yardım için kurulmuştu. Savaşın ikinci yılında cemiyet bazı güzel sanat eserleri meydana getirilmesini, bu arada da filim çevrilmesini düşündü. Savaş yüzünden Fransa'dan, İtalya'dan filim de gelmiyordu, yerli filimciliğin kurulması için en elverişli zamandı. Cemiyetin, Divanyolu'nda şimdiki Sağlık Müzesi'nin bulunduğu binanın alt katında bir stüdyo kurularak işe başlandı. Birkaç küçük aktüalite ve propaganda filminden ayrı üç tane de büyük filim çevrildi: «Pençe», «Casus», «Alemdar Vakası.»

1917'de çevrilmiş olan filimlerde o zama-

EFEKT VE DUBLÂJ NASIL YAPILIR

Filmin sessiz çekilen sahnelerine ses verilmek istendiği zaman filmin o kısmı, yerine göre, ya yarım, ya da 1-1,5 dakikalık kısa parçalara ayrılır. Bunlar dublâj salonundaki perdede gösterilir. Ses mühendisleri efekt seslerini vereceklerse, sahneye göre ellerindeki hazır plâklardan meselâ fırtına, tiren sesini o sahneye eklerler. Alttaki iki resimde de, perdede gösterilen filimdeki ağız hareketlerine göre dublâj yapan artistlerle, bunların seslerini filme çeken ses mühendisi görülüyor.

nın Darülbedayi (Şehir Tiyatrosu) artistleri oynamıştı. Birinci gösterişler Beyoğlu Fransız Tiyatrosu'nda, ikinci gösterişler de İstanbul Alemdar Sineması'nda yapılıyordu. «Pençe» ile «Casus» halka gösterildi, 1918 sonbaharında çevrilen «Alemdar Vakası» savaşın sonunda cemiyetin dağılması yüzünden montajı yapılamadan kaldı.

Müdafaa-i Milliye Cemiyeti stüdyosu kapanırken, başka bir stüdyo açılıyordu. Savaş sonunda ordu filim merkezi lâvedilirken, malzemenin düşmanın eline geçmemesi için bütün teşkilât Malûl Gaziler Cemiyeti'ne verilmişti. Malûl Gaziler, ilkin, Divanyolu'ndaki cemiyet merkezinde, sonra Vezneciler'de bir stüdyo kurdular. Bu stüdyonun müdürü Fuat Uzkınay, rejisörü de aktör Ahmet Fehim Efendi oldu. Bu stüdyoda şu filimler çevrildi: «Mürebbiye» (Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın); «Binnaz» (Yusuf Ziya Ortaç'ın); «Bican Efendi Vekilharç»; «İstanbul Perisi» (Rejisörlüğünü muharrir Fazlı Necip yaptı). Bunların içinden «Binnaz» Londra'da da gösterildi, pek beğenildi. Uzun zaman bir daha Binnaz ayarında bir filim çevrilemedi. Malûl Gaziler Cemiyeti'ne emaent verilen malzeme 1927'de ordu tarafından geri alındı. Böylece Malûl Gaziler stüdyosu da tarihe karıştı.

Filimde İlk Türk Kadınları

Bundan sonra, ilk filim şirketinin kurulduğunu görüyoruz. Türkiye'de ticaret düşüncesiyle kurulan ilk özel filim şirketi Kemal Filim'dir. 1919'da kurulmuştur.

Kemal ve Şakir Seden Kardeşler 1914'te Sirkeci'de açılan Âli Efendi Sineması'na ortak olarak sinemacılığa girmişlerdi. 1919'da dışarıdan filim getirmeye başladılar. 1922'de bir de stüdyo kurarak yerli filim işine de atıldılar. Bu filimlerin rejisörlüğünü Muhsin Ertuğrul yapıyordu. «Kız Kulesi Faciası», «Ateşten Gömlek», «Sözde Kızlar», «Nur Baba» gibi zamanın çok beğenilen filimlerini çevirdiler. O zamana kadar bu filimlerde çokluk Beyaz Rus ve Ermeni aktörlerle aktrisler oynardı. Türk kadınının ilk defa rol aldığı filim «Ateşten Gömlek»tir. Bu filimde Neyyire Ertuğrul ile Bedia Muvahit oynamışlardır.

Türkiye'de Sesli Filim ve Renkli Filim

İlk Türk sesli filmi İpek Film'in 1931'de çevirdiği «İstanbul Sokaklarında»dır. Rahmi adında yeni bulunan bir gençle Şehir Tiyatrosu artistlerinin oynadıkları bu filimde Mısırlı sanatkâr Azize Emir ile Yunanlı artist Gavrilides de rol almıştı. Bu filmin iç sahneleri Paris'te Tobis stüdyolarında çevrilmiştir. Ondan sonra çevrilen operet serisi: «Karım Beni Aldatırsa», «Cici Berber», «Söz Bir Allah Bir», «Akasya Palas», «Leblebici Horhor Ağa» artık tamamen İstanbul'da çekilip seslendirilmiştir.

İçinde renkli bir parça bulunan ilk Türk filmi 1949'da çevrilen «Çıldıran Kadın» olmuştur. Filimde gayet kısa süren bir Kız Kulesi manzarası renklendirilmişti.

İlk renkli Türk filmi 1952'de, Muhsin Ertuğrul'un Küçük Sahne sanatkârlarına çevirtmiş olduğu «Halıcı Kız»dır. Dokümanter reklâm filmi olarak çevrilen ilk Türk renkli filmi 1953'de, Ali İpar'la İlhan Arakon'un hazırladıkları «Bir Şehrin Doğuşu»dur. Bu kısa filimde İstanbul şehri reklâm edilmişti.

Milletlerarası alanda ilk Türk millî dokümanter filmi, Almanya'daki filim yarışmasında gümüş madalya (ikincilik madalyası) alan «Hitit Güneşi»dir. 1956'da bu filmi Edebiyat Fakültesi'nden Prof. Mazhar Şevket İpşiroğlu ile Prof. Sabahattin Eyüboğlu hazırlamışlardır.

İkinci Dünya Savaşı başında duraklıyan Türk filimciliği, harbin sonuna doğru kıpırdamaya başlamıştır. Bu devrede bir, iki çekingen öncü hareketten sonra yavaş yavaş beş, altı şirketin kurulduğunu, bunlardan birkaçının ilkel de olsa stüdyolar kurduklarını görüyoruz. 1947 yılında yerli filimlerden alınan Temaşa Vergisi'nin %20'ye indirilmesi filimciliğimize yeni bir hız ve hareket verdi. Evvelce ikinci ve yardımcı bir iş olarak yapılan sinema artistliği, rejisör ve teknisyenliği hakiki bir meslek haline gelmeye başladı. Bilhassa 1957'de Türk parasının yeniden ayarlanıp dolârın dokuz liraya çıkması neticesi Türkiye'ye gelen yabancı filimlerin fiyatları üç misli pahalılaşıp ve bu yüzden ithalâtçılar gayet az filim getirmeye başlayınca, Türk filimleri geniş bir talep karşısında kaldı. Bunun neticesi dünyanın hiçbir yerinde olmıyan bir şey oldu. Filimcilikle o güne kadar ilgisi olmıyan birçok kimse bu sahaya atıldı. Yüzden fazla filim şirketi kuruldu. Artistler, rejisörler kendi hesaplarına da filim çevirmeye başladılar. Bu yüzden son yıllarda senede yüz civarında filim çevrilir oldu ki, bu Türkiye'nin kendi çapına göre benzeri memleketler arasında bir rekordur.

Yerli filimcilik, son yıllarda kabiliyetli aktörler, rejisörler ve teknisyenler yetiştirmesine, Avrupa filimleri ayarında birkaç eser vermesine, civar ülkelere sık sık filim ihraç etmesine rağmen sadece kârlı bir ticaret alanı olarak kalmış, henüz Avrupa'daki benzerleri gibi müesseseleşip oturmamış, sanayileşememiştir.

Bir Filim Nasıl Çevrilir

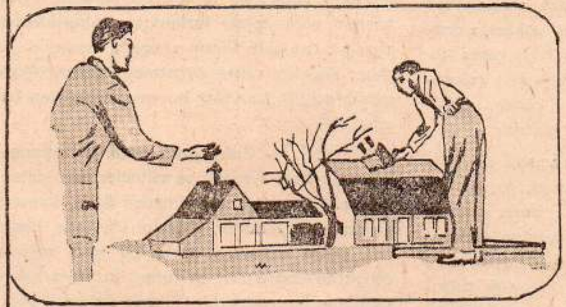
Filim bir tek kişinin değil, ayrı ayrı kişilerin zincirleme giden iş birliğinden meydana gelmiş bir eserdir. Bir filmin yaratılmasında emekleri geçenleri sırayla gözden geçirelim.

Rejisör. — Sinemada rejisörün vazifesi bir nevi yaratmadır. Hikâyeyi senaryodan filme aktarırken, bunun için lüzumlu olan birçok unsurları; zamanını, mekânını iyi nispetler dahilinde yuğurup, akıcı bir filim meydana getirmek suretiyle bir konuya hayat verir. Bunun için rejisörün elindeki imkânların başlıcaları şunlardır: 1 — Hikâye ve senaryo; 2 — Artist ve oyun; 3 — Kamera; 4 — Filim basma ve dekopaj; 5 — Ses ve müzik.

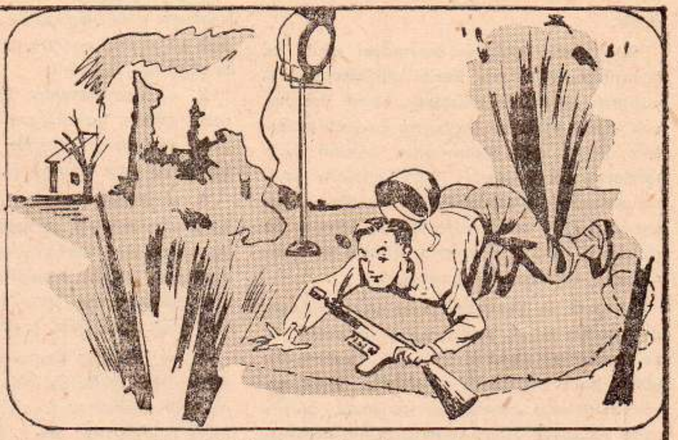
Bu unsurları kullanış şekline göre, rejisör filme kendinden bir şey katar ki, bu onun görüşü, hissedişi, yani üslûbu olur. Her rejisör her zaman bu unsurların hepsinden birden âzami imkân sağlıyamaz. Tecrübe ve bilgisine göre bunlardan bazıları ön plâna geçebilir.

Artist. — Bir filimde konuyu canlandıran başlıca elemandır. Sinema artistinin tiyatro artistinden farkı, özellikle sesli filim çıktıktan sonra artmıştır. Bir kere, tiyatro artisti seyirci karşısında devamlı olarak akan bir eser oynamaya alışmış olduğundan, konunun etkisi altındadır. Sinemada ise konu ufak parçalara, sahnelere bölünmüştür. Artist hikâye-

FİLİM HİLELERİ NASIL YAPILIR

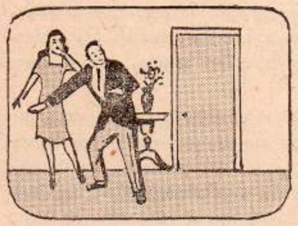

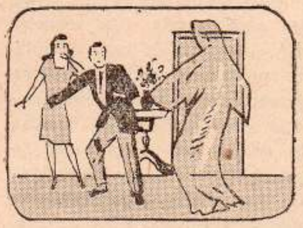
Uzaktan görünen şehirler ve mahalleler maket olarak yapılır.

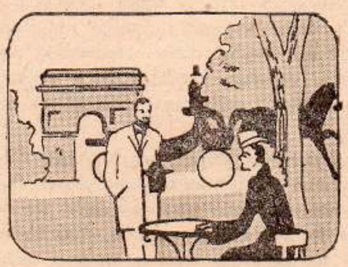
Savaş sahnelerindeki bomba patlamaları, toprağa gömülen barutlar patlatılarak sağlanır.

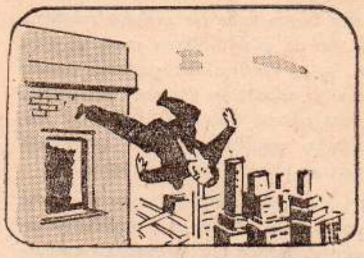

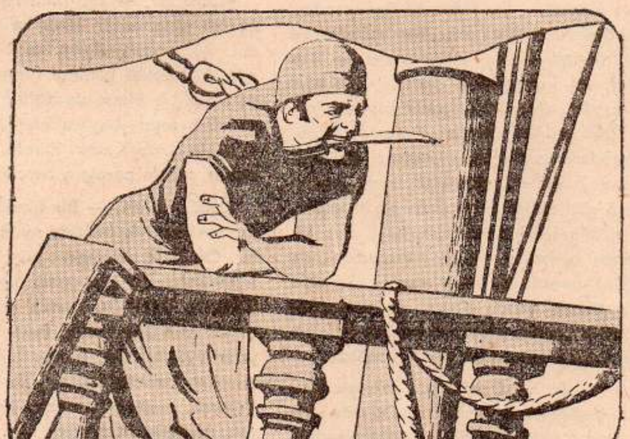
Hayalet sahneleri veya aynı adamın karşı karşıya oynaması filmin iki defa çekilmesiyle elde edilir. Bir defa bir yarısı, öbür sefer ikinci yarısı çekilir.

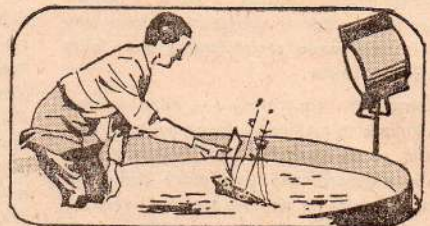

Arkada filim oynatarak artistler başka diyarlarda imiş gibi gösterilir.

Artiste benziyen bir manken pencereden atılır.

Fırtınalı deniz sahneleri için oyuncak gemiler kullanılır. Önce vantilâtörlerle dalgalandırılan havuzda sallanan gemi çekilir. Sonra bir güverteye dayanmış, rüzgârdan elbisesi titriyen korsanın filmi alınır. Bu iki sahne arka arkaya eklenince seyirci onu hayalinde birleştirir.

nin bütününün değil, o sahnedeki anın etkisindedir.

Rejisörlerin artistler üzerindeki etkisi de önemlidir. Bir kısmı kendi görüşlerini, duyuşlarını artistlere belirterek, kendi üslûplarını onlara aşılarlar. Bir kısmı kuvvetli artistlere olduğu gibi teslim olup, onların oyun tarzlarını kabul ederler. Bazı rejisörler sayısız provalarla onlardan iyi netice almaya çalıştıkları gibi, bazıları da birkaç kamera ile çalışarak, çekilen filimlerin içinden en iyisini seçip, en başarılı oyunu alırlar.

Senaryo. — Tiyatroda piyes neyse, filimde de senaryo odur. Yalnız, piyes tamamen söze dayanırken, senaryo daha çok harekete dayanır; hattâ hiç sözsüz de olabilir. Sonra, piyes artistlerin hareketine karışmaz, onlara oyun serbesliği verir; senaryo bütün hareketleri tesbit eder.

Senaryo 100-150 daktilo sayfası kadardır. Sayfa yukarıdan aşağıya doğru ikiye bölünmüştür. Solda konunun psikolojik izahı, artistlerin karakterleri, belli sahnelerdeki hareketleri, dekorun, mekânın izahı yapılır. Sağda da yalnız «diyalog» (konuşmalar) yazılır.

Senaryo birkaç devrede meydana gelir. Önce konunun 5-6 kâğıtlık bir özeti yapılır. Buna «sinopsis» (genel görünüş) denir. Bu sinopsis üzerinde rejisör, senarist, daha başka teknik elemanlardan bazıları toplanıp tartışır, düzeltmeler yaparlar. Senarist bundan sonra hikâyeyi büyüterek 30-40 sayfalık bir hale getirir; buna «treatment» (işleniş) denir. Bunun üzerinde de düzeltmeler yaptıktan sonra tam boyda kaba bir senaryo meydana getirilir. Bu da düzeltildikten sonra ya aynı senarist, ya da konuşmaları yazmakta uzman olan yazarlar diyalogları yazarlar. Sahnelerin, filmin tam zamanı tesbit edilir. Bunun üzerine senaryo çekilebilecek hale getirilerek «continuity» (sürekli sahneler) adını alır.

Senaryonun çekimi hiçbir zaman hikâyenin başından başlayıp, sonuna doğru gidilerek sıra ile olmaz. Rejisör bunun üzerinde «senaryo dekupajı» denilen parçalamaları yapar. Senaryoyu önce «dış sahneler», «iç sahneler» diye ikiye ayırır. Sonra bunların içinden aynı yerde çekilecekleri, sırası ne olursa olsun, bir araya toplar. Bunlar gruplandırıldıktan sonra «iş senaryosu» tamamlanmış olur, filim çevrilmeye başlar.

Kameraman (operatör). — Filmi çekmek için kullanılan makineye «kamera», bunu kullanana, ya da emrindeki yardımcılara kullandırana «kameraman» (operatör) denir. Seyircinin ilgisini bir noktaya toplamak veya dağıtmak için kamerada değişik objektifler, değişik hareketler kullanılır.

1. — Objektifler: Kamera sabit kalmak şartiyle konu değişik yakınlık ve uzaklıktan çekilebilir. Uzaktan çekilen sahneye «uzak plân» denir ki, buna manzaralar, sokaklar, insan kalabalıkları vs. girer. «Orta plân»da bunlar daha yaklaşmış, büyümüş olur. O zaman manzaranın, sokağın bir parçası, insan kalabalığından da iki, üç kişi girer. «Yakın plân»da manzaradan yalnız bir ağaç, bir evin kapısı, konuşan iki insan belden yukarı olacak kadar iri, yakın girer. «Büyük plân» denilen yakın görüşte ise insanın yüzü, eli, bir kapının bir parçası gibi çok yakın, perdeyi kaplıyan ayrıntılar çekilir. Bunlar için «açık açılı objektif», «portre objektifi», ya da «tele objektif» kullanılır.

2. — Kompozisyon: Çekme anında eşyadan, ışıktan faydalanarak güzel resim vermek, seyircinin üzerinde bir etki yaratmak için hazırlanan sahneye «kompozisyon» denir.

3. — Kamera açısı: Kamera sahneyi, ya yukarıdan aşağıya, ya aşağıdan yukarıya doğru, ya da aynı seviyede çeker. Her çekiş konunun o andaki havasına bağlıdır. Yukarıdan çekiş eşyayı, insanları küçültür, aşağıdan çekiş ise büyük, heybetli gösterir.

4. — Hareket: Kameranın açısını değiştirmeden, bir araba üstünde ileriye, geriye, yana doğru hareketleri vardır ki, buna «travelling» (gidiş-geliş) denir. Bir de ayakları üzerinde sabit olduğu halde makina, boyun döndürmek gibi, sağa, sola, yukarı, aşağı doğru oynar ki, buna da «pan» (dönme) derler. Bunlar artistlerin hareketlerini, onlarla birlikte yürüyormuş gibi takibe, onlara yaklaşıp uzaklaşmaya, makina sabit kaldığı zamanlar da görüşiyle onları takibe, etrafını taramaya yarar.

5. — Işık: Hikâyenin anlatılmasında, güzel resim elde etmede ışığın rolü çok önemlidir. Parlak, rahat ışıklar, neşeli bir hikâyeyi daha da hafif yapabileceği gibi; loş, huzmeli ışıklar bir korku filmini daha da heyecanlandırabilir.

6. — Hız: Makina saniyede 24 kare resim çekmek üzere ayarlanmıştır. Bazı sahneler yavaş çekilerek, yavaş çekilip hızlı oynatılarak, ya da bu hareketlerin tersi yapılarak elde edilir. Bir yarış atının koşu ayrıntılarını verebilmek için filim saniyede 24 kareden çok daha hızlı çekilir. Normal oynatıldığı zaman atın hareketleri çok yavaşlar. Komedi filimlerinde ise koşuşmalar, yavaş çekilerek normal oynatıldığı zaman büyük bir hız içinde geçer. Bu hareketlere «kare düşürme» veya «kare artırma» denir.

Ses ve Müzik. — Sesli filimde ses ve müziğin rolü öteki unsurlar kadar, bazı müzikal ve Miki filimlerinde ise çok daha önemlidir. Konuşmalar, iyi kullanılmak şartiyle, hikâyeyi daha anlaşılır, daha iyi duyurur bir hale getirir. «Efekt sesleri» denilen, ayak hareketlerinin, kapıların açılıp kapanmasının, bardağa konan suyun sesleri, otomobil, tren, fırtına gürültüsü gibi sesler filmi daha etkili yapar. Müzik, müzikal filimlerde olduğu gibi ya filmin içinde kullanılır, ya da filme konusuna göre daha kuvvetli bir hava versin diye «fon müziği» olarak, filmin akışını durdurmadan arka plânda çalınır. «Üçüncü Adam» adlı filmin fon müziği bunun en güzel örneğidir.

Dekor. — Bir filmi stüdyoda çekmek için, konunun geçtiği yerin sahnesini stüdyoda yapmaya «dekor yapmak» denir. Stüdyolardaki dekoratörlerin çoğu mimar, estetik sahibi kimselerdir. Yanlarında bir sürü demir, tahta, plâstik işlerinden anlıyan uzmanlar çalışır. Dekoratörlerin çizdiği plâna göre dekorlar hazırlanır.

Editör. — Filmin negatifini pozitife basan teknisyendir.

Dekupaj ve Montaj. — Filmin negatifi çekildikten, yıkandıktan sonra sahnelerin başındaki «klâket» numaralarına göre bunları sahne sahne ayırıp derleme işine «dekupaj» denir. Bu parçalar pozitife basılarak küçük bir oynatma makinası ve perdesi olan bir çalışma masasında, senaryoya, filmin akış sırasına göre arka arkaya eklenir. Bu kaba taslak tamamlanan filme «iş kopyası», bu filimleri ekleyene «montör», ekleme işine de «pozitif montaj» denir. Bu iş kopyası perdede oynatılarak ufak tefek fazlalıkları çıkarıldıktan sonra, buna göre filmin «negatif montajı» yapılır. Bundan sonra oynatmaya gönderilecek bütün pozitif kopyalar bu esas negatiften basılır.

Klâketçi. — Filim daha senaryo halindeyken sahnelere ayrılmış ve sahneler numaralanmıştır. Her parça çevrilmeden önce, kamera çalışmaya başlarken, klâketçi üzerinde filmin adı, sahne numarası yazılı bir kara tahtayı objektife doğru bir an tutar. Bu kara tahta sahnenin başına çekilir. Filmin dekupajı yapılırken bu numaralar sahnelerin kolayca bulunmasına yarar. Montajda bunlar kesilip atılır.

Koreograf. — Bale filimlerinde bale ve dans hareketlerini müziğe göre hazırlıyan kimsedir.

Makiyaj. — Sinemada en önemli unsurlardan biridir. Bugün makiyajla genç artistler tabiîye yakın bir şekilde 15-20 yaş yaşlandırılabildikleri gibi, yüzlerinin kırışıklıkları çeşitli pomatlarla kapatılarak, takma saç, kirpik takılarak yaşlı artistler de çok genç hale getirilebilir. Ayrıca gene makiyajla bir artist, bambaşka bir insan kılığına sokulabilir. Fredric March'ın «Mark Twain», Montagu Love'ın «George Washington», Paul Muni'nin «Emile Zola» makiyajları bu mesleğin birer şaheser örneğidir. Bugün bütün filimlerde artistlerin yüzleri, tabiî hallerinde görünseler bile, objektife, ışıklara göre makiyaj yapılmadan çekilmez. Kadınlar için her sabah makiyaj müddeti bir buçuk, erkekler için bir saat sürer.

Prodüktör. — Bir filmi her şeyiyle yapan, baştan sona kadar idare edip bitiren adamdır. Bu, sermayedarın kendi de olabileceği gibi, bir şirket namına filmi yapmayı üzerine almış bir kimse de olabilir. Senaryoyu, rejisörü o seçer, başlıca işleri yardımcıları vasıtasiyle o idare eder. Filmin maliyetini o hesaplar, bütün parayı o harcar.

Reklâm İşleri. — Bir filmin çevrilmeye karar verilmesiyle birlikte reklâm işleri de başlar. Özellikle sinemanın büyük sanayi olduğu Amerika'da bu çok geniş, masraflı bir iştir. Yüzlerce insan bu alanda çalışır. Artistlerin çeşitli resimleri çekilip haklarında türlü hikâyeler uydurularak, bunlar bütün dünya gazetelerine, mecmualarına parasız gönderilir. Yıllarca mecmualarımızın kapaklarını süsliyen, gazetelerimizde boy boy görünen Amerika ve Avrupa artist resimleri işte bu kanallardan gelme resimlerdir.

Script Girl. — Rejisörün yanında bulunarak, filim çekilirken artistlerin makiyajlarının, giyinişlerinin, sözlerinin bir önceki sahnenin sonuna uyup uymadığını kontrol eden sekreter kıza verilen addır.

Dublâj. — Avrupa'da, Amerika'da filimlerin hemen hepsi sesli çekiliyorsa da, bazı sah-

TURİSTİK TÜRKİYE'DEN GÖRÜNÜŞLER

KONYA, Türk mimarlığının eşsiz eserleriyle dolu bir şehrimizdir. Her yıl yüzbinlerce turist tarafından ziyaret edilen Mevlâna Müzesi de şehrin ilgi çekici köşelerinden biridir. Fotoğrafta Selimiye Camisi'yle, Mevlâna Müzesi'nin bulunduğu Mevlâna Külliyesi görülüyor.

ANTALYA, kendi adını taşıyan geniş bir körfezin kıyısında kurulmuş güzel bir şehrimizdir. Yılın her mevsiminde sıcak olan Antalya'ya, yetiştirdiği portakalların, muzların bolluğundan, nefasetinden ötürü, Türkiyenin Muz ve Portakal Bahçesi denebilir.

neler mecburen sessiz çekilir. Meselâ birçok şarkı sahneleri, sokakta çekilen tehlikeli sahnelerin konuşmaları gibi. Bizim filimler ise hâlâ baştan aşağı sessiz çekilmekte, bu sahneler sonradan seslendirilmektedir. İşte bu sessiz çekilip sonradan seslendirme işine «dublâj» denir.

Filmin dublâj edilecek sahneleri gayet ufak parçalara ayrılır. Bu parça başına «amors» denilen boş bir kısım veya başka filimden bir parça konularak iki ucundan birbirine yapıştırılıp projeksiyon makinasına takılır. Bu parça karanlık bir odada, bir perdede mütemadiyen oynatılır. Bu odaya bakan camlı bir hücrede de ses mühendisi makinalarının başında oturmaktadır. Dublâj rejisörü ile dublâjı yapacak artistler filmi birkaç kere seyredip ellerindeki yazılı diyaloglara, perdedeki ağız hareketlerine göre bu sözleri mütemadiyen tekrarlarlar. Olgun bir hale gelince dublâj rejisörü, ses mühendisine işaret verir. Salonda kırmızı bir lâmba yanar. Bu, çıkacak her türlü sesin filme alınacağına işarettir.

Filim yeniden oynamaya başlayınca artistler, rejisörün işaretiyle orta yerdeki mikrofona kâh yaklaşarak, kâh uzaklaşarak konuşmalarını yaparlar. Seslerin ağız hareketlerine uymasını sağlamak işine de «senkron» denir.

Bu kısa sahne bitince bir yenisi takılır. Bu sahnede kapı açılması, yürüme, bir yere bardak konması gibi efekt sesleri varsa, bunlar da bir yardımcı tarafından yapılır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Sesli, Sessiz ve Renkli Sinema (S. Simavi, 1931); Sinema Tarihi (L. Duca'dan çev. N. Sarıdoğan, 1947); Senaryo Tekniği, Teorisi ve Pratiği (M. Gökmen, 1955); Sinema Sanatı (N. Özön, 1956); Ansiklopedik Sinema Sözlüğü (N. Özön, 1958); Sinema Tekniğine Giriş (M. Özdeniş, 1960); Sinema Tarihi (G. Sadoul'dan özetliyen Z. Güvemli, 1960); Türk Sinema Tarihi (N. Özön, 1962); Filimlerimiz (Yerli Filim Yapanlar Cemiyeti, 1947).

SİNGAPUR

Güneydoğu Asya'da Malaya Yarımadası'nın ucunda, İngiltere Milletler Topluluğu'na bağlı küçük bir ada devletidir.

Yüzölçümü: 570 km^2

Nüfusu: 1.514.000

Başkenti: Singapur

Singapur, bundan başka tropikal bölgede olduğundan, çeşitli ürünlerin yetiştiği bu bölgelerin transit, işleme ve ticaret merkezidir. Halkın çoğunluğu Çinliler'le Malayalılar'dır.

İngilizler Singapur'a ilk defa 1819'da yerleştiler. Ada o sıralarda Cohor Sultanı'nın idaresinde Holânda'ya bağlıydı. 1824'te Holânda ile yapılan bir anlaşma üzerine İngiltere Singapur'u ele geçirdi. 1957'ye kadar Singapur sömürge olarak idare edildi. 1957'de Londra'da yapılan bir anlaşma ile bağımsız bir devlet oldu.

Bugün Singapur'da İngiltere'nin Uzak Doğu deniz kuvvetleri için önemli üsler vardır. Hong Kong ile birlikte Singapur, İngiltere Milletler Topluluğu'nun Uzak Doğu'daki en önemli stratejik noktalarıdır.

İnsan Vücudundaki Bütün Organları Çalıştıran Düzen: SİNİR SİSTEMİ

SİNİR SİSTEMİ, organizmadaki bütün öteki sistemlerin görevlerini düzenler. Canlıların hayatında çok büyük bir yeri olan bu sistem başlıca iki bölüme ayrılır: 1) Beyin - omurilik sistemi; 2) Sempati sistemi.

Bu ayrılışa rağmen sistem bir bütün halinde çalışır. Sinir sisteminin çalışmasını kavramak için bunları teker teker inceliyelim:

Beyin - Omurilik Sistemi

Merkez (Santral) Sinir Sistemi. — Renklerine göre ayrı ayrı ad alan iki cevherden yapılmıştır. Biri «boz madde» (gri cevher), «ak madde» (beyaz cevher). Bu iki maddeyi de «nevron» (nöron) denilen sinir hücreleri meydana getirir. Genel olarak, sinir hücrelerinin cismi boz maddeyi, uzantıları da beyaz maddeyi meydana getirir. Bu hücrelerin büyüklüğü 5-6 mikronla 100-130 mikron arasında değişir. Sinir hücrelerinin dendrit ve akson denilen iki çeşit uzantısı vardır. Hücrenin cismi iş (fonksiyon) merkezidir. Nevronlar, gördükleri işe göre dürtücü (hareket ettirici), duyurucu, salgılatıcı, ruhsal (psişik) gibi gruplara ayrılırlar.

Uzantılar sinir akımını iletirler. «Dendrit» denilen uzantılarda iletme uzantının ucundan hücreye, «akson»larda ise hücreden uzantıların ucuna doğru ilerler.

Bir hücrenin aksonu, kendisinden sonra gelen ikinci hücrenin dendriti ile eklemlenir. İkinci hücrenin aksonu da üçüncü hücrenin dendriti ile eklemlenir. Demek ki, birinci hücredeki sinir akımı bu hücrenin aksonu ile ikinci hücreye, ikinci hücrenin aksonu ile de üçüncü hücreye geçer.

Eklem noktalarında akım ya bir dürtücü hücreden öteki dürtücü bir hücreye, ya da bir oynatıcı hücreden bir duyu hücresine geçer. Bazan da bir duyu hücresinden bir oynatıcı hücreye geçebilir.

Ak madde sinir hücrelerinin uzantılarından meydana gelmiştir. Burada uzantılar birleşerek sinir iplikleri halini alır.

Beynin 2/5'si boz maddeden, 3/5'ü de ak maddeden yapılmıştır. Boz madde beynin üst (kabuk) kısmındadır. Beynin üst kısmı «girus» denen birçok kıvrımlara ayrılmıştır (Bk. Beyin).

Omurilik hamur kıvamındadır; yalnız, beyinden daha serttir, çünkü, beynin tersine, ak madde burada dış yüzdedir. Omurilik yanlamasına kesilirse, önden arkaya H harfi biçiminde görünür. Boz birleşeğin tam ortasında omurilik kanalı vardır. H harfinin kolları olan ön boynuzlar dürtücü, arka boynuzlar ise duyurucu sinir kökleridir; yani ön köklerden dürtücü sinirler çıkar, vücuda yayılır. Duyu sinirleri ise çevreden gelerek arka köklere girer.

Çevre (Periferik) Sinir Sistemi. — «Sinir» adı verilen kordonlardan yapılmıştır. Sinirler duyuları çevreden merkeze getirir, merkezden de hareket, salgı emirlerini çevreye götürür, kalınlıkları değişiktir.

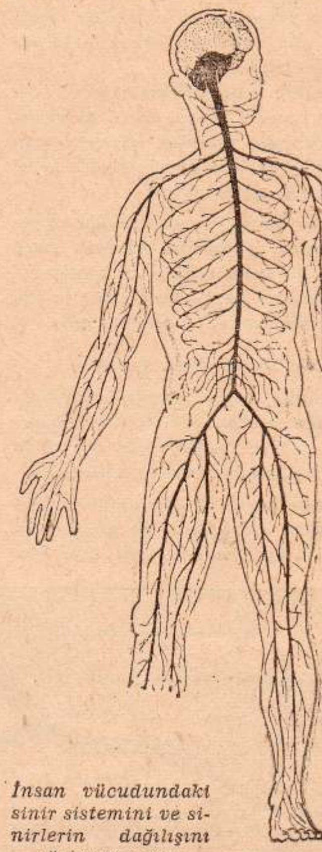
Sinirler: 1 — Merkeze gelen «duyurucu»; 2 — Merkezden çıkan «dürtücü» (hareket ettirici); 3 — Hem duyurucu, hem de dürtücü olmak üzere üç türlüdür.

Çevre sinir sistemini meydana getiren sinirleri 1) Beyin-omurilik sinirleri; 2) Sempati sinirleri olarak ikiye ayırmak doğru olur. Birinciler isteğimizle çalışırlar; ikinciler ise isteğimiz dışındadır. Beyin-omurilik sinirlerinin 12 çifti kafatası deliklerinden çıkar, «kafaçiftleri» adını alır. 31 çifti de omurilikten çıkar.

Sinirler bakışımlıdır; yani vücudun sağ yarısında da, sol yarısında da birbirinin aynıdır. Telefon tellerinin aynı direklerde, fakat ayrı ayrı gitmesi gibi.

Sinir lifleri sinirlerin duyurucu veya oynatıcı (motor) olduklarına göre ait oldukları sinir hücrelerinin dendritleri, yahut aksonlarından ibarettir.

Kafa Sinirleri. — «Kafa çiftleri» denilen kafa sinirleri şunlardır: 1 — Koku siniri;

İnsan vücudundaki sinir sistemini ve sinirlerin dağılışını gösteren şema.

2 — Görme siniri; 3 — Göz oynatan sinir; 4 — Troklea siniri; 5 — Üçüz sinir; 6 — Gözün dış hareket siniri; 7 — Yüz siniri; 8 — Denge ve işitme siniri; 9 — Dil-yutak siniri; 10 — Akciğer-mide siniri; 11 — Boyun kas siniri; 12 — Dilaltı siniri.

Omurilik sinirleri. — Bunlar omurilikten çıkan, ön ve arka köklerin (duyu ve hareket köklerinin) birleşmesinden doğan 31 çift sinirdir. Bu sinirler «karma» sinirlerdir: İçlerinde hem dürtücü, hem duyurucu, hem de sempatik iplikler vardır.

Omurilik sinirleri omurlara göre ad alırlar: 1 — Boyun sinirleri (8 çift); 2 — Göğüs sinirleri (12 çift); 3 — Bel sinirleri (5 çift); 4 — Kuyruksokumu sinirleri (5 çift); 5 — Koksiks siniri (1 çift).

Sempati Sinir Sistemi

Sinir sistemi içinde, biri isteğimizle, biri de isteğimizin dışında çalışan iki bölümü vardır. İsteğimiz dışında, kalbimiz, barsaklarımız, guddelerimiz gibi organları çalıştıran, gözbebeğini açıp kapıyan, damarları daraltıp genişleten sinirlerin hepsine birden «sempati sinir sistemi» denir. «Bitkisel (vejetatif) sinir sistemi», «özerkli sistem» adı da verilir.

Sempati siniri sisteminin içinde gördükleri iş bakımından birbirinin zıddı iki ayrı sistem vardır: «Ortosempati» (doğru sempati), öbürü de «parasempati (karşıt sempati) sistemi».

Bunlardan biri, meselâ, kalbi hızlandırır, öbürü yavaşlatır; biri barsağı harekete geçirir, öbürü durdurur; biri gözbebeğini açar, öbürü kapar; biri salgıyı artırır, öbürü azaltır. Bunu bir dizgine benzetebiliriz. Dizginle atın başı nasıl sağa, sola çekilebilirse, irademiz dışındaki organları da bu sistem bir dizgin gibi idare eder. Bunlardan birinin üstün gelmesi dengeyi bozar.

Hücrelerimize kadar ince sinir ağcıkları halinde giren bu sinir sistemi hayati çalışmaları, besin dengesini düzenler. Hücrenin yaşamasında, büyümesinde, metabolizmasında bu sistemin ödevi çok önemlidir.

Normal bir insanda sempati sistemi içindeki ortosempati, parasempati kısımları denge halindedir. Bu denge bozulur da organizmanın bir kısmı bir tarafın fazla etkisi altında kalırsa birtakım mizaçlar meydana gelir.

Sinir Sistemi Nasıl Çalışır

Çevre sinirler, telefon tellerine benzetilirse merkez kısmı da aboneleri birbirine bağlıyan santral sayılabilir. Merkez sinir sisteminde milyonlarca hücre birbirleriyle bağlanmıştır.

Hareket. — İstemli bir hareket ilk kaynağını ruhsal uyarmalardan alır. Bu ruhsal uyarmalar beynin üst orta kısmındaki sinir hücrelerinde bir harekete yol açar. Bu hücrelerden kaynağını alan istemli hareketler aksonlarla iletilir. Hareket emrinin yola çıktığı beyin kabuğundaki başlangıç noktasından, bu emri yerine getiren çizgili kastaki bitim noktasına kadar iki tane sinir hücresi (nevron) vardır. Bunlardan birincisi «merkez nevronu», ikincisi de «çevre nevronu»dur.

Beyin kabuğundaki merkez nevronlarından (birinci nevrondan) çıkan sinir tellerinin büyük bir kısmı soğancıkta çaprazlaştıktan sonra omurilikte aşağı doğru iner, omuriliğin ön boynuzlarındaki ikinci nevrona gelir. Oradan çıkan teller de, sinirlerin yapısını teşkil ederek, çizgili kasta sona ererler. Bu hareket yoluna «piramidal yol» denir. Piramidal yol çocuk yürümeye başladığı sırada (9-12. aylar arasında) evrimini tamamlar. Böylece, çocuğun çizgili kasları tamamen piramidal yolun kontrolüne girer, çocuk ayakta durur, yürüyebilir.

Duyu. — Çevredeki his noktacıklarından başlıyarak beynin yan kısımlarında sona eren sinir telleri duyu yolunu meydana getirir.

Çevre sinirleri merkeze iki çeşit duyu taşır: Yüzeysel (sathi) duyu; derin duyu.

1. — Yüzeysel Duyu: Dokunma, ağrı, ısı duyularıdır.

2. — Derin Duyu: Şuurlu derin duyular (durum bilgisi, kemik, mafsal, iç organ duyuları); şuursuz derin duyular (denge gibi).

Dokulardan, organlardan gelen bütün duyu telleri sinir halinde omurilikteki arka köklere varır. Burada duyu yolunun birinci nevronu vardır. Bu nevrondan yukarı çıkan teller soğancıkta ikinci nevrona gelir, oradan beyne gider, yüksek merkezlere erişir. «Talamus» denilen bölgede haz, acı, açlık, susuzluk, cinsel duyular gibi hayati duyularımız dağılır. Beyin kabuğu ise dokunma, ağrı, ısı gibi basit duyularla uğraşır. Bu arada, meselâ, vücuda konan bir pergelin iki ucu arasındaki aralığın yaklaşık olarak anlaşılmasını sağlar; çeşitli uyarmalar arasındaki şiddet farkını anlar. Meselâ sıcak bir uyarma ile, ondan daha sıcak bir uyarmayı, serinle soğuk arasındaki farkı ayırdeder. Ele alınan bir şeyin biçimini, ağırlığını, örgüsünü, büyüklüğünü anlar.

Tepke (refleks). — Çevreden gelen her hangi bir uyartı karşısında bilincin, istemin etkisi olmadan meydana gelen, aynı uyartı karşısında daima aynı şekilde beliren hareketlerdir.

Uyarmayı alan hücre, sinir akımını tepki cihazına yollıyacak hücre ile arasız olarak temasta ise buna «yalın tepke» (basit refleks) denir. Kas-kemik, deri tepkeleri böyle çalışır.

Bazı durumlarda ise uyarmayı alan hücreyle sinir akımını tepki cihazına götürecek olan hücrenin arası uzaktır. Onun için araya merkez sinir sisteminin başka kısımları girer. Bundan dolayı, uyarmaya verilecek karşılık gecikir. Buna «karmaşık tepke» (kompleks refleks) denir.

Tepkeyi bir örnekle açıklıyalım. Tepkelerin en önemlilerinden biri olan (dizkapağı) tepkesini ele alalım.

Dizkapağının alt kısmına bir çekiçle vurulacak olursa bu uyartı uyluk sinirinin duyu dallariyle omurilikteki merkeze gider. Merkezde duyu hücresinden hareket hücresine atlar, uyluk sinirinin oynatıcı dallariyle uyluk kasına gelir. Bu kasın kasılmasiyle bacağın alt kısmı öne doğru kalkar.

Heyecana, şarta bağlı tepkeler de vardır. Heyecan tepkeleri başlıca gülme, ağlama şeklinde ortaya çıkar. Şarta bağlı tepkelere gelince; uzun zaman tecrübelerin, tekrarların etkisiyle merkez sinir sistemi yeni tepkeler, edinir. Şarta bağlı bu tepkeler alışkanlıklarımızın halkalarıdır. İstem sayesinde bu tepkelerin önüne geçilebilir.

Dengemizi Nasıl Buluruz

İnsan vücudu yürürken de, dururken de daima denge halinde bulunur. Birçok zamanlar şuurumuzun dışındaki (bilinçdışı) olaylarla elde edilen bu dengeyi «vestileula cihazı» sağlar. Bu cihazın çevre sinir sistemi organları iç kulaktaki yarımay kanallarıdır. Buradan kalkan sinir telleri merkez sinir sistemine (beyincikteki denge merkezine) gider. Bu cihaz bozulursa baş dönmesi olur, insan yürürken de, otururken de dengesini bulamaz.

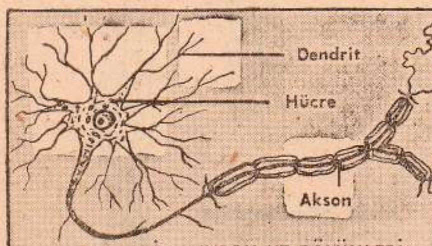
Beyincik. — İnsanın dengesini, istemli hareketlerinin ahenkli, ölçülü olmasını sağlar. Kafatasının arka çukurunda bir organdır. Beyincik birtakım duyu ve hareket yollariyle hem merkeze, hem de çevreye bağlıdır. Beyincik hastalanırsa denge bozulur, istemli hareketlerde de bir ölçüsüzlük görülür.

Beyincik evrimini yaparken, basit denge merkezlerine ek olarak, yaşlandıkça, ya da yeni hayat şartlarına alıştıkça birtakım karışık denge merkezleri meydana çıkar. Meselâ pilotlarda, cambazlarda, tramplenden atlıyan yüzücülerde beyincikte yeni denge merkezleri meydana gelir.

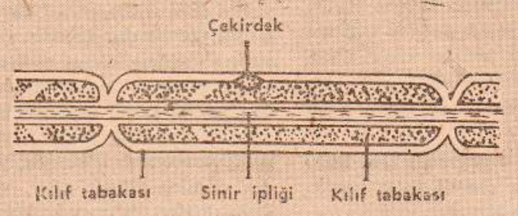
Bitkisel Yaşayış Nedir

Sempati siniri sisteminin yapısını anlatırken buna «bitkisel sistem» de denildiğini belirtmiştik. «Bitkisel yaşayış» denilen durum da bu sistemle ilgilidir.

Bir kimsede bilinci, duyuyu, hattâ duyu organlarını kaldırabiliriz. Böyle yapmakla beyin-omurilik sisteminin idare ettiği hayatı kaldırmış oluyoruz. Buna rağmen, hayat bütün bütün sönmüş değildir. Böyle bir insanın kalbi, midesi, akciğerleri, kan damarları, bezleri çalışmaya devam eder. İşte, bilinç dışında

BİR NEVRON VE BÖLÜMLERİ

BİR NEVRONUN KILIFI

★ *Sinir Sisteminin Birimleri* ★

devam eden bu hayatı idare eden, «bitkisel (vejetatif) sinir sistemi»dir.

Beynin istemi altında çalışmıyan düz kaslar bu sistemden sinir telleri alırlar, «andokrin sistem» denilen hormonlarla bir ahenk içinde çalışırlar.

Bilincin dışında olmakla birlikte, bitkisel sistem bütün bütün bağımsız (özerkli) değildir, beyin-omurilik sistemine bağlıdır. Böylece, bitkisel sistemle beyin-omurilik sistemi, gerekince, birlikte çalışırlar. Meselâ sidik torbası fazla dolunca bitkisel çalışma çoğalır, dolgunluk yüzünden sıkıntı duyarız. Sıkıntı duymamız bitkisel çalışmanın beyinde idrak edilmesidir. Bunun tersi de olabilir. O zaman, beyin uyartılarına bitkisel sistem karşılık verir. Meselâ, fena bir koku karşısında bulantı duyarız. Bazı insanlar kan görünce bayılırlar. Burada da beyin-omurilik uyartısına bitkisel sistemin karşılık verdiğini görürüz.

Sempatikotoni, Vagotoni Nedir

Sempati (bitkisel) sistemin «ortosempati», «parasempati» olarak birbirinin zıttı çalışan kısımlardan meydana geldiğini söylemiştik. Bu iki kısım çalışması dengede oldukça o kimse normaldir. «Ortosempati sistemi» üstün gelirse bu duruma «sempatikotoni», parasempati sistemi, üstün gelirse «vagotoni» denir.

Bazan aynı günün değişik saatlerinde sempatikotoni ile vagotoni halleri birbirini kovalar. Sağlam şahıslarda çoğunlukla akşam üzeri saat 17'ye kadar ortosempati sisteminin hafif bir üstünlüğü görülür. Sabaha karşı ise «parasempati sistemi»nin hafif üstünlüğü vardır.

Sempatikotonik Durum. — Gözler hafif fırlamıştır. Deri, ağız kurudur. Ufak sebeplerle derideki kıllar diken diken olur. Kan basıncı (tansiyon) yüksektir. Çarpıntı olur. Sindirim sisteminde zaman zaman sürgünler görülür. Göğüste kalb sancıları gibi ağrılar duyulur. İdrar sık gelir.

Sempatikotonik kimseler çevreye karşı şiddetle tepki gösterirler, sinirlenirler, titrerler. Uykusuzluktan şikâyet ederler. İştahları iyidir, çokça yedikleri halde şişmanlamazlar.

Sempatikotoni çoğunlukla nöbetle olur. Nöbet günde birkaç defa gelebilir, 1-2 saat sürer. Bu gibi kimseler nöbet dışında normaldirler.

Vagotonik Durum. — Bu durumda bulunan kimseleri, genel olarak, tren, otobüs, vapur tutar. Çok terlerler. Tükrük salgıları çoktur. Derilerinde sivilceler olur. Kalb-damar sistemleri kararsızdır. Kan basınçları düşüktür. Nabız atışı azdır. Sindirim bakımından bulantı, kusma görülür. Kalın barsaklarındaki kasılmadan dolayı kabızlıktan şikâyet ederler. Mideleri çabuk boşalır. İdrar miktarı çok olmasa bile sık sık dışarı çıkarlar. Bademcikleri büyüktür. Vagotonikler ruhsal bakımdan donuk, kederli insanlardır.

Sinir Sistemi ve Ruh

İnsanı bütün öteki canlı varlıkların üstüne ruhsal faaliyetler çıkarır. Ruh faaliyetlerinin doğabilmesi için, sinir faaliyetlerinde olduğu gibi, uyartılara lüzum vardır. Bu uyartıların büyük kısmı duyu organlarımızın aracılığiyle çevreden alınır, bir kısmı da, gene du-

SİNİR HASTALIKLARI

Pek çok çeşidi olan sinir sistemi hastalıklarında her hastalık için başka tedavi usulleri uygulanır. Felçler, parkinson hastalığı, nevrit, kore hastalığı bu çeşit hastalıkların başlıcalarıdır.

SİNİR HASTALIKLARI sinir sistemindeki çeşitli organların uğradıkları bozukluklardan, bu organlara musallat olan mikroplardan ileri gelir.

Hekimliğin sinir hastalıklariyle uğraşan koluna «nevroloji» (sinirbilim) denir. Son yüzyıl içinde bu hekimlik kolu büyük gelişmeler göstermiştir. Nevrolojinin kurulmasında en büyük adımı, XIX. yüzyıl sonlarında Fransız tıp bilgini Jean Martin Charcot (1825-1893) atmıştır. O zamana kadar, sinir hastalıklariyle psikiyatri (ruh hastalıkları bilimi) uğraşıyordu. Aslında her iki hekimlik kolu da sinir sistemiyle ilgiliyse de, psikiyatri, daha çok, şahısların ruhî belirtileriyle uğraşır, onların ruhi yapılışlarını, hasta ile çevrenin karşılıklı tepkilerini inceler. Nevroloji ise aynı sebeplerle devamlı olarak aynı organlarda meydana gelen belirli organik sinir bozukluklarını ele alır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda ortaya konan bilgilerle bugün beyin tabanındaki boz çekirdekleri, orta beynin çalışmasını, vejetatif sistemi, yağ ve şekerli maddeler metabolizmasını, cinsel faaliyetleri, ter salgılanmasını, ısı düzenlenmesini yöneten sinir düzenlerini daha iyi öğrenmiş bulunuyoruz. Ayrıca, merkezi sinir sisteminin yapılışı üzerinde kimyasal çalışmalar, beyin kabuğundaki elektrik akımını gösteren elektro-ansefalogram araştırmaları, röntgen muayene usullerinin gelişmesi sinir hastalıklarını teşhis bakımından aydınlatıcı olmaktadır. Virüslü hastalıklar üzerinde buluşlar da sinir hekimliği bilgilerini zenginleştirmiştir.

Sinir sisteminin hastalıkları çok geniş bir konudur. Bozuklukların, iltihapların bulundukları kesimlere göre, şekilleri, belirtileri, tedavileri değişir.

Felçler, Parkinson hastalığı, Kore hastalığı hareketleri idare eden sinir sistemi bozukluklarıdır (Bk. Felç; Kore Hastalığı; Parkinson Hastalığı). Kol, bacak, yüz siniri iltihapları, felçleri ise çevre sinir sistemi hastalıklarıdır. Beyin zarının iltihabı demek olan menenjit, mikroplu bir hastalık olan çocuk felci, çeşitli sebeplerden ileri gelen sara da sinir sistemi hastalıklarının en önemlileridir (Bk. Çocuk Felci; Menenjit; Sara). İsteri, nevrasteni, hipokondri gibi hastalıklar ise sinir bozukluğundan ileri gelir (Bk. Hipokondri; İsteri; Nevrasteni).

Beyin urları, beyin iltihapları, beyincik hastalıkları, omurilik hastalıkları gibi doğrudan doğruya sinir sistemi organlarının bozuklukları da vardır.

Bunların dışında kalan en önemli sinir sistemi hastalıkları şunlardır:

BEYİN SARSILMASI. — Başa bir şey vurulması, başın bir yere çarpması, ezilme, yaralanma olmadan da, beyinde sarsıntı yapabilir. Beyin sarsıntısının esas belirtisi şuur kaybı, ya da sersemlemedir. Nabız ağırlaşır, kusma olabilir. Hasta hâfızasını kaybeder, hattâ kendisinin kim olduğunu bile unutur. Bu konu romanlarda, filimlerde çok işlenmiştir.

ZONA. — Sinir düğümlerinde virüslerden ileri gelen bir hastalıktır. Başta, çoğunlukla yüz ve göz sinirlerinde görülür. Genel olarak vücudun bir yarısında olur. Sinir kökünden yayılan şiddetli bir ağrı vardır. Ağrıdan sonra deride döküntüler başlar. Ateş de olabilir.

NEVRİT. — Bir sinirin iltihap, zehirli maddeler, çarpma, ezilme, yaralanma gibi sebeplerle hastalanmasıdır. Birden çok sinirin hastalanmasına «polinevrit» denir.

Sinirler, ya dıştan alınan (alkol, kurşun, arsenik), ya da vücutta oluşan (şeker hastalığı, gut, pellagra, beriberi sonucu) zehirlerle hastalanabilir.

Grip, difteri, beyin iltihabı, tetanoz, frengi, cüzam gibi ateşli hastalıklardan sonra da nevrit görülür.

Nevritte, sinirin iş gördüğü alanda hareket bozulur, kaslarda gevşek bir felç, sinirin yayıldığı bölgede his bozuklukları görülür. Hareket ve his bozukluğu ayrı ayrı veya beraber bulunabilir. Ağrı vardır.

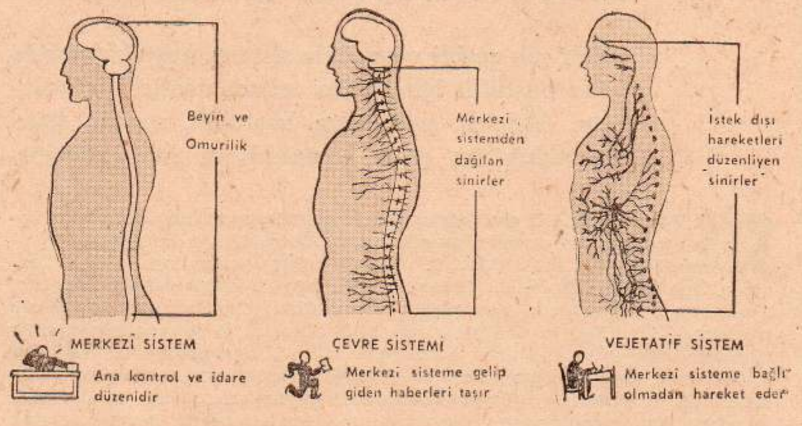
YÜZ SİNİRİ FELCİ. — Yüz siniri yüzün bütün hareketlerini sağlar. Gözü kapatır, dudak ve yanak hareketlerini düzenler. Dilin 2/3 ön kısmının hissini temin eder.

Yüz siniri felcinde en çok görülen sebep soğuk almak, üşütmektir. Frengi, yaralanmalar, iltihaplar da yüz sinirinde nevrit yaparak felce sebep olabilir.

Felce uğrıyan tarafta yüz çizgileri silinir, hastanın yüzü sağlam tarafa doğru çarpılır. Felçli tarafta göz kapaklarının arası açılmıştır, göz dışarı fırlamış gibi görünür. Aynı tarafta alın çizgileri, kırışıklıklar kaybolmuştur. Hasta üfliyemez, ıslık çalamaz. Kulak çınlaması, ağrılar olabilir. Dilin ön kısmının tat alması kaybolur. Hasta tarafta ter ve tükürük salgısı azalır, gözleri yaşarır.

Hastalık genel olarak 3-4 haftada iyi olur. Ağır vakalarda iyileşme 2-3 ay kadar sürebilir. İyi tedavi görmezse yüz kaslarında gerilmeler olarak ârıza kalabilir.

SİNİR SİSTEMİNİN ANA BÖLÜMLERİ

yu organları yolu ile, içimizden, bedenimizden gelir.

Çeşitli uyartılar alıcı ortamın sağlamlığı sayesinde ruh merkezlerine gönderilir. Ruh merkezi beynin alın kısmındadır. Çevreden gelen uyartılar ruh merkezimizde alınır, süzülür, yorumlanır, saklanır, gerekince eylemler (fiiller) şeklinde çevreye yayılır. Ruhsal hayatımızın başlıca elemanları şunlardır: Şuur (bilinç), dikkat, idrak (algı), hâfıza (bellek), muhakeme, fikir bağlayışı, irade (istem), karakter, zekâ.

Bütün bunlar sinir sistemiyle sıkı bir ilgi halindedir. Sinir sisteminin vücut sağlığı üzerinde de büyük bir payı olduğuna göre, gerek bedenimiz, gerek ruhumuz sinirlerimizle sıkı sıkıya ilgili bulunuyor demektir.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Sinir Hastalıkları (Prof. Dr. Ş. Sarıbaş, 1957); Sinir Hastalıklarında Tedavi (Prof. Dr. S. Doğulu, 1962); Sinir Hastalıkları - Nöroloji (Prof. Dr. F. K. Gökay, 1946, 1952); Sinir Hastalıkları (L. Rimbau'dan çev. Dr. H. Diker, 1940); Sinir Hastalıkları (Dr. M. O. Uzman, 2 cilt, 1934-36).

SİNİRKANADLILAR

Hayvanlar âleminde böceklerin bir takımıdır. Bu takımdaki böceklerin başlıca özellikleri saydam olan kanadlarının ağ biçimi damarlarla örtülü bulunmasıdır. İkişerden dört kanadları vardır. Kızböceği, karıncaaslanı gibi böcekler bu takımdandır.

SİNKİANG (Bk. DOĞU TÜRKİSTAN)

Bir Karadeniz İlimiz

SİNOP

SİNOP, Karadeniz Bölgesi'nin, Batı ve Orta Karadeniz bölümlerinin sınırı üzerinde bulunan bir ilimizdir. Topraklarını doğuda Samsun, güneyde Çorum, batıda Kastamonu illeri çevirir. İlin kuzeyi Karadeniz'le kuşatılmıştır. Merkez ilçesiyle birlikte 7 ilçesi vardır: Merkez, Ayancık, Boyabat, Durağan, Erfelek, Gerze, Türkeli. Bu ilçelere bağlı 13 bucağı, 424 köyü vardır.

Yüzölçümü: 5.862 km^2

Nüfusu: 249.371 (1960 sayımı)

Nüfus yoğunluğu: Km^2'ye 43 kişi.

Sinop ilinin en önemli engebesi doğu-batı doğrultusunda uzanan İsfendiyar Dağları'dır. Bu sıradağlar üzerindeki Çangal Dağı 1.605, Zindan Dağı 1.750 metreye kadar yükselir.

İklim. — Sinop'ta bir deniz iklimi vardır. Yazla kış arasındaki sıcaklık farkları pek yüksek değildir. Yıllık ortalama sıcaklığın 13°.9 olduğu Sinop şehrinde en soğuk ay (şubat) ortalaması 6°3, en sıcak ay (ağustos) ortalaması 22°.9'dur. Sinop'ta şimdiye kadar ısının en çok 34°.5'e çıktığı, —8°.4'ye kadar düştüğü görülmüştür. Yıllık yağış tutarı ortalama olarak 677 mm.'dir.

Ormanlar. — İl yüzeyinin dörtte bire yakını (%23.5 kadarı), ormanlarla kaplıdır. Bu arada Zindan ve Çangal ormanları ünlüdür. Bu ormanlarda en çok raslanan ağaçlar kayınla gürgendir. Türkiye'nin en modern tesisata sahip kereste fabrikalarında biri, Zindan ormanlarının ürünlerini işliyerek ihracatını Ayancık iskelesinden yapar.

Akarsular. — Sinop ilinin en önemli akarsuları, ilin güneydoğu köşesinden geçen Kızılırmak'la buna soldan karışan Gökırmaktır. Gökırmak, Kastamonu ilinden gelerek, Sinop iline girer, Boyabat'la Durağan yakınlarından geçerek Kızılırmak'a karışır. Sinop'ta ayrıca birtakım küçük çaylar, dereler de vardır. Bu arada, Ayancık Çayı, Karasu Çayı, Celevit Çayı önemlidir.

Tarım. — Sinop ili topraklarının faydalanma bakımından bölünüşü şöyledir: %17 ekili-dikili topraklar, %1,5 nadasa ayrılan alanlar, %23.5 ormanlar, %47 çayırlar, otlaklar, %11 ürün vermiyen topraklar. İlde en çok tahıl ekimine önem verilir. Tahıl çeşitleri arasında buğday birinci, mısır ikinci gelir. İlin güneyindeki Gökırmak çevresi Çeltik ekiminin gelişmiş olduğu sahaları meydana getirir.

Hayvan sayısı bakımından baş sırayı koyun alır (1960'ta 143.918). Sığır sayısı 130.000 kadardır. Sinop'ta ekonomi bakımından önemi olan bir başka ürün kolu da balıkçılıktır.

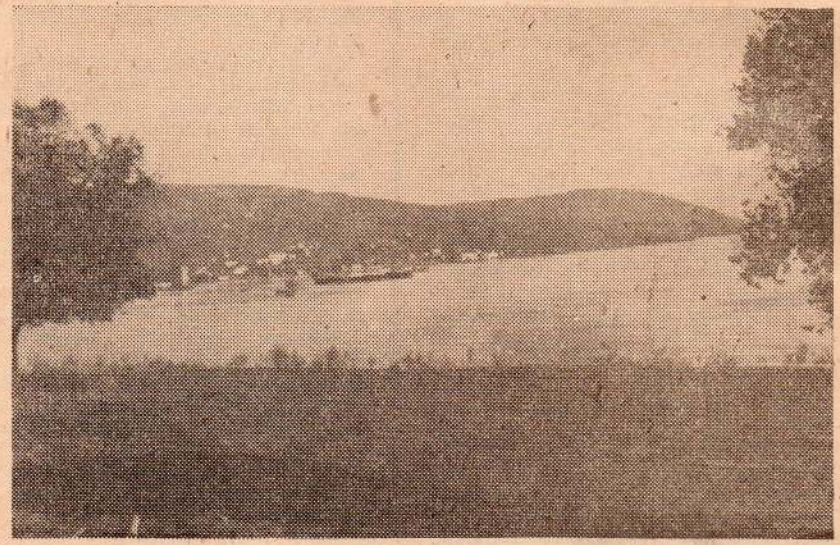
Sinop Şehri

Karadeniz kıyısında Sinop Yarımadası'nın kıstak (berzah) yerinde kurulmuştur. Şehir deniz yolu ile İstanbul'a 305, Samsun'a 80 mil uzaklıktadır. İç liman, Dış Liman diye anılan iki limanı vardır.

İç Liman güneyde, Dış Liman kuzeydedir. Sinop'un belli başlı caddeleri, merkezde bulunan Hükümet Konağı'ndan çeşitli yönlerde şehir içine dağılırlar. Bu caddeler arasında en önemlisi olan Atatürk Caddesi, Hükümet Konağı'ndan güneye doğru kıyıdaki parka kadar uzanır. 350 m. uzunluktadır, bulvar şeklindedir. Hükümet Konağı'ndan doğuya doğru giden cadde Kemalettin Sami Paşa Caddesi, batıya doğru giden cadde ise Sakarya Caddesi'dir. 7 mahalleden meydana gelmiş olan Sinop şehrinin nüfusu 10.000 kadardır (1960 sayımı: 9.899).

Tarihte Sinop

Sinop'un çok eski bir tarihi vardır. İyi bir limanı bulunması, topraklarının verimli olması denizci milletlerin ilgisini Sinop'a çekmiş, pek çok millet bu eşsiz topraklara sahip olmak istemişti. M. Ö. II. yüzyıla kadar bazan sömürge olarak, bazan da bağımsız bir hayat süren Sinop, sonra Pontos kırallarının ilgisini çekmeye başlamıştı. Mithridates şeh-

Sinop limanının genel görünüşü

ri ele geçirdi. Sinop imar edilip geliştirilirken Romalılar'ın hücumuna uğradı. Bu arada Marmaralı korsanlar da Sinop'u zaman zaman ele geçiriyorlardı.

Bu durum 395'e, Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasına kadar sürdü. Ondan sonra Sinop, sırasiyle, Pervaneoğulları'na, Çandaroğulları'na geçti. 1452'de Osmanlılar Sinop'u kesin olarak ele geçirdiler. Şehir o tarihten sonra devamlı olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun idaresi altında kalarak gelişti.

Sinop Kalesi. — Çok eski çağlardan kalma bir kaledir. Tarihi Hitit devrine kadar uzanır. Bugünkü kaleyi Pontos Kıralı IV. Mithridates M. Ö. 72 yılında yaptırmıştır.

Sinop Kalesi'nin batı yüzü ile Türkler'e ait eserlerin bulunduğu içkalenin bazı kısımları harap olmuş, limana bakan yüzündeki sûrlar, burçlar az çok eski durumunda kalmıştır. Kalenin doğu, kuzey, güney kısımlarında Türkler'den kalma yazıtlara daha çok raslanır.

Kalenin kara kısmı, geniş bir savunma hendeğiyle berkitilmiştir. Kalenin vaktiyle 4 kapısı vardı: Güneyde Kara Kapısı, doğuda İskele Kapısı, kuzeyde kale ile deniz arasındaki düzlüğe açılan Ova Kapısı, gene denize bakan Batı Kapısı. Eskiden Sinop'un kale himayesinde bir de tersanesi vardı.

Sinop Kalesi, Osmanlılar devrinde zindan olarak kullanılmış, İstanbul'dan birçok siyasi suçlular oraya sürülmüştü. Cumhuriyet devrinde bu zindan modern bir cezaevi haline getirilmiştir. Bugün Sinop Bölge Cezaevi'ndeki mahkûmlara birtakım el işleri öğretilmekte, bunların yaptıkları eserler yurdun her yanında rağbet görmektedir.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Sinop (O. Yalçın, 1961); Sinop Tarihine Ait Derleme Bilgiler (F. Dikmen, 1955); Sinop'ta Candaroğulları Zamanına Ait Tarihî Eserler (M. Şakir, 1934); Sinop Coğrafyası (H. Tarkan, 1941); Sinop Vilâyeti Boyabat Havzası Petrol Sahasının Jeolojik Tertibi (M. Blumenthal, 1942).

SİNTAKS (Bk. SÖZDİZİMİ)

SİNÜS, KOSİNÜS

Matematikte kullanılan bazı değerlerin genel adıdır. Matematikte ve matematiğin kullanıldığı bilim kollarında hesapların yapılmasını çok kolaylaştırır. Sinüs kadar kullanılan üç değer daha vardır. Bunlar, «kosinüs», «tangent», «kotangent»tir. Bu dört değerde bunlara benzer değerlerin hesaplanması, aralarındaki bağıntıların bulunmasiyle ilgilenen matematik koluna «trigonometri» denir (Bk. Trigonometri).

Bu üçgende AB «hipotenüs»tür. A açısının sinüsü BC'nin BA'ya oranına eşittir.

Sinüs. — Bir dik üçgende, dar açının karşısındaki kenarın uzunluğunun, hipotenüsün (dik açının karşısındaki kenarın) uzunluğuna oranı bize, o açının sinüsünü verir. Bir dik üçgende hipotenüs her zaman en uzun kenar olduğu için bu oran hep 1'den küçüktür. Buna göre, sinüs her zaman 1'den küçük bir sayıdır. Örnek olarak, kenarları 3, 4, 5 sm. olan bir dik üçgen düşünelim. En uzun kenar olan hipotenüs 5 sm.'dir. Öyleyse, 3 sm.'lik kenarın karşısındaki açının sinüsünü hesaplamak için 3'ün 5'e oranını bulmamız gerekir.

Kosinüs. — Bir açının yanındaki kenarın, hipotenüse oranıdır. Yukarıdaki örnekte:

$$\cos A = \frac{4}{5} = 0{,}8$$

Tangent. — Bir açının karşısındaki kenarın, komşu kenara oranı, bize o açının tangentini verir:

$$\operatorname{tg} A = \frac{3}{4} = 0{,}75$$

Kotangent. — Tangentin tersine verilen addır. Buna göre, bir açının komşu kenarının uzunluğunun, karşı kenarın uzunluğuna oranı bize o açının kotangentini verir:

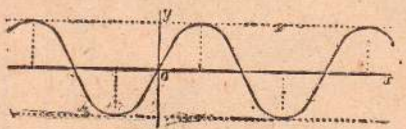
$$\operatorname{cotg} A = \frac{4}{3} = 1{,}35$$

Trigonometride her açıya karşılık sinüs, kosinüs, tangent, kotangent değerleri hesaplanarak cetveller hazırlanmıştır. İşlemler sırasında kaç derecelik bir açıyla karşılaşılırsa, o cetvellere bakılarak, açının trigonometrik fonksiyonlarının değeri bulunur.

Trigonometride «sinüs teoremi», «kosinüs teoremi» adını alan iki teorem vardır. Bu teoremler trigonometrik işlemlerin yapılmasında ve trigonometrik denklemlerin çözülmesinde kolaylık sağlarlar (Bk. Trigonometri).

Sinüs Eğrisi

A açısını sıfırdan başlıyarak büyüttüğümüzü düşünelim. Açı büyüye büyüye 180° olacaktır. A açısının her değerinde sinüsünü de hesaplayıp açıyı, açılara karşılık olan sinüs değerlerini bir cetvel halinde düzenliyelim. Sonra birbirine dik iki eksen, yani bir koordinat takımı alalım.

Sinüs eğrisi

Bu iki eksenden yatay olanı üzerinde açıları işaretliyelim. Düşey eksenin bölümleri ise bize sinüsleri göstersin. Hazırladığımız cetvelden açıları, açılar eksenine; sinüsleri de sinüsler eksenine taşıyalım. Bulduğumuz noktaları birleştirelim. Zikzaklı bir eğri elde ederiz. Bu eğriye «sinüsoit», ya da «sinüs eğrisi» denir.

Titreşim hareketi yapan cisimlerin hareketlerinin incelenmesi sırasında, alternatif elektrik akımının değişiminin araştırılamsında sinüsitle çok karşılaşılır. Şehir şebekelerinde kullandığımız elektrik akımı «sinüsoidal alternatif akım»dır.

SİNÜZİT

Alında, üst çene kemiğinde sağlı, sollu bulunan kemik boşluklarının iltihabıdır. «Sinüs» denilen bu boşluklar ufak deliklerle burun boşluğuna açılır.

Sinüzitin sebebi, çoğunlukla, burun iltihaplarıdır. Azı dişlerinin kök apseleri üst çene sinüsüne atlıyarak sinüzit yapabilir. Yüzme ve suya dalma sonucunda da mikrop kaparak sinüzit olur.

Belirtileri. — Sinüslerin buruna açılan delikleri çok dar olduğu için iltihap, şişme sonucunda kolaylıkla tıkanır. Bu tıkanmalar çok şiddetli baş ağrılarına yol açar. Bu ağrılar yüzde daha çok duyulur. Eveğen (had) sinüzitlerde ağrı devamlı olabilir. Süreğen (müzmin) hallarde ise ağrı öğleden önce çok şiddetlidir, akşama doğru azalır. Sinüzitte cerahatli, koyu burun akıntıları da olur. Tam bir teşhis koyabilmek için hastanın şikâyetleri, burun akıntısının özellikleri, röntgen filmi dikkatle incelenir.

Tedavi. — Genel olarak, iltihabı yok etmek için «antibiyotik» denilen penisilin, streptomisin, tetrasiklin gibi ilâçlar kullanılır. Burun damlası, ağrı kesici ilâçlar, vitaminler yardımcı tedavi için lâzımdır. Müzmin hallerde cerahatin boşaltılabilmesi için cerrahi tedavi gerekir.

Sinüzit, çevresindeki organlar için tehlikelidir. İltihap, göze, kulağa, boğaza, beyne atlıyabilir, menenjit, orta kulak iltihabı, «oşteomiyelit» denilen kemik iltihabı gibi hastalıklara yol açabilir. Onun için sinüzitin zamanında tedavisine önem vermelidir.

SİPAHİ

Osmanlı ordusunda atlı bir asker sınıfı idi. Sipahiler ordunun yanlarını korurlar, akıncılık, karakolculuk yaparlar, yaya askerleri korurlar, gereğinde de hücuma geçerlerdi.

Sipahilik I. Murat zamanında, o çağın büyük komutanlarından Timurtaş Paşa'nın tavsiyesiyle kuruldu. Atlılar önce 2 bölüktü. Bu bölüklerden birine «sipahi», ötekine «silâhtar» adı verilirdi. Sonra bölükler 6'ya çıkarıldı. Atlıların hepsine birden «Altı Bölük Halkı», «Bölük Halkı», daha sonraları ise yalnızca «Sipahi» denildi. Sipahiler, kırmızı bayrak kullandıkları için bunlara «Kırmızı Bayrak Bölüğü» adı da verilirdi. Sipahiler ikiye ayrılmıştı: 1) Kapıkulu, 2) Tımarlı (Topraklı) Sipahiler.

Kapıkulu Sipahileri. — Yeniçeri Ocağı gibi doğrudan doğruya Saraya bağlı süvarilerdir. Yeniçeri Ocağına bağlı sayılan bu sipahiler, çıkardıkları sayısız isyanlarla, karışıklıklar ile Osmanlı tarihinde önemli bir yer tutarlar. Bunlara «Dergâh-ı âli Sipahileri» de denirdi. Devşirmelerden toplanırlar, altı bölükte yetiştirilirlerdi. Bu bölüklerin ayrı adları ve bayrakları vardı. Sipahi bölüklerinin «Baş kâhya», «Kâhya Yeri», «Başçavuş» ve «Baş Bölükbaş» adı verilen dört büyük subayı vardı. Bu altı bölüğün komutanına «Sipahi Ağası» denirdi. Bu komutan, savaş sırasında, ordunun baş sancağını taşırdı.

Sipahiler, Yeniçeirlerin aksine, evlenebilirlerdi. Oğullarına «Veledeş» denir, delikanlı çağına gelince bölüklere alınırlardı.

Tımarlı Sipahiler. — Sınır boylarında bekliyen askerlerin çocuklarından, ya da savaşlarda yararlık gösterenlerden seçilirdi. Sayıları Kapıkulu Sipahilerinin kat kat üstündeydi.

Devletten maaş almazlar, buna karşılık kendilerine 1.000 akçeden 19.999 akçeye kadar geliri olan topraklar verilirdi. Tımarlı Sipahiler bu toprakta çiftçilik yapanlardan vergileri toplar, bununla at, silâh vs. gibi masraflarını karşılar, kendileri de geçinirlerdi.

Tımarlı Sipahiler her sancakta bölüklere ayrılmışlardı. Her bölüğün «Subaşı», «Bayraktar», «Çavuş» denilen subayları vardı. On bölük bir Alay Beyi'nin komutasında bulunurdu.

Osmanlılar'ın kazandığı zaferlerde, bu Tımarlı Sipahiler'in payı çok büyüktür. Çoğunluğu «devşirme», yani Türk olmıyanlardan kurulan Yeniçeri Ocağı ile Kapıkulu Sipahileri'ne karşılık Tımarlı Sipahiler Türk'tü, bunlar yerli ordunun kaynağı sayılırlardı. Sonradan tımarların memleket çocuklarına değil de padişahın, paşaların adamlarına bol keseden dağıtılması, bu yerli ordu kaynağını bozdu. Sipahiler, uğradıkları haksızlık karşısında bozguncu, devlete kafa tutucu oldular. Anadolu'da yer yer başgöstern isyanları, kargaşalıkları çıkaranlar, ya tımarları ellerinden alınan sipahiler, ya da bunların çocuklarıydı. XIX. yüzyıl başlarında Kapıkulu Sipahileri gibi Tımarlı Sipahiler de tam çöküntü halinde bulunuyorlardı.

SİRK

Cambazların hünerlerini gösterdikleri geniş, kapalı yerlere «sirk» (cambazhane) denir. İnsanların en eski eğlencelerinden biridir.

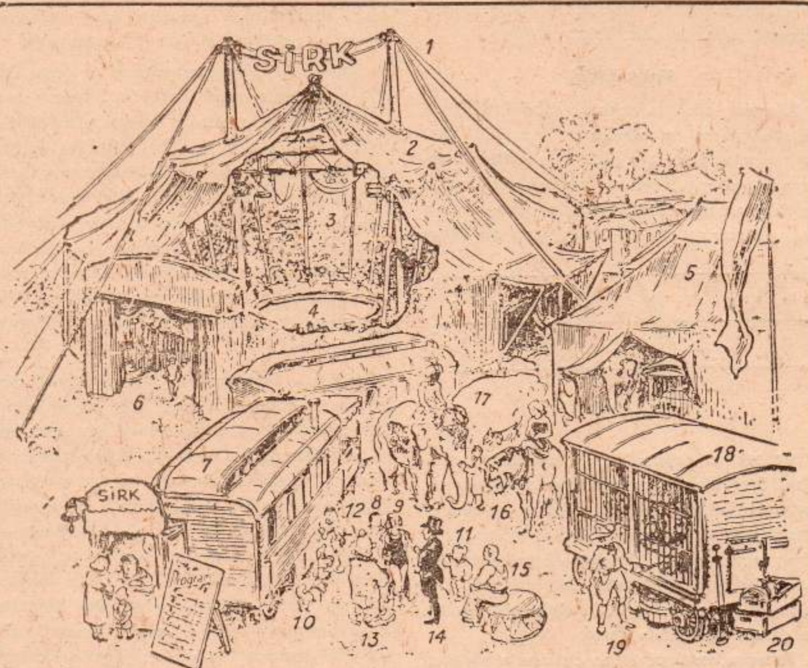
Sirkin tarihi eski Romalılar'a kadar uzanır. Romalılar devrinin sirkiyle bugünün sirkleri arasında pek büyük farklar vardır. Romalılar'ın sirkinde araba yarışları, çeşitli komiklikler, hayvan dövüşleri yapılırdı. Gösteriler çoğunlukla açık havada olurdu. Tarihin en eski, en büyük sirki Roma'daki Circus Maximus'tu. Dar, uzun bir vâdinin ucunda kurulmuştu. Tepenin vâdiye doğru inen eğimli kısmına oturulacak sıralar yerleştirilmişti. İulius Caesar tahta sıraları kaldırılıp taş kanepeler yaptırttı, sirki de daha genişletti, yüz elli bin seyirci gösterileri rahatça seyredebiliyordu. Ondan sonra gelen imparatorlar da sirki büyütüp geliştirdiler. Roma İmparatorluğu'nun son devirlerinde sirkin 385 bin kişi aldığı sanılıyor.

Roma İmparatorluğu çöktükten sonra, kısa bir süre için, sirk eğlenceleri geçmişe karıştı. Bunun yerine gezici tiyatrolar, açık hava gösterileri, cambazlıklar, gülünçlü temsillerle seyircilerin ilgisini çekiyorlardı. Bunlar, geldikleri şehirlerin büyücek meydanlarında seyyar tiyatro kuruyorlardı. Seyyar tiyatrolarda maharetli ayıların, köpeklerin, maymunların daha çok ilgi topladığı görülünce temsillere hayvanlı gösteriler de eklendi.

XVIII. yüzyılın sonlarında, Philip Astley adında bir İngiliz süvari subayının gayretiyle Londra'da bugünkü modern sirkin temelleri atılmış oldu. Astley, sirk gösterilerine cambazlık numaraları, palyaço temsilleri de eklemişti. Bu tarz sirkler kısa zamanda İngiltere'nin birçok bölgelerine yayıldı, hattâ başka ülkelerde de buna benzer sirkler türemeye başladı. John Bill Ricketts adında bir Philadelphia'lı da Amerika'da ilk sirki kurdu. Amerikan sirklerinde 1797'ye kadar fil yoktu. O yıl Amerika'nın en eski sirk sahibi Barnum, büyük bir fil satın alıp Amerika'ya getirdi. Jumbo adını verdiği bu hayvan sirk âleminin en tanınmış fili olarak kaldı.

O devirlerde, sirkler bir şehirde temsil verecekleri zaman şehrin caddelerinde geçit yapmayı âdet edinmişlerdi. Bu müzikli gösteri, çok ilgi çekici oluyor, halkın merakını artırıyordu.

Sirklerde çalışanların çoğu oraya küçük yaşta gelip hüner öğrenmeye başlarlar. Küçük yaşta, hayvanlara su vermekle işe başlayanların daha sonraları dünyaca tanınmış cambaz, aslan terbiyecisi, dansöz oldukları görülmüştür. Büyük bir sirkte çalışanların sayısı 1.500'e yaklaşır. Sirkte sadece gösteri yapanlar değil, aynı zamanda sirki hazırlıyanların sayıları da bir hayli kabarıktır.

BİR SİRKTE NELER BULUNUR

1 — Çadırı tutan direkler, ipler; 2 — Çadır; 3 — Seyircilerin oturduğu basamak halindeki sıralar; 4 — Numaraların yapıldığı yer; 5 — Hayvanların bulunduğu çadır; 6 — Giriş; 7 — Cambazların oturduğu ev biçimindeki arabalar; 8, 9 — Trapez cambazları; 10 — Numara yapan köpeklerden biri; 11 — Cüce; 12, 13 — Palyaçolar; 14 — Sirkin müdürü; 15 — Tel cambazı; 16 — At cambazı; 17 — Filler; 18 — Vahşi hayvanların bulunduğu kafesli araba; 19 — Vahşi hayvan terbiyecisi; 20 — Jeneratör.

SİRKE

Ekşimiş üzüm suyudur, salatalara, yemeklere çeşni vermek için kullanılır.

İnsanlar üzüm suyunu saklıyarak şarap yapmasını öğrendikleri çağlarda sirke de elde etmişlerdi. Yapılan şaraplar çabuk bozuluyor, hemen sirke haline geliyordu. Eski Roma askerleri sirkeyi sulandırıp içki olarak kullanıyorlardı. Ortaçağ'da da şarap hele Avrupa'da büyük önem kazanmıştı. Sirke yapanlar usullerini uzun zaman yabancılardan saklamışlardı.

Şarabın sirke haline gelmesi için üç şart gerekir: 20-30° arasında bir sıcaklıkta kalması; havayla temas etmesi; bir maya bulunması. Bu şartlar altında şarap birkaç gün içinde ekşir, sirkeleşir. Bundan dolayı şarap şişelerinin, içine hava girmemesi için ağızlarını sıkıca mantarla kapatmak gerekir.

Alkol mayalanmasına uğrıyan her sıvı sirke haline gelebilir. Şarap, elma şarabı, bira gibi içkiler kolayca sirkeleşirler. Bunların arasında en makbul tutulanı şaraptan, yani üzüm suyundan elde edilen sirkedir.

Kimyada sirkenin adı «aset asit»tir. Fotoğrafçılıkta asetik asitten geniş ölçüde faydalanılır. Aset asit bulunmadığı hallerde, bakkaldan alınan bir miktar sirke de az çok onun yerini tutar.

Kimyada, oksijenin etkisiyle, alkolün sirkeleşmesi şu formülle gösterilir:

$$C_2H_6O + 2O \rightarrow C_2H_4O_2 + H_2O$$

Alkol + Oksijen Asit asetik + Su

Sirke Nasıl Yapılır

Sirke eskiden şarabın mayalanmasiyle elde edilirdi. Bugün sirke elde etmek için birçok metotlar geliştirilmiştir.

Yavaş Usul. — Evlerde, meyva bahçelerinde kullanılmakta olan «yavaş usul»e göre, meyva suyu ile doldurulmuş fıçıların ağzı temiz bir bezle kapatılır, bir süre kendi haline bırakılır. Bu sırada «alkollü mayalanma» meydana gelir, meyvanın içindeki glikoz, alkol ve karbon dioksit haline geçer. Bir süre sonra alkolü mayalanma durur, havadan düşen sirke mayaları etkisiyle sirke mayalanması, en sonunda da sirke meydana gelir. Bu usulle hem uzun süre beklemek gerekir, hem de düşük kaliteli sirke elde edilir.

Orléan Usulü. — Mayalanmış sıvıya 1/4-1/5 oranında sirke katılır. Sıcaklık 20-30°

arasında tutulur, 3 ay sonra sirke alınması başlar, her ay fıçının altından bütün sıvının 1/3-1/4'ü kadar sirke alınır. Bu sırada fıçıya üstten alınan sirke kadar alkollü sıvı katılır.

Sirke fabrikalarda daha çabuk, daha büyük ölçüde yapılır. Bu yerlerde meşeden, büyük silindirler bulunur. Bu silindirlerin tabanları iki kattır, üst katı deliklidir. İki kat arasında sirke almaya yarıyan musluk bulunur. Silindir içine kayın ağacı rendesi doldurulur, yukarıdan yavaş yavaş yeni sirkeyle karıştırılmış alkolü sıvı akıtılır. Alt kısımdan hava gönderilirken sıcaklık da 30°'de tutulur. Alttaki musluktan sirke alınır. Bu usulle yapılan sirkeler çok keskindir. Bir süre dinlenmeden sonra daha lezzetli hale geçerler.

Tabii mayalanma ile yapılan sirkelerin, içinde bazı madensel tuzlarla C vitamini bulunduğu için, besin değeri vardır. Bunların yanında, aset asitten suni olarak yapılmış sirkelerin hiçbir besin değeri yoktur; bunların yapımı da, bu hususta çıkarılmış olan yönetmeliklerle, yasak edilmiştir.

SİROZ

Bir karaciğer hastalığıdır. Çeşitli sebeplerle bu organın hücreleri harap olarak yerine sert bağ dokusu gelir. Karaciğerle ilgili organlardan dalak da büyür, sertleşir. Bu sertleşmeler sonucu birçok önemli damarlarda sıkışma olarak kan akımı bozulur, yavaşlar, karında su toplanması meydana gelir.

Siroz en çok 45-65 yaşlar arasında görülür. Erkeklerde kadınlardan 2-3 kat fazla raslanır. Hastalığın sebepleri çeşitlidir. Bu arada, fosfor, arsenik, karbon tetraklorür gibi zehirler siroz yapabilir. Çok defa karaciğere zehir etkisi yapan maddenin ne olduğu bilinemez. Alkol belli başlı sebeplerden biridir. Sıtma, barsak hastalıkları sirozun oluşunu kolaylaştırır. Frenginin, eskiden geçirilmiş karaciğer iltihaplarının, sarılığın rolü olduğu da söylenebilir. Sirozun en önemli sebeplerinden biri de besi yetersizliğidir. Hele et, süt, yumurta, peynir gibi proteinli maddelerden yoksun bir beslenme karaciğeri siroza hazırlar.

Belirtileri. — Başlangıçta gittikçe artan bir zayıflama ile istahsızlık, bulantı, kusma görülür. Birkaç ay sonra hasta önce gaz, sonraları karında su toplanmasından ileri gelen karın dolgunluğundan şikâyet eder. Kan kusmaları, ishal başlar. Ayrıca, karaciğer yetersizliği belirtileri de görülür: Hastalar zayıf, halsiz, ruhan bitkindir. Susuzluktan, ağrıdan şikâyet eder. Hafif bir ateş vardır, gözlerde hafif sarılık başlamıştır. Deri kurudur, esnekliğini kaybetmiştir. Göğüste, karında genişlemiş damarlar görülür, ayaklar şişer.

Tedavi. — Her şeyden önce, alkol yasak edilmelidir. Hasta dinlenmeli, et, balık, yumurta, süt, meyva, sebze gibi besinler yemelidir. Tedavi, hekim kontrolu altında, duruma göre verilecek ilâçlarla yapılır.

Siroz kesin olarak öldürücü bir hastalık değildir. Vaktinde teşhis edilip uygun bir tedavi gören siroz kısa zamanda iyi edilebilir.

SİS

Çevremizi görmemize engel olacak kadar kalın, yığın halinde su buğusudur.

Sis, gerçekte, tabani ya toprakta, ya da deniz yüzeyinde bulunan bir stratüs bulutudur. Havanın yükselmesi, yayılaması, soğuması bulutları ortaya çıkarır. Sis ise yalnız toprak yüzeyindeki hava katlarının soğumasiyle oluşur. Toprak yüzeyindeki havanın soğumasının çeşitli sebepleri vardır. En çok görülenleri şunlardır:

Sıcak havanın soğuk su, ya da toprak yüzeyi üzerinden geçmesi. — Soğuk su, ya da kara yüzeyi, üstündeki hava katını soğutur, içindeki su buharı da havadaki toz gibi yabancı parçacıklar üzerinde yoğuşur. Sis yoğuşan su buharı oranına göre hafif, orta, ya da yoğun (kesif) olur. Sisli hava, ağırlaştığı için, yükselemez. Genel olarak, toprak üzerindeki engebelerin doğurduğu ters hava akımları karalarda sisi önler. Deniz üzerinde engebeler az olduğundan ters hava akımları da ya hiç yok, ya da pek azdır. Bu yüzden, deniz üzerinde rüzgârın hızı fazla olduğu zamanlarda bile sis ortaya çıkabilir.

Işınım Sisi. — Buna «yer sisi» adı da verilir. Geceleri ortaya çıkan bir olaydır. Gündüz yeryüzü güneşten hem ısı alır, hem de bu ısıyı yayar. Gece yeryüzü güneşten ısı alamazsa da, ısı ışınımlarını yaymaya devam eder. Toprak yüzeyi soğur, güneşin doğmasına yakın sıcaklık en alçak noktaya gelir, toprak yüzeyinde sis ortaya çıkar. Denizlerde gece sıcaklığı ile gündüz sıcaklığı çok değişik olmadığından ışınım sisi pek görülmez. Bu sığ (yüksekliği az) bir sistir. Genel olarak içinden gökyüzü görünürse de uçakların inişini, kalkışını güçleştirir. Güneş battıktan sonra ortaya çıkar, güneşin doğuşundan bir saat sonra kalkar.

Hava değişikliğinin ortaya çıkardığı sis. — Sıcak bölgelerden soğuk bölgelere doğru akan sıcak, rutubetli hava geniş bölgeler üzerinde sis katları yaparak soğuyabilir. Bu biçim sis daha çok denizler üzerinde görülür. Denizde her hangi bir mevsimde olabilir. Karalarda daha çok sonbahar, kış aylarında görülür.

Daha başka sebepler de sise yol açar:

Pek soğuk, kararlı hava, sıcak bir su yüzeyi, ya da sıcak ve rutubetli kara yüzeyi üstünde sis yapar. Buna «buhar sisi» (kutup deniz sisi) adı verilir. Buhar sisi çok soğuk hava katlariyle örtülü deniz yüzeyinde, ya da rutubetli kara yüzeyinde çok hızlı buharlaşmadan doğar. Kutup bölgelerinde her zaman görülür. Buharlaşan hava soğuk hava yüzünden hemen yoğuşur, sis olur. Soğuk hava tabakası kararlı olduğundan kolay kolay da kalkmaz.

Sis zaman zaman bastırarak deniz ve hava trafiği için büyük tehlikeler doğurur. Bu arada kara trafiği de geniş ölçüde aksar.

Deniz taşıt araçları siste önlerini göremediklerinden yollarına devam edemezler. Görüş mesafesinin azaldığını gören gemiciler ya yol keser, ya da tamamen dururlar. Sis, genel olarak, durgun havalarda meydana geldiği için geminin denizde akıntı yoksa, rüzgârla sürüklenmesi bahis konusu olmaz. Akıntının bulunduğu sularda ise demir atarak tekneyi sabitleştirmek gerekir.

Günümüzde gemiler radarlarını işleterek siste de yollarına devam edebilirler. Kıyılara yerleştirilen sis düdükleri, çanlar da gemicilere karanın yakın olduğunu haber verir. Trafiği sık olan boğazlarda, limanlarda gemiler de düdük öttürüp çan çalarak bulundukları yerleri bildirmeye çalışırlar.

Sis uçaklar için de büyük trafik güçlüklerine yol açar. Radarla, ya da kontrol kulelerinden verilen komutlarla uçakların inip kalkması kontrol altına alınır. Bu gibi hallerde çok kere seferler kaldırılır, uçak alanlarında uçakların inip kalkmalarına izin verilmez.

SİSAM ADASI

Ege Denizi'nde, Batı Anadolu kıyısında, Kuşadası Körfezi'nin güney ağzında Yunanistan'a ait bir adadır. Dolayındaki Nikarya, Dimina, Furmi adaları ile birlikte bir ayrı idare teşkil eder.

Yüzölçümü: 468 km²

Nüfusu: 72.000

Merkezi: Vati

Anadolu kıyılarından Küçük Boğaz ile ayrılan Sisam (Samos) Adası, Türkiye'ye en yakın Yunan adasıdır. Ada ile Türk toprağı arasındaki uzaklık 1,8 km. kadardır. Dağlık olan adada en çok üzüm, zeytin, tütün, pamuk yetişir.

Sisam, eski bir Yunan adasıdır. İ. Ö. XI. yüzyılda ada, Eski Yunanistan'ın önemli ticaret yerlerinden biriydi. Yüzyıllar boyu Yunan egemenliği altında kaldı. II. yüzyılda Roma'nın, V. yüzyılda Bizans'ın, XIV. yüzyıl ortalarında Cenevizliler'in eline geçti. 1566'da Osmanlılar tarafından alınan Sisam Adası'na, çoğunlukla, Orta Anadolu Türkleri ile Rumeli'den Arnavutlar yerleştirildi.

Yunan bağımsızlık savaşında Sisam Adası'nın payı büyük olmuştur. Bu hareketin önderlerinden Kanaris burada çalıştı. Yunanistan bağımsızlığını kazandıktan sonra Osmanlı ordusu Sisam'ı işgal etti, yapılan bir anlaşma ile Sisam, Osmanlı İmparatorluğu'na bırakıldıysa da burada özel bir idare kuruldu: Adada egemenlik şeklen Osmanlı İmparatorluğu'nda, idare ise Yunanlı bir valinin elindeydi. Yunanistan Balkan Savaşı sırasında 1912'de, adayı resmen Yunan topraklarına kattı.

SİSMOGRAF

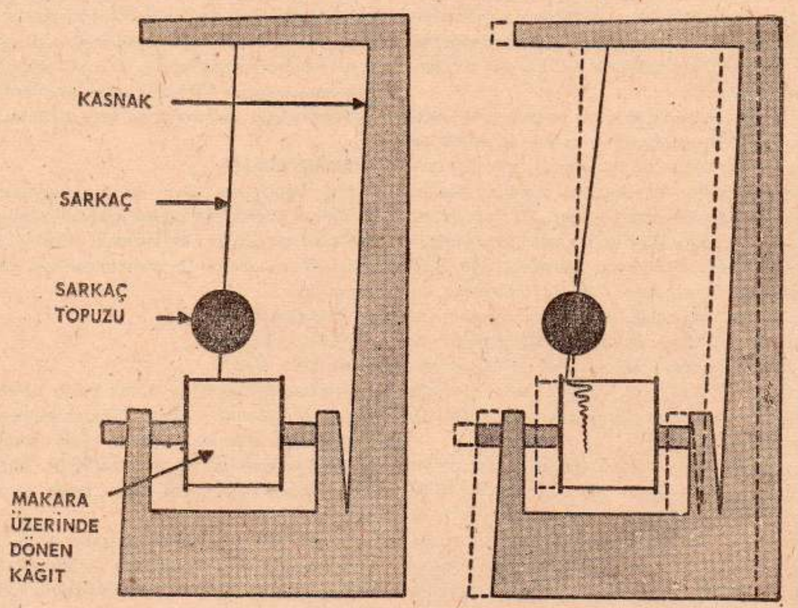
Depremleri kaydeden, şiddetini, uzaklığını gösteren alete «sismograf» (depremyazar) denir.

Sismograf, sarkaç esasına dayanır. Yer sarsıldığı sırada, sarkacın ucundaki yuvarlak ağır topuz, süredurum kanununa uyarak, hareketsiz kalır. Yeryüzünde duran bir kimse, yerle birlikte gidip geldiği için, sarkacı hareket eder gibi görür. Topuzun ucunda bir kalem vardır. Kalemin ucu bir makara üzerinde sarılı duran kâğıda değer. Yer sarsılınca kâğıt da sağa, sola, yukarı, aşağı gidip geleceği, topuz ise hareketsiz duracağı için, kalem kâğıda bu hareketleri çizer.

Bu basit esas üzerine yapılmış olan ilk sismograflar sonradan çok daha gelişmiş, pek duyarlı sismograflar yapılmıştır. Bu arada, bugün rasathanelerde, bir depremi gereği gibi kaydedebilmek için, genel olarak, üç ayrı sismograf kullanılır. Bunlardan biri dikey, ikisi de yatay hareketleri kaydeder. Böylece, bir depremin yönleri belirtilmiş olur.

Sismograflardan petrol aramalarında da faydalanılır: Petrol aranan yerde 20-30 m. derinlikte bir çukur kazılır. Buraya dinamit sarkıtılıp ateşlenir. Bu patlamanın etkisiyle

BİR SİSMOGRAF NASIL ÇALIŞIR

Sismografın çalışmadan önceki hali; sağda: Çalışırkenki durumu.

yeraltında ses dalgaları meydana gelir. Ses dalgalarının çeşitli tabakalarda ayrı ayrı hızı olduğuna göre, sarsıntıların sismografla kaydedilen hızından, ses dalgalarının bir petrol tabakasından geçip geçmediği anlaşılır.

SİSYPHOS

Eski Yunan efsanelerinde adı geçen bir Korent kıralıdır. Bir inanışa göre Sisyphos, tanrıları kızdırdığı için, ömrü boyunca, dik bir dağın tepesine koca bir kayayı çıkartmakla cezalandırıldı. Kayayı tam tepeye çıkartsa bile, kaya elinden kurtulup aşağıya yuvarlanıyordu. Bundan dolayı Sisyphos boşa sarfedilen gayretin timsali olarak tanınır.

SİVASTOPOL

Karadenizin kuzey kıyılarında, Kırım Yarımadası'nda Sovyetler Birliği'nin önemli bir liman şehridir. Nüfusu 150.000 kadardır.

Sivastopol XIX. ve XX. yüzyıllarda, iki defa dünya tarihinde önem taşıyan savaşlara adı karışmış tarihî bir şehirdir. Önce, Kırım Savaşı'nda (1854-1856), Rusya'ya karşı Osmanlı İmparatorluğu ile birlik olan İngiliz ve Fransız kuvvetleri şehri sardılar. Sivastopol 355 gün bu kuşatmaya dayandıktan sonra 1855'te teslim oldu. Sivastopol'un düşmesinden sonra, Rusya daha fazla dayanamadı, barış görüşmelerine razı oldu.

İkinci Sivastopol Savaşı, 1942 yazında oldu. II. Dünya Savaşı'nda Almanlar önce şehri kuşattılar, sonra saldırıya geçerek Sivastopol'u ele geçirdiler, 95.000 esir aldılar.

Sivastopol, bugün, Sovyetler Birliği'nin büyük gemi tezgâhlarının da bulunduğu önemli bir tersane şehridir. Şehir Svernaya Körfezi'nin güney kıyısında kuruludur, dolayları çok engebelidir. Körfezin kuzeyinde deniz uçaklarına ait hangarlarla gemi tezgâhları vardır.

SİVEREK

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle bölümünde Urfa iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Diyarbakır'ın merkez ve Urfa'nın Viranşehir, güneyde aynı ilin merkez, batıda Adıyaman'ın Kâhta ve Gerger, kuzeyde Diyarbakır'ın Çermik ve Ergani ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Bucak, Çaylarbaşı, Dağbaşı, Karacadağ, Karakeçi, Şekerli adlarında bucakları, bunlara bağlı 53 köyü vardır.

Yüzölçümü: 4.462 km^2

Nüfusu: 75.076 (1960 sayımı)

Siverek ilçesinin büyük bir kısmı geniş düzlüklerden ibarettir. Hafif dalgalı olan bu düzlükler, kuzeyde Güneydoğu Torosları'na, doğuda ise Karacadağ volkanik kütlesine dayanır. Düzlükleri batıdan Fırat nehri sınırlar ilçenin karasal bir iklimi vardır. Kışlar soğuk geçer, yazlar sıcak olur. Doğal bitki örtüsü bozkırlardır. Karacadağ'ın Siverek ilçesine bakan batı yüzünde pek seyrek olarak orman topluluklarına raslanır. Siverek ilçesi önemli bir tarım ve hayvancılık alanıdır. Tarım ürünleriyle yağ ilçenin başlıca ticaret maddeleridir.

Kasaba. — İlçe merkezi Siverek kasabası, Urfa - Diyarbakır karayolu üzerinde Urfa'dan 96, Diyarbakır'dan 92 km. uzaklıkta kurulmuştur. Deniz yüzeyinden 850 m. yüksekliktedir. Hızla gelişen kasabanın 7 mahallesi vardır, nüfusu 26.000'i aşmıştır (1960 sayımı: 26.071). Siverek'te evlerin çoğu Karacadağ'dan sağlanan siyah bazaltlardan yapılmıştır.

SİVİLCE

Deride ortaya çıkan küçük bir çıbandır. Derimizde kıllar içeriye doğru eldiven parmağı gibi çukurlaşmış deliklerden çıkar. Yağ bezlerinin de bulunduğu bu çukurlara «folikül» (kesecik) denir. Bunlar derinin en zayıf noktalarıdır, stafilokok, streptokok cinsinden mikroplarla sık sık iltihaplanır. Kanallar mikrop, yağ ve hücrelerle tıkanır. İşte bu iltihaplara, genel olarak, «sivilce» denir. Sivilcenin türlü çeşidi vardır:

Akne. — Yağ bezlerinin iltihaplanmasiyle meydana gelir. Sivilcelerin en önemlilerinden biridir.

Ergenlik. — Çoğunlukla gençlerde görülür. Keseciğin ağzı ya esmer, ya da siyah uçlu, toplu iğne başından darı büyüklüğüne kadar irilikte, sıkılınca irin fırlıyan bir kabarcıkla kapanmıştır. Bu tıkaç yağ salgılanmasına engel olur (Bk. Ergenlik).

Sivilceler bilhassa yüzde, burunda, yanaklarda, çenede, sırtta, göğüste, omuzlarda çıkar. Bazı sivilceler nohut kadar büyük, sert, mor renkte olur, ağrı da verir. Derin sivilceler geçtikten sonra yerlerinde bir iz kalır. Sivilceler daha çok ilkbaharda, kadınlarda «aybaşı» zamanında, kabızlık hallerinde devre devre artar.

Sivilcelerin oluşunda hormonların, besin metabolizmasının etkisi büyüktür. Hastalar tuzsuz, yağsız yemekler yemelidir. Tedavide hormonların, antibiyotik ilâçların yeri önemlidir.

SİVRİCE

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat bölümünde Elâzığ iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Maden, güneyde Diyarbakır'ın Çüngüş, Malatya'nın Pütürge, batıda Elâzığ'ın Baskil, kuzeyde aynı ilin merkez ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka İringil adında bir bucağı, 51 köyü vardır.

Yüzölçümü: 810 km^2

Nüfusu: 17.447 (1960 sayımı)

Güneydoğu Toroslar yayından olan dağlardan Karaoğlan Dağları, Sivrice ilçesinin en önemli engebesidir. Bu dağların en yüksek tepesi 2.200 m.'ye kadar çıkar. İlçenin doğu sundaki çöküntü alanını Hazar Gölü kapar. Sivrice'de kışlar soğuk, karlı geçer; yaz ayları sıcaktır. İlçenin en önemli akarsuyu Hazar Gölü'ne dökülen Karaboğan Deresi'dir.

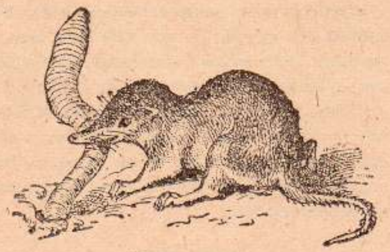
İlçe ekonomisi, genel olarak, tarımla hayvancılığa dayanır. Tarım ürünleri arasında en çok buğday yetiştirilir. Elâzığ Şeker Fabrikası'nın açılışından sonra şeker pancarı ekimi de gelişmiştir.

Kasaba. — İlçe merkezi Sivrice kasabası, Hazar Gölü'nün 6 km. batısında, deniz yüzeyinden 1.250 m. yükseklikte kurulmuştur. Malatya - Diyarbakır demiryolu üzerinde istasyonu vardır. Ayrıca, Elâzığ şehrine 37 km.'lik bir karayolu ile bağlıdır. 2 mahalleden meydana gelmiş olan Sivrice kasabasının nüfusu 1.000'i üstündedir (1960 sayımı: 1.158).

SİVRİFARE

Böcekçil memelilerden küçük bir hayvandır, kurtçuk, solucan, fare gibi hayvanları yediği için tarıma faydalıdır. Daha çok, Kuzey Yarımküresi'nde yaşıyan 30 kadar çeşidi vardır.

Sivrifare çok çevik, yırtıcı, cesur bir hayvandır. Kendinden daha iri hayvanlara bile korkmadan saldırır. Fare, küçük kuşlar, böcekler, sölucanlar sivrifarenin başlıca besinidir. Toprak içinde açılmış oyuklarda yaşar, geceleri avlanmaya çıkarlar. Eski duvarların,

Sivrifare

ağaçların kovuklarında yaşıyanları da vardır. Hindistan'da yaşıyan cinsleri keskin bir koku salarlar.

SİVRİHİSAR

İç Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Sakarya bölümünde Eskişehir iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Ankara'nın Polatlı, güneyde Konya'nın Yunak ve Afyon'un Emirdağ, batıda Eskişehir'in Çifteler ve Mahmudiye, kuzeyde aynı ilin Mihalıççık ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Günyüzü ve Kaynar adında iki bucağı, 83 köyü vardır.

Yüzölçümü: 4.103 km²

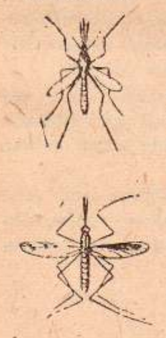
Nüfusu: 50.517 (1960 sayımı)

Sivrihisar ilçesinin toprakları, genel olarak, yaylalardır. Orta yükseklikte olan bu yaylaları kuzeyden Sündiken Dağları kuşatır. İlçenin daha başka önemli dağları, orta kesimde yükselen Sivrihisar Dağları'dır. Bu dağların en yüksek yeri 1.820 m. yüksekliğe erişen Arayıt Tepesi'dir.

Sivrihisar ilçesinde kara iklimi görülür. Yazlar sıcak, kışlar soğuk olur. İlçe bitki örtüsü bakımından tam bir bozkır görünüşündedir. Ağaçlara ancak su boylarında raslanır. Tarıma ayrılan alanlar geniş yer tutar. Çok tahıl tarımı yapılır. Endüstri bitkilerinden şeker pancarı ekimi de gelişmiştir. Tarımdan sonra, halkın başlıca geçim kaynağı hayvancılıktır.

Kasaba. — İlçe merkezi Sivrihisar kasabası, Eskişehir - Ankara karayolu üzerinde deniz yüzeyinden 1.000 m. yükseklikte kurulmuştur. 11 mahalleden meydana gelmiş olan Sivrihisar, meyilli bir alanda yayılmıştır. En yakın demiryolu istasyonu 30 km. uzaktaki Sarıköy istasyonudur. Kasabanın nüfusu 7.000' in üstündedir (1960 sayımı: 7.186,.

SİVRİSİNEK

Âdi sivrisinek (üstte); sıtma aşılıyan anofel (altta).

Çiftekanadlı böceklerden bir sinek çeşididir. Vücudu gibi kanadları, bacakları da uzun, ince olduğundan «sivrisinek» adı verilmiştir. Geceleri insanları sokarak hem rahatsız eder, hem de, bazı cinsleri sıtma mikrobu taşıyarak, soktuğu insanlara bu hastalığı aşılar. Bundan dolayı çok zararlı bir sinektir.

Sivrisineğin başı çok küçüktür. Üzerinde iki petekgözle iki duyarga bulunur. Alt dudakla üst dudak birleşerek hortum halini almıştır. Hortumun içinde sert bir iğne bulunur. Sokucu, emici bir ağız yapısı olan sivrisinek yalnız insan derisini değil, sığır, manda gibi gayet kalın derili büyük hayvanların da derilerini iğnesiyle delip, hortumu ile kanlarını emer.

Sivrisineklerin de, bütün öteki sineklerde olduğu gibi, iki kanadı vardır, diğer iki kanad ise körelmiş, denge organı biçimini almıştır. Üç çift bacağının son çifti konduğu zaman yere basmayıp kanadlarla birlikte havada durur.

Sivrisineğin Yaşayışı

Sivrisinekler durgun sular, bataklıkların bulunduğu yerlerde yaşamaktan hoşlanırlar. Kuraklığı, sıcaklığı hiç sevmezler, gündüzleri gizlenip geceleri ortaya çıkmaları da bu yüzdendir. Yumurtalarını durgun sulara bırakırlar, çok ender olarak akarsulara bırakanlar da vardır. Bundan dolayı, özellikle, kuyu sularının, sarnıçların, hattâ ağzı açık kovalar içindeki suların üzerlerine mazot dökülmesi gerekir.

Sivrisineklerin yalnız dişileri sokar. İyice doyduktan sonra, zorlukla, gayet ağır uçarlar. Erkekleri çiçeklerden emdikleri balözleriyle yaşarlar. Olmuş meyvaların suyunu emdikleri de olur.

Sivrisinekler çok kısa zamanda büyük bir hızla çoğalırlar. Dişilerin durgun sulara bıraktığı yumurtaları aralarında birleşip geniş bir yüzey olarak suyun üzerinde yüzerler. Bu yumurtalar birkaç saat içinde açılır, içinden büyük başlı kurtçuklar çıkar. Bunlar suyun içinde arkaları yukarıya gelmek üzere eğik dururlar. Böylece, arkalarında bulunan solunum delikleriyle hava alırlar. Üzeri mazotla kapanmış durgun suların içindeki kurtçuklar arkalarını suyun dışına çıkarsalar bile solunum delikleri mazotla kapanacağı için hava alamıyacaklarından çabuk ölürler.

Sivrisineklerin Çeşitleri

Pek çok sivrisinek çeşidi vardır. Bunların içinde en zararlı, en tehlikeli olanları «anofel»lerdir. Bunların dişileri sıtma hastalığını aşılarlar (Bk. Sıtma).

Anofel cinsi sivrisinekler, öteki sivrisineklerden yere kondukları zaman vücutlarının yere eğik durmasından ayırdedilir. Başka bir farkı da birçoğunun kanadlarının üzerinin benekli olmasıdır. Âdi sivrisinekler hem yere düz olarak konarlar, hem de kanadlarında benek bulunmaz.

Sivrisineklerin sokması çok yakıcıdır. Deriyi kabartarak şişirir, kızartır. Sokulan, kaşınan yerlere alkol sürmek kısa bir zaman sonra kaşıntıyı dindirir.

Sıtma ancak sivrisinek bulunan yerlerde olur, çünkü sıtma mikrobu sivrisineğin midesinde gelişir. DDT karıştırılmış petrol, mazot, alkol eriyikleri durgun sulara, lâğımlara, kullanılmıyan kuyulara, gübreliklere, ahırlara, sarnıçlara içi su dolu yangın kovalarına, sıkılarak sivrisineklerin önü alınabilir.

Eskiden çok yaygın olan sıtma, sivrisineklerin büyük kitleler halinde ortadan kaldırılması sonucunda eskisine nazaran çok azalmıştır. Bataklıkların kurutulması için çeşitli usullerden faydalanılır. Üstü açık su birikintilerine «saprol» gibi ilâçlar dökülerek sivrisineklerin önünün alınmasına çalışılır.

Uzak Doğu'da Zengin Bir Ülke

SİYAM

Siyam'ın arması

SİYAM [Tayland], Uzak Doğu'da bir devlettir. Kuzeyde Birmanya, kuzeydoğu ve doğuda Laos, güneyde Kamboç, Siyam Körfezi ve Malaya Birliği, batıda Bengal Körfezi ve Birmanya ile sınırlanmıştır.

Yüzölçümü: 513.521 km²

Nüfusu: 20.000.000

Başkenti: Bangkok

Siyamlılar memleketlerine «Hürriyet Ülkesi» anlamında «Muang Thai» derler. Bu bakımdan, Siyam hükümeti, yabancı devletlerin memleketi Thailand adiyle tanımalarını istemiştir. Bununla birlikte, dünyada bu memleket, daha çok, Siyam diye bilinir.

Siyam'ın kuzeybatı ve batı sınırı boyunca uzanan dağlık kesimleri saymazsak, ülke baştan başa düzdür diyebiliriz. Bu kesimin en yüksek yeri olan Doi Angka Tepesi ancak 2.588 m.'ye ulaşır. Yüksekliği 2.000 metre civarında olan iki tepe daha vardır. Doğu kesimi ise, düz, kurak ovalarla kaplıdır. Güney Siyam oldukça engebeli, iklimi de tropikaldir. Siyam'ın iklimi, genel olarak, rutubetli, sıcaktır. Ülkede üç mevsim hüküm sürer: Kasımdan şubata kadar soğuk; şubattan mayısa kadar sıcak; hazirandan ekim sonuna kadar da yağışlıdır.

Siyam'ın en önemli nehri Menam'dır. Bütün ülkeyi sulıyan bu nehrin uzunluğu 1.200 km.'dir. Siyam Körfezi'ne dökülür. Mekong' un bazı kolları da Siyam'ı sular. Ülkede saymaya değer bir göl yoktur.

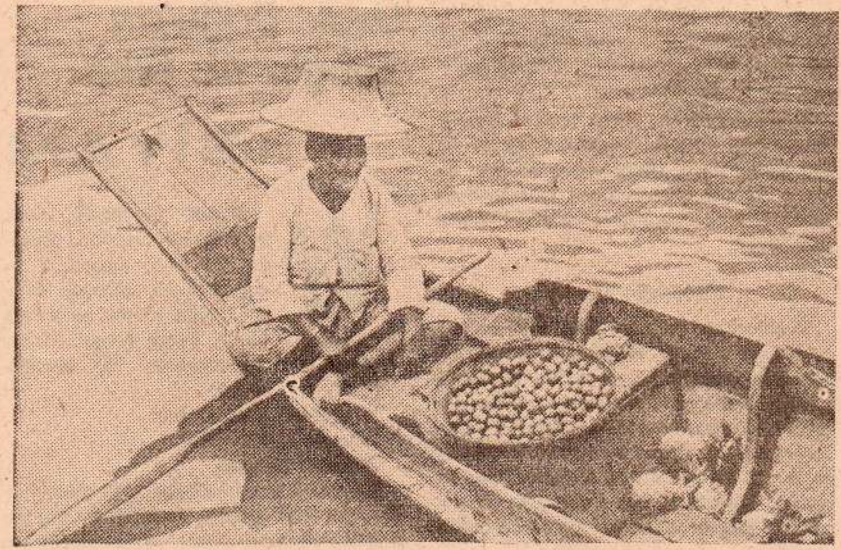
Siyam'ın birçok kesimleri ormanlıktır. Yabani hayvanların en önemlisi fil, kaplan, pars, yaban kedisi, gergedan, yaban mandasıdır. Siyam'da 12'si zehirli olmak üzere 56 çeşit yılan yaşar. Nehirlerde timsahlar vardır.

Siyamlılar'ın Yaşayışı

Siyamlılar orta boylu, Malakka Yarımada-

SİYAM

SİYAM'DAN GÖRÜNÜŞLER. — Abajur biçimindeki şapkasiyle, kayıkta meyva satan bir kadın (üstte); Bangkok'ta «Mukaddes İncir Ağacı» adlı tapınak (ortada); Menam nehrinde yüzen evler (altta, solda); Siyamlılar'ın yerli danslarından biri «Tanrı ile İnsan» (altta, sağda).

sı'nda yaşıyanlardan daha açık renkli insanlardır. Kuzeyde Lao kabileleri, güneyde Siyamlılar yaşar. Bunlar birbirine çok yakın akrabadır. Siyamlılar bağımsızlıklarına çok düşkündür. Güneydoğu Asya'da hiçbir devirde Avrupalılar'ın boyunduruğu altına düşmemiş tek devlet Siyam'dır.

Ahalinin çoğu tarımla geçinir. Orta kesimlerde oturanların hemen hepsi pirinç yetiştirmekle uğraşır. Siyam'ın en büyük tarım ürünü de pirinçtir. İlkel usullerle yetiştirilmesine rağmen çok iyi pirinç alınır. 40-50 çeşit pirinç yetişir. Pirinçten sonra Siyam'ın en önemli ürünü kauçuktur. Bundan sonra kahve, karabiber, pamuk, mısır, tütün gelir. Hindistan cevizi ile kereste de önemli ihraç malları arasındadır. Ahali, hayatını bütün bu tarım işlerinde çalışarak kazanır. Çoğu Budist'tir. 700.000 kadar da Müslüman vardır.

Siyam maden bakımından da zengindir. Kalay, altın, tungsten, çinko, mangan vs. madenleri vardır.

Siyamlılar eğitime büyük önem verir. Eskiden Budist rahiplerinin elinde olan öğretime bugün hükümet el koymuş, bütün çocuklara öğrenim zorunluluğunu tanımıştır. Ülkede 1.500'ü aşkın özel okul, 5 üniversite vardır.

Ulaştırma işleri yakın zamanlara kadar Siyam'da çok geriydi. En çok fille öküz arabalarından faydalanılırdı. Sonradan, demiryolları ve karayollarının yapılmasına önem verildi. Şimdi 5.000 km. kadar demiryolu, 10.000 km. kadar da karayolu vardır. Bu yolların ancak 1.000 km.'den daha az bir kısmı birinci sınıf yol sayılabilir. Ülkede hava ulaştırması da yapılmaktadır.

Tarihte Siyam

Kubilây Han'ın kuvvetlerinden kaçarak güneybatı Çin'den gelen Lao-Tai'ler 1250'de, büyük ölçüde, Siyam'a yerleştiler. 1350'de ilk Siyam Kıralı başkent olarak Ayutthaya şehrini yaptı. Siyam'ın Batılılar'la temasa geçmesi XVI. yüzyıla raslar. XVII. yüzyılda ise Holânda, İngiltere, Fransa ile ticaret münasebetleri kuruldu.

XIX. yüzyılda Siyam toprakları genişlemeye başladı, ülkede önemli değişiklikler oldu. Bu arada, köleliğe son verildi, hukuk işleri, ordu yeniden düzenlendi. 1893-1910 yılları arasında Fransızlar'la İngilizler Siyam topraklarının bazı kısımlarını ele geçirdiler. Ancak I. Dünya Savaşı'nda, Almanya'ya savaş açınca, İngiltere de, Fransa da Siyam'daki haklarından vazgeçtiler. 1932'de Siyam meşruti kırallık haline geldi. II. Dünya Savaşı sırasında İngiltere'ye, Amerika'ya karşı savaş açtı. Siyam'ın Çin Hindistan'ının bazı bölgelerini almasına Japonlar göz yumdular. Amerika, Siyam'a karşı savaş açmadı. Yalnız, orada Müttefikler'den yana çeteler kurulmasını sağladı. Savaş bitince, Siyam'ın aldığı topraklar eski sahiplerine verildi. Siyam 16 ocak 1946'da B.M.'e katıldı. 1947'de yeni bir anayasa yapıldı. Meclis üyelerinin yarısı seçimle gelir, yarısını kıral tâyin eder. Kıral aynı zamanda hükümet başkanıdır.

SİYANÜR

En kuvvetli zehirlerden biridir. Çok uçucu bir asittir. Kimyada CNH formülü ile gösterilen organik bir bileşiktir. Azotlu bir organik elemanın alkali bir metalle ısıtılmasından elde edilir.

Siyanürün özel bir kokusu vardır ki bu, kokudan çok bademciklerimizde uyandırdığı bir duygudur. Bazı kimseler bu duyguyu hissedemezler, onlar için siyanür asidi kokusuzdur. Havada çok az oranda bir siyanür asidi varsa, bunun farkına varmak için ya pipo, ya da puro içmek faydalı sonuçlar verir. Zira böyle ortamda bulunan çok az orandaki siyanür asidi piponun, puronun kokusunu karakteristik şekilde bozar, kendi varlığını duyurur.

Siyanür asidinin türlü çeşitleri vardır. Endüstride, fotoğrafçılıkta, boya yapımında kullanılır. Tıpta da siyanürlerle birçok mikrop öldürücü ilâçlar yapılır.

Siyanür, zehir olarak, süblime kadar yakıcı değilse de, özellikle böbrekleri etkiler, böbreklerin kanı süzme işini durdurur, böylece, canlıyı ölüme sürükler.

SİYASİ DOKTRİNLER

Devlet idaresine, devletin temel kuruluşlarına yön ve ruh veren düşünce akımlarına «siyasi doktrinler» denir.

Siyasi doktrinler, devleti idare eden kişi, topluluk, ya da parti tarafından benimsenir, devlet idaresine uygulanır. Devletin bütün te-

mel kuruluşları, ana kanunları iktidardakilerin benimsediği bu devlet felsefesine göre düzenlenir. Devletin dış görünüşü, iç yapısı ne olursa olsun, egemenliği elinde bulunduranların güttükleri siyasi felsefe (doktrin), o ülkenin hayatına hâkim olur.

Bazı devletlerde bu doktrinlerden yalnız biri, bazılarında ise bunlardan meydana getirilmiş bir bileşim hâkimdir. Siyasi doktrinlerde, kâh siyasi - hukuki yön, kâh iktisadi ilkeler ağır basar. Bundan dolayı, ikincileri, «iktisadi doktrinler» arasında da yer alabilir.

Siyasi doktrinlerden bir kısmı tamamiyle bir kuram (teori) esaslarına dayanır, bir kısmı ise seçmeci (eklektik) ve kılgılı (pratik) bir bileşim halinde görünür. Teorik esaslara dayananların belli başlıları şunlardır: Ferdiyetçilik (endividüalizm), liberalizm, sosyalizm, teokrasi, demokrasi.

Seçmeciliğe dayanan doktrinlerin önemlileri şunlardır: Anarşizm, komünizm, faşizm, nasyonal - sosyalizm.

SİYASİ PARTİLER

Belli bir siyasi ve iktisadi doktrini, ya da pratik bir devlet idaresi sistemini benimsiyenlerin bir araya gelerek, bir program etrafında meydana getirdikleri topluluğa «siyasi parti» denir. Parti görüşleri, üyelerinin, taraftarlarının düşünüşleri, inançları dogmatik bir karakter taşır.

Parti kavramı, dört temele dayanır:

1. — Teşkilât: İdare edilenlerin devlet idaresine katılmalarını mümkün kılacak bir teşkilâtlanma zorunluğu vardır. Devlet idaresinde söz ve oy sahibi olmak istiyenler, idare edilenlerin toplamına nispetle ne kadar az olurlarsa olsunlar, sözlerini dinletmek, oylarını kullanmak için teşkilâtlanmak zorundadırlar.

2. — Toplumsal Zemin: Parti kuruluşu için, toplumdaki düşüncelerin, menfaatlerin çeşitlenmesi gerektir. Birbirlerinden farklı menfaatler olmadan siyasi parti kurulması için toplumsal bir zemin yok demektir. Tek partili ülkelerde bile, idare edilenler arasında farklı düşünceler bulunduğu tek partinin bu ayrılıkları örtmeye, önlemeye çalıştığı bilinir.

3. — Dayanışma: Aynı düşünceyi benimsiyenler, menfaatleri aynı olanlar arasında âdeta kendiliğinden bir dayanışma doğar. Bu dayanışma onlara, ortak düşüncelerini, menfaatlerini korumak için kuvvêt, cesaret kaynağı olur. Çeşitli tehlikelere, hattâ maddi kuvvete karşı, bu dayanışmanın verdiği kuvvetle savaşırlar.

4. — Hürriyet: Parti faaliyetlerinin gelişmesi, parti hayatının dal budak salması, ancak hürriyet sayesinde olur. Hür bir ortam olmadıkça, gerçek siyasi faaliyetler de olamaz. Yalnız, hürriyet büsbütün ortadan kalksa bile yukarıda belirttiğimiz ilk 3 maddedeki şartlar varsa, partilerin varlığının önüne geçilemez. Çünki, partilerin, açıkça kurulup faaliyete geçtikleri gibi, gizlice vücuda getirilip saklı faaliyetlerde bulundukları da olur. Bundan dolayı partilerin kanunla tanınmış tüzel kişilikleri bulunması önemli değildir.

Tarihte Siyasi Partiler

Partiler, toplum içindeki farklı düşünce ve menfaat topluluklarıdır. Tarihi bu açıdan incelersek, Eski Yunanistan'da, Roma'da, egemenliği elinde bulunduran siyasi toplulukların varlığını görürüz. Ortaçağ'da Avrupa'da, büyük ailelerin, hanedanların didişmeleri de parti ayrılıklarından başka bir şey değildir. İslâm dünyasındaki çeşitli tarikat, mezhep mensuplarının dini, siyasi savaşmaları da parti ayrılıklarından doğmuştur.

Yalnız, asıl partilere, modern devlette raslanır. Gerçek anlamında siyasi faaliyet, modern devlette sağlanan hür toplumsal ortam içinde gelişmiştir. Siyasi partilerin hayatı, hür demokratik rejime bağlıdır. Demokrasilerde, siyaset hayatını, iktidar ve muhalefet partilerinin ortak gayretleri canlı tutar. İktidardaki parti, ya da partiler, bu mevkide tutunmak için; muhalefettekiler de oraya geçmek için, kanunların meşru sınırını aşmadan, savaşırlar. Her iki taraftakiler, programlarını gerçekleştirmenin yollarını araştırırlar, çabalarlar. Programlarında, partileri iktidardayken gerçekleştirecekleri icraat, ıslahat özetlenmiştir. Programlar, partilerin milletlerine karşı bir nevi taahhütlerini belirtir. İhtilâlci partilerin programlarında, iktidara geçince rejimi değiştirmek yerine, başka temellere dayanan bir rejim kurmak va'di vardır.

Yalnız bir memleketin sınırları içinde faaliyet gösteren partilere, «millî partiler», birkaç memlekete şâmil faaliyette bulunanlara da «milletlerarası partiler» denilir ki, bunların başında komünist partisi gelir.

Bazı devletlerde iki parti, bazılarında ise ikiden ziyade parti bulunur. Bugün dünyada, çok partili rejimlerden çift partili rejimlere doğru bir eğilim görülmektedir.

«Sağ» ve «Sol» Partiler

Partiler, programlarında benimsedikleri siyasi ve iktisadi ilkelere göre, «sağ», «sol» diye ikiye ayrılır. Programları bakımından bu ikisinin arasında yer tutanlara da «merkez partileri» denilir. Parlâmentolarda başkanlık kürsüsünün sağ tarafında toplanan «sağ partiler» liberal, muhafazakâr, geleneklere, müesseselere bağlı, dinle devlet yakınlığının lehinde görüşleri olanlardır. Sol taraftaki sıralarda oturan partiler ise, bir toplumsal, ekonomik demokrasinin gerçekleşmesine çalışırlar. Bunların bir ucunda komünizme kadar varan ifratçılar bulunur. Seçmeciliğe dayanan programlariyle, iki topluluğun arasında bulunan, iki uçdaki düşüncelere hakemlik eden partilerin temsilcileri de kürsünün tam karşısında yer alırlar: Bunlar «merkez partileri»dir.

Son yüzyıl içinde, sağdaki partiler, ya programlarında büyük değişiklikler yaparak varlıklarını koruyabilmişler, ya da ortadan silinip gitmişlerdir. 40-50 yıl önce sol olarak tanınan siyasi partilerden çoğu, önce merkeze kaymışlar, bugün ise, hayli sağda kalan yerlere geçmişlerdir.

Türkiye'de Siyasi Partiler

Yurdumuzdaki partiler, geçirdiğimiz siyasi devirlere uygun olarak kurulmuşlar, faaliyet göstermişlerdir. (1934'e kadar, «parti» kelimesi yerine, «cemiyet», «fırka» terimleri kullanılmıştır.)

Osmanlı padişahlarının keyfî, şahsi idarelerine karşı ilk kıpırdanmalar, Tanzimat devrinde başlamıştı. 1859'da kurulan gizli Fedailer Cemiyeti mensupları, hiçbir harekete geçemeden, yakalanıp mahkûm oldular.

Avrupa'da okuyup gelen ve Batı memleketlerindeki siyasi hayatı gördükten sonra Türkiye'deki saltanat idaresini hoş karşılamıyan Genç Türkler'in İstanbul'da gizlice kurdukları «Yeni Osmanlılar Cemiyeti», ikinci adımdır, ilk ciddî siyasi parti teşebbüsüdür.

II. Abdülhamit padişah olduktan sonra, bir yıla varmadan, Meclisi dağıttı, Anayasayı yürürlükten kaldırdı, tam bir istibdat idaresi kurdu. Gittikçe ağırlaşan siyasi baskıdan bunalan aydın Türkler harekete geçtiler, önce yurt içindeki, sonra yabancı ülkelerdeki teşkilâtlanmalariyle istibdat idaresine karşı savaş açtılar, birçok yerlerde ya birbirine bağlı, ya da birbirlerinden habersiz, bağımsız teşekküller kurdular: İlk hareketler, Paris'te Ahmet Rıza Bey'in etrafında 1889'da başlayan toplanmalar, gazete yayınlarıdır. Dört, beş tıbbiyelinin kurduğu İttihad-ı Osmani, genişledi, «İttihad ve Terakki Cemiyeti» adını aldı, dışarıda da şubeleri kuruldu. Bu teşekkülün giriştiği ihtilâlci hareket sonucunda, II. Abdülhamit, Meşrutiyeti ikinci defa ilân, yeni seçimleri kabul etmek zorunda kaldı.

1908 - 1918 devresi, siyasi kargaşalıklar, millî felâketler devri oldu. Bu devrenin başlıca siyasi partileri şunlardır: Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti, Osmanlı Ahrar Fırkası, Ehali Fırkası, Hürriyet ve İtilâf Fırkası.

1908 - 1923 devresi, acıklı Mütareke olaylariyle, Cumhuriyet'e temel olan bağımsızlık savaşlariyle geçmiştir. O devrin başlıca partileri şunlardır: Teceddüt Fırkası, yurdun muhtelif bölgelerine göre isim alan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, Hürriyet ve İtilâf Fırkası, Türkiye Sosyalist Fırkası.

1923'te başlıyan Cumhuriyet devrinin başlıca siyasi partileri de, tarih sırasiyle şunlardır: Cumhuriyet Halk Partisi (1923), Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924), Serbest Cumhuriyet Fırkası (1930), Millî Kalkınma Partisi (1945), Demokrat Parti (1946 - 1960), 1946 yılında ve ertesi yıllarda kurulup hemen hemen hiçbiri tutunamıyan birçok sosyalist partileri, Millet Partisi (1948 ve 1962), Türkiye Köylü Partisi (1952), Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (1957), Hürriyet Partisi (1956), Yeni Türkiye Partisi (1961), Adalet Partisi (1961), Türkiye İşçi Partisi (1961), Memleketçi Serbest Parti (1961).

SİYATİK

Kalça sinirlerinde görülen bir hastalıktır, boylu boyunca bacakta şiddetli ağrılarla belirir.

Kalça siniri (siyatik sinir) omur iliğin 4-5 inci bel köklerinden çıkarak her iki bacağın arka kısmından aşağı iner, diz çukurunda ikiye ayrılarak ayaklara kadar yayılır. Ayak kareketlerini düzenler, bacak arkasının duyarlığını sağlar.

Siyatik ağrılarında bu sinirlerin iltihaplanmalarından ileri geldiği düşünülmüş, tedavi de uzun zaman bu yöne çevrilmişti. Bu görüş son yıllarda esaslı değişikliğe uğradı. Tek taraflı siyatiğin nüksettiği, nevrit (sinir iltihabı) tedavisiyle iyi olmadığı görülünce ye-

ni araştırmalara girişildi. Böylece, bel kemiğindeki omurlar arasında bulunan kıkırdak yastıkların çıkıklarının siyatiğin en sık rastlanan sebebi olduğu anlaşıldı. Tıp dilinde buna «dist hernisi» (dist fıtığı) denir. Çünkü bir fıtık gibi yerinden çıkan kıkırdak çekirdeği, sinirin köküne basarak, siyatik denilen durumu meydana getirir. Buna yol açan hareketler, gene fıtıkta olduğu gibi, ağır bir şey kaldırma, kalça üzerine düşme, bir yerde sıkışma olabilir.

Belirtileri. — Bel ve kalça bölgesi çok duyarlıdır. Kaslar kasılmış, hasta ya sağa, ya da sola hafifçe bükülmüştür. Topallama görülür, bir, ya da her iki bacakta «siyatik sinir» boyunca şiddetli ağrı vardır.

İlk belirtiler, çok defa, yatakta dinlenme, bacaklara sıcak tatbiki ile hafifler. Bu iyilik devresi birkaç ay sürebilir. Sonra aynı şekilde hareketlerle (ağır kaldırma, düşme ile) ağrılar yeniden başlar.

Belkemiği içine ilâç verilerek röntgen filmi çekilmesi teşhisi kolaylaştırır.

Tedavi. — Sebep bir mafsal iltihabı, vücudun şekil bozuklukları, belkemiği içinde, dışında urlar, sinir iltihabı (nevrit) ise tedavi ona göre yapılır. Bu durumda, sert bir yatakta dinlenme, sıcak tatbikat daima faydalıdır. Kuvvetli ağrı kesici ilâçlar da kullanılır. Çoğunlukla olduğu gibi sebep «disk hernisi» ise belirtilerin başlangıcında koruyucu tedavi yapılır. Bir sonuç alınamazsa çıkıntı yapan kıkırdak parçası cerrahi müdahaleyle alınır. Tedavide kuşak tarzında tesbit vasıtaları da kullanılır.

SİYONİZM

Yahudiler'in birleşmesi, Filistin'de bağımsız bir Yahudi devleti kurulmasını amaç edinen harekete «Siyonizm», bu amacın gerçekleşmesi için çalışanlara da «Siyonist» denir. Kelime Kudüs'te bir tepe olan Zion (Sion)dan gelir.

Yahudileri birleştirmek, kutsal kitaplarının yazdığı gibi, Tanrı'nın kendilerine bağışladığı anayurt olan Filistin'de toplamak düşüncesi XIX. yüzyıl sonlarında belirdi. Parolası «Eretz İsrail» (İsrail Yurdu) idi. Uzun savaşmalardan sonra, Filistin'de, 1948'de İsrail devletinin kurulmasiyle, Siyonizm amacına erişmiş oldu (Bk. İsrail).

SKOLÂSTİSİZM

(Bk. ISKOLÂSTİK FELSEFE)

SLÂVLAR (Bk. ISLÂVLAR)

SMETANA, Bedrich (1824 - 1884)

Smetana

Ünlü bir Çek bestecisidir. Bohemya'da bir köyde doğdu Babası da müzikçiydi. Bedrich Smetana küçük yaşta piyano, keman çalmaya başladı. 5 yaşındayken aile dostlariyle evde verdikleri konserlere katılıyordu İlk bestesini 8 yaşındayken yaptı. Okula gittiği zamanlarda da müzikle uğraşmaktan geri kalmadı. Katarina Kolar adında bir kız arkadaşı, onu her şeyi bırakıp yalnız müzikle uğraşması için ayak diredi. Katarina'nın annesi de Smetana'nın Prag'a gidip piyano dersleri almasını sağladı.

Smetana, 19 yaşında Prag'da ciddî bir şekilde müzik çalışmalarına başladı. Besteler yapıyor, piyano dersleri vererek hayatını kazanıyordu. 1849'da, Katarina'yla evlendi. 1856'da İsveç'e giderek Göteborg'da konserler verdi, filârmoni orkestrasını idare etti. Karısı hastalanınca Prag'a dönmek için yola çıktıysa da, Katarina yolda öldü.

Smetana ilk operasını 1863'te besteledi: «Bohemya'da Brandeburglular» adındaki bu eserini 1866'da kendi idaresi altında temsil ettirdiği zaman büyük bir heyecanla karşılandı. Aynı yıl, en ünlü eseri olan «Satılmış Nişanlı» operası sahneye kondu, büyük başarı sağladı. Bu eser, hem millî opera anlayışının ilk önemli örneğidir, hem de, yeryüzünde yazılmış komik operaların en güzellerinden biridir. Prag Devlet Tiyatrosu'nda 1.500 kereden fazla temsil edilmiştir.

Smetana 50 yaşında ağır baş ağrılarına uğradı, az sonra da Beethoven gibi, işitme duyusunu tamamiyle kaybetti. Ünlü bir senfonik şiirini, sağır olduktan sonra besteledi. 1883'te delirdi, bir yıl sonra da akıl hastanesinde öldü. Halk motiflerine dayanan Çek millî operasının, müziğinin babası Smetana'dır.

SMİTH, Adam (1723 - 1790)

A. Smith

İskoçyalı bir iktisatçı ve yazardır. İskoçya'da Kirkcaldy kasabasında doğdu. İyi bir öğrenimden sonra çağının edebiyatçılar, bilginler çevresine girdi. Değeri çabuk anlaşıldı, daha 21 yaşındayken Glasgow Üniversitesi'ne mantık profesörü oldu, ertesi yıl, ahlâk felsefesi kürsüsüne getirildi.

Adam Smith'in ilk eseri «Ahlâk Duyguları Teorisi»dir (1759). Bu eserle, devrinin büyük filozofları arasına girmiştir. 1776'da yayınlanan «Milletlerin Tabiatleri, Zenginlikleri Üzerine Araştırmalar» eserlerinin en kuvvetlisi sayılır. Burada, gerçeklerin incelenmesine dayanarak bir sonuca, teklif ettiği iktisadi ilkelere, sisteme ulaşıyordu. Adam Smith ticarette serbes rekabet, iktisatta da liberalizm yolunu tavsiye ediyordu. Ona göre servetin kaynağı çalışmadır; paranın değeri arz ve talep kanunları üzerine kurulmuştur; bunların hiçbir şekilde zorlanmaması gerekir.

SMOLENSK

Sovyetler Birliği'nin önemli şehirlerinden biridir. Dinyepr nehri üzerinde, su yollariyle kara yollarının kavuşağında, 200.000 nüfuslu bir endüstri merkezidir. Şehirde en çok dokuma endüstrisi ileridir.

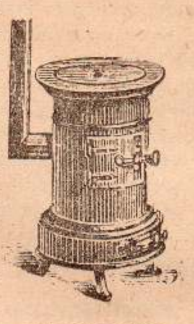
Smolensk çok eski bir şehirdir. Ortaçağ'da bir derebeylik merkeziydi. XV. yüzyılda Litvanya'ya, XVII. yüzyılda Rusya'ya geçti.

1812'de Napoléon Rusya seferinden dönerken korkunç bir kara kışta Smolensk'te büyük kayıplara uğrıyarak, ordusunun çoğunluğunu kaybetmiştir. Şehir II. Dünya Savaşı'nda 1941'de, Almanlar'ın eline geçti, 1943'te Ruslar geri aldılar.

SOBA

Evlerin, iş yerlerinin ısıtılmasını sağlıyan bir araçtır. Birçok çeşitleri vardır. Bütün sobaların ortak özelliği, içinde elde edilen ısıyı dışarı ileterek çevresindeki havayı ısıtmalarıdır.

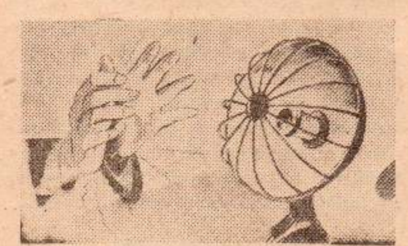
Soba içinde ısı elde etmek için de birçok yol vardır. Bunlardan en basiti, ilk çağlardan beri kullanılanı, soba içinde bir yakıtı ateş haline getirmektir. Buna «yakma» deriz. Cisimler ısıtılırsa, belli bir sıcaklık derecesinden sonra artık bizim dışarıdan ısı vermemize ihtiyaç duymadan yanmaya başlarlar. Yanan her cisim dışarıya ısı verir. Cisim tamamen yanıp geriye yanmıyan kül kalıncaya kadar bu ısı verme olayı sürer. Cisimlerin kendiliklerinden yanarak ısı vermeye başladıkları sıcaklık dereceleri çok değişiktir. Bu yüzden yanan cisimleri önce bizim bu sıcaklık derecesine çıkarmamız gerekir. Meselâ, odunu yakmak için önceden çıra, gaz gibi cisimler kullanılır. Bu cisimlerin yanmasiyle ortaya çıkan ısı odunu «alev alma sıcaklığı»na kadar ısıtır. Bu sıcaklıktan sonra ise odun yanmaya, ısı vermeye başlar.

Bir sac odun sobası

Yanan cisimler, yanmaları sırasında bazı gazlar çıkarırlar. Bu gazların insanlara zararlı olmalarını önlemek için sobanın borularından geçen duman bacadan havaya atılır. Boruların, bacanın sobanın yanmasında da önemli bir yeri vardır. Dumanların rahatça yukarı çıkması sağlanamazsa soba iyi yanmaz. Yanma olayının sürmesi için daima oksijen gerekir. Soba odanın havasında bulunan oksijeni içeri emerek içindeki yanıcı cisimlerin yanmasını sağlar. Yanma sonunda ortaya çıkan dumanlar dışarıya kolayca atılamaz da sobanın içinde kalırsa, oksijenin emilmesi güçleşir, sobaya yeteri kadar oksijen girmez. Bu yüzden de soba iyi yanarak çevresini ısıtamaz. Dumanları dışarı atmayı yeterince yapamıyan bacalara «iyi çekmiyor» denir. Sobaların iyi yanması, dolayısiyle iyi ısıtması için boruların, bacanın dumanları kolayca dışarı atacak biçimde olması gerekir.

Sobalarda çeşitli yakıtlar kullanılır: Odun, çeşitli kömürler, sıvı yakıtlardan petrol, gaz halindeki yakıtlardan havagazı, daha başka yanıcı gazlar yakan sobalar vardır. Bu sobaların birbirlerinden değişik yanları bulunmak-

Bir e' ktrik sobası

la birlikte ısıtma esasları hep aynıdır. Bunlar, kullanıldıkları bölgelere göre başka küçük değişmeler de gösterirler. Meselâ odunun bol olduğu yerlerde odun sobası, linyitin bol olduğu yerlerde linyit sobası daha elverişlidir. Ayrıca, bazı bölgelerin özel yakıtlarını kullanan sobalar da vardır. Meselâ yurdumuzda bazı bölgelerde fındık kabuğu, bazı bölgelerde tahta talaşı, bazı bölgelerde de hayvan pisliğinden yapılan, «tezek» adı verilen özel bir yakıt ısınma aracı olarak kullanılır. Bu yakıtların sobalarında da bazı değişiklikler bulunur.

SODA

Evlerde, endüstride birçok işlerde kullanılan önemli bir maddedir. Evlerde, daha çok, temizlik işlerinde, suyun sertliğini gidermek, kirleri yumuşatmak için; endüstride de, yerine göre, ya ham madde, ya da yardımcı madde olarak kullanılır.

Sodanın eski çağlardan beri kullanılmasının bir sebebi de tabiatta sâf, kristal halinde kolay bulunabilmesidir. Kimyada Na_2CO_3, $10H_2O$ formülü ile gösterilir. Nötür bir sodyum karbonatıdır. Tabiatta bulunduğu yerler daha çok göller ve civarıdır. Dünyada en önemli soda gölleri Mısır'da Vadi-i Natrun'daki göllerdir. Bu göllerin suyundan %39 Na_2CO_3 %25 $NaHCO_3$ (sodyumbikarbonat) alındığı gibi gölün çevresindeki kumlar arasında da %35-42 oranında soda bulunur. Doğu Afrika'daki Magadi Gölü de soda bakımından zengindir. Bu gölün yatağında biriken sodanın kalınlığı bazı yerlerde 200 m.'yi bulur. Yurdumuzda soda bulunan göl Van Gölü'dür. Bu gölün suyunda litrede 8 gram soda bulunur. Son yıllarda bu gölden soda elde edilmeye başlanmıştır. Göllerden başka, katı, kristal halde sodaya Macar Ovası'nda, Mançurya'dan Arabistan'a kadar uzanan bozkırlarda, Arjantin'de, Amerika'nın Sierra Nevada doğu yamaçlarında raslanır.

XVIII. yüzyıl sonlarında tabiî soda bazı ülkelerde dokumacılıkta, sabun yapımında yetmemeye başlayınca, Fransız Akademisi başka usullerle soda yapımı için bir yarışma açmıştı. Bir sağlık subayı olan Leblanc adında biri yarşmayı kazandı. Ancak, Fransa'daki kargaşalıklar dolayısiyle Leblanc usulü ilk zamanlar gelişemedi, 1823'te İngiltere'de tuz vergileri kalkınca ilk soda fabrikasını Musprat adında biri kurdu. Bu fabrikanın kullandığı usulün bulucusu Leblanc ise 1806'da düşkünlerevinde ölmüştü.

Leblanc usulüne göre soda, tabiatta çok bulunan yemek tuzundan yapılır. Sodyum klorür, sülfürik asit etkisiyle sodyum sülfat haline getirilir, bu bileşik kömür ve kireçle eritilerek soda elde edilir. Bu sırada çıkan klorür asidi gazı, bir süre, kullanılacak yer bulunamadığından, havaya verilmek istendi. Sağlığa zararlı etkisi dolayısiyle hükümetler buna izin vermeyince, soda fabrikaları bir buhran geçirmeye başladılar. Sonra, klorür asidi gazının kireç kaymağı yapımında kullanılması üzerine bu durum düzeldi, soda fabrikaları soda yanında kireç kaymağı da yaparak daha kârlı duruma geçtiler.

Sodyum yapımında Solvay usulü bulununca Leblanc usulü bırakıldı. Solvay usulü daha basit, daha ucuzdur: Katı amonyum bikarbonat, sodyum klorür çözeltisiyle karıştırılır, sodyum bikarbonat çöker, bunun ısıtılmasiyle soda elde edilir. Bu işlem sırasında meydana gelen amonyum klorür kireçle karıştırılarak gene amonyakla karbon dioksit elde edilir, az bir kayıpla bu maddeler soda elde edilmesinde kullanılır.

Zamanımızda soda kullanan endüstriler arasında en önemlileri şunlardır: Sabun yapımı, dokumacılık, boyar maddeler, kimyasal maddeler, ilâçlar, kâğıt, cam, emay, metalürjinin bazı kolları, fotoğraf, yağ arıtması, nişasta, kauçuk ve benzeri endüstriler.

SODYUM

Sodyum «alkali metaller» denilen, lityum, sodyum, potasyum, rubidyum, sezyumdan meydana gelen metal topluluğunun en önemli üyesidir. Eski Mısırlılar zamanından beri bilinmektedir. Mısırlılar'ın «neter» dediği bu metale Lâtinler «natrium» demişler, simgesi bundan dolayı Na olarak kabul edilmiştir.

Sodyum tabiatta eleman halinde bulunmaz. Bileşikleri çoktur, yeryüzü kabuğunun %2,6'sını bu bileşikler meydana getirir. En çok bulunan bileşiği «sodyum klorür» (yemek tuzu) dur. Bu bileşik deniz sularında %2,7, tuzlalarda %26 oranında bulunur. Denizlerdeki sodyum tuzlarını bir araya getirmek mümkün olsaydı meydana gelen kütle yeryüzünün bütün karalarını, dağlariyle beraber kaplıyabilirdi.

SODYUMUN ÖZELLİKLERİ

Simgesi: Na
Atom sayısı: 11
Atom ağırlığı: 22,997
Yoğunluğu:
20°'de 0,971
87°'de 1,007
Ergime nokt.: 97°,7
Koynama nokt.: 878°

Sodyum hayvanlar, insanlar için çok önemli bir maddedir. Bitkilerin potasyum tuzlarına olan ihtiyaçlarına karşılık hayvanlar, insanlar sodyum tuzlarına ihtiyaç duyarlar.

Sodyum ilk defa 1807'de İngiliz kimyacısı Davy tarafından elektroliz yolu ile elde edildi. Bugün de böyle elde edilmektedir. Sodyum, metalik halde, gümüş gibi beyaz ve parlaktır. Âdi sıcaklıkta parmakla ezilebilecek kadar yumuşaktır, havada çok çabuk okside olur. Petrol altında saklanır. Alkali metallerin çok kolay bileşik yapma yatkınlığından dolayı sodyum da birçok maddelerle çok çabuk bileşikler yapar. En önemli bileşikleri şunlardır:

Sodyum Peroksit. — Açık sarımsı bir tozdur. Suyla oksijen çıkarır. Buzla soğutulmuş sülfürik asit içine katılırsa «hidrojen peroksit» (oksijenli su) meydana gelir.

Sodyum Hidroksit. — Sodyumun en önemli bileşiklerindendir. Ticarette klorür çözeltisinin elektroliziyle elde edilir. Sabun ve dokuma endüstrisinde kullanılır.

Sodyum Klorür. — «Mutfak tuzu», «sofra tuzu», «yemek tuzu» adiyle evlerde kullanılan tuzdur. İnsan vücudu için önemli bir maddedir. Tabiatta, ya deniz suyundan, ya da kaya tuzlarından elde edilir (Bk. Tuz).

Sodyum Hipoklorit. — «Javel suyu» denilen beyazlatıcı bir sıvıdır. Taze olarak kullanılır, uzun süre saklanamaz, bozulur.

Sodyum Karbonat. — «Soda» diye tanınan bir bileşiktir (Bk. Soda).

Sodyum Bikarbonat. — Eczanelerde «bicarbonade de soude» (bikarbonat dösud) adiyle satılan, mide rahatsızlıklarında ilâç olarak, yemeklerde, pastalarda da kabartıcı bir madde olarak kullanılan bir bileşiktir.

Sodyum Nitrat. — «Şili güherçilesi» de denir (Bk. Güherçile).

Sodyum Sülfat. — «İngiliz tuzu» denir, müshil olarak kullanılır.

SOFİZM [Bilgicilik]

Felsefede, bir tasım (kıyaslama) olarak, yanlışlığı ustaca gizlenip, doğruymuş gibi kabul ettirilmek istenen bir kanıtın (delilin) ileri sürülmesine «sofizm» (bilgicilik, safsata) denir. Kelime Eski Yunanca «sophos» (bilgili, akıllı, kurnaz) sözünden gelir.

Bu yoldaki ilk felsefe çığırı M. Ö. V. yüzyılın ortalarına doğru Eski Yunanistan'da çıkmıştır. O sıralarda, Persler'le yapılan uzun savaşlar sonunda, özgür düşüncelerin ileri sürülmesini engelliyen bir durum ortaya çıkmıştı; halk düşüncelerini ima yolu ile anlatmaya çalışıyordu. Öte yandan, söz kuvvetiyle her türlü yanlış düşünüşün doğruymuş gibi kabul ettirilebileceğine inanılıyordu.

Sofistler'in en ileri geleni Protagoras «gerçeğin hiçbir kesin şekli yoktur; her gerçek insanın elindeki ölçüye bağlıdır» diyordu. Daha sonraki çağlarda da bu yoldan gitmiş filozoflar olmuştur.

SOFOKLES (Bk. SOPHOKLES)

SOFTBOL

Topla oynanan bir spor oyunudur. «Yumuşak top» demektir. Bu spor tamamiyle Amerikalılar'a ait bir oyundur. 1900'de beyzboldan ortaya çıkmıştır, kuralları da beyzbol gibidir. Yalnız, top daha yumuşak, topa vurulan sopanın boyu daha kısa, oynandığı alanın boyutları daha ufaktır (Bk. Beyzbol).

SOFYA

Bulgaristan'ın başkentidir. Güneyden Vitoş Dağları, kuzeyden de Balkan Dağları ile çev-

Sofya'da bir cadde ve Türkler'den kalma Banyabaşı Camisi.

rili bir yaylada, denizden 500 m. yükseklikte kurulmuştur. Nüfusu 630.000 kadardır.

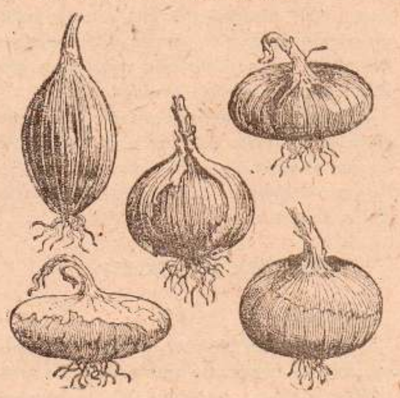
Sofya önemli bir demiryolu kavuşağıdır. Ülkenin her yanına kara ve demiryolu ile bağlıdır. Endüstri bakımından da gelişmiştir. Şeker, kâğıt, deri, dokuma fabrikaları vardır. Bulgaristan'ın en işlek şehri olduğu gibi, sanat ve fikir hayatı yönünden de önemli bir yeri bulunur. Şehirde bir üniversite, büyük bir opera, tiyatrolar, iki müze, iki radyo istasyonu vardır.

Tarihte Sofya

Tarihin ilk çağlarında Sardika adını taşırdı, büyük bir Trak şehriydi. Roma İmparatoru Diocletianus zamanında, Aşağı Daçya'nın merkezi oldu. İmparator Traianus zamanında Ulpia Serdika adını alan Sofya şehri, 808'de Bulgarlar'ın eline geçti. Altı yüzyıla yakın bir zaman Bulgar han ve kırallarına başkentlik ettikten sonra, I. Murat zamanında «İnce» Balaban Bey tarafından alınarak Osmanlı topraklari arasına katıldı (1382).

Osmanlılar 500 yıl kadar Sofya'da kaldılar. O çağlardan kalan bazı Türk anıtları bugün bile, değişen şehrin ötesinde berisinde göze çarpar. Sofya'nın ortasında kalan Banyabaşı Camisi bunlardan biridir.

II. Dünya Savaşı'nda Alman birlikleri tarafından işgal edilen Sofya şehri, birkaç defa ağır şekilde bombalandı, büyük zararlara uğradı. Savaştan sonra Sofya yeniden düzenlenen Balkan şehirlerinden biridir.

Soğan çeşitleri

SOĞAN

Yumru, yeşil yaprakları yemeklere çeşni vermek üzere kullanılan kokulu bir bitkidir. Zambakgiller familyasındandır.

Soğanın anayurdu Doğu ülkeleridir. Çok eski çağlardan beri bütün dünyaya yayılmıştır, hemen her yerde yetiştirilir. Toprak altında gelişen yumru biçimindeki etli yaprakları yenir. Bu yumrunun ortasındaki cücük bitkinin tepe tomurcuğudur. İlkbaharda bu tomurcuk uzıyarak toprağın üstüne çıkar. Topraküstü sapının tepesinde yuvarlak bir salkım biçiminde beyaz çiçekler açar. Boru biçiminde olan topraküstü yaprakları koyu yeşildir. Bu kısım da, tazeyken yenir. Soğanın meyvası üç yerinden yarılarak içindeki siyah, köşeli tohumlarını döker. Bu tohumlara «karaca» denir.

Soğan Nasıl Yetiştirilir

Soğan toprağa dikilirse «baş» verir. Bu başın içinde ertesi yıl için yeni bir tomurcuk oluşur. Bundan dolayı, soğan yetiştirmede «arpacık» denen küçük soğanlardan faydalanılır. Arpacık, karacadan (soğan tohumundan) yetiştirilir.

Arpacıklar martta, nisanda dikilir. Kısa zamanda bunlardan yeşil soğanlar çıkar. Toprak üç hafta sonra çapalanır, başların meydana gelmesi için, çiçek açacak olan saplar kırılır. Yapraklar sararmaya başlayınca da ayakla bsılarak ezilir, kuruması sağlanır. Sonbaharda soğanlar topraktan sökülür.

Soğan, içinde C vitamini bulunan, besleyici, iştah açıcı bir besindir. Soğana acılık veren uçucu bir maddedir, gözleri yakar, yaşartır. Soğan pişirilirken bu madde kaybolur. Pişen soğanın tatlı bir lezzeti vardır.

Yurdumuzda pek çok soğan çeşidi vardır. Baş veren soğanlardan beyaz, sarı kabuklu olanı «kış soğanı»dır. «Kırmızı soğan» denilen tatlı soğan çiğ olarak yenir. Yeşil olarak yenen «su soğanı» her mevsimde yetişir.

SOĞUTMA

Çevredeki havanın sıcaklığından düşük sıcaklık dereceleri elde edilmesine «soğutma» denir. Kapalı bir kabı, bir yeri soğutmak için çeşitli yollar vardır. Fakat bütün soğutma yollarında bazı fizik kuralları kullanılır.

Buharlaşan bir sıvı, buharlaşma süresince çevresinden ısı alır. Soğutma tekniği bu kurala dayanılarak geliştirilmiştir. Soğutulmak istenen yerde bir sıvı buhar haline getirilir. Sıvı, buharlaşması için gerekli olan ısıyı oradaki havadan alır. Böylece ortam soğur.

Soğutma tekniğinin günlük hayattaki uygulanmasının başlıca örnekleri buz dolabı, evlerin, odaların soğutulmasıdır (Bk. Buz dolabı; Isı: Iklimleme).

SOKOLLU MEHMET PAŞA (1505-1579), Osmanlı sadrazamlarının en ünlülerinden biridir. I. Süleyman, II. Selim, III. Murat devirlerinde 14 yıl sadrazamlık etmiştir.

Sokollu Mehmet Paşa

Sokollu, Bosna'da Sokoloviç kasabasında doğdu. Babası sonradan Müslüman olan Cemalettin Sinan Bey'dir. 1520 yıllarında, devşirme olarak, Edirne'ye getirildi. Saraydaki orta dereceli okulu bitirdikten sonra, istidatlı görülerek, Topkapı Sarayı'ndaki Enderun yüksek okuluna gönderildi. Burada Kanunî'nin dikkatini çekerek hızla yükseldi. 1546'da sancakbeyi (tümgeneral) rütbesi verildi, 1549'da beylerbeyi (orgeneral) oldu. Rumeli'nde giriştiği savaşlarda bellibaşlı hiçbir başarı gösteremediği halde olağanüstü zekâsı dolayısiyle 1555'te vezir (mareşal) rütbesiyle Divan-ı Hümayun'a (kabineye) alındı. 1561'de ikinci vezir, 1565'te vezir-i âzam (başbakan) oldu. Kanunî'nin son vezir-i âzamı olarak onun on üçüncü, sonuncu seferi olan Sigetvar Seferi'ne katıldı. Bu seferde Kanunî ölünce, Sokollu bunu, ordu Belgrad'a gelinceye kadar, ordudan sakladı.

Muhaliflerini Yok Ediyor

II. Selim, damadı olan Sokollu'yu makamında bıraktı. Sokollu, II. Selim'in 8,5 yıllık saltanatı boyunca sadarette kaldı. Padişahı devlet işlerinden mümkün olduğu kadar uzaklaştırmak, muhaliflerini sindirerek iktidarı tamamen kendi elinde toplamak yoluna gitti. Böylece, aleyhinde geniş bir muhalif zümresi yarattı. II. Selim, damadının görülmemiş derecede nüfuz kazanmasından hoşlanmamakla birlikte, ona karşı açıkça cephe almak yolunu tutmadı. Yalnız, Kıbrıs Seferi gibi meselelerde fikrini Sokollu'ya rağmen yürüttü.

Sokollu birinci derecede kendisinin sorumlu olduğu İnebahtı faciasında Pertev Paşa, Müezzinzade Ali Paşa gibi muhaliflerini ortadan kaldırdı. Daha sonra Sokollu'nun karşısında Kılıç Ali Paşa, Özdemiroğlu Osman Paşa, İkinci Vezir Damat Piyale Paşa, Şeyhülislâm Hoca Sadettin Efendi, Kıbrıs Fâtihi (sonradan sadrazam) Lâla Mustafa Paşa gibi çok kudretli muhalifler türedi.

III. Murat, 1574'te tahta çıkınca, Sokollu'yu yerinde bıraktıysa da, ihtiyar sadrazamın nüfuzu hayli azalmış bulunuyordu. İran Seferine muhalefet etmesinin hiçbir sonuç vermemesi nüfuzunu daha da azalttı. Buna rağmen, 14 yılı aşan iktidarı sayesinde çevresine geniş zümreler toplamıştı. III. Murat, eniştesini açıktan açığa azletmekten çekindi.

Sokollu'yu III. Murat mı Öldürttü

Sokollu 12 ekim 1579'da Divan'a başkanlık ettikten sonra, Saray'dan ayrılırken, kendisine dilekçe vermek üzere yaklaşan derviş kıyafetli bir adam onu hançerliyerek öldürdü. Deli olduğu iddia edilen bu Boşnak, derhal parçalandı. Bu suikastın III. Murat tarafından düzenlendiği hemen hemen kesin olarak söylenebilir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun en haşmetli çağında iktidarda kaldığı için, çağdaşlarından birçoğu Sokollu'yu övmek zorunda kalmışlardır. Gerçekte ise Sokollu meselâ Köprülüler gibi, büyük çapta hiçbir başarı göstermiş değildir. Sadrazamlığında hiçbir orduya komuta etmemiş, sefere çıkmamış, İstanbul'dan ayrılmamaya çok dikkat etmiştir.

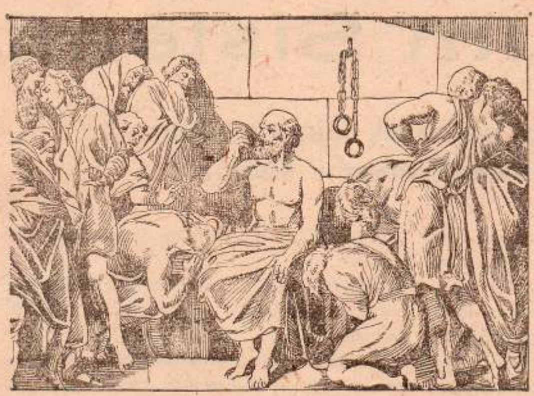
Çok uzun boylu olduğu için «Tavil» (Uzun) diye de anılırdı, yakışıklı bir adamdı. 18 milyon altın gibi akılları durduracak bir servet bırakmış, imparatorluğun en kuytu köşelerine kadar her türlü hayır eseri yaptırmıştır. İstanbul'da Azapkapı'da, Mimar Sinan'ın eseri olan güzel cami de onundur. Karısı İsmihan Sultan, II. Selim'in kızıydı. Ondan yürüyen nesli pek çok devlet adamı yetiştirmiştir.

SOKRATES (M. Ö. 469-399)

Sokrates

Eski Yunanistan'ın en ünlü filozoflarından biridir. Eserlerini yazılı olarak bırakmıyan pek nadir bir filozoftur. Onun düşüncelerini öğrencilerinin eserlerinde buluyoruz. «Anabasis» yazarı Ksenofon'la felsefe üzerine diyaloglar yazmış olan Platon'un kitaplarında, Sokrates'in düşünceleri aynen aktarılmıştır. Bununla birlikte, birçok yorumcu-

Sokrates'in öğrencileri arasında son dakikalarını gösteren bir resim.

lar, gerek Ksenofon'un, gerek Platon'un aktardıkları sözlerini az çok kuşkuyla karşılarlar: Ksenofon askerdi, Sokrates değildi. Çekememezlikten dolayı, Ksenofon, Sokrates'ten aldığı sözleri budamış olabilirdi. Platon'da ise bunun tam tersi akla geliyor: Platon, Sokrates'in hayranı bir öğrencisiydi, kendi fikirlerini de ona mal edebilirdi.

Sokrates, Atina'da doğdu. Babası heykelci, anası ebeydi. Rahat bir ömür sürdüğü için o zamanın temel bilgilerini genç yaşta öğrendi. Geometri, müzik, astronomi üzerine derin bilgi edindi. Beden eğitimine de çok önem verdiğinden, askerliğinde zorluğa dayanıklılığiyle ün kazandı. Cesareti de eşsizdi. Giyim-kuşama önem vermezdi.

Sokrates, ömrü boyunca, öğrendiklerini yaymaya çalışmıştır: İnsanlara düşünmeyi öğretmekten başka tasası yoktu. Öğretim usulü ise, sonradan öğrencilerinin de benimsedikleri «diyalogos» (karşılıklı konuşma) usulüydü. Bahçede, gezinerek ders anlatır, öğrencilerini düşünmeye, sormaya sürüklerdi. Öğrenmek istediği bir fikri kendisi söylemez, öğrencisine buldururdu.

Sokrates'in Son Sözü

Sokrates, insanların koyduğu kanunlara, tanrıların kanunlarından çok değer verdiği için, kanunları kullananlar hayatına kastettikleri zaman hiç sesini çıkarmadı. Atinalılar onu eski tanrıların yerine yenilerini koymaya kalkmak, gençlerin ahlâkını bozmak gibi çeşitli suçlardan yargıladılar. Sokrates, savunmasını yaptı. Sonunda, baldıran zehri içmeye mahkûm edildi. Filozof, bu kararın değiştirilmesi için hiçbir teşebbüse girişmedi. Değil mi ki kanunlar böyle istiyordu, kanunların üstünlüğünü kabul ettiğini göstermenin tam sırasıydı. Öğrencileri kaçmasını teklif ettiler, razı olmadı.

Zehri içme saati gelmeden, öğrencilerinden birinin elinde bir saz gördü. Sazın nasıl çalınacağını öğrenmek istedi. Öğrencisi: «Üstadım, az sonra zehri içeceksiniz. Çalmaya vaktiniz olmıyacak. Bir zevk duymıyacaksınız.» deyince Sokrates, son dersini verdi:

— «Asıl zevk, çalmakta değil, çalmayı öğrenmektedir!»

SOLAKZADE (? - 1658)

Ünlü bir Türk tarihçi ve bestecisidir. Asıl adı Mehmet Hemdemî Çelebi'dir. İhtiyar vezir Köprülü'yü sadrazamlığa getirmek için yıllarca Turhan Sultan'a nüfuz edenlerin başında, Mimar Kasım Ağa'dan sonra, Solakzade gelir.

Solakzade, bir genel tarih, bir Osmanlı Tarihi, ayrıca «Fihrist-i Şâhân» adlı manzum kısa bir Osmanlı Tarihi, şiirler yazmıştır. Genel tarihi kaybolmuştur. Osmanlı Tarihi, başlangıçtan Kanunî'nin ölümüne kadar gelir. Üslûbu açık, dili sade, Türkçe'si hemen hemen Peçevî'ninki kadar zevklidir. Musikici olarak da önemlidir. Devrinin en ünlü hanendesiydi; yalnız, hiçbir söz eseri zamanımıza kalmamıştır. Besteleriyle bize kalan eserleri, 15 peşrevle 3 saz semaisidir. Bunlarda tam bir klâsik üslûp görülür.

SOLFEJ

Bir müzik parçasını nota adlarını söyliyerek seslendirme işidir, müzik eğitiminde önemli bir yeri vardır. Hele yeni başlıyanlar için solfeje büyük önem verilir. Gerek bir alet çalmasını öğrenen, gerekse şarkı çalışan kimsenin bir notayı hem seslerini, hem de değerlerini vererek okuyabilmesi gerekir. Böylece, yeni öğrencilerin notaların adlarını tanıyıp tanımadıkları, değerlerini bilip bilmedikleri, sus işaretlerini uygulayıp uygulamadıkları ortaya çıkar. Bunları başaranlar için değişik anahtarlarla yazılmış müzik parçalarının solfejine geçilir.

SOLHAN

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat-Van bölümünde Bingöl iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Muş ilinin merkez, güneyde Diyarbakır'ın Kulp, batıda Bingöl'ün merkez, kuzeyde aynı ilin Karlıova ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Arduşin adında bir bucağı, 21 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.313 km²

Nüfusu: 11.346 (1960 sayımı)

Solhan ilçesinin kuzeyini doğu-batı doğrultulu Şerafettin Dağları, batısını da kuzey-güney doğrultusunda uzanan Solhan Dağı kaplar.

İlçede kışlar çok şiddetli geçer. Şerafettin ve Solhan dağlarının bazı kesimleri meşeliklerle kaplıdır. En önemli akarsu doğu-batı doğrultusunda akan Murat Suyu'dur. İlçenin ekonomik hayatı hayvancılığa dayanır. Canlı hayvan, yağ, yün, ham deri ilçenin ticaretinde önemli yer tutar.

Kasaba. — İlçe merkezi Solhan kasabası, denizden 1.500 m. yükseklikte, il merkezi Bingöl'e 59 km. uzaklıkta kurulmuştur. Eski adı Boglan'dır. Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda akarak Murat Suyu'na karışan Maraba Suyu'nun sağ yakası üzerinde yayılır. 5 mahalleden meydana gelmiştir. Nüfusu 1.500'e yakındır (1960 sayımı: 1.436).

SOLON (M. Ö. 640 - 584)

Eski Atina'nın kanun yapıcısı ünlü bir filozoftur. Aristokrat olmakla birlikte fakir bir ailenin oğludur. M. Ö. 594'te yüksek hâkim sıfatiyle birçok kanunlar yapmış, bu arada halk sınıfları arasındaki eşitsizliği, borç yüzünden hapsi kaldırmış, fakir halka toprak dağıtımını kolaylaştırmıştır. Bu reformlardan sonra seyahate çıkmış, döndüğü zaman Atinalılar'ın gene yanlış yollara sapmış olduklarını görünce hayal kırıklığına uğrıyarak Kıbrıs'a gitmiştir. Orada öldüğü sanılıyor.

Solon

SOLUCAN

Toprağın içinde yaşıyan, ince uzun, yumuşak vücutlu bir hayvandır. Rengi kırmızımtırak kahverengidir. Ortasından ikiye kesilse de, her iki parça tek başına yaşamaya devam eder.

Solucan

Solucanın vücudu 100-200 kadar halkanın yan yana gelmesiyle ortaya çıkmıştır. Baştaki, sondaki halkalar koni biçiminde incelip son bulurlar. Baş tarafta hayvanın ağzı, sonda da anüsü bulunur. Ortaya yakın yerdeki birkaç halka, hele yumurtlama sırasında, şişer. Buraya «kemer» adı verilir.

Hayvanın vücudunu saran deri hem solunum, hem duygu organı işini görür. Salgılanan çok ince bir kireçli tabakayla kaplı olan deride görme duygusu olan hücreler varsa da, solucan bunlarla ancak gün ışığını fark eder. Derinin salgıladığı sümükümsü bir madde solucanın devamlı olarak yumuşak, nemli kalmasını sağlar.

Solucan Nasıl Yürür

Solucan ıslak topraklar üzerinde vücudunu ileri geri hareket ettirerek gayet yavaş yürür. Hareket için önce başa yakın halkaların hareket kıllarını toprağa yapıştırır, arka halkalarını öne çeker. Sonra, arkadaki halkaların kıllarını yere batırarak ön halkalarını ileriye doğru iter. Böylece, halkaların kasılıp açılmasiyle solucan bir kısalır, bir uzar, yer değiştirmiş olur.

Solucanın ağzında diş yoktur; sindirim sistemi ağızda başlıyan, yer yer şişkinlikler gösterip anüsta sona eren bir borudan ibarettir. Solucan toprak yutarak bunun içindeki bitki artıklariyle beslenir. Solucan nemli toprakların içinde açtığı eğri büğrü yollarda dolaşır, zora gelmedikçe dışarı çıkmaz. Genel olarak, toprağın 50 sm. kadar derininde yaşarsa da kuru, sıcak topraklarda 2 metre derinliğe indiği de olur.

Solucanların birçok çeşitleri vardır. Bahçelerimizde yaşıyanları ortalama bir karış bo-

yundadır. Sıcak ülkelerde boyları 2 m.'ye yaklaşan büyük solucanlar da vardır.

Solucanların Üremesi

Solucanlar yumurtayla ürerler. Erkek organ da, dişi organ da aynı hayvan üzerinde bulunur. Dişilik deliği 14'üncü, erkeklik deliği de 15'inci halkada bulunur. Yumurtanın döllenmesi iki hayvanın birleşmesiyle olur. Yumurtalar çıktığı zaman hayvanın kemer kısmından besleyici bir sıvı salgılanır, yumurtalar bu yapışkan kısma yapışırlar.

Solucanlar tüneller açarak toprağı havalandırmaları bakımından tarıma faydalı hayvanlardır. Yalnız, bazan da mikroplu bir hastalıktan ölerek derine gömülmüş hayvanların mikroplarını da toprak üstüne çıkarırlar.

Solucanların hepsi topraklarda yaşamaz, sularda yaşıyan çeşitleri de vardır. Bunların vücut yapılışları da az çok farklıdır.

Bunlardan deniz suyu içinde yaşıyanların bir kısmı salgıladıkları sıvıdan meydana gelmiş bir kabuk içindedir. «Spirograf», «serpul» adı verilenler bu çeşit solucanlardır. Bunların baş taraflarında, borunun dışında püskül biçiminde solungaçları bulunur. «Nereis», «arenikol» gibi solucanlar ise suyun içinde serbes dolaşırlar.

Solucanlar. — Hayvanlar âleminde yer solucanı, tenya, askarit, sülük gibi hayvanların bulunduğu bir şubenin adıdır. İç iskeletleri, ayakları olmadığından dalgalı bir şekilde hareket ederler. Çoğu asalaktır. Vücut yapılarına göre «halkalı», «yassı», «yuvarlak» solucanlar olmak üzere sınıflara ayrılırlar.

SOLUNGAÇ

Su içinde yaşıyan birçok hayvanların solunum organıdır. Balina, yunus gibi hayvanlar su içinde yaşarlarsa da, akciğerleriyle soluk alıp verirler. Bazı böcekler de su içinde yaşarlar ama, solunumlarını solungaçla yapmazlar.

Solungaçlar çok duyarlı, nazik organlardır. Havayla temas edince kuruma tehlikesi olduğundan, ancak su içinde yaşıyan hayvanlarda görülür. Derisidikenlilerin, yumuşakçaların, sularda yaşıyan bazı böcek lârvalarının, deniz kurtçuklarının, balıkların, kurbağa tetarlarının solungaçları vardır.

Denizlerde yaşıyan kurtçukların solungaçları sorguç biçiminde incecik tüyler halindedir. Yumuşakçaların solungaçları ise çok çeşitli olur: Yassısolungaçlıların solungaçları incecik iplikçikler, karındanbacaklıların küçük tüycükler halindedir, kafadanbacaklıların da karınlarının üzerindeki bir torbanın içinde geniş tüy biçimindedir.

Yengeç, istakoz gibi kabuklu hayvanların solungaçları ise iki yanlarında tüycükler biçimindedir, ayaklarının hareketiyle kımıldar.

Balıkların solungaçları başlarının iki yanındadır. Bunlar bir kısım incecik, kırmızı iplikçiklerden meydana gelmiştir. Sazan balığının solungaçlarında 2.000 kadar iplikçik vardır.

Balığın ağzından giren su solungaçların arasından geçtikten sonra solungaç kapaklarından dışarıya atılır. Böylece suyun içindeki erimiş oksijen hayvanın solungaçlarında bulunan kanı temizler. Köpekbalıkları gibi kıkırdaklı balıklarda solungaç kapakları yerine 6 tane dikey yarık bulunur.

Solunum Sistemi

Her canlıda yaşamak için şart olan gaz metabolizmasını sağlar

SOLUNUM, canlı varlıkların yaşamaları için gerekli işlerden biridir. Hayat için şart olan oksijen solunumla alınır.

Bütün canlılarda, hayatın devamı için, «metabolizma» denilen madde alışverişi şarttır. Solunum bunlardan bir gaz alışverişi, yani «gaz metabolizması»dır. Bu olayda dışarıdan oksijen gazı alınır, karbondiyoksit gazı dışarı çıkarılır.

Bir insan aç, susuz bir süre yaşıyabilirse de, havasız birkaç saniye bile duramaz.

Solunum iki kısma ayrılır:

Dış Solunum. — Akciğerlerde olur. Oksijen havadan kana geçer, kandaki karbondiyoksit dışarı verilir.

İç Solunum. — Kanla dokular arasında olur. Oksijen kılcal damarlardaki kandan dokuya girer, karbondiyoksit dokudan kana geçer.

Soluk Alma, Soluk Verme

Göğüs kafesinin genişletilmesiyle havanın akciğerlere dolmasıdır. Bu iş çeşitli kasların yardımiyle olur. Diyafram (karın boşluğu ile göğüs boşluğunu birbirinden ayıran kas perde) gerilerek aşağı doğru iner, böylece göğsün dikey çapı büyür. İnen diyaframla itilen karın organları karnı öne doğru, alttaki kaburgaları da yana doğru açarak göğsün enine çapını da genişletir. Ayrıca, kaburgalar arasındaki kaslarla daha başka yardımcı kasların yardımiyle göğüs kafesi arkadan öne doğru da genişler. Akciğerlerle göğüs kafesi arasında hava bulunmadığı için göğüs genişleyince ciğerleri emerek kendine çeker, böylece hava akciğerlere dolar.

Soluk verme bu hareketlerin tersidir. Göğüs boşluğunu genişleten kuvvetler ortadan kalkınca kemikler, kaslar, akciğerler, kendi esnekliklerîyle, eski durumlarına dönerler. Böylece hava akciğerlerden dışarı atılır.

Erişkin insanda soluk sayısı dakikada 14-18 kadardır. Çocuklarda daha çok olur. Ciğerlere alınan havanın hacmı normal halde dakikada 7-8 litreyken, çalışma sırasında 50-60 litreye yükselebilir.

Normal Olmıyan Solunum Hareketleri

Normal solunumun dışında, solunum sistemiyle ilgili birtakım hareketler vardır ki başlıcaları şunlardır:

Öksürük. — Gırtlağa, soluk borusuna, bronşlara girmiş olan yabancı cisimleri çıkarmak için, derin soluk almadan sonra, gırtlaktaki ses aralığı kapanır, birdenbire zorla soluk verme hareketiyle ses aralığı açılıp yabancı cisim dışarı atılır.

Aksırık. — Çoğunlukla burundan doğan bir tepkedir. Bir, ya da birkaç defa üst üste soluk almadan sonra burundan, ağızdan kuvvetle soluk verilir.

Horlama. — Uykuda meydana gelen bir olaydır. Gevşek halde sarkan yumuşak damak kısmının soluk alıp verirken titreşiminden ileri gelir.

Ağlama. — Kısa, derin soluk almalardan sonra, daralmış ses aralığından uzun soluk vermelerle olur.

Gülme. — Ses aralığı daralmış, ses telleri gerilmiş durumdayken kısa, çabuk soluk vermelerden meydana gelir.

Esneme. — Solunum kaslarının birbiri arkasından kasılmasiyle, fazla açılmış ağızdan geçen uzun, derin bir soluk alma hareketidir.

Hıçkırık. — Diyafram kasının sarsıntılarıdır. Bu hareketle, küçükdil kapanarak, boğazdan şiddetli bir ses çıkar.

Gaz Alışverişi Nasıl Olur

Gazlar yüksek basınçtan alçak basınca doğru akar. Değişik basınçta gazlarla doldurulmuş iki kab birbirine bir boruyla bağlanırsa, her iki tarafta basınç eşit oluncaya kadar, gaz molekülleri yer değiştirir. Buna «gaz yayılması» denir.

Akciğer keseciklerinde, kılcal damarların çeperinde oksijenle karbondiyoksit alışverişi gazların bu yayılma özelliği sayesinde olur.

Oksijen basıncı akciğer keseciklerinde daha yüksek, kanda daha azdır. Böylece, oksijen kana girer. Karbondiyoksit basıncı ise kanda daha yüksek, keseciklerin havasında daha az olduğundan kandan akciğerlere geçer.

Akciğer milyonlarca hava keseciklerine bölünmüştür. Bu keseciklerin çeperiyle kılcal damar ağı arasında böylece, daimî bir gaz alışverişi olur. Kılcal damarların toplam yüzeyi 100 m^2 kadardır.

Dokulardaki solunumda da aynı kanunlar yürür. Dokulara giren oksijen besinlerin yakılması (oksitlenmesi) olayında harcanır. Dokulardaki oksijen basıncı kandaki oksijen basıncından çok azdır. Yanma sonucu meydana gelen karbondiyoksidin basıncı ise kandakinden çoktur.

Dokularda gaz alışverişinin yapıldığı yüzey, akciğerdeki yüzeyden çok daha büyüktür. Bir insanın kaslarında bulunan kılcal damarların bütün yüzeyi 6.300 m^2'yi bulur.

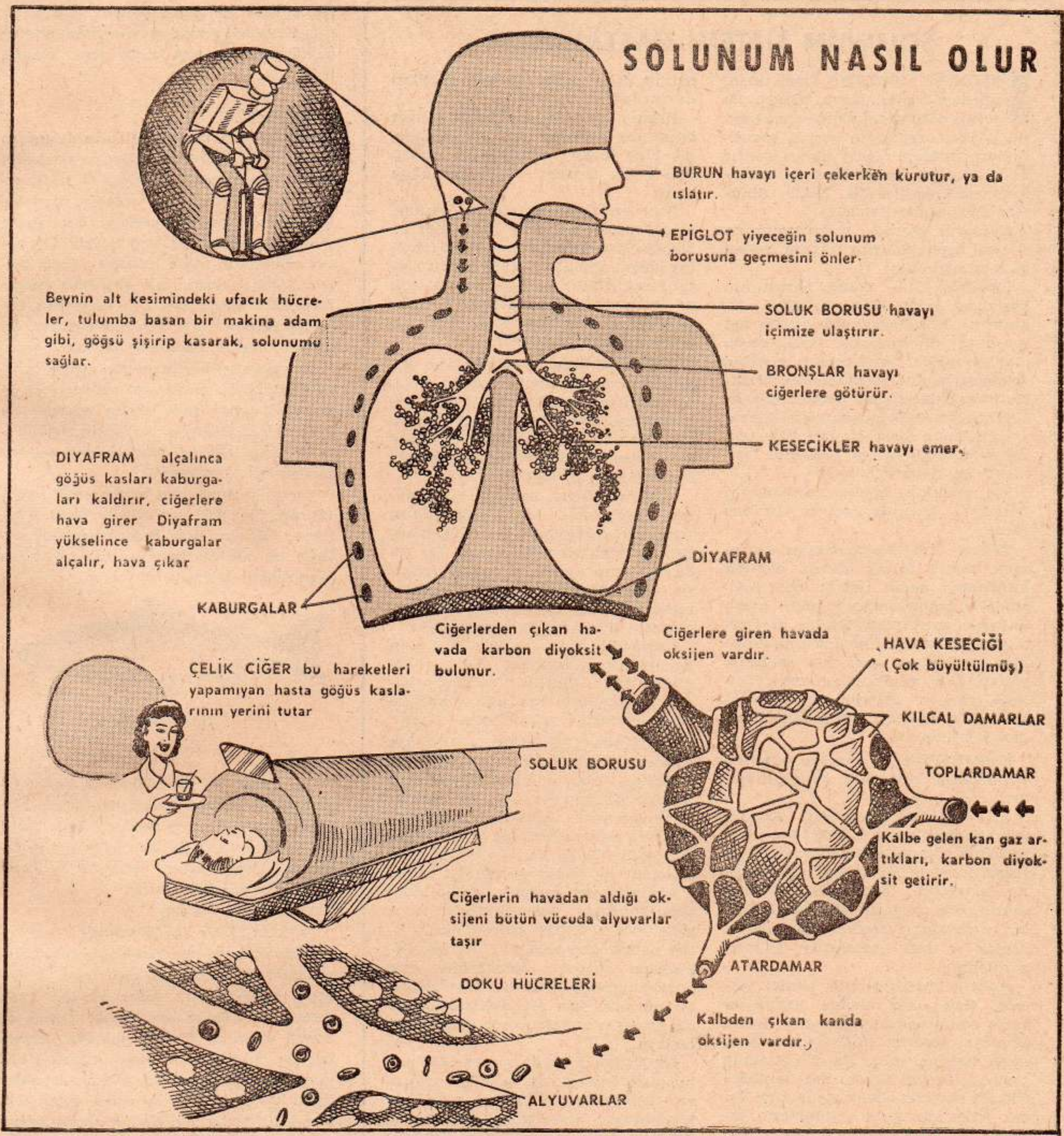
Değişen Basınç Altında Solunum

Deniz yüzeyinde ortalama 760 mm. (1 atmosfer) olan normal basınç değişirse bu değişiklik hayatımıza, özellikle solunum olayına çeşitli etkiler yapar.

Deniz yüzeyinden ne kadar yukarı çıkarsak hava basıncı o kadar azalır. Denizin dibine doğru dalarsak, vücudumuza yapılan basınç her on metrede 1 atmosfer artar (Bk. Atmosfer: Atmosfer Basıncı).

Dağ Hastalığı Nedir

Yüksek dağlarda (3.000-4.000 m.) birçok kimselerde «dağ hastalığı» denilen bir hal meydana gelir. Önemli belirtileri şunlardır: Kalb hızlı çarpar, insan soluk almakta zorluk çeker, baş ağrısı, baş dönmesi, mide bu-

lantısı, kusma, bayılma olur, en sonunda ölüm gelir.

Bu yüksekliğe uçakla da çıkılsa aynı hastalık meydana gelir. O zaman buna «dağ hastalığı» yerine «yükseklik hastalığı» demek daha doğru olur.

Hava basıncı azalmasından doğan bu etkilerin sebebi, havanın genel basıncı ile birlikte oksijenin kısmi basıncının da düşmesi, kanda oksijen yoksunluğudur.

«Keson» Hastalığı Nedir

Hava basıncının artması da solunumu etkiler. Bu etki su altında, meselâ köprü yapımında çalışanlarda, denizaltı mürettebatının kurtarılmasında önemlidir.

Su altında bulunan bir insan normal atmosfer basıncından başka ayrıca her 10 metrede 1 atmosfer de su basıncının etkisindedir.

Su altında çalışacak işçiler «caisson» (keson) denilen, altı açık bir oda içinde suyun dibine indirilir. Suyun odaya girmesine engel olmak için pompa ile hava verilerek odanın basıncı dıştaki suyun basıncına eşit tutulur. Bu durumda, normalden 4-5 kat üstün hava basıncı içinde rahatsızlık duymadan saatlerce çalışılabilir. Yalnız su yüzüne birden çıkılırsa ağır belirtiler, hattâ ölüm görülür. İşte bu hale «keson hastalığı» denir.

Bu olay azot gazı kabarcıklarının damarları tıkamasından ileri gelir. Basınç altında normalden 4-5 kat artan kandaki azot gazı miktarı, basınç birdenbire kalkınca serbes hale geçerek damarları tıkıyabilir. Bunun için işçiler birdenbire değil, yavaş yavaş (1-2 saatte) yukarı çekilir.

Bir Çocuğun Ölü Olarak Doğup Doğmadığı Nasıl Anlaşılır

Normal, sakin bir solunumda 500 sm^3 hava alınıp verilir. Derin bir soluk alma ile 1.500 sm^3 daha fazla hava alınabilir. Buna «tamamlayıcı hava» denir. Aynı şekilde, zorlu bir soluk vermeyle de 1.500 sm^3 daha fazla hava çıkarılabilir. Buna «yedek hava» denir. Akciğerlerde, en zorlu bir soluk verme hareketiyle bile çıkarılamıyan ortalama 1.000-1.200 sm^3 hava vardır ki, buna da «tortu hava» denir. Bir ölüden çıkarılan akciğer ne kadar sıkılırsa sıkılsın gene de içinde 500 sm^3 kadar hava kalır.

Bu olay adlî tıpta önemlidir. Bir çocuğun ölü olarak doğup doğmadığı böyle ispat edilebilir. Ölü doğmuş çocuğun akciğerinden bir parça kesilerek suya atılırsa dibe çöker. Bu,

SOLUNUM SİSTEMİ HASTALIKLARI

SOLUNUM SİSTEMİ burundan, ağızdan başlar, soluk borusu ile devam edip akciğerlerde sona erer. Bütün bu organların çeşitli bozuklukları, mikroplu hastalıkları vardır ki başlıcaları nezle, sinüzit, zatülcenp, zatürreedir (Bk. Nezle; Sinüzit; Zatülcenp; Zatürree).

Bunların dışında kalan solunum sistemi hastalıklarını burada kısaca gözden geçirelim:

LÂRENJİT. — Soluk borusunun başlangıç kısmı olan gırtlağın (lârenksin) iltihabıdır, çoğunlukla üst solunum yollarındaki nezle, anjin gibi mikroplu hastalıkların gırtlağa atlamasiyle olur. Ayrıca, sesin düzensiz kullanılması (çok bağırmak, aşırı şarkı söylemek, konuşmak gibi), sigara ve alkolün fazla içilmesi, bazı tahriş edici dumanların etkisinde kalmakla da lârenjit olabilir.

Ses kısıklığı, başlıca belirtisidir. Gırtlakta kuruluk, yakıcı bir his vardır.

Tedavi için konuşmaktan sakınmak, soğuk tatbik etmek, buğular kullanmak, nemli, ılık bir oda havasında istirahat etmek gerekir. Ateşli hallerde antibiyotik ilâçlar ve vitaminler kullanılır. Süreğen (müzmin) hale gelmemesi için üst solunum yollarındaki sinüzit, bademcik iltihabı, diş etleri iltihabı gibi hastalıklar tedavi edilmeli, tütünden, alkolden sakınılmalıdır.

KONJESYON. — Akciğer damarlarının kanla dolmasıdır. İki şekli vardır:

1. — Aktif konjesyon: Akciğer damarlarının basit ve hafif bir şekilde kanla dolgun hale gelmesidir. Çok şiddetli beden hareketleri, spor, ateşli hastalıklar, şok, zehirlenmeler, tahriş edici gazların solukla alınması, çarpmalar, yaralanmalar, alerji, damar ve kan hastalıkları sonucu görülebilir.

Hafif şekillerinde pek belirti vermez. Geniş bir alanda konjesyon varsa solunumda güçlük olur, hasta öksürür. Şiddetli hallerde köpüklü, kanlı balgam gelir. Hafif vakalarda tedaviye lüzum olmaz. Bazı hallerde 250-500 sm³ kan almak faydalıdır. Yatak istirahati, sulu yiyeceklerin kısılması, müshil tavsiye edilir.

2. — Pasif Konjesyon: Akciğer damarlarında devamlı olarak kan toplanması halidir. Sebepleri pek çoktur. Bazı kalb ve akciğer hastalıklarında kanın akciğerlerden akışına engel olan mekanik bozukluklar ortaya çıkabilir. Önemli sebeplerden biri de tifo, felç, kırıklar gibi birçok hastalıklar sonucu uzun zaman yatakta yatmak zorunda kalınmasıdır. Bu gibi hallerde akciğerlerin alt kısımlarında kan durgunluğu (hipostaz) olur.

AKCİĞER ÖDEMİ. — Akciğerin kılcal damarlarından, kesecıklere, akciğer dokusuna, bronşlara âni veya yavaş yavaş kan suyunun sızmasiyle meydana gelir. Hafif şekilleri olduğu gibi, daha başlangıçta boğulma ile ölüme götüren ağır şekilleri de vardır.

İnsan suda nasıl boğulursa akciğer ödeminde de aynı hal olur. Yalnız, bir fark vardır: Akciğere su dışarıdan değil, insanın kendi kanından dolar.

Bazı ateşli hastalıklar esnasında, alkol, uyku ilâçları, iyot, morfin, boğucu gaz zehirlenmelerinde akciğer ödemi olabilir. Kalbin çeşitli hastalıkları, yüksek tansiyon, üremi, şok da ödem yapar. Bu hastalık, duruma, belirtilerin şiddetine göre, ciddî bir tıbbi tedaviyi gerektirir.

BRONŞEKTAZİ. — Bronşların genişlemesiyle, iltihaplanmasiyle ortaya çıkan bir hastalıktır. Akciğer tüberkülozu, zatürree, akciğer absesi, tümörler sonucu başlıyabildiği gibi daha önce bir rahatsızlık geçirmemiş olanlarda da görülebilir.

Başlıca belirtisi balgamlı öksürüktür. Çoğunlukla balgam pek boldur. Uzun zamandan beri devam eden vakalarda fena bir koku vardır. Bu koku hastanın kendisini de çok rahatsız eder. Ağızdan kan geldiği (hemoptizi) olur. Yorgunluk hali, zayıflama, arada sırada ateş görülür.

Tedavide, hasta akciğer kısmının ameliyatla çıkarılması başarılı sonuçlar verir. Ameliyat imkânı olmıyan durumlarda hastalığın gidişine ve belirtilerine göre tedavi yapılır.

AKCİĞER KANAMASI. — Akciğer dokusunda yırtılan bir damardan kesecıklere, bronşlara akan kan ya açık kırmızı sâf kan halinde, ya balgamla karışık, ya da, içeride biraz kalmışsa, koyu esmer, siyah bir renkte ağızdan gelir. Gelen kan 4 sm³'ten azsa «hemoptizi», çoksa «hemoraji» denir.

Akciğerlerde kanama, çoğunlukla, tüberkülozdan, bronşektaziden ileri gelir. Başka birçok akciğer hastalıkları da kanama yapabilir. Ayrıca, kadınların «aybaşı» zamanında, çok yüksek tansiyonlularda, boğmacada, lösemi gibi kan hastalıklarında da akciğerlerin sarsılmasiyle kanamalar olabilir.

AKCİĞER APSESİ. — Akciğer dokusunda çoğunlukla boşluklar yaparak cerahatlanmalara yol açan bir hastalıktır. Stafilokok, streptokok, pnömokok, kolon basilleri vs. gibi çeşitli mikroplardan ileri gelir.

Bademcik ve karın ameliyatları sonucu, akciğerin çeşitli iltihapları, urlar, yaralanmalar da apseye yol açabilir.

Hasta bol miktarda cerahatli balgam çıkarır. Cerahat, çoğunlukla, fena kokuludur. Öksürük, ateş vardır, nefes alma ağrılıdır. Ağızdan arada sırada kan gelebilir. Titreme, terleme, kilo kaybı ve halsizlik görülür.

Tedavide antibiyotiklerle çok iyi sonuçlar alınır. Bazan da apsenin akıtılması, bir akciğer lobunun çıkarılması (lobektomi), bir akciğerin tamamiyle alınması (pnömektomi), göğüs boşluğuna hava vererek akciğerin söndürülmesi (pnömotoraks) gibi cerrahi müdahaleler gerekir.

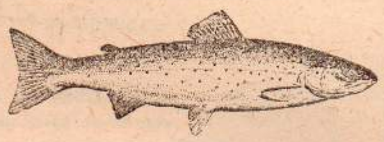
içinde hava olmadığını gösterir. Çocuk bir defa bile soluk almış olsa hava girmiş akciğer hafifliyeceğinden suya atılan parça yüzeyde kalır.

SOM BALIĞI

Hem denizde, hem de tatlı sularda yaşıyan bir balıktır. Alabalıkla yakından akrabadır. Kuzey Yarımküresi'nde yaşıyan 50 kadar çeşidi vardır. Vücudu ince uzundur, üzeri kolayca ayrılan pullarla kaplıdır. Sırtı siyaha yakın mavi, yanları yeşilimsi mavidir. Çok yırtıcı olduğundan başka balıkları yiyerek beslenir. Atlas Okyanusu'nun kuzeyinde yaşıyan bazı çeşitlerinin boyları 2 m.'ye yaklaşır. Orta boy olanları 10-15 kilo ağırlığındadır. Eti kırmızımtıraktır, kendine öz bir lezzeti vardır.

Som balıkları kışı denizlerde geçirir, bahara doğru büyük sürüler halinde nehirlere girerler. Kasımda gene denize çıktıklarında renkleri parlaklıklarını kaybetmiş, ağırlıkları da yarıya inmiştir. Etleri beyazlaşmış, lezzetinden çok kaybetmiştir.

Karasularımızda som balığına çok seyrek raslanır. Tuna'daki som balıkları bazan Karadeniz'e iner. Bunlardan Boğaziçi'ndeki dalyanlarda tek tük yakalananları olur. Akdeniz'e akan nehirlerde som balığı yoktur.

Som balığı

SOMA

Ege Bölgesi'nin Ege bölümünde Manisa iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Kırkağaç, güneyde Akhisar, batıda İzmir'in Kınık, kuzeyde Balıkesir'in İvrindi ve Savaştepe ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 59 köyü vardır.

Yüzölçümü: 868 km²

Nüfusu: 33.721 (1960 sayımı)

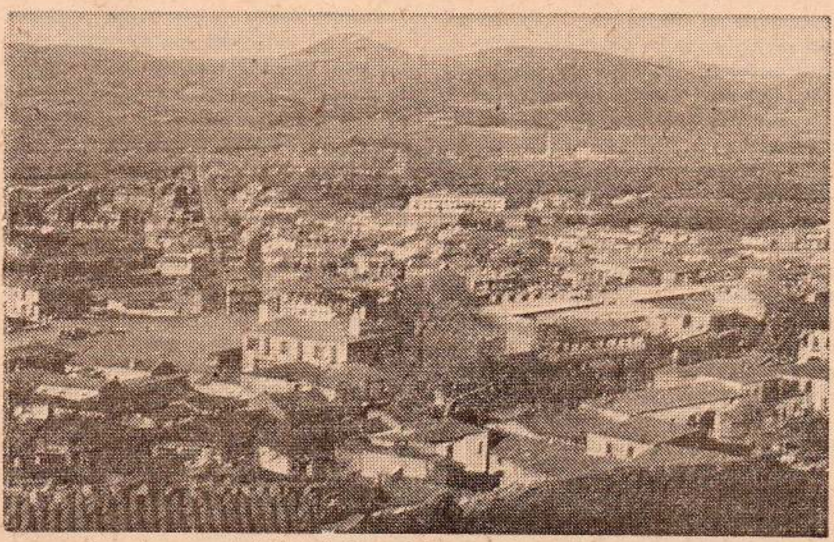
Soma ilçesinin orta kesimini Bakırçay çevresindeki ova kaplar. Bu ova doğuda Kırkağaç'a, batıda Kınık'a doğru genişler. Soma kasabası önünde ise hayli daralır. İlçenin en önemli engebesi, güneyde yükselen Tarhala Dağı'dır. Bu dağın en yüksek noktası 1.116 m.'yi bulur. İlçenin iklimi Akdeniz iklimidir. Doğal bitki örtüsü de bu iklime uyar. Maki toplulukları yaygındır. Gerçek orman ilçenin pek az kesimlerinde görülür. En önemli akarsular, Bakırçay'la, buna kuzeyden karışan Yağcılı Çayı'dır. Bakırçay çevresindeki düzlükler, tarıma son derece elverişlidir. Burada çeşitli tahıl türlerinden başka, pamuk, tütün gibi endüstri bitkileri de yetişir. Yamaçlara doğru zeytin ağaçları sıklaşır.

Soma ilçesinin ekonomik zenginliklerinin en önemlisi de güneydeki dağlık kesimde işletilen linyit yataklarıdır. Bu linyitlerin işe yaramıyan artıklarından faydalanarak elektrik enerjisi üreten Soma Termik Santralı kurulmuştur.

Kasaba. — İlçe merkezi Soma kasabası Tarhala Dağı'nın kuzeye bakan eteklerinde eğimli bir yüzey üzerinde kurulmuştur, içinden Tarhala Deresi geçer. Bandırma - İzmir demiryolu üzerinde istasyonu vardır. Soma kasabasında eski ve yeni olmak üzere iki fark-

lı kısım göze çarpar. Eski kısım, Soma'nın topoğrafik durumuna uymuş kısımdır; burası, genel olarak, dar yollardan, eski yapılardan meydana gelmiştir. Yeni kısım, kuzeyde, istasyona doğru gelişmektedir. Kasabayı istasyona bağlıyan 2 km. uzunluğundaki geniş caddenin iki yanında Soma'nın en güzel binaları sıralanır. Bu arada Seksenbeş Evler, Yüz Evler, Üçyüz Evler gibi yeni mahalleler kurulmuştur.

Kasabanın bu gelişmesinin yanı sıra, nüfusu da gittikçe artmaktadır. Bugün 14.000'e yaklaşmıştır (1960 sayımı: 13.119).

Soma'nın genel görünüşü. Karşıdaki geniş cadde İstasyon Yolu'dur.

SOMAK

Somak

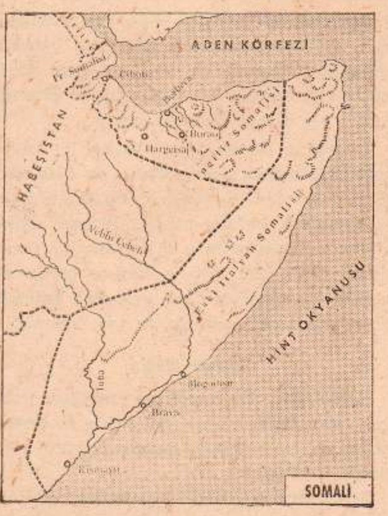
Sıcak ülkelerde, bu arada yurdumuzun güney kesimlerinde yetişen bir bitkidir. 100 kadar çeşidi vardır. Antepfıstığıgiller familyasındandır. Kabukları hekimlikte, yaprakları dericilikte kullanılır. Mercimeğe benziyen taneleri dövülerek toz haline getirilir, yemeklere ekşilik vermek için serpilir. «Japon verniği» adı verilen bir çeşidinin gövdesi çizildiğinde içinden çıkan su kurutulur, eşya cilâsı oalrak faydalanılır.

SOMAKİ

Bir mermer çeşididir. «Porfir» de denir. Somaki mermer renklidir. En çok kırmızı, ya da yeşil olur. Bu renkler mermere açıklı koyulu olarak, yol yol dağılmıştır.

Somaki, damarlı bir mermerdir. Aynı zamanda bütün öteki çeşit mermerlerden çok daha serttir. Bundan dolayı, yapılarda, mimarlık eserlerinde öteden beri çok kullanılmıştır.

Somaki, iyi cilâ tutar. Bunun için, eski saraylarda, ihtişamı sağlamak için, sütunlar, trabzanlar, hattâ duvar kaplamaları somakiden yapılırdı. Somaki, ayrıca, biblo yapmada, masaların üzerini kaplamada da çok kullanılır.

SOMALİ

Doğu Afrika kıyılarında sıcak bir ülke

SOMALİ, Doğu Afrika kıyılarında bir ülkedir. Hint Okyanusu ile Aden Körfezi kıyıları boyunca bir şerit halinde uzar. Fransız, İngiliz, İtalyan Somalisi olmak üzere üç bölgeye ayrılmıştır.

Fransız Somalisi. — Somali'nin en kuzeydeki en küçük bölümüdür. Kuzey ve doğuda Eritre, Aden Körfezi ile sınırlanmıştır. Geri kalan sınırları Habeşistan iledir.

Yüzölçümü: 21.700 km²
Nüfusu: 67.300
Başkenti: Cibuti

Somali'nin bu kesimi kuraktır. Önemli tahıl yetişmez. Ahalisi Müslümandır. Göçebe hayatı yaşarlar, daha çok hayvancılıkla geçinirler.

İngiliz Somalisi. — Aden Körfezi kıyılarında, Fransız Somalisi'nin doğu sınırı boyunca uzanır. Kuzeyde Aden Körfezi, doğuda İtalyan Somalisi, güneyde Habeşistan'la sınırlanmıştır.

Yüzölçümü: 176.120 km²
Nüfusu: 650.000
Başkenti: Hargeisa

Somali'nin bu kesimi İngiliz himayesindedir. Ahali Müslüman'dır. Hayvancılıkla geçinirler. Eski başkent Berbera en önemli limanıdır.

Eski İtalyan Somalisi. — Somali'nin en büyük kesimidir. Doğu Afrika'nın Umman Denizi'ne doğru uzanarak Somali Yarımadası'nı meydana getiren kesiminin bütün güneydoğu kıyılarını kaplar. Kuzeyde İngiliz Somalisi, Aden Körfezi, doğuda Hint Okyanusu, güneybatı ve batıda Kenya ve Habeşistan'la sınırlanmıştır.

Yüzölçümü: 650.000 km²
Nüfusu: 1.950.000
Başkenti: Mogadişu

Halk tamamen Müslüman'dır. %70'i hayvancılıkla geçinir. Bazı kesimlerde darı, pamuk, muz, susam, hurma yetişir. Tarım yapılan bölgeler de vardır. Nüfusu 80.000'i bulan başkent Mogadişu'dan sonra en önemli şehirler 60.000 nüfuslu Merca ile 20.000 nüfuslu Margherita'dır.

İtalyan Somalisi II. Dünya Savaşı'ndan sonra İngilizler tarafından işgal edilmiştir. 1950'de Birleşmiş Milletler'in vekili olarak İtalya tarafından idareye başlandı. 1960'ta bağımsızlığını kazanmış, birleşik cumhuriyetler halinde bir devlet olmuştur.

SOMATA

Badem içinden yapılan bir içecektir. Badem, çeşni vermesi için zevke göre bir miktar acı badem de katılarak, şekerle karıştırılır, iyice dövülür. Sübye (beyaz koyu bir şerbet) haline gelen bu karışım kaynar suyla haşlanır, kaşıkla karıştırılıp içilir. Yurdumuzda daha çok Ege Bölgesi illerinde yapılır.

SONBAHAR (Bk. MEVSİMLER)

SOPHOKLES (M. Ö. 495 - 406)

Sophokles'in heykeli

Eski Yunanistan'ın en büyük trajedi şairlerinden biridir. Atina yakınlarında Kolonos'ta doğdu. Devrin tanınmış müzikçilerinden Lampros'tan ders aldı. Sonra şiire merak sardı. 28 yaşındayken 58 yaşındaki şair Aiskhulos'la bir şiir yarışmasına girip kazanmıştı. Bundan sonra ünü arttı.

Sophokles'in askerlik bilgisi de çok kuvvetliydi. Perikles, 440-439 savaşında Sophokles'e generallik rütbesi vererek ordularının başına getirdi.

Sophokles'in sesi kısık olduğu için, kendi

piyeslerinde rol alamamıştır. O çağlarda trajedi şairleri yazdıkları piyeslerde başrolü oynarlardı. Şairin 130'u aşkın eser yazdığı sanılıyor. Trajedileri arasında «Antigone», «Elektra», «Oidipus Tyrannos», «Philoktetes» başta gelir.

SOPRANO

Müzikte kadın seslerinin en incesidir. Genel olarak, sopranoların sesleri porte çizgisinin altındaki «do» ile üstündeki «do» notasının arasında kalan iki oktavın notalariyle yazılır. Bazı sopranolar tiz «do»dan sonra gelen «re», «mi», «fa» seslerini de verirler. Çok nadir olarak «sol» ve «lâ» seslerini veren sopranolar da vardır.

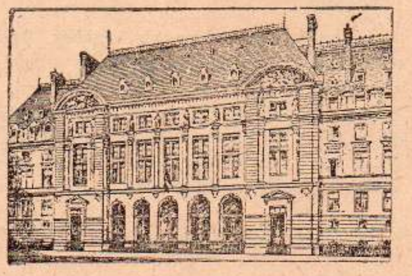
Erkek çocuklarının sesleri, erginleşinceye kadar, sopranodur; yalnız, daha az titreşir.

SORBONNE

Dünyanın en ünlü üniversitelerinden biridir. Asıl adı Paris Üniversitesi ise de, bulunduğu semtin adından dolayı «Sorbonne» diye anılır.

Sorbonne Üniversitesi 1257'de kuruldu. Papaz olmıyan teoloji (ilâhiyat) öğrencilerini yetiştirmek için bu bilim yuvası, sonraları uluslararası bir teoloji fakültesi halini aldı. Daha sonra, Richelieu üniversiteyi genişletti. 1792'de, Fransız İhtilâli sırasında Sorbonne Üniversitesi kapatıldı. 1885'te Üniversite yeniden açıldı. II. Dünya Savaşı'nda, 1940'ta Almanlar Paris'e girince, Sorbonne'u kapattılar. Savaş sona erdikten sonra Üniversite yeniden açıldı.

Dünyanın birçok bilim adamları Sorbonne Üniversitesi'nden yetişmiştir, birçoğu da Sorbonne'da profesörlük yapmaktadır.

Paris'teki Sorbonne Üniversitesi

SORGUN

İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak bölümünde Yozgat iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Akdağmadeni, güneydoğuda Sarıkaya, güneyde Boğazlıyan, batıda merkez ilçeleri, kuzeyde Çorum'un Alaca ilçesi, kuzeydoğuda Yozgat'ın Çekerek ilçesi çevirir. Merkez bucağından başka Eymir adında bir bucağı, 102 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.747 km²

Nüfusu: 59.164 (1960 sayımı)

Sorgun ilçesi Sorgunözü Çayı ile Eymir Çayı çevresindeki düzlükleri, bunları çeviren hafif dalgalı sırtlarla yaylaları kaplar. İlçede kışlar soğuk, yazlar sıcak, kurak geçer. Yıllık yağış tutarı azdır. Bunun sonucu olarak doğal bitki örtüsü de fakirdir. İlçenin ekonomisi, daha çok tarla tarımı ile hayvancılığa dayanır, birçok köylerinde de bağcılık ileri durumdadır.

Kasaba. — İlçe merkezi Sorgun kasabasının bir adı da Büyükköhne'dir. Eğriöz Çayı'nın geniş düzlükler halindeki vâdisi tabanında deniz yüzeyinden 1.120 m. yükseklikte kurulmuştur. Yozgat - Sıvas şosesi kasabadan geçer. Kasaba bu yolla Yozgat şehrine 37 km. uzaklıktadır. Kasaba içinde Sıvas Caddesi adını alan bu yol üzerinde çarşının başlıca dükkânları sıralanır. Kasabaya girerken Eğriöz Deresi'nin bir küçük kolunu asma bir köprü ile aşan yolun sağında Cumhuriyet Meydanı bulunur ki bu meydan hem bayram yeri, hem de haftada bir kurulan pazaryeridir. Resmî daireler de bu meydanın çevresini kuşatır.

3 mahalleden meydana gelmiş olan Sorgun kasabasının nüfusu 5.000 kadardır (1960 sayımı: 4.664). Kasabanın 2 km. doğusunda il özel idaresine ait kaplıcalar vardır.

SOSYALİZM [Toplumculuk]

Ekonomide topluluğu ele alan bir çığırdır. Bu bakımdan, bireyciliğe (ferdiyetçiliğe) karşıttır.

Sosyalizmin, düşünce olarak, temeli Eski Yunan filozoflarına kadar dayanır. XIX. yüzyılda, ekonomi biliminin başlıca konularından biri haline gelmiştir. XVIII. yüzyılın ortalarında iyice kuvvetlenen hürriyetçilik, bireycilik (ferdiyetçilik) akımları, Kuzey Amerika'da İngiliz idaresine, Fransa'da da Kırallığa karşı girişilen ayaklanma hareketleriyle, politika alanına girmiştir. Bu başarı, fert ve fert hürriyeti karşısında devletin nüfuzunu, önemini ikinci plâna geçirmiş, ekonomik hayata ve faaliyetlere kuvvetli bir liberalizm hâkim olmuştu. XIX. yüzyılda endüstri inkılâbı, büyük servet birikmeleri meydana geldi, iktisadi kudret, belirli ellerde toplanmaya başladı. Servetin birikmesi, endüstrinin ortaya çıkardığı işçi meseleleri, topluma yeni bazı sosyal sıkıntılar, zorluklar getirdi.

Ekonomik hayatta kendisini gösteren bu hızlı gelişmenin çeşitli zorluklar, sıkıntılar doğuracağını sezen filozoflar, iktisatçılar, daha XVIII. yüzyılın sonlarında bu yeni dertlere deva aramaya koyuldular. İngiliz Robert Owen (1771-1858) ile Fransız Pierre Leroux (1779-1871) yeni devrin buhranlarına, sıkıntılarına karşı aranan yeni ilkeleri kaleme aldılar, bunları «sosyalizm» terimiyle belirtmeye başladılar. Charles Fournier, 1843'te yayınladığı «Sosyalizmin İlkeleri» adlı eserinde, yeni görüşleri sistemleştirdi.

Sosyalizm, ferdiyetçiliğe, liberalizme karşı duyulan sosyal ve iktisadi tepkinin sistemleştirilmesinden doğan bir iktisadi görüş ve düşünüş tarzıdır. Bu yeni görüşte, temel olarak, «fert» yerine «toplum» öne alınmış, toplumun yararı, ferdin yararından daha önemli sayılmıştır. Siyasi eşitliğin iktisadi eşitlikle tamamlanması zarureti belirtilmiş, böyle olmadıkça, gerçek hürriyetin doğmıyacağı kabul edilmiştir.

Sosyalizm ilkelerinin yorumlanmasında ve uygulanmasında meydana çıkan irili ufaklı farklar yüzünden, bu iktisadi düşünce okulu, birçok kollara ayrılmıştır: Devlet müdahaleciliği, devletçilik, devlet sosyalizmi, kolektivizm, nihayet komünizme kadar uzanan düşünce akımları, ferdî mülkiyet hakkının ne dereceye kadar kabul edilebileceği, üretim vasıtaları mülkiyetinin fertlere ve kamu tüzel kişilerine hangi ölçülere kadar bırakılabileceği, iktidarın tâyininde seçim mekanizmasına değer verilip verilmiyeceği noktalarında birbirlerinden çok ayrılırlar.

Sosyalist akımlar iki büyük kolda toplanabilirler: a) Islahatçı sosyalizm; b) İhtilâlci sosyalizm.

Islahatçı Sosyalizm. — Ferdî mülkiyetin ancak özüne dokunmadan, sosyal siyaset tedbirleriyle toplumda sınıf kavgalarını önlemeye, sosyal adaleti sağlamaya çalışır.

İhtilâlci Sosyalizm. — Kolektivizmi amaç bilir, üretim araçlarını topluma mal etmekle çalışma hürriyetini, özel mülkiyet rejimini ortadan kaldırmak amacını güder. Bu arada, komünizmin nazariyecisi Karl Marx, yayınlanan «Sermaye» adlı eserinde; sermaye ve özel mülkiyete dayanan rejimin, bünyesindeki tezatlar yüzünden kendiliğinden yıkılıp yerine kolektivist bir rejim geleceğini açıklamıştır. Marx, tarihî gelişmeyi iktisadi sebeplere bağlar. Komünizmin bu tanınmış nazariyecisinin tahminleri isabetli sonuçlara ulaşmamıştır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Sosyalizm, I. Eflâtun'dan Karl Marx'a kadar; II. Karl Marx ve Marksizm (Prof. Z. F. Fındıkoğlu, 1950, 1961); Sosyalizm Nedir? (J. Strachy'den çev. N. Erken, 1945, 1961); Sosyalizm ve İçtimai Siyaset (Prof. Dr. Z. F. Fındıkoğlu, 1949); Sosyalizmin Özü (A. E. Schaeffle'den çev. S. S. Karaman, 1947); Sosyalizmin Yolu (C. R. Attlee'den çev. E. Mola, 1946); Sosyalizm (P. Safa, 1961); Sosyalizm (Fındıkoğlu, 1961); Sosyalistlik Yolları ve Türkiye Gerçekleri (C. S. Barlas, 1962).

Sosyoloji

İnsan topluluklarının yaşayışını inceliyen bir bilim kolu

SOSYOLOJİ [Toplumbilim], insan topluluklarının yaşayışını, bu yaşayışı yöneten kanunları inceliyen bir bilim koludur.

Sosyoloji çok geniş bir alanı kaplar. Bunun için, tarifi üzerinde bile doğrudan doğruya sosyolojî bilginleri de tam anlaşmış değildir. Hangi konuların bu bilim içine gireceği hâlâ kesin olarak kestirilmemiştir.

İnsanların hemen hepsi hayatını bir topluluğa bağlı olarak geçirir: Önce, bir ailesi vardır; sonra, okulda, oyunda, iş hayatında çeşitli kimselerle birlikte çalışır. Böylece, topluluklar meydana getirme eğilimi hayatın temelinde vardır. Sosyolojinin başlıca görevi de toplum hayatına yol çizen kanunları bulmak, insanların toplu yaşayışlarını incelemektir.

Toplum Nedir

Topluluğun davranışlarını inceliyebilmek için, sosyologların önce topluluğun ne demek olduğunu, bu topluluğu meydana getiren şartları bilmesi gerekir.

Bir futbol oyunundaki seyircileri düşünelim. Bunlar bir topluluk meydana getirirse de

bu topluluk ancak oyunun süresince vardır, oyun bitince dağılırlar. Bu gibi geçici toplulukları da incelemek gerekir, çünkü buralarda da insanların çeşitli davranışları kendini gösterir. Yalnız, insanları bütün ömür boyunca bir arada tutan, hattâ devrini tamamladıktan yüzlerce yıl sonraya kadar bile süren etkilerin incelenmesi çok daha önemlidir. Sosyologlar bu etkileri incelemek için çeşitli yollara başvururlar.

Önce, insanları bir araya getiren en önemli sebepler ele alınır. Birlikte yaşamanın ilk sebebi sevgi ve arkadaşlıktır. Bu maksatla meydana gelen küçük topluluklar «aile»yi meydana getirir (Bk. Aile). Ondan sonra sıra, bu aile topluluklarını birbirine bağlıyan sebeplerin araştırılmasına gelir. Bunların önemlileri dinî inanışlar, çeşitli tehlikelerden ortaklaşa korunma isteğidir. Bazı gelenekler de toplulukları bir araya getirir.

Toplulukların birleşmesini, böylece, büyük toplumlar meydana gelmesini sağlıyan en önemli noktalardan biri de iş bölümüdür. Türkiye'yi ele alalım. Yurttaşlarımızdan kimisi çiftçilik, kimisi el sanatları, kimisi makinacılıkla uğraşır; kimi öğretmendir, kimi bankacı, kimi doktor... Böylece, herkes ayrı bir alanda çalışmaya başlayınca, haliyle, herkesin birbirine ihtiyacı olur. Böyle bir iş bölümü yurdun kalkınmasını, yurttaşların daha iyi bir hayat sürmesini sağlar. Eski Yunan filozoflarından Plato böyle bir iş bölümünü toplumun temel direği saymıştır.

İşte bu şekilde bağlarla birleşmiş topluluklara «toplum» denir. «Toplumbilim» demek olan «sosyoloji» sözü Lâtince «socius» (arkadaş) sözünden gelir. Bazı sosyologlar bir topluluğun «toplum» niteliğini kazanabilmesi için, birliği meydana getiren bağları, geleneklerini kendinden sonra gelen kuşaklara geçirebilmesinin şart olduğunu ileri sürerler.

Kültür ve Müesseseler

İnsanların atalarından kalma bilgi, görgü, düşünüş, davranışlar, sanat eserleri, toplu yaşama usuleri bir toplumda, kültürü meydana getirir. «Toplum» adını alabilecek her topluluğun kendine has bir kültürü vardır. Ortak bir kültürü olmak toplumun ilk şartlarından biridir.

Toplum kültürünün çeşitli yönleri aynı biçim, aynı örnek üzere gelişir. Bu gelişmelerdeki alışılmış davranışlara «müessese» denir. Toplumsal müesseseler bir gelenekler, âdetler topluluğudur. Bunların en önemlileri arasında, evlilik, mülkiyet, eğitim, din, hükümet sayılabilir.

Ancak, bu gibi müesseseler daima aynı şekilde sürüp gitmez. Topluluklar çeşitli şartlar altında müesseseleri meydana getiren gelenekleri de yeni şartlara göre değiştirirler. Bir zamanlar çok uygun sayılan bir müessese sonradan yersiz, mânasız görülebilir, hattâ büsbütün ortadan kalkabilir. Meselâ XIX. yüzyıl Avrupası'nda düello son derece yaygındı; kendine göre kuralları, şartları vardı. Bugün tamamen kanun dışı edilmiştir. Din eskiden, hemen bütün dünyada devlet işlerine çok fazla karışan bir toplumsal müesseseydi. Bugün, modern devletler din müessesesini devletin dışında bırakmışlardır.

Toplumsal müesseseler önceden anlaşma, kararlaştırma yolu ile kurulamaz. Çeşitli tecrübeler sonunda ağır ağır doğar, zamanla gelişerek kendilerini bütün topluma kabul ettirirler. Artık böyle bir müesseseye o toplumda yaşıyan herkes uymak zorunda kalır.

Sosyoloji ve Başka Bilimler

Sosyoloji, çeşitli toplulukların davranışlarını birçok yönleriyle incelediği için, çalışma alanları çok geniştir. Bu alanlardan hemen hepsi ayrı ayrı bilimlerin konusu içine girer. Sosyolojinin bu bilimlerle olan ilgisini kesin olarak açıklamak çok güçtür.

Sosyoloji, insanların anlaşması, toplumu meydana getirmesi konusundaki davranışlarını anlamak için «psikoloji»den büyük ölçüde faydalanır. Ayrıca, geçmiş toplumların davranışlarını, kuruluşlarını, âkıbetlerini bilmek bakımından da «tarih»e başvurmak zorundadır. Tarih öncesi zamanlarda yaşamış toplulukların durumu hakkındaki bilgiyi de «arkeoloji»den alır. Geçmiş toplumları incelerken dikkate çarpan en önemli nokta insanların ham madde, barınak, yiyecek bakımından toprağa bağlı oluşlarıdır. Onun için, coğrafyanın bir bölümü olan «beşerî coğrafya» da sosyologların başvuracağı kaynaklardan biridir.

Sosyologlar bütün bunları incelemek suretiyle toplumun ana meselelerini, toplumu meydana getiren şartları öğrenirler. Bütün bu çalışmaların insanların nasıl olup da çevrenin etkisinden kendilerini kurtardığını ortaya koyar. Keşiflerin, icatların insanın ne gibi ihtiyaçlarından doğduğu araştırılır.

Öte yandan, düşüncenin gelişmesi de önemli bir inceleme konusudur. Eski insanlar karşılaştıkları olayların hemen hepsini birtakım «ruh»lara, cinlere, perilere, tanrılara yorarlardı. Zamanla bu boş inanların yerini bilime dayanan olumlu düşünceler aldı, insanlar sihirin, büyünün pençesinden kurtuldular. İşte insan düşünüşündeki bu gelişmeler de sosyolojinin konusu içine girer.

Bugünün sosyolojisi sadece toplumu incelemekle kalmıyor, birçok toplum meselelerini halletme yollarını da araştırıyor. Bu meselelerin başında cahillik, fakirlik, işsizlik, savaş, çeşitli suçlar gelir.

Sosyolojinin Gelişmesi

Sosyoloji en yeni bilimlerden biridir. XIX. yüzyılda yaşıyan Fransız filozofu Auguste Comte (1798-1857) tarafından kurulmuştur. Sosyoloji adı da bu filozof tarafından bulunmuştur (Bk. Olguculuk).

Sosyolojinin kurucusu Auguste Comte olmakla birlikte, toplumsal araştırmalar daha eski çağlarda başlamıştır. Meselâ İngiliz düşünürlerinden John Howard (1726-1790), hapishanelerdeki hayatı incelemiş, mahpuslara daha insanca bir yaşama sağlanması üzerinde incelemelerde bulunmuştu.

XIX. yüzyılın yarılarında Avrupalı filozoflar toplum meseleleri üzerindeki bu gibi araştırmaları gerçek bir bilim haline getirmeyi düşündüler. Bu konudaki çalışmalardan sonra, sosyoloji bilimini kurmak şerefini Auguste Comte kazandı. Ondan sonra birçok sosyologlar yetişti. Zamanımızda başka bilimler gibi sosyoloji de birçok dallara ayrılmıştır.

Sovyetler Birliği

On beş cumhuriyetin birleşmesinden meydana gelen bu devlet, dünyanın en geniş ülkesidir.

S.S.C.B.'nin arması

SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLERİ BİRLİĞİ, Avrupa'da da, Asya'da da toprakları olan geniş bir devlettir. Kısaca S.S.C.B. diye gösterilir. «Sovyetler Birliği» de denir, genel olarak, «Rusya» diye de anılır. Gerçekte, S.S.C.B. 15 cumhuriyetin birleşmesinden meydana gelmiştir. «Rusya» da bu cumhuriyetlerden ancak birinin adıdır. Yalnız, buradaki «cumhuriyet» kelimesini demokratik ülkelerde kullanılan anlamda kabul etmek güçtür. Bunlar A.B.D.'ndeki, İsviçre'deki gibi iç işlerinde bağımsız cumhuriyetler değildir. Merkezî Sovyet hükümeti bütün ülkeyi çok sıkı bir diktatörlükle idare eder. Hükümet ise komünist partisi ilerigelenlerinin elindedir.

S.S.C.B.'nin kuzey sınırlarını Kuzey Buz Denizi, doğu sınırını Büyük Okyanus'un kolları olan Bering ve Ohotsk denizleri çizer. Güneyinde Mançurya, Moğolistan, Çin, Afganistan, İran vardır. Güneybatı ve batı sınırlarını da Türkiye, Karadeniz, Romanya, Macaristan, Çekoslovakya, Polonya, Baltık Denizi ve Finlândiya çizer.

Yüzölçümü: 22.273.700 km²

Nüfusu: 226.000.000 (1963 tahmini).

Başkenti: Moskova

Sovyetler Birliği, yüzölçümü bakımından dünyanın en büyük devletidir. İki kıtaya yayılmış olan Rusya çok değişik coğrafi özellikler gösterir. Aynı şekilde, orada yaşıyan ahali de çok çeşitlidir. Değişik milletten, ırktan olan toplulukların sayısı 150'yi geçer. Konuşulan çeşitli dillerin, diyeleklerin sayısı da 200'ün üstündedir.

Rusya'nın Genel Coğrafyası

Doğuda Bering Denizi'nden, batıda Orta Avrupa'ya; kuzeyde kutbun buzlu kesimlerinden güneyde Orta Asya'nın dağlık bölgelerine kadar uzanan Rusya'nın coğrafyası her bakımdan büyük değişiklikler gösterir.

Dağlar. — Rusya doğudan batıya doğru çeşitli dağ zincirleriyle kaplıdır. Uzak Doğu'daki başlıca dağları Yablonoy, Verkoyan, Orulgan, Stanovoy, Koryak Dağları'dır. Bunlardan Koryak Dağları Kamçatka Yarımadası ile anakara arasında bir sınır çizer, yarımadanın içlerine doğru uzanır. Orulgan, Verkoyan Dağları, bir yarım daire biçiminde, Asya'nın ku-

zeydoğu çıkıntısını çevreler. En yüksek yeri 1.600 m.'dir. Verkoyan Dağları'nın doğusundaki Çerski Dağları'nın yüksekliği ise 3.300 m.'yi bulur. Stanovoy Dağları Bering Boğazı'na kadar uzanan Çukçi Yarımadası'ndan güneyde Ohotsk Denizi'ne kadar olan alanı kaplar. Yablonoy Dağları ise Stanovoylar'ın bitim yeriyle Baykal Gölü ve Moğolistan arasında uzanır. Yablonoylar'ın en yüksek yeri 3.000 m.'yi bulmaz.

Ülkenin güneyindeki en önemli dağlar Altaylar, Sayan, Baykal, Ala, Alay, Tanrı Dağları'dır. Pamir Yaylası'na doğru olan kesimlerdeki dağların yüksekliği yer yer 7.000 m.'yi bulur (Bk. Altay Dağları; Pamir Yaylası). Güneybatıdaki dağların en önemlisi ise Kafkaslar'dır (Bk. Kafkas Dağları). Batıdaki en önemli dağ zinciri Ural Dağları'dır. Kuzey, güney, orta olmak üzere üç bölüme ayrılan Ural Dağları yaşlı dağlardır. En yüksek noktası olan Narodnaya Tepesi 1.885 m.'dir.

Göller, Nehirler. — Asya'nın en önemli gölleri Rusya sınırları içindedir. Aral, Balkaş, Baykal gölleri Asya Rusya'sının başlıca gölleridir. Ayrıca, bir iç deniz olan Hazer Denizi'nin de önemli bir kısmı Rusya'nındır (Bu göller hakkında kendi maddelerinde bilgi verilmiştir). Ayrıca Baltık Denizi'nin hemen doğusundaki Ladoga Gölü ile Onega Gölü de Rusya'nın Avrupa'daki göllerinin en önemlisidir. Bunlardan Ladoga Avrupa'nın en büyük gölüdür (Bk. Ladoga Gölü).

Asya ile Avrupa'nın en büyük nehirlerinden çoğu Rusya topraklarında akar. Bunların başlıcaları Lena, Yenisey, Obi, Volga, Don, Dinyepr, Dinyestr nehirleridir. (Bu nehirler hakkında kendi maddelerinde bilgi verilmiştir). Bunların dışında Avrupa Rusyası topraklarında Luzeydeki Barents Denizi'ne akan Dvina, Peçora, Onega nehirleriyle Baltık Denizi'ne akan Düna, Memel nehirleri önemlidir (Bk. Avrupa: Avrupa'nın Nehirleri). Asya Rusyası'nda olup da saymaya değen başka nehirler Amu Derya, Sir Derya, İli nehirleridir (Bk. Asya: Asya'nın Nehirleri).

Çöller, Ovalar. — Asya kıtasını bir baştan bir başa kaplıyan S.S.C.B. topraklarında çeşitli çöller, ovalar vardır. Gerçek çöl özelliğini taşıyan başlıca çöller Kızılkum Çölü, Karakum Çölü, Açlık Bozkırı'dır. Kızılkum Çölü Aral Gölü'nün güney doğusuna düşer. Bu çölün güney batısında da Karakum Çölü vardır. Aralarında Amu Derya nehri akar. Türkmenistan S.S.C.B.'nin önemli bir kısmını kaplıyan Karakum Çölü'nün yüzölçümü 270.000 km²'dir. Kızılkum Çölü'nün yüzölçümü de 225.000 km²'yi bulur. «Golodnaya Step» (Açlık Bozkırı) ve Balkaş gölleri arasındadır. Burası yaşamaya elverişli değilse de maden bakımından zengindir. Açlık Bozkırı'nın hemen kuzeyinde batı-doğu doğrultusunda Kırgız Bozkırı uzanır.

Ovalara gelince; Rusya, genel olarak Kuzey Buz Denizi'ne bakan, doğuya, güneye, batıya gidildikçe yükselen bir anfi şeklinde tarif edilir. Rusya'yı kuşatan dağlar arasındaki bölge başlıca dört bölümle incelenir:

1. — Doğu Avrupa Ovası: Hemen hemen bütün Avrupa Rusyası bu bölümdedir. Urallar da bu geniş ovanın doğu sınırını çizer.

2. — Batı Sibirya Ovası: Urallar'ın doğusundan başlıyarak doğuya doğru yayılır. Doğu-batı doğrultusundaki uzunluğu 2.000 km. kadardır. Kuzey-güney doğrultusundaki genişliği ise 2.500 km.'ye yaklaşır. Burası dünyanın en büyük ovasıdır. Ovadan akan nehirlerin eğimi çok azdır. Bundan dolayı, Obi nehrinin kuzey kesimlerinde ova bataklıktır.

3. — Aral-Hazar Havzası: Batı Sibirya Ovası'ndan Turgay Yaylası ve Karaganda kesimindeki alçak tepelerle ayrılmıştır. Açlık Bozkırı Kızılkum Çölü, Karakum Çölü bu kesimdedir.

4. — Orta Sibirya Ovası: Yenisey nehrinin doğusundan başlar, kuzeydoğuda Yerkoyan Dağları'na kadar uzar. Yenisey'den sonra hemen başlıyan yamaçların yüksekliği 180 m.'yi bulur, daha ilerilerde 1.000 m.'yi geçer. Orulgan Dağları ile Verkoyan Dağları arasındaki kesime Doğu Sibirya denir. Burada arazi daha da dağlıktır.

Iklim. — Çok geniş bir alana yayılmış olan Rusya'da değişik iklimlere raslanır. Genel olarak kara iklimi özellikleri görülür. Kışlar çok şiddetli geçer. Leningrad'ın kış ortalaması —10, yaz ortalaması da 18°'dir. Moskova'da kışlar Leningrad'dan daha soğuk olur. Avrupa Rusyası'nın ve Sibirya'nın birçok kesimlerindeki şehirlerde de durum aynıdır. Karadeniz kıyılarında ise iklim daha ılımlıdır.

Rusya'da Yaşıyanlar

Sovyetler Birliği'nde çok çeşitli insanlar yaşar. Bunların başlıcaları İslâvlar (Ruslar), Ukraynalılar, Türkler, Fin-Uğr ırkıdır.

İslâvlar. — Beyaz Rusya ile asıl Rusya, S.S.C.B nüfusunun yarısından biraz çoğunu meydana getirir. Ruslar'ın arkasından Ukraynalılar gelir, nüfusun beşte biri kadardır.

Türkler. — S.S.C.B. nüfusunun üçüncü büyük topluluğu Türkler'dir. Nüfusun %11,5'ini teşkil eder. Sovyet Bilimler Akademisi Rusya'da 169 ırk topluluğu yaşadığını tesbit etmiştir. Bunlardan 48'ini Türkler meydana getirmektedir. Bunlardan Özbek, Türkmen, Kırgız, Kazak gibi Türk ırkları Orta Asya cumhuriyetlerinde yaşar. Lena havzasında yaşıyan Yakutlar ise Türkler'in kuzeydoğu koludur. S.S.C.B.'ni meydana getiren 15 devletten beşi Türk'tür: Kazakistan, Kırgızistan, Özbekis-

tan, Türkmenistan, Azerbaycan. 1959'da bu cumhuriyetlerin nüfus toplamı 24.697.000 idi. Bu 5 cumhuriyetin en büyüğü Kazakistan'dır. Türkler'in büyük çoğunluğu Orta Asya'da yaşar. Bunların arkasından Volga bölgesinde yaşıyanlar, Kafkaslar'da yaşıyanlar ve nihayet Doğu Sibirya ve Altay bölgesinde yaşıyanlar gelir.

Fin-Uğrlar. — S.S.C.B. nüfusunda Fin-Uğr ırkından olanlar üçüncü gelir.

Ermeniler, Gürcüler, Romanyalılar, Litvanyalılar, Letonyalılar, Tajikler, Almanlar, Yahudiler S.S.C.B. nüfusunun geri kalanını teşkil ederler.

Ahalinin yaşayış tarzı da çok çeşitlidir Rusya daha çok bir tarım memleketidir. Çarlık zamanında ulaştırma işleri zayıftı, okul sayısı azdı. Ortodoks mezhebine bağlı olan Ruslar evlenmelerini kiliselerde yapar, dini bayramlarda gülüp söylerlerdi. Din onlar için kardeşlik, bağlılık kaynağıydı. Aile bağına büyük değer verirlerdi. Çarlık, bir mutlakıyet idaresi olduğu halde, Rus halkı bir dereceye kadar hürriyetten faydalanırdı. En fakir ailelerin çocukları bile, başarabilirse, üniversiteye gider, meslek sahibi olabilirdi. Köylüler toprak alım satımı yapabilirler, işçiler çalışmak istedikleri işi kendileri seçerdi.

1917'deki komünist ihtilâli Ruslar'ın yaşayışını altüst etti. Komünistler tek tip bir «Sovyet adamı» yaratmak istiyorlardı. «Çalışan sınıfın diktatörlüğü» din ve aile bağlarının yerini aldı. Çocuklara komünist partisi ümdelerine aykırı davranan ana-babaları hükümete şikâyet etmeleri öğretildi. Diktatörlük Çarların zamanını kat kat aratacak hale geldi. Yalnız, köylüler, şehirliler değil, işçi sınıfı bile, Çarlık zamanındaki bütün hak ve hürriyetlerini kaybettiler.

Komünistler işe başlarken, herkesin bütün ihtiyaçlarının karşılanacağını söylemişlerdi. Sözde, sınıfsız bir toplum yaratılacaktı. Bir fabrikada çalışan müdürün de, işçinin de hakları eşit olacak, her ikisinin de bütün ihtiyaçları sağlanacaktı. Bu vaitler hiçbir zaman gerçekleşmedi. Bugün Moskova'da işçiler kalabalık, küçük apartmanlarda üst üste yaşarken, hükümetin ileri gelenleri, fabrika müdürleri şahane apartmanlarda, tek başına evlerde yaşıyabilmekte, meselâ bir otomobil sahibi olabilmektedirler.

S.S.C.B.'nde, şehirde olsun, köyde olsun, bütün dükkânlar, mağazalar ya hükümetin, ya da hükümet kontrolünde bulunan kooperatiflerin elindedir. Serbes ticaret çok azdır, o da daha çok yiyecek maddelerinde kalmıştır. Köylüler küçük arazi parçalarında yetiştirdikleri ürünü kollektif çiftliklere satmak zorundadır.

Moskova, 5 milyonu aşan nüfusu ile dünyanın en kalabalık şehirlerindendir. Fotoğrafta Dostluk Meydanı'ndaki park görülüyor.

Rusya'da büyük bir nüfus artışı vardır. Kadınların sayısı erkeklerden çoktur. Nüfus artışı son yıllarda yılda 4 milyonu bulmuştur. Ruslar İkinci Dünya Savaşı'nı kazandıktan sonra, Estonya, Litvanya ve Letonyalıları da Sovyet uyrukluğuna geçmeye zorladılar. Ayrıca, Polonya'nın, Romanya'nın bazı kısımlarını da Sovyetler Birliği'ne kattılar.

Başlıca Şehirler

S.S.C.B.'nin en büyük, en önemli şehirleri Moskova, Leningrad, Kazan, Kiev, Bakû, Astrahan, Riga, Erivan, Semerkant, Sivastopol, Odesa, Taşkent, Tiflis, Stalingrad, Arhangelsk, Yalta'dır (Bu şehirler için kendi maddelerine bakınız). Bunların dışındaki önemli şehirler şunlardır:

Ruslar'ın kendilerine öz halk müziği ve dansları vardır. İşte dans eden Ukraynalı bir gençle onu seyredenler.

Minsk. — Beyaz Rusya'nın başkentidir. Yarım milyon nüfuslu bir endüstri merkezidir. Polonya sınırı yakınlarında, önemli bir demiryolu kavşağıdır.

Saratov. — Volga nehrinin en önemli limanlarından biridir. 350.000 nüfuslu bir endüstri ve ticaret merkezidir.

Kuybişef (Samara). — Volga nehrindeki en önemli limanlardan biridir. Nüfusu 800.000'i geçer. Yakınlarında zengin petrol yatakları vardır. II. Dünya Savaşı'nda Almanlar Moskova'yı tehdit ettikleri sırada burası S.S.C.B.'nin başkenti olmuştu.

Novosibirski. — Güney Sibirya'da Obi nehri üzerinde 900.000 nüfuslu büyük bir şehirdir. Tarım makinaları yapımında S.S.C.B.'nde başta gelir.

Rostov. — Don nehrinin ağzından 45 km. içeride 600.000 nüfuslu bir şehir, önemli bir ticaret ve endüstri merkezidir.

Gorkiy. — Volga - Oka kavşağında, Moskova'nın 400 km. doğusunda 1 milyon nüfuslu bir şehirdir. Otomobil, radyo endüstrisi merkezidir.

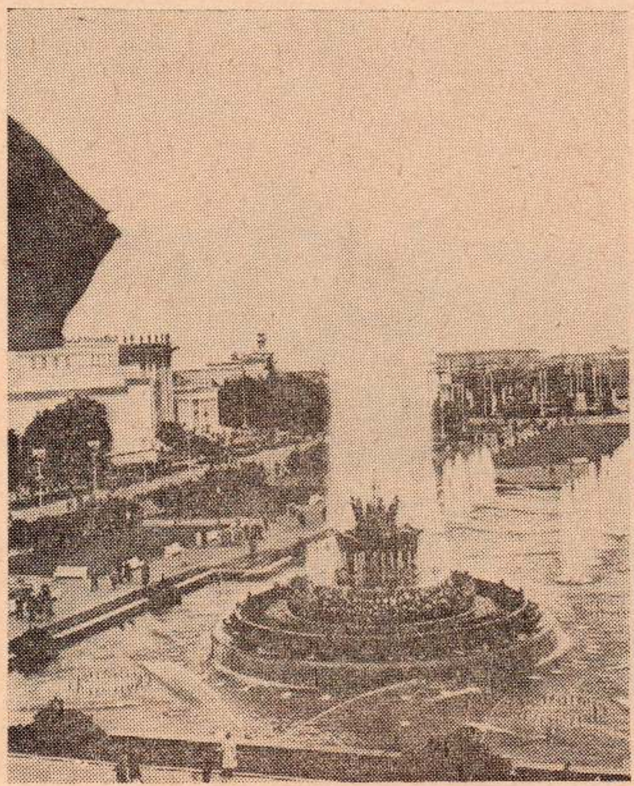
Aşkabat. — Türkmenistan'ın başkentidir. Transkaspiyen demiryolu üzerinde önemli bir şehirdir. Nüfusu 200.000 kadardır.

Vladisvostok. — Japon Denizi kıyısında 300.000 nüfuslu bir şehirdir. S.S.C.B.'nin Uzak Doğu'daki en önemli limanı, Sibirya demiryolunun bitimidir.

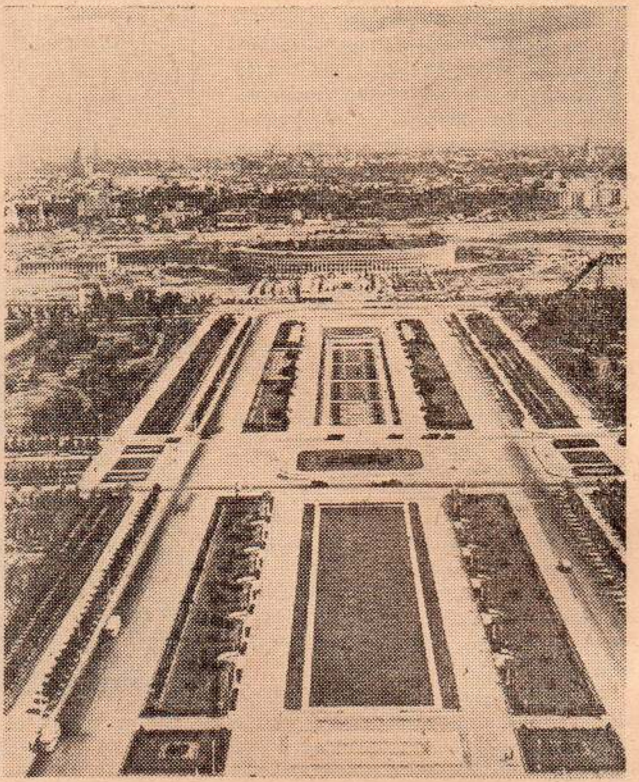
Harkov. — Ukrayna'da 1 milyon nüfuslu bir şehirdir. Kömür ve demir yatakları yakınında büyük bir endüstri merkezidir.

Kaliningrad (Königsberg). — Eskiden Doğu Prusya'nın başkentiydi. 1945'ten sonra Rusya'ya katıldı. Baltık kıyısında tarihî bir şehirdir. Avrupa'nın en önemli limanlarından biridir. Nüfusu 300.000 kadardır.

Krasnoyarsk. — Güney Sibirya'da 500.000

Moskova'dan bir görünüş. Fotoğraf bir sergi sırasında çekilmiştir.

Avrupa'nın en büyük statlarından biri olan Moskova'daki bu stadyum 103.000 kişiliktir.

nüfuslu bir şehirdir. Transsibirya demiryolu üzerinde bir endüstri merkezidir.

Vilna. — Litvanya'nın başkentiydi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği'ne katıldı. Nüfusu 250.000 kadardır.

Tallin. — Estonya'nın başkentiydi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Rusya'ya katıldı. Nüfusu 300.000'in üstündedir.

S.S.C.B.'nde nüfusu yüzbini aşan daha birçok şehir vardır. Başlıcaları şunlardır: Grozni, Lvov, Magnitogorsk, Murmansk, Smolenks, Tomks, Semipalatinsk, Stalinsk, Jdanov, Stalinabad, Zaporje, Voronej, Dniyepropetrovsk'tur.

S.S.C.B.'nde Eğitim ve Kültür

1917 ihtilâlinden önce Rus aristokratları kültür, felsefe, sanat, müzik alanlarında başka ülkelerdekinden farksızdılar. Yalnız, ahali çoğunlukla cahildi. İhtilâlden sonra komünistler eğitime büyük önem vermeye başladılar. Yalnız, okullarda kullanılan eğitim sistemi normal, bilgili bir insan yetiştirmeye değil, tek tip «Sovyet adamı» yetiştirmeye dayanıyordu. Bütün kitaplar komünist görüşlerine uygun şekilde değiştirildi.

Okullar, Müzeler. — Bugün Sovyetler Birliği'ndeki bütün okulların sayısı 250.000'e yakındır. 1.600.000'den fazla öğretmen, 60.000.000'den fazla öğrenci vardır. Okuma-yazma bilmiyenlerin sayısı ancak %10 kadardır.

Sovyetler Birliği'nde kütüpanelere de büyük önem verilir. 100.000'e yakın kütüpane vardır. Buralardaki kitaplar da komünizmin propagandasını yapacak şekilde hazırlanmış eserlerdir. Rusya'nın en büyük iki müzesinden biri Leningrat'ta, biri de Moskova'dadır. Leningrat'taki «Hermitage» Müzesi'nde Rembrandt'ın eserleri önemli bir yer tutar. Moskova'daki Tretyakov Galerisi'nde de tanınmış Rus sanatçılarının eserleri sergilenir. Ayrıca, Eğitim Bakanlığı'nın emrinde gezici müzeler de vardır.

Bilim, Fen. — Ruslar II. Dünya Savaşı'ndan sonra esir ederek memleketlerine götürdükleri Alman bilginlerini çalıştırarak fen alanında ilerleme yolunu buldular. II. Dünya Savaşı'nı ancak hür dünyanın yardımlariyle sürdürebildikleri halde, savaştan sonra büyük bir kalkınma hamlesine girişerek A.B.D. ile boy ölçüşebilecek hale geldiler.

Rusların bu büyük kalkınmasında cana kastederek çalıştırdıkları esir eşçilerin de payı vardır. Sovyetler Birliği'nin ilerigelenleri daima bütün dünyanın işçilerini kapitalizmin esaretinden kurtaracaklarını haykırmışlardır. Halbuki Rusya, tarihte görülmedik şekilde çok sayıda insanı esir kamplarında çalıştırmıştır. Bu esir işçiler arasında siyasi mahkûmlar bulunduğu gibi, Polonyalılar, Yahudiler, Litvanya, Letonya ve Estonyalılar büyük bir yer tutar. Ayrıca, komünist partisinin kökünü kazımak istediği ırklardan olanlar da esir kamplarında zorla çalıştırılmıştır.

Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın esir işçi meselesini inceleme isteği daima Ruslar tarafından önlenmiştir. 1950 tahminlerine göre Rusya'daki esir işçi sayısı 5.000.000 ile 20.000.000 arasında değişiyordu. Magnitogorsk, Kuzbus gibi birçok büyük endüstri şehirleri esir emeğiyle yaratılmıştır.

Din. — 1917'den önce Ortodoks Kilisesi, Çarlık Rusyası'nın resmî dinini temsil ediyordu. Çar bu kilisenin başıydı. Her türlü din adamlarının tâyinini yalnız kendisi yapardı. İhtilâli yapan komünistler ise dinin baş düşmanıydılar. Onlar sistemlerini «materyalizm» (maddecilik) üzerine kurmuşlardı. 1918'de hükümet kilise mallarına el koydu. 1925'te dindarlarla savaşmak üzere bir «dinsizler teşkilâtı» kuruldu. S.S.C.B. anayasasına göre dinin lehinde de, aleyhinde de propaganda yapmak yasak olduğu halde din aleyhindeki propaganda alabildiğine başıboş bırakıldı. Okullarda dindarlığı küçük düşürmek için elden gelen çarelere baş vuruldu. Bunun sonucu olarak bugün Sovyetler Birliği'nde gerçek anlamda dindar insana raslamak çok zordur. Yalnız, II. Dünya Savaşı yıllarında hükümet halka hoş görünmek için kiliseye karşı daha dostane bir tavır takındı.

Ortodokslardan sonra Rusya'da en büyük dinî topluluk Müslümanlar'dır. Sovyetler Birliği'ni meydana getiren cumhuriyetlerden 6'sı (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tajikistan) Müslüman'dır. S.S.C.B.'deki bütün Müslümanlar'ın sayısı 25.000.000 kadardır. Lenin'in Müslüman cumhuriyetlerin din işlerinde bağımsız olacağını vadetmiş olmasına rağmen, bu söz yerine getirilmemiş, hükümet devamlı olarak bu 6 Müslüman cumhuriyeti kontrol altında bulundurmuştur. Müslümanlar'ın kendi kültürlerini, eğitimlerini geliştirmesine meydan verilmemiş, 8.000 Müslüman okulu zora baş vurularak kapatılmıştır. Bu cumhuriyetlerde sayısı 9.000'i bulan camiler de 1.300'e indirilmiştir.

Müslümanlar'dan başka Rusya'da Yahudiler vardır. Yahudiler de Komünist rejiminden büyük zarar görmüş, büyük temizlik hareketlerine uğramışlardır.

Sibirya'da Lena nehri boyundaki Mirnıy şehrinin genel görünüşü

SOVYETLER BİRLİĞİNİ MEYDANA GETİREN CUMHURİYETLER

Adı	Başkenti	Adı	Başkenti
Azerbaycan	Bakû	Lituanya	Vilna
Beyaz Rusya	Minsk	Moldavya	Kişinev
Ermenistan	Erivan	Özbekistan	Taşkent
Estonya	Tallin	Rusya (*)	Moskova
Gürcistan	Tiflis	Tajikistan	Stalinabat
Kazakistan	Alma Ata	Türkmenistan	Aşkabat
Kırgızistan	Frunze	Ukrayna	Kiev
Letonya	Riga		

(*) Karelya da 1956'da Rusya'ya katılmıştır.

Rus Dili ve Edebiyatı

Rusça, hem kültür alanındaki etkileri, hem konuşan insanların çokluğu bakımından İslâv dillerinin en önemlilerindendir. Rusça 150.000.000'a yakın insanın ana dilidir. Bulgarca, Çekçe, Lehçe, Slovakça gibi dillerle akrabadır. Rus alfabesinde 30 harf vardır. «Kiril» harfleriyle yazılır. Bu alfabe geniş ölçüde eski Yunan alfabesi üzerine kurulmuştur.

Bugünkü edebî Rus dili XVIII. yüzyılın sonlarına doğru kesin şeklini almıştır.

Rus Edebiyatının Başlangıcı. — Rus edebiyatının ilk belirtileri X. yüzyılda, Ruslar'ın Hıristiyanlığı kabul etmesiyle başlar. Hıristiyanlık da, kültür de Rusya'ya Bizans'ın etkisiyle geçmiştir. İlk edebî eserler vekayinameler, dinî yazılardır. XVIII. yüzyıla kadar olan devre içinde önemli eserler yaratılmış değildir. 1100 yıllarında Hillarion'un yazdığı «Kanun ve Merhamet Hakkında» adlı eser XVIII. yüzyıldan önceki Rus nesrinin en güzel örneğidir.

Batı Edebiyatının Etkisi. — 1613'te Romanov hanedanının tahta çıkması yavaş yavaş Ruslar'ın batıya yaklaşmasını sağladı. Bunun sonucu olarak XVIII. yüzyılda bir Batı edebiyat tarzı olan lirik şiir Rus edebiyatında da görüldü. Aleksandr Sumarakov bu devrede ilk Rus tiyatro örneklerini verdi. Bu arada Denis Fonvizin, Vasili, Kapnist gibi tiyatro yazarları da yetişti. Gabriyel Derjavin şiir alanında tanındı. Bu devrenin sonuna doğru Rus edebiyatına romantizmin hâkim olmaya başladığı görülür.

Altın Çağ. — Rus edebiyatı altın çağını XIX. yüzyılda yaşadı. Aleksandr Puşkin'in manzum, mensur eserleri Rus realizminin başlamasını sağladı. Mikhali Lermontov (1814-1841) ilk Rus psikolojik romanını yazdı, lirik şiir alanında da tanındı. Gogol, taşra hayatını dile getiren eserler verdi. Rus edebiyat tenkidinin kurucusu Vissariyon Belinskiy'le ihtilâl gazeteciliğinin öncüsü Aleksandr Herzen, Gogol'la birlikte, Rus klâsisizminin kurucusu oldular. Bu çağ 1880'e kadar sürdü. İvan Turgenyev, Sergey Aleksov memleket hayatını dile getiren eserler verdiler.

Genel olarak, bu devre edebiyatının özelliği köy hayatının, aşağı tabaka insanlarının yaşayışının canlandırılmasıdır. Mikhail Saltıkov, İvan Gonçarov, Sergey Aksakov bu şekilde eserler verdiler. Aleksandr Ostrovskiy yazdığı piyeslerde tüccar sınıfını tenkid etti. Öte yandan, Aleksandr Pisemskiy, Nikolay Leskov gibi muhafazakâr yazarlar da vardı. Tolstoy edebiyata daha liberal eğilimler getirdi. «Harb ve Sulh»ta Napoléon savaşlarını, «Anna Karenina»da bedbaht bir aşkın hikâyesini anlattı. Dostoyevskiy şehir hayatını edebiyata getirdi.

Çar II. Aleksandr'ın 1861'de başladığı reform hareketini 1881'de III. Aleksandr durdurttu. Bunun edebiyatta da yankıları oldu, bu arada bir umutsuzluk belirdi. Bu hal Vsevolod Garşin'in, Anton Çehov'un eserlerinde en iyi ifadesini bulmuştur.

Bugünkü Çağ. — Rus edebiyatının bugünkü çağı komünizm hareketiyle başlar. İlk komünist yazarların başında Maksim Gorkiy, Leonid Andreyev'i sayabiliriz. Komünist diktatörlüğü altında edebiyat bir propaganda vasıtası haline geldi. Sansür, yaratıcı edebiyatı dizginledi. Birçok Rus yazarları, taşıdıkları yanlış fikirlerden ötürü halk önünde sözde «itirafta» bulunmaya zorlandı. Fikir hürriyeti baltalandı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra edebiyat büsbütün Batı düşmanı bir hale geldi. Boris Pasternak son çağın en tanınmış Rus yazarıdır. Pasternak şiir ve romanlariyle tanınmış, 1958'de «Dr. Jivago» adındaki romanından sonra Nobel Edebiyat Armağanı'nı kazanmışsa da Rus makamları yazarın bu armağanı almasına izin vermemişlerdir.

Rus Sanatı

Mimarlık. — Rus mimarlığı Bizans Çağı, Moskof Çağı, Petersburg Çağı, Sovyet Çağı olmak üzere başlıca dört devreye ayrılır. Ruslar'ın hayatında büyük bir önemi olan ucsuz bucaksız ormanlar Rus mimarlığını etkilemiş, bu yüzden tahta yapılar, tahta oymacılığı gelişmiştir.

Mimarlıkta Bizans Çağı Ruslar'ın 988'de Hıristiyan dinini kabul etmesiyle başlar. 1453'e kadar süren bu devrede dinî eserlere büyük önem verildi. Yapılar, süslemeler Bizans sanatının kesin etkisi altındadır. Bu devrede Rusya'nın önemli şehirlerinde büyük kiliseler yapılmıştır.

1453'te Türkler İstanbul'u alınca, Rusya üzerindeki Bizans etkisi yavaş yavaş silinmeye başladı. 1475'te İtalyan mimarları Kremlin'i, 1510'da gene İtalyanlar Moskova Akropolü'nü yaptılar. Bunlarda gene de Bizans etkisi görülüyordu. 1530'dan sonra yapılan dinî mimarlık eserleri artık Bizans etkisinden tamamiyle uzaklaşmıştı. Bazı şehirlerdeki kiliseler, bu arada Moskova'nın Kızıl Meydan'ında yapılan Aya Vasil Kilisesi bu çağın önemli eseridir.

1703'te Petersburg (bugünkü Leningrad) kurulurken Rus mimarlığında yeni bir çığır açıldı. Bu arada Batı etkisi de görülmeye başlandı, barok tarzında binalar yapıldı. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında rokoko tarzı, barokun yerini aldı. 1757'de Güzel Sanatlar Akademisi kuruldu. Birçok önemli mimarlık eserleri yaratıldı.

Rus mimarlığının Sovyet Çağı komünist ihtilâliyle başlar. Bu devrede daha çok millî şekillere önem verilmiştir.

Resim, Heykel. — Rus sanatında resimle heykelcilik de, mimarlıkta olduğu gibi, aynı dört devreye ayrılır. Bizans devresinde yapılan kiliselerin bezenmesi işinde fresklere (duvar resimlerine) büyük önem verilmiş, bu devre en parlak zamanını XIV. yüzyılda yaşamıştır. İstanbul'un düşmesiyle başlıyan 1453'ten sonraki Moskof Devri'nde resim en çok dinî eserler alanında kalmıştır. Petersburg Devri'nde ise tıpkı mimarlıkta olduğu gibi Avrupa etkisi açık bir şekilde görülür. Bu devrede İvan Argunov (1727-1797), A. P. Losenko (1731-1773), Fyodor Rokotov (1735-1808) gibi ressamlar yetişti. Napoléon savaşlarından sonra resimde romantisizm belirdi. Karl Briyulov (1799-1852), Orest Kip-

renskiy (1782-1836) önemli eserler verdiler. Daha sonra Rus klâsisizmini temsil eden ressamlar, heykelciler yetişti. I. Vitaliy (1794-1855), F. Tolstoy (1783-1873) bu devre heykelcilerinin başında gelir.

Öte yandan, resimde de realizm yavaş yavaş gelişmeye başlıyordu. Edebiyat alanındaki gelişmenin yanı sıra Vasiliy Surikov (1848-1916), İlya Repin (1844-1930), Vasiliy Perov (1832-1882) gibi ressamlar realist eserler verdiler.

Komünist ihtilâlinden sonra başlıyan Sovyet Çağı'nda modern görüşle çalışan ressamlar, heykelciler yetişti. Bunların en önemlileri Visiliy Kandinsky (1866-1944), Kasimir Maleviç (1878-1935), Marc Chagal (1887-) dır.

Heykelcilikte Vera Mukhina (1889-1954) büyük ün kazanmıştır.

Müzik. — Ruslar Mikhail Glinka'yı büyük millî bestecilerinin en eskisi olarak kabul ederler. Gerçekten Rus halkı müziğe, dansa düşkün olduğu halde, Glinka'ya gelinceye kadar büyük bir besteci yetişmemişti. Öte yandan, Franz Liszt, Hector Berlioz gibi Batılı sanatçıların Rusya'da konserler vermeleri Rus müzisyenlerini teşvik etti. Glinka da, ondan sonra gelen besteciler de XIX. yüzyılda yetişen büyük Rus bestecilerinin müjdecisi oldular.

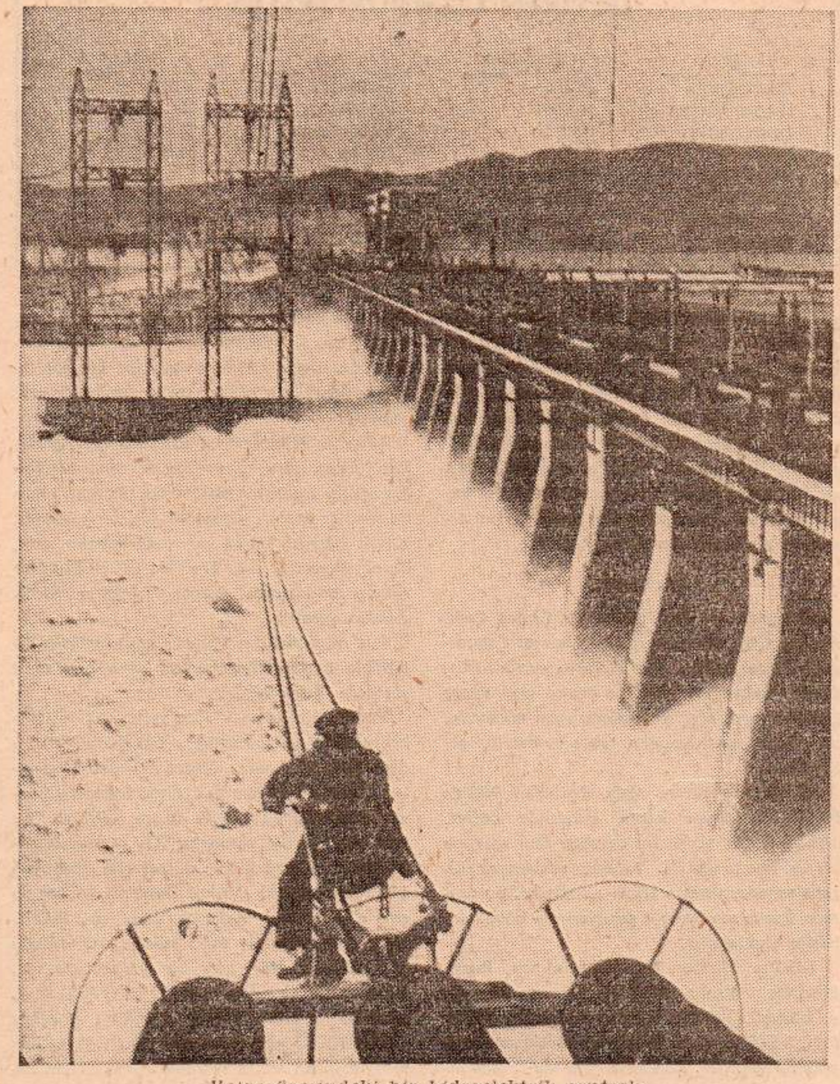
Dünya ölçüsünde ün salan ilk Rus bestecisi Rimski-Korsakov'dur. Çok zengin eserler bırakan Korsakov'dan sonra Anatol Liyadov (1855-1914), Aleksandr Glazunov (1865-1936) gibi öğrencileri yetişti. Korsakov'un çağdaşlarından olan Aleksandr P. Borodin (1834-1887) yenilik yapma sevdasına kapılmadan klâsik şekilleri işledi, çok beğenilen eserler yarattı.

XIX. yüzyıl Rus müziğinin altın çağı olmuştu. Gene bu yüzyılda yaşıyan Modest P. Musorgskiy (1835-1881), Anton Rubinstein (1830-1894), Nicolay Rubinstein (1835-1884) kardeşler büyük bir ün kazanmışlardır.

Bunların arasında, hele Musorgskiy çok canlı, değişik eserleriyle dünya ölçüsünde tanındı.

Bu yüzyılın gerçekten dev bestecisi P. I. Çaykovski'dir. XX. yüzyılın ilk yarısında Sergey Rahmaninov, I. F. Stravinsky, Sergey Prokofiev parlak eserler verdiler. Prokofiev (1891-1953) batıda uzun müddet seyahat ettiği için daha çok tanındı.

XX. yüzyılın başka önemli Rus bestecileri Dimitriy Şostakoviç (1905-) ile Aram Haçaturyan (1904-)dır.

Volga üzerindeki bir hidroelektrik santralı

S.S.C.B.'nin Tabiî Kaynakları

Sovyetler Birliği'nin Asya'daki çöller bölgesiyle Kuzey Kutup Dairesi içinde kalan bölgelerini saymazsak, ülke tabiî kaynaklar bakımından verimlidir diyebiliriz. Birkaç madde bir yana, ülkenin ihtiyacını karşılıyacak ham maddeler kendi topraklarından elde edilir. Ruslar'ın petrol, kereste, maden kömürü, demir vs. bakımından endüstrilerini iyice geliştirecek kadar çeşitli kaynakları vardır. Bu arada, Güney Afrika'dan sonra en çok altın S.S.C.B.'de çıkar. Nikel, amyant, manganez, kurşun, çinko, bakır gibi madenler de bol miktarda elde edilir.

Çok büyük bir alana yayılan Sovyetler Birliği topraklarında çeşitli hayvanlar, bitkiler yetişir. Bütün ülkede yetişen doğal bitkilerin çeşidi 3.500'ü bulur. Çok zengin ormanlar varsa da, bozkırlarla, çöllerle kaplı yerler de çoktur. Bitki örtüsü bakımından ülke tondura, orman, bozkır, çöl olmak üzere dört bölümde incelenir. Tonduralar kuzeyin ağaçsız, yosunlarla, çalılıklarla kaplı bölgeleridir. Bunun güneyinde ormanlar başlar. Ormanların güneyinde başlıyan bozkırlardan (steplerden) sonra çöllerle, yarı çöllerle kaplı yerler gelir.

Sovyet topraklarında yaşıyan yabani hayvanların başlıcaları ayı, kızıl tilki, kurt, sincap, çeşitli geyikler, vaşak vs.'dir.

S.S.C.B.'nin Ekonomik Durumu

Endüstri. — Eskiden Rusya daha çok bir tarım ülkesiydi. Sovyet hükümeti sanayileşmeye önem verdi, hele II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği bir endüstri ülkesi haline geldi.

Sovyetler Birliği'nde bütün endüstriler hükümetin elindedir. Ruslar endüstrileşme hareketine giriştiklerinde bu büyük hareketi başaracak işçileri yoktu. 1920-1930 yılları arasında Amerika'dan, daha başka ülkelerden mühendis, teknisyen getirterek kendi elemanlarını yetiştirdiler. Bu arada çelik endüstrisine büyük önem verildi. Bunun yanı sıra her çeşit makina yapımı da hazlandı. Dokumacılık alanında Sovyetler Birliği dünyanın en çok imalât yapan ülkeleri arasında yer aldı.

Tarım. — Komünist ihtilâlinden sonra tarım işleri de doğrudan doğruya hükümetin kontrolüne geçti. Topraklar sahiplerinden alınarak önce devlete mal edildi, sonra köylüye dağıtıldı. Böylece, 25 milyon kadar küçük çiftlik meydana geldi. Görünüşte köylü toprak sahibiydi ama, toprağını satmak istese satamıyor, büyütmek istese fazlasını alamıyordu.

1929'da hükümet bu alanda yeni bir yol tuttu. Köylüler topraklarını birleştirmeye zorlandılar. Böylece, «kolhoz» denen kolektif çiftlikler doğdu. Bunlar eski çiftliklerden çok büyüktü. Bugün S.S.C.B.'de 250.000 kadar kolhoz vardır. Bazı büyük kolhozlara «süper-kolhoz» denir. Bütün kolhozlar komünist idarecilerin kontrolü altındadır.

Sovyetler Birliği'nde en önemli tarım ürünü buğday, çavdar, keten, pamuktur. Ayrıca, şeker pancarı, çay, üzüm, elma, daha başka meyvalar yetişir.

Ulaştırma. — S.S.C.B. gibi geniş bir ülkenin, ulaştırma işlerinde büyük güçlüklerle karşılaşacağı bellidir. Bunun için, S.S.C.B.'nin ulaştırma işlerinde nehirlerden büyük

ölçüde faydalanılır, hele Volga ulaştırma işinde çok önemlidir. Yeni yeni kanalların yapılmasıyle su ulaştırması daha da elverişli hale getirilmiştir.

Demiryolları ulaştırma işlerinde ikinci büyük yeri tutar. 1937'de ülkedeki bütün demiryollarının uzunluğu 85.000 kilometreydi, 1960'ta 120.000 kilometreyi buldu. Dünyanın en uzun demiryolu Sibirya'yı baştan başa aşan Transsibirya Demiryolu'dur. Karayolları da son yıllarda çoğalmıştır. 1938'de sert yüzeyli yolların uzunluğu 87.500 km. idi, 1950'ye kadar buna 16.000 km.'lik yol daha eklendi.

Sovyetler Birliği'nde havayollarına da, denizyollarına da önem verilir. Ancak, denizlerinin çoğu anakaradan çok uzak olduğundan, Rus denizciliği pek gelişmemiştir. 1921'den başlıyan hava ulaştırması ise günden güne gelişerek önem kazanmıştır. 1955'te Sovyet havayollarının uzunluğu 175.000 km. idi.

Sovyetler Birliği'nde birçok radyo, televizyon istasyonu vardır. Moskova alanında 100.000'e yakın televizyon alıcısı bulunur. Radyo, televizyon yayınları da devletin sıkı kontrolü altındadır.

Tarihte Rusya

Başlangıç. — Bugün Sovyetler Birliği'nin kapladığı doğu Avrupa bölgesinde Taş Çağı'ndan beri yerleşenler bulunduğu bilinmektedir. Karadeniz'in kuzey kıyılarında şehirler kuran Eski Yunanlılar'ın yazdıklarından öğrendiğimize göre, çok daha sonraları bu kesimler İran'dan gelme kavimlerin yurdu olmuştur.

İslâvlar'ın asıl anaryurdu ormanlık bölgelerdir. Bunlardan güney İslâvları (Sırplar) I. yüzyılda Tuna boyuna indiler. Vistül'le Dinyepr nehirleri arasındaki bölgede yaşıyan Doğu İslâvları III. yüzyılda Dinyestr'le Dinyepr nehirleri arasında görülmeye başladılar. III.-IV. yüzyıllarda bir başka İslâv kabîlesiyle birleşen Doğu İslâvları bundan sonra yüzyıllar boyunca Asya'dan kopup gelen Türkler'in baskısı altında yaşadılar. III.-IV. yüzyıllarda Hunlar'la Gotlar'ın, VI. yüzyılda da Avarlar'ın saldırılarına uğradılar. Arkadan Hazarlar gelerek bu İslâv kabîlelerinin yaşadığı bölgeyi ele geçirdi, birçok küçük kabîleleri boyunduruk altına aldı (Bk. Hazarlar). IX. yüzyılın ortalarında Türk asıllı Macarlar'la Peçenekler, bu bölgede bir kasırga gibi eserek, İslâv topluluklariyle Karadeniz arasındaki yolu kestiler.

Ruslaşma. — İslâvlar o güne kadar belli bir devlet kuramamışlardı. Şimdi iç işlerini düzenlemek, saldırılara karşı savunmak üzere, Normanlar'la akraba bir İskandinav kabîlesinden yardım istediler. Bu kabîlenin adı «Rus»tu. Böylece, IX. yüzyılda, Fin Körfezi'nin güneydoğusunda Novgorod kesiminde yaşıyan İslâv kabîleleriyle birleşen İskandinavyalı Rus Kabîlesi bugünkü Rusya'nın temelini atmış oldu.

Novgorod'a gelen Rus Kabîlesi beyleri kısa zamanda buradaki İslâvları egemenlikleri altına aldılar, onları ağır vergilere bağladılar. Çok geçmeden güneye de el attılar. Artık «Rusya» sözü Kiyev'le çevresini de içine alıyordu. X. yüzyılın sonlarına doğru Rus hanedanı kesin olarak Kiyev'e yerleşti. XI. yüzyılın ortalarında İslâv kabîleleri arasında Kiyev hanedanına karşı hoşnutsuzluk belirmeye başladıysa da Ruslar, Cengiz Han'ın torunu Batu Han Kiyev'i alıncaya kadar, egemenliği ellerinde bulundurdular.

Moskova'da Sovyetskaya Meydanı

Moğol İstilâsı. — Batu Han idaresindeki Moğollar 1237'de Rusya'yı işgal etti, Altın Ordu devletini kurdu (Bk. Altın Ordu). İslâv kabîleleri, yani o zamanın Rusya'sı, bu Türk-Moğol devletinin egemenliğine girdi. Ruslar, bu Müslüman hanların idaresinden memnun kalmışlardı. Çünkü Türkler, kendileri Müslüman oldukları halde, Ruslar'ın dinlerine izin veriyor, vergilerini ödiyen şehir halklarını rahat bırakıyorlardı. Bu hal XIV. yüzyıla kadar sürdü.

Moskof Prensliği. — XIV. yüzyılın ortalarında İslâv prenslikleri ayaklanma yollarını aramaya başladılar. Volga ile Oka nehirleri arasındaki bölgede yaşıyan Moskof Prensliği, daha başka prensliklerle birleşerek, 1380'de bir varlık olarak ortaya çıktılar, gittikçe kuvvetlenerek çevrelerindeki prenslikleri de kendilerine katmaya başladılar. Moskof büyükdükleri unvanlarını «Bütün Rusya'nın Büyükdükü» şekline soktular. Bunların zamanında Moskova başkent oldu. 1380'de, Kulikovo Ovası'nda yapılan savaşta Altın Ordu'yu yendiler.

Ancak, gene de kesin bir egemenlik kuramamışlardı, Altın Ordu devleti gene vardı. Kulikovo Savaşı'nın kazanılmasından iki yıl sonra Altın Ordu hanlarından Toktamış, Moskova'yı yakıp yıktı, Moskoflar'ı yendi. Altın Ordu'nun egemenliği bir yüzyıl daha devam etti.

Çarlık. — Moskof prensleri başarılar kazandıkça taşıdıkları büyükdük unvanını küçümsemeye başlıyorlardı. Dükler Ortodoks Kilisesi'nin dünyadaki tek temsilcisi olmak, Bizans'ın mirasına konmak istiyorlardı. İkinci Roma sayılan İstanbul 1453'te Türkler'in eline geçip de Bizans İmparatorluğu yıkılınca, Moskova prensleri Moskova'nın bir üçüncü Roma olması sevdasına düştüler. 1505'te Altın Ordu'nun yıkılması üzerine Moskoflar büyük bir bölgeye egemen oldular. IV. İvan ilk defa Çar unvanını alarak taç giydi (Çar, Eski Roma imparatorlarına verilen «caesar» (kayser) sözünün kısaltılmışıdır). Korkunç İvan diye tanınan IV. İvan zamanında ülkede bazı yenilikler yapıldı (Bk. İvan). Moskof çarları XVII. yüzyıla kadar saltanat sürdüler. O tarihte Romanov hanedanı iktidara geçti (Bk. Romanovlar).

XIX. yüzyıl Rusya için savaş çağı oldu. 1805-1812 yılları arasında Napoléon'un ordulariyle savaşan Rusya, Osmanlı İmparatorluğu ile de sık sık savaşıyordu (Bk. Rus-Türk Savaşları). Gene XIX. yüzyıl içinde Rusya, Asya'da, büyük topraklar kazandı.

1905 ve 1917 İhtilâlleri. — Rusya'nın

1905 Japon Savaşı'nı kaybetmesi üzerine memlekette derin bir huzursuzluk başgösterdi. Çarlık idaresinin zulmüne, istibdadına karşı öteden beri sık sık ayaklanan halk şimdi daha büyük bir kuvvet bulmuştu. 1905'te çıkan ilk büyük ihtilâl üzerine, Çar Nikola, meşruti bir idareyi kabul etti, 1906'da ilk «Duma» (millet meclisi) açıldı.

Bu arada, komünistler ülkenin her yerinde işçi «sovyet»leri (kurulları) kuruyorlardı. Bu sovyetlerle hükümet arasındaki savaşmayı Lenin yönetiyordu. Sonradan Lenin, Finlandiya'ya kaçtı.

Rus - Japon Savaşı gibi I. Dünya Savaşı da, ihtilâlciler için elverişli bir zemin hazırladı. Komünistler 1917 martında büyük bir ihtilâl hareketine giriştiler. Lenin de Rusya'ya dönmüştü. Mart ihtilâli hükümet kuvvetlerince geçici olarak bastırıldı. Bunun üzerine ihtilâl çabasını büsbütün hızlandıran komünistler aynı yılın ekim, kasım aylarında yer yer duruma hâkim olmaya başladı. Petrograd garnizonu komünistlerin eline geçti, buradaki sovyet başkanlığına Trotzkiy seçildi. 7 kasımda Bolşevikler hükümet dairelerini ele geçirmeye başladılar. Birkaç gün sonra Moskova bütün bütün Bolşevikler'e geçti.

Komünistler durumu ele alınca hemen şiddet kullanmaya başladılar. Lenin «Çeka» denen gizli polis teşkilâtını kurarak komünizm aleyhtarlarını yok etmeye girişti. Bu yüzden 1920'de bir iç savaş olduysa da sonunda komünistler üstün geldiler. Lenin'in 1924'te ölümü üzerine Stalin diktatör oldu.

Bundan sonra Rusya gelişme gayretine düştü. Ancak, Batı ile boy ölçüşebilecek bir kuvvet haline gelmesi II. Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda olmuştur (Bk. Birinci Dünya Savaşı; İkinci Dünya Savaşı).

KHRUŞÇEV OKUMA YAZMAYI 20 YAŞINDA ÖĞRENDİ

Khruşçev

KHRUŞÇEV Nikita Sergeyeviç (1894 -) S.S.C.B.'nın bugünkü başbakanıdır. Bir madencinin oğlu olarak Kalinovka'da doğdu. Çocukluk ve ilk gençlik yılları avare, başı boş dolaşmakla geçti. 20 yaşına geldiğinde okuyup yazma bilmiyordu. Ancak ondan sonra, okuyup yazmayı öğrendi. 24 yaşında komünist partisine girdi. 1929'da 35 yaşında yüksek öğrenime başlamak üzere Moskova'ya gitti. Sanayi Akademisi'ne girdi.

Khruşçev, akademiyi bitirdikten sonra, komünist partisi içindeki çalışmalarının mükâfatı olarak, Stalin onu 1939'da Politbüro'ya aldı. Bundan sonra Khruşçev'in parti içindeki durumu gittikçe kuvvetlendi. Stalin'in ölümü üzerine, 1953'te Malenkov'un yerine Komünist Partisi birinci sekreteri oldu. 1958'de, Malenkov başbakanlıktan uzaklaştırıldıktan sonra, S.S.C.B. Başbakanlığına Khruşçev geldi.

Hükümet ve İdare

1936 anayasasına göre S.S.C.B.'nin en yüksek idare makamı «Büyük Sovyet» (Büyük Kurul)dur. «Birlik Sovyet» ile «Milliyetler Sovyeti» olmak üzere iki meclisten meydana gelen bu kurul yılda ancak bir, iki defa toplanır. Birlik Sovyeti bütün Sovyetler Birliği'nden seçilen milletvekillerinden meydana gelir. Milliyetler Sovyeti'ne ise cumhuriyetlerin delegeleri katılır. Hükümet işlerini Büyük Sovyet'in «Prezidyum»u (Başkanlık Divanı) yönetir. Prezidyum seçimle iş başına gelir. Gerçekte ise bütün bu meclisler komünist partisi Prezidyum'unun (eski Politbüro'nun) kuklası durumundadır, komünist partisinin emirlerini aynen yerine getirir. Zaten seçimler de bir oyundan ibarettir. Halk tek partinin adaylarına oy vermeye zorlanır.

Halkın binde 35'i komünist partisine kayıtlı olduğu halde, bu parti herkesi idare eder. Sovyetler Birliği'nde basın hürriyeti, toplanma hürriyeti, konuşma hürriyeti yoktur. Bütün gazeteleri ya hükümet, ya Kızıl Ordu, ya da parti çıkarır. Bu arada «Izvestiya (Haberler) gazetesi» hükümetin, «Krasnaya Armaya» (Kızıl Ordu) ordunun, «Pravda» (Gerçek) komünist partisinindir. S.S.C.B. bir polis devletidir. Memleketteki gizli polislerin sayısı 600.000'in üstündedir.

S.S.C.B.'ne dahil cumhuriyetler de mahallî bir sovyet tarafından idare edilir. Bunların da kendine göre prezidyumları vardır, komünist partisinden emir alırlar. Ayrıca her şehirde bir sovyet bulunur. Memlekette 70.000 kadar mahallî sovyet vardır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Sovyetler Birliği Devlet İdaresi (Dr. Türkkaya Ataöv, 1961); Sovyet İdari Doktrini (R. D. Garthoff'tan çev. B. Ataman, 1956); Sovyet Cennetinin İçyüzü (J. Fisches, 1947); Sovyet Cehenneminde Köylü ve İşçi Durumu (C. S. Kırımer, 1948); Sovyet Efsanesi ve Hakikat: Kızıl Rusya'nın İç Yüzü (A. Koestler, 1947); Sovyet Rusya ve Almanya'daki Toprak İnkılâpları (Ord. Prof. Ö. C. Sarç, 1943); Sovyet Silâhlı Kuvvetleri (çev. E. Tetik, 1950; Sovyet Rusya'da İşçilerin Bugünkü Durumu (Dr. Türkkaya Ataöv, 1960).

SOYA

Tanelerinden yağ çıkarılan bir fasulye cinsidir. Anayurdu Asya'nın sıcak bölgeleridir. Taneleri azotlu maddelerle yağ bakımından zengin olduğundan geniş ölçüde yetiştirilir.

Soya, çok eski çağlardan beri Çin'de, Japonya'da yetiştirildiği halde, kutsal sayıldığı için, uzun zaman bu ülkelerden dışarıya çıkartılamamıştı. Ancak XVIII. yüzyılda Avrupa'ya geçebilen soya fasulyesi, yurdumuza XX. yüzyılın başlarında girebilmiştir. Henüz Karadeniz kıyılarında, özellikle Ordu yakınlarında «şeker fasulyası» adı altında yetiştirilmektedir. Tanelerinde %20 oranında yağ bulunan bu fasulya cinsinden bitkisel yağlar yapılır. Eskiden Fransa'da şeker hastaları için ekmek yapmakta da soya fasulyasından faydalanılmıştı. Soya yağı, çabuk kuruduğu için boya, yer muşambası, sabun yapımında da kullanılır.

SOYADI

Herkesin, öz adından başka, taşıdığı aile adıdır. Erkeklere, kızlara babadan, evli kadınlara da kocadan geçer.

İnsanlar, eşyayı birbirinden ayıran kelimeler buldukları gibi, kendilerini de birbirlerinden ayırdetmek için isimler takmışlardır. Bunlara «ad» denir. İlk çağlarda adlar birer kelimeden ibaretken, nüfus artışı, insanların birbirleriyle çok sıkı, sürekli ilgilere girişmeleri karşısında, tek kelimeli adların benzerliğinden doğan karışıklıkları önleyici çareler arandı. Bunun sonucunda ortaya, iki, hattâ üç, dört kelimeden kurulu adlar çıktı.

Türkiye'de, her insan, kanunen öz adiyle soyadı taşımak zorundadır. Söyleyişte, yazışta, imzada öz ad önde, soyadı sonra kullanılır. Soyadı doğumla, evlenme ile, evlât edinilmeyle alınır. Nesebi sahih olan, olmıyan bütün çocuklar, babalarının, yalnız bazı nadir hallerde analarının soyadını taşırlar. Kadın, kocasının soyadını alır. Evlâtlık, kendisini evlâtlığa alanın soyadını taşır. Ancak, boşanan kadın, evlâtlık bağı kaldırılan evlâtlık soyadlarını kaybederler, eski soyadlarını alırlar.

Adı uyuşmazlığa yer veren kimse, hâkimden, hakkının korunmasını, adı gasbolunmuşsa bunun önlenmesini, kusur varsa tazminata hükmolunmasını, hattâ gerekiyorsa mânevi tazminat ödettirilmesini istiyebilir.

Bir kimse, haklı sebeplerle öz adının da, soyadının da değiştirilmesi için mahkemeye baş vurabilir. Haklı sebeplerin takdiri hâkime aittir. Değiştirilen ad, gazeteyle ilân olunur, nüfus kaydına geçirilir.

SÖĞÜT

Sulak çayırlarda, su kıyılarında yetişen bir ağaçtır. Genel olarak, ılık iklimli bölgelere öz bir ağaç ise de Kuzey Yarımküresi'nin soğuk, buzlu bölgelerinde de yetişir. Kurak yerlerde yetişen söğüt çeşitleri de vardır.

İki evcikli bir bitki olan söğütün erkek çiçekleri başka, dişi çiçekleri başka ağaç üzerindedir. Her erkek çiçek bir pul yaprak altında saklıdır. Dişi çiçeklerden meydana gelen püsküller ayrı bir ağaç üzerindedir. Erkek çiçeklerin üreme tozları, böceklerle, kuşlarla, ya da rüzgârlarla taşınarak dişi çiçeğin üzerine konar. Böylece, kendiliğinden döllenme meydana gelmiş olur.

Söğüt ağacının yaprakları mızrak biçimindedir. Körpeyken her yanı tüylüdür, erginleşince, yalnız alt yüzü tüylü kalır. Meyvası koza biçimindedir. Söğüdün kökü hem çok derine gider, hem de dallanıp budaklanır. Bu bakımdan toprağın kaymaması için söğüt dikilir. Ağacın ince dalları son derece esnektir, kolayca kıvrılıp bükülebilir. İnce dallarından sepet gibi eşyalar yapılır. Tahtası yumuşak ol-

Söğüt ağacı

duğundan yapı işlerinde, marangozlukta kullanılmaz, ancak odunu yakılır.

Söğüt daha çok dalları dikilerek (çelikleme ile) üretilir. Tomurcuklu bir söğüt dalını suyla dolu bir kaba koyarsak su içinde kalan kısmında köklerin, bir süre sonra da su dışında kalan kısmında yaprakların meydana geldiğini görürüz. Söğüt kolay gelişen, hızla dal budak salan bir ağaçtır.

Söğütün 160 kadar çeşidi vardır, özellikleri de bu çeşitlere göre değişir. Bazı cinslerinin yüksekliği 20-25 m.'ye varırsa da, pek çok cinsi 4-5 m. boyundadır. Pireneler'de, Alpler'de yetişen bodur bir cins söğüt ise ancak 30-40 sm. boyundadır. Başlıca söğüt çeşitleri akarsu kıyılarında yetişen «sepetçi söğüdü» ile, ince uzun dalları yere doğru sarkan «salkım söğüt»tür. Söğüdün bazı çeşitlerinin kabuklarından, romatizma tedavisinde faydalanılan «salisin» elde edilir.

Söğütgiller. — Bitkiler âleminde ikiçeneklilerin bir familyasıdır. Kavak, söğüt gibi ağaçlar bu familyadandır.

SÖĞÜT

Bilecik ilinin Karadeniz Bölgesi sınırları içinde kalan ilçelerinden biridir. Topraklarını doğuda Eskişehir'in Sarıcakaya ve merkez, güney ve güneybatıda Bilecik'in Bozüyük, batıda aynı ilin merkez, kuzeyde Gölpazarı ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka İnhisar adlı bir bucağı, 36 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.765 km^2

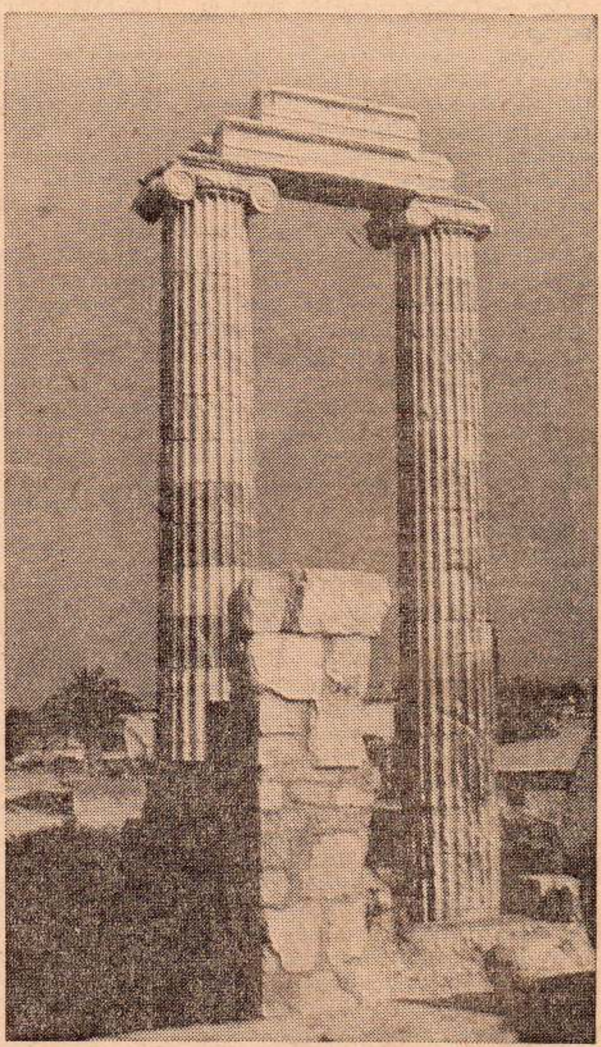
Nüfusu: 22.989 (1960 sayımı)

Söğüt ilçesinin güney kesimleri oldukça engebelidir. Bu kesimde en yüksek nokta olan Bozdağ 1.359 m.'dir. İlçenin kuzey kesimlerinde yükselti bir hayli azalarak Sakarya vâdisinde 250 m.'ye iner. Güney kesimlerinde kışlar sert geçer. Sakarya vâdisinin ise daha ılık bir iklimi vardır. İlçede ormanlık alanlar oldukça geniş yer tutar. En önemli akarsu ilçenin kuzey kesimlerinde doğu-batı doğrultusunda akan Sakarya nehridir. Sakarya'nın 60 km.'lik bir parçası Söğüt ilçesinin sınırları içindedir. İlçenin kuzey ve güney kesimlerindeki tarım şekli birbirinden oldukça farklıdır. Güneydeki yaylalarda daha çok tahıl ekimi gelişmiştir; kuzeydeki Sakarya vâdisinde ise çok çeşitli meyva, yetişir. Sulama ile yapılan bu tarım işlerinde yılda iki, hattâ üç kere ürün kaldırılır.

Kasaba. — İlçe merkezi Söğüt kasabası, Gündüzbey - Savcıbey tepelerinin etekleriyle Söğüt Çayı vâdisinde kurulmuştur. Bilecik'e 30 km. uzaklıktadır. Kasabanın en yüksek yeri denizden 750 m.'dir. Kurtuluş Savaşı'nda hemen hemen baştan başa yanan kasaba, Cumhuriyet devrinde yeniden kurulmuştur. Caddeler oldukça düzgündür. Bilecik şosesi kasabaya girdikten sonra kollara ayrılarak kasabanın 3 ana caddesini meydana getirir: Ertuğrul Gazi Caddesi, İstiklâl Caddesi, Curabey Caddesi.

Dört mahallesi olan Söğüt kasabasının en alçak kesimleri Söğüt Çayı tabanında bulunan Cumhuriyet Mahallesi'dir. Bu kesimde yükseklik 656 m.'dir. Kasabanın nüfusu 3.000'e yakındır (1960 sayımı: 2.869). Buradaki Ertuğrul Gazi Türbesi, kasabalıların saygı ile ziyaret ettikleri tarihî bir yerdir.

SÖKE

Söke yakınlarındaki Didimma harabelerinde Apollon Tapınağı kalıntıları.

Ege Bölgesi'nin Ege bölümünde Aydın iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Koçarlı, güneyde Muğla'nın Milâs ilçeleri güneybatı ve batıda Ege Denizi, kuzeybatıda Aydın'ın Kuşadası, kuzeyde aynı ilin Germencik ilçeleri kuşatır. Merkez bucağından başka Akköy, Bağarası, Doğanbey adlarında bucakları, bunlara bağlı 49 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.407 km$_2$

Nüfusu: 67.478 (1960 sayımı)

Söke ilçesinin orta kesimini Büyük Menderes Ovası kaplar. Bu geniş ovayı kuzeyden Samsun Dağları, güneyden Beşparmak Dağları, kuşatır. İlçenin iklimi Akdeniz iklimi özelliği gösterir. Yazlar sıcak, kurak, kışlar ılık, yağışlı geçer. Kar pek seyrek yağar. İlçede, 500 - 600 metre yüksekliklere kadar, doğal bitki örtüsk olarak, makiler başta gelir. Samsun ve Beşparmak dağlarının yüksek kesimlerinde ormanlar vardır. İlçenin en önemli akarsuyu aynı zamanda Ege Bölgesi'nin de en uzun nehri olan Büyük Menderes'tir. Bu nehir Söke ilçesi içinde kuzeydoğu-güneybatı doğrultularında akar. İlçenin güneyinde bulunan Bafa Gölü'nün yarısı Muğla iline bağlı Milâs ilçesinin sınırları içinde kalır. Toprakları tarıma son derece elverişli bulunan Söke ilçesinde çeşitli tahıl ürünlerinden başka, pamukla tütün de çok yetiştirilir. Meyva ağaçları arasında en yaygın olanı incirdir.

Kasaba. — İlçe merkezi Söke kasabası, Söke Çayı'nın iki yanında kurulmuştur. Sağ kıyıda Kemalpaşa, Çeltikçi semtleri, sol kıyıda ise Konak, Yenicami semtleri bulunur. Kasaba 6 mahalleden meydana gelmiştir. İzmir - Aydın demiryolu üzerindeki Ortaklar istasyonundan ayrılan 21 km.'lik bir şube hattı Söke'ye varır. Nüfusu son yıllarda bir hayli artan Söke'de 1960 sayımında 23.442 nüfus kaydedilmiştir.

SÖZDİZİMİ

Dilbilgisinin bir koludur. Bir dildeki kelimelerden birkaçının, belirli bir anlam taşıyacak şekilde, o dilin ana kurallarına uygun olarak bir araya getirilmelerine «sözdizimi» (sentaks) denir.

Sözdizimi, «cümle» dediğimiz, bütünlü en küçük fikir ve anlam kümesidir. Cümle ise «bir fikri, bir duyguyu, bir isteği, bir hükmü tam olarak anlatmak için kurulan kelime dizisi»dir.

Tek bir cümlede fikir, duygu, istek, hüküm hepsi bulunabileceği gibi, bunlardan bir kısmı da, yalnız bir tanesi de bulunabilir. Cümlelerin kelime sayısı ise hemen hiçbir dilde sınırlanmış değildir; fikir, duygu, istek ve hükümlerin niteliğine göre, cümlelerin kelime sayısı değişir, buna göre, uzun, kısa olabilir. Kimi vakit «evet», «hayır», «okuyunuz», «asla» gibi pek çok tek kelime, cümle görevi görür; kimi vakit de konuşanın, yazanın anlatım isteğine göre, kelime sayısı 20'yi, 30'u aşabilir.

Cümle Yapısında Öğeler

Cümlelerde birtakım öğeler (unsurlar) vardır. Cümlelerin öğeleri, sözdiziminde bellibaşlı değerler taşırlar, ayrı ayrı dillerde, o dilin cümle kuruş geleneklerine göre yerleri, anlamları değişir. Türkçe'de sözdiziminde — bir cümlenin yapısında — ikisi esas, ikisi yardımcı olmak üzere 4 öğe bulunur. Esas öğeler «özne» ile «yüklem», yardımcı öğeler ise «nesne» ile «tümleç»tir.

Özne. — Cümlede eylemi (işi, oluşu) yapan, ya da bir şey olan varlığı gösterir.

Yüklem. — Cümlede bir eylem (iş, oluş) anlatır, bir hüküm gösterir. Fiillerin, fiilimsilerin, ek-fiil ulanmış bütün kelimelerin cümledeki görev adları «yüklem»dir. Türkçe sözdiziminin, yapısı gereğince, genel olarak özne, cümlenin başında, yüklem, sonunda, bazan da ortalarında bulunur.

Nesne. — Cümlede öznenin yaptığı veya yüklemin gösterdiği işten doğrudan doğruya etkilenen kelimedir.

Tümleç. — Yüklemin anlamını çeşitli yönlerden tamamlıyan kelimedir. Bir cümledeki öğelerin, sözdiziminde pek çeşitli, hayli geniş değişik şekilleri bulunur.

Sözdizimi, ulusların dillerinde sağlam yapılışın temel taşıdır. Düzensiz meram anlatmadan edebiyat diline yürürken medeni milletler, bu temel taşını köprü yapmışlardır.

SPARTA [İsparta]

Eski Yunanistan'da önemli bir kent, Eskiçağ'ın sıkı yönetimiyle tanınan bir devletidir. Spartalılar'a bu ünü veren, yaşadıkları sert hayat, yurt sevgisi, ordularındaki düzendi. O çağlarda «Spartalı gibi» sözü, yurdu için ölümü seve seve göze alan, büyüklerin buyruklarına boyun eğen insan anlamına gelirdi.

Spartalılar, Lakonya bölgesinde Yunanistan'ın güney kesimindeki Pelopones Yarımadası'nda otururlardı. Sparta şehri, yarımadanın güney bölgesinde Evrotas ırmağının kıyısındaydı. Spartalılar Dor soyundandı. Yunanistan'da M. Ö. 1000 yıllarında kuzeyden gelip yerleştiler, Evrotas vâdisindeki yüksek dağların arasında, başkenti Sparta şehri olan bir krallık kurdular, kendilerinden önce burada yaşıyan Aka'ları boyundurukları altına aldılar. Savaşarak yenilen Heilotos şehri halkını toprağa bağladılar. Heilotos'lular bu toprağı ekip biçerek, elde ettikleri ürünün büyük kısmını «Spartalı» diye tanılan Dorlar'a vermek zorunda kaldılar. Dorlar'a savaşsız boyun eğenlere de «Periikos» (yerli) adı verildi. Bunlar bir dereceye kadar hürdü. Gemicilik yaparlar, istedikleri yerlere giderler, Sparta ordusunda, donanmasında ödev alırlardı.

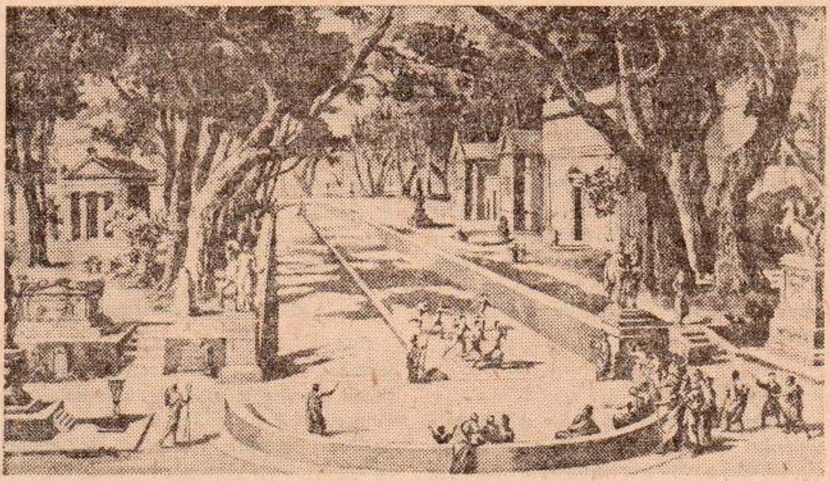
Sparta'da toplum hayatına üstün gelen düşünce devletçilikti. Çocukluğundan beri devletin eğitimi altında yetişen Spartalı 20 yaşına gelince orduya alınır, ancak 30 yaşında evlenmesine izin verilirdi. Yalnız, 35 yaşından önce karısiyle bir arada oturamazdı. Her Spartalı, 60 yaşına kadar gerekince askere çağırılır, daima beden eğitimi yapardı. Spartalı erkekler evlerinde yemek yiyemezlerdi. 15'er, 20'şer kişilik sofralarda yemek yenir, her Spartalı erkek payına düşen yiyeceği mutfağa verirdi.

Spartalılar, sakat doğan çocukları uçurumdan aşağı atıp öldürürler, böylece ırklarının bozulmasını önlemeye çalışırlardı. Buna karşılık, ihtiyarlara saygı gösterir, onlardan biri toplantıya gelirse ayağa kalkar, sözünü dinlerlerdi. Öteki Yunanlılar çok konuşmayı, söylevler vermeyi sevdiği halde Spartalılar çok az konuşurlar, az sözle çok iş görmek isterlerdi. Bundan dolayı, az, özlü konuşmaya, Spartalılar'ın oturduğu bölgeden ötürü «lakonizm» denilmiştir.

Sparta'da Devlet İdaresi

Sparta'da ilk önce bir kıral vardı, işlerin artması üzerine kıralların sayısı ikiye yükseltildi. Kıralın görevi, savaşta başkomutanlık, barışta ise başyargıçlık, başrahiplikti. Kıralların da katıldığı Senato (yaşlılar kurulu) 30 üyeliydi. Ayrıca bir de Halk Meclisi vardı. Daha sonraları, bütün bu siyasi organların üstünde, hattâ kıralları da kontrol için 5 «ephoros» (denetçi) seçilmişti.

Sparta, kuvvetli, örnek ordusu ile M. Ö. VIII.-VI. yüzyıl arasında bütün Pelopones'i idaresine aldı. Yalnız, Atina'nın denizde kuvvetlenmesi, Sparta'yı kuşkulandırıyordu. Bu yüzden Pelopones Savaşları çıktı (Bk. Pelopones Savaşları). Bu savaşlarda Atina'nın yenilmesinden Sparta büyük fayda sağlıyamadı. Sparta'nın üstünlüğü ancak 30 yıl kadar sürdü. M. Ö. 379'da Beotya'lı bir komutan olan Pelopidas, Tebai şehrini Sparta'dan alarak orada demokratik bir idare kurdu. M. Ö. 371'de Atina ile anlaşarak, Tebai komutanı Epaminondas, Sparta ordusunu tam bir yenilgiye uğrattı. Sparta'nın idaresindeki şehirler ayrıldılar. Sparta da, 200 yıl kadar, Tebai ile Atina'nın egemenliği altında yaşadı. M. Ö. 146'da Romalılar bütün Yunanistan'ı alınca Sparta da ortadan silindi.

Spartalılar gençlerin eğitimine çok önem verirler, çocukların kafaca olduğu gibi vücutça da gelişmelerine dikkat ederlerdi. Bunun için yarışmalar düzenlerler, spor şenlikleri yaparlardı.

SPEKTROSKOP (Bk. TAYF)

SPENCER, Herbert (1820 - 1903)

Spencer

Ünlü bir İngiliz filozofudur. Olgunluk çığırının İngiltere'deki başlıca temsilcisidir. Babası öğretmendi, bütün derdi oğlunu tabiiyatçı olrak yetiştirmekti. Bu istekle, onu, boyuna böcekleri gözlemeye sürüklerdi. Herbert Spencer, önce demiryolu mühendisi oldu. 8 yıl bir yandan bu işlerle uğraştı, bir yandan da çok sevdiği felsefe konularında dergilere yazılar yazdı. 1848'de, «Economist» dergisinin yazı işlerini idare etmeye başladı. Ahlâk üzerine düşüncelerini bu sıralarda yayınlamaya başladı. «Teorinin Gelişmesi», «Tekniğin Doğuşu», «İlerlemede Sebepler ve İlerleme Kanunları» gibi yazıları bu devrin verimlerindendir. Spencer'in bilgisindeki sağlamlık harikulâde bir görme, tesbit etme, ilintiler kurma kabiliyetinden ileri geliyordu. Ortaya attığı iktisadi düşünceler, çağının ilim ve fen adamları üzerinde derin etkiler yaratmıştır.

Başlıca eserleri «İlk Prensipler», «Sosyoloji Prensipleri», «Biyoloji Prensipleri», Ahlâk Prensipleri», «Sentetik Felsefe»dir.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen başlıca eseri :

İlk Prensipler (çeviren: Selmin Evrim, 2 cilt, 1947).

SPERMA

Erkek üreme organlarından erkeklik bezi (husye)nin meydana getirdiği döl hücrelerine «sperma» (atmık hayvancığı) denir.

Spermalar üreme organlarından salgılanan çeşitli salgılar içinde topluca «meni» (atmık) denilen süt gibi beyaz, yapışkan bir sıvı halinde dışarı atılır. Meninin kokusu atkestanesi çiçeğinin kokusunu andırır.

Spermalar, dişi üreme organlarında hazırlanan yumurta hücresiyle birleşerek «döllenme» olayını yaparlar. Döllenme sonucu üremeye başlıyan hücreler yeni bir canlıyı meydana getirir.

Sperma üç kısım gösterir: 1) Baş; 2) Boyun; 3) Kuyruk.

İnsanlarda spermanın başı yumurta biçimidir. Sivri olan ucu yumurta hücresini delerek spermanın içeri girmesini sağlar. Başın altında boyun kısmı vardır. Kuyruk buradan ince bir iplik halinde uzanır. İnsan spermasının boyu 52-62 mikrondur. Ancak mikroskopla görülebilir. Genel görünüşü bakımından kurbağa yavrularına benzerler.

Spermalar erkeklik bezi içinde hareketsizdir, dışarıya çıkınca kıpırdamaya başlarlar, dişilerin üreme organları içinde daha hızlı giderler. Spermaların hareketi kuyrukları sayesinde olur, bir dakikada 3-5 milimetre yol alabilirler.

Döllenmesi dışarıda olan balık gibi bazı canlılarda spermaların hareketi kısa zamanda kaybolur. Kuşlar, memeli hayvanlar ile in-

sanlarda, döllenme dişi organlarının içinde olduğundan, sperma hareketleri uzun sürer. İnsan rahminde 7 gün sonra bile spermaların canlı olduğu görülmüştür. Spermalar tavukların yumurtalık borusunda 24 gün yaşar.

Yarasalarda 6 ay yaşadığı görülmüştür. Sıfır derecenin altında bir soğutma, ya da 50 dereceye kadar ısıtmada hareketler kaybolur.

1 mm^3 menide 60.000 sperma sayılmıştır. Erkek üreme organından bir defada dışarı atılan 3.350 mm^3 kadar menide ise 200 milyon sperma bulunur.

Şüpheli bir lekede mikroskopla sperma görülmesi adlî tıp bakımından çok önemli bilgilerin elde edilmesini sağlar.

SPİNOZA, Benedictus De (1632 - 1677)

Spinoza

Ünlü bir Portekizli filozoftur. Amsterdam'da doğdu. Musevi olan annesiyle babası Portekiz'deki Engizisyon mahkemelerinden kurtulmak için Holânda'ya kaçmışlardı. Spinoza, Amsterdam'da bir Musevi okulunda okuduktan başka özel öğretmenlerden de eğitim gördü. Yalnız, fikirlerindeki bağımsızlık, çevresinde hoş karşılanmıyordu. 24 İncil konusundaki fikirleri yüzünden Sinagog'dan kovuldu. En ünlü eseri olan «Ahlâk» da ancak ölümünden sonra yayınlanabilmiştir.

Spinoza ancak kuytu yerlerde sakin bir hayat sürmekle kendini mahkûm edilmekten kurtarabilmiştir. Gözlükçülük yaparak geçiniyor, boş zamanlarında kitap okuyor, yazı yazıyordu. 44 yaşında veremden öldü.

Spinoza bilgiyi üç ayrı bölüme ayırıyordu: Fikir, mantık, içgüdü. Ona göre fikir, eşyalar hakkında bilgi; mantık, eşyalar arasındaki bağlılıktır; içgüdü ise bütün olarak gerçeği bilmektir. Spinoza bu üçüncü bölümü, aydınların tanrı sevgisi olarak ele alıyordu. Spinoza birçok şair ve filozofu etkisi altında bırakmıştır.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen başlıca eseri:

Etika (çeviren: Suut Kemal Yetkin, 1934); Etika (çeviren: Hilmi Ziya Ülken, 2 cilt, 1945, 47)

SPİTZBERG ADALARI

(Bk. SVALBARD ADALARI)

SPİRİTÜALİZM [Tinselcilik]

Felsefede tanrı, ruh gibi, madde dışı varlıkları kabul eden öğreti (doktrin)dir.

Spiritüalizme göre, canlı varlıkların hayatı, maddeye değil, ruha dayanır; bütün hayatı ruh yönetir. Bu bakımdan, ruhun değeri maddenin çok daha üstündedir.

Platon (Eflâtun), Aristoteles ilk spiritüalist filozoflardır. Daha sonraki çağlarda Descartes, Leibniz gibi filozoflar da spiritüalizmi geliştirmişlerdir. Bu arada, Leibniz'e göre, ruh yalnız düşünen madde değil, aynı zamanda bütün kâinatın dayandığı kuvvettir (Bk. Leibniz).

Spor, insana, hayatta zorluklarla savaşmayı seven, işin kolay tarafına kaçmıyan bir ruh aşılar

SPOR, vücudumuzun gücünü artıran, melekemizi geliştiren, aynı zamanda eğlendiren, hoş vakit geçirten işlerdir. Denizcilik, avcılık, binicilik, kayak, futbol, tenis, atletizm, güreş hep sporun çeşitli kollarından biridir.

İnsanlar çok eski çağlardan beri spor yaparlar. Eski Yunanlılar güreşirler, yarış ederler, atletizm oyunları düzenlerlerdi. Yüksek atlamak, disk atmak o çağlarda gençlerin çok sevdikleri sporlardandı. Dört yılda bir büyük spor şenlikleri yapılır, bu şenliklerde sporcular birbirleriyle boy ölçüşürlerdi (Bk. Olimpiyatlar).

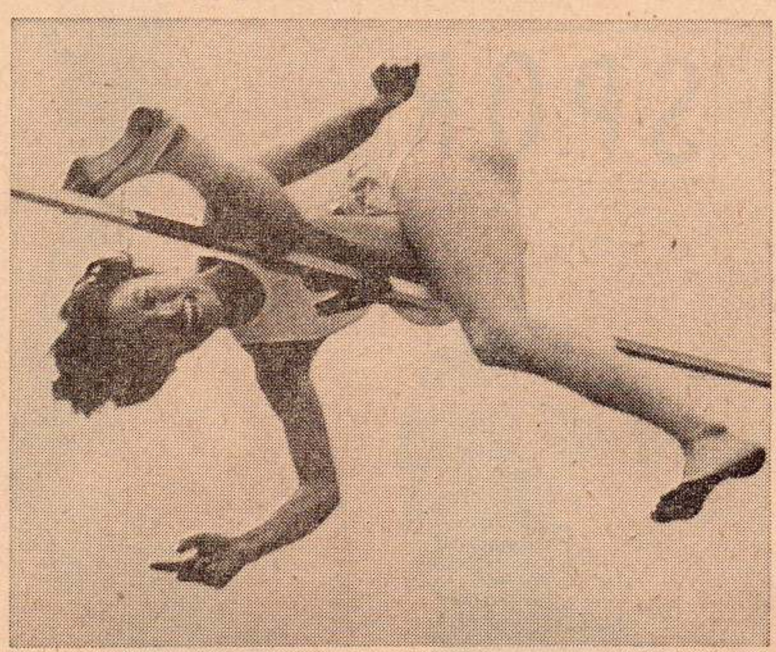
Eski Roma'da da spora büyük önem verilirdi. Yalnız, Romalılar'ın spor yapmaktaki amaçları gençleri savaşa hazırlamaktı. Gençler ata binerler, aralarında tahtadan kılıçlarla savaş talimleri yaparlar, yüzerler, ağırlık kaldırırlardı. Ortaçağ'da da spora, gençleri savaşa hazırlamak bakımından önem verildi. Ancak, daha çok, asillerin çocukları spor yapıyordu. Bu da ata binmek, kılıç kullanmak, ava çıkmaktan ibaretti.

Türkler arasında da spor çok yaygındı. Türklerin ulusal sporu olan atçılıkla güreşin çok eski bir geçmişi vardır. Ata binmekte, kılıç kullanmakta, ok atmakta, güreş tutmakta üzerine olmıyan Türkler bu üstünlüklerini uzun idmanlarla kazanırlar, gençlere de öğreterek bu üstünlüğün babadan oğula geçmesini sağlarlardı.

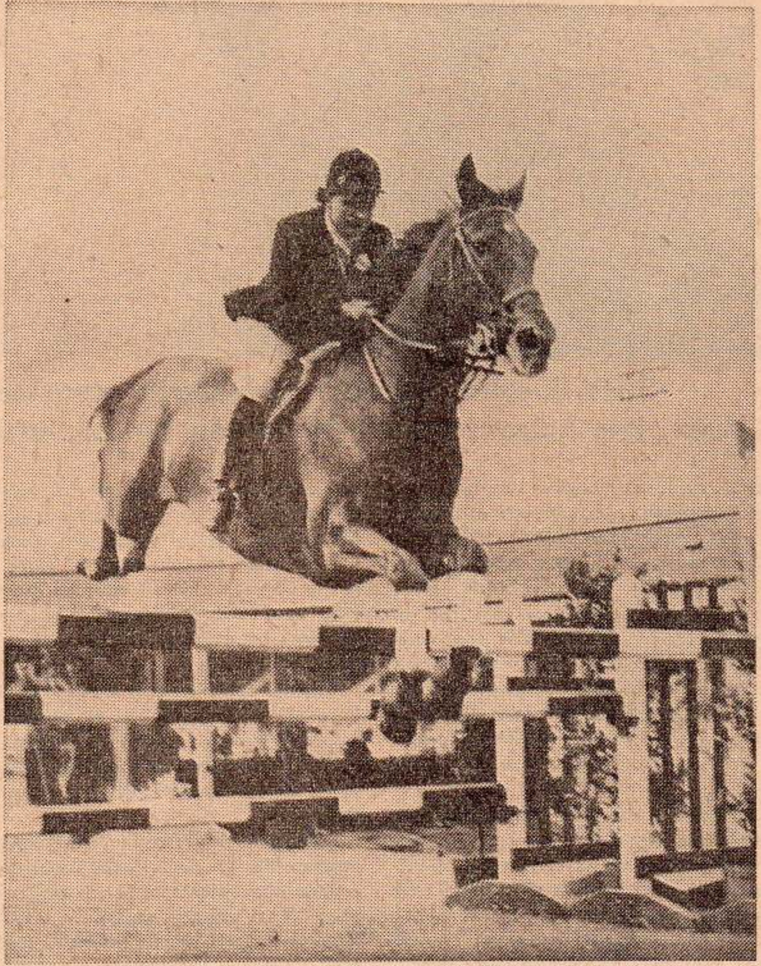
Bugünkü anlamiyle spor ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısında başladı. Modern Olimpiyat Oyunları'nın düzenlenmesiyle gençler arasında spor hevesi canlandı. Kulüpler kuruldu, takımlar meydana getirildi, yarışmalar düzenlendi.

Bugün milletlerarası yakınlaşmalarda spor karşılaşmalarının büyük önemi vardır. Belirli aralarla düzenlenen spor karşılaşmaları dünya gençlerini birbirine kaynaştırır, aralarında efendice savaşma ruhunu geliştirir. Bugünkü gençliğin günlük hayatında sporun önemi çok büyüktür. Başta futbolla boks olmak üzere bazı sporların çok seyirci toplaması maçlarda büyük paraların kazanılmasını sağladığın-

SPOR ALANINDA KADIN

Kadınlar da erkekler gibi sporun birçok kollarında başarı gösterirler. İşte bir yarışmada büyük bir ustalıkla çıtanın üzerinden aşan bir kadın atlet.

Kadınların rağbet ettikleri sporlardan biri de biniciliktir. Kadın biniciler ata binmekle hem spor yapmış, hem de vücutlarının incelmesini sağlamış olurlar.

dan, birçokları sporu para karşılığında yapmaya başlamışlardır. Bir sporu meslek edinerek para karşılığında yapan sporculara «profesyonel sporcu» denir. «Amatör sporcu» ise, sporu sırf spor yapmış olmak için yapan, bundan her hangi bir gelir beklemiyen kimselerdir. Amatör sporculara mükâfat olarak kupa, madalya, şilt vs. verilir. Bu gibi sporlarda amatör ve profesyonel sporcuların yapacakla-karşılaşmalar birbirinden ayrılmıştır.

Çeşitli Sporlar

Sporun pek çok çeşitleri vardır. Bunların arasında bazıları takım halinde, bazıları da tek kişi olarak yapılır. Futbol, basketbol, beyzbol, hokey, polo, rugby, kürek... gibi sporlar takım sporlarıdır; ancak birkaç kişinin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan takımla oynanabilir. Bu gibi sporlarda oyuncuların takım arkadaşlarına yardım etmesi şarttır. Kazanılan zafer tek bir kişinin değil, bütün takımındır.

Bisiklet sporu, atletizm, binicilik, okçuluk, yelkencilik, eskrim, balıkçılık, golf, boks, güreş, yüzme, tenis, masa tenisi, jiujitsu, avcılık... ise «ferdî» sporlardır. Avcılık, balıkçılık, binicilik tek başına yapılırsa da, güreş, boks, masa tenisi gibi sporlar daha çok oyun sayıldığı için ancak karşıda ikinci bir oyuncu olduğu zaman oynanabilir. Bunun gibi, bu oyuncuların birkaçı bir araya getirilip takım kurularak ferdî sporlarda da takım karşılaşmaları yapılabilir.

Milletlerin her sporda aynı başarıyı sağlıyamadıkları bilinen bir gerçektir. Türkler, İskandinavyalılar, İslâvlar güreşte üstündürler. Buna karşılık, İngilizler futbolda büyük başarılar sağlarlar. Halkının yarısından çoğu Anglo-Sakson aslından gelen Amerika'da ise İngiliz usulü futbol yerleşmemiştir; Amerikalılar kendilerine öz başka bir futbol çeşidinden zevk alırlar. Amerika'da çok rağbet gören beyzbol, rugby gibi takım oyunları ile golf da Avrupa'da yaygın değildir. Kanada ile Kuzey Avrupa ülkelerinde gelişen kış sporları, sıcak ülkelerde pek bilinmez. Dağlık olan Alpler bölgesinde de dağcılık çok gelişmiştir. Bir ülkenin coğrafi özellikleri gibi halkının vücut yatkınlıkları da bazı spor çeşitlerinin gelişmesinde, bazılarının tutunmamasında büyük rol oynar.

Modern ülkelerin eğitim müesseselerinde spora, spor temaslarına büyük önem verilir. Okullarda voleybol, basketbol, futbol, tenis, atletizm gibi sporlar yapılır. Okul takımları arasında yapılan karşılaşmalar en üstün takımı ortaya çıkarır. Ayrıca büyük şehirlerin birçok semtlerinde gençler, aralarında toplanarak, spor kulüpleri kurarlar. Büyük kulüpler birkaç spor kolunda birden faaliyet gösterir. Bunun gibi yalnız futbol, yalnız yelkencilik, yalnız bisiklet, yalnız binicilik kollarında faaliyet gösteren spor kulüpleri de vardır.

Sporcu Ruhu

Sporcu, zorluklardan yılmaz, hattâ güçlükleri yenmeyi kendine zevk bilir. Bu bakımdan, zor işlere girişmekten kaçınmıyan, en büyük güçlükleri yenmek için zevkle çalışan kimselerde bir «sporcu ruhu» vardır. Bundan dolayı, spor insana hayatta başarıyı sağlıyan, savaşmayı seven, işin kolay tarafına kaçmıyan bir ruh aşılar. Öte yandan, takım halinde çalı-

TURİSTİK TÜRKİYE'DEN GÖRÜNÜŞLER

İSTANBUL'daki Ayasofya, Bizans sanatının en büyük şaheserlerinden biridir. İstanbul'un fethinden sonra cami haline konulup zamanla dört minare eklenmiş, Cumhuriyet devrinde de Müze yapılmıştır.

EDİRNE'deki Selimiye Camisi Türk mimarlık sanatının en güzel örneklerindendir. Mimar Sinan'ın eseri olan bu dört minareli cami, sınır şehri Edirne'nin timsali haline gelmiştir.

şan sporcular, bulundukları topluluk uğruna, kendi kişiliklerinden fedakârlık etmeyi öğrenirler, böylece, toplum için çalışmanın zevkini alırlar. Onlarda amaç, kendileri için değil, bağlı bulunduğu topluluğun başarısıdır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Spor Fizyolojisi ve Sağlık Bilgisi El-kitabı (Dr. N. Akgün, 1954); Spor (Prof. A. Ş. Şakar, Prof. M. A. Sarpyener, 1943); Spor Neşe ve Sıhhattir (Ch. Tardieu'den çev. M. T., 1941); Spor Pedagojisi (S. S. Tarcan, 1943); Sporun Bünye ve Karakterle Alâkası (Dr. İ. Ş. Aksel, 1941); Sporcularda Teneffüs ve Kalb Durumu (Dr. K. Ş. Saracoğlu, 1943).

SPOR

Çiçeksiz bitkilerin üreme organıdır. Birhücreli hayvanlardan bazılarındaki üreme cisimciğine de «spor» denir.

Çiçeksiz bitkilerin, çiçekli bitkilerde olduğu gibi gözle görünen üreme organları yoktur. Bunlar «spor» adı verilen üreme organlariyle çoğalırlar. Sporları meydana getiren kısımlar çeşitli bitkilerde değişik yerlerde bulunur. Eğreltiotu, atkuyruğu, kibritotu, karayosunları, mantarlar, suyosunları gibi birçok bitkiler sporla ürerler.

Eğreltiotları sporla çoğalan bitkilere en güzel örnek olarak gösterilebilir. Sonbahara doğru eğreltiotu yaprakların alt yüzlerinde kahverengimsi benekler görülür. Bunlara mikroskopla bakılırsa, saplı keseciklerin yığınından meydana geldiği, üzerinde de şemsiye gibi bir örtü bulunduğu görülür. «Spor kesesi» denilen bu keseciklerin her birinin içinde binlerce spor bulunur. Sıcaklığın etkisiyle bu kese kurur, büzülerek çatlar, açılan delikten de sporlar toprağa saçılır.

Sporlar kuru bir yere düşmüşlerse, bir süre, kendi yedek besinleriyle sıcaklığa dayanırlar. Nemli yerlere düşenler ise bölünerek üremeye başlarlar, mercimek büyüklüğünde, tek parçadan meydana gelen bir «önçim» (protal) meydana getirirler. Bu önçimin toprağa bakan yüzünde hem dişi, hem erkek hücreleri taşıyan organlar vardır. Bu organların erkek hücreleri dişi hücreyi döllendirerek yeni bir eğreltiotunun çıkmasını sağlar.

Ciğerotunun şemsiye gibi olan uzantılarının üzerinde dişi ve erkek spor keseleri bulunur. Mantarlar şapkalarının altında bulunan «lamel»lerin iki yanındaki saplı sporlarla ürerler. Suyosunlarının çoğalmaları ya sporlarla, ya da döllenmiş yumurtayla olur.

STALİN, Yosif (1879 - 1953)

Stalin

Sovyetler Birliği'nde 30 yıla yakın bir süre «başbakanlık», gerçekte ise tam bir diktatörlük eden Rus devlet adamıdır. II. Dünya Savaşı'nda Churchill ve Roosevelt'le birlikte Üç Büyükler'den biriydi, savaştan sonra eski bağlaşıklarına karşı cephe aldı.

Stalin'in asıl adı Yosif Visaryanoviç Cugaşvili'dir. Gürcistan'da Tiflis yakınlarında Gori kasabasında doğdu. Babası kunduracıydı, oğlunu papaz yapmak istiyordu. Çamaşırcılık yapan dindar anasının da zoru ile Yosif bir papaz okuluna verildiyse de daha küçük yaşlarda, ihtilâlcilik fikirleri besliyordu. Bu yüzden, 1899'da son sınıftayken, okuldan kovuldu.

Ondan sonra komünist ihtilâlciler arasında en ilerigelenlerden biri oldu. «Çelik adam» anlamına gelen «Stalin» adını o sıralarda aldı. 1912'de Sibirya'ya sürüldü. 1917'de Bolşevikler iktidara geçince, Stalin ilk önce Azınlık İşleri Komiseri oldu. 1922'de Komünist Partisi Genel Sekreterliği'ne seçildi. 1924'te, Lenin öldükten sonra da, onun yerine geçti, Kamenev, Zinovyev, Radek, Buharin gibi arkadaşlarını birer birer temizliyerek, Sovyetler Birliği'ni kendi diktatörlüğü altına aldı.

Stalin, II. Dünya Savaşı'nda, önce Almanya ile birleşip, Polonya'yı paylaştı, sonra Müttefikler'le birlikte Almanya'ya karşı savaştı. Bu savaştan Stalin, büyük kazançlar elde ederek çıktı. Avrupa'da birçok kukla hükümetleri yaratarak, Asya'da Kızıl Çin'i ortaya çıkararak, demokrasi cephesine karşı bir durum takındı.

Stalin'in ölümünden sonra, önce onun yerine geçen Malenkov, kısa zaman sonra devrildi, idareyi ele alan Khruşçev, parti kongresinde, Stalin'i resmen «vatan haini» ilân etti. Böylece 30 yıl Rusya'yı idare eden Stalin'in adı komünist dünyasında kara listeye geçti.

Stalin iki defa evlenmiş, iki oğlu, bir kızı olmuştur. Yarı askerî bir üniforma giyerdi, 1943'te mareşalliğe yükseltilmişti. Kremlin'den çok ender çıkar, pipo içer, satranç oynardı. Lenin'le düşünceleri üzerine yazdığı eserleri vardır.

STALİNGRAD

Rusya'da Volga nehri üzerinde 500.000 nüfuslu bir şehirdir. Eski adı Çariçin'di. 1925'te Stalingrad adı verildi. Hazar Denizi' nin kuzey batısında, Don'la Volga'nın birbirine en fazla yaklaştığı yerde bulunması şehrin önemini artırır.

Stalingrad'ın adı, ancak II. Dünya Savaşı'nda burada geçen kanlı savaşlar sonunda dünyaya yayılmıştır. Almanlar 1942 ağustosunda şehri almak için şiddetli bir hücuma giriştiler. Savaş aylarca sürdü. Almanlar şehri alacakları sırada Ruslar karşı hücumlara giriştiler. 1943 şubatında General von Paulus komutasındaki Alman ordusu teslim oldu.

STANLEY, Sir Henry Morton (1841 - 1904)

Stanley

Ünlü bir İngiliz kâşifidir, Orta Afrika'nın keşfinde önemli rol oynamıştır. Asıl adı John Rowlands'tı. İngiltere' nin Kuzey Gal bölgesinde Denbigh'te doğdu. Çocukluğu pek sıkıntılı geçen John Rowlands 15 yaşında hayatını kazanmak için diyar diyar dolaşmaya başladı. Bu arada, Amerika'ya giderek New Orleans'ta Henry Morton Stanley adında bir zenginin himayesine sığındı. Bu adam John Rowlands'ı evlât edinip ona kendi adını verdi.

Stanley, bir ara Amerikan donanmasında çalıştı, sonra gazeteciliğe merak sardı. Amerika'nın tanınmış gazetelerinin İspanya ve Orta Doğu muhabirliğini yapıyordu. 1869'da «New York Herald Tribune» gazetesi hesabına muhabirlik yaptığı bir sırada, Afrika'nın iç kısmında kaybolan İskoçyalı kâşif Dr. Livingstone'u aramakla görevlendirildi.

Stanley, bu görevi sevinçle kabul etti. 1871' de yola çıktı. Aradan bir yıl bile geçmeden Livingstone'u buldu. Onu da kendisiyle birlikte Avrupa'ya dönmek için zorladıysa da, Livingstone, henüz işlerini bitiremediğini ileri sürerek, Afrika'dan ayrılmadı.

Stanley, Avrupa'ya döndükten sonra, Livingstone'u bulduğunu anlattı ama, buna kimse inanmıyordu. Bereket Stanley, Livingstone'un hâtıra defterini, çeşitli notlarını yanına almıştı. Bu sayede, kendisine verilen görevi yapmış olduğunu ispat etti. 1874'te yeniden Afrika'ya gitti, Nil ve Kongo nehirleri hakkında bilgi toplamak amacıyla uzun bir keşif yolculuğuna çıktı. Bu arada Victoria Gölü'nü, yakınlarını keşfetti.

Stanley, 1895'te İngiliz Parlâmentosu'na üye seçildi. 1899'da «Sir» unvanını kazandı. Yazdığı çeşitli kitaplar arasında «How I Found Livingstone» (Livingstone'u Nasıl Buldum), «Through The Dark Continent» (Kara Kıtanın İçinden), «In Darkest Africa» (Afrika'nın En Karanlık Kesiminde) adındaki eserler başlıcalarıdır.

STATİK (Bk. MEKANİK)

STEİNBECK, John (1902 -)

Steinbeck

Tanınmış Amerikan roman ve piyes yazarıdır. Kaliforniya'da Salinas kasabasında doğdu. Küçük yaşından beri hayat savaşına atıldı. Çiftliklerde uşaklık etti, dülgerlikten gazete muhabirliğine kadar her işi denedi. Bu arada, insanları tanıdı. Stanford Üniversitesi'ne girdiyse de düzenli bir öğrenim yapamadı. Bir yandan da roman yazmaya çalışıyordu. Dördüncü eseri olan «Altın Kupa» 1929'da basıldı. İlk basılan eseri budur. İlk eseri geri çevrilince, öbür ikisini kimseye gönderememiş, sonra, ilk kitabı çıkınca, öncekileri yakmıştı.

Steinbeck, evlenip Büyük Okyanus kıyılarında, «Cennet Çayırları» romanında anlattığı Carnel'e yerleştikten sonra daha ciddî çalışmaya koyuldu. 1935'te çıkan «Tortilla Flat» (Türkçede: Kenar Mahalle) onu bütün dünyaya tanıttı. Roman, hemen filme de alındı. 1936'da basılan «In Dubious Battle» (Belirsiz Kavga) romanı ona San Francisco'daki Commonwelt Klübü'nün altın madalyasını kazandırdı. 1937'de yayınlanan «On Mice and Men» (Farelerle İnsanlar Üzerine) adlı eseriyle daha büyük bir ün kazandı. Steinbeck'in bu eseri, yazılış bakımından bir özellik taşır: «Piyes-roman» dediği konuşmalı şekilde meydana getirilmiştir. Onun için hem roman gibi

okunur, hem piyes gibi sahneye konur. Bundan sonra daha birçok roman yazdıysa da, 1952'de çıkan «East of Eden» (Türkçe'de: Cennet Yolu) için, «nem varsa bu romana koydum» diyerek, ondan önceki eserlerini âdeta inkâr etmiştir.

Steinbeck'in eserlerinde en önemli mesele insanın kendisidir. Son derece duygulu, tahlil ve tasvirlerinde gayet başarılı bir yazardır. Hiciv de eserlerinde geniş yer alır. Şahsan çok çekingen, âdeta ürkek ve yılgın bir adamdır. Bununla beraber, insanları çok iyi incelemiştir. 1962'de Nobel Edebiyat Armağanı'nı kazanmıştır.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen eserlerinin başlıcaları:

Kenar Mahalle (çev. V. Gültekin, 1944); Sardalya Sokağı (B. Boran, 1946; O. Azizoğlu, 1954); Gazap Üzümleri (R. Gürhan, 1948); Bitmiyen Kavga (R. Gürhan, 1949); Fareler ve İnsanlar (M. Reşit, 1951); Cennet Yolu (V. Gültekin, 3. baskı, 1960); Bilinmiyen Bir Tanrıya (F. Karabey, 1955); Tatlı Perşembe (O. Azizoğlu, 1955); Aşk Otobüsü (V. Gültekin, 1961).

STENDHAL (1783 - 1842)

Stendhal

En büyük Fransız romancılarından biridir. Romantik okulun kurucusu, tahlil romanının babası sayılır. Asıl adı Marie-Henri Beyle'dir. Grenoble'da doğdu. Annesini kaybettiğinde 7 yaşında bile yoktu. Onu babasiyle halası büyüttüyse de çocuk, onları hiçbir zaman sevemedi. Bu yüzden, duygululuğu daha da inceldi, sevgi, nefret onda aşırı şekiller aldı. Babasının inandığı her şeyden tiksiniyordu. Babası kıralcı diye, kendisi cumhuriyetçi oldu. Kıral XVI. Louis'nin giyotinle idam edildiği gün âdeta bayram etti. Hocası bir papazdı, hocasını sevmediği için, kiliseye de düşman kesildi.

Stendhal fen kolunu birincilikle bitirdikten sonra bir süre memur olarak çalıştı, sonra asker oldu, süvari asteğmenliği yaptı. Bir yıl sonra hastalandı, ordudan ayrıldı. Paris'te sanat hayatına atıldı. Gecelerini daha çok tiyatro seyrederek geçiriyordu. Edebiyat hevesi de bu sıralarda başlamıştı. Bir ara Almanya'ya gitti. Orada Stendhal adında bir kasabayı pek sevdiğinden kendine takma ad olarak bunu aldı. 1814'te Milano'ya gitti, 7 yıl kadar orada kaldı. Asıl eserlerini de bundan sonra yazmaya başladı. Eserleri birbirini kovaladı. Bunlar edebî incelemeler, müzik üstatları üzerine araştırmalar, romanlardı. 1830'da İtalya'da konsolosluk vazifesi aldı. En önemli eseri olan «Le Rouge et le Noir» (Kırmızı ve Siyah) 1831'de yayınlandı. 1837'de Paris'e döndü. 1841'de bir felç geçirdi. Ertesi yıl ikinci bir krizle öldü.

Stendhal, üslûp sahibi, romanda tahlile çok yer veren, ruh hallerinin gözleminde büyük başarı gösteren, mantık yapısı çok kuvvetli bir yazardır. Romantizmin romanda kurucusu olarak kendinden sonra gelen yazarları çok etkilemiş, kendi alanında bir çığır açmıştır.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen eserlerinin başlıcaları:

İtalya Hikâyeleri (çev. H. Varoğlu, 1941); Kızıl ile Kara (N. Ataç, 1946); Parma Manastırı (H. Varoğlu, 1949); Castro Rahibesi (N. Alsan, 1960).

Hakkındaki başlıca eser. — Stendhal'in Hayatı (P. Martino'dan çev V. Hatay, 1954).

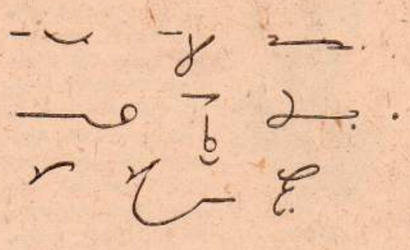
STENOGRAFİ

Söylenen sözleri, aynı hızda çabuk yazmaya elverişli, pek kısa işaretlerden meydana gelen bir yazıdır. Kısaca «steno» da denir. Gazetecilikte, iş hayatında, siyasi hayatta stenografinin büyük önemi vardır. Muhabirler demeç veren bir başkanın sözlerini, sekreterler bir konuşmanın tam metnini stenografiyle çabucak kaydedebilirler. Bugün ses alma cihazları yapılmış, teypler gelişmiş olmasına rağmen stenografi öneminden kaybetmemiştir. Stenografi elle yazılacağı gibi «stenotip» denen, yazı makinasına benzer özel makinalarla da yazılabilir.

İnsanlar konuşulanları kaçırmadan, aynı hızla yazabilmek için kullandıkları yazının çok yavaş olduğunu görmüşler, buna bir çare aramışlardı. Stenografiye benziyen usullerin en eskisi Eski Yunanlılar'da görülür. Sokrates'in ve öğretmenlerinin verdikleri dersleri Ksenofon, kendine mahsus işaretlerle çabuk yazmanın kolayını bulmuştu. Eski Romalılar'da çabuk yazı yazma usulleri daha da geliştirildi. Bu arada Ennius, ilk olarak kullanılan yazıyı basitleştirmeyi düşünmüş, bunun için 1.100 işaret kullanmak zorunda kalmıştı. Tiron da pek çok sayıda işaretlerden faydalanarak arkadaşı Çiçeron'un nutuklarını kaydetmeye çalışmıştı.

Bugünkü anlamiyle ilk stenografi örnekleri Dr. Tymothy Bright tarafından 1588'de İngiltere'de yayınlandı. Ortaya konan esaslara göre bazı kelimelerin sonlarındaki ekler kaldırılıyor, bazı kelimelerdeki ses bakımından fazla heceler atlanıyordu. Kullanılan işaretler küçük halkalar, değişik yatıklık ve uzunlukta çizgilerden ibaretti.

Bugün stenografide değişik metotlardan faydalanılır. Hepsinde de kulanılan işaretler düz çizgi (dikey, yatay, sağa yatık, sola yatık), daire, yay, ilmik ve noktadan meydana gelmiştir. Konuşmayı stenografi usuliyle kaydedecek olan kimsenin tecrübeli, eli yatkın olması gerekir. Stenoyu iyi yazan kimse konuşulanları kolayca not eder. Yalnız, bu kayıtların çözülmesi, okunması, makinada temize çekilerek faydalanılabilir hale gelmesi için gene stenodan anlıyan biri gerekir.

«Steno istikbalin yazısıdır» cümlesinin Türkçe steno 1) Duployée, 2) Pitman, 3) Gregg usulü ile yazılışı

STEPHENSON, George (1781 - 1848)

George Stephenson

Demiryollarının babası sayılan bir İngiliz mühendisidir. İlk buharlı lokomotifi yapmış, ilk demiryolunu açmıştır.

Stephenson'un hayatı pek fakir başlamıştı. Bir madende tulumbacı olan babası ile, küçük bir kulübede yaşıyordu. 14 yaşında ufak bir gündelikle babasına yardımcı olarak madende çalışmaya başladı. 18 yaşında, makina ve buhar hakkındaki bilgisini artırmak için bir gece okuluna girdi. Buhar makinası üzerinde denemeler yapıyordu. 1814'te maden ocağında vagonları at yerine buhar gücü ile hareket ettiren ilk lokomotifi yapmayı başardı. 1825'te, İngiltere'de, Stokton - Darlington arasında gene Stephenson'un eseri olan bir lokomotifle ilk tren hattı açıldı.

Stephenson bundan sonra bir köye çekilerek tek başına bir hayat yaşadıysa da yalnız İngiltere'nin değil, bütün dünyanın makina danışmanı oldu. İngiltere demiryollarından çoğunun yapılmasını o idare etti.

STEVENSON, Robert Louis (1850-1894)

Robert Louis Stevenson

İskoçyalı bir şair ve romancıdır. Ahlâk ilkeleri üzerine yazdığı çocuk romanları, büyükler için yazdığı hikâye ve romanlarla tanınmıştır. Edimburgh'da doğdu. Babası mühendisti, oğlunu da bu yolda yetiştirdi. Ancak, Stevenson, küçüklüğünden beri ne bulursa okuya okuya, bilgisi, hayali son derece genişlemişti. Üstelik, sağlık durumu hiç de iyi değildi. Üniversite'nin son sınıfındayken mühendisliği yürütemiyeceğini anladı, hukuka başladı. 1875'te avukat olduysa da onu en çok edebiyat çekiyordu. Daha 12 yaşındayken bir derginin başyazarı olmuştu. 16 yaşından sonra da şiirlerini, küçük kitaplarını yazmaya koyuldu. 18 yaşındayken, «An Inland Voyage» (Yurt İçinde Seyahat) adındaki ilk romanı yayınlandı. Onu asıl «Treasure Island» (Define Adası) adlı çocuk romanı tanıttı. Birkaç yıl sonra da, «Kidnapped» (Kaçırılan Çocuk)u yazdı. 1886'da, ilhamını bir rüyadan almakla birlikte, Freud'un ortaya attığı psikanaliz usulüne dayanan «Dr. Jekyll'le Mr. Hyde» romanını yazdı. Bu romanda iyi yürekli bir doktorun, içindeki, toplum baskısı yüzünden itilmiş, kendisinin bile farkında olmadığı bir kötü kişiliğin, geceleri, nasıl meydana çıktığı anlatılıyordu. Stevenson'un bu eseri, çağımızda birkaç kere filme de çekilmiştir.

Stevenson, bütün neşesine, konuşkanlığına, sağlığını kazanmak için sık sık seyahat etmesine rağmen, Büyük Okyanus'ta Samoa adasında yaptırdığı evinde, tutulduğu ciğer hastalığından kurtulamıyarak, 44 yaşında öldü. Çağında en çok okunmuş bir yazardı.

STOCKHOLM

İsveç'in başkenti, en büyük şehri, önemli bir endüstri merkezidir. Nüfusu 764.000'dir. İsveç'in güney kesiminde, Baltık Denizi kıyısındadır.

Stockholm, on üç ada üzerinde kuruludur. Bu adalar kanallarla, köprülerle birbirine bağlıdır. Bundan dolayı «Kuzeyin Venedik»i diye anılır. Düzgün, bakımlı caddeleri, güzel ve modern yapıları, parkları, anıtları ile Stockholm yalnız İsveç'in değil, Avrupa'nın da ilgi çekici büyük şehirleri arasında gelir. Şehrin her yanında plâjlar, yazlıklar, eğlence yerleri vardır. Sporu çok seven İsveçliler, şehirde sayısız spor tesisleri kurmuşlardır. Bunların başında gelen Skansen Parkı 1600 yılından beri açıktır, içinde her türlü spor hareketleri yapılır.

Stockholm'daki ünlü Belediye Sarayı.

Şehirde özellikle makina, madenî eşya, kâğıtçılık, yiyecek maddeleri endüstrisi çok ileridir. Stockholm limanı da çok hareketlidir, Göteburg'dan sonra İsveç'in ikinci büyük limanıdır. Göta-Gota Kanalı Stockholm'la Göteburg'u birleştirir.

XIII. yüzyılda Stockholm üç küçük ada üzerinde kuruldu. O çağlarda İsveç Danimarka'ya bağlıydı. Ortaçağ'da uzun süren çetin çarpışmalardan sonra İsveçliler bağımsızlıklarını kazandılar. 1520'de Danimarka Kıralı II. Kristian, Stockholm'un büyük çarşısında 82 İsveçli'yi idam ettirdi. Bu meydanın adı «Stockholm'un Kan Hamamı» kaldı.

XVIII. yüzyıla kadar, Stockholm'un bütün evleri tahtadandı. Bu yüzden şehir 6 defa baştan başa yanmış, yeniden yapılmıştı. XIX. yüzyılda Stockholm'da artık tahta ev kalmamıştı.

STRATOSFER (Bk. ATMOSFER)

STRAVİNSKY, İgor Feodoroviç (1882-)

Çağımızın en ünlü Rus bestecilerinden biridir. Modern müziğin kurucularındandır. Bugünkü Leningrad yakınlarındaki Oranienbaum'da doğdu. Avukat olmak istiyordu. Bunun için hukuk öğrenimine başladıysa da içinden gelen istek onu müziğe itiyordu. Rimsky - Korsakov'un öğüdünü dinledi, müzikle uğraşmaya başladı, bu alanda kendi kendini yetiştirdi. Bazı orkestra parçalarından sonra 18 yaşında bestelediği «Ateş Kuşu» balesiyle ün kazandı. Ertesi yıl (1911'de) Paris'te oynanan «Petruşka» hem bale müziğinin, hem Stravinsky'nin şaheseri sayıldı. Bu eserle, folklor müziği ilk defa büyük çapta sahneye çıkarılıyordu.

Stravinsky

Stravinsky'nin «Bahar Ayini» adlı senfonik müziği ise, büyük bir gürültü uyandırdı. 1913'te, Paris'te Champs-Elysées tiyatrosunda çalınan bu eser, yuhalar, ıslıklarla yarıda kaldı. Tanınmış besteciler ikiye bölünmüşlerdi. Bir kısmı, Stravinski'nin dehasına inanıyorlar, bir kısmı onu bir sahtekâr sayıyorlardı. Bugün ise bu eser senfonilerin en güzellerinden biri sayılır.

Stravinsky, 1920'den beri Paris'te yerleşmişti: 1940'ta Amerikan uyruğuna geçti. Bugün de orada orkestra yönetmeni, besteci olarak faaliyetine devam ediyor.

STRAUSS, Johann (1825 - 1899)

Ünlü bir Avusturyalı bestecidir, operetleri, valsleriyle tanınmıştır. Viyana'da doğdu. Babası da besteciydi, başından geçenlerden ders alarak, oğlunun para getirir bir meslek sahibi olmasını istiyordu, onu bir bankaya memur verdi. Banka kâtipliği genç Johan'ın ruhunu doyurmuyordu, babasından gizli keman dersleri almaya başladı. 1844'te, kendi gibi amatör arkadaşlariyle bir dans orkestrası kurup konser verdi. Ertesi yıl, baba-oğul, orkestralarını birleştirdiler, bir Avrupa turnesine çıktılar. Beş yıl kadar süren bu dolaşma sırasında, her yerde ün kazandılar.

Johann Strauss

Johann, 1862'de Johann Strauss orkestrasının şefliğini öbür kardeşleri Eduard'la Joseph'e bıraktı, kendini beste yapmaya verdi. Dans müziğinde, vals konusunda çalışmış olduğu için, daha çok hafif müzik besteliyordu. Kısa zamanda 150'den çok vals, 300'den çok dans havası besteledi.

Strauss, operetleriyle de ün kazanmıştır. Bugün hâlâ oynanan en tanınmış operetleri arasında «Fledermaus» (Yarasa), «Eine Nacht in Venedig» (Venedikte Bir Gece), «Zigeuner Baron» (Çingene Baronu) en tanınmışlarıdır. Valslerinden de «Geschichten aus dem Wienerwald» (Viyana Ormanlarında), «An der schönen blauen Donau» (Mavi Tuna), «Kaizerwalzer» (İmparator Valsi) gibi eserleri kendisine «vals kıralı» denilmesini sağlamıştır. Bunların dışında daha 500'ü aşan valsleri vardır.

Strauss'un babası Johann Strauss da (1804-1849) dans havaları besteliyen, oldukça ünlü bir besteciydi. Strauss'un kardeşlerinden Joseph Strauss (1827-1870) daha çok orkestra şefi olarak tanınmıştır.

STRAUSS, Richard (1864 - 1949)

Richard Strauss

Tanınmış bir Alman bestecisidir. Johann Strauss'la hiçbir ilgisi yoktur. Münih'te doğdu. Babası orkestrada korno çalardı. Richard ilk müzik sevgisini ondan aldı, 4 yaşındayken piyano çalıyordu, 6 yaşında beste yapmaya başladı. 21 yaşında, Meiningen Şehir Orkestrası'na şef oldu. Daha sonra Münih operasında şef yardımcısı, saray orkestrası şefi olarak çalıştı. Nazi Almanyası'nda da sanat çevresinde yüksek mevkilerde bulundu.

Richard Strauss, çağımızda yaşamışsa da en önemli eserlerini eski çağın etkisiyle yazdığından, bir XIX. yüzyıl müzikçisi sayılır. Eserlerinde Wagner'den Puccini'ye kadar pek çok bestecinin açık etkileri görülür. Yalnız, orkestrasyonu çok kuvvetlidir. Operaları arasında «Salome», «Macbeth», «Elektra», «Der Rosenkavalier», «Ariadne auf Naxos» başta gelir.

STREPTOMİSİN

Antibiyotik bir ilâçtır. 1944'te Schatz, Bugie, Waksman tarafından elde edilmiştir. Penicillin, Chloromycetin, Aureomycin, Terramycin, Neomycin gibi bugüne kadar keşfedilen antibiyotikler arasında önemli bir yeri vardır (Bk. Antibiyotikler). Streptomisin (Streptomycin) bugün verem, veba, boğmaca tedavisinde kullanılmakta olan en iyi ilâçlardan biridir. Çoğunlukla kaslara enjekte (zerk) edilerek kullanılır. Ayrıca karın içine, göğüs boşluğuna verilebildiği gibi ağızdan ve mevzii olarak da tatbik edilebilir. Bu antibiyotiğin bir mahzuru mikropların kısa zamanda ona karşı mukavemet kazanmalarıdır. Streptomisin, zehirli etkileri olabileceğinden dikkatli kullanılmalıdır.

STRİKNİN

Şiddetli bir zehirdir, kargabüken denilen, sarmaşık cinsinden, daha çok tropik bölgelerde yetişen bir bitkiden elde edilir.

Striknin (strychnine) acı bir tozdur. Suda çok az erir. Vücuda girince, omurilikte sinir hücrelerini etkiler. Yarım dakika içinde kasılmalar meydana gelir. Sırt kasları vücudu arkaya doğru çeker, kramplar olur. Yüz kasları gerilerek «sardonik gülme» denilen hali meydana getirir. Kasılma nöbeti iki dakika sürebilir. Bu arada diyafram da kasılır, soluk alma durur. Üst üste gelen 5-6 nöbetten sonra hasta ölür.

Başıboş köpekleri öldürmek için, yiyecek arasına striknin karıştırılarak verilir. Yarış atlarını uyarmak için de gizlice kullanıldığı görülmüştür.

STRONSİYUM

Sodyumdan daha sert, kalsiyumdan daha yumuşak bir metal elemandır, daha çok kalsiyuma benzer. Simgesi Sr, atom numarası 38, atom ağırlığı 87,63, yoğunluğu 2,67'dir. 800°'de erir, 1151°'de kaynar. Tabiatta çok az bulunur. Gümüş gibi beyaz parlaktır. Ha-

yada sararır, ince dağılmış halde ise kendiliğinden yanar. Kendisi de, tuzları da alevi karmen kırmızısına boyar. Bu özelliğinden dolayı bazı tuzları havai fişeklerde renkli ışık vermesi için kullanılır.

STUTTGART

Batı Almanya'nın en büyük şehirlerinden biri, önemli bir ticaret ve sanayi merkezidir. Nüfusu 500.000 kadardır. Neckar nehri kıyısında kurulmuştur, Karlsruhe'nin 50 km. kadar güneydoğusundadır.

Stuttgart, Almanya'nın en başta gelen yayın merkezlerinden biridir. Şehirde birçok basım ve yayınevi vardır. Ayrıca, dokuma, kimya, makina, deri, kâğıt, sigara, boya endüstrileri de çok gelişmiş durumdadır.

Stuttgart çok eski bir şehirdir. XII. yüzyılda Almanya'nın büyük şehirleri arasındaydı. XV. yüzyılda Württemberg prenslerinin — sonra krallarının — başkenti oldu. 1920' de bir aralık Alman Millet Meclisi de burada toplandı. II. Dünya Savaşı'nda şehir hava akınlarından büyük zarar gördü. Almanya'nın yenilmesi üzerine 1945'te şehri, Fransız birlikleri işgal etti.

STÜDYO (Bk. SİNEMA)

SU: Canlıların Yaşamasını Sağlıyan En Önemli Madde

SU, oksijenle hidrojenin birleşmesinden ortaya çıkan saydam bir cisimdir. Hem sıvı (su), hem katı (buz), hem de gaz (buhar) halinde bulunur. Biz suyu tabiatta yağmur, kar, deniz, göl, ırmak, içme suyu gibi çeşitli şekillerde, çeşitli durumlarda görürüz.

Kimya bakımından su, iki molekül hidrojenle, bir molekül oksijenin birleşmesinden oluşmuştur. Bundan dolayı formülü H_2O'dur. Su kimyasal olayların en belli başlı cisimlerinden biridir. Birçok kimyasal olay sonunda su açığa çıkar, ya da, tersine birçok kimyasal olayın başında su gerekir.

Yapay olarak da su elde edilebilir. Bu usule «sentez» denir. Uygun oranlarda oksijenle hidrojen gazları bir araya getirilip, bu karışımın içinden elektrik akımı geçirilirse su elde edilir. Tersine suyu elemanlarına ayırabiliriz. Bu olaya «analiz» denir. Analizin esası da aynıdır. Bir kab içindeki suda bazı kimyasal ve fiziksel şartları hazırladıktan sonra hidrojenle oksijen gazlarını elde ederiz.

Suyun Halleri

Cisimler, içinde bulundukları ortamın sıcaklık derecesine göre gaz, sıvı, katı halini alırlar. Normal sıcaklıkta katı halinde bulunan bir cisim ısıtılınca önce sıvı haline, daha sonra da gaz haline geçer (Bk. Isı; Sıvı).

Hal değiştirme bakımından suyun cisimler içinde özel bir yeri vardır. Su, her üç halde de bulunabilir. Suyun donma sıcaklığı 0 C°, kaynama sıcaklığı ise 100 C°'dir. Mevsime göre havanın sıcaklığı değiştiği için, su bazan katı halinde (buz), bazan sıvı halinde (su), bazan da gaz halinde (buhar) bulunur.

Su, genel olarak, sıvı halindedir. Kışın sıcaklık sıfırın altına düşünce katılaşır, buz olur. Genel olarak, ısıtılan katı ve sıvı cisimlerin hacmı artar (Bk. Isı). Tersine, soğuyan cisimlerin hacmı da azalır. Yalnız su bu kuralın dışında kalır. Buz haline gelen suyun hacmı artar. Bu yüzden, bir kab içindeki su buz tutunca kab parçalanır. Bu olay, buz tutan suyun hacmının artması sonucudur. Su buz haline geçerken çevresine ısı verir; tersine, buhar haline geçerken de çevresinden ısı alır.

Suyun donma ve kaynama sıcaklıkları su üzerine etki yapan basınca bağlı olarak değişir. Havanın deniz kıyısındaki basıncına «normal basınç» adı verilir. Normal basınç, 76 sm.'lik civa sütununun basıncına eşittir. Deniz kıyısında suyun donma noktası 0 C°, kaynama noktası ise +100 C°'dir. Deniz kıyısından yükseklere doğru çıkınca hava basıncı azalır. Bu durumda su, 100 C°'den düşük bir sıcaklıkta kaynar. Suya başka cisimlerin katılması ise ters bir sonuç doğurur. İçinde yabancı cisimler erimiş olan su 100 C°'den daha yüksek derecede kaynar. Bu, yemek pişirmekte işe yarar. Yemek suyunda tuz ve başka yiyecekler erimiş olduğu için su 100 C°' den daha yüksek sıcaklıkta kaynar. Böylece, yemek daha iyi pişmiş olur.

Kaynıyan suyu ısıtmaya devam edersek, suyun hepsi buhar haline geçer. Bu olayı kapalı bir yerde yaparsak, buharlaşma sonunda kabın basıncı artar. Çünkü, sıvı halinden gaz haline geçen cisimlerin basınçları yükselir. Bu sonuç teknikte buharın bir enerji kaynağı olarak kullanılmasını sağlar. Buhar makinalarında su ısıtılarak buhar haline getirilir. Buharın kazandığı basınç enerjisi makinayı çalıştırır (Bk. Buhar Makinası).

Sağlık Bakımından Su

Bir ortamda hayatın devamını sağlıyan dış şartlar su, ısı, besin ve havadır. Organizmadaki bütün hayati faaliyetlerde suyun rolü vardır. Besinlerin eritilmesi, emilmesi, dokulara, hücrelere taşınması, kanın ödevini yapabilmesi hep vücuttaki su dengesine bağlıdır. Organizma suyunun %15'ini bile kaybedince hayati olaylar bozulur.

TABİATTA NE KADAR SU VAR

Denizlerde	1.370.000.000 km³
Kutuplardaki buzlar	23.000.000 »
Göller, nehirler	250.000 »
Toprak altında	250.000 »
Yağmur (bir yılda)	390.000 »

İnsan vücudunun her organında su vardır. Ergin bir insanda ortalama olarak vücut ağırlığının %77'si sudur. Organların su miktarı ise şöyledir: Kas %74; deri %64; Kan %85; kemik %13-44; karaciğer %71; böbrek %83.

Vücudumuza gereken suyun büyük kısmını yiyeceklerle, içeceklerle alırız. Ayrıca, organik maddelerin oksidasyonu (yanması) ile de vücudumuzda devamlı olarak su meydana gelir. Su vücuttan idrar olarak böbrekten, ter olarak deriden, solukla akciğerden, dışkı ile barsaktan çıkar.

İçtiğimiz su arı değildir. İçinde karbon asidi ile kalsiyum bikarbonat vardır. İçinde karbon asidi bulunmıyan su tatsızdır.

İçilen su bir saat içinde bütün organlara yayılır. Su metabolizmasını böbrekler düzenler. Fazla su böbrekten çıkarılır. Susuzluk halinde böbrek suyu vücutta tutar, fazla tuzlu bir idrar çıkarır. Beynin altındaki hipofiz bezi de su metabolizmasını düzenler.

Su vücuttan tuzları, metabolizma artıklarını çıkarır, vücut ısısını düzenler. Ter buharlaşırken vücuttan ısı çekilir. Bundan dolayıdır ki sıcak havada terin artması ile vücut ısısı azalır. Bir gram suyun buharlaşmasında vücuttan 0,6 kalori kaybolur.

Vücuda az su girerse dokuların suyu azalır, susama başlar. Devamlı ishallerde, hele kolerada su kaybı çoktur. Bu gibi hallerde kaslarda kramplar olur. Böbrek hastalıklarında da su alışverişi bozulur, su vücutta toplanır. Hücreler arasında toplanan su «ödem» denilen şişlikleri meydana getirir. Ayrıca, karın ve göğüs boşluğunda da bol miktarda su toplanabilir. Ödem suyu bir hastada 10-20 kilo kadar olabilir.

Hipofiz bezinin hastalıklarında bazan su metabolizması da bozulur. Hasta bol su içer, bol idrar çıkarır. Buna rağmen, hastada şiddetli bir susuzluk vardır. Normal insan günde 1-1,5 litre idrar çıkarır. «Şekersiz şeker hastalığı» denilen hipofiz bozukluğunda günde 10-15 litreye kadar idrar çıkarılır. Şeker hastalığında da idrar çoğalır. Bu, idrara geçen glikozu sulandırmak içindir, hipofiz bozukluğundan ileri gelmez.

Su İhtiyacımız

İnsanlara su, hem içmek için, hem de kullanmak için lâzımdır. Yeteri kadar suyun sağlanması önemli sağlık meselelerinden biridir. Şehirlerin kurulması, genişlemesi için ilk teknik işlerden biri su sağlamaktır. New York' ta yılda 1,5 kilometre küb su harcanmaktadır. Genel olarak, 50.000 nüfusa kadar olan şehirlerde günde adam başına 50-100 litre, daha büyük şehirlerde 100-150 litre su harcandığı kabul edilir. Çok büyük şehirlerde bu rakam günde adam başına 500 litreyi bulur.

İnsanların su ihtiyacını karşılıyan kaynaklar şunlardır:

1 — Meteor suları (yağmur, kar, dolu);
2 — Topraklatı suları (kaynak, kuyu);
3 — Yeryüzü suları (ırmak, göl).

İçme ve kullanma suları hijyen bakımından aşağıdaki vasıflarda olmalıdır.

1 — İçinde sağlığa zararlı kimyasal zehirler, bitkisel, hayvansal asalaklar bulunmamalıdır.

2 — Tadı, kokusu kötü olmamalı, tiksindirmemelidir. Renksiz, berrak olmalıdır.

3 — Yemeklerin pişirilmesine, temizlik için kullanılmaya elverişli olmalıdır.

4 — Yeteri kadar bulunmalıdır.

İçme suyunun sıcaklığı 7°-12° arasında olmalıdır. Sıcak su tatsızdır, susuzluğu gidermez. Soğuk su mideyi, barsakları bozabilir.

Suda ince kum, kil, toprak, erimiyen demir tuzları, karbonatlar, bakteriler, mantarlar bulanıklık yapar. Bulanık su tiksindirir, iştahı keser. İçilecek su berrak olmalıdır. Su renksiz de olmalıdır. Sarı, esmer renkli sularda organik maddeler var demektir. Su kokusuz olmalıdır. Kükürtlü hidrojen, ölmüş bitkiler, lâğım sularının karışması suya fena kokular verir.

Suyun tadı da önemlidir. Tat suyun sıcaklığına, içinde erimiş olan tuzlara, gazlara bağlıdır. İçerisinde gaz bulunmıyan sularda lezzet yoktur. Su acı, tatlı, ekşi, tuzlu olmamalıdır.

Suyun Sertliği

Sularda erimiş bulunan kalsiyum, magnezyum gibi toprak alkalileri suyun sertliğini meydana getirir.

«Sertlik», Fransız, Alman ve İngilizlerde değişik sertlik dereceleriyle anlatılır. Fransa'da bir sertlik derecesi litrede 10 miligram kalsiyum karbonata eşittir. Bu ölçüye göre:

0- 7 dereceli bir su «çok yumuşak»,
7-14 » » » «yumuşak»,
14-21 » » » «sertçe»,
21-32 » » » «sert»,
32-50 » » » «çok sert» sayılır.

Sertliğin suyun tadına etkisi vardır; yalnız, sağlığa doğrudan doğruya zararlıdır denemez.

Ev işlerinde, sanayide su sertliğinin önemi çoktur. Bu işlerde yumuşak su tercih edilir. Birçok yiyecekler sert suda çabuk pişmez. Çamaşırda, bulaşıkta çok sabun harcanır.

Sert su kaynadığı zaman kablarda, borularda, kalorifer ve banyo tesislerinde çöküntüler yapar. Çok yumuşak sular da aşındırır.

Suda mikrop, asalak muayenesi çok önemlidir. Tifo, kolera, dizanteri ve barsak parazitlerinin bulaşmasında suyun rolü büyüktür.

Suların Arıtılması

Suların arıtılması için ya çöktürme havuzları, ya da süzgeçler kullanılır.

Çöktürme havuzlarında, suya bulanıklık veren maddeler çöker. Burada su çok yavaş akar (saniyede 2-10 milimetre), içindeki erimemiş kaba maddeler çöker. Havuzlarda toplanan çamurlar atılır.

Su, çöktürme havuzlarından geçtikten sonra süzülür. Bu iş için kum süzgeçleri kullanılır. Bunlar iki çeşittir: Yavaş süzen İngiliz, çabuk süzen Amerikan süzgeçleri.

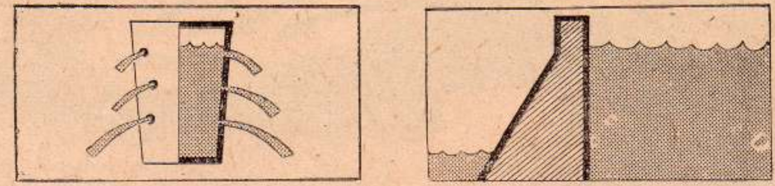
Oldukça kalın bir kum tabakasından geçen su bulanıklık veren maddelerden, mikroplardan çoğunu bırakır.

Kum süzgeçleri suyun mikroplarını azaltırsa da, bütün bütün ortadan kaldırmaz. Süzülmüş sular ayrıca dezenfekte edilir. Su dezenfeksiyonu kaynatma, kimyasal maddelerle, morötesi (ultraviyole) ışınlarla yapılır.

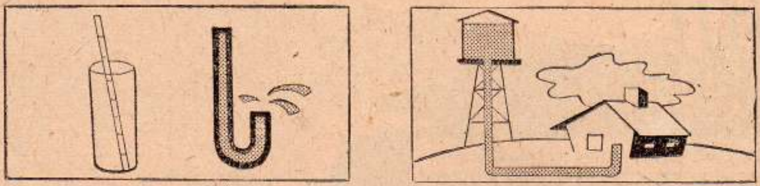
Kaynatma ile. — Su ile geçebilen hastalık mikropları 70 derecede öldüğünden, kaynatmak iyi bir dezenfeksiyondur.

Kimyasal maddelerle. — Eskiden kireç kul-

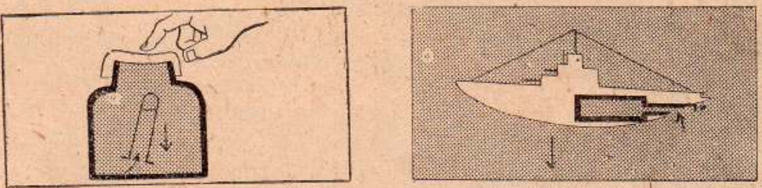
SUYLA İLGİLİ KOLAY DENEYLER

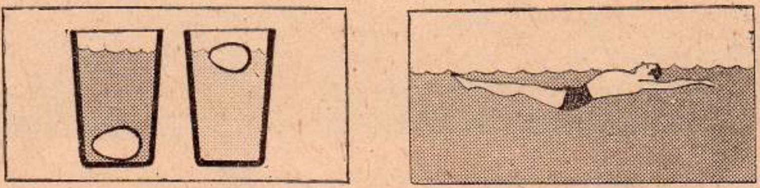
Su dolu bir bardağa üst üste birkaç delik delersek su alttaki delikten daha şiddetle fışkırır, çünkü altta suyun basıncı daha çoktur. Bunun için barajlarda setlerin alt kesimi daha kalın yapılır.

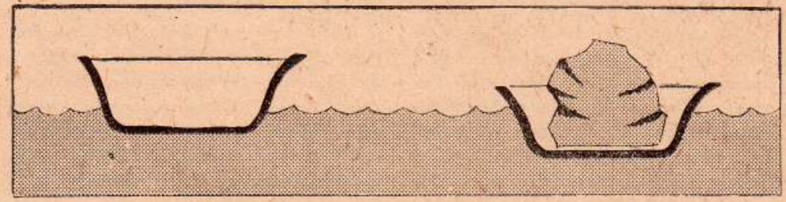
Bir kamışı büküp suyla doldurun. Su kamışın kısa ucundan fışkırır. Bu esasa göre yapılan yüksek su depoları musluktan suyun şiddetle fışkırmasını sağlar.

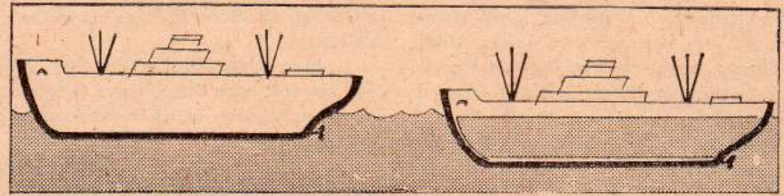
İçinde az bir hava kalmış ufak bir tüpü ağzına kadar su dolu bir kavanoza daldırın. Kavanozun ağzındaki lâstik kapağa basınca tüp daha aşağı iner, çünkü gasınç tüpün içine daha çok su dolmasını sağlar. Denizaltı gemileri suyun içinde bu esasa göre alçalıp yükselir.

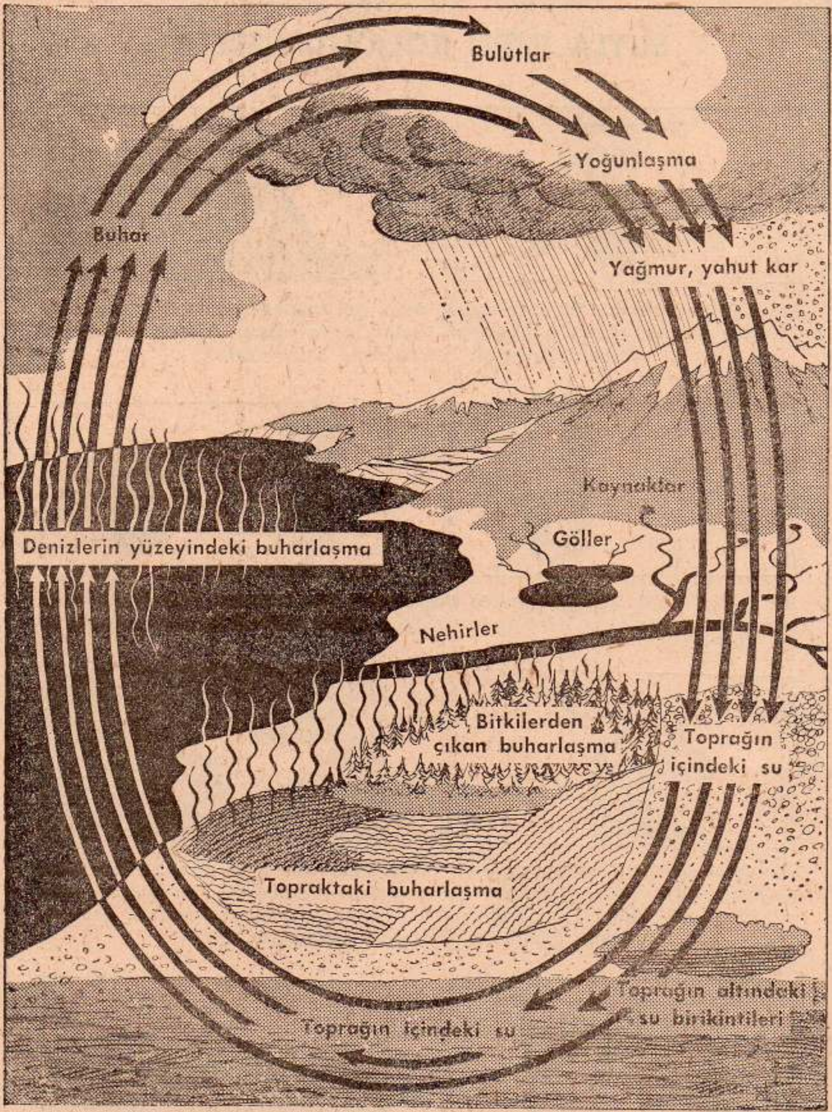
Su dolu bir bardağa atılan yumurta dibe çöker. Suya tuz katarsanız yumurta yükselir, çünkü suyun yoğunluğu artmıştır. Bunun için, tuzlu suda yüzmek tatlı suda yüzmekten daha kolay olur.

Su üzerindeki boş bir kab hemen hemen yüzeyde kalır, çünkü kendi ağırlığı taşırdığı sudan hafiftir. İçine bir taş koyarsak kab suya daha çok dalar, çünkü hacmı artmadığı için taşırdığı su aynı kalmış, ağırlığı artmıştır.

Boş bir geminin denizde yüksek durması, dolu geminin ise biraz daha suya gömülmesi de bundandır.

Suyun tabiattaki devridaimini gösteren bir şema

lanılırdı. Halen en basit, ucuz usul suyun klorlanmasıdır. İstanbul'da Terkos suyu önce prefiltrelerden, filtrelerden geçirildikten sonra klorlanır. Çubuk Barajı'nın suyu da Amerikan filtrelerinden geçirildikten sonra klorlanmaktadır. Süzme ile klorlama kullanılan en güvenilir usuldür. Klorla dezenfeksiyon için en uygun usul klor gazı kullanmaktır. 0,1-1 miligram klor bir litre su için yeter.

Morötesi (ultraviyole) ışınları ile. — Bu usul pahalıdır. Elektriği ucuz olmıyan yerlerde kullanılmaz.

SU SPORLARI

Su içinde yapılan sporlara, genel olarak, «su sporları» denir. Yüzme, yelken, kürek, su topu, su kayağı bunların başlıcalarıdır. Bu sporlar vücudun bütün kaslarını çalıştırır, ayrıca insanın tabiat kuvvetlerini yenme gücünü, cesaretini, soğukkanlılığını artırır (Bk. Yüzme; Yelken; Kürek)

Su Topu

Su üstünde oynanan bir top oyunudur. Genel olarak, yüzme havuzunda oynanır. Oynanacak yerin uzunluğu 30-20 m.; genişliği en çok 20 m., en az 8 m. olur. Suyun da derinliği en çok, 0,50 m. kadar olmalıdır. Yüksekliği 0,90 metre, genişliği de 3 m. olan, arkalarında ağ gerili iki kalesi vardır. Yedişer kişilik iki takım arasında oynanır. Her takım 1 kaleci, 2 bek, 1 haf, 3 forvetten meydana gelir. Hakem maçı havuzun kıyısından yönetir. Oyuncular üzerlerinde klübün rengi ve numaralar bulunan başlıklardan tanınır. Top iki oyuncuya değmeden gol olmaz. Oyunda bir oyuncunun topu iki eliyle tutması, rakibine suyun altından, üstünden vurması yasaktır. Oyuncular topu tek elle sürerken öteki ellerinden de suyun üzerinde durmakta faydalanırlar.

Su topu olimpiyatlar'da ilk defa 1900'de yer almıştır. Macaristan, İtalya, Yugoslavya, Rusya su topunda iddialı memleketlerin başında gelirler.

Bizde de su topuna önem verilir. Türkiye Yüzme Birincilikleriyle birlikte su topu yarışmaları da yapılır. Bugüne kadar su sporları alanında hiç yabancı karşılaşmamız olmamıştır.

Olimpiyatlarda su topu şampiyonluğunu kazanan memleketler şunlardır:

1900 Paris	:	İngiltere
1904 Saint Louis	:	Amerika
1908 Londra	:	İngiltere
1912 Stockholm	:	İngiltere
1920 Anvers	:	İngiltere
1924 Paris	:	Fransa
1928 Amsterdam	:	Almanya
1932 Los Angeles	:	Macaristan
1936 Berlin	:	Macaristan
1948 Londra	:	İtalya
1952 Helsinki	:	Macaristan
1956 Melbourne	:	Macaristan
1960 Roma	:	İtalya

Su topunun bir de «soft (yumuşak) su topu» denen bir çeşidi daha vardır. Kaidelerinde bazı değişiklikler olup, daha ufak bir topla, daha küçük kaleli bir havuzda oynanır. Top küçük olduğundan su altından sürülmesine müsaade edilir.

Su Kayağı

Ayaklarında kayak bulunan bir kimsenin iple hızlı bir motor tarafından su üzerinde çekilerek kaymasıdır. Sporun en yeni dallarından biridir, II. Dünya Savaşı'ndan sonra çok gelişmiştir.

Su kayaklarının ağırlığı 3,5 kilo; kalınlığı 2 sm., uzunluğu 1,65 m., eni de 18 sm.'dir. Kayakçının tutunduğu ipin uzunluğu da 21,50 m.'dir. Motorun hızının saatte 35 km. kadar olması gerekir.

Su kayağında erkeklerde 1,80 m., kadınlarda da 1,50 m. yükseklikteki tramplen üzerinden atlamak şarttır. Bu atlamanın yapılabilmesi için, başlangıçta, motorun hızının saatte 57 km. olması gerekir.

Su kayağı ilk olarak 1924'te ortaya atılmışsa da, yayılması uzun sürmüştür. 1924'te Fred Waller adındaki bir Amerikalı Long Island'da ayaklarına kayak takarak su kayağı yapmıştı. İlk yarışmalar 1936'da başladı, aynı yıl atlama yarışmaları da yapıldı. Su kayağı ile düşmeden en uzun yol giden John Musser adlı bir Amerikalıdır. 1957'de 715 mil gitti. Atlama rekoru da Amerikalı John Musser'dedir: 47,75 m. (1960).

SUAYGIRI

Afrika'da akarsu yakınlarında yaşıyan, 4 m. uzunlukta, iri, ağır gövdeli bir hayvandır. Çiftparmaklı memelilerdendir. Daha çok Senegal'le Yukarı Mısır'd Natal'a kadar olan bölgede bulunur. Derisi çıplak, kafatası gövdesine göre çok ufaktır. Çeneleri çok gelişmiştir, uçları sivri, uzun, kuvvetli dişleri vardır. Hemen daima su içinde gezer, kıyıdaki, su içindeki otları yiyerek beslenir. Genel olarak, insanlara saldırmazsa da, kendini tehlikede hissedince, önüne ne çıkarsa devirir, yerle bir eder.

Suaygırları küçük sürüler halinde yaşarlar, geceleri göllerin, ırmakların ortasındaki adacıklarda geçirirler. Eskiden beri avlandıklarından sayıları gittikçe azalmaktadır. Dişleri fildişinden daha değerli tutulur. Eskiden suaygırı dişlerinden takma diş yapılırdı.

Suaygırının eti yenirse de serttir, ağır bir

kokusu vardır. Derisi çok kalın, serttir. Afrika yerlileri suaygırı derisinden kalkan yaparlar. Bunların kimisine kurşun bile işlemez.

Suaygırı

SUCUK

Şişirilip kurutulmuş barsak içine baharlı et kıyması doldurularak yapılan bir çeşit et konservesidir. Az tuzlu, tuzlu, çok baharlı, sarmısaklı, sarmısaksız çeşitleri olduğu gibi, «halka sucuk», «parmak sucuk» diye başlıca iki çeşidi vardır.

Her iki sucuk çeşidi de ya yalnız sığır etinden, ya da sığır etiyle koyun etinin belirli bir oranda karştırılmasından yapılır. Başka hayvanın etinden sucuk yapabilmek için yetkili makamlardan izin almak gerekir. Sucuklardaki et miktarının %60'tan aşağı, yağ miktarının da %40'tan yukarı olmamasına, rutubet miktarının da %40'ı geçmemesine dikkat edilir.

Sucuk Nasıl Yapılır

Etler makinada iyice çekilip içine bahar, sarmısak karıştırıldıktan sonra, gayet temiz olarak yıkanmış, şişirilerek kurutulmuş koyun barsağına doldurulur, kangal halinde sarılarak ağızları iple sıkıca sarılır, ucuna da kurşun kapsüller takılır. Ayrıca her sucuk kangalının üzerine sucuğun yapıldığı yeri, yapılış tarihini belirten etiketler geçirilir. Bir süre kurumaya bırakılan sucuklar sertleştikten sonra yenilebilecek hale gelir.

Sucuğun içine barsak, akciğer, yemek borusu, karın zarı gibi parça etler atmak, pastırmaları sonradan ıslatıp makinadan geçirerek sucuk yapmak yasaktır.

Kayseri'de pastırmacılığın yanı sıra sucukçuluk da gelişmiştir. İstanbul'da da büyük sucuk yapımevleri vardır. Ayrıca kasaba ve şehirlerde evlerde de sucuk yapılarak kışa saklanır.

SUÇ

Toplumun düzenini bozduğu için kanunla cezalandırılan davranışlara «suç» denir. Kanunsuz ceza olmıyacağı gibi, kanunda unsurları, cezası yazılı olmıyan hareketler de suç teşkil etmez.

Suçlar çeşitli açılardan sınıflandırılır. Başlıcaları şunlardır:

Suçlar, ağırlıklarına göre; «çok ağır» (cinayet), «ağır» (cünha)), «hafif» (kabahat) diye derecelendirilir. Birincilere ağır ceza mahkemeleri, ikincilere asliye mahkemeleri, üçüncülere de sulh mahkemeleri bakar.

Suçları, ağırlıkları bakımından, «cürüm» ve «kabahat» diye ikiye ayıran ceza kanunları da vardır. İkili taksim taraftarları, suçlunun kasıt ve niyetine göre yapılan bu ayırımın daha ilmî olduğunu ileri sürerler. Türk Ceza Kanunu da bu ayırıma uymuştur.

Cürüm. — Suçlunun cezalandırılması, o işi yaparken suç işlemek kastinin bulunmasına bağlıdır.

Kabahat. — Kasti olmıyan suçlardır. Kabahate teşebbüs cezalandırılmaz. Ceza Kanunumuza göre, cürümlere karşı ölüm, ağır hapis, hapis, sürgün, ağır para cezası; kabahatlere karşı hafif hapis, hafif para cezası, bir mesleğin, sanatın yaptırılmaması cezaları verilir.

Meşhut Suçlar. — İşlendiği görülen, henüz işlenen, işlenmesinden hemen sonra faili yakalanan suçlara, «meşhut suçlar» (suçüstü) denilir. Bu tarifin dışında kalanlar, «meşhut olmıyan» suçlardır. Meşhut suçların muhakeme usulü özel bir kanuna tabidir.

Siyasi Suçlar. — Devletin iç ve dış güvenliğini, siyasi düzenini bozan fiillere, «siyasi suçlar» denir. Bunların dışında kalanlar, «âdi suçlar»dır. Siyasi suçlar da, a) Sırf siyasi suçlar; b) Nisbî siyasi suçlar olarak ayrılır.

Failin çiğnediği hak ve menfaat, devletin siyasi düzeniyle ilgiliyse, ya da bu düzenin bozulması sonucunu doğuruyorsa, failin gayesi siyasi bir sonuç elde etmekse, ortada «sırf siyasi suç» vardır. Âdi bir suçun siyasi gayeyle işlenmesi haline «nisbî siyasi suç» denir (Devlet başkanına suikast gibi).

SUÇİÇEĞİ

Çiçek hastalığını andıran, yalnız, ondan çok hafif olan bulaşıcı bir hastalıktır. Kendini ateşle, deri üzerinde döküntülerle belli eder. Her yaşta görülebilir. Hastalığın mikrobu çok uçucu bir virüstür. Bulaşma hastadan sağlama, bazan da eşya vasıtasiyle olur.

Suçiçeği, başlangıcından döküntü kabukları düşünceye kadar bulaşıcıdır. Kuluçka devri 2-3 haftadır. Suçiçeğinin bir defa geçirilmesi devamlı bağışıklık sağlar.

Belirtileri. — Suçiçeği birdenbire döküntü ve ateşle başlar. Deride önce pembe lekeler olur, sonra bu lekeler kızararak içi su dolu başlar verir. Bir, iki gün sonra bu su bulanır, üzerlerinde kabuklaşma başlar. Kabuklar 2-3 hafta sonra düşer, yerlerinde bir kırmızılık kalır. Döküntüler vücudun her yanında bulunur. Sayıları değişiktir, 800 kadar görülmüştür. Bu döküntüler nöbet nöbet çıktığından, deri üzerinde lekeler, içi su dolu kabarcıklar, kabuklanmış döküntüler bir arada bulunabilir.

Büyük çocuklarda ateş genel olarak azdır, hiç olmadığı da olur. Süt çocuklarında ise ateş yüksek olabilir. Derideki döküntüler sonradan başka mikroplarla çıban, apse, yılancık, kızıl gibi karışmalara gidebilir.

Tedavi. — Hasta yatakta istirahat etmelidir. Döküntüler, kabuklar dökülünceye kadar başka mikroplardan korunmalıdır.

Bulaşmayı önlemek için hastayı 2-3 hafta sağlamlardan ayırmak uygun olur.

SUDAN

Kuzeydoğu Afrika'da yeryüzünün en sıcak ülkelerinden biri

SUDAN, Kuzeydoğu Afrika'da bir devlettir. Kuzeyde Mısır, kuzeybatıda Libya, batıda Çad, güneyde Kongo, Uganda, Kenya, doğuda da Habeşistan, Kızıldeniz'le çevrilidir.

Yüzölçümü: 1.600.000 km^2

Nüfusu: 11.000.000

Başkent: Hartum

Sudan, dünyanın en sıcak ülkelerinden biridir. Büyük bir kısmı 400-600 metre yükseklikte yaylalarla, ovalarla kaplıdır. Habeşistan'dan çıkan Mavi Nil'le Uganda'da Viktorya Gölü'nden çıkan Beyaz Nil, Sudan'da Hartum dolaylarında birleşerek kuzeye doğru akar. Nil'in suladığı Sudan toprakları çeşitli ürünler verir. Nüfusun büyük çoğunluğu da burada yaşar.

Sudan'ın kuzeyi ile kuzeybatısını Nubya Çölü ile Libya Çölü kaplar. İyi yağmur alan Kassala, Tokar, Cezire ovaları çayırlık, sazlıktır, sakız ağaçlariyle doludur.

Sudan'da Yaşıyanlar

Sudan'da yaşıyanların hepsi aynı ırktan değildir. Nüfusun çoğunluğu Araplar'la Zenciler'dir. Melezler'le, çok eski bir ırk olan Nubyeliler de oldukça kalabalıktır. Araplar'la Melezler Müslüman'dır. Ayrıca 8-10 bin kadar Avrupalı vardır. Sudan'ın resmî dili Arapça'dır. Ayrıca, bazı Zenci dilleri de konuşulur.

Sudanlılar sıcak kanlı, konuksever insanlardır. Dünyanın en iri yarı adamları Sudandadır. Eskiden, Mısır ordularında çok iyi savaşçı olan Nubye süvarileri kullanıldığı gibi, geçen yüzyıllara gelinceye kadar Doğu saraylarında Sudanlı uşaklar bulunurdu.

Mısır gibi Sudan'a da hayat veren Nil nehridir. Nil boyunda topraklar çok verimlidir. Su kıyılarında bol pamuk yetiştirilir. Susam, kına, hurma, baharat, çeşitli tahıl da yetişir. Kızıldeniz kıyısında inci, güneyde altın, fildişi elde edilir. Sudan başlıca pamuk, pamuk tohumu ve Arap zamkı satar, makina, dokun-

muş kumaş, çay, tütün satın alır. Ülkede 4.000 km. kadar demiryolu, düzgün karayolları vardır.

Hartum. — Başkent Hartum, Beyaz Nil'le Mavi Nil'in birleştiği noktada, 100.000 nüfuslu bir şehirdir. 1823'te Mehmet Ali Paşa tarafından kurulmuş, 1891'de İngilizler'e geçmiştir. Şehirde birçok cami, bir üniversite, iki yüksek teknik okulu vardır.

Omdurman. — Sudan'ın en büyük şehridir. Nüfusu 200.000'e yakındır. Şehirde bir öğretmen okulu vardır.

Kızıldeniz'deki Port Sudan (Nüfusu 82.000) modern tesisleri olan bir limandır.

Tarihte Sudan

Sudan, XVIII. yüzyıla kadar ancak birkaç Avrupalı seyyahla, Mısırlı Arapların ticaret için uğradıkları geniş bir zenci ülkesiydi. XVII. yüzyıldan başlıyarak Araplar bu geniş toprakların önce batı kısımlarını ele geçirdiler. Tuarek kabîleleri de Sudan'ın kuzey ve orta batı kesimlerine yerleştiler. XIX. yüzyılda, önce Fransa, geniş Sudan toprakları ile ilgilendi. Süveyş Kanalı'nın açılmasından sonra İngiltere, hattâ Almanya da Sudan'a ilgi gösterdiler. Sudan'ın batı kesimindeki bazı yerleri Fransa aldı, doğu bölgeleri de «İngiliz-Mısır Sudan»ı adı altında sözde Mısır'ın, gerçekte İngiltere'nin eline geçti. Mısır II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sudan üzerinde tam hak elde etmeye çalıştı. 1936 Mısır-İngiliz anlaşması kaldırıldı. Mısır Kıralı Faruk'un unvanına «Sudan Kıralı» da eklendi. Bu yüzden İngiltere ile Mısır arasında anlaşmazlık çıktığı gibi, Sudan'da Mısır'la birleşme taraftarlariyle bağımsızlık taraftarları da anlaşamıyorlardı. Bu anlaşmazlık 1955'te son buldu. Yeni parlâmento, 1 aralık 1955'te Sudan'ın bağımsız bir Cumhuriyet olduğunu ilân etti. Böylece de Afrika'da yeni bir Arap-Zenci devleti kurulmuş oldu.

SULAKYURT

İç Anadolu Bölge'sinin Orta Kızılırmak bölümünde Ankara iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Çorum'un Sungurlu, güneydoğuda Ankara'nın Delice, güney ve batıda aynı ilin Kalecik, kuzeyde Çankırı ilinin merkez ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 27 köyü vardır.

Yüzölçümü: 283 km²

Nüfusu: 15.984 (1960 sayımı)

Sulakyurt ilçesi, genel olarak, engebesi silik bir yöredir. Güney kesimlerinde yüksekliği 1.000 m.'nin üzerinde yaylalar bulunur. Kuzey, kuzeybatıya gidildikçe topraklar Kızılırmak'a doğru alçalır. İklimi İç Anadolu Bölge'sinin başka yerlerinde de görülen bozkır ikliminin aynıdır. Yağışlar azdır. Yazlar sıcak, kışlar soğuk geçer. Doğal bitki örtüsü bozkır halindedir. Başlıca ekonomik zenginlik tahıl tarımına dayanır. Çok sayıda Tiftik keçisi beslenir.

Kasaba. — İlçe merkezi Sulakyurt kasabası, Kızılırmak'ın küçük bir ayağının vâdi tabanında kurulmuştur. Ankara'ya 107 km. uzaklıktadır. Ankara iline bağlı ilçe merkezleri arasında en az nüfuslu olanıdır. Nüfusu 2.000'i bulmaz (1960 sayımı: 1814).

SULAMA (Bk. TARIM)

SULFAMİTLER

Hekimlikte birçok hastalıklara karşı kullanılan bir takım ilâçların toplu adıdır. Ufak kimyasal değişikliklerle birbirinden ayrılan yüzlerce sulfamit çeşidi arasında başlıcaları şunlardır: Sulfapiridin, sulfatiazol, sulfamerazin, sulfadiazin, sulfaguanidin, gantrisin.

Yeni antibiotikler birçok hastalıklarda sulfamitlerin yerini almışsa da, hâlâ çeşitli hastalıklarda önemle kullanılır. Yalnız, Sulfamitler mikropların üremesini önler. Mikropları öldürücü değildir.

Sulfamitler, genel olarak, ağızdan alınır. Gerekirse damardan, kastan iğne yapılabilir. Mevziî olarak göze, burun ve kulağa, cilde tatbik edilecek toz, damla, merhem şekilleri vardır. Son yıllarda zehirliliği az, etkisi daha kuvvetli birleşik sulfamit müstahzarları yapılmıştır.

SULTAN AHMET CAMİSİ

İstanbul'da Ayasofya yakınında, aynı adla anılan semttedir. «Selâtin câmileri»nin (sultanlar tarafından yaptırılmış camilerin) en büyüklerinden, en güzellerinden biridir. I. Ahmet tarafından 1609-1616 yılları arasında, Mimar Mehmet Ağa'ya yaptırılmış, 7 yılda bitmiştir.

Sultan Ahmet Camisi, eski bir Bizans sarayının arsası üzerine kurulmuştur. Orta kubbe, dört filayağına oturtulmuş, dört yarım kubbeyle çevrelenmiştir. Pencereleri çok olduğu için, içerisi son derece aydınlık, ferahtır. Mavi çinilerle kaplı olduğundan, Batı'da İngilizce'de «Blue Mosque», Fransızca'da «Mosqueé Bleue» (Mavi Cami) diye tanınmıştır. 20.000'i aşkın olan çiniler caminin nakışhanesinde çizilip hazırlanmış, İznik'te pişirilmiştir.

Caminin 6 minaresi vardır. Bunlardan dördü 3'er, ikisi 2'şer şerefelidir.

Sultan Ahmet Camisi mimarlık bakımından, klâsik üslûptan bazı noktalarda ayrılır. Bu arada kemer kavisleri cami içinde çok geniş, basık, avlu revaklarında ise dar tutulmuştur. Bu nokta, daha sonra yapılan eserlerde devam etmemiş, yalnız Mimar Mehmet Ağa'nın bir üslûp özelliği olarak kalmıştır.

SULTAN MAHMUT TÜRBESİ
(Bk. MAHMUT II.)

SULTAN SELİM CAMİSİ

İstanbul'un Haliç'e bakan tepelerinden biri üzerinde, Yavuz Sultan Selim adına, oğlu Kanunî Süleyman tarafından yaptırılmış bir camidir. Caminin bulunduğu semt de Sultanselim, ya da Yavuzselim diye anılır.

Sultan Selim Camisi 1522'de tamamlandı. Gerçi bazı tarihlerde, caminin mimarı olarak Sinan gösterilirse de, Sinan'ın kendisi Yavuz Selim çağında yeniçerilik yaptığını, bütün savaşlara katıldığını anlattığından, yapı işinin bittiği yıllarda bile böyle bir esere başlamasını kabul etmek zordur.

Cami, Türk mimarlığının en güzel eserlerinden biridir. Mihrabı hizasında Yavuz Selim'in türbesi vardır. Bu türbenin yazıları, oymaları, çini süslemeleri çok nefistir. Caminin çevresi içinde ayrıca Yavuz Selim'in karısı, Kanunî Sultan Süleyman'ın annesi Hafsâ Sultan'ın da türbesi bulunmaktadır.

SULTAN VELED (1227 - 1312)

Mevlânâ Celâlettin Rumî'nin oğullarındandır, onun fikir, duygu ve düşüncelerini yayanlardan biridir. Mevlânâ Celâlettin'in ölümünden sonra, yerine, Hüsamettin Çelebi geçmişti. Hüsamettin Çelebi'den sonra bu makama Sultan Veled gelmiş, ondan sonra, tekkelerin kapatılmasına kadar «Konya Postnişinliği» bu soydan gelenlerde kalmıştır.

Sultan Veled, babasının düşünce ve davranışlarından ilham alarak, Mevlevilik tarikatının esaslarını kurmuştur. Tasavvuf konusunda yazdığı mesnevileri, babasının büyük, ölmez eseri yanında pek basit kalırsa da, onun da babasından üstün olduğu bir tarafı vardır: Ana dili olan, Türkçe ile de şiirler yazmıştır. Gerçekte de, Mevlânâ'nın baştan başa Farsça olan eserleri içinde Türkçe mısraların parmakla sayılacak kadar az olmasına karşılık, Sultan Veled'in Türkçe şiirlerden meydana gelmiş küçük bir Divan'ı vardır.

SULTANDAĞI

Afyon ilinin İç Anadolu Bölgesi sınırları içinde kalan bir ilçesidir. Topraklarını doğu ve güneydoğuda Konya'nın Akşehir, güneyde Isparta'nın Yalvaç, batıda Afyon'un Çay ve Bolvadin, kuzeyde aynı ilin Emirdağ, kuzeydoğuda Konya'nın Yunak ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 11 köyü vardır.

Yüzölçümü: 192 km²

Nüfusu: 16.898 (1960 sayımı)

Sultandağı ilçesi, kuzeybatı - güneydoğu doğrultusunda uzanan Sultan Dağları'nın kuzeydoğusundaki bazı kesimleriyle, bu dağların kuzeydoğu eteklerinden Akşehir Gölü'ne doğru alçalan düzlükleri kaplar. İlçenin, yağışı az, kışları soğuk, yazları sıcak bir iklimi vardır. Sultan Dağları üzerinde yer yer or-

SULTAN VELED'DEN BİR PARÇA

Hem sen göresin beni elden varayım bir gün
Yolda oturam cansız kab ağlıyayım bir gün

Ger olmıyasın benim tenden çıka tez canım
Bu kayu beni tuta onsuz öleyim bir gün

Sucu içeyim sucu deli alayım deli
Nem var vereyim yele seni tutayım bir gün

Seni nece severim yüz can gibi dilerim
Ola ki kolay gele senin olayım bir gün

Dururum ve ağlarım otururum inlerim
Öyle komaya Tanrı hem ben güleyim bir gün

Gözler seni görürse âlem seni bilirse
Elim değicek seni ben gizliyeyim bir gün

Veled yüzünü gördü geldi kapına durdu
Etti ki gele ol kim seni öpeyim bir gün

manlara raslanır. Önemli akarsu yoktur. Sultan Dağları'ndan inen bazı kısa dereler Akşehir Gölü'ne dökülürler. Akşehir Gölü'nün ancak bir kısmı Sultandağı ilçesi sınırları içindedir. Gölün geri kalan kısmı, Akşehir ilçesi sınırları içinde bulunur. İlçe halkı tahıl tarımı ile, hayvancılıkla uğraşır, çok sayıda koyun beslenir.

Kasaba. — İlçe merkezi İshaklı kasabasıdır. Sultan Dağları'nın kuzeydoğu eteklerinde, kuzeydoğuya bakan hafif eğimli bir sırt üzerinde kurulmuştur. Afyon - Konya karayolu üzerinde bulunduğu gibi, Afyon - Konya demiryolu üzerinde de istasyonu vardır. Karayolu ile Afyon şehrine 70 km. uzaklıktadır. Kasaba 5.000 nüfusludur (1960 sayımı).

SULTANHİSAR

Ege Bölgesi'nin Ege bölümünde Aydın iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Nazilli, güneyde Yenipazar, batıda merkez ilçeleri ile kuzeyde İzmir ilinin Ödemiş ilçesi kuşatır. Merkez bucağından başka Atça adlı bir bucağı ile 13 köyü vardır.

Yüzölçümü: 349 km²

Nüfusu: 16.562 (1960 sayımı)

Sultanhisar ilçesinin kuzeyinde Aydın Dağları'nın doğu ucu olan Malgaç Dağı yükselir. Bu dağların eteğinden, güneydeki Büyük Menderes nehrine doğru tatlı bir eğimle alçalan geniş düzlükler uzanır. İlçede Akdeniz iklimi vardır. Kışlar ılık, yağışlı, yazlar sıcak, kurak geçer. Kuzey-güney doğrultusunda akarak Büyük Menderes'e karışan Malgaç ve Atça dereleri ilçenin belli başlı akarsularıdır. Sultanhisar ilçesinin toprakları verimlidir. Orada çeşitli tahıl ürünleri yanında en çok pamuk ekimi gelişmiştir. Bazı kıraç topraklarda tütün tarımı da yapılır. Sultanhisar kasabası yakınlarında portakal, daha doğudaki Atça yakınlarında da zeytin yetişir.

Kasaba. — İlçe merkezi Sultanhisar kasabası, Malgaç Dağı'nın güney eteğinde hafif eğimli bir yüzey üzerinde denizden 81 m. yüksekte kurulmuştur. İzmir - Denizli karayolu ile İzmir - Aydın - Afyon demiryolu Sultanhisar'dan geçer. 3 mahalleden ibaret olan kasabanın nüfusu 3.000'e yakındır (1960 sayımı: 2.864). Tarihî Nisa harabeleri kasabadan 2 km. ötededir.

SULUOVA

Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz bölümünde Amasya iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda ve güneyde aynı ilin merkez, batıda Merzifon, kuzeyde Samsun'un Havza ve Lâdik ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 41 köyü vardır.

Yüzölçümü: 201 km²

Nüfusu: 19.625 (1960 sayımı)

Suluova ilçesinin büyük bir kısmını, Suluova düzlükleri kaplar. Bu ova Yeşilırmak'ın önemli kollarından olan Tersakan Çayı çevresinde gelişmiştir. İlçe toprakları dört bir yana doğru hafifçe yükselir. Suluova'nın kışları ılık, yazları sıcak geçen bir iklimi vardır.

En önemli akarsu ilçenin orta kesimlerinde kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda giden Tersakan Çayı'dır. Suluova'da tahıl tarımı, çeşitli meyvacılık yapıldığı gibi, pancar ekimi gelişmiştir.

Kasaba. — İlçe merkezinin Suluova (eski adı ile Suluca) kasabası Suluova'nın doğu ucunda hafif bir sırt üzerinde kurulmuştur. Sıvas - Samsun demiryolu ile karayolu kasabanın yanından geçer. Bu iki önemli yol üzerinde bulunması kasabanın gelişmesini sağlamıştır. Amasya Şeker Fabrikası da Suluova'dadır. Kasabanın nüfusu 6.000'in üstündedir (1960 sayımı: 6.253).

SUMATRA

İndonezya'yı meydana getiren adalardan biridir. Genişlik bakımından İndonezya'nın Borneo'dan sonra 2., dünyanın 6. adasıdır.

Hint Okyanusu'ndaki «Doğu Hint Adaları» topluluğundandır. Kuzeydoğuda Malaka Boğazı, Malay Yarımadası, Cava Denizi, güney ve batıda Hint Okyanusu, güneyde de Sunda Boğazı ile çevrilidir. Yüzölçümü 426.960 km², nüfusu 10.500.000'dir.

Sumatra, tropikal bölgenin bütün özelliklerini taşır. Kıyılar, birbirine girmiş büyük sazlarla, ağaçlarla kaplıdır. İnsanın buralara ayak atması çok güçtür.

Sumatra'nın dağlık bölgeleri de ormanlarla örtülüdür. Burada da yırtıcı bir sürü hayvan yaşar. Sumatra'nın maymunları çok çeşitlidir. Zehirli yılanları arasında «kıral kobra» denilen cins başta gelir.

Sumatra yeraltı, yerüstü ürünleri bakımından çok zengin bir ülkedir. Bu arada, vâdiler dünyanın en verimli kauçuk elde edilen bölgeleridir. Sumatra'da ayrıca tütün, kahve, pamuk, baharat, mısır da bol yetişir. Maden bakımından kömürle kalay başta gelir. Palembang'daki petrol kaynakları da çok zengindir.

Sumerler

Mezopotamya'da medeniyetlerin en eskilerinden birini kurmuşlardı

SUMERLER, Mezopotamya'da bugünkü Irak'ın güney kesimlerinde, M. Ö. 4.000 yıllarında yaşamış, uygarlıkta çok ileri gitmiş eski bir millettir. Sumerler'in bağlı oldukları ırk topluluğu bugün kesin olarak çözülmüş değildir. Sumerler'in, Mezopotamya'ya Orta Asya'dan göç ettikleri, dil ve bazı gelenekler bakımından, tarihte Türk adı ile anılan Ural-Altay milletleri topluluğu ile bağıntıları olduğu kabul edilir.

Sumerler'in yerleştiği Mezopotamya'nın yerli halkı yoktur. İlkçağ'da birçok milletlere yurt olan Mezopotamya, tarih öncesi çağlarında bataklıklarla kaplı olduğu için oturmaya elverişli değildi. Bölge başlıca üç parçaya ayrılır: Kuzeye Asur, orta kesime Kalde, güneye de Sinear adı verilir.

M. Ö. 4.000 yıllarında doğudan, genel olarak Orta Asya'dan buraya göçler oldu. Bu arada Sumerler güneyde Sinear bölgesine yerleştiler. Daha sonra gelen Akadlar orta kesimi, Kasitler Asur bölgesini, Elâmlar güneyi yurt edindiler. Orta Asya'dan gelen Sumerler'le Elâmlar dil ve gelenek bakımından Akadlar'la Kasitler'den ayrılıyorlardı. Akadlar'la Kasitler, Asurlular'la Babilliler gibi, kök bakımından, Araplar'ı, Fenikeliler'i, İbraniler'i de içine alan Sâmi ırkındandılar.

Bütün bu milletlerden önce Mezopotamya'nın güneyine yerleşen Sumerler bataklıkları kuruttular. Kanallar açarak toprağı verimli hale soktular. Yığma tepeler üzerine kurdukları köylerde ilk defa killi topraktan pişirilmiş tuğla ile evler yaptılar. Zamanla bu köyler gelişerek birer şehir halini aldı. XIX. yüzyıl sonlarında yapılan kazılarda belli başlı birkaç Sumer şehri meydana çıkarıldı. Bunlar Ur, Uruk, Lagaş, Larsa, Kiş şehirleridir. «Kıral şehri» adı verilen bu şehirler, birçok kıral hanedanına başkent olmuştu.

Sumerler Mezopotamya'daki bataklıkları kurutarak buraları oturulabilecek hale sokmuşlardı.

Kazılardan elde edilen bilgilere göre, Sumer kırallarından Urun (Urnino) barış siyaseti güderek, bayındırlık işleriyle uğraşarak, ülkesini kalkındırmıştı. Uruka-Gin» ise, M. Ö. 3000 yıllarında, yazılı kanunlar yapmıştı. Topluma yeni bir düzen veren bu kanunlar, köleliği kaldırıyor, yoksulları, çalışanları koruyordu. Sonraları Babil Kıralı Hammurabi tarafından alınarak, Kalde'de uygulanmıştır.

Sayıca azlık olan Sumerler, toprakları genişleyince kuvvetten düştüler. Kalde kıralı Agadeli Sargon, bundan faydalanarak Sumer şehirlerini kendi boyunduruğu altına aldı, bir Sâmi-Kalde imparatorluğu kurdu.

Sumerler, yüz yıl kadar sonra, Sargon sülâlesini devirerek, yerine kendileri geçtiler (M. Ö. 2640). Sumer devleti daha 400 yıl kadar sürdü. Bu çağda Ur şehri parladı. Yalnız Elâmlar'la yapılan savaşlar hem Sumerler'i, hem de Elâmlar'ı kuvvetsiz bıraktı. M. Ö. 2225 yılında Babil kıralları, Sumerler'i de, Elâmlar'ı da yenerek boyunduruk altına aldılar. Bu tarihten sonra Sumerler bir daha kalkınamadılar, Sâmi ırklar arasında eriyip kayboldular.

Sumer Uygarlığı

Yeryüzünün ilk uygar milletlerinden biri Sumerler'dir. Sumer çiviyazısının okunmasından sonra, Sumerler'in uygarlıkta birçok milletlere öncülük ettiği anlaşıldı.

Sumerler toprağa bağlı, tarım işlerinde ileri bir milletti. Su yollarını ilk yapanlar, kanallar açarak tarlaları sulıyanlar onlardı. Hayvan beslerler, yünlerinden güzel kumaş dokurlardı. Saban, döven kullanmasını bilirlerdi. Topraklarının bir kısmı kırala, bir kısmı halka ayrılır, ortaklaşa çiftlikler kurulurdu.

Sumer kıralların-dan Gudea'nın heykeli

Sumerler ekonomide de, ticarette de öteki milletlere öncülük yaptılar. Alışveriş usullerini onlar ortaya çıkardılar, Eskiçağ'ın bütün milletleri daha sonra bunları benimsediler.

Sumerler yapı işlerinde de ileriydiler. Tuğlayı ilk kullanan onlardır, ilk kemerleri, kubbeleri onlar yapmıştır. Babil Kulesi Kaldeliler'in idaresinde çalışan Sumer mimarlarının eseridir.

Sumerler ayrıca çeşitli bilim kollariyle de uğraştılar. Yılı, gökteki aya göre hesaplayıp 360 günde topladılar. Sumerler, şehirlerin plânlarını da yaparlardı. Bu bakımdan kadastro işine ilk önem veren Sumerler'dir. Birçok Sumer bilimleri, şehirler parçalandıktan sonra Akadlar'a, Babilliler'e, Asurlular'a geçti, onların yolundan Önasya milletlerine yayıldı. Adı tarih sayfalarında kalan Sumerler, uygar toplumların kurulmasında eski milletlerin öncüsü olarak kabul edilir. Eski Mısır, Babil, Asur sanatına hep Sumer sanatı temel olmuştur.

Bibliyografya. — Bu konudaki Türkçe eserlerin başlıcaları:

Sumer Türkleri (R. E. Koçu, 1933); Sumerler'in Monumental Sanatları (Andrea, 1937); Sumer Sanatı - Roman Sanatı (Dr. J. Baltrusaitis'ten çev. C. R. Yularkıran, 1939); Sumeroloji Araştırmaları (Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Sumeroloji Enstitüsü, 1941); Sumerlinin Dünya Görüşü ve Babil Edebiyatına Toplu Bir Bakış (Kadriye Tansuğ, Özel İnanlı, 1950)

SULUBOYA (Bk. RESİM)

SUN YAT-SEN

Sun Yat-sen

Çin'de, Mançu Sülâlesi'nin saltanatına son veren devrimcilerin önderi, Çin Cumhuriyeti'nin kurucularından biridir. Kanton yakınlarında fakir bir ailenin oğlu olarak dünyaya geldi. Hawaii'de oturan ağabeysinin yanında okuduktan sonra Hong Kong'a gitti, tıp öğrenimi yaptı. Bir yandan da Mançu Sülâlesi'ni iktidardan uzaklaştırmak için çeşitli plânlar hazırlıyordu. Arkadaşları arasında kendisi gibi düşünenleri bir araya topladı. İlk devrim hareketi başarısızlıkla sonuçlanınca Sun Yat-sen sürgüne gönderildi. 1911'de yeni bir devrim hareketinde Mançu Sülâlesi'nin hükümranlığına son verildi. Sun Yat-sen de yeni kurulan cumhuriyet idaresinin geçici Cumhurbaşkanı oldu. Arası çok geçmeden cumhurbaşkanlığından ayrıldı, yerini askerî önder Yuan Şi-kay'a bıraktı. Sun Yat-sen'in fikirleriyle yeni cumhurbaşkanının fikirleri uyuşmuyordu. Sun Yat-sen Güney Çin'de yeni bir hükümet kurdu. Kendisinin başkanı bulunduğu bu siyasi topluluk Kuomingtang adını taşıyordu. Sonradan, Kuomingtang, Çin'i bir idare altına toplamayı başarmış, yeni devletin başına Sun Yat-sen'in kayınbiraderi Çang Kay-şek geçmiştir. Yalnız, Sun Yat-sen bunları göremeden öldü.

Sun Yat-sen Çin'in yetiştirdiği en bilgili insanlardan biridir.

SUNGURLU

Çorum ilinin İç Anadolu Bölgesi sınırları içinde kalan ilçelerinden biridir. Toprakları doğuda aynı ilin Alaca, güneyde Yozgat'ın merkez ve Yerköy, batıda Ankara'nın Delice, Sulakyurt ve Çankırı'nın merkez, kuzeyde Çorum'un İskilip ve merkez ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Boğazkale adlı bir bucağı, 129 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.493 km²

Nüfusu: 76.362 (1960 sayımı)

Sungurlu ilçesinin toprakları Kızılırmak'ın kollarından Delicеırmak'la buna karışan daha küçük dereler çevresindeki düzlüklerden, bunları kuşatan tepelik, yaylalık alanlardan meydana gelir. İlçede yazlar sıcak, kışlar orta derecede soğuk geçer. En önemli akarsular Delicеırmak'la bunun kolu olan Budaközü Çayı'dır. İlçenin ekonomisi tahıl tarımına, bağcılığa, hayvancılığa dayanır. Geniş vâdilerde yer yer bahçelikler, sırtlarda da bağlar bulunur. İlçe sınırları içinde Tekel'e ait birkaç tane tuzla vardır.

Kasaba. — İlçe merkezi Sungurlu kasabası, doğu-batı doğrultusunda uzanan Budaközü Çayı'nın vâdisinde kurulmuştur. Denizden yüksekliği 770 m.'dir. Ankara - Çorum yolu kasabadan geçer. Bu yolla Çorum şehrine 75 km. uzaklıktadır. En yakın demiryolu istasyonu olan Çerikli ile arası 52 km.'dir. 6 mahalleden meydana gelmiş olan Sungurlu'nun nüfusu 10.000'in üstündedir (1960 sayımı: 10.516). Bu bakımdan, Çorum'a bağlı ilçe merkezleri arasında, İskilip'ten sonra, ikinci gelir.

Suni Peyk

İnsanlar suni peykler yardımiyle fezada dolaşmaya başladılar

SUNİ PEYK [**Yapma uydu**], insan eliyle yapılan, sonra uzaya atılarak, bir gök cisminin, meselâ Dünya'nın çevresinde dönmesi sağlanan cisimdir.

Uzayda kendisinden büyük bir gök cisminin çekimine kapılarak onun çevresinde dönen cisimlere «peyk» (uydu) denir. Ay bir peyktir, çünkü Dünya'nın çevresinde döner. Dünya ile bütün öteki gezegenler de Güneş'in peykidir.

1957'den beri yeryüzünden gökyüzüne suni peykler atılmaya başlanmıştır. Büyük devletler günden güne artan bir hızla suni peykler yapmaya devam ediyorlar. Çeşitli biçimlerde yapılan bu suni peyklerin gökyüzüne atılmasında çok çeşitli sebepler vardır.

Suni Peykler Niçin Atılıyor

Suni peykler yapmanın sebepleri arasında, en başta, atmosferin üst tabakaları, uzay ve başka gök cisimleri hakkında daha çok bilgi almak isteği gelir. Yeryüzündeki çeşitli tabiî olaylar, atmosferin alçak kesimlerindeki fiziksle olaylar, çeşitli araçlarla öğrenilmiştir. Atmosferin, yüksek tabakaları, atmosfer dışı, başka gezegenler hakkındaki bilgilerimiz ise çok azdır. Meselâ göktaşları (meteor taşları) nın atmosfere girince yandıklarını, yere düşenlerinin pek az olduğunu biliyoruz. Yalnız, uzaydaki göktaşları pek mi çoktur? Bunların her hangi bir uzay seyahatinde ne gibi zararları dokunabilir?

Atom taneciklerinden ibaret olduğunu bildiğimiz kozmik ışınların uzaydaki oranı nedir? Bir uzay seyahatine bunlar da acaba ne dereceye kadar zararlı olabilirler? Dünya'nın elektromagnetik alanı nerelere kadar uzanmaktadır? Uzayda güneş ışınlarının şiddet derecesi nedir? Atmosferin yüksek tabakalardaki bileşimi nedir? Başka gezeğenlerin yapısı nasıldır, sıcaklıkları kaç derecedir? Uzaydan dünyaya gelen ışınımların çeşidi, miktarı kesin olarak ne kadardır? Uzayda insan hangi şartlar altında yaşıyabilir?

Bu saydıklarımız gibi, bilginlerin zihnini kurcalıyan daha birçok soru insanları suni peykler atmaya zorlamıştır.

Suni peyk atılmasının çok önemli bir başka sebebi de, askerî ve sivil alanda uzaydan faydalanmaya çalışmaktır. Suni peyklerden çekilen fotoğraflar sayesinde düşman ülkelerin birçok özelliklerini iyi öğrenmek mümkün olacak, gene bu sayede savunma işlerinde büyük değişiklikler sağlanacaktır.

Suni peyklerin sivil hayata da çok büyük faydaları dokunacaktır. Bu sayede televizyon, telsiz şebekeleri bütün dünyaya yaygın bir hal alacak, meteoroloji işlerinde, kasırgaların önceden öğrenilmesi, yollarının tesbiti vs. gibi büyük faydalar sağlanacaktır.

Suni peykler atılmasının en önemli sebeplerinden biri de insanoğlunun, hayatı Dünya'nın ötesine götürme, Dünya'dan daha uzak-

lara gitme isteğidir. Hele son yıllarda yapılan keşiflerle Dünya'nın bilinmiyen hiçbir yanı kalmamıştır. İnsanlar Dünya'yı fethettikten sonra artık Ay'a, uzay'a, gezeğenlere gitmek istiyorlar. Bunu başarabilmek için de uzay şartları hakkında kesin bilgi sahibi olmak ister. Bu kesin bilgiler ise ancak suni peyklerle sağlanabilir.

Suni Peyklerin Biçimi, Büyüklüğü

Suni peyklerin büyüklüğü, ağırlığı, biçimi kullanılacağı maksada göre değişir. Bir defa, uzayda hava olmadığı için gönderilecek suni peyklerin aerodinamik biçimlerde yapılmasına hiçbir lüzum yoktur (Bk. Aerodinamik). Bu hal bilginlerin birçok bakımdan işine yaramış, suni peykler çeşitli antenler, güneş enerjisiyle çalışan bataryaları işletmek için enerji toplamaya yarıyan kanadlar takılmıştır. Yalnız, peykler atılırken bütün bu eklentiler özel bir mahfaza içinde, kapalı bulundurulur. Başlık gereken hıza eriştikten, gereken yüksekliğe ulaştıktan sonra asıl peyk meydana çıkar, otomatik olarak kanadları açılır, antenleri dışarı çıkar.

Ağırlık ve büyüklük bakımından da, suni peykler, çok değişik olur. Şimdiye kadar atılan peyklerin ağırlığı 1,5 kilodan birkaç tona kadar değişmiştir. Bu da peykin kullanılma maksadiyle ilgilidir. Yapım işinde daha çok alüminyumla bileşikleri, bazan da çelik kullanılır.

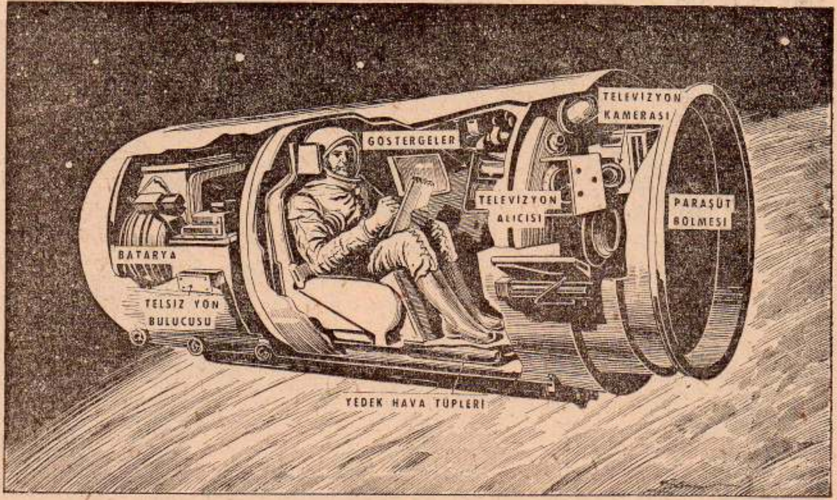
Suni Peykler Nasıl Atılır

Suni peyklerin hazırlanmasından, uzayda yörüngeye konulmasından çok atılması önemli bir meseledir. Çünkü bunun için çok kudretli füzeler ister. Atılacak peykin ağırlığı arttıkça füzenin de daha büyük yapılması gerekir.

Peyk taşıyan füzelerde en önemli olan şey en az ağırlıkla, en çok itiş gücü sağlamaktır. Ağırlığı az olan peykleri atmak için kullanılan füzelerin 1. kademelerinin itiş gücü 15.000-40.000 kilo arasında değişir. Peykin ağırlığı arttıkça füzelerin itiş gücünün de çoğalması gerekir. Amerikalılar'ın 1960'ta kullandığı Thor-Agena füzesinin itme gücü 175.000 kilo idi. Bu füze 1.500-2.500 kiloluk net yükü yörüngeye koyabilecek kudretteydi. Amerikalılar'ın halen geliştirmeye çalıştığı Satürn füzesinin ise 750.000 kiloluk itme gücü olacak, 20.000 kiloluk bir yükü Dünya çevresindeki yörüngesine koyabilecektir. Aynı füze 4.000 kiloluk bir yükü de Ay'a taşıyacak gücdedir. Bununla birlikte Ay'a konabileeck uzay araçları götürebilmek için itiş gücü 3-3,5 milyon kiloyu bulacak füzelerin yapılması gerekiyor.

Suni peyk hazırlandıktan, taşıyıcı füze de yapıldıktan sonra sıra peykin atılmasına gelir.

Peyk önce füzenin başına yerleştirilir, füze ateşlenir. Bir füzenin, peyki yörüngeye koyabilmesi için belirli zamanda belirli bir hız kazanması şarttır. Gerekli kısa zaman içinde bu hızı sağlıyamazsa peyki yörüngeye koyamaz. Dünya'ya düşer. Füzenin hızı daha önceden hesaplanan hızı geçerse peyki gene yörüngeye koyamaz, çünkü peyk fazla hızlanmıştır, yerçekiminden kurtulur, gezeğenlerarası uzaya uçar. Bu, peykin, Güneş'e uydu olması demektir.

İçinde insanla ilk defa olarak fezaya fırlatılan suni peykin kesiti.

Suni Peyklerin Hızı

Dünya çevresinde dönmeye başlıyan suni peyklerin hızı Dünya'ya yakın ve uzak oldukları zamana göre değişir. Bilindiği gibi peyklerin Dünya çevresindeki yörüngesi elips biçimindedir. Suni peykler bu eliptik yörüngelerinde Dünya'dan en yakın bulundukları sırada hızları saatte 28-30.000 km. kadardır. Dünya'dan uzaklaştıkça hızda bir yavaşlama görülür. Böylece, en uzak bulundukları noktada bu hız saatte 22-25.000 km.'ye kadar düşer.

İşte bunun için füzenin en büyük işi peyke bu hızı sağlamaktır. Genel olarak, ateşlenen bir füze peyki 5-10 dakika arasında yörüngesine götürür.

Suni peyklerin uzayda kalma süresi atılış hızına, yörüngelerinin Dünya'dan uzaklık derecesine bağlıdır. Ne kadar az da olsa atmosferin üst tabakalarında hafif bir sürtünme olacağından peyk zamanla yüksekliğinden kaybeder, gittikçe Dünya'ya yaklaşır, 100 km.'den daha fazla yaklaşınca atmosferin yoğun kesimlerine gireceğinden, yanarak düşer.

İlk Suni Peykler

İlk suni peykler 1957-58 yıllarında tertiplenen Milletlerarası Jeofizik Yıl dolayısiyle atıldı. Çeşitli araştırmalarla geçen o yıldan sonra da suni peyklerin atılmasına devam edildi, böylece Uzay Çağı başlamış oldu.

Uzayı incelemek için ilk teşebbüsü A.B.D. 1957 yazında yaptı. Çok yükseklere çıkarılan bir balondan ateşlenen birkaç kademeli bir füze 7.000 kilometreye kadar yükseldi. Bundan sonra Jeofizik Yıl içinde sirasiyle aşağıdaki suni peykler atıldı:

Sputnik I. — 4 ekim 1957'de Ruslar tarafından atıldı. 90 kiloya yakın olan peyk bir devrini 96,17 dakikada tamamlıyordu.

Sputnik II. — 3 kasım 1957'de Ruslar tarafından atıldı. 500 kiloyu geçen bu peyk bir devrini 103,75 dakikada tamamlıyordu. Bu peykin büyük özelliği içinde bir köpek bulunmasıydı. Bu köpek peykte 7 gün yaşadı, bu arada nabzı, solunumu kontrol edildi.

Explorer I. — 31 ocak 1958'de A.B.D. tarafından atıldı. Silindir biçimindeki peykin ağırlığı 15 kilo kadardı, Dünya çevresindeki bir devrini 114,8 dakikada tamamlıyordu.

Vanguard I. — 17 mart 1958'de A.B.D. tarafından atıldı. Ağırlığı 1,5 kilo olan peyk bir devrini 134,29 dakikada tamamlıyordu. Bu peykin en büyük özelliği yörüngesinin öncekilerden daha geniş olmasıydı. Dünya'ya en yakın olduğu zaman 650 km.'ye kadar yaklaşıyordu, en uzak olduğu zamanki mesafesi ise 4.000 km.'yi buluyordu. Ayrıca, daha önceki peyklerin uzayda kalma süresi ancak birkaç yılken bununki 200 yıldı.

Explorer III. — 26 mart 1958'de A.B.D. tarafından atıldı. Ağırlığı 15 kilo, Dünya çevresindeki bir dönüş süresi 115,9 dakikaydı.

Sputnik III. — 15 mayıs 1958'de Ruslar attı. Ağırlığı 1.500 kiloya yaklaşan bu peyk taşıdığı zengin aletler sayesinde önemli bilgiler gönderdi.

Explorer IV. — A.B.D. tarafından 26 temmuz 1958'de atıldı. Devrini 110 dakikada tamamladı. Ağırlığı 15 kilodan fazlaydı.

Suni Peyklerin Gelişmesi

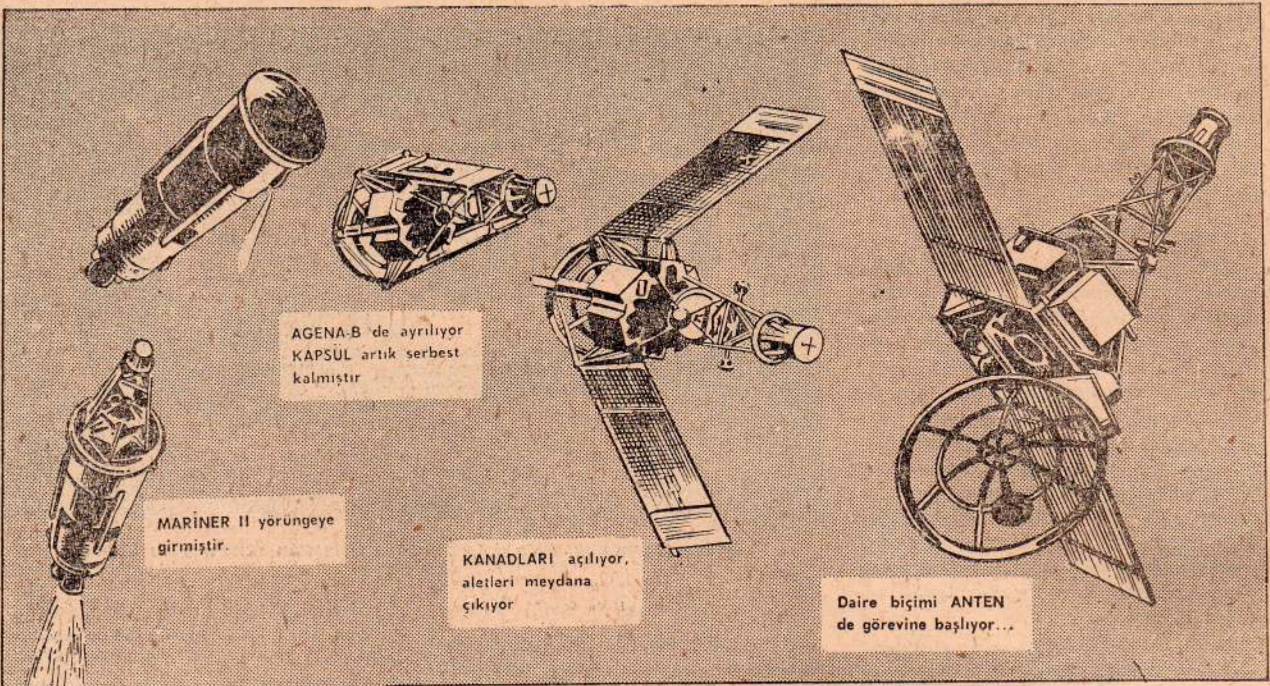
Milletlerarası Jeofizik Yıl dolayısiyle atılan bu suni peyklerden sonra Ay dolaylarının incelenmesi için çalışmalar başladı. A.B.D. bu maksatla «Pioneer», Ruslar da «Lunik» peyklerini attı. Bunlardan Lunik III. Ay'ın çevresinde dolaşmayı başardı, Ay'ın bugüne kadar Dünya'dan görünmiyen yanının fotoğrafını çekti, otomatik olarak gönderdi (Bk. Ay: Ay'a Yolculuk).

Dünya'yı çevreliyen «ışınım» (radyasyon) kuşakları hakkında bu peykler sayesinde bilgi edinildi. Pioneer III ile Pioneer IV'ün gönderdiği bilgiler sayesinde mikroskopik göktaşları hakkında da bilgi edinildi.

Bundan sonra uzay çalışmaları hiç durmadan devam etti. Amerika da, Rusya da birçok peykler daha attılar. Dünya ile, Ay'la ilgili uzay şartları öğrenilince daha uzakların incelenmesi düşünüldü, Amerikalılar ilk olarak Venüs gezeğenine bir peyk gönderdiler.

Venüs'e Yolculuk

A.B.D. uzay uzmanları uzun zamandan beri Venüs'e peyk göndermek için bizim paramızla 250.000.000 lira harcıyarak üç tane «Mariner» tipi peyk hazırladılar. Bunlardan

Amerikan suni peyklerinden Mariner II'nin fezaya atılışı.

birincisi, atılış sırasında, füzenin parçalanmasiyle yok oldu. İkincisi 27 ağustos 1962'de atıldı. Peyk 200 km. kadar yükseğe çıktığı sırada hızı saatte 40.000 km.'yi geçmiş bulunuyordu, bu hız, peyki yerçekiminden kurtarmaya yeterdi. Uzaya çıkan peykin önce, güneş enerjisi toplıyacak olan kanadları açıldı, ardından Dünya'ya haber gönderecek disk biçimi anten meydana çıktı. Bunlar tamamlanınca peykin belirli yerlerine konan jetler otomatik olarak ateşlendi, peyki uçuş durumuna getirdi.

Mariner II, üç buçuk aylık bir yolculuktan sonra uzayda, 300.000.000 km.'ye yakın bir yol almış, Venüs'e 34.000 km.'ye kadar yaklaşmıştı. O sırada Dünya da yol aldığı için Dünya ile Mariner II arasındaki uzaklık ancak 60.000.000 km. kadardı.

14 aralık 1962'de Mariner'in elektronik beyni Dünya'ya gerekli bilgileri göndermeye başladı. İlk olarak bir gezegen, bir uzay cismi bu kadar yakından incelenebilmişti. Mariner'in gönderdiği bilgilere göre Venüs'ün yüzündeki sıcaklık 440° kadardı. Kurşunun ergime noktasından da yüksek olan bu sıcaklıkta canlı yaşamasına imkân olamazdı. Ayrıca, Mariner II, Venüs'ü çevreliyen kesif bir bulut tabakası keşfetti. Bu bulut tabakası 75 km.'den başlıyordu, kalınlığı da 25-30 km. kadardı. Mariner II, Venüs'ü geçtikten sonra, Güneş'e uydu oldu. Şimdi saatte 110.000 km.'yi geçen bir hızla güneşin çevresinde dönüyor.

Mariner II'den başka atılan peyklerin en önemlileri televizyon peyki ile haberleşme peykidir. Bu peykler sayesinde Eski Dünya (Avrupa, Asya) ile Yeni Dünya (Amerika) arasında televizyon, telsiz bağı kurulması sağlanmıştır.

Uzayda İlk İnsanlar

Çeşitli aletlerle donatılmış suni peykler sayesinde elde edilen bilgiler, 1961'de, artık uzaya insan göndermenin mümkün olduğunu ortaya koymuştu. Ruslar zaten daha önce bir köpek göndermekle bir canlının uzaydaki dayanıklılık durumunu ölçmüşlerdi. Amerikalılar ise aynı şeyi bir maymunla denediler. Rus-lar'ın uzaya fırlattığı köpek bir hafta içinde ölmüştü. Amerikalılar ise bir uzay kapsülü ile uzaya fırlattıkları bir maymunu canlı olarak yere indirmeyi başardılar. Bundan sonra sıra insanların gidişine geldi. 1961'den 1963 yılının ilk yarısına kadar geçen iki yıl içinde A.B.D. ile Rusya uzaya 6'şar kişi gönderdi.

Yeni açılan Uzay Çağı'nda uzay uçuşu yapacak şekilde yetiştirilen elemanlara «astronot» denir. Astronotların uzay içine bindikleri peyk de daha çok «uzay kapsülü» diye anılır. Amerikalılar'la Ruslar'ın fırlattıkları insanlı uzay kapsülleri şunlardır:

AMERİKAN KAPSÜLLERİ

Freedom-7. — 5 mayıs 1961'de atılan bu kapsül, ilk insanlı Amerikan kapsülüdür. İçinde astronot Alan B. Shepard'ın bulunduğu kapsül 15,22 dakikada 500 km.'ye yakın yol aldı, bu sırada 200 km.'ye yakın bir yüksekliğe çıkıp indi.

Liberty Bell-7. — İçinde astronot Virgil I. Grissom'un bulunduğu kapsül 21 temmuz 1961'de atıldı, 15,22 dakika içinde uzaya çıktıktan sonra denize indi.

Friendship-7. — İçinde John Glenn'in bulunduğu bu kapsül Dünya çevresini dolaşan ilk Amerikan kapsülüdür. 20 şubat 1962'de atıldı. Uzayda 4 saat 56 dakika kaldı, Dünya'nın çevresinde üç defa dolaştıktan sonra indi.

Aurora-7. — Astronot Scott Carpenter'in bulunduğu bu kapsül 24 mayıs 1962'de atıldı, Dünya çevresinde üç defa döndü, yolculuğunu 4 saat 56 dakikada tamamladı.

Sigma-7. — Astronot Walter Schirra'nın bulunduğu bu kapsül 3 ekim 1962'de atıldı, Dünya çevresinde 6 kere döndükten sonra

indi. Kapsülün uzayda kalış süresi 9 saat 11 dakikadır. Walter Schirra bu arada 250.000 km.'den fazla yol aldı.

Faith-7. — 15 mayıs 1963'te atılan bu kapsül Amerika'nın uzayda en çok kalan kapsülüdür. Astronot Binbaşı Gordon Cooper'in bulunduğu kapsül Dünya'yı 22 kere döndü, uzayda 1.000.000 kilometreye yakın yol aldı. Bu yolculuk 34 saat 19 dakika sürdü.

RUS KAPSÜLLERİ

Ruslar da Amerikalılar gibi 1961'de, iki; 1962'de, iki; 1963'ün ilk yarısında da iki olmak üzere 6 kapsül attılar. Rus kapsüllerinin hepsi «Vostok» adını taşır.

Vostok I. — 1961 nisanında atıldı. İlk olarak uzaya çıkan Yuriy A. Gagarin 1 saat 48 dakikada Dünya çevresinde bir kere dönerek yere indi.

Vostok II. — 2 ağustos 1961'de atıldı. İçinde bulunan German S. Titov 25 saat 18 dakikada Dünya çevresinde 17 defa dolaştı.

Vostok III. — 11 ağustos 1962'de atıldı. İçinde bulunan astronot Adriyan Nikolayev uzayda 95 saat kalarak 64 kere Dünya'yı döndü.

Vostok IV. — 12 ağustos 1962'de atıldı. İçinde bulunan Papel Popoviç Dünya çevresinde 48 kere döndü, uzayda 71 saat kalmış oldu.

Vostok V. — 15 haziran 1963'te atıldı. Valeriy Bikovskiy'in bulunduğu bu kapsül 4 gün 23 saat 54 dakika uzayda kaldı, bu arada 3.500.000 km. kadar yol aldı.

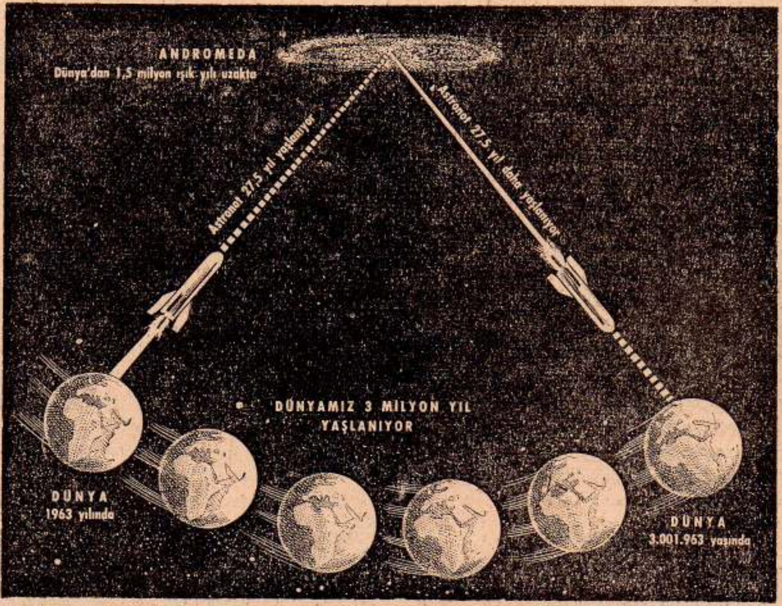
Vostok VI. — 16 haziran 1963'te atıldı. Bu atışın en büyük önemi ilk kadının uzaya gönderilmiş olmasıdır. Bu kapsülde bir kadın teğmen olan Valentin Tereçkova bulunuyordu. İlk kadın astronot 2 gün 22 saat 49 dakika uzayda kaldı, 1.200.000 km. yol aldıktan sonra indi.

İnsanlı Kapsüllerin Özellikleri

A.B.D. bütün uzay atışlarında olduğu gibi, insanlı kapsül atışlarında da Florida Yarımadası'ndaki Cape Caneveral üssünü kullanmıştır. Rus atışları ya Kazakistan'da Balkaş Gölü ile, batısında küçük bir göl olan Çalkar Gölü arasındaki Baykonur üssünden, ya da Hazar Denizi'nin kuzeyindeki Saratov'daki üslerden yapılmıştır. Amerikan kapsülleri ya Atlas Okyanusu'na, ya da Büyük Okyanus'a, Rus kapsülleri ise karaya indirilmiştir. Rus kapsüllerinin ağırlığı 4-5 ton, A.B.D. kapsülleri ise 1-2 ton kadardır.

Astronotlar uzay kapsüllerinde yatar durumda bulunan özel koltuklara sırt üstü uzanır, gerektiği şekilde bağlanırlar. Bütün vücutlarını koruyacak, gerekli basıncı, sıcaklığı sağlıyacak elbiseler giyer, özel başlıklar takarlar. Solunumları kapsüllere yerleştirilen oksijenle olur. Kapsülü yörüngeye koyacak olan füzeler kısa bir zamanda büyük bir hız sağlıyacakları için yükseliş sırasında astronotun ağırlığı normal ağırlığının birkaç katına çıkar. Bu oturuş şekli sayesinde ağırlık artışına karşı koymak mümkün olur. Uzaya çıktıktan sonra da aksine hiç ağırlık kalmaz.

Kapsüller astronotu yatar durumda uzaya çıkardıktan sonra küçük roketler sayesinde durumu değiştirirler, astronot oturur duruma geçmiş olur. Dünya çevresindeki yolculuk sı-

Einstein'ın teorisine dayanarak yapılan hesaplara göre, uzaya giden bir kimse 3 milyon yıl sonra Dünya'ya geri dönmesine rağmen, ancak 55 yıl ihtiyarlamış olacak!

Faith - 7 Kapsülü, Einstein'ın bir nazariyesini daha ispat etti

AMERİKA'nın 15 mayıs 1963'te attığı Faith-7 peyki sayesinde, büyük bilgin Einstein'ın uzay-zaman hakkında ileri sürdüğü çok önemli nazariyelerden biri daha ispat edilmiştir.

Einstein büyük hızların, atom ve molekül hareketlerine etki yaparak bunları yavaşlatacağını, sonuç olarak da zaman akımının daha yavaş olacağını ileri sürmüştü (Bk. Relâtivite: İnsan Kalbi ve Zaman). Buna göre, uzayda büyük bir hızla hareket eden bir saat, Dünya'daki saatlerden daha yavaş işliyecek, insan kalbi de aynı şekilde daha yavaş atacaktı.

Bu çok ilgi çekici iddianın ispatı ancak uzay yolculuklarının başlamasiyle mümkün olabilirdi. Çünkü Einstein'ın söylediği gibi bir hızın Dünya'da elde edilmesine imkân yoktu. İşte, uzayda en çok kalan A.B.D. kapsülü Faith-7 sayesinde, Einstein'ın iddiasını ispat etmek mümkün oldu.

Astronot Gordon Cooper son derece hassas bir saat taşıyordu. Saatte 28.000 km.'yi geçen bir hızla 34 saat uzayda dolaştıktan sonra her hangi bir gerileme olup olmadığı incelenecekti. Cooper, uzaydan döndükten sonra saati, atom saatleri vasıtasiyle kontrol edildi. Sonuç Einstein'ı doğruluyacak şekildeydi: Gordon Cooper'in saati bu süre içinde 1/60.000 saniye geri kalmıştı. Bu geri kalış miktarı Einstein'ın relâtivite nazariyesi denklemleriyle önceden hesaplanan miktara tamamen uyuyordu.

İlk bakışta 34 saatte saniyenin altmış binde biri kadar bir geri kalış önemsiz görülebilir. Yalnız, unutmamalı ki bu alandaki ilerlemeler henüz emekleme devresindedir. Saatte 28.000 km.'lik hız ise mutlak hız olan ışık hızının yanında çocuk oyuncağı gibi kalır. Günün birinde insanoğlu saatte değil de, saniyede 28.000 km.'lik hıza ulaşınca zaman akımının yavaşlayışı daha büyük bir şekilde kendini gösterecektir. Uzayda sağlanacak hız, ışık hızına yaklaşınca da yavaşlama inanılmaz bir dereceyi bulacaktır.

Bilginler şöyle bir hesap yapıyorlar: Işık hızının %99'u kadar hızla yolculuk edecek astronotlar, Dünya'dan uzaklığı 10,4 ışık yılı olan Procyon yıldızına 21 yılda gidip dönecektir. Zaten ışığın bu yıldıza gidip dönmesi de ancak 20.8 yılda mümkün olabilir. Astronotların gidiş-dönüşü 21 yıl sürecekse de, bu zaman içinde onlar ancak 3 yıl yaşlanmış olacaktır. Çünkü saatleri de, organizmaları da aynı yavaşlıkla çalışacaktır. Astronotlar Procyon'dan döndükleri zaman yeryüzündeki akranlarını 21 yıl yaşlanmış bulacaklardır.

Kaliforniya Üniversitesi fizik profesörü Edwin M. MacMillan bu alanda daha ilgi çekici bir hesap yapmıştır. Dünya'dan 1.500.000 ışık yılı uzaklıkta büyük bir nebula vardır: Andromeda. Işığın bu nebulaya gidip dönmesi 3.000.000 yıl sürer. Bilginin yaptığı hesaplara göre astronotlar ışık hızının %99'unu bulan bir hızla yolculuk ederlerse Andromeda'ya gidip döndükleri zaman ancak 55 yıl ihtiyarlamış olacaklar. Gerçek'ten bu arada 3.000.000 yıl geçmiş, Dünya 3.000.000 yıl ihtiyarlamıştır. Astronotların bu kadar zamanı 55 yılda alması erişecekleri muazzam hızın zamanı yavaşlatması sonucudur (Bk. Uzay).

rasında astronotlar özel tüblere konmuş yiyecekleri yerler, özel araçlarla Dünya'yı görüp, diledikleri gibi fotoğraf çeker, gene Dünya'nın çeşitli yerlerindeki izleme istasyonlariyle devamlı olarak konuşabilirler. Hattâ televizyon sistemi sayesinde Dünya'daki televizyonlarda astronotların uzaydaki durumunu görmek bile mümkün olmaktadır.

Kapsül indirileceği zaman, astronot özel bir roketi ateşliyerek kapsülün hızını keser, uzaya çıkıştaki durumuna getirir, yeniden sırt üstü bir durum alır. Hızı kesilen kapsül gittikçe artan bir ivmeyle yere düşmeye başlar. Atmosfere girince meydana gelen şiddetli sürtünme kapsülün, hele yere bakan kesimini kıpkırmızı ateş haline getirir. Yalnız, kapsül son derece dayanıklı alaşımlardan yapılmış, içerisi de iyice yalıtılmıştır. Bu bakımdan, astronota zarar gelmez. Sürtünme çoğalınca astronot özel paraşütünü açar. Bu sayede hızı kesilen, sıcaklığı düşen kapsül paraşütün ucunda yere iner.

Uzay Çağında İnsan

Suni peyklerle uzayda yapılan bütün bu yolculuklar insanlara yeni bir âlemin kapılarını açmış bulunuyor. Dünya'dan dışarıya adım atmış olan insan, bundan sonra yeni bir hayatın içine girmeye hazırlanıyor.

Yalnız, bu yeni âlemdeki şartlar acaba insanın yaşamasına elverişli midir? İnsanın şimdiye kadar yeryüzündeki hayatından etkilenmiş olan yapısı bu yeni âlemde ne gibi değişikliklere uğrıyacaktır?

Bu sorular tıp biliminde de yeni araştırmalara yol açmış, böylece bir «uzay tıbbı» kolu ortaya çıkmıştır. Fizik bilginleri uzay yolculuklarının gemilerini hazırlarken nasıl ilk denemelerden, şimdiye kadar uzaya gidip gelen kapsüllerin maceralarından faydalanıyorlarsa, tıp bilginleri de, bu kapsüllerde yolculuk etmiş astronotların üzerinde denemeler yaparak, uzay insanının fizyolojisini tesbite çalışıyorlar.

SUPAP

Sıvı, ya da gaz halindeki cisimlerin iletilmesinde kullanılan donanımlarda raslanan bir araçtır. Ödevi sıvının bir yönde akmasına elverişli olmak, buna karşılık sıvının ters yöndeki akımını önlemektir.

Günlük hayatta en çok göze çarpan supap, otomobil, bisiklet tekerleklerindeki supaplardır. Bunlar tekerlek lâstiğinin içindeki havanın dışarı çıkmasını önlerler. Buna karşılık, dışarıdan içeri pompayla hava basmak istersek supap havanın içeri girmesini sağlar. Bisiklet supapı bir yuvanın ağzına yerleştirilmiş bir bilyadan ibarettir. Tekerlek lâstiği içindeki havanın basıncı bilyayı dışarı doğru iter. Bilya lâstiğin çıkış deliğini kapatır. Böylece içeriden dışarı hava çıkamaz. Pompayla lâstiği şişirmek istediğimiz zaman bilyanın hareketi ters yönde olur. Pompayla basılan havanın basıncı, tekerlek içindeki basınçtan büyüktür. Bu yüzden bilya ters yönde ilerler. Delik açılır. Açılan bu delikten geçen hava lâstiği şişirir. Pompalamayı durdurduğumuz zaman bilya eski yerine gelerek deliği kapatır.

Teknikte kullanılan birçok makinalarda aynı esasa dayanan çeşitli supaplara raslanır. Her birinin gördüğü ödeve uygun özelliği vardır.

Bir Güney Komşumuz: SURİYE

Suriye'nin arması

SURİYE, Yakın Doğu'da, Türkiye'nin güney komşusu olan bir devlettir. Kuzeyde boydan boya Türkiye, doğuda Irak, güneyde Ürdün ve İsrail, batıda Lübnan ve Akdeniz ile çevrilidir.

Yüzöl.: 187.000 km²
Nüfusu: 4.702.000
Başkenti: Şam

Suriye'nin iklimi, genel olarak, daha başka Akdeniz ülkeleri gibi kurak, sıcak ise de ülkenin engebelerinden dolayı bölge bölge değişiklikler görülür. Kıyıya yakın ovalarda yılın ortalama ısısı 25°'dir. Buralarda kışlar ılık geçer. Suriye'nin en kalabalık bölgesi de burasıdır. Güneyde, dağlık bölgelerde kışlar sert, yazlar şiddetli sıcak olur.

Suriye'de birçok akarsular vardır. Bunların bir kısmı doğudaki çöllerde vâhaları sular, çorak topraklar arasında kaybolur. Bir kısmı Gor çöküntüsünde toplanır, buradan kuzeye, güneye doğru akar.

Asi ırmağı da, Lübnan'da Baalbek dolaylarından çıkarak kuzeye doğru akar, Humus'la Hama'dan geçtikten sonra Türkiye'nin Hatay iline girer, Antakya'dan geçerek Akdeniz'e dökülür.

Suriye'nin doğusunu baştan başa çöller kaplar. Çöllerin toplamı, ülke topraklarının beşte ikisini geçer.

Suriye bir tarım ülkesidir. İyi sulanan yerlerde toprak verimlidir. Trablus, Bekaa ve Şeria vâdileri, Havran Yaylası dünyanın en çok ürün veren yerlerinden sayılır. Suriye'de en çok buğday, arpa, mısır, tütün, çeşitli meyva, üzüm yetişir. Zeytinlikler de çoktur. Halep'le Lâzkiye'de pamuk ekimi gelişmiştir. Ülke, maden yönünden zengin değildir. Yalnız krom, bakır, civa çıkar.

Suriye, Asya'nın içerilerine, Arabistan'a, Afrika'ya giden yollar üzerinde önemli bir transit merkezidir. Beyrut - Şam - Bağdat - Hindistan otomobil yolu ile bir ucu Kahire, öbür ucu İstanbul'a kadar uzanan Hayfa - Halep demiryolu Suriye'den geçer. Ayrıca, Basra Körfezi'ndeki Abadan petrol borularının Suriye topraklarından geçmesi, dünya taşıt ve endüstri hareketi bakımından önem taşır.

Suriye'de Yaşıyanlar

Suriye'de ırk bakımından tam birlik yoktur. Çoğunluk Araplar'dadır, Arapça konuşulur. Osmanlı İmparatorluğu çağında yerleşmiş Türkler, Çerkezler, Kürtler azınlıkların başında gelir.

Suriyeliler'in çoğunluğu Müslüman'dır. Hıristiyanlar'ın sayısı yarım milyonu geçer. Özel bir din sayılan Dürzüler'in sayısı da 90.000 kadardır.

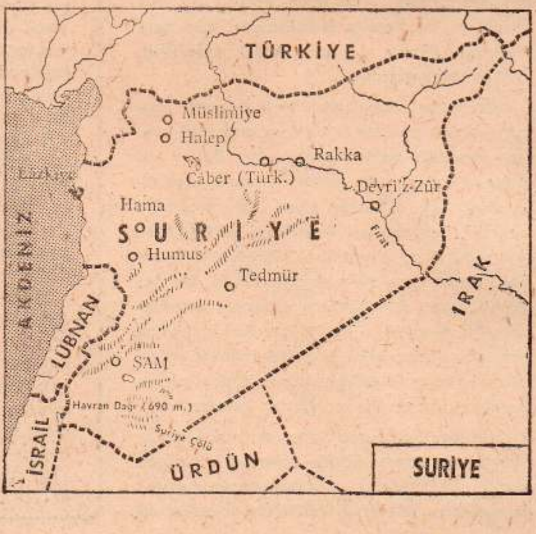
Suriye'nin en kalabalık şehri başkent Şam'dır (Bk. Şam). Ondan sonra gelen Halep 380.000, Humus 260.000, Hama 160.000, bir liman şehri olan Lâzkiye 110.000 nüfusludur.

Tarihte Suriye

Suriye'nin tarihi çok eskidir. M. Ö. 2000 yıllarında önce Hititler'e, sonra da Babil Krallığına bağlıydı. 1300 yılında Mısır'ın bir parçası oldu. Bu arada Suriye topraklarının Akdeniz kıyılarında Fenikeliler de devlet kurmuşlardı. M. Ö. IX. yüzyılda Suriye'yi Asurlar aldı, ülkenin bugünkü adı da onlardan kaldı. Asurlular'dan sonra birçok ellere geçti. M. Ö. VI. yüzyılda İranlılar, IV. yüzyılda Makedonya Kıralı İskender Suriye'yi aldı. M. Ö. 312 yılında İskender'in generallerinden Seleukos bu bölgeyi ele geçirdi, Suriye, Irak, Filistin, İran ve Anadolu'nun büyük bir parçasını içine alan Seleukos Devleti'ni kurdu. Suriye, M. Ö. 64'te Roma İmparatorluğu'na bağlandı. İmparatorluk ikiye bölününce Doğu Roma'nın (Bizans'ın) bir parçası oldu.

Suriye'yi 636'da Araplar ele geçirdiler. Bundan sonra, Haçlı Savaşları sırasında Hıristiyanlar'ın kurdukları küçük ve kısa süreli hükümetler dışında, Suriye 500 yıldan fazla Arapların egemenliği altında kaldı. XI. Yüzyılda Selçuklu İmparatorluğu'nun eline geçen Suriye, XVI. Yüzyıla kadar Türk beyliklerinin idaresi altında kaldı. 1517'de I. Selim (Yavuz) zamanında, Mısır ve Hicaz ile birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'na katıldı. 1918'e kadar tam 400 yıl Osmanlı idaresi altında kaldı.

Suriye, I. Dünya Savaşı'ndan önce de Fransa'nın göz diktiği yerlerden biriydi. Gerek Suriye'de, gerek Lübnan'da Fransızlar okullar açarak, bazı yatırımlar yaparak, nüfuzlarını yaydılar. I. Dünya Savaşı Osmanlı İmparatorluğu'nun aleyhine sonuçlanınca 1920'

de Suriye ile Lübnan «manda» rejimi altında Fransa'ya verildi.

1939'da Fransa'nın idaresi altında bir cumhuriyet olan Suriye, II. Dünya Savaşı sonunda Fransız ve İngiliz kuvvetlerinin çekilmesiyle 1946 yılında tam bağımsızlığını elde etti. 1958'de Mısır'la birleşerek, «Birleşik Arap Cumhuriyeti»ne katıldı. Bu birlik pek kısa sürdü. Bağımsızlık taraftarı olanlar 1961'de idareyi ele geçirerek, Mısır'dan ayrıldılar. 1963'te «Birlikçiler» idareyi gene ele aldılar. Bu defa Irak'ın da katıldığı daha büyük bir «Birleşik Arap Cumhuriyeti» tasarısı hazırlandıysa da bugün için birleşme, ekonomik ve politik sebepler yüzünden, tam gerçekleşmiş olmaktan uzaktır.

SUSAM

Sıcak yerlerde yetişen küçük bir bitkidir. Yerden yüksekliği 50 sm. - 1 m. arasında değişir. Beyazla erguvan kırmızısı arasında çiçekler açar, kapsül biçiminde meyvalar verir. Bunun küçük, darı büyüklüğündeki, söbe biçimi sarımtırak tohumlarına da «susam» denir.

Bu tohumlarından yağ elde edildiği için susam çok eski çağlardan beri Doğu ülkelerinde yetiştirilir. Afrika'dan İspanya'ya geçmiş, oradan da bütün Avrupa'ya yayılmıştır. Yeryüzünde en çok susam Hindistan'da yetiştirilir. Ondan sonra, sırasiyle, Mısır, Sudan, Meksika gelir.

Susamın yurdumuzda büyük önemi vardır. Tanelerinden «susam yağı», ayrıca, öğütülerek «tahin» elde edilir. En çok susam yetiştiren iller Antalya, Muğla, Adana, İçel, Aydın, İzmir, Çanakkale, Manisa'dır. Yurdumuzda ortalama 700.000 dönümlük yere susam ekilir, bundan da yılda 30.000 ton susam elde edilir. Trakya'da susam yağına «şırlağan» denir, yemek yağı olarak da kullanılır. Susam küspesi çok besleyici olduğundan hayvan yemi olarak verilir.

Susamgiller. — Bitkiler âleminde ikiçeneklilerin bir familyasıdır. Örnek bitkisi susamdır.

Susam bitkisi

SUSAMURU

Nehir, göl kıyılarında yaşıyan, çok değerli kürkü olan bir hayvandır. 80 sm. kadar uzunluğundadır. Kuyruğunun uzunluğu 40 santime yaklaşır. İnce uzun, kısa bacaklı vücudu çok hareketlidir, suda kolaylıkla yüzer. Parmaklarının arasında deri kaplı olduğundan ellerini ayaklarını yüzgeç gibi kullanır.

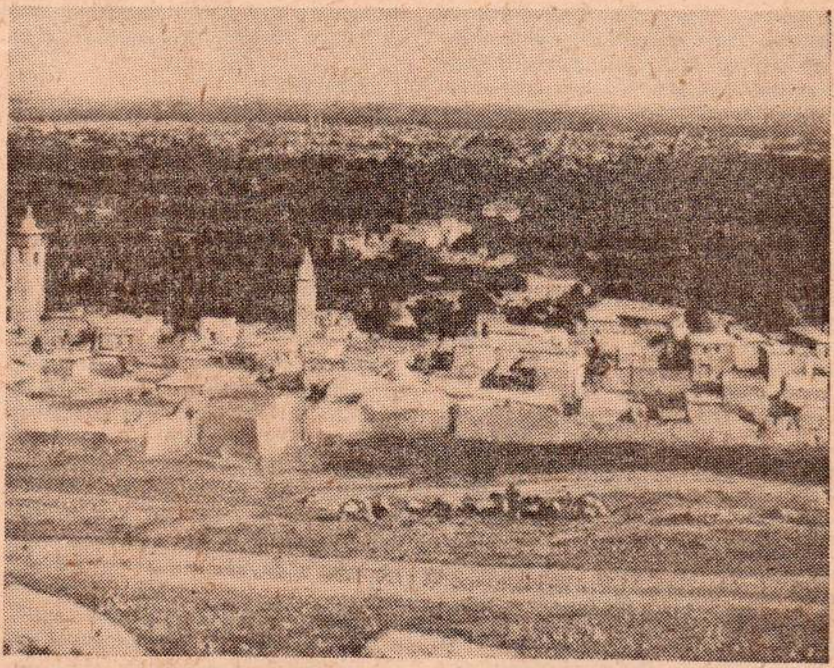
Susamuru çok yırtıcı bir hayvandır. Daha çok yakaladığı balıkları yiyerek beslenir. Küçük memelileri, hattâ kunduz gibi kendine yakın irilikte hayvanları da öldürebilir. Yuvasını su kıyısındaki tümseklerin içine oyarak yapar. Dişisi baharda 3-4 yavru doğurur, bunları yuvasının içinde besleyip büyütür. Küçük yaşta yakalananlarını evcilleştirip balık yakalamakta kullananlar vardır.

Susamuru

Susamurunun asıl değeri kürkünden ötürüdür. Sıcak tutan, çok dayanıklı olan parlak kürkü, kürkçülükte çok aranır. Avrupa'nın soğuk bölgelerinde yaşıyan çeşidinden başka Kanada, Hindistan, Malezya, Habeşistan, Brezilya ve Şili'de yaşıyan başka çeşitleri de vardır. Bir de Kamçatka'da yaşıyan, öteki cins susamurlarından iki kat büyüklükte bir çeşidi vardır. «Deniz susamuru» da denen bu çeşidin tüyleri daha parlak, daha siyaha yakındır. Japonya'da, Çin'de geniş ölçüde ticareti yapılır.

Susamurları ya sulara ağ gerilerek, ya da yuvasının çıkışına kapan konularak yakalanır.

Suriye'nin başkenti Şam'ın genel görünüşü.

SUSURLU IRMAĞI

Marmara'ya dökülen akarsuların en uzunudur, 260 km.'dir. Kütahya ilinin ilçelerinden Simav kasabasının güneyinde Şaphane Dağı'ndan doğar. Simav Ovası'nın ortasından geçer, aynı adı taşıyan göle girer. Bu gölden çıktıktan sonra da doğu-batı doğrultusunda akmaya devam eder. Sındırgı yakınlarından başlıyarak güney-kuzey doğrultusunu alır. Bu kesimlerinde akarsu hep Simav Çayı adı ile anılır, daha kuzeyde Susurlu adını alır. Balıkesir Ovası'nın doğusundan geçer. Susurluk kasabasını solunda bırakarak akar, Karacabey yakınında soldan Manyas Gölü'nün, sağdan da Ulubat (Apolyont) Gölü'nün ayaklarını alır. Daha kuzeyde Bursa Ovası'nın sularını boşaltan Nilüfer Çayı'nı da aldıktan sonra, İmralı adası karşısında Marmara Denizi'ne dökülür.

SUSURLUK

Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara bölümünde Balıkesir iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını kuzey-doğuda Bursa'nın Karacabey, doğuda aynı ilin Mustafakemalpaşa, güneyde Balıkesir'in Kepsut, batıda aynı ilin merkez, kuzeyde Manyas ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Göbel ve Ömerköy adında bucakları, 47 köyü vardır.

Yüzölçümü: 631 km^2

Nüfusu: 39.976 (1960 sayımı)

Susurluk ilçesinin orta kesimlerini güney-kuzey doğrultusunda akan Susurlu nehri çevresindeki düzlükler kaplar. Bu düzlüklerin doğusundaki Çataldağ 1.118 m.'ye kadar yükselir. Ovanın batısındaki dağlar daha alçaktır. Bu kesimdeki Sularya Dağı 1.000 m.'yi bulmaz. İlçenin iklimi, denizden uzaklığın, yüksekliğin etkisiyle, Akdeniz ikliminin değişikliğe uğramış bir şeklini gösterir. Çataldağ ormanlarla kaplıdır. İlçede en önemli akarsular, Susurlu ile bunun kolları olan Hatap Çayı, Çaylak Deresi, Karadere'dir.

İlçede tahıl türleri arasında en çok buğday yetiştirilir. Endüstri bitkilerinden en başta şeker pancarı, ondan sonra, pamuk, tütün, susam gelir. Susurluk'un yeraltı zenginliği olarak, ilçenin güney kesimlerinden çıkarılan borasit madeni önemlidir. Bu maden hava hattı ile demiryolu üzerindeki Ömerköy istasyonuna indirilir, oradan da Bandırma iskelesine gönderilir. Bandırma'da gemilere yüklendiği için bu maden «Pandermit» adı ile tanınır.

Kasaba. — İlçe merkezi Susurluk kasabası Balıkesir - Bursa karayolu üzerinde basık bir tepe üzerinde kurulmuştur. Bandırma - İzmir demiryolu üzerinde de istasyonu vardır. 5 mahalleden meydana gelmiş olan kasabanın nüfusu 11.000'in çok üstündedir (1960 sayımı: 11.347).

SUSUZ

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum - Kars bölümünde Kars iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Arpaçay, güneyde merkez, batıda Göle, kuzeyde Ardahan ve Çıldır ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 33 köyü vardır.

Yüzölçümü: 471 km^2

Nüfusu: 25.445 (1960 sayımı)

Susuz ilçesinin toprakları Kars Çayı'na karışan bazı ufak çayların çevresindeki dalgalı kesimlerle bunları kuzeyden kuşatan 3 150 m. yüksekliğindeki Kısır Dağı'nın güney kesimlerini kaplar. İlçede kışlar çok soğuk, karlı geçer, kar uzun süre yerde kalır. Bu yörede doğal bitki örtüsünün en dikkati çeken unsuru sonbahara kadar yeşil kalan çayırlıklardır. Bu çayırlıkların sonucu olarak da hayvancılık gelişmiştir. Bunun yanıbaşında tahıl tarımı da halkın geçiminde önemli rol oynar.

Kasaba. — İlçe merkezi Susuz kasabasının eski adı Cilavuz'dur. Kars - Ardahan karayolu üzerinde kurulmuştur. Kars'a 28, Ardahan'a ise 76 km. uzaklıktadır. Bu küçük kasabanın nüfusu 3.000 bile yoktur (1960 sayımı: 2.690).

SUŞEHRİ

Sıvas ilinin Karadeniz Bölgesi sınırları içinde kalan ilçelerinden biridir. Topraklarını doğuda Erzincan'ın Refahiye, güneyde Sıvas'ın İmranlı, güneybatıda aynı ilin Zara, batıda Koyulhisar, kuzeyde Giresun'un Şebinkarahisar ve Alucra ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Ağvanis, Ezbider, Naipli adında bucakları, 134 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.653 km^2

Nüfusu: 54.431 (1960 sayımı)

Suşehri ilçesinin orta kesimlerini Endires Ovası adı verilen geniş bir düzlük kaplar. Bu ova Kelkit Çayı'na karışan Endires Çayı çevresinde gelişmiştir. Ovanın kuzey ve güney kesimleri dağlık alanlarla kaplanmıştır. İlçede Karadeniz iklimi ile İç Anadolu iklimi arasında bir geçiş tipi iklim vardır. Sıcak, az yağışlı bir yaz, çok kısa süren sonbahardan sonra da şiddetli bir kış görülür. Kışın yağış çoğunlukla kar şeklindedir.

İlçenin en önemli akarsuyu Kelkit Çayı ile buna karışan Endires (Suşehri) Çayı'dır. Endires çayı, Gemin deresi, Kasaba ırmağı ve Pulat derelerinin birleşmesiyle meydana gelmiştir. İlçede tahıl tarımı gelişmiştir, en çok buğdayla arpa ekilir. Endüstri bitkilerinden şeker pancarı başta gelir.

Kasaba. — İlçe merkezi Suşehri kasabası, Sıvas'ı Şebinkarahisar'la Erzincan'a bağlıyan yol üzerinde, deniz yüzeyinden 950 m. yükseklikte kurulmuştur. Kasabanın içindeki bu yola «Sıvas Caddesi» adı verilir. Başlıca resmi daireler bu caddenin orta kesimi, çarşı ise doğu kesimi üzerindedir. Kasaba kuzeybatıya doğru gelişmektedir. Bu kesimde bir Memur Mahallesi kurulmuştur. 9 mahalleden meydana gelmiş olan Suşehri kasabasının nüfusu 6.500'e yakındır (1960 sayımı: 6.436).

SUTERAZİSİ

Yüksek bir noktadan künk içinde şehre gelen suların, daha alçak yerlerden geçerek uzakta ve aynı yükseklikteki yerlere gidebilmesini sağlamak için belirli aralıklarla yapılan kulelere «suterazisi» denir. Künklerin içinden geçerek gelen su, bu kulelerin yukarısına çıkıp orada tekne biçimindeki küçük bir haznede toplanır. Sonra, başka künklerden geçerek daha uzaktaki bir suterazisine gider. Böylece, suterazisi üzerinde toplanan suların basıncıyla yükselme kuvveti artırıldığı gibi, tepedeki hazneye bağlı çeşitli künklerle de değişik yerlere aynı basınçla su dağıtmak mümkün olur. Suterazileri, suyun basıncını da azaltarak boruların patlamasının önüne geçer.

Öte yandan, marangozlukta, dülgerlikte yatay düzlemi bulmak için faydalanılan basit bir düzece de «suterazisi» (tesviyeruhu) denir.

Suterazisi, içine ufak bir hava kabarcığı bırakılmak şartiyle su doldurulmuş bir cam borudur. Bir tahtanın üzerine tesbit edilmiştir. Suyun içindeki hava kabarcığı borunun tam ortasındaysa, üzerinde bulunduğu düzlemin yatay olduğu anlaşılır. Kabarcığın sağa, sola doğru kayması düzlemin hafif eğik olduğunu belli eder.

SUUDİ ARABİSTAN (Bk. SAUDİ ARABİSTAN)

SÜBLİME [Aksülümen]

Civa ile klorun bileşimi olan çok zehirli, beyaz bir tozdur. Kimyada adı «civa biklorürü»dür (Formülü $HgCl_2$). Beyaz kristallerden meydana gelmiştir.

Suda eriyen her civa bileşiği gibi süblime de son derece zehirli olduğundan eczanelerde reçetesiz satılmaz. Bir kısım süblime 1.000 kısım su içinde eritilerek hastanelerde mikrop öldürücü olarak kullanılır. Bazı ilâçların hazırlanmasında da süblimeden faydalanılırsa da çok dikkat etmek gerekir.

SÜDETLER

Çekoslovakya'da, Bohemya ile Silezya arasında uzanan sıra dağlardır. Bu bölgeye de aynı ad verilir.

Südet Dağları'nın uzunluğu 300 km.'yi bulur. En yüksek tepesi Scheekoppe 1.603 m. dir. Dağların büyük kısmı çamlarla, büyük meşe ağaçlariyle kaplıdır. Südetler, maden bakımından zengindir. Bu arada granit, mika, kömür, bazalt başta gelir.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra yeni kurulan Çekoslovakya Cumhuriyeti'nin toprakları arasına katılan Südet bölgesi Almanya ile Çekoslovakya arasında bir anlaşmazlık konusu yarattı.

Bölgede çoğunluk Almanlar'da olduğu için, Naziler Avusturya'yı aldıktan sonra, 1938'de Südet bölgesini de işgal ettiler. II. Dünya Savaşı'ndan sonra, 1945'te Almanya yenilince Südetler yeniden Çekoslovakya'ya verildi. Buradaki Almanlar'ın çoğunluğu da, anayurda göç ettiler.

SÜET (Bk. DERİCİLİK)

SÜLEYMAN, Hz.

Kutsal Kitaplar'da adı geçen peygamberlerden biridir. Hz. Davut'un oğludur. M. Ö. 970'te babasının ölümü üzerine İsrailoğulları devletinin tahtına çıktı, 40 yıl kadar hükümdarlık ettikten sonra Kudüs'te öldü. Süleyman Peygamber'in hayatına dair türlü hikâyeler anlatılır. Bir inanışa göre, Hz. Süleyman, hayvanlardan divan kurar, yerin altındakilerden, göklerdeki hayvanlara kadar hepsinin dilinden anlardı.

İsrailoğulları Davut Peygamber'e gelinceye kadar, saray hayatı görmemişlerdi. Davut'tan önceki ilk İsrail Kıralı olan Talût bir köyde oturdu. Evinin öteki köy evlerinden farkı yoktu. Davut kendisine bir saray kurup, muhafız askerler, uşaklar arasında yaşadı. Karılarının sayısı «iki» ayın günlerinden fazla» idi.

Hz. Süleyman bu yaşayışı alabildiğine genişletti. Kendisine büyük bir saray yaptırdı. Bu sarayda, 700'ü nikâhlı, 300'ü odalık olmak üzere, 1.000 karısı vardı. Tevrat'ta anlatıldığına göre, her gün düzinelerle geyik, ceylân kesilir, ayrıca 30 sığır, 100 koyun pişirilirdi.

Süleyman bu zenginliği ticarete büyük önem vermesi sayesinde kazanmıştı. Ayrıca, komşu milletlerle dost geçinirdi. Bu arada Mısır firavununun kızını almış, Arabistan'daki Saba melikesi Belkıs'la sıkı dostluk bağları kurmuştu.

Hz. Süleyman, Kudüs'te büyük bir tapınak yaptırdı. İslâm tarihçilerinin «Mescid-i Aksa» dedikleri bu tapınağı, Fenikeli mimarlar yapmıştı. Altınlar içinde pırıl pırıl parlıyan bu tapınak herkesin gözlerini kamaştırırdı.

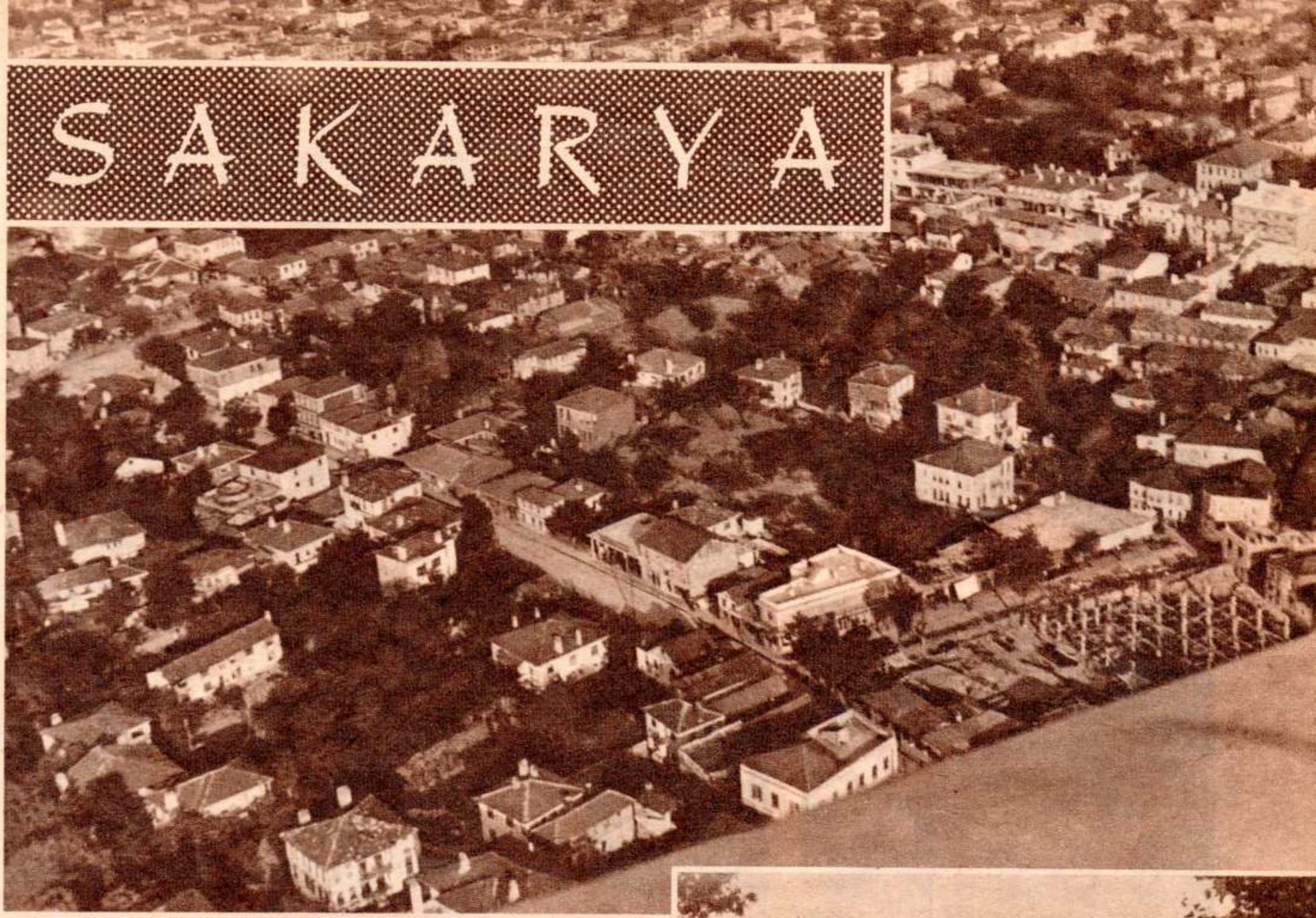
Süleyman Peygamber türlü bilimlere merak sarmıştı. Kuşların, vahşi hayvanların yaşayışını incelemişti. Hayvanlara da peygamberlik ettiği hakkındaki inanış bundan ötürüdür.

Hz. Süleyman, dinî inanış olarak, babası Hz. Davut'un ilkelerini devam ettirmiş, bunlardan ancak bazı noktalarda ayrılmıştır. Bu arada, yabancı milletten olan karılarının hatırı için başka dinlerin tanrılarına tapınaklar yaptırmış olmasını kınıyanlar vardır. Bazıları da Süleyman'ın bunları siyasi sebeplerden ötürü yaptırdığını ileri sürerler.

Hz. Süleyman ile Saba Melikesi

SAKARYA

Sakarya İli'nin merkezi Adapazarı 80.000 in üstündeki nüfusiyle yurdumuzun önemli şehirlerinden biridir.

Adapazarı, Akova'nın batı ucunda, baştan başa zümrüt gibi yeşillikler içindedir. Resimde bir köy yolu görülüyor.

1955'te il merkezi olan Adapazarı'ndan bir görünüş.

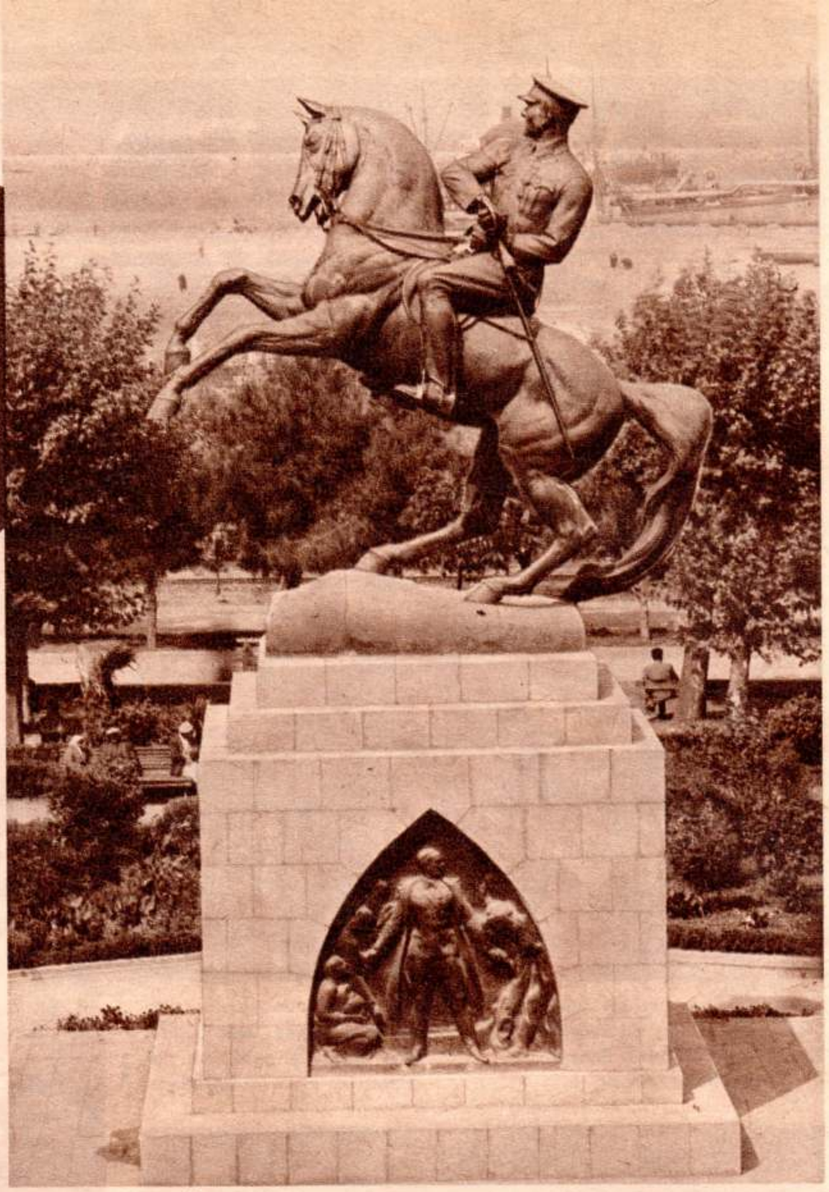

Adapazarı'nın şirin köylerinden Ferizli'den bir köşe.

SAMSUN

Samsun'un ilçelerinden 5.500 nüfuslu bir kasaba olan Lâdik'te bir park ve çocuk bahçesi

Büyük Kurtarıcı Atatürk'ün Samsun'daki heybetli heykeli

Samsun'un ilçelerinden biri olan Çarşamba'da Samsun caddesi.

Samsun'un ilçesi Bafra'nın tütünleri yalnız Türkiyede değil, bütün dünyada tanınır. Resim Bafra'da Tütün-merkezi Caddesi'ni gösteriyor.

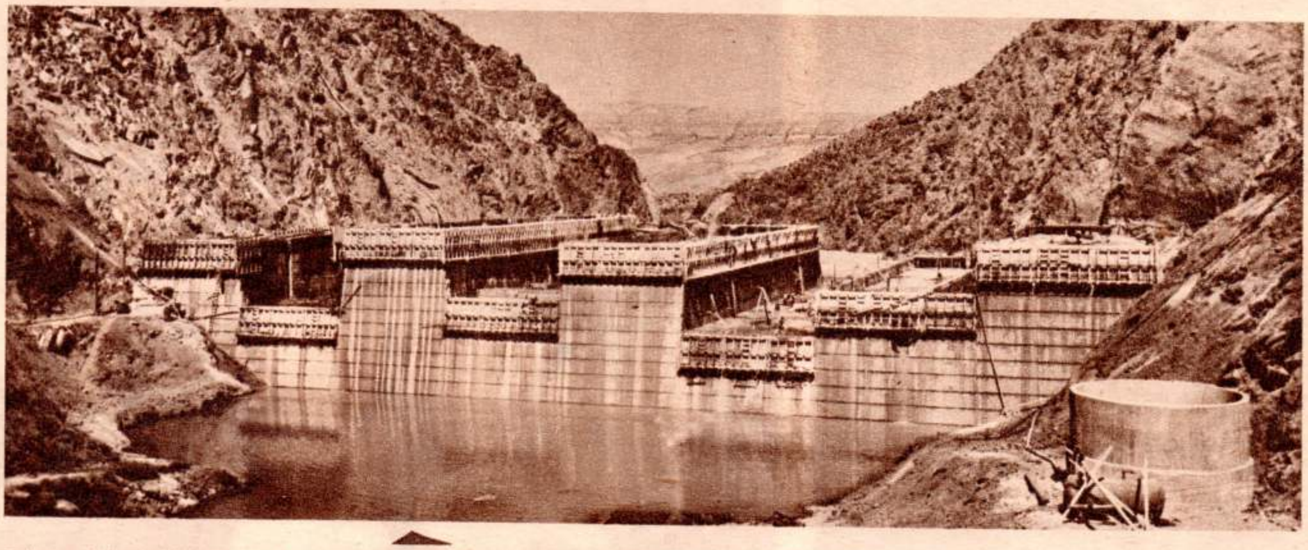

Karadeniz'deki en önemli limanlarımızdan biri olan Samsun Limanı yapıldığı sırada.

Sarıyar Barajı yapılırken

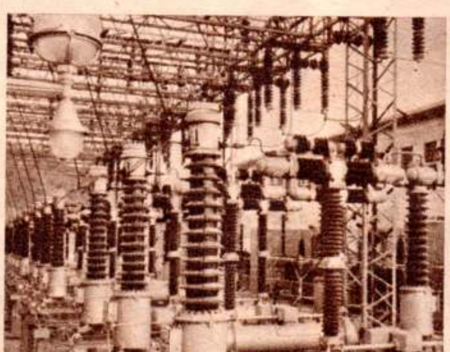
SARIYAR BARAJI

Sakarya Nehri'ndeki Sarıyar Barajı en büyük barajlarımızdandır. Resim: Baraj yapılırken.

Sarıyar Barajı tamamlandıktan sonra. Baraj duvarının temelden yüksekliği 110 metredir.

Sarıyar Barajı'ndaki hidroelektrik tesislerinden biri.

SEYHAN BARAJI

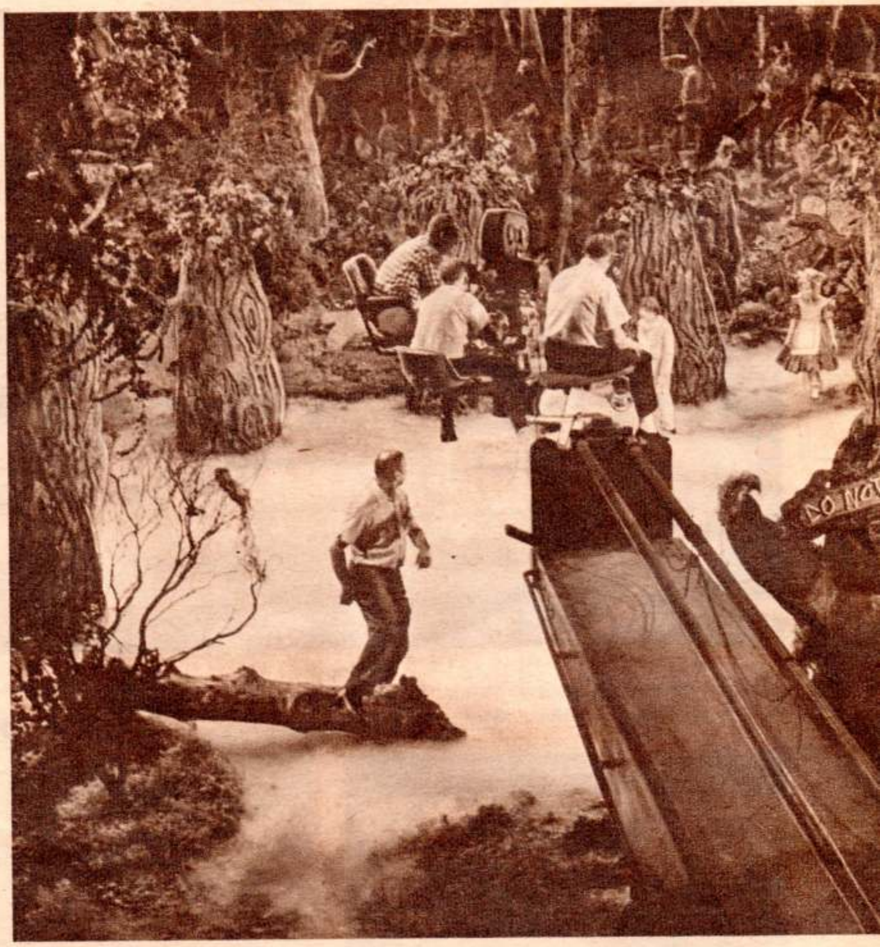
Güney Anadolu'daki en önemli barajımız Seyhan Barajı'dır. Bu barajda biriken sulardan faydalanarak çalışan hidroelektrik santralı Adana, Tarsus ve Mersin'e elektrik akımı sağlar. Bu sayede yüzbinlerce ton maden kömürü tasarruf edilmiş olur.

SİNEMA

Kısa zamanda akılların alamıyacağı bir gelişme gösteren sinemacılık XX. yüzyıl insanının en büyük eğlencesidir.

Bütün perdeyi dolduran bir filim sahnesi böyle türlü çeşit makinelerin yardımiyle çekilir.

Sinemacıların yanını ve yakındaki köprüyü dolduran meraklılar arasında bir filim çevriliyor.

Bir filmdeki gizli konuşma sahnesi aslında kalabalıkta çekilir.

Perdede arabaya atlarken görülen çocuk aslında koşulu olmıyan bir arabaya atlar. Bu sırada ön kısım gösterilmez. Sonradan atlar koşulur çocuk binmiş olarak görünür

Çeşitli sinema hileleri filim çevirenlerin en büyük kozudur. İşte «Alice Harikalar Ülkesinde» filmi çevriliyor

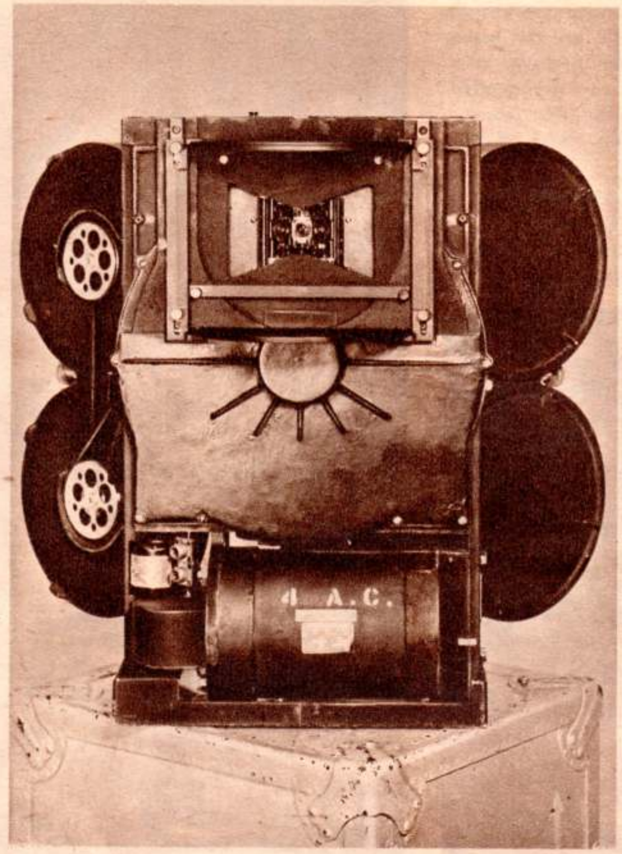
Filmi çekenler çok defa artistler kadar, belki de daha da çok yorulur. Yüzen artistin filmini çekerken operatörün ne güç şartlar altında çalıştığını bu resimde bütün açıklığı ile görüyorsunuz

SİNERAMA

Son yılların sinemaya getirdiği yenilik

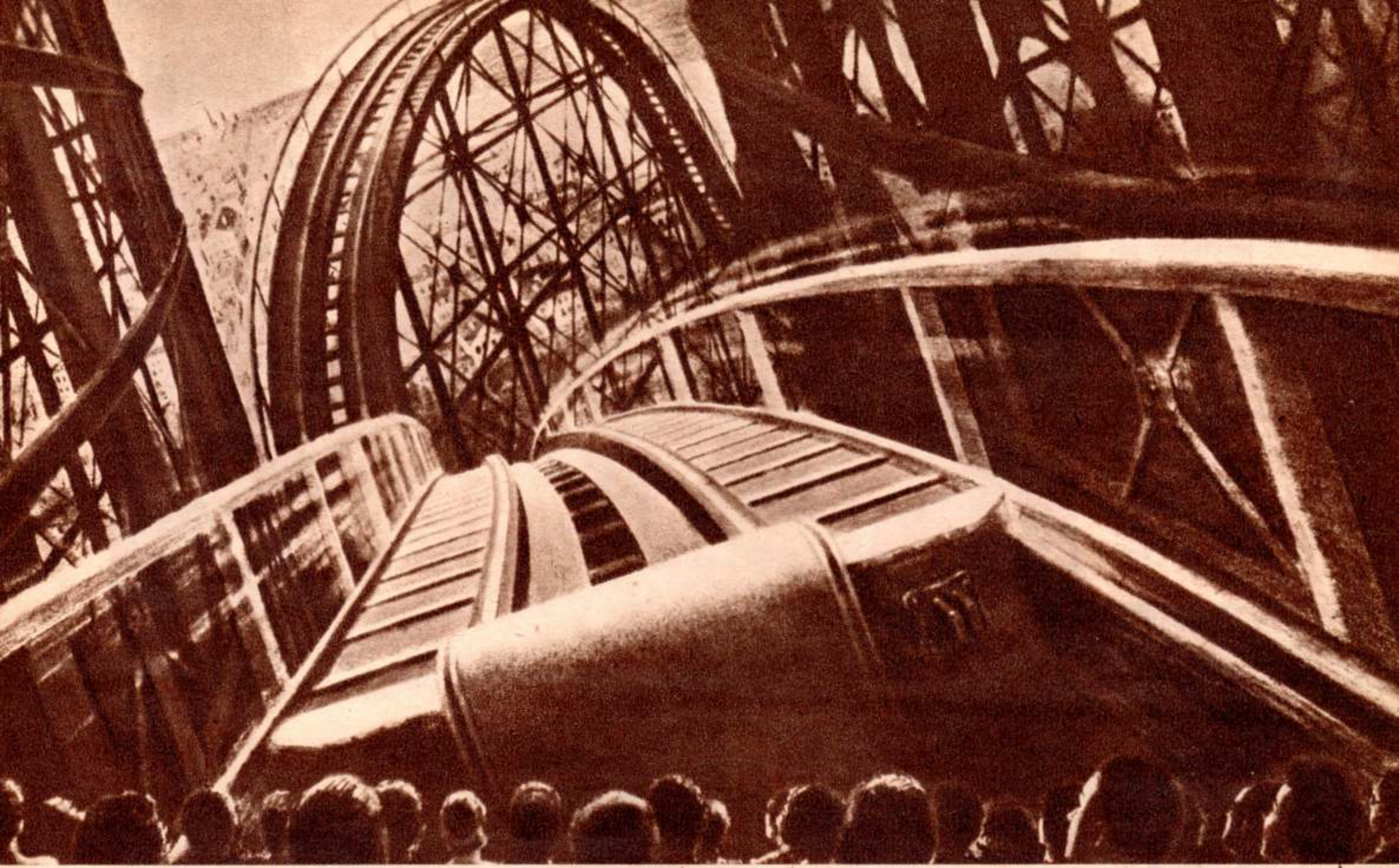

Sinerama filmlerinde artistler perdeden dışarı uğrıyormuş gibi görünür.

Sinerama filmi çekme makineleri üç objektiflidir. Uç ayrı açıyı çeken filmler sonradan gene üç ayrı makineyle perdeye düşürülür.

Sinerama seyircileri kendilerini, doğrudan doğruya, seyrettikleri olayın içinde yaşıyor sanırlar.

Sinerama perdesinde, rol yapan artist sanki perdede değil de, sahnede oynuyormuş gibi görünür.

İşte bir sinerama filminde seyircilerin üstüne doğru fırlıyormuş gibi görünen artistler.

Bir korku filminde balçıklardan çıkarılan (!) artist biraz sonra güzel bir banyo yaparak kolayca temizlenecektir.

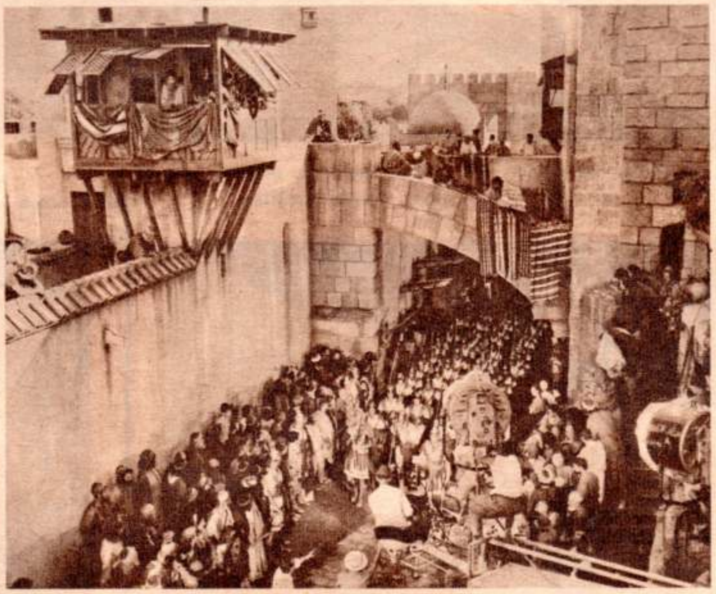
Perdede, gece, tenha bir sokakta konuşan insanlar görürüz. Halbuki filim çekilirken sokak ana-baba günüdür.

Büyük sinema şirketlerinin çok zengin malzemeleri vardır. Bu arada, çeşitli tarihî eşya, antika sanat eserleri, eski çağlara mahsus elbiseler bulunur. Yanda bir şirketin malzeme deposu; aşağıda, bir filimde oynıyacak figüranlara bunların dağıtılışı görülüyor

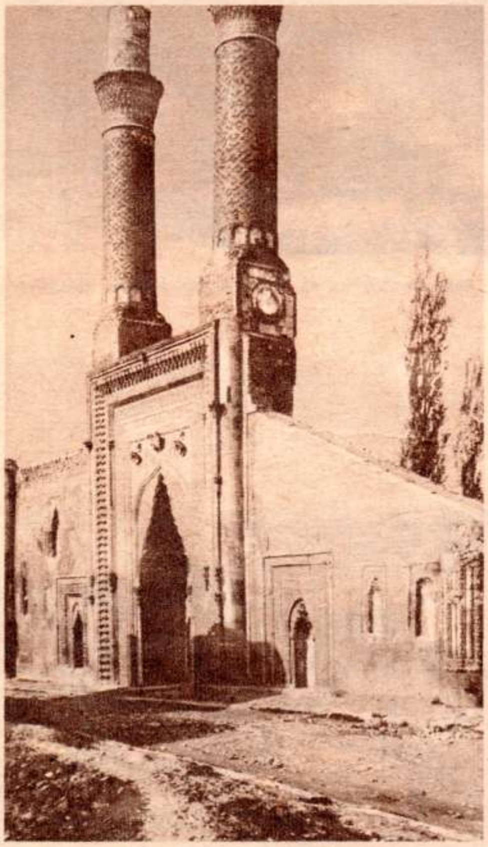

Yukarıda ve yandaki resimde: Eski Romalı kılığına giren figüranlar Doğulu kılıklarına bürünmüş başka figüranların arasından geçiyorlar. Büyük filmlerde figüranların çok önemli bir yeri vardır. Filmin azametini, zenginliğini onlar sağlar.

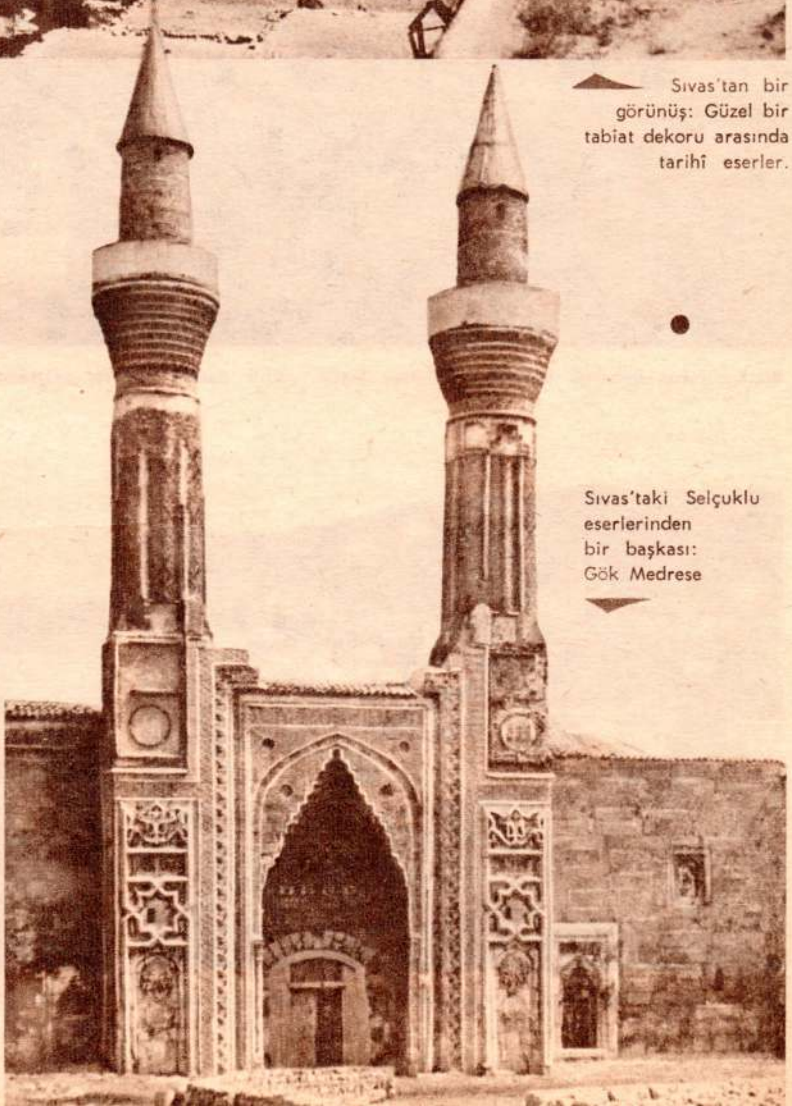
Sivas

Sıvas'tan bir görünüş: Güzel bir tabiat dekoru arasında tarihî eserler.

Sıvas'taki Selçuklu eserlerinin en önemlilerinden biri olan Çifte Minare bir sanat harikası sayılır. Eskiden yıkık olan bu minareler 1945'te onarılmıştır.

Sıvas'taki Selçuklu eserlerinden bir başkası: Gök Medrese

SİNOP

Karadeniz kıyısındaki tarihî şehirlerimizden biri olan Sinop aynı zamanda önemli limanlarımızdandır

Bir yarımada üzerinde kurulmuş bulunan Sinop tarihte parlak devirler yaşamıştır. Resimde şehrin ve limanın bir kesimi görülüyor.

Sınop şehrinin ve kalesinin başka bir kesimden görünüşü.

Üç yandan denizle çevrili olan Sınop şehrinin genel manzarası.

S.S.C.B.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ne bütün dünyada kısaca "Sovyetler Birliği", ya da "Rusya" denir. Rusya bizim kuzey ve kuzeydoğu komşumuzdur.

Moskova Rusya'nın başkenti ve en önemli şehridir. Resim şehrin genel manzarasını tesbit ediyor. Ortadaki yüzme havuzudur.

Leningrad Rusya'nın en büyük şehirleri arasındadır. Resimde Leningrad'da şimdi müze olan eski bir kilise görülüyor.

Rusya'da bir altın madeninde çalışan işçi kadınlardan biri.

Moskova'da geceleyin Tiyatro Meydanı

Rusya'nın en önemli şehirlerinden biri olan Bakû, bir milyonu bulan nüfusiyle, büyük bir petrol merkezidir.

●

Rusya'nın kuzey doğusundaki Kamçatka ülkenin en soğuk kesimlerindendir. Resimde Kamçatka'daki Avaçinsk Koyu görülüyor.

Bir İngiliz fotoğrafçısının çektiği bu resim Kâşgarlı satıcıların boş vakitlerinde aralarında oyun oynamalarını gösteriyor.

Kolektif bir çiftlikte çalışan Rus köylülerinden bir ana-oğul.

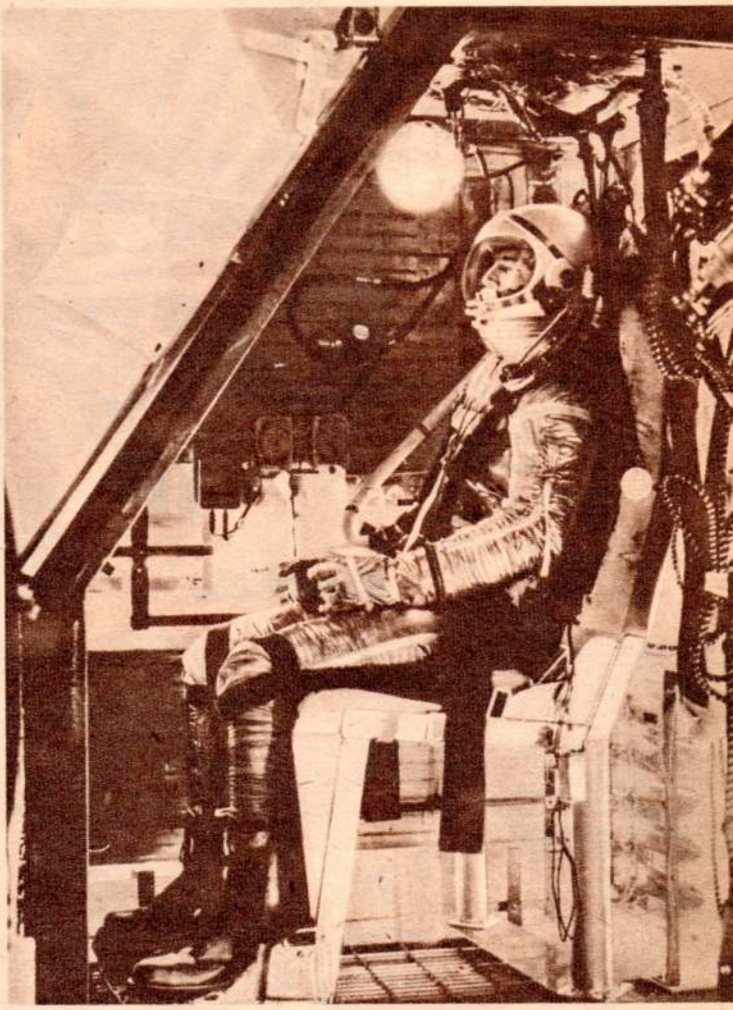
S. S. C. B. ne dahil Ermenistan'ın başkenti Erivan'da bir gelin yerli kıyafetiyle

Uzay yolculuğu yapan Amerikan astronotlarından Virgil I. Grissom.

Amerika'nın uzay yolculuğu yapan astronotlarından M. Scott Carpenter.

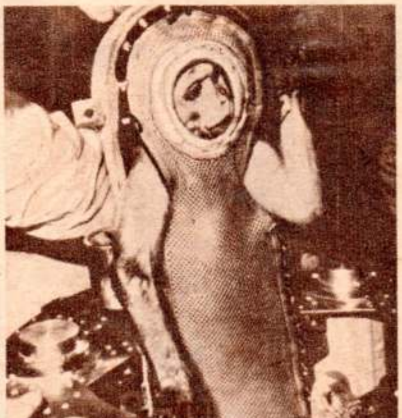
Suni Peyk

Ruslar uzaya önce köpek göndermişlerdi. Resimde uzay yolcusu köpek görülüyor.

●

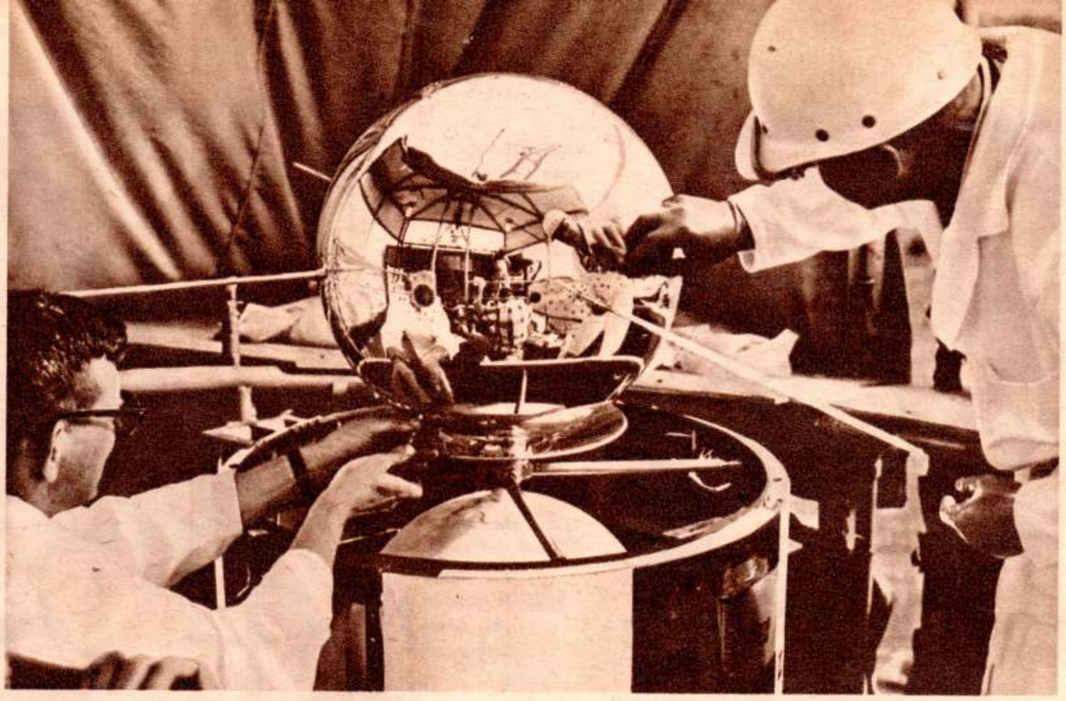
Amerikalılar uzay kapsüllerini geliştirince uzaya ilk önce resimde görülen maymunu fırlattılar. Daha sonra içinde insan bulunan kapsüllerin atılmasına başlandı.

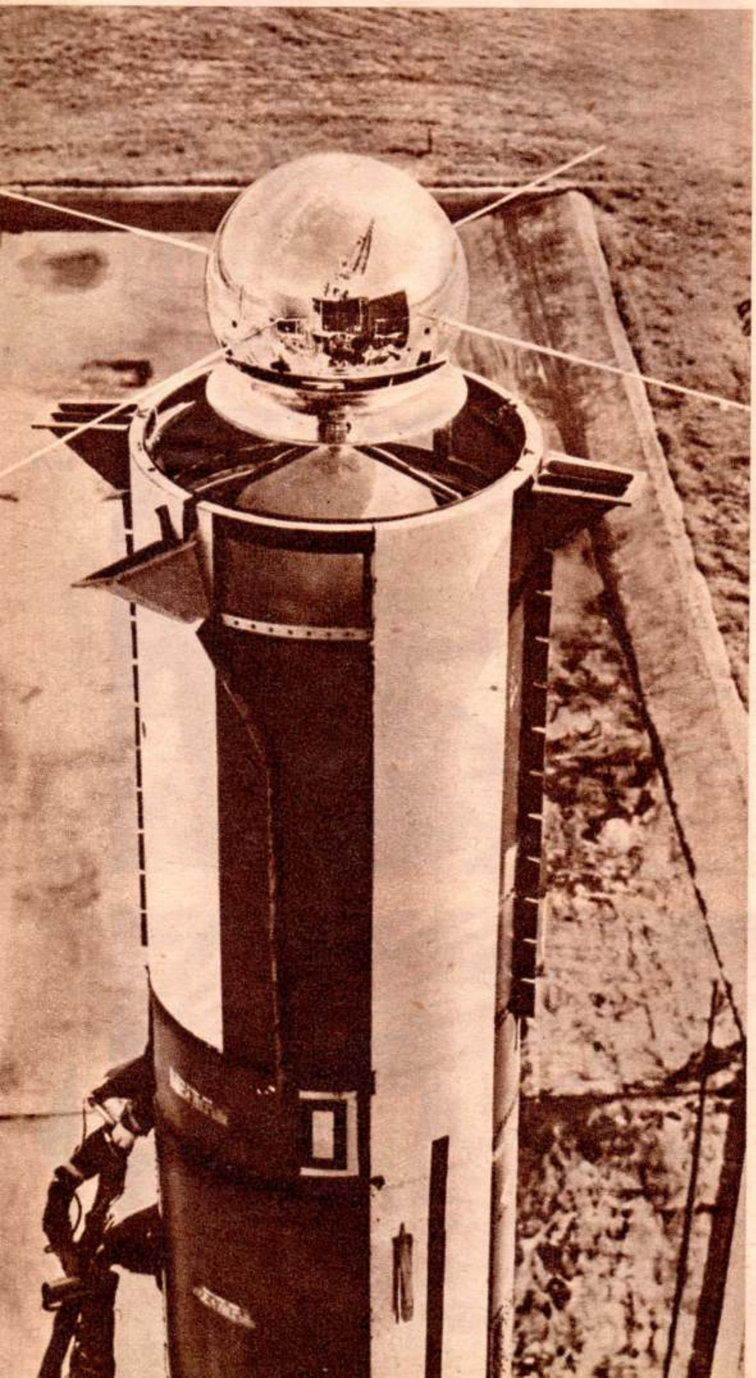
Suni peykleri takip için dünyanın birçok yerlerinde «peyk takip istasyonları» vardır. Resim Londra yakınlarında Wingfield'deki istasyonu gösteriyor.

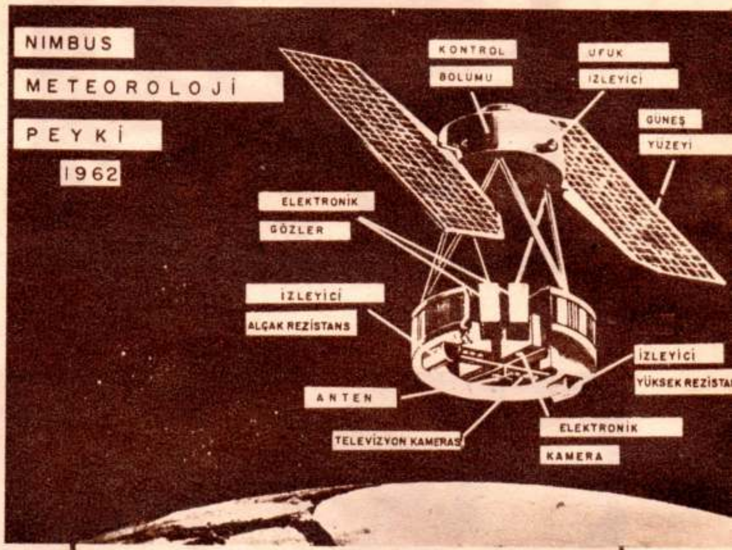

Bir suni peyk uzaya fırlatılmak üzere füzenin ucuna yerleştiriliyor. 50 sm. çapındaki peykin ne kadar cilâlı olduğu ayna gibi parlamasından belli.

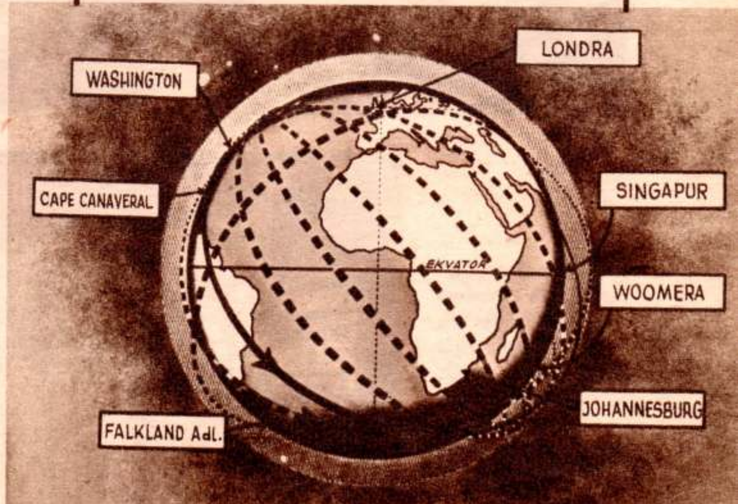

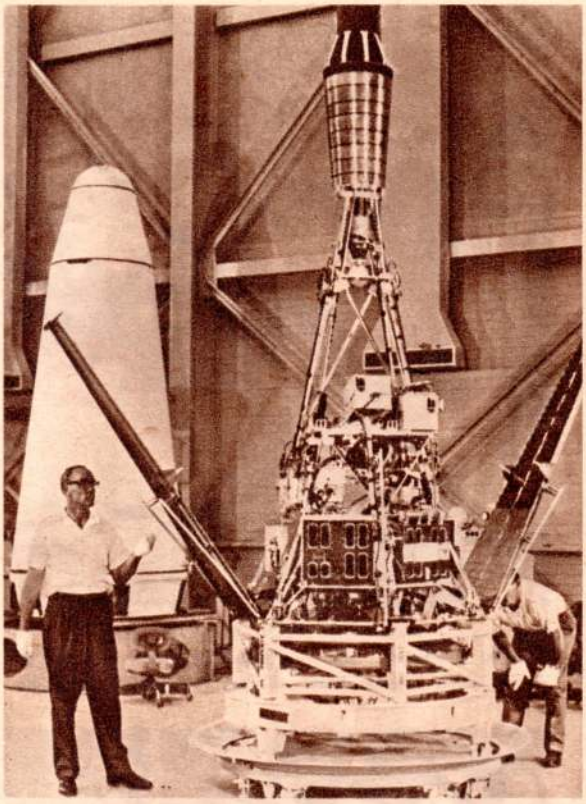
10 kilo ağırlığındaki peyk üç kademeli Vanguard roketinin tepesine yerleştirildikten sonra. Atış yapılmadan önce antenler kapanacak, peykin üzerine koruyucu bir başlık geçirilecektir.

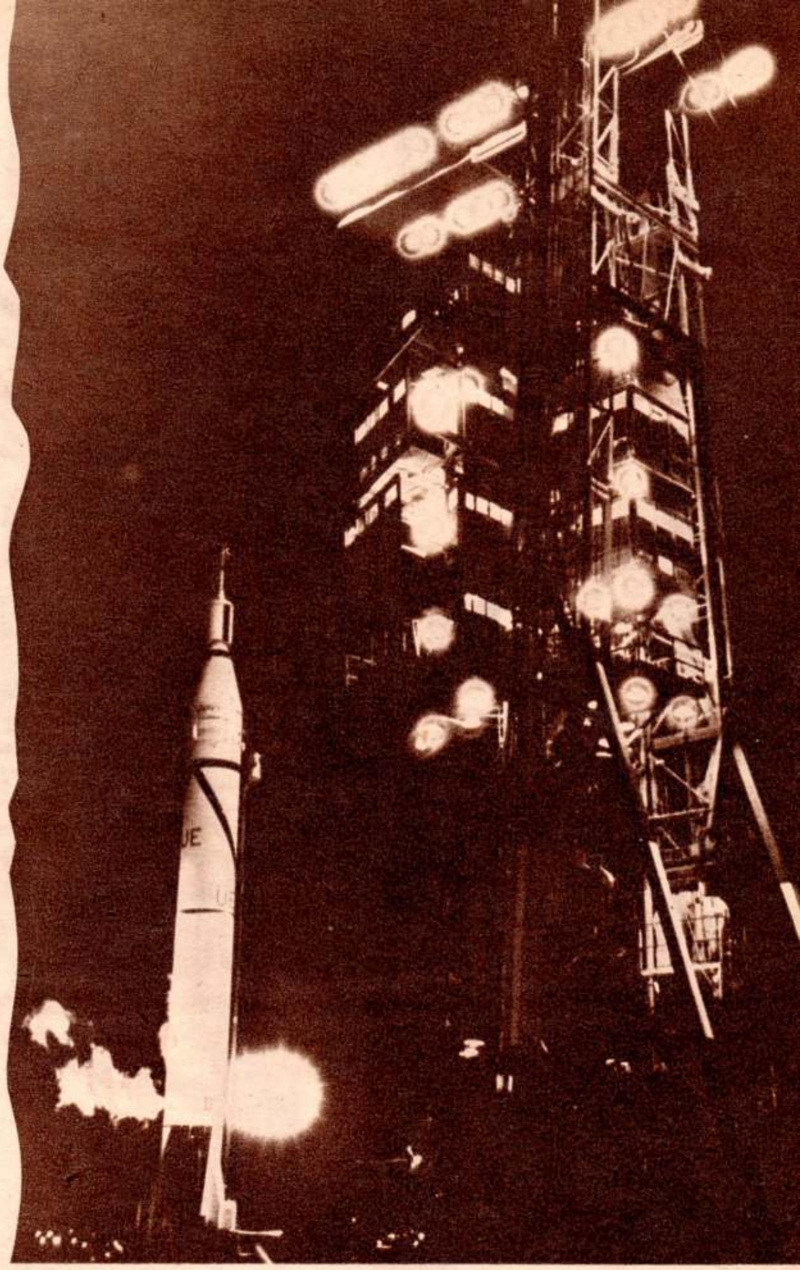

Yukarıda 1962 yılında atılan bir meteoroloji peykinin temsilî resmi, aşağıda peykin takip edeceği yol görülüyor. Meteoroloji peykleri bulut tabakalarının resimlerini çeker, çeşitli bilgiler verir. 293,5 kilo ağırlığındaki peykin içindeki çeşitli cihazlar güneş enerjisiyle çalışacaktır.

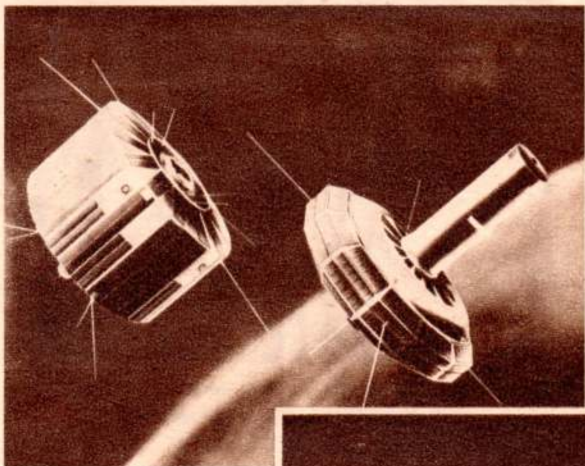

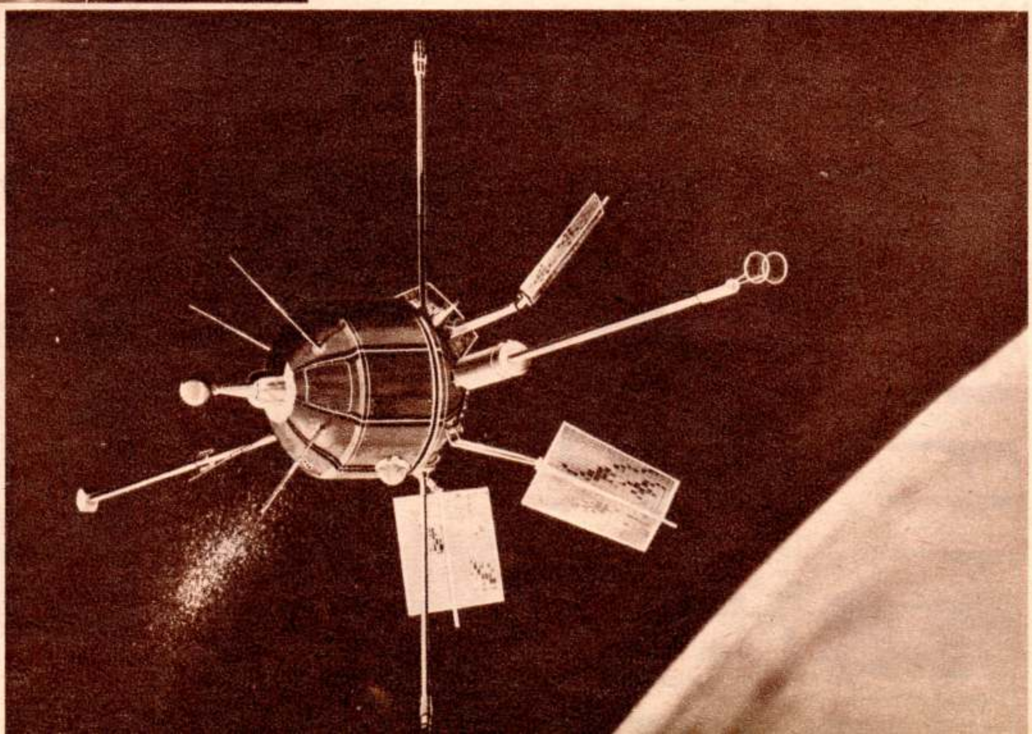

Hazırlanmış bir suni peyk son defa gözden geçiriliyor.

Suni peykleri yörüngeye götüren dev füzelerden biri: Jupiter-C. Resim suni peyk başlığını taşıyan füzenin hareketinden biraz önce çekilmiştir.

Yukarıda «Transit IV - B» ve «TRAAC» adı verilen A. B. D. peyklerinin temsilî resimleri görülüyor. Bu iki peyk aynı anda fırlatılmıştır. Sağda: A. B. D. ile İngiltere'nin ortaklaşa attıkları İyonosfer peyki. Bu peyk kozmik ışınlar, elektron yoğunluğu, güneşteki X ışınları ve radyoaktivite hakkında bilgiler göndermiştir.

Suriye'nin başkenti ve en büyük şehri Şam'da bir cadde. Şehirde Avrupalılar gibi giyinmiş insanlara pek seyrek raslanır.

Beş milyona yakın nüfusu olan Suriye'de yaşıyanların çoğunluğu Araplardır. Ahalinin çoğu çiftçilikle uğraşır. Resimde radyo başında haber dinliyen Suriyeliler görülüyor.

Bir bayram dolayısiyle yapılan törene katılmak üzere millî kıyafetlerini giymiş Suriyeli kızlar.

Şam, Suriye'nin en sıcak kesimlerinden biridir. Çok zaman hiç rüzgâr esmez. Resim, fotoğrafı çekilirken bayrağı dalgalandırmak için vantilâtör tutuluşunu gösteriyor.

Suriye

Uzun zaman Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olan güney komşumuz

Kanunî Süleyman

46 yıllık saltanatında, ülkesini dünyanın en kudretli devleti yapan ünlü Osmanlı Padişahı

Kanunî Süleyman

SÜLEYMAN I., Kanunî (1495 - 1566), Osmanlı padişahlarının 10.'sudur. Yavuz Sultan Selim'in tek oğludur. Annesi Hafsâ Valide-Sultan, Kırım Hanı I. Mengli Giray'ın kızıdır.

Kanunî Süleyman babasının sancakbeyi bulunduğu Trabzon'da doğdu. Babası şehzadeyken «sancağa çıktı», yani vali oldu; büyükbabası olan Kırım Hanı'nın himayesinde Kırım'daki Kefe Sancakbeyliğine getirildi. Babası padişah olunca veliahtliğe yükseldi, babasının uzun İran ve Mısır seferlerinde ona İstanbul'da Edirne'de vekâlet etti. 1520'de Yavuz'un beklenmiyen ölümü üzerine 25 yaşında tahta geçti.

Kanunî'nin 46 yıllık saltanatı hemen hemen hep savaşlarla geçmiştir.

Kanunî'nin Seferleri

Belgrad Seferi. — Genç hükümdarın ilk büyük çaptaki başarısı Belgrad'ın alınması oldu. Belgrad, Kanunî'nin ataları II. Murat, II. Mehmet (Fâtih), II. Bayezit tarafından kuşatılmışsa da, düşürülememişti. Burası Macaristan'ın kilidi, önemli kalesiydi. Şiddetle savunulan şehir, 29 ağustos 1521'de fethedildi. Kanunî, şehirden ayrılmadan, yerli Hıristiyanlar'dan 21.000 işçi kiraladı, şehrin imarını emretti. 5 ay süren bu ilk seferinden 19 ekim 1521'de İstanbul'a döndü. Yemen hükümdarının İstanbul'da bekliyen elçileri Yemen'in de padişaha tabi olduğunu bildirdiler.

Rodos Seferi. — 1522'de Kanunî, Fâtih ve II. Bayezit zamanlarında ele geçirilemiyen Rodos'u almak azmindeydi. Çok çetin bir kuşatmadan sonra Rodos alındı, buradaki Saint-Jean Şövalyeleri devletine son verildi. Kanunî, 1523'te babasından kalan büyük vezir-i âzam (başbakan) Pirî Mehmet Paşa'yı emekliye sevketti ve yerine Makbul İbrahim Paşa'yı getirdi.

Mohaç Seferi. — Bu sıralarda V. Karl (Şarlken) Avrupa'da egemenlik kurmak ihtirasındaydı. Almanya İmparatoru ve İspanya Kıralı sıfatiyle Avrupa'nın birçok ülkelerini ele geçirmişti. Yakın akrabası olan Macaristan Kıralı II. Lajos (Lâyoş)u da Osmanlı İmparatorluğu'na karşı kışkırtıyordu. Fransa Kıralı I. François'nın İmparator'a esir düşüp Kanunî' den imdat istemesi üzerine Kanunî 1526'da üçüncü seferine çıktı, Macaristan'ın güney kesiminde, Tuna kıyısında Mohaç denilen yerde, 2 saat içinde, tarihin en kesin sonuçlu örnek meydan savaşlarından birini kazanarak Macar ordusunu yok etti (Bk. Mohaç Meydan Savaşı). Böylece genç hükümdar, beş yüzyıldan beri Avrupa'nın büyük devletleri arasında bulunan Macaristan'ı hartadan siliyor, artık Osmanlı devletinin batı sınırı, Viyana kapılarından başlıyordu. Avrupa, Kanunî ile V. Karl arasında iki büyük nüfuz bölgesine ayrılmıştı. Bütün Avrupa devletleri, iki taraftan birinin nüfuzuna geçmek zorunda kalacaktı.

Bec (Viyana) Seferi. — Mohaç'tan sonra Büyük Macaristan Kırallığı parçalanmış, asıl Macaristan'la, Türkler'in «Erdel» dedikleri Transilvanya, Osmanlı devletinin eline geçmişti. Eski Macaristan kırallığına ait topraklar arasında bulunan Bohemya, Moravya, Slovakya, Slovenya, Hırvatistan'ı ise Charles-Quint'in kardeşi Arşidük Ferdinand işgal etmişti. Almanlar, asıl Macaristan'la, Transilvanya'yı almak istiyorlar, hele eski kırallığın başkenti Budapeşte'nin Osmanlılar elinde bulunmasını istemiyorlardı. Kanunî'nin 4. seferi bu şartlar içinde açıldı.

Kanunî 1529 mayısında sefere çıktığı sırada «Bec»i (Viyana'yı) almayı düşünmemişti. Yalnız, Türkler'le meydan savaşında boy ölçüşmeye kalkmanın çılgınlık olduğunu kavrıyan İmparator, Kanunî'nin önünden çekildi. Bunun üzerine Kanunî, Viyana'yı kuşatarak Almanlar'ı cezalandırmak istedi (Bk. Birinci Viyana Kuşatması). 16 ekimde kuşatma kaldırıldı, Türk akıncıları bütün Orta Avrupa'yı İsviçre'ye kadar taradılar.

Almanya Seferi. — 1532'de Kanunî yeniden Almanlar'ın üzerine yürüdü. Padişahın bu 5. seferinde Osmanlı ordusu 200.000 kişiydi, 400 topu vardı. Avusturya'nın ikinci büyük şehri olan Graz alındıktan sonra İmparator' un ordusu boş yere arandı. Çünkü V. Karl'ın Türkler'e karşı meydan savaşı vermeye niyeti yoktu. Birçok kaleler, 100.000 esir alındıktan sonra, 7 ay süren bu seferden 21 kasım 1532'de İstanbul'a dönüldü.

Irâkayn Seferi. — Kanunî'nin 6. seferi o devrin Osmanlı İmparatorluğu'ndan sonra dünyanın en güçlü devleti olan Iran'a (Türk Safevî İmparatorluğu'na) karşı yapıldı. Bu sefere «Irâkayn (İki Irak) Seferi» denilmiştir; çünkü, hem Arap Irakı (bugünkü Irak), hem de Acem Irakı (Doğu İran, Hemedan bölgesi) fethedilmiştir.

Vezir-i âzam Damat Makbul İbrahim Paşa, İran üzerine sefere çıkmak üzere, 23 ekim 1533'te İstanbul'dan ayrıldı. 11 haziran 1534' te de Kanunî, başka bir ordu ile, ikinci cephe açmak gayesiyle İran üzerine yürüdü. Önce Van'ı, arkasından Yavuz'dan sonra ikinci defa Tebriz'i fetheden İbrahim Paşa, İran'ın bu eski başkentinde Kanunî ile buluştu, iki ordu birleşmiş oldu.

Kanunî, Hemedan'ı, dünyanın en ünlü şehirleri arasında bulunan Bağdat'ı da aldı, Irak' ta Safevîler'in egemenliğine son verdi. Kuzey Irak daha Yavuz devrinde fethedilmişti. Böylece bütün Irak alınmış, Osmanlılar yeni bir denize, Basra Körfezi'ne de çıkmış oluyordu. Bu sıralarda, 22 ağustos 1534'te, Barbaros'un da Tunus'u aldığı haberi geldi.

Kanunî'nin bu büyük ve çetin seferi tam 1,5 yıl sürdü. Bu seferle Doğu Anadolu'da İran'ın elinde bulunan son parçalar, Erzurum' la Van da alındı; Türkiye'nin bugünkü doğu sınırına erişilmiş oldu; Anadolu birliği kesin şekilde gerçekleşti. Irak, bu arada Bağdat, Basra gibi çok önemli merkezler Osmanlı İmparatorluğu'na katıldı. Yalnız, Osmanlı ordusu çekilir çekilmez Safeviler Doğu İran'ı geri aldılar.

Korfu Seferi. — Kanunî, 1536 martında İtalya üzerine sefere çıktı. Bu 7. seferinde V. Karl'ı İtalya'dan vurmaya karar vermişti. Bu arada Venedik'le de savaşmak gerekiyordu. Korfu Adası'na asker çıkarıldı. 3. vezir Damat Lûtfi Paşa, Pulya'yı (İtalya'nın topuğunu) Fâtih devrinden sonra ikinci defa işgal etti. Barbaros da İtalya ve İspanya kıyılarını yaktı, yüzlerce düşman gemisini ele geçirdi. Kanunî'nin bu seferi 6 ay sürmüştür.

Boğdan Seferi. — Boğdan (Moldavya) Romen Beyliği'nin ayaklanması üzerine açıldı. 4,5 ay süren bu seferde, Boğdan'ın topraklarının bir kısmı elinden alındı. Bu seferde Kanunî'nin, düşman toprağında olmalarına rağmen, bir Hıristiyan'ın evini yağmalıyan iki Türk askerini idam ettirmesi ünlüdür.

Kanunî Sultan Süleyman'ın Rodos Kalesi'ni fethedişini gösteren temsilî resim.

Budin Seferi. — Kanunî, Budin'e (Budapeşte'ye) giderek Macaristan'ın idare şeklini kökünden değiştirdi, bir beylerbeyilik (eyalet) olarak İstanbul'a bağladı (Bk. Budin). Kanunî'nin bu 9. seferi 5 ay sürmüştür.

Estergon Seferi. — Bir yıl süren bu seferde, Viyana ile Budin arasındaki en önemli kale olan, Türk akıncılarının bundan böyle başlıca merkezlerinden biri haline gelen Estergon, Almanlar'dan geri alındı. Bali Paşa'nın 24 kasım 1542'de kazandığı bu büyük zafer, Macaristan'ı Alman İmparatoru'nun istilâsından kurtarmıştı. Yalnız, Almanlar'ın giriştiği o taarruzun cezasını vermek gerekiyordu. Kanunî'nin bu seferi (1543) maksadı sağladığı gibi, Macaristan'ı Osmanlı İmparatorluğu'na daha sıkı bağlarla bağladı. Bu sıralarda, 1543 yazında, Barbaros da batıdan V. Karl'a (Şarlken)e ağır darbeler vurdu, Nice'i aldı, Roma'ya 15 km. yaklaştı, Fransa'yı himayesine aldı.

19 haziran 1547'de Almanya - İspanya ile barış yapıldı; V. Karl, en ağır şartları kabul zorunda kaldı; Osmanlı devletine yıllık haraç vermeyi bile taahhüt etti. Avrupa'da Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfuzu şahikasına çıktı, Habsburglar'ın itibarı azaldı. Lehistan, Rusya, Fransa, bazan İngiltere ile Venedik, Osmanlı devletinin nüfuzuna girdiler. Venedik, Rusya ve Lehistan Osmanlılar'a yıllık vergi veriyor, Fransa, Osmanlı devletinden büyük para, silâh yardımı görüyordu.

İran Seferi. — Artık Kanunî için, yeniden Doğu'ya, İran'a dönmek kalıyordu. 27 temmuzda Tebriz'i alarak üçüncü defa Safevîler'e baş eğdirdi.

Bu sıralarda Salih Paşa, Fas'ı Osmanlı imparatorluğuna bağlarken, Turgut Paşa da Libya'yı, Korsika'yı alıyordu. Hint Okyanusu'nda Portekizliler'le de büyük savaşlara girişilmişti. Piyale Paşa, Akdeniz'de Osmanlı egemenliğini devam ettiriyor, büyük deniz zaferleri kazanıyordu (Bk. Piyale Paşa; Cerbe Deniz Savaşı).

Nahcuvan Seferi. — Kanunî, 1553'te üçüncü defa İran üzerine yürüdü. Karabağ'ı, Nahcuvan'ı aldı. İki yıla yakın süren bu 12. seferinden dönerken Kanunî, 35 yıl içinde Osmanlı İmparatorluğu'nu 7,3 milyon km^2'den 13,7 milyon km^2'ye çıkarmış, hemen hemen iki kat büyütmüş bulunuyordu.

Sigetvar Seferi. — 1565'te Malta kuşatmasından bir sonuç alınmaması üzerine Kanunî, yeniden savaş durumuna geldiği Almanya üzerine yürüdü. Kuzey Macaristan'da Almanlar'ın elinde çok önemli bir kale olan Sigetvar'ı almak üzere 1 mayıs 1566'da sefere çıktı. 5 ağustosta kale kuşatıldı. 29 ağustosta ihtiyar padişah, etrafındakilerin ağlıyarak yalvarmalarına rağmen, hasta hasta atına binip askerlerini teftişe çıkmak ihtiyatsızlığını gösterdi. Hastalığının şiddetlenmesi üzerine gene yatmayı kabul etmedi, kuşatma işleriyle uğraştı. 2 eylûlde dış kale düşürülmüş, 3 eylûl sabahı iç kaleye çepçevre ateş verilmişti. Kanunî Sultan Süleyman 6 eylûl 1566 gecesi öldü. 71 yaşındaydı. 46 yıldan beri tahtta idi ki, bu, Osmanlı padişahlarının en uzun saltanat süresidir.

Vezir-i âzam Sokollu Mehmet Paşa, Kanunî'nin ölümünü ordudan gizledi. Padişahın hayatta bulunan tek oğlu Şehzade Selim (II. Selim) Belgrad'a gelinceye kadar da gizlilik devam etti. İstanbul'a getirilen cenaze, Süleymaniye Camisi'ndeki türbeye gömüldü.

Kanunî'nin Kişiliği

Kanunî, Osmanlı tarihinin en büyük hükümdarlarından biridir. Bütün Osmanlı tarihinde devletin onun devri derecesinde haşmet ve şevketin zirvesine ulaştığı görülmez. Avrupalılar'ın «Magnifique», «Magnificent» (Muhteşem), Türkler'in adaletinden, yaptırdığı kanunlardan dolayı «Kanunî» dedikleri bu hükümdar, imparatorluğu büyük bir refah ve mutluluğa kavuşturmuştu. Osmanlı hükümdarları içinde Fâtih'ten sonra en büyük devlet ve siyaset adamı, Fâtih ve Yavuz'dan sonra da en büyük asker olan Kanunî, bilgin ve sanatkârdı. «Muhibbî» mahlâsiyle yazdığı büyük divan, XIX. yüzyılda torunlarından II. Mahmut'un şair kızı Adile Sultan tarafından bastırılmıştır. «Halk içinde mûteber bir nesne yok devlet gibi - Olmıya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi» beyti, Kanunî'nindir.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Kanunî Sultan Süleyman (Çağatay Uluçay, 1956); Kanunî Süleyman (N. A. Banoğlu, 1944); Kanunî Sultan Süleyman (F. Downey'den çev. Enis B. Koryürek, 1950); Kanunî Sultan Süleyman Sergisi (Topkapı Sarayı Müzesi, 1958); Kanunî Süleyman (H. Lamb'dan çev. T. Sadullah, 1958); Kanunî Sultan Süleyman (F. F. Tülbentçi, 4. baskı, 1962).

Süleyman II.

20. Osmanlı Padişahı

II. Süleyman

SÜLEYMAN II. (1642 - 1691), Osmanlı padişahlarının 20.'sidir. Deli İbrahim'in 2. oğludur. Kendisinden 3,5 ay büyük olan kardeşi IV. Mehmet'in 6,5 yaşında padişah olması üzerine, Şehzade Süleyman veliaht oldu, 40 yıl kadar veliaht kaldı; bütün Osmanlı tarihinin en uzun veliahtlik süresi budur. IV. Mehmet'in tahttan indirilmesi üzerine 1687'de padişah oldu, 49 yaşında ölünceye kadar 3,5 yıl saltanat sürdü.

II. Süleyman'ın bütün saltanatı «Felâket Yılları» içinde geçmiştir. Osmanlı İmparatorluğu Viyana bozgunundan beri Almanya, Venedik, Lehistan, Rusya gibi 4 büyük, bir sürü de küçük devlete karşı tek başına savaşıyordu. Kısa saltanatı boyunca II. Süleyman, devletin idaresini vezirlerine bıraktı.

1687'de Eğri düşmüş, Almanlar Doğu Macaristan'a da girmişlerdi. Eğri, Macaristan'daki Osmanlı şehirlerinin Budin'den sonra en önemlisiydi; 47 camisi vardı. Leh cephesinde Kırım Hanı Selim Giray, zaferleri sayesinde düşmanı Osmanlı topraklarına sokmadıysa da Osmanlılar'ın asıl cephesi sayılan Almanya cephesi çöküntü halindeydi. Askerî teşvik için II. Süleyman, 6 haziran 1689'da, ordunun başında Edirne'den yola çıktıysa da 25 haziranda Sofya'ya geldiğinde, esasen bozuk olan sıhhati büsbütün kötüleştiğinden, orada kaldı. Saltanat kurultayı, tek çarenin Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın tam yetkiyle sadarete ve başkomutanlığa getirilmesi olduğuna karar verdi.

II. Süleyman Edirne'de öldü. İç organları Edirne'ye gömüldü, cenazesi İstanbul'a getirildi; Kanunî'nin türbesine gömüldü. II. Süleyman'ın çocuğu olmamış, yerine kardeşi II. Ahmet geçmiştir.

SÜLEYMAN ÇELEBİ (? - 1422)

Türk - İslâm dünyasının çok tanınmış bir din şairi, «Mevlit»in yazarıdır. Birçok kaynaklarda ve halk arasında «Süleyman Dede» unvanı ile de anılır. Soyu hakkında kesin bir bilgi yoksa da, dedesinin Şeyh Mahmut, babasının Ahmet Paşa adında kimseler olduğu yolunda rivayetler vardır. Doğum tarihi de bilinmemekte; ancak 1359-1364 yılları arasında dünyaya geldiği tahmin edilmektedir.

Süleyman Çelebi Bursalıdır. Küçük yaşından beri çok kuvvetli bir din eğitimi ve öğretimi görmüştü. İlk gençlik yıllarında, Bursa'da pek büyük itibarı olan, Buharalı Şeyh Emîr Sultan'ın yanında okudu, sonra Ulucami'ye imam oldu.

Süleyman Çelebi'nin «Mevlit»i, Ulucami'deki dinî bir tartışma sonucunda yazdığı söylenir. İranlı bir vâizin, bir gün Kuran'daki bir âyeti ele alarak, Hz. Muhammed'le öteki peygamberler arasında hiçbir üstünlük olmadığını ileri sürmesi üzerine, bu olaydan çok duygulanan Süleyman Çelebi «Vesiletü'n-Necât»ı, halk arasında kısaca «Mevlit» diye anılan eserini yazmıştır (Bk. Mevlit). Süleyman Çelebi'nin eserinin gördüğü rağbete imrenen birçok şair, ona benzetiler (nazireler) yazmışlarsa da, bunlardan hiçbiri «Vesiletü'n-Necât»ın ulaştığı başarıya varamamışlardır. Bundan dolayı edebiyat kitapları «Mevlit»i «sehl-i mümteni»ye (çok kolay gözüktüğü halde taklidi imkânsız eserlere) örnek olarak gösterirler. Yalnız, bugün dinî törenlerde okunan Mevlit'le, Süleyman Çelebi'nin kaleminden çıkmış olan «Mevlit» arasında hayli fark vardır. Türk milletinin toplumsal ruhu, «Mevlit»in bazı yerlerini zamanla değiştirmiş; onda bazı söyleyiş farkları, hattâ çıkarmalar, eklemeler yapmıştır.

Süleyman Çelebi Bursa'da yaşamış, orada ölmüştür. Mezarı Çekirge yolu üzerindedir.

Bibliyografya. — Hakkındaki başlıca eser:

Süleyman Çelebi ve Mevlid-i Şerif (Ahmet Aymutlu, 1958).

SÜLEYMAN, Emîr (1377? - 1411)

Yıldırım Bayezit'in büyük oğlu, Fetret Devri Osmanlı hükümdarlarından biridir. Zamanından bugüne kadar bütün Batı tarihçileri onu «I. Süleyman», Kanunî'yi de «II. Süleyman» kabul ederlerse de, Osmanlı hanedanı Mehmet Çelebi'den yürüdüğü için, klâsik Osmanlı tarihçileri, Emîr Süleyman'ı padişah saymayıp Yıldırım'dan sonra Mehmet Çelebi'ye atlamış, onu 5. padişah kabul etmişlerdir.

Şehzade Süleyman, babası Yıldırım'ın dev-

rinde önemli sancakbeyliklerinde, komutanlıklarda bulundu. 1402 Ankara Meydan Savaşı'nda yenilgi başlayınca yanına vezir-i âzam Çandarlı Ali Paşa ile daha başka ileri gelenleri alıp savaş alanınından çekildi. Bursa'ya gelip alabildiklerini aldıktan sonra kuvvetleri ile Rumeli'ye geçti, Edirne'de kendini padişah ilân etti. Yıldırım'ın küçük oğlu Musa Çelebi, ağabeyisi Süleyman'ın mirasına konmak için ona savaş açtı; önce başarısızlığa uğradı; sonra onu gafil avladı. 1411'de Emîr Süleyman öldürüldü, Musa Çelebi, Edirne'de tahta geçti (Bk. Fetret Devri).

Öldürüldüğü zaman 34 yaşlarında bulunan Emîr Süleyman, 9 yıla yakın saltanat sürmüştü. Yalnız, şaraba düşkün olduğu için pek iş görememiş, tahtı en sonunda I. Sultan Mehmet'e kaptırmıştır.

SÜLEYMAN NAZİF (1870 - 1927)

Süleyman Nazif

Ünlü bir şair ve edibimizdir. Soyca bilginler, şairler yetiştirmiş Diyarbakırlı bir ailenin oğludur. Babası Sait Paşa, büyükbabası İbrahim Cehdi Bey, zamanlarının ünlü yazarlarıydı.

Süleyman Nazif babasından, özel öğretmenlerden ders alarak okudu, küçük yaşlarda Arapça, Farsçayı öğrendi. Bu dillerin yardımı ile Doğu kültür ve edebiyatını, bir süre sonra öğrendiği Fransızca'nın yardımiyle de Batı sanatını tanıdı. Ziya Paşa'yı, Namık Kemal'i okuyor, vatan, millet, hürriyet konuları ile ilgileniyordu. 1908 Meşrutiyeti'nden sonra Ebuzziya Tevfik'le birlikte «Tasvir-i Efkâr» gazetesini kurdu. Ateşli, kudretli nesirlerinin başlangıcı bu gazetedeki yazılarıdır.

1909'da Basra Valisi olan Süleyman Nazif, bundan sonra Musul, Kastamonu, Trabzon valiliklerinde bulundu. En son görevi olan Bağdat Valiliği'nde bulunduğu sırada, bu ülke elimizden çıktı. «Firak-ı Irak» adlı kitabı, kaybettiğimiz bu ülke için yazılmış bir çeşit ağıtlarla doludur. Mondros Mütarekesi'nden sonra İstanbul'a bir fâtih edasiyle giren bir Fransız generalinin bu davranışını protesto eden «Kara Bir Gün» başlıklı makalesi, Süleyman Nazif'in yurtseverliğinin, medenî cesaretinin bir anıtı gibidir. Şair, bu yazısı, buna benzer daha başka faaliyetleri yüzünden, birçok Türk aydınları ile birlikte, Malta adasına sürgüne gönderildi; iki yıla yakın bir esirlik hayatından sonra yurda döndü. Cumhuriyetin ilânından sonra ölümüne kadar, emekli maaşı ve yazılarının geliri ile, mütevazı bir ömür geçirdi. Mezarı Edirnekapı'dadır.

Süleyman Nazif'in sanatının en kuvvetli yanı nesirlerinde duygularını, düşüncelerini çok canlı, çok ateşli, heyecanlı olarak dile getirebilmesidir. Mısır'da bastırdığı «Gizli Figanlar»dan sonra en tanınmış eserleri «Elcezire Mektupları», vatan ve kahramanlık konuları ile dolu olan «Batarya ile Ateş», vatan için duyduğu acıları dile getiren «Firak-ı Irak», «Malta Geceleri» ile «Süleyman Paşa», «Namık Kemal», «Fuzuli», «Mehmet Akif» adlı biyografileridir. Ayrıca daha irili ufaklı kitapları, gazete, dergi sayfalarında kalmış bine yakın makale, mektup ve sohbeti vardır.

Bibliyografya. — Hakkındaki eserlerin başlıcaları:

Süleyman Nazif (İ. A. Gövsa, 1933); Süleyman Nazif; Hayatı, Sanatı, Eserleri (Ş. Kurgan, 1955); Süleyman Nazif'ten hâtıralar (derliyen: H. Yücebaş, 1957); Süleyman Nazif (hazırlıyan: S. N. Özerdim, 1958).

SÜLEYMAN PAŞA, Şehzade (1316 - 1359), «Rumeli Fâtihi» diye anılan Osmanlı başkomutanıdır. Orhan Gazi'nin büyük oğlu, I. Murat'ın ağabeysidir. Annesi Nilûfer Hatun'dur. 1324'te babası tahta geçince, Süleyman Paşa da veliaht oldu, ölümüne kadar tam 35 yıl bu makamda kaldı. Orhan Gazi, bir müddet sonra oğlunu başkomutan yaptı, bu görevi ondan hiçbir zaman geri almadı.

Şehzade Süleyman Paşa, ilk defa 1349'da Bizans'a yardım olmak üzere, 20.000 kişilik bir Türk ordusunun başında, Rumeli'ye geçti. Yanında 22 savaş gemisi vardı. Sırplar'ın almak üzere oldukları Selânik'i bağlaşık Türk-Bizans ordusu kurtardı.

1352'de 10.000 kişilik bir Türk birliği gene Rumeli'ye geçti, Dimetoka'da Sırplar'la Bulgarlar'ı yendi, bu bölgeyi alıp Bizans'a verdi. Türk askeri Balkanlar'da büyük hayranlık uyandırdı. Süleyman Paşa, durumun iyice olgunlaştığını görünce, 1354'te büyük teşebbüsüne başladı. Az, ama, pek seçkin bir kuvvetle Çanakkale Boğazı'nı geçip Gelibolu Yarımadası'na çıktı. Türkler ilk defa fâtih sıfatiyle Avrupa topraklarına ayak basmış oldular.

Süleyman Paşa'nın fetihlerine, kardeşi Murat Bey (I. Murat) de katılıyordu. 1357'de Lüleburgaz'la Çorlu'yu Murat Bey aldı. Böylece, Gelibolu yarımadası gibi çok stratejik bir bölge tamamen alınmış, Çanakkale Boğazı'nın iki kıyısı ele geçirilmiş oluyordu. Bizans, artık güneyden, doğudan olduğu gibi batıdan da çevrilmişti.

Süleyman Paşa, taşlık bir yerde avlanırken, atının ayağı kayınca atiyle birlikte düştü, başını taşa çarparak öldü. Bolayır'a gömüldü; yanında Namık Kemal'in türbesi vardır.

SÜLEYMANİYE CAMİSİ

Kanunî Sultan Süleyman'ın Mimar Sinan'a yaptırdığı camidir. İstanbul'da Beyazıt'la Şehzadebaşı arasında, Haliç'e bakan tepelerden birinin üzerindedir.

Caminin yapılmasına 1549'da başlanmıştı. Aradan yıllar geçtiği halde bitmiyordu. Çünkü Sinan daha birçok yapılarla uğraşıyordu. Kanunî cami iki aya kadar bitmezse Sinan'ın başını vurduracağını bildirdi. Bunun üzerine Sinan bütün öteki yapılarını durdurarak binlerce ustasını, işçisini bu işe koştu. Söz verdiği gibi, 2 ay sonra caminin anahtarlarını padişaha teslim etti. Kanunî, Sinan'ın göz kamaştırıcı eserini bitmiş görünce, «Bu camiyi açmak şerefi senindir» diyerek anahtarları ona uzattı.

Süleymaniye Camisi mimarlık, taşıdığı yüksek mâna ve zariflik bakımından Ayasofya'dan üstün tutulur. Esas giriş yerinin karşısına gelen kapının üstündeki sarkıt biçimi süsler eşsizdir. Büyük kubbenin ön ve arkasında ikişer yarım kubbe, bunların yanında da sağlı, sollu beşer tane küçük kubbe vardır. Büyük kubbe granitten dört sütun üzerindedir: Sinan bu sütunlardan birinin Bizanslılar'dan kalma Kıztaşı olduğunu, büyük zorluklarla yerinden sökülüp oraya getirildiğini, ikincisinin İskenderiye'den, üçüncüsünün Baalbek'ten, dördüncüsünün Topkapı Sarayı'ndan getirildiğini anlatır. Mihrap ak mermerdendir. Mimber, mihrap, hünkâr ve meyzin mahfelleri de yüksek birer sanat eseridir. Mihrabın iki yanındaki altın kaplamalı büyük şamdanların da eşi yoktur. Çoğu çiçek resimleriyle, zarif nakışlarla süslü renkli camlar, bu işte usta olan sarhoş İbrahim'in eserleridir. Kitabeler de nefî'stir. Bunlardan, iki kapının üstünde olanları hattat Karahisarî yazmıştır. Caminin iki tane ikişer, iki tane de üçer şerefeli dört minaresi vardır. Şerefelerin sayısı camiyi yaptıran Kanunî'nin 10. Osmanlı padişahı olduğunu gösterir.

Caminin yanında 4 medrese, bir darülhadis, bir okul, bir hastane, bir imaret, bir okuma odası, bir tıp medresesi, bir kütüpane, bir kervansaray, bir hamam, bir de sebil vardır ki bunlara «Süleymaniye Külliyesi» denir.

SÜLEYMAN-ŞAH, Kutalmışoğlu (?-1224)

Osmanlı devletinin kurucusu Osman Bey'in büyükbabası, Ertuğrul Bey'in babasıdır. Kızılbuğa Bey'in torunu, Kayaalp'ın oğludur. Kayıhan Kabilesi'ne mensup olduğu ve Cengiz korkusiyle ailesini Altay'dan alarak Horasan ve Mahan taraflarına göç ettiği söylenir. Oralarda da kalmamış, Ahlat'a, Erzincan'a gelmiştir. Yurduna dönmek için kabîlesiyle birlikte Halep yakınlarından geçerken Caber Kalesi yanında atıyla Fırat ırmağına düşerek boğulmuştur. Mezarı bugün «Türk Mezarı» diye anılır (Bk. Caber Kalesi).

Rivayete göre bu olaydan sonra oğullarından Gündoğdu ve Sungurtekin Orta Asya'ya dönmüşler, Dündar'la Ertuğrul ise 400-500 kişilik aile halkı ile birlikte Anadolu'ya gelmişlerdir (Bk. Osmanoğuları).

SÜLEYMAN NAZİF'TEN BİR PARÇA

Dedem koynunda yattıkça benimsin ey güzel toprak,
Neler yapmış bu millet, en yakın tarihe bir sor, bak.

Yerim sensin, göğüm sensin; cihanım, cennetim hep sen;
Nasıl bir zinde millet çıktı gördüm hasta sinenden...

Evet, mecruh idin; mecruh iken de vardı imânın,
Ümidin, kuvvetin, azmin, kanın, aşk-ı hürüşânın.

Yaşattın, çok yaşa, tarihimi ikbal-ü izzetle,
Koşar âtî, koşar mâzî seni tebcile minnetle.

Yerim sensin, göğüm sensin; cihanım, cennetim hep sen;
Nasıl bir şanlı millet çıktı gördüm canlı sinenden...

SÜLFÜR (Bk. KÜKÜRT)

SÜLÜK

Sülük

Tatlı sularda yaşıyan, 5-6 sm. boyunda ince uzun vücutlu bir hayvandır. Daha çok küçük akarsuların sığ yerlerinde bulunur. Hayvan suyun içinde dalgalanarak hareket eder. Vücudunun iki ucunda çekmenler bulunur. Sülük bunlarla istediği yere tutunur. Hayvanlar âleminin solucanlar şubesindendirler.

Sülük hayvan ve insan kanı emerek beslenir. Kanını emeceği canlı hayvanın derisine çekmeniyle yapışır, küçücük dişleriyle derisini deler. Ağzında bulunan bezlerden çıkan bir salgı emdiği hayvanın kanının pıhtılaşmasını önler.

Eskiden olduğu gibi bugün de, sağlık bakımından bir insandan kan almak gerekince, sülükten faydalanılır. Yalnız, bu işte kullanılacak sülüklerin temiz, mikropsuz yerden alınmış olması, başka birinin kanını emmesi için kullanılmamış olması gerekir.

SÜLÜN

Alacalı renkli, uzun, sivri kuyruklu bir kuştur. Genel olarak, tarlalarda yaşar. Boynundaki, başındaki tüyler yeşildir, ışıkta mavimtırak madensi bir parlaklık gösterir. Göğüs, karın ve yan taraflarındaki tüyler kırmızımtırak kahverengidir. Uzunluğu başından kuyruğunun ucuna kadar 85 sm.'yi bulur. Bazı cinslerinin erkeklerinin uzunluğu 1,5 m.'yi aşar. Anayurdu Kafkasya'dır.

Sülünün 30 kadar çeşidi vardır. Av meraklılarının makbul tuttukları bir kuştur. Bazı Batı ülkelerinde canlı olarak yakaladıkları sülünleri telle çevrili kümeslerde yetiştirip çoğaltırlar, sonra avlamak üzere salıverirler.

SÜMBÜL

Sümbül

Türlü renkte çiçekleri olan hoş kokulu bir süs bitkisidir. Lâle gibi sümbül de Türkiye'den alınarak Avrupa'ya götürülmüş, en güzel çeşitleri Holânda'da yetiştirilmiştir. 2.000 kadar çeşidi türetilmiş, katmerli cinsleri de elde edilmiştir.

Sümbül baharın ilk günlerinde salkım biçiminde, güzel mavi çiçekler açar. Beyaz, mavi, mor renkli çiçekleri olduğu gibi, alacaları da vardır. Birçok özellikleri soğana benzer. Soğandan yetiştirilir. Zambakgiller familyasındandır.

SÜMERLER (Bk. SUMERLER)

SÜMÜK

Sümükdoku hücrelerinin, bunlar üzerindeki bezlerin salgısıdır. Bulunduğu doku üzerinde ıslak, akıcı, kaypak bir tabaka meydana getirir, böylece onu yabancı cisimlere karşı korur (Bk. Burun).

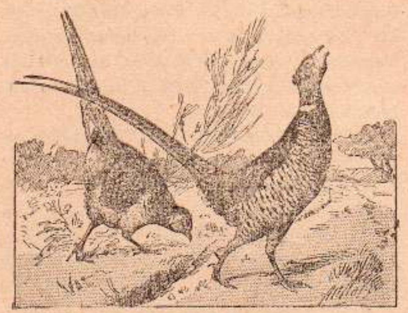

Sümüklüböcek

SÜMÜKLÜBÖCEK

Salyangoza benziyen küçük bir hayvandır. Sırtında kabuğu olmadığı için salyangozdan kolayca ayırdedilir. Ilık ve soğuk bölgelerde, hemen her yerde bulunur, kırlarda otlar arasında yaşar. Vücudu çıplaktır, silindir biçimindedir. Akciğerleriyle solunum yapar.

Sümüklüböcekler yumuşakçalardandır. Bitki, ya da hayvanların kokuşmuş dışkılarını yiyerek beslenirler. Bazıları da sebzelerin yapraklarını yiyerek bahçelere büyük zararlar verirler.

Sülün (önde erkeği, arkada dişisi).

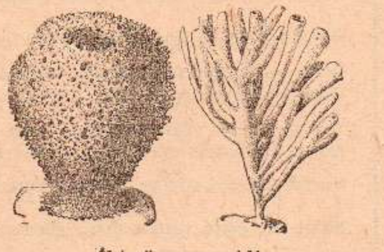
SÜNGERLER

Denizlerin diplerinde kayalara yapışık yaşıyan ufacık hayvanlardır. Duygu ve hareket organları olmadığı için bitkisel bir hayat sürerler. Tek başına yaşıyanlar varsa da, daha çok geniş topluluklar halinde bulunurlar, denizlerin diplerinde geniş «sünger tarlaları» meydana getirirler. Süngerler, genel olarak, tomurcuklanma ile çoğalırlarsa da, yumurtayla üriyenleri de vardır.

Süngerlerin pek çok çeşidi vardır. Tatlı suda yaşıyan bir cinsinden başka hemen hepsi deniz suyunda yaşarlar. En çok, derin sıcak denizler gelişmelerine elverişlidir. Kâse, sürahi, çalı demeti yığını gibi değişik biçimlerde sünger yığınları vardır.

Sünger Avcılığı

Deniz ürünleri arasında süngerler önemli bir yer tutar. Bunların içinde «tuvalet süngerleri» en çok para edenidir. Sünger avcıları ellerinde sivri, keskin bir bıçakla denize dalarlar, suda kalabildikleri sürece kayalardan kesip kopardıkları süngeri torbalarına doldurarak su yüzüne çıkarlar. Gemilerin arkasına takılan demir taraklarla denizin dibini tarıyarak da sünger çıkartılırsa da, sünger avcılığı daha çok, dalgıçlar, ya da dalgıç odaları indirerek yapılır.

İki sünger çeşidi

Tuvalet süngerleri, sudan çıkarıldıktan sonra kaynatılır, bazı kimyasal maddeler karıştırılarak renkleri giderilir, temizlenir.

Bu cins süngerler Akdeniz ve Antil Adaları yakınlarında çok bulunur. Ege ve Akdeniz kıyılarımızda çıkarılan süngerler hem bol, hem de iyi cinstendir. Bizde yılda 30-40 ton kadar sünger elde edilir.

SÜNGERTAŞI

Çok gözenekli, hafif bir taştır. «Ponza taşı» da denir. Bir yanardağ feldspatı çeşididir. Görünüşü sabun köpüğünün sertleşmiş halini andırır. Avrupa'da Lipari'de çok miktarda, iyi cins süngertaşı çıkarılır. Bunların en hafifi, en çok gözenekli olanı bazı şeyleri oğup temizlemekte kullanılır. Bu çeşit taşların düzgün kesilip düzeltilmiş olanları tuvalet malzemeleri arasında satılır. Bunlarla derinin sertleşmiş bazı yerleri, ovularak, düzeltilir. İkinci, üçüncü cins süngertaşları da madenleri, fildişini düzeltmekte kullanılır.

SÜNNET

Hz. Muhammed'in birtakım işlerde kendisinin yaptığı, başkalarını ise yapıp yapmamakta serbes bıraktığı hareketlere «sünnet» denir. Peygamber'in Tanrı emri olarak bildirdikleri ise «farz»dır ki yerine getirilmesi şarttır.

Çoğunlukla Müslümanlar'da, ayrıca Musevilik gibi daha başka dinlerde de, erkeklerde cinsiyet organının ucundaki derinin kesilmesi geleneğine de «sünnet» denir.

Bu geleneğin çok eski bir geçmişi vardır. Yapılan incelemeler, M. Ö. 4000 yıllarında Mısırlılar'ın sünneti bildiklerini ortaya çıkarmıştır. II. Ramses'in oğlunun sünnet edilişini gösteren kabartmalar ve heykeller bunu ispat etmektedir.

Musevilikte. — Sünnet, İbraniler'de Hz. İbrahim'le başlar. «Tevrat»a göre, Hz. İbrahim, Tanrı'dan aldığı buyruğa uyarak, 80 yaşındayken kendi kendisini, o sırada 13 yaşında bulunan büyük oğlu İsmail'i, 8 günlük olan küçük oğlu İshak'ı sünnet etmiştir. Musevi geleneğine göre erkek çocuk, doğduktan 8 gün sonra sünnet edilir.

Hıristiyanlıkta. — Hıristiyanlar, Hz. İsa'nın sünnet edildiğine inanırlar. İnanışa göre, Hz. İsa, kendisini sünnet ettirmiş, Hıristiyanlar'ı acı çekmekten kurtarmıştır, bunun için de sünnete artık lüzum kalmamıştır.

Müslümanlıkta Sünnet

Müslümanlar'ın geleneğince, bu işe verilen addan da anlaşılabileceği gibi, sünnet dinin emri değildir. Yalnız, Müslümanlar Hz. Muhammed'in sünnetli olarak doğduğuna inanırlar. Bu bakımdan, Müslümanlıkta da sünnet gelenek olmuş, ayrıca, sağlık bakımından önemi kabul edildiği için çok benimsenmiştir. Hattâ, hac, zekât, namaz gibi Tanrı buyrukları ihmal edilebildiği halde, sünnet köklü bir gelenek, Müslümanlar'ı tanıtan bir işaret sayılmıştır.

Müslümanlığın ilk çağlarında sünnet, doğumun ya yedinci, ya sekizinci, ya da onüçüncü

günü yapılırdı. Sonraları, Museviler'e benzemekten kurtulmak için bu gelenek bırakıldı, çocukların en çok 7 yaşındayken sünnet edilmelerine başlandı.

Bazı Müslümanlar kız çocuklarını da sünnet ederler. Buna «nevf» denir. Bugün «nevf» yalnız Arabistan'ın, Mısır'ın bazı yerlerinde yapılıyor. Eskiden Hicaz'da, Arabistan'da, sünnet edilmemiş kadın hor görülür, birisini yermek için ona «sünnetsiz kadının çocuğu» derlerdi.

Türkler, Müslüman olduktan sonra, sünnet geleneğine çok bağlandılar. Hele Osmanlılar çağında gösterişli sünnet düğünleri yapmak gelenek haline geldi.

Sünnet düğünleri sonbahara yakın aylarda yapılır. Ameliyat ayakta olur. Sonra eğlenceler başlar. Çocuklara getirilen çeşitli hediyeler yatağın yanına sıralanır. Bu düğünlerde hokkabaz, karagöz, kukla oynatılır. Akşam davetlilere yemek verilir, eğlenceler sabaha kadar sürer.

Bugün Batı'da da sünnetin gerekli olduğunu kabul eden tıp bilginleri çoktur. Bu arada, ameliyatla alınan bu deri parçasının, alınmazsa, hastalıklara yol açtığı, temizliğe engel olduğu kabul edilir.

SÜNNİLİK

Müslümanlık'ta Kuran'daki buyrukları olduğu gibi tanıyan, Hz. Muhammed'in koyduğu kurallara uyanlara «Sünni» denir. Sünniler, bugün Müslümanlar'ın %92'sini teşkil ederler, sayıları 550 milyon kadardır.

Sünnilik 4 hukuk mezhebine ayrılmıştır: Hanefilik, Mâlikilik, Şafiilik, Hanbelilik. Bu mezhepler, yukarıdaki sıraya göre ortaya çıktıkları gibi, gene aynı sıraya göre, liberalden muhafazakâra doğru da giderler; yani en liberalleri Hanefilik, en muhafazakârları Hanbelilik'tir; Malikilik de, Şafii mezhebine göre daha liberaldir.

Bu mezheplerin hepsi VIII. yüzyılın son ve IX. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkmış, sonradan büyük hukukçular tarafından daha mükemmel şekle konulmuştur. Sünniler'in %56'sı Hanefi, %29'u Şafii, %13'ü Maliki, yalnız %2 kadarı Hanbeli'dir.

Bu 4 mezhep arasındaki hukuk ayrılıkları önemli değildir. Eskiden büyük İslâm şehirlerinde 4 mezhebin de ayrı ayrı mahkemeleri vardı. Mahkeme bir âmme dâvasına bakmıyorsa, dâvacı bunlardan istediğine başvurabilirdi; hattâ daha liberal olduğu için, öteki mezhep mensupları çok kere Hanefi kadısını tercih ederlerdi.

SÜPÜRGEOTU

İşlenmemiş topraklar üzerinde yetişen, çalı görünüşünde bir bitkidir. Çan biçiminde küçük çiçekler açar, sıcak ve ılıman bölgelerde kırlık yerlerde çok bulunur. Kökünden ağızlık, dallarından da evlerde kullanılan süpürge yapılır. «Süpürgeçalısı» da denen bu bitki fundagiller familyasındandır.

SÜREDURUM [Atalet]

Bir cismin, içinde bulunduğu devim (hareket), ya da devimsizlik durumunun sürüp gitmesine «süredurum» (atalet) denir.

Her cismin süredurumu vardır. Cisimler, durumlarının değişmesine karşı koyarlar. Masa üzerinde bulunan bir kibrit kutusunun hızla ileri itildiğini düşünelim. Kutu belli bir hızla masa üstünde kaymaya başlar. Dışarıdan, hareketi önleyici başka bir kuvvet kondurulmazsa, kutu ilerlemesine devam edecektir. Yalnız, masayla kutu arasındaki sürtünmenin doğurduğu «sürtünme kuvveti» yüzünden kutu biraz sonra durur (Bk. Sürtünme). Bunun gibi, hareket halinde olan bir cisim de, birdenbire harekete getirilince, buna karşı bir direnç gösterir. Hızla kalkan bir arabada arkaya doğru kaykılmamız bundandır.

Dönen cisimlerin süredurumundan makinalarda çok faydalanılır. Makinanın miline «volan» adı verilen büyük, ağır bir tekerlek konur. Motor çalıştırılınca mil dönmeye başlar, mille birlikte volan da döner. Volan ağır olduğu için süredurumu da büyüktür. Makina bir an için çalışmasa bile, süreduruma uyarak dönmekte devam eden volan mili gene döndürür. Buhar makinalarının, benzin, mazot motorlarının dönme enerjisi vermedikleri «ölü noktalar» vardır. Volanın süredurumu ölü noktalarda da milin dönmesini sağlar. Böylece, volanlı makinalarda düzgün bir dönme elde edilir.

SÜRMENE

Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz bölümünde Trabzon iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Of ve Çaykara, güneyde Gümüşane'nin Bayburt, batıda Trabzon'un Araklı ilçeleri, kuzeyde ise Karadeniz kuşatır. Merkez bucağından başka Köprübaşı ve Küçükdere adında bucakları, 46 köyü vardır.

Yüzölçümü: 518 km^2

Nüfusu: 43.385 (1960 sayımı)

Sürmene ilçesi oldukça engebeli bir yöredir. İlçenin güneyini kaplıyan Trabzon - Rize Dağları yavaş yavaş alçalarak kıyıya ulaşır. İlçe sınırları içindeki en yüksek nokta güneydoğudaki Polat Dağı'dır (2.580 m.). Sürmene ilçesinde yazlar serin, kışlar ılık geçer. Her mevsim yağışlıdır. Bunun sonucu olarak da doğal bitki örtüsü gürdür. İlçede önemli akarsu yoktur. Karadeniz'e dökülen kısa akarsular arasında en belli başlıları Küçükdere, Manahos, Soğuksu, Balıklı dereleridir.

Sürmene'de tarla tarımına ayrılan alanlar az yer tutar. Bu alanlarda en çok ekilen mısırdır. Baklagiller arasında da fasulya çok yetiştirilir. Sürmene'nin en büyük gelir kaynağı ise fındık tarımı ile son yıllarda gelişmeye başlıyan çay tarımıdır.

Kasaba. — İlçe merkezi Sürmene kasabası, Karadeniz kıyısında Trabzon şehrine 35, Rize şehrine 40 km. uzaklıkta kurulmuştur. Karadeniz kıyı şeridi boyunca giden yol, Sürmene kasabasından geçer. Kasabanın ortasında bir Cumhuriyet Meydanı bulunur. 4 mahallesi bulunan kasabanın nüfusu 3.500'ü aşmıştır (1960 sayımı: 3.511).

SÜRREALİZM

Sanatta, edebiyatta gerçeğin dışına çıkmayı gözeten bir çığırdır. Sürrealist bir sanatçı, cisimden çok, düşüncenin belirme şekillerini vermeye çalışır; düşünceyi soyut olarak alır, bu arada mantıktan uzaklaşmakta kendini serbes görür.

Sürrealizm çığırı, I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru, Fransa'da başlamış, bu deyimi ilk defa Guillaume Apollinaire (1880-1918) «Les Mamelles de Tiresia» adındaki tiyatro eserinde kullanmıştır.

SÜRTÜNME

Cisimlerin birbirleri üzerinde kaymalarını önlemeye çalışan bir kuvvettir. Sürtünmeyi cisimlerin yüzlerindeki pürüzler doğurur.

Göze en düzgün görülen cismin yüzeyinde bile küçük pürüzler, girinti-çıkıntılar vardır. En az pürüzlü olan cisimlerden biri buzdur, öyleyken, buz üstünde de sürtünme vardır; olmasaydı, buz yüzeyinde kaymaya başlıyan bir kızağın hiç durmaması gerekirdi.

Yuvarlanma hareketine karşı koyan «yuvarlanma sürtünmesi» de vardır. Düz bir yüzey üzerine fırlatılan zıpzıpın bir süre ilerledikten sonra durması bundandır.

Mekanikte sürtünmenin çok önemli bir yeri vardır. Sürtünme kuvveti yüzünden birçok makinaların verimi azalır. Meselâ gemilerin, uçakların hızlarını azaltan, su ve hava sürtünmesidir. Sürtünme kuvveti olmasaydı, «devridaim makinası» yapılabilirdi. Sürtünme bu makinayı gülünç bir hayal durumuna düşürmüştür (Bk. Devridaim Makinası).

Sürtünme bazı yerlerde de faydalıdır. Meselâ, sürtünme olmasaydı arabaların hareket etmesi de, durması da, insanların yürümesi de mümkün olmazdı. Buz üzerinde sürtünme az olduğu için, otomobil ilerliyemez; lâstik tekerlekler buz üzerinde kayar. Bu durumda sürtünmeyi artıracak cisimler, meselâ kömür tozu, kum kullanılır. Bu tanecikler buz yüzeyini pürüzlü hale getirdikleri için sürtünme kuvveti büyür, otomobil de hareket eder. Sürtünmesiz bir yüzey yapılabilse, üzerinde yürüyemezdik.

SÜRÜÇ

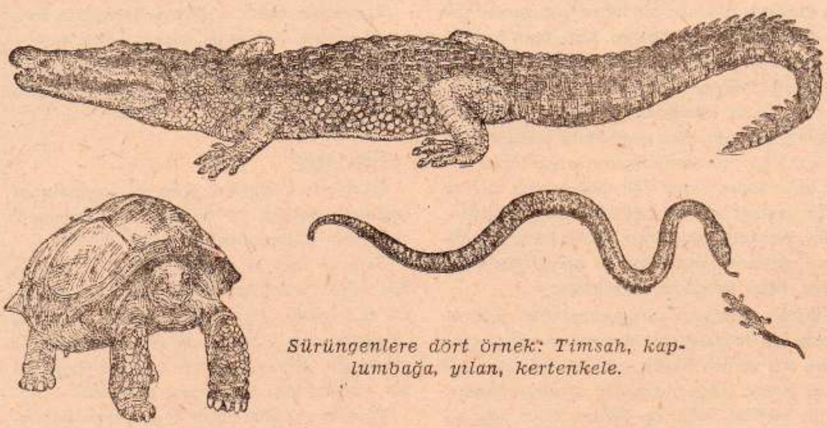
Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Orta Fırat bölümünde Urfa iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin merkez ilçesi, güneyde Suriye toprakları, batıda Urfa ilinin Birecik, kuzeyde Bozova ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Mürşitpınar adında bir bucağı, 71 köyü vardır.

Yüzölçümü: 808 km^2

Nüfusu: 38.772 (1960 sayımı)

Sürüç ilçesinin orta kesimindeki düzlükler Sürüç Ovası adı ile tanınır. Az yüksek çıplak tepelerin kuşattığı bu ova güneyde Suriye sınırına doğru alçalır. Iklim hele yazlarının çok sıcak oluşu, yağışların azlığı ile dikkati çeker. Doğal bitki örtüsü bozkırlardır. En önemli akarsular kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda akarak, Suriye düzlüklerine inen Çermelek ve Zeki dereleridir. Halkın geçimi tarımla hayvancılığa dayanır. En çok buğday yetiştirilir. Yağ, peynir, yün gibi hayvan ürünleri de ilçenin ihracatında önemli yer tutar. İlçede bağcılık da gelişme halindedir.

Kasaba. — İlçe merkezi Sürüç kasabası, verimli ovanın ortasında deniz yüzeyinden 500 m. yükseklikte kurulmuştur. Urfa şehrinden 46 km. uzaklıktadır. Güney demiryolu üzerindeki Mürşitpınar istasyonuna da 12 km.'lik bir yolla bağlıdır. 3 mahalleden meydana gelmiş olan Sürüç kasabasının nüfusu 7.000'e yakındır (1960 sayımı: 6.815).

Sürüngenlere dört örnek: Timsah, kaplumbağa, yılan, kertenkele.

SÜRÜNGENLER

Hayvanlar âleminde omurgalıların bir sınıfıdır. Kertenkeleler, yılanlar, timsahlar, kaplumbağalarla benzeri hayvanlar sürüngenlerdendir.

Bu sınıftaki hayvanlar, «sıcak kanlı» memelilerle kuşların tersine, «soğuk kanlı» hayvanlardandır, ısıları yazla kış arasında ancak 3-5 derece bir fark gösterir. Kış uykusuna yatarlar. Afrika, Güney Amerika gibi sıcak yerlerdeki sürüngenler soğuk ülkelerdekinden daha büyük olur.

Bu sınıfta bulunan hayvanlardan yalnız yılanların ayakları yoktur. Ötekilerin ayakları varsa da kısadır, yana doğru da uzamış olduğundan hayvan vücudunu yerden pek kaldıramaz, karnını yerde sürüyerek gider. Sürüngenler yumurtayla çoğalırlar, yavrular yumurtadan çıktıkları zaman analarına benzerler, başkalaşıma uğramazlar. Yalnız engerek yılanı ile kör yılan yumurtlamaz, yavrularını doğururlar.

Yılanların tek akciğeri vardır, diğer sürüngenler çift akciğerleriyle solunum yaparlar. Timsahtan başkasının kalbi üç gözlüdür.

Sürüngenler kertenkeleler, yılanlar, timsahlar, kaplumbağalar olmak üzere dört takıma ayrılır.

SÜSEN

Süsen

Türlü renkte çiçekler açan hoş kokulu bir süs bitkisidir. Avrupa'da, Kuzey Amerika'da, Afrika'nın kuzey bölümlerinde yetişir. 100 kadar çeşidi vardır. «Beyaz süsen», «mavi süsen», «sarı süsen», «bataklık süseni» bunların başlıcalarıdır. Hepsinin de kökü toprağın içinde boğumlar halinde uzıyan «rizom» biçimindedir. Bu kökten çıkan gövde çok kere dallanıp budaklanmaz. Bazı süsenlerin çiçekleri kokusuzdur. Bir çeşidinin de pis bir kokusu vardır. Süsengiller familyasındandır. Bazı yerlerde yanlış olarak «susam» da denir.

Süsengiller. — Bitkiler âleminde birçeneklilerden bir bitki familyasıdır. Bu familyada süsen, safran gibi bitkiler bulunur.

SÜSLEME SANATLARI

Güzel sanatlardan resmin bir koludur. Bir yeri, ya da başka bir sanat eserini süsleyip güzelleştirmek için yapılan resimlere, şekillere «süsleme» denir. Yapı, eşya, elbise, mücevher, mobilya ve benzeri şeyleri süsleyip güzelleştiren işler süsleme sanatlarının başında gelir.

Kitaplara yaldızlamalar yapmak, evlerin tavanlarını, duvarlarını resimlerle, şekillerle süslemek, tabak, çanak, billûr eşya üzerine çiçekler, sular, güzel şekiller işlemek süsleme sanatları içine girer. Bu arada tiyatro dekoratörlüğünü de süsleme sanatları arasına alanlar da vardır.

Türkler süsleme sanatlarında çok ilerlemişler, bu konuda birbirinden güzel sanat eserleri meydana getirmişlerdir. Süsleme ressamları (nakkaşlar) evlerin iç duvarlarını resimlerle süslerlerdi. Kabartma şekillerle süs yapanlara «bezeme oyamcısı» denirdi.

SÜT

İnsanlarda kadınların, memeli hayvanlarda dişilerinin yavrularını beslemek için memelerinden gelen besinli bir sıvıdır. Mavimtırak, ya da sarımtırak beyazdır. Kendine öz bir kokusu vardır. Yoğunluğu 1,028-1,035 arasında değişir. İçinde «kazein», «laktalbümin», «laktoglobülin» denilen üç protein çeşidi vardır. Bunlardan son ikisi ısının etkisiyle pıhtılaşıp yüzeyde «kaymak» denen bir tabaka meydana getirir. Sütte ayrıca küçücük topakçıklar halinde yağ, az miktarda şeker, madensel tuzlar, çeşitli vitaminler (A, B, C, D, E, K vitaminleri) bulunur.

İnsan için en elverişli süt, ana sütüdür. Ana sütü yerine başka bir süt verilmek istendiği zaman, genel olarak, sütün bileşimi, su ve süt şekeri katılarak değiştirilir. Başka hiçbir besin maddesi, sütün, sütle yapılan yiyeceklerin yerini tutamaz. Sütteki kazein, başka her hangi bir proteinden daha kolay sindirilir.

Sütün Besleyici Değeri

İnek, koyun, keçi, manda gibi hayvanların sütleri günlük hayatımızda önemli yer tutan bir besindir. İçecek olarak kullanıldıktan başka sütten tereyağı, peynir, yoğurt, kaymak, krema, çeşitli yiyecekler de yapılır. Bazı ülkelerde sütü mayalandırıp bekleterek bir çeşit içki de yaparlar. Eski Türkler'in «kımız» adını verdikleri içki kısrak sütünü mayalandırmakla yapılırdı. Ayrıca, sütten elde edilen Kazein adlı albüminli bir maddeden birçok plâstik maddelerin yapılmasında faydalanılır. Bundan başka, sütten «lâktoz», «lâktik asit» gibi maddeler de elde edilir. Lâktozdan bazı ilâçların hazırlanmasında, lâktik asitten de bazı ilâçlar ve kimyasal maddelerin elde edilmesinde, sepicilikte faydalanılır.

Süt, dünyanın hemen her yerinde geniş ölçüde faydalanılan bir besin maddesidir. Anglo-Sakson ülkelerinde süt daha çok inekten sağlanır. Hayvancılıkla geçinen fakir bölgelerde koyun ve keçi sütü kullanılır. Kuzey ülkelerinde, bu arada Laponya'da halk ren geyiği sütü içer. Afrika'nın bazı kesimlerinde zebra sütü içen yerliler de vardır.

Sütte %87 su, %4 yağ maddesi, %3,5 proteinli maddeler, %4,8 karbonhidrat, %0,7 madensel tuzlar bulunur. Bazı bakımlardan süt saklanması zor olan besinlerin başında gelir. Bakterilerin etkisiyle, sütün içindeki bazı maddeler birbirinden ayrılarak süt pıhtılaşır, buna «sütün kesilmesi» denir. Ayrıca sütteki acılık, ya da yabancı bir lezzet, hayvanın memesinde, ya da kendinde bir hastalık bulunmasından ileri gelir. Bu gibi sütlerin içilmesi doğru değildir.

Pastörize ve Sterilize Süt

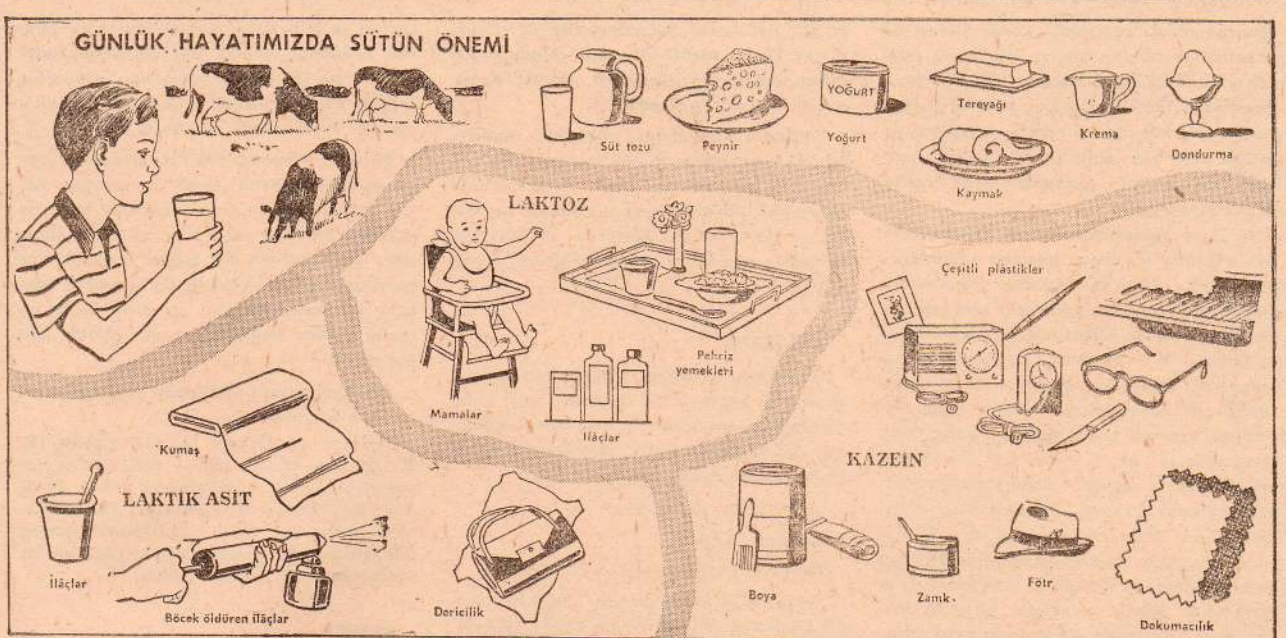
Sütte tehlikeli bazı mikroplar da bulunabilir. Bu bakımdan sütü içmeden önce iyice kaynatmak gerekir. Sütün içindeki tehlikeli mikroplardan pek çoğu uzunca bir kaynama sırasında ısının etkisiyle ölürler. Sütteki verem mikroplarını yok etmek için süt veren hayvanlar vereme karşı aşılanırlar. Sütler, tamamen mikropsuz hale getirilmek için «pastörize» edilir. Pastörize edilecek süt özel kablar içinde yarım saat kadar bir zaman boyunca 75°'de iyice kaynatılır. Bu şekilde kaynatılan sütler bozulmadan 48 saat saklanabilir. 75°'de canlı mikroplar tamamen ölürlerse de mayalar, vitaminler canlılıklarını kaybetmezler.

«Sterilize» edilen sütler ise büyük otoklavlar içinde 110°'de 10 dakika kadar kaynatılır. Böylece mayalar da tamamen canlılıklarını kaybetmiş olurlar. Yalnız, süt bu haliyle besleyici özellikleriyle, vitaminlerini de kaybetmiş olur.

Süt Tozu Nedir

Süt, uzun zaman bozulmadan saklanabilmesi için toz haline getirilip, kolayca taşınılabilen kutulara konur. «Süt tozu» elde etmek için süt az bir basınçta, 50°'nin altında bir ısıdaki sıcak havanın içine püskürtülür. Bu sıcaklıkta sütün içindeki su buharlaşıp uçar, geriye sütün pıhtı halinde besleyici maddeleri, yağı, vitaminleri kalır. Kutulara konan süt tozlarının nemden uzak bulunması, hava, ışık almaması gerekir. Kullanılacağı zaman kutu açılır, içindeki süt tozu bir miktar suyla karıştırılıp süt haline getirilir. İçine şeker karıştırmak, süt tozunun suda daha çabuk ve kolay erimesini sağlar. Süt tozu emzikteki çocuklar için kullanılacaksa, bir yaşını geçmemiş çocuklar için içinde daha az yağ ve krema bulunan hafif süt tozlarını tercih etmek yerinde olur.

Yurdumuzda elde edilen süt miktarı 3 milyon tonun üzerindedir. Yılda ortalama olarak inekler 500 kg, mandalar 850 kg, koyun-

lar 50 kg, kıl keçileri 90 kg, tiftik keçileri de 35 kg kadar süt verirler. Bizde en çok koyun sütü elde edilir. Peynirler, yoğurt, yağ, daha çok, koyun sütünden yapılır.

Yurdumuzda nüfusu 100.000'den daha kalabalık şehirlerde sütün, tereyağının, kremaların pastörize edilmeleri mecburidir. Kars'ta, Bursa'da 1933'te birer süt tozu fabrikası kurulmuştur. Ayrıca İstanbul'da, İzmir'de, Ankara'da da özel süt tozu fabrikaları açılmıştır. Bursa süt tozu fabrikasında kazein elde edilir, bundan soğuk tutkal, zamk yapılır. Ayrıca büyük devlet çiftliklerinde elde edilen sütler de yağ, yoğurt, ayran, peynir gibi sütlü yiyecek maddelerinin yapılmasında kullanılır.

SÜTÇÜLER

Akdeniz Bölgesi'nin Antalya bölümünde Isparta iline bağlı bir ilçedir. Toprakların doğuda Konya'nın Seydişehir, güneyde Antalya'nın Manavgat ve merkez, batıda Burdur'un Bucak, kuzeyde Isparta'nın Eğridir ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Kasımlar adında bir bucağı, 25 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.299 km²

Nüfusu: 18.680 (1960 sayımı)

Sütçüler ilçesi sınırları içinde Batı Toroslar'ın ormanlarla kaplı dağları bulunur. Bu dağlar arasında kalan vâdi tabanları bazı kesimlerde oldukça genişliyerek tarıma imkân verirler. İlçede hayvancılık ilerlemiştir. Hayvan ürünleri, ormancılık başlıca geçim kaynaklarıdır. Az miktarda meyvacılık da yapılır.

Kasaba. — İlçe merkezi Sütçüler kasabasının eski adı Cebel'dir. Isparta şehrine 94 km. uzaklıkta deniz yüzeyinden 1.000 m. yükseklikte kurulmuştur. Isparta'dan gelen yol, Sütçüler kasabasından daha güneye inmiyerek burada kalır. Bu elverişsiz yol durumu yüzünden kasaba pek gelişememiştir. Isparta'ya bağlı ilçe merkezleri arasında en az nüfuslu olanıdır (1960 sayımı: 2.597). Geçim kaynaklarının dar oluşu yüzünden, kasabalıların birçoğu Istanbul, Ankara, Izmir gibi büyük şehirlerde sütçülük yaparak geçimlerini sağlarlar.

SÜTLEĞEN

Sütleğen

Çoğunlukla sıcak bölgelerde yetişen otsu bir bitkidir. 700 kadar çeşidi vardır. Yaprak, sap ve köklerinde süt kıvamında, beyaz, kekre, yakıcı bir özsu bulunur. Bu özsu havayla temas edince kısa zamanda kararır. Bitki bu özsuyunun çeşidine göre hekimlikte, sanayide kullanılır. Bazı sütleğen türlerinin özsuyundan ellerdeki siğilleri yakıp kurutmakta, bazılarından da veteriner hekimliğinde söktürücü ilâç yapımında faydalanılır. Çoğu yerden 30-35 sm. yükseklikte olursa da Hindistan'da yetişen bir cinsi 1-2 m. yüksekliğindedir.

Sütleğengiller. — Bitkiler âleminde ikiçeneklilerin bir familyasıdır. Bu familyadaki çoğu tropik bölgelerde yetişen 3.000 kadar bitki vardır. Bunların başlıcaları sütleğen, kınaotu, manyok'tur.

SÜVEYŞ KANALI

Akdeniz'i Kızıldeniz'e bağlıyan bir gemi geçit yoludur. Uzunluğu 171 km.'dir, genişliği yerine göre 80-125 metre arasındadır. Derinliği, normal olarak, 12 m.'dir.

Kanal, Akdeniz kıyısındaki Port Sait limanından başlar, güneye, Kızıldeniz'e doğru uzanır, burada Süveyş şehrinde son bulur.

Süveyş Kanalı, en yüksek su çekimi 10,67 m. olan gemilerin geçmesine elverişlidir. Kanaldan geçiş süresi 12 saat kadar sürer.

Milletlerarası bir su geçidi olan kanal, bütün milletlerin gemilerine açıktır. Süveyş Kanalı, Avrupa ile Hindistan ve Uzak Doğu memleketleri arasındaki deniz yolculuğunun sü- göndererek plânlar hazırlattıysa da çalışma önemli kanallarından biridir.

Kanalın Tarihi

Akdeniz ile Kızıldeniz'i birleştirmek düşüncesi çok eskidir. Eski Mısırlılar Nil'le Kızıldeniz arasında bir kanal açmışlardı, zamanla bu geçit yüzüstü kalıp çöktü (Bk. Kanal).

XVI. yüzyılda, II. Selim zamanında, Osmanlı hükümeti de Akdeniz'le Kızıldeniz arasında bir kanal açtırmayı düşünmüştü. Napoléon da, 1799'da, Mısır'a yaptığı meşhur sefer sırasında burada bir kanal açmayı düşündüyse de, içinde bulunduğu durum bu düşüncesini gerçekleştirmesine imkân vermedi. 1847'de Avusturya Başbakanı Metternich, Napoléon'un bu tasarısını benimsedi. Mısır'a teknisyenler göndererek plânlar hazırlattıysa da çalışma da yarım kaldı.

En sonunda, Fransız diplomat ve mühendisi Ferdinand De Lesseps, kanal işiyle yakından ilgilendi. Çağın Mısır Hidivi Sait Paşa, Avusturyalı ve İtalyan iş adamlarını elde ederek milletlerarası bir kanal şirketi kurdu. Lesseps'in Hidiv Sait Paşa'ya tasdik ettirdiği anlaşmaya göre, şirketin imtiyazı 99 yıldı. Bu sürenin sonunda Kanal, Mısır hükümetinin olacaktı.

Kanalın açılması için 25 nisan 1859'da ilk kazma vuruldu. On yıl süren çetin çalışmalardan sonra Süveyş Kanalı 18 kasım 1869'da törenle açıldı. Kanal o zamanın parası ile 430 milyon altın franga çıkmış, 25.000 işçi ile 1.600 deve kullanılmıştı.

Kanalın bitip de törenle açılmasından sonra, önemi birden arttı. Yapılışı sırasında, Süveyş Kanalı'na ilgi göstermeyen İngiltere, bir-

SÜVEYŞ KANALI'NDAN GEÇEN GEMİ SAYISININ YILLARA GÖRE ARTMASI

Yıl	*Kanaldan geçen gemi sayısı*	*Kanaldan geçen yük (milyon ton)*
1870	486	0,9
1890	3.400	10
1900	3.450	14
1955(*)	14.000	93

(*) Her 40 dakikada bir gemi.

den durumunu değiştirdi. Kanal Şirketi ilk yıllarda, masrafların çokluğu yüzünden, zarar ediyordu. Tanesi 500 franktan 400.000 hisse senedinden 176.602 tanesini, Mısır Hidivi'nin paraca sıkıntıda olmasından faydalanarak, İngiltere satın aldı, daha sonraki yıllarda, şirketin sermayesinin yarısından çoğu İngiltere'nin eline geçti.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Kanal yüzünden İngiltere ile Mısır arasında anlaşmazlık başgösterdi. 1936'da İngiltere, Mısır'ın bağımsızlığını tanıyarak askerlerini geri çektiyse de, Süveyş Kanalı bölgesinde askerî kuvvetler bırakmıştı. 1951'de Mısır, bu anlaşmayı tanımıyarak, İngiliz kuvvetlerinin Kanal bölgesinden çekilmesini istedi. İngiltere, bunu reddedince, tehlikeli bir anlaşmazlık çıktı. Çetin tartışmalardan sonra, Kanal bir süre Birleşmiş Milletlerin seçtiği milletlerarası bir kuvvet tarafından korundu. 1958'de Mısır hükümeti Süveyş Kanalı'na resmen sahip oldu. Bugünkü durumda ortaklık senetlerinin en çoğu gene İngiltere'nin elindedir. Merkezi Paris'te olan Kanal Şirketi, ortakların hisse senetlerini 1969 yılına kadar garanti etmiş durumdadır. Mısır, bu tarihe kadar hisse senetlerinin bedelini taksitlerle ödiyecektir.

SÜZGEÇ ve SÜZME

Sıvı bir maddenin içinde bulunan katı cisimleri ayırmak için kullanılan alete «süzgeç», bu işe de «süzme» denir.

Süzme gerek günlük hayatımızda, gerekse endüstride büyük bir yer almıştır. Süzme için çoğunlukla «filtre» kullanılır. Çok çeşitli filtreler vardır. Kum, kalsiyum fosfat, pamuk, yün, pamuklu, yünlü kumaşlar, gözenekli özel süzgeç kâğıtları, gözenekli özel plâklar birer filtre malzemesidirler.

Genel olarak süzme üç çeşittir:

Âdi süzme. — Bir huniye, ya da çerçeveye gerilmiş bir bezin, kumaşın üzerine süzülecek sıvıyı dökerek yapılır. Evlerde, lâboratuvarlarda huni üzerine pamuk, kâğıt konarak yapılan süzmeler bu tipe örnek olarak gösterilebilirler. Şehir sularının yabancı cisimlerden temizlenmesi de bu tip süzmeyle sağlanır.

Vakumda, yani havası emilmiş ortamda süzme. — Havası bir tulumbayla emilen bir kabın üzerine filtre konarak sıvı alttaki kaba çekilir.

Basınçlı süzme. — Bu usulde süzülecek sıvı filtre üzerine basınçla gönderilir. Bu tip süzgeçlere «filtre presler» de denir. Çeşitli tipleri vardır.

SVALBARD ADALARI

Kuzey Buz Denizi'nde Norveç'e ait takım adalardır. İkiye ayrılır: 1) Spitzbergen Adaları; 2) Ayı Adası. Spitzbergen'ler üç büyük, birçok küçük adadan meydana gelmiştir. Ayı Adası, topluluğun güneyinde, Norveç kıyılarından 240 mil uzaktadır.

Svalbard Adaları'nın yüzölçümü toplamı 62.545 km², nüfusu 2.000 kadardır. En çok oturulan yeri, batıda, Green Harbor (Yeşil Liman)dır. Adalarda zengin taşkömür kaynakları vardır. Svalbard Adaları'nı 1596'da Holândalılar bulmuşlar, 1920'de Norveç'e geçmiştir.

SVAZİLAND

Güneydoğu Afrika'da, İngiltere'nin himayesinde yarı bağımsız bir devlettir. Yerli dilinde adı «Ka Ngvane»dir. Kuzey, batı ve güneyden Güney Afrika Birliği, doğudan da Portekiz sömürgesi Mozambik'le çevrilidir.

Yüzölçümü: 17.366 km²

Nüfusu: 237.000

Başkenti: Mbabane

Svaziland'ın batı bölgeleri dağlıktır. Düzlük olan doğu bölgesi, büyük otlarla kaplıdır, sıtma yatağı olduğu için barınmak çok güçtür. Svaziland'da orman yoktur. Batı bölgesinin yaylalarında büyük baş hayvan yetiştirilir, ayrıca yeter derecede tarım, kahve, pamuk ve limon tarımı yapılır.

Svaziland'da yaşıyan yerliler, Afrika ırkının Bantu kolundandırlar, bunlara «Svazi» denir. Konuşulan dil, güney Afrika'daki Zenciler'in konuştuğu «Zulu» dilidir. Yerli halkın çoğunluğu, Güney Afrika'daki madenlerde çalışırlar.

SWİFT, Jonathan (1667 - 1745)

Swift

Ünlü bir İngiliz romancısı, «Güliver'in Seyahatleri» yazarıdır. Dublin'de doğdu. Annesiyle babası fakir insanlardı. Jonathan ilkokulu bitirdikten sonra koleje girdi. Burada derslere hiç ilgi duymuyordu. Bir süre sonra, annesinin zoriyle, bir kâtiplik bulabildi. Bir yandan şiir, hikâye de yazıyordu. En güzel şiiri olan «Bir Banyonun Masalı»nda büyük bir hiciv kabiliyeti göstermişti.

Swift, aynı zamanda siyasetle de ilgilendi. Kıraliçe Anne'ın ölümünden sonra, parti işlerine karışmamaya karar verdiyse de, uzun müddet kararında duramadı. İrlanda'nın iç işleriyle ilgilendi. Toryler'in tarafını tuttu. «Güliver'in Seyahatleri» adlı ünlü eserini bu sırada yazdı. 1726'da, bunu bastırmak için Londra'ya gitti. Eseri basıldıktan sonra yeniden İrlanda'ya döndü. Baş papazlığa kadar yükseldiyse de hayatı pek yavan geçiyordu. Gitgide zihin tembelliği arttı. Sonunda aklını oynattı, tımarhanede can verdi.

Swift, hayattan bir türlü tat alamamış, âdeta yaşamaktan nefret etmiş bir yazardır. Bütün yazıları keskin, sert hicivlerle, alaylarla doludur. En ünlü eseri olan, sonradan biraz daha sadeleştirilip bir çocuk kitabı haline getirilen «Güliver'in Seyahatleri» aslında korkunç bir sosyal hicivdir. Jonathan Swift, bu eserle çağının İngiltere'sini ağır şekilde tenkid etmiştir.

Bibliyografya — Dilimize çevrilen eserlerinin başlıcaları:

Cüceler ve Devler Memleketinde (E. E. Talu, 4. baskı, 1958); Gulliver'in Seyahatleri (Prof. İ. Şahinbaş, 2 cilt, 1943-44); Gulliver'in Yolculukları (Azize Erten, 3. baskı, 1960); Gulliver Cüceler Ülkesinde (A. Gelen, 1960); Gulliver'in Maceraları (D. Özbay, 1960).

SYDNEY

Avustralya'nın en büyük şehri, işlek ve büyük limanıdır. Avustralya'nın güney kıyısında, tabiî bir körfezin ağzındadır. Nüfusu 1,5 milyon kadardır.

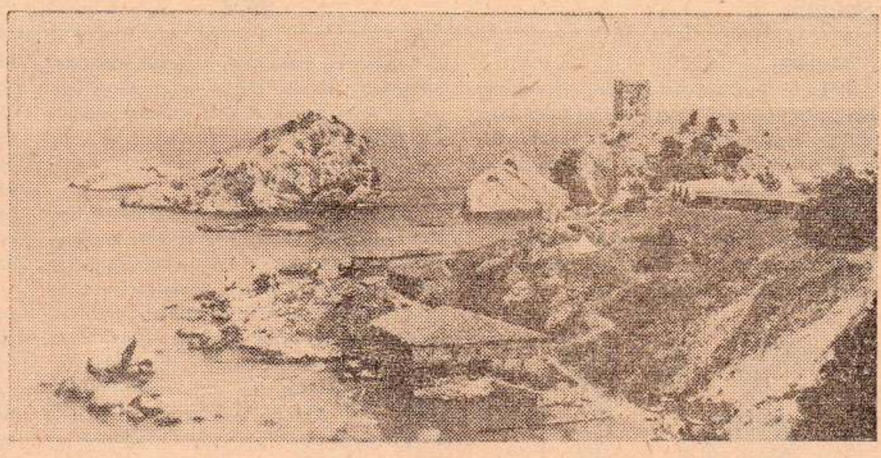
Uzun bir yarımada Sydney Körfezi'ni örter. Sydney şehri bu yarımadanın iki ucunda kuruludur. Güney kısmında liman ve endüstri tesisleri, kuzey kısmında da halkın oturduğu, eğlendiği yerler vardır. Kuzey ve doğu bölgelerini birbirine bağlıyan Sydney köprüsü, dünyanın en büyük asma köprülerinden biridir. 6 otomobilin yan yana geçebileceği genişlikte olan bu köprünün üzerinde ayrıca iki tramvay yolu, iki troleybüs hattı vardır.

Sydney'de bir üniversite, üç büyük kütüpane, bir deniz, iki eski eserler müzesi, birçok tiyatro ve sinema vardır.

Şehir, Avustralya'nın önemli bir ticaret ve endüstri merkezidir. Avustralya'nın ekonomik hayatında büyük rol oynıyan yün ve deri ticareti burada yapılır.

Sydney Körfezi'ni ilk bulan ünlü İngiliz denizcisi James Cook'tur. 1770'de Cook, bu koyda Port Jackson'u kurdu. 1778'de Arthur Phillip'in komutasındaki 11 gemi İngiltere'den ilk göçmenleri buraya getirdi. Göçmenler bu yere, o zamanki İngiliz İç İşleri Bakanı Lord Sydney'in adını verdiler. Sydney XIX. yüzyıl sonunda birden gelişip, büyüdü. 1901'den 1927'ye kadar Avustralya'nın başkenti oldu. 1927'de, Canberra başkent olunca, Sydney gene önemini kaybetmedi. Bugün Sydney yalnız Avustralya'nın değil, dünyanın en büyük, en güzel şehirlerinden biridir.

Ş

Şile'den bir görünüş.

ŞABANÖZÜ

Iç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak bölümünde Çankırı iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Eldivan, güneyde Ankara'nın Kalecik ve Çubuk, batıda ve kuzeybatıda Çankırı'nın Orta, kuzeydoğuda aynı ilin merkez ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 26 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.218 km^2

Nüfusu: 18.676 (1960 sayımı)

Şabanözü ilçesinin sınırları içinde kuzeybatıda Elden (1.820 m.), batıda Yıldırım (1.988 m.) dağları bulunur. Bunlar arasındaki vâdiler yer yer genişliyerek tarıma elverişli alanlar sağlar. Ilçede kışlar soğuk, yazlar sıcak geçer. Orman örtüsü bakımından fakirdir. En önemli akarsu Terme Çayı'dır. Halk en çok tahıl tarımı ile, hayvancılıkla, kısmen de bağcılıkla geçinir. Ürünleri ancak oranın ihtiyacını karşılar. Tuğla ve kiremit ocakları ile toprak kab yapımı da önemli bir gelir kaynağıdır.

Kasaba. — Ilçe merkezi Şabanözü kasabası Çankırı şehrine 45 km. uzaklıkta, denizden 1.100 m. yükseklikte, Sanı Deresi vâdisinde eğimli bir yüzey üzerinde kurulmuştur. Kasaba halkı tarımla, hayvancılıkla uğraşır. Bu arada, buğday, arpa, fasulya, mercimek yetiştirilir. Kasaba yakınlarında tuğla ocakları, toprak kab yapımevleri vardır. 1 km. uzakta da, 1.300 dönümlük bir Belediye Parkı bulunur. 2 mahalleden ibaret olan kasaba 1960 sayımına göre 2.225 nüfusludur.

ŞAFIİLİK

Müslümanlıkta Sünniler'in ayrıldığı 4 mezhepten biridir; ortaya çıkış bakımından üçüncüsüdür, mensuplarının sayısı bakımından da, Hanefilik'ten sonra ikinci gelir. Sünni Müslümanlar'ın yüzde 29 kadarı Şafii'dir (Bk. Sünnilik).

Bu mezhep adını, kurucusu olan Imam Ebu Abdullah Muhammed Şafii'den almıştır. Bu büyük hukuk bilgini 767'de Güney Filistin'de Gazze'de doğmuş, 820'de 53 yaşında Kahire de ölmüştür. Mısır, Sudan, Doğu Afrika Müslümanları'nın çoğunluğu, Hindistan, Pakistan, Indonezya, Malezya ve Çin'de önemli azınlık Şafii'dir. Şafii hanedanlarının en ünlüsü Eyyûbiler'dir.

ŞAH CİHAN (1593 - 1666)

Şah Cihan

Hindistan Türk İmparatorluğu'nun Timuroğulları hanedanından 5. hükümdarıdır. Asıl adı Şehabeddin Muhammed'dir. Dünya Şahı anlamına «Şah-i Cihan» denilmiştir. Cihangir Şah'ın (1605-1627) oğludur. Lâhur'da doğdu. Babası ölünce, 1627'de tahta geçti, 1658'e kadar 31 yıl saltanat sürdü.

Şah Cihan gençliğinde Dekken ve Gucarat'ta genel valilik yapmıştı. Devlet işlerinde tecrübesi büyüktü. Özbek Türkleri'ni Afganistan'dan uzaklaştırdıktan sonra Güney Hindistan'daki Nizam-Şah devleti üzerine yürüdü; 1631'de bu devlet, Timuroğulları'nın yüksek egemenliğini tanıdı, 1633'te de, tamamen Timurlu Imparatorluğu'na katıldı. 1636'da Güney Hindistan'daki kudretli Türk devletleri Kutb-Şah Krallığı ile Âdil-Şah Imparatorluğu da Agra'nın yüksek egemenliğini tanıdılar. 1637'de Tibet seferi yapıldı. Ertesi yıl Kandehar şehri Iran Türk-Safevî Imparatorluğundan geri alındı. 1639'da Şah Cihan, Kâbil'e geldi; bütün Orta Asya'da telâş başladı. Bir an için atalarının Türkistan'daki eski ülkelerini geri almak istediği sanıldıysa da, Şah Cihan Özbek Türkleri ile bozuşmak istemiyordu, geri döndü. 1647'de Özbekler, Belh'i (Afgan Türkistanı'nı) Timuroğulları'ndan aldılar. 1649'da da Safeviler, Kandehar'ı ele geçirdiler.

1652'de Şah Cihan üçüncü defa Kâbil'e geldi, 110.000 kişilik bir ordu ile Kandehar'ı almaya çalıştı; Safeviler yenildilerse de, Kandehar geri alınamadı. 1655-56 yılları, Kutb-Şah Krallığı ile savaşla geçti; Kutb-Şahlar'ın başkenti Haydarabat alındıysa da bu devletin bağımsızlığına dokunulmadı.

Bundan sonra Şah Cihan'ın oğulları arasında saltanat savaşları başladı. Bu savaşları Evrengzib Âlemgir Mirza kazandı, Şah Cihan tahttan indirildi. 7,5 yıl Agra Sarayı'nda yaşadı, 72 yaşında öldü, Agra'da, eşi Ercmend Bânû Mümtâz-Mahal Pâdşâh-Beğim (imparatoriçe) için yaptırmış olduğu Tac Mahal'e, onun yanına gömüldü.

Şah Cihan'a, Timur'a nispetle «Sahib-Kırân-ı Sani» (Ikinci Cihangir) denilmiştir. Zamanında imparatorluğunun gücünü daha da artırdı; Safeviler'i geride bırakarak Osmanlı Imparatorluğu'ndan sonra dünyanın ikinci devleti mevkiine çıkardı. Timuroğulları'nın en büyüklerindendir. Müstesna bir devlet adamı, komutan, büyük bir sanatkârdı. Pek önemli anıtlar ve eserler bırakmıştır.

ŞAHİN

Şahin

Ormanlarda, çayırlarda, tarlalarda yaşıyan yırtıcı bir kuştur. Kahverengi tüyleri vardır. 800 gr. kadar ağırlığındadır. Gündüzleri avlanır, fare, köstebek, kurbağa, kertenkele, ufak yılanlar, tavşan, kuş, solucan, salyangoz, böcek yer. Göçücü kuşlardandır. Kimisi Kuzey Avrupa'dan Güney Fransa, İtalya, Yugoslavya ve İspanya'ya göç eder. Seyrek olarak Akdeniz'i geçenleri de bulunur.

Şahinler tarlalardaki zararlı hayvanları yedikleri için tarım için faydalı sayılır. Yurdumuzda «kızıl şahin», «paçalı şahin» gibi çeşitleri de bulunur.

ŞAKİR AĞA (1779 - 1841)

Klâsik Türk müziğinin büyük bestecilerinden biridir. Saray'dan yetişti, II. Mahmut'un musahibi, baş meyzini oldu. Büyük Dede Efendi'den sonra gelen besteci olarak tanınmıştı, Dede ile rekabete bile girişmişse de başaramamıştır.

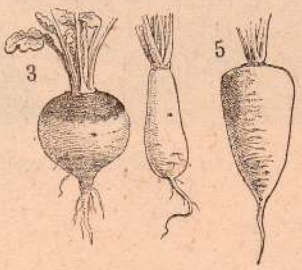
Şakir Ağa şarkı bestecisidir. Zamanımıza besteleriyle kalan 69 eserinden 66'sı şarkıdır. Kardeşi Kemanî Mustafa Ağa da, Saray'a mensuptu; o da şarkı bestecisidir; zamanımıza 13 şarkısı kalmıştır. Tiyatro yazarı Musahibzade Celâl, Şakir Ağa'nın torunudur.

ŞAKUL (Bk. ÇEKÜL)

ŞALGAM

Kökü yenilen, hayvanlara yem olarak verilen bir bitkidir. Özellikleri, yetiştirilmesi turp gibidir. Sarı çiçekler açar. Uzun, yassıca, etli kökü vardır. Sert ve yumuşak çeşitleri vardır. Turpgiller familyasındandır.

Bir de, gene turpgiller familyasından «küçük şalgam» adlı bir bitki vardır. Kokulu çiçekler açar, kolzaya benzer. Mum, sabun yapmakta kullanılan bir yağ çıkarılır.

Şalgam çeşitleri

ŞALYAPİN, Fyodor Ivanoviç (1873 - 1938) Ünlü bir Rus şarkıcısıdır, bas sesiyle tanınmış, çağının en büyük ses sanatçısı sayılmıştır. Kazan'da doğdu. İlk gençlik yılları çok büyük zorluklar içinde geçti. Bu arada, hamallık, kunduracılık, çöpçülük etti. Müziğe ilk önce bir kilisede koro şarkıcılığı ile başladı, sonra Tiflis'te düzgün bir öğrenim görerek yetişti, operalarda rol aldı, kısa zamanda, sesinin harikulâdeliği kadar temsillerdeki dramatik kabiliyetiyle de ün saldı.

Şalyapin

Şalyapin, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa sahnelerinde çalışmaya başladı. 1922-23 arasında Amerika'da turneye çıktı. Daha sonra filimlerde de rol aldı. Şalyapin en başarılı rollerini «Don Giovanni», «Sevil Berberi», «Mefistofele» operalarında yaratmıştır. «Hayatımdan Sayfalar» adındaki eseri 1927'de çıkmıştır.

ŞAM

Suriye'nin başkenti, en eski, en büyük şehridir. Antilübnan dağlarının doğu eteklerinde, Barada ırmağının suladığı çok bereketli bir ovanın ucunda kuruludur. Nüfusu 450.000 kadardır.

Şam, önemli bir yol kavuşağındadır. Hicaz demiryolu, Beyrut - Bağdat kara yolu, Beyrut demiryolu, Kudüs ve Amman yolları buradan geçer. Eski çağlarda bu durumu dolayısiyle önemli bir kervan merkeziydi. Bugün de Yakın Doğu'nun büyük ticaret ve taşıt merkezlerinden biridir. Şehirde bir üniversite, ayrıca Arap Bilim Akademisi vardır.

Şam'da eskiden ipekli kumaş yapımı, el işleri çok ileriydi. Bugün de şehirde yeni kurulan fabrikalarda ipekli, yünlü kumaşlar, basma, bez dokunur. Ayrıca sigara, ayakkabı, çorap, meyva suyu fabrikaları da vardır.

Şam tarihî önem taşıyan eserler yönünden de çok zengindir. Bunların başında büyük Emevi Camisi gelir. Halife Abdülmelik çağında yapılan bu cami Arap sanatının güzel örneklerinden biridir. Bugün müze olarak kullanılan Azım Sarayı da eski ve güzel yapılardan biridir.

Tarihte Şam

Şam, M. Ö. 2200 yıllarında, Arabistan'dan oraya göç eden Aramîler tarafından kuruldu. 732'de Asurlar'ın, sonraları İranlılar'ın, Yunanlılar'ın, Mısırlılar'ın, Romalılar'ın eline geçti. Şehri 635'te Araplar aldılar. Emevi İmparatorluğu'nun süresi boyunca Abbasî imparatorluğunun da ilk zamanlarında başkentti. Haçlı savaşlarında bir süre Hıristiyanların elinde kalan şehri Salâhaddin Eyyubî geri aldı. Bir ara Mısır Sultanlarının, Selçuklular'ın, Timur'un eline geçti, 1516'da Yavuz I. Selim tarafından Osmanlı İmparatorluğu'na katıldı.

400 yıldan fazla Osmanlılar'ın elinde kalan şehirde, Yavuz'un yaptırdığı güzel bir cami vardır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra önce İngilizler'e, sonra da Fransızlar'a geçti. Fransız manda idaresi 1941'de sona erince, şehir Suriye'nin başkenti oldu.

ŞAMANLIK

Eski Türk boyları arasında hüküm sürmüş bir din anlayışıdır. Bugün yalnız Sibirya dolaylarındaki Türk soyları ile Samoyetler, Tunguzlar, Kalmuklar, Yakutlar, Çeremişler arasında yaşamaktadır. Zaman ve mekân içinde birbirinden az çok farklı dalları bulunmakla birlikte, genel olarak, Şamanlık bir çeşit mistisizme dayanan, dinle tarikat arası bir yoldur.

Şamanlık, Türkler'in Müslümanlıktan önceki ilk dinleri olmadığı gibi, sonuncusu da değildir. Türkler'de, Şamanlık'tan önce totemcilik, yer ve gök doğalcılığı vardı; şamanlıktan sonra da Türkler Hıristiyanlık, Budizm, Müslümanlık gibi daha başka dinlere girmişlerdir. Bugünkü dünya Türklerinin ise en önemli çoğunluğu Müslüman, bir kısmı Budist, pek küçük bir azınlığı da Hıristiyan'dır.

Şamanlık totemcilikten, yer ve gök doğalcılığından sonra meydana gelmiş bir din görüşü ise de, onda gene de bu iki ilksel dinin derin etkilerini görmek mümkündür. Özellikle totemcilik çağının kalıntıları olan putlara, fetişlere şamanlıkta geniş ölçüde raslanır. Bunlarla birlikte Yaradılış, Tufan, Kıyamet gibi efsaneler de şamanlığın yapısına girmiştir. Şamanlıkta ortak tanrı gök tanrı (Ülgen)dir. Gökyüzü 17 tabaka, yeraltı ise 14 tabakadır. Gök tabakaları aydınlıktır; iyiliğin, güzelliğin, saadet imkânlarının bulunduğu yer, yani cennettir. Yer tabakaları karanlıktır; kötülüğün, çirkinliğin, bahtsızlık sebeplerinin bulunduğu kısım, yani cehennemdir. Gök tabakalarında tanrısal kişiliği olan varlıklar, periler; yeraltı tabakalarında ifritler, cinler bulunur. Bu iki tabaka arasında insanların, daha başka canlıların yaşadığı yeryüzü vardır.

İşte bu yeryüzünde su başlarında, ağaç diplerinde, dağlarda, mağara kovuklarında gök yüzünden, yer altından gelmiş iyilik, kötülük temsilcileri tünerler. Bu temsilcilerin insanlara ya iyiliği, ya da kötülüğü dokunur. Kötülüklerden korunmak için, iyilikler için duyulan minnet ve şükranları belirtmek gerekir. Bu işlemler doğrudan doğruya değil, dedelerin kutsal sayılan ruhlarının yardımiyle yapılır. Böylelikle ortaya bir çeşit tapınma çıkmıştır. Bunları yapacak, yaptıracak kimseler de «şaman» denilen din adamlarıdır.

Şamanlar, şamanlığın en sayılan, en kutsal tutulan kişileriydi. Bunların, olağanüstü birtakım gücleri olduğuna, iyilik ve kötülük kuvvetleriyle temasları, münasebetleri bulunduğuna inanılırdı. Halk şamanlardan, hem korkup çekinir, hem de onları sever, sayardı. Bunlar, özellikle törenlerde, yüzlerine türlü biçim maskeler, başlarına at kuyrukları takarlar, davul, zil, tef çalarlar. Kadınlar arasından da — daha az olmakla beraber — şamanlık mertebesine ulaşanlara raslanırdı; hattâ bazı Türk boyları kadın şamanları daha çok sayar, onlara daha çok inanırdı.

Şamanlar, hastaları iyi etmekle de uğraşırlardı. Bunlardan beden hastalıklarına bakanlara «sayru», ruh hastalıklarına bakanlara «çurlu» denirdi.

Hastalıkların tedavisinde olduğu gibi, toplum hayatında oluşlarında aldıkları görevlere göre de, şamanlar ikiye ayrılmışlardı: Mutlu, sevinçli olaylarla ilgili neşeli törenleri yönetenlere «akşaman», yaslı, hüzünlü olaylarla ilgili törenleri yönetenlere «karaşaman» denirdi. Karaşamanların başlıca işleri cenazelerin çevresinde geçer, buna karşılık akşamanlar evlenme, düğün, ziyafet, av, kazanılan savaşların kutlanması gibi birçok sevinçli olayları yönetirlerdi.

Bibliyografya. — Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyeller, Araştırmalar (Prof. A. İnan, 1954).

ŞAMİL, Şeyh (Bk. ŞEYH ŞAMİL)

ŞAMANLAR'IN BİR DUA ÖRNEĞİ

Aşağıdaki parça Altay şamanlarının, tapınma sıralarında, «Göktanrı»ya (Ülgen'e) yöneltilen dualarından alınmış bir örnektir:

Bu ayluu kündüü Ayas Kaanıbıs Agaç taştı Altayıbıs,
Yayuabaska yajıbaska; Astıgarıbıs köptödü.
Altay kudayıbıs tep yayuayırbısta, agar başpiyan bolori kandii?
Ölböy yadarıbıs surap yadıbıs, öрpöy adıbıs surap yadıbıs...

Bugünkü Türkçe'ye çevirisi:

«Bu aylı, güneşli Ayaz Han'ımız (Parlakgök), ormanlı, taşlı Altay'ımız!... Bizi ağlamaya, yalvarmaya mecbur etme. Günahlarımız çoktur; Al' y tanrımız diyerek yalvarıyoruz. Gücümüz çoğalacak mı? Ölümsüz hayat diliyoruz; sönmiyecek ateş (ocak) diliyoruz. Çok yalvarıyoruz, yakarıyoruz...»

ŞANGHAY

Çin'in en büyük şehri, Uzak Doğu'nun en önemli limanı, dünyanın 10 büyük şehrinden biridir. Şanghay, Çince «deniz kıyısı» anlamına gelir. Şehir Doğu Çin'de Huangpu ırmağının denize döküldüğü noktadadır. Nüfusu 6,5 milyona yakındır.

Şanghay'ın Huang-pu ırmağı ağzında en büyük gemilerin bile girmesine elverişli tabiî bir limanı vardır. Bu geniş nehir ağzının iki kıyısı rıhtımlarla, gemi tezgâhlariyle doludur. Şehir başlıca üç kısma ayrılır: Uluslararası Bölge, Fransız Şehri, Çin Şehri. En işlek, hareketli kesim Uluslararası Bölge'dir, göktırmalıyan büyük yapıları, bankaları, otelleri, hareketli yaşayışı ile modern Şanghay'ı temsil eder. Fransız Şehri, daha küçük yapılar, dükkânlar, eğlence ve dinlenme yerleri ile doludur. Bu iki kısım dışında kalan, daha çok Çinliler'in oturduğu eski şehir, Huang-pu ırmağının iki kıyısında uzanır. Bu kesimde yollar dar, evler küçüktür. II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Avrupalılar'ın Şanghay'daki idaresi sona erdi. Şehir, Kızıl Çin birliklerinin eline geçince tek bir idareye bağlandı.

Şanghay, Çin'in en büyük endüstri ve ticaret merkezidir. Başlıca ticaret dokuma sanayii üzerinedir. Çin'in ağır endüstrisi de Şanghay'da kuruludur. Şeker, çimento, sabun fabrikaları da önemlidir. Şanghay'da kitapçılık da çok ileridedir. Çin'in başlıca yayın merkezi burasıdır.

Tarihte Şanghay

1842'de İngilizler bu şehre ayak atıncaya kadar, Şanghay, Huang-pu ırmağının bataklık kıyılarında küçücük bir şehirdi. O yıl bir İngiliz savaş gemisi limana girerek, Çin'le İngiliz tüccarları arasında ilk bağı kurdu, buraya derhal İngiliz iş adamları yerleştiler. İngilizler'in ardından Amerikalılar, Fransızlar, Almanlar, Ruslar da geldlier. Şanghay kısa zamanda büyüyüp gelişti. 1863'te İngilizler'le Amerikalılar, Uluslararası Bölge'yi kurdular. Burada belediye başkanları Çinli, üyelerin de çoğunluğu İngilizler'dendi. Fransız Şehri'ni bir Fransız yüksek memuru, Çin Şehri'ni ise doğrudan doğruya Çinliler yönetiyordu.

Şanghay, gelişme devresinde birkaç defa hücuma uğradı. 1860'da Taiping isyanında, 1900'de Boxer Savaşı'nda ihtilâlciler Şanghay'a saldırdılar 1927'de Çan Kayşek'in milliyetçi birlikleri Şanghay'a girdi, 1932'de Japonlar, şehrin büyük bir kısmını aldılar. 1937'de Çin-Japon Savaşı'nda şehir tamamiyle Japonlar'ın eline geçti, II. Dünya Savaşı sonunda onların idaresinde kaldı. Savaştan sonra önce millî hükümet, sonra da Kızıl Çin hükümeti milletlerarası idareye son verdi.

ŞAP

Genel olarak alüminyum ve potasyum sülfatından meydana gelen bir cisimdir. M_2SO_4. M'_2 $(SO_4)_3$. 24 H_2O formülü ile gösterilir. Bu formülde M potasyum, sezyum, rubidyum, ammobyum gibi alkalin bir maden; M' de alüminyum, krom ve demir gibi üç değerli bir madeni göstermektedir.

Şap renksiz, tatlıya yakın buruk lezzetli sıcak suda eriyen bir maddedir. Isıtılınca kendi suyu içinde 91° de erir. Daha da ısıtılmakta devam edilirse suyunu tamamen kaybedip süngere benziyen bir hal alır.

Endüstri şaptan büyük ölçüde faydalanılır. Boyacılıkta, renkleri tespit etmekte şap büyük rol oynar. Bazı organik maddelerin kokuşup bozulmasının önüne geçtiğinden, dericilik, sepicilikte de şaptan faydalanılır. Öte yandan, kâğıt endüstrisinde, ayrıca alçının sertleştirilmesinde de şap kullanılır. Doktorlukta şap ishale karşı yapılan ilâçların arasında yer alır.

Şap yurdumuzda birçok yerde «Şaptaşı» halinde bulunur. Kütahya, Gediz, Simav yolu üzerinde, Şaphane kasabası yakınında şap taşları dağlar halinde yükselir. Şebinkarahisar'da da şaptaşı yatakları vardır.

XV. yüzyıla kadar Avrupa'ya şap hep bizden giderdi. İstanbul'da çalışan bir İtalyan 1462'de Roma yakınlarında şaptaşı buldu, ondan sonra şap Avrupa'ya oradan yayıldı.

ŞAP HASTALIĞI

Başlıca çift tırnaklı hayvanlarda görülen ateşli, son derece bulaşıcı bir hastalıktır. «Aft humması» da denir. İnsanlar bu hastalığa nadiren yakalanır. Şap hastalığını özel bir virus doğurur.

Belirtileri. — Dilde, dudaklarda, damakta, diş etlerini örten mukoza dokusunda, ayak tırnaklarında, meme başlarında içi su dolu ufak döküntüler meydana gelir. Ağızdaki yaralar özellikle sığırlarda çok fazla salya akmasına, ayaklardakiler ise topallığa sebep olur. Ateş yükselir. İneklerde süt verme azalır, zayıflama olur.

İnsanlarda, en çok ellerde, ayaklarda, ağızda aynı şekilde döküntüler görülür. Hastalık kırıklık, ateş ve baş ağrısiyle başlar. 24-48 saat sonra içi su dolu kabarcıklar patlar, açık yaralar meydana gelir. Sonradan bu yaralar kabuklanarak çabucak iyileşir.

Hastalık insanlara hasta hayvanlarla sıkı temas sonunda bulaşır. Hasta hayvanın sütünü içmek suretiyle şapa yakalananlar da olmuştur. Hastalığın insandan insana bulaşıp bulaşmadığı kesin olarak bilinmemektedir.

Tedavi, Korunma. — Yaralara antiseptik ilâçlarla pansıman yapılır. Sütçülerin, hasta hayvanlara bakanların ellerine %1 sodyum hidroksit sürmeleri tavsiye olunur. Hasta hayvanların sütleri kaynatılmalı, ya da pastörize edilmelidir.

Şanghay'da modern bir cadde

ŞAPKA

İnsanların gerek süslenmek, gerekse de güneşe, yağmura karşı başlarını korumak için kullandıkları bir giyim aracıdır.

Tarihin ilk çağlarından beri insanlar şapka kullanmışlardır. Mısırlılar, İranlılar, Hititliler, Kaldeliler, Asurlular şapka giyerlerdi. Hititli şapkalarının tepesi dikti, kenarları da kulakları örterdi. Eski Yunanlılar basit bir külâh giyerlerdi. Romalılar'da erkeklerde, kadınlarda şapkayı çok az kullanırlar, kadınlar bir örtü ile, erkekler de «tuga» denilen elbiselerinin bir ucu ile başlarını örterlerdi.

Avrupa'da XIII. yüzyıldan sonra şapka giymek bir gelenek haline geldi. Bu moda önce köylüler arasında başladı, sonra prensler de, şehirlerde yaşayanlar da şapka kullandılar. Şapka böylece köklü bir şekilde yayıldıktan sonra çeşitleri ortaya çıktı. Bugün batı dünyasında kadınların, erkeklerin kullandıkları şapkaların türlü çeşitleri olduğu gibi, ayrı ülkelerde yaşayan insanlar da çeşitli şapkalar kullanırlar. Erkek şapkalarının birkaç çeşidi vardır: «fötr», «silindir», «melon», «kasket», «bere», «hasır» şapka gibi. Panama'da yapılan «Panama» adiyle anılan erkek ve kadın şapkaları bütün dünyada kullanılır.

ŞARAP

Üzüm suyunun mayalanmasiyle elde edilen alkollü bir içkidir. Alkol derecesi 10-15'tir. Çeşitli bileşim ve kalitede şarap vardır. Şarapların özelliği, üzüm çeşidine, toprağın durumuna, iklime, üzümlerin toplanma, şarabın elde edilme şekline göre değişir.

Üzüm salkımları basınçla ezilerek «şıra» dediğimiz özsuyu çıkarılır. Kırmızı, iyi cins şarap yapmak için yalnız taneler kullanılır. Şıra kabuklarla bir arada bırakılır. Kırmızı şarabın rengini kabuklar verir.

Şırada mayalanma birkaç gün içinde başlar. Mayalanmayı yapan bağ toprağında bulunan mayalardır. Bu mayalar, bakteriler, mantarlar, böcekler vasıtasiyle üzümlerin üzerine gelir.

İlk mayalanma 15-18 derecede 8-12 gün sürer. Şıradan beyaz şarap elde edilecekse kapatılmış fıçılarda ikinci bir mayalanmaya bırakılır. Kırmızı şarap şırasının mayalanması açık kablarda yapılır. Mayalanma sona erince özsu artıkları, sıkılarak, temizlenir. Bundan sonra başlıyan «fermantasyon» aylarca sürer. Birçok maddeler çökerek berraklaşan şarap yeni fıçılara doldurulur. Beyaz şarap için kükürtlenmiş fıçılar kullanılır. Bu safhada oksitlenmelerle şaraba özel kokusunu, lezzetini veren maddeler meydana gelir.

Bazı şarapların şekeri çoktur, içinde iştah açıcı maddeler bulunur. Bunlara «sofra şarapları» denir. Bu gibi şarapları elde etmek için ya yoğun üzüm suyu kullanılır (Tokayer, Malaga şarapları gibi), ya da şeker tamamiyle mayalanmadan alkol konur (Sherry, Madera, Susam şarapları).

İçinde şeker bulunan, özel bir likörle ko-

ku verilmiş, karbondioksitle de doymuş şaraplara «şampanya» denir. Şaraba bazı maddeler eklenmesiyle özel tıbbi şaraplar yapılır (Vermut, kınakına, pepsin şarabı gibi).

Her çeşit meyvadan, kaktüsten, şeker kamışından, sütten (kefir, kımız) şarap yapılabilir.

Tarihte Şarap

Şarabın çok eski bir tarihi vardır. İnsanlar ilk çağlarda bile bağcılık yapıyorlar, topladıkları üzümleri sıkarak şarap elde ediliyordu. Kutsal bir içki sayılması, şarapçılığın kısa bir zamanda gelişmesine yardım etti. Eski Mısır'da ölülerin mezarlarına altı çeşit şarap koyarlardı.

Bir hikâyeye göre, Nuh Peygamber'in otlattığı keçilerden bir teke sürüden ayrılmış, ağaçlara tırmanarak yükselmiş olan bir bitkinin yuvarlak tanelerinden yedikten bir müddet sonra hoplayıp zıplıyarak geri dönmüştü. Bunun üzerine Nuh Peygamber de üzüm dikmiş, bağ yetiştirerek şarap elde etmişti.

Mısırlılar tanrı Oziris'i, Eski Yunanlılar da Dionysos (Bakkhus)u şarabın mucidi olarak gösterirler. İsrailoğulları, Yunanlılar, Romalılar şarabı çok severlerdi. Hele Romalılar, şarabı ateşte ısıtırlar, içine meyvalar, çiçekler atarak hem kokulandırıp, hem de lezzetlendirirler, sonra da uzun zaman saklanabilmesi için içine bal, nohut gibi yabancı maddeler atarlardı.

Öte yandan, şarabın ilk önce Anadolu'da yapılmış olması da mümkündür. En iyi üzümlerin Anadolu'da yetişmesi, toprağın, iklimin bağcılığa elverişli olması bu ihtimali kuvvetlendirir. Anadolu'da ilk uygarlık hareketlerinin başladığı M. Ö. X. yüzyılda bağcılık, dolayısiyle şarapçılık bir başlangıç tarihi olarak kabul edilebilir. Hititler'de bağcılık M. Ö. XXI. yüzyıldan daha önceden bilinen bir sanattı. Asma Fransa'ya ilk olarak M. Ö. 600 yıllarında Foçalı Euxenus adlı bir gemici tarafından götürülmüştür.

Anadolu'da yetişen üzümlerden yapılan şarapların ünü her yana yayılmıştı. Sonradan, Osmanlı İmparatorluğu zamanında da Anadolu şarapları öteki şaraplardan çok üstün tutulurdu. Yalnız, dinin içki içmeyi yasak etmesinden dolayı, başta Kanunî Süleyman olmak üzere, pek çok padişah şarap içmeyi, yalnız Müslümanlar'a değil, Hıristiyanlar'a da yasak etti. Bu yüzden şarapçılık geriledi. Bağcılıkta bariz bir gerileme görüldü. Bununla beraber şaraplarımız gene de pek çok benzerinden üstün kalitededir.

Şarap Çeşitleri

Meyva Şarapları. — Elma, armut, portakal gibi taze meyvaların sularının mayalanmasiyle elde edilir.

Sofra Şarapları. — Beyaz, pembe, kırmızı çeşitleri vardır. Tam olarak mayalanmış sofra şarapları «Sek», kısmi bir mayalanma geçirmiş olanlar «dömisek» diye anılır.

Köpüklü Şarap. — İçinde tabiî, ya da suni olarak meydana gelmiş bulunan karbon dioksit gazı bulunur.

Tatlı Şarap. — Üzümlerin kütük üzerinde, ya da kesildikten sonra fazla bekletilmesi, saplarının zedelenmesi suretiyle şeker nispeti yükselmiş olan tanelerden elde edilir.

Likör Şarap. — Üzüm şırasına alkol, mistel, ya da «vakum pekmezi» (üzümözü) katılmak suretiyle elde edilir. Alkol derecesi 17,5 kadardır.

Mistel. — Üzüm şırasına %16,5-17,5 sâf alkol katılarak elde edilir.

Kokulu Şarap. — Beyaz veya kırmızı şaraba çeşitli bitkisel maddelerle sâf alkol katarak elde edilen bir şaraptır. Alkol derecesi %18-23 arasındadır.

Tıbbi Şaraplar. — İçine gerekli ilâçlar katılmış bir şaraptır.

Bütün şaraplar, devletin sıhhi kontrolü altındaki müeesseselerde yapılır. Yapılan şaraplar da devletçe kontrol edilip içilir vasıfta oldukları tesbit edildikten sonra piyasaya çıkartılır.

ŞARBON [Karakabarcık]

Birçok hayvanlarda görülen, bunlardan insana geçen bir hastalıktır. «Karakabarcık» da denir. Hastalığı «antraks» basili doğurur.

İnsanlar arasında şarbon, daha çok, hasta ya da ölü hayvanlarla uğraşanlarda, kasap, çiftçi, veteriner, çobanlarda görülür. Hayvan derisi, yün, kıl üzerine çalışan derici, kürkçü, fırçacı gibi kimselerde, boynuz işleri yapanlarda da raslanır. Hayvan ve hayvansal ürünlerle doğrudan doğruya temas olmadan da sineklerle, böcek sokmasiyle de bulaşabilir. Ayrıca, iyi pişmemiş şarbonlu hayvan etlerinin yenmesi barsak şarbonuna yol açabilir. Kıldan yapılmış tıraş fırçalariyle şarbon mikrobunun geçtiği de olur.

Şarbonu başlıca iki kısma ayırabiliriz: 1) Dış şarbon: Deride olur; 2) İç şarbon: Akciğerlerde, barsaklarda olur.

Deri Şarbonu. — Mikrobun deriye girmesinden 1-3 gün sonra ufak, deride kırmızı bir leke meydana gelir. Sonra ortası morumtırak siyah, sert, çok kaşınan bir kabarcık halini alır. Kabarcığın etrafı gittikçe şişer, içi kanlı, irinli bir sıvı ile dolar. Üstünde kırmızı ve çok sert bir kabuk meydana gelir. Şarbon yarası gelişirken bulantı, kırıklık, ateş, başağrısı olur. Ağır durumlarda, halsizlik, kusma, bol ter, ishal, dolaşım bozuklukları görülür. 2-3 gün içinde ölüm olabilir. Ölüm şarbon mikroplarının kılcal damarları tıkaması, zehirlerin kana karışmasiyle meydana gelir.

İç Şarbon. — Akciğer şarbonu, mikrobun solunum yolundan alınması sonucu, birdenbire ateş, halsizlik, baş ağrısı, göğüste darlık hissiyle başlar. Solunum sayısı dakikada 40-50 yi bulur. Öksürük, göğüs ağrısı vardır. Kanlı, köpüklü balgamda şarbon basilleri bulunur. Ölüm 18-24 saat içinde olabilir. Akciğer şarbonu çoğunlukla teşhis edilemeden ölümle sonuçlanır.

Mide-Barsak şarbonu, mikroplu besinleri yemekten, mikropların elle ağıza götürülmesiyle olur. Hastada devamlı kusma, kabız, bazan ishal görülür. Dışkı kanlıdır. Karın gergin, ağrılıdır. Dolaşım yetmezliği ve morarma ile hastalar 1-3 gün içinde ölüme giderler. Bu vakalarda da teşhis için zaman dardır. Hastalık çok defa ancak otopside meydana çıkar.

Tedavi. — Şarbonun özel serumu vardır. Serum ilk olarak 1895'te Scalvo tarafından hazırlanmıştır. Serumun erken, bol miktarda kullanılması önemlidir. Şarbon tedavisinde antibiyotiklerin yeri de çok büyüktür. Penisilinle tedavide çok iyi sonuçlar alınmaktadır.

Halk arasında yarayı dağlamak usulü hâlâ görülüyor. Bunun ilk anlarda bazı faydaları varsa da modern tedavide yeri kalmamıştır.

ŞARK ÇIBANI

Deri üzerinde aylarca işliyen bir yara şeklinde beliren, iyileştikten sonra da derin bir iz bırakan hastalıktır. Dünyada oldukça yaygındır. Hindistan, İran, Filistin, Afrika, Akdeniz memleketlerinde, bu arada Türkiye'de sık sık görülür. Türkiye'nin en çok Güneydoğu bölgesinde yaşıyanlarda çıkar. Hastalığın çeşitli memleketlerde «Bağdat çıbanı», «Ceriho çıbanı», «Delhi çıbanı», «Aşkabat çıbanı», «Şark çıbanı» gibi adlar verilir.

Şark çıbanı insana «phlebotomus papatasii» denilen bir cins tatarcıktan bulaşır. Karasinekler de paraziti insandan insana bulaştırabilirler.

Belirtileri. — Çıban vücudun her hangi bir kısmında olabilirse de çoğunlukla yüzde, kollarda görülür. Önce deri üzerinde ufak, kızmızı bir kabarcık belirir. Gittikçe büyüyerek menekşe rengini alır, ortası yumuşar, açılır, yuvarlak kenarlı bir yara meydana gelir. Çıbanın çapı genel olarak 2-2,5 santimetredir.

Yara, üç ayla bir yıl arasında işledikten sonra iyileşmeye başlar, yerinde hafifçe çürük bir iz kalır.

Koruyucu tedbirler. — Parazitleri taşıyan tatarcıkların üreme yerleri ortadan kaldırılmalıdır. İnce delikli cibinlik, koruyucu elbiseler, böcek kaçıran ilâçlar kullanarak tatarcıkların sokması önlenmelidir.

ŞARKI

Klâsik Türk müziğinin en tanınmış beste şeklidir. Batı müziğindeki «lied»in karşılığıdır. Şarkıların beşte dördünden çoğu «murabba» yani 4 mısralıdır; sonra «muhammes», «müseddes» yani 5'er, 6'şar mısralı şarkılar gelir. «Müsemmen», «muaşşer» yani 8 ve 10 mısralı birkaç şarkı da vardır.

Şarkıların çoğunda güfte, klâsik Türk şiirinin «şarkı» denilen şeklindeki eserlerden seçilir. Nedim ile büyük rağbet kazanan bu şekil, Galib, Fazıl, Vasıf, gibi büyük üstatlar yetiştirmiştir (Bk. Divan Edebiyatı). Şarkı şeklinde daima arûz kullanılmıştır.

4 mısralı bir şarkıda ilk mısra «zemin», üçüncüsüne «miyan», ikinci ve dördüncü mısralara da «nakarat» denir. Nakarat mısraları şiir bakımından başka başka olsalar bile besteleri aynıdır. Miyan'da büyük makam geçkisi yapılır. Her mısra 2 kere tekrarlanıp okunur.

Her şarkının sonunda bir saz parçası çalınır; buna «aranağme» denir. Belirli kompozisyon şekillerine uymıyan serbest bestelenmiş şarkılara «fantezi şarkı» denir; bu şekil, XX. yüzyılda ortaya çıkmıştır.

ŞARKIŞLA

İç Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Kızılırmak bölümünde Sıvas iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Kangal, güneyde Kayseri'nin Pınarbaşı ve Sarıoğlan, güneybatıda Sıvas'ın Gemerek, batıda Yozgat'ın Akdağmadeni, kuzeyde Sıvas'ın Yıldızeli ve Merkez ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Ağcakışla (Akçakışla), Altınyayla, Ortaköy adlarında bucakları ile bunlara bağlı 116 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.614 km^2

Nüfusu: 61.466 (1960 sayımı)

Sarkışla ilçesinde genel olarak göze çarpan yüzey şekilleri 1.500 m.'yi aşan yaylalardır. Güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda uzanan bu yaylaları birtakım dağ dizileri böler. İlçede, İç Anadolu'nun başka kesimlerinde olduğu gibi, karasal bir iklim görülür. Ormanlarının ekonomik bakımdan fazla bir önemi yoktur. En önemli akarsu kuzeydoğu-güneybatı doğultusunda akan Kızılırmak'tır. İlçenin ekonomisi genel olarak tarla tarımına, kısmen de haycancılığa dayanır. Sulak kesimlerinde de, erik başta olmak üzere, çeşitli meyvalar yetişir.

Kasaba. — İlçe merkezi Şarkışla kasabası, Sıvas-Kayseri karayolu üzerinde Sıvas şehrinden 81 km. uzaklıkta, denizden 1200 m. yükseklikte kurulmuştur.

Kasabanın kuzeyinde Sıvas-Kayseri demiryolu üzerinde de istasyonu vardır. İstasyon Caddesi ile buna dik olan Sıvas-Kayseri Caddesi, kasabanın başlıca caddeleridir. En önemli binaları bu iki cadde üzerinde sıralanır. 6 mahalleden meydana gelmiş olan Şarkışla 6.646 nüfusludur (1960 sayımı).

ŞARKİKARAAĞAÇ

Akdeniz Bölgesi'nin Antalya bölümünde Isparta iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Konya'nın Ilgın ve Beyşehir, güneyde Isparta'nın Eğridir, batıda aynı ilin Gelendost, kuzeybatıda Yalvaç, kuzeyde Konya'nın Doğanhisar ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Yenişar Bademli adında bir bucağı ve 28 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.238 km^2

Nüfusu: 26.465 (1960 sayımı)

Şarkikaraağaç ilçesinin toprakları doğuda uzanan Sultan Dağları'nın batı yamaçları, batıda uzanan Anamas Dağı'nın kuzey uçları ile bu iki dağ kütlesi arasında yer alan çukur alandan ibarettir. Bu çukur alanın güneyini Beyşehir Gölü kaplar. Şarkikaraağaç kasabası ile göl arasında Kızıldağ (1.908 m.), Karadağ (1849 m.) bulunur. İlçede hüküm süren iklim, denizden uzaklığın etkisiyle, Akdeniz ikliminin biraz değişikliğe uğramış şeklidir. En yağışlı mevsim kıştır; yalnız, yaz aylarındaki kuraklık Akdeniz kıyılarında olduğu kadar belirli değildir. Sultandağları'nın Anamas Dağı'nın bazı kesimleri ormanlarla örtülüdür. Şarkikaraağaç ilçesinde önemli akarsu yoktur. Beyşehir Gölü'ne ulaşan bazı küçük dereler vardır. Türkiye'nin üçüncü büyük gölü olan Beyşehir Gölü'nün kuzeybatı kesimleri Şarkikaraağaç ilçesinin sınırları içinde kalır. Üzerinde bir köy bulunan Mada adası da gölün bu kesimindedir. İlçenin başlıca ürünleri tahıl, baklagiller, hayvan ürünleridir. Bunlardan başka haşhaşla keten de yetiştirilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Şarkikaraağaç kasabası, Sultan Dağları'nın batı etekleri önünde denizden 1.181 m. yükseklikte kurulmuştur. Güneye inen bir yolla Beyşehir üzerinden Konya'ya, Eğridir Gölü'nün doğusunu kuşatan biryolla Eğridir üzerinden Isparta'ya, Sultan Dağları'nı aşan bir yolla da Akşehir'e bağlıdır. 6 mahallesi bulunan Şarkikaraağaç'ın nüfusu: 3.760'tır (1960 sayımı).

ŞARKÖY

Marmara Bölgesi'nin Ergene bölümünde Tekirdağ iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğu ve güneydoğuda Marmara denizi, batıda Çanakkale'nin Gelibolu, kuzeybatıda Tekirdağ'ın Malkara, kuzeyde aynı ilin mezkez ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Mürefte adında bir bucağı ve 27 köyü vardır.

Yüzölçümü: 677 km^2

Nüfusu: 20.286 (1960 sayımı)

Şarköy ilçesinin kıyı kesimlerinde, kıyı çizgisinin yanı sıra bir takım sırtlar uzanır. Bunların yükseklikleri 100 m. kadardır. İçeriye doğru bu sırtların yükseklikleri artarak, tepelik bir alan görünümünü kazanırlar. İlçede Akdeniz iklimi hüküm sürer. Yazlar kurak, sıcak, kışlar yağışlı, genel olarak ılıktır. Kışın, bazı defalar Balkan Yarımadası üzerinden gelen soğuk baskınları etkisini gösterir. Doğal bitki örtüsü makilerdir. İlçede büyük akarsu yoktur. Birtakım küçük dereler bulunur ki, bunların bir kısmında yazın hiç su bulunmaz. Bu küçük derelerin en önemlileri Hora Deresi, Ganos Deresi, Uçmakdere, Mürefte Deresi, Eriklice Deresi, Araplı Deresi, Olukbaşı Deresi'dir. İlçenin ekonomik hayatında bağcılıkla şarapçılığın payı büyüktür. Zeytincilik de oldukça gelişmiştir. Bundan başka tahıl, ayçiçeği ekimi de Şarköy'ün ekonomik hayatında önemli yer tutar. Mürefte yakınlarında yeraltı serveti olarak, petrole raslanmıştır.

Kasaba. — İlçe merkezi Şarköy kasabası, küçük ve sığ bir koyun kıyısında, kendi adını taşıyan bir ova üzerinde kurulmuştur. Kasabanın ortasından geçen Atatürk Caddesi en önemli kesimidir. 3 mahalleden meydana gelen kasaba, 4.006 nüfusludur (1960 sayımı). Şarköy, aynı zamanda, küçük vapurlarla motorların uğradığı bir iskeledir. Kasabanın en önemli sanayi tesisleri, şarap ve zeytinyağı yapımevleridir.

ŞARLKEN (Bk. KARL V.)

ŞARLMAN (Bk. CHARLEMAGNE)

ŞARLO (Bk. CHAPLİN, Charles)

ŞAŞILIK

Bir, yada iki gözün içe, dışa kaymasıdır. Bu kayma gözü oynatan kasların bir felcinden değil, göz kasları işbirliğinin bozulmasından ileri gelir.

Şaşı olan bir kimse, bir şeye bakarken iki gözünü birden bir noktaya doğrultamaz. Gözün biri oraya bakarken öteki göz ya içe, ya dışa kayar. Kayan gözde görme, zamanla gittikçe azalır. Şaşılık çocuklarda, 2-4 yaşarası eşyaya yakından bakmaya başlanınca görülür. Bazan doğuştan vardır.

Şaşılığın iki önemli sebebi vardır:

1 — Gözde görme bozuklukları (miyop, hipermetrop vs.)

2 — Beyinde imgelerin üst üste geldiği merkezin gelişmemesi.

Sinirli yaradılış, zayıflık, soydan firengi de hastalığı hazırlar.

Tedavi. — Gözde görme bozukluğu varsa düzeltilmelidir. Sağlam göz bir sargı ile kapatılarak zayıf göz günde bir iki saat çalıştırılır. Bazı aletlerle hareketler yaptırılır. Yalnız bu tedavinin fayda verebilmesi için aylarca, yıllarca devamlı çalışılmalıdır. Böylece şaşılıkların yarısı ameliyatsız iyi edilmektedir. Ekzersizlerden bir sonuç alınamazsa ameliyat yapılır.

ŞATIROĞLU, Veysel (1895-)

Âşık Veysel Şatıroğlu

Türk halk şiirinin en büyük temsilcilerinden biridir. Sıvas'ın Şarkışla ilçesine bağlı Ağcakışla bucağının Sivrialan köyünde doğdu. Karaca Ahmet adı ile anılan babası, bu köyün eski ailelerinden Şatıroğulları'na mensup bir çiftçidir, annesinin adı Gülizar'dır. Sivrialan köyünde biri Veysel'in doğduğu, ikincisi yedi yaşına bastığı yıllarda iki defa çiçek hastalığı salgını başgöstermiş; Veysel bu ikinci salgında gözlerini kaybetmiştir. Şair, bu acı kaderini şöyle anlatır:

Genç yaşımda felek vurdu başıma
Aldırdım elimden iki gözümü;
Yeni değmiş idim yedi yaşıma
Kaybettim baharımı, yazımı...

On yaşlarındayken, babası ona, canı sıkılmasın diye bir saz almıştı, Veysel'de şiir ve müzik merakı bundan sonra başladı. Bir ara Kangal'dan köylerine gelen Alâ adında bir saz şairi ona ustalık etti.

I. Dünya Savaşı'nda artık yetişkin bir delikanlı olan Veysel'i en çok üzen olay köydeki bütün akranlarının, akrabasının savaşa gitmelerine karşılık, kendisinin bu kutsal yurt görevinden yoksun bulunuşudur.

Veysel, savaşın sonunda ağabeyisi Ali ile, bağ, bahçe işlerine başladı, bu arada Esma adında bir kızla evlendi. Bir süre sonra eşinin başka bir erkekle kaçışı ona çok acı geldi. Bu olaydan sonra şair, bütün çalışma gücünü kaybedip, kendini bütün bütün sazına verdi. 1931'de Sıvas'ta düzenlenen Halk Şairleri Bayramı'na katıldı. Ondan sonraki yıllarda ise artık tam bir «âşık» olarak, vefalı arkadaşı İbrahim'le birlikte, yurdu dolaşmaya başladı.

Veysel, Ankara'ya ilk defa 1933'te gitti. Cumhuriyetin onuncu yıl dönümünde söylediği şiir gazetelerde yayınlandı. Bir ara Köy Enstitülerinde Halk Türküleri öğretmenliği de yaptı. Şair zaman zaman köyünden çıkıp yurdu dolaşır, Ankara'ya, İstanbul'a uğrayıp radyolarda kendine özgü konserler verir.

Veysel'in şiirlerinde, genel olarak, üç tema hâkimdir: yurt ve toprak sevgisi; aşk; pek küçük yaşından beri görememesine rağmen, zengin ve renkli bir tabiat sevgisi... Onun bir özelliği de, gerek sazında gerek sözünde, halk şairlerinin çoğunda görülen, basma kalıp duygulara ,alışılmış söyleyişlere raslanmayışıdır. Kendi yolunda araştırıcı, düşünücü, duyucu

VEYSEL'DEN BİR PARÇA

Bağrın' deştim kazma ilen, bel ilen,
Yüzün' yırttım tırnağ ilen, el ilen,
Beni gene karşıladı gül ilen.
Benim sadık yarim kara topraktır.

bir özelliği vardır; bunun sonucu olarak da Halk şiirine yeni bir zevk ve çeşni getirmiştir. Alabildiğine zengin bir iç dünyası olan şair, bu iç dünyasından sızan hassas, lirizmle dolu ilhamlarını, insanların geniş ışıklı dünyasına, kendini yadırgatmadan, aktarabilme hünerine ulaşabilmiştri.

Bibliyografya — Eserleri:

Deyişler (1944); Sazımdan Sesler (3. baskı, 1950).

Hakkındaki eserler. — Âşık Veysel (önsöz: A. K. Tecer, 3. baskı, 1958); Âşık Veysel Şatıroğlu (1953); Âşık Veysel Şatıroğlu (Y. Kosal, 1958).

ŞAVŞAT

Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz bölümünde Artvin iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Kars'ın Hanak ve Ardahan, güneyde Artvin'in Ardanuç, batıda aynı ilin merkez ve Borçka ilçeleri, kuzeyde de Sovyetler Birliği toprakları çevirir. Merkez bucağından başka Meydancık ve Mirya adında bucakları ile bunlara bağlı 62 köyü vardır.

Yüzölçümü: .1309 km²

Nüfusu: 47.758 (1960 sayımı)

Şavşat ilçesinde başlıca engebeler, Kuzey Anadolu Dağları'nın iç sıralarıdır. İlçenin kuzeyinde en önemli yükseklikler, Nasara Dağı, Sarıçayır Dağı, Demirkapı Dağı'dır. İlçenin en yüksek noktası 3.164 m. yüksekliğindeki Arsıyan Dağı'dır. İlçenin iklimi serttir. Kışlar soğuk geçer. Yağış bol olduğundan orman örtüsü de gürdür. Dağların yüksek kesimlerinde lâdin, köknar ağaçları bulunur.

Şavşat ilçesinin en önemli akarsuyu Cerat Suyu'dur. Bir başka önemli akarsu da Tigrat Suyu'dur. Bu da Cerat Suyu ile birleşir. Bu suların hepsi Berta Deresi'nde toplanarak Çoruh nehrine gider.

İlçe topraklarının pek dağlık olması, ormanların geniş yer kaplaması tarım alanlarını daraltmıştır. Ekili-dikili alanlar dağınık, oldukça küçük parçalar halindedir. Bu yüzden ilçe ekonomisinde hayvancılığın yeri daha büyüktür.

Kasaba. — İlçe merkezinin adı Yeniköy' dür. Denizden 1.050 m. yükseklikte, Çoruh nehrine dökülen Berta Suyu'nun kollarından Şavşat Deresi üzerinde kurulmuştur. İskelesi olan Hopa'ya 180 km. uzaklıktadır. Ayrıca Artvin, Kars şehirleri ile de bağlılığı vardır. Bir yamaç boyunda kurulmuş olan kasabanın nüfusu 1.751'dir (1960 sayımı).

Şebboy

ŞEBBOY

Güzel kokulu çiçekler veren otsu bir süs bitkisidir. Yıllık, ya da iki yıllıktır. Salkımlar halinde, açık sarı, mor çiçekler açar. Bazı türlerinin çiçekleri katmerlidir. Bahçelerde, hattâ saksılarda da yetiştirilir. «Bahçe şebboyu», «sarı şebboy», «âdi şebboy» gibi türleri vardır. Şebboy turpgiller familyasındandır.

ŞEBEK (Bk. MAYMUN)

ŞEBİNKARAHİSAR

Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz bölümünde Giresun iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Alucra, güneyde Sıvas' ın Suşehri, batıda aynı ilin Koyulhisar, kuzeyde Giresun'un Dereli ve Espiye ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 52 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.318 km²

Nüfusu: 28.996

Şebinkarahisar ilçesinin kuzey ve kuzeydoğu kesimlerinde Giresun Dağları uzanır, bu dağların üzerinde Eğribel, Kazankaya, Mıhlıçam gibi tepeler bulunur. İlçede serin, kurak geçen yazdan, çok kısa süren sonbahardan sonra şiddetli bir kış görülür, çok kar yağar. İlçenin en önemli akarsuları Kelkit Çayı ile bunun kollarıdır.

Şebinkarahisar topraklarının %27'sinde tarla tarımı yapılır. Elde edilen ürünlerin başında buğday gelir. Bahçe, sebze tarımı da gelişmiştir. İlçenin yeraltı zenginlikleri olarak Tamzara mahallesi ile Göynük, Gedehor köyleri arasında zengin şap yatakları, Subak, Asarcık köyleri ile Üçköprü'de bulunan simli kurşun madeni, Bozkeçi, Ozan, Karaköy, Mezrea, Ordut köyleri topraklarındaki linyit yatakları önemlidir.

Kasaba. — İlçe merkezi Şebinkarahisar kasabası, tek başına bir tepe üzerinde yükselen kalenin batı eteklerinde denizden 1.300 m. yükseklikte kurulmuştur. Giresun'a 118, Sıvas'a 198, Erzincan'a 124 kilometrelik yollarla bağlıdır. 12 mahalleden meydana gelen kasabada, Sıvas, Giresun, Karakova, İnönü adında dört ana cadde vardır. Öteki yollar ise bu caddelere kavuşan sokaklardır. 1960 sayımına göre 8.771 nüfusu olan Şebinkarahisar, Giresun iline bağlı ilçe merkezleri arasında en kalabalık olanıdır.

Kasaba bugünkü adını, yakınlarında bulunan, ilkçağdan beri işletilen şap yataklarından almıştır. Şebinkarahisar tarih boyunca birkaç defa el değiştirdikten sonra 1473'te Fâtih Sultan Mehmet tarafından Osmanlı Devletine katıldı, Erzincan eyaletine bağlı bir sancağa merkez oldu. XIX. yüzyılda Sıvas'a bağlandı. Cumhuriyet devrinde bir süre aynı adı taşıyan ilin merkezliğini yaptı. Daha sonra Giresun iline bağlı bir ilçe merkezi haline getirildi.

ŞEBNEM (Bk. ÇİĞ)

ŞEFAATLİ

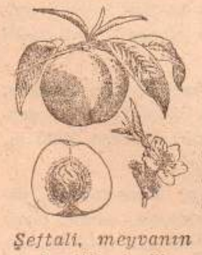
İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak bölümünde Yozgat iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Boğazlıyan, güneyde Nevşehir'in Kozaklı ve Kırşehir'in Çiçekdağı, kuzeybatıda Yozgat'ın Yerköy, kuzeydoğuda aynı ilin merkez ilçeleri çevirir.

Yüzölçümü: 941 km²

Nüfusu: 22.877 (1960 sayımı)

Şefaatli ilçesinin toprakları Deliceırmak çevresindeki düzlüklerle, bu düzlükleri kuzeyden, güneyden kuşatan dalgalı yaylalardır. İlçenin iklimi karasaldır. Kışlar soğuk, yazlar sıcak geçer. Bu iki mevsim arasındaki sıcaklık farkları yüksektir. Yağışlar azdır. Doğal bitki örtüsü bozkırlardır. En önemli akarsular güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda akarak Kızılırmak'a karışan Deliceırmak'la bunun bir kolu olan Sorgunözü Deresi'dir. İlçenin vâdi tabanlarında, yamaçlarında bağcılık, dalgalı yayla yüzeyinde ise tarla tarımı yapılır. Hayvan ürünlerinin de ilçenin ekonomisinde önemli bir yeri vardır.

Kasaba. — İlçe merkezi Şefaatli kasabası Yozgat şehrine 60 km. uzaklıkta kurulmuştur. Ankara-Kayseri demiryolu üzerinde istasyonu vardır. Sorgunözü Çayı ile Boğazlıyan Çayı kasabanın hemen yanında birleşir. Kasabanın nüfusu 3.000'e yakındır (1960 sayımı: 2.800).

Şeftali, meyvanın kesiti, çiçeği

ŞEFTALİ

Hoş kokulu, lezzetli, sulu meyvalar veren, 3-4 m. boyunda bir meyva ağacıdır. Gülgiller familyasındandır. Soğuk, kurak olmıyan yerlerde, hafif serin, kumlu, kireçli topraklarda iyi yetişir. Çiçekler daima bir yıllık dallar üzerinde bulunur. Bu bakımdan dalları budarken çok dikkat etmelidir.

Şeftali bol sulu, besleyici, ferahlık verici, içinde birçok vitamin bulunan bir meyvadır. Çiy olarak yendiği gibi, kompostosu, reçeli, marmelâtı, hoşafı da yapılır. Çabuk bozulup, kolayca çüriyen bir meyva olduğundan uzun zaman saklanamaz. Uzağa gönderilecek şeftalilerin iyi ambalâjlanması gerekir.

Şeftalileri iyice yumuşamadan kopartmamalıdır. «Et şeftalisi» birkaç gün önceden kopartılarak bekletilirse, kokusu artar. Şeftali çekirdeğindeki bademin içinde «siyanhidrik asit» bulunur. Çekirdeği kırıp içindeki bademi yiyen çocuklarda, ölümle sonuçlanabilen zehirlenmeler olabilir. Bazı şeftaliler, çekirdekleriyle beraber uzunlamasına ikiye ayrılırlar. Bunlara «yarma şeftali» denir. Üzerindeki derinin tüylü, ya da tüysüz olmasına göre de şeftaliler «tüylü» ve «tüysüz» diye ad alırlar.

Türkiye'de Şeftali

Yurdumuzda pek çok yerde, çeşitli cins şeftali yetiştirilir. Başta Bursa, İzmir, Kocaeli olmak üzere Sakarya, İstanbul, Gaziantep, Adana, Diyarbakır, Kastamonu, Giresun, Zonguldak, Malatya, Tokat, Konya, Edirne'de geniş şeftali bahçeleri vardır. Yılda elde edilen şeftali 10.000 tona yakındır.

Yurudumuzda yetişen başlıca şeftali çeşitleri ve özellikleri şunlardır:

Sapanca Şeftalisi. — Kiremit kırmızısıdır. Tatlı, suludur. Bir tanesinin ağırlığı 180 grama yaklaşır. Bursa'da çok yetiştirilir.

Uzunoğlu, Hacıömeroğlu Şeftalileri. — Uzak yerlere gönderilebilecek kadar dayanıklıdır.

Ak Yarma Şeftali. — Çok keskin kokusu vardır. Tatlı, mayhoş ve suludur; beyaza yakın renklidir.

Yeşil Türbe Şeftalisi: Çok değerli bir yarma şeftalidir. Güneş gören yerler kırmızı, tersi yeşildir; içi de az çok yeşile çalar. «Memeli», «memesiz» denilen iki çeşidi vardır. Memelisi uzunlamasına basıktır, bir tanesi 125-150 gr. arasındadır. Çok tatlı, kokulu olmasına rağmen çok narin olduğundan uzak yerlere kolay gönderilemez.

Hülü Şeftalisi. — Kırmızı, sulu, tatlı bir

şeftalidir. Pek çok çeşitleri vardır. Bunlardan «alyanak» şeftallieri arasında 300 gramı geçenleri bulunur. İhraç edilenlerin başında bunlar gelir. «Kara alyanak» daha iridir, daha koyu renklidir. «Sarı hülü şeftalisi» alyanağa benzerse de ondan daha iridir. «Yarma hülü şeftalisi» et hülü şeftalisine benzer. Yabancı ülkelere rahatça gönderilebilir. «Sarıpapa şeftalisi» de çok iri bir et şeftalisidir. Haşlanınca kabuğu kolayca soyulduğundan konservecilikte büyük değer taşır.

Bunlardan başka, Amasya'nın et şeftalisi, Balıkesir'in sulu şeftalisi, Bursa'nın Ahmetağa şeftalisi, Malatya'nın tüysüz şeftalisi, güz şeftalisi, Isparta'nın etli şeftalisi, Adana'nın İmrahor şeftalisi, Kastamonu'nun yarma şeftalisi de makbul sayılan şeftalilerdendir. Ayrıca yabancı cinsler de yetiştirilmektedir.

ŞEHİR

İnsanların oturduğu, birçok evli, birçok sokaklı yerlerin en büyüğüdür. Sürekli ve köklü oturulan daha küçük yerlere «köy», «kasaba» adı verilir.

Şehir hayatı, uygarlığın gelişmesinde önemli rol oynadı. İnsan toplulukları, göçebe hayatı bırakıp, toprağa bağlandıktan, köy, kasaba, şehirler kurduktan sonra, uygarlıkta ileri gittiler, toplumsal yaşayışta yenilikler elde edebildiler.

İlk şehirler, bugünkü köylerden farksızdı. Şehirlerin büyümesi devlet hayatının gelişmesiyle başladı. Eski Mısır'da, Mezopotamya'da böylece «kıral şehirleri» meydana geldi. Eski Yunanlılar'da şehir aynı zamanda devletti. Her şehrin bağımsız bir idaresi vardı. Yunanistan'daki şehirler (siteler) arasıda savunma amaciyle birlikler de kurulurdu. Bazan da bu şehirlerden ya Atina, ya Isparta, öteki küçük, kuvvetsiz şehirleri kendi idareleri altına alırdı.

Roma İmparatorluğu da bir şehir devletinden kurulmuştu. Bu imparatorluk yıkıldıktan sonra Avrupa şehirleri, devletlerin, baronların, papazların eline geçti. Bunlar şehirleri kendi çiftlikleri gibi kullandılar. Bu da, derebeyliği doğurdu. Derebeyi ile Şehirli arasında, bütün Ortaçağ'ı kaplıyan kavgalar, Avrupa tarihinin olduğu kadar, insanlık tarihinin en önemli bölümü sayılır.

XI.-XIII. yüzyıllar arasında Avrupa'nın birçok şehirleri bağımsızlıklarını kazandılar. Venedik, Cenova, Floransa, Hamburg, Bremen gibi şehirler, Eskiçağ'ın «şehir devletleri» haline geldi. Yeniçağ'da «devlet» kuvvetlenince, bu bağımsız şehirler, yavaş yavaş ortadan kayboldu, devletin bir parçası haline geldi.

Bugünkü Şehirler ve Şehircilik

Bugünün büyük, küçük bütün şehirleri bir plân içinde büyüyüp, gelişirler. Bugün dünyada plânsız şehir kalmamş gibidir. Plânın amacı, şehrin sağlığını, rahatlığını, güzelliğini birleştirmektir.

Şehir plânında, şehrin aydınlatılması, kanalizasyonu, ulaştırma araçları, yolları, trafik akımı, yollarının açılması, evlerinin şekli düşünülür. Ayrıca, ileride şehrin büyümesi ihtimali de göz önüne alınarak, plân da buna göre ayarlanır. Modern şehircilik, artık şehirleri gelişi güzel büyütmenin karşısındadır, çünkü bu şekilde gelişip, büyüyen bir şehirde insanları rahat yaşatmak güçleşir.

Plânlı şehirlerde önemli bir konu da şehrin bölgelerini ayırmaktır. Bu bölgelerin başında endüstri, ticaret bölgeleriyle oturulacak yerler gelir.

Bugün dünyada nüfusu 1 milyonu aşan yüze yakın şehir vardır. Nüfusu 1 milyonu aşan şehirler en çok Birleşik Amerika, Çin, İngiltere, Hindistan ve Batı Almanya'dadır.

Dünyanın en kalabalık üç şehri New York, Tokyo ve Londra'dır. Bunlardan New York'un nüfusu 8 milyona yakındır. New York'la artık bitişik duruma gelmiş olan New Jersey, Jersey City, Newark, Hoboken, Bayonne gibi şehirlerin nüfusları da New York'a katılırsa genel toplam 15 milyonu bulur.

Tokyo da 8 milyonun üzerindeki nüfusiyle yeryüzünün en kalabalık şehirlerindendir. Yokohama ile birleşmiş durumda olan Tokyo' nun genel nüfusu böylece 12 milyona varır. Öte yandan Londra da 9 milyon nüfuslu büyük bir şehirdir.

ŞEHİSLÂM (Bk. ŞEYHÜLİSLÂM)

ŞEHNAME

Doğu hükümdarlarının hayatlarını, özellikle savaşlarını, savaşlardaki başarılarını, kahramanlıklarını, mübalâğalı bir üslûp ve heyecanla dile getiren eserlere «şehname» denir. Birçok Osmanlı, Arap, İran hükümdarları kendi adlarına şehnameler yazdırmış, bunun sonucu olarak da Doğu saraylarında şehnamecilik, aşağı yukarı, resmî bir görev haline gelmiştir.

Şehnameler arasında ilk akla gelen eser, İran'ın en büyük şairlerinden Firdevsî'nin «Şehname»sidir (Bk. Firdevsî).

Firdevsî «Şehname»sini, kendi anlattığına göre, karşılığında alacağı ücretle kızına çeyiz düzebilmek için yazmıştır. Gazne İmparatoru Mahmut, Firdesî'ye, yazacağı dasitanî eserin her beyti için bir dirhem altın vermeyi vadetmişti. «Şehname» İran tarihinden, İran'ın efsane çağlarından başlayıp Müslüman Araplar'ın ülkeyi işgaline kadar olan olayları anlatır. Şair bu eserini yazmak için yıllarca çalışmıştır. 60.000 beyit tutan eserine karşılık, anlaşmaya göre, 60.000 dirhem altın alması gerekiyordu. Ancak, gene Firdevsî'nin anlattığına göre, Gazneli Mahmut, bazı sebepler ileri sürerek, bu parayı altın yerine gümüş olarak ödeyince Firdevsî, bunu kabul etmedi, alıp fakirlere dağıttı, küskün, kırgın, Tûs şehrine döndü. Sultan Mahmut, sonradan pişman olup, borcunu altın olarak yolladıysa da, şair paraya kavuşamadan ölmüştü.

Şehname Türkler'de ilk defa Selçuklular devrinde görüldü. Osmanlı padişahları arasında şehnamecilik görevini ilk kuran Fâtih Sultan Mehmet'tir. II. Selim devrinde göreve başlıyan Seyyid Lokman'ın «Hünername-i Âl-i Osman» adlı şehnamesinin son derece güzel ve sanatlı minyatürlerle süslü elyazması nüshası bugün Topkapı Müzesi kitaplığında bulunmaktadır.

ŞEHZADE CAMİSİ

İstanbul'da Beyazıt'la Fatih arasında Şehzadebaşı denilen semtte büyük bir camidir. Bu camiyi Kanunî Sultan Süleyman, genç yaşta ölen Şehzade Mehmet adına Mimar Sinan'a yaptırmıştır.

Şehzade Mehmet Saruhan (Manisa)da sancakbeyiyken yakalandığı hastalıktan kurtulamamış, 22 yaşında ölmüştü. Kanunî Süleyman onu çok severdi, bu olaydan hayatının en büyük acısını duydu. Genç şehzadenin cenazesini İstanbul'a getirterek onu şimdi caminin bulunduğu yere gömdürdü. Günlerce, gecelerce mezarının başından ayrılmadı. Sonra ona muhteşem bir türbe yaptırdı, oğlunun hatırasını yaşatmak için de Mimar Sinan'a, türbenin yanıbaşında bir cami yapmasını emretti.

Sinan camiye 1544'te başladı; dört yıl sonra 1548'de, cami tamamlandı, ibadete açıldı. Padişah, çevresine yaptırdığı medrese, daha başka türbeler, imaret, mutfak, misafirhane ile burayı bir «külliye» (bütün) haline getirtti.

Şehzade Camisi, kenarları 38'er m. olan bir kare biçimindedir. Büyük kubbe, «filayağı» denilen dört yüksek ayağın desteklediği dört kemer üzerine oturtulmuştur. Kubbenin yerden yüksekliği 37 m., çapı 19 m.'dir. Caminin mihrabı, mimberi mermerdendir, iki minaresi, her minarenin de ikişer şerefesi vardır.

Caminin biri dış, biri iç olmak üzere, iki avlusu bulunur. Dış avluya beş, iç avluya üç kapıdan girilir. Kıble yönündeki kapı bir mimarlık şaheseri kabul edilmiştir. Son cemaat yerinde yanlara açılan pencerelerle şadırvan avlusu pencereleri mozaiklerle bezelidir. Ortada sekiz küçük sütunlu bir şadırvan bulunur.

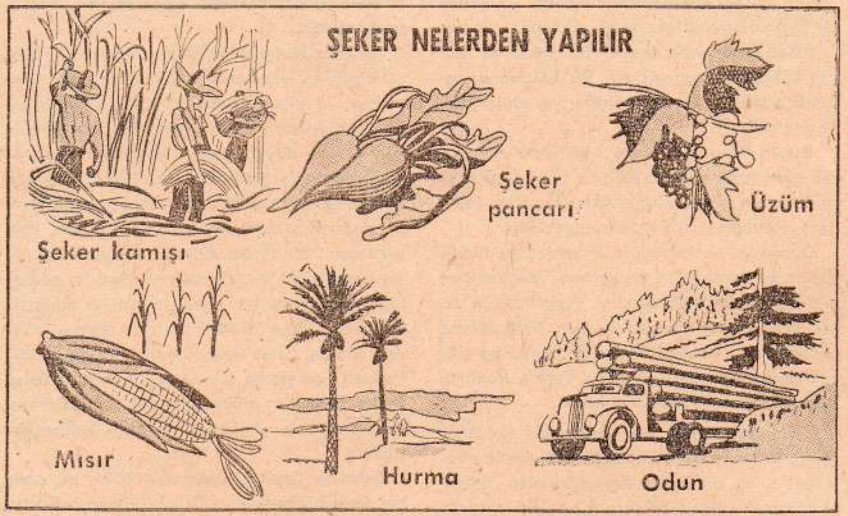
ŞEKER

Bitkilerden elde edilen önemli bir besin maddesidir. Türlü çeşidi vardır. Çoğunlukla yediğimiz, tatlılarda kullandığımız «sakaroz» (kamış şekeri), ya şeker kamışından, ya da pancardan elde edilir. Beslenmemizde kullandığımız öteki cins şekerler de şunlardır: Süt şekeri (lâktoz), malt şekeri (maltoz), üzüm şekeri (glikoz), meyva şekeri (früktoz, levüloz), nişasta şekeri (dekstroz).

Şekerler kalori bakımından çok zengindir. 100 gr. sakaroz, 400 kalori verir. Şeker kamışında, pancarda %15-20 şeker vardır. Şekerler «karbonhidrat» denilen karbon, hidrojen ve oksijenden meydana gelmiş besin maddelerinin bir kısmıdır. Üzüm, incir gibi birçok tatlı meyvalarda bol miktarda glikoz, früktoz vardır. Bal da glikozla früktozun bir karışımıdır. Sütte %3-6 oranında bulunan lâktoz, süt çocuğunun beslenmesinde önemli bir yer tutar. Maltoz, pentoz gibi öteki cins şekerler insanın beslenmesi için önemsizdir.

Şekerli maddelerin sindirimi ağızda başlar. Tükrükte nişastayı parçalıyan «amilaz fermenti» (mayası) vardır. Midede nişastayı, şekerleri parçalıyacak bir ferment yoktur. Barsakta, pankreastan gelen amilaz vasıtasiyle nişasta sindirilir. Pankreasta, barsak özsuyunda maltozu parçalıyarak glikoz haline getiren «maltaz fermenti» vardır. Barsak özsuyunda ayrıca sakarozu, laktozu parçalıyan fermentler bulunur. Parçalanma sonucunda, barsak çeperinden emilen şekerli maddeler glikoz halinde kana geçer, ya karaciğerde, ya da dokularda «glikojen» olarak depo edilir. Glikojen, dokularda yanarak, vücut için gereken enerjiyi sağlar.

Normal kanda %0,07-0,11 glikoz vardır

(litrede 70-110 mg.). Bu miktarın artması, eksilmesi hastalıklara yol açar. Çeşitli organ ve salgıların yardımıyle bu denge daima korunmaya çalışılır (Bk. Şeker Hastalığı).

Tarihte Şeker

Şeker kamışının içinde şekerli bir madde bulunduğu Hindistan'da, Bengal'de çok eskiden, ta İlkçağ'da bile, biliniyordu. Batı dünyasında insanlar şeker ihtiyaçlarını bal yemekle, pekmez içmekle giderirlerdi. Bundan dolayı, yüzyıllar boyunca fakir halk tatlı diye bir besin bilmedi. Şeker ilk defa I. yüzyılda şeker kamışından elde edildi. Yalnız, o kadar, az, o kadar değerliydi ki, ancak ya ziyafetlerde ağızı tatlandırmak için, ya da ilâç olarak kullanılıyordu.

Şekerin batı dünyasınca tanınması Haçlı Seferleri sırasında oldu. Araplar şekeri Doğulular'dan öğrenmişlerdi. Haçlılar da yurtlarına döndüklerinde şeker kamışını ektiler. İlk şeker kamışı 1230'da Sicilya'da üretildi. XIX. yüzyılın başlarına kadar şeker, daha çok, şeker kamışının bol yetiştiği sıcak ülkelerde elde ediliyor, pek çok Avrupa ülkesine şeker yabancı ülkelerden geliyordu. Napoléon Savaşları sırasında limanların birçoğu kapatılınca Fransa şekersiz kalmak tehlikesiyle karşılaştı. Napoléon bunun üzerine pancardan şeker elde edenlere yardım etti, onlara para, toprak verdi.

Şeker Nasıl Yapılır

Bugün de şeker, başlıca, şeker kamışı ile pancardan elde edilir.

Şeker Kamışından. — Şeker kamışı saplarının uclarında tüylü, süpürge biçiminde yapraklar vardır. Hasat zamanında işçiler tarlalara girerek keskin bıçaklarla kamışları diplerinden kesip, yapraklarından ayırırlar. 1 dönümden 10-15 ton kadar ürün alınır. Kamıştaki şeker %10-20 arasındadır.

Toplanan kamışlar fabrikalarda silindirler arasından geçirilerek sıkılır. Bazan, özsuyun daha kolay çıkması için kamış buharla, suyla ıslatılır. Son silindirlerden çıkan lifli madde ya yakacak olarak, ya da ses ve ısı geçirmiyen tahtaya benziyen maddelerin yapılmasında kullanılır.

Elde edilen ham özsu, kireç suyiyle karıştırılarak içindeki yabancı maddelerden ayırılır. Sonra fazla kireci yok etmek, şekerin rengini açıp sâf hale getirmek için basınç altında sülfür dioksitle karıştırılır.

Bundan sonra özsu, boşalma tencerelerinde, düşük bir sıcaklıkta buharlaştırılarak koyu bir şurup (melas) haline getirilir. Böylece şeker, «şeker billûru» halini alır. Bazı yerlerde açık kablarda buharlaşmaya bırakılırsa da, özsuyu havasız bir kabda kaynatmak daha kısa bir zamanda daha ucuza mal olur.

Şurubun bir kısmı billûrlaşmayıp, billûrlara yapışık bir halde kalır. Kahverengindeki bu yapışkan maddenin tamamı «santrifuj» denen döner büyük silindirlere konur, şurubun büyük bir kısmı silindirin yanlarındaki deliklerden fışkırır, içeride de sâf şeker kalır. Geriye kalan melas da ya alkol yapımında kullanılır, ya da yem olarak hayvanlara verilir.

Elde edilen ham şeker, içindeki yabancı maddelerden ötürü koyu kahverengiyle beyaz arasındadır. Satışa çıkarılmadan önce iyice eritilip pamuk süzgeçlerden geçirilir. Beyazlığını artırmak için içine çivit katıldığı da olur. Yabancı maddeler kemik isinden geçirilerek süzülür. Sonra şeker kurutulur, cinsine göre ya toz haline, ya da küçük kübler haline sokulup çuvallara doldurulur. Şeker artık piyasaya çıkmaya hazırdır.

Pancardan. — Vagonlarla fabrikaya getirilen pancarlar kuvvetli bir su akımı ile yıkanıp üzerindeki topraklar, çamurlar temizlenir, otomatik olarak keskin bıçaklı silindirler arasından geçirilerek dilim dilim kesilir. Bu parçalar büyük sarnıçlarda, basınçlı sıcak su içinde bulundurulur. Böylece pancarların özsuları çıkar. Bu özsu kireç kaymağı, karbon dioksit gazı ile işlenir, çeşitli süzgeçlerden geçirilir, sülfür dioksitle rengi açılır. Geniş kablara konarak koyu şurup haline getirilir. Sonra «santrifuj» makinalarında şeker, içinde bulunduğu sıvıdan ayrılır. Öteki usuldeki gibi çeşitli işlemlerden geçirildikten sonra toz, ya da kesme şeker elde edilmiş olur.

ŞEKER AHMET PAŞA (1841 - 1907)

Avrupa resmini Türkiye'ye ilk getiren en önemli ressamlarımızdan biridir. Üsküdar'da doğdu. Asıl adı Ahmet Ali'dir. Daha Tıbbiye'de okurken resim öğretmen muavini oldu. 1864'te Paris'e resim öğrenimini tamamlamaya gitti. Paris'te o sırada Courbet, Renoir Cézanne, Seurat, Toulouse-Lautrec, Manet gibi yeni bir çığırın öncüleri henüz tanınmamışlardı; Boulanger, Gérôme gibi ressamlar, büyük ün kazanmış akademik resim ustalarıydı. Ahmet Paşa da bunların atelyesinde çalıştı. 1870'te Paris'te bazı tablolarını, bunlar arasında Abdülâziz'in karakalem bir resmini sergiliyerek diplomasını aldı. 1871'de İstanbul'a döndüğünde yüzbaşı rütbesiyle Tıbbiye'ye resim öğretmeni oldu. Daha sonra Sanayi Okulu resim öğretmenliğine getirilerek kolağası rütbesine yükseldi.

Şeker Ahmet Paşa

Şeker Ahmet Paşa 1872'de Sanayi Okulu'nda Türkiye'deki ilk resim sergisini açmıştır. 1873'te ikinci sergisi Darülfünun'da açıldı. Aynı yıl yaver oldu, öğretmenlik hayatı sona erdi. Saraya girdikten sonra da mesleğinde hızla ilerlemeye devam etti, yerli, yabancı pek çok nişanla taltif edildi, 17 yabancı memleketten yüksek nişanlar aldı. 1896'da «Misafirin-i ecnebiye teşrifatçısı» oldu, 1907'de âni bir kalb durmasından ölünciye kadar bu memuriyette kaldı. Yüksek ahlâkı, fazileti yanında tatlı dilli, hoşgörür, alçak gönüllü, şefkatli bir insan olmasından dolayı «Şeker» lâkabı ile anılmıştır.

Şeker Ahmet Paşa saraydaki görevlerinden vakit buldukça Mercan'daki konağının büyük atelyesinde çalışırdı. Hayranı olduğu tabiattan resim yaparken bile çok defa atelyesinde hayaline başvurmak zorunda kalırdı. Peyzajdan sonra en çok natürmortla uğraşmıştır. Titiz bir özenle, ağır, sabırlı çalışırdı. Kuvvetli bir realistti, plâstik zevk ve duyuşu memlekete yeni bir ifade tarzı getirdi. Natürmortlarında ışık-gölge zevkle kullanılmıştır. Bursa'da yaptığı manzaralarda yeşilin türlü tonları ahenkle birleşir. Eserleri arasında: «Karaca», «Orman», natürmortlar (kavun, karpuz, üzüm), «Bursa Manzaraları», «Merkepli Peyzaj», «Kâğıthane Sırtında Askerî Tatbikat» başta gelir.

ŞEKER BAYRAMI

Müslümanların kutsal bayramlarından biridir. Ramazan Bayramı da denir. Üç gün sürer. Arap aylarından ramazan ayından sonra gelen şevval ayının 1, 2, 3. günlerine raslar. Ramazan boyunca oruç tutanlar şeker bayramiyle beraber oruçlarına son verirler. Bayramda yapılan ziyaretlerde şeker ikram edilmesi âdet haline gelmiştir.

ŞEKER HASTALIĞI

Vücuttaki karbonhidrat (şeker) metabolizmasının bozulmasından ileri gelen bir hastalıktır. Kanda normal halde %70-110 mg. olan şeker, şeker hastalığında %500 miligrama, hattâ daha yüksek miktarlara çıkabilir. Aynı zamanda, şeker idrara da geçer. İdrarda, hafif vakalarda %1 gram, ağır vakalarda %10 gram glikoz bulunur. Şekeri fazla olduğu için koyulaşan idrarı organizma sulandırmaya çalışır, böylece idrarın miktarı çok yükselir.

Şeker hastalığının sebebi pankreas hormonunun eksikliğidir. Pankreasın etkili maddesi

kana saldığı «insülin»dir. Bu hormonun azalması, ya da bütün bütün yok olması kandaki şekerin yükselmesine, şekerin idrara geçmesine yol açar. Şeker hastalığı her yaşta olabilirse de, en çok 50-60 yaşlar arasında görülür.

Belirtileri. — Çok su içmek, sık sık küçük aptese çıkmak, çok yemek yemek hastalığın başlıca belirtileridir. Çıkarılan idrar günde 3-4 litreyi geçer. Aşırı susama hastaya ıstırap verecek derecededir. İştahın artmasına, çok yemek yemeye rağmen hastalar kilo kaybettikleri gibi son derece halsiz, dermansızdırlar. Çünkü kanda şeker çoksa da, dokularda yakılamaz, şekerin idrarla çıkması sürekli enerji kaybına yol açar. Hasta yemekten sonra bir uyuşukluk, çok zaman bacaklarında ağrı hisseder. Derileri kurudur. Saçları çabuk aklaşır.

Hastalığın Tehlikeli Halleri

Koma. — Kandaki şeker %300 miligramın üstüne çıkınca, hastalıktan dolayı meydana gelmiş birçok zararlı maddelerin de etkisiyle, hasta şuurunu kaybeder, komaya girer. İnsülinin keşfinden önce şeker hastalarının %50'si bundan dolayı ölürdü. Günümüzde iyi tedavi edilen, devamlı kontrol altında bulunan hastaların komaya girmesi enderdir. Komada bulunan hasta insülin şırınga edilerek kurtarılır.

İkinci bir koma şekli de kandaki şekerin çok düşmesiyle olur, bu hal tedavi sırasında fazla insülin yapılanlarda görülür. Başlangıçta bir huzursuzluk, terleme vardır. Sonra sara gibi kasılmalar olur, en sonunda hasta komaya girer. Tedavi, birinci tipin aksine, hastaya glikoz vermekle yapılır.

Damar Sertliği. — Şeker hastalarında çoğunlukla damar sertleşmesi olur, kan basıncı (tansiyon) yükselir. Damarların daralmasiyle kalbde anjin ağrıları, infarktüs olabilir. Bacaklarda dolaşımın azalması ayak tabanında yaraların çıkmasına sebep olur. Bu yaralar gangrene kadar gidebilir. Göz damarlarındaki değişiklikler görme bozukluklarına yol açar.

Sinir Sistemi Bozuklukları. — Hareket ve duyu sinirlerinde nevritler görülür. İstem dışındaki vejetatif sistemde de çeşitli bozukluklar olur.

Deri Bozuklukları. — Şekerli hastalarda sık sık çıbanlar çıkar, kolay kolay geçmez. Deride kaşıntı vardır. Özellikle kadınlarda dış üretim organında bu kaşıntı dikkati çeker.

Verem. — Şeker hastaları vereme kolaylıkla yakalanırlar. Her iki hastalığın bir arada başlaması çok sık görülür. Hastaların muayenesi yapılırken göğüs röntgeni incelemesi asla unutulmamalıdır.

Şeker Hastalığının Tedavisi

Şeker hastalığında tedavinin amacı, hastayı aşağı yukarı şekersiz bulunduran bir besin düzeniyle normal beslemeye yöneltmektir. Önce, ya insülinli, ya da insülinsiz bir besin düzeni tesbit edilir. Yapılacak önemli besin kısılması, şekerin, şekerli, nişastalı maddelerin yiyecekler arasından çıkarılmasıdır. Sonra hastaya, yiyeceklerinin düzenlenmesi, idrar muayenesi usulleri, gerekirse kendi kendine insülin yapması, çıkabilecek tehlikeli durumları nasıl karşılıyacağı öğretilir.

ŞEKER KAMIŞI

Şeker kamışı

10 m.'ye kadar uzayabilen kamışı andırır bir bitkidir. Şeker çıkartmakta kullanılır. Çiçekli salkım durumunda başakçıklar verir. Buğdaygiller familyasındandır. Sıcak, nemli iklimi olan yerlerde yetiştirilir.

Şeker kamışı çiçek açtıktan 3 ay kadar sonra olgunlaşır. Toprağa yakın yerinden kesilir, yapraklarından ayrıldıktan sonra işlenmek üzere şeker fabrikalarına gönderilir (Bk. Şeker). 1 hektardan, 50-100 ton kadar temizlenmiş şeker kamışı elde edilir. Bundan da 10-20 ton kadar şeker çıkarılır. Şeker kamışının körpe yaprakları çiftlik hayvanlarına yem olarak verilir.

ŞEMDİNLİ

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Hakâri bölümünde Hakâri iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda İran, güneyde ve batıda Irak toprakları, kuzeyde Hakâri'nin Yüksekova ilçesi çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 21 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.652 km²

Nüfusu: 7.432 (1960 sayımı)

Şemdinli, sarp, yüksek dağların bulunduğu bir ilçedir. Irak sınırına yakın olan kesiminde Karadağ (3.630 m.) heybetle yükselir. Dağlık kesimlerin çevresinde az dalgalı düzlükler uzanır. İlçede kışlar soğuk geçer, uzun sürer. Kar çok yağar, uzun zaman yerde kalarak ulaşıma da engel olur. En önemli akarsu Büyük Zap Suyu'na kavuşan Şemdinan Suyu'dur. İlçenin tarıma elverişli alanları azdır. Az miktarda buğday, arpa yetiştirilir. Halk daha çok hayvancılıkla uğraşır.

Kasaba. — İlçe merkezi Şemdinli kasabası (eski adı Şemdinan) deniz yüzeyinden 1.400 m. yükseklikte kurulmuştur. 152 km.'lik bir yolla il merkezine bağlıdır. Bu yol kışın uzun bir süre kapalı kalır. 3 mahalleden meydana gelen kasabanın nüfusu 1.000 kişiyi bile bulmaz (1960 sayımı: 861).

ŞEMPANZE (Bk. MAYMUNLAR)

ŞEMSETTİN SAMİ (1850 - 1905)

Şemsettin Sami

Sözlük ve ansiklopedi alanlarındaki eserleriyle tanınmış bir Türk yazarıdır. Soyu Fâtih Sultan Mehmet zamanına kadar uzanan, tanınmış bir ailenin oğludur. Yanya'nın Fraşeri kasabasında doğdu. Babası, bulunduğu bölgenin tımarbeyi Halit Bey'dir.

Şemsettin Sami ilk ögrenimini özel olarak gördü, orta öğrenimini Rum gimnasyumlarında yaptı; bu okullarda Fransızca, İtalyanca, Eski Yunanca öğrendi. Bir yandan da medreselerde okumuş, Arapça, Farsça öğrenmişti. 1872'de İstanbul'a gelerek basın hayatına girdi. Türkçeden başka 8 dil daha bildiğinden, bir yandan da Matbuat Kalemi'nin çeviri işleriyle uğraşıyordu. Bir süre sonra «Sabah» gazetesini kurduysa da çok geçmeden, 1874'te, Trablusgarb'a sürgün edildi. Çeşitli yerlerde dolaştıktan sonra 1878'te İstanbul'a döndü. 1880'de Sarayda kurulmuş olan «Teftiş-i Askerî Komisyonu» kâtipliğine tâyin olundu. Sonradan başkâtipliğine yükseldiği bu komisyondaki görevi ömrünün sonuna kadar sürmüştür. II. Abdülhamit, Şemsettin Sami'den çok çekinirdi. Bundan dolayı, son yıllarında onu Erenköyü'ndeki evinde daima göz hapsinde tutturmuş, çok zaman bu evden dışarı çıkmasına bile izin vermemiştir. Şemsettin Sami, evindeki bu mahpus hayatını, geceli gündüzlü çalışarak, eser vermekle geçirmiştir.

Türk yazarları arasında en çok eser vücuda getirenlerden biri olan Şemsettin Sami, ilk gençlik yıllarında tiyatro eserleri, roman da yazmışsa da onun millî kültürümüze en değerli hizmeti yabancı dillerden yaptığı çeviriler, dil çalışmaları, memlekette Türklük şuurunun uyanması yolunda harcadığı gayretler, ansiklopedik eserleri, bugün bile değerini kaybetmiyen Türkçe - Fransızca, Fransızca - Türkçe büyük sözlükleridir. 50'yi aşan eserleri arasında başlıcaları şunlardır:

«Kamus-u Türkî». — İki büyük ciltlik Türkçe sözlük. Yazar, eserinin önsözünde Türkçe'nin zenginliğini, yeterliğini gösterir, dilimizin geliştirilmesi, özleştiirlmesi yollarını inceler. Bu sözlük, Türkçe'nin en sağlam, en güvenilir sözlüklerinden biri olmak yetkisini hâlâ korumaktadır.

«Kamus-u Fransevî». — Türkçe'den Fransızca'ya, Fransızca'dan Türkçe'ye iki büyük ciltten meydana gelmiş olan bu sözlük, Türk aydınlarına, dil öğrenenlere yarım yüzyıldan fazladır hizmet etmektedir.

«Kamus-ül Âlâm». — Bu 6 ciltlik eser, bir kurul tarafından değil, tek bir kişi tarafından düzenlenmiş büyük bir ansiklopedidir. Hemen bütün dünyayı içine alan tarihe, coğrafyaya, kişilere ait özel adları kısa maddeler halinde özetler. En büyük önemi, Türkiye'de bu alanda meydana getirilen ilk eser olmasıdır.

«Besa», «Seyyid Yahya», «Gâve» adında üç tiyatro eseri, «Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat» adlı bir romanı bulunan Şemsettin Sami'nin hizmetlerinden biri de Batı edebiyatından yaptığı çevirilerdir. «Sefiller»le «Robinson Crusoe»nin Türkçeye ilk aktarılışını o yapmıştır. Halk için, halka faydalı olmak için çalışan, eserlerinde zamanının mümkün kıldığı en duru Türkçeyi kullanan Şemsettin Sami, edebiyatımızın, basınımızın unutulmıyacak kişilerinden biridir.

ŞEMSİPAŞA CAMİSİ

İstanbul'da, Üsküdar'da, deniz kıyısında küçük, şirin bir camidir. 1580'de mimar Sinan tarafından yapılmıştır. Evliya Çelebi bu cami için «Küçük bir binadır ama, arkadan gören miyesyen bir kasr sanır» demişti.

Kanunî'nin, II. Selim'in, III. Murat'ın musahipliğini yapmış olan Şemsi Paşa Enderun'dan yetişmiş, avcıbaşılık yapmış, Şam, Sivas ve Anadolu mirmiranlıklarında bulunmuş, bilgin, şair bir adamdı. Silâh kullanmakta pek ustaydı.

Cami 1940'ta Vakıflar Umum Müdürlüğü tarafından onarılmış, içi ilk defa olarak, namaz kılınırken başa gelen yerlere ayaklar

basılmıyacak şekilde işaretlenmiştir. Bu son onarımı bildiren mermer bir levha caminin yan cephesine konulmuştur. Caminin içinde süsleme yoktur. Mimberi de, tahtadan, yeniden yapılmıştır. Caminin, küçüklüğüne rağmen içi ferah, aydınlıktır.

Şemsi Paşa, camisini yaptırdığı yıl ölmüş, cami yanındaki türbesine gömülmüştür.

Bu caminin bir adı da Kuşkonmaz Camisi'dir.

ŞENKAYA

Erzurum ilinin Karadeniz Bölgesi sınırları içinde kalan ilçelerinden biridir. Topraklarını doğuda Kars'ın Selim, güneyde aynı ilin Sarıkamış, batıda Erzurum'un Narman, Oltu, kuzeyde Kars'ın Göle ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka, Bardız, Kosor, Kömürlü adında bucakları, 71 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.544 km^2

Nüfusu: 33.623 (1960 sayımı)

Şenkaya ilçesinin doğusunda 3.111 m. yüksekliğindeki Allahüekber Dağı bulunur. Topraklar batıdaki Bardız Çayı vâdisine doğru alçalır. Yükseltinin etkisiyle Şenkaya ilçesinde kışlar çok soğuk geçer. Orman örtüsü fakirdir. En önemli akarsu, Çoruh nehrinin kollarından Oltu Çayı'na karışan Bardız Çayı'dır. İlçe halkı en çok hayvancılıkla geçinir. Toprağın elverdiği kesimlerde küçük ölçüde tarım da yapılır. Yer altı zenginliği olarak Kömürlü bucağında zengin linyit yatakları vardır.

Kasaba. — İlçe merkezi Şenkaya kasabası (eski adı Örtülü) denizden 1.850 m. yükseklikte kurulmuştur. Erzurum ilinin il merkezine en uzak olan ilçe merkezidir (177 km.). İki mahalleden ibarettir. Nüfusu 2.321'dir (1960 sayımı).

ŞERBETÇİOTU

Şerbetçiotu

Hekimlik, biracılıkta kullanılan bir bitkidir. Çitlerde, orman kenarlarında, nemli, kuytu köşelerde kendiliğinden yetişir. Karşılıklı yaprakları, sarılgan gövdesi vardır, kendirgiller familyasındandır. 2-3 m. kadar yüksekliğinde olanları vardır. İki evcikli bir bitkidir; yani erkek çiçeklerle, dişi çiçekler aynı bitki üzerinde bulunurlar. Dişi çiçekler 2-3 sm. kadar uzunluğunda üzeri küçük kabuklarla örtülü kozalak biçiminde bir meyva verir. Kokulu, kekremsi tadı olan bu meyvalar hoş bir koku vermesi için bira yapımında kullanılır.

ŞEREFLİKOÇHİSAR

İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak bölümünde Ankara iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Kırşehir'in Kaman ve Merkez ilçeleri ile Niğde'nin Ortaköy ilçesi, güneyde aynı ilin Aksaray ilçesi, batıda Tuz Gölü ile Konya'nın Kulu ilçesi, kuzeyde Ankara'nın Bâlâ ilçesi kuşatır. Merkez bucağından başka Panlı adında bir bucağı, 99 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.786 km^2

Nüfusu: 60.731 (1960 sayımı)

Şereflikoçhisar ilçesinin Tuz Gölü kıyılarındaki batı kesimleri düzlük, öteki kesimleri hafif dalgalıdır. İlçenin batısında Tuz Gölü'ne doğru bir çıkıntı teşkil eden Karaburun'la İnceburun arasındaki kesimde, kıyının yanı sıra uzanan tepelik bir alan vardır. Şereflikoçhisar ilçesi yurdumuzun en kurak köşelerinden biridir. Yağış çok azdır. Doğal bitki örtüsü de bozkırlardır. En önemli akarsu ilçenin Kırşehir'le sınırını çizen Kızılırmak'tır. Bir başka önemli su da Tuz Gölü'ne dökülen, bahçeleri sulıyan Beçeneözü'dür. Halk tarımla, hayvancılıkla uğraşır. En çok tahıl ekimi gelişmiştir. İlçenin ekonomik zenginliklerinden biri de Tuz Gölü kıyısındaki Kaldırım Tuzlası'ndan elde edilen tuzdur.

Kasaba. — İlçe merkezi Şereflikoçhisar kasabası, Tuz Gölü'nün kuzeydoğu kıyılarından 8 km. uzaklıkta, ova ile yaylanın bitiştiği yerde kurulmuştur. Deniz yüzeyinden 930-970 m. yüksektedir. Ankara'yı Aksaray'ın üzerinden Adana'ya bağlıyan işlek yol üzerinde bulunuşu kasabanın önemini artırmıştır. Bu yolla Ankara'ya 147, Aksaray'a 84 km uzaklıktadır. 4 mahalleden meydana gelmiş olan kasabanın evleri çoğunlukla kerpiçten yapılmıştır, düz damlıdır. Son yıllarda yapılan binaların üstü kiremitlidir. Nüfusu 8.739'dur (1960 sayımı).

ŞEVKİ BEY (1860 - 1891)

Şevki Bey

Klâsik Türk müziğinin en ünlü bestecilerinden biridir. İstanbul'da doğdu. Küçük yaştan beri müziğe karşı derin bir ilgi duymuş, zamanın en kuvvetli müzisyenlerinden Hacı Arif Bey, kabiliyetini takdir ederek kendisine ders vermeye başlamıştır. Çağının okuyucuları, bestecileri arasında, kısa zamanda, kendini tanıtan Şevki Bey, daha pek gençken, otuz bir yaşında ölmüştür. Mezarı Kuzguncuk'la Beylerbeyi arasındaki sırtlardadır.

Şevki Bey, klâsik Türk müziğinin en içli, en ince bestecilerindendir. Bütün bestelerinde derin, kendine özgü bir lirizm görülür. Çok kolaylıkla şarkılar yapması ile tanınmıştır. Ancak on yıl kadar süren bir sanat hayatı içinde 1.000'i aşkın şarkı bestelemiştir. Çeşitli makamlardan besteleri bulunursa da, özellikle, uşşak makamında ustadır. Bu makamda hiçbiri ötekine benzemiyen, eş melodilere, tekrarlara raslanmıyan doksan kadar bestesi vardır. Bundan dolayı ona «Uşşakçı Şevki Bey», «Uşşak Hâliki» unvanları verilmiştir.

ŞEYH BEDRETTİN

(Bk. BEDRETTİN, Simavnalı)

ŞEYH ŞÂMİL (1795 - 1871)

XVIII. yüzyılda yurdu için gösterdiği kahramanlıklarla Rusya'yı yıllarca uğraştırmış olan Kafkasyalı bir din adamıdır. Dağıstan'ın küçük bir köyünde doğdu. Annesi, babası çevrenin tanınmış, soydan kişileriydiler. Şâmil, öğrenimine medreselerde başladı, Dengehan Mehmet Bey diye anılan babasından da, daha çok küçük yaşlarda yurtseverlik duyguları almıştı.

Şeyh Şamil

Şeyh Şâmil teşkilâtlandırdığı küçük kuvvetlerle, yurdunu düşman işgalinden kurtarmak çarelerini aramaya başladı. İlk zamanlar onun direnmesine pek önem vermiyen Çarlık Rusyası, bu genç hocanın kısa zamanda büyük tehlikeler yarattığını görerek, üstüne toplu tüfekli birlikler yolladı. Gücünü yurt sevgisinden, bağımsızlık aşkından alan bu çok küçük toplulukla Rus tümenlerinin çarpışmaları yıllarca sürdü. Şey Şâmil'in yürüttüğü bu Dağıstan Bağımsızlık Savaşı, aralıksız 25 yıl kadar bir zaman kaplar. Rus kuvvetleri boyuna yenilgiye uğruyor, püskürtülüyordu. Osmanlılarla yapılan Kırım Savaşı'ndan sonra, bu cepheden de çekilen kuvvetler Şeyh Şâmil'e karşı gönderildi.

Böylece, dört yanı düşmanla çevrilen Şeyh Şâmil'in durumu güçleşmişti. Buna rağmen o, daha yıllarca, maddi olan her imkânını tüketinceye kadar, bu çok üstün kuvvetlere karşı koydu. En sonunda bu gerçekten nispetsiz savaş 1859'da son buldu, Şeyh Şâmil Ruslar'a esir düştü.

Şeyh Şâmil, yenilgisinden sonra, Petersburg'a gönderildi. Orada Ruslar onu, kahramanlığından ötürü, bir esir gibi değil, hatırlı bir misafir gibi tuttular. Anlatılanlara göre, Çar II. Aleksandr onun şerefine verdiği bir ziyafette: «Sizi soframızın misafiri görmekle büyük bir şeref duymaktayım,» demiş, bunun üzerine Şeyh Şâmil'in: «Ah, efendim, asıl ben sizi soframda misafir etseydim büyük bir şeref duyardım» cevabını vermiş. O zaman, Çar, kendi kendine: «Büyük adam, büyük adam!» diye söylenerek ona hayranlığını belirtmiş.

Şeyh Şâmil, esir olarak, bir süre Rusya'da Kaluga'da kaldı, sonra Medine'ye gitmesine müsaade edildi. Şeyh Şâmil, Medine'ye gitmek üzere, İstanbul'dan geçerken, gerek devlet adamları, gerek halk tarafından engin saygı gösterileriyle karşılandı.

Şeyh Şâmil Mekke'de ölmüştür. Türkiye'ye yerleşen oğulları ile torunlarından değerli devlet, bilim, iş adamları yetişmişti.

ŞEYHÎ (? - 1429)

İlk Osmanlı şairlerindendir. Asıl adı Yusuf Sinan'dı «Şeyhî» mahlâsını Hacı Bayram Veli'den almıştır. Hekimdi, daha çok şair olarak tanınmıştır. Germiyanoğulları'nın özel doktoru, saray şairi olmuş, sonra Osmanlılar'a geçmiştir. Bu arada Çelebi Sultan Mehmet'in önemli bir hastalığını iyi etmiştir. Şiirlerini toplıyan Divan'ı ilk devir Anadolu Türkçesi bakımından olağanüstü önemlidir. Şeyhî burada kasideleri, gazelleri ve diğer şiirleriyle gerçekten büyük bir şair olarak karşımıza çıkar. Geniş ölçüde İran şairlerini örnek almış olmakla birlikte, orijinalliğini kaybetmez. Nizâmî'nin Husrev-u Şîrîn'ini Farsça'dan Türkçe'ye manzum olarak çevirmiştir. «Harname» adlı hicviyesi, Türk mizah edebiyatı-

nın şaheserlerinden olarak kalmıştır. Dinî ve tıbbî eserleri de vardır. Kütahya'ya bağlı Dumlupınar'da gömülüdür.

ŞEYHULİSLÂM

Osmanlı imparatorluğu devlet teşkilâtında sadrazam (başbakan)dan sonra gelen en yüksek görevliye verilen addır. Şeyhulislâm bugünkü anlayışımıza göre hem eğitim bakanı, hem adalet bakanı, hem de diyanet işleri başkanıydı. Halife sanını taşıyan padişahın dinî yetkilerinin temsilcisi idi.

İmparatorluk yıkılıncaya kadar 131 şeyhulislâm gelip geçmiştir. En uzun şeyhulislâmlık edenler şunlardır: Ebussuut Efendi (29 yıl), Fahrettin Efendi (24 yıl), Zembilli Ali Efendi (23 yıl). Şeyhulislâmlık, XVI. yüzyılın son yıllarına kadar kayd-ı hayatla idi; yani şeyhulislâmlar azledilemez, emekliye ayrılamaz, ölünceye kadar makamlarında kalırlardı. XVI.yüzyıl sonlarında devlet düzeninde bozukluk başlayınca «meşîhat» denen şeyhulislâmlık müessesesi de zarar gördü. Padişahlar, çok önemli konularda, büyük kişilerin idamında, şeyhulislâmdan fetva alarak hareketlerini kanunileştirirlerdi. Osmanlı tarihinde 3 şeyhulislâm öldürülmüştür; bunların sonuncusu, ünlü bilgin Feyzullah Efendi'dir.

Şeyhulislâmlar içinde büyük devlet ve siyaset adamları, bilginler, sanatkârlar yetişmiştir. En büyük şeyhulislâmlar şunlardır: XVI. yüzyılda Zembilli Ali Efendi (Cemâlî), Kemalpaşazade, Ebussuut Efendi, Hoca Sadettin Efendi, XVII. yüzyılda Yahya Efendi.

ŞIRINGA (Bk. ENJEKTÖR; LÂVMAN)

ŞIRNAK

Siirt ilinin Doğu Anadolu Bölgesi sınırları içinde kalan ilçelerinden biridir. Topraklarını doğuda Hakâri'nin Beytüşşebap ve Uludere, güneyde Mardin'in Silopi, Cizre ve İdil, batıda Siirt'in Eruh, kuzeyde aynı ilin Pervari ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Kızılsu adında bir bucağı ile 38 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.554 km²

Nüfusu: 17.064 (1960 sayımı)

Şırnak ilçesinin toprakları, Dicle'ye karışan sulardan Hezil Suyu vâdisine bakan meşeliklerle örtülü sırtlarla yaylalardan ibarettir. Bu yayla yüzeyi üzerinde yükseklikleri 2.000 m.'yi aşan tepeler bulunur. İlçede yazlar sıcak, kışlar soğuk geçer. Dağlık kesimler yer yer ormanlarla kaplıdır. İlçede oranın ihtiyacını karşılıyabilecek kadar tahıl, özellikle buğday yetiştirilir. Hayvan ürünlerinden yağla yün de başlıca ticaret maddeleridir.

Kasaba. — İlçe merkezi Şırnak kasabası Siirt şehrine 109 km. uzaklıkta, deniz yüzeyinden 1.000 m. yükseklikte kurulmuştur. Kasabayı çevresine bağlıyan yollar düzgün değildir. Böyle bir yolla Uludere üzerinden Çölemerik'e bağlanmıştır. Kasaba evlerinin çoğu tek katlıdır. Nüfusu 4.000'in üstündedir (1960 sayımı: 4.060).

ŞİFRE

Başkalarının anlıyamaması için, birtakım işaretlere dayanan bir yazı şeklidir; gizli haberleşmelerde kullanılır.

Şifre çok eski çağlardan beri başvurulmuş bir usuldür. Savaşlarda, düşmanın eline geçmesinden korkulan yazışmalarda öteden beri ancak ilgililerin anlıyabilecekleri işaretler kullanılmıştır. Son çağlarda şifrenin çok karışık şekilleri bulunmuş, gizli haberleşme usulleri gittikçe geliştirilmiştir.

Şifrelerde başlıca iki usul kullanılır:

Yer Değiştirme. — Bir metindeki kelimelerin yerleri önceden kararlaştırılmış bir düzene göre değiştirilir.

Harf Değiştirme. — Bu usulde her harfin, gene önceden hazırlanmış bir anahtara göre, başka bir değeri vardır. Harf yerine bazan rakam da kullanılır. Meselâ 1 = M; 2 = S; 3 = K. yerine geçer.

Şifreleri çözmek ancak, işaretlerin gerçek anlamını gösteren «anahtar»la kabil olur. Bunun için, şifre anahtarları kasalarda saklanır, bunu ancak yetkililer kullanabilirler. Anahtar düşmanın eline geçerse bütün gizli haberleşmeler açığa vurulmuş olur.

Yazıda olduğu gibi telgraflarda da şifre kullanılır. Ayrıca, hava istasyonları arasında kısaca haberleşmeler için ayrı özel şifreler vardır. Ticari haberleşmelerde de şifreye baş vurulur. Yalnız, posta idaresinin şifreli telgrafların gerçek anlamını istemeye hakkı vardır; bu gibi telgrafları çekip çekmemekte de serbestir.

ŞİİLİK

Müslümanlık'ta bir mezheptir. Şiiler Hz. Ali ile oğullarının haksızlığa uğradıklarını ileri sürerek Sünniler'den ayrılmışlardır.

Müslümanlar'ın % 7'den çoğu Şii'dir. Şiiler başlıca 3 kola ayrılır: Zeydiler, Caferiler, İsmaililer. Çoğunluk, İran'ın resmî mezhebi olan Caferiler'dedir. İran, 1500'de Şah İsmail'in (Safevîler'in) iktidara gelmesiyle Şii olmuştur; ondan önce Sünniler bu ülkede çoğunluktu. Müfrit Şii sayılan İsmaililer «Ağa Han» dedikleri bir kimseyi ruhani başkan sayarlar. Bunlar daha çok Hindistan'ın Bombay eyaletinde yaşarlar. Zeydiler ise Yemen halkının yarısını teşkil ederler. Bunlar Sünniler'e çok yakındır. Caferiler'in başı İran Şahı, Zeydiler'inki ise Yemen İmamı'dır.

Şiiler'i Sünni çoğunluktan ayıran en önemli inanış, ilk 3 halifeyi meşru saymayışları, Hz. Ali ile Hz. Fâtıma'ya her şeyin üzerinde yer vermeleridir. Tarihteki en önemli Şii hanedanlar 968'den 1171'e kadar Mısır'la çevresindeki bütün ülkelere hâkim olan Fâtımiler, Safeviler, onların yerine geçen İran hanedanları (Avşarlar, Kaçarlar, Pehlevîler) dir.

ŞİLE

Marmara Bölgesi'nin Kocaeli - Çatalca bölümünde İstanbul iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Kocaeli'nin Kandıra, güneyde aynı ilin Gebze, batıda İstanbul'un Beykoz ilçeleri, kuzeyde de Karadeniz kuşatır. Merkez bucağından başka Ağva, Alacalı, Teke adlarında bucakları, 47 köyü vardır.

Yüzölçümü: 696 km²

Nüfusu: 18.146 (1960 sayımı)

Şile ilçesinin yüzey şekilleri, Kocaeli Yarımadası'nın öteki kesimlerinde de olduğu gibi az yüksek tepelerden meydana gelmiştir. Bu hafif dalgalı toprakların arasında yer yer küçük ovalar bulunur. Şile'nin iklimi İstanbul ikliminden hemen hemen farksızdır. Yalnız, kuzeyden gelen soğuk rüzgârlara daha çok açık bulunması yüzünden, Şile'de kışlar biraz daha soğuk geçer. İlçe toprakları yer yer ormanlarla, daha çok makilerle kaplıdır. Ağva Deresi ile Uludere ilçenin başlıca akarsularıdır. İlçenin ekonomisi, tarım, balıkçılık, hayvancılık, ormancılık gibi küçük ev sanayiine de dayanır. Bu arada, Şile bezi dokunur, bundan gecelikler yapılır.

Son yıllarda fındık yetiştirilmesine önem verilmeye başlanmıştır. Yaz aylarını Şile'de geçirmeye gelenlerin gittikçe artması da ilçe için önemli bir gelir kaynağıdır.

Kasaba. — İlçe merkezi Şile kasabası, Kocaçay'ın ağzına yakın, kıyının kayalık, yüksekçe bir yerinde kurulmuştur. Nüfusu 3.000'e yakın (1960 sayımı 2.741) olan bu şirin kasaba, Üsküdar'a 71 km.'lik bir yolla bağlıdır. İstanbul'dan buraya gelenlerin sayısı yazın çoğalır. Kasabanın başlıca caddesi denize paralel olarak uzanan caddedir. Çarşısını meydana getiren dükkânlar da bu cadde boyunca sıralanmışlardır.

ŞİLİ

Yeryüzünde tabiî nitrat elde eden tek ülkedir.

Şili'nin arması

ŞİLİ, Güney Amerika'nın güneybatı kesiminde, Büyük Okyanus kıyılarında, kuzeyden güneye bir şerit gibi uzanan dar, uzun bir ülkedir. Uzunluğu 4.160 km., genişliği ortalama 200 km. kadardır. Kuzeyde Peru, doğuda Bolivya ile Arjantin, güneyde Drake Boğazi'yle Horn Burnu, batıda da Büyük Okyanus'la çevrilidir.

Yüzölçümü: 741.767 km²

Nüfusu: 7.500.000

Başkent: Santiago

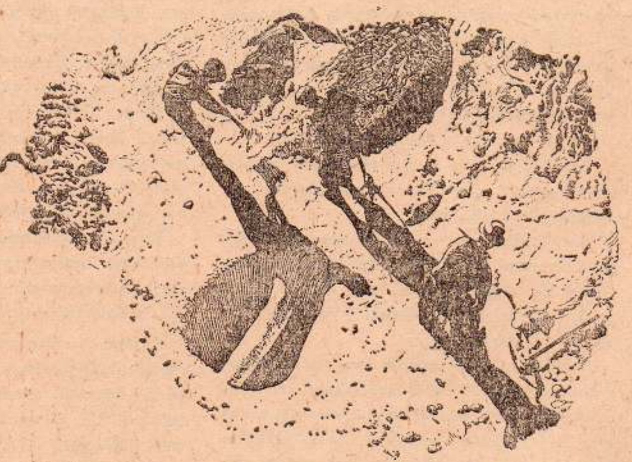
Şili, Kızılderili dilinde «Karlı» demektir; çünkü bölgeyi çevreliyen And Dağları'nın tepeleri daima karlıdır. Coğrafî özelliklerinden dolayı Şili'de her türlü iklim vardır. Kuzey bölgesi tropikal, orta kesim ılımlı, güney bölgesi ise soğuk iklim özelliklerini taşır. Bu değişik iklim şartlarına göre Şili üçe ayrılır:

Kuzey Şili. — Ortalama 1.000 km. uzunluğunda olan bu bölgeyi, Trapaca, Atacama çölleri kaplar. Bu kumlu topraklara yağmur çok az düşer. Çöllerin altı maden bakımından zengindir. Nitrat, bakır bu bölgede çok çıkar. Kuzey Şili, madenler bölgesi sayılır.

Orta Şili. — Toprağı en bereketli, nüfusu en çok olan bölge burasıdır. Doğuda bütün Şili topraklarını kuzeyden güneye kadar kaplıyan And Dağları'nın eteklerinden başlıyarak kıyıya ulaşan vâdileri nehir ve ırmaklar suladığı için bu dar topraklar çok verimlidir. Bu

bölge Şili'nin kalbi sayılır. Başlıca tarım, endüstri merkezi burasıdır.

Güney Şili. — Bu bölgenin iklimi sert, yağmurları boldur. Nüfusu az olan bu bölgede daha çok yerliler yaşar. Güney kıyıları çok girintili çıkıntılıdır, Norveç fiyortlarını andırır. Her köşesi henüz bilinmiyen bu bölgede birçok göller, ayak basılmamış ormanlar vardır.

Şili kıyıları boyunca uzanan kuş gübreleri toplanır, tabiî nitrat olarak ülkeye büyük gelir sağlar.

Şili komşularından, üstü karlarla örtülü tabiî duvarlarla, yani dünyanın en uzun sıra dağları olan And Dağları ile ayrılır. Bu dağların ortalama yüksekliği 2.500 m.'nin üstündedir. En yüksek yeri 6.683 m. yükseklikteki Lullaillaco Tepesi'dir. Aconcagua Dağı (6.930 m.) da Şili - Arjantin sınırındadır.

Magellan Boğazı'nın güneyindeki Tierra del Fuego (Ateş Ülkesi)nin yarısı ile Büyük Okyanus'taki bazı adalar da Şili'ye bağlıdır. Antartika'ya en yakın toprak olan Horn Burnu da Şili'ye aittir.

Şili halkının büyük çoğunluğunun ataları İspanyol'dur. İlk göçmenler Güney Amerika'ya yalnız gittiklerinden, orada yerli kadınlarla evlendiler. Bu birleşmeden, bütün Güney Amerika ülkelerinde olduğu gibi Şili'de de melezler ortaya çıktı. Şilililer damarlarında Kızılderili Araukan kanı taşımakla övünürler.

ŞİLİ

Şili'de bugün halis kanlı 100.000 kadar Araukan Kızılderilisi vardır. Bunlar Temuco bölgesinde yaşarlar, kendilerine Mapuches (Özçocuk) adını verirler. Sevdikleri yemek at eti ile mısır şarabıdır.

Şili'nin başlıca büyük şehirleri orta kesimdedir. Başkent 1,5 milyon nüfuslu Santiago Güney Amerika'nın en büyük şehirleri arasındadır. Büyük yapıları, tiyatro, müze, opera ve işhanları ile Santiago, Avrupa başkentlerinin çoğundan güzeldir (Bk. Santiago).

Santiago'nun iskelesi olan Valparaiso (nü. 278.000) Şili'nin en işlek limanıdır. Daha başka önemli şehirler arasında eğlence yeri olan Vina del Mar ile Antofagasta, Concepcion, Talca, Talacahuano, Valdivia vardır. Bu şehirlerden Valparaiso, 1939'daki bir depremde büyük hasara uğramış, sonra yeniden onarılmıştır.

Şili, Güney Amerika'nın en uyanık ülkelerinden biridir. Eğitim, bütün alanlarda parasızdır. Geçen yüzyılın başında Şili'de okuma-yazma bilenlerin sayısı %10'u ancak buluyordu. Eğitim alanındaki sürekli çalışmalarla, bugün okuma-yazma bilenlerin nispeti %75'i aşmıştır. Şili'de ikisi Santiago'da olmak üzere 5 üniversite, birçok meslek okulları vardır. Şilililer'in çoğunluğu Katolik'tir.

Şili'nin Ekonomik Durumu

Şili ekonomisinin başlıca dayanağı, tarımla, son 50 yıl içinde gelişen endüstridir.

Tarım. — Orta Şili dünyanın en verimli tarım bölgelerinden biridir. Bol meyva, çeşitli sebzeler, tahıl yetişir. Meyvanın bolluğu, konservecilik endüstrisini, şarapçılığı ileri götürmüştür. Şili'de, şarap sütten ucuzdur. Şili'de hayvancılık da ileridir. Şili dışarıya koyun eti satar. Arjantin'den sığır eti alır.

Madenler. — Şili'nin başlıca gelir kaynakları madenler, özellikle nitrattır. Dünyada tabiî nitrat elde eden tek ülke Şili'dir. İkinci önemli maden bakırdır. Güney Amerika'da Brezilya'dan sonra en iyi demir çıkan ülke de Şili'dir. Şili'de altın da elde edilir.

Endüstri. — Şili'de endüstri gelişme yolundadır. Çok sayıda sabun, tütün, şapka, ayakkabı, şeker fabrikaları, büyük ve ağır endüstri arasında da demir, kâğıt, vagon fabrikaları vardır. Şili, yeraltı ve yerüstü ürünlerinin değerlendirilmesi sonucu olarak, ihracatının kıymeti bakımından Güney Amerika'da Arjantin ve Brezilya'dan sonra üçüncü gelen ülkedir.

Tarihte Şili

Şili, 1540'ta İspanyollar'ın eline geçti. Santiago şehrini kurdular. Sonra yerlileri güneye sürerek, üç yüz yıl kadar Şili'ye hâkim oldular.

1810'da Şili, İspanya'ya karşı baş kaldırdı. İsyan hareketinin önderi Irlandalı O'Higgins'ti. İspanyollar'ı 1817 ve 1818 yıllarında iki defa yenilgiye uğratan O'Higgins 1818'da Santiago'ya girerek Şili'ye bağımsızlığını kazandırdı. Şili ondan sonra, komşulariyle de çetin savaşlar yaparak toprak kazandı.

Şili'nin idare şekli cumhuriyettir. Cumhurbaşkanı 6 yıl için seçilir. Hükümet ekonomide devletçi bir düzen yürütür.

ŞİMENDİFER (Bk. DEMİRYOLU)

ŞİMŞEK (Bk. YILDIRIM)

ŞİMŞİR

Taşlık bölgelerde kendiliğinden yetişen, yaprakları her mevsimde yeşil kalan bir ağaççıktır. Şimşirgiller familyasındandır. Boyu bulunduğu yerin iklim şartlarına göre değişir. Bodur cinsi, bahçelere, tarhlara, çit çevirmek için kullanılır. Şimşirin keskin bir kokusu, acı bir tadı vardır. Çok sert olan tahtası küçük, değerli ev eşyalarının, satranç taşlarının yapılmasında işe yarar.

Şimşirgiller. — İkiçeneklilerden bir bitki familyasıdır. Başlıca örnek bitkisi şimşirdir.

Büyük Türk Edibi

ŞİNASİ

Şinasi

ŞİNASİ (1826 - 1871), edebiyatımızın, fikir hayatımızın Batı'ya yönelmesi hareketlerinde gerçek yararlığı görülen Türk büyüklerinden biridir.

İbrahim Şinasi, Bolu'lu bir topçu yüzbaşısının oğludur. Kendisi daha iki üç yaşlarında iken, babası Şumnu Savaşı'nda şehit olmuş; yetim kalan çocuğu, büyük yoksulluklar içinde, annesi büyütmüştür. Şinasi ilk öğrenimini mahalle okulunda tamamladıktan sonra Tophane Kalemi'ne memur girdi, oradaki iki kâtipten önce Arapça ile Farsça öğrendi; daha sonra, Müslüman olup Osmanlı hükümeti hizmetine giren Reşat Bey adını taşıyan bir Fransız'dan da Fransızcayı elde etti.

1839'da, Tanzimat'ın ilânından sonra, Avrupa'ya öğrenim için gençler gönderilmeye başlanmıştı. Şinasi, öğrenim için Batı'ya gönderilen ilk sivil Türk öğrencisi olmuştur. Paris'teyken, onun zekâsını, çalışkanlığını haber

alan Sadrazam Büyük Reşit Paşa, Şinasi'yi korudu, onun özellikle maliye konusunda öğrenim yapmasını tavsiye etti. Ancak, genç öğrenci, maliye ile birlikte, çok sevdiği edebiyat konularını da ihmal etmedi. Paris'te tanınmış türkologlardan Sacy ile şair Lamartine ile yakın dostluklar kurdu.

Şinasi'nin, öğrenimini tamamlayıp yurda döndükten sonra devlet dairelerindeki görevi sürekli olmadı. Reşit Paşa ile Âli Paşa arasındaki anlaşmazlıklar yüzünden, zaman zaman görevinden uzaklaştırılıp yeniden dönmek durumlarında kaldığı için, resmî işlere karşı ilgisi, sevgisi azalmıştı. Basın hayatına atılarak, arkadaşı Agâh Efendi ile birlikte «Tercüman-ı Ahval» gazetesini kurdu. Bir, iki yıl sonra da «Tasvir-i Efkâr» gazetesini çıkarmaya başladı. «Tasvir-i Efkâr» Türk basın hayatının fikir, haber, değer yönlerinden ilk büyük, gerçek gazete örneğidir.

Genç Namık Kemal'i de gazetesine alıp onu yetiştirmeye başlıyan Şinasi, bir süre sonra «Tasvir-i Efkâr»ı Namık Kemal'e bırakıp yeniden Paris'e giderek kendini dil, edebiyat çalışmalarına verdi. Büyük ölçüde bir «Türk Lügatı» hazırlıyordu. 1870'te İstanbul'a döndü, eserini yayınlamak için, Yusuf Kâmil Paşa'nın yardımiyle, bir basımevi kurarak çalışmalarına başladıysa da, beynini kemiren bir ur yüzünden, henüz kırk beş yaşlarındayken, öldü. Kemikleri Ayaspaşa'daki apartman temellerinin biri altında kalmıştır, bugün bu büyük fikir adamımızın mezarı bile yoktur.

Şinasi'nin Büyük Hizmetleri

Tanzimat'la başlıyan, Doğu'dan Batıya yönelme hareketinde Türk aydınlarına, Türk fikir, sanat adamlarına ilk düzenli yolu çizen, gösteren, ilk ışığı tutan Şinasi olmuştur. O gerçek, şuurlu bir aydın, özden bir yurtseverdi. Edebiyat, fikir, basın alanlarında, yeni yetişen değerlere öncülük etti. Gazetecilik, şiir, nesir, tiyatro, halkbilgileri, dilcilik gibi çok çeşitli yönlerde çalıştı, eserler vücuda getirdi.

Şiirlerinde, nesirlerinde dil, şekil, ruh ve anlam bakımından büyük yenilikler getirmiş olan Şinasi, fikir ve edebiyat dünyamızda medeni cesaretin de öncülerindendir. Mutlakıyet devrinde yaşadığı halde, Sadrazam Reşit Paşa için yazdığı bir manzumede; ona «Reisicumhur» diye hitap edebilmiş, bu deyimi Türkiye'de ilk defa o kullanmıştır. «Tanzimat Fermanını» kastederek: «Bildirir haddini sultana senin kanunun...» diyen de Şinasi'dir.

Türk edebiyatında ilk defa tiyatro eseri Şinasi yazmıştır. «Şair Evlenmesi» adında, bir perdelik komedi olan bu eser, dili, tezi bakımından edebiyat tarihimizin uc noktalarından biridir. Kurduğu ve yaşattığı gazeteler ile, bu gazetelerdeki değerli makaleleriyle, Şinasi, Türk basınının da öncüsüdür. Bundan dolayı, kendisine «Gazeteciliğimizin Babası» denilir.

Şinasi'nin en büyük eseri, bütün ömrünü koyduğu «Kamus»u (büyük lügatı) olacaktı; erken ölümü bu çok faydalı çalışmasını yarıda bırakmış, eserinin müsveddeleri de sonradan kaybolmuştur. Başlıca basılı eserleri «Müntehabat-ı Eş'ar» (şiirlerden seçmeler), «Terceme-i Manzume», «Şair Evlenmesi», «Durub-u Emsal-i Osmaniye» (Osmanlı Atasözleri)dir. Gazete sayfalarında kalmış yüzlerce makalesi de vardır.

ŞIRAN

Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz bölümünde Gümüşane iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Kelkit, güneyde Erzincan'ın Refahiye, batıda Giresun'un Alucra, kuzeyde Gümüşane'nin Torul ve merkez ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 72 köyü vardır.

Yüzölçümü: 996 km²

Nüfusu: 28.170 (1960 sayımı)

Şiran ilçesi Doğu Karadeniz bölümünün dik, sarp dağlık kesimlerini içine alır. Kuzeydoğudaki Yasdar Dağı (2.520 m.) ormanlarla kaplıdır. İlçenin bol yağışlı bir iklimi vardır. En önemli akarsuları Kelkit Çayı ile buna karışan Şiran Çayı'dır. Halkın çoğunluğu tarım, hayvancılık ve küçük sanatlarla geçinir.

Kasaba. — İlçe merkezi Şiran kasabasının bir adı da Karaca'dır. Doğu-batı doğrultusunda akan Şiran Çayı'nın genişçe vâdisinin ortasında, derenin kuzey kıyısına yakın düz bir alanda, deniz yüzeyinden 1.450 m. yükseklikte kurulmuştur. Amasya - Şebinkarahisar - Bayburt şosesi kasabadan geçer. 3 mahallesi olan kasabanın nüfusu 1960 sayımına göre 1.672'dir. Kasaba halkından bir kısmı evlerde kilim dokur.

ŞİRAZ

İran'ın tarihî şehirlerinden biridir, Türk tarihinin de en tanınmış şehirlerindendir. Güney İran'da, dağlık bir alanda kurulmuştur. Bugün nüfusu 200.000'e yakındır. Ortaçağ'da nüfusunun yarım milyonu bulduğu olmuştur.

En eski çağlardan beri Fars'ın, bu bölgede kurulmuş devletlerin, bu arada Salgurlular gibi ünlü Türk devletlerinin başkenti olan Şiraz, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında, Zend Hanedanı çağında, İran'ın imparatorluk başkenti de olmuştur. Timur'un Şiraz seferi ünlüdür. Osmanlılar şehri hiçbir zaman alamamışlarsa da, 3 kere bu bölgeyi kısa bir an için nüfuzları altında tutmuşlardır. Şiraz'da Farsça'nın örnek diyeleği konuşulur. Hâfız, Sadî, Urfî, İcî, Figanî gibi İran edebiyatının büyük şairleri hep Şirazlı'dır.

Bugün Şiraz, İran'ın ticaret, sanayi bakımından da önemli bir merkezidir. Tahran'dan Basra Körfezi'ndeki Buşir limanına giden yol buradan geçer. Şiraz'da güzel şaraplar yapılır, işlemeli kumaşlar, ipek halılar dokunur.

ŞİRKETLER (Bk. ORTAKLIKLAR)

ŞİRPENÇE

Derinin iç tabakalarında meydana gelen göz göz cerahatlanmalara giden bir iltihaptır. Stafilokok denilen mikroplardan ileri gelir, insanı ölüme kadar götürebilir.

Şirpençe, başlangıçta basit bir çıban gibidir. Yalnız, ateş, titreme, halsizlik dikkati çeker. Çıbanın rengi koyu kırmızıdır. İltihap derialtı dokusuna doğru da yayılır. Birkaç gün sonra iltihaplı yüzey birçok yerinden incelir, sarımtırak kırmızı bir cerahat belirir, dışarıya biraz irin akar. İrinin boşalmasına elverişli delikler bulunmasına rağmen iltihap deri altında yayılmaya devam eder. Mikroplar kana karışmaya başlarsa sık sık titremeler, terlemeler görülür. Bu hal hastayı ölüme götürebilir. Böbrek, damar ve şeker hastalarında, yaşlılarda, zayıflarda hastalığın sonu önemlidir. Septisemi ölüme yol açar.

Tedavi. — Derhal antibiyotik kullanmaya başlamalıdır. Hastada ayrıca şeker hastalığı da varsa, dikkatle incelenmeli, gerekli tedbirler alınmalıdır. İrin derinde toplanmışsa cerrahi müdahaleyle açılır.

ŞIRVAN

Siirt ilinin Güneydoğu Anadolu Bölgesi sınırları içinde kalan ilçelerinden biridir. Topraklarını doğuda aynı ilin Pervari, güneyde Eruh, güneybatıda merkez, batıda Baykan, kuzeyde Bitlis'in merkez ve Hizan ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Cevizlik ve Hasras adındaki bucakları, 46 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.474 km²

Nüfusu: 14.763 (1960 sayımı)

Şirvan ilçesinin toprakları, doğudan gelen Botan Çayı, kuzeybatıdan gelen Reşan'la bunun bir ayağı olan Bassor derelerinin meydana getirdikleri vâdiler arasındaki üçgen biçimi dağlık bir yöredir. Bu dağlık kesimleri yer yer örten orman örtüsünde en çok raslanan ağaç meşedir. İlçenin bütün suları Dicle'de toplanır. İlçe ekonomisi tarımla hayvancılığa dayanır. Elde edilen toprak ürünleri arasında az miktarda buğdayla arpadan başka burçak, mısır, darı, pirinç de yetiştirilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Şirvan kasabası deniz yüzeyinden 1.300 m. yükseklikte kurulmuştur. Siirt şehrine 32 km.'lik toprak bir yolla bağlıdır. Ayrıca 22 km.'lik bir dağ yolundan ancak hayvanlarla gidip gelinebilir. En yakın demiryolu istasyonu Kurtalan'dır (68 km.). 1960 sayımına göre, 1.300 nüfusu olan Şirvan kasabası, Siirt iline bağlı ilçe merkezleri arasında Baykan'dan sonra en az nüfuslu olanıdır.

ŞİŞLİ

İstanbul'un bir ilçesidir. Büyük kısmı şehrin belediye sınırları içinde bulunur. 9,5 km²'lik bir alana yayılmış olan Şişli ilçesinin iki köyü vardır (Ayazağa ile Kâğıthane). Fatih'le Beyoğlu'ndan sonra İstanbul'un en kalabalık ilçesidir (1960 sayımı: 150.397).

İlçenin merkezini teşkil eden Şişli semti doğuda Cumhuriyet ve Vali Konağı caddeleriyle sınırlanır. Ortasından güney-kuzey doğrultusundan Halâskârgazi Caddesi geçer. Bu caddeden üzerinden Osmanbey'de doğuya ayrılan Rumeli Caddesi Nişantaşı'na varır. Pangaltı'da batıya ayrılan bir yol da Feriköy'e, Kurtuluş'a, oradan da Kasımpaşa vâdisine iner. Halâskârgazi Caddesi deniz yüzeyinden 120 m. yüksekliğindeki Şişli Meydanı'nda sona erer. Bu meydanın ortasında Cumhuriyet devrinde İstanbul'da yapılan camilerin en önemlisi olan Şişli Camisi bulunur. Yerleşme alanı bu meydandan başlıyarak bir yandan Hürriyetiebediye Tepesi'ne doğru uzanarak oradan Kâğıthane vâdisine doğru sarktığı gibi, bir yandan da Büyükdere Yolu boyunda gelişerek Mecidiyeköy'ü kendisine katmış, daha öteye geçerek yeni kurulan Levent mahallesiyle birleşmiştir.

Levent. — Deniz yüzeyinden 135 m. yükseklikte dalgalı bir alan üzerinde bulunan Levent mahallesi, İzzetpaşa Çiftliği ile Balmumcu Çiftliği'nin bir kısım topraklarını içi-

ne alan Levent Çiftliği toprakları üzerinde kurulmuştur. Levent mahallesinin yapılmasına Emlâk Kredi Bankası tarafından 1949'da başlanmıştı. 412 binadan ibaret olan birinci kısmın yapımı 1950'de tamamlandı. Levent'in ikinci kısmı 1955, üçüncü kısmı 1957 başlarında tamamlanarak sahiplerine teslim edilmiştir. İkinci kısımda 337, üçüncü kısımda 287 ev vardır. Mahallenin dördüncü kısmına 1957'de başlanmış, kısa bir zamanda bitirilmiştir.

Şişli ilçesindeki sanayi önemli tesislerinden olan Eczacıbaşı İlâç Fabrikası (1951) de, Squibb İlâç Fabrikası (1952) de Levent'tedir.

Şişli'nin yerleşme alanı Levent gibi modern tesislerle plânlı bir şekilde genişlediği gibi Gültepe, Kuştepe mahallelerindeki gecekondularla plânsız bir şekilde de genişlemiştir.

ŞİŞMANLIK (Bk. VÜCUDUMUZ)

ŞİZOFRENİ [Erken bunama]

Bir ruh hastalığıdır. Dış ortamla ilginin kesilmesi, zekânın yıkılması şeklinde ortaya çıkar.

Hastalığın gidişi eveğen (had) da olabilir, süreğen (müzmin) de olabilir. Hasta bir, iki yıl içinde zekâ bakımından tanınmaz hale geldiği gibi, bunamanın yıllardan sonra yavaş yavaş ortaya çıktığı da olur. Bazan cinnet nöbetleri halinde gelir.

Hastalığın sebepleri henüz kesinlikle bilinmemektedir. Soyaçekimin %30 etkisi olduğu söylenebilir. Frenginin, hele veremin sorumlu olduğu vakalar çoktur. Uzun zaman esir kalmak, hapishanede bulunmak da erken buamaya sebep olur. Dövülmek, tecavüze uğramak gibi fazla korku doğuran olaylar da şizofreni doğuran sebepler arasındadır.

Çoğunlukla 15-30 yaşlar arasında görülen erken bunama 40-45 yaşlar arasında da başlıyabilir.

Şizofreni hastalarında yeknesak hareketler çok görülür. Aynı hareketleri saatlerce, hattâ günlerce yaparlar. Bazan bulundukları durumda uzun zaman kalırlar. Yere çömelmiş durumda günlerce, aylarca durmaktan ayakları şişer. Zorla yatağa götürülüp bağlansalar bile serbes kalır kalmaz gene aynı durumu alırlar. Hastalar birbirlerine bakarak durumlarını taklit ederler. Bazan akıl hastanelerindeki bir serviste kollarını havaya kaldırmış birkaç hastanın saatlerce heykel gibi durduğu görülür.

ŞOK

Kalbin vücuda gönderdiği kanın birdenbire ileri derecede azalması sonucu dokuların kansız kalmasına, genel olarak, «şok» denir. Kan azalması şu sebeplerle olur: Büyük kanamalar, yaralanmalar sonucu kılcal damarlarda dolaşım felci, vücuttan çok su kaybı (ishaller), enfarktüs, kalbin çevresine kan toplanması, şiddetli kalb çarpıntıları, akciğer damarlarının tıkanması vs.

Belirtileri. — Hastada gittikçe artan bir halsizlik başlar. Zihin çalışması durgunlaşır. Kollar, bacaklar soğur. Yüz soluktur. Soğuk soğuk terleme görülür. Nabız sayısı artar, kuvveti azalır. Tansiyon (kan basıncı) 8'in altına düşer, şok ilerledikçe hiç ölçülemez hale gelir.

Tedavi. — Hasta başı alçak durumda yatırılır. Önce şokun sebebi ortadan kaldırılır. Kan kaybının, ishalin, kusmanın durudurulması gerekir. Kanıyan damar, organ dikilir. Kalbin çevresine basınç yapan bir sıvı varsa boşaltılır. Hastaya derhal kan nakli yapılır. Damar içine fizyolojik serum, glikoz eriyikleri verilir. Son yıllarda kan nakli yerini tutacak özel ilâçlar yapılmıştır. Bunlar ya damar içine, ya da deri altına kilolarca verilir. Tedavide ayrıca dolaşım ve solunum sistemlerini kuvvetlendirecek çeşitli ilâçlar da kullanılır.

Şok Tedavisi

Akıl hastalıklarının tedavisinde başvurulan bir usuldür. Hastada şok meydana getirmek için ya çeşitli ilâçlar, ya da elektrik akımı kullanılır. Her iki durumda da hastada görülen şok aynıdır. Vücutta âni olarak genel bir kasılma, arkasından bütün kaslarda titreme, daha sonra derin bir uyku, en sonunda kaybolan şuurun yeniden ortaya çıkması. Bu şekilde bir tedavi ile hastaların çoğunda âni bir iyileşme olabilir. Yalnız, psikozların nüksettiği unutulmamalıdır. Şokun iyileşmeyi hangi mekanizma ile sağladığı henüz iyice bilinmiyor.

ŞOSTAKOVİÇ, Dmitriy (1906-)

Şostakoviç

Ünlü bir Rus bestecisidir. Bugünkü Sovyet müziğinin en ilerigelen kişilerindendir. Babası piyanistti, şarkı da söylerdi. Annesi de Leningrad konservatuvarını bitirmişti. Böyle bir çevre içinde yetişen Şostakoviç beş yaşındayken, kuvvetli bir müzik istidadı gösterdi. Glaser Müzik Okulu'nda daha ilk yıl beste yapmaya başladı. On üç yaşında Leningrad konservatuvarına girdi. İlk konserlerinde bile kendi bestelerini çalmaya başladı. Babasının ölümünden sonra güç duruma düşünce bir ara, sessiz filim gösteren sinemalarda piyano çalarak annesine yardım etti.

Şostakoviç on dokuz yaşında konservatuvarı bitirdiği sırada 1 numaralı ilk senfonisini de yazmış bulunuyordu. Bu eser bugün bile, onun en güzel eseri olarak konser programlarında yer alır. Şostakoviç 1927'de, Varşova'da kaybettiği bir yarışmadan dönerken Berlin'de ünlü orkestra şefi Bruno Walter'le tanıştı. Böylece, onun sayesinde, Rusya sınırları dışında da adı duyuldu. Şostakoviç ondan sonra opera, bale müziği olarak birçok eser, 8 senfoni besteledi.

Şostakoviç 1949'da, New York'ta dünya barışı için yapılan Kültür ve Bilim toplantısında Rusya'yı temsil edenlerden biriydi. Amerika içinde bir konser turnesine çıkmak istediyse de, Sovyet hükümeti buna müsaade etmedi.

Bestecinin başlıca eserleri şunlardır: Orkestra için 11 senfoni; Yaylı Sazlar Konçertosu; «Lady Macbeth» operası; «Orman Şarkısı» oratoryosu; iki sonat; 24 prelüt.

ŞUHUT

Ege Bölgesi'nin İçbatı Anadolu bölümünde Afyon iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Çay, güneyde Isparta'nın Yalvaç ve Senirkent, batıda Afyon'un Dinar ve Sandıklı, kuzeyde aynı ilin merkez ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 37 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.550 km^2

Nüfusu: 31.453 (1960 sayımı)

Şuhut ilçesinin orta kesimlerini Şuhut Ovası kaplar. Bu ovanın güneyinde 2.250 m. yüksekliğindeki Göktepe, batısında da Sandıklı Dağları bulunur. İlçenin karasal bir iklimi vardır. Şuhut Ovası'nı çeviren dağlar tamamen çıplaktır. Sandıklı Dağları'nın Şuhut Ovası'na bakan yamaçlarından doğan Kalı Çayı, ovanın ortasından geçerek, kuzeydoğu doğrultusunda akar. İlçede tahıl ekiminden başka, şeker pancarı, haşhaş gibi endüstri bitkileri ekimi de gelişmiştir. Hayvancılığa da önem verilir, tiftik keçisi beslenir.

Kasaba. — İlçe merkezi Şuhut kasabası ovanın batı ucunda kurulmuştur. Afyon şehrine 33 kilometre uzaklıktadır. 1.856'daki bir depremde evlerinin yarısından çoğu yıkılmıştır. Kasaba, çevresinin bir tarım ürünleri pazarı durumundadır. Nüfusu 6.000 kadardır (1960 sayımı: 5.927).

ŞÛRA-YI DEVLET (Bk. DANIŞTAY)

ŞUUR [Bilinç]

İnsanın duygulanımlarının farkına varması haline psikolojide «bilinç» denir. Duyum, heyecan, düşünme gibi ruh hallerinin hepsi de birer bilinç halidir. Buna karşılık birtakım ruh halleri de vardır ki bizim bilgilerimizin dışında ortaya çıkarlar. Bunlara da «bilinçdışı» (şuuraltı) denir.

Bilinçdışı haller insan ruhunun, baskı altında kalmış isteklerle bunlara bağlı fikirlerden meydana gelen, bilince ulaşamıyan kısmıdır. Bunlar bilinçte aksamalara yol açarak rüya, korku gibi halleri doğurur (Bk. Psikanaliz).

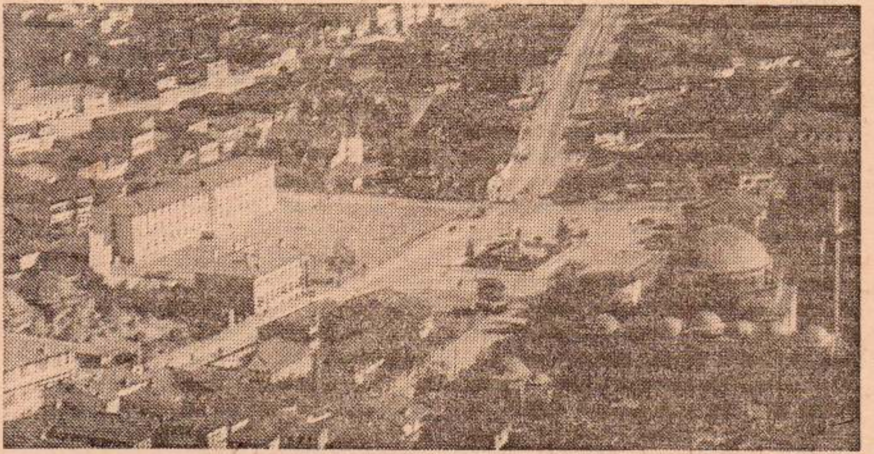
ŞÜPHECİLİK [Septisizm]

Olumlu, olumsuz, hiçbir kesin yargıya ulaşmıyan, hep şüphe içinde kalmayı gerekli bulan bir felsefe görüşüdür.

İlk şüpheci Eski Yunanistan'ın ünlü filozoflarından Pyrhon'dur. Pyrhon (M. Ö. 375-275) «her kavram, her yargı bir şeye göredir» der, hiçbir görüşte kesinlik olabileceğine inanmazdı. Ona göre, biz her şeyi ancak duyularımıza gelen görüntüleriyle tanırız, gerçek varlıklarını kavrıyabilecek bir kuvvetimiz yoktur.

Çağdaş felsefede şüpheciliği Montaigne, Pascal gibi Fransız filozofları temsil eder. Bunlardan Montaigne, şüpheciliği sonunda kendini dine vermiştir.

T

Tokat'tan bir görünüş

TABANCA

Tek elle kullanılan, ateşli bir silâhtır. Belde, cepte kolayca taşınılacak biçimde, hafifliktedir. Kullanışlı olması dolayısiyle polis, bekçi, gümrükçü, kolcu gibi görevlilerde bulunur. Ayrıca, subaylarda da bir emniyet silâhı olarak tabanca vardır.

Tarih boyunca ilk tabancalara 1530'a doğru raslanır. Daha önce de ağızdan doldurulan, fitille ateşlenen küçük silâhlar vardı. Tabanca zamanla gelişti. Süvariler eyerlerinin yanlarına asıyorlar, dörtnala giderken bile kolayca kullanabiliyorlardı. Eski tabancaların hem menzilleri azdı, hem de zırh delebilecek kudrette değildi. Eski Türk, Yunan, Arap tabancaları üzerlerindeki işlemelerle, süslerle gerçekten birer sanat eseriydi. Daha sonraları yapılan tabancalarda sadelik, hafiflik gözetildi.

Tabancanın çalışması tüfeğinkine benzer. Kabzanın içine sürülen mermiler, çekilen tetiğin harekete getirdiği iğnenin çarpmasiyle ateşlenir. Bazı tabancalarda kurşunlar kabzanın altından içeri sürülmez, kurşunlar namlunun hizasında bulunan silindir biçimindeki yuvaya yerleştirilmiştir. Kurşunlar, silindir döndürülerek, teker teker namluya sürülür. Colt, Browning, Flobert gibi tabanca çeşitleri esas olarak aynı şekilde yapılmışlardır, ufak farklarla birbirinden ayrılırlar.

İki tabanca çeşidi

TABERÎ (838 - 923)

Araplar'ın en büyük tarihçisi, ünlü bir bilginidir. Bu arada Kuran tefsiri, en mükemmel, büyük tefsir sayılır. «Târihu'l-Ümem» (Milletlerin Tarihi) adlı büyük dünya tarihi ise, tarih edebiyatının sayılı eserleri arasındadır. Yeni Türkçe çevirisi, Millî Eğitim Bakanlığı klâsikleri arasında cilt cilt yayınlanmaktadır. Tarihinin, tefsirinin ve diğer eserlerinin birçok çevirmeleri, baskıları, özetleri vardır.

TAÇ MAHAL

Dünyanın en ünlü anıtlarından biridir. Hindistan'da Agra'da, Timuroğulları'ndan Hindistan'ın 5. Türk imparatoru olan Şah Cihan yaptırmıştır (Bk. Şah Cihan). Anıtı Mimar Sinan'ın öğrencilerinden olan İstanbullu Mehmet İsa Efendi yapmıştır. Yapıda yalnız son derece berrak bir beyaz mermer kullanılmıştır. Gene bu mermerden yapılan muhteşem kubbenin yerden yüksekliği 82 m.'dir. Yapı 22 yıl sürmüş, 1658'de bitmiştir. Anıtın, gene mermerden 4 minaresi vardır. Kubbe, İstanbul'dan bu iş için getirilen Mimar İsmail Efendi'nin eseridir.

Mermer duvarlara yüz binlerce akik, sedef, firuze gömülmüştür; bunların arasında 42 zümrüt, 142 yakut, 625 pırlanta, 50 tane de çok büyük inci vardır. Üst katta, anıtın şerefine yapıldığı Şah Cihan'ın eşi, Âlemgîr Şah'ın anası Ercmend-Bânû'nun mermer sandukası bulunur. Şah Cihan da 1666'da buraya gömülmüştür. Anıtın dört yanına harikulâde bir yazı ile «Yâ-Sîn» sûresinin tamamı, İstanbul'dan bu iş için çağırılan Hattat Settâr Efendi tarafından yazılmıştır.

Yeryüzündeki mimarlık eserlerinin belki en muhteşemi olan Taç Mahal için 47 milyon altın lira harcanmıştır (İstanbul'daki Süleymaniye için bile sadece 19 milyon altın lira harcanmıştı). Şah Cihan'ın 30 yıllık saltanatında bütün mimarlık eserlerine harcanan para ise 250 milyon altın lirayı bulmuştur.

TADIM

Ağıza bir şey alınınca bunun tatlılık, acılık, ekşilik gibi niteliklerini duymaya «tadım» denir. Tat, cisimlerin kimyasal özelliklerine göre meydana gelen bir duyumdur. Dilin kenarlarında, kökünde bulunan tat tomurcuklarına değen maddelerin etkisiyle tat duyumu alınır.

Tadım, çoğunlukla koku, değme, soğuk, sıcak duyumlariyle karışık haldedir. Hele tatla koku birbirine o kadar bağlıdır ki ayrılmaları oldukça güçtür. Besinler ağza alınınca koku zerreleri burna geçer, böylece dilden alınan tatla burundan alınan koku duyumları birleşerek karışık bir «lezzet» meydana gelir. Koku, değme, soğuk, sıcak duyumlarını tamamiyle ayırırsak geride dört tat çeşidi kalır; acı, tatlı, ekşi, tuzlu.

Saydığımız tat çeşitlerine öteki duyumların eklenmesiyle yediğimiz şeylerin lezzeti meydana gelir. Nezle olduğumuz zaman birçok yemeğin lezzetini iyice alamayışımız koku organının bozuk olmasındandır.

Dilin çeşitli bölgelerinde tat duyumları değişiktir. Tatlılara karşı dilin ucunda, acılara karşı kökünde, tuza karşı ucunda ve kenarlarında, ekşilere karşı ise kenarlarında duyarlık en çoktur.

Erişkinde dilin orta kısmı tada karşı duyar değildir. Süt çocuğunda ise durum bunun tamamiyle tersidir. Anne memesine değen kısım dilin ortası olduğu için yaradılışta tat tomurcukları bu bölgede gelişmiştir.

TAGORE, Rabindranath (1861 - 1941)

Rabindranath Tagore

Dünyaca ünlü Hindli bir şair, filozof ve eğitimcidir. Eserlerinin önemli bir kısmını İngilizce yazdığından, Hint edebiyatının olduğu kadar, İngiliz edebiyatının da malı sayılır.

Rabindranath Tagore, Kalküta'da doğdu. Babası Maharşi Debendranath Tagore, soylu, varlıklı bir din adamıydı. Rabindranath ilk ve orta öğrenimini özel öğretmenlerden gördü. 17 yaşında, yüksek öğrenim yapmak üzere, Londra'ya gitti, edebiyat okudu. Özellikle engin bir tabiat şairi olan Vordsvoorth'un etkisi altında kaldı. İlk yazılarını bu sırada yayınladı. 22 yaşında evlendi. Şiirleri Hindistan'da, İngiltere'de kısa zamanda ilgi görmüş, tanınmıştı. 1901'de Kalküta yakınlarında Bolpur kasabasında eski, faydasız Hint geleneklerinin dışında, yeni eğitim esaslarına dayanan bir okul kurdu. «Barış Evi» adını verdiği bu okul, gittikçe gelişerek, sonraları bir üniversite haline gelmiştir. Bu okulda Tagore, yakın gelecekte egemenliğini kazanacağına inandığı yur-

du için çeşitli aydınlar yetiştirdi. Eserlerinin en ünlülerinedn biri olan «Gitanjali» 1912'de yayınlandı.

Tagore 1913'te Nobel Edebiyat Armağanı'nı kazandı. Bu armağandan aldığı 8.000 İngiliz Lirası'nı, kurduğu okulun gelişmesine harcadı. 1915'te İngilizler kendisine «Sir» unvanını verdiler. Tagore, 1919'da, yurduna karşı İngilizler'in kötü davranışlarından dolayı bu unvanı geri verdiyse de, İngiliz hükümetinin tutumunu değiştirmesi üzerine yeniden kabul etti. Hindistan'daki «Kast» usulünün kaldırılması için büyük çabalar gösteren şair, yurdunun egemenliğe kavuşması konusunda da, Gandhi gibi doğrudan doğruya değilse de, sabırlı, hazırlayıcı olarak büyük rol oynadı.

Tagore, dünyanın en duygulu aşk, insanlık, tabiat şairlerindendir. Engin lirizminin özelliklerinden biri de tatlı bir umutla, iyimserlikle dolu oluşudur. İyiye, doğruya, güzele doğru yürüyen eserlerinin bir başka özelliği de «didaktik» katılığı taşımıyan eğiticiliğidir.

Tagore eserlerini Bengal dilinde yazmış, çoğunu da kendisi İngilizceye çevirmiştir. İngilizceden ise, Türkçe dahil, dünyanın hemen bütün uygar dillerine çevrilmiştir. Başlıcaları şunlardır:

Gitanjali (1912), Sadhana (1913), Büyüyen Ay (1913), Çitra (1914), Bahçıvan (1914), Meyva Zamanı (1916), Avare Kuşlar (1916), Acıkmış Taşlar (1916), Anılar (1917), Sevgilinin Armağanı (1918), Yurt ve Dünya (1919), Kaçak (1921), Sevgi Bahçesi (1921), Ateşböcekleri (1928). Bundan başka «Fırtına» adlı bir romanı ile «Makina» adlı bir de tiyatro eseri vardır.

Bibliyografya — Dilimize çevrilen eserlerinin başlıcaları:

Bahçıvan (İ. Hoyi, 4. baskı, 1944); Büyüyen Ay (İ. Hoyi, 1941); Chitra (İ. Konur, 3. baskı, 1961); Gitanjali (B. Ecevit, 1941; İ. Hoyi, 1942); Meyva Zamanı (İ. Hoyi, 1940); Yurt ve Dünya (B. T. Şaman, 1942).

Hakkındaki Eserler. — Rabindranath Tagore (İ. Hoyi, 1902); Rabindranath Tagore; Hayatı, Sanatı, Eseri (Ü. Tamer, 1961).

TAHİR AĞA, Hacı (? - 1759)

Klâsik Türk müziğinin en ünlü bestecilerinden biridir. III. Ahmet ve I. Mahmut devirlerinde Saray Fasl-ı hümayunu başkanlığında bulundu. «Çavuş» unvanını taşıyordu. Birkaç yüz söz eseri arasında elimizde bugün yalnız 43 eseri kalmıştır. Bunlar I. Kâr, 14 Beste, 14 Ağır Semai, 14 de Yürük Semai,den ibarettir. Bu arada dostu Nedim'in şiirlerinden birkaç düzinesini bestelemişse de, bunların hiçbiri zamanımıza besteleriyle gelememiştir.

TAHİR'LE ZÜHRE

Tanınmış, sevilmiş Türk halk romanlarından biridir. Ortalama bir sayı ile 15-16' yı bulan türk halk romanları içinde «Kerem ile Aslı» dan sonra en çok yayılmış olanlar arasında gelir. Bütün benzerleri gibi «Tahir ile Zühre» de yazarı bilinmiyen bir eserdir.

Bütün öteki halk romanları gibi «Tahir'le Zühre»nin de ne zaman, nerede meydana geldiği bilinmez. Ancak, gerek nazım, gerek nesir dilinden kolayca anlaşıldığına göre XVII. yüzyıldan bu yana olan bir çağın eseridir. Hikâyenin Azerbaycan'da, Doğu Anadolu'da ayrı ayrı şekilleri bulunmaktadır. Anadolu şeklinde yer adı olarak Mardin Kalesi, Şat nehri geçtiğine göre «Tahir'le Zühre»nin çevresinin Güneydoğu Anadolu (Urfa, Diyarbakır, Mardin, Dicle ırmağı dolayları) olduğu düşünülebilir. «Tahir'le Zühre»nin özeti şudur:

Çocuğu olmadığı için pek üzgün bulunan bir hükümdar bir gün, kendi durumundaki veziriyle, geziye çıkar. Yolda karşılaştıkları bir derviş, onlara bir elma verir. Doğacak çocukların da birbiriyle evlendirilmesini öğütler. O gece yarımşar elmayı eşleriyle yiyen hükümdarla vezirden birincisinin kızı, ikincisinin oğlu olur. Dervişin tembihine uyarak kızın adını Zühre, oğlanın adını Tahir koyarlar. Birlikte büyüyen bu çocuklar, erginlik çağına gelince birbirlerini ölesiye sevmeye başlarlar. Hükümdar onları evlendirmek üzereyken «Karadiken» adında bir Zenci köle, Zühre'nin annesini fitler. Anne de eşi olan hükümdarı çeşitli ilâçlarla, büyülerle afsunlatıp, evlendirme kararından vazgeçirtir. Şimdi genç sevdalılar gizli gizli buluşmaktadırlar. Karadiken, durumu bildirince hükümdar gazaba gelir, Tahir'i Mardin zindanına attırır.

Tahir, türlü maceralardan sonra yurduna döner. O gece Zühre, zorla, bir başkasiyle evlendirilmektedir. Tahir, ihtiyar bir ozan kıyafetiyle, saraydaki düğüne gider. Bir yolunu bulup Zühre ile baş başa kalır. Kaçmak için anlaşırlar. Karadiken gene araya girmiş, olacakları öğrenmiştir. Kaçma sırasında saray silâhşorları Tahir'in üstüne üşüşürler. Tahir bunların hepsiyle başa çıkarsa da, sonunda kementlerle yakalanır. Hükümdar, Tahir'i cellâtlara parçalatıp etlerini lime lime doğratır. Durumu öğrenince çılgına dönen Zühre, babasına, annesine çok acıklı sitemlerde bulunduktan sonra, parça parça edilmiş Tahir'in üstüne kapanır:

> Hey tatarlar tatarlar
> Birbirine ok atarlar
> Çarşıda et tükenmiş
> Tahir etin satarlar

diye ağlıyarak, sevgilisinin yanında ölür. Beddduasına uğrıyan anası ve babası kıvrılıp, yanarlarken bütün kötülükleri Zühre'ye olan ümitsiz aşkı yüzünden yapan Karadiken de koşup iki gencin arasına yığılır, bir anda alev alıp cayır cayır yanar. Yan yana gömülen iki bahtsız sevgiliden Zühre'nin mezarından beyaz bir gül, Tahir'inkinden kırmızı bir gül biter ama, nasılsa toprakta bile aralarına girmiş bulunan Karadiken'in mezarından yükselen bir çalı, orada bile bu iki gülün birbirine ulaşmasına engel olur.

TAHMASB

Safevî hükümdarlarından ikisi Tahmasb adını taşır:

I. Tahmasb (saltanatı: 1524-1577). — Safevî hanedanınnı kurucusu I. Şah ismail'in oğludur. Babasının ölümü üzerine 12 yaşında tahta geçti. Yavuz Sultan Selim'le Şah İsmail nasıl yıllarca savaştılarsa, bunların oğulları olan Kanunî Sultan Süleyman'la I. Tahmasb da bütün saltanatları boyunca savaştılar. En sonunda Tahmasb yenildi. Tebriz, Hemedan, Nahcıvan dolayları Osmanlı İmparatorluğu'na katıldı.

II. Tahmasb (saltanatı: 1722-1733). —

Tahmasb I

Tahmasb II

Şah I. Hüseyin'in oğludur. Babasının Mahmut Afganî tarafından tahttan indirilmesi üzerine, Nadir Şah, Tahmasb'ı, küçük yaşta Safevî devletinin tahtına çıkardı. Kendisi de «Tahmasb Kulu» sanını aldı. Yalnız, Tahmasb'ın hükümdarlığı sözde kalmış, iktidarı Nadir Şah kendi elinde bulundurmuştur (Bk. Safevîler).

TAHRAN

İran'ın başkentidir. Hazer Denizi'nin 100 km. kadar güneyinde, Elburz Dağı'nın eteğinde, denizden 1.158 m. yüksekte kurulmuştur. Nüfusu 750.000 kadardır.

Eski Tahran kale duvarları ve istihkâmlarla çevrilmişti. 1869'da Nasreddin Şah zamanında şehir büyümüş, kale duvarları yıktırılmıştır. Bugün şehirde birine «Meşk», ötekine «Tophane» denilen iki geniş meydan vardır. Tophane Meydanı'ndan kuzeye giden cadde üzerinde yabancıların oturdukları büyük evler bulunur. Meydanın 500 m. kadar güneyinde, büyük bahçeler içinde, Şah'ın Mermer Sarayı vardır. Sarayın taht salonu ile «Tavuslu Taht» denilen büyük toplantı salonu en güzel kısımlarıdır. Tahran'da tıp fakültesi, güzel sanatlar, hukuk, tarım, öğretmen okulları vardır. Bu okulların çoğuna ecnebi öğretmenler getirilmiştir.

Şehrin su ihtiyacı Elburz dağlarından kanallarla getirilen memba sulariyle sağlanır. Tahran'ın iklimi serttir. Yazları çok sıcak, kışları da çok soğuk geçer. Tahran'da tramvaylar işler. Doğudan batıya Abdülâzim Kapısı'ndan Kazvin Kapısı'na kadar 10 km. uzunlukta bir tramvay hattı vardır. İran Şahı Rıza Pehlevî zamanında başkenti ülkenin büyük şehirlerine bağlıyacak demiryolu şebekesi yapılmasına başlanmıştı. Tahran'a gidenler Hazer limanları, ya da Bağdat yolu ile otomobil ve otobüslerle seyahat ederler. Tahran şehri son yıllarda imar edilmiş büyük binalar, fabrikalar yapılmış, geniş caddeler açılmıştır.

TAHSİN HOCA (1812 - 1880)

Tahsin Hoca

Türkiye'de batılılaşma akımının ilk önderlerinden biridir.

Yanya yakınlarında Filata kasabasında doğdu. Babası bir din bilginiydi. Tahsin, öğreniminin ilk devresini kendi çevresinde yaptıktan sonra İstanbul'a geldi. Medrese öğrenimini tamamlıyarak bir süre bu konuda hocalık yaptıysa da, matematiğe, müspet bilimlere sevgisi bulunduğu

için, mesleğine ısınamamıştı. Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'nın Avrupa'ya öğrenci yolladığını öğrenir öğrenmez ona başvurdu. Durumu öğrenci olmasına elverişli değildi; kendisine Paris'te iki görev verdiler: Türk ailelerinin çocukları için Paris'te açılan «Mekteb-i Osmani»de öğretmenlikle, Paris büyük elçiliğinde sefaret imamlığı. Tahsin Efendi, bir yandan bu resmî işleriyle uğraşırken, bir yandan da gecesini gündüzüne katarak öğrendiği Fransızcası ile, yüksek okullardaki fizik, kimya, biyoloji, matematik, astronomi derslerini takip ediyordu. İstanbul'a döndüğü zaman, o sırada açılan Darülfünun'a (Üniversite'ye) müdür tâyin edildi.

Hoca Tahsin Efendi kısa bir süre sonra gericilerin büyük engelleriyle karşılaştı. Bu arada, bir gün, canlıların havasız yaşıyamıyacaklarını göstermek için, havası alınmış bir fanusta bir güvercini öldürmesi, büyük tepkilere yol açtı. Yobazlar, onu dinsizlikle suçluyorlardı. Buna benzer olaylar yüzünden, Darülfünun bir yıl sonra kapandı. Hoca Tahsin Efendi, özel bir okul açıp dersler vererek hayatını kazanmaya çalıştı. Ders verdiği öğrencileri arasından Şemsettin Sami, Abdülhak Hâmit gibi büyük değerler çıkmıştır.

Türkiye'de gözyüzünün ilk basılı hartasını vücuda getiren Hoca Tahsin Efendi'nin sağlam, bir nesir ve nazım dili vardı. Bununla birlikte, geniş, derin bilgisi ölçüsünde eserler yazmamıştır. Çevresine en büyük faydası, dersleri, öğretmenliği yolu iledir. Kitaplarından başlıcaları «Mir'atı Sema», «Tarih-i Tekvin», «Esrar-ı Ab-ü Hava», «Esas-ı İlm-i Heyet»tir. «İlm-i Ruh» isimli eseri de Türkiye'de psikoloji konusunda meydana getirilen ilk araştırma sayılabilir.

TAHTAKURUSU [Tahtabiti]

Tahtakurusu

İnsan kanıyla beslenen, pis kokulu, asalak bir böcektir. 10 kadar çeşidi vardır. Gündüzleri yatakların, çamaşırların kıvrımlarında, tahta eşyaların aralarında gizlenir, geceleri karanlıkta çıkarak dolaşırlar. Çok ürkektirler, çabuk kaçarlar.

Tahtakurusunun 0,5 sm. boyunda yassı vücudu vardır. Pis yerlerde çabuk üriyerek bazan bütün bir odayı, hattâ evi sarıverirler. Odanın hava girecek yerlerini iyice kapattıktan sonra içeride kükürt yakmak, DDT sıkmak faydalıdır. O da olmazsa maden eşyaların ince aralıklarını, kuytu köşelerini gazlıyarak yakmak, teker teker ayıklamak gerekir.

TAHTIRAVAN

İki yanına birer at, katır, ya da deve koşulan, üstü kapalı, yanları pencereli, araba gibi ama, tekerleksiz bir taşıttır; eskiden hükümdarlar, zenginler bunlarla yolculuk ederlerdi. Eskiçağ'da, Ortaçağ'da tahtıravanları hayvan yerine insanların taşıdığı da olmuştur.

Bizde de eski çağlarda tahtıravanlar kullanılmıştır. Yolları bozuk olan yerlere çoğunlukla bunlarla gidilir, atla, deveyle yola çıkan valiler, hükümet ileri gelenleri yanlarındaki kadınları, çocukları tahtıravanla taşıtırlardı. Osmanlı padişahlarının, Mısır'da, Hindistan'da hükümdarların çok süslü, işlemeli, oymalı tahtıravanları vardı. Bu arada, içinde yatak serili tahtıravanlar da bulunurdu.

TAİF

Saudî Arabistan'ın tarihî şehirlerinden biridir. Ülkenin Hicaz bölümünde, Mekke'nin 100 km. kadar güneydoğusundadır. Nüfusu 1.000 kişiyi bulmaz. Yalnız, yazları bu nüfus artar, çünkü Taif 2.000 m.'ye yakın yükseklikteki dağlar üzerindedir, Arabistan'ın öteki kesimlerine göre daha serin olur.

Taif'te, gene yükseltinin, iklimin etkisiyle, ülkenin başka yerlerinde pek bulunmıyan birçok meyvalar yetişir; Taif'in gülleri de ünlüdür.

Taif, Hz. Muhammed çağından beri Arabistan'ın en ünlü şehirlerinden biriydi, uzun bir dayanmadan sonra 630'da Peygamber'in kuvvetlerine teslim oldu. Taif, Kanunî devrinde, bütün Arabistan'la birlikte, Osmanlı egemenliği altına girdi. İmparatorluğun son çağlarında Taif, padişahların korktukları kimseleri sürdükleri bir yer olarak tanınmıştır. Bu arada, Abdülhamit de Hürriyet Kahramanı Mithat Paşa'yı Taif zindanlarına göndermiş, sonra da orada boğdurtmuştur. Taif 1916'da Osmanlılar'dan Araplar'a, 1924'te Hicaz Kıralı İbnissaud'a geçti.

TAİ-PEH (Bk. TAY-PE)

TAJİKİSTAN

Sovyetler Birliği'ni meydana getiren 15 cumhuriyetten biridir. Bu cumhuriyetlerden 5'i Türk, 1'i de İranlı olmak üzere Müslüman'dır. Tajikistan, işte bu İran cumhuriyetidir. Güneyinde Afganistan'ın Türkistan ve Nuristan eyaletleri, doğusunda Çin'in Doğu Türkistan eyaleti, kuzeyinde Kırgızistan Türk Sovyet Cumhuriyeti, batısında Özbekistan Türk Sovyet Cumhuriyeti vardır.

Yüzölçümü: 142.300 km²

Nüfusu: 2.000.000

Başkenti: Stalinabat

Tajikistan, çok dağlık bir ülkedir. Ulu genç dağlar, hemen bütün ülkeyi kaplar. Kuzeyde Altay Dağları, 7.000 m.'ye kadar yükselir. Doğuda Doğu Türkistan üzerinde Kızılyurt Dağları, güneyinde Afganistan üzerinde, Hindukuş Dağları vardır. Pamir yaylası, ülkenin bütün doğusunu kaplar. Kuzeydoğuda Altay Dağları' nın heybetli eteklerinde Kara Göl vardır. Amu Derya nehri, Afganistan'la sınır çizer. Amu Derya'dan ayrılan Kızılsu, kuzeyde Kırgızistan'dan çıkar. Kuzeybatıda Zerefşan ırmağı akar. Güneydoğuda Amu Derya'nın başka bir kolu olan Panja nehri Afgan sınırı üzerindedir.

Tajikistan'da bozkır iklimi vardır. Kış ısı ortalaması 0°, yazınki 33° kadardır. Kuzeydoğuya doğru kutupaltı iklimi görülür. Tipik bitki örtüsü bozkırlar, alp bitkileridir. Halk hayvancılıkla, pamuk tarımı ile geçinir. Altın, tuz, kalay, petrol, kömür madenleri vardır.

Tajikistan'da çoğunluk Farsça konuşan Tajikler (İranlılar)dır. Türkler, yarım milyonu aşan önemli bir azınlıktır. Bir miktar Rus göçmeni de vardır. Halkın yüzde 87'si Müslüman'dır. Güneydoğuda Pamir yaylasının güneyinde Bedahşan «bağımsız arazisi» vardır (63.700 km², 88.000 nüfus).

Başkent Stalinabat 224.000 nüfusludur; gü-

neybatıdadır. Bedahşan'ın merkezi Horog'un nüfusu 8.000'den ibarettir. Stalinabat'ta 1950'de bir üniversite açılmıştır. 1960-61 ders yılında Tajikistan'da 20.000 yüksek öğretim öğrencisi vardı.

TAKSİMETRE

Taksilerde, yolcuların ödiyecekleri parayı gösteren bir araçtır. Arabanın tekerleğinin miline bağlı bir parçası vardır. Bu parça aracılığıyla tekerleğin dönüş sayısını sayar. Böylece arabanın aldığı yolun uzunluğu bulunabilir.

Taksimetreler kontrol bürolarında ayarlanır. Bu ayardan sonra taksimetrenin göstergesi, arabanın aldığı yolu değil, lira, kuruş olarak, müşterinin vermesi gereken parayı belirtir. Taksi ücretleri artırılırsa, kontrol bürolarında yeni ayarlama yapılır. Taksi sahiplerinin fazla para almak için taksimetrenin ayarını bozmalarını önlemek için, kontrol büroları taksimetreyi mühürlerler.

Taksimetrelerde bir de normal saat vardır. Bu saat, taksi müşteriyi durarak beklediği zaman taksimetrenin çalışmasını sağlar.

Taksimetrenin çalışması için bir saat gibi kurulması gerekir.

TAKVİM

İnsanların zamanı değerlendirmek için kurdukları düzen

TAKVİM, zamanı yıllara, aylara, haftalara, günlere bölerek hesap eden cetvellerdir. Zaman ancak takvim kullanılırsa değerlendirilmiş olur. Takvimin, tarihte, tarihle ilgili bilimlerde büyük önemi vardır. Bayramları, yıldönümlerini, önemli günleri takvimin yardımiyle buluruz.

İnsanlar çok eski çağlarda bile mevsimleri, ayları, haftaları, günleri hesaplamak için kendilerine göre çeşitli takvimler yapmışlardı. En eski takvimi nerede, ne zaman, kimlerin yaptığı kesin olarak bilinmiyor. Kaldeliler'in, İsrailoğulları'nın, Eski Mısırlılar'ın, Eski Yunanlılar'ın, Romalılar'ın, Çinliler'in kendilerine göre takvimleri vardı. Hemen hepsinde de Güneş gibi, Ay gibi gökyüzü cisimlerinin hareketleri esas alınmıştı. Değişik takvimlerin kullanılması komşu ülkeler arasında bazı karışıklıklara yol açıyordu.

Takvim hesaplarında önemli bir olay «ta-

rih başı» olarak ele alınır. Eski Yunanlılar tarihe başlangıç olarak ilk olimpiyat oyunlarının yapıldığı yılı kabul etmişlerdi (M.Ö. 776). Romalılar ise Roma şehrinin kuruluş yılını başlangıç olarak kabul ettiler (M.Ö. 753). İslâm Dünyası'nda da Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göçü esas kabul edildi (M.S. 622).

Hıristiyanlar ise tarihe başlangıç olarak İsa'nın doğuşunu aldılar. Doğduğu yıla sıfır deyip, ondan öncesini Milâttan Önce, sonrasını da Milâttan Sonra diye değerlendirdiler (Bk. Milât).

Bugün Kullandığımız Takvim

Bugün dünyanın hemen her yanında kullanılan takvim, esas olarak, bir güneş takvimidir. Dünyamızın Güneş'in çevresinde dönmesi esası üğerine kurulmuştur. Dünya Güneş'in çevresindeki dönüşünü 365 gün, 5 saat, 48 dakika, 46 saniyede tamamlar. Bunu 365, 2425 gün şeklinde de yazabiliriz. Hesapları kolaylaştırmak için bu, 365 gün olarak kabul edilmiştir. Yalnız, aradaki 6 saate yakın fark ortaya bazı zorluklar çıkarır.

Yılbaşı geceleri saat tam 24'te yeni yılı kutlarız ama; gerçekte yılbaşı her yıl aynı saatte olmaz; yani her hangi bir günün geceyarısında yılbaşı olsa, ertesi yılbaşı, 365 günden sonra gelen günün gündüzünün ortasında olur.

İşte bu geriye kalan saatler, 4 yılda bir toplanır, aşağı yukarı 24 saat eder. Bu fazladan ele geçen gün de, dört yılda bir, şubatın sonuna eklenir. O yıl şubat, 28 gün olacağı yerde, 29 gün olur, o yıl da 366 gün sürer. Dört yılda bir tekrarlanan bu yıllara «artık yıl» denir. Sayısı 4 ile kesiksiz olarak bölünebilecek her yıl artık yıldır (1964 gibi).

Bu hesabı Roma imparatorlarından Iulius Caesar zamanında (M. Ö. 46) İskenderiyeli Yunan astronomi bilgini Sosigenos yapmıştı. Bu takvimde, imparatorun adından ötürü «Iulius (Jülyen) Takvimi» denildi.

Dört yılda bir, şubata 1 gün eklemekle takvim gene kesin olarak düzeltilmiş olmuyordu. Bu hesaba göre arada gene 1.000 yılda 7,5 günlük bir fark kalıyordu. Bir yılda 0,007784 yıllık fark başlangıçta önemsiz gibi görünüyorsa da zaman geçtikçe birikeceğinden bazı yanlışlıklara yol açabilirdi. Gerçekten de, bu takvimin, 1500 yıl kullanıldıktan sonra güneş yılından 10 gün geri kaldığı anlaşıldı: Martın 21'i olması gerekirken eldeki takvimler martın 11'ini gösteriyordu.

Bunun üzerine aradaki farkı gidermek için, takvim yılını «güneş yılı»na (dönencel yıla) yaklaştırmak gerekiyordu. Bunun için de, sonu iki sıfırla biten (1900, 2000, 2100 ... gibi) artık yıllar 100'e bölündüklerinde kalan sayılar dörde bölünemiyecek olursa o yılın «artık yıl» olmaması İznik'te toplanan ruhani mecliste kabul edildi. Ayrıca, o zamana kadar aradaki farkı kapatmak için de 1582'de takvim 10 gün ilerletilerek 4 ekim perşembe gününden sonra 15 ekim cuma günü getirilirdi. Bu değişme Papa XIII. Gregoire'ın emriyle yapıldığı için, düzeltilmiş yeni takvime «gregoryen takvimi» dendi. Roma'da yapılan bu değişikliği Fransa aynı yıl (1582), İngiltere 1752'de, Rusya 1918'de, Yunanistan da 1923'de kabul etti. O sıralarda bizde «hicrî takvim» kullanıldığı için Milâdi takvim ancak 1926'da kabul edildi.

Çeşitli Takvimler

RUMÎ TAKVİM. — Bizde eskiden hicrî (arabî) takvim kullanılırdı. Daha sonra «rumî» denilen takvim kabul edildi. Bu takvim güneş yılına göre düzenlenmişse de, şimdi kullandığımız takvimden 13 gün geriydi. Tarih başlangıcı olarak da gene hicrî takvim başlangıcı alınmış, yalnız, Ay'ın bir yılı ile Güneş'in bir yılı arasındaki farktan dolayı, yılın sayısı 2 yıl ileri olmuştu.

1917'de, yılın tarihi gene aynı kalmakla birlikte, aradaki 13 gün farkı ortadan kaldırmak üzere, bir değişiklik yapıldı. 1332 (1917) yılı şubatının 16'ncı günü 1333 yılı martının 1'i sayıldı. O zaman yılbaşı marttı.

Milâdi takvim Türkiye'de, Cumhuriyet'ten sonra, 1926'da kabul edildi. 1342 ocak ayının 1'inci günü 1926 yılının başı oldu, böylece yılbaşı da, bütün Batı ülkelerinde olduğu gibi, 1 ocak oluyordu.

HİCRÎ TAKVİM. — Tarih başlangıcı olarak Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göç etmesini kabul etmiştir. Bu takvimde de yıl 12 aya bölünmüştür ama, 1 ay Dünya'nın Güneş çevresinde bir kere dönmesinin 12'de biri olarak değil de, Ay'ın Dünya çevresinde 1 kere dönmesi olarak ele alınmıştır. Ay'ın bu dönüşü 29,5 gün tutar. Buna göre, Hicrî takvimde 1 yıl 12x29,5=354 gündür. Böylece, güneş yılından 11 gün kısadır. Hicrî yılbaşı, her yıl bir öncekinden 11 gün kadar önceye gelir. Bayramların bir önceki yıldan 11 gün kadar önceye gelmesinin sebebi budur.

MUSEVİ TAKVİMİ. — Hem Ay'ın, hem de Güneş'in hareketine dayanan bir takvimdir. Aylar bazan 29, bazan da 30 gün sürer; yıl da bazan 12, bazan da 13 aydan meydana gelir. 12 ay sürerse 353, 354, 355 gün; 13 ay sürerse 383, 384, 385 gün olur. Böylece 19 yılda bir yılbaşı hep aynı zamana gelir

Değişik takvimlerin kullanılması uluslar arası bağlantılarda birçok zorluklara yol açar. Musevilerin, Arap ülkelerinin, Uzak Doğu'daki bazı devletlerin başka başka takvim esasları üzerine hareket etmeleri, havayolları, denizyolları, demiryollarının tarife düzenlenmesinde bazı yanlışlıklara yol açar. Bunun gibi, tarihle uğraşanlar da olayları tesbit etmek için birçok zorluklarla karşılaşırlar.

Takvimde Yenilik

Bu zorluklar gözönünde bulundurularak, yüzyıla yakın bir zamandan beri, bütün dünyada tek bir takvim kullanma konusunda çalışmalar yapılmaktadır. İş adamları, istatistikçiler, bilginler bu akımı desteklemektedirler. Şimdiye kadar pek çok takvim çeşidi ileri sürülmüşse de, henüz hiçbiri kabul edilmemiştir.

Bugünkü takvimin bazı aksaklıkları olsa dahi, alışılmış bir düzen olması bakımından, bu değişikliği yapmak da, ayrıca başka karışıklıklara yol açacaktır. Bu bakımdan ileri sürülen takvimlerin hiçbiri kabul edilmemiştir.

EVRENSEL TAKVİM

1. DÖNEM

OCAK						
P.	Pt.	S.	Ç.	P.	C.	Ct.
1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
29	30	31				

ŞUBAT						
P.	Pt.	S.	Ç.	P.	C.	Ct.
			1	2	3	4
5	6	7	8	9	10	11
12	13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24	25
26	27	28	29	30		

MART						
P.	Pt.	S.	Ç.	P.	C.	Ct.
					1	2
3	4	5	6	7	8	9
10	11	12	13	14	15	16
17	18	19	20	21	22	23
24	25	26	27	28	29	30

2. DÖNEM

NİSAN						
P.	Pt.	S.	Ç.	P.	C.	Ct.
1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
29	30	31				

MAYIS						
P.	Pt.	S.	Ç.	P.	C.	Ct.
			1	2	3	4
5	6	7	8	9	10	11
12	13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24	25
26	27	28	29	30		

HAZİRAN							
P.	Pt.	S.	Ç.	P.	C.	Ct.	
					1	2	
3	4	5	6	7	8	9	
10	11	12	13	14	15	16	
17	18	19	20	21	22	23	
24	25	26	27	28	29	30	A

3. DÖNEM

TEMMUZ						
P.	Pt.	S.	Ç.	P.	C.	Ct.
1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
29	30	31				

AĞUSTOS						
P.	Pt.	S.	Ç.	P.	C.	Ct.
			1	2	3	4
5	6	7	8	9	10	11
12	13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24	25
26	27	28	29	30		

EYLÜL						
P.	Pt.	S.	Ç.	P.	C.	C.
					1	2
3	4	5	6	7	8	9
10	11	12	13	14	15	16
17	18	19	20	21	22	23
24	25	26	27	28	29	30

4. DÖNEM

EKİM						
P.	Pt.	S.	Ç.	P.	C.	Ct.
1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
29	30	31				

KASIM						
P.	Pt.	S.	Ç.	P.	C.	Ct.
			1	2	3	4
5	6	7	8	9	10	11
12	13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24	25
26	27	28	29	30		

ARALIK							
P.	Pt.	S.	Ç.	P.	C.	Ct.	
					1	2	
3	4	5	6	7	8	9	
10	11	12	13	14	15	16	
17	18	19	20	21	22	23	
24	25	26	27	28	29	30	B

Evrensel takvimin başlıca özelliği her yıl günlerin aynı güne gelmesidir. Yıl dört döneme ayrılmıştır. Her dönemde üç ay vardır. Bunların ilki hep pazarla başlar 31 gün sürer. İkincileri daima çarşambayla başlar, 30 gün sürer; üçüncüler de daima cuma ile başlar, 30 gün sürer. A, evrensel tatil günü; B de yılbaşı günüdür. Bu ek iki gün sebebiyle «artık yıl» yapılmasına da ihtiyaç kalmaz.

«Değişmez takvim» adı verilen takvim bunlardan biridir. Bu takvime göre bir yılda 13 ay olacak, her ay 4 haftadan meydana gelecektir. Her ay pazarla başlıyacak, yılbaşı 29 aralık günü kutlanacaktır. Yılbaşına gelinceye kadar arada kalan günler hiçbir haftadan sayılmıyacaktır, bayram olarak kutlanacaktır.

«Evrensel takvim» adı verilen bir başka takvim çeşidinde de yıl, her biri 91 günden meydana gelen 4 bölüme ayrılmıştır. Her bölüm 3 aydan meydana gelir. Bunların ilk ayları daima bir pazarla başlar, 31 gün sürer. İkincileri daima çarşambayla başlar, 30 gün sürer, üçüncüleri de daima bir cuma ile başlar, 30 gün sürer. Yalnız, hazirandan sonra gelen ek gün «Evrensel Tatil», aralıktan sonra gelen ek gün de «Evrensel Yılbaşı» olarak kabul edilmiştir. Bu iki ek günle, dört yılda bir «artık yıl» yapılmasına da ihtiyaç kalmaz.

Yılların Çevrilmesi Usulleri

Bir hicrî yılı milâdi yıla çevirmek için, hicrî yıl 33'e bölünerek, bölüm asıl sayıdan çıkarılır, sonra da kalan sayıya 622 eklenir. Ornek: 1378 hicrî yılını alalım.

1378 ÷ 33 = 41
1378 — 41 = 1337
1337 + 622 = 1959

Bir milâdi yılı hicrî yıla çevirmek için de önce eldeki milâdi tarihten 621 sayısı çıkarılır, kalan sayı 33'e bölünür, bölüm kalan sayıya eklenir:

1959 — 621 = 1338
1338 ÷ 33 = 40
1338 + 40 = 1378

Bir rumi yıldan milâdi yılı bulmak, ya da milâdi yıldan rumi yılı bulmak için 584 ya eklenir, ya da çıkarılır.

Milâdi 1963 yılından
— 584 çıkarılınca,
1379 yılı bulunur.
Rumi 1330 yılına
+ 584 eklenince,
1914 yılı çıkar.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Takvim ve Tarihi (S. Türker, 1940); Takvim ve Takvimcilik (B. Burçak, 1953); Takvimler ve Tarih Tekabülleri (Prof. H. Dilgan, 1957); Hicri Tarihleri Milâdi Tarihe Çevirme Kılavuzu (F. R. Unat, 3. baskı 1959).

MİLÂDİ, RUMİ VE HİCRİ YILLAR

Milâdi	Rumi	Arabi	Milâdi	Rumi	Arabi
1900	1316	1317	1932	1348	1350
1901	1317	1318	1933	1349	1351
1902	1318	1319	1934	1350	1352
1903	1319	1320	1935	1351	1353
1904	1320	1321	1936	1352	1354
1905	1321	1323	1937	1353	1355
1906	1322	1324	1938	1354	1357
1907	1323	1325	1939	1355	1358
1908	1324	1326	1940	1356	1359
1909	1325	1327	1941	1357	1360
1910	1326	1328	1942	1358	1361
1911	1327	1329	1943	1359	1362
1912	1328	1330	1944	1360	1363
1913	1329	1331	1945	1361	1364
1914	1330	1332	1946	1362	1365
1915	1331	1333	1947	1363	1366
1916	1332	1334	1948	1364	1367
1917	1333	1335	1949	1365	1368
1918	1334	1336	1950	1366	1369
1919	1335	1337	1951	1367	1370
1920	1336	1338	1952	1368	1371
1921	1337	1339	1953	1369	1372
1922	1338	1340	1954	1370	1373
1923	1339	1341	1955	1371	1374
1924	1340	1342	1956	1372	1375
1925	1341	1343	1957	1373	1376
1926	1342	1344	1958	1374	1377
1927	1343	1345	1959	1375	1378
1928	1344	1346	1960	1376	1379
1929	1345	1347	1961	1377	1380
1930	1346	1348	1962	1378	1381
1931	1347	1349	1963	1379	1382

TALÂT PAŞA (1874 - 1921)

Talât Paşa

Son Osmanlı sadrazamlarındandır. Edirne'de doğdu. Babası Ahmet Vasıf Bey Alaylı polislik mesleğinden mustantıklığa kadar ilerlemiş olmakla beraber geçim sıkıntısı çekmekteydi. Bundan dolayı oğluna düzenli bir öğretim yaptıramadı. Talât, rüştiyeyi (ortaokulu) bitirdikten sonra, iki yıl kadar Fransız Alyans okulunda da okudu. Öğrencisi bulunduğu bu okulda Türkçe öğretmenliği yapmaya başladı. Böylece hem hayatını kazanıyor, hem de Fransızcasını ilerletiyordu. Bir süre Selânik Hukuk Fakültesinde de okudu. Yaşının çok genç olmasına rağmen, siyasal hayata büyük ilgi duyuyor, II. Abdülhamit'in baskılı idaresine karşı devrimci fikirler besliyordu.

Önce «mülâzim» (maaşsız) olarak girdiği Edirne P.T.T. dairesinde bir süre sonra maaşa geçtiyse de, devrimci düşünceleri, bu konudaki gizli çalışmaları yüzünden yakalanıp üç yıl hapse mahkûm edildi. İki yılını çektikten sonra affa uğradı. Bu sırada 22 yaşlarında bulunuyordu. 1898'de yeniden P.T.T. idaresine girdi; Selânik - Edirne dolaylarındaki Gezici Posta Müdürlüğü'ne kâtip oldu. Daha sonraları Başkâtipliğe yükseldi. Bu arada, genç, devrimci, yurtsever subaylarla işbirliği halinde bulunuyordu. Gizli İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucularından, başta gelenlerindendi. Bu çeşit faaliyetleri hükümet tarafından öğrenilince görevinden gene uzaklaştırıldı.

Bundan birkaç ay sonra Abdülhamit, Meşrutiyet'i yeniden ilân etmek zorunda kalınca Talât Paşa da Edirne milletvekili seçilerek İstanbul'a geldi. Önce Meclis-i Mebusan Başkan vekili, 31 Mart olaylarından sonra da İçişleri Bakanı oldu 1914'te, Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'na girmesine karar veren kabinede Talât Paşa da vardı.

Talât Paşa'nın Sadrazamlığı

1916'da savaşın en bunalımlı devresinde, Sait Halim Paşa'nın görevinden çekilmesi üzerine, Talât Paşa sadrazamlığa (başbakanlığa) getirildi. «Canım, bu vazife bizler kadar düşük mü?» diyerek başbakanlığı kabul etmek istememiş, ancak ısrar üzerine razı olmuştu. Talât Paşa, hayatında olduğu gibi, başbakanlıkta da namusluluk, faziletlilik, iyi niyetlilik örneği olarak çalıştı; yurdunu bu savaştan kazançlı çıkarmak için olanca gücünü harcadı. Osmanlı Devleti'nin ortaklariyle birlikte savaşı kaybetmesi üzerine, iç ve dış düşmanlarının eline düşmemek için, Almanya'ya kaçtı. Mütareke yıllarını Berlin'de büyük sıkıntılar içinde geçirdi. Atatürk'ün Anadolu'daki çalışmalarını uzaktan ümitle, sevinçle izliyor, onun başarısını bekliyor, bu arada gücü yettiği ölçüde, Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması için Batı devletleri karşısında çabalar harcıyordu.

İttihat ve Terakki Partisi'nin bütün ileri gelenleriyle birlikte, Talât Paşa'yı da bir Ermeni komitesi ölüme mahkûm etmişti. Bu komitenin üyelerinden Taylıryan adında bir adam Talât Paşa'yı 15 mart 1921'de, Berlin'de arkasından ateş ederek öldürdü. Kemikleri, aradan yıllar geçtikten sonra, 1943'de yurda getirilmiş, büyük bir törenle, İstanbul'da, Hürriyetiebediye Tepesi'ndeki şehitliğe gömülmüştür.

TALK

Hekimlikte, en çok deri hastalıklarında kullanılan bir tozdur. «Talk pudrası» da denir. Kimya bakımından, hidratlı magnezyum silikatıdır.

Talk, beyaz, çok yumuşak bir cisimdir. Sertlik derecesinde bütün elemanlar arasında sonuncu gelir. Kolayca toz haline getirilir, camları silmekte, maden eşyayı parlatmakta, eldivenlerin, çorapların kolay giyilmesini sağlamakta kullanılır. Hekimlikte kullanılan talk pudrasının içine, çoğunlukla, biraz da boraks katılır.

TALLEYRAND, Charles (1754 - 1838)

Taleyrand

Ünlü bir Fransız devlet adamıdır. Kurnazlığı, ince zekâsı ile tanınmıştır. Asılzade bir ailenin çocuğu olarak Paris'te doğdu. 1 yaşında topal kaldığı için, küçüklüğünden beri çevresine karşı kendini başka kabiliyetlerle göstermek ihtiyacını duymuştu. Papaz olarak yetişti. Bu meslekte çabuk ilerledi, 25 yaşında piskopos oldu.

Fransız İhtilâli başlayınca Talleyrand, başına ihtilâlci kalpağını geçirdi devrimcilerin arasına katıldı. Bu yüzden Papalığın hışmına uğrıyarak kilise hizmetinden koğuldu. Fransa'nın Londra elçisi olduysa da kıral taraftarı göründüğünden az sonra bu işten de uzaklaştırıldı. Amerika'ya gitti, orada büyücek bir servet edindi. Fransa'da Terreur devri yumuşayınca Paris'e döndü, Napoleon devrinde, Madam De Staël'in yardımiyle dış işleri bakanı oldu.

Talleyrand, ilk günlerde Napoleon'la iyi geçinmişti. Sonraları araları açıldı, dış işleri bakanlığından atıldı. Bundan duyduğu hınçla Napoleon'un düşmesine çalıştı. Kurulan yeni hükümetin başına geçerek XVIII. Louis'yi Kıral ilân ettirdi.

Talleyrand, Fransa için büyük işler başarmış, bu arada Viyana Kongresi'nde Avrupa barışını kundaklamakla suçlandırılan Fransa'nın mahkûm edilmemesini sağlamştır. XVIII.-XIX yüzyıllar Avrupa'sının en ileri gelen siyaset adamlarından biri olan Talleyrand'ın «Hâtıralar»ı, «Mektupları» önemlidir. «Tanrı insana dili düşündüklerini söylememek için vermiştir» sözü onundur.

TALLI BİTKİLER

Bitkiler âleminde çiçeksiz bitkilerin bir alt şubesinin adıdır. Bu bitkilerde kök, sap, yaprak gibi organlar yoktur. Beslenme organları bir örnek hücrelerin bir araya gelmesinden ortaya çıkan «tal» denen bir kısımdan ibarettir. Talli bitkiler mantarlar, suyosunları, likenler, bakteriler gibi sınıflara bölünürler (Bk. Bitkiler).

TALU, Ercüment Ekrem (1888 - 1956)

Ercüment Ekrem Talu

XX. yüzyıl Türk romancılarından, mizah yazarlarındandır. İstanbul'da İstinye'de doğdu. Tanzimat Edebiyatı ediplerinden Recaizade Mahmut Ekrem Bey'in oğludur. Fransız okullarında başladığı orta öğrenimini Galatasaray Lisesi'nde tamamladı. Bir süre Paris'te de okuduktan sonra iki yıl kadar İstanbul Hukuk Fakültesi'ne devam etti. İlk yazılarını 1904'te yayınlamaya başladı. 1907'de Düyun-ı Umumiye idaresine mütercimlikle girdi. 1908'den beri meslek edindiği yazı hayatı, ömrünün sonuna kadar, hemen hiç aralıksız yarım yüzyıla yakın sürmüştür.

E.E. Talu, Bâb-ı Âli teşrifat memurluğu, matbuat müdür muavinliği görevlerinden sonra, Cumhuriyet'in ilânından sonraki yıllarda birkaç defa Matbuat Müdürlüğü, kısa bir süre Cumhurbaşkanlığı Genel Kâtipliği yaptı. 1931'de Varşova Elçiliği Müsteşarı oldu. 1936-1943 arasında, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde, Gazi Eğitim Enstitüsü'nde, Fransızca dersleri okuttu. 1943'de Galatasaray Lisesi Edebiyat ve Fransızca öğretmenliklerine tâyin olundu. 1956'da emekliye ayrıldı.

Duru, temiz, sürükleyici bir dili olan Ercüment Ekrem Talu'nun en başarılı yönü mizah yazarlığıdır. Evliya Çelebi'nin üslûbunu taklit ederek meydana getirdiği günlük mizah gazete sohbetleri çok rağbet gördüğünden, sonraları bu üslûbu bıraktıysa da mizah nev'ini bırakmamış, devrinin mizah dergilerinde imzasiyle, ya da takma adlarla binden fazla hikâye, sohbet yazmış, romanlarını da mizah tarafına yöneltmiştir. Bu çeşit romnları arasında Meşhedi serisi pek tanınmıştır. Meşhedi, Ercüment Ekrem Talu'nun yarattığı tatlı dilli, güler yüzlü, mübalâğacı İstanbullu bir İranlı tipidir. Talu'nun bir özelliği de, Hüseyin Rahmi ile Ahmed Rasim'in geniş ölçüde yansıttıkları İstanbul hayatını ele alıp bu konuda hikâyeler, romanlar yazmış olmasıdır.

Bibliyografya. — Yeni harflerle basılan başlıca eserleri:

Sabir Efendi'nin Gelini (3. baskı, 1939); Meşhedi ile Devrialem (1943); Meşhedi Aslan Peşinde (1934); Kodaman (1935); Papeloğlu (1937); Beyaz Şemsiyeli (1939); Bu Gönül Böyle Sevdi (1941); Çömlekoğlu ve Ailesi (1945); Meşhedi'nin Hikâyeleri (1947).

Hakkındaki eser. — Bütün Cepheleriyle Ercüment Ekrem Talu (H. Yücebaş, 1957).

TAMBUR

Klâsik Türk müziğinin başlıca çalgılarından biridir. Çalgıç (mızrap)la çalınan sazların en güzellerinden biri olarak kabul edilir. Sumerler'den beri bütün Doğu kavimlerinde tamburun ilk şekilleri vardı. Sumerler tambura «pantur» derlerdi.

Tamburun uzunluğu 135 santimdir. Bir tekne ile çok uzun bir saptan ibarettir. 4 çift maden teli, 8 mandalı vardır. Teller çift çift düzenlenir (akort edilir). 3,5 sekizli ses alanı vardır ki, bu mızraplı bir saz için çok zengin ses alanı demektir. Tambur diklemesine tutulup kemençe, keman, viyolonsel yayı ile de çalınır, buna «yaylı tambur» denir; zayıf ama, çok lâtif bir ses çıkarır.

Tambura. — Çalgıçla çalınan, maden telli, saplı sazların genel adıdır. Türk halk müziğinde büyük yeri olan bu çalgıların başlıcaları «cura», «bulgari», «bağlama», «bozuk», «meydan sazı», «çöğür»dür.

Tambur

TANCA

Fas'ın kuzeyinde, Cebelitarık Boğazı'nda, milletlerarası bir bölgedir. Yüzölçümü 373 km², nüfusu 128.000, başkenti Tanca'dır.

Başkent Tanca şehri, (nüf. 81.000) boğazın batı kesimindedir. Önemli bir liman ve taşıt merkezi, Fas demiryollarının başlangıç noktası, kuzey Afrika havayollarının kavşağıdır.

Tanca şehri ve bölgesi resmen Fas Kıralı'na bağlıysa da idaresi milletlerarası bir komisyonun elindedir. Şehirde polis teşkilâtı, çeşitli milletlerden kuruludur. Yerli halkın haklarını düzene koyan ve kanunları hazırlıyan bir idare meclisi de vardır.

Bölgenin geliri milletlerarası liman tesislerinden elde edilir. Ticaret çok hareketlidir. Şehirde başlıca para olarak Amerikan doları, Fransız frangı ve İspanyol peçetası geçer. Tanca'da, Amerikalıların önemli bir radyo istasyonu vardır.

Tanganika

Hammadde bakımından zengin bir Afrika ülkesi

TANGANİKA, Afrika'nın doğu kıyısında bir devlettir. Kuzeyde Kenya ve Uganda, batıda Kongo, güneyde Rodezya ve Mozambik, doğuda da Hint Okyanusu ile çevrilidir.

Yüzölçümü: 932.000 km²

Nüfusu: 8.785.000

Başkenti: Dâr-es-Selâm

Tanganika, Afrika'nın göller ülkesidir. Batı sınırındaki Tanganika Gölü'nden başka, Afrika'nın en büyük gölü Victoria Gölü kuzey sınırının bir parçasını, Niyasa Gölü de güneyde boylamasına bir kısım kaplar. Ülkenin kuzeyi ile orta kesimi dağlık ve yaylalıktır. Kıyıya uzanan çukur bölgelerinde, dikenli ağaçlarla, sık otluklarla kaplı geniş ormanlar vardır. Kuzey sınırında Afrika'nın en yüksek tepeleri olan Kilimanjaro (6.010 m.) ile Meru (4.735 m.) dağları bulunur.

Tanganika'da Yaşıyanlar

Tanganika'da halkın büyük çoğunluğu Bantu soyundan Zenciler'dir. Azınlıkların başında, sayıları 50 bini ancak bulan Asyalılar (Hintli, Pakistanlı, Türkistanlı, İranlılar), 20 bin kadar da Avrupalı (çoğu İngiliz) gelir. Halkının büyük çoğunluğu Müslüman'dır. Kıyı boylarındakilere «Sevahili» denir. Tanganika'da yerli dillerden başka, Arapça, İngilizce, Hindu dili de konuşulur.

Ülke ham madde bakımından çok zengindir. Dünya kenevir üreliminin üçte biri Tanganika'da elde edilir. Pamuk, kahve, kopra, tütün, şeker, deri, fildişi bal, reçine, pirinç de Tanganika'nın başlıca ürünleridir.

Tanganika, maden bakımından da çok zengindir. Dünyanın en zengin elmas yataklarından biri sayılan Şimianga, 1946'da bulundu. Uluguru dağlarındaki plâtin madenleri ile altın madenleri de büyük gelir getirir. Demiryollarının uzunluğu 2.500 km.'ye yaklaşır.

Oldukça iyi çalışan demiryolu şebekesinin merkezi başkent ve Doğu Afrika'nın en büyük limanı olan Dâr-es Selâm'dır. 45.000 km. uzunluğundaki karayollarının hepsi trafiğe elverişli değildir. Bununla beraber yol bakımından Tanganika diğer Afrika ülkelerinin pek çoğundan iyidir.

Ülke hava yoluyla Avrupa'ya bağlı olduğu gibi başkent Dâr-es Selâm'ın nüfusu 130.000 kadardır. Büyük şehirlerin başında Morogoro (24.000), Kigoma (52.500), Tanga limanı (48.000) gelir.

Tarihte Tanganika

Tanganika kıyılarına ilk önce XVI. yüzyılda Portekizliler ayak bastı. XVIII yüzyıl başında ülke Zengibar Sultanlığı'nın eline geçti. 1884'te bir Alman sömürgecilik heyeti Tanganika'yı Almanya'ya bağladı. 1890'da İngiltere'yle Almanya arasında varılan anlaşma üzerine Tanganika, Almanların Doğu Afrika sömürgesi oldu. Zengibar Sultanından para ile burasını satın alan Almanya, Tanganika'da kısa bir süre içinde demiryolları, karayolları yaptı.

I. Dünya Savaşı sonunda Almanya, Afrika'daki bütün toprakları gibi burasını da kaybetti. Doğu Afrika sömürgesi İngiliz; Ruanda-Urundi de Belçika mandası oldu. Önce «manda» olarak yönetilen Tanganika, II. Dünya Savaşı'ndan sonra B. Milletler himayesinde bir ülke, 1963'te de bağımsız bir cumhuriyet oldu.

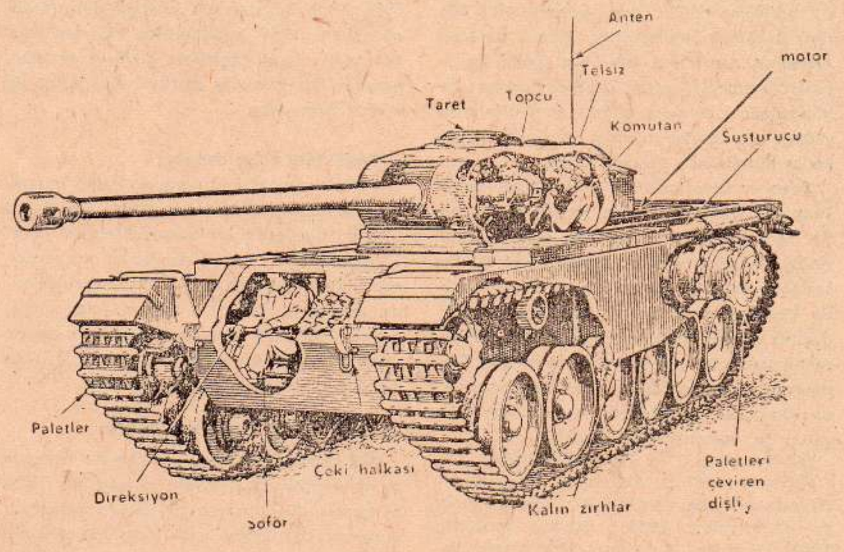

TANGANİKA GÖLÜ

Güneydoğu Afrika'da, Tanganika'nın batısı ile Kongo arasında büyük bir göldür. Yüzölçümü 31.640 km², ortalama uzunluğu 650 km, genişliği 50-70 km.'dir. Doğuşu bakımından tektonik bir göl olan Tanganika'nın ortalama derinliği 600 metreyi bulur. Kongo nehrinin kollarından olan Lukuga bu gölden çıkar. Kıyılarında Albertville (Kongo) ile Kigoma (Tanganika) şehirleri vardır. Bu göl Afrika'nın bu kesimlerinden başlayıp, Türkiye'de Maraş yakınına kadar devam eden tektonik çukur alanın üzerinde bulunur.

TANGENT (Bk. SİNÜS)

TANGO (Bk. DANSLAR)

Bir tankın başlıca parçaları

TANK

Tekerlekleri tırtıllı, üzeri zırhlı bir savaş aracıdır. Tekerleklerinin tırtıllı olması sayesinde tümsekleri, çukurları kolayca aşar. Ağır, orta, hafif olmak üzere, başlıca üç cinsi vardır (Bk. Savaş Silâhları).

Düşmanın saldırısına karşı konunarak hızla ilerliyecek bir savaş aracı yapmak düşüncesi eskidir. Ilkçağ'daki «savaş arabaları» bunların ilk örneğidir. Ortaçağ'da, toplar ilk defa kullanılmaya başlayınca, Leonardo Da Vinci zırhlı bir savaş arbası yapmayı düşünmüştü. Yalnız, böyle bir savaş aracı yapmak ancak, içten yanmalı motorların bulunmasiyle mümkün oldu.

İngiltere'de tankla ilk önce Donanma ilgilenmiş, o sırada Deniz Kuvvetleri Bakanı olan Churchill, sunulan taslaklar üzerinde çalışılmasına önem vermişti. İcadı gizli tutmak için, ilk tankın parçaları ayrı ayrı yerlerde yapılmış, bu arada, gövdeyi yapan fabrikada işçilere bunun bir «su tankı» (sarnıç) olduğunu söylemişlerdi. «Tank» sözü buradan kalmıştır. Tankta kullanılan «taret» gibi gemicilik deyimleri de tankın ilk önce İngiliz Deniz Kuvvetleri'nde kullanılmasından ileri gelir.

Tanksavar. — Tanklara karşı kullanılan bir silâhtır, mermileri tankın zırhını delecek biçimde yapılmıştır.

TANKER [Sarnıç gemisi]

Petrol, benzin, mazot gibi sıvıları taşımak için özel olarak, değişik biçimde yapılmış gemi tipidir. Öteki gemilerde enine postalardan kurulu iskelet yerine bunlarda boyuna postalar kullanılmıştır (Bk. Gemi). Bugünkü tankerler yapılmadan önce sıvılar, fıçılarda taşınırdı.

Tankerlerde makinalar genel olarak kıç tarafta bulunur. Baş hafifçe yükseltilmiştir. Bütün gemi sarnıçlara bölünmüştür. Ortadaki köprüüstü baş ve kıç dar bir köprüyle birbirine bağlanır. Büyüklükleri çok değişiktir. Küçük sahil tiplerinden, 30.000 dedveyt tonluk, 18 mil süratindeki büyük tiplere kadar çeşitleri vardır.

TANPINAR, Ahmet Hamdi (1901 - 1962)

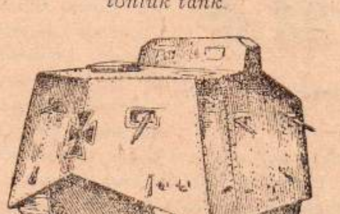
Ahmet Hamdi Tanpınar

XX. yüzyıl edebiyatımızın şair ve yazarlarındandır. İstanbul'da doğdu; ilk ve orta öğrenimini çeşitli okullarda yaptıktan sonra Darülfünun (Üniversite) Edebiyat Fakültesi'ne girdi. Edebiyat profesörlerinden Yahya Kemal Beyatlı'nın etkisiyle ilk şiirlerini yazmaya başladı. 1922'de fakülteyi bitirdikten sonra yurdun birçok köşelerinde lise edebiyat öğretmeni olarak çalıştı. 1934'te İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nde Estetik ve Sanat Tarihi derslerini okutmakla görevlendirildi. 1939'da Edebiyat Fakültesi Tanzimat ve sonrası Türk Edebiyatı profesörlüğüne yükseldi. 1943'te Maraş milletvekili oldu. Bir devre

İLK TANKLARDAN

1916'da İngilizler'in yaptığı 31 tonluk tank

1917'de Almanlar'ın yaptığı 33 tonluk tank

süren milletvekilliğinden sonra yeniden maarif mesleğine döndü. Kısa sürelerle Millî Eğitim Bakanlığı müfettişliği, Güzel Sanatlar Akademisi'nde ikinci defa Sanat Tarihi ve Estetik öğretmenliği yaptı, 1950'de Edebiyat Fakültesi'ndeki görevine döndü. Batı ülkelerine yaptığı bazı geziler dışında, ömrünün sonuna kadar kürsüsünün başında kaldı.

Edebiyat hayatına şiirle giren Ahmet Hamdi Tanpınar, sonradan hikâye, roman da yazmıştır. Yurt sevgisi, yurt konuları taşıyan şiirlerinde, kişiliğine özgü bir sembolizmin izlerine raslanır. Hayal ve melodi havası anlamda hafif kapalılık onun belirli özelliklerindendir. Geçmiş özlemi, sezip ulaşamadığımız âlemlere duyulan özlem, sevme, sevilme ihtiyacı Tanpınar'ın şiirlerinde sık sık raslanan motiflerdir. Bu haller, nesirlerinde de, özellikle, hikâyelerinde, romanlarında da görünür.

Bibliyografya. — Başlıca eserleri: Şiirler (1961); Abdullah Efendi'nin Rüyaları (hikâyeler, 1943); Yaz Yağmuru (hikâyeler, 1955); Huzur (roman, 1949); Saatleri Ayarlama Enstitüsü (roman, 1961); Beş Şehir (denemeler, 1946); Tevfik Fikret; Hayatı, Şahsiyeti, Şiirleri ve Eserlerinden Parçalar (1937); Namık Kemal Antolojisi (1942); Ondokuzuncu Asır Türk Edebiyat Tarihi I (1949); Yahya Kemal (1963).

TANRI [Allah]

Var olan her şeyin yaratıcısı olduğuna inanılan yüce varlıktır. Tektanrılı dinlerde bir tek Tanrı (Allah) vardır; çoktanrılı dinler ise hemen hemen her kudret ve kuvvet için birer «tanrı» (ilâh) kabul eder (Bk. Dinler).

Felsefede, dinlerin gösterdiği Tanrı'ya inanmayı öğütliyen görüşe «tanrıcılık» denir; dinlerin gösterdiği Tanrı'nın dışında daha başka tanrı kavramlarına inanmayı öğütliyen görüş ise «yaradancılık» diye anılır.

Müslümanlık'tan önce Araplar, putlara taparlarken, bunlar arasında en yüce saydıklarına «Allah» adını vermişlerdi; öteki tanrılarına da «ilâh» (Aramice «alaha») diyorlardı. Hz. Muhammed «Lâ ilâhe illâ'llah» (Allah'tan başka ilâh yoktur» sözü ile Tanrı'nın tekliğini ilân etmiş oluyordu (Bk. Müslümanlık).

TANRIÖVER, Hamdullah Suphi (1886-)

Hamdullah Suphi Tanrıöver

Tanınmış fikir adamlarımızdandır. İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesi'nde okudu. 1908 devriminden sonra gazete ve dergilerdeki yazılariyle tanınmaya başladı. İstanbul Erkek Öğretmen Okulu'nda öğretmenlik yapıyor, Üniversite'de de Türk Güzel Sanatları dersleri okutuyordu. Bu arada Türk Ocakları'nın kurulmasında büyük hizmeti dokundu. Birinci Meclis'te Saruhan Milletvekili olarak bulundu, bu arada geçici hükümette Maarif Vekilliği de yaptı. Daha sonraları İstanbul milletvekiliyken yeniden Millî Eğitim Bakanlığı'na getirildi, üç yıl da Bükreş Büyük Elçiliği'nde bulundu. Bükreş'teyken Hıristiyan Türkler olan Gagavuzlar'ın Türkiye'ye gelmelerine çalıştı. 1950'den sonra Demokrat Parti milletvekili olarak tekrar meclise giren Tanrıöver, Türk Ocakları'nın yeniden diriltilmesine çalıştı. 1957 seçimlerinde Hürriyet Partisi adayı olarak seçimlere girdiyse de kazanamadı. Basılmış olan eserleri «Dağ Yolu» ile «Güne Bakan»dır.

TANSİYON [Kan basıncı]

Kalbin kanı atış kuvvetiyle, kanın damarlara sürtünmesinden doğan direnç gibi karşılıklı iki kuvvetten bir basınç meydana gelir. Tansiyon (kan basıncı) denilen bu kuvvet kanın kalbden çıkarak bütün vücudu dolaşması, kulakçığa dönüşünü sağlar. Ana atardamarda 15-20 sm. civa basıncı olan bu basınç çevreye yayıldıkça düşer, kılcal damarlarda 1-1,5 sm. civa basıncına kadar iner.

Tansiyon Nasıl Ölçülür

Kol atardamarı dıştan verilen bir basınçla nabız kayboluncaya kadar sıkıştırılır. Dıştaki basınç düşürülmeye başlanınca nabız vuruşunun duyulduğu anda tansiyon aletinin gösterdiği sayı damar içindeki kanın çevreye yaptığı kan basıncını bildirir. Bu sayı «maksima» (en çok) kan basıncıdır. Nabız sesinin tamamiyle kaybolduğu anda alette okunan sayı ise «minima» (en az) basınçtır. Minima basınç kalbin sıkışmasiyle değil, damarların esnekliğiyle ilgilidir.

Gençlerde maksima en çok 12-13, en az 8-9 sm. civa basıncı normal tansiyon kabul edilir. Yaşlandıkça maksima 2-3, minima 1-2 kadar artar. 40 yaşından aşağı olanlarda 14'ü, 40'tan yukarı yaşlarda 16'yı geçen bir tansiyon «yüksek tansiyon» (hipertansiyon) sayılır.

Normal tansiyon yaşın önüne 1 koymakla bulunabliir. Meselâ, 35 yaşında olan bir kimsenin yaş sayısı önüne 1 konursa 135 olur. Bu sayı 135 mm., ya da 13,5 sm. civa basıncı demektir; yani o kimsenin tansiyonu 13,5 olmalıdır.

Tansiyon ölçülürken bazı şeylere dikkat etmek gerekir. Tansiyonu ölçülen kimse en az 10 dakikadan beri yatmış, sakin durumda olmalıdır. Tansiyonu mümkünse sabahleyin aç karnına, pek sıcak, ya da soğuk olmıyan bir odada ölçmelidir. Bazı kolay heyecanlanan kimselerde ilk muayenenin verdiği heyecanla tansiyon yüksek bulunabilir. Bu durumda üst üste birkaç defa bakılırsa tansiyonun normale düştüğü görülür. Beden faaliyetleri çok yemek, soğuk, geçici olarak tansiyonu yükseltebilir.

Yüksek ve Alçak Tansiyon

Tansiyonun normalin üstüne çıkmasına «hipertansiyon», düşmesine de «hipotansiyon» denir.

Hipertansiyon. — Özellikle sabahları gelen, en çok ensede yerleşen baş ağrıları, baş dönmesi, göz kararması, kulak uğultusu, uykusuzluk, sinirlilik, halsizlik, soluk almada güçlük, görme bozuklukları, bacak ağrıları başlıca belirtileridir. Tansiyon yüksek çıkınca, önce, tansiyonu yükselten bir hastalık olup olmadığı araştırılır. Böyle bir sebep yoksa hastalığa «esasında hipertansiyon» denir.

Tansiyonu yükselten hastalıklar şunlardır: Kalb anjini, gebelik zehirlenmesi, kafa yaralanmaları, kafa urları, kurşun zehirlenmesi, böbrek hastalıkları, prostat büyümesi, dolaşım bozuklukları, kalb ve damar hastalıkları, iç salgı bezleri (hormon) hastalıkları.

Hipotansiyon. — Maksima tansiyonun 10'un altına düşmesine «hipotansiyon» denir. Buna hipertansiyondan daha az raslanır. Belirtileri, yorgunluk, halsizlik, baş dönmesi, bayılmalar, göz kararması, uykuya eğilim gibi hallerdir. Bunun da hiçbir hastalığa bağlı olmıyan «esasında hipotansiyon» şekli vardır.

Tansiyon düşmesine yol açan çeşitli hastalıkların başlıcaları şunlardır: Akciğer veremi, zafiyet yapan daha başka hastalıklar, sarılık, siroz, şok, enfarktüs, endokardit, miyokardit, zatürree, tifo gibi bazı ateşli hastalıkların nekaheti, tiroid hormonu bozuklukları, beriberi.

TANZİMAT FERMANI

Osmanlı İmparatorluğu tarihinde Tanzimat Devri'ni açan fermandır. Abdülmecit'in imzaladığı bu fermanı, gerçekte dış işleri bakanı Mustafa Reşit Paşa kaleme almıştı. Gülhane'de okunduğu için «Gülhane Hatt-ı Hümayunu» diye de anılır.

3 kasım 1839'da ilân edilen Tanzimat Fermanı Osmanlı Devleti'nin tarihinde yeni bir devir açmıştır. Osmanlı Devleti'nin ilk yazılı anayasası olan bu önemli belge, vatandaşın ana haklarını devletin teminatı altına alıyordu. Bu fermana göre mahkeme kararı olmaksızın ne padişah, ne hiçbir vezir, her hangi bir vatandaşı idam ettiremiyecek, süremiyecek, cezalandıramıyacaktı. Kanunun emretmediği hiçbir vergi toplanamıyacak, vatandaşa angarya mahiyetinde hiçbir şey yaptırılamıyacak, mal emniyeti tamamen kurulacaktı. Vatandaşın, din, ırk farkı gözetilmeksizin her türlü insanlık hakkı, bu fermanın teminatı altındaydı. Tanzimattan sonra birçok ıslahat hareketlerine girişildi (Bk. Osmanlı İmparatorluğu).

Tanzimat devri 1839-1878 arasında 39 yıl sürdü. Rus Savaşı'ndan sonra II. Abdülhamit, sorumlu hükümet usulünü bıraktı, idareyi şahsan eline aldı, devlet Babıâli'den değil, Saray'dan, Yıldız'dan yönetilmeye başlandı, böylece Tanzimat Devri sona erdi.

Tanzimat Edebiyatı

Osmanlı İmparatorluğu'nun Tanzimat Devri'nde gelişen edebiyatımıza «Tanzimat Edebiyatı» denilir. Önceleri «Edebiyat-ı Cedide» (yeni edebiyat) denilmişti. Sonradan bu deyim Tanzimat edebiyatından sonra gelişen başka bir topluluğun, Servet-i Fünun edebiyatı'nın malı olmuştur.

Tanzimat Edebiyatı, belirli özellikleri bulunan bir edebî yenilik davranışı olmakla birlikte, bu davranışın kesinlikle 1839'dan (Tanzimat Fermanı'nın ilân edildiği tarihten) sonra meydana geldiğini ileri süremeyiz. Edebiyatımızdaki batılılaşma hareketleri, küçük ölçüde de olsa, bu tarihten daha önceleri̇nden beri görülmüştür. XVIII. yüzyıl sonlarından beri bazı yeni okullar, millî eğitim çalışmaları, fikir ve sanat hayatımıza bazı yenilikler getirdiği gibi, bu çağın birçok aydınları da, Tanzimat şair ve yazarlarından önce, Batı edebiyatı etkisinde eserler vermişlerdir. Bunlar arasında, Akif Paşa, Ethem Pertev Paşa başta gelmek üzere, Sadullah, Kâmil ve Sami Paşa'lar sayılabilir.

Tanzimat Edebiyatı'nı: 1) Kurucular; 2) Yayanlar, geliştirenler; 3) Açılmış yolda yürüyenler olarak bölümlere ayırmak mümkündür.

Kurucular. — Edebiyatımızı yüzyıllardır içinde bulunduğu ortak İslâm edebiyatından, Arap ve İran zevkinden, etkisinden, hayat ve gerçekler ötesi soyut kavramlardan ayırıp, ona milletçe ve memleketçe yönelmek zorunluluğunda bulunduğumuz çağdaş nitelikleri gösteren ilk büyük önder Şinasi'dir. Şinasi, şiirde, Divan Edebiyatı'nın eskiden beri yürütegeldiği belli başlı şekil, anlam, zevk, estetik yollarından ayrılmış, bu konuda batı çeşnisindeki yeni örnekleri denemiş, edebiyat dilini geniş halk yığınlarının sevip anlıyabilecekleri dereceye getirmeye çalışmış, edebiyata hayatı, gerçekleri sokmuştur. Halk yığınlarının faydasına yönelen ilk gazeteyle, Türkiye'de Türkçe olarak yazılan ilk tiyatro denemesi de onun eseridir (Bk. Şinasi). Bu bakımdan, ona Tanzimat edebiyatının, dolayısiyle, modern Türk edebiyatının kurucusu demek yerinde olur.

Şinasi'nin bu görevinde, gene kendisinin yetiştirdiği, iki de yardımcısı vardır. Bunlar Namık Kemal'le Ziya Paşa'dır. Namık Kemal de, Ziya Paşa da, Şinasi'nin tamamlayıcıları olarak edebiyatımıza fikir ve felsefe, toplum ve birey meseleleri, yurt ve hürriyet konuları getirmişler; roman ve hikâye, eleştirme, tiyatro alanında büyük hizmetler görmüşlerdir.

Yayanlar, Geliştirenler. — Şinasi'nin, Ziya Paşa'nın, Namık Kemal'in Tanzimat edebiyatını (yeni Türk edebiyatını) kurup, izlenecek yolu belirtmelerinin, bu yolun ilk örneklerini vermelerinin ardından, onların biraz daha genç çağdaşları ortaya çıktı. Tanzimat edebiyatının yayılma, gelişme kısmını teşkil eden bu devrenin edebiyatçıları Abdülhak Hâmit (Tarhan), Recaizade Mahmut Ekrem ve bir derecede de Muallim Naci'dir. Türk edebiyatına şekil ve zevk bakımlarından asıl Batılı şiiri getiren Abdülhak Hâmit, kendine özgü derinlikleri, felsefesiyle de büyük bir değer taşımaktadır. Hâmit, şiirin konusunu genişletmiş, Divan edebiyatından uzaklaşmamızda önemli rol oynamıştır (Bk. Tarhan). Şiirden başka roman, tiyatro alanlarında da eserler veren Recaizade Mahmut Ekrem ise yeni edebiyatın bilgilerini, kuramlarını düzenlemek, yeni yetişen gençlere bunları öğretmek, onları bu yana yöneltmek gibi hizmetlerde bulunmuşlar, ayrıca, eskiliği devam ettirmek istiyenlerle savaşmışlardır.

Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal'le kurulan, Abdülhak Hâmit, Recaizade Mahmut Ekrem'le gelişip yaygınlaşan Tanzimat Edebiyatı'nın, millete ve memlekete yeni Türk edebiyatı halinde mal oluşunda emekleri geçmiş daha bir hayli bilgin, düşünür, edebiyatçı, gazeteci vardır.

Açılmış Yolda Yürüyenler. — Tanzimat edebiyatının bu üçüncü bölümüne giren yazarlardan başlıcaları şunlardır: Dil ve tarih konularında gerçek birer değer bulunan Ahmet Cevdet Paşa, Süleyman Paşa; gazetecilik tarihimizin büyük simalarından Ebüzziya Tevfik Bey; çevirileri, telif tiyatro ve romanları, ansiklopedik yayınları ile tanınan Şemsettin Sami Bey; Türk tiyatrosuna pek büyük yararlığı dokunmuş Molière'den yaptığı başarılı adapteleri, dil ve Türkçülük çalışmaları ile ün kazanmış, Ahmet Vefik Paşa; tiyatro ve mizah edebiyatımızın öncülerinden Ali Bey; Realist Türk romanının ilk öncülerinden ikisi olan Nâbizade Nazım Bey'le Samipaşazade Sezai Bey; geniş halk yığınlarına okuma alışkanlığını kazandıran, her konuda 200'ü aşkın eser yazmış olan büyük halk gazetecisi Ahmet Mithat Efendi.

Yukarıdan beri yapılan kısa açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, Tanzimat edebiyatı, meselâ 1896'da bir dergi çevresinde kurulan Servet-i Fünun edebiyatı gibi anlaşmış kişilerin ortak estetik ve sanat görüşleriyle kurdukları bir topluluk değildir. Tanzimat edebiyatı, tarihî zorunluklardan dolayı, evrimleşmekte bulunan ulusal bir ortamda aydınların, sanatçıların, düşünürlerin, paylarına düşen görevleri yerine getirme hareketidir. Tanzimattan önce Türk nüfusu, çok geniş bir okumamış, kültürsüz tabaka ile, küçük bir aydınlar tabakasından ibaretti. Tanzimat edebiyatının büyük hizmetlerinden biri de orta kültürlü sınıfı vücuda getirmiş olmasıdır.

Bibliyografya. — Bu konuda başlıca eserler:

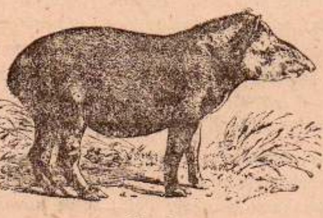
Tanzimat (Millî Eğitim Bakanlığı, 1940); Tanzimat Fermanı'nın Tahlili (Prof. Y. Abadan, 1940); Tanzimatta İçtimaî Hayat (Prof. Fındıkoğlu, 1940); Tanzimat'tan Sonra Fikir Hareketleri (Prof. H. Z. Ülken, 1940).

Tanzimat Edebiyatı. — Tanzimat Devri Edebiyatı (İ. H. Sevük, 1951); Tanzimat Edebiyatı Tarihi (Prof. İ. N. Dilmen, 1942); Tanzimat Edebiyatında Fransız Tesiri (C. Perin, 1946); Tanzimat Edebiyatı Antolojisi (S. Hizarcı, 1955).

TAPİR

Asya ile Amerika'nın sıcak bölgelerinde yaşıyan memeli bir hayvandır. Ağır, hantal vücudu, kısa, kalın bacakları vardır. Vücudu sık, sert kıllarla örtülüdür. Burnu kısa bir hortum biçiminde öne doğru uzamıştır. Ön ayaklarında dört, arka ayaklarında üç parmak vardır; ön ayaklarındaki parmaklardan ancak birinin üzerine basarak yürür. Asya'da yaşıyanları Amerika'dakilerden daha büyüktür. Hindistan'da yaşıyan tapirlerin boyu 2-2,5 m., yerden yükseklikleri de 1 m. kadardır.

Tapirler küçük sürüler halinde ormanlık, sulak yerlerde yaşarlar. Suda gayet iyi yüzer, daha çok gündüzleri gizlenip, geceleri dolaşırlar. Başlıca yiyecekleri otlarla körpe sürgünlerdir.

Tapir

TAPU-KADASTRO

Ev, arsa, tarla vs. gibi bir mülkün kimin olduğunu gösteren resmî belgeye «tapu» denir. Her çeşit toprağın, yapının yerini, yüzölçümünü, sınırlarını, değerini belirtip plâna bağlama işi de «kadastro» diye anılır. Yurdumuzda bu işlerle, Başbakanlığa bağlı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü uğraşır.

Osmanlı idaresinde tapu işlerine çok eskiden «Defter Eminliği» bakardı. XIX. yüzyıl sonlarına doğru Defter-i Hakani kuruldu. Cumhuriyet devrinde girişilen yenilikler arasında bu tapu ve kadastro işlerine de daha ilmî bir şekil verildi. 1927'de Tapu Umum Müdürlüğü ile Kadastro Umum Müdürlüğü birleştirilerek Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü kuruldu. 1941'de Adalet Bakanlığı'na bağlanan bu genel müdürlük 1951'de Başbakanlığa bağlanmıştır.

TARANCI, Cahit Sıtkı (1910 - 1956)

Cahit Sıtkı Tarancı

Yeni Türk şiirinin öncülüğünü yapmış şairlerimizdendir. Diyarbakır'da doğdu. İlk öğrenimini orada yaptıktan sonra İstanbul'a geldi. Ortaokul bölümünü Fransız Saint - Joseph Lisesi'nde okudu; Galatasaray'a girerek 1931'de mezun oldu. Birkaç yıl Mülkiye Okulu'na (Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne) devam ettiyse de, tamamlamadan ayrıldı. İlk şiirlerini o sıralarda yayınlamaya başlamıştı. Daha sonra Paris'e gitti. Orada hem Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde okuyor, hem de şiir, edebiyat hareketlerini yakından izliyordu. II. Dünya Savaşı'nın çıkması, Paris'in Alman işgali altına girmesi yüzünden, öğrenimi gene yarıda kaldı. 1940'ta yurda döndü, basın hayatına atıldı, şiirle birlikte hikâyeler de yazıyordu. 1943'te memurluk hayatına girdi. Anadolu Ajansı'nda, Toprak Mahsulleri Ofisi'nde, Çalışma Bakanlığı'nda çeşitli görevlerde çalıştı.

Tarancı, bu arada kendini içkiye kaptırmıştı. Yaratılıştan zayıf bulunan vücudu, bu düzensiz yaşayışına dayanamadı; ağır bir felce uğradı. Şair hassas varlığını, hiçbir şekilde kıpırdanamıyan bir vücut kalıbı içinde mahkûm görmenin sonsuz acısını çekerek iki yıl böylece yaşadı. İstanbul ve Ankara'daki tedavilerden bir sonuç alınamayınca Viyana'ya gönderildi, orada öldü. Cenazesi yurda getirilerek Ankara'da gömüldü.

İlk şiirlerini yayımlamasından beri, kısa bir süre içinde, sanat gücünü çevresine kabul ettiren Cahit Sıtkı Tarancı, tam bir özelliği bulunan bir şairdir. Başlangıçtaki eserlerinde biraz içine kapalı, karamsar bir karakter taşıyan şiirlerinde, az çok halk edebiyatı çeşnisi vardır. Sonraları bu özelliklerinden hayli uzaklaşmış, şekli oldukça dağıtmış, konularında daha iyimser, anlatımda daha özgür, aydınlık bir yol tutmuştur. Yaşamaya, çeşitli güzelliklere karşı derin bir sevgi şiirlerinin belli başlı temelidir. 1946'da düzenlenen büyük bir sanat yarışmasında birinciliği kazanan «Otuz Beş Yaş» başlıklı şiiri, onun olduğu kadar, Türk edebiyatının da en güzel şiirlerinden biridir.

Bibliyografya. — Başlıca eserleri:

Ömrümde Sükût (1933); Otuz Beş Yaş (1946); Düşten Güzel (1952); Sonrası (1957).

Hakkındaki eserler. — Cahit Sıtkı Ta-

rancı (G. Gencay, 1956); Cahit Sıtkı Tarancı (1956); Tarancı'nın Şiir Üzerine Düşünceleri (M. Uyguner, 1960).

TARCAN, Selim Sırrı (1874 - 1948)

Selim Sırrı Tarcan

Yazılariyle, beden eğitimi alanındaki çalışmalariyle tanınmış bir Türk eğitimcisidir. Babası Yusuf Bey'in askerlik göreviyle bulunduğu Mora Yenişehiri'nde doğdu. İstanbul'da Galatasaray Lisesi'nde okudu; daha sonra Harb Okulu'nu da bitirip, hayata asker olarak atıldı. Askerlikten fazla siyasete, hatipliğe, eğitim konularına meraklı idi. 1908' de İkinci Meşrutiyet'in ilânı günlerinde, kendiliğinden bu hareketlere katıldı; bir heyetin başına geçip, istibdat devri ilerigelenlerini bir bir dolaşarak, onlara Meşrutiyet'e sadakat yeminleri ettirdi.

Selim Sırrı Tarcan, aynı yıl, beden eğitimi konusunda staj görmek, uzmanlık elde etmek üzere, İsveç'e gönderildi. Döndükten sonra askerlikten ayrıldı. Türkiye'de Batı anlayışında, özellikle İsveç metodunda, beden eğitimi hareketlerinin yerleşip gelişmesi için çalışmalara koyuldu. Bir yandan beden eğitimi öğretmenliği yapıyor, bir yandan da yazı hayatına atılmış bulunuyordu. Bu arada özel bir cimnastik okulu da kurdu ise de bunu devam ettiremedi. İstanbul'da çeşitli okullarda müdürlük yaptı, Maarif teşkilâtında çalıştı. Cumhuriyet'ten sonra Millî Eğitim Bakanlığı Beden Eğitimi Başmüfettişi oldu. Emekliye ayrıldıktan sonra milletvekilliğine seçildi; uzunca bir süre Ordu milletvekilliğinde bulunduktan sonra siyaset ve yazı hayatından çekildi.

İyi bir hatip ve halk yazarı olan Selim Sırrı Tarcan, canlı bir hayat sürmüş, eserlerinde de daima canlılığı aşılamıştır. Beden eğitimi konusu, onun zamanına gelinceye kadar, hafife alınan, önem verilmiyen bir meseleden ibaretken, kendisi, bu konuyu bir dâva olarak ele almış, faydasını, önemini kabul ettirmiştir. S. S. Tarcan, folklorla da yakından ilgilenmiş, Ege Bölgesi Zeybek oyunlarını inceliyerek bunları bir esasa ve düzene bağlamıştır. Genel kültür konusunda 40'a yakın eserlerinden en tanınmışları «Garp'ta Hayat», «Radyo Konferansları», «Bugünkü Almanya», «Bizce Meçhul Hayatlar» adlı kitaplarıdır.

TARÇIN

Tarçın bitkisi

Asya'nın sıcak bölgelerinde yetişen bir bitkidir. Çoğu ya ağaç, ya da ağaçcık şeklindedir. Sumatra, Java ve Seylân'da yetişir. Kabuğunun içinde hoş kokulu bir yağ bulunduğu için kabukları toplanıp kurutulur, sonra toz haline getirilerek, tavuk göğsü, sütlâç gibi sütlü tatlıların, bozanın üzerine serpilir. Tarçın defnegillerdendir.

TARGAN, Şerif Muhittin (1892 -)

Şerif Muhittin Targan

Değerli müzik sanatçılarımızdandır. Mekke Emîri Şerif Ali Haydar Paşa'nın oğludur. Edebiyat ve Hukuk Fakültesi mezunudur. Amerika'ya giderek dört yıl kaldıktan sonra 1928'de New York' un en büyük konser salonunda viyolonsel ve utla konserler vermiştir. Doğu'da da, Batı'da da büyük bir müzik üstadı olarak takdir edilir. Gerek Doğu, gerek Batı usulüne göre birçok beste ve etütleri vardır. Tanınmış ses sanatkârı Safiye Aylâ'nın eşidir.

Türk Edebiyatının En Güclü Şairlerinden Biri

A. H. TARHAN

A. Hâmit Tarhan

TARHAN, Abdülhak Hâmit (1851 - 1937) Türk edebiyatının en ünlü şairlerinden biridir. İstanbul'da, Bebek'te doğdu. Soyca bilginler, fikir adamları yetiştirmiş bir ailedendir. Büyükbabası Abdülhak Molla, hekim ve filozof olarak, çağının tanınmış kişilerinden biriydi; bir süre II. Mahmut'un hekimbaşılığında bulunmuştu. Onun oğlu, Abdülhak Hâmit'in babası Hayrullah Efendi de XIX. yüzyılın ilerigelen aydınlarındandı. Devlet adamı ve tarih yazarı olarak şöhreti bulunan Hayrullah Efendi, Mustafa Reşit Paşa'nın kurduğu bir bilim kurumunda (Encümen-i Daniş' te) ikinci başkanlığa kadar yükselmişti.

Abdülhak Hâmit, 5 yaşında okula başladı. Babası Hayrullah Efendi, zeki ve çalışkan oğlunun yalnız okul dersleriyle yetinmesini istememiş; ona ayrıca hocalar tutmuştu. 8 yaşında, evlerine yakın bulunan Amerikan Koleji'ne başladı. Bu okulda iki yıl kadar okudu; ağabeysi Abdülhak Nasuhi Bey'in görevle Paris'e gitmesi üzerine, ona katıldı. Öğreniminin en düzenli devresini orada tamamladı.

14 yaşlarında, Tahran elçiliğine tâyin olunan babasiyle birlikte, İran'a gitti. Şiir ve edebiyata karşı duyduğu ilgi İran'da kuvvetlendi. Firdevsi, Şeyh Sadi, Hafız gibi büyük İran şairlerini okumaya başladı. Babasının ölümü üzerine İstanbul'a dönerek devlet hizmetine girdi. Bu ilk resmî görevi Şûray-ı Devlet (Danıştay) kâtipliğidir. Gene o yıllarda, genç yaşındaki ölümü ile edebiyatımızın en ünlü eserlerinden biri olan «Makber»in yazılışını hazırlıyan Fatma Hanım'la evlendi. Bu sırada yavaş yavaş kalem denemelerine de başlamıştı. «Macera-yı Aşk», «Sabr-u Sebat», «İçli Kız» adlı tiyatroları bu ilk deneme çağının eserleridir.

Abdülhak Hâmit, 25 yaşındayken, elçilik ikinci kâtipliği göreviyle, Paris'e gönderildi. İki, üç yıl süren bu görevinden ayrılmasına «Nesteren» adındaki tiyatrosu sebep olmuştur. Şairin, müstebit bir hükümdara karşı halkın ayaklanışını anlatan bu eseri Abdülhamid'i kızdırmıştı; görevine son verildi.

İki yıl kadar boşta kalan Abdülhak Hâmit, bu sürenin sonunda önce Yunanistan'daki Golos, sonra Kafkasya'daki Poti şehirlerine konsolos oldu, sonra Bombay başkonsolosluğuna tâyin olundu. Bu sefer eşi Fatma Hanım'ı da beraberinde götürdü. Ancak, Hindistan'ın ağır, rutubetli havası zayıf yapılı olan Fatma Hanım'a iyi gelmemişti. Şair, vereme yakalanmış olan eşini yurda getirmeye karar verdi. Uzun deniz yolculuğunda hastalığı büsbütün artan Fatma Hanım, İstanbul'a ulaşamadan Beyrut'ta öldü. Bu ölümün yarattığı büyük sarsıntı yüzünden bir daha Bombay'a dönmek istemiyen Hâmit, gene bir süre boşta kaldı, sonra Londra büyük elçiliği başkâtipliğine tâyin edildi, daha sonra elçilik müsteşarlığına yükseldi. İkinci Meşrutiyet'ten sonra, Brüksel elçiliğinde bulunduktan sonra emekliye ayrılarak İstanbul'a döndü. Kendisine Maarif Nazırlığı teklif edildiyse de kabul etmedi, Âyan (Senato) üyesi oldu. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Mütareke yıllarında Viyana' da yaşadı. 1923'te İstanbul'a döndü. Devlet, artık yaşlı bir Hariciye emeklisi olan şaire, vatana hizmet tertibinden maaş bağlamış, İstanbul Belediyesi tarafından da kendisine Maçka'da dayalı-döşeli bir apartman dairesi ayrılmıştı. Ayrıca, İstanbul milletvekiliğine de seçildi. Son yıllarını Belçikalı eşi Lüsyen Hanım'la huzur ve sükûn içinde geçiren Abdülhak Hâmit, 13 nisan 1937'de Maçka'daki evinde öldü. Zincirlikuyu'daki «asrî mezarlığa» gömüldü. Mezar taşının üzerinde, kendi eseri olan şu beyit yazılıdır:

Bu taş cebinime benzer ki tıpkı makberdir
Dışı sükûn ile zâhir, derunu mahşerdir.

Hâmit'in Sanatı

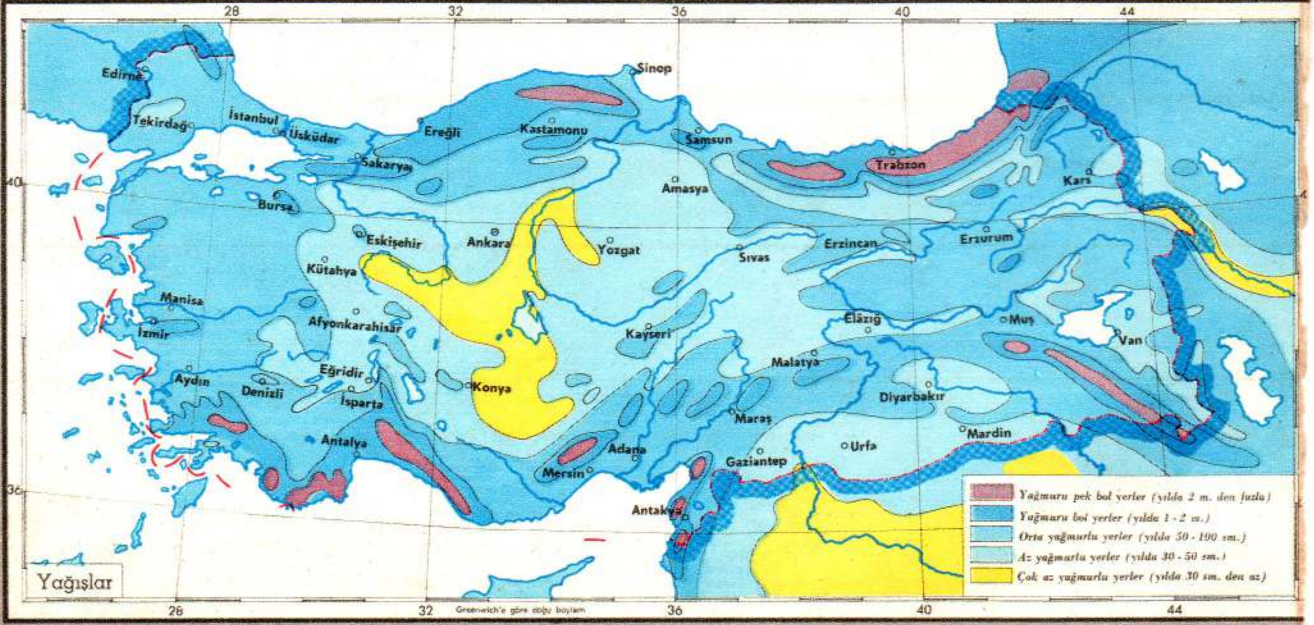
Abdülhak Hâmit Tarhan, Türk edebiyatının, derinliğine fikir ve felsefeye yönelen en güclü şairlerinin başında gelir. Onun hemen bütün eserlerindeki başlıca konu, evren ve insanlık alanındaki araştırıcı düşüncelerdir. Duygu ve düşüncelerinde daima günlük hayatımızın çok ötelerindeki büyük, biraz karanlık meselelerle, şüphelerle bunları çözme, aydınlatma çabası üstün gelir.

Şairin bir özelliği de; duygu ve düşüncelerini, çok zaman, birbirine tamamen zıt fikir ve ifadelerle belirtme yolunu tutmasıdır. «Makber»deki iç, ruhi tezatlarla, «Eşber»deki dış, beşerî tezatlar Abdülhak Hâmid'in şiirinin en göze çarpan karakterleri arasında yer alır.

Hâmit, özellikle, tiyatrolarının konularının hemen hepsini başka ulusların tarihlerinden almış olmakla birlikte, kendi öz yurdunun meseleleriyle de ilgilenmiştir. Yalnız, ondaki yurt, ulus, özgürlük konuları, yakın arkadaşı Namık Kemal'le ölçülemez. Namık Kemal'in, doğrudan doğruya ortaya koyduğu meseleler, konular Abdülhak Hâmit'in bir kısım eserleri içine, biraz örtülü bir şekilde katıştırılmış gibidir.

TÜRKİYE,

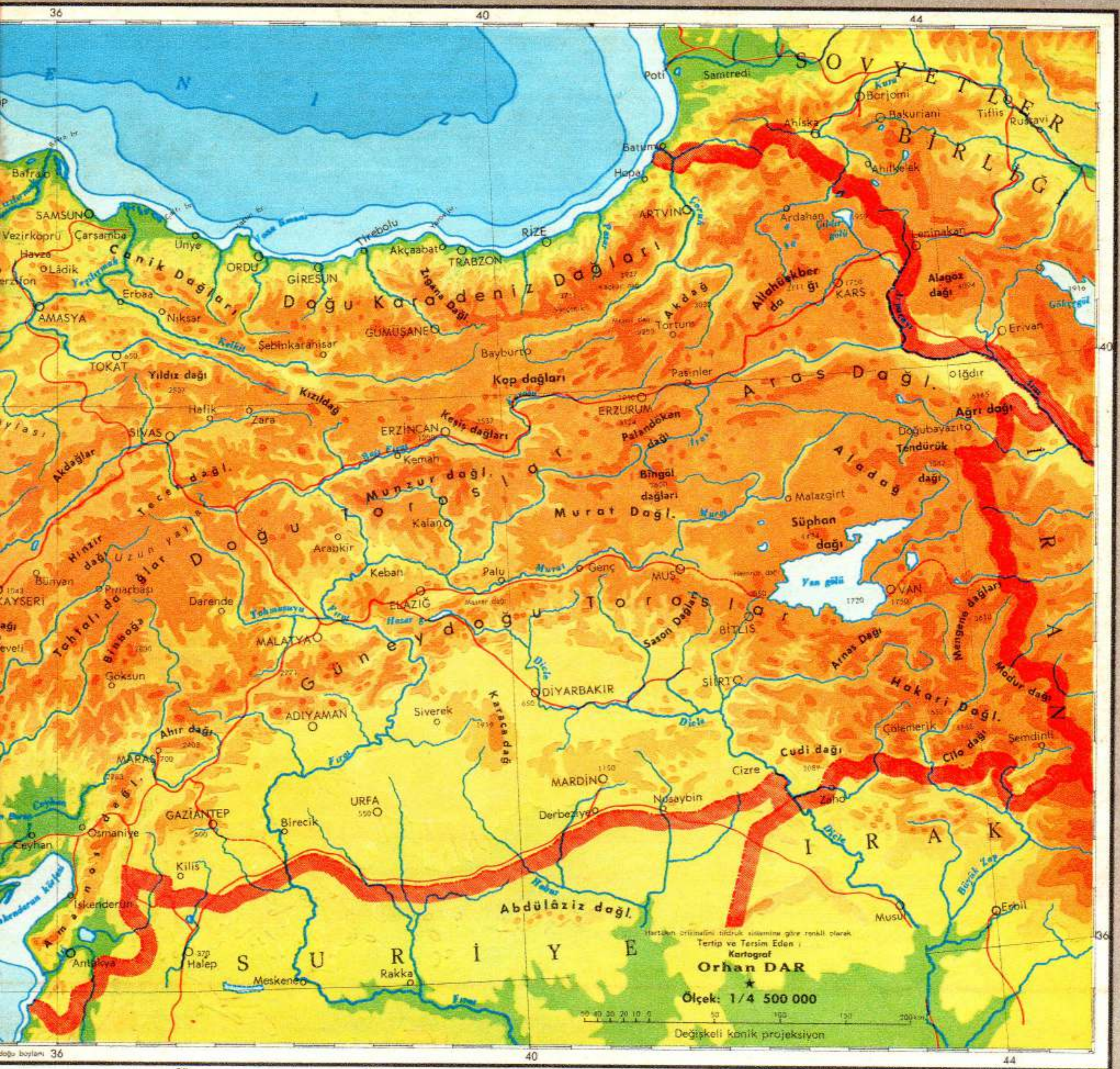

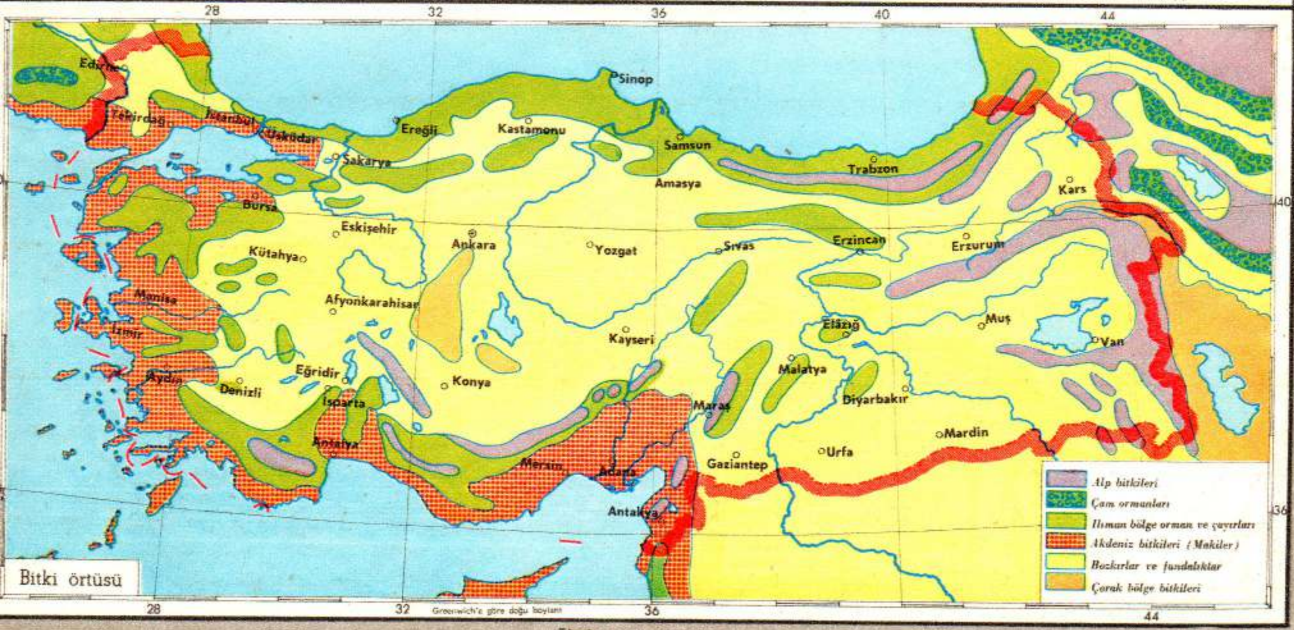

Yağışlar

Ölçek: 1/10 000 000

FİZİKSEL

Ölçek: 1/10 000 000

A. H. TARHAN'DAN SEÇMELER

TARIK'TAN:

Endülüs hükümdarânının hazineleri içindesin, Tarık! Sen nereden gelip nerede durmuşsun? Azimetin ne tarafa? Sen tâ Suriye'den gelip Tuleytulâ'da durmuşsun. Sana yarın bir fâtih diyecekler. Bununla beraber, sen bir kulübeden çıktın; bir saray hazinesindesin, bir mezara gireceksin. Şu gözünün önünde parıl parıl yanan şeyler nedir? Birtakım hükümdarân-ı mazinin sernigûn olmuş efserleri... Bu şehir, tahtgâh-ı saltanat olsa bile bu oda bir tâcgâh-ı musahhardır. O kıralları teşhis eden taçlar senin pençende.

İktidarının kemaline yirmi beş burhan, yirmi beş şahit! Bununla beraber, ey serdar-ı galip, sen yalnız bir türbedarsın; bu taçların sahibi olan hükümdarâna imtisal etme. Onlar gafil ve mağrur imişler. Zülcelâl'in kudretini, beşerin aczini, zamanın inkılâbını düşünmemişler; hep birbirlerinden intikam alarak gelip gitmişler... İşte koca ibr milletin âlem-i istikbali ayaklarının altında yuvarlanıp duruyor... Oku, Bin Ziyad, oku. Şu efserlerin her biri bir hükümdâr-ı bedbahtın sergüzeştidir. Oku, İbn-i Nasir'in kölesi...

FİNTEN'DEN:

(«Davalaciro» adlı azman Hintlinin hitabesi)

Öyle bir şiddet-i tasmim ile çıktım ki yola,
Karşıma çıksa eğer senk-i mezarım dönmem;
Bahr-i zehhar değil, ebr-i şerer-bar değil
Hep yanardağlar ile dolsa civarım dönmem.
Dalgalar uymayınız bâd-ı taannüdkâre
Siz kılın nâşımı isâl kenar-ı yâre...

Ne belâdır nedir ol hûr-u cehennem berdûş?
Siz değil haline aşüfte olur cümle vuhuş,
Filler hâke düşüp mûrlar eyler feryad
Kûhtan kûha kaçar şîr-i jiyanlar bihûş,
Dalgalar siz kılın imdad ki yandım nâre
Siz kılın nâşımı isâl kenar-ı yâre...

Ben de tufan gibiyim yağdırırım berk ü hatar,
Göz yaşım seyl-i belâ, âh ü gırivim sarsar,
Zulmetin çâk edip ey şeb, salarım subha nazar
Berk-ı tehdid ile ey ebr, ben olmam muztar;
Dalgalar ben sizi döndürmeden âteş-i zâre
Siz kılın nâşımı isâl kenar-ı yâre...

Hâmit'in en büyük noksanlarından biri dil hususundaki ihmalkârlığı, belki de başıboşluğudur. Tanzimat edebiyatı ile birlikte Türkçede, eskiye göre, az çok durulaşma başlamış olduğu halde, şair, bu durulaşma hareketine pek yakınlık göstermemiştir. Eserlerinde zaman zaman Osmanlıca'yı bile aşan bir dil kullanmıştır. Dilde olduğu gibi, eserlerinin şekil yapısında da ihmalci, dağınıktır. Eserlerinin çoğunu vücuda getirirken, çok vakit gerekli ayıklamaları yapmadığından, çok güzel hayallerin, fikirlerin yanı başında zaman zaman son derece zevksiz, değersiz söyleyişlerle karşılaşmak her an mümkündür. Hülâsa, bu ayıklama umursamazlığı, canlı dile önem vermemek, bazan da şekil hatırı için anlamı feda etmek... gibi davranışlar Abdülhak Hâmit'in dev ölçüsündeki sanat yapısından hayli şeyler alıp götürmüş bulunmaktadır.

Abdülhak Hâmit'in eserlerini, a) Şiirleri; b) Mensur tiyatroları; c) Manzum tiyatroları olmak üzere üç bölümde özetlemek mümkündür.

Şiirleri. — «Sahra», «Belde Yahut Divaneliklerim» adlı kitapları ilk nazım denemelerini toplar. «Garam» da gençlik yıllarında yazdığı bir eserse de, içindeki serbes fikirlerden dolayı, şair bunu ancak 40 yıl sonra yayınlıyabilmiştir. Victor Hugo'nun «Fantin» inden etkilenerek meydana getirdiği eser, ilk defa «Bir Sefilenin Hasbıhali», daha sonra da «Kahpe» adiyle basılmıştır. Hâmit'in şiirleri arasında şaheseri olarak kabul edilen «Makber»le birlikte «Ölü», «Bunlar Odur», «Hacle» adındaki kitaplarının hepsi Fatma Hanım'ın hâtırası için vücuda getirilmiştir. Validem» annesi hakkındaki, «İlham-ı Vatan» ve «Yadigâr-ı Harb» yurt konusundaki duygularını dile getirir. Şairin, «Bâlâdan Bir Ses», «Tayflar Geçidi», «Ruhlar», «Arziler» adındaki manzum kitapları Tanrı, din, ruh meseleleri üzerinde duran, zaman zaman fantaziye de kaçan, birbirinin devamı eserlerdir. Türkçeleşme gayretiyle yazılmış «Yabancı Dostlar» da sayılırsa Abdülhak Hâmid'in şiir kitapları aşağı yukarı tamamlanmış olur.

Mensur Tiyatroları. — «Macera-yı Aşk», «Sabr-u Sebat», «İçli Kız» adlarını taşıyan, nesir halindeki tiyatroları ilk kalem denemeleridir.

«Duhter-i Hindu», «Tarık», «İbn-i Musa» ile «eserlerim içinde en edebî kılıklısı» diye tarif ettiği «Finten» bunlardan sonra gelir.

Manzum Tiyatroları. — Başlıcaları «Sardanapal», «Nesteren», «Tezer», «Liberte», özellikle en tanınmış üç eserinden biri olan «Eşber»dir. «Cünun-ı Aşk», «Nazife», «Abdüllah-ı Sagir» ile, konularını Türk tarihinden alan «İlhan», «Turhan» ve en son eseri «Hakan» ikinci, üçüncü plândaki tiyatro eserlerini teşkil eder.

Bibliyografya. — Yeni harflerle basılan eserlerinin başlıcaları:

Tarık yahut Endülüs Fethi (1960); Eşber (1945); Tezer (1945); Makber (1948); Finten (1959); Hakan (1935).

Hakkındaki eserlerin başlıcaları. — A. H. Tarhan (D. G. Akıncı, 1954); A. H. Tarhan (H. Dizdaroğlu, 1953); Abdülhak Hâmit (Ö. S. Orhon, 1937); Abdülhak Hâmit (Prof. A. N. Tarlan, 1947); A. H. Tarhan ve Şiirleri (Z. Karamuk, 1948); A. H. Tarhan (K. Ozan, 1937).

TARIK BİN ZİYAD (? - 720)

Endülüs'ü fetheden Müslüman emîridir. Hazar Türkleri'nden Afrika'ya göç etmiş olan Berber Kabîlesine mensuptur. Babası Ziyad Müslümanlığı kabul etmişti. Musa ibni Nusayır tarafından Endülüs'ü almaya gönderilen Tarık 711'de şimdi kendi adını taşıyan Cebelitarık Dağı kıyılarına çıktı, askerlerinin geri çekilme ümidini kırmak için gemilerini yaktıktan sonra onlara hitaben, tarihe geçen «Önünüzde düşman, arkanızda deniz. Zaferden başka selâmet yolu yoktur» sözlerini söyledi. Kıral Rodriguez'i yenerek, hükümet merkezi Tuleytila dahil, birçok şehirleri aldı. Musa onu kıskanarak bir aralık hapse attırdıysa da, halife Velit Tarık'ı serbes bıraktırdı. Bir müddet sonra Tarık ile Musa'nın arası gene açıldığı için ikisi de Şam'a çağırıldı. Tahminlere göre iki kumandan arasındaki anlaşmazlık milliyet ayrılığından ileri geliyordu.

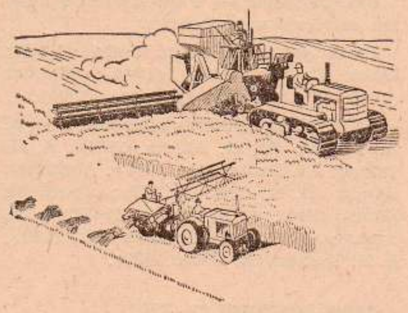
TARIM

İnsanlar ancak toprağı ekip ürün aldıktan, hayvancılık yapmaya başladıktan sonra yer, yurt sahibi oldular.

TARIM, ürün almak için toprağı sürüp ekme, hayvan yetiştirme işidir. Bahçecilik, çiftçilik, meyvacılık, hayvancılık, sebzecilik, bağcılık, tütüncülük tarımın başlıca kollarını meydana getirir. Bir ülke endüstri alanında ne kadar ilerlemiş olursa olsun, gene tarımla uğraşmak zorundadır. Bir ülkede tarımın ilerlemiş olması, endüstri halini almasiyle belli olur.

İnsanlar çok eski çağlarda tarımla uğraşmıyorlardı. Toplıyabildikleri yabani bitkileri, meyvaları, tutabildikleri balıkları, avlıyabildikleri hayvanları yiyorlardı. Bu yüzden de çoğu göçebeydi. Nerede yiyecek bulurlarsa orada kalıyorlardı. Günün birinde bitkilerin ekilerek yetiştirilebileceğini öğrendiler. Toprağı sürmekle daha iyi ürün alınabiliyordu. Bunun için de toprağı sulamak, bitkiye bakmak gerekiyordu. İnsanlar bütün bunları öğrendikçe tarım gelişmeye başladı.

Tarımla uğraşmaya başlıyan insanlar böylece göçebelikten kurtuldular, yer, yurt sahibi oldular. Eskisi gibi bir tehlike karşısında tarlalarını bırakıp kaçamıyacakları için ister istemez kuvvetli olmaya çalıştılar, aralarında birleşip toplum hayatı yaşamaya başladı-

İleri ülkelerde tarım makinalarla yapılır.

lar. Böylece insanların medeniyet alanında ilerlemelerinde tarımın çok büyük etkisi oldu.

Tarlaların yakınında evler yapıldı, bunların onu, on beşi bir araya gelerek köyler kuruldu. Böylece, tarımla birlikte şehir hayatı doğmuş oluyordu. Tarım insanları açlıktan kurtarmış, onlara daha rahat yaşama imkânları sağlamış oluyordu. Tarımın yanı başında hayvancılık da başladı.

Tarım ilk yapıldığı zamandan yakın zamanlara kadar çok büyük gelişme kaydetmedi. Toprak gene sabanla sürülüyor, gübre olarak gene hayvanların dışkıları kullanılıyor, sulama için gene yağmur duasına çıkılıyordu. Ancak bilim ilerledikçe tarımda da önemli gelişmeler görüldü.

Son iki yüz yıl içinde tarım alanında yapılan bilimsel araştırmalar elde edilen ürünün artmasına yol açtı. Taş Çağın'dan beri büyük bir değişiklik geçirmiyen saban yerine pulluk yapıldı. Biçerdöğer makinalarının yapılması, motorlu araçlardan tarımda faydalanılması, sulama konusunda yapılan önemli buluşlar, bitki ve hayvan hastalıklariyle yapılan savaşma, kimyasal gübrelerin bulunması son iki yüz yıl içinde tarım usullerini hızla geliştirdi.

Kıtalara Göre Tarım

Değişik ülkelerde değişik iklim çeşitlerinin hüküm sürmesi, toprağın kalitesinin farklı olması değişik yerlerde değişik tarım yapılmasına yol açar. Yeryüzünün en kalabalık kıtası olan Asya'da tarım ilkel usullerle yapılır. Halkın büyük bir kısmı pirinçle, darıyla beslenir. Bundan başka, buğday, mısır, arpa da yetiştirilir. Asya'nın bazı bölgeleri çok sulak, bazı bölgeleri de çok kuraktır. Bu bakımdan, Hindistan'da zaman zaman kıtlık başgösterir, buna karşılık çok pamuk elde edilir. Hele Japonya'da toprağın verimini suni yollarla artırmaya çalışılmaktadır.

Afrika'da da tarım Avrupa ile Amerika'ya göre çok ilkeldir. Mısır'da tarım, yüzyıllar boyunca çok az bir gelişme göstermiştir. Nil üzerinde yapılan modern barajlar yardımiyle Mısır'ın sulanmasına çalışılmakta, böylece buğday, mısır, patates tarımı yapılmaktadır. Orta Afrika'da, Büyük Sahra bölgesinde de tarım çok geridir.

Avrupa'da köylüler eskiden büyük toprak sahiplerinin emrinde çalışıyorlardı, son yüzyıllarda köylü yavaş yavaş toprak sahibi olmaya başladı. Bu arada, Alman köylüleri işledikleri toprağı suni yollarla zenginleştirme işinde öncülük yaptılar. Böylece, patates, şeker pancarı tarımında çok ilerlediler. Almanya'da, yakınındaki bölgelerde ekilmemiş bir tarla, işlenmemiş bir karış toprak bulmak çok zordur. Son savaş içinde Almanlar ektikleri toprakların yüzölçümünü çoğaltmak için düz bir tarlayı kazarak iki dik yamaç haline getirdiler, böylece, aynı tarladan daha çok ürün aldılar. Avrupa'nın hemen her ülkesinde hemen her çeşit tarım yapılmaktadır. Bilim, modern aletler tarımın gün geçtikçe gelişmesine çalışıyor. Birleşik Amerika'da hayvancılık, buğday, mısır, pamuk, birçok endüstri bitkilerinin tarımı geniş ölçüde fennî usullerle yapılıyor.

Hayvanların, Bitkilerin Islahı

Eskiden insanlar ancak birkaç yabani bitki ekiyor, onun ürününü alıyordu. Eti için yetiştirilen hayvanlar da bugünkü gibi çeşitli değildi. Tavuk, keçi, sığır, at gibi hayvanları yakalamak, sonra alıştırmak gerekti. Bu hayvanların besinlerine, bakımlarına dikkat etmek sonucunda da hayvan ırkları ıslah oldu. Sürüler meydana geldi. Bunlar kapalı yerlerde soğuktan, yırtıcı hayvanlardan korundu. Daha sonraları da birbirine yakın cinsler aralarında çiftleştirilerek ortaya yeni ırkların çıkması sağlandı.

Bugün eti için, sütü için, yünü için çeşitli koyunlar yetiştirilmektedir. Gene bunun gibi çeşitli işlerde kullanılacak değişik at ırkları ortaya çıkarılmış, katır gibi melez ırklar da meydana getirilmiştir.

Bunun gibi tarım bitkilerinde de yeni yeni cinsler ortaya çıkarıldı. Tohumların dikkatle seçilmesi, tarlanın iyice sürülmesi, iyi sulama, bol gübre daha çok ürün alınmasını sağladı. Susuzluğa dayanıklı buğday çeşidi, kılçıksız yulaf, soğuk ülkelerde az güneş görerek çabucak olgunlaşan mısır cinsleri bu şekilde meydana getirildi.

Eskiden çiftçilik babadan kalma usullerle yapılırdı. Son yüzyıllarda bu alanda o derece büyük ilerlemeler kaydedildi ki, tarım bir bilim kolu haline geldi. Başta biyoloji olmak üzere kimyadan faydalanarak esasları atılan bu bilim kolu sayesinde tarım bugünkü modern seviyesine ulaştı. Eskiden çiftçi ancak karnını doyuracak, kışa saklıyabilecek kadar ürün elde etmeye bakar, fazlasını yetiştirmeye pek ihtiyaç hissetmezdi. Tarım sayesinde ulusların zengin olduğu bu devirde tarımdaki amaç değişti. Mümkün olduğu kadar çok, iyi kalitede ürün almak tarımla uğraşanların amacı oldu.

Tarım tarihin en eski çağlarından beri elle, insan emeğiyle yapılıyordu.

Son iki yüzyıl içinde tarımın makinalaşmasiyle birlikte ürün de artmış oldu.

Tarımda Sulama İşleri

Bugünkü tarımın dayandığı teknik temellerin başında «sulama» gelir. Bilgili bir şekilde yapılan sulama işleri kurak toprakları verimli tarlalar haline getirdiği gibi, ayrıca, bataklıkların kurutulmasını, ormanların geliştirilmesini de sağlar.

Sulama, göl, dere, ırmak gibi bir su kaynağını, kollara ayırarak kurak yerlere akıtmak esasına dayanır. Bir akarsuyun kollara ayrıldığı yere «savak», içinden su akıtmak için yeri kazarak yapılan açık oluklara da «ark» denir.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Tarımsal İşletmecilik (R. Z. Mağden, 1949); Tarım Endüstrileri (R. Öncel, 1946); Tarım Makinaları (R. Atabek, 1946); Tarım Teknolojisi (Prof. Dr. A. Akman, 1950); Tarımsal Teknoloji (R. Öncel, 1951); Tarımsal Mineroloji (Prof. Dr. Ş. A. Birand, 1948).

TARİH

Geçmişe bakarak ders almamızı sağlıyan bir bilim kolu

TARİH, geçmişteki insan topluluklarının gerek kendi aralarında, gerekse komşulariyle olan siyasal, toplumsal münasebetlerini, yerini, zamanını göstererek anlatan bilimdir. Geçmiş hakkında anlatılanlar yer, zaman belirtilmedikçe ya «destan», ya da «masal» olmaktan ileri geçmez.

İnsanlar kendilerini bildiklerinden beri geçmiş olaylarla ilgilenmişlerdir. Gerek olup bitenleri kendinden sonra gelenlere anlatmak, gerekse geçmişteki olaylara bakarak bunlardan ders alma ihtiyacı, insanların ilgisini tarih üzerine çekmiştir.

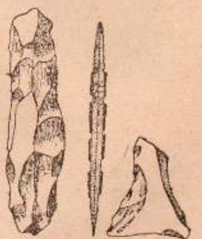
Tarih için yer, zaman belirtmek şart olduğu için, bu bilim kolu da ancak yazının icadına kadar geriliyebilir. Yazının günümüzden 6000 yıl kadar önce icat edildiği sanılıyor. Bundan önce de insanlar vardı, toplu bir halde yaşıyorlar, aralarında savaşlar yapıyor, bir yerden başka bir yere göç ediyordu. Yalnız, bütün bu yapılanlar hakkında elimizde yazılı belgeler olmadığı için yazının icadından önceki tarih zamanlarına, «Tarih Öncesi Çağlar» denir. «Tarih Çağları» ise yazının icadından sonra günümüze kadar olan devirlerdir.

Her bilim kolu gibi tarih de, yakından, ya da uzaktan, bazı bilim kollariyle ilgilidir. Arkeoloji, antropoloji, coğrafya gibi bilim kolları bunların başlıcalarıdır. Coğrafya sayesinde insanların yaşadıkları yerleri, iklim şartlarını öğreniriz. İnsan toplulukları arasında kıyılarda yaşıyanlarla dağlarda yaşıyanlar arasında önemli karakter değişiklikleri bulunur,

bu farklar da tarih olaylarını etkiler. Arkeoloji sayesinde eski insanların uygarlıkları hakkında fikir ediniriz. Yapılan kazılar çok eski çağlarda yaşamış insanların hayatları hakkında bilgi verir. Antropoloji yardımiyle de insan ırklarından hangilerinin birbirleriyle akraba olduklarını, göçlerin nasıl, nerelerden yapıldığını öğreniriz. Bütün bunlardan başka, tarih her şeyden önce yazılı kaynaklara dayanan bir bilim koludur.

Tarihin Çağlara Bölünüşü

Yapılan kazılarda elde edilen kalıntılardan, yazının icadından yüz binlerce yıl öncesine kadar insanların yeryüzünde önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Yalnız, elde bu konuda yazılı bir kaynak olmadığı için yüz binlerce yıl süren bu devre Tarih Öncesi Çağlar'dır. İnsan, başlangıçta yabani bir hayvan gibi yaşarken, binlerce yıl sonra yavaş yavaş zekâsını kullanarak hayvanlardan farklı işler başarmaya başladı. Yerden taş alıp silâh gibi kullanabiliyor, ağaç dallariyle savunabiliyor, çukur kazıp hayvanlara tuzak kurabiliyordu.

Taş Çağı'ndan kalma mızraklar, çeşitli silâhlar.

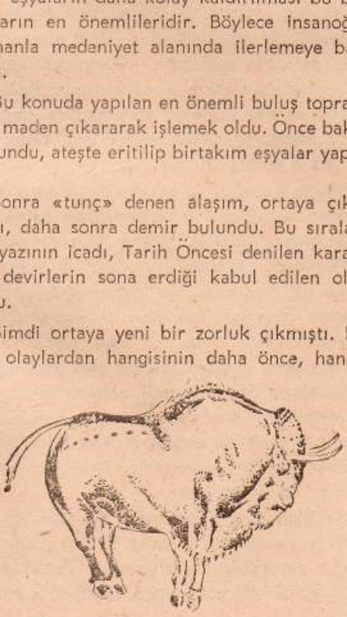
Başlangıçta taşları olduğu gibi kullanan insan, zamanla yontarak taşa bir biçim vermesini öğrenmişti. Ya üzerini cilâlamak için iki taşı birbirine sürttüğü sırada çıkan bir kıvılcım, ya da fırtınalı bir havada düşen bir yıldırım sonucunda insanlar ateşi öğrendiler. Ateş insanı hem ısıtıyor, hem yemeklerin pişirilmesine yarıyor, hem de düşmanların yaklaşmasına engel oluyordu. Bu önemli keşiften sonra insan daha pek çok önemli buluşlar yaptı.

Tekerleğin icadı, sabanla toprağın sürülmesi, hayvanların evcilleştirilmesi, kaldıraçla ağır eşyaların daha kolay kaldırılması bu buluşların en önemlileridir. Böylece insanoğlu zamanla medeniyet alanında ilerlemeye başladı.

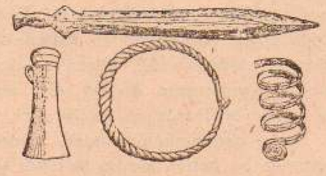
Bu konuda yapılan en önemli buluş topraktan maden çıkararak işlemek oldu. Önce bakır bulundu, ateşte eritilip birtakım eşyalar yapıldı.

Sonra «tunç» denen alaşım, ortaya çıkarıldı, daha sonra demir bulundu. Bu sıralarda yazının icadı, Tarih Öncesi denilen karanlık devirlerin sona erdiği kabul edilen olay oldu.

Şimdi ortaya yeni bir zorluk çıkmıştı. Bu da, olaylardan hangisinin daha önce, hangisinin daha sonra olduğu meselesiydi. İnsanlar takvimi icat ederek buna da çare buldular. Başlangıç olarak kabul ettikleri önemli bir olaydan öncesini, sonrasını yıl sayısiyle değerlendirerek olayların öncelik, sonralık sırasını kaydettiler (Bk. Takvim).

Eski insanların mağara duvarlarına yaptıkları ilk renkli sanat eserlerinden bir bizon resmi.

Tunç Çağı'ndan kalma kılıç, balta, süs eşyaları.

Önceleri, değişik tarih başlangıçları kullanılıyordu. Sonradan, İsa'nın doğumu Milâdi takvimin tarih başlangıcı kabul edildi. Bugün tarihler M. Ö. (Milât'tan Önce), M. S. (Milât'tan Sonra) olmak üzere belirtilir. M. Ö. yılların sayısı azaldıkça olayın bize daha yakın bir zamanda olduğunu gösterir.

Tarih devirleri yazının icadından başlar, günümüze kadar gelir. 6000 yıla yakın bu zamanı da parçalamayı düşünen bilim adamları tarih devirlerini «İlkçağ», «Ortaçağ», «Yeniçağ» diye üç bölüme ayırdılar. Son yılların daha iyi incelenebilmesi için bazı tarihçiler bir de «Yakınçağ» adlı dördüncü bir bölüm kabul ettiler.

İlkçağ. — Yazının icadiyle başlar, M. S. 476'da Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasiyle son bulur. İlkçağ, medeniyetlerin kurulduğu, gerek sanat, gerekse bilim kollarında ölümsüz eserlerin yaratıldığı bir çağdır. Bu çağda yetişen bilginler, sanatçılar, filozoflar insanlığı yüzyıllar boyunca etkileri altında bıraktılar.

Ortaçağ. — M. S. 476'da başlar, Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışiyle, yani İstanbul'un 1453'te Türkler tarafından zaptedilmesiyle son bulur. Bazıları Ortaçağın sonu olarak, 1492'de Amerika'nın keşfini kabul ederler.

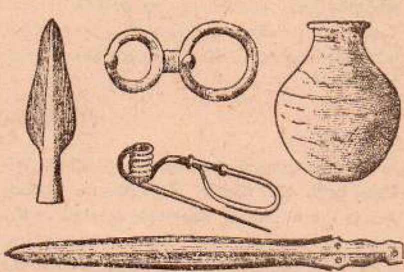
Yeniçağ. — İstanbul'un 1453'te Türkler tarafından ele geçirilmesiyle başlar, günümüze kadar sürer. «Yakınçağ» diye dördüncü bir çağ bölümü kabul edenler, Yeniçağ'ı 1789'daki Fransız İhtilâli'yle sona ermiş sayarlar.

Önümüzdeki yüzyıllarda tarihçilerin Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcını (1914) yeni bir çağ başı olarak kabul etmeleri beklenebilir. Ondan sonra da belki, Atom Çağı, Feza Çağı diye yeni çağlar açılacaktır.

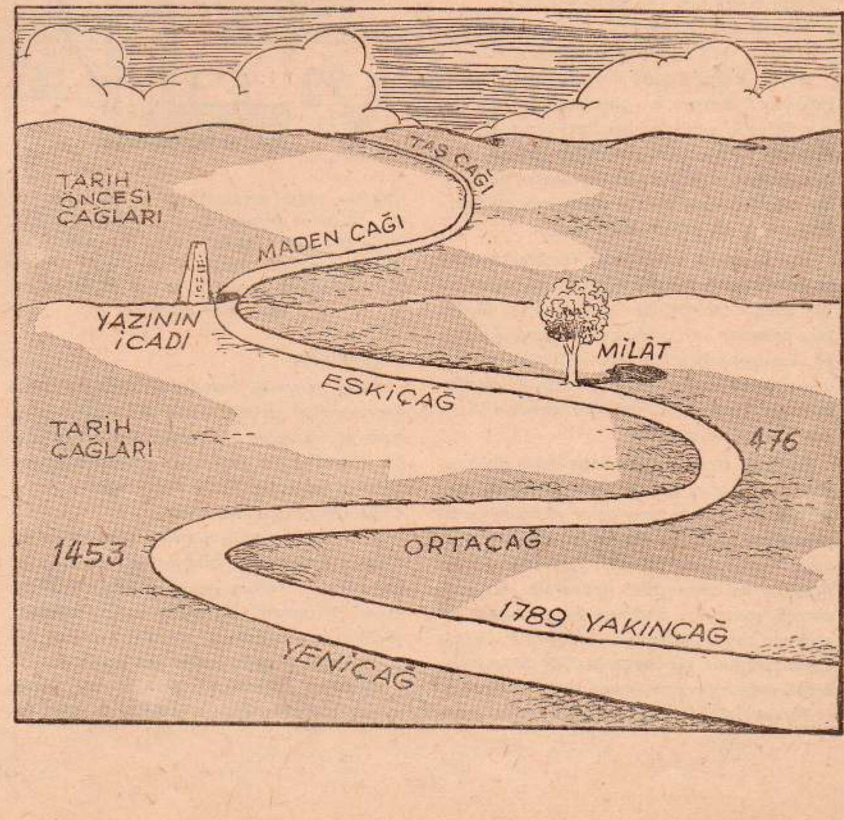
Tarihin çeşitli kolları vardır. «Siyasi Tarih», devletler arasındaki münasebetleri, «Medeniyet Tarihi» ise insan topluluklarının medeniyet alanında kaydettiği ilerlemeleri inceler. Ayrıca «Sanat Tarihi», «Edebiyat Tarihi» gibi, sanat kollarıyla ilgili tarih dalları vardır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Tarih İlminin Dinamik Karakteri (Prof. Dr. Âfet İnan, 1956); Tarihî Kronolojinin Esasları (E. Cavaignac'tan çev. O. Turan, 1954); Tarihte Usul (Prof. Dr. Z. R. Togan, 1950); Tarih İlminin Tarihi (Dr. M. Ş. Akkaya, 1938); Tarihin Tarihine Kuşbakışı (Dr. M. Ş. Akkaya, 1938); Tarihi Çocuklarımıza Nasıl Öğretelim (Ö. L. Göksel, 1958); Tarih Öncesi ve Tarih Çağlarının Mukayeseli Tablosu (Dr. H. Z. Koşay, 1946).

Demir Çağı'ndan kalma çeşitli eşyalar.

TARİKATLAR

Büyük dinlerin kurallarında sonradan yapılan değişikliklerle, yorumlarla, görüş farklarıyle ortaya çıkmış inanç kollarına «tarikat» denir. Bu arada, bazı tarikatlar eski dinlerin kalıntılarını da yaşatmışlar, bazıları ise din kurallarının insanlara sert gelen hükümlerini yumuşatmışlardır.

«Tarikat» ile «mezhep», ilk bakışta, aynı şeyler gibi görünürse de aslında birbirinden ayrıdırlar. En belirli farklarından biri şudur: Mezheplerde kendisinden başkasına karşı hoşgörürlük pek yoktur. Tarikatlar hemen tamamen hür fikirliliğe, hoşgörürlüğe dayanırlar. Ayrıca, mezheplerin büyük topluluklara, hattâ uluslara yönelmesine karşılık tarikatler küçük topluluklara, hattâ fertlere yönelmişlerdir. Mezhepler sessiz, hareketsiz; tarikatlar sesli, hareketlidirler. Müzikleri, âyinleri vardır. Mezheplerde din ilhamı, tarikatlarda felsefe ve gerçek ilhamı vardır.

Müslümanlıkta 150-200 arasında büyüklü küçüklü tarikat bulunur. Bunlardan ilki Hz. Muhammed'in ölümünden hemen sonraki yıllarda, sonuncusu ise XIX. yüzyılda kurulmuştur.

Tutunmuş tarikatlar arasında Seyyid Ahmet Ebulhasan Rufaî'nin kurduğu «Rufailik», Ali bin Abdullah Şâzelî'nin kurduğu «Şâzelilik», Ömer Ekmelüddin'in kurduğu «Halvetilik» başta gelir. «Gülşeniye», «Celvetiye», «Sümbüliye», «Şabâniye» de başlıca tarikatlardandır. «Nakşıbentlik», «Bektaşilik», «Mevlevilik» de Türkler'in kurdukları başlıca tarikatlardır.

TARSUS

Akdeniz Bölgesi'nin Adana bölümünde İçel iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Adana ilinin Pozantı, Karaisalı, merkez ve Karataş ilçeleri, güneyde Akdeniz, batıda İçel ilinin merkez ilçesi (Mersin) kuşatır. Merkez bucağından başka Gülek, Namrun, Yenice adlarında bucakları, 144 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.529 km²

Nüfusu: 128.245 (1960 sayımı)

Büyük kısmı Adana ilinin sınırları içinde bulunan Çukurova'nın güneybatı kesimi Tarsus ilçesinin sınırlarından içeri girer. Bu ova doğudan batıya doğru gidildikçe darlaşır. Ovanın kuzeyinde küçük, alçak tepeler bulunur. Bu tepelik alanın hemen kuzeyinde de Toros Dağları'nın ilk basamakları başlar.

İlçenin ovalık kesiminde, Toroslar'ın denize bakan yamaçlarında Akdeniz ikliminin bütün özellikleri görülür. Yazlar sıcak, kurak, kış, baharlar ılık, yağışlıdır. Kuzeydeki dağlık kesime doğru Akdeniz ikliminin etkileri yavaş yavaş azalır. Yazın şiddetli sıcağından bunalan Tarsuslular, dağlık kesimdeki Namrun Yaylası'na çıkarlar.

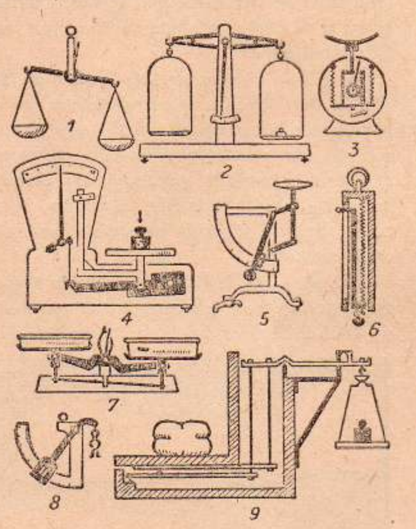
Dağların alçak kesimlerinde doğal bitki örtüsü, Akdeniz'in tanıtıcı bitki topluluğu olan makilerdir. 700 m.'den daha yükseklerde de ormanlara raslanır. İlçenin en önemli akarsuyu Tarsus Çayı (Berdan Çayı)dır. Tarsus ilçesinin en başta gelen ekonomik zenginliği pamuk tarımıdır. Endüstri bitkilerinden pamuktan başka susam da yetiştirilir. Tarsus ilçesi tarımının bir başka özelliği de turfanda sebze yetiştirilmesine önem verilmesidir.

Tarsus Şehri. — İlçe merkezi Tarsus şehrinin nüfusu 50.000'in çok üstündedir (1960 sayımı: 51.310). 64.000 nüfuslu İskenderun'dan sonra Türkiye'nin en kalaabalık ilçe merkezidir. Mersin'e 27, Adana'ya 42 km. uzaklıkta kurulmuştur. Bu iki şehir arasındaki asfalt yol Tarsus'tan geçtiği gibi, Adana - Konya demiryolu üzerindeki Yenice istasyonunda bu hattan ayrılıp Mersin'e varan demiryolu da Tarsus'tan geçer.

İmar plânı 1938 yılında Dr. Herman Jansen tarafından çizilen Tarsus şehri, bugün kuzey-güney doğrultusunda gelişmektedir. Endüstri hayatı da faaldir. Birkaç dokuma fabrikası, pamuk çırçırahneleri, tahin, nişasta yapımevlerinden başka bir de Beyaz Çimento Fabrikası vardır.

TARTI ALETLERİ

Cisimlerin ağırlığını ölçmeye yarıyan araçlardır. Her cismin bir ağırlığı vardır. Ağırlık, cismin kütlesiyle yer çekimi kuvvetinin çarpımına eşittir (Bk. Ağırlık). Ağırlık ölçülmesinde karşılaştırma usulü kullanılır. Ağırlık için bir birim tanımlanır. Bu da genel olarak kilogramdır. Tartılacak cisim, bu ağırlık birimiyle karşılaştırılır. İşte bu karşılaştırmanın yapılmasını sağlıyan araçlara «tartı aletleri» diyoruz. Bunların birçok çeşidi vardır. Günlük hayatımızda çok rasladıklarımız terazi, baskül, kantardır.

Çeşitli tartı aletleri: 1 — El terazisi; 2 — Hassas terazi; 3 — Mutfak terazisi; 4 — Otomatik terazi; 5 — Mektup tartmaya yarıyan terazi; 6 — Yaylı terazi; 7 — Bakkal terazisi; 8 — Kâğıt terazisi; 9 — Baskül.

TASAVVUF

Aklın ermediği konularda, özellikle Tanrı kavramında, gerçeğe gönül yolundan, ya da irade zorlamasiyle ulaşılabileceğini kabul eden bir felsefe ve din görüşüne «gizemcilik» (mistisizm) denir; bu arada Müslümanlık gizemciliği «tasavvuf» diye anılır.

Tasavvuf, yaradılışın sırları konusunda din kitaplarının verdiği bilgiyle yetinmemiş, bu konuyu daha serbes, geniş bir düşünüşle çözmeye çalışmıştır. Bu arada birçok akımlar, görüşler ortaya çıkmış, her biri, zamanla, bazı tarikatların gelişmesine yol açmıştır.

Tasavvuf felsefesinde en kuvvetli sistem olarak «vahdet-i vücut» (varlığın birliği) nazariyesi görülür. Bu nazariyeye göre, bütün varlıklar Tanrı'nın bir parçasıdır, Tanrı'nın varlığını tanıtmak için ortaya çıkmıştır. Bu arada, «insan da Tanrı'dan kopup gelmiştir, gene Tanrı'ya dönecektir». Bütün tasavvuf felsefesinin yanı sıra, birçok Müslüman ülkelerinde edebiyat, müzik, dans, hattâ resim gibi sanatlarda da aynı görüşü güden akımlar gelişmiştir. Tekkelerdeki Mevlevi müziği, Mevlevi raksı bunun en güzel örneğidir. Edebiyatta da çeşitli tasavvuf görüşlerine dayanan eserler yaratılmıştır. Bunlar «tasavvuf edebiyatı» diye anılır. Bu arada Ahmet Yesevî en büyük tasavvuf şairlerinden biridir.

TASSO, Torquato (1544 - 1595)

Tasso

İtalyan edebiyatı Rönesans devrinin en büyük şairlerinden biridir. Sorrento'da doğdu. Babası da şairdi. Tasso, önce hukuk okudu, sonra kendini felsefeye ,edebiyata verdi. Şair olarak ilk ününü, Laura Peperara adındaki sevgilisi için yazdığı lirik şiirleriyle kazandı.

Tasso, 1570'te, Paris'e giderek, o devrin büyük Fransız şairi Ronsanrd'la tanıştı. Roma'ya döndükten sonra «Aminta» adındaki kır masalını yazdı. En tanınmış eseri olan «Gerusalemme Liberata» (Kurtulan Kudüs)ü 1575'te bitirdi. Bu eserin şiire getirdiği yenilik ilkin gürültü kopardı. Tasso duygularını, içinden geldiği gibi anlatıyor, bu arada, o zamana kada alışılmış olan dar şiir kalıplarının dışına çıkıyordu.

Tasso öldükten sonra hayatı efsaneleşmiş, adı İtalyan edebiyatı kadar İtalyan halk masallarının da malı olmuştur.

TAŞ

Yerkabuğu iki maddeden yapılmıştır: Külte (kaya), toprak. Bunlardan sert olanlarına «külte» adı verilir. Bunlar çeşitli minerallerden meydana gelmiştir. Kültelerden kopan, irili ufaklı parçalara «taş» denir. Birçok çeşitleri vardır. Külteler, tortul, püskürük, ya da metamorfik olabilecekleri için, taşlar da bu esasa göre sınıflandırılır.

Tortul Külteler. — Sularla sürüklenen maddelerin tortulaşması ile meydana gelmiştir. Çakmaktaşı (sileks), tebeşir, kumtaşı gibi.

Püskürük Külteler. — Yeryüzüne çıkan lâvların soğumasından, ya da yeryüzüne çıkamadan derinlerde katılaşan lâvlardan meydana gelmişlerdir. İçlerinde fosil yoktur. Asitler bu çeşit taşların üzerine etki yapmazlar. Başlıcaları: Granit, profil, trakit, bazalt.

Metamorfik Külteler. — Isı, su buharı, basınç gibi çeşitli sebeplerle fiziksel niteliklerini kaybetmiş olan kültelerdir. Başlıcaları mermerler ile gnays'lardır.

Taşların büyükleri biçimli bir şekilde yontularak yapılarda kullanılır. Eski insanlar uygarlık alanındaki ilk adımlarını taşları silâh ve araç olarak kullanmaya başlıyarak atmışlardı.

Taş Ocakları

Yapı ve benzeri işlerde kullanmak için top-

rağın altından taş çıkartılan yerlere «taş ocağı» denir. Eskiden taş ocaklarında çalışan işçiler taşları bilek kuvvetiyle parçalayıp çıkarırlardı. Bugün elektrik gücünden, bazı patlayıcı maddelerden faydalanıldığı için taşlar daha kolay bir şekilde çıkartılıyor. Önce ana kaya dinamit atılarak parçalara bölünür, sonra birkaç ton ağırlığındaki bu parçalar vinçlerle vagonlara yüklenerek işletme yerine gönderilir. Burada uçları elmaslı keskiler, makkaplar, testereler devamlı bir su akıntısı içinde taşları kesip biçer, böylece kayalar daha küçük parçalara bölünür.

Taş, başlıca yapılarda, anıtlarda, kaldırımlarda kullanıldığı gibi küçük parçalara ayrılarak demiryolu balastı olarak da kullanılır.

TAŞ BASKISI (Bk. BASIM)

TAŞ ÇAĞI

Tarih Öncesi çağların en eskisidir. Bu çağda insanlar gerek silâh, gerek eşya olarak taşlardan büyük ölçüde faydalandıkları için bu adı almıştır. Taş Çağı'nın başlangıcı M. Ö. 200.000 yıl olarak kabul edilir.

İnsanlar taşları, önceleri, olduğu gibi kullanıyorlardı. Zamanla bunları yontarak bir şekil vermeyi düşündüler. Daha sonraları da taşların üzerlerini düzeltip cilâlıyarak daha kullanışlı bir hale getirdiler. Bundan dolayı, Taş Çağı «Kabataş Devri» «Yontmataş Devri», «Cilâlıtaş Devri» diye üçe ayrılır.

İnsanların hepsinin bu devirlerin birinden ötekine atlamaları bir anda olmamıştır. Bazı insan toplulukları bu alanda daha çabuk ilerlemiş, bazıları da geç kalmıştır. Yakın zamanlara kadar hâlâ Taş Çağı'na benzer bir hayat yaşıyan insan topluluklarına raslanmaktaydı.

İnsanlar ancak madenlerden faydalanmayı öğrendikten sonra Taş Çağı'ndan kurtuldular. Böylece, Maden Çağı başladı. Bu çağ da, Bakır, Tunç, Demir devirleri olmak üzere, yazının icadına kadar sürdü. Bütün bunlar Tarih Öncesi Çağları'nı meydana getirirler.

TAŞIL (Bk. FOSİL)

TAŞKENT

Özbekistan Türk Sovyet Cumhuriyeti'nin başkentidir. Nüfusu 911.000'dir. Sovyetler Birliği'nin 7. şehridir. Fergana'nın kuzeyinde ve dışında kalan Taşkent, Sir Derya üzerinde, deniz yüzeyinden 430 m. yüksekliktedir. Kazakistan yoluyla Rusya'dan gelen demiryolu, Taşkent'ten geçer, Özbekistan'a varır. Büyük bir üniversitesi, sanayi tesisleri, dokuma, kereste fabrikaları vardır.

Taşkent, Türk tarihinin ünlü şehirlerindendir. Cengizoğulları tarafından yüzyıllarca idare edilmiş, sonra Hokant Hanlığı'na bağlanmış, XIX. yüzyıl ortalarında Ruslar'ın eline düşmüştür. Rus Türkistanı'nın başkenti, komünist rejiminden sonra da yeni kurulan Özbekistan'ın başkenti olmuştur.

TAŞKÖMÜR (Bk. KÖMÜR)

TAŞKÖPRÜ

Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz bölümünde Kastamonu iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Sinop'un Boyabat, güneyde Çorum'un Kargı, batıda Kastamonu'nun merkez ve Devrekâni, kuzeyde Sinop'un Türkeli ve Ayancık ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Gökçeağaç adında bir bucağı, 147 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.211 km²

Nüfusu: 57.457 (1960 sayımı)

Taşköprü ilçesinin orta kesimlerini batı-doğu doğrultusunda uzanan Gökırmak çevresindeki düzlükler kaplar. Bu çukur alanın kuzeyinde İsfendiyar Dağları uzanır. Taşköprü'de kışlar soğuk, yazlar da oldukça sıcak geçer. İlkbahar çoğunlukla yağışlıdır. İlçenin orman örtüsü gürdür. Ormanlarında en çok kayınla meşeye raslanır. En önemli akarsu, Kızılırmak'ın üç büyük kolundan biri olan Gökırmak'tır. Bu ırmağın çevresindeki topraklar tarıma elverişlidir. En çok kenevirle çeltik ekilir. Bunlar ilçenin başlıca gelir kaynağıdır.

Kasaba. — İlçe merkezi Taşköprü kasabası Gökırmak'ın yanıbaşında deniz yüzeyinden 500 m. yükseklikte kurulmuştur. Kastamonu'yu Sinop'a bağlıyan yol üzerinde, Kastamonu'ya 44 km. uzaklıktadır. Kasaba, 1927'deki büyük bir yangından zarar görmüş, ondan sonra daha düzgün bir plâna göre onarılmıştır. Bugün 11 mahalleden meydana gelen kasabanın nüfusu 5.721'dir (1960 sayımı).

Kasabanın giriş yerinde Gökırmak üzerinde 150 m. uzunluğundaki beş gözlü, tarihî bir taş köprü vardır, kasabanın adı buradan gelir.

TAŞKÜRE (Bk. DÜNYA)

TAŞLIÇAY

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat - Van bölümünde Ağrı iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Diyadin, güneyde Van'ın Erciş, batıda Ağrı'nın Hamur ve merkez (Karaköse), kuzeyde aynı ilin Doğubayazıt ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 36 köyü vardır.

Yüzölçümü: 796 km²

Nüfusu: 14.376 (1960 sayımı)

Taşlıçay ilçesinin orta kesimlerini Murat nehri çevresindeki 1.500-2.000 m. yüksekliğinde dağlar kaplar. Bu kesimin kuzeyinde, Balıklıgöl Dağı (3.159 m.), Mozik Dağı (2.750 m.), güneyinde Muratbaşı Dağı (3.579 m.) bulunur.

İlçenin şiddetli karasal, kurak bir iklimi vardır. Kışlar çok soğuk geçer, kar uzun zaman yerde kalır. İlçe orman örtüsü bakımından çok fakirdir. En önemli akarsu olan Murat nehri doğu-batı doğrultusunda akarak ilçeyi ikiye böler. Ekonomik hayat hayvancılıkla tahıl tarımına dayanır.

Kasaba. — İlçe merkezi Taşlıçay kasabası, Karaköse şehrinin 32 km. doğusunda kurulmuştur. Trabzon - Erzurum - Karaköse - Doğubayazıt - İran Transit Yolu Taşlıçay'dan geçer. Kasabanın nüfusu 2.000'in üstündedir (1960 sayımı: 2.003).

TAŞOVA

Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz bölümünde Amasya iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Tokat'ın Erbaa, güneybatı ve batıda Amasya'nın merkez, kuzeybatıda Samsun'un Lâdik, kuzeydoğuda aynı ilin Çarşamba ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Bidevi, Destek, Tekke adlarında bucakları, 57 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.055 km²

Nüfusu: 45.117 (1960 sayımı)

Taşova ilçesi sınırları içinde yüksek dağlar yoktur. İlçenin orta kesiminde Yeşilırmak, Kelkit nehirleri çevresindeki 200 m. yükseklikte düzlükler bulunur. Taşova'nın kışları ılık geçen bir iklimi vardır. Yeşilırmak ile en büyük kolu olan Kelkit, Taşova ilçesi sınırları içinde birleşir.

Bu ilçe sınırları içindeki Borabay Gölü, tabiî güzellikleriyle ünlüdür. Göl kıyısında dinlenme evleri yapılmıştır. Taşova'nın en önemli gelir kaynağı tanınmış «Taşova tipi» tütündür. İlçede tütünden başka endüstri bitkisi olarak şeker pancarı da yetiştirilir.

Kasaba. — Taşova ilçesinin merkezi Yemişenbükü kasabasıdır, Niksar - Erbaa - Lâdik - Samsun yolu üzerinde deniz yüzeyinden 200 m. yükseklikte kurulmuştur. Amasya'ya 55 km. uzaklıktadır. Ayrıca Tokat'a da düzgün bir yolla bağlıdır. En yakın demiryolu istasyonu Sıvas - Samsun hattı üzerindeki Lâdik istasyonudur (46 km.). Kasaba 3 mahalleden meydana gelmiştir. Nüfusu 3.267'dir (1960 sayımı).

TATARCIK

Sivrisinekten küçük bir sinek çeşididir. Gündüzleri helâ, musluk başı gibi sulak yerlerde bulunur, geceleri gelip insanın kanını emerek beslenir. Çok kere uçuşu duyulmaz; yalnız, konup da soktuğu yerde bir yanma hissedilir. Bazıları «tatarcık humması» denilen hastalığı aşılamaları bakımından sağlık için zararlı sineklerdendir.

TATARCIK HUMMASI

Akdeniz kıyılarında görülen bir hastalıktır. «Phlebotomus papataci» denilen küçük cins tatarcıkların sokmasiyle vücuda giren virüslerden ileri gelir. Bu tatarcıklar cibinlik deliklerinden girecek kadar ufaktır.

Hastalık birdenbire yüksek ateşle başlar. Baş, bel, kas ağrıları vardır. Bulantı, kusma, sürgün görülür, deride hafif bir döküntü de olabilir. Hastalığın tedavisinde salisilâtlı ilâçlar kullanılır.

TATARİSTAN

Sovyetler Birliği'nin Rusya Cumhuriyeti'ne bağlı bir «bağımsız cumhuriyet»tir. Yanlış olarak «Tatar» denen Kazan Türkleri burada yaşar.

Yüzölçümü: 68.000 km²

Nüfusu: 2.847.000

Başkenti: Kazan

Tataristan, kuzeydoğu Avrupa'da Volga ile, Volga'dan ayrılan Kama nehrinin arasındaki bölgededir. Kuzeye doğru Kama'dan da Vyatka ırmağı çıkar. Ülke geniş bir ova halindedir; hiçbir yerde yükseklik 500 m.'yi aşmaz. Yıllık yağış ortalaması azdır, yarım metreyi geçmez. Yıllık ısı ortalaması 3°'dir. Ülkenin kuzeyinde soğuk Doğu Avrupa, güneyinde ılıman Doğu Avrupa iklimi hüküm sürer. Tipik bitki örtüsü kuzeyde kışın yapraklarını döken ormanlar, güneyde bozkırlardır. Halk hayvancılık, tarım, keten ekimi, her türlü sanayi ile geçinir.

Tataristan, bin beş yüz yıldan beri bir Türk ülkesidir. Doğusunda «Başkurdistan bağımsız Türk Cumhuriyeti», batısında «Çuvaşistan Bağımsız Türk Cumhuriyeti», kuzeyinde «Ud-

murtistan Bağımsız Fin Cumhuriyeti», güneyinde Türkler'in «Samara» dedikleri Kuybişev eyaleti vardır. Bu ülkeler, Ruslar'ın XVI. yüzyıl ortalarında ele geçirdikleri ilk Türk ülkeleridir. Bu uzun süre içinde, akıl almaz baskılara rağmen Volga (İtil) Türkleri, millî varlıklarını, kültürlerini koruyabilmişlerdir. Kazan, hâlâ Türkiye dışındaki Türk kültür merkezlerinin en önemlilerinden biridir. Ruslar'ın son yaptıkları nisan 1959 sayımına göre Tataristan Cumhuriyeti'nde sayılan 2.847.000 nüfusun ne kadarı Türk, ne kadarı Rus olduğu açıklanmamıştır. Savaştan önce nüfusun üçte ikisi Türk'tü.

Ülkenin başkenti Kazan, 643.000 nüfusu ile, Sovyetler Birliği'nin 16. şehri olmuştur (Bk. Kazan). 1805'te kurulan üniversitesi, Rusya'da türkolojinin en önemli merkezlerinden biridir. Ülkede Kazan dışında önemli hiçbir şehir yoktur. Ülke nüfusunun dörtte birini içine alan bu büyük merkezin yanında hiçbir şehir gelişememiştir. Kazan, Moskova ile Gorkiy'den gelip Sverdlovsk yolundan Sibirya'ya giden demiryolu üzerindeki en önemli istasyondur.

TATARLAR

Eskiden Cengiz Han'ın ordusunu meydana getiren, çeşitli kavimlerden gelme topluluğa, genel olarak «Tatar» denilmiştir. Bunlar arasında Türkler olduğu gibi, Ural-Altay ırklarından olmaları bakımından, gene Türkler'le akraba olan, Moğollar, Tunguzlar da vardı. Sonradan, yanlış olarak, Kazan Türkleri'ne de «Tatar» denilmiştir.

Cengiz orduları dağıldıktan sonra, Tatarlar'ın bir kısmı Rusya'da, bir kısmı Çin'de kalmıştır. «Tatar» kelimesi, V. yüzyılda, kuzeydoğu Mogolistan'da yaşıyan «Tata» (Dada) adlı bir kabileden gelmiştir. Çarlık devrinde Ruslar, bu deyimi hemen hemen, Türk ırkından olan bütün kavimlere kullanmışlar, İhtilâl'den sonra da, Kazan Türkleri'ne bu adı vermişlerdir. Bizde de, genel olarak, Kırım ve dolaylarında yaşıyan Türkler'e bu ad verilmiştir (Bk. Türkler).

TATİLLER

Belirli bir zaman için çalışmaya ara vermeye «tatil» denir. İş hayatında bir gün içinde bir iki saatlik tatiller olduğu gibi hafta sonlarında 1,5 günlük tatiller, bayram tatilleri, okullarda da «yaz tatili» vardır.

Yemek Tatili. — Resmî dairelerde saat 12'den 13.30'a kadar, 1,5 saattir. Bazı özel müesseselerde yemek tatili 2 saat yapılır. Büyük şehirlerde dükkânlar, mağazalar 13-14 arası kapalıdır.

Hafta Sonu Tatili. — Cumartesi günü 13'ten pazartesi sabahına kadar 1,5 gündür. Yazın bazı özel kurumlarda cumartesi günleri de bütün gün tatil yapılır; buna karşılık öteki günler yarım saat fazla çalışılır.

Pazar Tatili. — Yiyecek, içecek şeyler satan dükkânların dışında kalan yerlerin pazar günü kapalı bulunmaları kanunla zorunlu tutulmuştur. Ancak, bayramın ilk günü pazartesiye geldiği zaman, bu gibi yerlere pazar günü açık kalma müsaadesi verilir.

Bayram Tatili. — Millî ve dinî bayramlarda, resmî daireler, özel iş yerleri gibi, pazar tatiline zorunlu dükkânlar, mağazalar da tatil yapar (Bk. Bayramlar).

TATVAN

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat - Van bölümünde Bitlis iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Van Gölü, güneyde Bitlis'in Hizan, batıda merkez, kuzeyde Ahlât ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Kotum ve Reşadiye bucakları, 40 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.232 km²

Nüfusu: 22.458 (1960 sayımı)

Tatvan ilçesinin güneyinde yükselen dağlar, Van Gölü kıyısına birdenbire iner, göl kıyısında çok dar bir kıyı ovası bırakır. Bazı kesimlerde ise hiç kıyı ovası bulunmaz, dağlar göl kıyısından birdenbire yükselmeye başlar. İlçenin en önemli dağı 3.050 m. yüksekliğindeki Nemrut Dağı'dır. Sönmüş bir volkan olan Nemrut, en son olarak 1441'de püskürmüştür. Üzerinde ay biçimi bir göl vardır.

Tatvan ilçesinde kış oldukça uzun sürer. Yazlar sıcaksa da, kısadır. Ormanlarda en çok meşe, karaağaç, ardıç bulunur. Ayrıca, nadir ağaçlardan olan huş ağacına da Nemrut Dağı'nda raslanır. İlçede önemli akarsu yoktur, Kotum ve Sapor dereleri Van Gölü'ne dökülür. Bazı akarsular da Dicle'ye gider. İlçenin gayet engebeli, dağlık oluşundan dolayı geniş ölçüde tarım yapılamaz, daha çok hayvancılığa önem verilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Tatvan kasabası Eski Tatvan'la, bundan birkaç km. uzaklıkta bulunan Tuğ iskelesinde kurulan Tuğ mahallesinden ibarettir. Eski Tatvan şimdi daha çok Karşıyaka diye anılıyor. İskele çevresinde gelişen Tuğ mahallesinin daha modern bir görünüşü vardır. Tatvan 7.000'e yakın nüfusiyle (1960 sayımı: 6.549), Bitlis'e bağlı ilçe merkezleri arasında başta gelir. Elâzığ - Muş demiryolunun bitim noktası olarak önem taşır.

TATYOS EFENDİ (1855 - 1913)

Klâsik Türk müziğinin ünlü bestecilerinden biridir. «Kemanî» diye tanınmıştır. İstanbul'da doğdu. Halka konserler veren bir saz topluluğunun başında bulundu. 46 şarkı, 1 beste, 7 peşrev, 6 saz semaisi, 1 taksim bırakmıştır. Saz eserleri çok değerlidir. Şaheseri, Kürdili Hicazkâr Saz Semaisi'dir. Tatyos Efendi, Bimen Şen'le birlikte, klâsik Türk müziğinin Ermeni asıllı bestecilerinin en büyüğü sayılır.

TAVAS

Ege Bölgesi'nin Ege bölümünde Denizli iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Acıpayam ve Çameli, güneyde Kale, batıda Aydın'ın Bozdoğan ve Karacasu, kuzeyde Denizli'nin merkez ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Kızılcabölük adında bir bucağı, 38 köyü vardır.

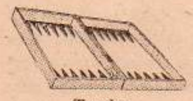
Yüzölçümü: 2.072 km²

Nüfusu: 44.062 (1960 sayımı)

Tavas ilçesinin toprakları Tavas Ovası'nın lığlı (alûvyonlu) toprakları ile bunları çevreliyen yer yer sık ormanlarla kaplı orta yükseklikte dağlardır. İlçede yazlar sıcak geçer, kışlar orta derecede soğuktur. En önemli akarsu Büyük Menderes'in Akçay kolunun bir ayağı olan Yenidere'dir. Bu su Tavas Ovası'nın ortasından geçer. İlçe ekonomisi tarıma dayanır. Tahıl türlerinden başka susam, pamuk gibi endüstri bitkileri de yetiştirilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Tavas kasabası, ovanın kuzeydoğu ucunda deniz yüzeyinden 590 m. yüksekte kurulmuştur. Denizli şehrine 49 km. uzaklıktadır. Muğla - Denizli şosesi kasabadan geçer. Kasabada bez dokumacılığı gelişmiştir. 3 mahallesi bulunan kasabanın nüfusu 8.000'e yakındır (1960 sayımı: 7.858).

TAVLA

Tavla

İki kısma ayrılmış, açılır kapanır dörtgen biçiminde düz bir tahta üzerinde 2 zarla, 30 pulla oynanan bir oyundur. «Tavla» denilen bu dörtgen tahta 4-5 sm. yüksekliğinde bir kenarla çevrilmiş, altışar haneli dört kısma ayrılmıştır. Tavlada iki kişi karşılıklı oturup oyuna başlamadan önce hisselerine düşen onbeşer pulu ikişer, beşer, üçer, beşer olarak yerlerine koyduktan sonra ellerine birer zar alarak tavlanın içine atarlar. En yüksek zarı atan oyuna başlar. İki oyuncu attıkları zarlara göre pulların yerlerini değiştirirler. Pulları kendine ait tarafa en önce topliyan oyuncu onları toplamaya başlar, rakîbinden önce bitirirse oyunu kazanmış olur. Rakiibi, pullarını kendi tarafına toplayıp en az bir pul kaldıramadıysa «mars» olur, yani bir yerine iki oyun kaybeder.

Türkiye'de tavla oyunu çok yaygındır. Türlü çeşitleri vardır. En önemlileri, en yaygın olanları «küşat», «İzmir», «hapis», «Osmanlı», «Tokat» adlariyle anılanlarıdır. Tavlada zarlar kendilerine öz Farsça şu deyimlerle adlandırılır: 1-1: Hep-yek; 2-2: Dü-bârâ; 3-3: Dü-se; 4-4: Dört-cihar; 5-5: Dü-beş; 6-6: Dü-şeş.

TAVŞAN

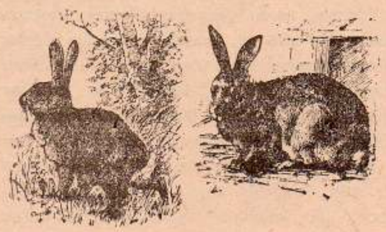
Kemirgen memelilerden, kediden az büyük bir hayvandır. Kırlarda yabani yaşıyanları olduğu gibi, bahçelerde, hattâ evlerde beslenen cinsleri de vardır.

Tavşanlar, kutupların dışında, hemen her yerde yaşarlar. En çok tarlalarda, ormanlarda, ağaçlık yerlerde bulunurlar. Evcil olanları da kümeslerde beslenir. Tavşanın postu sık, sert sarımtırak külrengi tüylerle kaplıdır. Siyah, beyaz, kurşuni, alacalı olanları vardır.

Tavşanın arka ayakları ön ayaklarından uzun olduğundan, çok hızlı koşar, hele yokuş yukarı büyük bir hızla tırmanır. Dinlenirken arka ayakları kendi üzerine üç kere bükülerek yere değer. Ön ayaklarında 5, arka ayaklarında 4 parmak vardır.

Tavşan ürkek bir hayvandır, hep korkak korkak bakınır. Kulakları çok uzundur, en ufak sesleri bile işitir. Gözleri pek kuvvetli değildir. Üst dudağı ortasından yarıktır. Bıyığa benziyen uzun kılları hayvanın dokunma organlarıdır.

Tavşan çabuk üriyen bir hayvandır. Yılda 6-7 kere doğurur. Gebeliği 30-31 gün kadar sürer, her seferinde 2-10 kadar yavru dünyaya getirir. Yavrular tüysüz olarak doğar, gözleri kapalıdır. 1-1,5 ay kadar ana sütüyle beslenirler. Süt ememiyenler açlıktan ölür. Bir ay sonra her şeyi yiyebilecek hale gelen tavşanlar, tek başlarına gezmeye başlarlar. Ana tavşan aç, susuz kalırsa, hem sütten kesilir, hem de yavrularını yemeye kalkar. Altı aylık tavşanlar yavru verebilirler.

Yabani ve evcil tavşan

Tavşan çok kolay beslenen, çabuk çoğalan bir hayvandır. Avustralya'da milyonlarca tavşanın beslendiği büyük tavşan çiftlikleri vardır. Tüylerinden, kürkünden faydalanılır, birçok yerlerde eti de yenir. Eti biraz ekşiceyse de, lezzetlidir. Kesilen tavşanın kar içinde bekletilmesi âdet olmuştur. Eti için beslenen tavşanların ağırlıkları 6-7 kiloya yaklaşır.

Ankara tavşanı tavşanların içinde en değerlilerindendir. Beyaz tüylü, kırmızı gözlüdür. Tüyleri çok değerlidir. İki ayda bir toplanan tüylerin tutarı bir yılda 350 grama yaklaşır. Cins bir Ankara tavşanı birkaç yıl üst üste tüy verebilir.

TAVŞANDUDAĞI

Üst dudakta yarıklar şeklinde görülen, doğuştan olma bir şekil bozukluğudur. Çocuk ana rahminde teşekkül ederken ayrı ayrı parçaların birleşmesiyle meydana gelen üst dudağın aralık kalmasından ileri gelir.

Tavşandudağı ya bir taraflı, ya da iki taraflı olur. Çatlak, dudaktan arkaya damak boyunca uzanırsa ağız ve burun boşluğu arası yarık kalır. Buna «kurtağzı» denir. Bir de «koloboma» adı verilen şekil bozukluğu vardır ki bunda çatlak ağızdan göz çukuruna kadar gider. Bu şekil bozuklukları ameliyatla düzeltilir.

Kurtağzı olan çocuklarda süt emmek çok güçtür. Ağız ve burun boşluğu arasında yarık olduğu için emilen süt çok defa burundan gelir. Çocuğun hayatını ciddî surette tehdit edebilecek beslenme bozukluğu sebebiyle bu gibi vakalarda erken cerrahî müdahale yapılmalıdır.

TAVŞANKULAĞI [Siklamen]

Çuhaçiçeğigillerden bir süs bitkisidir. «Siklamen»e «buhurumeryem» de denir. Yaprakların, çiçeklerin sapları kökten sürer. Sapları kırmızıdır, çiçekleri baş aşağı dönmüştür. Kapsül biçimi küçük bir meyva verir. Orta Avrupa'nın dağlık bölgelerinde yetişir, taşlı topraklardan hoşlanır. «Siklamin» denen alkoloid bir madde ihtiva ettiği için eskiden doktorlukta kullanılırdı. Bugün ancak veteriner hekimliğinde kullanılmaktadır.

Tavşankulağı

TAVŞANLI

Ege Bölgesi'nin İçbatı Anadolu bölümünde Kütahya iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin merkez, güneyde Emet, batıda Bursa'nın Orhaneli ve Keles, kuzeyde Kütahya'nın Domaniç ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 101 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.318 km²

Nüfusu: 54.788 (1960 sayımı)

Tavşanlı ilçesi dağlık kesimlerle bunlar arasındaki derelerin vâdi tabanlarındaki düzlüklerden meydana gelmiştir. En önemli akarsu Apolyont (Ulubat) Gölü'ne giden Adırnaz (Atranos) Çayı'dır. İklim serttir. Kışlar çok soğuk geçer. İlçenin en önemli ekonomik kaynağı zengin linyit yataklarıdır. Tunçbilek'te de bir Termik Eelektrik Santralı kurulmuştur.

Kasaba. — İlçe merkezi Tavşanlı kasabası Kütahya'nın 50 km. batısında Kütahya - Balıkesir demiryolu üzerinde denizden 840 m. yükseklikte kurulmuştur. 6 mahalleden ibaret olan kasabanın mahallelerinden beşi toplu olarak bir arada, Moymul Mahallesi ise bunlardan ayrı olarak, 800 metre uzaklıkta bulunur. Kasabanın merkez kesimini ağaçlıklı beton bir cadde istasyona bağlar.

Tavşanlı, gittikçe gelişen bir ilçe merkezidir. Bugün nüfusu 12.000'e yaklaşmıştır (1960 sayımı: 11.538).

TAVUK

ve TAVUKÇULUK

Bize etini, yumurtasını, tüyünü veren tavuk, kümes hayvanlarının en faydalılarından biridir.

TAVUK, eti, yumurtası için beslenip üretilen bir kümes hayvanıdır. Erkeğine «horoz», dişisine «tavuk», yeni doğan yavrulara «civciv», civcivden büyük, 1 yaşından küçük olanlara da «piliç» denir.

Tavuk, beslenmesi kolay olduğundan, köylerde, bahçeli evlerde hemen daima yetiştirilen kümes hayvanlarının en başında gelir. Tavuklar hem eti, bir de, tavukların civciv çıkaracakları yumurtaların aşılanması için beslenir.

Bir tavuk, ortalama, 2-2,5 kilo horoz, ise 3-3,5 kilo gelir. Besili tavuklar, horozlar arasında 4-5 kilo gelenleri vardır.

Tavuğun Yapısı

Tavuk, hayvanlar âleminde, omurgalıların kuşlar sınıfından, tavukgiller takımındandır. Yapısı hemen hemen bütün kuşlar gibidir.

Baş. — Tavuğun başı küçük, yuvarlaktır. Önde dudakla dişlerin yerini tutan «gaga» vardır. Boyun ne kısa, ne uzundur. Başının üstünde kıkırdak dokulu, etten kırmızı bir «ibik» bulunur. Horozlarda, bazı tavuklarda bu ibik büyük olur. Gaganın altında gene kıkırdaklı etten iki parçalı «sakal» vardır. Başın iki yanında yuvarlak gözleri perdeli üç göz kapağı örter. Bu üçüncü göz kapağı, yana doğru kapanarak gözü fazla ışıktan korur. Tavuklar geceleri iyi görmezler.

Tavuğun kulakları, gözlerinin yanındadır, dış kulak delikleri biçimindedir, kepçeleri yoktur.

Gövde. — Yanlardan basılmış, yumurta biçimidir. Sonunda bir kuyruk bulunur. Gövdeye kanadlar, bacaklar bağlıdır. Tavuğun boynu dinlenme sırasında kısıktır. Baş boyun üzerinde tamamen arkaya dönebilir. Dişilerde ufak, erkeklerde (horozlarda) büyük bir kuyruk vardır. Horozda kuyruk telekleri yarım ay, ya da tırpan biçimindedir, renkleri göz alıcıdır.

Tavuğun iki küçük kanadı vardır. Kısa uçuşlara elverişli olan bu kanadları tavuk, ancak korktuğu, kovalandığı zaman kullanır.

Tavuğun ayaklarında, üçü önde, birisi arkada, dört parmak vardır. Arka parmak öndekilerden daha yüksektedir. Parmaklar toprağa iyice değer. Tavuk bir yere tüneyince, bacaklarındaki kaslar kasılarak, parmakları içeriye doğru kıvırır, böylece tavuklar tüneklerinden uykuda bile düşmezler. Bacakların, tüysüz kısımları pul pul tırnaksı bir örtü ile kaplıdır. Horozda «mahmuz» denen bir çıkıntı vardır.

Tüyler, Telekler. — Tavuğun vücudunu saran derinin üstü tüylerle, teleklerle kaplıdır. Kuyruklar, kanadlar da tüylerle teleklerden yapılmıştır.

Telek, kalem şeklinde, tırnaksı bir maddedendir. Bunun deriye giren kısmının içi boş, dışta kalanı ise doludur. Tüyler bu teleğe yapışıktır. Telek bir damarla vücuda bağlıdır, o yoldan beslenir. Tüyler, tavuğun elbisesidir. Onu hava değişiminden korurlar.

Tavukların Yaşayışı

Tavuğun midesi, bütün kuşlarınki gibi, üç bölümlüdür: 1) Kursak; 2) Önmide; 3) Katı. Yem, kursakla önmidede yumuşar, katıda sindirilir. Tavuk da, bütün kuşlar gibi sıcakkanlıdırlar. Vücut ısıları 40° kadardır.

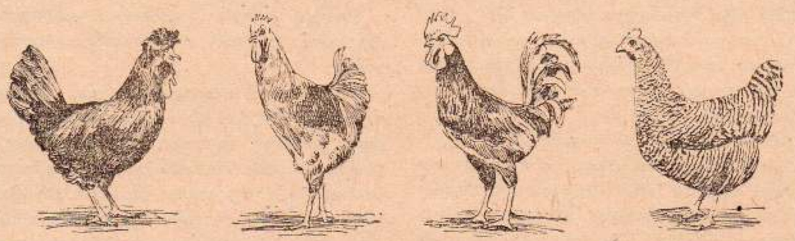
Kursak, yutulan tanelerin deposudur. Buradaki sıvı ile taneler şişer, yumuşar. Et yiyici kuşlarda kursak yoktur. Kursak bir boru ile «önmide» denilen organa bağlıdır. Bunun bir girişi, bir de çıkışı vardır. Arka mide (katı) buna bağlıdır. Çeperleri çok kalın olan katıda tavuğun yuttuğu kumlar, taş parçaları bulunur.

Tavuk, ön parmaklariyle yumuşak toprakları eşeliyerek, bulduğu böcek, kurtçuk, tırtıl, kök, filiz, tane gibi şeyleri yer. Genel olarak, obur bir hayvandır. «Tavuk gibi gagası yerden kalkmaz» deyimi buradan çıkmıştır

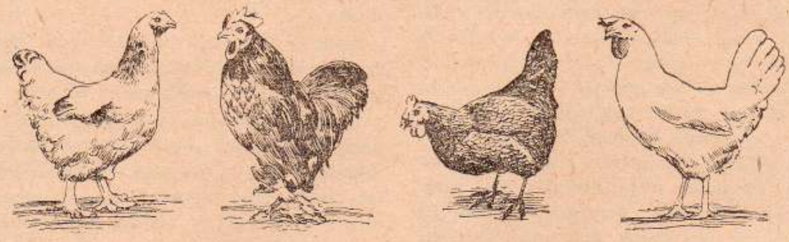
Tavuk yuva yapmaz. Ya dallar üstünde tüner, ya da yumuşak toprağa gövdesinin bir kısmını alacak kadar az derin bir çukur açarak yatar. Bu çukuru yumurtlamak, yumurtalarını saklamak, yavru yapmak üzere «kuluçka» yatmak gibi işlerde de kullanır.

Tavuk suyu emerek içemez. Suyu alt gagasına doldurur, başını yukarı kaldırarak yudum yudum yutar. Tavuklara yem olarak arpa, mısır gibi taneler verilir. Ayrıca bütün sofra artıkları, et, kemik kırıntıları, sebzeler, kökler de verilir. Tavuk, gagası ile büyük yaprakları parçalar.

BAŞLICA TAVUK CİNSLERİ

Hodan tavuğu; New Hampshire horozu, Siyah Minorka horozu, Plimut tavuğu.

Brahma tavuğu; Koşin horozu; Hacıkadın tavuğu; Beyaz legorn tavuğu.

Tavukların Üremesi

Tavuk da, bütün kuşlar gibi, yumurta ile çoğalır. Karındaki yumurtalıkta olan «yumurta sarısı» yumurtalık kanalına düşer. Bu kanalın üstünde salgılanan «yumurta akı»na bulanarak aşağı iner, bu arada üstü kireçlenir. Yumuşak olan kabuk hava ile karşılaşınca sertleşir. Tavuk, bu duruma gelen yumurtayı dışarı «yumurtlamak» suretiyle çıkarır.

İyi bir tavuk yılda 250-300 yumurta verir. Tavuklar tüy değiştirirken aralık, ocak aylarında, yumurtlamazlar. Kuluçka süresi 21 gündür.

Genel olarak, tavuklar şubat sonunda kuluçkaya yatarlar. Kuluçka yattığı zaman, tavuğun karın tarafındaki ince damarları çoğalır, kan dolaşımı fazla olur. Böylece, tavuğun üzerine yattığı yumurtalar süresiz olarak 39-40° ısı altında kalırlar. Tavukların üretilmesinde kuluçka makinaları da kullanılır (Bk. Kuluçka).

Tavuklar yavrularını en iyi kollıyan, koruyan hayvanlardandır. Civcivlerini kanadlarının altında saklarlar, tutmak istiyenlerin de üzerine atılarak gagalarlar.

Civcivler hemen hemen, yumurtadan çıktıkları andan başlıyarak her şeyi yerler. İlk günlerde pişmiş yumurta, haşlanmış sebze verilirse çabuk gelişirler.

Tavuk Cinsleri

Evcil tavukların cinsleri pek çoktur. Eti, yumurtası için yetiştirilen tavuğun, âna yurdu Asya'dır. Bugünün evcil tavukları, Hindistan, Malezya ormanlarında yabani olarak yaşıyan «kızıl ispenç» tavuklarının üretilip evcilleştirilmesiyle meydana gelmiştir.

Yerli Cinsler. — Türkiye'deki yerli tavuklardan «hacıkadın», «denizli», «sarıtepeli», «cebeci» (Ankara), «gerze» cinsleri ünlüdür. Hacıkadın cinsi, Karadeniz bölgesinde bulunur, iyi yumurtlarlar. Gerze tavukları, küçüktür, renkleri siyahtır. Denizli cinsinin horozları ünlüdür, iyi öterler.

«Tepeli tavuk», başının üstündeki tüyler kabarık bir başlık gibi olan tavuk cinsidir. Asıl yeri Hindistan'dır. Süs ve yumurta tavuğudur. «İspenç tavuğu», kısa boylu, ufak bir tavuktur. Genel olarak, bir piliç büyüklüğündedir. Az yumurta yapar. İyi bakılanları, gelişir, çok yumurtlar. Daha çok süs için beslenir.

«Beç tavuğu»nun başı, boynu çıplaktır. Eti çok lezzetlidir. Ortaçağ'da, Avrupa'da buna «Türkiye tavuğu» denirdi. Bizde «Beç tavuğu» denilmesi, bu cins tavuğun Viyana dolaylarından gelmesinden ötürüdür (Eskiden Viyana'ya Beç denirdi). Bu tavuğa «Nemse tavuğu» da denir.

Yabancı Cinsler. — Yurdumuzda en çok tanınan «legorn» cinsidir. Aslı İtalya'nın Livorno şehrinden gelir, İngiltere'de geliştirilmiştir. Yılda 250-300 yumurta verirler. «Rodayland» (rot) kırmızı renkli, iri bir tavuktur. Eti için beslenir. «Brahma» tavukları bacakları paçalı, iri vücutludur. Bunlara «paçalı tavuk» da denir. Beyazdır, etleri için beslenirler. «Koşin» cinsi de eti için beslenir. Karışık renkte olanları vardır. «Suseks tavukları» hem et, hem yumurta tavuklarıdır, İngiltere'de üretilmiştir. «Plimut» da dünyaca ünü olan bir tavuk cinsidir. Benekli olan bu tavuklar çok erken yumurtlarlar. Hem eti, hem yumurtası için beslenir. İngiltere'de yetiştirilmiştir.

Horozlar arasında iyi ötenler, iyi dövüşenler vardır. Denizli horozları arasında yarım dakika kadar ötenleri bulunur. Dövüşen horozların en ünlüsü de uzun boylu «Hint horozları»dır. Az tüylü, mahmuzları kuvvetli olan bu horozlar çok yırtıcıdırlar, meraklıları dövüştürmek için beslerler.

Tavukçuluk

Memleket ekonomisi bakımından tavukçuluğun önemi büyüktür. Etinden, yumurtasından faydalanıldığı için birçok ülkelerde tavukçuluk önemli bir endüstri kolu sayılır.

Tavuk eti, sindirimi kolay olduğundan hastalara, yaşlılara, çocuklara çok verilir. Yumurta da süt, et gibi tam bir besindir.

Türkiye, tavuk yetiştiren ülkeler arasında sayılmakla birlikte, tavukçuluk henüz plânla, metotla üzerinde durulan bir endüstri kolu olmamıştır. Köylerde, kasabalarda tavuklar gelişi güzel yetiştirilir. Yalnız, bazı büyük şehirlerin dolaylarında tavuk çiftlikleri vardır.

Tavukçuluk dikkat, devamlı bakım istiyen bir iştir. Tavukları salgın hastalıklardan, gelincik, tilki, kedi gibi hayvanlardan korumak gerekir. Kümesleri sık sık kireçle badanalamak tavukları onlara musallat olan bazı asalak böceklerden kurtarır.

Tavuk yetiştiren illerimiz arasında İzmit, Aydın, Ankara, Samsun, Konya, Denizli, Sıvas, Gaziantep, Balıkesir, Bursa, Manisa başta gelir.

Tavukgiller. — Omurgalı hayvanların kuşlar sınıfından bir takımıdır. Tavuk, hindi, tavus, keklik, bıldırcın bu takımdaki başlıca hayvanlardır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

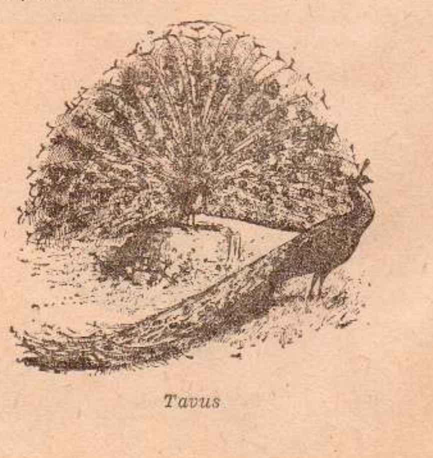
Tavukçuluk Alfabesi (M. M. Yılmazer, 1961); Tavuk Beslemenin Pratik Esasları (Prof. Dr. O. Koçtürk, 1958); Tavukçuluğa Başlangıç (M. Yaman, N. Güneşl, 1957); Tavukçuluğa İlk Adım (V. Hakman, 1956); Tavukçulukta Muvaffakıyetin Sırları (İ. Eroğlu, S. Öncül, 1955); Tavukçuluk Tekniği (M. Hemşinoğlu, 1954); Tavuk Yetiştirmek (Ord. Prof. Dr. K. Bilgemre, 1951).

TAVUS

Tavukgillerden, süs için beslenen bir kuştur, erkeklerinin çok güzel tüyleri vardır. Genel olarak kırlık yerlerde, çiftler halinde yaşarlar. Tepesinde küçük bir sorgucu bulunan küçük bir başı, ince uzun boynu vardır. Kuyruğunun uzunluğu vücudunun bir katını aşar.

Tavuslar bazan yüksekçe bir yere çıkarak kuyruklarını yelpaze gibi açarlar. Yeşille mavinin üstün geldiği renkler arasında kurşuni, kızıl renkler de görülür. Tüylerin üzerinde göze benziyen para para şekiller bulunur. Kanadlarını, kuyruğunu açmış, hareketsiz duran bir tavus otların arasında çok zor ayırdedilir.

Tavusun dişisi, yere otların üzerine kuluçkaya yatar. 8-9 kadar yumurta bırakır. Anayurdu Asya'nın sıcak bölgeleridir. Avrupa'da evcilleştirilmiş olanları Hindistan ve Seylân'dan getirtilip üretilmiştir. Çin Hindi'nde yaşıyan siyah, Çin'de yaşıyan beyaz tavuslar vardır. Tavusun bir özelliği de sesinin çok çirkin, cırlak olmasıdır.

Tavus

TAYF

Fizikte ışığın bir biçmeden (prizmadan) geçtikten sonra renklere ayrılmasiyle ortaya çıkan görüntüye «tayf» denir.

Güneş ışığı görünüşte beyazdır. Prizmadan geçirdikten sonra bir perde üzerine düşürürsek, çeşitli renklerin yan yana sıralandığını görürüz. Bu renklere «güneş ışığı tayfı» denir. Başka ışıkların da başka renklerden yapılmış tayfları vardır. Güneş ışığı tayfında altı renk bulunur: Kırmızı, turuncu, sarı, yeşil, mavi, mor. Tayfın başında, sonunda ayrıca görünmiyen renkler vardır ki bunlara «kızılötesi» (enfraruj), «morötesi» (ültraviyole) ışınlar denir.

Cam bir biçmeden geçen ışınlar kırılarak yollarına devam ederler (Bk. Işık). Güneş ışığını doğuran renkli ışınlar da prizmadan geçerken kırılırlar. Yalnız, kırılmanın değeri her renk için farklıdır. İşte bu yüzden kırılmadan sonra renkler yan yana sıralanırlar. Biçmeden geçip renklere ayrılan güneş ışığı demetinin önüne birincisine eşit ikinci bir biçme ters olarak yerleştirilirse, renkli ışınlar gene birleşirler, beyaz ışığı doğururlar. Yağmurlu havalarda gökte görülen gökkuşağı (alkım) da bir kırılma olayıdır (Bk. Gökkuşağı).

Tayflar, yapıları bilinmiyen cisimlerin çözümlenmesinde çok kullanılır. Tayfı incelenerek o cismin içinde hangi madenlerin, hangi oranda bulunduğu anlaşılır. Bu arada, Güneş'in daha başka yıldızların ışık tayflarının incelenmesi sonunda, bunların hangi madenlerden yapılmış olduğu, çevrelerinde hangi gazların bulunduğu anlaşılmıştır.

Spektroskop Nedir

Tayf elde etmek için yapılmış özel araçlar vardır. Bunlara «spektroskop denir. Bir spektroskopta ışığın girdiği ucundan başlıyarak sırayla şu parçalar vardır: En başta, ışığın girmesi için dar bir yarık bulunur. Bu yarıktan geçen ışınlar ince kenarlı bir mercek üzerine düşerek toplanırlar. Mercekten geçen ışınlar da asıl kırılmayı yapacak olan prizma üzerine düşerler. Kırılarak prizmadan geçen ışınlar başka bir ince kenarlı mercekte yeniden toplandıktan sonra «ekran» denilen bir plâk üzerinde renkli tayfı doğururlar. Ekran üzerinde tayfları karşılaştırmak, ölçmek için bölüntüler vardır.

Bu esasa dayanarak birçok spektroskop çeşitleri geliştirilmiştir.

TAYFUN (Bk. RÜZGÂR)

TAYLAND (Bk. SİYAM)

TAY-PE

Büyük Okyanus'ta, Çin açıklarında, Formosa Adası'nın en büyük şehri, Milliyetçi Çin Cumhuriyeti'nin başkentidir. Nüfusu: 769 bindir.

Tay-Pe şehri, Formosa Adası'nın kuzeybatısında, Çin'deki Fu-Ço limanının karşısına düşer, Pu-Kiang boğazı ile asıl Çin topraklarından ayrılır. Önemli limanı Keelung'dur.

Tay-Pe, 1895'ten 1945'e kadar, Formosa Japonlar'ın elinde kaldığı süre boyunca, bir Japon şehriydi. Yalnız, nüfusun çoğunluğu o zaman da Çinliler'deydi (Bk. Formosa). Bugün Tay-Pe Uzak Doğu'nun en önemli şehirlerinden biridir. Şehirde çay, kâfuru, tütün ve kereste fabrikaları vardır. Milliyetçiler'in açtığı bir üniversite ile akademisi de bu şehirdedir.

TAYYARE (Bk. UÇAK)

TEBEŞİR

Gevrek, beyaz cins bir kireçtir, çubuk biçimine sokularak karatahtaya yazı yazmakta kullanılır.

Tebeşir, kirecin karbonatlı bir türüdür. Yazı için kullanılacak tebeşirlere, daha yumuşak bir hale getirmek için, başka maddeler de katılır. Renkli tebeşirlere de, hazırlanırken, boya atılır.

Tebeşir tabiatta yarı sâf halde birçok yerlerde bulunur. Yurdumuzda Kuzey Anadolu, Amerika'da Texas, Kansas bölgeleri, İngiltere'nin güney, Fransa'nın Manş kıyıları tebeşir yataklarının bol olduğu yerlerdir.

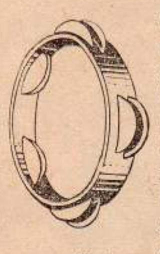
Bundan milyonlarca yıl önce, denizlerde, «foraminifera» denilen, gözle seçilemiyecek kadar küçük kabuklu hayvancıklar yaşardı. Bunlar ölünce, kabukları denizin dibine çöktü, orada tebeşir tabakaları birikti. Sonra, yeryüzünün geçirdiği değişmeler sırasında, sular çekilince deniz dibindeki bu kireç yatakları ortaya çıktı.

TEBRİZ

İran Azerbaycanı'nın merkezi ve İran'ın en önemli ticaret şehirlerinden biridir. Urmiye Gölü'nün 100 km. kadar kuzeydoğusunda, denizden 140 m. yüksekliktedir. Nüfusu 250.000'i aşar. Ahalisinin büyük bir kısmı Türk asıllıdır.

Tebriz İslâm uygarlığı zamanında pek mamur bir şehirdi, nüfusu da yarım milyonu geçiyordu. Mogol istilâsı sırasında Tebriz ahalisi büyük paralar vererek şehri yakılıp yıkılmaktan kurtardıkları gibi, sonradan Timur da şehri imar etmiştir. Yalnız, Osmanlılar'la Safevîler arasındaki sürekli savaşlarda şehir az çok harap olmuş, ahalisinin çoğu dağılmıştır. Ayrıca, 1722'deki büyük bir depremde de 100.000 kişi ölmüş, büyük binaların çoğu yıkılmıştır. Tebriz Şah II. Tahmasb zamanında Osmanlı devletinin eline geçti, Nadir Şah tarafından geri alındı. Tebriz'den birçok bilgin, şair ve edip yetişmiştir. Bugün Tebriz İran'ın en başta gelen endüstri ve ticaret merkezlerinden biridir. En çok halı, kuru yemiş ihraç eder.

TEF

Tef

Türk müziğinde kullanılan bir usul vurma aletidir. Bir kasnağın yalnız bir yanına geçirilmiş ince bir deriyle, bu kasnaktaki yarıklara geçirilmiş karşılıklı birkaç (çoğunlukla 8) çift zilden ibarettir. Ziller ince pirinçten yapılır. Klâsik Türk tefi büyüktür. Küçük olanlar Arap tipidir ve «arabesk tef» diye anılır. Bir de bilhassa Araplar'ın tekke ve halk müziklerinde kullandıkları çok geniş çapta, «zilsiz tef» (mazhar) vardır. Bir fasıl heyetinde yalnız bir tef bulunur, fasıl başkanı olan serhanendenin (baş okuyucunun) elindedir. Serhanende, bu tefle, çalınan eserin usulünü vurur. Bu, bir çeşit orkestra şefliğidir. Tef, XIX. yüzyılda âdeta unutulmuştu, XX. yüzyılın ilk yıllarında yeniden kullanılmaya başlanmıştır.

Tefin tarihi çok eskidir. Mezopotamya'da, Mısır'da, Fenike'de, Eski Yunan müziğinde tef vardı. 711'de Araplar'ın İberya'yı istilâsiyle İspanya ve Portekiz'e geçmiştir. «Tambour de basque» (Bask davulu) adiyle Batı müziğinde de kullanılmaktadır.

TEFENNİ

Akdeniz Bölgesi'nin Antalya bölümünde Burdur iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Burdur'un merkez, güneyde aynı ilin Gölhisar, batıda Denizli'nin Acıpayam; kuzeyde Burdur'un Yeşilova ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Karamanlı adında bir bucağı, 20 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.151 km²

Nüfusu: 18.811 (1960 sayımı)

Tefenni ilçesinin orta kesimini, Göller Yöresi'ne özgü çöküntü alanlarından biri olan Tefenni Ovası kaplar. Bu ovanın batısındaki Eşler Dağı'nın yüksekliği 1.830 m.'dir. Ovanın güneyindeki Bozdağ ise 1.648 m.'ye kadar yükselir. İlçede Akdeniz iklimi ile İç Anadolu bölgesinin karasal iklimi arasında bir geçiş iklimi vardır. Orman örtüsü bakımından en zengin kesimi batıdaki Eşler Dağı'dır.

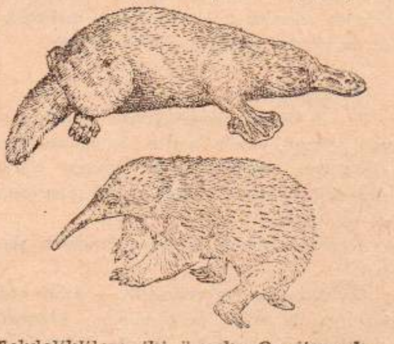
Tefenni ilçesinin en önemli akarsuyu Tefenni Ovası'nı geçerek Burdur Gölü'ne ulaşan Bozçay'dır. İlçedeki irili ufaklı göllerin en önemlisi ovanın kuzeydoğusundaki Karataş Gölü'dür. İlçede ekonomik hayat genel olarak tahıl tarımına dayanır. Burdur Şeker Fabrikası'nın açılışından sonra şeker pancarı tarımı da gelişmiştir.

Kasaba. — İlçe merkezi Tefenni kasabası Burdur şehrine 57 km. uzaklıkta, denizden 1.141 m. yükseklikte kurulmuştur. Kasabada güneybatı - Kuzeydoğu doğrultusunda bir ana cadde ile buna açılan sokaklar vardır. Kasabanın orta yerinde bulunan Cumhuriyet Meydanı'nı ticaret müesseseleri çevirmiştir. Tefenni kasabasının nüfusu 3.000'e yaklaşmıştır (1960 sayımı: 2.928).

TEĞET (Bk. DAİRE)

TEKDELİKLİLER

Hayvanlar âleminde memelilerin bir takımıdır. Bu takımda «ornitorenk», «ekidne» gibi hayvanlar bulunur. Bunların başlıca özellikleri memelilerle kuşlar arasında olmalarıdır: Yavrularını yumurtlıyarak dünyaya geti-

Tekdeliklilere iki örnek: Ornitorenk, ekidne

rirler, sütleriyle emzirip büyütürler. Ağızları ördek gagasını andırır biçimdedir. Daha çok Avustralya ile Okyanusya adalarında yaşarlar.

TEKEOĞULLARI

XIV. yüzyılda, Anadolu Selçuklu Devleti çöktükten sonra, Antalya ve dolaylarında kurulan, yüz elli yıl kadar yaşıyan küçük beyliklerden biridir. Kurucusu, Teke Bey, başkenti de Antalya şehriydi.

Tekeoğulları Anadolu'ya göçmeden önce, Orta Asya'da Harzem bölgesinde yaşıyan Türkmenler'den bir oruktu. Bunlar, Cengiz ordularının saldırışından usanarak, batıya göç ettiler. Anadolu'da Elmalı, Kaş, Karahisar, Teke, Finike dolaylarına yerleştiler. Başlarında bulunan Teke Bey'i Selçuklular Devleti «ucbeyi» atadılar. Teke Bey, Bizanslılar'la, Hıristiyanlar'la savaşarak, büyük bir ün kazandı. Selçuklu Devleti yıkılınca, 1300 yılında, bağımsızlığını ilân etti. Antalya bir liman şehri olduğundan, Tekebeyleri kendilerine «Sultanüssevahil» (Kıyılar Sultanı) unvanını vermişlerdi. 1389'da Yıldırım Bayezit Antalya'yı aldı. Yıldırım'ın Timur'a yenilmesinden sonra Tekeoğulları, devletlerini yeniden kurma amacına kapıldılar. Tekeoğlu Osman Bey 1426'da Karamanoğlu ile birleşerek Antalya'yı kuşattıysa da, Osmanlı Komutanı Hamza Bey, Karamanlılar'ı da yenerek, Tekeoğulları devletine son verdi.

TEKERLEK

Bir eksen çevresinde dönebilen bir çemberdir, bütün taşıtlar buna dayanır. İnsanların topluluk hayatında bu aracın önemli bir yeri vardır. Tekerleğin bulunması ile, teknik devrimin temeli atılmış, toplum hayatında yeni bir çığır açılmıştır.

Tarih Öncesi çağlarını araştıran bilginlere göre, tekerlek de, at gibi ilk önce Orta Asya'da kullanılmıştır. Atı binek ve ulaştırma aracı olarak kullanan Orta Asya insanları, başlangıçta tekerleği de bir taşıt olarak ata çektirirlerdi. Eski Mısırlılar, tekerlekler üzerine bindirilmiş arabayı M. Ö. XVII. yüzyılda, ülkelerini işgal eden, Asyalı bir kavimden öğrendiler. Mısırlılar bu kavme «Hiksos» adını vermişlerdi. Mısırllar'dan sonra Asurlar, Sumerler, Hititler, Yunanlılar, Romalılar tekerlekli araba kullandılar.

Dünyayı bir akış içinde ileri doğru götüren teknik buluşların temeli tekerlektir. Bugün tekerleğin kullanılmadığı yer yok gibidir. At da, at arabası da eski önemini kaybetmişse de, tekerleğin değeri azalmamıştır. Bütün taşıtlarda tekerlek bulunduğu gibi, makinalarda da çarklar tekerlek esasına dayanır.

TEKERLEME

Ses ve kelime benzerliğinden faydalanarak yarı anlamlı, yarı anlamsız hoş cümleciklere «tekerleme» denir. Bunlar eğlence olarak söylendiği gibi masallarda, çocuk oyunlarında çok geçer.

Tekerlemenin en tanınmış örnekleri şunlardır:

Söylenmesi zor tekerlemeler. — «Kırk küp, kırkının da kulpu kırıp küp.» - «Keşkekçinin keşkeklenmemiş keşkek kepçesi.» - «Bu duvarı badanalamalı mı? Badanalamamalı mı?» - «Sen kapı gıcırdatıcılardan mısın? Yoksa kıvılcım sıçratıcılardan mısın?» - «Şu yoğurdu sarmısaklasak da mı saklasak? Sarmısaklamasak da mı saklasak?» - «Üç tunç tas kayısı hoşafı» - «Bir berber, bir berbere bire berber beri gel demiş.» - «Değirmene girdi köpek, değirmenci vurdu kötek, hem kepek yedi köpek, hem kötek yedi köpek.»...

Oyun Tekerlemeleri. — «Uşüdüm, üşüdüm, a benim canım üşüdüm. Kürkünü giy, kürkünü giy, a benim canım kürkünü giy. Kürküm yok, kürküm yok, a benim canım kürküm yok. Alsana, alsana, a benim canım alsana...» - «Karga karga gak dedi, çık duvara bak dedi. Hacınine kına döver, Ben birim kimi sever. Altın paşayı sever. Altın paşa çardakta. Gümüş yüzük parmakta.»

Masal Tekerlemeleri. — «Evel zaman içinde, kalbur saman içinde, deve tellâl iken, horoz berber iken, ben annemin beşiğini tıngır mıngır sallar iken, var varanın, sür sürenin, destursuz bağa girenin, dayak yemesi çok olurmuş hey; kasap olsam sallıyamam satırı, nalbant olsam nallıyamam katırı, neyleyim ki dost ve ahbap hatırı...»

TEKİR BALIĞI

Barbunya balığına benziyen bir balıktır. Vücudu daha yassı, daha küçüktür. Üzeri kolayca kopup ayrılabilen pullarla örtülüdür. Vücudu kırmızımtıraktır. 15 sm. kadar büyüklükte olanlarına «çuka tekiri» denir. Eti barbunya kadar makbul değilse de, pek çok balıktan lezzetlidir. Tekirler sonbahara doğru kumsal yerlere gelirler.

TEKİRDAĞ

Karpuzu, şarabı ile ün salan Marmara ilimiz.

TEKİRDAĞ, Marmara Bölgesi'nin Ergene bölümü ile Istranca bölümü üzerinde yayılan bir ilimizdir. Topraklarını doğuda İstanbul ili, güneydoğuda Marmara Denizi, güneyde Çanakkale'nin Gelibolu ilçeleri, batıda Edirne, kuzeyde Kırklareli illeri çevirir. Tekirdağ ili 8 ilçeye ayrılmıştır: Merkez, Çerkesköy, Çorlu, Hayrabolu, Malkara, Muratlı, Saray, Şarköy. Bunlara bağlı 19 bucağı, 282 köyü vardır.

Yüzölçümü: 6.218 km²

Nüfusu: 274.966 (1960 sayımı)

Nüfus yoğunluğu: km²'ye 44 kişi.

Yüzey Şekilleri. — Tekirdağ ilinin kuzey kesimlerinde İstranca Dağları'na ait yükseklikler bulunur. Orta kesimlerini Ergene nehri çevresinde gelişen düzlükler kaplar. İlin güney kesimleri, genel olarak, az yüksek tepelerden, dalgalı araziden meydana gelmiştir. Bu kesimde Marmara kıyısından 945 m. yüksekliğe erişen Ganos Dağı Tekirdağ ilinin en yüksek noktasıdır. Ganos, aynı zamanda, İstrancalar dışında, Trakya'nın en yüksek noktasıdır.

İklim. — Tekirdağ'da Akdeniz ikliminin etkileri görülür. Yazlar sıcak geçer. İl merkezinde en sıcak ay ortalaması 23°.3, en soğuk ay ortalaması ise 3°.4, yıllık ortalama sıcaklık 13°.6'dır. Sıcaklığın en çok 38°'ye kadar çıktığı, en az —14°'ye kadar düştüğü görülmüştür. Gene il merkezinde yıllık yağış ortalaması 550 mm.'dir.

Tarım. — Tekirdağ ilinde tarıma elverişli alanlar geniş yer tutar. Ekili-dikili alanlar bütün il yüzeyinin %53'ünü kaplar. Bu alanlarda başta buğday olmak üzere çeşitli tahıl, başta şekerpancarı ile ayçiçeği olmak üzere, birçok endüstri bitkileri yetiştirilir. İlin Marmara kıyılarına yakın olan kesiminde bağcılık çok ileri gitmiştir. Burada elde edilen üzümlerden şarap yapmak üzere birçok şarap yapımevleri, bu arada Tekirdağ Şarap Fabrikası kurulmuştur. Gene kıyı kesiminde zeytinlikler varsa da bunlar daha çok kâr getiren bağcılığın karşısında gerilemiştir.

Tekirdağ Şehri

Trakya'nın Edirne'den sonra ikinci büyük şehri olan Tekirdağ'ın nüfusu 24.000 kadardır (1960 sayımı: 23.905). Şehir, kıyı yolundan, İstanbul'a 141 km. uzaklıktadır. Marmara kıyısında, Ördeklidere'nin denize döküldüğü yerde, kısmen vâdi tabanında, kısmen de yamaçlar üzerinde kurulmuştur. Şehir doğu-batı doğrultusunda Çiftlikönü mahallesinden, batıda Malkara Caddesi'nin şehir içindeki bitim noktasına kadar, kuzey-güney doğrultusunda da Kız Enstitüsü ile iskele arasında yayılmıştır. İskeleden kuzeye doğru basamaklar halinde yükselir. Vali Konağı'nın bulunduğu kesim, denizden 12 m., çarşının

Marmara'nın en güzel şehirlerinden Tekirdağ'dan bir görünüş.

bulunduğu yer 25 m., Kız Enstitüsünün bulunduğu en kuzey kesim ise 45 m. yüksekliktedir.

İskele yakınında tarihî değeri olan birçok eserler bulunur. Mimar Sinan tarafından yapılmış olan Rüstem Paşa Camisi, Gazanfer Bey tarafından yaptırılan Orta Cami, hamamlar bunların başlıcalarıdır.

Tarih. — İlkçağ'da bugünkü Tekirdağ'ın yerinde Rhaedestus şehri vardı. Bu şehri kimlerin kurduğu kesin olarak bilinmiyor. Bizans devrinde, XII. yüzyılda Venedikliler Rhaedestus'a yerleştiler. O günlerde önemli bir tahıl ihraç limanı olan Tekirdağ'da, şehir dışında, serbes bir mahalle vardı. Bir süre için Bizans'ın yerine geçen Lâtin İmparatorluğu'nda Venedikliler'in hissesine düşen şehirler arasında Tekirdağ (Rodosto) da vardı. Bu sıralarda Tekirdağ, Trakya'nın zengin ovalarının buğdayını ihraç ediyordu. Tekirdağ, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içine 1357'de girmiştir.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Tekirdağ (O. Yalçın, 1960); Tekirdağ Tarihi Araştırmaları (H. Çevik, 1949).

TEKKE

Eskiden, tarikat adamlarının toplanıp âyin yaptıkları yerlere «tekke» denirdi.

Tekkeler, başlangıçta, bir tarikattan olanlar arasında dayanışmayı sağlamak için kurulmuştur. Her tarikatın ayrı ayrı tekkeleri vardı. Tekkenin başında bir şeyh bulunur, müritlerini yetiştirirdi. Bu arada, tarikatın törenleri, âyinleri yapılırdı. Sonradan, softaların, yobazların elinde tekkeler soysuzlaştı, birtakım din madrabazlarının, üfürükçülerin, büyücülerin, din perdesi altında kullandıkları rezalet yuvaları haline geldi.

Türkiye'de tekkeler Cumhuriyet devrinde kapatıldı, şeyhlikler kaldırıldı. Böylece, halkın zararına çalışan bu cehalet ve rezalet yuvalarına son verildi.

Tekke Edebiyatı

Edebiyatımızda, tarikat inançlarını dile getirecek şekilde yazılmış parçaların tümüne «tekke edebiyatı» denir. Tekke edebiyatında bir yandan Divan edebiyatının, bir yandan da Halk edebiyatının özellikleri görülür. Bu edebiyatın dili, genel olarak, Halk edebiyatınınkine yakınsa da, onda orta aydınların kolaylıkla kullanageldikleri Arapça, Farsça kelimelere de raslanır. Şekil de böyledir: Tekke şiirlerinin pek çoğu, halk şiirinin yapıları olan dörtlüklerden örülmedir; bu arada Divan şiiri kalıpları da bulunur. Vezin, genel olarak, hecedir; ama, aruzla yazan tekke şairleri de vardır. Tekke edebiyatının, Divan edebiyatından da etkilenmiş olması ile birlikte, Halk edebiyatına daha çok eğilimli bulunmasının sebebi, tekke şairlerinin, sınırlı bir öğrenim görmüş, gene de halk arasından, halk estetiğinden ayrılmamış kimseler olmasıdır.

Tekke edebiyatının ilk büyük şairleri, XIII. yüzyılda yaşamışlardır. Bunlar arasında en ünlüsü Sultan Veled'dir. Mevlâna Celâlettin Rumî'nin oğlu olan Sultan Veled, az da olsa, bu tarzın ilk Türkçe örneklerini vermiştir. Hoca Ahmet Fakih'le Şeyyad Hamza da XIII. yüzyılın en başta gelen tekke şairleridir.

Ondan sonraki yüzyıllarda yetişmiş başlıca tekke şairleri şunlardır:

XIV. Yüzyıl. — İranlı şair ve filozof Feriddüddin Attar'ın «Mantık-uttayr» adlı eserini Türkçeye çevirmiş olan Kırşehirli Gülşehrî; Horasan'dan gelip Kırşehir'de yerleşmiş «Garibname» yazarı Âşık Paşa; Eflâkî Dede; Elvan Çelebi; Sait Emre; «Alaiyeli Abdi» diye de tanınan Birinci Kaygusuz Abdal; yalnız tekke edebiyatının değil, bütün Türk şiirinin eşsiz ölmezlerinden olan Yunus Emre.

XV. Yüzyıl. — Çok tanınmış mutasavvıflardan Seyyid Nesimî; Bayramiye tarikatını kuran Hacı Bayram Velî; Eşrefoğlu Abdullâh-ı Rumî; Şeyh Elvan Şirazî; «Sarayî» diye de anılan İkinci Kaygusuz Abdal ki, halk arasında yaygın şöhreti olan Kaygusuz Abdal budur.

XVI. Yüzyıl. — Pir Sultan Abdal; Balım Sultan; İbrahim Gülşehrî; Abdal Musa; Şeyhliği şahlığa çevirerek İran'da sultanlık kuran Şah İsmail (Hatayî).

XVII. Yüzyıl. — Aziz Mahmud Hüdaî; Kayıkçı Kul Mustafa; Kul Hasan; Teslim Abdal; Niyazi-i Mısrî; Zâhirî; Pir Mehmed...

XVIII. Yüzyıl. — Dervişliği kadar derin ilmiyle de tanınmış olan Erzurumlu İbrahim Hakkı; Şeyh Rıza; Kasım Dede.

XIX. Yüzyıl. — Borlu Kuddusî; Âşık Derdli, Erzurumlu Emrah; Everekli Seyranî.

TEKMAN

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat-Van bölümünde Erzurum iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Karayazı ve Hınıs, güneyde Muş'un Varto güneybatıda Bingöl'ün Karlıova, batıda Erzurum'un Çat, kuzeyde aynı ilin merkez ve Pasinler ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Gökoğlan adında bir bucağı ile 70 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.125 km^2

Nüfusu: 20.814 (1960 sayımı)

Tekman ilçesi çok dağlık bir kesimdedir. Kuzeyinde Palandöken Dağı yükselir (3.124 m.). Güney kesimlerine de Bingöl Dağı (3.250 m.)nın ucları sokulur. İlçede kışlar çok şiddetli, soğuk geçer, uzun sürer. Kar uzun süre yerde kalır. İlçe ekonomisinin en başta gelen unsuru hayvancılıktır. Yağ satımı da ilçenin gelir kaynakları arasındadır. Toprağın elverdiği pek az kesimlerde de tahıl tarımı yapılır.

Kasaba. — İlçe merkezi Tekman kasabası Erzurum şehrinin güneydoğusunda, denizden 2.000 m. yükseklikte kurulmuştur. Palandöken Dağı'nı aşan 50 km.'lik bir yolla Erzurum'a bağlıdır. Tek mahalleli olan kasabanın nüfusu 1.000 kişiyi bile bulmaz (1960 sayımı: 695).

TEKPARMAKLILAR

Memeli hayvanların bir takımıdır. Bu takımda at, eşek, zebra, tapir gibi hayvanlar bulunur. Başlıca özellikleri, parmaklarının uclarında «toynak» bulunmasıdır. Otla beslenirler; yalnız, mideleri gevişgetirenlerde olduğu gibi bölümlere ayrılmamıştır.

TEKSAS (Bk. TEXAS)

TEL

Madenlerin ince iplik haline getirilmiş şekline «tel» denir. Endüstride çok çeşitli teller kullanılır. Her çeşit telin de kullanıldığı alana göre değişik özellikleri vardır.

Telleri, genel olarak, ikiye ayırabiliriz. Birinci bölümdeki teller yalnız mekanik mukavemetleriyle işe yararlar. Bu çeşit tellerin taşıyacakları ağırlık kesitlerine, yapıldıkları madene bağlı olarak değişir. Asansörü taşıyan teller bu çeşittendir.

Bir de, büyük ağırlıklar taşımamakla birlikte, iplik şeklinde oldukları için kullanılan teller vardır. Tel iplik gibi olduğu halde maden özelliklerini de gösterdiği için birçok işe yarar. Somyaların yaylanmasını sağlıyan teller, piyano, keman gibi müzik aletlerinin sesini veren teller, insanlar, hayvanlar için bir engel olarak kullanılan dikenli teller bu çeşit arasında sayılabilir.

Bunun dışında başka bir tel çeşidi de «elektrik teli»dir. Elektrik akımının iletilmesine yarar. Bu çeşit tellerin üstü bazı zamanlar açıktır. Bu tip elektrik teline «çıplak iletken» denir. İnsanlara yakın yerlerde ise elektrik telinin üstü elektriği geçirmiyen bir yalıtkanla kaplanır. Buna da «kablo» denir.

Madenleri, ya da maden alaşımlarını tel haline getirmek için haddeler kullanılır. Çeşitli haddelerden geçen maden gittikçe incelerek tel halini alır.

Bugün endüstride tel en çok çelikle, karışımından yapılır. Bunun dışında meselâ elektrik ampullerinin içinde akkor hale gelen teller de vardır. Bu tellerin mümkün olduğu kadar ince olması istenir. Uzun araştırmalardan sonra bugün tungsten alaşımından elektrik ampulü teli yapılmaya başlanmıştır.

TEL AVİV

İsrail'in büyük şehri, en önemli limanıdır. İsrail'in batı kesiminde Akdeniz kıyılarında, Yafa'nın kuzeyindedir. Yafa ile bitişmiş olan Tel Aviv, bir plâj ve eğlence şehri olan Lidda'yı da sınırları içine alır. Nüfusu (Lidda ve Yafa ile) 400.000'i bulur.

Tel Aviv, 1909'da, Filistin henüz Osmanlı İmparatorluğu'na bağlıyken kuruldu. O tarihe kadar, Osmanlı devleti, Avrupalı Yahudiler'in Filistin'e göç etmesine engel oluyor, Siyonist hareketini önlemeye çalışıyordu. Meşrutiyetten sonra (1908) Osmanlı devleti iç ve dış dertlerle uğraşırken, çoğunlukla Avrupa'da tarım işlerinde çalışan Yahudiler, Yafa'daki teşkilâtın yardımı ile, Filistin'e göç ederek, bu yeni şehrin kurulmasında ödev aldılar.

Tel Aviv, İngiliz manda idaresi zamanında çok gelişti. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Yahudi bağımsızlık savaşının merkezi, 1948-1951 yılları arasında da yeni kurulan İsrail devletinin geçici başkenti oldu.

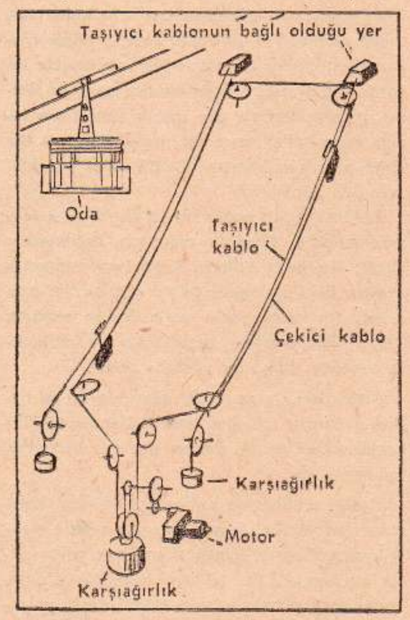
TELEFERİK

Havada çalışan bir taşıma aracıdır. İki nokta arasına çok sağlam bir tel gerilir. Teleferik kulübesi makaralarla bu tel üzerine asılır. Kulübeyi tel üzerinde yürütmek, istenince de durdurmak için elektrik motoru kullanılır. Bazı teleferik çeşidinde ise motor teleferik hattının istasyonlarından birindedir. Motora bağlı olan, onunla dönen tel kulübeyi hareket ettirir.

Teleferik daha çok dağlık bölgelerde kullanılır. Böylece insanlar, yükler dağların çok yüksek noktalarına taşınabilir. İki teleferik is-

tasyonundan biri dağın aşağıda bir noktasına yerleştirilir; ikinci istasyon ise daha yukarıda bir noktadadır. Birkaç istasyonun sıralanması da mümkündür.

Bugün dağlık ülkelerin birçoğunda teleferik donanımı vardır. Bu arada İsviçre dağlariyle olduğu kadar, teleferik donanımlariyle de ün kazanmıştır. Yurdumuzda son yıllarda Uludağ'da bir teleferik hattı kurulmuştur.

Teleferiğin şeması

Telefon

Birbirinden kilometrelerce uzaktaki iki kişinin karşılıklı konuşmasını sağlıyan araç.

TELEFON, birbirinden uzakta bulunan iki kişinin konuşmasını sağlıyan bir araçtır. Telefonun esası elektrik akımıyla sesin iletilmesidir.

Bir telefonda «kulaklık» ve «mikrofon» adı verilen iki parça vardır. Mikrofon önünde yapılan bir konuşma kulaklıktan duyulur.

Mikrofon. — Birçok elektrik aracındaki mikrofonun aynıdır (Bk. Mikrofon). Bir diyaframın (madenden yapılmış ince bir levhanın) arkasında kömür tozları, tozların arkasında da sabit bir levha vardır. Mikrofonun ödevi konuşma sırasında doğan ses dalgalarına göre devrenin elektrik direncini değiştirmektir (Bk. Ses).

Kulaklık. — Kulaklıkta da bir diyafram vardır. Bu diyafram daimî bir mıknatısla bir elektromıknatısın karşısında bulunur (Bk. Elektrik; Mıknatıs).

Âhize. — Kulaklıkla mikrofonun birbirine bağlanmış şekline «âhize» (almaç) denir. Âhizede mikrofonun hareketli paleti doğrudan doğruya kulaklıktaki elektromıknatısın bobininin bir ucuna bağlanır. Mikrofonun sabit paleti ise bir elektrik kaynağının (ya akümülötörün, ya da generatorun) bir ucuna bağlanır. Kaynağın öteki ucu ise elektromıknatıs bobininin ikinci ucu ile birleştirilir. Böylece, bir telefon konuşmasının devresi tamamlanmıştır. Elektrik kaynağı devreden sürekli olarak bir akım geçirir. Mikrofonun kömürlerinin sıkışıp gevşemesi ise bu devrenin direncini değiştirecektir. Devrenin direnci azalırsa, geçen akım artar, devrenin direnci artarsa geçen akım azalır.

Mikrofon karşısında konuşulurken, ses dalgaları doğar (Bk. Ses). Bu dalgalar yayılarak mikrofonun diyaframına çarparlar. Dalgaların etkisiyle diyafram titreşir. Diyaframın titreşmesi sonunda arkasındaki kömür tozları da sıkışıp gevşerler. Böylece, yukarıda anlatıldığı gibi, mikrofon-kulaklık devresinin direncinde değişme olur. Direncin değişmesi sonucunda ise devreden geçen elektrik akımının değeri değişir.

Aynı akım kulaklığın elektromıknatısının bobininden de geçmektedir. Bu akımın değişmesi, kulaklık diyaframının ya az, ya da çok çekilmesini, yani titreşmesini sağlar. Böylece mikrofon karşısındaki sesin titreşimleri aynen kulaklığın diyaframına iletilmiş olur. Sesle aynı şekilde titreşen kulaklık diyaframı yeniden aynı sesi doğurur. Kulaklığın önünde bulunan dinleyici de sesleri duyar. Böylece, uzak iki nokta arasında ses iletilmiş olur.

Otomatik Telefon

Bu esasa dayanmak üzere zamanla telefon tekniğinde birçok gelişmeler olmuş, bugünün otomatik telefonları bulunmuştur.

İlk zamanlarda telefonlar otomatik değildi. Konuşmak istiyenleri telefon santralları, bu santraldaki memurlar birbirine bağlarlardı. Otomatik santrallar ise memurları aradan kaldırmıştır. Konuşmak istiyen, telefon âhizesini yerinden kaldırınca bazı anahtarları açıp bazılarını kapatmış olur. Böylece, telefon konuşmaya hazır duruma gelir. Bundan sonra telefondaki numaraları çevirince, otomatik telefon santralındaki bobinler karşılarındaki levhaları çeker. Numaranın çevrilmesi tamamlanınca istenen abonenin telefonundaki zil çalar.

Bu işlemleri sağlamak için telefonlarda bir zil, bu zili çaldırmak için ayrı bir elektrik devresi bulunur. Ayrıca, aranan numaranın konuşmakta olduğunu anlatmak için de ayrı bir zil kullanılır. Bu zilin kumandası otomatik telefon santralında bulunur.

Telefonların kulaklık ve mikrofon bağlantıları o şekilde yapılmıştır ki bir konuşma sırasında kulaklık kendi mikrofonundan gelen sesleri çok zayıf olarak alır. Böylece konuşma sırasında odada başka gürültüler olsa bile kulaklık bunları almaz. Konuşma daha rahat yapılır.

Telefon Santralı

Bugün de santral memuru bulunan telefon donanımları kullanılmaktadır. Şehirlerarası konuşmalarda, iş hanlarında, blok apartmanlarda, dairelerde bu çeşit telefonlar çok işe yarar. İş yerinin dışarıdan aranması otomatiktir. Ondan sonra aranan odayı dış hatta bağlamak santral memurunun işidir. Aynı şekilde, odalardan biri dışarıdan biriyle konuşmak isterse santral memuru bunu sağlar. Buna karşılık, odalar kendi aralarında santral memuru olmadan da konuşabilirler. Otomatik olarak istedikleri numarayı çevirerek karşı tarafın zilini çaldırırlar. Bu tip telefon donanımlarının santralı da büyük bir şehir santralından yapı bakımından çok farklı değildir, onun küçük bir örneğidir.

Manyeto. — Telefon santrallarında mikrofonla kulaklık arasındaki devreden elektrik akım geçmesini sağlıyan bir generator, ya da akümülâtör bataryası vardır. Konuşmalar bu generatorun akımı sayesinde mümkün olur. Eski telefon düzenlerinde böyle ayrı bir generator yerine her telefona küçük bir generator konurdu. Generatorun gerilim vermesini sağlamak için de telefonun yanında bulunan bir kolu çevirmek gerekirdi. Böyle elle döndürülünce elektrik üreten generatorlara «manyeto» adı verildiği için bu çeşit telefonlara da «manyetolu telefon» denir. Şehir konuşmalarında artık bu çeşit telefonlarda kullanılmıyorsa da savaş sırasında bugün de çoğunlukla manyetolu telefonlar kullanılıyor. Bundan sonra telsiz, telsiz telefon bu işi görecektir.

Telsiz Telefon

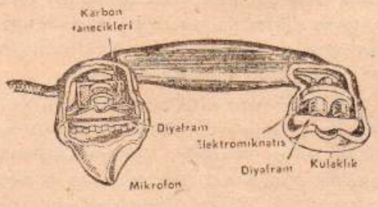
Telsiz telefon aslında bir telsizle bir telefonun bir araya getirilmesiyle ortaya çıkar. Telsizde sesler elektromagnetik dalgalar aracılığiyle verici bir istasyon tarafından havaya salınır, alıcı istasyon tarafından da alınıp yeniden ses haline getirilir (Bk. Radyo). Telsiz telefonda alıcı ve verici istasyonlar bir aradadır. Böylece, bir kimse hem kendi sözlerini vericisiyle uzağa duyurabilir, hem de konuştuğu istasyonun sözlerini alıcısiyle duyabilir.

Telefonun Tarihi

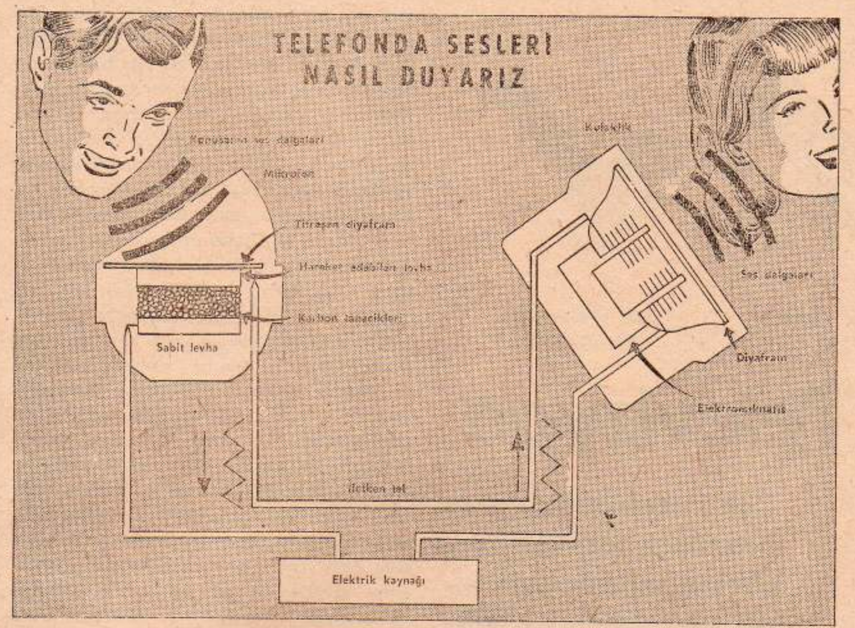
Elektrik akımının bulunmasından bir süre sonra sesin de elektrikle iletilebileceği düşünülmüş, bu yolda çalışmalar başlamıştı. Yalnız, araştırmalar uzun süre iyi bir sonuç vermedi. Amerikalı Charles G. Page, 1837'de bu konuda çalışmaya başlamış, bir sonuca varamayınca vazgeçmişti. Daha sonra Johann Philipp Reis adlı bir Alman, 1860'ta ilk elektrikli telefonu bulduysa da, karşılaştığı güçlükler yüzünden çalışmalarını yarım bıraktı. En sonunda, İskoçya'dan Amerika'ya göç etmiş olan Alexander Graham Bell, 1876'da telefonu çalışır durumda ortaya çıkardı.

Bell telefonun esaslarını sağır çocuklara konuşmayı öğretmek için bir çözüm yolu ararken bulmuştu. Washington'da ihtira beratını aldı. Ondan iki saat sonra da Elisa Gray adlı başka bir Amerikalı aynı buluş için aynı daireye başvuruyordu...

Bu ilk buluştan sonra telefon üzerinde birçok değişiklikler yapılmış, telefon gittikçe gelişmiştir. Bu arada, manyetolu telefon bırakılmış, telefon santralları otomatik duruma sokularak memurlar aradan çıkarılmış, şehir-

Bir telefon âhizesinin kesiti

ler arasında bile otomatik telefon konuşmaları sağlanmıştır. Son zamanlarda telefonla, televizyonun birleştirilmesi düşünülmektedir. Böylece konuşanlar birbirlerini de görebileceklerdir. Bundan başka, teyple telefonun birleşmesi daha başka kolaylıklar sağlamıştır. Aranan kimse evde olmazsa, arıyan söylemek istediklerini söylüyor, teyp onları banda geçiriyor. Aranan, eve gelince, bandı dinliyerek haberi alıyor.

Türkiye'de Telefon

Telefon Türkiye'ye Meşrutiyet'in İlânından sonra girmiştir. 1911'de bir İngiliz şirketi İstanbul'da ilk şehir şebekesini kurdu. İkinci telefon santralı İzmir'de kuruldu. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra da, 1926'da Ankara'da üçüncü telefon şebekemiz kuruldu. Ankara santralı Türkiye'nin ilk otomatik telefon santralı olarak kurulmuştur. Ondan sonra birçok şehirde, şehirler arasında şebekeler tamamlanmıştır. Bugün yurdumuz Avrupa telefon şebekesine, Avrupa yolundan da bütün dünya telefon şebekelerine bağlanabiliyor.

TELEFOTO (Bk. RADYOFOTO)

TELEKS

Gazetelerin uzaklardan haber almalarına yarıyan bir araçtır. Bu iş için ya telefon, ya da telgraf hatları kullanılır. Hattın iki ucunda birer araç vardır. Haberi vermek istiyen önündeki daktilo tuşlarına benziyen tuşlara basarak haberi yazar. Tuşlara basılınca her tuş belli bir değerde elektrik akımı darbesi verir. Bu akım hattan sonra da alıcının bobininden geçer. Akımın değerine göre alıcının, daktilo harflerine benziyen harflerinden biri harekete geçer, önünden kaymakta olan kâğıdın üzerine basar. Böylece, harfler arka arkaya sıralanarak haberi yazarlar.

Teleksle, tıpkı telefonda konuşur gibi, karşılıklı sualli cevaplı haberleşmek mümkündür. Verilen haberi alan taraf, yazdırma işi sona erince sormak istediklerini sorup öğrenebilir.

Büyük gazeteler bu çeşit teleksler kullanarak haberleri çabuk alırlar. Yurdumuzda meselâ İstanbul-Ankara arasında çalışan teleks şebekeleri vardır.

Telefon, telgraf hattı olmadan da teleksle haber yazdırılabilir. Bunun için radyo (telsiz) dalgaları kullanılır. Yalnız, bu durumda daha büyük donanımlar kurmak, teleks için ayrı bir radyo verici istasyonu işletmek gerekir ki bu da daha pahalı olur.

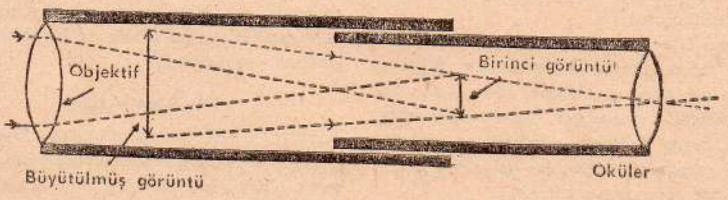
TELESKOP

Gökyüzündeki Ay, Güneş, yıldız gibi cisimleri incelemek için kullanılan gök dürbünüdür.

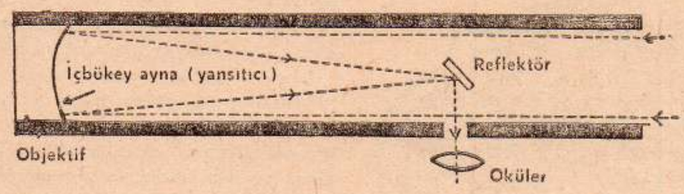
Teleskopun esasını XIII. yüzyılda İngiliz bilginlerinden Roger Bacon düşünmüşse de, düşüncelerini gerçekleştirememişti. Ondan sonra Holândalı gözlükçü Hans Lippershey 1610'da ilk teleskopu yaptı. İtalyan bilgini Galileo da bu buluşu alarak geliştirdi, kusurlarını giderdi, bu dürbünle gökyüzünün o güne kadar bilinmiyen birçok olayını inceledi, bu arada güneş ve ay tutulmalarını, yıldızların uydularını buldu, en önemlisi, Dünya'nın döndüğünü ispatladı. O çağlarda Kilise dünyanın dönmesini dine aykırı görüyordu. Bu yüzden Galileo'yu yargıladılar (Bk. Galileo).

Teleskop iç içe girebilen iki borudan yapılmıştır. Kalın borunun dibine ince kenarlı bir mercek yerleştirilmiştir. Bu merceğe «objektif» denir. İnce borunun serbes ucunda ise gene ince kenarlı bir mercek vardır. Buna da «oküler» denir. Objektif gökyüzüne çevrilir, gözle okülerden bakılır. Uzaydan ışınlar objektife çarpınca boru içindeki odak noktasında, bakılan cismin bir görüntüsü meydana gelir. Bu, küçük bir görüntüdür. Okülerin görevi bu görüntüyü büyütmektir. İlk görüntüden çıkan ışınlar okülerden geçerek göz merceğine gelirler. Gözde ilk görüntünün daha büyük bir ikinci görüntüsü elde edilir. Böylece, bakılan cisim büyütülmüş, yaklaştırılmış olur. İki boruyu birbiri içine ya az, ya da çok sokarak, gözdeki görüntünün keskinleşmesi sağlanır.

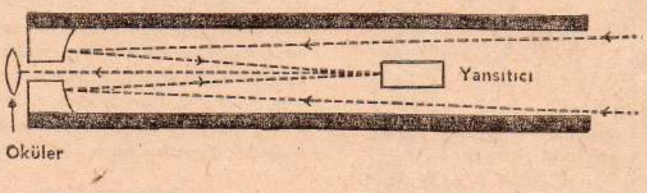
BAŞLICA TELESKOP ÇEŞİTLERİ

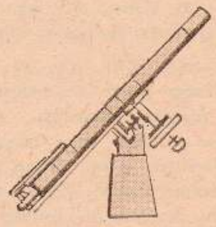
Teleskop çeşitlerinin en eskisi Galileo'nun yaptığı mercekli teleskoptur.

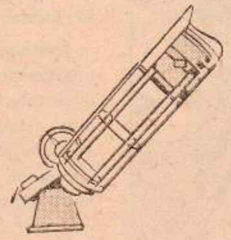
Newton'un ortaya attığı «aynalı teleskop.»

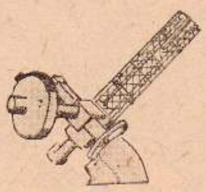
Modern teleskopların esasını da Newton teleskopu teşkil eder.

Galileo'nun mercekli teleskopu

Newton'un aynalı teleskopu

En son model bir teleskop

İlk teleskopa, Galileo geliştirdiği için «Galileo teleskopu» denirdi. İngiliz bilgini İsaac Newton, 1666-69 yıllarında o cins dürbünün şeklini biraz değiştirerek, kendi adını alan teleskopu yaptı. Newton teleskopunda düz bir boru ile, bu borunun yanında bir delik vardır. Oküler bu deliğin önüne yerleştirilir. Borunun dibinde ise içbükey bir ayna vardır. Aynaya gelip toplanarak yansıyan ışınların önüne eğik bir düzlemsel ayna yerleştirilmiştir. Bu aynadan yansıyan ışınlar oküİere, oradan da göz merceğine gelir, gözde görüntü oluşur (Bk. Mercek).

Daha sonra, 1672'de Fransız fizikçisi N. Cassegrain, biraz daha değişiklikle, kendi adını alan teleskop tipini yarattı. Bunda düz borunun dibinde içbükey bir ayna, bu aynanın ortasında da bir delik vardır. Deliğin önüne oküler konur, okülerin arkasından da göz'e bakılır. Gökyüzünden gelen ışınlar içbükey aynada toplanarak yansıdıktan sonra borunun içinde bulunan bir aynada yeniden yansırlar. Borunun dibindeki delikten okülere, sonra da göz merceğine giderler. Gözde bakılan cismin görüntüsü oluşur.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çok büyük güçlü radyo teleskoplar yapılmıştır. Böylece, bugün çok daha uzaklardaki gök olayları daha kolaylıkla inceleniyor. Bu tip teleskopla, uzaya radyo dalgaları gönderiliyor, bakılan cisme çarpıp geri gelen bu dalgalarla o cismin görüntüsü ortaya çıkıyor.

California'daki Palomar Dağı'ndaki gözlemevindeki büyük teleskopun kesiti.

Televizyon

Çok uzaklarda olup bitenleri hareketli resimler halinde evimizde seyretmemizi sağlıyan buluş

TELEVİZYON hareketli şekillerin görüntülerini uzaklara ileten bir araçtır. Televizyon alıcısının karşısındaki seyirci tıpkı sinemada filim seyrediyormuş gibi olayları görür. Bu olaylar televizyon vericisinde de aynen o anda geçmektedir.

Televizyonun esası bir fotosel hücresidir (Bk. Fotoelektrik). Bu hücre öyle düzenlenmiştir ki üzerine düşen ışığın şiddetinde bir değişme olunca hücreden geçen elektrik akımının şiddeti de değişir; ya da devreden akım geçmiyorken hücre üzerine ışık düşünce akım geçmeye başlar. İşte televizyon bu özelliğe dayanarak geliştirilmiştir.

Televizyon Vericisi

Bilindiği gibi, her cisim üzerine düşen ışığı belli bir oranda yansıtır. Yansıtılan ışıklar farklı olduğu için biz cisimlerin kimisini koyu renk, kimisini de açık renk görürüz. Bir televizyon alıcısının karşısındaki cisimler de bütün noktalarından değişik şiddetlerde ışıklar yansıtırlar. Yansıyan ışıkları bir fotoelektrik hücre üzerine düşürürsek, hücreden yansıyan ışığın şiddetiyle orantılı bir akım geçer.

Bu akımı telefon, telgraf hatlarına benziyen hatlarla uzaklara gönderebiliriz. Yalnız, hücrede doğan elektrik akımı çok küçük olduğu için daha önce bu akımı büyütmek gerekir. Akımı büyütüp istediğimiz yere gönderdikten sonra bu değişik şiddetteki akımları ışık haline çevirirsek, alıcının karşısındaki şekli elde ederiz.

Televizyonda akımı uzaklara göndermek için telgraf, telefon teli gibi hat döşemek yerine radyo dalgaları kullanılır. Aynı şekilde, vericiden elde edilen akım elektromagnetik dalgalar üzerine yüklendikten sonra istenen yere gönderilir. Burada alıcı, radyo alıcısında olduğu gibi kendine gerekli olan akımı elektromagnetik dalgadan ayırır (Bk. Radyo).

Televizyon Alıcısı

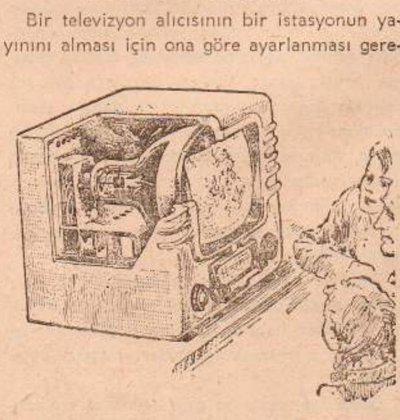
Televizyon alıcısı bir «katot ışınlı osilograf»tan ibarettir. Bu osilograf içi boşaltılmış cam bir tüptür. Bir ucunda «katot» adı verilen iletken telden yapılmış sarımlar vardır. Bu bobinin iki ucu tüpün dışında bir elektrik kaynağına bağlanarak katottan akım geçirilir. Katot ısınır, tüpün içine elektron yaymaya başlar. «Filaman» adı da verilen katodun karşısında ortası delik, daire biçimi bir levha vardır, bu da «anot»tur. Anottan sonra paralel iki levha, daha sonra birincilere dik konmuş paralel iki levha daha vardır. Bundan sonra tüp koni biçimi genişler. Koninin tabanına da flüoresan bir madde sürülür (Bk. Flüoresans). Paralel levhalara dışarıdan bir elektrik kaynağı bağlanır. Böylece katottan çıkan elektronların tüp içindeki hareketi hem enine, hem de boyuna kontrol altına alınmış olur. Levha çiftlerine tatbik ettiğimiz gerilimi değiştirerek elektron akımını ona göre saptırabiliriz. Katottan çıkan elektronlar, anodun ortasındaki delikten, daha sonra, levha çiftlerinin de arasından geçip tüpün dibindeki flüoresan maddeye çarparlar. Orada bir leke ortaya çıkar. Levhalara, ya da anoda uyguladığımız gerilimi değiştirirsek bu görüntünün de yer değiştirdiğini görürüz. Alternatif akım uygularsak tüpün yüzeyinde alternatif akımın özelliği olan bir sinüs eğrisi görürüz (Bk. Sinüs).

Televizyon alıcısı işte bu «katot ışınlı osilograf»tır. Katot bir elektrik kaynağı ile ısıtılarak elektron yayması sağlanır. Vericiden gelen akımlar şiddetlendirilerek levha çiftlerine verilir. Böylece osilografın yüzeyinde belirecek görüntünün kontrolu, televizyon vericisinin karşısında bulunan cismin ışık durumuna bağlanmıştır. Çok ışıklı noktalar osilografın ekranında da çok ışıklı, az ışıklı noktalar da az ışıklı olarak belirir. Böylece, verici karşısındaki cisim hiç değişmeden alıcının ekranına iletilmiş olur.

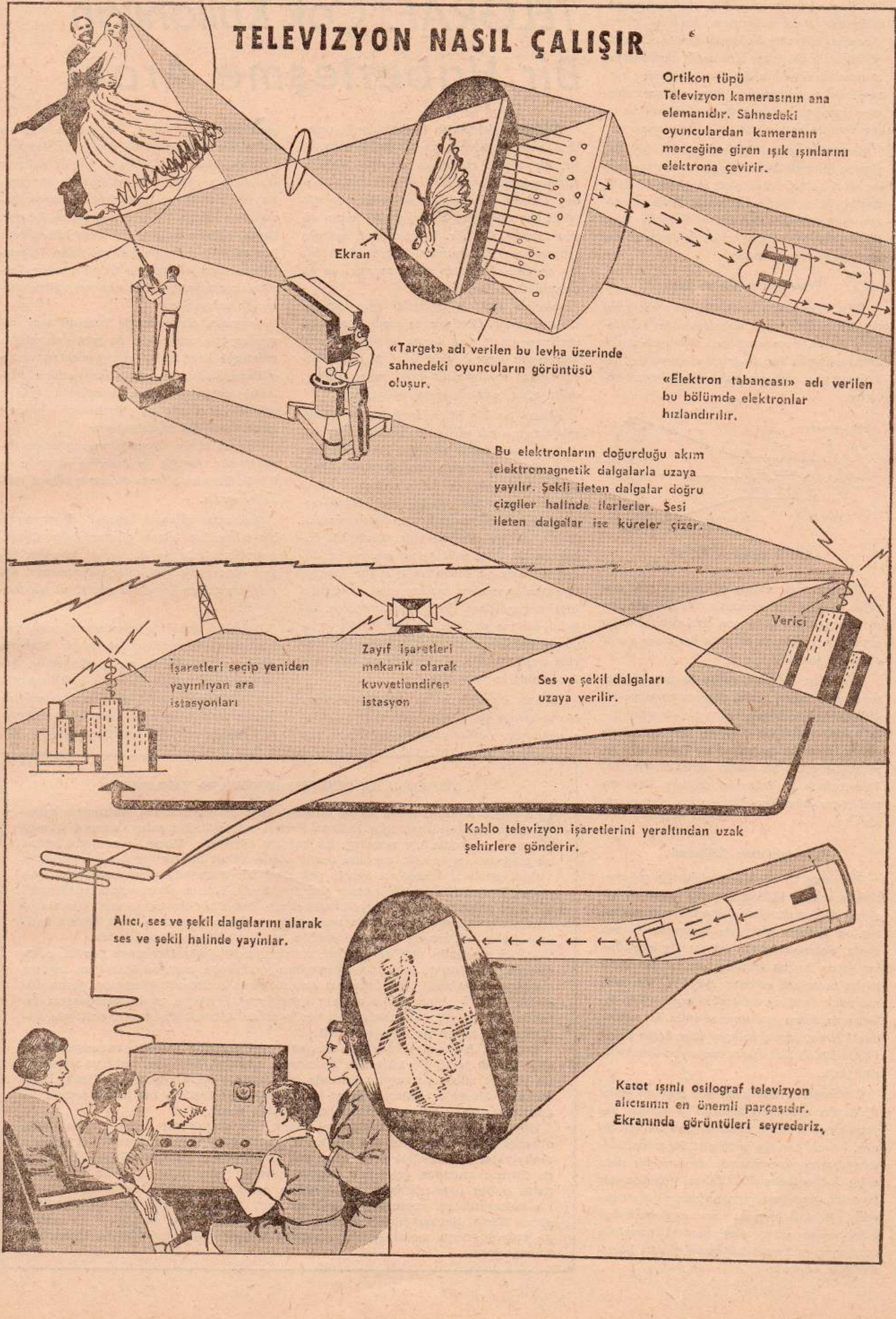
İletilecek şeklin bir noktası için anlatılan bu olaylar cismin her noktası için tekrarlanır. Bunu sağlamak için televizyon ekranı enine boyuna bölünmüş, karelere ayrılmıştır. Bu parçalanma elektrik bakımından yapılır. Yoksa cam tüp seyircinin karşısında bütündür. Yalnız, bu parçalanmayı istasyon ayarı sırasında gözle görmek mümkündür. Televizyon alıcısını seyredeceğimiz istasyona ayarlarken ekranda büyük bir hızla titreşen çizgiler görürüz. İşte bunlar cisimleri oluşturan karelerdir. İstasyon ayarı tamamlanınca çizgiler yok olur, görüntüyü seyrederiz.

Televizyonda İstasyon Ayarı

Bir televizyon alıcısının bir istasyonun yayınını alması için ona göre ayarlanması gere-

Bir televizyon alıcısı

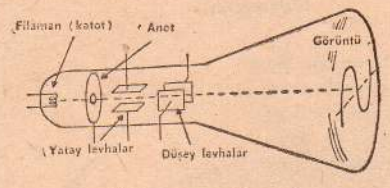

TELEVİZYON NASIL ÇALIŞIR
Ortikon tüpü
Televizyon kamerasının ana elemanıdır. Sahnedeki oyunculardan kameranın merceğine giren ışık ışınlarını elektrona çevirir.
Ekran
«Target» adı verilen bu levha üzerinde sahnedeki oyuncuların görüntüsü oluşur.
«Elektron tabancası» adı verilen bu bölümde elektronlar hızlandırılır.
Bu elektronların doğurduğu akım elektromagnetik dalgalarla uzaya yayılır. Şekli ileten dalgalar doğru çizgiler halinde ilerlerler. Sesi ileten dalgalar ise küreler çizer.
Verici
İşaretleri seçip yeniden yayınlıyan ara istasyonları
Zayıf işaretleri mekanik olarak kuvvetlendiren istasyon
Ses ve şekil dalgaları uzaya verilir.
Kablo televizyon işaretlerini yeraltından uzak şehirlere gönderir.
Alıcı, ses ve şekil dalgalarını alarak ses ve şekil halinde yayinlar.
Katot ışınlı osilograf televizyon alıcısının en önemli parçasıdır. Ekranında görüntüleri seyrederiz.

kir. Bunun televizyonun düğmeleriyle yaparız. Düğmeler alıcının ekranını karelere bölme (tarama) işlemine kumanda ederler. Ekranda görüntünün oluşması için verici taramasiyle, alıcının taramasının üst üste çakışması, aynı zamanda olması gerekir. Buna «eşinzamanlama» (senkronizasyon) denir. Düğmelerle tamamlayınca keskin görüntü elde ederiz.

Ekrandaki görüntü aslında sürekli değildir; sinema filminde de olduğu gibi arada kesilmeler olur. Yalnız, insan gözü saniyede 15 defadan büyük titreşimleri göremez. Buna dayanarak televizyon ekranındaki görüntünün kesilip yeniden başlama sayısı da saniyede 15, ya da daha büyük olmalıdır.

Televizyonda Ses ve Renk

Televizyon yayını sırasında sesin iletilmesi de istenir. Televizyonun sesleri radyo dalgalariyle iletilir. Bundan dolayı, televizyon verici istasyonlarında radyo vericileri de vardır; televizyon alıcı aletlerinde de radyo alıcıları bulunur.

Katot ışınlı osilograf

Televizyon ekranında görüntüler açık maviyle kurşuni bir renktedir. Yalnız, son zamanlarda renkli televizyon da yapılmıştır. Bu çeşit televizyonlarda ekranda her cisim kendi renginde görülür.

Televizyon dalgaları radyo dalgaları kadar uzağa gidemezler, çünkü dağılma kuralları değişiktir. Radyo dalgaları dört bir yana dağıldığı halde, televizyon dalgaları düz bir yönde yayılır. Amerika'da çalışan bir radyo vericisini büyük güçlü bir radyo alıcısı dinliyebilir. Televizyonda bu mümkün değildir. Uzaklara televizyon yayını yapmak için ara istasyonları kurulur.

Televizyonun Gelişmesi

Televizyon ilk adımlarını elektriğin gelişmesiyle atmıştır. 1845'te Faraday ışığın bir cisimde doğurduğu çözümleme olayının magnetik bir hareket olduğunu bulmuştu. Ondan sonra, elektro-magnetik konusunda incelemeler yapan birçok bilginler bu bahiste daha başka buluşlara vardılar. 1914'te, Marconi'nin telsiz (radyo) alanındaki buluşlariyle televizyona doğru yeni adımlar atıldı. En sonunda 1926'da, İngiliz fizikçisi John Logie Baird (1888-1946) ilk başarılı televizyon denemelerini yaptı.

Ondan sonra televizyon gün geçtikçe gelişti. Bugün televizyon Amerika'da günlük hayatta sinema, radyo kadar önemli bir yer almış, hemen her eve girmiştir. Bu arada, birçok öğretim kurumlarında da canlı bir ders aracı haline gelmiştir. Yalnız, televizyonun faydaları yanında zararlarını da belirtmek gerekir. Bilginlerin yaptıkları incelemelerden anlaşıldığına göre, televizyondaki titreşimli ışınlara uzun zaman bakılması gözleri bozan sonuçlar verebilir.

TELGRAF: Çok Kullanılan Bir Haberleşme Aracı

TELGRAF, elektrikten faydalanılarak, uzaklara haber göndermek için kullanılan bir araçtır. Bir telgraf düzeninde «verici», «alıcı», ikisinin arasında da bir «elektrik hattı» vardır. Elektrik devresinin tamamlanması için ikinci hat çekilmez; bunun yerine hattın iki ucu toprağa gömülür. Toprak ikinci hat gibi çalışarak elektrik devresini kapatır. Bu araya bir de elektrik üreten bir generator, ya da akümülâtör bataryası konur.

«Verici» elektrik devresini açıp kapıyan bir anahtardır. Özel şekilde yapılmış olan bu anahtara «manüple» denir. Manüpleye basılınca devre kapanır, elektrik akımı doğar. Basılmadıkça manüple bir yayla yukarı kalkar, devre açılır, elektrik akımı da kesilir.

«Alıcı» ise bir bobinden ibarettir. «Elektromıknatıs» adı verilen bu bobinin karşısında ileri-geri hareket edebilen bir çubuk vardır. Bobinin içine de yumuşak demir yerleştirilir. Akım geçince bobin mıknatıs halini alarak karşısındaki çubuğu çeker. Buna karşılık, akım kesilince mıknatıs etkisi kalmadığı için çubuğu çekemez (Bk. Mıknatıs). Çubuk da bir yayla eski durumuna çekilir. Çubuğun ucuna bir kalem bağlanmıştır. Manüpleye basılınca kalem hareket eden bir kâğıdın üzerine çizgi çizer. Çubuk, çekilmedikçe, kâğıdın üzerine değmez. Böylece, verici istasyonda manüpleye basıldığı sürece kâğıt üzerine çizgiler çizilir. Manüpleye çok kısa basılırsa nokta konmuş olur.

Telgrafı ilk defa bulan Amerikan bilgini Morse bir de kendi adını alan telgraf alfabesi yapmıştır. Yazılar çizgilerle noktaların yan yana gelmesiyle yazılır. Her harfin çizgi ve noktalarla belli bir işareti vardır (Bk. Morse). Telgrafı çeken manüpleyi o şekilde kullanır ki, alıcının kâğıdı üzerine işaretlenen çizgiler, noktalar Morse alfabesiyle okununca gönderilmek istenen haber ortaya çıksın. Bundan başka, haberin kulakla da takip edilebilmesi için alıcı da verici de sesli çalışırlar. Telgrafhanede sürekli olarak bir tıkırtı duyulur. Tecrübeli bir telgrafçı, verilen haberi, kâğıdı okumadan anlıyabilir.

Telgrafın gönderileceği istasyon bazı zamanlar çok uzak olur. Bu gibi durumlarda tellerdeki kayıplardan dolayı elektrik akımı gittikçe küçülür. Onun için araya «röle» (bağlantı) denen bobinler yerleştirilir. Röleler çok küçük akımla da çalışabildiği için uzak mesafelerde çok faydalı olurlar.

Böylece bütün dünya telgraf hatlariyle donatılmıştır. Avrupa ile Amerika arasında da Büyük Okyanus altında döşenmiş telgraf kabloları vardır.

Yukarıda anlatılan telgraf donanımında bir telden bir telgraf gönderilebilir. Oysaki sonraları bir telden iki, üç ve daha çok telgraf göndermek için yollar bulunmuştur. Ayrıca, bir telden iki yönlü telgraf da gönderilebilir.

Telgrafın çabuk gönderilmesini sağlamak için otomatik vericiler yapılmıştır. Bunlarla dakikada 350-400 kelime gönderilebilir. Buna karşılık elle dakikada ancak 60 kelime gönderilir. Otomatik vericilerde de, alıcılarda da daktilo tuşlarını andıran tuşlar vardır. Bunlara basılınca manüple işaretleri gönderir. Alı-

TELGRAFIN İLK DENEMESİ İSTANBUL'DA YAPILMIŞTI

SAMUEL MORSE Amerika'da telegrafı icat ettikten sonra, buluşunu geliştirmek, satabilmek için 1839'da Paris'e gitmişti. Bu çalışmalarına Chamberlain adında bir arkadaşı da yardım ediyordu. Morse, o zamana kadar bu icadını birçok hükümetlere teklif etmiş, fakat büyük bir ilgi görmemişti.

Chamberlain, Morse'un henüz çok ilkel bir durumda olan icadını yanına alarak İstanbul'a geldiği zaman çok ümitliydi. Yalnız, alet henüz mükemmel bir hale gelmemişti. Yapılan denemelerin kesin bir başarıyla sonuçlanmadığını görünce aleti alıp, hatalarını gidermek üzere Viyana'ya gitti. Yolda, bindiği geminin Tuna'da batması üzerine bu teşebbüs de yarıda kaldı.

İkinci teşebbüs 1847'de yapıldı. Amerikalı Profesör Lawrence Smith, o sıralarda İstanbul'da jeoloji araştırmaları yapıyordu. Samuel Morse'un icadını duymuştu, bu aletin bir örneğini Amerika'dan getirterek Morse'un adına Osmanlı Hükümeti'ne teklif etmeyi üzerine aldı. Aletin eksik parçalarını İstanbul'da Kolej'de yaptırdı. Son bir kere de denedikten sonra, padişah Abdülmecit'e göstermeye karar verdi.

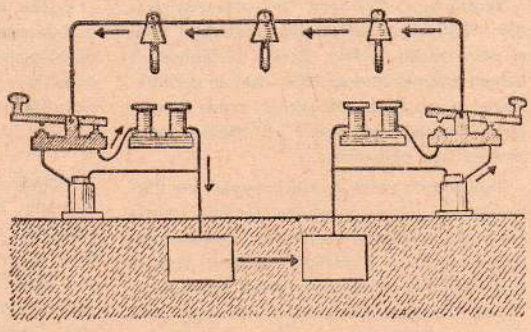
Deneme, Beylerbeyi Sarayı'nda padişahın önünde yapıldı, başarıyla sona erdi. Ertesi günü Şeyhülislâm, sadrazam, harbiye, hariciye, bahriye nâzırları ile yüksek rütbeli kimseler önünde bir deneme daha yapıldı. Padişah, Prof. Smith'e, Morse'a verilmek üzere kendi imzasını taşıyan bir ihtira beratı ile kadife bir kutu içinde elmaslı bir madalya verdi.

Böylece, telgraf mucidi Samuel Morse, ilk olarak bir ihtira beratı almış oluyordu. Bu haber dünyaya yayılınca, çeşitli ülkelerin hükümdarları Morse'a madalyalar yağdırmaya başladılar. Padişahın yakın ilgisine rağmen, İstanbul ile Edirne arasında çekilmek istenen telgraf hattı, yurdun uzak illerinden hızla haber ulaştıracak bir makinanın rahatlarını kaçıracağını düşünenlerin baltalamaları yüzünden gerçekleşemedi. Ancak, aradan altı yıl geçtikten sonra Kırım Savaşı çıktığı zaman, telgrafın kurulması şart oldu. O zaman da bütün dünya memleketleri arasında telgraf bağlantısı çoktan kurulmuş bulunuyordu.

cıda ise çizgiler, noktalar gene otomatik olarak yazıya çevrilir.

Telgraf Nasıl Bulundu

Tarihin ilk çağlarından beri insanlar uzaklara haber göndermek için çeşitli yollara başvurmuşlardı. Bu arada, ilk önceleri ateş yakarak bunun dumanıyla, ya da geceleri ateş ışığıyla, gündüzleri aynalarla güneş ışığını yansıtarak haber gönderilmiştir (Bk. Haberleşme). Işıkla haber gönderme yakın zamanlara kadar sürmüş, daha geliştirilmiştir. Bu usul Napoleon ordusunda, özellikle Mısır seferinde çok kullanılmıştır. Bugün de gemicilikte ışıkla haberleşmek için özel olarak yapılmış fenerler vardır. Bunların yakılıp söndürülmesiyle, Morse alfabesinin benzeri bir alfabe sayesinde haberleşmek mümkün olur.

Morse telgrafının basit bir şeması

Elektrikli telgraf XIX. yüzyılda bulundu. İngiltere'de, Amerika'da birçok bilgin bu konuda çalışmışlar, elektriğin haberleşmede çok yararlı olacağını düşünmüşlerdi. Bunların içinde Amerikalı bilgin Samuel Morse tam bir telgraf donanımı yapmayı başardı. Bundan sonra da telgraf tekniğinde birçok gelişmeler art arda sıralandı. Bugün Morse'un bulduğundan çok daha ileri telgraf usulleri kullanılmaktadır.

Morse, uzun uğraşmalardan sonra ortaya çıkardığı telgrafını bir süre hiçbir hükümete kabul ettiremedi. Başvurduğu her yerde ilgisizlikle karşılanıyordu. Bunun üzerine bir kere de Osmanlı hükümetine başvurmayı düşündü. Buluşunu bir arkadaşiyle İstanbul'a gönderdi. O zamanki padişah Abdülmecit buluşu çok beğenip Morse'a ihtira beratiyle birlikte elmaslı bir madalya verdi. Bunun üzerine bütün devletlerin dikkati Morse'a çevrildi. Buluşu değerlendirilerek insanlığın yararına sunuldu.

TELL, Guillaume (XIV. yüzyıl)

Guillaume Tell'in heykeli

İsviçre bağımsızlığının kurucusu sayılan efsanevi bir kahramandır. Ok atmaktaki ustalığı ile ün kazanmıştı. Avusturyalı genel vali Gessler, Uri'de Altorf Meydanı'na diktiği direğin üstüne şapkasını koymuş, herkesin, geçerken bu şapkayı selâmlamasını emretmişti. Tell, bu emri dinlemediği için, oğlunun başına konan elmayı okla uzaktan vurmaya, vuramazsa öldürülmeye mahkûm edilmişti. Tell uzaktan, oku oğluna isabet ettirmeden elmayı vurdu. Yalnız, gene de kurtulamadı. Sözde, Avusturyalı valiyi öldüreceğini söylemişti; vali bunu bahane ederek Tell'i hapse mahkûm etti. Tell, Canton Gölü kıyısında Kussnacht Kalesi'ne götürülürken gölde fırtına koptu. Tel kaçmak fırsatını buldu, yolda pusu kurarak valiyi okla öldürdü, ondan sonra, İsviçreliler ayaklandılar, yurtlarının bağımsızlığını kazandılar.

Efsaneye göre Tell, gölde bir kaza sırasında bir çocuğu kurtardıktan sonra suların akıntısına kapılarak boğulmuştur. Arkasında yay olduğu halde onu oğlu ile birlikte gösteren heykeli ünlüdür. Bu efsaneye ait sanat eserleri arasında en tanınmışları Schiller'in beş perdelik «Guillaume Tell» dramı ile Rossini'nin bestelediği operadır.

TELLÂLZADE (Bk. DELLÂLZADE)

TELLÜR

Kolay kırılabilen bir madensi (yarımetal) dir. Simgesi Te, atom sayısı 52, atom ağırlığı 127,5, yoğunluğu 6,20'dir. 450°'de erir, 1390°'de kaynar.

Tellür tabiatta çok az oranda bulunan bir elemandır, ancak lâboratuvar çalışmalarında kullanılır. Bu eleman üzerinde çalışmak fedakârlık ister, çünkü her hangi bir tellür tozunun bir iğne ucu kadar miktarı bile deriye değse, buradan vücuda girer, o insanın teri, nefesi haftalarca çok pis kokar. Bu koku vücutta meydana gelen «tellür dimetil» bileşiğinin kokusudur.

TEMBEL HAYVAN

Tembel hayvan

Memelilerin dişsizler takımından bir hayvandır. Orta ve Güney Amerika'nın ormanlarla kaplı sıcak bölgelerinde dallar arasında yaşar. Geriye doğru bükük sivri, uzun tırnakları vardır. Yerde çok zor, yavaş hareket eder. Vaktinin büyük bir kısmını dallara tırnaklarını geçirip tutunarak baş aşağı asılı geçirir. Hareketlerindeki yavaşlıktan ötürü ona bu ad verilmiştir. 50 sm. kadar uzunluğundadır.

TEMİSTOKLES (Bk. THEMİSTOKLES)

TENEKE

İnce demir levhaların (sacların) kalay kaplanması ile elde edilir. Eskiden teneke ince demir levhalar erimiş kalay içine batırılarak yapılırdı. Şimdi bu levhalara kalay elektrik akımı yardımı ile, «galvano» metodu ile kaplanıyor. Bu usulle kalaydan da tasarruf edilmiş olur.

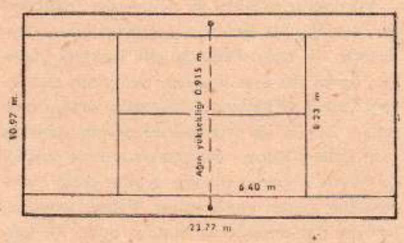
Teneke kabların hafif oluşu, çabuk yapılabilmesi, doldurulup kapamasının kolaylığı gibi birçok iyi özellikleri vardır, bundan dolayı teneke, ambalâj endüstrisinde çok sayıda kullanılır. Hele besinlerimizin konulduğu kabların çoğu teneke cinsinden yapılmıştır. Yağ, peynir, gaz, çeşitli akaryakıt maddeleri, boyalar, boya işlerinde kullanılan daha başka maddeler, konserve halinde birçok besinler teneke kablarda saklanır, taşınır, satılır.

TENİS

İki, ya da dört kişi arasında, belli ölçülerle çizilmiş bir alanda, kauçuk topla oynanan bir spor oyunudur. Alanın ortasında, yere yakın, bir ağ (file) vardır; oyuncuların elinde de, topa vurmak için, raket bulunur. Tenis alanına «kort» denir.

Tenis açık havada toprak, beton, ya da çimen üzerinde; kapalı salonda da tahta «kort» üzerinde oynanabilir. Masa üzerinde oynanan bir çeşit tenise de «masa tenisi» (pinğponğ) denir (Bk. Masa tenisi).

Tenis alanının uzunluğu 23,80 m.'dir. Bu uzunluk, ortadan ağla (file ile) ikiye bölünmüştür; böylece her oyuncunun alanı 11,90 m.'dir. Karşılıklı birer kişi arasındaki oyunlarda alanın uzunluğu değişmez; yalnız, genişlik 8,23 m. olur. Karşılıklı ikişer kişi arasındaki oyunlarda ise alanın genişliği 10,97 m.'dir. Alanın gerisinde 5 m., yanlarında da 3'er m. uzakta birer «rekül» (gerileme) çizgisi vardır.

Bir tenis kortunun boyutları

Tenis ağı, alanı enlemesine ikiye bölen çizginin üzerine, karşılıklı direklere bağlıdır, yerden 91,5 sm. yüksekliğindedir. Tenis topu kauçuktur, üzeri «fötr» (çuha) kaplıdır. Çapı 5 sm., ağırlığı 57 gr.'dır.

Tenis Nasıl Oynanır

Oyuna «servis atışı» ile başlanır. Bu ilk atışta topun karşı tarafın alanının içine düşmesi gerekir. Bunun için, servisi yapan, topu karşı tarafın vuramıyacağı, geri gönderemiyeceği şekilde atar. Karşı taraf, yere düşüp zıplıyan topu raketiyle karşılar, geri gönderir. İlk atıştan sonra topa havadan vurulabilir. Topu karşı tarafın alanına çarptıramıyan, ya da alanın dışına atan bir sayı kaybeder.

Tenis oyunları «set»lere ayrılmıştır. Oyunculardan biri topu karşılayamazsa bir set sona erer, yeni bir set başlar. Her sette oyuncular yer değiştirirler.

Tenis ilk defa olarak 1874'te İngiltere'de oynandı. 1877'de gene Londra'da, bugün de dünyanın en ünlü şampiyonası olan Wimbledon Turnuvası başladı. Bir başka büyük turnuva olan Amerika Şampiyonası da ilk defa 1881'de yapıldı.

Milletlerarası takım yarışması olarak yapılan Davis Kupası tenis maçları ise ilk defa 1900'de başladı, savaş yıllarında oynanamı-

yan bu maçlar şimdiye kadar 46 defa yapılmıştır.

Davis Kupası'nı şimdiye kadar Amerika 17, Avustralya 16, Fransa 6, İngiltere 9 defa kazanmıştır. Büyük bir gümüş meyvalık olan Davis Kupası her yıl şampiyon olan memlekette kalır, ondan sonraki yılın final maçı o takımın memleketinde yapılır.

Davis Kupası'nda takımlar Avrupa, Kuzey Amerika, Asya olarak gruplara ayrılır, her kıta arasındaki yarışmalar bittikten sonra Amerika ile Asya gruplarının galipleri, daha sonra bunların da galibi Kıtalararası Finali'ni oynarlar. Kıtalararası galibi de Davis Kupası finali için bir yıl önceki galip memleket takımı ile karşılaşır.

Davis Kupası'na şimdiye kadar tenisçilerimiz de birçok defa katılmışlarsa da, rakîplerini yenerek ikinci tura geçememişlerdir. Tenisçilerimiz şimdiye kadar Davis Kupası'nda Mısır'la iki defa, Yugoslavya, Şili, Holânda, Finlândiya ile birer defa karşılaşmışlardır.

Bizde Tenis

Yurudumzda tenisi ilk oynıyanlar İngilizler'dir. İstanbul'da bulunan İngilizler kendi aralarında ilk defa 1900'de çift maçları yaptılar, üç yıl üst üste kazanan tenisçinin alabileceği Çalenç (Challenge) Kupası'nı ortaya koydular. Bugün de İstanbul'da devam etmekte olan Çalenç Kupası yarışmalarının bir özelliği de büyük kupanın üzerine o yılın galip oyuncusunun adının yazılmasıdır. Çalenç yarışmalarında çift erkeklerde kupaya adını ilk yazdıran Türk tenisçi, 1924'te bir İngiliz arkadaşiyle birlikte oynıyan Suat Subay olmuştur. Suat Subay 1926'da da tek erkeklerde birinci gelerek tek erkek kupasına da adını yazdırmıştır.

Teniste ilk Türkiye Birinciliği 1926'da yapıldı, şampiyonluğu aynı yılın İstanbul Birincisi olan Suat Subay kazandı. Çift erkeklerde Türkiye Birinciliğini de Suat Subay - Sedat Erkoğlu ekibi kazanmıştır.

Cumhuriyetin ilânından sonra tenis özellikle İstanbul'da çok ilgi gören bir spor oldu. Resmî turnuvalardan başka günlük gazetelerin ortaya koydukları kupalar için muntazaman turnuvalar yapılırdı. Öte yandan, tenisçilerimiz 1931'de ilk defa yurt dışına çıkarak Atina'da Balkan Şampiyonasına katıldılar, Sedat Erkoğlu ile Vahram Şirinyan'dan kurulu takımımız çift kupasını kazandı.

Bugün yurudumuzda en büyük tenis yarışması Türkiye Birinciliği ile, en seçkin tenisçilerimizin katıldığı, İstanbul'da yapılan Çalenç Kupası maçlarıdır. Ayrıca Tenis Eskrim Dağcılık Kulübü tarafından on beş yıldan beri düzenlenen İstanbul Milletlerarası Tenis Şampiyonası da Avrupa'nın belli başlı tenis turnuvalarından biri haline gelmiştir.

TENOR (Bk. MÜZİK)

TENTÜRDİYOT

İyodun alkolde eritilmesiyle elde edilen bir sıvıdır. Açık bir yaranın üzerine konabilecek çeşitli mikropları kırmak için kullanılır.

Tentürdiyot, yıllardan beri kulanılagelmiş, bugün de hâlâ değerini muhafaza eden çok iyi bir antiseptiktir. Binde iki (%c2) yoğunlukta olursa her mikrobu öldürür. Daha az bir yoğunlukta bile onları etkisiz bırakır.

Tentürdiyot, %7 iyot, %3 potasyum iyodür, %90 alkol karışımıdır. Antiseptik etkisi olan madde iyottur. Deriye sürülünce en üstteki hücreleri harap eder, derinin derinliklerine inerek antiseptik etkisini orada da gösterir. Deriden emildikten 15 dakika sonra idrarda iyot bulunabilir.

Tentürdiyot ancak dıştan kulanılan bir ilâçtır. İçilirse mideyi, sindirim sistemini tahriş eder, hattâ delebilir. Tentürdiyot içen bir kimseye nişastalı su içirmelidir. Nişastayı yumurta akı ile çalkalamak daha faydalı sonuç verir.

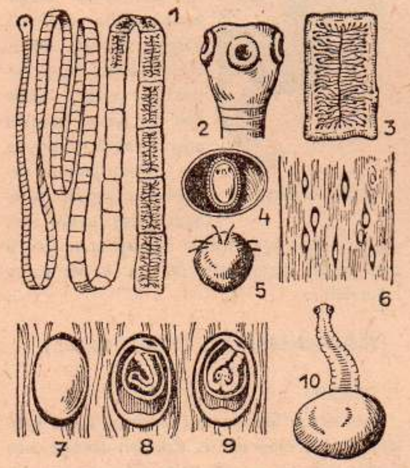
Bazı kimseler iyoda karşı hassastır. Tentürdiyot sürülünce deride kabarma, şişme, solunum borusunda şişmeden dolayı tıkanma olabilir, hattâ koma ve ölüm bile görülmüştür.

TENYA [Şerit]

İnsanların, çeşitli hayvanların da barsaklarında oldukça sık görülen asalaklardır. Erişkinleri şerit biçimindedir. Tenyanın vücudu baş, boyun, halkalar olmak üzere, başlıca üç kısımdan yapılmıştır. Asalağın, barsak çeperine tutunabilmesi için başında emme çekmenleri, emme çukurları bulunur. Boyun, başı halkalara bağlıyan parçadır, halkalar bu kısımdan doğar. Halkaların biçimi ya kare, ya dik dörtgendir. Sayıları tenyanın yaşına göre birkaç taneden birkaç bine kadar değişir.

Tenyalar «erse» (ikicinsli)dir; yani, her halkada hem erkeklik, hem de dişilik organları bulunur. Boyundan başlıyarak, olgunlaşmamış halkalar, sonra cinsiyet organları gelişmiş erişkin halkalar, daha sonra yumurtaları döllenmiş gebe halkalar zincir halinde sıralanmıştır. Halkalar iyice geliştikten sonra birer birer, ya da birkaç tanesi bir arada, dışkı ile vücuttan dışarı çıkar. İnsan, hayvan vücudundan bu şekilde dışarı çıkan halkalar parçalanır, içindeki yumurtalar etrafa saçılır.

Bu yumurtaları asalağın kurtçuk şeklinin yaşıyabileceği bir ara (konak) hayvanı yutarsa, barsak çeperinden hayvanın kanına, dokuları arasına geçerek organizmanın her hangi bir yerine varır, orada bir kesecik yapar. Bu kesecik içinde ya bir, ya da birkaç tane baş taşıyan tenya kurtçuğu meydana gelir

1 — Tenya; 2 — Tenyanın başı; 3 — Tenyanın yumurta dolu halkalarından biri; 4 — Bir tenya yumurtası; 5 — Oğulcuğu; 6 — Bir kas içinde gelişmek üzere bulunan tenyalar; 7, 8, 9 — Gelişen yumurtalar ve kesitleri; 10 — Bir tenyanın yumurtadan meydana gelişi.

Erişkin şeritler insanın barsaklarında bulunur, buradaki besinlerle geçinirler. İnsanlarda görülen 30'u aşkın tenya çeşidi vardır. En önemlileri şunlardır: Sığır şeridi; domuz şeridi; köpek şeridi.

Çeşitli Tenyalar

Sığır Şeridi (Tenya Saginata). — Boyu 4-12 metredir. Halka sayıları bini aşar, açık sarı renktedir. Bu tenya ince barsakta yaşar, ömrü 4-18 yıldır. Olgunlaşan halkalar dışkıyla dışarı çıkabildikleri gibi yürürken, otururken, yatarken insanın donuna, yatağına, çamaşırlarına düşebilir. Şeride bundan dolayı «aptes bozan» adı da verilmiştir.

Bu tenyanın kurtçukları sığırlarda oluşur. İyi pişmemiş, ya da çiğ sığır eti yiyenlerde bu kurtçuklar barsakta gelişerek tenyayı meydana getirir.

Barsaklarında sığır tenyası bulunan insanlarda çeşitli bozukluklar olur. Bunları şöyle özetliyebiliriz: İştah bozuklukları (azalma, artma), karın ağrıları, bulantı, kusma, peklik, ya da sürgün, apandisit, histeri, sara nöbetleri, felçler, idrar tutamamak, tat alma bozuklukları, kulak uğultusu, görme bozuklukları, burun ve anus kaşıntısı, kansızlık.

Domuz Şeridi (Tenya Solyum). — Boyu 2-3 metredir. 700-1.000 kadar halkası vardır. Ara hayvanı başlıca domuzdur. İyi pişmemiş domuz eti yenince kurtçuk barsakta gelişir, tenya olur. Ayrıca, tenya yumurtaları insan vücudunda da kurtçuk haline gelebilir. Bu yumurtaları yutan insanların kaslarında, gözlerinde, deri altında, kemiklerinde kesecikler olur. Kurtçuklar yerleşmişse, yerine göre, çeşitli hastalıklar ortaya çıkar. Beyinde ur belirtileri, gözde çeşitli görme bozuklukları, kalbde, keseciklerin bulunduğu daha başka organlarda birçok bozukluklar görülür.

Köpek Şeridi (Eknokok). — Boyu 1,5-6 milimetredir. 3-4 halkası vardır. Şeritlerin en ufaklarındandır. Köpek, çakal, kurt gibi hayvanların ince barsaklarında yaşar. Yumurtalar köpeğin dışkısiyle dışarı atılır. Bu yumurtaları insan yutunca kurtçuk mideden, barsaktan, lenf ve kan damarları ile, karaciğere, oradan kalbe, akciğere, daha başka organlara geçer, yerleştiği yerde bir torba haline gelir, yavaş yavaş büyüyerek insan kafası büyüklüğüne varabilir.

Tenyaya Karşı Korunma

Tenya sığır, domuz gibi hayvanların etinden geçebileceği için, bu etleri iyice pişirmeden yememelidir. Köpekler de ekinokok cinsi tenyaların yayılması için tehlikeli bir kaynak olabilir. Bir köpekte tenya olmasa bile, tenyalı bir köpekle koklaşarak ondan yumurta alabilir. Bundan dolayı, köpeğe dokunanlar ellerini iyice yıkamadan oraya, buraya, hele yiyeceklere hiç dokunmamalıdır.

Tenya ile savaşta hükümetlere düşen ödevler de vardır. Bu arada, mezbahalarda kesilen hayvanlar sıkı bir muayeneden geçirilmeli, sokak köpekleri ortadan kaldırılmalı, sahipli köpekler de kontrol altına alınmalıdır. Ayrıca, mezbahalarda kesim artıkları oraya, buraya atılmamalı, hele bunları köpeklerin yemesine müsaade edilmemelidir.

TEODOSİUS (Bk. THEODOSİUS)

TEOMAN (?-M. Ö. 209)

Büyük Türk Hakanlığı'nın kurucusudur. «Tuman Yabgu» da denir. Yabgu «imparator» demektir. Bu anlamda, sonradan «kağan», bundan bozma olarak «hakan» denilmiştir.

Teoman M. Ö. 220'de hakan oldu. Ondan önce Türkler, birbirlerinden ayrı kırallıklar, prenslikler halinde yaşıyorlardı. Çin'deki büyük kargaşalıklar, Türkler'e kendilerini toplamak, Çin'den önemli ülkeler fethetmek fırsatını vermişti. 11 yıl tahtta kalan Teoman, son yıllarında büyük oğlu Mete ile anlaşmazlığa düştü (Bk. Mete). Teoman, en sevgili eşinin etkisiyle Mete'yi veliahtlikten uzaklaştırmak, bu eşinden olan oğlunu yerine geçirmek istedi. Buna razı olmıyan Mete, 10.000 kişilik bir ordu topladı. Bu orduyu görülmemiş bir askerî düzenle yetiştirdi. Babasının üzerine yürüdü, onu alt etti. Teoman Yabgu, sevgili eşiyle, ondan olan oğlu ile birlikte öldürüldü.

TEPEDELENLİ ALİ PAŞA (1744-1822)

Tepedelenli Ali Paşa

30 yıl kadar aralıksız valilik etmiş bir Osmanlı paşasıdır. Güney Arnavutluk dolaylarında Tepedelen'de doğduğu için bu lâkapla anılır. Bazılarının sandığı gibi, Arnavut değildir. Dört, beş göbek önceki dedeleri, işledikleri bir suç sonunda, Batı Anadolu'dan kaçıp Arnavutluk'ta saklanmışlar, kısa zamanda çevreye uyarak nüfuz ve toprak sahibi olmuşlardı. Ali Paşa'nın babası, Osmanlı saraylarına hizmetleri geçtiği için, kendisine vezirlik verilmiş olan Veli Paşa'dır.

Tepedelenli Ali Paşa'nın çocukluğu, gençliği cinayetlerle, kan dâvaları ile dolu bir çevrede geçti. Yetişip evlendikten sonra ilk işi, Osmanlı hükümetine baş kaldırma yolunda yüriyen kaynatası Kaplan Paşa'yı tuzağa düşürüp öldürmek oldu. Bu cinayet özel düşmanlıkların sonucu idi, Ali Paşa bundan siyasi faydalar da gördü; çünkü Kaplan Paşa gailesinden kurtulan Osmanlı hükümeti, onu, mükâfat olarak, Tırhala Sancağı'na mutasarrıf yaptı.

Böylece, idari bir görev ve sorumluluk yüklenen Tepedelenli Ali Paşa'nın ilk zamanlarda devlete hayli yararlığı dokunmuştur. Çevrede geniş bayındırlık işlerine girişmesi, bozulan güvenliği yoluna koyması, vergi gelirlerini artırması bu yararlıkları arasındadır. Mutasarrıflığı sırasında çıkan Rus savaşlarındaki hizmetleri, Preveze'yi işgal eden Fransız donanmasını geri çekilmek zorunda bırakması ise Tepedelenli'yi vezirlik rütbesine yükseltti.

Bu rütbeyle Yanya Valisi olan Ali Paşa'nın, bundan sonraki hayatı artık küçük ölçüde bir hükümdarlık çerçevesinde geçmiştir. Batı'dan, özellikle Fransa'dan birçok fen adamları, uzmanlar getirtti, Ortaçağ durumunda olan Yanya dolaylarını, yollar, okullar, köprülerle kalkındırdı. Ancak, bu arada yavaş yavaş hükümetin emirlerine karşı gelmeye başlamıştı. Bu arada; egemen bir devlet başkanı gibi dış temaslara girişmesi, gelirleri tamamen kendi emrine alması, adalet işlerine karışarak haklı haksız sayısız adam öldürmesi, hem kendi çevresinde, hem İstanbul'da hoşnutsuzluklar, huzursuzluklar yarattı. En sonunda, II. Mahmut'un emrine rağmen, zindana attırdığı vezirlerden İbrahim Paşa'yı salıvermeyip idam ettirişi bardağı taşıran damla oldu.

Tepedelenli Ali Paşa, bu son olay üzerine İstanbul'a çağrıldı. Bu emre uymıyarak, hepsini önemli görevlere getirtmiş olduğu oğulları ile birlikte, devlet karşı resmen ayaklandı. Üzerine Hurşit Paşa komutasında, büyük kuvvetler gönderildi. Ali Paşa, bazı dış yardımlar da görerek, uzun bir süre dayandıysa da sonunda ele geçirilip başı vuruldu. Kesilen başı İstanbul'a gönderildi, vücudu, yıllarca hem dehşet saldığı, hem büyük ölçüde kalkındırdığı Yanya'da gömüldü.

Tarihçiler Ali Paşa'nın iyi idare edilseydi devlete bağlı kalıp faydalı olmakta devam edebileceğini, baş kaldırmaya âdeta zorlanmış olduğunu ileri sürerler. Tepedelenli Ali Paşa'nın, yıllarca, çok çetin şartlar ortasında kanlı olaylarla, entrikalarla dolu, aynı zamanda romantik maceralarla, aşklarla bezenmiş bir ömür geçirmiş olması, o zamanki, daha sonraki Avrupa basınını, özellikle Fransız yazarlarını çok ilgilendirmişti. Bundan dolayı Tepedelenli üzerine hayli eser yazılmış, ressamlara, daha başka sanatkârlara ilham kaynağı olmuştur. Napoléon'la mektuplaştığı, memleketine özellikle Fransız sanatçılarını, uzmanlarını getirttiği için, bu ilgi en çok Fransa'da görülmüştür.

TEPKE (Bk. SİNİR SİSTEMİ)

TEPKİLİ MOTOR

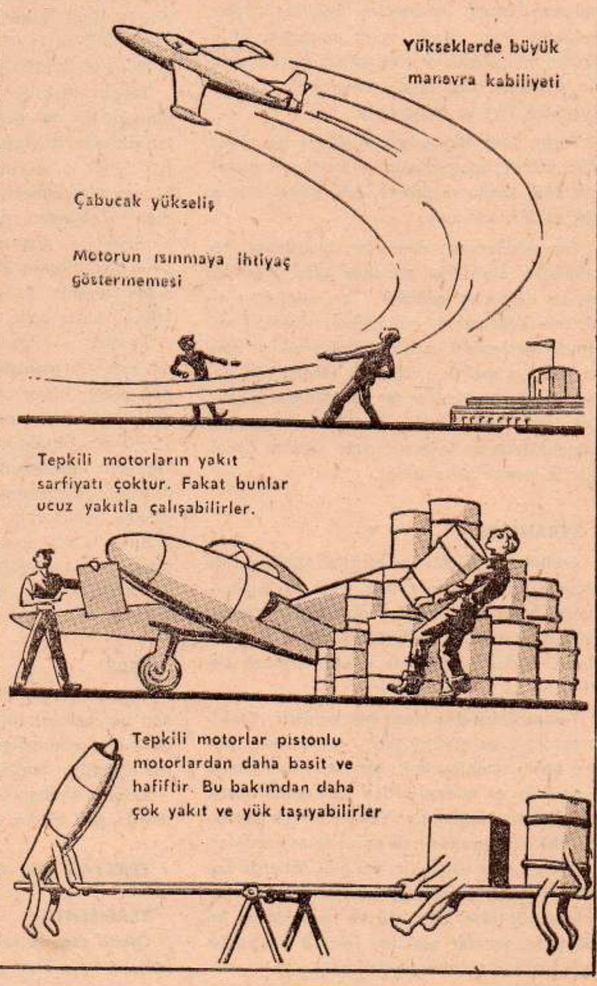
Son zamanlarda bulunmuş bir motor çeşididir. Yakıtla çalışırsa da, dayandığı fizik kuralı, benzinle, mazotla çalışan motorların dayandığı kuraldan ayrıdır. Tepkili motor «tepki» (reaksiyon) olayına dayanarak çalışır; adını da bu kelimeden almıştır. «Jet motoru» da denir. Aynı ilkeyle çalışan motorlar, türbinler yapılmıştır.

Tepkili motorun ilkesinin bulunuşu, bu ilkeye dayanarak hareket elde edilebileceği düşüncesi çok eskidir. Bundan 2.000 yıl kadar önce Mısır'da bilgin Hero ilk tepkili makinayı bulmuştu. Zamanla yapılan fizik buluşları bu alanda birer basamak oldu. Tepkili motorun dayandığı kuralı bulup ispatlıyan, İngiliz bilgini İsaac Newton'dur. Newton cisimlerin hareketini incelemiş, birçok kurallar bulmuştu. Bunlardan biri de etkiyle tepki arasındaki bağıntıdır. Newton kuralına göre «etki tepkiye eşittir.» Bir topa vurduğumuzu düşünelim. Vuruşumuz bir etkidir. Topta, vurma kuvvetimize eşit, ters yönde bir kuvvet doğar ki, işte bu da «tepki»dir. Newton'un bu kuralı bugün de birçok deneylerle ispatlanmış bir gerçektir.

Tepkili motor, bizim yarattığımız bir etkiye zıt yönde doğan tepkiye dayanarak çalışır. Bu olayı en basit olarak bir balonda görebiliriz. Ağzımızla şişirdiğimiz bir balonu elimizden bırakalım. Balon ileri doğru gider, bir yandan da içindeki hava boşalır. Sonunda içindeki hava biter, balon da yere düşer. İşte bu, basit bir tepki olayıdır. Balonu şişirdiğimiz zaman içine basınçlı hava doldurmuş oluruz. Hava balona bir basınç yapar. Bu basınç balonun bütün çeperine dağılır. Basınç balonu delmeye yetişmezse, hava balon içinde kalır. Balona daha çok hava üflersek balon patlar. Balonu patlatmıyacak kadar hava üfledikten sonra ağzını bırakınca içerideki basınçlı hava oradan çıkış deliği bulduğu için hızla dışarı fırlar. Havanın, balonun ağzından basınçla fırlaması bir etkidir.

Newton ilkesine göre bu etkiye eşit, ters yönde bir de tepki doğacaktır. Bu tepki balonu havanın çıktığı yönün tersine doğru ileri

TEPKİLİ MOTORUN FAYDALARI

fırlatır. Hava boşaldıkça balonun içindeki basınç düşer. Dolayısıyle, dışarı fırlıyan havanın basıncı da azalır. Bu, etkinin küçülmesi demektir. Öyleyse buna eşit değerde olan tepki de küçülecektir. Bu yüzden balon gittikçe alçalır, en sonunda yere düşer.

İşte tepkili motor da aynı biçimde çalışır. Motorun önünden hava emilir. Motorun içinde sıkıştırılmış yakıt vardır. Hava bu yakıt içine hızla girince yakıt patlıyarak yanar. Bu sırada yanma odasının basıncı çok artar, yanmış gazlar odanın çeperlerine balondaki gibi büyük basınç yapar. Odanın arkası açıktır. Yanmış gazlar hızla bu açıklıktan dışarı fırlar. Böylece etki elde edilmiştir. Hemen buna eşit tepki doğar. Tepkinin yönü etkiye zıt olacağı için motor üzerinde bulunduğu parçalarla birlikte ileri fırlar. Motor uçakta ise uçak, bir deniz motorundaysa tekne, böylece ilerlemiş olur.

TER ve TER BEZLERİ

Ter, derinin derin katlarında ve derialtı dokusu içinde bulunan ter bezlerinin salgıladığı bir sıvıdır. Bütün deride sayıları 2-3 milyonu bulan bu bezler yumak gibi kıvrılmış tüp biçimindedir, her biri bir kanalla derinin üstüne açılır. Ter bezleri, avuç içi, taban, koltuk altı, yüz bölgelerinde çoktur. Dış üretim organlarının bazı yerlerinde hiç yoktur. Vücutta 24 saatte 500-1000 santimetre küb ter salgılanır.

Terin tadı tuzludur. Kokusu bileşiminde bulunan uçucu cevherlere bağlıdır. Bazen terde bulunan valerin asidi, amonyak, lösin, tirosin gibi maddeler tiksindirici bir koku verir. Rivayete göre Büyük İskender'in ter kokusu çok hoş ve çekiciymiş.

Terin bileşiminde, su, sodyum ve potasyum klorür, magnezyum ve kalsiyum fosfat, albümin, azotlu maddeler, üre, laktik asit ve yağ asitleri bulunur.

Ter salgılaması, damarları genişleten, ter salgılatan sinirlerin etkisiyle olur. Terliyen deride damarlar genişler. Ter salgılatan sinirlerin soğancıkta, omurilikte, vejetatif sistemde merkezleri vardır. Sıcağın etkisi, kanda oksijen azalması, derinin tahrişi gibi sebeplerle bu merkezler ter salgılamaya başlar. Çok sıcaklarda, beden faaliyetinde, birçok hastalıklarda ve vejetatif sinir sistemi oynak olan kimseler fazla terler.

TERAMİSİN

Antibiyotik ilâçlardan biridir. Ağız yolu ile verildiği gibi, damara, kas içine de enjeksiyonla verilebilir. Kanda 6 saat kadar etkisini muhafaza eder. Ortalama günde 1-3 gram alınır. Dozlar çoğunlukla 6 saat aralarla verilir.

Teramisinin etki alanı çok geniştir. Çeşitli streptokok ve stafilokoklar, pnömokok, şarbon basili, meningokok, gonokok, koli basili, bazı virüs ve mantarlardan ileri gelen hastalıklara karşı kullanılır. Yalnız, birçok antibiyotikler gibi teramisin de bazı hassas kimselerde zehirli etki yapabilir. Bu gibi hallerde bulantı, kusma, sürgün görülebileceği gibi, deride döküntüler, ağız, dil ve barsaklarda kızarmalar, yaralar olabilir. İlâcı B vitaminleriyle birlikte vermek faydalıdır.

TERAZİ

Ağırlık ölçmeye yarıyan araçtır. Birçok çeşitleri vardır. Genel olarak bütün teraziler kaldıraç gibi çalışır. Dolayısiyle kaldıraç kurallarına da uyarlar (Bk. Kaldıraç).

En çok kullanılan terazi, «el terazisi»dir. Terazi kolu ortasından tutulur. İki kefe de boşken terazi kolu tam yatay durur. Bir kefeye ağırlık, bir kefeye de ölçülecek ağırlık konur. Kol gene yatay olunca tartılan cismin ağırlığı karşı kefeye koyduğumuz ağırlığa eşittir.

«Bakkal terazisi» de aynı esasa dayanır; yalnız, elle tutulmaz, bir yere konulmuştur. Gene bakallarda kullanılan «baskül» çeşidi terazilerde tartılacak cisim bir tablanın üzerine konur, ağırlık göstergenin belirttiği sayı üzerinde okunur (Bk. Baskül).

Kefeli terazilerde kullanılan ağırlıkların doğru olması gerekir. Onun için, ağırlıklar, kontrol bürolarında denendikten sonra, mühürlenir. Ağırlık birimi olan kilogramın etalonu Fransa'da Uluslararası Ağırlıklar ve Ölçüler Bürosunda durur. Dünyadaki bütün kilogramların onun aynı olması gereklidir (Bk. Tartı Aletleri).

TERCAN

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat bölümünde Erzincan iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını kuzeydoğuda Erzurum'un Aşkale, doğuda aynı ilin Çat, güneyde Tunceli'nin Pülümür, batıda Erzincan'ın merkez ve Çayırlı ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 64 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.715 km²

Nüfusu: 33.800 (1960 sayımı)

Tercan ilçesinin batı kesimlerinde geniş, dümdüz bir ova uzanır, doğuda ise yüce dağlar yükselir. Bunlardan Dumanlıdağ'ın yüksekliği 3.000 m.'yi aşar (3.071 m.). Iklim, kışlarının sert olmasiyle dikkati çeker. Ilçe orman bakımından zengin sayılamaz. En önemli akarsular, Karasu ile buna karışan Tuzla Suyu'dur. Ilçenin ekonomisi tarımla hayvancılığa dayanır. Bu arada, tarla ürünlerinden buğday başta gelir.

Kasaba. — İlçe merkezi Tercan kasabasının eski adı Mamahatun'dur. Karasu'nun soldan aldığı kollarından olan Tuzla Suyu'nun vâdisinde kurulmuştur. Deniz yüzeyinden 1.470 m. yüksekliktedir. Erzincan - Erzurum karayolu kasabadan geçer. Ayrıca demiryolu üzerinde de istasyonu vardır. Kasabaya 11 km. uzakta bulunan bu istasyon, Erzincan'a 88, Erzurum'a 127 km. mesafededir. Tercan kasabası 7 mahalleden meydana gelmiştir. Nüfusu 2.000'in çok üstündedir (1960 sayımı: 2.239).

TERE

Yaprakları çiğ olarak, salata şeklinde yenen bir baharlı bitkidir. Kuzey Yarıküresindeki ılık, nemli bölgelerde yetişır. İkiçeneklilerin turpgiller familyasındandır.

Terenin «yaban teresi», «suteresi», «frenkteresi» gibi birçok çeşitleri vardır.

TEREYAĞ (Bk. YAĞLAR)

TEREMENTİ

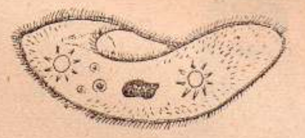
Çeşitli çam ve sakız ağaçlarından toplanan, kokulu, koyu sıvı, yapışkan bir maddedir, eczacılıkta, boyacılıkta, cilâ işlerinde çok kullanılır.

Terementi damıtılarak elde edilen sıvı yağlı maddeleri kolayca eritmesi bakımından boyacılıkta çok işe yarar. Ayrıca, vernik yapılırken, boyanın rengi açılırken terementiden faydalanılır. Doktorlukta da fosforla zehirlenmelere karşı hazırlanan panzehirde terementi de bulunur.

TERLİKSİ HAYVAN

Yosunlu, durgun sularda yaşıyan birhücreli bir hayvandır, ancak mikroskop altında görülür. Biçimi, kabaca, terliğe benzer. Terliksi hayvan, üzerindeki titrek tüycüklerin yardımiyle suda hareket eder. Su içindeki öteki birhücreli yaratıklarla geçinir.

Terliksi hayvanlar oksijene, besin maddelerine, ışığa doğru yönelirler. Sıcaktan, azotlu maddelerden kaçarlar. İkiye bölünerek ürerler. Bazan da iki terliksi hayvanın ağız ağıza gelerek çekirdek değiştirme yolundan da üredikleri olur.

Terliksi hayvan

TERME

Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz bölümünde Samsun iline bağlı bir ilçedir. Kuzeyden Karadeniz ile çevrilmiş olan ilçeyi doğuda Ordu'nun Fatsa, güneyde aynı ilin Akkuş, batıda Samsun'un Çarşamba ilçeleri kuşatır. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 69 köyü vardır.

Yüzölçümü: 672 km²

Nüfusu: 68.111 (1960 sayımı)

Terme ilçesinin toprakları kıyı ovası ile bunu güneyden kuşatan dağlık alanlardan ibarettir. Kıyı ovası güneydeki Canik Dağları ile kuşatılmıştır. İlçenin sınırları içinde bu dağların en yüksek noktası 450 m.'dir. Terme'de genel olarak deniz iklimi görülür. Mevsimler arasındaki sıcaklık farkları azdır. Ovadan Canik Dağları'na doğru ormanlar çoğalır. Bu ormanlarda en çok meşe, kayın, kızılağaç, dişbudak, kestane ağaçları bulunur. İlçenin en önemli akarsuyu 30 km. uzunluğundaki Terme Suyu'dur. Denize yakın kesimde Simenit Gölü ile Akgöl vardır. Terme ilçesinde tarıma ayrılan alanların %75'inde mısır yetiştirilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Terme kasabası, Karadeniz kıyısından 4 km. içeride düz bir alanda kurulmuştur. İçinden Terme Çayı geçer. Samsun - Trabzon kıyı yolu üzerinde, Samsun'a 57 km. uzaklıktadır. Nüfusu 7.000 kadardır (1960 sayımı: 6.998).

TERMOMETRE [Sıcakölçer]

Bir cismin sıcaklığını ölçmeye yarıyan araçlara «termometre» (sıcakölçer) denir. Bunların hemen hepsi civa, alkol gibi maddelerin hacımlarının ısı ile artmasına dayanılarak yapılmıştır.

Bir cisme ısı verilince sıcaklığı artar, cisimden ısı alınınca sıcaklığı düşer. Cisimlerin

sıcaklıklarını ölçmek için daha önceden bir «sıcaklık birimi» kabul edilir. Buna «derece» denir. Derecelerin tanımlanmasında suyun donma ve kaynama noktaları ele alınmıştır. Yalnız, cisimlerin donma ve kaynama noktaları hava basıncına bağlı olduğu için hava basıncının da belli bir değerde olması gerekir. Çoğunlukla hava basıncının deniz kıyısındaki değeri esas alınır. Bu da 76 sm. civa sütununun basıncına eşittir. Bütün sıcaklık derecelerinin tanımlanmasında basıncın 76 sm. civa sütununa eşit olduğu kabul edilmiştir.

Başlıca üç çeşit derece kullanılır:

Santigrat Derecesi. — Suyun donma noktası 0 (sıfır) derece, kaynama noktası da 100 derece kabul edilmiştir. Civalı bir termometre üzerinde donma noktası ile kaynama noktası işaretlenmiş, bu iki çizginin arası 100 eşit parçaya bölünmüştür. Bu bölümlerin bir tanesi «1 santigrat derecesi»dir. Santigrat derecesini İsveçli astronom Anders Celsius (1701-1744) bulmuştur. Bizde kullanılan bu derecedir.

Reomür (Réaumur) Derecesi. — Santigrat derecesine benzer. Bu derecede de suyun donma noktası gene 0, kaynama derecesi ise 80 kabul edilmiş, iki çizgi arası da 80 eşit parçaya bölünmüştür. Bu dereceyi Fransız fizikçisi René Réaumur (1688-1757) bulmuştur.

Fahrenhayt (Fahrenheit) Derecesi. — Suyun donma derecesi +32, kaynama derecesi ise 212 derece kabul edilmiştir. Bu dereceyi Alman fizikçisi Gabriel Fahrenheit bulmuştur. Anglosakson milletlerinde, bu arada İngiltere'de, Amerika'da bu derece kullanılır.

Termometre dereceleri birbirine nasıl çevrilir

Santigradı reomüre çevirmek için:

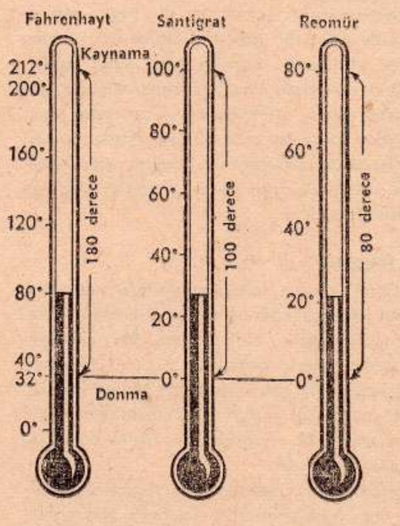
100 santigrat dereecsi 80 reomür derecesine eşittir. Öyleyse santigradı reomüre çevirmek için, verilen dereceyi 80'le çarpıp 100'e bölmek gerekir. Örnek: 5 santigrat derecesi, kaç reomür derecesi eder? $\frac{5\times80}{100} = 4$

Reomürü santigrada çevirmek için de, bu işlemin tersi yapılır, verilen sayı 80'e bölünüp 100'le çarpılır.

Santigradı fahrenhayta çevirmek için:

Verilen sayı $\frac{5}{9}$ ile çarpılır, çıkan sayıya 32 eklenir. Örnek: 10 santigrat derecesi kaç fahrenhayt derecesi eder? $\frac{9}{5}$ 10 + 32 = 50

Fahrenhayt derecesini santigrada çevirmek için de verilen sayıdan 32 çıkarılır. Sonra bulunan sayı $\frac{5}{9}$ ile çarpılır.

Değişik tip termometrelerin karşılaştırılması.

Termometre Çeşitleri

Termometre cisimlerin ısınınca uzaması esasına dayanarak yapılırlar. En çok kullanılan civalı termometredir. İnce bir boru içinde civa vardır. Borunun dibinde de civanın toplanması için bir depo bulunur. Hava ısınınca civa da ısınır, hacmı artar, borunun içinde yükselir. Borunun yanında önceden yapılmış derece bölüntüleri vardır. Civa hangi çizgiye kadar yükselirse havanın sıcaklığı o kadar demektir.

İnsanların ateşini ölçmeye yarıyan termometre de civalıdır. Yalnız, depoyu boruya birleştiren delik çok küçük olduğu için, ısı düşünce cıva aşağı inmez, her ölçmeden sonra termometreyi silkmek gerekir.

TERMOS

İçecekleri soğuk, ya da sıcak olarak saklamak, aynı zamanda kolayca taşımak için kullanılan bir araçtır.

Termosun içinde camdan silindir biçiminde bir kab vardır. Cam ısıyı güç geçiren bir cisimdir. Camın üstüne ayrıca ısıyı güç geçiren bir cisim daha kaplanır. Bu cam kab, altından, yanlarından mantarlarla desteklenir, sonra kırılmasını önlemek için maden bir silindirin içine yerleştirilir. Cam silindirle maden silindir arasında hava vardır. Bazan cam silindir birkaç kat yapılır, bu katların arasında da hava bırakılır. Cam silindirin ağzında mantar bir tapa, üzerinde de vidalı kapak vardır. Bu kapak bardak yerinde kullanılabilir.

Termosa soğutulmuş bir içecek, meselâ soğuk su konduğunu düşünelim. Dışarıdaki havanın ısısı suya kadar kolayca ulaşamıyacağı için su uzun zaman soğuk kalır. Hava tabakaları, cam, mantarlar, cam üzerine sürülmüş olan madde ısıyı güç ileten cisimlerdir. Bundan dolayı, dışarıdaki hava suyu kolay kolay ısıtamaz.

Bir termosun kesiti

Termos, yalnız soğuk yiyecekleri saklamak için kullanılmaz. Termos ısıyı dışarıdan içeriye de, içeriden dışarıya da güç ileten bir araçtır. Onun için, termosa sıcak kahve koyarsak, kahve uzun zaman sıcak kalır. Çünkü kahvenin ısısı da termosun dışına kolay kolay çıkamaz.

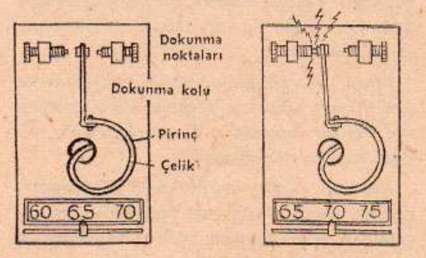
TERMOSİFON

Evlerdeki banyolarda suyu ısıtmak için kullanılan bir araçtır. Termosifon aslında bir kazanla, kazandaki suyu ısıtan bir sobadan yapılmıştır.

Soba kazanın altındadır. İçinde odun yakılır. Üstünde silindir biçiminde bir kazan vardır. Kazanın ortasında da sobada yanan odundan çıkan gazları dışarı atmaya yarıyan bir boru bulunur. Bu boru bacaya verilir. Kazanda ısınan su, su borulariyle sıcak su musluğuna gelir. Musluk açılınca sıcak su akar. Kazanda sürekli olarak su bulunmasını sağlamak için kazana evdeki soğuk su borularından su gönderilir. Kazanın taşmasını önlemek için kullanılan sıcak su kadar soğuk suyun kazana girmesi, daha fazlasının girmemesi gerekir. Bunu sağlamak için de kazanın üstüne küçük bir su deposu yapılmıştır. Soğuk su borusunun depoya açılan ağzına bir «şamandıra» yerleştirilir. Sıcak su kullanıldıkça depodaki su alçalır, suyla birlikte şamandıra da alçalır. Şamandıra alçalınca, borunun ağzı açılır, depoya su dolar. Depodan sonra kazan da dolar. Depodaki su yeniden yükselir. Şamandıra yukarı kalkar, soğuk su borusunun ağzı kapanır, depoya su akmaz. Böylece su yüksekliğinin sabit kalması sağlanmış olur.

TERMOSTAT

Sıcaklık değişmesiyle harekete geçen bir araçtır. İçinde bulunduğu ortamın sıcaklığı önceden belirtilen bir sıcaklık derecesinin al-

2 metalli termostat tipi. Bu tip termostatta çelik ve pirincin genişleme oranındaki farktan faydalanılır. Pirinç daha çok genişlediği için çelik kolu dokunma noktasına iterek elektrik akımının geçmesini sağlar.

tına düşer, ya da üstüne çıkarsa termostat kendiliğinden harekete geçer; kendine bağlı olan başka donanımları da harekete getirir.

Termostatın kullanıldığı alanlardan biri buzdolaplarıdır. Termostat için başka bir örnek de otomatik ütülerdir. Ütüye başlamadan önce ütülenecek kumaşa göre ayar yapılır. Ütü o ayarlanan sıcaklığa kadar kızınca termostat çalışır, ütünün elektrik devresini açar; bundan sonra ütü artık kızmaz. Aradan zaman geçip de ütü soğuyunca termostat gene çalışarak ütüye elektrik akımı gelmesini sağlıyan anahtarı kapatır.

TERSANE

Gemi yapılan, onarılan yerlere «tersane» denir. Arapça «dar-us sınaa» (sanat evi) kelimesinden gelir. Aynı kökten, Batı dillerine «arsenal» olarak geçmiştir. Bugün, «tersane» kelimesi, daha çok, savaş gemilerinin yapıldığı, onarıldığı yerler için kullanılıyor, öteki cins gemilerin tersanelerine «gemi tezgâhı», «havuz» deniyor.

Selçuklular çağından beri denizci bir millet olan Türkler ilk tersaneleri de kurmuşlardır. Bu arada Alâiye'de (bugünkü Alanya'da) büyük bir tersane vardı. Daha sonra, Araplar da büyük tersaneler kurdular, buradan da, gemi yapım tekniğiyle, tersane donanımları da Avrupa'ya geçti.

TERZİLİK

Elbise dikenlere «terzi», bu işe de «terzilik» denir. Terzilikte «biçki» ve «dikiş» gibi iki ana iş vardır. Erkek terzilerin daha çok biçki işleriyle uğraşanlarına «makastar» denir. Makastarın biçtiği kumaşları ustalığı daha çok dikiş üzerinde olan terziler diker. Terzilik, böylece ikiye ayrılır:

Biçki. — Dikilecek kumaşı onu giyecek olanın ölçülerine, elbisenin modeline göre biçme işidir.

Her şeyden önce, elbiseyi giyecek olanın vücut ölçüleri alınır. Bunların başlıcası boyun, göğüs, bel, kalça çevresi, kol, ceket, etek, ya da pantolon uzunluğu, eteğin, ya da pantolon paçasının genişliği. Bu ölçüler alındıktan sonra kumaş bunlara göre kesilir. Hazır elbiseler için, çeşitli tiplerin ölçü listeleri vardır, makastar kumaşı bunlara göre keser. Ayrıca, gene belli ölçülere göre hazırlanmış kalıplar (patronlar) vardır; ev kadınları bunlar arasından kendi vücutlarına uygun olanı seçerek elbiselerini ona göre biçerler.

Dikiş. — Kumaş biçildikten sonra sıra bu parçaların birbirine eklenmesine gelir. Şimdi, terziliğin «dikiş» safhası başlamıştır. Dikiş başlı başına bir sanattır, çeşitli bilgilere dayanır (Bk. Dikiş).

Prova. — Elbisenin, daha tamamlanmadan, vücuda uygun gelip gelmediğini anlamak için yapılan denemedir. Bu arada biçkide, dikişte kusur varsa düzeltilir.

Manken. — Elbiselerini kendileri dikenler, provayı kendi üzerlerinde kolaylıkla yapamıyacakları için, manken kullanırlar. Bunların en uygunu, kullanışlı olanı «kafes manken» dir. Bu, eğilip bükülebilen yumuşak telden, gövde biçiminde yapılmış bir kafestir. Kendisine elbise hazırlıyan bir bayan, önce, bunu, önündeki kopçaları açarak, üzerine giyer, sonra, ayna karşısında telleri bastırarak, vücudunun biçimini verir. Kafes manken o biçimde kalır. Dikilen elbise bunun üzerinde prova edilir.

Terzilik çok eski bir meslektir. İnsanlar ilkel hayattan yavaş yavaş kurtuldukça örtünmeye, hayvan derilerinden kendilerine elbiseler dikmeye başladılar. Daha sonra, kumaş yapmasını öğrenince, bunları kesip biçme, dikip süsleme işi terziliğin ilk adımı oldu. Bu işler zamanla gelişti, çeşitli ustalıklara dayanan bir meslek haline geldi.

Eskiden kadın elbiseleriyle erkek elbisesini aynı terziler dikerdi, sonradan bu iki terzilik kolu ayrıldı. Bugün kadın elbiselerini, daha çok, kadın terziler dikerse de, kadın elbiseleriyle uğraşan erkek terziler de vardır; hele kadın elbise modellerinin yaratıcıları çoğunlukla erkeklerdir (Bk. Moda).

Son yıllarda hazır elbise sanayii gelişmiş, erkekler gibi kadınlar da hazır elbise alıp giyme yoluna gitmeye başlamışlardır (Bk. Elbise).

TESPİH

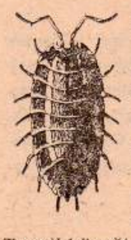
Tespih

Türlü maddelerden boncuk biçimi tanelerin bir ipliğe geçirilmesiyle yapılmış halkadır. İbadette dua sözlerini tekrar etmek için kullanılır. Müslümanların kullandıkları tespihlerde boncuklar 99 tanedir, 33'er olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. 500'lük, 1.000'lik tespihler de vardır. İpliğin iki ucunun birleştiği yerde uzunca bir kısım bulunur, buna «imame» denir; imamenin ucunda da «kamçı» (püskül) vardır. Tespihlerin ipliği, sağlam olması için, ibrişimdendir, şimdi naylon ipliklere dizilmiş tespihler de yapılıyor.

Tespihlerin bir sanat eşyası sayılacak derecede güzel olanları vardır. Dünyanın en güzel tespihleri İstanbul'da yapılmıştır. Tespih tanelerinin, bu arada hele yeşim, mercan, kehlibar, zümrüt, yakut, firuze gibi değerli taşların aynı biçimde, aynı büyüklükte yontulması çok zor, zahmetli bir iş olduğu için bu gibi tespihler eskiden yüzlerce altına satılırdı.

Tespih taneleri tam yuvarlak, yassıca yuvarlak, söbe (yumurta biçimi) yontulur. Taneleri çok küçük olanlara «kadın tespihi» denir.

TESPİHBÖCEĞİ

Tespihböceği

Evlerde, nemli yerlerde yaşıyan, küçük kabuklu bir hayvandır. Vücudu, birbirine geçme halkalardan meydana gelmiştir. Parlak kurşuni renkte, 1-1,5 sm. kadar büyüklüktedir. Evin içinde, karanlık, nemli merdiven altları, sarnıç kapakları gibi yerlerde yaşar, kök, küf, yiyecek artıkları yiyerek beslenir.

Tespihböceği bir tehlike sezince, tortop olur, ayaklarını altında toplar, tehlikenin geçmesini bekler. Bu haliyle tespih tanesine benzediğinden «tespihböceği» denilmiştir.

TEST: Modern Bir Yoklama Usulü

TEST, insanlardaki çeşitli kabiliyetleri, bilgi ve zekâ derecelerini, her hangi bir işe yatkın olup olmadıklarını, daha bunlara benzer özellikleri, meydana çıkarmak için başvurulan bir yoklama usulüdür.

Test, esası bakımından, bir çeşit imtihandır. Ancak, çok eskiden beri süregelmiş klâsik imtihanlarla test arasında iki büyük fark vardır. Bu farklardan birincisi sürat, dolayısiyle, zamandan kazanmadır. Gerçekten de, testle, özellikle büyük yığınların yoklanmasında, imtihanla alınacak sonuçlar için harcanması gereken zamanın onda birinden yüzde birine kadar varan bir zaman kazanılır. Son yıllarda geliştirilen «elektronik beyin» ler sayesinde zaman kazanma çok daha artmış bulunmaktadır. Testle, imtihan arasındaki ikinci fark da şudur: Testte standartlık, dolayısiyle, eşitlik, bunun sonucu olarak da daha kesin bir adalet sağlanır.

Bugün test uygulaması, Türkiye de dahil, dünyanın hemen bütün uygar ülkelerinde, özellikle Amerika'da, kullanılmakla birlikte, test usulünün lehindeki, aleyhindeki tartışmalar henüz sona ermiş değildir. Taraftarları, insan zekâ ve kabiliyetini çabuk, kolay, doğru olarak tanımak için testin en sağlam, en objektif bir araç olduğunu ısrarla ileri sürerlerken aleyhtarları testin çok yalın, mekanik bir usul olduğunu, insan zekâ, kabiliyetinin böyle basit, mekanik araçla değerlendirilemiyeceğini söylüyorlar.

Test yolu ile insanların değerlendirilmesi düşüncesini ilk önce XIX. yüzyılın birinci yarısında İngiliz bilginlerinden Francis Galton öne sürmüştü. Gene İngiliz bilginlerinden Reiger, 1855'teki incelemeleriyle, Galton'un görüşlerini biraz daha genişletip geliştirmiş, bunların pratik kalıplarda uygulama çarelerini aramıştı. Amerika'lı bilgin ve eğitimci Cattell de, zihin çalışmalarını değerlendirecek yollar üzerinde yıllarca uğraştıktan sonra, 1890'da ilk olarak «Mental test» (zihin testi) ni yayınladı; kısa bir süre sonra Fransız psikoloğu Alfred Binet, test konusunda daha ileri, daha sağlam metotlar ileri sürdü. Fransız pedagoglarından Simon'un da katılması ile, iki bilginin birlikte ortaya koydukları «Binet-Simon» testleri, sonraları çok daha gelişmiş metotlar bulunmuş olmasına rağmen, hâlâ değerini kaybetmemiştir.

Binet'le Simon'un, gene birlikte, 1905'te yayınladıkları «Zekânın Ölçümü» adındaki kitapları, önceleri dünyanın birçok ülkelerinde önemsiz, hafif bir eser olarak karşılanmıştı. Test usulünün yayılıp tutunması konusunda bu iki bilgin, sonradan gerçek birer önder olarak kabul edilmişlerdir. Onların çalışmalarını yaptıkları yıllardan bugüne kadar test konusunda pek çok gelişmeler, ilerlemeler olmuştur.

Test bugün, özellikle Amerika'da, artık tek başına bir bilim dalı haline gelmiş durumdadır. Pek çeşitli yeni yeni metotlar bulunmuş, test uzmanlığı bir meslek olarak kabul edilmiştir.

Testte Neler Aranır

Bugünkü durumda test, tek bir kişide, ya da topluluklarda hatırlıyabilme, hayal gücü, çabuk kavrayış gibi psikolojik yeteneklerle, yaratıcılık, eli işe yatkınlık gibi meslek eğilim ve yeterliliklerinin ne derecede bulunduğunu ölçmek için başvurulan yoldur.

Testleri önce iki uygulama bölümüne ayırmak mümkündür: 1) Bireysel testler; 2) Toplu testler.

Bireysel Testler. — Bir tek kişiye uygulanan testlerdir. Test uzmanı, adayı tek olarak alıp onu yalnızlık, sessizlik içinde kontrol eder. Bu konuda kontrol süresinin düzenlenmesi, sınırlanması çok önemlidir. Birleşik Amerika Devletleri'nde bireysel testlere geniş ölçüde yer verilmektedir. Hemen her dereceli okulda bireysel test odaları vardır. Test uzmanı, çeşitli yönlerden kontrol edeceği adayla birlikte, bu odaya girer, çalışmalarına başlar. Odanın bir yanı; dışarıdan içeriyi gösteren, içeriden dışarıyı göstermiyen, özel bir cam duvardır. Ayrıca dışarıda, içeriyi dinleme tertibatı da vardır. Böylece, test uzmanı adayı kontrol ederken, gerekirse, dışarıdaki başka uzmanlar da adayın davranışlariyle konuşmalarını, görerek, duyarak, izliyebilirler.

Toplu Testler. — Bir topluluğa uygulanan testlerdir. Adaylara basılı kâğıtlarda, yazı, ya da şekil olarak, belli sayıda sorular verilir. Adaylar, çeşitli cevap yolları olan bu soruları değerlendirirler. Belli bir zaman sonra geri alınan test kâğıtları özel araçlarla doğru-yanlış işleminden geçirilerek puanlandırılır. En yüksek puanla en düşük puan basamağı arasında bir «en küçük başarı sınırı» vardır. Puanları bu sınırın altında kalan adaylar elenmiş olur. Sınırın üstündekilerden puanı en yüksek olan en başarılı, ondan sonra daha küçük puanla gelenler, derece derece, ikinci, üçüncü sayılırlar.

Toplu testler, ilk önce Amerika'da, orduya alınan askerlerin hangi sınıflara ayrılabilecekleri konusunda ele alınmış, faydalı sonuçlar elde edilmiştir. Aradan geçen kırk, elli yıl içinde büyük ölçüde geliştirilen bu testler, bugün yurdumuzda da orta, yüksek dereceli bazı okullarda, seçme sınavı olarak uygulanmaktadır.

Testlerin, bilgi, zekâ, kabiliyetleri ölçmekten başka, daha özel dallara bölünmüş pek çeşitli şekilleri vardır. Değişen hayat ve meslek şartları dolayısiyle, çeşitli test şekillerinde, devamlı olarak değişmeler yeni yeni gelişmeler oluyor. Bu arada, alışılmış konular dışında, adayların ahlâk ve karakterlerini, hattâ namusluluklarını bile ölçen testler yapılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bazı yüksek dereceli okularımızda kurulan «psikoteknik lâboratuvarları», test usulünün Türkiye'deki ilk çalışmaları sayılabilir. Zamanla bu konu daha önem kazanarak, Ankara'da Millî Eğitim Bakanlığına bağlı bir «Test ve Araştırma Bürosu» kurulmuştur.

BİRKAÇ TEST ÖRNEĞİ

ALFA TESTİ

Başlıca 8 kısmı olan bir test usulüdür. Bunlardan biri, hâfıza ve dikkati ölçmek içindir; buna «yön denemesi» denilebilir. Meselâ şu sayılar arka arkaya yazılarak, bunlardan 20'den büyük, 40'tan küçük olanlarının çizilmesi istenir, bunun için belli bir süre verilir.

34	48	79	56	29	87	68	47	82	26	31	64	93	71

(Testin yapılmış şekli, yukarıda görülüyor. Aranılan sayılar × ile işaret edilir.)

«Hızlı düşünüp doğruyu bulma» denemesi örneklerinden biri:
Kediler, faydalı hayvanlardır; çünkü:

☐ Sevimli ve sokulgandırlar.

☒ Fare tutarlar.

☐ Köpekleri korkuturlar.

Adaydan, doğru cevabın yanındaki kareyi işaretlemesi istenir.

BETA TESTİ

Çeşitli denemelerinden iki örnek:

1 — «Resim tamamlama» testi. — Kulpsuz bir çaydanlık resmi, parmakları noksan bir el resmi... verilip, eksiklerinin tamamlanması istenir.

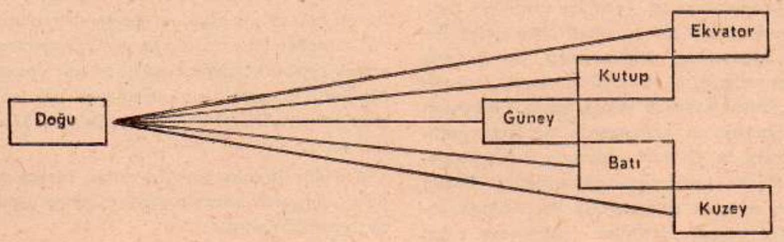
2 — «Sayı kontrol» testi. — Sağda, solda 50'şer tane sayı vardır. Her iki yandaki sayılardan bir kısmı birbirinin aynıdır. İstenen şey, aynı olan sayıları belli bir süre içinde işaretliyebilmektir.

OTİS TESTİ

Daha çok ilk öğretim çağındaki çocuklar için uygulanır. Amacı bir adayın, kendine verilen emirleri, yöneltilen soruları anlamak, cevaplandırmak hususundaki yeterliğini ölçmektir. Örnekler:

1 — Alfabenin beşinci harfi hangisidir?

2 — Benzerlik - karşıtlık:

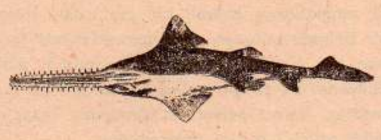

Doğu kavramının karşıtının çizilmesi istendiğine göre, adayın batı dikdörtgenini işaretlemesi gerekir.

TESTERE BALIĞI

Burnu uzun, iki yanı testere gibi diş diş olan bir köpek balığı çeşididir. Daha çok Atlas Okyanusu'nun ekvator bölgesinde yaşarlar, zaman zaman İspanya, hattâ Fransa kıyılarına kadar yaklaşırlar. Genel olarak 4 m. kadar uzunluğundadır; 5 m. kadar olanları vardır. Balığın silindir biçimi, hafif yassıca vücudu, suyun içinde kolaylıkla hareket etmesini sağlar. Sırtı koyu çamur rengi, karın taraf daha açık renktir. Yavrularını yumurtlayarak dünyaya getirirler. Çok yırtıcı olduklarından, her çeşit deniz yaratığına saldırmaktan geri kalmazlar.

Testere balığının Akdeniz'de de yaşıyan küçük bir cinsi vardır.

Testere balığı

TESVİYERUHU (Bk. SUTERAZİSİ)

TETANOS [Kazıklı humma]

Ateşli, çok tehlikeli bir hastalıktır. Eski çağlardan beri bilinir. Hipokrates'in eserlerinde açıkça anlatılmıştır. Mikrobu 1884'de bulunmuştur.

Hastalık, toprağın insan ve hayvan dışkısiyle bulaşmış olduğu yerlerde görülür. Tetanos mikrobu havasız yerlerde yaşıyabilen mikroplardandır; vücut dışında da çoğalır; en çok toprak, gübre ve kokuşmuş sularda bulunur. Geviş getiren hayvanların, atların, ayrıca insanların dışkısında, barsaklarında çok sık raslanır.

Mikroplar çeşitli yaralanmalarla vücuda girer. Kıymık, çivi batması, arı, böcek sokması, iğne batması, kurşun yaraları, açık kırıklar, yanıklar, derialtına yapılan iğneler gibi sebeplerle ortam hazırlanır. Bu yaralanmalarla beraber dokularda ezikler, harap kısımlar da bulunursa mikropların üremesi daha kolaylaşır. Açık yaralardan çok, delici,

batıcı cisimlerle meydana gelmiş yaralarda tetanostan daha çok korkulur.

Belirtileri. — Mikrobun kuluçka devri 5-10 gün arasındadır. İlk belirtiler çenede sertlikle başlar. Hastada sinirlilik, ense sertliği, baş ağrısı, ateş, titreme de bulunabilir. Bir süre sonra çenedeki sertlik ağzın açılmasına engel olacak kadar artar. Boyun, sırt kasları da sertleşir. Yüz kaslarının kasılmasiyle hastanın yüzü «alaycı gülüş» adı verilen bir hal alır. Karın kasları da sertleşir. Sırt kaslarının sertleşmesi sonucu hastanın bel kısmı yukarı doğru kalkar. Hastalığın başlıca belirtilerinden biri, bir ses işitince hastada titremelerin meydana gelmesidir. Yutma güçlüğü olduğundan beslenme çok güçtür. Solunum kasları da kasılınca hasta ölüme kadar sürüklenir. Tetanosdan ölüm %50'nin üstündedir. Hiçbir tedavinin tesir etmediği hastalar olduğu gibi, tedavi yapılmadan iyileşenler de görülmüştür.

Korunma ve Tedavi. — Yaralanmaları muhtemel olan çocuklara, askerlere tetanos aşısı yapılır. Aşı 5 yıl kadar süren bağışıklık verir. Şüpheli bir yaralanmadan sonra kas içine antitetanik serum yapılır. Serum geçici bir bağışıklık verir.

Hastalık başlar başlamaz hemen yüksek dozda «antitetanik serum» yapılır. Kasılmaları önlemek için hasta sessiz, loş bir odaya yatırılır, yatıştırıcı ilâçlar verilir. Penisilin tetanos mikrobuna etkili olduğundan yüksek dozda şırınga edilir. Mikrobun giriş yeri olan yaralar da iyice temizlenmelidir.

TEUTONLAR

Eski bir Alman kavmidir. Nereden geldikleri bilinmiyorsa da, Asya'dan geldikleri sanılıyor. Milât'tan birkaç yüzyıl önce Baltık Denizi kıyılarında, Meklemburg dolaylarında yerleşmişlerdi. M. O. 300 yıllarında Galya'yı alıp Rhône vâdisine inmek üzere, başkanları Teutobochus'un komutasnda harekete geçtilerse de, M. Ö. 100 yıllarında Romalı general Marius tarafından yok edildiler. Ondan sonra tarihten silinmişlerse de, Germen soyundan olan kavimleri göstermek için «Teutsch», ya da «Deutsch» adı kalmıştır.

TEVFİK FİKRET (Bk. FIKRET, Tevfik)

TEVFİK PAŞA, Ahmet (1845 - 1936)

Tevfik Paşa

Osmanlı İmparatorluğu'nun son sadrazamıdır. İstanbul'da doğdu, 1862'de Harbiye'den süvari teğmeni olarak çıktı, 4 yıl orduda kaldıktan sonra istifa ederek dış işleri hizmetine girdi. Çeşitli ülkelerdeki Osmanlı elçiliklerinde çalıştıktan sonra 1885'te Berlin elçisi, 1895'te dış işleri bakanı oldu. Doğruluğu ile tanındığı için 1908 Meşrutiyeti'nden sonra da görevinde bırakıldı.

Tevfik Paşa ilk önce, Otuzbir Mart gericilik ayaklanması sırasında sadrazam (başbakan) olmuştur. 1909'da Abdülhamit'in tahttan indirilmesinden sonra da sadrazamlıkta kaldı. I. Dünya Savaşı sırasında Âyan Meclisi üyesiydi. Mütareke yıllarında ikinci defa sadrazamlığa getirildi. İstanbul'un işgali üzerine bu görevinden ayrıldı. 1919'da Paris'te toplanan Barış Konferansı'nda Osmanlı heyetinin başkanı bulunuyordu.

Kurtuluş Savaşının kazanılması üzerine Mudanya Mütarekesi'nden sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin 2 kasım 1922'deki kararı ile İstanbul hükümetinin ödevine son verildiğinden, o sırada hükümetin başında olan Tevfik Paşa da imparatorluğun son sadrazamı oldu.

60 yıl devlet ödevi yapan Tevfik Paşa, ölümünde 91 yaşındaydı.

TEVRAT

Museviliğin kutsal kitabıdır. Müslümanlar'la Hıristiyanlar'ca da kutsal olarak kabul edilir. Müslümanlık, kendisinden önceki iki dini de «Hak Dini» olarak tanıdığından, Tevrat'a da, İncil'e de saygı gösterir. Hıristiyanlık ise Tevrat'ı, İncil'in birinci kısmı sayar (Bk. İncil).

Tevrat, belli bir süre içinde belli kimseler tarafından söylenmiş, ya da düzenlenmiş değildir. Onun meydana gelişi, uzun, değişik zamanlar içinde olmuştur. Tevrat'ta dil, üslûp, anlatım yönlerinden hemen hiçbir birlik yoktur. Birçok fasıllar arasında çok değişik dil ve anlatım farkları görülür. Kitap 39 fasıldan ibarettir. «Mezâmir»le «Obdiya» da eklenerek 41 fasıl kabul edilir. Bu fasıllardan en önemlisi «Tekvin» (Yaratma)dır. Bu fasılda Dünya'nın Tanrı tarafından nasıl var edildiği, İbraniler'in meydana gelişleri, aralarından ilk peygamberlerin çıkışı, Mısır'da yerleşmeleri gibi olaylar anlatılır. «Huruç» (Çıkış) faslı ise Hz. Musa'nın hayatını, peygamber oluşunu, İbranileri Mısır'dan çıkarışını, peygamber olarak ortaya koyduğu esasları anlatır; gerek Musevilik'te, gerek Hıristiyanlık'ta pek çok sözü edilen «Evâmir-i Aşere» (On Emir) bu fasıldadır.

Asıl dili İbranice olan Tevrat'ın, Türkçe de dahil, dünyanın bütün medeni dillerine yapılmış çevirileri vardır.

TEXAS

Amerika Birleşik Devletleri'ni meydana getiren 50 eyaletten biridir. Yüzölçümü bakımından Alaska'dan sonra ikinci gelir. Avrupa devletlerinin çoğundan geniştir. Ülkenin güney kesimindedir. Doğuda Louisiana ve Arkansas, kuzeyde Oklahoma, Kansas, Colorado, batıda New Mexico, güneybatı ve güneyde Meksika, güneydoğuda Meksika Körfezi ile çevrilidir.

Yüzölçümü: 692.400 km²
Nüfusu: 9.513.000
Başkenti: Austin

Texas dünyanın en zengin yerlerinden biridir. Yalnız Birleşik Amerika'da değil, bütün dünyada Texas, topraklarının yeraltı ve yerüstü zenginliğiyle önemli bir yer tutar. Ilımlı bir bölgede bulunan geniş topraklarında tarımın her türlüsü, hayvancılık yapıldığı gibi, dünyanın en zengin petrol kaynakları da buradadır. Yalnız petrol ve kömürden Texas'ın yıllık geliri 3 milyar doları bulur.

Tarımda da Texas, Amerika Birleşik Devletleri içinde en başta gelir. Hayvancılık da en çok Texas'ta yapılır.

Texas'a ilk defa 1528'de İspanyol gemicisi Cabeza Da Vaca ile gelenler ayak bastılar. Ondan sonra ülke sıra ile Fransa'nın, İspanya'nın, Meksika'nın eline geçti. 1836'da bağımsız bir cumhuriyet oldu, 1845'te Birliğe katıldı. O sırada Texas'ta birkaç şehirle, hayvan beslenen büyük çiftliklerden başka bir şey yoktu. Gerek hayvancılığın, tarım işlerinin gelişmesi, gerekse petrolün bulunması, XX. yüzyıl içinde Texas'a büyük gelişme kazandırdı.

Bugün Texas'ın büyük şehirleri Houston (nüf. 596.000), Dallas (434.000), San Antonio (408.000), başkent Austin (149.000) Amerika'nın önemli şehirleri sayılırlar.

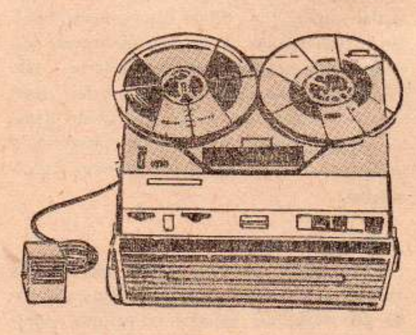
Texaslı'lar, Amerika'da en çok ün salmış insanlardır. Çoğunluğu İngiliz, İskoç asıllı olan Texaslı'lar hayvan yetiştiriciliği (kovboyluk) ile yalnız Amerika'da değil, bütün dünyada tanınırlar. Bu yönden «Western» (Batı) tipi filimlere de hayatları konu olur.

TEYP

Sesleri bir yere alıp sonra tekrar dinlememizi sağlıyan bir araçtır. Bu iş için yakın zamanlara kadar yalnız gramofon, sonraları da pikap kullanırdı. Teypin bulunması ses saklanmasını daha verimli kılmış, çok daha kolaylaştırmıştır.

Teypin çalışması elektrik akımının bazı özelliklerine dayanır. Mikrofon önünde bir konuşma yapıldığını düşünelim. Konuşmanın alçalıp yükselmesi değişik şiddette ses dalgaları doğurur (Bk. Ses). Ses dalgalarının şiddetine göre mikrofonun içindeki kömür tanecikleri ya sıkışır, ya gevşer (Bk. Mikroofn). Bu sıkışıp gevşeme ise mikrofonun elektrik direncini değiştirir (Bk. Telefon). Teyp ses almaya hazır hale getirilince «bant» (magnetik şerit) da bir makaradan boşalıp öbür makaraya sarılmaya başlar. Böylece, sesin alınması sırasında bant belli bir elektromıknatısın kutupları arasından geçer (Bk. Elektromıknatıs). Mikrofon bu elektromıknatısın devresine seri olarak sokulmuştur; dolayısiyle, mikrofonun direnci değişince, elektromıknatıstan geçen akımın şiddeti de değişir. Bu elektromıknatıs teypin «kafa» adı verilen parçasına yerleştirilmiştir. Böylece, bant kafanın içinden geçerken bir elektromıknatısın magnetik alanının içinden de geçmiş olur.

Bant plâstikten yapılmıştır; yalnız, yapısında çok küçük demir tozları da vardır. Kullanılmamış bir bantta bu tanecikler gelişi güzel dağılmışlardır. Bant kafanın içinden geçince elektromıknatısın magnetik alanı bunları belli bir düzene sokar. Bu düzen de mikrofon karşısında çıkarılan sesin titreşimine

Teyp

bağlıdır. Böylece mikrofon karşısındaki sesin değişimleri banda geçirilmiş olur.

Bundan sonra işlemin ikinci bölümü gelir ki, bu da bandı dinlemek, aynı sesleri yeniden elde etmektir. Bant gene kafanın içinden geçirilir. Yalnız, elektromıknatıstan akım geçirilmez. Onun için, bandın demir tozları düzenlerini değiştirmezler. Tersine, demir tozlarının düzeni şiddeti değişen bir akım doğurur. Ses alınırken, demir tozları mikrofon karşısındaki sesin titreşimine uygun olarak bir düzene girmişlerdi. Onun için, şimdi doğan elektrik akımının değişimi de sesin titreşimine uygun olur. Bir radyo alıcısıyla bu elektrik akımını sese çevirirsek, mikrofon karşısındaki sesin aynını yeniden duyarız. Buradan da anlaşılacağı için teyplerde akımları büyütmek, akımı sese çevirmek için kuvvetli bir radyo alıcısı bulunur (Bk. Radyo).

Teypi ilk düşünüp ilkel şeklini yapan Danimarkalı Valdemar Poulsen'dir. Poulsen ilk teypi 1900 yıllarında yapmıştı. Sonradan teyplere birçok yenilikler eklendi, bugünün gelişmiş teypleri çok kolaylaşmıştır.

Bugün teyplerde standart olarak kabul edilmiş birkaç hız vardır. Bantları hangi hızla doldurduysak o hızla dinlememiz gereklidir. Yoksa ses bozulur. Alınışından yavaş döndürülürse ses kalınlaşır, hızlı döndürülünce de incelir. Bu son durum filimlerde, skeçlerde komik unsur olarak kullanılır.

Son zamanlarda müzik parçalarını hiçbir sesi kaçırmadan, bütün incelikleriyle, alıp dinlemek için «stereo teyp»ler yapılmıştır. Bunlarda sesleri titreşimlerine göre ikiye ayıran bir donanım vardır. İki bölüme ayrılan sesler iki ayrı hoparlörden odaya yayılır (Bk. Gramofon). Elde gezdirmek, her yerde çalıştırmak için pille işliyen teypler de yapılmıştır.

THEMİSTOKLES (M. Ö. 528? - 460?)

Themistokles

Eski Yunanistan'ın en ünlü komutan ve devlet adamlarındandır. Atina'da doğdu, Anadolu'da öldü. M. Ö. 490'da Iranlılar'a karşı Marathon Savaşı'nda büyük bir zafer kazandı. On yıl sonra Iranlılar Yunanistan'ı yeniden istilâya başladıkları zaman bütün Yunanlılar'ın birleşmelerini sağladı.

Themostokles, savaş kurulunda Spartalı Euripiadis kendisine bastonu ile saldırınca «Vur, ama, dinle» sözleriyle onu yatıştırarak fikrini kabul ettirmiş, böylece Salamin deniz savaşının kazanılmasını sağlamıştır. Sonradan Sparta'nın baskısı üzerine Atinalılar onu Anadolu'ya sürgüne gönderdiler, orada öldü.

THEODORA (527 - 548)

VI. yüzyılda yaşamış ünlü bir Bizans İmparatoriçesidir. VI. yüzyılın başlarında Kıbrıs'ta, bazılarına göre de Suriye'de doğdu, küçük yaşta İstanbul'a gelerek, Atmeydanı'ndaki sirkte ayılara bakan babasının yanına yerleşti. Güzelliği sayesinde tiyatrolarda sivrilmeyi başardı. Çok serbes bir hayat yaşıyor, çeşitli kirli işlere karışıyordu. Nihayet veliaht olan İustinianus'un metresi olmayı başardı.

Theodora (Bir mozayikten)

İustinianus da İmparator Justin'in izin vermesi üzerine 527'de Theodora ile evlendi. İustinianus'un İmparator olmasıyla İmparatoriçe olarak tahta çıkan Theodora, son derece haris ve zeki olduğundan sarayda bazı dolaplar çevirmeye başlamıştı. Siyasi ve dinî alanda birçok işler karıştırıyordu. Bu bakımdan Theodora'nın hayatı, bir hiçken yüksek mevkilere geçip büyük nüfuz sahibi olanlara örnek olarak gösterilir.

THEODOSİUS (346 - 395)

Theodosius

Eski Roma'nın en ünlü imparatorlarından biridir. Önce babası Theodosius Flavius'un emri altında kendini göstermiş, bir süre sonra inzivaya çekilmişse de üç yıl sonra ordunun başında barbarlara karşı büyük başarılar kazanmış olduğu için imparatorluğun Doğu kesimi kendisine verilmiştir.

Theodosius Gotlar'a karşı başarı ile savaşmıştı. O sırada Selânik'te hastalandı, Hıristiyanlığı kabul etti. Ondan sonra, topraklarında Hıristiyanlığın yayılması için çok çalıştı, bu arada büyük zulümler yaptı. Puta tapanları toplu halde öldürttü, tapınaklarını yıktırdı. 387'de Antakya'da kendisine karşı bir ayaklanma olunca Theodosius bütün şehir halkının öldürülmesini emrettiyse de sonradan insafa gelip bundan vazgeçti. Selânik'teki bir ayaklanma üzerine 7.000 kişiyi kılıçtan geçirtti, sonra pişmanlık getirdi, başrahibin verdiği hükme uyarak inzivaya çekildi.

Theodosius «imparator» sanını taşıyan son Roma hükümdarıdır.

TIMAR ve ZEAMET

Osmanlı İmparatorluğu'nda, savaşa katılan sipahilerle, yararlık gösterenlere kılıç hakkı karşılığı olarak verilen topraklara «tımar», gene savaşta yararlık gösterenlerle devlet ve saray büyüklerine, öşürünü almak üzere, dağıtılan daha büyük topraklara da «zeamet» denirdi.

Osmanlı devletinin genişleme çağlarında, toprak, «tımar» ve has» olarak ikiye ayrılmıştı. 300 köylü her sancağın 200 köyü, ikişer, üçer olmak üzere, «tımar»a ayrılırdı. Savaşta yararlık gösterenlere bunların bir kısmı kılıç hakkı olarak verilir, kalanı «has» sayılarak vezirlere, beylere, sancak beylerine, saray ağalarına dağıtılırdı, arta kalanı ise «hass-ı hümayun» adiyle, devlete kalırdı.

Sonraları, padişahların, keyiflerine göre davranmaları üzerine tımar, zeamet işi de bozuldu, devlet bu işten fayda yerine kötülük görmeye başladı. Yeniçerilik kaldırılıp da, yavaş yavaş düzgün bir ordu kurulunca, tımarla zeamet de, 1848'de kaldırıldı, sahipleri de ölünceye kadar yarım tımar bedeliyle, emekliye ayrıldılar.

TIP: Hastalıklarla Savaşan Çok Eski Bir Bilim Kolu

TIP, insanları hastalıklara karşı korumaya, hastaların acılarını dindirmeye, hastalıklarını iyi etmeye çalışan bilim koludur.

Bir hastalığı iyi etme düşüncesi insanlık tarihi kadar eskidir. İlk insanlar hastalıklarına içgüdüleriyle çare aramışlardı. Hayvanlarda da bir içgüdü vardır, bu yolla kendilerine göre tedavi usulleri bulmuşlardır. Meselâ, leylek kabız olduğu zaman kendisine, aynı durumu yavrusunda görürse ona da, gagasiyle tenkiye yapar; keçi perde inen gözünü çalıya takarak iyileştirir; suaygırı kan basıncı duyarsa kendisinden kan alır, kedi hastalanınca birtakım şifalı otları bulup yer.

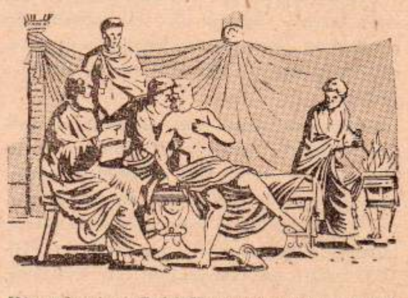
Hayvanlardaki bu içgüdü gelişmemiş, olduğu gibi kalmıştır. İnsanlarda ise içgüdüler üzerinde aklın araştırıcı, yeni fikirler ortaya atıcı faaliyeti gelişmiştir. İlk insanlar ellerine batan cisimleri çıkarmak, yaraları pansıman etmek için çalışmışlardır. Birçok hastalıkları iyi etmek için uğraşmışlar, sebebini araştırmışlardır. Bazılarının sebebini bulmakla birlikte, çoğunu da yıldızlara, hava değişikliklerine bağlamışlardır.

İlkel kavimlerde tıbbı büyücülükle karışık buluyoruz. Hastalar iyi olmak için iyi ruhlarla geçinmeye, kötü ruhlardan kaçmaya çalışırlardı. İnanışlarına göre vücutlarındaki döğmeler, muskalar onları hastalıklardan korur, iyi ederdi. Bugün bile hasta insanın ruhi hali onu birtakım gizli kuvvetlere başvurma zorunda bırakmaktadır.

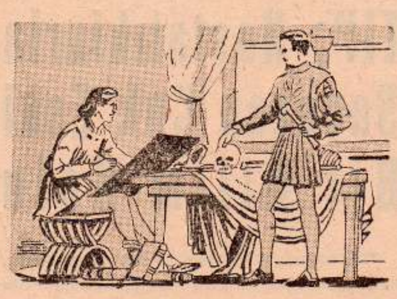
Eski Çağlarda Tıp

Tarihten önceki çağlarda kırıklar, çıkıklar oldukça iyi tedavi edilirdi. Bu arada, kafa ameliyatları bile yapıldığını görüyoruz. Bu insanlar kötü ruhların beyinde oturduklarını sanıyorlar, oradan çıkarılması için kafa tasına delik açıyorlardı.

Tıp, Akdeniz medeniyetiyle birlikte doğmuş, onun yanı sıra gelişmiştir. Mezopotamya tababeti en eski tababet olarak karşımıza çıkıyor. Burada rahiplerin hekimlik ettiğini görüyoruz. Astronomiyle çok uğraşmış olan bu milletler mevsimlerle bazı hastalıklar arasında ilgi bulmuşlar, bu arada güneşe, suya büyük önem vermişlerdi. Sumerler'de yılın belirli bir gününde hekimler bir tapınakta toplanır-

Hippokrates, Eski Yunanistan'ın en büyük hekimiydi. Yaptığı buluşlarla tıbbın temelini atmıştır.

İnsan anatomisini ilk olarak iyice inceliyen Vesalius (1514-1564) kadavra üzerindeki çalışmalariyle tanınmıştı.

lar, altın taslar içinde ilâç dağıtırlar, birçok hastalığın önünü alırlardı. Sumerler'e göre insan bedenle ruhtan yapılmıştı, zekânın merkezi kalbdeydi. Mezopotamya'da cerrahla hekimin önemi M. Ö. 2200 yıllarından kalma Hamurabi Kanunları'nda gösterilmiştir. Burada, yapılacak ameliyatlara göre hekimin alacağı ücret bile yazılmıştır.

Eski Mısır tababetini papirüslerden öğreniyoruz. Kayıtlara göre sünnet Mısırlılar'da mecburi idi. Mısırlılar anatomide çok ileri gitmişlerdi. Bunu ölüleri mumyalama sırasında öğrendikleri sanılıyor. Bitkisel, hayvansal maddelerden çeşitli ilâçlar yapmışlardı. Bu ilâçların bir kısmı Eski Yunanlılar'a, Araplar'a, Avrupa'ya onlardan geçmiştir. Hintliler'de cerrahlık, teşhis, anatomi, zehirler, panzehirler, göz ve kulak hastalıklarındaki bilgiler çok ileri gitmişti. İdrarı tatmakla şeker hastalığını bulmuşlardı. M. Ö. 3000 yıllarında katarakt, bademcik, mesane, damar ve kemik ameliyatları yapıyorlar, birtakım akıl hastalıklarını iyi ediyorlardı.

Eski Yunanistan'da, Hippokrates'ten önce tıp mitoloji ile karışmıştı. Felsefeyle, dinle sıkı sıkıya bağlı bulunan Yunan tababetinin tanrılarından en büyüğü Asklepios'tu. Birçok ilâçlar, tedavi usulleri biliniyorsa da tababet, gelenek yolundan rahip hekimlerin elinde bulunuyordu. Tıbbın bilim olarak gelişmesine Hippokrates büyük yardım etmiş, klinik hekimliğini yaratmıştır, bunun için, tıbbın babası sayılır. Hippokrates'in koyduğu bilimsel esaslar o kadar değerlidir ki bugünkü düşüncelere bile temel olmaktadır.

Hippokrates kadar ünlü bir hekim de ondan 7 yüzyıl sonra gelen Kalinos'tur. Kalinos dolaşımı, sinir sistemini tarif etmiş, kaslar, zekâ merkezi, karaciğer üzerinde bilgi vermiştir.

Türk ve İslâm Tababeti

Eski Türkler'de tıp, o çağlara göre, çok ileriydi. Türkler hekime «otacı» derlerdi. Bu arada beden hastalıklarına bakanlara «sayru», ruh hastalıklariyle uğraşanlara da «çurlu» denirdi.

Ortaçağ'da gelişen İslâm tababeti, bir yandan Türkler'in hekimlik bilgilerinden faydalanırken, bir yandan Eski Yunanlılar'ın, İranlılar'ın, Hintliler'in bilgilerini de aldı. Bu arada, Hz. Muhammed, İslâm dininin esaslarını kurarken sağlığa büyük önem vermiştir. 980-1037 yılları arasında yaşamış olan İbni Sina, İslâm ve Türk tababetinin en büyük bilginlerindendir. Adı halk arasında hikâyelere geçmiş, efsane haline gelmiştir. İbni Sina hasta muayenesi, müşahede, teşhis üzerinde çok değerli, geniş bilgiler vermiştir. Bu arada menenjiti, felçleri, solunum, sindirim hastalıklarını, organların görevlerini, beyin kanamasını, göz hastalıklarını çok güzel tarif etmiş, bu hususta esaslı fikirler ileri sürmüştür.

Avrupa'da tıp, Eski Yunan, Türk ve İslâm tababetinin gelişmesinden sonra yerleşmeye başladı. Bu arada, Türk ve İslâm tıp bilginlerinin yazdıkları Arapça eserler Lâtince'ye çevrildi. Avrupa'ya bu eserlerin, yeni fikirlerin girmesinde Haçlı Seferleri'nin büyük etkileri olmuştur.

Avrupa'da ilk tıp okulu XII. yüzyılda İtalya'da Salerno'da açılmıştır. Orada erkeklerle birlikte kadınlar da okuyordu. Fransa'da 1137'de açılan ilk tıp okulu ancak 1289'da esaslı hale geldi. Kadavra üzerinde ilk teşrih 1315'te yapıldı. Tıp kurumlarının yanı sıra hastaneler de gelişiyordu (Bk. Hastane).

Rönesans devrinde baskı makinasının keşfi, ticaretin yayılması tıpta da büyük gelişmeler sağladı. İstanbul'un fethinden sonra Batı'ya göç eden birçok bilginler Rönesans tababetinin temelini attılar. Avrupa'da ilk esaslı tıp fakülteleri XVI. yüzyılda kuruldu. XVII. yüzyıllarda ise tıpta araştırmalar devri başladı, çok ileri keşifler yapıldı. XVII. yüzyılın en önemli tıp bilgini William Harvey'dir (Bk. Harvey). Gene aynı yüzyılda mikroskobun keşfi tıpta büyük bir devrim yapmıştır. XVIII. yüzyılda tıpta teori ve sistem devri başladı. Morgagni, Haller, Wolf, Jenner' Thomas Young, Valsalva, Scarpa o yüzyılın en başta gelen tıp bilginleridir. XVIII. yüzyıl içinde, sindirim fizyolojisi, solunumun esasları tesbit edildi, cerrahlık, göz ve kulak hastalıkları, anatomi, fizyoloji, kısaca tıbbın kolları büyük gelişmeler kazandılar.

XIX. yüzyılda tıp daha da ilerledi, bugünkü tıp biliminin esasları o günlerde kuruldu.

Tıbbın gelişmesinde I. ve II. Dünya Savaşları'nın büyük etkisi olmuştur. Antibiyotik devri II. Dünya Savaşı ile açıldı. XX. yüzyıl ortaları tıbbın bütün kollarında dev adımlariyle ilerlemeler oldu. Hele cerrahlıktaki gelişmeler birçok yedek organların takılabilmesi imkânlarına kadar gitmiş bulunmaktadır.

Tıbbın şubelere ayrılması XX. yüzyılda daha da ileri gitmiş, birçok uzmanlık dalları ortaya çıkmıştır.

Bibliyografya — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Tıp Tarihi (Prof. Dr. A. S. Ünver, 1943); Tıp Tarihinde Şark ile Garbın Münasebetlerine Dair Umumi Bir Mütalâa (Prof. Dr. A. S. Ünver, 1951); Tıp İlmi ve Meşhur Hekimlerin Maharetı (N. Aruzi'den çev. Dr. A. S. Ünver, 1936); Tıpta Yenilikler (A. Abaza, 1948); Tıp İlmi ve Osmanlı Türkleri (Dr. Ş. Uludağ, 1937); Tıpta Tecrübe Usulünün Tetkikine Giriş (C. Bernard'dan çev. G. Ataç ,1934).

TIRAŞ BIÇAĞI

Erkeklerin yüzündeki kılları kesmeye «tıraş olmak», bu iş için kullanılan bıçaklara da «tıraş bıçağı» (jilet) denir. Jiletin yüzü kesmiyecek şekilde konulduğu özel araç «tıraş makinası» diye anılır.

Eskiden erkekler ustura ile tıraş olurlardı. Bugün berberler tıraşta gene ustura kullanırlar. Daha kullanışlı olan «tıraş bıçağı»nı ilk önce,XX. yüzyılın başlarında William Gillette adında bir Amerikalı buldu. Bundan dolayı «jilet» denilen bu cins tıraş bıçağı, «tıraş makinası»nın içine konur, deriye ancak tıraşı kesebilecek bir kısmı değer, böylece, güvenlikle tıraş olunur.

Tıraş bıçakları çelikten yapılır. Ağzı 1 milimetrenin %8-10'u arasında incelıktedir.

Elektrikli Tıraş Makinası. — Yüzü sabunlamadan tıraş yapılmasını sağlar. «Kuru tıraş kremi» bulunduktan sonra yapılmıştır. Elektrikle işliyen ufak bir motor iki keskin levhayı hareket ettirir. Makina yüze tutulunca bunların arasına giren kıllar kesilir.

TIRNAK

İnsanların, hayvanların parmaklarının ucunda bulunan sert. duyumsuz kısımdır. Tırnak hem parmağın ucunu korur, hem de parmakla tutulamıyacak kadar ince, küçük şeylerin tutulmasını sağlar.

Tırnak yapılış bakımından saçı, kılları andırır. Hayvanlarda tırnak, insanlardakinden daha önemlidir. Kuşlar sivri pençeleriyle avlarını parçalar, dallara tutunurlar. Kara hayvanlarında da tırnak hayvanın yaşayışına göre biçim almıştır. Yırtıcı hayvanlarda pençe, ot yiyen hayvanlarda da koruyucu toynak biçimindedir. İnsanlarda tırnağın üç kısmı vardır: 1) Tırnak kökü; 2) Tırnak cismi; 3) Tırnağın serbes kenarı.

Serbes kısım kesilmezse 2-3 sm. kadar uzıyazilir. Tırnak kök kısmından cilde iyice yapışmıştır. Burada derinin boynuzsu tabakasından ürer. Bu kısımda ezilme, yaralanma olursa tırnak'ya eğri, biçimsiz çıkar, ya da hiç çıkmaz. Ayrıca, vitaminsizliklerde, beslenme bozukluklarında tırnaklarda renk, şekil bozukluğu kırılmalar olur. Tırnak yatağının dolama gibi çeşitli iltihapları oldukça ıstırap vericidir. Tırnağın et içine gömülmesini önlemek için düzgün kesilmeli, temiz tutulmalıdır. Ayak tırnaklarının biçimsizleşmesini önlemek için de rahat ayakkabı giymelidir.

TIRTIL (Bk. KELEBEK)

TİBET

Dünyanın en yüksek yerinde kurulu bir ülke

TİBET, Orta Asya'da, dünyanın en yüksek yerinde kurulmuş bir ülkedir. Denizden yüksekliği 3.500-5.000 m. arasındadır. Bu geniş yayla, güneyde tepeleri karlı, buzlu Himalaya Dağları, kuzeyde de Karanlık Dağlar'la çevrilidir. Doğusunda Çin, batısında Hindistan bulunur. Tibet, siyasi bakımdan Çin'e bağlıdır.

Yüzölçümü: 1.150.000 km^2

Nüfusu: 1.275.000

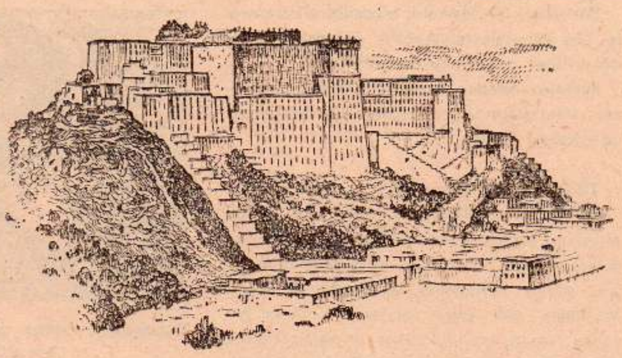
Başkenti: Lhasa

Tibet'e «Dünyanın Damındaki Ülke» derler. Başkent Lhasa (Lasa)nın denizden yüksekliği 3.600 m.'dir. Bu bakımdan dünyanın en yüksekte kurulu başkentidir (Bk. Lhasa). Tibet yüksek bir ülke olduğu halde Hindistan'la Çin'i, Keşmir'i birleştiren başlıca geçit yolla-

rı oradan geçer. Hindistan'ın iki büyük akarsuyu olan İndus'la Brahma nehirleri de güney Tibet'ten doğar.

Tibet'in sert bir kara iklimi vardır. Sıcaklık kışın —40° ile yazın +35 derece arasında değişir. Yaz aylarında geceyle gündüz arasında da büyük sıcaklık farkı olur.

Ülkenin Doğu bölgesi, bol yağmur yağdığı için, ağaçlıktır. Ortası ile batı kesimleri şiddetli kasırgaların kavurduğu ıssız, soğuk, taşlı çöllerle kaplıdır.

Tibet'te Dalay Lama'nın oturduğu ünlü saray

Tibet'in Hindistan ve Çin sınırına yakın yerlerinde iklim yağışlı olduğu için oturmaya elverişlidir. Himalaya'nın eteklerine yakın olan bu yerlerde Lhasa, Sigatçe, Kailas, batıda da Gartok şehirleri vardır.

Tibet'te Yaşıyanlar

Bu geniş ülkede nüfus çok azdır. Halkın %20'si, tapınaklarda yaşıyan, din adamlarıdır. Buda dininde olan Tibetliler'in tapınakları, kasaba büyüklüğünde bir pazar yeridir. Çin ve Hindistan'dan gelen kervanlar buralarda mal değiş-tokuşu yaparlar.

Moğol ırkından olan Tibetliler'in kendilerine özgü dilleri, edebiyatları vardır. Bu sert iklimde yaşamak onları, her şeye göğüs germeye alıştırmıştır. Konuksever, iyi kalbli insanlardır.

Halkın büyük çoğunluğu göçebe olarak yaşar. Bunlar, «yak» denilen öküzle sığır ve koyun beslerler. Tibet'te ulaştırma da yaklarla yapılır. Tibet'te at da yetiştirilir. Ufak yapılı, dayanıklı olan bu atların ayakları kuvvetlidir. Bu da, buzlu, sert toprağı eşelemelerinden ileri gelir. Daha çok güneyde ve doğu kesiminde oturan Tibetliler, çiftçilik yapar, tütün, arpa, mısır ve sebze yetiştirirler.

«Kadınların Cenneti»

Tibet'te aile hayatı alışılanların dışındadır. Kadınlar birkaç erkekle evlenebilirler. Erkeklerin azlığı buna sebep gösterilir. Kadınlar büyük söz sahibidirler. Bu yönden dünya kadınları Tibet'i «Kadınların Cenneti» sayarlar.

Tibetli kadınlar evlerinde oturup ev işleriyle, el işleriyle uğraşırlar. Bu arada halı, ipekli kumaş dokur, nakışlar işlerler. Birçok sanat eserleri, böylece, evlerde doğmuştur. Tapınaklarda kullanılan perdeler, örtüler, resimler çoğunlukla Tibetli kadınların elinden çıkmıştır. İş işlerken toplu bir halde, şarkı söyliyerek çalışmak Tibetli kadınlar arasında eski bir gelenektir.

Dinî başkan olan Lama, aynı zamanda devlet başkanıdır. İki lama vardır: «Pançeu Lama» ülkenin yalnız ruhani başkanıdır. «Dalay Lama» ise hem ruhani, hem de siyasi başkandır. Tibetliler Buda'nın ruhunun Dalay Lama'ya geçtiğine inanırlar (Bk. Lama).

Tarihte Tibet

VI.-VII. yüzyıllarda Tibet büyük, kudretli bir devletti. Hindistan'dan buraya gelen Buda dini, çok geçmeden Tibet'i merkez haline getirdi. 1251'de Mengü Han Tibet'i Türk-Moğol İmparatorluğu topraklarına kattı. Cengiz'in torunlarından Kubilây Han da Tibet'i ele geçirerek Lamalar'ın güclerini kırdı. XVI. yüzyılda yapılan bir devrimle Dalay Lama, Tibet'in sivil hükümdarı oldu. Yüzyıl kadar sonra, Tibet Çin'in kontrolü altına girdi. Bu arada Tibet'in kapıları dış dünyaya kapatıldı. Ülke, esrarlı bir toprak haline geldi. 1911'deki Çin ihtilâli üzerine Tibet bağımsızlığını kazandı. 1960'ta Kızıl Çin, Tibet'i istilâ etti. Dalay Lama önce kaçtı, altı ay sonra Lhasa'ya döndü. 1961'de yapılan bir anlaşmayla Kızıl Çin'in Tibet üzerindeki egemenliği tanındı. Bugün, Tibet iç işleriyle din işlerinde bağımsızdır. Ordusu, dış işleri ise Kızıl Çin'in elindedir.

TİCARET BAKANLIĞI

Yurdun ticaret işlerini düzenliyen, başka ülkelerle ticaret antlaşmaları yapan, bunların uygunlanması için tedbirler, kararlar alan bakanlıktır.

Ticaret Bakanlığı'nın görevleri, yetkileri, teşkilâtı 1939 yılında 3614 sayılı kanunla belirtilmiştir. Bir aralık bu Bakanlığa, İktisat Bakanlığı'nın da işleri eklenerek adı «İktisat ve Ticaret Bakanlığı»na çevrilmiş, sonradan yapılan değişikliklerle unvanı yeniden «Ticaret Bakanlığı» olmuştur.

Teşkilât Kanunu'na göre, Bakanlığın merkez daireleri şunlardır: İç Ticaret Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Dairesi Başkanlığı, Teşkilâtlandırma Genel Müdürlüğü, Standardizasyon Müdürlüğü, Konjonktür ve Yayın Müdürlüğü, Teftiş Kurulu. Yurt içinde lüzumlu görülen illerde Bölge Ticaret Müdürlükleri vardır.

Yabancı ülkelerdeki Türk elçiliklerinde Ticaret müşavirleri, yardımcıları, ataşeleri bulunur. Ayrıca uluslararası iktisadi teşekküllerdeki Türk delegasyonları kadrolarına ticaret müşavirleri, yardımcıları, ataşeleri dahildir.

Müfettişleri vasıtasiyle, Türkiye'deki yerli ve yabancı sigorta ortaklıklarını denetlemek Bakanlığın görevlerindendir. İç ticaretimizin belli başlı organlarından olan bankalarla bunların kredi faaliyetleri, Ticaret ve Sanayi Odaları, Ticaret ve Zahire Borsaları, ölçüler ve ayarlama işleri Ticaret Bakanlığı'nın görevleri arasındadır.

Tarım kredi ve satış kooperatifleri, bunların birlikleri (Tarİş), tacirlerin kurdukları ticari hayatı düzenleme birlikleri, Türkiye Cumhuriyet Ziraat Bankası ile Toprak Mahsulleri Ofisi'nin denetimi, genel olarak, kooperatifler dahil, bütün ticaret ortaklıklarının kuruluş ve işleyişlerinin tescili, faaliyetlerinin izlenmesi, Ticaret Bakanlığı'nın görev alanına girer. İhraç mallarımızın standartlaştırılması, bu bakımdan denetimi de bakanlıkça yapılır.

Gerek millî, gerekse uluslararası iktisadi, ticari hayatın çeşitli tezahürlerini, dalgalanışlarını izlemek, bunlarla ilgili rakamları toplamak, istatistikler haline getirmek, bunları, borsalar işlemlerine ait rakamları yayınlamak, Ticaret Bakanlığına bırakılmış görevlerdendir.

TİENÇİN

Çin'in en büyük şehirlerinden biridir. Ülkenin kuzey kesiminde, Pekin'in 126 km. güneydoğusunda büyük bir ticaret merkezi ve liman şehridir. Nüfusu: 2.700.000 kadardır. Tiençin büyük binalarla, liman ve endüstri tesisleriyle doludur. Demiryolu ile Pekin, Nanking, Şanghay, Mançurya şehirlerine bağlıdır. Buralarda, özellikle Kuzey Çin'de yetişen ürünleri ihraç eden başlıca merkezdir. Ayrıca su yolları ile güney Çin'e bağlıdır. Büyük Kanal'ın yapılmasından sonra akarsularla yapılan ulaştırma işleri de artmıştır.

1937'de Japonlar'ın eline geçen Tiençin, II. Dünya Savaşı'ndan sonra gene Çin'in oldu. Japon idaresi zamanında şehir ve liman büyük bir üstü. Bugün Kızıl Çin'in önemli şehirlerinden biridir.

TİFLİS

Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin başkentidir. Nüfusu 700.000 kadardır.

Çok eski bir şehir olan Tiflis, Kafkas Dağları'nın güneyindeki geniş vâdide, Kura nehri üzerinde, Bakû'nun 450 km. kuzeybatısındadır. «yeni» ve «eski» diye ikiye ayrılır. Eski Tiflis, M. Ö. II.-III. yüzyıllarda, kervan yolu üzerinde oldukça büyük, önemli bir ticaret merkeziydi. Şehrin bu kesiminde eski yapılar, anıtlar, Kafkasya'da sıra ile hüküm süren Türk, İran, Gürcü, Kafkasyalı, Rus beyliklerine ait sayısız eserler bulunur. Bu arada Osmanlılar'dan kalan Murat Paşa Camisi ile medresesi de vardır. Yeni Tiflis şehri, modern yapılariyle bir Batı şehrini andırır. Burada, büyük, önemli endüstri tesisleri vardır.

Tiflis kara, demir ve hava yolu ile Rusya'nın öteki şehirlerine bağlıdır. Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlıyan yolla, Bakû'yu Karadeniz'e bağlıyan yol buradan geçer. Tiflis'te, ağır endüstri önemlidir, petrol rafinerisi de vardır.

TİFO [Kara humma]

Ateşli, tehlikeli bir barsak hastalığıdır. Hipokrates zamanından beri bilinirdi. Mikrobunu 1880'de Alman tıp bilgini Eberth buldu, onun adından ötürü mikroba «Eberth basili» denildi. Mikrop vücuda doğrudan doğruya mide yolundan girer, barsaktaki lenf yollarından kana karışır.

Tifo bulaşıcı bir hastalıktır. Hastalığın yayılmasında tifolu hastalar büyük rol oynar. İdrarla, dışkı ile mikrop çıkardıklarından evlerde, hastanelerde tedbirler alarak yayılma önlenmelidir. Tifo mikrobu ile bulaşmış su salgınlara yol açar. Su tesisatı bozuk olan yerlerde hastalık felâket halini alır. Besinlerin kirlenmesi, kab-kacağın kirli sularla yıkanması tifo mikroplarının yayılmasını kolay-

laştırır. Hastalığın bulaşmasında sineklerin de payı çok büyüktür. Tifonun yayılmasında portörlerin (mikrop taşıyıcıların) da özel bir yeri vardır. Tifodan iyileşmiş bir kimsenin dışkısında aylarca, hattâ yıllarca mikrop bulunabilir. Tifo geçirdikleri bilinmiyen sağlam kimselerde de basil bulunmuştur. Bu gibi mikrop taşıyıcılar hastalığı etrafa kolaylıkla yayarlar. Bunların %80'i kadındır.

Belirtileri. — Mikrobun kuluçka süresi 5-40 gün arasında değişir. Bu arada hastanın ateşi akşamları hafifçe yükselir. Sonra baş ağrısı, sırt ağrısı, iştahsızlık, sürgün, ya da peklik, vücut ağrıları, halsizlik baş gösterir. Ateş bir hafta, on gün sonra 39-40'ı bulur. Yüksek ateş 10-15 gün sürer. Ateşin yüksek olmasına rağmen nabız düşüktür.

Hastalığın 7-10'uncu gününde deri döküntüleri meydana çıkar. Bu pembe döküntüler çoğunlukla karındadır; göğüste, sırtta da olabilir. Bunlar 3-4 gün içinde solar, yerinde esmer lekeler kalır. Tifonun çok görülen belirtilerinden biri de burun kanamasıdır.

Tifonun en büyük tehlikesi barsak delinmesidir. Barsakta açılan yaralar karın gerginliği, kusarken, dışarı çıkarken yapılan zorlama ile delinebilir. Tifonun gidişi sırasında safra kesesi iltihabı, damar tıkanmaları, bronşit, zatürree, kalb bozuklukları, melânkoli, nefrit, kemik iltihapları, kabakulak gibi karışmalar da olur.

Tifoda Korunma ve Tedavi

Tifolu hasta sağlamlardan ayrılmalı, hasta odası, eşya dezenfekte edilmeli, hastaya bakanlar temizliğe, sağlık şartlarına kesinlikle uymalıdır.

Tifo salgınları sırasında sular kaynatılmalı, ya da 8 litre suya 1 gr. «Calcium hypochlorite» konarak dezenfekte edilmelidir.

Tifonun aşısı vardır. Birer hafta ara ile deri altına üç kere iğne yapılır. İlk aşılamadan sonra her yıl bir «rapel» aşısı yapılarak bağışıklık devam ettirilir. Salgınlar sırasında herkes aşılanamlıdır.

Tifonun tedavisinde hasta bakımı çok önemlidir. Hastanın hastaneye yatırılması uygun olur. Tedavi evde yapılacaksa ya hasta bakıcı tutulmalı, ya da evden birisine bakım konusunda geniş bilgi verilmelidir. Ev halkının hepsi aşılanmalı, yatak örtüleri, çamaşırlar, tabaklar, kullanılan her türlü eşya dezenfekte edilmelidir.

Tedavide pehrizin yeri büyüktür. Yalnız, eskiden olduğu gibi hastaları besinsiz bırakmak yanlış olur. Tifolu hasta günde 3.000-4.000 kalori almalıdır. Sulu veya ezme şeklinde şekerli maddeler, proteinler, yağlar bol miktarda verilir. Tifo için en uygun yiyecekler şunlardır: Süt, krema, pirinç, yumurta, peynir, kızarmış ekmek, bisküvi, meyva suları, komposto, çorba, patates püresi, kıyılmış et, hafif tatlı, tereyağı.

Tifo tedavisinde bugün en çok «kloromisetin» kullanılıyor. Bu ilâçla ateş çoğunlukla 4 gün içinde düşer. Bununla birlikte «kortizon» da vermek faydalıdır. Hastalığın gidişi sırasında ortaya çıkan çeşitli belirtiler, karışmalar için ayrıca lüzumlu ilâçlar verilir.

Tifonun Hafifi: Paratifo da tifoya çok benzer. Her iki hastalığın salgınları aynı zamanda olabildiği gibi, bazan biri, bazan ötekisi ön plâna geçer.

Belirtileri. — Hastalık birdenbire titremeyle, baş ağrısiyle başlıyabilir. Tifodaki pembe döküntüler paratifoda da görülür.

Paratifo, tifodan daha hafif, daha kısa sürer. Hastalığın yaptığı karışmalarda, tedavi de tifodaki gibidir.

TİFÜS [Lekeli humma].

Ateşli, çok tehlikeli bir hastalıktır. Büyük salgınlar yapar. Bundan dolayı «harb humması», «gemi humması», «hapisane humması», «ordu humması», «tabardillo», «Bril hastalığı» gibi adlar verilmiştir. Tarih boyunca, insan topluluklarına musallat olarak şehirlerde, hapisanelerde, gemilerde, ordularda çok sayıda insan öldüren tifüs salgınları olmuştur.

Bulaşması bakımından iki tip tifüs vardır: 1) Bitle geçen Avrupa tipi; 2) Farelerle geçen murin tipi.

Bit Tifüsü. — Büyük salgınlar yapar. Elbise bitiyle bulaşır. Bit insan üzerinde beslenirken dışkısiyle çok miktarda virüs çıkarır. Bitin soktuğu yerin kaşınmasiyle virüs vücuda girer.

Fare Tifüsü. — Fare pireleriyle, fare dışkısiyle kirlenmiş besinlerin yenmesiyle insanlara bulaşır.

Belirtileri. — Hastalık birdenbire başlar. Ateş, ürperme ve titremeyle yükselir. Hastada kusma, iştahsızlık, halsizlik, dermansızlık, ağrılar vardır. Boğaz, dil kurudur, yüz kırmızı, endişelidir. Deride 3-7 gün içinde göğüste, çoğunlukla sırtta, karında yuvarlak, pembe döküntüler olur. Ateş 5-10'uncu günler arasında en yüksek noktasını bulur. 14'üncü gün hızla normale düşer.

Tifüste akıl ve sinir belirtileri çok şiddetlidir. Menenjiti andıran haller vardır. Kas seğirmeleri, idrarı, dışkıyı tutamamak, hezeyanlar, koma görülür. Ölüm sebebi çok defa sinir sistemindeki afetler ve bronkopnömoni şeklindeki zatürreedir.

Korunma ve Tedavi. — Bitler yok edilmeli, kirli kimseler temizlenmelidir. Tifüsün aşısı vardır, birer hafta ara ile üç defa deri altına iğne yapılır. Aşı ancak bir yıl için bağışıklık verir. Her yıl yapılacak «rapel» aşı ile bağışıklık devam ettirilir.

Tedavide hasta tam istirahate bırakılarak sulu, yüksek kalorili yiyecekler verilir. Son yıllara kadar tifüs tedavisi gösterdiği durumlara göre yapılırken bugün özel ilâçları olan «kloromisetin», «oreomisin», «teramisin» gibi antibiyotikler kullanılıyor, böylece virüslerin gelişmesi durdurulabiliyor.

TİK

İkide bir, göz kırpma, omuz silkme, baş sallama gibi, istem dışı yapılan hareketlere «tik» denir. En çok görüleni yüz tikleridir: Kaş çatma, göz kırpma, ağzın çekilmesi gibi. Tikler bazan ağrılı olur. Yüzdeki bu cins tik çok şiddetli ağrı yapar.

Tedavi genel olarak sebebe göre yapılır. Organik hastalıklar, ruhi bir bozukluk varsa giderilmeye çalışılır. Orta beyni yatıştırıcı ilâçlar da kullanılır.

TİLKİ

Etobur memelilerin köpekgiller familyasından bir hayvandır. Daha çok, ormanlık yerlerde yaşar. Çok kurnaz bir hayvandır, düşmanlarından kolaylıkla kurtulup kaçmasını çok iyi bilir.

Yakaladığı avını yavrulariyle paylaşan bir dişi tilki.

Tilki, ufak bir köpek büyüklüğündedir. Burnunun daha sivri, uzun, kuyruğunun da daha kalın, uzun tüylü olmasiyle hemen ayırdedilir. Geniş kulakları en hafif sesleri bile çok uzaklardan duymasını sağlar. Kızıla kaçan kahverengi tüyleri karnına doğru indikçe açıklaşır; soğuk yerlerde yaşıyanlarının tüyleri yazın esmerdir, kışın beyaza yakın bir renk alır.

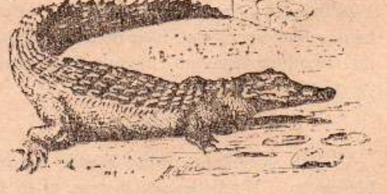
Tilki, gündüzleri, toprağın altında açtığı yuvasında gizlenir, geceleri avlanmaya çıkar. Küçük fare, kuş gibi hayvanları yiyerek beslenir. Yiyeceklerini öldürerek ayrı ayrı yerlere gömer, bunların yerlerini de hiç unutmaz. Sonra toprağı açıp onları teker teker çıkararak yer. Çok zora gelirse toprağın altından leşleri çıkarıp yediği de olur. Aç kalırsa meyva yiyerek de geçinir, hele üzümü çok sever. Geceleri köylere, bağlık bahçelik yerlere sokularak kümesleri basar, tavukları, ördekleri yakalayıp götürür.

Tilkinin, bütün bu zararlarına karşılık, tarla faresi gibi zararlı hayvanları yok etmesi bakımından faydası da vardır. Öte yandan, tilki, postundan ötürü, kürkçülükte pek makbul tutulan bir hayvandır. Yurdumuzdaki tilkilerin postları, genel olarak, sarımtırak kahverengidir. «Beyaz tilki» ile «mavi tilki», gümüşü renkli tilkiler soğuk ülkelerde, özellikle kutuplarda yaşarlar. Çöllerde yaşıyan bir cinsinin de başlıca özelliği uzun, kocaman kulaklı olmasıdır.

TİMSAH

Sürüngenlerden, sıcak bölgelerin akarsularında yaşıyan, çoğunun boyu 4 m.'yi geçen iri bir hayvandır. Çok büyük bir kertenkeleyi andırır. Vücudu ağır, hantaldır, bacaklarının kısa, yana dönük olması yüzünden yere sürünür.

Timsah, karada zorlukla yürümesine karşılık, suda iyi yüzer. Karada başını sağa sola çeviremez, suyun içinde çok hareketli, müthiş bir yaratık olur. Yalnız üst çenesi aşağı yukarı oynar. Yanakları olmadığı için, ağzı-

Timsah

nı istediği kadar açabilir. Çeneleri çok kuvvetlidir. Onun için, timsahlar insanı bile kolayca parçalayıp yiyebilirler.

Timsahın vücudu kalın pullarla örtülüdür. Sırtındaki pullar zırh gibidir, çok kalın, sert olduğundan, timsah hiçbir hayvandan korkmaz. Gene bundan dolayı timsah tüfekle bile vurulamaz.

Timsah, karnını doyurunca, çamurların üzerine çıkarak güneşte dinlenmeye çekilir. Bu sırada kuşlar yaklaşarak timsahın aralık ağzından içeri girer, dişlerinin arasında kalmış yiyecek artıklarını, sülük gibi bazı asalak hayvanları yiyerek temizlerlerç timsah da onlara yaptıkları bu faydadan ötürü bir zarar vermez.

Timsah yumurta ile çoğalır. Yumurtalarını toprağa otların arasına bırakır. Bir müddet sonra patlıyan yumurtalardan küçük timsah yavruları çıkar.

Timsahın birkaç çeşidi vardır. Başlıcaları Mısır, Sudan kesimlerinde yaşıyan «Nil timsahı», Amerika'da yaşıyan «kayman» (aligator), Hindistan'da Ganj sularında bulunan 5-6 m. boyundaki «gavyal»lardır.

Timsah derisi çok değelri tutulur. Bundan çanta, kemer, ayakkabı yapılır.

TİMOR

Avustralya'nın 400 mil kadar kuzeybatısında, Sunda Adaları'ndan en doğuda olanıdır. Yüzölçümü 38.615 km², nüfusu 940.000 kadardır. Adanın batı kesimi eskiden Holânda'nındı, bugün İndonezya Cumhuriyeti'nindir. Bu kesimin yüzölçümü 14.625 km², nüfusu 440.000'i geçer. Başkenti, başlıca limanı 18.000 nüfuslu Kupang şehridir.

Timor Adası'nın doğu kesimi Portekiz sömürgesidir. 19.000 km² yüzölçümü olan bu kesimin nüfusu yarım milyonu bulur. Başkenti, başlıca limanı 6.200 nüfuslu Dilly (Dili) şehridir.

Timor Adası'nda en çok kahve ile kopra, sandal ağacı yetişir.

TİMUR (1336 - 1405)

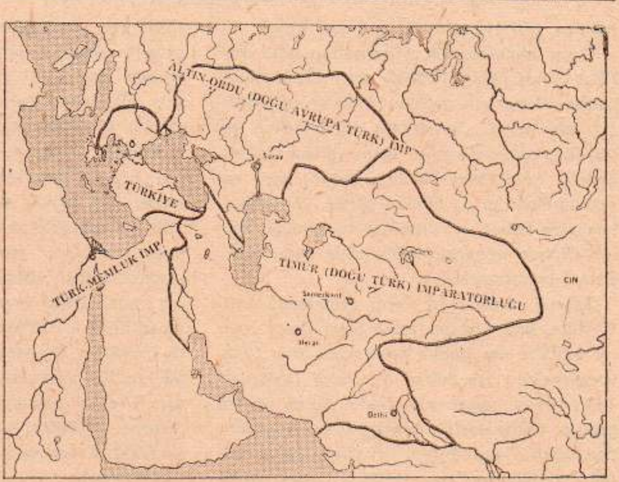

Timur

Türk - Moğol soyundan gelme büyük bir cihangirdir. Semerkant yakınlarında, Yeşilşehir (Keş) kasabasında doğdu. Babası Toğay, Barlas adlı bir kabîlenin başkanıydı. Annesi Tekin Hatun da Gürgânlılar'dan, soylu bir ailenin kızıydı. Timur'un baba tarafından soyu Timuçin (Cengiz) Han'a kadar ulaşır.

Gençlik yıllarında hırçın, çetin bir yaradılışı vardı; yalnız ata binmeyi, ok atmayı, avlanmayı severdi. Bir gece baskını sırasında bacağından yaralanmış, bu yara kendisini ömrü boyunca topal bırakmıştı. Aksak Timur (Timurlenk) diye anılması bundandır.

Timur, cesareti, zekâsı, ataklığı sayesinde çabucak kendisini tanıttı, Çağatay Hanlığı valilerinden Kaşgan Han'ın emrine girdi, büyük bir birliğin komutanı oldu. Kazgan Han, kızı Olcay Türkân Hatun'u da ona verdi. Bir süre sonra, Kazgan Han'ı düşmanları bir tuzağa düşürüp, öldürdüler. Timur onu öldürenlere karşı savaş açarak, hepsini birer birer ortadan kaldırdı.

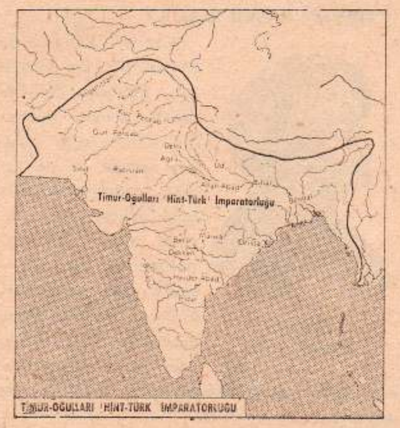
Timur'un bu işteki cesareti Çağatay hükümdarı Kutluk Han'ın dikkatini çekmişti. Timur'u doğrudan doğruya kendi hizmetine alarak Tümen Beyi yaptı. Timur, artık elinde yeteri kadar kuvvet bulunduğu için, her fırsatta, hanlarla beyler arasındaki çekişmelere karışmaya, anlaşmazlıklardan faydalanmaya koyuldu. Nüfuzunun, gücünün son haddine geldiğine kanaat getirdikten sonra da 1369'ta Belh şehrinde bağımsızlığını ilân etti. Bir süre geçer geçmez de Semerkant'ta bir kurultay toplatıp kendisini hükümdar seçtirdi.

Timur, böylece, çevresinin tek hâkimi durumuna geçtikten sonra yakınındaki devletlere hücuma başladı. Son derece haristi. Doğu'da, hattâ imkân bulursa bütün yeryüzünde kendisinden başka hükümdar bırakmamak istiyordu. İlk büyük savaşını Altın Ordu Devleti üzerine yaptı; Hakan Toktamış Han'ı yenerek bu Türk devletini ortadan kaldırdı. Devletini gittikçe genişletti, İran'la, Irak'ı da ülkesine kattıktan sonra Anadolu'ya yöneldi.

Timur Yıldırım'a Karşı

O sırada Anadolu Selçuk Devleti artık çökmüş, ülkede irili ufaklı birçok beylikler doğmuş bulunuyordu. Bu beylikler içinde özellikle Osmanlılar hızla gelişiyorlardı. Bu arada bir kısım beylikler ortadan kaldırılmıştı. Toprakları ellerinden alınmış beylerden biri de Karakoyunlular hükümdarı Yusuf Han'dı. Yusuf Han Timur'a sığınmıştı; onu bir teviye Osmanlı padişahı Yıldırım Bayezit aleyhine kışkırtıyordu. Timur, Yıldırım'a haber yollıyarak, Yusuf Han'ın ülkesini geri vermesini, hattâ Osmanlılar'ın da kendi imparatorluğuna katılmasını istedi. Yıldırım Bayezit, bu teklifi hakaretle reddetti. Bundan sonra iki hükümdar arasında pek ağır haberleşmeler geçti. Sonunda Timur, Anadolu'ya girdi, Erzincan'ı, Sıvas'ı yağmaladı, özellikle Sıvas'ı yakıp yıktı.

Bayezit'in ordusu ile Timur'un ordusu 20 temmuz 1402'de, Ankara yakınlarındaki Çubuk Ovası'nda karşılaştılar. Bir kısım askerlerinin ihanetine uğrıyan Bayezit yenildi, esir düştü (Bk. Bayezit I.).

TİMUR-OĞULLARI 'HİNT-TÜRK İMPARATORLUĞU

Timur, bu galibiyetten sonra, Anadolu'nun birçok yerlerini kendisine sığınan beylere dağıttı, Semerkant'a dönüp üç yıl sefersiz bir hayat geçirdikten sonra, 200.000 kişilik bir ordu ile, Doğu'ya yeni bir savaşa hazırlandığı sırada, 69 yaşında öldü.

Timur, bir komutan, bir teşkilâtçı olarak, büyük bir kişiyse de, geniş ölçüde kan dökmüştür. Devlet yönetimi, askerî ve siyasi ilkeler konusunda kendi özel görüşleriyle eskiden beri süregelen Türk - Moğol geleneklerini toplıyan, aynı zamanda oğullarına bir çeşit öğüt niteliğini de taşıyan «Tüzükât-ı Timur» adlı bir eseri vardır.

Astronomi ve takvim alanındaki çalışmalariyle tanınmış Uluğ Bey, edebiyat, sanat toplantıları ile ün salmış Hüseyin Baykara, Timur'un torunlarındandır.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Timur (H. Lamb'dan çev. O. Dostel, 1948); Timur (Ç. Uluçay, 1956); Timur ve Oğulları (R. E. Koçu, 1933); Timurlenk (R. Özgen, 1953); Timur'un Yaptığı İşlere Toplu Bir Bakış (Y. Z. Özer, 1946); Timurlenk Baytar mıydı? (Dr. A. S. Ünver, 1939); Timur Devrinde Kadis'ten Semerkand'a Seyahat (Klaviyo'dan çev. Ö. R. Doğrul, 1938); Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu (H. Bıyıktay, 1941).

TİMUROĞULLARI İMPARATORLUĞU

Timur'la, ondan sonra aynı soydan gelen hükümdarların yönettikleri geniş ülke «Timuroğulları İmparatorluğu» diye anılır. Bu imparatorluk en geniş zamanında batıda Balkanlar'dan kuzeyde Volga kıyılarına, güneyde Hint Okyanusu'ndan doğuda Orta Asya'ya kadar uzanıyordu. İmparatorluk zaman zaman, ayrı adlar altındaki kollarla geniş ülkelere yayılmıştır.

Timur öldüğü zaman dört oğlundan yalnız ikisi sağdı. Bunlardan Miranşah, Azerbaycan ve Diyarbakır Beyi idi. Babasının ölümünden sonra üç yıl kadar Karakoyunlu Beylerin elinde oyuncak gibi yaşadı. Timur'un öbür oğlu Şahruh, imparatorluğun gerçek vârisiydi. Yalnız, Timur, ölen büyük oğlu Cihangir'in oğlu Pir Mehmed'i veliaht yapmıştı. Böylece, Timur İmparatorluğu kardeşlerle kardeş çocukları arasında bölüşülüp parçalandı, biri Semer-

kant'ta, biri Herat'ta iki ayrı kol türedi.

Önce imparatorluk Miranşah'ın oğlu Halil'in elinde kaldı. 1408'de onun öldürülmesi üzerine Semerkant tahtını Timur'un oğlu Şahruh ele geçirdi. Semerkant sultanlarının en büyüklerinden olan, en uzun saltanat süren Şahruh (1408'den 1447'ye kadar) aynı zamanda Herat'ta da hüküm sürdü. Timuroğulları'ndan Babur'un Hindistan'da kurduğu devlet «Babur İmparatorluğu» diye anılır (Bk. Babur İmparatorluğu).

Şahruh sülâlesi'nin Herat (Horasan) kolu 1470'te, ondan sonra gelen Şeyh Ömer soyu ise 1505'te son buldu. Semerkant kolu (Mâveraünnehir) ise Sultan Ali Mirza (saltanatı 1498-1500) zamanında söndü, Timur'un ele geçirip imparatorluk kurduğu, onun soyundan gelen Timuroğulları'nın yüzyıl kadar hüküm sürdüğü topraklar 1505'te Özbek hanlarının eline geçti.

Timur İmparatorluğu yer yer dağılıp çözüldü. Taht kavgalarının yanı sıra, beyler, komutanlar arasında da kanlı çarpışmalar, sınırları karıştırdı. Birçok hanlar, beyler baş kaldırıp, toprakları bölüştüler. Bu arada Horasan'da türlü tarikatların dal budak sarması birliği büsbütün bozdu.

Timuroğulları'nın içinde, bilimde, sanatta ün yapanlar da vardır. Şahruh iyi bir şehirciydi. Herat'ta birçok kıymetli eser bıraktı. Onun torunu Uluğ Bey, batıda bile tanınan bir bilim adamıdır (Bk. Uluğ Bey). Sultan Hüseyin Baykara da Timuroğullarından, değerli bir edebiyat ve bilim adamıdır (Bk. Hüseyin Baykara).

TİRANA

Arnavutluk'un başkentidir. Ülkenin orta kesiminde, ilmanı olan Dıraç'tan 50 km. kadar doğuda, 110.000 nüfuslu bir şehirdir. Koruluk yamaçların eteğinde, verimli Krüje ovasında kurulmuştur. Şehirde yüksek okullar, kitaplık, müzeler, Türkler zamanından kalma birçok sanat eserleri vardır. Bu arada en büyük cami Hacı Ethem Camisi'dir.

1920'de Arnavutluk bağımsızlık hareketi başlayınca başkent olarak Tirana seçildi. Kıral Zogu zamanında şehirde geniş bayındırlık faaliyetine geçildi. 1939'da İtalyanlar'ın işgali altına giren şehir daha sonra Alman işgaline düştü, 1944'te Arnavutlar geri aldılar. 1946'da da yeni kurulan Arnavut'luk «halk cumhuriyeti»nin başkenti oldu. Tirana 1951' de bir demiryolu ile Dıraç'a bağlanmıştır.

TİRE

Ege Bölgesi'nin Ege bölümünde İzmir iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Ödemiş, güneyde Aydın'ın merkez ve Germencik, batıda İzmir'in Torbalı, kuzeyde Bayındır ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Boğaziçi ve Gökçen adında iki bucağı, 64 köyü vardır.

Yüzölçümü: 797 km²

Nüfusu: 57.57.382 (1960 sayımı)

Tire ilçesinin toprakları doğu-batı doğrultusunda uzanan Küçük Menderes nehrinin lığlı (alûvyonlu) ovasiyle bunu güneyden kuşatan Aydın Dağları'nın kuzey kesimlerini kaplar. Iklimi, Akdeniz iklimi karakterlerini gösterir. Yazlar çok sıcak, kurak geçer; kışlar ılık, yağışlıdır. Doğal bitki örtüsü, daha çok makilerdir. En önemli akarsu Küçük Menderes nehridir. İlçe ekonomisinde, tütünle pamuk başta gelir. Bağcılık da gelişmiştir. Oldukça çok kenevir de ekilir, bundan dolayı urgancılık çok gelişmiştir. Yeraltı zenginliği olarak Akçaşehir köyünde linyit damarı vardır.

Kasaba. — İlçe merkezi Tire kasabası, ovanın güneyini çevreliyen dağların kuzey eteklerinde, tatlı eğimli sırtlar üzerinde denizden 100 m. yükseklikte kurulmuştur. İzmir'e 74 km. uzaklıktadır. İzmir-Aydın demiryolu üzerindeki Torbalı istasyonundan doğuya ayrılan bir hattan Çatal istasyonunda güneye ayrılan ikinci bir kol Tire'ye varır. Tire karayolları ile de çevresine, bu arada, Aydın Dağları'nı aşan 58 km.'lik bir toprak yolla da Aydın'a bağlıdır. Tire 15 mahalleden meydana gelmiştir. Nüfusu 27.000'e yakındır (1960 sayımı: 26.530). Kasabada sanayi tesisleri olarak pamuk çırçırhaneleri ile zeytinyağı fabrikaları başta gelir.

TİREBOLU

Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz bölümünde Giresun iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Görele, güneydoğuda Gümüşane'nin Torul, güneyde Giresun'un Alucra, batıda Esbiye ilçeleri, kuzeyde de Karadeniz çevirir. Merkez bucağından başka Harşit adında bir bucağı, 65 köyü vardır.

Yüzölçümü: 956 km²

Nüfusu: 44.350 (1960 sayımı)

Tirebolu ilçesi, doğu-batı doğrultusunda uzanan Doğu Karadeniz Dağları'nın engebeli topraklarını kaplar. Bu dağların doğudan batıya doğru gidildikçe yükseklikleri azalır, Güney-kuzey doğrultusunda akan akarsuların vâdileri ile parçalanır. İlçenin iklimi yağışlarının bolluğu ile dikkati çeker. Bundan dolayı orman örtüsü de gürdür. Ormanlar dağların denize bakan yamaçlarında 1.900 m. yüksekliklere kadar çıkarlar. İlçenin en önemli akarsuyu Harşit Çayı'dır. Başlıca ürün fındıktır. Ondan sonra elma gelir. Tahıl türleri arasında en çok mısır yetiştirilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Tirebolu kasabası, Giresun şehrinin 55 km. doğusunda Giresun - Trabzon kıyı yolu üzerinde, küçük bir yarımada ile gerisindeki Ayna Dağı'nın kuzey eteklerinde kurulmuştur. 6 mahallesi vardır. Nüfusu 5.000'e yakındır (1960 sayımı: 4.757). Halkının çoğu yaz aylarında yaylalara çıkarlar. Kasabanın 3 km. doğusunda denize dökülen Harşit Çayı çevresinde güzel gezinti yerleri, yarımada üzerinde tarihî bir kale bulunur.

TİRYAKİ HASAN PAŞA (? - 1611)

Tiryaki Hasan Paşa

Kanije Kalesi ile büyük bir ün kazanmış, tanınmış bir Osmanlı devlet adamıdır. Kimin oğlu olduğu, nerede ve ne zaman doğduğu hakkında bilgi yoktur. Aşırı ölçüde afyon düşkünü bulunduğu için «Tiryaki» diye anılmıştır. Enderun denilen saray okulundan yetişmiş, uzun süre saray çevresinde hizmet gördükten sonra dış görevlere geçmiştir.

Zegetvar Beylerbeyliğinde 20 yıl kadar bulunan Hasan Paşa, cesareti, zekâsı, olaylara çabucak uyup bunlardan faydalanma yollarını bir anda kestirmesiyle tanınmıştı. 1594' te Bosna Beylerbeyliğine, buradan Kanija Kalesi komutanlığına gönderildi.

Tiryaki Hasan Paşa, 9 eylül 1601'de başlıyan savaşta kaleyi, başta Almanlar olmak üzere, 100.000 kişilik bir Avrupa ordusuna karşı büyük bir azim ve cesaretle korudu (Bk. Kanije Kuşatması). III. Mehmet, Hasan Paşa'nın bu kahramanlığını, kendisine pek çok hediyeler yollamak, onu vezirliğe yükseltmekle karşıladı.

Tiryaki Hasan Paşa, bundan sonra, sırasiyle, üçüncü defa, Bosna'ya, oradan Budin Valiliğine gönderildi. Sonra Rumeli Valisi oldu. O sırada Celâli eşkıyasından Canbolat'la oğlu baş kaldırmışlardı. Hasan Paşa bu ayaklanmaları bastırmak için kurulan orduya başkomutan tâyin edildi. Bu ayaklanmaları da bastırdıktan sonra yeniden 1608'de Budin Valiliğine döndü, orada öldü.

Kanije'de bulunan arkadaşlarından Faizî Çelebi «Hasenât-ı Hasan» adındaki küçük kitabında Hasan Paşa'nın Kanije savaşlarını uzun uzun anlatmıştır. Ayrıca, büyük vatan şairi Namık Kemal'in de bu konuda coşkun bir eseri vardır.

Güzel Sanatların Bir Kolu

TİYATRO

TİYATRO, İnsan hayatında geçmiş, geçebilecek olayların taklit, benzetmek yollariyle, belli yerlerde bir seyirci kalabalığı önünde canlandırılması sanatıdır.

Tiyatro, hayatın bir kopyası olduğu, aynı zamanda konusu bakımından, harekete, sese, bazan da müziğe yer verdiği için, güzel sanat dalları içinde en ilgi çekicilerinden biridir.

Tiyatro Eski Yunanistan'da doğmuştur. Hayatın, maddi, mânevi her davranışını bir masala, bir «mitoloji»ye bağlıyan bu insanlar zevk, eğlence, içki konusunda da, bir «tanrı-kahraman» düşünmüşlerdi. Dionysos adını verdikleri bu tanrıya, hayatın çetin şartları ortasında, kendilerine, zaman zaman da olsa, saadet, neşe imkânı yarattığı için, minnetlerini, şükranlarını ödemek istediler, yılda bir defa, belli günlerde «Dionysos Şenlikleri» düzenlediler. Bu eğlenceler arasında, içip keyiflenen bazı kimseler, bulundukları yerden ortaya fırlar, taklitler yapar, güldürücü hikâyeler anlatırlardı. Önceleri rasgele kimselerin akıllarına estikçe yaptıkları bu oyunlar, zamanla, şenliklerin geleneği oldu, daha sonraları bazı kimseler, bu işi kendilerine meslek seçtiler. Böylece, oyuncusu tek kişi olan ilk tiyatro doğmuştur ki buna «monologos» (tek konuşma) denilmiştir (Bk. Monolog).

Tiyatronun Gelişmesi

Bir süre böyle giden tiyatroda kişiler sonradan ikiye çıktı, anlatmanın yerine «dialogos» (karşılıklı konuşma) geçince konu da-

ha canlı, daha ilgi çekici bir seviyeye yükseldi. «Trialogos» denilen üçlü konuşmalardan sonra da artık bu oyunlar bir meslek, bir sanat niteliğine ulaştı.

O çağdaki tiyatronun henüz edebiyatı yoktu. Oyuncular ya ustalıklarına güvenerek ortaya çıkıp bir çeşit tulûat yaparlar, ya da kendilerinin düzenledikleri konuları oynarlardı. Piyes yazarlarının meydana çıkışı, tiyatronun az çok düzenli hale gelişinden hayli sonradır.

Tiyatro, eski Yunanistan'da uzun müddet «agora» (alan) denilen meydanlarda oynanmıştır. Oyuncular oyunlarını yerden yarım metre kadar yükseltilmiş bir set üzerinde gösterirler, seyirciler de onların çevresinde halka olarak toplanırlardı. Oyunlar rağbet kazanıp tiyatro yazan büyük şairler meydana çıktıktan sonra «amphitheatron» denilen, basamaklı yerler yapılmıştır ki, «açık hava tiyatrosu» olarak XX. yüzyılda yeniden ele alınan bu çeşit tiyatrolardan önemli bir kısmına bugün hâlâ Batı ve Güneybatı Anadolu'da raslanır. 5-15 bine, hattâ 20 bine kadar seyirci alabilen bu ilk tiyatrolar, genel olarak, daima bir yamaçta kurulurdu. Dipte sahne bulunurdu. Taş sahnenin önü ilk tiyatroların ayrılmaz bölümü olan «koro» için, yan ve arka kısımları oyuncular, dekorlar, kostümler içindi. Oyuncular yüksek ayakçalar giyer, yüzlerine keçi derisinden maskeler takarlardı. Seyirciler basamaklı yerlerde (amfiteatrda) oturur, hepsi sahneyi kolaylıkla görürdü. Bu yapılardaki akustik düzeni o kadar ustalıklıydı ki, en arkadaki seyirciler bile sahnedeki en ufak sesleri duyabilirlerdi.

Üç Birlik Kuralı

Bu ilk tiyatrolarda «Üç Birlik Kuralı» gözetilirdi ki bu kurallar bütün İlkçağ tiyatrosunu kapladıktan başka XVI. yüzyıla kadar sürmüştür. «Üç Birlik Kuralı» şudur:

Zamanda Birlik. — Oyunların, konu bakımından, belli bir zaman dışına çıkmaması, meselâ bir konunun 24 saat içinde başlayıp sonuçlanacak şekilde yazılmış bulunması gerekir.

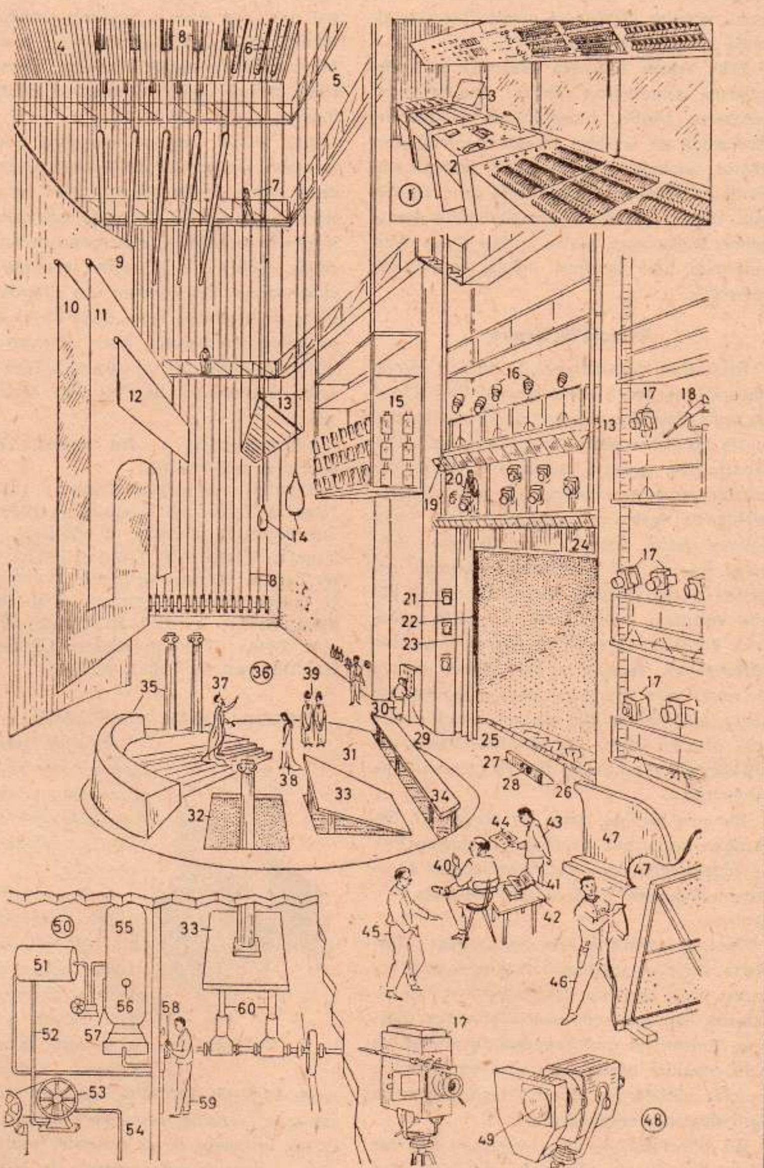
Yerde Birlik. — Olayların geçtiği yerler mantık, mesafe bakımından birbirine yakın, uygun olmalıdır.

Konuda Birlik. — Konuların seyirciyi şaşırtmıyacak, kuşkuya düşürmiyecek, mantık zinciri dışına çıkmıyacak şekilde, olayların birbirine kolaylıkla geçebileceği yolda ele alınıp işlenmesi şarttı.

«Üç Birlik Kuralı», özellikle Shakespeare'den başlıyarak, revaçtan düşmüş, bir süre sonra ise bütün bütün bırakılmıştır.

Trajedi ve Komedi

Tiyatro, insan hayatını benzetmeyle ortaya koymaya çalışan bir sanat olduğuna göre, konularının da bu hayata benzemesi gerekirdi. İnsan hayatı iki büyük kutup arasında geçip gidiyordu. Bu iki kutuptan birisi mutluluk, sevinç, bunların sonucu olarak «gülme» idi. Ötekisi ise acı, üzüntü, bunların sonucu olarak da «ağlama» idi. Öyleyse, tiyatronun da bu iki büyük kutup arasında geçmesi gerekiyordu. Bu düşünce gelişince, önceleri karma olarak, gülmeden sonra ağlama, ağlamadan sonra gülme gelirken, sonradan tiyatro oyunları birbirinden ayrıldı; eğlendiri-

MODERN BİR TİYATRO SAHNESİNİN TEKNİK PARÇALARI

SAHNE ARKASI

1 — Kontrol odası; 2 — Kontrol masası; 3 — Masa ışıkları; 4 — Grid (tavan); 5 — Tavan perdeleri; 6 — Dekor perdeleri; 7 — Teknisyen; 8 — Tavan kirişleri; 9 — Yan pano; 10 — Arka pano; 11 — Ön pano; 12 — Sınır; 13 — Tepe ışıkları; 14 — Sahne gerisi ışıkları; 15 — Sahne ortası ışıkları; 16 — Spot ışıkları; 17 — Projektör; 18 — Su tabancası; 19 — Seyyar ışıklar; 20 — Elektrikçi; 21 — Sahne önü spot lâmbası; 22 — Ön perde; 23 — Perde; 24 — Yangın perdesi; 25 — Sahne önü; 26 — Ramp ışıkları; 27 — Suflör hücresi; 28 — Suflör; 29 — Sahne âmiri masası; 30 — Sahne âmiri; 31 — Döner sahne; 32 — Asansör deliği; 33 — Hidrolik asansör; 34 — Sahne köprüsü;

SAHNE

35 — Dekorlar; 36 — Sahne; 37 — Erkek oyuncu (aktör); 38 — Kadın oyuncu (aktris); 39 — Figüranlar; 40 — Yönetici (rejisör); 41 — Mizansen defteri; 42 — Yönetici masası; 43 — Yönetici yardımcısı; 44 — Mizansen kopyası; 45 — Sahne âmiri; 46 — Dekor taşıyıcısı; 47 — Dekorun bir parçası; 48 — Aynalı spot; 49 — Renkli jelâtin kâğıdı (ışıklara renk vermek için);

SAHNE ALTI

50 — Hidrolik makina dairesi; 51 — Su haznesi; 52 — Su boruları; 53 — Su basan pompa; 54 — Su basınç boruları; 55 — Basınç odası; 56 — Basınç göstergesi; 57 — Su göstergesi; 58 — Kontrol kolu; 59 — Makinist; 60 — Pistonlar.

ci, güldürücü konular «komedia» (komedi), acıklı konular «tragedia» (trajedi) adları altında kümelendirildi.

Eski Yunan tiyatrosu yazarları arasında, adlarını zamanımıza kadar ulaştırabilmiş, gerçekten büyük, filozof-şairler yetişmiştir. Bunlardan en ünlüleri trajedi alanında Aeskhylos, Sophokles, Euripides'tir; komedi alanında da Aristophanes en başta gelir. Bu büyük tiyatro yazarlarından günümüze kadar gelmiş birkaç eser, zaman zaman dünya tiyatrolarında hâlâ oynanır, ilgiyle, hayranlıkla seyredilir.

Ortaçağ'da Tiyatro

Eskiçağ'ın Yunanistan'daki birinci devresi kapandıktan sonra ikinci devresi Eski Roma'da açıldı. Eski Yunan uygarlığı, hemen her oluşu ile, bu ülkeye geçmişti. Ancak, güzel sanatlardan çok, kuvvete, azamete düşkün, ince zevkler yerine katı heyecanlara bağlı olan Romalılar'da tiyatro pek çabuk bozuldu. Tiyatroların yerini arenalar, hipodromlar aldı; vahşi hayvan boğuşturmaları, glâdyatör güreşleri, araba yarışları Roma halkının en büyük eğlencesi haline geldi. Bir süre sonra, önce Roma'ya, buradan da Avrupa'ya yayılan Hıristiyanlık, tiyatronun eski Yunan tarzını da, yeni Roma tarzının da yasak ettiğinden, bu sanat, aşağı yukarı bin yılı kaplıyan bir süre için, ortadan kalktı. On yüzyıllık Ortaçağ'da, en küçük ölçüde olsun, tiyatro çalışmalarına raslanmaz.

Bununla birlikte, garip bir olaydır ki, Ortaçağ'ın başlarında tiyatroyu yasaklıyan kilise olduğu gibi, aynı çağın sonlarında tiyatronun doğuşuna ön ayak olan da gene kilisedir.

Ortaçağ sonlarında bazı din adamları; Tevrat'ta, İncil'de, anlatılan birtakım önemli konuları, halk üzerinde daha derin bir etki bırakmak için, canlandırmayı düşündüler. Böylece, tamamiyle dinî propaganda niteliğinde olan temsiller başladı, bir süre sonra da bu oyunlar kiliselerden dışarıya taştı, dünya ile ilgili tiyatro oyunları doğdu.

Bu ikinci doğuşunda tiyatronun özel bir yeri yoktu; oyunlar alanlarda, çadırlarda, han avlularında oynanırdı. Bu tiyatronun en belirli özelliği de, sözsüz oluşudur: Oyuncular her şeyi ya el, kol, gövde, bacak hareketleriyle, ya da yüz mimikleriyle anlatırlardı. «Pandomima» denilen bu sözsüz tiyatroların oynadıkları oyunlar, henüz kilise temsillerinin etkisinden kurtulamadıklarından olacak, hemen tamamen olağanüstü, esrarlı olaylardan ibarettir. Konularının bu özelliği dolayısiyle bu Ortaçağ sonu tiyatro oyunlarına «mystère» (mister) adı verilmiştir.

Bugünkü Tiyatro

XV. yüzyıl sonlarında tiyatro yavaş yavaş pandomimadan, misterden sıyrılmaya, hayatın çeşitli oluşlarını her yönden ele alıp işliyen bir sanat haline gelmeye başladı. Normal konuşmaların, davranışların yanı sıra müziğin de yeniden tiyatroya girmesi bu zamana raslar. Artık temsiller de, bu iş için meydana getirilen yapılarda veriliyordu. XVI. yüzyılın ikinci yarısında ise «opera» türü doğup gelişme yoluna girdi. XVIII. yüzyılda Avrupa'nın büyük şehirlerinde birer mimarlık şaheseri olan süslü, geniş tiyatro binaları yükselmeye başlamıştır. Artık tiyatro milletlerarası bir sanat niteliğine erişmiş, yayılmış, kendine özel tekniği ile başlı başına özgür bir meslek olmuştur. Bugün uygar ülkelerin hemen hepsinde tiyatro sanatçısı yetiştiren okullar bulunur.

XX. yüzyıl başında meydana çıkan sinemanın tiyatronun yerini alacağı, belki bu sanat dalını öldüreceği endişeleri ise gerçekleşmemiştir. Çünkü sinemada, çok daha geniş imkânlarına rağmen, tiyatronun derinliği, inceliği, canlı sıcaklığı, seyirci üzerindeki etki gücü yoktur. Öte yandan, son yıllarda bütün dünyada, tiyatroya karşı daha büyük bir ilgi başlamıştır. Bu arada, bizde de tiyatro çalışmaları gelişmiş, bunun yanı sıra Türk operası da doğmuştur (Bk. Türkiye: Türk Tiyatrosu).

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Tiyatro Bibliyografyası: 1928-1959 (haz. S. Turan, B. Abacıoğlu, 1961); Tarih Boyunca Tiyatro (T. Dilligil, 1953); Tiyatro Tarihi (B. Tuncel, 1938); Tiyatro Tarihi: Yunan ve Lâtin Tiyatrosu (S. N. Gerçek, 1944); Tiyatro (İ. H. Baltacıoğlu, 1941); Tiyatro Bilgisi (S. N. Gerçek, 1944); Tiyatro Nereye Gidiyor (C. Bax'tan çev. S. Taşer, 1952).

TİZİANO, Vicellio (1477 - 1576)

Tiziano

Ünlü bir İtalyan ressamıdır. 99 yaşına kadar yaşamış, bu uzun ömründe çok sayıda, yüksek değerde eser vermiştir.

Tiziano Fieve'de doğdu, zengin bir ailenin oğlu idi. 9 yaşındayken babası onu Venedik'e götürerek, çağının büyük ressamları yanında yetişmesini sağladı. Tiziano bu arada Giovanni Bellini'den de ders aldı, kısa zamanda Venedik ressamları arasına geçti. Büyük kiliselere duvar resimleri yaptı, daha sonra portre ressamı olarak da büyük ün kazandı.

Tiziano genç yaşta kazandığı ününü yüzyıla yakın bir ömür boyunca sürdürmüş, bu arada gerek renk, gerek şekil bakımından sonraki ressamlara örnek olmuş bir sanatçıdır. Hayatını saray gibi bir evde geçirmiş, vebadan ölmüştür. Bugün dünyanın en büyük müzelerinde bulunan eserleri arasında «Venüs», «Danaë», «V. Charles», «Bakkhus'la Ariadne» başta gelir.

TOHUM

Bitkinin, üremesine yarıyan kısmıdır. Bitkilerin yumurtalıklarındaki yumurtacıklar içinde bulunan üreme hücreleri döllenip gelişerek tohumu meydana getirirler.

Tohum besin maddeleri bakımından çok zengindir. İçinde nişasta, azot, yağlı besin maddeleri bulunur. Fındık, ayçiçeği, kenevir, susam gibi bitkilerin tohumları yağ bakımından çok zengindir.

Bu gibi besin maddeleri, yumurtanın kendisinde değil de, üzerini saran yumurtalıkta toplanırsa, meyva meydana gelir (Bk. Meyva).

Bakırcılığıyla Ün Salmış Bir Orta Karadeniz İlimiz:

TOKAT

TOKAT, Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz bölümünde bir ilimizdir. Topraklarını kuzeydoğuda Ordu, güneydoğuda ve güneyde Sıvas, güneybatıda Yozgat, batıda Amasya, kuzeyde Samsun illeri çevirir. 8 ilçeye bölünmüştür: Merkez, Almus, Artova, Erbaa, Niksar, Reşadiye, Turhal, Zile. Bunlara bağlı 21 bucağı, 677 köyü vardır.

Yüzölçümü: 9.955 km²

Nüfusu: 438.452 (1960 sayımı)

Nüfus yoğunluğu: Km²'ye 44 kişi.

Yüzey Şekilleri. — Tokat ilinin kuzey ve kuzeydoğu kesimlerinde doğu-batı doğrultulu Canik Dağları bulunur. Bu dağlarla, daha güneyde ilin orta kesimlerindeki dağlık alan arasında Kelkit Çayı uzanır. Bu nehrin vâdisi batıya doğru gittikçe genişler. Erbaa'dan batıya doğru üçgen biçiminde uzanan ovalık kesime «Taşova» adı verilir. Bu ovanın bir kısmı Amasya ili sınırları içinde kalır.

Tokat ilinin orta kesimini kaplıyan dağlık alan daha güneydeki Deveci Dağları'ndan Yeşilırmak (bu kesimdeki adı ile Tozanlı Çayı, ya da Tokat Suyu) vâdisi ile ayrılır. Bu vâdinin de Tokat'la Turhan arasında genişliyen kesimine «Kazova» adı verilir. İlin en güneyinde bulunan geniş alan ise «Artova» adını alır. Bu ova da, Çekerek Suyu çevresinde gelişmiştir. Artova'nın güneyinde, Tokat-Sıvas il sınırı üzerinde Çamlıbel Dağı yükselir.

Iklimi. — Tokat'ın iklimi, Karadeniz bölgesinin iklimiyle İç Anadolu iklimi arasında bir geçiş gösterir. Kışlar pek soğuk değildir, yazlar çukur vâdi içlerinde oldukça sıcak geçer. İlin merkezinde yıllık yağış tutarı 504 mm.'dir.

Tokat ilinde ormanlık alanlar geniş yer tutar. Bunlar ilin kuzey ve kuzeydoğu kesimlerindeki dağlık yerlerde bulunur.

Tarım. — İlin çukur alanlarında tarım gelişmiştir. Taşova'da tütüncülük, Kazova'da bağcılık, Artova'da tahıl tarımı başta gelir. Bunlardan başka Turhal Şeker Fabrikası şeker pancarı tarımını geliştirmiştir. Tokat şehrinin çevresi elma, armut, ayva gibi meyvaların çok iyi yetiştiği bir alandır.

Tokat Şehri

İl merkezi Tokat şehri, Yeşilırmak nehrine güneydan karışan Behzat Deresi'nin vâdi tabanı ile yamaçlarında kurulmuştur. Şehir bu vâdinin doğrultusuna uyarak güney-kuzey doğrultusunda uzanır. Şehrin eski kısmı, yanıbaşında yükselen haybetli kalesinin eteklerinde bulunur. Yeni kesimleri ise kuzeyde Yeşilırmak'a doğru uzanan cadde boyundadır. En önemli cadde şehri güney-kuzey doğrultusunda kesen Gazi Osman Paşa caddesidir. Şehrin orta kesiminde bulunan Cumhuriyet Meydanı'nı resmi binalar çevirir. Bu meydanın ortasında Atatürk'ün bir heykeli bulunur. Tokat'ın önemli camilerinden biri olan Ali Paşa Camisi de bu meydanın kuzeybatısındadı.

Tokat eskiden beri bakırcılığın geliştiği bir merkezdir. Eskiden Ergani bakırı hayvan sırtında Tokat'a kadar getirilerek burada işlenirdi. Bugün de bakırcılık şehrin sanayi hayatında önemli bir yer tutar.

Tokat şehri, Samsun-Sıvas devlet şosesi üzerindedir. Bu yolla Samsun'a 240, Sıvas'a 108 km. uzaklıktadır. En yakın demiryolu istasyonu (48 km) Sıvas-Samsun hattı üzerinde bulunan Turhal'dır.

51 mahalleden meydana gelmiş olan şehrin vâdi tabanında olan kesimleri deniz güzeyinden 650 m. yüksekliktedir. 1927 sayımında 22.390 nüfusu olan Tokat şehrinde, daha sonraki sayım devresinde, nüfus bu sayının altına düşmüş, 1955'te 25.192'ye, 1960'ta da 32.725'e yükselmiştir.

TOKGÖZ, Ahmet İhsan (1868 - 1942)

Ahmet İhsan Tokgöz

Yabancı dillerden çevirileri, özellikle çıkardığı «Servet-i Fünun» dergisiyle edebiyatımıza büyük hizmetleri geçmiş bir yazarımızdır. Kastamonu'lu bir aileden, İstanbul'da doğdu. Babası Halit Bey, ordu muhasebeciliğiyle, yurdun birçok bölgelerinde dolaşmış aydın bir kişiydi. Ahmet İhsan, ilk ve orta öğrenimini babasının görevle bulunduğu İşkodra'da, Şam'da yaptı. Daha sonraları Ankara'ya geldiler. Tanınmış devlet adamı ve ilk gazetecilerimizden Agâh Efendi, o sırada sürgün olarak, Ankara'da bulunuyordu, Halit Bey'in de yakın arkadaşıydı. Agâh Efendi, Ahmet İhsan'a Türkçe, Fransızca dersleri verdi, çeşitli telkinlerle, onda hürriyete, fikir hürriyetine, basın hayatına karşı ilk ilgilerin uyanmasına yardım etti.

A. İ. Tokgöz 1887'de Mülkiye'den mezun oldu, kısa bir memurluk hayatından sonra kendini tamamen basına verdi. 1889'da «Umran» dergisini, 1890'da da kendi basımevinde «Musavver Servet-i Fünun»u çıkarmaya başladı. Daha sonra derginin çevresinde o devrin en değerli gençleri toplandılar, bir süre sonra da bu topluluk derginin adı ile anılmaya başlandı (Bk. Servet-i Fünun Edebiyatı).

Dergisiyle basın, fikir, sanat hayatımıza geniş yararlıkları dokunmuş bulunan Tokgöz'ün büyük hizmetlerinden biri de, duru bir Türkçe ile Fransızca'dan, bu arada Jules Verne'den yaptığı çevirilerdir.

TOKTAMIŞ HAN (1341 - 1406)

Altın Ordu Devleti'nin ünlü hanlarından biridir. Soyu, Cengiz Han'a ulaşır. Önceleri Kıpçak'ta topladığı kuvvetle Timur'un buyruğunda çalıştı. 1378'de, Timur'un yardımı ile Altın Ordu Devleti'ni ele geçirdi. Sonra Rusya içerilerine kadar sokularak, Rus prenslerini yendi. 1381'de Moskova'yı aldı, evleri, sarayları tahtadan olan bütün şehri yaktı.

Toktamış Han, iki üç yıl içinde Altın Ordu Devleti'ne eski gücünü verdi. Doğu Avrupa kapılarına kadar ordular gönderip çevresine korku saldı. 1385'te ordularını İran'a, Azerbeycan'a sürerek, eski koruyucusu Timur'a karşı geldi. Önce başarılar kazandıysa da Timur'la giriştiği ikinci savaşta tahtı ile birlikte hanlığı kaybetti. Litvanya'ya sığındı. Timur'un orduları Litvanya'ya girince Sibiryaya kaçtı. Yeniden Kıpçak'ta kuvvet toplıyarak Altın Ordu devletini ele geçirmeye çalışırken, Sibirya'da Canıbeğ Han tarafından öldürüldü.

TOKYO

Japonya'nın başkenti, dünyanın en büyük şehirlerinden biridir. Hondo (Honşü) adasının orta doğu kıyılarında Tokyo Koyu içinde, Sumida ırmağının Büyük Okyanus'a, döküldüğü Kvanto ovasının ortasında kurulmuştur. İskelesi Yokohama limanıdır. Nüfusu 10.000.000'u aşar.

Tokyo, bir liman şehri kadar hareketlidir. Büyük Okyanus'a uzaklığı 54 km. kadardır. Şehrin 16 km. kadar doğusunda olan Yokohama limanı, derin sularıyla, en büyük teknelerin yanaşmasına elverişlidir. Sumida ırmağı üzerindeki kanallar, Tokyo'yu denize bağladığı gibi, şehire de bir liman manzarası verir.

Eski ve Yeni Tokyo

Tokyo, dünyanın en yeni, en çabuk büyüyen şehirlerinden biridir. 1923'te şiddetli bir deprem, şehrin yarısından çoğunu yerlebir etmiş 60.000 kişi ölmüştü. Yeni şehir, 283 km^2'lik bir alan üzerinde, depremlere dayanabilecek beton yapılarla kuruldu. II. Dünya Savaşında şehir ağır hava hücumlarına uğrayarak büyük ziyan gördüyse de kısa zamanda yeniden onarıldı.

Tokyo'nun merkezinde İmparatorluk Sarayı yükselir. Bunun çevresi bahçeler, parklar içinde kurulu tapınaklarla, hükümet yapılariyle çevrilidir. Şehrin batısındaki ünlü Ginza bölgesinde eğlence yerleri, büyük mağazalar, tiyatro, sinema, operalar vardır. Doğu bölgesindeki Marunuşi'de büyük endüstri tesisleri bulunur. Burada ipek, pamuk, kâğıt, deri, makina, kimya, demir, elektrik fabrikaları göz alabildiğine uzanır.

Şehir, aynı zamanda Japonyanın eğitim ve kültür merkezidir. Tokyo Üniversitesi 1875'de, Teknik Üniversite 1925'te kurulmuştur. Ayrıca birçok kolejler, teknik okullar vardır.

Tokyo'nun eski adı Yedo idi XI yüzyılda kuruldu. 1590'da Japon derebeylerinden Tokugava'nın eline geçen şehir, 1603'te Şogun derebeyliğinin başkenti oldu. 1868'de Kyoto'da oturan imparator, Yedo'yu başkent yaptı, adını da «Doğu Başkenti» anlamına «Tokyo»ya çevirdi.

Tokyo, imparatorluğun başkenti olduktan sonra önemi arttı, gelişti. Şehir sık sık depremlerden zarar gördüğü gibi, II. Dünya Savaşı'nda da Amerikalıların havadan yaptıkları hücumlara uğradı. 1945'te Amerikan askerlerinin işgal ettiği Tokyo 1950'de, barışın imzalanması üzerine, askerî idareden kurtuldu.

TOLSTOY, Kont Lev Nikolayeviç (1828 - 1910)

Büyük bir Rus yazarı, fikir, eğitim, sanat dünyasının en ünlü kişilerinden biridir. Zengin bir ailenin çocuğu olarak Yasnaya-Polyana'da doğdu. Çok küçük yaşlarında önce annesini, sonra babasını kaybetti, yakınlarının elinde büyüdü. Çocukluğundan beri gerçekleri incelemeye karşı büyük bir ilgisi vardı. Öğrenimini tamamlamak için Moskova'ya gitti. Çalışkan, zeki bir öğrenci olarak başarı ve sevgi kazandı. Fransızcasını ilerletmiş, Voltaire'i, J. J. Rousseau'yu okumuş, bu iki yazarın kuvvetle etkisinde kalmıştı. Yasnaya-Polyana'ya döndü, yoksul köylüler arasına katıldı. İlk eseri olan «Çocukluk»u bu sıralarda yazdı. Bir süre sonra orduya girdi; Kafkasya'ya gitti. Kafkas halkının yoksulluk dolu yaşayışlarından aldığı izlenimlerle ilk gerçekçi hikâyelerini yazdı. 1854'te Kırım Savaşı'na subay olarak katıldı. Sonra askerlikten ayrılıp Petersburg'a gitti. Bir kısım eserlerini, oldukça sakin geçirdiği o yıllarda yazdı. Gene de içinde, aradığını bulamıyan bir ruh çalkalanıyordu. Batı Avrupa ülkelerinde uzun bir geziye çıktı. Almanya, Fransa, İsviçre'de dolaştı. Yurduna dönüşünde gene Yasnaya-Polyana'da yerleşti. Asalet unvanlarından, lüksten sıkılıyordu. Köyünde bir okul kurdu. Bu okul, öğrenim, eğitim bakımından yepyeni bir kurumdu. Huzura kavuştuğuna kanaat getirdikten sonra, 1862'de evlendi.

Tolstoy

Tolstoy bir düzineyi geçen çocuk sahibi olduğu bu evlilik hayatının ilk yıllarında ömrünün en mutlu, en rahat devresini yaşadı. Eserlerinin en kuvvetlisi olan iki romanını, «Harb ve Sulh» ile «Anna Karanina»yı, bu sıralarda yazdı. Aradan bir süre geçince yeniden, bu sefer eskilerinden daha şiddetli, bir moral çöküntüye uğradı. Geniş halk yığınlarının, özellikle Rus köylüsünün yoksul, perişan durumu onu çok üzüyordu. Bütün servetini köylülere dağıttı, her haliyle onlar gibi yaşamaya başladı. Kabasaba giyiniyor, giydiği her türlü elbiseyi kendisi dikiyordu. Değişmiyen tek tarafı, bıkıp usanmadan, yazmasıydı. «Kreutzer Sonat», «Efendi ile Uşak», «Karanlıkların Gücü», «İman Nedir?», «İnciller», «Kilise ve Devlet», «İtiraflarım» hep bu yılların ürünleridir.

Tolstoy, ömrünün son yıllarını büsbütün derbeder bir şekilde geçirdikten sonra, bir küskünlük sonucunda, evini bırakıp yollara düştü. Bir gün küçük bir kasaba istasyonunda, hayata gözlerini yumdu.

Eserlerinde insanlığın çeşitli meselelerine dokunan Tolstoy'un dünya ölçüsünde bir sanat ve fikir değeri vardır. Kendi ülkesinin toplumsal, siyasal çalkantılarını, halkının yaradılışını, yaşayışını gerçekten büyük bir ustalıkla yansıtmıştır. Gerçekçi edebiyatın en büyük temsilcilerinden biri olduğu kadar, bir filozof ve eğitimci olarak da ün kazanmıştı. Yukarıda sayılanların dışında «Diriliş», «Gençlik», «Hacı Murat», «Ayaklanış», «Sergey Baba», «Tanrı Bizim İçimizdedir», «Kazaklar», «Tesadüf», «İki Süvari» gibi eserleri vardır.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen eserlerinin başlıcaları:

Harb ve Sulh (çev. .V Gültekin, S. Tiryakioğlu, 3. baskı, 1959); Diriliş (S. Tiryakioğlu, 2. baskı, 1960); Anna Karenina (B. Dülger, 1949); İvan İliç'in Ölümü (N.

Y. Taluy, 1943); Katya (A. K. Akyüz, 1961); Hacı Murat (Z. Baştımar, 1960). *Hakkındaki başlıca eserler.* — Tolstoy, Hayatı ve Eserleri (çev. R. N. Güntekin, 1933); Tolstoy, Hayatı, Sanatı, Eseri (T. Yücel, 1962).

TOLUNLULAR

İlk Müslüman Türk devletidir. 816'da Bağdat'taki Abbasî Halifeleri'nin sarayına köle olarak getirilen «Tolunu't-Türkî» adlı bir Türk'ün oğlu Ahmet Tolun tarafından kurulmuştur. 835'te doğan Ahmet Tolun Halifeler'in hizmetinde hızla yükseldi. 868'de Mısır valisi oldu. 880'de bağımsızlığını ilân etti. 16 yıla yaklaşan bir egemenlikten sonra 49 yaşında öldü.

Kahire'yi Tolun Camisi gibi ölümsüz anıtlarla süsliyen Ahmet Tolun Mısır'dan başka Suriye'yi, Filistin'i, Lübnan'ı, Bingazi'yi de ele geçirmiş, böylece, İslâm imparatorluğunun birliğine ilk büyük darbeyi vuranlardan biri olmuştur. Başkenti Fustât (Eski-Kahire) idi. Ahmet Tolun'un ölümünden 19 yıl sonra Abbasîler, Mısır'ı da, çevresini de Tolunlular'dan geri aldılar. Ahmet Tolun'un oğulları ve torunları ancak 905'e kadar saltanat sürebilmişlerdir.

TOMARZA

İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak bölümünde Kayseri iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Sarız, güneydoğuda Adana'nın Mağara, güneybatı ve batıda Kayseri'nin Develi, kuzeyde aynı ilin merkez, Bünyan ve Pınarbaşı ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Toklar adında bir bucağı, 55 köyü vardır.

Yüzölçümü: 700 km²

Nüfusu: 32.702 (1960 sayımı)

Tomarza ilçesi, Uzunyayla'nın dalgalı toprakları ile, bu yaylayı kuşatan oldukça yüksek dağları kaplar. Doğusunda yükselen dağlar Orta Toroslar'dandır. İlçede kışlar soğuk geçer. Orman örtüsü bakımından çok fakirdir. En önemli akarsu, Seyhan nehrinin iki büyük kolundan biri olan Samantı'dır. İlçenin ekonomisi tahıl tarımına, hayvancılığa dayanır. Tahıl türleri arasında en çok çavdar yetiştirilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Tomarza kasabası, Kayseri şehrinin 55 km. güneydoğusunda kurulmuştur. Kasabanın 2 kilometre doğusundan Samantı Çayı'nın bir ayağı geçer. Kasabanın nüfusu 3.557'dir (1960 sayımı). Evlerin çoğu toprak damlıdır.

TON BALIĞI (Bk. ORKİNOS)

TONDURA

Kuzey Kutbu bölgelerine yakın yerlerdeki engin bozkırlara «tondura» denir. Tonduralar yılın büyük bir kısmında buzla kaplıdır. Buzlar çözüldükten sonra bitkiler yeşerir. Yalnız, toprağın derinlikleri gene donmuş halde bulunduğu için, ancak, geniş bataklıklarda, yer yer bazı çalılar, karayosunları, 20-25 sm.'yi zor bulan bodur söğüt, huş ağaçları yetişir. Parlak renkli güzel çiçeklere de raslanır.

TONYA

Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz bölümünde Trabzon iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Akçaabat, güneyde Gümüşane'nin Torul, batıda Giresun'un Görele, kuzeyde Trabzon'un Vakfıkebir ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 20 köyü vardır.

Yüzölçümü: 107 km²

Nüfusu: 13.281 (1960 sayımı)

Tonya ilçesinin toprakları Zigana Dağları'nın kuzeye bakan, ormanlarla kaplı, dik eğimli, aralarında derin vâdileri bulunan sırtlarla yamaçları kaplar. Çok yağışlı bir iklimi vardır. Mevsimler arasındaki sıcaklık farkları çok değildir. İlçenin ekonomisi orman ürünleriyle mısır, fındık, daha başka meyva üretimine dayanır.

Kasaba. — Tonya ilçesinin merkezi Ortamahalle kasabasıdır. Güney-kuzey doğrultusunda uzanan, derin bir vâdinin tabanına yakın, doğuya bakan bir sırt üzerinde kurulmuştur. Trabzon'a 71 km. uzaklıktadır. Nüfusu 5.000'i aşmıştır (1960 sayımı: 5.429).

TONYUKUK, Bilge

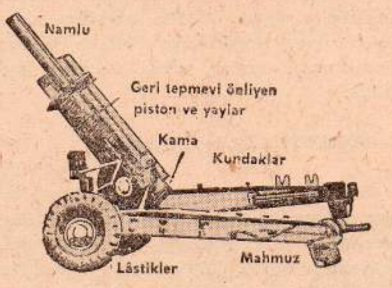
Köktürkler çağında yaşamış ünlü bir başbakandır. Bilge Kağan'ın (716-734) veziri, sonra kaynatası olmuştur. Köktürkler'in «Kutluğlar» denen ikinci yükseliş çağında birinci derecede hizmet etmiş, değerli öğütleriyle Bilge Kağan'ı da, onun kardeşi başkomutan Kül Tigin (Gültekin)i de desteklemiştir. Köktürk Anıtları'nın ilki, 730'da, Bilge Tonyukuk'un emriye diktirilmiştir. Hizmetleri Köktürk Anıtları'nda anılır.

TOP ve TOPÇULUK

Top, uzaklara gülle, şarapnel fırlatmak için kullanılan bir savaş silâhıdır. Çok eskiden beri orduların en büyük silâhı top olmuştur. İlk toplar dökme demirden yapılmış kalın borulardan ibaretti. Borunun içi delik yapılırdı. Uzağa atılacak gülle topun ağzına yerleştirilir, arkasına da yeteri kadar barut konurdu. Barut ateşlenince patlıyarak yandığı için hacmı genişler, çıkan gazlar basınçla gülleyi topun ağzından fırlatırdı. Yıllarca bu çeşit toplar kullanılmıştır. Fâtih Sultan Mehmet'in İstanbul'u almak için özel olarak döktürdüğü toplar o çağın en büyük toplarıydı.

Zamanla topların yapılmasında da büyük gelişmeler oldu. Topların içine tabancalarda olduğu gibi yivler yapılır. Merminin dibindeki bir çember bu yivler içinde dönerek ilerler. Böylece merminin, atıldığı doğrultuda büyük bir hızla fırlaması sağlanır.

Toplar çaplariyle adlandırılırlar. Topun çapı arttıkça attığı merminin çapı da artacak, dolayısıyla mermi daha büyük olacaktır. Mermi büyüdükçe yıkıcı gücü de büyüyecektir. 1. Dünya Savaşı'nda 40 sm. kalınlığındaki çelik zırhları delecek gücde mermi atan toplar kullanılmıştır.

Bir topun başlıca kısımları

Top namlusundan fırlıyan merminin aldığı yörüngeyi bilmek hedefi bulmak için çok gereklidir. Yörüngeyi bulmak için yüksek matematik kullanılarak birçok hesaplar yapılır (Bk. Balistik).

Eskiden toplarla yalnız taş gülleler, maden gülleler atılırdı. Sonraları mermilerde patlayıcı cisimler kondu. Mermi düştüğü yerde çarpmadan doğan kuvvetin etkisiyle patlar (Bk. Mermi). Bu mermilerin bir çeşidi de «şarapnel»dir. Şarapnelde kurşun bilyeler vardır. Bunlar bir kutu içine konmuş, arkalarına da barut yerleştirilmiştir. Ayrıca, zaman ayarı yapmak için de bir donanım vardır. Mermi toptan atıldıktan sonra bu donanım çalışmaya başlar, istenen zaman geçince kendiliğinden barutu ateşler. Şarapnelin yan yüzeyleri parçalanır, bilyeler büyük hızla çevreye fırlar.

TOPKAPI SARAYI

İstanbul'da, Sarayburnu'nda, yüksek bir tepe üzerinde kurulu bir saraydır. Osmanlı İmparatorluğu dört yüzyıl kadar buradan idare edilmiştir.

Fâtih Sultan Mehmet İstanbul'u aldıktan sonra, bugünkü Beyazıt'ta, Üniversite'nin bulunduğu yerde bir saray yaptırmış, oraya yerleşmişti. Devletin ileri gelenleri, henüz ele geçirilmiş bir şehirde padişahın şehrin ortasında oturmasının doğru olmıyacağını ileri sürmeleri üzerine, Topkapı Sarayı'nın yapılmasına başlandı. Sarayburnu o zamanlar, zeytin ağaçlariyle kaplı bir gezinti yeriydi. Önce birbirinden ayrı birkaç daire, köşk, havuzlu bahçeler yapıldı; çevresine de duvar çekildi. Eski Saray, padişahların yakınlarına, halayıklara, kalfalara bırakıldı.

Saraya «Topkapı» adının verilmesi, Bizanslılar zamanında İstanbul kalesinin Sarayburnu'nda bulunan kapılarından birinin Topkapı adını taşımasındandır. Sarayın 1478'de tamamlandığı sanılıyor.

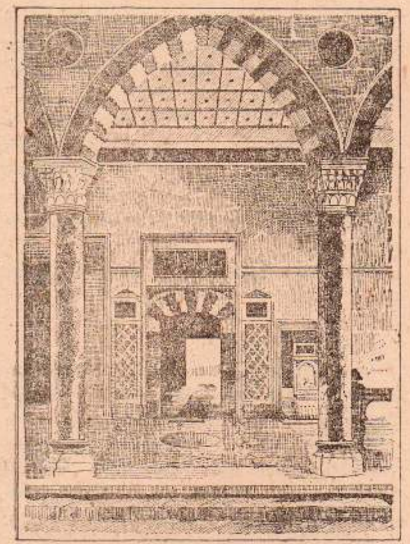
Sarayın dördü karaya, üçü de denize bakan yedi büyük kapısı vardı. Saraya daha çok Ayasofya önündeki «Bab-ı Hümayun» denilen kapıdan girilirdi. Bu kapıdan 300 m. kadar içeride Orta Kapı bulunur. Sadrazamlar, Orta Kapı'da attan inip, içeriye yayan girmek zorundaydılar.

Burada «Birinci Yer» denen bir gezinti yeri bulunur. Sağdaki Saray Mutfağı'nda 15.000, hattâ 20.000 kişiye yetecek kadar yemek pişirilirdi. Gezinti yerinin sonunda harem kapısı ile, vezirlerin toplandığı Kubbealtı bulunur.

Orta Kapı'dan sonra «Bab-us Seade» de denen Akağalar Kapısı gelir. Bu kısımda Bağdat Köşkü, Kara Mustafa Paşa Köşkü, Mecidiye Köşkü, Revan Odası, Hırka Dairesi, Sünnet Odası, Lâle Bahçesi bulunur.

Bütün bunlar Saray'ın «Selâmlık» kısmını meydana getirirdi. «Harem Dairesi» ise Saray'ın en ilgi çekici köşelerinden biriydi. Burada padişahların anneleri, eşleri, cariyeleri, kalfaları otururdu. Ayrıca, padişahın oturduğu daire de burada bulunurdu. III. Murat'ın yatak odası, Harem Dairesi'nin değil, bütün Topkapı Sarayı'nın en muhteşem yeriydi.

Topkapı Sarayı II. Abdülhamit devrinde enderun ağalarına verilerek, yüzüstü bırakıldı.

Topkapı Sarayı'nın Arz Odası

İmparatorluğun son yıllarında Yıldız ve Dolmabahçe Sarayları önem kazandı. Cumhuriyet devrinde Saray müze haline getirildi. Bugün Topkapı Sarayı, teşhir olunan mücevherleri, nadide porselen takımları, çinileri, sanat değeri çok yüksek eşyalariyle paha biçilmez bir sanat hazinesidir.

TOPLARDAMAR

Kalbden vücuda dağılan kanı yeniden kalbe getiren damarlardır (Bk. Dolaşım Sistemi; Kalb).

Toplardamarlar hücrelerden incecik iplikler halinde başlar, birbirleriyle birleşip daha geniş damarlar haline gelirler. Bunu derelerin birleşip çayları, çayların da birleşip ırmakları meydana getirmesine benzetebiliriz. Atardamarlardan çıkan kan, «büyük dolaşım» sırasında vücutta bütün hücrelere dağıldıktan, besleme görevini yerine getirdikten sonra, dönüş yoluna koyulur. İşte, bu yorulmuş, kirlenmiş kanı toplardamarlar alır, kalbe getirir; aynı şekilde, «küçük dolaşım»da da akciğere gidip temizlenen kanı gene toplardamarlar alıp kalbe ulaştırır.

İnsan vücudunda toplardamarlar ilk oluşan parçalardan biridir. Dölüt daha, ana karnında, 3 mm. iken bile, üç çift toplardamar bulunur.

TOPOGRAFYA

Bir yeri, engebelerini belirtecek biçimde, kâğıt üzerine çizgilerle gösterme işine «topografya» denir.

Hartalar, genel olarak, küçük ölçülerdedir. Bunlarda dağlar, tepeler, vâdiler gösterilir, yükseklikleri rakamla belirtilir; yalnız, çok daha küçük tümsekler, çukurlar gösterilmez. Topografya hartaları ise, daha küçük bir toprak parçasını ele alır, bunlardaki bütün engebeleri, ayrı ayrı çizgilerle, renklerle gösterir.

Topografya hartaları, 1:150.000 - 1:10.000 (yüz elli binde bir - on binde bir) ölçü üzerine yapılır. Böylece, bir topografya hartasında en ufak akarsular, en küçük tepeler, vâdiler, hendekler gösterildiği gibi, başlıca yapıları da belirtmek kabil olur.

TOPRAK

Türlü kültelerin (kayaların) kırılıp ufalanmasiyle, bunların çürümüş bitki, hayvan gibi örgensel cisimlerle karışmasından ortaya çıkmış yeryüzü örtüsüdür, bitkiler bunun üzerinde yetişir.

Topraklar, görünüşlerine, verimlerine göre çeşitlere ayrılırlar.

Yeryüzündeki topraklar 1) Kumlu; 2) Kireçli; 3) Killi; 4) Humuslu olmak üzere, dörde ayrılır.

Kumlu Toprak. — Verimli değildir. Bu topraklarda daha çok kökleri derinlere uzanan bitkiler yetişir. Bu gibi topraklar, kıyı ovalarında, bozkırlarda, yaz, kış sıcak olan bölgelerde bulunur.

Killi Toprak. — Çok killi olmıyanları oldukça verimlidir; çok killi olanları suyu çekmez. Su, yüzde kalıp, toprağın içine giremediğinden bitkilere yararlı olamaz. Bazan killi toprakla kumlu toprak karışık olur. Bunlara «balçıklı toprak» denir.

Kireçli Toprak. — Verimsiz bir toprak türüdür. Bileşiminde kireçtaşı (kalker) olan bu toprakların bitki çeşidi az, işlenmesi güçtür.

Humuslu Toprak. — «Kara toprak» da denir. En verimli toprak türü budur. Karışımında, bitkilerin, hayvanların çürükleri (humus) vardır. Bundan dolayı, bitkiler bol besin bulur.

TOPUZLU, Dr. Cemil (1868 - 1958)

Cemil Topuzlu

Tanınmış bir tıp ve idare adamımızdır. Şûra-yı Devlet (Danıştay) Başkanlığında bulunmuş İskeçeli Ziya Paşa'nın oğludur. İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesini bitirdikten sonra Askerî Tıbbiye'ye girdi. 18 yaşında doktor yüzbaşı olarak mezun oldu. İsviçre'ye, Fransa'ya gitti. Paris'te üç yıl süren uzmanlık süresinden sonra yurda döndü, Tıp Fakültesi'ne doçent oldu. Değerli bir operatör olarak çabucak ün kazandı, profesörlüğe yükseldi. Ameliyatlardaki yeni buluşlariyle ünü yurt sınırlarını aşmıştı. Onun icadı olan birtakım cerrahlık aletleri, uzun süre, birçok memlekette başarı ile kullanılmıştır.

İkinci Meşrutiyet'ten sonra Tıp Fakültesi'nin yeni baştan düzenlenmesinde görevlendirilen Operatör Dr. Cemil Topuzlu, bir süre, bu fakültenin başkanlığında (dekanlığında) da bulundu. Daha sonra İstanbul Şehreminliği'ne (Belediye Başkanlığı) getirildi. 1912 ve 1919 da iki defa bulunduğu Şehreminliği görevinde Cemil Topuzlu'nun İstanbul'a büyük yararlıkları dokunmuştur. Gülhane Parkı, Kabataş'la Ortaköy arasındaki caddeyi süsliyen çınar ağaçları onun şehreminliğinden kalmıştır.

TORBALI

Ege Bölgesi'nin Ege bölümünde İzmir iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Bayındır ve Tire, güneyde Aydın'ın Germencik, ve İzmir'in Selçuk, batıda İzmir'in merkez, kuzeyde aynı ilin Kemalpaşa ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Dağkızılca adında bir bucağı, 39 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.073 km^2

Nüfusu: 36.991 (1960 sayımı)

Torbalı ilçesinin orta kesimlerinde Torbalı Ovası bulunur. Küçük Menderes nehri çevresinde gelişen bu ova doğuda Balyanbolu'dan batıda Cumaovası'na kadar uzanır. Ovayı kuzeyden Bozdağı, Mahmut Dağı, Tahtalıdağ, güneyden de Aydın Dağları çevirir. Bu dağlar ova üzerine dik yamaçlarla iner. İklimin başlıca karakteri yazlarının uzun, sıcak, kurak, kışlarının ılık, yağışlı geçmesidir. Doğal bitki örtüsü olarak hep yeşil kalan makiler başta gelir. İlçenin başlıca gelir kaynaklarını pamuk, tütün, bağcılıktır.

Kasaba. — İlçe merkezi Torbalı kasabası ovanın kuzeybatı ucunda düz bir alanda kurulmuştur. İzmir - Aydın devlet şosesinin İzmir'den 41'inci km.'si üzerindedir. Torbalı istasyonu da Ödemiş - Tire demiryolunun İzmir - Aydın hattından ayrılma noktasıdır. 3 mahalleden meydana gelmiş olan kasaba, deniz yüzeyinden 35 metre yüksekte bulunur. Nüfusu 8.000 kadardır (1960 sayımı: 7.973). Kasabada sanayi tesisleri olarak pamuk çırçırhaneleri, zeytinyağı fabrikaları vardır.

TORİK (Bk. PALAMUT)

TORPİL

Denizaltıların düşman gemilerini batırmak için kullandıkları bir silâhtır.

Torpil denizaltının özel depolarında saklanır. Atılacağı zaman kovanlarına yerleştirilir. Bir elektrik donanımiyle, ateşlenir. Torpil denizaltının özel torpil kapaklarından bu ateşlemenin hızıyle fırlar. Bundan sonra kendi pervanesi çalışır, ileri gitmesini sağlar.

Bir torpilin içini incelersek üç bölümden yapılmış olduğunu görürüz. Arkasında pervaneyi çalıştıran motor bulunur. Ortada bu motoru çalıştırmak için gerekli olan hava sıkıştırılıp depo edilmiştir. En ucda ise «patlayıcı cisim» saklıdır. Torpilin ucunda sivri bir parça ileri doğru uzanır. Torpil düşman gemisinin su altında bir yerine çarpınca bu sivri uc geri gider, otomatik ateşleme donanımını ateşler. Torpilin büyüklüğüne göre gemi ya yaralanmakla kurtulur, ya da batar.

İlk torpili 1866'da Robert Wahitehead adında bir İngiliz yapmıştır. Ondan sonra birçok buluşlarla torpil çok etkili bir deniz savaş silâhı durumuna gelmiştir.

TOROS DAĞLARI

Yurdumuzun en başta gelen sıradağlarıdır. Anadolu'nun güney kesiminde Akdeniz kıyıları yanı sıra uzandıktan sonra, doğuya doğru olan kolları Doğu Anadolu bölgesi içerilerine de sokulur. Toros Dağları başlıca şu bölümlere ayrılır:

Batı Toroslar. — Antalya Körfezi'nin iki yanında bulunan bu dağlar, kuzeyde Göller Yöresi'nde birbirlerine yaklaşıp sıkışırlar, batıdaki Teke Yöresi dağları ile doğudaki İçel Yöresi dağlarını meydana getirirler.

Orta Toroslar. — Taşeli Yaylası ile kuzeydoğudaki Uzunyayla arasında yükselirler. Doğrultuları güneybatı - kuzeydoğudur. Başlıca kütleleri batıdan doğuya doğru Bolkardağı (3.585 m.), Aladağ (3.734 m.), Tahtalı ve Binboğa dağlarıdır.

Doğu Toroslar. — Toroslar Uzunyayla yöresinin doğusunda yeniden yükselerek Doğu Toroslar'ı meydana getirirler. Bunlar artık Doğu Anadolu Bölgesi'ne ait dağlardır (Bk. Doğu Anadolu Bölgesi).

Amanos Dağları. — ɔroslar'ın en dış sırasıdır. İskenderun Körfezi'nin doğu ucunda, güneybatı - kuzeydoğu doğrultusunda uzanırlar (Bk. Amanos Dağları; Hatay).

Güneydoğu Toroslar. — Doğu Anadolu Bölgesi'ni güneyden bir yay şeklinde kuşatan dağlardır. Batı ucunda Amanos dağlarına ulaşan bu dağlar, doğuda Van Gölü güneyindeki Hakâri yöresinde çok yüksek, geniş bir dağlık alan meydana getirir ki, burada Cilo Dağı'nın yüksekliği 4.168 m.'ye varır.

TORRİCELLİ, Evangelista (1608 - 1647)

Torricelli

Ünlü bir İtalyan fizik ve geometri bilginidir. İlk barometreyi o yapmış, daha birçok fizik aletleri bulmuştur.

Torricelli, daha okuldayken Galileo'nun buluşları ile yakından ilgilenmiş, kendini fizik araştırmalarına verince bu yol üzerinden yürümüştü. Galileo'nun ölümünden önceki son üç ayında da onunla birlikte çalıştı. Büyük bilgin öldükten sonra da Torricelli, Floransa bilim akademisine matematik profesörü oldu.

Torricelli, barometrenin temeli olan denemelerini 1643'te yaptı. Bir gün de, Floransa'da bir sarayın bahçesinde kuyu kazdırırken, hava basıncı kanununu buldu. Bunların dışında, cisimlerin hareketi, sıvıların akımı, mermilerin havada gidişi, mercekler gibi çeşitli fizik konulariyle ilgili keşifleri vardır.

TORTUM

Erzurum ilinin Karadeniz Bölgesi sınırları içinde kalan ilçelerinden biridir. Topraklarını doğuda aynı ilin Oltu ve Narman, güneyde Pasinler ve merkez, batıda İspir, kuzeyde Artvin'in Yusufeli ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Azort ve Kisha adında iki bucağı, 61 köyü vardır.

Yüzölçümü: 986 km²

Nüfusu: 38.960 (1960 sayımı)

Tortum ilçesinin toprakları, Tortum Çayı ile bu çaya karışan derelerin vâdilerinin bulunduğu bir yaylayı kaplar. Yurdumuzun en engebeli yerlerinden biridir. Batı kesiminde Çoruh Dağları yükselir.

Tortum'da mevsimler arasındaki sıcaklık farkları çok değildir. Yaz kurak, oldukça uzun, kış daha kısa, soğuk geçer. İlçenin gür bir bitki örtüsü vardır. Ormanlardaki ağaçların çoğu sarıçamdır. Dağların yüksek kesimlerinde pek az miktarda lâdinle, köknar da bulunur. İlçenin en önemli akarsuyu Tortum Çayı'dır. Güney-kuzey doğrultusunda akan bu çay, Çoruh nehrinin en önemli kolu olan Oltu Suyu'na karışır.

Tortum Gölü. — Tortum Gölü, Tortum Çayı'nın çığırı üzerinde bulunur. Yüzeyi denizden 1.000 metrenin biraz üstündedir. Gölün boyu 8 km., eni 700-1.000 m.'dir. Bu göl Tortum Çayı vâdisinin, Kemerlidağ'dan inen bir kayşa (heyelân) kültesiyle tıkanması sonunda meydana gelmiştir. Tortum Çayı, gölden çıktıktan sonra, 50 m. yüksekliğindeki ünlü Tortum Çavlanı'nı meydana getirir.

İlçenin en büyük geçim kaynağı tarımla hayvancılıktır. Sebzecilik, meyvacılık da gelişmiştir. Tortum, hemen hemen Erzurum'la çevresinin meyva bahçesi durumundadır.

Kasaba. — İlçe merkezi Tortum kasabası, Erzurum'a 57 km. uzaklıkta, deniz yüzeyinden 1.550 metre yükseklikte kurulmuştur. Tek düzgün yolu kasabanın ortasından geçen Erzurum - Oltu şosesidir. 4 mahalleden meydana gelmiş olan Tortum kasabasının nüfusu 2.000'in üstündedir (1960 sayımı: 2.314).

TORUL

Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz bölümünde Gümüşane iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin merkez, güneyde Şiran, güneybatıda Giresun'un Alucra, batıda Tirebolu, kuzeyde aynı ilin Görele ve Trabzon'un Tonya, Trabzon, Maçka ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Kürtün adında bir bucağı, 70 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.793 km²

Nüfusu: 29.331

Torul ilçesinin toprakları güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda uzanan Harşit vâdisindedir. Bu vâdiyi kuzeydoğudan Zigana Dağları, güneybatıdan da Balaban Dağları kuşatır. İklim ılık, yağışlıdır. Dağlık kesimler gür ormanlarla kaplıdır. İlçede tarla tarımına elverişli düz alanlar olmadığı için ekonomi meyvacılıkla hayvancılığa dayanır.

Kasaba. — Torul ilçesinin merkezi Ardasa kasabasıdır. Harşit vâdisi içinde, Erzurum - Trabzon şosesinin bu vâdiyi bırakarak Zigana Dağları'nın güney yamaçlarına doğru yükselmeye başladığı bir noktada kurulmuştur. Denizden 930 m. yüksekliktedir. Gümüşane'ye 27, Trabzon'a 95 km. uzaklıktadır. Ayrıca 101 km.'lik bir yolla Karadeniz kıyısında Tirebolu'ya bağlı olduğu gibi, bu yol üzerinde Kürtün'den ayrılan bir başka yolla da gene kıyıda bulunan Görele'ye bağlıdır. Nüfusu 2.000'in üstündedir (1960 sayımı: 2.085).

TORYUM

Radyoetkin (radyoaktif) bir elemandır. Plâtine benzer, rengi kurşunidir. Simgesi Th, atom sayısı 90, atom ağırlığı 232,12, yoğunluğu 11,7'dir. 1700°'de erir.

Toryum filizleri «monazit kumu» denilen bir cins kum içinde bulunur, dünyada en çok Brezilya'da, Hindistan'da elde edilir. Yumuşaktır, oldukça kolaylıkla tel haline getirilebilir. Oksijen içinde ısı yayarak yanar. Eskiden havagazı gömlekleri yapımında kullanılırdı. Bugün bazı röntgen işlerinde, sindirim sistemi muayenesi gibi tıbbi işlerde kullanılıyor.

TOSCANİNİ, Arturo (1867 - 1957)

Toscanini

Ünlü bir İtalyan müzikçisi, çağımızın en büyük orkestra şeflerinden biridir. Parma'da doğdu. Oradaki konservatuvardan sonra Milano Konservatuvarı'nda da keman dersleri aldı. Hastalanan bir orkestra şefinin yerine kendisinden orkestrayı yönetmesi istendiği zaman, Verdi'nin «Aida» operasını ezbere idare etti. Daha 19 yaşındayken kazandığı bu büyük başarı ona bir gün içinde büyük ün sağladı. Ezberinin kuvvetli oluşu daha sonra, gözleri zayıflayınca, mesleğinde ona büyük bir yardımcı olmuştur.

Toscanini 1898'de Milano'daki Scala Tiyatrosu'na orkestra şefi oldu, 1907'de New York Metropolitan Filârmoni Orkestrası'nın başına geçti. İtalya'da Faşist idaresi kurulunca yurduna gelmez oldu, Amerika'ya yerleşti, orada öldü.

Toscanini XX. yüzyılın ilk yarısında dünyanın en büyük orkestra şefi sayılmıştır.

TOSYA

Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz bölümünde Kastamonu iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Çorum'un Kargı ve İskilip, güneyde aynı ilin Bayat ve Çankırı'nın Yapraklı, batıda Çankırı'nın Ilgaz, kuzeyde Kastamonu'nun merkez ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 54 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.354 km²

Nüfusu: 44.040 (1960 sayımı)

Tosya ilçesinin orta kesimlerini Devrez Çayı çevresindeki lığlı (alûvyonlu) düzlükler kaplar. Bu ovanın kuzeyindeki dağlar, Ilgaz Dağları'nın devamıdır. Ovanın güneyindeki dağlar yüksek tepelerden çok yüksek düzlükler şeklindedir. Bu kesimdeki dağların en önemlisi Kuş Dağı'dır (2.013 m.). Tosya'da kışlar uzun sürer, soğuk geçer. Kışın yağışlar kar şeklinde olur. Yazlar ise oldukça sıcaktır. Dağlık kesimlerde orman örtüsü gürdür. Ormanlarında en çok karaçam, sarıçam, gürgen, kayın, meşe, köknar ağaçları bulunur.

En önemli akarsu Kızılırmak'ın üç büyük kolundan biri olan Devrez Çayı'dır. Devrez çevresindeki düzlükler çeltik tarımının çok geliştiği alanlardır. Pirinç yetiştirilmesinin Tosya'nın ekonomik hayatındaki payı çok büyüktür. Tosya Ovası'nda çeltikten başka öteki tahıl türleri de yetiştirilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Tosya kasabası Devrez vâdisinin kuzeyinde deniz yüzeyinden 820 m. yükseklikte kurulmuştur. Kastamonu'ya 76 kilometre uzaklıktadır.

Kastamonu iline bağlı ilçe merkezleri arasında en çok nüfusu olan Tosya (1960 sayımı: 13.690), 16 mahalleden meydana gelmiştir. Kasabada birçok çeltik fabrikaları vardır. Halkın büyük bir çoğunluğu el tezgâhlarındaki dokuma işleriyle uğraşır.

TOTEM ve TOTEMCİLİK

İlkel toplumlarda, insanların kutsal sayarak tapındıkları taş, ağaç, hayvan gibi şeylere «totem», bu tapınmaya da «totemcilik» denir.

Gücsüz, vahşi olan ilk insanlar, kavrıyamadıkları büyük olayları birtakım ruhların keyfine, bağışlayıcılığına, kızgınlığına yordukları için kurban keserek, hediyeler sunarak onlardan yardım isterlerdi: Zehiri bilmedikleri için, soktuğu insanı öldüren bir örümcek, bir yılan ilkel toplumlarda bu yüzden kutsal sayılıp tanrı yapıldı.

Eski milletler içinde Mısırlılar, Asurlar, Yunanlılar, Eski Türkler totemlere taparlardı. Mısır'da bilinen hayvanlardan başka, korkunç, hayalî hayvanlara da tanrı olarak tapılırdı. Mısır'da mercimek, sarmısak ve soğan gibi bitki totemler de vardı.

Totemcilik, tek tanrılı dinlerin yayılmasiy-

le ortadan silindi. Bugün ancak, Afrika'nın, Güney Amerika'nın, Avustralya'nın geri kalmış toplumlarında totemciliğe raslanır.

TOULOUSE-LAUTREC, Henri (1846-1901)

Toulouse-Lautrec

Paris eğlence hayatından çizdiği sahnelerle ün kazanmış bir Fransız ressamıdır. Küçük yaşta resim istidadı göstermişti. 15 yaşındayken, arka arkaya iki kere yüksekten düşme sonucunda, kambur, eciş-bücüş kaldı, ömrünün sonuna kadar da bu sakat halinin acısını çekti.

Toulouse-Lautrec ilk önce çağının ressamları gibi çalıştıysa da sonradan yeni çığırlar aradı, kendine özgü bir sanat üslûbu yarattı. Konularını daha çok eğlence yerlerinden alıyor, bu arada kendisi de o hayatın içine dalmış bulunuyordu. 34 yaşındayken, içki düşkünlüğünün sonucu olarak, hastaneye yattı, üç yıl sonra da öldü.

Toulouse-Lautrec gözlemlerindeki incelik kadar konularını işleyişteki ustalıkla tanınmıştır. En ünlü eserleri arasında «Moulin-Rouge», «Cambazhanede», «Kadın Palyaço», «Dans Salonu» başta gelir.

TOY KUŞU

Toy kuşu

Göçebe kuşlardandır. Leylekten az iridir, ekin tarlalarında, bataklık yakınlarında yaşar. Başı, boynu kül-rengi, sırtı da pas sarısıdır. Yeşil bitkilerle, tanelerle, böceklerle geçinir. Eti lezzetli olduğundan çok aranan bir av kuşudur.

Yurdumuzda bulunanlar «büyük toy kuşu», «küçük toy kuşu» olarak iki cinstir. Bunların büyüklerinin erkeklerinde şişebilen bir gerdan kesesiyle yuvarlak bir kursak bulunur. Bu iki organ da çiftleşme sırasında hayvanın sesini kuvvetlendirmeye yarar.

TOYGAR (Bk. ÇAYIRKUŞU)

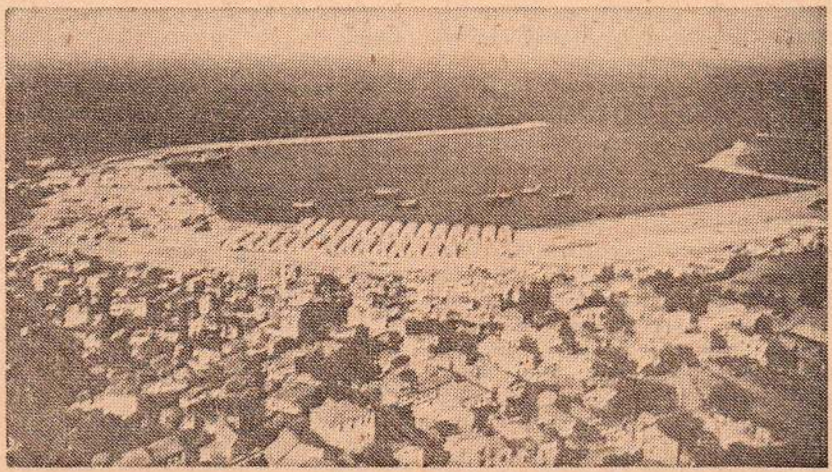
TOZLAŞMA

Bir çiçeğin, «çiçek tozu» (polen) ile döllenmesine «tozlaşma» denir. Çiçeğin çiçek tozları aynı çiçeğin dişi organını döllendirmişse, bu «dolaysız tozlaşma»dır. Dişi organ, başka bir çiçeğin, ya da kendi cinsinden olduğu halde başka bir kök üzerinde bulunan ayrı çiçeğin tozlarıyla döllenmişse bu da «dolaylı tozlaşma»dır.

Çiçek tozları ya rüzgârla havaya serpilip uçar, bir çiçeğe raslayıncaya kadar havada kalır; ya da böceklerle, kuşlarla bir çiçekten ötekine taşınır. Bunun gibi tozlaşma insan eliyle de kolaylaştırılabilir. Meselâ, hurma ağaçlarının erkek çiçekleri dişi çiçeklerin üzerinde sallıyarak çiçeğin daha kolay döllenmesine yardım edilir (Bk. Bitkiler).

TÖREBİLİM (Bk. AHLÂK)

TRABLUSGARP (Bk. BATI TRABLUS)

Modern Trabzon limanının, şehre yakın tepelerden genel görünüşü.

TRABZON: Zengin Bir Karadeniz İlimiz

TRABZON, Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz bölümünde bir ilimizdir. Toprakları-nı doğuda Rize, güneyde Gümüşane, batıda Giresun illeri çevirir. İlin kuzeyinde Karadeniz bulunur. Trabzon ili 11 ilçeye ayrılmıştır: Merkez, Akçaabat, Araklı, Arsin, Çaykara, Maçka, Of, Sürmene, Tonya, Vakfıkebir, Yomra. Bunlara bağlı 24 bucağı, 597 köyü vardır.

Yüzölçümü: 4.685 km²

Nüfusu: 533.192 (1960 sayımı)

Nüfus yoğunluğu: km²'ye 114 kişi

Yüzey şekilleri. — Kıyının yanı sıra uzanan Doğu Karadeniz Dağları iki sıra halindedir, bunlardan birinci sıraya ait olan yükseltilerin bir kısmı Trabzon ilinin sınırları içinde kalır. Bu dağlardan Değirmendere'nin doğusundakilere Trabzon Dağları, Değirmendere'nin batısındakilere de Zigana Dağları denir. Bu dağlar üzerinde yer yer 3.000 m.'yi aşan noktalar bulunur. Çaykara'nın güneyinde bulunan 3.320 m.'lik yükseltiyle daha batıdaki 3.063 m. yüksekliğe erişen Çakırköy Dağı, Trabzon ilinin en yüksek noktalarıdır. Doğu Karadeniz Dağları'nın kuzey yamaçları diktir. Bu dik yamaçlar birbiriyle az-çok aynı doğrultuda birçok derin vâdilerle yarılmıştır. Dağların eteğinde ortalama yükseklikleri 200-250 m. olan tepelerle kaplı bir alan, dalgalı tepelik kesimle deniz arasında da çok dar bir kıyı ovası bulunur. Bu kıyı ovası, küçük boylu akarsuların denize ulaştıkları noktalarda meydana gelen çatalağız kesimlerinde biraz daha genişlerse de öteki kesimlerde çok dardır.

Iklim. — İlin kıyı kesiminde iklim ılık, bol yağışlıdır. Kafkas Dağları'nın koruyucu bir duvar işi görmesinden dolayı Rusya ortalarından kopup gelen dondurucu soğuklar buralara kadar ulaşamaz, kışlar Batı Karadeniz kıyılarındakinden daha ılık geçer. Trabzon şehrinde en soğuk ayın ortalama sıcaklığı 6°.9'dur. Buna karşılık, yazın da en sıcak ay ortalaması ancak 23°.2'dir. Şimdiye kadar kaydedilmiş olan en yüksek sıcaklık 20 ağustos 1941'deki 38°.2'dir. En düşük sıcaklığa da 9 şubat 1929'da raslanmıştır (—7°.4). Trabzon meteoroloji istasyonunun kayıtlarına göre şehirde yıllık ortalama yağış tutarı 837 mm.'dir. Yurdumuzun başka kesimlerinde görülen belirli yaz kuraklığı Trabzon'da yoktur. Kıyılarda kar yağdığı seyrek görüldüğü halde, dağlık kesimlere bol kar yağar.

Doğal Bitki Örtüsü. — Yağışların bol oluşu, sıcaklık derecesinin de elverişli olması dolayısiyle, doğal bitki örtüsü gürdür. Hele dağların denize bakan, bundan dolayı daha nemli olan kuzey yamacı yemyeşildir. Deniz yüzeyinden başlıyarak, dağların 600 - 800 m.'ye kadar olan kesimlerinde «etek ormanları» adı verilen ormanlar bulunur. Bu ormanlarda kışın yapraklarını döken kayın, meşe, gürgen gibi ağaçlar başta gelir. Daha yüksek kısımlarda gerçek dağ ormanları başlar. Bunların 1.200 m.'ye kadar olan kesimlerinde yayvan yapraklı ağaçlar, 1.200 - 1.600 m. arasındaki yüksekliklerde yayvan yapraklılarla birlikte iğneyapraklıların da bulunduğu karışık ormanlar, daha yükseklerde ise yalnız iğneyapraklı ağaçlar görülür. Bunların başlıcaları lâdin, köknar, sarıçamdır. 2.000 m. yükseltiden sonra ormanlar artık görünmez olur. Bunların yerine yeşil dağ otlakları geçer.

Akarsular. — Trabzon ilinde büyük akarsu yoktur. Kıyı dağlarını derin bir şekilde yararak Karadeniz'e inen kısa akarsular görülür. Bunların akışları hızlıdır. Doğudan batıya doğru en önemli sular şunlardır: Mak¹, Baltacı, Solaklı, Hamurgân dereleri, Karadere, Yanbolu, Dirana, Değirmendere, Zağanos, Kurgundere, Sera, Kisarna dereleri. Bunların içinde en uzun olanı Trabzon şehrinin hemen yakınında Karadeniz'e ulaşan Değirmendere'dir.

21 şubat 1950'deki bir kayşa (heyelân) sonucunda Sera Deresi vâdisinin önü tıkanarak küçük bir göl meydana geldi. Gölün uzunluğu 4 km.'dir, genişliği yer yer değişir, ortalama olarak 150 m.'dir. İki yanı yüksek

tepelerle, yeşil yamaçlarla çevrili bulunan Sera Gölü, vâdi boyunca, yılankevi bir şekilde kaynak kısmına kadar uzanır.

Ekonomi. — Trabzon ilinde toprakların faydalanma bakımından bölünüşü şöyledir: Ekili-dikili alanlar %20, ormanlar %9.5, çayırlar, otlaklar % 39, ürün vermiyen topraklar % 31.5.

Nüfus, genel olarak, geçimini topraktan sağlar. Tarıma elverişli olanlar çok az olduğundan halk bir karış toprağı bile boş bırakmamaya çalışır. Ekim alanlarının büyük bir kısmını mısır kaplar. Yazların çok yağmurlu geçmesi yüzünden buğday iyi yetişmez. Bunun yerine mısır ekimine önem verilir. 1960'ta Trabzon ilinde ancak 3.145 hektarlık bir yere buğday ekilerek, bundan 4.173 ton ürün alınmıştır. Aynı yıl mısır ekimine ayrılan yerler 39.110 hektar, bu topraklar üzerinden kaldırılan ürün ise 59.600 tondu.

Endüstri bitkileri arasında en çok ekilen tütündür. Akçaabat ilçesi yüksek nikotinli, kolay satılan bir cins tütün yetiştirir. İlin Of, Sürmene ilçelerinde son yıllarda çay ekimi gelişmeye başlamıştır. Trabzonun meyva ağaçları arasında fındık başta gelir. Fındık ağacı sayısı, 1960 yılına ait rakamlara göre 25.006.000'dir. Aynı yıl bu ağaçlardan 12.550 ton ürün alınmıştır. Trabzon, gerek fındık ağacı sayısı, gerek fındık ürünü bakımından Giresun'la Ordu'dan sonra üçüncü gelir.

Hayvancılık bakımından ilin özelliği, sığır sayısının koyundan daha çok oluşundadır. 1960'da il sınırları içinde 162.817 koyun bulunmasına karşılık, 318. 938 sığır yaşıyordu. 100 kişiye düşen koyun sayısı 10, sığır sayısı 61'dir. Bunlardan elde edilen iyi cins yağ, «Trabzon yağı» ya da «Vakfıkebir yağı» adı altında satılır. Bu yağlar eskiden beri çok aranan makbul, nefis yağlardır.

Trabzon Şehri

İl merkezi Trabzon şehri, Samsun'la Zonguldak'tan sonra Karadeniz Bölgesinin üçüncü büyük şehridir. Nüfusu 50.000'i çoktan aşmıştır (1960 sayımı: 52.680).

Şehir, Boztepe'nin etekleri üzerinde kurulmuştur. Deniz yüzeyinden başlıyarak 100 m. yüksekliğe kadar set set yükselir. İçinden geçen iki dere, şehri üç kısma ayırır. Trabzon şehir olarak, düzgün caddeleri, temiz parkları ile dikkati çeker. Zigana ve Kop geçitlerini aşan yolla Gümüşane'ye, Erzurum'a; kıyı boyu giden yolla da Rize'ye, Giresun'a, daha başka Karadeniz şehirlerine bağlanır.

Tarihte Trabzon

«Trabzon» adı «trapezus»tan gelir; bu kelime Eski Yunanca'da «dörtköşe» demektir; surlarının biçiminden dolayı böyle denildiği sanılıyor. Trabzon bölgesi, Hitit İmparatorluğu'nun dışında kalmış, M.Ö. VI. yüzyılda İran (Pers) İmparatorluğu'na katılmıştır. Trapezus limanını kuran, İyonyalılar'dır. Makedonyalılar'ın nüfuzu bu bölgeye erişememiştir. Kuzey Karadeniz'le Kırım'da kurulan güçlü Pontus krallığı, bu arada kıral Büyük Mitridates, Romalılar'a karşı kahramanca savaşlariyle ünlüdür. M.Ö. I. yüzyılda burayı Romalılar ele geçirdiler. M.S. 395'te imparatorluk ikiye ayrılınca, burası da bütün Anadolu gibi Doğu (Bizans) İmparatorluğunun payına düştü. İustinianus, şehri geniş ölçüde onardı.

Bizanslılar 1204'te geçici olarak İstanbul'dan kovulup İznik'e sığınınca, Trabzon'da da Komnenus hanedanı bir imparatorluk kurdu. Anadolu Selçukluları'nı, İlhanlılar'ı, Akkoyunlular'ı kendisine egemen tanıyan bu imparatorluk, 1461'e kadar bağımsızlığını korudu.

Anadolu Selçuklu hükümdarı İzzettin Keykâvus, Trabzon devletinin kurucusu imparator I. Alexius'u yenip esir aldı, kardeşi Sultan Alâettin Keykubât ise Trabzon'u haraca bağladı. Yalnız, Ertokuş Bey'in Trabzon seferi, kale düşmek üzereyken çıkan acayip bir fırtınadan dolayı sonuç vermedi. Ancak Fâtih, 1461'de Trabzon'u 3. Karadeniz seferinde fethetti. Trbazon, Türkler'in Anadolu topraklarında fethettikleri en son şehirdir.

Trabzon, Osmanlı çağında tek sancaklı bir beylerbeyilik (eyalet) oldu. Bu beylerbeyilik bugünkü Trabzon, Giresun ve Ordu illerimizi içine alıyordu. Cumhuriyet devrinde, bütün şehirlerimiz gibi, Trabzon da gittikçe gelişti, yeni yapılarla, geniş caddelerle, meydanlarla onarıldı. Bugün Trabzon Türkiye'nin en başta gelen şehirlerinden biridir.

TRABZON HURMASI

Trabzon hurması

Portakal iriliğinde, turuncu kabuklu, buruk meyvalar veren bir bitkidir. Ağaç ve ağaççıklar halinde 150 kadar çeşidi vardır. Daha çok sıcak iklimli yerlerde yetişir. Meyvaları çiğ olarak yendiği gibi, şurup da yapılır. Bazı çeşitlerinin tahtasından ince marangozlukta faydalanılır. Abanozgiller familyasındandır.

TRAFİK

Kara, deniz, hava taşıtlarının gidiş gelişlerine «trafik» denir. Taşıtlar, yolcuların emniyetlerinin korunması, yolculuğun kısa bir zamanda tamamlanması için bazı kurallara uymak zorundadır. Bu kurallara da «trafik kaideleri» denir.

Kara trafiğinin çok eski bir tarihi vardır. Babil'de şehir trafiğinin gayet kesin kurallarla düzenlendiği biliniyor. Eski Romalılar da bazı yolları yalnız yayalara ayırmışlar, dar yollardan ancak bir tek arabanın geçmesine izin vermişlerdi, tek yönlü trafiğe ayrılan yollar da vardı. Hem gelişe, hem gidişe ancak geniş yollarda izin verilirdi. Başka yerlerden gelen arabalar şehre ancak geceleri girebilirlerdi.

Bugünkü anlamıyle trafik kaideleri, motorlu taşıtların çoğalmasiyle ortaya kondu, bu kurallara uymıyanlar cezalandırılarak, yol emniyetinin sağlanmasına çalışıldı.

Trafik kaidelerinde esas, emniyeti sağlamak, yol kazalarının önüne geçmektir. Yolun bir yanı boyunca gitmek, dar yollarda önde giden taşıtları geçmemek, trafik işaretlerine uymak gözetilmesi gereken kuralların başında gelir. Birçok ülkelerde olduğu gibi bizde de trafik sağdandır. İngiltere'de, daha başka bazı ülkelerde taşıtlar yolun solundan giderler. Trafik işaretleri herkesin kolayca görüp anlıyacağı biçimdedir, hemen her yerde birbirinin benzeridir. Bütün bunlar bir ülkeden ötekine kara yolundan gitmek istiyenlere büyük kolaylık, rahatlık, emniyet sağlar.

Her ülkede itfaiye arabalarına, cankurtaranlara geçiş üstünlüğü sağlanmıştır. «Alârm» düdüğünü öttürerek gelen bu araçları gören arabalar yolu açarak yavaşlamak, ya da kenara çekilip durmak zorundadırlar. Can kurtarma bahis konusu olan hallerde, taksilerin de devamlı klâkson çalarak bu geçiş üstünlüğünden faydalanma hakları vardır. Fransa'da, daha başka bazı ülkelerde arabanın penceresinden beyaz bir mendil sallıyarak da geçiş üstünlüğü istenebilir.

Trafik İmtihanları

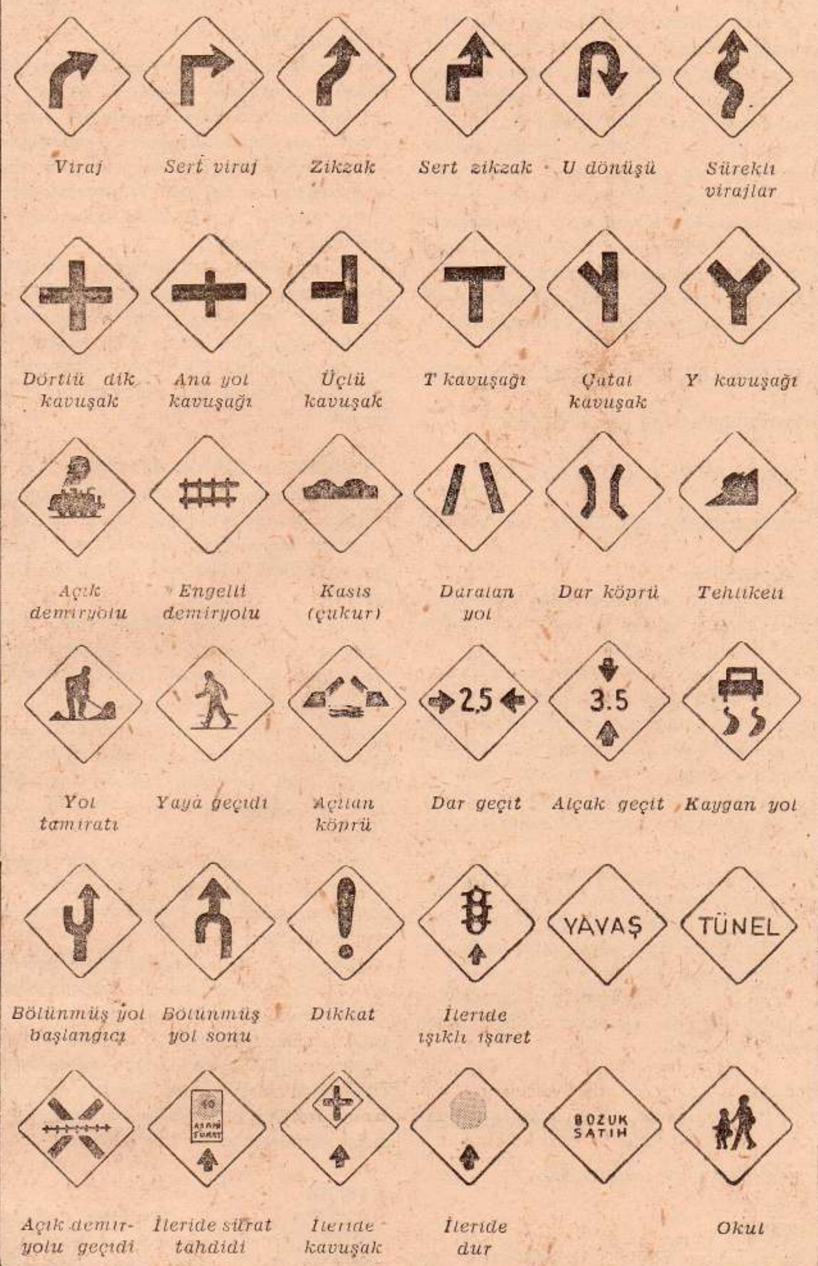
Trafiğin düzenlenmesi için taşıt araçlarını kullananların bilgili, tecrübeli, dikkatli olmaları gerekir. Trafikte en büyük tehlike dikkatsizlikten, ihmalcilikten, aşırı hızdan ileri gelir. Yol emniyeti de bu taşıtları kullananların imtihan edilip çeşitli muayenelerden geçirilmesiyle sağlanır. Ehliyet almak istiyenler hem motor bilgisinden, hem de trafik kaideleriyle ilgili konulardan imtihan edilirler. Ayrıca kullandıkları taşıta olan hâkimiyetleri de dikkatle incelenir. Doktor muayenesinden geçmeleri de görme, işitme gibi duyum organlarında bir bozukluk olup olmadığını, sağlık bakımından taşıt kullanmalarına engel olan bir durumları bulunup bulunmadığını anlamak bakımından gereklidir. Öte yandan, motorlu araçlar da belirli zamanlarda uzman bir heyet tarafından muayene edilerek, yola çıkıp çıkamıyacakları gözden geçirilir.

Her hangi bir olay meydana geldiği zaman faydalanmak üzere ehliyet alanların, kullandıkları taşıtların birer sicili tutulur. Ayrıca, araçlara birer numara verilip, plâka halinde önüne ve arkasına takılır. Keyif verici madde, alkollü içki kullanmış halde taşıt kullanan şoförler, sürücüler şiddetle cezalandırılır. Her hangi bir kaza halinde kazayı görenler, kazaya uğrıyanlara yardım etmek zorundadırlar. Bunun için, şehirlerarası uzun yolculuklara çıkanlar yanlarında birer ilkyardım çantası bulundurmaya mecburdurlar.

Deniz ve Hava Trafiği

Deniz ulaşımında trafik kaideleri çok eski zamandan beri, özellikle İngilizler'in koydukları esaslar içinde uygulanmaktadır. Kıyılardaki kurtarma (tahlisiye) istasyonları, deniz fenerleri, sis çanları gemilere yollarını gösterir. Ayrıca, gemiler de düdükleri, fenerleri, flâmalariyle aralarında haberleşirler. Açık denizde karşılaşan gemiler birbirlerinin solundan geçmek zorundadırlar. Rotaları kesişen gemilerden küçük olanı yolunu değiştirip, büyüğünün arkasından, «dümen suyundan» geçer. Gidiş gelişin çok sık olduğu dar boğazlarda, limanlarda gemileri o suları iyi bilen bir kılavuz kaptan idare eder. Gerekli hallerde büyük tekneler römorkörlerle çekilerek yollarına emniyetle devam ederler. Çarpışan gemiler birbirine yardım etmek zorundadırlar. Kürekle yürütülen küçük tekneler bir yana, büyüklüğü ne olursa olsun, «gemi» diye anılır. Bu bakımdan, bu tekneler de resmî makamlar tarafından belirli zamanda muayene edilir, sefere çıkmasına engel bir durumları olup olmadığı araştırılır.

TRAFİK TEHLİKE VE İHBAR İŞARETLERİ

Hava ulaşımının son yıllarda çok sıklaşması, uçak sayısının artması, kazaların çok sayıda ölümle sonuçlanması hava trafiğinde de kesin kuralların konulmasını gerektirmiştir. Uçak alanlarındaki kontrol kuleleri, radar istasyonları hava trafiğinin düzenlemesine yardım eder. Bir alandan ötekine giderken uçakların çıkacakları yükseklikler gidiş gelişe göre ayarlanmıştır. Bir yönde gidenler 1.000, 2.000, 3.000 m. gibi yükseklikten uçarlar, karşı yönden gelenler de 1.500, 2.500, 3.500 m. gibi yükseklikten uçarak, çarpışmayı önlerler. Yerden 500 m.'ye kadar olan yükseklikler küçük gezinti uçaklarına ayrılmıştır. Bunun gibi, çeşitli büyüklüklerdeki uçakların uçuş yükseklikleri uluslararası bir anlaşma ile belirtilmiştir.

TRAHOM

Tehlikeli, bulaşıcı bir göz hastalığıdır. Göz kapaklarının altında birtakım kabarcıkların belirmesiyle başlar, bakılmazsa sonu körlüğe kadar varır.

Belirtileri. — Trahom önce üst kapağın içinde başlar, sonra gözün başka kısımlarına atlar. İlk olarak iğne başı büyüklüğünde küçük kabarcıklar görülür. Sonra göz kapağı şişer, kadife görünüşünü alır. Araya başka mikroplar da karışınca gözdeki iltihap çeşitli durumlar alır. Bu arada hasta kör olabilir.

Trahom hastaların göz çapağı ile bulaşır. Hastanın kullandığı havlu, mendil, yastık yüzü, daha başka eşya ile sağlamlara geçer. Karasinek de trahom virüsünü taşır, böylece yayılmada önemli bir rol oynar.

Tedavi. — İlâçla tedavide eskiden «nitrate d'argent» (gümüş nitrat) kullanılırdı. Bugün «teramisin» trahom tedavisinde yeni bir çığır açmıştır. Kabarcıkların patlatılması gibi cerrahi tedavi de yapılır. Trahomun bıraktığı bozuklukların düzeltilmesi için de cerrahi tedaviye başvurulur.

TRAJEDİ

Tiyatronun ana kollarından biridir. Daha çok, insanların kaygılarını, içinden çıkılmaz zor durumlarını konu olarak alır, çoğunlukla, acı biter.

Tiyatro «trajedi» ile başlamış, «komedi» ona bir tepki olarak ortaya çıkmıştır (Bak. Komedi).

Trajedi, genel konu bakımından benzerliği bulunmakla birlikte, «dram»dan da ayrı bir türdür. Dram, trajedinin konularını işlerken oldukça gerçekçi, özellikle beşeridir. Bunun sonucu olarak, insanoğlunun her yönünü ele almakta bir sakınca görmez. Ulviliğin yanında âdilik; asalet ve inceliğin yanında bayağılık, kabalık vardır. Feci sahneleri seyircilerin gözleri önünde canlandırmaktan da çekinmez. Trajedi, bu seviyeye inmez.

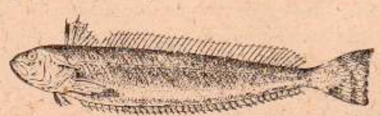
Trajedi, Eski Yunanistan'da doğmuş, daha sonra, XVII. yüzyılda Fransa'da canlanmıştır (Bk. Tiyatro).

TRAKONYA [Trakunya]

Levrek familyasından bir balıktır. Yüzgeçleri dikenlidir, bu dikenlerin içinde zehirli bir madde vardır. Balık, düşmanlarına bu dikenli yüzgeçleriyle çarpar, dikenlerin battığı yerde salgılanan zehirden dolayı, ağrı başlar. Trakonyanın çarptığı kimseler yüksek ateşli bir hastalığa uğrarlar. Balık öldükten sonra da dikenleri aynı etkiyi gösterir.

Trakonyanın vücudu ufak, sert pullarla kaplıdır. Sırtı açık sarı üzerine kahverengi beneklidir. Bizim sularımızda bulunanları, 20-25 sm. boyundadır. Trakonya çoğunlukla kumların arasına gizlenir; böylece, sığ yerlerde bile, denize girenleri çarpabilir.

Trakonyanın eti çok lezzetlidir, tutulduktan sonra dikenleri kesilerek satılır. «Çarpan» denilen bir cinsi de vardır (Bk. Çarpan balığı).

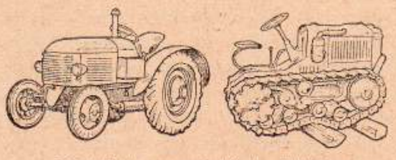
Trakonya

TRAKTÖR

Endüstri, tarım ve kazı işlerinde çeşitli araçları çekmeye yarıyan motorlu bir makinadır. Yürümelerini sağlıyan organların biçimine göre «paletli», «tekerlekli», «karma» olarak üçe ayrılır.

«Paletli» traktörler, birbirine zincir biçiminde bağlanmış «paletler» (tırtıllar) üzerinde yürür. Bu tip traktörler yere daha kolay uyarlar. Bunlarda kayma, devrilme azdır. İnişli, çamurlu, batak yerlerde kolay işlerler.

«Tekerlekli» traktörler, ya lâstik, ya demir tekerleklidir. Tarımda en çok bunlar kullanılır. Hızları fazla olduğundan tarla sürmeyi çabuklaştırarak, ekimi, verimi artırırlar.

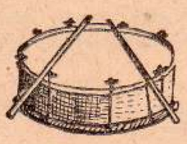
Lâstikli ve paletli traktörler

«Karma» traktörlerde, hem palet, hem tekerlek vardır. Genel olarak büyük kazı işlerinde, çekilişi büyük güç istiyen işlerde kullanılır.

TRAKYA

Bir kısmı Türkiye, geri kalanı da Yunanistan sınırları içinde bulunan bir bölgedir. Balkan Yarımadası'nın güneydoğu kısmını meydana getirir. Adını, Orta Asya'dan göç edip bu topraklara yerleşen Traklar'dan almıştır. Eskiden bölgenin tamamı Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeyken Balkan Savaşı ile I. Dünya Savaşı'ndan sonra ancak Meriç Nehri'nden berideki yerler Türkiye sınırları içinde kaldı (Bk. Türkiye).

TRAMPETE

Trampete

Çifte çomakla çalınan küçük davuldur. Çoğunlukla mızıkalarda, izci geçitlerinde, yürüyüşe tempo tutmak için çalınır.

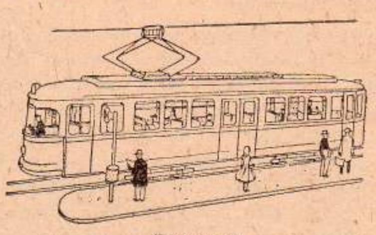
Trampete bir kayışla boyna asılır, trampetçi elindeki çomaklarla, gergin deri üzerine vurarak çalar. Trampetenin kasnağında anahtarlar vardır, bunlarla deri, gevşedikçe, kasılarak gerginleştirilir.

Trampete davuldan gelmiştir. Ilk çağlardan beri, davulla birlikte, onun küçüğü demek olan trampete de orduda, şenliklerde, gösterilerde çalınmıştır (Bk. Davul).

TRAMVAY

Demir ray üzerinde işliyen, şehir içinde yolcu taşımak için kullanılan araçtır. Ilk zamanlar tramvaylar atlarla çekilirdi. Atlı tramvayların hızı yetersiz görülünce, basınçlı hava motorlariyle çalışan tramvaylar kullanıldı. Bunlara bağlı bir taşıma teli toprağın altında, özel yuvası içinde sürekli olarak dönüyordu. Tramvaydan inen bir çubuk bu tel üzerine basınca, tramvay hareket ediyordu. Durdurmak için vatman çubuğu yukarı çekerek, dönen telle tramvayın bağıntısını kesiyordu.

Daha sonraları tramvayları hareket ettirmek için elektrik motorları kullanılmaya başlandı. Tramvay motoruna elektrik akımı vermek için tramvay raylarının üstüne elektrik hava hattı çekilir. Tramvayın «arş» denilen bir parçası sürekli olarak bu çıplak elektrik teline değer. Elektrik akımı böylece tramvaydaki elektrik motorlarına gelir, motorları

Tramvay

döndürür. Elektrik akımının devresini tamamlamak için gerekli olan ikinci iletken işini toprak görür.

Çalışma ilkeleri bakımından elektrikli tramvayla elektrikli tren arasında bir ayrım yoktur. Yalnız, trenler daha çok yolcu taşıdıkları, daha hızlı gittikleri için motorları da daha yüksek hızla dönen motorlardan seçilir.

Troleybüs. — Troleybüsün çalışma ilkeleri bakımından tramvaydan hiçbir ayrımı yoktur. Yalnız, lâstik tekerlekler elektriği geçirmediği için elektrik devresinin tamamlanmasında toprak kullanılmaz. Troleybüse iki hava hattı çekilir. Böylece elektrik akımı devresini havadan tamamlar. Bugün birçok yerde tramvay yerine troleybüs kullanılmaktadır.

TRANSATLANTİK (Bk. DENİZ TAŞITLARI)

TRANSFORMATÖR (Bk. ELEKTRİK)

TRANSJORDAN (Bk. ÜRDÜN)

TRANSİLVANYA (Bk. ERDEL; ROMANYA)

TRANSİSTOR

Radyo tekniğinin çok önemli bir buluşudur. Radyo lâmbası yerine kullanılır. Lâmbadan birçok üstünlükleri vardır.

Transistorun bulunmasından sonra radyoları çok küçültmek, radyolardan giriş transformatörünü kaldırmak, elektrik akımı olmıyan yerlerde radyo çalmak mümkün olmuştur. Böylece, radyoların hem yapılması, hem de kullanılması daha ucuzlamıştır. Küçük güçlü bir pil bile uzun zaman radyonun çalması için yetişir.

Transistor, germanyum madeninden yapılır. Germanyum yarı iletken duruma getirilir. Böyleec radyo lâmbasında olduğu gibi akımı bir yöne geçirir, öbür yöne geçirmez. Bu da radyo lâmbasının görevini karşılar.

Transistor daha çok yeni bulunmuştur. Bu alandaki gelişmeler elektronikte büyük yenilikler doğuracaktır.

TRANSVAAL (Bk. GÜNEY AFRİKA BİRLİĞİ)

TRAVERTEN (Bk. PAMUKTAŞ)

TRİESTE

İtalya'nın en büyük şehirlerinden, en işlek limanlarından biridir. Ülkenin kuzeydoğu ucunda, Adriya Denizi'nin bitimi olan Trieste Körfezi'nde, İtalya - Yugoslavya sınırındadır. Nüfusu 500.000'e yakındır.

Trieste, çok eski bir şehirdir. Romalılar çağında Tergeste adını taşıyordu. Ortaçağ'da Avusturya'nın egemenliği altına düştü. 1918'de İtalyan toprakları arasına katıldı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İtalya ile Yugoslavya arasında bir çatışma konusu oldu, bir süre «serbes bölge» olarak Birleşmiş Milletler'ce yönetildi. 1954'te varılan bir anlaşmayla, şehir İtalya'ya verilmek üzere, bu bölge iki memleket arasında bölüşüldü.

Bugün Trieste İtalya'nın en başta gelen ticaret ve sanayi şehirlerinden biridir. Şehirde gemi tezgâhları, petrol tasfiyehaneleri, demir-çelik fabrikaları, ipek, jüt, içki sabun yapımevleri vardır. Trieste'de bir üniversite, birçok teknik, sanat okulları, müzeler, Romalılar'dan kalma sanat eserleri bulunur.

TRİGONOMETRİ

Matematiğin bir dalıdır, açıların bazı büyüklükleri arasındaki bağıntıları inceler.

Trigonometrinin dört ana elemanı vardır: «Sinüs», «kosinüs», «tangent», «kotangent». Bu dört büyüklük çeşitli kurallarla, kuramlarla birbirlerine bağlıdır. Trigonometri işte bunları ispatlar, bu kuralları bulup ortaya çıkarır (Bk. Sinüs).

Trigonometrinin dört elemanını içine alan büyüklüklere «trigonometrik büyüklükler» adı verilir. Trigonometrik büyüklükler matematiğin uygulandığı bütün bilim dallarında sık sık kullanılır. Onun için, trigonometri günümüzde önemli bir matematik dalı olmuştur.

TRİNİDAD ve TOBAGO ADALARI

Atlas Okyanusu'nda, Karayib denizinin güneydoğu ucunda, Venezuela kıyılarına yakın bir adalar topluluğudur. Trinidad ve Tobago' nun yüzölçümü 5.128 km², nüfusu 850.000 kadardır.

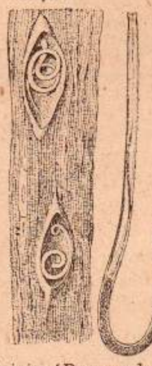
Trinidad ve Tobago, İngiliz Milletler Topluluğuna bağlı bağımsız bir devlettir. Başkenti Trinidad adasındaki Port-Of-Spain'dir.

Trinidad Adası, güney Karayib'deki en büyük adalardan biridir. Yüzölçümü 4.828 km², Tobago'nun yüzölçümü ise ancak 300 km²'dir. Her iki adada km² başına 151 kişi düşer. Başkent Port-Of-Spain'in nüfusu 130.000 kadardır.

Adalarda, Tropikal bölgelere özgü çeşitli bitkiler yetişir. Başlıca ürünleri kakao, şeker, kahve, muzdur. Adanın «rom» denilen içkisi de ünlüdür.

Trinidad'ın yeraltı zenginliğinin başında petrol gelir. Ayrıca boraksla çimento da çıkar. Halkın büyük çoğunluğu Zenci'dir. «Mulatti» adı verilen melezler nüfusun %12'si kadardır. 20.000 kadar Beyaz, 6.000 kadar da Çinli vardır. Halk en çok İngilizce konuşur. Din bakımından Hıristiyanlar başta gelir. Hindular, Müslümanlar da kalabalıktır.

TRİŞİN

Trişin (Domuz kası içinde ve serbes halde)

Çok ufak, beyaz bir barsak solucanıdır. Domuz, fare, tilki, kedi, köpek, ayı, porsuk, insan gibi memelilerde bulunur. Trişinin erkeği 1,5, dişisi 3-4 mm. boyundadır. Erişkinleri ince barsakta yaşar. Erkekle dişi burada çiftleşir, erkek ölür, dişisi barsak dokusuna girerek orada binlerce oğulcuk doğurur. Bu kurtçuklar kan damarlariyle, bir ihtimalle dokular arasından da geçerek, bulaşmadan 9 gün sonra kaslara, beyne, göğüs, karın, kalb zarı boşluğuna girerler. Burada biçimleri değişir, «kas trişini» adını alırlar. Kurtçuklar daha sonra limon biçiminde kap-

süllerle çevrilir. Bu şekilde 24 yıl yaşıyabilirler.

Trişin Hastalığı

Trişinler «trişinoz» denen bir hastalığa yol açar. Bu hastalık dünyanın hemen her yerinde vardır. Yalnız, Müslümanlık gibi domuz eti yenmesini yasak eden dinlere bağlı insanlarda bulunmaz. Hastalık insana domuz etinden, ya da çok nadir olarak yenen fare, kedi, köpek, tilki, ayı etlerinden geçer. Savaş, açlık, esirlik insanları bazan bu gibi etleri yemek zorunda bırakır.

Trişin hastalığı çeşitli bozukluklara yol açar. Beyin iltihabı, şiddetli barsak iltihabı, sürgün, kansızlık, ateş, kalb bozuklukları, kurdeşen, göz kapakları şişmesi, bulantı, kusma, kaslarda ağrılar, hareket zorluğu, kaburga kasları tutukluğu dolayısiyle solunum güçlüğü, ense sertliği, çene kaslarında gerilme, bronşit, zatürree, zatülcemp, kalb zarı iltihapları, idrarda kanama, sara nöbetleri, uykusuzluk bunların başlıcalarıdır. Çok defa hasta bu bozukluklar yüzünden ölür. Hastalığın yıllarca sürdüğü de olur.

Korunma ve Tedavi. — Bulaşma önceden fark edilirse üç gün içinde mide yıkanır, müshil verilir. Bazı ilâçları varsa da bunların iyi geldiği henüz kesin değildir. Her şeyden önce, korunmaya önem vermelidir. Domuz kesimi çok dikkatle kontrol altına alınmalıdır. Tuzlama, tütsüleme, soğutma kurtçukları öldürmez. Onun için, domuz eti konservesi, hazır yemekleri de tehlikelidir. Etlerde trişin kurtçuklarının öldürülebilmesi için kilo başına 36 dakika kaynatılmalıdır. Gelişi güzel kızartılmış, pişirilmiş etlerin orta kısmı çiğ kalır. Mezbaha kontrolünden geçmemiş domuz eti katiyen yememelidir.

TROMBON

Nefesle çalınan bir müzik aletidir. U şeklinde, iç içe geçmiş iki borudan birinin uzatılıp geri çekilmesiyle ses değiştirilerek çalınır. Senfonik orkestralarda yer aldığı gibi hafif müzik, caz müziği çalan topluluklarda da bulunur. IX. yüzyılda Almanya'da «posaune» adı verilen bir müzik aletinin geliştirilmesiyle elde edilmiştir.

Trombon

TROTSKİY, Lev Davidoviç (1877 - 1940)

Trotskiy

Rus İhtilâli'nin önderlerindendir. Asıl adı Leiba Bronştayn'dır. Gençliğinde ihtilâlci hareketlerinden dolayı Sibirya'ya sürülmüştü. Bir fırsatını bularak oradan kaçtı. Çeşitli ülkelerde dolaştı. «Trotskiy» ilk hapsedildiği zindanın gardiyanlarından birinin adıydı. Leiba Bronştayn yazdığı makaleleri bu imza ile yayınladı.

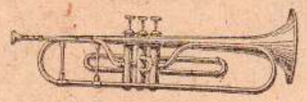
Trotskiy, 1917'de Bolşevikler'le işbirliği yapmıştı, Lenin'in en yakın arkadaşı olarak çalıştı. Bolşevikler iktidara gelince, dış işleri komiseri oldu.

Lenin'in ölümünden sonra Trotskiy'le Stalin'in arası açıldı. Komünist partinin içinde doğan muhalefet hareketinin başına geçti. 1929'da da Stalin onu memleket dışına sürdürdü. Trotskiy bir süre İstanbul'da Büyükada'da kaldıktan sonra önce Paris'e, sonra İsveç'e gitti, orada da kalamıyarak Avrupa'dan ayrıldı, Meksika'ya giderek Meksiko şehrine yerleşti. Stalin, Trotskiy'in bir karşı ihtilâlle kendisini devirmesinden korkuyordu. O sıralarda Rusya'da yer yer patlak veren ayaklanmalarda Trotskiy'in de parmağı bulunduğu meydana çıkmıştı. Yakalanan birçok ihtilâl önderleriyle birlikte Trotskiy de gıyaben idama mahkûm edildi. 1940'ta bir gün Moskova'dan gönderilmiş bir Sovyet ajanı Trotskiy'i oturduğu evde öldürdü.

TROMPET

Orkestrada kullanılan nefesli sazlardan biridir. Huni biçimi bir ağzı vardır, gövdesi daralarak, bir kıvrımdan sonra, ağızda sona erer.

Trompet borazanın gelişmişidir. İlk çağlarda, uzaklara seslenmek için kullanılan borulardan, zamanla, borazan, trompet, korno gibi bütün nefesli sazlar türemiştir. Trompet bugün orkestralarda kullanılır. Orta çapta bir orkestrada trompet bulunur (Bk. Orkestra).

Trompet

TROPİKA

Dünya'nın iki dönence (Yengeç Dönencesi ile Oğlak Dönencesi) arasında kalan kısmına «Tropika Bölgesi» (Tropikal Kuşak) denir (Bk. Dönenceler).

Tropika Bölgesinin sınırları Ekvator'dan, kuzeyde de, güneyde de 23°27' uzaklıktadır. Bu bölge yeryüzünün sıcak, aynı zamanda yazları yağışlı kesimidir. Yalnız kışları yağışlı kesimlere de «alt tropikal bölgeler» denir (Bk. İklimler).

TRUMAN, Harry (1884 -)

Truman

Amerikan Birleşik Devletleri'nin 33. Cumhurbaşkanıdır. Lamar'da doğdu, bir çiftçinin oğlu idi. Lise derecesindeki öğreniminden sonra, askerî akademiye girmek istediyse de gözlerinin zayıf oluşundan dolayı, sınavı kazanamadı, babasının çiftliğinde çalışmaya başladı. I. Dünya Savaşı'nda topçu teğmeni olarak Fransa'ya gönderildi. Oradaki başarıları ile büyük takdirler kazandı. Savaştan sonra Amerika'ya dönünce iş hayatına atıldı, iflâstan zor kurtuldu. Bu sefer siyaset hayatına girdi, 1923-25 yılları arasında gece derslerine giderek hukuk okudu. Bu arada, Demokratik Parti'de gösterdiği dürüst faaliyetleriyle tanınmıştı, parti teşkilâtında gittikçe yükseldi. 1939'da Senato'ya üye seçildi, 1944'te Başkan Roosevelt'in yardımcısı oldu, 1945'te de, onun ölümü üzerine cumhurbaşkanlığına geçti, 1948'deki seçimlerde yeniden başkan seçildi.

Truman, II. Dünya Savaşı'nın sonunda Churchill'le, Stalin'le birlikte, dünya siyasetine yön veren kimselerden biri olarak çalışmıştır. 1952 seçimlerinde adaylığını koymadı, siyasetten çekildi.

TRUVA [Troia]

Bugün Çanakkale'nin Biga ilçesi merkez bucağına bağlı Hisarlık köyünün bulunduğu yerde İlkçağ'da kurulmuş bir şehirdi. Ilion şehir devletinin başkenti olan Truva, Kıral Priamos devrînde Midilli'den Frigya'ya, Çanakkale Boğazı'na kadar olan bir alanı egemenliği altında bulunduruyordu. Priamos'un oğlu Paris, bir gün Sparta Kıralı Menelas'a misafir gitti, onun karısı Güzel Helena'yı kandırıp gemisiyle Truva'ya kaçırdı. Bunun üzerine, Spartalılar'la Truvalılar arasında tarihin en ünlü savaşlarından biri başladı. On yıl süren bu savaşı Spartalılar en sonunda, bir tahta at hilesiyle kazandılar. Eski Yunanlı şair Omiros bu olayı «Iliada» adındaki eserinde anlatmıştır (Bk. Iliada Destanı).

Truva şehri yüzyıllarca toprak altında kaldıktan sonra, XIX. yüzyılda, Alman arkeoloğu Heinrich Schliemann (1822-1890) tarafından girişilen kazılar sonunda meydana çıkarıldı.

Bugün, Truva yıkıntıları yurdumuzun bütün dünyaca ilgi çeken köşelerinden biridir. İlk defa olarak 1963 ağustosunda Truva şenlikleri düzenlenmiş, bu tarih ve efsane şehrinin değeri bir kat daha belirtilmiştir.

TUFAN

Çok eski çağlarda yeryüzünü baştan başa su baskını altında bırakan zorlu bir yağmurdur. Nuh Peygamber çağında olduğu anlatılır. Efsaneye göre, Tufan sırasında yeryüzündeki bütün canlı varlıklar ölmüş, yalnız Nuh'un gemisine aldığı birer çift insanla hayvan kurtulularak bunlardan bugünkü insanlarla hayvanlar üremiştir (Bk. Nuh). Tufan'dan sonra, Nuh'un gemisinin Ağrı Dağı tepesine oturduğu söylenir. Bunun bir efsane değil, gerçek olduğuna inananlar vardır. Bu arada, Nuh'un gemisini bulmak üzere, Ağrı Dağı'nda birçok araştırmalar yapılmıştır (Bk. Ağrı Dağı).

TUĞLA

Duvar örmekte kullanılmak üzere hazırlanmış balçık kalıplardır. Yapılışında, genel olarak, seramik usullerine bağlıdır (Bk. Seramik). Kiremit de tuğlanın başka bir çeşididir.

Tuğla, kili alındığı yerde bir kış kendi halinde bırakılır. Su ve donma etkisiyle kil işlenebilir bir hal alır. Elle, ya da makinalarla yoğrulur, kalıplanır. Kalıplanmış tuğlalar güneşte, ya da sıcak gazların geçtiği tünellerde kurutulur, sonra odunla, kömürle ısıtılan fırınlarda pişirilir.

Ateş Tuğlası. — Ateşe dayanıklı tuğlalardır. «Şamot» da denir. Bunlarda kullanılan mad-

deler çeşitlidir. «Silikat taşları» denilen cinsleri öğütülmüş kuvarstân meydana gelmiştir. Çatlamasına engel olmak için de pişirme işlemi uzun süre içinde yapılır. Sıcaklık önce yavaş yavaş 1500°'ye çıkarılır, bu sıcaklıkta 6 gün tutulur, sonra gene 6 günde soğutularak, kullanılır hale getirilir. Bu tuğlalar 1580°'ye kadar dayanırlar.

TUĞRA [Tura]

Eskiden, hükümdarların, padişahların imzası yerine geçen bir işaretti. Tuğraya eski Türk hakanlarında da raslanmakla beraber, özellikle Osmanlılarda çok gelişmiştir.

III. Mustafa'nın tuğrası

Tuğra ile arma birbirinden ayrı şeylerdir. Tuğra, hangi padişaha aitse onunla babasının adını belirtir; arma ise, sabittir; bir hükümdarı değil, bunların soyunu gösterir.

Tuğranın ilk defa Osmanlılar tarafından kullanıldığı yolunda bir söylenti de vardır. Buna göre tuğrayı ilk ortaya koyan I. Murat'tır. Okuyup yazması olmadığı için, Ragoza Cumhuriyeti ile yaptığı bir anlaşmaya, elinin bazı parmaklarını büküp pençe yapmış, mürekkebe batırarak kâğıda basmış, sonra bu şekil geliştirilip tuğra olmuştur.

Tuğralar, önceleri yalnız ferman gibi, padişahların emirlerinin yazıldığı kâğıtların baş tarafına çekilirdi. Sonraları, birçok resmî kâğıtlara, resmî binaların üzerine, bu arada paralara da konulmuştur. Bundan dolayı eski paraların, değerini bildiren yüzüne «yazı», öbür yüzüne «tura» denilmiştir. «Yazı mı, tura mı?» sözü buradan gelir.

TUĞRUL BEY (993 - 1063)

Büyük Selçuklu devletinin kurucusudur. Selçuk Bey'in torunu, Mikâil Bey'in oğludur.

Selçuk Bey, Oğuz Türkleri'ni kuvvetli bir devlet halinde birleştirmek istemiş, bunu tamamlıyamıyarak ölmüştü. Tuğrul Bey, büyükbabasının yolunda yürüdü. Önce kardeşi Çağrı'yı, amcasının oğlu Kutulmuş'u yenerek kendi özgür mevkiini sağlamladı. Gittikçe güç kazanarak 1038'de Nişabur'da bağımsızlığını ilân etti. Bundan sonra da geniş ölçüde fetihlere koyuldu. Horasan, Harzem, Kirman bölgelerini kısa zamanda kendi ülkesine kattı. Kafkasya'yı da aldıktan sonra ülkesini Trabzon'a kadar genişletti. 1047'de Irak'a girdi; Kâbe yollarını düzelteceğini ileri sürerek, Abbasi hükümeti üzerinde nüfuz kazandı. Halife, hutbelerde, kendi adiyle birlikte, onun da adını okutmaya başlamıştı. 1054 ve 1057 yıllarında iki defa Irak'a sefer yapan Tuğrul Bey'in bu hareketleri sonucunda Yakın Doğu'daki İslâm egemenliği tamamiyle Selçuk Türkleri'nin eline geçti. Tuğrul Bey kısa zamanda bütün İran, Irak, Harzem, Horasan, Kirman, Azerbaycan, Kafkaslar, Doğu Anadolu'da tek egemen haline geldi. Abbasi Halifesi ona, kızı ile birlikte «Doğunun ve Batının Sultanı» unvanını da vermiştir.

Tuğrul Bey, Nişabur'dan sonra başkent yaptığı Rey şehrinde, 70 yaşlarında öldü.

Tuğrul Bey daima halk topluluğu içinde yaşamaktan zevk alır, alçak gönüllü bir insandı. Oğlu yoktu; ölümünden sonra yerine, kardeşlerinden Davut'un oğlu Süleyman geçmiştir (Bk. Selçuklu Devleti).

TUKYULAR

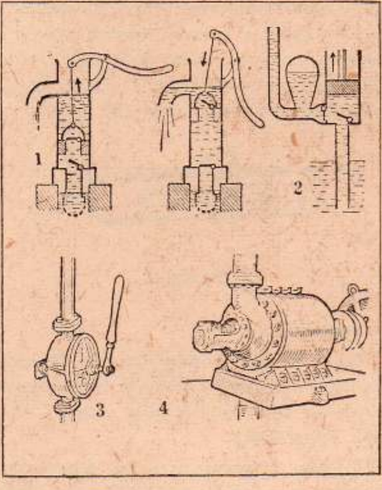
VI.-VII. yüzyıl Orta Asya'da büyük bir imparatorluk kuran Türkler'in, Çin kaynaklarında geçen adıdır. Çin dilinde «r» harfi bulunmadığı için «Türk» adı «Tukyu» şeklini almış, Türkler'in kurduğu büyük devlete de Tukyu İmparatorluğu denilmiştir (Bk. Köktürkler).

TULUMBA

Derinlerde bulunan suları, daha başka sıvıları yukarı çıkarmak için kullanılan bir araçtır.

Bütün tulumbaların ortak özelliği, bir işlem sonunda, sıvının bulunduğu yerden yukarı doğru yükseltilmesidir. Tulumbalarda bazı kutular, pistonlar, delikler, kapaklar vardır. Tulumbanın kolunu çalıştırınca bu kutulara dolan su, kapanan kapaklardan dolayı aşağı akamdığı için, yukarı çıkar, tulumbanın oluğundan dışarı akar.

Yapılışları bakımından çeşitli tulumbalar vardır. «Emme tulumba», «basma tulumba», «emme-basma tulumba», «merkezkaç tulumba» bunların başlıcalarıdır (Bk. Pompalar).

Çeşitli tulumbalar: 1 — Emme tulumba; 2 — Basma tulumba; 3 — Döner kanadlı tulumba; 4 — Merkezkaç tulumba (Pompa).

TULUMBACILIK

Eskiden, yangınları söndürmek için yapılmış tulumbaları kullananlara «tulumbacı», bunların kurdukları topluluğa da «tulumbacılık» denirdi.

Osmanlılar devrinde özellikle İstanbul'daki evlerin çoğu tahtadandı. Sokaklar pek dar, evler de birbirlerine çok yakın olduğu için, küçük bir yangın kısa zamanda genişliyerek bir felâket halini alır, çok zaman bir mahallenin, hattâ bir semtin yandığı olurdu. Her devirde zamanın imkânları ölçüsünde yangın söndürme ekipleri meydana getirilmişse de, XX. yüzyıl başlarında ele alınan itfaiye teşkilâtının kuruluşuna kadar bu çabalar daima yarım kalmıştır (Bk. İtfaiye)

Tulumbacılık eski devrin sporu, tulumbacılar da sporcuları olduğuna göre; bunun en büyük zevki, heyecanı yangın yerine öteki takımlardan önce varmaktı. Bir yerde yangın çıktığını öğrenen tulumbacılar, iş yerlerinde sakladıkları dizliklerini, yemenilerini giyer giymez soluğu tulumba sandığının başında alırlardı. Sonra naralar atarak, özel tekerlemelerini bir teviye sıralıyarak, kendilerini methederek, başkalarına meydan okuyarak yola çıkarlar, önlerinde atını koşturan sandık başkanının ardından koşarlardı. Yolda başka bir takımla karşılaşılınca zorlu bir yarışma başlardı. Bu yarışmalar sık sık büyük çatışmalara yol açar, bıçaklar, usturalar çekilip birbirine girilirdi. Bundan dolayı, tulumbacılık gitgide soysuzlaşmış, çapulculuk haline gelmiştir. Cumhuriyet devriyle birlikte, İstanbul'da da, daha başka büyük şehirlerde de modern itfaiyeler kuruldu.

TUNA NEHRİ

Avrupa'nın en büyük ırmaklarından biridir. Topraklarından geçtiği ülkelerin çokluğu, suladığı toprakların genişliği bakımından büyük önem taşır. Uzunluğu 2.860 km.'dir, 2.375 km.'lik kısmı gemilerin işlemesine elverişlidir. Suladığı alanın genişliği ise ortalama 816.000 km²'yi bulur.

Tuna Almanya'nın Karaorman Dağları'ndan doğar, Romanya topraklarında üç koldan Karadeniz'e dökülür. Bu kollardan kuzeydeki İsmail ve Kilya ağzı Tuna sularının %63'ünü, ortadaki Sulina (Sünne) ağzı %7'sini, güneydeki St. Georges (Hızırilyas) ağzı da %30'unu Karadeniz'e boşaltır.

Tuna, çoğu Alpler'le Karpatlar'dan gelen 300 kadar kol alır. Suları yaz aylarında biraz azalır. Kışın, ilkbaharda yatağından çıkan ırmak, âdeta bir deniz gibi görünür. Genişliği ortalama olarak 400-500 m. arasındadır. Düzlüklerde akarken bu genişlik 1.200 m.'yi bulduğu gibi Transilvanya Karpatlar'ından geçerken 110 m.'ye kadar da iner.

Bir Doğu Anadolu İlimiz

TUNCELİ

TUNCELİ, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat bölümünde bir ilimizdir. Doğusunda Bingöl, güneyinde Elazığ, batı ve kuzeybatısında Erzincan illeri bulunur. Tunceli'nin merkez bucağından başka 7 ilçesi daha vardır: Çemişkezek, Hozat, Mazgirt, Nazımiye, Ovacık, Pertek, Pülümür. Bunlara bağlı 28 bucağı, 416 köyü vardır.

İlin merkezi Kalan Kasabasıdır (Bk. Kalan).

Yüzölçümü: 7.746 km²

Nüfusu: 140.332 (1960 sayımı)

Nüfus yoğunluğu: Km²'ye 18 kişi.

Yüzey Şekilleri. — Tunceli ili yurdumuzun çok dağlık olan köşelerinden biridir. Kuzeyinde Munzur - Mercan - Cemal Dağları'nın güneybatıdan kuzeydoğuya doğru uzanan heybetli duvarı yükselir. Bu dağlar üzerinde birçok noktaların yüksekliği 3.000 m.'yi aşar (Munzur Dağı 3.188 m., Eğripınar Dağı 3.150 m., Koçgölbaşı Dağı 3.250 m.) Bu kesimin en yüksek zirvesi olan Mercan Dağı'nda ise yükseklik 3.449 m.'ye varır. İlin güneyini ise Güneydoğu Toroslar yayına ait yükseklikler kuşatır. Bu iki dağ sırası arasında kalan

orta kesimlerde daha alçak dağ kütleleri vardır.

Tunceli Dağları'nın arasında yer yer çeşitli boyutlarda ovalar da bulunur. Bu ovaları dışarıya bağlıyan vâdiler, genel olarak, dar boğazlar halindedir. Tunceli ilinin en büyük ovası Munzur Dağları'nın güney eteğindeki Ovacık'tır.

Iklim. — Tunceli'nin kışları şiddetlidir. Yaz ayları ovalarda sıcak, yüksek dağlar üzerinde ise bahar kadar serin geçer. İl sınırları içinde sıcaklık gözlemi yapan meteoroloji istasyonu bulunmadığı için sıcaklık dereceleri kesin olarak belirtilememiştir. Yalnız, yağış gözlemi yapan birkaç meteoroloji istasyonunda kaydedilen rakamlar, Tunceli'de yükseltinin etkisiyle yağışların çok olduğunu, bu arada Nazımiye'de yıllık tutarın 1 m.'yi aştığını (1.150 m.) ortaya koymaktadır.

Bitki Örtüsü. — Tunceli ilinin %12'si ormanlarla kaplıdır. Bu ormanlar ilin her yanına eşit olarak dağılmıştır. Kuzeydeki Munzur sıradağları hemen tamamen denecek kadar ağaçsızdır. Bu dağların bazı kesimlerinde bodur ardıçlara raslanır. Tunceli ilinde en fazla görülen ağaç meşedir. Nazımiye'nin doğusunda 2.057 m. yüksekliğindeki Hamikbaba Tepesi en üst kısımlarına kadar meşelerle kaplıdır. İlin tek çam ormanı Ovacık'ın doğusunda Mercan ve Harami dereleriyle ayrılan tepe üzerinde bulunur.

Akarsular. — Tunceli'nin en önemli akarsuyu, güneyde Elazığ iliyle sınır çizen Murat Suyu'dur. Murat'tan sonra ikinci önemli akarsu Munzur Suyu'dur. Bu su Munzur Dağları'nın eteklerinden çıkar. Önce doğuya doğru akar, Ovacık'ı baştan başa geçer, güneye yönelerek Tunceli'nin dağlık kesiminde derin bir yarma vâdi meydana getirir. Munzur Suyu Kalan yakınlarında Harçık, daha ötede de Peri (Kiğı) Suyu gibi iki önemli çayı aldıktan sonra büyük bir akarsu halinde Murat'a karışır.

Ekonomi. — Tunceli ilinde toprakların faydalanma bakımından bölünüşü şöyledir: %4 ekili-dikili alanlar, %12 ormanlar, %2 nadasa ayrılan topraklar, %54 çayırlar, otlaklar, %28 ürün vermiyen topraklar. Tarım en çok dağlar arasına sıkışmış ovalarda yapılır, her türlü tahıl, sebze ekilir. En çok yetiştirilen, buğdaydır, 1960'ta 38.460 hektarlık bir araziden 26.675 ton ürün alınmıştır. Endüstri bitkilerinden şeker pancarı ile pamuk başta gelir. 1960'ta 236 hektarlık bir alandan, 4.160 ton pancar, 150 hektarı bulan pamuk tarlalarından da 60 ton sâf pamuk alınmıştır. Tütün az miktarda ekilir. Meyvacılığa ilin birçok yerlerinde önem verilir. Pertek bahçelerinde iyi cins meyvalar yetişir.

Bütün dağlık yerlerde olduğu gibi, Tunceli'nde de hayvancılık tarımın yanıbaşında, onun yardımcısıdır. İlin 244.149 koyunu, 323.552 keçisi vardır. Pek az sayıda tiftik keçisi de bulunur (1960'ta 103 tane) Sığır sayısı küçükbaş hayvanlardan çok daha azdır. Tunceli ilinde 100 kişiye 232 keçi, 223 koyun, ancak 45 sığır düşer.

Ulaşım. — Demiryolunun hiç uğramadığı Tunceli'nde ulaşım bağı İskenderun'u Erzurum'a bağlıyan, bu il içinde Pertek - Kalan - Pülümür'den geçen önemli kara yoludur. Bu ana yoldan ayrılan başka yollar Nazımiye, Mazgirt, Çemişkezek, Hozat, Ovacık ilçe merkezlerini il merkezine bağlar. İl merkezi Kalan'dır (Bk. Kalan).

TUNÇ [Bronz]

Bakırla kalay alaşımıdır. Çok eski çağlardan beri bilinir (Bk. Tunç Çağı).

Tunç elde etmek için, potalarda, fırınlarda önce bakır eritilir, sonra içine kalay atılıp üzeri kömür tozu örtülerek eritilir. Tunçlar mekanik özelliklerine, kullanıldıkları yerlere göre çeşitlere ayrılır.

Çekilebilen Tunçlar. — İçinde %0,5-10 kalay bulunur. Bakırdan kolay erir, sürtünmeye karşı dayanıklıdır. Kendi ağırlığı etkisiyle uzamadığı için telefon telleri yapımında kullanılır. Bükülme etkisiyle kırılmadığı için yay yapımında da kullanılır.

Mekanik Tunçlar. — İki cinstir. %13 kalaylı olanlar eskiden topların yapılmasında kullanılırdı. Bugün birçok makina dişlileri, çarklar yapılıyor. Antifriksiyon alaşımları %13-20 kalaylıdır. Bunlardan da sürtünmeye dayanıklı parçalar yapılır. Bu alaşımlara kurşun katılması ile dayanıklılıkları daha çok artırılabilir.

Tınlıyan Tunçlar. — %18-30 kalay bulunan alaşımlardır. Bunlara su verilerek işlenir, sonra tavlanır. Bunlardan her çeşit çan, çıngırak, zil yapılır.

Süsleme işlerinde kullanılan tunçların bileşimleri biraz daha değişiktir. Bunlara biraz çinko katılarak dökümleri kolaylaştırılır. Bu alaşımlar tunçtan daha çok pirince benzer.

TUNÇ ÇAĞI

Tarih öncesi devirlerden Maden Çağı'nın ikinci bölümüdür. Ondan önce bakır çağını yaşamış olan insanlar, tunç çağında daha ileri bir duruma gelmişler, ondan sonra da demir devrine girmişlerdir (Bk. Maden Çağı).

Maden Çağı insanların tunç yapmasını öğrendikten, bununla kendilerine çeşitli aletler yapmaya başlamasından sonra gelişmiştir. Bakırla kalayı karıştırıp tunç yapan insanlar, madenleri daha yakından tanımayı, bu konu üzerinde düşünüp araştırmayı öğrenmişler, böylece, bilimin temeli olan incelemeye doğru yönelmişlerdir.

Tunç Çağı'nı bakır, demir ve hattâ Cilâlı Taş Çağı'ndan kesin olarak ayırmak güçtür. Tunç yapmak için kalay bulmak çok güç olduğundan, alet ve silâh yapmak kolay değildi. Bunun için Tunç Çağı'nda, önce cilâlı yontma taştan, sonra da bulunan demirden yapılan araçlar, silâhlar yıllarca kullanıldı.

TUNGSTEN (Bk. VOLFRAM)

TUNUS: Kuzey Afrika'da Bağımsız Bir Devlet

Tunus'un arması

TUNUS, Kuzey Afrika'da, kıtanın Akdeniz'e en çok çıkıntı yaptığı yerde bağımsız bir devlettir. Ülke, Doğu Akdeniz'i Batı Akdeniz'e birleştiren geçite hâkim bir durumdadır. Batıda Cezayir, doğu ve güneyde Libya ile sınırlıdır. Doğu ve kuzey kıyılarını ise Akdeniz kuşatır.

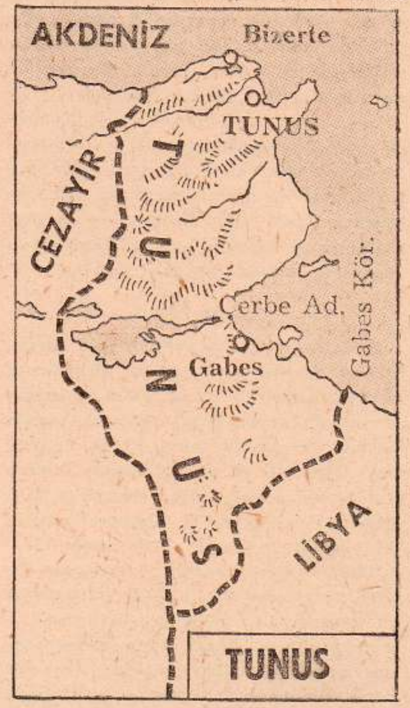
Yüzölçümü: 156.830 km²
Nüfusu: 3.765.000 - 3.800.000
Başkenti: Tunus

Cezayir Dağları'nın bir kolu Tunus'a doğru ilerler. Bunların Akdeniz kıyılarındaki kesimine Tel Dağları, içeridekilere Hamada Dağları denir. Cezayir'de kıyı dağları ile iç dağları ayıran yüksek yaylalar Tunus'ta kaybolur. Güneydeki Büyük Atlas Dağları kuzeydeki Tel Dağları ile karışarak Tunus'u iki parçaya böler: Kuzeyde dağlar, güneyde de bozkırlar uzanır.

İki yönden deniz arasında kalan Tunus'a Cezayir'den daha çok yağmur düşer. Yağmurlar kuzeyden güneye inildikçe azalır. Gafsa'da kışın —4 dereceye düşen sıcaklık yazın +40 dereceye kadar çıkar.

Tunus'un kuzeyinde bol yağmur alan yerlerde yaz, kış akan nehirler vardır. Bunlardan Mücerrede nehri, zengin lığlarla kaplı ovalardan geçer, Tunus Körfezi'nin kuzeyinde geniş bir çatalağızla denize dökülür. Güneydeki akarsular bataklıklarda kaybolur. Kuruyanların yerinde kalın bir tuz tabakası kalır.

Tunus'un kuzey kıyıları, Cezayir'de olduğu

gibi girintili çıkıntılı değildir. Ancak, geniş bir gölün denize kavuştuğu yerde kurulan Bizerte iyi bir limandır. Doğuda, derinlik az, kumluklar fazladır. Rıhtımlar, kanallar yapılarak gemilerin limanlara girmesi sağlanmıştır.

Gabes Körfezi'nde gelgit oldukça önemlidir. Denizin yükselmesi 2 m.'yi bulur. Akdeniz'de en yüksek gelgit burada olur.

Tunus'ta Yaşıyanlar

Tunuslular, ülkenin yerlileri olan Berberîler'le Araplar'ın karışımından ortaya çıkmıştır. Ayrıca sâf kan Berberîler'le Araplar da sayıca önemlidir. Ülke bağımsızlığa kavuşmadan önce, Fransız ve İtalyan azınlıklarının sayısı önemliydi. II. Dünya Savaşı'ndan önce, Tunus'un tarım ve ticaret işleri Fransızlar'la İtalyanlar'ın elindeydi. Büyük toprakları Fransızlar işletir, İtalyanlar da endüstride, fabrikalarda çalışırlardı.

Bugün Tunus'ta 180.000 kadar Fransız, 66.000 İtalyan, 50.000 kadar Yahudi, 10.000 kadar da «Maltız» (Maltalı) vardır.

Tunuslular Arapça konuşurlar. Çoğunluk Müslüman'dır. Ancak 290.000 kadar Hıristiyan vardır. Fransız işgali çok sürdüğü için Fransızca bilen şehirlilerin sayısı da çoktur.

Tunus'un en büyük şehri 680.000 nüfuslu Tunus'tur. Başkentte bir üniversite vardır. Bizerte (nüf. 144.000) önemli bir limandır, eskiden askerî bir üs'tü. Tunus'un ürünlerini doğu kıyılarına ulaştıran Sus (nüf. 72.000) şehri Kirvan'ın (nüf. 61.200) iskelesidir. Sfaks (nüf. 81.350) güney Tunus'ta önemli bir limandır. Gabes (nüf. 30.300), Tel Dağları üzerinde Beja (nüf. 24.000) Tunus'un en büyük tahıl pazarıdır.

Ekonomi. — Tunus bir tarım ülkesidir. En çok tahıl, üzüm, meyva yetiştirilir. Kıyılardaki zeytinlikler ormanlar gibi uzar. Güneydeki bozkırlarda «halfa« ağaçcıkları, daha güneyde hurma yetişir.

Tunus'un iklimi hayvan beslemeye elverişli değildir. Atlar azdır, cinsleri de küçüktür. En çok eşekle katır yetiştirilir. Koyun, sığır sayısı da azdır. Bunlar daha çok Tel dağları eteklerinde yetiştirilir. Develer de özellikle güneyde ulaştırma işlerinde kullanılır.

Tunus'ta endüstri henüz kuruluş halindedir. Gülyağı, yasemin yağı çıkaran fabrikalarla, sabun, zeytinyağı fabrikaları vardır. Tunus'ta ulaştırma işleri, öteki Kuzey Afrika ülkelerinden daha iyidir. Demiryolları şehirleri birbirine bağladığı gibi, kara ve havayolları da Tunus'u dış ülkelere bağlar.

Tarihte Tunus

Tunus'un tarihte önemli bir yeri vardır. Eskiden ülkenin asıl yerlileri Berberîler'di (Bk. Berberîler). M. Ö. V. yüzyıl sonlarında Fenikeliler Tunus'a gelip yerleştiler, burada Kartaca cumhuriyetini kurdular (Bk. Kartacalılar). Romalılar M. Ö. II. yüzyılda Tunus'u imparatorluklarına kattılar. Tunus da M. S. V. yüzyılda Vandallar'ın, VI. yüzyılda Bizans'ın, VII. yüzyılda da Araplar'ın eline geçti. 1574'te, Uluç Ali Reis'le Sinan Paşa tarafından Osmanlı topraklarına katıldı. Başlangıçta «Dayı» adı verilen yeniçeri subayları tarafından idare edildi. Osmanlı İmparatorluğu gerileme yoluna girince kuvvetlenen valiler, «dayı»ları ezerek, Tunus vilâyetini babadan oğula geçer, yarı bağımsız bir «Beylik» haline getirdiler. 1864'te çıkan bir ayaklanma üzerine Batı devletleri Tunus işine karıştılar. 1877'de Osmanlılar Rusya'ya yenilince Fransa'nın Tunus üzerindeki baskısı arttı. 1881'de Tunus'a asker çıkardı. Osmanlı devleti sadece protesto etmekle kaldı.

Tunus'taki Fransız idaresi 78 yıl sürdü, II. Dünya Savaşı'ndan sonra milliyetçilerin «Destur» partisi çetin bir savaşmaya atıldı. Habib Burgiba'nın önderliğindeki Tunus milliyetçileri 1951'de bağımsızlığı kazandılar. 1955'te Fransa, Tunus'tan büsbütün çekilmek zorunda kaldı.

Tunus bugün bir cumhuriyettir. Hükümet, Millet Meclisi'ne karşı sorumludur. Devlet Başkanı Habib Burgiba ikinci defa başkanlığa seçilmiştir.

TURAN

Eskiden bütün Türk ülkelerine verilen addır. «Türkler'in özyurdu» anlamında kullanıldığı gibi, birçok yabancı uluslar da çeşitli Türk boylarını bu adla anmıştır. Bu arada, Türk soyundan olan çeşitli toplulukların dilleri (Ural-Altay dilleri) de «Turan dilleri» diye anılır (Bk. Dil).

Turan, coğrafya sınırları bakımından belki bir ülke değildir; genel olarak, Türkler'in tarih boyunca yaşadıkları Orta Asya topraklarının ülkülerde yaşıyan bir adıdır. Büyük Türk düşünürü Ziya Gökalp bunu şöyle belirtmiştir:

Vatan ne Türkiye'dir Türkler'e, ne Türkistan.
Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan.

İskitler'in Güzellik tanrıçasının adı da Turan'dı.

TURGENYEV, İvan Sergeyeviç (1818-1883)

Turgenyev

En büyük Rus romancılarından biridir. Orel'de doğdu, Moskova'da, Petersburg'da okuduktan sonra öğrenimini Berlin'de tamamladı. Önce iç işleri bakanlığında memur olarak çalıştı, sonra kendini tamamiyle edebiyata verdi.

Turgenyev, Avrupa'da bulunduğu sırada Batı'daki yaşayışla Çarlık Rusyası'ndaki halkın yaşayışı arasındaki farkı daha iyi anlamıştı. Eserlerinde köleliğin aleyhinde bulunuyor, zulme, istibdada karşı acı bir dille savaşıyordu. Bundan dolayı, Rusya'dan sürüldü. 1847'den sonra ölünceye kadar hep Almanya'da, Fransa'da yaşadı.

Turgenyev ilk önce «Bir Avcının Hâtıraları» adındaki eseriyle tanındı (1852). Bunda Rus milletinin durumunu, çeşitli sahnelerle, anlatıyordu. Fransa'da yayınlanan «Babalarla Oğullar», «Duman» adındaki romanları onu bütün dünyaya tanıttı. Bunların dışında «Bahar Selleri» ile «El Değmemiş Toprak» Turgenyev'in en başta gelen eserleridir.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen eserlerinin başlıcaları;

Avcının Notları (N. Y. Taluy, 1955); Babalar ve Çocuklar (H. Â. Ediz, V. Onat, 1937); Duman (H. Â. Ediz, 1961); İlkbahar Selleri (S. Ş. Berkem, 1934); Köyde Bir Ay (H. Â. Ediz, 1946); Liza (S. S. Berkem, 1936); Anuşka (A. C. Miroğlu, 1943); Başkanın Ziyafeti (N. Y. Taluy, 1946); Bekâr (N. Y. Taluy, 1946); Bir Asılzade Yuvası (Ş. Akalın, 1946); Düellocu (S. S. Berkem, 1934); İlk Aşk (M. R. Yorulmaz, 4. baskı, 1944); Hikâyeler (Ş. Akalın, H. Turgut, 3 cilt, 1949-51).

TURGUT REİS (1485-1565)

Osmanlı İmparatorluğu'nun genişleme çağında, deniz savaşlarında büyük başarı göstererek dünya ölçüsünde ün kazanan büyük bir Türk denizcisidir.

Turgut Reis

Turgut, Menteşeli fakir bir köylünün çocuğu idi. Önceleri çobanlık yaptı, sonraları ok atmayı, güreşmeyi de öğrenerek kabına sığmaz bir delikanlı oldu. Bir korsan kemisine levent yazıldı. Delikanlı, bilgisiyle, pek gözlülüğü ile kısa zamanda reis oldu, o sıralarda Akdeniz'i titreten Barbaros Hayrettin'in yanına girdi.

Sayısız akınlara katılarak hepsinde büyük yararlıklar gösterdi, bu arada Preveze Savaşı'nda, kendisine düşen ödevi başarı ile yaptı. Zaferden sonra, 1540'ta Korsika'da dinlenirken, Cenova donanmasının beklenmedik bir saldırışına uğrıyarak, Salih Reis'le birlikte esir düştü. Üç yıl kadar düşman gemilerinde forsa olarak çalıştı. 1543'te Barbaros, Cenova'yı kuşatarak Salih Reis'le birlikte Turgut Reis'i de kurtardı (Bk. Salih Reis).

Turgut Reis, gene Barbaros'un yardımiyle, küçük bir donanma kurdu. İtalya kıyılarını kasıp kavuruyor, Akdeniz'de başka bayrak dalgalandırmıyordu. Başında Cenevizliler'in bulunduğu birleşik Avrupa donanması Turgut'un Cerbe adasındaki üssünü bir gün ansızın bastılar. Turgut Reis kalasları yan yana dizip üzerlerini yağladıktan sonra, gemilerini bu kalaslardan kaydırarak, adanın arka tarafından denize indirdi.

Turgut Reis, bu başarıdan sonra İstanbul'a çağırıldıysa da, onu çekemiyenlerin yüzünden kendisine ancak üçüncü derecede bir sancakbeyliği verildi. Turgut Reis az sonra ödevinden ayrıldı, Tunus Beyi'nin yanında çalışmaya başladı. Kanunî Süleyman, ona Trablus'u alırsa, kendisini oraya vali yapacağını bildirdi. Turgut Reis 1554'te Trablus'u aldıysa da Saray gene sözünde durmadı, valilik başkasına verildi. Yaşlı deniz kurdu, bir gün Edirne'de padişahın atının dizginlerini tutarak Trablus valiliği va'dini ona hatırlattı. Kanunî Süleyman, bunun üzerine ona Beylerbeylik (paşalık) rütbesiyle Trablus valiliğini verdi. 11 yıl kadar bu ödevde kalan Turgut Reis (Paşa) 80 yaşında Malta savaşına donanma komutanı olarak katıldı, bu savaşta vurularak öldü. Mezarı Trablus'tadır.

Turgut Reis, Osmanlı İmparatorluğu'na hizmet eden Türk denizcilerinin Barbaros'la birlikte en büyüklerinden biridir. Doğru sözlü, bilgili, dürüst bir komutan olarak tanınmıştır.

TURGUTLU

Ege Bölgesi'nin Ege bölümünde Manisa iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Salihli, güneyde İzmir'in Ödemiş ve Bayındır, batıda aynı ilin Kemalpaşa ve Manisa'nın merkez, kuzeybatıda aynı ilin Saruhanlı, kuzeyde Akhisar ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Ahmetli adında bir bucağı, 49 köyü vardır.

Yüzölçümü: 876 km²

Nüfusu: 63.387 (1960 sayımı)

Turgutlu ilçesinin orta kesimlerini Gediz nehri çevresindeki ılığı düzlüklerden meydana gelmiş bir ova kaplar. Ovanın güneyinde Bozdağlar yükselir. İlçede Akdeniz iklimi özellikleri görülür. Yazlar çok sıcak olur, kurak geçer. Kış ılıktır, en çok yağış da bu aylardadır. Doğal bitki örtüsü de bu iklime uymuştur. Bodur maki toplulukları başta gelir. En önemli akarsu Gediz nehri ile onun ilçe içinden aldığı kollardır.

Turgutlu, Ege Bölgesi'nin zengin tarım alanlarındandır. Çekirdeksiz üzümle pamuk ilçenin başlıca gelir kaynaklarıdır. Bol miktarda kavun, karpuz da yetiştirilir.

Şehir. — İlçe merkezi Turgutlu şehrinin eski adı Kasaba idi. Gediz Ovası'nın güneyinde düz bir alanda kurulmuştur. İzmir - Manisa - Afyon demiryolu üzerinde istasyonu olduğu gibi çok işlek bir karayolu üzerindedir. Nüfus bakımından, Manisa'ya bağlı ilçe merkezleri arasında Akhisar'dan sonra ikinci gelir (1960 sayımı: 31.697).

Kurtuluş Savaşı'nda Yunanlılar'ın yakıp yıktığı şehir, Cumhuriyet devrinde yeni baştan kurulmuştur. Şehirde 15 meydan vardır. Bunlardan Cumhuriyet Meydanı'nda Atatürk' ün büstü bulunur.

TURHAL

Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz bölümünde Tokat iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin merkez, güneyde Artova, güneybatıda Zile, kuzeybatı ve kuzeyde Amasya'nın merkez, kuzeydoğuda Tokat'ın Erbaa ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Dökmetepe ve Pazar adında iki bucağı, 116 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.155 km²

Nüfusu: 61.751 (1960 sayımı)

Turhal ilçesine doğu kesimlerinde, Yeşilırmak nehrinin doğu-batı doğrultulu çığırı çevresinde uzanan Kazova bulunur. İlçenin batı, kuzey ve güneyinde çok engebeli, dağlık, yer yer sık ormanlarla, makilerle kaplı kesimler vardır. İlçenin iklimi ılımandır. Kışlar pek soğuk olmaz.

İlçenin geçimi başlıca tarımla hayvancılığa dayanır. Turhal Şeker Fabrikası kurulduktan sonra şeker pancarı ekimi çok gelişmiştir. İlçe merkezinin yanıbaşında antimuan madeni vardır.

Kasaba. — İlçe merkezi Turhal, Kazova'nın kuzeybatı ucunda deniz yüzeyinden 560 m. yükseklikte kurulmuştur. Yeşilırmak, kasabanın içinden geçer. Sivas - Samsun demiryolu üzerinde bulunan bu kasaba 48 km.'lik düzgün bir yolla Tokat'a bağlıdır. Kasabada eski ve yeni olmak üzere iki kısım ayırdedilebilir. Eski kısım bir kalenin çevresinde kurulmuştur. Dar, bozuk sokakları ile dikkati çeker. «Yenişehir» adı verilen kısım ise tamamen şeker fabrikası kurulduktan sonra doğmuştur. Düzgün caddeleriyle, yeni binalariyle modern bir görünüşü vardır. Şeker Fabrikası sayesinde Turhal'ın nüfusu da hızla artmıştır (1960 sayımı: 17.159).

Türkiye'nin dördüncü şeker fabrikası olan Turhal Şeker Fabikası'nın temeli 1933'te atılmış, 1934'te işletmeye açılmıştır.

TURHAN SULTAN, Hatice (1627 - 1682)

Osmanlı İmparatorluğunun çöküşünü hızlandıran Kadınlar Saltanatının en seçkin sultanlarından biridir. Deli İbrahim'in gözdesi, Avcı Mehmet (IV. Mehmet)in anasıdır. Kaynanası olan Kösem Sultan'la birlikte, sonra da yalnız başına yarım yüzyıla yakın bir süre Osmanlı Sarayı'nda sonsuz bir yetkiyle devlet işlerini yönetmiştir.

Turhan Sultan aslında Rus'tur. 12 yaşında iken Tatarların eline esir düştü. İstanbul'a getirilerek Kör Süleyman Paşa'ya satıldı. Paşa da 14 yaşındaki bu Rus kızını saraya, padişah İbrahim'in anası Kösem Sultan'a armağan etti.

Osmanoğulları sülâlesinden erkek olarak İbrahim'den başka kimse kalmamıştı. Kösem Sultan kısa bir eğitimden sonra Turhan'ı odalık olarak oğluna verdi. Turhan, 15 yaşını doldurmadan Mehmet'i dünyaya getirdi.

Deli İbrahim tahttan indirilip öldürüldükten sonra, IV. Mehmet 7 yaşında padişah oldu. Sarayda devletin dizginleri bu değişikliği yaptıran Kösem Sultan'ın elindeydi. Bu durumda yavaş yavaş Kösem'le Turhan Sultan arasında çekişme başladı. Rum asıllı Kösem'le Rus asıllı Turhan türlü oyunlar çevirdiler. Kösem Sultan, torunu Mehmet'le gelini Turhan Sultan'ı öldürterek, dizginleri ele almak istedi. Turhan Sultan bunu haber alınca, ağaları yeniçerilerden önce ayaklandırarak Kösem Sultan'ı öldürttü (Bk. Kösem Sultan).

Turhan Sultan tek başına kalınca, bir süre ağaların, saray kadınlarının elinde oyuncak oldu. Sonra, Mimar Kasım Ağa'nın öğüdünü dinliyerek, Köprülü Mehmet Paşa'yı sadrazamlığa getirdi. Mehmet Paşa ve ondan sonra yerine geçen oğlu Fazıl Ahmet Paşa uzunca bir süre, devlet işlerine çeki düzen vererek, imparatorluğun yıkılmasını bir süre önlediler. Turhan Sultan 55 yaşında öldü. İstanbul'da, Eminönü'ndeki Yeni Cami'nin yanındaki türbede gömülüdür.

TURİZM

Başka yerleri gezmek, oralardaki sanat eserlerini, tarihî anıtları görmek için yapılan büyük çapta gezi faaliyetleri, toplu olarak, «turizm» diye anılır.

Günümüzde pek çok kimse tatilini değişik yerler görüp, çeşitli insanlarla tanışarak, hem bilgi, hem de görgüsünü arttırmak için seyahat ederek geçiriyor. Bunun sonucu olarak da turistleri misafir ederek barındırmak, hoşça vakit geçirmeleri, görülecek yerleri gezebilmeleri için kolaylıklar sağlamak her ülkenin başlıca ödevi haline gelmiştir. Oteller, pansiyonlar, gazino ve lokantalar, plâjlar, kamplar, eğlence yerleri, spor ve avcılık tesisleri, kaplıcalar, dinlenme ve tedavi yerleri hep birer turizm müessesesi sayılır. Turistler gittikleri yerlerde, her şeyden çok, kendi ülkelerinde bulunmıyan, methini işittikleri şeylere karşı ilgi duyarlar. Müzeler, tarihî değeri olan harabeler, yılın belli günlerinde açılan panayır, sergi gibi yerler, sanat şenlikleri, konserler, spor gösterileri, dünya çapında ün kazanmış eğlence yerleri bunların başında gelir.

Turizmi kalkınmış bir ülkede, turizmin yanı sıra otelcilik, ulaşım, çeşitli malların alım satımı, dolayısiyle ticaret hayatı da kalkınmıştır. Turistlerin çokça bulunduğu yerlerde açılan danışma bürolarında turistlere istedikleri konularda çeşitli bilgiler verilir, broşürler dağıtılır. Turistler gittikleri yerlerden oraların özelliklerini taşıyan eşyaları hâtıra olarak alıp yurtlarına götürmekten çok hoşlanırlar. Bizde de, özellikle son yıllarda, turizme çok önem verilmiş, yurdumuzun birçok yerleri bu bakımdan değerlendirilmiştir (Bk. Türkiye: Turistik Türkiye).

Turistlerin sağladığı yabancı dövizin bir memleket ekonomisi için büyük önemi vardır. En çok seyahat eden Amerikalılar'ın her yıl dışarı çıkardıkları para 3.000.000.000 doları bulmaktadır. Avrupa'da en çok turist çeken ülke Fransa'dır. Onun arkasından İngiltere gelir.

TURNA

Turna

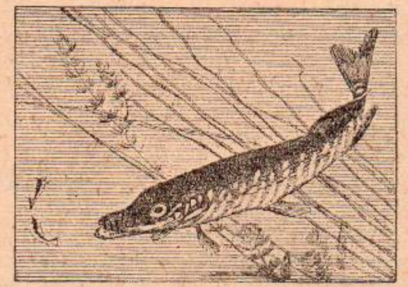
Leylek büyüklüğünde, uzun boyunlu, uzun bacaklı bir kuştur. Gerdan ve kursak bölgesi, uçma tüyleri gövdesi siyah, sırt, karnı külrengidir Alnı siyah, tepesi kırmızı kıllarla örtülüdür. Sulak yerlerde, bataklıklarda yaşar. Meyva taneleri, yaprak, böcek, solucan, fare yiyerek beslenir.

Turna göçücü bir kuştur. Yurdumuzdakiler kışı Kuzey Afrika'da geçirirler. Ortadan kaybolup aylarca gözükmediği için, yurdumuzda, gurbet türkülerinde adı çok geçer.

«Telli turna» da turnaya benzer; tamamen tüylüdür. Yalnız gözlerinin yanında, aşağıya sarkan beyaz birer tüy demeti bulunur.

TURNA BALIĞI

Uzun vücutlu bir balıktır, boyu 1. m.'ye kadar yaklaşanları vardır. Tatlı sularda yaşar. Daha çok, kuzey ülkelerinde bulunur. Çok yırtıcı bir balık olduğundan, pek çok balık yumurtasına ziyan verir. Avrupa sularında yaşıyanları 25 kilo kadar gelir. Eti pek makbul değildir. Sibirya'da turna balığını isliyerek saklarlar. Almanya'da da yumurtalarından havyar yaparlar.

Turna balığı

TURNUSOL

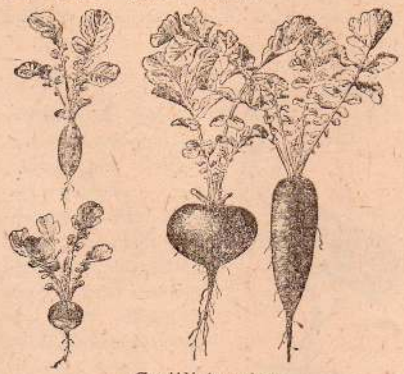
Birtakım bitkilerden çıkarılan bir boyadır, kimyada bir sıvının asit mi, yoksa alkali (baz) mı olduğunu anlamak için kullanılır.

Bu iş için, turnusol emdirilmiş kâğıt şeritler vardır. Bunlar sıvının içine daldırılır. Turnusol asitte kırmızı, alkalide mavi renk alır.

TURP

Salata olarak yenen bir sebzedir. İki yıllık bir bitkidir. Yenen kısmı, bitkinin yedek besinlerini depo ettiği kazık kökudür. Baharda, yerden yarım metreye kadar varan yeşil bir kök çıkar. Yazın da tepesinde salkım durumunda beyaz çiçekler açar.

Turpun bütün kısımlarında uçucu, baharlı bir yağ vardır. Bundan dolayı iştah açıcı olarak çok kullanılır. Her iklimden hoşlanan bir bitki olması bakımından çok yetiştirilir. Kumlu, gevşek toprakları sever. Kırmızı «fındık turpu», siyah «bayır turpu», beyaz «kestane turpu» çeşitleri vardır.

Çeşitli turplar

TURUNÇ

Portakalı andırır meyvalar veren bir ağaçtır. Turunç portakaldan daha iridir, lezzeti de daha buruk, mayhoşçadır. Bizde, Akdeniz, Ege kıyıları ile Karadeniz'in doğu kesimlerinde daha çok limon, portakal, mandalina gibi aşılanacak ağaçlara anaçlık etmesi için yetiştirilir. Meyvaları çiğ olarak yendiği gibi, şekerlemecilikte de kullanılır.

Turunçgiller. — Ayrı taçyapraklı ikiçeneklilerden, sedefotugiller familyasının bir alt familyasıdır. Turunç, portakal, limon, mandalina, altıntop gibi bitkiler bu alt familyada toplanırlar. Yurdumuzda Akdeniz'le Ege Denizi'nin güney kısmı kıyılarında çok yetiştirilir.

TUTAK

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat-Van bölümünde Ağrı iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Hamur, güneyde Patnos, batıda Muş'un Malazgirt ve Erzurum'un Karayazı, kuzeyde Ağrı'nın Eleşkirt ilçeleri çevirir, Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 81 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.554 km²

Nüfusu: 21.865 (1960 sayımı)

Tutak ilçesinin toprakları, Murat Suyu'nun, kaynak bölgesinde, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusundaki çığırını çevreliyen çıplak, tatlı eğimli sırtlarla yamaçlardır. Kuzeydeki Sekir, güneydeki Kartarin dağları ile güneydoğudaki Bozdağ ilçenin en önemli yükseltileridir. İlçede kışlar çok soğuk geçer, uzun sürer. Orman hiç yok denecek kadar azdır. Ekonomik hayat, hayvancılığa, tahıl tarımı ile kavun, karpuz yetiştirilmesine dayanır.

Kasaba. — İlçe merkezi Tutak kasabası, Murat Suyu kıyısında düz bir alanda, denizden 1.500 m. yükseklikte kurulmuştur. Murat suyu kasabanın güneydoğu ucundan geçer. Kasaba Karaköse'ye 44 km. uzaklıktadır. 3 mahalleden meydana gelmiştir. Nüfusu 2.000'e yakındır (1960 sayımı: 1.848).

TUTANK-AMON

Firavun Tutank-Amon

Eski Mısır'ın ünlü firavunlarından biridir. M. Ö. 1358-1346 arasında 12 yıl firavunluk etmiştir. Asıl adı, Tutank-Aton'dur. Tektanrılı Aton dinini kuran, IV. Amenotep'in kızı ile evlenmişti. Kaynatasından sonra tahta çıktı. Saltanatının ilk çağları, eski Amon dininin papazları ile uğraşmakla geçti. Bu güclü din adamları, genç kıralı, eski dine dönmek zorunda bıraktılar. Böylece, IV. Amenotep'in kurduğu Aton dini söndü. Eski dine dönüldükten sonra, firavun, papazların zoru ile, «Tutank-Aton» adı yerine «Tutank-Amon» adını aldı.

Tutank-Amon'un çağı barış içinde geçti. Çok genç yaşta ölen bu kıraldan sonra, Mısırlılar'la Hititliler arasında eski çağların en büyük çarpışmalarından sayılan Kadeş Savaşı oldu.

Tutank-Amon'un mezarını 1922'de İngiliz arkeoloğu Lord Carnarvon buldu. Tutank-Amon adı böylece ün kazandı. Çünkü mezarında Mısır tarihini aydınlatan belgeler, çok değerli sanat eserleri çıkmıştı.

TUTKAL

Yapıştırıcı bir maddedir. Sıcak olarak daha çok tahta yapıştırmakta kullanılır. Kimyasal yapısı bakımından proteinli bir bileşiktir. Kemikten deri artıklarından çıkarılır. Sarımtırak kahve rengi, yarı saydamdır. Ya levha, ya da boncuk şeklinde yapılır. Su ile kaynatılırsa koyu kıvamlı yapışkan bir sıvı elde edilir. Soğuyunca katılaşır, soğuk suda erimez.

TUZ

Yemeklere tat vermek için kullanılan beyaz bir maddedir. Kimyada bir asitteki hidrojenin yerini bir bazın almasından ileri gelen bileşime de «tuz» denir. Bu bakımdan yemeklerde kullanılan tuz «sodyum klorürü» dür (Bk. Sodyum).

Tuz, enerji veren maddelerden değilse de vücudun yapıtaşı olarak besinler arasında bulunması gerekir. Yaşamak için lüzumlu olan birçok madenî (mineral) madde arasında besinlere ayrıca yalnız «mutfak tuzu», yani «sodyum klorür» (NaCl) eklenir. Bitkisel besinlerle beslenen insanların tuz ihtiyacı daha çoktur. Çünkü bitkilerde potasyum çok bulunur. Potasyum idrarla vücuttan çıkarken sodyumu da birlikte sürükler.

Erişkinlerde tuz ihtiyacı günde 10-20 gr. arasında değişir. Sıcakta çalışma, ağır beden hareketleri sırasında artan terlemelerle vücut su ile birlikte çok tuz kaybeder, tuz ihtiyacı artar. Sıcak ülkelerde bu ihtiyacı karşılamak için, meselâ askerî hareketler sırasında insanlara tuz tabletleri ilâç gibi yutturulur. Vücutta tuz azalması su dengesinin bozulmasına, tansiyonun düşmesine, kaslarda kesiklik, ağrı hissiyle bütün organizmada bitkinlik haline yol açar. Her gün bitkisel, hayvansal besinlerle birlikte 15 gr. kadar tuz alırız.

Tuz tabiatta, ya deniz suyuyla erimiş olarak, ya da kayalar halinde bulunur. Kayalardan kalıp halinde elde edilene «kaya tuzu» denir. Deniz suyundan tuz «tuzla» denilen yerlerde çıkarılır (Bk. Tuzla).

TUZ GÖLÜ

Yurdumuzun Van Gölü'nden sonra ikinci büyük gölüdür. Yüzölçümü 1.620 km²'dir. Koçhisar Gölü de denir. Ankara, Konya, Niğde illerinin birleştiği sınır üzerindedir. Gölün denizden yüksekliği yağışların etkisiyle 895-900 m. arasında değişir. En geniş yeri 85 km. kadardır.

Gölün başlıca özelliği sularının tuzlu olmasıdır. Yazın güneşin etkisiyle, sular buharlaştığından gölün zaten az olan derinliği 2 m.'ye kadar iner. Uzaktan bakılınca, kalınlığı 2 sm. - 2 m. arasında değişen tuz tabakaları insanın gözlerini kamaştırır. Sert olan tuz tabakalarının üzerinden yürüyerek, derinliği az olan yerlerden de atla geçilebilir. Gölün en dar yerinde 1639'da, yapılmış bir de kaldırım vardır. Gölün doğu kıyısındaki Kaldırım Tuzlası zaman zaman Tekel tarafından işletilmektedir. Böylece yılda 100 bin ton kadar tuz çıkartıldığı olur.

TUZLA

Yemek tuzunun elde edildiği yerlere «tuzla» denir. İklimi suyun buharlaşmasına elverişli olan yerlerde deniz kıyılarında tuzlalar kurulur. Ayrıca, tuzlu su göllerinin kıyılarında, tuzlu su kuyularının, akarsularının başında da kurulabilir.

Tuzlalar, kilden yapılmış, birbirleriyle bağlantılı geniş tavalar halindedir. Bunların her biri, yerine göre 100-5.000 m²'ye kadar bir alan kaplar. Sular önce birinci tavalara, ya kendiliğinden akıtılarak, ya da tulumbalarla emilerek doldurulur. Böylece, suyun yoğunluğu kendiliğinden artarken demir hidroksit, kalsiyum karbonat, kil ayrılır. Sonra tuz, lüzumsuz maddeleri de giderilerek, asıl tuz havuzlarına alınır. Burada su buharlaşarak, yoğunluğu daha da artar, sonunda dipte kalın bir tuz tabakası kalır.

Bu tuz tabakası önce bir değirmende kırılıp ufalanır, sonra bol suyla iyice yıkanıp temizlenir. Suyla karışık bir halde olan tuz vakum tesislerinde emilerek uzun, hafif eğimli döner silindirler içine boşaltılır. 200° ısının içinden geçirilen ıslak tuzlar kurutulur, dönen bir kalburdan geçirilir, magnezyum oksidi ile karıştırılır, böylece, nemlenip topaklanmasının önüne geçilir. «Sofra tuzu» özel makinalardan geçirilerek paketlenir, piyasaya verilir. Daha iri tuzlar da «mutfak tuzu» adı altında çuvallara doldurulur.

Tuz kuyularında da tuz, toprağın altından maden çıkartılır gibi elde edilir. Soğuk ülkelerde ise buharlaşma çok yavaş olduğundan,

sular özel kazanlarda kaynatılarak buharlaştırılır.

TUZRUHU

Hidrojen klorürün sudaki eriyiğidir. Kuvvetli bir asittir. Çok çürütücüdür. Magnezyum, demir gibi madenler üzerine seyreltik asit hızla etki eder. Öteki madenlere ancak sıcakta etki edebilir.

Hidrojen klorür renksiz, keskin kokulu, havada beyaz dumanlar veren bir gazdır. Kimyada Hcl formülüyle yazılır. Tuzlarına «klorürler» denir. Her hangi bir klorür derişik sülfürik asitle işlenecek olursa, hidrojen klorür gazı verir.

TUZLUCA

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum - Kars bölümünde Kars iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Iğdır, güneyde Ağrı'nın Doğubeyazıt, batıda aynı ilin merkez (Karaköse), Kars'ın Kağızman, kuzeyde Kars'ın Digor ilçeleriyle kuzeydoğuda Rusya toprakları çevirir. Merkez bucağından başka Pernavut adında bir bucağı, 82 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.912 km²

Nüfusu, 24.464 (1960 sayımı)

Tuzluca ilçesi güneydeki dağlık kesimlerden kuzeyde Aras vâdisine doğru alçalan toprakları kaplar. En önemli yükseltisi batıda 3.243 m.'yi bulan Perli Dağı'dır. Iklim kışlarının soğuk geçmesiyle dikkati çeker. Aras nehri ilçenin kuzey sınırlarının hemen dışından geçer. İlçede ekonomik hayat hayvancılıkla tahıl tarımına dayanır, az miktarda pamuk da yetiştirilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Tuzluca kasabası, Iğdır Ovası'nın kuzeybatı ucunda bir sırtta denizden 1.200 m. yükseklikte kurulmuştur. Kars - Iğdır - Doğubeyazıt yolu kasabadan geçer. Bu yolla Kars şehrine 139 km. uzaklıktadır. 2 mahalleden ibaret olan kasabanın nüfusu 2.000'in üstündedir (1960 sayımı: 2.239).

TÜBERKÜLOZ (Bk. VEREM)

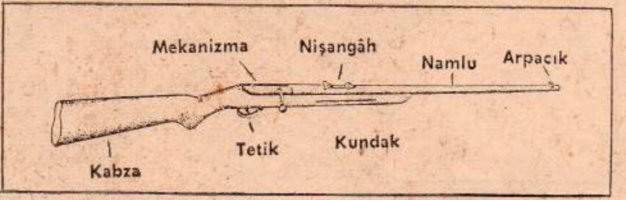
TÜFEK

Kayışla omuza asılarak taşınan, ateşli bir av ve savaş silâhıdır. Çeşitli modern savaş silâhlarının icat edilmiş olmasına rağmen bugün de piyade erinin başlıca silâhı tüfektir. Ucuna kasatura takılarak kesici bir silâh olarak kullanıldığı gibi, dipçiğiyle de vurucu bir silâh olarak faydalanılır.

Tüfek «namlu», «mekanizma», «kabza» gibi başlıac üç kısımdan meydana gelir.

Namlu. — İçinde merminin yol aldığı çelik bir borudur. Mermiye dönüş ve delme gücü kazandırmak üzere içinde yivler, setler vardır. Yanan barutun dumanı, yağ gibi maddelereden kirlendiği için, tüfeğin yanında ilişik olarak taşınan «harbi» denen uzunca bir çubuğun ucuna bez takılarak temizlenir.

Mekanizma. — Mermilerin namluya sürüldüğü yerdir. «Bağ» denen 6 mermi mekanizmanın bulunduğu yerden tüfeğe yerleştirilir. Bunların en ucda olanı namlunun hizasına gelir. Tüfeğin «emniyet»i açılır, tetiğe dokunulunca harekete geçen bir iğne merminin kovanının arkasına çarpar, kovandaki barut ateş alır. Yanan barutun meydana getirdiği yüksek basınç da mermiyi namlu içinden hızla dışarı fırlatır. Boşalan kovan kendiliğinden dışarıya düşer. Giden merminin yerine alttan bir yenisi sürülür.

Bir tüfeğin başlıca parçaları

Kabza. — Tüfeğin atış yapılırken omuza dayanacak yeridir. Tabanı omuzun çıkıntısını içine alabilecek bir biçimde oyuk yapılmıştır.

Tüfekle ayakta, diz çökerek, yatarak çeşitli durumlarda nişan alınır. Nişan namlunun hemen üzerindeki «arpacık» ile mekanizmaya yakın kısımdaki «gez»in bir hizaya getirilmesiyle alınır. Göz, gez ve arpacığın hedef alınan noktayla aynı doğrultuda olması gerekir. «Nişangâh» denen bir düzen, nişan alınan yerin uzaklığına göre indirip kaldırılarak ayarlanır. Böylece, uzun menzilli atışlarda, tüfeğin namlusunu yukarıya kaldırarak yerçekiminin mermiyi hedeften aşağıya düşürmesinin önüne geçilir.

Tüfeklerin menzilleri çok değişiktir. Etkili menzilleri 400 m. kadardır; mermi 2.000 m.'ye kadar ulaşabilir. Tüfekle çeşitli mermiler atılır. Ayrıca özel bombalar atan tipte tüfekler de yapılmıştır. Makinalı tüfek de tüfeğin daha geliştirilmiş bir şeklidir (Bk. Makinalı tüfek). Paralel iki namlusu olan, daha çok avcıların kullandığı tüfeklere de «çifte» denir.

İlk tüfekler namlunun ağzından doldurulurdu. Taşınması zordu, merminin hedefe isabet ihtimali azdı. Tetitk çekilince harekete geçen bir çakmaktaşı karşısındaki çelik parçasına çarpar, çıkan kıvılcımlar da barutu ateşlerdi. «Çakmaklı tüfek» denen bu biçim silâhlar zamanla ortadan kalktı. At üzerinde rahatça kullanılan tabancaların yapılması, daha uzun menzilli, daha etkili tüfek modellerinin ortaya konmasiyle ateşli silâhlar da gelişti.

TÜKRÜK

Ağzı yaş tutmaya, lokmaları ıslatıp sindirimi kolaylaştırmaya yarıyan salgıdır. «Dilaltı», «çenealtı», «parotis» denilen üç çift büyük salgı bezinden, ayrıca ağız dokusunda bulunan küçük bezlerden çıkar. Bileşiminde, müsin, albümin, pityalin, maltas gibi organik; sodyum, potasyum, klor, magnezyum, kalsiyum gibi anorganik maddeler bulunur.

Tükrük ağız boşluğunu örten dokuyu nemli tutarak kurumasına, çatlamasına engel olur, konuşmayı kolaylaştırır. Sindirimdeki rolü ise çok önemlidir. Tükrükte bulunan pityalinin etkisiyle nişastalı maddeler maltoza çevrilir; müsin de çiğnenen lokma parçalarını birbirine yapıştırır, böylece onları kolayca yutulacak hale getirir (Bk. Sindirim). Tükrük ağza alınan maddeleri eriterek, daha iyi tat almamıza da yardım eder. Tükrüğün ayrıca bazı mikropları yok edici etkisi de önemlidir.

Tükrüğün çok fazla salgılanmasına, ağızdan dışarı akmasına yol açan bazı haller vardır. Birtakım ilâçlar, zehirli maddeler, ağız, diş eti iltihapları, diş dolguları, protezler, felçler, difteri, kuduz gibi hastalıklar barsak asalakları, mide, barsak hastalıkları, bazı sinir hastalıkları, gebelik bunların başlıcalarıdır.

TÜNEL

Bir dağın, bir tepenin çevresini dolaşması gereken karayolunu, demiryolunu kısaltmak üzere, toprağın içinden bir yandan öbür yana açılan delme yoldur. Modern tekniğin imkânlarından faydalanılarak son yüzyıllarda pek çok tünel açılmaktadır. Tüneller motorlu kara araçlarına olduğu gibi, trenlere de büyük faydalar sağlar.

Tünel açılırken, yapılacak masrafın, yakıt ve benzeri maddelerden sağlanacak tasarruftan az olması gözetilir. Çoğu zaman iki ucundan birden açılmaya başlanıp, iki ucu ortada birleştirilir. Tünelin havalandırılmasına, ışıklandırılmasına büyük önem verilir.

En uzun demiryolu tünelleri

Adı	*Uzunluğu (m.)*	*Yapılış yılı*
Simplon (İtalya-İsviçre)	19.823	1906
Apennin (İtal.)	18.510	1930
Saint-Gothard (İsviçre)	15.003	1882
Loetschberg (İsviçre)	14.612	1913
Mont-Cenis (Fransa-İtalya)	12.247	1871
Cascades (ABD)	12.500	1929
Arlberg (Avus.)	10.300	1884

Su altından geçen başlıca tüneller

Adı	*Uzunluğu (m.)*	*Yapılış yılı*
Savern Tüneli	7447	1886
Mersey Tüneli (Manchester)	4632	1934
Holland Tüneli (New York)	3800	1927
Lincoln Tüneli	2500	1938
Rotherhill Tüneli (Londra)	2212	1908

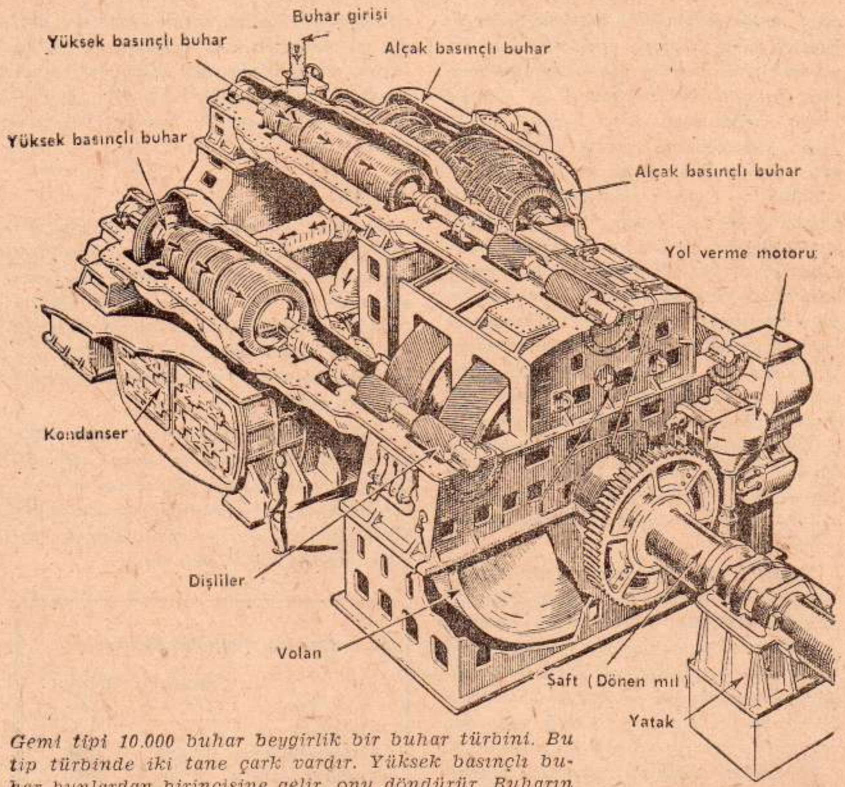
TÜRBE

İçinde ünlü kimselerin mezarları bulnan yapılara «türbe» denir.

Eskiden, ilerigelen kimseler, kendilerini, öldükten sonra da başka ölülerden farklı durumda bulundurmak için, sağlıklarında türbe yaptırarak, öldükleri zaman oraya gömülmelerini vasiyet ederlerdi. Bazı türbelerde, ailesiyle, çoluk çocuğuyla yatanlar da vardır. Türbeyi, türbedar bekler, temizler, mezarın başucunda Kuran okurdu. Türbeler çoğu zaman mimarlık değeri yüksek olan güzel yapılardı. Türkiye'de, özellikle İstanbul'da pek çok türbe vardır. Bursa'daki Yeşil Türbe de Türk mimarlığının şaheserlerinden biridir.

TÜRBİN

Dönme gücü elde etmeye yarıyan bir makinadır. Genel olarak, bütün türbinlerde bir çark vardır. Bu çark döndürülür; çarka bağlı

Gemi tipi 10.000 buhar beygirlik bir buhar türbini. Bu tip türbinde iki tane çark vardır. Yüksek basınçlı buhar bunlardan birincisine gelir, onu döndürür. Buharın basıncı düşer. Bu buhar ikinci çarka gelir. Bir miktar daha dönme momenti verir. Basıncı iyice düşünce yeniden ısıtılmak üzere türbinin dışına çıkartılır. Türbinin döndürdüğü şaft gemiyi boydan boya geçerek pervaneye kadar uzanır. Şaftla birlikte pervane de döner, gemi de ileri doğru hareket eder.

mil de dönerek, gücü, kullanılacak duruma getirir.

Türbinler, kullanıldıkları enerji kaynağına göre üçe ayrılırlar.

Buhar Türbini. — Döndürme kuvvetini basınçlı buhar sağlar. Su kazanda ısıtılarak buharlaştırılır, gittikçe basıncı artar, bir çark üzerine gönderilir. Çarkın üzerinde buharla dolacak biçimde kanadlar vardır. Basınçlı buhar bu kanadlara çarparak onları harekete geçirir, çark dönmeye başlar. Buhar türbinleri en çok elektrik santrallarında generatoru döndürmekte kullanılır.

Su Türbini. — Buhar türbinine benzer. Yalnız, burada döndürme kuvveti buhar yerine akar sudur. Su türbinlerinin, kullanıldıkları yerlerin başında da gene elektrik santralları gelir.

Gaz Türbini. — Döndürme kuvvetini basınçlı gaz sağlar. Gaz, motorlarda olduğu gibi havayla karıştırıldıktan sonra kapalı bir yerde yakılarak basınçlı duruma getirilir. Basınçlı gaz çarkı döndürür. Gaz türbinleri öteki türbin çeşitlerinden daha az kullanılır.

Türbin motorlarının ilki gaz türbini olarak yapılmış, John Barber adında bir İngiliz bu icadının beratını 1791'de almıştı. Ondan sonra, aynı ilke üzerine buhar ve su türbinleri düşünüldü. Bu arada, Alman bilginlerinden F. Stolze «ateş türbini» adını verdiği başka tip bir gaz türbini de yaptı. 1903'te R. Armengaud ile C. Lemale adındaki Fransızların yaptıkları modeller gaz türbinlerine büyük gelişme sağladı.

Buhar türbininin ilk modelleri 1830 yıllarında Amerika'da yapılmış, bu arada ilk beratı 1831'de William Avery adında bir Amerikalı almıştır. Bugün tek şaftla 250.000 kw. enerji elde eden buhar türbinleri vardır.

TÜRK EDEBİYATI

(Bk. TÜRKİYE: Türkçe ve Türk Edebiyatı)

TÜRK VE İSLÂM ESERLERİ MÜZESİ

İstanbul'da, Süleymaniye Camisi yanında zengin bir müzedir. Mimar Sinan'ın yaptığı eski bir imarette, 1913'te «Âsar-ı İslâmiye Müzesi» adiyle açılmış, 1927'de «Türk ve İslâm Eserleri Müzesi» adını almıştır.

Müzenin başlıca 4 büyük salonu vardır: Yazma Eserler Salonu'nda el yazması kitaplar, yaldızlı ciltler, bazı padişahların fermanları bulunur. Halı Salonu, Türk halıcılık sanatının en eski, en değerli eserlerini bir araya toplamıştır. İkinci bir halı salonunda XVI.-XVIII. yüzyıl Türk halılarından örnekler bulunur. Çeşitli eserler salonunda ise el işleri, süs eşyası, sandık, rahle, çekmece, kutu, kandil, şamdan, çini gibi eserler sergilenmiştir.

TÜRKİSTAN

Orta Asya'da Türkler'in oturdukları geniş coğrafya alanına verilen addır. «Türkeli, Türkili» de denir (Bk. Türkler).

Bugün bu ülkeler, Sovyetler Birliği, Çin, Afganistan sınırları içinde bulunan üç bölgeye ayrılmıştır:

Sovyet Türkistanı: — 4.078.600 km², 26.000.000 nüfusludur. 5 cumhuriyeti içine alır: Özbekistan, Kazakıstan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Tajikistan. Bu 5 cumhuriyetten en güneydoğuda kalan Tajikistan'da çoğunluk İranlılar'dadır, Türkler azınlıktadır. Kazakıstan'da Türkler, Ruslar'a karşı önemli bir çoğunluktadırlar. Özbekistan ve Kırgızistan'da Türk nüfusu %80 kadar, Türkmenistan'da ise %99'dur. Başlıca şehirleri şunlardır: Taşkent (nüf. 1.093.000), Almatı (545.000), Karaganda (478.000), Pişpek (260.000), Semerkant (234.000), Aşkabat (204.000). Ayrıca 100-200 bin nüfuslu 15 şehir vardır.

Doğu Türkistan. — Çin'e aittir. Sovyet Türkistan'ının (Batı Türkistan'ın) doğusunda kalır. Nüfusun %85'i Türk'tür (Bk. Doğu Türkistan).

Afgan Türkistanı. — Afganistan'a aittir. Batı Türkistan'ın güneyinde kalır. 120.000 km² ve 2.200.000 nüfusludur. Bunun 1,3 milyonu Türk, 0,4 milyonu Moğol'dur. Nüfusu 100.000'i bulan 2 büyük şehir (Mezâr-ı Şerif Ve Taşkurgan) vardır.

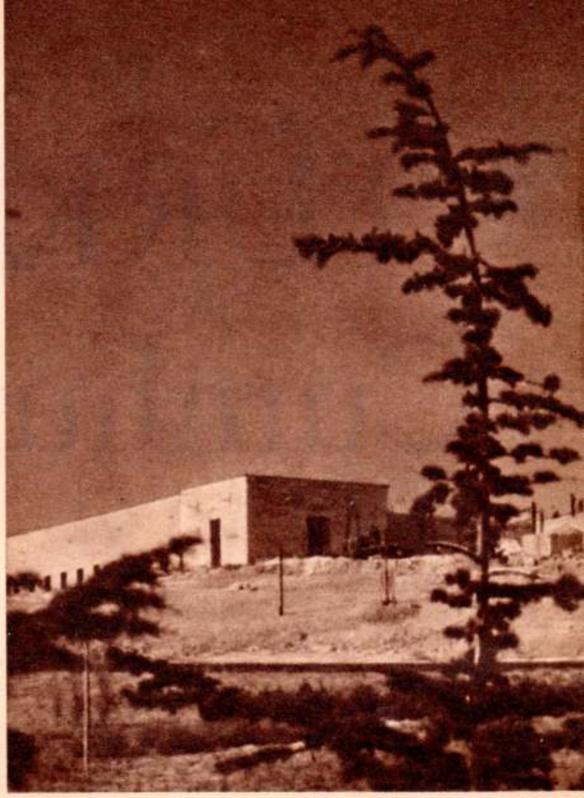
TÜRKİYE Cumhuriyeti

Benim naçiz vücudum bir gün elbet toprak olacaktır. Fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır.

Atatürk

Adım Adım Türkiye

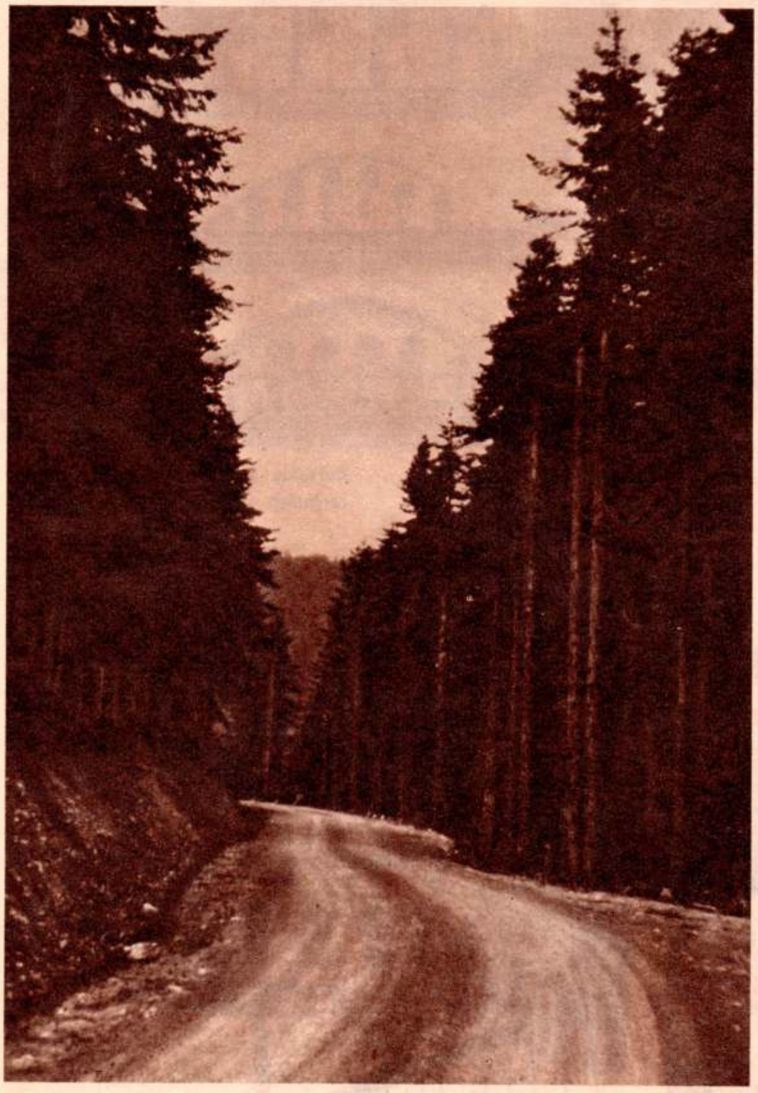

Hatay'ın tabii güzelliklerinden bir köşe: Harbiye'de Defne Çağlıyanı

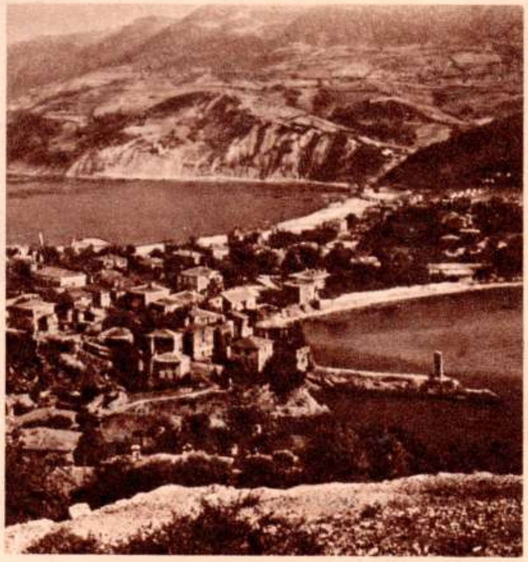
900 yıldan beri yurdumuz olan Türkiye, bağrında sakladığı eşsiz güzellikleriyle, tabiî kaynaklariyle 30.000.000 Türk'ün vatanıdır.

ANIT - KABİR, Cumhuriyetimizin kurucusu Atatürk'ün yattığı yerdir.

Yurdumuzun çeşitli yerlerinde çam ormanlarına raslanır. İşte Ilgaz Ormanlarında ağaçlar arasından geçen kârayolu

Türkiye'nin en güzel dinlenme yerlerinden biri olan Amasra'nın bir görünüşü

Yazın sakin bir dinlenme yeri olan Abant'ta bazı kışlar göl donunca üstünde kayak yapılır.

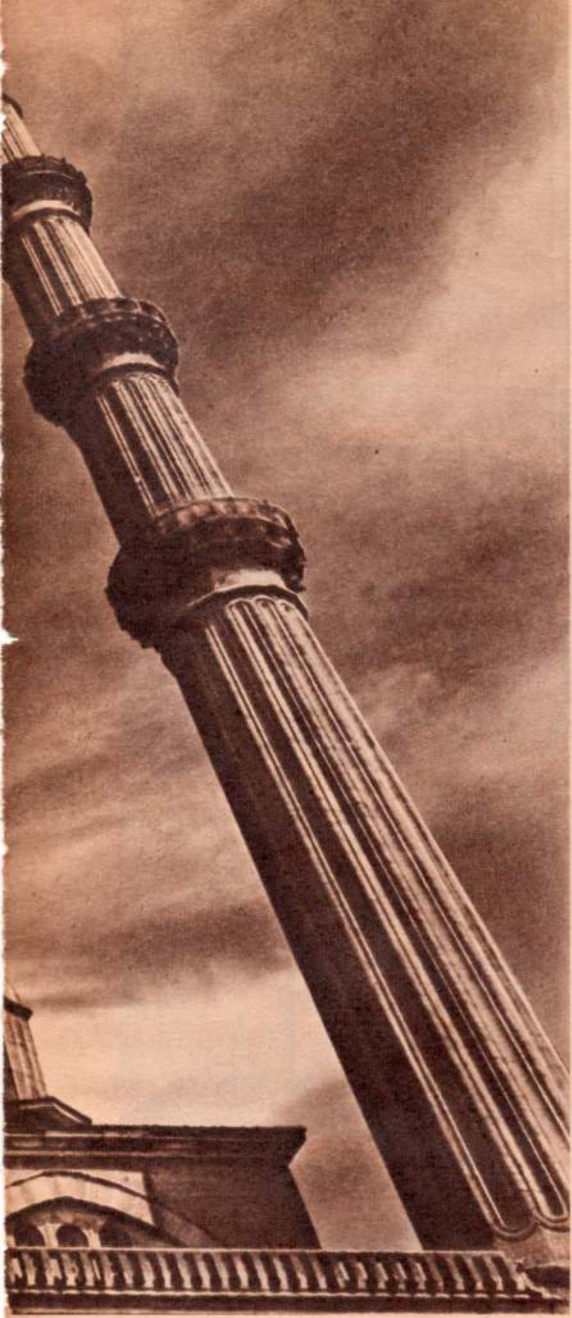
Türk mimarlık sanatının en güzel anıtlarından biri: Koca Sinan'ın eserlerinden, Edirne'de Selimiye Camisi

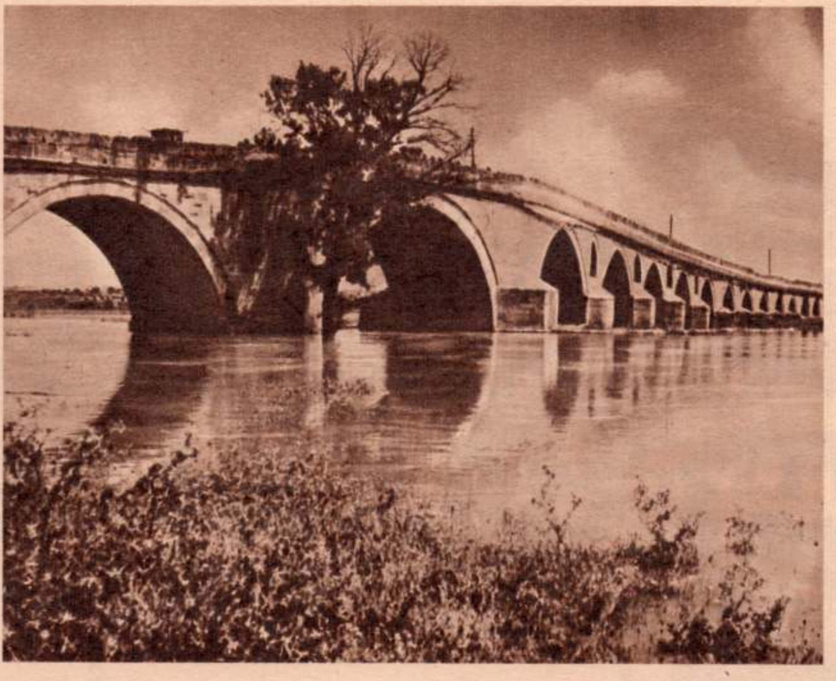
Güneydoğu illerimizden Mardin'de büyük bir tarihî değeri olan Kale'nin bir görünüşü

Kurtuluş Savaşı'nda büyük bir kahramanlık destanı yaratan Maraş'tan bir görünüş.

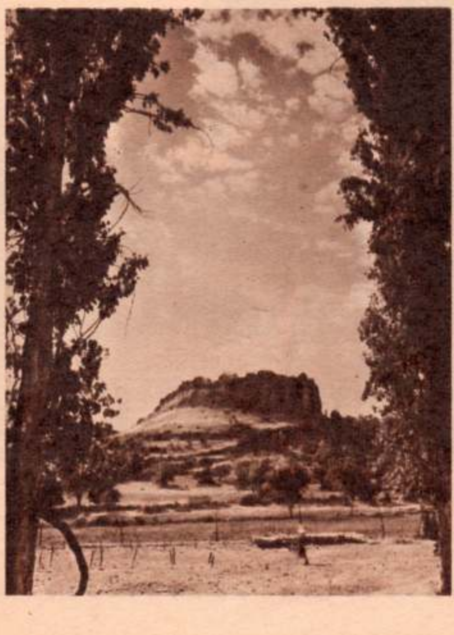

Uzunköprü'de kasaba ile istasyon arasındaki bu tarihî köprü Meriç nehri üzerindedir.

Güneybatı Anadolu kıyılarındaki Muğla iline bağlı bir ilçe olan Milâs'ta Peçin Kalesi.

Afyonkarahisar'ın ilk bakışta göze çarpan en büyük iki özelliği: Zafer Anıtı ve kalesi.

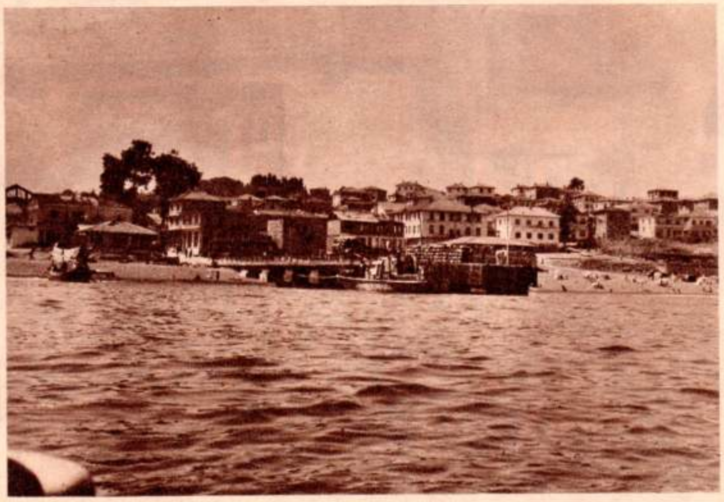

Batı Anadolu'daki şirin il merkezlerimizden biri olan Aydın'dan bir görünüş.

Malatya'da İsmetpaşa köyü yakınları

Türkiye'nin en güzel dinlenme yerlerinden: Akçakoca

ABANT

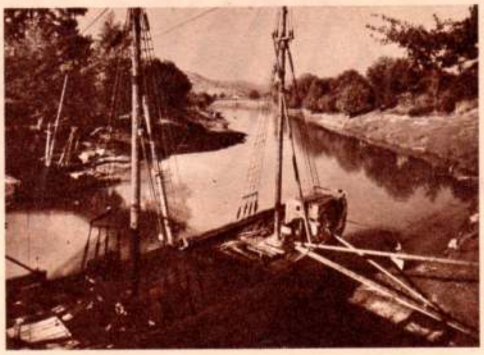
Abant, zevkli bir tatil geçirmek istiyenlerin koştuğu şirin yurt köşelerinden biridir. Burada ve yandaki resimde gölün iki güzel manzarası görülüyor.

Tarihimize şeref dolu sayfalar katan Çanakkale'de Saat Meydanı.

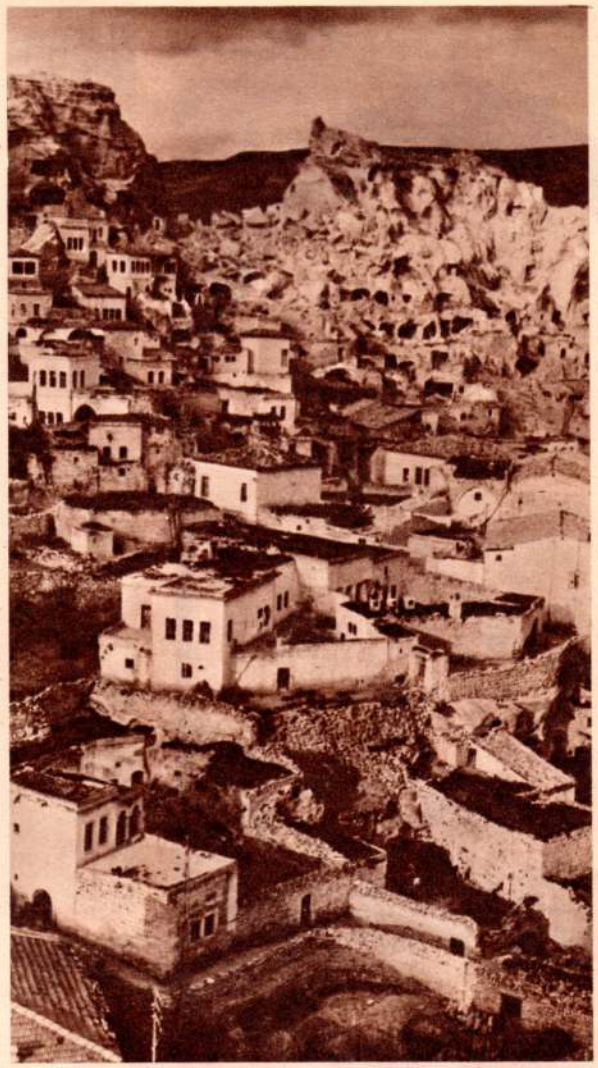

Zonguldak'ın ilçelerinden Bartın tabiî güzellikleriyle tanınır. İşte Bartın Çayı.

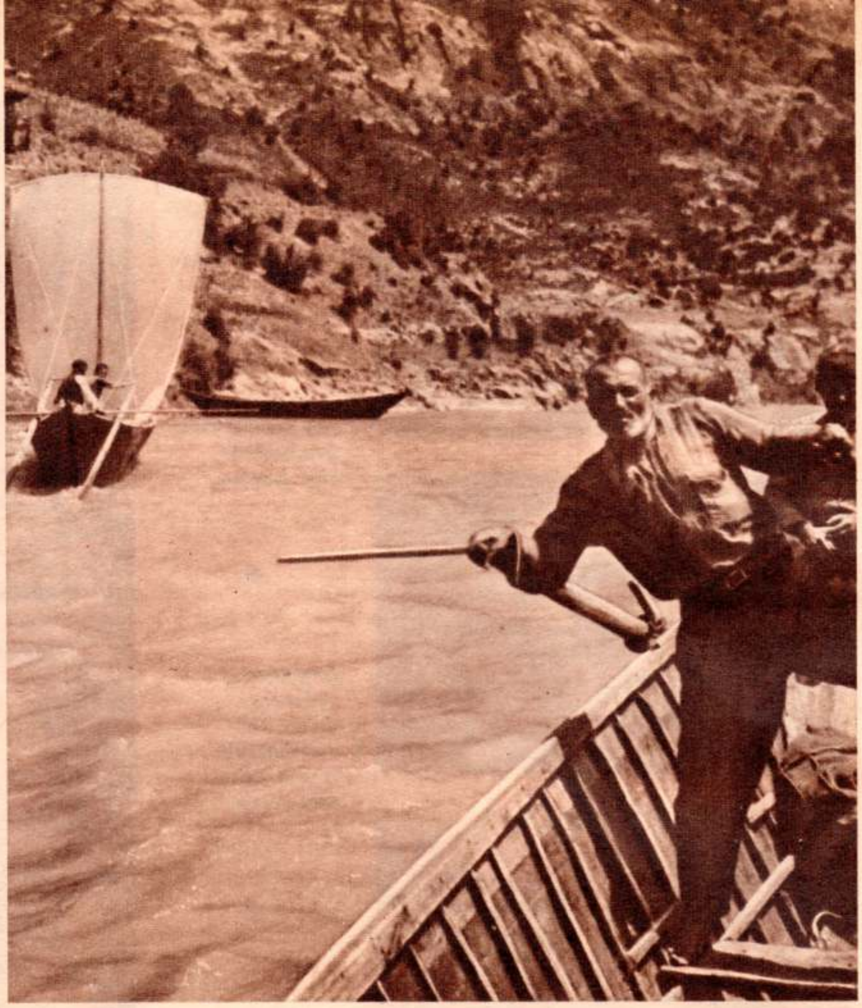
Karadeniz kıyılarımızın çayı ile tanınmış sevimli il merkezi Rize'den bir görünüş.

Peribacalariyle dünyaya ün salan Ürgüp dik yamaçlar üzerine kurulmuştur.

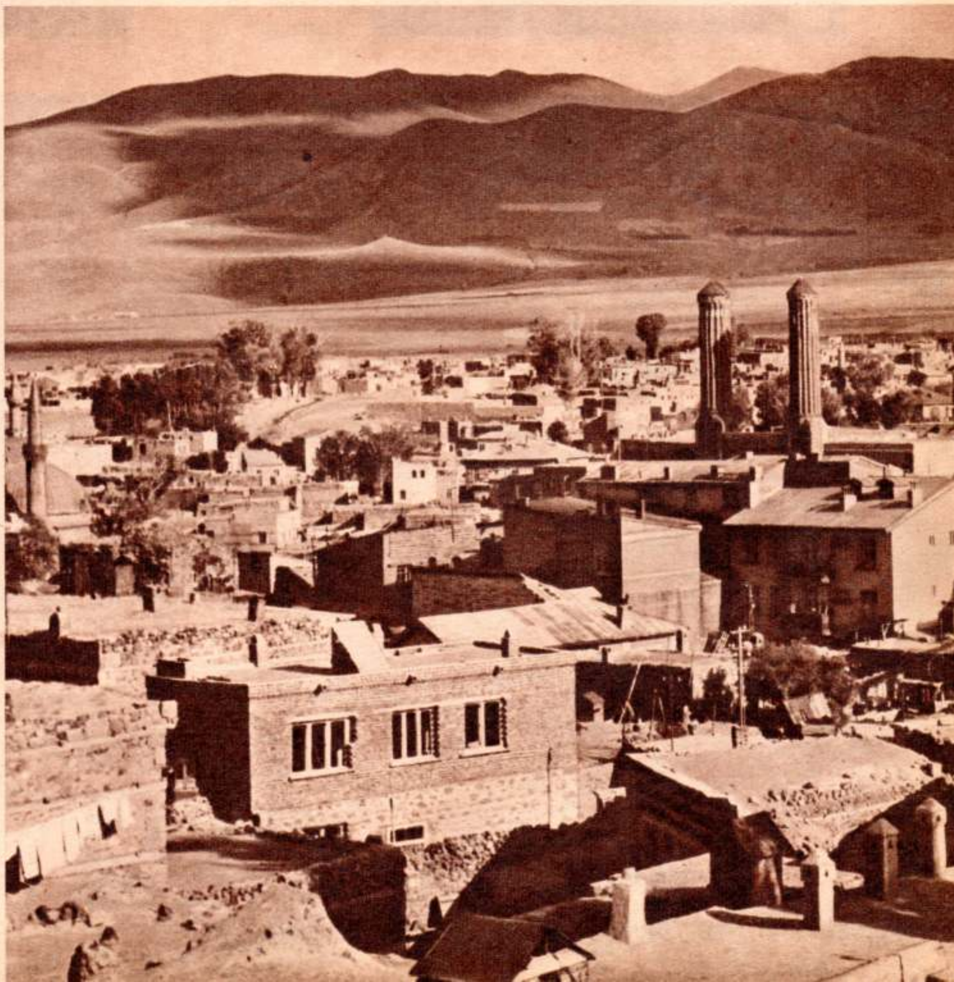

Hem tarıh, hem güzellik bakımından en tanınmış illerimizden biri İzmir'dir. Kadifekale'den şehrin görünüşü.

Doğu Anadolu'nun engebeli bölgelerinde akan Çoruh Nehri harikulâde güzel tabiî manzaralar yaratır.

Bolu'nun güzel ilçelerinden biri olan Düzce'de Saku Suyu'nun dökülüşü.

Zonguldak limanında rıhtıma 4 gemi yanaşabilir, günde 10.000 ton kömür yüklenir.

Doğunun tarihî il merkezlerinden Erzurum

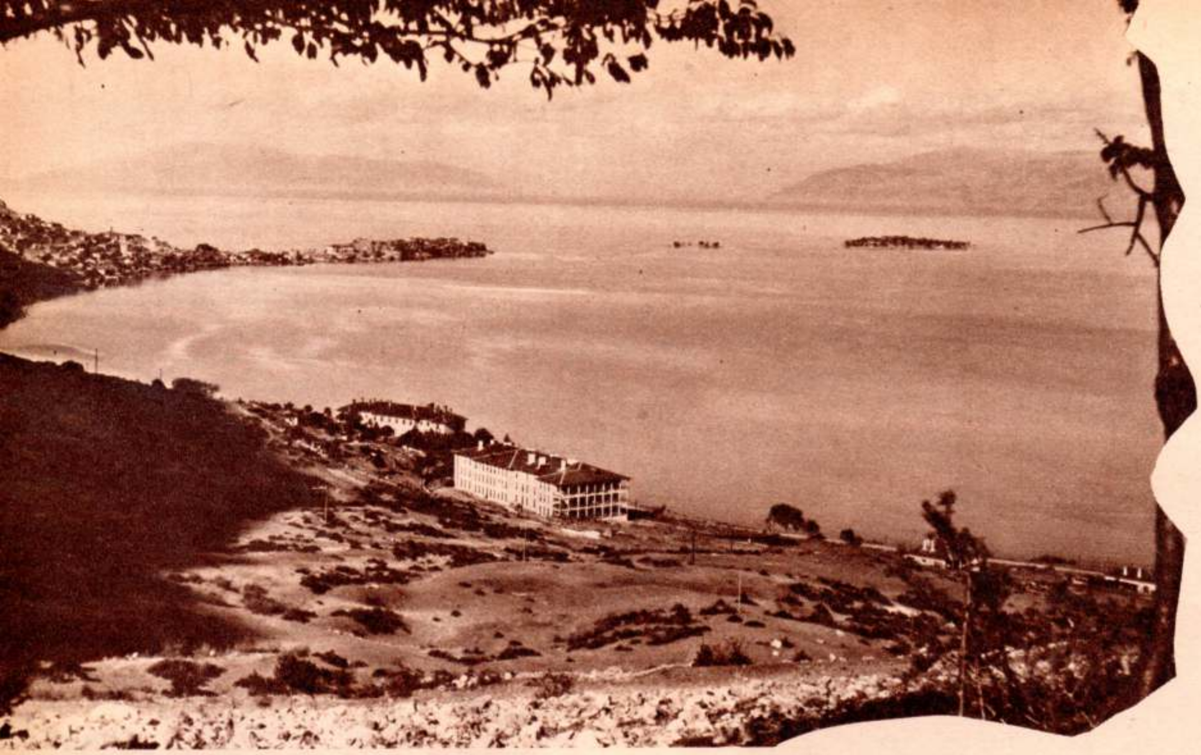

Foça'dan bir görünüş

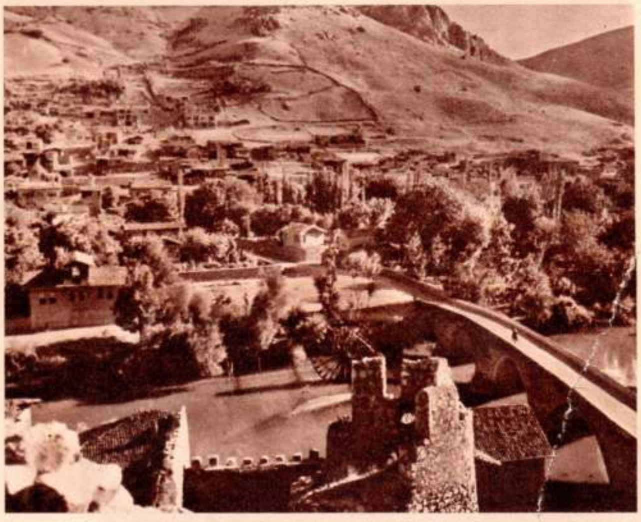
Mersin'in şirin ilçesi Tarsus Akdeniz kıyısı yakınlarındadır. Resimde şehrin parkı görülüyor.

Türkiye'nin dördüncü büyük gölü olan Eğridir tabii güzellikleriyle tanınır.

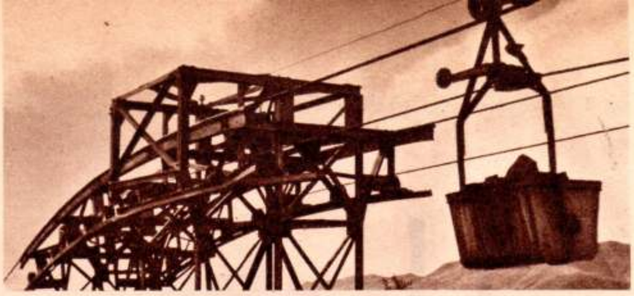
Sığır, Türkiye ekonomisinin en önemli unsurlarından biridir.

Yeşilırmak Amasya'nın içinden geçer. Resim şehrin bir kesimiyle nehir üstündeki köprüyü gösteriyor.

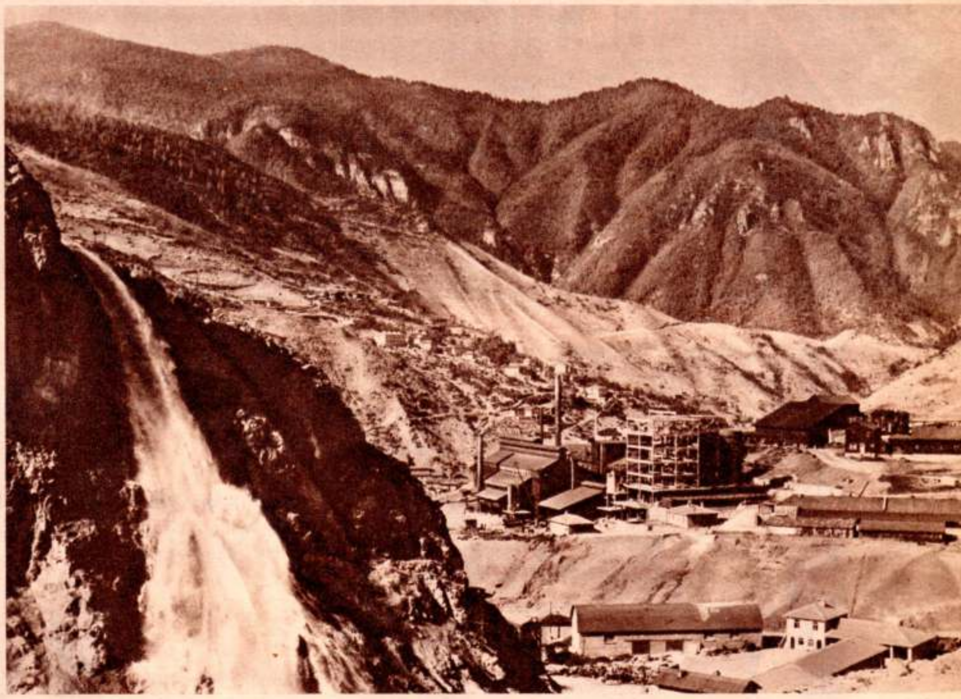
Kars'ın ilçelerinden Ardahan, Kura ırmağının iki kıyısına kurulmuş bir kasabadır.

Guleman'dan çıkarılan kromları Ergani Madeni'ne ulaştıran 18 km. uzunluğundaki hava hattından bir parça.

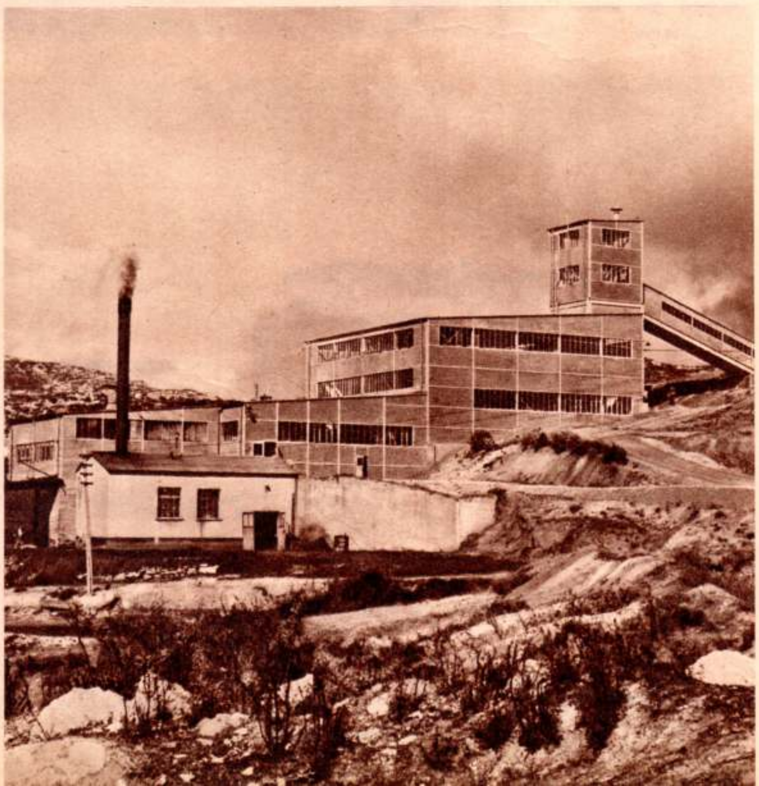
Fabrikalar

Cumhuriyet devrinde bizi dünyanın gidişine dev adımlariyle yaklaştıran tesislerimiz

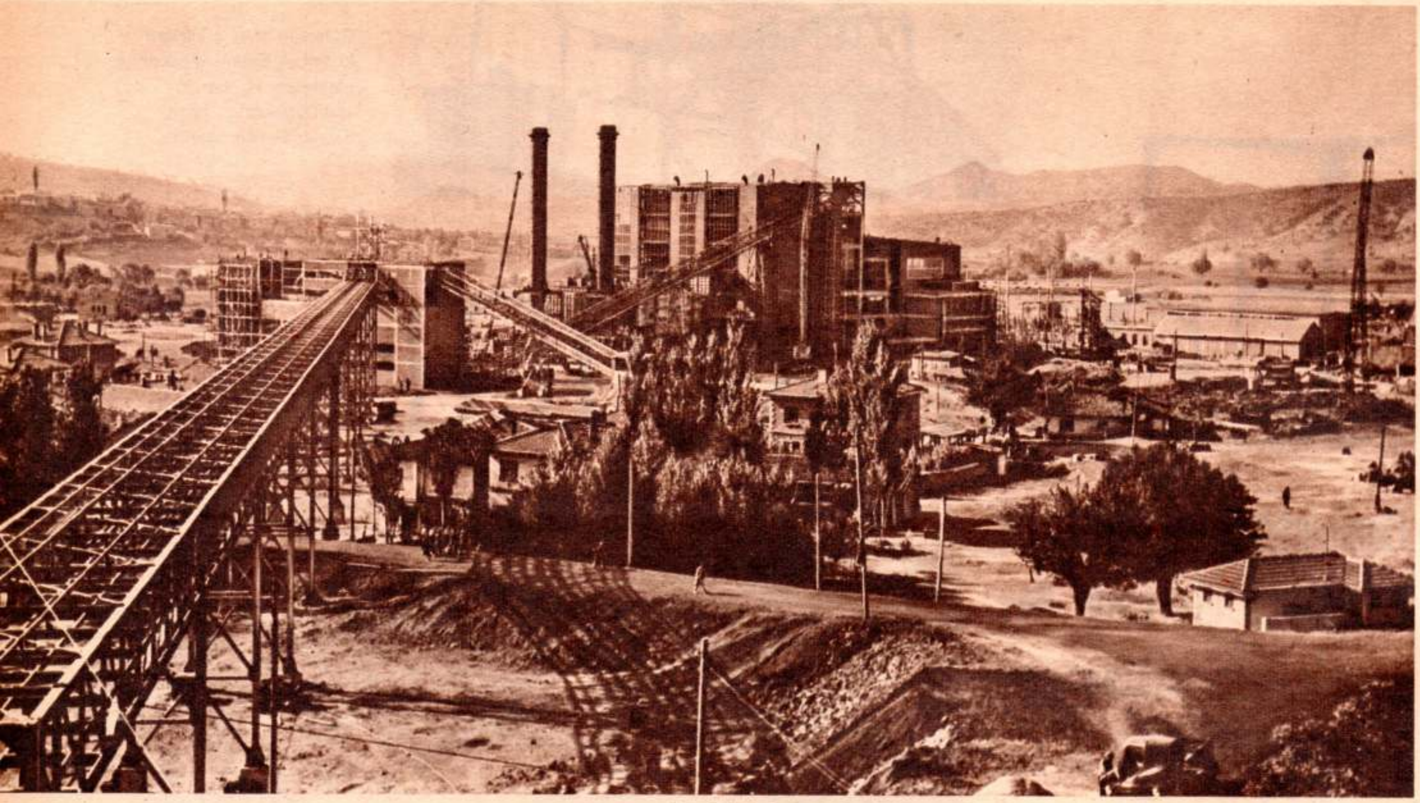
Murgul Bakır ve Sülfürik Asit Fabrikası yılda 10.000 ton bakır, 70.000 ton asit elde eder.

Keçiborlu Kükürt Fabrikası'nın bir görünüşü. Yurdumuzda kükürt en çok bu bölgede çıkar.

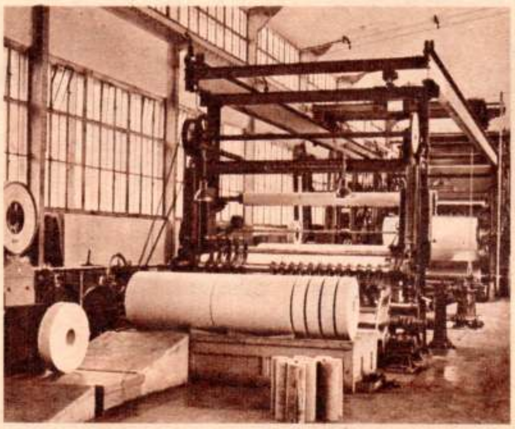

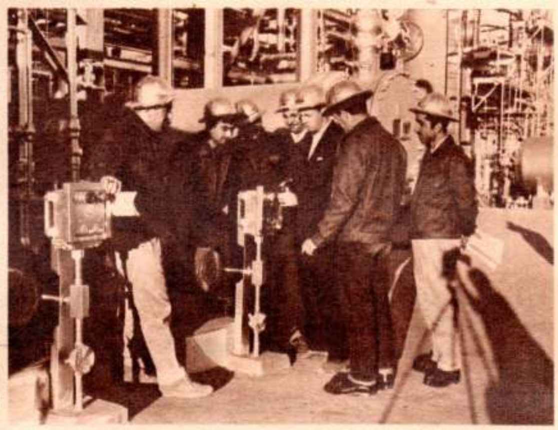
Karabük Demir ve Çelik Fabrikası yurdumuzun endüstrisinde en başta gelen tesislerden biridir.

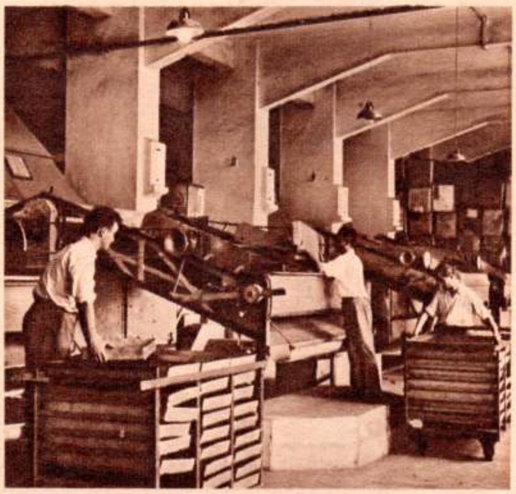
Tunçbilek Termo - Elektrik Bölge santralı (Kütahya)

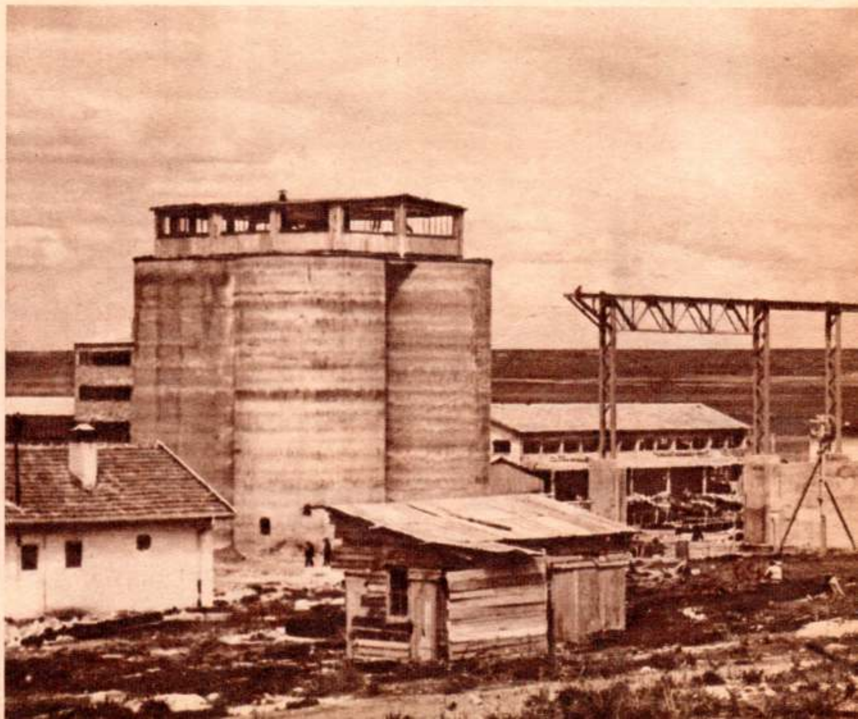
İzmit Kâğıt Fabrikası yılda 110 bin ton kâğıt yapar.

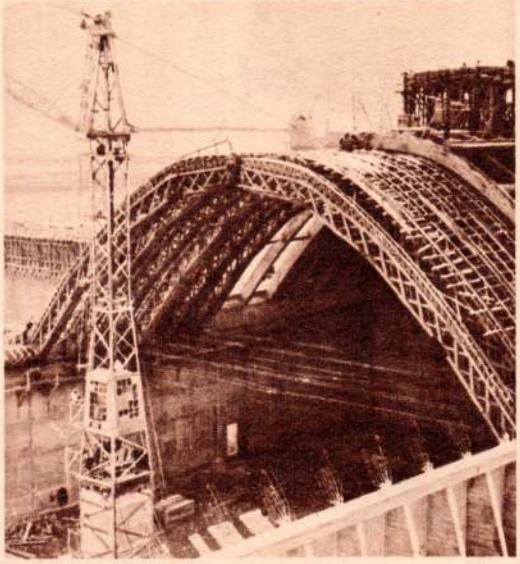

Mersin Petrol Rafinerisi yılda 3 milyon ton petrol arıtır.

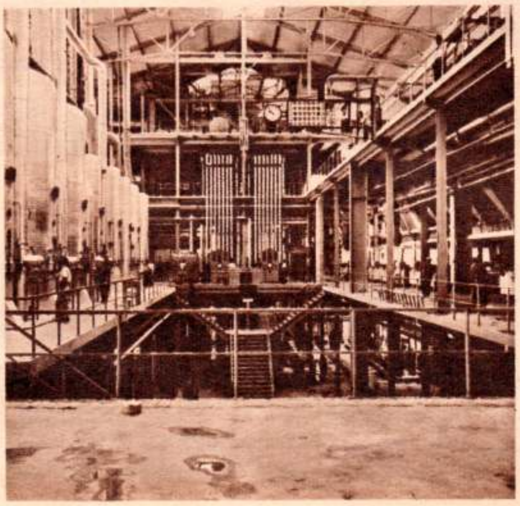

Rize Çay Fabrikası'nda çay kurutma fırınları. Burada çaylar sıcak hava ile kurutulur.

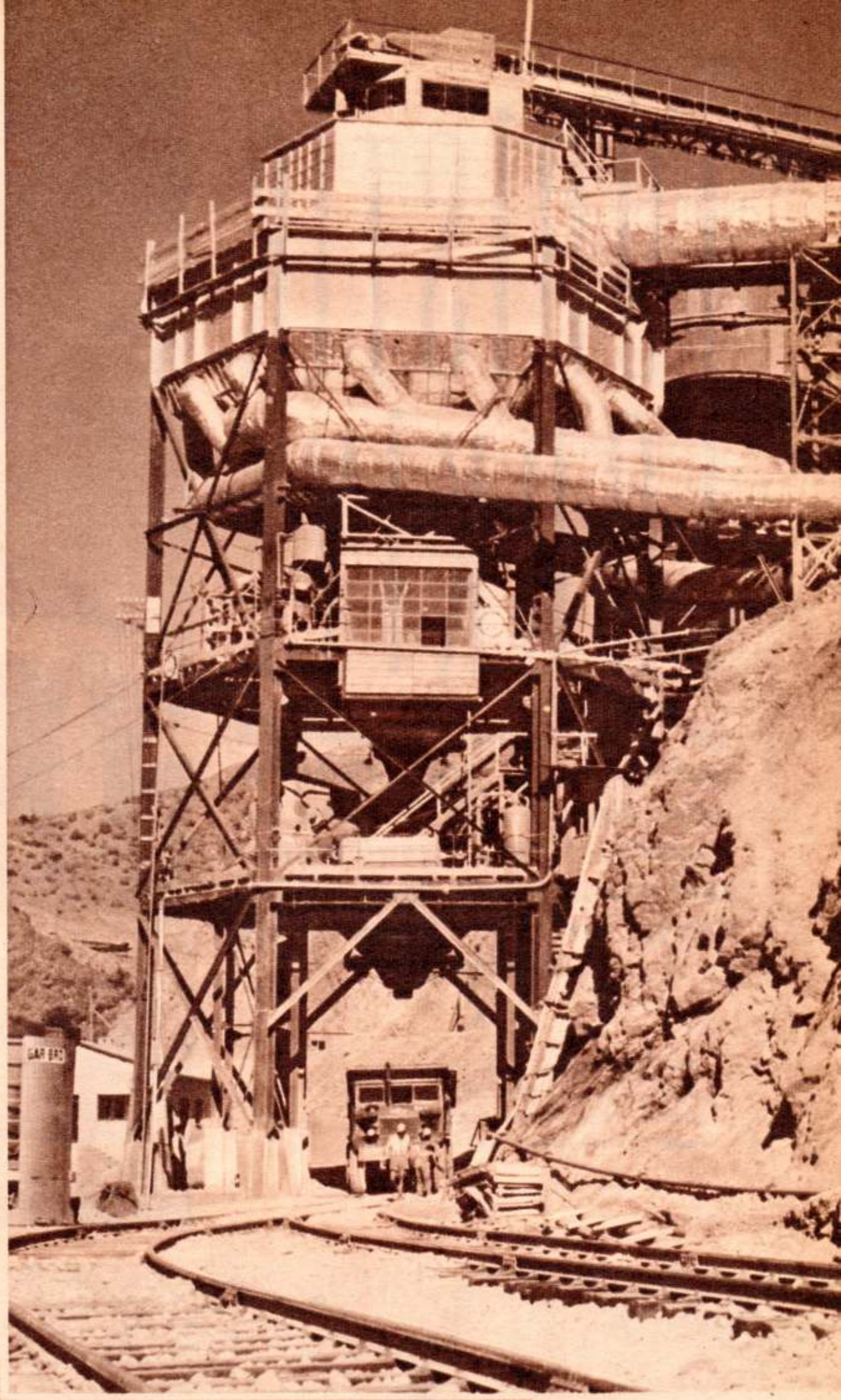

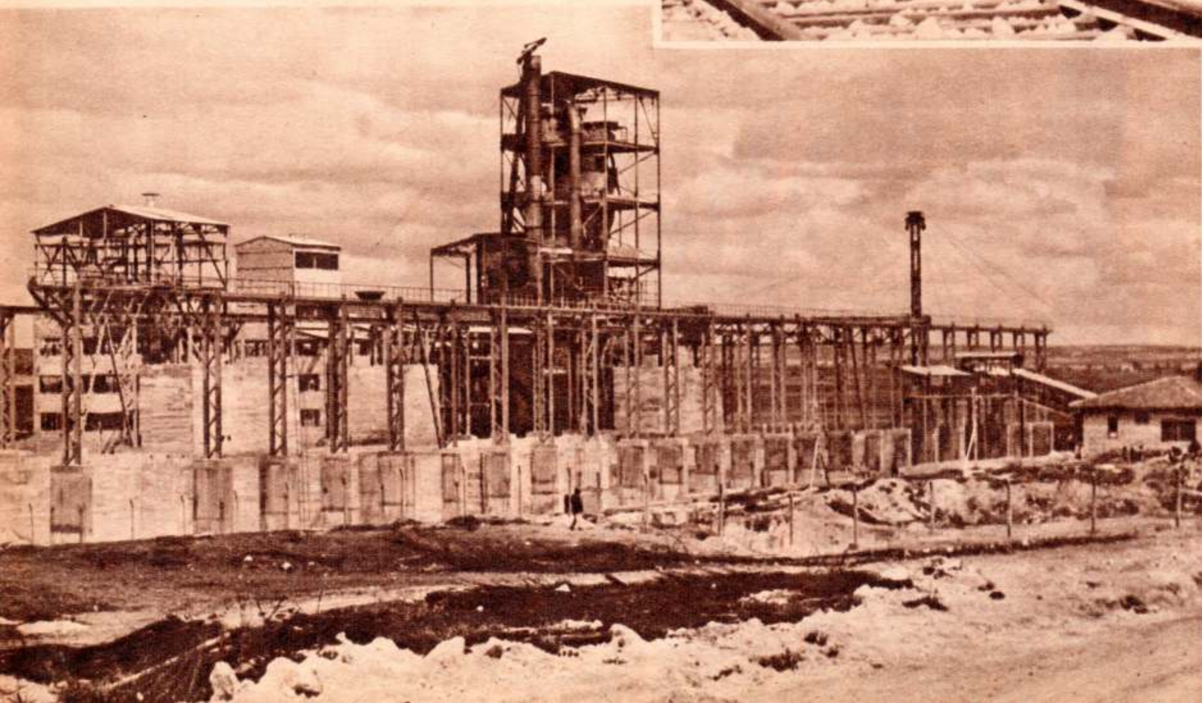
Yurdumuzun en büyük fabrikalarından biri olan Kütahya'daki azot tesislerinden bir parça: Suni gübre deposu yapıldığı sırada

Burdur Şeker Fabrikası kampanya süresince 30.000 ton şeker elde eder. Yurdumuzun yıllık şeker üretimi 500.000 tondur.

Hidrolik enerjisi bakımından yurdumuza büyük faydalar sağlıyan Sarıyar Barajı'nın yapılışı sırasında beton dökme tesisleri.

Çimento Türkiye'nin en önemli endüstri kollarından biridir. Resim Adana Çimento Fabrikası'nı gösteriyor.

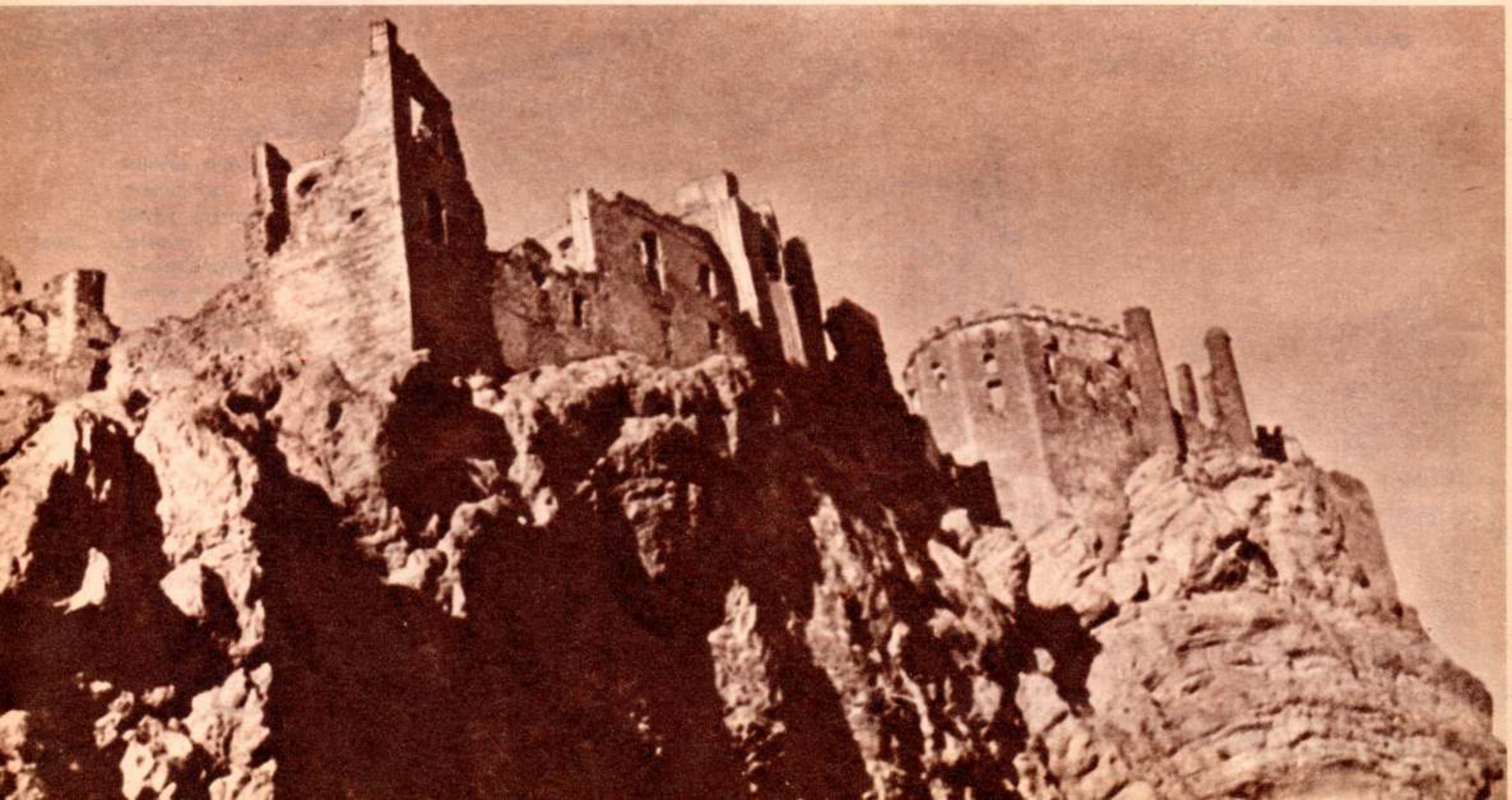
TURİSTİK TÜRKİYE

Çok önemli tarihî ve arkeolojik eserlerin yatağı olan Türkiye'de adım başında eski bir esere raslanabilir. Tabiî güzelliklerinin yanı sıra bu tarihî değeri de Türkiye'ye ayrı bir turistik önem kazandırmıştır.

Hakâri'deki Hoşap Kalesi Doğu Anadolu'nun zengin tarihinden kalan bir anıttır. Kale, kayalar üzerinde, bir kartal yuvasını andırır.

Konya'da Mevlâna Türbesi

Erzurum Selçuklu eserleri bakımından zengin bir ilimizdir. Resim Çifte Minare (Hatuniye Medresesi) ile Hatuniye Türbesi'ni gösteriyor.

Ege kıyılarında, Büyük Menderes nehri ağzında kurulmuş tarihî bir şehir olan Miletos'ta büyük açık hava tiyatrosunun kalıntıları.

Bursa'nın en değerli tarihî anıtlarından biri olan Ulucami özellikle, içini süsliyen yazılariyle ünlüdür.

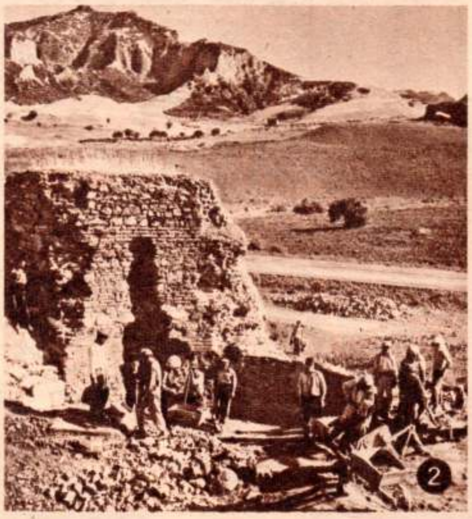

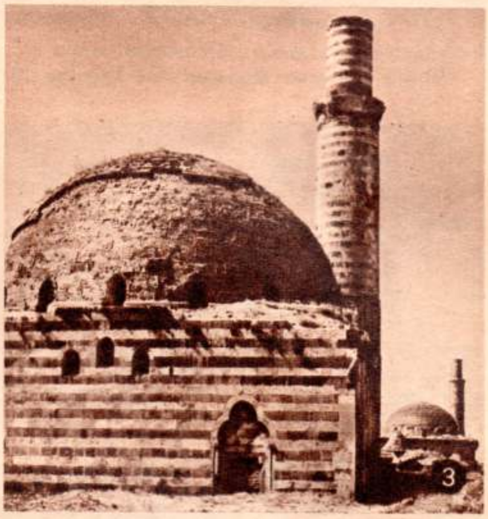
Bursa çok değerli tarihî anıtlarla dolu bir şehrimizdir. Resim Emir Sultan Camisi'ni gösteriyor.

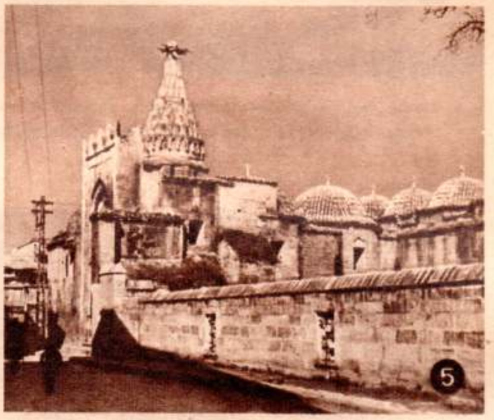
Antalya'daki Aspendos Amfiteatrı'nın bir görünüşü. İlde daha birçok tarihî anıtlar vardır.

1

Diyarbakır'da Ulucami'nin avlusu

2

Anadolu'da yapılan arkeolojik kazılardan bir görünüş

3

Van'da Selçuklular zamanından kalma bir cami

4

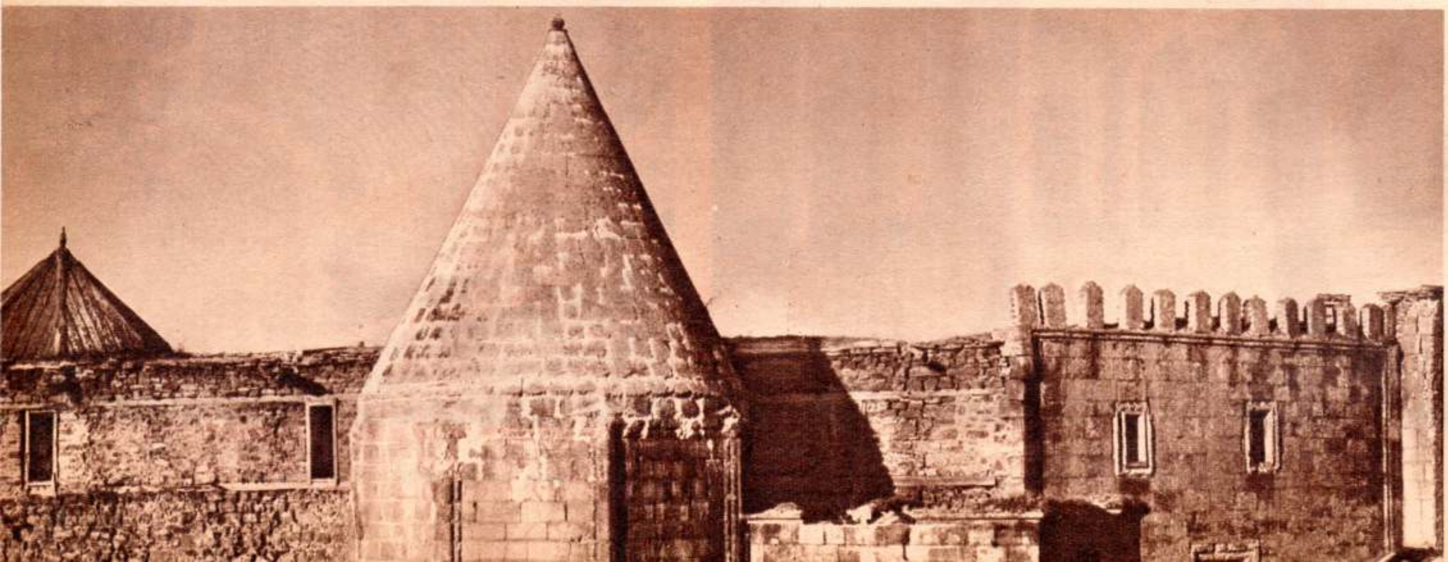
Tarihî Van Kalesi

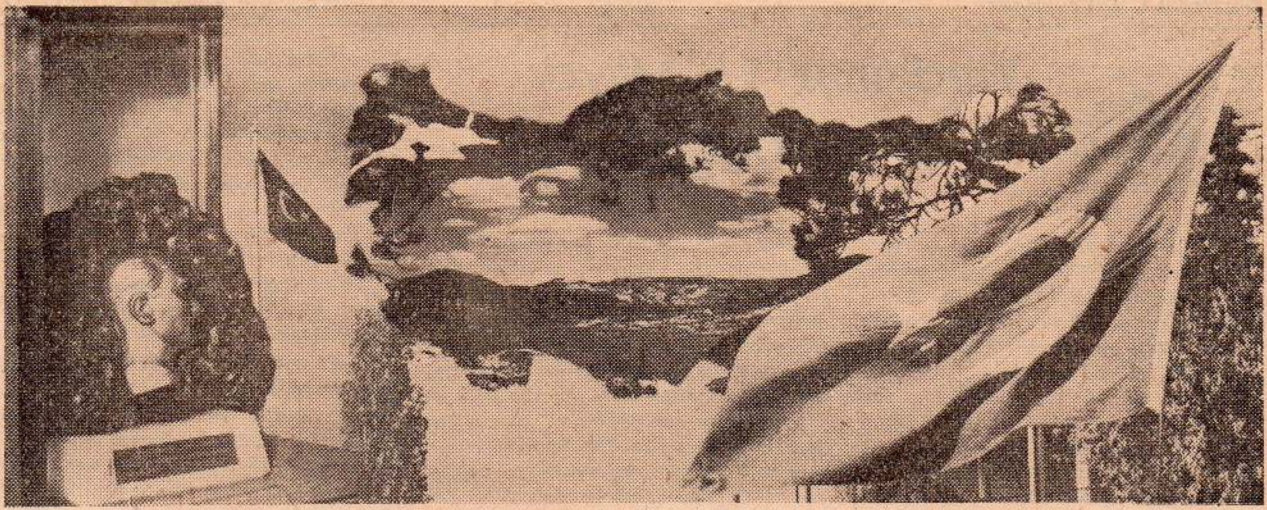
5

Adana'da Ulucami'nin giriş kısmı

6

Beyşehir'deki tarihî anıtlardan Eşref Rumî Cami ve Türbesi

Atatürk'ün dehası ile yeniden canlanan Türk milletinin kurduğu genç, dinç Türk devleti

Türkiye Cumhuriyeti

TÜRKİYE CUMHURİYETİ, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması üzerine, Türk milletinin kurduğu yeni bir devlettir. Bu genç ve dinç devlet, Atatürk'ün önderliğinde, kısa zamanda, dünyanın hayranlığını kazanan ilerlemelerle, Batı medeniyeti arasında, Türk milletini lâyık olduğu mevkie yükseltmiş, ordusu ile, medeni müesseseleriyle, bilim ve sanat alanlarındaki başarıları ile, XX. yüzyıl dünyasında saygıdeğer bir varlık haline getirmiştir.

Bugün Türkiye Cumhuriyeti, Batı medeniyetinin genç, sağlam, ileri üyelelerinden biri olduğu gibi, Batı demokrasilerinin de en kuvvetli devletleri aarsında yer almış bulunuyor.

Yurudumuz, zengin tabiî kaynakları ile, bu kaynakları işliyen tarım, endüstri kolları ile, her alanda başarılı çalışmalar gösteren bilim adamları ile, gelecekte dünyanın daha ileri bir ülkesi olmak yolundadır.

Türkiye'nin Coğrafi Durumu

Türkiye, Kuzey Yarımküresi'nde Ekvatorla Kuzey Kutbu arasında, az çok ortaya yakın bir yerde, üç yandan denizlerle çevrilmiş bir ülkedir.

Türkiye'nin uc noktaları kuzeyde Sinop yakınında İnceburun (42°.06' kuzey paraleli), güneyde, Hatay ilinde Beysun köyünün güneyi (35°.50' kuzey paraleli), en doğuda Aras nehrinin sınırlarımızdan çıktığı nokta (44°.48' doğu meridyeni), en batıda ise İmroz Adası'nın Avlaka Burnu'dur (25°.40' doğu meridyeni). Bu noktalar arasında yurdumuzun uzunluğu doğudan batıya 1.600 km., eni de kuzeyden güneye 650 km. kadardır.

Yurdumuz, Avrupa ile Asya'nın birleştiği yerde bulunuşu dolayısiyle, çok büyük bir coğrafi önem taşır. Trakya topraklarımız Doğu Avrupa'da yer alırken, Anadolu, Asya'nın batıya doğru uzanmış bir koludur, bundan dolayı «Küçük Asya» diye anılır. Türkiye'nin yüzölçümü olan 780.576 km^2'nin aşağı-yukarı (23.600 km^2'si) Avrupa kıtasında, geriye kalan 757.000 km^2'si de Asya'da bulunur.

Türkiye, yüzölçümü bakımından, komşuları arasında, Sovyetler Birliği bir yana, ötekilerden önde gelir. Sovyetler Birliği dışındaki Avrupa ülkelerinin de hiçbiri Türkiye büyüklüğünde değildir (En büyüğü olan Fransa: 550.000 km^2).

Sınırlarımız, Komşularımız

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir kısım toprakları üzerinde kurulmuş yeni bir devlet olduğundan, İran sınırından başka bütün sınırları yenidir.

Doğudaki İran sınırı 1639'da Kasr-ı Şirin Antlaşmasiyle çizilmiş, o zamandan beri değiştirilmemiştir. Uzunluğu 470 km.'dir.

Türk-İran sınırının kuzeyinde Sovyetler Birliği ile olan sınırımız 1921'de Moskova ve Kars antlaşmalariyle çizilmiştir. 590 km. uzunluğunda olan bu sınır, Çoruh nehrinin Karadeniz'e döküldüğü yerin biraz güneyinden başlar. Bir ara Arpa Çayı, daha sonra da Aras nehri boyunca giderek İran sınırına kavuşur.

Güneyde bir yandan Irak'la, bir yandan da Suriye ile komşu bulunuyoruz. 378 km. uzunluğundaki Türk-Irak sınırı güneydoğuda Türk-İran sınırının sona erdiği yer olan Kelşim Gediği'nden başlar, Dicle nehrine kadar uzanır. Bu sınır 1926 yılında Türkiye ile İngiltere arasında Ankara Antlaşması ile çizilmiştir.

Siyasi sınırlarımız arasında en uzunu Türkiye-Suriye sınırıdır (789 km). Bu sınır, ilk önce 1921'de bu toprakları elinde tutan Fransa ile yaptığımız Ankara Antlaşması ile çizildi. Daha sonra birtakım değişikliklere uğradı, 1939'da Hatay'ın Türkiye'ye katılmasiyle bugünkü şeklini aldı. Dicle nehrinin topraklarımızdan çıktığı yerden başlar, Hatay' da Güvercinkaya yakınlarında son bulur.

Yurdumuzun Avrupa komşuları ile olan sınırları, yukarıda adı geçen sınırların hepsinden daha kısadır. Türk-Yunan sınırı 204 km, Türk - Bulgar sınırı 200 km.'dir. Yunanistan'la olan sınırımız Meriç ırmağı boyunca gider. Meriç'in sağ kıyısında kalan Karaağaç istasyonu Türkiye'ye aittir. Türk-Bulgar sınırı Edirne'nin batısından başlıyarak Rezve Deresi'nin Karadeniz'e döküldüğü noktaya kadar uzanır.

Böylece, Türkiye'nin komşulariyle olan sınırlarının toplamı 2.631 km.'yi bulur.

TÜRKİYE'NİN KOMŞULARI

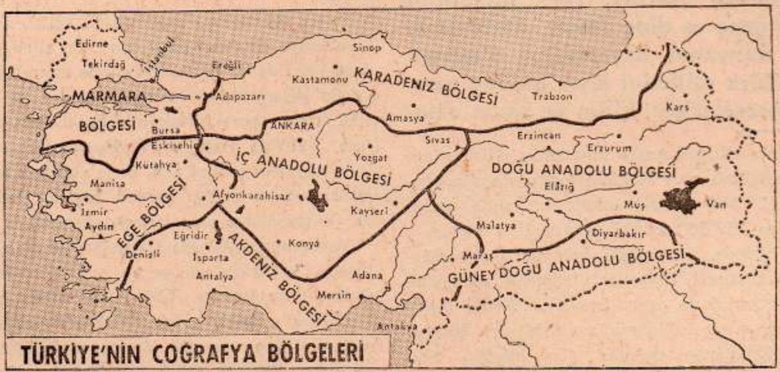
Yurdumuz 1,5 Milyar Yıl Önce Doğdu

BUGÜN yurudumuzun bulunduğu topraklar bundan 1.500.000.000 yıl kadar önce ortaya çıkmıştır. Jeolojik devirlerden Birinci Zaman'ın başlarında, yani bundan 2 milyar yıl kadar önce, yeryüzünde biri kuzeyde (Eurasia kıtası), diğeri güneyde (Gondvana kıtası) olmak üzere iki büyük kara kütlesi vardı. İki kıtanın arasında da Tetis Denizi uzanıyordu. Bugünkü Türkiye'nin yeri bu denizin bulunduğu alana isabet eder. Bu denizin dibine çökmüş olan tortul tabakalar, kara kütleleri arasında sıkışıp kıvrılarak, Birinci Zaman'ın sonlarına doğru, büyük dağ sıraları meydana getirdiler. Yurdumuzun büyük bir kısmı da bu arada suların dışına çıkarak kara haline geldi. O sırada hüküm süren iklim sıcak, nemli olduğundan karaların üstü büyük ormanlarla kaplanmıştı. Bu ormanların yüksek boylu bitkileri sığ kıyı göllerinde birikerek, Zonguldak kömürleri gibi bugün işletilen taşkömürlerini meydana getirdiler.

Birinci Zaman sonuna doğru meydana gelmiş bulunan dağ sıraları, daha İkinci Zaman başlarken «yalama yazı» (peneplen) halini almışlar, o zamanki deniz yüzeyine yaklaşacak kadar alçalmışlardı. Deniz yüzeyindeki küçük bir yükselme eski yalama yazının üzerine İkinci Zaman denizlerinin çökerttiği tabakaları yerleştirdi. Kıvrımları akarsu, rüzgâr, buzul gibi çeşitli etkenlerle aşınarak düz bir hale gelen dağlık bölgeye «yalama yazı» denir. Burada «yazı» sözü «ova» anlamınadır.)

Üçüncü Zaman'ın başlarında, deniz dibindeki tabakalar, bu sıradaki hareketlerin basıncı ile kıvrılarak, yeni dağ sıraları meydana getirdiler. Bu hareketler daha İkinci Zaman'da başlamış, Anadolu'nun kuzey kesimlerindeki kıvrımlar İkinci Zaman sona ermeden tamamlanmıştı. Başka yerlerde ise dağların oluşumu Üçüncü Zaman'ın ortalarına kadar sürdü, böylece Alp Kıvrımları adı verilen dağ sıraları doğdu. Bu dağlar Avrupa'nın güneyinden başlayıp yurdumuzdan da geçiyor, İran üzerinden Himalayalar'a kadar uzanıyordu.

Bütün bu yeni dağlar da Üçüncü Zaman'ın ortalarından başlıyarak aşınıp düzleştiler. Anadolu'nun iç kesimleri, şimdiki Ege Denizi'nin bulunduğu yerler tatlı su gölleriyle örtüldü. Bu sırada, şimdiki Karadeniz'in yerinde, derinliği az olan bir göl bulunuyordu.

Türkiye'nin Coğrafya Bölgeleri

1941'de Ankara'da toplanan Birinci Coğrafya Kongresi'nin çalışmaları sonunda Türkiye 7 coğrafya bölgesine ayrılmıştır. Bunlar da kendi aralarında küçük bölümlere ayrılır. Her bölgedeki bölüm sayısı birbirine uymaz. Aşağıdaki cetvelde Türkiye'nin 7 coğrafya bölgesiyle 21 bölümünün adları verilmiştir:

1. KARADENİZ BÖLGESİ
   - a - Doğu Karadeniz bölümü
   - b - Orta Karadeniz bölümü
   - c - Batı Karadeniz bölümü
2. MARMARA BÖLGESİ
   - a - Güney Marmara bölümü
   - b - Çatalca - Kocaeli bölümü
   - c - Ergene bölümü
   - d - Istranca bölümü
3. EGE BÖLGESİ
   - a - Ege bölümü
   - b - İçbatı Anadolu bölümü
4. AKDENİZ BÖLGESİ
   - a - Antalya bölümü
   - b - Adana bölümü
5. İÇ ANADOLU BÖLGESİ
   - a - Yukarı Sakarya bölümü
   - b - Konya bölümü
   - c - Orta Kızılırmak bölümü
   - d - Yukarı Kızılırmak bölümü
6. DOĞU ANADOLU BÖLGESİ
   - a - Yukarı Fırat bölümü
   - b - Erzurum - Kars bölümü
   - c - Yukarı Murat - Van bölümü
   - d - Hakâri bölümü
7. GÜNEY-DOĞU ANADOLU BÖLGESİ
   - a - Dicle bölümü
   - b - Orta Fırat bölümü

Yurdumuz bugünkü görünüşünü, şimdiki yüksekliğini, Üçüncü Zaman sonunda (bundan aşağı yukarı 15-20 milyon yıl önce) beliren hareketlerle kazandı. Bu sırada Anadolu takımı ile yükselirken, orta kesimleri biraz çukurlaştı. Çevresindeki denizler ise öncekinden daha derinleşti. Bu son hareketler yurdun bazı kesimlerinde kıvrımlara yol açtı, bazı kesimlerde ise kırılmalar oldu, çukur ovalar meydana geldi. Doğu Anadolu'nun çukur ovaları, Batı Anadolu'nun doğu-batı doğrultusundaki çukurlar bu şekilde oluştu.

Gene Üçüncü Zaman'ın sonlarına doğru Ege Denizi'nin bulunduğu alan alçalmaya uğradı. Güneyden kuzeye doğru Akdeniz'in sulariyle örtüldü. Yalnız yüksek yerler ada halinde kaldı. Bu tuzlu sular eski birer vâdi olan Boğazlar'la Marmara Denizi'nden geçerek, Karadeniz'in yerinde bulunan büyük göle girdiler, onu bir deniz haline getirdiler. Bu olayların sonunda da bundan 1 milyon yıl önce başlıyan Dördüncü Zaman'a geçilmiş oldu. Bu sırada ülkenin içerilerindeki göllerin çoğu ya lığ (alûvyon)larla doldu, ya da bir akarsuya boşalarak kurudu. Denize dökülen akarsuların ağız kesimlerinde çatalağızlar (deltalar) meydana geldi. Üçüncü Zaman'da çok şiddetli olan yanardağ püskürmeleri bu zamanda daha hafif bir şekilde devam etti.

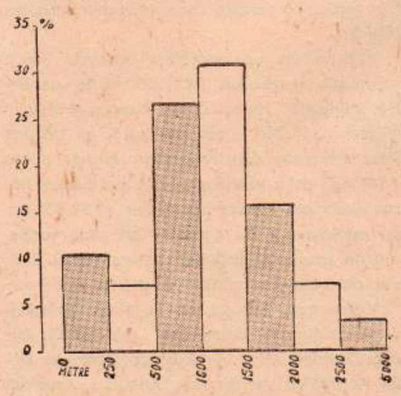
Dördüncü Zaman'ın bir başka önemli olayı da bu sırada meydana gelen iklim değişiklikleridir. O çağlarda iklim, şimdikinden bazan daha sıcak, daha kuru, bazan da daha serin, daha nemli bir hal almıştı. Bu serin ve nemli iklim hüküm sürdüğü sırada dağlara daha çok kar yağarak buzullar ortaya çıktı. Bu buzulların özel aşındırma ve biriktirme şekillerine dağlarımızda hâlâ raslanır.

Yurdumuzun Yüzey Şekilleri

Türkiye'nin yüzey şekillerini gösteren bir hartaya bakarsak gözümüze ilk çarpan özellik şudur: Yurdumuzun kuzeyini de, güneyini de boydan boya sıradağlar kuşatmıştır. Bu sıradağlar doğuda, batıda birbirine yaklaşır; en yüksek noktalar da yurdun doğu yarısında bulunur.

KUZEY ANADOLU DAĞLARI

Yurdumuzun kuzey kesiminde Karadeniz kıyısı boyunca bir şerit halinde uzanan dağlar Kuzey Anadolu Dağları'dır. Bu dağlar tek bir sıra halinde değildir, oluk biçimi çukur alanlarla birbirinden ayrılmış birkaç sıra meydana getirirler.

Türkiye'nin yükselti diyagramı

Kıyı Dağları. — Kuzey Anadolu Dağları arasında denize en yakın olan ilk sıraya Kuzey Anadolu Kıyı Dağları denir. Bu dağların en yüksek tepeleri Doğu Karadeniz bölümündedir. Rize Dağları diye anılan kesiminde en yüksek noktası Kaçkar Tepesi 3.937 m.'dir. Daha batıdaki Verçenik Tepesi de 3.711 m.'yi bulur.

Batıya doğru Trabzon Dağları, Zigana Dağları, Gümüşane Dağları, Giresun Dağları gibi adlarla anılan kıyı dağları, Ordu yakınındaki Melet ırmağı vâdisinden başlıyarak Canik Dağları adını alır. Bunların yüksekliği doğudakiler kadar değildir, Samsun gerilerinde geniş sırtlar hâlini alırlar. Daha batıda Kızılırmak ve Filyos yarma vâdileri arasındaki İsfendiyar (Küre) Dağları'nın en yüksek noktaları bile 2.000 m.'yi bulmaz. Bu kesimde en yüksek nokta olan Yaralıgöz Dağı 1.985 m.'dir.

İç Sıradağlar. — Kıyı Dağları'nın gerisinde Kuzey Anadolu Dağları'nın iç sıraları uzanır. İç sıralar doğuda Kıyı Dağları'ndan Çoruh ve Kelkit oluklariyle ayrılırlar. Bu dağların en yüksek noktası olan Mesçit Dağı 3.250 m.'dir.

Kuzey Anadolu Dağları doğuda iki sıra halinde uzandığı halde Batı Karadeniz bölümünde üç sıra halinde uzanırlar. Bu bölümde ikinci sıra, Kıyı Dağları'ndan Gökırmak vâdisiyle ayrılır. Bunlar üzerinde Ilgaz Dağı'nın yüksekliği 2.565 m.'dir. Bu dağların güneyinde, Devrez ve Soğanlı çayları vâdileriyle bunlardan ayrılan üçüncü sıra yükselir. Bu dağlara Köroğlu Dağları adı verilir. En yüksek noktası olan Köroğlu Tepesi 2.378 m.'dir.

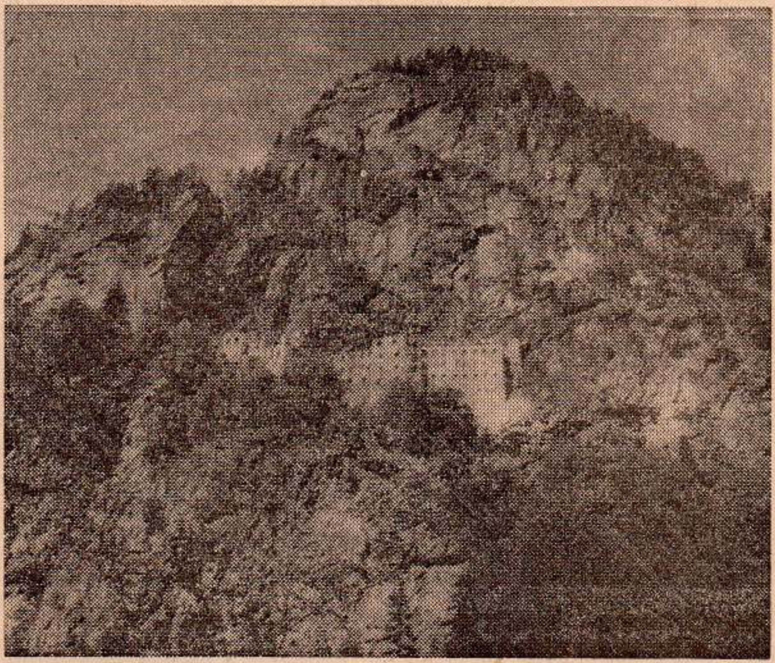
Karadeniz Bölgesi Ovaları. — Karadeniz Bölgesi'nin geniş çapta ovaları Yeşilırmak'la Kızılırmak ağızlarında bulunur (Çarşamba ve Bafra ovaları). Bölgenin iç kesimlerinde ise, başlıca ovalar, dağ sıralarını birbirinden ayıran vâdi olukları boyuna dizilmiştir. Merzifon, Tosya ve Bolu ovaları gibi.

TOROS DAĞLARI

Yurdumuzun güney kesiminde Akdeniz kıyısı boyunca uzanan dağlar Toros Dağları'dır. Bunlar Güneydoğu Anadolu'nun kuzeyinde de bir duvar gibi yükselerek İran sınırına kadar uzanır. Toros Dağları üç bölüme ayrılabilir:

Batı Toroslar. — Antalya Körfezi'nin iki yanından kuzeye doğru uzanarak Göller Yöresi'nde birbirine yaklaşır. Antalya Körfezi'nin batısındaki Teke Yöresi'nde, Elmalı Ovası ile birbirinden ayrılan yüksek dağlar bulunur. Yörenin en yüksek tepesi Bey Dağları üzerindeki Akdağ 3.086 m.'dir. Körfezin doğu kıyısı boyunca uzanan dağlar kuzeybatı-güneydoğu doğrultusundadır. Bu kesimdeki Geyik Dağı'nın yüksekliği 2.900 m.'yi bulur. Daha içeriden geçen bir sıra ise Sultan Dağları diye anılır.

Orta Toroslar. — İçel Yöresi'nin ortalarında Taşeli Yaylası'ndan başlıyarak kuzeydoğuya doğru dört sıra halinde uzanırlar. Birinci sıra üzerinde Bolkar Dağı (Medetsiz Tepesi 3.585 m.), ikinci sıra üzerinde Aladağ (3.731 m.), üçüncü sıra üzerinde Tahtalı Dağları, dördüncü sıra üzerinde de Binboğa Dağları yükselir. Bütün bu Orta Toroslar kuzeydoğuda Uzunyayla adı verilen düzlüklere karışırlar.

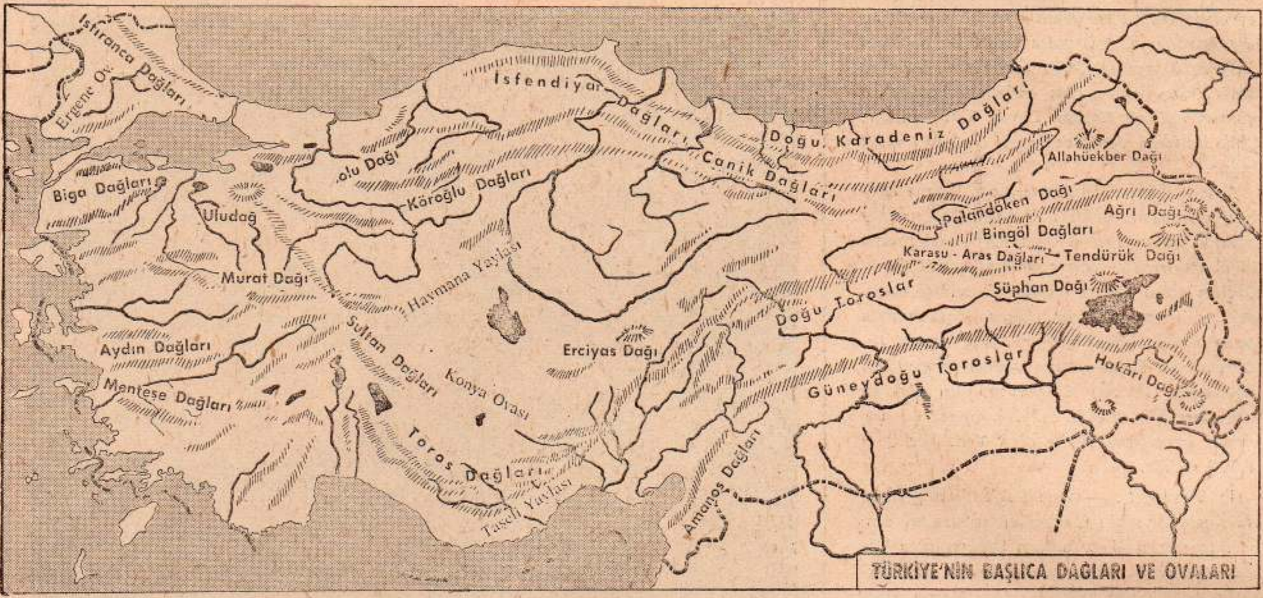

Türkiye'nin yüzölçümünün %30 kadarı 1.000-1.500 m. arasındaki yükseltilerle kaplıdır. Yukarıdaki fotoğrafta Maçka (Trabzon)daki kayalık bir dağ üzerinde Meryem Ana Kilisesi görülüyor.

Yüksekliği 3.500 Metreyi Geçen Dağlarımız

5.000 metreyi geçen 1; 4.000 metreyi geçen 4; 3.000 metreyi geçen 24 dağ vardır. Bundan sonra gelen dağların birçoğu da 2.000 metreyi geçer.

Adı	*Yüksekliği*	*Yeri*
Büyük Ağrı Dağı	5.165 m.	Aras - Karasu Dağları
Süphan Dağı	4.434 m.	» » »
Reşko Dağı	4.168 m.	Hakâri Dağları
Cilo Doruğu	4.119 m.	» »
Kaçkar Dağı	3.937 m.	Rize Dağları
Küçük Ağrı Dağı	3.925 m.	Aras - Karasu Dağları
Erciyas (Kuzu Yatağı Zirvesi)	3.916 m.	Erciyas - Hasandağ
Kandil Dağı	3.840 m.	Van ve İran sınırı bölgesi
Samdi Dağı	3.818 m.	Hakâri Dağları
Mor Dağı	3.810 m.	Van Dağları
Erciyas (Safra Kayası)	3.770 m.	Erciyas - Hasandağ
Başet Dağı	3.750 m.	Van Dağları
Sümbül Dağı	3.740 m.	Hakâri Dağları
Kaldı Dağı	3.734 m.	Aladağlar
Demirkazıl Dağı	3.726 m.	»
Gevarroki Dağı	3.680 m.	Hakâri Dağları
Haravil Dağı	3.676 m.	Van ve İran sınırı bölgesi
Kara Dağ	3.630 m.	Hakâri Dağları
Kaçkar Tepesi	3.605 m.	Rize Dağları
İspiriz Dağı	3.587 m.	Van Dağları
Medetsiz Dağı	3.585 m.	Bolkar Dağları
Hunut Dağı	3.560 m.	Rize Dağları
Arnas Dağı	3.550 m.	Hakâri Dağları
Hirabit Dağı	3.550 m.	Van Dağları
Tendürek Dağı	3.542 m.	Van ve İran sınırı bölgesi
Keşiş Dağı	3.537 m.	Erzincan Dağları
Muratbaşı Dağı	3.518 m.	Van ve İran sınırı bölgesi
Bulut Dağı	3.510 m.	Rize Dağları

TÜRKİYE'NİN BAŞLICA DAĞLARI VE OVALARI

Güneydoğu Toroslar. — Hatay ili içinde İskenderun Körfezi'nin doğusunda Amanos (Gâvur) Dağları ile başlarlar. Maraş'a kadar kuzeydoğuya doğru bir yay gibi kıvrılır, Maraş'tan sonra doğrultuyu değiştirerek Güneydoğu Anadolu düzlüklerini Doğu Anadolu'dan ayıran duvarı meydana getirirler. Hakâri yöresinde bu dağların doğu ucu olan Cilo Dağları üzerinde yükseklik Reşko Tepesi'nde 4.168 m.'ye erişir.

Akdeniz Bölgesi Ovaları. — Toros sistemine dahil bulunan dağların arasında, ya da eteklerinde önemli düzlükler bulunur. Batı Toroslar'ın iki kanadı arasındaki Antalya Ovası ile Orta Toroslar'la Amanos Dağları arasına giren Adana Ovası (Yukarıova ve Çukurova) bunların en önemlileridir.

Güneydoğu Toroslar'ın güney eteğinde sınırlarımız ötesinde de devam eden Güneydoğu Anadolu düzlükleri uzanır. Bu kesimde 1.919 m.'ye erişen Karacadağ volkanik kütlesi göze çarpar.

DOĞU ANADOLU DAĞLARI

Yurdumuzun kuzey ve güney kıyıları boyunca uzanan dağların birbirine yaklaştığı kesimde bulunan Doğu Anadolu Bölgesi Türkiye'nin en yüksek bölgesidir. Burada yüzey şekilleri çok çeşitlidir. Yüksek yaylalar, batı-doğu doğrultusunda uzanan sıradağlar, bunlar arasına girmiş çukur ovalar bulunduğu gibi tek başına yükselen volkanik dağlar da göze çarpar. Yurdumuzun en yüksek volkanik dağları bu bölgededir: Ağrı (5.165 m.), Süphan (4.434 m.).

İÇ ANADOLU DAĞLARI

Yurdumuzun ortasını kaplıyan İç Anadolu'nun uc bölgelerden daha az dağlık bir görünüşü vardır. Buna rağmen, bölgenin ortalama yüksekliği gene de az değildir. Çok yerde yükseltisi 1.000 metreyi aşan düzlükler uzanır (Konya Ovası gibi).

Bölgenin doğu kesiminde Doğu Anadolu Dağları'nın batıya doğru uzantıları bulunur: Köse Dağı (2.801 m.), Yıldız Dağı (2.537 m.) gibi.

İç Anadolu'nun asıl göze çarpan yükseltileri bölgenin güneydoğu ucunda bulunan Erciyas Dağı (3.916 m.), Hasan Dağı (3.258 m.), Melendiz (2.953 m.), Karacadağ (1.960 m.), Karadağ (2.271 m.) gibi sönmüş volkan dizileridir.

İÇBATI ANADOLU EŞİĞİ

İç Anadolu düzlüklerinin batısında İçbatı Anadolu Eşiği adı verilen geniş sırt yükselir. Bu eşik üzerinde Bursa'nın güneyindeki Uludağ (2.543 m.) ile Afyonkarahisar arasında aralıklı dizilmiş dağlar görülür. İki dizi üzerinde sıralanan bu dağların en yükseği Murat Dağı'dır (2.312 m.). İçbatı Anadolu'nun daha başka önemli dağları şunlardır: Emir Dağı (2.295 m.), Türkmen Dağı (1.829 m.), Eğrigöz Dağı (2.181 m.).

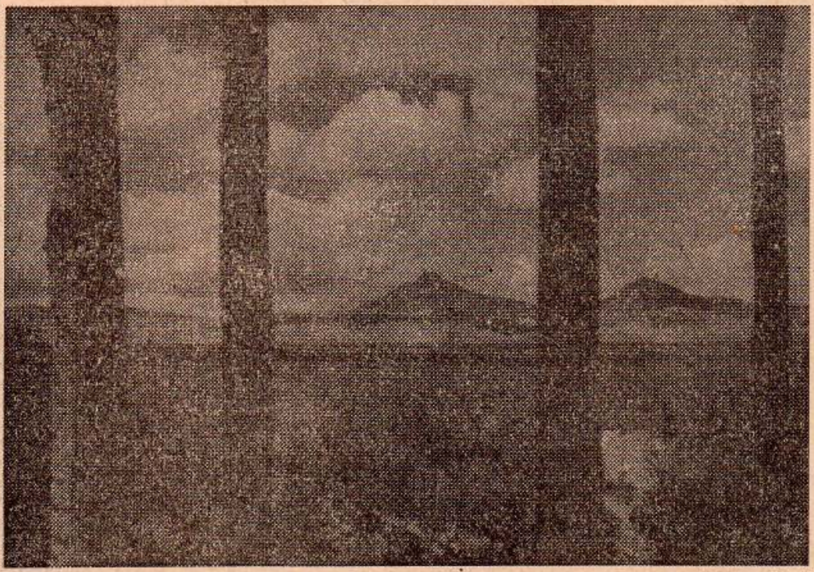
EGE BÖLGESİ DAĞ VE OVALARI

Ege Bölgesi'nin asıl Ege bölümünde yüzey şekilleri İçbatı Anadolu'dakinden çok başkadır. Bu bölümde doğu-batı doğrultusunda uzanan oluk biçimi çukur alanlarla bunları birbirinden ayıran gene aynı doğrultulu dağ sıraları vardır.

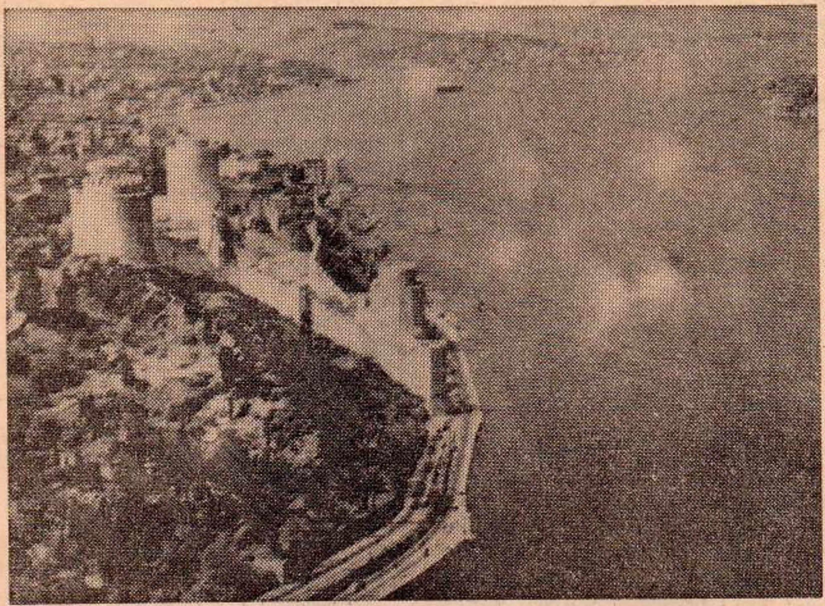
Çukur alanların en önemlileri kuzeyden güneye doğru Bakırçay, Gediz, Küçük Menderes, Büyük Menderes ovalarıdır. Bunlardan Bakırçay Ovası'nın kuzeyinde Kozak Dağları (1.344 m.), Gediz Ovası'nın kuzeyinde Yunt Dağları (Nemrut Dağı 1.084 m.), Gediz Ovası ile Küçük Menderes Ovası arasında Bozdağlar (2.157 m.), Küçük ve Büyük Menderes ovaları arasında ise Aydın Dağları (Gümüşdağ 1.650 m.) vardır. Büyük Menderes Ovası'nın güneyinde, çok yeri kalker yapılı olan dağlık Menteşe Yöresi bulunur.

MARMARA BÖLGESİ DAĞ VE OVALARI

Marmara Bölgesi'nde de, Ege Bölgesi'nde olduğu gibi yükseklikler çukur alanlar kuzeyden güneye doğru birbiri ardınca sıralanır. Yalnız bir fark vardır. Ege bölgesindeki çukur alanlarda boydan boya akarsu vâdileri bu-

Konya Ovası, yurdumuzun en geniş ovasıdır. Türkiye'de elde edilen ürünün büyük bir kısmı bu bölgede çıkar.

İstanbul Boğazı, Asya ile Avrupa'nın birbirine en çok yaklaştığı yerdir. Rumelihisarı ile Anadoluhisarı arası ancak 500 m. kadardır.

lunduğu halde Marmara Bölgesi'nde çukur alanlar birbirinden az yüksek eşiklerle ayrılmış durumdadırlar. Bu çukur alanlar arasında en kuzeyde bulunan İzmit Körfezi doğuya doğru Sapanca Gölü ile, daha doğuda da Adapazarı Ovası ile devam eder. Bunların güneyinde Gemlik Körfezi, İznik Gölü, Pamukova çukurlukları uzanır. Bu iki çukur dizisini birbirinden Samanlı Dağları (Keltepe 1.666 m.) ayırır. Marmara denizinin güney kıyıları boyunca uzanan Mudanya tepelerinin güneyinde doğudan batıya doğru Bursa Ovası, Ulubat Gölü, Karacabey Ovası, Manyas Gölü, Gönen Ovası sıralanır. Bursa Ovası'nın güneyinde de Marmara Bölgesi'nin en yüksek dağı olan Uludağ (2.543 m.) yükselir.

Bölgenin güneybatı köşesi olan Biga Yöresi'nde Edremit Körfezi'nin kuzeyinde yükselen Kazdağı 1.767 m.'yi bulur.

Marmara Bölgesi'nin Trakya kesimine gelince; burası ortası çukur, yanları oldukça yüksek bir durum gösterir. Karadeniz kıyıları boyunca uzanan Istıranca Dağları'nda Mahya Tepesi 1.031 m.'dir. Trakya'nın Marmara kıyılarına yakın kesiminde Tekirdağ (Ganos Dağı 945 m.), Koru Dağı (725 m.) sırtları uzanır.

Kıyılarımız, Adalarımız

Uzunluklarının toplamı 7.100 km.'yi aşan Türkiye kıyılarının 1.700 km.'si Akdeniz kıyılarına aittir. İkinci durumda olan Karadeniz kıyılarımızın uzunluğu 1.550 km.'dir. Ege Denizi kıyılarımız 2.250 km., Boğazlar'la birlikte Marmara Denizi kıyılarının uzunluğu ise 1.100 km. kadardır. Az sayıda olan adalarımıza ait kıyılarımızın uzunluğu da 500 km.'yi bulur.

Yurdumuzun kuzey ve güney kıyıları az girintili çıkıntılı olduğu halde batı kıyıları çok girintili çıkıntılıdır.

Karadeniz Kıyıları. — Genel olarak, orta kesimde bulunan bir çıkıntı ile bunun doğu ve batısındaki iki büyük girintiden ibarettir. Bu esas şekil arasında doğuda Yeros ve Yosun burunları gibi küçük çıkıntılarla, Trabzon'un batısında Polathane Limanı, Ordu batısında Vona Limanı gibi rüzgâra karşı oldukça kapalı koylar bulunur. Orta Karadeniz'de Sinop, Batı Karadeniz'de Ereğli aynı şekilde iyi birer liman durumundadırlar.

Akdeniz Kıyıları. — Akdeniz'de Fethiye ile Antalya Körfezi arasında Teke Yöresi, Antalya Körfezi ile Mersin Körfezi arasında da Taşeli Yöresi birer çıkıntı teşkil ederler. Denizin doğu ucunda İskenderun Körfezi kara içine doğru epeyce sokulur. Teke Yöresi'nin kıyıları çok girintili çıkıntılıdır, hattâ birçok küçük adalar vardır. (Bunlardan en büyüğü olan Meis Adası Yunanistan'a aittir.)

Ege Kıyıları. — Yurdumuzun batı yüzündeki Ege Denizi çok girintili çıkıntılıdır. Bu denizde kuzeyden güneye doğru Edremit Körfezi, Çandarlı Körfezi, İzmir Körfezi, Kuşadası Körfezi, Mandalya Körfezi, Kerme Körfezi, Hisarönü Körfezi, Marmaris Körfezi gibi körfezlerle bunlar arasına sokulan yarımadalar (en önemlileri: Urla, Bodrum, Datça yarımadaları) vardır. Ege kıyıları üzerinde eskiden bulunan körfezlerden bazıları da Büyük ve Küçük Menderes nehirlerinin taşıyıp yığdıkları lığlarla dolmuşlardır. Bu yüzden Efes, Milet gibi Eskiçağ'ın önemli liman şehirlerinin yıkıntıları bugün kıyıdan içeride kalmıştır.

Marmara Kıyıları. — Marmara Denizi'nin kuzey ve batı kıyıları az girintili çıkıntılıdır, doğusunda, güneyinde ise birçok koylar, körfezler vardır. Doğuda İzmit ve Gemlik körfezleri derin bir şekilde karalar içine sokulur. Bu iki körfez arasında uzanan Armutlu Yarımadası Bozburun'la sona erer. Marmara Denizi'nin güneyinde bulunan, yelpaze biçimi, Kapıdağı Yarımadası'nın doğusunda Bandırma Körfezi, batısında Erdek Körfezi vardır. Marmara'yı Karadeniz'e İstanbul Boğazı, Ege Denizi'ne Çanakkale Boğazı bağlar (Bk. Boğazlar).

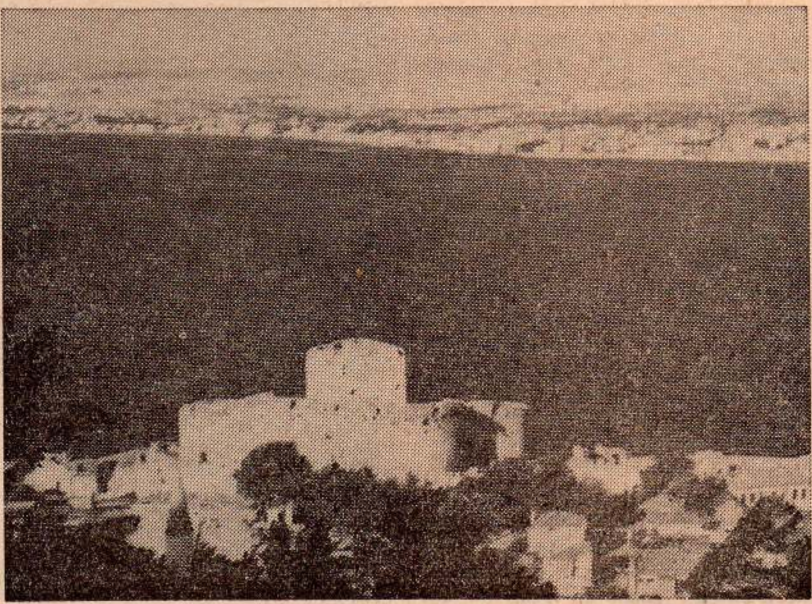
Marmara'da birtakım adalar da vardır. Bunlardan İstanbul yakınında bulunan, Kızıladalar diye anılan adalar (Kınalı, Burgaz, Heybeli, Büyükada), İstanbul iline bağlı bir ilçeyi (Adalar ilçesini) meydana getirirler (Bk. Adalar).

Bozburun'un karşısına düşen İmralı Adası, bir cezaevi yeridir (Bk. İmralı). Marmara Denizi'nin güneybatı köşesinde bulunan Marmara Adaları, Marmara, Paşalimanı, Avşa, Ekinlik gibi adalarla daha küçük birtakım adalardan meydana gelmiştir (Bk. Marmara Denizi).

Türkiye'nin en büyük adası olan İmroz'la Bozcaada, Ege Denizi'ndeki en önemli adalarımızdır (Bk. İmroz; Bozcaada). Bu denizdeki Alibey (Cunda) adası da Ayvalık şehrinin karşısındadır, şehrin bir mahallesini teşkil eder.

Akdeniz'de Türkiye'ye ait olup da üzerinde oturulan ada yoktur.

Karadeniz'de Kefken adası bir gemi kurtarma yeri olarak önem taşır.

Çanakkale Boğazı, Karadeniz'le Marmara'dan gelen deniz taşıtlarının Ege Denizi'ne çıktıkları bir deniz yoludur.

Orta Iklim Kuşağının En Verimli Ülkesi

TÜRKİYE yeryüzünün Orta Iklim Kuşağı içerisindedir. Yalnız, çeşitli coğrafi şartların etkisiyle, yurdun her yanı iklim bakımından farklı özellikler gösterir. Bundan dolayı da, bazı yerlerde kışlar çok soğuk, yazlar çok sıcak geçer, bazı yerlerde ise mevsimler arasında pek büyük sıcaklık farkları görülmez. Bazı bölgelerde yağmurlar bol, bazılarında kıttır. Bazı bölgelerde her mevsim az çok yağışlı geçtiği halde, bazı kesimlerde aylarca yağmur yağmadığı olur.

Türkiye iklimini iyice anlıyabilmek için sıcaklık, yağışlar, rüzgârlar gibi çeşitli iklim unsurları ile bunların etkilerinden meydana gelen iklim bölgelerini sırasiyle gözden geçirelim.

Sıcaklık, Soğukluk Dereceleri

Yıllık ortalama sıcaklık dereceleri yurdumuzda güneyden kuzeye çıkıldıkça düşer, güney kıyılarında 18-20°, batı kıyılarında 15-18°, kuzey kıyılarında ise 14-15° arasında değişir.

Türkiye'de yıllık ortalama sıcaklığı 20°'yi aşan bir tek yer vardır. Bu ortalama İskenderun'da en yüksek değere erişerek 20°.1' yi bulur. Dörtyol'la Anamur'da ise yıllık ortalama sıcaklık 20°'ye yaklaşır (Dörtyol 19°.5, Anamur 19°.9). Yıllık ortalama sıcaklığın en düşük olduğu yer ise Kars'tır (4°.1).

En sıcak ay (temmuz, bazı yerlerde ağustos) ortalamaları Akdeniz ve Ege kıyılarında 27°'yi bulur, hattâ geçer. Marmara ve Karadeniz kıyılarında ise 22-24° arasında değişir. Yazın en sıcak bölge Güneydoğu Anadolu Bölgesi'dir. Urfa şehrinde en sıcak ay olan temmuz ortalaması 31°.7' dir. Yurdumuzda en sıcak ay ortalamasının en düşük olduğu şehir ise Kars'tır (17°.5).

En soğuk ay (ocak, bazı yerlerde şubat) ortalamalarını gözden geçirirsek, kıyılarla iç kesimler arasında önemli farklar olduğunu görürüz. Akdeniz kıyılarında kış ılık geçer, en soğuk ay ortalamaları 8-11°.5 arasındadır. Batı ve Kuzey kıyılarımızda da kışlar pek şiddetli geçmez; hele Doğu Karadeniz kıyıları, Kafkas Dağları'nın teşkil ettiği yüksek siper sayesinde soğuklardan korunduğu için, burada kışlar daha ılıktır. Karadeniz kıyılarında ocak ayı ortalaması 5-7° arasındadır.

Yurdumuzun denizlerden uzak iç kesimlerinde kışlar çok soğuk olur, uzun sürer. Iç Anadolu'da ocak ayı ortalaması çok yerde sıfırın altındadır (Ankara: —0°.2, Konya: —0°.2, Sivas: —4°). Doğu Anadolu'da ise bu aya ait sıcaklık ortalamaları daha da düşüktür. Erzurum'da —8°.5 olan ocak ayı ortalaması Kars'ta —12°.5' e kadar düşer.

En soğuk ay ortalaması yurudumuzun hiç bir yerinde 12°'ye kadar çıkmaz (Anamur: 11°.8, İskenderun: 11°.7). En sıcak aylarla en soğuk ayların ortalama sıcaklık dereceleri arasındaki farklar her yerde 15°'den çoktur. Bu fark deniz kıyılarında oldukça azalır (Trabzon'da 16°.3, İstanbul'da 17°.6, İzmir'de 19°, Antalya'da 18°); İç kesimlerde artar (Malatya'da 28°.5, Kars'ta 29°.5).

Yurdumuzun Yağış Durumu

Yıllık yağış tutarının az, ya da çok oluşu yüzey şekilleriyle yakından ilgilidir. Yurdumuzda en çok yağışlara kıyı dağlarının denizlere bakan yamaçlarında raslanır. İç kesimlere doğru gidildikçe yağışlar azalır.

ÇOK YAĞIŞLI YERLER

Türkiye'nin en yağışlı yerleri Karadeniz ve Akdeniz kıyı kesimleriyle Güneydoğu Toroslar'dır. Kuzey Anadolu'nun dağlık kesimlerinde yıllık yağış ortalaması 1 m.'yi aşan birçok yerler vardır (Rize: 2.440 mm, Giresun: 1.319 mm, Zonguldak: 1.250 mm). Karadeniz Bölgesi'nin doğu kesimi batı kesiminden daha yağışlıdır. Karadeniz kıyı kesiminin bütüniyle yağışlı oluşu, yakınında Karadeniz gibi oldukça büyük, nispeten sıcak bir iç denizin bulunmasından, ayrıca güneyindeki, daha çok güneydoğu ve doğusundaki engebenin kuvvetli oluşundan ileri gelir.

Karadeniz kıyıları boyunca, çok yağışlı olmayıp, yer yer orta, hattâ az yağışlı denebilecek yerler de vardır. Doğu kesiminde Trabzon (837 mm), orta kesiminde Samsun (731 mm), Sinop (669 mm).

Sakarya ağzından İstanbul Boğazı'na, hattâ daha batıda bulunan Terkos Gölü yakınlarına kadar olan alanda yıllık yağış tutarının nispeten az oluşu da bu kesimlerde engebenin önemsiz oluşu ile ilgilidir. Buralarda yıllık yağış ortalaması 800 - 1.000 mm. arasındadır. (Şile: 735 mm, Büyükdere 858 mm).

Ege Bölgesi, güneybatı köşesi dışında, çok yağışlı bir bölge değildir. Yıllık ortalama yağış 1.000 - 1.500 mm. arasında olan yerler, doğu-batı doğrultulu ovaları birbirinden ayıran dağların nemli rüzgârlara açık yamaçlarıdır. Bu bölgenin en çok yağış kaydeden meteoroloji istasyonu olan Muğla'da yıllık ortalama yağış 1.180 mm.'dir.

Teke Yarımadası'nın kıyı kesimiyle buradaki dağların batı ve güneybatı yamaçları Akdeniz Bölgesi'nin çok yağış alan yörelerinden biridir. Antalya'nın yıllık yağış ortalaması 1.030 mm.'dir. Bölgenin doğusunda, Amanos Dağları'nın eteğinde bulunan Dörtyol'da da yıllık yağış tutarı 1 m'yi geçer (1.039 mm).

Yurdumuzun çok yağışlı yerlerinden biri olan Güneydoğu Toroslar içinde Bitlis'te yağış 1.000 mm. kadardır.

AZ YAĞIŞLI YERLER

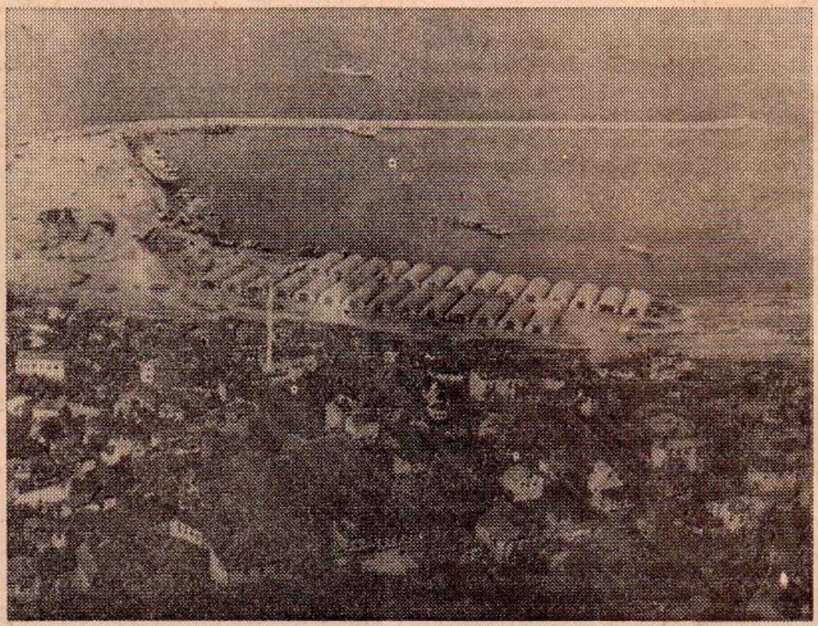
Türkiye'nin az yağışlı yerlerine gelince; bunlar arasında İç Anadolu, Güneydoğu Anadolu düzlükleriyle Doğu Anadolu'nun çukur ovaları başta gelir.

İç Anadolu'da Konya Ovası ile Tuz Gölü dolayları Türkiye'nin az yağışlı alanları arasında en genişidir. İç Anadolu'da az yağışlı alan, Yukarı Sakarya çığırı boyunca, Eskişehir'in batısına doğru bir dil biçiminde uzanır. Bu alanın içinde kalan Ankara, Ayaş, Beypazarı, Eskişehir gibi yerlerde yıllık yağış ortalamaları 400 mm.'nin altındadır. (Ankara 360 mm, Eskişehir 369 mm).

Yurdumuzda 300 mm.'den az yağış alan iki küçük alan Doğu Anadolu'da bulunur: Malatya havzasının doğu kesimi ile Iğdır Ovası. Bunlardan Iğdır'da yıllık ortalama yağış tutarı ancak 256 mm.'dir. Van Gölü'nün doğu kesimi de çok az yağışlı yörelerdendir (Van: 383 mm).

Yağış Rejimi

Yıllık yağışın mevsimlere bölünüşüne «yağış rejimi» denir. Yağış rejimi bakımından Türkiye'nin gösterdiği başlıca özellik yazın

Karadeniz kıyısında şirin bir şehir olan Trabzon'da her mevsimi yağışlı orta iklim hüküm sürer. Bu çeşit iklime yurdumuzda Karadeniz Iklimi de denir.

çok yerde kurak geçmesidir. Yalnız Erzurum - Kars yaylalarında yaz ayları az çok yağışlıdır.

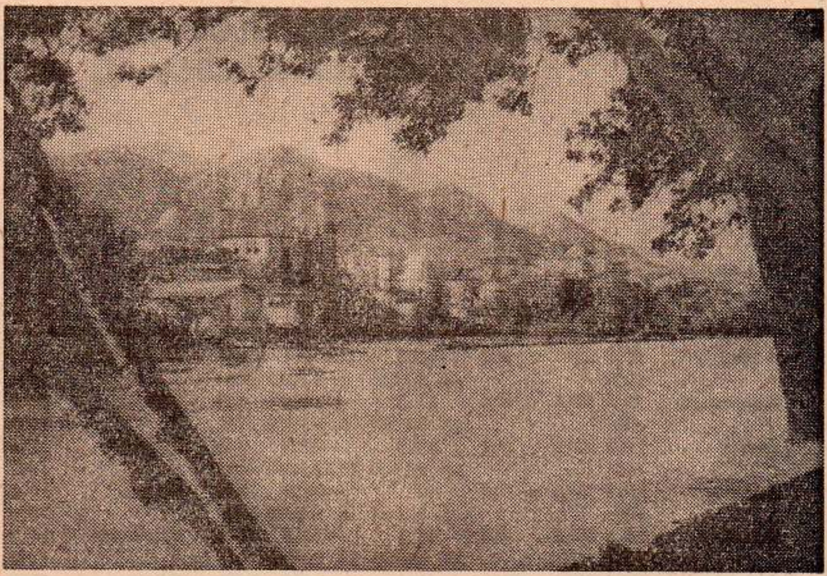
Yağmur mevsimi Marmara Bölgesi'nde, Akdeniz ve Ege kıyılarında sonbaharda başlar, kışı da kaplar, ilkbahar sonlarına kadar sürer. Güneydoğu Anadolu'da yağmur mevsimi kış ve ilkbahardır. Bütün İç Anadolu'da ise yağışlar kışa, en çok ilkbahara raslar.

Yurudumuzda kar yağışlı günlerin sayısı, karın yerde kalma süresi çeşitli yörelerde çok farklı durumdadır. Meselâ Antalya'da bazı yıllar kar yağarsa da karın yerde kaldığı süre bir günü bulmaz. İzmir'de yılda birkaç gün kar yağar; ancak, sıcaklık uzun zaman 0°'nin altında kalmadığından, kar toprak üzerinde çok durmaz, hemen erir. 30 yıllık ortalamalara göre, İzmir'de karın yerde kalma süresi 0,4 gündür. Biraz içeride bulunan Manisa'da ise karla örtülü günler sayısı daha çoktur (2,3 gün). Kuzeye doğru gidilince karla örtülü günlerin sayısı artar (Çanakkale'de 5,7 gün). Bu sayı Marmara çevresinde 10 gün kadardır (Bursa'da 10, Göztepe'de 8,4). Trakya'ya geçilince karla örtülü günler sayısı artar (Edirne'de: 18,3 gün).

Kar, Karadeniz kıyılarına Marmara kıyılarından daha çok yağar, yerde de daha çok kalır. Karla örtülü gün sayısı doğuya doğru artar (Samsun'da: 9,6, Giresun'da 11,7, Rize'de 16,7 gün).

Kıyılardan içerilere doğru girilince, doğuya doğru karın yerde kalma süresi gittikçe artar (Kayseri'de: 39,8, Sıvas'ta: 65,1, Erzurum'da: 116,4 gün).

Türkiye'de daimî kar sınırı yüksekliği, Karadeniz kıyı dağlarının kuzey aklanında 3.100-3.200 m., Toroslar'da 3.400-3.500 m.'dir. Bu sınır içerilere doğru gidildikçe, şiddetli yaz sıcakları dolayısiyle, yükselir (Erciyas'ta 3.500, Suphan Dağı'nda 3.700, Ağrı Dağı'nda: 4.400 m.).

Antakya'da öteki güney illerimiz gibi yılın hemen her ayı sıcak geçer. Bu bölge yetiştirdiği turunçgilleriyle ünlüdür.

Basınç Şartları ve Rüzgârlar

Iklim unsurlarının en önemlilerinden biri olan rüzgârlar basınç değişiklikleriyle ilgilidir (Bk. Rüzgârlar). Türkiye'nin de basınç şartlarını incelemek istersek, içinde bulunduğu geniş bölgenin mevsimlik basınç durumunu gözden geçirmeliyiz.

Yazın güneş Ekvator'dan kuzeye doğru çıkmış, yani Kuzey Yarımküresi güneşe dönmüş bulunduğu için, yeryüzündeki hava basınç kuşakları da kuzeye doğru yer değiştirir. Atlas Okyanusu üzerinde kışın 30. kuzey paraleli çevresinde bulunan «yüksek basınç alanı» (antikiklon), yazın 40. paralele doğru genişlemiş, Akdeniz'e doğru yayılmıştır. Bu antikiklonun merkezi aşağı yukarı Azor Adaları dolaylarına rasladığı için buna «Azor antikiklonu» denir. Bu sırada karaların iç kesimleri çok ısınmış olduğundan buralarda hava hafifler, «alçak basınç alanı» (kiklon) meydana gelir. Böylece, yaz aylarında Akdeniz Bölgesi'nde «etesiyen rüzgârı» adı verilen bir rüzgâr eser. Etesiyen rüzgârı bu bölgede kuzeyden güneye, yani daha serin yerlerden daha sıcak yerlere doğru estiği için gitgide ısınır. Bu rüzgârlar kıyı dağlarını aşıp iç kesimlere girince, su buharının büyük bir kısmını kaybetmiş, kuraklaşmış bir hale geldikleri için, zaten dağlık olmıyan yaylalara yağmur bırakmadan geçip giderler. Yalnız, vakit vakit, bir yerin üzerinde şiddetle ısınarak fırtınaya çevirdiği gibi, yükselen hava orada süreksiz yağmur sağnaklarına da meydan verebilir. Akdeniz kıyılarında da gene bu türlü süreksiz sağnaklar olur.

Kışın bu durum tamamiyle değişir. Azor antikiklonu bu mevsimde güneye doğru geri çekildiği için Akdeniz Bölgesi'ni bırakır, bu denizle soğumuş karalar arasında alçak basınçlı ılık bir alan meydana getirir. Bu alan rüzgârları çektiğinden, kışın Akdeniz kıyılarına çok yağmur yağar. Halbuki bu sırada fazla soğumuş olan Asya kıtasının bütün kuzey ve orta kesimleri büyük bir yüksek basınç alanı ile kaplanmıştır. Buradaki soğumuş, ağırlaşmış hava çevresine kuru, soğuk rüzgârlar gönderir. «Sibirya antikiklonu» adı verilen bu yüksek basınç alanı bazan Doğu Anadolu'dan İç Anadolu'ya, Balkanlar'a, Orta Avrupa'ya doğru yayılır, kapladığı yerlerde gök açık, rüzgâr hafif, fakat hava pek soğuk olur. Doğu Anadolu bu antikiklonun sıkı etkisi altındadır. Bu yüzden bu bölgede kışlar pek şiddetli geçer. Bu sıralarda kıyı bölgeleri daha çok Akdeniz kiklonunun etkisi altında olduğu için buralarda hava çok defa yağmurlu, iç kısımlardan daha ılık olur.

TÜRKİYE'NİN İKLİM BÖLGELERİ

Türkiye'de Iklim Tipleri

Türkiye'de, esas bakımından, birbirinden farklı 3 iklim tipi bulunur:

Akdeniz Iklimi. — Yurdun batı ve güney kıyılarında hüküm sürer. Yazları çok sıcak geçer. Bu mevsim aynı zamanda kuraktır. Yağış mevsimi sonbaharda başlar, ilkbahara kadar sürer.

Her Mevsimi Yağışlı Orta Iklim. — Karadeniz kıyılarında görülür, hele Doğu Karadeniz kıyılarında yaz kuraklıkları gittikçe kaybolur. Bu bölümde hemen hiçbir ay kurak geçmez. Yıllık yağış tutarı da yüksektir (Rize'de: 2.440 mm.). Orta Karadeniz bölümüne doğru yağış tutarı azalır (Samsun'da: 731 mm.). Batı Karadeniz bölümünde yeniden artar: (Zonguldak'ta 1.250 mm.).

Bozkır Iklimi. — Iç Anadolu'da, Trakya'nın iç kesiminde, Doğu Anadolu'da, Güneydoğu Anadolu'da görülür. Yazla kış, geceyle gündüz arasındaki sıcaklık farkları yüksektir. Doğu Anadolu'da kış soğuklarının, Güneydoğu Anadolu'da yaz sıcaklarının şiddeti büsbütün artar.

Yurdumuzda şimdiye kadar kaydedilen en düşük sıcaklık —43°,2'dir (ocak 1940, Karaköse). En yüksek sıcaklık ise +46°,2 olarak kaydedilmiştir (temmuz 1937, Diyarbakır; ağustos 1957, Urfa).

BAŞLICA BÜYÜK METEOROLOJİ İSTASYONLARININ SICAKLIK VE YAĞIŞ DURUMUNA AİT RAKAMLARI

	Yıllık ortalama sıcaklık	*En sıcak ay ortalaması*	*En soğuk ay ortalaması*	*Şimdiye kadar raslanan en yüksek sıcaklık ve tarihi*	*Şimdiye kadar raslanan en düşük sıcaklık ve tarihi*	*Yıllık yağış tutarı (mm.)*
Adana	18°,6 (30)	28°	9°,1	45°,6 24. 8.1958	— 7°,1 4. 1.1942	611 (30)
Adapazarı	14°3 (5)	23°,4	6°,6	41°,2 24. 8.1938	—12°,5 6. 2.1960	774 (24)
Afyon	11°,2 (30)	22°,1	0°,3	37°,8 14. 8.1960	—27°,2 30.12.1948	461 (30)
Ankara	11°,7 (30)	23°,3	— 0°,2	40° 1. 8.1954	—24°,9 5. 1.1942	360 (30)
Antakya	18°,1 (21)	27°,7	8°,0	42°,7 23. 8.1958	—14°,6 15. 1.1950	1141 (21)
Antalya	18°,6 (30)	28°,2	10°,0	44°,6 2. 8.1959	— 4°,6 5. 2.1950	1030 (30)
Aydın	17°,6 (21)	28°,3	8°,0	43°,0 24. 8.1958	—11°,0 4. 1.1942	660 (30)
Bandırma	14°,3 (11)	24°,1	5°,9	38°,7 23. 8.1958	—14°,6 15. 1.1954	681 (30)
Bodrum	19°,0 (23)	28°,1	11°,3	43°,6 24. 8.1958	— 4°,1 5. 2.1950	777 (24)
Bolu	10°,2 (30)	19°,7	0°,1	39°,4 21. 8.1945	—31°,5 5. 1.1942	535 (30)
Bursa	14°,4 (30)	24°,2	5°,4	42°,6 21. 8.1945	—19°,6 8. 2.1932	725 (30)
Çanakkale	14°,7 (30)	24°,7	5°,9	38°,7 2. 8.1952	—11°,5 29. 2.1929	610 (30)
Çankırı	11°,6 (16)	23°,7	0°,4	41°,8 1. 8.1954	—25°,0 25. 1.1954	381 (21)
Çorlu	12°,6 (16)	22°,4	2°,8	39°,0 22. 8.1952	—16°,9 25. 1.1942	557 (24)
Denizli	15°,8 (7)	26°,8	5°,8	41°,2 25. 8.1958	—10°,8 8. 2.1932	520 (22)
Diyarbakır	15°,7 (30)	31°,0	1°,5	46°,2 21. 7.1937	—24°,2 11. 1.1933	488 (30)
Edirne	13°,4 (30)	24°,6	2°,0	41°,5 23. 7.1934	—22°,2 25. 1.1942	609 (30)
Elâzığ	12°,9 (23)	27°,2	— 1°,5	42°,0 28. 7.1949	—22°,6 30.12.1951	430 (30)
Erzincan	10°,6 (28)	24°,3	— 3°,6	40°,5 1. 8.1957	—32°,5 2. 1.1950	365 (29)
Erzurum	5°,9 (30)	19°,6	— 8°,6	34°,0 4. 8.1935	—30°,1 13. 1.1940	476 (30)
Eskişehir	10°,8 (30)	21°,4	— 0°,2	39°,1 18. 7.1932	—26°,3 29.12.1948	369 (30)
Florya	13°,7 (24)	23°,3	5°,2	38°,6 24. 8.1958	—11°,5 30.12.1941	634 (24)
Gaziantep	14°,4 (21)	27°,1	2°,6	42°,8 2. 8.1957	—17°,5 15. 1.1950	550 (29)
Giresun	14°,1 (27)	22°,6	6°,8	37°,3 4.10.1952	— 9°,8 6. 2.1960	1319 (30)
Göztepe (İst.)	13°,9 (30)	23°,4	5°,5	39°,4 21. 8.1945	—10°,8 28.12.1941	667 (30)
Isparta	12°,1 (30)	23°,0	1°,7	37°,0 18. 7.1932	—17°,8 5. 1.1942	615 (30)
İnebolu	13°,5 (10)	22°,2	6°,6	34°,3 16. 4.1957	— 8°,4 6. 2.1930	1046 (21)
İskenderun	20°,1 (21)	28°,7	11°,7	43°,0 9. 9.1946	— 3°,2 6. 2.1950	773 (21)
İzmir	17°,5 (30)	27°,6	8°,6	42°,7 24. 8.1958	— 8°,2 4. 1.1942	693 (30)
İzmit	14°,3 (20)	23°,4	5°,7	42°,9 21. 8.1945	—18°,0 9. 2.1929	762 (30)
Karaköse	5°,5 (19)	20°,3	—10°,7	37°,0 30. 7.1957	—43°,2 13. 1.1940	546 (23)
Kars	4°,1 (26)	17°,5	—12°,0	34°,6 16. 8.1948	—39°,6 7. 1.1954	529 (30)
Kastamonu	9°,7 (30)	20°,3	— 1°,3	38°,7 30. 7.1957	—26°,9 9. 1.1935	438 (30)
Kayseri	10°,8 (27)	22°,0	— 2°,4	40°,7 30. 7.1957	—32°,5 6. 1.1942	367 (29)
Kırşehir	11°,3 (30)	23°,0	— 0°,2	39°,4 1. 8.1954	—28°,0 6. 1.1942	368 (30)
Konya	11°,5 (30)	22°,9	— 0°,2	37°,7 18. 7.1932	—28°,2 6. 1.1942	315 (30)
Kuşadası	16°,7 (14)	25°,3	9°,0	39°,5 21. 6.1942	—10°,0 3. 1.1942	693 (28)
Kütahya	10°,6 (30)	20°,5	0°,2	36°,7 2. 8.1945	—28°,1 29.12.1948	552 (30)
Lüleburgaz	16°,7 (14)	25°,3	9°,0	39°,5 21. 6.1942	—10°,0 3. 1.1942	693 (28)
Malatya	13°,3 (30)	26°,9	— 1°,2	41°,8 21. 7.1937	—22°,2 28.12.1953	368 (30)
Mardin	16°,0 (21)	29°,7	2°,8	42°,0 1. 8.1957	—12°,0 3. 2.1949	686 (22)
Mersin	18°,7 (22)	28°,0	9°,6	40°,0 21. 6.1942	— 6°,6 6. 2.1950	596 (30)
Muğla	15°,0 (26)	26°,1	5°,4	41°,2 14. 8.1960	—12°,6 4. 1.1942	1180 (30)
Nazilli	17°,6 (18)	28°,9	7°,5	42°,8 10. 8.1948	—15°,1 3. 1.1942	619 (25)
Niğde	11°,2 (26)	22°,7	— 0°,3	37°,7 31. 7.1957	—27°,0 5. 1.1942	357 (26)
Ödemiş	17°,2 (9)	28°,4	7°,2	43°,2 21. 8.1945	— 9°,1 6. 2.1950	733 (13)
Rize	14°,3 (30)	22°,6	6°,9	37°,9 2. 5.1935	— 6°,6 4. 2.1950	2441 (30)
Samsun	14°,3 (30)	23°,3	6°,8	39°,0 15. 7.1938	— 8°,1 13. 1.1950	731 (30)
Sıvas	8°,4 (30)	19°,7	— 4°,2	38°,0 30. 7.1957	—34°,4 6. 2.1950	413 (30)
Siirt	15°,9 (21)	30°,4	2°,3	42°,4 30. 7.1952	—19°,3 16. 1.1950	749 (30)
Silifke	19°,0 (12)	28°,2	10°,2	43°,0 25. 8.1958	— 6°,3 31. 1.1956	635 (30)
Sinop	19°,9 (24)	22°,9	6°,5	34°,5 17. 7.1940	— 8°,4 7. 3.1942	669 (30)
Tekirdağ	13°,8 (22)	23°,6	4°,6	37°,6 17. 7.1941	—13°,5 3. 1.1942	575 (30)
Trabzon	14°,4 (29)	23°,2	6°,9	38°,2 25. 5.1941	— 7°,4 9. 2.1929	837 (30)
Ulukışla	9°,6 (21)	21°,5	— 2°,1	35°,8 31. 7.1957	—27°,8 5. 1.1942	378 (28)
Urfa	18°,2 (29)	31°,7	5°,0	46°,2 2. 8.1957	—12°,4 9. 2.1932	452 (29)
Uşak	12°,2 (29)	23°,7	2°,0	39°,8 22. 7.1931	—24°,0 15. 1.1929	541 (30)
Van	8°,9 (21)	22°,1	— 3°,4	36°,7 10. 8.1950	—26°,4 15. 1.1950	383 (30)
Yalova	14°,2 (15)	22°,9	6°,3	41°,5 21. 8.1945	— 9°,6 5. 1.1942	731 (18)
Yeşilköy	13°,7 (7)	23°,2	5°,3	35°,4 4. 8.1950	— 8°,6 5. 2.1950	635 (10)
Yozgat	8°,9 (24)	19°,5	— 2°,0	37°,1 31. 7.1957	—23°,7 15. 1.1950	519 (26)
Zonguldak	13°,4 (24)	21°,7	6°,0	40°,5 22. 6.1942	— 8°,0 4. 2.1950	1245 (30)

Not: Yıllık ortalama sıcaklık ve yağış rakamlarının altında parantez içindeki rakamlar rasat süresini (kaç yılın ortalaması olduğunu) göstermektedir.

Yurdumuzun Bitkileri ve Başlıca Hayvanları

TÜRKİYE'NİN doğal bitki örtüsü, çeşitli bölgelerinde hüküm süren çeşitli iklim tiplerinin etkisi altında değişikliğe uğrıyarak, orman, maki, bozkır, çayır gibi şekiller gösterir.

Ormanlar. — Karadeniz Bölgesi'nde her mevsim yağışlı olan iklim sayesinde, kıyı dağlarının denize bakan yamaçlarında sık bir orman örtüsü göze çarpar. Bu bölgede orman, insanlar tahrip etmedikçe, deniz kıyısından başlar, 2.000 m.'ye kadar çıkar. Bunlardan 1.000-1.200 m. yükseklikler kadar olanlar yayvan yapraklı ağaçlardan, daha yukarıdakiler ise iğneyapraklılardan meydana gelmiştir.

Rize yöresinin alçak ormanlarında en çok göze çarpan, kızılağaçtır. Yukarılara doğru çıkıldıkça gürgenle karaağaç artar. Batıya doğru yağışlar azaldığı için, o kesimlerde ıhlamurla akçaağaç önde gelir. Samsun yöresine doğru yağışlarla birlikte cinsler de azalır. Batı Karadeniz bölümünde ormanların alanı yeniden genişler. Bu bölümde kayınla karışık meşe, gürgen, belli yerlerde dişbudak, kestane bulunur.

Kayın, köknar, lâdin Karadeniz Bölgesi ormanlarında en çok bulunan ağaçlardır.

Marmara Bölgesi dağlarının yüksek yerlerinde de Karadeniz Bölgesi kıyı dağlarındakine benziyen ormanlar vardır.

Yurdun batı bölgelerinde, bu arada Akdeniz Bölgesi'nde, asıl ormanlar ancak yüksek kesimlerde görülür. Dağların alçak yamaçlarında «maki» topluluklarına raslanır.

Akdeniz Bölgesi'nde ormanlar 500-600 m. yükseklikten sonra başlar, Toros Dağları'nın yamaçlarında 2.200 m.'ye kadar çıkarlar. Ağaçlar, Karadeniz ormanlarındakinden daha seyrektir. Daha çok çam cinslerine raslanır. Başlıca ağaç karaçamdır. Güney ormanlarının çok değerli, ünlü bir ağacı da katranağacı (sedir)dir. Daha çok dağların güney yamaçlarında bulunur. Bu ormanların nadir bir ağacı da köknardır.

Yurdun doğu kesimlerinde alanı az olan ormanlarda en çok raslanan ağaç meşedir.

ORMAN BÖLGELERİMİZ

Ormanlarımız coğrafya bölgelerine göre altıya ayrılır:

1) Karadeniz ormanları; 2) Marmara ormanları; 3) Ege ormanları; 4) Akdeniz ormanları; 5) Doğu Anadolu ormanları; 6) Orta Anadolu ormanları.

Karadeniz Ormanları. — «Kıyı Ormanları», «Karadeniz Ardı Ormanları» olmak üzere ikiye ayrılır. Bu bölge ormanlarının %67'si koru, %33'ü baltalıktır. Bölgenin doğu kısımlarında ibrelilerden lâdin, köknar, çam; yapraklılardan da kayın, meşe, gürgen, kızılağaç bulunur. Bunların miktarı hemen hemen birbirine eşittir. Batı kesiminde ise yapraklılar daha çoktur; bu arada kayın, meşe, gürgen, kestane, ıhlamur, dışbudak önemli bir yer tutar.

Marmara Ormanları. — %56'sı koru, %44'ü baltalıktır. Belli başlı ağaçları meşe, kayın, kestane, gürgen, akçaağaç, karaağaçtır. İbrelilerden çam, köknar, ardıç yetişir.

Ege Ormanları. — %69'u koru, %31'i baltalıktır. Yapraklılardan en çok meşe ve çeşitleri vardır. Az miktarda kayın, kestane vs. de bulunur. Bunlar arasındaki sığla ağacı bu bölgenin özelliğidir.

Akdeniz Ormanları. — «Kıyı ormanları», «Akdeniz Ardı Ormanları» olmak üzere ikiye ayrılan bu ormanların %77'si koru, %23'ü de baltalıktır. Bu bölgede ibrelilerden en çok çam, sedir, köknar, ardıç bulunur; yapraklılardan da meşe türleri başta olmak üzere az miktarda, kavak, kayın, kayacık, kızılağaç vardır.

Doğu Anadolu Ormanları. — %28'i koru, %72'si baltalıktır. Bu bölgede daha çok yapraklılar, bu arada en çok meşe türleri yaygın haldedir.

Orta Anadolu Ormanları. — %48'i koru, %52'si baltalıktır. Bu bölgenin başta gelen ağacı ibrelilerden çamla ardıçtır.

DİĞER BİTKİ ÖRTÜLERİ

Makiler. — Kuraklığa uymuş, sert yapraklı, her mevsimde yeşilliklerini koruyabilen bitkilerdir. Bunları meydana getiren bitkiler arasında yeşil meşeler, pırnar meşesi başta gelir. Kocayemiş, defne, mersin de çoktur. Bazı yerlerde yabani zeytin, keçiboynuzu da bulunur. Karaçalı, lâden gibi bodur ağaçlara da raslanır.

Bozkırlar. — Türkiye'nin uc bölgelerinde ağaçlıklar çok yer tuttukları halde iç kısımlarda bozkırlar başta gelir. Buralarda ormanlara ancak dağ yamaçlarında küçük lekeler halinde raslanır. Bir de su kıyılarında şerit halinde dizilmiş söğütler, köy yakınlarında da kavaklar görülür. İç Anadolu bozkırlarında derin topraklı yerlerde «yavşanotu» denilen otlar başta gelir. Dağ yamaçlarına doğru dikenli gevenler görülür.

Yurdumuzun bozkır alanları İç Anadolu'dan başka, geniş ölçüde, Güneydoğu Anadolu düzlüklerinde, Doğu Anadolu'nun çukur ovalarında, Trakya'nın ortasını kaplıyan Ergene havzasında bulunduğu gibi, uc bölgelerimizin ovalık alanlarında da göze çarpar.

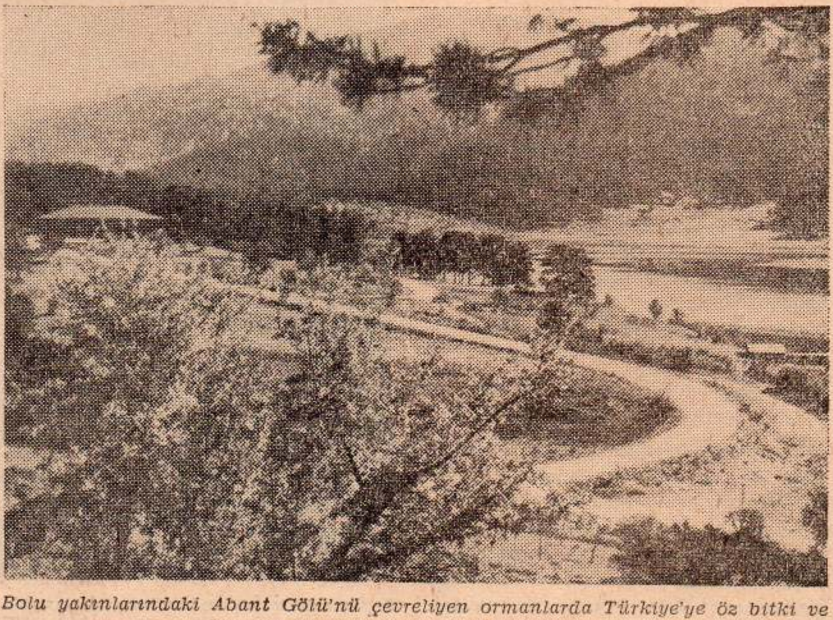
Çayırlar. — Türkiye'de bu saydıklarımızdan başka raslanan bir bitki topluluğu da yeşil çayırlıklardır. Yaz sonuna kadar yeşilliklerini koruyabilen çayırlıklar, en geniş olarak, Doğu Anadolu'da Ardahan - Kars yaylalarında bulunur. Bundan başka, yüksek dağların orman sınırı üstünde kalan kesimlerinde de yeşil dağ otlaklarına raslanır.

Hayvanlar Âlemi

Çok eskiden beri insanların yaşadığı Türkiye'de doğal bitki örtüsü gibi hayvanlar âlemi de yüzyıllar boyunca çeşitli değişikliğe uğramıştır. Bu değişiklikler iklim şartlarındaki gelişmelere uymuş, bazı hayvanlar zamanla tükenmiştir.

Yurdumuzda çok eskiden yaşadıkları bilinen birçok vahşi hayvanlardan bugün iz kalmamıştır. Bugün yabani hayvan olarak en çok ayı, kurt, çakal vardır. Kürkleri için avlanan tilki ile sansar da önemli yer tutar. Toroslar'da, pek seyrek olarak, benekli parslara raslanır, halkımız bunlara «kaplan» adını verir.

Tarım alanlarına zararlı olan hayvanlar arasında yaban domuzları, tarla fareleri, çekirgeler sayılabilir. Bu sonuncular Suriye'den kuzeye doğru çıkarak Güneydoğu Anadolu bölgesine bazı yıllar korkunç dalgalar halinde saldırırlar. Yabani hayvanlar arasında tavşan da oldukça çoktur. Dağlık yerlerde dağ keçisi gibi ot yiyen hayvanlar, iri yırtıcı kuşlar da vardır. Daha birçok kuş cinsleri de kış mevsimini Suriye'de, Mısır'da, Doğu Afrika'da geçirip, ilkbaharda yurdumuza dönerler.

Bolu yakınlarındaki Abant Gölü'nü çevreliyen ormanlarda Türkiye'ye öz bitki ve hayvanların çoğunu görmek mümkündür.

Yurdumuz Akarsu ve Göl Bakımından Zengindir

YURDUMUZ akarsular, göller bakımından oldukça zengindir. Akarsularımızın bir kısmı bizim topraklardan doğar, sınırlarımızın ötesindeki ülkelerden denize dökülür; bir kısmı, bunun tersine, başka ülkelerden doğar; bizim topraklarımızı sulıyarak kıyılarımızdan denize kavuşur; bir kısmının da hem çıktıkları, hem denize döküldükleri yerler kendi topraklarımızdadır.

YABANCI DENİZLERE DÖKÜLEN AKARSULARIMIZ

Fırat. — Bunlar arasında en uzun olanıdır. Karasu ile Murat Suyu'nun Elâzığ ili içinde Keban kasabası yakınında birleşmesiyle meydana gelir. Bunlardan Karasu Erzurum'un kuzeyindeki Dumludağ'dan, Murat Suyu ise Van Gölü kuzeyindeki Aladağ'dan doğar. Fırat nehri dar boğazlarla Güneydoğu Toroslar'ı yararak Güneydoğu Anadolu düzlüklerine iner, Cerablus yakınlarında da sınırlarımızdan çıkarak Suriye topraklarına girer (Bk. Fırat).

Dicle. — Güneydoğu Toroslar üzerinde Gölcük yakınlarından doğar. Soldan gene Güneydoğu Toroslar'dan doğan Batman, Garzan, Botan çaylarını alır. Habur suyunun kendisine karıştığı noktada ise sınırlarımızdan çıkarak Irak topraklarına girer. Musul'u geçtikten sonra Büyük Zap Çayı'nı alır, Korna denilen yerde Fırat'la birleşerek Şattülarap adını alır, Basra Körfezi'nde denize dökülür.

Aras. — Kaynakları Bingöl Dağı'ndadır. Soldan Arpa Çayı'nı alır. Sınırlarımızdan çıktıktan sonra gene Türkiye topraklarından doğan Kura nehriyle birleşir, daha ötede Hazar Denizi'ne dökülür.

YABANCI TOPRAKLARDAN DOĞAN AKARSULARIMIZ

Meriç. — Bulgaristan'da Rila Dağları'ndan doğar. Edirne yakınlarında Batı Trakya'dan gelen Arda, Bulgaristan'dan gelen Tunca çayları ile birleşir. Kuzey-güney doğrultusunda Türkiye ile Yunanistan arasında sınır çizer, soldan en önemli kolu olan Ergene'yi de aldıktan sonra Enez yakınında Ege Denizi'ne dökülür.

Asi. — Suriye Kıyı Dağları'nın gerisinden doğar. Bir süre bu dağların yanı sıra akar. Hatay iline girdikten sonra bir ayakla Amik Gölü'nün fazla sularını alır. Güneybatıya kıvrılarak Süveydiye yakınlarında İskenderun Körfezi'ne dökülür.

TAMAMI TOPRAKLARIMIZ İÇİNDE KALAN AKARSULARIMIZ

Bunların en önemlileri Karadeniz'e dökülenlerdir. Bu akarsular arasında en uzunu olanı da Kızılırmak'tır (1.151 km.).

Kızılırmak. — Kızıldağ'dan çıkar. Anadolu ortasında büyük bir yay çizer. Sağdan Delice Irmağı'nı, soldan Devrez Çayı ile Gökırmak'ı aldıktan sonra Bafra Ovası'nı sulıyarak Bafra Burnu'nda denize dökülür.

Sakarya. — İçbatı Anadolu yaylalarından doğar. Soldan Porsuk Çayı'nı, sağdan Engürü Çayı'nı alır. Daha sonra gene sağdan Kirmir Çayı'nı alarak daha batıda kuzeye yönelir. Adapazarı Ovası'na girdikten sonra sağdan gelen Mudurnu Çayı ile birleşir, Karadeniz'e dökülür.

Yeşilırmak. — Asıl Yeşilırmak (Tozanlı Çayı, ya da Tokat Suyu) Çekerek Suyu ile Kelkit Çayı'nın birleşmesiyle meydana gelir. Canik Dağları'nı yardıktan sonra sürüklediği lığlarla Çarşamba Ovası'nı meydana getirir, Civa burnunda denize dökülür.

Çoruh Nehri. — Karadeniz'e dökülen akarsularımız arasında en doğuda bulunanıdır. Erzurum'un kuzeyinde Mesçit Dağları'ndan doğar, Bayburt'tan geçmek üzere bir yay çizer. Sağdan Oltu Suyu'nu alır, sınırlarımızdan çıktıktan az sonra Batum yakınında Karadeniz'e dökülür.

Karadeniz'e bu saydıklarımızdan başka Harşit Çayı, Melet Suyu, Bartın Çayı, Filyos Çayı gibi daha küçük boyda birçok akarsular dökülür.

Bakır Çayı. — Ege Denizi'ne dökülen akarsularımız doğu-batı doğrultulu oluk biçimi vâdilerden geçer. Bunlardan en kuzeydeki Bakır Çayı aynı zamanda en kısasıdır. Çandarlı Körfezi'ne dökülür.

Gediz. — Daha güneydedir, Murat Dağı'ndan doğar. Salihli yakınında Gediz Ovası'na iner. Burada soldan gelen Alaşehir Suyu'nu, daha ileride de sağdan Kum Çayı'nı alır. Menemen Boğazı'ndan geçtikten sonra İzmir Körfezi'ne dökülür.

Küçük Menderes. — Bozdağ'dan doğar. Eskiden kıyıda olan Efes'i 8-9 km. geçerek Kuşadası Körfezi'ne dökülür.

Büyük Menderes. — Ege Denizi'ne dökülen akarsularımızın en büyüğüdür. Dinar yakınlarından doğar, Sırasiyle Kufi Çayı'nı, Banaz Çayı'nı, Çürüksu'yu, Akçay'ı, Çine Suyu'nu aldıktan sonra Milet şehri yıkıntıları önünden geçip Ege Denizi'ne dökülür.

Susurlu. — Marmara Denizi'ne dökülen akarsular arasında en önemlisidir. Şaphane Dağı'ndan çıkar. Önce Simav Çayı adı ile anılır. Simav Gölü'ne girer çıkar. Karacabey Ovası'nda Manyas Gölü ile Ulubat (Apolyont) Gölü'nün ayaklarını alır. Daha kuzeyde doğudan gelen Nilüfer Çayı'nı da aldıktan sonra İmralı adası karşısında Marmara'ya dökülür.

Akdeniz'e dökülen irili ufaklı birçok akarsu arasında ikisi çok önemlidir: Seyhan, Ceyhan.

Seyhan. — Zamantı ile Göksu adındaki kolların birleşmesiyle meydana gelir. Adana şehrinin kuzeyinde ovaya girer. Adana'yı geçtikten sonra güneybatıya kıvrılarak Mersin Körfezi'ne dökülür.

Ceyhan. — Söğütlü, Hurma ve Göksun adındaki üç kolun Elbistan yakınlarında birleşmesiyle meydana gelir. Daha sonra Maraş yakınlarında Aksu'yu alır. Adana ovasına girdikten sonra güneydoğuya kıvrılarak İskenderun Körfezi'ne dökülür.

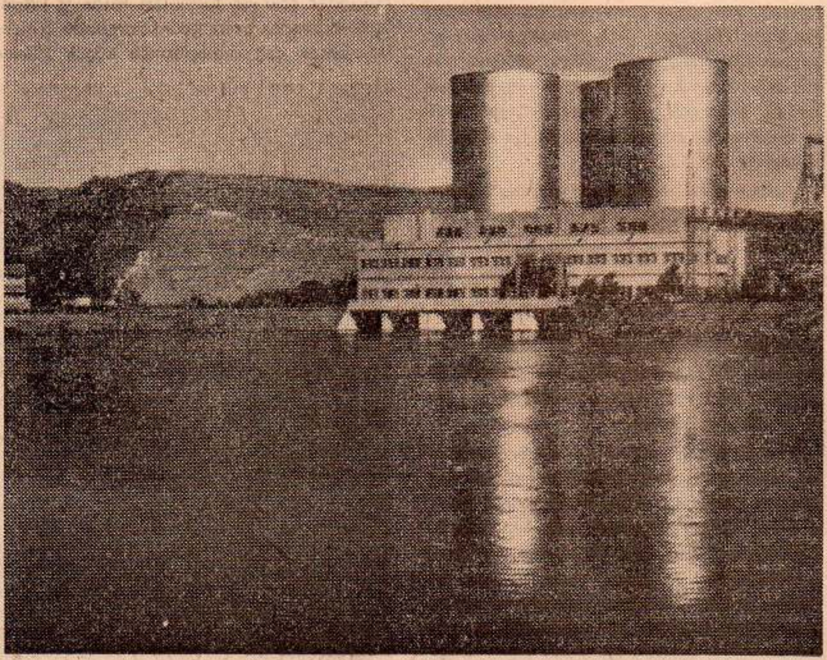
Yurdumuzun bazı akarsuları da denizlere varmıyarak iç kesimlerdeki «kapalı havzalar» da son bulur: Van Gölü havzasındaki sularla İç Anadolu'nun bazı suları gibi.

Akarsuların Rejimi

Akarsularımızı böylece gözden geçirdikten sonra, bunların rejimleri üzerinde de kısaca durmak yerinde olur.

Bir akarsu yatağından geçen suyun bir yıl içinde gösterdiği değişikliklere, artıp eksilmelere «akarsuyun rejimi» denir.

Kurak, sıcak geçen yazların hüküm sür-

Seyhan Güney Anadolu'nun en önemli akarsularındandır. Fotoğrafta Seyhan üzerindeki barajın santral binası ile denge bacaları görülüyor.

düğü bölgelerdeki akarsularımızın suyu kışa doğru kabarır. Kıştan sonra, ilkbaharda eriyen karların suları ile bu kabartı daha da artar. Yazın ise bu ırmakların suyu azalır, hattâ kimisi büsbütün kuruyacak hale gelir. Yalnız Doğu Anadolu'nun yüksek yaylalarında ırmaklar kışın biraz fakirleşir, çünkü bu mevsimde yağışlar kar halindedir, o sırada bunun akarsulara faydası dokunmaz. Asıl kabartı karların erimesi ile ilkbaharda olur. Doğu Karadeniz bölgesinde yağışlar mevsimler arasında düzenli bir şekilde dağılmış bulunduğu halde, yamaçlar çok dik olduğu için akarsu rejimleri sellerinki gibidir.

Göllerimiz

Türkiye gölleri birkaç bölgede toplanmıştır. Çok sayıda göl bulunan bölgelerimizden birisi Doğu Anadolu Bölgesi'dir.

Doğu Anadolu Gölleri. — Türkiye'nin en büyük gölü olan Van Gölü (3.764 km²) bu bölgededir. Kabaca üçgen biçimi olan bu gölün çevresinde irili ufaklı bazı göller daha bulunur: Balık Gölü, Haçlı Gölü, Nazik Gölü, Erçek Gölü, Nemrut Gölü gibi. Doğu Anadolu Bölgesi'nde bu alan dışında iki önemli göl daha vardır. Bunlardan biri Kars ili sınırları içinde bulunan Çıldır Gölü, ikincisi de Elâzığ ili sınırları içinde kalan Gölcük (Hazar Gölü)dür.

Göller Yöresi. — Yurdumuzda göllerin bir başka toplanma alanı Batı Toroslar arasındaki Göller Yöresi'dir. Bu yörede Beyşehir Gölü (651 km²), Eğridir Gölü (517 km²), Burdur Gölü (125 km²), Acıgöl (157 km²), Suğla Gölü (125 km²) gibi büyükçe göllerle küçük çapta birçok göller vardır.

Göller Yöresi dışında Akdeniz Bölgesi'nde önemli göller arasında Hatay ilindeki Amik Gölü (100 km²), Teke Yöresi'ndeki Karagöl, Avlangölü, Torosların yüksek kesimlerindeki buzul gölleri sayılabilir.

Tuz Gölü. — Yurdumuzun ikinci büyük gölü olan Tuz Gölü (1.620 km²) İç Anadolu ortasındadır. Bu gölde bulunan Yavşan ve Kaldırım tuzlalarında tuz elde edilir (Bk. Tuz Gölü).

Marmara Bölgesi Gölleri. — Marmara'nın güney bölümü de önemli göllerin sıralandığı bir alandır. Bu kesimde yüzölçümü 150 km²' nin üstünde üç göl bulunur. İznik Gölü (308 km²), Manyas Gölü (178 km²), Ulubat Apolyont) Gölü (156 km²).

Ege Bölgesi Gölleri. — Bu bölgede büyük göller yoktur. Ege Bölgesi'nin en önemli gölleri Bafa Gölü (65 km²) ile Marmara Gölü (44 km²)dür.

Karadeniz Bölgesi Gölleri. — Karadeniz Bölgesi'ndeki göller çok daha küçüktür. Turistik bakımdan büyük önem kazanan Abant Gölü (1,28 km²) bu bölgededir.

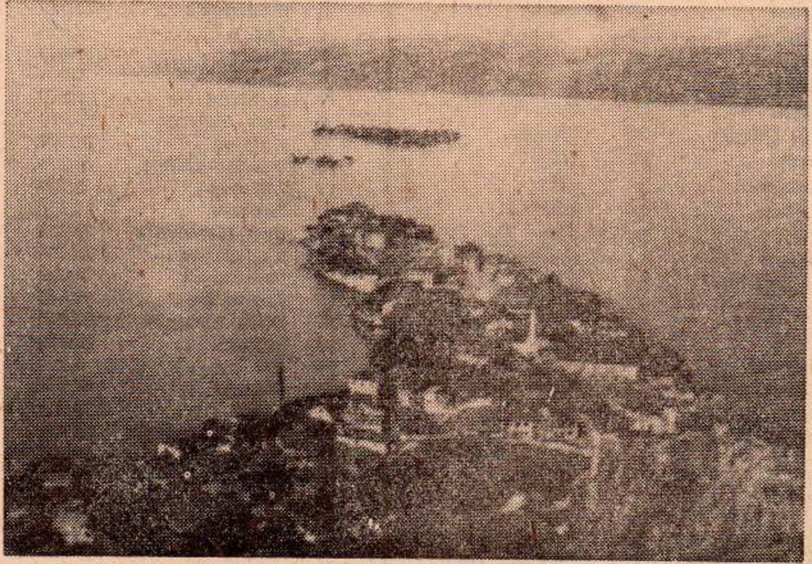
Göllerimizin ülke yüzeyine dağılışını böylece gözden geçirdikten sonra bu gölleri oluş bakımından sınıflandıralım.

Tektonik Göller. — Yer hareketleri sonucunda meydana gelen göllerdir. Başlıcaları şunlardır: Sapanca Gölü, Ulubat (Apolyont) Gölü, Manyas Gölü, İznik Gölü, Simav Gölü (Kütahya), Tuz Gölü, Terzihan Gölü (Konya), Acıtuz Gölü (Konya), Köpek Gölü (Konya), Küçük Göl (Konya), Sife Gölü (Kırşehir), Tuzla Gölü (Kayseri), Eber Gölü (Afyon), Beyşehir Gölü (Konya), Suğla Gölü (Konya), Eğridir Gölü (Isparta), Çapalı Gölü (Afyon), Burdur Gölü, Acıgöl, Hazar Gölü (Gölcük), Amik Gölü.

Alûvyon Gölleri. — Alûvyon (lığ) barajından meydana gelen göllerdir. Yurdumuzun birçok gölleri bu türdendir. Meriç nehri vâdisindeki göller (Dırana Gölü, Dalyan Gölü, Gala Gölü, Sığırcık Gölü); Sakarya nehri vâdisi gölleri (Akgöl, Büyük Akgöl, Gökçeören Gölü); Bafa Gölü, Köyceğiz Gölü, Moğan ve Emir gölleri (Ankara'nın güneyinde).

Çatalağız Gölleri. — Birçok göller de akarsuların çatalağızlarında (deltalarında) meydana gelmiştir. Kızılırmak çatalağzı gölleri (Karaboğaz Gölü, Tuzlugöl, Liman Gölü, Balık Gölü); Yeşilırmak çatalağzı gölleri (Semenlik Gölü, Dumanlıgöl).

Kıyı Baraj Gölleri. — Bunların en önemlileri İstanbul ilindeki Küçükçekmece, Büyükçekmece, Terkos gölleridir.

Isparta'daki Eğridir Gölü büyüklük bakımından yurdumuzun 4. gölüdür.

Kayşa Gölleri. — Kayşa (heyelân) sonunda meydana gelen göllerdir. Bunlar arasında en önemlisi Erzurum ilindeki Tortum Gölü'dür.

Lâv Gölleri. — Yanardağlardan akan lâvlarla meydana gelmiş göllerdir: Van Gölü, Erçek Gölü.

Volkanik Göller. — Tuzla Gölü (Konya ile Ereğli arasında, yolun güneyinde); Acıgöl (Konya ile Ereğli arasında, yolun kuzeyinde); Acıgöl (Nevşehir), Nemrut Gölü.

Buzul Gölleri. — Bunların en önemlileri Doğu Karadeniz dağlarındaki göller, Cilo Dağlarındaki göller, Uludağ üzerindeki Karagöl, Kilimligöl, Aynalıgöl'dür.

Karstik Göller. — Kalkerli yereylerde meydana gelen göllerdir. Bunların en güzel örnekleri olarak Konya çevresinde içinde su bulunan obrukları gösterebiliriz: Çıralıgöl obruğu, Timraş obruğu, Apasaraycığı obruğu, Kızören obruğu. (Huni biçimindeki çukur yerlere «obruk» denir.)

Alanı 10 km²'yi Geçen Göllerimiz

Göller	Alanı km²	Bulunduğu il
Van	3.764.50	Van - Bitlis
Tuz	1.620	Ankara - Konya
Beyşehir	651	Konya - Isparta
Eğridir	517	Isparta
İznik	308	Bursa
Manyas	178	Balıkesir
Burdur	176	Burdur
Acıgöl	157	Afyon
Apolyont (Ulubat)	156	Bursa
Suğla	125	Konya
Çıldır	120	Kars
Akşehir	105	Konya
Eber	104	Afyon
Erçek	100	Van
Amik	100	Hatay
Hazar	70	Elâzığ
Bafa	65	Aydın
Köyceğiz	52	Muğla
Çavuşçu (Ilgın)	51	Konya
Marmara	44	Manisa
Söğütlü	43	Burdur - Antalya
Sapanca	42	Kocaeli-Sakarya
Kestel	42	Burdur
Terzihan	41	Konya
Akyatan	40	Adana
Salda	37	Burdur
Balık	37	Samsun
Sife (Mağlı)	34	Kırşehir
Nazik	30	Bitlis
Hazapin	27	Kars
Terkos	25	İstanbul
Balık	24	Ağrı
Kara	24	Antalya
Adaköy	22	Konya (geçici göl)
Kurbağa	21	Niğde
Tuzla	19	Kayseri
Kakarot	18	Adana
Kimyosovası	18	Konya (geçici göl)
Avlan	16	Antalya
Küçükçekmece	14	İstanbul
Çorak	12	Burdur
Çapalı	12	Afyon (bataklıktır)
Kovara	12	Isparta
Şeyli Gölleri	11	Ağrı
Büyükçekmece	10	İstanbul

Akarsularımızla İlgili Çalışmalar

TÜRKİYE toprakları akarsu havzaları bakımından 26 bölgeye ayrılmıştır. Akarsu havzaları arasında büyüklük bakımından 125.556 km² ile Fırat Havzası başta gelir. Burası yıllık su toplamı bakımından da öteki havzalardan büyüktür. Fırat havzasında akan yıllık su toplamı ortalama 40 milyar kübü bulur. En küçük havza da 6.374 km² yüzölçümü ile Burdur Gölleri Havzası'dır. Akarsu havzalarımız ve bunlarla ilgili bazı rakamlar aşağıda verilmiştir.

Akarsularımızdan faydalanarak yapılacak sulama işlerine, akarsularımızın kontrol altında bulundurulması ve bataklıkların kurutulmasına günden güne artan bir önem verilmektedir. Akarsuların, göllerin genel durumları hakkında en doğru, en kesin bilgiyi elde edebilmek için hidrografik rasat istasyonlarından faydalanılır. İlk rasat istasyonu 1935'te kurulmuştu. Bugün bütün yurttaki akım ve göl rasat istasyonlarının sayısı 500'ü geçmiştir. Ayrıca, 100'den çok hidro meteoroloji istasyonu vardır.

Yurdumuzun akarsularından gerektiği gibi faydalanabilmek için arazi üzerinde de çalışmalar yapılır. Bu çalışmaların amacı su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesi, sulanabilecek arazinin tesbitidir. Sulanabilir araziler tesbit edildikten sonra bunların sulanması için gerekli çalışmaların yapılmasına geçilir.

Akarsularımız ve bunlarla ilgili bütün konular Devlet Su İşleri (DSİ) Genel Müdürlüğü tarafından düzenlenir. Akarsularımızla ilgili gerekli ıslahatı yapmak, bataklıkları kurutmak, sulama tesisleri kurmak, hidrolojik ve meteorolojik rasatlar yapmak DSİ'nin görevleri arasındadır.

DSİ'nin en önemli görevlerinden biri de kuyular açarak yeraltı su zenginliklerinden faydalanmaktır. Her yıl 300'den çok kuyu açılmaktadır. Ortalama olarak bunların 50-60'ı artezyen kuyusudur. Köy içme suları konusu da DSİ'nin çalışma alanı içindedir. Yapılan programa göre 1975 yılına kadar bütün susuz köylerimiz suya kavuşmuş olacaktır. Bugün köylerimizin hemen yarısı sudan yoksun durumdadır.

Baraj yapımı, hidroelektrik santrallar kurulması, göllerin düzenlenmesi işi DSİ'nin görevlerinin başında gelir.

Akarsu havzalarımız üzerindeki çalışmalar büyük bir hızla devam etmektedir. DSİ'nin 5 yıllık program tasarısına göre bütün havzaların keşif etütleri 1965 yılı sonuna kadar tamamlanmış olacaktır. 1961 sonunda 11 havzanın keşfi tamamlanmıştır.

Toprakların korunması işi de DSİ'nin çalışmaları çerçevesine girer. Bu çalışmaların başında taşkın kontrolünü sağlamak, aşınma (erozyon), birikme (rüsubat) kontrolü yamaç, oyuntu, mecra ıslahı, taşkın sularının faydalanılabilecek hale getirilmesi gelir.

TÜRKİYE'NİN AKARSU HAVZALARI

Havza No.	Havzanın Adı	Havzanın büyüklüğü Km²	Havzanın 1960'taki nüfusu	Havzanın yıllık su potansiyeli ortalama 10^6 m³	Tarım arazisi Ha.
1	Meriç-Ergene	14.560	550.000	1.000	130.000
2	Marmara	25.295	2.800.000	15.000	271.600
3	Susurluk	22.399	1.300.000	5.786	321.395
4	Ege	9.874	500.000	2.000	275.960
5	Gediz	18.000	860.000	1.800	302.000
6	K. Menderes	6.907	800.000	1.000	201.110
7	B. Menderes	24.976	950.000	3.000	512.000
8	Batı Akdeniz	20.953	500.000	7.500	266.000
9	Antalya	19.577	550.000	13.000	215.600
10	Burdur gölleri	6.374	200.000	750	209.000
11	Akarçay	6.720	350.000	400	210.000
12	Sakarya	58.226	2.300.000	3.000	1.373.000
13	Batı Karadeniz	29.568	1.300.000	6.000	101.500
14	Yeşilırmak	36.114	1.300.000	4.500	291.305
15	Kızılırmak	76.700	2.500.000	6.000	1.217.000
16	Konya kapalı	53.850	1.250.000	2.000	2.446.000
17	Doğu Akdeniz	22.048	600.000	10.000	54.500
18	Seyhan	20.450	650.000	5.000	250.220
19	Asi	7.796	500.000	3.500	236.100
20	Ceyhan	21.982	800.000	7.000	527.900
21	Fırat	125.556	3.200.000	40.000	2.594.000
22	Doğu Karadeniz	24.077	1.700.000	15.000	67.000
23	Çoruh	19.872	500.000	12.000	83.000
24	Aras	27.548	700.000	1.800	664.000
25	Van	19.405	250.000	5.000	200.500
26	Dicle	57.614	908.248	21.000	505.000
	Toplam	776.980	27.818.248	193.750	13.464.195

Türkiye'nin en kalabalık şehri İstanbul, aynı zamanda nüfusu 1 milyonu aşan tek şehridir. Yüzyıllarca Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olan bu tarihi şehir bugün de Türkiye'nin kültür, eğitim, sanat ve endüstri merkezidir.

Nüfusumuz Her Yıl 750 Bin Kadar Artıyor

EN SON olarak 23 ekim 1960'ta yapılan sayıma göre, Türkiye'nin nüfusu 27.833.901 dir. Nüfusumuz her yıl 750 bin kadar artmaktadır. İstatistik Umum Müdürlüğü'nün tahminlerine göre nüfusumuz 1965'te 32 milyonu bulacaktır.

Türkiye, nüfus çokluğu bakımından, Sovyetler Birliği bir yana (210 milyon), komşularının hepsinden ileridir. Km^2'ye 36 kişi düşen nüfus yoğunluğu ile de, Bulgaristan (km^2'ye 70 kişi) ve Yunanistan (km^2'ye 62 kişi) bir yana, bütün öteki komşularından daha ileri bir durum gösterir (Suriye 22, Irak 14, İran 13, Sovyetler Birliği 9).

Nüfus Yoğunluğu

Türkiye'nin bütünü için km^2'ye 36 olan nüfus yoğunluğu yurdun çeşitli kesimleri arasında farklar gösterir. Yurdumuzun nüfus yoğunluğu hartasını yüzey şekillerini, iklim şartlarını belirten hartalarla karşılaştıracak olursak, arada birtakım benzerlikler bulunduğu derhal gözümüze çarpar: En kalabalık yerler, yüzey şekilleri bakımından düzlükler, iklim bakımından da bol yağışlı, ılık alanlardır. Bu gibi yerler daha çok kıyılar boyunda sıralanmıştır. Tenha yerler, dağların yüksek kısımları ile yağışları kıt olan alanlardır.

Türkiye'de büyük şehirlerin dışında en çok nüfus yoğunluğu gösteren alanlar Karadeniz kıyı şeridi üzerinde bulunur. Bu kıyıların hele Doğu Karadeniz kesiminde km^2'ye düşen nüfus 100'ü aşar (Trabzon: 114). Bu bölümde kıyı şeridinin bu kalabalık durumuna karşılık, kıyının gerisinde yükselen dağlar hemen hemen boş gibidir.

Orta Karadeniz bölümüne doğru dağlar alçalır. Sık nüfus yoğunluğu içeriye doğru biraz daha sokulur, dağlar üzerinde de büsbütün boş yerler kalmaz. Yalnız, bu bölümün kıyılarında nüfus yoğunluğu, Doğu Karadeniz bölümünün kıyı şeridinde olduğu kadar sık değildir. Batı Karadeniz bölümünde ise bir maden alanı olan Zonguldak yöresinde nüfus sıktır (Zonguldak: km^2'ye 66). Bunun gerisindeki dağlarda nüfus seyrekleşir. Daha gerideki ovalarda yeniden sık nüfus toplanır.

Marmara Bölgesi'nde de nüfus yoğunluğu Türkiye ortalamasının üstündedir. Türkiye'nin en büyük şehri olan İstanbul, çevresiyle birlikte, büyük bir insan kütlesini kavrar (İstanbul: km^2'ye 338 kişi). İzmit Körfezi kıyıları, Adapazarı Ovası, Bursa Ovası gibi kesimler, Marmara Bölgesi'nin en kalabalık alanlarıdır. Buna karşılık, dağlık alanlarda bir tenhalık göze çarpar. Trakya'nın kalabalık olan ovalık kesimlerine karşılık Istranca dağlık alanı hemen hemen boş gibidir.

Ege Bölgesi'nde en çok nüfus doğu-batı doğrultulu oluk biçimi ovalarda toplanmıştır. Bu ovaları birbirinden ayıran dağlık alanlarda ise nüfus seyrektir.

Akdeniz Bölgesi pek kalabalık değildir. Burada yalnız Adana Ovası ile Hatay - Gaziantep yöresi kalabalıktır. Akdeniz Bölgesi'nin epeyce tenha oluşu, yazların çok sıcak, kurak geçmesinden ileri gelir.

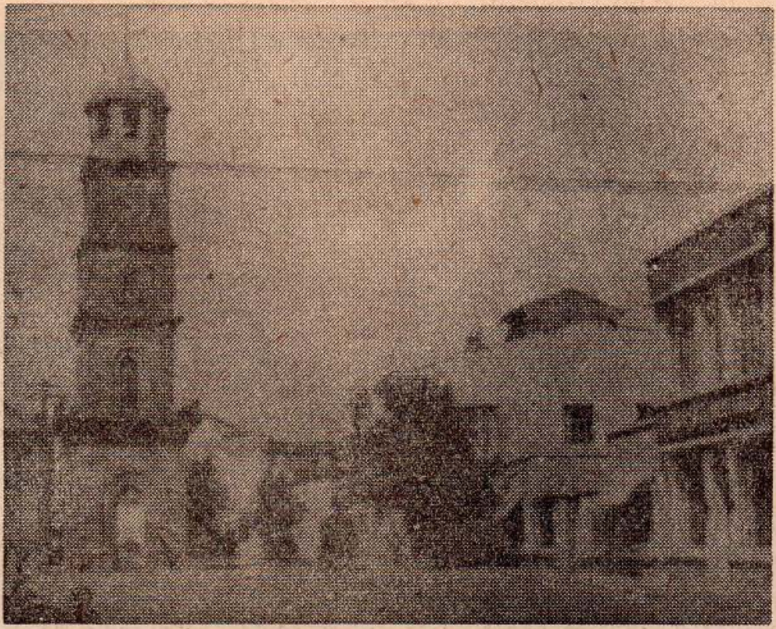
İç Anadolu Bölgesi'nde ovaların az yağışlı olan en çukur yerleri, dağların yüksek kesimleri pek tenhadır. Buna karşılık, çok yağmur alan dağların eteklerinde sık nüfuslu alanlara raslanır.

Güneydoğu Anadolu'da yağışı az olan düzlükler daha seyrek, buna karşılık dağ etekleri ile Mardin - Midyat eşiğinin basık sırtları daha sık nüfusludur.

Doğu Anadolu'nun Iğdır, Erzincan, Elâzığ, Malatya gibi ovalık alanları sık nüfusludur. Dağlık alanlar çok tenhadır, hattâ bazı yüksek kesimler büsbütün boştur.

İdarî Bölümlerin Nüfus Yoğunluğu

Türkiye'nin idarî bölümlerini teşkil eden illerin nüfus yoğunluğu birbirinden farklıdır. Km^2'ye düşen nüfus yoğunluğu 80 kişiyi geçen ancak 5 ilimiz vardır: İstanbul (338),

Genel olarak kıyı şehirlerimiz, içerilerdeki şehirlerden daha kalabalıktır Fotoğrafta hareketli ve canlı bir kıyı il merkezimiz olan Çanakkale'de Saat Kulesi Meydanı görülüyor.

İLLERE GÖRE KÖY VE ŞEHİR NÜFUSU

(1960 sayımı)

	Köylü	Şehirli
Marmara Bölgesi		
İstanbul	438.000	1.493.910
Edirne	191.024	87.152
Kırklareli	170.321	71.851
Tekirdağ	190.195	84.771
Çanakkale	266.544	71.851
Balıkesir	465.080	206.138
Bursa	433.067	262.032
Bilecik	114.753	30.994
Kocaeli	184.831	112.567
Sakarya	249.968	111.745
Toplam:	*2.703.783*	*2.533.011*
Ege		
İzmir	507.178	559.126
Manisa	428.750	228.295
Aydın	327.719	142.169
Denizli	324.911	100.761
Muğla	246.720	53.125
Toplam:	*1.835.278*	*1.083.476*
Kuzey Anadolu		
Çankırı	203.616	38.337
Çorum	364.111	83.831
Amasya	186.447	70.406
Tokat	338.772	99.667
Bolu	300.813	52.956
Kastamonu	375.729	59.575
Zonguldak	446.406	123.268
Sinop	219.340	30.183
Samsun	489.831	162.260
Ordu	411.059	59.036
Giresun	323.378	59.073
Trabzon	449.701	83.491
Gümüşane	218.234	24.998
Rize	195.555	53.992
Çoruh	170.056	23.628
Toplam:	*4.693.048*	*1.024.701*
Güney Anadolu		
Antalya	321.764	96.591
İçel (Mersin)	292.109	152.284
Adana	428.689	334.533
Hatay	271.849	169.349
Gaziantep	239.452	199.025
Maraş	305.152	84.750
Toplam:	*1.859.015*	*1.036.532*
Orta Anadolu		
Ankara	537.189	779.794
Eskişehir	212.473	176.656
Konya	704.414	287.608
Nevşehir	146.152	41.263
Niğde	264.685	59.411
Kayseri	320.309	161.737
Yozgat	349.569	52.720
Sivas	524.583	149.480
Kütahya	296.146	72.799
Uşak	135.137	49.751
Kırşehir	148.437	36.585
Afyon	352.522	107.934
Burdur	132.229	48.090
İsparta	158.930	84.202
Toplam:	*4.282.775*	*2.108.030*
Doğu Anadolu		
Erzurum	443.920	130.928
Kars	448.280	96.433
Erzincan	195.128	48.709
Ağrı	173.566	41.203
Van	168.003	43.359
Bitlis	95.105	34.020
Muş	143.467	23.910
Bingöl	116.418	14.729
Tunceli	121.737	18.595
Elâzığ	197.245	80.861
Malatya	276.000	119.912
Toplam:	*2.378.869*	*652.659*
Güneydoğu Anadolu		
Diyarbakır	275.795	125.289
Siirt	178.568	54.640
Hakâri	57.661	10.023
Mardin	280.795	73.317
Urfa	277.305	124.091
Adıyaman	194.987	40.253
Toplam:	*1.265.111*	*427.613*

Genel Toplam 27.833.901
Genel Top.: (Köylü: 19.017.879; Şehirli: 8.860.022)

Trabzon (114), İzmir (89), Sakarya (80), Rize (80). Yoğunluğu 60-80 arasında bulunan 5 ilden 3'ü Karadeniz Bölgesi'ndedir: Ordu (78), Samsun (68), Zonguldak (66); 2'si de Marmara Bölgesi'ndedir: Bursa (68), Kocaeli (75). İç Anadolu Bölgesi'nin en kalabalık ili Ankara (43), Akdeniz Bölgesi'nin en kalabalık ili Adana (44), Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en kalabalık ili Gaziantep'tir (56). Doğu Anadolu Bölgesi'nde yalnız Malatya'nın nüfus yoğunluğu 30'u geçer (32). Türkiye'nin nüfus yoğunluğu en az olan ili de Doğu Anadolu'da Hakâri'dir (7).

Nüfusumuz Gittikçe Artıyor

Türkiye nüfusu Cumhuriyet devrinde ilk sayımın yapıldığı 1927'den bu yana hızla artarak 33 yılda 2 katını geçmiştir. Aşağıdaki tablo şimdiye kadar yapılan sayımlarda tesbit edilen nüfusu yuvarlak rakamlar halinde göstermektedir:

Yıl	Nüfus
1927	13.650.000
1935	16.160.000
1940	17.820.000
1945	18.790.000
1950	20.947.000
1955	24.065.000
1960	27.833.000

Bu tablo nüfusun hızla arttığını gösteriyor. 33 yıl içindeki artış 1927'ye göre %104'tür. Aynı sayım yıllarında km²'ye düşen nüfus yoğunluğu da 18, 21, 23, 24, 27, 31, 36 olarak gittikçe artmıştır.

Türkiye'deki bu hızlı nüfus artışının esas sebebi, doğumların ölümlerden çok oluşudur. Bu esas sebep dışında, göçmenlerin gelişini, 1939'da Hatay ile birlikte Türkiye topraklarına bir miktar nüfusun katıldığını da hatırlıyabiliriz. Son 33 yıl içinde yurdumuza göçmen olarak gelip yerleşenlerin sayısı 670.000'dir. Hatay'ın topraklarımıza katılması ile de Türkiye nüfusuna eklenen miktar 200.000 kadardır.

Erkekler Kadınlardan Çok

Bugünkü Türkiye nüfusunun %43'ü 15 yaşından küçük çocuklardır. 15-64 yaş arasındakilerin nüfusumuzdaki oranı %53'tür. Nüfusumuzun %4'ünü ise 65'ten daha yukarı yaşlarda olanlar meydana getirir.

Türkiye nüfusunun kadın-erkek bakımından ayrılışına gelince; 1945 sayımına kadar kadın sayısının, 1945 sayımından beri de erkek sayısının arttığını görüyoruz. Nüfusumuzdaki erkek-kadın oranları sayım yılları içinde şu değişikliklere uğramıştır:

Sayım yılı	Erkek	Kadın
1927	%49	%51
1935	%49,2	%50,8
1940	%49,9	%50,1
1945	%50,1	%49,9
1950	%50,3	%49,7
1955	%50,8	%49,1
1960	%51	%49

İlk yıllardaki erkek azlığı, daha önceki savaş yıllarında erkek nüfusun çok kırılmış olmasından ileri gelir. Bu eksik yavaş yavaş dolarak erkek sayısı kadınları aşmıştır.

Türkiye'nin sınır kesimlerinde, işçilerin toplanmış olduğu büyük şehirlerde erkek nüfusu kadınlarınkinden biraz daha yüksek ol-

duğu halde, köylerde, birçok kasabalarda kadınların sayısı erkekleri geçer.

Köy ve Şehir Nüfusu

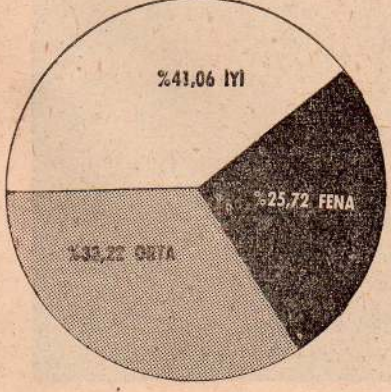
Türkiye nüfusunun büyük kısmı köylerde yaşar. Nüfusu 3.000'in üstünde olan yerleşme noktalarını «şehir», bu sayının altındaki yerleri de «köy» kabul ederek yapılan bir hesaplamaya göre Türkiye nüfusunun %67'si köylerde, %33'ü şehirlerde yaşamaktadır.

Bu, 1960 sayımının gösterdiği durumdur. Daha önceki sayımlarda köylü nüfusu daha çok, şehirli nüfus daha daha azdı. 1927'de %22.3 olan şehirli nüfus, 1935'te %23.5, 1950'de %25.5 olmuş, bundan sonraki devrelerde daha hızla artarak 1955'te %30.1'e, 1960'ta da %33'e varmıştır.

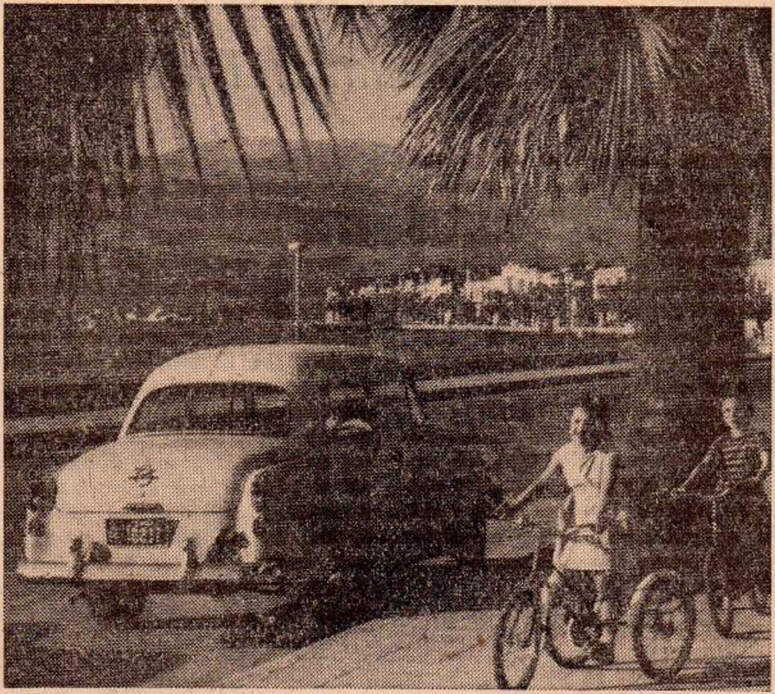
Köyler yurdun yüzeyine eşit aralıklarla serpilmiş değildir. Dağlık alanlar yerleşme bakımından elverişsiz olduğu için bu gibi yerlerde köyler çok daha seyrektir.

Köy tipleri üzerinde de çevrenin coğrafi etkileri görülür. Bazı köylerimizde evler birbiri üzerine doğru yaslanmış gibi durur. Bunlar toplu köylerdir. Doğu Karadeniz bölümünde ise bunun zıddı olan dağınık yerleşmeler görülür. Burada bir köyün evleri birbirinden bir hayli uzaktadır, her ev kendi toprağının ortasında kurulmuştur. Köy evlerinin yapı malzemesi de çevresindeki coğrafi şartların etkisi altında değişikliğe uğrar. Karadeniz bölgesi gibi ormanlık yerlerde tahta evler çoktur. İç Anadolu'ya doğru düz, toprak damlı kerpiç evler başlar. Doğu Anadolu evlerinin çoğu taştan yapılmıştır. Güneydoğu Anadolu bölgesinin bazı kesimlerinde üstü topraktan kubbe biçimi örtülmüş, yurdumuzun başka hiçbir yerinde raslanmıyan ev tipleri görülür.

Şehir nüfuslarındaki artış son yıllarda, hele büyük şehirlerimizde, dikkati çekecek derecededir. 1960 sayımına göre 9 şehrimizin nüfusu 100.000'den yukarıdır. Bunlardan ikisi Marmara bölgesinde (İstanbul, Bursa), biri Ege bölgesinde (İzmir), 4'ü İç Anadolu'da (Ankara, Eskişehir, Konya, Kayseri), biri Akdeniz bölgesinde (Adana), biri de güneydoğu Anadolu bölgesindedir (Gaziantep). Karadeniz Bölgesi ile Doğu Anadolu Bölgesi'nde nüfusu 100.000'i aşan hiçbir şehir yoktur. Bunlardan başka 18 şehrin nüfusu 50.000 - 100.000 arasında, 30 şehrin nüfusu ise 25.000 - 50.000 arasındadır. Nüfusu 25.000'in üzerinde olan şehirlerin sayısı 57'dir.

Şehirlerde iskân şartlarına göre meskenler (20 şehir ortalaması)

Yurdumuzun üçüncü büyük şehri olan İzmir aynı zamanda işlek bir liman şehridir. Her yıl açılan Uluslararası Fuar'la şehirdeki canlılık daha da artar.

TÜRKİYE'DE KONUŞULAN DİLLER

(1960 sayımı)

Ana dili	*Nüfusu 10.000 ve daha çok olan yerler %* Erkek	Kadın	*Nüfusu 10.000'den az olan yerler %* Erkek	Kadın	*Toplam %* Erkek	Kadın
Türkçe	25.7	22.5	66.3	69.4	92.0	91.9
Arapça	0.3	0.2	0.7	0.7	1.0	0.9
Kürtçe	0.2	0.2	5.6	5.7	5.8	5.9
Ermenice	0.1	0.2	—	—	0.1	0.2
Rumca	0.2	0.3	0.1	—	0.3	0.3
Başka diller	0.3	0.2	0.5	0.6	0.8	0.8
Toplam	*26.8*	*23.6*	*73.2*	*76.4*	*100.0*	*100.0*

TÜRKİYE'DE YAŞ GRUPLARI

(1960 sayımına göre)

Yaş grupları	*Yüzdesi* Erkek	Kadın
0.0	3.0	2.8
1.4	12.5	12.4
5.09	14.5	14.2
10.14	11.9	11.1
15.19	8.9	7.8
20.24	8.4	8.3
25.29	8.1	8.6
30.34	7.3	7.4
35.39	5.3	5.1
40.44	3.5	4.0
45.49	4.2	3.6
50.54	3.8	4.2
55.59	3.0	2.7
60.64	2.6	3.4
65 +	2.8	4.3
Bilinmiyen	0.2	0.1

TÜRKİYE'DE DİNLER

(1960 sayımı)

Dinler	*Yüzdesi* Erkek	Kadın
İslâm	99.1	99.0
Gregoryan	0.2	0.2
Katolik	0.1	0.1
Ortodoks	0.3	0.4
Protestan	0.1	0.1
Musevi	0.1	0.2
Başka dinler	0.1	—

TÜRKİYE'DE ÇALIŞMA DURUMU

(1960 sayımı)

	Erkek	*Kadın*	*Toplam*
Çalışan	93.7	9.4	96.0
İşi ile ilgisi devam eden	—	0.2	—
İş arıyan	0.7	1.4	0.5
Bilinmiyen	5.6	4.0	3.5

Başlıca Ekonomik Faaliyetimiz: TARIM

TÜRKİYE'DE ekonomik faaliyetlerin başında tarım gelir. Topraklarımızın faydalanma bakımından bölünüşünü gösteren tablo da yurdumuzda tarıma verilen önemi ortaya koyar.

Türkiye topraklarının faydalanma bakımından bölünüşü şöyledir:

Ekili-dikili alanlar	%22.5
Nadasa bırakılan topraklar	%10
Ormanlar	%13.5
Çayır ve otlaklar	%37
Ürün vermiyen yerler	%17

Bu tablodan anlaşıldığı gibi topraklarımızın %32,5'ü (hemen hemen üçte biri) tarıma elverişlidir. %22,5 olan ekili-dikili alanlar ikiye ayrılabilir: 1 — Ekili alanlar (tahıl, sebze, endüstri bitkileri ekilen topraklar); 2 — Dikili alanlar (meyva bahçeleri, bağlar, zeytinlikler).

1. — EKİLİ ALANLAR

Tahıl Tarımı

Türkiye'de ekili alanların büyük bir kısmını, her bölgede, tahıl tarlaları kaplar. Tahıl ekimine ayrılan alanların ekili alanlar içindeki oranı iç bölgelerimizde daha yüksektir (Doğu Anadolu'da %95, İç Anadolu'da %93, Güneydoğu Anadolu'da %88.5). Uc bölgelerimizde endüstri bitkilerine ayrılan alanlar çokça olduğundan tahıla ayrılan yerlerin oranı iç bölgelere göre düşüktür. Bu oranın en az olduğu Akdeniz Bölgesi'nde tahıl tarlaları ekim alanlarının 2/3 kadarını kaplar (%67.5). Aynı tarlalar Marmara Bölgesi'nde ekim alanlarının 3/4'ünden biraz çoğunu (%77.4), Ege Bölgesi'nde ise 3/4'ünden biraz azını kaplar (%71.7). Bu topraklarda yetiştirilen tahılların başlıcaları buğday, arpa, mısırdır.

Buğday. — Yurdumuzda tahıl arasında en çok yetiştirilen buğdaydır. Buğday, Türkiye'nin hemen bütün bölgelerinde yetişir, yalnız, yazları çok yağmurlu geçen Karadeniz kıyılarında buğdayın yerini mısır almıştır.

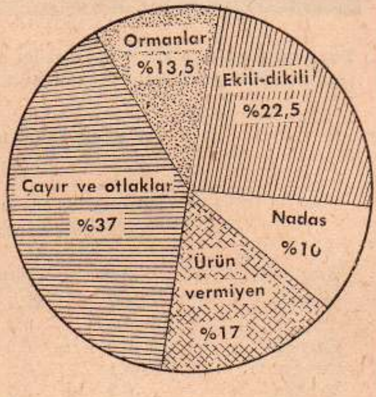
Buğdayımızın %80'i iç bölgelerden elde edilir. Bu arada en büyük pay da İç Anadolu Bölgesi'ne düşer. Bu bölgede buğday ekimi bakımından Konya ili en başta, Ankara ili de ikinci gelir.

Türkiye'de buğdayın ekim alanları 1934'ten önce 3 milyon hektarı, üretim ise 3 milyon tonu bulmuyordu. Ondan sonra ekim alanları gittikçe artmış, 1960'ta 7.700.000 hektara varmıştır. Bu topraklarda 1960'ta 8.450.000 ton buğday elde edilmiştir.

Arpa. — Tahıl ürünlerimizin arasında ikinci gelir. Arpa tez olgunlaştığı, toprak bakımından da buğday kadar müşkülpesent olmadığı için, buğday yetişmiyen bazı yerlerde öncelikle yetiştirilir. Buna karşılık, dış piyasada da çok aranan yüksek kaliteli biralık arpaları yetiştirmek için bazı bölgelerde iyi topraklar buğdaya değil, arpaya bırakılır (Eskişehir'de olduğu gibi). İç Anadolu'da arpa ekimine ayrılan iyi topraklara «arpalık» denir.

Yurdumuzda arpa en çok hayvan yemi olarak kullanılır. Kısmen de buğday unu ile karıştırılarak ekmek yapılır. 1960'ta 3.410.000 ton arpa elde edilmiştir.

Mısır. — Tahıl ürünlerimiz arasında üçüncü gelir. Mısır ekimi, yurdumuza nispeten yakın bir zamanda (XVI. yüzyılda) girmiştir. Karadeniz Bölgesi'nin yazları yağışlı geçen iklimine iyi uyan bu bitki, yazın yağmur istemiyen buğdayın yerini almıştır. Karadeniz Bölgesi Türkiye mısır ürününün yarısından çoğunu verir. Rize'de tahıl tarlalarının %91,1'i mısıra ayrılmıştır. Trabzon'da da tahıl tarlalarının % 90,6'sını mısır kaplar. Batıya doğru ilerlenirse, mısırın üstünlüğü gene olmakla birlikte, Rize ile Trabzon'da olduğu kadar ezici değildir. Ordu'da %74, Giresun'da %46.7, Samsun'da %55,5, Zonguldak'ta %38,7 ile gene mısır başta gelir. Mısırın

Türkiye'de toprak dağılışı

çok ekildiği alan batıda Marmara Bölgesi'ne doğru da uzanır. Bu bölgede en çok Bursa ile Balıkesir illerinde mısır yetiştirilir.

Mısır ekimi bakımından Marmara Bölgesi Karadeniz Bölgesi'nden sonra ikinci gelir. Yalnız, bu bölgede mısır Karadeniz Bölgesi'nde olduğu gibi en başta gelen besin değil, daha çok ticari bir üründür. Türkiye'nin mısır üretimi 1949'da 725.000 ton, 1953'te 760.000 ton iken 1960'ta 1.090.000 tona yükselmiştir.

Çavdar. — Tahıl ürünlerimizin arasında dördüncü gelir. Çavdar, kireci az, cılız topraklarda iyi yetişir. Kayseri, Niğde, Konya, Nevşehir, Yozgat, Kırşehir illeri çavdar üretiminde başta gelir. Erzurum'da da çok çavdar ekilir. Yurdun bazı yörelerinde de çavdar, buğdayla karışık olarak ekilir, bu ekime «karma» (mahlût), adı verilir. 1960 çavdar üretimi 700.000 tondur.

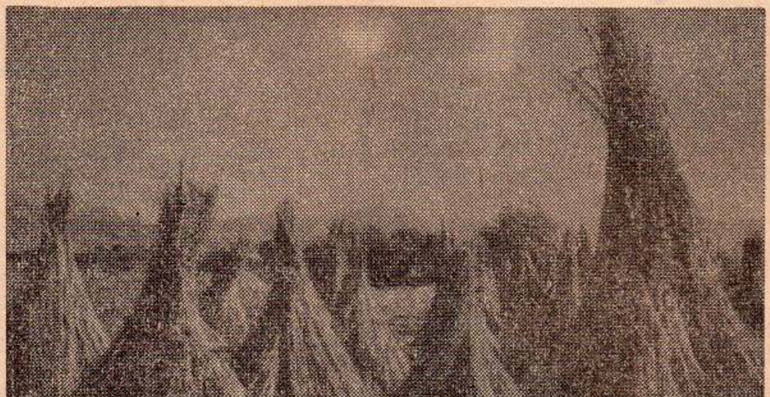
Yulaf. — Tahıl ürünlerimizin arasında beşinci gelir. Daha çok at yemi olarak kullanılan yulaf zengin topraklar aramaz. Yulaf ekiminde başta İç Anadolu (Konya, Ankara, Eskişehir), Marmara Bölgesi (Tekirdağ, İstanbul, Balıkesir, Bursa), Akdeniz Bölgesi (Adana) gelir. 1960 yılına ait yulaf üretimi 530.000 tondur.

Darı. — Darı ekimi yurdumuzda pek dağınık bir şekilde yapılır. En çok Diyarbakır, Urfa, Muğla, Hatay illerinde yetişir. 1961 darı üretimi 65.000 tondur.

Pirinç. — Tahıl türleri arasında suya, emeğe en çok ihtiyaç gösteren bir bitkidir. Yurdumuzun yazları sıcak geçen birçok yerlerinde yetiştirilir.

Pirinç tarlalarının sürekli olarak su altında bulundurulması gerektiğinden pirinç en çok vâdi tabanlarında yetiştirilir.

Pirinç yetiştirilen illerimizin sırası zaman zaman değişikliğe uğrar. 1960'ta İçel başta geliyordu. Bu ilin sınırları içinde bulunan Göksu çatalağzı önemli bir pirinç yetiştirme alanıdır. İçel'in 1960 pirinç üretimi 26.000 tonu buluyordu ki, bu miktar aynı yıla ait Türkiye pirinç üretiminin 4/1'i kadardır. Pi-

Anadolu her şeyden önce bir tarım ülkesidir. Göz alabildiğine uzanan yemyeşil tarlalarda çeşitli tarım bitkileri yetiştirilir.

MEMLEKET TOPRAKLARININ BÖLÜNÜŞÜ VE İŞLENEN ARAZİ

Yıllar	*İşlenen saha (1.000 ha.)*			*Çift hayvanları (çift sayısı)*	*Traktör sayısı*	*Traktörle işlenen arazi (1000 ha)*	*Hayvanla işlenen arazi (1000 ha)*	*Çift başına işlenen arazi (ha)*
	Ekim	*Nadas*	*Toplam*					
1952	11.775	5.586	17.361	2.349.417	31.415	2.356	15.005	6.3
1953	13.021	5.791	18.812	2.389.868	35.600	2.670	16.142	6.7
1954	13.208	6.408	19.616	2.592.419	37.743	2.831	16.785	6.5
1955	14.205	6.793	20.998	2.563.878	40.282	3.021	17.977	7.0
1956	14.556	7.897	22.453	2.578.148	43.727	3.280	19.173	7.4
1957	14.392	7.769	22.161	2.591.316	44.144	3.310	18.851	7.3
1958	14.764	8.001	22.765	2.476.938	42.527	3.190	19.575	7.9
1959	15.020	7.920	22.940	2.596.460	41.896	3.142	19.798	7.6
1960	15.305	7.922	23.227	2.647.695	42.136	3.160	20.104	7.6
1961	15.080	7.948	23.028	2.605.793	42.505	3.188	19.839	7.6

Not:
1 — İşlenen toprak sahalarının yıllık resmî tahminleridir. 2 — Çift hayvanları sayısı 1952 yılına kadar vergi veren at, katır, öküz ve manda öküzü sayımlarından elde edilmiştir. Şehirlerde nakliyat için kullanılan at sayısı genel toplamdan %20 indirilmek suretiyle hesap dışı bırakılmıştır. 3 — Beher traktöre 75 hektarlık iş kapasitesi hesaplanmıştır.

rinçte Içel'den sonra gelen illerden (Adana, Mardin, Edirne, Çorum, Samsun, Sinop, Ankara, Diyarbakır, Kastamonu, Maraş'tan) hiçbirinin üretimi o yıl 10.000 tona varmamıştı.

Doğu Anadolu'da pirinç ekimi azdır. Daha çok Iğdır Ovası gibi, çukur ovalarda yetiştirilir. Doğu Karadeniz kıyılarının Rize, Artvin gibi bol yağışlı kesimlerinde de sulama istemiyen dağ pirinci yetiştirilir. Türkiye'nin 1961 pirinç üretimi 140.000 tondur.

Sebze Ekimi

Yurdumuzda yetiştirilen sebzeler arasında baklagiller en başta gelir. Bunlardan bazıları yaş olarak, bazıları da daha çok, kurutularak kullanılır. Fiğ, burçak gibi bazı türleri ise hayvan yemi olarak işe yarar.

Baklagiller. — Ençok yetiştirilenler fasulye ile nohuttur. Fasulyenin en çok yetiştirildiği yerler Doğu Karadeniz bölümüdür. Nohut İç Anadolu ile İçbatı Anadolu'da çok yetiştirilir. Bu arada Konya, Kütahya, Kayseri illeri başta gelir. Bakla ile mercimek ekiminin kapladığı alan fasulye ile nohuttan daha geri durumdadır. Bakla daha çok batı bölgelerimizde (Ege Bölgesi'nde, Marmara Bölgesi'nde) yetiştirilir. Mercimek ise güney bölgelerimizde çok ekilir (Akdeniz Bölgesi, Güneydoğu Anadolu bölgesi). Mercimek ekiminin en çok gelişmiş olduğu il Urfa'dır.

Türkiye'nin 1960 fasulya üretimi 150.000 ton, nohut üretimi 97.000 ton, bakla üretimi 51.000 ton, mercimek üretimi 98.000 tondur.

Patates. — Halkımızın besin maddeleri arasında önemli bir yer tutar. Patatesin anayurdu Güney Amerika'dır, yurdumuza oldukça yakın bir zamanda (XVIII. yüzyıl sonlarında) girmiştir, üretimi de son çeyrek yüzyıl içinde hızlanmıştır. 1928'de ancak 50.000 ton kadar olan patates üretimi 1950'de 500.000 tonu, 1953'te 1.000.000 tonu aşmış, 1960'ta da 1.400.0000 tonu bulmuştur. Patates yetiştiren illerimiz arasında Sakarya en başta, ondan sonra da, sırasiyle Yozgat, Konya, Trabzon, Bursa, Kayseri, Nevşehir, Niğde, Erzurum, Ordu gelir.

Yaş Sebze. — Yurdumuzda yaş sebzenin en çok yetiştirildiği yer Marmara Bölgesi'dir. Bu bölgede, elverişli iklim şartlarından başka, sık bir nüfus yoğunluğunun, İstanbul gibi kalabalık bir şehrin bulunuşu sebzeciliği geliştirmiştir. Bursa Ovası en başta gelen sebze üretim alanıdır. İstanbul şehrinin banliyölerinde (Bostancı-Maltepe-Kartal arasında) da sebze ekimi gelişmiştir. Kazançlı bir iş olan turfandacılık ise en çok Ege ve Akdeniz bölgelerinde gelişmiş bulunuyor.

Endüstri Bitkileri

Türkiye'de endüstri bitkileri ekimine verilen önem, endüstri faaliyetlerinin gidişine ayak uydurarak gittikçe gelişmektedir. Bununla birlikte, yurdun her yanında endüstri bitkileri ekim alanının kapladığı yer tahıl tarlalarından daha azdır. Yalnız Adana ile Aydın illeri bunun dışında kalır. Özellikle Aydın'da pamuk ekilen tarlaların kapladığı alanlar, tahıl tarlalarından çok yer tutar.

Endüstri bitkilerinin en çok yer tuttuğu bölge Akdeniz Bölgesi'dir. Bu bölgede ekim alanlarının 1/4'inden çoğu (%26,4'ü) endüstri bitkilerine ayrılmıştır. Bu sayı Adana'da iki katına çıkar (%53,6). İçel'le Hatay'da da endüstri bitkileri ekimine ayrılan toprakların oranı oldukça yüksektir (İçel'de %35,6; Hatay'da %29,4).

Şeker Pancarı. — Endüstri bitkilerinin çeşitleri arasında ekim alanı en hızlı olarak genişliyen, şeker pancarıdır. Türkiye'de şeker pancarı ekimine 1926'da şeker endüstrisinin temelinin atılmasiyle başlandı. 1954'e kadar şeker pancarı ancak 4 şeker fabrikasının bulunduğu yerlerin yakınlarında (Trakya, İçbatı Anadolu, Eskişehir Ovası, Orta Karadeniz bölümünün Yeşilırmak havzasında) yetiştiriliyordu. Sonradan kurulan fabrikalarla şeker pancarının ekim alanı İç Anadolu'nun Konya bölümüne, Doğu Anadolu ovalarına, Göller yöresine doğru genişledi. 1952'ye kadar 5.000 hektarı geçmiyen şeker pancarı ekim alanları 1960'ta 200.000 hektarı aşmıştır. Üretim de bu süre içinde 1.300.000 tondan 4.385.000 tona çıkmıştır. Elde edilen pancarlar şeker fabrikalarında işlenerek şeker yapımında kullanılır. Böylece yurdumuzun şeker ihtiyacı karşılanmış olur.

DOKUMA BİTKİLERİ

Pamuk. — Dokuma bitkileri arasında pamuk başta gelir. Pamuk tarımı yurdumuzda çok eskiden beri yapılmaktadır. Eskiden, «yerli pamuk» denilen kısa, kalın telli bir pamuk çeşidi yetiştirilirdi. XIX. yüzyılın ikinci yarısından bu yana Adana Ovası'nda üstün kaliteli Amerikan pamuğu da ekilmeye başlandı. Cumhuriyet devrinde ise, «akala» denilen ince, uzun telli pamukların ekimi daha çok gelişti.

1961'de 210.000 ton kadar olan Türkiye pamuk üretiminin büyük kısmı Akdeniz ve Ege bölgelerinde toplanmıştır. Akdeniz Bölgesi, Türkiye pamuk üretiminin yarısı kadarını verir. Yurdumuzun en çok pamuk ekilen alanı olan Adana Ovası, Adana ve İçel illeri içindedir. Akdeniz Bölgesi'nde bu iki ilden başka Hatay ile Antalya illerinde de geniş ölçüde pamuk tarımı yapılır. Ege Bölgesi, Türkiye pamuk üretiminin 2/5'si kadarını verir. Bu bölgede pamuk en çok Aydın, İzmir, Manisa illerinde yetiştirilir. Bu illerin sınırları içinde yer almış bulunan Büyük Menderes Ovası, Küçük Menderes Ovası, Gediz Ovası Ege'nin önemli pamuk üretim alanlarıdır.

Bu iki bölge dışındaki pamuk yetiştirilen yerler pek önemli değildir. Marmara Bölgesi'nin hemen bütün ovalarında, Güneydoğu Anadolu'da Urfa, Diyarbakır yörelerinde, Doğu Anadolu'nun Iğdır Ovası, Malatya Ovası, Uluova (Elâzığ ovası) gibi çukur alanlarında da pamuk ekimi yapılır..

Keten, Kenevir. — Hem dokuma maddesi olan telleri, hem de yağlı tohumları için yetiştirilir. Keten oldukça serin, nemli bir iklim istediği için en çok Batı Karadeniz bölümünde yetiştirilir. Ekim alanı buradan, Orta Karadeniz bölümüne, Marmara Bölgesi'ne de taşar. Sinop ve Zonguldak illerinde en çok ekilen endüstri bitkisi ketendir. Yurdun yazları daha sıcak, kuru olan bölgelerinde keten, yağlı tohumundan faydalanmak için yetiştirilir. Son yıllarda keten üretimi Trakya'da Kırklareli, Tekirdağ illerinde gelişmiştir. İç Anadolu'da keten en çok Kırşehir ilinde yetiştirilir. Kenevire gelince; en çok Kastamonu ilinde, ondan sonra da İzmir, Urfa illerinde yetiştirilir.

Türkiye'nin 1960 keten üretimi 26.000 ton (4.000 tonu tel, 22.000 tonu tohum), kenevir üretimi ise 18.000 ton (12.000 tonu tel, 6.000 tonu tohum)dur.

YAĞ BİTKİLERİ

Ekili alanlarda yetiştirilen en önemli yağ bitkileri susam, haşhaş, ayçiçeği, soya fasul-

TAHIL EKİLİŞ VE ÜRETİMİ

Ekiliş (Hektar)

Yıllar	Buğday	Arpa	Çavdar	Yulaf	Kaplıca	Mısır	Darı	Pirinç	Kuşyemi	Mahlût	Toplam
1952	5.400.000	2.312.000	587.000	356.000	133.000	642.000	76.000	49.000	10.000	303.000	9.868.000
1953	6.410.000	2.437.000	648.800	319.700	137.300	620.900	82.800	50.000	8.100	362.600	11.077.200
1954	6.405.000	2.500.000	613.000	348.000	135.600	720.000	79.000	46.500	6.200	418.000	11.271.300
1955	7.060.000	2.640.000	641.000	369.000	126.000	706.000	79.000	28.700	9.200	420.000	12.078.900
1956	7.335.000	2.612.000	642.000	372.000	123.000	721.000	76.600	42.000	8.600	438.000	12.370.200
1957	7.157.000	2.630.000	655.000	384.000	118.000	709.000	70.000	70.000	19.000	395.000	12.207.000
1958	7.450.000	2.700.000	665.000	389.000	119.000	690.000	60.500	59.000	14.000	400.000	12.546.500
1959	7.535.000	2.750.000	657.000	410.000	131.000	700.000	58.500	45.000	12.900	388.000	12.687.400
1960	7.700.000	2.836.000	670.000	430.000	131.000	695.000	52.000	42.500	13.500	375.000	12.945.000
1961	7.717.000	2.786.000	652.000	412.000	129.500	705.000	49.000	59.000	15.800	340.000	12.865.300

Üretim (Ton)

Yıllar	Buğday	Arpa	Çavdar	Yulaf	Kaplıca	Mısır	Darı	Pirinç	Kuşyemi	Mahlût	Toplam
1952	6.447.000	3.189.000	670.000	405.000	130.000	837.000	78.000	95.000	6.000	385.000	12.242.000
1953	8.000.000	3.640.000	730.000	415.800	129.700	759.700	102.700	108.700	7.300	450.000	14.343.900
1954	4.900.000	2.400.000	440.000	325.000	110.000	914.000	88.000	110.000	5.200	332.000	9.624.200
1955	6.900.000	2.985.000	650.000	356.000	116.000	855.000	92.000	61.000	6.400	412.000	12.433.400
1956	6.400.000	2.900.000	566.000	382.000	110.000	858.000	74.000	92.000	6.800	429.000	11.817.800
1957	8.300.000	3.650.000	700.000	475.000	119.000	750.000	70.000	115.000	19.100	400.000	14.598.100
1958	8.550.000	3.600.000	780.000	480.000	121.000	900.000	65.000	119.000	12.000	450.000	15.077.000
1959	7.852.000	3.300.000	665.000	479.000	135.000	1.000.000	56.000	92.000	10.000	407.000	13.996.000
1960	8.450.000	3.700.000	700.000	530.000	140.000	1.090.000	57.000	110.000	13.500	425.000	15.215.500
1961	7.000.000	2.948.000	570.000	435.000	135.000	1.017.000	65.000	140.000	15.800	310.000	12.635.800

BAKLAGİLLER EKİLİŞ VE ÜRETİMİ

Ekiliş (Hektar)

Yıllar	Bakla	Bezelye	Nohut	Fasulye	Mercimek	Börülce	Fiğ	Burçak	Toplam
1952	36.000	1.200	83.000	84.000	58.000	5.400	44.000	124.000	435.600
1953	37.700	1.770	77.200	85.600	78.500	5.000	49 000	128.000	462.770
1954	35.500	2.450	83.500	91.000	71.000	3.800	54.600	118.600	460.450
1955	34.000	1.250	78.000	101.000	86.000	3.600	66.000	130.000	499.850
1956	36.000	750	86.000	106.000	79.500	3.000	70.700	126.500	508.450
1957	35.800	1.100	84.000	121.000	82.000	2.800	65 000	127.000	518.700
1958	38.000	2.100	86.000	121.000	82.600	2.500	69.000	122.000	523.200
1959	40.000	2.300	85.000	121.000	81.000	3.000	78.000	123.000	533.300
1960	39.000	2.000	86.500	115 000	104.000	2.000	79 500	136.000	564.000
1961	41.000	2.550	89.000	114.000	101.000	1.690	90.000	135.800	575.040

Üretim (Ton)

Yıllar	Bakla	Bezelye	Nohut	Fasulye	Mercimek	Börülce	Fiğ	Burçak	Toplam
1952	36.000	760	95.000	98.000	77.000	4.300	55.000	112.000	478.060
1953	40.000	800	83.300	107.700	75.700	3.800	64.000	126.200	501.500
1954	37.000	1.250	75.000	101.000	64.000	3.600	48.700	88.600	419.150
1955	38.000	900	76.000	111.000	77.000	3.500	52.000	107.000	465.400
1956	40.000	625	89.000	122.000	52.500	3.000	62.000	107.000	476.125
1957	41.600	1.300	90.000	122.000	73.000	3.000	66.400	120.000	517.300
1958	49.000	2.200	86.500	160.000	70.000	2.100	73.000	120 000	562.800
1959	51.000	2.500	95.000	166.000	74.000	2.700	81.000	117.000	589.200
1960	51.000	2.400	97.000	150 000	98.000	2.000	90.000	142.000	632.400
1961	50.000	2.900	90.000	134.000	84.000	2.000	82.000	137.000	581.900

yesi, kolza ve aspirdir. (Yağ endüstrisinin en önemli kaynağı olan zeytinliklerimizden «dikili alanlar» konusunda bahsedeceğiz.)

Susam. — Sıcak yer istiyen bir bitki olduğundan, başta Adana, Antalya illeri, sonra İçel, Maraş olmak üzere, en çok Akdeniz Bölgesi'nde yetişir. Ege Bölgesi'nde Muğla, Manisa, İzmir, Aydın illerinde, Marmara Bölgesi'nde Edirne, Balıkesir, Çanakkale, Bursa illerinde de susam ekimine önem verilir. Türkiye'nin 1960 susam üretimi 44.000 tondur.

Haşhaş. — En çok İçbatı Anadolu'da yetişir. Bu arada Afyonkarahisar en başta gelir. Yurdumuzda haşhaş ekilen alanların %36'sı bu ilde bulunmaktadır. Bundan sonra, Konya, Kütahya, Uşak illeri de haşhaş ekiminde önemli yer tutarlar. Göller Yöresi'nin iki ilinde (Isparta ile Burdur'da) da en çok ekilen endüstri bitkisi haşhaştır. Doğu Anadolu Bölgesi'nde haşhaş ekiminin en çok yapıldığı il Malatya'dır. Haşhaşın tohumlarından yağ çıkarmakta faydalanıldığı gibi, «afyon sakızı» denilen madde de elde edilir. Bu maddenin içindeki morfin oranı yüksek olduğu için Türkiye afyonları dış piyasada çok aranır.

Ayçiçeği. — En çok Trakya'da, Güney Marmara'da yetiştirilir. Üretim son yıllarda bir hayli artmıştır (1960'ta 123.000 ton).

Tütün Tarımı

Tütün yurdumuzda XVII. yüzyıl başlarında tanınmıştır. Tütün ekiminin önem kazanmaya başlaması ise çok daha yenidir.

Türkiye'de tütün ekimi özellikle üç bölgede toplanmıştır: Ege Bölgesi, Karadeniz Bölgesi, Marmara Bölgesi.

Ege Tütünleri. — Tütün ekimi bakımından, Ege Bölgesi öteden beri başta gelir. Tütün tarlalarımızın yarıdan çoğu (%55,5'i) bu bölgede toplanmıştır. Üretim bakımından da Türkiye tütünlerinin 3/5'ten çoğunu (%61,5) bu bölge verir. Başlıca üretim İzmir, Manisa, Menteşe yöresindedir. Tütün tarımı, Bakırçay (en çok Bergama kesimi), Gediz, Küçük ve Büyük Menderes vâdilerinin geniş tabanları üzerinde yapılır.

Karadeniz Tütünleri. — Karadeniz Bölgesi Türkiye tütün üretiminin %20'sini verir. Bu bölgede tütünün başlıca yetişme alanı Bafra Ovası ile Erbaa-Tokat çevresidir. Burada

ENDÜSTRİ BİTKİLERİ EKİLİŞ VE ÜRETİMİ

Yıllar	Tütün	Patates	Şeker pancarı	Kenevir	Afyon sakızı	Anason	Pamuk (sâf)	Keten lifi	Soğan	Sarmısak
Ekiliş (Hektar)										
1952	130.047	102.000	48.020	11.000	43.300	2.230	675.000	37.800	44.000	8.500
1953	159.026	104.800	52.600	13.800	50.600	2.100	604.700	38.200	46.600	10.000
1954	156.000	109.000	71.244	13.940	32.780	2.400	581.750	32.600	46.600	8.800
1955	173.000	109.000	97.450	13.000	44.000	2.700	625.000	28.000	47.600	10.000
1956	175.000	110.000	119.509	12.500	44.600	3.700	637.000	27.500	56.400	9.700
1957	170.000	119.000	143.907	16.000	37.900	2.900	625.000	28.800	65.000	9.700
1958	156.964	137.000	140.069	15.300	34.000	3.400	631.000	35.700	51.200	9.200
1959	176.785	148.000	165.260	15.500	32.800	2.400	624.000	39.000	56.000	8.600
1960	187.911	160.000	202.917	14.900	42.000	2.600	621.000	33.000	57.000	8.300
1961	93.186*	147.000	130.344	13.700	38.700	3.100	649.000	34.000	56.000	8.200
Üretim (Ton)										
1952	91.958	873.000	1.068.936	11.000	456	1.300	165.000	3.400	222.000	28.000
1953	117.795	1.000.000	1.170.000	11.000	469	1.280	139.000	3.300	302.300	30.900
1954	102.000	1.000.000	1.200.000	12.100	131	1.200	142.000	3.400	285.000	30.000
1955	120.000	1.116.000	1.736.000	11.000	300	1.300	157.000	6.000	300.000	34.000
1956	116.570	1.100.000	1.791.192	10.800	350	2.400	165.000	6.600	358.000	30.000
1957	123.000	1.200.000	2.206.357	14.000	124	2.000	135.000	5.600	464.000	27.000
1958	115.329	1.472.000	2.337.619	14.200	225	2.600	180.000	4.400	405.000	31.000
1959	129.381	1.500.000	3.468.900	14.800	300	1.500	195.000	4.400	424.000	29.000
1960	135.057	1.400.000	4.384.647	12.000	368	1.800	175.000	4.000	400.000	30.500
1961	93.186*	1.410.000	2.877.113	10.700	200	2.000	212.000	6.750	410.000	31.000

* *Bu rakam geçicidir.*

YAĞLI TOHUMLAR EKİLİŞ VE ÜRETİMİ

Yıllar	Çiğit	Ayçiçeği	Susam	Haşhaş	Keten tohumu	Kendir tohumu	Yer fıstığı	Soya	Aspir	Kolza
Ekiliş (Hektar)										
1952	675.000	110.900	56.300	43.300	37.800	11.000	4.940	2.800	1.550	4.310
1953	604.700	119.300	70.200	50.600	38.200	13.800	5.470	3.970	810	3.620
1954	581.750	139.200	78.950	32.780	32.000	13.940	5.500	5.000	660	2.440
1955	625.000	154.000	79.800	44.000	28.000	13.000	6.100	4.840	620	2.420
1956	637.000	168.000	81.500	44.600	27.500	12.500	7.400	5.900	580	2.600
1957	625.000	154.000	80.500	37.900	28.800	16.000	8.400	6.200	300	1.300
1958	631.000	138.000	82.000	34.000	35.700	15.300	9.400	6.790	680	2.100
1959	624.000	145.000	77.000	32.800	39.000	15.500	9.100	6.900	730	3.000
1960	621.000	137.000	73.000	42.000	33.000	14.900	8.400	6.480	750	4.300
1961	649.000	117.600	78.000	38.700	34.000	13.700	8.700	4.600	700	5.800
Üretim (Ton)										
1952	338.000	99.000	29.000	24.000	21.800	4.700	11.600	2.900	1.190	2.740
1953	253.600	114.000	40.000	30.300	24.300	4.400	12.400	3.440	660	3.050
1954	260.000	120.000	48.000	6.555	15.000	4.800	14.600	4.180	480	1.500
1955	285.000	138.000	51.000	20.000	18.000	4.300	16.200	4.000	320	1.730
1956	294.000	102.000	46.000	29.000	13.800	4.700	17.200	5.200	350	1.580
1957	270.000	95.000	44.000	14.900	16.000	5.900	20.000	3.700	250	1.070
1958	319.000	95.000	48.000	19.500	24.000	5.800	25.400	7.700	490	2.000
1959	316.000	127.600	46.500	21.500	26.500	6.700	24.400	5.000	520	2.700
1960	305.700	123.000	44.000	24.500	22.300	6.000	16.000	6.000	540	4.000
1961	360.000	96.700	44.000	18.700	18.000	5.000	18.000	4.500	550	5.000

«Taşova tipi» adı verilen bir tütün yetiştirilir. Doğu Karadeniz bölümünde Trabzon ve Artvin illerinde, Batı Karadeniz bölümünde Düzce Ovası'nda da tütün ekimi gelişmiştir.

Marmara Tütünleri. — Türkiye tütün üretiminin 1/5'inden azı (%16) Marmara Bölgesi'nden sağlanır. Bu bölgede tütün, Adapazarı Ovası'nın doğu kesimlerinde (Hendek), Bursa, Balıkesir, Çanakkale illerinde ve Trakya'da yetişir. Bu arada Gönen, Yenice tütünleri pek ünlüdür.

Bu üç bölge dışında Akdeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin bazı elverişli yerlerinde de tütün ekilir. Adana, Hatay, Malatya, Gaziantep, Diyarbakır, Bitlis, Siirt bu aradadır.

Türk tütünleri, genel olarak, çok nem istemezler, kıraç topraklar üzerinde yetişirler. Yalnız Antalya ile Burdur'da yetiştirilen «Virjinya tipi» tütünle Doğu Karadeniz kıyılarında Trabzon-Rize'de yetiştirilen «puro tütünü» daha çok nem ister. Ayrıca Hatay ve Konya illerinde de tömbeki (nargilede kullanılan tütün nevi) yetiştirilir.

1960 yılında Türkiye'de tütün ekilen köylerin sayısı 5.796 idi, tütün ekicilerinin sayısı da 298.400'ü buluyordu. Aynı yıl Türkiye'nin 42 ilinde tütün ekilmişti. En çok tütün yetiştirilen iller sırasiyle şunlardır: İzmir (34.600 ton), Manisa (26.500 ton), Samsun (14.800 ton), Muğla (12.700 ton). Türkiye tütün üretimi 1947 yılında 100.000 tonu aşmış, 1960'ta 135.000 tona varmıştır. 1961 yılında «mavi küf» hastalığı tütün üretimini o yıl 101.000 tona, 1962'de ise 82.000 tonun altına düşürmüştür.

2. — DİKİLİ ALANLAR

Bu alanlar içine zeytinlikler, bağlar, çeşitli meyva bahçeleri girer.

Zeytinlikler

Zeytinliklerin başlıca yayılma alanı batı bölgelerimizdir.

Ege Bölgesi. — Bu bölgede bütün dikili alanların 3/5'inden çoğunu (%62) zeytinlikler kaplar. Bütün Türkiye zeytinliklerinin %67,8'i bu bölgede bulunmaktadır.

Ege Bölgesi'nin en önemli zeytinlikleri Edremit-Ayvalık-Burhaniye yöresinde bulunur. İzmir'de, Manisa'da bağcılık önünde

nispeten geriliyen zeytinlikler, Küçük Menderes, Büyük Menderes vâdilerinde yeniden önem kazanmaya başlamıştır. Bu vâdilerin daha çok yamaçlarında bulunan zeytinlikler, Akdeniz iklimiyle birlikte, epeyce içerilere kadar sokulurlar. Meselâ Büyük Menderes Ovası'nda Nazilli yakınlarındaki Atça dolaylarına kadar zeytinlikler görülür. Daha güneyde Menteşe yöresinde de önemli zeytinlikler bulunur, bu yörede Ege Bölgesi ile Akdeniz Bölgesi'nin zeytinlikleri birbirile birleşir.

Marmara Bölgesi. — Zeytincilik bakımından ikinci gelir. Türkiye zeytinliklerinin %16'sı bu bölgededir. Marmara Bölgesi'nde bütün dikili alanların yarıya yakın bir kısmını (%42'sini) zeytinlikler kaplar. Kuzey rüzgârlarına karşı korunmuş alan Gemlik Körfezi kıyıları zeytin ağaçlariyle doludur. Yemeklik zeytinler en çok buralarda yetişir. Tirilye'ya kadar devam ettikten sonra, Bozburun'un koruyucu gölgesi sona erdiğinden, artık görünmez olan zeytinlikler, daha batıda Kapıdağı'nın koruduğu Erdek Körfezi kıyılarında yeniden meydana çıkar. Bölgenin Trakya kesiminde yalnız Tekirdağ kıyılarında önemlice zeytinlikler vardır. Bu kesimde zeytincilik daha çok kâr getiren bağcılığın önünde gerilemiştir.

Akdeniz Bölgesi. — Bütün dikili alanların %18,6'sı zeytinliklere ayrılmıştır. Bu bölge içinde zeytinliklerin en çok geliştiği alan Hatay ile Kilis'tir. Hatay'da ekili-dikili alanların %9'u, Kilis'te %27'si zeytinliklerle kaplıdır. Buna karşılık, Göller Yöresi'nde, Adana'da zeytinlik yok gibidir. Antalya, İçel ve Maraş'ta da az zeytinlik bulunur.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi. — Bu bölgede zeytinlikler dikili alanların ancak 1/10'i kadar yer tutar (%10,2). Akdeniz iklimi etkilerinin azalmış olduğu bu bölgede küçük birtakım zeytinlikler görülür. Türkiye zeytinliklerinin ancak %5,6'sı bu bölgede bulunur. Bunlar da ancak elverişli şartların bulunduğu yerlerde görülür. Bu bölgede zeytinliklerin en çok geliştikleri yer Gaziantep'tir.

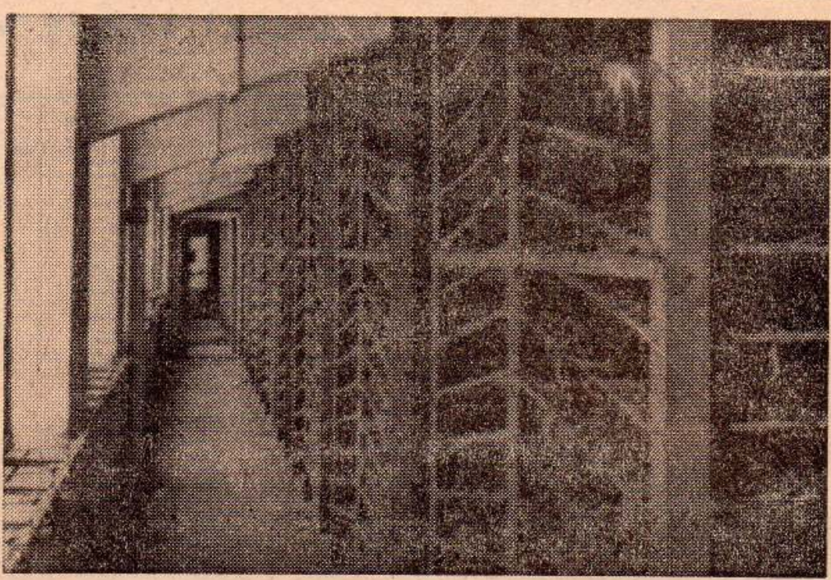
Karadeniz Bölgesi. — İklim şartları bu bölgede zeytinin gelişmesine engel olur. Ancak, yağışın nispeten azaldığı kesimlerde zeytinlikler vardır.

Çoruh yarma vâdisinde Yusufeli'ye kadar olan kesimde de zeytinliklere raslanır.

Bağlar

Dikili alanların bir başka unsuru olan bağlar, yurdumuzda geniş alanlara yayılmıştır.

Ege Bölgesi. — İhraç maddelermiz arasında önemli bir yeri olan üzümün en çok yetiştirildiği yerdir. Bu bölgede dikili alanların 1/4 kadarı (%23,4) bağlarla kaplıdır. Bağlara en çok Gediz ve Küçük Menderes vâdilerinde raslanır. Bütün bölgedeki üzüm bağlarının %70'i İzmir, Manisa illerinde bulunur. Bu bağlardan elde edilen «çekirdeksiz üzüm» kuru üzüm halinde ihraç edilir.

Rize Çay Fabrikası'nda yaş yaprak çayların soldurma bölümü

Akdeniz Bölgesi. — Bağlar bu bölgenin iç kesimlerinde geniş yer tutar. Buna karşılık, kıyıya yakın kesimler bağcılık bakımından geri durumdadır.

Marmara Bölgesi. — Bu bölgenin her yerinde yetişen bağlar, özellikle Trakya'nın Marmara kıyılarında (Mürefte, Şarköy), Kapıdağı Yarımadası'nda, İmroz'da, Bozcaada'da, İznik yakınlarında gelişmiş durumdadır.

Karadeniz Bölgesi. — Kıyılarının çok nemli iklimi bağların yetişmesine elverişli değildir. Buna karşılık, Orta Karadeniz bölümünün, İç Anadolu ile Karadeniz Bölgesi arasındaki geçiş alanı olan Orta Yeşilırmak havzasında, yazlar sıcak, kurak bir karakter almaya başladığından, bağlar oldukça gelişmiştir. Bu bakımdan Tokat ili başta gelir. Tokat'ta ünlü «Kazova üzümü» yetişir. Bütün Karadeniz Bölgesi'ndeki bağların 1/3'ine yakını (%31,5'u) bu ilde toplanmıştır. Ondan sonra Amasya gelir.

İç Anadolu. — Türkiye bağlarının 1/4'i (%25,3'ü) İç Anadolu'dadır. Bu bölgede bağlar en çok güneydoğudaki Kayseri-Niğde yöresinde gelişmiştir. Bundan başka, Ankara'da, Yozgat'ta da bağlar önemli bir yer tutar.

Güneydoğu Anadolu. — Bu bölgede bağların en çok geliştiği yerler Gaziantep yöresidir. Bölgedeki bütün bağların %40'ı bu ilde bulunur. Güneydoğu Anadolu'nun daha başka önemli bağ alanları Mardin, Diyarbakır, Adıyaman illerindedir.

Doğu Anadolu. — Bu bölgede bağların önemi azdır. En önemlileri Malatya'da, Elâzığ'da bulunur. Bunlardan özellikle Malatya bağları önemlidir. Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki bağların %41'i Malatya'dadır.

Çeşitli Meyva Ağaçları

Türkiye ikliminin özellikleri, yurdumuzda türlü meyvaların yetişmesini sağlar. Akdeniz Bölgesi, biraz da Ege Bölgesi çok sıcak istiyen ve soğuk baskınlarından korkan meyva ağaçlarının gelişmesine elverişlidir. Bu türlü meyva ağaçlarının başında turunçgiller gelir.

Turunçgiller. — 1936'da Türkiye'deki turunçgiller (portakal, mandalina, limon, turunç...) ağaçlarının sayısı 850.000'i geçmiyordu. 1960'da bu ağaçların sayısı 8.200.000'e yaklaşmıştır. Bu arada 5,5 milyon portakal ağacı, 1,4 milyon mandalina ağacı, 900.000'e yakın limon ağacı vardır.

Turunçgiller tarımı daha çok Akdeniz Bölgesi'nin kıyı şeridi üzerinde gelişmiştir. Yalnız, bu alan çok dardır, kıyıdan biraz içerilerde turunçgillere raslanmaz. İskenderun kıyılarında iyi yetişen turunçgiller, Antakya yakınlarında da yetişmekle birlikte, Amik Ovası'nda görünmez. Turunçgiller özellikle Mersin yakınlarında gelişmiştir, Adana şehri dolaylarında da oldukça çok yetişir. Yalnız Tarsus dolaylarında, belki de Külek Boğazı hizasında bulunması yüzünden kışın kuzeyden gelen soğuk baskınlarına karşı korunmamış olduğu için, pek görülmez. Turunçgil bahçeleri Akdeniz kıyıları boyunca batıya doğru da yayılmıştır. Antalya, Alanya, Finike bu arada Antalya bölümünün önemli turunçgiller alanlarıdır.

Zeytin Ağaç Sayısı, Zeytin ve Zeytinyağı Üretimi

Yıllar	*Zeytin ağacı sayısı (000)*	*Zeytin istihsali (Ton)*	*Yemeklik zeytin (Ton)*	*Yağ çıkarılan zeytin (Ton)*	*İstihsal edilen zeytinyağı (Ton)*
1952	38.211	394.113	60.412	333.701	66.345
1953	39.730	253.665	31.430	222.235	44.000
1954	42.152	532.081	77.770	454.311	83.242
1955	44.265	200.109	12.344	187.765	40.790
1956	46.673	538.715	73.100	465.615	89.587
1957	47.627	226.188	23.441	202.747	43.231
1958	51.294	482.410	42.163	440.247	90.000
1959	53.726	402.000	75.746	326.254	66.000
1960	54.845	427.477	49.336	378.141	79.000
1961	58.677	689.324	69.665	619.659	119.500

MEYVA AĞAÇ SAYILARI VE ÜRETİMLERİ

Ağaç Sayısı *(Bu rakamlar 1.000 ile çarpılacaktır)*

Yıllar	Armut	Ayva	Dut	Elma	Erik	İncir (yaş)	Kayısı ve Zerdali	Kiraz	Kızılcık	Şeftali	Vişne	Üzüm Hektar
1952	6.747	2.204	4.061	7.818	5.986	5.196	6.647	2.194	1.528	1.670	1.977	649.042
1953	7.094	2.181	4.006	8.608	6.223	5.219	6.850	2.280	1.480	2.213	2.001	671.036
1954	7.239	2.229	4.029	9.173	6.535	5.656	6.987	2.467	1.502	2.333	2.049	689.877
1955	7.470	2.281	4.070	10.046	6.425	6.147	7.287	2.568	1.457	2.716	2.072	707.309
1956	7.683	2.341	4.177	10.796	6.565	6.208	7.609	2.774	1.379	2.876	2.102	728.115
1957	7.586	2.421	4.232	11.375	6.901	6.309	7.570	2.995	1.421	3.559	2.071	742.963
1958	8.278	2.485	4.238	11.803	6.851	6.376	7.600	3.040	1.410	3.667	2.048	710.262
1959	8.704	2.614	4.232	12.807	6.800	6.472	7.599	3.112	1.398	4.190	1.745	784.484
1960	9.168	2.677	4.211	13.803	6.960	6.459	8.289	3.177	1.404	4.644	1.803	781.870
1961	9.551	2.770	4.276	14.560	7.046	6.659	8.402	3.257	1.457	4.861	1.906	775.000

Üretim (Ton)

Yıllar	Armut	Ayva	Dut	Elma	Erik	İncir (yaş)	Kayısı ve Zerdali	Kiraz	Kızılcık	Şeftali	Vişne	Üzüm
1952	64.795	32.326	56.023	94.956	43.841	118.413	37.583	26.915	9.475	19.207	8.419	1.633.503
1953	119.227	25.815	69.328	139.192	63.526	105.084	86.248	27.590	9.938	19.573	13.742	2.000.268
1954	123.082	32.684	75.793	160.995	67.485	107.378	92.129	30.594	8.683	21.530	14.602	2.247.784
1955	83.633	18.929	77.583	108.782	51.413	100.399	27.322	28.245	8.631	20.083	11.738	1.895.164
1956	127.136	37.434	79.333	195.910	78.174	121.176	71.242	38.205	10.017	30.234	18.436	2.605.777
1957	91.735	27.397	62.631	115.562	75.776	137.102	70.120	32.417	8.430	61.550	14.265	2.009.592
1958	107.059	31.196	73.567	193.443	76.586	154.609	64.656	32.540	9.665	69.434	16.878	2.991.688
1959	132.160	36.390	76.440	267.870	82.330	155.645	104.180	46.530	9.835	81.195	18.510	3.224.545
1960	110.100	27.200	71.400	207.900	62.760	145.000	42.900	40.980	10.000	57.660	18.900	2.775.200
1961	145.200	41.000	85.800	282.800	93.200	203.700	114.900	48.000	11.500	98.100	23.200	3.189.300

Sert Kabuklu Meyvalar, Ağaç Sayıları ve Üretimleri

Yıllar	Antepfıstığı		Badem		Ceviz		Fındık		Kestane	
	Ağaç sayısı	İstihsal (Ton)	Ağaç sayısı	İstihsal (Ton)	Ağaç sayısı	İstihsal (Ton)	Ağaç sayısı	İstihsal (Ton)	Ağaç sayısı	İstihsal (Ton)
1952	5.790	5.775	2.345	9.008	2.864	55.668	142.280	77.850	2.044	14.483
1953	6.045	1.012	2.229	13.181	2.927	66.403	142.381	46.067	2.044	22.646
1954	6.126	10.545	2.272	14.093	2.916	75.062	145.329	123.141	2.048	17.557
1955	6.574	7.633	2.293	10.207	2.977	67.185	147.357	52.629	2.108	29.342
1956	6.754	18.017	2.311	12.418	2.967	79.333	151.288	151.001	2.113	31.354
1957	7.050	4.623	2.396	15.864	2.913	58.177	157.029	73.353	2.198	32.097
1958	7.357	10.475	2.429	16.091	2.930	78.260	157.898	132.183	2.349	39.523
1959	7.791	18.000	2.473	20.980	2.863	79.520	159.605	104.705	2.383	34.050
1960	8.413	11.900	2.588	15.500	2.854	70.200	161.005	58.470	2.378	28.750
1961	9.725	52.800	2.612	27.400	2.877	80.500	169.159	76.000	2.426	38.400

Turunçgiller, Ağaç Sayıları ve Üretimleri

(İstihsal 1.000 ile çarpılacaktır)

Yıllar	Limon		Portakal		Mandalina		Turunç		Altıntop	
	Ağaç sayısı	İstihsal (Aded)	Ağaç sayısı	İstihsal (Aded)	Ağaç sayısı	İstihsal (Aded)	Ağaç sayısı	İstihsal (Aded)	Ağaç sayısı	İstihsal (Aded)
1952	498	181.004	4.126	516.075	727	106.693	410	34.477	28	2.651
1953	510	169.261	4.206	498.263	794	119.337	392	15.145	31	3.250
1954	572	271.916	4.403	776.753	791	174.221	389	21.859	43	7.524
1955	586	240.157	4.460	988.504	871	284.213	284	25.779	48	8.285
1956	619	309.212	4.556	804.875	944	257.744	295	24.216	51	8.183
1957	763	625.488	4.824	1.283.153	1.047	360.224	366	29.260	54	9.264
1958	801	631.828	4.942	1.257.227	1.162	330.619	321	21.053	51	7.531
1959	826	607.005	5.117	1.101.785	1.312	357.486	288	22.386	59	6.994
1960	856	643.620	5.494	1.255.200	1.387	345.396	394	31.174	62	7.648
1961	863	634.025	5.754	1.244.851	1.532	408.096	361	32.524	64	7.755

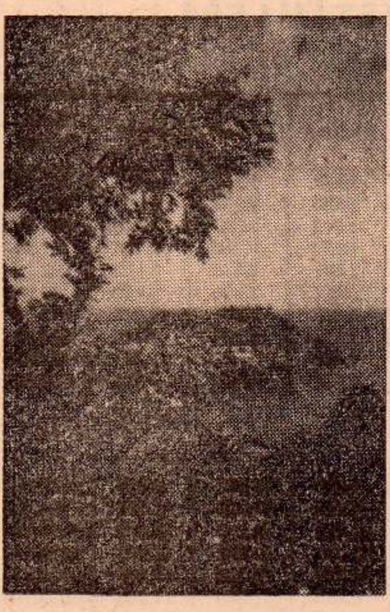
Turunçgillere Ege Bölgesi'nin bazı kıyı yerlerinde de raslanır. Meselâ Büyük Menderes Ovası'nda denizden epeyce içeride olan Sultanhisar dolaylarında portakal bahçeleri vardır. Bodrum çevresinde de yurdumuzun en iyi cins mandalinaları yetişir.

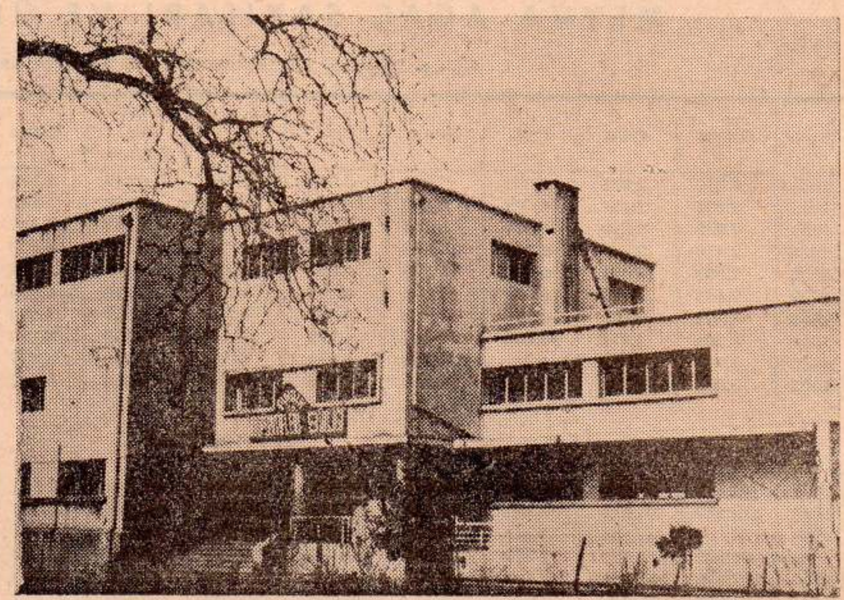
Karadeniz Bölgesi'nin ancak dar bir kesiminde (Rize Yöresinde) turunçgillere raslanır. Akdeniz Bölgesi'nde kurak geçen yaz aylarında sulanmaya ihtiyaç gösteren portakal, mandalina burada sulanmadan yetişebilir.

Muz. — Yurdumuzda son yıllarda muz bahçelerinde büyük gelişme görülüyor. Yalnız, muz turunçgiller bahçelerinden daha dar bir alanda yetişir. Bu alan İçel yöresi kıyılarında doğuda Erdemli yakınlarından batıda Alara Çayı vâdisine kadar olan yerlerdir. Bu arada başlıca üretim merkezleri Anamur ile Alanya'dır.

Fındık. — Türkiye'nin meyva ürünleri arasında ticari önemi en çok olanlardan biri fındıktır. Doğu Karadeniz bölümünde Ordu-Giresun-Trabzon arası fındık alanı olarak tanınmıştır. Oldukça ılık, nemli bir iklim istiyen fındık ağacı, kıyıdan 40-50 km. içerilere kadar yetişir. Bütün Türkiye'deki fındık ağaçlarının %44'ü Giresun, %25'i ise Ordu ilinin sınırları içinde bulunur. Yakın yıllarda Batı Karadeniz kıyılarında da, bu arada özellikle Akçakoca'da da fındık yetiştirilmeye başlanmıştır.

İncir. — Gene en önemli ihraç mallarımızdan olan incirin başlıca yetişme alanı Ege

Yurdumuz fındık bakımından çok zengin bir ülkedir. Elde edilen ürünün bir kısmı yurudumuzda harcanır, büyük bir kısmı da dış ülkelere satılır. Giresun fındık yetiştiren illerimizin başında gelir. Toplanan fındıklar, fabrikalara gönderilerek ayıklanır, cinslerine göre ayrılır. Fotoğrafta fındık şehri Giresun ile, Giresun'daki Fındık Kooperatifleri Birliği görülmektedir.

Bölgesi'dir. Küçük Menderes vâdisinde de bulunan incirlikler, daha çok Büyük Menderes vâdisinde geniş yer kaplar. Söke'den başlıyarak Germencik - İncirliova - Aydın - Nazilli arasında büyük önem kazanır, bu ovanın doğusunda Sarayköy yakınlarına kadar uzanır.

İncirliklerin bu kesimlerde daha çok gelişmesi, Samsun ve Aydın dağlarının kuzeybatı ve kuzeyden gelen soğuk rüzgârlara karşı siper olmasındandır. Gediz vâdisi ise, kuzey ve kuzeybatı yönlerinde böyle bir siperden yoksun bulunduğu için incirliklerin gelişme alanı dışında kalmıştır.

Çeşitli Meyvalar. — Yurdumuzda yetişen daha başka orta iklim meyvalarına gelince; bunlar çeşitli yörelere dağılmış durumdadır.

Karadeniz Bölgesi'nin iç kesimlerinde bu bölgeyle iç bölgeler arasında geçit alanı olan Kastamonu-Bolu yöresi, Orta Yeşilırmak havzası (Amasya-Tokat), Gümüşane dolayları çeşitli meyvaların yetiştiği yerlerdir. Ayrıca, Erzurum ilinin bu bölge içinde kalan İspir, Oltu, Tortum ilçelerinde de ancak oraların ihtiyacını karşılıyacak kadar meyva yetişir.

Marmara Bölgesi'nde meyvacılık, Güney Marmara bölümünde, bir de, İzmit Körfezi'nin kuzey rüzgârlarına karşı korunmuş olan kıyılarında gelişmiştir. Buna karşılık, Trakya'nın durumu oldukça geridir. Tahıl, sebze, çeşitli endüstri bitkileri ekimine ayrılan Güney Marmara ovalarının çevresindeki yamaçlarda meyvalıklar geniş yer tutar. Bursa, İstanbul'u besliyen çeşitli meyvalariyle başta gelir. Bu arada Bursa'nın şeftalisi ünlüdür. İstanbul'la Adapazarı arasında bulunan Yarımca, Tavşancıl, Sapanca da Marmara Bölgesi'nin önemli meyvacılık alanlarıdır.

Gaziantep'te fıstık bahçeleri

Akdeniz Bölgesi'nin kıyı şeridinde sıcak bölge meyvacılığı yapılmasına karşılık, bölgenin iç kesimlerinde orta iklim meyvacılığı yapılır. Bu bakımdan Göller Yöresi en başta gelir.

İç Anadolu'da Kayseri - Nevşehir - Niğde yöresi, Doğu Anadolu'da Malatya, Elâzığ ve Erzincan çeşitli meyvalar yetiştiren alanlar arasında sayılabilir. Doğu Anadolu'nun ticarette önemli bir yer tutan meyvalarından biri olan kayısı Malatya Ovası'nın güney ucunda bir şerit gibi uzanan, Toroslar'ın beslediği akarsularla sulanan Malatya bahçelerinden elde edilir. Bu bahçelerde kayısıdan başka çeşitli meyvalar, bu arada, nadir bulunan tüysüz şeftali yetişir. Van Gölü havzasında, göl çevresindeki dar kıyı şeridinde eskiden beri meyvacılık yapılırsa da bu meyvalar ancak oraların ihtiyacını karşılar.

Güneydoğu Anadolu'da meyvacılığa dağ eteklerinde, akarsu boylarında raslanır. Bu kesimlerde çeşitli meyvlar bulunur. Gaziantep dolayları Antep fıstığının yetiştiği alanların başında gelir.

Gül ve Çay. — Dikili alanlar konusunu burada kapatırken, Göller yöresinde, özellikle Isparta'da, esans (gülyağı) çıkarmak için yapılan gül tarımı ile Doğu Karadeniz bölümündeki çay tarımını da belirtmek yerinde olur. Çay yetiştirilmesine ilk olarak 1924'te Rize'de başlanmıştı. Daha sonra alanı genişliyerek Karadeniz kıyısında doğuda Sovyet sınırına kadar yayılmış, Çoruh vâdisinin aşağı kesiminde Maradit dolaylarına kadar sokulmuş, batıya doğru da Giresun, Ordu illeri kıyılarına kadar uzanmıştır. Çayın tarım alanı 1939'da 1.500 dekar kadarken 1962'de 160.000 dekara varmıştır. Türkiye'nin kuru çay üretimi 1962'de 8.355 tonu bulmuştur.

Ekonomimizde Önemli Bir Kol: Hayvancılığımız

HAYVANCILIK yurdumuzun ekonomisinde büyük bir yer tutar. 1960 yılına ait rakamlara göre Türkiye'de 76,5 milyon hayvan vardır. Bu sayı aynı yıla ait nüfusla karşılaştırılacak olursa 100 nüfusa 267 hayvan düştüğü görülür. Bu sayı içinde baş sırayı 100 nüfusa 143 ile koyun, ikinci sırayı 77 ile kıl keçisi, üçüncülüğü 56 ile sığır ve manda, dördüncülüğü de 24 ile tiftik keçisi alır.

Ehli hayvanlar, «büyük baş», «küçük baş» olmak üzere ikiye ayrılır. «Büyük baş hayvanlar» sığır, manda, yük ve koşum hayvanlarıdır. «Küçük baş hayvanlar» koyun, keçi, Ankara keçisidir. Bu iki esaslı koldan başka tavukçuluk, arıcılık, ipek böcekçiliği gibi büsbütün ayrı hayvan yetiştirme kolları da vardır.

Büyük Baş Hayvanlar

Sığır. — Sığırların etinden, sütünden, kuvvetinden faydalanılır.

İç Anadolu Bölgesi'nin tarım işlerinde kullanılan «kara sığır» ırkı gayet küçük yapılı, kuvveti az bir hayvandır. Erzurum - Kars yaylalarında «kırmızı sığır» ırkı yetişir. Ege Bölgesi'nde, Trakya'da daha çok «Plevne ırkı» adı verilen boz sığırlara raslanır. Yurdumuzun sığır sayısı son yıllarda 12 milyonu aşmıştır (1960'ta: 12.435.000). Ayrıca 1.140.000 kadar da manda vardır.

Sığırlar arasında süt ineklerinin sayısı 3.770.000 kadardır (1960). Bu ineklerden aynı yıl içinde alınan süt 2.240.000 tondur. Başka süt hayvanlarından elde edilen sütün miktarları şöyledir: Manda sütü: 258.000 ton; koyun sütü: 882.000 ton; kıl keçisi sütü: 738.000 ton, Ankara keçisi sütü: 73.000 ton. Doğunun kırmızı inekleri dışında, ineklerimizin süt verimi azdır.

Türkiye'de 100 kişiye 56 sığır düşer. Bu sayı illerimiz arasında çok büyük değişiklik gösterir, Kars'ta 141'e çıkar, İstanbul'da 4'e düşer. 100 kişiye 100'den çok sığır düşen 3 ilimiz vardır: Kars (141), Ağrı (112), Erzurum (103).

At. — Yurdumuzda atçılığın tarihî önemi çok büyüktür. 1960'ta 1.312.000 at sayılmıştır. Hükümet ve ordu elindeki hayvanlar bu sayının dışındadır.

İyi cins at yetiştirmek için yurdun çeşitli yerlerinde büyük haralar kurulmuştur. Karacabey (Bursa), Çifteler (Eskişehir), Çukurova (Adana), Sultansuyu (Malatya) haraları bunların başlıcalarıdır. Bundan başka at neslini ıslah etmek için de birçok aygır depoları vardır.

Eşek. — Atın yanı başında, köylümüzün işine attan daha çok yarıyan eşeklerin sayısı öteden beri at sayısını geçer (1960'ta: 1.892.000).

Katır. — Dağlık yerlerde iyi iş gören katırların sayısı ise çok daha azdır (1960'ta 170.000 kadar).

Küçük Baş Hayvanlar

Koyun. — Yurdumuzun başlıca kasaplık hayvanı koyundur. Koyunun etinden başka, yününden, ayrıca sütünden, derisinden, barsaklarından, boynuzlarından faydalanılır.

Koyun Türkiye'nin her yerinde bulunur. Bütün yurtta 34.460.000 koyun vardır. Ortalama olarak, 100 kişiye 125 koyun düşer. Bu sayı Van'da 515'e, Ağrı'da 672'ye çıkar. En az koyun bulunan ilimiz ise Rize'dir (100 kişiye 10 koyun).

Türkiye'de başlıca koyun soyları «kıvırcık», «dağlıç», «sakız», «karaman»dır. Kıvırcık cinsi koyun en çok Trakya'da ve Marmara Bölgesi'nin Anadolu topraklarında yaşar. Et kalitesi bakımından en iyi koyunlardır. Dağlıçlar Marmara ve Ege bölgelerinde bulunur. İnce kuyruklu sakız ırkı koyunlar en çok Ege Bölgesi'nde yetişir. İç Anadolu ile Doğu Anadolu yaylalarında karaman başta gelir.

İyi yün veren «merinos» koyunlarını yurdumuzda da yetiştirmek için eskiden girişilen teşebbüslerin çoğu iyi sonuç vermemişti. Mesele İkinci Dünya Savaşı'ndan önce yeniden ele alındı. Karacabey Harası'nda, Bandırma yakınında merinos istasyonları kuruldu. Çeşitli ülkelerden getirilen iyi cins merinoslar bölgenin kıvırcık ırkı ile birleştirilerek ortalama bir tip elde edilmeye çalışıldı. Hem eti kaliteli, hem de yünü ince soylar elde edildi. Buna benzer teşebbüslere Konya bölümünde de girişilerek ak karaman soylarını merinoslaştırma yoluna gidildi.

Keçi. — Türkiye'de iki cins keçi vardır. 1) Kıl keçisi; 2) Ankara keçisi (tiftik).

Yurdun dağlık kesimlerinde keçi sayısı koyun sayısını aşar; hele Akdeniz Bölgesi keçinin en çok bulunduğu bölgedir. Çünkü Toroslar'ın bulunduğu bu dağlık bölgede keçi, koyundan daha elverişli yaşama ortamı bulur. Son yıllarda yurdumuzun keçi sayısı artmıştır. 1934'te 8,5 milyon olan keçiler, 1960'ta bu sayının iki katını da geçerek 18,5 milyonu aşmıştır. Keçi sayısı bakımından Türkiye dünya'da, Hindistan'la Çin'den sonra üçüncü gelir (Hindistan'da 55 milyon, Çin'de 50 milyon).

İnce, uzun tüylü Ankara (tiftik) keçisinin en çok bulunduğu yer İç Anadolu'nun kurak bozkırlarıdır. Ayrıca Güneydoğu Anadolu'nun bazı yerlerinde de tiftik keçilerine raslanır. Bu arada, Siirt çevresinde, ünlü Siirt battaniyelerinin hammaddesini veren keçiler yetişir.

Ankara keçisi sayısı, 1934'te 3 milyon kadarken, 1938'de 5 milyonu bulmuş, İkinci Dünya Savaşı yıllarında azalarak 1946'da 3,8 milyona inmiş, sonı yeniden artarak 1960'ta 6 milyonu bulmuştur. Türkiye bu keçilerden elde ettiği tiftik ürününü daha çok dış piyasaya satar.

Kümes Hayvanları

Yurdumuzda kümes hayvanları yetiştirilmesi hiçbir bölgede halkın esas meşgalesi olarak ön plâna geçmez. Tavukçuluk, esas işler yanında, ikinci derecede bir geçim kaynağıdır. Ancak bazı bölgelerde kümes hayvanları yetiştirilmc i, özellikle yumurta ticareti ayrı bir önem kazanır. İstanbul gibi çok büyük bir tüketim merkezini içine alan Marmara Bölgesi ile Batı Karadeniz bölümünün kıyı şeridi önemli tavukçuluk, yumurtacılık alanlarıdır.

Kümes hayvanı deyince Türkiye'de akla ilk önce tavuk gelir. Türkiye'nin tavuk sayısı aşağı yukarı nüfus sayısı kadardır (1960'ta: 27.200.000). Bir yılda elde edilen yumurta sayısı da 1,3 milyarı aşar. Ördek, kaz, hindi gibi öteki kümes hayvanlarının yumurta bakımından verimi azdır. Bunlar daha çok etlerinden faydalanmak için yetiştirilir.

Arıcılık

Yurdun bütün bölgelerinde gerek yabani, gerek ehlî olarak bal arısına raslanır, bütün bölgelerde de arıcılık yapılır. Yalnız, çok yerde ilkel kovanlar kullanılır. Türkiye'de 1,5 milyona yakın arı kovanı vardır. Her yıl 10.000 tona yakın bal elde edilir. Hiç bal elde etmiyen il yoktur. Bütün bal ürününün 1/4'i Ege Bölgesi'nde çıkar. Bu arada en çok bal elde eden iller Muğla, Balıkesir, İzmir, Ankara, Antalya, Kastamonu, Erzurum, Kars'tır.

YURDUMUZDAKİ HAYVANLAR SAYISI

Yıllar	Koyun	Kılkeçi	Tiftikkeçi	Sığır	Manda	Deve	At	Eşek	Katır	Toplam
1952	26.534.233	16.122.632	4.921.736	10.694.807	1.013.388	95.502	1.215.818	1.725.899	116.887	62.440.902
1953	27.286.602	16.094.185	4.869.863	10.758.553	1.044.134	93.697	1.200.938	1.747.941	117.122	63.212.235
1954	26.807.557	16.121.403	4.958.029	10.867.500	1.070.716	89.190	1.214.336	1.709.951	117.012	62.955.694
1955	26.443.838	16.216.513	4.816.389	11.058.935	1.056.000	72.034	1.218.980	1.698.144	125.142	62.705.975
1956	27.974.232	16.485.836	5.027.971	11.546.208	1.075.438	65.936	1.256.870	1.771.761	130.649	65.334.901
1957	29.209.029	17.248.378	5.573.147	12.064.130	1.121.727	54.587	1.291.264	1.777.473	138.146	68.477.881
1958	30.822.994	18.196.438	6.035.534	12.484.211	1.161.803	56.653	1.332.826	1.840.070	153.957	72.084.486
1959	33.613.500	18.940.700	6.137.000	13.075.800	1.229.200	65.500	1.386.500	1.873.800	172.000	76.494.000
1960	34.463.200	18.636.700	5.995.500	12.435.000	1.140.000	65.390	1.312.300	1.891.800	170.200	76.110.090
1961	33.306.900	18.100.800	5.847.800	12.097.300	1.140.400	56.460	1.305.000	1.916.000	186.900	73.957.560

YURDUMUZDA, HER İLDE 100 KİŞİYE DÜŞEN HAYVAN SAYISI

Hayvancılık, Türkiye'nin ekonomik zenginliklerinin başında gelir. 1960 yılı sayımına göre yapılan bir hesapta her 100 nüfusa 267 hayvan düştüğü görülmüştür. Ancak, illerimizin hepsi hayvancılık bakımından aynı derecede zengin değildir. Meselâ Hakâri'de 100 kişiye 634 hayvan düşerken, Rize'de her 100 kişiye 67 hayvan düşer. Aşağıdaki tabloda illere göre her 100 kişiye düşen hayvan sayısı gösterilmiştir.

İller	100 kişiye düşen koyun	100 kişiye düşen kılkeçi	100 kişiye düşen tiftik keçisi	100 kişiye düşen sığır
Adana	40	92	—	29
Adıyaman	62	106	—	29
Afyon	238	25	74	43
Ağrı	672	48	—	112
Amasya	87	94	7	44
Ankara	117	3	108	34
Antalya	104	322	—	40
Artvin	62	58	—	81
Aydın	39	35	—	34
Balıkesir	160	72	—	38
Bilecik	142	148	37	60
Bingöl	283	476	5	91
Bitlis	191	147	12	65
Bolu	100	58	75	61
Burdur	165	228	—	48
Bursa	76	41	—	22
Çanakkale	186	79	—	37
Çankırı	149	4	181	66
Çorum	97	68	56	62
Denizli	100	112	—	28
Diyarbakır	115	95	—	44
Edirne	213	34	—	52
Elâzığ	95	78	—	41
Erzincan	150	80	—	82
Erzurum	173	44	1	103
Eskişehir	156	6	112	32
Gaziantep	63	108	—	25
Giresun	66	41	—	54
Gümüşane	61	50	—	81
Hakâri	396	202	6	30
Hatay	40	71	—	28
Isparta	144	161	2	42
İçel	46	242	—	19
İstanbul	17	5	—	4
İzmir	69	33	—	20
Kars	342	46	—	141
Kastamonu	75	1	118	96
Kayseri	165	43	2	37
Kırklareli	192	45	—	44
Kırşehir	228	4	106	52
Kocaeli	98	31	—	34
Konya	265	59	72	34
Kütahya	121	97	52	63
Malatya	89	57	—	36
Manisa	115	83	—	30
Maraş	155	187	—	45
Mardin	157	109	58	30
Muğla	72	119	—	46
Muş	270	112	—	95
Nevşehir	164	25	29	38
Niğde	239	36	110	58
Ordu	67	20	—	54
Rize	10	7	—	50
Sakarya	36	18	—	40
Samsun	60	20	—	38
Sıvas	136	86	13	70
Siirt	178	175	53	37
Sinop	57	35	15	52
Tekirdağ	199	43	—	39
Tokat	123	98	1	60
Trabzon	31	9	—	61
Tunceli	223	232	—	45
Urfa	253	140	—	30
Uşak	174	92	—	29
Van	515	106	—	72
Yozgat	175	51	54	74
Zonguldak	24	21	12	43

Kümes Hayvanları Sayısı ve Yumurta Üretimi

(Bu sayılar 1.000'le çarpılacaktır)

Yıllar	Tavuk Horoz	Hindi	Tavuk yumurtası
1952	21.159	1.252	978.629
1953	22.395	1.301	1.094.269
1954	22.887	1.379	1.113.412
1955	23.629	1.393	1.118.421
1956	24.196	1.454	1.165.672
1957	25.315	1.474	1.193.350
1958	26.320	1.602	1.238.581
1959	26.850	1.660	1.303.550
1960	27.164	1.675	1.322.510
1961	26.116	1.687	1.308.035

Yurdumuzda Yapağı, Kıl ve Tiftik Üretimi

(Ton olarak)

Yıllar	Yapağı	Kıl	Tiftik
1952	35.323	9.541	7.458
1953	36.916	9.280	7.506
1954	36.144	8.904	7.535
1955	36.726	8.909	7.943
1956	38.608	9.569	8.779
1957	40.151	9.846	9.665
1958	41.950	10.103	9.684
1959	46.445	10.574	10.270
1960	47.366	10.324	9.796
1961	46.280	10.170	9.400

İpekçilik

İpekçilik öteden beri yurdumuzun en başta ekonomik faaliyetlerinden biridir. Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda ipekçilik büyük bir gelişme göstermişti. Bu sıralarda Bursa çevresinde elde edilen ham ipek yılda 1.500 tona varıyor, bunun da çoğu ihraç ediliyordu. Birinci Dünya Savaşı, daha sonra Kurtuluş Savaşı yıllarında Türk ipekçiliği gerilemek zorunda kaldı. Cumhuriyet devriyle birlikte yeniden canlanan ipekçilik gittikçe gelişti. 1960 yılında ipek böceği yetiştirmek üzere açılan kutu sayısı 51.000, elde edilen yaş koza 2.440 tondur.

İpek böceği yetiştirme işi özellikle Güney Marmara bölümünde toplanmıştır. Bu arada Bursa başta gelir. Bütün Türkiye ipek ürününün 1/3'i Bursa ilinde elde edilir. Bursa'dan sonra, sırasiyle, Kocaeli, Bilecik, Balıkesir gelir. Marmara Bölgesi dışında en önemli ipekçilik merkezi Hatay'dır.

Balıkçılık ve Su Ürünleri

Türkiye'de balıkçılığın geçmişi pek eski devirlere çıkar. Bugünkü birtakım kıyı şehirlerinin yerinde ilk olarak balıkçılık gayesiyle bazı yerleşme noktaları kurulmuştur.

Balıkçılığımızı daha verimli bir seviyeye ulaştırmak için 1953'te Et ve Balık Kurumu kuruldu. Bu kurum İstanbul Üniversitesi'ne bağlı Baltalimanı Hidrobiyoloji Enstitüsü ile sıkı işbirliği yapmaktadır.

1953 yılı başında faaliyete geçen bu kurumun amacı, kasaplık hayvan ve balık ticareti yapmak, balık nesillerini geliştirmek, et ve balıkla ilgili her türlü sınai mamûllerin alım-satımı, iç ve dış ticareti ile uğraşmaktır. 1955 yılında, meyva ve sebze üretenlerin fide, tohumluk, malzeme ve alet ihtiyaçlarını inceleyip tesbit etmek, bunları dağıtmak işi de kurumun görevleri arasına katılmıştır.

Et ve Balık Kurumu bu işleri yapabilmek için birkaç et kombinası, birçok soğuk hava deposu kurmuştur. Kurumun kombinalarında günde et miktarı yüzlerce tonu geçen kesim yapılmakta, bunlar gerektiği zaman kullanılmak üzere soğuk hava depolarında saklanmaktadır.

Et ve Balık Kurumu bunlardan başka Balık Unu ve Yağı Fabrikası, Balık Ağı Dokuma Fabrikası, Balık Konserve Fabrikası, Teneke Kutu Fabrikası da kurmuştur.

Denizlerimizde avlanan balıkların sayısı yıldan yıla değişiklikler gösterir. Ortalama bir hesapla nüfus başına düşen yıllık balık tüketimi 2 kiloyu aşmaz. Balıkçılıkla geçinen nüfus ancak 25.000 kadardır. 6.000 kadar balıkçı kayığı vardır, bunun 1.230'u motorludur.

Balıkçılığımızın en önemli kısmı deniz balıkçılığıdır. Bu arada, özellikle gezici balıkların avlanması önemli yer tutar. Denizler arasındaki ısı, tuzluluk farkı, suda erimiş oksijen oranı, besin maddelerinin çokluğu, azlığı balık sürülerinin sık sık yer değiştirmesine yol açar. Bazı balıklar kışı geçirmek için daha sonbahar başında Marmara'ya geçerler. Bir kısmı yalnız Karadeniz - Marmara arasında gidip geldikleri halde, bazı türler Ege Denizi'ne de çıkarlar. Sürülerin baharda Karadeniz'e dönüşleri de gene birbirinden farklı zamanlarda olur.

MEZBAHALARDA KESİLEN HAYVANLAR SAYISI VE ET ÜRETİMİ

Kesilen Hayvanlar Sayısı (Baş)

Yıllar	Sığır	Dana	Manda	Manda yavrusu	Koyun	Kuzu	Kılkeçi	Kılkeçi oğlağı	Tiftikkeçi	Tiftikkeçi oğlağı	Domuz	Toplam
1952	437.400	112.921	26.174	4.765	1.992.707	1.347.901	651.368	148.127	101.944	2.935	2.496	4.828.738
1953	471.083	132.353	30.651	6.334	1.866.060	1.384.522	690.937	173.638	97.185	3.258	1.379	4.857.000
1954	578.409	172.372	36.833	5.719	2.084.005	1.225.122	745.411	148.412	93.070	3.694	1.723	5.094.770
1955	650.722	191.978	45.948	9.245	2.371.985	1.477.918	755.596	223.011	100.414	3.828	2.646	5.833.291
1956	758.832	242.975	53.597	12.717	2.569.733	1.579.840	829.434	200.083	113.533	2.311	3.316	6.366.371
1957	786.561	236.880	58.099	12.413	2.524.857	1.455.126	901.522	216.721	112.566	3.846	3.418	6.312.009
1958	614.800	179.027	44.668	11.143	2.251.571	1.309.249	909.683	192.384	160.429	2.114	3.831	6.180.751
1959	625.182	242.043	39.565	11.791	2.487.948	1.566.349	885.184	179.446	138.077	1.179	3.987	7.132.560
1960	649.772	329.123	34.823	13.468	3.065.792	1.714.638	946.140	215.091	157.017	2.025	4.671	7.775.186
1961	727.939	406.796	43.731	20.717	2.999.933	2.157.535	1.013.659	245.288	153.538	1.584	4.466	

Et Üretimi (Ton)

Yıllar	Sığır	Dana	Manda	Manda yavrusu	Koyun	Kuzu	Kılkeçi	Kılkeçi oğlağı	Tiftikkeçi	Tiftikkeçi oğlağı	Domuz	Toplam
1952	36.333	3.419	3.660	241	34.548	9.560	11.473	910	1.393	16	124	101.677
1953	39.862	4.208	4.272	344	32.544	9.858	12.094	1.061	1.315	18	69	105.645
1954	50.366	5.216	4.987	313	36.310	8.685	13.050	913	1.267	20	86	121.213
1955	56.414	5.896	6.267	490	41.253	10.482	13.294	1.450	1.378	20	132	137.076
1956	64.137	7.524	7.350	629	44.497	11.128	14.580	1.223	1.541	11	165	152.785
1957	68.328	7.344	7.852	640	43.726	10.261	15.798	1.342	1.583	20	169	157.063
1958	52.508	5.550	6.898	621	38.838	10.474	15.880	1.537	2.150	17	192	134.665
1959	55.231	7.365	5.441	646	43.155	12.529	15.570	1.435	1.866	9	197	143.444
1960	58.606	9.838	4.802	742	52.928	13.938	16.380	1.695	2.126	16	233	161.208
1961	66.300	12.630	5.820	1.170	52.370	17.260	17.580	1.930	2.140	12	220	177.432

Arıcılık, Bal ve Balmumu Üretimi

Yıllar	Kovan sayıları		Bal istihsalı (Ton)	Balmumu istihsalı (Ton)
	Eski usul	Yeni usul		
1952	993.466	72.893	5.903	718
1953	1.076.057	87.082	6.892	874
1954	1.140.430	109.204	7.114	878
1955	1.167.525	113.529	7.111	844
1956	1.177.994	125.583	7.769	858
1957	1.193.011	137.957	7.857	932
1958	1.223.685	157.008	8.341	878
1959	1.262.840	183.320	9.220	965
1960	1.302.000	185.400	9.690	1.001
1961	1.311.800	186.300	8.001	949

İpekböcekçiliği ve Yaş Koza Üretimi

Yıllar	İpek böcekçiliği yapan köyler sayısı	İpek böcekçiliği yapan aileler sayısı	Açılan tohum kutusu	İstihsal edilen yaş koza
1952	2.733	73.058	61.259	2.660
1953	2.707	70.989	58 344	2.662
1954	2.637	65.721	48.175	2.132
1955	2.338	64.533	45.513	1.979
1956	2.515	63.230	51.769	2.272
1957	2.589	70.926	58.385	2.781
1958	2.590	70.481	60.806	2.934
1959	2.515	68.580	59 855	2.870
1960	2.530	60.370	50 865	2.444
1961	2.179	55.042	41.593	2.134

Karadeniz kıyılarımızın hele doğu kesimi faal bir balık avlama alanıdır. Karadeniz'den Marmara'ya geçmek istiyen balık sürülerinin toplanma yeri olan İstanbul Boğazı'nın kuzey ağzı, sürülerin geçtiği Boğaziçi, Boğazın Marmara ağzı yakınları balıkçılık bakımından Türkiye'nin en önemli alanıdır. Marmara Denizi'nde de İzmit Körfezi'nin bazı köşeleri, ayrıca Çanakkale Boğazı da balıkçılık bakımından pek önemlidir.

Ege Bölgesi'nde balıkçılık İzmir gibi bazı körfezlerde, özellikle büyük akarsu ağızlarında gelişmiştir.

Akarsu ağızlarının bir başka önemi de yumurtlamak için bir ortam arıyan balıkların oralara sık sık gelmeleridir. Karadeniz'de Kızılırmak, Yeşilırmak ağızlarından giren mersin balıkları dalyanlarda tutulur, bunlardan havyar elde edilir. Akdeniz'de de Köyceğiz Gölü ağzından giren kefal balıklarından balık yumurtası çıkarılır.

Deniz ürünleri arasında balıktan sonra sünger, ıstakoz, karides gelir. Sünger en çok Bodrum - Marmaris kesimlerinde, ıstakozla karides de en çok Marmara'da elde edilir.

Göllerde, akarsularda yapılan tatlı su balıkçılığının büyük bir önemi yoktur.

SAĞILAN HAYVANLAR VE SÜT İSTİHSALİ

Sağılan Hayvanlar Sayısı (Baş)

Yıllar	İnek	Manda ineği	Koyun	Kılkeçi	Tiftikkeçi	Toplam
1952	2.793.980	439 081	13.643.405	8.863.080	957.057	26.696.603
1953	2.840.792	263.827	14.299.315	8.592.470	987.671	26.984.075
1954	2.967.664	260.524	14.027.922	8.216.655	910.338	26.383.103
1955	3.072.432	272.184	14.311.680	8.157.653	1.010.299	26.824.248
1956	3.203.704	285.317	14.896.511	8.713.992	1.100.721	28.200.245
1957	3.781.275	305.576	15.890.754	9.129.371	1.914.017	31.020.993
1958	3.945.986	318.301	16.617.500	9.419.992	1.894.766	32.196.545
1959	4.112.616	329 004	18.273.341	9.802.665	2.033.214	34.550.840
1960	3.773.600	312.530	18.830.700	9.695.160	1.948.300	34.560.290
1961	3.715.400	302.180	18.812.000	9.806.600	1.900.000	34.536.180

Süt İstihsali (Ton)

Yıllar	İnek	Manda ineği	Koyun	Kılkeçi	Tiftikkeçi	Toplam
1952	1.475.366	378.536	766.621	829.694	34.732	3.484.949
1953	1.495.881	230.997	810.321	804.360	35.157	3.376.716
1954	1.194.660	173.956	594.455	578.968	20.842	2.562.881
1955	1.641.715	239.339	800.239	767.766	31.043	3.480.102
1956	1.716.784	252.619	830 316	823.030	33.507	3.656.256
1957	1.814.298	201.706	644 647	610.628	63.339	3.334.618
1958	2.349.307	261.732	777.452	718.488	71.880	4.178.859
1959	2.457.042	271.515	851.997	747.790	76.663	4.405.007
1960	2.240.960	257.900	882.000	738.000	73.460	4.192.320
1961	2.102.480	248.520	860.720	750.100	72.770	4.034.590

Yurdumuzun Ekonomik Kaynaklarından: Orman

ORMANLARIMIZ bütün yurtta 10,6 milyon hektarlık bir alan kaplar. Bu, bütün Türkiye yüzölçümünün %13,5'u kadardır.

Bununla birlikte, ormanlarımızda gerçek orman çok az yer tutar. Ormanlar yer yer iri gövdeli ağaçlardan meydana gelen «korular»la, ince gövdeli ağaçlardan meydana gelen «baltalıklar» halindedir. Türkiye ormanlarının %48'i koru, 52'si baltalıktır. Bunlar da «normal», «bozuk» olmak üzere ikiye ayrılır. Bozulmamış ormanlar bütün ormanlarımızın ancak %21'i kadardır.

Bu ormanların cinslerine göre dağılışı şöyledir:

Normal koru	:	2.205.848 hektar
Bozuk koru	:	2.816.911 »
Normal baltalık	:	1.661.963 »
Bozuk baltalık	:	3.898.975 »

Türkiye'nin bütünü için %13,5 oranında olan ormanlar coğrafi bölgelerimiz arasında büyük değişiklikler gösterir. Bu arada, Marmara Bölgesi'nde Türkiye ortalamasının iki katına yaklaşır (%25,2); İç ve Doğu Anadolu bölgelerinde ise Türkiye ortalamasının yarısını bile bulmaz (%5,8). İç bölgelerimizde ormanlık alanlar Türkiye ortalamasının altında (İç ve Doğu Anadolu'da %5,8, Güneydoğu Anadolu'da %8,1), uc bölgelerimizde ise bu ortalamanın üstündedir (Marmara Bölgesi'nde %25,2, Akdeniz Bölgesi'nde %21,6, Ege Bölgesi'nde %21,3, Karadeniz Bölgesi'nde %17,2). Bölgeler arasında bu oranlarda dağılmış olan ormanlar, bölgelerin çeşitli kesimleri arasında da değişik durumlar gösterir.

Ormanlarımız yıllarca ihmal edilmiş, bu ihmalin sonucu olarak birçoğu yok olmuş, kalanları da bozulmuştur. Cumhuriyet devrinde orman işi bilimsel bir açıdan ele alınmış, kısa zamanda mevcut ormanlar yok olmaktan kurtarıldığı gibi, birçok yeni ormanlar yetiştirilmiştir. Bununla birlikte, yurdumuzda daha birçok yeni ormanlar yetiştirilmesine ihtiyaç vardır.

Tarım Bakanlığı'na bağlı olarak çalışan Orman Genel Müdürlüğü ormanlarımızın korunması ve geliştirilmesi için büyük gayretler sarfetmektedir. Bir yandan yangından koruma tedbirleri alınırken bir yandan da yeni ağaçlandırma işleri, bu genel müdürlüğün dikkatle üzerinde durduğu işlerin başında gelir (Bk. Orman). Yangınların, hayvanların verdiği zarar dışında ormanlarımıza en büyük zararı usulsüz kesimler, tarla açma hevesiyle ağaç kesenler verir.

Ormanlarımızda usulsüz kesimi önlemek için motorlu ve atlı koruma ekiplerinin kontrolü geceli gündüzlü devam eder. Bunun yanı sıra, köylülerin kendi yakacak ve kereste ihtiyaçlarının zamanında verilmesine dikkat edilir. 1962'de, orman korunmasına hizmet edecek köylülerin ailelerine gerekli kredinin verilmesi işi de ele alınmıştır. Doğrudan doğruya koruma konusu da ihmal edilmemektedir. Orman koruma ekiplerimizin sayısı 1963'te 89'a çıkarılmıştır.

Öte yandan, düzensiz otlatma da ormanlarımıza büyük zararlar verir. Hele kesim ve yeni yetiştirilen ormanlık alanlardaki usulsüz otlatmanın, orman yangınlarına eşit bir zarar verdiği tesbit edilmiştir. Çünkü körpe ormanlarda yapılan otlatma, ormanın yetişmesi imkânını tamamen ortadan kaldırmaktadır. Bu otlatmada en büyük zarar payının keçiye ait olduğu da bir gerçektir. Keçilerin tahribatı yüzünden birçok baltalık ormanlarımız işe yaramaz hale gelmiştir. Orman Genel Müdürlüğü bu konu ile de yakından iligilenmektedir. Yapılan incelemelere göre keçiler ortadan kaldırılırsa bozuk alanlar çok kısa zamanda verimli ormanlar haline gelebilecektir.

Orman Genel Müdürlüğü halen usulsüz otlatma ile savaşmakta, buna teşebbüs edenler hakkında kanuni takibat yaptırmaktadır.

Ormanlarımızın korunması için zararlı böceklerle de savaşmak gerekir. Ormanlarımıza en çok zarar veren böceklerin başında çamkeseböceği, kabukböceği gelir.

Çeşitli bölgelerde zararlar veren bu böcekleri yok etmek, zararlarını en aza indirmek için ağaçlar ilâçlanmakta, çamkese böceklerinin keseleri toplatılarak imha edilmektedir. Böceklerle yapılan savaş da ormanların korunması için yapılan bütün öteki çalışmalar gibi yıldan yıla gelişmekte, ilerlemektedir.

Bu arada, orman işletmeciliği de yurdun ekonomi hayatında çok önemli bir konudur. Birçok ülkelerde uzun zaman yapılan tatbikattan elde edilen sonuçlar ormancılıktaki gelişmenin ancak devlet işletmeciliğiyle gerçekleşebileceğini göstermiştir. Ormancılıkta kamu yararlarının gözetilmesi, işletme için gerekli tesislerin, yatırımların yapılması, uzun olan üretim süresi içinde koruma işleri için gerekli masrafların göze alınması ancak devlet gücü ile mümkün olabilir (Bak. Orman: Türkiye'de Ormancılık).

Ormanlarımızdaki ağaçlardan kereste, maden direği, telgraf direği, demiryolu tabanlığı (travers) yapılır, odun kömürü elde etmek için de kullanılır. Ayrıca palamut, mazı, kitre zamkı, sığla yağı, meyankökü, çam fıstığı da önemli orman ürünlerimizdendir.

Palamut. — Özellikle Biga yöresinde çok bulunan palamut meşesinden elde edilir.

Mazı. — Mazı meşesinin yaprakları üzerine yerleşen asalakların meydana getirdiği yumrulardır.

Kitre Zamkı. — İç Anadolu bozkırlarında yaygın olarak bulunan «geven» çalılarından toplanır.

Meyankökü (Boyan). — En çok Ege Bölgesi'nde bulunur, bundan eczacılıkta, şekercilikte kullanılan «meyan balı» (boyan balı) çıkarılır.

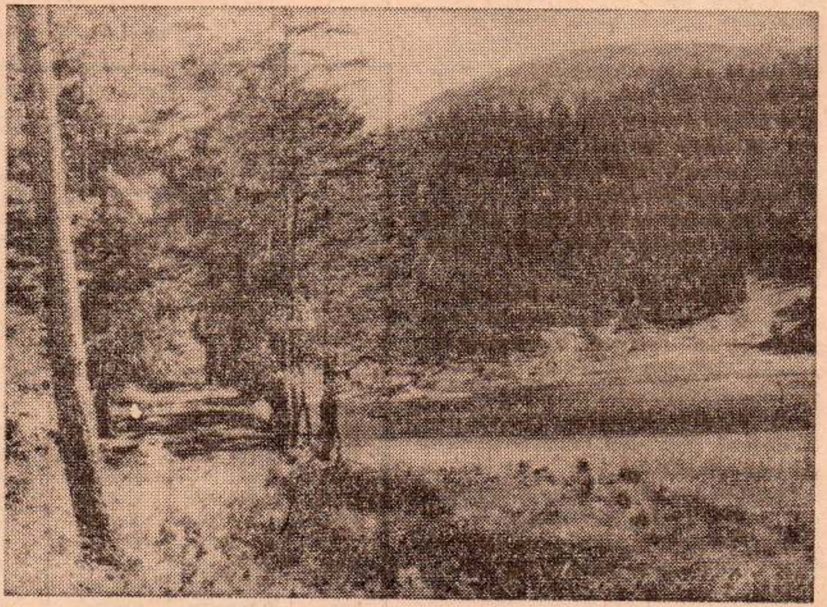
Günlük Ağacı. — Menteşe yöresindeki günlük ağaçlarından kimyasal madde olan «sığla yağı» (storax) çıkarılır.

Fıstık Çamı. — Bergama'nın kuzeyindeki Kozak Dağları'nda bulunan fıstık çamı ormanları, yurdumuzun en önemli çam fıstığı üretim alanıdır.

Orman Genel Müdürlüğü

Orman ürünlerinin başında gelen kereste işine, büyük önem verir. 1963'te Genel Müdürlük tarafından işletilen kereste fabrikalarının sayısı 14 idi. Bu fabrikalarda imal edilen kerestelerin kurutma zamanını kısaltmak, aynı zamanda kururken çatlamalar olmasını önlemek için Ayancık, Yenice, Düzce, Devrek, Akkuş, Ardeşen, Cide ve Ulupınar'da kurutma fabrikaları kurulmuştur. Bunların bir kısmında parke tesisleri ve parke kurutma fırınları da vardır. Bunlardan başka gene Düzce'de yıllık kapasitesi 18.000 m^3 olan bir kurutma fırını daha vardır.

Mevcut kereste fabrikalarının yıllık gayrimamul kapasitesi 270.000 m^3 tomruk, buharlama fırınlarının yıllık kapasitesi 70.000 m^3, kurutma fırınlarının kapasitesi ise 10.000 m^3 civarındadır.

Yurdumuzun ekonomik kaynaklarından ve tabii güzelliklerinden Bolu Ormanları

Büyük Bir Hızla Gelişen Endüstrimiz

CUMHURİYET TÜRKİYESİ endüstri alanında büyük bir varlık göstermiş, kısa zamanda muazzam eserler yaratmıştır. Yurdumuzda büyük çapta endüstri kurmak için girişilen teşebbüsler oldukça eskidir. Ancak, Osmanlı İmparatorluğu zamanında kapitülâsyonlar bu teşebbüslere engel oluyordu. Türk milleti Lozan Antlaşması ile kapitülâsyonları kaldırınca, yerli endüstrinin kurulmasına yol açıldı. Daha sonraki yıllarda Teşvik-i Sanayi Kanunu gibi endüstriyi canlandıracak kanunlar çıkarıldı. Endüstri kurulması için lâzım gelen krediyi sağlamak üzere Sanayi ve Maadin Bankası gibi müesseseler kuruldu. 1925'te kurulan bu müessesenin yerini 1933'te Sümerbank aldı.

Endüstrimize Enerji Sağlıyan Tesisler

Türkiye'de çeşitli ham maddenin bol miktarda bulunuşu endüstri kurulmasını kolaylaştıran sebeplerdendir. Yurdumuzda enerji sağlanması bakımından Zonguldak gibi zengin bir taşkömür havzasının bulunuşu, elektrik enerjisi verecek akarsuların bol oluşu da endüstri kurulmasını kolaylaştırır. Nüfusun hızla artması da endüstri gelişmesini kamçılar.

Türkiye'de enerji üreten tesislerin en önemlileri şu şekilde sıralanabilir:

Çatalağzı Santralı. — Zonguldak yakınlarındaki Çatalağzı'nda (Işıkveren'de), işe yaramıyan kömür tozunu yakarak elektrik elde eden bir santraldır. Bu sayede Ankara yöresine, İstanbul'a kadar uzanan geniş bir alana elektrik akımı verilir.

Tunçbilek, Soma Santralları. — Gene termik santral olarak Kütahya batısında Tunçbilek'te, Manisa kuzeyinde Soma'da linyit artıklarından faydalanarak çalışan santrallar kurulmuştur.

Sarıyar Barajı. — Su kuvvetinden faydalanarak elektrik enerjisi üreten ilk büyük tesis Sakarya nehri üzerinde Sarıyar Barajı'nda kurulan hidroelektrik santralıdır.

Hirfanlı Barajı. — Kızılırmak üzerindedir. Sarıyar Barajı'ndan daha büyük bir su kütlesini tutar, bundan elektrik elde eder.

Demirköprü Barajı. — Ege Bölgesi'nin en önemli barajlarından biridir. Gediz nehri üzerindedir.

Kemer Barajı. — Ege Bölgesi'nin en önemli barajlarından ikincisidir. Büyük Menderes nehrinin Akçay kolu üzerindedir.

Seyhan Barajı. — Akdeniz Bölgesi'nin en büyük barajıdır. Seyhan nehri üzerindedir.

Bunların dışında Konya Yöresi ile Göller Yöresi'ni besliyen Göksu ve Kovada santralları, Antalya'da Kepez santralı, Elâzığ'da Gölcük, Erzincan'da Girlevik, Erzurum'da Tortum, Rize'de İkizdere barajları vardır (Bk. Baraj).

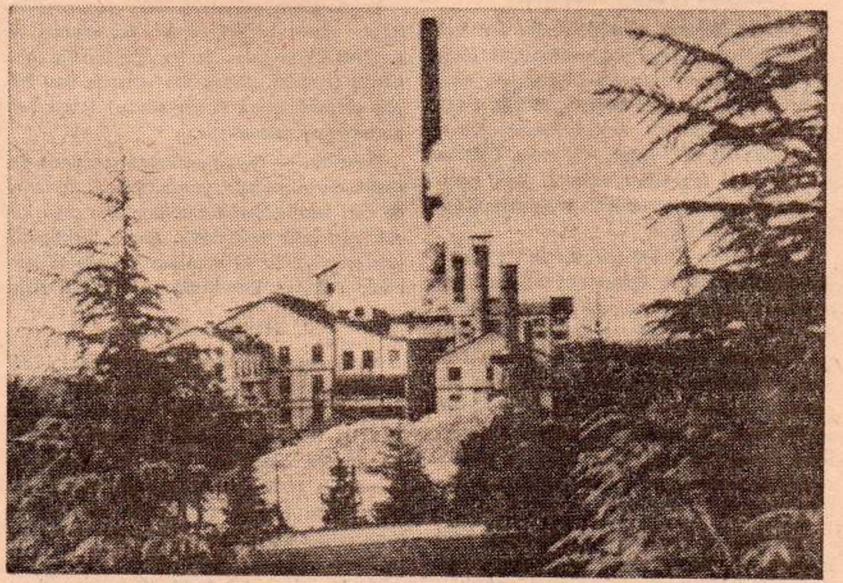
Fırat üzerinde Keban'da da büyük bir barajla santral kurulması hazırlıklarına başlanmıştır.

Endüstri Faaliyetlerinin Coğrafi Dağılışı

Endüstri tesislerinin en sık bulunduğu bölge Marmara Bölgesi'dir. Bunun başlıca sebebi Türkiye'nin en büyük endüstri merkezi olan İstanbul şehrinin bu bölge içinde bulunmasıdır. 1960'taki istatistiklere göre, bütün Türkiye'de 10'dan çok işçi çalıştıran sanayi müesseselerinin sayısı 6.673'tür. Bunun da 1/4'ine yakın bir kısmı (1707'si) İstanbul'dadır.

Türkiye'de endüstri faaliyeti bakımından ikinci sırayı Ege Bölgesi alır. Bu da yurdun ikinci endüstri merkezi olan İzmir şehrinin bu bölgede bulunmasından ileri gelir.

Bu iki bölge dışında, Türkiye'de endüstri faaliyetleri yurdun her köşesine az çok serpilmiş durumdadır. Her bölgede kendi hammaddelerine göre sanayi kolları gelişmiştir.

Alpullu Şeker Fabrikası yurdumuzun şeker ihtiyacının büyük bir kısmını karşılar. Fabrikada 24 saatte 2.000 ton pancar işlenir.

Son yıllarda yurdumuzda seramik işleri çok gelişmiştir. Bunun yanında pek çok yerde çömlek, testi, küp gibi halkın ihtiyacını karşılıyan toprak kablar yapılır.

Besin ve İçki Endüstrisi

Gıda maddeleriyle ilgili endüstri kolları içinde en faal olanı değirmenciliktir. Eskişehir, Konya gibi büyük tarım, ticaret merkezlerinde, İstanbul, İzmir, Adana gibi kalabalık nüfuslu şehirlerde geniş çapta çalışan un fabrikaları vardır.

Ham maddesini tahıldan alan makarna, irmik, nişasta, glikoz yapımevleri daha çok İstanbul'da bulunur.

Konservecilik. — Henüz gereği kadar gelişmemiştir. Bursa, İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlerde meyva, sebze konserve fabrikaları, reçel, marmelât yapımevleri çok sayıdadır. Gelibolu, Erdek ve Çanakkale'de de balık konserve tesisleri vardır. 1960 istatistiklerine göre bütün Türkiye'deki konserve fabrika ve yapımevleri sayısı 44'tür.

Yağ ve Sabun. — Marmara ve Ege bölgeleri gibi zeytinin bol olarak yetiştiği batı bölgelerimizde zeytinyağı ve sabun endüstrisi gelişmiştir. Bunlardan Edremit ve Ayvalık'ta bulunanlar geniş çapta fabrikalardır. Elde edilen yağlar arasında asidi yüksek olanlar sabun yapılmasına ayrılır. Zeytinden başka maddelerden elde edilen bitkisel yağların üretimi azdır. Bir yılda elde edilen ortalama 165.000 ton bitkisel yağın 80.000 tonu zeytinden, 44.000 tonu pamuktan (pamuk yağı), 27.000 tonu ayçiçeğinden, 8.800 tonu haşhaştan, 4.400 tonu susamdan çıkarılır.

Hayvani Yağ ve Peynir. — Sütün bol miktarda elde edildiği bölgelerde hayvani yağ ve peynir endüstrisi gelişmiştir. Kars'ta, Trabzon'da inek sütünden, Urfa ile Diyarbakır'da koyun sütünden yemeklik yağ yapılır. Tereyağı bu yağın çok kullanıldığı büyük şehirlerde, peynir yapımı da daha çok Trakya, Güney Marmara illeriyle Kars'ta gelişmiştir.

Şeker. — Yurdumuzda ilk şeker fabrikası Uşak'ta açılmıştır. Son yıllara kadar yurdun

SANAYİ MAMULLERİ ÜRETİMİ

AYLIK ORTALAMALAR VE AY RAKAMLARI

DEVLET SEKTÖRÜ

Yıllar	Demir ve çelik fabrikaları üretimi (Ton)								Çimento	Kok	Şişe	Cam eşya
	Ham demir	Çelik blok	Saç	Borular	Sülfürik asit 60	Amonyum sulfat	Naftalin sâf	Zift	1.000 ton		Ton	
1952	16.439	12.789	1.466	591	1.459	277	35	711	38	42	488	160
1953	17.996	13.549	1.789	599	1.658	374	64	1.194	44	51	733	271
1954	16.307	14.074	1.613	586	1.590	353	34	1.162	59	53	775	273
1955	16.735	15.669	1.882	1.373	1.521	356	28	1.272	68	51	1.146	284
1956	18.040	16.042	2.096	2.079	1.390	346	44	1.328	81	57	929	344
1957	18.166	14.627	2.013	2.250	1.694	366	55	1.348	105	60	985	404
1958	19.234	13.323	2.018	2.176	1.440	365	47	1.300	126	60	1.550	393
1959	19.746	17.810	2.210	2.309	1.672	250	50	1.267	145	60	1.925	438
1960	20.632	22.168	1.724	1.185	1.698	385	32	912	170	62	685	514
1961	15.626	23.494	1.460	450	1.659	356	56	149	169	60	939	627

Yıllar	Kâğıt üretimi				İplik (Ton)		Dokuma (1.000 m.)		(1) Şeker	(2) Alkol 1.000 Lt.	Sud kostik	(1) Süper fosfat
	Gazete kâğıdı	Karton	Diğer kâğıtlar	Toplam	Pamuk	Yün	Pamuklu	Yünlü	(Ton)		(Ton)	
	(Ton)											
1952	322	687	1.242	2.251	1.557	348	9.675	345	13.601	513	161	1.770
1953	216	662	1.470	2.348	1.654	356	9.838	365	15.007	622	163	1.836
1954	566	1.002	1.623	3.191	1.903	404	10.999	340	15.461	485	110	3.263
1955	—	1.156	2.732	3.888	2.151	362	12.175	377	21.223	874	91	6.549
1956	635	1.322	1.821	3.778	2.204	279	12.766	340	23.050	1.111	77	2.206
1957	776	1.791	1.957	4.524	2.266	323	13.097	410	26.708	1.228	59	2.790
1958	663	1.999	2.145	4.807	2.278	396	13.027	440	29.127	1.640	74	1.665
1959	608	1.902	2.293	4.803	2.292	344	13.116	408	37.983	1.555	94	5.191
1960	848	1.479	2.320	4.647	2.298	362	12.789	425	47.354	1.345	110	5.205
1961	1.073	1.323	2.884	5.280	2.352	282	12.919	388	44.526	1.501	28	1.766

(1) Özel sektör dahildir.
(2) Eskişehir ve Turhal fabrikaları üretimidir.

şeker ihtiyacını 4 fabrika (Uşak, Eskişehir, Alpullu, Turhal şeker fabrikaları) karşılıyordu. Bugün Türkiye'de 15 şeker fabrikası vardır. Bunların 3 tanesi Marmara Bölgesi'nde (Alpullu, Adapazarı, Susurluk), 2 tanesi Ege Bölgesi'nde (Kütahya, Uşak), 3 tanesi İç Anadolu'da (Kayseri, Eskişehir, Konya), 4 tanesi Doğu Anadolu'da (Erzurum, Erzincan, Malatya, Elâzığ), 2 tanesi Karadeniz Bölgesi'nde (Turhal, Amasya), 1 tanesi de Akdeniz Bölgesi'ndedir (Burdur). Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde hiç şeker fabrikası yoktur. Yakında üretime başlıyacak olan Ankara ve Kastamonu fabrikaları ile şeker fabrikalarımızın sayısı 17'ye yükselecektir. Fabrikaların çoğalması ile şeker ürünümüz de hızla artmış, 1954'te 180.000 ton iken 1960'ta 570.000 tonu bulmuştur. Bunun yanı sıra yurdumuzda şeker sarfiyatı da zamanla artmış, 1956'da adam başına 5 kilo şeker düşerken 1960'ta 11 kiloyu bulmuştur.

İçki. — Şeker yapılırken ortaya çıkan melâstan ispirto elde edilir, bundan da ispirtolu içkiler yapılır. İstanbul'da, Tekirdağ'da üzümden ispirtolu içki yapan fabrikalar, ayrıca İstanbul'da, Ankara'da birer bira fabrikası vardır. Yurdun birçok yerlerinde de büyük, küçük birçok şarap fabrikaları bulunur. Şimdiki halde üzümlerimizin %3'ü şaraba çevrilebilmektedir. Türkiye'de yılda 18 milyon litre şarap, 22 milyon litre bira elde edilir. İspirtolu içkilerden rakı, bira gibi bazıları yalnız Tekel İdaresi tarafından yapılır.

Tütün. — Sigara ve tütün fabrikaları yalnız Tekel İdaresi tarafından işletilir. Bunların çoğu İstanbul'dadır. Bu arada Cibali ve Maltepe'deki iki büyük sigara fabrikası, Üsküdar Şemsipaşa'da, Ahırkapı'da tütün işleme atelyeleri vardır. İzmir, Samsun, Adana ve Malatya'da da Tekel'in birer tütün ve sigara fabrikası bulunur.

Dokuma ve Giyim Endüstrileri

Pamuklu dokuma endüstrisinde, İstanbul (Bakırköy) ve Adana gibi merkezlerde eskiden beri bulunan tesislere Cumhuriyet devrinde Kayseri, Nazilli, Malatya, Konya Ereğlisi, Erzincan, Denizli, Adana, Tarsus, Antalya, Aydın, Manisa, İzmir, Karaman, Uşak'ta kurulan yeni fabrikalar eklendi. Bazı kasaba ve köylerde de el tezgâhlarında pamuk ipliğinden bez dokunur.

Yünlü dokuma endüstrisinde de Cumhuriyet devrinde büyük ilerlemeler kaydedilmiş, bu arada geniş çapta birçok kumaş fabrikaları açılmıştır. Hereke ve Feshane gibi eski fabrikalardan sonra Bursa'da (Merinos fabrikası), İzmir'de, Ankara'da, İstanbul'da Sümerbank tarafından kurulan fabrikalar Avrupa kumaşını aratmıyacak kumaşlar yapmaktadır. Örme (trikotaj) işleri ise daha çok İstanbul'da toplanmıştır, küçük yapımevleri halinde çalışırlar.

Halıcılık. — Yurdumuzun eski sanatı olan halıcılık Cumhuriyet devrinde yeniden ve daha geniş ölçüde canlanmıştır. Bugün Türkiye'de birçok halıcılık merkezleri vardır. Tezgâh sayısı bakımından Isparta baştadır. Isparta'dan sonra Uşak, Gördes, Demirci, Kula, Kayseri (Bünyan), Konya gelir. Halıcılık, Hereke fabrikalarında olduğu gibi, büyük endüstri faaliyetleri arasında da yer almaya başlamıştır.

İpek dokumacılığı. — Bursa ve İstanbul gibi şehirlerde önemli yer tutar. Ayrıca Gemlik'te bir suni ipek fabrikası vardır.

Yurdumuzda sayısı 35.000'i geçen, giyim eşyası yapım yerleri vardır. Bu konuda da İstanbul başta gelir. Bu yapımevlerinin çoğu küçük çaptadır. Ancak son yıllarda bazı büyük «konfeksiyon» (hazır elbise) fabrikaları kurulmaya başlanmıştır.

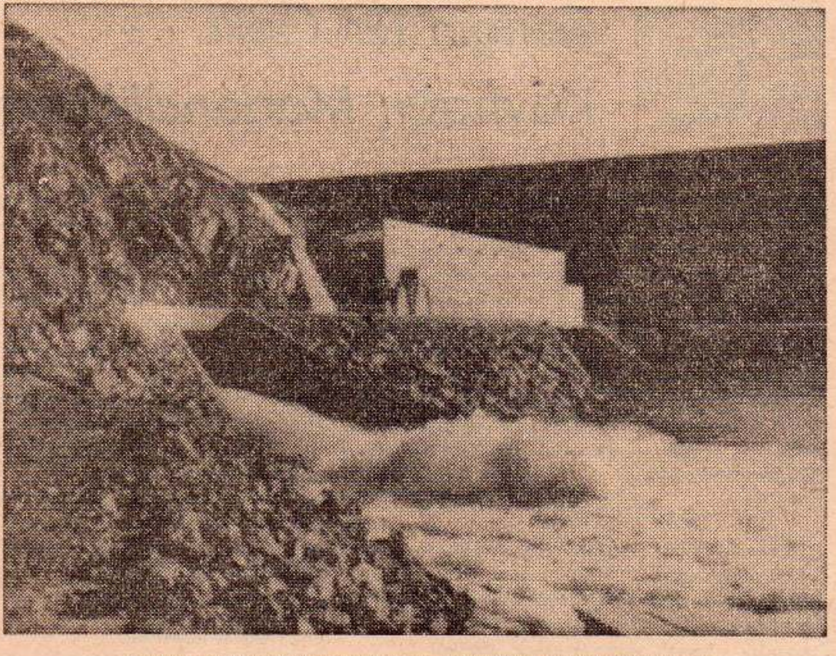
Dericilik. — Giyim endüstrisi arasında dericilik de gelişmiştir, yurdun birçok yerlerinde deri fabrikaları vardır. Bunların çoğu küçük işletmeler halindedir. Ancak birkaç büyük tesis vardır ki bunların başında Sümerbank'ın Beykoz Deri-Kundura Fabrikası gelir.

Maden Endüstrisi

Yurdumuzun ilk maden eritme tesisi 1936' da Elâzığ'ın doğusundaki Maden kasabasında (Ergani Madeni'nde) bakır cevherini işlemek için işe başladı. Karabük'te kurulan büyük demir-çelik fabrikası (Bk. Karabük) ile Murgul'da bakır işliyen fabrika, maden endüstrimizin önemli tesisleridir. Son olarak Karadeniz Ereğlisi'nde temeli atılan ikinci demir-çelik fabrikası da 1965'te ürün vermeye başlıyacaktır. Antalya'da Kepez santralının sağladığı enerjiden faydalanan ferro-krom ve asetilen fabrikası 1962'de çalışmaya baş-

ladı. Kırıkkale fabrikaları da, askerî malzemeden başka, son yıllarda birçok makina, alet, yedek parça da yapmaya başlamıştır.

Endüstri alanında daha başka önemli tesisler arasında Gölcük'teki askerî tersane ile Denizyolları'nın Haliç ve İstinye tersaneleri de sayılabilir. Devlet Demiryolları fabrikaları Adapazarı, Eskişehir, Kayseri ve Sıvas'tadır. Bunlardan Adapazarı fabrikasında yük ve yolcu vagonları yapılır, ötekilerinde ise lokomotif ve makina tamir edilir. Tarım alet ve makinaları endüstrisi alanında bazı önemli montaj fabrikaları kurulmuştur. Bunların çoğu İstanbul dolaylarındadır. Buzdolabı, çamaşır ve dikiş makinaları da bir kısım malzeme dışarıdan getirtilerek yurdumuzda yapılmaktadır.

Kızılırmak üzerindeki Hirfanlı Barajı'nın genel görünüşü.

Toprak, Seramik, Cam Endüstrisi

Çimento. — Çimento endüstrisi son yıllarda çok gelişmiştir. Eskiden ancak İstanbul yakınlarında çimento fabrikaları vardı. Üretim de 1926'da 20.000 tonu geçmiyordu. Bunlara Sıvas ve Ankara fabrikaları katıldı, daha sonraki yıllarda birçok yeni çimento fabrikaları kuruldu, çimento üretimi 1960'ta 2 milyon tonu aştı. Bugün halen işlemekte olan çimento fabrikalarımız şunlardır: Zeytinburnu, Yunus (İstanbul), Darıca, Sıvas, İzmir, Eskişehir (Çukurhisar), Adana, Ankara, Afyon, Çorum, Pınarhisar, Balıkesir, Elâzığ, Gaziantep çimento fabrikaları, Tarsus beyaz çimento fabrikası. Konya, Söke ve Niğde'de yeni çimento fabrikaları yapılmaktadır.

Tuğla, Kiremit. — Yurdumuzda pek çok tuğla, kiremit harmanları ile birkaç büyük fabrika vardır. Ateş tuğlaları, Sümerbank'ın Filyos fabrikasında, ayrıca daha küçük ölçüde İstanbul'da, Ege Bölgesi'nde birçok yerlerde yapılmaktadır. Filyos fabrikasında önümüzdeki yıllarda krom-magnezit tuğlası yapımına başlanacaktır.

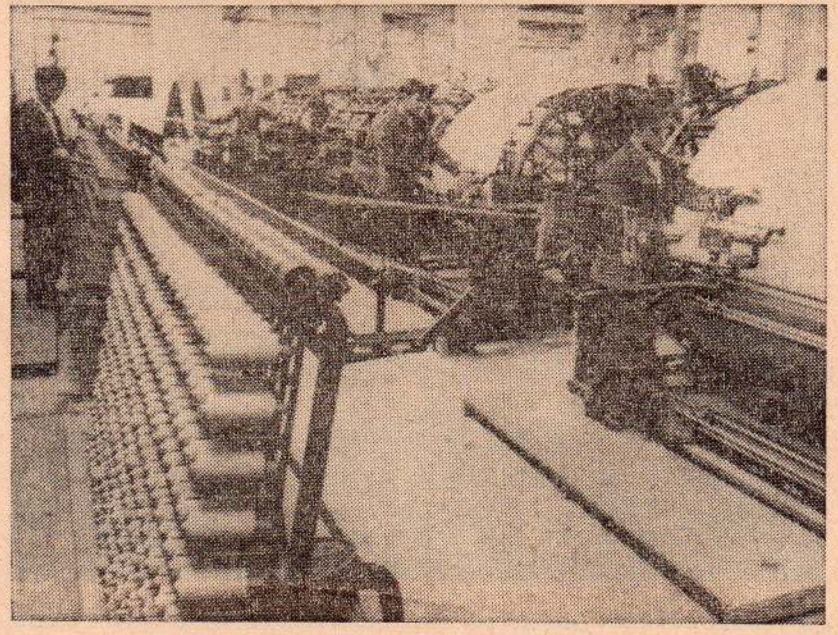
Cam. — Cam endüstrisinin en önemli tesisleri İstanbul'daki Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası ile Gebze batısında Çayırova'da kurulan pencere camı yapan fabrikadır. Paşabahçe fabrikasının en önemli hammadesi Trakya'nın Karadeniz kıyısındaki Yalıköyü'nden getirilen «podima kumu» dur. Bu iki büyük fabrika dışında Adapazarı, İzmir ve İstanbul'da cam sanayiine ait birtakım küçük yapımevleri vardır.

Seramik. — Türkiye'de seramik endüstrisi ancak son yıllarda gelişmiştir. Önemli tesisler İstanbul dolaylarında bulunanlarla Çanakkale'nin Çan kasabasındaki Seramik Fabrikası'dır.

Odun Endüstrisi

Kereste yapımı ormanların yakınlarında toplanmıştır (Batı Karadeniz Bölümü'nde Ayancık, Kastamonu, Bartın, Bolu; Marmara Bölgesi'nde Adapazarı, Bozöyük). Kontrplâk ve buna benzer yapı malzemesi hazırlıyan yerlerle mobilyacılık tesisleri çoğunlukla İstanbul'dadır. Daha başka birçok illerimizde de, ufak çapta kereste yapımevleri bulunduğu gibi, marangozluk, doğramacılık gibi yapı ile ilgili işler için keresteler, tahtalar hazırlanır. Bu arada, birçok il merkezlerinde çeşitli ağaçlardan mobilya ve ev eşyası yapılır.

Kâğıt. — Ham maddesi odun olan endüstri kollarının en önemlisi kâğıt endüstrisidir. İlk kâğıt fabrikası 1934'te İzmit'te kuruldu. Bu tesis 1955'e kadar Sümerbank'a bağlıydı. Sonra Se-Ka (Sellüloz-Kâğıt) Genel Müdürlüğü olarak Sanayi Bakanlığına bağlandı, yeni tesislerle genişletildi. Üretim 1948'de 18.000 tonu geçmezken 1960'da 63.000 tona yükseldi, 1962'de 100.000 tonu buldu.

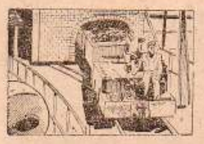
Bursa'daki İpekiş Fabrikası'ndan bir görünüş

Kimya Endüstrisi

Yurdumuzda bu alanda ilk kurulan tesisler İzmit'teki klor ve sudkostik fabrikaları ile Karabük fabrikasındaki sülfürik asit, amonyum sülfat ve naftalin tesisleridir. Son yıllarda İstanbul dolaylarında birçok ilâç fabrikaları kuruldu. Kibrit yapımı da yurt ihtiyacını tamamiyle karşılar. Kütahya Azot Sanayii ile İskenderun'daki Süper Fosfat Fabrikası gübre ihtiyacımızı henüz karşılıyamıyor. Biri Batman'da, biri İzmit yakınında Tütünçiftlik'te, biri de Mersin'de olmak üzere üç petrol rafinerisi vardır. Bunların ham petrol işleme kapasiteleri, sırasiyle, 580.000 ton, 1.000.000 ton, 3.200.000 tondur.

Plâstik madde endüstrisi de gelişmiştir. Dışarıdan getirilen ham maddeleri kullanmak suretiyle çeşitli ev eşyası, boru, suni deri yapılıyor.

Kauçuk endüstrisi de oldukça faal bir endüstri koludur. Bu arada öteden beri küçük birtakım tesislerde lâstik ayakkabı, boru vs. yapılır. Bunlardan başka otomobil lâstiği yapacak fabrikalar da kurulmuş olup imalâta başlamıştır.

Zengin Bir Gelir Kaynağı: Madenciliğimiz

MADEN bakımından oldukça zengin olan yurdumuzda maden işletmesine daha çok Cumhuriyet devrinde önem verilmeye başlanmıştır. Maden bulmak, bunların zenginliklerini ölçmek için Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü (M.T.A.) açılmış, bu enstitünün işletmeye yarar gösterdiği madenleri işletmek için de Etibank kurulmuştur.

Madenlerimizi, «yakıt madenler», büyük maden endüstrisinde kullanılan «hammadde madenler», «çeşitli madenler» olmak üzere 3 bölümde inceliyebiliriz.

Yakıt Madenler

Kömür. — Yakıt madenlerin başında Zonguldak maden kömürü yatakları gelir. Buradaki kömür tabakaları Ereğli kasabasının doğusunda Köseağzı yakınından başlar, Kozlu - Zonguldak - Kilimli arasında gelişir. Üretimi gittikçe artan bu havzadan 1960'ta 6.315.000 ton kömür çıkarılmıştır.

Linyit. — Yurdumuzun çeşitli yerlerinde bulunur. Bunlardan İçbatı Anadolu'da Kütahya Yöresi'nin (Tavşanlı, Tunçbilek, Değirmisaz) linyitleri ile Soma ve Amasya ilindeki Çeltek linyitleri devlet tarafından işletilir. Bilecik, Erzurum batısında Kükürtlü, Sıvas batısında Gemerek, Oltu yakınlarında Balkaya'da özel teşebbüsler tarafından linyit yatakları işletilmektedir. Türkiye'nin 1960 yılına ait linyit üretimi 3.740.000 tondur.

Petrol. — Güneydoğu Anadolu'da Raman' la Garzan'da çıkarılmaktadır. Bu petrol Batman rafinerisinde arıtılarak benzin, motorin, ağıryağ (fuel oil), asfalt elde edilir. Aynı yörede Kurtalan yakınlarında, Diyarbakır'ın kuzeydoğusunda yeni yataklar bulunmuştur. Adana Yöresi'nde de iyi evsafta petrol bulunmuş, 1962'den beri Mersin rafinerisinde arıtılmaya başlanmıştır (Bk. Petrol).

Maden Endüstrisinin Hammaddeleri

Demir. — Bunların başında gelir. Demir yurdumuzda çok eski devirlerden beri birçok yerlerde küçük ölçüde işletilmiştir. Sıvas'ın güneydoğusundaki zengin Divriği demir yatakları ise ancak 1937'den beri işletilmeye başlanmıştır. Burada bir yılda çıkartılan demir cevheri yarım milyon tonu geçer. Bu cevher Karabük fabrikalarında işlenir. Balıkesir ile Edremit arasındaki Eymir ve Çarmık demirleri Akçay iskelesinden dışarıya sevkedilir. Çıkarılan demir cevheri en yüksek miktarına 1957'de erişmiş, 1.160.000 tona varmıştır (1960'ta 790.000 ton).

Bakır. — Başlıca iki yerde işletilir: Ergani Madeni ile Murgul. Ergani Madeni Osmanlı İmparatorluğu zamanında da işletilmiş, sonraları yakıt yokluğundan bırakılmıştı. 1936' dan beri yeniden işletmeye açıldı. Artvin yakınlarındaki Murgul Madeni ise 1951'de işletmeye açılmıştır. Ergani Madeni ile Murgul' da 1960'ta çıkartılan bakır 26.200 tondur. Bu iki işletmeden başka Kastamonu ile İnebolu arasında Küre maden ocakları eskiden işletilip bırakıldıktan sonra yeniden açılmıştır. Burada elde edilen cevherler bir hava hattı ile İnebolu iskelesine indirilir.

Krom. — Başlıca krom yataklarımız Menteşe Yöresi'nde Fethiye - Marmaris yakınlarında, bir de İçbatı Anadolu'da Kütahya - Bursa arasında Dağardı'da bulunur. Krom madenler arasında en önemli ihraç maddemizdir. Üretimi dış piyasanın isteğine göre azalıp çoğalır. 1957'de 900.000 ton, 1960'ta 580.000 ton. Ergani Madeni doğusundaki Guleman'da da krom çıkarılır.

Manganez. — Yurdun çeşitli yerlerinde bulunur: Denizli'nin Uluköy'ünde, Karadeniz Ereğlisi'nde, Ankara güneyinde Çayırlı'da. Bunlar özel teşebbüs tarafından işletilir. Üretim 1960'ta 42 bin tonu bulmuştur.

Çeşitli Madenler

Borasit (Kalsiyum Boratı). — Madenlerimiz arasında önemli bir yer tutar. Kimya endüstrisinde, eczacılıkta çok kullanılır. Türkiye'de ilk defa Balıkesir - Susurluk arasında Sultançayırı ocaklarında işletilmişti. Son yıllarda Emet ve Sındırgı'da da çıkartılmaya başlandı. Sultançayırı borasit yatakları XIX. yüzyılın ikinci yarısında bir İngiliz şirketi tarafından işletmeye açılmıştı. Bandırma'dan gemilere yükletiliyordu. Bunun için bu madene Bandırma adından ötürü «pandermit» denilmiştir. Şimdi cevher hava hattiyle Ömerköy istasyonuna indirilerek, oradan trenle Bandırma'ya gönderiliyor.

Zımpara. — İzmir, Aydın, Muğla illeri başta gelir. Son yıllarda ürün 5.000 tonu aşmıştır. Bu ürünün büyük bir kısmı dışarıya satılır, Türk zımparası dış piyasalarda pek makbuldür.

Kurşun. — Yurdun birçok yerlerinde işletilmektedir: Orta Karadeniz bölümünde (Gümüşhacıköy), Orta Toroslar'da (Bolkardağı Madeni), Balıkesir Yöresi'nde Balya, İç Anadolu'da Akdağ Madeni başta gelir. Doğu Anadolu'da Keban'da bir miktar çinko ile kurşun işletilmektedir.

Antimon. — Batı bölgelerimiz ile Orta Karadeniz bölümünde Turhal dolaylarından çıkarılır.

Kükürt. — 1935'ten beri Göller Yöresi'nde Keçiborlu ocaklarından çıkarılmaktadır.

Lületaşı (Magnezyum silikatı). — Eskişehir Yöresi'nde çıkartılır. Süs eşyası, ağızlık yapımında kullanılır. Eskişehir Yöresi'nde ayrıca ateş tuğlası yapımında kullanılan magnezit de çıkarılır.

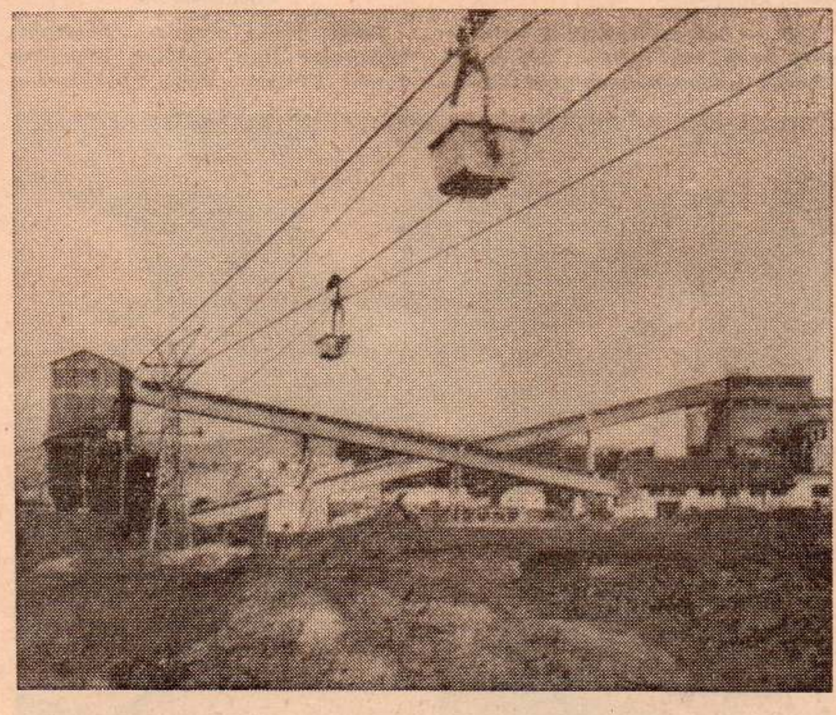
Civa. — İzmir batısında Karaburun'da, Konya Yöresi'nde, Ödemiş'in Halıköyü'nde bulunur.

Molibden. — Ankara'nın Keskin ilçesinden çıkarılmakta iken son yıllarda işletme durdurulmuştur.

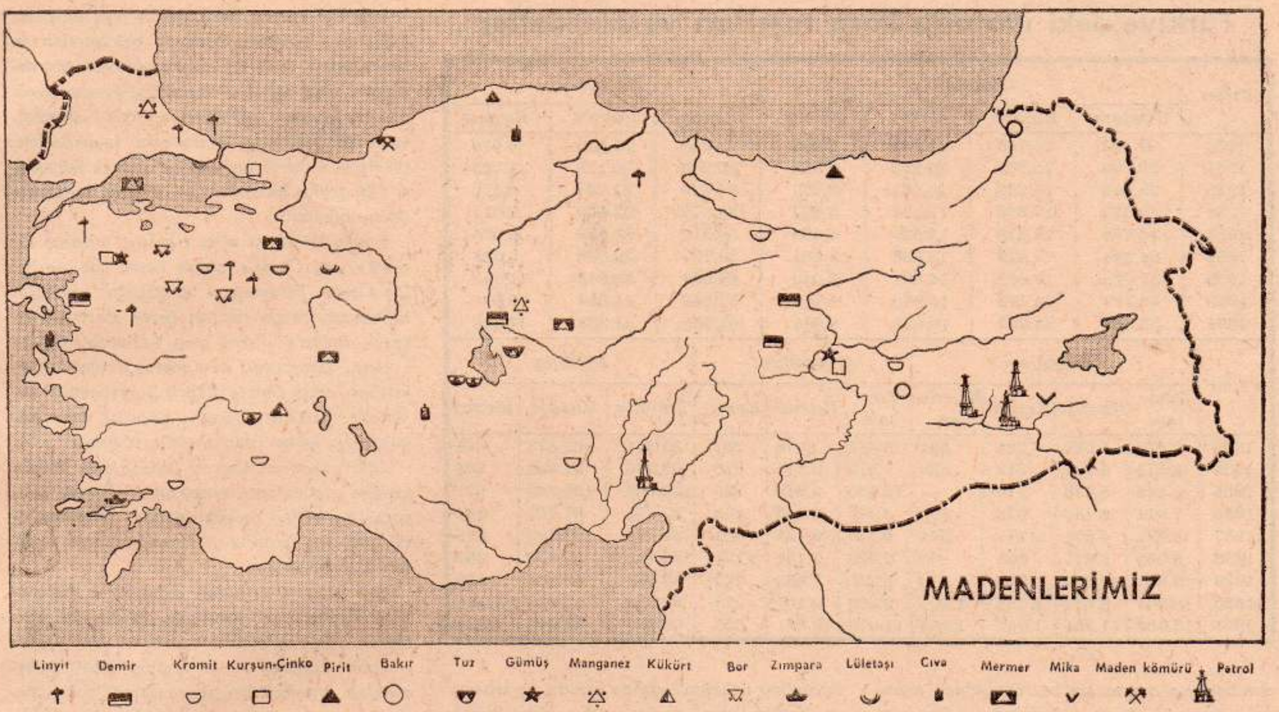
Volfram. — Bursa'da Uludağ'da raslanan bu madeni işletmek için tesisler kurulmaktadır.

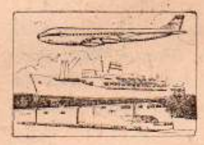
Mermer. — Yurdumuzun birçok yerlerinde çeşitli yapı taşları, mermer yatakları vardır. Bunların en önemlilerinden biri, Marmara Denizi'ne adını veren Marmara Adası'nda bulunur.

Tuz. — En çok denizden (İzmir: Çamaltı Tuzlası), Tuz Gölü'nden (Yavşan ve Kaldırım tuzlaları) çıkarılır. Bunlardan başka çeşitli yerlerde kaya tuzu yataklarına raslanır. En tanınmışı Hacıbektaş kaya tuzudur. 1962'de Türkiye'nin tuz ürünü 430.000 tondur.

Soma Linyit Kömürleri İşletmesi'nin Soma istasyonundaki kömür nakline mahsus 6 kilometre uzunluğundaki hava hattı.

Yurdumuzu Bağlıyan Ulaşım Yolları

TÜRKİYE'NİN ulaşım yolları dört kısımda ele alınabilir: 1) Karayolları; 2) Demiryolları; 3) Denizyolları; 4) Havayolları.

Karayolları

Yurdumuzda varlığı bilinen en eski karayolları Hitit çağına aittir. Bu yollar o sıralarda İç Anadolu'da bulunan önemli merkezleri deniz kıyılarına bağlıyordu. Daha sonra, Anadolu'da İran egemenliği kurulunca, İran ülkesini Ege bölgesinin önemli şehri olan Sardes'e (Sart'a) bağlıyan büyük yol yapıldı. Roma İmparatorluğu zamanında ise, Anadolu'yu baştan başa geçen birtakım yollar yapıldı. Anadolu, Selçuklular'ın, Osmanlılar'ın idaresi altında yeni yollara, sağlam köprülere, yol boyunca kurulmuş kervansaraylara kavuştu. Yalnız, Anadolu yollarının Avrupa ile Asya'yı birleştirmesi bakımından önemi, 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılması üzerine kaybolmaya başladı.

Türkiye'de yol yapımının en faal devri Cumhuriyet'ten sonra başlar. Cumhuriyet'in kuruluşunda yurdumuzda ancak 14.000 km. şose ile 4.000 km. toprak yol bulunuyordu. Bunların hemen hepsi de bozuktu. 1960'ta ise karayollarımızın uzunluğu 61.542 km.'yi bulmuştur.

Karayollarımız, «Devlet yolları», «İl yolları» olmak üzere ikiye ayrılır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında daha çok demiryolu yapımına hız verilmişti, karayollarının asıl gelişmesi 1948'den sonra olmuştur. İlk devrede, daha çok, demiryolu yapılamıyan bölgelerde onun yerini tutmak üzere bazı şoseler yapılmıştır: Trabzon - Erzurum - İran sınırı transit yolu, Yalova - Bursa, Burdur - Antalya yolları gibi.

Bugünkü karayollarını yurdumuzun yüzölçümü ve nüfusu ile karşılaştırırsak, 1.000 km^2 toprağa 79 km, 1.000 kişiye de 2,2 km^2 yol düştüğünü görürüz.

Türkiye'de yolların doğrultusu, yüzey şekillerinin hazırlamış olduğu imkânlara uymuştur. Kuzey ve güney kıyılarımızı bu kıyıların yanı sıra uzanan dağlar kapladığından, bu kıyılara inen yollar ancak belli geçitlerden geçmek zorundadır. Doğu Anadolu yolları da dağ sıraları arasındaki tabiî oluklar boyunca gider. Güneydoğu Anadolu'da, İç Anadolu'da yüzey şekilleri ulaşım bakımından ciddî bir engel teşkil etmez. Batı bölgelerimizde yollar, doğrultusu doğu-batı olan tabiî oluklara uyduğu halde, kuzey-güney doğrultulu ulaşım da engellerle karşılaşmaz.

Demiryolları

Osmanlı İmparatorluğun'nun son devirlerinde, bugünkü sınırlarımız içinde kalan topraklarda 62 yıl içinde (1856-1918) 4.100 km.'lik demiryolu yapılmıştı (Bk. Demiryolu). Cumhuriyet devrinde bu işe büyük önem verildi. İlk on beş yıl içinde (1923-1938) eski şebekeye 3.000 km.'ye yakın demiryolu katıldı. 1961 sonunda demiryollarımızın uzunluğu 7.895 km.'yi bulmuştur. Buna göre Türkiye'de her 100 km^2 toprağa 1 km. demiryolu, 10.000 kişiye de 2,8 km. demiryolu düşer.

Toplamı 7.895 km. olan demiryollarımızın ancak 364 km.'si Avrupa topraklarındadır. İstanbul'da Sirkeci istasyonundan başlıyan bu hat Edirne'den sonra Bulgaristan topraklarına girerek Avrupa'ya doğru devam eder. Babaeski'den ayrılan bir şube hattı da Kırklareli'ne gider.

Demiryollarımızın geri kalan 7.531 km.'si Anadolu topraklarında bulunur. Haydarpaşa'

TÜRKİYE'DEKİ OTOMOBİL PLÂKALARI

01	Adana	34	İstanbul
02	Adıyaman	35	İzmir
03	Afyonkarahisar	36	Kars
04	Ağrı	37	Kastamonu
05	Amasya	38	Kayseri
06	Ankara	39	Kırklareli
07	Antalya	40	Kırşehir
08	Artvin	41	Kocaeli
09	Aydın	42	Konya
10	Balıkesir	43	Kütahya
11	Bilecik	44	Malatya
12	Bingöl	45	Manisa
13	Bitlis	46	Maraş
14	Bolu	47	Mardin
15	Burdur	48	Muğla
16	Bursa	49	Muş
17	Çanakkale	50	Nevşehir
18	Çankırı	51	Niğde
19	Çorum	52	Ordu
20	Denizli	53	Rize
21	Diyarbakır	54	Sakarya
22	Edirne	55	Samsun
23	Elâzığ	56	Siirt
24	Erzincan	57	Sinop
25	Erzurum	58	Sıvas
26	Eskişehir	59	Tekirdağ
27	Gaziantep	60	Tokat
28	Giresun	61	Trabzon
29	Gümüşane	62	Tunceli
30	Hakâri	63	Urfa
31	Hatay	64	Uşak
32	Isparta	65	Van
33	İçel	66	Yozgat
		67	Zonguldak

Türkiye'deki motorlu kara taşıtları ve bisikletler

Yıllar	Otomobil				Kamyon		
	Toplam	Hususi	Taksi	Resmi	Toplam	Hususi	Resmi
1953	27.692	13.766	11.933	1.993	27.549	22.533	5.016
1954	28.599	15.782	10.508	2.309	30.250	25.128	4.706
1955	29.970	16.256	10.937	2.777	34.429	27.967	6.462
1956	33.377	17.606	12.194	3.577	35.070	28.053	7.017
1957	36.755	18.818	13.529	4.408	36.919	28.859	8.060
1958	34.244	17.272	13.388	3.584	39.721	30.338	9.383
1959	37.616	18.902	14.661	4.053	48.094	36.948	11.146
1960	45.767	24.112	16.940	4.715	57.460	44.654	12.806
1961	52.381	28.252	19.075	5.054	64.706	51.388	13.318

Yıllar	Otobüs				Motosiklet			Bisiklet		
	Toplam	Hususi	Resmi	Belediye	Toplam	Hususi	Resmi	Toplam	Hususi	Resmi
1953	5.933	5.088	254	591	8.345	8078	267	83.241	82.573	668
1954	6.671	5.793	349	529	9.510	9.217	293	92.236	91.432	804
1955	6.848	5.938	910	—	10.135	9.849	286	105.089	104.392	697
1956	7.914	6.759	676	479	9.743	9.448	295	87.961	87.367	594
1957	8.291	6.576	1.171	544	9.729	9.425	304	84.288	83.392	896
1958	8.065	6.217	853	995	7.329	7.104	225	58.336	57.952	384
1959	8.881	6.809	962	1.110	8.215	7.982	233	63.269	62.804	465
1960	10.981	8.672	1.135	1.174	9.380	9.101	279	62.919	61.809	1.110
1961	13.956	11.394	1.254	1.308	11.076	10.821	255	65.860	64.846	1.014

dan başlıyan önemli bir hat Eskişehir - Ankara - Kayseri - Sıvas - Çetinkaya - Erzurum üzerinden Kars'a varır. Bu yolun Ankara'dan sonraki kısmı Cumhuriyet devrinde yapılmıştır. Son olarak da Erzurum - Sarıkamış arasındaki dar kısım normal hatta çevrildi. Bu demiryolu Kars'tan sonra geniş hat (155 sm.'lik) olarak Sovyet sınırına kadar uzanır.

Bu büyük hattan Eskişehir'de ayrılan ikinci önemli bir demiryolu hattımız Kütahya, Afyon, Konya, Ulukışla, Adana, Fevzipaşa, Malatya, Yolçatı, Diyarbakır üzerinden Kurtalan'a kadar gider.

Bu iki büyük hat iki demiryolu ile birbirine bağlanmıştır: Kayseri - Ulukışla hattı (Kayseri batısında Boğazköy istasyonundan Ulukışla batısında Kardeşgediği istasyonuna) ve Çetinkaya - Malatya hattı.

Birinci büyük hattan ayrılan başlıca kollar şunlardır: Arifiye - Adapazarı hattı, Irmak (Ankara doğusu) - Zonguldak hattı (bu hatta Kömür Hattı da denir), Kalın (Sıvas batısı) - Samsun hattı.

İkinci büyük hattan Afyon'da Ege Bölgesi'ne giden iki kol vardır. Ayrıca Kütahya - Balıkesir hattı, Yenice (Adana batısı) - Mersin hattı, Toprakkale - İskenderun hattı, Fevzipaşa - Halep - Mardin hattı, Köprüağzı - Maraş hattı, Narlı - Gaziantep - Cerablus hattı bu hattan ayrılan kollardır. Bu hattan Yolçatı'dan ayrılan demiryolu Elâzığ üzerinden Muş'a ulaşmış, daha sonra da Van Gölü batısında Tuğ iskelesine (Tatvan) varmıştır.

Afyon'da batıya ayrılan demiryollardan birincisi Uşak - Alaşehir - Salihli - Turgutlu - Manisa üzerinden İzmir'in Basmane istasyonuna varır. Bu hat üzerindeki Manisa'dan kuzeye ayrılan bir demiryolu Akhisar - Kırkağaç - Soma - Susurluk'tan geçer, Bandırma'ya ulaşır.

Afyon'dan ayrılan ikinci hat Karakuyu - Aydın üzerinden İzmir'in Alsancak istasyonuna varır. Bu hat üzerindeki Karakuyu istasyonu Göller Yöresi'ne inen demiryolunun başlangıcıdır. Karakuyu'dan güneydoğuya doğru ilerliyen hat Baladız istasyonunda Burdur'a, Bozanönü istasyonunda da Eğridir ve Isparta'ya kollar verir. Karakuyu'dan daha batıda Sütlâc istasyonundan Çivril'e, Goncalı istasyonundan Denizli'ye, Ortaklar istasyonundan Söke'ye giden kollar vardır. Torbalı istasyonunda ayrılan bir kol da Çatal'da tekrar ikiye ayrılarak bir kol Ödemiş'e, bir kol da Tire'ye ulaşır.

Denizyolları ve Limanlar

Türkiye'de deniz ulaşımının da gelişmesi Cumhuriyet devrine raslar. Lozan Antlaşması ile, liman ve iskelelerimiz arasında yolcu ve eşya taşıma hakkı (kabotaj) Türk gemilerine bırakıldığı için, deniz ulaşımı kalkınma imkânını bulabilmiştir (Bk. Denizyolları).

Türkiye'de liman yapımı faaliyetine de gittikçe büyük önem verilmiş, bu arada da, Trabzon, Samsun limanları yapılmıştır. Eskiden açık iskele durumunda olan Samsun limanı böylece dalgakıranlı, rıhtımlı, antrepolu modern bir tesis haline gelmiştir. Aynı şekilde Akdeniz'in açık iskelesi olan Mersin'de modern bir liman kurulmuştur. Eskiden az çok önemli tesisler bulunduğu halde genişletilerek zamanın ihtiyaçlarına daha uygun hale getirilen limanlar arasında da İskenderun, İzmir, İstanbul, Zonguldak limanları bulunur. Ayrıca, Zonguldak limanının yanında Ereğli limanı kurulmuş, Giresun, Ordu, İnebolu ve Amasra'da da bazı liman tesisleri yapılmıştır.

İstanbul Limanı. — Limanlarımız arasında yükleme - boşaltma faaliyeti bakımından en başta geleni İstanbul limanıdır. İşlek bir denizyolu olan Boğaz'ın kıyısında, ayrıca, Avrupa ile Asya'nın birbirine en çok yaklaştığı kesimde bulunuşu, Karadeniz kıyılarındaki ülkelerle Akdeniz arasındaki ulaşımı sağlaması gibi çeşitli bakımlardan İstanbul limanının önemi büyüktür.

İstanbul Limanı «Dış Liman», «Galata Limanı», «İç Liman» olmak üzere üçe ayrılır. Dış Liman, Sarayburnu ile Kabataş iskelesini birleştiren hattın dışında gerek Marmara'ya, gerek Boğaz'a doğru olan kesimdir. Galata Limanı, Sarayburnu ile Kabataş iskelesini birleştiren hatla Galata Köprüsü arasındaki kesimidir. İç Liman, Galata Köprüsü'nden Kâğıthaneye kadar uzanan Haliç sularıdır.

İstanbul'un en önemli limanı olan Galata Limanı son yıllarda kuzeydoğu yönünde Salıpazarı'na doğru genişletilmiştir. Salıpazarı'nda yeni antrepolarla yükleme-boşaltma tesisleri kurulmuştur.

Son yıllarda denizden kazanılarak genişletilen Haydarpaşa limanında da modern ambarlar, yükleme-boşaltma tesisleri yapılmıştır.

İzmir Limanı. — Giriş-çıkış tonajı bakımından İstanbul'dan sonra ikinci gelir; bu arada, tarım ürünlerinin ihracında önemli rol oynar.

Doğu Karadeniz kıyılarında vapur uğrağı iskeleler çoksa da (Ordu, Giresun, Rize, Hopa gibi) önemli liman tesisleri yoktur. Batı Karadeniz kıyılarında Sinop'un güzel bir tabiî limanı vardır.

Marmara Denizi kıyılarında yakın çevrenin iskelesi işini gören birtakım vapur uğrakları vardır: Yalova, Mudanya, Karabiga, Tekirdağ gibi. İzmit, Derince, Bandırma, Çanakkale, Gelibolu iskelelerinin önemi ise bunlardan daha büyüktür.

Akdeniz kıyılarının iki önemli limanı Mersin'le İskenderun'dur.

Havayolları

Türkiye'nin kıtalararası havayolları arasında çok önemli bir yeri vardır. Ayrıca yurdumuzun önemli şehirleri birbirine havayolları ile bağlıdır.

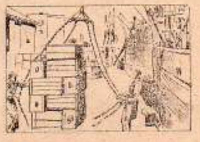
Şehirlerimiz arasında hava ulaşımının temeli 1933'te atılmıştır. O yıl İstanbul'la Ankara arasında uçak seferlerine başlanarak 460 yolcu, 1.112 kg. ağırlığında da mektup taşınmıştı. Ondan sonra çeşitli şehirlerimiz arasında uçak postaları kuruldu. Bugün Türkiye'nin birçok şehirleri, ticaret merkezleri arasında uçakla ulaşım sağlanmış bulunmaktadır (Bk. Havayolları).

TÜRKİYE'DE P.T.T.

P.T.T. idaresi yılda 200.000.000'a yakın mektup dağıtmaktadır. Gazete, tebrik kartı vs. de katılırsa bu rakam 300.000.000'u geçer. Dış memleketlere giden mektup, tebrik kartı vs. sayısı ise 20.000.000'dan fazladır.

P.T.T. idaresinin faydalandığı telgraf hatlarının uzunluğun 200.000 km civarındadır. Yılda 12.000.000'dan fazla dahilî telgraf çekilmektedir. Dış memleketlerden gelen ve dışarıya çekilen telgrafların sayısı 1.000.0000'a yaklaşır.

Memleketimizdeki radyo sayısı da yıldan yıla artmaktadır. 1952-1962 yılları arasında Türkiye'deki radyo sayısı üç misline yakın bir artış göstermiştir. 1952'de Türkiye'deki radyo sayısı 646.987 iken bu rakam 1959'da 1.218.556'ya yükselmiştir. 1962'de ise radyo sayısı 1.633.141'i bulmuştur.

Gittikçe Gelişen İç ve Dış Ticaretimiz

Ticaret hayatı bakımından da yurdumuzda tarımla endüstrinin yanı sıra bir gelişme görülüyor. Bu arada, iç ticarette olduğu gibi dış ticarette de geniş çapta ilerlemeler kaydedilmiştir.

İç Ticaret. — Bir ülkenin sınırları içinde yapılan alışverişlere «iç ticaret» denir. Yurdumuzun yollardan uzak kalmış, dağlık, az nüfuslu bazı köşelerinde eskiden «kapalı ekonomi» rejimi hüküm sürerdi. Burada yaşıyanlar, kendi ihtiyaçlarını kendileri sağlamak zorunda kalırlardı. Yol şebekesinin gelişmesi bu rejimi az çok değiştirmiş, alışveriş sınırlarını genişletmiştir. Bununla birlikte, bu gibi alanlarda ticaret faaliyeti gene de az çok sınırlıdır. Köylüler yetiştirdikleri maddeleri (tahıl, sebze, meyva, yumurta, yağ, canlı hayvan) yakın kasabaya getirip satar, buna karşılık, kendilerine gerekli maddeleri (tuz, şeker, kahve, bez) alırlar. Böylelikle her kasaba, yakın çevresi için bir ticaret merkezi olur.

Bazı şehirlerde daha geniş, daha çeşitli alışverişler olur. Bunlar çevresinden gelen malları toplar, ya daha başka tüketim merkezlerine gönderilmek, ya da dış ülkelere ihraç edilmek üzere liman şehirlerine ulaştırırlar. Trabzon, Samsun, Bursa, Balıkesir, Eskişehir, Ankara, Konya, Kayseri, Adana, Gaziantep, Malatya, Erzurum, Diyarbakır gibi şehirler işte bu türlü bölge ticaret merkezleridir. İstanbul, İzmir, Mersin, İskenderun gibi limanlar ise büyük ticaret merkezleridir. Buralardan birçok mallar dış ülkelere yollanır.

Ticaret bakımından Türkiye'nin bölgeleri birbirinden çok farklıdır. Bu faaliyet üzerinde nüfus sıklığı, yol şebekesi önemli rol oynar. Karadeniz kıyıları ile Marmara ve Ege bölgeleri ticaretin en faal olduğu kesimlerdir. Buna karşılık Doğu Anadolu'da ticaret faaliyeti daha durgundur.

Dış Ticaret. — Bir ülkenin dışarı ile yaptığı alışverişe «dış ticaret» denir. Ticaretinde denge olan ülkelerin dışarıya sattıkları ile dışarıdan aldıkları eşit miktardadır.

Osmanlı İmparatorluğu zamanında, ithalâtın değeri daima ihracatın değerini aşıyordu; yani sattığımızdan daha çoğunu yabancı ülkelerden alıyorduk. Bu durum Cumhuriyet devrinde 1930-1946 yılları arasında — bir yıl müstesna — değişerek ihracat değeri ithalâtı geçmişti. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda, ihracat az çok bir gelişme gösterdiği halde, endüstri alanında kalkınmak için dışarıdan birçok hammadde, makina alındığından, ithalâtın gene ihracattan yüksek bir seviyeye çıktığı görülmüştür.

Dışarıya Sattıklarımız

Türkiye'nin dünya piyasasına sattığı mallar şöyle sıralanır: Toprak ürünleri (ihracatın %71'i), hayvansal ürünler (%11), madenler (%10), yapılmış, yarı yapılmış eşya (%8).

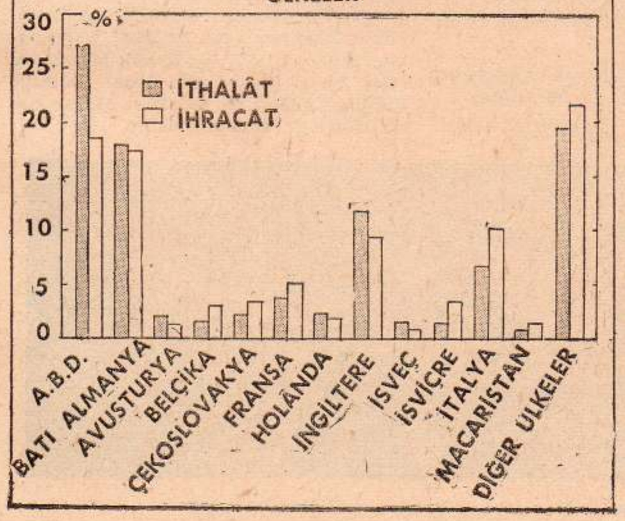
Toprak Ürünleri. — Dışarıya sattığımız toprak ürünleri arasında tütün başta gelir. 1960'ta 58.000 ton tütün satıldı (ihracatın %20,5'u).

Meyvalar da ihracatımızda önemli bir yer tutar. Bu alanda baş sırayı da fındıkla çekirdeksiz kuru üzüm alır. Bunlardan sonra incir, antepfıstığı, ceviz, badem gelir. Yıllık kuru üzüm ihracatımız 30-80 bin ton, fındık 20-30 bin ton, incir 15-20 bin ton arasındadır.

Tahıl ürünlerimiz arasında biralık arpalar dış piyasada çok tanınır. Buğday ihracımız 1926'da başlamış, 1952-53 yıllarında çok önemli bir yer almıştır.

Pamuk Türkiye'nin dışarıya sattığı mallar arasında 1950-1951'de birinciliği almıştı. 1960'ta üçüncü geliyordu.

TÜRKİYE'NİN İHRACAT VE İTHALÂT YAPTIĞI ÜLKELER

Hayvan ürünleri arasında yün (yapağı), tiftik, keçi kılı, ipek, ham deri, işlenmiş deri, kürk, canlı hayvan, yumurta, balık satmaktayız.

Türkiye'nin maden ihracatı eskiden çok azdı, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra canlandı. Dışarıya sattığımız madenler arasında en başta krom gelir. Ayrıca bakır (eritilmiş olarak), ham demir, manganez, borasit, antimon, zımpara taşı, tuz ihraç edilir.

Yapılmış madde ihracatımız henüz canlanmamıştır. Şimdiki halde şeker, sigara, ispirtolu içki (rakı, şarap, likör), bez, halı ihraç ediyoruz. Önümüzdeki yıllarda cam ve porselen ihracı da mümkün olacaktır.

Dışarıdan Aldıklarımız

Türkiye'nin dışarıdan aldığı malların en büyük kısmı makina, alet-edevat, çeşitli hammaddelerdir. Son yıllarda makina ithalâtı çok artmış, buna karşılık iplik ve dokuma ithalâtı azalmıştır.

MİLLÎ GELİRİMİZ

Millî gelir, belli bir devrede (genel olarak bir yılda) millî ekonomide mal ve hizmetlerin istihsalinden hâsıl olan gelirlerin toplam nakdî değeri olarak tarif edilebilir. İstihsal edilen mal ve hizmetlerin piyasa fiyatlariyle ifadesine «gayrisâfi millî hâsıla» denir. İstihsalde kullanılan sabit sermayenin aşınma payını karşılıyan amortismanların düşülmesiyle elde edilen rakam «piyasa fiyatlariyle sâfi millî hâsıla»yı verir.

Mal ve hizmetler, istihsal edildikleri yılın cârî fiyatlariyle değerlendirilirse buna «cârî fiyatlarla millî gelir» denir. Her yılın mal ve hizmet istihsalleri, esas alınan bir yılın fiyatlarına göre değerlendirilirse, elde edilen rakam «sabit fiyatlarla millî gelir»i verir.

Yurdumuzda millî gelir tahminleri yapma konusu ilk defa 1928'de ele alınmış, 1929'da getirtilen bir Belçikalı uzman millî gelir tahmini yapmakla görevlendirilmişti. 1935'te bu iş Alman iktisatçısı Dr. Franz Eppenstein'e verilmiş, bu uzman 1927 ve 1933-1936 yılları tahminlerini hazırlamıştı.

Bundan sonra da millî gelir konusundaki çalışmalar devam etti, 1947'de İstatistik Genel Müdürlüğü 1942-44 tahminlerini yayınladı. 1950'de çıkarılan bir kanunla İstatistik Genel Müdürlüğü Tetkik ve Araştırma Dairesi millî gelir tahminleri yapmakla da görevlendirilmiştir. Bu daire aralıksız çalışmalarla, eskiden atlanmış yılların tahminlerini yaptığı gibi, 1951'den itibaren de her yıl millî gelir tahminleri yapmıştır.

Ekonomik ve sosyal alanda plânlı kalkınmanın yanı sıra, millî gelir tahminleri de büyük önem kazanmıştır. Bu bakımdan, millî gelir hesapları üzerinde günden güne daha büyük bir titizlikle durulmaktadır.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yayılanan istatistiklere göre 1956-1960 yılları arasındaki millî gelir (sâfi millî hâsıla) istihsal âmilleri fiyatlariyle şöyledir:

1956 — 21.196.900.000 T.L.
1957 — 26.623.200.000 »
1958 — 33.873.100.000 »
1959 — 41.777.800.000 »
1960 — 44.358.700.000 »

KALKINMA PLÂNI

YURTTAŞLARIN refahının artırılmasında yurdumuzun imkânlarının mümkün olduğu kadar az bir israfla kullanılmasını sağlamak için 1963 yılından beri Kalkınma Plânı'nın tatbikına başlanmıştı. Plânlama, bu kalkınmayı sağlıyacak sistemli bir hareket şeklidir. Plânlamanın ana hedefleri yüksek ve devamlı bir gelir artışı, bunun sonucu olarak üretim artışı, gelirin fertler arasında âdil bir şekilde dağılışı, bölgeler arasında dengeli kalkınmadır. Şüphesiz bütün bunların aynı zamanda tam bir hürriyet düzeni içinde yapılması da şarttır.

Anayasa'mızda bu konu üzerinde önemle durulmuştur. «Kalkınma» başlıklı 129. maddede şunlar yazılıdır:

İktisadî, sosyal ve kültürel kalkınma plâna bağlanır. Kalkınma bu plâna göre gerçekleştirilir. Devlet Plânlama Teşkilâtı'nın kuruluş ve görevleri, plânın hazırlanmasında, yürürlüğe konmasında, uygulanmasında ve değiştirilmesinde gözetilecek esaslar ve plânın bütünlüğünü bozacak değişikliklerin önlenmesini sağlıyacak tedbirler özel kanunla düzenlenir.

PERSPEKTİF PLÂN VE DÖNEM PLÂNLARI

Uzun süreli plânların tam bir birlik halinde tatbik edilebilmesi için iki çeşit kalkınma plânı yapılır: 1) Perspektif plân; 2) Dönem plânları.

Perspektif Plân. — Uzun bir süreyi içine alır, dönem plânları arasında bütünlüğü, devamlılığı gözetir; hatalı kararlar alınmasını önler.

Dönem Plânları. — Daha kısa devrelere ayrılır.

Türkiye'nin ilk kalkınma plânı 15 yıllık bir perspektif plân içinde 5'er yıllık 3 dönem plânına göre gerçekleştirilecektir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı 15 yıllık ilk perspektif plânının bir safhasıdır. 1963-1967 yılları arasında uygulanacaktır.

PLÂNIN HEDEFLERİ

On beş yılda gerçekleşmesi beklenen ekonomik ve sosyal hedeflerin başında âdil bir gelir dağıtımının sağlanması yer alıyor. Plânın genel ekonomik hedefi millî gelirde yılda ortalama %7 bir artış sağlamaktır. Bu rakam ekonomimizin kaynakları, bu kaynaklardan faydalanma imkânları dikkate alınarak tahmin edilmiştir. Bu %7 kalkınma hızını sağlıyabilmek için %14 kadar iç, %4 kadar da dış kaynaklardan faydalanmak suretiyle gayrisâfi millî hâsılanın %18'e çıkarılması gerekmektedir.

Millî gelirin artması, nüfusla çok yakından ilgilidir. Çünkü ekonomik gelişme adam başına düşen millî gelirin artması demektir. Türkiye'nin nüfusu son yıllarda yılda %3 (750 bin kadar) bir artma göstermektedir. O halde daha yüksek bir refah seviyesine ulaşmak, daha hızlı bir gelişme sağlıyabilmek için nüfus artışının yavaşlaması şarttır. Bu bakımdan, yeni nüfus politikasında, bilimsel yollarla, nüfus artışının yavaşlatılmasına gidilecektir.

Plânın hedefe varmasını sağlamak için tatbik edilecek yolların başında, millî gelirimizdeki artışların mümkün olduğu kadar büyük kısmının yatırımlara ayrılması geliyor. 15 yıllık perspektif plân içinde devlet yatırımları düzenlenecek, özel sektör yatırımlarına da yön verilecektir.

Kalkınma plânının sosyal hedefi gelir grupları arasında sosyal adalet dengesi sağlamak, gelir dağıtımiyle ilgili sosyal adalet tedbirlerini almaktır. Bundan başka, yurdumuzun çeşitli bölgeleri arasındaki sosyal adalet dengesini sağlamak da Kalkınma Plânı'nın çerçevesine giriyor. Plânlı kalkınmanın en büyük amacı bölgeler arasındaki dengesizliği gidermek, geri kalmış bölgelerimizin gelir ve personelinin gelişmiş bölgelere akımını durdurmaktır.

Bu ana ilkelere uygun olarak tarım, madencilik, sanayi, yapı işleri, enerji kaynakları, ulaştırma, eğitim, çeşitli kamu hizmetleri vs. Kalkınma Plânı içinde geliştirilecek, çalışmalar plânın esaslarına göre düzenlenecektir.

Kimyasal maddeler, ilâç ithali bugün için önemli miktarda ise de önümüzdeki yıllarda azalacağı muhakkaktır.

Dışarıdan aldığımız ilâçlar da eskiden ithalâtımızda önemli bir yer tutardı. İlâçların çoğunu Avrupa'dan yapılmış olarak getirtmek zorunda idik. Bugün bir yandan yabancı yatırımlarla memleketimizde kurulan ilâç fabrikaları, bir yandan yerli ilâç fabrikalarının gelişmesi ilâç ithali işine de hemen hemen son vermiştir.

Son yıllarda yapılan birçok çimento fabrikası ile de çimento ithalâtımız artık son bulmuştur.

Satın aldığımız besin maddeleri arasında kahve, kakao, çeşitli baharat sayılabilir.

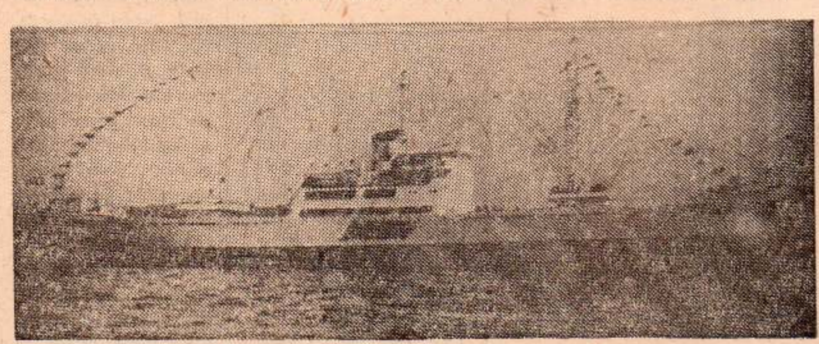
Alışveriş Yaptığımız Ülkeler

Bunların sırası çok büyük değişiklikler gösterir. I. Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda en çok alışverişte bulunduğumuz ülkeler İngiltere, Fransa, Avusturya - Macaristan, Mısır, İtalya, Almanya, Rusya, Belçika, Holânda idi. Savaştan sonra Avusturya - Macaristan ortadan kalkmış, Sovyetler Birliği bir zaman dünya ticaretine kapanmış, Türkiye'nin dış ticareti de başka ülkelere yönelmişti. İkinci Dünya Savaşı'na yakın yıllarda ticaretimizde Almanya'nın payı artarak bir aralık %50'yi geçti. 1935-39 arasında Almanya'dan sonra, en çok alışveriş ettiğimiz ülkeler A.B.D., İngiltere, İtalya, Sovyetler Birliği, Çekoslovakya, Fransa idi.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, kısa bir zaman içinde Almanya, Türkiye'nin dış ticaret alanından çekildi. 1947-1950 arasında başta A.B.D., ondan sonra da İngiltere 2., Batı Almanya 3. geliyordu. 1959'da ise dış ticaretimizde başta gelen ülkeler şöyle sıralanıyordu: A.B.D. (%26,2), Batı Almanya (%23), İngiltere (%12), İtalya (%9), Fransa (%4,7).

Ticaret yaptığımız ülkelerden bazıları Türkiye'den, sattıklarından fazla mal alırlar: Yunanistan, Mısır, Suriye, İsrail gibi. Bazıları ise Türkiye'ye, ondan pek bir şey almadıkları halde, çok mal satarlar: Brezilya (kahve), Hindistan (jüt, çay), Avustralya (yün), Saudî Arabistan (petrol) gibi.

Bibliyografya. — Türkiye coğrafyası üzerinde Türkçe eserlerin başlıcaları: Türkiye İktisadi Coğrafyası (Ord. Prof. Besim Darkot, 1963); Türkiye Coğrafyasının Anahatları (Prof. Hâmit S. Selen, 1954); Türkiye'nin İdari Coğrafyası Üzerinde Düşünceler (Ord. Prof. Besim Darkot, 1961); Türkiye'de Jeolojik ve Jeomorfolojik Tetkik Seyahatleri (E. Chaput'den çev. Ord. Prof. Ali Tanoğlu, 1947); Tatbiki Klimatoloji ve Türkiye'nin İklim Şartları (Prof. Dr. Sırrı Erinç, 1957); Türkiye Coğrafi Bölgelerinin Zirai Karakterleri (Metin Tuncel, 1960); Türkiye Orman Bölgelerindeki Disimetrik Sistemler (Prof. Dr. İsmail Yalçınlar, 1955); Türkiye'de Toprak Erozyonuna Ait Gözlemler (Doç. Dr. Necdet Tunçdilek, 1951); Türkiye Sanayiinin Dağılışı (Doç. Dr. Erol Tümertekin, 1957); Türkiye'de Kurak Mevsimler (Doç. Dr. E. Tümertekin, 1955); Türkiye Hububat Ziraatine Ait Bazı Müşahedeler (Doç. Dr. E. Tümertekin, 1956).

Yeni ticaret gemilerimizden: «27 Mayıs» şilebi

Türkiye Cumhuriyeti 40 Yaşına Ulaştı

TÜRKİYE CUMHURİYETİ 1963 ekiminde 40'ıncı yıldönümüne ulaşmış bulunuyor. Bu yarım yüzyıla yakın tarih Türk milletinin büyük başarılariyle doludur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli, Atatürk'ün önderliğinde, Kurtuluş Savaşı ile atılmış, yeni Türk varlığı Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından bütün dünyaya kabul ettirilmişti. 29 ekim 1923'te kurulan Cumhuriyet idaresiyle de, Türk milleti kendisine en lâyık hükümet şeklini bulmuş oluyordu.

Türkiye Cumhuriyeti bütünü ile Türk olan bir ülke üzerinde kuruldu. Anadolu ile Trakya, Osmanlı İmparatorluğu devrinde de, yüzyıllardan beri, Türk çoğunluğunun anayurdu olagelmişti. Osmanlı devleti, «millet» esası yerine «ümmet» esasına dayanmış, çeşitli milletleri bir araya toplamaya çalışmıştı. Yeni Türk devleti ise, tarih, gelenek, dil, kültür bakımından bir bütün olan Türk milletine dayanıyordu. Yurdu paylaşan düşmanlara da, onlarla işbirliği eden padişaha da bu yüce Türk milleti karşı koymuş, onlara karşı varlığını, askeriyle, halkı ile, erkeğiyle, kadını ile — her şeyden önce — hür yaşama azmiyle, gene bu Türk milleti korumuştu. Atatürk, ulu Türk milletinin ölmez varlığının en canlı timsali olarak, bu kuvvetleri bir araya toplamış, bütün dünyanın, hattâ o sırada resmen devlet başkanı bulunan padişahın bile öldü sandığı bir milletin ölmezliğini ispât etmişti.

Osmanlı İmparatorluğu I. Dünya Savaşı'nda yenilip parçalandığı vakit, başta padişah VI. Mehmet (Vahidettin) olmak üzere, devletin bütün yöneticileri, yenilgiye boyun eğmişlerdi, çünkü, onlar Türk milletinin gücünü anlıyamıyacak kadar gaflet içinde bulunuyorlardı. Bu aciz içinde düşmanlara teslim oldular. Türk'ün şerefine yakışmıyacak kadar ağır şartları kabul ettiler (Bk. I. Dünya Savaşı; Sevr Barış Antlaşması). Türk milletinin, varlığını kat kat üstün kuvvetlere karşı bile koruyaibilecek bir gücde olduğunu ancak Atatürk anlamıştı. Bir o, Türk'ün harikalar yaratacak kudrette olduğuna inanmıştı.

İşte bu inançla «Ya istiklâl, ya ölüm!» diye millete savaş parolası veren Atatürk, Türk milletinin ölmez gücüne dayanarak, Kurtuluş Savaşı gibi, dünya tarihinde benzeri az görülmüş bir destan yarattı, canlı, dinç, genç bir Türk devleti kurdu (Bk. Atatürk; Kurtuluş Savaşı; Nutuk).

Büyük Millet Meclisi Hükümeti

23 nisan 1920'de Ankara'da açılan Büyük Millet Meclisi, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk temel taşı olmuştur. Yurdun çeşitli köşelerinden, düşmana karşı savaşmak azmini taşıyan kimseler arasından seçilen yeni milletvekilleri, bu savaşı yürütecek bir hükümet kurmaya karar verdiler. 24 nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti kuruldu, gerek meclis, gerek hükümet başkanlığına Atatürk seçildi. Bütün Kurtuluş Savaşı'nı bu hükümet yürüttü. 20 mayıs 1920'de, Kurtuluş Savaşı'nın ilk mütarekesi olan Türk - Fransız mütarekesi, 3 aralık 1920'de Ermeniler'le Gümrü Antlaşması, 16 mart 1921'de Ruslar'la Moskova Antlaşması, 13 ekim 1921'de Ruslar'la Kars Antlaşması, 20 ekim 1921'de Fransızlar'la Ankara Antlaşması hep Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından imzalandı. Başkomutanlık Meydan Savaşı'nın 30 ağustos 1922'de Büyük Zafer'le sona ermesi üzerine de 11 ekim 1922'de Yunanlılar'la Mudanya Mütarekesi yapıldı.

Büyük Millet Meclisi, 1 kasım 1922'de saltanatı resmen kaldırdı. Bunun üzerine, İstanbul hükümeti fiilen olduğu gibi resmen de iş başından çekildi, yerini Büyük Millet Meclisi Hükümeti aldı.

★ *Ne mutlu Türk'üm diyene!*
ATATÜRK (10. Yıl Nutku)

Saltanatın kaldırılmasiyle, Osmanlı hanedanı da sona ermiş oluyordu. VI. Mehmet (Vahdettin) 17 kasım 1922 gecesi gizlice bir İngiilz savaş gemisine binerek Avrupa'ya kaçtı (Bk. Mehmet VI.). 24 temmuz 1923'te Lozan (Lausanne) Barış Antlaşması imzalandı (Bk. Lozan Barış Antlaşması). Böylece, Millet Meclisi Hükümeti, Kurtuluş Savaşı ile anayurdu düşmanlardan kurtardığı gibi, antlaşmalarla da yeni bir Türk devletinin doğduğunu bütün dünyaya kabul ettirmiş oluyordu.

Cumhuriyetin İlânı

Türkiye Büyük Millet Meclisi, 23 nisan 1920'den beri, millet adına yurdu idare ediyordu. Bu yeni devlet cumhuriyetten başka bir şey değildi. Meclis Başkanı olan Atatürk, cumhurbaşkanı ödevini yapıyordu. Osmanlı devleti artık tamamiyle ortadan kalktığına göre, şimdi sıra yeni devletin adını koymaya gelmişti.

★ *Millî Mücadele şahsi hırstan değil, millî idealden doğmuştur.*
ATATÜRK (Nutuk)

Önce başkenti seçmek lâzımdı. Atatürk bu işi Meclise bıraktı. Dış İşleri Bakanı İsmet Paşa (İnönü) Meclis'e bir önerge verdi. Kurtuluş Savaşı'ndan beri Ankara Türkiye'nin timsali haline gelmişti; Meclis de burada toplanıyor, Ankara böylece gerçekten yeni hükümetin başkenti olmuş bulunuyordu. Ayrıca, İstanbul yurdun bir köşesinde olduğu halde, Ankara Anadolu'nun hemen hemen göbeğindeydi. Uzun tartışmalardan sonra, 13 ekim 1923'te, «Türkiye Devleti'nin makarr-ı idaresi (başkenti) Ankara şehridir» cümlesiyle başlıyan kanun kabul edildi.

Bu, Cumhuriyet'in ilânına doğru bir adımdı.

O sırada kabine istifa etmişti. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin anayasasına göre, bakanları Meclis üyeleri seçiyordu. Bu ise, büyük güçlükler doğuruyordu. Cumhuriyet ilân edilirse, Meclis cumhurbaşkanını seçecek, cumhurbaşkanı da bir başbakan tâyin edecek, bu başbakan kabinesini kuracaktı.

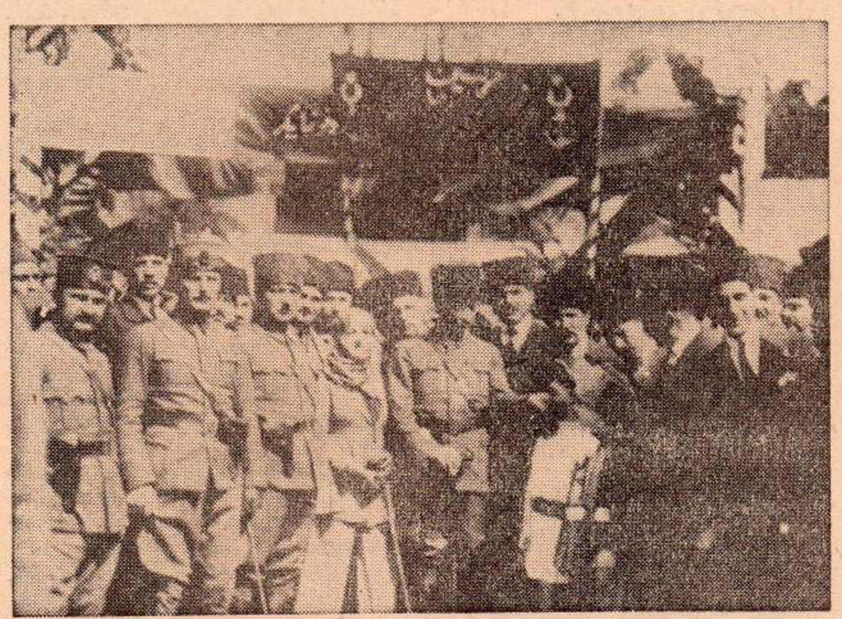
Atatürk, bu düşüncelerle, cumhuriyeti ilân etmeye kesin kararını vermişti. 28 ekim akşamı yakın arkadaşlarını Çankaya'daki evine yemeğe çağırdı. Orada, kararını açıkladı:

— «Yarın Cumhuriyeti ilân ediyoruz» dedi.

O gece, Atatürk, İsmet Paşa (İnönü) ile birlikte, cumhuriyetin esaslarını belirten bir ön tasarı hazırladı. Ertesi gün, hükümet kurulması işine Halk Partisi'nde, Meclis'te devam edildiyse de bir sonuç alınamadı. Parti, duruma bir çare bulması için Atatürk'e başvurdu. Atatürk, bunun üzerine kısa bir konuşma yaparak, kusurun anayasadaki usulden

Atatürk 1923'te, eşi Lâtife Hanım, General Kâzım Karabekir ile birlikte Balıkesir'den Edremit'e giderken, bir köy yakınında dinlendiği sırada köylü çocuklarla.

Atatürk, eşi Lâtife Hanım'la 1923'te Mersin'i ziyareti sırasında.

ileri geldiğini belirtti, bunun giderilmesi için bir tasarı hazırladığını söyledi, cumhuriyetin ilânı ile ilgili tasarıyı okuttu.

Tasarının ana hatları şöyleydi:

A — Türkiye Devleti'nin hükümet şekli Cumhuriyettir.

B — Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur.

C — Türkiye Devleti, hükümet işlerini Vekiller Heyeti ile yürütür.

Parti bu esasları çetin tartışmalardan sonra kabul etti. Büyük Millet Meclisi akşam üstü saat 18.45'te toplandı. Başkan Anayasa'da yapılacak değişikliğin görüşüleceğini bildirip tasarıyı okuttu. Birçok milletvekilleri söz aldılar. Saat 20.30'da «Yaşasın Cumhuriyet» sesleri ve alkışlar arasında cumhuriyet ilân olundu.

★ *Cumhuriyet ahlâk-ı fazilete dayanan bir idaredir. Cumhuriyet fazilettir.*
ATATÜRK (Nutuk)

Bundan sonra, cumhurbaşkanlığı seçimine geçildi. Ankara milletvekili Gazi Mustafa Kemal Paşa (Atatürk), Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı seçildi. Cumhurbaşkanı seçiminden sonra yüz bir top atılarak Cumhuriyet halka bildirildi. Bütün yurtta bir sevinç dalgalandı. Türk milleti yüzlerce yıl sonra, benliğini yeniden bulmuş, özlediği idareye kavuşmuştu.

Cumhuriyet'in ilânından bir gün sonra Atatürk başbakanlık görevini İnönü'ye verdi. İnönü de, böylece, Cumhuriyet'in ilk hükümetini kurdu (Bk. İnönü).

Halifeliğin Kaldırılması

Büyük Millet Meclisi 1 kasım 1922'de sultanlıkla halifeliği birbirinden ayırmış, saltanatı kaldırarak halifeliği de son padişah Vahidettin'in amcasının oğlu Abdülmecit'e vermişti. Yalnız, Abdülmecit de cumhuriyet idaresine karşı gizliden gizliye cephe almaya başlamış, softaların, din perdesi altında birtakım oyunlar oynamak istiyenlerin elinde alet olmuştu. Atatürk, kesin kararını verdi. Yurda zararlı, Türklüğe karşı olan bu kurum, ona bağlı olan Şeriye ve Evkaf Vekâleti kaldırılmalıydı. 3 mart 1924 günü Meclis'e sunulan önerge büyük tartışmalara yol açtıysa da geceyarısına kadar süren oturum sonunda halifelik kaldırıldı, son halife ile birlikte Osmanlı hanedanının Türk topraklarından çıkarılmasına karar verildi.

Bu önemli devrim hareketi sırasında, halifecilerin bütün uğraşmalarına rağmen, Atatürk halifeliği üzerine almadı. 4 mart gecesi İstanbul Valisi, Dolmabahçe Sarayı'na giderek, Halife Abdülmecit'e Meclisin kararını iletti, ertesi sabah soyu sopu ile birlikte yurttan çıkması zorunda bulunduğunu bildirdi. 5 mart sabahı Abdülmecit, Osmanlı hanedanından olan daha başkalariyle birlikte, bir daha dönmemek üzere İstanbul'dan çıkıp gitti.

Yeni Bir Anayasa

24 mayıs 1924'te de yeni bir «Teşkilât-ı Esasiye Kanunu» (Anayasa) yapıldı. Bu yeni Anayasa'nın en önemli tarafı, Atatürk'ün Cumhuriyet rejimini ölümsüz hale getirmiş olmasıdır. Anayasa'ya göre, Türkiye Devleti'nin bir cumhuriyet olduğuna dair olan I. maddesinin değiştirilmesi teklif bile edilemiyecekti.

Anayasa gelişmesinin yanı sıra, Atatürk parti çalışmalarına yeni bir şekil, devrimci bir yön verdi. Millî Mücadele'nin başladığı sıralarda Sıvas'ta kurulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Büyük Zafer'den sonra 11 eylül 1923'te Halk Fırkası adını almış, kurucusu olan Atatürk genel başkanlığa seçilmişti. Daha sonra 10 kasım 1924'te Cumhuriyet Halk Partisi adını alan bu siyasi cemiyetin kurulmasında güdülen amaç, devrim ilkelerinin bayraktarlığını, koruyuculuğunu yapmaktı. Atatürk, Anadolu'da yaptığı bir inceleme gezisinde, Türkiye'nin yaşaması, ilerlemesi, çağdaş uygarlık derecesine yükselmesi için birliğin gerekli olduğunu anlatarak, parti hakkında halkı aydınlatmıştı.

★ *Milletime şunu da ihtar ettim ki, kendimizi cihanın hâkimi zannetmek gafleti artık devam etmemelidir. Hakiki mevkiimizi, dünyanın vaziyetini tanımamaktaki gaflette, gafillere uymakla milletimizi sürüklediğimiz felâketler yetişir!*
ATATÜRK (Nutuk)

Cumhuriyet Halk Partisi, cumhuriyet ve devrim ilkelerine uyarak 6 ana yol seçti: 1) Cumhuriyetçilik, 2) Milliyetçilik, 3) Halkçılık, 4) Devletçilik, 5) Lâyiklik, 6) Devrimcilik.

Sıvas Kongresi, sonraları Cumhuriyet Halk Partisi adını alan «Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti» adına toplandığından, Cumhuriyet Halk Partisi'nin ilk kongresi sayılır. Partinin ikinci kongresi 1927 yılı ekim ayında yapıldı, Atatürk'ün bu kongrede söylediği tarihî nutuk ölmezlik kazandı (Bk. Nutuk). Atatürk, bu nutkunda cumhuriyeti ve devrimleri korumayı Türk gençliğine bıraktığını şu ölmez sözleriyle belirtmiştir:

«Bu neticeyi Türk gençliğine emanet ediyorum. Ey Türk gençliği, birinci vazifen Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.» (Bk. Atatürk: Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi).

Gericilikle Savaş

Cumhuriyeti bütün kurumlariyle yurtta yaymak, geliştirmek ödevini üzerine almış olan genç milletin 2. Büyük Millet Meclisi'nde Atatürk'e karşı olanlar, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurdular. Bu partiye eski İttihat ve Terakki Fırkası üyeleri, Meşrutiyetçiler, yenilikleri kendi kafalarına uygun bulmıyanlar katıldı. Milleti, Atatürk'ün getirdiği, getirmeye hazırlandığı büyük yenilikler için yetişkin bulmuyor, devrimlerin erken olduğunu söylüyorlardı. Bunlar düşüncelerini yaymaya, gazetelerde yazmaya kadar vardılar.

Çok geçmeden, bu ekilen kötü tohumlar, zararlı filizlerini verdi. Terakkiperver partisinin programındaki din duygularını okşıyan maddeler, saltanat idaresinin gölgesinde halkı ezenler, tekkelerin, medreselerin kapatılmasiyle çıkarları bozulanlar, yüzyıllar boyu ihmale uğrıyan Doğu illerindeki halkı kandırarak cumhuriyete karşı isyan çıkarttılar. Şeyh Sait, bazı şeyhlerle birlikte, bu ayaklanmanın başına geçti (11 şubat 1925).

Cumhuriyet Hükümeti bu geri kafalı isyancıları ezmek için üzerlerine ordu gönderdi. Büyük Millet Meclisi, 4 mart 1925'te, «Hiyanet-i Vataniye» kanununa ek bir madde koyarak «Takrir-i Sükûn» kanununu çıkardı. Cumhuriyeti, yenilikleri korumak için sert davranıldı. Biri Ankara'da, biri Doğu illerinde olmak üzere iki «İstiklâl Mahkemesi» kuruldu.

Cumhuriyet hükümetinin devrimleri korumak için aldığı bu sert tedbirler sayesinde gericiler, bozguncular her yerde sindirildi.

★ *Bütün bu muvaffakıyetler yalnız benim eserim değildir ve olamaz. Bütün bu muvaffakıyetler milletin işbirliğinin neticesidir.*
ATATÜRK (Nutuk)

Doğudaki ayaklanma bastırılıp, âsiler cezalandırıldıktan sonra, karıştırdığı fesattan dolayı Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası da kapatıldı. Gericiler umduklarını bulamamışlardı. Ne yapmak isterlerse karşılarında Cumhuriyetin kurucusu Atatürk'ü buluyorlardı. İktidar koltuğuna oturmak için yurdu ikiye bölüp kardeş kanı akıtmaktan çekinmiyenler, isteklerine ulaşmak için Atatürk'ü ortadan kaldırmak istediler.

Bunlar gizli, kapaklı çalıştılar, ölüm plânını hazırladılar. Atatürk 1926'da Batı Anadolu'da bir inceleme gezisine çıkmıştı. İzmir'e uğradıktan sonra 9 yıldır görmediği İstanbul'a gidecekti. Suikast bu sırada İzmir'de yapılacaktı. Yalnız, suikastçılardan biri, nasılsa, yüreğinde bir pişmanlık duyarak, yapılacak kötülüğü hükümete bildirdi. Bunun üzerine 16 haziran 1926'da suikastçılar yakalandı. İstiklâl Mahkemesi, Ankara'dan İzmir'e geldi, bunların duruşmasını yaptı. Suçu ortaya çıkanları ölümle cezalandırdı.

Serbest Fırka Denemesi

1926'da 3. Büyük Millet Meclisi seçimi yapıldı. Bu Meclis, adalet ve idare işlerinde yenilikler getiren kanunlar kabul etti. Ayrıca, Demiryolu işini, yurt kalkınmasını ele aldı.

Meclis'in son yılında (1930), Atatürk çok partili sistemin ilk denemesini yaptı. Halk Partisi'nden ayrılan bazı milletvekillerinin de katıldığı Serbest Cumhuriyet Fırkası kuruldu. Serbest Fırkacılar cumhuriyetçi ve lâyik olmakla birlikte, devletçiliğe karşı serbesçiliği tutuyorlardı.

Milletin hangi görüşü beğendiğini anlamak için, Meclis kendi kendini dağıtarak seçime gidecekti. Fakat fırsatçılar, din perdesi altında iş görenler, devrim düşmanları, partiyi amaçlarına uydurmaya kalkınca bu kötü gidişi gören Serbest Fırka liderleri partilerini kapattılar (17 ekim 1930).

Menemen Olayı

Bu partinin gölgesine sığınarak yurdu zehirlemeye kalkanların kışkırtmalariyle, Menemen'de bazı yobazlar ayaklandı. Derviş Mehmet adında biri, başına topladığı serseri müritleriyle, Menemen kasabasını bastı (23 ocak 1930). Yurdu ve Cumhuriyet'i bu geri kuvvetlere karşı korumak üzere harekete geçen genç yedek subay Kubilây yobazların bir kurşunu ile şehit düştü (Bk. Kubilây). Cumhuriyet Hükümeti, her zaman olduğu gibi bu yobaz ayaklanmasını da derhal bastırdı, elebaşılarını cezalandırdı.

Artık her türlü gericilik hareketlerine son verilmesi gerektiği böylece herkese duyurulmuş oluyordu. El altından yapılan fesat çalışmalarının hiçbir sonuç vermiyeceği muhakkaktı. Türk milleti kendine çizdiği medeniyet yolunda yılmadan yürüyeceğini, onu bu yoldan alıkoymaya çalışanların husrana uğrıyacağını her fırsatta gösteriyordu.

★ *Muhterem milletime şunu tavsiye ederim ki, sinesinde yetiştirerek başının üstüne kadar çıkaracağı adamların kanındaki, vicdanındaki cevher-i asliyi çok iyi tahlil etmek dikkatinden bir an feragat etmesin!*

ATATÜRK (Nutuk)

Türk Milleti'nin Altın Çağı: ATATÜRK DEVRİ

ATATÜRK'ÜN Türk milletini yükseltmek için giriştiği devrimler, gerçekte yeni Türk Devletinin temellerinin atıldığı 23 nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi'nin açılması ile başlar. İlk önemli devrim, Türk milletinin kendi kendisini yönetmesidir. Millet bu hakkı, ne padişah fermanı ile, ne de fetva ile elde etmişti. Bu onun kanını dökerek kazandığı hakkı idi. Atatürk devrinde başarılan devrimler milletle devleti kaynaştıran bu özden ışık aldı.

Osmanlı İmparatorluğunu teşkil eden çeşitli kavimlerin çoğu Doğu kültürüne bağlı idi, imparatorluğun temeli de Doğu kültüriyle yoğrulmuştu. Padişahlık devrilip Türk milleti hür ve egemen bir devlet kurduktan sonra, kendisini ileri bir medeniyet düzeyine ulaştıracak tedbirleri almak imkânını buldu. İmparatorluğu batıran sosyal ve ekonomik âmilleri ortadan kaldırmak, toplumu Batı dünyasına götürecek yolu temizleyip açmak gerekiyordu. Bu temizleme, Batıya yönelme hareketi, zamanın eline bırakılmış olsaydı, Türkiye Cumhuriyeti belki daha yüzyıl Doğulu bir devlet olarak kalırdı. Çünkü çok geri kalmıştık; bizi çağdaş medeniyet seviyesine ancak, her bakımdan yapılacak köklü yenilikler, milletçe el ele verip başarılacak büyük hamleler ulaştırabilirdi.

Yeni devletin kurucusu Atatürk, yurdu, milleti Doğu'nun köhneleşmiş düşüncelerinden koparacak hamlelere girişti, 15 yıllık bir devre içinde (1923-1938) çeşitli alanlarda, içtimai, hukuki ve iktisadi hamlelerle, Türk toplumunu Batı medeniyeti yolunda ilerletti.

Toplum Hayatındaki Devrimler

Lâyiklik. — Osmanlı Devleti'nde din işleriyle devlet işleri birbirine bağlıydı. Devletin, toplumun idaresi Kuran ile İslâm bilginlerinin koydukları hükümlere dayanır, bu hukuk düzenine «şeriat» denirdi. Yeni Türk devleti ise, bütün ileri Batı milletlerinde olduğu gibi, dinle dünya işlerini ayırma yolunu tuttu, lâyik bir düzen kurdu (Bk. Lâyiklik). 1921'de, şeriat hükümlerinin yürütülmesini Büyük Millet Meclisi kendi üzerine almış, böylece lâyikliğe doğru ilk adım atılmıştı. 1924'te halifelikle Şeriye ve Evkaf bakanlığı kaldırıldı, «öğretim birliği» kurularak, mahalle okulları kapatıldı, yurt çocukları cahil, geri kafalı hocaların elinden kurtarıldı.

Medeni Kanun. — Dinle devlet işinin birbirinden ayrılması son bir amaç değildi. Hukuk, adliye, toplum alanında kökten bir yenilik gerekiyordu. Türkiye yeni bir devlet, Cumhuriyet yeni bir idareydi, çökmüş Osmanlı devletinin eski hukuk anlayışına dayanamazdı. Atatürk, 1925 kasımındaki nutkunda «Eski hukuk esaslarını temelinden sökmek istiyoruz!» dedi. Onun işaret ettiği yoldan yürünerek 17 şubat 1926'da Türk Medeni Kanunu kabul edildi, 6 ay sonra yürürlüğe girdi.

Türk Medeni Kanunu demokrasi ve hürriyet ruhu üzerine kurulmuştur. Bunun içindir ki, böyle bir kanun olmadan, Cumhuriyetimizin bütün devrimleri eksik, köksüz kalırdı. Atatürk, bu gerçeği de görmüş, hukuk alanında yapılacak yeniliklerin esası olarak Türk Medeni Kanunu'nu hazırlatmıştı.

Medeni Kanun, hukuk biliminin son ilkelerine göre düzenlendi, Avrupa'nın en yeni medeni kanunu sayılan İsviçre kanunu örnek alındı. Yeni kanunu 26 hukuk bilgini hazırladı, 46 hukukçu da maddeler üzerinde açıklamalarda bulundular. Medeni Kanun'un kabulü ile, Türkiye'de, din ayrılığının yol açtığı farklı hukuk işleri de ortadan kalkmış oluyordu.

Türk milleti O'na sevgi ve bağlılığını göstermek için her yere heykellerini dikti. İşte Samsun'daki Atatürk Anıtı.

Atatürk Devri'nde Türk kadınına, tıpkı bir erkek gibi her türlü hak tanındı. Türk kızları erkek arkadaşlarıyle birlikte okuyarak ressam, mimar, bankacı, hâkim oldular.

Türk Medeni Kanunu insan hürriyetine, ferdin şahsî teşebbüsüne geniş bir yer verir, zayıfları korur, hâkime geniş takdir hakkı tanır, çiftçilerin, işçilerin haklarını öncelikle savunur. Bu nitelikleriyle kanun, fertçilikle cemiyetçilik arasında ölçülü bir denge kurmuştur.

Türk Medeni Kanunu Türk hukukuna medeni nikâhı, aile içindeki kişilerin eşitliğini, küçüklerin, çocukların himayesini, mülkiyet hakkına tam bir vüzuhu, mirasta adaleti, eşitliği getirmiştir.

Türk Medeni Kanunu, muhtevası itibariyle, ileri ve inkılâpçıdır. Bu sayede İslâm hukukundan gelen prensiplerin uygulanmasına son verilmiş ve lâyik bir hukuk düzeni kurulmuştur.

Kadın Hakları. — Osmanlı Saltanatı, kadını hareme kapamış, kafes arkasında yaşatarak, erkekten aşağı tutmuştu. Yüzlerce yıl hakları çiğnenen Türk kadınını lâyık olduğu yere yükselten de Atatürk olmuştur. Büyük Önder, 1923-1925 yılları arasında kadınların hayatındaki kötü gelenekleri birer birer kaldırdı, çarşafın, peçenin kaldırılması, kadınların erkeklerle birlikte sokağa çıkması için yurt ölçüsünde bir çalışmaya girişti. Türk ailesi, Türk kadını arasına girerek, Medeni Kanun'un gereklerini topluma anlattı. Harem hayatı, peçe, kafes kısa bir süre içinde kalktı. Medeni nikâhta, kadınla erkeğe aynı haklar tanındı, bir erkeğin birden çok kadınla evlenmesi geleneği kaldırıldı.

1930'da belediye seçimlerine katılmak, 1934'te de milletvekili seçmek ve seçilmek hakkını kazanan Türk kadını bugün birçok Batı ülkelerindekinden ileri haklara sahip bulunmaktadır.

★ *Medeni olmıyan insanlar medeni olanların ayakları altında kalmaya mahkûmdurlar.*

ATATÜRK (Nutuk)

Şapka Devrimi. — Osmanlılar II. Mahmut zamanından beri, «fes» denilen kırmızı bir külâh giyerlerdi. Bu, ters çevrilmiş saksı biçimindeki garip başlık Batı medeniyetine yönelen Cumhuriyet Türkiyesi için pek gülünç kaçıyordu. Atatürk, daha Kurtuluş Savaşı yıllarında kalpak giyerek, fesi atmıştı. Cumhuriyet'i kurduktan sonra da şapka devrimini gerçekleştirdi. 24 ağustos 1925'te yurt içinde yaptığı bir gezide, Kastamonu'ya başında bir hasır şapkayla geldi. Halkı başı açık selâmladı, şapka hakkında da bir konuşma yaptı: «Medeni ve beynelmilel kıyafet, milletimiz için lâyık bir kıyafettir. Bunu açık söylemek isterim, bu serpuşun adına şapka denir» dedi.

Bir süre sonra çıkarılan bir kararname ile bütün memurlar şapka giydiler. 3.12.1934'te çıkarılan Kıyafet Kanunu ile, bütün erkekler şapka giydi. Sarık sarma hakkı yalnız görevleri başındaki din adamlarına tanındı. Papazların da dinî kılıklariyle sokakta dolaşmaları yasak edildi. Dinî kıyafetle her yerde dolaşabilme hakkı yalnız her dinin en yüksek rütbesine tanındı.

Tekkelerin Kapatılması. — Birtakım tarikat mensuplarının kurdukları tekkeler birer fesat yuvası haline gelmişti. Atatürk, gene Kastamonu konuşmasında tekkelerin, tarikatların kaldırılması lüzumunu ileri sürdü. 1925 kasımın-

★ *Kadınlarımız, eğer milletin hakiki anası olmak istiyorlarsa, erkeklerimizden ziyade münevver ve faziletkâr olmaya çalışmalıdırlar.*

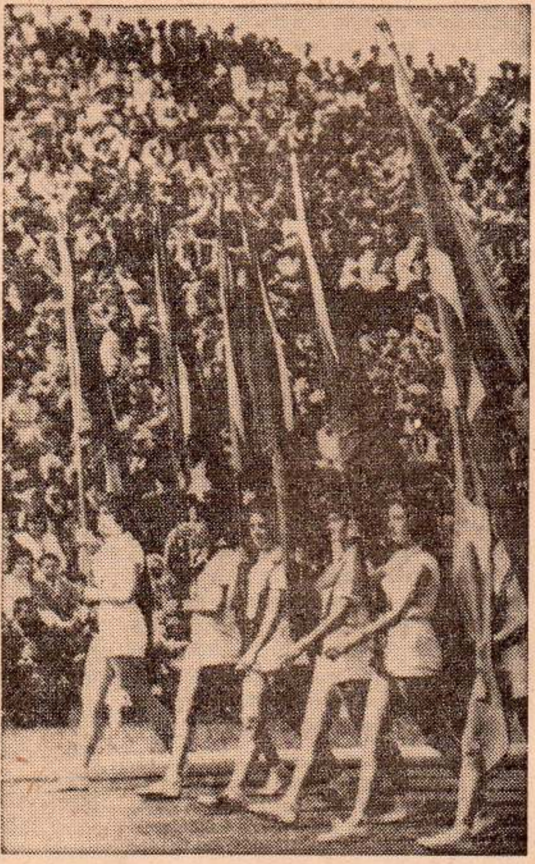
ATATÜRK (Nutuk)

da, Büyük Millet Meclisi'nin kabul ettiği bir kanunla, tekkeler, türbeler kapatıldı, tarikatlar, şeyhlikler kaldırıldı.

Türkçe Ezan. — Cumhuriyet, bütün alanlarda Türk'ün öz varlığına değer verdiği için, din gibi önemli bir konuda Arapça'nın üstünlüğünü tanıyamazdı. 1931'de duaların Türkçe yapılmasına, ezanın Türkçe okunmasına, Kuran'ın da Türkçeye çevrilmesine başlandı. Atatürk, bununla her Müslüman Türk'e dinini kendi dilinden öğretmek fırsatını vermiş oluyordu.

Halkçılık. — Atatürk, milletimizin bütün fertlerini eşit görürdü. Sınıf, zümre ayırımlarının, bunları belirten unvanların, millî birliği böleceğine inanırdı. «Köylü efendimizdir» diyen Atatürk, lüzumsuz unvanların toplumda kötü etkiler yarattığına inanmıştı. Bu düşüncelerden ilham alınarak, 26 kasım 1934 tarihli kanunla, «Efendi», «Bey», «Paşa» gibi lâkap ve unvanlar kaldırıldı, Türkiye'de bütün erkekler «Bay», bütün kadınlar «Bayan» unvanını aldı. Bunun dışında ancak, «General», «Profesör» gibi meslek unvanlarına yer verildi.

Yeni Takvim ve Saat. — Türk toplumunu çağdaş toplumlardan ayıran farklar arasında takvim, saat, tatil günleri ayrılığı çalışma ha-

Atatürk Devri'nde sağlam bir Türk gençliği yetişti. Resimde 19 Mayıs Bayramı'nda bayrak taşıyan Türk kızları görülüyor.

★ *Türk milletinin karakteri yüksektir. Türk milleti çalışkandır. Türk milleti zekidir... Türk milleti birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilmiştir.*
ATATÜRK (10. Yıl Nutku)

yatında büyük engeller yaratıyordu. 26 aralık 1926'da hicri ve rumi takvim bırakıldı, yerine bütün milletlerin aldığı milâdi takvim kabul edildi. Bu kanunla birlikte, «alaturka» (ezani) saat yerine milletlerarası saat kullanılmaya başlandı. Dinle devlet işleri ayrıldığından, dinlenme günü, Batı milletlerine uyularak, cuma gününden pazar gününe çevrildi.

Bütün bu yenilikler, Türk toplumunu Batı'ya biraz daha yaklaştırdı. Başlıca milletlerin yüzlerce yıl içinde yaptığı yenilikleri, Atatürk, Türk milletine dayanarak üç, beş yıl içinde başarmıştı.

Eğitim, Dil ve Kültür Devrimleri

Yurdumuzda, Tanzimat hareketinden sonra, Batılı ölçülere uygun okullar açılmıştı. Yalnız, bunların yanında, çok eski usullerle yürütülen mahalle okulları, medreseler de vardı. Öğretimdeki bu ikilik, genç kuşaklar arasında görüş, düşünüş ayrılıkları yaratıyordu. Esasen medreseler, devrini yaşamış, verimi çok düşmüş, itibarını kaybetmiş müesseselerdi. Atatürk 3 mart 1924 tarihli «tevhid-i tedrisat» (Öğretim Birliği) kanunu ile, medreseleri ortadan kaldırdı. Öğretim, lâyik esaslara bağlandı, bütün öğretim kurulları Millî Eğitim Bakanlığı'nın elinde toplandı.

Hükümet en çok ilk öğretim üzerinde durdu. İlk öğretimin mecburi ve parasız oluşu ilkesini kabul eden devlet bu amaca varmak için çok okul ile öğretmene muhtaçtı. Okul açma işi, illere bırakıldı. Her köyde bir okul bulunması için «Öğretim Seferberliği» açıldı.

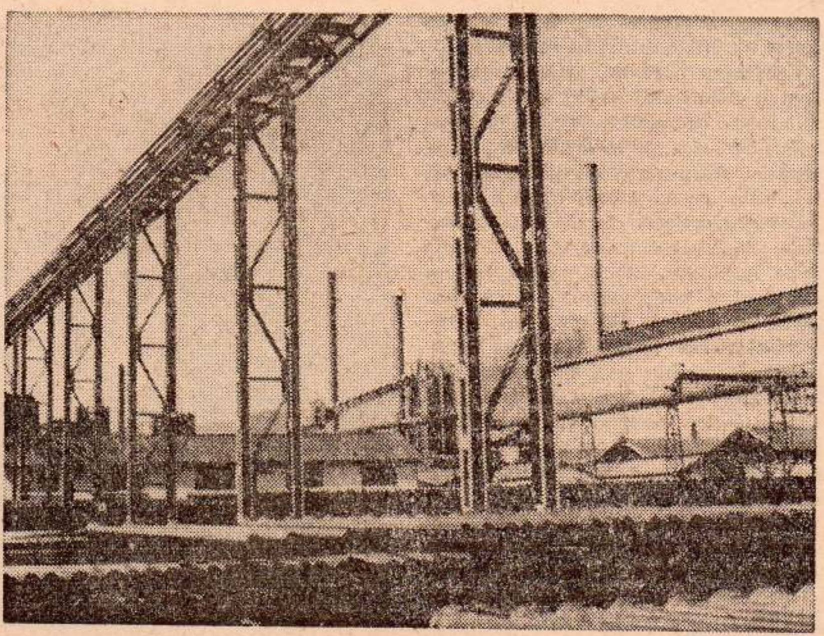
Yüksek öğretim de yeni Türk devletinin ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlendi Darülfünun kaldırılarak Üniversite kuruldu. Yeni enstitüler, yüksek okullar açıldı. Teknik elemana olan ihtiyaç göz önüne alınarak, sanat okulları, ticaret okulları çoğaltıldı.

Harf Devrimi. — Türkler'in Müslüman oluşundan beri, Türk topluluklarında Arap rakam ve harfleri kullanılmıştı. Arap harfleri Türkçeye uymuyordu, çünkü iki dildeki sesler birbirinden ayrıydı. Dünyanın bütün milletleri dillerini kolayca yazıp okurken, Türkler okuma-yazmanın zorluğu yüzünden, koyu bir bilgisizlik içinde kaldılar. Yazı Türkçesi de, Arapça, Farsça sözlerle dolmuş, halkın anlıyamadığı karışık bir dil olmuştu.

Milleti, Cumhuriyet idaresinin kazandırdığı hakları iyi kullanabilmesi için okur-yazar hale getirmek Atatürk'ün en büyük amacıydı. Denemeler Lâtin harflerinin, Türkçenin yazılmasına uygun olduğunu ortaya koydu.

Atatürk, 1928 yazında bu önemli dâva üzerinde durdu. Türk bilginlerinden, yazarlarından birçoğunu Dolmabahçe Sarayı'na topladı. Onlarla konuştu, tahtada yazılar yazdırdı.

★ *Yüksek bir insan cemiyeti olan Türk milletinin tarihi bir vasfı da güzel sanatları sevmek ve onda da yükselmektir.*
ATATÜRK (10. Yıl Nutku)

Atatürk Devri'nde endüstriye büyük önem verildi Karabük Demir ve Çelik Fabrikası bu devirde kuruldu, yurdumuzun gelişmesine büyük faydalar sağladı.

9 ağustos 1928 günü Gülhane Parkı'nda yapılan bir eğlenceye Atatürk de geç vakit geldi. Halkla konuştu, yapılacak yeniliği açıkladı:

— «Arkadaşlar, güzel dilimizi ifade etmek için yeni Türk harflerini kabul ediyoruz.»

Halk, daha kanun çıkmadan önce, yeni harfleri öğrenmeye koyuldu. Başta Atatürk olmak üzere, Başbakan İsmet İnönü, milletvekilleri yurdu dolaşarak halkı yeni harflerle okuyup yazmaya teşvik ettiler. İlk olarak, 20 mayıs 1928'de Lâtin rakamları, 1 kasım 1928'de de Lâtin kökünden alınan yeni Türk harfleri kabul edildi. Böylece, Türk milleti, kısa zamanda okuma-yazma yolunda büyük adımlar attı. Kitapların, gazetelerin, dergilerin baskıları, eskiye nispet edilemiyecek ölçüde arttı. Harf devriminin Türk milletine kazandırdığı imkânlar, yıllar geçtikçe daha iyi anlaşılmaktadır.

Türk Tarihi. — Atatürk, 1929'da, Türk tarihi üzerinde önemle durdu. Osmanlı İmparatorluğu'nu kuran, yükselten, genişleten Türk milleti olduğu halde, Osmanlı devletinde millet tarihi değil, ümmet tarihi benimsenmiş, bu arada Türk adı âdeta unutulmuştu. Osmanlı İmparatorluğu yıkıldıktan sonra Türkiye Cumhuriyeti, her alanda olduğu gibi, tarih alanında da millî benliğe dönmek ihtiyacını duydu. Bu alanda incelemeler, yayınlar yapmak üzere Atatürk 1931'de Türk Tarih Kurumunu kendi parasiyle kurdu.

Dil. — Bu arada dil de önemli bir konu idi Osmanlılar devrinde, Türk dili, Arapça, Farsça kelimelerle kuralların yerleşmesiyle özelliğini kaybederek karmakarışık bir dil olmuştu. Yazılan dili Türk milletinin büyük çoğunluğu anlamıyordu. Öz Türkçe'ye yönelmek, dilimizin zenginliklerini ortaya çıkarmak için, Atatürk'ün öncülüğüyle çalışmalara başlandı. 1932'de gene Büyük Önder'in kendi parasiyle kurduğu Türk Dil Kurumu, Türk dili üzerinde geniş araştırmalar, incelemeler yaparak, dilimizin zenginliklerini ortaya koydu.

Ekonomi Alanında Büyük Gelişmeler

Atatürk yeni Türkiye'nin dayanacağı temellerden birinin ekonomi olduğunu daha Kurtuluş Savaşı sırasında sözleriyle, hareketleriyle göstermişti. Ekonomik bağımsızlık yalnız antlaşmalarla kazanılamazdı. Bunun için, devletle milletin el ele çalışması gerekti.

Osmanlı İmparatorluğu yıkıldığı vakit devletin yabancılara 500 milyon lira borcu vardı; buna karşılık geliri ancak 10-15 milyondu ki, bununla borçlarının faizini bile ödiyemezdi. Atatürk, bu feci durumdan harap yurdu kısa zamanda bayındır bir ülke haline getirdi.

Cumhuriyetin ekonomi politikasının ana temeli şu oldu: Dışarıya satılandan çok mal almamak. Bunu sağlamak için de yurtta geniş ölçüde bir kalkınmaya girişildi. Cumhuriyetin en az 25 yılında, bu politika, bazı aksamalara, zorluklara rağmen başarıyla yürütüldü.

Tarım. — Türkiye, öncelikle bir tarım ülkesiydi. Ancak, Osmanlı İmparatorluğu tarım için belirli hiçbir şey yapmadığından, Cumhuriyet Türkiyesi, yurdu çorak bir halde teslim almıştı. Nüfusunun çoğunluğu köylü olan Türkiye'nin, köyü onarmak, köylüyü kalkındırmak, onu ezen vergileri kaldırmak ilk ödeviydi. Cumhuriyet hükümeti bu açıdan işe başladı. Önce 17 şubat 1925'te «âşar» kaldırıldı. Böylece, köylü geniş bir nefes aldı.

Öte yandan, uzun savaşlar yüzünden, köylü parasız, araçsız kalmıştı. Cumhuriyet hükümeti köylüye, üretim gücünü artırmak için, faizsiz borç verdi. Daha sonra Ziraat Bankası, birbirine kefil olan köylüye borç para dağıtmaya başladı. Aradaki borç para veren sınıfı ortadan kaldırmak için 1929'da tarım kredi

★ *Herkes mebus olabilir, vekil olabilir, hattâ cumhurreisi olabilir; fakat sanatkâr olamaz.*
ATATÜRK (Nutuk)

kooperatifleri kuruldu. Bu, tarım alanında gerçek, derin bir devrim hareketi oldu.

Cumhuriyet hükümeti, köylüye araç yardımı da yaptı. Traktör dağıttı. Bu alanda Atatürk kendisi de traktör kullanarak, Türk köylüsüne öncü oldu. Bu hareketler, tarımın gelişmesini, ekilen toprakların çoğalmasını sağladı. Daha sonraki yıllarda bütün dünyanın gelişmesine uyularak çiftçinin motorlu araçlarla çalışması konusu ele alındı. 1950'den sonra Atatürk'ün, kendisi traktör kullanarak yaptığı önderliğe uygun bir şekilde memlekete bol miktarda motorlu tarım araçları getirildi, traktör fabrikası kuruldu. Bu sayede köylünün daha geniş ölçüde tarım yapması imkânı yaratılmış oluyordu. Artık karasabanın yerini traktörün çektiği pulluklar alıyor, elle savrulan harman işini dev harman makinaları kısa bir zamanda halledip bitiriyordu.

Hükümet, ayrıca, tarım öğrenimine önem vererek okullar açtığı gibi, tarım uzmanlarının sayısını da artırdı. Ormancılık ve hayvancılık konuları da aynı şekilde ele alınarak geliştirildi.

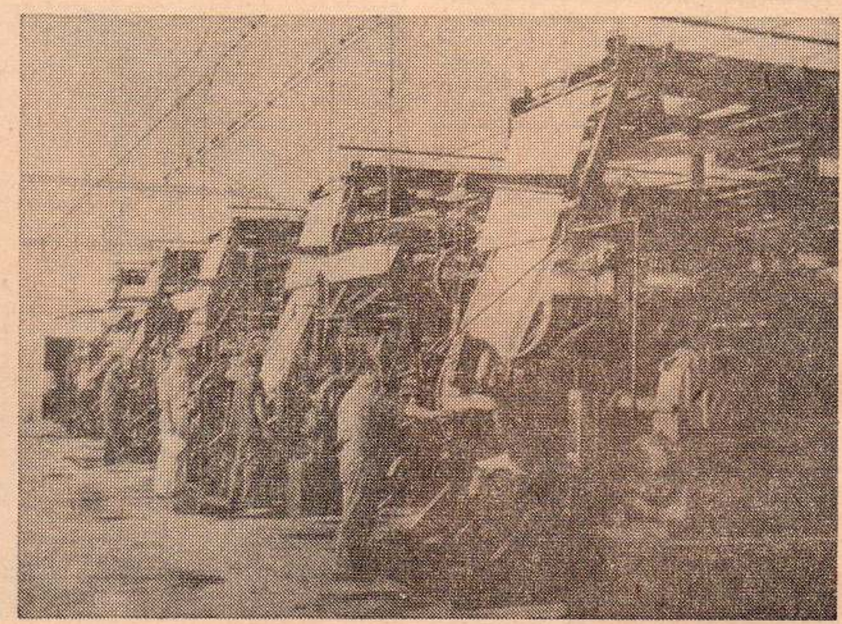
Bu arada, en önemli konu, topraksız köylüyü toprak sahibi etmekti. Atatürk devrinde bu önemli dâva üzerinde de duruldu. Hükümet derin, köklü incelemeler yaptı. Birkaç küçük denemeden sonra, bu konunun ileri bir zamana bırakılması kararlaştırıldı.

Yerli Endüstri. — Osmanlı Devleti, endüstri alanında ancak bir «tezgâh» devri yaşamıştı. Cumhuriyet kurulduktan sonra, yeni devletin başlıca amacı, millî ekonomiyi kurmak, gittikçe geliştirmek oldu.

«Sanayii Teşvik» kanunu çıkarılarak, millî endüstrinin kuvvetlendirilmesine çalışıldı. Gümrük tarifeleri değiştirilerek yerli mallar korundu. Türk mallarının taşınması için en

Türkiye'de ilk nüfus sayımı 1927'de yapıldı. O zaman 14 milyonduk. Bugün 30 milyonuz.

Son zamanlarda büyük gelişme gösteren dokuma endüstrimizin başlıca kuruluşlarından Sümerbank'ın İzmir Dokuma ve Basma Fabrikası'ndan bir köşe.

aşağı ücret tarifesi kabul edildi. Endüstri kurucularına paraca yardım yapıldığı gibi Sanayi ve Maadin Bankası kuruldu ki bugünkü adı Sümerbank'tır.

Özel sermayeyle kurulan endüstri kurumları devletin desteğiyle büyük gelişme gösterdiyse de bu, yeter değildi. Büyük sermaye, geniş teknik istiyen endüstriyi kurmak ödevini doğrudan doğruya devlet üzerine aldı. Sümerbank'ın kurulmasından (1933) sonra, devlet endüstrisini yönetmek görevi bu bankaya verildi. 1934'te başlıyan ilk 5 Yıllık Plân ile dokuma, maden, selüloz, seramik, kimya endüstrileri kuruldu. Açılan yeni fabrikalar, dışarıdan alınan malları azaltarak, tasarrufu sağladı. Cumhuriyet hükümetleri, büyük endüstriyi kurarken, küçük sanatları korumak, düzene koymak için de kanunlar çıkarıldı.

Devletin kurduğu büyük endüstri geniş ölçüde madene dayanıyordu. Bunun için devlet, maden işiyle ilgilendi. Özel sermaye ile yabancı şirketler tarafından işletilen maden ocakları devlete geçti. Toprakaltı servetlerini değerlendirmek için de Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü kuruldu.

Ticaret. — Türkiye'nin ticaret politikası da, endüstrileşme dâvasına uygun şekilde yürütüldü. İthalâtın kısılması yanında, yerli malların iç ve dış piyasalarda sürümünü sağlamak gerekti. Bu alanda geniş propagandaya başvuruldu, sergiler açıldı, dışarıya iyi mal gönderilmesine çalışıldı. Ticaretin gelişmesi için kooperatifler, şirketler, sigortalar kuruldu. Devlet ayrıca millî bankalar da açtı. Gelişme, şaşılacak bir sonuca ulaştı. Osmanlı İmparatorluğu'nda önem verilmiyen ticaret alanında, Türk iş adamları başarıya ulaştılar, bu da yeni çağın, yeni duyuşun eseri oldu.

Bayındırlık. — Cumhuriyet'in ilk yıllarında, devlet her yönden çölden farksız olan yurdu diriltmek, kalkındırmak, yönetmek zorundaydı. A'dan Z'ye kadar her şeyden yoksun olan yeni Türk ülkesinde, yalnız siyasal devrimlerle, ekonomik tedbirlerle, tarım, endüstri, ticaret alanındaki yeniliklerle Türkiye kalkınamazdı. Yıllarca süren ihmaller, bakımsızlıklar yüzünden ülke evsiz, yolsuz, ışıksız, susuz kalmıştı. Yurdu baştan onarmak gerekti. Devlet, yabancı sermayeden kaçınarak önce, yurdun birçok köşelerini demiryolu ile birbirine yakınlaştırdı.

Bu dâvanın öncüsü başbakan (1923-1938) İsmet İnönü oldu. Bu arada karayolları açıldı, yol politikası, millî ekonominin gelişmesine önayak oldu. Denizyolu ile havayolları da aynı önemi kazandı. Türk ticaret filosunun gelişmesi için devlet büyük yatırımlara girişti.

Su, elektrik gibi bayındırlık işleri, devletin titizlikle üzerinde durduğu kalkınma çareleriydi. II. Dünya Savaşı başlayıncaya kadar bu alanda büyük başarılar sağlandı.

Sağlık. — Cumhuriyet kurulduğu zaman, Türkiye'nin sağlık ve sosyal yardım işleri çok kötü bir durumdaydı. Cumhuriyet hükümeti, yurdun sağlık ve sosyal yardım işlerini bu adı taşıyan bir bakanlığa verdi. Bu bakanlık halkın sağlığını korumak, ölüm orantısını azaltarak nüfusu çoğaltmak, birçok bulaşıcı, salgın hastalıkları önlemek için savaşmalara girişti.

Bu arada, göçmenleri barındırmak, yaşar ve yaşatır hale getirmek devletin önemli işlerinden biri oldu.

Nüfus. — Cumhuriyet idaresi ilk nüfus sayımını 1927'de yaptı. Bu sayıma göre Türkiye'nin nüfusu 13.648.000 idi. İkinci sayım 1935'te yapıldı, ondan sonra her beş yılda bir tekrarlandı. Nüfusla ilgili çalışmalar arasında, 1934'te Soyadı Kanunu kabul edildi. Artık her Türk'ün bir soyadı bulunacaktı.

Millî Savunma. — Cumhuriyet hükümetleri yeni, güçlü bir ordu kurmak için gayret gösterdi. Devletin varlığı, o günkü şartlar içinde, Türk ordusunun varlığına bağlıydı. Ordu ile millet birbirlerini tamamladıkları için, gençlere daha okul sıralarındayken askerlik dersleri verilmesi uygun görüldü. Ordu aynı zamanda bir eğitim yurdu da oldu.

Cumhuriyetimizin Baş Siyaseti Yurtta Sulh, Cihanda Sulh

YENİ TÜRKİYE'NIN dış politikası Atatürk'ün sağlam, yerinde görüşüne dayanarak gelişti. Atatürk, ileri bir Türkiye'yi kurmak için barış istiyordu. Gerçek bir barışa onun kadar inanmış dünya çapında bir önder bulmak güçtür. Atatürk, Türkiye'nin iç ve dış siyasetini «Yurtta sulh, cihanda sulh» sözü ile çizmişti.

Atatürk de, ondan sonra İnönü de, Türkiye'nin bu barışçı politikasını hiç taviz vermeden yürüttüler, birçok dış politika konuları çetin uğraşmalar sonunda bu esasa bağlı olarak halledildi. Bu arada, Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya, Romanya arasında Balkan Paktı kuruldu (1934), Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında Sâdâbat Paktı imzalandı (1937).

Rejimin içte kuvvetlenmesi, Atatürk'ün çizdiği barışçı politikanın hükümet tarafından örnek bir şekilde uygulanması, Türkiye'nin durumunu gittikçe yükseltti. Bu devre içinde Türkiye, Milletler Cemiyeti'ne kabul edildiği gibi (1932), yabancı devlet liderleri tarafından sık sık ziyaret edilen, kazanılmaya çalışılan bir devlet oldu.

Türkiye'nin üzerinde tam hak iddia ettiği topraklar da Atatürk'ün yerinde davranışlariyle, diplomatik görüşmeler sonunda çözümlendi. Önce, Montreux'de yapılan anlaşmayla Boğazlar üzerindeki kayıtsız şartsız Türk egemenliği (1936), sonra da, Ankara'da Fransa ile yapılan bir anlaşma ile Hatay'ın bağımsız bir Türk devleti olması kabul edildi (1938). Hatay, daha sonra, 1939'da anavatana katıldı.

İkinci Dünya Savaşında Türkiye

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu, Türk devriminin Büyük Önder'i Atatürk yıllardan beri çektiği siroz hastalığından kurtulamıyarak 10 kasım 1938'de öldü. Yurdun üzerine kara bir bulut çökmüş gibiydi. Kadın, erkek, çocuk, genç, ihtiyar bütün millet ağlıyordu. Türk milletinin «Ata»sını kaybetmesinden duyduğu bu derin acıya bütün dünya da katıldı. Türkiye öncüsünü, dünya da büyük bir insanını kaybetmişti (Bk. Atatürk).

Büyük Millet Meclisi 11 kasım 1938'de Cumhurbaşkanlığına, bir yıldan beri başbakanlıktan ayrılmış olan Malatya Milletvekili İsmet İnönü'yü seçti.

Yeni Cumhurbaşkanı İnönü, Atatürk'ün en yakın silâh, politika, devrim arkadaşıydı. Kurtuluş Savaşı'nda ve devrim hareketlerinde ağır ödevleri, büyük sorumlulukları üzerine almış, Cumhuriyetin ilk başbakanı olarak 14 yıl çalışmıştı.

İnönü'nün, yemin ettikten sonra, ilk uğraştığı konular, içten çok dış durumla ilgiliydi. Dünya, yeni bir savaşın eşiğinde bulunuyordu. Türkiye, Atatürk'ün çizdiği yoldan ayrılmadı. «Yurtta sulh, cihanda sulh» ilkesine bağlı kaldı.

★ *Maddi ve bilhassa mânevi sukut korku ile, acizle başlar.*
ATATÜRK (Nutuk)

★ *Fikirler cebir ve şiddetle, top ve tüfekle asla öldürülemez.*
ATATÜRK (Nutuk)

1 eylûl 1939'da II. Dünya Savaşı patlak verince, Türkiye taraflardan hiçbirine bağlanmadı. Çeşitli dış baskılara karşı koyarak, savaştan uzak kaldı, çünkü yolunu «bize kimse silâh çekmedikçe biz de kimseye silâh çekmeyiz» ilkesine göre çizmişti, böylece yurdumuz İkinci Dünya Savaşı felâketinden kurtuldu.

Türkiye, savaş boyunca başarılı bir bağımsızlık politikası güttü. Bu güç devrede sayılı sınavlardan geçti. Önce 19 ekim 1939'da İngiltere ve Fransa ile karşılıklı bir «üçlü» savunma ve korunma paktı imzalandı. Türkiye, bu antlaşmayı, savaşa katılmadan savaş sonuna kadar sürdürdü.

Alman orduları Balkanlar'a indikten sonra, ateşin Türkiye'yi de saracağı sanıldıysa da, Türkiye isabetli bir siyaset güderek, bu ateşten kendisini kurtardı. 18 haziran 1941'de Almanya ile bir «saldırmazlık paktı» imzaladı. 30 ocak 1943'te İnönü ile İngiltere Başbakanı Churchill, Adana'da görüştüler. Müttefikler Türkiye'nin taze kuvvetlerle savaşa katılmasını istiyorlardı. İnönü, müttefikler tarafında kalmakla birlikte gene de Türkiye'yi savaşa sokmadı. İkinci siyasi görüşme, 4 aralık 1943'te Kahire'de oldu. Amerikan Cumhurbaşkanı Roosevelt'le Churchill'in de katıldığı bu toplantıda, İnönü, gene Türkiye'yi savaştan uzak tutmayı başardı.

Bu ateş çemberi içinde, Türkiye'nin yarıda kalan kalkınma işlerini başarmak çok güçtü. Türkiye, bağımsızlığını büyük bir orduyu savaşa hazır tutarak koruyor, bütçesinin büyük bir kısmını bu işe ayırıyordu. Bu yüzden yurtta çok sıkıntılı günler geçti; yalnız, Türk milleti bu sıkıntıya da vakarla katlanmasını bildi.

Türkiye, 2 ağustos 1944'te, Almanya ile siyasi münasebetlerinin kesildiğini ilân etti. Bu, Türkiye'nin Demokrasi Cephesi'nde yer almış olmasının son gelişmesiydi. İngiltere ve Fransa ile 1939'dan beri bağlaşık (müttefik) olan Türkiye, bu dostluğun sonucu olarak Amerika Birleşik Devletleri'yle de sıkı bir işbirliği kurdu.

Çok Partili Çağa Giriş ve Demokrasi

YENİ TÜRKİYE'NIN idare şekli halka dayanan bir cumhuriyetti. Atatürk, cumhuriyetin temelini atarken, yurdumuzda demokrasinin gelişmesi, yerleşmesi için gereken süreleri de göz önüne almıştı. Demokrasinin gereklerinden olan çok partili sisteme gitmek için, toplumda bu sezinin uyanması beklenmeliydi.

II. Dünya Savaşı sona erdiği sırada, bütün dünyada demokrasi fikri eskisinden daha çok kuvvet kazanmış bulunuyordu. Bu arada, önce 1941'de İngiltere ile Amerika'nın yayınladığı Atlantik Beyannamesi, savaştan sonra da 1945'te Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nı kurmak için girişilen çalışmalar, bizde de tam bir demokrasi isteğini uyandırdı. Basın da demokratik sistemin savunucusu olmuştu. Ortam hazırdı. Önce 1945 yılının son ayları içinde, tanınmış iş adamlarından Nuri Demirağ Millî Kalkınma Partisi'ni kurdu. 7 ocak 1946'da da Celâl Bayar, Fuat Köprülü, Refik Koraltan, Adnan Menderes Demokrat Parti'yi kurdular. Birkaç ay içinde, siyasal şuur öylesine gelişti ki, partilerin sayısı şaşılacak kadar çoğaldı. Bu partilerin içinde yalnız Demokrat Parti, bir de, Kurtuluş Savaşı'nın ünlü askeri Mareşal Fevzi Çakmak'la arkadaşlarının kurduğu Millet Partisi'nin toplum üzerinde etkileri görüldü.

1946 Seçimleri

Türk toplumundaki bu siyasal gelişme üzerine CHP hükümeti tek dereceli Seçim Kanunu'nu hazırladı. Meclis'e getirilen yeni kanun 6 haziran 1946'da kabul edildi. 21 temmuz 1946'da, ilk defa birden çok partinin katıldığı tek dereceli seçim yapıldı. Demokrat Parti'den Meclis'e ancak 65 milletvekili giriyordu. CHP adayları kesin bir çoğunluk kazandı.

Muhalefet partilerinin seçimi kazanamamaları üzerine, partiler arasında şiddetli çatışmalar başladı. Demokrasi hareketi başarısızlığa uğramak tehlikesiyle karşılaşmıştı. 1947'de ortaya çıkan bu buhran üzerine, Cumhurbaşkanı İnönü, siyasi tarihimizde «12 Temmuz Beyannamesi» diye anılan bir beyanname yayınlıyarak, yurdumuzda demokrasi-

1945'te Cumhurbaşkanı İnönü'nün teşviki ve desteklemesiyle Türkiye çok partili rejime girdi. 1946'da ilk defa tek dereceli seçim yapıldı. Resimde İnönü sandık başında oy verirken görülüyor.

DP iktidarının yurttaşları birbirine düşürecek tutumu karşısında Türk gençliği galeyana gelerek 28 nisan 1960 günü İstanbul'da, 29 nisanda da Ankara'da hükümeti protesto etmek için harekete geçtiler. Hükümet bu harekete silâhla karşı koydu.

nin yürümesi için kesin karar verildiğini bildirdi, hükümetle partileri dürüst bir işbirliği içinde çalışmaya çağırdı; bu arada, hükümet partisiyle muhalefet partileri arasında kurulmasını istediği emniyetin, bir bakımdan, memleketin emniyeti olduğunu belirtti.

Demokrat Parti İş Başında

Hükümetle partiler arasındaki eşitliği sağlamak üzere, Şemsettin Günaltay hükümetinin Meclis'e getirdiği yeni Seçim Kanunu en titiz particileri bile sevindirecek şekildeydi. 16 şubat 1950'de kabul edilen bu kanun gereğince 14 mayıs 1950'de gizli oyla, serbes bir seçim yapıldı. Mücadele çetin oldu. Seçim sonunda, 487 milletvekilliğinden 396'sını Demokrat Parti, 69'unu Cumhuriyet Halk Partisi, 13'ünü Millet Partisi, 9'unu da bağımsızlar kazandı.

Halk Partisi 27 yıl sonra iktidarı kaybetmişti. Bu yenilgiyi olgunlukla kabul etti. 22 mayıs 1950'de yeni Büyük Millet Meclisi 384 oyla Cumhurbaşkanlığına Demokratların adayı Celâl Bayar'ı seçti. İlk Demokrat Parti hükümetini de Adnan Menderes kurdu.

Demokrat Parti'nin programındaki en belirli nokta, CHP'nin ekonomi düzeninde devletçiliğe önemli yer vermesine karşılık, bu alanda liberalizmi tercih etmesiydi. Hükümet başına geçer geçmez de, bu tarz bir ekonomi siyaseti gütmeye başladı.

Türkiye, ondan önceki yıllarda, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'na, B. M. Eğitim, Bilim ve Kültür Kurulu (UNESCO)ya, Avrupa Ekonomik İşbirliği'ne, Avrupa Konseyi'ne girmişti.

1949'da Amerika'nın Kalkınmaya muhtaç memleketler için hazırladığı Marshall Plânı'na Türkiye de katılmıştı.

Demokrat Parti hükümeti, bir yandan bu dış yardımlardan faydalanarak, bir yandan da II. Dünya Savaşı yılları boyunca biriken millî serveti kullanarak, büyük ölçüde işlere girişti. Bu arada, ticarette «liberasyon» (serbestçilik) usulüne gidilerek, birçok yabancı malların yurda girmesine müsaade edildi. Böylece, ilk yıllarda, görünüşte bir refah sağlandıysa da, paramızın dışarı akması yüzünden, Türk parasının değeri gittikçe düştü. Öte yandan, plânsız yatırım hareketleri de dış ülkelere olan borcumuzu gittikçe artırıyordu, çünkü açılan yeni yatırım kolları, beklenen verimi sağlıyamıyordu.

Dış politika alanında da ilk yıllar hareketli geçti. Türkiye, 25 haziran 1950'de patlak veren Kore Savaşı'na Birleşmiş Milletler emrine 4.500 asker vererek katıldı. Meclis'ten geçirilmeden alınan bu kararı muhalefet şiddetle tenkid etti. Yalnız, Kore Savaşı, Türkiye'nin 12 Batılı devletin kurduğu Kuzey Atlantik Paktı (NATO)ya girmesini sağladı. 18 şubat 1952'de Türkiye bu birliğe alındı.

Öte yandan, Orta Doğu ülkelerinin barış ve güvenliğini korumak için İngiltere'nin aracılığı ile 24 şubat 1955'te kurulan Bağdat Paktı'na Türkiye, Irak, İran, Pakistan da girdi. Sonraları, ihtilâl üzerine Irak birlikten ayrılınca, paktın adı Merkezî Antlaşma Teşkilâtı (CENTO) oldu.

Demokrat Parti hükümeti 1954 seçimlerini büyük bir çoğunlukla kazanınca, D.P. yöneticilerinde tek parti rejimine gitme eğilimi başgösterdi. Muhalefetin, basının tenkidleri karşısında hükümet şiddetli tedbirlere başvurdu, bu arada, gazete kapatmaya kadar gidildi.

Yurdun ekonomik durumu zorlaştıkça tenkidler artıyor, tenkidler arttıkça da hükümetin hürriyet kısıcı tedbirleri şiddetleniyordu. Karşılıksız para basma yüzünden yurtta bir enflâsyon başlamış, dış ülkelere olan borçların artması üzerine de ithalât kısılmıştı; yurttaşlar karaborsa ile karşılaşmışlar, dar gelirliler bunaltıcı bir geçim zorluğuna düşmüşlerdi. Birçok ihtiyaç maddeleri bulunamaz olmuştu.

Durum gerginleştikçe hükümet muhalif partiler, basın, üniversite üzerindeki baskısını artırıyor, bu arada anayasanın hükümlerine aykırı hareketlere girişiyordu.

Kısıtlayıcı kanunlara rağmen, başta İnönü olmak üzere, muhalefet partisi yöneticileri, Meclis'ten duyuramadıkları seslerini, yurttaşların ayağına giderek duyurma yolunu seçtiler.

Önce Uşak'ta, sonra İstanbul'da Topkapı'da, nihayet Kayseri'de Yeşilhisar'da İnönü ve arkadaşları, D.P. iktidarının şiddetli baskı hakaretlerine uğradılar. Yolları kesildi, tartaklandılar. Aynı durum, Çanakkale'de Geyikli ilçesine giden C.H..P milletvekillerinin de başına geldi. Tarafsız yurttaşlar bu hareketleri tasvip etmiyorlardı.

Bu arada, hükümet yurttaşları birbirine düşürecek daha aşırı hareketlere girişiyordu. «Vatan Cephesi» diye bir teşekkül kurulmuştu, siyasi partiye giremiyen birçok kimseleri buraya yazıyorlardı. Bu «cephe»ye girenlerin adları radyolarda saatlerce okunuyordu, böylece âdeta bir sinir savaşı açılmış oluyordu. Öte yandan, devletin radyoları muhalefete şiddetli hücumlarda bulunuyordu. Ayrıca, muhalifleri büsbütün sindirmek için Meclis'te bir «Tahkikat Komisyonu» kuruldu. Bu komisyon, yasama, yürütme, yargılama yetkilerini kendisinde topladığı için Anayasa'ya aykırı idi. İnönü, bu kanun görüşülürken Meclis'te son bir konuşma yaparak, gidişin çok tehlikeli olduğunu bildirdi. İnönü'ye 12 oturum Meclis toplantılarına girmemek cezası verildi, 27 nisan 1960'da kanun kabul edildi.

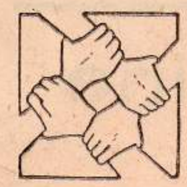
Gençlik Hareketleri

28 nisan 1960 günü İstanbul Üniversitesi gençleri bir gösteri yaptılar. Hükümet gençliğin bu heyecanlı gösterisini silâh zoru ile önlemeye koyuldu. Gençler üzerine açılan ateşte, Orman Fakültesi öğrencilerinden Turan Emeksiz şehit düştü. Gençler, buna rağmen gösterilere devam ettiler, liseli bir öğrenci olan Nedim Özpulat bir tankın altında kalarak şehit oldu. Bu durum üzerine iktidar, İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetim ilân etti, sokağa çıkma yasağı koydu, basını da sıkı kontrol altına aldı. Üniversitelerin kapatılmasına karar verildi.

29 Nisan 1960'ta Ankara'da da gençlik harekete geçti. Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakülteleri öğrencilerinin gösterilerini dağıtmak için sıkıyönetim idaresi askere ateş açma emrini verdirdi.

Ankara, İstanbul gibi büyük şehirlerde cereyan eden üzücü olaylar halkın huzurunu kaçırmıştı. İktidarın hatalı tutumu, gençliğin galeyana gelmesiyle sonuçlanıyordu. Gençlik Silâhlı Kuvvetlere, Türk gençliğine ateş açma emrini verenlere yaptıklarının yanlış bir hareket olduğunu anlatmak için çırpınıyordu.

Yurdun iç durumu, çok büyük bir fırtınanın kopacağını gösteriyordu. Gençlik, aydınlar, basın hürriyet savaşmasına atılmışlardı. Sıkıyönetime, tethişe, şiddetli baskıya rağmen gösteriler kesilmedi. «Plevne Marşı» bu hürriyet savaşmasının parolası oldu. Bu tarihî marşın bestesiyle söylenen: «Olur mu böyle, olur mu — Kardeş kardeşi vurur mu?» sözleri gençliğin dilinden düşmüyordu. Milletin istediği, hükümetin anayasaya saygı göstermesiydi. Hükümet, bu istekleri yerine getirerek durumu kurtarabilirdi. Fakat liderler, ayırıcı yolu seçtiler.

Bütün Milletçe El Ele Yapılan Bir Hareket: 27 MAYIS DEVRİMİ

CUMHURİYET'İN koruyucusu olan Türk Silâhlı Kuvvetleri, hükümetin tehlikeli gidişini, yurttaki olayları dikkatle izliyordu. Bu arada çoğunluğu genç kurmaylar olan birçok subaylar Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyeti korumak, demokrasiyi yaşatmak için Millî Birlik Komitesi halinde toplandılar.

Türkiye'yi içinde bulunduğu kötü durumdan kurtarmak için bir devrime karar veren Millî Birlik Komitesi, 27 mayıs 1960 günü sabaha karşı harekete geçti. Türk Silâhlı Kuvvetleri, kan dökmeden iktidarı ele geçirdi, dikta rejiminde ayak diriyen DP yöneticileriyle, milletvekillerini nezaret altına aldı. Ankara ve İstanbul radyoları sabah saat 4'te durumu yurda duyurdu.

Başta cumhurbaşkanı Celâl Bayar'la, Kütahya'da yakalanan başbakan Adnan Menderes olmak üzere, bütün DP bakanları, milletvekilleri önce Harb Okulu'nda alıkonuldular. Sonra, sorguları yapılmak, millet önünde yargılanmak üzere İstanbul'da Yassıada'ya nakledildiler.

Meclis dağıtıldığı için, Millî Birlik Komitesi geçici bir hükümet kurdu. Bu kabine 30 mayıs 1960'da ilk toplantısını yaptı. Millî Birlik Komitesi Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel, Devlet ve Hükümet Başkanı oldu, Başkomutanlık ödevlerini de üzerine aldı.

Devrim gerçekleşir gerçekleşmez bütün partilerin faaliyetine bir süre son verildi. Profesörlerden kurulu bir heyet yeni bir anayasa hazırlamaya başladı. Öte yandan, Yüksek Adalet Divanı'nda DP'li sanıkların açık olarak duruşmasına başlandı.

Yeni Anayasamız

Geçici devrim hükümetinin hazırlattığı yeni anayasayı önce Kurucu Meclis gözden geçirdi, 9 temmuz 1961'de halk oyuna sunuldu, çoğunlukla kabul edildi.

Türk milletinin hür yaşama azmi, birlik ruhu yeni Anayasa'nın Başlangıç'ında şöyle belirtilmiştir:

Tarihi boyunca bağımsız yaşamış, hak ve hürriyetleri için savaşmış olan:

Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlariyle meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1960 Devrimini yapan Türk Milleti;

Bütün fertlerini, kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde, milli şuur ve ülküler etrafında toplıyan ve milletimizi, dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak milli birlik ruhu içinde daima yüceltmeyi amaç bilen Türk Milliyetçiliğinden hız ve ilham alarak ve;

«Yurtta Sulh, Cihanda Sulh» ilkesinin, Milli Mücadele ruhunun, millet egemenliğinin, Atatürk Devrimleri'ne bağlılığın tam şuuruna sahip olarak;

İnsan hak ve hürriyetlerini, milli dayanışmayı, sosyal adaleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmeyi ve teminat altına almayı mümkün kılacak demokratik hukuk devletini bütün hukuki ve sosyal temelleriyle kurmak için;

Türkiye Cumhuriyeti Kurucu Meclisi tarafından hazırlanan bu Anayasayı kabul ve ilân ve onu asıl teminatın vatandaşların gönüllerinde ve iradelerinde yer aldığı inancı ile, hürriyete, adalete ve fazilete âşık evlâtlarının uyanık bekçiliğine emanet eder.

Yüksek Adalet Divanı'nın Kararları

Yassıada duruşmaları 11 eylûl 1961'de sona erdi. Yüksek Adalet Divanı, kararları 15 eylülde bildirdi. 133 sanık beraet etti, 15 sanık idama, 31'i müebbet hapse, 408'i de çeşitli cezalara mahkûm oldular. Haklarında idam cezası verilenler arasında: Cumhurbaşkanı Bayar, Başbakan Menderes, Dış İşleri Bakanı Zorlu, Maliye Bakanı Polatkan, Meclis Başkanı Refik Koraltan da vardı. Millî Birlik Komitesi bu idam hükümlerinden, üçünü (Menderes, Zorlu, Polatkan hakkındaki hükümleri) tasdik etti, ötekileri müebbet hapse çevirdi.

16 eylûl 1961'de Polatkan'la Zorlu'nun hükümleri yerine getirildi. Üçüncü idam mahkûmu Menderes, daha önce uyku hapı alarak kendini öldürmeye kalktığı için hükmün yerine getirilmesi geciktirildi. İyi olduktan sonra, 17 eylûl'de idam edildi.

Türk Silâhlı Kuvvetleri idareyi ele aldığı zaman, Millî Birlik Komitesi durumun geçici olduğunu, en kısa bir süre içinde tam bir demokratik sistemin kurulacağını açıklamıştı.

Kurucu Meclis, yeni seçim kanununu bitirdikten sonra, Millî Birlik Komitesi, siyasi faaliyetleri serbest bıraktı, yalnız Demokrat Parti, yeniden kurulamıyacaktı, çünkü zamanında kongresini yapmadığı için, mahkeme karariyle fesholunmuştu. Bu durumda Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, yeni kurulan Yeni Türkiye Partisi ile Adalet Partisi seçime girdi.

1961 Seçimleri

Nisbi sisteme dayanan yeni seçimler 15 ekim 1961'de yapıldı. Türkiye için bir yenilik olan bu sistem içinde hiçbir parti çoğunluk sağlıyamadı. Görünüşte gerek Mecliste, gerekse, yeni Anayasa'nın getirdiği yenilikler arasında olan Senato'da CHP ile AP en çok yer elde etmişlerdi. (CHP 172 milletvekili, 33 senatör; AP 169 milletvekili, 72 senatör). Bu durum karşısında Batı demokrasilerinde çok görülen partilerarası «koalisyon» hükümeti kurmak gerekiyordu.

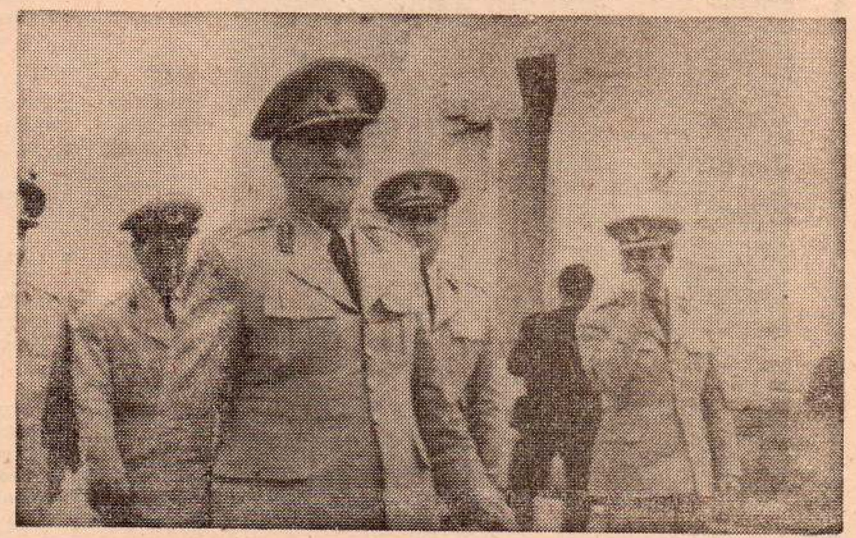
25 ekim 1961'de açılan Büyük Millet Meclisi — Millet Meclisi ile Senato — bütün MBK üyeleri gibi, askerlikten ayrılıp, denetleyici olarak Tabiî Senatör seçilen Cemal Gürsel'i 607 oydan 434 oyla cumhurbaşkanlığına seçti.

Cumhurbaşkanı Gürsel yeni hükümeti kurma görevini CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'ye verdi. İnönü ilk kabinesini CHP-AP koalisyonu ile kurdu. Daha sonra, CHP-YTP-CKMP üçlü koalisyon kabinesi kuruldu.

Bu arada, Devlet Plânlama Teşkilâtı, 5'er yıllık devrelere ayrılan 15 yıllık bir kalkınma plânı hazırlamıştı. Bugün Türkiye Cumhuriyeti, tam bir demokrasi düzeni içinde, bu plâna dayanan bir kalkınmaya girişmiş bulunuyor.

Bibliyografya. — Türkiye Cumhuriyet Tarihi üzerinde başlıca eserler:

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, 1918-1960 (Prof. E. Z. Karal, 1960); Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, 1918-1960 (E. B. Şapolyo, 1960); Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, 1918-1960 (N. Serdarlar, F. Yazgan, 1961); İnkılâp Tarihi (E. B. Şapolyo, 1961); Atatürk İlkeleri Işığında Uyarmalar, 1950-1960 (Nadir Nadi, 1961); Atatürk Devrimleri Bibliyografyası (M. O. Durusoy, M. Gökman, 1957); Atatürk İhtilâli (Dr. M. E. Bozkurt, 1940); Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Seyahatleri, 1925 (M. S. İmece, 1959); Devrimler Açısından Medeni Kanun (Doç. Dr. A. Ataay, 1960); Harf Devriminin Öyküsü S. N. Özerdim, 1962); Dil Devriminin 30 yılı (T. D. K., 1962); Türkiye'de Lâyiklik (Dr. Çetin Özet, 1962); Atatürk ve Devrim Kitapları Kâtaloğu (M. Mercangil, 1953).

Cemal Gürsel ve Millî Birlik Komitesi üyeleri Atatürk Anıtı'nı ziyarete giderlerken.

Cumhuriyet Tarihine

1923

29 ekim : Cumhuriyet ilân edildi.
29/30 ekim : Gazi Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) Cumhurbaşkanı seçildi.
30 ekim : İsmet Paşa (İnönü) ilk cumhuriyet kabinesini kurdu.
1 kasım : Türkiye'de seferberlik sona erdi.
3 kasım : Harb Okulu İstanbul'da yeniden açıldı.

1924

4 ocak : Hafta Tatili Kanunu kabul edildi.
14 şubat : İstanbul'dan kalkan deneme uçağı üç saatte Ankara'ya vardı.
3 mart : Halifelik kaldırıldı.
4 mart : Son halife Abdülmecit'le Osmanlı hanedanı sınır dışına çıkarıldı.
8 nisan : Şeriye mahkemelerinin lâğvı hakkındaki kanunun Büyük Millet Meclisince kabulü ve yürürlüğe girmesi.
20 nisan : Yeni bir Teşkilât-ı Esasiye Kanunu (Anayasa) kabul edildi. (Bu kanunla Anayasaya cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, lâyiklik ve inkılâpçılık ilkeleri girmiştir.)

1925

11 şubat : Şeyh Sait isyanı başladı.
17 şubat : Âşarı kaldıran kanun yürürlüğe girdi.
12 nisan : Şeyh Sait isyanı bastırıldı.
24 ağustos : Atatürk'ün Kastamonu'da şapka devrimi hakkında söylevi.
2 eylül : Tekkeler kapatıldı.
25 kasım : Şapka ve Kıyafet Kanunu kabul edildi, 28 kasımda yürürlüğe girdi.
26 aralık : Uluslararası takvim ve saat kabul edildi.

1926

17 şubat : Türk Medeni Kanunu kabul edildi. Uygulanmasına 4 ekimde başlandı.
15 haziran : Atatürk'e İzmir'de hazırlanan suikast meydana çıkarıldı, failler ertesi gün yakalandı.
1 temmuz : Kabotaj Kanunu kabul edildi. (Bu kanunla sularımızdaki deniz ticareti imtiyazı Türk Bayrağı'na geçmiştir.)

Atatürk'le İnönü Türk Dil Kurumu'nda

1927

28 ekim : İlk nüfus sayımı yapıldı.
24 kasım : Ankara'da Ulus Meydanı'nda Atatürk Zafer Anıtı açıldı.

1928

24 mayıs : Lâtin rakamları kabul edildi.
8 ağustos : İstanbul'da Taksim Cumhuriyet Anıtı açıldı.
9/10 ağus. : Atatürk harf devrimini Sarayburnu Parkı'nda ilân etti.
3 kasım : Yeni Türk Harfleri Kanunu yürürlüğe girdi.

1929

1 ocak : Yurdun her köşesinde millet mektepleri açıldı.
1 eylül : Liselerde Arapça, Farsça dersleri kaldırıldı.

1930

23 aralık : Yedek subay Kubilây, Menemen'de gericilere karşı savaşırken şehit düştü.

1931

29 mart : Türk çocuklarının ilk öğrenimlerini Türk okullarında yapmalarına dair olan kanun yürürlüğe girdi.
15 nisan : Türk Tarih Kurumu kuruldu.

1932

19 şubat : Halkevleri açıldı.
12 temmuz : Türk Dil Kurumu kuruldu.
18 temmuz : Ezanın Türkçe okunması Diyanet İşleri Başkanlığı'nca bildirildi.

1933

3 aralık : Millî Eğitim Bakanlığı, İnkılâp Tarihi'nin liselerin her sınıfında okutulmasına karar verdi.
31 aralık : Ölçüler Kanunu yürürlüğe girdi.

1934

4 mart : Üniversite ve yüksek okullarda İnkılâp Ankara Radyosu yayına başladı.
21 haziran : Soyadı Kanunu yürürlüğe girdi.
24 kasım : Mustafa Kemal Paşa'ya kanunla «Atatürk» soyadı verildi.
26 kasım : Lâkap ve unvanların kaldırılmasına dair olan kanun kabul edildi.
5 aralık : «Kadınların Saylav Seçmeleri ve Seçilmeleri Hakkında Kanun» kabul edildi.
26 aralık : Menemen'de Yıldıztepe'de Kubilay Anıtı açıldı.

1935

17 ocak : Ankara'da «Türk Kuşu Kurumu» açıldı.
20 ekim : İkinci nüfus sayımı yapıldı.
9 kasım : Türk Mason Derneği, yayınladığı bir bildiriyle, faaliyetine son verdiğini açıkladı.

1936

9 ocak : Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi açıldı.
24 mart : Afyon'da «Atatürk Zafer Anıtı» açıldı.
5 haziran : Türk Bayrağı Kanunu kabul edildi.
12 aralık : Artırma ve Yerli Mallar Haftası açıldı.

1937

30 mayıs : Hatay'ın bağımsızlığı Cenevre'de tasdik edildi.
11 haziran : Atatürk kendi malı olan çiftliklerini Hazine'ye bağışladı.
9 temmuz : Ankara'da Motorlu Tayyarecilik Okulu açıldı.

Kronolojik Bir Bakış

1938

5 temmuz : Türk Ordusu Hatay'a girdi.
28 ekim : Ankara Radyosu yayına başladı.
10 kasım : Atatürk öldü.
11 kasım : İsmet İnönü Cumhurbaşkanlığına seçildi.
20 kasım : Atatürk'ün na'şı Ankara'da.
21 kasım : Atatürk'ün na'şı muvakkat kabri olan Etnografya Müzesi'ne konuldu.

1939

23 haziran : Hatay anayurda katıldı.

1940

21 şubat : Millî Korunma Kanunu yürürlüğe girdi.
17 nisan : Köy Enstitüleri Kanunu kabul edildi.
20 ekim : Üçüncü Nüfus Sayımı yapıldı.

1941

26 şubat : İngiltere Başbakanı Eden Ankara'da.
4 mart : Hitler'in İnönü'ne mesajı.
5 haziran : Ankara'da Birinci Coğrafya Kongresi toplandı.
22 haziran : Alman - Rus savaşı karşısında Türkiye tarafsızlığını ilân etti.

1942

15 nisan : Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü kuruldu.

1943

30 ocak : Adana'da İnönü - Churchill görüşmesi.
28 şubat : Yedinci milletvekili seçimi yapıldı.
30 mart : İnönü yeniden cumhurbaşkanlığına seçildi.
4 aralık : Kahire'de İnönü - Roosevelt - Churchill görüşmesi.

1944

12 temmuz : İstanbul Yüksek Mühendis Mektebi'nin «Teknik Üniversite» olarak teşkilâtlandırılmasına dair kanun kabul edildi.
3 kasım : Işıkları karartma tedbiri kaldırıldı.

1945

10 ocak : Anayasa dilinin sadeleştirilmesi hakkındaki kanun kabul edildi.
23 şubat : T.B.M.M. Japonya'ya harb ilânını kabul etti.
24 şubat : Türkiye Birleşmiş Milletler Parktı'nı imzaladı.
11 haziran : Toprak Kanunu kabul edildi.
15 ağustos : Birleşmiş Milletler Anayasası T.B.M.M.'ce kabul edildi.
17 ekim : Ankara Tıp Fakültesi açıldı.

1946

1 ocak : İşçi Sigortaları Kanunu kabul edildi.
31 mayıs : Tek Dereceli Milletvekili Seçimi Kanunu kabul edildi.
12 haziran : Üniversitelere muhtariyet veren kanun kabul edildi.
21 temmuz : İlk defa tek dereceli seçim yapıldı.

1947

3 ocak : Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı yılın ilk haftasını «Veremle Savaş Haftası» olarak kabul etti.

1948

1 kasım : Millî Eğitim Bakanlığı 15 şubat 1949'dan itibaren okullarda istiyenlere din derslerinin okutulacağını bildirdi.

1949

11 nisan : Veremle Savaş Kanunu kabul edildi.

1950

21 şubat : Yeni Seçim Kanunu yürürlüğe girdi.
14 mayıs : Seçimlerde DP 408 milletvekilliği kazanarak iktidara geldi.
28 eylül : Kore Savaşı'na 4.500 kişilik bir kuvvetle katılma kararı gereğince Birleşmiş Milletler emrine verilen Kore Savaş Birliğimiz yola çıktı.

1951

5 mart : Atatürk heykeline yapılan tecavüzü tel'in için yüksek öğrenim gençliği Kırşehir'de muazzam bir protesto mitingi yaptı.
25 haziran : Abdülhamit'in boğdurduğu hürriyet şehidi Mithat Paşa'nın kemikleri Taif'ten İstanbul'a getirilerek Hürriyet-i Ebediye Tepesi'ndeki kabre törenle gömüldü
1/2 temz. : Büyük Kurtarıcı Atatürk'ün heykel ve büstlerine karşı gericilerin yapmış olduğu menfur tecavüzler dolayısiyle yurdun çeşitli bölgelerinde tel'in mitingleri yapıldı.
1 ekim : Eskişehir Hava Harb Okulu açıldı.
30 ekim : Ankara Arkeoloji Müzesi Hitit Eserleri Salonu açıldı.

1952

18 şubat : Türkiye Kuzey Atlantik Paktı'na katıldı.
13 haziran : Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun kabul edildi.

1953

5 mayıs : Millî Korunma Kanunu yürürlükten kaldırıldı.
29 haziran : Türkiye - Pakistan Kültür Anlaşması imzalandı.
16 ağustos : İzmir'de Panayakapu'da Meryem'in son olarak yaşadığı «Hacıevi» onarılarak törenle açıldı.
10 kasım : Atatürk'ün na'şı Anıt-Kabir'e taşındı.

1954

12 mart : Milletvekili seçimi.

1955

6/7 eylül : Selânik'te Atatürkevi'ne bomba atılması dolayısiyle İstanbul'da mağaza ve dükkânlar tahrip edildi 6/7 eylül olayları dolayısiyle İstanbul'da sıkıyönetim ilân edildi.

1959

26 mayıs : Türkiye - Amerika Atom Enerjisi İşbirliği anlaşması imzalandı.

1960

27 mayıs : Millî Devrim hareketi Demokrat Parti iktidarına son verdi.

1961

11 ağustos : Yassıada duruşmaları sona erdi.
9 temmuz : Yeni Anayasa'nın halk oyuna sunulması ve kabulü.
17 eylül : Adnan Menderes'in idamı.
15 ekim : Genel seçimler yapıldı, hiçbir parti çoğunluk sağlıyamadı.
25 ekim : T.B.M.M. açıldı, Gürsel Cumhurbaşkanlığına seçildi.

1962

22 şubat : Ankara'da bazı birliklerin hükümeti devirme teşebbüsü önlendi.

1963

21 mayıs : 22 şubatçıların yaptığı yeni ihtilâl teşebbüsü bastırıldı.

Yurdun Şanlı Bekçisi Türk Silâhlı Kuvvetleri

SAVAŞMAK maksadiyle kurulan, donatılan, eğitilen kuvvetlerin tamamına «silâhlı kuvvetler» denir. 4 ocak 1961 tarihinde kabul edilen bir kanunla Türk Ordusu'nun genel adı «Türk Silâhlı Kuvvetleri» olarak belirtilmiştir. Silâhlı Kuvvetler'in tamamı için «ordu» sözü de kullanılır (Bk. Ordu). Ancak, genel olarak, «ordu» deyince «kolordu»nun üstündeki kuruluş anlaşılır.

Türk Silâhlı Kuvvetleri'nin görevi yurdun, Cumhkuriyet'in bütünlüğünü, bağımsızlığı korumak, kollamaktır. Silâhlı Kuvvetler'in temel niteliği taarruz gücü taşımasıdır. Bu güç, değerli bir komuta heyeti, modern silâhlar, harekâta, manevraya elverişli bir kuruluş, nihayet, modern araçlarla yüksek bir moral sayesinde sağlanır. Ordu devamlı olarak eğitim görür, her an savaşa tutuşacakmış gibi donatılır. Bugünkü savaşlarda, kara, deniz, hava kuvvetlerinin, düşmanı yenmesi, düşman ülkesinin sivil savunmasını, savaş gücünü işlemez hale getirebilmesi için birbirleriyle mükemmel bir işbirliği yapmaları gerekir.

Barışta ve Savaşta Ordu

Yukarıda saydığımız niteliklere sahip olan Türk Ordusu barış zamanında eğitim görür, yurdumuzu bekler, harbde de düşmanla savaşır, onu yener.

Silâhlı Kuvvetler'in barış mevcudu ile sefer mevcudu arasında büyük fark vardır. Orduların barışta, tam mevcutla ayakta tutulması ekonomik ve sosyal bakımdan hemen hemen imkânsızdır. Bu hal yurdun ekonomik ve sosyal düzenini de bozar. Bunun için, barış sırasında, sefer ordusunun çekirdeğini teşkil eden bir barış ordusu kurulur. Bu ordunun mevcudu sefer ordusununkinden azdır. Bir savaş tehlikesi belirince barış ordusu, gerekli personel, silâhlar ve başka araçlarla takviye edilerek, sefer ordusu kurulur. Barış ordusunun sefer ordusu haline gelmesi için yapılan hazırlıklara «seferberlik» denir. Seferberlik hazırlıkları barış sırasında yapılır, memleket, bütün kaynaklariyle, ordusunun savaş gücünü artırmaya çalışır.

Silâhlı Kuvvetlerin Sevk ve İdaresi

Bugüne kadar kurulan büyük Türk devletlerinde ordunun başkomutanlığı daima hükümdarların kendisinde toplanmış, hükümdarlar fiilen ordunun başkomutanlığını yapmıştır. Türkiye Cumhuriyeti devrinde de başkomutanlık cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur. 1961 Anayasamızın 110. maddesinde bu husus şöyle açıklanmıştır: «Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin mânevi varlığından ayrılmaz ve cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur.»

Bugün Genelkurmay Başkanı silâhlı kuvvetlerimizin komutanıdır. Başkan, bakanlar kurulunun teklifi üzerine cumhurbaşkanınca atanır. Genelkurmay Başkanı'nın görev ve yetkileri özel kanunla düzenlenmiştir. Başkan, bu görev ve yetkilerden dolayı başbakana karşı sorumludur. Harb ilânı, Türk silâhlı kuvvetlerinin başka memleketlere gönderilmesi, yahut yabancı silâhlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi ise doğrudan doğruya T.B.M.M.'ne aittir. Anayasamızın 66. maddesi bu hususu belirtir.

GENELKURMAY BAŞKANLIĞI

Genelkurmay Başkanlığı'nın üç ana görevi vardır: 1) Harb konusunda hükümetin müvaşirliğini yapmak; 2) Harb hazırlığiyle uğraşmak; 3) Kara, deniz ve hava kuvvetlerini sevk ve idare etmek.

(Başkanlığın kuruluşu karşı sayfada gösterilmiştir.)

Genelkurmay Başkanlığı'nın karargâh bölümünü teşkil eden bu başkanlıklar dışında bütün Silâhlı Kuvvetler de Genelkurmay'a bağlıdır.

Türk Silâhlı Kuvetleri, 1) Kara Kuvvetleri, 2) Deniz Kuvvetleri, 3) Hava Kuvvetleri olmak üzere üç ana silâhlı kuvvetin toplamından meydana gelir.

Kara Kuvvetleri

Görevi kara harekât ve muharebelerini yaparak yurdu korumaktır. (Kuruluşu karşı sayfada gösterilmiştir.)

Bunlardan Personel Başkanlığı silâhlı kuvvetlerin personel işlerini plânlar, koordine eder. İstihbarat Başkanlığı'nın başlıca görevi yabancı milletlere, bunların ordularına ait bilgi toplamak, bunları değerlendirmektir. Yabancı istihbarata karşı koymak, propaganda işlerini düzenlemek de bu bölümün görevidir. Harekât başkanlığı teşkilât, eğitim, harekât ve seferberlik işlerini plânlar, koordine ve kontrol eder. Lojistik başkanlığı da silâhlı kuvvetlerin ihtiyacı olan ikmal maddelerini sağlıyacak plânları, daha başka lojistik plânları hazırlar, koordine ve kontrol eder.

Kara Kuvvetleri'nin iki ana bölümünden biri olan karargâh, personel, harekât, lojistik başkanlıkları, istihbarat şubesi ile kara kuvvetleri bünyesinde mevcut sınıflara ait teknik ve idari işleri yürüten dairelerden ve diğer teşkilâttan ibarettir. İkinci ana bölümü teşkil eden birlikler ise ordulardan meydana gelir.

ORDULARIN KURULUŞU

Ordu. — Taktik ve idari bir birliktir. Bir ordu, genel olarak, ordu karargâhı, değişik sayıda (2-3) kolordu, bağımsız tümen veya tugaylar ile ordu bağlı birlikleri ve teşekküllerinden kurulur. Orduya orgeneral rütbesinde bir general komuta eder.

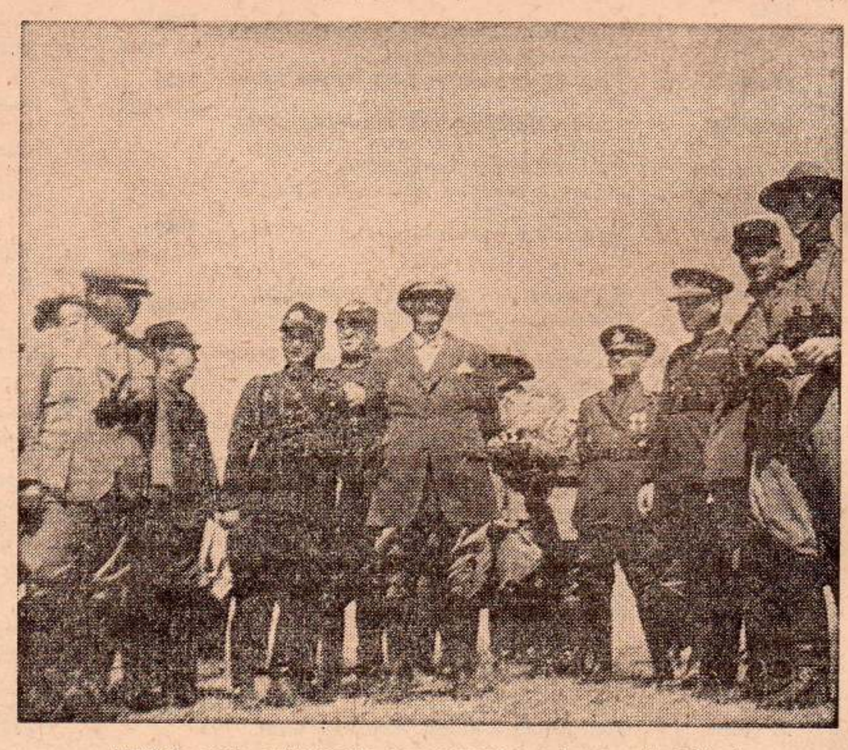
Kolordu. — Taktik bir birliktir. Bağımsız bir kolordu idari görevleri de yapar. Komutanı, korgeneral rütbesinde bir generaldir.

Tümen. — Taktik ve idari bir birliktir. Bir tümen, tümen karargâhı, piyade birlikleri, topçu birlikleri, zırhlı birlikleri ve keşif birlikleri, diğer bağlı birliklerle teşkillerden meydana gelir.

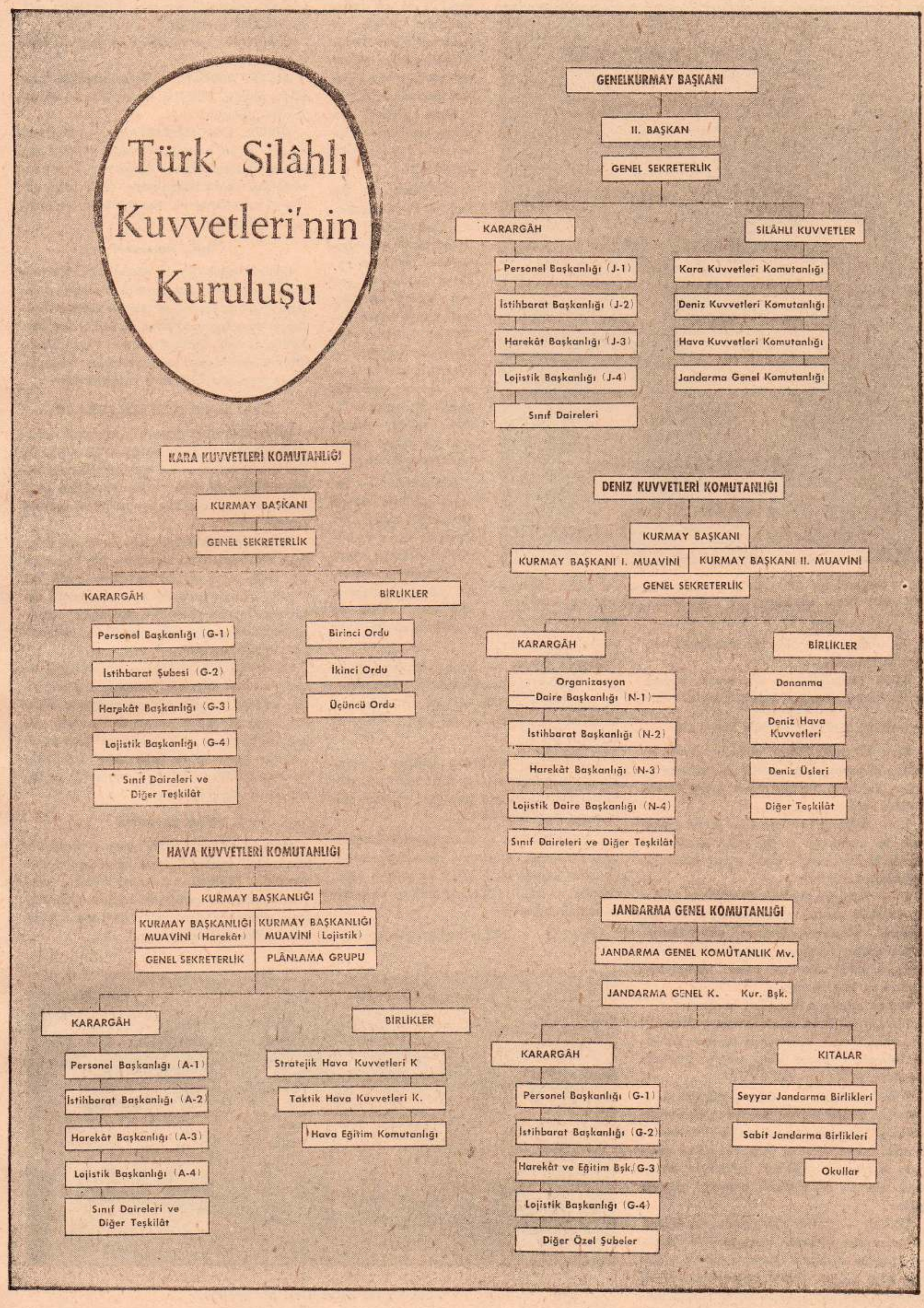
Tugay. — Bir piyade tugayı, karargâh, piyade birlikleri, topçu birlikleri ile tugaya bağlı birlikler ve teşkillerinden kuruludur.

Alay. — İdari ve taktik görevi olan bir birliktir. Alay karargâhı, taktik ve destek birliklerinden kuruludur. Yapacağı göreve, silâh ve araçlarına göre, «piyade alayı», «zırhlı alayı», «süvari alayı» diye adlar alır.

Grup. — İdari sorumluluğu olan bir teşekküldür. Çok defa bir karargâhla 2-6 birlikten meydana gelir. Bu birlikler çok defa aynı cins taburlardan ibarettir. Grup albay,

Atatürk şanlı ordumuzun manevrasında yabancı müşahitlerle

Türk Silâhlı Kuvvetleri'nin Kuruluşu
GENELKURMAY BAŞKANI
II. BAŞKAN
GENEL SEKRETERLİK
KARARGÂH
Personel Başkanlığı (J-1)
İstihbarat Başkanlığı (J-2)
Harekât Başkanlığı (J-3)
Lojistik Başkanlığı (J-4)
Sınıf Daireleri
SİLÂHLI KUVVETLER
Kara Kuvvetleri Komutanlığı
Deniz Kuvvetleri Komutanlığı
Hava Kuvvetleri Komutanlığı
Jandarma Genel Komutanlığı
KARA KUVVETLERİ KOMUTANLIĞI
KURMAY BAŞKANI
GENEL SEKRETERLİK
KARARGÂH
Personel Başkanlığı (G-1)
İstihbarat Şubesi (G-2)
Harekât Başkanlığı (G-3)
Lojistik Başkanlığı (G-4)
Sınıf Daireleri ve Diğer Teşkilât
BİRLİKLER
Birinci Ordu
İkinci Ordu
Üçüncü Ordu
DENİZ KUVVETLERİ KOMUTANLIĞI
KURMAY BAŞKANI
KURMAY BAŞKANI I. MUAVİNİ
KURMAY BAŞKANI II. MUAVİNİ
GENEL SEKRETERLİK
KARARGÂH
Organizasyon Daire Başkanlığı (N-1)
İstihbarat Başkanlığı (N-2)
Harekât Başkanlığı (N-3)
Lojistik Daire Başkanlığı (N-4)
Sınıf Daireleri ve Diğer Teşkilât
BİRLİKLER
Donanma
Deniz Hava Kuvvetleri
Deniz Üsleri
Diğer Teşkilât
HAVA KUVVETLERİ KOMUTANLIĞI
KURMAY BAŞKANLIĞI
KURMAY BAŞKANLIĞI MUAVİNİ (Harekât)
KURMAY BAŞKANLIĞI MUAVİNİ (Lojistik)
GENEL SEKRETERLİK
PLÂNLAMA GRUPU
KARARGÂH
Personel Başkanlığı (A-1)
İstihbarat Başkanlığı (A-2)
Harekât Başkanlığı (A-3)
Lojistik Başkanlığı (A-4)
Sınıf Daireleri ve Diğer Teşkilât
BİRLİKLER
Stratejik Hava Kuvvetleri K
Taktik Hava Kuvvetleri K.
Hava Eğitim Komutanlığı
JANDARMA GENEL KOMUTANLIĞI
JANDARMA GENEL KOMUTANLIK Mv.
JANDARMA GENEL K. Kur. Bşk.
KARARGÂH
Personel Başkanlığı (G-1)
İstihbarat Başkanlığı (G-2)
Harekât ve Eğitim Bşk. G-3
Lojistik Başkanlığı (G-4)
Diğer Özel Şubeler
KITALAR
Seyyar Jandarma Birlikleri
Sabit Jandarma Birlikleri
Okullar

Türk denizcileri 27 eylül Barbaros Günü'nde denizciliğimizin piri olan Barbaros'un heykeline çelenk koyarlarken.

ya da yarbay rütbesinde bir üstsubay komutasında bulunur.

Bölük (Batarya). — Muharebe, hizmet, ya da karma görevleri bulunan bir birliktir.

KARA KUVVETLERI'NIN SINIFLARI

Kara Kuvvetleri'ndeki birlikler çeşitli sınıflara mensuptur. Bu sınıflar da Muharip Sınıflar, Yardımcı Sınıflar olmak üzere iki ana bölüme ayrılır:

1. — Muharip Sınıflar: Esas görevi muharebe ve muharebe desteği olan sınıflardır. Bunlar piyade, süvari, tank, topçu, istihkâm, muhabere sınıflarıdır.

2. — Yardımcı Sınıflar: Esas görevi muharip sınıflara yardım olan sınıflardır. Bunlar, personel, ulaştırma, levazım, ordudonatım, askerî adalet, öğretmen, askerî mühendislik, harta, sıhhiye, veteriner, askerî inzibat hizmetleri ve teşkilleridir.

Başlıca sınıfların görevleri şunlardır:

PIYADE. — Taarruzda düşmana yaklaşarak onu imha etmek, savunmada ise mevziini elde tutmak, düşmanı karşı taarruzlarla yok etmektir.

ZIRHLI BIRLIK. — Görevi düşman kuvvetlerine hücum etmek, düşmanı yok etmek, mevziini parçalamak, düzenini bozmaktır. Bundan başka, keşifler yapmak, başka sınıfların emniyetini sağlamak, tanksavar savunması yapmak da bunların görevleri arasına girer.

TOPÇU. — Silâhlı Kuvvetler'in en önemli unsurlarından biri olan topçu birlikleri «sahra topçusu» ve «hava savunma topçusu» olarak ikiye ayrılır. Sahra topçusunun görevi, düşman hedeflerini ateşle baskı altında tutmak, ya da yok etmek suretiyle piyade ve zırhlı birliklere destek olmaktır. Hava savunma topçusu da havadan gelecek hücumlara karşı birlikleri, düşmana hedef teşkil edecek daha başka yerleri korumaktır.

ISTIHKÂM. — Görevi sahra kuvvetlerinin faaliyetlerini kolaylaştıracak işleri yapmaktır. Istihkâm birlikleri yaptıkları inşaat, tahrip ve diğer faaliyetlerle başka birliklerin istirahat imkânlarını; savunma ve hücum güclerini artırır. Ayrıca, gerekirse piyade gibi savaşır. Takım, bölük, tabur, grup ve tugay olarak teşkilâtlandırılmıştır.

MUHABERE. — Savaşan birlikler arasında irtibatı sağlar, bu konudaki ikmal ve hizmetleri düzenler. Ayrıca, düşmanın elektronik vasıtalar kullanmasına engel olmak da muhabere sınıfının görevleri arasındadır.

KIMYA SINIFI. — Görevi, kimyasal, biyolojik, radyolojik savaş alanında çalışmaktır. Bu alandaki silâhların kullanılması, karşı savunmanın yapılması da bu sınıfın görevleri arasında yer alır.

SIHHIYE. — Birliklerin sağlığını emniyet altında bulundurmak, her türlü koruyucu tedbirleri almak, savaşta yaralılara bakmak sıhhiye sınıfının görevidir.

ORDUDONATIM. — Kuvvetlerin mühimmatını, silâhlarını, araçlarını, daha başka ordudonatım malzemesini tesbit ve tedarik eder, depolar ve dağıtır. Bunların bakımı da ordudonatımın görevidir.

LEVAZIM. — Silâhlı Kuvvetler'in yiyecek, giyecek, yakacak, yem gibi ihtiyaçlarını sağlar, depolar ve dağıtır.

ULAŞTIRMA. — Malzeme ve personel nakliyatını sağlar.

ASKERÎ INZIBAT. — Askerî birlikler arasında nizamı, disiplini korur, kanun ve nizamları yürütür.

MENZIL KOMUTANLIKLARI. — Bunların başlıca görevi harekât alanlarını ikmal bakımından desteklemektir. Ayrıca her menzil komutanlığı kendi bölgesindeki idari işleri yürütmekle, seferberlik hazırlıklarını yapmakla da görevlidir.

Deniz Kuvvetleri

Deniz Kuvetleri'mizin görevi deniz hâkimiyetini sağlamak, kıyılarımıza taarruzu önlemek, düşman kıyılarına taarruz etmek, deniz ticaret savaşları yapmaktır. Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, deniz kuvvetlerimizi savaşa hazırlar, ihtiyaçlarını sağlar, birlikleri sevk ve idare eder.

DENIZ KUVVETLERI'NDE KURULUŞ

Deniz Kuvvetleri Komutanı oramiral rütbesinde bir amiraldir. Komutanlık, genel olarak, bir karargâh, donanma komutanlığı, üs komutanlıkları ve daha başka teşkilâttan meydana gelmiştir. Deniz kuvvetlerimizin kuruluş şeması şudur:

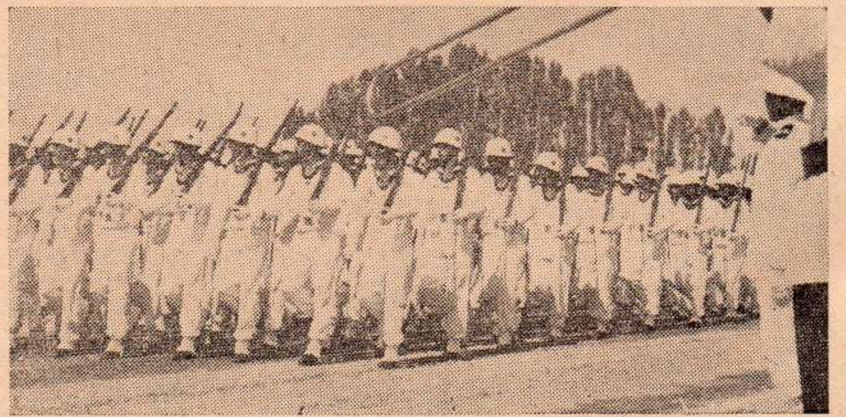
DONANMA KOMUTANLIĞI. — Su altı ve su üstü filolarından kurulmuştur. Bir komutanlığa bağlı savaş gemilerine «filo» denir. Bir komuta altında bulunan aynı cins küçük savaş gemileri ise «filotillâ» diye anılır: «Muhrip filotillâsı», «denizaltı filotillâsı», «hücumbotu filotillâsı» gibi.

ÜS KOMUTANLIKLARI. — Donanmanın ikmal ve tamir işlerinin yapıldığı, dinlenmesinin sağlandığı, düşman taarruzlarına karşı korunmuş limanlara «deniz üssü» denir. Bu üsler birer komutanlık tarafından idare edilir.

Deniz kuvvetlerine bağlı diğer teşkillerin en önemlisi Deniz Eğitim Komutanlığı ve Deniz İkmal Merkezleri'dir.

Hava Kuvvetleri

Hava Kuvvetleri'mizin görevi havaların kontrolünü sağlamak, hava hâkimiyetini elde etmektir. Düşman ülkelerine hücum, düşman uçaklariyle savaşmak, hücum eden düşman uçaklarını durdurmak da hava kuvvetlerinin görevleri arasındadır.

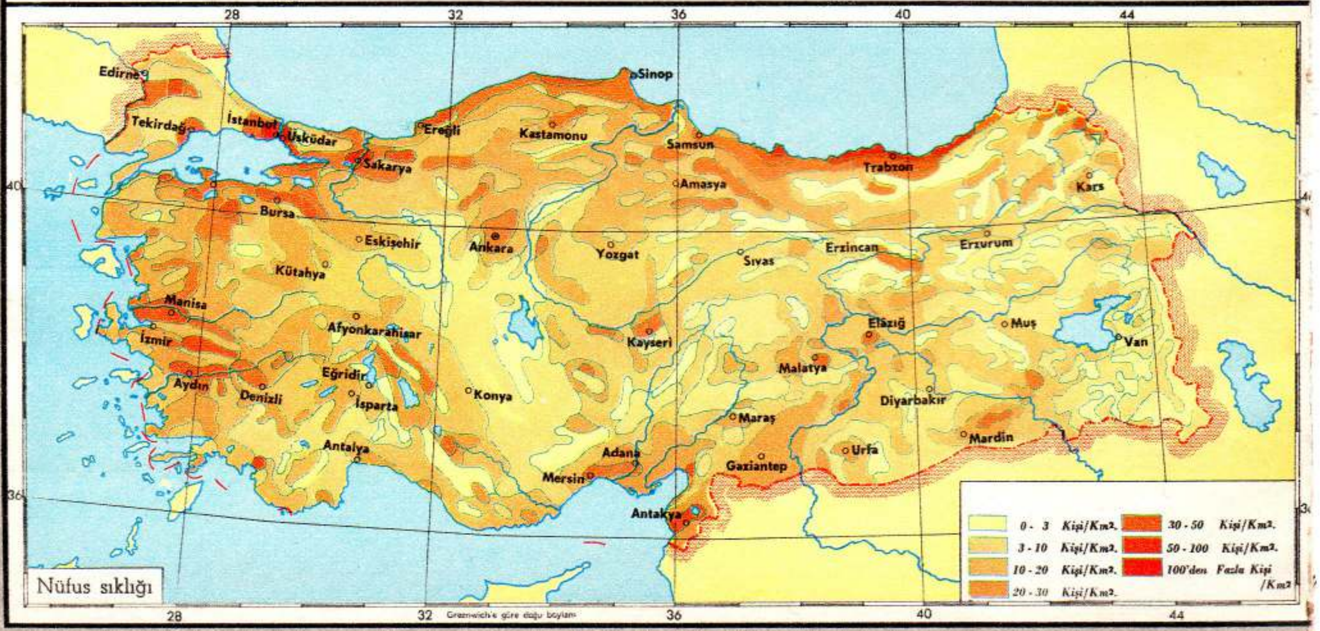

Türk Deniz Kuvvetleri bir geçitte.

TÜRKİYE, İDA

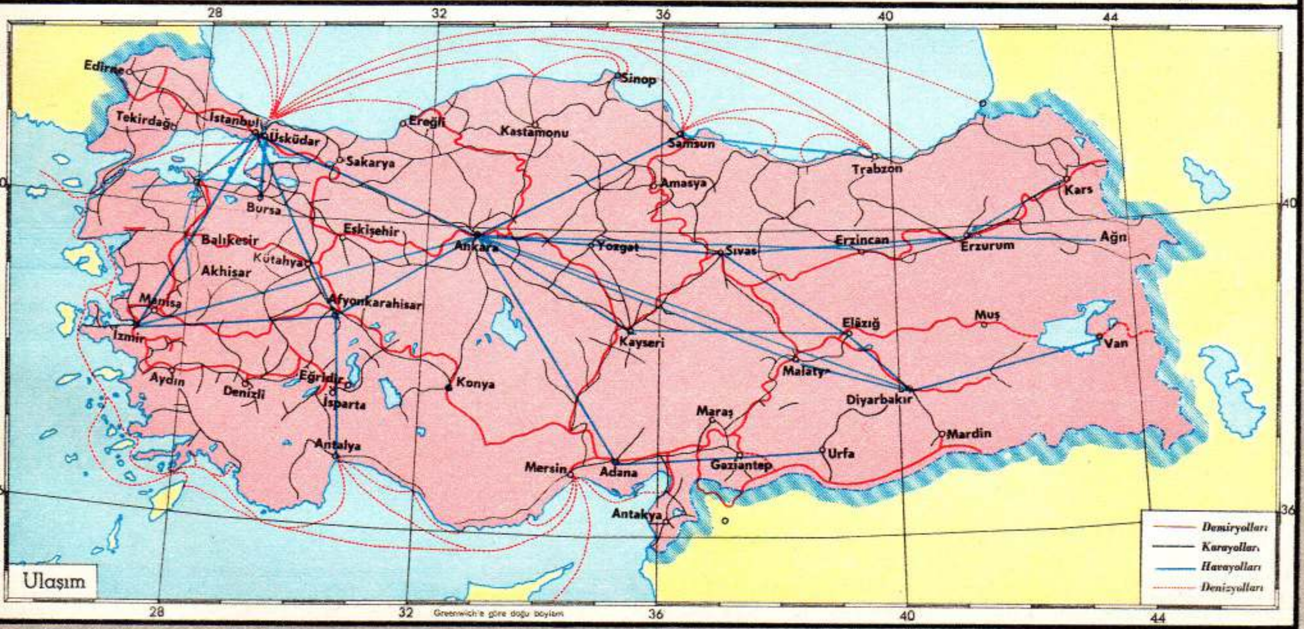
Nüfus sıklığı

Ölçek: 1/10 000 000

...Rİ BÖLÜNÜŞ

Ölçek: 1/10 000 000

Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı bulunan Hava Kuvvetleri Komutanlığı'nın görevi hava kuvvetlerini savaşa hazırlamak, ihtiyaçlarını sağlamak, sevk ve idare etmektir.

Hava Kuvvetleri'mize bağlı birlikler başlıca 1) Stratejik Hava Kuvvetleri; 2) Taktik Hava Kuvvetleri olmak üzere ikiye ayrılır:

STRATEJİK HAVA KUVVETLERİ. — Görevleri şunlardır: a) Stratejik alanda hava üstünlüğünü elde etmek; b) Düşmanın hava gücünü yıkarak onun savaşa devam imkânlarını yok etmek; c) Başkomutanlık adına stratejik hava keşfi yapmak; d) gerektiği zaman taktik hava kuvvetlerine yardım etmek.

Teşkilâtı uzun menzilli bombardıman uçakları ile av ve fotoğraf birliklerinden ibarettir.

TAKTİK HAVA KUVVETLERİ. — En önemli görevi taarruzi hava desteği, hava üstünlüğü, tecrit ve yakın hava desteği yapmaktır. Ayrıca, hava keşifleri, ulaştırma hava desteği ve özel hava desteği teşkil etmek gibi önemli görevleri de vardır.

(Hava Kuvvetlerimizin kuruluş şeması 3119'cu sayfada gösterilmiştir.)

Jandarma Kuvvetleri

Jandarma, genel emniyet ve asayişi korumak, kanunların uygulanmasını sağlamak maksadiyle kurulmuş silâhlı bir emniyet, inzibat ve asayiş kuvvetidir (Bk. Jandarma). Jandarma teşkilâtı barışta bu görevleri yerine getirdiği gibi seferde de askerî polis vazifesi görür, aynı zamanda yurt içi savunmasına yardım eder, gerekince Silâhlı Kuvvetler'le işbirliği yapar.

(Jandarma Genel Komutanlığı'nın kuruluşu 3119'cu sayfada gösterilmiştir.)

Bunlardan seyyar Jandarma Birlikleri'nin görevi sabit birliklerin başaramadığı işleri yapmaktır. Bu birlikler jandarma tugayları halinde kurulmuştur. Jandarma tugaylarının kuruluşu piyade tugaylarının kuruluşuna çok benzer.

Sabit jandarma birlikleri bulunduğu mülki idare bölgesi içinde genel emniyet ve asayişi korur, kanunların uygulanmasını sağlar, kaçakçılığı önler. Teşkilâtı mülki idare teşkilâtına bağlıdır. Sabit jandarma birlikleri asayiş ve emniyet karakollarında vazife görür. Karakollarda, biri ya onbaşı, ya çavuş olmak üzere, 5-15 er bulunur.

Kara Kuvvetleri'nde Muharebe Esasları

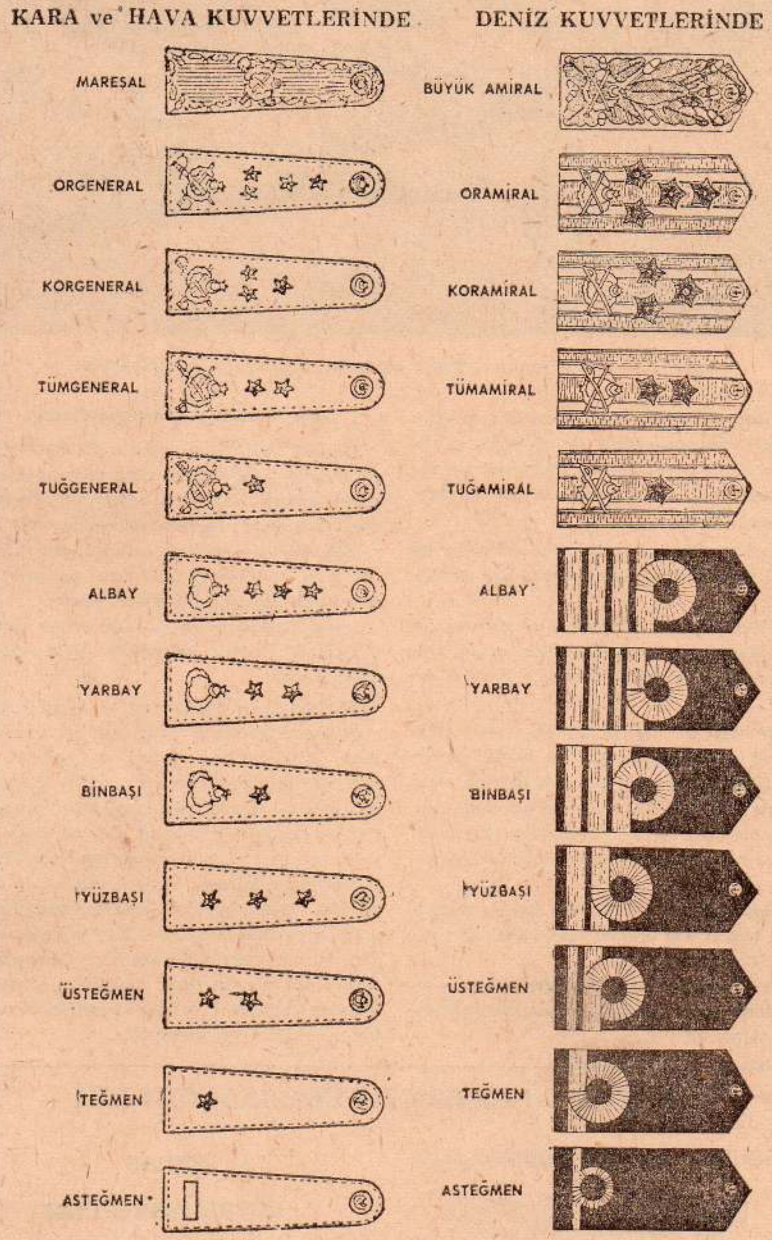
Konma. — Kıtaların bir yürüyüş veya muharebeden sonra, geceyi geçirmek üzere bir ordugâhta, konakta istirahata geçmelerine «konma» denir. Konma üç türlü olur: 1) Ordugâh: Kıtanın çadırda kalmasıdır; 2) Konak: Kıtanın binalarda kalmasıdır; 3) Köy Ordugâhı: Kıtanın kısmen çadırlarda, kısmen de binada kalmasıdır.

Konmada düşmanın kara ve havadan yapacağı bütün tâciz, baskın ve gözetlemesine karşı emniyet, tedbir ve tertipleri alınır.

Yürüyüş. — Birliklerin bir yerden bir başka yere gitmesi demektir. Yaya olarak yapılabildiği gibi kara, hava ve denizde çalışan her çeşit araçlarla, ya da bu ulaştırma araçlarının karışımı ile de yapılabilir.

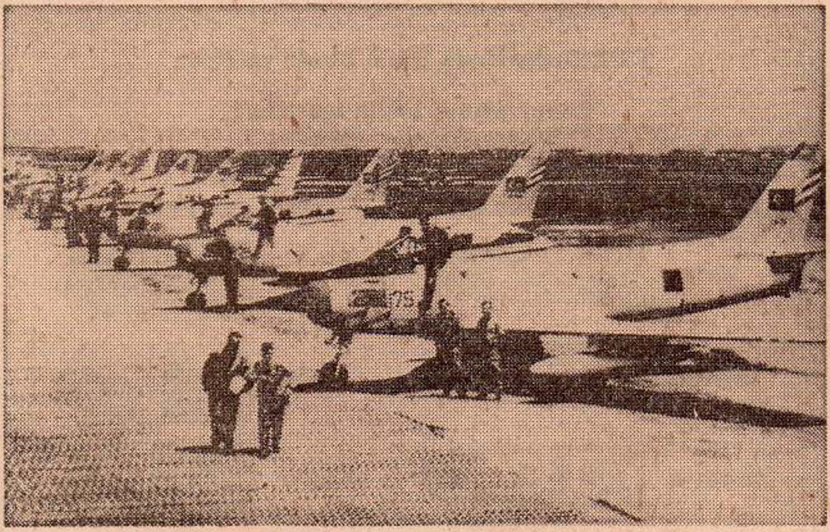
Muharebe. — İki taraf kuvvetlerinin birbirleriyle yaptığı bir çarpışmadır. «Meydan

Türk Ordusu'nda Kara, Deniz ve Hava Subaylarının rütbe işaretleri

DENİZ KUVVETLERİNDE SUBAY KOL İŞARETLERİ

Hava Kuvvetleri'mizin tepkili uçakları bir uçuşa hazırlanıyor.

Muharebesi» ise iki taraf kuvvetlerinin kesin sonuç almak maksadiyle yaptığı genel ve devamlı bir savaştır. Başlıca muharebe çeşitleri, «taarruz», «savunma», «takip» ve «geri hareketler»dir.

Taarruz: Düşman silâhlı kuvvetlerinin tesirini ve düşmanın savaş azmini yok etmektir.

Başlıca taarruz hareketleri «kuşatma» ile «yarma»dır. Taarruzda kuvvetler, «asıl», «tali» ve «yedek» olmak üzere üç bölüme ayrılır.

Savunma: Bir mevzie yapılan düşman taarruzunu karşılamak, kırmak ve elverişli şartlar meydana gelince karşı taarruza geçmek maksadiyle yapılan muharebeye «savunma» denir. Savunma doktrini her ne pahasına olursa olsun savunma mevziini elde bulundurmayı hedef tutar.

Takip: Düşmanın tutunmak imkânı kaybolduğu zaman onu yenmek, yok etmek için yapılan bir ileri harekettir.

Geri Hareketler: «Muharebeyi kesme», «geri çekilme» ve «oyalama muharebesi» şeklinde üçe ayrılır.

Deniz Kuvvetleri Muharebe Esasları

Deniz Kuvvetlerinin amacı millî menfaatlerin bulunduğu denizlerde ulaştırma vasıtalarımızın serbes hareketini sağlamak, kıyıları denizden gelecek düşman tehlikesine karşı korumak, düşman deniz kuvvetlerini, deniz ulaştırmasını kullanılmaz bir hale getirmektir. Bu amaçla çeşitli muharebeler yapılır.

Deniz Ticareti Harbi. — Düşmanın deniz hareketini önlemek maksadiyle yapılan deniz savaşlarıdır.

Düşman Kıyılarına Taarruz. — Önemli düşman kıyılarına deniz üstü gemileri (muharebe gemileri, kruvazörler, muhripler) ve denizaltı gemileriyle taarruz edilir. Gelecek bir savaşta atomla çalışan güdümlü mermi taşıyan denizaltı filolarının düşman kıyılarına taarruzda büyük rol oynıyacağı gerçekleşmiştir. Bu bakımdan, deniz kuvvetlerinin bu alandaki önemi günden güne artmaktadır.

Çıkarma Hareketleri. — Düşman kıyılarına yapılan bir taarruz hareketidir. Çıkarmada büyük rol oynıyan deniz kuvvetleri olmakla beraber, kara ,deniz ve hava kuvvetlerinin tam bir işbirliğiyle gerçekleştirilir.

Hava Kuvvetleri Muharebe Esasları

Hava Muharebeleri. — Hava kuvvetlerine bağlı birliklerin havada, düşman hava birlikleriyle yaptığı savaşlardır. Hava muharebesi düşmanın hava keşfini, hava taarruzunu durdurmak maksadiyle yapılır. «Taarruz» ve «savunma muharebesi» olmak üzere ikiye ayrılır:

Hava Taarruzları: Hava kuvvetlerinin kara veya deniz hedeflerine bomba (klâsik ve nükleer), roket, torpido, zehirli gaz, mikrop gibi silâhlarla yaptığı taarruzdur. Yüksek, alçak, pike ve yalama taarruz çeşitleri vardır. Savaşlarda indirmenin de önemi büyüktür. Hava indirme piyadesi gibi havadan nakledilen kuvvetlerin kara muharebesi yapmak üzere yere indirilmesine «indirme» denir.

Savunma Muharebesi. — Savunma işlerinde hava kuvvetleri, gene hava muharebeleri yaparak endüstri bölgelerini, askerî bölgeleri, şehirleri düşman uçaklarının hücumundan korur.

Türk silâhlı kuvvetlerinin eğitimi, bu muharebe esaslarını tek erin şuuruna yerleştirmek, onu birlik halinde savaşacak şekilde olgunlaştırmak esasına dayanır.

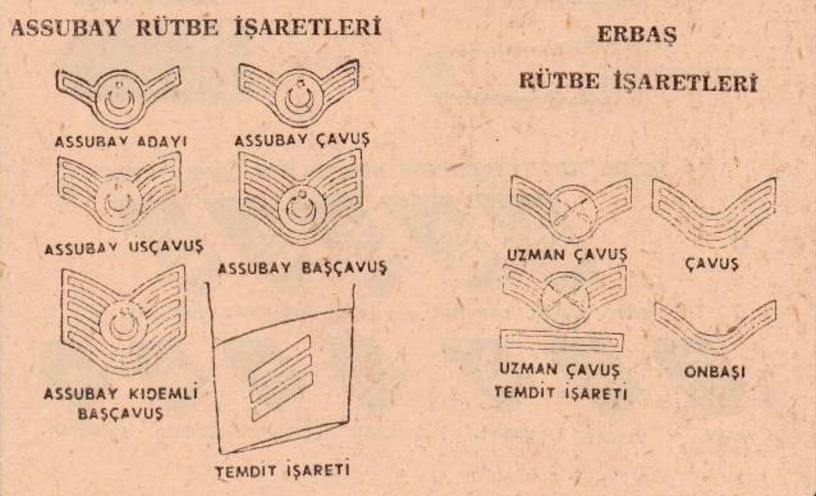
ASKERLİK

ASKERLİK Mükellefiyeti Kanunu'na göre, her erkek, 20 yaşına girdiği ocak ayının birinci gününden 46 yaşına girdiği ocak ayının birinci gününe kadar, 26 yıllık bir süre için askerdir. Bu 26 yıllık süreye «askerlik çağı» denir. Askerlik çağı «yoklama devri», «muvazzaflık devri» ve «yedeklik devri» olmak üzere üç devreye ayrılır. Yoklama devri de, «ilk yoklama», «son yoklama» olmak üzere iki bölümdür.

İlk Yoklama. — Askerlik çağına girenlerin sağ olup olmadığını, oturduğu yeri belli etmek için yapılan araştırmalardır. Askerlik çağına giren her Türk vatandaşı, nüfus cüzdaniyle birlikte, ya kendisi giderek, ya yazılı olarak, ya da başkasını göndererek yoklama memurlarına gerekli bilgileri vermeye mecburdur. İlk yoklama, gencin 20 yaşına bastığı ocak ayının birinci günü başlar, haziran ayı sonunda biter. Bu yaşa gelmiş olmalarına rağmen, nüfus hüviyet cüzdanları askerlik durumları işlenmemiş olanlarla, ellerinde hüviyet cüzdanı bulunmıyan askerlerin bir yerden başka bir yere gitmelerine, kurullarda iş görmelerine müsaade edilmez. Bu gibi kimseler askerlik şubelerine teslim edilirler.

Son Yoklama. — İlk yoklaması yapılan gençlerin, bir yıldan ertesi yıla bırakılanların durumlarına göre askerliklerine karar verebilmek için yapılan son araştırmadır. Temmuz ayında başlar, ekim ayının sonunda biter. Bu yoklamada gençlerin sağlam, sakat, çürük olup olmadıkları, öğrenim dereceleri, sanatları, medenî halleri tesbit edilip sınıflara ayrılır. Askerlik yapmaya engel durumları bulunmıyanlara kura numarası

ASSUBAY ve ERBAŞ RÜTBE İŞARETLERİ

Silâhlı Kuvvetlerin Eğitimi

TÜRK Silâhlı Kuvvetleri'nin eğitimi de, harb Sanatı ve bununla ilgili taktik, stratejik kurallara uygun olarak gelişmiştir.

Eski Türkler'de subay ve erler için yetiştirme yeri ordu iken Selçuklular zamanından başlıyarak, yüzyılların getirdiği gelişmelerin yanı sıra, silâhlı kuvvetlerin eğitim şekilleri de değişmişti. Zamanımızdaki ileri seviyeye ulaşmak subay, erbaş ve er için ayrı usuller takip etmek, ayrı tesisler kurmak suretiyle mümkün olmuştur.

Bugün, subay ve assubaylar için ilk kaynak sivil ilkokul, ortaokul ve liselerle askerî liselerdir. Bundan sonra kuvvet kumandanlıkları emrindeki kara, hava ve deniz harb okulları ile sınıf okulları ve assubay hazırlama okulları gelir.

Kara Kuvvetleri'nde Eğitim

ER EĞİTİMİ. — Askerlik çağı gelen ve 1111 sayılı askerlik kanununa göre askerlik yapacak gençler (lise mezunları dahil) temel askerlik eğitimini eğitim tümenleriyle eğitim merkezlerinde yaparlar. Piyade ve topçu sınıflarına mensup erlerin tek er eğitimi tümenlerinde, tank, istihkâm, muhabere, ulaştırma, ordudonatım ve sıhhiye sınıflarına mensup erlerin eğitimi de eğitim merkezlerinde yapılır. Temel ve ihtısas eğitimi yapacak şekilde kurulmuş olan eğitim tümenleri, tugay, alay, tabur ve gruplar halinde teşkilâtlanmıştır. Temel ve ihtisas eğitimi süresi üç buçuk ay kadardır.

Birlik eğitimini her sınıf kendi kıtasında yapar. Manga, takım, bölük, tabur ve alay safhalarına göre eğitimi yaptırılan erler tümen ve daha büyük birliklerde talimlere başlar. Yapılan tatbikat ve manevralarla eğitimin en yüksek seviyesine ulaştırılırlar.

Eğitimde erlerin atomlu ve atomsuz savaşlara göre yetişmesine bilhassa dikkat edilir. Ayrıca, okuma-yazma bilmiyen erlerin durumu da göz önünde bulundurularak, eğitim ve tümen merkezlerinde bu gibi erlere okuyup yazma öğretilir. Zaten erlerin eğitiminde muharebe tekniğini öğretmek esas ise de genel kültür derslerine de geniş ölçüde yer verilir. Erler, kabiliyet testlerine göre çeşitli ihtısas kurslarından geçirilir.

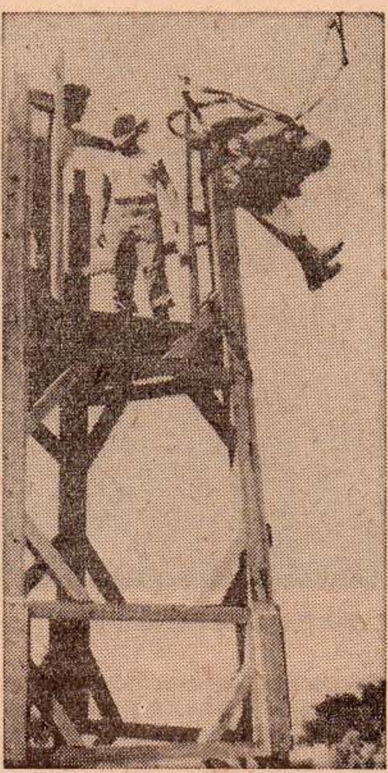
Eğitimlerde üstün başarı gösteren erler arasında yapılan imtihanla onbaşılar seçilir. Çavuşluk edebilecek kabiliyette olanlar 3-4 aylık çavuş kurslarına ayrılır. Kurs gören onbaşılar nazari ve tatbikî imtihanlarda başarı gösterirlerse çavuş olurlar.

ASSUBAY EĞİTİMİ. — Assubay hazırlama okullariyle lise ve diğer orta dereceli okullardan alınan gençler, sınıflarına ait okullarda bir iki yıl okurlar. Bu okulları başarıyla bitirenler assubay ve çavuş olurlar. Bundan sonra kıtalara verilen assubayların meslekî ihtısasları çeşitli kurslarla geliştirilir.

SUBAY EĞİTİMİ. — Osmanlı İmparatorluğu devrinde ilk olarak 1834'te ordunun subay ihtiyacını karşılamak için İstanbul'da Selimiye Kışlası'nda «Sübyan Bölükleri» adı ile bir okul açıldı. 4. Alayın II. Taburundan seçilen genç ve istidatlı erler bu okula öğrenci kayadedildi. Böylece ilk harb okulunun temeli atılmış oldu. Bu okul aynı yıl Maçka Kışlası'na, daha sonra da Harbiye'de, bugün I. Ordu Karargâhı olarak kullanılan binaya alındı. Harb Okulu 1937'ye kadar burada kaldıktan sonra Ankara'ya nakledildi.

Harb Okulu'nda askerlik konularından başka kültür derslerine de büyük yer verilir. İktisadi, sosyal, hukuki, tarihî, fennî konularda lise üstü, üniversite muadili bilgi verilir. Okul üç yıldır. Bunun iki yılı «öğrenci» sıfatiyle, son yılı da «subay öğrenci» olarak okunur. Öğrenciler sınıf geçebilmek için askerlik ve kültür derslerinden %60'ın üstünde not almak zorundadır. İkinci sınıfın sonunda yapılan nazari testlere dayanılarak öğrenciler sınıflara ayrılır. Üçüncü sınıfta öğrencilerin sınıfları ayrılmışsa da, müşterek dersleri beraber takip ederler.

Harb Okulu, okul karargâhı, öğretim heyeti, Harb Okulu Alayı ve bağlı birliklerden kurulmuştur. Okula tümgeneral rütbesinde bir general komuta eder. Öğrenciler Harb Okulu'na sivil liselerden imtihanla alınır. Askerî liseleri bitirenler okulun çekirdeğini teşkil eder.

Eğridir'deki Dağ ve Komando Okulu'nda, özel kuvvetlere bağlı Türk subayları paraşütçülük dersinde

ASKERÎ OKULLAR. — Osmanlı İmparatorluğu zamanında «askerî rüşdiye» ve «askerî idadi» olarak faaliyet gösterirdi. Bu okulların yerini Cumhuriyet devrinde kurulan Halıcıoğlu, Konya, Tokat, Erzincan askerî okulları ile Kuleli, Bursa ve Maltepe askerî liseleri aldı. Bugün Kuleli ve Erzincan askerî liselerimiz vardır. Askerî okuldan sonra devam ettikleri Harb Okulu'nu başarıyla bitirenler sınıf okullarına geçerler.

SINIF OKULLARI. — Çeşitli sınıflara göre subay yetiştiren okullardır. Başlıcaları şunlardır:

Piyade Okulu. — 1909'da Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa zamanında «Piyade Endaht ve Tatbikat Mektebi» adiyle açılan okul önce Maltepe'de faaliyete geçmiş, 1910'da Soğanlı köyünde yapılan yeni binalara taşınmıştır. Okulun ilk komutanı Von Birn adlı bir Alman binbaşısıdır. Daha sonra Zodenstern adlı bir Alman yarbayı komutanlık etmiştir. Okul, Birinci Dünya Savaşı'na kadar faaliyetine devam etti, sonra kapandı. Savaş sırasında yedek subay talimgâhı burada açıldı, Millî Mücadele sırasında da faaliyet gösterdikten sonra yeniden kapandı. 1924'te Piyade Atış Okulu olarak yeniden kurulan okulun adı 1950'de «Piyade Okulu»na çevrildi 1961'de Tuzla'ya nakledildi. Halen piyade yedek subay ve piyade assubay okullarını da bünyesine almış bulunmaktadır.

Topçu Okulu. — İlk olarak Halıcıoğlu'nda «Mühendishane-i Berri-i Hümayun» adı al-

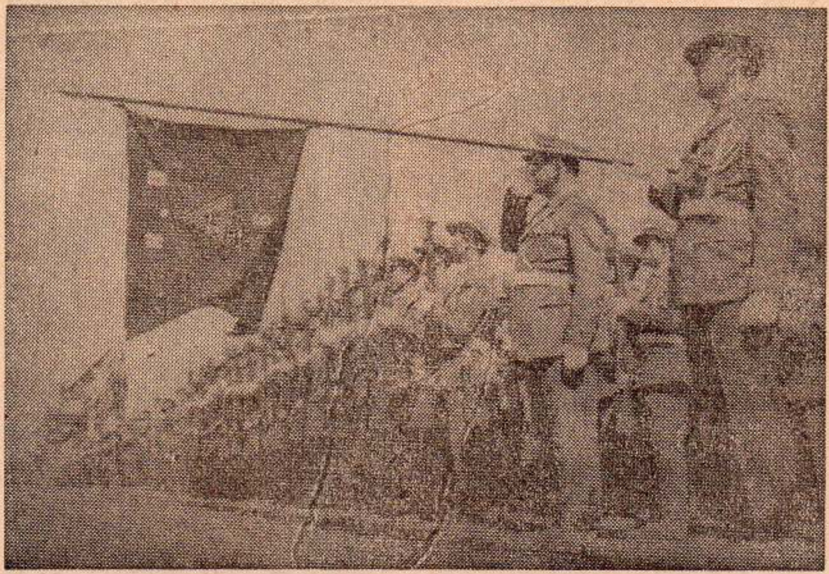
GÖREVİ

çektirilir, bu numaradaki sıraya göre görevlerine sevkedilirler.

Askerlik çağına kadar nüfus kütüğüne kaydedilmeyip «saklı» kalanlarla, «yoklama kaçakları»na, son yoklamada bulunup muvazzaflık hizmeti için kıtalara sevk sırasında gelmiyen, gelip de kaçan «bakayalar»a, askerî mahkemeler tarafından, barışta 1 aydan 6 aya kadar hapis cezası verilir. Seferde ise, saklı, yoklama kaçağı ve bakayalardan arkadaşlarının sevklerinden itibaren 7 gün içinde kendiliklerinden gelenlere 1 aydan 1 yıla; ele geçirilenlere 4 aydan 2 yıla kadar hapis cezası verilir. Arkadaşlarının sevkinin 8'nci gününden itibaren 3 ay içinde kendiliklerinden gelenlere 2 yıldan az olmamak üzere, ele geçirilenlere 3 yıldan az olmamak üzere hapis cezası verilir. 3 aydan sonra kendiliklerinden gelenlere 5 yıldan az olmamak üzere hapis cezası, ele geçirilenlere ölüm cezası verilir. Ancak, az vahim hallerde ölüm cezası müebbet, ya da 10 yıldan az olmamak üzere ağır hapis cezasına indirilebilir.

Muvazzaflık Devresi. — Kıtalara sevkedilen gençlerin terhis edilinceye kadar geçirdikleri ilk askerlik süresidir. Bu süre, her sınıfta iki yıldır. Muvazzaflık hizmetinin bir buçuk yıldan fazlası, iki misli olarak yedeklik hizmeti süresinden düşürülür.

Yedeklik Devri. — Muvazzaflık devrinin bitiminden askerlik çağının sonuna kadar sürer. Sivil hayatlarındaki işlerine dönen gençler, bu devrede gerektikçe zaman zaman orduya alınırlar. Seferberlikte de Silâhlı Kuvvetler'in genişliyen ihtiyacı yedek askerlerle sağlanır.

Türk Ordusu'na değerli subaylar yetiştiren Ankara Harb Okulu'ndan bir birlik

tında faaliyete geçmiştir. Daha sonra adı «Topçu Okulu ve Topçu Atış Okulu» olarak değiştirildi, önce Metris'e, daha sonra 1939' da Polatlı'ya nakledildi. Okulun adı 1949'da Topçu Okulu olarak yeniden değiştirildi. Bugün topçu yedek subay ve assubay okullarını da bünyesine almış bulunmaktadır.

Fen Tatbikat Okulu. — 1927'de Maçka'da faaliyete geçmiştir. İstihkâm subayı yetiştirmek için kurulan bu okulun yerini daha önce Mühendishane tutuyor, istihkâm subayları burada yetiştiriliyordu. Demiryolu ve muhabere subayları da burada eğitim görür, üç yıllık bir öğrenimden sonra kıtalara katılırlar.

Mühendis niteliğinde bilgi verecek şekilde kurulan Fen Tatbikat Okulu 1949'da İstihkâm Okulu ve Muhabere Okulu olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Muhabere Okulu Ankara'da Mamak'ta, İstihkâm Okulu da İstanbul'da Kâğıthane'deki Çağılyan Köşkü'ndedir.

Bundan başka Personel, Ordudonatım, Levazım, Ulaştırma, Ordu Havacılık ve Nükleer Silâhlar Okulları da kendi ihtısaslarında subay, yedek subay ve assubay yetiştirir.

YEDEK SUBAY OKULU. — 1914'te Piyade Okulu'nda talimgâh olarak açılan bu okul, Cumhuriyet devrinde Yedek Subay Okulu olarak faaliyete konmuştur. İstanbul'da Harbiye' de bulunan okul II. Dünya Savaşı sırasında Ankara'ya nakledildi. 1954'te her sınıfın Yedek Subay Okulu, kendi sınıfının meslekî okulu ile birleştirildi. Talimgâh zamanında okula ortaokul, lise ve üniversite mezunları alınır, bunlardan başarı kazananlar yedek subay olurdu. Sonradan yalnız lise ve üniversite mezunları kabul edilmeye başlandı. Bugün yalnız üniversite ve muadili okullar yedek subay olabilir. Yedek subaylık süresi, 6 ay okul olmak üzere, iki yıldır.

HARB AKADEMİLERİ. — Harb Akademisi ilk defa 1835'te, Harbiye Nazırı Emin Paşa zamanında, bir komisyon kararı ile kuruldu. Akademi önce Harbiye Mektebi'nin bünyesinde teşkil edilmişti. 1888'de Harbiye Mektebi nin son sınıfından en yüksek numarayı alan beş yüzbaşı erkânıharbiye (kurmay) son sınıfına naklolunmuş, bunlar 1889'da kolağası rütbesiyle okuldan mezun olmuştur.

Harb Akademisi üç safha geçirmiştir. Birinci safhası, kuruluşundan Meşrutiyet'in ilân edildiği 1908'e kadar, 82 yıl sürmüştür. İkinci safha 1908'den 1951'e kadar süren devredir. 1951'de başlıyan üçüncü safha ise Harb Akademisi'nin bugünkü durumunu teşkil eder.

Akademi önceleri kara, deniz ve hava kurmaylarını birlikte yetiştirirdi. 1951'den sonra, ayrı ayrı kara, deniz, hava, yüksek kumanda ve millî savunma akademileri olarak teşkil edildi. Kara, Hava ve Deniz Akademileri, karargâh subayı; Yüksek Kumanda Akademisi, kumandan; Millî Savunma Akademisi de kumandan ve devlet adamı yetiştirir.

Deniz Kuvvetleri'nde Eğitim

ER EĞİTİMİ. — Askerlik hizmetini deniz kuvvetlerinde yapacak erlerin temel ve ihtisas eğitimi eğitim merkezlerinde, birlik eğitimi ise gemilerde yapılır. Ayrıca, çeşitli özel kurslar, özel eğitim dersleri de yapılır.

ASSUBAY EĞİTİMİ. — Assubaylar, assubay hazırlama okullarında yetiştirilir, ayrıca gemilerde, müessese ve eğitim tesislerinde eğitim görürler.

SUBAY EĞİTİMİ. — XVIII. yüzyılın yarısına kadar Osmanlı donanmasında, denizci yetiştiren her hangi bir teşkilât yoktu. Denizcilik babadan oğula, ustadan çırağa geçerek amelî olarak yürütülürdü. 1734'te eğitimin sistemli bir hale getirilmesi için çalışmalar başladı. Aynı yıl Üsküdar Mühendishanesi açıldı.

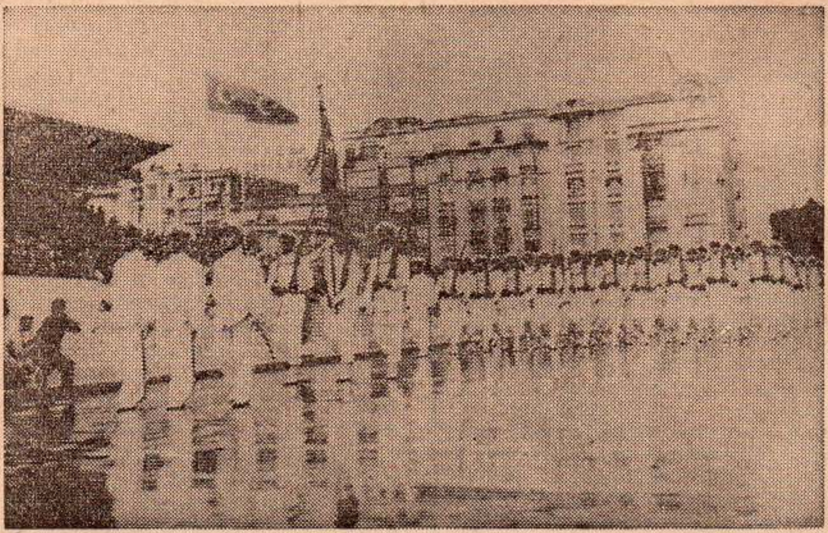
Bugünkü Deniz Harb Okulu'nun çekirdeğini teşkil eden okul ise 1776'da devrin kaptan paşası Cezayirli Hasan Paşa'nın teşebbüsü ile Tersane içinde «Mühendishane-i Bahri» adiyle kuruldu. 1784'te Sadrazam Halil Ahmet Paşa'nın teşebbüsü ve iki Fransız mühendisinin yardımiyle okulun programları genişletildi, «Bahriye Tatbikal Mektebi» kuruldu. 1795'te de ayrıca «Mühendishane-i Âmire» adı altında yeni bir okul açıldı. Okul 1824'te Heybeliada'da eskiden bahriye kışlası olarak yaptırılan binaya nakledildi. 1928'de öğrenim sivil liseler gibi ayarlandı. 1941'de Mersin'e nakledilen okul, 1946'da yeniden Heybeliada' ya geldi.

Hava Kuvvetleri'nde Eğitim

ER EĞİTİMİ. — Hava erleri, Hava Kuvvetleri Eğitim Alayı'nda yetiştirilir, birlik eğitimini de hava üslerinde yaparlar. Bunun dışında, ihtısas kursları vardır. Bu kurslar İzmir'de Hava Eğitim Kumandanlığı'na bağlı birlik, tesis ve müesseselerdir.

ASSUBAY EĞİTİMİ. — Hava assubayları, hava assubay okullarında temel eğitimi gördükten sonra çeşitli assubay kurslarında yetiştirilir. Havacı assubaylar, genel olarak, hava yer teşkilâtı, makinistlik, diğer ikmal ve bakım hizmetleri için yetiştirilir. Uçucu assubay yetiştirilmez.

SUBAY EĞİTİMİ. — Hava subayları 1945'e kadar Kara Harb Okulu'nda yetiştirilirdi. Bu tarihten sonra Eskişehir'de Hava Harb Okulu kuruldu. Bu okul daha sonra İzmir'e nakledildi, hava lisesini de bünyesine alarak daha da genişletildi. Uçuş grupu Gaziemir ve Eskişehir'de faaliyet gösterir.

Heybeli Deniz Harb Okulu öğrencileri bir geçit töreninde

Tarihte Türk Ordusu

TÜRK ORDUSU tarih boyunca çok çeşitli değişiklikler geçirmiştir. Tarihimiz boyunca kurulan çeşitli Türk devletleri ordularını daima zamanın icaplarına uydurmuş, Türk ordusu daima dünyaya ün salan başarılı savaşlar yapmış, Türk gücünü bütün dünyada tanıtmıştır.

Orta Asya'da hüküm süren Türk devletlerinin düzenli orduları vardı. Bu ordular sayesinde Türkler daima bulundukları çevrelerin söz sahibi devletleri arasında yer aldılar.

Türkler Orta Asya'da yaşadıkları sırada orduları doğrudan doğruya kara kuvvetlerinden ibaretti. Ordunun en önemli kısmını süvari birlikleri meydana getirirdi. Türkler çok kuvvetli bir süvari teşkilâtı sayesinde Asya'ya yer yer hâkim olmuş, Avrupa'nın içlerine kadar yayılmışlardı. Çin kaynaklarında Hiyung-Nu diye geçen Hun (Kun) Türkleri'nin büyük hakanı Mete'nin Çin İmparatoru'nun karargâhını 400.000 süvariyle kuşattığı söylenir. Bu devrede süvariye verilen önem öylesine büyüktü ki, çeşitli kanadlardaki atların rengi bile birbirlerinden ayrıydı. İlk devrelerde Türk ordusunun silâhı kılıçla oktu.

Cengiz'in Ordusu

Ordu teşkilâtında ilk önemli değişikliği Cengiz Han yaptı. «Tuman» (tümen) adını verdiği 10.000 kişilik birliklerle ordular kurmuş, bunları büyük bir disiplin içinde yetiştirmişti. Bütün birlikler atlıydı. Her tümen daha küçük kıtalardan meydana gelirdi. Bu kudretli ordu sayesinde Cengiz Han XIII. yüzyılın başlarında büyük zaferler kazandı (Bk. Cengiz Han). Cengiz ordusunda atlar da zırhlıydı, ayrıca silâh olarak kargı da kullanılıyordu.

Selçuklular zamanında da bu ordu teşkilâtı muhafaza edildi. Osmanlılar süvari ve piyade birliklerini başka biçimlere, başka esaslara bağlıyarak kurdular (Bk. Yeniçeriler).

Türk orduları ateşli silâhların icadiyle birlikte, bütün imkânlara başvurarak bundan faydalanmayı bildiler. Selçuklular top kullanıyorlardı. Osmanlı ordularında da topçuluğa büyük önem verilmeye başlandı. XIV. yüzyılda Avrupa'da topçuluk büyük bir hızla ilerlemeye başlamıştı. Bu ilerleyiş Osmanlı ordusunda daha büyük bir hızla devam ediyordu.

Türk Topçuluğu

Osmanlı ordusunda topçu sınıfının ilk defa I. Murat zamanında kurulduğu sanılıyor. Bu sırada yeniçeri teşkilâtı kurulurken (XIV. yüzyılda) topçu sınıfının da kurulmuş olması mümkündür. Çünkü 1389'daki Kosova Savaşı'na bir topçu birliği de katılmıştır. Niğbolu Savaşı'nda da Yıldırım Bayezit ordusunda top kullanılmıştır.

Öte yandan, Varna Savaşı sırasında Çandarlı Halil Paşa Haçlı donanmasının Boğaziçi'nden geçmesini önlemek için şimdi Rumelihisarı'nın bulunduğu yere toplar dizmişti. Bu topların ateşi sayesinde donanma bir süre için durdurulmuş, Anadolu ordusunun tecavüze uğramaksızın Rumeli yakasına geçirilmesi sağlanmıştır.

XV. yüzyılın ortalarında Türk topçuluğu artık Avrupa'yı çok geride bırakmıştı. II. Murat topçuluğa büyük önem veriyordu. II. Mehmet ise topçuluğu büsbütün geliştirdi. İstanbul'un kuşatılması için özel toplar döküldü, havan topu icat edildi (Bk. II. Mehmet). Kuşatmada kullanılan topların boyları 4,25 m., çapları da 95 sm. idi.

I. Selim zamanında düz yivli büyük toplar kullanılmaya başlandı. XVI. yüzyılın ikinci yarısında Türk topçuluğu en gelişmiş haline ulaşmıştı.

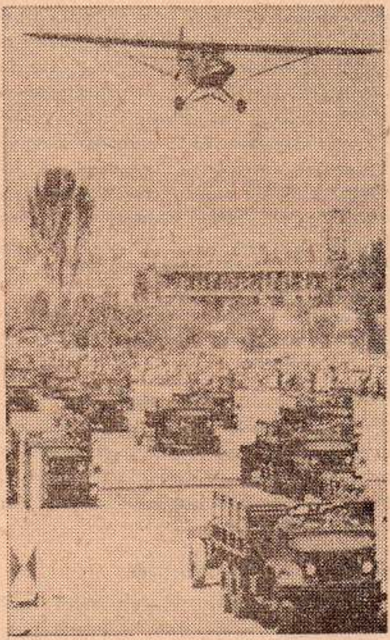
Birinci Dünya Savaşı'nda tevcih aletleri geliştirildi. Bu sırada topçu sınıfı daha çok bataryalar, taburlar halinde kullanılıyordu. İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan devrede topçu alay ve tugayları kurulmuştur. Şimdi topçu tugayları atom başlıkları da olan batarya, tabur, alay ve grup halinde teşkilâtlanmış bulunmaktadır (Bk. Savaş Silâhları).

Türk Donanması

Türkler, Orta Asya'da bulundukları sırada denizci bir millet değillerdi. Batıya göçedip deniz kıyılarında yerleşmeye başlayınca deniz kuvvetlerine sahip olmak lüzumu baş gösterdi. XI. yüzyılda Anadolu'yu alan Türkler deniz kuvvetleri kurmaya başladılar. İlk Türk tersanesi 1088'de Gemlik'te kuruldu. Ancak, Bizans hâkimiyeti bu tersanenin gelişmesine engel oldu.

Türk devletleri arasında en büyük deniz kuvvetini kuran, Osmanlı İmparatorluğu'dur. İlk Osmanlı tersanesi 1327'de Karamürsel'de kuruldu.

Anadolu Türk devletleri teşkilâtında bahriye bakanlığı, donanma komutanlığı «Emr-ül Sevahil» adı verilen bir makam tarafından idare ediliyordu. Sonradan bu makama «Emr-ül Bahir» dendi. Daha sonraları donanma komutanına, aynı esas baki kalmak şartiyle, «Kaptan-ı Derya» adı verildi. Barbaros zamanında kaptan-ı derya rütbesi vezirliğe yükseltildi, böylece donanma komutanına «Kaptan Paşa» denmeye başlandı.

Şanlı Türk Ordusu'nun Kara Kuvvetleri'nin taşıtları bir geçit resminde

Denizciliğin gelişmesinin yanı sıra, denizci yetiştirilmesine de büyük önem verilirdi. II. Murat zamanında bahriye askeri yetiştirmek üzere Gelibolu'da bir kışla ile okul kurulmuştu. Fâtih zamanında donanma mensupları «tersane halkı» ile «muharip unsur» olmak üzere ikiye ayrıldı. Seferde bu iki unsur yeniçerilerle takviye edilirdi. 1453'te İstanbul'un alınması üzerine, Haliç tersanesi faaliyete geçti. Sinop ve Gemlik'te de tersaneler vardı. 1515'te Üss-ü Bahri (deniz üssü) İstanbul'a getirildi.

Donanmada kullanılan gemiler oturak sayısına göre değişik adlar alırdı. 10 oturaklı-

SELÇUK KARTALI

SELÇUK KARTALI 1 haziran 1961'de Türk Hava Kuvvetleri'nin timsali olarak kabul edilmiştir.

Kartal, kuvveti, azameti, yırtıcılığı, uzun ömrü ile tanınmış bir kuştur. Bu özelliklerinden ötürü kartal, birçok eski Türk metinlerinde cesaret timsali olarak görülür. Bu maksatla sancaklara, alemlere, daha birçok eşyaya tek, ya da çift başlı olarak resmedilmiştir. Tek başlı kartal başbuğu, çift başlı kartal ise başbuğla eşini temsil ederdi.

Anadolu Selçukluları devrinde çift başlı kartallar taşlara kabartma olarak işlenmiştir. Selçuk Sultanı Alâettin Keykubat'ın 1221'de Konya Kalesi'nin Sultanlar Kapısı'na gök mermerden kabartma olarak yaptırdığı çift başlı kartal, Divriği'deki Ulucami'nin kapısında, Erzurum'da Çifte Minare ve Yakutiye medreselerinde bulunan çift başlı kartallar bunların en güzelleridir. Bu motif Anadolu Selçukluları'ndan sonra, Beylikler devrinde, bu arada Karamnoğulları'nda da kullanılmıştır. Niğde'deki Sungurbey Camisi'nin kapısındaki, Karaman'daki Hatuniye Medresesi'ndeki çift başlı kartallar bunun en güzel örnekleridir.

Öte yandan, kartal, bütün dünya devletlerince uçuculuğun, hava kuvvetlerinin timsali olarak kabul edilmiştir.

Türk Hava Kuvvetleri'nin 50'nci yıldönümü olan 1951'de, şimdiye kadar Hava Kuvvetleri'ni temsil eden çeşitli kartallar yerine, bir başı kaldırılmak suretiyle, Selçuk Kartalı kabul edilmiş, böylece Hava Kuvvetlerimiz Türk tarihinden gelen millî bir timsale kavuşmuştur.

lara «kırlangıç», 10-17 oturaklılara «firkateyn», 17-19 oturaklılara «parekende» denirdi. Bunlarda kürekleri ikişer kişi çekerdi. «Kalite» denilen 15-24 oturaklı gemilerde ise kürekleri dörder kişi çekerdi. 24-25 oturaklı teknelere «kadırga», 26-32 oturaklılara «mavna» denirdi. Mavnalarda her küreği yedi kişi çekerdi. 26-32 oturaklı gemilere de «baştarda» denirdi. Bunlar Osmanlı donanmasının esas savaş gemileriydi. Boyları 50 m., genişlikleri 7 m., yükseklikleri de 4-5 m. kadardı (Bk. Savaş Gemileri).

Osmanlı donanması üç filodan teşekkül ediyordu: 1) Devlet filosu; 2) Derya Beyleri Filosu; 3) Garp Ocakları Filosu.

Cumhuriyet devrinde modern çağın icaplarına uygun olarak donanmaya büyük önem verilmiş, Türk Deniz Kuvvetleri birçok yeni savaş gemileriyle takviye edilmiştir. Bu arada, donanmamız denizaltı gemileri bakımından da kuvvetlendirilmiştir.

Türk Havacılığı

1903'te ilk uçağın havalanmasından 8 yıl sonra, 1911'de, Türk hava kuvvetlerinin temeli atıldı. Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın teşebbüsiyle Yeşilköy'de bir hava istasyonu kuruldu, bir yandan da Türk subayları havacılık alanında çalışmak üzere Fransa'ya gönderildi. Bunların arasında bulunan Süreyya Bey (Süreyya İlmen) 1912'de Türk hava kuvvetlerini Fransız sistemine göre değiştirdi. Balkan Savaşı'na bu teşkilâtla girildi. Balkan Savaşı'nda 10 uçağımız vardı. I. Dünya Savaşı'na da 10 uçak, 1 balonla girdik.

Kurtuluş Savaşı sırasında büyük güçlüklerle İstanbul'dan kaçırılan, ayrıca Yunanlılar'dan alınan uçaklarla üç hava bölüğü kuruldu. Bu bölükler cephe komutanlıkları emrine verilmişti. Savaştan sonra İzmir'de bir hava okulu açıldı. Daha sonra Diyarbakır ve Eskişehir'de uçak taburları meydana getirildi.

Cumhuriyet devri havacılığı Atatürk'ün «İstikbal göklerdedir» vecizesinin ışığı altında hızla gelişti.

II. Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda hava kuvvetlerimiz alaylar halindeydi. İkmal işleri Millî Savunma Bakanlığı, harekât plânlaması da Genelkurmay Başkanlığı'ndaki bir kurmay başkanlığı tarafından yapılırdı. 1946'da Hava Kuvvetleri Komutanlığı, Eskişehir, İzmir ve Diyarbakır'daki hava tümenlerimiz kuruldu. Bugün Türk Hava Kuvvetleri de, bütün Türk ordusu gibi, en yeni silâhlarla donatılmış bulunuyor.

Bibliyografya — Türk Silâhlı Kuvvetleri ile ilgili başlıca eserler:

Millî Güvenlik Bilgileri (M. Çiçekoğlu, 1962); Tarih Boyunca Türk Piyadesi (İ. Ilgar, K. K. Dergisi, 1, temmuz 1957); Türk Ordusu Karmaylık Tarihçesi (M. İskora, 1944); Türk Piyadesinin Tarihçesi, 1299-1920 (A. Kayaltepe, 1955); Osmanlı İmparatorluğu'nun Zuhur ve Terakkisinden İnhitatı Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti (G. Marsilli' den çev. M. Nazmi, 1934); Ordu Teşkilâtı (Ritter'den çev. R. Nuri, 1928); Türk Havacılık Tarihi (S. Tanman, 1953); Türk Silâhlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu ve Yönetmeliği (1961); Askeri Kısaltmalar (1953).

Türk Devleti'nin Ana Yapısı

TÜRKİYE DEVLETİ bir cumhuriyettir. Devlet şeklinin cumhuriyet olduğu hakkındaki Anayasa hükmü değiştirilemez, değiştirilmesi de teklif edilemez. Devletin resmî dili Türkçe, başkenti Ankara'dır.

Egemenlik kayıtsız şartsız Türk milletinindir. Millet, egemenliğini, Anayasa'nın koyduğu esaslara göre yetkili organlar eliyle kullanır. Devlet kudreti ve egemenlik, bu yetkili organlar arasında bölüştürülmüş, sağlam bir dengeye dayandırılmıştır.

Yasama yetkisi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nindir. Bu yetki kimseye devredilemez.

DEVLETİN KURULUŞU

Devletimizin temeli, 9.7.1961 tarihli Anayasa'mızdaki ilkelere dayanır. Bu kanunda, yurttaşların sahip oldukları haklar, temel hürriyetler etraflı bir surette belirtilmiştir.

Anayasamız yurdumuzda yaşıyan bütün insanlara kişi ve konut dokunulmazlığını, yerleşme, düşünce, inanç, vicdan, din, bilim, sanat, basın, yayın, düzeltme, cevap, toplantı, gösteri yürüyüşleri, dernek kurma, güvenlik, hak arama, tabiî yargı yolu, ispat, mülkiyet, çalışma ve sözleşme, dinlenme, ücrette adalet sağlanması, grev, sağlık haklarını ve hürriyetlerini bahşetmiştir.

Yurttaşlarımız, bu temel hak ve hürriyetlerden öncelikle faydalanırlar. Ayrıca, yurttaşlığın tabiî icabı olarak Anayasamız, yurttaşlara seçme, seçilme, siyasi parti kurma, bunlara girip çıkma, kamu hizmetlerine girme, millî savunmaya katılma, vergi ödeme, dilekçe ile şikâyet ve başvurma haklarını, hürriyetlerini ve ödevlerini tanımıştır.

Türk devletine yurttaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür.

Yasama Yetkisi

Yasama yetkisini kullanan Türkiye Büyük Millet Meclisi (T.B.M.M.) iki kamaralıdır. Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu.

Millet Meclisi. — Genel oyla seçilen 450 milletvekilinden kurulur. Bu meclis için seçimler dört yılda bir yapılır. 30 yaşını bitiren her yurttaş milletvekili olabilir.

Cumhuriyet Senatosu. — Genel oyla seçilen 150 üye ile, Cumhurbaşkanı'nca seçilen 15 üyeden kurulur. Millî Birlik Komitesi'nin 23 üyesi de, hayatları boyunca, bir siyasi partiye girmemek şartiyle, Senato üyesidirler. 40 yaşını bitiren, yüksek öğrenim görmüş yurttaşlar Senato üyesi seçilebilirler. Senato üyeliği 6 yıl sürelidir. Her iki yılda bir, altı yılını dolduran üyelerin yerlerine geçecekler için seçim yapılır.

Meclisler ayrı çalışıp ayrı karar verirler. Ancak, Anayasa'da gösterilen hallerde Türkiye Büyük Millet Meclisi olarak birlikte toplanırlar.

Kanun koymak, değiştirmek, kaldırmak, devletin bütçe ve kesin hesap kanun tasarılarını görüşmek, kabul etmek, para basılmasına, genel ve özel af ilânına, mahkemelerce verilip kesinleşen ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar vermek Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yetkilerindendir. Ayrıca, hükümetçe yapılan milletlerarası antlaşmaları onaylamaya, savaş hali ilânına, dışarıya silâhlı kuvvet gönderilmesine, Türkiye'de yabancı silâhlı kuvvet bulunmasına izin vermeye ancak T.B.M.M. yetkilidir.

T.B.M.M. üyeleri andiçerek göreve başlarlar. T.B.M.M. üyeliğinden başka bir resmî görev kabul edemezler. Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Meclis'te ileri sürdükleri düşüncelerinden, bunları Meclis dışında tekrarlamaktan, açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar. Buna «yasama dokunulmazlığı» denir.

T.B.M.M., her yıl kasım ayının ilk günü toplanır. Bir yılda en çok 5 ay tatil yapabilir.

Millet Meclisi ile Senato'nun başkanlık divanları o meclisteki siyasi parti gruplarının kuvvetleri ölçüsünde divana katılmalarını sağlıyacak şekilde kurulur.

Millet Meclisi ile Senato, üye tamsayısının salt çoğunluğu ile toplanır, Anayasa'da başka hüküm yoksa, toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir. T.B.M.M.'nde toplantı yeter sayısı, her iki Meclis üye tamsayısı toplamının salt çoğunluğudur.

Meclislerde görüşmeler açıktır, tutanak dergisinde aynen yayınlanır. Soru, genel görüşme, Meclis soruşturması, Meclis araştırması her iki meclisin yetkilerindendir. Gensoru sırasında, üyelerin verecekleri güvensizlik önergeleri kabul edilirse, bununla ilgili bakan, ya da bakanlar düşerler.

Başbakan ve bakanlar hakkında yapılacak soruşturma istekleri T.B.M.M. birleşik toplantısında görüşülür, karara bağlanır. Soruşturmayı her iki meclisten eşit sayıda seçilecek üyelerden kurulu komisyon yürütür. Yüce Divana sevk hususundaki karar da birleşik toplantıda verilir.

Kanunlar ya Bakanlar Kurulu, ya da T.B.M.M. üyeleri tarafından teklif olunabilir. Kanun tasarı ve teklifleri, önce Millet Meclisi'nde görüşülüp kabul edilen şekliyle Senato'ya gider, aynen onaylanırsa, kanunlaşır. Değiştirilirse, Millet Meclisi'nde ve bir karma komisyonda görüşülerek yeni şekliyle kanunlaşır. Kanun yapma hususunda Millet Meclisi'nin daha üstün bir yetkisi vardır.

Meclislerden geçen kanunlar, Cumhurbaşkanınca onanıp ilân olunarak yürürlüğe girer.

Yürütme Yetkisi

Yürütme yetkisi, başta Cumhurbaşkanı olarak, Bakanlar Kurulu'na aittir.

Cumhurbaşkanı. — T.B.M.M. tarafından ve 40 yaşını doldurmuş yüksek öğrenim yapmış üyeleri arasından üye tamsayısının üçte iki çoğunluğiyle ve gizli oyla 7 yıllık bir süre için seçilir. Görevine başlarken, T.B.M.M. önünde andiçer.

Cumhurbaşkanı devletin başıdır, bu sıfatla Cumhuriyet'imizi ve milletimizi temsil

eder. Gerekli gördükçe Bakanlar Kuruluna başkanlık eder. Elçilerimizi gönderir, yabancı elçileri kabul eder. Milletlerarası antlaşmaları onaylar ve yayınlar. Belirli kişilerin cezalarını, sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebiyle hafifletebilir, kaldırabilir.

Cumhurbaşkanı, görevleriyle ilgili işlerinden sorumlu değildir. Bu işlemlerin sorumu, kendisiyle birlikte kararı imzalıyan başbakanla ilgili bakanlara aittir. Yalnız, vatan hainliği suçunu işlerse, T.B.M.M. birleşik toplantısında verilecek üçte iki çoğunluk karariyle suçlandırılır.

Bakanlar Kurulu. — Cumhurbaşkanı'nca T.B.M.M. üyeleri arasından seçilen başbakanla bakanlardan kurulur. Bakanları başbakan seçer, seçilen bakanlar cumhurbaşkanınca atanır. Bakanlar, T.B.M.M. içinden de, dışından da olabilirler.

Bakanlar Kurulu, göreve başlamadan, programını hazırlayıp T.B.M.M. önünde okur. T.B.M.M. güven oyu verirse hükümet görevinde kalır, vermezse yerinden çekilir. Başbakan lüzum gördükçe de güven oyu isteminde bulunabilir.

Başbakan, bakanlıklar arasında işbirliğini sağlar, hükümetin genel siyasetinin yürütülmesini gözetir. Hükümetin genel siyasetinden Bakanlar Kurulu sorumludur.

Her bakan, yetkisi altındaki işlerden, emrindekilerin eylem ve işlemlerinden ayrıca sorumludur. T.B.M.M.'nin Yüce Divana sevkettiği bir bakan, bakanlıktan düşmüş olur. Her boşalan bakanlığa, en çok on beş gün içinde yenisi atanmalıdır.

Kamu işlerinin düzenlenmesinde büyük önemi olan tüzükler, hükümetin bellibaşlı yetkilerinden birisidir. Bir kanunun uygulanışını göstermek, kanunun emrettiği işleri belirtmek üzere, kanunlara aykırı olmamak şartiyle, Danıştay'ın incelemesinden geçirilerek, Bakanlar Kurulu'nca tüzük çıkarılır. Bunlar Cumhurbaşkanı'nca imzalanarak, kanunlar gibi yayınlanır.

Hükümetin bir başka önemli yetkisi de, seçim yenilemesine gitmektir. Bakanlar Kurulu 18 aylık süre içinde iki defa güvensizlikten ötürü düşer, üçüncü defa da güvensizlik oyu alırsa, hükümet, Cumhurbaşkanı'ndan Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesini ister. Cumhurbaşkanı her iki meclisin başkanlarına danışarak, seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. Bu takdirde, başbakan seçim devresi için geçici bir bakanlar kurulu seçer. Millet Meclisi genel seçimlerinden önce, Adalet, İç İşleri, Ulaştırma bakanları çekilirler, başbakanca yerlerine, T.B.M.M. bağımsız üyeleri arasından bakanlar atanır.

Yürütme görevi içinde özel önemi olan Başkomutanlık, T.B.M.M.'nin mânevi varlığından ayrılmaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur. Millî güvenliğin sağlanmasından, Silâhlı Kuvvetler'in savaşa hazırlanmasından T.B.M.M.'ne karşı Bakanlar Kurulu sorumludur. Silâhlı Kuvvetler'in komutanı olân Genelkurmay Başkanı başbakana karşı sorumludur.

IDARE. — Bakanlar Kurulu'nun yetkisi ve sorumu altındaki kamu hizmetleri ile bunları yöneten dairelere, kişilere topluca «idare» denilir. Türkiye'de idare; a) Merkezi idare; b) Mahallî idare esaslarına dayanır (Bk. Türkiye'de Hükümet Teşkilâtı).

Yargı Yetkisi

«Mülkün temeli adalettir», ilkesine bağlı olan Türk Milleti, yürürlükteki Anayasası'nda adalet hizmetine büyük bir önem vermiştir.

Hâkimler yargılama görevini taşırlar, bağımsızdırlar; Anayasa'ya, kanuna, hukuka, vicdani kanaatlerine göre hüküm verirler. Hiçbir organ, makam, merci, hiçbir kişi yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere, hâkimlere emir, talimat veremez; tavsiyede, telkinde bulunamaz. Görülmekte olan bir dâva hakkında Yasama Meclisleri'nde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz, her hangi bir beyanda bulunulamaz. Yasama ve yürütme organları ile idare mahkeme kararlarına uymak zorundadırlar, bu kararları hiçbir suretle değiştiremez, yerine getirilmesini geciktiremezler.

Mahkemelerde duruşmalar herkese açıktır. Hâkimler azlolunamazlar, Anayasa'da gösterilen yaştan önce emekliye ayrılamazlar, hiçbir suretle aylıkları kesilemez. Hâkimlere sağlanan çeşitli teminatla, şahısları değil, yargı görevi korunmak, adalet sağlanmak istenmiştir. Böylece, hâkimlik, mesleğe giriş, meslek içinde yükseliş ve meslek inzibatı bakımından özel tüzüğe bağlı bir hale getirilmiştir.

Yüksek Hâkimler Kurulu. — Hâkimlik mesleğinde güven sağlamak üzere, ayrıca, yüksek dereceli hâkimler arasından çoğu gene hâkimlerce seçilen 18 asıl, 5 yedek üyeli, Yüksek Hâkimler Kurulu kurulmuştur. Bu kurul, hâkimlerin bütün işleri hakkında karar verme yetkisine sahiptir.

Savcılık. — Toplumun dâvacısı, adaletin yerine getirilmesinde hâkimlere yardımcı olmak üzere kurulmuştur (Bk. Savcılık).

Askerî Yargı. — Asker kişilerin askerî suçlariyle bunların asker kişiler aleyhine veya askerî mahallerde, yahut askerlik hizmet ve görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlara ait dâvalara bakmak üzere askerî mahkemeler, askerî disiplin mahkemeleri kurulmuştur. Bunlar askerî yargıyı teşkil ederler. Özel kanunda gösterilen askerî suçları işliyen özelkişileri de bu mahkemeler yargılarlar.

Üst Mahkemeler. — Yargı görevini bütün yurt ölçüsünde yerine getiren ilk mahkemelerin üstünde yüksek mahkemeler vardır.

Yargıtay. — Adliye mahkemelerince verilen karar ve hükümlerin son incelenme yeridir. Üyeleri Yüksek Hâkimler Kurulu'nca seçilir.

Danıştay. — Kanunların başka idarî yargı mercilerine bırakmadığı, fertle devlet arasında çıkan idarî uyuşmazlıklarda, idarî dâvalarda ilk derece ve genel olarak, üst derece idare mahkemesidir. Başkanı ve üyeleri Anayasa Mahkemesi'nce seçilir.

Askerî Yargıtay. — Askerî mahkemelerce verilen karar ve hükümlerin son inceleme yeridir. Üyeleri, 40 yaşından yukarı askerî hâkim ve savcılar arasından, Cumhurbaşkanı'nca seçilir.

Uyuşmazlık Mahkemeleri. — Adlî, idari ve askerî yargı mercileri arasındaki görev ve hüküm uyuşmazlıklarını kesin olarak çözümler, başkanlığı Anayasa Mahkemesi üyelerinden biri yapar.

Anayasa Mahkemesi. — 15 asıl, 5 yedek üyeden kurulur. Asıl üyelerden 4'ünü Yargıtay, 3'ünü Danıştay, 1'ini de Sayıştay, kendi üyeleri arasından seçerler. Millet Meclisi 3, Senato 2 üye, Cumhurbaşkanı 2 üye seçer. Yedek üyelerden 2'sini Yargıtay seçer. Danıştay, Millet Meclisi, Senato da 1'er yedek üye seçerler.

Anayasa Mahkemesi, kanunların ve T.B.M.M. iç tüzeklerinin Anayasa'ya uygunluğunu denetler. Ayrıca, Yüce Divan sıfatiyle yargılama yapar, karar verir.

Cumhurbaşkanı, siyasi partiler, bunların meclis grupları, Yüksek Hâkimler Kurulu, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, üniversiteler, belli şartlar altında, kanunların Anayasa'ya aykırılığı iddiasile Anayasa Mahkemesi'ne baş vurarak bu kanunların kaldırılması için dâva açabilirler. Ayrıca, mahkemeler bakmakta oldukları dâvalarda ileri sürülecek Anayasa'ya aykırılık iddialarını, ciddî gördükleri takdirde, incelenmesi için Anayasa Mahkemesi'ne gönderirler.

Anayasa Mahkemesi kararları kesindir.

Türk milleti «Mülkün temeli adalettir» ilkesiyle adalete büyük önem vermiştir. Türkiye'de bütün mahkemeler bağımsızdır.

Türkiye'de Hükümet Teşkilâtı

TÜRKIYE CUMHURİYETİ'nde hükümet teşkilâtı; a) Merkezî İdare, b) Mahallî İdareler, c) Özerkli Kuruluşlar, ç) İktisadi Devlet Kurumları olmak üzere dörde ayrılır.

Merkezî İdare

Ankara'da çeşitli bakanlıklarda toplanmıştır. Bakanlıkların her biri, uhdelerindeki kamu hizmetlerini, ya kendi bünyelerine dahil daireler, ya da kendilerine bağlı kuruluşlar, kurumlar yolu ile yürütürler. Bakanlar Kurulu ile onlara bağlı belli başlı daireler şunlardır:

Başbakan. — Bakanlıklar arasında iş birliği sağlar, hükümetin genel siyasetinin yürütülmesini gözetir. Başbakanlık dairesinin idaresiyle de görevlidir.

Başbakanlığa bağlı başlıca daireler şunlardır: Danıştay, Diyanet İşleri Başkanlığı, Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü, Devlet Plânlama Teşkilâtı, Devlet Personel Dairesi, Devlet İstatistik Enstitüsü, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Millî Emniyet Başkanlığı, Umumi Murakabe Kurulu, Vakıflar Genel Müdürlüğü.

Başbakan Yardımcıları. — Başbakana yardım ederler, Başbakanlığa bağlı dairelerden idaresi kendilerine bırakılanların yönetiminden sorumludurlar. Bugünkü hükümette üç başbakan yardımcısı vardır.

Devlet Bakanları. — Bakanlar Kurulu'nun toplu çalışmalarına katılırlar, Başbakanlığa bağlı dairelerden idaresi kendilerine bırakılanların yönetiminden sorumludurlar. Bugünkü hükümette üç devlet bakanlığı vardır.

Adalet Bakanlığı. — Bakanlık teşkilâtından başka Adlî Tıp Enstitüsü bu bakanlığa bağlıdır. İllerde ve ilçelerde savcılar bulunur.

Millî Savunma Bakanlığı. — Bakanlık teşkilâtından başka, Genelkurmay Başkanlığı idarî bakımdan bu bakanlıkla ilgilidir. Bakanlığın Ankara'dan başka yerlerdeki teşkilâtı ihtiyaca göre düzenlenir. İllerde Askerlik Daireleri, ilçelerde Askerlik Şubeleri vardır.

İç İşleri Bakanlığı. — Bakanlık teşkilâtından başka, Emniyet Genel Müdürlüğü ile Jandarma Genel Komutanlığı bu bakanlığa bağlıdır. İllerde valiler kanunen devletin ve her bakanlığın temsilcileri olmakla beraber, İç İşleri Bakanlığı memuru sayılırlar.

Dış İşleri Bakanlığı. — Bakanlık merkez dairesi ile yabancı memleketlerdeki elçiliklerimiz, konsolosluklarımız, çeşitli milletlerarası teşekküllerdeki temsilciliklerimiz bu bakanlık teşkilâtına dahildir.

Maliye Bakanlığı. — Bakanlık teşkilâtından başka, Devlet Malzeme Ofisi bu bakanlığa bağlıdır. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın, Basın İlân Kurumu'nun hükümetle temasları bu bakanlıktan geçer. İllerde defterdarlar, ilçelerde malmüdürleri bulunur.

Millî Eğitim Bakanlığı. — Bakanlık teşkilâtından başka, üniversitelerin hükümetle teması bu bakanlık yolu ile olur. Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu bu bakanlığa bağlıdır. İllerde Millî Eğitim müdürlükleri, ilçelerde Millî Eğitim memurlukları vardır.

Bayındırlık Bakanlığı. — Bakanlık teşkilâtından başka, Devlet Karayolları Genel Müdürlüğü ile Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü bu bakanlığa bağlıdır. İllerde Bayındırlık müdürlükleri, her iki genel müdürlüğün bazı illerde bölge müdürlükleri bulunur.

Ticaret Bakanlığı. — Bakanlık teşkilâtından başka, Ziraat Bankası, Toprak Mahsulleri Ofisi bu bakanlığa bağlıdır. Lüzumlu illerde bölge müdürlükleri vardır.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı. — Bakanlık teşkilâtından başka, illerde Sağlık ve Sosyal Yardım müdürlükleri, ilçelerde hükümet tabipleri bulunur. Hudut ve Sahiller Genel Müdürlüğü bu bakanlığa bağlıdır.

Gümrük ve Tekel Bakanlığı. — Bakanlık merkez teşkilâtından başka, Tekel Genel Müdürlüğü bu bakanlığa bağlıdır. Lüzumlu illerde, ilçelerde Gümrük başmüdürlükleri, ya da Gümrük müdürlükleri ile her ilde Tekel başmüdürlükleri, ya da müdürlükleri vardır.

Tarım Bakanlığı. — Bakanlık teşkilâtından başka, Meteoroloji Genel Müdürlüğü, Orman Genel Müdürlüğü, Devlet Üretme Çiftlikleri Genel Müdürlüğü, Zirai Donatım Kurumu, Toprak-Su Genel Müdürlüğü bu bakanlığa bağlıdır. İllerde Tarım müdürlükleri, Veteriner müdürlükleri, lüzumlu illerde Orman müdürlükleri vardır.

Ulaştırma Bakanlığı. — Bakanlık teşkilâtından başka, Devlet Hava Meydanları İşletmesi bu bakanlığa bağlıdır. Denizcilik Bankasının ve Türk Havayolları T.A.O.'nın, T.C. Devlet Demiryolları İşletmesi'nin Hükümetle teması bu bakanlık yolu ile olur. İlgili illerde Bölge Deniz İşleri Müdürlükleri ile lüzumlu yerlerde liman başkanlıkları vardır.

Çalışma Bakanlığı. — Bakanlık teşkilâtından başka, İşçi Sigortaları Kurumu ile İş ve İşçi Bulma Kurumu bu bakanlığa bağlıdır. Lüzumlu illerde bölge çalışma müdürlükleri bulunur.

Sanayi Bakanlığı. — Bakanlık teşkilâtından başka, Petrol Dairesi Başkanlığı, Sümerbank, Etibank ve bunların müesseseleri bu bakanlığa bağlıdır. Lüzumlu illerde bölge müdürlükleri bulunur.

Turizm ve Tanıtma Bakanlığı. — Bakanlık teşkilâtından başka, lüzumlu illerde bölge müdürlükleri, ya da temsilcilikleri bulunur.

İmar ve İskân Bakanlığı. — Bakanlık teşkilâtından başka, Toprak ve İskân Genel Müdürlüğü, Türkiye Emlâk Kredi Bankası, İller Bankası bu bakanlığa bağlıdır. Lüzumlu illerde bölge müdürlükleri bulunur.

Devletin yüzyıllar boyunca yüklendiği bazı temel hizmetler vardır ki bunlar 1) İç İşleri, 2) Dış İşleri olarak iki bölümde toplanması âdet haline girmiştir.

İÇ İŞLERİ

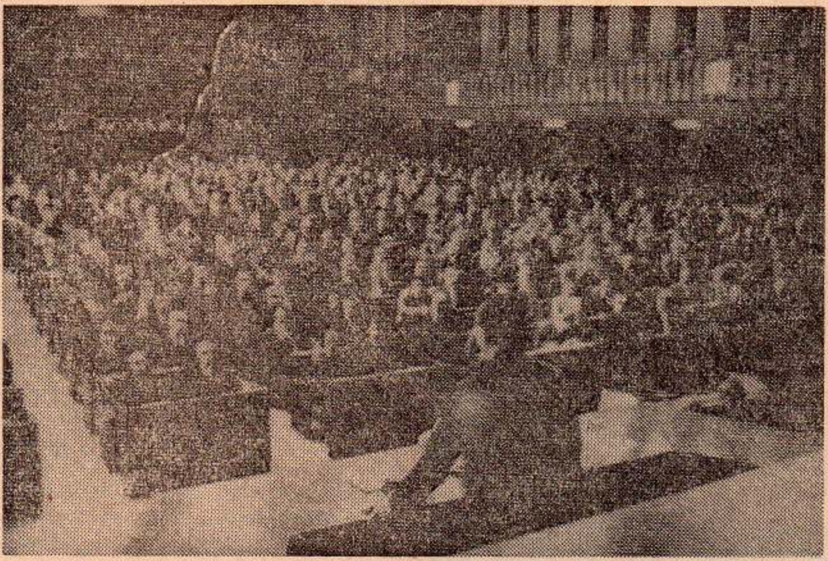
Bu hizmetler, yurtta güvenliğin sağlanması, yurttaşın hükümetle olan birçok münasebetlerinde muhatap olması için kurulmuşlardır. Bu temel hizmetler şöyle teşkilâtlandırılmıştır:

Bakanlıkların hepsi için, Ankara'da merkez daireleri kurulmuştur.

Memleket illere, iller ilçelere, ilçeler bucaklara ayrılmış, her bucağa birden fazla köy bağlanmıştır. Bugün Türkiye'de 67 il, 645 ilçe, 1562 bucak, 35.635 köy vardır. İller çeşitli büyüklüktedir. En büyüğü olan Konya (47.772 km²), en küçük ilimiz olan Rize (3.120 km²)nin 13 misli kadardır. İllerimizin çoğu kendilerine merkez olan şehrin adıyla anılır. Yalnız içlerinde 6 tanesinin merkeziyle ilin adı birbirine uymaz: Sakarya (merkezi Adapazarı), Kocaeli (merkezi İzmit), İçel (merkezi Mersin), Hatay (merkezi Antakya), Ağrı (merkezi Karaköse), Tunceli (merkezi Kalan).

Dış İşleri Bakanlığı hariç, bakanlıkların hepsi, kuruluşlarını hemen bütün illere, çok defa ilçelere, bucaklarla köylere kadar uzatmışlardır. Bazı bakanlıklar, ihtiyaç olmaması dolayısiyle, ancak birkaç ili kapsıyan bölge müdürlükleriyle yetinmişlerdir.

Yurdiçi güvenlikten İç İşleri Bakanlığı sorumludur. Bu bakanlık emrinde hizmet gören polis ve jandarma teşkilâtı bütün yurda, en uzak köşelere kadar dağılmış, yayılmıştır.

Yasama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nindir. Resimde Millet Meclisi'nin bir toplantısı görülüyor.

Polis, şehir ve kasabalarda görevli «yürütme ve inzibat» kuvvetidir. Bu teşkilât mensupları ya üniformalı, ya da sivil olarak çalışırlar. «İdarî polis» genel intizamı, toplumsal düzeni sağlamakla görevlidir. «Siyasî polis» devletin genel güvenliğiyle ilgili işleri kollar, kovalar. «Adlî polis» adlî kovuşturmaları yapar. Bu görevini, adalet makamları emrinde olarak ve bu makamlarca verilecek emirlere, direktiflere uygun olarak yürütür.

Şehir ve kasabalarla iskele ve istasyonların güvenliği illerde Emniyet müdürlüklerine, ilçelerde Emniyet âmirliklerine, karakollara bırakılmıştır. Mahalle bekçileri de polise yardımcı silâhlı kuvvettir.

Şehir sınırları dışındaki güvenlikten il ve ilçe jandarma komutanlıkları, bucak jandarma karakolları sorumludurlar. Köy ve kır güvenliği için ayrıca, köy korucuları, kır bekçileri, çiftçi mallarını koruma bekçileri ile Orman Koruma Teşkilâtı görevlendirilmiştir.

Yurdun deniz ve kara sınırlarında gümrük kaçakçılığını önlemek için Gümrük Muhafaza Teşkilâtı kurulmuş, yurt içindeki tekel maddeleri kaçakçılığını önlemek maksadiyle tekel takip teşkilâtı meydana getirilmiştir.

DIŞ İŞLERİ

Devletin yabancı ülkelerde temsil edilmesi de yüzyıllardan beri süren gelen geleneksel kamu hizmetlerinden biridir. Eskiden bu kamu hizmeti basit bir temsil görevinden ibaretken, zamanımızda pek gelişmiştir:

Devleti, yabancı devlet nezdinde siyasi bakımdan temsil etmek üzere görevlendirilmiş olan elçiler, maiyetlerindeki daha başka diplomatik memurlarla o devletin başkentinde otururlar.

Devletin yabancı ülkelerde yaşıyan, oralara gidip gelen yurttaşlarına ait işleri, kendi memleketlerinin ticaret münasebetleriyle ilgili günlük işlemleri yürütmek üzere konsolosluklar, ya da başkonsolosluklar kurulur.

Milletlerarası antlaşmalarla meydana getirilen milletlerarası teşekküllerde devletimizi temsil etmek üzere kurulan temsilciliklerin en önemlileri şunlardır:

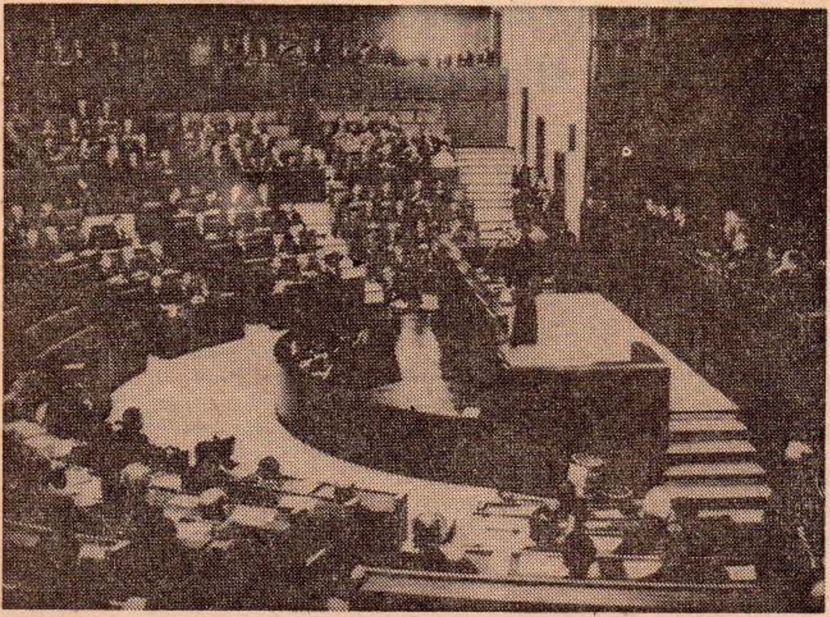
a) Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'ndaki temsil heyetimiz; b) Milletlerarası İktisadi İşbirliği Teşkilâtı'ndaki temsil heyetimiz; c) NATO'daki temsil heyetimiz; ç) Ortak Pazar Teşkilâtı'ndaki temsil heyetimiz.

Devletlerin birbirleriyle münasebetleri sıkılaştıkça, diplomatik, ekonomik temaslarda bazı özel bilgilere ihtiyaç hâsıl oluyor. Bundan dolayı bütün devletler, elçiliklerine, temsil heyetlerine, öteki bakanlıkların kadrolarına dahil uzman memurlar da gönderirler. Bu memurların görevi, elçinin, ya da onun görevlendirdiği diplomatik memurun sorumu altında, kendi uzmanlık alanına giren meselelerde diplomasi memurlarına yardımcı olmak, işleri hazırlamak, yurt yararına uygun bir hal şekline bağlamaya çalışmaktır.

Uzman memurlar görevlerini çeşitli adlar altında görürler: Müşavir, müşavir yardımcısı, ataşe, ataşe yardımcısı gibi. Bakanlıklar sırasına göre, yabancı ülkelerdeki elçiliklerimizde, temsil heyetlerimizde uzman memurlar bulundururlar.

Mahallî İdareler

Mahallî idareler il, belediye, köy halkının ortak ihtiyaçlarını karşılıyan, karar organları halk tarafından seçilen kamu tüzelkişileridir.

Cumhuriyet Senatosu yeni Anayasa ile kurulmuştur. Millet Meclisi ile birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni meydana getirir.

Anayasamız, mahallî idarelere önem vermiş, bunların gelişip kuvvetlenmesini sağlayıcı hükümler koymuştur. Çünkü mahallî idare, demokratik rejimin yerleşmesinde, düzenli işlemesinde başlıca yardımcıdır. Büyük halk kütlelerine, siyasi olgunlaşmada ve genel seçimlere hazırlanmada okul yerine geçer.

Türkiye mahallî idareleri şunlardır:

İl Özel İdaresi. — İllerin bazı kamu hizmetlerini, özellikle eğitim, bayındırlık, sağlık alanlarındaki kamu ihtiyaçlarını, o il sınırları içinde karşılamak üzere kurulmuş bir mahallî idaredir. Özel İdare bütçesi, il halkının seçtiği İl Genel Meclisi tarafından hazırlanır, valinin başkanlığındaki İl Daimî Komisyonu'nca uygulanır. Her ilimizde birer özel idare tüzelkişiliği vardır.

Belediye. — Bir şehir halkının medeni ihtiyaçlarını karşılamak üzere, şehir sınırları içinde kurulan bir mahallî idaredir. Belediye Meclisi, Belediye Başkanı ve Belediye Encümeni başlıca sorumlu organlarıdır. Meclis, şehir halkının oyu ile seçilir. Başkanı, Belediye meclisi kendi üyeleri arasından seçer. Belediyelerin özel gelirleri vardır. Belediye hizmetleri, Belediye Meclisi'nin hazırlayıp kabul ettiği belediye bütçesine uygun surette görülür. Belediye nizamlarını belediye zabıtası korur.

Köy. — Yurdumuzun en eski mahallî idaresidir. Köy halkının seçtiği İhtiyar Meclisi ile Muhtar köyün sorumlu organlarıdır. Köy, köyde ve köy sınırları içinde yalnız o köyü ilgilendiren bir kısım kamu hizmetlerini karşılar, özel gelirleri ve bütçesi vardır.

Her üç mahallî idare üzerinde, derece derece, merkezî hükümetin denetim ve gözetim hakkı vardır. Buna «idarî vesayet» denir.

Özerkli Kuruluşlar

Devletin sağlam temellere oturtulması, millet egemenliğini kullanan organlar arasında tam bir denge sağlanması maksadiyle, Anayasamız devlet içinde, özerkli (muhtar) kuruluşlar meydana getirmiştir. Bu arada üniversitelerin bilimsel ve idarî özerkliği vardır. Kendilerinin seçtiği organlarca yönetilirler (Bk. Üniversite). Radyo istasyonlarının idaresi de, özerkli bir kamu tüzel kişiliğine bırakılmıştır.

Gene bu maksatla, ticaret ve sanayi odaları, ticaret borsaları, tabip, mimar, mühendis odaları gibi kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları da Anayasa hükümleriyle hükümetin müdahalesine, fesih kararlarına karşı korunmuştur.

Savaş hali, savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi, ayaklanma olması, yurda, Cumhuriyet'e karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma olduğunu gösteren kesin belirtilerin meydana çıkması sebebiyle sıkıyönetim ilân olunur (Bk. Sıkıyönetim).

İktisadî Devlet Kurumları

Sermayesi devlete ait tarım, ticaret, endüstri kurumlarıdır. Bunlar belli konularda özerkli (muhtar) bir idare sistemine bağlıdırlar. Ayrıca, sermayeleri bu teşekküllerce sağlanarak, esas konularla ilgili ikinci dereceli işlerle uğraşmak üzere vücuda getirilmiş teşekküllere de «Devlet İktisadi Müesseseleri» adı verilir.

İktisadi Devlet Teşekkülleri'ni devlet dairelerinden ayıran en esaslı özellik, bunların tüzelkişiliğe sahip olmalarıdır. Sorumlulukları özel hukuk hükümlerine, devlet mevzuatından çok Ticaret ve Borçlar Kanunu esaslarına bağlıdır.

İktisadi Devlet Teşekkülleri'nin başlıcaları şunlardır: Devlet Demiryolları İşletmesi; Etibank; Sümerbank; İş ve İşçi Bulma Kurumu; Toprak Mahsulleri Ofisi; Emekli Sandığı; P.T.T. İşletmesi, Vakıflar Bankası; Şeker Fabrikaları; Ziraat Bankası; Zirai Donatım Kurumu.

Her Yurttaşın En Büyük Yasama Görevi: SEÇİM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE her yurttaşın seçme ve seçilme hakkı vardır. Bu haklar, seçim kuralları Seçim Kanunu ile belirtilmiştir.

Milletvekili seçimlerinde T.B.M.M. (yasama meclisleri) üyeleri, il ve belediye seçimlerinde de mahallî idareler meclisleri üyeleri seçilir. Bu seçimler, halkın hemşehrilik ve yurttaşlık haklarının belirme şekillerinden başlıcasıdır. Millet Meclisi ve Senato (Türkiye Büyük Millet Meclisi) seçimleriyle, İl Genel Meclisleri, Belediye Meclisleri, muhtarlar, ihtiyar meclisleri ve ihtiyar heyetleri seçimleri, 1961 tarihli, 298 sayılı kanuna göre yapılır. Yalnız, bu meclislerin özelliklerine göre, her birisinin seçimlerinde, bazı farklar vardır.

Seçimler, serbes, eşit, tek dereceli genel oy esaslarına göre yapılır. Seçmen, oyunu kendisi kullanır. Bir seçmenin ancak bir oyu vardır. Oy, gizli kullanılır, sayımı, dökümü, tutanaklara geçirilmesi açık yapılır. Her il, bir «seçim çevresi», her muhtarlık bir «seçim bölgesi»dir. Her seçim bölgesi, gerektiği sayıda «sandık bölgesi»ne ayrılır. Bir sandık bölgesinde, en çok 300 seçmen bulunur.

Seçim Kurulları

Seçim işleri, seçim kurulları tarafından yönetilir, denetlenir. Seçim kurulları, çoğunlukla hâkimlerden kurulur.

Yüksek Seçim Kurulu. — Ankara'dadır. 6'sı Yargıtay, 5'i Danıştay genel kurullarınca kendi üyeleri arasından seçilen 11 üyeden kurulur. İki taraftan 2'şer üye yedekte kalır. Seçimlerin genel yürütümü, denetimi bu kurula aittir.

İl Seçim Kurulu. — İl merkezlerindeki en yüksek dereceli 3 hâkimden kurulur. İldeki seçim işlerini yürütmekle, denetlemekle görevlidir.

İlçe Seçim Kurulu. — İlçelerdeki en yüksek dereceli hâkimin başkanlığı altında kurulur, 6 üyelidir. Başkanın dışında kalan 5 üye seçime katılan siyasi partiler tarafından adları bildirilen birer kişiden meydana gelir. Bu kurul, seçimin ilçede yürütülmesinden, denetlenmesinden sorumludur.

Seçime katılan siyasi partiler, ayrıca, il ve ilçe seçim kurullarında birer temsilci bulundururlar. Temsilcilerin kurullarda oy hakkı yoktur.

Sandık Kurulu. — İlçe seçim kurullarınca halk arasından seçilen 1 başkanla 4 üyeden kuruludur. Siyasi partilerle bağımsız adaylar sandık başlarına birer müşahit gönderebilirler.

Bütün seçim kurullariyle sandık kurulları, görevlerine başlamadan önce, andiçerler.

Seçmen Kütükleri

Seçimlerde her seçim bölgesi için bir «seçmen kütüğü» hazırlanır.

Seçim hakkı olan her yurttaş, oturduğu yerin, ya da en az 3 aydan beri oturmakta olduğu yerin muhtarlığındaki seçmen kütüğüne yazılır. Seçmenlik, seçim kütüğüne yazılmakla doğar. İlçe seçim kurulları, her seçim bölgesi için ayrı ayrı hazırlanan seçmen kütüklerini, sandık seçmen listelerine bölerler. Bu listeler, belli sürelerle askıya konulur. Böylece, halka açıklanmış olur. Listede adı bulunmıyan bir kimse, seçim hakkını böylece aramak imkânını bulur.

Seçmen kütüklerinde yazılı olanlara birer seçmen kartı verilir.

Listeler, seçim sandıkları, oy zarfları, seçim gününden önce, ilçe seçim kurullarınca sandık kurullarına dağıtılır.

Seçim Propagandaları

Seçimlerde propaganda, belli usullere uyulmak şartiyle, serbestir. Propaganda yapılacak açık yerleri seçim kurulları gösterir. Kapalı yerlerdeki propaganda toplantıları, üç kişilik yönetim kurulu tarafından yönetilir, önceden İdare'ye bildirilir.

Seçime katılan siyasi partiler, seçimden önce radyolarda propaganda yapmak hakkını kazanmışlardır. Ayrıca, hoparlörle propaganda yapılması, duvar ilânları asılması, el ilânları dağıtılması, belli şartlarla serbestir.

Bütün propagandalar, seçimden önce durur. Seçim, tam bir sükûnet içinde yapılır.

Oy Nasıl Kullanılır

Seçim hakkı, her sandık yanında hazırlanan kapalı yerlerdeki (hücrelerdeki), siyasi partilere ve bağımsız adaylara mahsus oy puslalarından birinin, seçmen tarafından sandığa atılması suretiyle kullanılır. Seçmen, kapalı yere girerken, seçim kartını göstererek sandık kurulundan mühürlü oy zarfını alır. Kapalı yere girer, oradaki oy puslalarından tercih ettiğini zarfa koyup kapatır, çıkınca seçim sandığına atar, sonra seçmen listesinde adının hizasına imza atıp kartını geri alır, seçim yerinden ayrılır.

Oy verme, seçim günü saat 8'den 17'ye kadar sürer.

Oy kullanma süresi sonunda sandık açılır, muteber oylar sandık kurulunca herkesin gözü önünde sayılır, adaylara göre dökümü yapılarak sayım cetveline geçirilir, ilân edildikten sonra sonuç tutanak kâğıdına işlenip kurul tarafından imzalanır, bir nüshası orada asılır.

Sandık tutanakları ilçe seçim kurullarında birleştirilerek meydana getirilen ilçe seçim tutanağını kurul imzalar, bir nüshasını asarak ilân eder.

İlçelerden gelen tutanaklar, il seçim kurulunda birleştirilir. Böylece, seçim çevresine ait sonuç belli olur. Bu sonuç ilân edilir.

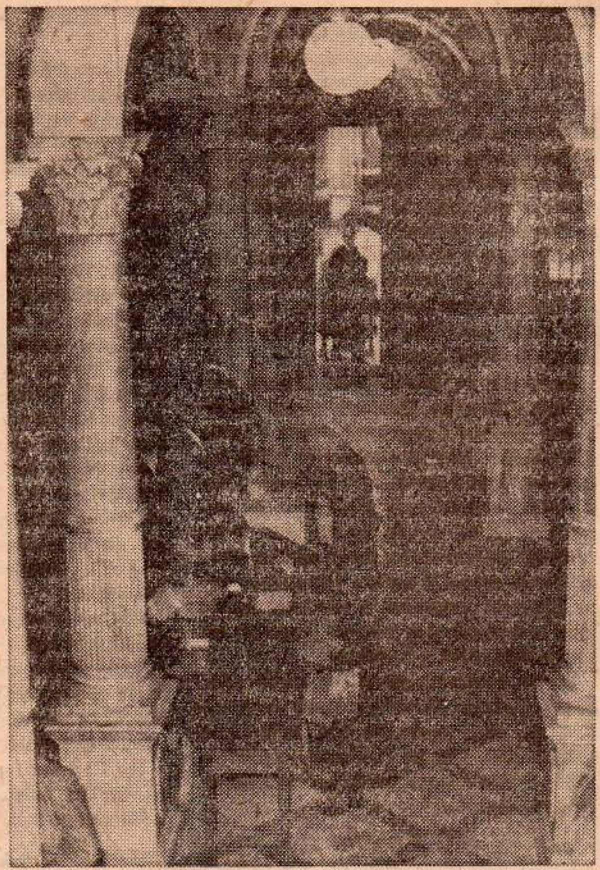
Türkiye'de iki seçim sistemi kullanılır:

Çoğunluk Sistemi. — Aday olan parti listelerinden hangisi bir tek oy fazla almışsa, seçimi o kazanır. Bu usulde en olumlu sonuç 20-40 bin seçmenli dar bölge sisteminde alınır. Bugün Cumhuriyet Senatosu, tek dereceli çoğunluk sistemine göre yapılır.

Nisbî Sistem. — Parti listeleri, seçim çevresinin çıkaracağı üyelikleri, toplıyabildikleri oy sayısına göre aralarında bölüşürler. Bizde ilk defa 1961 milletvekili seçimlerinde, nisbî sistem uygulanmıştır. Bu sistemde bir tek partinin iktidarı alması ihtimali azdır.

Seçim Suçları

Hileli faaliyetlerle, cebir, şiddet kullanarak, tehditle, kurulların toplanmalarına, görevlerini yerine getirmelerine engel olanlara, 1 yıldan aşağı olmamak üzere hapis cezasiyle 500-2.500 lira ağır para cezası verilir. Seçimlerin selâmetini her ne suretle olursa olsun bozanlar, seçimde aldıkları görevleri kötüye kullananlar, ihmal edenler hakkında da çeşitli cezalar konulmuştur. Kovuşturmaların hızlı yapılması, memurluk sıfatının tanınmaması gibi usul özellikleri de konulmuştur.

Seçim sandığının başında seçmenler

Türkiye Cumhuriyeti'nde Eğitim ve Kültür

TÜRKİYE'DE Batı anlamında kültür hareketleri, Batı metotlariyle uygulanan gerçek eğitim-öğretim sistemi çok yenidir, tümü ile Cumhuriyet'in ilânından sonra başlamıştır denebilir. Bilindiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu, kuruluşundan sonraki yıllardan beri Doğu kültür ve medeniyetini kabul etmiş, sanat, kültür, eğitim-öğretim konularında derin bir Arap-Fars etkisinde kalmıştı. İlk zamanlarda da, sonraki yüzyıllarda da her alanda dünyanın en ileri bir devleti olan Osmanlı İmparatorluğu, sonraları, yanıbaşında, hattâ içinde bulunduğu Batı dünyasından ayrı yolda, ayrı metotlarda ilerliyebilmenin sayısız güclükleriyle karşılaşmaya başladı, bu yüzden büyük zararlara, kayıplara uğradı. Bu durumun açıkça anlaşılması sonucudur ki, XVIII. yüzyıl sonlarında, III. Selim zamanında kültür, eğitim konusunda batılılaşmanın kesin zorunluğu kabul edilerek, özellikle teknik alanlarda, Avrupa'dan uzmanlar, araçlar, kitaplar getirtilmeye başlandı.

Bu bakımdan, Türkiye'de kültür, eğitim-öğretim meselelerini birkaç devreye ayırabiliriz:

1. — Başlangıçtan XVIII. yüzyıl sonlarına kadar olan devre: Bu devre tamamen Doğu etkisindedir, bir çeşit Osmanlı iskolastikliği niteliğindedir. Öğretim, tümü ile, medresenin tekelinde gibidir; kültür, sanat dar kalıplar içindedir. Müzik sınırlıdır; tiyatro ile plâstik sanatlar (resim, heykel v.b.) ise hemen hemen hiç yoktur.

2. — İlk Batılılaşma davranışları devresi: Yaklaşık olarak 1770-1840 yılları arasındaki süredir. Bu devrenin en belirli karakteri teknik ve askerlik alanlarındaki çabalardır. Bu da yalnız öğretim ve eğitim alanlarında kalmıştır. Kültür, sanat alanında, eski düzende aşağı yukarı hiçbir değişme, gelişme olmamıştır.

3. — Tanzimat ve sonrası: 1839'dan 1923'e kadar yüzyıla yakın bir zamanı kapsıyan bu devre; Türkiye'nin, kültür ve eğitimle birlikte, hemen her alanda Batılılaşmaya koyulduğu, hiç değilse, Batı'ya yöneldiği bir süredir.

Bu süre içinde kültür, sanat, eğitim-öğretim alanlarında muhakkak ki büyük davranışlar, gelişmeler kaydedilmiştir. Ancak, Tanzimat hareketi, eskinin yerine yeniyi, Doğulunun yerine Batılıyı getirirken, birincileri bütünü ile kaldırıp ikinicleri temelli olarak koymamış, ya da koyamamış olduğundan, yaptıkları bazan yarım, bazan da sonuçsuz kalmış, böylece, yüzyıla yakın bir süre, istenilen amaca varmak için yetmemiştir (Bk. Öğretim).

Cumhuriyet Devrinde Kültür, Eğitim-Öğretim

Cumhuriyet'in ilânından bu yana (1923-1963) tam kırk yılını doldurmuş olan bu devre içinde Türkiye'de eğitim, öğretim ve kültür konuları, devletin bütün tarihi boyunca kaydettiği gelişmelerin tümünden daha zengin, daha verimli bir şekilde ilerlemiş bulunmaktadır.

Cumhuriyet'in ilânından bu yana Türkiye, modern yaşayışın her alanında olduğu gibi, eğitim, öğretim ve kültür alanında da tamamiyle Batılı bir zihniyet içinde, çağın ve gerçeklerin zorunlu kıldığı metotlar çerçevesinde yürümüştür; yürümekte de devam etmektedir.

Yeni Türk kültürü ve eğitiminin ilk davranışı, daha Kurtuluş Savaşı bütün hızı ile sürerken, Cumhuriyet'ten 2 yıldan daha çok bir zaman önce olmuştur. Bu davranış, 15 temmuz 1921'de Ankara'da, zamanın yetkili millî eğitimcilerini bir araya getirerek toplanan ilk Maarif Kongresi'dir. Sonraları özel bir kanunla, belli sürelerde düzenli olarak toplanan Millî Eğitim Şûraları'nın resmî olmıyan bir başlangıcı sayılabilecek bu Maarif Kongresi'nde, bağımsızlığını kazandıktan sonra her yönü ile yeniden kurulacak devletin başlıca millî eğitim konuları ele alındı. Bu kongrenin en büyük başarısı ve hamleli hareketi, kültür ve eğitim meselelerinde Tanzimat'tan beri süregelen yarım Batılılaşma anlayışına yüz çevirmesi, tam bir Batı metodu içinde ulusal bir eğitim-öğretim ve kültür düzeninin kurulmasına yönelmesidir.

Cumhuriyet Türkiyesi'nin kültür, eğitim-öğretim alanındaki ilk büyük, çok yaygın etkiler yaratan davranışı ise 1924'te uygulanan «Tevhid-i Tedrisat» (öğretimin birleştirilmesi) kanunu ile alınan sonuçlardır. Bu kanunun amacı modern okullarla eski medreseleri birleştirmek, daha doğrusu öğretimi bütünü ile modern okullara maletmek, aktarmaktı; bunun sonucu olarak medreseler ortadan kalktı. Böylece, Türkiye'deki bütün medreseler, bunlara bağlı bütün kurumlar kapandı, Tanzimat'tan beri yurtta süregelen tereddütlü, birbiriyle bağdaşamıyan kurumlarla dolu eğitim-öğretim düzeni kesin, belirli bir yöne yöneltildi. Bu kanun yalnız «mektep-medrese» ayrıntılarına, çekişmelerine son vermekle kalmadı; öğretim kurumlarına ulusal bilinçli çağdaş uygarlık anlayışının, özgürlük duygularının girip yerleşmesine de imkân verdi. Ondan birkaç yıl sonra gerçekleştirilen lâyiklik ilkeleri, Harf Devrimi gibi büyük gelişmeler de bu konunun uygulanmasından doğan tabiî sonuçlardır.

«Millî eğitim dinî mi olmalı, yoksa millî mi olmalı» meselesi, böylece, Cumhuriyet'in ilk yıllarında bir esasa bağlanıp, «Batı metotlarında ve anlayışında millî olmalıdır» noktasında karara varıldıktan sonra, yurdumuzdaki okulların, kültür ve sanat yuvalarının bölüm, şekil, yapı ve nitelikleri üzerinde duruldu, bunların sağlam temeller üzerinde kurulmalarına geçildi.

Millî Eğitimimizin Esasları

Cumhuriyet devri eğitim-öğretiminde Türkiye şu esasları millî eğitimin ilk ve en başta gelen görevleri olarak kabul etmiştir:

§ Okuma-yazmanın her Türk vatandaşı için kolay, tabiî, zorunlu bir hale getirilmesi;

§ Millî eğitim sisteminde temel taşın «bilimsizliğin giderilmesi» olarak kabul edilmesi;

§ Fikir, ahlâk, karakter, kişilik eğitimine ön plânda yer verilmesi;

§ Faydasız bilgiyi, teorik görüşleri geri plânlara atarak, bilgide faydaya yönelme yoluna gidilmesi;

§ Eğitimin boş inanlardan, mistik duygu ve düşüncelerden uzaklaştırılması;

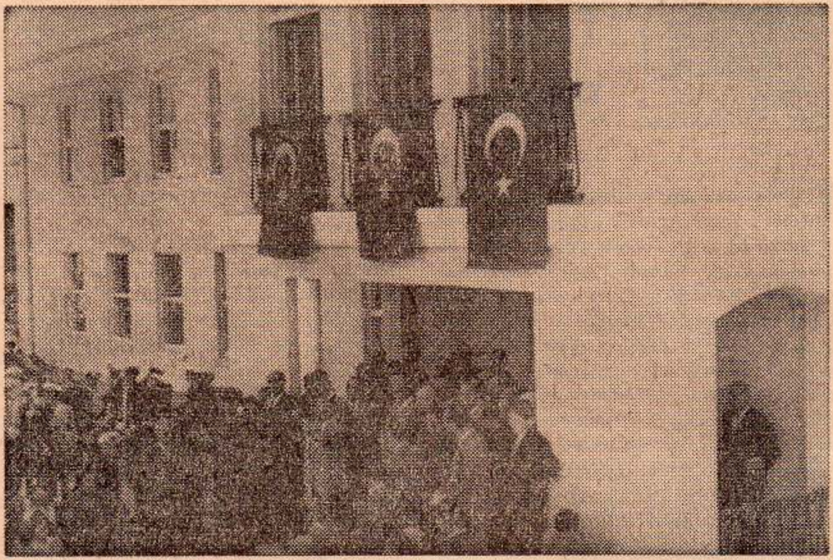
§ Ulusal dilin geliştirilip zenginleştirilmesi;

§ Teknik alanlarda, sanat ve meslek alanlarında kültürlü, maharetli elemanların yetişmelerini sağlıyacak öğretim kurumlarına önem verilmesi;

§ Öğretimde zorlamanın, şiddetin kaldırılması, öğrenimde sevgi, istek duygularına üstün yer kazandırılması.

Eski bir kültür ocağı: Darüşşafaka Lisesi

Cumhuriyet devrinde durmadan yeni yeni okullar açıldı. Resimde İstanbul'da bir ilkokulun açılışı görülüyor

Okulların Gelişmesi

Bu ilkelerin uygulanmasına Cumhuriyet'in daha ilk yıllarından beri başlanmıştır. Bu arada, eskiden 6 yıl olan ilk öğretim (ilkokul) 5 yıla indirildi, orta öğretim de, ortaokul ve lise bölümlerindeki 3'er yıllık öğretimden ibaret 6 yıllık bir süre olarak kabul edildi. Meşrutiyet devrinden beri süregelen — orta dereceli okullardan — «ziraat mektepleri» ziraat liseleri olarak geliştirildi, «darülmuallimin»ler de, ilk öğretmen okulları haline getirildi. Bunlara ayrıca ticaret liseleri katıldı, özellikle, Mithat Paşa'nın kurduğu, fakat yıllarca gerçek görevlerinden uzak, faydasız müesseseler halinde bırakılmış olan «sanayi mektepleri» kız ve erkek sanat enstitüleri olarak pek büyük gelişmelere ulaştılar.

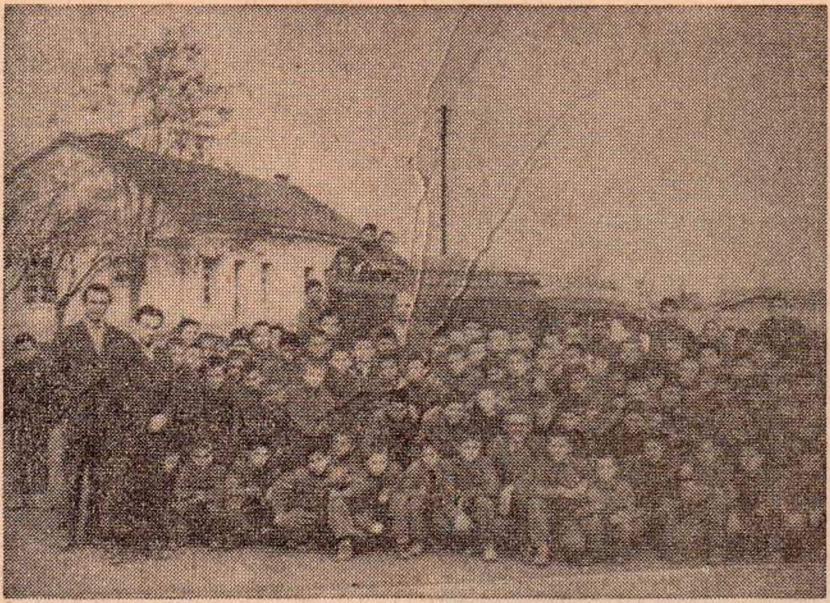
Yurdumuzda bugün orta öğretim karakterini taşıyan, ya da orta öğretimin altında bir kültür, fakat geniş, çok çeşitli, faydalı pratik hayat ve meslek bilgileri veren daha birçok okullarla kurslar vardır. Bunların dışında, gene orta öğretim derecesiyle bunun daha üstünde nitelikler taşıyan, bir bakıma Amerika'daki meslek kolejlerine benziyen eğitim-öğretim kurumları da bulunmaktadır. Otelcilik Okulu, Tatbikî Güzel Sanatlar Okulu, Devlet Konservatuvarı, Sekreterlik Okulu, Tekniker okulları, Güzel Sanatlar Akademisi v.b. bu çeşitten orta ve yüksek dereceli meslek öğretimi kurumlarıdır.

Yüksek dereceli öğretmen okullarından başlıcaları Eğitim Enstitüleri, Kız ve Erkek Yüksek Teknik Öğretmen okulları, Ticaret Yüksek Öğretmen Okulu, Olgunlaşma Enstitüsü ve Yüksek Öğretmen okullarıdır.

Din eğitim ve öğretimi için mevcut kurumlar orta dereceli İmam-Hatip okulları, Yüksek öğrenim veren Yüksek İslâm Enstitüleri, Üniversite İlâhiyat Fakültesi'dir.

İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri ile üniversiteler, Türkiye'de eğitim ve öğretim görevi yapan en üst basamaklardır. Okul alanındaki bütün bu gelişmelerin yanı sıra, daha birçok eğitim-öğretim, kültür konularında da büyük yenilikler yapılmıştır. Arapça ile Farsça'nın orta öğretimden çıkarılıp, yabancı dil olarak yalnız başlıca Batı dillerine yer verilmesi; kitaplıkların, müzelerin, güzel sanatların Millî Eğitim içine alınması; Harf Devrimi'nden sonra (1928) her dereceli okullar için kesin, belirli sınırları bulunan «müfredat programları»nın düzenlenmesi; öğretmenliğin özgür bir meslek haline getirilmesi; müzik, beden eğitimi ve çeşitli spor çalışmalarının da birer Millî Eğitim konusu olarak ele alınması bunların başlıcalarıdır.

Eğitim-öğretimdeki gelişmelerin yanı sıra, yurdumuzda sanat ve kültür hareketleri de büyük ilerlemelere ulaştı. Bu arada, Devlet Konservatuvarı'nın yetiştirdiği elemanlar, 1940'tan beri Devlet tiyatrolarını, Devlet Operası'nı meydana getirmeye başladılar. Bu çalışmalar 20-25 yıl içinde memleket kültürü ve sanatında son derece verimli gelişmeler sağladı.

Arabalı sinemalar sık sık köy okullarına uğrıyarak, küçük öğrencilere bilgilerini artıracak çeşitli kültür filimleri gösterirler.

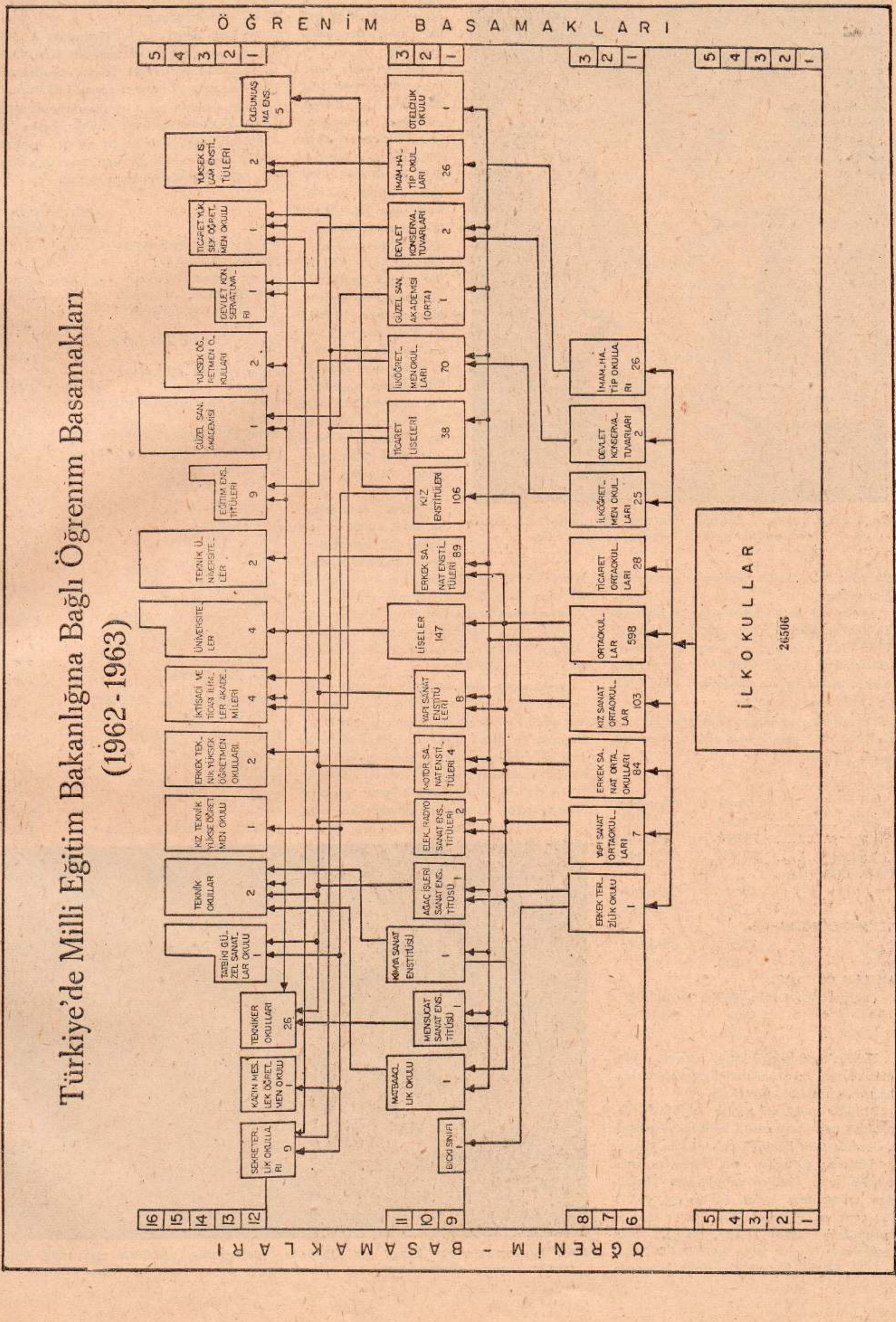
Millî Eğitim Şûrası

Millî Eğitim'in gelişmesi, kalkınması konusunda çok faydalı teşebbüslerden biri de Maarif Şûrası Kanunu olmuştur. Bu kanun 1933'te çıkmıştı, ilk şûra 1939'da toplandı. Sonraları Millî Eğitim Şûrası adını alan bu toplantıların en sonuncusu 1962'de düzenlenmiştir.

Millî Eğitim Şûrası'nı meydana getiren topluluk, bir kısım bakanlık temsilcileriyle Millî Eğitim'le ilgili her alanda, her derecedeki yetkili temsilcilerden meydana gelir. Şûrada alınan kararlar, Millî Eğitim Bakanı'nın onayından sonra kesinleşir, uygulanmaya konulur.

Türkiye'de eğitim-öğretim ve kültür çalışmaları, 1923'ten beri her bakımdan, ileri, verimli, faydalı, şuurlu bir gelişme yolunda ilerlemiştir. Ancak, bu çalışmaların yeterli olmadığı, bizi devletçe, milletçe istenilen amaca henüz ulaştıramamış bulunduğu da bir gerçektir. Okulların müfredat programları, zaman zaman gözden geçirilmekle birlikte, verimsizlik, yetersizlik, gereksizlik bakımlarından daima tartışma konusu olmuştur. 1962 Millî Eğitim Şûrası bu hususta birtakım yeni görüşler getirmiş, kararlar almıştır. Bu görüş ve kararların ışığında, özellikle orta ve teknik öğretimde belirli düzeltmeler yapılması için hazırlıklara geçilmiştir. Gerçekten de, Millî Eğitim alanında daha sistemli çalışılması gerekmektedir. Çünkü çeşitli okulların sayısı öğrenci ihtiyacına yetmiyor; köylerimizin aşağı yukarı yarısı hâlâ okulsuz, öğretmensiz bulunuyor; orta öğretimde sayı ve nitelik yönlerinden büyük ölçüde öğretmene ihtiyaç vardır; birçok okullarda «çift öğretim» yapılıyor. Öte yandan, harf devriminden bu yana geçen 35 yıl içinde okuma-yazma bilenlerin oranı %18'den ancak %35'e yükselmiştir. Bütün bunlar kültür, eğitim ve öğretim konusunda daha hızlı, daha rasyonel bir metotla çalışmamız gerektiği gerçeğini, kesin olarak, belirtmektedir. Bununla birlikte, sınırlı bir alanda yapılacak küçük bir karşılaştırma bile Millî Eğitim ve öğretimde son

Türkiye'de Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Öğrenim Basamakları (1962-1963)

Bugün Türk genci, yüksek öğretimin her alanında başarı kazanmakta, değerli eserler vermektedir.

20 yılda hayli büyük ilerlemeler elde edildiğini gösterir:

1940-1941 ders yılında şehir ve köylerdeki ilkokul öğrenci sayısı 800.000 kadardı; 1962-1963 ders yılında bu sayı 3.500.000'e yaklaşmıştır. Gene 1940-1941'de 117.000 olan ortaokul ve lise öğrencileri 1962-1963'te 450.000'e yükselmiştir.

Derecelerine ve bölümlerine göre Türkiye'de 1962-1963 ders yılında okul ve öğretmen sayısı şöyledir:

İLK ÖĞRETİM:

	Okul	Öğretmen
Şehir	2.514	27.878
Köy	23.992	44.479
Toplam	26.506	72.357

ORTA ÖĞRETİM:

Okul	Öğretmen
745	8.428

TEKNİK ÖĞRETİM:

Okul	Öğretmen
593	4.971

MESLEK OKULLARI:
(İlköğretmen Okulu, Eğitim Enstitüsü)

Okul	Öğretmen
80	1.540

Türkiye'de bugünkü okul, öğrenci, öğretmen sayısını bu sayfalardaki çizelgelerde daha ayrıntılı olarak görebiliriz.

3133'cü sayfadaki çizelge Türkiye'de ilkokuldan başlıyarak çeşitli kademe ve meslek dallarında Millî Eğitim Bkn.'na bağlı öğretim kurumlarını gösteriyor. Bu çizelgeden anlaşılacağı gibi, 1963'te yurdumuzda ilkokuldan üniversiteye kadar (üniversite dahil) her çeşit ve dereceden Millî Eğitim öğretim kurumlarının sayısı 27.437, bunlarda okumakta olan öğrenci sayısı ise 4.094.399'dur. Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı okulların yanı sıra, her derece öğrenimde özel okullar da yıldan yıla gelişmektedir.

1962-63 ders yılında yurdumuzdaki özel ilk, orta ve yüksek okulların tamamında okuyan öğrenci sayısı 59.319'dur. Türkiye'deki bütün özel ilkokulların sayısı 168'dir. Bunlardan 67'si Türk, 87'si azınlık ilkokulu, kalanlar da yabancı ilkokullardır. 1962-63 der yılında özel Türk ilkokullarında okuyan öğrenci sayısı 13.525'tir. Aynı yıl azınlık ilkokullarında 12.832 kişi okumuştur. Yabancı ilkokullarda okuyanların sayısı ise 562 kişiden ibarettir. Böylece, özel ilkokullarda okuyan bütün öğrencilerin sayısı 26.969'u bulur.

1962-63 ders yılında, Türk, azınlık ve yabancı özel ortaokullarında okuyan öğrenci sayısı 18.897'dir. Bunlardan 9.395'i, sayısı 52 olan Türk özel okullarında okumuştur. Yurdumuzdaki bütün özel ortaokul sayısı 96'dır. Geri kalan 44 ortaokulda okuyan öğrenci sayısı 9.502'dir. Bu ortaokulların 19 tanesi de azınlık ortaokuludur.

Yurdumuzda lise, ya da liseye denk özel okul sayısı 81'dir. 1962-63 ders yılında bu okullarda 12.130 öğrenci okumuştur. Özel liselerden 45'i Türk lisesidir. Türk liselerinde aynı ders yılında 6.893 öğrenci okumuştur. Azınlık liselerinin sayısı 13'tür. Bu liselerde 1.248 kişi okumuştur. Geri kalanlar, yabancı ortaokullarda, İstanbul Belediyesi Konservatuvarı'nda, Türk Ticaret kolejlerinde, Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Keçiören Çocuk Bakım Okulu'nda okumuştur.

1962-63 ders yılında Türkiye'de 4 özel yüksek okul vardı. Bunlardan biri Robert Kolej, ötekiler Türk özel yüksek okullarıdır. Hepsinde okuyan öğrenci sayısı 1.323'tür.

Yurdumuzdaki resmî okulların hepsi Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı değildir, başka bakanlıklara bağlı okullar da vardır. Aşağıda bu bakanlıklara bağlı okulları, buralarda okuyan öğrenci sayılarını bulacaksınız.

	Okul sayısı	Öğrenci sayısı
TARIM BAKANLIĞINA BAĞLI OKULLAR		
Bölge Ziraat Okulları	3	419
Teknik Ziraat Okulları	5	1245
Teknik Bahçıvancılık Okulları	2	521
Düzce Orman Tekniker Okulu	1	179
Araç Orman Muhafaza Okulu	1	89
Hayvan Sağlık Memurları Okulu	1	59
Sarayönü Makinist Okulu	1	94
Meteoroloji Meslek Okulu	1	20
SAĞLIK BAKANLIĞINA BAĞLI OKULLAR		
Sağlık Kolejleri	11	1545
Ebe Okulları	22	773
Sosyal Hizmetler Akademesi	1	61
Gevher Nesibe Sağlık Eğitim Ens.	1	48
Florence Nightingale Yüksek Hemşire Okulu	1	28
İÇ İŞ. BAK. BAĞLI OK.		
Polis Koleji	1	223
Polis Enstitüsü	1	99
BAŞBAKANLIK MALİYE VE ULAŞTIRMA		
Maliye Meslek Okulu	1	299
Başbakanlık Tapu ve Kadastro Lisesi	1	162
D.D.Y. Meslek Okulu	1	249
Denizbank Orta Sanat Okulu	1	232
Yüksek Denizcilik Okulu	1	193

Halk Eğitimi'nde her hangi bir sebepten okuyamamış olanlarla yakından ilgilenilir. Onlara okuma-yazma ile birlikte daha başka lüzumlu bilgiler verilir.

Köy Enstitüleri

Millî Eğitimde en önemli dâvalardan biri de, köy okullarına köy gerçeklerini yadırgamıyacak, köyle ve köy hayatı ile tamamen bağdaşacak öğretmenler yetiştirmekti. Bu amaca ulaşmak için uzun çalışmalar yapıldı; başka ülkelerin benzeri eğitim kurumları, bunların programları, çalışma sistemleri incelendi. Köylere gidecek öğretmenlerin, şehir okullarında değil, köy şartlarını da ihtiva eden, fakat temize, iyiye, faydaya, sağlama yönelmiş, pratik bilgiler de veren yeni, özel okullarda yetiştirilmeleri kararlaştırıldı. Genel olarak bütün öğrencilerini köylü, ya da kasabalı çocuklardan alacak olan bu okullara «Köy Enstitüsü» adı verildi.

Hasan-Âli Yücel'in Millî Eğitim bakanlığı devrinde, 1939-1940 yıllarında faaliyete geçen köy enstitülerinin hemen hepsi şehirlerden uzakta, köy havası taşıyan yerlerde kurulmuştu. Sayıları 21'di. Buradan çıkan ilkokul öğretmenlerine, gidecekleri köylerde tarla, hayvan, bazı zanaat araçları verilecek, öğretmenler, okul çalışması içinde, köylüye, öğrencilere bu alanlarda da öğretici, eğitici olacaklardı. Bu arazi, mal, ya da araçlar vasıtası ile kazanç sağlıyacaklar hesaba katılmış, bundan dolayı, alacakları maaş hayli küçük ölçüde tutulmuştu. 1947'de M. Eğ. Bakanı Reşat Şemsettin Sirer, köy enstitüleri bünyesinde bazı değiştirmeler yaptı. Bunların en önemlisi, buradan çıkan öğretmenlerin de normal maaş statüsüne geçirilmeleri idi.

1950'den sonra bu eğitim kurumları bazı tenkidlere uğradı. Bunun üzerine Millî Eğitim Bakanlığı köy enstitülerini köy ilk öğretmen okulları şekline soktu. Böylece, köy enstitüleri, evrimleşmelerini tamamlıyamadan, kaldırılmış oldu.

Türkiye'de üniversitelerle Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı okulların öğrenci sayıları

(1962-1963)

OKUL	SAYISI	ÖĞRENCİ SAYISI		
		Kız	*Erkek*	*Toplam*
İlkokullar	26.139	1.310.399	2.089.207	3.399.606
Ortaokullar	725	77.227	260.666	337.893
Liseler	147	22.957	73.890	96.847
Ticaret Liseleri	38	2.644	16.020	18.664
İlköğretmen Okulları	70	14.950	26.986	41.936
İmam Hatip Okulları	26	—	7.344	7.344
Devlet Konservatuvarları	2	222	178	400
Güzel Sanatlar Akademisi	1	278	5.888	6.166
Tatbikî Güzel Sanatlar Okulu	1	104	256	360
İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri	4	1.835	14.086	15.921
Eğitim Enstitüleri	9	1.540	2.895	4.435
Yüksek Öğretmen Okulları	2	221	419	640
Kız Teknik Yüksek Öğret. Okulu	1	714	—	714
Erkek Teknik Yüksek Öğret. Okulları	2	—	785	785
Ticaret Yüksek Öğretmen Okulu	1	64	65	129
Yüksek İslâm Enstitüleri	2	—	513	513
Otelcilik Okulu	1	—	156	156
Sekreterlik Okulları	9	535	—	535
Katlın Meslek Öğret. Okulu	1	67	—	67
Olgunlaşma Enstitüleri	5	732	—	732
Teknik Okullar	3	4.045	83	4.128
Kız Enstitüleri	106	38.949	—	38.949
Erkek Sanat Enstitüleri	89	—	45.631	45.631
Yapı Sanat Enstitüleri	8	—	2.525	2.525
Motor Sanat Enstitüleri	4	—	637	637
Elektrik Radyo Sanat Enstitüleri	2	—	566	566
Ağaç İşleri Sanat Enstitüsü	1	—	21	21
Kimya Sanat Enstitüsü	1	—	167	167
Mensucat Sanat Enstitüsü	1	—	101	101
Matbaacılık Okulu	1	—	109	109
Erkek Terzilik Okulu	1	78	87	165
Tekniker Okulları	26	—	4.836	4.836
İş Okulları	2	403	479	882
Üniversiteler	4	13.630	43.834	57.464
Teknik Üniversiteler	2	3.957	422	4.375
			Genel Toplam:	*4.094.399*

Halk Eğitimi

Yurdumuzda Millî Eğitim çalışmaları arasında halk eğitimine de büyük önem verilmektedir.

Genel olarak geniş bir anlam taşıyan, bu anlamı ve uygulama şekilleri ülkelere göre az çok değişmeler gösteren Halk Eğitimi, belirli çehresiyle, ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmış bir konudur. Kaybolmuş zamanları, imkânları yeniden değerlendirmek, türlü sebeplerle öğrenimden, eğitimden, tam, ya da yarı yoksun kalmış kimselere bu yolda pratik, kolay imkânlar sağlamak, yurttaşı daha yararlı, daha şuurlu bir seviyeye yükseltmek, genel bir görüşle, Halk Eğitimi'nin başlıca amaçlarıdır.

Bir ilkokulda öğrencilere faydalı broşürler dağıtılıyor

Halk Eğitimi'ni, çeşitli araçlar ve yollarla en iyi değerlendirip sonuçlandıran ilk ülke Amerika Birleşik Devletleri'dir. Amerika'dan sonra XX. yüzyıl başlarında önce Kuzey Avrupa ülkelerinde, sonra hemen bütün kıtada ele alınan Halk Eğitimi'nin başlıca amaçları şöylece sıralanabilir:

§ Türlü sebeplerle okuldan yoksun kalmış kimselere okulda edinilen bilgilerden mümkün olanlarını kazandırmak;

§ Halk yığınlarına ahlâk ve karakter aşılamak;

§ Hayat için gerekli olduğu halde, okulda verilemiyen bilgileri yurttaşlara, iş başında vermek;

§ Okulda edinilmesi, öğrenilmesi zor olan bilgi ve nitelikleri insanlara günlük hayat yürüyüşü içinde kazandırmak;

§ Öğrenim ve eğitimden yoksun kalmış gençlere ordu yardımı ile pratik bilgiler vermek.

Halk Eğitimi konusu Türkiye'de ilk olarak Cumhuriyet'in kuruluşu yıllarında ele alındı. Okuma çağında ve okuma halinde bulunanların dışındaki kişilerin de, çeşitli yönlerden eğitilmesi zorunluğuna temas eden ilk Millî Eğitim Bakanı İsmail Safa Bey'dir. Bu bakanın hazırlıkları sonucu olarak yurdumuzda, 1926'da Halk Terbiyesi Müdürlüğü kuruldu. 1951'de bu konu üzerinde daha büyük bir önemle duruldu, konu çeşitli yönleriyle ele alındı, 1952'de de Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'nde programlara Halk Eğitimi dersi konuldu. 1956'da, Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü kurulması için bir kanun çıkarıldı. Bu kanun gereğince bakanlık merkezinde Genel Müdürlük, illerde birer müdürlük bulunur. Genel olarak Halk Eğitimi Merkezi diye anılan bu il teşkilâtı, valilik ve Millî Eğitim müdürlüğünce görevlendirilen bir Millî Eğitim mensubunun yönetimindedir. Halk Eğitim Merkezleri halk kitaplıkları kurmak, çeşitli sanatlar, ya da okuma-yazma kursları açmak, türlü kültürel çalışmalar düzenlemek suretiyle faaliyetler göstermektedir.

Temel eğitim, toplum eğitimi, yetişkinlerin eğitimi, eğitime devam, propaganda gibi çalışma alanlarına bölünmüş olan Türk Halk Eğitimi faaliyetleri içinde bugün yerleşmiş ve halka geniş ölçüde fayda sağlamaya başlamış bulunanların arasında, halk dersaneleri, okuma odaları, genel kitaplıklar, müzeler, gezici, ya da yerleşik çeşitli sanat kursları, öğretici filimler, seminerler, sıra konferanslar yer alır.

Dünyanın En Eski, En Köklü Dillerinden Biri: TÜRK DİLİ

TÜRK DİLİ dünyanın en eski, en köklü dillerinden biridir. Türkçe, genel dil sınıflandırılmaları içinde, Altay Dilleri topluluğuna girer. Bu topluluk önceleri Fin-Ugr (Fin-Uygur) dilleri ile bir aileden sayılmışken, sonradan, daha kesin, daha belirli bir diller dizgesi olan Ural-Altay topluluğunda incelenmiştir.

1) Fin-Ugr, 2) Samoyed, 3) Türk-Tatar, 4) Moğol, 5) Tunguz olmak üzere 5 dala ayrılan Ural-Altay topluluğunun en işlenmiş, en zengin, en anlamlı dalı Türkçe'dir.

Morfolojik (şekil bakımından) sınıflandırmaya göre «tek heceli», «bitişken», (iltisaki), «çekimli» (tasrif edilen) gibi kısımlara da ayrılan diller arasında Türkçe, «bitişken diller» topluluğuna girer. Bu dillerin başlıca özelliği kelimelerin, asıl köklerine eklenen, ya da bağlanan eklerle, seslerle türemesidir.

En eski çağlardan bugüne kadar, çeşitli toplumsal, tarihî, coğrafi, hattâ siyasi sebepler sonucu olarak değişmeler, gelişmeler gösteren dilimiz birçok devreler geçirmiştir. Bir kısım Batılı türkologlar, Türkçe'nin bu değişme ve gelişmelerini, kendi görüşlerine göre, devrelere bölmüşlerdir. Bunlardan ayrıntılı olanı şudur: 1) Altay Devri; 2) En Eski Türkçe Devri; 3) İlk Türkçe Devri; 4) Eski Türkçe Devri; 5) Orta Türkçe Devri; 6) Yeni Türkçe Devri; 7) Bugünkü Türkçe Devri.

Altay Devri. — Bu devrede Türk-Moğol dilleri henüz birlik halindedir.

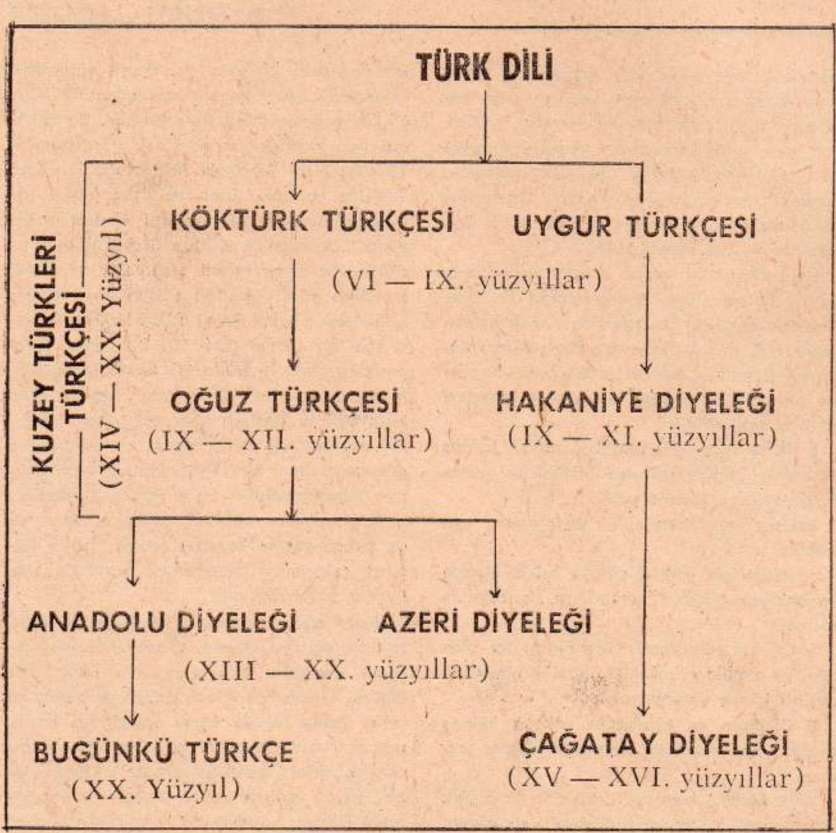
En Eski Türkçe ve İlk Türkçe Devirleri. — Hakkındaki bilgimiz çok az olduğu için birlikte incelenir. Bu devreler, Milât'tan hemen önceki ve hemen sonraki yüzyılları kapsar, Türk-Hun-Bulgar-Hazar dilleri karması niteliğini taşır.

Eski Türkçe Devri. — Oldukça tanınmış bir durumdadır. Aşağı yukarı VI.-IX. yüzyılları karşılıyan bu devreye Köktürk (Göktürk) Uygur Türkçesi de denebilir. Türk dilinin, zamanımıza kadar gelebilen en eski edebî ürünleri bu devreden kalmadır.

Orta Türkçe Devri. — Ortak Orta Asya Türkçesidir. IX.-XV. yüzyılları kapsıyan bu devre, Karahanlılar'ın, Selçuklular'ın, Türk-Moğollar (İlhanlılar)ın, Osmanlılar'ın egemenlik kurdukları çok geniş bir bölgede: Orta Asya, İran, Irak, Azerbaycan, Anadolu, bir derece Suriye ve Mısır'da yayılmış, gelişmiş, yerleşmiştir. Bu dil sonradan Anadolu ve Azeri diyeleklerini vücuda getirmiştir.

Yenî Türkçe. — Bu adla anılan devre, Anadolu ve Azeri diyeleklerinin büyük birer edebî değer kazandıkları XV-XX. yüzyıllar arasıdır.

Bugünkü Türkçe. — XX. yüzyıldan bu yana olan devredir.

Türkçenin devrelerini, Ludwig Ligeti gibi, şu şekilde çok daha toplu bölümlere ayıranlar da olmuştur:

1) Eski Türkçe: VI-IX yüzyıllar.
2) Orta Türkçe: X-XV. yüzyıllar.
3) Yeni Türkçe: XV-XX. yüzyıllar.

Orhon Yazıtları

Türk dilinin bugüne kadar gelebilmiş en eski ürünleri VI - IX. yüzyıllar arasındaki çağlara aittir. Bundan daha önceki zamanlara ait bazı örnekler de bulunmakta ise de, bunların edebî değerleri olmadığından, üzerlerinde durulmaz. V. - IX. yüzyıllar arasında meydana getirilen, edebî, daitani, dinî nitelikler taşıyan bu ilk dil ürünlerinden en tanınmışı; VII - VIII. yüzyıllarda Köktürkler' in bazı tarihi, siyasi, askerî olaylarını, anılarını ebedileştirmek için diktikleri Orhun Yazıtları'dır. Bu yazıtlar açıkça göstermektedir ki, daha önceki yüzyıllardan beri işlenmiş, incelmiş, zengin bir Türk edebiyat dili vardır. Orhun yazıtlarından anlaşılan önemli bir nokta da, Köktürkler'in bu çağlarda dillerini, millî kültürlerini yabancı etkilerden uzak tutmakta çok titiz ve kararlı olduklarıdır. Kuzey Orta Asya'da yaşıyan Köktürkler'in vücuda getirdikleri Orhun Yazıtları'nda katıksız, duru, temiz, işlenmiş bir Türkçe görülür. Bu yazıtlar ulusal bölünmenin felâketlere, ulusal birliğin ise mutluluğa, başarıya yol açacağını belirten canlı örneklerle, bu oluşların hikâyesini anlatıp hesabını veren birer edebî belgedir, tam anlamı ile özel, ulusal nitelikteki Orhun Harfleri (Orhun Alfabesi) ile yazılmıştır. Bu alfabe, dördü sesli olmak üzere, 38 harften meydana gelmiştir. Satırlar, sağdan sola yazılmaktadır. Eldeki tek belge Orhun Yazıtları olmakla birlikte, bir kısım dil bilginleri, Türkler'in bu alfabeyi çok eskiden beri kullandıklarını, bu tarihin Milât'tan önceki çağlara kadar uzandığını tahmin ediyorlar.

VIII - IX. yüzyıllarda Güney Orta Asya Türkleri arasında başka bir alfabenin daha kullanıldığı görülüyor. Gereğinde birbirine bağlanmak suretiyle yapılan 14 harften kurulu bu alfabeye Uygur Alfabesi (Uygur Harfleri) denir. Genel olarak Arap alfabe sistemini andıran, onun gibi sağdan sola yazılan Uygur Alfabesi'nin başlangıç zamanı hakkında kesin bir bilgi yoktur. İslâmlıktan önce Budizm, Maniheizm dinleriyle coğrafyaya ait bazı konular bu alfabeyle yazılmıştır. Bu yazıtlarda görülen Uygur dili duruluk, özdenlik, işlenmişlik yönlerinden, Köktürk dilinden daha geri bir durum gösterir. Köktürkçe'nin katıksızlığına karşılık, Uygurca'da ilk yabancı kelimelerin Türkçeye sızmaya başladığı görülür.

İslâmlıktan Sonra Türk Dili

İslâmlıktan önceki genel ve toplu görünüşünü böylece özetlemiş olduğumuz Türk dilinin IX - XI. yüzyıllardan, yani Türkler'in İslâmlığı kabul edişlerinden sonraki gelişmesi şöyle olmuştur:

Emeviler devrinde büyük yığınlar halinde İslâmlığa girmeye başlıyan, kısa zamanda Müslüman dünyasının askerî gücünü ellerine alan Türkler, Abbasiler zamanında valiliklerden, ucbeyliklerinde başlıyarak, sonraları egemen devletler kurdular. Başlangıçtaki kısa sü-

re bir yana, Abbasiler zamanında, Orta Asya'dan batıya doğru hemen bütün siyasi ve askerî egemenlik Türklerin elinde bulunmuştur. Ancak, güç bakımından Araplar'a, İranlılar'a üstün olan Türkler, kültür yönünden, özellikle edebiyat ve dil alanında, bu iki ulusun yetkisi altında kaldılar. Din dilinin Arapça, sanat dilinin Farsça oluşu bu etkiye yol açtı. Kuzeyde Köktürkçe yabancı etkisine belli bir ölçüde direniş gösteriyordu; güneyde Uygurca ise Arapça'dan, Farsça'dan sızan kelimelerle, deyimlerle özgürlüğünü kaybetmeye başladı. Arapça, Farsça öğrenen Türkler eski ulusal değerleri ihmal ettiler. İlk büyük İslâm - Türk devleti olan Karahanlılar zamanında İslâm bilimleri, İran sanatı Türkler arasında kuvvetle yayıldı; Türk edebiyatı hemen tümü ile islâmî bir niteliğe büründü, Türk dili hızlı bir tempo ile benliğini yitirmeye başladı. Karahanlılar devrinde Yusuf Hashacip'in yazdiği, İslâm etkisi altında vücuda getirilmiş ilk eser olan «Kut adgu Bilik» te nazım şekli her ne kadar dörtlüklerden ibaret, söyleyiş de büyük ölçüde öz Türkçe ise de, bu eser aynı zamanda Arapça kelimelerin dilimize girdiği, hece yerine aruzun kullanıldığı ilk eserdir.

«Kut adgu Bilik»ten sonra, aynı etki ile daha birçok eserler yazılmışsa da Türkçe, bütün baskılara rağmen, öz benliğini kolay kolay teslim etmemiştir. Gene XI. yüzyılda büyük Türk bilgini Kâşgarlı Mahmut'un eseri olan «Divan-ü Lûgat-it Türk» Türk edebiyat ve dil tarihine ettiği geniş hizmetlerden başka, Türkçe'nin engin gücünü, zenginliğini de meydana koymuştur. «Divan-ü Lûgat-it Türk», Karahanlılar devrinin, kılıcı da, kalemi de aynı ustalıkla kullanan soylu kişilerinden olan Kâşgarlı Mahmut, bir dilbilgisi kitabı niteliğini taşıyan bu eserinde Araplar'ın Türkçe öğrenmesi gerektiğini de belirtmişti. Yazar, Türkçe ile arapçanın, iki koşu atı gibi, birlikte koştuğunu söyler. «Divan-ü Lûgat-it Türk»te 7.000'i aşkın katıksız Türkçe kelime vardır.

XII. yüzyılda yaşamış bir başka Türk dilcisi olan, Fahrettin Mübarekşah'ın «Şecere-i Ensab» adlı eseri de Türk dilinin yaşama gücünü belirten gerçek değerde bir kaynaktır.

Selçuklular'da Türkçe

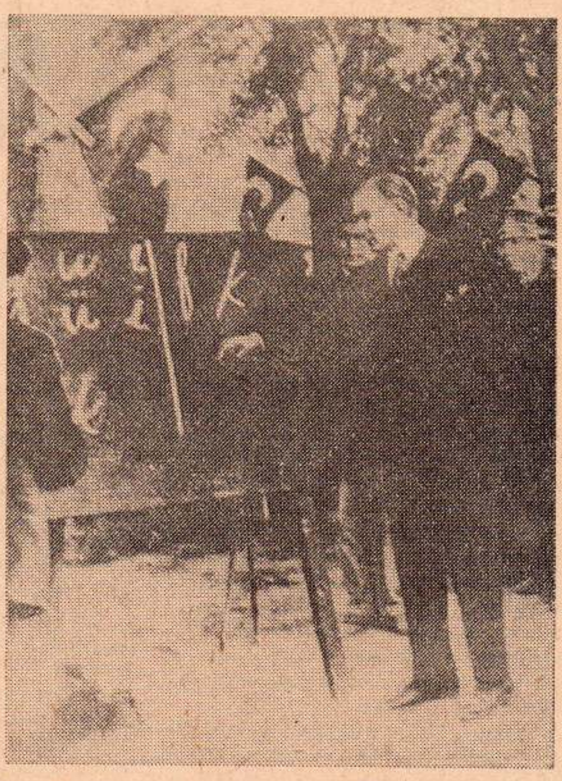
Selçuklular zamanında Türkçe yeniden canlanmaya, eski gücünü bulmaya başladı. Türk oldukları halde Arapça, Frasça ile eser veren sanatçılar, bilginler arasında, eserlerini yeniden ana dillerinde yazanlar arttı.

Bu sıralarda eski Köktürkçe'nin Kuzey Orta Asya'dan, eski Uygurca'nın da Güney Orta Asya'dan evrimleşerek, batı ülkelerine doğru kayması sonucu yeni Türk diyelekleri doğmaya başladı.

Uygarca. — Hakaniye ve Doğu Türkçesi diyeleği halinde gelişti; Türkistan, Harzem, Altınordu, İran, Afganistan, Mısır, Hint ülkelerinde, aynı zamanda saray dili de olarak yayıldı. Bu diyeleğe XV. yüzyıldan başlıyarak Çağatayca denilmiştir. Doğu Türkçesi son edebî ürünlerini XVI. yüzyılda verdikten sonra edebiyat ve ulus dili niteliğini kaybetmiştir.

Köktürkçe. — XII. yüzyılda Oğuz Türkçesi diyeleği olarak gelişmeye başladı, asıl gelişmesi XIII. yüzyıldan beri başladı, daha sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun kültür ve ulus dili oldu. Oğuz Türkçesi gelişme alanı yalnız Anadolu'dan ibaret kalmadı, bu diyelek, Anadolu'nun kuzeydoğu, güneydoğu bölgelerinde, Irak'ta, İran'da, özellikle Azerbaycan'da «Azeri diyeleği» şeklinde gelişti. Azeri diyeleği Oğuz Türkçesi'nin, Anadolu diyeleğinden sonra en büyük edebî ürünlerini vermiş bir daldır.

Yukarıda özetlenen Türk dili diyeleklerinden başka, bugün Kazan, Orenburg ve dolaylarında XX. yüzyıla kadar egemenliğini koruyabilmiş, Azeri, Anadolu, Çağatay diyelekleri karmasını andıran, daha özel bir yapı niteliği bulunan bir de «Kuzey Türkçesi diyeleği» vardı. Oldukça değerli edebî eserler meydana getirmiş bulunan bu Türk dili kolu bugün Rus hegemonyası ve kültürü altında hemen hemen tamamen kaybolmuştur.

Yeni Türk Alfabesi'nin kabulü sırasında, Atatürk bir öğretmen gibi uğraşmış, halk arasında dolaşarak onlara yeni alfabeyi kendisi öğretmiştir.

Türk dili ana diyeleklerinin, başlangıçtan bugüne kadar olan akışını buradaki şemada daha belirli görülebilir.

Büyük Selçuklular zamanında yeniden önemini kazanmaya başlıyan Türk dili, Anadolu Selçukluları zamanında yeni bir bunalım geçirmiştir.

Gariptir ki XII. yüzyılda Anadolu, büyük bir hızla Türkçeleşirken, Konya'yı başkent yapan Anadolu Selçuklu devleti Türkçeyi ihmal etmiş, hattâ bu konuda Farsça'yı resmî dil sayacak kadar ileri gitmiştir. Dünya çapındaki büyük Türk şairi Mevlânâ Celâleddin Rumi'nin, bütün eserlerini Farsça yazmasında, hiç şüphesiz, devletin bu tutumunun da etkisi olsa gerektir. XIV. yüzyıl şair ve düşünürlerinden Âşık Paşa, Selçuklular zamanında, Türkçe'nin Arapça, özellikle Farsça altında ezilmesinden, şu yolda, yanıp yakılır:

Türk diline kimseler bakmaz idi;
Türklere hergiz gönül akmaz idi;
Türk dahi bilmez idi ol dilleri,
İnce yolu; ol ulu menzilleri...

«Süheyl-ü Nevbahar» adlı eserin yazarı Mesut İzeddin Ahmet de Türkçe'nin ihmali sonucu olarak, kendisinin Türkçe ile yazarken çektiği zorluklardan:

Bu bir niçe beyti düzünce benüm,
Hacâletten eridi yaru tenim...

diye dert yanar.

Türkçe Değerini Buluyor

XIII. yüzyıl sonlarında, Selçuklu devletinin çöküşünden sonra, önce Karaman Beyliği, onun ardından da Osmanlı devleti Türkçe'yi resmî dil olarak ilân ettiler. XIV. yüzyılda Gülşehri, Âşık Paşa, daha birkaç şuurlu aydın bu dil savaşını desteklediler, ulusal dilin ortadan kalkmasını önlediler, onu Anadolu'da kesinlikle yerleştirdiler. Âşık Paşa'nın:

Vasf-ı hal edem sana işit canım,
Bu hikâyet hem senindir, hem benim;
Senliği ve benliği ko bir yana
Bir kulak vur, dinle; ne deyrün sana...

çeşidinden, alabildiğine duru, tertemiz dili, daha başka çağdaşlarının buna benzer çabaları, Türkçe'nin Anadolu'daki en sağlam temel taşları olmuştur. Büyük Çağatay bilgini, devlet adamı ve şairi Ali Şir Nevai'nin, XV. yüzyılda Türk dili konusundaki engin titizliği, bilim ve sanat çalışmaları, Osmanlı Türkleri'nden Aydınlı Visalî, Tatavlalı Muharremî, Edirneli Nazmî gibi ülkücülerin XV., XVI. yüzyıllarda katıksız bir dille yazmaları Türkçe'nin yaşaması, gelişmesi dâvasının en olumlu davranışları arasında yer alır.

Gene bu çağlarda (XV - XVI. yüzyıllarda) katıksız Türkçe'yi ihmal ederek tamamen Arap ve İran zevkinde yazan, bu arada bu ulusların dilinden sayısız kelimeleri, deyimleri, tamlamaları alabildiğine dilimize aktaran şairler, aydınlar çoğunlukduysa da geniş halk yığınları, bunların tutumlarına, genel olarak, daima ilgisiz kalmış, bunun sonucu olarak, halk yığınları için dil, duygu, vezin, şekil bakımlarından bütünü ile farklı, ayrı bir edebiyat vücuda gelmiştir. Türk edebiyatının 1) Halk Edebiyatı; 2) Divan Edebiyatı olarak ikiye bölümlenmesi bu sonucun eseridir.

XVII. yüzyıla kadar Türkçe'den gittikçe uzaklaşan Divan Edebiyatında XVIII. yüzyılda, Nedim'le birlikte, belli belirsiz de olsa, yeniden bir aslına yönelme hareketi görülür.

Öz Türkçe'ye Doğru

XIX. yüzyılda, Tanzimat'la birlikte, bilinçli bir dil hareketi başladı. İbrahim Şinasi, Ahmet Vefik ve Süleyman Paşalar, Şemsettin Sami Bey ve daha başka aydınlar, bu konu üzerine eğilerek, dilde ulusal benliğe dönmenin yollarını incelemeye koyulurlar. Bunlardan sonra gelen daha başka Türk bilgin, şair ve yazarları, başlangıçta Necip Asım, Veled Çelebi, Bursalı Tahir, Mehmet Emin Yurdakul, daha sonraları Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin ve çağın genç sanatçıları dilin durulaşıp özbenliği içinde gelişmesi, zenginleşmesi için çalıştılar.

Türk dilinin yabancı etkilerden tamamiyle sıyrılıp özgürlüğünü kazanması konusunda en süreli, en plânlı hareket, Cumhuriyet'in ilânından sonra, yeni Türkiye'de başlamıştır. 1932'de ilk dil kurultayını toplıyan Atatürk, Türk Dil Kurumunu da kurdu, dil dâvasının çözümlenmesi için türlü maddi, mânevi yardımlarda bulundu. Türk Dil Kurumu, Atatürk'ün ölümünden bu yana da çalışmalarını, artan bir tempo ile yürütegelmiştir. Son yıllarda katıksız, öz Türkçe, yazarlarımız arasında iyiden iyiye tutunmuş, böylece dilimiz yazarlar elinde tam bir gelişme yoluna girmiştir.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, ilk defa Orhun, sonra Uygur alfabesiyle yazılan Türkçe'nin XI. yüzyıldan sonra, Arap harfleriyle yazılması denendi. Ancak, Arap harflerinin Türk yazı diline girişi kısa bir sürede tamamlanmamıştır. XII. yüzyılda Arap harfleriyle yazılmış kitaplar çoğaldıysa da XV. yüzyılda bile Uygur harfleriyle yazılmış kitaplara raslanır. XV. yüzyıldan sonra artık Uygur alfabesiyle yazılmış eser görülmez. Arap alfabesi, özellikle Anadolu'da, tamamen yerleşmişti. Türkçe'yi yazmakta XX. yüzyılın ilk yarısına kadar kullanılan Arap alfabesi, 1928 sonunda özel bir kanunla bırakıldı, Lâtin harfleri esasından alınan yeni «Türk Alfabesi» kullanılmaya başlandı.

Dünyanın en zengin dilleri arasında sayabileceğimiz Türkçe, farklı diyeleklerle, bugün Türkiye, Orta Asya ülkeleri, Rusya, İran, Irak ve Balkanlar'da, ortalama 70 milyon kişi tarafından konuşulmaktadır.

Bibliyografya. — Türk Dili; Folkloru, Edebiyatı, Sanatı ile ilgili eserlerin başlıcaları:

Türk Medeniyet ve Dilinin Macar Medeniyet ve Dili Üzerine Tesiri (R. Hulûsi Özdem); Türk Kültürünün Avrupa'ya Tesiri (G. Feher, 1937); Türk Kültürünün Tarih Seyri (M. F. Togay, 1941); Türk Dünyası (H. N. Orkun, 1932); Türk Efsaneleri (E. B. Şapolyo, 1955); Türk Halk Bilmeceleri (S. Eyüboğlu, 1937); Anadolu Halk Resimleri (Malik Aksel, 1961); Türk Halk Müziklerinin Kökeni (M. O. Kösemihal, 1936); Türk Halk Edebiyatı (F. Köprülü, 1935); Türk Halk Edebiyatı (E. Sarıssey, 1952); Türk Sanatı (Prof. E. Diez'den çev. Dr. O. Aslanapa, 1946); Türk ve İslâm Sanatı (Prof. Dr. O. Aslanapa, 1960); Türk Sanatı Tarihi (Prof. Dr. C. E. Arseven, 1954); Türk İşlemeleri (Melek Celâl, 1939); Türk Ressamları, 1861-1945 (Ş. Özgür, 1946); Türk Temaşası; Karagöz, Orta Oyunu (S. N. Gerçek, 1930, 1942); Türkiye'de Avrupa Musiki Münasebetleri (M. R. Gazimihal, 1939).

Dünyanın En Eski Edebiyatından Biri

TÜRK EDEBİYATI dünyanın en eski edebiyatlarından biridir. Çünkü edebiyat, ilksel yaşayıştan kurtulup uygarlaşmaya başlıyan, yığınlıktan kurtulup uluslaşma yoluna giren topluluklarda ilk meydana gelen kültür ve sanat davranışlarındandır. Bu bakımdan «Edebiyatı en eski olan ulus, kendisi de en eski olan ulustur» sözüne hak vermek gerekir.

Dünyanın en eski uluslarından biri olan Türkler'in de çok eski bir edebiyatları vardır. Bu ilk edebiyat, yazıdan çok önce olduğundan, sözlü bir edebiyattır. Sözlü olduğu için de yüzyıllar içinde yıpranmış, dağılmış, kaybolmuş, zamanımıza kadar asıl ürünleri değil, ancak bazı izleri, anıları gelebilmiştir.

Sözlü ilk Türk edebiyatının başlangıcı eski Şamanlık çağlarına kadar uzanır. Önceleri dinî önder, sihirbaz, yargıç olan Şamanlar, daha sonra, hekim niteliğine de bürünürler. «Yuğ», «sığır», «şölen»... gibi çeşitli törenlerde yaptıkları hareketler raksı, söyledikleri sözler de edebiyatı hazırlamıştır.

Şamanların evrimleşmesi «kam», «ozan», «baksı» gibi adlarla anılan ilk halk şairlerini, saz şairlerini meydana getirmiştir. Diyar diyar dolaşan kamlar, ozanlar, baksılar ya kendi duyuşlarını, ya da dilden dile geçerek atalardan gelen masalları, manzumeleri, atasözlerini, bilmeceleri, ilgi çekici bir şekilde, halka anlatarak hayatlarını kazanırlardı. Türk edebiyatının ilk ürünü folklor niteliği taşıyan bu «anonim» (yazarı bilinmez) konulardır. Sonraları bunlara destanlar da katılmıştır.

Eski Türk Destanları

Eski Türk destanlarından en ünlüleri Alp Ertunga, Oğuz, Ergenekon'dur. Çeşitli değişik şekilleri bulunan bu destanların, ayrıca, Müslümanlık'tan önceki, Müslümanlık'tan sonraki değişik şekilleri de vardır. Bunlardan başka, belki Müslümanlık'tan yüzyıllarca önce meydana gelmiş, zamanlar, mekânlar içinde değişik kalıplara dökülmüş Dede Korkut Masalları da bulunur.

Müslümanlık'tan önceki sözlü Türk edebiyatına ait ürünlerden bir kısmını bize ulaştıran tek kaynak, XI. yüzyılın ikinci yarısında Kâşgarlı Mahmut tarafından yazılmış olan «Divan-ü Lûgat-it Türk»tür. Araplar'a Türkçeyi, Türkler'e de Arapça'yı öğretmek amacı ile yazılmış bir dilbilgisi - sözlük olan bu esere yazar, gerek Müslüman'lıktan önceki, gerek Müslümanlık'tan sonraki ilk Türk edebiyatından hayli zengin örnekler almıştır.

«Divan-ü Lûgat'it Türk»teki bu örnekler dışında Türk dili ve edebiyatına ait en eski belge Orhun Yazıtları'dır. VIII. yüzyılda Güneydoğu Sibirya'da Köktürk Hakan'la vezirleri tarafından taşlara kazılarak meydana getirilmiş bu yazıtlarda, ulusal bir felâket geçirerek Çinliler'in boyunduruğuna girmiş olan Türkler'in, sonradan bu felâketten nasıl kurtuldukları anlatılır; devleti yönetenler tarafından ulusa hesap verilir; özgür yaşama konusunda yollar gösterilir. Yazılı Türk edebiyatının bugün için bilinen en eski örneği olan Orhun Yazıtları, engin bir özdenlik içinde hitabe edası taşır, olayları çok güçlü bir mantık zincirlemesi ile anlatır. Bunların yanında, anlatımda hem destan niteliği hem de duygu ve düşünce derinliği görülür. Orhun Yazıtları, bundan 1200 yıl kadar önce Türkler'in zengin, işlenmiş bir edebiyat dili olduğunu ispatlaması bakımından da çok önemli bir eserdir (Bk. Köktürkler).

Türkler, İslâmlıktan önce, bu yazıtların yazılmış bulunduğu Orhun harflerinden sonra Uygur harfleri denilen başka bir alfabe daha kullanmışlardır. Güneydoğu Asya Türkleri arasında gelişip yayılan Uygur alfabesi, özellikle, Türkler'in Müslüman'laşmasından sonra yaygın bir hal almış, etkisini kaybede ede, XV. yüzyıla kadar kullanılmıştır. Uygur alfabesi'nin Türkler'in Müslüman'laşmasından önceki çağlarına ait bir kısım metinler bugün elde bulunmaktadır. Ancak, bu metinlerde, Orhun Yazıtları'nda olduğu gibi, edebî değer ve nitelik yoktur. Didaktik bazı konulardan ibaret olan Uygur metinleri, basit, yavan bir üslûptadır.

TÜRKÇE

TÜRKÇE, şekil bakımından, dünyadaki üç dil grupundan (Birheceli diller; Bitişken diller, Bükünlü diller), genel olarak, «bitişken diller» grupuna girer.

Bitişken dillerde ekler, kelimelerin ya başına, ya da sonuna getirilebilir. Bu duruma göre bu diller, kendi aralarında da iki kola ayrılırlar: 1) Önekli diller; 2) Son-ekli diller.

Türkçe, Bitişken dillerin «Son-ekli» kolundandır; yani türemeler, çekimler Türkçe'de daima kelimenin sonuna takılan eklerle yapılır, böylece yeni kelimeler, anlamlar ortaya çıkar.

Örnek olarak «göz» kelimesini alalım:

Göz —» Gözlük —» Gözlükçü —» Gözlükçülük...

Göz —» Gözde —» Gözcü —» Gözlem —» Gözetlemek...

Görülüyor ki, bir «göz» kelimesinden çeşitli yapım ekleriyle birçok kelime yapılabilmiştir. Bir de «Çekim ekleri» vardır ki, bunlarla da kelimeye hal, ilgi, kip, zaman, nicelik, şahıs ve beraberlik yönünden anlam kazandırılır; kelimenin asıl anlamı ve sınıfı değişmez:

Göz —» gözü, göze, gözler, gözle, gözüm...

Gör(mek) —» Görürüm, görürsün, gördüm... görmeli... v.s.

Türk Edebiyatının Başlangıcı

Yukarıdaki misaller bir yana bırakılırsa, Türk edebiyatının asıl başlangıcını XI. yüzyıl olarak almak gerekir. Bu çağda Kâşgar - Balasagım çevresinde Hakaniye (Karahanlılar) adlı ilk Müslüman Türk devleti kurulmuş bulunuyordu. Gene o sıralarda dile Arapça, Farsça kelimeler girmeye başlamıştı. Yalnız, henüz Uygur alfabesi kullanılmaktaydı. Yusuf Hashacip adlı bir devlet adamı ve düşünürün «Kutadgu Bilik» (Mutluluk veren bilgi) adındaki didaktik konulu manzum eseri, Müslümanlık'tan sonraki Türk edebiyatının ilk başlangıcı olarak bu çağda, bu devlet sınırları içinde yazılmıştır. «Kut adgu Bilik»in edebî niteliğinden, konusundan daha büyük olan önemli, yabancı kelimelerin, aruz vezninin, bir kelime ile, Müslümanlık etkisinin Türk kültür ve sanat hayatına sızışını belgeliyen ilk eser oluşudur (Bk. Kutadgu Bilik).

«Kutadgu Bilik»ten sonra, gene XI. yüzyılda, gene Uygur harfleriyle, gene aynı etkilerle dolu «Aybetül hakayik», ya da «Atabetül hakayik» adlı eser gelir. Edib Ahmed adlı bir zat tarafından yazıldığı bilinen bu eser de didaktik niteliktedir; ancak, dil, ölçü, anlatım yönlerinden daha zayıf yapıdadır.

Bu iki eserden sonra Türk dili için, Arapça, Farsça karşısında, bir çeşit ölüm-kalım savaşı başlar. Ama, sonunda şuurlu Türk aydın ve sanatçılarının çabaları üstünlük kazanır; Türkçe, değişik bölgelerde değişik diyeleklere ayrılmakla birlikte, edebî bir dil olarak evrimleşmesini tamamlar. Meselâ Karahanlılar devri Türkçesi, «Hakaniye diyeleği» olarak, Maveraünnehir, Harzem, Altın Ordu çevrelerinde eserler verir ki bunlar arasında Kutb'un «Hüsrev'le Şirin»î Harezmi' nin «Muhabbetname»si XIV. yüzyılın güclü edebiyat ürünleridir. Aynı diyelek, aynı bölgede XV. yüzyılda «Gülistan» çevirisini yapan Seyfi Sarayî, Mîr Haydar, Lûtfi, Sehhâki gibi değerli şairler yetiştirmiştir. Hakaniye diyeleği XV. yüzyıldan sonra Çağatayca adını almış, bu diyelekte de Ali Şir Nevai, Babür Şah gibi gerçekten üstün değerler görülmüştür. İçli, derin bir şair olan Ali Şir Nevai'nin «Muhakeme-tül Lûgateyn» adlı kitabı, Türkçe'nin savunmasını yapan birkaç şerefli ülkücü kitaptan biridir. Babür Şah'ın «Bâbürname»si ise Türkçe'deki seyahat ve otobiyografi türünün başlangıcıdır.

Hakaniya diyeleğinden ayrı birer büyük dal halinde gelişen Oğuz diyeleği ile Doğu Oğuz Türkçesi (Azeri diyeleği) XIII. yüzyıldan başlıyarak, Horasan'ın büyük şehirlerinde, Bağdat'ta, Tebriz'de önemle yerleşmiş, eski Oğuz Destan'ın kalıntılarından şekillenen Dede Korkut Masalları, bu Türkçe'nin halk dilindeki değişik şekli olarak meydana gelmiştir. Köroğlu, Şah İsmail, Âşık Kerem'den sonra Azeri diyeleği; klâsik ölçüde Hasanoğlu, Erzurumlu Darir, Kadı Burhanettin, Nesimî, Ruşenî, Habibî, Fuzulî gibi büyük sanatçıları da yetiştirmiştir. XVIII. ve XIX yüzyıllarda son pırıltılarını veren Azeri diyeleği Zâkir, Kaadir, Sâbir, Mirza Fethali Ahundof' lardan sonra ne yazık ki Azerbaycan'daki Rus kültür baskısı altında özgürlüğünü kaybetme bahtsızlığı ile karşı karşıya gelmiş bulunmaktadır.

Anadolu Türk Edebiyatı

Oğuz Türkçesi'nin Batı Oğuz Türkçesi daha yaygın bir deyimle Anadolu diyeleği (Anadolu Türkçesi) dalına gelince; bilindiği gibi Anadolu Türkçesi, bu Türkçe'nin dil ve edebiyatı yüzyıllardır Türk kültür ve egemenliğinin timsali olmuş, önderliğini yapmıştır. Çok eskiden beri süregelen bu durumun sonucu olarak, Türkiye Cumhuriyeti devleti gibi, Anadolu Türkçesi de, bugün 70 milyonluk Türk dünyasının tek özgür, canlı anıtı halinde ayakta durmakta, gelişmesine devam etmektedir.

Anadolu Türk edebiyatı, Anadolu'nun Türk'leşmesinden sonra, genel olarak XIII. yüzyıldan bu yana doğup gelişmeye başlamıştır. Bu gelişmede çeşitli sebepler yüzünden, bir «ikiye ayrılma» göze çarpar; bu ayrılma sonucu edebiyatımız 1) Halk Edebiyatı; 2) Divan Edebiyatı olarak birbirinden dil, vezin, şekil, estetik, hattâ duygu düşünce bakımlarından farklı iki ayrı yönde yürümüştür. Öte yandan, halk edebiyatında da A) Din dışı (Lâtini) halk edebiyatı; B) Tasavvufî halk edebiyatı (Tekke edebiyatı) bölümleri ayrılmıştır.

Her yüzyılda yaşamış en ünlü Türk edebiyatçılarını, çağları içinde topluca şu şekilde özetliyebiliriz: 1. — Tanzimat'a kadarki Türk edebiyatı (XIII - XIX. yüzyılda); 2 — Tanzimat'tan günümüze kadar olan Türk edebiyatı.

Tanzimat Öncesi Türk Edebiyatı

Anadolu'da XIII. yüzyılda başlıyan Türk edebiyatının kurucuları, genel olarak, tasavvuf felsefesine bağlı, bu inançları geniş halk yığınlarına yaymak amacında olan kişilerdir. XII. yüzyılda Horasan'da Ahmet Yesevî adlı şair bir Türk dervişi tarafından açılan bu çığır, XIII - XIV. yüzyıllarda Anadolu'da süregelmiştir. Demek oluyor ki Anadolu'da vücuda gelen ilk Türk edebiyatının karakteri halka yönelmiş bir tasavvuf edebiyatıdır. Yunus Emre, Sultan Veled, Şeyyad Hamza, Âşık Paşa gibi edebiyatçıların yönettikleri XIII - XIV. yüzyıl şiirinde dil hayli durudur; yabancı estetik, yabancı kalıplar pek revaçta değildir, din ideolojisinin yanında belirli bir ulusal zevk özelliği de göze çarpar. Özellikle Yunus Emre'de, Âşık Paşa'da bu yönler, çok kesin ve keskindir. Öte yandan, gene o çağda bu sayılanların yanı sıra edebiyatımıza İran zevkini, kalıplarını getirmeye başlıyan, din dışı şiirler yazan kişilere de raslanır. Gazel tarzının Türkiye'de ilk başarılı, duygulu ustası Hoca Dehhanî, Gülşehrî, Hoca Mesut bunlar arasındadır. Timur'un, Yıldırım Bayezit'in çağdaşı, Divan edebiyatının gazel ve mesnevî tarzı öncülerinden Ahmedî'yi de onlara katmak gerekir.

XIV - XV. yüzyıllar aarsında yaşıyan, «Mevlid»i ile hem din, hem de edebiyat ve sanat çevrelerinde ölmezliğe ulaşmış bulunan Süleyman Çelebi; XV. yüzyıl divan şairlerinden Ahmet Paşa, Necati, Şeyhî de; Anadolu edebiyatının başlangıç devrelerinde en

DİLBİLGİSİNİN ÖZELLİKLERİ

Yukarıdaki kısa örnekten de anlaşılacağı üzere, eklerin dilimizde çok önemli rolleri vardır. Bunlar, Türkçenin zengin ve kıvrak bir dil olmasını sağlamaktadır.

Ses Uyumu

Türkçe'nin çok belirli özelliklerinden, genel kurallarından biri de «Ses Uyumu»dur. Ses Uyumu: 1) Büyük Ses Uyumu; 2) Küçük Ses Uyumu olarak ikiye ayrılır.

Büyük Ses Uyumu. — Bir kelimedeki seslerin kalınlık, incelik yönünden benzeşmesidir. Genel olarak, bir kelimenin ilk hecesi kalınsa ondan sonraki hecelerin de, kelimeye alınacak eklerle bazı edatların da kalın olması gerekir. Yabancı dillerden giren pek çok kelime Büyük Ses Uyumu yolu ile dilimizin fonetiğine uydurulmuştur, dolayısiyle Türkçe'leştirilmiştir. Ancak, bazı öz Türkçe kelimelerin, İstanbul ağzı etkisiyle ses uyumu kuralının dışına çıktığı da görülür «Ana»nın —» «Anne» «Alma»nın «elma» oluşu gibi.

Küçük Ses Uyumu. — Bir kelimedeki seslilerin düzlük - yuvarlaklık, darlık - genişlik bakımından benzeşmesidir: Kelimenin ilk hecesinin seslisi düz sesliler (a, e, ı, i,), den biri ise ondan sonraki hecelerle kelimeye uslanacak eklerin seslileri de düz; kelimenin ilk hecesinin seslisi yuvarlak ise (o, ö, u, ü,), ondan sonraki hecelerle kelimeye ulanacak eklerin seslileri de yuvarlak olur.

Dilimizde küçük ses uyumuna aykırı hallere, büyük ses uyumunda görülen aykırılıklardan daha az raslanır. (Bk. Sesbilgisi).

Tükçe'de ses olayları ve özellikleri arasında «Ses Değişmeleri», «Sert Sessizlerin yumuşaması», «Sessizler Benzeşmesi», «Orta Hece Düşmesi», «Vurgu», «Tonlama», «Ritim» gibi daha bazı özellikler de bulunur.

Dilbilgisi Çalışmaları

Türk Dilbilgisi üzerinde bilimsel çalışmalar ancak XIX. yüzyılda başlamıştır. Bu konuda çabası geçenler arasında Ahmet Cevdet Paşa, Süleyman Paşa, Şemsettin Sami, Hüseyin Cahit Yalçın gibi yazarlar başlangıcı teşkil ederler. Türk dilbilgisinin geniş ölçüdeki ve değerdeki incelemeleri ancak XX. yüzyıl ortalarında gerçekleştirilebilmiştir. Bu devrin dilcileri arasında Mithat Sadullah Sander, İbrahim Necmi Dilmen, Besim Atalay, Ahmet Cevat Emre, Agâh Sırrı Levent, Tahir Nejat Yencan başta gelir. Daha yakın çağın en kuvvetli Türk dilcileri arasında ise Muharrem Ergin, özellikle Haydar Ediskun büyük değer taşımaktadırlar.

Bugün artık hemen her yönü ile incelenmiş, tamamlanmış bir Türk Dilbilgisi vardır. Ayrıca bu yoldaki çalışmalara devam edilmektedir.

başta gelen şairlerdir. Ahmet Paşa, şiir dilini halk dilinden uzaklaştıranların başında gelen, İran zevkini, İran şiiri konularını edebiyatımıza bollukla aktaran bir kişi olmakla birlikte, duygu dolu hayalleri, derin lirizmi ile gerçekten büyük, güçlü bir şairdir. Şeyhî ise gazelleri, «Hüsrev-ü Şirin» çevirisiyle, edebiyatımızın ilk hicivli mizah örneği olan «Harname»si ile tanınmıştır. XIV., özellikle XVII. yüzyılda sâflığını, anlam değerini çok kaybedip, yalnız bir fantezi aracı haline getirilen nesir dili XV. yüzyılda henüz öz benliğini kaybetmemiş durumdadır.

XVI. yüzyıl, Türk şiir ve edebiyatının en parlak çağlarından biridir. Bu yüzyılda Divan şiiri imparatorluğun doğu dolaylarında Türk edebiyatının en ünlü aşk ve lirizm şairi Fuzulî, merkezde, İstanbul'da ise gene en büyük debdebe, tantana, ihtişam şairi Baki'yi yetiştirmiştir. Fuzulî, Azeri diyeleğine çalan diline rağmen, daha çok Anadolu Türk edebiyatının malı olarak tanınmış, sevilmiştir; ayrıca, devrinin bilginleri arasında da sayılır. Üç doğu dilinde de (Türkçe, Arapça, Farsça) divan düzenlemiş, gazelleri, kasideleri kadar mesnevi tarzındaki eserleriyle sevilmiştir. «Leylâ ile Mecnun» ise Türk edebiyatının klâsikleşmiş eserlerinden biridir (Bk. Fuzulî). Kanunî Sultan Süleyman'ın Şahsî dostu olan Baki'ye gelince; o, gazelde Divan şiirinin en büyük ustası olarak kabul edilir. Türk edebiyat dili o çağda en gelişmiş derecesine onunla ulaşmıştır. Kanunî'nin ölümüne yazdığı «Mersiye»si ise bu tarzda yazılmış eserlerin en güzel, en derin, en değerli olanıdır (Bk. Bakî).

XVI. yüzyılda şiirde bu iki kişiden başka daha birçok değerler bulunmaktadır. Divan edebiyatında, tarih yazarlığı alanında da büyük değerler yetişmiş, bir çeşit edebiyat tarihçiliği, edebiyat eleştirmesi olan «tezkere-i şuara» yazarlığı da ilk defa bu yüzyılda başlamıştır. Âlî, Hoca Sadettin, Lâtifî gibi kişiler bu alanların tanınmış yazarlarıdır.

XVII. yüzyıl, Osmanlı devletinin en bunalımlı bir çağı olduğu halde, edebiyat, kültür alanındaki gelişmeler devam etmiştir. Gazel ustası Şeyhülislâm Yahya ile didaktik şiirin temsilcisi Nâbî, kaside ve hiciv şairi Nef'î bu yüzyılda yaşamışlardır. Tezkere-i şuara ve tarih alanlarında da gene önemli eserlerin meydana getirildiği XVII. yüzyılda, özellikle nesirde, dikkate değer bir durum göze çarpar. Bu devir nesrini, «Fantezi ve faydasız nesir», «Faydalı nesir» olarak ikiye bölmek mümkündür. Birçok edebiyatçılar, bu arada Veysî, Nergisî Türk nesir dilini baştan başa Arapça, Frasça kelimelerle, kurallarla, tamlamalarla doldurup süslü, tamamiyle yapmacık, boş, faydasız fanteziler yazarlarken, öte yandan Kâtip Çelebi, Evliya Çelebi gibi iki Türk aydını, onların tam tersi bir yolda yürümüşlerdir. Kâtip Çelebi, moral bilimlerde, bibliyografya alanında, ünü Batı dünyasında da yayılmış bir Türk bilginidir. Yapmacıksız, tabiî bir dille kaleme aldığı eserleri, özellikle «Keşf-iz Zünun» adındaki bibliyografya eseri gerçekten değerlidir (Bk. Kâtip Çelebi).

Daha da katıksız bir dille yazan Evliya Çelebi'ye gelince; bu ünlü Türk aydınının 10 cilt tutan «Seyahatname»si dilinin duruluğu bakımından olduğu kadar, anlattıklarının XVII. yüzyıl yaşayışına ışık tutması bakımından da değer taşır (Bk. Evliya Çelebi).

XVI yüzyılda önemli temsilciler yetiştirmiş bulunan halk edebiyatı gelişmesine XVII. yüzyılda da devam etti. Yalnız çağının değil, bütün Türk şiirinin unutulmaz büyük, coşkun ve duygulu şairi olan Karacaoğlan'ın, XVII. yüzyılda, güneydoğu Anadolu'da yaşadığı bilinmektedir (Bk. Karacaoğlan).

XVIII. yüzyılın ilk yarısında yaşıyan Nedim'le, son yarısında yaşıyan Şeyh Galip, Türk edebiyatının en yüksek zirvelerinden ikisini teşkil ederler. Divan şiirine natürel insan yaşayışı, soyut kavramların berisindeki bilinen canlı aşk konusunu, çağının dekorunu, manzarasını getirmekle eskilerden ayrılan Nedim'de, küçük ölçüde de olsa, dil ve anlatım bakımından halka, ulusal zevke de bir yöneliş görülür (Bk. Nedim). Coşkun, alabildiğine özden bir tasavvuf şairi olan Şeyh Galip ise, tümü ile bu eğilimde verdiği şiirlerinde «sâf şiir» denilen gerçek şiirin, öz şiirin sırrına ermiş bulunmaktadır. Senbolizmin ilk ve gizli sezgilerine, Fransa'da doğuşundan çok daha önce, Şeyh Galip'te raslamak kabildir. Şairin «Hüsn-ü Aşk» adlı mesnevisi de, gazellerinden önemli bir kısmı da onun engin, hassas benliğini gösterir (Bk. Galip, Şeyh).

XVIII. yüzyılda, XIX. yüzyıl başlarında Divan şiiri zevkinde yazan daha bir hayli şairler görülür. Ancak, Nedim'le Şeyh Galip'ten sonra Divan edebiyatı gücünü, canlılığını kaybetmiş, devrini tamamlamış bir manzara gösterir. XIX. yüzyılın birinci yarısındaki Tanzimat hareketi ile bu hareketin kültür, sanat dalı olan Tanzimat Edebiyatı ise; XI. yüzyıldan beri süregelen bu eskimiş edebiyata kökünden son vermiştir. Bu çağdan başlıyarak Türk Edebiyatı, yönünü Doğu'dan Batı'ya çevirmiş, dilde ulusal kaynaklara eğilmiştir. Ölçü, şekli, kalıp, duygu, düşünce konularında da Doğulu eski i bırakmıştır.

XIII. yüzyıldan beri, divan edebiyatı ve halk edebiyatı olarak iki kola ayrılan Türk edebiyatı, ancak XVIII - XIX. yüzyılda her iki kolun bazı temsilcilerinin — Nedim, Vasıf, Fazıl, Erzurumlu Emrah, Bayburtlu Zihni, Âşık Derdli gibi kimselerin — davranışları sonucu yeniden yakınlaşma belirtileri göstermiştir. Tanzimat Edebiyatı'ndan bu yana ise edebiyatımız hem Batılılaşma, hem de bütün topluma tümü ile yönelme yoluna girmiştir.

Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatı

Şinasi ile başlıyan Tanzimat Edebiyatı, Namık Kemal, Ziya Paşa, Abdülhak Hâmit Tarhan'la gelişmiş, Recaizade Mahmud Ekrem, Ahmet Mithat Efendi, Sami Paşazade Sezai ile daha sonraki kuşaklara iletilmiştir.

Servetifünun Edebiyatı, (Edebiyat-ı Cedide) ise Tanzimat'tan sonra, daha Batılı, lâkin ona nazaran daha az yerli bir edebiyattır. Tevfik Fikret, Halit Ziya, (Uşaklıgil), Cenap Şehabettin ve arkadaşlarının meydana getirdiği bu edebiyat topluluğundan sonra renksiz bir hareket olan Fecr-î âti Edebiyatı gelmiştir (Bk. Tanzimat Edebiyatı; Edebiyat-ı Cedide; Fecr-i âti Edebiyatı).

Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatı

Cumhuriyet'ten sonraki Türk Edebiyatı'nın ilk hazırlayıcıları 1908 Meşrutiyetinden sonraki yıllarda yetişmişlerdir.

Selânik'te çıkan «Genç Kalemler» dergisinin çevresinde bir kısım edip, şair ve düşünürler toplanmışlar, yeni edebiyatın genel ilkeleri üzerinde bazı düşünceler ortaya atmışlardı. Ziya Gökalp, Ali Canip, (Yöntem) Ömer Seyfettin'in yürüttüğü «sade lisan ve hececilik» akımı kısa zamanda benimsendi, tutundu. Bunun sonucu olarak, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Falih Rıfkı Atay, Refik Halit Karay, Halide Edib Adıvar, Reşat Nuri Güntekin gibi genç hikâyeciler, romancılar arı dile yöneldiler.

«Hecenin Beş Şairi» diye anılan 5 genç şair de, dille birlikte, hece veznini de kuvvetle benimsemişler, eserlerini bu yeni ölçülerle vermişlerdi. Faruk Nafiz Çamlıbel, Orhan Seyfi Orhon, Yusuf Ziya Ortaç, Enis Behiç Koryürek ve Halit Fahri Ozansoy'dan meydana gelen Hecenin Beş Şairi topluluğu; şiirimizde duru, katıksız türkçenin yerleşmesinde, aruz vezninin Türk nazmından uzaklaştırılmasında önemli rol oynamışlardır.

1908 sonrası ile cumhuriyet devrinin bir kısmını kapsıyan yıllardaki değerli şairlerimizden ikisi de «İstiklâl Marşı» yazarı Mehmet Akif Ersoy ile, şiirde kendine özel bir yolu bulunan Rıza Tevfik Bölükbaşı'dır.

Yukarıda adı geçen hikâye ve romancılarla şairler, asıl önemli eserlerini cumhuriyetten sonra verdiklerinden bu devrin temsilcileri sayılırlar. Cumhuriyet devrinin iki büyük şairi; Ahmet Haşim ile Yahya Kemal Beyatlı aruz veznini kullanmakta devam etmekle, bir kısım eserlerinde dil bakımından oldukça eskiye bağlı kalmakla, özellikle hececilerden ayrılmış durumdadırlar.

Eserlerini tümü ile Cumhuriyet devrinde vermiş ilk önemli şair ve edipler arasında Ahmet Hamdi Tanpınar, Ahmet Kutsi Tecer, Necmettin Halil Onan, Ömer Bedrettin Uşaklı, Kemalettin Kamu, Orhan Şaik Gökyay, Abdülhak Şinasi Hisar gibi yazarları sayılır.

1928'de «Yedi Meşale» adlı bir şiir kitabı yayınlıyan 7 genç şair (Yaşar Nabi Nayır, Sabri Esat Siyavuşgil, Vasfi Mahir Kocatürk, Kenan Hulûsi, Ziya Osman Saba, Muammer Lûtfi ve Cevdet Kudret Solok) hececilerin yaptıklarını geliştirmek gibi bir hizmetten başka, şiirimize bir çeşit empresyonizm de getirmek suretiyle, bugünkü modern Türk şiirinin doğmasına zemin hazırlamışlardır. Onlardan sonraki yıllarda Ahmet Muhip Dranas, Cahit Sıtkı Tarancı ile başlıyan yeni şiir, şekilde vezinle kafiyeyi bir yana itmiş, konuda ise alabildiğine özgürlüğe yönelmiştir. Orhan Veli Kanık'ın önderlik yapmış olduğu yeni Türk şiirinin en tanınmış elemanları arasında Melih Cevdet Anday, Oktay Rıfat Horozcu, Salâh Birsel, Cahit Külebi, Behçet Necatigil, Sabahattin Kudret Aksal başta gelir. Son yıllarda hızlı bir tempo ile gelişen Türk şiiri, bugün daha yeni akımlarla karşı karşıya bulunmaktadır.

Çağdar Türk hikâye ve romanının en ünlü yazarlarından biri Sait Faik Abasıyanık'tır. Anadolu köylüsüne, yurt gerçeklerine ısrarla eğilmiş bulunan bugünkü hikâye ve roman yazarlarımızın belli başlıları Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Samim Kocagöz'dür. Bu arada Yaşar Kemal'in bazı romanları birçok Batı dillerine çevrilmiştir.

Türk Edebiyatı

1300 — 1400 — 1500 — 1600 — 1700 — 1800 — 1900

- **YUNUS EMRE** Büyük halk şairi
- **ALİ ŞİR NEVAİ** Çağatay edebıyatının ünlü şâiri
- **SÜLEYMAN ÇELEBİ** «Mevlid» yazarı
- **FUZULİ** Azeri diyeleğinin lirik şairi
- **BAKİ** «Şairler Sultanı» diye anılan büyük şair
- **NEF'İ** Hiciv şairi
- **KARACAOĞLAN** Büyük halk şairi
- **KÂTİP ÇELEBİ** Dünyaca ünlü büyük bilim adamı ve yazar
- **EVLİYA ÇELEBİ** Milletlerarası ün kazanan «Seyahatname» yazarı
- **NABİ** Ünlü divan şairi
- **NEDİM** Gazel ve şarkılariyle ün salan şair
- **ŞEYH GALİP** Divan edebiyatının son büyük şairi
- İlk Türk gazetecilerinden **ŞİNASİ**
- Mısraları atasözü haline gelen sair **ZİYA PAŞA**
- Büyük vatan şairi **N. KEMAL**
- İlk büyük romancı ve gazetecimiz **A. MİTHAT**
- Son devrin büyük şairlerinden **R. EKREM**
- Şair ve tiyatro yazarı **A. H. TARHAN**
- Servetifünun edebiyatının öncüsü **TEVFİK FİKRET**
- Servetifünun edebiyatının büyük romancısı **H. ZİYA UŞAKLIGİL**
- Aruzu Türkçeleştiren büyük şair **M. A. ERSOY**
- Sade Türkçe ile yazan büyük hikâyeci **Ö. SEYFETTİN**
- Lirik şair **YAHYA KEMAL**
- Büyük kadın romancımız **H. EDİB ADIVAR**
- Türk edebıyatında sembolizmin kurucusu **AHMET HAŞİM**
- En değerli romancılarımızdan **Y. K. KARAOSMANOĞLU**
- Sevilen romancı **R. NURİ GÜNTEKİN**

Nedim

KÖKTÜRK YAZITLARI
VIII - X yüzyıl
En eski yazılı edebiyat örneği

DESTANLAR
Oğuz Destanı, Ergenekon, Alp Er Tunga, Dedekorkut masalları

yüzyıl

- IX-X **FARABİ** Büyük Türk filozofu
- XI **YUSUF HASHACİP** «Kutadgu Bilik» Türk edebiyatının ilk eserlerinden biri
- XI **KÂŞGARLI MAHMUT** Büyük dil bilgini
- XII **AHMET YESEVİ** Tasavvuf şairi

Namık Kemal

Zengin Bir Geleneği Olan: Türk Sanatı

Türk Folkloru

TÜRK FOLKLORU dünya flokloru içinde, tarihinin eskiliği, kaynaklarının zenginliği bakımından çok önemli bir yer tutar.

«Folklor» ulusların özel yaşayış ve karakterleri sonucu, geniş zaman içinde meydana gelmiş olgularının tümünü belirten bir terimdir. Türkçeye önceleri «halkiyat» kelimesiyle aktarılmak istenilen bu terim için sonraları «halkbilgisi» de denilmiştir. Ancak, birincisi eski, ikincisi yetersiz olan bu deyimler Türkçe'de tutunamadığından, Ingilizce asıllı «folklor» kelimesi, bu konunun bilimsel terimi olarak dilimizde yerleşmiştir. Folklor, yalnız halk bilgisi değildir; folklorda geniş ölçüde sanata yöneliş vardır (Bk. Folklor). Geleneksel bir niteliği bulunan bu sanata yönelişin en özel tarafı, ulusun ortak bilincinden doğmuş olmasıdır. Folklor, ancak köklü, eskı, oturmuş, toplumsal evrimini tamamlamış uluslara mahsus bir özelliktir. Ulustan ulusa büyük farklar gösterir; bununla birlikte, büyük uluslarda zamana, yerine göre de çeşitli değişik şekiller gösteren bölgesel folklor ayrıntılarına da raslanır.

Bu husus için en iyi örnek Türk folklorudur. Gerçekten de yeryüzünde Türk ulusu kadar geniş, zengin, değişik folkloru bulunan ulus pek azdır.

Türk folklorunun en zengin dallarından başlıcaları edebiyat, müzik, oyundur.

Türk Halk Edebiyatı

Folklora giren Türk edebiyatı aydınlar sınıfının Arap ve Fars edebiyatları etkisinde geliştirdikleri Divan edebiyatından dil, duygu, estetik bakımından tamamiyle ayrı, yerli, ulusal bir edebiyattır. Genel olarak «halk edebiyatı» denilen bu dalın pek çeşitli kolları bulunur. Bu kollardan başlıcaları şunlardır:

Masallar. — Türk halk masalları, kaynaklarını en eski Türk destanlarından almışlardır. Dede Korkut Masalları destanların ilk masallaşmış kalıntılarını andırır. Kaynak ve ilk merhale bunlar olduğu için, daha sonraki çok yaygın, değişik masallarda bile hemen daima destan unsurları, fazilet üstünlüğü, iyinin kötüye üstün gelmesi, hakkın yerini bulması gibi konular göze çarpar. Bu masalların dil, anlatım özellikleri, söyleme, dinleme gelenekleri ise gene Türk folklorunun başka bir yönünü teşkil eder.

Şiirler. — Türk halk şiiri, derin, felsefî olmaktan çok, yaygın, liriktir, lirizminin başlıca sebebi ise, özellikle Osmanlı İmparatorluğu devrinde, geniş halk yığının, uzak sınırlara gidip de bir daha geri dönemiyen yakınları için çekmiş oldukları acıdır. Bu yüzden, Türk halk şiirinde aşk üzgünlüğü kadar, gurbet üzgünlüğü geniş yer tutar. Ağıtlar; ayrılık, hasret türküleri, mezar yazıtları; haydut, eşkiya destanları; aşk manileri, çoban, efe deyişleri; güzellemeler, âşık şiirleri; yangın, savaş, büyük bir kahramanın ölümü konularında meydana getirilen destanlar; gülbanklar, nefesler; bunların yanında neşeli bir eda taşıyan hicivler, düğün türküleri (maniler), bekçi destanları, kutlamalar, övmeler, boyamalar halk şiirinin zenginliklerinden bir kısmıdır. Bu arada, edebiyat tarihine geçmiş büyük halk şiirleri — meselâ Karacaoğlan — folklora giren Türk halk şiirinin dışında incelenir.

Türk Halk Müziği

Türk folklorunun, belki edebiyatından daha zengin, renkli, derin, anlamlı bir dalıdır. Hemen tamamiyle adsız olan (bestecisi belli olmıyan) bu müzik, çoğu zaman, şiirle el ele yürümüştür. Besteyi, güfteyi de adsız sanatçı aynı anda meydana getirmiştir. Müzikle şiir, tek kaynaktan birlikte doğdukları için, ikiz kardeşler gibi, birbirine yakınlık gösterir, birbirine uyar, birbirini tamamlar.

Türk halk müziğinde de, şiirinde olduğu gibi üzgünlük, gurbet konusu çok işlenmiştir. Bu duygular derin, sarıcı, ruha işleyici bir şekilde dile getirilmiştir. Melodi yönünden pek zengin, değişik motiflerle doludur. Bu arada zaman zaman gülen, eğlenceli tarafları da vardır. Sözsüz halk müziğine, oyun havalarına gelince; bunlarda alabildiğine kıvraklık, canlılık, bazı bazı da — zeybeklerde olduğu gibi — hamaset (=yiğitlik, yurt severlik) göze çarpar.

Halk Oyunları

Türk folklorunun en canlı, belirli, kendine has özelliği bulunan dallarından biri de ulusal halk oyunlarıdır. Yalnız Anadolu içinde bile çok değişik şekilleri bulunan Türk halk oyunlarının ortak karakteri mertlik, kahramanlık motifleridir. Ege ve Ankara dolaylarının zeybeklerinde, Bursa'nın kılıç-kalkan oyununda, Erzurum'un «bar»ında, Sivas'ın halaylarında, Karadeniz horonlarında daima bu ortak özellik sezilir. Bunun yanında şekil inceliği, anlam gücü, güzellik, coşkunluk da büyük yer tutar. Bir kolunu şiire atan halk müziği, öteki kolunu da oyuna uzatarak, bu iki sanat alanı arasında düzenli bir ahenk sağlamıştır.

Türk folklorunda bu üç ana dalın dışında daha pek çok kollar vardır. Halk felsefesini, estetiğini, pratiğini yansıtan atasözleri, tekerlemeler bunlardan bir kısmıdır. Evlenme, düğün törenleri, cirit oyunları, belirli günlerde, bayramlardaki değişmez törenler ise başlıbaşına birer folklor dalıdır. Bunlardan başka inceleme konusu olacak daha hayli folklor alanı vardır.

Türk folklorunun üstüne ilk defa, bundan yüzyıl kadar önce, Ahmed Vefik Paşa eğilmiştir. Geçen bu yüzyıl içinde özellikle Cumhuriyet devrinde bu alanda ciddî, sürekli çalışanlar olmuş, halk sanatının zengin kaynakları araştırılmış, eserler toplanmıştır. Yalnız, Türk folkloru o kadar zengin bir kaynaktır ki, incelemekle bitmez. Bugünkü, ilerideki Türk sanatçılarına, bilginlerine folklorumuz çok geniş, verimli, köklü bir kaynak olacaktır.

Türk Mimarlığı

TÜRK MİMARLIĞININ Türk tarihi kadar eski bir geçmişi vardır. Orta Asya ile çağlarının en büyük medeniyetlerini kurmuş olan Türkler özellikle mimarlıkta büyük eserler yaratmışlardır.

Doğu Türkistan'ın çok eski bir kültür ülkesi olan Tarım bölgesinde M. Ö. II. yüzyılda Hunlar, M. S. IV. yüzyılda Akhunlar, V - VI. yüzyıllarda Oğuzlar, Topa Türkleri, VII. yüzyılın sonuna doğru Doğu'dan gelen Uygurlar yerleşmişti. Uygurlar IX. yüzyıldan beri bütün bölgeye hâkim oldular. XIII. yüz-

Millî halk oyunlarımızdan Erzurum ekibinden bir oyun.

yıldaki Moğol istilâsından sonra, Moğol devrinde de kültürü yaşatan Uygurlar olmuştur. Şaman dinine mensup Uygurlar arasında Budizm ve Mani dinleri de yayılmıştı, hatta 762'de Mani dinini devlet dini ilân ettiler. Mani dini İbrani, Zerdüşt, Budizm ve Hıristiyanlık gibi dinlerin birleşimiydi, yüksek bir fikir seviyesi istiyordu ki, bu dini kabul etmeleri Uygurlar'ın kültür durumu hakkında fikir verir. 17 dil, 24 çeşit yazıda eserler vermiş olduklarını araştırmalar meydana çıkarmıştır. IX. yüzyıldan başlıyarak İslâm dini yavaş yavaş bu bölgelerde de hâkim olmaya başladı.

İlk Türk Mimarlık Eserleri

O çağların tahta yapı eserlerinden bugün bir şey kalmamıştır. Uygur merkezlerinden Kara Hoço'da tonozla örtülü bazı bölümleriyle, bir de kubbe kalıntısiyle bir saray yıkıntısı bulunur. Gene Hoço yakınında bulunan kubbeli mezarlar Uygurlar'ın yarattığı yeni bir yapı tipi, ilk türbelerdir. Doğu Türkistan'da (Turfan'da) mağaralara oyulmuş Budist tapınaklarının tavanları, köşe kirişlerine kadar, tahta tavanların taşa aktarılmış şeklidir. Uygurlar kabul ettikleri dinlere göre, tabiî ki bu dinlerin tapınak şekillerini de devralmışlardı. Budist mağara tapınakları, stupalar gibi. Budist tapınaklarının duvarları fresklerle kaplıydı. Alman araştırıcıları tarafından büyük bir kısmı sökülerek Berlin Etnografya Müzesi'ne götürülen bu freskler, II. Dünya Savaşı'nda bombalanan müzeyle birlikte tamamen mahvolmuştur.

Müslümanlığı kabul ettikten sonra Türkler'in ilk sanat eserlerine, Abbasi halifelerinin IX. yüzyılda Türk muhafız kıtaları için kurdukları Samarra şehrinde raslanır. Türk kültürünün, geleneklerinin hüküm sürdüğü bu şehrin yapılarında, duvar süslemelerinde Türkler'in getirdiği motifler, teknikler yeni bir üslûp yaratmıştır.

962-1186 arasında yaşıyan Gazneliler ilk büyük Müslüman Türk devletidir. Gazne şehrinden bugüne kadar yalnız Gazneli Mahmut'la Sultan Mesut'a ait iki zafer kulesi vardı. Son keşiflere göre bunların minare olduğu kabul edilmiştir. Gazne sanatının zenginliği hakkında baştan başa tuğla süslemelerle kaplı, yıldız poligon plânlı bu kuleler de bir fikir verebiliyordu. Son yıllarda Afganistan'da Leşkeripazar'da yapılan kazılarda Gazneli Mahmut'a ait büyük bir saray meydana çıkmış, Gazne'de de birçok yapı kalıntısı bulunmuştur.

Selçuklular'da Mimarlık

Türkler XI. yüzyıldan beri, Büyük Selçuklular'la başlıyarak İslâm sanatına devamlı yenilikler getirdiler. Medrese, medrese-cami, kümbetler onların öz mimarlık yaratmalarıdır. Kubbeleri kulevari yükselterek kubbeli türbeleri anıtlaştıran da Türkler'dir. Bu kubbe şekli Buhara'dan, Türk asıllı Memlûklar devrinin Kahire'sine kadar yayılmıştır. Kahire şehrinin manzarasını tâyin eden Memlûk türbelerinin Türk karakterleri böylece belirmiştir. Semerkant'taki Timur Türbesi de Türk mimarlığının en güzel örneklerinden biridir.

1071'deki Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'ya yayılan Selçuklular, burada Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurdular. Anadolu Selçuk sanatı, her sahada kendine göre özellikler taşıyan bol eserleri, fevkalâde geniş, kudretli yaratma gücü ile Türk mimarlık sanatının en parlak devirlerinden birini yaratmıştır. Selçuklularla birlikte Anadolu'ya gelen ve onlara tâbi olarak Sıvas, Kayseri, Malatya'da yerleşen Dânişmendliler (1071-1174), Erzurum'da yerleşen Saltuklar (1071-1201), Erzincan ve Divrikte yerleşen Mengüç'ler (1171-1252), Diyarbakır, Mardin, Hısn Kehf'de hüküm süren Artukoğulları (1101-1312) da sanat alanında varlık göstermişlerdir.

Camiler. — Anadolu Selçukluları Anadolu'nun her yanında cami, medrese, türbe, saray, kervansaray, kale, köprü gibi sayısız anıt bırakmışlardır. Selçuk sultanları, prensleri, vezirler, özellikle, hastane, medrese, kervansaray gibi toplum hizmetlerine adanmış binalar yaptırmakta âdeta yarışmışlardır. Bunların en eski örneği 1155'te başlanıp 1220'de biten Konya'daki Alâettin Camisi' dir. Bu tip camiler arasında büyük bir özellik taşıyan yapılar, birkaç tanesi zamanımıza kadar gelebilmiş olan, tahta camilerdir. Bunların en güzel örneği Beyşehir'de 1296' da yapılan Eşrefoğlu Camisi'dir. Ankara'daki Aslanhane Camisi (1291), Afyon'daki Ulucami (1271), Kastamonu'nun Kasaba köyü camisi de bunların başka örnekleridir. Taş cami yapılarının ilk örnekleri Niğde'de Alâettin Camisi (1223), Divrik'te Ulucami (1229), Kayseri'de Huant Hatun Camisi'dir. Güney illerde, Artukoğulları'ndan Diyarbakır Ulucamisi, Dunaysır (Kızıltepe) Ulucamisi gibi eserler kalmıştır.

Türbeler. — Selçuklular'ın en özel yapı tiplerinden olan kümbet biçimindedir. Silindir biçimi, ya da çok genli gövde üzerindeki konik çatılarla eski Türk çadırlarının taşa geçmiş anıtsal şekli olarak kabul edilirler. Erzurum'da Emir Saltuk, Kırşehir'de Melik Gazi, Tercan'da Mama Hatun, Ahlat kümbetleri, Kayseri'de Çifte Kümbetler'le Döner Kümbet, genel şekil benzerliği yanında teker teker kendilerine has özellikleri bulunan yapılardır.

Saraylar. — Anadolu Selçuklu saraylarından hemen hiçbir şey kalmamıştır. Konya Sarayı'ndan ancak bir köşk kalıntısı bulunuyor. Beyşehir Gölü kıyısında yapılan kazılarda, I. Alâettin Keykubat'ın yazlık saraylarından Kubadabad'ın kalıntıları meydana çıkmıştır. Kayseri yakınlarında Erkilet'teki Hızır İlyas Köşkü (1242), gene Kayseri yakınlarında Haydar Bey Köşkü oldukça iyi durumdadır, saray mimarlığının güzel iki örneğidir.

Kaleler. — En tanınmışı, bugün tamamen yok olmuş Konya Kalesi ile surlarıydı. Alâettin Keykubat tarafından yapı işlerine kendisinin de katılmasiyle beylerine, vezirlerine mükemmel bir iş birliği örneği olarak yaptırılan Konya sûrlarının kapıları, duvarları armalarla, kabartmalarla donatılmıştı. Her biri bir burç yapısını üzerine alan beylerin adlarının yaptırdıkları kısımlara altın harflerle kazındığı söylenir.

Kervansaray. — Anadolu Selçuklu sultanlarının Anadolu'dan geçen kervan yolları boyunca yükselttikleri muazzam eserlerdir. Alâettin Keykubat I. Konya sûrlarındaki gibi, vezirlerine kervansaraylar yaptırmış, kendisi de bu faaliyete Sultan Hanı adını alan iki büyük yapı ile katılmıştır. Kervansaraylar gayet iyi düşünülmüş yol plânlarına göre aralarında birer günlük yol hesaplanarak yapılırdı. Türk sanatının şaheserlerinden olan bu anıtsal yapılar, yüzyıllar süresince herkesin hayranlığını toplamıştır. Konya-Aksaray yolundaki Sultan Hanı (1229), Kayseri-Sıvas yolundaki Sultan Hanı (1236), Nevşehir yakınlarındaki Ağzıkara Hanı (1231), Konya-Afyon yolunda İshaklı Hanı bunların en güzelleridir. Bazı hanlarda hamam da mevcuttur. Yolcuların ve hayvanlarının her türlü rahatı düşünülerek yapılmış olan bu hanların etrafh vakıflara bağlandıklarını o zamandan kalmış bazı vakfiyeler gösteriyor. Vakfiyelerde muazzam hanların bütün işletmeleri teferruatı ile kaydedilmiştir. Kayseri civarında Karatay Han, Konya yakınında Zazadin Han (aslı Saadettin) 1238, Avanos yakınında Sarı Han Nevşehir civarında Oresun Han, Antalya-Burdur arasında İncir Han (1238), Susuz Han, Denizli civarında Ak Han yüzlerce han arasından sivrilen isimlerdir. Dış duvarlarında fasılalarla yarım kuleler yer alarak hanlara daha çok uzaklardan heybetli bir görünüş verir. Cephede gene iki yarım kule arasında yükselen portal (cümle kapısı) sade duvar kütleleri ile ölçülü bir tezat yaratan şaşırtıcı bir tezyinat zenginliğine sahiptir.

Selçuk eserlerinde yapı tekniği, içten, dıştan muntazam kesme taşlarla kaplanan dolma duvar tekniğidir. Önemli eserlerde mermer kullanılır, genellikle çeşitli renklerdeki kalker taşları ile çalışılırdı.

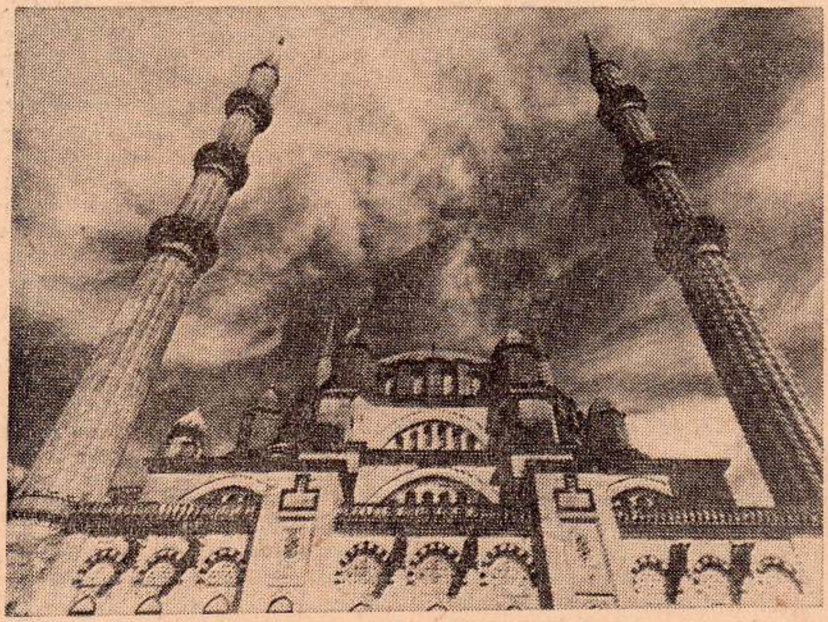
Selçuk yapılarının hemen hepsinde taş süsleme vardır. Anadolu Selçuk sanatının bir özelliği de bu taş süslemelerdir.

Selçuklu mimarlık süslemelerinin çok ilgi çekici bir yönü figürlü tasvirlerdir. Bunlar armavari olabilirler: Divrik'teki Ulucami'nin Batı kapısında, Erzurum'daki Çifte Minareli Medrese'nin kapısında görülen çift başlı kartal arması gibi. Çift başlı kartal Selçuklu sultanlarının armasıdır. Türkler'in eski On İki Hayvan Takvimi'ne dayanan hayvan tasvirleri de: Karatay Hanı'nın türbe kapısında bir friz olarak, Sıvas'taki Gök Medrese kapı kemerinde girift bir yumak halinde görülür.

Çiniler. — Selçuklular iç süslemelerde bol çini kullanmışlardır. Renklerde firuze, lâcivert, siyah, patlıcan moru başta gelirdi. En zengin Selçuklu çini eserleri Konya'daki Alâettin Camisi'nin mihrabında, Konya'daki Sırçalı Medresesi'nin, Sahip Ata Camisi ve Türbesi'nin mihrap ve türbe duvarlarında, Karatay Medresesi'nin duvarlarında, kubbe içinde görülür.

Ağaç Oyma. — Selçuklular'ın şaheserler verdikleri sanat kollarından biri de ağaç oymalardır: Büyük boy mimberler, kapı kanadları, yekpare rahleler gibi. Konya'daki Alâettin Camisi'nin mimberi, Divrik'teki Ulucami' nin mimberi, Beyşehir'de Eşrefoğlu Camisi' nin mimberi Selçuk sanatının ileri gelen tahta oymacılığı eserlerindendir.

Anadolu Selçukluları 1308'de parçalandıktan sonra, yerlerini alan küçük beylikler, ayrı ayrı üslûplar geliştirmişlerdir. İçlerinde en çok sivrilen Karaman Beyliği'nin sanatı,

Türk mimarlığının en güzel örneklerinden Edirne'deki Selimiye Camisi

Osmanlı sanatına bir geçiş devridir. Milâs'ta Firuz Bey Camisi (1394), Balat'ta (Milet'de) İlyas Bey Camisi (1404) tek kubbeli yapıların en önemli örnekleridir. Aydınoğullarından İsa beyin Selçuk'ta (Efes'te) yaptırdığı İsa Bey Camisi (1375), Manisa'da Ulucami (1376), Karaman'da henüz tamamen Selçuk geleneğine bağlı Hatuniye Medresesi (1382), Niğde'de Ak Medrese (1409), Konya'da Hasbey Darülhuffazı (1421), Karaman'da İbrahim bey İmareti (1433), Beylikler devrinin ileri gelen eserlerindendir.

Osmanlı Devrinde Mimarlık

Osmanlı mimarlığı İznik'te doğmuş, Bursa'da Edirne'de gelişmiş, İstanbul'da en olgun devrine erişmiştir.

Camiler. — Daha ilk başkent olan İznik'te Osmanlı mimarlık üslûbunu tâyin eden, onu Selçuklu sanatından kesin olarak ayıran en önemli özellikler ortaya çıkmıştır. Osmanlı camisinin merkezi kubbeli tipi, İznik'te Hacı Özbek Camisi (1333), adını firuze çinilerle kaplı minaresinden alan Yeşil Cami ile (1378) gelişmeye başlamıştır. Bursa'da Türk mimarlığı anıtsal bir karakter almaya başlamıştır. Murat Hüdavendigâr (1389) Camisi, Yıldırım Bayezit (1402) Camisi, çok zengin çinilerle kaplı hünkâr mahfili ve türbesi ile meşhur olan Yeşil Cami, II Murat Camisi (1447) Bursa camilerinin başında gelir. Edirne'de Murat Camisi (1436) Bursa camilerine bağlanırken, 1438-47 arasında yapılan Üç Şerefeli Cami, tamamen yeni bir üslûp yaratmıştır.

İznik-Bursa-Edirne mimarlık tipleri fetihten sonra İstanbul'da devam etmiştir. Çöküntü halinde olan Bizans sanatının mimarlık gelenekleri Osmanlı mimarlığına girmemiştir. Bizans sanatı içinde özel bir yeri olan, bu sanatın ilk devirlerine ait Ayasofya'nın plânından ise Osmanlı mimarları, ancak yeni mekân düzenleri yaratırken ilham almışlardır (Bk. Mimarlık: Türk Mimarlığı).

Saraylar. — Osmanlı saraylarından Bursa, Edirne saraylariyle Fâtih'in İstanbul'daki ilk sarayından bir şey kalmamıştır. İstanbul'daki Topkapı sarayı arka arkaya sıralanan üç avlusunun çevresindeki çeşitli yapıları, köşkleriyle yüzyılar boyunca gitgide büyümüştür. En eski kısmı, Fâtih devrine ait Çinili Köşk'tür (1466).

Osmanlı sanatında su yapıları çok önem kazanmış, İstanbul'un her köşesini süsliyen sebiller, çeşmeler, şehrin manzarasını çizen unsurlardan olmuşlardır. Geniş saçaklı III. Ahmet Çeşmesi (1728) Tophane ve Üsküdar çeşmeleri (aynı devir), Azapkapı sebili (1732) gibi.

XVIII. yüzyıldan başlıyarak Osmanlı sanatı Avrupa etkileri altında kalmıştır. Önceleri, alınan yabancı şekiller Türk üslûbuna uydurulmuştur. Bu arada, barok, rokoko üslûpları Türk mimarlığının özellikleri içinde görünür: Nuruosmaniye Camisi (1755), Lâleli Camisi (1763) gibi. XIX. yüzyılda ise, Avrupa üslûplarının karışık bir taklidi başladı: Dolmabahçe, Beylerbeyi, Yıldız sarayları gibi.

Türkiye'de Müzik

TÜRK MÜZİĞİ, esas bakımından, yüzyıllarca tarihi olan eski bir sanat koludur. Yalnız genel olarak, «alaturka» denen «klâsik Türk müziği» bir yana bırakılacak olursa, bugünkü anlamiyle Türk müziği en yeni doğan sanat kolumuzdur diyebiliriz.

Batı dünyasında, «müzik» deyince, genel olarak, çoksesli müzik anlaşılır. Teksesli müzik çok eskiden beri bir yana bırakılmış, bütün müzikçiler çoksesli müzikle uğraşmışlardır. Bizde ise çoksesli müziğin tarihi pek yenidir. Atatürk Devrimleri'ne kadar yurdumuza tam anlamiyle çoksesli müziğin girmediği söylenebilir.

Cumhuriyet'e kadar yurdumuzda müzik iki ayrı kol halinde gelişmiştir. Birbirine hiç benzemiyen bu kollardan biri «halk müziği», öbürü de «alaturka» adını verdiğimiz, gene teksesli fakat oldukça gelişmiş «klâsik Türk müziği»dir.

Bunlardan halk müziği tamamen bizim olan, köküyle, gelişmesiyle ulusal özelliklerimizi yansıtan bir müziktir. Her ulusta olduğu gibi bizde de halk çeşitli duygularını, sevinçlerini, yaslarını, yakarışlarını anlatmak için müzikten yararlanmıştır. Böylece, yüzyıllar boyunca sürüp gelen, yenilenen, tazelenen halk müziğimiz ortaya çıkmıştır.

Halk müziğinin en belirli parçası türkülerdir. Türkülerin vazgeçilmez çalgı aracı da sazdır. «Âşık» adı verilen saz şairleri hem türkü söylemişler, hem de saz çalmışlardır. Bugün de Anadolu'da birçok saz şairi vardır. Anadolu dış etkilere kapalı olarak kendi öz müzik beğenisini sürdürmekte, yeni yeni saz şairleri yetiştirmektedir.

Saz şairleri en çok, Anadolu halkının bitip tükenmek bilmiyen dertlerini anlatırlar. Bunun yanında onların aşkları, savaşları, sevgileri, tutkuları, kızgınlıkları, yakarışları türkülerde dile gelir. Yurdumuz halk müziği bakımından çok zengindir. Hattâ Anadolu'nun çeşitli bölgelerinin değişik türkü karakterleri vardır. Bir Karadeniz havası ile bir Ege zeybeği değişik özellikler gösterir.

Bu müziğin yanı sıra halk dansları da gelişmiştir. Davulla zurnanın da işe karıştığı halk danslarımız ilkelliklerine rağmen çok etkileyici, çok canlıdır. Hareket, tempo, düzen bakımından birçok uluslarınkinden ileridir. Müzikte olduğu gibi dansta da sayıca çokluk, çeşitlilik görülür. Anadolu'nun her bölgesinin kendine has bir oyunu vardır.

Böylece, Türk milleti, duygularını, geçmişini bu iki türle anlatagelmiştir. Yüzyılları aşan bir geçmiş oyunları da, türküleri de zenginleştirmiş, geliştirmiştir. Yalnız, bu halk sanatı, yapısı gereği, basit, ilkel kalmıştır. Bu arada müzik teksesten çoksese geçememiştir; oyunlar bir kurala, koreografik bir düzene kavuşamamıştır. Bu iş, Batı'nın tekniğiyle bizim özelliklerimizi birleştirmeyi bilecek Türk sanatçılarına düşmektedir. Halk müziğimiz, oyunlarımız, müzikçiler için de, baleciler için de bitip tükenmek bilmiyen birer kaynaktır (Bk. Türk Folkloru).

Bu halk müziğinin dışında yurdumuzda başka bir müzik daha ortaya çıkmış, gelişmiştir. Bu müziğe «alaturka» adını veriyoruz. Bu müziğin kökleri, kaynakları çok karışıktır. Bizans'ın, Arap dünyasının müzikleri etkisi altında Türk müzikçileri tarafından yaratılmış olan bu müzik, ilk önceleri sarayda, saray çevresinde ilgi görüp ilerlemeye başlamıştı. Müziği seven padişahlar bestecileri tutmuşlar, onları değerlendirmişlerdir; hattâ beste yapan, makam yaratan padişahlar bile çıkmıştır. Böylece, saray çevresinde şarkılar öğretilmiş, kadınlar için ayrı, erkekler için ayrı saz takımları kurulmuş, güzel sesliler saraya toplanmıştır. Alaturka müzikte adını duyurmuş olan besteciler hep saraya girmişlerdir.

Zamanla bu müzik türü de saraydan dışarı çıkarak şehirli halka yayılmıştır. İstanbul bu bakımdan uzun zaman başta gelmiştir. Saray dışında da besteciler yetişmeye başlamış, İstanbul halkının sevgisini kazanmışlardır. Daha sonraları alaturka İstanbul dışına da taşarak bütün Türkiye'ye yayıldı. Bestecilerin yanında ünlü çalgıcılar, ünlü

şarkıcılar yetişti. Tekniğin ilerlemesi sonunda müzik, dolayısıyla alaturka müzik, yurdumuzun en uzak köşelerine, köylere kadar girdi. Gramofon, radyo, pikap, teyp müziğin yaygınlaşmasını kolaylaştırdı.

Çoksesli Batı müziği çok yakın zamanda gene saray yoluyla Türkiye'ye girmiştir. Bazı padişahlar Batı'dan müzikçiler, ya da orkestralar getirtip saraylarında dinlemişlerdir. Daha sonraları İstanbul'da bazı aileler Batı müziğini benimsemiş, dinlemeye, öğrenmeye başlamışlardır.

Atatürk, Cumhuriyeti kurup yurdumuzu büyük hızla ileri götüren, batı uygarlığına yaklaştıran devrimlerine başlayınca, bütün sanat kolları gibi müziğe de büyük önem verdi. Batının çoksesli müziği yanında bizim, gerek halk müziğimiz, gerekse klâsik müzik yetersiz, ilkel kalıyordu. Bunu da gören Atatürk çoksesli Batı müziğini yurdumuzda yaymak, halka sevdirmek için çalışmalara girişti. Genç Cumhuriyeti'mizin aydınlarına, sanatçılarına bu alanda büyük ödevler düşüyordu. Bu yolda çalışmalar Atatürk zamanında büyük bir hızla başladı, ondan sonra da, hızını biraz kaybetmekle birlikte, devam etti. Yurdumuzda Batı müziğini öğreten konservatuvarlar açıldı, radyolar çoksesli müziğe geniş ölçüde yer verdiler. Orkestralar, korolar, operalar kuruldu. Bazı müzikçiler ise batı tekniğini kullanarak beste yapmaya başladılar. İlk adım atılmıştı artık. Bundan sonra Türkiye'den dünya çapında bestecilerin, yorumcuların çıkması beklenebilir. Hattâ çıkmaya başladı. Bugün, dünya müziğinin ölçüleri içinde bir Türk müzik okulunun var olduğu söylenemezse de kendini kabul ettirmiş bestecilerimiz vardır.

Çoksesli Türk müziğinin gösterdiği gelişmelerin yanı sıra Türk operası da doğdu. Bir yandan, Devlet Operası kurulurken (Bk. Opera,) bir yandan da yeni Türk bestecileri Avrupalı çağdaşlariyle boy ölçüşebilecekleri operalar yarattılar. Bu arada Adnan Saygun'un «Kerem», Nevit Kodallı'nın «Van Gogh» operaları yeni Türk müziğinin gerçekten başarılı eserleridir. Çoksesli Türk müziğini Batı dünyasına duyuran, Batı'daki konserlerde eserleri, ya da icralariyle yer alan müzikçilerimiz arasında orkestra şefi ve besteci Cemal Reşit Rey'i, soprano Leylâ Gencer'i, genç Türk virtüozlarından piyanist İdil Biret'le viyolonist Aylâ Erduran'ı sayabiliriz.

Resim ve Heykel

TÜRK RESİM VE HEYKELCİLİĞİ de çok eski çağlarda başlamıştır; Osmanlı devrinde gerilemiş, hattâ durmuş, Cumhuriyet'le birlikte, millî ruhla yeniden canlanmıştır.

Resim. — İlk büyük Türk resim ustaları Uygurlar'dır. Onların en eski resim örnekleri Hoço'daki duvar resimleri, Uygur minyatürleridir. Bu arada, duvar resimlerinde tapınaklara vakıf yapan kimseler, Uygur prensleri, din adamları, müzisyenler gerçekçi bir tarzda çizilmişler, tipleri, kıyafetleri aslına uygun olarak belirtilmiştir. Parlak renkler, koyu kırmızı, mavi çok görülür. Tapınak sancaklarında da vakıfçılar tasvir edilmiştir. Bunların dışında, meselâ koşan atlar gibi hayvan resimlerinde de çok büyük başarılar gösterilmiştir.

Eski Türkler'de duvar resimlerinin yanı sıra minyatür de çok gelişmişti. Türkler'in Mani dininden oldukları çağlarda, ilk minyatürleri Uygurlar tarafından Doğu Türkistan'da yapılmış, bunlar sonraki İslâm devri minyatür sanatının ana kaynağı olmuştur. Moğol devrinde de Uygur Türkleri bu parlak sanat kollarında çalışmaya devam ettiler. Ancak, sonraları Moğollar'ın Gazan Han'ı, Müslümanlığı kabul edince, pek çok resim tahrip ettirdi. İpek, kâğıt, tahta üzerine yapılmış birçok resim de Moğol istilâsında yok oldu.

Minyatür alanında Uygur resminin en önemli örnekleri Olcaytu Hüdabende Han zamanında (1307-1314) yazılan Reşideddin'in «Cami-et Tavarih» adlı eserinin minyatürleridir. Bugün bu eserin bazı parçaları Londra ve Edinburgh müzelerinde bulunmaktadır.

Uygur ressamlarının tabiata sadık bir çalışma tarzı vardır. Her türlü dine açık olan Moğolların sarayında Hazreti Muhammed'in hayatı ve hattâ kendisi de çok serbes bir sanat havası içinde resmediliyordu. Uygur resminin etkisi XV. yüzyılda, Timur devrinde, İran'ın Herat minyatürlerinde bile devam etmiştir.

Osmanlılar devrinde Türk resmi ancak minyatür alanında kalmış, bu arada yazı sanatı da başlı başına bir dal olarak gelişmiştir. Minyatür ressamları portreler, tarihî tasvirler, padişahların hayatlarını anlatan sahneler yapmışlardı. Fâtih'in portresini yapan Sinan Bey, Kanunî Süleyman'ın, Barbaros Hayrettin'in, II. Selim'in portrelerini yapan Nigârî gibi, Minyatür ressamlarının en tanınmışı olan Nakkaş Osman, 1550-1590 arasında «Hünername», «Sûrname» adlı iki büyük eseri resimlemiştir (Bk. Minyatür).

Batı Resmine Yöneliş

Türkiye'de Batı tarzında resim yapılmaya başlanması oldukça yenidir. Bu başlangıçtan günümüze kadar olan resim gelişmesini üç ana bölüme ayırarak inceleyeibliriz.

Birinci bölümde asıl öğrenimleri resim olmadığı halde resim yapanlar bulunur. O zamanların Mühendishane, Harbiye gibi okullarını bitirenlerden bazıları Avrupa'da resim öğrenimi yapmışlardır. Bu ressamların Avrupa etkisiyle kendi kaynaklarını birleştiren eserleri Türkiye'nin ilk Batı tarzı resimleri sayılabilir. Bu dönemin ressamları daha çok gerçekçi bir sanat anlayışına bağlı kalmışlardır. Bu ressamların yanı sıra hiçbir okula bağlanmadan içlerinden geldiği gibi resim yapanlar da vardır. Birinci bölümün en önemli temsilcisi Şeker Ahmet Paşa'dır (Bk. Şeker Ahmet Paşa). Ondan sonra Nuri Paşa (1839-1906), Hüseyin Zekâi Paşa (1869-1919), Halil Paşa (1857-1939), Şevket Dağ (1876-1944) gelir.

Türk resminin ikinci döneminde ise 1883'te açılan Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âlisi, (Güzel Sanatlar Akademisi)'ni bitirdikten sonra Paris'te öğrenimlerini geliştiren ressamların eserleri vardır. Bunların çoğu tabiatı empresyonist bir anlayışla çizen resimler yapmışlardır. İbrahim Çallı, Hikmet Onat, Mihri Hanım bu dönemin kurucularındandır.

Resim sanatımız üçüncü dönemini ise Güzel Sanatlar Akademisi'ni bitirdikten sonra Avrupa'da öğrenimlerini derinleştiren ressamlar açtılar. Bu bölümün ressamları Avrupa'dan değişik resim anlayışlariyle dönmüşler, aralarında gruplar kurarak çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Günümüze kadar gelen bu dönemin ressamları sayı bakımından da oldukça zengindir. Nazmi Ziya, Nurullah Berk, Elif Naci, Cemal Tollu, Şeref Akdik, Zeki Kocamami, Malik Aksel, Hâmit Görele, Zeki Faik İzer, Kemal Zeren, Arif Kaptan, Ercüment Kalmık, Eren Eyüboğlu, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Nuri İyem, Ferruh Başağa, Fethi Karakaş XX. yüzyıl Batı resim anlayışını bize getirip bu yolda, millî ruhtan de ilham alarak bugünkü Türk resminin temellerini kurmuşlardır.

Türk gençleri heykelciliğe de büyük önem veriyorlar

Türk Heykelciliği

Eski Türkler'de resmin yanında heykelcilik de çok gelişmişti. Budist heykelcilerin etkisi Türk ülkelerine de yayılmış olmakla birlikte Türkler buna yeni bir gerçekçilik de katmışlardı. Kızıl'da bulunmuş, omuzunda yük taşıyan, alçıdan, oturmuş erkek heykeli, hayata yakın bir tarzda işlenmiştir. Sorçuk'ta bulunmuş at ve fil başları ise kuvvetli bir üslûplaşma içinde canlılık gösterirler. Uygur heykelciliği eserlerinden bugüne kadar kalanlar çok az sayıdadır.

Türkler Müslümanlığı kabul ettikten sonra, heykellerin put sayılması gibi yanlış bir düşünceyle, heykelcilikten uzaklaştılar. Yalnız, bunun yerine, özellikle Selçuklular'da taş ve tahta oymacılığı çok gelişti. Bu arada, gerek kabartma, gerek mücessem insan, hayvan şekilleri de yapılıyordu.

Osmanlılar oymacılığı ancak büyük yapıların süslemelerinde, mezar taşlarında, çeşmelerde kullandılar; bunlarda hayvan, insan şekillerinden kaçındılar.

Türkiye'de heykelcilik, oyma sanatı, süsleme alanından çıkarak, mücessem insan, hayvan şekilleri yontan tam bir heykel sanatı haline ancak 1883'te Sanayi-i Nefise Mektebi (Güzel Sanatlar Akademisi)nin açılmasiyle gelmiştir. Bu okuldan heykelci olarak ilk çıkan İhsan Bey 1892'de hükümet tarafından Paris'e gönderilmişti. 1913'te İstanbul'a

dönerek Akademiye heykelcilik öğretmeni oldu. Daha sonra Avrupa'da okuyan heykelcilerimiz en güzel eserlerini Cumhuriyet devrinde verdiler. Bu arada Ratip Âşir, Menemen Anıtı'nı; Ali Hâdi, Adana Anıtı'nı; Zühtü Müridoğlu, Samsun ve Barbaros anıtlarını; Nusret Suman da Mustafakemalpaşa, Muğla, Artvin anıtlarını yapmışlardır. Cumhuriyet devrinin heykelcileri arasında bunlardan başka Kenan Yontuç, Sabiha Bengütaş, Hüseyin Anka, Hakkı Atamulu başta gelir.

Türk Tiyatrosu

TÜRK TIYATROSU, bütün öteki sanatlarımız arasında tarihi en yeni olanlarından biridir. Bu tarih, aşağı yukarı, yüz yıllık bir sınır içerisindedir. Ondan önce Türkiye'de seyretmek, dinlemek suretiyle yaşanılan eğlence ve sanat dalı yetersiz birtakım oyunlardan ibaretti. Bugünkü anlamiyle tiyatronun yurdumuza girişine kadar «seyir ihtiyacı»nı karşılamaya çalışan bu oyunları üç bölümde özetliyebiliriz:

Karagöz. — Çeşitli tipleri, öküz, ya da deve derisinden özel usullerle yapılmış şekilleri canlandıran bir hayal oyunudur. Bu şekiller eskiden «şem'a» denilen bir ışığın önünde, gergin, küçük bir perdeye yansıtılır, perdenin öbür yanında oturanlar bunu seyreder (Bk. Karagöz).

Karagöz eyununun demirbaş tipleri olan Karagöz, pratik zekâlı halk tipini; Hacıvat ise medrese kültürü etkisindeki yarım aydını temsil eder. Bunların çevresinde toplum içindeki çeşitli kişilikleri canlandıran daha başka tipler bulunur. Belli konulardan meydana gelmiş bir repertuvarı bulunan Karagöz oyunu, XV. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar Osmanlı sarayından köy kahvelerine kadar yayılarak büyük rağbet görmüş bir sanat dalıdır. Hiciv ve mizah havası içinde bazı eğitici yönleri de bulunan Karagöz oyunu, Türk halk sanatının en canlı kollarından biridir.

Orta Oyunu. — Kesin olarak ne zaman meydana geldiği, kimin eseri olduğu bilinmiyen orta oyunu, hayal ve şekilden ibaret olan Karagözün, canlı kişilere uygulanmış değişik bir şekli sayılabilir. Daha çok XX. yüzyılda, İstanbul'da yayılıp gelişmiştir. Bahçelerde, büyük avlularda, halka olmuş seyircilerin ortasında oynanır. Dekorsuz bir tiyatrodur. Bütün dekoru «yeni dünya» denilen bir paravana ile bir «şakşak»tan ibarettir. Karagöz tipi burada «kavuklu», Hacivat tipi de «Pişekâr» olarak canlılaşmıştır. «Zenne», genç kadın tipidir; kılık değiştirip yaşamaya bürünen bir erkek tarafından oynanır. Öteki tipler de Karagözdekilere benzer. Orta oyunu, en parlak devrini XIX. yüzyıl sonlarında yaşamış, Apti, Hamdi, Âsım gibi sanatkârlar yetiştirmiş, sonra tulûat tiyatrosu içine karışmıştır (Bk. Orta Oyunu).

Meddah. — «Meddah» kelimesi; «metheden, öven» anlamına gelir. Anadolu Selçukluları zamanında sultanları, büyükleri şiirlerle, kasidelerle öven kimselere «meddah» denirdi. Bir süre sonra bırakılan bu meslek, yüzyıllarca sonra tamamen değişik bir nitelikte yeniden meydana çıktı. Gene XIX. yüzyılda gelişen meddahlık, taklitli hikâyeler anlatarak halkı güldürüp eğlendiren bir monoloğculuktur. Ellerindeki sopa, mendil meddahların yardımcı araçlarıdır. Meddahlık alanında ün kazanmış kişilerden Meddah Aşkî ile Meddah Süruri, başta gelir.

Bugünkü Tiyatroya Doğru

Eski Türk tiyatrosu sayılacak bu üç oyun ve sanat dalını böylece özetledikten sonra gerçek tiyatronun yurdumuza ne zaman, nasıl girdiğini inceliyelim:

Bir söylentiye göre Türkiye'de, çok küçük ölçüde, ilk tiyatro XVIII. yüzyıl sonlarında III. Selim zamanında görülmüştür. İstanbul'daki Fransız elçiliğinde, belki de birkaç amatör tarafından düzenlenmiş bir temsile padişahın da gittiği söylenir. Bu ilk denemeden sonra, daha başka elçilikler de, bazı önemli günleri dolayısiyle, memleketlerinden birtakım küçük, toplu tiyatro kumpanyaları getirtirlerdi. Bu, zamanla, İstanbul'daki yabancı aristokrat çevreler için bir âdet haline geldi. XIX. yüzyıl başlarında ticaret ve başka sebeplerle Türkiye'ye gelen yabancılar, Beyoğlu yakasında hayli kalabalık bir topluluk teşkil etmişlerdi. Önceleri yalnız elçiliklerin daveti ile gelen Avrupalı tiyatro kumpanyaları, sonraları Türkiye'ye kendiliklerinden turneler tertip etmeye başladılar. Kendi dillerinde temsil veren bu tiyatroların bazılarına XIX. yüzyıldan başlıyarak, o dilleri bilen bir kısım Türk aydınlarının da rağbet göstermesi bazı müteşebbisleri harekete geçirdi. Bu müteşebbisler, yabancılar için getirttikleri kumpanyaların, oyunlarını gereği gibi görterebilmeleri için, bir yandan İstanbul'da ilk defa salonlar yaptırırlarken, öte yandan da yabancı dil bilmiyen Türkler'in de temsillere gelmelerini sağlamak üzere, oynanacak oyunların Türkçe özetlerini hazırlatıp, tiyatroya gelen Türkler'e dağıtmaya başladılar.

Yurdumuzda ilk tiyatro binasını kuran, Naum efendi'dir. Naum Efendi, şimdiki Galatasaray Lisesi karşısındaki yerde bulunan tiyatrosuna bir süre yabancı kumpanyalar getirtmiş, sonra bununla yetinmiyerek, kendisi, devamlı, yerli bir kumpanya kurmak işine girişmişti. İlk temsillerine 1860'ta başlıyan Naum Tiyatrosu'nun oyunları, başlangıçta, yalnız Ermenice idi, Türk seyircileri için gene Türkçe özetler hazırlanıyordu. Naum Efendi, kısa bir süre sonra Türkçe oyunlar da oynatarak, yurdumuzda bu sanat dalının kurucusu oldu.

İlk Türkçe Temsil

Naum Tiyatrosu'nun rağbet görmesi üzerine bir süre sonra bu konu ile başkaları ilgilendiler. Bunlardan en tanınmışı, sonradan Müslüman olarak Yakup adını alan Güllü Agop'tur. Beyoğlu'na karşılık, tiyatrosunu İstanbul yakasında Gedikpaşa'da kuran Güllü Agop önceleri yalnız Ermenice verdirdiği temsillerine sonradan Türkçe'lerini katmıştır. 1868'de oynanan ilk Türkçe temsil «Sezar Borciya»dır. Bu piyesin tutunması üzerine, güllü Agop, tiyatrosunda artık hemen tamamen Türkçe oyunlar oynatıyordu. Zamanın aydın Türk yazarlarının da destekledikleri Gedikpaşa Tiyatrosu, bir süre sonra telif eserler de oynamaya başladı. Bu tiyatro için eser yazanlar arasında Namık Kemal'le, Ali Bey de bulunuyordu.

Modern tiyatronun rağbet görmesi üzerine bu sırada, orta oyunu oynıyan Türk sanatçılarından bir kısmı Güllü Agop Tiyatrosu'na geçti, bir kısmı da kendileri kumpanya kurdular. Böylece, XIX. yüzyıl sonlarında tiyatro Türkiye'de yerleşmeye, gelişmeye başladı. Yalnız, bu ilk devir tiyatrolarında temsil edilen oyunlar ya basit komediler, ya da cinai, heyecanlı melodramlardan ibaretti. XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl başındaki Şehzadebaşı tiyatrolarında ise, genel olarak, tulûat oyunları ile kantolu varyeteler çoğunluktaydı. Bununla birlikte bu çağlarda Fehim Bey, Mınakyan Efendi gibi değerlere de raslanır. Kadın sanatçılar, Rumlar'dan, Ermeniler'den ibaretti, Türk kadınının sahneye çıkması henüz akla bile gelmiyordu.

Türk Tiyatrosu Gelişiyor

1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilânına kadar bu şekilde yürüyen tiyatro, ondan sonra yeni bir gelişme göstermeye başladı. Tiyatroya gerçek bir sanat değeri kazandırmak için, bazı aydınlar, sanatseverler «Sahne-i Osmaniye» adı altında bir tiyatro derneği kurdular. Recaizade Mahmut Ekrem'in başkanı bulunduğu bu dernek bir okul-tiyatro niteliğindedir. Sonradan «Darülbedayi» (güzellikler yurdu) adını alan bu okul-tiyatro için Fransa'dan Antoine (Antuan) adında bir de öğretmen-aktör getirildi. I. Dünya Savaşı dolayısiyle hayli zorluklarla karşılaşan Darülbedayi her şeye rağmen ayakta kalmış, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra da yıllarca Türk tiyatrosunu tek başına temsil etmiştir. İlk defa mütareke yıllarında Afife Hanım ile Bedia Muvahhit'in sahneye çıkması ile Türk kadını da tiyatromuzda rol almış, böylece Türk sahnesinin gelişmesi yolundaki son engel de ortadan kalkmıştır.

Darülbedayi'nin, bir süre sonra, Şehir Tiyatrosu adını alışında, Avrupa'daki çağdaş tiyatrolar seviyesine yükselişinde, Türk sahnesine büyük emekler harcamış olan Muhsin Ertuğrul ile arhadaşları Vasfi Rıza Zobu'nun, Hâzım Körmükçü'nün, Galip Arcan'ın büyük hizmetleri geçmiştir.

Shakespeare, İbsen gibi büyük dehaların oynanması maddeten-mânen çok güç eserlerinin Türk Tiyatrolarında temsil edilebilmesini de bu büyük, ülkücü sanatçılara borçlu bulunduğumuz bir gerçektir.

Şehir Tiyatrosu, İstanbul Belediyesi'nin himâyesinde büyük bir hızla genişler, dallanır, yayılır, gelişirken, Ankara'da ilk deneme temsillerine II. Dünya Savaşı içinde başlıyan Devlet Tiyatrosu, dünyanın en genç tiyatrolarından biri olduğu halde, aynı zamanda en sayılı tiyatrolarından biri halinde Ortaya çıkmıştır. Bugün bu kurum «Devlet Tiyatroları» adı ile anılmaktadır; çünkü, yalnız Ankara'da 4-5 salonda ayrı ayrı oyunları aynı zamanda oynadıktan başka, İzmir, Adana, Bursa gibi şehirlerde de faaliyet halinde kolları bulunmaktadır. Bu kolların yakın bir gelecekte daha da çoğalması yolunda çalışmalar vardır.

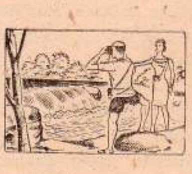
İstanbul Şehir Tiyatrosu da, bir süredir, «Şehir Tiyatroları» adını almış bulunmaktadır. Yakın yıllara kadar bir, ya da iki salonda oynanmakta olan oyunları, bugün ayrıca şehrin çeşitli semtlerinde kurulan özel salonlarda tekrarlanmaktadır.

Bugün Türkiye'de; biri Ankara'daki Devlet Operası, öteki İstanbul'daki Şehir Operası olmak, üzere iki önemli opera da devamlı, başarılı bir şekilde çalışmaktadır. Ankara Devlet Konservatuvarı'nın yetiştirdiği gerçekten değerli sanatçılarımız, her yıl Avrupa'nın en ünlü operalarında «misafir sanatçı» olarak itibar görmekte, alkış toplamaktadılar.

Türkiye'de bugün geniş bir «tiyatro seyircisi» kuşağı vücuda gelmiş bulunmaktadır. Bunun sonucu olarak son 10-15 yıldır özel tiyatrolar kurulmaya, tutunmaya başlamıştır. Yalnız İstanbul'da sayıları 8-10'a yaklaşan bu özel tiyatroların süreli çalışmaları, bir çeşit halk okulu niteliğinde olan bu güzel sanatlar dalının yurdumuzdaki evrimini tamamlamak yolunda bulunduğunu göstermektedir.

Tiyatronun halk eğitiminde, kültür kalkınmasında çok büyük önem taşıdığı açık bir gerçektir. Onun için, yurdumuzun dört bir yanına tiyatro götürmek üzere çalışmalar yapılmaktadır. Bu amaçla hazırlanan «Bölge Tiyatroları» tasarısı Devlet Tiyatroları'nın Anadolu'nun en uzak köşelerine kadar uzanmasını sağlıyacaktır.

Özet olarak denilebilir ki, Batı ülkelerinde yüzyıllardır süregelen tiyatronun XX. yüzyılda ulaştığı büyük sonuca Türk Tiyatrosu bir yüzyılda ulaşmış durumdadır.

Gittikçe Gelişen Bir Alan Basın-Yayın ve Turizm

Türk Yayın Hayatı Cumhuriyet devrinde çok büyük gelişme göstermiş, hele yeni harflerin kabulünden sonra, kitap, gazete, dergi gibi basma eserler dev adımlariyle ilerlemiştir.

Baskı sanatı Avrupa'da ilk eserlerini vermeye Fâtih'in İstanbul'u fethiyle dünyada yeni bir çığır açtığı sıralarda başladığı halde, Türkler Avrupa'da kendi dillerinde kitap basan en son milletlerden biri oldular. Fâtih devrinde baskı tekniğinin icat edildiği biliniyordu ama, bizde kabul edilmemişti.

Batıda «yer değiştirebilen» (müteharrik) Arap harfleriyle ilk kitap 1514'te basılmıştır. 1615'te Paris'te Fransa kıralı ile Osmanlı padişahı arasında imzalanan bir ticaret antlaşmasının metni, Türkçe ve Fransızca olarak, bir kitap halinde basılmıştı. Baskı makinasının icadı dünyaya büyük yenilikler getirirken, biz bu nimetten doğrudan doğruya faydalanma imkânını arıyacak yerde, ancak baskı tekniğinden faydalananların meydana getirdikleri eserleri, Arap harfleriyle bastıkları kitapları yurda sokma izni verebilmişiz. Bu sanatı yurdumuza sokarak, mümkün olduğu kadar çok eser basıp halkın eline, içinde yürüdüğü karanlıkları aydınlatacak meşaleler vermeyi düşünememişiz. III yüzyıla yakın düşünüp beklemişiz, bunu ancak 1729'da başarabilmişiz. Bu başarıyı sağlıyanlar İbrahim Müteferrika ile Sait Efendi'dir (Bk. Basım).

110 Yılda Ancak 50 Kitap

Müteferrika'nın bastığı eserlerin sayısı 18'dir. Onun kullandığı harflerle başkaları tarafından 6 kitap daha basılmıştır. Müteferrika basımevinin çalışamaz hale gelmesi üzerine Halıcıoğlu'ndaki Mühendishane'de bir basımevi açıldı (1802), sonra bu Üsküdar'a aktarıldı (1803), daha sonra şimdi Üniversite Kütüphanesi olan binaya taşındı (1831). Bu tarihten sonra yavaş yavaş basımevleri çoğalmaya başladıysa da, XIX. yüzyılın başına kadar — 71 yıl içinde — Türkiye'de basılıp yayınlanan eserlerin sayısı ancak 24'tür.

Tanzimat'a kadar olan 110 yılık zaman içinde 50 eser basılmıştır. Bunlardan çoğu tarih, coğrafya, gezi kitapları ve bazı sözlüklerdir.

Basım ve yayım işine ne kadar geç başladığımız, bu işte ne kadar ağır gittiğimiz açıkça görülüyor. Bu geç giriş ve ağır gidişle birlikte, basacağı eserler hakkındaki kayıtlar, hemen hiç arası kesilmiyen politik ve sosyal baskı ve karışıklıklar basımın etkisini çok dar bir alanda bıraktı.

«Vankulu Sözlüğü»nün basıldığı 1729'dan yeni Türk harflerinin kabul edildiği 1928 yılına kadar geçen tam iki yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde, hattâ yabancı ülkelerde aşağı-yukarı 30.000 Türkçe eser basılabilmiştir. Her yıla ortalama olarak 150 kitap döşer. Mükerrerler dışında, bunların sayısı bugün Millî Kütüphane'de 12.000 kadardır. Bu kütüphanede bulunmıyan Arap harfli Türkçe kitapların hangi kütüphanelerimizde bulunduğunu gösterir bir katalog hazırlanmaktadır.

1928'den 1963 yılı ortasına kadar geçen 35 yılda ise Türkiye'de yeni harflerle 91.686 eserin basılıp derlendiği, Millî Eğitim Bakanlığı Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğü'nce tesbit olunmuştur. Her yıla — ortalama olarak — 2.620 eser düşmektedir. Yüzyıllardan beri Arap harfleriyle yapılan yayınlar yanında bu rakamlar gözleri kamaştıracak kadar muazzamdır. 200 yılda ancak 30.000'e karşılık, 35 yılda tam 91.686 eser. Yılda eski harfli 150 esere karşılık, yeni harfli 2.620 eser.

Atatürk 1928'de T.B.M. Meclisi'ni açış nutkunda sözü Türk harflerine getirerek şöyle demişti:

«Basit bir tecrübe, Türk harflerinin Türk diline ne kadar uygun olduğunu, şehirde ve köyde yaşı ilerlemiş Türk evlâtlarının ne kadar kolay okuyup yazdıklarını güneş gibi meydana çıkarmıştır. T.B.M. Meclisi'nin karariyle Türk harflerinin kanuniyet kazanması bu memleketin yükselme mücadelesinde başlıbaşına bir geçit olacaktır.''

İşte, Türk medeniyeti tarihinde önemli bir dönüm noktası olan büyük Harf Devrimi böylece yapıldı. Bütün kültür, tarih ve dil devrimlerinin kapılarını açacak anahtar bu harf değişikliği ile yaratılmıştır. Harf devrimi, basım hayatımıza kaybolan zamanları kazandırmış, kültürümüzün gelişmesine yeni yeni imkânlar hazırlamıştır. Bu tempo ile giderse, yeni harfli yayınlarımız 200 yıl sonra yarım milyonu aşacaktır. Kaldı ki yayın tempomuz yıldan yıla hızlanmakta, her yıl, bir önceki yılın rekoru kırılmaktadır.

Gazete ve Dergiler

Millî Eğitim Bakanlığı Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğü'nce 31 aralık 1962 tarihinde hazırlanan resmî bir istatistiğe göre, Türkiye'de tam 1.653 gazete ve dergi yayınlanmaktadır. Bunlardan 836'sı gazete, 817'si dergidir. Çıkış süreleri bakımından gazete ve dergiler şöyledir: Günlük 413 (19'u ajans bülteni), haftada üç defa 9, haftada iki defa 39, haftalık 309, on günlük 1, onbeş günlük 84, aylık 330, iki aylık 20, üç aylık 68, dört aylık 7, altı aylık 28, yıllık 223, süresi belirsiz 122. Bunlardan 1962'de çıkmaya başlıyanlar: İstanbul'da 51 gazete, 152 dergi; başka yerlerde 122 gazete, 90 dergidir.

Gazete ve dergilerin konu sınıflandırması ise şöyledir: Genel konular 1029, sosyal bilimler 272, tatbikî bilimler 164, edebiyat 108, güzel sanatlar ve spor 43, tarih-coğrafya-biyografya 18, din ve ilâhiyat 13, dil 3, nazari bilimler 2, felsefe 1.

Türkiye'de yabancı dillerde 93 gazete ve dergi çıkmaktadır: İngilizce 40, Rumca 15, Fransızca 11, Ermenice 11, Almanca 5, İtalyanca 2, İbranice 2, Arnavutça 1, Türkçe-İngilizce 3, Türkçe-Almanca 2, İngilizce-Fransızca-Almanca 1. Bunlardan 68'i İstanbul'da, 25'i başka yerlerde basılmaktadır.

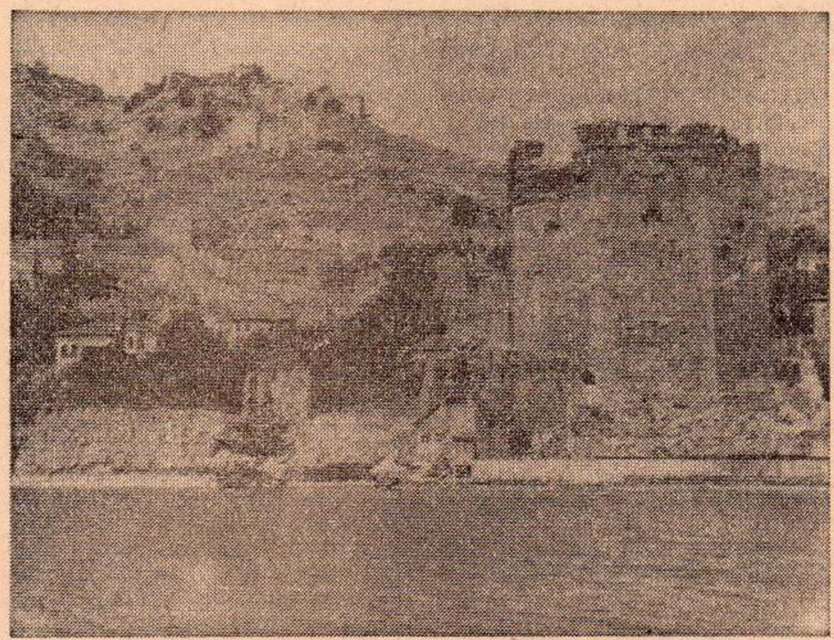
1961 yılında yurdumuzda 1.573 gazete ve dergi çıkmaktaydı. 1962'de 80 gazete ve derginin bunlara katılmış olduğu görülmektedir.

Turizm

Türkiye'de Turizm günden güne artan bir önem kazanmaya başlamıştır. Yakın zamanlara kadar gerektiği gibi üzerinde durulmıyan bu konu her gün bir öncekinden daha çok dikkati çekmekte, turizmi geliştirmek için yeni yeni hamlelere girişilmektedir.

Türkiye, 5.000 yıl öncesine kadar uzanan geçmişiyle, baştan başa bir müze gibidir. Paha biçilmez arkeolojik, tarihî zenginliklerin yanı sıra, yer yer eşsiz denecek kadar güzel bir tabiatı da yurdumuzu gerçek bir turist cenneti haline getirecek sebeplerin başında sayabiliriz. Türkiye uzun geçmişi boyunca çeşitli medeniyetleri barındırmıştır. Bu topraklarda kurulan sayısız devletler yaşadıkları süre boyunca çok çeşitli mimarlık eserleri bırakmışlardır. Yıkıntı halinde de olsa, bunlardan çoğunun zamanımıza kadar ulaşmış bulunması, yapılan kazılarda yeni yeni arkeolojik eserlerin çıkarılması yurdumuzun turistik değerini günden güne artırmaktadır.

Batılılar'ın yurdumuzun tabiî ve tarihî zenginliklerine karşı gösterdikleri ilgi üzerine Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü 1949'da Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü ha-

Türkiye'nin turistik bölgelerinden Alanya sahilleri

line getirilmiş, 1957'de de bakanlık haline konulmuştur (Bk. Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı). Konuya gerekli ilginin gösterilmesi, gerekli propagandanın yapılması sonucu olarak, gelen turistler günden güne artmaya başlamıştır.

Turizmin geliştirilmesi işi ele alınınca bir yandan turistik bölgelerin değerlendirilmesine, bir yandan da propaganda faaliyetine girişilmiştir. Bunun yanı sıra, gelecek turistlerin istirahati için de gerekli tedbirlerin alınması yoluna gidilmiştir.

Başta Ziraat Bankası olmak üzere, birçok büyük bankalarımızın katılmasiyle 1955'te kurulan Türkiye Turizm Bankası A.Ş.'nin kuruluş amaçlarının başında iç ve dış turizmi geliştirmek, bunu gerçekleştirmek için oteller, moteller (motorlu taşıtlarla gezen turistlerin ihtiyaçlarına göre yapılmış oteller) hazırlamak gelir. Gerçekten Turizm Bankası Abant, Kilyos, İstinye, Yeniköy, Uludağ gibi yerlerde bahse değer turistik tesisler meydana getirmiştir.

Turizmin geliştirilmesi için çalışan bir başka teşekkül de Türkiye Turizm Kurumu'dur. 1949'da kurulan bu kurumun amacı turizmi geliştirecek yayınlar yapmak, tarihî eserlerin korunmasına çalışmak, yurdu yabancılara tanıtmaktır.

Hükümet tarafından hazırlanan Beş Yıllık Plân'da da turizm konusuna büyük önem verilmiştir. Tahminlere göre beş yıl içinde (1963-1967 turizmin gelişmesi için 1.000.000 lira kadar bir para harcanacaktır.

Şimdiki durumda yurdumuzda turistlerin rahatça barınabileceği oteller, moteller, kamp yerleri vardır. Ancak, bütün bunlar ihtiyacı tamamiyle karşılamaktan henüz uzaktır. Mevcut tesislerin bugün için yeter olduğu kabul edilse bile, 1967'de ihtiyacın iki katını bulacağı anlaşılmaktadır. Bu da turizm konusunda ne kadar geniş yatırıma ihtiyaç olduğunu gösterir. Buna karşılık da lüzumlu tertibat şimdiden alınmaktadır.

Eşsiz Bir Turist Cenneti

Bugün Türkiye'nin turistik alanda gelişmiş bölgeleri vardır. İstanbul ve Marmara çevresi ile İzmir bölgesi geniş ölçüde turistin ihtiyaçlarına cevap verecek durumdadır. Güneydoğu Ege kıyıları bölgesindeki turistik imkânlar ise henüz gelişmemiştir. İzmir'den Mersin'e kadar uzanan 1.000 km.'lik kıyı boyu ormanları, koyları, körfezleri, tabiî plâjları ile henüz gelişmemiş çok değerli turistik bölgelerimizin başında gelir. Prof. Baade burasını «Türk Rivyerası» olarak adlandırmıştır. Bu kesimde turist mevsimi 7 ay sürer. İsviçre Turizm Dairesi Müdürü Sigfried Bittel de, «Türk Rivyerası» diye anılan bu bölgenin dünyada bir eşi daha bulunmıyan bir turist cenneti olduğunu söylemiştir. Mr. Bittel'e göre bu bölgede bazı turistik kolaylıklar hazırlanırsa Türkiye Avrupa'nın başta gelen turistik ülkeleri arasına girecektir. Bu konuda Prof. Baade de aynı fikirdedir. Hattâ, profesöre göre, gerekli hazırlıklar tamamlandığı takdirde Türkiye'nin turizm gelirini kısa zaman içinde şimdikinin 20 katına bile çıkarmak mümkündür.

Türkiye'nin Turistik Bölgeleri

Anadolu binlerce yıldan beri gelip geçen medeniyetlerin kalıntılarını büyük bir kıskançlıkla muhafaza etmiş eşsiz bir bölgedir. Taş çağından başlıyarak, zamanımıza kadar gelip geçen medeniyetlerin izlerini bugün de görmek mümkündür. Ankara'da Romalılar'dan kalma hamamlar, Alacahöyük'deki Kıral Mezarları, Toroslar'daki kale kalıntıları, Kültepe yazıtları, Doğu Anadolu çömlekçiliği, Batı Anadolu'daki sayısız Yunan ve Bizans eserleri, Urfa ve Mardin'deki ilk Hıristiyan kiliseleri yurdumuzun turistik zenginliğinin ilk akla gelen parçaları arasındadır. Bütün bunlara paha biçilmez tabiî güzellikleri, tatlı bir iklimi de eklersek Türkiye'nin en mükemmel bir turist cenneti olduğu kendiliğinden ortaya çıkar.

Yurdumuz 10 turistik bölgeye ayrılmıştır:

1. — Trakya ve Marmara havzası: İstanbul başta olmak üzere Edirne, Balıkesir, Bursa, Çanakkale gibi turizm bakımından en değerli yerler bu bölgenin sınırları içindedir.
2. — İzmir ve Güneybatı kıyı bölgesi: Buradaki turistik yerlerin başlıcaları İzmir, Bergama, Manisa, Muğla, Efes ve Denizli'dir.
3. — Akdeniz kıyılarından İsparta'ya kadar: Bu bölge içinde kalan başlıca turistik merkezler, Antalya, Alanya, İsparta, Burdur'dur.
4. — Doğu Akdeniz kıyıları: Başlıca turistik merkezleri İskenderun, Mersin, Adana, Antakya, Tarsus'tur.
5. — Merkezi Ankara olmak üzere bütün Orta Anadolu: Turistik bölgelerimizin en büyüğüdür. Burasının başlıca turistik merkezleri Ankara, Bolu, Akçakoca, Konya, Kayseri, Kültepe, Nevşehir, Ürgüp'tür.

Geri kalan 5 bölge bu saydıklarımızdan daha küçüktür: Bunlar Doğu, Kuzeydoğu, Güneydoğu Anadolu'yu kaplar.

6. — Artvin'den Sinop'a kadar uzanan kıyı bölgesi.
7. — Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Urfa.
8. — Van, Bitlis, Van Gölü çevresi.
9. — Erzurum, Kars, Ağrı.
10. — Hakâri ve dolayları.

Bize Gelen Turistler

Yurdumuza gelen turistlerin sayısı, yılda, ortalama olarak 150.000 kadardır (1961: 144.356). En çok Amerikalı turistler gelir. Her yıl A.B.D.'nden gelen turistlerin sayısı 50.000'i aşar. Amerikalılar'dan sonra Batı Almanyalı ve İngiliz turistler gelir. Bunların sayısı da 10.000'in üstündedir. Her yıl Yunanistan'dan gelen turistlerin sayısı da 10.000'e yaklaşır. Fransa'dan gelen turist sayısı da yılda 10.000 kişiye yakındır. Yurdumuza en az turist Yemen'den gelmektedir. Bunların sayısı yılda 10 kişiyi bulmaz.

Turizm ve Tanıtma Bakanlığı

Kabinenin en yeni Bakanlığı'dır.

1940 yılından beri devlet teşkilâtı içinde Basın-Radyo ve Propaganda görevini ifaya başlıyan Başvekâlet Matbuat Umum Müdürlüğü, 1943'te Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü, 1949'da Basın-Yayın ve Turizm Umum Müdürlüğü adını almıştı. 1959'da kabinede bu son unvan altında bir Bakanlık ihdas edildiyse de, teşkilât kanunu çıkarılamamıştı. Anayasamızın 121. maddesi, radyo ve televizyon işletme ve idaresinin özerkli (muhtar) bir kamu tüzelkişiliği tarafından yönetilmesini emrettiği için, buna mahsus ayrı bir kanun yayınlanacaktır.

Radyo-televizyon işletmesi dışında kalan iki kamu hizmeti için 2.7.1963'te «Turizm ve Tanıtma Bakanlığı» kurulmuştur.

Bu Bakanlık iç ve dış turizmin gelişmesiyle ilgili bütün görevleri üzerine almıştır. Yurdumuzu, gerek turizm yönünden, gerekse siyasi, iktisadi ve içtimai cepheleriyle dünya halk oyuna tanıtma görevi bu Bakanlığa verilmiştir. Bakanlığın görevi, merkezde Turizm ve Tanıtma genel müdürlüklerine, illerde turizm ve tanıtma müdürlüklerine, yabancı memleketlerde de çeşitli adlar altındaki dış teşkilâta dayanmaktadır.

Ayrıca, yurdun turizm meselelerini görüş-

mek üzere, büyük bir Turizm Danışma Kurulu meydana getirilmiştir. Bu kurul, Bakanlıklar, Devlet Plânlama Teşkilâtı, özel idareler, belediyeler, üniversiteler, devlet iktisadî teşekkülleri, basın meslek teşekkülleri, öğrenci teşekkülleri gibi ilgili daireler, kurumlar ve dernekler temsilcilerinden meydana gelir. Kurul, turizm işlerine verilecek yönü görüşüp alınacak tedbirlere dair düşüncesini bildirecektir. Bakanlık, çalışma alanına giren konularda personel yetiştirmek üzere kurslar ve okullar açabilecek, yurdumuzu tanıtmak, sevdirmek, turizmi geliştirmek maksadiyle özel teşebbüsler için ödüller koyabilecektir.

RADYO

TÜRK RADYOLARI Cumhuriyet devrinde kuruldu, yıldan yıla gelişerek istasyon sayıları arttı.

Ankara ve İstanbul'da radyo-telgraf hizmeti için P.T.T. tarafından kurulan beşer kilovat güclü iki verici istasyondan 1927 yılında radyo deneme yayınlarına başlandı. Bu yayınları, 1936 yılı ortalarına kadar, Türk Telsiz Telefon Şirketi idare etmiştir. Radyonun gitgide artan önemini göz önüne alan hükümet, Ankara'da büyük bir radyo kurdurdu. Birisi uzun dalga (Türkiye Radyosu), öteki kısa dalga (Ankara Radyosu) olarak iki verici postası olan bu yeni radyo 28 Ekim 1938' de yayınlara başladı. 1946'da yapılmasına başlanan orta dalgalı İstanbul Radyosu da 1 eylül 1949'da hizmete girdi.

Öte yandan, yurt dışı ve deniz aşırı yönlere yayın yapan 20 kilovat güclü Ankara I. kısa dalga postamız da ihtiyacı karşılamadığından, Ankara'da ikinci bir kısa dalgalı radyo kuruldu. 100 kilovat gücü olan bu yeni posta, Ankara II adiyle 1950'de çalışmaya başladı.

1936'da imtiyazı biten Türk Telsiz Telefon Şirketi yerine Türkiye radyolarını P.T.T. İdaresi geçici bir kadro ile yürütmüş, programların düzenlenmesinde İç İşleri Bakanlığı'na bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü P.T.T.'ye yardım etmiştir.

1940'ta kurulan Başbakanlık Matbuat Umum Müdürlüğü, radyo hizmetini P.T.T.'den devralmış, Ankara Radyosu Müdürlüğü de bu tarihte yeni idareye bağlanmıştır. Bugün Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı emrindeki Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, Türkiye radyolarını işletmek ve yönetmekle görevlidir.

Radyo istasyonlarımızın gelişmesi üzerine, yurtta radyo kullananların sayısı da artmıştır. 1938'de bütün Türkiye'de ancak 46.230 radyo varken, 1962'de bu sayı 1.633.141'i bulmuştur.

Telsiz vericisi (verici radyo) kurma yetkisini, hükümet adına, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü kullanır. Ancak, öğretim ve eğitim maksadiyle, ya da kamu hizmetlerinin gereği olarak verici radyo kurulması, Bakanlar Kurulu izniyle mümkündür. İzinsiz verici radyo kurmak, işletmek, 1 yıldan 3 yıla kadar hapisle cezalandırılır.

Radyo alıcı makinalariyle tesisatının kullanılması da ruhsata bağlıdır. Bu türlü makinaları alanlar, bir ay içinde, en yakın P.T.T. merkezine müracaatla ruhsatname almadıkları takdirde, ruhsatsız alıcı kullanıp anten kurdukları için, 25 liraya kadar ağır para cezasına çarptırılırlar.

Radyosu olanlar her yıl P.T.T. İdaresine bir ücret öderler. Nüfusu 10.000'den az olan yerlerde bu ücret evlerde 10, kahve, gazino, otel gibi yerlerde 20; nüfusu 10.000 den çok olan yerlerde evlerde 20, başka yerlerde 40-60 L.'dır. Radyo ücreti nüfus sayısına bakmadan, bütün köylerde 5, hastanelere ise 10 L.'dır.

Radyo İstasyonlarımız

Türkiye'de bütün yurtta dinlenebilen iki büyük ardyo istasyonu vardır: Ankara ve İstanbul. 120 kilovat takatinde olan Ankara radyosu uzun dalga 1648 m.; 150 kilovat gücündeki İstanbul Radyosu da orta dalga 428 m. üzerinden yayın yapar. Öteki radyolar ancak belirli bölgelerde dinlenebilir.

Radyo istasyonlarımızın 1963'teki durumu şöyledir:

	Dalga Uzunluğu	Gücü
UZUN DALGA:		
Ankara Radyosu	1648 m.	120 Kw.
ORTA DALGA:		
İstanbul Radyosu	428 m.	150 Kw.
İstanbul İl Radyosu	311, 6 m.	2 Kw.
İzmir Radyosu	290, 4 m.	2 Kw.
Ankara İl Radyosu	282, 2 m.	2 Kw.
Adana İl Radyosu	264, 8 m.	2 Kw.
Antalya İl Radyosu	231, 6 m.	2 Kw.
Gaziantep Radyosu	244, 1 m.	2 Kw.
Kars Radyosu	257, 5 m.	2 Kw.
KISA DALGA:		
Van Radyosu	49,79 m.	0,5 Kw.
Erzurum Radyosu	39,22 m.	2 Kw.
Diyarbakır Radyosu	30,74 m.	0,5 Kw.
İskenderun Radyosu	30,71 m.	0,5 Kw.

Bu radyo istasyonları Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı'na bağlıdır. Bunlardan başka orta dereceli il okulları ile üniversitelerde çeşitli güçte 20 verici posta çalışmaktadır. Bunlar Ulaştırma Bakanlığı tarafından kontral edilir.

Ankara Radyosu yabancı memleketler için de özel radyo yayınları yapar. Bu yayınların zamanı, dalga uzunlukları şöyledir:

Yayın	Yayın Saati	Mevsimlere göre Dalga Uzunluğu
AMERİKA:		
Kuzey Amerika	23-24	31,53 m.
		41,18 m.
Güney Amerika	22-23	31,53 m.
		16,84 m.
ASYA:		
Uzak Doğu	11-12	31,53 m.
		16,84 m.
Güey-Doğu Asya	13-16	31,53 m.
		16,84 m.
AVRUPA:		
Batı Avrupa	19-22	41,18 m.
Yakın Doğu ve Balkanlar	05-07	41,40 m.
		30,78 m.
	08-14	30,78 m.
		25,51 m.
	16-22	41,40 m.
		30,78 m.

Sağlık ve Sosyal Yardım

TÜRKIYE'DE Sağlık ve Sosyal yardım çalışmaları Cumhuriyet devrinde büyük gelişmeler göstermiştir.

Yurdumuzda, modern anlamda ilk sağlık makamı olarak, 1838'de yerli ve yabancı hekimlerin katılmasiyle kurulan «Karantina İdaresi»ni görmekteyiz. 1840.da istişarî mahiyette «Meclis-i Umur-u Tıbbiye-i Mülkiye» kuruldu. 1865'te Hicaz'da çıkan kolera salgını dolayısiyle 1868'de «Hicaz Sağlık İdaresi», 1869'da da yukarıda adı geçen meclis yerine «Nezareti Tıbbiye-i Mülkiye» kuruldu.

Biri 1871'de, biri 1887'de çıkan iki nizamnameyle, şimdiki hükümet tabipliklerine eşit «memleket tabiplikleri» ile, az çok Sağlık ve Sosyal Yardım müdürlüklerine yakın bir durum gösteren «Sıhhiye Müfettişlikleri» ihdas edildi. 1887'de Kuduz Müessesesi, 1892'de Bakteriyolojihane kuruldu, bazı yeni hastaneler açıldı. 1912'de Dahiliye Nezareti'ne bağlı «Sıhhiye Müdiriyet-i Umumiyesi» kurularak, Sağlık müdürlükleri ve Hükümet tabiplikleri ihdas edildi. 1916'da Hicaz Sağlık İdaresi ile Karantina İdaresi bu umum müdürlüğe bağlandı.

Kurtuluş Savaşı'na başlandığı sırada ilk Millî Hükümet bünyesinde «Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti» kuruldu. 1923'de Cumhuriyet'in ilânı üzerine, Sağlık Bakanlığı az zamanda gelişerek büyük sağlık dâvalarımızı başarı ile ele aldı.

Bugün Sağlık Bakanlığı, Millî Savunma teşkilâtına ait olanlar bir yana, resmî, hususi, teşkilât ve kurumların sağlıkla ilgili iş yerlerini, bu teşkilât ve kurumlardaki sağlık personelinin ödevlerini idarî, teknik ve sosyal bakımdan denetler. Bakanlık ayrıca çevre sağlık şartları ile genel ve toplumsal sağlık işlerini takip eder. Bulaşıcı, salgın hastalıklarla savaşır, bunlara ait teşkilât ve kurumları yönetir. Hekimlik sanatının yapılmasına dair kanunların uygulanmasına nezaret eder. Refik Saydam Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi ile Hıfzıssıhha Okulu'nun diğer hıfzıssıhha müessese ve lâboratuvarlarının çalışmasını kontrol eder. Malûllere ait raporları, Bakanlığa gönderilen daha başka raporları inceliyerek bunlara dair yorumlarda bulunur. Okulları, dispanserleri, sağlıkevlerini, işçilerin sağlığını denetler. Hudut ve sahiller sağlık işlerini takip eder. Bakanlık, ayrıca, her türlü sıhhi ve sosyal istatistikleri tanzim eder, sıhhi ve sosyâl yayın ve propaganda yapar. Nüfus harekâtına, genel sağlığa, hastalıklara dair ilmî incelemelerde bulunur, sağlık müzeleri açar, işlerini düzenler, onları kontrol eder. Eczaneler de Sağlık Bakanlığı'nın müsaadesiyle açılır, daimî olarak Bakanlığın kontrolu altında çalışırlar. Tıbbi müstahzarlar Bakanlığın tetkik ve kontrolundan geçtikten sonra satışa çıkarıldıkları gibi devamlı olarak bileşimlerinin kontrolü yapılarak bozuk, eksik, halk sağlığına zararlı ilâçların satışı önlenir. Uyuşturucu maddelerin satışı çok sıkı takip edilir.

Bakanlığın sosyal hizmetlerinden başlıcaları da şunlardır: Üniversite ve yüksek okul-

SAĞLIK VE SOSYAL YARDIM BAKANLIĞI'NA AİT SAĞLIK MÜESSESELERİ

(1925-1962)

Yılı	Devlet Hastaneleri		Göğüs hastaneleri, pavyon ve servisler		Doğumevleri		Sağlık Merkezleri		Verem Savaş Dispanserleri	
	Sayısı	Yatak sayısı	Sayısı	Yatak sayısı	Sayısı	Yatak sayısı	Sayısı	Yatak sayısı	Sayısı	Yatak sayısı
1925	9	1.800	1	50	—	—	—	—	—	—
1930	11	2.045	1	50	9	185	—	—	2	—
1935	12	3.345	1	150	9	215	—	—	3	—
1940	14	3.980	1	250	10	265	1	10	3	—
1945	23	5.040	4	500	14	345	8	80	5	—
1950	41	7.329	18	2.107	16	710	22	220	8	—
1955	93	13.695	66	7.277	17	1.716	181	2.060	43	—
1960	101	18.323	70	10.000	20	2.500	283	3.930	67	—
1962	125	22.778	70	10.825	22	2.975	297	3.852	72	—

Not: Yatak sayıları bütçe ile alınan rakamlardır.

larda okutulan öğrencilere burs verilir. Readaptasyon müesseseleri kurulur, işletme masrafları karşılanır. Korunmaya muhtaç çocuklara, çok çocuklu analara Belediye hastanelerine, azınlık hastanelerine, hastane ve sağlık merkezi yaptırmak üzere kurulmuş derneklere yardım edilir.

Sağlık Bakanlığı, Devlet hastaneleri, göğüs hastalıkları hastaneleri, doğum ve çocuk bakım evleri, sağlık merkezleri, verem dispanserleri, trahom savaş dispanserleri, deri ve tenasül hastalıkları dispanserleri, muayene ve tedavi evleri gibi sağlık müesseselerini açarak bunların muntazam bir şekilde işlemesini sağlar. 1923'te 950 yataklı 3 Devlet hastanesi, 635 yataklı 6 Belediye hastanesi, 1450 yataklı 45 hususi idare hastanesi vardı. Bugün Devlet hastanelerinin sayısı 126 (23.525 yatak), Göğüs hastalıkları hastane ve pavyonları 70 (11.475 yatak), doğum ve çocuk bakımevleri 24 (2.975 yatak), sağlık merkezleri 298 (4.507 yatak) gibi yüksek sayılara ulaşmıştır. Yatak sayısı toplamı 42.482'dir.

Beş yıllık Kalkınma Plânı'nda açıklandığına göre her yıl yeni yapılacak müesseselerle bu toplama yılda 1.300 yatak eklenerek beş yıl sonunda bugünkülere 6.500 yatak daha katılmış olacaktır.

Refik Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsü

Sağlık Bakanlığı'nın yurda büyük faydalar sağlıyan müesseselerinden biri de Refik Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsü'dür.

Refik Saydam Merkez Hıfzıssıhha Enstitüsü 1928'de kuruldu, görev ve yetkileri şunlardır:

Halk hıfzıssıhhası şartlarının düzeltilmesine, gelişmesine, her türlü hastalıkla mücadeleye yarıyacak sıhhi, fennî araştırmaları incelemeleri yapmak; Bakanlık'ça nevileri tâyin edilen serum ve aşıları, biyolojik ve kimyasal maddeleri hazırlamak; yerli ve yabancı müstahzarların, serum ve aşıların, kimyasal maddelerin kontrollarını yapmak; genel ve sosyal sağlığa, daha başka sağlık konularına ait konferanslar tertip etmek, kitap yayınlamak.

Enstitü bu görevleri yerine getirebilmek için 5 şube ile, bu şubelere bağlı lâboratuvarlardan teşekkül eder. Şubeler şunlardır: 1) Bakteriyoloji şubesi; 2) Kimya şubesi; 3) Aşı ve Serum şubesi; 4) İlâç kontrol şubesi; 5) Viroloji ve virüs aşıları şubesi.

Sağlık Bakanlığı, yurttaşın sağlığını korumak için, verem, sıtma, frengi, trahom gibi bulaşıcı hastalıklara karşı büyük savaşmalara girişmiştir. Bunları sırasiyle gözden geçirelim:

Sıtma Savaşı

Yurdumuzda sıtma savaşına 1925'te başlandı. Sıtma savaşı bölgeleri 1926'da 5'e yükseltildi, savaşa alınan köy sayısı da 130'dan 1.454'e çıkarıldı. Her yıl biraz daha genişletilmek suretiyle 1945'te bölge 20'ye, savaşa dahil köy sayısı da 4.614'e yükseldi.

1945'te çıkarılan bir kanunla olağanüstü sıtma savaşı hareketine başlandı, illerde Sıtma Savaş Bölge başkanlıkları kuruldu. 16.934 köy faaliyet alanı içine alındı. 1946'dan 1957'ye kadar yapılan çalışmalar, ayrıca yeni bulunan DDT ile sivrisinek savaşı çok iyi sonuçlar verdi, sıtmalıların sayısında büyük bir düşme görüldü.

1957'den başlıyarak, bütün dünya ülkelerinde olduğu gibi, Türkiye'de de Dünya Sağlık Teşkilâtı ile Sağlık Bakanlığı müştereken «Sıtma Eradikasyonu» (sıtmayı kökünden kurutma) faaliyetine başladı. Öteden beri sıtma tedavisinde kullanılan kinin, atebrin gibi ilâçlar bırakılarak UNICEF yardımiyle sağlanan Klorokin, Primetamin, Primakin gibi kesin tedavi ilâçları kullanılmaya başlandı.

1961'de bölge sayısı 57'ye, kontrol altına alınan köy sayısı da 28.006'ya yükseldi.

Sıtma «Eradikasyon»unda gözetilen amaç, bir yandan sıtmalıları tedavi ederken bir yandan da hastalığı aşılıyan anofel sivrisineklerini yok etmektir. 40 yıla yaklaşan zaman içinde yapılan savaşla, 1925'te %36 olan sıtmalı sayısı bugün 1/5.000'e (beş binde bire) düşmüş bulunuyor.

Sıtmayı kökünden kurutma faaliyetinde lüzumlu olan sıtma ilâçlariyle böcek öldürücü maddeler (DDT gibi), motorlu vasıta, daha başka malzeme Dünya Sağlık Teşkilâtı ve UNICEF tarafından bedelsiz olarak verilmektedir.

Sıtma savaş merkez ve taşra teşkilâtının 1963 yılında, doktor, sıtma savaş memuru, sağlık koruyucusu, lâborant ve idareci olarak 40.000'e yaklaşan personeli vardır.

Verem Savaşı

Türkiye'de veremle savaşa, 1923'te Ankara'da açılan bir dispanserle, İzmir'de kurulan Veremle Savaş Derneği, 1924'te de İstanbul'da Heybeliada'da açılan 50 yataklı Verem Sanatoryumu ile başlandı. Ondan sonraki yıllarda veremle savaşın gelişmesine imkân nispetinde çalışıldı, bu arada Sağlık Bakanlığı 1951'e kadar 10 verem savaş dispanseri açtı.

II. Dünya Savaşı yıllarında, dünyanın birçok yerlerinde olduğu gibi, yurdumuzda da verem vakaları fazlalaştığından, bu âfete karşı savaşı kuvvetlendirmek, hızlandırmak lüzumu belirmişti. Buna karşı 1949'da Bakanlıkça plânlar hazırlandı. Bu plânlara göre, her il merkezinde bir verem savaş dispanseri açılması yoluna gidildi. 1963'te dispanser sayısı 73'e yükselmiş bulunmaktadır. Ayrıca, 1959'da röntgen ve verem kursu görmüş hekimi bulunan sağlık merkezleri bünyesinde de verem savaş şubeleri faaliyete geçirildi.

Türkiye, son yıllarda görülen önemli alçalmaya rağmen, henüz veremden yüksek ölüm veren memleketler arasındadır. Her yıl veremden ölenlerin sayısı 25.000 tahmin ediliyor.

Yurdumuzda yapılmakta olan modern verem savaşında İstanbul Verem Savaş Derneği'nin önemli yeri vardır. 1927'de kurulan, her yıl biraz daha gelişerek büyük hizmetler gören derneğin bugünkü teşkilâtı şöyledir: 20'yi aşkın dispanser; Erenköy Sanatoryumu; Erenköy Verem Savaşı Hemşire Okulu; Gezici röntgen arabası; Naile Sağlam Tüberküloz Araştırma Enstitüsü; Kocamustafapaşa İzolman Servisi; Erenköy Aeryumu; Şişli Rehabilitasyon Merkezi.

İstanbul Verem Savaşı Derneği'nin başarıları daha birçok şehirlerimizde verem savaşı derneklerinin kurulmasını teşvik etmiştir ki bugün bunların sayısı 120'yi bulmaktadır. 1948'de kurulan Ulusal Verem Savaşı Derneği bütün bu teşekküllerin birliği mahiyetindedir.

Dünya Sağlık Teşkilâtı da Orta Doğu için kararlaştırdığı Verem Savaşı Olgunlaşma ve Gösteri Merkezi'ni 1950'de İstanbul'da açarak, Sağlık Bakanlığı ve İstanbul Verem Savaşı Derneği ile birlikte Türkiye'deki verem savaşına katılmış bulunmaktadır.

İstanbul Verem Savaşı Derneği'nin faaliyetinde, Türkiye'deki verem savaşının gelişmesinde Ord. Prof. Dr. Tevfik Sağlam'ın büyük emeği geçmiştir.

Frengi Savaşı

Frengi Türkiye'de öteden beri görülen bir hastalık değildir. Komşu ülkelerden geçerek bundan aşağı yukarı 75 yıl önce özellikle Kastamonu, Bolu illerinde görüldü. Eskiden bu

hastalıkla her ne kadar bir savaş teşkilâtı kurulmuşsa da yurt ölçüsünde ilk bilimsel teşkilât 1921'de kuruldu. Frengi tedavisi bütün hükümet tabipleri tarafından parasız yapılmaktadır. Halen frengili sayısı önemli görülen 11 ilde frengi müşavirleri vardır.

Trahom Savaşı

Trahom da yurdumuza komşu ülkelerden gelerek özellikle güney ve güneydoğu illerinde yerleşmiştir.

Trahom savaşı 1925'te başladı. Kısa zamanda gelişen teşkilât 1930'da 80.000 yurttaşın tedavisini sağlamış bulunuyordu. 1950'de 40 dispanseri, 115 köy tedavi istasyonu olan bu teşkilâtın bugün 550 dispanseri, 305 köy tedavi istasyonu vardır.

Trahomlu bölgelerde göz hastalıklarından muayeneye tâbi tutulanlar arasında trahom nispeti 1935'te %55 iken 1962'de %12'ye düşmüştür.

Meslek Öğretimi

Yurdumuzda eskiden, bulaşıcı hastalıklar zaman zaman salgınlar halinde yayılarak binlerce insanın ölümüne sebep olurdu. Bunları önlemek için sağlık hizmetlerinin yurdun en ücra yerlerine kadar götürülmesi ancak Cumhuriyetin ilânından sonra mümkün olmuştur. Bakanlık bünyesinde Sosyal Yardım Genel Müdürlüğü'ne bağlı öğretim şubesi yardımcı personelin yetiştirilmesi işini üzerine almıştır.

Bakanlığın yetiştirdiği yardımcı sağlık personeli birkaç grupta toplanır. Öğretim müesseselerinde günün şartlarına uygun, Batılı anlamda personel yetiştirilmek üzere üç seviyedeki ayrı ayrı okullar yeniden düzenlenerek, 1961-1962 ders yılından beri, ortaokula dayalı meslekî okullar 4 yıla çıkarıldı, bunlara Sağlık Koleji adı verildi. Eskiden bu okullar Sağlık memurları, Ebe-Hemşire-Lâborant ve Ebe okulları olarak öğretim yapmaktaydı.

İlkokula dayalı, köylerde ebelik hizmetiyle hastanelerde hemşirelik hizmeti gören yardımcı sağlık personelini yetiştiren okullar da 1961-1962 ders yılında yeniden düzenlenerek 3 yıla çıkarıldı, bunlara Sağlık Okulları adı verildi.

Böylece Bakanlığa bağlı, sağlık personeli yetiştiren okullar dayalı bulundukları okullara göre üç grupta toplanıyor: a) Lise ve sağlık kolejlerine dayalı yüksek okullar; b) Ortaokula dayalı sağlık kolejleri; c) İlkokula dayalı sağlık okulları.

Ayrıca, 1936'da Ankara'da açılan Hıfzıssıhha Okulu'nda hekimler için kısa ve uzun süreli kurslar açılır. Bu kurslarda halk sağlığı ile ilgili dersler verilir, tatbikat yaptırılır. Uzun süreli (2 yıllık) kurslara devam eden hekimlere «Halk Sağlığı» diploması verilir.

Ana ve Çocuk Sağlığı da Bakanlığın büyük önem verdiği bir sağlık konusudur. Bu konudaki çeşitli faaliyetlerde başlıca şu şeyler gözetilir: Fakir, geri kalmış halk topluluklarında, evliliğin ilk gününden başlamak üzere kadının gebelik, lohusalık süresinde muntazam takiplerini yapmak, gebeliğin normal geçmesini sağlamak, mümkün olan her türlü başka hastalıklarla karışmasını önlemek, düşüklere mani olmak, doğumun sıhhi şekilde yapılmasını sağlamak. Bu amaçlarla, annelere çeşitli yollardan lohusalık sağlığı, çocuk bakımı, beslenmesi, temizliği, giyimi hakkında bilgiler verilir.

Sağlık Merkezleri

İl merkezlerinde sağlık işlerinde valinin müşaviri, Bakanlığın en büyük memuru olarak Sağlık ve Sosyal Yardım müdürleri vardır. İl ve ilçe sağlık teşkilâtını, ilçeler için kaymakamlık yolu ile olmak üzere, vali ile birlikte Sağlık Müdürlüğü idare eder.

İllerle ilçelerde halk sağlığı işlerini idare eden hükümet tabipleri bulunur. Bunların emri altında sabit ve seyyar sağlık memurları, köy ebeleri, köy sağlık memurları vardır.

İlçelerde Bakanlığa bağlı resmî tabipleri aynı idare altında toplıyarak çalışmalarını birbirine bağlamak üzere Sağlık Merkezleri kurulmaya başlanmıştır.

Öte yandan, hemşire, ebe, sağlık memurları okullarından her yıl gittikçe daha çok eleman yetişmektedir. Bugün yurdumuzda 10 hemşire okulu, 2 ebe okulu, 22 köy ebe okulu, 1 sağlık memurları okulu vardır. Bunlardan 1961-62'de 124 hemşire, 26 ebe, 176 köy ebesi, 210 sağlık memuru yetişmiştir.

Her yıl, bütçemizde Sağlık Bakanlığına ayrılan tahsisat da gittikçe artmaktadır. 1925 yılı bütçesinde Sağlık Bakanlığı'nın payı %2,64 iken 1950'de %4,07, 1963'te ise %4.77 olmuştur.

TÜRKİYE'DEKİ SAĞLIK PERSONEL SAYISI

(1930-1962)

Yıllar	Doktorlar		Kimyagerler	Eczacılar	Diş doktorları	Hemşireler	Ebeler	Sağlık memurları	Yardımcı hemşireler
	İhtısaslı	İhtısassız							
1930	1.182		—	127	—	202	400	1.268	—
1935	1.243		—	125	—	325	451	1.365	—
1940	1.500		—	129	—	405	616	1.493	—
1945	1.945		—	116	—	409	806	1.632	—
1950	3.020		—	130	—	721	1.285	4.018	—
1955	3.192	3.885	155	1.256	958	1.525	2.001	3.927	—
1960	5.217	4.609	188	1.406	1.395	2.420	3.126	3.890	—
1962	5.174	4.737	223	1.529	1.580	1.774	3.747	3.638	1.600

Not: (1930-1950) yıllarında sağlık personeline serbes'ler dahil değildir.

Hekimliğin Sosyalleştirilmesi

1961'de çıkan bir kanunla yurdumuzda sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesine başlanmış bulunmaktadır.

İnsan Hakları Beyannamesi'nde herkese bir hak olarak tanınan «sağlık hizmetlerinden faydalanma»nın sosyal adalete uygun bir şekilde yerine getirilmesini sağlamak maksadiyle tababet ve tababetle ilgili hizmetler bu kanun çerçevesinde hazırlanacak bir programla sosyalleştirilecektir.

Sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi, yurttaşların, sağlık hizmetleri için ödedikleri prim, amme sektörüne ait müesseselerin de bütçelerinden ayrılan tahsisat karşılığı, her çeşit sağlık hizmetlerinden ücretsiz, ya da kendisine yapılan masrafın bir kısmını vermek suretiyle eşit şekilde faydalanmalarıdır.

Bu kanuna göre sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesinde «pilot» (kılavuz) bölge olarak Muş ili seçilmiştir. 15 yıl içinde Türkiye'nin tamamı sosyalleştirmeye tâbi olacak şekilde bölgeler tesbit edilmiş, bu arada öncelikle doğu illeri ele alınmıştır.

İşçi Sigortaları Kurumu Sağlık Tesisleri

İşçi Sigortaları Kurumu, ilk sağlık tesisini 1949'da 75 yataklı bir hastane ile kurmuş, sarfedilen devamlı çalışmalar sonucunda yatak sayısı 1963'te 4.000 e yaklaşmıştır. Kurumun bugün 75 sağlık tesisi vardır. Bu sağlık tesisleri şunlardır: 27 hastane; 1 sanatoryum; 2 yataklı dispanser; 27 yataksız dispanser; 27 sağlık istasyonu; 1 diş tedavi merkezi.

Bütün bu tesislerdeki yatak sayısı 3.871' dir.

1962 yılında kurumun tesislerine yatırılarak tedavi edilen hasta sayısı da 3.077.792' dir. Ayrıca, anlaşmalı müesseselerde de 16.629 kişi yatırılmış, gene buralarda 935.658 kişi ayakta tedavi edilmiştir.

Tıp Rozeti

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Tıp Talebe Cemiyeti'nin hazırladığı rozet kırmızı zeminli bir daire içinde siyahla çizilmiş bir insanla yıldızlı bir tastan ibaretti. Üniversite devriminden sonra Prof. Dr. Süheyl Ünver tarafından hazırlanan rozette ise kırmızı zemin üzerine birbirine sarılmış iki yılan vardır. Çift yılan Orta Asya Türkleri'nde saadet timsalidir.

ÇEŞİTLİ HASTALIKLARA KARŞI YAPILAN AŞI

Yılı	Çiçek	Tifüs	Tifo	Difteri	Boğmaca
1940	2.492.721	—	273.164	100	—
1945	7.033.437	736.960	426.552	10.691	—
1950	5.580.430	1.569.166	1.747.546	102.931	41.846
1955	4.648.895	351.934	3.590.545	500.860	53.349
1960	4.202.633	109.611	3.866.418	904.815	224.850
1962	11.966.555	45.786	3.354.147	1.262.360	293.512

Beden Terbiyesi ve Türk Sporu

TÜRK SPORU Cumhuriyet gençliğiyle birlikte gelişmiş, sporun toplum sağlığındaki önemi artık herkesçe kabul edilmiştir. Bugün gençlik okullarda cimnastik hareketlerinin yanı başında türlü spor oyunlariyle uğraştığı gibi, ayrıca, klüplerin spor faaliyetleri içinde de yer alıyor.

Millî Eğitim Bakanlığı, Cumhuriyet'in ilk yıllarından beri gençliğin spor alanındaki gelişmesiyle yakından ilgilenmiş, bunu sağlıyacak kararlar almıştır. Bu arada çalışmalarının idaresi Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'ne bağlanmıştır.

Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü, yurttaşların fizik ve moral kabiliyetlerinin gelişmesini sağlıyan oyun, cimnastik, spor çalışmalarını yönetmek amaciyle kurulmuştur. Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlıdır, katma bir bütçeyle idare edilir. Merkezi Ankara'dadır, uluslararası spor karşılaşmalarını da bu müdürlük düzenler.

Atletizm, atıcılık, binicilik, bisiklet, boks, cimnastik, dağcılık ve kış sporları, futbol, güreş, su sporları (yüzme, sutopu, kürek, yelken), spor oyunları (baskelbol, voleybol, tenis) gibi çeşitli spor kollarının temsilcilerinden meydana gelme bir yönetim kurulu vardır. Ayrıca Başbakan, ya da Millî Eğitim Bakanı tarafından seçilmiş beş kişiyle Millî Savunma, Millî Eğitim, İç İşleri, Sağlık ve Sosyal Yardım bakanlıklarının temsilcilerinden, spor bilgisiyle tanınmış beş kişiden meydana gelen bir Merkez İstişare Heyeti bulunur.

Her il bir Beden Terbiyesi bölgesi kabul edilmiştir. Valiler bölgelerin başkanıdır. Beden Terbiyesi işleri illerde valilerin, ilçelerde kaymakamların, bucaklarda bucak müdürlerinin, köylerde varsa belediye başkanlarının, yoksa muhtarların sorumluluğu altında yürütülür. Müdürlük, gelirinin bir kısmı ile stadyumlar, yüzme havuzları, oyun ve spor alanları, kayak evleri yaptırır. Böylece, okul ve kışla dışındaki gençliğin de spor yaparak gelişmesine çalışılır.

Spor Klüplerimiz

Yurdumuzdaki spor klüplerinden çoğunun faaliyetleri daha çok futbola dayanır. Bundan sonra basketbol, atletizm gelir. Büyük klüplerimizin ayrıca güreş, boks, voleybol, yüzme, kürek, yelken gibi çeşitli spor kolları bulunur. Ayrıca, futboldan başka tek bir spor kolu ile uğraşan «ihtısas klüpleri» de vardır (İstanbul Tenis Eskrim Dağcılık Klübü, Ankara Tenis Klübü, Bursa Dağcılık Klübü, Istanbul Golf Klübü, İzmir Tenis Klübü... gibi) Öte yandan, Satranç Klübü, Briç Klübü gibi daha çok muhakemeye dayanan oyunların oynandığı klüpler de vardır.

Yurdumuzdaki başlıca spor klüpleri şunlardır:

İstanbul'da:

Galatasaray. — Yurdumuuzn en eski klübüdür. 1905'te Mektebi Sultanî (Galatasaray Lisesi) öğrencilerinden 8 kişi tarafından kurulmuştur. Futboldan başka basketbol, voleybol, yüzme, atletizm, yelken sporlarında faaliyet gösterir. Stadı Mecidiyeköy'dedir, renkleri sarı-kırmızıdır.

Fenerbahçe. — 1907'de kuruldu. Önce yalnız futbol üzerinde faaliyet gösterdi. Bugün futboldan başka atletizm, basketbol, voleybol, boks, yüzme, kürek, yelken ve güreş kolları vardır. Stadı Kadıköyde'dir, renkleri sarı-lâciverttir.

Beşiktaş Jimnastik Klübü. — 1909'da kuruldı. Önceleri yalnız cimnastik alanında faaliyet gösterirdi. Bugün futbol, boks, basketbol, güreş, atletizm kolları vardır. Stadı Beşiktaşta'dır, renkleri siyah-beyazdır.

Beykoz Gençlik Klübü. — 1908'de kuruldu. Futboldan başka yıllarca kürek ve yüzme sporunda da faaliyet göstermiştir. Bugün bir de basketbol kolu vardır. Renkleri siyah-sarıdır.

İstanbulspor Gençlik Klübü. — 1925'te kuruldu. Bütün futbolcularını İstanbul Lise-si'nden almıştır. Daha çok futbola önem verir. Renkleri sarı-siyahtır.

Kasımpaşa Gençlik Klübü. — 1921'den 1942'ye kadar «Altıntuğ» adını taşımıştır. Bugün futboldan başka güreş kolu da vardır. Renkleri lâcivert-beyazdır.

Feriköy Gençlik Klübü. — 1947'de kuruldu. Futbolda faaliyet gösterir. Renkleri kırmızı-beyazdır.

Beyoğluspor Klübü. — 1923'de kuruldu. Futboldan başka atletizm, basketbol, voleybol gibi daha başka alanlarda da faaliyet gösterir. Renkleri sarı-siyahtır.

Vefa Gençlik Klübü. — 1908'de kuruldu. Futboldan başka voleybol, basketbol alanlarında da faaliyet gösterir. Stadı Edirnekapı'dadır. Renkleri yeşil-beyazdır.

Karagümrük Gençlik Klübü. — 1926'da kuruldu. Yalnız futbol kolu vardır. Renkleri kırmızı-siyahtır.

Ankara'da:

Ankaragücü Gençlik Klübü. — 1910'da kuruldu. Futboldan başka kollarda da faaliyet gösterir. Renkleri sarı-lâciverttir.

Demirspor Gençlik Klübü. — Yurdun birçok köşesinde, Devlet Demiryolları tarafından kurulmuş bu adda klüpler vardır. İlk kurulanı (1932) Ankara Demirspor'dur. Futboldan başka güreş, atıcılık, atletizm kolları vardır. Renkleri mavi-beyazdır.

Gençlerbirliği Gençlik Klübü. — 1923'te kuruldu. Futboldan başka masa tenisi, voleybol, basketbol, tenis, boks, yüzme, bisiklet, atletizm, kayak sporlariyle uğraşır. Renkleri kırmızı-siyahtır.

İzmir'de:

Altay Gençlik Klübü. — 1914'te «Hilâl» adı ile kuruldu. Futboldan başka birçok spor dallarında da faaliyet gösterir. Renkleri siyah-beyazdır.

Altınordu Gençlik Klübü. — 1923'te kurulmuştur. Futboldan başka daha birçok spor alanlarında da faaliyet gösterir. Renkleri lâcivert-kırmızı.

Göztepe Gençlik Klübü. — 1925'te kuruldu. Futboldan başka çeşitli spor dallarında da faaliyet gösterir. Renkleri sarı-kırmızıdır.

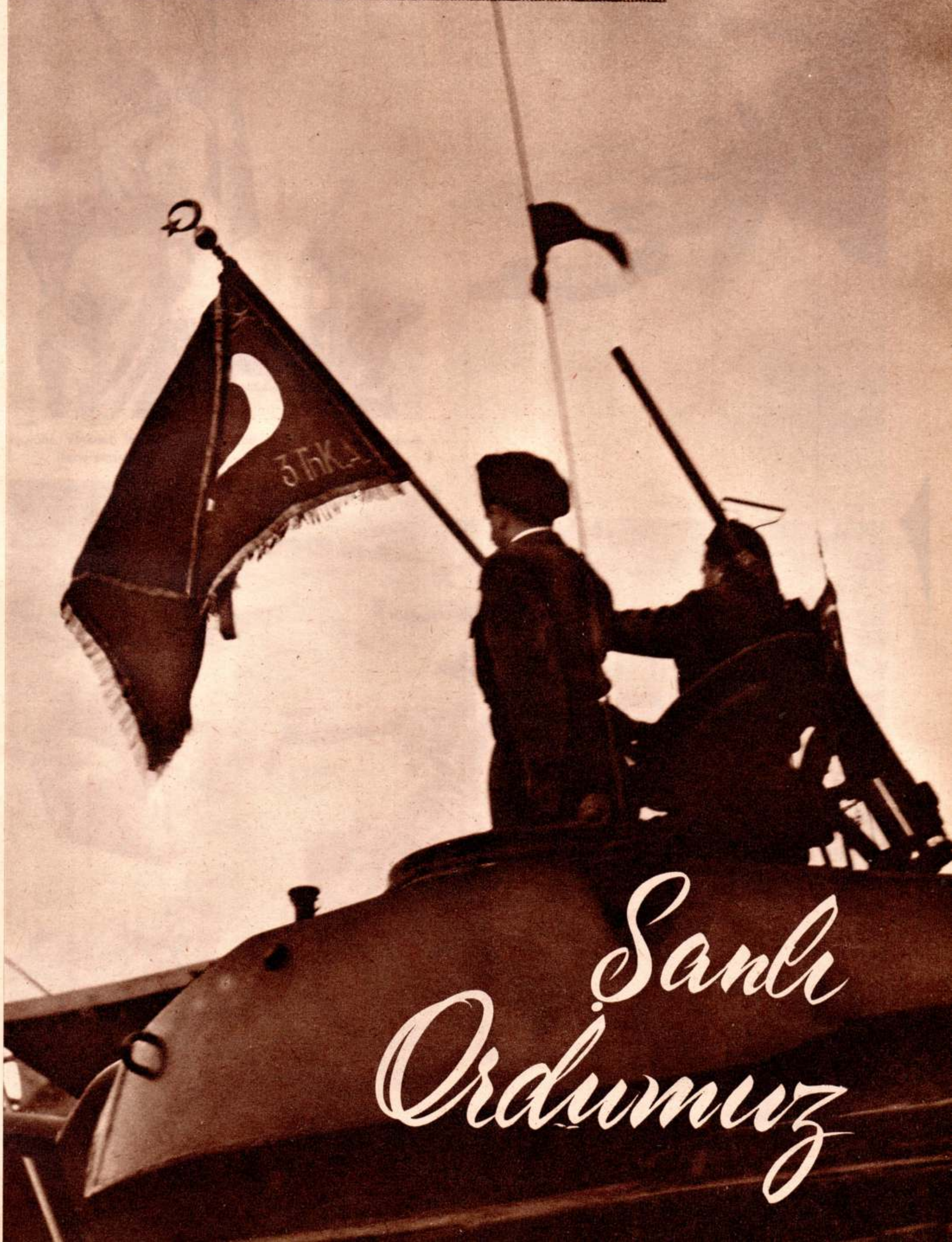
İzmirspor Gençlik Klübü. — 1923'te İzmir'de kurulan Sakarya ile Altınay spor klüplerinin 1930'da birleşmesiyle meydana geldi. Futboldan başka boks, basketbol, su sporları, atıcılık alanlarında da faaliyet gösterir. Renkleri mavi-beyazdır.

Karşıyaka Gençlik Klübü. — İzmir'in en eski klübüdür. 1912'de Karşıyaka İdman Ocağı adı altında kuruldu. 1919'da Yunan işgali sırasında kapandı, 1924'te yeniden çalışmalarına başladı. Futbol ve deniz sporlariyle meşgul olur. Renkleri yeşil-kırmızıdır.

Türk futbolu son yıllarda gelişen spor kollarından biridir. Resimde Millî Takımımızı dış maçlardan birinde görüyoruz.

TÜRKİYE

Şanlı Ordumuz

Modern jet uçaklarımız bir talim uçuşunda.

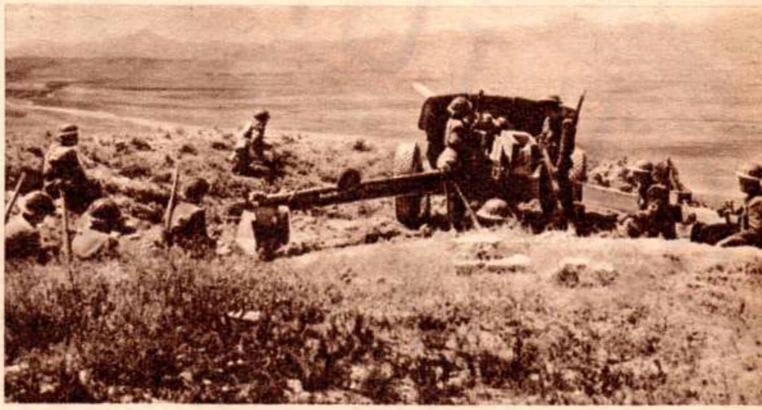
Bayrağa el basarak andiçen jandarma erleri.

Bilgi ve tecrübelerinin artması için düzenlenen tatbikatlardan birinde Mehmetçik havan topu başında.

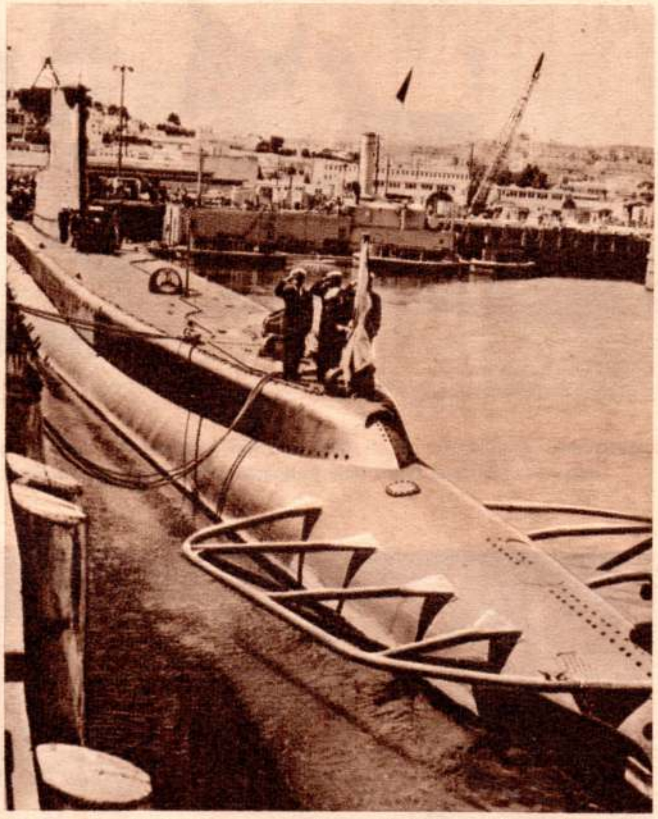
Hava Kuvvetlerimizin belkemiğini meydana getiren jet uçaklarımız Ankara üzerinde...

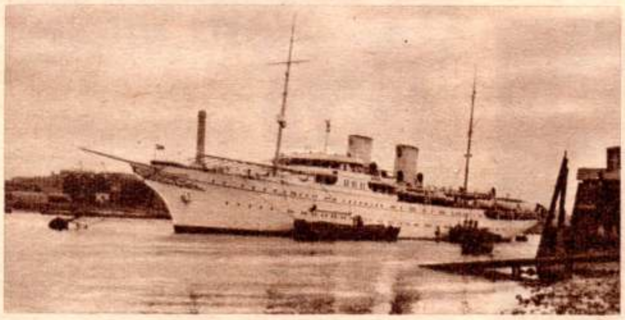
Kahraman Türk topçusu Doğu sınırımızda yapılan bir tatbikat sırasında

Doğu illerimizde, bulunduğu yere uyup, kardan farkedilmemek için beyazlar giyinmiş iki Mehmetçik.

Deniz Kuvvetlerimizin en modern denizaltılarından «Hızırreis».

Deniz Kuvvetlerimizin okul gemisi «Savarona» yatı İngiltere'ye yaptığı bir gezide Thames sularında.

Kara Kuvvetlerimizin dev tankları, kahraman Mehmetçik'lerle birlikte bir geçit töreninde.

KÜLTÜR

İstanbul'daki Atatürk Kız Lisesi yeni öğrenim metotlarının uygulandığı «deneme okulları» ndan biridir. İşte lisede imtihanlara hazırlanan öğrencilerden birkaçı.

Ankara'daki Siyasal Bilgiler Fakültesi, pek çok fikir ve devlet adamımızın yetiştiği yerdir. Öğrenciler her yıl okulun kuruluş yıl dönümünü kutlarlar...

İstanbul Üniversitesi, yurdumuzun en çok öğrencisi olan, en geniş kültür merkezidir. Resimde, Üniversite bahçesi içindeki Beyazıt Kulesi görülüyor.

Birçok kütüphanelerimizde, yeryüzünde eşi bulunmıyan, el yazması pek çok eski eser yer alır. İşte Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nden bir köşe.

İstanbul'daki Güzel Sanatlar Akademisi, pek çok sanatçımızın yetiştiği bir bilgi ve sanat yuvasıdır.

Yurdun pek çok köşesindeki Kız Sanat Okulları'nda genç kızlarımıza yemek, dikiş gibi ileride kendilerine lâzım olacak bilgiler öğretilir.

İzmir'deki Ege Üniversitesi, batı illerimizdeki yüksek öğrenim yapacak gençler için son yıllarda açılmış bir üniversitedir. Fotoğrafta, üniversite yapısının esas kapısı görülüyor.

Çocuk Kitapları Haftası'nda, o yıl yayınlanan en güzel çocuk kitapları sergilenir.

Öğretim, dünyanın pek çok yerinde paralı olmasına karşılık, yurdumuzda bedavadır. İlköğretimin mecburi olması, yurdumuzdaki okuma - yazma bilenlerin sayısını artırmıştır.

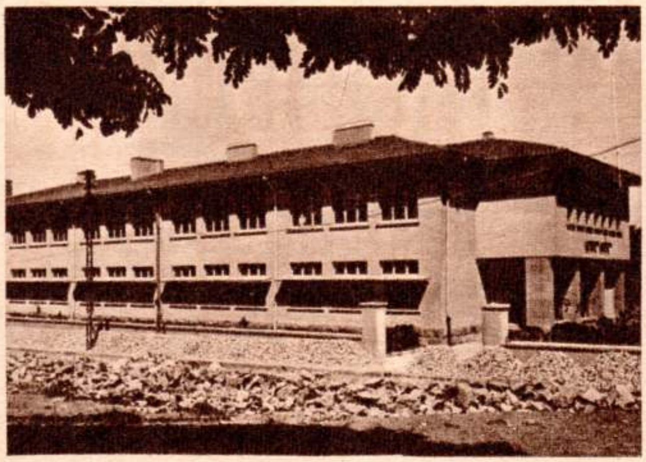

Çocuk Kitapları Sergisi'nin renkli kitaplar köşesi de küçüklerin büyük ilgisini çeker.

Okullarda günlük derslerin dışında çeşitli sanat, spor çalışmalarına da büyük önem verilir. İlkokullarda verilen temsilleri çocukların ana - babaları ilgiyle seyrederler...

Ankara'da yeni yapılan modern okullardan Sarar İlkokulu.

Yüksek okul ve üniversitelerimizde, bu arada, Ankara Fen Fakültesi'nde birçok yabancı öğrenci vardır.

folklor

Folklor gösterilerinde, Mehter Takımı da önemli bir yer tutar. Mehter takımları sık sık yabancı ülkelere gösteri gezilerine çıkar.

Kars Halk Oyunları Ekibi'nden bir çift, bir gösteride.

Türk Folklor Ekibi uluslararası gösterilerde en çok başarı toplıyan ekiplerin başında gelir. İşte, Belçika'da bir gösteriye katılan Karadeniz Ekibi'miz.

Erzurum Folklor Ekibi'miz bir gösteri sırasında.

Millî kıyafetlerle oynanan halk danslarımız, eşine pek az ülkede raslanacak derecede zengindir. Burada Elâzığ ekibinin kadınlı erkekli yaptığı bir dansla aynı ekipten yerli kıyafetiyle bir Elâzığlı görülüyor.

Bursalıların meşhur Kılıç - Kalkan oyunları.

1958 Brüksel Fuarı'na katılan Türk Folklor Ekibi'nden Bursalıların Ankara'da yaptığı gösterilerden.

SANAT

Cumhuriyet'le birlikte sanat alanının çeşitli kollarında ileri hamleler yapmaya başlıyan Türk gençliği bu arada tiyatroda da büyük başarılar elde etti. İşte Bergama'da «Elektra» yı oynıyan Devlet Konservatuvarı tiyatro bölümü sanatçıları.

Genç yaşta dünya çapında ün kazanan çocuk sanatçılarımız, başarılı konserler veren, sergiler açan harika çocuklarımız vardır...

Müzik ve tiyatro gibi iki önemli sanat kolunda ilerlemek istiyenler Ankara Devlet Konservatuvarı'nda buna daima geniş imkânlar bulurlar.

Ankara ve İstanbul'da opera sanat[ç]ılarımız yıllardan beri başarılı oy[un]lar vermektedirler. Burada Strauss'[un] «Çingene Baron» operetinden [bir] sahne görülüyor.

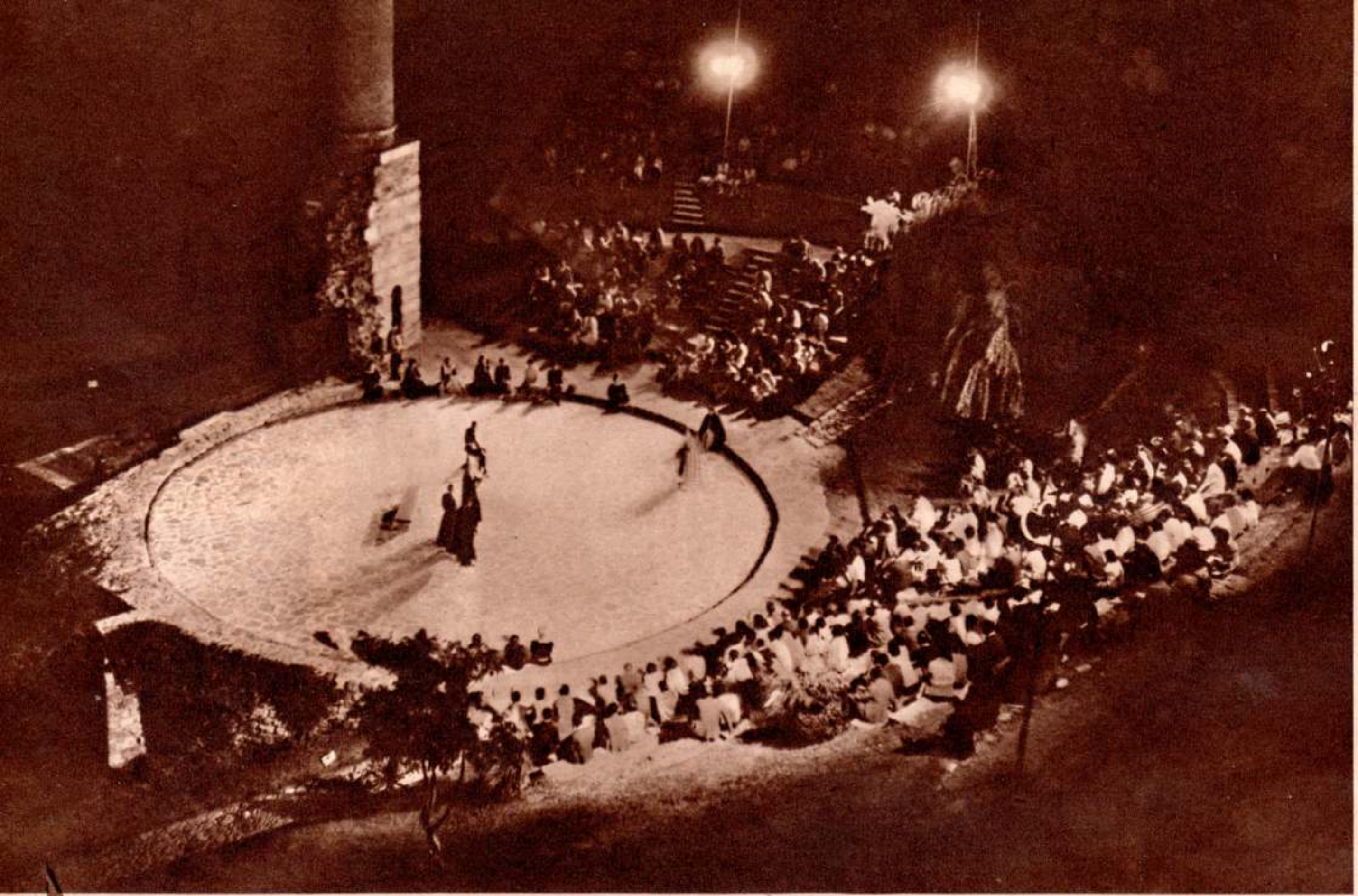

Eski bir Türk tiyatro sanatı olan ortaoyunu son yıllarda yeniden canlanmıştır. Bugünkü modern tiyatro anlayışı, ortaoyununa yeniden değer kazandırmış bulunuyor. İşte, Türk ortaoyununun emektar sanatçıları bir temsilde.

İstanbul'da Rumelihisarı'nda açıkhavada, tarihî bir dekor içinde verilen temsiller dünyanın her yanından gelen yabancı turistlerin de ilgisini çeker.

Eskiden daha çok ramazan geceleri oynatılan Karagöz de son yıllarda yeniden canlanmış, çeşitli çevrelerde ilgi toplamaya başlamıştır.

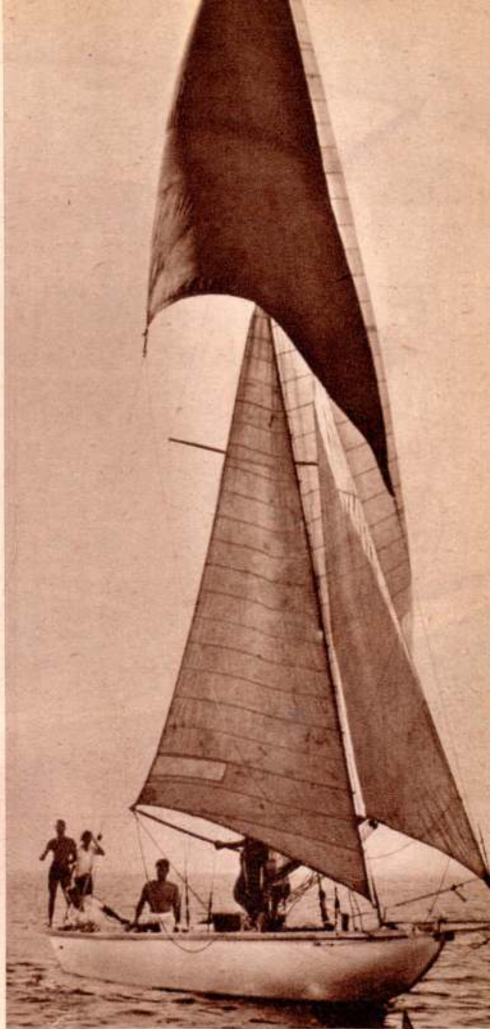
Genç bir heykelciyle öğrencisi iş başında.

Her yıl yaz başlangıcında Edirne'de yapılan Kırkpınar güreş birinciliklerinde o yılın başpehlivanı seçilir.

SPOR

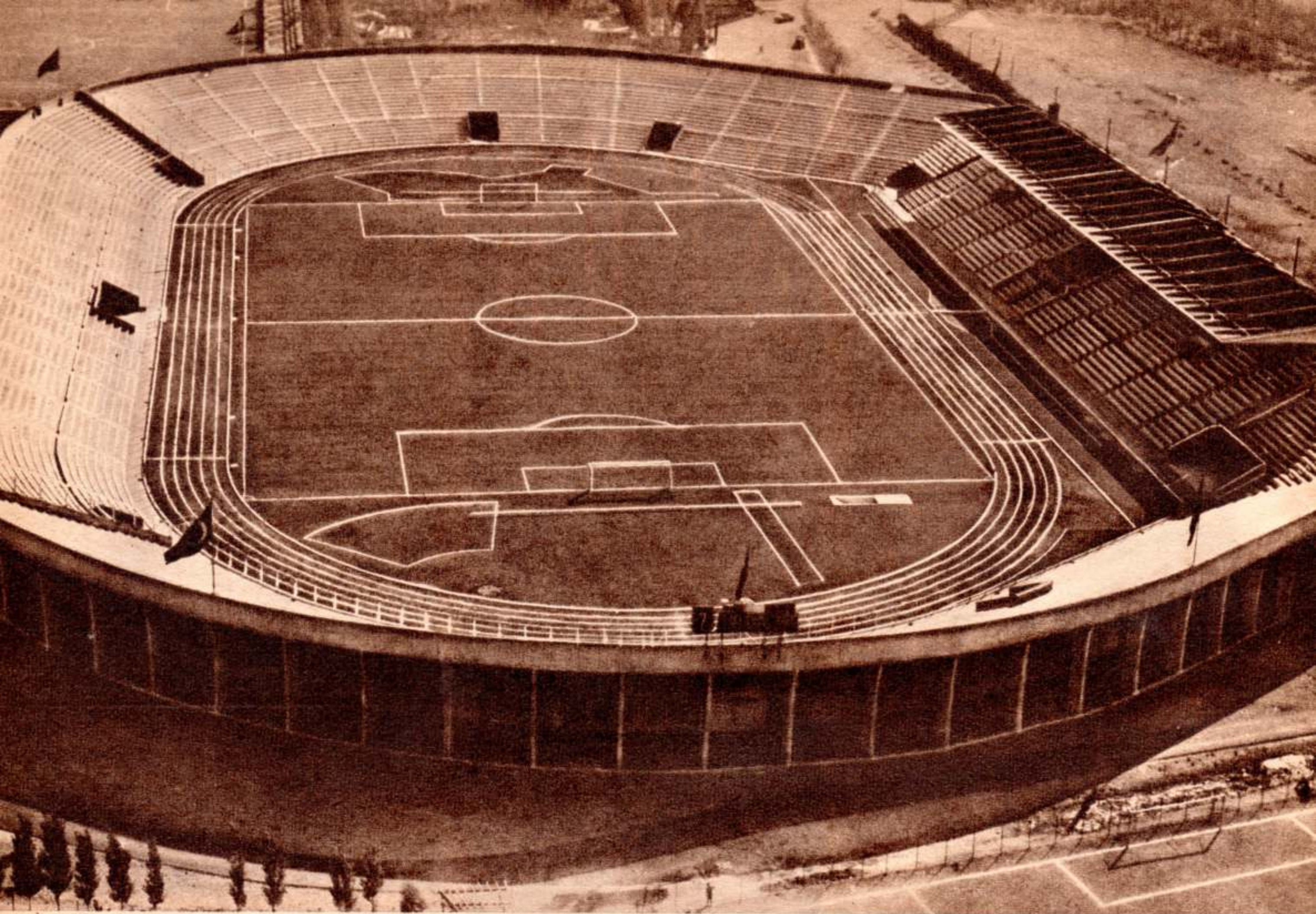
Son yıllarda sporun birçok dalında önemli ilerlemeler elde eden sporcularımız, yabancı ülkelerdeki rakîpleriyle boy ölçüşecek değerdedirler.

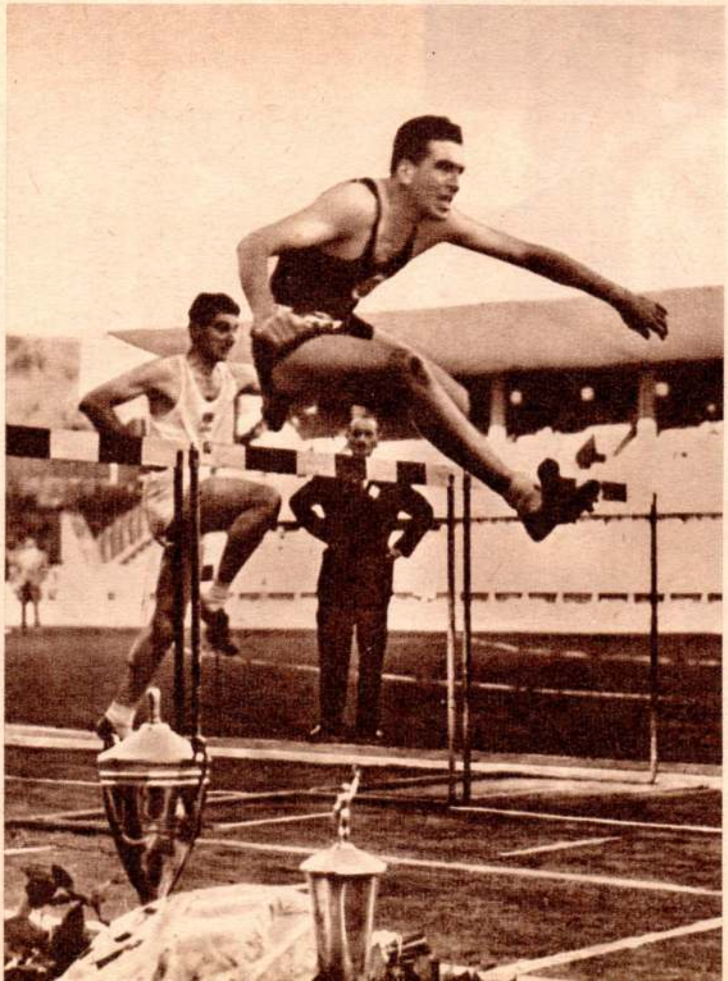
Kıyılarımızda, özellikle belirli zamanlarda, belirli rüzgârların estiği Marmara'da deniz sporları bir hayli gelişmiştir...

Atçılık, Türkler'de babadan kalma bir spordur. Yalnız ordu değil, birçok sivil binicilik klüpleri de bu asil sporla uğraşır.

Ankara'daki 19 Mayıs Stadı son zamanlarda 60.000 kişi alabilecek hale getirilmiştir.

Vücuttaki bütün kasları çalıştırması bakımından tam bir spor olan yüzme, daha çok kıyı şehirlerimizde gelişmiştir.

Mithat Paşa Stadı, yalnız futbol değil, zaman zaman heyecanlı atletizm yarışmalarına da sahne olur.

İstanbul'daki Mithat Paşa (Dolmabahçe) Stadı, şehrin en önemli spor karşılaşmalarının yapıldığı yerdir

◀ Kayak Uludağ, Kayseri, Erzurum, Kars gibi, karlı dağların bulunduğu yerlerde çok sevilen bir spordur. Yılın belirli zamanlarında yapılan kayak yarışmalarına pek çok genç katılır. Ayrıca, orduda da gerektiği zaman görevini eksiksiz yapabilmeleri için bazı bölgelerde erlere de kayak öğretilir. ▼

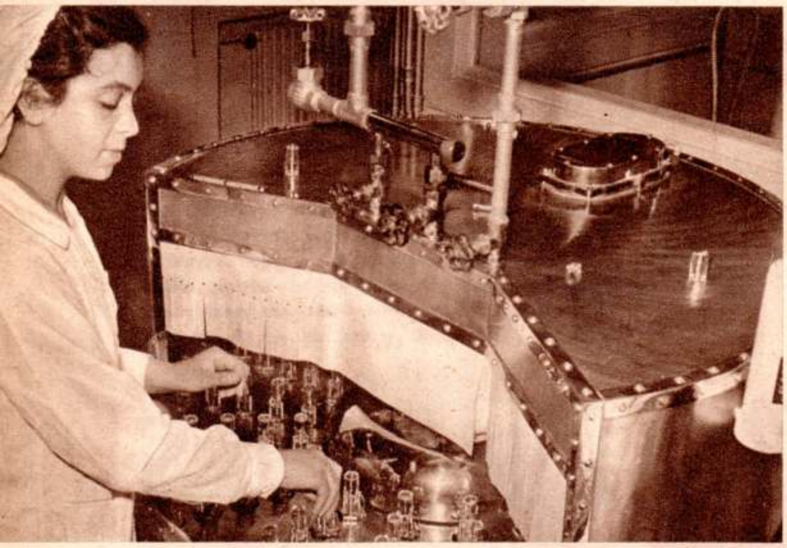
İstanbul'daki Süreyya Paşa Sanatoryumu yurdumuzun en modern sağlık tesislerinden biridir.

*

Hastaneler

İstanbul'da Cerrahpaşa Hastanesi de, öteki hastaneler gibi yalnız şehrin değil, başka yerlerden gelen hastaların da tedavisi ile uğraşan bir sağlık kurumudur.

Hastanelerde, yeni kurulan birçok ilâç yapımevlerinde en son sistem sağlık araçları kullanılmaktadır.

İstanbul'daki İşçi Sigortaları Hastanesi son yıllarda açılan en modern sağlık merkezlerinden biridir.

TÜRKLER

Yüzyıllar boyunca, her alanda, dünya medeniyetine önderlik eden bir kavim

TÜRKLER, yeryüzünde yaşıyan milletlerin en kalabalıklarından biridir. Dünya milletleri, toplu olarak gözden geçirilirse, geniş bir alana yayılmış olan Türkler'in, çokluk bakımından 4-5. sırayı aldığı görülür. Bu sıranın başında tabiî olarak Çinliler vardır. Türkler'den sonra Ruslar, Japonlar ve Almanlar gelir.

Bu çok kalabalık kitle içinde dil, yaşayış, millî kültür vs. bakımlardan büyük ayrılıklar yoktur. Tek bir kıta gibi duran Asya ve Avrupa'nın ortasında, coğrafya ve tarih bakımlarından açık bir birlik gösteren ve sanki üçüncü bir kıta görünüşünde olan bir alan vardır ki, buraya Avrasya denir. Avrasya, Avrupa'nın doğu tarafı ile Asya'nın iç, kuzey ve yakın-doğu kesimlerini içine alır. Hazar ve Karadeniz, bu kıtanın iç denizleridir. İşte Türkler, Avrasya'nın asıl ırkı ve milletidir.

«Türk» adı, şimdiki bilgilere göre tarih sayfalarında, ilk defa VI. yüzyılın ortalarında görülmektedir. Hun İmparatorluğu'nun dağılmasından, Topa, Apar ve Sabırlar'ın tarih sahnesinde görünmelerinden sonra, bir boy İç Asya'da millî birliği sağlamıştı. Bu boy kendisine, «asıl Türk» anlamına Kök-Türk adını veriyordu. Şüphesiz bu, daha önce, Türk soyunun bulunmadığı anlamına gelmez. Öyle anlaşılıyor ki, «Türk» has ismi önce bir boyun adıydı. Sonradan büyük bir boylar konfederasyonunun adı haline geldi, yerleşti. Türkler daha önce Hun genel adı ile anılıyorlardı. Nitekim Çin, Ermeni ve Bizans kaynakları daha uzun zaman Türkleri bu ad ile zikretmişlerdir.

Türk kelimesi daha sonraki uygur metinlerinde de görülür. Anlamı, «güç, kuvvet» ve «kuvvetli» demektir. Bu kelime ortaçağda İran edebiyatında «güzel» anlamında da kullanılmıştır.

Türk Dili ve Türk Irkı

Irk ve dil kavramları birbirine bağlı şeyler değildir. Çeşitli ırka mensup kavimler aynı dili konuşabilirler. Bu sebepten dil akrabalığı ile ırk akrabalığının birbirine karıştırılmaması gerekir.

XIX. yüzyılın başından beri, dünya dillerinin tasnifi üzerinde çalışan bilginler, Altay dilleri grupu ile Ural dilleri grupunu aynı köke sahip görmektedirler (Bk. Ural-Altay Dilleri). Ancak bu dil ailesinin bölünüşü kısmen faraziyelere dayanmaktadır. Meselâ, henüz, Türk ve Moğol dilleri münasebetinin mahiyetini tam bir kesinlikle bilemiyoruz. Birkaç dil bilgini, eski bir ana Altay dilinin varlığını kabul etmekteyse de, birçok bilgin iki dil arasında, ancak uzun bir teması kabul etmektedir.

Dünya ırklarının tasnifini ele alan antropoloji ilmi, henüz başlangıç çalışmaları yapmaktadır. Bununla beraber vardığı sonuçlara göre yeryüzü insanları Europid (Avrupalı), Mongoloid (Moğol) ve Negrid (Negro, kara) gibi üç büyük ırk grupuna ayrılmaktadır. Europid grupunun kuzey kesiminde Teuto-nordik, Dalo-nordik ve Doğu Baltık (hepsinin saçı, gözü ve derisi açık renkli) ırkları; Orta-Asya içlerine kadar uzanan orta kesiminde Alpin, Dinarid ve Turanid (renkleri az açık) ırkları; nihayet güney kesiminde ise Mediteran, Taurid ve İndid (siyah saçlı, kara gözlü, esmer derili) ırkları bulunur. Baltık, Alpin, Dinarid ve Turanid ırkları brakisefal, diğerleri dolikosefal kafalıdır. Türkler, Europid ırk grupunun orta kesimindeki Turanid bölümüne sokulmaktadır. Hattâ bazı ünlü antropologlar bu bölümü «Turki» diye de adlandırmaktadır.

Türkler'in Anayurdu

Bugün, çok geniş bir sahaya yayılmış olan Türkler, tarihten önceki devirlerde, İç Asya'nın bir bölgesinde, bir anayurtta müşterek hayat geçirmişlerdi. Orası neresiydi? Bu konuda, birçok tarih ve dil bilginleri araştırmalar yapmışlar ve fikirler ileri sürmüşlerdir. Macar bilginlerinden A. Vambery, Türkler'in anayurdunun Altaylar ile Sayan Dağları bölgesinde olduğunu ileri sürmüştür. Rus bilgini W. Radloff ise, bu bölgenin doğusunu Türkler'in anayurdu olarak kabul eder. Fin bilgini J. Ramstedt, anayurdu, doğu Asya'da Kingan Dağları bölgesine yerleştirir. N. Poppe anayurdun orta Asya olduğunu söyler. Fakat bu geniş bölgenin hangi kesimi olduğunu belirtmez. Bu konuda en kesin ve inandırıcı sonuca, Macar dil bilgini Gy. Németh varmıştır. Ona göre, bir yandan en eski Türkçe ile ana Ural dili arasında kesin bir temas, diğer yandan çok eski Türk ve Hint kelime iştiraki vardır. Bu durumda hem eski Urallılar ile temas ve hem de eski Hintçe kelimelerin alındığı yer neresi olabilir? Gy. Németh Türkler'in anayurdunun batı Asya'da ve Aral Gölü kuzeyinde olduğunu ileri sürmektedir. Son yıllarda yeni araştırmalarla bu görüşe katılan bilginler, bu alanı biraz daha geniş tutarak, anayurdun Ural ve Altay dağları arasında uzanan bozkırın kuzey kesiminde bulunduğunu kabul etmektedir.

Türkler'in tarih öncesi ve eski devirlerini aydınlatacak olan, İç Asya arkeolojik kazı ve incelemeleri, ne yazık ki, beklenilen çap ve değerde değildir. XIX. yüzyıl boyunca batılı gezgin ve bilginlerin topladığı toprak üstü kalıntılar henüz gereği gibi değerlendirilmemiştir. Son 30 yıl içinde Rus bilginlerinin yaptığı az sayıdaki arkeolojik kazı sonuçları ise, ilmî ciddilikten yoksundur.

Tarihî Türk Etnolojisi

Türk etnolojisinin, Avrasya kıtasında, genel etnoloji bakımından önemli bir yönü vardır. Burada birçok Türk etnik toplumu çevresine tesirler yapmış, zaman zaman yeni boy düzenleri meydana getirmiş, göçler yaparak diğer bozkır bölgelerine uzanmış ve kendi kültürlerini yaymışlardır.

Tarihî Türk etnolojisi beş ana devreye ayrılır:

I. En eski devre (Tarih öncesi - M. Ö. IV)

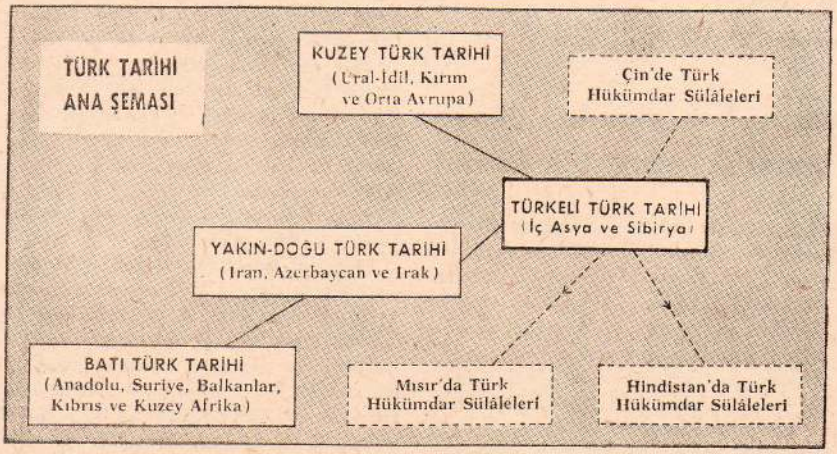
Bu devrede İç Asya'da yaşıyan Türk boyları hakkındaki bilgimiz şimdilik çok azdır. Çin ve Yunan kaynaklarında geçen ve Türk topluluğu olduğu sanılan Abaris, Turcae, Pasiak, Agatzir, Tik, Jong gibi boylar üzerinde etraflı ve kesin araştırmalar yapılmamıştır.

II. Hun konfederasyonu ve dağılma devresi (M. Ö. IV - M. S. VI)

İç Asya'da, ilk defa Hunlar bütün Türk boylarını idareleri altına aldılar (Birinci boylar birleşimi). Bu durum beş yüzyıl devam etti. Fakat Hun İmparatorluğu'nun kesin yıkılışı ile (M. S. 216), boylar da dağıldılar. Bazı boylar, kuvvetlerine güvenerek devlet kurma-

Türkistan Türkleri arasında halıcılık çok ileridir. Yukarıda at resimleriyle süslü bir halı üzerinde çalışan genç kızlar görülüyor.

TÜRK TARİHİ

Türk tarihi Avrasya'da dört bölgenin tarihidir:

A. Türkeli Türk Tarihi (İç Asya ve Sibirya alanında). — Tarih öncesi - XX. yüzyıl arasında 20 hanedan hüküm sürmüştür.

B. Kuzey Türk Tarihi (Ural - İdil, Kırım ve Orta Avrupa sahasında). — M. S. V. - XVIII yüzyıl arasında 12 hanedan hüküm sürmüştür.

C. Yakın Doğu Türk Tarihi (İran, Azerbaycan ve Irak sahasında). — XI. - XX. yüzyıl arasında 23 hanedan hüküm sürmüştür.

D. Batı Türk Tarihi (Anadolu, Suriye, Balkanlar, Kıbrıs ve Kuzey Afrika sahasında). — XI. - XX. yüzyıl arasında bir kısmı küçük beylikler olmak üzere 30 hanedan hüküm sürmüştür.

Bunlardan ayrı bazı Türk hanedanları da halkının çoğunluğu Türk olmıyan ülkelerde hüküm sürmüştür:

A. Çin'de Türk hükümdarlar. — III. - V. yüzyılda 7 hanedan;

B. Mısır'da Türk hükümdarlar. — IX. - XX. yüzyıllar arasında 4 hanedan;

C. Kuzey Hindistan'da Türk hükümdarlar. — XIII.-XIX. yüzyıl arasında 3 hanedan hüküm sürmüştür.

---

ya çalışan, diğer boylar arasında eridi, bazıları ise yurtlarını terk ederek batıya göçe başladılar. Bu devredeki büyük boylar şunlardır:

Hunlar (Kunlar). — Çin'in kuzey sınırlarından Altaylar'a uzanan bölgede yaşıyorlardı. Bunlar büyük bir «boylar federasyonu» idi (Bk. Hunlar).

Ogurlar. — Büyük ve çok eski bir Türk ulusu (boylar topluluğu) idi. M. Ö. I. yüzyılda İrtiş'in yukarı boyu ile Tarbagatay kesiminde yaşıyorlardı. Daha sonraları Hazar'ın kuzeyinden Kafkaslar'a ve Tuna havzasına kadar yayıldılar (I - V. yüzyıl). Ogurlar'ın; beş-Ogurlar, On-Ogurlar, Şaragurlar (Sarı Ogurlar), Uturgurlar (Otuz Ogurlar) ve Kuturgurlar (Dokuz Ogurlar) gibi alt-boyları vardı. Bugünkü Başkırtlar, Beş-Ogurlar'ın soyundan gelmişlerdir.

Aparlar (Avar, Abar, «karşı gelen»). — İlk yurtları Çin'in kuzey sınırlarındaydı. Önce Hunlar'a tâbi olarak yaşıyorlardı. Hunlar'ın dağılışından sonra bazı boyları idareleri altına alarak devlet kurdular (Bk. Avarlar).

Kırgızlar («kırklar»). — Eski boylardandır. M. Ö. I. yüzyılda Altaylar'ın kuzeyinde Kem ve Kemçik ırmakları boyunda yaşıyorlardı. Güneylerinde Uygurlar vardı. Hunlar'a bağlıydılar. Daha sonra Köktürkler'e ve Uygurlar'a bağlandılar. Fakat, sık sık baş kaldırdıkları için bazan yarı bağımsız oldular. XIII. yüzyıldan sonra şimdiki yurtlarına, Kırgız bozkırlarına göçtüler.

Ting-Ling'ler (Teyinliler «Sincaplılar»). — İrtiş'in orta ve yukarı kesiminde oturuyorlardı. Kürk ticareti yapıyorlardı. Hunlar'a bağlıydılar, fakat sık sık baş kaldırırlardı. VIII. yüzyıla kadar böyle devam etti, sonra diğer boylar arasında eridiler.

Uygurlar. — Çin kaynaklarının eskiden beri tanıdığı Uygurlar (Hui-ho'lar)'ın ilk yurtları Altaylar'daydı. Daha sonra Tarım havzasına inerek büyük medeniyeti ile tanınmış Uygur Kağanlığı'nı kurmuşlardır (745-845). Uygurlar 15 boyluk bir federasyon idi. İslâm kaynaklarının bunlara verdiği Dokuz-Oğuz adının, federasyondaki bu oğuz boyunu daha önce tanımış olmalarından ileri geldiği sanılır (Bk. Uygurlar).

Basmıllar. — Çin'in kuzey sınırında yaşıyorlardı. Önce Hunlar'a, sonra Göktürkler'e bağlıydılar. Uygurlar'la birleşerek Köktürkler'i yıktılar. Karluk-Uygur Savaşı'ndan sonra diğer boylar arasında dağıldılar.

Sabırlar (Sibir, Sabar, «Saparlar»). — Hunlar'a tâbi boylardan idiler. Hun İmparatorluğu'nun yıkılışı sırasında, Tarım bölgesinin kuzeyinde oturuyorlardı. Aparlar'ın baskısı üzerine uzun bir göçe başladılar (406). Önce Ural Dağları'nın güney eteklerine yerleştiler. Yarım yüzyıl sonra Kafkaslar'a indiler ve Anadolu'ya girdiler (VI. yüzyıl başları). Nihayet, aynı yüzyılın sonlarında diğer boylar arasında eridiler. Yüksek kültürlerinin komşu yabancı boylara geniş etkisi olmuştur. Sibirya'nın adı da bu Türk boyundan gelmektedir.

Hazarlar (Kazar, «Dolaşan»). — Hazarlar, Sabırlar'ın halefleri olarak kabul edilir. Bunlar Don ve İtil (Volga) nehirleri ile Kafkasya arasındaki bölgede yaşıyorlardı. Daha sonra, Köktürkler'e tâbi oldular. Ogurlar'ın On-Ogurlar'ın kalıntıları olan boyları da idareleri altına alarak, 468-965 yılları arasında, hüküm süren büyük Hazar Hakanlığı'nı kurdular. Bu Hakanlığın ileri gelenlerinden bir grup, Kağan Bulan zamanında Musevî dinine girmişti (800 sıraları). Bugünkü Karay Türkleri onların soyundan gelmektedir.

Bulgarlar («Karışır»). — V. yüzyılda, Ogurlar'dan bazı boyların, diğer Türk boylariyle karışıp birleşmesinden meydana gelmiştir. Bulgar Türkleri'nin, Tuna boyunda oturanları Slavlar arasında erimiştir. İtil boyu Bulgarlar'ın bugünkü soyları ise Çuvaşlar ve Balkarlar'dır (Bk. Bulgarlar).

Kabarlar («Kabarah, isyan eden»). — Hazar boylarından idiler. Karay (Musevi) olan Hazar kağanının dinde müsamaha göstermemesi üzerine, baş kaldırarak batıya doğru göç ettiler (IX. yüzyıl başları). Bugünkü Macarlar'ın aslını teşkil eden 8 boya (biri Macar, biri Finugor, yedisi Türk) katıldılar.

Yakutlar. — Bugün Asya'nın en uc kesimindeki yurtlarında oturan bu boyun, dillerine ve etnik bünyesine bakılarak, bu devre içinde İç Asya'dan göç ederek oraya yerleştiği sanılmaktadır.

III. Köktürk konfederasyonu ve dağılma devresi (VI - XIII yüzyıl).

Üç yüzyıl boyunca dağınıklık ve iç mücadele içinde bulunan Türk boyları, sonunda Köktürk İmparatorları'nın idaresi altında tekrar toplandılar (ikinci boylar birleşimi). Bu seferki millî birlik, «Türk» adı altında olmuştu. Fakat iki yüzyıl süren bu birlik tekrar bozuldu ve boylar tekrar dağıldılar. Önceki devrenin kuzey göç yoluna karşılık bazı Türk boyları bu defa güney göç yolunu (Horasan - kuzey İran - Irak - Kafkaslar - Anadolu) açtılar. Özellikle Oğuzlar bu yol boyunca yayılarak, buraları Türkleştirdiler. Bu devrede, yukarıda anılan Uygurlar (iki alt-boyu var: On-Uygur ve Kurikan), Kırgızlar ve Basmillar'dan başka, başlıca şu Türk boyları vardı:

Köktürkler («Asıl Türk, Semavî Türk»). — Çin kaynaklarında Tu-kiu şeklinde geçen bu boylar federasyonu V. yüzyılın ilk yarısında, Altaylar'la İrtiş'in yukarı boyunda yaşıyordu. Türk kelimesi ilk defa bunlarda görülmektedir. Araplar'a tâbi idiler. 546 sıralarında isyan ederek bağımsız devletlerini kurdular ve sınırlarını genişleterek bütün boyları idareleri altına aldılar (Bk. Köktürkler).

Kumanlar (Batı kaynaklarında: «Sarı Saçlılar»). — VI. - VII. yüzyılda Amur Nehri kaynağı civarında yaşıyorlardı. IX. yüzyılda batıya göç ettiler. Bu sırada diğer birçok küçük Türk boylarını (Uzlar, Peçenekler vs.) toplıyarak bir kabile federasyonu kurdular. Hazar'ın kuzeyi ile Balkanlar arasında yayılmışlardır.

Türgişler. — VI - VII. yüzyılda İli bölge-

sinde yaşıyorlardı. Sonraları Balasagun ve Talas'a doğru yayıldılar. Buraları istilâya gelen Arap ordulariyle savaştılar. Bunlar, Kara-Türgişler ve On-Oklar ile batı Köktürkleri boyları arasındaydılar. Türgişler yarı bağımsız bir kağanlık da kurmuşlardır (699-750). Sonradan Uygur boyları arasında eridiler.

Tölişler. — İç Asya'nın doğusunda yaşıyorlardı.

Tarduşlar. — Doğu Köktürkler'in batısındaydılar. Bilge Han önce, bu boyun üzerine «Şad» olmuştur. Az zamanda diğer boylar arasında eriyen bu iki boy doğu Köktürk boylarındandır.

Oğuzlar (Guz, Uz). — Eski ve büyük Türk uluslarındandır. Bir görüşe göre bunlarla Ogurlar aynı ulustur. Başka bir görüş de Oğuz Han'ı Hun İmparatoru Mete ile birleştirmek ister. Oğuzlar bu devrede Aral Gölü ile Yayık (Ural) Nehri arasındaki bozkırlarda iken bir bölümü (Uzlar, Rus kaynaklarında: Tork) IX. yüzyılda kuzeyden Balkanlar'a (XI. yüzyılda) ve Orta Avrupa'ya kadar göçtü. Oğuzlar'ın asıl kitlesi (İslâm kaynaklarında: Guz) ise, güney göç yolundan inerek, Anadolu'ya kadar yayıldılar. Bu ulus, birkaç boy düzeni geçirmiş olmalıdır. Bu devrede Oğuzlar'ın şu oymaklarını biliyoruz: Üç-Oğuz, Altı-Oğuz, Sekiz-Oğuz, Dokuz-Oğuz, Ediz ve Izgil. Daha sonra bu düzen 24'lü olacaktır. İlk yerleşmiş Türk boylarından biri Oğuzlar'dır. Bunların Seyhun' (Sırderya)un kuzeyinde şehirleri vardır (Bk. Oğuzlar).

Peçenekler (Beçenek). — Sonraları Oğuzlar'ın 24 boyundan biri olarak gördüğümüz Peçenekler, belki başlangıçta ayrı bir boy idi. Köktürk konfederasyonundan ayrıldıktan sonra, Hazar'ın kuzeyinden Kıpçak bozkırı, Kırım ve Orta Avrupa'ya kadar yayılmışlardır. Diğer boyları da idarelerine alarak bu bölgede bir devlet kurdular (860-1091) (Bk. Peçenekler).

Karluklar (Halluh, Harluh). — VIII. yüzyılda Altaylar'ın batısında, Tarbagatay'da oturuyorlardı. Türkistan'a doğru yayıldılar ve daha sonra Karahanlılar devletini kurdular (766-1212). İlk Müslüman olan Türkler Karluklar'dır. Moğol istilâsından sonra diğer Türk boyları arasında erimişlerdir. Güzelleri ile ün salmış Çiğil'ler Karluklar'ın alt-boylarındandır. Bunlar Oğuz bölgesine yakın oturuyorlardı.

Kimekler. — Büyük bir boy olan Kimekler IX. yüzyılda İrtiş'in orta boyunda yaşıyorlardı. Önce, Yayık (Ural) Nehrine doğru, sonra daha batıya, Tuna'ya kadar giden oymakları oldu (Kıpçaklar). Bunların Yimek, Kıpçak ve Bayandur gibi alt-boyları vardı. Kimekleri XII. yüzyılda Harzemşahlar devleti hizmetinde görüyoruz.

Kıpçaklar. — Kimekler'in bir alt-boyudur. İrtiş'in batı kesiminde yaşıyorlardı. Batıya göç ederek Kuman federasyonuna hâkim oldular. Karadeniz'in kuzeyindeki büyük ülkeyi XIII. yüzyıl sonuna kadar ellerinde tuttular (Bk. Kıpçaklar).

Kalaçlar (Halaçlar). — İlk yurtları Türkistan'ın Toharistan kesimindeydi (IX - X. yüzyıl). Sonraki yüzyıllarda, Sicistan ve Afganistan üzerinden Kuzey Hindistan'a kadar yayıldılar. Kalaçlar birer sülâle ile Delhi Sultanlığı (1290-1320) ve daha güneydeki Malva Melikliği (1436-1531) idarelerine katılmışlardır. Bugün Afganistan ve İran'da bu boyun kalıntıları vardır. (Bk. Halaçlar).

Tohsılar. — İli havzasında ve Çiğiller'e yakın yurtları vardı. XI. yüzyılda İslâmlığı kabul ettiler.

Argular. — Bugünkü Talaş civarında oturuyorlardı. Karluklar'a bağlıydılar.

Türkmenler. — Bu kelime tıpkı Köktürk gibi «Koca Türk, Asıl Türk» anlamına gelir. X. yüzyıldan itibaren bu isim altında yeni bir boylar düzeninin kurulmaya başlandığını görüyoruz. Çoğunluğunu Oğuz boylarının teşkil ettiği bu düzene diğer boylardan da katılanlar vardır (Bk. Türkmenler).

Bunlardan başka Bayırkular, Yağmalar, Kanglılar, Çomullar, Yabakular, Berendiler, Çaruklar, Suvarlar, Tengütler ve Ugraklar gibi birçok küçük Türk boyları da vardır.

IV. Moğol istilâsı devresi (XIII - XIV).

Moğol boylarının 1215,te başlıyan akın ve istilâları Avrasya'da yayılmış olan Türk etnik topluluklarının düzenini alt-üst etti. Moğollar'ın iki yüzyıl kadar süren istilâsı, sonunda Türk kültürünün zaferi ile sonuçlandı. Türk boyları onları eritti. Fakat bu kasırga gibi geçen hareketten Türk etnolojisi bir hayli zarar gördü. Birçok Türk boyu diğer boylar arasında eridi, kayboldu. Bazı Türk toplulukları Moğol görünüşü kazandı. Pek çok Türk boyu Moğol tedhişi yüzünden yurtlarını terk etti.

V. Yeni boylar düzeni ve yerleşme devresi (XIV - XX.)

Moğolların yarattığı kargaşalık durulduktan sonra, Türk toplulukları, eski boy, gelenek ve prensipleri içinde yeniden düzenlenmeye başladılar. Diğer taraftan artık çok geniş bir alanda yayılmış olan boyların, millî birlik içinde toplanması da güçleşmişti. Böylece yeniden düzenlenen boylar, ayrı ayrı yaşamaya başladı. Öte yandan, boyların yerleşme hareketi bu devrenin başından beri çok gelişti, yaygınlaştı. Yerleşme ile beraber boy âdet ve ananeleri de kaybolmaya başladı.

Bu devrenin başlıca Türk boyları şunlardır:

Türkmenler. — Yukarıda belirtildiği gibi Türkmenler'in bu devrede düzenleri genişlemiş ve pek çok Türk boyu (özellikle Oğuzlar) aynı ad altında toplanmışlardır.

Kırgızlar. — Moğol istilâsı başında, yenilince, Moğollar'a tâbi oldular. Moğol baskısının çökmesinden sonra Kalmuklar'ın hâkimiyeti başladı. Kırgızlar'ın boy düzeni, bugünkü şeklini XVII. yüzyılda almış olmalıdır.

Calayırlılar. — Aslında bir Moğol boyu olan Calayırlılar, XIII. yüzyıldaki akınlar sırasında, Asya'nın şurasına burasına dağılmışlardı. Cengiz Han, yaptığı yeni askerî-etnik düzende birçok Türk boyunu, Yakın Doğu'daki Calayırlılar'ın idareleri altına vermişti. Fakat çoğunluğu teşkil eden Türkler onları eritti. Böylece daha XIV. yüzyılda bu boylar federasyonu, tam bir Türk etnik topluluğu halini aldı (Bk. Celâyırlılar).

Tatarlar. — «Tatar» kelimesi aslında bir Türk adıdır. Önceleri Tunguz veya Moğol karışımı boylar toplumunun idarecilerine deniyordu. Bu isim sonradan Moğollar'a verilmeye başlandı. Bir kısım Moğollar XIII. yüzyılda Doğu Avrupa (Kıpçak-eli)ya göçmüş ve Batı'ya doğru akınlar yapmışlardı (Batulular ve Altınordu). Bunlar, buradaki büyük Türk çoğunluğu arasında, daha XIV. yüzyılda Türkleştiler. Ancak sonradan Ruslar ve onların yoliyle bütün Avrupa, bu etnik toplumun hepsine «Tatar» demeye başladı. Aslında bunlar önceki Türk boylarının yeni bir düzenidir.

Özbekler. — Özbek boy düzeni XIII.-XIV. yüzyılda kurulmuştur. Altın Ordu hanı Batu Han, kardeşi Şıban Han'a bugünkü Kırgız bozkırları bölgesini ve buradaki Türk boylarının idaresini vermişti. Bu Türk boyları kısa zamanda yeni bir düzen kurdular ve Altın Ordu'nun ünlü hanı Özbek'in (1312-1340) adını aldılar. Bunlar bugün Orta Asya'da yayılmış kalabalık bir Türk ulusudur (Bk. Özbekler).

Kazaklar («Hür, başı boş»; «kazaklık = seferde askerin hali»). — Bu boyun düzeni XV. yüzyıl başlarında kuruldu. Önce Özbekler' den bir kısım Barak Han'ın oğulları Kirey ve Cambek idaresinde Doğu'ya, Kazakistan'ın geniş bozkırlarına göçtüler. Bunlara Naymanlar, Calayırlılar ve diğer Türkler katıldı. Kısa zamanda bir milyonluk topluluk oldular.

Nogaylar. — Bunlar XV. yüzyılın son yarısında Kazakistan'da teşekkül etmiş ve buradan Yayık (Ural), Güney İdil (Volga), Emba nehirleri boylarından Kuzey Kafkasya, Kırım ve Dobruca'ya kadar yayılmışlardır.

Naymanlar. — Taşıdıkları Moğolca ada rağmen bunların Türk aslından olduğu sanılıyor. Naymanlar daha başlangıçta Cengiz Han'a tâbi olmamışlardı. Onunla savaştılar. Sonra dağıtılan bu boy, diğer Türk boyları (Kırgızlar, Özbekler, Kundurlar vs.) arasında eridi.

Gagavuzlar. — Hıristiyan Ortodoks mezhebindendirler. Türklüklerini unutmıyan Gagavuzlar, Kuzey göç yolundan, Doğu Avrupa'ya inmiş Türk boylarından (Kuman, Uz, Bulgar) birinin soyundandır. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce, sadece Besarabya'dakilerin sayısı 300.000 olarak tahmin ediliyordu (Bk. Gagavuzlar).

Tarihte Türk Göçleri

Anayurt'ta çoğalan Türk boyları, yeni yurtlar aramak üzere zaman zaman göç etmişlerdir. Türkler'in bu göçleri çok eski devirlerde başlamış, dalgalar halinde yüzyıllar boyunca sürmüştür. Milât'tan sonraki göçlerin tarihleri kesin olarak biliniyorsa da, öncekilerin zamanı tahminlere dayanmaktadır. Başlıca Türk göçleri şunlardır:

1. — M. Ö. 3500-3000 yıllarında: Anayurt'tan Güneybatı İran'a ve Mezopotamya'ya (Sumer ve Elam yurduna).

2. — M. Ö. 2000-1500 yıllarında: Bugünkü Moğolistan'a ve Kuzey Çin'e (Bunlara Çinliler «Hyung-nu» derler. Bunlar Hun İmparatorluğu ile Kök-Türk, Uygur devletlerini kurdular).

3. — M. Ö. 1300-1000 yıllarında: Doğu ve Batı Türkistan'a (Bunlar daha sonra Doğu'daki Türkler'le birleştiler).

4. — M. Ö. 1200-1000 yıllarında: Doğu Sibirya'ya (Yakutlar).

5. — M. Ö. 1000 yıllarında: Türkistan üzerinden İndus-Pencap Bölgesi'ne (Kimlikleri tesbit edilemiyor).

6. — M. Ö. 1000-500 yıllarında: Karadeniz kuzeyindeki bozkırlara (Batı Türkleri, daha sonra Bulgarlar).

Özbekistan Türkleri'nden bir grup arkadaşlarından birinin okuduğu gazeteyi dinliyor.

7. — M. S. IV.-V. yüzyıllarda: Anayurt üzerinden Batı Avrupa'ya kadar (Avrupa Hunları).

8. — IV.-V. yüzyıllarda: Doğu İç Asya'dan Kuzey Hindistan ve Afganistan'a (Ak Hunlar).

9. — VI. yüzyılda: Orta Avrupa'ya kadar (Avarlar).

10. — Aynı yüzyılda: Hazar Denizi kuzeyinden Kafkaslar'a (Sabırlar).

11. — VII. yüzyılda: Itil - Ton nehirleri arasına ve Kafkaslar'a (Hazarlar).

12. — IX.-XI. yüzyıllarda: Karadeniz kuzeyindeki bozkırlara ve buradan Balkanlar'a (Uzlar, Peçenekler, Kumanlar ve Kıpçaklar).

13. — XI. yüzyılda: Türkistan üzerinden Yakın Doğu'ya ve sonra Suriye, Mısır, Anadolu, Balkanlar, Kıbrıs ve Kuzey Afrika'ya (Oğuzlar).

14. — XIII. yüzyılda: Kuzey Hindistan'a (Kalaçlar vs., Delhi Türk devleti).

15. — XIII. yüzyılda: Karadeniz kuzeyindeki Kıpçak Eli'nden Mısır'a (Kıpçaklar, Mısır'da Memlûklular devleti).

16. — XIV. yüzyılda: İran'a ve Doğu Anadolu'ya (Oğuzlar'dan Akkoyunlular ve Karakoyunlular).

17. — XVI. yüzyılda: Kuzey Hindistan'a (Hint-Türk İmparatorluğu).

Eski Türk Medeniyeti

Türklerin, tarih boyunca devam eden kültür ve sosyal faaliyetleri gözden geçirildiğinde, başlıca üç devre göze çarpar:

I. Eski Türk medeniyeti devresi, II. Müslümanlık etkisindeki devre, III. Batı kültürü etkisindeki devre.

I. ESKİ TÜRK MEDENİYETİ DEVRESİ

Belirli hukuk prensipleri, iktisadi düzenler ve dinî sistemlere dayanan dünya görüşleri medeniyetin unsurları olarak kabul edilmekte; bunun yanı sıra gelişmiş günlük hayat, sanat çalışmaları, askerî düzenler gibi çeşitli faaliyetler de dikkate alınmaktadır. Bu unsurlara göre tarih boyunca «yerleşik medeniyet» ve «Bozkır medeniyeti» olarak iki türlü medeniyetin varlığı kabul edilmektedir. Eski Türk medeniyeti, «Bozkır medeniyeti»ndendir.

En yeni karşılaştırmalı kültür tarihi ve etnoloji çalışmaları ile bütün özellik ve önemi ortaya konulan «Bozkır medeniyeti»ne, önceleri «Atlı Kültür» de deniyordu. Bu konuda, Batılı ilim adamlarından O. Menghin, W. Koppers ve Amschler'in çok değerli araştırma ve yayınları vardır.

Bozkır medeniyeti, Avrasya'nın bozkır bölgesinde ve tarihin çok eski devirlerinde doğmuştur. Bu medeniyete Türkler'den başka, İran kesimindeki Partlar ve Alanlar, Karadeniz kuzeyindeki İskitler, Doğu Asya'daki Moğollar da dahildir. Bu medeniyetin yaratılmasında coğrafi zaruretler (ucsuz bucaksız bozkır, ziraat güçlüğü, hayvan besleyiciliği, otlak bulma gibi) büyük rol oynamıştır. Yapılan araştırmalar, Bozkır medeniyetinin beşiğinin, Türkler'in anaryudu olduğunu ortaya koymuştur. Bu kültür, Türkler'in ecdadı tarafından geliştirildiği gibi, başka kavimlere de, onlardan geçmiştir.

Bozkır medeniyetinde toplum daima sürülerine taze otlaklar aramak zorundadır. Yaz ve kış yaylak ve kışlaklara göç ederler. Bu hareketli hayata rağmen bunlarda medeniyetin tarifine giren unsurların hepsi vardır. Bu bakımdan, bozkır medeniyeti mensuplarını, alelâde göçebelerle (Bedeviler, Berberîler, bazı Moğol boyları) karıştırmamak lâzımdır. Bu ikinciler hâlâ ne şehre girebilmiş ve ne de Atlı Kültür seviyesine çıkabilmişlerdir.

En eski medeniyet örneği olan bozkır medeniyetinin tarihî rolü çok önemlidir. Bu medeniyetin öğrettikleri arasında bazı hayvanların (at, köpek vs.) ehlileştirilmesi, kemik kültürünün geliştirilmesi, at beslenmesi ve terbiyesi, tekerlek ve araba yapımı, dilin şekille ifadesi, savaş düzenleri gibi hususlar vardır. Bunların diğer kültürlerin doğuşunda ve gelişmesinde geniş yardımı olmuştur.

Türklerin bozkır medeniyeti içindeki eski yüksek kültürleri çok orijinaldir. Ana hatları ile belirtelim ki, bu devrede Türkler hayvan beslerler ve avcılık yaparlardı. Ekinle az uğraşırlardı. Nakil kolaylığından dolayı, içinde her türlü konforun bulunduğu büyük çadırlarda (otağ) yaşarlardı. On iki hayvan esasına dayanan takvim kullanıyorlardı.

Bu devirde önce Kamlık (Şamanizm) hâkimdi. Sonradan gelişmiş semavî dinlerdekine benzer tek tanrı görüşü de yerleştı. Türkler'de geniş lâyiklik anlayışı vardı. Sonraki tarihlerde aralarında Manihaizm, Budizm, Hıristiyanlığı kabul edenler olmuştur.

Türkler'in ileri bir sanat anlayışı vardı. Süslemede hayvan motifleri kullanılırdı. Destanları ve şairleri (ozan) ile zengin bir edebiyata sahiptiler. Günlük hayata, örf ve âdetlere dayanan sıkı bir hukuk düzeni ve iktisat anlayışı hâkimdi.

Özellikle devlet idaresi, bu medeniyetin en gelişmiş tarafıydı. Oymak, boy ve il teşkilâtı, şahsi kudrete bakılarak seçilen reis (kağan, han) sistemi, sağ ve sol kollar düzenleri, çok dikkate değer noktalardır. Aynı şekilde askerlik de çok ileriydi.

Acaba bu devirde Türkler arasında yerleşme yok muydu? Hemen söylemek lâzımdır ki, Türkler bozkır medeniyetini yaşadıkları bölgelerin mecburiyeti altında yaratmış ve geliştirmişlerdi. Buna vazgeçmez şekilde bağlı değillerdi. Nitekim tarih boyunca çok kere görüldüğü gibi (IV. yüzyılda Çin'de Tapgaçlar, IX. yüzyılda İç Asya'da Uygurlar, VIII. yüzyılda Hazarlar ve Bulgarlar vs.) müsait ülkelerde derhal yerleşmekte ve medeniyetlerini oraya uydurmakta hiç tereddüt etmemişlerdir.

II. MÜSLÜMANLIK ETKİSİNDEKİ DEVRE

İkinci devrenin ise bazı önemli noktalarını belirtmekle yetineceğiz. İslâm medeniyeti, sadece Araplar'ın yarattığı bir medeniyet değildir. Bu medeniyetin teşekkül ve ilerlemesinde, eski Yakın Doğu kültürüyle Türkler ve İranlılar'ın birinci derecede rolü vardır. Gerçekten Türkler, İslâmlığı kabul ederek bu medeniyet çerçevesine girdikten sonra, bilginleri, edebiyatçıları, dilcileri, filozofları, hekimleri ve sanatçıları ile onu yükseltmişlerdir. Türkler, hiçbir vakit, İslâm kültürünün unsurlarına bazı kavimler gibi körükörüne tâbi olmamışlardır. Meselâ Türk hukuku, Müslümanlık çerçevesi içinde kendisine has geleneklerini devam ettirmiştir. İslâm sanatında Türkler'in büyük etkisi vardır. Kısacası eski Türk medeniyeti bu devrede kaybolmamış, fakat İslâm kültürüne birçok unsurlarını vererek devam etmiştir.

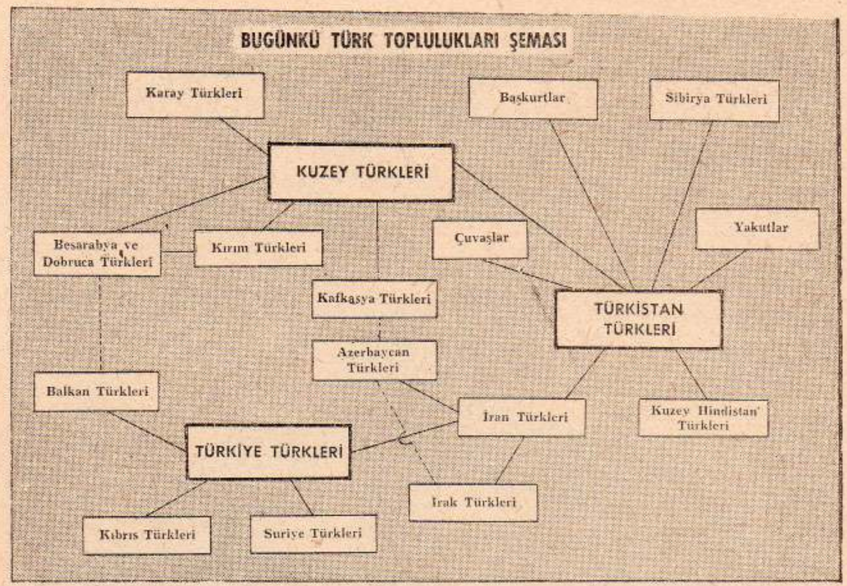
III. BATI KULTURU ETKİSİNDEKİ DEVRE

Türkiye Türkleri'nin medeniyetindeki bu devre XIX. yüzyılın ikinci yarısında başlar. Bu devrede, ileri görüşlü devlet ve fikir adamlarının gayretleriyle, bir Batıya yönelişin gelişmeye başladığı görülür.

Edebiyat, güzel sanatlar alanında olduğu kadar, askerlik ve siyaset alanında da etkileri görülen bu yöneliş sonunda, Batının medeniyet unsurları, Türkler'in hayatına girmeye başladı. Cumhuriyet devrinde yapılan inkılâplarla perçinleşen Batı medeniyeti, bugün Türk gelenekleriyle de kaynaşarak bir bütün meydana getirmiştir.

Bugünkü Türk Toplulukları

Bugün, yeryüzünde yaşıyan Türkler'in sayısı, 100.000.000'a yakındır.

Bugün yeryüzünde yaşamakta olan Türk toplulukları; a. Tarihî oluş, b. Etnik bünye ve c. Kültür (şiveler, edebiyat, folklor vb.) bakımlarından dört ana grupa ayrılırlar. Ayrıca, diğer ülkelerde küçük gruplar halinde yaşıyanları da bunlara katmak gerekir.

I. Sibirya Türkleri, II. Türkistan Türkleri, III. Kuzey Türkleri, IV. Batı Türkleri, V. Diğer Türk toplulukları.

I. Sibirya Türkleri

1. Yakutlar (Yakut Muh. SSC'de: 400.000 kişi). — Asya'nın kuzeydoğusunda otururlar. Milâttan önce buraya göçtükleri sanılıyor. Kendilerine «Saha» derler. Yurtlarının iklimi çok soğuktur. Başlıca beş boya ayrılırlar. XVII. yüzyılda Rus istilâsına uğradılar. Zorla Hıristiyanlığa (ortodoks) sokuldular. Yakut şivesi ile konuşurlar. Maden ve orman işçiliği ile tarım, hayvancılık ve avcılık yaparlar. Bunların Türk kültürü zayıflamaktadır.

2. Altay Türkleri (Altay Muh. Böl., Hakas Muh. Böl. ve Tuva Muh. Böl.'de: 324.000 kişi). — Altay Dağları çevresiyle Abakan nehri boylarında yaşarlar. Başlıca boyları şunlardır: Altay-kişi, Telengüt, Kumandı, Baraba, Sagay, Koybol, Şor, Çulım vs. Avcılık, tarım ve orman işçiliği yaparlar. Zengin madenleri vardır. Aralarında Müslüman azdır; zorla Hıristiyanlığa sokulmaktadırlar.

II. Türkistan Türkleri

3. Özbekler (Özbekistan, Kazakistan, Tajikistan, Kırgızistan ve Türkmenistan ile Afganistan ve Doğu Türkistan'da: 10.250.000 kişi). — Orta Asya'nın en kültürlü boyudur. Zengin edebiyatları vardır. Çoğunluğu yerleşiktir. Tarımla uğraşırlar. Müslümandırlar. Semerkant ve Taşkent'te birer üniversite ile tiyatro, konservatuvar ve filim merkezi vardır. Özbekler Kongrat, Nayman, Kineges, Kanglı vs. gibi 15'ten fazla oymağa ayrılır (Bk. Özbekistan).

4. Kazaklar (Kazakistan, Özbekistan, Karakalpakistan, Türkmenistan ile Doğu Türkistan'da: 8.650.000 kişi). — Bunlar Ulu, Orta ve Kiçi (Küçük) olmak üzere üç büyük cüz (şube)e ayrılırlar. Ayrıca alt-boyları da vardır. Müslümandırlar. Alma-Ata'da üniversite (5 fakülte, 11 enstitü) ile Kazak İlimler Akademisi vardır. Hayvancılık, avcılık ve dokumacılık (halı) ile geçinirler. Halk edebiyatları zengindir (Bk. Kazakistan).

5. Kırgızlar (Kırgızistan, Tajikistan, Özbekistan ile Dış Moğolistan ve Doğu Türkistan'da: 2.240.000 kişi). — Artık yerleşmekte olan Kırgızlar Ong (Sağ ve sol) adlariyle iki büyük grupa ayrılır. Bunların alt-boyları da vardır. Müslümandırlar. Çiftçilik, hayvancılık ve dokumacılık (halı, kilim) yaparlar. Pişpek (Frunze)de üniversite vardır. Halk edebiyatları zengindir. İrticalen şiir söyliyen şairlerine «akın» derler. Kırgızlar'ın büyük «Manas Destanı» önemlidir (Bk. Kırgızistan).

6. Türkmenler (Rusya'da Türkmenistan, Özbekistan; Çin'de Doğu Türkistan, Kansu, Yunan ile Afganistan ve İran'da: 5.750.000 kişi). — Türkmenler başlıca; Çavdur, Yomut, Göklen, Teke, Sarık, Ersarı, Salur ve İmrili gibi büyük boylardan ibarettir. Müslümandırlar. Çiftçilik, hayvancılık ve özellikle cihanda ün salmış halı dokumacılığı yaparlar. Edebiyatları vardır. Aşkabat'ta üniversite ve ayrıca 7 enstitü vardır.

7. Karakalpaklar (Karakalpakistan ve Özbekistan'da: 210.000 kişi). — Eski bir boy olmalıdırlar. Birçok oymakları vardır (Karakoylu, Kırk, Salık, Kuş-tamgalı vb.). Çoğunluk Çimpay bölgesinde oturur. Müslümandırlar. Hayvancılık, çiftçilik ve balıkçılıkla geçinirler (Bk. Karakalpakistan).

3. Uygurlar (Sarı Uygurlar) (Çin'de «Doğu Türkistan, Kansu» ile Rusya'da «Özbekistan ve Kırgızistan»da: 2.900.000 kişi). — Uygurlar çok eskiden yerleşik hayata geçmişlerdir. Çoğunluğu şehirlerdedir. Sarı Uygurlar Kansu'da oturur. Çiftçilik ve hayvancılıkta uğraşırlar. Müslümandırlar (Bk. Uygurlar).

9. Kuramalar (Özbekistan'da: 66.000 kişi). — Müslümandırlar. Özbekler'le karışık yaşarlar. Daha çok Taşkent ve Endican bölgesinde bulunurlar. Çiftçilik yaparlar. Kültür bakımından Özbekler'e bağlıdırlar.

10. Kıpçaklar (Özbekistan'da: 52.000 kişi). — Kıpçaklar şimdi artık Özbekleşmektedirler. Müslümandırlar.

11. Tarançılar (Kazakistan ve Doğu Türkistan'da: 169.500 kişi). — İli nehri vâdisi ile Carkent ve Alma-Ata'da otururlar. Bunlara yanlış olarak «Uygur» da denir. Müslümandırlar. Çiftçilikle geçinirler.

12. Kentli (Şehirli) Türkler (Rusya ve Doğu Türkistan'da: 6.250.000 kişi). — Bunlar çok eskiden yerleşerek boy bağlarını unutmuş Türkistan Türkleri'dir. Türkistan'ın Kâşgar, Taşkent, Semerkant, Buhara gibi büyük şehirlerinde yaşamaktadırlar. Komşu ülkelere göç edenleri şehirlerinin adı ile anılırlar. Ticaret ve küçük sanayi ile meşguldürler. Müslümandırlar. Şehirli Özbek Türkleri'ne eskiden yanlış olarak «Sartlar» denirdi.

III. Kuzey Türkleri

13. Kazanlılar (Tataristan ve bütün Batı Rusya, Finlandiya, Japonya, Polonya, Doğu Türkistan ve Türkiye'de: 8.200.000 kişi). — Bunlara yanlış ve kasıtlı olarak «Tatar» denilmektedir (Bu yazının «Tatarlar» bölümüne bakınız). Çok çalışkan olan Kazanlılar XVI. yüzyılda Rus istilâsına uğradılar. Önemli şehirleri, kuzeyin kültür merkezi olan Kazan'dır (450.000). Burada üniversiteleri (6 fakülte ve 9 enstitü), kitaplıkları ve tiyatroları vardır. Edebiyatları zengindir. Tarım, ticaret ve küçük sanayi ile uğraşırlar. Uzak bölgelerdekiler Ruslaştırılmaya çalışılmaktadır. Müslümandırlar (Bk. Kazan, Tataristan).

14. Çuvaşlar (Çuvaşistan, Tataristan ve Batı Sibirya'da: 1.800.000 kişi). — Çok eskiden beri yerleşiktirler. Çuvaş şivesi ile konuşurlar. Çiftçilikle uğraşırlar. Hıristiyan (Ortodoks)turlar. Ruslar bunlardaki Türk kültürünü silmeye çalışmaktadır (Bk. Çuvaşlar).

15. Başkırtlar (Başkırdistan, Tataristan'da: 1.200.000 kişi). — Çoğunluğu Başkırdistan Muhtar S.S.C.B.'de oturur. Başşehirleri Ufa'dır (265.000). Ülkenin batısı tarıma, doğusu hayvancılığa elverişlidir. Ural Dağları'nda zengin madenler vardır. Başkırt boyları; Nogay yolu, Sibir yolu, Kazan yolu ve Usa yolu olmak üzere 4 grupa ayrılırlar. XVI. yüzyılda Rus istilâsına uğradılar. Müslümandırlar. Ura'da 6 fakülte, 22 enstitü, tiyatro (1919) ve opera (1938) vardır.

16. Mişerler (Başkırdistan ve Tataristan'da: 325.000 kişi). — Ruslar bunları, zorla Hıristiyan dinine sokarak, kendi aralarında eritmeye çalışmaktadır. Müslüman olanları Başkurtlar'a karışmıştır. Mişerler çiftçilik ve ticaretle geçinirler. Rus baskısından Finlandiya'ya göçenleri olmuştur.

17. Tipterler (Tataristan, Başkırdistan'da: 117.000 kişi). — Aslında böyle bir Türk boyu yoktur. Geçen yüzyıllarda arazisini çarlık

Özbekistanlı bir zenginin mahallî kıyafeti.

defterlerinde tescil ettirmiş Türkler'e bu yanlış ad verilmiştir (Tipter = defter). Bunları Başkırt sayanlar vardır. Müslümandırlar.

18. Nogaylar (Dağıstan, Kırım ile, Polonya ve Romanya'da: 180.000 kişi). — Nogaylar çok yayılmış bir boydur. XIX. yüzyılın başlarında Canbulat, Yedişkul, İrdişan, Kazbulat, Kıpçak gibi birçok boyları vardı. Şimdi ilk üçü bilinir. Çoğunluğu Kafkasya'da Kuban nehri boyunda oturur. Az kısmı göçebedir. Çiftçilik ve hayvancılık yaparlar. Müslümandırlar.

19. Karaylar (Çoğul şekli: Karayim) (Asıl Rusya, Kırım ile Polonya ve Mısır'da: 32.000 kişi). — Bunlar Museviliğin Karay mezhebindendir. Bu bakımdan Hazar Türkleri'nin soyundan geldikleri sanılıyor. Çok dağınıktırlar. Çoğunluğu ticaret ve çiftçilikle uğraşırlar.

20. Kundurlar (Kafkasya ve Astrahan'da: 46.000 kişi). — Kendilerine «Karaağaç» derler. Kafkasya'nın kuzeybatı bölgesinde ve İdil (Volga) deltasında otururlar. Kundurlar, Kasay ve Kaspulat gibi iki büyük boya ayrılırlar. Bunların da alt-boyları vardır. Müslümandırlar. Hayvancılık ve çiftçilikle geçinirler.

21. Kreşinler (Tataristan'da 125.000 kişi). — Kazanlılar'a benzerler. Zorla Hıristiyanlığı kabul etmişlerdir.

22. Buharlılar (Batı Sibirya ve Tobo'da: 18.000 kişi). — Kazanlılar'a benzerler. Müslümandırlar. Tyumen civarında yaşarlar.

23. Nogaybekler (Tataristan'da: 16.000 kişi). — Kuzey Türkleri'ndendir. Zorla Hıristiyan olmuşlardır.

24. Kırımlılar (S.S.C.B. ve Romanya'da: 860.000 kişi). — Kırım 1500 yıllık bir Türk ülkesi idi (Hunlar, Kumanlar, Peçenekler vs.). XIII. yüzyıldan beri burada yerleşen Türkler Kırım Hanlığı (1420-1788)nı kurmuşlardı. Kırımlılar birçok bakımdan Türkiye Türkleri'ne benzerler. Kırım'da ilim ve edebiyat adamları yetişmiştir. Bütün Kırımlılar, Stalin'in 25 haziran 1946 kararnamesiyle, kısmen katle uğrıyarak, Fergane bölgesine sürülmüşlerdir.

25. Kumuklar (S.S.C.B.'de: 269.000 kişi). — Bunlar Dağıstan ve Hazar'ın batı sahilinde otururlar. Bu bölgeye çok eski bir devirde geldikleri söylenir. Müslümandırlar. Tarım, balıkçılık, koyunculuk ve halk dokumacılığı yaparlar. Çok çalışkandırlar.

26. Karaçaylar (S.S.C.B.'de: 95.000 kişi). — Elbruz Dağı (Mingi Tağ) bölgesinde, Karaçay Muhtar Eyaletinde yaşarlardı. Kendilerinin, Aadolu'dan gitmiş olduklarına dair inanışları vardır. Müslümandırlar. Koyunculuk, dokumacılık ve deri işçiliği ile uğraşırlar. Bölgeleri, dağlık olduğundan iyi ata binerler.

27. Balkarlar (S.S.C.B.'de :46.000 kişi). — Kendilerine «Malkar» derler. Bunlar Karaçaylar'a benzerler. Müslümandırlar. Kabardin-Balkar Muh. Bölgesinde oturuyorlardı. Bu iki Türk boyu da, Kırımlılar gibi, Stalin'in 25 haziran 1946 kararnamesiyle feci şekilde katle uğramış ve kalanları Sibirya'ya sürülmüştür.

28. Gagavuzlar (S.S.C.B. «Moldavya, Besarabya» ile Romanya, Bulgaristan ve Yunanistan'da: 350.000 kişi). — Hıristiyandırlar. Fakat Türklüğe çok bağlıdırlar.

IV. Batı Türkleri

29. İran Türkleri (1.200.000 kişi). — İran'da Türkmenler ve Azerîler'den ayrı şu Türk boyları da vardır: Afşar, Kaçar, Kaşkay, Şahseven, Karapapak (bir kısmı Gürcistan'da: 24.000), İnallu, Halaç, Bayat, Karagözlü, Karakoyunlu ve Allahverdi. Bunlar Türk boy âdetleri içinde yaşarlar. Müslümandırlar.

30. Azerbaycan Türkleri (S.S.C.B. ve İran'da: 8.500.000 kişi) (Bk. Azerbaycan ve Azerîler).

31. Irak Türkleri (600.000 kişi). — Türkler Irak'ın kuzeydoğu tarafında; Kerkük, Musul, Erbil ve Süleymaniye livalarında yaşarlar. Çoğunluğu yerleşik ve çiftçidir. Burada Bayat, Ocuşlu, Akkoyunlu, Hürmüzlü ve Şebek adındaki Türk boyları bulunur. Kerkük civarında Baba-gurgur'da zengin petrol yatakları vardır (Bk. Irak).

32. Türkiye Türkleri (Bk. Türkiye Cumhuriyeti).

33. Suriye Türkleri (350.000 kişi). — Türkler, Suriye'nin kuzeybatı kesiminde; Halep, Hama, Lâzkiye, Şam şehirlerinde ve civarında yaşarlar. Çoğunluğu ticaretle geçinir. Devlet idaresine girmiş Türkler vardır.

34. Kıbrıs Türkleri (120.000 kişi) (Bk. Kıbrıs).

35. Bulgaristan Türkleri (850.000 kişi). — Türkler Bulgaristan'ın her yöresinde yaşarlar. Son büyük göçe rağmen, Türkler'in sayısı gene fazladır. Bunların arasında 300.000'e varan Pomaklar vardır (Bk. Bulgaristan).

36. Yunanistan Türkleri (160.000 kişi). — Yunanistan'ın Batı Trakya kesimi ve Ege adalarında otururlar. Çoğunluğu çiftçilik ve ticaretle geçinir. Batı Trakya'da Türkçe öğretim yapan bir lise ile, parlâmentoda 2 Türk milletvekili vardır.

37. Arnavutluk Türkleri (50.000 kişi). — Arnavutluk'ta kalan Türkler hakkında kesin ve etraflı bilgimiz yoktur (Bk. Arnavutluk).

38. Yugoslavya Türkleri (1.000.000 kişi kadar). — Türkler'e, çoğunluğu Makedonya, Sırbistan ve Bosna-Hersek Cumhuriyetleri'nde olmak üzere hemen her tarafta raslanır. Çiftçilik ve ticaretle uğraşırlar. Buradaki Türkler'in Türk Lisesi ve Türkçe yayınları yoktur.

39. Romanya Türkleri (50.000 kişi). — Romanya'da Türk etnik topluluklarından; Nogaylar ve Gagavuzlar'dan ayrı, Osmanlılar zamanında yerleştirilmiş Anadolu Türkleri de vardır. Bunların çoğunluğuna «Çıtak» adı verilir. Türkler Dobruca bölgesi ile Tuna üzerindeki Adakale'de yaşarlar. Çoğunluğu çiftçidir.

V. Diğer Türk Toplulukları

40. Yukarıda sayılan Türk toplulukları dışında, çeşitli sebeplerle yurtlarından başka ülkelere göçen Türkler'in meydana getirdiği küçük topluluklar da vardır. Bunlar Amerika, Almanya, Arjantin, Cezayir, Avustralya, İngiltere, Mısır, Yemen vb.'nin büyük şehirlerinde yerleşmişlerdir. Sayıları toptan 200.000 kişi olarak tahmin edilmektedir.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Macaristan Türk Âleminden Çizgiler (S. Takats, 1958); Umumî Türk Tarihine Giriş (Prof. Dr. A. Z. V. Togan, 1946); Bilinmiyen İç-Asya (L. Ligeti, 1946); Çin'in Şimal Komşuları (Prof. Dr. W. Eberhard, 1942); Türk Hukuk Tarihi Dersleri (Prof. C. Üçok, 1957); Eski Çin Kültürü ve Türkler (Prof. Dr. W. Eberhard, 1943); İlk Türklük ve İlk İndo-Cermenlik (W. Koppers, 1941); Türkler ve İslâmiyet (O. Turan, 1946); Türk Tarihi (Hüseyin Namık Orkun, 1946); Türkler ve Medeniyet (Dr. İbrahim Kafesoğlu, 1957); Dünya Tarihinde Türklük (L. Râsonyi, 1942); Türk Sözünün Aslı (Hüseyin Namık Orkun, 1940); Yeryüzünde Türkler (Hüseyin Namık Orkun, 1944); Türkiye Cumhuriyeti Dışındaki Türk Toplulukları (Şinasi Sükan, 1961); Eski Türk Yazıtları, I-IV (Hüseyin Namık Orkun, 1936-41).

Sovyetler Birliği'nin, nüfusu hemen hemen tamamen Türk olan Cumhuriyetlerinden

Türkmenistan

TÜRKMENİSTAN, Sovyetler Birliği'ni teşkil eden 15 cumhuriyetten biridir (bu cumhuriyetlerden 5'i Türk'tür). Güneyde İran, güneydoğuda Afganistan'ın Horasan ve Afgan Türkistanı eyaletleri, batısında Hazar Denizi, kuzeybatısında Kazakistan Türk Sovyet Cumhuriyeti, kuzeyinde Karakalpakıstan «bağımsız» Türk Cumhuriyeti, doğusunda da Özbekistan Türk Sovyet Cumhuriyeti ile çevrilidir.

Yüzölçümü: 484.800 km²

Nüfusu: 1.520.000

Başkenti: Aşkabat

Türkmenistan, muazzam Karakum Çölü'nden ibaret gibidir. Ancak çölün güneyindeki şeritte, batıda Hazar kıyılarında, güneyde dağlık bölgede oturulabilir. Batıda Hazar yakınlarında Büyük Balkan Dağı 1.634 m.'ye yükselir. Aral'a dökülen Amu Derya nehri Türkmenistana geçer. Güneyde Merv yakınlarından geçen Murgap ırmağı vardır. Batıda Etrek ırmağı, İran ile kısa bir sınır çizdikten sonra Türkmenistan topraklarında Hazar'a dökülür.

Ülkede yağış çok azdır; ancak güney şeridindeki vâhalarda yılda 50 santimi geçer. Kış ısı ortalaması 1°, yazınki 29° kadardır. Hayvancılık, pamuk tarımı halkın başlıca geçim kaynaklarıdır. Hazar kıyılarında zengin petrol kuyuları, ayrıca kükürt, demir. Maden, kereste, dokuma sanayileri kurulmuştur.

Türkmenistan nüfusunun % 99'u Türktür. Sovyetler Birliği'nin hiçbir yerinde Türk nüfusu bu kadar yoğun değildir. «Türkmen» kelimesi Oğuzlar'a verilen bir addır (Bk. Oğuzlar).

Türkmenistan'ın büyüklüğü Türkiye'nin yarısını hayli geçer. Km²'ye 3,4 nüfus düşer. Başkent Aşkabat 170.000 nüfusludur. Tarihi Anav şehri yakınlarında bulunan bu şehir, güneyde İran sınırı üzerindedir. Ülkenin başlıca limanı olan Hazar üzerindeki 70.000 nüfuslu Krasnovodsk'a demiryolu ile bağlıdır. Doğuya doğru uzanan demiryolu üzerinde vaktiyle Selçuklular çağında Türk İmparatorluğu'nun başkenti olan 48.000 nüfuslu Merv vardır (Bk. Merv). Bunların dışında başlıca şehirler ve nüfusları şunlardır: Çarcuy (66.000), Tarauz (37.000), Çavuş (20.000), Kerki (20.000). Aşkabat'ta 1951'de bir üniversite açılmıştır.

TÜRKMENİSTAN

TURKOĞLU

Akdeniz bölgesi'nin Adana bölümünde Maraş iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Pazarcık, güneyde Adana'nın Bahçe, batıda Maraş'ın Andırın, kuzeyde aynı ilin merkez ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 31 köyü vardır.

Yüzölçümü: 319 km²

Nüfusu: 25.478 (1960 sayımı)

İlçe arazisi kuzeydoğuda Aksu, batıda Ceyhan nehirleri etrafında gelişmiş ovalarla bunları ayıran az yüksek dağlık kesimlerden meydana gelmiştir. İklimi Akdeniz iklimi özelliklerini gösterir. Yazların kuraklığı dikkati çekecek derecededir. İlçe orman örtüsü bakımından fakirdir. En önemli akarsular ilçenin batısından geçen Ceyhan nehriyle bunun önemli kollarından olan ve ilçenin kuzeydoğusundan geçen Aksu'dur. Ekonomik hayat tahıl tarımına dayanır. Sulak yerlerde çeltik ekimine önem verilir.

Kasaba. — İlçe merkezinin eski adı Eloğlu'dur. Feyzipaşa-Malatya demiryolu üzerindeki Eloğlu istasyonuna 2 km. uzaklıktadır. Ayrıca Fevzipaşa-Malatya arasındaki devlet şosesi de buradan geçer. Kasabanın Maraş şehrine uzaklığı 25 km.'dir. Nüfusu 1960 sayımına göre 2.232'dir.

TÜRKÜ

Türk halk müziğinin en tanınmış ve önemli şeklidir. Klâsik müzikteki şarkının karşılığıdır. Türkü güfteleri genel olarak hece vezniyle yazılır, nadiren vezinsizdir. Güfte, çok kere düzgün ve belirli bir konuda değildir; bazıları gelişigüzel söz yığınından ibaret olur. Fakat son derece anlamlı ve lirik olanları da az değildir. Arûz kullanılmaz. Hecenin halk şiirinde kullanılan kısa ölçüleri görülür; uzun ölçüler pek az kullanılmıştır. En fazla 4 mısraları olan türkülerin yanında 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, mısralı kıt'alardan yapılmış türküler de vardır. Türkü müzik kompozisyonu bakımından aynen şarkı gibidir (Bk. Şarkı). Anadolu ve Rumeli türkülerinde en çok görülen makamlar Uşşak, Hüseynî, Karcığar, Muhayyer, Hicaz, Gerdaniye, Beyatî, Evc, Çârgâh vs.'dir. Halk sanatkârı bu makamları kolay ve estetik maksadına uygun bulmuştur. Suznâk, Kürdi'li Hicazkâr, Ferahfezâ, Sultanî-Yegâh, Sûz-i Dil gibi klâsik müziğe pek has ve yeni makamlar hemen hiç görülmez. Elimizde bulunan derlenmiş birkaç bin türkünün hepsinin bestekârı ve ezici çoğunluğunun şairi meçhuldü. Daha derlenmiş binlerce türkü de vardır. Klâsik bestekârlar da türkü şeklini çok kullanmışlardır. Mustafa Çavuş, Dede Efendi, Dellâl-Zade, Şakir Ağa gibi büyük klâsik bestekârlar pek güzel türküler bestelemişlerdir. Anadolu türküleri çok kere parlak ve sanat bakımından başarılı eserlerdir. Yalnız klâsik müziğe kapalı bölgelerin müzikleri ilkeldir. Rumeli türküleri ise istisnasız son derece parlak parçalardır. Bunların, müziği çok iyi bilen gerçek sanatkârlar tarafından bestelendiği muhakkaktır. Eskiden klâsik Türk müziğinde güftesi hece vezni ile yazılan bütün eserler «türkü» denirdi; XV - XVII. yüzyıl klâsik eserlerinde tamamen bu anlamdadır.

TÜTSÜ

Nazardan korunmak, efsun yapmak, iyi koku vermek maksadiyle duman meydana getirmek için yakılan şeydir.

Odağacı, günlük ve üzerlik bu maksatla kullanılan bitkiler arasındadır. Üzerlik bilhassa nazara karşı kullanılır. Eskiden üfürükçülerin yazdığı kâğıtlar da nazara karşı kullanılırdı. Tütsü maddelerinin içinde yakıldığı kapağı delikli, küçük mangallara tütsülük denir.

TÜTÜN

Yaprakları yakılarak içilen, kokulu ve keyif verici bir bitkidir.

İlk defa Orta Amerika'daki Antil takımadalarından birinde bulundu. 1496 yılında, Antil Adalarını gezisi sırasında Kristof Kolomb yerlilerin bu bitkiyi yakarak içtiklerini gördü. Gemicilerden biri, Tobago adalarından bir örnek alıp Avrupa'da Petrüs Marten adında bir tüccara yolladı. 1511 yılında İspanyol gemicileri, İspanya ve Portekiz limanlarına bu keyif verici bitkiyi iyice tanıttılar. Fakat yayılma önce yavaş oldu. Fransa'nın Lizbon elçisi olan Jean Nicot, kendi adıyla anılan zehirini ilâç olarak kullanılmak üzere, tütünü Fransa'ya soktu. 1560'tan sonra tütün Almanya ve İtalya'ya, daha sonra da İngiliz gemicileri ile İngiltere'ye yayıldı (Bk. Nikotin, Sigara).

Tütün Bitkisi

Tütün fidanı, ortalama 80-100 sm. yüksekliktedir. Bitkinin kullanılan yeri büyük yapraklarıdır. Bu yapraklar büyüyüp de top-

Tütün bitkisi — a: meyvası, b: çiçeği

TÜTÜNÜN ZARARLARI

ŞİMDİYE KADAR yapılan incelemeler tütünün insan sağlığına zararlı olduğunu, sigaranın, başta kanser olmak üzere, bazı hastalıklara meydan verdiğini göstermiştir. İçeri çekilen sigara dumanı, akciğerin çeperindeki hücreleri zedeliyerek kalınlaştırır. Böylece hücrelerin esnekliği kaybolduğundan kuvvetli bir öksürük, aksırık sonunda bu cidarlar patlıyarak iş göremez hale gelir. Öte yandan içeri çekilen sigara dumanı damar cidarlarının da kalınlaşmasına yol açar. Bu da tansiyon yükselmesine, kalbin yorgunluğuna sebep olur.

Yapılan araştırmalar günde yarım paketten az sigara içenlerde ölüm oranının %27; günde bir paket ile iki paket arasında içenlerde %34; günde iki paketten fazla içenlerde de %41 olduğunu ortaya koymuştur. Nikotin organizmadaki hormon ahengini de zedeler. Bilhassa genç kızlarda ve genç kadınlarda sigaranın kötü etkisi, vücut dokusundaki farktan ötürü, erkeklere nazaran daha fazla olmaktadır.

landığı zaman yeşildir ve çok hafif kokuludur. Asıl tütün kokusunun gelişmesi için bu yapraklar, çürütülmeden ve bayatlatılmadan kurutulur.

Tütün yapraklarında, yapışkan, sık ve ince tüyler halinde koku veren bezler vardır. Çiçekleri salkım biçimindedir. Çiçekler tomurcuk halindeyken kesilir, böylece yapraklara kuvvet verilir. Tütün tohumları çok küçüktür. Bunlardan ortalama 60 bin tanesi bir çorba kaşığı doldurur. Bir çorba kaşığı tohumdan 80-90 metrekare yerde ekim yapılır.

Tütün yapraklarını kurutmak için üç usul vardır:

1 — Güneşte kurutma: Yapraklar güneşte belirli bir süre kurutulur. Bu suretle yapılan kurutmadan daha çok «çiğnemek» için, içimi tatlı tütünler elde edilir.

2 — Ambarda kurutma: Hava akımının bol olduğu ve özel şekilde yapılmış ambarlarda yapılan kurutma daha güçtür. Bu suretle sigara ve pipo tütünleri hazırlanır.

3 — Bacada kurutma: Bu şekilde tütün yaprakları ya açık ateş önünde, ya da bir bacanın yardımı ile içeriye verilen sıcak hava ile kurutulur. Açık ateşte kurutulan tütünün isli bir kokusu vardır. Bacadan alınan sıcaklıkla kurutulan yapraklar sarımtırak olur. En iyi tütünler böyle elde edilir.

Tütün, yaprakları kuruduktan sonra kırılır bir hale gelir. Üzerine su püskürtülmeden işlenmez.

Kurutulduktan sonra nemlendirilen yapraklar demetlerden birer birer ayrılır, cinslere göre ayıklandıktan sonra hafif çürümeye bırakılır.

Tütün Endüstrisi

Yıllık bir bitki olan tütün, yapraklarındaki «Nikotin» alkaloidi sebebiyle bir keyif maddesi olarak dünyanın her tarafında ekilip kullanılır. Özellikle 19. yüzyılın sonlarına doğru dünyada önemli bir endüstri haline gelmiştir. Tütün önceleri puro ve çubuk tütünü olarak kullanıldı. Sigara, ilk defa 19. yüzyıl sonlarına doğru Ingiltere ve Amerika'da yapıldı.

Tütün, büyük bir endüstri haline geldikten sonra, devletlerin elinde bir gelir kaynağı oldu. Geniş halk topluluklarının kullandığı bu keyif verici bitki birçok ülkelerde tekel altına girdi, tekel olmayan yerlerde ise vergiye bağlandı.

Her şekil 100.000 tonu gösterir.

Bugün tütün yetiştiren ülkelerin başında Amerika, Çin, Türkiye, Brezilya, Italya, Yunanistan, Fransa, Endonezya ve Malaya gelir. Bu tütün yetiştiren ülkeler arasında Türk, Amerikan ve bazı Güney Amerika memleketlerinin tütünü nefasetiyle tanınır.

Türkiye'de Tütün

Dünyanın en nefis tütünlerini yetiştiren Türkiye'ye tütün XVII. yüzyıl başında girdi. Gerçek giriş tarihi bilinmemekle beraber, Osmanlı ülkesinde tütün XVII. yüzyılda Sultan I. İbrahim çağında içilmeye başlandı.

Osmanlı imparatorluğu zamanında çeşitli sebepler içki gibi tütünün de yasak edilmesi sonucunu doğurdu. Bu yasaklama, Osmanlı devletinde yüzyıllar boyu zaman zaman şiddetini kaybederek, bazan da ölüm cezasına kadar ulaşarak sürdü.

1861 yılında, Türkiye önemli bir ekici memleket olduğu için ithalât durduruldu. 1874 de tütünün yurd içinde yetiştirilmesi serbest bırakılmakla beraber, devlet tekeli kuruldu. Devlet bu üründen büyük gelir elde ettiği için tekel uzun yıllar, değişik şekillerde sürdü. 1884 yılında, devlet tekeli, sermayesinin yarısı Türk, yarısı yabancı olan bir şirkete devredildi. 39 yıl bu şirketin elinde kalan tütün alım satımı, Cumhuriyetin ilânı üzerine 1923 yılında tekrar devletin eline geçti. Bugün de Türkiye'nin en büyük gelir kaynaklarından biri tütündür.

TWAİN, Mark (1835 - 1910)

Mark Twain

Amerikan edebiyatının en tanınmış mizah yazarlarından biridir. Asıl adı Samuel Clemens'tir. Fakir bir kasaba avukatının oğlu idi. 12 yaşındayken Hanibal şehrinin küçük gazetesine çırak olarak girdi. 17 yaşına kadar Missouri eyaletindeki birçok gazetelerde çalıştı. Sonra, Mississippi nehrindeki gemilerde miçoluk aldı, dümenciliğe kadar yükseldi. Sonradan eserlerine geniş konular veren izlenimleri bu bitip tükenmez nehir gezilerinden edindi. Yazılarında kullandığı «Mark Twain adını da gemicilerin suyu iskandil ederken kullandıkları «mark twain» (iki kulaç) deyiminden almıştır.

1861'de İç Savaş başlayınca, Mark Twain de, kendisi gibi gençlerle birleşerek, Kuzeyliler'le savaştı. Savaştan sonra, altın arayıcılarına katılarak San Francisco'ya gitti. Maceralarla, yoksulluklarla geçen bu devrelerden sonra yazarlığa heves etti. «Califonian» adlı dergide çıkan ilk yazıları büyük ilgi gördü.

Çoğu, çocukluk, gençlik anıları olan bu yazılar ince nüktelerle doluydu. Mark Twain, kısa zamanda bol para kaaznmaya başladı. Yalnız, zenginlerin hayatına katılmaktan uzak kalıyor, halk arasında alışageldiği yaşayışı devam ettiriyordu. Hawaii adalarına, Avrupa'ya, Asya'ya geziler yaptı. Yazı ile birlikte, konuşma-konferans şeklindeki mizah türünün de eşsiz bir temsilcisi halinde, hemen bütün Amerika'yı dolaştı. Hayatının son yıllarında ailevi felâketlerle karşılaştı, arkasından iflâslara, altından kalkılması zor borçlara sürüklendi, Avrupa'ya çekilip bütün gücü ile yeni eserler yazarak, borçlarını ödedi.

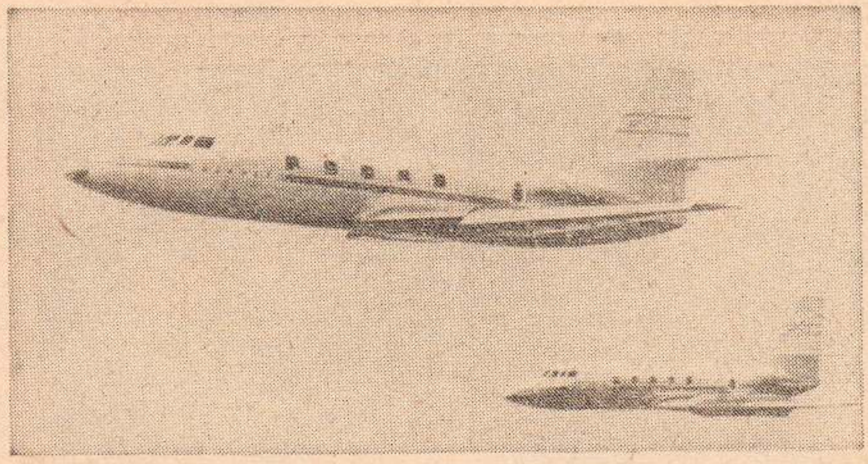
Amerika'ya döndüğünde, iyice kuvvetten düşmüş bulunuyordu. Bir süre Bermuda adasında dinlendi. Son günlerinin yaklaştığını anlayınca adadan ayrıldı, yurduna döndü, 74 yaşında Redding-Stormfield'de öldü.

Mark Twain'in sade, tabiî bir anlatışı vardı. Olayları, yapmacık katmadan, olduğu gibi anlatır. Yormadan düşündüren, güldürürken düşündüren bir gerçekçiliği vardır. Çocukluk, ilk gençlik yıllarının biraz değiştirilmiş hikâyesi olan «Tom Sawyer'in Serüvenleri» Amerikan edebiyatının klâsik eserlerinin başlıcalarından biridir. «Dış Ülkelerde Bir Gezi», «Mississippi Üzerinde Hayat» gibi büyük kitaplarından başka, kısa yazılarını toplıyan daha birçok eseri vardır.

Dilimize çevrilen başlıca eserleri:

Tom Sawyer'in Başından Geçenler (L. A. Başa, 1950); Tom Sawyer'in Maceraları (Azize Erten, 1954, 1957); Huck Finn'in Başından Geçenler (Nazife Müren, 1957); Sığır Sözleşmesi (Osman Mizyal, 1959); Beyaz Fil (1960); Huck Finn'in Maceraları (1961).

TÜY: (Bk. KUŞ)

XX. yüzyılın en önemli icatlarından uçak

UCBEYLİĞİ

Eski Türk ülke düzeninin unsurlarından biridir. Ucbeyliği, düşmanın kolayca girebileceği sınır bölgesinde yarı bağımsız olarak teşkil edilirdi. Buraya savaşçılığı ile ün salmış bir veya birkaç boy yerleştirilir, bu boyun reisi de «ucbeyi» olurdu. Devamlı askerî bir disiplinin hâkim olduğu beyliğin görevi, düşmanın beklenmiyen akınlarını karşılamak ve karşı ülkeye devamlı akınlar yaparak onu zayıf düşürmekti.

Geniş sınırlara sahip, eski Türk devletleri bu sistemi kullanmışlardır. Ucbeyliği düzeni VIII. yüzyılın ikinci yarısında Abbasî Halifesi Harunurreşid tarafından da Bizans'a karşı uygulanmıştır. Harunurreşid, Tarsus'tan Ahlat'a kadar uzanan dar ve uzun bölgede (Toros ve Antitoroslar), özellikle Orta Asya'dan getirtilmiş Türk savaşçıları yerleştirilmişti. «Avâsım» veya «Sugûr» denilen bu ucbeyliği IX. yüzyıla kadar yaşamıştır.

Aynı sistem, Anadolu'da Selçuklular'ca da kullanılmıştır. Batı'da Bizans sınırına yerleştirilen birçok Türk boyu, bu hizmeti görüyordu. Osmanlı devleti, başlangıçta bu beyliklerden biriydi.

UÇAK: Havalara Kanad Geren Hızlı Bir Taşıma Aracı

UÇAK, uçucu bir taşıttır. Havanın, kanadların üstünde meydana getirdiği alçak basınç yardımiyle uçar (Bk. Aerodinamik).

Uçağın barış ve savaşta önemi çok büyüktür. İcat tarihi çok eski olmamakla beraber, kısa zamanda büyük bir hızla gelişmiştir.

İnsanlar, çok eski zamanlardan beri göklerde uçmak istemiş, fakat bunun imkânsızlığına inanmışlardı. Kuşlar gibi havada uçmak isteği sonunda birçok efsane ortaya çıkmıştır. Bu efsaneler insanların uçma isteğini anlatır. Bazı kimseler zaman zaman, kollarına kanadlar takarak uçmaya çalışmış birçoğu bu uğurda, yükseklerden düşüp ölmüş, bunlardan bazısı yüksek bir yerden, yere konmayı başarmıştır. Ancak bütün bu deneyler, bilim gerçeklerine dayanmıyan gösteriler olmaktan öteye geçemiyordu (Bk. Hezarfen Ahmet Çelebi).

Daha sonraları kendi kendine havada duran balonlar, zeplinler yapıldı. Fakat uçak balondan da, zeplinden de çok ayrıdır. Bir defa uçağın çalışma ilkesiyle balonların çalışma ilkesi aynı değildir. Balonların içine havadan daha hafif olan gazlar doldurulur. Böylece balon, suda yüzen bir gemi gibi havada durur. Zeplin ise hareket edebilen bir balondan başka bir şey değildir. Gene içinde havadan hafif bir gaz vardır. Yalnız arkasına motorla dönen bir pervane takılır. Pervane döndükçe zeplin ilerler. Uçak ise kendi hacmindeki havadan daha ağırdır. Bu yüzden dışarıdan başka bir kuvvet uygulanmadıkça havada duramaz. Dışarıdan uygulanan kuvveti uçağın pervanesi doğrur. Daha başka kuvvetlerin de etkisiyle uçak, hem havada durur, hem de ilerler.

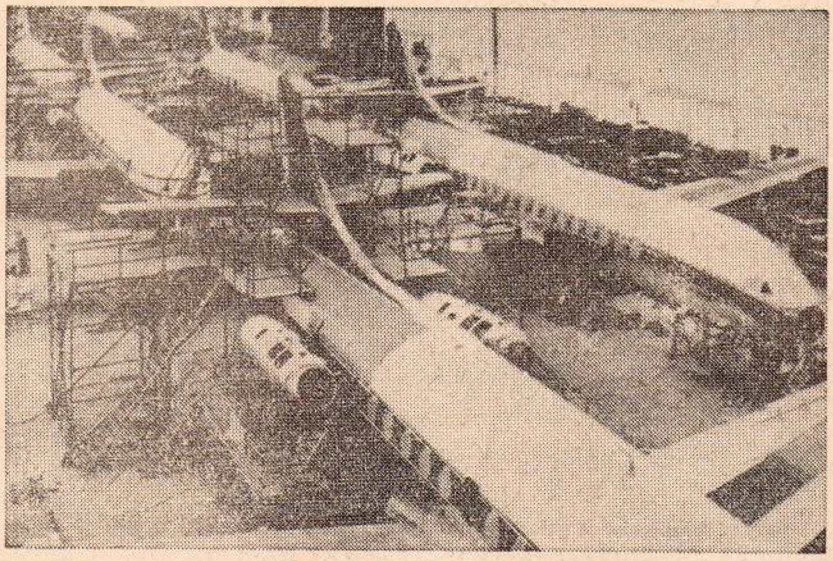
Uçak Nasıl Uçar

Uçakların nasıl uçtuğunu görmeden önce, bir uçağa etki yapan kuvvetleri gözden geçirmek gerekir. Uçakları etkiliyen kuvvetlerin başında yer çekimi gelir. Havaya atılan taşı yere düşüren yer çekimi, uçağı da aşağı doğru çeker. Bu kuvveti yenmedikçe, yani uçağa bu kuvvete ters yönde, ama daha büyük bir kuvvet uygulamadıkça uçağın havada durması imkânsızdır. Yer çekimi kuvveti, cisimlerin ağırlığiyle doğru orantılıdır. Ağır cisimler, hafif cisimlerden daha büyük bir kuvvetle aşağı doğru çekilir. Bu yüzden, büyük, dolayısiyle ağır uçakları havada tutmak için daha büyük kuvvet gerekir. Uçuş için gerekli ikinci kuvvet ise uçağı ileri doğru götüren kuvvettir. Bu kuvveti dönen pervane doğurur.

Pervanenin dönmesi uçağın önündeki havayı geriye doğru iter. O zaman uçağın önünde bir boşluk doğar, uçak bu boşluğa kayar. Böylece uçak ilerlemiş olur. Uçağı ileri doğru götüren bu kuvvet, pervanenin büyüklüğüne, biçimine, dönme sayısına bağlıdır. Bu üç büyüklük değiştirilerek uçağı ileri götüren kuvvetin oranı değiştirilebilir. Pervanenin arkaya ittiği hava uçağın kanadlarına, gövdesine çarpar. Uçak kanadları hafif eğiktir. Bu sayede geriye itilen havanın büyük bir kısmı kanadın altına girer. Kanadın altındaki havanın basıncı artar, üstünde bulunan havanın basıcnı ise alçalır. Böylece uçak yukarı kalkar. Uçakların havada durması, pervanenin dönmesine bağlıdır. Bir kaza sonunda pervane dönmezse uçak yere düşer. Çünkü o zaman uçağı havada tutan kuvvet yok olmuştur. Yalnız yer çekimi vardır. Uçak da yer çekimine uyarak düşer.

Uçakların Biçimi

Yukarıda belirtildiği gibi, kanadların üstüyle altında bulunan havanın farklı basınçlarda olması uçağı yukarı kaldıran kuvveti doğurur. Fakat pervanenin dönmesi yüzünden bir kuvvet daha doğar. Bu kuvvet uçağın ileri doğru gitmesini önlemeye çalışan «Sürtünme» kuvvetidir. Ancak, sürtünme kuvveti, uçağı ileri doğru çeken kuvvetten küçüktür. Böylece, uçağı ileri götüren kuvvet sürtünme kuvvetini yener, uçağı ileri götürür. Sürtünme kuvveti, geriye itilen havanın, uçağın kanadlarına, gövdesine çarparak sürtünmesi sonunda ortaya çıkar. Hareket eden bütün cisimleri etkiliyen bu kuvveti ortadan kaldırmanın imkânı yoktur. Fakat küçültmek için birçok yol bulunmuştur. Uçağın gövdesine öyle biçim verilir ki, pervanenin geri ittiği hava kolayca gövdeyi yalayıp arkaya geçer. Havaya en az karşı koyan biçimler bulmak için boyuna hesaplar, deneyler yapılır. Uçakların, aerodinamik şekillerinin gelişmesine çalışılır. Bu işle uğraşan ayrı bir bilim dalı vardır. Buna «Akışkanlar mekaniği» adı verilir. Bu bilim dalı deniz teknelerinin ve havada uçan cisimlerin biçimlerini etüd eder. Havanın karşı koymasını azaltan biçimler arar. Aynı inceleme çok hızlı giden yarış otomobillerinde de söz konusudur. Onların da havaya az karşı koymaları istendiği için biçimleri diğer otomobillerden değişiktir (Bk. Aerodinamik).

Caravelle modeli uçaklar Fransa'daki fabrikasında inşa halinde.

Bunlardan başka uçağı aşağı doğru çeken yerçekimi kuvvetini küçültmek için uçakları mümkün olduğu kadar hafif yapmak gerekir. Ancak uçaklar, sürtünme kuvvetini doğuran hava çarpmalarına da dayanacak kadar sağlam olmalıdır. Uçak yapımında bu iki şartı sağlıyan cisimler kullanılır. Bugün uçakların gövdeleri ve birçok parçaları alüminyumdan, alüminyum alaşımlarından yapılır.

Uçağın Ana Bölümleri

Uçakların kullanıldıkları yere göre çok çeşitleri vardır. Fakat ana bölümleri bakımından hemen hemen bütün uçaklar aynıdır. Uçağın önünde, ya da kanadlarında pervane bulunur. Uçaklarda bir, ya da birden çok pervane vardır. Pervaneyi döndürmek için de bir benzin motoru kullanılır. Her Pervane için bir motor bulunması şarttır. Bu yüzden uçaklardan söz ederken motor sayısı belirtilir. Pervane sayısı, dolayısiyle motor sayısı arttıkça, uçağın kendi ağırlığı, buna paralel olarak taşıyacağı ağırlık artar. Çünkü uçağın altına ne kadar çok hava itilirse, uçağı yukarı kaldıran kuvvet o kadar büyük olur. Öyleyse ağır uçakları havada tutmak, hem de ileri götürmek için daha çok motor gereklidir. Uçaklarda motorun sayısı kadar, gücü de önemlidir. Pervaneyi döndüren motorun beygir gücü büyüdükçe uçağın ağırlığı, taşıdığı malzemenin ağırlığı da artabilir.

Motor: Uçağı havada tutan, pervaneleri döndüren motorlar olduğuna göre, bir uçağın en önemli parçası motordur. Motorun herhangi bir sebeple bozulması uçağın yere düşmesi sonucunu doğurur. Bunu önlemek için de uçaklarda birden çok sayıda motor kullanılır. Motorlardan biri bozulsa bile, geri kalanlarla uçağı yere indirmek mümkün olur. Gene de uçak motorlarının bozulmaması istenir. En ileri, en mükemmel benzin motorları uçaklarda kullanılır. Uçak motorlarının daha kusursuz duruma getirilmesi için boyuna çalışmalar yapılır. Son zamanlarda jet motoruyla çalışan uçaklar yapılmıştır (Bk. Motor).

Uçakta fazla ağırlık istenmediği için yakıt olarak kullanılan benzin de bir problem teşkil eder. Depolara çok benzin konursa uçağın ağırlığı artar. Az benzin konursa uçak havada uzun süre kalamaz. Benzini bitince inip hava alanlarından benzin almak zorunda kalır. Her uçağın çeşidine, kullanılacağı yere göre bu probleme bir çözüm bulunmuştur. Bazı uçaklarda çok benzin alan büyük depolar vardır. Bazı uçaklar ise havada az kalırlar, fakat hızları büyüktür.

Motorların sayısiyle gücü, uçağın aynı zamanda hızını da belirtir. Uçağın gövdesinin büyüklüğü ve biçimi de hızı etkiliyen faktörler arasındadır. Bu faktörlerin uygun olarak düzenlenmesi sonunda çok büyük hızla ilerliyen uçaklar da yapılmıştır. Bu uçaklar daha çok savaşta kullanılır. Yolcu uçakları oldukça büyük, fakat orta hızlı uçaklardır.

Kanadlar: Yukarıda belirtildiği gibi, uçağın kanadları kaldırma görevini üzerlerine alır. Bunların da uçağın türüne göre çok çeşitleri vardır. İlk zamanlar gövdenin bir altında, bir de üstünde olmak üzere iki kat kanad kullanılıyordu. Hattâ üç katlı kanadlar bile vardı. Fakat zamanla bunların yerini tek kanadlar aldı. Bugün hemen hemen bütün uçaklar tek kanadlıdır.

Dümenler: Kanadların arkasında, gövdenin arkasında dengeyi sağlıyan, aynı zamanda uçağın doğrultu ve yönünü düzenliyen dümenler bulunur. Bunlara doğrudan doğruya pilot tarafından kumanda edilir Böylece uçağın sağa, sola ve yukarı, aşağı manevraları yapılabilir.

Gövde: Uçağın en büyük parçası gövdesidir. Gövde birçok bölümden yapılmıştır. En önünde uçağın kumanda bölmesi bulunur. Burada kumanda tablosu ile pilot yerleri vardır. Kumanda tablosunda sayısız kumanda ve ölçü araçları bulunur. Kumanda araçları, otomobilin kumanda araçlarına benzer, fakat ondan çok daha karışıktır Bunlar uçağı kaldıran, hızını ayarlıyan, doğrultusunu ayarlıyan, yere inmesini sağlıyan, yüksekliğini ayarlıyan araçlardır. Her biri kendi başına karışık bir alettir.

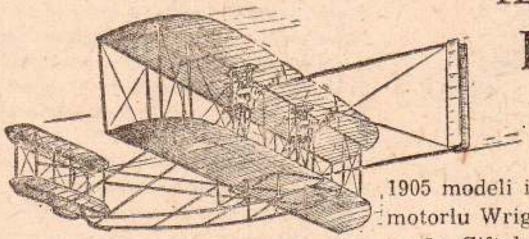
Bir uçağın hareketi sırasında birçok şeyin ölçülmesi gerekir. Bu işi ölçü araçları görür. Bunlar genel olarak, yükseklik, hava basıncı, sıcaklık, hız, doğrultu ve zaman ölçerler. Bütün bu ölçülerin çok doğru, çok hassas olması şarttır. Uçağın kazasız uçması, kalkıp konması bu araçların doğruluğuna bağlıdır. Onun için en yeni, en ileri ölçü araçları uçaklarda kullanılır. Bunlardan birçoğu, uçaklar için özel olarak hazırlanır. Uçaklarda ayrıca, yerle bağıntıyı sağlamak için alıcı-verici telsiz bulunur. Telsiz için bir de telsiz memuru vardır. Telsiz memuru, hava alanlariyle sürekli olarak temas eder. Uçağın durumunu, bulunduğu yeri bildirir, uçağın rotasını, alanlardan öğrenir. Ayrıca bir tehlike anında yardım ister. Savaş uçaklarında uçak filolarının arasındaki birlik de telsizlerle sağlanır.

Pilot kamarasının arkasında gövdenin büyük bölümü başlar. Burası, uçağın kullanıldığı amaca göre değişik biçimlerdedir. Yolcu uçaklarında koltuklar, kamaralar burada bulunur. Savaş uçaklarında bu bölüm daha

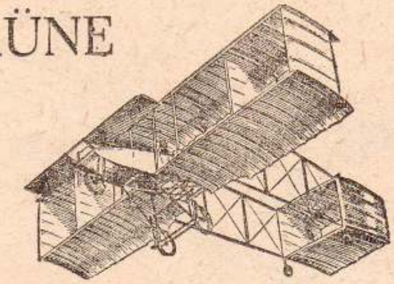

Gövdenin arkasında iki yanda bulunan tepkili motorlar, Caravelle tipi uçaklara büyük hız sağlar. Motorların geride olması, gürültüyü yok etmeye yeter.

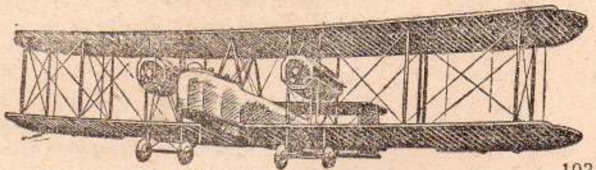
İLK UÇAKTAN BUGÜNKÜNE

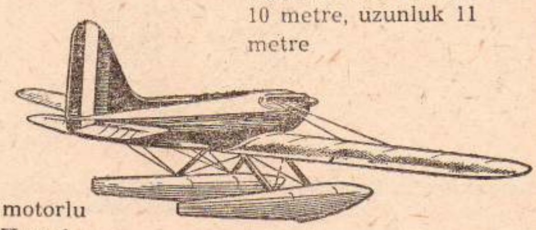
1905 modeli iki motorlu Wright uçağı. Çift kanadlı olan bu uçağın kanad açıklığı 12, uzunluğu 6 metreydi.

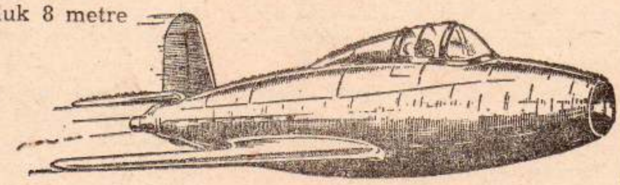
1909 modeli Voison uçağı. Kanad açıklığı 10 metre, uzunluk 11 metre

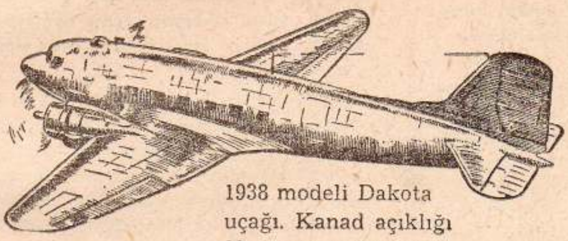
1919 modeli Vickers uçağı. Rolls-Royce motorlu uçağı kanad açıklığı 20, uzunluğu 13 metreydi.

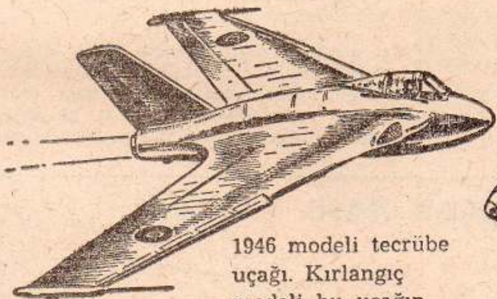
1931 modeli, Rolls-Royce motorlu deniz uçağı. Kanad açıklığı 9 metre, uzunluk 8 metre

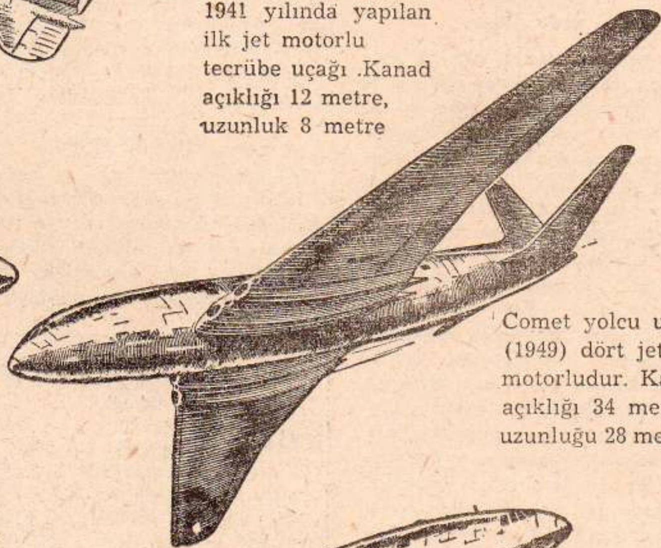
1941 yılında yapılan ilk jet motorlu tecrübe uçağı .Kanad açıklığı 12 metre, uzunluk 8 metre

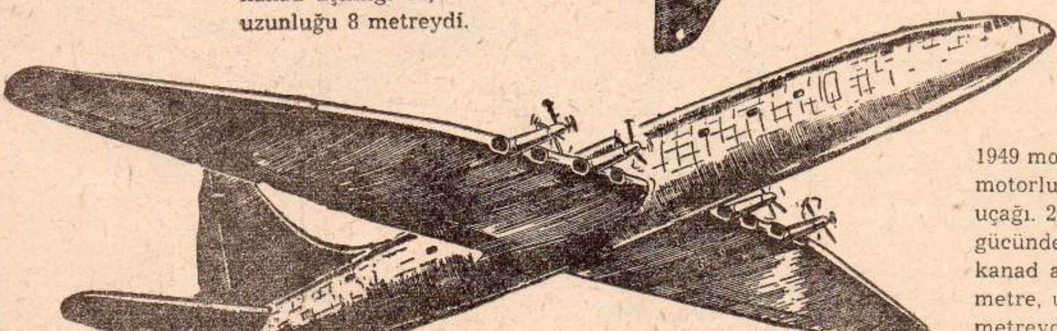
1938 modeli Dakota uçağı. Kanad açıklığı 28 metre, uzunluğu 20 metre.

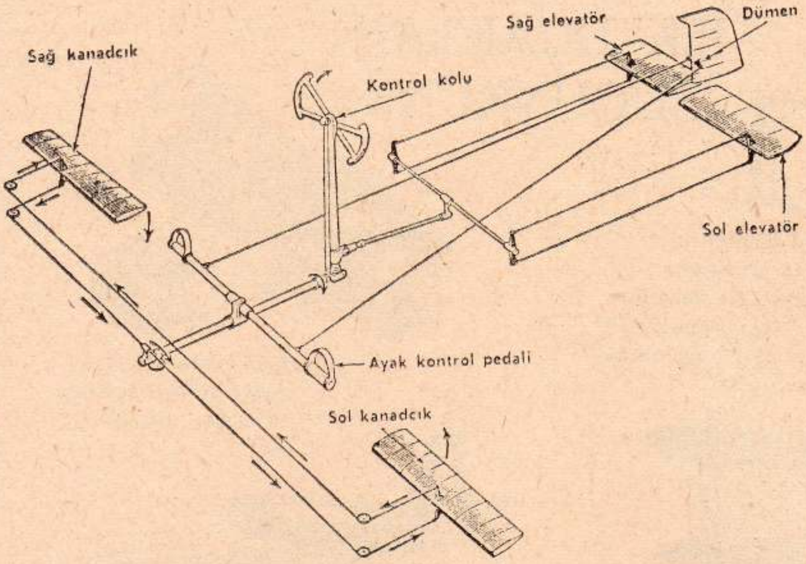
1946 modeli tecrübe uçağı. Kırlangıç modeli bu uçağın kanad açıklığı 12, uzunluğu 8 metreydi.

Comet yolcu uçağı (1949) dört jet motorludur. Kanad açıklığı 34 metre, uzunluğu 28 metredir.

1949 modeli, sekiz motorlu tecrübe uçağı. 20.000 beygir gücündeki uçağın kanad açıklığı 69 metre, uzunluğu 53 metreydi

Pilotun, uçağın kanadcıklarına ve dümenine kumanda etmesini sağlıyan mekanizmanın şeması.

küçüktür. Uçağın türüne göre biçimlendirilmiştir. Bazı uçaklarda bu bölüm çok küçültülmüş, hemen hemen ortadan kaldırılmıştır. Bir kişilik uçaklarda durum böyledir.

Kanadlarda ise uçağın gerekli yardımcı parçaları, benzin depoları, ambarları bulunur. Bomba taşıyan savaş uçaklarının bomba depoları da buralardadır.

Uçaklar Nasıl Kalkar

Uçakların yerden kalkması oldukça güçtür. Bu iş için, hava alanlarında kalkış pistleri yapılır. Uçak önce pistte hızla ilerler. Pervanenin dönüşü arttıkça uçağın hızı da artar; böylece kanadların altına itilen havanın miktarı çoğalır. Hız, uçağı kaldıracak kadar büyüyünce uçak havalanır Uçak, yerde ilerlerken altında tekerlekler vardır. Bunlar otomobil tekerleği gibi lâstikten yapılmıştır. Yalnız uçağın büyüklüğüne, ağırlığına göre daha büyük, daha sağlam olurlar. Uçak havalandıktan sonra tekerlekler açıkta bırakılmaz. Otomatik bir donanımla uçağın içine çekilir. Böylece uçağın hava direncine açık yüzeyi küçültülmüş olur. İnişe geçileceği zaman tekerlekler gene otomatik olarak dışarı çıkarılırlar. Uçak yavaş yavaş alçalarak piste konar. Bir süre kendi hızıyla yerde ilerler, sonra durur. İniş sırasında yere çarpmadan zarar görmemesi için iniş sırasında yolcular kemerle kendilerini koltuklara bağlarlar.

Savaş Uçakları

Savaş uçaklarında çok başka özellikler, değişik parçalar da vardır. Keşif, bombalama, hava muharebesi için başka uçaklar yapılır. Bunları.. her birinin de ayrı adları vardır. Keşif uçağı, bombardıman uçağı, avcı uçağı gibi... Savaş uçaklarının hepsinde makinalı tüfek vardır. Eskiden bunları kullanmak için uçağa ayrı bir insan alınırdı. Sonraları makinalı tüfekler de otomatik yapılmaya başlandı. Uçağı kullanan pilot bir düğmeye basmakla makinalıyı çalıştırabilir. Bombardıman uçakları, taşıdıkları bombaları hedef üzerine gelince otomatik olarak bırakacak şekilde yapılmıştır. Uçaklardan roket de atılmaktadır.

Son zamanların teknik buluşları gerek barış, gerekse savaşta kullanılan uçaklara uygulanmıştır. Böylece uçak tekniği her gün ilerlemekte, yenilikler kazanmaktadır. Uçak kazalarının önlenmesi, hiç değilse çok azaltılması için de büyük çalışmalar yapılmaktadır. Savaş uçaklarının yakıt problemini ortadan kaldırmak için benzin taşıyan özel uçaklar yapılmıştır. Uçaklar hiç konmadan bu benzin uçağından yakıt ikmallerini yapabilir.

Uçağın Gelişmesi

Çok eskiden beri insanların uçma isteğine rağmen uçağın tarihi oldukça kısadır. İlk pervaneli uçağı yaparak uçuran Amerikalı profesör Langley'dir. Profesör Langley, 6 mayıs 1896 da 4 metre boyunda bir uçak yaptıktan sonra buna buhar makinasiyle çalışan bir pervane takıp uçurmayı başarmıştı. Uçak havada 1,5 dakika kalmış, sonra buharı tükendiği için kendi kendine Potomak Nehri'ne inmişti. Langley'in sekiz yıl sonra yaptığı denemesi küçük bir aksama yüzünden başarısızlığa uğradı. Bunun üzerine gerekli parayı bulamıyan bilgin denemelerini bırakmak zorunda kaldı. B. sırada gene Amerika'da Kitty Hawk Şehri'nde 6 kanadlı, benzin motorlu bir uçak, pilotuyla birlikte havalanıyordu. Bu uçak havada 59 saniye kaldıktan, 25 metre yol aldıktan sonra yere inmiştir. İşte bu olaydan sonra uçak büyük bir hızla ilerliyecek, bugünkü önemini kazanacaktı. Bu ilk benzin motorlu uçağı yapanlar Wilbur ve Orville Wright kardeşlerdir. Langley'in denemelerinden cesaret alarak çalışmaya başlıyan iki kardeş nihayet uçmayı başarmıştı. Ancak önceleri uçağın önemi Amerika'da gene de anlaşılamadı. Araştırmalar için gerekli parayı Amerika'da bulamıyan Wright kardeşler Fransa'ya geçtiler. Fransız mühendisleri de bu yeni buluş üzerinde çok çalıştı. Bunun için ilk zamanlarda Fransa havacılıkta önderlik etmiştir. Birinci Dünya Savaşı sıralarında bütün havacılık rekorları Fransızlar'daydı. Savaş sırasında bütün dünya uçağın önemini kavradı. Artık uçak tekniğinin gelişme devri başlamıştı. Savaştan sonra tekniğin bütün buluşları yeni uçaklara uygulandı. İkinci Dünya Savaşı sırasında uçaklar çok büyük işler başardı. Hava savaşları, atom bombasının atılması, uçakları savaşın vazgeçilmez elemanı durumuna yükseltti.

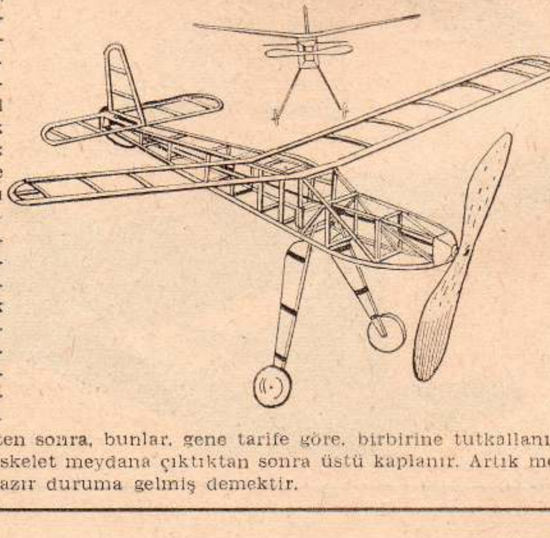
Uçaklar yalnız savaşta değil barışta da büyük ölçüde kullanılmaktadır. Kıtalar arası ulaştırma, uçaklar sayesinde çok kısa zamana indirilebilmiştir. Jet motorlarının bulunuşu ise uçak tekniğine büyük bir değişiklik getirmiştir. Artık uçaklar jetlerin büyük hızlarına göre hazırlanmaktadırlar (Bk. Motor).

Bibliyografya. — Bu konudaki Türkçe eserlerin başlıcaları:

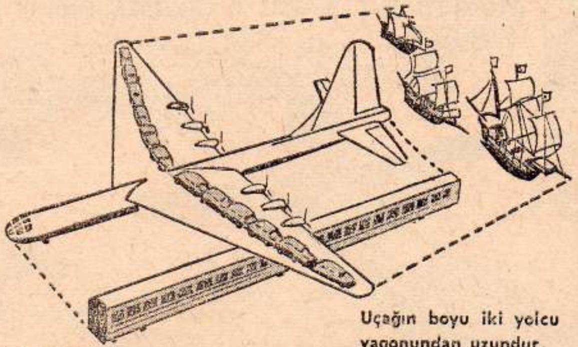
Uçak Konstrüksiyonu (Prof. Guy du Merle'den çev. Prof. Kudret Mavitan ve Doç. Fahri Terzioğlu, 2. bası 1952); Uçak Proje Hesapları (Prof. Muammer Aksan, 1959); Uçuş Mekaniği Ders Not-

MODEL UÇAK NASIL YAPILIR

MODEL UÇAK, boş vakitleri değerlendirmek için yapılacak işlerin en zevklilerinden biridir. Model uçakların pek çok çeşitleri vardır, çok değişik biçimlerde yapılırlar. Başarılı bir model uçak yapabilmek için, bunların nasıl yapılacağını gösteren özel broşürlerden edinmek ve oradaki tarife göre uçağın parçalarını hazırlamak gerekir. Ihlamur ağacından yontulan parçaların yapımı bittikten sonra, bunlar, gene tarife göre, birbirine tutkallanır. Şekildeki gibi asıl iskelet meydana çıktıktan sonra üstü kaplanır. Artık model uçak uçmaya hazır duruma gelmiş demektir.

UÇAKLAR HAKKINDA İLGİ ÇEKİCİ NOTLAR

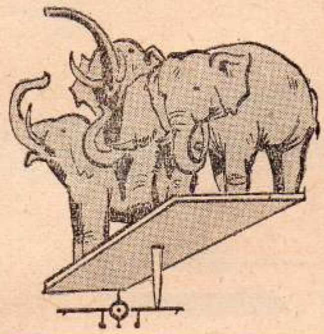

Uçağın boyu iki yolcu vagonundan uzundur.

Büyük bir uçağın kanadlarına altışar otomobil parkedebilir.

Kristof Kolomb'un bütün filosu bir yolcu uçağının kanad açıklığına sığar.

BÜYÜKLÜK VE KUVVET

Büyük ve hızlı bir yolcu uçağı kanadlarının her 7 sm. karelik bölümü 18 tonluk bir basınca dayanacak kuvvettedir. Bu, ortalama dört filin ağırlığına eşittir.

Uçak plânlarının çizilmesi çok vakit alır.

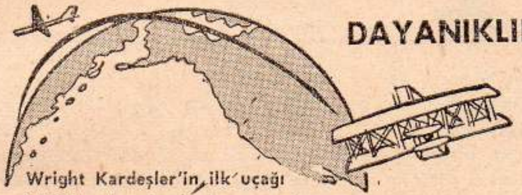

Kristof Kolomb'un Amerika seyahatine başladığı 1492 yılında üç mühendis, büyük bir yolcu uçağının plânlarını çizmeye başlamış olsalar, haftada 40 saat çalışmak şartiyle bugüne kadar bitiremezlerdi.

Böyle bir işte kullanılan ozalit kopyalarla 100 futbol sahasını kaplamak mümkündür.

DAYANIKLILIK

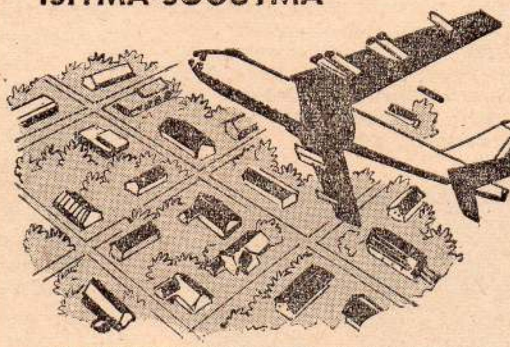

Wright Kardeşler'in ilk uçağı 1903'te 4 metre kadar uçmuştu. Bugünün büyük uçakları hiç durmadan 16.000 kilometre uçabilirler.

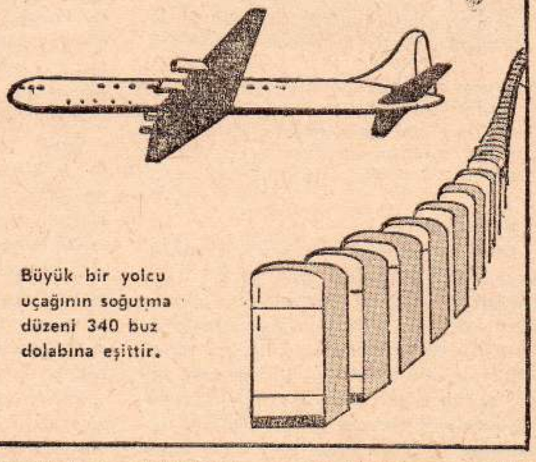

Bir ağır bombardıman uçağının yakıt depolarının aldığı yakıtla, bir otomobil 16 defa dünya turu yaptıktan başka Türkiye'de de 30.000 km. tutarında yol alabilir.

ISITMA-SOĞUTMA

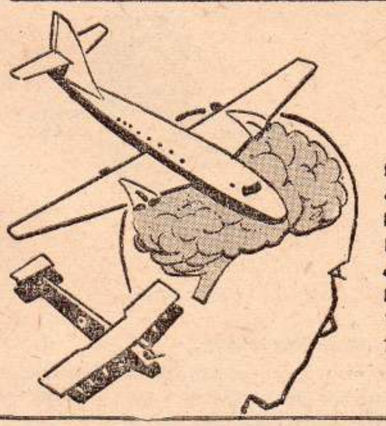

Ağır bir bombardıman uçağının ısıtma düzeninin meydana getirdiği enerjiyle, altı odalı 53 evi ısıtmak mümkündür.

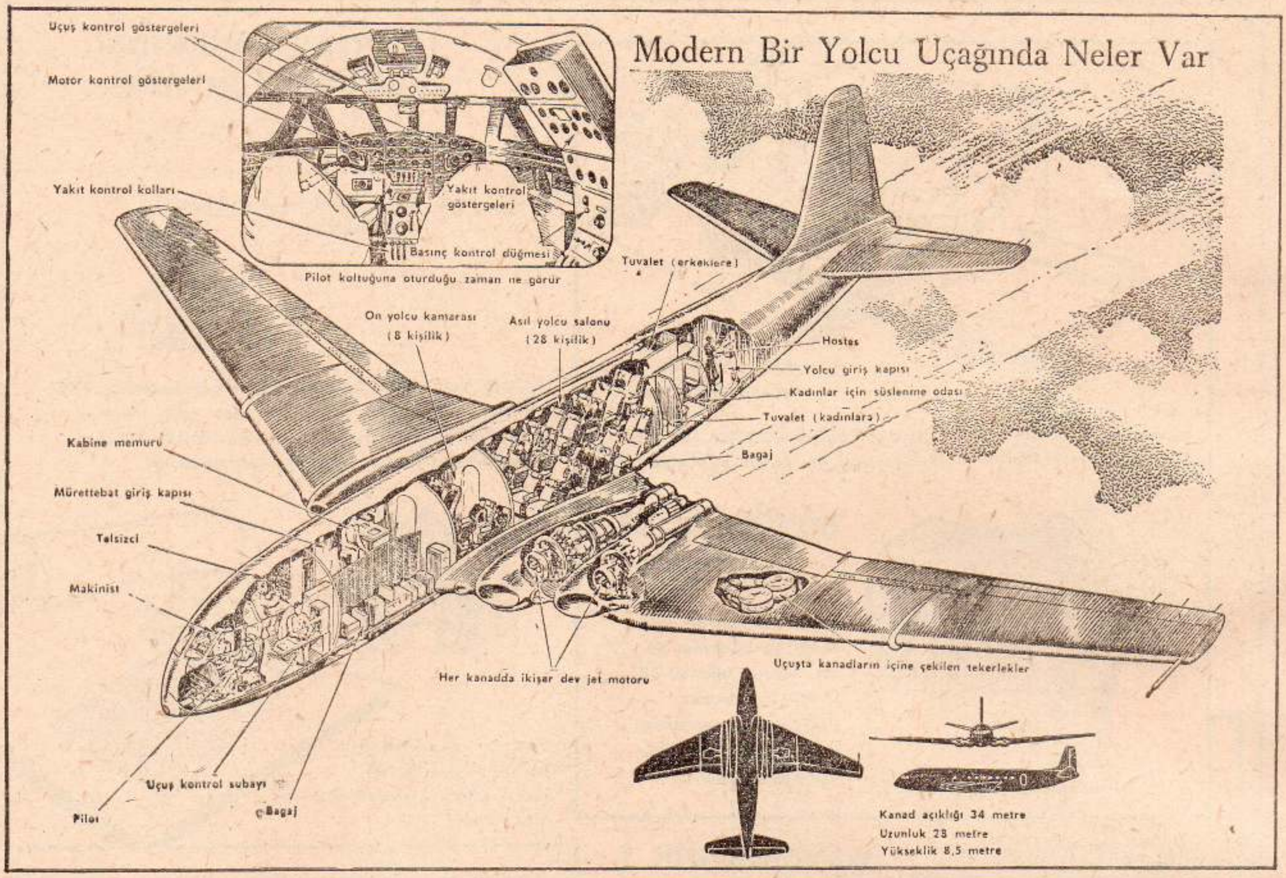

Büyük bir yolcu uçağının soğutma düzeni 340 buz dolabına eşittir.

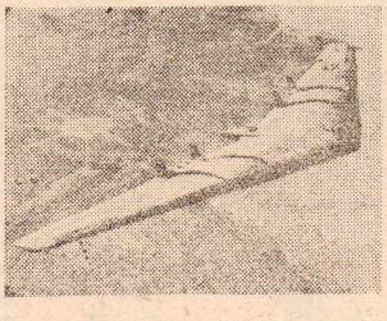
ELEKTRONİK BEYİNLER

Bir uçaktaki elektronik aletler «beyin» vazifesi görür. Bugün büyük uçaklarda, uçuşu kontrol için 290 tane elektronik alet kullanılmaktadır. Halbuki 1918'in uçaklarında sadece 7 alet vardı.

ları (Doç. M. Aksan, 1955); Uçaklar Havada Nasıl Kalır? (Kenan Okan, 1955); Uçaklarda Buzlanma ve Korunma Metotları (Zübeyir Demirgüç, 1955); Uçaklarda Elektro-Teknik Buz Giderme (çev. Prof. Fahri Terzioğlu, 1958); Uçaklar (Mark Bartman, 1949).

Yarının uçakları gerek biçim, gerekse makina bakımından bugünkülerden çok farklı olacağa benziyor. Denemeleri yapılan modern uçaklar bile yarının uçakları hakkında bir fikir veriyor.

UÇAK GEMİSİ

Deniz kuvvetlerinin en büyük gemisidir. Uçakların kullanılmaya başlamasiyle savaş alanları yüzlerce, binlerce kilometre genişlemiştir. Okyanus'larda yapılan savaşlar, uçakların, bir defa da binlerce kilometre yol almasını gerektirdiğinden uçak gemilerine ihtiyaç duyulmuştur. Uçaklar binlerce kilometrelik mesafeyi aşabilecek yakıtı bir defada taşıyamazlar. O halde uçağı önce savaş yerine taşımak; sonra uçurmak gerekir.

Uçağın taşınması ve uçurulabilmesi ancak uçak gemileri vasıtasiyle sağlanabilir. Bu büyük gemilerde binlerce kilometrelik yolu aşan uçaklar, hedefe yaklaşınca uçarak savaşa girişir; sonra gene gemilerine dönerler. Uçak gemileri yüzer bir havaalanı demektir.

Deniz savaşlarında, artık, büyük deniz filolarının birbirinden birkaç mil uzaklıkta savaş nizamında sıralanmasına ihtiyaç kalmamıştır. Bir uçak gemisindeki uçaklar, geminin silâhlarıdır. Kendi kendine yeten, kendi kendini idare eden ve kendi kendini koruyan, bu yüzen hava üslerinin her hangi bir okyanusta hareket etme kolaylığı modern deniz kuvvetlerinin en önemli niteliğidir.

Uçak gemisinde geniş ve serbes bir uçuş güvertesi, uçakların istif edilmesi için bu güverte altında hangar güvertesi; uçakların bir güverteden diğerine çabucak nakledilmesi için geniş ve süratli asansörler, tamir atelyeleri, mürettebat için oturma yerleri, cepane ve akaryakıt depoları vardır.

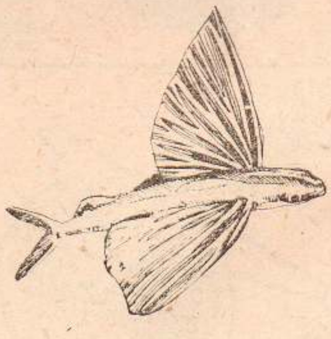
Bütün uçak gemilerinin diğer bir özelliği de pilotların havalanmak için bekledikleri odalardır. Rahat koltuklar, radyo, televizyon alıcıları, havalandırma tertibatı bu odaların özelliklerinden bazılarıdır.

Uçak gemilerinin ağırlığı 8.500 tondan 60.000 tona kadar çıkar, süratleri saatte 20-35 mil arasında değişir. Uzunlukları 150-300 metre arasındadır; genişlikleri de en çok 75 metreyi bulur.

En son ve en büyük uçak gemileri baştan kıça kadar dümdüz güvertelidir. Bu güverte üzerinde bulunan «ada», «köprüüstü» içeri çekilebilmektedir.

UÇAN BALIK

Sıcak denizlerde yaşıyan bir balıktır. Başlıca özelliği başının iki yanındaki yüzgeçlerinin çok gelişmiş olmasıdır. Hayvan suyun yüzüne yakın yüzer; kuyruğunun şiddetli bir hareketi ile sudan dışarı fırlıyabilir. Bundan sonra kanad biçimindeki yüzgeçlerini hareket ettirerek havada yol alır. Kalifornia sularındaki uçan balıklar 40-45 sm. kadar boyundadır, havada katettikleri mesafe balıkların büyüklüğüne göre 40-300 m. arasında değişir. Sürüler halinde gezen uçan balıklar, büyük bir gemiyle karşılaşınca sudan havalanıp uçmaya başlarlar. Bazan küçük teknelerin üzerinden uçarak geçtikleri de olur. Uçan balıkların eti lezzetlidir.

Uçan balık

UÇAN KERTENKELE

Malezya'da yaşıyan, 20 sm. kadar uzunluğunda bir kertenkele çeşididir. Uçan kertenkelelerin ön ayaklarının parmaklariyle vü-

Uçan kertenkele

cudu arasında gelişmiş bir deri parçası vardır. Hayvan bunu kanad gibi kullanabilir. Ağaçların yüksek dallarından aşağılara doğru kendini boşluğa bırakır, havada süzülerek alttaki dallara konar. Böcek ve benzeri küçük yaratıkları yiyerek beslenir.

UÇUK

Halk arasında «uçuk» denilen bu cilt hastalığının tıptaki adı «herpes»tir. Hastalığı bir virüs meydana getirir. Vücutta genel olarak yüz ve cinsiyet organlarında görülür. Yüzdeki uçuklar daha çok dudak, burun delikleri kenarı, pek azı da çene, yanak ve kulak etrafında olur.

Uçuğun çıkacağı yerde önce karıncalanma, yanma ve kaşıntı hissedilir. Bir iki gün içinde burada içi berrak bir sıvı dolu inci tanesi gibi kabartılar meydana gelir. Bunların içindeki su birkaç gün sonra bulanır ve kabarcık patlıyarak yerinde geçici hafif bir pembelik bırakır. Hastalığın tam süresi 8-15 gündür. Tekrarlamalar olabilir.

Kabarcık yapmıyan sadece şişlik ve kızarıklıkla beliren veya yalnız sinir ağrıları yapan uçuk çeşitleri de vardır. Uçuğun çıkması şahsın iç durumuna ve dış şartlara çok sıkı bağlıdır. Vücutta sessiz (latent) halde yaşıyan virüs, muhtelif şekil ve hallerde uyanır. Uçuk virüsleri organizmada taşınmakla beraber insana zarar vermez. Hastalığı meydana getirecek durum kendisini gösterince o zaman uyanır ve uçuğu yapar. Uçuk yapan başlıca hastalıklar: Zatürree, menenjit, grip, tifüs salgın ansefalit, frengi, sıtma, diş abseleri, sinüzit, kulak hastalıkları, belsoğukluğudur. Bu bakımdan saydığımız hastalıkların teşhisinde faydalıdır. Ayrıca, arsenik, bizmut ve civalı ilâçlarla bazı aşıların enjeksiyonundan sonra, kadınlarda aybaşı hali sırasında uçuk olabilir. Aşırı heyecan ve korku da uçuk virüsünü faaliyete geçirir.

Tedavi. — Uçuk kendiliğinden geçer. İnatçı ve yaygın hallerde %0,5 iyotlu alkol veya %0,1 potasyum permanganat sürmek iyi gelir.

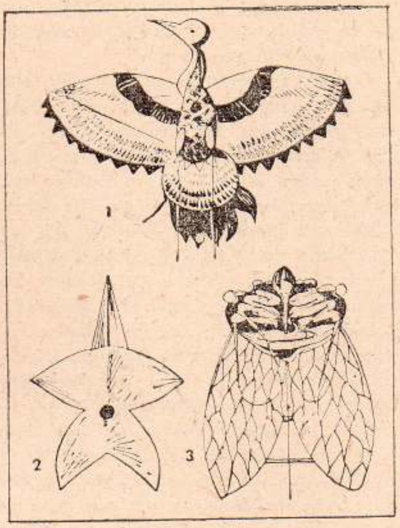
UÇURTMA

İnce çıtaların meydana getirdiği iskelet üzerine gerilen, ince, renkli kâğıtlarla yapılmış, bir oyuncaktır. Rüzgârlı havalarda Uzun bir iple yerden idare edilerek, uçurulur. Birçoğunun üzerinde renkli şekiller, süsler bulunur. Uzunca bir ipin etrafına ince uzun kâğıtlar takılarak yapılan kuyruk, uçurtmaya denge sağlar.

Uçurtma, Asya'da çok eskiden beri biliniyordu. Başlangıçta dinî törenlerde kullanılırdı. Japonya ile Siyam'da çocuklardan çok büyüklerin ilgilendiği bir oyuncaktı.

Uçurtmayı bilim alanında ilk olarak 1742' de Benjamen Franklin, atmosferdeki elektriği ölçmek için kullanmıştır. Daha sonra insanlar büyük ve birbirine bağlı uçurtmalar yardımiyle uçmaya da çalıştılar. Le Bris, (1856) ile Maillot' (1806)un başarısızlıkla sona eren denemelerinden sonra 1894'te Avusturyalı Hargrave bu şekilde uçmayı başardı. Sacconey ile Madiot çok sayıda uçurtmanın altına bağladığı sepetlerin içinde birkaç yüz metre havalanabildiler.

Uçurtmadan bazan geminin ipini kıyıya göndermekte de faydalanılır. Birinci Dünya Savaşı'nda da topçu gözetleme işinde uçurtmadan faydalanılmıştır.

Uzak Doğu uçurtmalarından üç örnek:
1 — Kuş biçiminde Çin uçurtması;
2 — Yıldız biçiminde Siyam uçurtması;
3 — Böcek biçiminde Çin uçurtması.

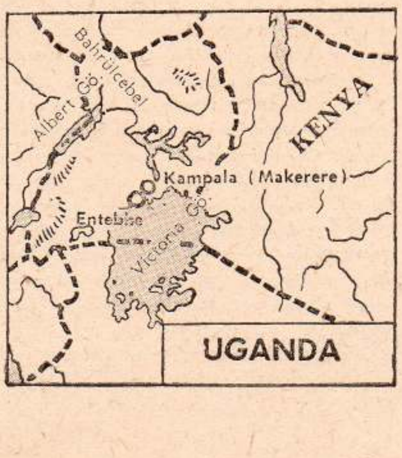
UFUK (Bk. ÇEVREN)

UGANDA

Afrika'da Bağımsız Bir Devlet

UGANDA, Doğu Afrika'da bağımsız bir devlettir. Uganda, kuzeyde Sudan, doğuda Kenya, güneyde Viktorya Gölü ve Tanganika, güneybatıda Ruanda ve batıda da Kongo ile çevrilidir.

Yüzölçümü: 149.860 km² (21.000 km² göller)

Nüfusu: 6.844.000
Başkent: Entebbe

Uganda'nın doğu ve batısı dağlıktır. Batı kesimi sık ormanlarla örtülüdür. Tropik bölgede olan ülkenin önemli kısmını kaplıyan Viktorya Gölü ve bu gölden çıkan Nil Nehri Ugandayı âdeta ikiye böler. En yüksek yerler Elgon (3.386 m.) ile Ruvenzori (5.124 m) tepeleridir.

Uganda genel olarak bir tarım ülkesidir. Yerli halkın çoğunluğunu teşkil eden Vaganda'lar toprakla, Vahuma'lar ise hayvancılıkla uğraşır. Yerli çiftçiler en çok pamuk, yabancılar ise kahve, kakao ve kauçuk yetiştirir. Başlıca ihracat maddesi pamuk, kahve, tütün, şeker, kauçuk, çay, hayvan derileri, kalay ve fildişidir. Maden bakımından ülke zengin ise de, henüz bunlardan tam faydalanılmamaktadır.

Uganda'nın çok iyi bir ulaştırma şebekesi vardır. Karayolları bakımlı olduğu gibi Viktorya gölünde küçük gemiler işler. Nil üzerinde de ulaştırma yapılır. Uganda halkının çoğunluğunu zenciler, teşkil eder. Geçen yüzyıl içinde buraya göç ederek krallıklar kuran ve yerli halkı idare eden Habeşler ve Araplar da oldukça kalabalıktır. Batılılar ancak 40 bin kişi kadardır.

Tarihte Uganda

XVIII. yüzyılda büyük bir Habeş uruğu Uganda'yı ele geçirip, yerli halkı idaresi altına aldı. Bu hanedanın en ünlü kıralı Suna 1861'de ölünce, Uganda bu sefer de Mısır ve Sudan'dan buraya inen Arap boylarının istilâsına uğradı. Arap Kıralı Metsa (1861-1884) Avrupalılar'a çok iyi davrandı. İngiliz seyyahı Stanley ile Alman asıllı Mısırlı Emin Paşa'nın Uganda'yı gezip, görmesine izin verdi. Bu arada Hıristiyan misyonerlerin çalışmaları arttı, halkın büyük bir kısmı bu dine girdi.

Uganda 1891'de İngiliz Doğu Afrika Şirketi'nin eline geçti, 1894'de bir İngiliz sömürgesi oldu, 1962 yılında bağımsızlığını ilân etti.

UİSTİTİ

Güney Amerika'da, Amazon bölgesinde yaşıyan bir maymun çeşididir. Uzun ve yapağıya benziyen tüyleri, uzun kuyruğu, etrafı ince uzun tüylerle kaplı kulakları vardır. Sürüler halinde ormanlarda yaşar, bir sincap çevikliği ile çabucak daldan dala atlıyabilirler, çok korkaktırlar. Yedi kadar çeşidi olan Uistitiler maymunların en az zeki olanıdır. Kuş cıvıltısına benziyen sesler çıkarırlar.

UKRAYNA

Ukrayna (Rusçası: Ugrayin=Sınır ülkesi) Avrupa'nın güneydoğusunda bir bölgedir. Aynı adı taşıyan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Sovyetler Birliğini teşkil eden devletlerden biridir.

Ukrayna, batıda Polonya, Çekoslavakya, kuzeyde Beyaz Rusya S. S. Cumhuriyeti, kuzeydoğu ve doğuda Rusya, güneyde Romanya ve Moldavya S. S. Cumhuriyeti ile çevrilidir.

Yüzölçümü: 440.000 km²
Nüfusu: 41.200.000
Başkenti: Kiyef

Ukrayna, tarih boyunca bölüntülere uğramıştır. Ruslar gibi Islâv ırkından olan Uk-

raynalıların dilleri Rusça'dan farklıdır. Müziği ve güzel sanatları seven Ukraynalılar, dinlerini, çoğu Katolik'tir) millî giyinişlerini ve yaşayışlarını yüzyıllar boyu koruyarak, ayrı bir İslâv topluluğu halinde kalmışlardır.

Ekonomik Durum

Ukrayna'nın toprakları çok verimlidir. Ülkenin iç kesimleri dünyanın en bereketli siyah topraklariyle örtülüdür. Yağışlı iklimi tarıma çok elverişlidir. Güney bölgeleri hariç diğer kesimler yer yer ormanlarla kaplıdır. Memleket, tarıma çok elverişli geniş toprakları yüzünden çok eski çağlardan beri oturulan bir yerdir.

Ukrayna, bir tarım ülkesidir. Eskiden halkın çoğunluğu yol kenarlarında kurulu köylerde yaşardı. XIX ve XX. yüzyılda tarımla birlikte, yeraltı zenginliklerinden faydalanılınca, şehir ve kasabalar gelişip, büyümeye başladı.

Ukrayna'da toprağın yüzde 80'i ekilir. Başlıca toprak ürünleri, buğday, pancar, keten, pamuk, tütün çeşitli sebze ve meyvalardır. Rusya'nın buğday ihracatının ortalama %80'i Ukrayna'dan yapılır. Çeşitli tarım ürünleri bakımından bütün Rusya'da Ukrayna başta gelir.

Ülke aynı zamanda Rusya'nın başta gelen maden ve endüstri bölgesidir. Kömür, demir, çelik, bakır, fosfat, civa ve manganez çok miktarda elde edilir. Doneç bölgesindeki kömür yataklarında bütün Rusya'da elde edilen kömürün %60'ı çıkarılır.

Ukrayna'da Yaşıyanlar

Yüzyıllar boyu Trak, İlir, İslâv, Türk, Leh, Moğol ve Çekler'in uğrak yeri olan ülkede bu soyların karışımından bir Ukraynalı tipi doğmuş bulunmaktadır. Ukraynalılar, bugün tarım ve endüstri alanlarında çalışırlar.

Ukrayna kültür hayatı en ileride olan Sovyet Cumhuriyeti'dir. Halkın %86'sının okuyup yazması vardır. Üniversite, teknik okul ve kolejlerin sayısı çok kabarıktır. Ukrayna sınırları içinde 400'den fazla, kütüphane vardır.

Ukrayna'da büyük şehirler de fazladır. Nüfusu 100 binin üzerinde on altı şehir vardır. Başkent Kiyef (Nüfusu: 1.102.000) eski Rus prenslerinin ilk başkenti, bugünkü Rusya'nın üçüncü büyük şehridir. Harkof 930.000, Odesa 667.000, Stalino 701.000 ve Zaporoj 435.000 nüfuslu büyük şehirlerdir.

ULA

Ege Bölgesi'nin Ege bölümünde Muğla iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğu ve güneydoğuda aynı ilin Köyceğiz, güneybatıda Marmaris, batı ve kuzeyde merkez ilçeleri çevirir. Güneybatıda pek küçük bir kısımda Ege Denizi (Kerme Körfezi) ile de sınırlıdır. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 13 köyü vardır.

Yüzölçümü: 822 km^2

Nüfusu: 13.980 (1960 sayımı)

İlçenin güneybatısında Kerme Körfezi kıyılarından başlıyarak içerilere doğru uzanan bir düzlük mevcuttur. Bu düzlüğe Gökova adı verilir. Gökovayı üç taraftan yüksekliği az ve çoğunlukla kalker yapılı tepeler çevirir. İl..im karakteristik Akdeniz iklimidir. Yazlar çok sıcak ve kurak geçer. Yağışlar en çok kış aylarındadır. İlçede ormanlar oldukça geniş yer tutar. Ormancılığın ekonomik hayatta da rolü büyüktür. Akdeniz ikliminin tanıtıcı bitkilerinden olan okaliptüs ağaçları Gökova'ya güzel bir görünüş verir.

Kasaba. — İlçe merkezi Ula kasabası, Gökova'nın doğu kenarında kurulmuştur. Kuzeyinde 987 metre yüksekliğindeki Kestane dağı yükselir. Ula kasabası, Muğla'yı Köyceğiz'e bağlıyan yol üzerinde Muğla'dan 15 km. uzaklıkta kurulmuştur. Nüfusu 1960 sayımına göre 4.237'dir.

ULAHLAR

Romanya'da, Osmanlılar'ın «Eflâk» adını verdikleri «Valachia - yahut Wallachia» eyaletinin yerli halkına verilen addır. Osmanlılar Eflâk'a da «Ulahya» derdi.

Ulahlar, Romanya'nın yerleşik halkı olan Daç'lar ile Romalılar'ın buraya yerleştirdikleri göçmenlerin karışımından türedi. Eflâk ülkesinde yaşıyan ve Osmanlıların «Ulah» adını verdiği bu Romenler'in kanında Bulgar, Macar, Türk ve Moğol kanı da vardır.

Romence konuşan Ulahlar'ın yaşadığı yer, Tuna Nehri ile Karpat Dağları'nın arasındaki kurak ovalardır. Ulahlar, XV. yüzyılda Osmanlı idaresine vergi vererek bağlanıncaya kadar Bizanslılar'ın, Bulgar Kıralları'nın, Avarlar'ın ve Macarlar'ın idaresinde yaşadılar. Eski çağlardan beri başlarında kendi beyleri olan «Voyvoda» «Boyar»lar vardı.

Fâtih II. Mehmet zamanındaki Eflâk beyi Vlad, kan dökücülüğü ile ün salmıştı. Fâtih, 60.000 kişilik bir ordu ile «Kazıklı Voyvoda» adı verilen Vlad'ın üzerine yürüyerek, onu kaçırdı. Eflâk prensliğine de başka bir «Bey» (Hospodar) tâyin etti. Böylece uzun müddet Osmanlı egemenliği altında yaşadılar. Bugün Ulahlar, Romen milletinin köylü ve çoban sınıfıdır.

ULAŞIM

İnsanların, bir yerden bir yere gitmesi, eşyanın bir yerden bir yere taşınması işidir. Medeniyetlerin gelişmesinde ve birbirine etki yapmasında ulaşımın büyük rolü görülür. Ulaşım araçları geliştikçe insanlar birbirine daha çok yaklaşmış, karşılıklı ilgileri günden güne artmıştır.

İlk insanlar, bir yerden başka bir yere gitmek için, önceleri yaya yürürler, yüklerini de ya sırtlarında taşırlar, ya da çok ağırsa peşlerinde sürüklerlerdi. Yaşlılarını ve hastalarını taşımak için de birkaç kişinin altına girip kaldırdıkları tahtırevanlar vardı.

Ulaşımda en önemli adım atın evcilleştirilmesiyle atıldı. At, hem sırtında insan ve yük taşıyan, hem de arkasında kızağa benziyen basit arabaları çekebilen bir hayvandı. Bu ilk arabalar, atın iki yanından, arkaya doğru uzatılan iki sırıktan ibaretti. Yükler bu sırığa bağlanır, insanlar, bunun üstüne binerlerdi.

Ulaşımda ikinci önemli adım tekerleğin icadiyle atıldı. Ağır yüklerin altına yuvarlak bir odunun sokulması fikri zamanla tekerleğin ortaya çıkmasına yol açtı. Bunun sonucu olarak da araba icat edildi. İnsanlar, böylece yüzyıllar boyunca ulaşımda koşum ve binek hayvanlariyle arabadan faydalandılar (Bk. Araba).

Öte yandan, deniz ve su yolları üzerinde ulaşım yapılıyordu. İçi oyulan bir ağaç kütüğü deniz taşıtlarının doğmasına yol açtı. Yelken, kürek ve dümenin icadiyle tekneler gelişti, daha sert haavlarda daha uzun yolculuklara çıkabilecek hale geldiler (Bk. Deniz taşıtları).

Bütün bu gelişmelerin insanların günlük hayatında büyük etkisi olmuştu. Endüstri alanında, tarım alanında, kültür ve sanat alanlarında ulaşımın büyük faydası oluyordu. Yeni icatlar ulaşımın yardımiyle uzaklara götürülebiliyor, çeşitli tarım ürünleri bir yerden başka bir yere gönderilebiliyordu. İnsanlar seyahat ederek görgü ve bilgilerini artırıyorlar, böylece başka ülkeler hakkında yeni fikirlerle geri dönüyorlardı.

Bu durum tarihin çok eski çağlarından XIX. yüzyılın başlarına kadar sürdü. İnsanlar çeşitli alanlarda büyük gelişmeler kaydetmelerine karşılık, ulaşım alanında büyük bir ilerleme kaydedememişlerdi. Karada gene attan faydalanıyor, denizde gene kürek ve yelken gücüyle gidiyorlardı. Yalnız aradaki fark, ulaşım araçlarının eskisine nazaran boyca daha büyümüş olmasıydı.

XIX. yüzyılda teknik alandaki gelişmelerin ulaşım araçlarına uygulanması sonucu medeniyet alanında büyük ilerlemeler kaydedildi. Buhar makinasının icadı lokomotifin, daha sonra da vapurların icadına yol açtı. Arkasından iç yakımlı motorlarla, elektrik motorlarının bulunması otomobil ve benzeri çeşitli kara taşıtlarının yapılmasını mümkün kıldı (Bk. Otomobil).

Ulaşımda en önemli gelişme hava taşıtlarının icadiyle oldu. XX. yüzyılın başlarında icad edilen uçaklar kısa bir zamanda gelişerek ulaşımın hızlanmasını sağladı. Aynı zamanda önemli bir savaş aracı olan uçak, günümüzün başta gelen taşıma araçlarından oldu. Gezegenler arası ulaşımda faydalanılacak olan füzeler de geleceğin uzay taşıma aracı olma yolunda gelişmektedir (Bk. Uçak, Füze).

ULAŞTIRMA BAKANLIĞI

Her türlü kara, deniz, hava ulaştırma hizmetlerinin devletle ilgili tarafını yürütmek, düzenlemek ve denetlemek görevi, 1939 yılına kadar Bayındırlık (Nafia) Bakanlığı uhdesindeydi.

Bu görev, daha genişletilerek, 27.5.1939 tarihli 3613 sayılı kanunla kurulan Ulaştırma (Münakalât) Bakanlığına verildi. Altı yıl kadar süren uygulamalardan edinilen tecrübelere dayanılarak, 27.6.1945 tarihli 4770 sayılı kanunla, Bakanlık yeniden teşkilâtlandırıldı, yetkileri ve görevleri daha açık ve kesin çizgilerle belirtildi. Bugün, Ulaştırma Bakanlığı'nın başlıca görevleri şunlardır:

a — Kara, hava ve sularda kamu ulaştırma hizmetlerini görmek üzere kurulmuş devlet işletmelerini idare etmek, düzenlemek, denetlemek;

b — İl özel idarelerine veya belediyelere ait ulaştırma işletmeleriyle özel ve tüzel kişiler tarafından yapılan ulaştırma işlerinin yurdun ve halkın ihtiyaçlarına uygun, devlet ulaştırma işletmeleriyle ahenkli, karşılıklı ve birbirlerini besleyici ve tamamlayıcı şekilde işlemelerini kovalamak ve sağlamaya çalışmak;

c — Her türlü taşıma ve ulaştırma acenta ve komisyonculuğu yapan ve yapacak olan özel ve tüzel kişilerin yeterlik şartlarını be-

lirtmek ve işlerini teknik bakımdan denetlemek;

d — Ulaştırma işlerinde, sularda, liman, iskele ve istasyonlarda güvenliği, kamu düzenliğini, can ve mal esenliğini sağlıyacak tedbirleri almak ve denetlemek;

e — Yabancı memleketlerin ilgili işletmeleriyle ulaştırma konusu üzerinde anlaşmalar yapmak ve münasebetler kurmak.

Yukarıda sayılan görevleri yerine getirmek üzere Bakanlıkta, Tarife ve Ticaret Dairesi, Liman ve Deniz İşleri Dairesi, Kara Yolları Ulaştırma Dairesi vardır. Her Bakanlıktaki gibi, Hukuk Müşavirliği, Teftiş Kurulu ile Zatişleri, Levazım, Evrak, Yayım Müdürlükleri de mevcuttur.

Bakanlığa bağlı işletmeler şunlardır:

Posta, Telgraf ve Telefon (PTT) İşletme Genel Müdürlüğü,

T. C. Devlet Demiryolları İşletme Genel Müdürlüğü,

Denizcilik Bankası,

Devlet Hava Meydanları İşletme Genel Müdürlüğü,

Türk Hava Yolları.

Yüksek Denizcilik Okulu da Ulaştırma Bakanlığına bağlı olup özel kanunla idare edilir.

İllerdeki Bakanlığa ait hizmetler, birkaç ili sınırları içine alan (Bölge Liman ve Deniz İşleri Müdürlükleri) tarafından yürütülür. Bölge Müdürlüklerinin çalışma sınırları içine giren iller ve müdürlüklere bağlı liman başkanlıkları, Bakanlıkça tesbit olunur.

Ulaştırma Yüksek İstişare Kurulu

Ulaştırma hizmetlerinin memleket ekonomisindeki önemli yeri gitgide daha belirli hale geldiğinden 1960 yılında 101 sayılı kanunla (Ulaştırma Bakanlığı Yüksek İstişare Kurulu) meydana getirilmiştir. Kurulun başlıca görevleri ulaştırma sistemlerini memleketin sosyal, ekonomik ve coğrafi bünyesine ve topyekûn savunma ihtiyaçlarına göre en mükemmel hale koymak maksadiyle yapılmış incelemeleri tartışarak bu husustaki tavsiyesini Bakanlığa arzetmek, işletmeler arasında koordinasyon ve ahenk tesisi maksadiyle gereken tedbirleri tavsiye etmektir.

Kurul; Devlet Plânlama Dairesi temsilcisinden başka, resmî ve hususi sektörlere mensup iktisadi, malî, meslekî, ilmî, idari ve hukukî sahalarda yetkili ilim ve iş adamları arasından Ulaştırma Bakanı tarafından seçilecek 30 üyeden kurulur. Yılda en az bir defa toplanır.

ULİSİS

Eski Yunan mitoloji kahramanlarındandır. İtak Kıralı Layert'in oğludur. Güzelliğiyle ün salan Penelop'la evlenmiş, bu birleşmeden Telemak dünyaya gelmiştir. Ulisis Truva Savaşı'na katılmamak için kendini deli gibi gösterdi, fakat hilesi Palamed tarafından anlaşıldığından savaşa gitmek zorunda kaldı. Truva Savaşı'nda birçok yararlıklar gösteren Ulisis, dönüşünde fırtınalardan yolunu şaşırdı, bilmediği adalarda, maceralı bir hayat yaşadı. Kalipso adlı bir peri ona âşık olduğundan, Ulisis bir adada yedi yıl kaldı. Vatanına dönüşünde, tahtına, eşine sahip çıkmak istiyenleri öldürdü. Ulisis hem bir savaş adamı, hem şair, hem de sanatçı olarak tanınmıştır.

ULU CAMİ

Bursa'da Osmanlılar tarafından XIV. yüzyılın sonlarında yapılmış büyük bir camidir.

Ulu caminin yapılmasına I. Bayezit (Yıldırım) zamanında 1395 yılında başlandı. Padişahın, Ankara Savaşı'nda Timur'a esir düşmesi üzerine, yapı işi bir süre durdu ve Yıldırım'ın oğlu Çelebi Mehmet zamanında bitirilerek ibadete açıldı.

Bursa'nın tam ortasındaki cami 2215 m² lik bir alanı kaplar. İki minarelidir. Caminin içindeki 12 büyük sütunun 1,5 metrelik bir kesimi eskiden altın yaldızla kaplıydı. Bugün bu altın yaldızlar yoktur. Bu 12 sütun (ayak), Ulu Caminin içini beş bölüme — sahanlığa — ayırır. Bölümlerin her biri, dörder kubbeli olmak üzere 20 kubbe ile örtülüdür ki, Türkiye'de hiçbir camide bu kadar kubbe yoktur.

Caminin ortasındaki kubbe açıktır ve tel kafesle örtülüdür. Bu sayede içeriye bol ışık girer. Bu açık kubbenin altında 16 köşeli bir şadırvan vardır. Şadırvanın havuzu etrafındaki 16 köşede, 16 abdest musluğu bulunur.

Ulu Cami, bugüne kadar birçok tamir gördü. 1853 yılındaki büyük depremde caminin dış duvarları ve iki kubbesi dışında yıkılmadık yer kalmadı. Bu depremden sonra cami, Namık Paşa tarafından hemen yeniden yaptırıldı. Ulu Cami'nin tarihî kıymeti, mimari değerinden büyüktür. Duvarlarının kalınlığı ve büyüklüğü ile çağındaki eserler arasında önemli bir yer tutarsa da, asıl kıymeti iç süslemeleri ile yazılarından ileri gelir. Caminin içinde birbirinden güzel yazılar vardır. Bunların arasında Sultan Mehmet'in Mustafa Şefik Efendi'nin, İzzet ve Yesari'nin yazıları sanat bakımından değerli ve ilgi çekicidir.

Ulu caminin, abanoz ağacından ve çivi çakılmadan yapılan mimberi, hemen hemen bütün camiye değer bir kıymet taşır. İnce bir sanat eseri olan bu mimber, kabartma biçiminde kıvrık dallarla süslüdür.

Ulu caminin bir de eski kütüphanesi vardır. İçinde birçok yazma kitaplar bulunan bu kütüphanede XIV. yüzyıla ait (770 Hicrî tarihli) altın işlemeli bir Kur'an büyük bir tarihî kıymet taşımaktadır.

ULUBAT GÖLÜ

Marmara bölgesinin Güney Marmara bölümünde bulunur. 156 km² genişliğindeki göl Türkiye'nin 9. büyük gölüdür. Uzunluğu en fazla olduğu yerde 24 km.'dir. Ulubat ismini kuzeybatısında bulunan köyden alır. Başka bir adı da Apolyont gölüdür. Bu adı da kuzeydoğusunda bir yarımada üzerinde bulunan Apolyont köyünden alır. Gölün deniz seviyesinden yüksekliği 10 metredir. Gölü besliyen en önemli akarsu Kirmastı çayıdır. Fazla suları da kuzeybatısından çıkan bir kol vasıtasıyla Susurlu nehrine akar, Ulubat gölünde irili ufaklı birçok adalar vardır. Bunların en büyüğü Halilbey adasıdır. Gölün suları tatlıdır.

ULUBATLI HASAN: (Bk. MEHMET II).

ULUBEY

Ege Bölgesi'nin İçbatı Anadolu bölümünde Uşak iline bağlı bir ilçedir. Kuzeyinde Uşak'ın merkez, doğusunda Karahallı, batısında Eşme, güneyinde de Denizli'nin Çal ile Güney ilçeleri vardır.

Yüzölçümü: 550 km²

Nüfusu: 18.522

İlçe arazisi çıplak, hafif meyilli, plâtolardan meydana gelmiştir. Kuzeyde ve güneyde serpili halde ormanlık yerler bulunur. İlçenin ulaşımı ancak İzmir-Uşak-Afyon demiryolu ile sağlanır, kara yolu durumu iyi değildir.

İlçede tahıl ve baklagiller başta olmak üzere, pancar, afyon, keten yetiştirilir. Ayrıca ihtiyacı karşılayacak kadar da meyva ve sebze elde edilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Ulubey kasabası İzmir-Uşak-Afyon demiryolunun İnay istasyonuna 6 km. uzaklıktadır, 6 mahalleden meydana gelmiştir. Halk, daha çok çiftçilikle uğraşır. Buğday, arpa, mısır, nohut, mercimek, afyon, keten tohumu, sebze yetiştirilir.

15 km. kadar uzakta çam ormanları vardır. Sürmenli harabeleri kasabanın çok yakınındadır.

ULUBEY

Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz bölümünde, Ordu iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını kuzeyde ve doğuda aynı ilin merkez, güneyde Gölköy, batıda Fatsa ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 32 köyü vardır.

Yüzölçümü: 149 km²

Nüfusu: 26.494 (1960 sayımı)

İlçe arazisi Karadeniz'e dökülen akarsuların derin vâdileriyle yarılmıştır. Iklim ılıman ve bol yağışlıdır. Bu yüzden doğal bitki örtüsü de gürdür. Ekonomik hayat, tarıma, bu arada da fındık üretimine dayanır.

Kasaba. — Ulubey ilçesinin merkezi, Gündüzlü kasabasıdır. Ordu-Mesudiye yolunun Ordu'dan itibaren 24'üncü kilometresinde hafif bir yamaç üzerinde kurulmuştur. 1.4.1958 tarihinden itibaren ilçe merkezidir. Nüfusu 1960 sayımına göre 3.000'i biraz aşar (3.004).

ULUBORLU

Akdeniz Bölgesi'nin Antalya bölümünde Isparta iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Senirkent, güneyde merkez, Atabey ve Keçiborlu, batı ve kuzeybatıda Afyon'un Dinar ilçeleri çevirir. Tek bucaktan ibaret olan ilçenin 4 köyü vardır.

Yüzölçümü: 207 km²

Nüfusu: 6.805 (1960 sayımı)

İlçenin orta kesimlerini Gençali ovası adı verilen bir ova kaplar. Bu ovayı çeşitli yükseklikte dağlar kuşatır. Bunlar arasında en önemlisi doğuda bulunan ve 2.446 metreye kadar yükselen Kapıdağı (Senirkent) dır. Kışlar soğuk geçer. Önemli akarsu yoktur. Halkın geçimi tarım ve küçük el sanatlarına dayanır. Tahıl türleri arasında en çok arpa ekilir. Bundan başka sebze ve meyvacılık gelişmiştir.

Kasaba. — İlçe merkezi Uluborlu kasabası, 2.446 metre yüksekliğindeki Kapıdağı'nın kuzey yamaçları eteklerinde kurulmuştur. Deniz yüzeyinden yüksekliği 1.130 m.'dir. Isparta

Uludağ, kayak yapanların çok rağbet ettiği bir spor ve dinlenme yeridir.

şehrine uzaklığı 61 km.'dir. En yakın demiryolu istasyonu 25 km. uzaklıktaki Keçiborlu'dur. Uluborlu kasabası 18 mahalleden meydana gelmiştir ve nüfusu 4.367'dir (1960 sayımı).

ULUÇ ALİ REİS: (Bk. KILIÇ ALİ PAŞA)

ULUDAĞ

Marmara Bölgesi'nin en yüksek dağıdır. (2.543 m). Bursa ovasının güneyinde bir duvar gibi yükselir. Dağın Bursa ovasına bakan kuzey tarafı kademeler halinde olduğu halde, güneye, Orhaneli'ne bakan tarafı çok dik meyillidir.

Doğrultusu kuzeybatı-güneydoğu olan Uludağ'ın uzunluğu 40 km.'yi bulur. Genişliği de Bursa ovası ile Nilüfer çayının yukarı çığırı arasında 15-20 km. kadardır. İlkçağda Olympos Mysios (Misya Olympi) diye adlandırılan bu dağ, Bizanslılar zamanında, keşişlerin sığındığı yer olduğu için, Keşişdağı adiyle adlandırılmıştı. 1925 yılında Uludağ adı verildi. Dağın kuzeye bakan tarafında Sarıalan Yaylası, Kirazlı Yayla, Kadı Yaylası, Sobran Yaylası gibi yaylalar vardır. Dağın en yüksek kısmında da yüksekliği 2.400 metreyi aşan ve «zirveler düzlüğü» adı verilen hafif dalgalı bir düzlük vardır. Bu düzlük üzerinde nisbi yükseklikleri 50-70 metre kadar olan zirveler bulunur.

Uludağ'ın yüksek kesimlerinde eski buzullara ait izler vardır. Bu izlerin en önemlileri buzul gölleridir. Karatepe'nin kuzeyinde yer alan bu göller batıdan doğuya doğru Aynalıgöl, Karagöl ve Kilimligöl adlariyle anılırlar. Uludağ'ın turistik önemi de günden güne artmaktadır.

ULUDERE

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Hakâri bölümünde Hakâri iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda aynı ilin Çukurca ilçesi, güneyde Irak toprakları, güneybatıda Mardin'in Silopi, batıda Siirt'in Şırnak, kuzeyde Hakâri'nin Beytüşşebap ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Gerur adlı bir bucağı ile 14 köyü vardır.

Nüfusu: 10.215 (1960 sayımı)

İlçe arazisi, çok sarp ve dik yamaçlarla kaplanmıştır. Dicle'ye karışan akarsular bu araziyi derince yararak daha haşin bir manzara kazandırmıştır. Iklim kışlarının sert ve soğuk geçişi ile dikkati çeker. Dağlık alanların bazı kesimleri meşe ormanlariyle kaplıdır. İlçede tarıma elverişli alanların çok az yer tutması sebebiyle başlıca ekonomik hayat hayvancılığa dayanır.

Kasaba. — Uludere ilçesinin merkezi Kılaban kasabasıdır. Hakâri il merkezine 155 km. uzaklıktadır. Bir yamaç üzerinde kurulmuş bu küçük kasabanın nüfusu 1.000 kişiyi bile bulmaz (1960 sayımı: 936). 1.9.1957 tarihinden itibaren ilçe merkezi haline getirilmiştir.

ULUĞ BEY (1394 - 1449)

Timur-Oğulları'ndan Doğu Türk Hakanı ve dünya tarihinin en büyük astronomlarındandır. Asıl adı Muhammed Taragay (Turgay) olup, «Uluğ Bey» diye ünlüdür; tam adı «Sultan Alâuddevle Uluğ Bey Mirza Gürkân» dır.

Uluğ Bey 22 mart 1394'te İran'da Sultaniye'de doğdu. Timur'un küçük oğlu Şahruh'un büyük oğludur. Uluğ Bey, büyük anası, yani Büyük Timur'un zevcesi, İmparatoriçe Saray-Mülk Hanım tarafından büyütülüp terbiye edildi. 1411'de, 17 yaşındayken, başkenti Semerkant olmak üzere muazzam Mâverâünnehir eyaletine imparator naibi atandı. Uluğ Bey, tam 38 yıl gerçek bir hükümdar gibi Semerkant'ta saltanat sürdü. Etrafına devrin en büyük bilim ve sanat adamlarını topladı. «Timur-Oğulları Türk Rönesansı» denen büyük medeniyet hamlesinin gerçek kurucularından biri oldu.

Uluğ Bey'in II. Murat'ın, yani Anadolu Türk rönesansının kurucusunun çağdaşı olduğu hatırlanırsa, Türklük dünyasının XVI. yüzyıldaki büyüklük çağına nasıl hazırlandığı daha iyi anlaşılır. Babasının ölümü üzerine, Uluğ Bey, Doğu Türk Hakanlığı tahtına oturdu. Sultan Şahruh'un öldüğü 12 mart 1447 tarihine kadar Batı Türkleri, başta Osmanlı İmparatorluğu olmak üzere, Herat'taki Timur-Oğulları'nın yüksek egemenliğini tanıyorlardı. Uluğ Bey'le beraber bu birlik de parçalandı. Batı Türkleri Doğu Türk'lüğü ile ilgisini kesip ayrı bir âlem yaratmak hamlesine girişti. Uluğ Bey'in, büyük babası Timur'un tahtında, Timur-Oğulları'nın 4. imparatoru olarak oturması 3 yıl bile sürmedi. 56 yaşına yaklaşan büyük hükümdar, 25 kasım 1449'da Semerkant'ta kılıçla öldürüldü. Suikasti, yerine geçen büyük oğlu düzenlemiştir. Sultan Rüknettin Abdüllâtif Mirza (1425?-1450) geçmiş, 4,5 aylık bir imparatorluktan sonra, babasına ve kardeşi Abdülâziz Gürkân Mirza'ya hazırladığı âkıbete uğrayıp öldürülmüş, 2 oğlu da çok yaşamamıştır.

Uluğ Bey, dünyanın en büyük astronomi ve matematik bilginlerinden biridir. Bir ömür boyunca ünlü Semerkant rasathanesinin başında bulunmuş, gözlemlerinin sonucunu «Ziyc» denen büyük eserinde yayınlamıştır. XVII. yüzyıldan başlıyarak Batı'da basılan bu kitapta, Eski Yuannlılar'ın ve Araplar'ın astronomi hesaplarını geniş ölçüde düzelterek, bugünkü bilgilerimize çok yakın rakamlar elde etmiştir.

ULUKIŞLA

İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak bölümünde, Niğde iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Adana'nın Pozantı, güneyde İçel'in Tarsus; batıda Konya'nın Ereğli, Kuzeyde Niğde'nin Bor, kuzeydoğuda aynı ilin Çamardı ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Çiftehan adlı bir bucağı ve 37 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.593 km²

İlçenin güneyinde bir duvar gibi Orta Toros'lar yükselir. Bu dağların eteklerinden itibaren kuzeye doğru İç Anadolu düzlükleri uzanır. Ulukışla'da İç Anadolu'nun kara iklimi hüküm sürer. İlçenin merkezinde bulunan meteoroloji istasyonunun kayıtlarına göre yıllık sıcaklık ortalaması 9°.6'dır. Yıllık yağış tutarı azdır (378 mm). İlçede büyük akarsu yoktur. En önemli akarsu Kırkgeçit deresidir. Bu dere Çakıt suyu yolu ile Seyhan nehrine gider. İlçe ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanır. Düz alanlar tahıl ekimine ayrılmıştır. Yamaçlarda ise bağcılık ve meyvacılık yapılır. İlçenin Maden köyünde simli kurşun madeni vardır. Çiftehan bucağındaki kaplıcalar ilçenin turistik zenginliğini teşkil eder.

Kasaba. — İlçe merkezi Ulukışla kasabası, Konya-Adana demiryolu üzerinde, deniz yüzeyinde 1.430 metre yükseklikte kurulmuştur. Konya-Adana karayolu da kasabadan geçer. Kasaba, demiryolu ile Niğde'ye 63, Konya'ya 237, Adana'ya 132 km. uzaklıktadır. Aksaray ve Bor'dan sonra Niğde'nin en fazla nüfuslu ilçe merkezidir. Bununla beraber nüfusu 5.000'i bulmaz (1960 sayımı: 4.123).

ULUS

Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz bölümünde Zonguldak iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını kuzeydoğuda Kastamonu'nun Azdavay, güneydoğuda Zonguldak'ın Eflâni, güneyde aynı ilin Safranbolu, batıda Çaycuma, kuzeybatıda Bartın ilçeleri çevirir. Merkez bucağından başka Kumluca adlı bir bucağı ve 67 köyü vardır.

Yüzölçümü: 717 km²

Nüfusu: 32.224 (1960 sayımı)

Ulus ilçesinde Buğa Dağı, Kocadağ, Kayaardı Dağı, Karaağaç Dağı, Ballıdağ gibi dağ kümeleri bulunur. Bunlar kesif ormanlarla kaplıdır. Ormanlarda en çok kayın, meşe ve çam ağaçları bulunur. İklim ılımandır. Yağış boldur. Halkın geçimi tarım ve hayvancılıktan çok ormancılığa dayanır.

Kasaba. — İlçe merkezi Ulus kasabası, Kocaçay'ın bir kolu olan Eldaş çayı vâdisinde kurulmuştur. Deniz yüzeyinden yüksekliği 200 metre, Zonguldak şehrine uzaklığı 124 km.'dir. Nüfusu 1.000 kişiyi biraz geçer (1960 sayımı 1.236). Bu bakımdan Zonguldak'a bağlı ilçe merkezleri arasında, Eflâni ve Kurucaşile'den sonra en küçük olanıdır.

UMMAN DENİZİ VE KÖRFEZİ

Umman Denizi Arabistan Yarımadası'nın güneydoğusunda, İran ve Pakistan'ın güneyindedir. Hint Okyanusu'nun büyük bir körfezi gibi olan, denizde önemli bir ada yoktur. Sadece Arabistan kıyılarında küçük, toplu adalar vardır. Pakistan'daki İndus Irmağı Umman Denizi'ne dökülen tek büyük nehirdir.

Umman Körfezi

Umman Denizi'nin kuzeyinde Arabistan Yarımadası'nın güneydoğusu ile İran'ın güneybatısı arasındadır. Resülhat burnundan, Hürmüz Boğazı'na kadar uzunluğu ortalama 550 km., giriş yerinde ise genişliği 370 km. kadardır.

UMMAN VE MASKAT

Arabistan Yarımadası'nın Güneydoğusunda bağımsız bir sultanlık

UMMAN ve MASKAT, Arabistan Yarımadası'nın güneydoğusunda bir devlettir. Doğuda Basra Körfezi, güneydoğu ve güneyde Umman Körfezi ile Umman Denizi, batıda da Rubülhali Çölü ve Hadramut ile çevrilidir. Umman, bir kıyı ülkesidir.

Yüzölçümü: 212.200 km²

Nüfusu: 550.000

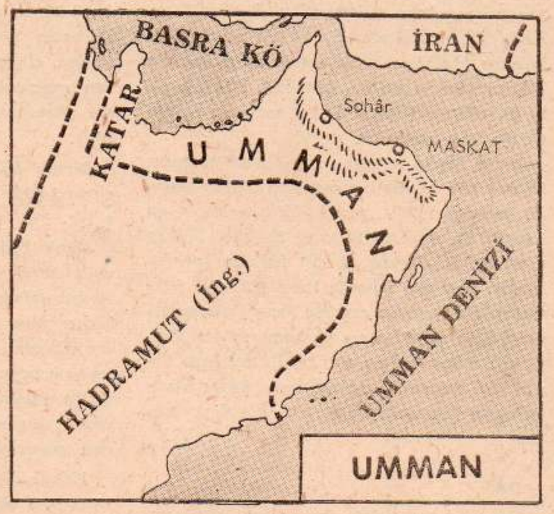
Başkent: Maskat

Umman ve Maskat (kısaca Umman da denir) bağımsız bir sultanlıktır. Umman Sultanı aynı zamanda Maskat sultanıdır. Halkın çoğunluğu Araptır. Ayrıca zenciler ve iş için Pakistan ve İran'dan gelip yerleşenler de vardır. Umman ve Maskat halkı arapça konuşur, hepsi müslümandır.

Ülke başlıca üç kesime ayrılır. Kıyı ovaları, dağlık bölgeler ve yaylalar.

Kıyı ovaları ortalama 10 km. genişliğinde yer kaplar. Buralar tarıma elverişlidir. Dağlık bölgeler, Basra Körfezi ağzındaki Hürmüz Boğazı'ndan, Umman Denizi'ndeki Resülhat Burnu'na kadar uzanır. Bunların ardında 300 - 700 metre yükseklikte yayla kesimi vardır.

Umman ve Maskat, tarım bakımından henüz gelişmiş değildir. Kıyılarda, kilometrelerce uzayıp giden dünyanın en güzel çiçeklerinin yetiştiği bahçeler vardır. Umman'ın asıl gelirini, şeker kamışı, kahve ve pirinç teşkil eder. Memlekette ayrıca sıcak bölgelerin her türlü meyvası yetişir.

Ülkenin başlıca şehirleri, 5.300 nüfuslu başkent Maskat ve 8.000 nüfuslu Matrah'tır. Batı Pakistan kıyısındaki Gvadar limanı da Umman Sultanlığı'na bağlıdır.

Ülkede karayolları, kıyılar boyunca uzanır. Demiryolu yoktur.

Tarih. — Umman ve Maskat XVII. yüzyılda ayrı ayrı sultanlıklardı. Toprakları, bugünkü Saudî Arabistan'ın önemli bir kısmını kapladığı gibi Umman denizindeki adaların çoğu da bu sultanlıkların elindeydi. XVIII ve XIX. yüzyıllarda Umman Sultanları, Katar ve Hadramut'a yayılmak istediler. Umman gemicileri Pakistan kıyılarında sömürgeler kurmaya çalıştılar. XIX. yüzyılın sonlarında Umman ve Maskat sultanlıkları birleşti. I. Dünya Savaşı'ndan sonra ülke, bir çeşit İngiliz himayesini kabul etti. 1921'de yapılan bir anlaşma ile, İngiltere, Umman ve Maskat'ın bütünlüğünü korumayı üzerine aldı, buna karşılık da ülkeden ekonomik faydalar elde etti.

UMUMİ HEYET (Genel Kurul)

Tüzel kişilerde en yüksek karar organıdır. Tüzel kişilerin mukadderatiyle ilgili konularda oy kullanma hakkını taşıyanların, statü ve kanun hükümlerine göre, belli zamanlarda, belli usullere uyularak toplanmalarından meydana gelen kurullara «Umumi Heyet = Genel Kurul» denir.

Derneklerde, oy hakkı olan üyeler genellikle yılda bir defa umumi heyet halinde toplanıp yönetim kurulunu, denetçileri ve derneğin diğer organlarını seçer. Ortaklıklarda, ortakların, kanunlara ve esas sözleşmeye göre, birlikte oy kullanmaları haline umumi heyet denilir. Anonim ortaklıklarda çok önemli bir organdır: İdare meclisini, denetçileri seçer, ortaklığın bilânçosunu, kâr ve zarar hesaplarını onaylar.

Kamu sermayesiyle işliyen iktisadi devlet teşekkülleri Umumi Heyeti ise Maliye, Sanayi, Tarım ve Ticaret Bakanlariyle, T.B.M.M.'nin Bütçe, Adalet, Sayıştay, Maliye, Sanayi ve Ticaret komisyonları başkan, başkanvekili, sözcü ve kâtipleriyle her komisyondan seçilen beşer üyeden kurulur.

Bunlardan başka, Millet Meclisi'nin ve Cumhuriyet Senatosu'nun bütün üyeleriyle yaptığı resmî toplantılara, Millet Meclisi Umumi Heyeti, Senato Umumi Heyeti ve iki meclisin birlikte toplanması haline de T.B.M.M. Umumi Heyeti denir. Meclislerde temsil edilen siyasi partilerin Millet Meclisinde ve Senatodaki üyelerinin ayrı ayrı veya birlikte yaptıkları umumi heyet toplantıları da vardır: CHP Meclis Grupu Umumi Heyeti, AP Senato Grupu Umumi Heyeti, YTP Meclis ve Senato Grupları Umumi Heyeti gibi.

UMUR BEY (Aydın-Oğlu) (1309 - 1348).

Türk komutanı ve denizcisi. Aydın-Oğlu Gazi Mehmet Bey'in oğullarındandır. Tam adı «Bahaettin Gazi I. Umur Bey — Paşa»dır. Gazi sanını 1328 zaferi üzerine almıştır. Umur Bey, büyük bir donanma meydana getirerek, Ege'de hâkim bir rol oynamış, Avrupa topraklarına ayak basmış, Bizans işlerine karışmış, hasılı Avrupa politikasında faal rol oynamış büyük bir şahsiyettir. Rumeli Fâtihi Gazi Süleyman Paşa, onun izinden yürümüştür.

Umur Bey'in ilk önemli seferi, 1328-29 Bozcaada seferidir; bu sefere kardeşi İbrahim de katılmıştır. 1330'da Gelibolu Yarımadası'na, 1332'de 75 gemi ile Semadirek Adası'na ve Gümülcine'ye, aynı yıl 250 gemi ile Ege Adaları'na, Ağrıboz'a ve Yunan kıyılarına, 1333'te 170 gemi ile Mora'ya, 1334'te 276 gemi ile Yunanistan ve Mora'ya ünlü sefer ve akınlarını yapmıştır. Bu sonuncu seferine Saruhan-Oğlu Süleyman Bey de katılmıştır. Umur Bey, 1334'te babasının ölümü üzerine tahta geçmiştir. Bundan sonra, hükümdar sıfatiyle Aydın-Oğulları'nın donanma ve ordusuna komuta etmiştir. 1336'da İmparator Kantakuzinos ile Foça'da buluşmuş, bunu takibeden yıllarda imparatora büyük askerî yardımlarda bulunmuştur.

Umur Bey, büyük mücadelesini İzmir için yapmıştır. İzmir 1076 tarihinde Türkiye devletinin kurucusu Anadolu Fâtihi Kutalmış-Oğlu Süleyman-Şah tarafından fethedilmişti. Fakat 1097'de Bizans, İznik gibi İzmir'i de Türkler'den geri aldı. Aydın-Oğlu Umur Bey, 1320'de İzmir'i tekrar fethetti. 28 ekim 1344'te, bütün Avrupa devletleri tarafından desteklenen Rodos'taki Saint-Jean Şövalyeleri, İzmir'i basarak Aydın-Oğulları'nın tersane ve donanmasını yaktılar; liman, Şövalyeler'in eline geçti. Fakat yukarı kale Türkler'de kaldı. Aşağı kaleyi de almak istiyen Umur Bey,

savaşırken sûrlar altında şehit düştü. 39 yaşında idi. Hükümdarlığı 14 yıl sürmüştür. Türkler, Hıristiyanlar'ın elinde kalan İzmir'e «Gâvur İzmir» dediler. Sonradan bilindiği gibi bu «Gâvur İzmir»i Timur fethedip Aydın-Oğullar'ına vermiştir.

Umur Bey'in hayatını, şair Enverî «Düstûr-Nâme» adlı büyük bir manzum destan halinde yazmıştır. XIV. yüzyıl Türk tarihinin en önemli kaynaklarından olan bu açık Türkçe eseri M. H. Yınanç, 2 cilt halinde yayınlamıştır. Eser son yıllarda Irène Mélikoff tarafından Fransızca'ya çevrilip Paris Üniversitesi tarafından yayınlanmış ve Lemerle «Le Geste d'Oumour Pacha» adlı büyük eserinde Enverî'nin destanını ayrıntılarına kadar incelemiş ve Bizans kaynakları ile karşılaştırmıştır.

UN

Un, tahıl tanelerinin, bazı sebze ve meyvaların değirmenlerde öğütülmesiyle elde edilir. Tahıl türlerinin en önemlilerinden olan buğday, çavdar, mısır, pirinç, yulaf, arpa taneleri ekmeğin ve çeşitli hamur işlerinin ilkel maddesidir.

Tahıl tanesi dört tabakadan yapılmıştır:

a — Kepek tabakası
b — Glüten tabakası
c — Un çekirdeği
d — Embriyon (oğulcuk)

Kepek ve Glüten tabakası, insan sindirim salgıları tarafından parçalanamaz ve dışkı ile beslenmeye faydası olmadan dışarı atılır. Bu bakımdan iyi un yapmak için bu tabakalar çeşitli usullerle çıkarılır ve yalnız un çekirdeğinin besi dokularından faydalanılır.

Tahılın Öğütülmesi

Taze buğday taneleri bir zaman bekletilir, kurumaya bırakılır. Böylece, başlangıçta %15-20 olan nemlilik, %12-14'e inmiş olur. Kurumuş taneler, elekle veya savurma ile tozdan, çöplerden, samandan ve boş tanelerden temizlenir. Daha sonra kabuklar ve kıllar da çıkarılarak taneler öğütmeye hazır hale gelir.

Birçok öğütme usulü vardır; bu usullerin cinsine göre az veya çok kepekli unlar elde edilir.

Alçak öğütme usulünde değirmen taşları veya silindirler birbirine çok yakındır; taneler bir defada öğütülür. Yüksek öğütmede ise, birkaç tane silindir veya değirmen taşı vardır. Taneler, aralıkları gittikçe sıklaşan taşlar arasından geçerek, un haline gelir. En son taşlar arasından çıkan, birinci kalite beyaz undur. Bu usulde bile un ve kepek birbirinden tamamiyle ayrılmış değildir.

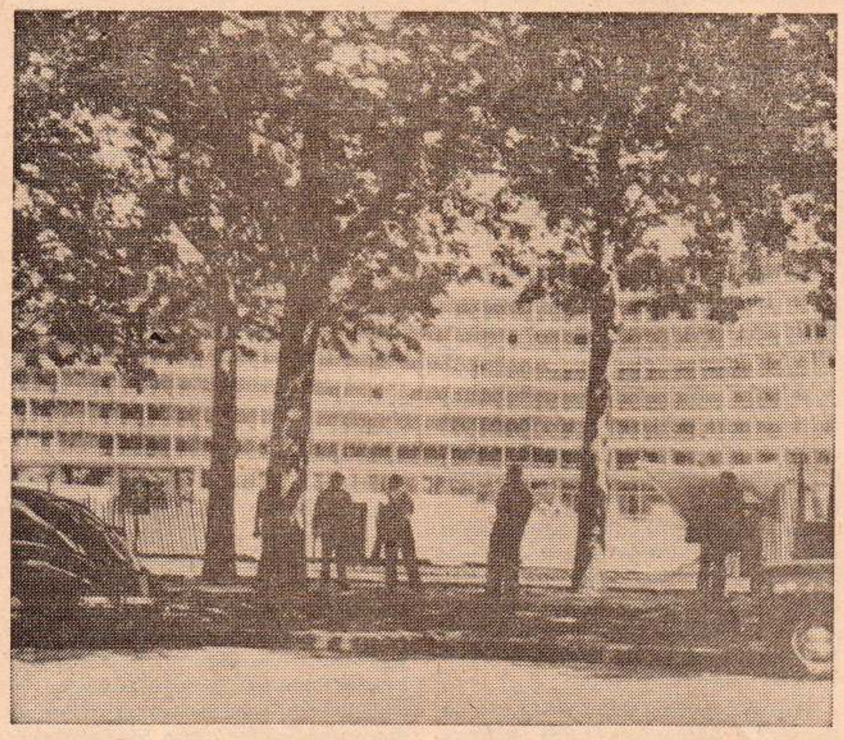
100 kısım tahıl tanesinden elde edilen un miktarına öğütme derecesi denir. Unun özellikleri öğütme derecesine bağlıdır. Öğütme derecesi ne kadar küçük olursa, kepek miktarı o kadar azdır ve unun rengi beyaz olur. En beyaz buğday ununun öğütme derecesi %30'dur. Öğütme derecesi yüksek olan unun kepeği fazladır. Bu çeşit unların proteinleri barsakta iyice emilemez ve insanda dışkı miktarı artar.

Un Çeşitleri

Buğdaydan 8-12 türlü un elde edilir. Buğday, çavdara oranla daha fazla barsakta emilebilen madde verir. Çavdardan iki çeşit un elde edilir. Öğütme derecesi %30 olan en iyi çavdar unu, orta derecedeki buğday unundan daha esmerdir.

Pirinç, tam glüteni havi olmadığından, pirinç unundan ekmek yapılamaz. Pirinç kepeği hayvan besini olarak kullanılır.

Mısır unundan da, tek başına iyi bir ekmek yapılamaz. Mısır ununa buğday ve çavdar unu katılarak ekmek yapılmaktadır.

Paris'teki UNESCO merkez binasının genel görünüşü. Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'na üye devletlerin her birinde ayrıca UNESCO dernekleri vardır.

Unların Besin Değeri

Tahıl tanelerinde, %50-70 nişasta, %3-15 protein, %1-2 yağ, %10-13 su vardır. Çeşitli tuzlar ancak %1-2 kadardır.

Buğday tanelerinde gliadin ve glütenin proteinleri vardır. Gliadin ve glütenin proteinleri bir arada glüten proteinini yapar. Ekmeğin pişmesi, glütenin proteininin fiziksel özelliklerine bağlıdır.

Tahıl proteinlerinin büyük kısmı, biyolojik bakımdan eşit değerde değildir. Oğulcuk proteinleri değerlidir ve vitaminler bilhassa bu kısımda bulunur.

Un, çok eskiden, tahıl tanelerinin, iki taş arasında ezilmesiyle yapılırdı. Sonra da değirmenler yapıldı. Yeldeğirmenlerinde rüzgârdan, su değirmenlerinde su gücünden faydalanılır. Zamanımızda un elektrik veya akaryakıtla çalışan un fabrikalarında yapılmaktadır.

Değerli bir besin maddesi olan «irmik» de buğdayın öğütülmesi sırasında elde edilir. İzmir, helva ve makarna yapımında kullanılır.

Makarna her mevsimde, kurutulmuş olarak satılan bir hamur işidir, çok çeşitli biçimlerde yapılır. «şehriye» de bir çeşit makarnadır.

Makarna yapımında daha çok, sert buğday kullanılır. Buğdayın irmik gibi kaba şekilde öğütülmesiyle elde edilen un, sıcak su ile hamur haline getirilir. Yuğurulmuş makarna hamuru, makarnaya verilecek şekillere göre, özel delikleri olan silindirlere konur. Bu silindirlerin içine giren bir piston büyük bir basınçla hamuru iter. Silindirin öbür ucundan deliklerinin şekline göre istenilen biçimde makarna çıkar. Uzun, çubuk makarnalar, değneklere asılarak kurutulur. Çubuk makarnaların paketi açıldığı zaman, çubuğa rastlıyan kıvrım yerlerinin yassılmış olduğu görülür.

Makarna vitamin bakımından zayıf bir besindir. İyi cins makarna sert ve esnek olur. Rengi sarıya bakar. Pişerken, hacmi çiğ haldeki hacminin iki misli olur.

UNAMUNO, Miguel de (1864 - 1936)

Miguel de Unamuno

Ünlü bir İspanyol edibidir. Bilbao şehrinde doğdu. Salamank Üniversitesi'nde profesör iken şiddetli makalelerinden dolayı Kanarya Adaları'na sürüldü. Sonradan, Primo de Rivera'nın düşmesi üzerine memleketine dönen Unamuno vatanperverane çalışmasiyle dikkati çekmiştir. Unamuno, şiirleri, hikâyeleri, romanları ve felsefî eserleriyle İspanyol fikir hayatına ve edebiyatına büyük etkiler yapmıştır.

UNESCO

«United Nations Educational Scientific and Cultural Organization = Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşki-

lâtı» sözünün kısaltılmışıdır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan BIRLEŞMİŞ MILLETLER TEŞKİLÂTI'nın kültür şubesidir. Amacı, eski Milletler Cemiyeti'nin Fikrî İşbirliği Enstitüsü'nün izini takip ederek milletler arasında eğitim, bilim ve kültür alanlarında işbirliği sağlamak ve bunu gerçekleştirmektir. Yeni düşünceler ve eski teşkilâttan daha geniş para imkânlariyle kurulan UNESCO'nun çalışma programı da eskisinden yüklüdür.

UNESCO, 1946 yılında kuruldu. Bugün dünya milletlerinin çoğu teşkilât ile işbirliği yapar. UNESCO'nun merkezi, kuruluşundan beri Paris'tedir.

UNESCO, dünyadaki okuma-yazma bilmemenin ortadan kalkmasına, okullarla kütüphanelere yardım edilmesine; geri kalmış ülkelerdeki halkın genel kültürünün sinema, radyo ve konferanslarla yükseltilmesine çalışır.

Teşkilât, bundan başka dünya milletleri arasında kültür alış-verişini düzenler; öğretmen ve öğrenci seyahatleri tertip eder. Bütün bu çalışmaların, her memleketin yapı ve ihtiyaçlarına uygun şekilde gerçekleşmesini sağlamak için, üye memleketlerin hepsinde UNESCO dernekleri kurar.

UR (Tümör)

İnsan, hayvan ve bitki dokularındaki hücrelerin anormal çoğalarak meydana getirdikleri, muhtelif büyüklük ve şekildeki kitlelere ur denir.

Her ne kadar birçok dış ve iç sebeplerle bazı doku ve organlarda büyüme, kalınlaşma olursa da bunlar «hipertrofi» tâbir edilen hâdiselerdir. Meselâ sık sık bademcik iltihabı geçiren bir kimsede bir müddet sonra bademcikler fevkalâde büyüyebilir. O takdirde bir bademcik hipertrofisinden bahsedilir; bu bir ur değildir. Ayrıca, verem, frengi, cüzzam ve bazı mantar hastalıklarında meydana gelen iltihabi nesiç büyümeleri, kalınlaşmaları da tümör sayılmaz. Doğuştan bulunan veya sonradan zuhur eden çeşitli benler tümöre benzer vasıflar gösteren teşekküllerdir.

Urlar teşekkülleri bakımından iyi veya kötü tabiatlıdır. Tıpta bu sebeple «selim» ve «habis» terimleri kullanılır.

Selim urlar (tümörler), normal doku yapısına büyük bir benzerlik gösterir, çıktıkları dokunun karakterini muhafaza ederler. Zararsızdırlar, ancak bulundukları organlardaki çalışma düzenini bozacak şekilde büyürlerse çıkarılmaları zaruri olur.

Habis urlar (tümörler) ise, yavaş yavaş etraflarındaki dokuyu tahrip ederek ilerler. Yayılma kabiliyetleri hudutsuzdur. Yavrulamak (metastas yapmak) suretiyle vücudun diğer kısımlarına atlıyabilirler. Genel durumu bozan zehirli maddeler (toksinler) meydana getirerek hastayı za'fa ve ölüme sürükler.

Habis tümörlerde hücreler, şekilleri ve çapları itibariyle anormal ve anarşik bir durum gösterir. Çıktığı dokunun hususiyetlerine uymıyan ve tıpta «atipik» tâbir edilen hücrelerden meydana gelir. Urlar, deri vs. gibi epitel dokularından, kemik dokusundan, sinir ve kan yapıcı dokulardan meydana gelebilir. Kaslarda, damarda olabilir. Çeşitli dokulardan meydana gelen tümörler olduğu gibi; dokusu tâyin edilemiyen tümörler de vardır (Bk. Kanser).

UR

Mezopotamya'da eski bir Sümer şehridir. Ur (yahut Uru), Fırat nehrinin eskiden denize döküldüğü yerde olduğu için gemilerin giriş ve çıkışına elverişli idi. Yüklü gemiler buradan Basra Körfezi'ne çıkarak Hint Okyanusu'na geçerdi.

Yıkıntılarından anlaşıldığına göre, Ur, oldukça büyük bir şehirdi. Taş ve pişmiş tuğladan yapılan saray ve tapınakların dışında kalan binalar çiğ tuğladan veya kerpiçten yapılıydı. Bu yüzden yıkıntılar toprakla karışmış, tepe ve yığın haline gelmiştir. Şehrin yıkıntıları XIX. yüzyıl sonunda bulunmuştur.

Ur şehrinin tarihi kesin olarak belli değildir. Yapılarının intizamına, su yollarına, hattâ kanalizasyon tertibatına bakılacak olursa, Ur, ilk çağların en ileri şehirlerinden biriydi.

URAL - ALTAY DİLLERİ

Asya'nın Büyük Okyanus kıyılarından, Orta Avrupa ve Akdeniz kıyılarına kadar uzanan geniş bir alanda konuşulan, büyük bir dil ailesidir. Bu deyim, aynı zamanda Türk, Macar, Fin, Moğol, Tunguz gibi çeşitli Asya kavimlerinin hepsini birden anlatmak için de kullanılır.

Ural-Altay dil ailesi adından da anlaşılacağı gibi Ural ve Altay olmak üzere iki büyük bölümden meydana gelir.

Ural Dilleri

Ural-Altay ailesinin bu büyük bölümü başlıca «Fin-Ugr dilleri» ve «Samoyet dilleri» olmak üzere ikiye ayrılır.

a) Fin-Ugr Dilleri: Adından anlaşıldığı gibi Fince ve Ugrca olmak üzere iki büyük bölümden meydana gelir. Baltık Denizi Fincesi, Volga Fincesi, Lâpca ve Permice dilleri «Fince» bölümüne girer Vogulca, Ostiyakça ve Macarca da bu grupun «ugrca» bölümünü meydana getirir.

b) Samoyet Dilleri: Kuzey ve güney Samoyetçe olmak üzere başlıca iki bölümde incelenir. Bu iki bölüme beş tane dil girer.

Altay Dilleri

Türkçe, Moğolca ve Tunguzca olmak üzere üç ana bölüme ayrılır.

I — Türkçe. A. Orta Asya Grupu: 1) Köktürkçe ve Uygurca (bu en eski Türkçedir). 2) Yeni Uygurca, 3) Çağatayca, 4) Özbekçe, 5) Kırgızca.

B. Güneybatı Grupu: 1) Türkiye Türkçesi (Osmanlı), 2) Azerce (Azerbaycan ve Kaşkay kolu), 3) Türkmence.

C. Kuzey batı Grupu: 1) Kumanca, 2) Karayimce, 3) Kazan Tatarcası, 4) Başkırca, 5) Nogayca, 6) Kazakça, Karakalpakça.

D. Güney Sibirya Türkçesi Grupu: 1) Oyrotça, 2) Abakanca, 3) Tuvaca.

E. Kuzey Sibirya Grupu: Yakutça.

F. Çuvaş Grupu: Orta Volga'da konuşulan bu dil Türkçe ve Moğolca ile karışıktır.

II — Moğolca.

III — Tunguzca.

Çevresi ve Akrabalık Derecesi

Ural-Altay dillerini iki ayrı kolda toplamak istiyen dilcilerde, coğrafya, ırk ve kültür düşüncesinin etkisi büyüktür. Bunlar, Altay dillerini konuşanlarla, Fin-Ugr dillerini konuşanları, yani çok geniş bir alana yayılmış milletleri aynı ırktan, aynı kültür çevresinden saydılar.

XX. yüzyıl başında Fin-Ugr kolunda yapılan incelemeler sonunda, bu dil kolunun karşılaştırmalı bir grameri yapıldı. Bundan sonra Fin-Ugr deyimi, bu kolun adı oldu. «Altay» deyimi de, Türk-Moğol, Tunguz dillerinin teşkil ettiği doğu kolunun adı olarak kaldı.

URAL DAĞLARI

Rusya'da büyük bir dağ zinciridir. Urallar, kuzeyden güneye doğru uzanan yaşlı dağlardır. 460 metre yükseklikteki Sverdlovsk geçidi, bu dağları ikiye ayırır. Dağların kuzey-güney doğrultusundaki uzunluğu 2.000 km. kadardır.

Kuzey Urallar, oldukça sarptır. Ural Dağları'nın en yüksek tepesi olan Tolopsis (1.688 m.) bu bölgededir.

Güney Urallar, daha yaşlıdır. Dağlar güneye inildikçe bir yelpaze gibi açılır. Bu bölgenin yamaçları ormanlarla kaplıdır. Güney Urallar'ın en yüksek yeri Yaman Dağı' (1.648 metre) dır.

Urallar maden bakımından çok zengindir. Altın, demir, plâtin ve bakır bulunur. Özellikle altın ve plâtin istihsalinde, Urallar'daki kaynaklar önemli bir rol oynar. Dünya plâtin istihsalinde birinci gelen Rusya, bu kıymetli madeni de Urallar'dan elde eder. Ural dağları Asya ile Avrupa arasında sınır teşkil eder.

URANUS

Eski Yunan mitolojisinde gökyüzü; daha geniş anlamda, Uzay ve Cennet Tanrısı'dır. Dişi Tanrılar'dan Gaea'nın kocası, Cronus, Coeus ve Ocean'ın babasıdır. Mitolojiye göre, Uranus «gök», karısı Gaea da «yer» Tanrısı' dır; diğer Tanrılar hep Uranus'un soyundan gelir.

Eski Yunanlılar Uranus'un bütün uzaya hâkim olduğuna; dünyanın sıcaklık, ışık ve yağmurunu onun verdiğine inanırlardı. Bir inanışa göre de, Uranus yer ve gök devleri sayılan Cyelopel'arın, Titan'ların ve Rhea'nın da babası sayılırdı. Bir başka inanışa göre Uranus'un hâkimiyetini ve büyüklüğünü çekemiyen Saturn, onu öldürdü ve bütün uzaya hâkim oldu.

URANUS

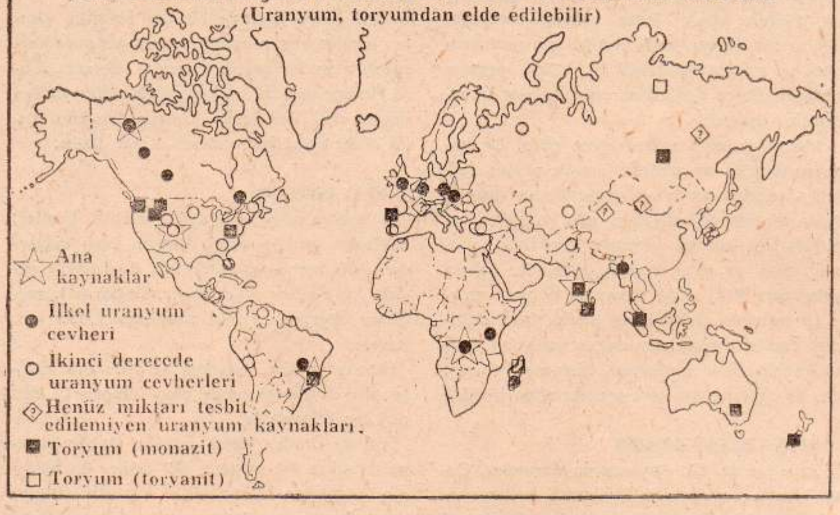
Güneşten uzaklık sırasına göre yedinci gezeğendir. Uranus'u ilk defa 1781 yılında, Sir William Herschel keşfetmiş, fakat o zamanlar bunu kuyruklu yıldız sanmıştı. Yapılan devamlı gözlemler sonucunda, Herschel'in gezeğeni buluşundan dört ay sonra bir başka astronom, A. J. Lexell bunun güneşin etrafında dönen yeni bir gezeğen olduğunu anladı.

Uranus iyi ve berrak havalarda, gözle görülebilen bir gezeğendir. Güneşten uzaklığı dünyanın güneşe olan uzaklığından 19,18 defa daha fazladır. (3.000.000.000 km.'ye yakın) Dünyadan uzaklığı ise 2.500.000.000 km. ile 3.100.000.000 km. arasında değişir. Uranus'un, güneş etrafındaki yörüngesinin yarı çapı 20.000 km.'yi geçer. Böylece çok büyük bir çember çizen Uranus, güneş çevresindeki devrini ancak 84.015 yılda tamamlar. Yani Uranus'un bir yılı bizim 85 yılımızdan fazladır.

Büyük bir gezeğen olan Uranus'un çapı

DÜNYADAKİ BAŞLICA URANYUM VE TORYUM KAYNAKLARI

(Uranyum, toryumdan elde edilebilir)

49.693 km.'dir. Dünya çapının 12.765 km. olduğu düşünülürse Uranus'un ne kadar büyük olduğu daha kolay anlaşılır. Bununla beraber Uranus Güneş Sistemi'ni meydana getiren gezeğenler arasında büyüklük bakımından Jüpiter, Satürn ve Neptün'den sonra dördüncü gelir.

Görüldüğü gibi dev gezeğenlerden olan Uranus'un kütlesi dünyanın kütlesinin 14.54 katıdır. Yoğunluğu ise dünya yoğunluğunun ancak 0,28'i, su yoğunluğunun da 1,56'sı kadardır.

Uranus Nasıl Bir Gezeğendir

Uranus, ışığı yansıtma özelliği çok yüksek olan gezeğenlerden biridir. Büyük bir teleskopla bakıldığı ızaman, mavimtrak kurşuni renkte bir disk halinde görünür. Bu diskin üzerinde çeşitli kuşaklar vardır. Bu kuşaklar koyu renklidir.

Kozmolojik araştırmalar gezeğenin daha çok hafif elemanlardan meydana geldiğini ortaya koymuştur. Bu elemanların çoğunu hidrojen ve helyum teşkil eder. Gezeğenin atmosferinde de helyum ve hidrojen vardır. Gezeğenin ve atmosferinin sıcaklığı —200°'dir.

Uranus'un Uyduları

Dev gezeğenin beş uydusu vardır. Bunlardan, «Oberon» ve «Titania» adı verilen ikisi, 1787'de, gezeğeni ilk gören Herschel tarafından keşfedilmiştir. Diğer ikisi, «Ariel» ve «Umbriel» 1851'de astronom William Lassell tarafından bulunmuştur. Beşinci uydu ise ancak 1948'de Kuiper tarafından keşfedilmiş, adına da «Miranda» denmiştir. Uydular arasında Uranus'tan en uzak olanı Oberon (500.000 km. kadar), en yakını da Miranda'dır (125.000 km. kadar).

URANYUM

Radyoaktif bir elemandır. İlk olarak 1789'da Alman bilginlerinden M. H. Klapoth tarafından bulundu. Yabancı maddelerle karışık olan bu maden cevherini, Páligot 1841'de tuz haline, 1856'da da külçe haline getirdi.

Uranyum, tabiatta sâf olarak bulunmaz. Dünyanın pek çok yerinde uranyum filizlerine raslanırsa da, bu filizlerin çoğu işletilmeye elverişli değildir. En önemli uranyum yatakları Amerika'da Kanada ve A.B.D.; Afrika'da Kongo, Katanga, Madagaskar; Avrupa'da Çekoslavakya, Norveç, İngiltere, İsveç, Kafkasya ve Portekiz'dedir. Avustralya'da da uranyum çıkar. Çekoslavakya'daki filizde ortalama olarak %50 arasında uranyum oksidi (U_3 D_8) vardır. Kanada'daki filizlerde ise bu oran %70'e kadar çıkar.

Uranyum, gümüş gibi parlak, cilâlanıp işlenmeye elverişli bir madendir. Demire nazaran daha yumuşaktır. Kömürle birlikte ısıtılıp tavlanırsa çok sertleşir. Havanın etkisiyle üzeri esmerleşir. Toz haline getirilen uranyum ise siyah görünür. Uranyum tozu, normal ısıda dahi suya etki eder; kaynıyan suyu ise ayrıştırır.

Endüstride, uranyumun önemli bir yeri vardır. Bazı çelik çeşitlerine uranyum karıştırılarak çeliğin sertliği artırılır. Uranyum bileşikleri camcılık ve porselencilikte de kullanılır. Porselenlere, uranyum bileşikleriyle

URANYUMUN ÖZELLİKLERİ

Simgesi: U
Atom No.: 92
Atom ağırlığı: 238.07
Yoğunluğu: 18.6
Erime nokt.: 1.132°
Kaynama nokt.: 3.818°

sarı, yeşil ve siyah renkler verilebilir. Fotoğrafçılıkta da, klişeleri kuvvetlendirmekte uranyumdan faydalanılır.

Uranyum bileşikleri zehirlidir. Bir miligram bile insanı öldürmeye yeter. Bununla beraber doktorlukta kanser, deri veremi ve şeker hastalıklarına karşı başarıyla kullanılır.

Uranyumun en büyük özelliği radyoaktif oluşudur (Bk. Radyoaktivite). İlk olarak 1896'da Fransız bilgini Henri Becquerel, uranyum ışınlarının kapalı bir yerdeki fotoğraf camlarını etkilediğini görerek, elemanın radyoaktivitesini tesbit etti. Uranyumun yaydığı ışınlar, röntgen ışınlarına benzer. Uranyum, radyoaktif cisimlerin anasıdır. Milyonlarca yıllar boyunca ışınlar yayarak zamanla iyonyum, radyum, polonyum gibi radyoaktif cisimleri meydana getirir; sonunda da kurşun haline gelir.

1 gram uranyum, 1 saatte 1/10.000 kalori enerji yayar. Uranyum atomunun, kurşun atomu halini alabilmesi için aradan dört buçuk milyon yıl geçmesi gerektiği hesaplanmıştır. Bu hesaba göre 1 gram uranyumun kurşun haline gelinceye kadar yaydığı enerji 3.942.000.000 kaloriyi bulur. Bu da 500 ton maden kömürünün yanarken sağladığı enerjiye eşittir.

Uranyumun isotopları U-234, U-235, U-238'dir. U-235 isotopu atom enerjisi sağlamakta kullanılır.

Yarım kilodan az bir miktar uranyum (U-235) parçalandığı zaman 9.000 tonluk TNT enerjisine eşit bir enerji verir.

URFA: Yağı ve Arap Atı ile Ün Salmış Bir Güney İlimiz

URFA, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Orta Fırat bölümünde bulunan bir ilimizdir. Güneyinde Suriye toprakları uzanır. Doğusunda Mardin, kuzeydoğusunda Diyarbakır, kuzeybatısında Adıyaman, batısında Gaziantep illeri bulunur. İlçeleri merkez ilçesinden başka Akçakale, Birecik, Bozova, Halfeti, Hilvan, Siverek, Sürüç ve Viranşehir'dir. Bunlara bağlı bucak sayısı 30, köy sayısı 653'tür.

Yüzölçümü: 18.585 km²
Nüfusu: 401.493 (1960 sayımı)
Nüfus yoğunluğu: 22 kişi.

Yüzey Şekilleri. — İlin en önemli dağı, doğuda Diyarbakır-Urfa il sınırı üzerinde yükselen Karacadağ (1.919 m.)dir. Ayrıca şehrin doğusunda Susuz Dağ (817 m.) ve Tektek dağları (810 m.) vardır. Urfa'ya genel olarak geniş düzlükler hâkimdir. Bunların en önemlileri Viranşehir Ovası, Siverek Ovası, Sürüç Ovası ve güneyde, sınıra doğru bir yelpaze şeklinde genişliyen Harran Ovası'dır.

Iklim. — Urfa'nın iklimi, bilhassa sıcaklığının fazlalığı ile dikkati çeker. Yıllık ortalama sıcaklık 18°'dir. En sıcak ay ortalama 21°,7'yi bulur. Türkiye meteoroloji istasyonlarında şimdiye kadar raslanan en yüksek sıcaklık Urfa'da tesbit edilmiştir (46°,2-1957'de). Kışlar da oldukça soğuk geçer. En soğuk ay ortalaması fazla düşük değildir (5°). Yıllık yağış tutarı 452 mm.'dir. Bunun büyük kısmı kışın yağar.

Bitki Örtüsü. — Urfa ilinde ormanlık alanlar çok azdır. Ormanlar bütün il yüzeyinin %1'ini bile bulmaz (%0.36). Ancak, dağların bazı kuytu kesimlerinde lekeler halinde meşeliklere raslanır. Ovalık alanların tabiî

bitki örtüsü bozkırlar halindedir. Bütün il yüzölçümünün üçte birinden fazlası (%36'sı) çayır ve otlaklarla kaplıdır.

Akarsular. — Urfa ilinin en önemli akarsuyu Fırat nehridir. Bu nehir, önce Adıyaman ili ile Urfa, daha güneyde de Gaziantep ili ile Urfa arasında sınır teşkil ederek akar. Eskiden Gaziantep ile Urfa arasındaki ulaşıma bir engel teşkil eden ve ancak sallarla geçilebilen Fırat nehri üzerinde, son yıllarda muhteşem Birecik köprüsü yapılmıştır. Bu köprü 700 metre uzunluğunda ve 10 metre genişliğindedir.

Ekonomi. — Urfa ili topraklarının %25'ini ekili-dikili alanlar kaplar. Nadasa bırakılan topraklar da bütün yüzeyin %18'i kadardır. Bu duruma göre, bütün il arazisinin yarıya yakın bir kısmı (%43'ü) tarıma elverişli demektir. İlin geniş düzlüklerinde tarım çok gelişmiştir. Bütün ekili alanların %91'inde tahıl ekilir.

Pek az ekilen endüstri bitkileri arasında, en büyük yeri kenevir tutar. Onu pamuk takibeder. Endüstri bitkileri ekimi, ilin batı kesiminde daha fazladır. Baklagillerden mercimek de çok ekilir.

Urfa'da bağcılığa da önem verilir. Bağların kapladığı alan 53.600 hektardır (1960). Bu bağlardan aynı yıl 109.500 ton ürün elde edilmiştir. İlin Gaziantep iline yakın kesimlerde zeytincilik ve antepfıstığı ekimi yapılır.

Urfa'nın önemli bir ekonomik kaynağı da hayvancılıktır. İl sınırları içinde yaşıyan küçükbaş hayvanların sayısı 1,5 milyonu aşar. Bunun 1.015.913'ü koyun, 562.230'u kılkeçisidir. Sığır sayısı ise bunlara göre oldukça azdır (120.237). Bu hayvanlardan elde edilen ve büyük şehirlerimizde «Urfa yağı» adı altında satılan yağlar, pek meşhurdur. Hayvancılık ve yağ istihsali, ilin bilhassa Siverek ilçesinde önem kazanmıştır.

Urfa ili hayvancılığından bahsedildiği zaman muhakkak kaydedilmesi gereken diğer bir konu da atçılıktır. Urfa atları büyük bir şöhrete sahiptir. Atçılığı ıslah etmek maksadiyle il merkezinde 1947 yılında bir aygır deposu kurulmuştur.

Ulaşım. — Güney sınırlarımızı takibederek, Mardin'e kadar giden demiryolu, Urfa ilinin güneyinde Akçakale (Urfa şehrine en yakın istasyon)'den geçer. İlin asıl ulaşımı karayolları ile olur. Bu yollardan en önemlisi doğu-batı doğrultulu Mardin-Viranşehir-Urfa-Birecik-Gaziantep yoludur.

Urfa Şehri

Urfa güneydoğu Anadolu'nun en kalabalık şehirleri arasında yer alır. 59.910 kişiyi bulan nüfusiyle, Gaziantep ve Diyarbakır'dan sonra bu bölgenin üçüncü büyük şehridir. Denizden yüksekliği 515 metre olan şehir Gaziantep'e 149, Mardin'e 286, Diyarbakır'a da 188 km. mesafededir.

Urfa'nın yeni gelişen kesimleri modern bir görünüşe sahiptir. Buna karşılık eski mahalleler dar sokaklı ve düzensizdir. Şehrin güneybatısında «Ayn-ı Zeliha», yahut «Halilürrahman» adlariyle anılan büyük bir havuz vardır. 50 metre uzunluğunda ve 30 metre genişliğinde olan bu havuzdaki balıklar kutsal sayılır. Söylendiğine göre Nemrut, Hz. İbrahimi yakmak için bu havuzun bulunduğu yerde muazzam bir ateş yaktırmıştır. Ateşin şiddetinden kimse ateşe yaklaşamamış, bunun üzerine Nemrut, kalenin içine büyük bir mancınık kurdurmuş ve bu mancınık vasıtasiyle, Hz. İbrahim'i ateşe fırlatmıştır. Fakat aynı anda gelen ilâhi bir emirle o ateşin yerinde bugün Ayn-ı Zeliha diye anılan havuz meydana gelmiştir. Halen, kalenin içinde bulunan iki sütunun, bu mancınığın ayakları olduğu söylenir.

Urfa'dan bir görünüş

Tarihte Urfa

Urfa, son derece eski tarihi olan şehirlerimizden biridir. Ebu-l Ferec, burasının, Nuh tufanından sonra kurulan ilk şehir olduğunu kaydeder. Bir rivayete göre, şehrin güneyindeki bir mağara Hz. Eyüp'e aittir. Kalenin eteğindeki başka bir mağara ise Hz. İbrahim'in doğduğu yer olarak gösterilir. Nihayet Evliya Çelebi'ye göre Hz. İsa, Urfa'ya gelerek bir kiliseye gitmiş, bu sebeple oraya Dir-i Mesih denmiştir. Bütün bu tarihî ve efsanevi olaylar yüzünden şehre «Peygamberler Şehri» dendiği de olur.

Eski adı Edessa olan Urfa M. Ö. IV. yüzyılda İranlılar'ın hâkimiyetine girmiş, sonra da Makedonyalılar'a geçmiştir. M. Ö. 174'te burada bir Yunan kolonisi kurulmuştur.

VII. yüzyılda Araplar'a geçen şehir sonradan Bizanslıların hücumuna uğramış, fakat ancak XI. yüzyılda Araplar'ın elinden alınabilmiştir. Daha sonra Hulâgû ve arkasından Timur tarafından işgal edilen Urfa yakılıp yıkılmış, XV. yüzyılda da Akkoyunlular tarafından zaptedilmiştir. Urfa'nın Osmanlı İmparatorluğu'na katılması Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferine raslar. Böylece şehir 1516'da zaptedilmiş, Kanuni Sultan Süleyman zamanında vilâyet olmuştur.

Bundan sonra yüzyıllar boyunca Türkler'in idaresinde kalan Urfa 1919'da rFansızlar tarafından işgal edilmişse de 9 Şubat 1920'de işgalden kurtarılmıştır.

Urfa Kalesi. — Urfa şehrinin yakınındadır. Daire şeklinde olan kalenin etrafında hendek yoktur. Çünkü her tarafı yalçın kayalarla çevrilmiştir. Batıya açılan demirden, sağlam bir kapısı vardır. Kale içindeki iki sütün rivayete göre Nemrut'un Hazreti İbrahim'i ateşe attırmak için kurdurduğu mancınığın yeridir. Kalede 25 burç vardır. İç kaleyi dörtgen şekilli bir dış kale kuşatır. Doğuya açılan Bey kapısı, batıya açılan Samsat ve Harran kapıları dış kalenin başlıca kapılarıdır.

URFÎ (1555 - 1591)

Büyük İran şairi. Safeviler çağında yetişmiştir; İran şiirinin son dev şairidir. Şirazlı'dır. Önce «Seydî» sonradan «Urfî» takma adını almıştır.

İran'da lâyık olduğu değeri görmediğini sanan Urfî, 1585'te Hindistan'a gitti. Agra'da Timur-Oğulları'ndan Türk İmparatoru Ekber Şah ve veziri Abdürrahim Han tarafından korundu. 36 yaşında zehirlenerek öldü. Daha genç yaşında ünü bütün İslâm dünyasını tutan Urfî, son derece mağrurdu. Divanında kasideler, gazeller, kıtalar ve rubâiler vardır; ayrıca 3 mesnevî (manzum roman) ve bir mensur risale yazmıştır. Divanı pek çok kereler basılmış, 1887'de İngilizce'ye çevrilmiştir.

İran ve Urdû şiiri yanında Türk şiirinde de etkisi büyük olmuştur; Nef'î, ilk kasidelerinde aralarında ancak bir kuşak fark olan Urfî'yi örnek almıştır.

URLA

Ege Bölgesi'nin, Ege bölümünde İzmir iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını, doğuda İzmir'in merkez ilçesi, güneyde aynı ilin Seferihisar ilçesi ve Ege denizi, batıda İzmir'in Çeş-

me ilçesi, kuzeyde İzmir Körfezi kuşatır. Merkez bucağından başka Uzunkuyu adlı bir bucağı ve 17 köyü vardır.

Yüzölçümü: 637 km^2

Nüfusu: 18.601 (1960 sayımı)

Urla ilçesinin İzmir körfezi kıyıları düzlükler halindedir. Bu düzlüklerin hemen güneyinde tepelik alanlar manzaraya hâkim olur.

İlçenin en yüksek noktasını 316 metre yüksekliğindeki Kocadağ teşkil eder. Urla'da Akdeniz iklimi hüküm sürer. Yazlar sıcak ve kuraktır. Kışlar ılık geçer. Kar az yağar ve yerde kalmaz. Doğal bitki örtüsünün esasını bodur makiler teşkil eder. İlçede önemli akarsu yoktur. Çamlı deresi, Kazdere, Tatarsuyu ve Akpınar deresi küçük akarsulardır. İlçe ekonomisi bağcılık, tütüncülük ve zeytinciliğe dayanır, ayrıca turfanda sebzecilik de yapılır.

Kasaba. — İlçe merkezi Urla kasabası, Urla iskelesinden 3 km içeride dalgalı bir yüzeyde kurulmuştur. Yamaçlarda dar sokaklı kesimler ve bunun eteğinde de dar sokaklı eski çarşı bulunur. Kasaba meydanından güneybatıya doğru uzanan caddede Hükümet Konağı ve yeni yapılmış bir cami vardır. 11 mahalleden ibaret olan Urla kasabası deniz yüzeyinden 65 m. yüksekliktedir. Nüfusu 10.796'dır. (1960 sayımı)

URUGUAY: Halkı İspanyol Asıllı Olan Bir Güney Amerika Ülkesi

Uruguay'ın arması

URUGUAY, Güney Amerika'nın en küçük ülkesidir. Yüzölçümüne göre nüfusu çok kalabalık olan Uruguay, Güney Amerika'nın en demokrat ülkesi sayılır.

Uruguay, Güney Amerika'nın ortadoğu kesiminde ve Atlas Okyanusu kıyılarındadır. Kuzeyde Brezilya, batıda Arjantin, doğu ve güneyde Atlas Okyanusu ile çevrilidir.

Yüzölçümü: 113.200 km^2

Nüfusu: 3.000.000

Başkenti: Montevideo

Ülke, genişçe bir yayladır. Kuzeyde, Brezilya sınırındaki Cuchilla Grande Dağları'nın tepeleri karlı, etekleri yeşilikler ve ormanlarla örtülüdür. Ilık bir iklimi olan Uruguay'da ne çöller, ne de çıplak bozkırlar vardır. Ülke, hemen hemen baştan aşağı yemyeşildir.

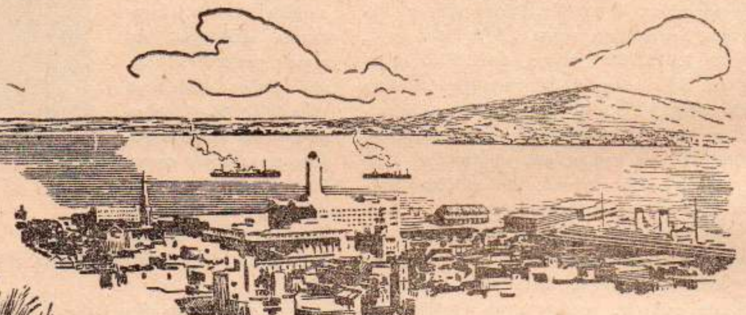
Bu küçük ülkeyi, birçok ırmaklar sular. En büyük akarsu, batıdaki Uruguay nehridir. 750 km. uzunluktaki bu bol sulu nehir, ülkenin batı sınırını çizer, geniş bir ağızla La Plâta körfezine dökülür. Atlas Okyanusu kıyılariyle, La Plâta Körfezi kıyıları yer yer bataklıklarla kaplıdır. Geri kalan kıyılarda kumluklar kilometrelerce uzanır.

Ekonomik Durumu

Uruguay'ın ekonomik hayatı, tarıma dayanır. Endüstrisi de buna göre ayarlıdır.

Tarımda hayvancılık başta gelir. Yüzölçümüne göre, dünyada en çok hayvan besliyen ülkelerden biri Uruguay'dır. Burada hayvancılık, daha ilk yerleşme çağlarında gelişmeye başladı. «Goşo» denen sığır çobanları, Uruguay'ın otlu yaylalarında, at sırtında sığır ve

URUGUAY'DAN ILGİ ÇEKİCİ GÖRÜNÜŞLER

Uruguay ile Arjantin'i birbirinden ayıran Plâta nehrinin genişliği Montevideo önlerinde 200 km.'ye yaklaşır.

Yüksekliği bir metreye varan çayırlarla kaplı otlaklar Uruguay'ı bir sığır ve koyun memleketi yapmıştır

Uruguay Güney Amerika'nın en demokrat ülkesidir. Yaşı 18'in üstünde olan kadın, erkek herkes oy kullanır.

Başkent Montevideo'nun adını Magellan'ın bir gemicisi koymuştur. Gemi bugünkü başkentin bulunduğu bölgeye yaklaşırken çanaklıktaki gözcü: «Monte Vide Eu!» (Bir dağ görüyorum) diye bağırmış ve o bölgenin adının Montevideo kalmasına sebep olmuştur

koyun sürülerini yetiştirmekte ün kazandılar.

Konserve ve soğutulmuş et endüstrisinde dünyanın en ileri sayılan ülkelerinden biri Uruguay'dır. Arjantin ve Birleşik Amerika'dan sonra, Avrupa'ya en çok kasaplık hayvan ihracı Uruguay'dan yapılır.

Ülkenin toprakları tarıma elverişli olduğundan, hemen her çeşit ürün elde edilir. Buğday, arpa, mısır ve çavdar yetişir, pamuk ve kahve ekiminin de ekonomide önemli yeri vardır.

Uruguay'ın kuzeyinde bulunan altın madenleri yeni yeni işletilmektedir. Güney Amerika'nın en iyi renkli mermerleri bu memleketten elde edilir. Granit, bakır, gümüş, manganez de yeter derecede vardır.

Uruguaylılar'ın yaşayışı

Uruguay halkının büyük çoğunluğu İspanyol asıllıdır. İtalya'dan göç edenler de ikinci sırayı tutar. Bu arada Alman ve Fransız asıllı olanlarla İrlandalı ve İngilizler de kalabalıktır. Güney Amerika ülkeleri içinde en az yerli bulunan yer Uruguay'dır.

Uruguaylılar İspanyolca konuşurlar, hepsi katoliktir. Büyük endüstri devletin eli altındadır. Bütün endüstri ve ticaret hareketlerinde, devlet halkı korur. Kimse günde sekiz saatten fazla çalıştırılamaz. 1915 yılından beri, yıllık paralı izin mecburiyeti vardır. Devlet, ayrıca, ucuz evler yaparak vatandaşları barındırır.

Eğitim, tam demokratik usullere göre yürütülür. Okuma yazma bilenler, yüzde 84'ü bulur. Eğitim ve öğretim alanında Amerika kıtasında Birleşik Amerika'dan sonra en ileri ülke Uruguay'dır.

Uruguay'ın yolları iyi ve ulaştırma işleri düzgündür. Ülke, kara, deniz ve havayolları ile Güney ve Kuzey Amerika'ya, dünyanın belli başlı memleketlerine bağlıdır.

Başkent Montevideo' (854.000)dan sonra, Mercedes (43.200), Paysandu (103.000) ve Salto (73.000) önemli şehirlerdir.

Montevideo, Güney Amerika'nın en güzel ve önemli şehirlerinden biridir, işlek limanının bütün dünya limanları ile bağlantısı vardır.

Tarihte Uruguay

Uruguay kıyılarını ilk dolaşan, İspanyol gemicisi Diaz de Solis oldu. Solis 1515'te bir avuç adamiyle Montevideo'yu kurdu. Yüzyıl boyunca İspanyollar buraya göç ettiler. Ülkenin kuzeyi henüz ele geçirilmiş değildi. 1680'de Portekizliler, La Plâta Körfezi ağzında bir kale yaparak, göçleri önlediler. Arjantin'den gelen bir İspanyol ordusu, Portekizliler'i Uruguay'dan attı, İspanyollar ülkenin içlerine kadar yayıldılar.

XVIII. yüzyılda adı «Banda Oriental» olan Uruguay'da, yalnız Goşo'lar yaşıyordu. Ülke uzun yıllar İspanya'ya bağlı kaldı ve Buenos Aires'ten idare edildi.

1816'da Uruguaylılar, bütün Güney Amerika ülkeleri gibi bağımsızlıklarını elde etmek için İspanya ile savaşa giriştiler. Bir «goşo» olan Jose Artigas'ın liderliğinde yapılan bu savaşlarda Birleşik Amerika da Uruguaylıları destekledi. Uruguay, bağımsızlığını kazandıktan sonra, 1821'de öteden beri bu ülkeye göz koyan Brezilya'nın istilâsına uğradı. Nihayet 1825'te tam bağımsızlığını kazanarak, «Repulica Oriental del Uruguay» adı ile Lâtin Amerika'nın yeni devletleri arasına katıldı.

URUMÇİ

Doğu Türkistan' (Çin Türkistanı)ın başkentidir. 4.432 metre yüksekliğindeki Bogde-ula Dağı'nın batı eteklerinde, Doğu Türkistan'ın kuzey bölgesi olan Çungarya'nın güneyindedir.

Ülkenin tarihî başkenti olan Kâşgar'ı Çinliler, Çin'den çok uzak olduğu için, başkentlikten çıkarmış, Urumçi'ye nakletmişlerdir. Urumçi'de şimdi önemli bir Çinli azınlığı vardır ve şehirde modern sanayi tesisleri ve fabrikalar yapılmıştır. Uygur Türkleri'nin ünlü tarihî başkentleri Beşbalık ve Turfan şehirleri, Urumçi'nin 200 km. kadar doğusunda kalmaktadır. Şehir, 20.000 kişilik nüfusiyle Türkistan'ın 6. şehridir.

URUNDİ (BURUNDİ)

Orta Afrika'nın güneydoğu bölgesinde yeni kurulan bir devlettir. İdare şekli krallıktır. Eskiden «Ruanda-Urundi» adı altında önce Belçika'nın, 1946'dan sonra da Birleşmiş Milletlerin himayesi altındaydı. Bağımsızlığa 1962'de kavuşan Urundi'nin adı Burundi oldu ve Ruanda'dan ayrıldı.

Urundi (Burundi) kuzeyden Ruanda, doğudan ve güneyden Tanganika, batıdan Kongo ile sınırlıdır.

Yüzölçümü: 17.000 km²

Nüfusu: 2.500.000

Başkenti: Usumbura

Urundi'nin batısı kısmen göllerle çevrilidir. Tanganika Gölü güneybatı sınırını kaplar. Başkent Usumbura Tanganika Gölü'nün kuzey ucundadır.

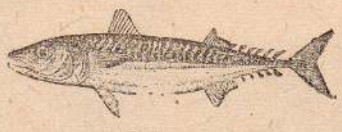
Yeni kurulan krallığın ekonomik durumu tarım ve hayvancılığa dayanır. Endüstri gelişmiş değildir. Demiryolu yoktur. Karayolları ise henüz yeni yapılmaktadır.

Ruanda ile Urundi ayrıldığı zaman eskiden bu iki bölgenin başkenti olan Usumbura Urundi'nin sınırları içinde kalmıştır. Bugün Urundi'nin başkenti gene Usumbura'dır. Ruanda ise «Kigali»yi başkent yapmıştır.

USKUMRU

Eti çok lezzetli bir balıktır. Avlanma mevsimi ekim başından mart sonuna kadar sürer. Nisan başından mayıs sonuna kadar avlananlar yumurtasını atmış ve zayıflamıştır. Bunlara çiroz denir; çirozlar kurutularak yenir. Haziranda yağlanmaya başladığından artık kurutulmaya elverişli değildir. Uskumrunun hazirandan ekim ayı sonuna kadar tutulanlarına «lipari» denir. Uskumru balığının tanesi çoğunlukla 125 gram ağırlığındadır. Boyları 20-25 santimdir. Başı ince ve burnuna doğru sivridir. Alt çenesi biraz uzuncadır.

Uskumrular kasımdan itibaren Boğazlar'a akmaya başlar; bir kısmı Akdeniz'e gider, bir kısmı da Marmara deniziyle Boğaziçi'nde kalır. Boğaz'da kalanların irileri şubat ve martta Marmara'ya inip yumurtalarını bıraktıktan sonra nisandan itibaren Karadenize dönmeye başlarlar.

Uskumru

USKUR (Bk. PERVANE)

UŞAK: Halısı ve Dokumasiyle Ün Yapmış Bir İlimiz

UŞAK, Ege Bölgesi'nin İç Batı Anadolu bölümünde bir ilimizdir. Uşak ili kuzeyde Kütahya, doğuda Afyonkarahisar ve Denizli, batıda Manisa, güneyde Denizli illeriyle çevrilidir. Merkez ilçesinden başka 5 ilçesi (Banaz, Eşme, Karahallı, Sivaslı ve Ulubey), bu ilçelere bağlı 7 bucak ve 244 köyü vardır.

Yüzölçümü: 5.497 km²

Nüfusu: 184.000 (1960 sayımı)

Nüfus yoğunluğu: Km²'ye 33 kişi.

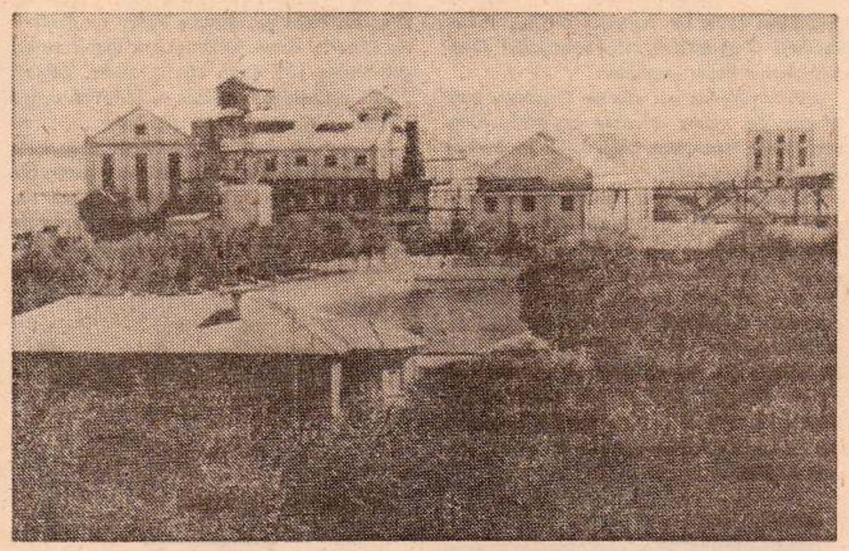
Yüzey Şekilleri. — İl toprakları oldukça engebelidir. Kuzeydeki Murat Dağı 2.312 metre, doğudaki Kaplangı Dağı 1.430 metre, güneydoğudaki Çatmalı Dağları ise 1.730 metre yüksekliktedir. Bu dağ sıralarını yararak güney ve batıya akan birçok akarsuların açtığı derince vâdilerin yamaçları genel olarak ormanlarla kaplıdır.

Akarsular. — İlin topraklarından önemli akarsular ve küçük dereler akar. Bunların başlıcası Gediz, Büyük Menderes nehrine dökülen Banaz Çayı'dır. Banaz, Karahallı'nın güneybatısında Menderes'e karışır. Bu büyük akarsulara dökülen birçok küçük çay ve dereler vardır.

Bitki Örtüsü. — Uşak ilinde akarsular nispeten bol, yağışlar orta derecede olmasına rağmen, büyük ova ve çayırlar yoktur. Dağ sıralarının yamaçlarındaki orman örtüsü oldukça gürdür. Ağaç türleri genel olarak yayvan yapraklı ve iğne yapraklıdır.

İklim. — Uşak ilinin ılımlı bir kara iklimi vardır. İlin, kuzey bölgelerinde kışlar daha soğuk, güneyde ise daha ılık geçer. Yaz aylarında bunaltıcı sıcaklar olmaz. Yağışlar daha çok kışın görülür.

Tarım. — Uşak ili toprakları geniş tarla tarımına elverişlidir. Tarıma ayrılan topraklardan en çok elde edilen ürün pancardır. 1926 yılında kurulan şeker fabrikası, pancar tarımının gelişmesine yol açmıştır. Uşak'ta

Uşak Şeker Fabrikası, bölgede yetiştirilen pancarların işlendiği büyük bir fabrikadır.

elde edilen bu üründen sonra, buğday, arpa ve patates ikinci sırayı tutar. Pek az ölçüde afyon, pamuk ve tütün de elde edilir. Ayrıca bağcılık ve meyvacılık da ilerleme yolundadır.

Ekonomi. — Uşak ilinin genel ekonomisi tarıma ve tarımla ilgili endüstriye dayanır. Pancardan elde edilen şeker, başta gelir. İlin sınırları içinde dokuma, dericilik gibi endüstri tesisleri çalışır durumdadır.

Uşak ilinde halıcılık da önemli bir yer tutar. Gerek merkezde ve gerekse ilçelerdeki el tezgâhlarında dokunan halılar, büyük bir halk çoğunluğunun geçimini sağlar.

Uşak Şehri

Uşak ilinin merkezi olan Uşak şehri, kuzey, doğu ve batıdan çıplak dağlarla kuşatılan, güneyi açık bir ovanın kuzey kıyısında kuruludur.

Kuzey, batı ve kuzeydoğuda şehirden 4 kilometre kadar uzakta çam ormanları vardır. Buraları şehrin mesireleridir. Şehrin içinden geçen Dokuzsele deresinin yaz aylarında suları çekilirse de, kış ayları azgınlık yapacak kadar çoğalır.

Uşak şehrinin nüfusu 28.927'dir (1960 sayımı) şehirde 11 mahalle, 5.500 kadar bina ve 550 kadar dükkân vardır.

Denizden yüksekliği 974 metre olan Uşak'ta kış ayları yağışlı geçer, yazın bunaltıcı sıcaklar görülmez.

Uşak, Eskişehir - Denizli Devlet Karayolu üzerindedir. Ayrıca, gene karayolu ile İzmir, Kütahya, Ankara ve bağlantı yollariyle İstanbul'a bağlıdır.

Afyon - İzmir demiryolu Uşak'tan geçer. Uşak Ankara'ya 560 km., İstanbul'a 610 km., Eskişehir'e 296 km., Kütahya'ya 219 km., Afyon'a 132 km., Manisa'ya 220 km., İzmir'e 287 km. uzaklıktadır.

Uşak, Batı Anadolu'nun il olan yeni şehirlerinden biridir. Şehrin hartası 1951 yılında, imar plânı da 1953'te yapıldı.

Eskiden Kütahya'ya bağlı bir ilçe olan Uşak, Selçuklular zamanından beri önemi olan bir şehirdir. 1220'de yapılan Ulucami, Selçuklular'dan kalmadır.

Ekonomik hayatın en önemli dayanakları halı, şayak (dokuma), yün ve fanilâ ipliği, şeker pancarı, hububat, afyon ve palamut ürünüdür. Uşak'ta bir elektrik fabrikası, 11 un fabrikası, Toprak Mahsulleri'ne ait çelik silolar vardır.

Uşak, halıcılığı ile Türkiye'de ve dünya'da ün yapmıştır. Halı, el tezgâhlarında genel olarak kadınlar tarafından dokunur. Halı yapımında Uşak, bütün Türkiye'de Gördes'ten sonra ikinci gelir.

UŞAKLI, Ömer Bedrettin (1904 - 1946)

Ömer Bedrettin Uşaklı

Cumhuriyet devrinde yetişmiş bir şairimizdir. Uşak'ta doğdu. Yurdun çeşitli yerlerinde kadılıklarda bulunan Lûtfi Efendi'nin oğludur. İlk öğrenimini Uşak'ta, orta öğrenimini Sıvas ve İstanbul Kabataş liselerinde yaptı. 1927 yılında, Siyasal Bilgiler Okulu'nu tamamlıyarak idari hayata atıldı. Bir süre, Bursa'da, maiyet memuru olarak çalıştıktan sonra Manavgat Kaymakamlığı'na tâyin olundu. Ünye, Şavşat, Ovacık, Artvin, Edremit kaymakamlıklarında bulunmak suretiyle yurdun çeşitli yerlerini dolaştı. Daha sonra Mülkiye Müfettişliği yaparak memleket gerçeklerini ve güzelliklerini yakından tanımak imkânlarına kavuştu. 1943 yılında Kütahya Milletvekilliğine seçildi. 24 şubat 1946 tarihinde Ankara'da öldü.

Ömer Bedrettin Uşaklı, eserlerinde memleket renklerini ve manzaralarını yansıtan, lirik bir şairdir. Zevk, şekil, kalıp ve vezin yönlerinden «Hecenin Beş Şairi»ni, bunlardan da özellikle Faruk Nafiz Çamlıbel'i izlemiştir. Bakir aşk, tabiat temaları ve sıla özlemi, şiirlerinin başlıca malzemesidir. Duru ve temiz bir dille, aşırı sanatçılığa özenmiyen, içli, özden bir söyleyişi vardır. Eserlerinde derin anlamlardan fazla sade bir güzellik göze çarpmaktadır.

Şiirlerini toplıyan kitapları şunlardır: Deniz Sarhoşları (1926. İlk denemeleridir. 1929'da ilâveli ikinci baskısı), Yayla Dumanı (1934. 1945 de genişletilmiş ikinci baskısı), Sarıkız Mermerleri (1942).

Edebiyatımızda modern romanın öncülerinden

Halit Ziya UŞAKLIGİL

UŞAKLIGİL, Halit Ziya (1866 - 1945)

Halit Ziya Uşaklıgil

Modern Türk romancılığının kurucularından, ilk ve en büyük ustalarından biridir.

İzmir'de halı ticaretiyle tanınmış ve zengin olmuş Uşaklı bir aileye mensuptur. İstanbul'da Eyüp'te doğdu, İlk öğrenimini Fatih rüştiyesinde yaptıktan sonra 9-10 yaşlarındayken, İzmir'e, büyükbabasının yanına gönderildi. Orta öğrenimini İzmir'deki Fransız «Mekitaristler» okulunda tamamlıyan Halit Ziya Uşaklıgil'in yazı hayatı çok genç yaşta başlamıştır. Yaşı daha yirmiye varmadan, «Hizmet» adlı günlük gazetede çeşitli yazıları çıkmıştır. Daha sonra, ilk roman denemeleri olan «Nemide», «Bir Ölünün Defteri», «Ferdi ve Şürekâsı»nı yayınladı. Asıl büyük romanlarına hazırlık niteliği taşıyan bu küçük romanlarından sonra, İstanbul'a gelerek, o sırada Recaizâde Mahmut Ekrem' in önderliğinde kurulan «Servet-i Fünun» topluluğuna katıldı.

Reji idaresinde aldığı bir görevle İstanbul'a yerleşen Halit Ziya Uşaklıgil'in «Servet-i Fünun» dergisinde yayınlanan ilk büyük ve önemli romanı «Mai ve Siyah»tır. Türk romanına üslûp, anlatım ve roman tekniği yönlerinden batıyı getiren «Mai ve Siyah»tan sonra, yazarın asıl büyük sanat gücünü taşıyan «Aşk-ı Memnu» adlı eseri de gene bu dergide çıkmıştır. «Kırık Hayatlar» adlı üçüncü büyük romanı tefrika edilirken «Servet-i Fünun» kapatılmış, Halit Ziya bu eserini ancak cumhuriyetten sonraki yıllarda kitap halinde bastırabilmiştir.

1909 ilkbaharında, Sultan Reşad'ın tahta çıkarılması üzerine Mabeyn Başkâtibi olarak resmî bir görev alan Halit Ziya Uşaklıgil, üç yıldan fazla kaldığı bu görevden, Âyan âzalığına tâyin edilerek ayrılmış, ancak hemen ardından buradan istifa edip, Darülfünun (Üniversite) da hocalık almıştır. Bundan sonraki yıllarını tamamiyle yazı hayatına bağlıyan romancı, 1945 yılı martında İstanbul'da ölmüştür.

HALİT ZİYA UŞAKLIGİL'İN BİR ROMANININ ÖZETİ:

Mavi ve Siyah

AHMET CEMİL, Liseyi bitirir bitirmez, hayatını kazanmak ve ailesine bakmak zorunda kalmıştı. Annesiyle kızkardeşinden başka kimsesi yoktu. Lisan dersi vererek ailesini geçindirmek istiyordu. Boş vakitlerinde şiir yazar; edebiyat âlemine ilgi çekici bir yenilik getirmeye çalışırdı. Bu konuda, arkadaşı Ali Şekip, Hüseyin Nazmi gibi gençlerle konuşur, fikirlerini savunurdu.

Ahmet Cemil bir akşam, Tepebaşı bahçesinde otururken, uzaktan mavi bir elmas yağmuru gibi yıldızları seyrederek, gelecekte ünlü bir şair olacağı hayalini kurdu. Her şeye rağmen çalışacak, mücadele edecek, başarıya erişmek için elinden geleni esirgemiyecekti. Bu arada arkadaşı Hüseyin Nazmi'nin kızkardeşi Lâmia ile ilgileniyor, onunla evlenerek bir yuva kurmaya can atıyordu.

Ahmet Cemil'in çocukluğu ile gençliği büyük sıkıntılar içinde geçmişti. Özel dersler verdiği şımarık zengin çocuklarının ailesinden para almak gururunu incitiyordu. Bir ara, piyasaya tercüme yaparak geçinmeyi de denemişti, ama bu da onun yaradılışına uygun değildi. Çünkü kitapçılar, ona tercüme etmesi için, öyle kötü kitapları veriyorlardı ki zavallıda ne heves kalıyordu, ne bir şey... Üstelik parayı da, binbir güçlükle, üze üze veriyorlardı.

Ahmet Cemil'in günün birinde Mir'ât-ı Şüûn gazetesinde ufak bir iş bulması hayatını biraz intizama sokar gibi oldu. Günün birinde gazete sahibinin oğlu Vehbi Efendi'ye de kendi kızkardeşi İkbal'i vermek zorunda kaldı. Ne var ki Vehbi sarhoş ve küstah bir adamdı. Karısının hâmile olduğunu bilmesine rağmen tekmelerle dövüyor, öte yandan kendisi evdeki beslemelerle gönül eğlendiriyordu.

Ahmet Cemil kızkardeşinin durumundan kendisini sorumlu tutuyor, bütün bunlara kendisinin sebep olduğunu sanıyordu. Bir gün dert yanmak için gittiği arkadaşı Hüseyin Nazmi'nin hariciyede uzak bir göreve gönderildiğini haber aldı. Hüseyin Nazmi çok sevinçliydi.

Ahmet Cemil: «Demek hemen gidiyorsun ha?» dedi.

— *«Kim bilir? Zannetmem ki o kadar çabuk gidebileyim. Resmi muamele hiç olmazsa bir ay sürer. Ondan sonra... ha... sana verilecek başka bir haber var, buna ayrıca memnun olacaksın.»*

Ahmet Cemil bu ikinci şeyi bekliyerek arkadaşının yüzüne baktı. O, gülerek söyledi:

— *«Senin küçük Lâmia'yı veriyoruz...»*

Kulaklarına bir şey tıkandı. Hüseyin Nazmi'nin sesini bir uğultu içinde duydu.

— *«Ne demek?»*

— *«Ne demek olacak? Ben gidiyorum eve bir enişte geliyor...»*

Hepsi hâtırasında birer birer geçiyordu: Lâmia'nın çocukluğuna ait vakaları Bon-Marché'deki tesadüf, bir akşam burada gezerken gözlerinin selâmı... Daha sonra o müsamere... Ya, o defterin altına yazdığı iki kelime, yalnız Lâmia'nın muhabbetine, bir senet hükmünde değil miydi? Şimdi zihninde Lâmia'yı, babasının, annesinin ısrarına karşı mukavemet edememiş bir zavallı halinde görüyor, kendi kendisine «ihtimal ben burada kalbimin koptuğunu hissederken o da yukarıda ağlıyor» diyordu. Ah, onun kendisi için ağladığını bilse, evet, bunu mümkün olup görse, yalnız bununla müteselli olacak, yalnız bu mükâfata mukabil onu kaybetmeye muvafakat edecekti.

Bir aralık, «Lâkin ben ne kadar cebin bir adamım. Niçin hepsini Hüseyin Nazmi'ye söylemiyorum? Neden şimdi bütün hakikati itiraf ederek: 'Onu bana ver, o benim olmıyacak olursa hayat artık taşınılmıyacak bir yük hükmünde kalacak' demiyorum?» dedi. Sonra bütün zavallılığı, fakirliği, mesleksizliği aklına geldi. Lâmia'yı ne sıfatla talep edecek, ona nasıl bir tasarruf hakkı gösterebilecekti? Lâmia kendisinden ne kadar uzak, ne kadar uzaktı!»

Ahmet Cemil böylece bu arzusundan vazgeçmek zorunda kaldı. Önce kardeşi, sonra da Lâmia... Artık onun yapacak nesi vardı? Eseri mi? Onu ne için ve kim için meydana getirecekti? Artık ne yapması lâzımsa karar vermesi gerekiyordu.

Hüseyin Nazmi gidiyorsa, o da gidecekti. Fakat onun ümit dolu, yeni ve cazip bir görevle Avrupa'ya gitmesine karşılık Ahmet Cemil de başka bir görev alarak Anadolu'ya gidecekti.

Annesiyle beraber bir vapura binip yola çıktı. Son defa İstanbul'u - Cihangir'i seyretti.

Dalgalar uzun, siyah birer yılan gibi kıvrana kıvrana, yuvarlana yuvarlana açılıyor, belirsiz bir lisan ile zulmetlerin sonsuz uzaklıklarına doğru serilerek onu davet ediyordu. Bunların siyah kucağına atılmak, yarın doğacak olan o güneşin, hayatın sefaletiyle istihza eden ziyasından kaçmak, bu siyahlıklar içinde sonsuz bir yoklukla mesut ve müsterih yuvarlanıp gitmek... Birdenbire silkindi. Ta yanı başında bir ses:

— *«Cemil, niçin karanlıkta yalnız duruyorsun?» diyordu.*

O vakit titriyerek ayağa kalktı:

— *«Geliyorum anne» dedi ve hayatta bir ümidi kalmamış bu çocuk, yavaş yavaş bu siyah geceden, şu kendisini çekip almak istiyen âlemden ayrıldı, mevcudiyetini daha kuvvetle çeken bu sese uyarak annesini takip etti.*

Edebî Kişiliği ve Hizmetleri

Tevfik Fikret'in «Servet-i Fünun Edebiyatı» nazmının temsilcisi olmasına karşılık; Halit Ziya Uşaklıgil de bu edebiyatın nesir bölümünün temsilcisi ve en büyük ustasıdır. Bu özellikten ötürü bazı kişiler «Servet-i Fünun Edebiyatı»nı «Tevfik Fikret - Halit Ziya Ekolü» olarak vasıflandırmışlardır.

«Servet-i Fünun» şairleri, her yönden nasıl Tevfik Fikret'i izlemiş, onun etkisinde kalmışlarsa, nesircileri de her yönden Halit Ziya'nın izinde ve etkisinde kalmışlardır.

Halit Ziya Uşaklıgil, roman ve hikâye yazarı olarak, edebiyatımıza bu türlerin hem ilk, hem de en başarılı örneklerini vermiştir. Bu sebeple kendisi «Türk romanının babası» olarak anılmaktadır. Gerçekten de roman tekniği ve hikâye ediş (Tahkiye) bakımlarından, çok usta, çok sanatçı bir ediptir. Bir romanda canlandırılması gerekli noktaları maharetle belirtir; kişileri en bariz yönleriyle okuyucuya tanıtır; konuları en ilgilendirici şekilde anlatırdı. Bütün bu hususlardaki ustalığında, ünlü Fransız romancısı Paul Bourget'nin izlerine raslamak mümkündür.

Teknik ve hikâye edişteki başarı ve ustalığına karşılık, bazı edebiyatçılar, Halit Ziya Uşaklıgil'i fazla alafranga olmak, romanlarının kahramanlarını geniş halk yığınları içinden seçmemekle, suçlandırırlar. Bu düşünüş, romanları için, genel olarak haklı görülebilirse de, hikâyelerinin tümüne yaygın değildir. Hikâyelerinde, romanlarına göre, daha yerli renk ve hava, daha ulusal bir nitelik göze çarpar.

Halit Ziya Uşaklıgil'in en aksıyan tarafı, dili ve anlatımıdır. Yazar, yabancı kelime ve tamlamalara çok yer vermiş; yazılarını fazla sanat özentisi ile doldurmuş ve konunun dışına taşan şairane tasvirlere yer vermiştir.

Yazarın kendisi de, bu kusurları görmüş olduğu için, hayatının son yıllarında, iki büyük romanını (Mai ve Siyah - Aşk-ı Memnu) belli bir ölçüde sadeleştirerek yeniden bastırmıştır. Romanlarında ve mensur şiirlerindeki bu külfetli diline karşılık, Halit Ziya'nın, hikâyeleriyle, romanları dışındaki eserleri, daha tabiî bir Türkçe ile kaleme alınmıştır.

Eserlerinde realizme yer vermek çabasında görünen; lâkin duygu, düşünce ve zevk bakımından romantizmin etkisinden tamamiyle kurtulamıyan bu büyük Türk edebiyatçısının, hiçbir zaman unutulmıyacak hizmeti ve değeri, batılı metodlarla ve edebî ölçülerle yazılmış ilk Türk romanlarının yapıcısı, yaratıcısı oluşudur. Halit Ziya, Türk edebiyatında bu yönü ile ölmezliğe ulaşmış bir kişi olarak daima yaşıyacak ve anılacaktır.

Eserleri

1 — Çeşitli konulardaki ilk kitapları:

Hamil, Vaz'ı hamil, Mebhas-ül kıhf, Bukalemun-ı Kimya, Ilm-i Simya... (Doğuma, kimyaya, insan vücuduna dair bilgileri veren, bu küçük broşürler. 1880-1890 yılları arasında yayınlanmıştır).

Fransız Tarih-i Edebiyatı; Yunan-ı kadim Tarih-i Edebiyatı; Lâtin Tarih-i Edebiyatı; Alman Tarih-i Edebiyatı... (Bunlar, Darülfünunda batı edebiyatı öğretim görevlisiyken hazırlayıp bir kısmını taşbasması olarak bastırdığı kitaplardır; 1912-1913 yıllarında yayınlanmıştır).

2 — Mensur Şiirleri:

Mezardan Sesler; Mensur Şiirler. (Bunlar nesir halinde yazılmış şiirler; ölüm, aşk ve ıstırap temaları üzerine söyleyişlerdir 1889 yılında yayınlanmıştır).

3 — Romanlar:

Nemide (1889), Bir Ölünün Defteri (1889), Ferdi ve Şürekâsı (1894), Mai ve Siyah (1897), Aşk-ı Memnu (1900), Kırık Hayatlar (1923), Nesl-i Ahir (yarı kalmıştır.)

4 — Hikâyeleri:

Bir İzdivacın Tarih-i Müaşakası (188), Bu mu idi? (1888), Bir Muhtıranın Son Yaprakları (1888), Bir Yazın Tarihi (1899), Solgun Demet (1900), Bir Şi'r-i Hayal (1902), Bir Hikâye-i Sevda (1920), Sepette bulunmuş (1921), Hepsinden Acı (1924), Onu Beklerket (1935), İhtiyar Dost (1937).

5 — Hâtıraları:

Kırk yıl (Çağının edebî olayları ile ilgili hâtıralar; 5 cilt. 1936), Saray ve Ötesi (Mabeyn Başkâtipliği sırasındaki saray ve siyasetle ilgili hâtıraları; 3 cilt. 1942), Bir Acı Hikâye (İntihar eden oğlu Vedat hakkında. 1942).

6 — Diğer eserleri:

Halit Ziya'nın, bu sayılanlardan başka kitap haline getirilmemiş daha bir kısım hikâye ve makaleleri ile, telif veya adapte Fare, Füruzan, Kâbus adlı piyesleri Sanata Dair adı altında iki ciltte topladığı sohbet ve makaleleri vardır.

Bibliyografya. — Hakkındaki eserler: H. Z. Uşaklıgil; Hayatı Sanatı, Eserleri (L. S. Akalın, 1953-1963); Bir Romancının Dünyası ve Romanlarındaki Dünya, (Cemil Yener, 1959).

UT

Türk müziğinde kullanılan mızraplı sazlardan biridir. Doğu'ya mahsus pek eski bir sazdır; bugünkü şeklini Fârâbî zamanında aldığı söylenir. Bilhassa Araplar'ca kullanılan bir saz olan ut, son zamanlarda Türk müziğinde belirli bir yer alabilmiş, daha önceleri tamburla rekabet edememiştir. Teknik bakımdan olduğu gibi estetik bakımdan da tamburla kıyas edilemiyecek kadar zayıftır. Son devir Türk müziğinde Nevres Bey (1873-1937), Refik Talât Alpman (1894-1947), Ali Rifat Çağatay (1867-1935), Şerif Muhittin Targan (1892-) gibi ut virtüozları yetişmiştir; sonuncusu, utun gelmiş geçmiş en büyük virtüozu sayılmaktadır.

Ut, büyük gövdeli, çalmak üzere kucağa alındığında kucağı dolduran bir sazdır. Armut biçimindedir; tamburunki gibi dilimlerden yapılmış ince tahtadan teknesi kısa ve kalın bir sapla nihayet bulur. Altı çift teli vardır. 3 sekizli kadar ses alanı vardır. Teller çift çift düzenlenir.

Ut, Araplar'ın gözde çalgılarından biri olarak, İspanya'nın fethi ile Batı müziğine geçmiş ve XVIII. yüzyıla kadar, bu müziğin en gözde solo sazlarından biri olmuştur. Batı müziğinde ut için binlerce eser yazılmıştır; bilhassa Batı saz şairlerinin gözde çalgısı idi. Lâvta, utun az değişik şeklinden başka bir şey değildir.

Türk müziği aletlerinden: Ut

UYDU

Bir gezegenin çekimine kapılarak, onun çevresinde dolanan küçük gezegenlerdir. Birçok gezegenlerin çeşitli sayılarda uyduları vardır. Dünyamızın uydusu Ay'dır.

Uydular, kendi gezeğenlerinin etrafında odaklarından biri o gezeğen olmak üzere elipsler çizerek dönerler. Kepler'in ileri sürdüğü kanuna göre gezeğenler güneşin etrafında hangi esaslar dahilinde dönüyorlarsa, uydular da gezeğenlerin etrafında aynı şartlar altında dönerler (Bk. Gezeğenler, Suni Peyk).

UYGURLAR

Çağındaki uluslara örnek olmuş eski bir Türk kavmi

UYGURLAR, M.Ö. I. yüzyıldan M.S. XIII. yüzyıla kadar Orta Asya'da yaşıyan, ayrı ayrı devletler kurarak, uygarlıkta ve devlet idaresinde çağdaş uluslara örnek olan bir Türk kavmidir. Uygur Türkleri'nin kurduğu devletler, genişlik ve güçlülük yönünden diğer Türk devletlerinden büyük değildir. Ancak medeniyet tarihi bakımından, Uygurlar'ın yeri, diğer Türk soylarınınkinden daha önemlidir.

Uygurların menşei hakkında iki önemli iddia vardır: 1) Uygurlar, Kuzey Asyalı'dır. Moğolistan'dan güneye inerek Çin Türkistanına, Çin'in sınırlarındaki yerlere yerleşmişlerdir (M. Ö. I. yüzyıl).

2) Uygurlar, Çinliler'e bağlı kalan ayrı ayrı Türk boylarından türemişlerdir.

Çinliler, Uygur Türkleri'ne «Hu-Hey-Hu» adını verirlerdi. Uygurlar yazıtlarında ise, kendilerine verdikleri ad «Türök-Türöki»dir. Dilleri katıksız Türkçe, adları da Türk adı idi.

Uygur Devletleri

Uygurlar büyük bir İmparatorluk değil, küçük küçük, fakat diğer Türk ve Moğol devletleri üzerinde etkisi büyük olan devletler kurdular.

Uygur devletlerinin kuruluş süreleri üçe ayrılır:

1 — Kuzeyden, güneybatıya göç eden ve diğer Türk uruklarını da sürükliyen Uygurlar, uzun yıllar Çinlilere, Köktürk ve Kutluk devletlerine bağlı kaldılar. İlk Uygur devleti 745'de kuruldu. Kutluk devletini yıkarak kurulan bu ilk Uygur devleti, bir yüzyıl kadar Moğolistan'a hâkim oldu. 846 da Tibetliler ve Kırgızların saldırışlariyle yıkıldı.

2 — İkinci Uygur devleti daha kısa ömürlü (851-871) oldu. Tibetliler ile onlarla karışık olan Türkler'den türeyen Hiya'ların saldırışı ile ortadan kalktı.

3 — Dağılan Uygur boyları birleşerek, 873' de yeni bir Uygur devleti kurdular. Cengiz çağına kadar süren asıl Uygur devleti budur. Başkentleri Karabalgasun şehriydi.

Sonraları bu Uygur devletinden bir uruk daha batıda bir Uygur devleti kurdu. Tarihlerde doğudaki Uygurlar «Beşbalık», batıdakiler ise «Karahanlılar» diye anılır.

Karahanlılar, bütün Uygur ve diğer Türk boylarını birleştirip güçlü bir devlet kurdular. Bu devletin en ünlü hakanı, Satuk Buğra Han'dı.

Müslüman olduktan sonra Abdülkerim Karahan adını alan Buğra Han, Uygurları ve diğer Türk boylarını zorla müslüman etti. Kaşgâr'ı ve Hutan'ı alarak topraklarını genişletti. Bu soydan gelen Musattan (953) Salur Han, Harun Buğra Han, ün kazandılar. İlik Han zamanında Uygurlar, Gazne Sultan'ı Mahmut'a yenildi. İlik Han'ın yerine geçen, Doğan ve Aslan Han'lar Gazneliler'le uğraştılar. II. Aslan Han zamanında Uygur devleti ikiye bölündü.

Doğu Uygur devletinin başına geçen Buğra Han iç savaşlarla uğraştı. 1125'de zehirlenip ölünce, batıdaki Uygur devleti, onun yerini aldı. Bu devletin hanları önceleri «Tapgaç» sonra da «Hanlar Hanı» adını aldılar. Devlet yüzyıl kadar türlü kargaşalıklar içinde yaşadı. Sonunda Cengiz 1212'de bu devlete son verdi.

Uygurlar da bir süre Cengiz İmparatorluğu'nun, daha sonra da Çinliler'in boyunduruğu altında kaldılar. Bugün Çin Türkistan'ı (Çince'de Sinkiang ili) Fransa'nın üç katı kadar büyüklüktedir ve halkının büyük çoğunluğunu Uygurlar teşkil eder.

Uygur Medeniyeti

Uygurlar, dil, sanat, yapı işleri, yönetim ve resimde çağlarındaki uluslara öncü olmuş, diğer Türk boylarına ve bağ kurdukları uluslara öğretmişlerdir.

Uygur Türkçesi «Uygurca» adını taşır. Uygurca yazılmış dinî ve edebî pek çok eser vardır. Doğu Türkistan'da yapılan kazılarda bulunan eserler, Uygur dil ve edebiyatının yüksek bir gelişmeye uğradığını göstermektedir. Uygurlar, 14 harfli bir alfabe kullanırlardı. Bugünkü Moğol ve Mançu alfabeleri Uygur alfabesinden alınmadır.

Uygurca yazıların çoğu Buda dinine aittir. Ayrıca Maniheizm dinine ait eserler de vardır.

Uygurlar baskı işini de bilirlerdi. Yapılan kazılarda bulunan tahta harfler, VIII. yüzyılda Uygurlar'ın kitap bastıklarını göstermektedir. Tapınaklarda bulunan renkli resimler, duvar süsleri, onların güzel sanatlarda Asya ulusları arasında önemli bir yer tuttuğunu gösterir.

Bilim alanında Uygurlar, Orta Asya'daki Türk uluslariyle Moğollar'a öncü oldular. Buda dinini Türk ve Moğollar arasına yaydıkları gibi Hint bilim ve felsefesini de bu uluslara tanıttılar. Müslümanlık, Uygurlar arasında yayıldıktan sonra da bu dine bağlı bilim adamları yetişti. Uygur fikir adamları Arapça ve Hintçe'den çeşitli tercümeler yaptılar. Uygurlardan kalan en büyük edebî eser «Kutadgu Bilik» XI. yüzyılda Yusuf Han Hacip tarafından yazılmıştır (Bk. Kutadgu Bilik).

Yaş	Uyku süresi
Yeni doğan çocuk	24 saat
1	18 »
2- 5	14 »
7-14	10 »
15-50	7-8 »
50-70	5-6 »

UYKU

Organizmanın belirli aralıklarla dış uyaranlara karşı kapanması, uyku dediğimiz hali meydana getirir. Bu hal, bitkilerde bile vardır. Bitki, uyku durumunda çiçeklerini kapar ve etrafla ilgisini keser. Gelişmiş organizmalarda uyku fazla zaman alan bir hayat görünüşüdür. Meselâ, insan hayatının üçte biri uykuda geçer. Uykunun önemini herkes yakından bilir. Uykuya çok ihtiyacı olan yavru köpekler, uzun zaman uyanık tutulacak olursa ölürler.

Uyku durumuna, organizmanın bütün fonksiyonları katılır. Kas işi durur, dış uyaranlar kabul edilmez, solunum ve metabolizma yavaşlar, kan basıncı ve vücut ısısı düşer, bezlerin çalışması durur veya azalır.

Uyku ihtiyacı şahıstan şahsa değişir. Birçok kimselerin, çok fazla ruhi çalışma ve yorgunluğa rağmen pek az uyudukları görülmektedir. Bazı kimselerin uykusu çok derin, bazılarının da hafif olur. Uyanmak için gerekli uyaranın derecesine «uyku derinliği» denir. Araştırmalar, ilk iki saatte uykunun en büyük derinlikte olduğunu, sonradan hafiflediğini göstermiştir. Uykusuzluktan şikâyet eden sinirli kimselerde derin uyku daha az görülür.

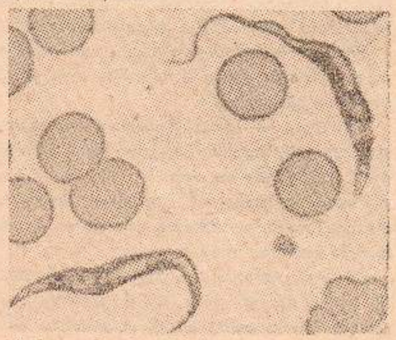
Uykuda, vücut için gerekli olan dinlenme, yalnız uykunun zamanına değil, zaman ile derinliğin çarpımına bağlıdır. Bu çarpıma, uyku miktarı denir. Çok yorulan insanlarda uyku zamanı daha kısadır, ama uyku derinliği büyüktür. Böylece uyku miktarı gene yeter dereceyi bulur.

Uykunun amacı, merkez sinir sistemine gerekli olan dinlenmeyi sağlamaktır. Bunu sağlamak için, vücudun dış âlemle olan ilgisi en az dereceye indirilir, dış uyaranlar uzaklaştırılır. Uyumak istediğimiz zaman, mümkün olduğu kadar sakin bir yer seçeriz. Göz kapaklarını kapıyarak ışığı ortadan kaldırırız. Düşüncelerimizi sakinleştiririz.

Uyanık olduğumuz zaman da, belirli noktalar üzerinde dikkatimizin toplanmasiyle birçok hâdiseyi, eşyayı görmeyiz, sesleri işitmeyiz. Meselâ, kendimizi tamamiyle vermiş bir vaziyette kitap okurken, yanımızda konuşulanları duymamamız, olağan bir şeydir. İşe dalmış birçok kimse, fabrika düdüğünün çalıp çalmadığını birbirlerine sorarlar. İşte bu çeşit bir duraklamanın bütün beyin alanına yayılması uykudur. Dış âlemden gelen uyaranların ortadan kaldırılmasında, orta beyindeki uyku merkezinin rolü büyüktür. Uyku merkezi, çeşitli yerlerden gelen uyaranların abluka edildiği yerdir. Bu abluka hiçbir zaman tam değildir. Organizmanın, bütün uyaranlara karşı kendisini kapaması tehlikeli olabilir. Bu sebeple bazı uyaranlar bu ablukayı geçebilirler. Böylece, meselâ, kuvvetli bir ses, şiddetli bir sarsıntı, uyku merkezinin ablukasını aşar, bizi uyandırır.

Bazı hallerde, uyku sırasında gelen uyaranlar beyin tarafından dikkate alınmadığı halde bu uyaranların kesilmesi uyandırıcı bir etki yapar. Meselâ, değirmen durunca değirmencinin uyanması gibi.

Uyku hâdisesi birçok teorilerle izah edilmek istenmiştir. Bugünkü bilgilerimize Viyanalı nörolog von Economo'nun 1917 senesindeki buluşları esas olmaktadır (Bk. Uyku hastalıkları-Ansefalit Letarjik). Daha sonra fizyolog Hees tarafından yapılan çalışmalarda beynin belirli bir yerinin uyarılmasıyle tecrübe hayvanlarında hakiki uyku meydana getirildi ve böylece beyindeki uyku merkezi tâyin edilmiş oldu.

Afrika uyku hastalığına sebep olan tripanosom mikropları.

UYKU HASTALIKLARI

Başlıca iki çeşit uyku hastalığı vardır.

1 — Afrika Uyku Hastalığı (Trypanosomiasis)

Yalnız Afrika'nın belirli bölgelerinde görülen bu hastalığa hayvani bir asalak sebep olur. Hastalığı Glosina Papalis sinekleri insandan insana bulaştırır. Çe-Çe (Tse Tse) adı da verilen bu sinekler hastaların kanını emerek asalakları kendi vücutlarına alır. Hastalığın asalakları sineğin vücudunda 20 gün süren bir evrim geçirir ve bu süre sonunda hayvanın tükrük bezlerine gelirler. İşte bu asalağı taşıyan sinekler, sağlam bir insanı ısırınca hastalığı ona da aşılamış olur.

Hastalığın «tripanosom» adı verilen asalakları başlıca kan ve lenf damarlarına yerleşir. Hastalık, lenf bezlerini ve merkez sinir sistemini tahrip eder.

Hastalığın gidişinde genel olarak iki safha vardır. Ateş safhası ve uyku safhası. Ateş safhasında, düzensiz nöbetler, deri döküntüleri, lenf bezlerinde iltihap, solunum sıklığı ve halsizlik vardır. İkinci safhada bu belirtiler şiddetlenir. Zayıflama, titremeler, felçler, akıl bozuklukları ve uyku görülür. Daha ilerlerse ölüme götürür.

Afrika uyku hastalığı çe-çe sineklerinin yaşadığı bölgelerde yayılmıştır. Bu bölge Senegal'den Angola'ya; Albert ile Viktorya Gölü'nden, Banguelo Gölü'ne kadar uzanır.

Hastalığın Rhodesia tipi «Trypanosoma Rhodesiense» parazitleriyle husule gelir. Görüldüğü bölgeler Rhodesia, Tanganika, Portekiz Doğu Afrikası ve Nyasaland'dır.

Tedavi. — Hastalığın tedavisi 1920 de kullanılmaya başlanan «Tryparsamide» adındaki ilâçla nispeten mümkün olmuştur. Ayrıca Orsanine, Neocryl, Naphuride, Gerin, Atoxyl gibi birçok ilâç, senelerdir kullanılmaktadır. İlâçla tedaviye hastalığın ilk safhasında başlanmasının önemi büyüktür.

Son zamanlarda Pentamidine veya M-B 800 ile hastalığın erken safhasında iyi neticeler alınmıştır.

2 — Salgın Ansefalit (Encephalitis Lethargica-Economo Hastalığı)

Salgın ansefalit, bir virüs tarafından meydana getirilen önemli bir hastalıktır. İlk defa, Birinci Dünya Savaşı sırasında (1916-1917) Viyanada Von Economo tarif etti. Halkın, İspanyol nezlesi, adını verdiği bu hastalığın, yakalananlara fazla uyku verişi Economo'nun dikkatini çekmişti. Hastalığa «Ansefalit Letarjik» adını verdi. Bazı vakalarda uykunun olmaması sebebiyle sonradan, Ansefalit Letarjik adı, «Salgın Ansefalit»e çevrildi. 1918-1919 kışında, yabancı askerlerin gelmesi, esirlerin yurda dönmesiyle memleketimizde de görülmüştür.

Belirtileri. — Hastalığın belirtileri çok çeşitli olmakla beraber başlıcaları ateş yükselmesi, çift görme ve uyku halidir. Genel olarak kırıklık, iştahsızlık, baş ağrısı, tepe yanmasiyle başlar ve arkadan sistem ve organlardaki belirtiler meydana çıkar.

Hastalar uyandırılınca dalgınlık ve sersemlik halleri dikkati çeker. Uyku, günlerce, haftalarca devam eder; ancak yemek için uyanırlar. Kuvvetli uyartılarla uyandırılabilen hastalar, göz kapaklarını zorla aralar ve hemen gene uykuya dalar. Bazı vakalarda ise tam aksine uykusuzluk görülebilir.

Hastalığın başka bir belirtisi de göz kapağı düşüklüğü, şaşılık ve çift görmedir.

Ayrıca irade dışı hareketler, hıçkırık, esneme, bazan gülme, yüzde tikler, titreme ve felçler görülür.

Hastalığın gidişi şiddetine ve şekline bağlıdır. Birkaç günden, birkaç haftaya kadar sürebilir. İyileşme sırasında tekrar şiddetlenmeler gösterdiği olur. Ölüm nispeti % 25-40 arasındadır. Tikler, felçler, Parkinson gibi arızalar bırakabilir.

Tedavi. — Had devrede özel bir tedavi yoktur. Hasta bir ay yatakta tam tamamına istirahate terkedilir. Kuvvetli uyaranlardan sakınılır. Sulu yiyecekler verilir. Urotropin, Cylotropin gibi ilâçlar kullanılır. Ayrıca vücutta mukavemet yaratan aşılar da tatbik edilir. Son zamanlarda kullanılan Aureomycin'in bazı vakalarda hastalığın gidişini kısalttığı bildirilmektedir.

UYLUK

Vücudun, kalça ile diz kapağı arasında kalan kısmına uyluk denir. Uyluk iskeleti femur adındaki bir tek kemikten yapılmıştır. Vücudun en büyük ve en uzun kemiği olan femur (uyluk kemiği) üst ucundan kalça kemiğiyle, makara şeklindeki alt ucuyla da bacak kemikleriyle mafsallanır.

Uyluk bölgesindeki birçok kasın, çeşitli hareketlerde, bilhassa ayakta durmak ve yürümekteki önemi büyüktür.

Uyluğun iç kısmından, «uyluk atardamarı» geçer. Bu damar kasıktan çıkarak içten aşağı doğru iner ve diz ardına doğru kıvrılır. Kasıktan veya uyluğun iç kısmından olan yaralanmalar, ânide fazla kan kaybına sebebiyet verdiğinden önemlidir. Bu kanamalar bazan öldürücü olabilir.

Uyluk kemiği kırıklarının önemi de bundan aşağı kalmaz. Vücudu taşıyan ve yürümede birinci derecede vazifesi olan bu kemiğin kırıklarında tedavi çok dikkat ve itina ister.

UYUM

Bazı hayvanların renk ve biçimlerinin yaşadıkları yere uymasıdır. Böylece, bu hayvanlar, bu renk benzerliği sayesinde, hem düşmanlarından korunur, hem de görünmeden avlarına yaklaşmış olurlar. Bazı hayvanların renkleri bulundukları yere o kadar uymuştur ki, kıpırdamasalar varlıkları kolay kolay farkedilmez. Yılanlar, geyikler ve ormanlarda yaşıyan daha pek çok hayvan, bu özelliklerinden faydalanarak avlanır, ya da düşmanlarının gözünden kaçar. Balıklarda da uyumun ilgi çekici örneklerine raslanır. Taşlık yerlerde yaşıyan balıkların renkleri yaşadıkları yerlere uygundur.

Böceklerin, renklerinden başka, biçimleri de bulundukları yere uyar. Bazı böceklerin biçimi dala, ya da yaprağa benzediği için uzaktan kolay kolay farkedilmez (Bk. Hayvanlar).

UYUM (Bk. TÜRKİYE - Türkçe Dilbilgisinin Esasları).

UYURGEZERLİK

Bir sinir hastalığıdır. Uyurgezerliğin en tipik belirtisi, hastanın uykuda gezmesidir. Hasta, bu sırada dış âlemden hiçbir etki almaz; gezip, dolaştıktan sonra tekrar yatağına dönerek uykusuna devam eder.

Bir uyurgezerin hareketleri, genel olarak günlük hayatında yaptığı şeylerin tekrarından ibarettir. Bu hastalar, evin içinde eşyalara çarpmadan rahatça dolaşabilirler. Ev dışında çok tehlikeli yerlerde dolaşmaları da vardır. Uyku halinde dolaşırken konuşmazlar; pek ender olarak konuşanlara da raslanır.

Uyurgezerler, uyandıkları zaman uykuda dolaştıklarını ve bu sırada ne yaptıklarını asla hatırlamazlar. Uykuda gezme sırasında çoğunun gözleri kapalı değildir.

Uyurgezerliğin, çok tehlikeli sinir hastalıklarının bir işareti olduğunu asla akıldan çıkarmamak ve böyle bir durum karşısında derhal bir sinir hekimine müracaat etmek gerekir.

UYUŞTURUCU MADDELER

Sinir sistemine etki yaparak duyuları azaltan veya yok eden maddelerdir.

Alkol, esrar, morfin, kokain, eroin gibi zehirler, beyin kabuğundaki hücreleri uyarır, beynin asîl hücrelerini bozar, dejenerasyona sebep olur.

Uyuşturucu maddelerin kullanılması ne kadar uzun süreli olursa, alınan miktarlar ne derece kuvvetli ise, sinir sistemindeki bozukluk da o nispette derin olur. Burada beyin hücrelerindeki duyarlığın ve direncin önemi de büyüktür. Birçok kimselerde çok çabuk meydana gelen değişmelere karşı, uzun zaman uyuşturucu madde alan bazı şahıslarda sinir sistemindeki bozukluklar çok az olabilir.

Uyuşturucu maddelerin başlıcaları şunlardır: Alkol, morfin, eroin, esrar, eter, kokain, kloral ve uyku ilâçları, meskalin.

1 — ALKOL

Alkolün insanlar üzerinde meydana getirdiği çeşitli belirtiler genel olarak alkolizm terimi altında toplanır. Alkol alışkanlığı asırlarca din adamlarını, ahlâkçıları, kanun yapıcılarını ve tıbbı meşgul etmiştir.

Sarhoşluk, içkinin ilk göze çarpan etkisidir. Bu hal, alkolün sindirim yolundan kana karışması ve sinir hücrelerini uyarmasiyle başlar. İlk görülen belirti, keyiftir. Şahıs içtikçe canlılık ve neşe duyar, dertleri dağılır, kendine güveni artar, her şeyi hoş görür, utangaçlık kalmaz ve cesareti artar. Sevgisini rahatça gösterir, parasını cömertçe harcar. Alkol alımı arttıkça cıvıklaşma, şarkı söyleme, dansetme, oyun oynama, arkadaşlarını öpme başlar. Gittikçe başı sersemler, dengesini kaybeder, sallanarak ve sendeliyerek yürür, etrafındaki eşya dönmeye başlar, sözleri ağırlaşır, bir konuyu tutturur ve aynı şeyi tekrar eder durur. Sarhoş, son devrede artık sızar, horultularla uyur. Uyandığı zaman başında sersemlik vardır. Midesi rahatsız, vücudu kırgın bir hasta gibidir.

Alkol Psikozları:

Bazı kimseler içkiye dayanamaz. Bir iki kadeh onlara kötü tesir eder, hastalanır, hattâ çılgınlık hali gösterirler. Bu gibiler içtikçe kendini kaybeder, şuurlarında bulanıklık olur, hezeyanlar başlar. Kıskançlık, alınganlık davranışları görülür. Bazıları kendini tamamiyle kaybeder, bağırır, saldırır. Bu sırada elinden kaza çıkanlar, cinayet işliyenler olur. Neden sonra ayılınca olanları, ya hiç hatırlamaz, ya da ruya gibi hatırlar. Böyle kimselerin içki içmesi kendisi ve etrafı için bir felâkettir.

a) Delirium Tremens

Alkol zehirlenmesinden ileri gelir. Çoğunlukla uzun müddet içki içenlerde veya senelerce içtikten sonra birden bırakanlarda görülür. Daha çok 35-40 yaşlarında ortaya çıkan bu halin kalıtımla da ilgisi vardır.

Delirium Tremens nöbetinin başlıca belirtileri titreklik ve çeşitli hayaller görmedir. Şahsın elleri, bütün vücudu, dili titrer. Heyecanlıdır, yerinde duramaz, korku içindedir. Bulunduğu yerde silâhlı insanlar, yılanlar, akrepler, fareler görür. Bu hayvanların vücuduna saldırdığını zanneder. Kendisini meyhanede sanarak, «Rakı getir garson!» diye bağırır. Mesleğine has hareketler yapar veya sözler söyler. Meselâ, şoför ise direksiyon kullanır gibi kollarını oynatır, «soldan gitsene» diye bağırır. Bulunduğu yeri ve zamanı bilmez. Etrafındakileri de tanımaz. Hikâyeler uydurur, meselâ, ırzına tecavüz edildiğini, hırsızlar geldiğini söyler. Bu hastalar çok terler, dili paslıdır, nefesi kokar ve uyku uyuyamaz. Belirtiler yavaş yavaş kaybolarak şahıs uyumaya başlar ve 3-6 gün içinde iyileşir.

Nöbet esnasında korku ile kendisini öldürenler, düşmanı zannederek karşısında bulunanları bıçaklıyanlar vardır.

b) Ayyaşların Hezeyanları

Alkol psikozlarından biri de hissî ve hayalî hezeyanlardır. Çoğunlukla 35-40 yaşları arasında görülür. Şahıs birtakım sesler işitir. Kendisine küfür ve hakaret ediliyor zanneder. Herkes onunla alay ediyor, öldürmek istiyor sanır. Arkadaşlarını, aleyhinde tertiplere girişmekle itham eder. Böyle hastalar kendisini kaybetmez. İdraki yerindedir, bulunduğu yeri ve zamanı bilir. Dikkat ve anlayışı normaldir. Ancak çok sıkıntılı ve vesveselidirler.

c) Alkol Paranoyası

Asıl belirtisi şiddetli kıskançlıktır. Bu gibi şahıslar öfkeli ve ataktır. Kıskançlık ve ze-

hirlenme hezeyanlarında bulunurlar. Meselâ onlara göre karıları, kızları fuhuş yolundadır, geceleri eve erkek alırlar, gündüz süslenip kötü evlere gitmektedirler. Kendisini haksız yere herkese deli ve sarhoş olarak tanıtırlar. Halbuki o her şeyi bilir ve görür. Birçok şeyi öğrendiği için de onu zehirlemek isterler.

d) Korsakof Psikozu

Uzun zaman içki içenlerde, çoğunlukla 30-40 yaşları arasında görülen bir çeşit bunama halidir. Belirtileri şunlardır: Yeni şeyleri unutmak, bazı hâtıralarda yanılmak ve masallar uydurmak.

Bu hastalar sakin, rahat ve halinden memnundur. Kol, bacak ve gözlerde felç oldukça sık görülür. Nevritler olur. İyi olanlar vardır fakat ekseriya sonuç kötüdür.

2 — MORFİN

Afyondan elde edilen bir maddedir. Daha çok zenginlerin kullandığı bu zehire orta hallilerden de alışanlar vardır. Doktor, eczacı, diş hekimi, hemşire ve hastabakıcı gibi meslekleri sebebiyle kolayca morfin elde edebilenlerden morfinoman olanlar pek çoktur. Avukat, yazar, diplomat gibi yüksek meslek sahiplerinde de bir hayli raslanır. Diğer uyuşturucu maddelere meyledenler gibi morfine alışanlar da psikopattır. Karakteri sağlam olanların bu yola saptığı görülmez.

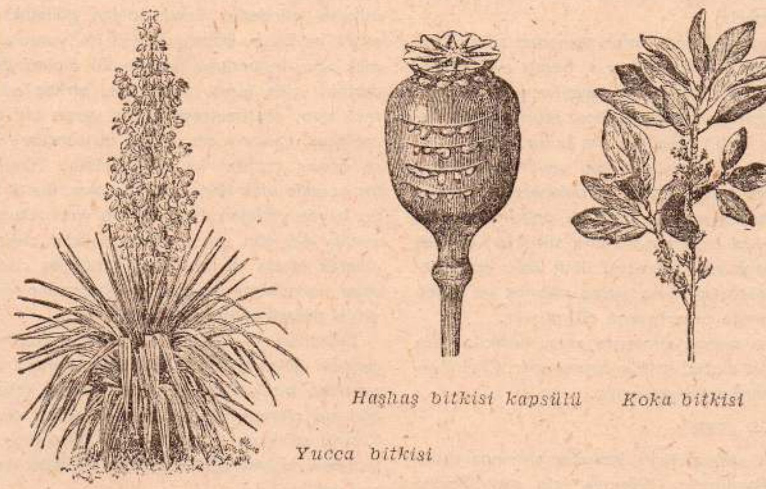
Morfinoman, huysuz, çökmüş, telkine müsait bir kimsedir. Davranışları yapmacıklıdır. Etrafındakileri beğenmez, yalan söyler, dikkat ve hâfızası zayıftır. Ahlâkı gittikçe bozulur. Hırsızlık edebilirler, tembel ve pistirler.

Devamlı morfin kullananlarda kansızlık, iştahsızlık, hazımsızlık, kabızlık veya ishal görülür. Vücut çok zayıflar. Morfin kesilince bu belirtiler yok olur, iştah düzelir, renk yerine gelir. Bir müddet sonra tekrar morfine başlayınca düzen yeniden bozulur. Morfinomanı çeken, morfin alışkanlığından ziyade, karakterinin bozukluğudur. Bunlar kendisine engel olmalarını önlemek için, ailesini ve muhitindekileri de morfine alıştırmaya çalışırlar.

Morfin, ağızdan veya makattan fitil halinde alınabilir, fakat en çok şırınga (enjeksiyon) şeklinde kullanılır. Morfinoman çok defa cebinde taşıdığı şırıngayı kaynatmaya lüzum görmeden, hattâ elbisesinin üzerinden batırır. Daha ucuz olması sebebiyle, taşıdığı morfin tozunu, çeşme suyunda eriterek şırıngaya çekenler vardır. Bu yüzden, iğne yerlerinde çıbanlar ve abseler görülür.

İlk morfin şırıngası tatlı bir uyuşukluk verir. Ağrıları ve ruhi ıstırapları teskin eder. Verdiği keyif hissinin tesiriyle, birkaç şırıngadan sonra, şahıs bunu tekrar etmek ister. Şırıngaların sayısı gittikçe artar, bir, iki tane tatmin etmez olur. Nihayet düşkünlük o derecede artar ki, hasta, artık morfin için para bulmaktan başka bir şey düşünmez. Şırınga zamanı gelince morfin ihtiyacı bir ıstırap halini alır. Yüz çizgileri gerilir, nefesi sıklaşır, sıkıntı içinde soğuk soğuk terler; hiçbir şey yapamaz, konuşamaz, baygınlık geçirir. Bu esnada bir iğne her şeyi düzeltebilir. Morfinomanı tedavi için çeşitli usuller vardır. Birdenbire kesmek veya gittikçe azaltarak bu alışkanlıktan kurtulmak mümkündür. Özel sanatoryumlarda dozu azar azar

UYUŞTURUCU MADDE ELDE ETMEYE YARIYAN BİTKİLERDEN BAZILARI

Haşhaş bitkisi kapsülü *Koka bitkisi* *Yucca bitkisi*

indirmek suretiyle çok iyi neticeler alınmaktadır. Tedavi esnasında 3-5 gün içinde durum süratle normale gitmeye başlar. Hastanın iştahı açılır, neşelenir, rengi yerine gelir. Tedavi ile tamamiyle kurtulanlar olduğu gibi birkaç ay sonra yeniden bu iptilâya kendisini kaptıranlar pek çoktur.

3 — EROİN

Eroin, morfinden elde edilen bir maddedir. Enfiye gibi burna çekmek suretiyle kullanılır. İlk çekişte şahsın başı döner, kusar, tatlı bir uyuşukluk ve keyif duyar. Sonra tekrarlama arzusu uyanır. Aynı miktar alışılan zevkı vermez olur, doz gittikçe artırılır. Nihayet alışkanlık başlar. Artık ne pahasına olursa olsun eroin bulmak lâzımdır. Eroinoman evindeki eşyayı çalıp satmaya başlar. Üstü başı perişan hale gelir. Dolandırıcılık, hırsızlık, para almak için ana ve babayı ölümle tehdit işten bile değildir. Bazılarında homoseksüalite görülür. Çıldıranlara raslanır. Alışkanların çoğunda şehvet ve cinsî kudret azalmaktadır. Erkeklerin spermalarında bozukluk, kadınlarda ise âdet kesilmesi görülür.

Bu zehri kullandıkça ruhi ve ahlâki değişiklikler ve çöküntüler artar. İdrak ve hâfıza bozuklukları başlar. Hastaların çoğu yalan söyler.

Alışanlar bu zehirden kesilince hırçınlaşır, kesiklik duyar. Yemek yemez, uyku uyuyamaz, üşür ve ayaklarında ağrılar olur. Bu durum haftalarca, aylarca sürer, sonra normal hale gelir.

Tedavi için şahsın bir kliniğe yatırılması lâzımdır.

4 — KOKAİN

Kokain, koka yaprağından elde edilen beyaz, kokusuz bir tozdur. Enfiye gibi burna çekilerek kullanılır. Memleketimizde yayılması, I. Dünya Savaşında gelen Rus fahişelerle olmuştur. Koka bitkisi Meksika, Cava, Honduras ve Bolivya'da yetişir.

Birçok yerlerde halk yaprağı sakız gibi çiğner.

Kokain alındığı zaman önce bir zindelik verir. Koşmak, sıçramak, konuşmak için istek artar. Kıskançlık ve şehvet hisleri gıcıklanır. Bu hal iki saat kadar sürer. Arkadan bir neşesizlik, kırgınlık, boğaz kuruluğu gelir. Kokain sarhoşlarında da hayal görme vardır. Çok defa korkunç hayaller görürler. Alışkanlar günden güne eski canlılığını kaybeder, tembel ve keyifsiz olurlar. Arkadan hâfıza bozuklukları başlar. Hasta yeni şeyleri güç öğrenir, kötü ruhlu bir adam olur, yalan söyler, ailesini ve işini ihmal eder. Gitgide erkeklik kudreti azalır. İntihara ve homoseksüelliğe meyil çoğalır.

Kokainden delirenler vardır. Böyle bir hasta, mani nöbeti belirtileri gösterir. Bağırır, üstünü başını yırtar, uyuyamaz, hayaller görür, sesler işitir, tuhaf kokular alır. Etrafında ve üstünde haşarat varmış zanneder ve onlarla mücadeleye girer.

5 — ESRAR

Esrar «Canabis İndica» adındaki kendir otunun uc çiçeklerinden elde edilir. Sigara gibi sararak veya kabak denilen nargileyle içmek, yahut lokum içine koyarak yutmak suretiyle kullanılır.

Daha çok Doğu'da bilinen bir uyuşturucudur. Batı'da pek yaygın değildir. Memleketimizde gizli esrarkeş tekkeleri, kahvehaneleri vardır. Kaçakçı ve satıcılarla bütün dünyada mücadele edilir. Amerika'da da oldukça yayılmıştır. Meksika'da «Canabis Sativa»dan çıkarılır ve adına «Marihuana» denir.

Esrarkeşler, kuytu ve loş yerleri severler. İzbe kahvelerde, helâlarda zehirlerini alırlar. Sakin ve uysaldırlar. Nefes çeke çeke bir ruya âlemine dalarlar. Kendi deyimlerince bu, dalga geçmek veya dalgaya düşmektir. Başlarında bir boşluk ve vücutlarında tatlı bir uyuşukluk hissederler. Bu sırada imkân dışı saadetleri duyar, yavaş yavaş sanki bir cennete girerler. His aldanışları ve hayaller içindedirler. İstedikleri kimselerin hayalini canlı gibi karşılarında görürler.

Esrarkeş, kıyafetine hiç dikkat etmez; günden güne sefilleşir. Saç, sakal uzar, tırnaklar kirle dolar, eller sigaradan sapsarı olur. Elbise ütüsüz, tozlu, lekeli ve yağ içindedir. Daha ileri safhada üstü başı yırtık, saç sakala

karışmış, pis, pejmürde, yangın yeri serserisi haline gelir. Vazife duygusu günden güne azalır. Her şeye ilgisiz ve kayıtsızdır. Erken bunamanın bütün belirtileri bunlarda kendisini gösterir.

Sevgi ve üzüntü hisleri tamamen silinir; bazan atak bir hal gösterir, bazan aylarca konuşmazlar. Hezeyan ve hayaller artar, sonunda hiçbir şeyden zevk almaz olurlar. Bu hezeyanlar bazan cinayetle son bulur.

Esrar, homoseksüelliğin yayılmasında büyük rol oynar. Esrarkeş dejenereler, gençleri esrar içmeye teşvik ederek, onları sarhoşluk esnasında cinsî sapıklıklara sürüklerler. Nice müstesna zekâ, geleceği ümit dolu genç, esrara alışarak yavaş yavaş sönmüş ve erken bunamayla tımarhaneye düşmüştür.

Uzun zaman alınmışsa esrar bırakılsa bile iyileşme olmaz, delilik devam eder. Çünkü zehir tahribatını yapmıştır.

6 — ETER

Eter sarhoşluğuna kadınlar arasında rastlanır. Bayılmaları önlemek için mendillerine damlatıp koklarlar. Eter kapsüllerini çantasında taşıyan, biraz baş ağrısı ve sıkıntı duyunca yutan kadınlar vardır. Eter kokusunun verdiği ferahlık hoşlarına gider. Bazıları sarhoş oluncaya kadar koklamayı âdet edinirler. Yatağa uzanıp, eteri bir pamuğa dökerek sızıncaya kadar koklıyanlar vardır. Bu esnada güzel ruyalar içindedirler. Yeşillikler, çiçekler, renkli kuşlar görüp güzel şarkılar işitirler. Eter fazla kaçınca kusanlar, yatağını kirletenler, hattâ ölenler de olur.

7 — KLORAL, UYKU ILAÇLARI

Kloral alışkanlığı hastanelerde çok görülür. İçki ve morfin bulamıyanlar, uyku ilâcı diye aldığı kloralle keyiflenmeye bakar. Uzun müddet kullananlarda alkolizmde olduğu gibi «Delirium Tremens» görülür. Titreme daha fazladır.

Kloral kalbe de zehir tesiri yaptığından nabız hızlı atar, vücut ısısı yükselir. Şahıs çok terler ve çok çabuk komaya girer.

8 — MESKALIN

Cactus Anholonium adındaki bir ottan çıkar. Meksika'nın kuzeyinde bulunan bu ota yerliler «Peytiel» derler. Otun kendisi yendiği gibi, bir çeşit içkisi de yapılır. İçkideki Meskalin alkoloidi insana tesir eder.

Bibliyografya. — Bu konudaki Türkçe eserlerin başlıcaları:

Uyuşturucu Maddeler Mevzuunda Kollokyum, 23 şubat 1956 (İst. Üniv., 1957); Uyuşturucu Maddeler ve Problemleri (Sabri Sözer, 1956); Uyuşturucu Maddeler Rehberi (Dr. Cemaleddin Or, 1954); Uyuşturucu Maddeler (afyon - morfin - eroin - esrar - kokain) Hakkında Millî ve Milletlerarası Hukuki ve Sosyal Durum (Reşat Saka, 1947); Uyuşturucu Maddelerin Murakabesi Hakkında Kanun (1933).

UYUZ

Tıp dilinde «Gale» veya «Scabies» de denilen uyuz bulaşıcı bir cilt hastalığıdır. Hayvani bir asalak tarafından meydana getirilir.

Uyuz kolay bulaşmaz. Bulaşma için uyuzlu bir kimseyle çok sıkı temas etmek, yatağına yatmak veya çamaşırlarını giymek lâzımdır. Hastalık her yaşta her sınıftan insanda olabilir. Fakat daha ziyade temizliğe dikkat etmiyen kimseler ve fakirler arasında görülür.

Kuluçka devri 7-8 gündür. Uyuz parazitinin dişileri 330-450 mikron boyunda ve 150-200 mikron enindedir. Erkek, dişiyi dölledikten sonra kaybolur. Döllenmiş dişi ise, yumurtlamak için, bulunduğu derinin kıl diplerinden derinin içine girer. Kendisine, birkaç milimetreden, santimetreye kadar varan bir tünel açar. «Siyon» adı verilen bu tüneller, ince esmer çizikler halinde görülür. Tünelin bir ucunda ufak deri kabartısı olur. Bu tünelin içinde yerleşen dişi asalağın yumurtlamasından 4-5 gün sonra çıkan sürfeler siyonu delerek etrafa yayılır. Genç parazitler cildin diğer kısımlarına yerleşir veya başka bir kimsenin parazitlenmesine sebep olur.

Belirtileri. — Uyuzun ilk belirtisi bilhassa geceleri gelen şiddetli kaşıntıdır. Parazit tarafından bırakılan dışkı parçacıkları, kabarcıkların çıkmasına ve kaşıntıya sebep olur. Kaşıntı sıcak ve rutubette artar. Gece kaşıntısından şikâyet eden hastalar dikkatle kontrol edilmelidir.

Uyuz kabarcıklarının vücutta yerleştiği başlıca bölgeler; eller, parmak araları, parmakların dış yüzü, bileklerin iç yüzü, dirsekler, koltuk altı, ayak bilekleri, topuklar, erkeklerde penis, kadınlarda memeler, çocuklarda kalça bölgesi ve kasıklardır. Parazit, baş, boyun ve sırt müstesna her tarafta yerleşebilir.

Uyuz kabarcıklarının kaşımakla veya başka etkilerle yırtılarak çeşitli mikroplarla kirlenmesi yaralara sebep olur. Bazan ekzemayı andıracak cilt hastalıklarına kadar giden türlü şekiller ve deri döküntüleri görülür.

Tedavi. — Uyuz, kendiliğinden iyileşmez. Eskiden fena kokulu, kükürtlü veya katranlı ilâçlar kullanılırdı. Bugün «Benzoate de benzyle», arap sabunu, alkol karışımı solüsyonlarla tedavi edilmektedir.

Hasta önce sabunla iyice keselenir, yıkanır. Bu suretle tüneller yırtılarak parazitlerin ilâçla teması sağlanır. Kurulandıktan sonra vücut benzoate de benzyle'li eriyikle ovulur. İki gece, üst üste ilâç tatbikatından sonra, üçüncü gece hasta gene yıkanır ve iyice kaynamış, ütülenmiş çamaşır giydirilir.

Hayvani Uyuzlar

Kedi, köpek, beygir gibi hayvanlardaki uyuzlar aynı zamanda insanlara da bulaşabilir. Bunların kuluçka devri 3-4 saat kadardır. Geceleri artan devamlı kaşıntı yapar. Ciltteki belirtileri her tarafta olabilir. Hastalık çok defa bu hayvanlardan uzaklaşmakla kendiliğinden geçer.

Tahıl Uyuzu

Buğday, arpa, fasulya, bakla, pirinç tanelerindeki özel asalaklardan ileri gelen bu gibi uyuzlara bilhassa ilkbaharda ve yazın harman zamanı raslanır. Kışın depolarda ve çuvallar arasında tahıl tozları içinde zarar vermeden yaşıyan bu parazitler, yazın rasladıkları kimseleri ısırarak çeşitli cilt belirtilerine ve şiddetli kaşıntıya sebep olur. En çok yüz, göğüs ve kollara, vücudun açık kısımlarına saldıran parazitin meydana getirdiği rahatsızlık, kaşıntı 12-24 saat içinde başlar.

Tedavisi çok kolaydır. Tuzlu su veya deniz suyu ile banyo gayet iyi gelir. Gemi yükleme işlerinde çalışan işçiler bu durumu bildiklerinden arpa çuvallarını taşımadan evvel arkalarına deniz suyunda ıslanmış boş çuval alırlar.

Bu parazitler bazan çayırda da bulunur. Bahar zamanı çayır ve çimende oturanlar bu şeklide bir uyuza yakalanabilir.

UZAK DOĞU

Asya'nın büyük bir bölgesi için kullanılan milletlerarası bir coğrafya ve politika terimidir. Önce, XIX. yüzyıl sonlarında İngiltere'de kullanıldı. XX. yüzyılın başında terim, Dış İşleri Bakanlığı tarafından resmen kabul edildi ve Asya'nın geniş bir bölgesi bu adla anılmaya başlandı.

Uzak Doğu terimi, Asya'nın bu bölgesindeki devletleri de içine alır. Bu memleketler zaman zaman değişmiş olmakla beraber, terim olduğu gibi kalmıştır. 1952'de, Amerika Dış İşleri Bakanlığı'na göre «Uzak Doğu» bölgesi içine giren devletler şunlardı: Kızıl Çin ve Milliyetçi Çin (Formosa), Moğolistan, Filipin, Japonya, Çin Hindistanı (Kuzey ve Güney Vietnam, Laos ve Kamboç), Siam, Burma, Malaya, Endonezya ve Doğu Sibirya.

UZAY

Bütün varlıkları her yandan kavrıyan sonsuz boşluğa «uzay» denir. Uzay, çok eski zamanlardan beri insanların ilgisini çekmiş, bir sonu olup olmadığı, nerelere kadar uzandığı uzun yıllar bilginleri ilgilendiren bir konu olmakta devam etmiştir.

Uçakların, daha sonra füzelerin gelişmesi, insanlara uzayın kapılarını aralayınca, uzay üzerindeki çalışmalar da büyük bir hızla ilerlemeye başladı. Günden güne geliştirilen ve her biri bir öncekinden daha kuvvetli olan teleskoplar insanlara uzayın daha derin taraflarını görme imkânını verdi (Bk. Evren).

Öte yandan nazari fizik bilginleri de, durmadan uzay konusunda incelemeler yapıyorlardı. Bu arada bütün çağların en büyük bilginlerinden olan Albert Einstein, uzay hakkındaki birçok problemleri çözen nazariyesini geliştirdi (Bk. Relâtivite).

Uzay Seyahatleri

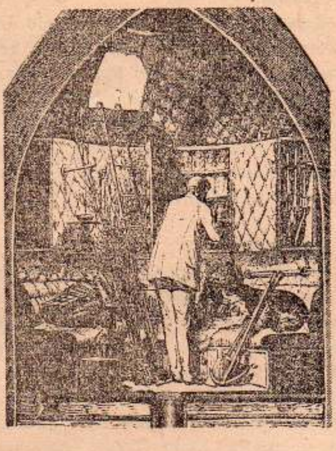
1957 yılında ilk suni peyklerin uçurulmasiyle beraber uzay çağı başlamış oldu. Artık uzaya taşıt gönderme işi başarılmıştı. Bundan sonra, sıra insanların uzaya gitmesine geliyordu. Gönderilen çeşitli suni peyklerden sonra, 1961 yılında ilk insanlı uzay kapsüllerinin uçurulmasına başlandı. Bunu A.B.D. ve Rusların gönderdiği başka insanlı peykler takip etti (Bk. Suni Peyk).

Bugüne kadar yapılan bütün bu çalışmaların amacı gerçek uzay seyahatleri için, uzay hakkında bilgi toplamak ve buna göre yeni seyahatleri geliştirmektir. Çünkü, insanlar artık sadece suni peykle Dünya'nın etrafında dolaşmak istememekte, Ay'a, Mars'a gitmeyi de düşünmektedir. Bilhassa en yakın komşumuz olan Ay uzay seyahatlerinde insanların ilk hedefidir.

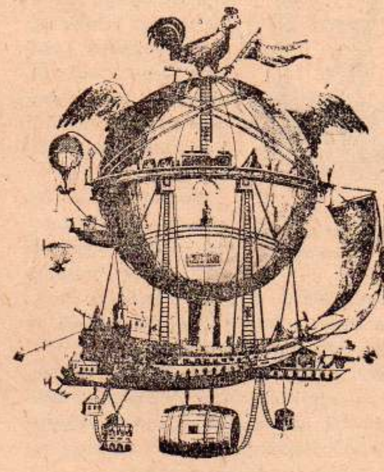
Uzay Tıbbı

Uzay seyahatlerinin teknik tarafı hemen hemen halledilmiş sayılmaktadır. Buna paralel olarak insanların uzay şartlarına gösterdikleri tepkiler ve çeşitli durumlarda tatbik

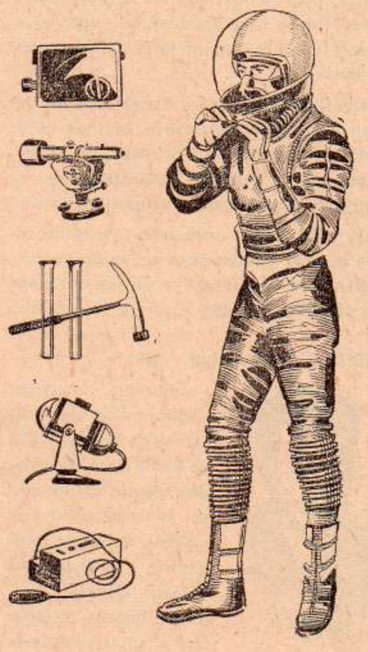
ESKİLER UZAY YOLCULUĞUNU NASIL TASARLIYORLARDI

Ünlü yazar Jules Verne'e göre, uzay gemilerinde her türlü konfor bulunacaktı. Geminin bir yere çarpmasından meydana gelecek sarsıntıda, yolcuların bir yerlerini sakatlamaması için, içerisi yastıklarla kaplanmıştı. Kazma, kürek, tüfek, merdiven gibi aletlerden başka köpek alınması gerektiği de düşünülüyordu.

Yukarıda 1804 yıllarında, Viyana'da yayınlanan bir kitaptan alınan bir uzay gemisi modeli görüyorsunuz. Bir balonun taşıdığı gemiye, her hangi bir kara ve deniz yolculuğunda lâzım olacak her türlü alet ve silâh yerleştirilmişti. Uzay gemisi — deniz teknelerindeki küçük sandallar gibi — küçük balonlarla donatılmıştı.

Bu resimde ise, bugünün astronotunun kılığını görüyoruz. Bir uzay seyahatinde taşıyacağı araçlar; sinema makinası, çeşitli ölçü aletleri vs. gibi şeylerden ibarettir.

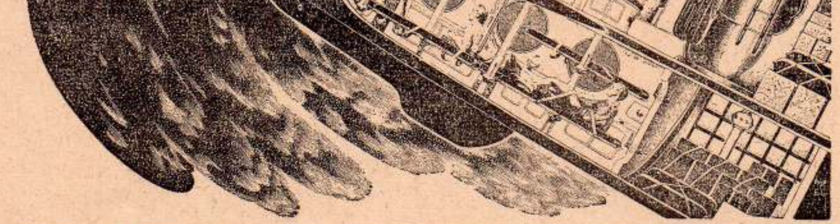
edilmesi gereken şeyler yeni bir tıp dalının doğmasına yol açmıştır. Bugün uzay tıbbının en fazla üzerinde çalıştığı konu uçuş sırasında ağırlığın birdenbire çoğalması, sonra da yok olmasıdır.

Füze ile uzaya uçuş sırasında insanın ağırlığı 1,5-7 g arasında değişmektedir. 1 g dünyanın yerçekimi ivmesidir. İnsan ağırlığı 7 g'yi bulduğu zaman, kanın ağırlığı, erimiş demirin ağırlığına eşit olur. Şüphesiz, bu, insan organizması için dayanılmaz bir şeydir. Uzay tıbbı ile uğraşanlar uzay seyahatlerinde, insanın bu duruma dayanabilmesini sağlamak için uzun yıllar çalışmıştır. Varılan sonuçlara göre vücut yapısına tam uygun bir koltukta, sırt üstü yatar durumda olmak, ağırlık artışının etkisini önemli surette azaltmaktadır. Ayrıca, giyilen uzay elbiseleri sayesinde, bu problem hemen hemen halledilmiş gibidir. Öte yandan, ağırlık artışından çok, ağırlıkta âni bir değişmenin daha tehlikeli olduğu da uzay tıbbının çalışmaları sonunda ortaya çıkmıştır. Meselâ saniyenin iki binde biri kadar bir süre içinde ağırlık 1 g'den 2 g'ye çıkarsa, insan ölmektedir. Ama uzay uçuşlarında böylesine hızlı bir artış yoktur. Ağırlık artışı kadar, ağırlıksız olma hali de tehlikelidir. Buna dayanmak şimdilik daha çok bünye işi olarak görülmektedir. Birçok kimseler bu duruma dayanabildiği halde bazıları dayanamamaktadır.

Uzay seyahatlerindeki yiyecek ve içecek meselesi sadece uzay doktorlarını değil, aynı zamanda, fizik bilginlerini de ilgilendiren bir konudur. Çünkü bunun, taşınacak yükün oranına büyük etkisi vardır. Bu bakımdan, uzay seyahatine çıkacakların asgari günlük yiyecek ve içecekleri şöyle hesap edilmiştir: 900 gram oksijen; 680 gram besin maddesi; 2,180 gram su. Bunların hepsi günde 3.760 gram eder. Bunun 3.600 gram kadarı gene her gün solunum, israr, ter ve dışkı ile vücuttan atılır. Aradaki fark büyüme (bilhassa saç ve tırnaklar) olayı ile izah edilmektedir.

Uzak mesafeli uzay seyahatlerinde taşınacak yükün ağırlığı ise ortaya, çok daha büyük problemler çıkarır. Yiyecek, içecek maddelerini taşımak için gerekli ambalâj, muhafaza maddeleri, ayrıca sabun vs. gibi ağırlıklarla insan başına taşınması gereken ağırlık, günde 4.300 gramı bulur. Bunun için uzak seyahatlerde su devri yaptırmak gerekir. Su devri, vücuttan atılan bütün suların toplanıp damıtılarak yeniden kullanılabilir hale getirilmesi demektir. Bu iş için gerekli enerji güneşten sağlanacaktır. Ayrıca oksijen de karbon diyoksitten ayrıştırılacak, bu sayede oksijen devri de yaptırılması sağlanacaktır. Bunun için gerekli çok yüksek ısı da, gene güneşten elde edilecektir.

Uzay gemisine çarpacak meteorlar için hiçbir korunma yolu bilinmemektedir. Çok uzak bir ihtimal olmakla beraber bir kum zerresi kadar küçük bir göktaşı, uzay gemisine çarptığı anda bir uçdan bir uca delebilecek, bu da

Günümüzün bilim adamları, bir uzay aracının bu şekilde olacağını düşünüyorlar.

çok tehlikeli sonuçlar doğuracaktır.

Böyle bir durumda, uzay gemisindeki astronotlar çok âni ve şiddetli bir basınç kaybına uğrarlar. Geminin basıncındaki düşme sonunda organlardaki gaz ve sıvılar derhal genişler. Kanda hava kabarcıkları peyda olur. Şüphesiz bütün bunlar insanı ölüme götürecek sebeplerdir.

Rodyoaktivite konusu da uzay tıbbının yakından ilgilendiği meselelerin başında gelir. Uzaydaki radyoaktiviteyi ölçmek için şimdiden çok çeşitli deneyler yapılmakta, bu deneylerde suni peyklerden faydalanılmaktadır.

Uzay tıbbı, henüz emekleme devresinde olmakla beraber günden güne gelişeceği muhakkak olan uzay seyahatleri ancak uzay tıbbının gelişmesiyle gerçek bir başarıya ulaşacaktır.

UZDİLEK, Salih Murad (1891 -)

Salih Murad Uzdilek

Tanınmış matematikçilerimizdendir. İstanbul'da doğdu. 1908'de Deniz Harb Okulu'ndan teğmen olarak çıktı, 1912'de Londra'ya elektrik tahsiline gönderildi. Dönüşte bir müddet Bahriye Okulu'nda hocalık ettikten sonra, sıhhi sebeplerle askerlikten ayrıldı; Robert Kolej'de matematik dersleri vermeye başladı.

Bundan sonra Yüksek Mühendis Mektebi'nde (Teknik Üniversite) fizik dersleri vermeye başlıyan Salih Murad burada ordinaryüs profesörlüğe yükseldi.

Salih Murad Türk müziği üzerindeki derin çalışmalariyle tanınır. Türk ve Batı müziğini (sistem, tarih vs.) çok iyi bilen Salih Murad H. S. Arel grupundandır. «İlim ve Musiki» adiyle İstanbul Konservatuvarı'nca yayınlanan incelemesi Türk musikisi sisteminin fizik ve matematik yönlerden çok enteresan sonuçlarını toplamaktadır.

Uzdilek fevkalâde bir hâfıza ve zekâya sahiptir. Hazırcevaplığı ve nüktedanlığı ile tanınır.

UZMAN, Mazhar Osman (1884 - 1952)

Mazhar Osman Uzman

Ünlü bir ruh ve sinir doktorumuzdur. Mazhar Osman, Sofulu'da doğdu. Yüksek öğrenimini Askerî Tıbbiye'de yaptı. Okulu bitirdikten sonra, aynı okulun akıl ve sinir hastalıkları doçentliğine atandı.

Mazhar Osman bir süre bu görevde çalıştıktan sonra Almanya'ya giderek ihtısasını ilerletti. Dönüşte, Birinci Dünya Savaşı başlamıştı. Savaş sırasında Şişli, Haydarpaşa ve Zeynep Kâmil hastanelerinde çalıştı.

1932 yılında Üniversite öğretim kadrosuna girdi ve Psikiyatri ordinaryüs profesörlüğüne getirildi. Memleketimize modern psikiyatriyi getiren Mazhar Osman, aynı zamanda Yeşilay Derneği'nin de kurucusudur

UZUN HASAN (1428 - 1478)

Akkoyunlu Devleti'nin ünlü hükümdarıdır. Emir-i Kebir ve Ebünnasır diye de anılır. Cesareti ve dirayeti ile ün salmıştır. 1453'te, Diyarbakır'da Akkoyunlu Devleti'nin başına geçti; ertesi yıl, Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah Mirza'yı, bir yıl sonra da Timur'un torunu Ebu Said Mirza'yı esir edip öldürttü. Böylece Irak ve İran'ın bir kısmı ile Azerbaycan'ı ele geçiren Uzun Hasan, 1466'da Tebriz'i başkent yaparak Gürcistan'ı elde etti. Akkoyunlu Devleti'ni kısa zamanda Doğu'nun en önemli devletlerinden biri haline getirdi.

Uzun Hasan'ın saltanatı, Osmanlı İmparatorlarından Fâtih Sultan Mehmet'in zamanına raslar, Fâtih'le üç kere savaşmıştır

Bunlardan birincisi, 1472'de olmuş, bu savaşta Fâtih'in oğlu Mustafa Çelebi galip gelmiştir. Savaştan sonra Uzun Hasan, ordusiyle Erzincan sınırına kadar gelmiş, orada Osmanlı ordusiyle savaşarak ordu komutanı, Has Murat Beyi önce esir, sonra da idam etmiştir.

Uzun Hasan Osmanlılar'la üçüncü savaşını Erzurum'da Tercan ovasında 11 ağustos 1473'te yapmıştır. Bu savaşta Osmanlı ordusunun başında Fâtih Sultan Mehmet bulunmuş ve Uzun Hasan'ın ordusunu Otlukbeli, ya da Uçağızlı denen yerde büyük bir bozguna uğratmıştır (Bk. Otlukbeli Meydan Savaşı).

UZUNBACAKLILAR

Bataklıklarda yaşıyan, uzun bacaklı bir kuş takımıdır. Bu grupta leylek, turna, balıkçıl, toy kuşu, kız kuşu gibi kuşlar bulunur. Bu kuşlar böcek, kurbağa, salyangoz ve balık gibi hayvanları yiyerek beslenirler. Parmaklarının arasında yarım perde bulunduğu için uzunbacaklılar bataklık yerlerde, çamura gömülmeden rahatça dolaşırlar.

UZUNKÖPRÜ

Marmara Bölgesi'nin Ergene bölümünde Edirne iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını doğuda Kırklareli'nin Pehlivanköy, Tekirdağ'ın Hayrabolu ve Malkara, güneyde Edirne'nin Keşan ve İpsala ilçeleri, batıda aynı ilin Meriç ilçesi ile kısmen Yunanistan toprakları, kuzeyde ise Edirne'nin Havsa ilçesi çevirir. Merkez bucağından başka Çöpköy, Hamidiye, Kırcasalih adlı bucakları ile 57 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.275 km^2

Nüfusu: 69.478 (1960 sayımı)

Uzunköprü ilçesinin büyük kısmını Ergene nehri etrafındaki düzlükler kaplar. İlçenin güney ve güneydoğu kesimleri ârızalıdır. Fakat en yüksek tepelerin yüksekliği 100 metreyi aşmaz. Sıcak bir yaz ve soğuk bir kış, ikliminin başlıca özelliklerini teşkil eder. İlçenin en önemli akarsuyu Ergene nehridir. Ekonomik hayat tarım ve hayvancılığa dayanır. En çok tahıl ekilir. Endüstri bitkilerinden şeker pancarı, ayçiçeği, tütün ve susam yetiştirilir. Ayrıca kavun ve karpuz ekimine önem verilir.

Kasaba. — İlçe merkezi Uzunköprü kasabası, deniz seviyesinden 18 metre yükseklikte kurulmuştur. Sirkeci - Edirne demiryolu üzerinde istasyonu vardır. Kasabanın kuzeyinde bulunan istasyon ile kasaba arasında 4.5 km.'lik muntazam bir şose bulunur. Kasabaya adını veren meşhur Uzunköprü Ergene üzerindedir. 1.293 metre uzunluğunda ve 5,5 metre genişliğindeki köprünün 174 kemeri vardır. 9 mahalleden ibaret olan Uzunköprü kasabası, 18.310 (1960) kişilik nüfusiyle Edirne'ye bağlı ilçe merkezleri arasında en kalabalık olanıdır.

Ü

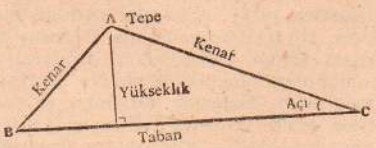

Üsküdar'dan bir görünüş

ÜÇGEN

Üç kenar ve üç açıdan meydana gelen geometrik bir şekildir. Bu bakımdan, üçgenler, çokgenlerin en basitidir. Bir üçgende, üç kenar ve üç açıdan başka, üç köşe, altı tane de ters açı vardır. Bu açılar ikişer ikişer birbirine terstir. Üçgenin, üç kenarı ve üç açısına o üçgenin elemanları denir.

«Taban», üçgenin her hangi bir kenarıdır. Taban olarak kabul edilen kenarın karşısına düşen köşeye, üçgenin tepesi, tepedeki açıya

Üçgen

da «tepe açısı» denir. Tabanın köşelerinde bulunan iki açıya «taban açıları» denir.

Üçgenler, kenarlarına ve açılarına göre ayrılırlar.

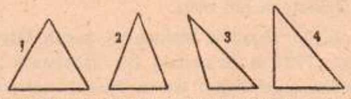
Üç kenarı birbirine eşit olan üçgenlere «eşkenar üçgen», yalnız iki kenarı eşit olanlara «ikizkenar üçgen» denir. Kenarları eşit olmıyan üçgenler de «çeşitkenar üçgen» diye adlandırılır.

Üçgenler açılarına göre de sınıflandırılır. Bütün açıları dar olan üçgenlere «dar üçgen», bir açısı dik olan üçgenlere «dik üçgen», bir açısı geniş olan üçgenlere de «geniş üçgen» denir.

Dik üçgenlerde, dik açının karşısına düşen kenara «hipotenüs», dar açıların karşısındaki kenarlara da «dik kenarlar» denir. Eğer, bir dik üçgende dik kenarlar birbirine eşitse, bu üçgene «ikizkenar dik üçgen» adı verilir.

Üçgenlerin iç açılarının toplamı iki dik açıya, yani 180°'ye eşittir. Bunun sonucu olarak, bir üçgenin bir dış açısı kendisine komşu olmıyan iç açıların toplamına eşit olur.

Bir üçgenin, bir dış açısı, kendisine komşu olmıyan iç açıların her birinden büyüktür.

Çeşitli üçgenler: 1 — Eşkenar; 2 — İkizkenar; 3 — Çeşitkenar üçgen; 4 — Dik üçgen.

Bir dik üçgenin dar açıları, birbirinin tümleridir. İki üçgenin ikişer açıları eşitse, üçüncü açıları da eşittir.

Üçgenlerin Eşitliği

İki üçgen üst üste konulduğu zaman, elemanları çakışırsa, bu üçgenler eşittir. İki üçgenin arasındaki bu özellik, şu teoremlerle belirtilir.

1) Birer kenarları ile, bu kenarlara komşu açıları eşit olan üçgenler, birbirine eşittir.

2) İkişer kenarı ile aralarındaki açıları eşit olan üçgenler eşittir.

3) Üçer kenarı eşit olan üçgenler eşittir.

4) İkişer kenarı ile bunlardan büyük olanının karşısındaki açıları eşit olan üçgenler eşittir.

Üç açısı da aynı olan üçgenler eşit değildir; yalnız birbirine benzerler.

Dik açıların eşitliği konusunda da aşağıdaki teoremler vardır:

1) Hipotenüsleriyle birer dar açıları eşit olan dik üçgenler eşittir.

2) Hipotenüsleriyle birer dik kenarları eşit olan dik üçgenler eşittir.

ÜĞRÜM (Mutasyon)

Astronomi ve biyolojide kullanılan bir terimdir.

1. Astronomide, yerin ekvator şişkinliği üzerine ay kütlesinin yaptığı çekme etkisiyle, yer ekseninin 18 2/3 yılda bir, elipsel koni çizmek üzere doğrultusunu sürekli surette değiştirmesi olayını ifade eder.

2. Üğrüm, biyolojide de bazı hayvan ve bitkilerin atalarından farklı yavrular vermesi olayını ifade eder. Hayvanlarda, evcil ırkların elde edilmesi bir üğrüm olayıdır. Kılsız ve kalın derili kediler, köpekler, fareler, çıplak boyunlu tavuklar, merinos koyunları, boynuzsuz boğalar, kulaksız tavşanlar üğrüm olayı sonucunda meydana gelmişlerdir.

ÜLSER

Ülser terimi, tıpta çeşitli yaralar için kullanılırsa da (varis ülseri, tüberküloz ülseri gibi), genel olarak hekimler ve halk arasında ülser dendiği zaman, ilk akla gelen mide ülseridir.

Asit özelliğindeki mide salgısının, mukozanın (mideyi kaplıyan ince doku = sümük-doku) zedelenmiş bir kısmına etki yaparak meydana getirdiği yaraya ülser denir.

Ülser, her yaşta ve her meslekte olanlarda görülebilir. 20-50 yaşları arasında daha sık raslanmaktadır. Hastalıkta kalıtımın rolü olduğunu gösteren misaller vardır. Daha çok, zayıf ve uzun boylularda görüldüğü söylenirse de kısa, tıknaz ve şişman olanlarda da aynı nispette bulunduğu istatistiklerde belirtilmiştir.

Ülserlere yemek borusunun alt kısmında, midede, on iki parmak barsağında ve ince barsakta raslanmaktadır. Bazı vakalarda hem midede, hem on iki parmak barsağında aynı zamanda görülebilir.

Mide ülserlerinin ortalama çapı 5-25 milimetre, derinliği 6-20 milimetre kadardır. On iki parmak barsağında (duodenum) ise ortalama çap 2-10 milimetre, derinlik 2-5 milimetre kadar olmaktadır. Daha büyük ülserler pek seyrek görülür.

Ülser, mukozadan başlıyarak derin kas dokularına kadar inebilen ve hattâ mide, barsak duvarının delinmesine sebep olan ilerleyici bir hastalıktır. Had ve müzmin şekilleri vardır.

Ülser Neden Olur

Ülseri Hazırlıyan Sebepler. — Mide mukozasının salgıladığı müküs (sümük) maddesi, ince bir tabaka halinde mideyi kaplıyarak asidin hazmedici etkisinden korur. Müküs salgılanmasındaki her hangi bir bozukluk veya midenin devamlı ve çok miktarda asit salgılaması ülserlerin oluşunu hazırlıyan sebeplerin başında gelir. Asit fazlalığını gösteren mide ekşimesi ve kaynaması çok dikkatle araştırılması gereken bir konudur. Fazla asit salgılanması iç sebeplere ve bilhassa ruhi etkiler ve heyecanlara bağlı olduğu kadar, yemeklerin hazırlanması, kullanılan malzemenin kalitesi, yemek zamanlarının düzeni gibi beslenme durumuyla da ilgilidir. Mide üzerine gelen darbelerin de ülsere sebep olduğu söylenmektedir.

Belirtileri. — Ağrı, ülserin belli başlı ve belirtilerindendir. Ülser ağrısı, kemirici, yanıcı, bazan kramp tarzında olur; 15 dakikadan 1 saate kadar, hattâ daha fazla sürebilir. Ağrı, mide ülserinde, midenin üst kısmında; duodenum ülserinde sağ tarafta; ince barsak ülserlerinde karnın orta kısmında olur. Bura-

lara parmakla basınca ağrının yeri kesinlikle belirir. Ülser ağrılarının gelişi sindirim devreleriyle ilgilidir. Genel olarak, yemeklerden 1-4 saat sonra başlar.

Ülser ağrılarının mevsimlerle ilgisi vardır. Ağrılı devreler en çok ilk ve sonbaharda görülür. Ağrıyı uyandıran sebeplerin başında soğuk, ayak ıslanması, çabuk yemek yemek, üzüntü, yorgunluk ve hazmı güç şeyleri yemek gelir.

Ülserlilerde zaman zaman bulantı görülür. Kusma, ağrı esnasında olabildiği gibi, yara sebebiyle mideden duodenuma geçiş yolunun ileri derecede daralması halinde de olur. Böyle durumlarda, hasta bazan bir gün evvel yediğini kusabilir. Ağız sulanması, zayıflama, kabızlık da sık görülen belirtiler arasındadır.

Ülserin önemli belirtilerinden biri de açık veya gizli kanamadır. Kan damarlarının zedelenmesiyle ağızdan kan gelebilir. Bu kan mideden hemen dışarı atılmışsa taze kan görünüşündedir. Midede biraz kalmışsa kahve telvesine benzer. Kan, barsaklardan geçerse dışkı, kömür gibi siyah renkte gelir. Gizli kanamada dışkıda gözle belli olacak şekilde bir değişme görülmez. Bu durumda ancak bir lâboratuvar muayenesi, ülserin kanama yaptığını ortaya koyar.

Tedavi. — Ülser tedavisi şu esaslar altında toplanır.

1 — Asidi giderici, mide duvarını koruyucu ve ağrıyı kesici ilâçlar, 2 — Perhiz, 3 — İstirahat ve ruhi tedavi, 4 — Cerrahi tedavi.

1 — Asit fazlalığı ülserin ilerlemesine ve ağrının uyanmasına sebep olduğundan tedavide asit salgılanmasını azaltan, asitleri tadil eden ve ağrıyı kesen çeşitli ilâçlar kullanılır.

2 — Perhiz ülser tedavisinde çok önemlidir. Başlangıçta hastaya birkaç gün sadece süt verilir. Daha sonra buna buğday ezmesi, pirinç lâpası, rafadan yumurta, kaymak veya krema, pelte gibi yiyecekler eklenir. Ayrıca meyva suları verilir. Durum düzeldikçe doktorun tavsiyelerine göre yemek listeleri düzenlenerek hasta iyileşinceye kadar, perhize devam edilir.

3 — İstirahat birçok hastalıklarda olduğu gibi ülserlilerin tedavisinde de esastır; bedenen ve ruhen yapılmalıdır. Tatil ve seyahatler ülserlilere çok iyi gelir.

Ruhi tedavi de çok önemlidir. Hastalığın gidişi ve tedavisi konusunda hastayı aydınlatmak ve ona ileriye ümitle bakmak cesaretini vermek lâzımdır. Ayrıca teskin edici ilâçlar ve telkinlerle hastanın sakin bir hayat geçirmesi sağlanır.

4 — Bu tedaviler başarılı olamadığı veya tıkanma ve kanamanın tehlikeli durumlar yarattığı hallerde cerrahi tedavi yolu tercih edilir. Duruma göre midenin büyük veya ufak bir kısmı ameliyatla alınır.

ÜLTRAVİYOLE

Tayfın sonundaki menekşe rengindeki ışınların ötesinde, görünmiyen ışınlar vardır. Bunlara «ültraviyole» (Morötesi) ışınları denir (Bk. Işık, Tayf).

Ültraviyole ışınları yardımiyle suları sterilize etmek, mikropları öldürmek mümkündür. Işının dalga uzunluğu kısaldıkça öldürücü etkisi çoğalır. Ültraviyole ışınları bakterileri 15-60 saniyede öldürür, difteri toksinini (zehrini) 5 dakikada yok eder. Deri tabakaları ültraviyole ışınlarını çok fazla emer. Güneş yanığı dediğimiz hal ısıdan değil, ültraviyole ışınların cilt üzerindeki etkisinden meydana gelir. Soğukta bu etki daha da fazladır. Tıpta bu ışınlar cilt vereminin ve bazı cilt hastalıklarının tedavisinde kullanılır.

Ültraviyole ışınlarının tabiî kaynağı, güneştir. Güneşten Dünya'ya gelen ültraviyole ışınları, insan derisinin 1-2 mm. derinliklerine kadar işler. Elbiselerden kolayca geçer. Güneş banyolarından sonra vücudumuzun güneş yanığı rengi alması, ültraviyole ışınlarının etkisiyle olur. Cam ardında durulursa, güneş yanığı görülmez; çünkü ışınlar camdan geçemez.

Gözle görülmiyen ültraviyole ışınlarının dalga uzunluğu ortalama 500 angström'dür. Bir angström bir milimetrenin 10.000.000'da birine eşit bir uzunluktur. İnsan gözü ancak dalga uzunluğu 6.000 angström civarında olan ışınları görebilir. Daha aşağı, ya da daha yukarı dalga uzunluğundaki ışınlar görülmez.

Bir metal ile karbon arasında elektrik arkı meydana getirerek suni ültraviyole elde edilebilir. Çeşitli tedavilerde bundan faydalanılmaktadır. Genel olarak ültraviyole ışınlarının, vücuda iyi bir etkisi olduğu, iştahı artırdığı bilinir. Kan dolaşımını da kuvvetlendiren ültraviyole ışınları derideki bazı maddeleri D vitaminine çevirir. Bilhassa çocuklar için çok önemli olan D vitamini cilt tüberkülozunun tedavisinde de faydalıdır.

ÜMİT BURNU

Afrika'nın güneybatısında, Capetown (Kap) şehri yakınlarında önemli bir burundur.

Ümit Burnu, 1488 yılında Portekizli gemici Bartolomeu Diaz tarafından bulundu. Diaz, Hindistan'a gitmek için kısa bir yol arıyordu; 1487'de, şiddetli fırtınalar gemisini güneye doğru sürükledi. Ünlü denizci, farkında olmadan Hint Okyanusu'na girmişti. Dönüşte, kıyıya sokuldu ve Afrika'nın en güney ucunu gördü. Karanlık, sağnaklı ve fırtınalı bir havada, korkunç dalgalar, gemiyi limon kabuğu gibi savuruyordu. Atlas Okyanusu ile Hint Okyanusu'nun en büyük dalgaları bu burnun açığında görüldü. Büyük bir korku içinde olan gemiciler, boyuna dua ediyor, şeytanlar ülkesine geldiklerini söylüyorlardı.

Diaz, bu buruna «Fırtınalar Burnu» adını verdi. Portekiz Kıralı II. Juan sonra bu adı «Ümit Burnu»na çevirdi. Bugün de aynı adla tanındığı gibi dalgalarından dolayı «Fırtınalar Burnu» da denir.

ÜNAYDIN, Ruşen Eşref (1892 - 1959)

Ruşen Eşref Ünaydın

Cumhuriyet Devrinin tanınmış dilci ve yazarlarındandır. İstanbul'da doğdu. Doktor Eşref Ruşen beyin oğludur. Ilk öğrenimini bitirdikten sonra Galatasaray Lisesi'ne girdi, 1911 yılında buradan, 1914'te de Üniversite Edebiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Galatasaray L i s e s i, Baytar Mekteb-i Âlisi, Yüksek Öğretmen Okulu'nda edebiyat öğretmenlikleri yaptığı sırada basın hayatına atıldı. 1920 yılında, Kurtuluş Savaşı'na katılmak üzere, Ankara'ya giden Ruşen Eşref 1921'de Basın Müşaviri, 1922'de Buhara Elçiliği Başkâtibi olmuş, Lozan Konferansı'na, gene Basın Müşaviri olarak katıldıktan sonra 1923'te Afyon'dan milletvekili seçilmiştir. Kısa bir süre Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği de yapan Rüşen Eşref Ünaydın; 1934 yılında Dış İşlerine geçerek sırasiyle Tiran, Atina, Budapeşte, Roma, Londra, tekrar Atina elçilik ve büyük elçiliklerinde bulunan Ruşen Eşref 21 eylül 1959'da emekliye ayrıldı. Ömrünün geri kalan kısmını istirahatla geçiren yazar 1959' da İstanbul'da öldü.

Kendine özel bir üslûp sahibi olan Ruşen Eşref Ünaydın; hâtıralar, röportaj ve felsefi nitelikte olan mensur şiirleriyle tanınmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonlarında yaptığı edebiyat röportajlarını «Diyorlar ki» adlı bir kitapta toplıyarak ün kazandı.

Attaürk'le 1918 yılında yaptığı konuşmaları «Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal' le Mülâkat» adı altında yayınladı.

Ruşen Eşref Ünaydın, Türk edebiyatında özel kişiliği, yazış, düşünüş ve söyleyişi bulunan bir sanatçı olarak yer almış bulunmaktadır.

Bibliyografya. — Başlıca eserleri:

Diyorlar ki (Tanınmış şair ve ediplerle yapılmış röportajlar, 1918); Geçmiş Günler (Mazi özlemi taşıyan anılar ve sohbetler, 1919); Ayrılıklar (Anılar, tasvirler, 1922); Damla Damla (Mensur ve felsefi şiirler, 1929-1947); Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal'le Mülâkat (1930-1953), Boğaziçi (Özlemler ve tasvirler, 1938); Atatürk'ü Özleyiş (Anılar, duygular, 1957); Atatürk'ün Hastalığı (1959).

Bunlardan başka, yazarın önemli eserlerinin başlıcaları arasında, «İki Saltanat Arasında», «Tevfik Fikret» ve diğerleri bulunmaktadır.

ÜNGÖR, Osman Zeki (1880 - 1958)

Osman Zeki Üngör

İstiklâl Marşı'mızın bestecisidir. Üsküdar'da doğdu. Santuri Hilmi beyin torunudur. Beşiktaş Askerî Rüştiyesini bitirdikten sonra 11 yaşındayken Saray Mızıkası'na verildi. Orada Hüseyin bey, İtalyan Pepini Gayto, Fransız Vondra gibi Türk ve yabancı öğretmenlerden keman öğrendi. Saffet bey ve D'Aronda Paşa'dan da müzik nazariyesi dersleri aldı, virtüoz olarak yetişti. Kısa zamanda Saray Orkestrası şefi olan Üngör, İstanbul Erkek Öğretmen Okulu'nda uzun zaman müzik öğretmenliği yaptı. Birinci Dünya Savaşı'nda orkestra ile Avrupa şehirlerini dolaştı, 1926'da da Ankara'daki Cumhurbaşkanlığı Orkestrası şefi oldu.

Musiki Muallim Mektebi'ni kuran Osman Zeki, 1934'te kolundaki bir rahatsızlık yüzünden emekliliğini istedi. Parlak eserleriyle kendisini tanıtan, Zeki Üngör, pek çok öğrenci yetiştirmiş değerli müzisyenlerimizden biridir.

ÜNİVERSİTELER

Çeşitli ihtısas dallarında öğrenci yetiştiren yüksek öğretim müesseseleri

ÜNİVERSİTE ve ÜNİVERSİTELERİMİZ: Üniversite, Lâtince «universitas» sözünden gelir. Bu, genel olarak, her hangi bir topluluğu ifade etmek için kullanılan bir kelimedir. Bugün çeşitli dallarda yüksek bilimlerin okutulduğu, öğretildiği öğretim kurumlarına üniversite denmektedir. Memleketimizde, 1933 yılına kadar «üniversite» kelimesi yerine «Dar-ül-Fünun» terimi kullanılmıştır. Doğu ve Batı ülkelerinde, önceleri din bilimleri alanında başlıyan yüksek öğretim, sonraları, diğer bilim dallarına da atlamış, üniversitelerin lâyik mahiyeti gitgide kuvvetlenmiştir.

Üniversiteler, her memleketin, sosyal ve ekonomik şartlarına uygun bir gelişme ve ilerleme göstermişlerdir.

Türkiye'de Üniversitenin Tarihi

Memleketimizde Batılılaşma hareketinin büyük önderlerinden II. Sultan Mahmut, birçok Batı kurumlarını yurdumuza getirirken, yüksek öğretim kurumlarını da unutmamış, daha çok, ordu ihtiyaçlarını karşılamak maksadiyle, Tıbbiye, Harbiye ve Bahriye okullarını açmıştır.

Tıbbiye Okulu, 14 mart 1827 tarihinde öğretime açılmıştır. Bu tarihi Türkiye'de modern alandaki üniversitenin başlangıcı sayabiliriz.

Sultan Abdülmecit, Dar-ül-Fünun için, Ayasofya civarında büyük bir bina inşasına başlatmış, fakat saltanatı boyunca bu binanın bitirilmesi mümkün olamamıştır. Yüzlerce odası, salonları, kütüpanesi, lâboratuvarları olan bu büyük bina, Sultan Abdülâziz devrinde tamamlanabilmiş ve 13 ocak 1863 günü, büyük törenlerle «Dar-ül-Fünun-u Osmanî» adıyla açılmıştır. Fakat müessesenin, ne öğrencisi, ne öğretim üyeleri, ne de gerekli kitapları vardı. Fonksiyonunu yapamıyan kurum, iki yıl sonra Çemberlitaş civarında bir konağa nakledilmiş, bir yangın sonucunda tamamen ortadan kalkmıştır.

Bir müddet sonra Maarif Nazırı Saffet Paşanın himmetiyle, Sultan Mahmut Türbesi'nin karşı köşesinde inşa edilen binada, 20 şubat 1870 tarihinde yeniden açıldı. Bu defa, Dar-ül-Fünun'un göz alıcı programı vardı, ancak medrese talebelerinden devşirilen öğrencileri, yüksek öğretime o kadar hazırlıksızdılar ki, içlerinden bazıları lâyıkiyle yazı yazmasını bile bilmiyordu. Öğretim üyelerinden Cemalettin Efendi derslerinden birinde din ve felsefe arasında bir mukayese yapmış, bu yüzden hükûmet, Dar-ül-Fünun'u kapatmıştır.

Türkiye'de gerçek anlamiyle yüksek öğretim, Mülkiye Mektebi'nin (Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin), 1 aralık 1877 tarihinde yüksek okul haline getirilmesiyle başlamıştır. 1900 yılında, Mülkiye'nin çatısı altında, Dar-ül-Fünun'un İlâhiyat, Edebiyat, Riyaziyat (Matematik), Tabakat (Jeoloji) şubeleri (fakülteleri) açılmıştır. 1910 yılında, Maarif Nazırı Emrullah Efendi, Dar-ül-Fünun'da bazı ıslahat yapmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sırasında, Almanya'dan ve Avusturya - Macaristan'dan getirtilen profesörlerle Dar-ül-Fünun'un öğretim kadrosu kuvvetlendirilmiş, yeni ders araçları alınmış, teşkilâtı düzeltilmiş ve geliştirilmiştir. Gene bu devrede, İnas (kızlar) Dar-ül-Fünunu açılmıştır.

Mütareke devresinde Dar-ül-Fünun öğrencileri millî hareketi desteklemişler, aykırı düşünen öğretim üyelerine karşı ayaklanmışlar ve gösteriler yapmışlardır. Hükûmet bu yüzden, Dar-ül-Fünunu aylarca kapalı tutmuştur. Bu tarihlerde Kızlar Dar-ül-Fünunu ile birleştirilen asıl Dar-ül-Fünun, şimdiki Fen ve Edebiyat Fakülteleri binalarının bulunduğu yerdeki Zeynep Kâmil Konağı'ndaydı ve «İstanbul Dar-ül-Fünunu» adını taşıyordu. Maarif Nazırı Ali Kemal tarafından başlanıp Maarif Nazırı Sait bey tarafından yürütülen teşkilâtlanma çalışmaları sonucunda, öğretim üyeleri «muallim» ve «müderris» unvanlariyle derecelendirilmişlerdir. Müesseseye 1919 yılında ilmî muhtariyet ve 1922 yılında da idari muhtariyet verilmiştir. Türkiye'nin yegâne üniversitesi olan İstanbul Dar-ül-Fünunu; Tıp, Hukuk ve Fen Fakültelerinden meydana geliyordu.

Cumhuriyetin, ilk on yılında, Dar-ül-Fünun, kendisinden beklenen varlığı ve hizmeti gereği gibi gösteremediğinden, 1933 yılında kaldırılmış, yerine, 2252 sayılı kanunla, Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı, muhtarlığı ve tüzelkişiliği olmıyan «İstanbul Üniversitesi» kurulmuştur.

İstanbul Üniversitesi, memleketin yüksek öğrenim görmüş kişilere duyulan ihtiyacını karşılıyamadığından, Ankara'da muhtelif tarihlerde, Hukuk (1927), Dil ve Tarih-Coğrafya (1935), Fen (1943), Tıp (1945) Fakülteleri kurulmuştur. Öte yandan İstanbul'daki Yüksek Mühendis Okulu, İstanbul Teknik Üniversitesi adiyle teşkilâtlandırılmıştır.

Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak her biri özel kanunlarla yönetilen ve gerek öğretim üyeleri, gerekse öğrencileri farklı statülere sahip olan yüksek öğretim kurumlarına yeni bir yön vermek, onlara gelişme ve ilerleme yolunu açmak üzere, 1945 haziranında T.B.M.M.'ne sunulan Üniversiteler Kanunu Tasarısı, kısa zamanda kanunlaşmış ve Türk Üniversiteleri her bakımdan aynı hükümler altında yeniden teşkilâtlandırılmış, bilim ve yönetimde muhtarlığa sahip tüzelkişiler haline getirilmişlerdir.

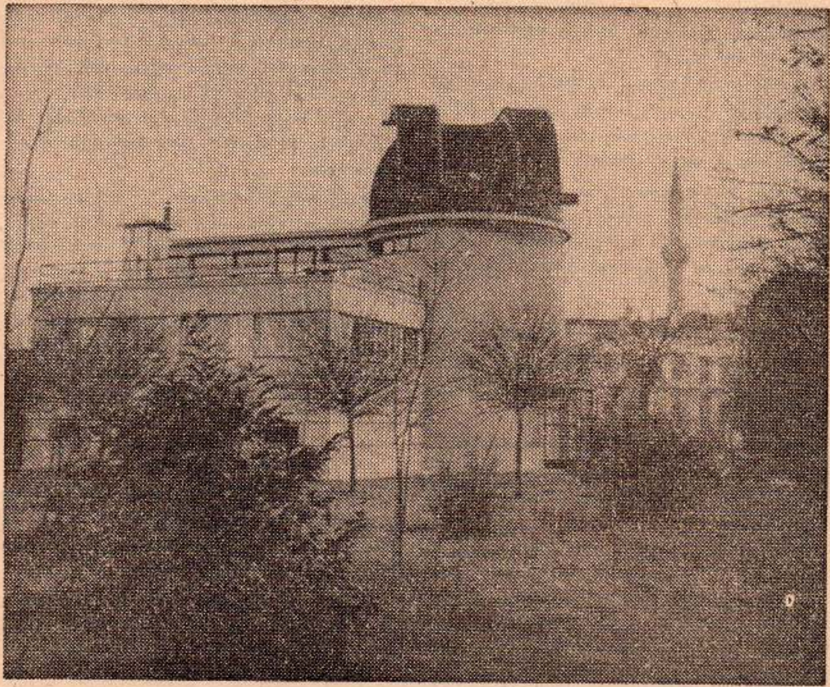
Üniversiteler Kanunu (No. 4936) temel olmak üzere, üniversitelerimiz için ayrı kuruluş ve kadro kanunları çıkarılmış, 20 yıl zarfında üniversitelerimiz, nitelikleri ve sayıları bakımından çok ilerlemişlerdir.

Bugünkü Üniversitelerimizin Kuruluşu

Üniversitelerimizin Genel Kuruluşu. — 27.10.1960 tarihli 115 sayılı kanunla eski Üniversite statüsüne yeni bir şekil verilmiştir.

115 sayılı kanunla yapılan değişikliklerle birlikte Üniversiteler Kanunu, Türk üniversitelerinin ve bunlardaki öğretim, eğitim, yönetim personelinin tâbi olacakları temel hükümleri içine alır.

Üniversite, fakültelerden, enstitü, okul ve diğer bilimsel kurumların topluluğundan meydana gelir. Özerkliği (muhtariyet) ve tüzelkişiliği vardır. Üniversite, onu meydana geti-

İstanbul Üniversitesi'nin Astronomi bölümü binası. Ortadaki, üzeri kubbeli bina, teleskop vs. gözlem aletlerinin bulunduğu rasathanedir.

İstanbul Üniversitesi'nin cümle kapısı. Soldaki yapı Profesörler Evi, sağdaki Rektörlük binasıdır.

ren bütün kurumlariyle, yüksek bilim, araştırma ve öğretim amacını güder ve bu amacın gerçekleştirilmesine devamlı surette çalışır.

Üniversiteler ve üniversiteye bağlı olmıyarak açılan fakülteler, özel kanunlarla kurulur.

Mevcut üniversiteler içinde, yeniden fakülteler ve okullar açılması, fakültelerin veya okulların birleştirilmesi, ya da kaldırılması, Senato'nun teklifi ve Millî Eğitim Bakanı'nın onayı ile yapılır.

Üniversiteler ve fakülteler; kendilerine bağlı olmak üzere, yeni enstitüler, bilim, araştırma, öğretim ve yayım kurumları açmaya yetkilidirler. Bunların yönetim şekilleri, bağlı oldukları üniversite veya fakültece belirtilir. Enstitülere, gerekirse, Senato katariyle tüzelkişilik verilebilir.

Üniversitelerin Görevi. — Öğrencilerini; bilim anlayışı kuvvetli, sağlam düşünceli bilim ve uzmanlık kolları için hazırlanmış vatandaşlar olarak yetiştirmektir.

Ayrıca, üniversiteler; bilim ve teknik alanlarında inceleme, araştırma yaparlar. Memleketin ilerlemesi için gerekli tedbirlerin araştırılmasında ve uygulanmasında devletle işbirliği ederler.

Üniversitelerin Yönetim Organları

Üniversitelerin, senato, üniversite yönetim kurulu ve rektör olmak üzere, üç yönetim organı vardır.

A) Senato; rektörün başkanlığında, önceki rektör ile fakülteler dekanları ve her fakültenin iki yıl için seçeceği ikişer profesörden kurulur.

Senato; üniversitenin bütününü ilgilendiren kanun ve tüzük tasarılarını ve bu nitelikteki yönetmelikleri hazırlar. Profesörler kurullarının bütçe, seçim, kürsü ve enstitülerin kurulması, kaldırılması veya birleştirilmesi hakkındaki kararlariyle, bu konulardaki tekliflerini inceler ve işleme koyar.

Senatolarca onanan kanun ve tüzük tasarıları, gereği yapılmak üzere, Millî Eğitim Bakanlığı'na gönderilir.

B) Üniversite yönetim kurulu; rektörün başkanlığında, önceki rektör ile dekanlardan ve üniversite genel sekreterinden kurulur. Kanun ve tüzük hükümlerinin, Senato kararlarının uygulanmasını sağlıyacak kararları ve tedbirleri alır.

Rektör; bütün fakülteler profesör kurullarının bir arada yapacakları toplantıda profesörler arasından seçilir. Hizmet dönemi iki yıldır. Her dönemde rektörün, başka bir fakülteden seçilmesi şarttır. Bütün fakülteler birer defa rektör çıkardıktan sonra, gelecek seçimlerde aynı sıraya uyulur.

Rektör, üniversite tüzelkişiliğinin temsilcisidir. Üniversite kurullarına başkanlık eder, bunların kararlarını uygular, fakülteler arasında düzenli çalışmayı sağlar. Fakültelerin işleyişinde ve yönetiminde gördüğü aksaklıkları, senatoya bildirir, aksaklıklara sebep olanlar hakkında gerekli kararların alınmasını teklif eder.

Genel Sekreter; üniversite yönetim işlerinin başıdır; rektörün emrinde çalışır. Maiyetinde, zat işleri, yazı işleri ve üniversite kütüpanesi müdürleri ve yeter sayıda memurlar ve hizmetliler bulunur. Genel sekreterle diğer üç müdür, fakülte yönetim kurulu karariyle Millî Eğitim Bakanı tarafından tâyin edilirler. Rektörlükteki memurları ve hizmetlileri, genel sekreterin teklifi üzerine, rektör tâyin eder.

Gelir Kaynakları

Universiteler, fakülteler, enstitüler, bağış ve vasiyet kabul edebilirler, her türlü hukukî işlemleri yaparlar. Ancak kendilerini borçlandıracak işlemlere yetkileri yoktur.

Üniversiteler, katma bütçe ile yönetilirler. Üniversitelerden birisine bağlı olmıyan fakültelerin giderleri, genel bütçede gösterilir.

Üniversitelerin ve fakültelerin gelir kaynakları şunlardır: a) Genel bütçeden verilen ödenek, b) Özel idareler ve belediyelerce yapılacak yardımlar, c) Toplanan harçlar ve paralar, d) Yayın satış giderleri, e) Taşınır ve taşınmaz mallarının gelirleri, f) Yapılan araştırma ve danışmalar için alınan paralar, g) Enstitü, lâboratuvar, klinik ve poliklinik gelirleri, h) Döner sermayeler kârları, i) Bağışlar ve vasiyetler.

Üniversitelerde öğretim paralıdır. Öğrenciler, fakültelere ve derslere yazılma, imtihanlara girme ve diploma harçlariyle; lâboratuvar, seminer, klinik, poliklinik ve enstitü çalışmaları için ücret öderler. Harç ve ücretlerin çeşitleriyle miktarı senatolarca kararlaştırılır.

Üniversitelerin bilimsel araştırma ve inceleme giderlerine karşılık olmak üzere bir fon kurulmuştur. Bu fona her üniversite için yılda bir milyon lirayı geçmemek şartiyle ödenek konulmaktadır.

Üniversitelerin, para ve bütçe işleri, üniversite saymanlık müdürlüklerince yürütülür. Her üniversitede bir saymanlık müdürlüğü bulunur. Saymanlık müdürleriyle memurları, Maliye Bakanlığı'nca tâyin olunurlar.

Üniversitelerarası Kurul ve Hükümetle Temas

Türkiye'deki üniversite çalışmalarını, ahenkli ve birbirini tamamlayıcı şekilde yürütmek ve ortak işlerini karara bağlamak üzere bir «üniversitelerarası kurul» kurulmuştur. Bu kurul her üniversitenin rektör ve dekanlariyle, her üniversite senatosunun kendi üyeleri arasından iki yıl için seçeceği birer temsilciden meydana gelir. Kurula, sıra ile üniversite rektörleri başkanlık ederler.

Üniversitelerarası kurul; yılda en az bir defa kasım ayının ikinci yarısında Ankara'da toplanır. Gerekirse rektörler aralarında yazışarak başkaca toplantılar da yapabilirler. Kurulun raportörü Ankara Üniversitesi Genel Sekreteri'dir.

Öğretim Üyeleri ve Yardımcıları

Üniversite öğretim üyeleri, üniversite profesörleriyle üniversite doçentleridir.

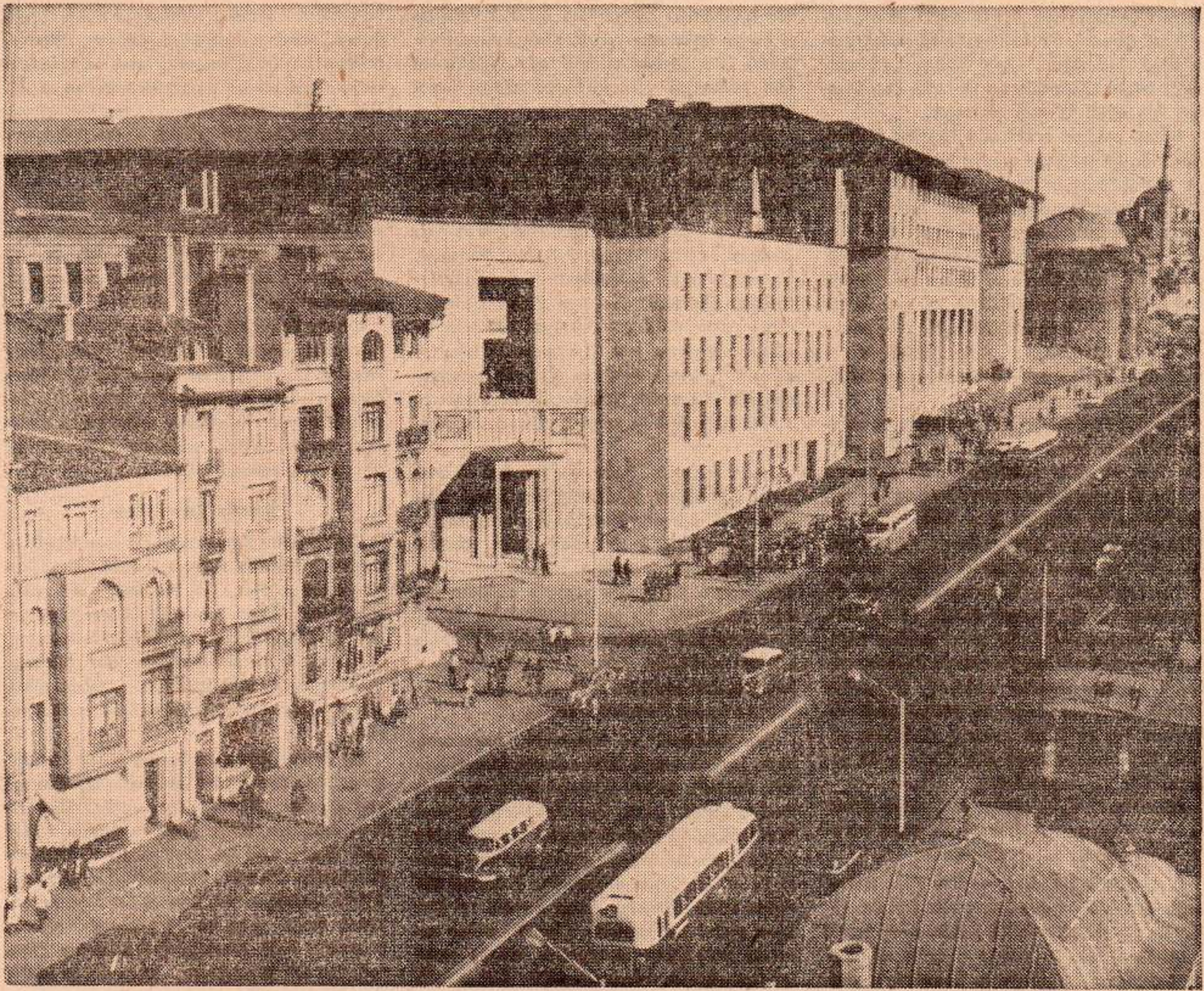
«Üniversite Doçentliği» unvanı, imtihanla kazanılır.

Doçent adayı; ilgili bilim kolu profesörlerinden, Üniversitelerarası Kurulca tertiplenen beş kişilik jüri tarafından imtihan olunur. Bu imtihan, dil imtihanı ve tez müdafaası ile bir deneme dersi vermekten ibarettir.

Doçentlik kadrosu bulunup da buraya tâyin edilenlere «eylemli doçent»; kadro tedarik edilemiyenlere de «eylemsiz doçent» denir.

Doçentlerin görevi üniversite öğretim kurullarında, enstitü ve lâboratuvarlarla işyerlerinde, bilimsel araştırmalar ve yayımlar yapmak, kürsü profesörünün göstereceği dersi okutmak, pratik çalışmaları uygulamak, proje hazırlamalarını ve seminerleri yönetmektir.

Üniversite profesörleri, üniversite doçentleri arasından seçilir. Profesör seçilecek doçentte şu şartlar aranır: a) En az beş yıl üniversitelerde eylemli doçentlik yapmış veya üniversite doçenti unvanını kazandıktan sonra yedi yıl uzmanlığı ile ilgili bir bilim veya meslek işinde çalışmış bulunmak; b) Bilimsel kudretini ve öğretim yeteneğini, doçentlik

İstanbul Üniversitesi'nin Fen ve Edebiyat Fakülteleri binası. Birkaç yıl Fındıklı'da kalan Edebiyat Fakültesi, Üniversite sitesinin bitmesi üzerine bu yeni binaya taşındı

imtihanını kazandıktan sonraki yayımları ve çalışmalariyle tanıtmış olmak.

Bu şartlara uygun olan üniversite doçentlerine, aylık kadrosuna bağlı olmaksızın, «üniversite profesörü» unvanı verilir. Bunlar, kadrodaki profesörlerin bütün hak ve yetkilerine sahiptirler. Ancak rektör olamazlar, bulundukları kürsüde kadrolu profesör varsa kürsü profesörlüğüne seçilemezler.

Üniversite profesörlerinin görevleri; a) Ders okutmak, b) Pratik çalışmaları, uygulama ve proje işlerini, lâboratuvar ve seminerleri yönetmek, c) Bilimsel araştırmalar ve yayınlar yapmaktır.

1960 yılından önce üniversite öğretim üyeliğinin en üst kademesi «ordinaryüs profesörlük» idi. 1960 yılında çıkan 115 sayılı kanunla bu unvan kaldırılmışsa da daha önce kazanılan ordinaryüs profesörlük unvanlarına dokunulmamıştır. Eskiden ordinaryüs profesör olanlar bu unvanlarını kullanabileceklerdir.

Yabancı Profesörler ve Yabancı Uzmanlar. — Fakülte profesörler kurulunun teklifi, senatonun kararı ve Millî Eğitim Bakanı'nın onayı ile üniversitelere yabancı profesörler tâyin edilir. Hakları ve yetkileri, aylıklı profesörlerin aynıdır.

Üniversite öğretim üyelerinin, memurlar için kabul edilen belli çalışma saatlerinde, öğretim, bilimsel araştırma ve inceleme görevlerinin gerektirdiği yerlerde bulunmaları, öğretim yardımcılarının çalışmalarını yönetmeleri ve düzenlemeleri, üniversite ve fakülte kurullarında, komisyonlarında çalışmaları şarttır. Öğretim süresi için de haftada en az iki gün öğrencilerin soru ve dileklerini cevaplandırmak için fakültede hazır olmaları gerekir.

Üniversite öğretim üyelerinden istiyenler, haftada 10 saati aşmamak şartiyle, üniversitedeki görevlerine giren serbes işleri yapabilirler. Özel muayenehane, yazıhane, lâboratuvar açabilirler. Bu takdirde üniversite tazminatı alamazlar.

Öğretim Görevlileri. — Doçenti bulunmıyan dersleri okutmak için sürekli veya geçici olarak, fakülte profesörler kurulunun teklifi ve senatonun onayı ile tâyin edilirler.

Okutmanlar. — Dil dersleri ve eski dillerde yazılmış metinlerin çözümlenmesi gibi, yardımcı öğretim işleriyle görevlendirilen kimselerdir. Fakülte yönetim kurulu kararı ve rektörün onayiyle tâyin olunurlar.

Uzmanlar. — Lâboratuvarlarda, kitaplıklarda, enstitü ve atelyelerde, öğretimle doğrudan doğruya veya dolayısiyle ilgili olan ve özel bir bilgi veya uzmanlığa ihtiyaç gösteren bir işle görevlendirilenlerdir. Yönetim kurulları kararı üzerine rektörün onayiyle tâyin olunurlar.

Tercümeciler. — Sözlü veya yazılı tercüme işlerinde geçici veya sürekli olarak çalıştırılan yardımcılardır. Yönetim kurullarının teklifi üzerine rektör tarafından atanırlar.

Asistanlık. — Üniversite öğretim üyeliğinin temel basamağıdır. Asistanlar; her kürsünün gerektirdiği şartlara göre seçilir, kürsü profesörünün teklifi ve fakülte yönetim kurulunun onayiyle rektör tarafından «aday» olarak atanırlar. Bir veya iki yıl hizmetten sonra asillikleri tasdik edilir. Asîl asistanların, bu tarihten başlıyarak 4 ve en geç 5 yıl içinde doktora veya uzmanlık imtihanını vermeleri şarttır. Bunu başaramıyanların görevlerine son verilir.

İstanbul Üniversitesi

Yukarıda kuruluş safhaları kısaca anlatılan İstanbul Üniversitesinin 500 yılı aşan bir geçmişi vardır. Çünkü Fâtih Sultan Mehmet, 1453 yılında İstanbul'u alınca, ilk iş olarak, din bi-

limleri yanında bazı fen bilimleri de okutan yüksek dereceli bir külliye (medreseler topluluğu) kurmuştu. Fâtih külliyesi, yüzyıllarca bütün islâm dünyası ve hattâ Batı ülkeleri için bilim kaynağı olmuştur.

Ancak modern anlamdaki İstanbul Üniversitesi'nin ilk fakültesi sayılan Tıbbiye 1827'de ve Dar-ül-Fünun-u Osmanî de 1863'te açılmıştır. Halen Üniversitenin Tıp, Hukuk, Edebiyat, Fen, İktisat ve Orman Fakülteleri vardır. Tıp Fakültesi'ne bağlı olan Diş Hekimliği Okulu ile Eczası Okulu ve İktisat Fakültesine bağlı Gazetecilik Enstitüsü ve İşletme İktisadı Enstitüsü, yönetmeliklerine göre bağımsız öğretim yapmaktadırlar. Ayrıca Edebiyat Fakültesine bağlı Yabancı Dil Okulu, yardımcı öğretim yapar.

Tıp Fakültesi hariç, bütün fakülte ve okullarda, lisans öğreniminden sonra, belli şartları haiz adaylara mahsus doktora öğrenimi yapılır. Doktora öğreniminin süresi ve şartları, fakültelere ve okullara göre değişir. Tıp Fakültesi mezunları, belli kollarda mütehassıslık öğrenimi yapar ve ihtısas belgesi alırlar.

Tıp Fakültesi. — Öğretim süresi 12 sömestrdir. İlk iki sömestr F.K.B. (Fizik-Kimya-Biyoloji) sınıfıdır. Bu baraj sınıfını başaran öğrenci, 3 sömestrlik «klinik öncesi» devresini geçirir. Bundan sonra 7 sömestrlik «klinik öğretimi» vardır. Üç devreyi tamamlıyanlara Tıp Fakültesi mezunu diploması verilir. Birinci sömestrine 625 Türk ve 63 yabancı öğrenci alınmaktadır.

Sömestr, üç aylık eğitim ve öğretim devresidir. Kasım, aralık ve ocak ile mart, nisan ve mayıs ayları birer sömestrdir.

Diş Hekimliği Okulu. — Tıp Fakültesi'ne bağlıdır. 8 sömestrden ibaret olan öğretim süresinin ilk iki sömestrini F.K.B. sınıfı teşkil eder. Baraj sınıfını atlayıp diğer 6 sömestrdeki derslerin imtihanlarını başaranlara «Eczacılık» diploması verilir. Birinci sömestrine 165 Türk ve 17 yabancı öğrenci alınmaktadır.

Hukuk Fakültesi. — Lisans öğretim süresi 8 sömestr olup derslerden başka pratik çalışmalar, müzakereler ve seminerler yapılır. Bütün imtihanları başaranlara «Hukuk Fakültesi lisans diploması» verilir. Birinci sömestrine 2.150 Türk öğrenci alınmaktadır. Yabancılar için kontenjan yoktur, başvuranların hepsi alınmaktadır.

Edebiyat Fakültesi. — Fakülte'de okutulan bilim kolları şu suretle tertiplenmiştir: Türkoloji, felsefe, sanat tarihi, Alman Filolojisi, Fransız Filolojisi, İngiliz Filolojisi, tarih, coğrafya, Ön Asya dil ve kültürleri, Arap-Fars filolojisi, Klâsik Filoloji, Psikoloji, Pedagoji, Sosyoloji, Sosyal Antropoloji ve Etnoloji, Arkeoloji. Bu kollardan her hangi birinden mezun olup «Edebiyat Fakültesi lisans diploması» alabilmek için, 8 sömestrlik öğretim süresini bitirmek ve en az dört ders grupundan sertifika almak lâzımdır. Birinci sömestre 1.640 Türk ve 280 yabancı öğrenci alınmaktadır.

Yabancı Diller Okulu. — İstanbul Üniversitesi öğrencileri, 4 sömestrden ibaret olan yabancı dil öğrenim süresinden sonra girecekleri yabancı dil imtihanında başarı gösteremezlerse, fakültelerinde 4. sömestrden yukarı sömestrlere kayıtlarını yaptırıp derslere devam edemezler. Bu okuldaki öğrenim, fakülte öğrenimine yardımcı olup asıl öğrenimle birlikte yürütülür. Yabancı dil bilen öğrenciler, muafiyet imtihânına girerek bu okula devam şartından kurtulabilirler.

Fen Fakültesi. — Matematik, astronomi, fizik, jeofizik kimya mühendisliği, kimya, jeoloji, botanik, zooloji öğrenim kollarına ayrılmıştır. F.K.B. sınıfı, Fen Fakültesi bünyesi içinde olup, bu sınıftan geçmek zorunda olan bütün öğrenciler buraya devam ederler ve sonra F.K.B. diploması alırlar. Fen Fakültesi öğrenim kollarından her hangi birisini tamamlama süresi 8 sömestrdir. Öğrenim süresi sonunda imtihanları başaranlara, devam ettiği koldan «fen diploması» verilir. Kimya mühendisliği kolonu bitirenler, «kimya mühendisi» diploması alırlar. Birinci sömestre, toptan 690 Türk ve 100 yabancı öğrenci alınır. F.K.B. öğrencileri hariçtir.

İktisat Fakültesi. — 1936 yılında kurulan bu fakülte, 8 sömestr sürelidir ve lisans öğretiminde, «iktisat» disiplini yanında, işletme, maliye, istatistik, sosyal siyaset ve belediyecilik, siyasi ilimler disiplinlerinden en az ikisini derinleştirmek lâzımdır. İmtihanları başaranlara «İktisat Fakültesi lisans liploması» verilir. Birinci sömestre 650 Türk ve 50 yabancı öğrenci alınır.

Gazetecilik Enstitüsü. — İktisat Fakültesi' ne bağlıdır. 1950 yılında kurulmuştur. Yüksek dereceli meslek öğrenimi veren enstitünün süresi 4 sömestrdir. Birinci sömestre 75 öğrenci alınır.

Orman Fakültesi. — Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü bünyesi içinde iken, 1948 yılında İstanbul Üniversitesi'ne katılan bu fakültenin öğrenim süresi 8 sömestrdir. İmtihanları başaranlara «orman yüksek mühendisi» diploması verilir. Birinci sömestre 270 Türk ve 27 yabancı öğrenci alınır.

Ankara Üniversitesi

Üniversiteler Kanununun 78. maddesiyle, o tarihte Ankara'da mevcut Hukuk, Dil ve Tarih-Coğrafya, Fen, Tıp Fakülteleri bir araya getirilerek Ankara Üniversitesi kurulmuştur. Sonradan açılanlarla on fakülteyi bulmuştur.

Hukuk Fakültesi. — Üniversitenin Ankara' da kurulan en eski fakültesidir. Öğretim süresi 4 yıldır. Mezunlara hukuk diploması verilir.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi. — Atatürk' ün emriyle kurulan bu fakültenin öğretim süresi 4 yıldır, 21 bilim kolu vardır: Türk dili ve edebiyatı, tarih, coğrafya, felsefe, klâsik şark dilleri, eski Ön Asya dilleri ve kültürü, Hindoloji, Sinoloji, Hungaroloji, Arkeoloji, Klâsik filoloji, Prehistorya ve Ön Asya Arkeolojisi, Sanat tarihi ve Türk sanatı, Paleoantropoloji, Fizik Antropoloji-Prehistorya Etnoloji, Rus dili ve edebiyatı, Alman dili ve edebiyatı, Fransız dili ve edebiyatı, İngiliz dili ve edebiyatı, İtalyan dili ve edebiyatı, kütüphanecilik.

Mezunlar, öğrenimlerine göre lisans diploması alırlar.

Özel bir kanunla kurulan «Türk Devrim Enstitüsü, bu fakülte ile ilgilidir.

Fen Fakültesi. — 8.11.1943 tarihinde kurulmuştur. Mezunlarına «ihtısas lisansı», «yüksek mühendislik» ve «serbes lisans» diplomaları verilir. Lisans öğretimi 4 yıl, Yüksek mühendislik öğrenimi 5 yıl sürelidir.

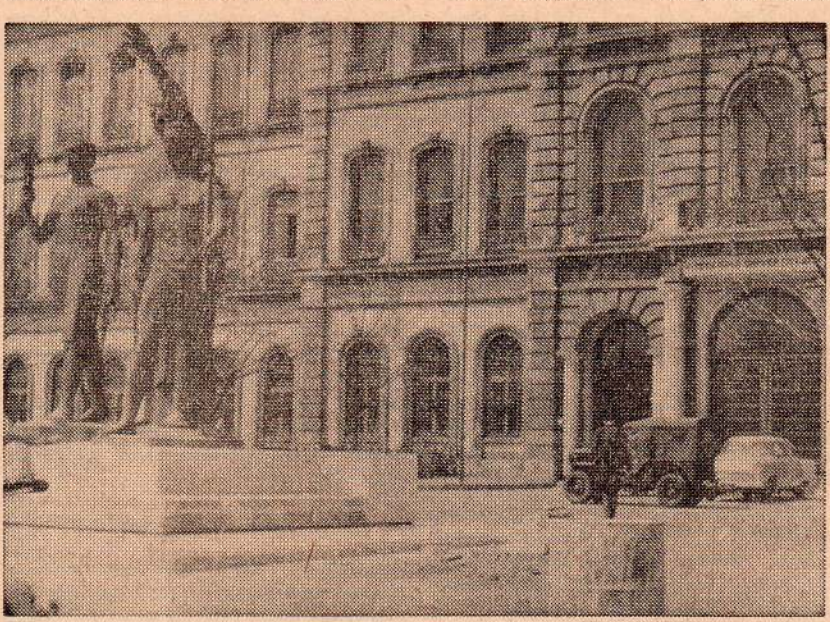
Lisans bölümleri şunlardır: Matematik, matematik-astronomi, matematik-fizik, fizik-matematik, fizik-kimya, kimya-fizik, tabiiye.

Yüksek mühendislik diploması, fizik ve kimya bölümlerinden verilir.

Tıp Fakültesi. — Öğretim süresi, 6 yıldır. Birinci yıl F.K.B. sınıfı olup Fen Fakültesi'nde geçirilir. Gerisi Tıp Fakültesi'nde okutulur. Fakülte'yi bitirenlere hekimlik payesi verilir.

Ziraat Fakültesi. — 1948 yılında 5.234 sayılı kanunla kaldırılan (Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü) bünyesinden çıkarılıp Ankara Üniversitesi'ne katılan iki fakülteden birisidir (diğeri Veteriner Fakültesi'dir).

Bu fakültenin öğretim süresi 4 yıldır ve 9 ihtısas bölümü vardır: Tarla bitkileri yetiştirme ve ıslahı, bağ-bahçe bitkileri yetiştirme ve ıslahı, hayvan yetiştirme ve ıslahı, ziraat

İstanbul Üniversitesi avlusundaki Atatürk heykeli

makinaları, ziraat teknolojisi, ziraat ekonomisi, toprak ilmi, ev ekonomisi.
Mezunlarına, yüksek ziraat mühendisi diploması verilir.

Veteriner Fakültesi. — 1948 yılında Ankara Üniversitesi'ne katılmıştır. Öğretim süresi 10 sömestrdir. İlk iki sömestr F.K.B. sınıfı olup Fen Fakültesi'nde okunmaktadır. Mezunlarına «Veteriner hekim» unvanı verilmektedir.

İlâhiyat Fakültesi. — Memleketin aydın din adamlarına olan ihtiyacını karşılamak üzere 1949 yılında kurulmuştur. Öğretim süresi 4 yıldır.

Siyasal Bilgiler Fakültesi. — 1859 yılında kurulan Mülkiye Mektebi, 1936 yılında Ankara'ya taşınmış, 1950 yılında fakülte haline getirilerek Ankara Üniversitesine katılmıştır. Öğretim süresi 4 yıldır. 3 şubesi vardır: Maliye ve iktisat, idare, diplomasi ve dış münasebetler. İlk iki yıl müşterek okunur, son iki yılda her öğrenci bu şubelerden birisine ayrılır.

Çok kuvvetli bir geleneğe sahip olan Siyasal Bilgiler Fakültesi' (eski Mülkiye Mektebi)nde bilimsel çalışmalar ve araştırmalar yapan şu enstitüler kurulmuştur. İdari İlimler Enstitüsü, İktisat ve Maliye Enstitüsü, Muhasebe ve İşletme İktisadı Enstitüsü, İskân ve Şehircilik Enstitüsü, Diploması ve Dış Münasebetler Enstitüsü.

Fakültenin doktora kurlarını bitirenler «Siyasi İlimler Doktoru» unvanını kazanırlar.

Eczacılık Fakültesi. — 1961 yılında kurulmuştur. Öğretim süresi 4 yıldır. İlk yıl F. K.B. sınıfı olup, Fen Fakültesi'nde okunur. Mezunlarına «Eczacılık» diploması verilir.

Hacettepe Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültesi. — 1963 yılında kurulmuş olup öğretim süresi 12 sömestrdir. Mezunlarına «tıp doktoru» unvanı verilir.

Fakültenin sağlık bilimleri ile ilgili Hemşirelik, Fizik Tedavi, Rehabilitasyon ve Diyetetik bölümlerine, Lise mezunu kız öğrenciler, Tıbbi Teknoloji bölümüne kız ve erkek öğrenciler alınır. Bu fakülte Türkiye'de yüksek öğrenim görmüş ilk hemşireleri yetiştirecektir.

Ege Üniversitesi

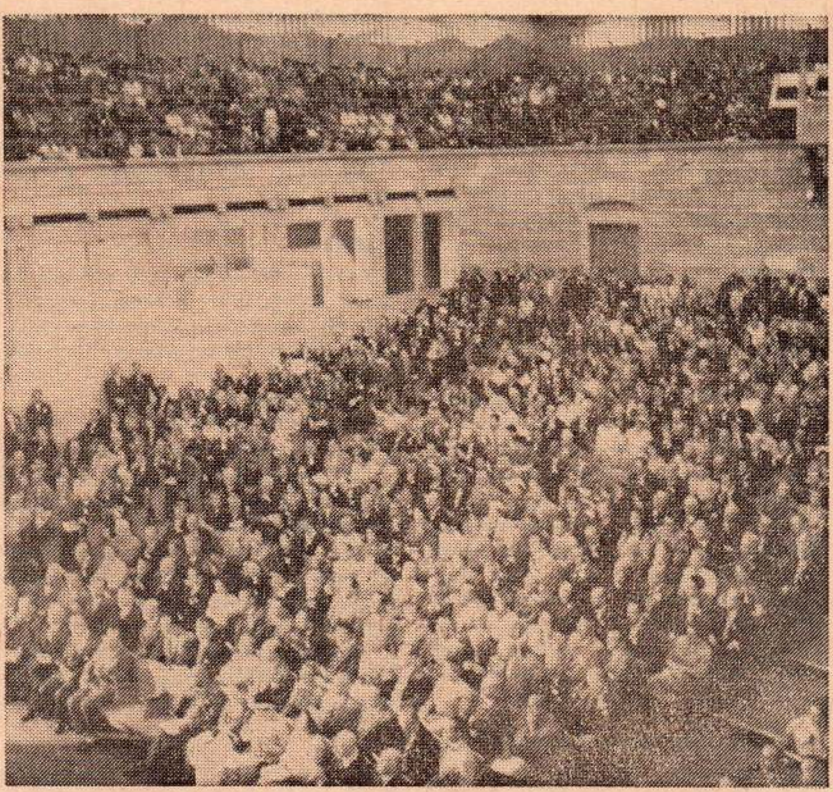
6595 sayılı kanunla verilen yetkiye dayanılarak Millî Eğitim Bakanlığınca 1955 yılında İzmir'de kurulmuş, Tıp ve Ziraat Fakülteleri'nin faaliyete geçmesiyle birlikte özerklik ve tüzelkişilik kazanarak Üniversiteler Kanunu hükümlerine kavuşmuştur.

Tıp Fakültesi. — Öğretim süresi 12 sömestr olup ilk iki sömestr F.K.B. sınıfıdır ve Fen Fakültesi'nde okunur. 10 sömestr, hekimlik öğretimidir. Mezunlarına «tıp doktoru» unvanı verilir.

Ziraat Fakültesi. — Öğretim süresi 10 sömestrdir. İlk iki sömestr F.K.B. sınıfı olup Fen Fakültesi'nde okunur. Fakültede dört bölüm vardır. Tarla bitkileri yetiştirme ve ıslahı, bahçe bitkileri yetiştirme ve ıslahı, hayvan yetiştirme ve ıslahı, ziraat teknolojisi.

Bölümlerin gerektirdiği özel öğretimi tamamlıyarak, imtihanlarda başarı gösterenlere; «Ziraat Yüksek Mühendisi» diploması verilir.

Fen Fakültesi. — 1961 yılında açılmıştır.

İstanbul Üniversitesi, Fen ve Edebiyat Fakülteleri binasının konferans salonu

Lisans öğretim süresi, 8 sömestrdir. Fakültenin bölümleri şunlardır: Matematik-Astronomi, Fizik-Matematik, Kimya-Fizik, Tabiî İlimler.

Yüksek Hemşire ve Sağlık Teknisyeni Okulu. — Tıp Fakültesi'ne bağlı olup tüzelkişiliği vardır, öğretim süresi 4 yıldır, buna ayrıca üç aylık pratik çalışma süresi eklenmelidir. Yüksek Hemşire ve Sağlık Teknisyeni okuluna lise mezunları alınır.

Lâborant Okulu. — Tıp Fakültesi'ne bağlıdır. Orta okul mezunları alınır. Öğretim süresi 3 yıldır.

Atatürk Üniversitesi

6990 sayılı kanunla, 1957 yılında, Erzurum'da Atatürk Üniversitesi kurulmuştur. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından, Üniversiteler Kanunu hükümlerine uyularak yönetilmektedir. Altı üyeden kurulan «Üniversite Müşavere Kurulu»na, resmî görevliler veya Üniversite mensupları girememektedirler. Kurul, üyeleri Üniversite bölgesinin iktisadi ve mesleki hayatını temsil eden kişiler arasından seçilmektedirler. Halkın üniversiteye olan ilgisini canlandıran bu kurul, üniversitedeki, öğretim, araştırma ve inceleme çalışmalarına verilecek yön hakkındaki düşünce ve tavsiyelerini üniversite organlarına bildirir. Yılda en az dört defa, rektörün başkanlığında toplanır.

Üniversite rektörünü Bakanlar Kurulu beş yıl için tâyin eder. Atatürk Üniversitesi'nin dekanları, rektörün göstereceği adaylar arasından dört yıl için Millî Eğitim Bakanı tarafından atanırlar.

Özel Kanunla kurulan, Müşavere Kurulu ve hükümete tanınan yetkiler dışındaki eğitim, öğretim ve seçim işlerinde Üniversiteler Kanunu uygulanmaktadır.

İki yıl kadar süren kuruluş hazırlıklarından sonra, üniversitenin, Edebiyat ve Fen Fakülteleriyle, Ziraat Fakültesi Erzurum'da öğretime başlamıştır.

Bu fakültelerin öğretim süreleri dörder yıldır.

Atatürk Üniversitesi, diğer Doğu illerimizde de araştırma ve inceleme enstitüleri açarak çalışma alanını genişletmek suretiyle faydalı olmaktadır.

İstanbul Teknik Üniversitesi

Bu kurumun çekirdeği olan Mühendis Mektebi, 1275 sayılı kanunla 1928 yılında «Yüksek Mühendis Mektebi» olarak adlandırılmış, tüzelkişiliği haiz ve katma bütçeli hale getirilmiştir. 1935 yılında tüzelkişiliği kaldırılmış, 1936 da Genel Bütçeye alınmış ve Bayındırlık Bakanlığı'na bağlanmıştır. Nihayet 1941 yılında, 4121 sayılı kanunla, okulun yönetimi Millî Eğitim Bakanlığı'na bırakılmıştır.

Yüksek Mühendis Mektebinde, 1933 yılında Makina-Elektrik Şubesi, 1941'de Uçak İnşaiye Şubesiyle, Gemi İnşaiye Şubesi açılmıştır. Böylece gelişen ve genişliyen kurum, 1944 tarihli 4619 sayılı kanunla İnşaat, Mimarlık, Elektrik, Makina Fakülteleri bulunan İstanbul Teknik Üniversitesi haline getirilmiş, «mektep» Üniversite adını aldıktan sonra iki fakülte daha açılmıştır.

Üniversitenin bütün fakültelerinde öğretim süresi, 10 sömestrdir.

İnşaat Fakültesi. — Üniversite'nin en eski bölümüdür. Mezunlarına, «inşaat yüksek mühendisi» diploması verilir. Su, yol ve genel

inşaat alanlarında uzmanlık kolları vardır.

Mimarlık Fakültesi. — Mezunları, «Yüksek mimar-mühendis» unvanını kazanırlar.

Makina Fakültesi. — Mezunlarına «yüksek makina mühendisi» diploması verilir. Uçak ve gemi inşaiye şubeleri de bu fakültededir.

Elektrik Fakültesi. — Mezunlarına «elektrik yüksek mühendisi» diploması verilir. Fakültedeki öğretim; radyo-televizyon, genel elektrik ve muhabere işleri gibi başlıca üç alanda derinleştirilmekte, bu kollar âdeta birer şube halinde belirmiş bulunmaktadır.

Maden Fakültesi. — Mezunlarına «maden yüksek mühendisi» diploması verilir. Yeni bir fakültedir.

Kimya Fakültesi. — 1962 yılında kurulmuştur. Kimya üksek mühendisi yetiştirir.

Meteoroloji Şubesi. — Meteoroloji ve sismoloji alanlarında uzmanlar yetiştirmek üzere kurulmuştur.

İ. T. Ü. Teknik Okulu. — Bu üniversitenin, fakültelerinden ve şubesinden başka, bir de Teknik Okulu vardır. Öğretim süresi, 8 sömestrdir. Mezunlarına, geçirdikleri öğrenim koluna göre, «mühendis» diploması verilir. Okulun şubeleri şunlardır: Elektrik, inşaat, makina, mimarlık, kimya, maden. Teknik Okula, lise mezunları alınmaktadır.

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Memleketimizin teknik elemanlara olan şiddetli ihtiyacı dolayısiyle, Trabzon'da bir teknik üniversite açılması için, gerekli hazırlıkları yapmak üzere, 6594 sayılı kanunla, 1955 yılında Millî Eğitim Bakanlığına yetki verilmiştir. Bakanlık bu yetkiye dayanarak, «Karadeniz Teknik Üniversitesi»ni kurma hazırlıklarına girişmiş ve Mimarlık Fakültesiyle, İnşaat Fakültesi 1963-64 ders yılında açılmıştır. Fakültelerin öğretim üyeleri tamamlanınca kurum, Üniversiteler Kanunundaki bütün hakları ve yetkileriyle tüzelkişilik kazanmış olacaktır.

Karadeniz Teknik Üniversitesi, tüzelkişilik kazanıncaya kadar kurumun öğretim üyeleri ve yardımcıları, Üniversiteler Kanunu'ndaki unvanları ve yetkileri taşıyan kişiler arasından seçilip Millî Eğitim Bakanlığınca atanacaktır. Bu devrede, fakültenin işleyişiyle ilgili bütün hususlarda, benzeri fakültelere ait kanun, tüzük ve yönetmelik hükümleri uygulanacaktır. İstanbul Teknik Üniversitesi kuruluş safhasında koruyuculuk yapmaktadır.

Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Milletlerarası teşekküllerin yardımiyle kurulup, özel bir kanunla teşkilâtlanmış olan bu üniversite, mütevelliler heyeti marifetiyle yönetilmektedir. Fen-Edebiyat, Siyasi İlimler, Kimya, Mühendislik Fakülteleri'yle bazı şubeleri vardır. Öğretim, prensip olarak İngilizce yapılmaktadır. Öğretim süresi, fakültelerine göre, 8-10-12 sömestr arasında değişmektedir.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Üniversitelerimiz (Ord. Prof. Dr. Tevfik R. Kazancıgil, 1956); İstanbul Üniversitesi'nin Başlangıcı (Prof. Dr. Kâzım İ. Gürkân, 1953); İstanbul Üniversitesi Yayınları Bibliyografyası, 1933-1945 (Adnan Ötüken ve Türker Acaroğlu, 2. basi, 1947); İstanbul Üniversitesi Yayım Yönetmeliği (1953); Ankara Üniversitesi Kanun, Tüzük ve Yönetmelikleri (1953); Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları Bibliyografyası (Adnan Yeşiloğlu, 1. cilt, 1958); Üniversiteye Gireceklere Kılavuz: İst. Üniversitesi, İst. Teknik Üniversitesi, Ankara Üniversitesi (Celâl Özaydın, 3. basi *1959*).

ÜNYE

Karadeniz Bölgesi'nde, Ordu iline bağlı bir ilçedir. Doğuda Ordu'nun Fatsa, güneyde Akkuş, batıda Samsun'un Terme ilçesi, kuzeyde de Karadeniz'le sınırlanmıştır. 2 bucağı, 84 köyü vardır.

Yüzölçümü: 754 km²

Nüfusu: 78.019 (1960 sayımı)

Nüfus yoğunluğu: 102 kişi

İlçe topraklarının güney ucunu Döşeme ve Karakütük dağları kaplar. Dağların güney sırtları çıplak, kuzey sırtları ise yer yer ormanlarla örtülüdür. Bu dağ sıralarını yararak Karadeniz'e dökülen akarsular, derin vâdiler içinden geçer. Akarsuların önemlileri Akçay, Curi, Ceviz, Lâhana ve Hise dereleridir.

İlçede bol fındık, kenevir ve meyva yetişir. Düzlüklerde buğday, tahıl, patates ve tütün tarımı yapılır. Ev dokumacılığı ve ipçilik de ileridir.

Kasaba. — İlçe merkezi Ünye şehri, Ordu ilinin en kalabalık ilçe merkezidir (11.366 - 1960 sayımı).

Kasaba, kuzeye doğru Karadeniz'e uzanmış bir burunun doğusunda kuruludur. Limanın girintisi Ünye'yi korur. Şehrin köprübaşı bölgesinden Ceviz ve Lâhana dereleri geçer. Kıyıda bulunan Ünye'de 9 mahalle, 1.240 kadar kârgir ve ahşap ev, ve 300'den fazla dükkân ve işyeri vardır.

Ünye, Ordu'nun batısında, Ordu - Samsun sahil yolu üzerindedir. Ordu'dan 86, Samsun'dan 92 kilometre uzaklıktadır. Ayrıca, ek yollar kasabayı, Çarşamba, Niksar ve Amasya'ya bağlar. Şehre en yakın demiryolu istasyonu Çarşamba'dadır (54 km.).

Hartası ve imar plânı yapılan Ünye'de fındık kırma fabrikaları ile, çömlek ve tuğla yapımevleri vardır. Halkın büyük bir kısmı, fındık ve kenevir tarımı ile uğraşır. Dokumacılık, ayakkabıcılık ve dericilik de gelişmiştir. Şehrin iki önemli meydanı, 7.000 m²'lik parkı, vardır.

Ünye, tabiî güzellikleriyle Karadeniz'in incisi olarak tanınır. Çevresi yeşillik ve fundalıklarla örtülüdür.

Türkiye'nin en iyi sularından sayılan Çaltepe suyu (sertlik derecesi 0.5) burada çıkar.

ÜRDÜN: Orta Doğu'da Küçük Bir Arap Devleti

ÜRDÜN, Orta Doğu'da, aynı adı taşıyan Ürdün nehrinin doğusunu kaplıyan bir Arap devletidir. Devletin resmî adı «Haşimî Ürdün Krallığı»dır.

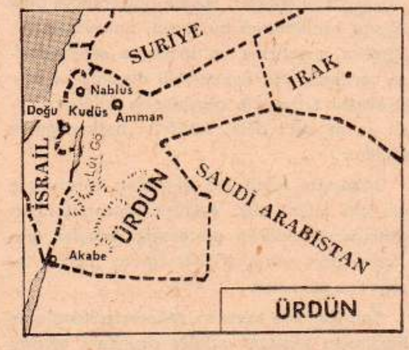
Ürdün kuzeyde Suriye, kuzeydoğuda Irak, doğuda ve güneydoğuda Saudî Arabistan, batıda ise İsrail ile sınırlıdır. Ülkenin büyük kısmı Arap çölünün ve çöküntüsünün kuzey ucunu kaplar. Eskiden İngilizler buraya «Transjordan» derlerdi. Şimdi hem İngilizler, hem başka Batı devletleri sadece «Jordan» diyor.

Yüzölçümü: 96.300 km²

Nüfusu: 1.580.000

Başkenti:, Amman

Ülkenin büyük bir kısmı, özellikle doğusu ve güneyi çöllerle kaplıdır. 1948'den sonra Ürdün'e katılan Filistin toprakları yağışlı ve

bir parça sulak olduğu için tarıma elverişlidir.

Ürdün, hartada kanadlarını açmış bir kelebek gibi görünür. Batıdaki Gor çukuru denizden daha alçaktadır. Lût Denizi «Ölü Deniz» dünyada deniz seviyesinden en alçakta olan büyük su parçasıdır (ortalama 342 metre denizden aşağıdadır).

Tabiî Zenginlikler

Ürdün, genel olarak kurak bir ülkedir. Tarıma elverişli bölgeler, yalnız Ürdün nehri çevresinde, biraz da Ölü Deniz kıyılarındadır. Orman yoktur. Araplar'ın «Şeria» adını verdikleri Ürdün nehrinin kıyıları yüksek tepelerle kaplıdır. Bu bölge özellikle kış aylarında yağmur alır. Ülkeye kar yağmaz, ancak, kuzeydeki yüksek tepeler kar görür. Ürdün'ün geri kalan kesimlerinde şiddetli bir çöl iklimi hüküm sürer. Batıdaki nispeten yağışlı ve verimli bölgelerde buğday, arpa ve çavdar ile tütün ve üzüm yetişir. Çöllerde ise Bedeviler koyun, keçi ve deve beslerler.

Ürdün yeraltı servetleri bakımından da çok fakirdir. Yalnız «Ölü Deniz» kıyılarında yer yer az miktarda potas ve fosfat madenleri vardır.

Eskiden, özellikle Romalılar zamanında Ürdün zengin ve verimli bir tarım ülkesiydi. Fakat yağmurların gittikçe azalması, sulama kanallarının yıkılması ile, Ürdün kurak bir ülke haline geldi.

Ürdün'de Yaşıyanlar

Ürdün halkının büyük bir kısmı Arap'tır. Tamamen Müslüman olan halkın çoğunluğu göçebe hayatı yaşar. Geniş çöllerde çobanlık yapan Araplar, hayvanlarını sulamak ve otlatmak için vâhadan vâhaya göçerler. Çöllerde yaşıyan bu Ürdünlüler'e «Bedevî» denir. Bunların kendilerine göre bir teşkilâtı vardır. Bedevî kabîlelerinin başında başkan olarak bir «şeyh» bulunur.

Ürdün'de Araplar'dan başka az sayıda Kafkasyalı Çerkezler ile Dağıstanlı Türkler yaşar. Arap ırkından olmıyan azınlıklar arasında (hepsi 10.000 kadar) Ermeni, Kürt ve Batılı iş adamları başta gelir. Hıristiyanların sayısı da 90.000 kadardır.

Ürdün'ün başkenti Amman, Hz. Musa zamanından kalma eski bir şehirdir (Bk. Amman).

Amman'dan sonra Ürdün'ün en önemli şehri, İsrail ile paylaştığı Kudüs'tür. Bu tarihî şehrin eski bölümü tamamiyle Ürdün'ün elindedir. Halkın üçte ikisi Arap ve Müslüman, geri kalanı Hıristiyandır. Şehrin yeni bölümü ise İsrail'in elindedir. Burada çoğunluk Yahudilerdedir.

Diğer önemli şehirler Nablus (41.000) ve Kızıldeniz'e açılan Akaba (22.100) limanıdır.

Ürdün'de karayolları oldukça bakımlıdır. İngilizler'in yaptığı bu yolların çoğu Amman ve Kudüs'e ulaşır. Amman ayrıca havayolu ile de Kahire ve Bağdat ile Batı ülkelerine bağlıdır. Akaba limanı, önemli bir yerdedir. Bu liman Ürdün'ü, Saudî Arabistan, Mısır ve İsrail ile çok yakın komşu durumuna getirir.

Tarihte Ürdün

Yeni bir devlet olan Ürdün'ün çok eski bir tarihi vardır. Filistin'in bir parçası olan Ürdün'de birkaç bin yıl başka başka milletler hüküm sürdüler.

Ülkenin bugün kapladığı yerin adı din kitaplarında «Edom», «Moab» ve «Ammon» olarak geçer. Bu topraklar sıra ile Mısırlıların, Asurların, İranlıların, Yunanlıların ve Romalıların eline geçti. Burada ayrıca küçük devletler de kuruldu.

Müslüman Araplar VII. yüzyılda Ürdün topraklarını Bizanslılardan aldılar. O tarihten beri ülke tamamiyle Müslüman devletlerinin elinde kaldı. Yavuz Selim zamanında Ürdün Türkler'e geçti ve 400 yıldan fazla elimizde kaldı.

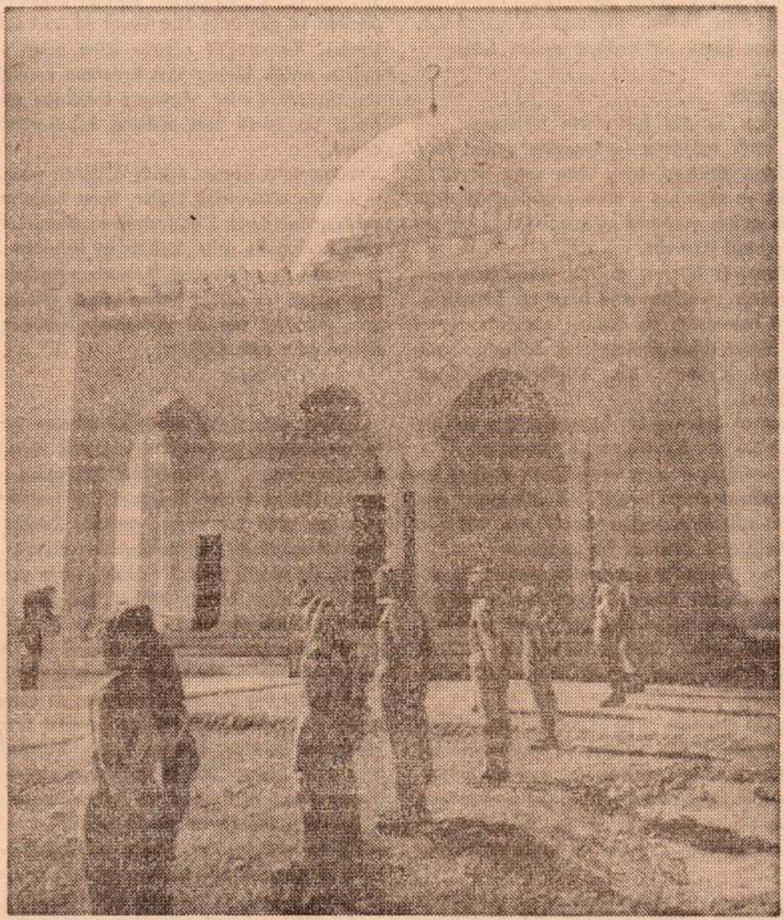
Osmanlı İmparatorluğu zamanında Suriye Vilâyeti'ne bağlı olan Ürdün, önemsiz bir çöl bölgesiydi. I. Dünya Savaşından sonra kurulan ilk Suriye Kırallığı'nın bir parçası oldu 1920'de İngilizler'in idaresine geçti. Filistin'e bağlanan ülke, daha sonra «Haşimî» ailesinden Abdullah'ın emirliği altında ve İngiliz himayesinde bir «Beylik» oldu.

Ürdün, tam bağımsızlığa 1946 yılında kavuştu. O tarihte İngiltere ile bir antlaşma imzalıyarak bağımsız bir Kırallık oldu ve Emîr Abdullah, kıral olarak tahta geçti.

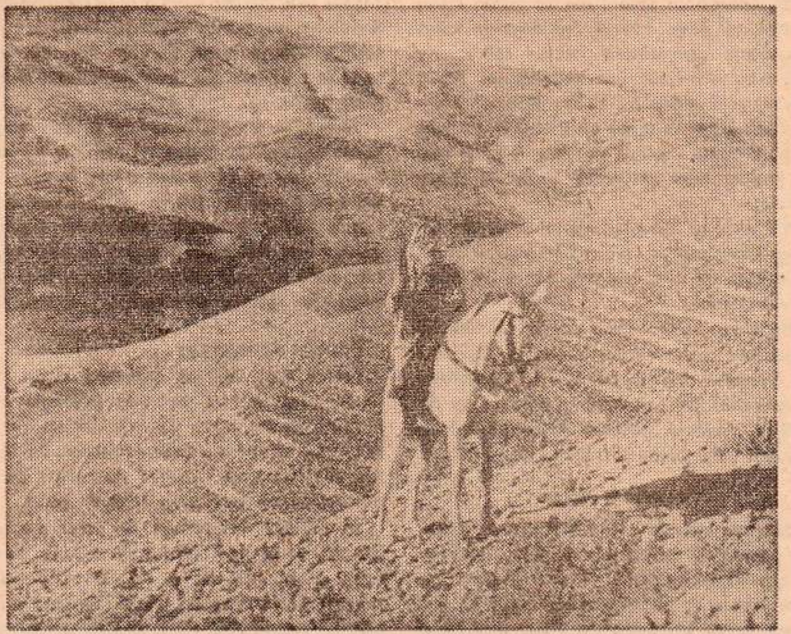
Ürdün Kırallığı, parlâmento sistemiyle idare edilir. Senato ve Millet Meclisi vardır. Seçim sistemi iki derecelidir. Kıral, başkomutan ve devlet başkanıdır. Hükümet başkanını o seçer. Fakat kabine, Meclise karşı sorumludur.

İlk Haşimî Ürdün Kıralı, Abdullah'ın öldü-

ÜRDÜN'DEN İKİ GÖRÜNÜŞ

Kıral Abdullah'ın türbesi, Amman'da sarayın arka tarafındadır. Kıral Abdullah bir ayaklanma sırasında öldürülmüştü.

Ürdün'ün, İsrail sınırından bir manzara. Önde, sınırı bekliyen Ürdünlü bir süvari görülüyor.

rülmesinden sonra yerine geçen oğlu Tallâl, sinir hastalığı geçirdiği için, tahttan çekilerek, 1955 yılında İstanbul'a tedaviye geldi. Yerine oğlu Hüseyin geçti. İsrail ile en çok sınırı olan Ürdün, İngiltere'nin yardımiyle oldukça güçlü bir orduyu ayakta tutar.

ÜREME

Erkek ve dişi hücrelerin birleşerek yeni bir canlı meydana getirmesine denir. Hayvanların üremesi için, aynı cins hayvanın erkek ve dişisinin üretim organlarında meydana gelen, yumurta ve meni hayvancığının birleşmesi lâzımdır.

Yumurta hücresi dişinin yumurtalıklarında gelişir ve döllenmeye hazır bir hale gelir. Meni hayvancığı da denilen «sperma» erkeğin testislerinde olgunlaşarak döllenme kabiliyetini kazanır (Bk. Yumurta - Cinsel Sperma).

Doğum bakımından hayvanlar üçe ayrılır: 1) Ovipar, 2) Vivipar, 3) Ovivipar.

1 — Ovipar olan hayvanların dişileri yumurtalarını dışarı bırakır. Bu yumurtalar sonradan spermaya rastlıyarak döllenir. Balık ve kurbağaların üremesi bu şekildedir.

2 — Vivipar hayvanlarda sperma ile yumurta dişinin üretim organı içinde birleşir ve embriyon (oğulcuk) gelişimini tamamlayıncaya kadar dişinin rahminde kalarak canlı doğar (insan memeli hayvanlarda olduğu gibi).

3 — Ovivipar'larda yumurta dişinin üretim organı içinde aşılanır ve gelişiminin bir kısmını burada tamamlıyarak sert bir kabukla örtülü halde dışarı atılır. Gelişmenin geri kalan kısmı uygun ortam bulununca dışarıda tamamlanır (Tavuk ve kuşlarda olduğu gibi).

Döllenme. — Spermanın olgun yumurtayı delerek onunla birleşmesine döllenme denir. Yumurtanın etrafına gelen birçok spermadan bir tanesi yumurta zarını delerek içeri girer. Spermanın sadece baş ve boyun kısmı yumurtaya girer, kuyruk ise dışarıda kalır. Spermanın girmesinden hemen sonra, yumurtanın dışındaki zar kalınlaşarak başka spermaların girmesini önler. Döllenmiş yumurtada erkek ve dişiye ait iki hücre çekirdeği birbirlerine yaklaşır ve birleşir. Daha sonra kromozomlar bölünerek kutuplara doğru çekilir.

Yumurtanın kutuplarında erkek ve dişiden gelen kromozomlar vardır. Bunların birleşmesiyle önce iki yeni çekirdek, sonra iki hücre meydana gelir.

Bölünme. — Döllenmiş yumurta bölünerek çoğalmaya başlar (yavru hücreler). Bölünme bir öncekinin iki katı (4, 8, 16, 32) halinde devam eder. Nihayet canlının dokuları ve organları meydana gelmeye başlar. Bitkilerin üremesi daha başka türlüdür (Bk. Bitkiler).

İnsanlarda Üreme

Sperma, insanda dişinin yumurta hücresiyle, yumurtalık borusunda birleşir. Testislerde olgunlaşan spermalar erkeğin çiftleşme organı vasıtasiyle vaginaya atıldıktan, 4-12 saat sonra, kendi hareketleriyle yumurtalık borusuna erişirler. Bu sırada aşılıyabilecekleri bir yumurta bulabilirlerse döllenme olur (Bk. Üretim Organları).

Cinsî olgunluğa erişmiş muntazam aralıklarla âdetini gören bir kadın her ay bir yumurtayı yumurtalığından atar. Bu yumurta, yumurtalık borusunun ucundaki saçaklar vasıtasiyle boru içine çekilir. Bu olay beklenilen âdetten 14 gün önce olur (yani iki âdet arasında). Yumurtalık borusu içine gelen yumurta, ancak birkaç saat aşılanma kabiliyetini muhafaza eder. Vaginaya bırakılan spermalar da 24-48 saat aşılama kabiliyetindedirler.

Yumurtalık borusu içinde döllenen yumurta hemen bölünmeye başlar, boru kaslarının yardımiyle itilerek 8 gün içinde «rahim» (uterus) boşluğuna gelir. Rahim içi kalınlaşmış, yumuşamış ve döllenmiş yumurtayı beslemek için uygun bir ortam haline gelmiş olduğundan, yumurta burada yerleşerek bölünmeye devam eder (Bk. Doğum).

ÜREMİ

Böbrek yetersizliği sebebiyle vücutta azotlu maddelerin birikmesi sonucunda meydana gelen önemli bir hastalıktır. Böbrekler, organizmada hâsıl olan birçok zehirli maddeleri dışarı atan bir süzgeç gibidir. Toksinler (zehirli maddeler) böbreklerdeki yetersizlik, nefrit, iki taraflı böbrek iltihabı, idrar yollarının tıkanması, böbrek kistleri, bazı zehirlenmeler halinde vücuttan atılamazlar.

Toksinler arasında ürenin önemli bir yeri vardır. Normal halde kanda litrede 0,30-0,50 gram kadar üre bulunur. İsminden de anlaşılacağı gibi üremi hastalığında kandaki ürede yükselme görülür. Üreden başka kreatinin, ürik asit, amino asit ve protein metabolizmasının son mahsulleri de kanda toplanır.

Belirtiler. — Üreminin ilk belirtileri, halsizlik ve iştahsızlıktır. Hasta çok çabuk yorulur. İştahsızlık kilo kaybına sebep olur. Daha sonra bulantı ve kusmalar görülür. Baş ağrısı da oldukça erken başlar ve şiddetlidir. Ruhi durumdaki bozukluklar, huzursuzluk hastalığın ilerlediğini gösterir. Kansızlık önemli belirtilerden biridir. Bunlardan başka deride kaşıntı, burun kanaması, tansiyon yüksekliği, uykuya meyil görülür. Son devrede kalb zarı iltihabı gibi bazı ihtilâtların belirtileri başlar.

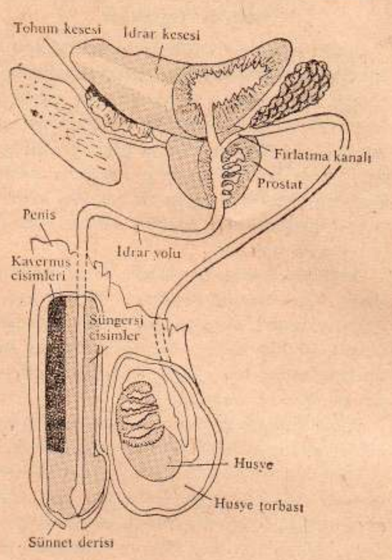
Tedavi. — Üremiyi meydana getiren sebep tedavi edilebilirse âkıbet iyi olabilir. Böbrek bozukluklarının ve ortaya çıkan ihtilâtların tedavisi, çeşitli belirtilerin hafifletilmesi için birçok ilâçlar kullanılır. Kan nakli yapılır. Et, yumurta, balık gibi proteinli besinler azaltılır, hafif bir gıda rejimi uygulanır. Tuz, duruma göre azaltılır veya kesilir.

ÜRETİM ORGANLARI

Üreme işini sağlıyan organlara denir. İnsanda erkek üretim organları fizyolojik bakımdan iki kısımdır: 1) Erkeklik hormonu salgılıyan ve sperma yapan testisler, 2) Meniyi dışarıya atan kanallar ve meniyi kadının vaginasına bırakmayı sağlıyan penis.

1) Testisler (Husyeler). — Erkek yumurtası adı da verilen testisler iki tanedir. Hem meni yapar, hem de iç salgıları çıkarırlar. Normal olarak testisler, penisin altındaki torbanın içindedir. Sol testis sağdakine nazaran biraz daha sarkıktır. Büyüklüğü ve ağırlığı şahsa göre değişir. Bir testisin ortalama ağırlığı 20 gram, uzunluğu 4-5 sm. kadardır.

2) Sperma Yolları. — Testisin yaptığı

Erkek üretim organı

spermayı, testisin içindeki meni kanalcıklarından başlıyarak penise kadar götüren yollardır.

Sperma, testisin hemen üstünde birbiri üzerine bükülmüş kanallardan geçerek mesanenin altındaki prostata gelir. Burada meninin birikmesini ve atımını sağlıyan meni keseciklerinde toplanan spermalar, atım zamanı gelince ritmik kasılmalarla idrar yolu içine fırlatılarak penisten dışarı atılır.

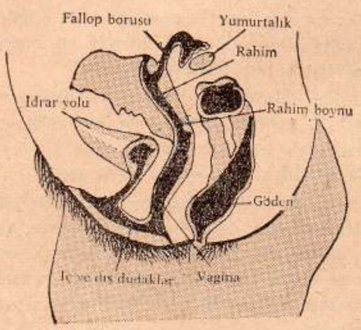
Penis, erkeklerin çiftleşme organıdır. Yumuşaklık ve gevşeklik halinde testis torbalarının önünde ve sarkık halde durur. Katılaşınca büyür ve sertleşir. Büyüklüğü şahsa göre değişir. Yetişkinlerde yumuşak halde ortalama olarak 10 santim uzunluk ve 9 santim çevre gösterir. Katılaştığı zaman uzunluk 15, çevre 9 santim kadar olur. Penisin katılaşması «kavernos cisimler» denilen sünger gibi dokuların kanla dolması sebebiyledir.

Kadın üretim organları

Kadın üretim organları şunlardır:

1 — Yumurtalık, 2 — Yumurtayı rahme götüren yumurtalık borusu (Fallop borusu), 3 — Döllenen yumurtanın, içinde büyüdüğü rahim, 4 — Kadın çiftleşme organı: «vagina» ve «vulva».

1) Yumurtalık. — Karnın alt kısmında sağda ve solda olmak üzere iki tanedir. Bunlar hem yumurta yapar, hem de iç salgıları (hormon) çıkarırlar. Olgun bir kadında bir

Kadın üretim organı

yumurtalık ortalama 3,5 santim yükseklik, 2 santim genişlik ve 1 santim kalınlıktadır.

2) Fallop Borusu. — Fallop boruları sağ ve soldaki yumurtalıkların üst ucundan başlıyarak rahmin köşelerine gelir. Bu boru, yumurtanın sperma tarafından aşılandığı yerdir. Uzunluğu 10-14 santimetre kadardır. Çapı yumurtalık tarafında 7-8, rahim tarafında 3 milimetredir.

3) Rahim. — İçi boş bir organdır. Döllenmiş yumurta burada büyür. Gelişme tamamlanınca bebek kasılmalarla dışarı çıkarılır. Rahim, alt karın boşluğunda, tabanı yukarıda bir koni şeklindedir. Armuda benzetilebilir. Hiç doğurmamışlarda 5-6 santim uzunluğu vardır. Kalınlığı geniş tarafta 4 sm., boyun kısmında 2,5 santim kadardır.

4) Vagina. — Vagina, cinsiyet organının dış kesimi olan «vulva» ile rahim arasındaki kanaldır. Âdet akıntısı buradan geçer, çocuk buradan doğar. Vagina çiftleşme esnasında penisi içine alır. Boş halde ön ve arka duvarı birbirine bitişiktir. Uzunluğu ortalama 8 santimetredir. 14 santim uzunluğunda vaginalar olduğu gibi 5 santimetrelik kısa vaginalar da görülmüştür. İç yüzünde vaginayı örten mukoza tabakası kıvrımlar yaptığından vagina kırışıkları meydana gelmiştir.

Kadının dış cinsî organlarının hepsine birden «vulva» denir. Burada büyük ve küçük dudaklar, sertleşebilen bızır (klitoris) vardır.

Vulvanın ortasında vulva yarığı vardır. Buraya vagina ve idrar yolu açılır. Bu yarığın iki yanında derinin kıvrılmasiyle meydana gelen büyük ve küçük dudaklar bulunur. Büyük dudaklar, önde «Venüs dağı» denilen bir çıkıntıda son bulur. Büyük dudakların uzunluğu 8 sm., yüksekliği 1,5 sm. kadardır. Dış yüzleri kıllıdır.

Küçük dudaklar, büyük dudakların içinde ince bir deri kıvrımıdır. 3 sm. uzunluk, 1-1,5 santim yüksekliktedirler.

Bızır (klitoris) erkekteki penisin benzeridir. Vulvanın üst ve ön kısmında ufak, katılaşabilen bir organdır. Her iki yana giden kökleri vardır. Bızır'ın başı 6-7 milimetre kadardır.

Vulvaya dıştan bakınca, vagina ağzında «kızlık zarı», «bekâret zarı» denilen (tıptaki adı: himen-hymen) ve çeşitli şekiller gösteren ince bir zar görülür. Bu zarın, bakir genç kızlarda ay, saçaklı, iki dudaklı, iki delikli, kalbur biçimi adlarını alan delikleri vardır. İlk çiftleşme sırasında parçalanarak kanar ve yerinde kenar parçacıkları kalır. Çok nadir olarak zarın tamamiyle kapalı olduğu haller görülür. Bunun farkına çok defa genç kız, âdetini görmeye başladığı zaman varılır. Birkaç âdet. görmeden sonra rahimden gelen kan vagina içinde toplandığından zarı dışa doğru iter. Genç kız sancı, sıkıntı, dolgunluk hissi, hattâ idrar tutulmasiyle hekime baş vurur. Tedavi bir bisturi veya makasla zarı kesmekten ibarettir.

ÜRGÜP

İç Anadolu Bölgesi'nin orta Kızılırmak bölümünde, Nevşehir'e bağlı bir ilçedir.

İlçe, kuzey ve doğuda Kayseri'nin İncesu ve Yeşilhisar, batıda ve güneyde Nevşehir'in Avanos ve Merkez ilçeleri ile sınırlanmıştır. 1 merkez bucağı ve 28 köyü vardır.

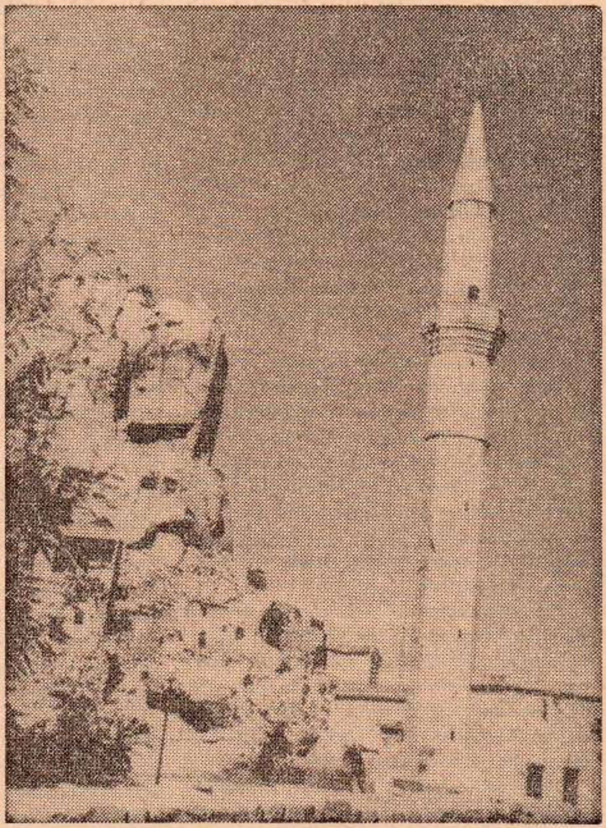
Yüzölçümü: 631 km²

Nüfusu: 26.057 (1960 sayımı)

Nüfus yoğunluğu: Km²'ye 36 kişi

Ürgüp'ün toprakları, genel olarak kayalık ve kumsal vâdilerle örtülüdür. Güneyde, Kızılırmak'ın kollarını, kapalı bölge sayılan Misli ovasından ayıran Avla ve Germil dağları, doğuda Tekke ve Topuz dağları vardır.

İlçe toprakları kayalık ve kumlu olduğu için, yaş ve kuru üzüm tarımı, sebzecilik çok ileridedir. Kumlu topraklar, bağcılığın gelişmesini sağladığından, yaş ve kuru üzüm ticaretiyle birlikte şarapçılık da gelişmiştir. İlçede halıcılık da çok ileridedir.

Tarihî Ürgüp kasabasından ilgi çekici bir görünüş

Kasaba. — İlçe merkezi Ürgüp şehri 5.018 nüfusludur. Ürgüp, Kızılırmak'ın güneyinde, kuzeydoğudaki Topuz dağiyle, güneybatıdaki Germil dağı arasındaki genişçe bir vâdi içindedir. Bu kesimde lâv ve tüf tabakalariyle örtülü yayla üzerinde binlerce peribacası (Bk. Peribacaları) vardır. Eski çağlarda bu tüf yamaçlar üzerine oyulmuş mağara barınaklar, kiliseler ve güvercinlikler bugün de göze çarpar (Bk. Göreme).

Ürgüp'ün çok yakınından Damas çayı geçer. Bu çayın suları yazın kurur. Denizden 1.140 metre yüksekte olan kasabada 13 mahalle, 1.500 kadar ev ve 250 dükkân ile işyeri vardır. Halkın yüzde 75'i bağcılık ve bahçe tarımı, geri kalanı da halıcılık ve ticaretle uğraşır. Şehir hartası 1953'te, imar plânı da 1955'te yapılmış, 1954'te su tesisleri de tamamlanmıştır. Ürgüp'te elektrik ve mezbaha vardır. Yapı işlerinde, çevrede bol olan tüf taşlar kullanılır. Kolay işlenen ve dayanıklı olan bu taşlardan yapılan evlerin damları toprak örtülüdür. Ürgüp'ün bir özelliği de, evlerden çoğunun kayalara oyulan mağaralar içinde olmasıdır. Bu mağaralar aynı zamanda meyvaların saklanması işinde kullanılır.

Şehir dolaylarında önemli tarihî ve turistik eserler vardır. Göreme harabeleri çok turist çeker. Avcılar ve Uçhisar'da da tarihî ve tabiî anıtlar vardır. Şehirde Kadıkalesi, Karamanoğlu İbrahim Bey Camisi, Sarıhan, Taşhan, Paşacamisi, tarihî yapılardandır.

Ürgüp karayolu ile Nevşehir, Kayseri, Ulukışla ve Avanos'a bağlıdır. Başköy istasyonuna olan karayolu da Ürgüp'ü Kayseri - Ulukışla demiryoluna bağlar.

ÜRÜN

İnsanların, bitki ve hayvanlardan elde ederek faydalandıkları şeylere «ürün» denir. Küçük ve büyük insan topluluklarının yaşama ve geçiminde çeşitli ürünlerin büyük rolü vardır. Ürünler ülkelere göre değişir. Hemen her yerde insanların faydalandığı birkaç ürün vardır. Bazı ülkeler, yetişen ve yetiştirilen ürünler bakımından hem zengin, hem de verimlidirler. Türkiye'de yetişen ürünlerin başlıcaları tahıl, üzüm, incir, fındık, portakal, limon, tütün, ipek, şeker pancarı, pamuk, zeytin ve çeşitli meyvalarla hayvan ürünleridir.

Her ülke, elde ettiği ürünlerin fazlasını, başka ülkelere satarak bundan kazanç sağlar. Brezilya'nın kahve ürünü çok fazla olduğu için, bunun büyük bir kısmını yabancı ülkelere satar. Bu arada Birleşik Amerika, Kanada ve Arjantin başka ülkelere buğday satarlar. Avustralya, Arjantin ve diğer Güney Amerika ülkelerinde elde edilen hayvan ürünlerinden dondurulmuş et, başka ülkelere satılır.

Türkiye'de elde edilen ihtiyaç fazlası maddeler de yabancı ülkelere satılır. Bu ürünlerin başında üzüm, fındık, tütün, pamuk, keten tohumu gelir. Yeraltı ürünleri arasında bakır, krom ve manganez önemli bir yer tutar. Hayvan ürünleri arasında da deri ve yün gelir. Türkiye, sattığı bu ürünlere karşılık, kendisinde yetişmiyen maddeleri dışarıdan alır.

ÜSKÜDAR

Marmara Bölgesi'nde, İstanbul iline bağlı bir ilçedir. İstanbul ilinin ortasındaki ilçenin kuzeyini, İstanbul'un Beykoz, doğusunu Kartal, güneyini Kadıköy ilçeleri, batısını ise İstanbul Boğazı çevreler. Merkezle birlikte üç bucağı ve 7 köyü vardır. Bucakları, Merkez, Beylerbeyi ve Kısıklı, köyleri de Alemdar, Aşağıdudullu, Çekme, Reşadiye, Sultançiftliği, Umraniye ve Yukarıdudullu'dur.

Yüzölçümü: 160 km²
Nüfusu: 146.803 (1960 sayımı)
Nüfus yoğunluğu: Km²'ye 918 kişi

İlçe, İstanbul Boğazı'nın Marmara'ya bakan ağzında ve Anadolu yakasındaki tepeler üzerine kuruludur. Üsküdar toprakları doğudaki Alemdağı'ndan başlıyarak tatlı alçalmalarla kıyılara kadar iner. Yamaçlar Akdeniz bitkilerinden makilerle örtülüdür.

Bülbül, Ahmediye ve Çavuş deresi gibi akarsuların geçtiği çukurluklar ilçe topraklarını üçe ayırır. İlçe toprakları Bağlarbaşında yükselmeye başlar, Çamlıca'da bu yükseklik daha da artar.

Akarsular. — Üsküdar ilçesinde, başlıca üç büyük dere vardır. Bunlar ilçe topraklarında derin çukurlar içinde akarlar. Yalnız Bülbül deresi yaz, kış suludur. Ahmediye ve Çavuş derelerinin suyu, yaz aylarında çekilir.

İklim. — İlçenin iklimi ılıktır. Bütün Marmara Bölgesi'nde olduğu gibi yazlar sıcak ve az yağışlı, sonbahar ve kış ayları çok yağışlı geçer. Zaman zaman büyük sıcaklar ve şiddetli kışlar da görülür.

Ekonomik Durum. — İlçenin ekonomik durumu, İstanbul ile ilgilidir. Belirli bir tarım veya endüstri bölgesi değildir. Halkın çoğunluğunu dar gelirli memurlar ile, emekliler, iş adamları ve küçük esnaf teşkil eder. Köylerde küçük ölçüde tarım, özellikle sebzecilik, meyvacılık yapılır, kümes hayvanları beslenir.

Ulaştırma ve Yaşayış. — İstanbul'u bütün Anadolu'ya bağlıyan anayolların başlangıç noktası olması bakımından Üsküdar ilçesi çok önemli bir yerdedir. Deniz ulaştırmasında, şehir hattı vapurlariyle, araba vapurlarından faydalanılır.

Beylerbeyi bucağı devlet sahil yolu üzerindedir. Kısıklı bucağından da Üsküdar - İzmit - Trabzon devlet yolu geçer. Bucaklar, karayolu ve tramvayla merkeze bağlıdr.

Üsküdar Kasabası

İlçe merkezi olan Üsküdar, İstanbul şehri Belediye sınırları içindedir. Nüfusu 111.654 (1960 sayımı), yüzölçümü 160 km²'dir. Nüfus yoğunluğu km²'ye 697 kişidir.

Tarihi. — Üsküdar çok eski bir şehirdir. M. Ö. VI. yüzyıldan beri bilinen ve oturulan Üsküdar, Bizans zamanında Hrisupolis (Altın Şehir) adiyle tanınırdı, Kalkedonya' (Kadıköy)ya bağlı bir kasabaydı. Osmanlı Türkleri tarafından «Üsküdar» adiyle anılmasını Evliya Çelebi: «Üsküdar, Eski Dâr'ın bozulmuş şeklidir» diye anlatır. Farsçada ise Üsküdar «posta ulakları» anlamına gelir.

İstanbul'un İmparator Constantinus devrinde gelişmesi üzerine, çok eskiden beri oturulan Üsküdar ile Kalkedonya ikinci sıraya düştüler. Şehir, muhtelif tarihlerde İranlılar'ın, Makedonyalılar'ın, Romalılar'ın, Bizanslılar'ın, Araplar'ın ve son olarak da Türkler'in eline geçti. Osmanlı Türkleri, Sultan Orhan zamanında Üsküdar'a girdiler. Yıldırım Bayezit, şehri ele geçirdi ve Fâtih İstanbul'u kuşattığı zaman Üsküdar'ı önemli bir dayanak noktası olarak kullandı.

Üsküdar, yüzyıllar boyu Avrupa ile Asya arasında önemli bir köprübaşı ödevi gördü. M. Ö. 508'de Dârâ, daha sonra Alkibiyades ve Onbinler'in döküntüleri, 628'de İranlılar, 710'da Araplar, 782'de Abbasî Halifesi Harunürreşit'in orduları, 1101'de Haçlı Orduları, 1147'de Fransa Kıralı Louis ile Alman İmparatoru Konrad, 1203'te gene Haçlı Orduları hep Üsküdar'dan geçtiler.

İstanbul'un alınışından sonra, Osmanlılar Üsküdar'a önem vererek, köyden farksız olan bu yeri önemli bir şehir haline getirdiler.

Tarihî Yapılar. — Üsküdar'ın başlıca camileri, iskelede Mihrimah Camisi, Şemsipaşa' da Şemsipaşa Camisi, İskele Meydanı yakınında Yenicami, Kösemvalide Camisi, Atpazarı'nda Eski Valide Camisi, Ayazma Camisi ve Selimiye camileridir.

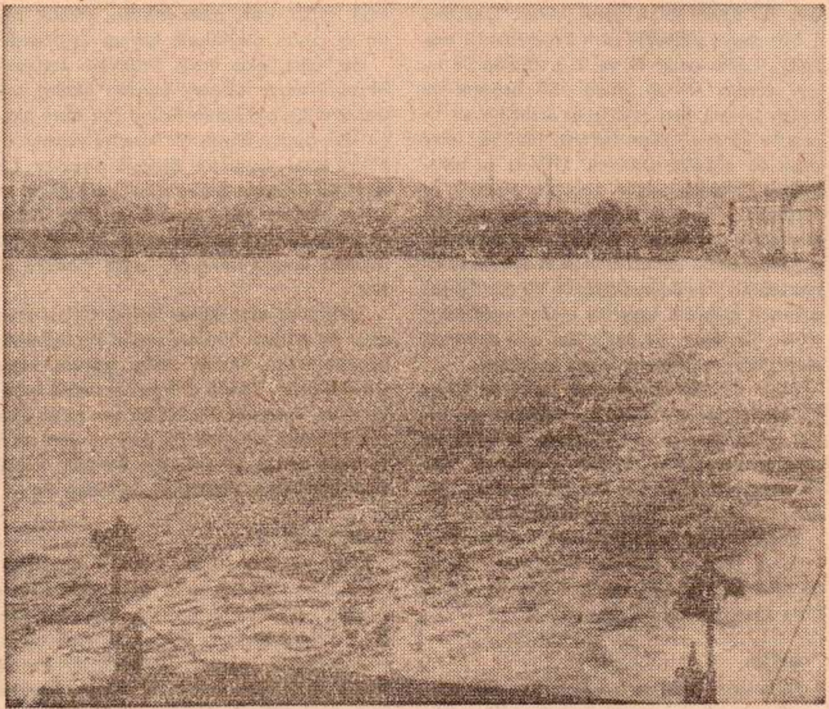
Üsküdar tarihî çeşme ve sebiller bakımından da zengindir. Bunların başlıcaları Şemsipaşa'da III. Ahmet Çeşmesi, Harem'de Abdülmecit Han Çeşmesi, Bağlarbaşı'nda II. Mahmut Çeşmesi, İskele'de Yeni Valide Camisi yakınında III. Ahmet Çeşmesi, Ayazma Camisi yakınında III. Mustafa Çeşmesi, Küçük Selimiye yakınında III. Selim çeşmeleridir.

İbrahimağa'daki «Ayrılık Çeşmesi» ise eskiden Hacca ve savaşa gidenlerin uğurlandığı yer olduğundan bu adla anılagelmiştir.

Üsküdar'ın en büyük özelliklerinden olan Karacaahmet Mezarlığı, yalnız Üsküdar ve İstanbul'un değil, bütün Türkiye'nin en büyük ve tarihî mezarlığıdır. Üsküdar yakınlarından başlıyan Mezarlık Haydarpaşa yakınındaki Ayrılık Çeşmesi'nin bulunduğu İbrahimağa' ya kadar geniş bir alanı kaplar. Mezarlığa adını veren Karacaahmet Bey Horasanlı bir han oğludur.

Üsküdar'ın önemli bir tarihî yapısı da III. Selim zamanında yapılan Selimiye Kışlası'dır. Marmara yüzü 267, diğer yüzleri 200 metre genişlikte olan bu kışlanın 3.000 penceresi ve 228 büyük odası vardır. 1848'de kârgir hale getirilmiştir.

Üsküdar'ın Kısıklı ve Tomruk suları, İstanbul'un en iyi içme sularıdır. Üsküdar, suyunu Elmalı bendinden alır. Elektrik ve havagazı tesisleri İstanbul Belediyesi'ne bağlıdır. Evler çoğunlukla eski ve ahşap, sokaklar dardır. Son yıllarda şehrin genel görünüşünde yenileşme olmaya başlamıştır. Üsküdar'ın içinde bir park, Kısıklı'da da büyük Millet Parkı vardır.

Üsküdar, İstanbul'u Anadolu'ya bağlıyan karayollarının başlangıç yeridir. Gerek yolcu, gerekse araba vapurları Boğaziçi'nin iki yakasını birbirine bağlar.

ÜSKÜP

Yugoslavya'da bir şehirdir. Vardar nehrinin suladığı geniş bir ovanın ortasında kurulu olan şehir Belgrat'ın 340 km. güneydoğusundadır. Nüfusu 135.000'dir.

Önemli bir ticaret ve endüstri merkezi olan Üsküp, bugün, Federal Makedonya Cumhuriyeti'nin merkezidir. Eskiden Türkler'in çoklukla bulunduğu Üsküp'te, II. Dünya Savaşı'ndan sonra önemli endüstri tesisleri kuruldu. Belgrat, Zagrep ve Ljubljana'dan sonra Yugoslavya'nın dördüncü büyük şehri Üsküp'tür.

Şehir; Makedonya'nın merkezinde, önemli bir yol kavuşağındadır. Demiryolu ile Selânik ve Belgrat'a bağlıdır. Avrupa karayolunun Yunanistan'dan geçen kolunun durak merkezidir. Üsküp'te bir millî opera, tiyatro ve kütüpaneler vardır.

Tarihte Üsküp. — Eski Yunanlılar ve Romalılar zamanında önemli bir şehir olan Üsküp (O zamanki adı: Scupi, Scopia) M. Ö. IV. yüzyılda Makedonya Kırallarının önemli bir merkeziydi. Yunanistan ve Makedonya, Romalılar tarafından alındıktan sonra Üsküp, yüzyıllar boyunca Roma'nın, daha sonra da Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun sınırları içinde kaldı. Avarlar'ın, Bulgar Kırallığı' nın eline geçti, XIII. yüzyılda Sırp Kırallığı' nın merkezi oldu.

Selânik'in 180 km. kuzeybatısında olan Üsküp, Kosova Meydan Savaşı'ndan sonra Osmanlılar'ın eline geçti. Önceleri bir ilçe merkezi olan Üsküp, sonradan Kosova ilinin merkezi oldu. Balkan Savaşı'nda, Sırbistan, Üsküp

şehrini kendi toprakları arasına katarak, Makedonya'nın merkezi yaptı.

Şehir bir ara Bulgarlar'ın, II. Dünya Savaşı'nda ise Almanlar'ın eline geçti. 1946'da Yugoslavya Federatif Cumhuriyeti yeniden kurulduğu zaman Makedonya'nın merkezi oldu.

ÜSTÜBEÇ

Boyacılıkta kullanılan bir maddedir. Kimyada kurşun karbonatı diye anılır. Halk arasında, kurşun beyazı dendiği de olur. Değerli bir astar boyasıdır. Pahalı olduğu için yerine çok zaman «litopan» kullanılır. Fakat boyama ve örtme özelliği çok iyi olduğundan üstübeç daha değerlidir. Zehirli bir madde olması bakımından kullanılması bazı kayıtlara bağlıdır. Piyasada fiyatını düşürmek için, %20 oranında baryum sülfat ile karıştırıp satarlar. Bu madde üstübeçin özelliklerine kötü bir etki yapmaz.

ÜTÜV

Bazı hastalıklara tutulanların giydikleri ve kullandıkları eşyayı, ameliyat aletlerini mikropsuz hale getirmekte kullanılan bir makinadır. «Etüv» de denir. Bazı aletleri kurutmakta kullanılan ütüvler de vardır.

Ütüv, çift kenarlı, sağlam, madenden yapılmış bir dolaba benzer. İçine temizlenmesi istenen eşyalar konur; bu eşyanın üzerinden de kızgın buhar geçirilir.

Mikrop kırıcı ütüvlerin değişik çeşitleri vardır:

1. — Kuru ısı ütüvleri: Bunlarda ısı 150-180° arasındadır. Aletlerin mikropsuz hale getirilmesinde kullanılır. En çok kullanılan «Pastör Fırını» denilen çeşididir.

2. — Nemli ısı ütüvleri: Bu ütüvlerde basınç altında kaynıyan suyun sıcak buharı kullanılır.

3. — Formollü ütüvler: 80°'de ısıtılmış su buharına karıştırılan formol ile buharın mikrop kırıcı etkisi artırılır. Bu çeşit ütüvlerin ötekilerden üstünlüğü kumaşları bozmamasıdır. Bu sebepten ötürü elbiseleri, ipeklileri, kürkleri, kauçuk ve deri eşyaları mikropsuz hale getirmek için, çok zaman, ütüvün bu çeşidinden faydalanılır.

ÜVEYSİLER

İran'da, Safevî ve Avşar Türk imparatorluk hanedanları arasında 7 yıldan az fazla saltanat süren Afgan hanedanıdır. Safevîler' in gücsüz devrini yakalayıp 1722'de imparatorluğun büyük bölümünü ellerine geçirmiş ve saltanat sürmeye başlamışlardır. İmparatorluğun kurucusu Mahmut Şah, 1708'den 1715'e kadar Kandehar emiri olan Mîr Veys' in oğludur; hanedanın adı da Veys (Üveys)' ten gelmektedir. 1718'de ağabeysi Mîr Abdullah'ı öldürerek Kandehar emîri olan Mahmut, 1720'de Safevîler'den Kirman eyaletini almış, 22 kasım 1722'de de Isfahan'a girip imparatorluk tahtına oturmuştur. İran'ın bu kargaşalığından faydalanan Osmanlılar da, bu imparatorluğun zengin eyaletlerini almışlardı. Mahmut Şah ölünce, yerine amcasının oğlu Eşref Şah geçmiştir. Eşref Şah, Türk tarihinin sonuncu cihangiri, Nadir Han Avşar'a üç meydan savaşında üstüste bozulmuş, Isfahan'ı kaybetmiş, bu suretle Afganlar'ın tarihte İran'a ilk ve son egemenlikleri son bulmuştur.

ÜVEZ

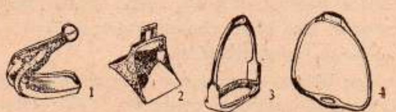
Gülgillerden bir ağaç cinsidir, muşmulaya benziyen meyvalar verir. Meyvaları iyice olgunlaştıktan sonra yenir. Armut ve elma tipi üvezler vardır. Yurdumuzda daha çok elmaya benziyen çeşidi yetiştirilir. İstanbul ve yakınlarında çok vardır. Bazı ülkelerde şarabını yaparlar.

ÜZENGİ

Binicinin eyer üzerinde oturuşunu sağlamlaştırıp, atın idaresini kolaylaştırmak amaciyle, ayaklarını üzerine dayadığı, madenden halkadır. Eyerin iki yanından aşağıya doğru sarkar.

Üzengiyi, eyere bağlıyan kayış, binicinin bacaklarının uzunluğuna göre uzatılıp kısaltılır. Binicilikte kullanılan üzengiler tek tiptir. Yarışlarda cokeylerin kullandığı üzengiler ise çok ince ve çok hafiftir.

Eskiden ata binenler üzengi kullanmazlardı. Bugün bile geri kalmış bazı bölgelerde ata üzengisiz, hattâ eyersiz binilir. Tarihte ilk üzengilere VII. yüzyılda Çin'de, IX. yüzyılda da Doğu'da ve Bizans'ta raslanır. Eyer gibi üzengi de kısa zamanda yayılmış, binicinin yorulmadan uzun zaman ata binmesini sağlamıştır.

1 — Japon üzengisi; 2 — Doğu üzengisi; 3 — Bugünkü üzengi; 4 — Cokey üzengisi.

ÜZERLİK

Sedefotugillerden bir bitkidir. Almaşık yaprakları, susama benziyen beyaz çiçekleri, acı tohumları vardır. Güzel koku vermesi için tütsü gibi yakılır. Üzerlik dumanının nazar değmesini önlediğine dair de bir inanış vardır.

ÜZÜM

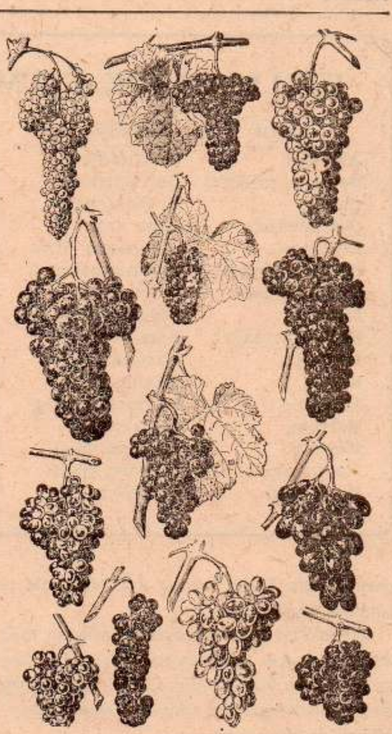
Asmanın meyvasıdır. Kütüklerde ve asmalarda yetiştirilir. Hem kurusu, hem de tazesi yenir. Suyundan sirke, pekmez, şıra ve şarap yapılır; ayrıca ispirto yapımında kullanılır. Şaraptan başka birçok içikler de üzümden yapılır.

Üzüm Nasıl Yetiştirilir

Üzümün ana yurdu Yakın Doğu, daha kuvvetli bir ihtimal olarak da Anadolu'nun Ege Bölgesi ve Ege Adaları'dır. Dünyaya buradan yayılan üzüm, tarihin ilk çağlarından beri bilinir; Yunan mitolojisinde yer almıştır.

Üzüm, genel olarak iki şekilde yetiştirilir: 1) Bağda, 2) Asmada.

Üzüm veren bitkiye «asma» ve «yomca» denir. Bağda yetiştirilen üzümler «yomca» denilen asma fidanından elde edilir. Üzüm yetiştirmek, hem kolay, hem de güçtür. Kolaylığı, her toprakta yetişebilmesidir. Güçlüğü de bakımından ileri gelir. «Bakılırsa bağ, bakılmazsa dağ olur!» atasözü bu işin önemini anlatır.

Çeşitli üzümler

Üzüm yetiştirilecek toprak kuru olmalıdır. Nemli yerlerde üzüm iyi yetişmez. Güneye ve lodosa bakan sırtlarda bitki kolaylıkla gelişir. Iklim değişip soğudukça, bitkinin de daha çok soğuğa dayanıklı türleri kullanılır.

Asmalar tohum, daldırma ve aşı vasıtasiyle çoğaltılır. Tohumdan yetişen bağlardan ancak beş, altı yıl sonra üzüm elde edilebilir.

Aşı ile üretme çok verimli bir çoğaltma şeklidir. Asma dalının ana kütükten kesilmeden, toprağın altından geçirilmesine «daldırma» denir. Daldırılan dal, yeni kök salar.

Üzümün şekil, irilik, renk ve cinse göre çeşitleri olduğu gibi, çekirdeksiz olanları da vardır. Olgunlaşan meyva cinsine göre sarı, açık yeşil, kırmızı, ya da mor bir renk alır.

Türkiye'de yetişen çeşitlerin başında «çavuş», «razakı», «yapıncak» veya «kınalı yapıncak», «altıntaş», «keçi memesi» ve «müşküle» gelir.

Üzüm en çok Batı Anadolu ve Ege bölgeleriyle, Güney Anadolu'da yetiştirilir. Türkiye önemli üzüm yetiştiren bir ülkedir. Elde edilen ürünün bir kısmı da kurutulmuş olarak ihraç edilir (Bk. Bağ ve Bağcılık; Asma).

Üzümün Anayurdu

Üzümün anayurdunun neresi olduğu kesin olarak bilinmemekle beraber yapılan araştırmalara göre, Avrupa asması ana vatanının Türkiye olduğu sanılmaktadır. Tarihî bir gerçeğe dayanmamakla birlikte, ilk insanların, asmayı önce Anadolu'nun Kuzeydoğusunda bulduklarını anlatan rivayetler vardır. İsrailoğulları'nın bir efsanesine göre, Nuh Peygamber bir gün keçilerini otlatırken bir tekenin o civardaki yaban asmasının üzümlerini yediğini, bunun üzerine sarhoş olduğunu görmüş ve bu bitkiyi yetiştirmeye başlamıştır. Başka bir efsaneye göre de, Nuh Peygamber, meyvasının suyunu içenlerin, fikirlerine kuvvet vermesi için diktiği fideyi aslan kanıyla sulamıştır. Hz. Nuh'un, suyun vahşi tabiatını gi-

BAŞLICA TÜRK ÜZÜMLERİNİN ÖZELLİKLERİ

Çeşit	*Tanenin rengi*	*Biçimi*	*Kullanılış şekli*
Aküzüm	Kırmızımsı	Yuvarlak	Sofralık
Bornova misketi	Sarımtırak	Beyzi	Şaraplık
Çavuş	Yeşil-sarımsı	Yuvarlak-beyzi	Sofralık
Çekirdeksiz	Açık sarı	Yuvarlak-beyzi	Sofralık, kurutmalık
Delikara	Siyahımsı kırm.	Orta-yuvarlak	Şaraplık, kurutmalık
Hamburg misk.	Siyah-morumsu	Büyük-beyzi	Sofralık
Horozkarası	Koyu mor	İrice	Sofralık, şaraplık
İrikara	Siyah	İrice	Sofralık
Kadınparmağı	Sarı-yeşil	Çok iri-beyzi	Sofralık, kurutmalık
Kişmiş	Kırmızı	Çok küçük yuv.	Sofralık
Kozak	Yeşilimsi	İri-yuvarlak	Sofralık
Müşküle	Beyaz-kehribar	Beyzi	Sofralık
Narince	Kirli yeşil	Yuvarlak	Sofralık
Razakı	Sarımsı yeşil	İri beyzi	Sofralık, kurutmalık
Yapıncak	Sarımsı yeşil	Yuvarlak	Sofralık, şaraplık
Yediveren	Siyah-kırmızı	Çok iri-yuvarlak	Sofralık

dermek için fideyi, ayrıca kuzu kanı ile de suladığı söylenir.

Anadolu'da ilk medeniyetin başladığı M.Ö. 40. yüzyıl, aynı zamanda bağcılık için de başlangıç olarak kabul edilir. Çünkü Hititler bağcılık yapıyorlar, hattâ üzümden şarap elde etmesini de biliyorlardı.

Öte yanda Romalılar'la Bizanslılar'da da bağcılık çok ilerlemişti. Osmanlılar devrinde daha çok şarap imaline ayrılmış olan üzüm çeşitleri, içkinin yasak olması sonucu, meyva olarak yenmiş, ya da şıra ve pekmez yapımında kullanılmıştı.

Türkiye'de Üzüm

Yurdumuzun her bölgesinde, aynı miktar ve aynı özellikte üzüm yetişmez. Türkiye'de elde edilen üzümler başlıca şu maksatlar için yetiştirilir: 1 — Sofralık üzümler, 2 — Şıralık (pekmezlik) üzümler, 3 — Şaraplık üzümler, 4 — Kurutmalık üzümler. Üzüm, özellikle kurutulmuşu, ihracatımız arasında önemli bir yer tutar.

Karadeniz Bölgesi'nde üzüm daha çok, Safranbolu ve Tosya'da yetişir. Asmalar, genel olarak ağaçlara sardırılmıştır. Bu kesimde, çavuş, hafızali, kışüzümü gibi çeşitler daha çok yetiştirilir.

Trakya - Marmara Bölgesi'nde yetiştirilen üzümler sofralık ve şaraplıktır. Çavuş, değirmendere karası, müşküle, razakı çeşitleri başta gelir. Elde edilen üzümlerin büyük bir kısmı şarap yapımında kullanılır.

Ege Bölgesi yurdumuzun en çok ve en iyi üzümlerini yetiştiren bölgesidir. Yerli sofralık cinslerin başında aydınkarası, çekirdeksiz, razakı, tavşanyüreği cinsleri gelir. Yabancı sofra üzümlerinin başında hamburg misketi vardır. Çekirdeksiz, aşıkara, razakı, delikara gibi çeşitler de kurutmalık olarak kullanılır. Bölgenin şaraplık üzümleri arasında beylerce, çekirdeksiz, bornova misketi, çal karası gibi cinsler bulunur.

İç Anadolu Bölgesi'nde, sofralık, kurutmalık, şaraplık ve pekmezlik üzüm çeşitleri yetiştirilirse de, sofralık üzümlerin kabukları daha kalındır. Bu bölgenin üzümleri fazlaca tatlı olur. Yetiştirilen sofralık çeşitlerin arasında aküzüm, amasya, avukçu, balbal, razakı, tokat, vs. başta gelir. Kurutmalık üzümlerden de dirmit başta olmak üzere, razakı, sergi önemli bir yer tutar. Şaraplık çeşitleri arasında da çatalkara, hasandede, kalecik vs. sayılabilir.

Güney Anadolu Bölgesi üzümleri, Türkiye piyasasının turfanda üzümlerini sağlar. Adanakarası, çekirdeksiz, razakı, dökülgen, misket bunların başlıcalarıdır.

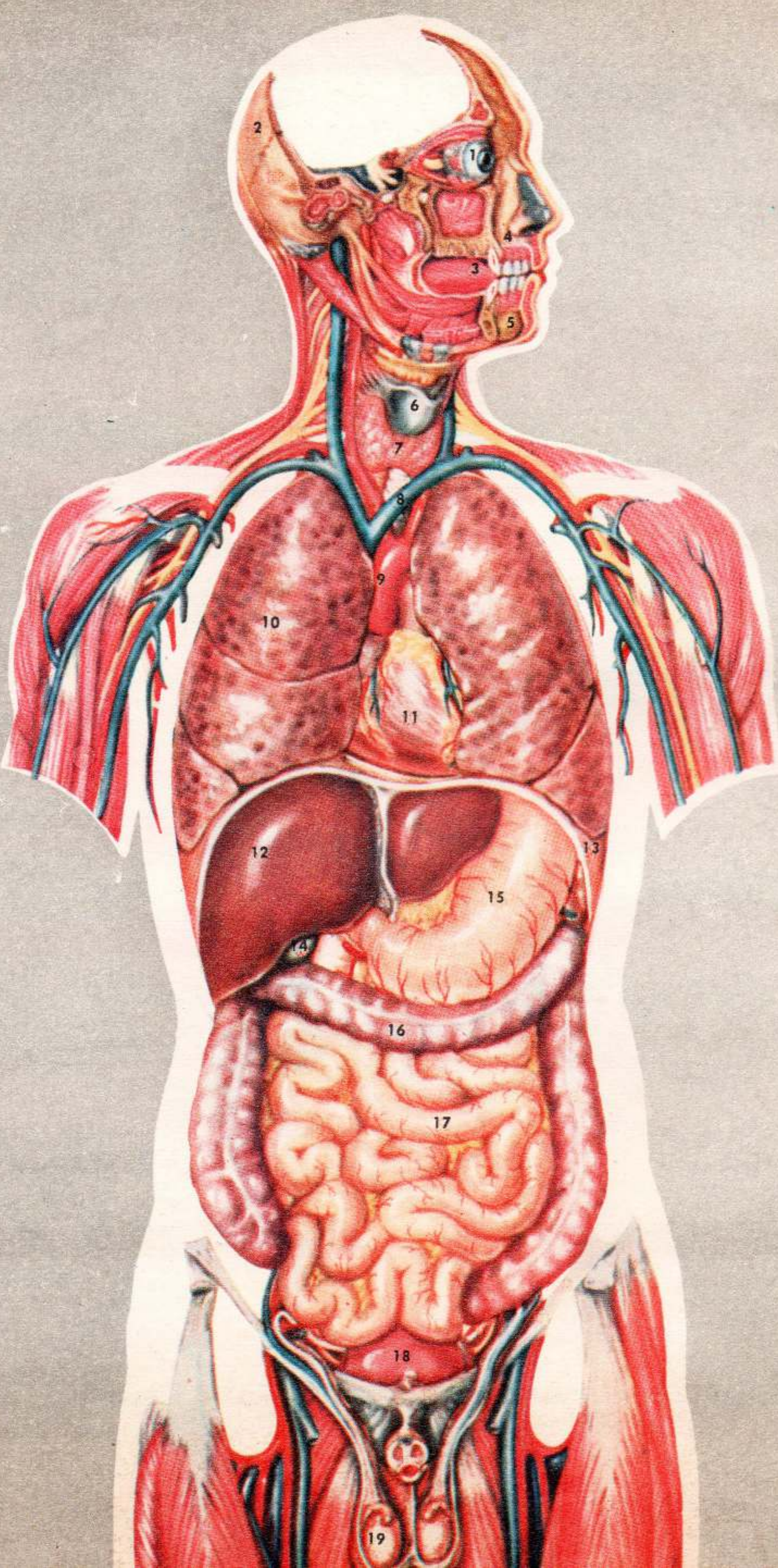
Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, üzümcülük çok ileridir. Hele Gaziantep Bölgesi'nde bağlık alanlar çoktur. Yetiştirilen üzümler arasında ağın, besni, çavuş, dımışkı, horozkarası, kişmiş, marzıvat, bamba vs. önemli bir yer tutar. Gaziantep, dökülgen üzümü, kurutulduktan sonra pekmez yapılan bir çeşit olması sebebiyle bunun kurusuna «helvacı» denir.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde iklimin bağcılığa elverişli olmamasına rağmen Erzincan, Ardahan ve Iğdır'da iyi cins üzüm elde edilir.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

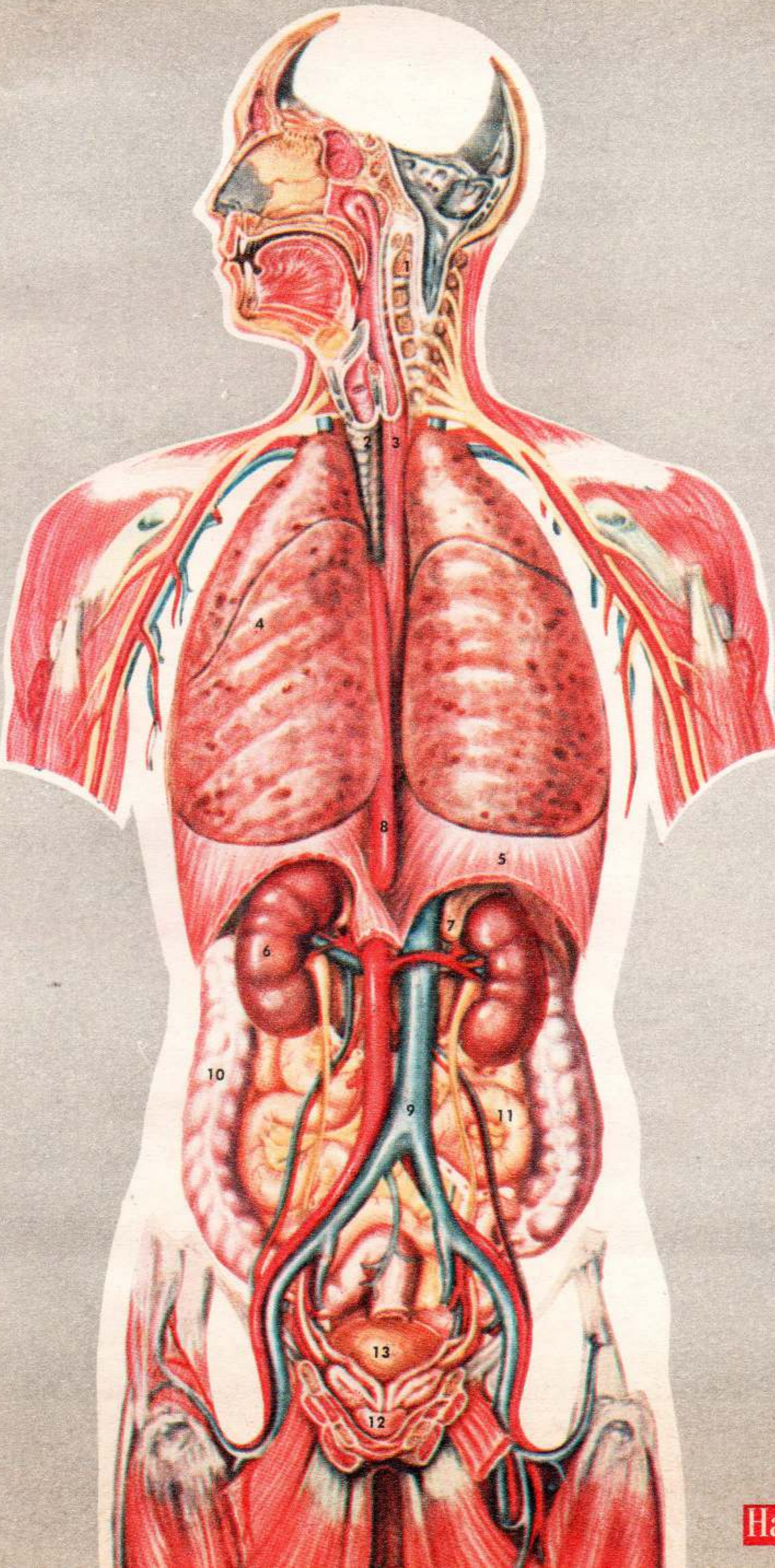
Üzüm Yetiştirme, Bakım, Korunma, Değerlendirilmesi (Ragıp Z. Mağden, 1954); Üzüm Nasıl Yetiştirilir? (Hamdi Tuğlu, 1936); Üzüm Kurutma Usulleri (Mübin H. Onaran, 1948); Üzümlerin, Bilhassa Çekirdeksiz Üzümlerin Kurutulmasında ve İşlenmesinde Keyfiyet Üzerine Tesir Yapan Faktörler (Hami Kuyrukçu, 1956); Üzüm Usareciliği ve «Cidre»cilik (Tekel İdaresi, 1938); Üzüm Ticaretine Ait Umumi Hükümler (1. fasıl, 1953).

İNSAN VÜCUDUNUN İÇ ORGANLARIN

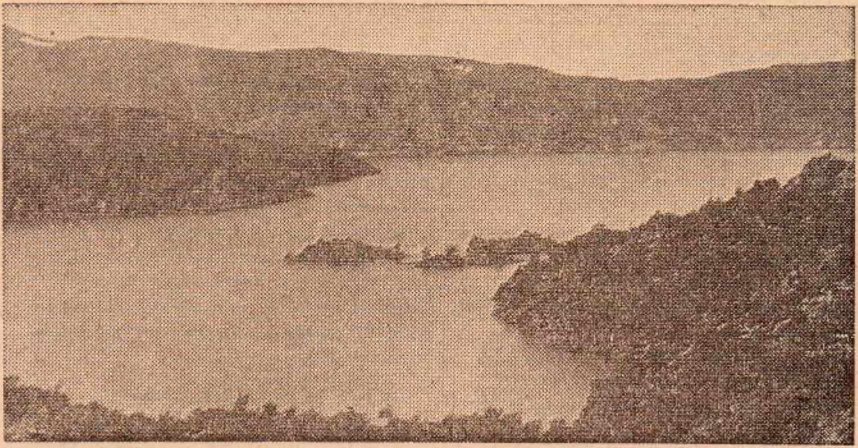
1 — Göz yuvarlağı
2 — Kafatası
3 — Dil
4 — Üst çene
5 — Alt çene
6 — Gırtlak
7 — Tiroid bezi
8 — Toplardamarlar
9 — Atardamarlar
10 — Akciğer
11 — Kalb
12 — Karaciğer
13 — Diyafram
14 — Safrakesesi
15 — Mide
16 — Kalınbarsak
17 — İnce barsak
18 — Sidik torbası
19 — Erkek üreme bezleri

IN ÖNDEN VE ARKADAN GÖRÜNÜŞÜ

1 — Omurga
2 — Nefes borusu
3 — Yemek borusu
4 — Akciğer
5 — Diyafram
6 — Böbrek
7 — Böbreküstü bezleri
8 — Atardamar
9 — Toplardamar
10 — Kalınbarsak
11 — İnce barsak
12 — Prostat
13 — Sidik torbası

V

Van Gölü'nden bir görünüş

VÂDİ

Yüksek tepeler arasındaki çukur yerlere, yahut yeryüzündeki büyük çöküntülere «vâdi» denir.

Vâdiler iki türlü ortaya çıkar:

1) Yeryüzündeki sıkışmalar sonunda dağlarla birlikte;

2) Akarsuların etkisiyle olan aşınma sonunda.

Vâdilerin çoğu dağlar arasındadır. Bazıları kurudur. Bazıları da akarsuların yatağıdır. Akarsu yatağı olan vâdilerin biçimi, suların aşındırma şekline göre değişir.

Vâdiler şekillerine göre ayrı adlar taşır:

1) Boyuna Vâdi: Dağ sırtları doğrultusunda uzanan vâdilere bu ad verilir. Bu türlü vâdiler genel olarak, akarsu yatağıdır. Meselâ, Kelkit ırmağı yatağının bulunduğu Kelkit vâdisi gibi. Boyuna vâdiler kıvrılma ve çökmelerle ortaya çıkar.

2) Enine Vâdi: Dağ sırtlarını enine kesen vâdilerdir. Meselâ, Toroslar'daki «Çakıt» vâdisi «enine vâdi»dir. Bu türlü vâdiler, aşınmalar sonunda ortaya çıkar.

3) Kör Vâdi: Bunlar yanyana bulunan vâdilerden meydana gelir. İki vâdiyi ayıran toprak parçasının, aşınarak ortadan kalkması sonunda, birleşen vâdiler büyük çukurlar meydana getirir. Bu büyük çukurlara «Kör Vâdi» adı verilir.

4) Oluk Vâdi: Yamaçları birbirinden uzaklaşmış, hafif eğilimli vâdilere denir.

5) Boğaz Vâdi: Enine kesitli ve «U» harfine benziyen bu vâdilerin yamaçları, birbirine çok yakın ve diktir. Boğaz vâdilerinin bir türü de «Kanyon» diye anılır.

6) Çentik Vâdi: En çok görülen bir vâdi türüdür. Bunların yamaçları «V» biçimindedir.

7) Yayvan Vâdi: Akarsuların yanlarına doğru aşınma yaptığı yerlerdeki vâdilerdir.

VÂDİ'S-SEYL MEYDAN SAVAŞI

XVI. yüzyılın en önemli meydan savaşlarından biridir. Bu savaşta Türkler, Portekiz ordu ve donanmasını, kıralları ve bütün asılzadeleriyle birlikte yok etmişlerdi. Bu darbe sonunda, Portekiz hartadan silinmiş ve büyük devletler arasından ebediyen yok olmuştur.

Meydan savaşı, 4 ağustos 1578'de Kuzey Fas'ta, Tanca yakınlarındaki Vâdi's-Seyl'de geçmiştir. Türk ordu ve donanmasına komuta eden oramiral Ramazan Paşa, Tunus beylerbeyisi (genel valisi) ve Cezayir beylerbeyi vekiliydi (Cezayir beylerbeyi, İstanbul'daki kaptan-ı derya Kılıç Ali Paşaydı). Bizzat kıral Dom Sebastiano'nun başkomutanlık ettiği büyük Portekiz ordu ve donanması, 80.000 kişilik bir kuvvetle Tanca'ya çıkmıştı. Portekizliler'i, en kudretli Hıristiyan hükümdarı olan, İspanya Kıralı II. Felipe, 6.000 atlı ve 50 savaş gemisiyle destekliyordu. Savaşın sebebi bütün sömürgeleri, aralarında bölüşmüş olan iki büyük Avrupa devletinin (İspanya ile Portekiz), Fas Arap İmparatorluğu'nu da sömürgeleştirmek istemesidir. Bu ise, Türkiye'nin Cezayir eyaleti için açık bir tehditti. Büyük devletler arasında sayılan ve Orta Afrika'nın derinliklerine kadar uzanan Fas İmparatorluğu, Kanuni'nin son zamanlarında İstanbul'a tâbi olmuş, fakat bir müddet sonra bu tâbilikten ayrılmıştı. Bununla beraber Fas'ta gene de büyük Türk menfaatleri vardı. Kılıç Ali Paşa, Ramazan Paşa'ya, Portekizliler'i ne bahasına olursa olsun Afrika'dan kovmak buyruğunu vermişti.

Ramazan Paşa, küçük ordusu ile, hızla Tanca'ya yürüdü. Bir kısım Fas birlikleri de kendisine katıldı. 4 ağustosta derhal düşmana taaruza geçen Türkler, Portekizliler'i darmadağın ettiler. 20.000 Portekizli, bu arada kıral ve bütün maiyeti savaş alanında can verdi; 40.000 düşman ve 360 top, Türkler'e teslim oldu. Geri kalan 20.000 Portekizli, büyük donanmalarına can attılar. Fakat Türk donanması, Portekiz donanmasını daha Afrika sularında çevirdi; yapılan çok şiddetli savaşlar sırasında Portekiz gemilerinin çoğu batırıldı.

Bu darbeden 2 yıl sonra, bütün kudreti, ordusu ve donanması mahvolan, hanedanı sönen Portekiz Kırallığı, İspanya'ya katıldı. Tam 80 yıl İspanyol boyunduruğunda yaşadı ve artık büyük devlet olamadı. Fas İmparatorluğu ise, ikinci defa Türkiye'ye tâbi oldu; Türkiye'nin batı sınırı Atlas Okyanusu'na, Nijer nehrine erişti. 1574'te İstanbul'a gelip, III. Murat'ın huzuruna kabul edilen I. Sultan Abdülmelik yerine Ramazan Paşa, II. Ahmet'i Fas tahtına geçirdi ve durumu Divanı Hümayun'a bildirdi.

VAFTİZ

Hıristiyan dinindeki, yedi törenden biridir. Gerçekte «temizlik» anlamına gelir. Vaftiz töreninin esası, genel olarak, hıristiyan olan kişiyi su ile kucaklaştırmaktır. Bütün Hıristiyan mezheplerinde, bu tören değişik şekillerde yapılır.

Vaftiz töreni, peygamber Hz. İsa'nın bir sözüne dayanılarak yapılır. Hz. İsa, «Gidip bütün insanları aydınlatınız, onların ruhlarını Tanrı, Oğul ve Ruh adına vaftiz (temizleyiniz) ediniz» der. Hıristiyanlardan önce de Filistin'de vaftiz yapılırdı. Yahya peygamber, birçok kimseleri «Şeria=Ürdün» nehrinde vaftiz ederdi. Hz. İsa'yı vaftiz eden Yahya idi.

Vaftiz töreni, doğan çocuğun Hıristiyan dinine kabulü için yapılır. Vaftiz işi, çocuğu su dolu bir kaba sokmaktan ibarettir. Katolik, protestan ve ortodoks mezheplerinde bu vaftiz töreni, anlamı aynı, fakat şekli başka olarak yapılır.

VAHA

Çöllerdeki sulak ve bitkili yerlere denir. Genel olarak vahalar, küçük alanlardır. Bazı vahalarda, ancak birkaç ağaç, küçük bir kaynak veya su birikintisi vardır. Buna karşılık, bazı vahalar, ise binlerce insanı barındırabilecek bir orman halindedir.

Vahalar, daha çok yeraltı sularının bulunduğu kurak çöl bölgelerinde olur. Buralarda hem ağaç yetişir, hem de, kuyu açılınca, su çıkar. Bu gibi vahalarda büyük hurma ağaçlarından başka, portakal, limon, incir ve zeytin ağaçları yetişir.

Kuzey ve Güney Amerika ile Afrika, Arabistan ve Suriye çöllerinde, Asya ve Avustralya'nın orta kesimini kaplıyan çöllerde, birçok vahalar vardır. Kıtalara göre, vahalardaki bitki örtüsü de az çok değişiklikler gösterir.

Kuzey Amerika çöllerindeki vahalarda daha çok kaktüs gibi diükenli bitkiler yetişir.

Afrika'da «Büyük Sahra»daki vahaların belirli bitkisi 15-20 metre yükseklikteki hurma ağaçlarıdır. Libya'daki «Siva Vahası» dünyanın en büyük ve verimli vahalarından biri sayılır.

VAKA-İ HAYRİYE

(Bk. MAHMUT II., YENİÇERİLER)

VAKFIKEBİR

Karadeniz Bölgesi, doğu Karadeniz bölümünde, Trabzon iline bağlı bir ilçedir. İlçe, eskiden «Büyükliman» adiyle anılmaktaydı. Topraklarının büyük çoğunluğu, değişik vakıfların elinde olduğundan, «Vakfıkebir» adı daha uygun görüldü.

İlçe, Trabzon ilinin batısındadır. Güneyini Tonya ilçesi, kuzeyini Karadeniz, doğusunu Akçaabat (Polathane) ve batısını Giresun'un Görele ilçeleri çevreler. Merkez dahil dört bucağı, 113 köyü vardır.

Yüzölçümü: 460 km²

Nüfusu: 66.913 (1960 sayımı)

Nüfus yoğunluğu: Km²'ye 352 kişi

Vakfıkebir toprakları, doğuda Fenerburnu, batıda Bostanburnu arasındaki, genişçe bir körfezi çevreler. Güney-kuzey doğrultusunda akan dereler, körfezi çevreliyen dik sırtları derin vâdiler halinde böler.

Topraklarının büyük bir kısmı Karadeniz bölgesi ormanlariyle örtülüdür. Bu ormanlarda en çok meşe ve kestane ağaçları vardır. Karadeniz iklimindeki ilçede yaz kuraklığı görülmez. Her mevsim yağışlıdır. İlçenin başlıca ürünleri mısır, fındık, fasulye, patates, tütün, meyva, balık, kereste ile yumurta ve tereyağıdır. Hayvancılık güneydeki yüksek yaylalarda yapılır. Trabzon yağının bir çeşidi olan «Vakfıkebir» yağının yapım yeri burasıdır.

İlçe halkının dörtte üçünden fazlası köylerde, geri kalanı da merkezde oturur. Vakfıkebir ilçesi, karayolu ile Trabzon'a bağlıdır. Ulaştırma işi, daha çok denizyolu ile yapılır.

Kasaba. — Vakfıkebir ilçesinin merkezi, Kemaliye kasabasıdır. 1960 nüfus sayımına göre 2.664 nüfuslu olan Kemaliye, Karadeniz kıyısında Görele ile Akçaabat arasındadır. Tabii ve büyük bir limanı vardır. Denizyolları vapurlarının uğrak yeridir.

Yeşillikler içinde olan kasabanın dış görünüşü çok güzeldir. Halkın çoğunluğu bahçe tarımı, fındık ve yağcılıkla uğraşır.

Kasabada su ve elektrik tesisleri ile mezbaha ve küçük bir dispanser vardır.

VAKIF

Bir âmme hizmetinin, sürüp gidesiye yapılabilmesi için, şahıslar tarafından bırakılan mülk veya paraya «vakıf» denir. Vakıfların, belli şartları ve resmî şekli vardır. Kelimenin Arapça çoğulu, «evkaf»tır. Bugün «evkaf yerine «vakıflar» denmektedir.

Vakfa, «sadaka» da denir. Gerçekte «sadaka» «Tanrı rızası için» fakirlere verilen şey demektir. Vakfedilen malın geliri de «Tanrı uğuruna» topluma verildiğinden, vakfa «sadaka» da denmiştir.

Tarihte Vakıf

Vakfın çok eski bir geçmişi vardır. Yalnız Doğu'da değil, Batı ülkelerinde de eski çağlardan beri kurulagelen bir tesistir. Yapılan incelemelere göre, önce dinî amaçlara dayanılarak kurulan vakıflar, zamanla toplumsal, insancıl ve sosyal amaçlar gütmeye başlamıştır.

Vakıf fikri, çok Tanrılı çağda başladı. Tanrılara ibadet için yapılan tapınaklar, kim tarafından yapılırsa yapılsın, kişilerin elinde kalamaz, topluma vakfedilirdi. Zamanla insanlar, daha iyi yaşamaya ve düşünmeye başladılar. Hayat şartlarının değişmesi vakıfların şeklini ve cinşini de değiştirdi.

Eski çağ milletlerinde de vakıflar vardı. Mısırlılar, yaptıkları yardım tesislerinin korunmasına çok önem verirlerdi. O çağlardan kalan birçok «vakfiye» (bir vakfın şartlarını bildiren belge) bunu ispatlamaktadır. Yine eski çağlarda kurulan İskenderye kütüphanesi, Kudüs Havuzları, Zemzem Kuyusu, tapınaklar, yollar ve köprüler birer vakıftı. Mekke'deki Kâbe de peygamber İbrahim tarafından halka vakfedilmişti.

Müslümanlar'da Vakıf

İslâmiyette ilk vakıf, peygamber Hz. Muhammed tarafından, Hicretin 32. ayında Medine'de kuruldu. Peygamber, kendisine ait olan yedi hurmalığı «Müslümanlığı koruma» amacına tahsis etti. Daha sonra «Sevdiğiniz malınızdan başkalarına yardım etmedikçe ahiret sevabına nail olamazsınız» anlamına gelen âyetin vahyi üzerine, Müslümanlar mallarını Tanrı buyruğuna uygun şekilde kullanmaya başladılar. Bu âyet, Müslümanlar'da vakıfların gelişmesinde çok önemli bir rol oynadı.

Müslümanlar, vakıf işlerine çeki düzen vererek, onu birtakım temel prensiplere bağladılar. Vakfedilen şeylerin çoğalması, vakıfların bir kuruma bağlanmasını gerekli kıldı. «Evkaf» bundan doğdu ve başına getirilene de «Nazır - Bakan» adı verildi. Emeviler, Abbasiler, Mısır Sultanları, Selçuklular ve nihayet Osmanlılar, vakıfları aynı şekilde ve gelişen şartlara göre yönettiler. Genel olarak, din ve devlet bir olduğu için, vakıflar, Kur'an hükümlerine göre ve din adamları sayılan kadılar tarafından yönetilirdi.

Sultan Orhan, yaptırdığı cami ve medreselerin yöneticiliğini — yani Nazırlığını — Sinan Paşa'ya vermişti. I. Mehmet, vakıf işlerine bakan hâkimlerin başına Mehmet Çelebi'yi getirdi. Böylece, din işi ile vakıfların idaresi birleştirilmiş oldu.

Osmanlılar zamanında, vakıflar çok gelişti. Evkaf Nezareti'nin kurulduğu XIX. yüzyıla kadar, vakıf işleri, vakfedenlerin şartlarına uygun olarak beş yerden yönetildi. Bunlar: 1) Haremeyn Nezareti, 2) Vezir Nezareti, 3) Şeyhülislâm Nezareti, 4) Tophane Umerası Nezareti, 5 İstanbul Kadıları Nezareti idi.

Evkaf Nezareti (Bakanlığı) kurulunca, Haremeyn'den başkaları bir Nazır'ın idaresine verildi. Sonradan o da Evkaf Nezareti'ne bağlandı.

Cumhuriyet Devrinde Vakıflar

Birinci Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilen ilk «Teşkilâtı Esasiye» kanununda, din işleri devlet işlerinden ayrılmamıştı. Bakanlar Kurulu'nda bir de «Şeriye ve Evkaf Vekâleti» vardı.

Cumhuriyetin ilânından sonra 3 mart 1924 de bu vekâlet kaldırıldı. Cumhuriyet hükümeti vakıfların yönetilmesini din işlerinden ayırarak bağımsız bir devlet teşkilâtına verdi. Bu amaçla kurulan «Umumi Evkaf Müdürlüğü» Başbakanlığa bağlandı. Vakıfların cinsleri ve yönetim şekilleri belirli bir hale girdi. 4 ekim 1926'da Türkiye toprakları içindeki vakıfların 9 grupta toplandığı tesbit edildi.

Vakıfların idaresini, modern esaslara bağlıyan tasarı, 1935 yılında tamamlanmış bulunuyordu. 5 haziran 1935 tarihinde çıkarılan bir kanunla «Vakıflar Umum Müdürlüğü» kurularak, Türkiye'deki bütün vakıfların yönetimi bu teşkilâta verildi.

Yeni kanun vakıfları kısaca iki bölüme ayırdı:

1) Mazbut Vakıflar; 2) Mülhak Vakıflar.

Mazbut vakıfların yönetimi doğrudan doğruya devletin — yani Vakıflar Umum Müdürlüğü'nün — Mülhak vakıfların yönetimi ise, devletin denetlemesinde olan ve «mütevelli» adı verilen kişilerin elindeydi. Bunlar daha çok aile vakıflarıydı.

Vakıfların idaresi 17 haziran 1938'de yapılan son bir kanunla yeni esaslara bağlandı.

Vakıf Suları

Vakıflar idaresine gelir sağlıyan kaynak suları bu adla anılır. Bunların kuruluş tarihi de çok eskidir.

Vakıflar memba sularından dördü, Üsküdar ilçesi dolaylarında, biri de Beykoz'dadır. Üsküdar'daki kaynak sularını 1574 yılında III. Murat'ın annesi Nurbanu Sultan vakfetmiştir. Bunlar, Alem Dağı'ndaki «Büyük Elmalı», «Defneli», «Taşdelen» ve «Mütevelli» sularıdır. Ayrıca Beykoz'da Akbaba köyü yanındaki «Karakulak» suyu da «Vakıf Memba Suları» arasındadır.

Alem Dağı'ndaki memba suları, Üsküdar'a 24 km.lik bakımlı bir yol ile bağlıdır. Beykoz'a 6,5 km. uzaklıktaki Karakulak suyuna da güzel bir yol vardır.

İstanbul halkının çok içtiği bu suların, içimleri yumuşak ve tatlı, sertlik dereceleri de 1,5 ile 2,5 arasındadır.

Taşdelen suyunun verimi yüksektir. Yaz-kış günde ortalama 60 ton elde edilen bu su, Türkiye'de en çok kullanılan içme sularının başında gelir. Taşdelen'e göre verimi çok az, fakat radyoaktivitesi fazla ve sürekli olan Defneli ve Mütevelli suları da içimi hafif, kokusuz sulardan sayılır.

Dünyanın en iyi içme sularından biri sayılan «Karakulak»ın verimi çok azdır. Bu yüzden satışı fazla değildir. II. Abdülhamit'in içtiği bu suyu o tarihlerde bir bölük asker korur, hattâ yabancı ülkelerde de ün saldığından, Mısır, Suriye ve Fransa'ya bile gönderilirdi.

İktisadi bir devlet teşekkülü haline getirilen «Vakıf Memba Suları» idaresi, bu suların kaynaklarında önemli tesisler kurmuştur.

Vakıflar Umum Müdürlüğü

1938 yılında yeni esaslar göz önüne alınarak düzenlenen bu teşkilât, Türkiye'deki bütün vakıfları yönetmekle görevlidir. 1935' de kabul edilen «Vakıflar Kanunu»na göre bu umum müdürlük, 1) Vakıfları yönetir ve temsil eder; 2) Bütün vakıfları korur ve imar eder; 3) Vakıf paralarını çoğaltır; 4) Mütevellileri seçer ve atar, gene aynı kanuna göre umum müdürlük bir idare meclisinin yönetimi altındadır.

Umum Müdürlüğün merkez ve illerde teşkilâtı vardır. Vakıflar Umum Müdürünü başbakan seçer ve cumhurbaşkanı tâyini tasdik eder.

Vakıflar Umum Müdürlüğü, doğrudan doğ-

ruya iyilik işlerine, ibadete, ya da diğer sosyal işlere adanan vakıfları, millî amaçlara uygun şekilde yönetmekle görevlidir. Bunu başarmak için de, yeni gelir kaynakları arar ve gerekirse yeni tesisler kurar. Tarihî ve kıymetli vakıflara bakmak ve onarımını yapmak için Vakıflar Umum Müdürlüğü, ev, mağaza, dükkân, apartman, han, bostan, orman, hamam, zeytinlik ve çiftlik gibi gelir getiren gayrimenkulleri kiralamak, işletmek yoluna da gidebilir.

Yine vakıfların idaresinde olan «Vakıf paralar» bir müdürlük tarafından yönetilir. Bu müdürlük, para olarak vakfedilenlerden başka, vakıflar idaresinin çeşitli çalışmalar sonunda elde ettiği para işlerini de yönetir.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Vakıflar (Ekrem Cemal, 1935); Vakıflar (Ali Himmet Berki, 2 cilt, 2. bası 1946-50); Vakıflarımız (Vakıflar Genel Md., 1941); Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihî Ehemmiyeti (Prof. Dr. M. Fuat Köprülü, 1938); Vakıflar Kanunu (1935, 1940); Vakıflar Nizamnamesi (1936).

VALENCIA

İspanya'nın güneydoğusunda, bir limandır. Aynı adı taşıyan ilin merkezi olan Valencia, Madrit ve Barselona'dan sonra, İspanya'nın üçüncü büyük şehridir. Nüfusu 700.000'e yaklaşır.

Bir kıyı ovasının ucunda kurulan Valencia, önemli bir ticaret ve endüstri merkezidir. Şehir ve dolaylarının başlıca ihracatını gümüş işleri ve meyva teşkil eder. Valencia'nın gümüş işleri, XIII. yüzyıldan beri ileridir. Yapılan ihracat şehre büyük bir kazanç sağlar. Valencia, meyva ve sebzecilik bakımından da ünlüdür.

Valencia, eski bir şehirdir. Aynı adı taşıyan il, XIII. yüzyıla kadar bağımsız bir krallıktı. 1238 yılında Aragon Krallığı'nın bir parçası oldu. İspanya'nın tek bir kıral idaresinde birleşmesinden sonra, Katalonya bölgesinin en önemli şehri haline gelen Valencia'da, 1500 yılında açılan bir üniversite vardır. Güzel Sanatlar Akademisi de ünlüdür. Şehrin dış limanı Villanueva del Grao adını taşır.

VALENTİNO, Rudolph (1895 - 1926)

Valentino

Ünlü bir sinema aktörüdür. Asıl adı, Rodolpho d'Antonguaila'dır. İtalya'nın, Castellaneta şehrinde doğdu, fakir bir ailenin çocuğuydu. Genç yaşında, iş bulmak için Amerika'ya gitti (1913). O sıralarda, sinema sanayii, henüz gelişme devresindeydi. Valentino'nun sinema âlemine girmesi pek zor olmadı; oynadığı filmlerde kısa zamanda tanındı. Adı, birkaç yıl içinde, Amerika sınırları dışında da duyuldu. Romantik rollerde sağladığı başarıları, kadınlar arasında fazla tutulmasına sebep oluyordu. Üstüste oynadığı filmlerden epey para kazandı. Amerikan sinemacılığının en gözde aktörü oldu. Genç yaşında, bir gazeteciyle yaptığı kavgada apandisitinin patlaması sonunda öldü. Stüdyosu, tarafından hazırlanan şahane bir cenaze töreniyle gömüldü. Oynadığı filmlerin en tanınmışları «Şeyhin Oğlu», «Apocalys'in Dört Süvarisi», «Monsieur Beaucaire»dir.

İstanbul'da, Aksaray Meydanı'ndaki Valide Camisi, şehrin en güzel, en zarif camilerinden biridir

VALERY, Ambriose Paul (1871 - 1945)

Paul Valéry

Ünlü bir Fransız şairi ve edebiyatçısıdır. Sête'de doğdu, hukuk öğrenimi yaptı. Genç yaşta yayınladığı şiirlerle edebiyat alanında tanınmaya başladı. Sanat hayatında Mallarnie'nin etkisi görülüyordu. Bunun sonucu olarak sembolist şiirler yazdı. 1925 yılında Fransız Akademisi'ne üye seçildi. «Charmes» adlı şiir mecmuası başlıca manzum eseridir. Şairin Mensur eserleri de vardır. Şiirin, heyecandan çok bir fikir ifade etmesi kanaatinde olduğu için, Valery'ye zekâ şairi denebilir.

VALİDE CAMİSİ (Aksaray)

XIX. yüzyılın ikinci yarısında yapılan Ortaköy, Mecidiyeköy, Dolmabahçe camileri tarzında bir camidir. Caminin mimarı Serkis Kalfa, eserinin, bu saydıklarımızdan daha itinalı olmasını istemiş ve kısmen Çırağan Sarayı'nın süslemelerinden ilham almıştır.

Cami, Sultan Abdülâziz'in annesi Pertevniyal Valide Sultan tarafından Aksaray'daki yol kavuşağına yaptırıldı. Cami ve avlusunun geniş olması için gerekli istimlâklar yapıldıktan sonra caminin yapılmasına başlandı.

Pertevniyal Valide Sultan, tanınmamak için kılık değiştirerek, temel atma törenini seyretmiştir. Caminin temellerine zamanın âdetlerine uyularak 500 tane «Kebir lira-yı Osmanî», «büyük Osmanlı lirası), 250 tane «iki buçuk bir yerde lira-yı Osmanî», 1.000 tane, «lira-yı Osmanî», 475 tane «lira-yı Osmanî rubu» ve gümüş paralarla beraber 3.225 altın lira konmuştur. Ayrıca şeyhlere, hocalara verilen hediyelerden başka kalfalara, üç-dört bin kuruşluk hediyeler verilmişti; cami için masraftan kaçınmıyan Valide Sultan bu inşaat sırasında, caminin karşısına da kendi türbesini yaptırdı.

VALİDE CAMİSİ (Üsküdar)

Üsküdar'daki camilerin en eskisi ve en güzellerindendir. III. Murat'ın annesi Nûrbanû Valide Sultan tarafından yaptırılan cami, devrinin şaheserlerinden sayılır. Cami ilk inşaatında tek kubbeliyken sonradan iki tarafına ikişer kubbe eklenmiştir; mimarının, Sinan olduğu söylenir. Müştemilâtı, medrese, darülhadis, imaret, darüşşifa, okul, muvakkithane, hamam ve kütüphaneden ibarettir. Birer şerefeli iki minaresi, avlusunda da mermerden oyma nefis bir şadırvanı var.

Caminin iç tezyinatı, çini ve tahta işçiliği bakımından pek güzeldir. Mihrabın iki yanında iki çini pano vardır. Bu panolar, çinicilik sanatımızın en güzel örneklerinin verildiği

devirde yapılmıştır. Üstleri âyetlerle süslü, pencerelerin kapakları sedef kakmalı ve sedef yazılıdır. Evliya Çelebi Eski Valide Camisi diye de anılan bu camiden «Orta Valide Sultan Camisi» diye bahseder.

VALİDE SULTAN

Osmanlı Türkleri'nde padişahın anasına verilen unvandır. Saray protokolünde padişahtan sonra gelir ve imparatoriçe sayılırdı (padişah zevcelerinin hiçbiri imparatoriçe sayılmazdı). Anne, padişahın tahta çıkmasından önce ölmüşse, tabiî padişahın saltanat devresinde valide sultan olmazdı. Yalnız II. Abdülhamit, asıl annesi Tîr-i Müjgân Kadın-Efendi'yi çocukken kaybettiğinden, padişah olunca, kendisini büyüten üvey anası Perestû Kadın-Efendi'yi «valide-sultan» ilân etmişti. Padişah çocuksa valide-sultan, nâibe-i saltanat olurdu. Osmanlı hanedanında bu şekilde iki valide sultan vardır: IV. Murat'ın çocukluğunda saltanat naibesi olan annesi Kösem Mahpeyker Valide-Sultan bu padişahın yeğeni IV. Mehmet'in çocukluğunda saltanat naibesi olan annesi Hatice Turhan Valide-Sultan. İkincisi makamını liyakatla doldurmuş, ilki görevini kötüye kullanmıştır. Valide-Sultanlar'ın vezirler gibi hasları vardı; bunların geliriyle geçinirlerdi. Hemen hepsi, hele bazıları, pek muhteşem ve sayılamıyacak kadar çok hayır eseri bırakmışlardır. O zaman, içlerinde, içtimaî yardım ve dindarlık duygusu olmıyan büyükler bile, geleneklerin ve umumi efkârın baskısiyle, kendilerini böyle eserler yapmaya mecbur hissederlerdi. II. Selim'e (1566-1574) kadar olan padişah annelerinin hemen hepsi Türk prensesleriydi. Bu padişahtan sonra padişah anneleri, cariyelikten padişah zevceliğine yükselen kızlar arasından çıkmaya başladı. XVIII-XX. yüzyıl padişahlarının hemen hepsinin annesi Çerkez veya başka Kafkas kavimlerindendir, çünki XVIII-XX. yüzyılda Saray'a yalnız Çerkez, Abaza ve Gürcü cariye alınmıştır.

VALS (Bk. DANSLAR)

VAMPİR

Orta Amerika'da yaşıyan kan emici bir yarasa çeşididir. Kümes hayvanlarının, daha büyük sıcakkanlı hayvanların, hattâ insanların kanını emer. En çok raslanılanı, 10 sm. kadar boyunda olan kırmızımsı esmer Vampirdir. Dişleri ustura gibi keskin olan vampirlerin yemek borusu dar ve kısa olduğundan kan emerek beslenirler.

Hıristiyanlar arasında, eskiden, intihar edenlerin, kiliseden kovulanların ve sihirbazların öldükten sonra, mezarlarından çıkıp gençlerin ve çocukların kanlarını emdiğine inanılırdı. Kan kaybından ölenlerin de sonradan kan emdikleri kabul edilir ve bunlara «vampir» denirdi. Kan emen yarasalara vampir denmesinin sebebi budur.

Vampir

VAN: Gölü ve Kedisiyle Ünlü Bir Sınır İlimiz

VAN, Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Türkiye-İran sınırı üzerinde bir ilimizdir. İlin kuzeyini Ağrı İli, doğusunu Türkiye-İran sınırı, batısını Bitlis İli'yle, kısmen Van gölü kıyıları, güneyini Siirt ve Hakâri İlleri çevreler. İlin batısında çok geniş bir alanı kaplıyan Van Gölü, iklim üzerinde etki yaparak, az da olsa Van ve çevresine bir deniz havası vermektedir. Merkez ilçesi dahil 8 ilçesi, 20 bucağı ve 519 köyü vardır. İlçeleri şunlardır: Merkez (Van), Başkale, Çatak, Erciş, Gevaş, Gürpınar, Muradiye ve Özalp.

Yüzölçümü: 20.399 km²

Nüfusu: 211.362 (1960 sayımı)

Nüfus yoğunluğu: Km²'ye 12 kişi.

Van'ın toprakları dağlık, iklimi çok serttir. İlin güneyindeki Hakâri Dağları'nın üst üste yığılmış dizileri 3.500 metreye kadar yükselir. Bilhassa doğu ve güneyi yüksek dağlarla çevrili Van İli sınırları içinde Türkiye'nin en yüksek tepeleri sıralanır. Bunlar; Kandil, (3.840 m.), Mengene (3.810 m.), Başet (3.750 m.), Tendürek (3.542 m.) ve Muratbaş (3.518 m.) dağlarıdır. Van İli, Doğu Anadolu'nun volkanik dağlarla kaplanmış geniş bir bölgesidir. Van Gölü, bu geniş bölgenin ortasındaki, yüksek dağlarla çevrilmiş bir çöküntü karakteri taşır.

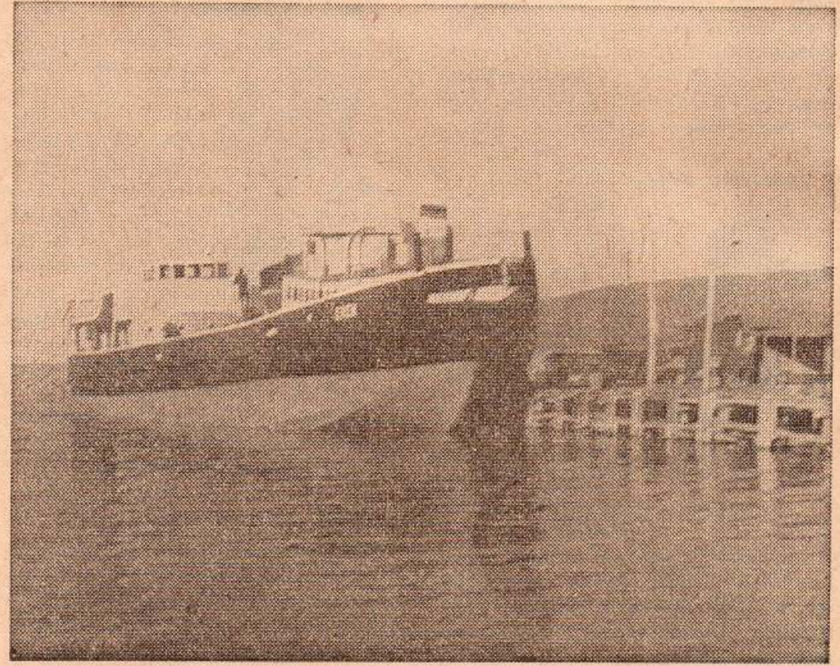
Akarsular. — Van ilinde büyük akarsu yoktur. İldeki akarsuların hepsi, denizlere varmıyarak «kapalı havza» olan Van Gölü'nde son bulur. Bazıları da büyük ırmaklara karışır. Doğudan İran sınırından gelen Hoşap (Micinger), Karasu, Bolan ve Küçük Zap ırmakları derin vâdiler içinde akarlar. Bunlardan Bolan suyu Dicle'ye, Küçük Zap da, Büyük Zap suyuna dökülür. Diğerleri Van Gölü'ne akar.

Bitki Örtüsü. — Van toprakları, yüksek bir yayladır. Üçüncü zamanda meydana gelen bu volkanik arazide ormanlar çok azdır. İlin geniş topraklarında ancak 33.950 dönüm orman vardır. Dağ yamaçlarında yer yer meşeliklere ve çalılıklara raslanır. Sulak vâdilerde, kavak, söğüt ve pek seyrek olarak ceviz ağaçları bulunur. Dağlardaki otlaklar hayvan beslemeye elverişlidir.

Iklim. — Van ilinin hemen her tarafında, kara ikliminin etkisi görülür. Yazlar sıcak (temmuz ortalama sıcaklık 22°,1) kışlar soğuk (ocak ortalama sıfırın altında 3,9°) geçer; yazlar kısa, kışlar uzun sürer. Van ilinin iklimi sert, fakat sağlamdır. Yağmurlar daha çok sonbaharda düşer. Kışın kar yağışı olur. Van Gölü bölgenin iklimini biraz yumuşatır.

Göller. — Akarsu bakımından zengin olmıyan Van'da, Türkiye'nin en büyük gölü olan Van Gölü (Bk. Van Gölü) ile, yüzölçümü 100 km². olan Erçek Gölü vardır. Erçek Gölü Kars ilindeki Çıldır Gölü ile Van Gölü'nden sonra Doğu Anadolu'nun üçüncü büyük gölüdür.

Ekonomi. — Van'ın ekonomik hayatı, toprak ürünlerinden çok hayvancılığa dayanır. İklimin sertliği, suların yetersizliği ve insan azlığı, tarım işini güçleştirir. Bölge ihtiyacını karşılıyacak ölçüde tahıl ve sebze yetiştirilir. Hayvan ve hayvan ürünleri en çok elde edilen

Van Gölü'nde ulaşım küçük teknelerle olduğu kadar büyük vapur ve benzeri gemilerle de sağlanır

şeylerdir. Tarım, yer yer küçük tarlalarda yapılır. Kuzeydeki sulak vâdilerde tarım gelişmiş durumdadır.

İl sınırları içinde tabiî kömür bulunmadığı gibi, orman da az olduğundan, halk yakıt olarak hâlâ tezek kullanmaktadır. Endüstri, el tezgâhlarında yapılan basit dokumacılığa dayanır. «Kilim» ve «cicim» çok dokunur.

Ulaştırma. — Van ili, çevresiyle olan ulaştırma işlerini karayolları ile sağlar. Van Gölü'nün kuzeyini dolaşarak Karaköse'ye ulaşan ve yaz-kış açık olan devlet yolu, Ankara ve Erzurum'la bağlantıyı sağlar. Denizcilik İşletmesi'nin Van Gölü'ndeki vapurları, ilin batıdaki şehirlerle temasını sağlar.

Van Şehri

İl merkezi olan Van şehri. Van Gölü'nün doğusunda, gölden 4 kilometre uzaklıkta düz ve çıplak bir alanda kuruludur. Güney doğusunda, çıplak sırtları Van Gölü'ne doğru alçalan ve en yüksek yeri 2.750 metreyi bulan dağlar vardır. Şehrin nüfusu 22.018 (1960 sayımı) kişidir.

Eski şehir bugün yıkıntı halindedir. I. Dünya Savaşı'ndan önce 50 bine yaklaşan nüfusuyla Van, Doğu'nun güzel ve büyük şehirlerinden biriydi. Savaş sırasında Ermeniler tarafından yakıldı, eski şehrin ancak bir mahallesi bu felâketten kurtulabildi. Bugün gelişen yeni Van şehri bu eski mahalleden başlamaktadır.

Van, İstanbul'dan 1.847, Ankara'dan 1.382, Erzurum'dan 441, Gaziantep'ten 767, Trabzon'dan 772, Kars'tan 496 km. uzaktadır. İstanbul - Ankara - Sıvas - Erzurum - Doğubeyazıt ile Çanakale - Bitlis devlet karayolu üzerindedir. Van'ın güneyle olan ulaştırması, göl üzerinde işliyen vapurlarla olur.

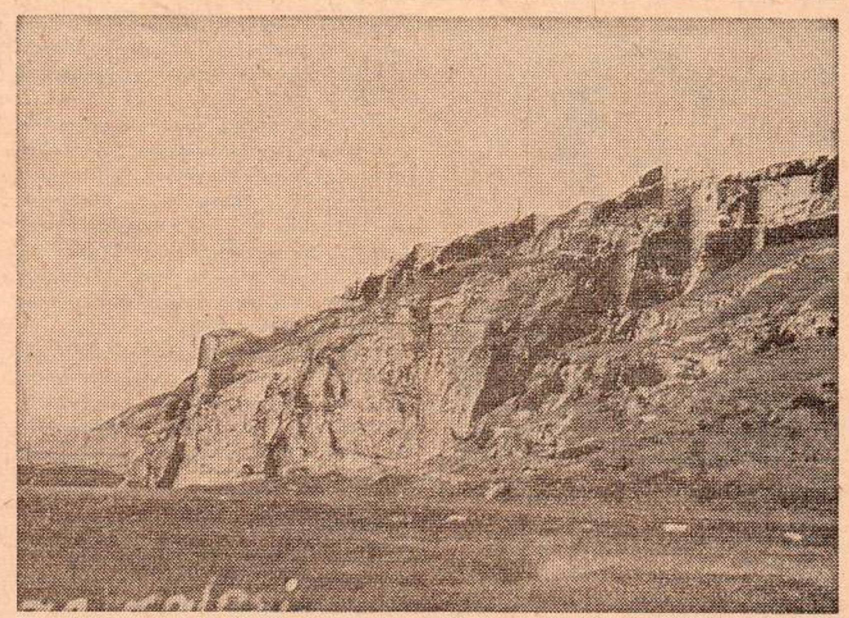
Denizden yüksekliği 1.750 metre olan şehirde en yüksek sıcaklık ağustosta 37° en düşük ise ocak ayında —29°'yi bulur.

Şehrin doğusundaki düzlükler bağ ve bahçelerle kaplıdır. Van'ın ekonomik hayatı, bütün bölgede olduğu gibi küçük ölçüde tarla tarımiyle, büyük ölçüdeki hayvancılığa dayanır. Halkın bir kısmı da Van Gölü'nde balıkçılık yapar. Tahıl, baklagiller, patates, hayvan ürünleri, bal, balmumu, koyun, kıl ve tiftik, sığır ve keçi başlıca geçinme kaynaklarıdır. Meyva da bol elde edilir. Üzümleri de elverişlidir ve şarapçılık yapılır.

Van'ın hartası 1941'de, imar plânı 1946'da yapıldı. Elektrik tesisleri 1948'de genişletildi. 1953 yılında kurulan su şebekesinin 24 saatlik verimi 600 tondur. «Bend-i Mahi Hidro-elektrik Santralı» şehrin ve dolaylarının enerji ihtiyacını sağlamak için kurulmuştur.

Tarihte Van

Van, çok eski bir şehirdir. Şehrin ilk kuruluşu kesin olarak bilinmemektedir. Eldeki bilgilere göre, Van şehri Asur Kıraliçesi Semiramis zamanında (M. Ö. XIX. yüzyıl) kuruldu. Daha sonra şehri «Van» adında bir beyin genişlettiği ve adını da bundan aldığı söylenir. M. Ö. 1000-900 yılları arasında Orta Asya'dan buraya göçen Urartular, Van'ı ele geçirerek burasını kendilerine başkent yaptılar. Van'ın o tarihte bir adı da «Taispas»dı. Ünlü Van kalesi (Bk. Van Kalesi) Urartular zamanında yapıldı. Şehir Urartulardan sonra İranlılar'ın,

Van Kalesi, bugün yüzyılların bile yıpratıp ortadan kaldıramadığı, tarihi bir kalıntı halindedir.

Makedonyalılar'ın, Ermeni Kıralları'nın, Suriye Kırallarının, Bizanslılar'ın, Araplar'ın ve nihayet Osmanlı Türkleri'nin eline geçti. Beş yüzyıldan beri Türk olan Van, 1514 yılında Yavuz Selim ile İran Şahı İsmail Safevi arasındaki Çaldıran Savaşı'ndan sonra, uzun yıllar istilâlardan uzak yaşadı.

Şehir 1895'de Ermeni çetecilerinin baskınına uğradı. I. Dünya Savaşı'nda yine Ermeniler'in hücumuna uğrıyan şehir baştan başa ateşe verildi. Yangından ancak bir mahalle, birkaç cami kurtulabildi. Son yıllarda yer sarsıntısından da çok zarar gören şehir, yeni baştan yapılmış gibidir. Tarihî eserleri arasında Van Kalesi, Osmanlılar ve İlhanlılar zamanından kalan harap camiler, çöküntü halindeki medrese, türbe ve kütüphaneler ile han ve kervansaraylar vardır.

Van Kalesi. — Dünyadaki sayılı eski yapılardan biri olan Van Kalesi, M. Ö. IX. yüzyılda yapılmıştır. Aradan, üçbin yıl kadar bir zaman geçmiş olmasına rağmen, bugün büyük kısmiyle hâlâ ayakta durmaktadır.

Van Kalesi, bugün 2850 yaşındadır. Urartu Kıralı I. Sardur tarafından, M. Ö. 855 yılında yaptırıldı. Urartu'lar, önce Van'ın kuzeyine yerleştiler. Sonradan Van'ı alarak bir kırallık kuran Urartular'dan on üç kıral geldi. Van Kalesi de bu kıralların ilki olan I. Sardur tarafından yaptırıldı.

Yüzyıllar boyu elden ele geçen Van Kalesi kalker bir kayalık üzerindedir. Doğudan batıya uzunluğu 1.800 m., kuzeyden güneye genişliği 120 m., göl seviyesinden yüksekliği 80 metredir. Kalenin Sardur burcu 51 m. uzunlukta, 28 m. genişlikte ve 4,5 metre yüksekliktedir. Bu burç blok halindedir. Burç, büyük kaya parçalarının birbiri üzerine sabun kalıbı gibi yığılmasiyle yapılmıştır.

Burcun güney yönünde büyük bir yazıt vardır. Sert kayalar üzerine, yukarıdan insan sarkıtılarak çivi yazısiyle ve Asur diliyle yazılan bu yazıtta, I. Sardur'un kaleyi nasıl yaptırdığı anlatılmaktadır.

Sardur'un bu yazıtta anlattığına göre, tanesi ortalama 35 ton ağırlığında olan taş bloklar Alnium şehrinden gelmedir. Kalenin yapımı da, incelemelere göre, I. Sardur'dan önce başlamıştır. Sardur, kaleyi tamamlayıp, adını koyan kıraldır.

Van Kalesi'nin güney kesiminde kıralların oturduğu taş odalar vardır. Ayrıca kalenin, çeşitli yerlerinde kıralların savaşlarına, zaferlere, yapılan işlere dair birçok yazıtlar vardır.

Van Kalesi, dört bedenle çevrilidir. Bu beden duvarlarından ikisi Akkoyunlu Türkleri ile Osmanlı Türkleri'ne, diğer ikisi de Urartular'a aittir. Kalenin içinde Osmanlılar zamanından kalma cami, medrese, askerler için kışlalar ve su sarnıçları vardır.

Osmanlılar çağında Van Kalesi önemli üslerden biriydi. Evliya Çelebi Van Kalesi'ni anlatırken şöyle der:

«Üçyüz kadar yeniçeri ve topçu iç kalede yaşar. Bunlar evli değillerdir. Fakat kuzeyde ovaya bakan Suluk kulesi üzerindeki bölme hisarlarda evli askerler otururdu. Kale içinde kiliseden bozma Süleyman Han camisi ve daha nice saray ve medreseler vardır.»

Van Kalesi'nin yüksek duvarlarına ok eriştirmek imkânsızdır. Ancak, Evliya Çelebi'ye göre, IV. Murat, Revan Savaşı'ndan dönerken, Pehlivan Sarı Sulak ile Hacı Süleyman'a ok attırarak, kale duvarını aşırtmıştır.

Birinci büyük savaştan önce, Van şehri kalenin güney eteğindeydi. Burası bugün yıkıntı halindedir.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Van-Hakâri (Osman Yalçın, 1961); Van Tarihi ve Kürtler Hakkında Tetebbular (2. Bası 1960); Van Tarihine Medhal (Mustafa Noyan, 1941); Van'da Yapılan Hafriyat, 1938 (Prof. K. Lacke, 1940); Van Kurtuluşunun 30. Yıldönümü (1948); Van Gölü Kıyıları Üzerinde Bir İklim Etüdü (A. Tevfik Göymen, 1938).

Van Gogh'un fırçasından kendi portresi

VAN GOGH, Vincent (1853 - 1890)

Ünlü bir ressamdır. Holânda'nın Brabant eyaletindeki, Groot-Zundert kasabasında doğdu. Babası, bir Kalvinist rahibiydi. Lahey'de tablo alım-satımı ile uğraşan dayısı, Van Gogh'u onaltı yaşındayken yanına aldı. Van Gogh daha sonradan Londra ve Paris'te sanat eseri komisyoncularının yanında çalıştı. 1876' da İngiltere'de sanat öğretmenliği yaptıysa da, sonradan bazı dinî düşüncelerin etkisi altında, Holânda'ya döndü; madencilerin arasında yaşadı. Bu arada resimle de yakından ilgileniyordu. 1880'de resim öğrenimi yapmak üzere Brüksel'e gitti.

Ağabeysi Theo, Van Gogh'un en büyük dayanak noktasıydı. Theo, her fırsatta, onda bir sanatkâr ruhu bulunduğunu söylüyor, kendisini tamamen resme vermesini tavsiye ediyordu.

Van Gogh Anvers'teki kısa bir öğrenim devresinden sonra Paris'e, ağabeysi Theo'nun yanına yerleşti. Orada, empresyonist ve neoempresyonist ressamların etkisi altında kalarak, şöhretinin temeli olan resimlerini yapmaya başladı.

Van Gogh Paris'te iki yıl kadar kaldıktan sonra ağabeysinden aldığı parayla güney Fransa'ya gitti. Provence eyaletinin Arles şehrine yerleşti. Orada devamlı olarak resim yapıyor, kır manzaraları ile köy hayatını tual üzerinde ebedileştiriyordu.

Bir ara yeğeni olan ressam Gauguin de Arles'a gelerek beraber çalıştılar. Fakat Van Gogh asabi mizaçlı bir insandı. Sık sık sinir krizleri geçiriyor, zaman zaman,, klinikte tedavi ediliyordu. Bu sinir krizlerinin birinde sebepsiz yere, arkadaşı, ressam Gauguin'i bıçakla tehdit etti. Sonra da pişman olarak kendi kulağını kesti. Bir müddet sonra da, intihar ederek hayatına son verdi.

Van Gogh, kendine has üslûbiyle, XIX. yüzyıl ikinci yarısının en ilgi çekici ressamlarından biridir. «Patates Yiyenler», «Montmartre' daki Lokanta», «Arles'li Kadın», «Beyaz Güller», gibi tabloları eserlerinin en ünlülerindendir.

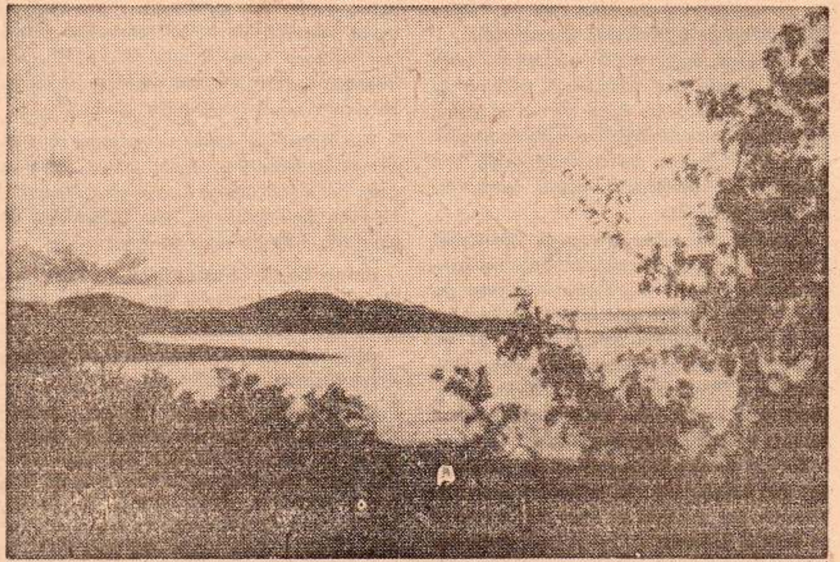
VAN GÖLÜ

Türkiye'nin en büyük gölüdür. Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Van ilinin batısında, İran sınırı yakınlarındadır. Yüzölçümü 3.764 km², denizden yüksekliği 1.720 metredir. Van ve Bitlis'in sınırları gölün ortasından geçer. Göl, bu iki ilin arasındadır, doğusunu Van, batısını Bitlis sınırlar.

Gölün kıyıları bitki örtüsü bakımından fakirdir. Göl çevresinde genel olarak sert bir kara iklimi vardır. Burası kasım, aralık aylarından, mart, nisan aylarına kadar yağış görür. Mayıs ve haziran aylarında çevredeki karların erimesi ve yağmurların artmasiyle göle bol tatlı su karışır. Yazlar kurak geçer, sıcaklık bütün bölgede olduğu gibi +25-30'u bulur.

İlkbaharda, karların erimesi ve yağmurlar göl yüzeyini 50-60 sm. kadar yükseltir. Bu yükseliş, sonbahar aylarında azalmakla beraber, bazı kesimlerde, özellikle Adilcevaz, Erciş ve Reşadiye bölgelerinde 2-3 metreyi bularak tehlikeli bir hal alır.

Van Gölü'ne akan birçok tatlı su vardır. Bunların başlıcaları, doğuda Karasu, Mermit ve Engit, kuzeyde Bend-î Mahi, Zeytir, batıda Sor, Kermiç ve Adilecevaz, güneyde Koton, Sapor ve Güzel sularıdır. Bu derelerin heosinin suları ilkbaharda çoğalır, yaz ve sonbaharda azalır.

Gün battıktan sonra Van Gölü'nden güzel bir görünüş

Van Gölü çanağında yer yer su kaynakları vardır. Bu iç kaynaklar yüzünden artan göl suları, seviyeyi daima yükseltmektedir. Durgun zamanlarda, gölün içinde göze çarpan yapı kalıntıları bunu ispat eder. Bununla beraber 1870 yılından beri korkulacak bir yükselme olmuş değildir.

Bitkiler ve Ürünler. — Tektonik bir göl olan Van Gölü'nün çevresindeki volkanik dağların, zaman zaman lâv fışkırması (eski çağlarda) ve yer altındaki çatlaklardan yüzeye birçok madenî cisimlerle, tuz ve benzerlerinin sızması, Van Gölü sularının yoğunluğunu çoğaltmış tadını da acılaştırmıştır.

Göl'ün derinliği, 10-100 metre arasında değişir. Kıyıların önemli bir kısmında derinlik 1-2 metreyi geçmez. Göl sularında çeşitli maden tuzlarının bulunması, bitki hayatı üzerinde rol oynar. Van Gölü'nün bütün kıyılarında ve içinde hemen hemen hiç yosun ve su bitkisi yoktur. Bu, suyun fazla sodalı olmasından ileri gelir. Göl'ün balıkları, gözle görülemiyecek kadar küçük canlılarla ve diğer hayvani besinlerle beslenirler. Bir «su çölü» durumunda olan Van Gölü'nde, suyun yarattığı şartlarla uyuşarak yaşayabilen tek balık halk dilinde «İnci» adı verilen tatlı su kefalı'dır. Tatlı sulardaki cinsinden küçük olan balık, fazla büyüyememektedir. Ağırlığı 25-30 gram ve boyu 15-20 santim kadar olan bu balığın tadı fena değildir.

Balık avcılığı ve havyar endüstrisi pek ileri değildir. Son yıllarda, elde edilen havyar bakımından balık avcılığına önem verilmektedir. Hesaplara göre Van Gölü'nden yılda 1.000 ton kadar balık avlanabilir. Elde edilen balıkların bir kısmı tuzlandığı gibi, geri kalanlarından balık unu yapmak mümkündür. Bu avcılıktan elde edilecek havyar da 60-70 ton kadardır.

Gölün Dış Görünüşü. — Van Gölü'nde birçok adacık vardır. Bunların en büyüğü uzunluğu 1,5, eni 0,5 km. olan Akdamar adasıdır. Bu adada VII. yüzyılda Ermeniler tarafından yapılmış bir manastır ve sarnıçlar vardır. Bu adanın yanındaki küçük, fakat verimli Atrek adası, manastır hayvanlarının otlağıydı. Göldeki başka adalar, Kuş, Çarpanak ve Gadir adalarıdır. Kayalık olan bu adalarda bitki yetişmez. Erciş ilçesinin kıyısındaki Erciş Kale adacığı, önce karaya bitişik iken 1887'den sonra suların yükselmesi ile ada haline geldi.

Ulaştırma. — Van Gölü kıyılarındaki kasabalar arasındaki ulaştırma işleri Denizcilik Bankası tarafından sağlanır. Bir taraftan ulaştırma, öte yandan da gemi yapımı ile uğraşan, işletme, önce 1925'te Bayındırlık Bakanlığı'na bağlı olarak kuruldu. Sonra Ticaret Bakanlığı'na, 1938 yılında da Denizcilik Bankasına bağlandı.

İşletme merkezi, Van Gölü'nün güneybatı kıyısında; Tatvan ilçesinin «Tuğ» diye anılan kesimindedir. İşletmenin tersanesi, atelyesi, lojmanları, 200 kişilik modern bir oteli vardır.

Tersanede 100-400 kişilik yolcu gemileriyle, 200-300 tonluk mavnalar yapılır. Göldeki ulaştırma, işletmenin irili ufaklı vapurlariyle sağlanır. Bu küçük vasıtalar kıyı-

daki büyük iskeleler arasında çalışır. Tuğ-Van arasında her gün ekspres seferleri yapılmaktadır. 49 millik bu mesafeyi vapurlar 5 saatte alır. Gölün çeşitli yerlerinde deniz fenerleri vardır.

VANCOUVER

Amerika'nın kuzeyinde, Kanada'nın Büyük Okyanus kıyıları bitişiğinde büyük bir adadır. Yüzölçümü 19.860 km^2., nüfusu 167.360 kişidir.

Ada, idari bakımdan Kanada'ya bağlıdır. Vancouver'in en büyük şehri Victoria' (nüfusu: 64.200) dan başka Port Elberni ve Nanaimo liman şehirleri de önemlidir Adanın iklimi Kanada'ya göre ılıktır. Güney kısmında kışlar hafif, kuzeyde daha sert geçer

Genel olarak dağlık olan Vancouver Adası'nın hemen her tarafını ormanlar kaplar. Bu bakımından kerestecilik en önemli endüstridir. Ayrıca maden kömürü de elde edilir. Vancouver'in önemli kaynaklarından biri de balıkçılıktır.

Vancouver Adası'na önce Ispanyol seyyahı Juan Quadra 1774'de ayak bastı. Fakat adayı 1792'de baştan başa dolaşan ve ona adını veren İngiliz seyyahı George Vancouver (1758-1798) oldu Bundan sonra, Vancouver Adası bir ara Amerika topraklarından sayıldı. 1846'da Birleşik Amerika ile Ingiltere arasında yapılan anlaşmaya göre Ingiltere'ye bırakıldı. Ada, 1849'da İngiliz sömürgesi oldu, 1886'da British Columbia (İngiliz Kolombiyası) ile birleşti. Bugün de aynı durumdadır ve idare bakımından Kanada federasyonuna bağlıdır.

Vancouver Şehri. — Kanada'nın British Columbia eyaletinin en büyük ve Kanada'nın üçüncü büyük şehridir. Nüfusu 506.821 kişi olan Vancouver şehri, Büyük Okyanus kıyısında, Vancouver Adası'nın doğusunda ve Kanada topraklarındadır. Ada ile şehri Georgie körfezi ayırır. Kanada'nın batıdaki güzel şehirlerinden biri olan Vancouver, önemli bir endüstri merkezi ve hareketli bir limandır. Çok sayıda büyük kereste fabrikaları, mobilya fabrikaları, balık kombinaları ve gemi tezgâhları vardır.

Çevresi, ormanlarla örtülü olan Vancouver, yaz ve kış sporlarının büyük ölçüde yapıldığı bir şehirdir. Büyük yapılar, parklar ile süslüdür.

VANDALLAR

Eski tarihçiler tarafından, bir kısım Töton kabilelerini anlatmak için kullanılan bir deyimdir. Pliny'ye göre bu kabileler arasında Burgondlar ve Gotlar bulunmaktaydı.

Got ve Lombard efsanelerine göre, bunlar Milât'tan önceki yüzyıllarda Romalılar'la temas ettiler. Çok daha sonraları meydana gelen göçler sırasında, batıya doğru akan Vandal kabileleri Ren Nehri'ni geçerek bugünkü Fransa topraklarına girdiler. Fakat burada da tutunamıyarak 409 yılında, kıralları Gunderic'in başkanlığında Fransa'yı geçerek İberya yarımadasına yerleştiler. Burada Andalusia (Endülüs) kesimine yerleşen Vandallar, 428-429 yıllarında Afrika'ya geçtiler. 439 yılında Romalılar'ın en önemli şehri olan Kartaca Vandallar'ın eline geçti.

Kartaca 94 yıl Vandallar'ın elinde kaldı. Burasını kendilerine başkent yaptılar. Kısa zamanda, Sicilya, Sardinya, Korsika ve Balear Adaları'nı ele geçirdiler. Vandallar, deniz yoliyle Roma'yı elde etmek istiyorlardı. Başlarında Gaiseric adlı komutanları vardı. Gaiseric ordusunu toplayıp İtalya'ya geçti Roma'yı yağma etti (455).

Pek çok ganimet ele geçiren Gaiseric Hunlar'ın İtalya üzerine yürüdüğünü haber alması üzerine ordusiyle Dalmaçya, Epir ve Yunanistan üzerinden dolaşarak Afrika'ya döndü. Geçtiği yerleri yağma etmişti. 477'de onun ölümü üzerine Vandallar'ın kuvveti azaldı Siyaset âleminde rol oynıyamıyan bir devlet haline düştüler. Bu durum 533 yılına kadar sürdü. O yıl Bizans İmparatorluğu komutanlarından Belisarius Afrika'ya geçerek Vandallar'a son verdi.

VANDERBİLT

Amerika'da maliye ve iş alanında büyük isim yapan bir ailenin adıdır:

VANDERBİLT, Cornelius (1794 - 1877). — Gemici olarak hayata atılıp, büyük bir ticaret donanması kuran, çeşitli önemli işlere atılarak «Vanderbilt» adını dünyaya tanıtan iş adamıdır. Cornelius, aynı zamanda «Komodor» olarak tanınır. İlk defa New York ile Le Havre arasında sürekli gemi seferleri yaptığı gibi, güney Amerika ile New York ve San Fransisco'yu da deniz yoliyle birbirine bağladı. Cornelius Vanderbilt, denizyollarından başka Amerika'nın en önemli demiryollarını da işletti. Ölümünde aileye bıraktığı servet 100 milyon dolârdı. Ayrıca Vanderbilt Üniversitesi'nin kurulması için de 1 milyon dolâr bırakmıştı.

VANDERBİLT, William Henry (1821 - 1885). — Cornelius'un oğludur. Az bir eğitim görerek bankacı oldu. Daha sonra bir çiftlikte çalıştı. Babasının yanında çağının büyük bir iş adamı olarak yetişti ve özellikle demiryolu ulaştırmacılığında isim yaptı. New York Central ve Hudson River demiryolu şirketlerini o kurdu.

VANDERBİLT, William K. (1849 - 1920). — Henry Vanderbilt'in oğludur. İsviçre ve İtalya'da iyi bir eğitim gördü. Demiryolu işlerinde büyük isim yaparak, aile işini genişletti.

VANÎ MEHMET EFENDİ (Ölümü: 1686)

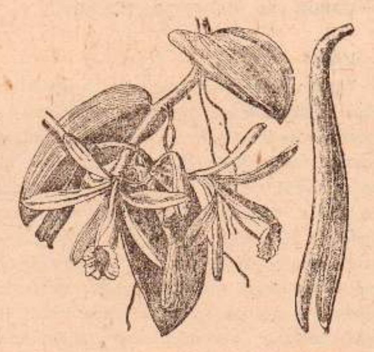
IV. Mehmet zamanında «Hünkâr Şeyhi» saniyle, sarayda büyük nüfuz kazanan bir din ve devlet adamıdır. Osmanlı tarihçileri, onu «Vânî Efendi» diye anarlar. Boğaziçi'ndeki Vaniköy semti adını Vanî Mehmet Efendi'den almıştır.

Mehmet Efendi, Van civarındaki Hoşap kasabasından yetişti. Van'da eğitim gördükten sonra İstanbul'a geldi. Kısa zamanda vaiz ve kürsü şeyhi olarak yaptığı güzel konuşmalarla, çağının büyüklerinin ilgisini çekti. Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa'nın aracılığı ve himayesiyle IV. Mehmet'e tanıtılarak, saraya girdi. Padişahın sevgisini kazanan Vani Mehmet Efendi, sarayda kaldığı uzun süre içinde devlet işlerinde söz sahibi kesildi. Sevmediklerine karşı kırıcı ve sert, savunduğu fikirlerde inatçı, din ve devlet işinde dar kafalı olduğundan Vanî Efendi pek çok düşman kanazdı. Nihayet bu düşmanları, «Hünkâr Şeyhi»ni padişahın gözünden düşürdüler. Yıllarca sadrazam derecesinde söz sahibi olan Vanî Efendi saraydan uzaklaştırılınca, Bursa civarındaki çiftliğine çekildi ve orada öldü. «Vanî» denmesi Vanlı olmasından ileri gelir. Yazılı bir eser bırakmamıştır.

VANİLYA

Salepgillerden hoş kokulu bir bitkidir. Meyvaları bazı tatlıları, dondurmaları, çikolataları kokulandırmakta kullanılır. Tırmanıcı bir bitkidir. Yaprakları beyzî, çiçekleri salkım halindedir. Uzun, hardal meyvası biçiminde, meyvalar verir 60 kadar çeşidi vardır. Ticarette kullanılanın anayurdu Meksika'dır Bugün Cava'da, Reunion adalarında, Madagascar'da yetiştirilmektedir.

Vanilyanın tohumları iyice gelişmeden toplanır, gölgede kurutulur Böylece ticarette kullanılan vanilya elde edilir. Vanilya meyvasının bileşiminde yağlı maddeler, balmumu, reçine, zamk ve şeker vardır. Ayrıca %2 oranında, kendine öz kokuyu veren özel bir madde de bulunur. Vanilya eskiden sinir hastalıklarında ilâç olarak kullanılırdı.

Vanilya bitkisi ile meyvası

VANKOLU MEHMET EFENDİ (Ölümü 1592)

Cevheri'nin «Sahhah» veya «Sehah» adlı Arapça lûgatını Türkçeye çevirmiş ünlü bir Türk bilginidir. Naima asıl adının Mehmedül Vanî olduğunu yazıyor. Soyca Vanlı'dır. Vankolu lâkabı da bundan gelmiştir.

Vankolu Mehmet Ef.'nin, Arapça'dan Türkçe'ye çevirdiği lûgat, İbrahim Müteferrika'nın ilk bastığı kitaptır. Bu lûgat iki büyük cilt halinde yayınlanmıştır. Mehmet Efendi'nin bundan başka «Dürer Haşiyesi» ve «Tercihi Beyyinat» adlı eserleri ve Gazali'nin «Kimyayı Saadet» adlı eserinin çevirmesi de vardır.

Vankolu Mehmet Efendi medreselerde okumuş, müderrislik ve müftülük ettikten sonra sırasiyl Manisa, Selânik, Kütahya kadılıklarında bulunmuştur. Son olarak kadılık ettiği Medine'de ölmüştür.

VANTİLÂTOR

Hava akımı elde etmekte faydalanılan bir alettir. Evlerde, umumi yerlerde binaların içini serinletmek için kullanılır. Vantilâtör, küçük bir elektrik motorunun döndürdüğü bir pervaneden ibarettir. Ayrıca büyük iş yerlerini, maden ocaklarının sinema, tiyatro gibi büyük salonları havalandırmakta da vantilâtörden faydalanılır. Bu iş için kullanılacak vantilâtörün pervaneleri, havalandırılacak yerin duvarındaki bir silindirin içinde döner, böylece içerideki pis havayı devamlı

olarak dışarıya atar. Vantilâtör eskiden kolla çevrilirdi. Bunlar, zamanla ortadan kalktı, yerlerini elektrikli vantilâtörler aldı.

VANTRİLOK

Sesi bir başkasından geliyormuş gibi konuşabilen kimselere denir. «Karnından konuşanlar» diye de anılan vantriloklar, kendi normal seslerini kullandıktan başka, ikinci bir ses daha çıkarabilirler. Gırtlaklarındaki bir anormallikten ileri gelen bu durum sayesinde, vantriloklar iki ayrı ses çıkararak, karşılarındakinde karşılıklı iki kişi konuşuyormuş intıbaını uyandırırlar.

Pek çok kimse vantrilokların gerçekten karınlarından konuştuklarını sanır. Hele ikinci seslerini çıkartan vantrilokların dudaklarını pek az, hemen hemen hiç oynatmamaları dinliyeni şaşırtır. Vantriloklar tiyatrolarda, salonlarda iki ayrı sesle komik diyaloglar yaparak seyredenleri eğlendirirler. Çoğu, ikinci seslerini kullandığı zaman yanındaki bir kuklanın ağzını hareket ettirerek bu sesi kuklanın çıkardığı intıbaını verirler.

VAPUR (Bk. DENİZ TAŞITLARI)

VARİS

Toplardamarların müzmin hastalıklarından biridir. Damar duvarının zayıflaması sonunda meydana gelir. Kan, bacak toplardamarlarında kalbden en uzak noktaya gelmiş olur. Kalbin yaptığı basınç burada son derece azalır. Kanın akış hızı bacaklarda, saniyede 15-20 sm.'ye kadar düşer. Ayrıca yer çekiminin etkisi de bu akışı güçleştirir. Bu bakımdan bacak toplardamarları kasların çalışmasiyle kasılıp açılır; Böylece kanın itilmesi sağlanır. Yukarıya doğru itilen kanın kasılıp açılma sırasında geriye kaçmaması için bu damarların sadece gidiş doğrultusuna açılan kapakları vardır. Kanın damar duvarına yaptığı basınç, zamanla damarın esnek dokusunu ve kas dokusunu değişikliklere uğratır. Bunun sonucunda kapaklar iyice kapanmaz olur.

Kan dolaşımını güçleştiren bütün sebepler varisin oluşunu hazırlar. Meselâ, gebelik, karın içindeki urlar, karında su toplanması, falza ayakta durmak, devamlı oturmak gibi.

Esnekliğini ve sağlamlığını kaybeden damar cidarı genişler, kıvrılır bu kıvrım yerlerinde büyük düğümler meydana gelir. Kanın duraklamasiyle bacak ve ayaklarda şişlikler (ödem) olur. Varis keselerinde kan dolaşımının yavaşlaması, geriye dönmesi, hattâ bazan tamamiyle durması sonucu, etraftaki dokular yeteri kadar oksijen alamıyacağı ve beslenemiyeceği için ekzemalar ve geçmiyen yaralar açılır. Bu yaralara «varis ülseri» denir. Veya duvarının bazı yerlerinde o kadar incelme olur ki, bunlar nihayet patlar ve şiddetli kanamalara sebep olur.

Yüzeydeki varis düğümleri gayet iyi görülür. Derin varisler ayaktaki şişlikler (ödem) ve ağrılarla kendini belli eder. Bunlar da patlayabilir. Varislilerin bacağında esmer lekeler görülmesi bundandır.

Varis, ihtiyarlarda gençlerden daha fazla olur. Bacak kaslarının zayıflığı, düz tabanlık da hastalığın oluşunu kolaylaştırır. Mesleklери icabı operatör, berber, garson, hizmetçi gibi fazla ayakta duranlarda varise sık raslanmaktadır.

Tedavi. — Varise istidadı olan kimseler korunmak için, fazla ayakta durmayı icap ettiren mesleklerden çekilmelidir. Sargı kullanmak veya lâstik, yahut triko çoraplar giymek faydalıdır.

Hastalık tamamiyle ortaya çıktıktan sonra ameliyat yapılabilir. Varis paketleri çıkarılır veya varisli damarlar yukarı kısımlardan bağlanır. Başka damarlar, bağlanan damarın yerine dolaşım ödevini üzerine alır.

Varis keseleri içine bazı yoğun (kesif) maddelerin şırınga edilmesi de tedavide kullanılan bir usuldur.

Varisliler mümkün olduğu kadar az ayakta durmalıdır. İstirahat halinde ve yatarken bacakları yükseğe koymalıdır. Soğuk ve sıcak tatbikat, masaj faydalıdır. Varis keseleri patlayınca kanamayı durdurmak için bacak yukarı kaldırılmalı, sıkıca tampon yapılmalıdır.

VARNA

Kuzeydoğu Bulgaristan'da, Karadeniz kıyısında önemli bir liman şehridir. Nüfusu 130.000 (1960 sayımı) kişidir.

Bulgaristan'ın Sofya ve Filibe'den sonra üçüncü büyük şehri olan Varna, Bulgaristan'ın deniz ulaştırmasında önemli bir yer tutar. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, liman «Demirperde» ülkelerinin de başlıca transit iskelesi oldu.

Eski adı «Odessus olan Varna, sırayla Romalılar'ın, Bizanslılar'ın, Bulgar Hanları'nın ve Osmanlılar'ın eline geçti. 1878'de Bulgar Prensliği'nin malı oldu. Eskiden Varna ve dolaylarında Türkler oldukça kalabalıktı. Bugün Türkler'in sayısı çok azdır.

VARNA MEYDAN SAVAŞI

Avrupalılar'ın Türkler'e karşı düzenledikleri 5. Haçlı Seferi'nin sonucu olan meydan savaşıdır. Bu defaki Haçlı Ordusu Macar, Leh, Alman, İtalyan, Çek, Slovak, Sloven, Hırvat, Romen, Litvan, Ruten birliklerinden kurulu 100.000 kişiden meydana geliyordu. Bu kuvvetler, Türkiye sınırını geçtiği zaman II. Murat, Manisa'daydı. Tahtını henüz çocuk olan, oğlu II. Mehmet'e (Fâtih) bırakmıştı. Edirne'de toplanan saltanat şûrası, tek çarenin Sultan Murat'ı tekrar tahta davet etmek olduğuna oy birliğiyle karar verdi.

II. Murat, önce bu daveti reddetti. Oğluna: «Görelim nasıl padişahlık eder!» şeklinde cevap yolladı. Fakat II. Mehmet'in: «Eğer padişah biz isek, size emrediyoruz, gelip ordumuzun başına geçin; yok siz iseniz, devletinizi kendiniz müdafaa edin!» şeklindeki kesin cevabı üzerine, devletin gerçek bir tehlike karşısında bulunduğunu anladı. Esasen bir yıldır dinlenmiş ve sıhhati düzelmişti. Manisa'dan Edirne'ye geldi. 40.000 kişilik seçkin ordusunun başında, yıldırım yürüyüşüyle düşmanı karşılamak üzere kuzeye yöneldi. Varna yakınlarında düşmanı buldu.

Bu sıralarda, Osmanlılar'a karşı bu seferin düzenlenmesinde önemli rolü olan Karamanoğlu da Anadolu'da, Osmanlılar aleyhine kışkırtmalar yapıyordu. Karamanoğlu, Macaristan - Lehistan Kıralı'na: «Türk'e bundan iyi fırsat mı bulursun ki, Osman-Oğlu aklın yitirip, çocuk oğlunu tahta geçirdi!» şeklinde mektup yazıp cesaret vermişti. Devlet, gerçek bir tehlikeyle karşı karşıya bulunuyordu.

Savaş başlamadan; Sultan Murat namaz kıldı: «Yâ İlâhî, mü'min kullarını, benim günahım çokluğundan ötürü kâffâr elinde zebûn etme! İlâhî, Habîb'in hürmeti içün, ümmetini Sen sakla ve Sen mansûr-u muzaffer eyle!» diye dua etti. Savaşın kızgın anında, sayı üstünlüğü olan düşman, Türk sol cenahını tehlikeli şekilde sıkıştırmaya başladı. Sol cenah komutanı Karaca Paşa ile Yeniçeri sekbanbaşısı Doğan Ağa, şehit düştü. Türk kurmayları arasında telâş başladı ve geri çekilmeyi tavsiye edenler oldu. Fakat Padişah, bu öğütlere kulak asmadı; ne hücuma geçti, ne de yerinden kıpırdadı. Savaşın gelişmesini ve düşmanın zaferi kazandığına emin olup Türk orta kanadına yaklaşmasını bekledi.

Gerçekten çok geçmeden, Türk sol kanadını geriye süren ve zaferi kazandığını sanan Hunyadi Janos, Türk orta kanadına yani Padişah'ın bulunduğu merkeze girmek cüretini gösterdi. O anda Sultan Murat, askerin yayılıp düşmanın arkasına düşmesini buyurdu. Bir saat içinde bu manevra başarıldı. Türk silâhlariyle çevrilen düşman, teslim oldu; 80.000'i esir edildi; gerisi öldürüldü. Türkler'in şehit sayısı 140'tan ibaretti. Ölenler arasında Macaristan - Lehistan Kıralı III. Ladislas ile Kardinal Cesarini de bulunuyordu. Bu Kardinal, kâfir Türkler'e karşı verilen sözün hiçbir önemi olmadığını iddia edip, Segedin sulhunu bozdurmuştu. Sultan Murat'ın emriyle Kardinal'in başı vuruldu ve Segedin muahedenamesine bağlanarak, muzaffer Türk alaylarına teşhir edildi.

Tarihin, örnek yok etme savaşlarından olan Varna zaferi, yalnız Türkiye'de değil, bütün İslâm âleminde büyük sevinç uyandırdı. Türkiye kurtulmuştu, Bizans'ın son günleri yaklaşıyordu. Varna'daki büyük Türk zaferi, büyük Macaristan ve Lehistan - Litvanya Kırallıkları için tam bir darbe oldu. Hunyadi Janos, canını zor kurtardı. Düşman ordugâhındaki 250 cepane arabası Türkler'in eline geçti. Binden az sayıdaki düşman, Türk saflarından sızıp kaçmıştı. Rumeli beylerbeyisi Davut Paşa, bunları 2 gün, 2 gece Tuna'nın kuzeybatısından takip etti; bulduklarını kılıçtan geçirdi; geçtiği ülkeleri, düşmanı cezalandırmak için yaktı.

Sultan Murat, Varna'da başkomutanlığı kabul etmiş, fakat oğlunun otoritesini kırmamak için tahtı reddetmişti. Fakat zaferden sonra Edirne'de ordunun «Buçuktepesi Olayı» denen olayda isyana benzer bir tavır takınması üzerine tekrar padişah oldu; II. Mehmet, Manisa'ya gönderildi.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Varna Savaşı, 1444 (Necati Salim, 1931).

VARŞOVA

Polonya'nın başkenti ve en büyük şehridir. Vistül ırmağının batı kıyısında olan 1.280.000 nüfuslu şehir, Polonya'nın devlet ve kültür merkezi olduğu gibi, Batı Avrupa ile Rusya arasında önemli bir kavuşak noktasıdır.

Varşova'da çeşitli fabrikalardan başka 1816'da kurulan bir üniversite, çeşitli yüksek öğretim yapan okullar, büyük bir gözlemeevi (rasathane) vardır. Bunlardan başka, sanat ve müzik akademileri ile konservatuvar, müzeler, opera ve tiyatroları da ünlüdür.

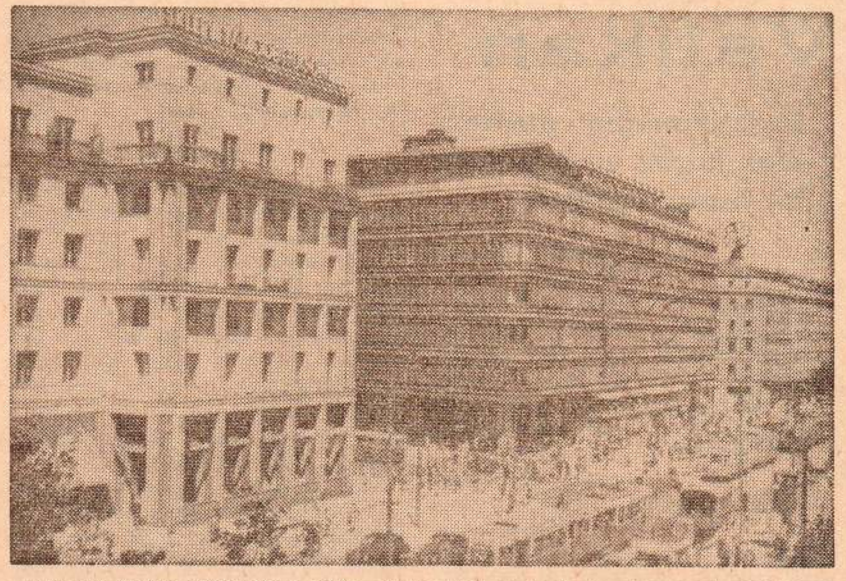
Varşova, I. Dünya Savaşı'ndan sonra çok gelişti. O tarihte nüfusu 1.300.000'i aşmaktaydı. II. Dünya Savaşı'nda baştan başa yıkılan şehrin nüfusu 1943'de 500.000 e kadar düştü. 20 yıl içinde Varşova, yeni yapılarla baştan başa süslendiği gibi, nüfusu da savaştan önceki halini buldu.

Tarihte Varşova

Şehir yüzyıllar boyu Polonyalılar'dan başka, İsveçliler'e, Ruslar'a, Avusturyalılar'a ve Almanlar'a bağlı kaldı.

Varşova'nın şehir olarak adı XIII. yüzyıl ortalarında Avrupa'da geçmeye başladı. XIV. yüzyılda Varşova Prensliği'nin, 1550'den sonra da Polonya Kırallığı'nın merkezi oldu. 1702'de İsveç Kıralı XII. Karl tarafından alınan Varşova, 1754'de Ruslar'ın eline geçti. Polonya'nın Rusya, Prusya ve Avusturya tarafından bölüşülmesi üzerine, 1795'de Prusya'nın hissesine düştü ve 1806 yılına kadar onların elinde kaldı. 1815'deki Viyana Kongresi'nden sonra, Rusya'nın etkisi altında olan Polonya Kırallığı'nın başkenti oldu. 1830'da Polonyalılar Rus boyunduruğuna karşı ayaklandılar. Kuvvetli bir Rus ordusu, Millî Polonya ordusunu yenerek Varşova'ya girdi. Bu tarihten sonra, Polonya ve başkent Varşova Rusya'ya sıkı sıkıya bağlandı.

I. Dünya Savaşı'nda Varşova, 1915'de Almanlar tarafından alındı ve 1918'e kadar onların elinde kaldı. 1919'da yeni kurulan bağımsız Polonya Cumhuriyeti'nin başkenti olan şehir, II. Dünya Savaşı'na kadar geçen 20 yıllık süre içinde çok gelişti. II. Dünya Savaşı'nda, 1939'da şiddetli bir bombardımandan sonra Almanlar'ın eline geçen Varşova, 1945'de Almanya'nın yenilmesi üzerine kurtarıldı. Bugün, Polonya Halk Cumhuriyeti'nin başkentidir.

Varşova, yalnız Polonya'nın değil, Avrupa'nın da modern şehirlerinden biridir.

VARTO

Doğu Anadolu Bölgesi'nin, Yukarı Murat-Van bölümündeki Muş iline bağlı bir ilçedir.

Varto topraklarının kuzeyini Erzurum ilinin Hınıs ve Tekman ilçeleri, doğusunu Muş'un Bulanık, batısını Bingöl'ün Karlıova, güneyini de Muş'un merkez ilçeleri çevirir. Merkez dahil 3 bucağı, 57 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.415 km^2.

Nüfusu: 28.895 kişidir.

Nüfus yoğunluğu: Km^2'ye 28 kişi

Varto'nun toprakları genel olarak dağlıktır. Çevreyi kuzeyde, yüksekliği 3.250 metreyi bulan Bingöl dağlarının etekleri, batıda Çapank ve güneyde Şerafeddin dağları çevirir, Murat suyu ile bunların çeşitli kolları ilçe topraklarını sular.

İlçe halkı, tarım ve hayvancılıkla uğraşır. Elde edilen ürünler arasında buğday, arpa ve çavdardan başka nohut ve patates de vardır. Büyük ölçüde yapılan hayvancılık halkın geçimini sağlar.

Kara ıkliminin etkisi altında olan ilçede yazla kış, gece ile gündüz arasındaki ısı farkları yüksektir. Dağların vâdilere bakan etekleri ormanlık, su boyları yeşilliktir. Yaylalar, hayvanların yayılmasına elverişlidir.

Kasaba. — İlçe merkezi Muş'un kuzeyindeki Gümgüm kasabasıdır. Nüfusu 2.040 kişidir (1960 sayımı).

Karayolu ile Muş'a bağlı olan kasaba, Karlıova - Tekman ve Hınıs - Tekman yolu ile de Erzurum'a bağlıdır. Yeni yeni gelişen kasabada, yeter derecede su ile bir ecza dolabı vardır.

VASCO Da Gama: (Bk. GAMA Vasco Da)

VÂSIF (Ölümü: 1825)

Tanzimat'tan önce yetişen, klâsik Türk şairlerinden İzzet Molla'dan sonra en tanınmışıdır. Asıl adı Osman Bey'dir. Enderûn'dan yetişti ve ileri yaşına kadar Saray'da hizmet gördü. Eyüp Sultan'da gömülüdür. Basılı divanında her çeşitten şiirler vardır. Nedîm'in ve Fâzıl'ın etkisinde kalan Vâsıf, gerçek bir şair olmakla beraber, dili, klâsik Türk şiirinin gerileme ve çöküş devrine mahsus bozukluklarla doludur. Devrinde çok sevilmiş, şarkıları, gazelleri, yüzlerce bestekâr tarafından bestelenmiştir. Basit ve mahallî konuları seçen, İstanbul'dan günlük yaşayış sahnelerini konu alan Vâsıf, bazan çok açık bir Türkçe kullanmıştır. «O gül-endâm bir al şâle bürünsün yürüsün - Ucu gönlüm gibi ardınca sürünsün yürüsün» beyti ile başlıyan gazeli bestelenmiştir ve pek ünlüdür.

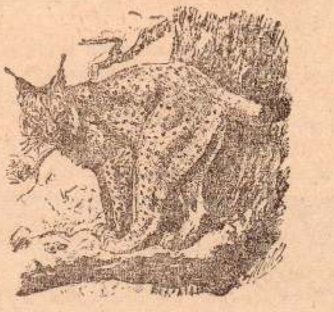
VAŞAK

Kediye benziyen, fakat daha büyük, yabani bir hayvandır. Ormanlarda karlı dağlarda yaşar. Açık kahverengi benekli, kumral postu vardır. Tüyleri, kışın daha kalınlaşır, rengi de sincabiye döner. Kulaklarının ucunda püskül halinde tüyleri vardır, kuyruğu kısadır.

Vaşak, karaca, koyun, tavşan gibi hayvanları yiyerek beslenir. Çok çevik olduğu için ağaçlara kolayca tırmanır, oradan avının üzerine atlıyarak belkemiğini kırar. Bazı çeşitlerinin boyu pantere yaklaşır. Fransa, İspanya, Kuzey Amerika'da yaşıyan vaşakların postları değerlidir. Eskiden, vaşakların idrarının katılaşarak değerli bir taş halini aldığına, etinin de başdönmesine iyi geldiğine inanılırdı.

Orta Asya ile Afrika çöllerinde yaşıyan ve «karakulak» denen hayvan da bir vaşak çeşididir. Tüyleri çölün kumlarının rengi gibidir. Yavruyken alıştırılırsa, ceylân avında kullanılabilir. Eskilerin masallarında, şarap tanrısının arabasını çektiği anlatılan hayvan, karakulak denen bu vaşak çeşididir.

Bu hayvanın keskin bakışlarının duvarları delip geçtiğine inanılır. Bu bakımdan karakulaktan çok korkulurdu.

Vaşak

VAT (Wat)

Bir elektrik birimidir. Bir alıcıdan geçen akımla, o alıcının uçlarına tatbik edilen gerilimin çarpımı, o alıcının çektiği gücü verir. Bu da vatla ölçülür. Başka bir deyimle, vat, saniyede bir julluk iş yapan bir motorun güç birimidir. Vat, vatmetre ile ölçülür. Gücü bir vat olan bir makinanın bir saat işlemekle yapmış olduğu işe vat saat denir. Ampul, radyo vs. gibi elektrikle çalışan aletlerde, vat gücü yazılıdır. 100 vatlık bir ampul bir saatte 100 vat; 10 saatte bir kilovat yani, 1.000 vatlık elektrik çekecek demektir. 1.000 vatlık bir elektrik sobasının sarfiyatı saatte bir kilovattır.

«Kilovat» bin vata eşit bir birimdir. Günlük hayatta, kullanılan elektriğin tutarı kilovatla ölçülür; ödenecek para sarfedilen kilovata göre ayarlanır.

Vatikan

Hıristiyanlığın merkezi olan küçük ve bağımsız bir Avrupa devleti

Vatikan'ın arması

VATİKAN, Roma Katolik Kilisesi'nin merkezi olan bağımsız bir devlettir. Kilisenin ruhani başkanı Papa, burada oturur. Vatikan Sarayı, dünyanın en önemli ve tarihî yapılarından biridir.

Resmî adı «Stato Citta Vaticana - Vatikan Şehir Devleti» olan dünyanın bu küçük, fakat nüfuzlu devleti, Roma şehrinin ortasındadır. Bu bakımdan sınırları İtalya toprakları ile çevrilidir.

Yüzölçümü: 39 km²

Nüfusu: 971

Başkenti: Vatikan

Vatikan, Tiber nehrinin sağ kıyısında ve Roma'nın kuzeyindeki bir tepe üzerindedir. Büyük bir şehir parkı büyüklüğünde olan Papalık devletinin toprakları üzerinde, Vatikan Sarayı, San Pius (Sen Piyer) Kilisesi, bazı önemli kilise yapıları ile parklar vardır.

Vatikan Devleti'nin bayrağı, ordusu, parası, özel radyo istasyonu, demiryolu şebekesi vardır. 200 kişilik Vatikan ordusunda gönüllü İsviçreli muhafızlar ödev görür. XV. yüzyıla ait elbiseler giyen Vatikan ordusu askerlerinin silâhları da mızrak, kılıç ve ucu haçlı kargılardan ibarettir.

Vatikan radyosu, dünyanın tanınmış radyo istasyonları arasındadır. Birçok dillerde yayım yapan bu radyo istasyonunda, Vatikan'ın meşhur korosu da konserler verir.

Vatikan devletinin başkanı Papa'dır. Şehrin idaresine Papa'nın seçtiği bir vali bakar. Devlet, gelirini, dünyanın dört köşesindeki Katolikler'in yaptığı bağışlar ve devletin sınırları içinde veya dışında bulunan bazı tesislerden alınan vergilerle sağlar. İtalya hükümeti de, devlete yardım eder.

Tarihte Vatikan

Bugün, küçük bir devletin sınırları içinde oturan Papalar'ın, eski çağlarda geniş toprakları, kalabalık uyrukları vardı. 1859 yılında, Papalık toprakları 45.000 km², nüfusu 3.500.000 kadardı. 1846'dan, 1878 yılına kadar topraklarının büyük kısmını kaybetti. Önce Romagna, Umbria, Marchesi gibi iller, Sardunya Kıraliığı'na verildi. 1871 yılında İtalyan Birliği kurulunca Viterbo, Roma, Civitavecchia, Forsinone gibi yerler İtalya Kırallığı'na bırakıldı. Papalık, Vatikan şehirciğiyle Castel Gandolfo villâsına büzüldü.

11 şubat 1929'da İtalya ile Lateran Sarayı'nda imzalanan bir antlaşma ile, Vatikan'ın bağımsızlığı tanındı. Papalar, bu küçük devletin hem dinî, hem siyasal lideri oldular. Siyasi idare Papa tarafından bir valiye bırakıldı. Bu valinin bir genel meclisi ve birçok daireleri vardır.

Papalar, kendi adlariyle Papa olamazlar. Yüksek bir rahip-kardinal Papalığa seçilince, anlamı bakımından ruhani olan bir ad alır.

Vatikan Meclisi. — Roma Katolik Kilisesi' nin genel yönetim kuruludur. 1868 yılında, Papa IX. Pius tarafından ilk önce «Vatikan Meclisi» adı altında toplantıya çağrılarak, Papa'nın sonsuz yetkileri, Katolik Kilisesi'nin inanışları hakkında karar verdi. Bu meclisin kararları, Avrupa'nın Katolik ülkelerinde tepkiler yarattı. İnanışta serbesliğe taraftar Avrupa hükümetlerinin çoğu ile Papalık arasında anlaşmazlıklar çıktı.

Gerçekte, Vatikan'ın ve Papa'nın devletler üzerinde yalnız dinî değil, siyasi söz hakkına sahip olduğunu göstermek için toplanan «Vatikan Meclisi» aldığı kararlarla İtalya başta olmak üzere, bütün Avrupa devletleriyle uzun yıllar anlaşmazlık halinde kaldı.

Kardinaller Meclisi. — Vatikan'ın en kudretli yönetim organıdır. Kardinaller Papalığın senato üyeleri ve Papa'nın danışmanlarıdır. Yaşama süresince seçilen Kardinaller Papa'yı aralarından seçerler. Kardinaller Meclisi'nin 70 üyesi çeşitli milletlerdendir.

Vatikan Sarayı

Papa'nın ve Papalık memurlarının oturduğu büyük bir saray olan Vatikan'da Papa'ya ait birçok daireler, Vatikan'ın yüksek memurlarının çalışma yerleri, kiliseler, 350.000 basma ve 50.000 yazma kitaplı büyük bir kütüpane, beş zengin müze, iki sanat galerisi, modern bir basımevi ve rasathane vardır. Vatikan Sarayı birçok binalardan kuruludur.

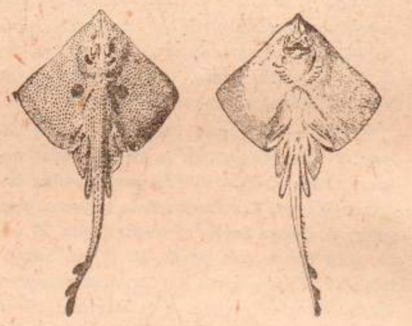
Vatikan adı, sarayın bulunduğu tepeye Romalılar'ın verdiği «Vaticanus Mons»tan gelir. Saray ve Sen Piyer (San Pietro) Kilisesi bu tepede kuruludur.

İlk Vatikan Sarayı, 1100 yılında yapıldı. Papalar XIV. yüzyılda Vatikan'da oturmaya başladılar. Saray, değişik tarihlerde, yeni baştan denebilecek şekilde düzeltildi, ekler ve yeni yapılarla genişletildi.

Vatikan Sarayı'nın göz alan dış görünüşü yanında iç görünüşü tarih ve sanat zenginlikleriyle süslüdür. Duvarları süsliyen resimler Leonardo da Vinci, Rafael ve Titian'ın eserleridir.

Roma'nın bir semti durumunda olan Vatikan'daki ünlü San Pietro Kilisesi Meydanı, sık sık dinî törenlere sahne olur.

Vatos balığının üstten ve alttan görünüşü.

VATOS

Sığ deniz sularında yaşıyan bir balıktır. Vücudu yassıdır. Rengi, sarıya yakın sincabi ile kurşuni arasında değişir. Derisi ince ve kaygandır. Gözleri başının üstünde, ağzı altındadır. Köpekbalıklarına uzaktan akrabadırlar. Bazı cinslerinin ensesiyle kuyruğunun üzerinde dikenler bulunur.

Vatoslar gündüz saatlerini, kumların üzerine yatarak geçirirler. Geceleyin avlanmaya çıkan vatoslar küçük balık, küçük kabuklular gibi hayvanları yiyerek beslenirler. Çok obur ve yırtıcı hayvanlardır. Fakat hareketi ağır olduğundan hızlı yüzen balıklar bunlardan kurtulabilir.

Vatosların 180 kadar çeşidi varsa da sularımızda başlıca dört çeşidi bulunur. Bunlar asıl tırpana yahut rina balığı, vatos, uyuşturan ve folya balıklarıdır. Bizdekiler 5-6 kilo kadardır, boyları da 30-40 sm.'yi geçmez. Başka denizlerde boyları 4 m.'ye yaklaşan büyük vatoslar vardır. Vatosların dişileri 6-8 kadar yumurta bırakır. Kalın kabuklu, dört köşeli, her köşesinden iplikçikler uzanan bu yumurtalar aslında birer yumurta torbasıdır.

Erkeklerinin karınlarının altında üreme bezleri bulunur. Çiftleşmeleri kuşlarınkine benzer.

Vücudu, kalkan balığına çok benzediği için bazı balıkçılar vatosun kuyruğunu keser ve kalkan diye satarlar. Vatosun eti, başka balıklarınkinden lezzetsiz olmakla beraber yenmiyecek kadar da kötü değildir.

VAUGHAN-WILLIAMS, Ralph (1872-)

Tanınmış İngiliz bestecisidir. İngiltere'de Down Ampney'de doğdu. Geniş bir müzik eğitimi yaptı. Cambridge Üniversitesi'nde müzik doktoru oldu. Bu arada Berli'nde çağının ünlü müzikçilerinden Bruch ve Paris'te Ravel ile çalıştı.

Vaughan-Williams, İngiliz halk musikisi üzerinde derin incelemeler yaparak, çağının verimli bir halk şarkıları bestecisi oldu. Eserlerinde, çok iyi izlediği halk musikisinin etkileri kuvvetle duyulur. 1904 yılında İngiliz Halk Şarkıları Derneği'ne giren Vaughan-Williams, «Uç Norfolk Rapsodisi» eserini yazdı. Festival için yazdığı «Deniz Senfonisi»nden sonra bestelediği «Londra Senfonisi» bestecinin bütün İngiltere ile Avrupa'da tanınmasına yol açtı.

Bu eserden sonra İngiliz duyuşu ile bestelediği eserler, konserlerde büyük ilgi ve rağbetle karşılandı. Kendine vergi bir duyuruş biçimi olan Vaughan-Williams, son çağın en ünlü bestecilerinden biri sayılmaktadır.

VAZELİN

Eczacılık ve parfümeride kulanılan bir çeşit madensel yağdır. Petrolün damıtılmasıyle elde edilir. Beyaz, saydama yakın bir görünüşü vardır. Soğukta kokusuzdur, ısıtılınca hafifçe petrol kokar. 30-35°'de erir, 250°'den itibaren buharlaşmaya başlar. Su ve gliserinde erimez, alkolde pek az erir. Eter, kloroform, karbon sülfürü içinde erir; fenol, alkoloidler, iyot ve kükürtü eritir. Lanolinle birlikte kremlerin ve merhemlerin yapılmasında kullanılır.

VEBA

Veba, «Pasteurella Pestis» adındaki mikropların yaptığı çok tehlikeli bir hastalıktır. Farelerden, pirelerle insanlara taşınır. Hastalık sırasında, lenf ve damar sisteminde iltihap, dokularda kanama olur. Veba, bübonik (hıyarcık vebası), septik (kan zehirlenmesi yapan), pnömonik (akciğer vebası) olarak üç tip gösterir.

Ortaçağ'da ve XIX. yüzyılın başlarında veba salgınları sık sık görülmekte ve her salgın halkın yüzde onunu öldürmekteydi. Tarihe «kara ölüm» adiyle geçen 1894'teki salgın Çin'de başlamış ve dünyanın hemen her tarafına yayılmıştır. İnsan vebasının çoğunlukla görüldüğü yerler Çin, Burma, Hindistan, Seylan, Çin Hindistanı, Siyam, güneydoğu Akdeniz kıyıları ve Afrika'dır.

Veba mikrobu 1894'te Yersin ve Kitasato tarafından bulunmuştur. Bu bakımdan Yersin basili de denir. Kısa ve kalın bir basildir. Kolaylıkla ürer, karanlıkta ve nemli yerlerde, yani vücut dışındaki uygun ortamlarda, aylarca, hattâ senelerce yaşar. Pire dışkısında bir ay, cerahat ve balgamda bir, iki hafta, ölüde haftalarca canlı kalır. Soğuğa çok dayanıklıdır, donmuş maddelerde çok uzun zaman yaşıyabilir.

Bulaşma. — Veba, kemirgen hayvanlardan farelere, bunlardan da pirelerle insanlara taşındığı gibi, insandan insana da bulaşabilir. Hastalık ekseriya pirelerle taşınır. Deri üzerine bırakılmış pire dışkısı veya kusmuğu kaşımakla vücuda sokulur. En çok insan piresi (pulex irritans) ile taşınmakla beraber, başka pirelerle de bulaşabilir. Vebalı hastalar, ölüler veya hayvanlarla temas etmek hastalığı bulaştırır.

Solunum yoluyla bulaşma ender olmakla beraber, vebanın en ağır şekli olan akciğer pnömonisine (zatürriesine) sebep olur.

Hastalığın gidişi sırasında lenf bezlerinin içinde ve etrafında büyük değişiklikler görülür. Lenf bezleri şişer, iltihaplanır. Akciğer, karaciğer, dalak, böbrek, beyin gibi organlarda küçük apseler olur. Kalb genişler, dalak büyür.

Belirtileri. — Kuluçka devri 2-10 gün kadardır. Akciğer vebasında durum birdenbire ağırlaşır. Diğer şekillerde ise ilk anda genel belirtiler görülmiyebilir veya ağır şekillerinde hastada yorgunluk ve dalgınlık ortaya çıkar. Ateş yüksek ve bacaklıdır (sabah, akşam farkı çoktur). Hastada huzursuz bir hal görülür. Solunum sık, nabız hızlı ve zayıftır. Şiddetli susuzluk hissi vardır. İkinci gün lenf bezlerinde şişme başlar ve bübonlar (hıyarcık) meydana çıkar. Bübonlar ağrılı, kızarmış ve hassastır. Önceleri serttir, sonradan yumuşar ve cerahatlenir. Etrafı şiş ve iltihaplıdır. Geriliyenler olmakla beraber çok defa patlar ve cerahat dışarı akar.

Vebalılarda deri kuru ve sıcaktır. Yüz ve gözler kızarmıştır. Burun, mide, barsak ve akciğerlerde kanama olabilir.

Akciğer vebasında solunum çok hızlı ve sathidir. Balgam çıkarılır. Yüzde morarma görülür.

Genel olarak 5-7 gün süren (3 gün de olabilir) hastalığın son devirlerinde sayıklama başlar ve hasta komaya girer. Ölüm nispeti %25-75 arasında değiişr. Ağır septisemi yapan vebada iyileşme nadirdir. Akciğer vebası da genel olarak öldürücüdür.

Korunma. — Vebalı hastalar ayrı odalarda yatırılmalı ve etrafla teması kesilmelidir. Hastaya bakanlar gömlek, başlık, gözlük ve eldiven giymeli, her türlü sağlık şartlarına uyulmalıdır. Hastanın salgılariyle bulaşan her şey kaynatılmalı, sterilize edilmeli yahut yakılmalı, hasta odası ve eşyalar dezenfektan solüsyonlarla yıkanmalıdır. Vebadan ölenlerin cesedi ilâçlanarak ileride bulaşmaya meydan vermiyecek şekilde defnedilmelidir.

Salgın zamanlarında veya şüpheli hallerde veba aşısı yapılmalıdır. Aşı bir sene kadar bağışıklık sağlıyabilir.

Korunmada kemirici hayvanların ve pirelerin yok edilmesi çok önemlidir. Evlerde ve umumi yerlerde, gemilerde farelerle mücadele edilmeli, pireler de, çeşitli böcek ilâçlariyle yok edilmelidir.

Tedavi. — Hasta, etrafla teması kesilerek, ayrı bir odada yatırılır. Bol sulu yiyecekler verilir. Bübonlara ıslak ve sıcak pansıman yapılır, böylece ağrı biraz hafiflemiş olur. Cerahatlenme tam olunca bübonlar yarılır. İlâç olarak streptomisin, sulfadiazin ve aureomycine kullanılır.

VECDİ (Ölümü: 1661)

XVII. yüzyılın büyük Türk şairlerindendir. İstanbul'da doğdu. Asıl adı Abdülbaki Bey'dir. Divan-ı Hümayun (imparatorluk hükümeti) kâtibi oldu. Köprülü Mehmet Paşa tarafından korundu. Beylikçiliğe kadar yükseldi. 1661'de idam edildi. İki kere basılan küçük divanında olağanüstü üstatça yazılmış gazeller vardır. Çağdaşlarını şiddetle etkilemiştir. «Benimdir nevbet-i feryâd, bülbüller hamûş olsun Figanım ehl-i aşka maye-i cûş-u hurûş olsun» diye başlıyan gazeli, klâsik Türk şiirinin sayılı parçalarındandır. Nâilî ile çağdaş olan Vecdî, klâsik Türk şiirinin zirvesine eriştiği yıllarda genç yaşında sanat hayatından çekilmiştir. Dil ve teknik, mükemmellik bütün çağdaş şairlerde olduğu gibi en yüksek noktaya erişmiştir. Ondan sonra Türk şiiri hafif bir gerileme devresine girecektir.

VEFİK PAŞA, Ahmet

(Bk. AHMET VEFİK PAŞA)

VEGA, Lope De (1562-1635)

Lope de Vega

XVII. yüzyılın ünlü bir İspanyol şairi, piyes yazarıdır. İspanyol tiyatrosunun kurucusu olan Lope de Vega, Madrit'te doğdu. Alcalá de Henares Üniversitesi'nde yüksek öğrenim yaptı. Daha öğrenciyken sahne oyunları yazan şairin adı, şehrin edebiyat çevrelerinde geçmeye başlamıştı. Tam ün kazanmaya başladığı sırada, macera hevesi onu, İspanyol donanmasının savaşlarına katılmaya zorladı. Birkaç yıl donanma ile dolaştıktan sonra İspanya'ya dönüşünde Valencia'ya yerleşerek, Alba Dükü'nün hizmetine girdi. Burada sayısız eser veren Vega, ikinci karısının ölümünden sonra hayata küserek, rahip oldu. Ölümüne kadar dış dünya ile ilgisini kesti.

Lope de Vega'nın çok verimli bir kalemi vardır. 1800'e yakın komedi, trajedi, romantik ve tarihî dram ile, 400 kadar kısa dinî tiyatro eseri yazdığı söylenir. Lope de Vega bundan başka romanlar, birçok şiirler yazdı. İspanyol hayatının her yöniyle ilgilenen Vega, halk duyuş ve yaşayışını dile getiren bir yazar olarak, tanınır. Çağının yazarları üzerindeki etkisi de önemlidir.

VEHBİ, Seyyid (Ölümü: 1736)

Lâle Devri'nin ünlü şairlerindendir. Asıl adı Hüseyin'dir. Sünbül-zâde Vehbî'den ayırmak için «Vehbî-i Kadîm = Eski Vehbî» de denilmiştir. İstanbul'da doğdu. Babası Kadı Hacı Ahmet Efendi gibi ilmiye mesleğine girdi. Müderris (profesör), kadı oldu. Görevle Arap ülkelerinde bulundu. Lâle Devri'nden 6 yıl sonra İstanbul'da öldü. Cerrahpaşa'da Cambaziye Mescidi'ne gömüldü. Divanı, küçük takat üstatça şiirlerle doludur. III. Ahmet'in pek iltifatını kazanmıştı. «Sûr-Nâme-i Hümâyûn»u klâsik Türk nesrinin seçkin eserlerindendir. Bu eser Lâle Devri eğlencelerini ve hayatını ayrıntıları ile gözümüze serer.

VEHBÎ, Sünbülzâde (Ölümü: 1809)

XVIII. yüzyılda Nedim ile Galip arasında yetişen Türk şairlerinin ünlülerindendir. Maraş'ta doğdu. Sünbülzâde Reşit Efendi'nin oğludur. Kadılıklarda, başka idari görevlerde bulundu. 1775'te I. Sultan Abdülhamit'in elçisi olarak Iran'a gönderildi. Sonra gene kadılıklarda bulundu ve 90 yaşlarında İstanbul'da öldü. Seyyid Vehbî'den «Vehbî-i Cedîd = Yeni Vehbî» diye ayrılır; şiirleri onun kadar kuvvetli değildir. Fakat ondan fazla ün kazanmış ve popüler olmuştur. Klâsik Doğu dillerinde bilgisi mükemmeldi. Türk çocuklarına Farsça'yı kolay öğretmek için «Tuhfe-i Vehbî» ve Arapça'yı kolay öğretmek için «Nuhbe-i Vehbî»yi yazmıştır. Bu manzum eserler, medreseler kapatılıncaya kadar, medrese öğreniminin ilk basamaklarında okutulmuş ve çok rağbet görmüştür. Oğlu Lûtfi'ye öğüt vermek için yazdığı «Lûtfiye» adlı mesnevisinde Nâbî'yi taklit etmiştir. Ayrıca «Şevk-Engiz» adlı bir mesnevîsi ve şiirlerini toplıyan divanı vardır. «-suhan» redifli uzun kasidesi çok tanınmıştır; şair bu manzumesinde şiir sanatı hakkındaki anlayışını dile getirmiştir. Sünbülzâde Vehbî'nin fıkra, lâtife ve nükteleri de pek ünlüdür.

VEHHABİLER

XVIII. yüzyılda, Arabistan'ın iç kesimlerinde, Muhammet bin Abdülvehhap tarafından kurulan, bir Müslüman mezhebinin taraftarlarına denir.

Vehhabilik, önceleri bir dinî inanış olarak çölde yayıldı. Amacı, İslâmlığı kötü ve köksüz inanışlardan kurtarmaktı. Dinde ve inanışta gerçeğe uymayı savunuyordu. Vehhabiliği kuran adam aşiret reisi olmadığından, devlet kurma işine girişemedi. Ancak bu mezhep iki yüzyıl boyunca, Arabistan Yarımadası'nın siyasi tarihinde son derece önemli bir rol oynadı.

Kurucusu ve İnanışları. — Vehhabiliğin kurucusu, Necitli bir din adamı olan Muhammet bin Abdülvehhap'tır (1691-1787). Şem'da din öğrenimi yapan Muhammet, Necit'e dönünce cahil çöl Arapları'na inançlarını aşılamaya başladı.

Vehhabiliğin başlıca esasları şunlardr: Tanrı'ya, doğrudan doğruya ve aracısız ibadet edilir; Peygamber veya ermişlerin mezarına gidip dua etmek, cesetten yardım istemek, küfürdür; şeyhlerden, tarikatlardan, Tanrı adına yardım istemek büyük günahtır; Tanrı adına sadaka vermek ve almak İslâm dininde yoktur; tek uyulacak kitap, Kuran'dır. Tanrı'dan başka kimsenin söz ve emri, Müslümanlığa uygun değildir, bunları dinlemek ve yapmak küfürdür.

Vehhabîlik, bu inanışları ile, tekkeleri, mezar ziyaretini, hattâ Kâbe'yi putperest geleneği sayarak kaldırma yoluna gidiyordu. Peygamberlerden yardım istenmesini, aracılar ile yapılan dua ve ibadetleri küfür sayıyor, Tanrı'dan başka hiçbir kuvveti tanımıyordu. Halbuki o çağlarda, Müslümanların hepsi, Vehhabîliğin küfür saydığı bu şeyleri yapıyorlardı.

Bu kökleşmiş itikatlarla mücadeleye girişen Vehhabîler, çok geçmeden fikirlerini yaymaya başladılar. Vehhabîlerin sayısı günden güne artmaya başladı.

Yayılış ve Savaşları. — Çöl Araplarının çoğuna bu yeni mezhebi kabul ettiren Muhammet bin Abdülvehhap, devlet kurmak için yanıp tutuşuyordu. Bunun için Necitli bir şeyh olan, Saud bin Muhammed'e başvurdu. Yeni inanışlara bağlanırsa, bütün Arabistan'ı ele geçirip, sultan olacağına onu inandırdı.

O sırada Necit'in çevresi, Osmanlılar'ın egemenliği altındaydı. Ayrıca Osmanlı Sultanı «Halife» unvanını da taşıdığı için, mezhebin yöneticileri, Osmanlılar'la hemen bozuşmadılar. Mezhep bütün XVIII. yüzyıl boyunca Arabistan'ın içinde yayılıp, kökleşti.

XIX. yüzyıl başında yeni mezhep artık, Müslüman dünyasında tanınmıştı. Vehhabîler yavaş yavaş Hicaz'a etki yapmaya, İstanbul'a karşı gelmeye başladılar.

Vehhabilik inanışının başına siyasi lider olarak geçen Saud bin Abdülâziz 1801'de hücuma geçti, Kerbelâ'yı ve Mekke'yi aldı. Böylece Vehhabîlik inanışlarına uygun bir devletin temeli atılınca, Osmanlı devletinin de gözleri açıldı. Fakat Padişahın bu ayaklanmayı bastıracak kudreti yoktu. Vehhabîler ele geçirdikleri yerlerdeki mezar ve türbeleri yıkıyorlardı.

Nihayet 1811'de Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa, Vehhabîlere karşı harekete geçti. Oğlu Tosun Paşa önce Medine'de Vehhabîler'e yenildi. Fakat 1813'te Mekke, Medine ve Taif'i alarak Vehhabîler'i kaçırdı; Hicaz ile Kâbe'yi kurtardı. Daha sonra Mehmet Ali Paşa da büyük bir ordu ile Hicaz'a geçerek, Vehhabîler'i ezdi. Vehhabî ileri gelenleri 1818'de İstanbul'a getirilerek idam edildi.

Vehhabiler, ağır bir yenilgiye uğramalarına rağmen Vehhabîlik, Necit'te, gene bir mezhep olarak yaşadı. XIX. yüzyılın sonlarında, Saud ailesi çölde, eskisi gibi kuvvetlenmişti.

Yapılan yeni çarpışmalar sonunda, Saud çölü eğemenliği altına aldı.

İttihat ve Terakki hükümeti, çölde Vehhabîleri yenmenin güçlüğünü düşünerek onlarla bir antlaşma imzaladı. Buna göre, Vehhabî Emiri, vezir rütbesi ile Necit valisi olacak, valilik babadan oğula kalacaktı (Bk. Arabistan - Osmanlı devrinde Arabistan).

VEKÂLETLER

(Bk. HÜKÜMET, KABİNE, BAŞBAKAN ve BAŞBAKANLIK)

VELAZQUEZ, Diego Rodriguez de Silva (1599-1660)

Velazquez

XVII. yüzyılda yetişen büyük bir İspanyol ressamıdır. Tekniğindeki ustalık ve görüşündeki açıklıkla realizm (gerçekçilik)in kurucularından sayılır.

Velazquez, Sevilla'da doğdu. İlk resim öğrenimini Francisco Herrera'dan yaptı. 1622'de Madrid'e gelen Velazquez, eserleriyle ilgi topladı. Kıral IX. Philip tarafından saray ressamlığına getirildi. Velazquez, sarayda, kırka yakın tablo yaptı. Ününü yaymaya yeten bu tabloların çoğu kıral ve kıral ailesiyle ilgiliydi. 1623'te Roma'ya giden Velazquez, İtalya'da o devrin büyük sanatçıları ile çalışmak fırsatını buldu. İtalya'ya yaptığı ikinci seyahatten dönüşünde de saray mareşalliğine atandı.

Velazquez, boya ve resim sanatını kiliseden çıkararak, hayatın gerçek yönünü canlandıran ilk sanatçılardan biridir. Görüşü ve canlandırışıyle millî olan Velazquez, dünyanın büyük ressamlarından biridir. Eserlerinin çoğu bugün Madrid'deki Prado Müzesi'ndedir.

Tabloları arasındaki «Venüs ve Aşk», «Mızraklar veya Breda'nın Teslimi», «Çarmıhta İsa» ve «İçki İçenler», Velazquez'in gerçek sanatının büyük örneklerinden sayılır.

VENEDİK

İtalya'da, Adriya Denizi'nin kuzey kıyılarındaki kum adacıkları üzerinde kurulu bir şehirdir. Nüfusu 400.000 kadar olan Venedik, müzeleri, sanat değeri yüksek olan yapıları, turistik özellikleri bakımından İtalya'nın turist çeken şehirlerinin başında gelir.

İtalya, V. yüzyılda Barbarlar'ın istilâsına uğradığı zaman, Adriya Denizi'nin kuzeyinde yaşıyanlar, Piave ve Adige nehirlerinin ağzındaki çamurlu adacıklara sığınmak zorunda kalmıştı. Burada yerleşenler zamanla şehirlerini büyüttüler; kiliselerin, sarayların yükseldiği bir şehir haline getirdiler.

Venedik'in, başlıca özelliği, denizden pek az yüksek olan kum setlerinin üzerinde kurulmuş olmasıdır. Birçok yerde, sular kabardığı zaman rıhtımlar, meydanların bir kısmı, bazı sokaklar su altında kalır. Şehrin temelleri çamur adacıklara çakılmış ahşap sütunlara dayanır.

Sokakların büyük bir kısmı kanallar halindedir. Ayrıca, kenarında kaldırım bulunan, ortasından kanallar geçen sokaklar da vardır. Büyük Kanal S biçiminde iki yay çizerek şehri boydan boya keser. Bu büyük kanala, irili ufaklı diğer kanallar açılır. Kanallardan geçerek şehrin bir başından öteki başına gitmek mümkündür.

Venedik'te ulaşım, deniz taşıtlariyle sağlanır. Şehrin timsali haline gelen gondollar bugün daha çok zengin turistlerin bindiği bir taşıma aracıdır. Taksi yerine hızlı motorlar, otobüs yerine de küçük nehir gemileri kullanılır. İrili ufaklı köprüler de halkın karşıdan karşıya geçmesini sağlar. Büyük Kanal üzerinde üç büyük köprü sıralanır, bunlar, Akademi, Rialto ve İstasyon köprüleridir.

Şehir, sığ olan denizin üzerinden uzanan uzun bir köprüyle karaya bağlanmıştır. Bu köprüde biri gidişe, öteki gelişe ayrılan iki demiryolu ve motorlu araçlar için bir yol vardır. Tirenler ve motorlu araçlar köprüyü aşıp Venedik'in kuzey ucuna kadar gelirler, oradan daha içeriye giremezler. Şehirde, otomobil ve benzeri araçların hareketine imkân olmadığı için, bunlar şehir dışındaki garaj ve parklarda bırakılır.

Uzmanlar, Venedik'in zamanla sulara gömülmekte olduğunu iddia etmektedirler. Bunun önüne geçmek için çalışılmaktadır. Gerçekten de şehirde eğrilmiş binalar, kuleler büyük bir sayı tutar.

Şehirde, San Marco ve San Giorgio katedralleri başta olmak üzere birçok kilise ile, dukalık sarayı, Campanile (ünlü çan kulesi), iki sıralı dükkânların sıralandığı kapalı çarşı

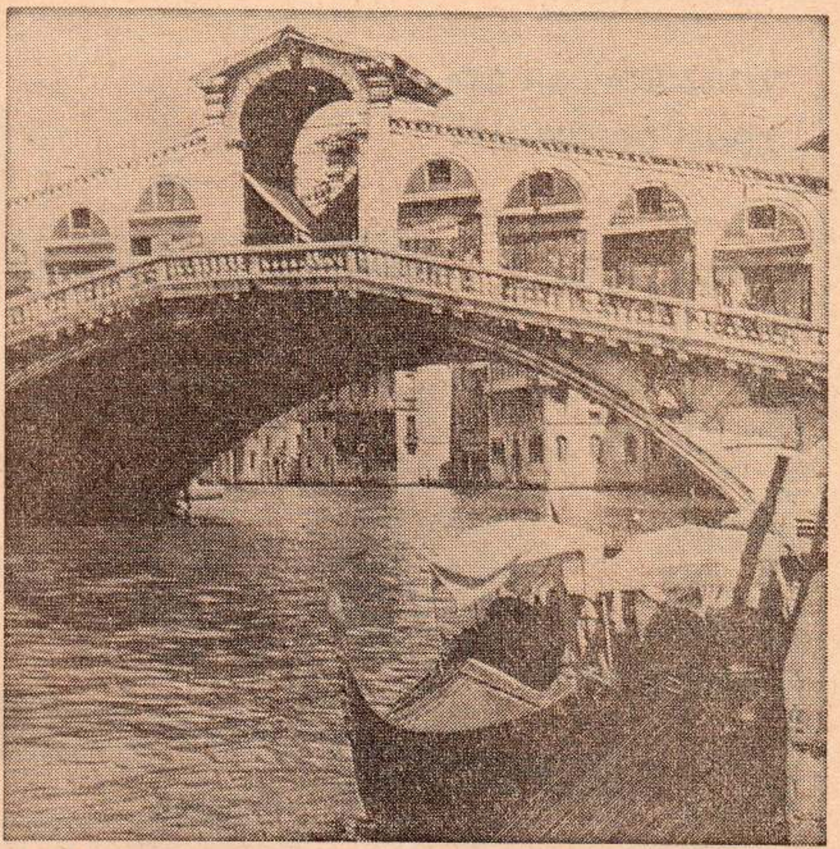
durumundaki Rialto köprüsü, müzeler, tarihî değeri olan kitaplarla dolu kütüphaneler turistlerin büyük ilgisini çeker.

Şehirdeki yapılar Bizans ve Rönesans mimarlığının en güzel eserleridir. San Marco katedrali, İstanbul'daki Ayasofya'dan sonra Bizans mimarlığının ikinci güzel eseridir. Doge Sarayı da İtalyan gotik sanatının en güzel örneğidir. Ünlü çan kulesi olan Campanile 1496'da yapılmıştır.

Tarihte Venedik

Venedik, Kuzeyden gelen Barbar istilâsından kaçanlar tarafından 452'de kurulmuştu. Yüzyıl içinde hızla gelişen şehir, Batı Roma İmparatorluğu'ndan ayrı, bağımsız bir devlet halinde idare ediliyordu.

Gemicilikte çok ilerlemiş olan Venedikliler uzun zaman Akdeniz'deki ticaret üstünlüklerini Cenevizliler'le birlikte devam ettirdiler. Bu arada Haçlı Seferleri'ne katılan Venedikliler Doğu'ya yaptıkları seferlerle zenginleşip, servet sahibi oldular. XIII. yüzyılda Venedik batının en üstün denizci devleti haline gelmiş bulunuyordu. Şehirdeki muhteşem zenginlik, göz kamaştırıcı saraylar, muazzam kiliseler bütün Avrupa'da ün yapmıştı. Venedikli ressamlar ve edebiyatçılar şehri bir kültür ve sanat yuvası haline getirmişlerdi. Fakat Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdenizdeki üstünlüğünün başlamasiyle Venedik'in üstünlüğü geriledi. 1797'de de Napoleon, Venedik Cumhuriyetini Avusturya ile Fransa arasında böldü. 1866'da da Venedik kesin olarak İtalya'ya katıldı.

Venedik'te Büyük Kanal üzerindeki Rialto Köprüsü turistlerin ilgisini çeken yerlerin başında gelir.

VENEZUELA: Petrolca Zengin Bir Güney Amerika Ülkesi

Venezuela'nın arması

VENEZUELA, Güney Amerika'nın kuzeyinde Atlas Okyanusu'nun Karayib Denizi kesiminde bir devlettir. resmî adı «Venezuela Birleşik Devletleri»dir.

Venezuela Cumhuriyeti toprakları, batıda Kolombiya, güneyde Brezilya, doğuda İngiliz Güyana'sı ve kuzeyde Karayib Denizi'yle çevrilidir. Toprak bakımından, Güney Amerika'nın yedinci büyük devleti olan Venezuela adı, İspanyolca «Küçük Venedik» anlamına gelir.

Yüzölçümü: 912.000 km²

Nüfusu: 7.361.703

Başkenti: Caracas

Venezuela topraklarının büyük kısmı dağlıktır. Halkın çoğunluğu, dağlık bölgelerde oturur. Çünki bu bölgelerin iklimi ılık, toprakları tarım için elverişlidir. Venezuela'nın büyük şehirleri de kuzey ve kuzeybatıdaki dağlık bölgelerde sıralanır. Nüfusun %20 kadarı şehirlerde, %80'i de köylerdedir.

Yüzey Şekilleri. — Venezuela toprakları dört bölgeye ayrılır. 1) «Llanos» adı verilen ovalar bölgesi; 2) yaylalar bölgesi; 3) dağlık bölge; 4) kıyı ovaları bölgesi.

Ovalar bölgesi Venezuela'nın kıyılardan itibaren orta kesimini kaplar. Bu ovayı birçok ırmaklar sular, büyük yaylalar bölegsi, ovalardan sonra güneye doğru uzanır. Bu bölge ormanlarla örtülüdür. Birçok yerleri henüz keşfedilmemiştir. And Dağları'nın doğu kollarının kapadığı batı kesimi, yüksekliği 5.000 metreye varan tepelerle örtülüdür.

Venezuela'nın Karayib Denizi kıyıları kayalıktır. Burada küçüklü, büyüklü birçok ada vardır. Bunlardan, Margarita Adası, dolaylarında önemli inci avcılığı yapılır.

Akarsular. — Venezuela'nın en büyük akarsuyu Orinoko Nehri'dir. Güneydeki büyük yayla bölgesinden çıkan bu nehir, Caroni, Caura ve Apure gibi kolları alarak doğu Venezuela'da geniş bir ağızla Atlas Okyanusu'na dökülür. Orinoko, Casiquiare ırmağı ile Rio Negro Nehri'ne bağlıdır. Rio Negro da Amazon'a döküldüğünden Güney Amerika'nın bu üç büyük nehri birbirine bağlıdır.

Iklim. — Venezula'nın iklimi genel olarak sıcak, fakat sağlığa zararlı değildir. Başkent Caracas ile diğer önemli şehirlerin havası ılıktır. Bilhassa Caracas'ın havası daima baharı andırır. Dağlık bölgeleriyle kıyının kayalık yaylalarında geceler soğuk geçer.

Venezuela'da Yaşıyanlar

İspanyolca konuşan ve çoğunluğu ile katolik dinine bağlı olan Venezuela halkının büyük kısmı, Kuzey ve Kuzeybatının dağlık bölgelerinde yaşar. Venezuela halkının %80'i İspanyollar ile yerlilerin karışımı olan melezler (Mestizolar) teşkil eder. Az sayıda İspanyol göçmeni ile yine sayıları çok azalmış olan yerli Kızılderili'ler de vardır.

Venezuela'da halk genel olarak fakirdir. Son yıllarda, hükümet, millî geliri artırmak için çalışmalara başlamıştır.

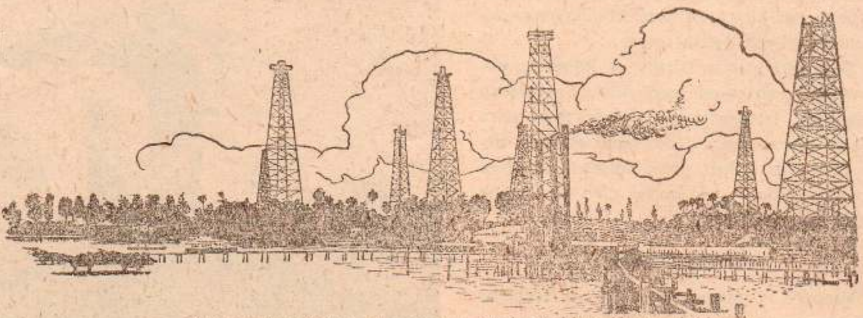
Ekonomik Durum

Madenler. — Venezuela'nın büyük zenginliğini teşkil eden petrol, 1912 yılında bulundu. Bu ülkedeki petrolün verimliliği inanılmaz ölçüdedir. Dünyada Venezuela'dan başka hiçbir yerde bu kadar kolay çıkan ve verimli olan petrol kaynakları yoktur.

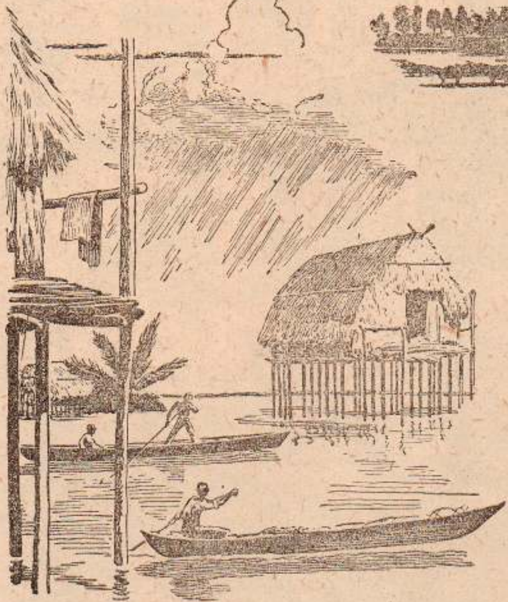
Petrol bölgesi Maracaibo Gölü dolaylarında ve ülkenin Kuzeydoğu kıyılarındadır. Maracaibo dolaylarında, petrol, göl sularının üstüne çıkmakta ve suyla karışmaktadır. Bugün, Venezuela, dünyada petrol elde eden ülkeler arasında Amerika, Rusya ve Arap ülkelerinden sonra gelir. Fakat dünyanın bir numaralı satıcısıdır.

Petrol, Venezuela'nın bütün ihracatının %90'ı kadardır. Petrol kuyuları yabancı şirketler, özellikle Amerikalılar tarafından işle-

VENEZUELA'DAN İLGİ ÇEKİCİ GÖRÜNÜŞLER

Güney Amerika'nın en zengin petrol yatakları Venezuela'dadır. Ülkedeki petrol stoklarının çoğu kuzeydeki Maracaibo Gölü'nün suları altında bulunur.

Venezuela «Küçük Venedik» demektir. İlk defa buraya gelen İspanyol seyyahları, kıyıda, evleri sular içinde yapılmış bir köyü görerek bu adı verdiler.

Venezuela'da yetişen bir çeşit palminin meyvasından şarap ve bira yapıldığı gibi kerestesinden de faydalanılır.

Venezuela'nın güney kesimlerinin denizden yüksekliği fazladır. Bu bakımdan bu bölge Ekvatora daha yakın olduğu halde kuzey kesimlerden soğuktur.

tilir. Venezuela hükümeti bunları denetler ve yüzde 20 vergi alır.

Venezuela'da demir cevherinin bolluğu 1926 yılında anlaşıldı. 1941'de doğunun dağlık ve ormanlık bölgelerinde geniş ölçüde çalışmalara girişildi. Yapılan incelemeler demir stoklarının 500 milyon tonu aştığını ortaya çıkardı. Şimdi demirden de Venezuela büyük bir gelir sağlıyacaktır. Ayrıca bakır, altın, manganez madenleri de vardır.

Tarım. — Venezuela halkının ancak beşte biri tarımla uğraşır. Kuzey Venezuela halkının başlıca gelir kaynağı tarımdır. Buralarda toprak çok bereketli, yağmurlar düzenlidir. Tahıldan başka kahve, kauçuk ve şeker elde edilir.

Llanos adı verilen ovalarda hayvancılık yapılır. Venezuela'da hayvan bakıcılarına ve ova adamlarına «Llaneros» denir. Bunlar yaşayışlariyle Güney Amerika'nın «Goşo»ları ile kuzey Amerika'nın «Kovboy»larına benzerler.

Başkent Caracas'tan sonra Barquisimeto (101.300), Maracaibo (193.204), Valencia (73.600), Ciudad Bolivar (43.000) ve Puerto Cabello (32.380) Venezuela'nın önemli şehirleridir (Bk. Caracas).

Tarihte Venezuela

Venezuela, Güney Amerika'da ilk keşfedilen topraktır. Kristof Kolomb, 1498'de Trinidad Adası'nı bulduğu zaman Venezuela kıyılarını da dolaştı. Daha sonra İspanyol gemicisi Alonso de Ojeda, 1499'da Maracaibo Gölü'nü buldu. Bu gezide, Amerika kıtasına adın veren Amerigo Vespucci de bulundu.

Bu gezilerden sonra ilk İspanyol göçmenleri Venezuela'ya yerleştiler. Kıyıda yerleşen İspanyollara, Kızılderili'ler karşı koydu. Zamanla kuvvetlenen İspanyollar, ülkenin daha da içine sızdılar. 1525'de İmparator V. Carlos, Venezuela'yı Augusburg'lu bir Alman ailesine kiraladı. Bu bakımdan Venezuela, Amerika'da ilk ve son Alman sömürgesi oldu. Ülke uzun yıllar korsanlar tarafından yağma edildi. Nihayet İspanya'nın Güney Amerika'daki önemli merkezlerinden biri olarak kaldı.

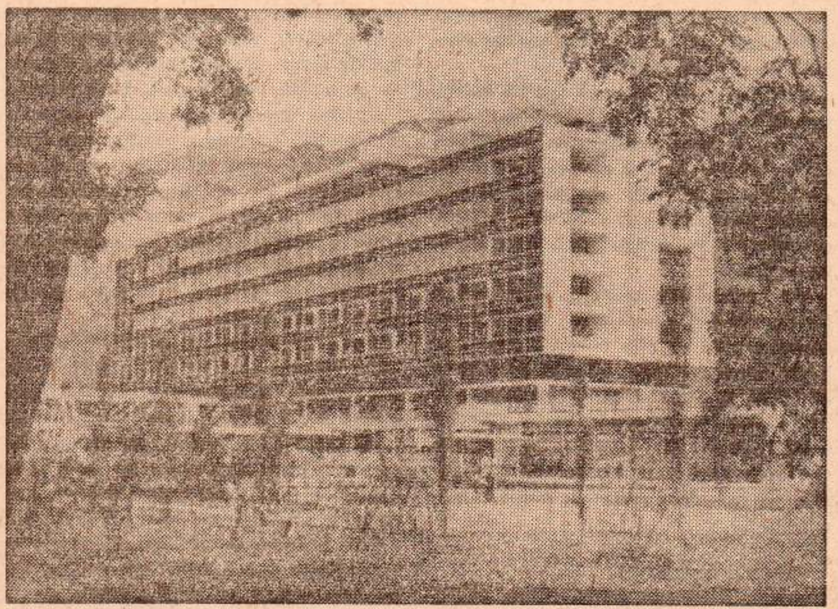
Ülkenin İspanya'dan ilk ayrılma hareketini Francisco Miranda yönetti. Bunun sonucu olarak, 1811'de bağımsızlık ilân edildi. Ancak bu bağımsızlık uzun sürmedi İspanyol ordusu çok geçmeden Venezuela'ya çıkarak Miranda'yı ele geçirdi. Venezuela'yı bağımsızlığa tekrar kavuşturan Simon Bolivar'dır. Bolivar'ın ordusu uzun ve çetin çarpışmalardan sonra 1821'de İspanyolları bu topraklardan kovdu. Venezuela ile Kolombiya Birleşik bir devlet oldular. 1829'da Venezuela, Kolombiya'dan ayrılarak, Federal bir cumhuriyet haline geldi.

Bolivar, bütün Güney Amerika devletlerinde bir «Birleşik Devletler» idaresi kurmak istiyordu. Fakat yeni devletler birbirleriyle geçinemediler. Bolivar'ın ölümünden sonra Venezuela'da iç savaşlar başladı. Bu iç savaşlar, ortaya diktatörler, yarı vahşi liderler çıkardı.

Bu diktatörlerin en korkuncu general Juan Vicente Gomez'di. 1909'dan 1935 yılına kadar 26 yıl Venezuela'yı parmağında oynatan Gomez, kendisine karşı gelenleri zindanlara atıyor, ayaklarının baş parmaklarından astırıyor, her gün bir tarafını kestirerek işkenceler içinde öldürüyordu. Para düşkünü Gomez, ülkeyi kendi çiftliği gibi idare etti. 200 milyon dolârı aşan servetiyle dünyanın büyük hırsız zenginleri arasında yer aldı. 1935'de 77 yaşında öldüğü zaman halk günlerce şenlik yaptı. Bu korkunç diktatörün meşru olmıyan 90 çocuğu ülke dışına çıkarıldı, servetine de devletçe el konuldu.

Bugünkü anayaşa 1946'da yapılmıştır. O tarihte, askerî idare hükümeti devirerek, Kurucu Meclis'e yeni bir Anayasa hazırlattı. 1947' de seçimler bu Anayasa'ya göre yapıldı.

Şimdi cumhurbaşkanı olan Romulo Betancourt, Demokrat Parti lideridir. Genel oyla cumhurbaşkanı olmuştur.

Venezuela'nın başkenti Caracas nüfusu bir milyona yaklaşan modern bir şehirdir. Yukarıda Maroçay Oteli görülüyor.

VENİZELOS, Elefterios (1864 - 1936)

Venizelos

Yunanistan'ın ünlü devlet adamlarındandır. Giritte, Hanya'nın Murniyes köyünde doğdu. Öğrenimini Atina'da tamamlıyarak, 23 yaşında Atina Hukuk Fakültesini bitirdi. Girit'te avukatlık yaparken, Girit genel meclisine üye oldu ve Osmanlı idaresine karşı muhalefete başladı. Kısa zamanda sivrilerek Girit ihtilâlcilerinin başına geçti.

Adanın bağımsızlığını ilân etmeyi başaran Venizelos, milletvekili seçildi; 1910'da Başbakan oldu. 1911'de de Balkan Birliği'ni meydana getirerek Osmanlı İmparatorluğu'na karşı cephe aldı.

Birinci Dünya Savaşı'nda iktidarda bulunan Venizelos, Kıral Kostantin'in tarafsız kalmak arzusun rağmen, Fransa ve İngiltere'yle birlikte savaşa katılmaya taraftardı. Bu anlaşmazlık, Venizelos'un Selânik'te bir Millî Hükümet kurup Kıral Kostantin'i düşürmesiyle sonuçlandı. Sonra da Atina'ya gelip, diktatör olarak hüküm sürmeye başladı. Barış konferansında Yunanistan'ı temsil eden Venizelos, Yunan ordusunun İzmir'i işgalinde önemli rol oynadı. Fakat Anadolu'da Yunan ordusunun peşpeşe uğradığı başarısızlıklar Venizelos'un mevkiini iyice sarsmıştı. Öyle ki sonunda Yunanistan'ı terketmeye mecbur kaldı. 1924'te yeniden iktidara geçtiyse de, bir ay kadar sonra tekrar uzaklaştırıldı.

Venizelos geçirdiği sayısız tecrübelerden sonra, nihayet, Türkler'le dost geçinmek gerektiğini anlamıştı. 1930'da son defa olarak Başbakanlıkta bulunduğu sırada Ankara'ya giderek, ilk Türk - Yunan dostluk antlaşmasını imzaladı.

Hayatının bundan sonraki devresini siyasi mücadelelerle geçiren Venizelos iki defa da suikasta uğradı. Memlekette on iki gün süren bir iç savaşa sebep oldu. Sonunda İtalya yoliyle Paris'e kaçtı ve bir yıl sonra orada öldü. Venizelos, Yunanistan'a iyilikleri kadar kötülükleri de dokunmuş bir devlet adamıdır.

VENÜS

Güneş sisteminin, Güneş'ten uzaklık bakımından ikinci gezegenidir. Sabah ve akşamları, dünyadan rahatça görülür. Sabahleyin göründüğü sırada «sabah yıldızı» diye anılır. Akşamları Güneş battıktan hemen sonra da görülen Venüs'e bu bakımdan «akşam yıldızı» yahut «çoban yıldızı» denir.

Dünya gibi Venüs'ün de atmosferi vardır. Ancak bu gezegenin atmosferi, yoğunluğu çok fazla bulutlardan meydana gelmiştir. Zaten, Venüs'ün çok parlak bir yıldız gibi görünmesinin sebebi de budur. Teleskopla incelendiği zaman bulutla kaplı olduğu anlaşılır. Yapılan incelemelerde, atmosferin, çoğunlukla karbon diyoksit ve azot tetroksit (N_2O_4) ten meydana geldiği anlaşılmıştır.

Yakın zamana kadar yapılan incelemelerde gezeğenin sıcaklığının —40° civarında olduğu sanılıyordu. Daha sonraki incelemeler gezeğenin sıcaklığının 320° olduğunu gösterdi. Fakat bu gezeğenin sıcaklığı hakkında en kesin bilgiyi, Mariner suni peyki gönderdi. Bu peykin gönderdiği bilgiye göre gezeğenin yüzeyindeki sıcaklık 440°'dir (Bk. Suni Peyk - Venüs'e Yolculuk).

Venüs'ün Hareketleri

Venüs'ün, kendi etrafında dönüş süresi kesin olarak bilinmemektedir. Gezeğen, güneşin çevresinde 224.70 günde döner. Büyüklüğü dünyaya çok yakın olan Venüs'ün çapı 12.191 kilometredir. Dünya çapının, 12.765 kilometre olduğu düşünülürse, Venüs'le dünyanın büyüklük benzerliği daha iyi anlaşılır. Venüs'ün güneş etrafındaki dönüş hızı saniyede 34.9 kilometredir.

Venüs Güneş etrafında dönerken ay gibi safhalar gösterir. Gezeğenin güneşten ortalama uzaklığı 112 milyon kilometredir. En yakın olduğu zaman da dünyadan uzaklığı 40 milyon kilometreye yaklaşır. Yoğunluğu dünyanınki 1 kabul edildiğine göre 0.88, kütlesi de 0.826'dır.

Venüs'ün bugüne kadar her hangi bir uydusu tesbit edilememiştir. Bununla beraber, yapılan tahminler, eğer bir uydusu olsa bile bunun çapının 80 kilometreden küçük olacağını göstermektedir. Gezeğenin bundan daha büyük bir uyduya sahip olmasına imkân verilmemektedir. Çevresindeki kalın bulut tabakası yüzünden gezeğenin yüzü hakkında kesin bir bilgi elde edilmiş değildir.

VENÜS: (Bk. AFRODİT)

VERASET: (Bk. KALITIM)

VERDİ, Giuseppe (1813 - 1901)

Giuseppe Verdi

Eserleri bütün dünyada ün kazanan İtalyan opera bestecisidir. Verdi, XIX. yüzyıl opera sanatının Wagner'den sonra en büyük temsilcisi sayılır.

Kuzey İtalya'da Le Roncole kasabasında doğan Giuseppe Verdi' nin babası küçük bir otelin sahabiydi. Küçük Verdi, ilk müzik eğitimini doğduğu şehirde aldı, 11 yaşındayken buradaki kilisede orgcu oldu. Daha sonra, doğduğu kasabanın yanındaki Busetto'ya giderek orkestraya girdi ve müzik eğitimine devam etti. Genç yaşta iyi bir orkestra şefi olduğunu ispat eden Verdi, Milano Konservatuvarı' na giremedi, fakat Scala Operası'nın orkestrasını bir süre idare etti.

1836 yılı iki bakımdan Verdi'nin hayatında bir dönüm noktası oldu. O tarihte Verdi, Milano'lu bir piyanist olan Margherita ile evlendi ve ilk operası olan Oberto'yu yazdı. 1839' da oynanan bu opera, Verdi'ye ün sağlamadı, ama ona takip edeceği yolu çizdi; arka arkaya birkaç opera besteledi. Bu operaları bugün unutulmuş gibidir.

1851'den sonra Verdi'nin verimli ve bü-

yük eser verme devri başladı. «Rigoletto», «Il Travatore» ile «La Travita» gibi dev eserlerini bu devrede verdi.

1860'dan sonra dinlenmek için bir çiftliğe çekilen besteci, tam 10 yıl burada eserlerinin uyandırdığı ilgi ve hayranlıktan uzak, kendi sesini dinliyerek tarımla uğraştı. 1871'de Mısır Hidivi İsmail Paşa için yazdığı «Aida» operası Kahire'de oynandı. 1874'te bestelediği «Requim Mass» adlı korolu eseri, büyük ilgi topladı.

Verdi yaşlandıkça gücünden kaybedeceğine bir çığ gibi çağını kaplıyordu. Yetmiş yaşındayken yazdığı «Otello» bu çağın unutulmaz büyük operalarındandır. 1893'de 80 yaşında «Falstaf»ı oynattı. Büyük bir yaratma gücü içinde «Ave Maria» ve «Te Deum» gibi dinî konuları da ele aldı. Milano'da hayata gözlerini kapadığı zaman hem çağının en yaşlı bestecisi ve hem de operanın en büyük temsilcisiydi.

VEREM (Tüberküloz)

Verem, tüberküloz basili (Koch basili) tarafından meydana getirilen bir hastalıktır. İnsanlar ve birçok hayvanlar bu hastalığa yakalanabilir. Arkeolojik araştırmalar sırasında bulunan bazı iskeletlerin incelenmesinde verem izlerine raslanması, hastalığın çok eski zamanlardan beri var olduğunu göstermektedir.

Zayıflama, hastalığın göze çarpan belirtilerinden olduğu için eski tabipler vereme fitizis (phtysis = erime) adını vermişlerdi. Bizde de halk arasında «ince hastalık» denir.

Tüberküloz basili 1882'de Robert Koch tarafından bulunmuştur. Basilin kuşlardaki tipi 1890'da Magueci, sığırlardaki tipi ise 1898'de Theobald Smith tarafından ayrılmıştır.

Av kuşları, balıklar, kurbağalar, memeli hayvanlar vereme yakalanabilirlerse de, bunların yabani cinslerinde hastalığa istidat çok azdır. Kafeste yaşıyan kuşlar ve tavuklar vereme yakalanabilir. Evcil hayvanlar arasında sığır, domuz ve tavuklarda görülür. Birçok memleketlerde sığırlarda %40 vereme raslanmaktadır.

İnsanlarda tüberküloz her ırkta görülmektedir. Memleketlere ve bazı bölgelere göre hastalığın yüzde oranı değişir.

İnsanlar, gerek insan tipi, gerekse sığır (bovin) tipi basillerle hastalığa yakalanabilirler. Birçok memlekette basillerle kirlenmiş süt, hastalığın yayılmasında büyük rol oynar. Hastalığın bulaşmasında, akciğer veremi bulunan bir kimseden öksürükle saçılan basillerin; bezelerde ciltten veya kemikteki verem akıntılarının; kirlenmiş dışkı ve idrarın rolü büyüktür. Verem, ev halkı arasında kolaylıkla yayılır. Evvelce hastalanmış kimselerin çevresinde yeni vakalara daima raslanır.

İnsanlar vereme karşı oldukça dayanıklıdır. Hastalık çok yaygın olduğu halde, ölüm oranı %10'u ancak bulur. Bu hal doğuştan bir direncin var olduğunu göstermektedir. Ölüm oranı 5 yaş ile, cinsel gelişme yaşları arasında oldukça alçaktır. Bundan sonra, birdenbire yükselir ve kadınlarda 20 yaşına doğru, erkeklerde ise biraz daha sonra en yüksek noktasına ulaşır.

Bazı ırklar vereme karşı daha kuvvetli, bazı ırklar ise daha zayıf bir direnç gösterir. Meselâ yahudiler fazla direnç gösterdikleri halde zencilerde bu direnç zayıftır. Zencilerde tüberkülozdan ölüm nisbeti, beyazlardan 3-4 defa daha fazladır. Öte yandan zayıf, uzun boylu, ince derili, sarı saçlı kimselerin, hastalığa daha istidatlı oldukları görülmektedir.

Fena beslenme şartları hastalığa karşı mukavemeti son derece azaltır. Ayrıca ruhen hassas kimselerdeki psikolojik etkilerin de direncin yıkılmasında rolü olduğu bir gerçektir.

Tüberküloz basili, hemen hemen her dokuya yerleşip, hastalık meydana getirebildiğinden, hastalık birçok yerlerde görülebilir. Meselâ, gözde, ciltte, bademcikte, barsak ve akciğerlerde. En sık raslanan giriş kapısı akciğerlerdir. Basiller akciğerere solunum yolu ile gelir. Mikroplu çiğ süt ile bulaşmada daha çok karın veremi görülür.

Gerek sindirim, gerekse solunum yolundan giren basiller organizmanın savunma kuvvetlerini uyandırarak hiçbir zarar vermiyebilir. Elverişli şartlar altında ise, hastalık başlar. Basiller akciğer alveolüne varınca burada ufak bir hastalık merkezi meydana gelir. Bu ilk merkez çok defa tektir ve bezelye büyüklüğündedir. İncelemelere göre basil bu merkezden lenf yoliyle, bir lenf bezine ulaşır ve orada ikinci bir merkez kurar. Akciğerdeki hastalık merkeziyle ilgili lenf bezi iltihabına «primer kompleks» adı verilir. Çok zaman bu devrede hastalık gerilemekte ve yerinde kireçlenmiş noktalar bırakmaktadır. Aksi halde ise, akciğer dokusundaki âfet ilerliyerek burada bir yaranın açılmasına, dokunun yumuşamasına, hattâ kavern denilen, çeşitli büyüklükte boşluklar meydana gelmesine sebep olmaktadır.

Verem basilleri kan ve lenf damarları yoliyle vücudun başka kısımlarına yayılabilir. Milyarlarca basilin bir merkezden kana karışması jeneralize (genelleşmiş) tüberküloz başlamasına yol açabilir. Birkaç basilin başka bir organda yerleşmesi de o organda yeni bir âfetin meydana gelmesine sebep olur.

İl ve İlçe Merkezlerinde Veremden Ölenler

Yılı	*Ölüm sayısı*	*100.000 nüfustaki oranı*
1945	7.068	151.5
1950	7.946	152.0
1955	5.384	79.7
1960	4.855	60.0

Akciğer Tüberkülozu

Verem basili, akciğerlere ya solunum yolundan, ya da komşu organlardan, kan yoliyle gelir. Başlangıç şekli hastanın hassasiyetine, alınan basilin oranına göre değişir. Gençlerde ve zayıf kimselerde bazan bir zatürree gibi başlıyabilir. Daha sık olarak başlangıç, ateş, zayıflama, yorulma, kas ağrıları gibi gripe benziyen belirtilerle birkaç haftada meydana çıkabilir. Bazı vakalarda ise haftalar veya aylarca devam eden gizli bir çalışma isteksizliği, halsizlik, kilo kaybı yorgunluk hissinden sonra, hasta ateşinin çıktığını farkeder.

Belirtileri. — Tüberkülozda toksik maddelerin kana geçmesinin bir belirtisi olan ateşe hastalar tarafından iyi tahammül edilir. Orta vakalarda haftalarca süren akşam ateşi görülür. Ağır hallerde ise ateş aylarca devam eder. Hastanın ateşi öğleye doğru yükselmeye başlar, akşamları en yüksek dereceye varır. Hastalığın şekline göre, 39-40°'yi bulan ateşlere raslanır. İlerlemiş vakalarda sabah ateşi, akşam ateşinden daha yüksektir.

Terleme, başlangıçta karakteristik bir belirti değildir. Daha ziyade ateşli ve bitkinlik gösteren vakalarda görülür. Kırgınlık, yorgunluk, sık raslanan belirtilerdendir. Çalışma gücü azalır. Genel olarak bir isteksizlik başlar, hasta daima istirahati arzular. Hastalık ilerledikçe bu hal de artar; hasta sabahları uyanınca bile kendisini yorgun bulur.

Zayıflama başlangıçta yavaştır. Birkaç ay içinde ancak 2-3 kiloyu bulur. Had ve ateşli devrelerde beslenme daha da fenalaşacağından, hasta, 6-8 hafta içinde, 15-25 kilo kaybedebilir. Önce yağlar daha sonra da iskelet kaslarında erime olur.

Öksürük en sık raslanan belirtidir. Akciğerdeki âfetin yara halini alıp, bronşlara açılmasından sonra, daha belirli bir hal alır. İlk devrelerde, öksürük geceleyin toplanan ifrazatın

Verem Dispanserleri Çalışmaları

1935 — 1959

	1935	*1940*	*1945*	*1950*	*1955*	*1956*	*1957*	*1958*	*1959*
Verem Mücadele Dispanseri sayısı	3	3	5	8	43	52	60	65	67
Muayene edilenler sayısı	15.938	35.039	34.883	78.438	197.105	228.951	295 629	299 082	349.869
İlk defa tesbit edilen veremliler	1.015	890	1.834	4.565	12.155	13.437	16.121	15.428	18.534
Lâboratuvar muayeneleri sayısı	1.655	1.539	6.009	11.144	32.213	44.026	45 464	48.043	54.627
Radyolojik tetkikler sayısı	7.369	9.828	9.336	49.711	121.371	205.922	255.239	262.791	298.326
Mücadele için sarfedilen para (1.000 TL.)	38	16	33	2.279	3.885	4.049	4.170	4.981	6.900

dışarı atılması için olur; bu bakımdan sabahları görülür. Sonraları ifrazat çoğalır ve kavern genişlerse öksürük gece, gündüz devam eder.

Hastalığın ilk devrelerinde balgam yok gibidir. Sabahları, birkaç öksürükle, cerahatli olarak çıkarılmaya başlanan balgamların miktarı yavaş yavaş artar. Günde 30 cc. (santimetre küb) den 60-90 cc.'ye kadar balgam çıkarıldığı gibi, kavernlerin başka şekilde iltihaplanmasiyle bu miktar, 150-200 cc.'yi bulabilir.

Duruma göre balgamın renk ve kıvamında değişiklikler olur. «Hemoptizi»de denilen kan tükürme, akciğer veremi vakalarının yarısında görülebilir. Ekseriya miktarı az, sabahları balgamın kanla lekelenmesi şeklindedir. Hemoptizi, kavernlerin cidarındaki kan damarlarının zedelenmesi ve yırtılması sonucu husule gelir. Kanama günün her saatinde olabilirse de daha çok sabahları görülür. Yorucu bir vücut faaliyeti veya çalışma vs. de kanamaya sebep olur. Azar azar ve günlerce devam eden kanamalar olduğu gibi birden ve öldürücü olabilecek büyük kanamalar da görülür.

Akciğer vereminin sık görülen diğer belirtileri şunlardır: Göğüs ağrısı, çarpıntı, hazım bozuklukları, nefes darlığı, ses kısıklığı, hırıltılı ve sesli solunum, sinirlilik.

Tedavi. — Tedavide en önemli hususlar şunlardır: Dinlenme, hava şartları, perhiz, ilâç ve cerrahi müdahale.

Dinlenme, tedavinin esaslı unsurlarındandır. Aktif vakalarda mutlak yatak istirahati şarttır. Dinlenme, organizmanın müdafaa gücünü artırır. İstirahat, aynı zamanda fikren ve ruhen de yapılmalıdır. Ağır hallerde hastanın kitap okumasına, yazı yazmasına hattâ yemeğini kendisinin yemesine bile müsaade edilmez. En az 6-8 hafta mutlak istirahat yapılmalıdır. En iyi dinlenme yeri sanatoryumlardır.

Bu arada, hastanın yattığı oda temiz, aydınlık olmalı, iyi havalanmalı ve güneş görmelidir. Odanın sıcaklığı 18-20° olmalıdır. Açık hava kürleri, hastanın iştahını açar, uykusunu düzene sokar. Sert rüzgârlı, sisli deniz kıyıları akciğer veremi için uygun değildir. Aktif olmıyan veremliler yüksek dağ veya deniz kıyısından, aktif olanlar ise mutedil ova ikliminden faydalanırlar.

Hastaların alacağı besinler, çok çeşitli ve besleyici olmalıdır. Alınacak günlük kalori 2.500-3.500'ü bulmalı ve her türlü vitamin alınmalıdır. Tütün katiyetle yasak edilmeli; iştahı açmak için çok az miktarda alkole müsaade edilmelidir.

İlâçla Tedavi. — 1944'de, Waksman tarafından, streptomisin'in bulunmasından beri, tüberküloz ilâçları, büyük bir gelişme kaydetmiştir. Bugün kullanılmakta olan ve gayet iyi neticeler alınan tüberküloz ilâçları şunlardır: Streptomisin, P.A.S. (para-amino-salisilik asid), İzo nikotinik asid hidrazidi, Tiosemikarbason'lar, Neomisin, Viomisin, Tirotrisin.

«Pnömotoraks». — Hasta akciğerin mümkün olduğu kadar az çalışması ve kavernlerin kapanması için, akciğer zarı ile göğüs kafesi zarı arasına (plevra boşluğuna) hava verilerek akciğerin söndürülmesi temin edilir. Plevra boşluğuna giren hava sayesinde akciğer ufalır, söner ve solunuma çok az katılır, böylece hasta kısımların hareketsiz kalmasiyle şifa daha çabuk elde edilir.

B.C.G. Verem Aşısı Tatbikatı

1955 — 1959

	1955	1956	1957	1958	1959
Yapılan tüberkülin testleri	3.966.595	3.597.908	3.568.503	2.592.257	3.078.501
Kontrollar	3.654.878	3.344.843	3.353.850	2.391.226	2.885.759
Müspet reaksiyonlar	2.070.804	1.936.735	1.953.854	1.456.867	2.025.939
Menfi reaksiyonlar	1.584.074	1.408.108	1.399.996	934.359	859.820
Aşı Tatbikatı	1.567.535	1.394.423	1.381.040	911.873	837.349

«Pnömoperituan». — Diyaframın yükselerek gene akciğerlerin hareketini azaltmak için karın boşluğuna hava verilmesidir.

«Torakoplasti».— Göğüs kafesindeki kaburgaların bir kısmının alınmasiyle akciğerlerin söndürülmesidir.

Bundan başka hasta akciğerin bir lobunun veya büyük kısmının çıkarılması gibi ameliyatlar da tedavide tatbik edilir.

Miliyer Tüberküloz

Tüberküloz basillerinin bir merkezden, birdenbire kana geçmesiyle meydana gelen hastalıktır. Daha çok, çocuklarda, nadiren yetişkinlerde görülür. Hastalık, titreme, dalgınlık, ateş, başağrısiyle birdenbire kendini gösterir. Gece terlemeleri fazladır. Önceleri 'tifoya benzediği için 'tifo basilloz' adı da verilmiştir. Had ve kronik şekilleri vardır. Milyarlarca basilin bir anda kana geçmesi ve çeşitli organlarda yerleşmesiyle meydana gelen hastalık çok tehlikelidir.

Adenit Tüberküloz

Lenf bezleri, kan yoliyle gelip lenfe karışan basiller vasıtasiyle hastalığa uğrar. Lenf bezleri şişer, yumuşar ve sonunda harabiyete gider. Üstündeki tabakaların delinmesiyle akmaya başlar. İltihap gerilerse kireçlenir ve sert düğümler şeklinde senelerce kalır. Ciltten akıntı yapmış olan lenf bezi veremi, akıntı kapandıktan sonra, yerinde iz bırakır.

Plörezi

Akciğer zarı tüberkülozudur (Bk. Zatülcenp).

İdrar Yolu Tüberkülozu

Basiller kan yoliyle girince, hastalık böbreklerde görülür. Erkeklerde, bazan cinsiyet organlarından idrar yollarına geçebilir. Yetişkinlerde çocuklardan daha çok, erkeklerde kadınlardan 4 defa daha fazla raslanır. Hiç akciğer veremi geçirmemiş olanlarda da idrar yolu tüberkülozunun görülmesi basillerin lenf yoliyle de geldiğini göstermektedir.

Belirtileri, sık sık idrar etme, idrardan kan gelmesi ve ağrılı idrar yapılmasıdır.

Bu gibi hallerde idrar yolları çok dikkatle incelenmelidir. Böbrek tüberkülozu tek taraflı ise en iyi tedavi böbreğin çıkarılmasıdır. İdrar torbasındaki belirtiler böbrek çıkarıldıktan sonra iyileşebilir.

Cinsiyet Organları Tüberkülozu

Hastalık, hemen daima kan yoliyle vücudun diğer bölgelerindeki bir tüberküloz mikrobundan cinsiyet organlarına atlar. Kadınlarda yumurtalıklarda, fallop borusunda, rahimde görülür. Nadiren vagina ve vulvada da raslanır. Tedaviyle iyileşebilir. Aksi halde ameliyatla hasta organların çıkarılması gerekir.

Bu hastalık erkeklerde «prostat»ta, «epididimis»te, «husye»de görülür. İlerlemiş hallerde husyeden cilde açılan çıbanlar görülür. Husyeler şiş ve ağrılıdır. Genel tüberküloz tedavisi yapılır. Tek taraflı ise, husyelerden biri ameliyatla alınabilir.

Menenjit Tüberküloz

(Verem Menenjiti)

Beyin zarı ve merkez sinir sisteminin tüberkülozu daha çok çocuklarda görülür ve öldürücüdür.

Menenjit tüberküloz, ya merkez sinir sistemindeki bir merkezden, ya da kan yoliyle şiddetli bir yayılmadan sonra meydana çıkar. Çok defa miliyer tüberkülozdan sonra görülür.

Hastada şiddetli başağrısı vardır. Kusma sık görülür, birdenbire ağızdan fışkırma şeklinde olur, ateş, akşamları 39-40 dereceye kadar yükselir. Huysuzluk, bağırma, korku vardır. Sonraları dalgınlık ve sayıklama meydana çıkar. Hastalarda kas kasılmaları, ışığa bakamamak şaşılık, felçler görülür. Hastalığın son devirlerinde refleksler azalır ve hasta komaya girer. İyileşme nadirdir.

Başka birçok doku ve organ tüberkülozları kısaca şunlardır:

Meme, kalb kası, hipofiz, böbrek üstü bezi (sürrenal), karaciğer, safra yolları, dalak, kulak, burun, gırtlak (larenks), ağız, dudak, salya bezleri, yutak (farenks), yemek borusu, mide, barsak ve kemikler.

Veremden korunmak için başlıca tedbirler:

1 — B.C.G. aşısı; 2 — iyi beslenme ve sağlık şartlarına dikkat; 3 — veremli hayvanların öldürülmesi ve sütlerin pastörize edilmesi; 4 — sağlık kontrolleri yapılarak hastalığın erken tesbit edilmesi; 5 — tedaviye erken başlanarak hastalığın ilerlemesine meydan verilmemesi; 6 — hastaların tecrit edilerek bulaşmanın önüne geçilmesi.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Verem Hastalığı ve Bundan Korunma Çareleri (Nuri Akay, 1960); Vereme Dair (Ord. Prof. Dr. Sedat Tavat, 1961); Vereme Karşı B.C.G. Aşısı (Dr. J. Holm'den çev. Dr. Tevfik Alan, 1955); Verem Mücadelesinde Verem Dispanserlerinin Rolü (Dr. Tevfik İsmail Gökçe, 1956); Ve-

rem Hakkında Faydalı Bilgiler (İst. Verem Savaşı Derneği, 1947); Verem Nedir, Nasıl Korunmalı? (Dr. Remzi Gönen, 1934); Verem Savaşı (Ord. Prof. Dr. Tevfik Sağlam, 1944, 1945); Verem (Tüberküloz) Bilgisi (Dr. Yalçın Ceylânoğlu, 1947).

VERGİ

Vergi, halk hizmetlerini yerine getirebilmek, devletin bütünlüğünü korumak için hükümetin yurttaşlardan (hereksin geliri ölçüsünde) topladığı paraya denir.

Devlet bütçelerine «vergi» adı altında katılan gelirler, ayrı ayrı kanunlarla düzenlenir; Türkiye'de, vergileri Maliye Bakanlığı'na bağlı dairelerden başka, vergi toplamaya yeterli diğer devlet kurumları tahsil eder. Genel olarak, bütün dünyada vergilerin toplanış şekli böyledir. Her vergi bir kanuna dayanılarak alınır. Kanunsuz hiçbir vergi alınamaz.

Vergi Türleri

Vergiler yurttaşlardan toplanış şekillerine göre «vasıtalı» ve «vasıtasız» diye ikiye ayrılır. Ayrıca devlet bütçesinde türlü kaynaklardan elde edilen muhtelif gelirler yer alır.

Gelir üzerine doğrudan doğruya konan vergilere vasıtasız vergiler denir; bunlar «irat», «servet» vergileridir.

Çeşitli muamele ve istihlâk dolayısiyle alınanlar ise vasıtalı vergidir. Başka bir deyimle vergi, doğrudan doğruya yurttaştan alınıyorsa vasıtasız, aracılıkla alınıyorsa vasıtalıdır.

Vasıtasız vergilerin ölçü ve tutarı önceden tâyin edilir. Vasıtalı vergilerin miktarı ise önceden tâyin edilemez.

Vergiler, konularına göre gelir, servet, tedavül ve istihlâk adiyle ayrı ayrı gruplara ayrılırlar. Bir kişinin aynı konu üzerinde iki veya daha fazla vergiye bağlı tutulmasına vergi mükerrerliği (çifte vergi) adı verilir. Bu gibi vergiler genel olarak, veraset, sanat ve ticaret, taşınır kıymetler ve şirket vergilerinde görülür.

Vergilerin Toplanışı. — Verginin, ilgili memurlar ve daireler tarafından ayarlanıp hesaplanması işine vergi tarhı, hesaplandıktan sonra ödetilmesine de verginin tahsili adı verilir.

Türkiye'de devlet bütçesinin gelir kısmını teşkil eden vergiler, genel olarak üç grupa (vasıtalı, vasıtasız ve türlü kaynaklar) ayrılarak toplanır.

Genel olarak, bütün dünyada vergi, devletin en önemli gelir kaynağıdır. Devletin yurttaşlarına karşı ödevi arttıkça, vergiler de çoğalıp, ağırlaşır. Gerçekten, devlet ve onun yürütme organı olan hükümet, okul, hastane, yol yapabilmek, ordusunu besliyebilmek için, yurttaştan geliri ölçüsünde bu masraflara katılmasını istemek zorundadır. Devletin ve devlete bağlı kurumların XX. yüzyıldaki ödevi çok geniştir. Hemen her önemli işi devlet, toplum yararına yapmak zorunluluğunu taşır.

Bu hizmetlerin artışı, çok defa vergilerin çoğaltılması ve artırılması ile sağlandığından, vergi yükümlülerinin ödediği para da artar. Birçok ülkelerde vergi yükümlülerinin «vasıtalı» ve «vasıtasız» olarak ödedikleri para, devlet işlerinin yüküne ve gelirlerin cinsine göre artış ve inişler gösterir. Meselâ Birleşik Amerika'da yurttaş gelirinden yüzde 56 vasıtasız, yüzde 29 vasıtalı, İngiltere' de yüzde 52 vasıtasız, yüzde 40 vasıtalı; Almanya'da yüzde 32 vasıtasız ve yüzde 53 vasıtalı; Fransa'da yüzde 26 vasıtalı ve yüzde 67 vasıtasız vergi ödemesi yapar.

Tarihte Vergi

Verginin doğuşu, insanların topluca yaşamaya başladığı, başka bir deyimle devletin kurulduğu zamanlara raslar. Önceleri vergiler «aynen» yani mal olarak alınırdı. Orta Çağ'lar'da, vergi, hediye ve angarya şekline döküldü. Derebeyler toprağı köylüye kiralar, onun elde ettiği kazançtan hediye adı altında pay alırlardı.

Sonraları Kırallar zora dayanan vergi şeklini ortaya çıkardılar. Vergi işleri için Kırallık Meclisleri ve sadece vergi işleri konusunda karar veren parlâmentolar kıralın vergi isteklerini görüşürdü. Fakat, bunun dışında kıralın keyfine göre emirler çıkarılarak vergi toplandığı da olurdu.

Büyük Fransız ihtilâli, XVI. Louis'in yeni vergi toplamak için asîller, rahipler ve halk temsilcilerini bir meclis halinde toplaması ile patlak vermişti. Bu meclis, sonradan idareyi eline alarak, vergiye karar verme hakkının kendisine ait olduğunu dünyaya yaymıştı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, Abdülâziz devrine kadar vergilerin ağırlık merkezini toprak ürünlerinden alınan «Aşar» ile hayvanlardan alınan «Ağnam» vergileri teşkil ederdi. Ayrıca Hıristiyanlar'dan alınan «Cizye» ile herkesten eşit olarak alınan «Tekâlifi Örfiye» de birer vergiydi.

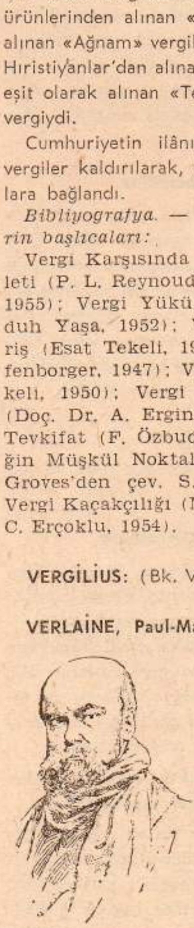
Cumhuriyetin ilânından sonra bütün bu vergiler kaldırılarak, vergi sistemi yeni esaslara bağlandı.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Vergi Karşısında Mükellefin Ruh Haleti (P. L. Reynoud'dan çev. C. Erçoklu, 1955); Vergi Yükü (Prof. Dr. A. Memduh Yaşa, 1952); Vergi Hukukuna Giriş (Esat Tekeli, 1961); Vergi (M. Lanfenborger, 1947); Vergilerimiz (Esat Tekeli, 1950); Vergi Hukuku Prensipleri (Doç. Dr. A. Erginay, 1953), Vergilerde Tevkifat (F. Özbudun, 1953); Vergiciliğin Müşkül Noktaları (Prof. Dr. H. M. Groves'den çev. S. Mersinoğlu, 1954); Vergi Kaçakçılığı (M. - F. Capet'den çev. C. Erçoklu, 1954).

VERGİLİUS: (Bk. VİRGİL)

VERLAİNE, Paul-Marie (1844 - 1896)

Verlaine

XIX. yüzyıl Fransız edebiyatının en ünlü simalarından biridir. Metz'de doğdu. 1851' de ailesiyle beraber Paris'e gelerek Bonaparte lisesinde okudu. Burasını bitirdikten sonra, bir süre memur olarak çalışan Verlaine, zamanın edebî topluluğu olan Parnasse grupiyle temaslara başladı. 1866'da yayınladığı ilk şiirleri başarılı değildi. 1870'den sonra İngiltere, Belçika ve İtalya'da dolaştı; daha sonra dostu Arthur Rimbaud ile beraber, yeniden İngiltere'ye gitti. Ancak bir ara Rimbaud kendisinden ayrılmak istediği için onu tabancayla yaraladı, iki yıl hapse mahkûm oldu. Bu mahkûmiyeti sırasında «Romaces Sans Paroles» (Güftesiz Şarkılar) adlı eserini yazdı. Hapishaneden çıktıktan sonra yeniden Fransa'ya geldi. 1881'e kadar birkaç defa İngiltere'ye gidip geldikten sonra aynı yıl, nihayet kendisine asıl ününü sağlıyan «Sagesse» (Hikmet) adlı eserini yayınladı. Bundan sonra iyice tanınan şair «Poetes Maudits» «Lânetlenmiş Şairler) ve «Jadis et Naguère» (Önceleri ve Vaktiyle) adlı şiir kitaplarını çıkardı. Fakat artık sıhhati çok bozulmuştu, 1896'da hastanede öldü.

Lirik şiirleriyle tanınan Verlaine, sembolistler tarafından da bir üstad olarak kabul edildi.

VERNE, Jules (1828 - 1905)

Jules Verne

Fransız roman yazarlarındandır. Dünya ölçüsünde ünü olan Verne, 1828 yılında Fransa'da Nantes şehrinde doğdu. Bir süre Nantes' da öğrenim yaptıktan sonra Paris'e gitti. Çeşitli sebepler yüzünden öğrenimini tamamlamakta zorluklarla karşılaştı. Yazarlık hayatına tiyatro ile başladı. Lâkin yazdığı eserler ilgisizlikle karşılandı. Birkaç denemeden sonra piyes yazmaktan vazgeçti. Yaşadığı yıllar, Fransa'nın ve bütün dünyanın çalkantılı bir devresiydi. Seyahatler, keşifler ve icadlar gününün en üzerinde durulan konuları halindeydi. Afrika'ya, büyük denizlere seferler düzenleniyor, sömürgecilik birçok milletleri harekete geçirmiş bulunuyordu. Balon uçuşlarının günden güne gelişmesi, herkesin dikkatini bu yeni icat üzerine çevirmişti.

Bu şartların etkisi altında kalan Jules Verne, 1863 yılında «Beş Hafta Balonla Seyahat» adlı eserini vücuda getirdi. Bu fen romanı büyük bir ilgi görünce bu çeşit romanlar yazmaya koyuldu. Artık yolunu bulmuştu. Kısa zamanda şöhreti Fransa'yı aşarak dünyaya yayıldı.

Romanlar, yurdunda yayınlanışının hemen ardından belli başlı yabancı dillere çevriliyordu. Eserlerini kaleme almadan önce, konularına ışık tutacak, sayısız ilim, fen ve teknik kitapları okuyan, incelemelerde bulunan, hattâ küçük çapta deneyler yapan yazarın, bunlara eklenen geniş hayal gücü derinleştikçe, romanları da sınırlarını genişletmişti. Bununla beraber onun; insanları göklerde uçuruşu, denizlerin dibinde dolaştırışı, yerin merkezine, hattâ aya gönderişi aşırı bir fantezi, hayalperestlik sayılıyor; birçok kimseler, bu romanları saçma olarak vasıflandırıyordu.

Jules Verne, 1863'den 1900 yılına kadar keşifler, icatlar ve hayal gücü ile dolu 50'ye yakın roman yazdı. Bu romanlar; eğlendirici, heyecan verici, sürükleyici oldukları kadar, okuyanlara yeni bilgiler de veriyordu.

Yazar, 67 yaşında Amiens şehrinde öldüğü zaman, arkasında bütün dünyaya yaygın, ölmez bir isim ve sayısız eser bırakmış bulunuyordu.

Batıda, haklı olarak, kendisine «İlim ve fen falcısı» denilen Jules Verne, hiç şüphesiz, eserleriyle yalnız okuyucuları eğlendirmek ve onlara bilgiler sunmakla kalmamış; bu eserlerinde tasavvur ettiği şeylerle, birçok keşif ve icatlara zemin hazırlamıştır. Uçağın ve denizaltının yapılmasında onun görüşlerinin ışığı bulunduğu muhakkaktır. Şaşılacak taraflardan biri de, yapılmasını düşündüğü araçlar üzerindeki görüş ve hesaplarından bir kısmının, sonradan bu aletler ve araçlar gerçekleştirildiği zaman hakiki ölçülere uymasıdır. Hayalî romanlarının, kendi zamanında, aşırı fantezi görülenlerinden önemli bir kısmı bugünün olağan gerçekleri arasına girmiş bulunmaktadır. Yazarın «Deniz Altında Yirmi Bin Fersah» adlı eserinde yarattığı denizaltı gemisi tipi, bugünkü atom denizaltılariyle hemen aynen gerçekleşmiş gibidir. Amerika Birleşik Devletleri, yaptığı ilk atom denizaltısına Jules Verne'in bu romanındaki denizaltı gemisi «Nautilus»un adını vermiştir.

Jules Verne'in hayal gücünün yarattığı şeylerden bugün için henüz gerçekleşmemiş olanlarının da yakın bir gelecekte gerçekleşmesi beklenebilir.

Çeşitli edebiyat armağanları kazanan Jules Verne'nin romanlarından bazıları sonradan tiyatro haline getirilmiş, önemli bir kısmı da filme alınmıştır. İlk defa, on dokuzuncu yüzyıl sonlarında, Serveti-Fünun dergisi kurucusu Ahmet İhsan Tokgöz tarafından Türkçe'ye çevirileri yapılan Jules Verne, Türk okuyucuları tarafından da geniş ölçüde okunmuş, sevilmiş bir yazardır. Onun, Ahmet İhsan Tokgöz'den sonra, çeşitli zamanlarda çeşitli kişiler tarafından yeni çevirileri de yapılmıştır.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen başlıca eserleri:

Kaptan Grant'ın Çocukları (M. Sami Karayel, 1943, Ferit N. Hansoy, 3 cilt, 1949; M. Doğan Özbay, 1962), Arzın Merkezine Seyahat (Hamdi Varoğlu, 1942; F. N. Hansoy, 1960); Deniz Altında Yirmi Bin Fersah (F. N. Hansoy, 2 cilt, 3. bası 1959; M. Doğan Özbay, 1959); Esrarlı Ada (3 cilt, Fehmi Baldaş, 1938-39, 1942-43; F. N. Hansoy, 1959); Seksen Günde Devriâlem (F. N. Hansoy, 1943, 1959); Balonda Beş Hafta (Ali K. Balkanlı, 1961); Mişel Strogof (2 cilt F. N. Hansoy 1942, 1959; F. Baldaş, 1943); Afrika Ormanlarında (F. N. Hansoy, 1945, 1959); Arz'dan Ay'a Seyahat (F. Baldaş, 1939); Karanlık Ülke (Ferit Namık Hansoy 1944).

VERNİK

Hem parlaklık vermek, hem de havanın etkisinden, tozdan, nemden korumak için bazı maddelere sürülen saydam bir sıvıdır. Daha çok bazı bitkilerden elde edilir. Somak ağacından yapılan vernikler, diğerlerinden üstün tutulur. Siyam'da yetişen bir bitkinin kabuğunun dövülmesiyle elde edilen vernik gayet iyi kalitededir. Kamboçya'daki tapınaklardan çoğunun heykelleri bu vernikle cilâlanmıştır.

VERONESE, Pado (1528 - 1588)

Veronese

Rönesans çağında yetişen ünlü İtalyan ressamlarından biridir. Veronese, Venedik resim okulunun son sanatçılarındandır. Gerçek adı Pado Cagliarı veya Caliarı'dır. Verona'da doğduğu için Veronalı anlamına gelen «Veronese» adiyle tanındı.

Veronese'in babası heykelciydi. Bu yüzden, önceleri o da babasının yolunu seçerek, heykelciliğe çalıştı. Sonra, resme başlıyarak kısa zamanda tarihe ve mitolojiye ait tablolariyle ilgi toplayıp, büyük bir ün kazandı .1555'de Venedik'e giderek, bu şehrin sanat havası içinde asıl büyük eserlerini verdi ve Venedik resim okulunun önemli kişilerinden biri oldu.

Pado Veronese'in tablolarında tiyatro plânı göze çarpar. Çok kişili ve hareketli olan bu eserler, görünüş bakımından klâsik çağın hazırlayıcısı sayılır. Veronese'in manzaralarında, tabiat ve insan bir aradadır. Sanatçı geniş, büyük plânlı resimleriyle insanı şaşırtır. Tarihe ait resimleri, büyüklük ve hareket bakımından dünyada eşsiz sayılır. Bu eserlerinden biri olan «Cana'daki Düğün» dünyanın en büyük tablosudur. Diğer eserleri arasında «Simon'un Evi», «Musa'nın Bulunuşu» ve «Venüs ve Mars» ünlüdür.

VERSAİLLES

Kuzey Fransa'da, Paris'in 20 km kadar güneybatısında 78.000 nüfuslu bir kasabadır. Fransa'nın önemli kültür merkezlerinden biri olan şehir, Seine-et-Oise eyaletinin merkezidir. Fakat şehrin asıl ünü, XIV. Louis'nin burada yaptırdığı büyük ve güzel saray ile parktan ileri gelir.

XVII. yüzyılda, Versailles büyük bir köyden farksızdı. Dolaylarındaki ormanlar av yeriydi. XIII. Louis, avlanmak için burada küçük bir av köşkü yaptırdı. XIV. Louis, Paris'ten ve eski saraydan bıktığı için burada yeni ve büyük bir saray yaptırmaya karar verdi. Çağının en ünlü mimar, heykelci, oymacı, bahçıvan ve ustalarını seçti. Sonra ek yapılarla genişliyen sarayın ana plânını ünlü mimar Jules Hardouin-Mansart yaptı. Sarayın, yüzlerce odası, büyük ve göz kamaştıran salonları vardı. Bunların arasında en ünlüsü «Aynalı Salon»du

Tarihçilerin tahminine göre Versailles Sarayı ile büyük parkının yapılmasına o çağın parasiyle 1 milyar lira gitmişti. Sarayın ek yapılarının inşaatı daha uzun yıllar sürdü. Fakat XIV. Louis, 1681'de Paris'ten ayrılarak Versailles'a yerleşti.

Versailles Parkı. — Saray kadar ünlü olan Versailles Parkı'nın plânı, çağın ünlü bahçe mimarı André Lenotre tarafından yapıldı. Park, sarayın çevresindeki çok geniş bir alanı kaplıyordu.

Versailles Parkı'nın içinde ünlü sanatçıların elinden çıkan, havuzlar, çeşmeler ve köprüler vardır.

VERSAİLLES ANTLAŞMASI

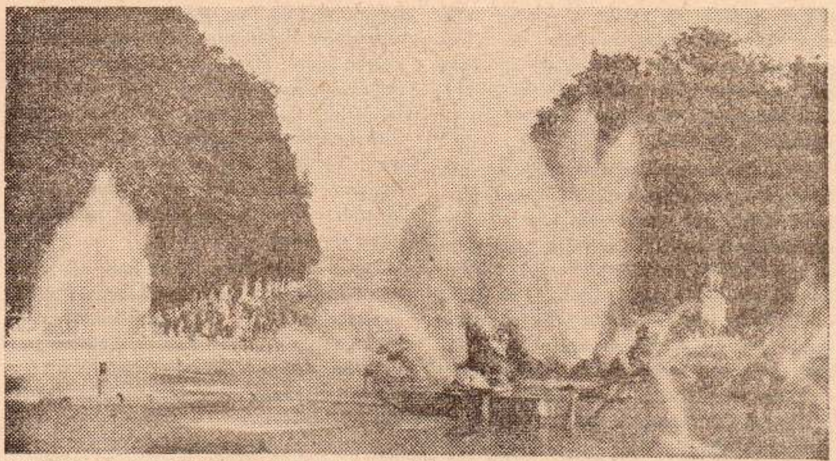
28 haziran 1919 tarihinde Versailles Sarayı'nda Almanya ile İngiltere, Fransa, Birleşik Amerika ve İtalya arasında imzalandı. Bu barış antlaşması tarihte eşi bulunmıyan siyasi bir belgedir. 1914 yılında patlıyan Birinci Dünya Savaşı, dört yıl sürdükten sonra, üçlü ittifak devletlerinin mağlûbiyetiyle sona erdi. İngiltere Başbakanı Lloyd George, Fransa Başbakanı Clemanceau, Birleşik Amerika Cumhurbaşkanı Vilson ile İtalya Başbakanı Orlando'nun hazırladıkları çok ağır barış şartları Alman delegelerine itirazsız ve münakaşasız kabul ve imza ettirildi.

Bu antlaşma ile Almanya'nın ordusu ve donanması sıfırdan aşağı bir dereceye düşürüldü. 1.600 tonilâtoyu geçen bütün ticaret gemileri, 1.000 ile 1.600 ton arasındaki gemilerin yarısı, balıkçı gemilerinin ve balıkçı sandallarının dörtte biri ve bütün sömürgeleri elinden alındı.

Alsace-Loraine Fransa'ya, Doğu Prusya Lehistan'a ve Çekoslavakya'ya verildi. Ruhr ve Saar kömür ve demir havzaları da geçici kaydiyle Fransa'ya teslim edildi, üstelik Almanya'ya çok ağır tazminat yükletildi.

VESÜV

Avrupa kıtasındaki, tek faal yanardağdır. Vesüv yanardağı, Orta İtalya'nın güneybatısında, Tiren Denizi kıyılarında, Napoli şehrinin 12 kilometre Güneydoğusu'ndadır.

Paris'ten 20 km. kadar uzaklıktaki Versailles Sarayı'nın bahçesinden bir görünüş.

Napoli Körfezi'nin kıyısında yükselen Vesüv, Avrupa'da tek faal yanardağdır.

Vesüv, dünyanın en çok bilinen yanardağlarından biridir. Bunun iki sebebi vardır. Birincisi, yanardağın jeologlar tarafından incelenmesinden, rejiminin gözden geçirilmesinden ileri gelir. Çünkü, muhtelif tarihlerdeki, patlamalarına rağmen, Vesüv, uysal bir yanardağdır. İkincisi, Vesüv yanardağının Avrupa kıtasında ve uygar bir ülkede bulunmasıdır.

Vesüv yanardağı, Somma dağının kraterli tepelerinden biridir. Yüzyıllar boyu sürüp giden patlamalar yüzünden, yanardağın yüksekliğinde azalıp çoğalmalar olmaktadır. 1900 yılı temmuzunda Vesüv'ün yüksekliği 1.276 metreydi. 1906'da yükseklik 982 metreye düştü. Vesüv'ün şimdiki yüksekliği ise 1.167 metredir.

Bugün Vesüv'ün yanında köyler, bahçeler ve bağlar vardır. Dağın eteklerindeki bereketli topraklarda iyi cins üzüm yetişir. Vesüv'ün tepesinden her zaman beyaz bir duman çıkar.

Vesüv yanardağı, tarih boyunca önemli patlamalar yaparak şehirleri yerle bir eden, can ve mal kayıbına sebep olan bir volkandır. Eski Romalılar, sık sık dumanlar ve ateşler saçan bu yanardağın Tanrılar'ın savaş yeri olduğunu söylerlerdi. Vesüv'ün bilinen ilk önemli patlayışı M. Ö. 79 yılında ve İmparator Tiberius zamanında oldu. Bu büyük patlamada yanardağ dolaylarındaki ünlü Pompei, Herculanum ve Stabiae şehirleri, insanlarla birlikte lâv ve ateş yağmuru altında kalarak yerle bir oldu.

Yine 472 yılında Vesüv'de büyük bir patlama oldu. Kraterden saçılan kül ve dumanların rüzgârların yardımiyle, İstanbul'a kadar geldiği söylenir. Yanardağ bundan sonra sıra ile 1631'de (18.000 kişi öldü), 1794'de (5.700 kişi öldü), 1822, 1855, 1872, 1880, 1895, 1906, 1929 ve 1944 yıllarında patlıyarak can ve mal kaybına sebep oldu. 1906' daki patlamada birçok kasaba ve köy lâvlar ve küller altında kalıp harap oldu. 1944'deki patlamada San Sebastino kasabası kül ve lâvlarla harap oldu.

1944 yılından beri, sadece «çubuğunu tüttürüp» duman çıkaran Vesüv yanardağını, binlerce turist görmeye gelir. Bunlar, bacanın yakınlarına kadar sokularak, lâvların huni içindeki durumunu gözleriyle görmek isterler. Vesüv yanardağının durumunu inceliyen bir gözlem merkezi 1844'den beri çalışmaktadır.

VETERİNERLİK

Hayvan hastalıkları ile uğraşan bir bilim dalıdır. İnsanlar, hayvanları evcilleştirmeyi başardıktan sonra, onların sağlıkları ile yakından ilgilenmek zorunda kalmışlar, hayvanlarını salgın hastalıklardan korumaya çalışmışlardır. Bundan ötürü veterinerlik tıp ilmiyle paralel bir gelişme göstermiştir.

Yurdumuzda veteriner hekimler Ankara Üniversitesi'ne bağlı Veteriner Fakültesi'nden yetişirler. Fakülte, İstanbul'da XIX. yüzyıl sonlarında kurulup, 1933 yılına kadar faaliyetine devam etmiş olan «Baytar Mekteb-i Âlisi»nin devamıdır. 1954 yılında çıkarılan bir kanuna göre veteriner hekimlerinin görev ve yetkileri şu şekilde tesbit edilmiştir:

1) Hayvanları muayene, hayvan hastalıklarını tedavi etmek, hayvanlar üzerinde her türlü ameliyatı yapmak; 2) Hayvanların vasıfları ve sağlık durumları hakkında raporlar vermek; 3) kara ve deniz hayvanlarından elde edilen besin ve endüstri maddeleri ile, hayvan yemi olarak kullanılacak maddelerin muayene ve tahlillerini yapmak; 4) veterinerlikte kullanılacak, aşı serum ve benzeri maddelerin muayene ve tahlillerini yapmak; 5) eczanesi olmıyan yerlerde hayvan ilâçlarını satmak; 6) bulaşıcı hayvan hastalıklarını en kısa zamanda resmî makamlara haber vermek.

Ayrıca Tarım Bakanlığı'na bağlı Veteriner Genel Müdürlüğü yurt hayvancılığının sağlığı ve ıslahı ile uğraşır. Öte yanda Millî Savunma Bakanlığı'nın ve Genel Kurmay Başkanlığının da birer Veteriner Daireleri vardır.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Veteriner Kanunları (2 cilt, 1960); Veteriner Hekimliği Tarihi (Ord. Prof. H. Dilgimen, 1947); Veteriner Hekimliğimizin Büyükleri (M. Bekman, 1945); Veteriner Kılavuzu (2 cilt, Prof. Dr. C. Şahin - Prof. Dr. N. Erdoğu - Dr. Ş. Saatçioğlu, 1951); Veteriner Adlî Tıp (Prof. Dr. Yaşar Altan; 2. bası 1959); Veteriner Hekimlere Mahsus İlâç Şekilleri ve Bunların Hazırlanmalarının İlmî Esasları (Prof. Dr. N. M. Öktel, 1959).

VETO

Lâtince «menediyorum» anlamına gelen bir sözdür. Bir siyasi görüşme sırasında varılan kararın icrasını durdurmak için kullanılan menfi oya denir. Veto, mutlak olabildiği gibi şartlı da olabilir. İç ve dış siyaset hayatında veto kullanılabilir. Meselâ Türkiye cumhurbaşkanının veto salâhiyeti vardır. Cumhurbaşkanı meclisten geçen bir kanunu tasdik etmiyebilir. Bu takdirde meclis o kanunu yeniden görüşmek zorundadır. Eğer ikinci görüşmede kanun büyük bir çoğunlukla kabul edilirse ancak o zaman kesinleşir. Durum A. B. D.'nde de aynıdır.

Birleşmiş Milletler Teşkilâtında da vetonun büyük rolü vardır. Üye devletlerden A. B. D., Rusya, Fransa, İngiltere ve Milliyetçi Çin'in alınan kararları veto etme hakkı vardır. Bu yüzünden Birleşmiş Milletler'de bugüne kadar çeşitli anlaşmazlıklar çıkmıştır.

VEYSÎ (Ölümü: 1627)

Nergisî'den sonra klâsik Osmanlı neslinin en büyük temsilcisidir. Ege'nin Alaşehir kasabasında doğdu. Medrese öğreniminden sonra müderris (profesör) oldu. Üsküp'te öldü. Asıl adı Üveys olan Veysî'nin nesri, çağdaşı Nergisî'ninki kadar ağdalı ve acayip değildir; daha sadedir. En ünlü eseri, Hz. Peygamber'den bahseden ve halk arasında «Siyer-i Veysî» diye tanınmış olan «Dur-retu'c-Tâc»ıdır. Mektuplarını topladığı «Münşe'ât»ı ile «Hâb-Nâme-i Veysî»si de klâsik divan nesrinin şaheserlerindendir; sonradan yüzlerce yazar tarafından örnek alınmıştır. Şiirleri nesirlerinden çok daha sadedir; divan şeklinde toplanmıştır.

VEZİNLER

Genel anlamı, tartı, düzen olan vezin kelimesi, edebiyatta mısraların düzenini sağlıyan ölçülere verilen ad anlamında kullanılır. Eskiden kafiyesi ve vezni yerli yerinde bulunan manzumelere «Mevzun ve mukaffa» (vezinli ve kafiyeli) denirdi.

Vezin; bir manzumenin bütün mısraları arasında müzikal bir ahenk sağlama yoludur. Türkler, İslâmlık etkisine girinceye kadar, bu ahengi heceler düzenine ve sayısına göre sağlarlardı. Buna «Hece Vezni» denmektedir. İslâmlık etkisi bütün kültür hayatımıza, bu arada edebiyatımıza da girince; halk şiiri hariç, Divan şiirine aslında Araplar'ın malı olan, fakat İran kanalından geçerek bazı değişmeler gösteren «Aruz Vezni» hâkim olmuş, bu hal XI. yüzyıldan başlıyarak günümüze kadar sürmüştür. Edebiyatımızda aruza karşı tepki XIX. yüzyıl sonunda görülmeye başlar. Mehmet Emin Yurdakul, hece vezni akımının önderi; XX. yüzyıl başlarındaki «Hecenin Beş Şairi» ise bu yolun ilk başarılı elemanlarıdırlar. Bir ara hece vezni çağdaş

Türk şiirinde tamamiyle yerleşmişse de, kısa bir süre sonra «Serbes Vezin», ya da vezinsiz şiir geleneği kurulmuştur. Bugün Türk şairlerinin büyük çoğunluğu vezinsiz şiir yazmaktadır. Bu arada hece ile, hattâ aruzla yazanlara da raslanır (Bk. Hece Vezni)

Hece vezni ile yazılmış bir manzumede, o manzumenin ilk mısraındaki hece sayısı kaç taneyse, onu izliyen bütün mısraların da aynı hece sayısında olması gerekir. İlk mısra 7 hece ise, diğer hepsi 7 hece; 11 ise 11 hece; 14 ise 14 hece vs. Bu arada daha düzenli bir ahenk sağlanması için, her mısraın kendi içinde hece gruplarına bölünmesi de dikkate alınabilir. Meselâ manzumenin ilk mısraı 3 + 4 bölümünde ise diğerlerin de bu bölüm düzeninde olması gerekir. Buna göre:

7 heceli mısrada bu bölünme (Durak): $7=3+4$ dür

8 hecelide: $8=4+4$,

11 hecelide: $11=6+5$ ya da $11=4+4+3$,

14 hecelide: $14=7+7$ ya da $14=4+3+4+3$ olabilir.

Aruz vezninde hece düzeni ve ölçü tamamen başkadır (Bk. Aruz).

VEZİR

Arapça bir kelimedir, çoğulu «vüzerâ»dır. Mutlak anlamı bugün anlayışımıza göre «başbakan»dır. Fakat Osmanlı Türkleri'nde, en yüksek askerî-mülkî (Tanzimat'tan sonra yalnız mülkî) rütbenin adı olmuştur. Diğer İslâm devletlerinde «vezir» deyince başbakan anlaşılır. Çağdaş İslâm devletlerinde ise «bakan» anlamına kullanılmaktadır: maarif veziri, harbiye veziri gibi.

XVI. yüzyılın son yıllarına kadar vezir rütbesini taşıyanların sayısı 10, nihayet 12'yi geçmezdi. Bunların 6, 7'si «kubbe veziri unvanını taşırlardı, vezir-i âzamın (başbakanın) yardımcısıydılar hepsi Divan-ı Hümayun (kabine) üyesiydi ve belirli görevleri yoktu. Vezir-i âzam gibi devletin her türlü işiyle uğraşırlardı; «ikinci, üçüncü, dördüncü...» vezir şeklinde sıralanırlar ve yer açıldıkça derece derece yükselirlerdi. Taşradaki vezirler, büyük eyaletlerin başlarındaki beylerbeyiler (genel valiler) idi; beylerbeyilerin hepsine vezir rütbesi verilmezdi. XVII. yüzyıldan başlıyarak vezir sayısı çoğaldı; beylerbeyilerin çoğuna, merkezdeki yüksek görevlilere bu rütbe verildi; vezir rütbesini taşıyanların 50-60, belki daha fazla olduğu görüldü. Tanzimat'tan sonra bu ad, mülkî en yüksek rütbe sayıldı; eşiti olan askerî rütbe sahibine «müşir=mareşal» dendi. Valilerin (genel valilerin), bakanların (nazırların), en yüksek saray görevlilerinin, büyükelçilerin bir kısmının rütbesi vezirdi. Vezirlere daima «paşa» denmiştir.

VEZİRKÖPRÜ

Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz bölümündeki Samsun iline bağlı bir ilçedir.

Vezirköprü ilçesinin toprakları, Samsun ilinin Güneybatısındadır. Kuzeyde Samsun'un Alaçam, Sinop'un Durağan ilçeleri, doğuda Samsun'un Havza, batıda Sinop'un Boyabat, Çorum'un Osmancık, Amasya'nın Gümüşhacıköy ve Merzifon ilçeleriyle çevrilidir.

Yüzölçümü: 1.735 km^2.

Nüfusu: 61.945 (1960 sayımı)

Yoğunluğu: Km^2'ye 41 kişi

İlçe topraklarını batıda en yüksek yeri 1.783 metre olan Kunduz Dağları ve güneyde yüksekliği 1.450 metre olan Kaletepe çevreler. Bu dalgalı sırtların Kızılırmak vâdisine bakan yamaçları ormanlıktır. Kızılırmak nehrinin sert bir dirsek çevirdiği Adadağ çevresinde, toprak dik ve sarp, gür ormanlarla kaplıdır. Bu bölgede birçok akarsular derin çukurlar içinden akar.

Vezirköprü ilçesinden geçen 45 no.'lu devlet yolu, ilçeyi Havza ve Samsun'a bağladığı gibi başka bir yol da Bafra'ya bağlar. İlçeye en yakın demiryolu istasyonu Sıvas - Samsun demiryolunun geçtiği Havza istasyonudur.

İlçe, Karadeniz ıklimiyle, kara ıkliminin etkisi altındadır. Kuzeyde yağışlar fazladır. Güneyde, yazlar ve kışlar daha şiddetli olur.

Vezirköprü ilçesinin ekonomik durumu tarıma dayanır. Ayrıca önemli ölçüde sebzecilik ve meyvacılık da yapılır. Elde edilen tarla ürünlerinin başında, buğday, arpa ve pancar vardır. Pancar ekimi Turhal Şeker Fabrikası'nın ihtiyacına göre ayarlanır. Elde edilen meyvalar arasında elma, ceviz ve erik önemli bir yer tutar. Halk, geçimini tarım işlerinden sağlar.

Kasaba. — İlçe merkezi olan Vezirköprü kasabası, Samsun'un güneybatısındadır. Nüfusu 8.084 kişidir (1960 sayımı).

Kasaba, Tavşan Dağları'nın 10 km. kadar kuzeydoğusunda, dalgalı bir alan üzerinde ve Kızılırmak'a dökülen Akçay'ın kolları arasında yüksekçe bir sırtta kuruludur. Şehrin kuzey kıyısından akan Uluçay, 15 km. uzaktan geçen Kızılırmak'a dökülür. Güneyden geçen Esenli çayı ile Uluçay'ın zaman zaman taşması, şehrin dolaylarındaki bahçelere zarar verir.

Şehirde 12 mahalle, 1.500 kadar ev ve 500'e yakın dükkân ve işyeri vardır. Eski evlerin çoğu ahşaptır. Son yıllarda beton yapılar çoğalmıştır.

1943'teki şiddetli bir depremden sonra Vezirköprü'de ve köylerde can kaybı olduğundan, yıkılan evlerin yerine tek katlı ahşap evler yapıldı.

Samsun'un ilçeleri içinde, Vezirköprü'nün tarih yönünden ayrı bir önemi vardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli sadrazamlarından Köprülü Mehmet Paşa ile, oğulları Fazıl Ahmet Paşa ve Mustafa Fazıl Paşa bu kasabanın yetiştirdiği ünlü devlet adamlarıdır.

Vezirköprü'de ayrıca tarihî bazı yapılar da vardır. Bunların arasında Fazıl Ahmet Paşa Medresesi, Köprülü Mehmet Paşa'nın eşinin yaptırdığı 4 kapılı ve 110 dükkânlı tarihî bedesten, Taşkale mahallesinde selâtin camisi, Çiftehamam, Taş Medrese, Orta-Cami ve Kurşunlu Cami vardır.

VİCTOR EMMANUEL

İtalya Kralları'ndan olan ikisinin adıdır. Bunlar II. ve III. Victor Emmanuel diye sıralanır.

Victor Emmanuel II

EMMANUEL, II. Victor (1820 - 1878). — Önceleri Sardunya Kıralı (1849'dan 1861'e kadar) olan Victor Emmanuel, Kıral Charles Albert'in oğludur. Babasının Avusturyalılar'a yenilip tacını bırakması üzerine Sardunya tahtına çıktı. Avusturyalı'lar'ı İtalya'dan atmak ve ülkede birliği kurmak için sıkı bir çalışmaya girişti. Kont Cavour gibi büyük devlet adamlarını yanına alarak, İtalyan birliğini sağlamak için ordusunu kuvvetlendirdi. Fransa'yla anlaşan Victor Emmanuel, 1859'da Fransızlar'ın yardımiyle Avusturyalılar'ı yenerek, İtalya'nın büyük kısmını ele geçirdi. 1861'de II. Victor Emmanuel adiyle İtalya Kıralı oldu. Daha sonra Garibaldi'nin yardımiyle Roma ve dolaylarını elinde tutan Papalık ordusunu dağıttı. Fransız birliklerinin Papa'yı korumaktan vazgeçerek, Roma'dan çekilmesi üzerine Victor Emmanuel, Roma'yı İtalya Kırallığı'nın başkenti (1870) yaptı. II. Victor Emmanuel, İtalya Birliği'nin kurucusu olarak tanınır.

Victor Emmanuel III

EMMANUEL, III. Victor (1869 - 1947). — İtalya'nın üçüncü Kıralı'dır. I. Umberto'nun oğlu, II. Victor Emmanuel'in torunudur. 1900 yılında babasından sonra kıral olan III. Victor Emmanuel, yarım yüzyıla yakın tahtta kaldığı gibi (46 yıl) iki büyük dünya savaşında da İtalya'nın başında bulundu.

Ordudan yetişerek generalliğe kadar yükselen III. Victor Emmanuel, I. Dünya Savaşı'nda cephede görev aldı. Savaştan sonra, Faşist Partisi kuvvetlenip, liderleri Benito Mussolini Roma'ya yürümeye kalkınca, önce buna karşı geldi. Fakat sonra Mussolini'nin artan kuvveti karşısında boyun eğerek kukla bir kıral oldu. Onun sözde kırallığı zamanında Mussolini, Papa ile anlaşma yaparak Katolik kilisesinin sınırlarını çizdi, İtalya'yı Habeşistan ve Arnavutluk ile savaşa sürükliyerek buralarını ele geçirdi.

VİCTORİA (Kıraliçe) (1819 - 1901)

Kıraliçe Victoria

İngiltere Kıraliçesi ve Hindistan İmparatoriçesi'dir. Londra'da doğdu. Amcası IV. William'ın evlâtsız ölümü üzerine 18 yaşında tahta çıktı. 1840'ta akrabasından prens Albert ile evlendi. Victoria'nın Kıraliçeliği 64 yıl sürdü. Kudretli ve iyi niyetli bir Kıraliçe olarak tarihte yer almıştır.

VİET-NAM'DAN İKİ GÖRÜNÜŞ

Güney Viet-Nam'ın başkenti Saygon'daki Kıraliyet Sarayı, ülke mimarlığının bütün özelliklerini taşımakla beraber modern stilde inşa edilmiş bir yapıdır

Viet-Nam'dan, kartpostal manzarasını andıran güzel bir görünüş.

VİCTORİA ÇAVLANI

Kuzey ve Güney Rodezya arasında, Zambezi Nehri üzerindedir. Dünyanın en büyük çavlanlarından olan Victoria Çavlanı 122 metre yüksekten dökülür. Bu büyük çavlanın kayalık zemin üzerine dökülen sularının çıkardığı muazzam uğultu, 30 kilometre öteden duyulur. Suların kayalara çarpmasından meydana gelen zerrecikler 15 kilometre uzaktan görülür.

VİCTORİA GÖLÜ

Dünyanın, ikinci en büyük tatlı su gölüdür. «Victoria Nyanza» diye de anılan göl Doğu Afrika'da, Uganda'nın güneybatısındadır. Kuzeyde ve kuzeybatıda Uganda, doğu' da Kenya, doğu, güney ve güneybatıda Tanganika ile sınırlanmıştır. Nil nehri gölün kuzeyinden akar.

Yüzölçümü 68.100 km² olan Victoria Gölü, 1858 de John Henning Speke tarafından keşfedilmiş, yine onun tarafından Kıraliçe Victoria'ya izafeten bu ad verilmiştir. Sığ ve zemini kayalık olan göl, balık bakımından çok zengindir. Gölde birçok ada vardır. Bunların bazısında eskiden insanlar otururdu. Uyku hastalığı yüzünden yerliler bu adaları terketmek zorunda kaldılar.

VİET-NAM

Uzak Doğu'da aynı adla anılan iki devlet

VİET-NAM, Uzakdoğu'da iki devletin adıdır. Viet-Nam eskiden Çin Hindistanı'nı meydana getiren ülkeler arasındaydı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu kesimi elinde bulunduran Fransızlar'a karşı ayaklanan Viet-Namlılar, yıllarca savaştılar. Nihayet 1954 yılında Fransa mütareke yapmaya razı oldu. Bu savaşın sonunda Viet-Nam 17. paralel üzerinden ikiye ayrıldı. Paralelin kuzeyinde kalan kesim bir komünist ülkesi oldu, güneyde de milliyetçiler yeni bir devlet kurdular.

Kuzey Viet-Nam

Kuzeyde Kızıl Çin, doğuda Güney Çin Denizi'nin bir girintisi olan Tonkin Körfezi, güneyde Güney Viet-Nam, batıda Laos ile sınırlıdır.

Yüzölçümü: 164.000 km²
Nüfusu: 13.000.000
Başkenti: Ha-Noi (Hanoy)

Bir komünist cumhuriyeti olan Kuzey Viet-Nam dağlık bir ülkedir. Dağların en yüksek tepesi Fan Si Pan'ın yüksekliği 3.500 metreye yaklaşır. Başlıca akarsu, Kızıl Nehir'dir. Nehrin çatalağzında geniş ölçüde pirinç tarımı yapılır. Tropikal bir iklimi olan Kuzey Viet-Nam'ın birçok kesimi ormanlarla kaplıdır.

Güney Viet-Nam

Kuzeyde Kızıl Çin, doğuda ve güneyde Güney Çin Denizi, batıda Kamboçya ve Laos ile sınırlıdır.

Yüzölçümü: 170.230 km²

Nüfusu: 12.000.000
Başkenti: Saygon

Milliyetçi Viet-Nâmlılar'ın kurdukları cumhuriyettir. Ülke, kuzey kesimine göre burada daha düzdür. Bilhassa güneydoğuda, Mekong Nehri'nin delta kesimi tamamen ovalıktır. Birçok kollara ayrılarak denize dökülen Mekong'un çatalağzı bataklık ve çamurluktur.

Güney Viet-Nam'ın ormanlık kesimlerinde çok değerli ağaçlar yetişir. Her iki Viet-Nam'ın da ekonomisi pirinç, kahve, çay ve orman ürünleri üzerindedir. Viet-Nam topraklarında geyik, manda, fil, kaplan, panter gibi yabani hayvanlar yaşar.

VİGNY, Alfred de (1797 - 1863)

Alfred de Vigny

Romantizm akımının ünlü Fransız şairlerinden biridir. Fransa'da Loches kasabasında doğdu. Asîl bir ailenin çocuğu olan Alfred de Vigny, önceleri ataları gibi asker oldu. Fakat pek genç yaşta ordudan ayrılarak kendini yazı hayatına verdi. İlk şiir kitabını 1822'de yayınlayan Vigny, «Cinque-Mars» adlı eseriyle ün kazandı. Daha sonra «Eloa», «Dolorida» ve «Moise» adlı piyesleri yeni görüşün belirli eserleri olarak eleştirmelere yol açtı.

Vigny, «Sanat için sanat» görüşünü tuttu. Gençlik yıllarındaki şairane anlatışını olgunluk çağlarında bırakan Vigny, hayatın gerçek olaylarını, romantik bir görüşle belirtti. Bu çağlarda «Chatterton» ve «Othello» piyeslerini yazdı. 1845'te Fransız Akademisi'ne üye seçildi. Otuzdan fazla eseri vardır.

VİGONY

Peru, Bolivya gibi dağlık Güney Amerika ülkelerinde yaşıyan bir lama çeşididir. Lamadan daha küçüktür; sırtı kırmızımtırak sarı, karnı da beyaz tüylerle örtülüdür. Ot yiyerek beslenirler. Bir erkek ve 6-10 dişiden meydana gelen sürüler halinde yaşarlar. Çok çevik ve hareketlidirler. Evcilleştirilmiş çeşitleri de vardır. Yününden çok makbul tutulan kumaşlar dokunur.

Lamalar gibi, Vigony da deve ile akraba bir hayvandır.

Vigony, Güney Amerika'da yaşıyan bir lama çeşididir.

VİKİNGLER

VIII. yüzyılda, Avrupa kıyılarına akınlar yapan Vikingler, Kuzey Avrupalı savaşçı ve denizci insanlardır. Bugünkü Norveçliler, İsveçliler ve Danimarkalılar'ın ataları olan Vikingler'e, Kuzey Adamları anlamına «Norsemen - Norman» adı da verilir.

Vikingler, gezici, maceracı ve savaşı seven insanlardır.

Avrupa'da ilk önce 790 yılında göründüler. İrlanda'yı, İngiltere'yi, Fransa ve Almanya'yı korku içinde bırakan Viking akıncıları kendilerine yeni yurtlar kurdular. Öldüren, soyan ve yakan Vikingler, Hıristiyan Avrupa'da «Tanrı'nın öfke elçileri» sayıldı. Kiliselerde dualar okundu, Tanrı'ya, bu felâketten kendilerini kurtarması için yalvarıldı. İlk akınlardan sonra Vikingler'in bir kısmı Britanya Adaları'nda (841), bir kısmı Fransa'nın kuzeyinde (845) yerleşti. İngilteredeki'ler, Saksonlar ve Angl'lar ile karıştı. Kuzey Fransa'dakiler, yeni akınlarla kuvvetlendiler ve 911'de burada Norman Dukalığı'nı kurdular. Bugün de aynı bölge Normandia adını taşır.

Viking akınları 1000 yılına kadar sürdü. Bu tarihten sonra yerleştikleri yerde uygar hale gelen bu kavim, önce ayrı topluluklar halinde kaldı, sonra da ülke halkına karıştılar.

VİLÂYET: (Bk. İL)

VİLLON, François (1431 - 1465'e doğru)

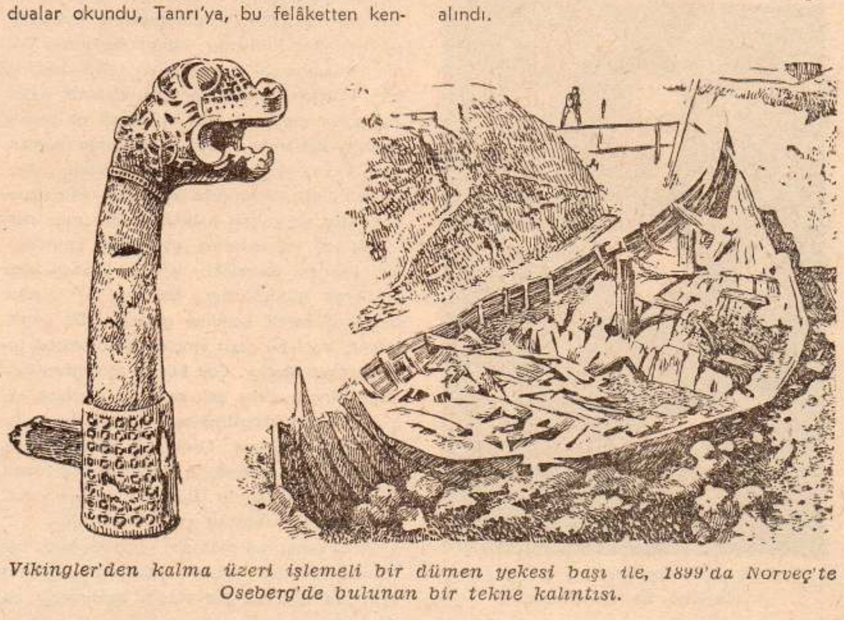
Lirik Fransız şairlerinin en ünlülerindendir. Paris'te doğdu; fakir bir aileye mensuptu. Küçük yaşta babasını kaybettiğinden akrabaları tarafından büyütüldü. Çok derbeder bir yaratılışta olduğu için başı sık sık derde giriyordu. Bazı soygunlara, kanun dışı hareketlere adı karıştı, bu yüzden hayatının büyük bir kısmı saklanmak ve kaçmakla geçti. Bu arada bir de papaz öldürdüğü için hapse atıldı. Daha sonra da durumunu düzeltmek için soygunlar yaptı. Bir defasında asılmaya mahkûm edildiyse de sonradan affedildi. Şiirlerini «Petit Testament», «Grand Testament» adlı eserlerinde toplamıştır. «İdam Mahkûmlarına Ağıt» (Le Ballade des Pendus) şiirlerinin en güzellerinden biri olarak kabul edilir.

VİLNO

Litvanya S. S. Cumhuriyeti'nin başkentidir. Ülkenin güneydoğusunda bulunan şehrin nüfusu, 250.000 kadardır. Vilno, bu kesimin önemli bir demiryolu, ticaret ve dokumacılık merkezidir.

Vilno, Litvanya II. Dünya Savaşı'ndan sonra Rus boyunduruğundan kurtularak bağımsızlığını aldığı zaman bu küçük devletin başkentiydi.

1941'de II. Dünya Savaşı sırasında 1941'de Almanlar'ın eline geçti. Savaşın sonlarına doğru da Ruslar tarafından Almanlar'dan geri alındı.

Vikingler'den kalma üzeri işlemeli bir dümen yekesi başı ile, 1899'da Norveç'te Oseberg'de bulunan bir tekne kalıntısı.

Leonardo Da Vinci

Rönesans'ın ünlü İtalyan Ressam ve Heykelcisi

VİNCİ, Leonardo da (1452 - 1519)

Leonardo da Vinci.

Rönesans devrinin, ünlü İtalyan ressam ve heykelcilerinden biridir. Aynı zamanda, mimar, mühendis ve bilim adamı olarak da tanınır. Pisa ve Floransa şehirleri arasındaki Vinci kasabasında doğdu. Floransalı zengin bir noterin oğludur. O çağda mümkün olan en mükemmel öğrenimi görmüş, resim kabiliyeti göz önünde bulundurularak Floransalı büyük ressam Verrocchio'nun yanına çırak olarak verilmişti. 1480'de Dük Lodovico Sforza'nın maiyetine girerek Milano'ya yerleşmiş ve dükün emriyle Santa Maria delle Grazie rahiplerinin manastır duvarlarına ünlü «Son Yemek» tablosunu yapmıştır. Bu şaheser tablo, rutubet yüzünden ilk durumunu muhafaza edememekle beraber, sürekli tamirat sonucunda Leonardo da Vinci'nin çağımıza kadar gelebilmiş en önemli eseridir.

Ressamın Milano'daki hayatı çeşitli tablo ve portreler bakımından çok verimli geçmiş, ancak bunların çoğu zamanla kaybolmuştur. Bu sırada Leonardo da Vinci mühendislik bilgisine dayanarak Lombardiya düzlüklerinin boru ve kanallar yoliyle sulandırılması için bir sistem de bulmuştur.

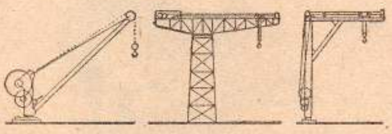
Leonardo da Vinci'nin en tanınmış eserlerinden biri «La Giocondo» diye de anılan «Mona Lisa» tablosudur. Louvre Müzesi'nde bulunan bu eser 1911 yılında millî kaygularla bir Floransalı tarafından çalınıp İtalya'ya götürülmüş, iki yıl sonra bulunarak tekrar müzedeki yerine konmuştur.

Leonardo da Vinci'nin en ünlü eserlerinden: La Giaconda.

1506 yılında Leonardo da Vinci, Fransa Kıralı XII. Louis'nin ressamı olarak çalışmaya başladı. On yıl sonra I. François tarafından kendisine Amboise yakınlarındaki Cloux şatosu verildi ve aylık bağlandı. Ünlü ressam 1519'da burada öldü.

Leonardo da Vinci'nin eserlerinin çoğu kaybolmuş, bir kısmı da talebeleri tarafından tamamlanmış bir ressam olduğu halde, Rönesans sanatının dev simaları arasında yer alır. Üçgen kompozisyonlar, gülümsiyen kadın yüzleri, anatomi ve perspektif bilgisindeki mükemmellik ve arka plânın incelikle işlenmesi Leonardo da Vinci'nin özellikleridir.

Üç vinç çeşidi

VİNÇ

Ağırlıkları yükseklere kaldırmak için kullanılan bir araçtır. Genel olarak üç ana parçaya ayrılabilir. Bunlardan birincisi, vincin toprağa oturduğu büyük ve ağır gövde; ikincisi gövdeden eğik olarak uzanan bir kol; üçüncüsü de gövde ve kol üzerinde kurulmuş olan çelik halat donanımıdır.

Çelik halat ikinci parça olan kolun üst ucundan aşağı doğru sarkar. Halatın ucunda bir çengel vardır. Kaldırılmak istenen ağırlık bu çengele asılır. Halat birçok makaralardan geçmektedir. Böylece ağırlığı kendinden çok küçük bir kuvvetle kaldırmak mümkün olur. Çünkü halat makaralara bir palanga yapacak biçimde sarılmıştır. Vincin gövde bölümünde asıl kuvvet kaynağı ve kumanda yeri bulunur. Halatın ucu kuvvet kaynağına bağlanır. Vinci çalıştıracak olan düğme ve kollarla ağırlık istenilen yüksekliğe kaldırılır. Sonra da yere indirilir. Kuvvet kaynağı genel olarak bir motordur. Vincin çeşidine göre değişik motorlar kullanılır. Motor seçiminde vincin kullanılacağı yerin şartları büyük rol oynar. Vinçlerde diesel motoru, elektrik motoru, buhar makinası, çok az olarak da benzin motoru kullanılır. Vinci çalıştıranın kumandasına göre motor dönerek çelik halatı çeker, ya da bırakır. Buna göre de halatın öbür ucundaki yük, ya yukarı kalkar, ya da aşağı iner.

Vinçler yapılışlarına göre çok çeşitlidirler. Bazıları tekerlekli yapılır. İstenen yere çekilerek götürülürler. Bazıları bir yerden bir yere kendi kendine gidecek gibi yapılmıştır. Yani bu çeşit vinçler bir otomobil gibi hareket ederler. Çok büyük ağırlıkları kaldıran vinçler daha çok sabittir. Ağırlığın etkisiyle vincin devrilmemesi için gövde toprağa sıkıca bağlanır. Gemilerde, özellikle şileplerde yükleri ambara doldurup boşaltmak için vinçler kullanılır. Büyük binaların yapılması sırasında vinçler çok yararlı olur.

Vinci çalıştıran motorun gücü ve çelik halatın kalınlığı vincin kaldıracağı yükün ağırlığını sınırlar. Bir vincin kaldıracağı en büyük ağırlık ton olarak üzerinde yazılıdır. O vinçle ondan büyük ağırlıklar kaldırılmamalıdır. Ya çelik halat kopar, ya da motor zorlanarak bozulur.

VİRANŞEHİR

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Urfa iline bağlı bir ilçedir.

İlçe toprakları üçgen biçiminde ve Urfa'nın güneydoğusundadır. Doğuda Mardin ilinin Şenyurt, Derik, Mazıdağı, Diyarbakır'ın Çınar ve Merkez, batıda Urfa ilinin Siverek, Merkez (Urfa) ve Akçakale ilçeleri ve güneyden de Türkiye-Suriye sınırıyle çevrilidir.

Yüzölçümü: 5.096 km²

Nüfusu: 36.849 (1960 nüfus sayımı)

Yoğunluk: Km²'ye 7 kişi

İlçe toprakları kuzeyde Karaçalı, batıda Tetek Dağları'nın güneye doğru alçalan etekleri içinde kalır. Yükseklikler az olduğu için bütün ilçe toprakları az dalgalı bir ova gibi görünür. Bu dalgalı ovada daha çok yağmur ile beslenen birçok akarsu vardır.

Viranşehir, Türkiye'nin nüfusu en az olan ilçelerinden biridir. Bu insan azlığı yüzünden, büyük parçalar halinde, toprak sahipleri tarafından işletilir. Az insana ihtiyaç gösteren hayvancılık da yapılır. Halk geçimini hayvan besliyerek veya büyük topraklarda çalışmakla sağlar.

İlçe topraklarından, Urfa - Nusaybin karayolu ile Urfa'yı bu devlet yoluna bağlıyan bir il yolu geçer. İki yol da gevşek satıhlı toprak yoldur.

Viranşehir toprakları kara ikliminin etkisi altındadır. Yazlar daha uzun ve sıcak, kışlar, doğu bölgesine göre daha ılık geçer.

Kasaba. — İlçe merkezi olan Viranşehir'in nüfusu 7.026 (1960 sayımı) kişidir.

Urfa'nın doğusunda olan Viranşehir kasabası Takırtokur Dağı'nın güeyinde, geniş bir düzlüğün ortasında kuruludur. Urfa'ya kara yolu ile bağlı olduğu gibi, demiryolu istasyonu olan Ceylânpınar'a (Resülayn) da 60 kilometrelik bir karayolu ile bağlıdır.

Denizden yüksekliği 620 metre olan Viranşehir'in çevresini kaplıyan tarihî surlardan bir kısmı henüz ayakta durmaktadır.

VİRGİL (Vergil), (M.O. 70 - 19)

Ünlü bir lâtin şairidir. Ailesi tahsil ve terbiyesine çok önem vermiştir. Önce Milano, sonra Roma'da eğitim görmüş, imparator ve halk tarafından takdir edilmiştir. Üç ünlü eseri «Eclogues», «Georgics» ve «Aeneid» dır. Yunan şairlerini bilhassa Theocrite ve Homere'i taklit etmiştir.

Virgil, yüksek duygulu, ahlâk ve fazilet sasahibi bir insandı. Yunan şairi Homer'in İlyada'sından ilham alarak (Aeneid)'i hazırlarken hastalanmış ve bu şaheseri yırtmaya kalkmışsa da arkadaşları buna engel olmuştur.

Bibliyografya. — Yazarın dilimize çevrilen eserleri:

L'Enéide (Ahmet Reşit, 2 cilt, 1936); Sığırtmaç Türküleri (İsmet Z. Eyuboğlu, 1962); Lâtin Ozanlarından Çeviriler (Oktay Rıfat, 1963).

Hakkındaki eserler. — Virgilius ve Seneca (Murat Uraz, 1955); Vergilius Tefsirlerinin Gelişmesi (Azra Erhat, 1944); Virgil (Salâhattin Savcı, 1942).

VİRGİNİA

Amerika Birleşik Devletleri'nden biridir. Ülkenin «Atlantik Bölgesi» kesimine düşer.

Virginia, kuzeyde Maryland ve West Virginia, batıda West Virginia ve Kentucky, güneyde Tennessee ve North Caroline devletleriyle çevrilidir. Virginia'nın doğu kıyılarını Atlas Okyanusu sınırlar.

Yüzölçümü: 130.560 km²

Nüfusu: 4.122.000

Başkenti: Richmond

Virginia'nın batı kesimi Appalachian ve Blue Ridge dağlariyle kaplıdır. Orta ve doğu kesimleri alçalan yayla ve ovalardan ibarettir. Bu dağlar büyük ormanlar ve akarsuların açtığı derin vâdilerle doludur. Virginia'nın başlıca akarsuları Potomac, York, James, Blackwater ve Shenandoah nehirleridir.

Virginia'nın kıyıları girintili çıkıntılıdır. Ortalama 1.400 kilometreyi bulan bu kıyılar, ünlü Chesapeake körfezini kaplar. Bu körfezde, dolayısiyle Virginia kıyılarında gelgit olayları çok önemlidir.

Ülkenin iklimi ılık, yağmurları bol, akarsuları fazla olduğu için toprağı verimli, ve tarıma elverişlidir. Başlıca ürünleri tütün, mısır, buğday, meyva ve pamuktur. Virginia tütünleri özel kokusu ve içimindeki tat ile bütün dünyada ünlüdür. Amerika'da yapılan en iyi sigaralar Virginia ve Türk tütünlerinin harmanı ile olur. Virginia'da endüstri çok ileridir. Sigara, tekstil, cam işleri, boya ve kimyevi maddeler yapan birçok fabrika vardır. Bu arada balıkçılık da gelişmiştir. Norfolk, Newport News ve Portsmouth'da gemi tezgâhları vardır.

Virginia yüzölçümü bakımından Amerika Birleşik Devletleri'nin 35.; nüfusu bakımından 13. devletidir. Büyük şehirler kıyılardadır. Başkent ve Virginia'nın en kalabalık şehri olan Richmond 230.000 nüfusludur. Norfolk (213.000), Roanoke (94.200), Portsmouth (80.000), Newport News (52.500) büyük şehirlerdir.

Tarih. — Virginia, Amerika kıtasındaki ilk İngiliz sömürgesidir. 1607'de İngiliz göçmenleri burada Jamestown'u kurdular. Bu bakımdan Virginia'nın Birleşik Devletler arasındaki adı «Old Dominion» (Eski Dominyon) dur. Virginia, yüzyıllar boyu sömürgenin kültür ve sanat merkezi oldu.

Virginia, cumhurbaşkanlarının anavatanı olarak tanınır. Başta Washington olmak üzere, Jefferson, Madison Monroe, Harrison, Tyler, Taylor Wilson Virginialı'dırlar. Birleşik Devletlere en çok başkan yetiştiren devlet Virginia'dır.

Virginia Birleşik Amerika'yı kuran ilk 13 devlet arasındadır. 1788'de Birliğe giren Virginia, kurtuluş hareketinin önemli merkezlerinden biri oldu.

1861-1865 İç Savaşı sırasında, Virginia, Güney Birliği'nin, yani Konfederasyon'un merkeziydi Richmond da başkent seçilmişti. Bu savaş, Virginia'da Appomattox'da, Lee'nin Kuzeylilere (Birlikçi) teslim olmasiyle sona erdi; 1870 yılında da, Virginia gene Amerikan Birleşik Devletleri'nden biri oldu.

VİRÜS

İntanî (bulaşıcı) hastalıkları husule getiren etkenler çeşitli yapı ve boyutta küçük varlıklardır (mikroorganizmalar). Bunları, yapı farklarını bir tarafa bırakarak, sadece büyüklükleri bakımından şöyle sıralıyabiliriz: protozonlar, mantarlar, bakteriler, riketsiyalar ve virüsler.

Virüsler bilinen etkenlerin en küçükleridir. En küçük virüslerin boyu 8-15 milimikron, daha iricelerinin ise 125-275 milimikron arasındadır (Milimikron, milimetrenin milyonda biridir).

Virüslerin mahiyeti hâlâ iyice bilinememektedir. Canlı veya cansız oldukları sorusu da kesin olarak cevaplandırılamamıştır. Ancak elektron mikroskobiyle görülebilirler. Canlı hücrelerde uygun şartları bulunca çoğalırlar. Genel olarak, virüs hastalıklarını geçiren kimselerde, devamlı bağışıklık (muafiyet) husule gelir. Meselâ, kızamık, çiçek, kabakulak geçirenler ikinci defa bu hastalığa yakalanmazlar (nezle, enfluanza, herpes müstesna).

Şimdiye kadar virüs hastalıkları için, özel bir ilâç bulunamamıştır. Bağışıklık serumları da pek işe yaramamaktadır. Ancak kuluçka devrinde, virüsler iyice yayılmadan yapılan serum tedavisi, birkaç virüs hastalığında faydalı olabilmektedir. Meselâ, kızamıkta koruyucu olarak özel serum kullanılır.

Bugün virüslerle meydana geldiği billinen hastalıkların bazıları şunlardır:

Soğuk algınlığı, salgın ansefalit, aft humması, basit herpes, zona, intanî hepatit enfluanza, kızamık, kabakulak, kızamıkçık, tatarcık humması, poliyomiyelit (çocuk felci), kuduz, çiçek, trahom, suçiçeği, siğil, sarı humma.

VİSKİ

Tahıldan elde edilen bir içkidir. Viski yapmak için tahıl taneleri önce ezilerek mayalanmaya bırakılır. Daha sonra damıtılır ve genel olarak meşe fıçılar içinde dinlendirilir.

Çeşitli memleketlerde yapılan viskilerin kendine has özellikleri vardır. Bu da yapılış tarzından ve kullanılan tahılın cinsinden, dinlendirme tekniğinden ileri gelir. Ayrıca, viski yapımında kullanılan su da viskinin cinsine çok tesir eder. Meselâ İskoç viskisi asla taklit edilememektedir, çünkü bu viskinin yapımında kullanılan kaynak suyu, İskoçya'dan başka hiçbir yerde bulunmamaktadır. Bu su, kırmızı granit kayalardan çıkar, sonra turba yosunları arasından geçer. Birleşik Amerika'daki viski damıtım tesislerinin çoğu da Batı Pennsylvania'dadır. Çünki burada kireçtaşından süzülen su kaynakları vardır.

Viski, genel olarak arpadan yapılır. Çimlendirilen arpa ezilir, pişirili. ve mayalandırılır. Bundan sonra elde edilen bira damıtılır. İlk damıtma alkolü ve kullanılan malzemenin mayalanmamış kısmını ayırır, bundan sonra kalan kısım yeniden damıtılır ve ağaç fıçılarda dinlenmeye bırakılır.

Dünyanın en ünlü viskileri İskoç, A.B.D., Kanada ve İrlanda viskileridir. Türkiye'de viski yapmak için 1955'ten sonra çalışmalara başlanmış ve yapılan viskiler dinlenmeye terkedilmişti. Dinlendirilen viskiler ilk defa 1963 yılında «Ankara» markasiyle piyasaya çıkarılmıştır. Uzmanlar, Türk viskisinin dünyanın en iyi viskileriyle boy ölçüşecek ayarda olduğunu söylemişlerdir.

VİSTÜL

Polonya'da bir nehirdir. Avusturya'nın Silezya bölgesinden çıkar, önce kuzeye, sonra kuzeydoğuya doğru akar. Krakov'dan geçtikten sonra batıya yönelir. Nida, Dunajec, Wisloka ve Sak suları ile Kuzey Karpatlar'daki başka suları toplar. Pliua'yı da aldıktan sonra Varşova'nın içinden geçer. Prusya'yı sulayan Vistül geniş bir çatalağzı yaparak Baltık Denizi'nin Danzig Körfezi'ne dökülür. 1070 km. uzunluğundadır. Kıyıları Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında kanlı savaşlara sahne olmuştur.

VİŞNE

Gülgiller familyasından, kiraz biçiminde meyvalar veren bir ağaç ve bunun meyvalarıdır. Kırmızımtırak dalları, beyaz çiçekleri vardır. Meyvaları yazın olgunlaşır. Ekşi olduğundan, çiğ olarak pek yenmez. Daha çok reçeli, hoşafı, kompostosu yapılır. Ayrıca vişneden likör ve benzeri içkiler yapılmasında da faydalanılır. Türkiye'de 1.745.000 vişne ağacı vardır. Yılda 18.510 ton vişne elde edilir.

VİTAMİNLER

Vitaminler, yokluğu çeşitli hastalıklara ve gelişme bozukluklarına yol açan maddelerdir.

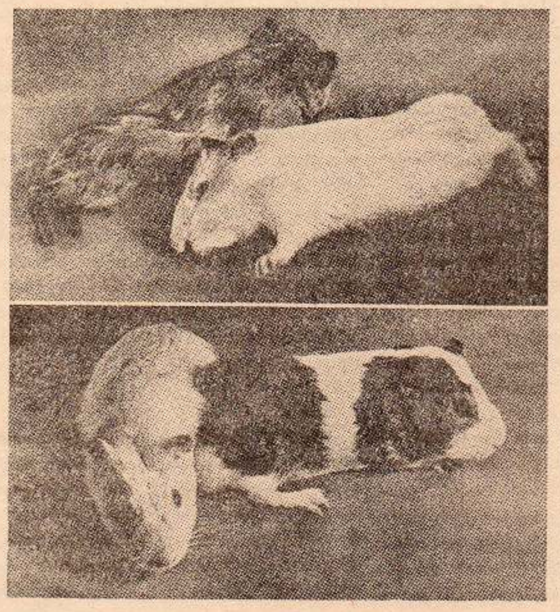
1897 yılında, Eijkman adındaki Holândalı bir hekim, kabuksuz pirinçle beslenen tavuklarda sinir sistemine ait birtakım düzensizlikler görmüştü. Bu belirtilerin Japonların «hakke» adını verdikleri beriberi hastalığındaki belirtilere benzemesi dikkatini çekti. Eijkman, hastalanmış hayvanlara pirinç kabuğunu (kepeğini) yedirdiği zaman iyileştiklerini gördü.

1911'de Casimir Funk da pirinç kepeği üzerinde çalışmalar yaptı. Kuşlardaki beriberi hastalığını iyi eden kristal halinde bir madde elde etti. Bu maddenin kimyasal analizinde, amid şeklinde azot bulunduğunu zannettiğinden «Vitamin» adını verdi. (Vita = hayat)

Aynı yıllarda (1909) Stepp, sütten yağ eriticilerle (alkol - eter) elde ettiği özde başka bir vitaminin varlığını buldu. Yağ eriticilerle özü alınmış sütle beslenen fareler hastalanı-

Çocukların büyüyüp gelişmek için bol miktarda vitamine ihtiyaçları vardır. Muz, A, B ve C vitaminleri bakımından zengin meyvadır.

C vitamini verilen ve verilmiyen kobaylar

Resimde görülen kobaylar tamamen aynı besinle beslenmiştir. Ancak, yukarıdakilere hiç C vitamini verilmemiş; aşağıdakilerin besinine C vitamini katılmıştır. Bunun sonucu olarak, yukarıdaki hayvanlar iskorbüte yakalanmış, yerlerinden bile kıpırdıyamıyacak hale gelmiştir. Ancak vakit geçirmeden vitamin verilmeye başlanınca, onlar da kendilerini toparlıyacaktır.

yor, bu öz tekrar verilince hayvanlar iyileşiyordu.

Eijman'ın bulduğu, suda eriyen; Stepp'in bulduğu yağda ve yağ eriticilerde eriyen vitaminlerin ortaya çıkması bugün hâlâ kullanılan «suda eriyen vitaminler, yağda eriyen vitaminler» ayırımına sebep olmuştur.

1906 yılında, İngiliz Hopkins, eksikliğinde belirli hastalıkların meydana çıktığı, beside bulunması çok önemli olan bazı maddelere dikkati çekmişti.

30 yıl devam eden hayvan tecrübeleriyle vitaminler hakkında genel olarak şu sonuçlar elde edildi:

Vitaminler vücut için enerji verici veya yapı taşı olarak kullanılabilecek maddeler değildir. Bunlar vücutta sentez yoliyle başka bileşiklerinden de yapılamaz. Alınan çok küçük miktarlar bile bu maddelerin yokluğunda veya eksikliğinde meydana çıkan hastalıkları önler, yahut iyi eder.

Biyolojik denemelerden sonra vitaminlerin kimya bakımından araştırılmasına geçildi. 1933'de A ve C vitamininin kimyasal yapıları belli oldu. Arkasından beş sene içinde, bilinen diğer vitaminlerin formülü meydana çıktı ve birçoklarının sentezi yapıldı.

Vitaminlerin Kaynağı Nedir?

Vitaminler bitkiler tarafından hazırlanır. İnsan ve hayvanlar, vitaminleri bu kaynaklardan alırlar. Bitkilerde vitamin ya olduğu gibi, veya provitamin şeklindedir. Provitamin sonradan vitamine değişebilen madde demektir. Meselâ karotin bir provitamin'dir. Vücutta A vitaminine döner.

İnsanlar, hayvanların bazı organlarında depo edilmiş olan vitaminleri bu organları yemek suretiyle de alırlar. Süt, yumurta ve balıkyağında depo edilmiş vitamin vardır. İnsan vücudunda da vitamin depoları bulunur. Vitamin eksikliği hastalıkları (avitaminoz) bu sebepten birkaç hafta, hattâ bazan aylarca sonra meydana çıkar.

Çok yönlü bir beslenme, gerekli vitaminlerin, yeteri kadar alınmasını sağlar. Bazı özel hallerde, bugün artık besin maddelerindeki miktarları iyice bilinen ve sentetik olarak da yapılabilen vitaminler, besine ek olarak yiyecek veya preparat halinde verilebilir.

Vitamin Eksikliği

Tek yönlü beslenmelerde vitaminleri yeteri kadar alamamak tehlikesi belirir. Kışla, hapishane, okul gibi yerlerde yapılan toplu beslenmeler, harbler, fakirlik, sefalet, avitaminozların (vitamin yokluğu veya eksikliği hastalıkları) görülmesine sebep olur.

Meselâ, Asya'da yalnız pirinçle beslenen fakir halkta beriberi, daha çok mısırla beslenen Romen ve İtalyanlar'da (bazı bölgelerde) pellegra görülmektedir. Birinci Dünya Harbi'nde Avrupa'da skorbüt vakaları oldukça çok görülmüştü.

Vitaminler konusunda sadece hayvanlar üzerinde çalışmalar yapıldığı sıralarda alfabe harfleriyle ad veriliyordu. Bugün hâlâ aynı şekil kullanılmaktadır.

Biyolojik deneyler (hayvanlar üzerinde yapılan) yapılırken ölçü olarak 'koruyucu doz' ve «tedavi edici doz» birimleri (ünite) kullanılmaktaydı. Meselâ, hayvanı beriberi olmaktan korumak için bir günde verilmesi gereken vitamin miktarı 1 koruyucu doz, hastalığı iyi etmek için bir günde verilmesi gereken miktar 1 tedavi edici doz olarak ifade edilirdi. Vitaminlerin kimyasal olarak özellikleri bilindikten sonra ölçüleri ağırlık olarak (miligram) verilmeye başlandı.

A Vitamini

A vitamini tabiatta sâf olarak az bulunur. Provitamin olan karotenler çoktur. Karotenler organizmada A vitamini haline gelir. A vitamini yağda erir, ışıkta ve havada okside olur, ısıya dayanıklıdır. Vitamin, balıkyağı, tereyağı, süt, krema, yumurta, karaciğer ve beyinde A vitamini halinde; mârul, havuç, turp, domates, yeşil salata ve daha birçok sebze ve meyvada provitamin (karoten) halinde bol miktarlarda bulunur.

Vücutta örtücü doku hücrelerinin yaşaması ve korunması büyüme ve gelişme, gözde uyumun yapılabilmesi için lâzımdır.

Yetişkinlerde günlük ihtiyaç 2.000-4.000 ünite, gebelerde ve çocuklarda bunun iki mislidir.

A avitaminozunda, gece körlüğü, kresoftalmi, gözde kornea tabakasının enfeksiyonlara karşı direncin azalması, derinin keratinleşmesi, iltihap, dökülen epitel hücrelerinden husule gelen idrar yolu taşları gibi hastalık ve bozukluklar görülür.

Kullanıldığı Hastalıklar. — Göz hastalıkları (bilhassa konjonktivitler), sarılık, ishal, karaciğer iltihapları, tiroid büyümesi, şeker hastalığı, ülserler, kolitler, cilt yaraları, gelişme bozukluğu raşitizm, kadınlarda rahim ve vagina iltihaplarında A vitamininden faydalanılır.

B Kompleksi

1926 yılına kadar B vitamini adı altında toplanan faktörlerin bir tek vitamin olmadığı anlaşıldı. Bugüne kadar ayrılabilen vitaminler şunlardır: B_1'den, B_{14}'e kadar B vitaminleri, PP vitamini, Pantotenik asid, Kolin, İnositol, Para - amino - benzoik asid, Folik asid, Folinik asid ve Biotin.

Bu vitaminlerden her birinin ayrı ayrı avitaminoz hali mevcut olduğu gibi B - kompleksi vitaminlerinin toplu halde eksikliği de kendine has bir avitaminoz durumu yaratır.

Beslenme bozuklukları, ishaller, ateşli hastalıklar, gebelik, emziklilik, antibotik ilâçlarla tedavi, şeker hastalığı, karaciğer ve mide hastalıkları halinde B - kompleksi vitaminlerine ihtiyaç vardır.

Günlük besine bira mayası, karaciğer eklemek veya B - kompleksi ilâçları vermek suretiyle eksiklik giderilir.

B_1 Vitamini (Thiamine, Aneurine). — Bu vitamin tahılda, pirinç kabuğunda, bira mayasında, fasulye, mercimek, ceviz, fındık ve fıstıkta, iç organlarda bulunur. Suda erir, pişirme sırasında azalır. Günlük ihtiyaç 1-2 miligram kadardır.

B_1 avitaminozunda beriberi hastalığı meydana çıkar. Devamlı olarak kabuğu alınmış pirinç, kamış şekeri, kepeksiz unlarla beslenen kimselerde görülür.

Beriberi, nevrit, polinevrit ve nevraljiler, kuşpalazı (difteri), şeker hastalığı, devamlı ishaller, gut ve zona ağrıları, alkoliklerin kalb yetmezliği ve nevritleri, nevrasteni, ruhî bozukluklar gibi hastalıklarda kullanılır.

B_2 vitamini (Riboflavine). — Süt, karaciğer, bira mayası, et, balık, bezelye ve yumurtada bol miktarda bulunur. Suda erir, ısıya dayanıklıdır. Günlük ihtiyaç 2-3 mg.'dır.

B_2 vitamini hücrelerdeki oksitlenme olayı için çok önemliidr. Birçok fermentin bileşiminde vardır. Avitaminozunda, dudak kenarında çatlaklar, dilde, gözde iltihaplar, kalb zarı iltihabı, cildin kuruyup sertleşmesi görülür.

Pellegra, akne, ishaller, cilt hastalıkları, kolitlerde faydalıdır.

B_2 vitamini çok alınacak olursa idrarın rengi koyu sarıya boyanır.

B_6 Vitamini (Pyridoxine, Adermine). — Bira mayası, balık, karaciğer, tahıl ve peynirde bulunur. Suda erir, protein metabolizmasına etkisi bulunan bazı fermentlerin bileşimine girer. Günlük ihtiyaç 1-2 mg.'dır. Avitaminozu kasların zayıflamasına ve kramplara sebep olur.

Kas hastalıkları, parkinson, akne, gebelik kusmaları, kansızlıklar, kaşıntılarda kullanılır.

PP Vitamini (Nicotinamide, Niacinamide, Antipellagra Vitamini). — B - kompleksinin bulunduğu besinlerde PP vitamini vardır. Suda erir, fermentlerin bileşimine girer. Damarları genişletici etkisi vardır. Günlük ihtiyaç 15-20 mg.'dır.

Avitaminozunda pellegra hastalığı görülür. Pellegranın belli başlı üç belirtisi deri bozuklukları, ishal ve bunamadır.

Pellegra, cilt hastalıkları, kaşıntılar, ağız yaraları, antibiotik ilâçlarla tedavide kullanıldığı gibi damar genişletici olarak, kalb anjini ve damar tıkayıcı hastalıklarda da kullanılır.

Pantotenik Asit. — Bu vitamin, bütün bitki ve hayvanlarda vardır. Karaciğer, böbrek ve bira mayasında bol miktarda bulunur. Suda erir, ısıya dayanıklıdır. Günlük ihtiyaç 5 mg.'dır. Organizmadaki rolü kesin olarak bilinememektedir. Gelişme için gereklidir. Saç dökülmesinde, karaciğer yetmezliklerinde ve uçuklarda kullanılır.

Biotin (H Vitamini, Antiseboreik Vitamin). — B kompleksi vitamininin bulunduğu besinler de vardır. İnek sütünde anne sütünden daha çoktur. Suda erir, ısıya dayanıklıdır. Mikroorganizmaların gelişmesinde önemi vardır. Günlük ihtiyaç 100 gama (1 gama=gramın binde biri «mikrogram») kadardır. Biotin avitaminozu çok nadirdir. Akne, sebore, çıbanlar, saç dökülmesi, sedef hastalığı gibi deri hastalıklarında kullanılır.

Fazla biotin alınması karaciğerde yağlanmaya sebep olur.

Kolin. — B kompleksi vitaminlerinin bulunduğu besinlerde vardır. Vücutta çok miktarda bulunur. Karaciğer yağlanmasını önler ve yağlanmayı giderir.

Karaciğer yağlanmalarında ve hastalıklarında, kloroforun, karbontetra klorür ve fosfor zehirlenmelerinde, kalb kası hastalıklarında, tansiyon yüksekliği ve kalb anjininde kullanılır.

Inositol. — B kompleksi içindedir. Suda erir. Kas, iç organlar ve kanda bol miktarda bulunur. Bitkilerde vardır. Kolin gibi karaciğer yağlanmalarında kullanılır.

Para - Amino - Benzoik Asit. — B kompleksi vitaminlerinden sayılır. Formülü sulfamid ilâçlara benzer, fakat etkileri sulfamidlerin aksinedir. Bakterilerin gelişmesini sağlar.

En çok karaciğerde ve bira mayasında bulunur. İnsanlarda avitaminoz hali bilinmemektedir. Hayvanlarda eksikliği kılların beyazlaşmasına sebep olur.

Folik Asit (M Vitamini B_{10} veya B_{11} Vitamini). — Folik asit, mayada, böbrekte, karaciğerde, ıspanakta, yeşil yapraklarda, mantarlarda bulunur. Suda erir. Kansızlıklarda etkisi vardır. Organizmanın bütün hücreleri için lâzımdır.

Bilhassa gebelik ve besi yetersizliğine bağlı kansızlıklarda kullanılır.

B_{12} Vitamini (Cyanocobalamine). — B_{12} vitamini hayvanî besinlerde çoktur. Suda erir. Bilhassa kansızlık tedavisinde kullanılır. Bundan başka nevrit ve polinevritlerde, cilt hastalıklarında, sedef hastalığında, kolitlerde zona da, şeker hastalığında da kullanılmaktadır.

C Vitamini (Acide Ascorbique)

Sebze ve meyvalarda (portakal, limon), iç organlarda bol miktarda bulunur. Suda erir. Çabuk okside olduğundan rendelenmiş veya kabuğu soyulmuş meyva bekletilmeden yenmelidir. Isıya dayanıklı değildir. Pişme sırasında yarısı kaybolur. Soğukta saklanan besinlerde uzun zaman dayanır. Turşularda C vitamini kalmaz. Günlük ihtiyaç 100 mg. kadardır.

Avitaminozu ileri derecede olursa skorbüt, ve barlow hastalıkları ortaya çıkar.

Skorbüt belirtileri, diş etlerinde, cilt altında, kıl diplerinde kas içinde kanamalar, kansızlık ve halsizliktir.

Barlow hastalığı çocuklarda görülür. Kemik zarı altında kanamalar, ağrı, hareket bozukluğu, kansızlık ve ateş vardır. Anne sütü yerine kaynamış süt ve süt özleri verilen çocuklarda raslanır. Çocuklara meyva ve sebze suları verilmesi bu hali önler.

Kullanıldığı diğer yerler, bulaşıcı hastalıklardan korunma ve ateşli hastalıklar gidişi sırasında; kalb yetmezliklerinde, damar hastalıklarında, psikopatilerde, diş çürükleri ve piyorede, urtiker ve serum hastalığında, mide ülserinde, demir tedavisiyle birlikte C vitamini verilmektedir.

D Vitamini

D vitamini tek bir vitamin değildir. Bunlar, D_1'den D_7'ye kadar, formülleri birbirine yakın bir seri teşkil eder.

D_1 vitaminine Ergosterol, D_2 vitamine Calciferol adı verilmiştir. Yağlarda ve yağ eriticilerinde erirler. Asıl etkili olan, D_2 vitaminidir.

D vitamini kalsiyumun kemiklerde yerleşmesini sağlar. Eksikliğinde kemikleşmede bozukluklar görülür. Büyüme çağında olan çocuklarda bu durum çok önemlidir.

D vitamini yumurta, süt, tereyağı, balık ve balık yağlarında bol miktarda vardır.

Deride, bitkisel yağlarda, yeşil sebzelerde, bira mayasında provitamin halindedir. Ultraviyole ışınlarının etkisiyle D_2 vitamini haline geçer. Günlük ihtiyaç, yetişkinlerde 600 ünite, gebe ve emziklilerde 1.000-1.200 ünite, çocuklarda 400-800 ünitedir

D Avitaminozu. — D vitaminin yokluğu raşitizm hastalığına yol açar. Hastalık, ilk yaşlarda zayıflık, ense terlemeleri, kabızlık, huzursuzluk şeklinde başlar. Daha sonra kemiklerde değişikliklere sebep olur. Kafatasında şekil bozukluğu, bıngıldakların kapanaması, kaburgalarda düğümler, şişler, uzun kemiklerde meselâ bacak kemiklerinde eğrilmeler görülür. Dişlerin çıkması, yürüme, gecikir. Belkemiğindeki eğrilmeler, çeşitli şekilde kamburlaşmalar olur.

Yetişkinlerde raşitizm görülmez. Osteomalasi adı verilen kemik yumuşamaları olur. Buna, beslenme durumu bozuk kimselerle gebelerde raslanır.

D avitaminozuna uğramamak için çocukların güneşe çıkarılması çok önemlidir. Güneşte, ultraviyole ışınları etkisiyle derideki provitamin D_2 haline geçer. Sütün ultraviyole ışınlarına tutulması da faydalıdır.

Ayrıca çocuklar için hazırlanmış D vitamini preparatları vardır. Bunlar ancak hekim nezaretinde kullanılabilir; çünkü D vitamininin fazla alınması bazı bozukluklara sebep olur. Vitaminlerin fazla alınması halinde ortaya çıkan hale «hipervitaminoz» denir.

D hipervitaminozunda halsizlik, iştahsızlık, bulantı, kusma, zayıflama, kabızlık, tansiyon yükselmesi, kanda kalsiyum yükselmesi görülür.

D vitamini, raşitizm, osteomalasi, akciğer veremi, deri veremi, mafsal hastalıkları, prostat büyümesi ve allerji gibi hastalıklarda kullanılır.

E Vitamini

1936'da, buğday yağından elde edildi. Daha sonra sentetik olarak yapıldı. Yağda erir, sıcağa dayanır.

Hayvanlarda daha fazla olmak üzere cinsî faaliyet için lüzumludur. İnsanlarda avitaminozu tam olarak bilinmiyor. Besin yetersizliğinden olan düşükler ve kısırlığın sebebi olarak bilinmektedir. Günlük ihtiyaç 10 mg.'dır.

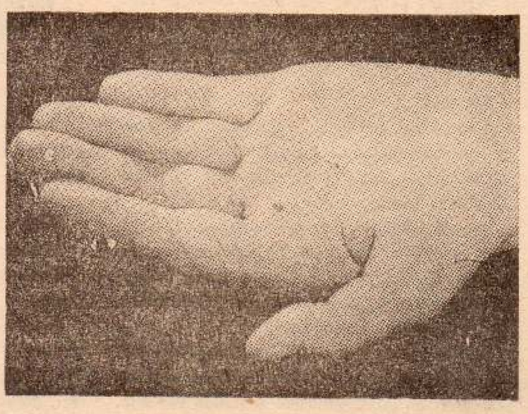
Kısırlık, çocuk düşürmeleri, gebelik, ruhî bozukluklar, vulva kaşıntısı, yaşlılıkta vulva iltihapları, ay hali kesimi zamanındaki (menopoz) değişmeler, kas hastalıkları, kalb kası bozuklukları, bacak ülserleri, gözde retina hastalıklarında kullanılır.

F Vitamini

Hayvanlarda gelişmeyi sağlar. İnsanlarda avitaminozu bilinmiyor. Bazı cilt hastalıklarında kullanılır.

K Vitamini

K_1'den K_5'e kadar şekilleri vardır. K_1 ve K_2 yonca ve balıklardan elde edilir. K_3, K_4, K_5 sentetik olarak yapılmıştır.

Bir avuç içinde görülen bu ilç çimdiklik karoten, C vitamini ve tiamin, bir insanın bir günlük ihtiyacını karşılar.

K vitamini eksikliğinde kanın pıhtılaşma zamanı gecikir ve kanamalar görülür.

K vitamini klorofille beraber yeşil yapraklarda çoktur.

Günlük ihtiyaç 1. mg. kadardır.

Sarılıklar, safra kesesi ameliyatları, çeşitli karaciğer hastalıkları, siroz, ishaller, salisilat, aspirin ve antilerotik ilâçların uzun zaman alınması sırasında, habîs tümörlerde, kanamalarda, şeker hastalığında kullanılır.

P Vitamini

Damarlar için önemli bir vitamindir. P vitamini de tek madde değildir. Bu vitaminin asıl maddesi «rutin» olarak biliniyor.

P vitamini bütün meyvalarda ve yeşil yapraklarda çoktur.

Skorbüt, purpuralar, tansiyon yüksekliği, koroner daralması, damar hastalıkları, siroz, kanamalar, kolitlerde kullanılır.

Bibliyografya. — Bu konudaki Türkçe eserlerin başlıcaları:
Vitaminler ve Anti-Vitaminler (Rauf C. Adam, 1960); Vitaminler Hakkında (Prof. Dr. A. İ. Çetingil, 1942); Vitaminler Nedir? Lüzum ve Faydaları (Dr. İ. Z. Öget, 1945); Vitaminler ve Avitaminozlar (Dr. A. N. Öktem, 1946); Vitaminler ve Bilhassa B Vitamini (Dr. N. İzmirli, 1939); Vitaminler ve Vitaminlerle Tedavi (Prof. Dr. M. Ş. Yener, 1952); Vitaminler ve Vitaminsizlik Hastalıkları (Dr. Ragıp Ginkök, 1948); Vitaminlerin Beslenmemizde Önemi (Sağlık Bak., 1942); Vitaminlerin Pratikteki Önemleri, Pişirme ve Hazırlama Usullerimizle İlgisi (Prof. Dr. B. Tugay, 1946).

VİTES (Bk. OTOMOBİL)

VİVALDİ, Antonio (1675 - 1741)

İtalya'da «Barok» çağının ünlü bestecilerinden biridir. Babası çağının büyük bir keman virtüozu idi. Antonio da keman çalmaktaki başarısiyle ün kazandı. Müzik öğrenimini Venedik'te babasından gördü. 1704'de Pieta Kızlar Okulu'na müzik direktörü oldu. Antonio Vivaldi, bu ünlü müzik okulunda kendisine büyük ün sağlıyan keman konçertolarını yazdı. Bu arada org ve oda musikisi alanında çeşitli eserler verdi.

Vivaldi, 18. yüzyılın ilk klâsik bestecilerinden sayılır. Büyük Bach üzerinde bile etkileri vardır. Keman için yazdığı kırktan fazla konçerto yanında, flüt, obua ve viola konçertoları, arya ve kantatları, ayrıca 39 operası vardır ki, en ünlüsü «La Rosmira»dır.

VİYANA

Avusturya'nın başkenti, Avrupa'nın en güzel şehirlerinden biridir. «Tuna'nın Kıraliçesi», ya da «Güneyin Paris'i» diye anıldığı da olur. 1.731.557 nüfusu vardır.

Viyana eskiden, bir edebiyat, müzik, bilim ve eğitim merkezi halindeydi. Haydn, Mozart, Beethoven, Schubert, Brahms, Schönberg gibi bestecilerle, Freud gibi bilim adamları Viyana'da yetişmişlerdi.

Bugün şehir, İkinci Dünya Savaşı'nda büyük zarar görmüş olmasına rağmen yine de dünyanın en güzel şehirleri arasında yer alır. Saint Stephen Katedrali, Viyana'nın en ünlü yapısıdır. XIII. yüzyıldan 1918'e kadar Habsburg Hanedanı'nın oturduğu İmparatorluk Sarayı «Hofburg»da Viyana'nın en güzel yapılarındandır. Viyana'da kimya, optik, makina sanayii çok ilerlemiştir.

VİYANA KONGRESİ

Napoléon'un düşmesi üzerine, kurduğu imparatorluk dört büyük devletin eline kalmıştı: Avusturya, Prusya, Rusya ve İngiltere. Bu büyük devletler ile Napoléon savaşlarına katılan diğer devletler, yeni durumu görüşmek için Viyana'da bir toplantı yaptılar. 1814-1815 yıllarında yapılan bu görüşmeler tarihte Viyana Kongresi diye anılır.

9 temmuz 1815'te imzalanan antlaşma, kongreye katılan 8 devlet tarafından (İspanya hariç) imzalandı. Avrupa devletlerinin yaptığı bu en anlayışlı antlaşmaya göre, Krakov serbes şehir oldu; Varşova dukalığının kalanı Rusya'ya bağlı bir kırallık haline getirildi. Prusya, Saksonya'nın beşte ikisini aldı. Lombardiya, Venedik ve Tiroller'in bir kısmı Avusturya'ya verildi. Danimarka, Norveç'i İsveç'e bıraktı, buna karşılık İsveç'ten Lavenberg'i aldı. Pomeranya da Prusya'ya geçti.

Viyana Kongresi sonunda yapılan antlaşmanın kararları, sonradan bir, iki değişikliğe uğrıyarak 40 yıl yürürlükte kaldı.

VİYANA KUŞATMALARI

(Bk. BİRİNCİ VİYANA KUŞATMASI, İKİNCİ VİYANA KUŞATMASI)

VİYOLA

Kemana çok benziyen, dört telli, bir yaylı sazdır. Alto da denir. Kemandan biraz daha büyüktür. Kemanla viyolonsel arasında bir sesi vardır. Senfonik orkestralarda, kuartetlerde yer aldığı gibi, tek başına bir solo sazı olarak da kullanılır.

VİYOLONSEL

Viyolonsel ve yayı

Dört telli, bir yanlı sazdır. Biçimi kemana benzemekle beraber ondan çok daha büyüktür. Çalacak olan kimse bir iskemleye oturur, sazını bacaklarının arasına alır, sol eliyle tellere basar, sağ eliyle de yayı kullanır. Viyolonsel, altındaki ucu sivri maden çubuk vasıtasiyle yere dayanır.

Viyolonsel içli, derin bir sesi olan bir orkestra sazıdır. Senfonik orkestralardan başka, kuartet ve benzeri salon orkestralarında da yer alır.

VİZE

Marmara Bölgesi'nin Istranca ile Ergene bölümlerine yayılan Kırklareli iline bağlı bir ilçedir.

İlçenin kuzeyini Kırklareli'nin Demirköy, batısını Pınarhisar ve Lüleburgaz, güneyini Tekirdağ'ın Saray ve İstanbul'un Çatalca ilçeleri, doğusunu ise Karadeniz kıyıları çevreler. Merkez dahil üç bucağı, 27 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.142 km²

Nüfusu: 30.517 (1960 sayımı)

Nüfus yoğunluğu: Km²'ye 30 kişi

İlçe toprakları, doğuda Istranca dağlarının ormanlık sırtlariyle çevrilidir. Bu sırtların güneybatısı düzlüktür. Bu düzlükler, kuzeydoğudan güneybatıya akarak, Ergene nehrine dökülen küçük akarsuların geniş vâdileri ile bölünür.

İlçenin ekonomik yaşayışı geniş ölçüde tarla tarımına ve hayvancılığa dayanır. Istranca ormanlarından elde edilen orman ürünleri halkın geçimine yardım eder.

Edirne-İstanbul devlet yolu ilçe topraklarından geçen. Ulaştırma bu yolla yapıldığı gibi, kara yolu ile ilçeye bağlı olan Çerkezköy istasyonu ile demiryolundan faydalanılır. Karadeniz kıyısındaki, Midye ile İstanbul ve diğer yakın limanlar arasında küçük deniz araçları işler. İlçede kara ıkliminin özellikleri vardır. Yazlar sıcak, kışlar sert yağışlı ve soğuk geçer.

Kasaba. — İlçe merkezi olan Vize kasabasının nüfusu 6.197'dir. Kasaba, Istranca Dağları'nın güney-batı eteklerinde geniş bir düzlükte kuruludur. Ergene'nin kollarından olan Akpınar deresi kasabadan geçer.

Kırklareli'nin güneydoğusunda olan Vize, karayolu ile Pınarhisar ilçesi ve Saray ilçelerine bağlıdır. Ayrıca Çerkezköy'e de bağlı olduğu için demiryolundan faydalanır. En yakın iskelesi, 40 kilometrelik bir yol ile bağlı olduğu Midye'dir.

Kasabanın denizden yüksekliği 228 metredir. Halkın çoğunluğu tarımla geçimini sağlar. Başlıca ürünler buğday, arpa, çavdar ve pancardır. Hayvancılık da önemlidir, ama tarımdan sonra gelir.

VİZİGOTLAR

Avrupa'da IV. ve V. yüzyıllardaki büyük göçe karışan Gotlar'ın batı koluna verilen addır.

IV. yüzyılın sonlarında Got'lar, Danimarka, İsveç ve kalabalık boylar halinde yaşıyorlardı. Sonraları İslâvlar'ın akını ile ikiye ayrıldılar. «Vizigot» veya «Vestgot» denilen Batı Gotları güneye, Daçya topraklarına yöneldi. «Ostrogot» adı verilen Doğu Gotları ise önce Rusya'ya girdiler, sonra yeni göç dalgası ile batıya itildiler ve Vizigotlar'la birleştiler.

Vizigotlar, Tuna nehrini aştıktan sonra, Balkanlara yayıldılar. 378'de bir Roma ordusunu Edirne dolaylarında yendiler (832). Teodosius, Vizigotlarla uyuştu, onları Roma ordusuna aldı.

Fakat bu uyuşma çok sürmedi. Vizigot Kıralı Alarik, Batı Roma İmparatorluğunu ele geçirmek istiyordu. İtalya'ya birkaç sefer yaptı. Sonunda İmparator Honorius'un ordusunu yendi. Roma'yı kuşattı ve haraca bağladı. Fakat tahrip etmedi, kendisi de Roma hizmetine girdi.

Alarik'in yerine geçen Ataulf'da Batı Roma İmparatorluğunu kaldırıp bir Got Kırallığı kurmak istiyordu. Fakat, o da, Roma'nın hizmetinde kaldı. İspanya'da Vandallar'la çarpışırken öldü. Yerine geçen Valliya, Roma ile birlikte hareket etti. Vizigot'lar ve Got'lar Hunlara karşı da Romalılar ile birlikte savaştılar.

Batı Roma İmparatorluğunun yıkılmasından sonra, İspanya'daki Vizigot Kırallığı uzun yıllar yaşadı. Doğu Gotları olan Ostrogot'ların ise bugünkü Avusturya ve Yugoslavya toprakları üzerinde kurduğu Kırallık VI. yüzyıla ka-

dar tutunabildi. İspanya'daki Vizigot Krallığı, Müslümanların bu topraklara geçmesine kadar sürdü. Arap Komutanı Tarık, 711'de Vizigotları yenince bu kavimin siyasi tarihleri kapanmış oldu.

VİZON

Vizon

Kürkü çok makbul tutulan bir sansar cinsidir. Amerika Sansarı da denir. Kuzey yarımküresi'nde yaşıyan 6 kadar çeşidi vardır. Kanada'nın kuzeyi ile Sibirya'da yaşıyanlarının kürkleri daha değerlidir. Vizonun esmer kısa, fakat yumuşak ve ışık altında pırıldıyan tüyleri vardır, kuyruğu uzundur. Ormanlık yerlerde ve su kenarlarında tuzak kurularak ele geçirilir, Vizonlar, özel çiftliklerde üretilirler. Bu hayvanlar çok yırtıcı olduğundan bakıcıları ellerine deriden kalın eldivenler geçirir. Kürkü alınacak kadar büyüyen Vizonlar, kürkünü bozmamak için zehirlenerek öldürülür.

VLADİVOSTOK

Sovyet Rusya'nın, Uzakdoğu'da önemli bir şehridir. Japon Denizi kıyısında, Petro koyunun ucundaki bir yarımada üzerinde kurulmuştur. 206.432 nüfuslu olan şehir aynı zamanda Primorski Krai eyaletinin merkezidir. Vladivostok'un, Sibirya'yı baştan başa geçip Japon Denizi kıyısına ulaşan demiryolunun son durağı olması bakımından da büyük önemi vardır.

VOLEYBOL

Bir takım oyunu olan voleybol, altışar kişiden kurulu iki takım arasında, ortasında bir file bulunan saha üzerinde oynanır.

Voleybol topu 65 santim çapında ve 250 gram ağırlığındadır. Voleybol sahası ise 18 metre uzunluğunda 9 metre genişliğindedir. Sahanın ortasındaki 2.50 metrelik sırıklara bağlı 2.43 metre yüksekliğinde bir file vardır. Kızlar arası müsabakalarda bu filenin yüksekliği biraz daha alçak olarak 2.24 metredir. 2.50 metrelik sırık üzerindeki filenin yüksekliği ise 90 santimetredir.

Voleybol 1895 senesinde Amerika'nın Massachusetts eyaletinde William C. Morgan adında bir Amerikalı tarafından icat edilmiştir. Üç veya beş set üzerine oynanan voleybolde her set 15 sayıdır. Voleybolün husisiyeti topun oyuncular tarafından yere değdirilmeden filenin üzerinde karşı tarafa geçirilmesidir. Voleybol hem açık havada, hem de kapalı salonda oynanabilen bir spordur.

Türkiye'de Voleybol

Voleybol, memleketimizde çok yakın zamana kadar Spor Oyunlarına bağlı bulunmakta idi. Sonradan Spor Oyunları Federasyonu kaldırıldı, bağımsız Voleybol, Basketbol, Tenis ve Masa Tenisi Federasyonları kuruldu.

Voleybol'ün Türkiye çapında başlaması, 1948 yılında ilk defa yapılan Türkiye Birincilikleriyle oldu. Bugüne kadar Türkiye Birinciliklerini kazanan takımlar şunlardır:

1948 Vefa; 1949 Beyoğluspor; 1950 Beyoğluspor; 1951 Beyoğluspor; 1952 Beyoğluspor; 1953 Beyoğluspor; 1954 Galatasaray; 1955 Galatasaray; 1956 Galatasaray; 1957 Galatasaray; 1958 Darüşşafaka; 1959 Galatasaray; 1960 Galatasaray.

Voleybolde millî takımımız ilk temasını 1953 senesinde İstanbul'da Spor ve Sergi Sarayında Yugoslavya ile oynamış ve 3-0 yenilmiştir. Voleybol millî takımımızın beynelmilel turnuvalardaki ilk teması Paris'teki 1956 Dünya Şampiyonası'nda olmuştur. Voleybolcülerimiz bu şampiyonada 27 takım arasında 22.ci olmuştur. Daha sonra 1958 senesinde Prag'da yapılan Avrupa Voleybol Şampiyonasında takımımız 27 takım arasında 12. olmuştur.

Erkekler arasında futbol ve basketbolde olduğu gibi Avrupa Şampiyon Kulüpler Turnuvası 1959 yılında başlamıştır. Bu turnuvanın birinci turunda şampiyonumuz Darüşşafaka, Bulgaristan'ın Leviski takımına İstanbul'da 3-0, Filibe'de de 3-2 yenildikten sonra elimine olmuştur. 1960-61 Avrupa Şampiyon Kulüpler Voleybol Turnuvası'nda bizi Galatasaray temsil etmiştir.

Kızlar arasında Avrupa Şampiyon Klüpler Kupası Voleybol Turnuvası ilk defa olarak 1961 yılında başlamıştır.

VOLFRAM

Sert ve ısıya dayanıklı bir madendir. Tungsten diye de anılır. İlk defa 1781'de İsveçli kimyacı Karl Wilhelm Scheele tarafından keşfedilmiştir. Tabiatta daha çok demir, manganez ve oksijenle karışık olarak «Volframit» halinde bulunur. Çin başta olmak üzere Birleşik Amerika, Brezilya, Peru, Bolivya, Arjantin, İspanya ile Güney Rodezya' da çıkar.

Volfram, çok yüksek ısılara dayanabildiği için elektrik ampulünün içindeki telin imalinde çok kullanılır. Ayrıca bazı otomobil parçalarında, dolmakalem uclarında, bazı dişçi ve operatör aletlerinde, yanmayan özel yangın elbiselerinde de volfram alaşımlarından faydalanılır.

VOLFRAMIN ÖZELLİKLERİ

Simgesi: W
Atom Sayısı: 74
Atom Ağırlığı: 184
Yoğunluğu: 19,1
Ergime Noktası: 3.000°

VOLGA

Avrupa'nın en büyük nehridir. 3.688 kilometre uzunluğundaki nehir bütüniyle Rusya topraklarında akar. Volga, Leningrad'ın güney doğusundaki Valdai tepelerinden doğar. Hazar Denizi'ne kadar olan yolu boyunca çeşitli kıvrımlar yaptıktan sonra Astrahan'da denize dökülür. Nehir, denize döküleceği yerde 200 kadar kola ayrılır. Çatalağzının genişliği 10 kilometreyi geçer. Başlıca kolları Oka ve Kama'dır.

Volganın en büyük önemi su ulaştırmasına elverişli olmasındadır. Nehir ve kollarının meydana getirdiği binlerce kilometrelik su yolundan geniş ölçüde faydalanılır. Nehir sadece, kışın üç ayında donar. Bu üç ay içinde de nehirden mükemmel bir karayolu olarak faydalanılır. Bütün bunlardan başka Volga'nın çatalağzı kesimi balıkçılık bakımından son derece önemlidir. Stalingrad ve Gorki gibi önemli şehirler Volga kıyılarındadır.

VOLKAN (Bk. YANARDAĞ)

VOLT

Elektrikte kullanılan gerilim birimidir (Bk. Elektrik). Bir elektrik kaynağının kutupları arasında bir gerilim vardır. Bu gerilimi voltla değerlendiririz. Basit bir elektrik kaynağı olarak bir pil alalım. Kutupları arasına bir direnç bağlıyalım. Pilin kutupları arasındaki gerilim yüzünden, dirençten bir akım akacaktır. Eğer akan akım 1 amper, direncin değeri de 1 ohm ise, pilin kutupları arasındaki gerilim de 1 volttur. Böylece tanımlanan volt bütün gerilimleri değerlendirir.

Bir elektrik kaynağının gerilimini ölçmek için «Voltmetre» adı verilen bir araç kullanılır. Voltmetrenin içinde bir bobin vardır. Bu bobin gerilimi ölçülecek iki nokta arasına paralel olarak bağlanır. Bobinden küçük bir akım geçer. Böylece bobin bir elektromıknatıs olur. Bu elektromıknatısın alanı içinde bir eksen çevresinde dönebilen bir başka bobin vardır. Geçen akımın şiddetine göre çerçeve az, ya da çok sapar. Dönen çerçeveye bağlı bir gösterge, bir cetvel üzerinde hareket eder. Hangi sayı üzerinde durursa, kutuplar arasındaki gerilimin değeri o kadar volt demektir.

VOLTA, Alessandro (1745-1827)

Volta

Ünlü bir İtalyan fizik bilginidir. Kendi adiyle anılan pili icat etmiştir. Como'da doğdu. Küçükken fizikle, özellikle elektrikle yakından ilgileniyordu. Genç yaşta fizik profesörü olup elektrik üzerinde deney ve incelemelerde bulunmaya başladı. İlk olarak kondansatör gibi elektrik toplamaya yarıyan cihazları düşündü. Ayrıca yanıcı gazların yayılmasını inceliyerek, gazların tahliline yarıyan ödiyometre ve daimî bir hidrojen lâmbası üzerinde çalıştı.

1797'de İsviçre ile Fransa'ya seyahat eden Volta, Bern'de fizyoloji bilgini Haller'le, Cenevre'de de fizikçi Saussure ile görüştü.

Daha sonraları Fransa, Almanya, Holânda ve İngiltere'de inceleme gezileri yapan Volta bu arada Lavoisier ve Laplace gibi devrinin ünlü bilginleriyle de tanıştı.

Volta, ilk icat ettiği pili Galvani'nin çok duyulmuş kurbağa deneyinden çıkardı. 1800' de bakır ve çinko levhalarını asitli bir sıvıda ıslatılmış kumaş ve kârton parçalariyle yalıtkan hale getirdikten sonra en baştaki bakır levhayı, en sondaki çinko levhaya madenî bir telle bağlamak suretiyle ilk pili meydana getirdi.

Napoléon, Volta'yı bir ara Paris'e davet etti, sonra da ona kontluk rütbesi verdi. Ünlü bilgin, yaptığı keşifleri, hâtıra ve mektuplariyle geniş bir şekilde anlatmıştır.

VOLTAİRE, François-Marie Arouet (1694-1778)

Voltaire

Dünyanın en ünlü düşünür ve yazarlarından biridir. Voltaire, babasının noterlik yaptığı Paris'te doğdu. Öğrenimini, gerici Cizvit papazlarının yönettiği bir kolejde yaptı. Bu okul, Volter üzerinde tam aksi bir etki göstermiş, kendisini gericilik yerine hür fikirlere itmiştir.

Voltaire bu fikirlerinden dolayı, daha 24 yaşındayken, hapse atıldı. Hapishaneden çıktıktan sekiz yıl sonra, asılzadelerden biriyle yaptığı bir kavga yüzünden yeniden hapse mahkûm olunca Fransa'ya karşı içinde bir küskünlük duymaya başladı. İngiltere'ye sığındı. Üç yıl kadar kaldığı bu ülkede önemli eserlerinden bazılarını, bu arada Fransa aleyhindeki «İngiltere Mektupları»nı yazdı. Üç yıl sonra vatanına döndü. Madame de Chatelet adlı asîl ve zengin bir kadının himayesine girdi. Madam de Chatelet'nin himayesinde yaşadığı yıllarda «Muhammed veya Taassup» adlı piyesiyle «Fontenoy» destanını meydana getirdi. Artık fikir ve sanat gücü gereği gibi anlaşılmış, Fransız Akademisi'ne kabul edilmişti. Fakat vatanına gene de ısınamıyan Voltaire, bu sefer de Almanya'ya gitti. «Ondördüncü Lui Çağı» adındaki en önemli eserini orada tamamladı. Yaradılıştan huysuz ve geçimsizdi. Almanya'da önce saray çevresini, ardından kıralı darılttı. Bunun üzerine İsviçre'ye çekildi. Cenevre yakınlarında küçük bir çiftlik satın alarak burada yerleşti. Hayatının son yirmi yılını geçirdiği bu çiftlikten, bir ara, birkaç gün için gittiği Paris'te hastalandı ve orada öldü. Aşırı fikirlerinden ötürü kendisine dargın olan kilise, dinsiz olduğunu ileri sürerek, onu gömmeyi reddettiyse de, cesedi bir süre sonra en büyük Fransızların gömüldüğü Panteon'a alındı.

Çok ileri, taassuba karşı amansız düşman, devrimci fikirlerin babası olan Voltaire, yalnız Fransa'nın değil, bütün dünyanın en karakteristik filozof yazarlarındandır. Fransız ihtilâline ışık tutan düşüncelerden önemli bir kısmı ona aittir. İnsan haklarının en belirli esaslarından bir kısmı onun eserleri vasıtasiyle dile gelmiştir. Böyle olduğu halde kendisi bile, herkesin büyük bir saygı duyduğu kendi öz fikirlerine saygı duymamıştır. Voltaire, yüksek ve derin fikirlerin ve tezlerin ortaya koyucusu olmakla; kendisi bu fikirleri tatbik etmediğinden XVIII. yüzyılın bu gerçekten güclü dehasının taraftarları kadar aleyhtarları da çoktur.

Voltaire, uzun süren hayatı boyunca hemen her türde, her konuda pek çok eser vücuda getirmiştir. Sık ve çabuk yazardı.

Bibliyografya — Dilimize çevrilen eserlerinin başlıcaları:

Feylesofça Konuşmalar ve Fıkralar (F. Baldaş, 1948-48, 1962); Hikâyeler (F. Baldaş 1945-46, 1963); Zadig ve Başka Hikâyeler, (Yaşar N. Nayır, 1946, 1962); Candide, Yahut İyimserliğe Dair (F. Baldaş, 1944); Babil Prensesi (K. Karamete, 1962).

Hakkındaki eserler:

Voltaire; Hayatı, Felsefesi, Eserlerinden Seçmeler (André Cressan'dan çev. Suat Erginer, 1942); Voltaire; Hayatı, Sanatı, Eserleri (Zahir Güvemli, 1954); Voltaire, Bergson, Kâtip Çelebi, Köprülü Mehmet Paşa (F. R. Tuncer - S. Arıkan, 1955).

VORONOF, Sergey (1866-1951)

Rus asıllı, Fransız uyruklu ve «Gençlik Aşısı» üzerindeki çalışmalariyle ün kazanmış olan bir ilim adamıdır.

Voronej'de doğan Voronof, tıp öğrenimini tamamladıktan sonra Fransa'daki Rus hastanesinin başoperatörü oldu. 1921'de Collège de France'da cerrahi kürsüsüne getirildi. O tarihten sonra hormonlar üzerindeki çalışmalariyle büyük bir ilgi toplıyarak çağının ünlü kişileri arasına girdi.

Voronof, denemelerini önce hayvanlar üzerinde yaptı. Sonraları genç maymunların hormon-yumurtalıklarını ihtiyarlara aşılama prensibini savundu ve denemeler yaptı. Bu arada tiroid bezlerinin aşılanma suretiyle gençleşmeyi doğuracağını ileri sürdü. Çağında, isminden çok bahsedilen ve denemeleri üzerinde ağır eleştirmeler yapılan Voronof, bu «gençleşme» alanında birçok yazılar ve kitaplar yazdı. «Gençlik aşısı» alanında önemli bir başarı elde edemiyen Dr. Voronof Lozan'da, 85 yaşında öldü.

VOROŞİLOF, Klementi Efremoviç (1881 -)

Sovyet Rusya'nın askerî şeflerinden ve devlet adamlarındandır. Ukrayna'da Verhhneye kasabasında doğdu. Fakir bir ailenin çocuğu olan Voroşilof öğrenim çağını güçlükler içinde geçirdi. Genç yaşta bir ihtilâlci olarak politikaya atıldı. 1903'te Rus Sosyal Demokrat Partisine girdi, 1906'da Bolşeviklerin delegesi olarak Stockholm kongresine katıldı. 1907' den 1914 yılına kadar sürgün ve hapis hayatı yaşadı. 1918'de 5. Ukrayna Kızıl Ordusunu kurarak, general Denikin'in Beyaz Rus ordusu ile çarpıştı. 1910'ta Ukrayna Komünist hükümeti üyesi ve Ukrayna ordusu komutanı oldu. Daha sonra «Politbüro» üyeliğine getirildi. II. Dünya Savaşı'nda önemli askerî görevlerde bulundu. Bu yüzden de Mareşalliğe kadar yükseldi.

Voroşilof

Voroşilof, 1952'de Merkez Yönetim Komitesi ve Presidium üyesi oldu. Stalin'in ölümünden sonra 1953'te Voroşilof Cumhurbaşkanı oldu; 1960 yılına kadar cumhurbaşkanlığında kaldıktan sonra yerini Breznef'e bıraktı.

VOTKA

Damıtılmış bir içkidir. Tahıldan yapıldığı gibi patatesten de yapılır. Votka yapımında kullanılacak olan madde önce ezilerek mayalandırılır; sonradan damıtılır. Rusya ve Polonya votkaları patatesten yapılır, A.B.D.'nde ise tahıldan yapılmaktadır. Genel olarak derecesi yüksek bir içkidir.

VOYVODA

Başkan, ağa veya lider gibi anlamlarda kullanılan bir deyimdir. Kelimenin aslı İslâvcadır. «Voy» ordu, «voditi» ona komuta eden anlamında kullanılır.

Voyvodalık, Osmanlı İmparatorluğu çağında, siyasi tarihte yer alan bir ad oldu. Osmanlılar idareleri altında bulunan Hıristiyan ülkelerine «yönetici» olarak atadıkları kimselere bu adı verdikleri gibi, İstanbul içinde de, bu unvanı bazı kimselere verirlerdi. Meselâ «Galata Voyvodası» gibi. Ayrıca eyaletlerde de voyvodalar vardı.

Osmanlılar bu deyimi XVII. yüzyılda kullanmaya başladılar. Vali ve sancak beyleri, kazalara ya kendi adamlarından veya halkın temsilcilerinden birini voyvoda tâyin ederdi. Bu voyvodalara, merkezden gelir bağlanırdı.

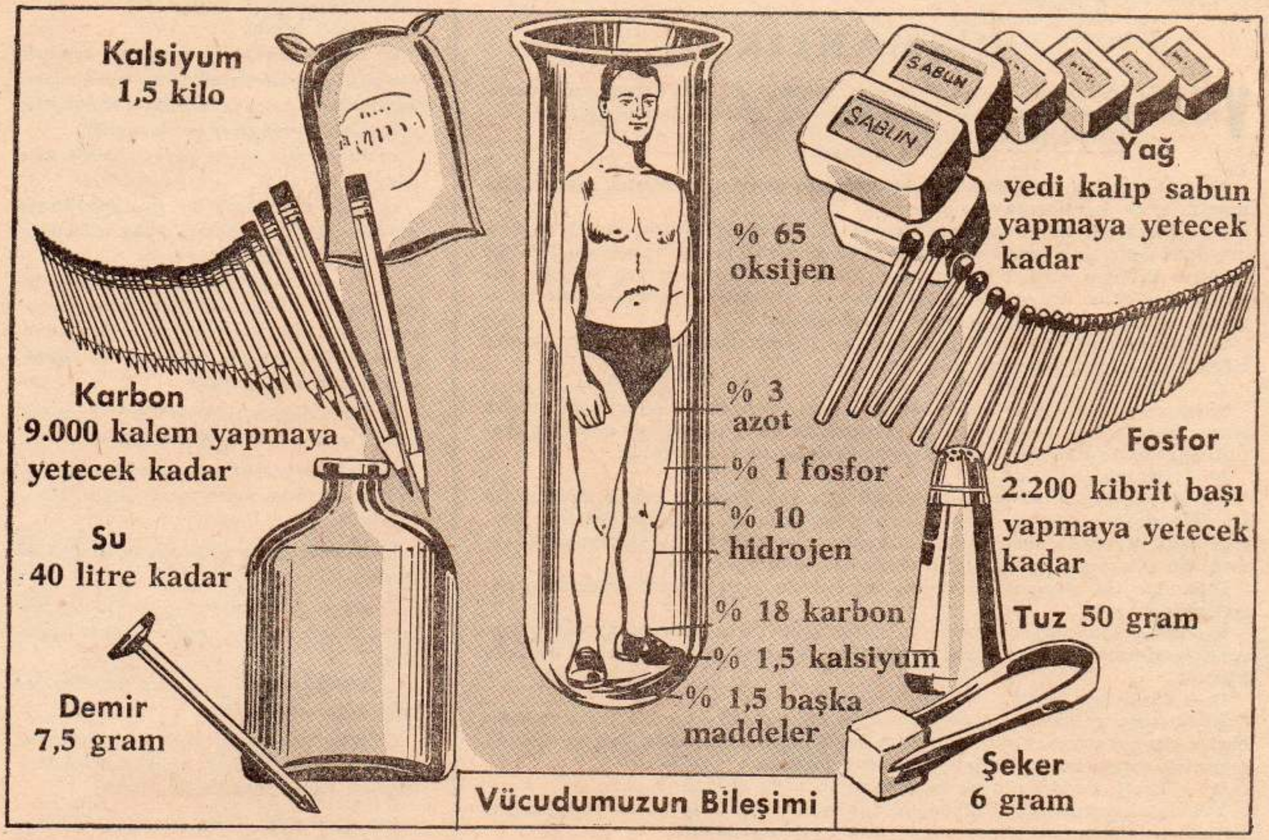
VÜCUDUMUZ: İç ve Dış Dünyamızı Eşsiz Bir Düzenle Birleştiren Varlık

VÜCUDUMUZ, bütün canlılar bir veya birçok hücreden örülmüştür. İnsan vücudunun da ana yapısı hücredir. Döllenmiş yumurta, ana rahminde çoğalarak dokuları, dokular da organları meydana getirir. Fizyolojik olarak aynı işle vazifeli organların bütününden sistemler ortaya çıkar.

Vücudumuz şu sistemlerden meydana gelmiştir:

a) Hareket sistemi, b) Dolaşım sistemi, c) Sindirim sistemi, d) Solunum sistemi, e) Uro-genital (idrar yolları ve üretim) sistem, f) Sinir sistemi, g) Duyu organları, h) İç salgı bezleri organları.

Vücudun şeklini iskelet ve kaslar verir. Beyaz, sert ve dayanıklı bir dokudan meydana gelen kemikler oynıyan ve oynamıyan eklemlerle birbirine birleşmiştir. Ergin bir insanda 206 kemik vardır. Omurga, ortada iskeletin eksenini meydana getirir. Omurganın yukarı ucunda baş vardır. Yanlarına tutunan kaburga kemikleri, önde göğüs kemiğiyle birleşerek göğüs boşluğunu meydana getirir. Kollar, kürek ve köprücük kemikleriyle omurganın üst kısmına, bacaklar da leğen ve kalça kemikleriyle alt kısmına tutunmuşlardır. Kaslar, iskeleti yapan kemiklerin çevresinde toplanarak, onları hareket ettirir. İn-

Vücudumuzun Bileşimi

san vücudunda 501 tane çizgili kas sayılabilmiştir.

Organlar; kafatası, göğüs ve karın boşluğu içine yerleşmiştir. Başta, merkez sinir sisteminin en önemli organı beyin, duyu organları (görme, işitme, koku alma, tat alma), solunum sisteminin başlangıcı olan burun ve sindirim sisteminin ilk organı ağız bulunur.

Göğüs boşluğunda akciğerler, kalb, yemek borusu, karın boşluğunda ise karaciğer, mide, dalak, pankreas, böbrekler, barsaklar, idrar kesesi ve üretim organları yer alır.

Vücudun Bileşimi

İnsan vücudu su, organik ve inorganik maddelerden meydana gelmiştir. Vücut ağırlığının en büyük kısmı sudan ibarettir. Her organda su oranı insandan insana biraz değişir ve yaşlılıkta azalır. Altı aylık bir dölütün vücut ağırlığının yaklaşık olarak %90'ını, yetişkinde ise ortalama %70'ini su teşkil eder.

Çeşitli organlardaki su miktarı şöyledir:

Kas %74, cilt %64, kan %85, karaciğer %71, böbrek %83, Kemik %13-44

İnorganik maddeler her hücre ve dokuda vardır. Bunların bir kısmı erimiş tuzlar şeklinde, bir kısmı da kemiklerin yapısında bulunur. İnorganik maddeler, organik maddelerin aksine yanmadıklarından (oksitlenmediklerinden) enerji veremezler, fakat hayat için çok gereklidirler. Vücudumuzda bulunan ve hayat için gerekli inorganik maddeler şunlardır: Hidrojen, sodyum, potasyum, kalsiyum, magnezyum, demir, manganez, bakır, çinko, klor, iyod, oksijen, kükürt, azot, fosfor, karbon.

Organik cisimler vücudumuzun %30-40'ını teşkil eder. Bunun en büyük kısmı proteinlerdir. Proteinler organik maddelerin %90'ı karbonhidratlar (şekerli maddeler) ise ancak %1'i kadardır. Karbonhidratların yanma olayında büyük yeri vardır.

Organik maddelerin üçüncüsü de yağlardır. Vücutta yağ miktarı insandan insana çok değişir. Yağlar fazla beslenmede çoğalan, açlıkta azalan bir yedek depo gibidir. Bu üç organik madde vücuda enerji sağlamakta esastır.

Vücudumuzdaki Hayat Olayları

Vücutta cereyan eden hayat olayları şöylece özetlenebilir:

1) Metabolizma, 2) Üretim, 3) Kalıtım, 4) Hareket, 5) Duyular, 6) Uyku, 7) Büyüme, 8) Yenileme (rejenerasyon), 9) İhtiyarlama ve ölüm.

(İlk altı olay hakkında kendi maddelerinde bilgi verilmiştir.

Büyüme ve Yenilenme

Organizma, doğuştan başlıyarak belirli bir çağa kadar hücrelerin çoğalması ve hücreler arası maddelerin artmasiyle büyür. Büyüme, vücut ağırlığının artması ve boy uzamasiyle belli olur. Yaş ilerledikçe büyüme hızı azalır. Büyümede organizmanın dıştan gösterdiği değişiklikle beraber içte de birtakım kimyasal değişmeler olur. Vücudun su oranı azalır, yağ ve protein oranı çoğalır. Meselâ yeni doğmuşta su miktarı vücudun %77'si iken erginde %58-69'u kadardar. Büyümede alınan besinin önemi çoktur. Ayrıca hormonlar ve vitaminlerin bu bakımdan büyük rolleri vardır.

Çocuk doğduğu zaman, ortalama 50 cm. boyundadır. Birinci yaşta 20, ikinci yaşta 10 santimetre kadar bir boy uzaması olur. Altı yaşına kadar uzama hızla gider. 6-12 yaşlar arasında biraz yavaşladıktan sonra 12 yaşında tekrar hızlanır ve 17'de yavaşlamaya başlar, 25 yaşında kesin halini alır. 50 yaşına kadar sabit kalan boy, yaşlılıkta bir miktar kısalır.

Çocuk, ortalama 3.250 gram olarak dünyaya gelir. Normal beslenmeyle ağırlık beşinci ayda iki, birinci yaş sonunda üç mislini bulur. Boyla birlikte artan ağırlık, boy en yükseğe eriştiği zaman da artmakta devam eder.

Yenileme (Rejenerasyon). — Rejenerasyon, tazeleşme, sürme demektir. Canlı varlıklar kaybolan parçalarını yerine getirebilirler. Bu özellik ilkel organizmalarda daha fazladır. Meselâ, polipler, medusalar vücutlarının önemli bir kısmını yenileyebilirler. İnsanda yenileme kabiliyeti dokulara göre değişir. Kan, tazelenmeye çok elverişlidir. Kan kayıplarından sonra, kan suyu, akyuvarlar ve alyuvarlar yeniden yapılır, mukozalar da tazelenebilir. Kan damarları yeni kılcal damarların meydana gelmesiyle yenilenir. Kaslarda, kayıp azsa tazelenir, çoksa bağ dokusundan nedbe meydana gelir. Sinir kesilecek olursa sinir hücresinden ayrı kalan kısım değişime uğrar. Kemiklerde yenilenme, kemik zarı ve kemik özünden olur.

Beyin dokusu ise yenileşmeye hiç elverişli değildir.

İhtiyarlama ve Ölüm

Belirli bir çağdan sonra organlarda düşkünlük başlar. Madde ve enerji alış verişi yetmez olur. Bu hale «ihtiyarlama» deriz. İhtiyarla-

ŞİŞMANLIK

VÜCUTTA yağ dokusunun fazlalaşması sonucu ağırlığın artmasına şişmanlık denir. Normal vücut ağırlığını aşağıdaki formülle hesaplayabiliriz:

$$\frac{\text{BoyxGöğüs genişliği}}{240} = \text{Ağırlık}$$

Normal kilodan %15 kadar bir fazlalıktan sonrası şişmanlık sayılır. Şişmanlık iç ve dış sebeplerden olur.

1 — Dış sebeplerden şişmanlama çok yemek ve az hareket etmek sonucu meydana gelir. İç organların çalışması ve gündelik iş için insanın belirli bir kaloriye ihtiyacı vardır. Yaktığından fazla besin alınırsa, yağ halinde vücutta depo edilir. Bu şekildeki bir şişmanlık dikkatle uygulanacak bir besin rejimi, spor ve hareketlerle ortadan kaldırılabilir.

2 — İç sebeplerden olan şişmanlık çeşitli salgı bezlerinin (hormonların) bozukluklarından meydana gelir.

A — Bünyevi şişmanlık

Soydan gelir. Baba ve annesi şişman olan çocukta da şişmanlığa istidat vardır. Çok yerler, neşelidirler. İleri yaşlarda kalb, böbrek ve damar hastalıklarına adaydırlar. Bu tiplerde şeker hastalığı da çok görülür.

B — Hipofiz şimanlığı

Büluğ yaşlarında erkek ve kız çocuklarda yağlanma ile başlar. Başlıca iki tip gösterir. Birinde yağlanma yalnız gövdededir. El, kol, yüz, bacaklar normal kalır. Kızlarda âdet gecikir. Erkeklerde penis küçük kalır, kıllar gelişmez. Bu şekildeki şişmanlığa «Fröhlich sendromu» denir.

Diğerinde ise, şişmanlık vücudun her tarafındadır. Cinsel organlarda bozukluk olmaz.

Hipofizin düzensiz çalışmasiyle erişkinlerde olan şişmanlığa ise «Cushing sendromu» denir. Burada yağlanma bilhassa yüz, boyun ve gövdede görülür.

C — Cinsel şişmanlık

Kadınlarda ay halinin (âdet) kesilmesinden sonra ekseriya bir şişmanlık başlar. Bu hal cinsiyet hormonlarının zayıflaması sonucudur. Testisi (husye) çıkarılan erkeklerde de aynı şişmanlama görülür.

D — Tiroid guddesinin az salgılanmasında da şişmanlık olur.

Yukarıda saydığımız iç sebeplerden olan şişmanlıklar ancak tıbbi tedavi ile düzeltilebilir. Besi rejiminin burada da önemi vardır.

mada görülen başlıca değişmeler şunlardır: Dokularda bozulma, kansızlık, ak ve alyuvarlarda direncin azalması, yağ metabolizmasında bozukluklar, kemiklerde değişmeler sonucu boyun kısalması, kalbde büyüme, damar esnekliğinin azalması, karaciğerin ufalması, mukozaların incelmesi, beyin dokusunda değişmeler, omurilikte bozukluklar vs.

Bu değişmeler birden başladığı gibi yavaş yavaş da meydana gelebilir. İnsandan insana ihtiyarlık yaşı çok fark gösterir.

Yukarıda belirtilen değişmeler, en sonunda ölümü meydana getirir. Hayatî organların bilhassa beynin iflâsı ölümle sonuçlanır.

Hukukî Bakımdan Ölüm

Ölüm dediğimiz fizyolojik olayın pek çok hukukî neticeleri vardır. Ölüm, ölenin etrafında bulunanlar tarafından muhtar ve belediyeye bildirilir ve alınacak ilmühaber ile nüfus dairesindeki nüfus kaydına işlenir. Böylece, ölen nüfus kaydından düşer (MK. m. 29).

Cesedi bulunmıyan kimse, ölümüne muhakkak nazariyle bakılmayı gerektirecek haller içinde kaybolmuşsa, gerçekten ölmüş sayılır (MK. m. 30). Ölüm tehlikesi içinde kaybolan veya çoktan beri kendisinden haber alınamıyan bir kimsenin ölümü, pek muhtemel görülüyorsa, mirasçılarının isteği üzerine, hâkim, gaipliğine karar verebilir (MK. m. 31).

Mezarlık ittihaz edilen yerlerin dışına ölü gömülmesi suçtur (CK. m. 262). Ölümle insan hayatı sönmekle beraber, ölünün cesedine ve kemiklerine, hakaret sayılan fiillerde bulunmak, keza suçtur (CK. m. 178).

Ölümle birlikte miras açılır, ölenin malı ve mülkü (varlığı), tereke halinde mirasçılara intikal eder. Eğer vasiyet veya miras sözleşmesi mevcutsa, hak sahibi gösterilen kimseler de terekeden hak ve pay alırlar.

Ölüm vukuunda:

a) Özel ortaklıkta, ortaklardan birisi ölünce, ortaklık bozulur.

b) Genel olarak, hizmet akdinde, taraflardan birisinin ölümiyle, akid sona ermiş sayılır. İşçi, işverenin hatalı hareketlerinden ölmüşse, mirasçıları tazminata hak kazanırlar.

c) Âriyet akdi, âriyet alanın ölümiyle sona erer.

ç) Belli zamanlarda bir şeyi bağışlamayı taahhüt eden kimse ölünce, bağış hükümden düşer.

d) Kira akdinde, mirasçılar, kanuni şartlara uymak suretiyle, kira sözleşmesini feshetmekte veya devam ettirmekte muhtardırlar.

e) Vekâlet verenle, vekilden birisi ölürse, vekâlet akdi nihayet bulur.

f) Şahsı dikkate alınarak sözleşme yapılan müellif veya müteahhit ölürse, akit sona erer.

g) Aksi kararlaştırılmış olmadıkça, bir hukukî muameleden doğan temsil yetkisi, ölümle biter.

h) Ölen nişanlıya verilen hediyeler geri istenmez.

ı) Ölünceye kadar bakma taahhüdünde bulunan ölürse, lehdar, akdin feshini isteyebilir.

i) Ana-babadan birisi ölünce, çocuğun velâyeti sağ kalana ait olur.

Ölümün doğurduğu belli başlı neticeler bunlar olmakla beraber, muhtelif kanunlara dağılmış başka hükümler de vardır.

Bibliyografya. — Bu konudaki Türkçe eserlerin başlıcaları:

Vücudun Nesiçleri İçinde Hareket ve Hayat (Ord. Prof. Dr. Oberndorfer, 1942); Vücut Yapısı ve Ruh Dünyası (Dr. Halis Özgü, 1959); Vücudumuz Tabiat Bilgisi Levhaları (1950); Vücut Bakımı (Prof. Dr. Zeki R. Yalım, 1945); Vücut Güzelliği İçin ne Yemeli ve Nasıl Yaşamalı- (Cemil Cahit Cem, 1944).

LENF (LENFA) SİSTEMİ

VÜCUDUMUZ için, kan gibi önemli bir başka sıvı da «lenf» (lenfa) tir. Lenf, kendine has damarlar içinde dolaşır ve başlıbaşına bir sistem vücuda getirir.

Lenf damarları, kılcallardan başlıyarak, lenf düğümlerinden geçer ve oradan kara kan damarlarına açılır.

Lenf kılcalları vücudun her tarafına yayılmıştır ve aralarında ağlar meydana getirir. Lenf damarlarının çapı kan kılcal damarlarından daha geniştir. (Kan kılcal damarları 5-6 mikron, lenf kılcal damarları ise 20-60 mikron). Bu damarların başka özelliği de ince ve saydam olmasıdır .İçlerinden geçen lenf, dışarıdan görülebilir. Lenf kılcallarında yer yer şişkinlik ve iç yüzlerinde de kapaklar vardır.

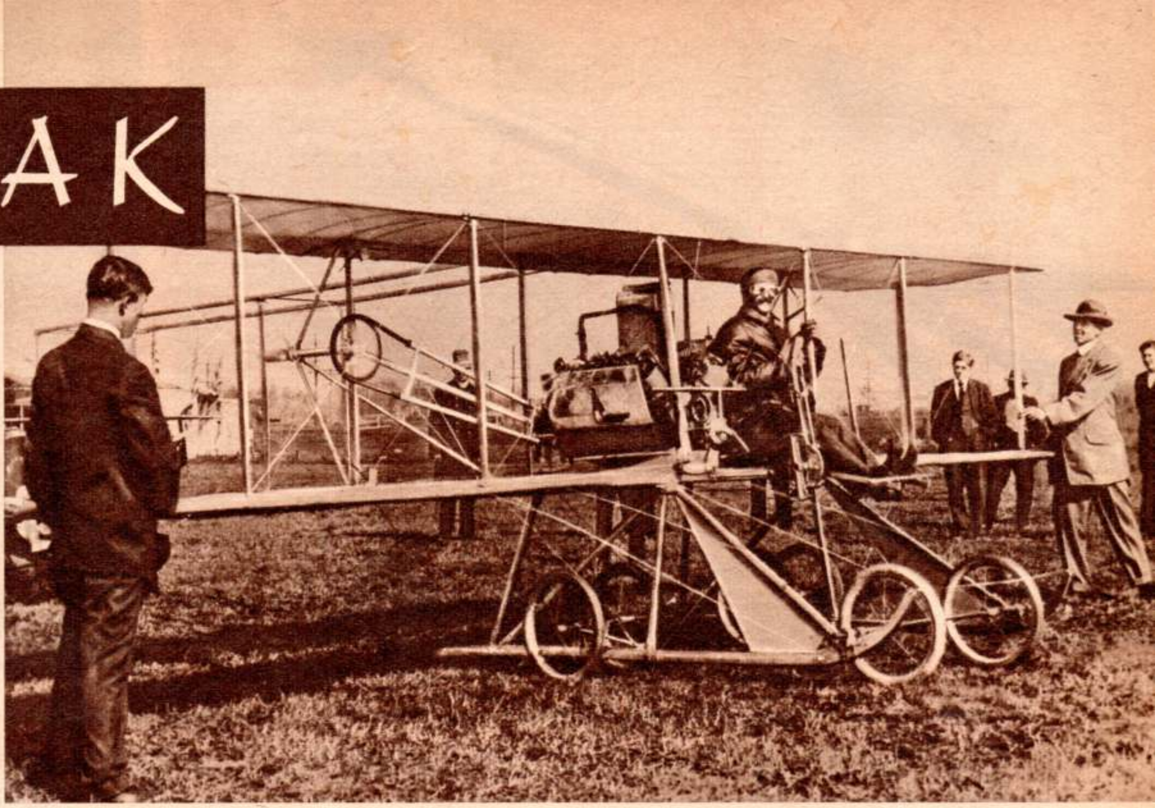
Lenf düğümleri yuvarlak veya yassı mercimek büyüklüğünden, iri zeytin büyüklüğüne kadar değişik boyda olur. Sayıları bütün vücutta 400-600 arasında değişir.

Lenf taşıyan damarlar, bu düğümlere girer ve çıkar. Lenf düğümleri lenfosit denilen kan hücrelerini yapar ve kana verir. Bu düğümler başka cinsten akyuvarları da yapabilir. Bulaşıcı hastalıklara karşı oynadıkları rol çok önemlidir. Birçok mikroplar bu düğümlerde tutulur ve yok edilir. Vücudun mikroplara karşı bekçiliğini yaparlar. Meselâ ayaktan alınan bir mikrop hemen kasık düğümlerinde veya elden alınanlar koltuk altı düğümlerinde tutulur. Bu bezeler mikroplarla savaşa geçerler. Bu gibi lenf bezelerinin şişmesi ve acıması hepimizin başına gelmiş olaylardandır.

Bütün vücuttan gelen lenf, göğüs kanalı ve sağ lenf kanalı adlarındaki damarlarla, göğüste, toplardamar sistemine akar.

Lenf, berrak ve renksiz bir sıvıdır. Yağlı yemeklerden sonra rengi bulanır. İnsan lenfinde %4-7 protein vardır. Organizmanın hücreleri kısmen kan ve kısmen de lenf tarafından beslenir. Lenf'in akış hızı saniyede 4 milimetredir.

UÇAK

Yarım yüzyıl içinde çok büyük gelişme geçiren uçağın ilk şekli resimde görüldüğü gibiydi. İnsanlar uçma zevkini alınca bütün güçlerini bu alanda çalışmaya verdiler.

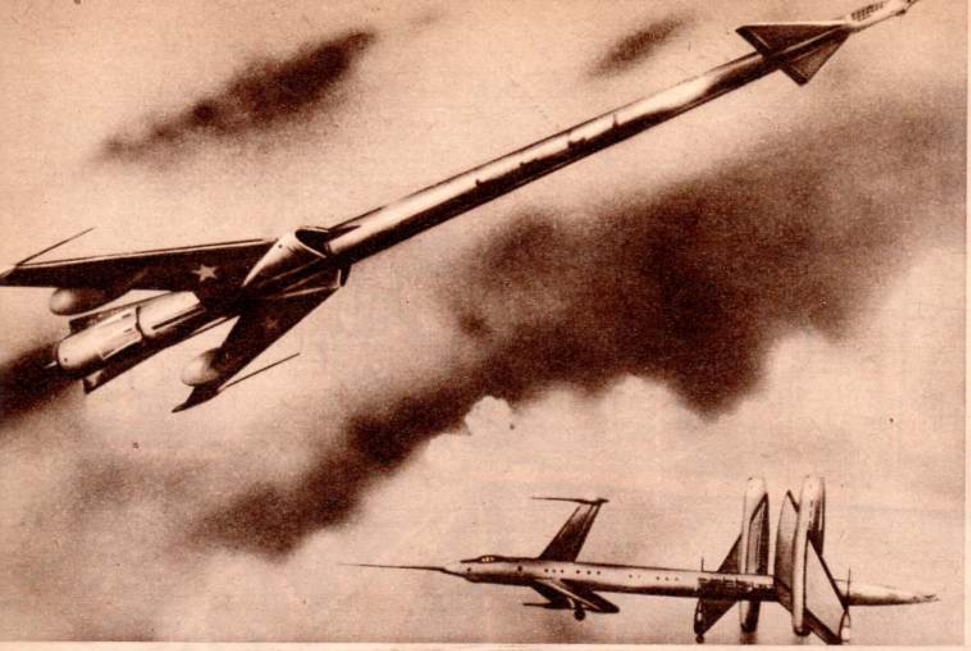
Charles Lindbergh bu uçakla 1927'de ilk defa Atlas Okyanusu'nu geçmiş, New York'tan Paris'e gelmişti.

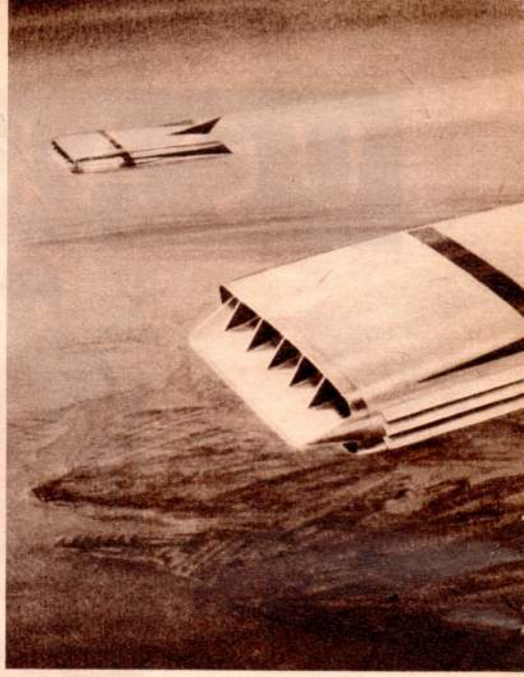

Wright Kardeşler Anıtı.

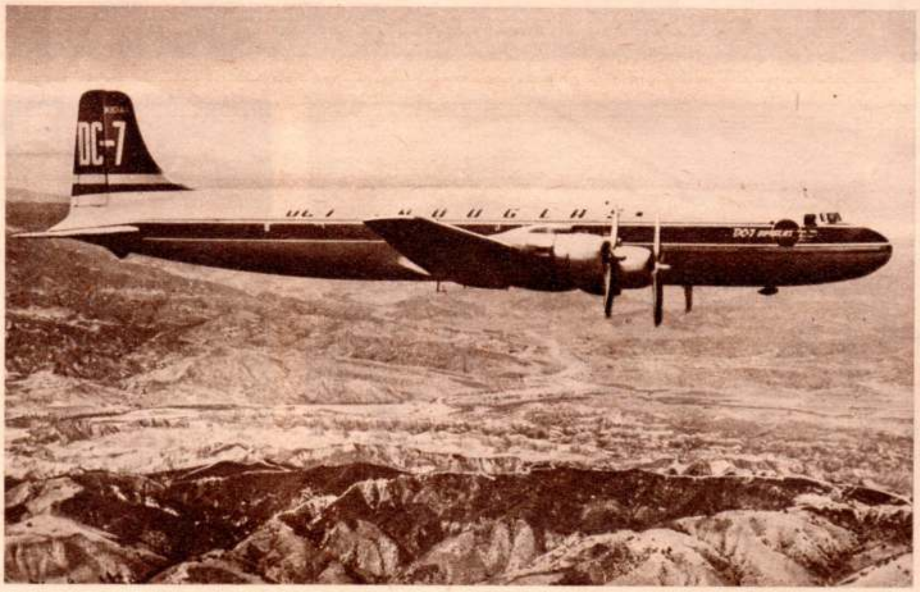

Bugün kullanılan dev uçaklar, uçağın kısa zamanda ne büyük bir gelişme geçirdiğini gösteriyor.

Yakın bir gelecekte yapılmasına çalışılan iki atom uçağı modeli.

Yeni yolcu uçaklarından biri deneme uçuşunda. DC - 7 B tipi bu uçaklar saatte 715 km. yol alır.

Buzlu yerlere inip kalkmak için yapılan özel bir uçak.

Tasarı halinde olan bir başka uçak modeli.

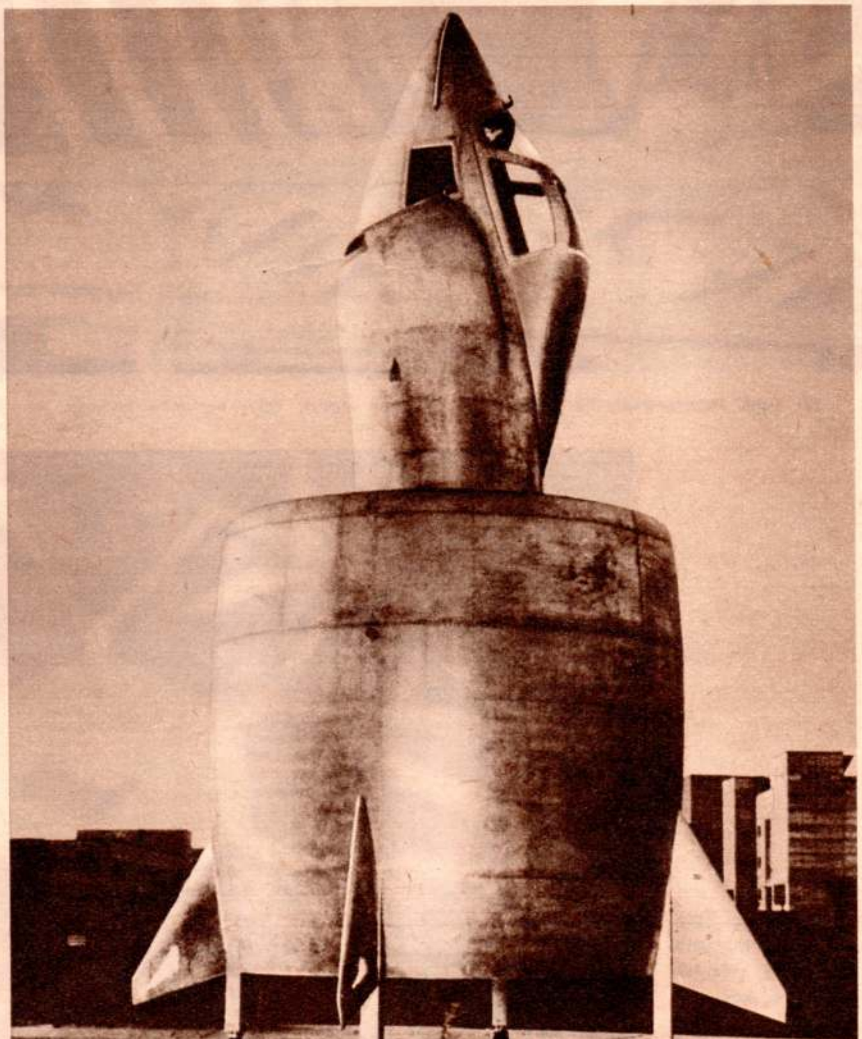
Hava yastığı vasıtasiyle uçan, yarı otomobil, yarı uçak yeni taşıt.

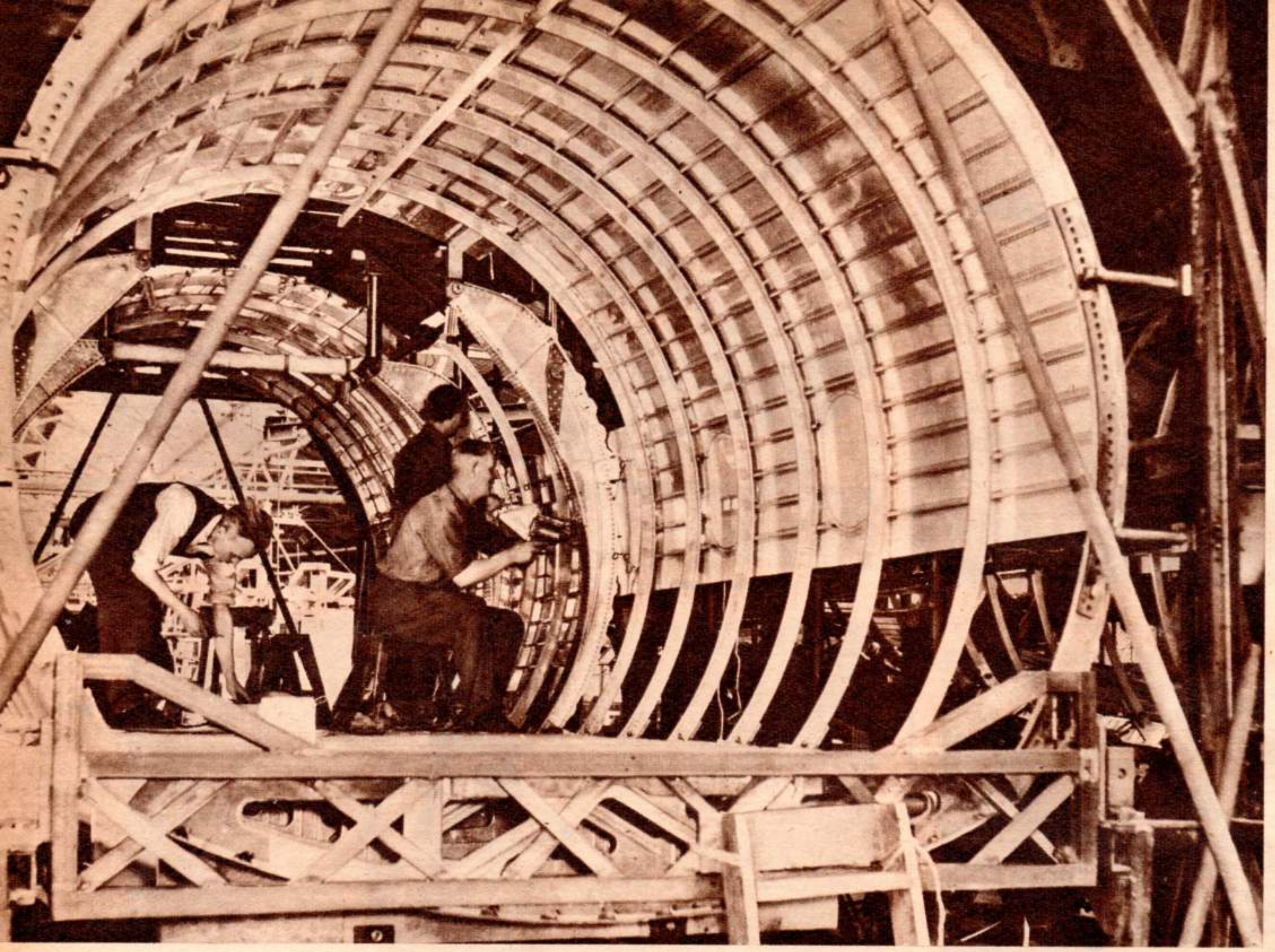
Hızı saatte 1 000 km. ye yaklaşan dev bir yolcu uçağı.

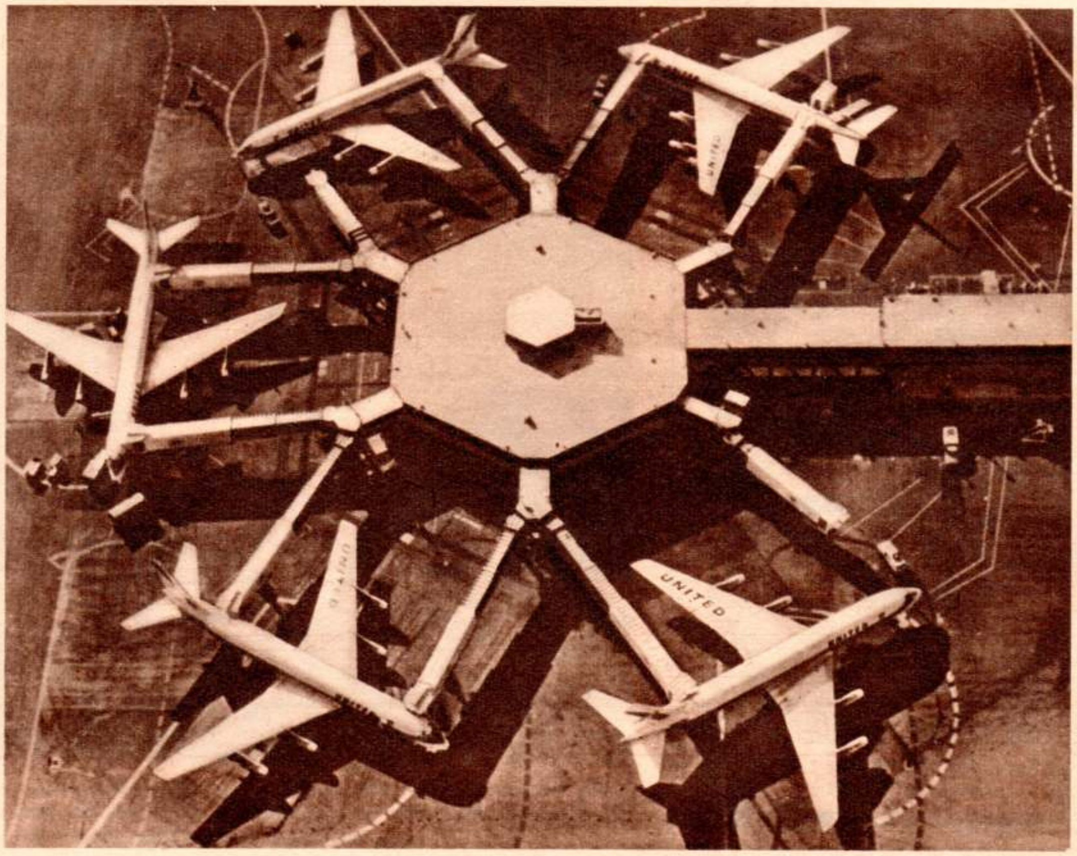
Batıda özel otomobil gibi özel uçaklar da kullanılır.

Dikine havalanabilen bu uçağı Fransızlar yapmıştır. «Koleopter» denilen bu yeni tip uçak dikine havalandıktan sonra yatay uçuyor, helikopter gibi her yere inebiliyor. Bu bakımdan çok faydalı olan uçak günden güne gelişme yolundadır.

Bir uçak hazırlanırken ilk önce uçağın gövdesi yapılır, çelik kemerler kaburga kemikleri gibi birbirine eklenir.

San Francisco hava alanındaki bu yeni terminalde, yolcular uçaklara ayrı ayrı yollardan biner. Terminal binasına yanaşan uçaklarla, bina arasında özel tüneller vardır. Böylece yolcu doğrudan doğruya binadan uçağa geçer.

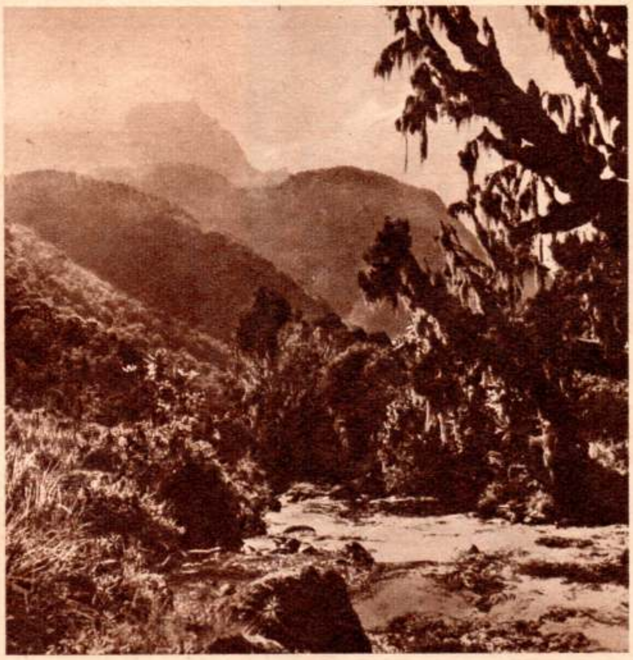
UGANDA

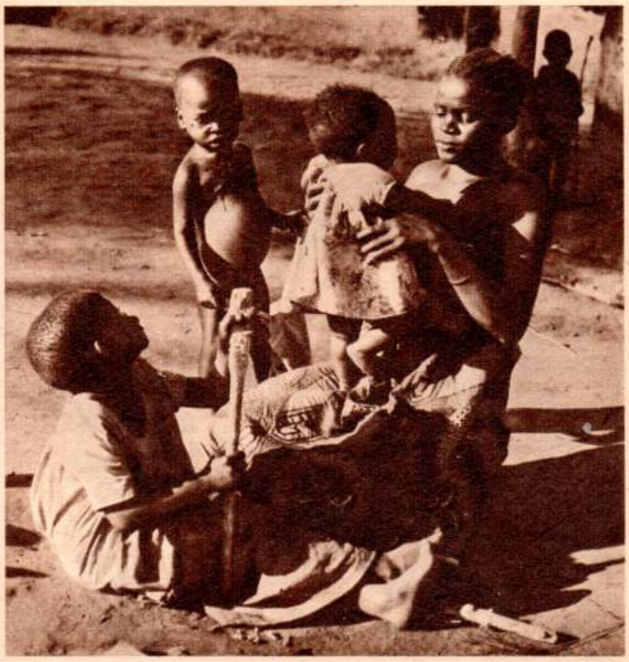
Uganda sınırlarında bulunan Victoria Gölü'nde avlanmaya çıkan iki Ugandalı. Bu göl Afrika kıtasının en büyük gölüdür.

Uganda'nın ticaret merkezi Kampala'da bir otomobil park yerinin görünüşü.

Uganda tabiî manzaralar bakımından çok zengindir.

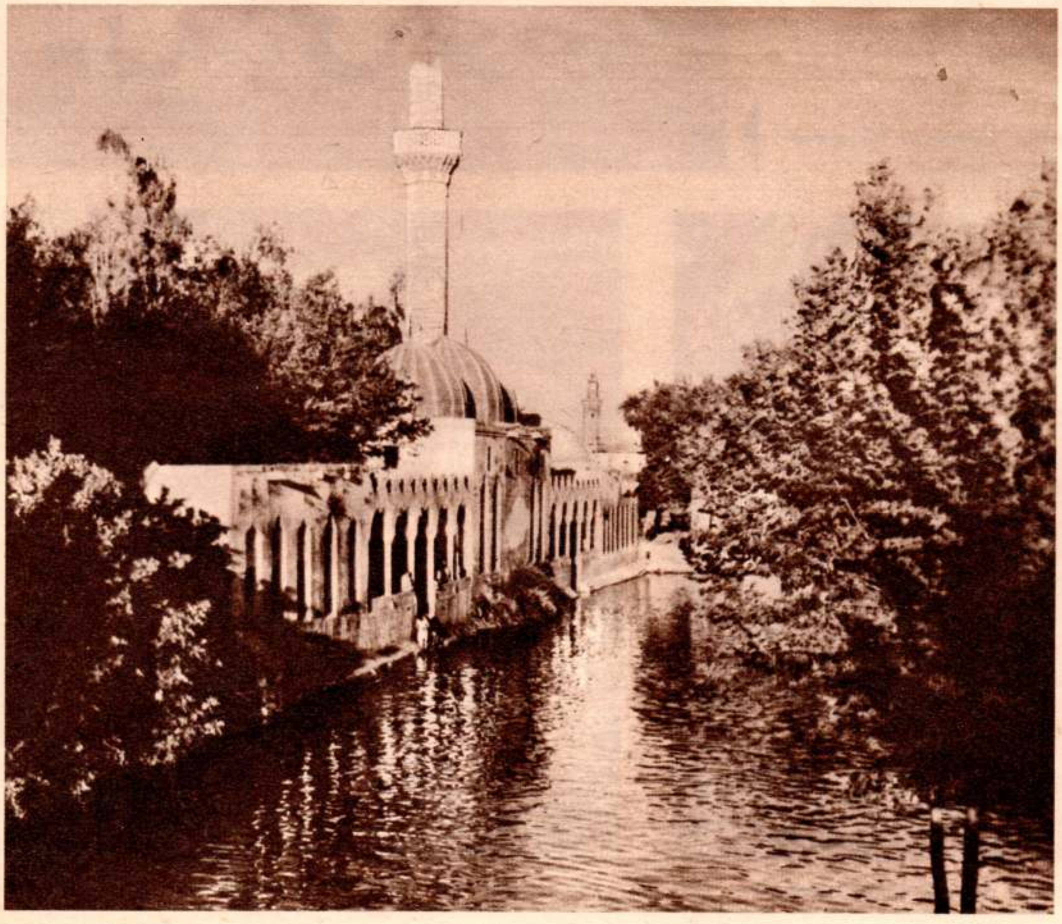
Bir Ugandalı kadın çocuklariyle birlikte kulübesinin önünde.

URFA

Güneydoğu Anadolu'da Bir Sınır İlimiz

Tarihî Urfa Kalesi'nden bir görünüş. Damlacık Dağı eteğindeki kale, yontma taşlarla yapılmıştır.

Urfa'da Halilürrahman Gölü kıyıları. Söylentiye göre Hz. İbrahim'i öldürmek için yakılan ateşin yerinde meydana gelmiştir.

URUGUAY

Urguay'ın başkenti Montevideo modern bir şehirdir. Resimde işlek bir cadde görülüyor.

Uruguaylı çobanlar yaktıkları kır ateşinde kendilerine has usulle kuzu kızartıyorlar.

Montevideo'nun önemli mahallelerinden biri de Positos'tur. Yukarıdaki resim Positos'tan bir görünüşü tesbit ediyor.

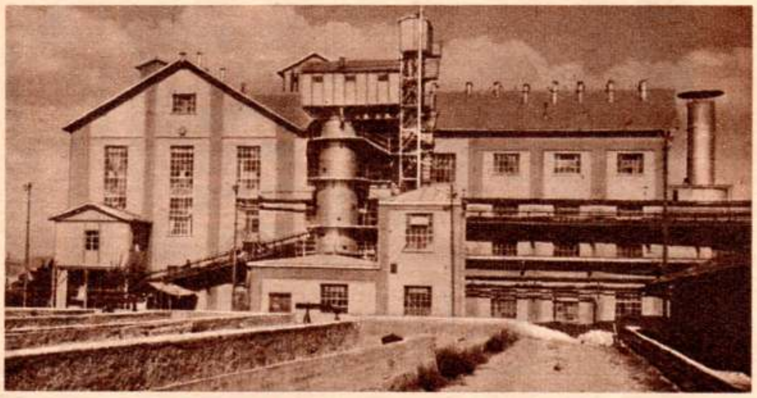
Montevideo'nun genel görünüşü.

UŞAK

Uşak, batı Anadolu'nun en bayındır şehirlerinden biridir. Resimde şehrin Belediye Meydanı görülüyor.

Batı Anadolu'da güzel bir il merkezi

Uşak Şeker Fabrikası tesislerinden bir görünüş.

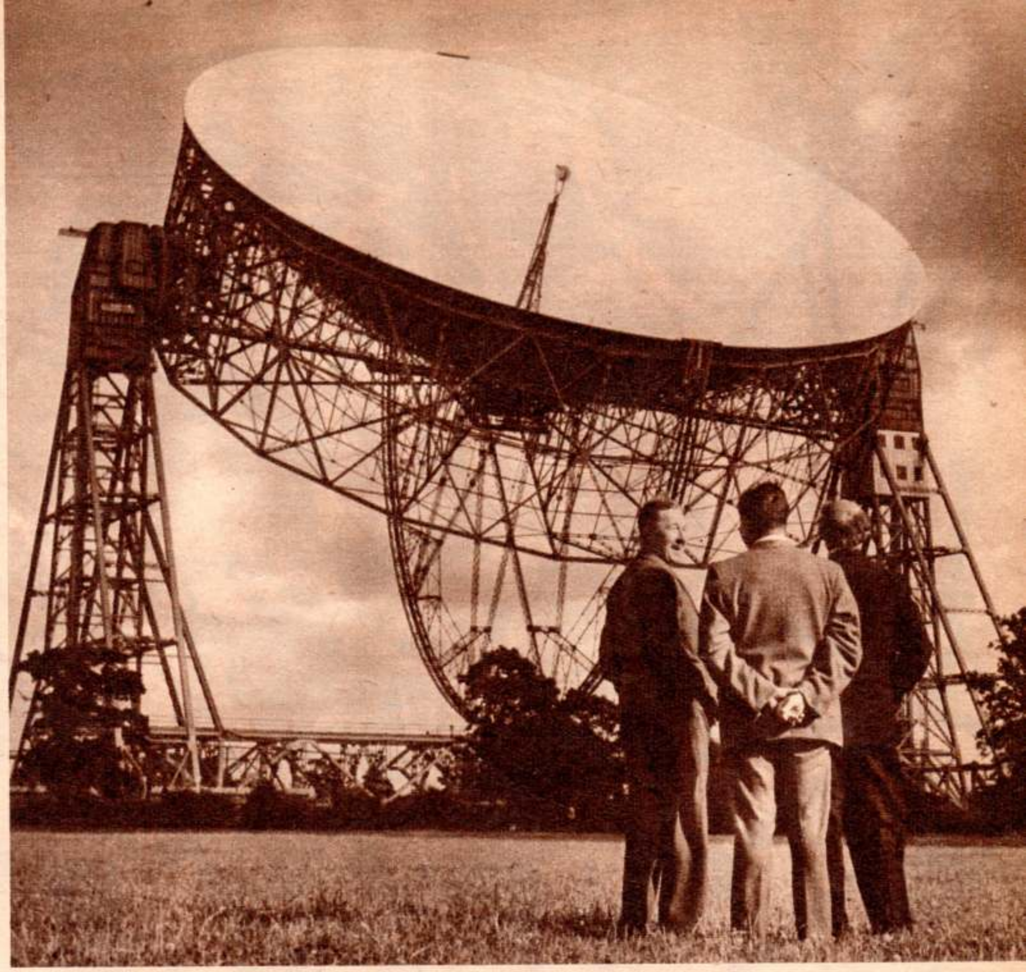
Yeni il merkezlerinden biri olan Uşak'ta Vilâyet Konağı.

Uşaklı bir kız yeni kırkılmış yapağıları ile. Uşak ekonomisinde hayvan ürünlerinin yeri önemlidir.

UZAY VE Uzay Seyahatleri

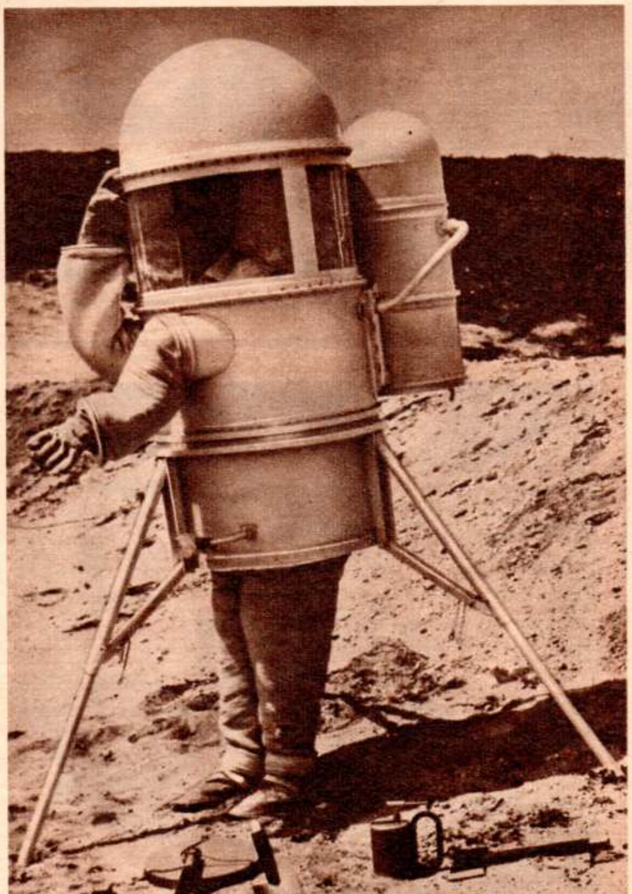
Artık dünyadan dışarı taşan insanlığa yeni ufuklar açıldı

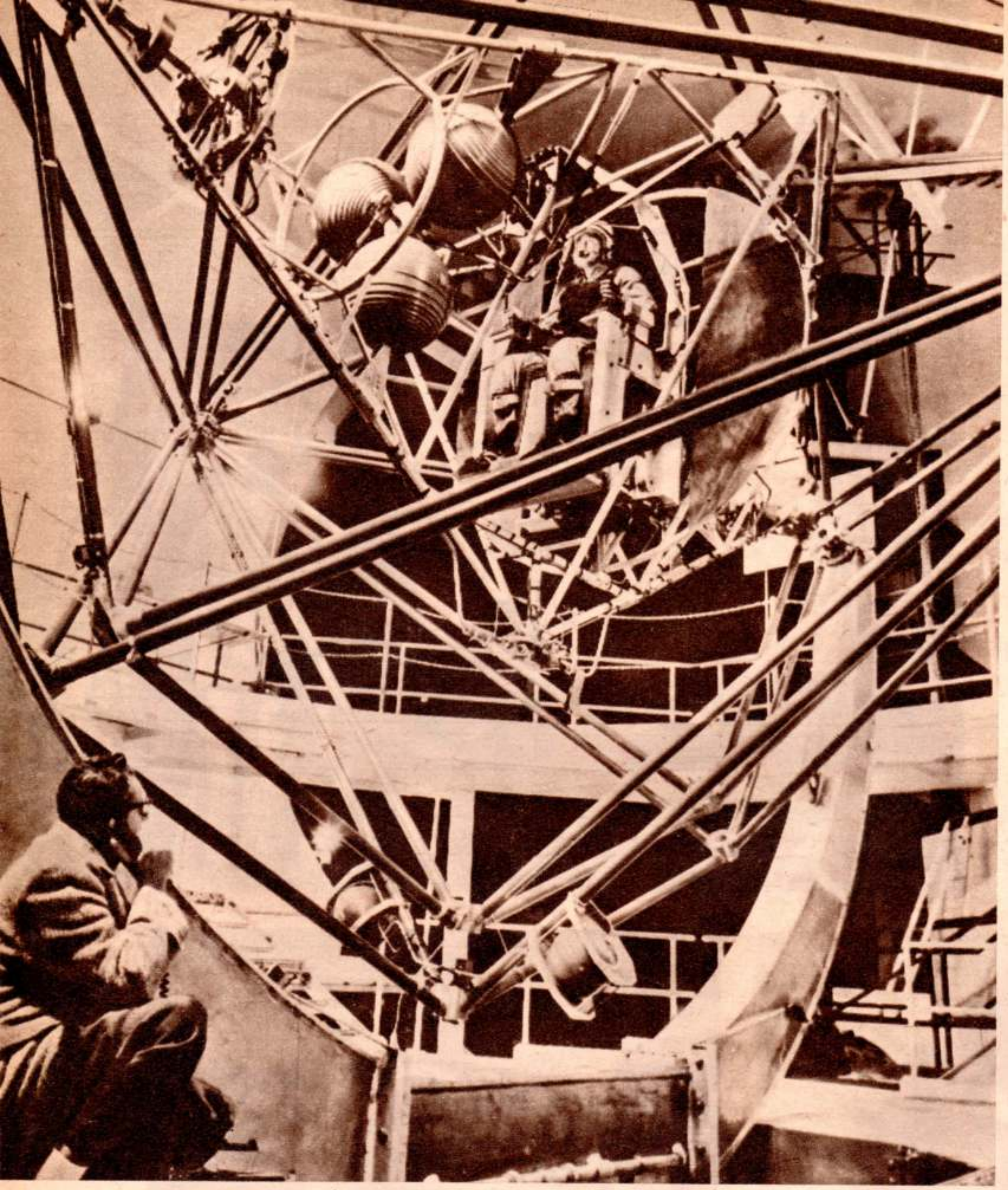
İngiltere'deki Jodrell Bank rasathanesinin radyo teleskopu suni peykleri izlemekte kullanılır.

İnsanlar artık Ay'da nasıl yaşıyacaklarını düşünüyor. İşte bir Amerikan şirketinin Ay'da kullanmak için yaptığı elbise.

Bu elbiseyi giyen kimse dinlenmek istediği zaman elbisenin özel ayaklarını dışarı uzatarak onlara dayanır.

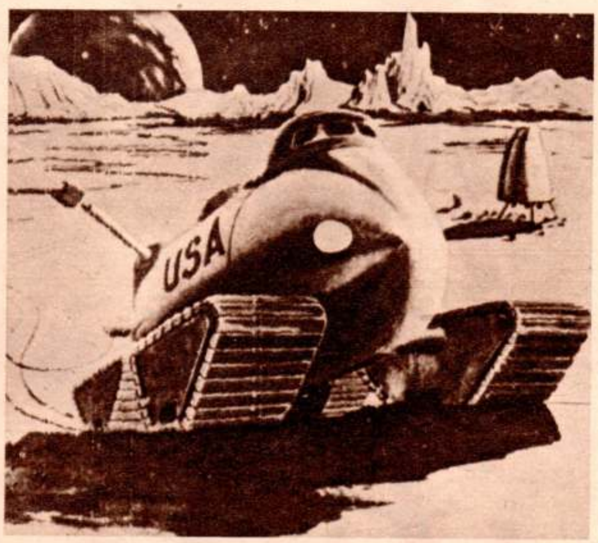
Astronotları uzay uçuşlarına hazırlıyan deneme makinelerinden biri.

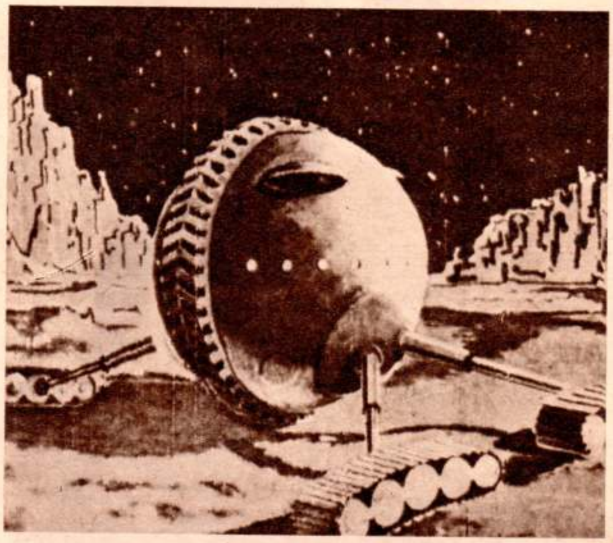
Yeni bir uzay elbisesi.

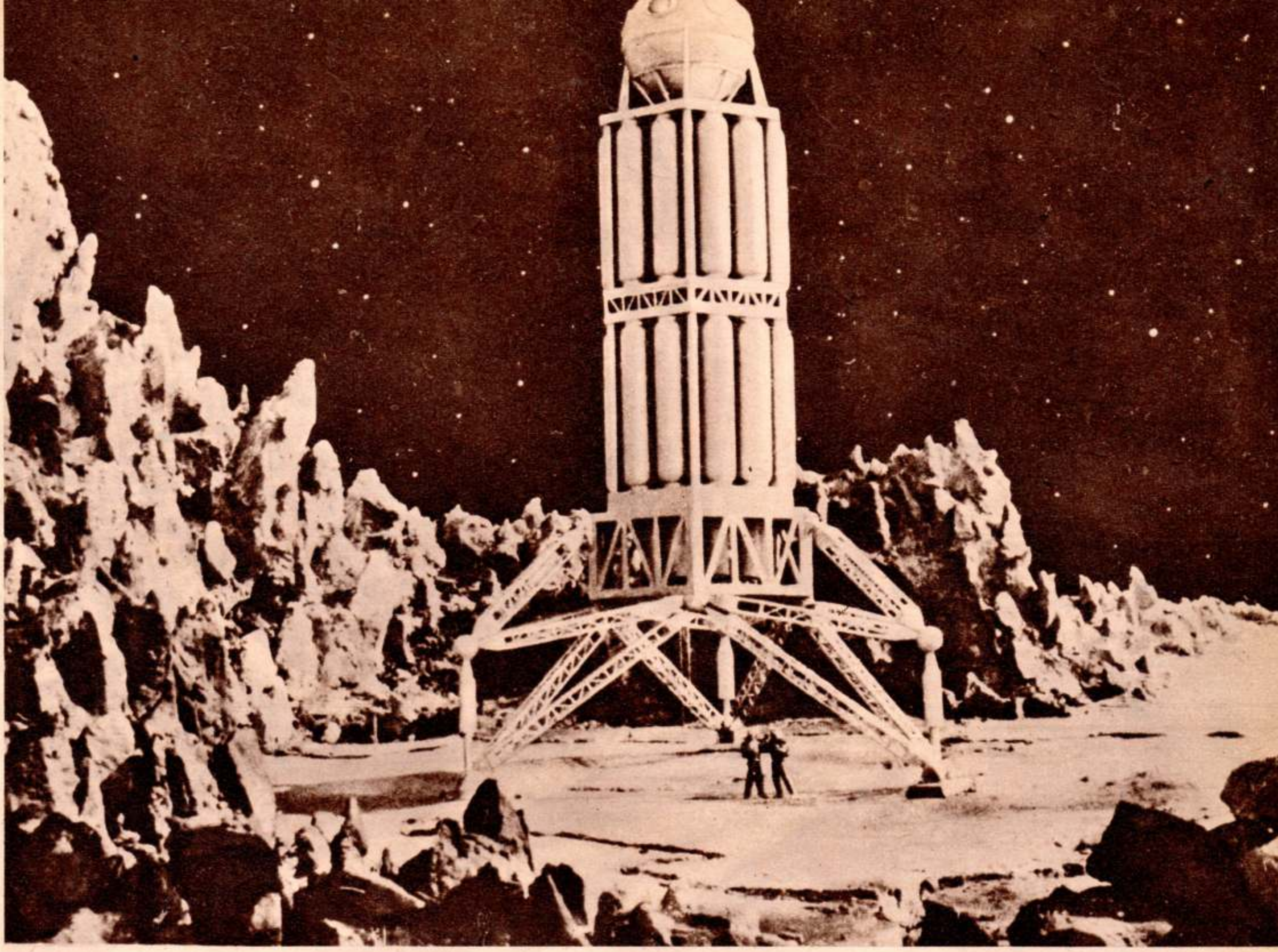
Uzay uçuşuna hazırlanan bir pilot.

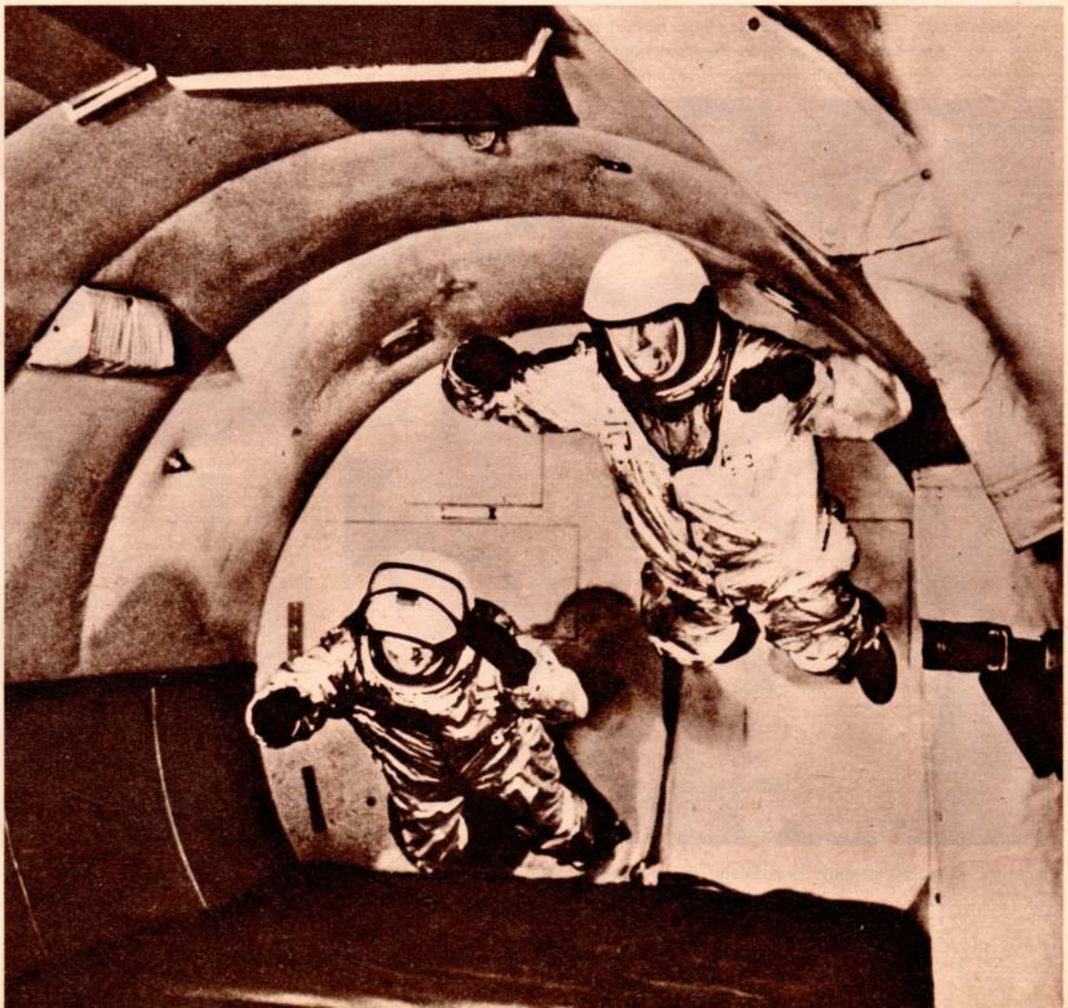
Uzay yolculuğunda insanların ilk hedefi Ay'dır.

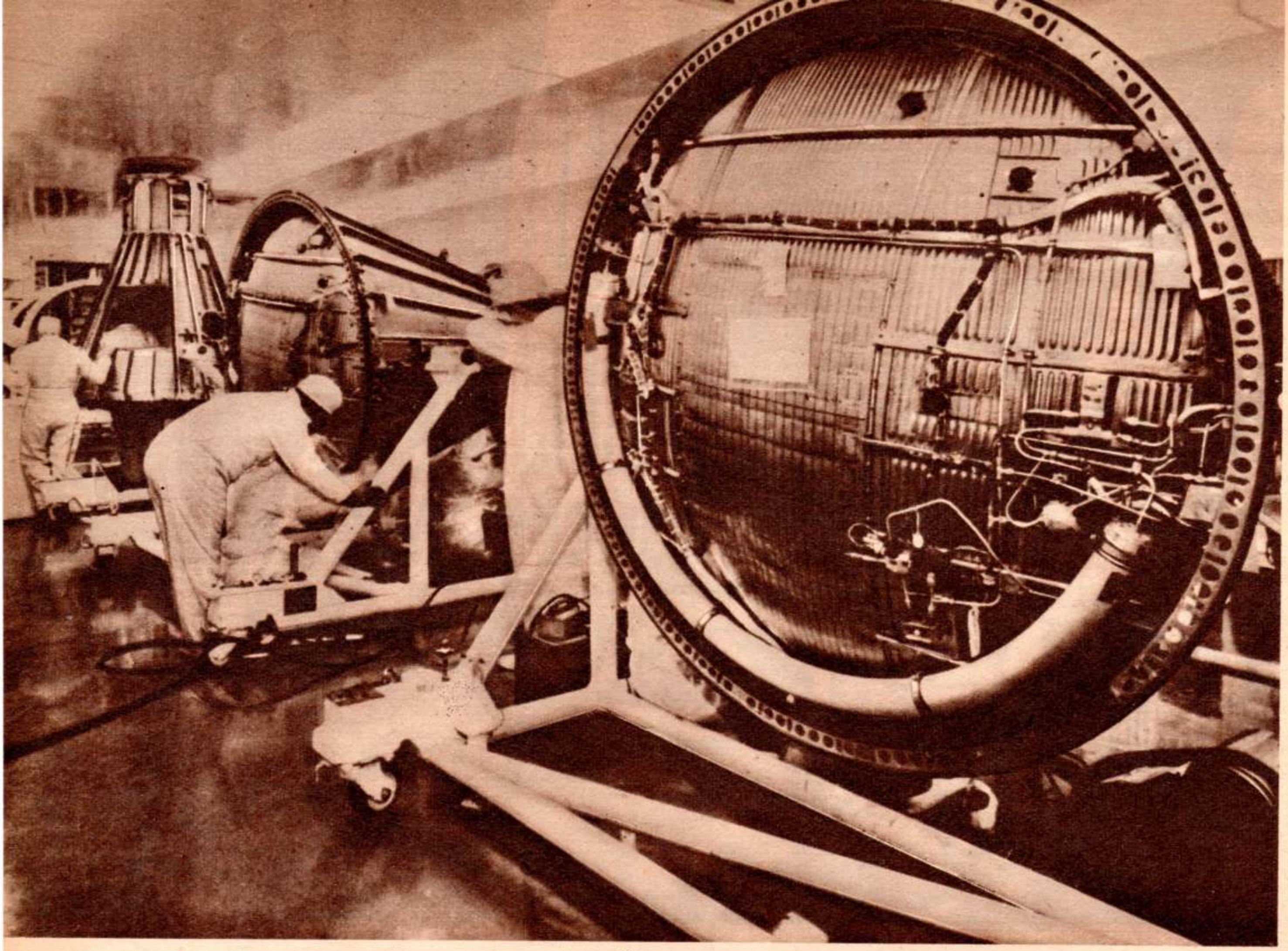
Resimlerde Ay'da kullanılacak iki taşıt görülüyor.

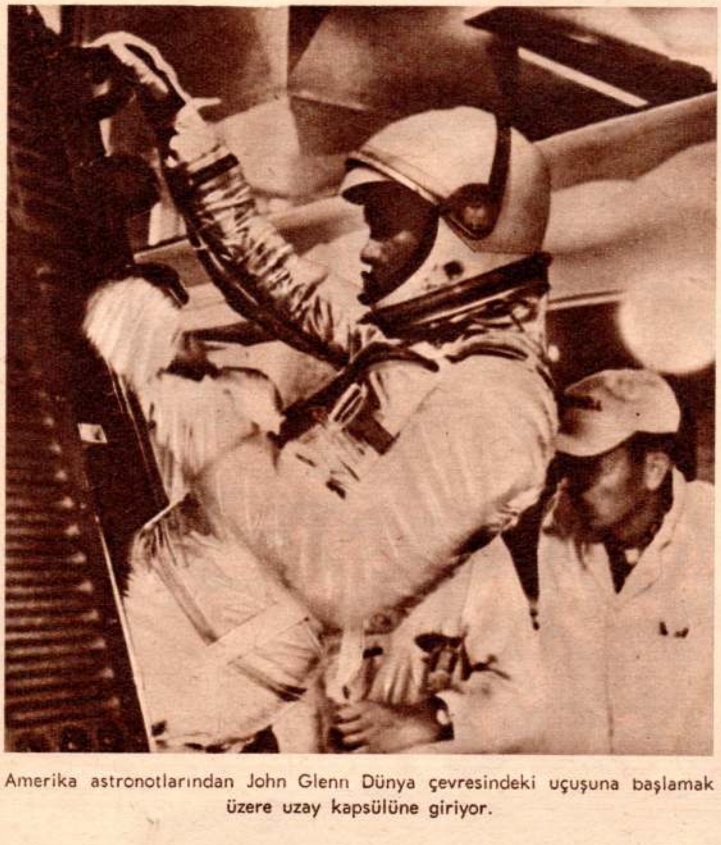
Uzay seyahatleri için çok çeşitli taşıtlar tasarlanıyor. İşte Uzay seyahati için tasarlanan bir çeşit taşıt.

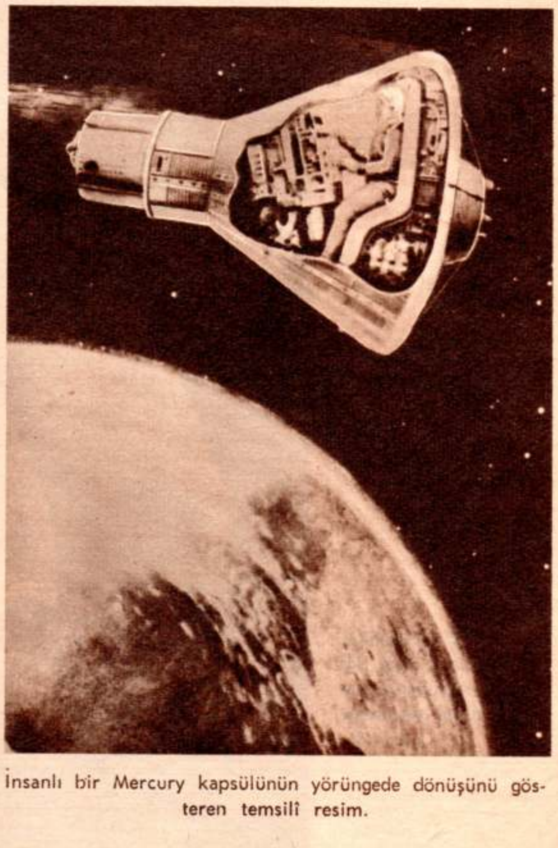
İki Amerikalı astronot özel bir hücrede ağırlıktan kurtulma denemesi sırasında.

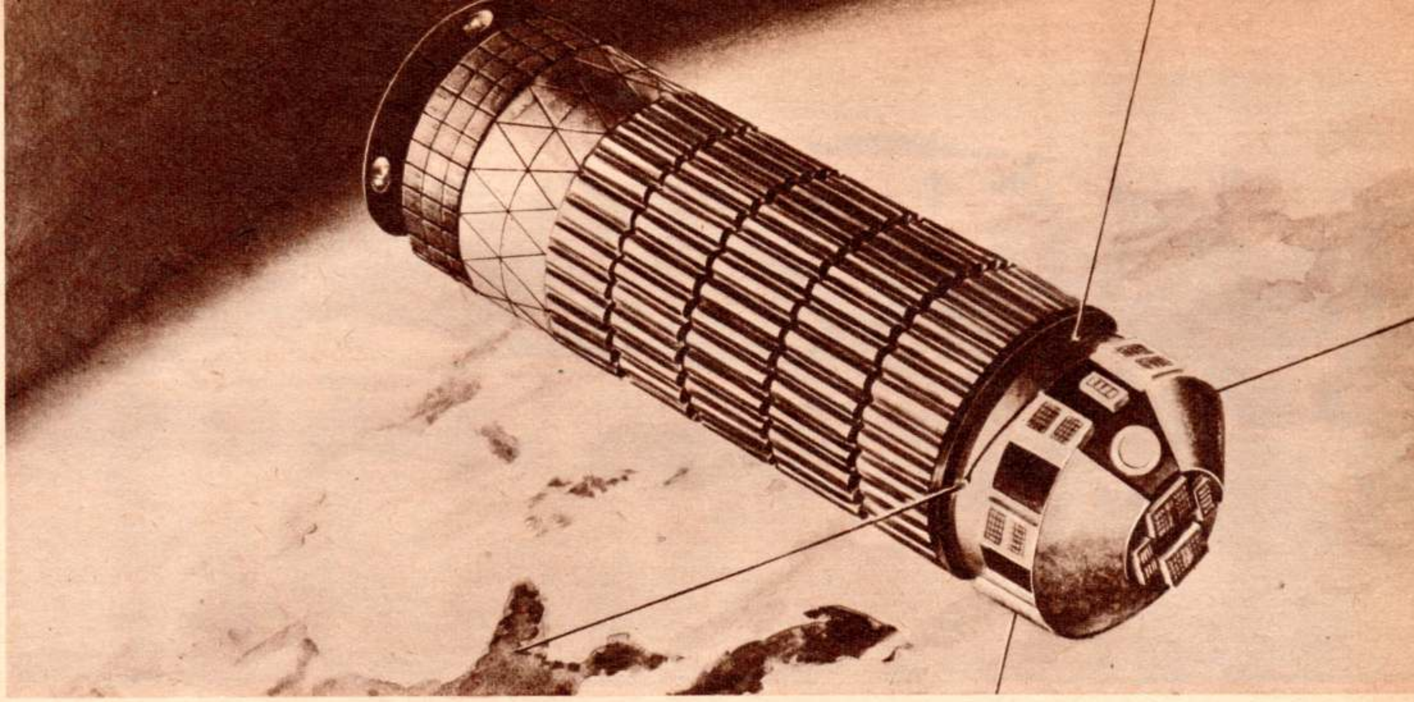
Amerika'da uzay araştırmaları için kapsül yapan bir fabrikada araçlar hazırlanırken

Amerika astronotlarından John Glenn Dünya çevresindeki uçuşuna başlamak üzere uzay kapsülüne giriyor.

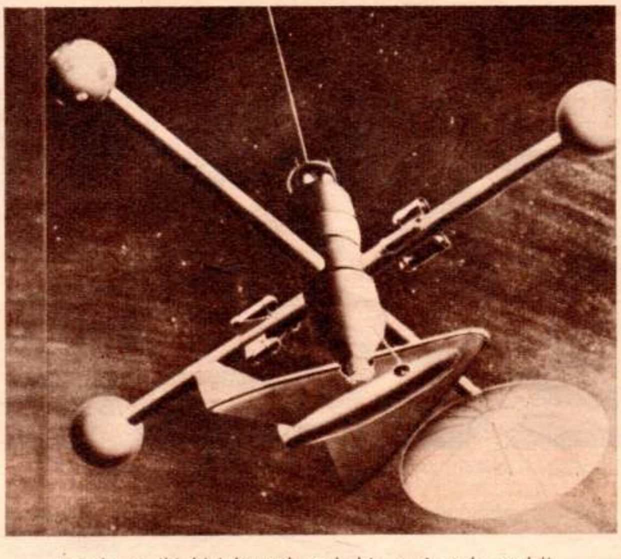

İnsanlı bir Mercury kapsülünün yörüngede dönüşünü gösteren temsilî resim.

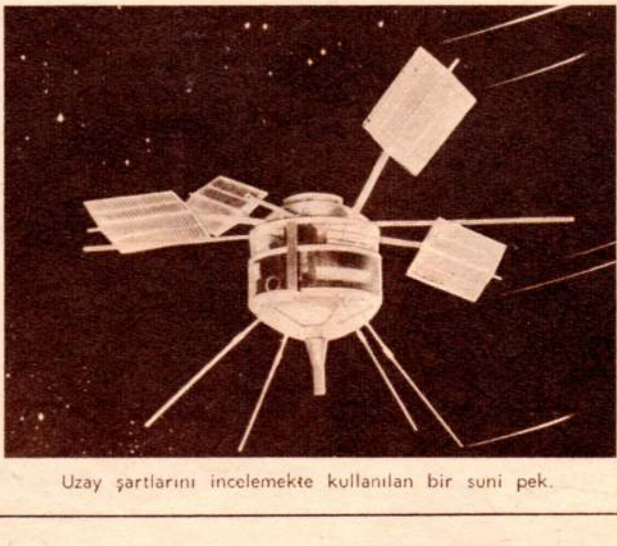

Uzay araştırmalarında bilginleri en çok işgal eden konulardan biri mikrometeoritlerdir. Yukarıda bunların oranını ölçmek için atılan bir suni peykin durumunu gösteren temsilî resim görülüyor.

SUNİ PEYKLER

İçinde on iki kişi barındıracak bir suni peyk modeli.

Uzay şartlarını incelemekte kullanılan bir suni pek.

Amerika'nın uzay uçuşu yapan astronotları Mercury peyk kontrol merkezinde.

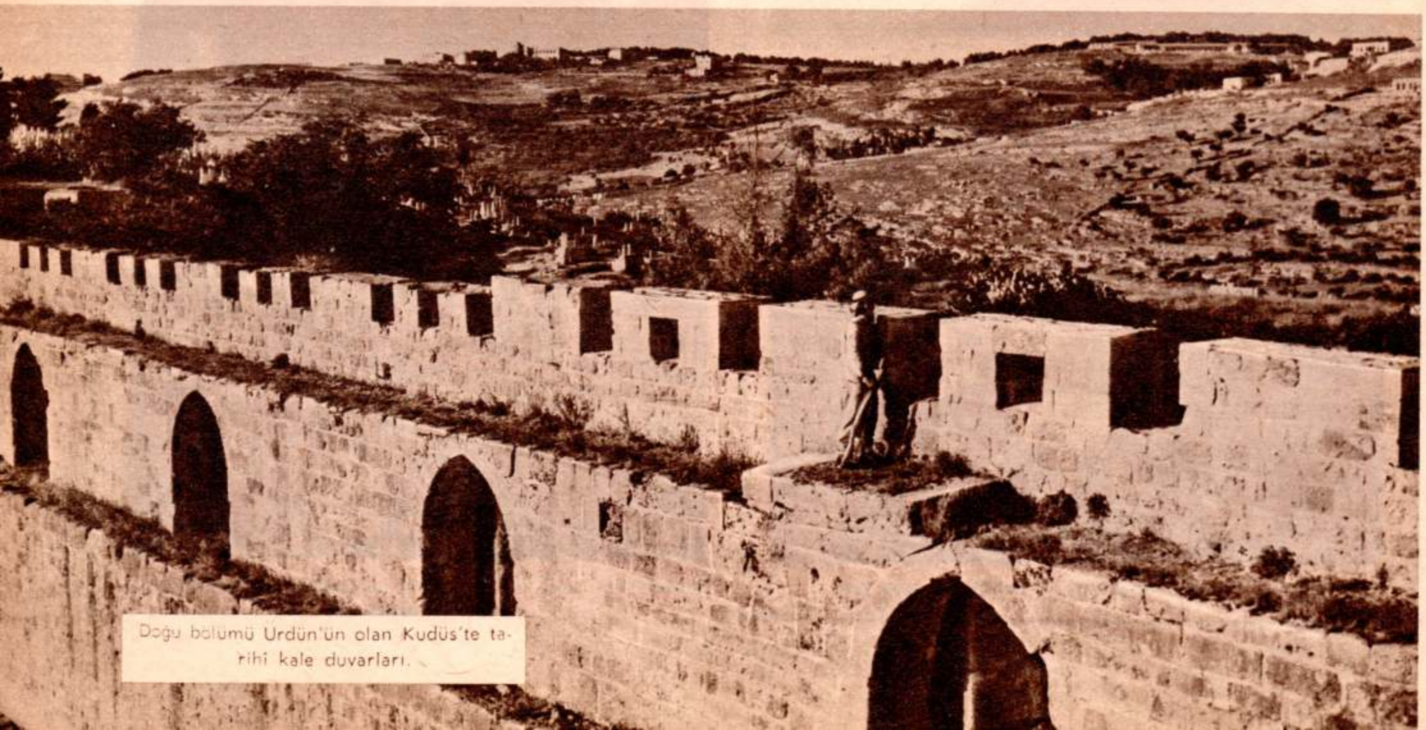
Ürdün'ün en güney kesiminde bulunan Akabe Körfezi'nden bir görünüş.

ÜRDÜN

Yakın Doğu'nun çöllerle kaplı kesiminde bir kırallık

Ürdün'ün başkenti Amman yakınlarında petrol tankları.

Doğu bölümü Ürdün'ün olan Kudüs'te tarihi kale duvarları.

Üzüm

Bütün dünyanın en sevdiği meyvalardan biri

Manisa bağlarında yetişen çekirdeksiz üzümlerden bir salkım

Kara üzümün de yurdumuzda en nefîs cinsleri yetişir. Memleketimizde yetişen kara üzümler daha çok şarapçılıkta kullanılır.

Avrupa'nın birçok yerinde bağbozumu mevsiminde özel törenler yapılır. Resim bir tören için hazırlanan Fransız çocuklarını gösteriyor.

Güzel üzümleriyle tanınan Manisa bağlarında bağbozumu

VAN

Doğudaki Şirin İllerimizden Biri

Van Gölü kıyılarında sandallar.

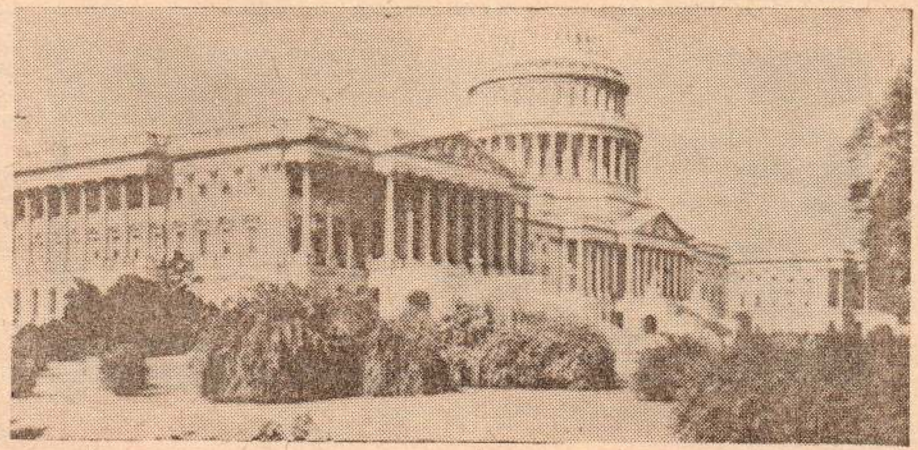

Van kedileri gözlerinin başka başka renkte olmalariyle tanınır.

Çok eski bir tarihi olan Van Kalesi'nden bir görünüş.

W

Washington'da Capitol binası

WAGNER, Wilhelm Richard (1813 - 1883)

R. Wagner

XIX. yüzyılın ünlü Alman opera bestecisi, yazar ve eleştirmecilerindendir. Leipzig'de doğdu. Öğrenimini Dresden ve Leipzig'de yaptı, Gottlieb Müller'den müzik öğrendi.

Wagner, müzik alanında yeni bir ses olarak göründü. Tam bir müzik eğitimi görmeden, yalnız kendi yaratıcılığı ile meydana getirdiği ilk eserlerinde şaşırtıcı bir yenilik ve güç vardı. Üniversite eğitimi sırasında, çağının ünlü öğretmenlerinden Weinlig'den ders aldı. Bundan sonra kendisini tamamen müziğe vererek Magdeburg orkestrası şefliğine atandı. İlk operalarını (Die Feen ile Das Liebesverbot)ı bu sıralarda yazdı.

Wagner, kabiliyetine, eserlerinin yeniliğine rağmen uzun yıllar bir besteci olarak değil, fakat orkestra şefi olarak çalışmak zorunda kaldı. Onu, tanıtan ilk eseri «Rienzi» operası oldu. Bulwer Lytton'un bir eserinden alınan bu opera 1842'de Dresden'de oynandı. Kendi deyimiyle artık «ufuk tamamen açılmıştı."

Bu operadan sonra Wagner'in yaratıcı çağı başladı. «Derfliegende Holländer=Uçan Holândalı» 1843'de Dresden'de temsil edildi. Wagner ilk defa bu operasında «Leitmotiv» denilen ikinci melodik sesi denediği gibi, ses ile saz arasında büyük bir yakınlık kurdu.

Bundan sonra Alman halk masallarına dönerek, hak ve hürriyet için çarpışan kahramanların hayatını operalarına konu olarak seçti. Bu yüzden Batı Avrupa'da kralların öfkesine uğrıyarak bir süre İsviçre'de yaşamak zorunda kaldı. Bu sırada yazdığı «Tannhäuser» operası 1845'de oynandı. Daha sonra «Lohengrin», 1850 yılında çağın ünlü virtüoz bestecisi, Franz Liszt tarafından, oynatıldı.

Ünü bütün dünyayı saran Wagner, 1850 yılından sonra, Avrupa'nın başkentlerinde bir kıral gibi karşılandı .

Eserleri aylar ve hattâ yıllar boyu opera programlarında yer aldı. Venedik'te öldüğü zaman 70 yaşındaydı ve çağının en ünlü bestecisi sayılıyordu.

WALDSEEMÜLLER, Martin (1470 - 1521)

Alman yazarı, coğrafyacısı ve hartacısıdır. Ünü, Yeni Dünyaya «Amerika» adını takmasından gelir.

Freiburg'ta doğdu. Almanya'da bir kartograf olarak ün yaptıktan sonra, dünya hartası üzerinde çalıştı. O sıralarda Kristof Kolomb, Amerika'yı bulmuş, Amerigo Vespucci, kıtanın kıyılarını dolaşarak, Büyük Okyanus'a çıkmış ve Avrupa'ya dönüşünde bir büyük ülkeden bilgi getirmişti.

Waldseemüller, 1507'de yayınladığı Cosmographie İntroductio» adlı eserinde Vespucci'nin verdiği bilgilere dayanarak Kolomb'un bulduğu yerin yeni bir kıta olduğunu açıkladı ve ona Vespucci'nin küçük adı olan «Amerigo - Amerika» adını verdi. Gerçekte, Waldseemüller kıtanın yalnız güney parçasına bu adı takmıştı, fakat «Amerika» sonradan Güney ve Kuzey Amerika'nın adı oldu.

WALLACE, Edgar (1875 - 1932)

İngiliz romancısıdır. Macera ve korku türünde yazdığı romanlariyle ün kazandı. Gençliğinde türlü işlerle uğraştı. Eğitimini güçlükle yaparken sokaklarda gazete sattı, garsonluk etti. Gönüllü olarak Boer Savaşları'na katıldı. 1902'de gazeteciliğe girerek ilk büyük hikâyesini yazdı. Bundan sonra sırasiyle birçok macera romanları ve piyesler kaleme aldı. Macera eserlerini Güney Afrika'daki görgülerine dayanarak «The River Stories» adı altında topladı.

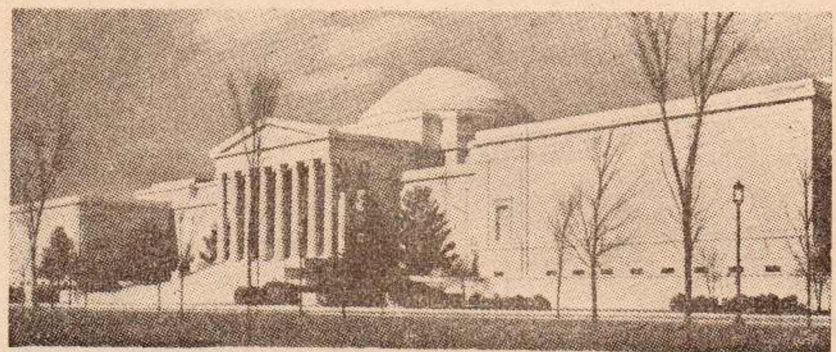
Edgar Wallace'a asıl ün getiren romanları 1910'dan sonra yazdığı detektif romanları oldu. Büyük ilgi toplıyan ve çok satılan bu romanlar elliden fazladır ve çoğu, ölümünden önce ve sonra filme alınmıştır.

WASHINGTON

Amerika Birleşik Devletleri'nin başkentidir. Kuzeybatıdaki Washington eyaletinden ayırmak için (Washington D. C.) olarak yazılır. Chesapeake Körfezi'nin batısında, Appalachian Dağları'nın Kuzeydoğuya doğru uzanan eteklerinde, nispeten düz bir arazi üzerinde kurulmuştur.

Washington, XVIII. yüzyılın sonlarına kadar «George Town» adında küçük ve basit bir kasabadan ibaretti. 1783'de bağımsızlığını ilân eden ilk Amerika Birleşik Devletleri kongresi, burasını başkent yapmayı kararlaştırdı. Şehir, 1791'de, yeni baştan ve bir plân çerçevesinde yapılmaya başlandı. George Town kasabası; bir kısım arazisi Maryland, bir kısım arazisi de Virginia topraklarından alınmak suretiyle, federal merkez haline getirildi. 1791 yılında Amerikan Kongresi'nin seçtiği 6 kişilik bir komisyon; iki eyaletten alınan topraklar üzerinde şehrin sınırlarını tesbit etti. Şehrin plânlarını, Pierre Charles l'Enfant adında, Fransız asıllı bir askerî mühendis yaptı. Amerika istiklâl savaşında gönüllü olarak çalışan bu asker mühendisin çizdiği şehir plânı, 1793'de tamamlanmış, aynı yılın eylül ayında Capitol binasının temeli atılmıştır. Capitol (Birlik binası) ile diğer devlet binalarının yapılması 1800 yılında tamamlanmış ve bu tarihten itibaren şehrin adı Washington olmuştur. Capitol'dan yayılan yıldız ışınları gibi çevrelere doğru uzanan yollar, bugün şehrin belli başlı caddelerini teşkil eder. Washington, genel olarak, Pierre Charles l'Enfant'ın proje ve plânlarına uygun bir şekilde geliştirilip büyümüş olmakla beraber; mühendis tarafından merkez olarak kabul edilen Capitol binası bugün şehrin biraz kenarında kalmış durumdadır. Eskiden Washington'un yanından akan Potomac nehri de, bugün şehrin ortasında kalmıştır. Şehri birçok park süsler. Kara ve demiryolları Washington'u Amerika'nın her tarafına bağlar. New York'tan sonra trafiği en yoğun olan Washington hava alanı ise, dünyanın başlıca terminalleri arasında yer almaktadır. Kuruluş yıllarında 15.000'i biraz aşan şehir nüfusu; yirminci yüzyıl başlarında 250.000, 1940 sayımında 660.000 idi. Bugün 800.000 civarındadır ve hızla milyona yaklaşmaktadır. Eyaletlerde, özellikle bazı güney eyaletlerinde tedirgin edilen zenciler; kendileri için en rahat yerin federal hükûmet merkezi olduğunu öğrenmiş olduklarından, bu şehre çok rağbet göstermektedirler. Bunun sonucu olarak, Amerika'da zenci yoğunluğu en fazla olan şehir Washington'dur. Zenciler, bugünkü durumda ortalama bir hesapla, Washington nüfusunun %45'ini teşkil etmektedir.

Devlet merkezi olduğu kadar, Amerika'nın sayılı ilim ve eğitim merkezlerinden de biri olan Washington'da bugün 4 Üniversite ve 10'dan fazla College (yüksek okul) bulunmaktadır.

Washington Milli Sanat Galerisi binası

WASHİNGTON

Amerika Birleşik Devletleri'nden biridir. Ülkenin kuzeybatısında olan devlet Birleşik Devletlerin ilk cumhurbaşkanı George Washington'un adını taşır. Kuzeyden Kanada, doğudan Idaho, güneyden Oregon ve batıdan da Büyük Okyanus'la çevrilidir.

Yüzölçümü: 171.500 km².

Nüfusu: 2.853.214

Başkenti: Olympia

Washington'un bazı kıyı kesimleriyle orta kesimi dağlıktır. Kıyıda Olympic, orta kesimde Cascade ve güney doğuda Blue Dağları sıralanır. Genel olarak ülke yüksek bir yayladır. Dağların karlı tepeleri, gür ormanları ve bitki örtüsü zengin ova ve yaylalariyle Washington'a «Amerika'nın Isviçresi» adı verilir.

Washington'un akarsuları da boldur. Kanada'dan gelerek, Washington'u ikiye bölen Columbia ile bu nehre dökülen Snake ve Okanogan ırmakları ülkeyi baştan aşağı sular. Washington'un iklimi, aynı paralel üzerinde bulunan diğer ülkelerden farklı derecede ılıktır. Ülkenin batısı daha sıcak, doğusu daha soğuktur, yağmurları da boldur.

Washington tarım, ormancılık, madenler ve av hayvanları bakımından çok verimli bir ülkedir. Elde edilen başlıca ürünler arasında, tahıl, çeşitli sebzeler ve meyva gelir. Girintili çıkıntılı kıyılarda çok iyi gelişmiş olan balıkçılık da büyük gelir getirir. Ülke, Büyük Okyanus kıyılarının en zengin kömür damarlariyle doludur. Ayrıca bakır, altın ve gümüş madenleri de vardır.

Washington'da endüstri de çok gelişmiş durumdadır. Kereste, kâğıt, balık ve deniz ürünleri, hayvani ve nebati yağ yapan fabrikalar, tekstil ve soğutulmuş et fabrikaları vardır.

Ulaştırma tesisleri çok iyi olan ülkede, demiryolu, karayolu ve havayolları iç ve dışla olan bağı sağlar. Washington'un en büyük şehirleri Seatle (502.697), Spokane (186.200) ve Taeoma (167.000)dir. Başkent Olympiya ise 40.000 kadar olan nüfusiyle küçük şehirler arasındadır.

Tarih. — Washington Devleti, Birliğe 1890 yılında katıldı. XVI. yüzyılda, İngiliz ve İspanyol seyyahlarının gezdiği Washington topraklarına beyazlar XIX. yüzyıl ortalarında geldiler. 1853'de Washington Bölgesi, Birleşik Devletlerin himayesini kazandı. O zaman nüfusu 4.000 kişi idi. Ülkenin gelişmesi XIX yüzyılın sonlarında oldu. Zengin topraklar göçmenleri çekince nüfus arttı. Kıyılarda iyi limanlar bulunması bu gelişmeyi kolaylaştırdı.

WASHINGTON, George (1732 1799)

G. Washington

Amerika Birleşik Devletleri'nin ilk cumhurbaşkanıdır. Virginia eyaletinin, Bridge Greek adlı kasabasına yakın, küçük bir köyde doğdu. Babası, hali vakti yerinde bir çiftçiydi. Ilk öğrenimine başladıktan bir süre sonra yetim kaldı. Annesi, kendisini gereği gibi yetiştirmek için bütün gücüyle uğraştı. Ilk öğrenimini, on dört yaşlarındayken tamamladıktan sonra bir mühendisin yanında çalıştı. Aradan birkaç yıl geçince kendisi de mühendisliğe başladı. Virginia topraklarını genişletmek için kızılderililerle savaştı. 21 yaşında askerliğe yazıldı. Ingilizlerle Fransızlar arasında çıkan savaşta Virginia birliklerine komuta etti. Bir çarpışmada; mensup bulunduğu taburdan, çok ağır yaralı olarak, yalnız kendisi kurtuldu. Genç yaşta büyük bir ün kazanmıştı. Belediye başkanı ve eyalet milis kuvvetleri komutanı oldu. Fakat sükûn ve inzivayı seviyordu. 1758'de bütün askerî görevlerinden ayrıldı; zengin bir kadınla evlenerek çiftliğine çekildi. Uzun bir süre burada yaşadı. Ancak hemşehrileri kendisini ısrarla Virginia meclisi üyeliğine getirdiler. 1774 yılında Ingiltere ile kolonilerin arası açılınca, Virginia delegesi ve kongre üyesi olarak Philadelphia toplantısına katıldı. Ingilizlerle savaşın başlaması üzerine Amerikan kuvvetlerinin başkomutanlığına getirildi. Emri altında eğitimsiz, cepanesiz 14 bin kadar insan vardı. Bu derme çatma kuvvetlerle Ingilizleri yenip Boston şehrini onlardan aldı; kumandanları Sir Cornwallis'i esir etti. Sarfettiği devamlı gayretler sonunda 1776'da Amerika'nın bağımsızlığını ilân ettirdi.

O sıralarda Amerika, doğu bölgesindeki 13 eyaletten ibaretti. Ingilizler, Amerika'nın istiklâlini tanımamak için hayli direndilerse de 1783'te Versailles antlaşmasiyle bu durumu kabule mecbur oldular. Artık kesin olarak bağımsızlığını kazanan Amerika, çeşitli güçlüklerle karşı karşıya idi. Washington idari, askerî, mali alandaki çalışmalariyle bu güçlüklerin hepsini çözdü; sonra da Mount Vernon'daki çiftliğine çekildi. 1787'de yapılan ikinci büyük Philadelphia toplantısında kendisini, kurduğu devletin başına geçmeye zorladılar. Israrlar karşısında, seçilmiş bulunduğu cumhurbaşkanlığı görevini kabul etti. Kamu oyu onu kıral ilân etmek istiyordu. Lâkin o, bunu şiddetle reddettikten başka, yurdunun ileride kırallığa kaymasından korkarak, anayasaya bunu önleyici maddeler koydurdu. Ilk cumhurbaşkanlığından sonra ikinci defa başkan seçildi. 1797 yılında üçüncü defa seçilmesi için yapılan bütün ısrarları geri çevirdi. Çiftliğine gitti. Iki yıl kadar sonra orada öldü.

Bibliyografya. — Bu konudaki Türkçe eserlerin başlıcaları:

Vaşington ve Amerika İstiklâli (Ahmet Refik Altınay, 1932), Washington, 1732-1799 (André Maurois'dan çev. Nebahat Akyüzalp, 1951), Core Vaşington (M. Çağatay Uluçay, 1956); Mithat Paşa, Namık Kemal, Pasteur, Washington (Ferit Ragıp Tuncor - Salâhattin Arıkan, 1951).

WATERLOO SAVAŞI

Sonucu ile XIX. yüzyıl Avrupası'nda önemli değişiklikler yaratan, dünya tarihinin sayılı büyük savaşlarından biridir. Savaş, 1815 yazında, Belçika'daki küçük Waterloo kasabası yakınlarında Fransa Imparatoru Napoleon'un ordusiyle müttefik (Ingiliz, Prusya, Avusturya ve Rus) orduları arasında olduğu için bu adla anılır.

Waterloo Savaşı, Napoléon'un 1814'deki yenilgiden sonra tahtını bırakarak çekildiği Elbe adasından, 1815 martında Fransa'ya dönmesi üzerine oldu. Tarihte, Napoleon'un bu ikinci saltanat devrine «Yüz Gün» adı verilir.

Napoleon'un yokluğunda müttefikler Fransa'da kırallığı kurarak Bourbon hanedanından XVI. Louis'nin kardeşi XVIII. Louis adiyle kıral yapmışlardı. Napoléon 28 mart 1815'de Paris'e girince XVIII. Louis kaçtı. Müttefikler de imparatorla görüşmeye vakit bulamadılar; böylece yeni bir savaş artık kaçınılmaz hale geldi.

Napoléon, kısa bir zaman içinde 125 bin kişilik bir ordu toplamış ve Belçika'ya hücum etmişti. Müttefik orduları, bu sırada, ayrı yerlerde bulunuyordu. Wellington'un komutasındaki Ingiliz ordusu Brüksel'de, Blücher'in komutasındaki Prusya ordusu Namur'da, Avusturya ve Rus orduları ise daha gerilerdeydiler.

Napoléon, Ingilizler ile Prusyalılar'ın birleşmesini önlemek, onları ayrı ayrı yenmek istiyordu. Fransızlar önce Prusyalılar'ı sıkıştırdı, Blücher, oyalayıcı bir gerileme yaparak Ligny kasabasına çekildi. Bunun üzerine Napoleon, 30 bin kişilik bir kuvveti Grouchy'nin komutasına vererek, Prusyalılar'ı kovalamaya bıraktı, kendisi de 75 bin kişilik ve 246 topu olan ordusu ile Waterloo kasabasında olan Wellington'un üzerine saldırdı. Wellington'un ordusunda 68 bin kişi ve 184 top vardı. 18 haziran 1815'de başlıyan savaşın ilk gününde taraflar bir sonuç elde edemedi. Uzun bir yoldan gelen ve sürekli savaşlardan yorgun düşen Fransızlar, İngilizleri yerlerinden oynatamadılar. Fakat savaşın ikinci günü, Blücher ordusu Wellington'un imdadına ye-

tişti. Napoléon, Grouchy'ye acele dönmesi için haber yolladı, fakat bu haber Grouchy'ye ulaşmadı.

Fransız ordusunun sağ kanadını tutan Mareşal Ney, Prusyalılar'ı önce bozdu, fakat Blücher'in suvarileri yorgun Fransız ordusunun üzerine yanlardan saldırınca çözülme başladı. Wellington da orduya «son vuruş» emri verince, 6 saat içinde Fransız ordusu çöktü, bozgun halinde Laon'a çekildi.

6 saatte sonucu alınan bu önemli savaş sonunda kesin olarak yenilen Napoléon, Paris'e döndü. Amacı yeni bir ordu toplıyarak, tekrar savaşa girişmekti. Fakat Fransa savaştan usanmıştı. Meclis, imparatoru saltanattan çekilmeye mecbur etti. (22 haziran 1815) Müttefik orduları Paris'e girdiler. Fransız ordusu Loire nehrinin güneyine çekildi.

Paris'ten, Rochefort limanına Amerika'ya gitmek için gelen Napoléon burada bekliyen bir İngiliz savaş gemisindeki amirale teslim oldu. İngiltere, Napoléon'a savaş esiri muamelesi yaparak, Atlas Okyanusu'ndaki St. Helène adasına yolladı.

WATT, James (1736 - 1819)

James Watt

Buhar makinalarında önemli buluşlar yapmış bir İngiliz mühendisidir. İskoçya'nın Greenock kasabasında doğdu. Küçük yaşta makinalara karşı büyük bir merak göstermeye başladı. Öte yandan matematikle de yakından ilgileniyordu. 1755'te Londra'da matematik aletleri imal eden bir atelyeye girdi, bir yıl içinde mesleğin bütün inceliklerini öğrendi. Sonra da kendi hesabına çalışmak üzere Glasgow'a gitti.

Glasgow Üniversitesi'ne mühendis olarak giren James Watt, burada buhar makinaları üzerinde çalışmalar yapmaya başladı. Newcomen'in daha önceden yaptığı buhar makinasını baştan başa değiştirerek, bugün kullanılan buhar makinasının esasını yaptı. 1767'de zengin bir sermayedarla ortak olarak makinasını gerçekleştirdi. Kazandaki buhar basıncını ölçmek için bir civalı manometre icat etti. Kardeşi Grégoire Watt ve oğlu James Watt da buhar makinası ve başka buluşlar üzerinde çalışmışlardır.

WEBER, Karl-Maria Frederich Ernest von (1786-1826)

Karl Weber

Ünlü bir Alman bestecisidir. Eutin'de doğdu. Gençliğinde bir ara resimle, uğraştı, fakat bir müddet sonra resmi bırakarak kendisini müziğe verdi. Babasının seyyar bir tiyatrosu vardı. Weber bu trupla beraber gezdi, konserler verdi, orkestralar idare etti. Gerek piyanist, gerekse orkestra şefi olarak ün yapmaya başladıktan sonra bestecilik alanında çalışmaya koyuldu. Eserlerinde romantik ekolün etkisi altında kaldığı görülüyordu.

Weber Freischutz, Eurganthe, Obéron adındaki operalar ile piyano ve başka sazlar için konçertolar, sonatlar besteledi. «Valse Davet» eserlerinin en tanınmışlarındandır. 1826'da Londra'da öldü.

WEİZMANN, Chaim (1874 - 1952)

Weizmann

İsrail'in ilk cumhurbaşkanıdır. Rusya'da, Grodno'nun Motol kasabasında doğdu. Öğrenimini Pinsk ve Berlin, Freiburg Universiteleri'nde tamamladı. 1904'te, İngiltere'de Manchester Üniversitesi'ne kimya profesörü oldu. Bu arada kimya araştırmaları da yapıyordu. Birinci Dünya Savaşı'nda cepane imalinde kullanılan sentetik asetonu icat etti. Siyonist hareketlerine de katılan Weizman, kısa zamanda bu akımın öncüsü oldu. İngiltere'de, Filistin'in, Musevilere verilmesi konusunda çeşitli teşebbüslerde bulundu. 1920' de Dünya Piyanist Teşkilâtı Başkanı seçilen Weizmann, 1949'da İsrail, resmen teşekkül edince, bu genç ve yeni devletin başkanı seçildi. Ölünceye kadar cumhurbaşkanlığında kaldı.

WELLİNGTON, Arthur Wellesley, Dük (1769 - 1852)

Dük Wellington

Ünlü bir İngiliz askeri ve devlet adamıdır. İngiltere'de «Demir Dük» diye tanınır. Wellington, Eton Koleji'nde okuduktan sonra 1787'de, askerliğe girdi. Üç yıl sonra milletvekili seçilerek 1790-1795 yılları arasında parlâmentoda bulundu. Askerî ödevle 1795'de Holânda'ya, yine aynı yıl içinde Hindistan'a gönderildi. İngiltere'ye dönüşünde tekrar Avam Kamarası'na seçildi.

Fakat Wellington daha çok bir komutan olarak ün yapmıştı. Nitekim Portekiz ve İspanya'da Napoléon ordularına karşı başarılı savaşlar yaparak, Talavere, Salamanca, Vittoria, Orthez ve Toulouse'da parlak zaferler kazandı.

Napoléon'un ilk defa tahttan çekilmesi üzerine 1815'de toplanan Viyana Kongresi'nde İngiltere'nin temsilciliğini yaptı.

Waterloo savaşında İngiliz ordusuna komuta ederek, sonsuz dayanma ve karşı hücumu ile Fransız ordusunun bozguna uğramasına yol açarak, Prusya generali Blücher'den fazla ün kazandı.

Savaştan sonra 1815'ten, 1818 yılına kadar Fransa'daki işgal ordusu komutanlığında bulunan Wellington, İngiltere'ye döndükten sonra, kabineye girdi. 1828'de başbakanlığa getirildi ve iki yıl bu görevde kaldı.

WELLS, Hebert George (1866 - 1946)

H. G. Wells

İngiliz fikir adamı ve yazarıdır. Bromley'de doğdu. Babası profesyonel bir kriket oyuncusuydu. İlk ve orta öğrenimini kendi kendisine yaparak sınavla Royal College of Science'a girdi. Burasını tamamladıktan sonra Londra Üniversitesi'nde de zooloji üzerinde ihtısas yaptı.

Hayata bir öğretmen olarak atılan Wells, ilk eserlerini bundan sonra vermeye başladı. Fen ve tabiat konuları üzerinde şaşırtıcı buluşlarla dolu olarak yazdığı romanlar, deneme yazıları, sosyoloji alanındaki büyük eserleriyle çağının en seçkin yazarlarından biri oldu. Bilhassa bilim konusundaki romanlariyle ün kazandı.

H. G. Wells, bilim koluna giren romanları ve tarihî eserleri yanında, çağının yaşayışını canlandıran edebî romanları ile de ün yaptı. Bütün yazılarında ince bir görüşle birleşen bir zekânın izleri devamlı olarak okuyucuyu düşünmeye götürür.

H. G. Wells'in en önemli eserleri arasında olan «Zaman Makinası» geleceğe seyahati anlatan bir romandır. Okuyucuyu düşünmeye sevkeden romanlarının başlıcalarından olan «Zaman Makinası» yazarın en büyük başarı kazanan ilmî eserlerinden biridir. Bu romanı 1895'te yazan Wells daha sonra, ilmî konularda birçok roman yazmış ve bu sayede adı dünyanın her yanında sayılı yazarlar arasında anılmaya başlamış, eserleri birçok dillere çevrilmiştir.

WESER NEHRİ

Almanya'nın önemli nehirlerindendir. Harz Dağları'nın güneybatısında Thuringer Ormanları bölgesinden doğan Werra ile Fulda ırmaklarının karışmasiyle meydana gelir. Kuzeye doğru yönelir. Minden ve Bremen şehirlerinden geçer, Kuzey Denizi'ne dökülür. Nehrin uzunluğu, kollariyle beraber, 716 km., kendi uzunluğu 436 km.'dir.

Büyük bir kısmında orta boy tekneler işliyebilir.

WHİTMAN, Walt (Walter) (1819-1892)

W. Whitman

Ünlü bir Amerikan şairidir. «Leaves of Grass» (Çimen Yaprakları) âdlı eseri A. B. D. edebiyatında dönüm noktası sayılır. Long İsland'ın bir köyünde doğdu. Tahsilini New York'ta yaptı. 23 yaşındayken bir gazete çıkaran Whitman, daha sonra çeşitli gazetelerde çalıştı. 1855'te «Leaves of Grass»ı yayınladı. Bundan sonra şiir yazmakta devam etti. 1879'dan sonra Kuzey Amerika'da seyahate çıktı. Bu arada ünlü eserinin 7. baskısı yapılmıştı.

Ömrünün son yıllarını hasta yatağında geçirdi; 1892'de öldü.

WİLDE, Oscar (1856 - 1900)

Oscar Wilde

Tanınmış İngiliz şair ve tiyatro yazarlarından biridir. Aslen İrlanda'lıdır. Dublin'de doğdu. Özel eğitim gördü. Bir süre Londra'da da okuduktan sonra Oxford Üniversitesi'ne girdi. İlk şiirlerini burada, öğrenci iken yayınlamaya başladı. Üniversitece düzenlenen bir şiir yarışmasında birinci gelip armağan kazanınca birden ünü yayıldı. İlk yazılarında da Ruskin'in etkisi altındaydı. Sonra sanatta kendisine has, biraz kapalı, bulanık ve değişik üslûbunu ortaya koydu. Yunanca, Lâtince ve Fransızca'ya merak sarmıştı. Şiirlerini ilk defa 25 yaşındayken kitap halinde yayınladı. Bunlar, umduğu ilgiyi bulmadı. Serseri, kararsız bir yaradılışı vardı. Özellikle cinsî konularda ahlâk kurallarına karşı ilgisiz davranıyordu. Bir ara Amerika'ya gitti. sanat, estetik, şiir üzerine paralı konferanslar verdi. Yine bu yıllarda piyes yazmaya başladı. Eserleri Amerika'da ve kendi yurdunda oynandı.

Fransızca olarak yazdığı, konusunu İbranî tarihinden alan «Salome» trajedisi büyük ilgiyle karşılanmıştı. Eserdeki Salome rolünü 19. yüzyılın en büyük aktrisi Sarah Bernard oynamış ve bu eser Paris'i yerinden oynatırcasına tutunmuştu. Halbuki aynı eser, kendi ülkesinde ahlâka aykırı görülerek yasak edilmişti. Londra'ya dönüşünde, sapık zevkleri ve ahlâk dışı davranışları yüzünden, mahkemeye verildi. İki yıl hapis cezasına çarptırıldı. Cezasını çektikten sonra yurduna küserek oradan ebediyen ayrıldı. Fransa'da yerleşti. Kuzey Afrika'da ve daha bir çok ülkelerde dolaştı. Paris'te 44 yaşındayken öldü.

Romantik şiirin büyük ve başarılı ustalarından biri olarak tanınır.

Bibliyografya. — Dilimize çevrilen eserlerinin başlıcaları:

De Profundis (Burhan Toprak, 1935, 1948); Ehemmiyetsiz Bir Kadın (N. Sevin, 1948); Dorian Gray'ın Portresi (Süreyya S. Berkem, 1938; Ferhunde ve Orhan Ş. Gökyay, 1938; Selâhattin Hilâv, 1959); Hikâyeler (N. Sevin, 2 cilt, 1945), İdeal Bir Koca (İrfan Konur, 1940); Lady Windermere'in Yelpazesi (İrfan Konur Gürgen, 1938); Mutlu Prens (Ülkü Tamer, 1960).

WİLHELM I. (1797 - 1888)

Wilhelm I.

Prusya Kıralı ve Almanya İmparatoru'dur. Berlin'de doğdu. Kıral Fréderic-Wilhelm'in oğludur. Hohenzollern hanedanına mensuptur. Ağabeysi Fréderick Wilhelm'in çocuk bırakmadan ölmesi üzerine 1861'de Prusya tahtına çıktı. Başbakan Prens Bismarck'la beraber, Prusya ordusunu esaslı şekilde düzenledi, bu sayede, 1864'te Danimarka'yı, iki yıl sonra Avusturya'yı, 1870'te de Fransa'yı yendi. 1871'de Almanya İmparatoru unvanını aldı. 1873'te Avusturya ve Rusya ile anlaştı, 1882'de İtalya ile birleşerek durumunu kuvvetlendirdi.

Wilhelm II, birkaç defa suikaste uğradıysa da, bunlardan kurtuldu. 91 yaşında Berlinde öldü. İmparator Fréderick III bu kıralın oğlu, son Alman İmparatoru Wilhelm II de torunudur.

WİLHELM II. (1859 - 1941)

Wilhelm II.

Prusya Kıralı ve Almanya İmparatoru'dur. Wilhelm I'in torunu, Fréderick III'ün oğludur. Berlin'de doğdu, askerî disiplinle yetişti. 1888'de babasının ölümü üzerine Prusya Kıralı ve Alman İmparatoru oldu. Büyük nüfuzu olan Prens Bişmarck'ı çekilmeye mecbur ettikten sonra idareyi eline aldı. Bu arada yurt içindeki sosyalist ve aşırı milliyetçilere karşı cephe alıyor, deniz kuvvetlerini, dış ticareti, sömürge idaresini geliştirmek için büyük gayretler sarfediyordu. Feldmareşal Moltke'yi, genel kurmayın başına getirmesiyle Alman ordusu en kuvvetli halini bulmuş oldu .1897'de Çin'deki Kiaoçu sömürgesini elde etti. Osmanlı İmparatorluğu ile dost olma siyaseti konusunda gösterdiği gayretler, İngiltere, Rusya ve Fransa gibi büyük Avrupa devletlerini endişeye düşürüyordu. Bu bakımdan Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasında Wilhelm II'nin büyük rol oynadığı da iddia edilir.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Berlin'de çıkan bir karışıklık üzerine, İmparator Holânda'ya iltica etti.

Wilhelm II, üç kere, bu arada 1898'de İstanbul'a gelmiş ve o zamanın padişahı II. Abdülhamit tarafından misafir edilmişti. İstanbul'da Sultanahmet Meydanı'nda «Alman Çeşmesi» diye anılan çeşme, İstanbul'u ziyaret hâtırası olarak Wilhelm II tarafından yaptırılmıştır.

WİLHELM ÇEŞMESİ (Bk. ÇEŞMELER)

WILLIAM

İngiltere Kıralı olan dört kişinin adıdır:

WİLLİAM I. «Fâtih» (1027 - 1087). — İngiltere Kıralı (1066-1087) olan I. William, Normandiya Dukası II. Robert'in oğludur. İngiltere tacına hak iddia ederek 1066'da İngiltere'ye çıktı. İngiltere Kıralı Harold'u, Hastings'de yenerek, tahtı ele geçirdi ve İngiltere Kıralı oldu. İngiltere'de Norman hanedanının kurucusudur.

WİLLİAM II. «Rufus» (1060 - 1100). — I. William'ın oğludur. Babasının ölümü üzerine İngiltere Kıralı (1087-1100) oldu. Savaşçı bir kıraldı. İskoçlar ve Fransa'da kalan Normanlar'la savaştı. Barışı kurduktan sonra, bir av partisinde okla yaralanarak öldü.

WİLLİAM III. (1650 - 1702). — Karısı Mary ile birlikte İngiltere Kıralı (1689-1702) oldu. Mary II James'in kızıydı. Berçekte Holândalı ve Orange prensidir.

WİLLİAM IV. (1765 - 1837). — İngiltere Kıralı III. George'un üçüncü oğludur. IV. George'un ölümü üzerine tahta çıktı. Çağı İngiltere'de endüstrileşme ve sosyal gelişmelerin doğurduğu karışık konularla dolu geçti. Yedi yıl tahtta kaldı. Seçim ve esirliğin kaldırılışı ile ilgili kanunlar onun zamanında çıktı.

WİLSON, Thomas Woodrow (1856-1924)

T. W. Wilson

Amerika Birleşik Devletleri'nin 28. cumhurbaşkanı, aynı zamanda bir tarih ve hukuk bilginidir. Wilson, 1856'da Virginia'nın Stounton kasabasında doğdu. Babası rahipti. Küçük yaşta İngiliz edebiyatına merak sardı. İngiliz gramerini öğrendi. Subay olmak istiyordu; fakat hastalığı ve babasının ısrarı üzerine Princeton Üniversitesi'ne girdi. Burad ve diğer üniversitelerde tarih, hukuk, felsefe öğrenimi gördü. Bir süre avukatlık ettikten sonra, öğretmenliğe başladı. Proseför ve rektör olarak 25 yıl çeşitli üniversitelerde bulundu. T. W. Wilson bilhassa siyasi konularda bir otorite olarak kabul ediliyordu. 1910 yılında New Jersey valisi oldu. Ortaya attığı liberal kanunlarla bütün Amerika'da tutuluyor ve seviliyordu. Bunun sonucu olarak 1912 yılındaki cumhurbaşkanlığı seçimini, Demokrat Parti adayı sıfatiyle kazandı. Bir reform programı hazırladı. Özden bir barış taraflısı idi. 1916'da ikinci defa cumhurbaşkanı seçildi. En büyük amacı yurdunu Birinci Dünya Savaşı'nın dışında tutmaktı. Bunun için Amerika'nın tarafsızlığını ilân etmişti; savaşan devletlerin arasını bulmaya çalışıyordu. Ama Alman denizaltıları, Atlas Okyanusu'ndaki Amerikan gemilerini de batırmaya başlayınca halk oyunun tepkisine karşı koyamadı. Almanya'ya harb ilân etti. Böyleyken bile, hâlâ barış için çalışıyordu. 1918 yılında, tarihte «Wilson Prensipleri» diye tanınan meşhur 14 maddelik milletlerarası karşılıklı iyi niyet esaslarını ilân etti. Bu prensiplerinde, Wilson, yenilen devletler için de âdil ve insani bazı esaslar teklif ediyordu. Bu prensipleri, savaşan bütün devletler kabul ettiler.

Almanya, biraz da buna güvenerek savaşı bıraktı. Thomas Woodrow Wilson, Paris'teki Versailles toplantısına, Amerika adına katılmıştı. İngiltere ve Fransa, bu toplantıda, Wilson Prensiplerini benimsiyen tutumlarını değiştirdiler. Bu yüzden Almanya ve Türkiye gadre uğratılmış oldu. Thomas Wilson'un Avrupalı diplomatlara karşı başlıca başarısı, onlara, bir milletler cemiyeti kurulması fikrini kabul ettirmesi olmuştu. Bununla beraber, Amerika Senatosu kendi başkanlarının teklifi ve ısrariyle kurulan bu cemiyete, üye olmayı kabul etmedi. Bu durum Wilson için ağır bir siyasi darbe oldu. Siyasal ünü azaldı. 1921 yılındaki cumhurbaşkanlığı seçimini, Har-

ding'e yenilmek suretiyle kaybetti. Bunun üzerine siyasal hayattan çekildi. Bazı ülkelerde büyük bir geziye çıktı. 1924'te Washington'da öldü.

WİNDSOR ŞATOSU

Londra yakınlarındaki Berkshir'da yüzyıllar boyu İngiltere Kıral ailesinin oturduğu tarihî önemi büyük olan bir saraydır.

Windsor Şatosu'nun ilk kurucusu, İngiltere'yi istilâ ederek tahta geçen «Fâtih» I. William'dır. O zaman şato, küçük bir tepe üzerinde yuvarlak, büyük bir kule ile köprüden ibaretti. Daha sonra XIV. yüzyılda III. Edward zamanında, Winchester piskoposu Wykeham şatoyu yeni baştan yaptırdı.

Şatonun hemen her ek yapısı bir kıral zamanında yapıldı. IV. Edward St. George kilisesini yaptırdı. Windsor Şatosu'nun Loxer Ward kısmındaki eski kiliseyi ilk yaptıran III. Henry idi.

Windsor Şatosu'nun oturma odaları ve salonları IV. George, IV. William ve Kıraliçe Victoria çağlarında değiştirilip, yenileştirildi. Şatoyu çevreliyen parkların ayrı ayrı adları vardır. Kıraliçe Victoria ile Prens Albert'in mezarları bu parktadır.

WİNDWARD ADALARI

(Bk. RÜZGÂRÜSTÜ ADALARI)

WİSCONSİN

Amerika Birleşik Devletleri'nden biridir. Orta - Batı Bölgesi'nin kuzey kesiminde olan Wisconsin, batıda Minnesota ve Iowa, güneybatıda Iowa, güneyde İllinois devletleri, doğuda Michigan Gölü, kuzeydoğu ve kuzeyde Superior Gölü ve Michigan devletiyle çevrilidir.

Yüzölçümü: 179.492 km²

Nüfusu: 4.000.000

Başkenti: Madison

Orta - Batı Amerika'nın kuzey ovaları kesimini kaplıyan Wisconsin toprakları büyük akarsular ve göllerle kaplıdır. Doğu ve kuzeydeki Michigan ve Superior Gölleri'nden başka ülkenin içinde irili ufaklı 2.000 göl vardır.

Akarsuların başında ise Mississippi ve çeşitli kolları gelir.

Wisconsin önemli bir tarım merkezidir. Otlakların bolluğu, her çeşit tarım ürünlerinin, özellikle, hayvancılığın çok gelişmesini sağlamıştır. Wisconsin, Amerika Birleşik Devletleri içinde peynir ve süt istihsalinde başta gelir. Ortalama, 2.603.000 ton kadar süt veren inek ve koyun beslenir. Patates, şeker pancarı, mısır, çavdar ve buğday önemli ölçüde elde edilir. Memleketin her bölümünde ormanlar vardır.

Wisconsin'de endüstri de ileridedir. Otomobil, makina, şeker, cam, seramik, kumaş ve kâğıt fabrikaları çoktur.

Wisconsini'n en büyük şehri Milwaukee (734.492) Michigan Gölü kıyısındadır. Amerika'nın 11. büyük şehridir. Başkent Madison 130.200, Racine 90.000 ve Kenosha 65.000 nüfusludur.

Wisconsin' eilk gelenler Fransız turistleri ve misyonerleridir. 1634'de ülke topraklarının önemli bir kısmı Yeni Fransa'ya bağlandı. Kızılderilileri içerilere süren Fransızlar, 1758'de Wisconsin bölgesini İngilizlere kaptırdılar. Amerikalılar burasını 1783 yılında aldı. Fakat ülke 1815'e kadar İngiltere ve Birleşik Amerika arasında paylaşılamadı. Bu tarihten sonra Wisconsin üçe ayrılarak Amerika tarafından bağımsız bölge şeklinde yönetildi. 1836 yılında Birliğe 30. devlet olarak katılan Wisconsin, o tarihten sonra gelişti.

WREN, Christopher Sir (1632 - 1723)

Ünlü bir İngiliz mimarıdır. Rönesans mimarlığının İngiliz adalarındaki temsilcilerinden olan Wren, Wiltshire'de East Knoyle kasabasında doğdu. Oxford Üniversitesi'nde matematik ve astronomi eğitimi gördü. 30 yaşına kadar mimarlıkla ilgilenmedi ve Üniversite'de astronomi kürsüsünde ders verdi.

Christopher Wren, 1663'de mimarlığa başladıysa da ilgi toplıyamadı. 1665'de Paris'e gidip, Louvre Sarayı'nı büyülten Fransız mimarı Mansard ve Bernini ile çalıştı. 1666'da Londra büyük bir yangın geçirdi. Bu yangında St. Paul kilisesi tamamen yandı. Kıral tarafından Londra'nın imarı işiyle görevlendirilen Wren, uzun ve yorucu çalışmalar sonunda 1710'da St. Paul katedralini tamamladı. XVII. yüzyılın büyük eserleri arasında yer alan bu yapı bir Lâtin haçı şeklindeydi. İç uzunluğu 141 metre, yan odalariyle birlikte genişliği 36 metreydi. Katedralin 8 sütun üzerinde duran kubbesi oldukça gösterişlidir.

Christopher Wren, St. Paul kilisesinden başka irili ufaklı 52 kiliseyi yeniden yaptı. Bundan başka Londra şehrinin ana plânını da yaparak, Londra'yı dünyanın en örnek ve güzel başkenti haline getirdi.

Christopher Wren'in, muhafazakâr bir üslûbu vardır. Rönesans üslûbunu, İngiltere'ye uygun bir şekle sokarak millî bir biçim yaratmıştır. 1673'de «Sir» unvanını alan Wren, daha sonra parlâmentoya seçildi. 1681'de Kırallık Akademisi'nin Başkanlığı'na getirilen Wren, kendi yaptığı St. Paul katedralinde gömülüdür.

Orville ve Wilbur Wright

WRİGHT KARDEŞLER

İlk uçağı yapan Amerikalı iki kardeştir.

Orville Wright (1871-1948) ve Wilbur Wright(1867-1912) bir din adamının oğullarıydı. Wilbur, İndiana'nın New Castle yakınlarındaki bir çiftlikte, Orville de Dayton' da dünyaya geldi. İki kardeş küçük yaşlarda makinalara karşı büyük bir ilgi gösteriyordu. Öğrenimleri sona erdikten sonra 1893'te bir bisiklet fabrikası kurdular. 1896'da bugünkü plânöre benziyen ilk uçaklar üzerinde çalışan Otto Lilienthal'in ölümü üzerine, Wright Kardeşler uçak yapımiyle ilgilenmiye başladılar. Uzun çalışmalardan sonra 15 dolâr sarfederek bir uçak imal etmeyi başardılar. Fakat bu uçağın hatalı birçok yerleri vardı. Kanatlarına, gövdesine yeni biçim verip, daha kolay denge bulabilen yeni bir uçak daha yaptılar. 1903 yılında da 1.000 dolâr sarfiyle inşa ettikleri motoru bu yeni uçaklarına taktılar. Uçaklarının kanat açıklığı 13 m. pilotla birlikte ağırlığı da 375 kg. kadardı.

Nihayet 1903 yılının 17 aralık günü yapılan deneme başarıyla sonuçlandı. Uçağı Orville kullanmış, 12 saniye müddetle 40 m. uçmuştu. Daha sonra yaptıkları denemelerde uçak 280 metre uçarak, bir dakika kadar havada kaldı.

Wright Kardeşler 1904 ve 1905 yıllarında denemelerine devam ettiler. 1905 ekiminde uçakları 40 km. kadar uçup 38 dakika havada kalmayı başardı. Bu buluşlarına ilk önemli teklif Avrupa'dan geldi. Öte yandan 1908'de de Amerikan hükümeti orduda kullanılmak üzere ilk savaş uçakları siparişini verdi. Böylece Wright Kardeşler 1909'da «Wright Şirketi»ni kurdular. Aradan üç yıl geçmeden uçak gelişmiş, gerek günlük hayatta, gerekse savaşta işe yarar bir ulaşım aracı haline gelmişti. O sıralarda Wilbur'un tifoya yakalanarak ölmesi üzerine, Orville çalışmalarına tek başına devam etmek zorunda kaldı.

Wright Kardeşler'in ilk uçakları bugün Washington'daki «Millî Hava Müzesi»nde bulunmaktadır (B. Uçak).

WYOMİNG

Amerika Birleşik Devletleri'nden biridir. Büyük Ovalar bölümünde olan Wyoming, kuzeyde Montana, batıda Idaho, güneybatıda Utah, güneyde Colorado ve batıda da South Dakota ve Nebraska eyaletleriyle çevrilidir.

Yüzölçümü: 250.000 km²

Nüfusu: 330.000

Başkenti: Cheyenne

Wyoming, Amerika'nın «Bozkırlar» bölgesinde, geniş otlakları, kuru ve değişmez iklimiyle bir «kovboylar» ülkesidir. Nüfus bakımından, Amerika'da Nevada'dan sonra 47. sırayı tutar.

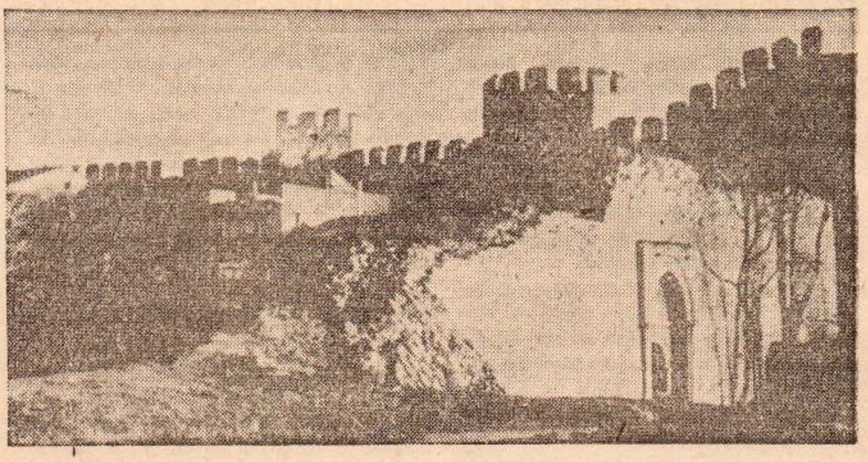
Bölge'nin batısını boydan boya Kayalık Dağlar kaplar. Doğuya doğru ülke, küçük akarsularla bölünerek geniş bir ova halinde uzanır. Tabiî güzellikleri olan bu topraklarda birçok millî parklar vardır. Bunların en önemlisi, büyük bir ünü olan Yellowstone Parkı ve gölüdür.

Bir tarım ülkesi olan Wyoming'te halkın dörtte üçü geçimini topraktan ve hayvancılıktan sağlar. Wyoming, Amerika Birleşik Devletleri içinde en çok koyun yetiştiren devletlerden biridir. Et kombinaları ve peynir fabrikaları çoktur. Ülke, maden bakımından da çok zengindir.

41.200 nüfuslu olan başkent Cheyenne'den başka Casper, Sheridan ve Rock Springs başlıca büyük şehirleridir.

Wyoming'e, ilk uğrıyan Avrupalılar 1743' de gelen kürk avcılarıydı. Ülkeye ancak 1834 yılından sonra beyazlar göç etti. 1868'de Birleşik Devletler'e bağlı bir bölge oldu. Göçlerle nüfus arttıktan sonra 1890 yılında 44. devlet olarak Birliğe katıldı.

Y

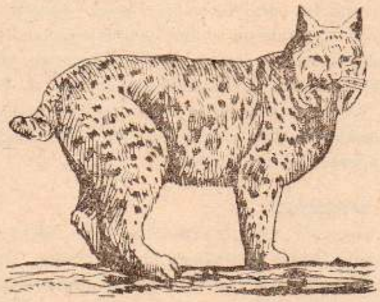

İstanbul'da, Yedikule surlarından bir görünüş

YABAN ARISI (Bk. ARI)

YABAN DOMUZU (Bk. DOMUZ)

YABAN EŞEĞİ (Bk. EŞEK)

Bir çeşit yaban kedisi

YABAN KEDİSİ

Kedinin çeşitli ülkelerde yaşıyan yabani türleri vardır. Bunlardan bazısı özel adla anılır (Vaşak gibi).

Yaban kedileri genel olarak evcil kedilere benzer. Eskiden Asya ve Avrupa'da pek yaygın olan yaban kedilerinin sayısı bugün çok azalmıştır. İngiltere'de, İskoçya ormanlarında yaban kedileri vardır.

Yaban kedileri dağlık ormanlarda, ağaç ve kaya kovuklarında yaşar, tavşan, sincap, fare, kuş avlıyarak yaşarlar.

YABAN ÖKÜZÜ

Sığır cinsi hayvanların evcilleşmemiş olanları genel olarak bu adla anılır. Dünyanın her yerinde yaşıyan sığırlar daha Taş Çağı'ndan beri evcilleştirilmeye başlanmıştı. Bununla beraber yine de dünyanın birçok yerinde, bilhassa, Asya, Afrika ve Amerika'da bu hayvanların yabani çeşitleri vardır. Amerika'da yaşıyanların en tanınmışı bizon (Bk. Bizon), Asya'dakilerin de yak (Bk. Yak)tır. Afrika'da daha çok yabani mandalara raslanır. Afrika'da yaşıyan zebular genellikle evcilleştirilmiştir (Bk. Zebu).

YAĞLAR

Yağlar, önemli besin maddelerinin başında gelir.

Kimyasal bakımdan, yağ, üç değerli bir alkol olan gliserinin, çeşitli yağ asitleriyle yaptığı esterlerden ibarettir. Yağlardaki, asitler, doymuş ve doymamış yağ asitleri diye ikiye ayrılır. Tabiî yağlarda palmitin ve stearin gibi doymuş veya «olein» asidi gibi doymamış yağ asitleri büyük miktarlarda bulunur.

Yağlar, eterde, kloroformda, benzolde ve organik sıvılarda erir. Gıda maddelerimizde ve vücudumuzda oldukça çoktur. Yağca en zengin doku, kemik iliğidir (%96). Bundan başka kaslar arasındaki dokularda, karın boşluğunda, deri altı bağ dokusunda yağ bulunur. Bitkilerde ise, meyva ve tohumlarda, kök ve gövdede yağ vardır.

Yağlar, katı veya sıvı olur. Katı yağlarda, bilhassa doymuş yağ asitleri, sıvı olanlarda, daha çok doymamış yağ asitleri bulunur. Katı yağlara iç yağı, «şahım»da denir. Sıvı yağlar için «oleum» deyimi kullanılır. Sıvı yağların donma noktası ekseriya sıfır dereceden aşağıdır. Memeli hayvanların yağları genel olarak katıdır ve 30-50 derece arasında erir. Sıvı yağlar, daha çok, bitki ve balıklarda bulunur. Yağların özgül ağırlığı 1'den az olduğu için sudan hafiftirler. Yandıkları zaman yağların fena ve keskin bir koku vermesi, gliserinden suyun ayrılmasiyle «akrolein» maddesinin meydana gelmesindendir.

Yağların Besin Değeri

Üç türlü besin unsurundan (protein, yağ, karbonhidrat) protein ihtiyacı ortalama olarak günde 100 gramdır. Karbonhidrat ve yağlar için kesin bir miktar vermeye lüzum yoktur. Çünkü enerji ihtiyacı bakımından yağ ve karbonhidrat birbirinin yerine geçebilir. Ortalama olarak enerji ihtiyacının %10-15'i protein, %85-90'ı yağ ve karbonhidrat ile alınır.

Vücudun yapısı, yeni hücrelerin meydana getirilmesi, yıpranan dokuların tamiri için yağ ve karbonhidratlara özel bir ihtiyaç yoktur. Fakat hayat için gerekli bazı vitaminlerin ve vücudun yapamadığı bazı yağ asitlerinin ancak yağlarla alınabilmesi bakımından tamamen, yağsız bir besin rejimi ile yaşanmaz.

Araştırmalara göre, günlük ortalama 3.000 kalorilik bir enerji ihtiyacı 100 gram protein, 50 gram yağ, 500 gram karbonhidratla karşılanabilir.

Yağ doyurucu bir besindir, uzun müddet tok tutar. Protein ve karbonhidratlı besinlerden daha fazla kalori verir.

Üç ana besin maddesinin kalori değerleri şöyledir:

1 gram yağ	9,3 kalori
1 gram karbonhidrat	4,1 kalori
1 gram protein	4,1 kalori

Yağ, küçük bir hacim içinde daha fazla kalori alınmasını sağladığından ve doyurma değeri yüksek olduğundan ağır beden işlerinde çalışanlar ve soğuk iklimlerde yaşıyanlar için önemli bir besin teşkil eder.

Yediğimiz yağları hayvanlar ve bitkilerden elde ederiz. Kullanılan başlıca yağ çeşitleri şunlardır:

Tereyağı

Tereyağı sütten elde edilir. Yağın sütten ayrılması için süt ya durgun bir halde bırakılır, böylece yoğunluğu az olan yağın üstte toplanması sağlanır, ya da, santrifüj makinaları vasıtasiyle yağ ayrılır. Bu şekilde ayrılan kaymak, (krema) asitleşmeye bırakılır. Daha sonra, çarpmak veya çalkalamakla yağ kürecikleri birbiriyle birleşir ve kütle halinde tereyağı elde edilmiş olur. Bu arada, yoğurmak ve soğuk suyla yıkamak suretiyle, tereyağı, kazeinden, süt şekerinden ve tuzlardan ayrılır.

Bir kilogram tereyağı elde etmek için 25-35 litre süt harcanır. Tereyağında ortalama olarak %84,5 yağ, %0,8 protein, %0,5 karbonhidrat, %0,2 kül ve %14 su vardır. Bu bileşimdeki bir tereyağının 100 gramı 785 kalori verir. Yoğunluğu 0,926-0,946'dır.

Tereyağında sütteki vitaminler vardır. Bilhassa A ve D vitamini bakımından zengindir. Bu bakımdan vitaminsiz olan bitkisel yağlardan çok değerlidir.

Tereyağı çiğ sütten elde edildiğinden içinde birçok canlı bakteriler bulunur. Bunlar arasında hastalık yapabilen verem ve bang mikropları sağlık bakımından çok önemlidir. Bu mikroplar tereyağı elde edilecek kaymağın pastörizasyonu ile yok edilebilir.

Tereyağı uzun müddet duracak olursa bakterilerin etkisiyle ayrışma hususle geleceğinden yağ acıması dediğimiz olay meydana gelir. Tereyağında fazla su bulunması acımayı kolaylaştırır. Acımanın önüne geçmek için yağa %2-3 oranında tuz konur.

Zeytinyağı

Zeytinyağı, zeytin tanelerinin etli kısmın-

dan elde edilir. Ağaçtan elle toplanan zeytinler, birkaç gün kurutulur, sonra çekirdekleri çıkarılarak yağ mengeneleri içinde, hafif basınçla, yağları çıkarılır. Birinci defadan sonra, daha kuvvetli bir basınçla elde edilecek yağ, evvelkinden az değerdedir. Sıcakta basınçla veya sıcak su katılmasiyle, yahut suyla kaynatıldıktan sonra elde edilen yağlar kalite bakımından fena yağlardır.

Zeytinde %56-70 oranında yağ vardır. Zeytinyağında pek az su ve tuz bulunur. 100 gram zeytinyağı 892 kalori verir.

Yoğunluğu 0,914-0,925 arasındadır.

Susam Yağı

Susam yağı «sesamum indicum» ve «sesamum orientale»nin bezirlerinden elde edilir. Bezirlerin %66'sı yağdır. Susam yağı soğukta veya sıcakta basınçla çıkarılır. İlk basınçta elde edilen susam yağı en iyi zeytinyağı kalitesine yakındır. Kokusuz, altın sarısı renginde ve hoş lezzeti olan bir yağdır. Yoğunluğu 0,921-0,924'dür. Susam tohumları yağ elde etmekten başka, çörek ve ekmeklere katmak suretiyle de kullanılır. Susam yağı hile gayesiyle zeytinyağına karıştırılabilir.

Pamuk Yağı

Pamuk tohumlarından basınçla veya bunları, karbon sülfürde eritmekle elde edilir. Tohumlar %15-30 yağ verir. İlk çıkan yağ kirli sarı renkte ve koyudur. Bu şekilde kullanılamaz. Daha sonra su veya su buhariyle yıkandıktan ve potas eriyiğiyle arıtıldıktan sonra rengi ve lezzeti düzelir. Pamuk yağı katılaştırılarak bazı yemek yağlarına ve zeytinyağına karıştırılabilir.

Başka Yağlar

Haşhaş Yağı. — Papaver somniferum adındaki bitkiden çıkarılır. Soğukta ve az basınçla yemek için kullanılabilecek yağ elde edilir.

Ayçiçeği Yağı. — Helianthus annuus bezirlerinden soğuk veya sıcakta basınçla elde edilir. Soğukta ve ilk çıkan yağ yenebilecek kalitededir.

Araşit Yağı. — Yer fıstığı bezirlerinden elde edilir. Yer fıstığında (Amerikan fıstığı) %35-50 yağ vardır. Lezzeti ve kokusu hoştur, yoğunluğu 0,916-0,921 arasında değişir.

Katı Bitkisel Yağlar

Bunlar arasında en önemlileri hindistan cevizi ve hurma çekirdeği yağıdır.

Hindistan cevizi (koko) yağı, bu bitkinin meyvasından elde edilir. Beyazımsı renkte ve merhem kıvamındadır. Lezzeti hoştur, 20-28°' de erir.

Arıtılmış hindistan cevizi yağına, süt, yumurta sarısı, şeker, tuz ve bazı boyaların eklenmesiyle tereyağına benziyen margarin veya vejetalin yapılır. Koko yağının yoğunluğu 0,925'dir.

Hurma çekirdeği yağı, Afrika'nın batısında yetişen Elaeis gineensis adındaki ağacın meyvasındaki çekirdeklerden elde edilir. Bu hurmanın çekirdeklerinde %45-50 yağ vardır. Hurma çekirdeği yağının yoğunluğu 0,921-0,947'dir. 27-30°'de erir.

Bunlardan başka değişik yağların karıştırılması, sertleştirilmesi suretiyle yeni yağ çeşitleri elde edilmiştir.

Sıvı yağların, hidrojen ile sertleştirilmesiyle katı yağlar yapılır. (Hidrojenli pamuk yağı, hidrojenli araşit yağı gibi).

Ayrıca, eritilmiş iç yağı, eritilmiş kuyruk, domuz yağı başlıbaşına veya diğer yağlara karıştırılarak kullanılmakatdır.

YAĞLI BOYA

Ressamların kullandığı, yağda ezilmiş boyadır. Bu boyalarla yapılan tablolara yağlıboya resim denir. Ressamlar, eskiden içindeki maden oksitlerinden ötürü, başka başka renk alan killi topraklarla bazı bitkilerin özsularını karıştırır, istedikleri rengi elde etmeye çalışırlardı. Buna parlaklık vermesi için zamk karıştırıldığı da olurdu.

Boyaları yağla karıştırıp, hamur haline getirerek kullanma usulü uzun zaman gizli tutuldu. Bu usul, önceleri Holândalı ressamların arasında yayıldı. Ancak bu çeşit boyalara içine çok miktarda karıştırılan yağlar, neftler, havanın etkisiyle kararıyor, parlaklıklarını kaybediyor ,donuklaşıyordu. Bu durum XVIII. yüzyılın sonlarına kadar sürdü. Ressamlar ancak daha sonraları, dayanıklı boyalar yapmayı başardılar.

Her ressamın kendine has boya yapma usulü vardı. Kavanozların üzerlerine garip ve sahte isimler yazarak, içindekinin nasıl yapıldığını çıraklarından gizlerlerdi. Fakat boyaların fabrikalarda yapılmaya başlanması üzerine, ressamlar da kullandıkları boyaları kendileri yapmaktan vazgeçtiler. Bugün bile birçok fabrika hangi boyaları hangi maddelerden yaptıklarını gizli tutarlar. Modern boyalarla yapılmış resimlerin de zamanla renk değiştirdiği olur. Bu hal değişik fabrikaların çeşitli usullerle yaptıkları boyaları birbirine karıştırırken, kimyasal maddelerin de birbirine karışarak çeşitli reaksiyonlara sebep olmasından ötürüdür (Bk. Resim, Boya).

Ağaç ve madeni eşyalar, yapıların doğrama işleri, duvarları ahşap evler vs. Hem dış etkilerden korunmak hem de güzel bir görünüş vermek için çeşitli yağlı boyalarla boyanır.

En Faydalı
En Temiz Su

YAĞMUR

YAĞMUR, havadaki nemin, çeşitli sebeplerden yoğunlaşarak su damlacıkları halinde yeryüzüne düşmesidir. Hayatın suyla devam ettiği göz önüne getirilirse yağmurun önemi daha iyi anlaşılır. Tarlasını sürüp tohumunu eken çiftçi, ürün alabilmek için yağmur yağmasını bekler. Yeryüzünün en verimli toprakları bile yağmur görmezse canlılığını kaybeder.

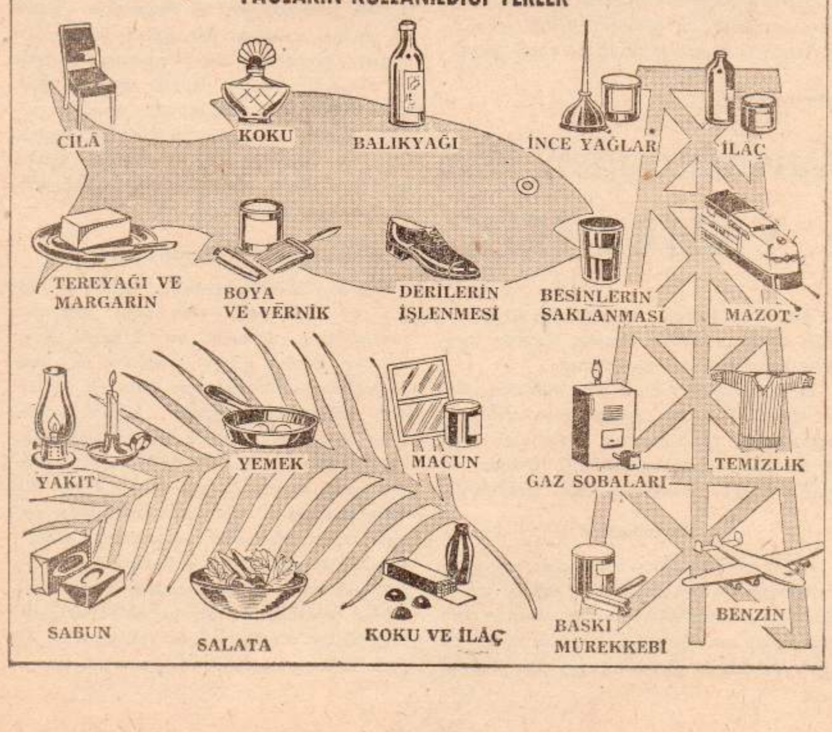
Yağmur Nasıl Meydana Gelir

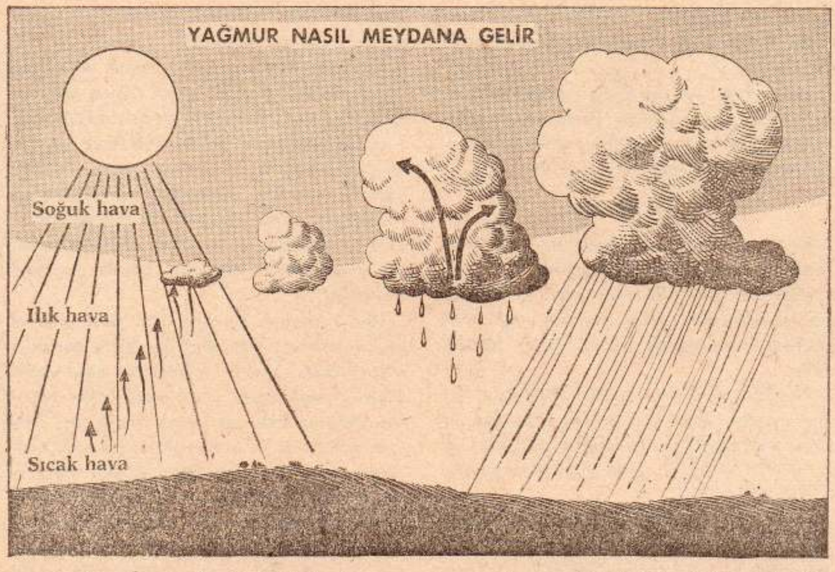
Havada daima değişik oranda nem bulunur. Bu nem, deniz, göl ve nehir sularının buharlaşmasiyle meydana gelir. Hava ne kadar sıcaksa buharlaşma da o kadar çok olur. Ayrıca havanın hareketli olması da buharlaşmayı çoğaltır.

1 metre küb havada bulunan nemin ağırlığına havanın «mutlak nemliliği» denir. Mutlak nemlilik ekvator bölgesinde çok, yüksek dağlarla kutup bölgelerinde azdır. Havadaki nem oranı ancak belli bir dereceye kadar tazlalaşabilir. Hava belli bir sıcaklıkta, ancak belli bir oranda nem taşıyabilir. Bunun daha fazlası olursa, bu nem yoğunlaşır, yağmur halinde düşmeye başlar. 1 metre küb hava sıfır derecede 17,3 gram nem taşıyabilir. Havanın sıcaklığı 30 dereceye çıkarsa, taşıyabileceği nem miktarı da 30 grama yükselir.

Havanın içindeki nem oranı belli bir dereceye gelince bu nem yoğunlaşır ve yağmur olarak yağmaya başlar. Eğer sıcaklık sıfır de-

YAĞLARIN KULLANILDIĞI YERLER

recenin altındaysa, yağış kar halinde olur.

Havadaki nem, başlıca üç sebepten ötürü yağış haline geçer: 1 — Nemli rüzgârlar karşılarına çıkan yüksek dağlar boyunca yükselirken daha soğuk hava tabakalariyle karşılaşırlar. 2 — Alçak basınç alanlarında yükselen hava, yükseldikçe soğumaya başlar. 3 — Havanın rüzgârların etkisiyle sıcak yerden soğuk yerlere sürüklenmeleriyle.

Yağmur Nasıl Ölçülür

Bir yere düşen yağış miktarı «plüviyometre» (yağmur ölçer) ile ölçülür. 1 metre kareye düşen yağmur mm. hesabı ile ifade edilir. Genel olarak yılda 50 sm. (500 mm.) yağmur normal tarım çalışmaları için yeter sayılır.

Yeryüzünde en çok yağışı ekvator bölgesi ve muson memleketleri alır. Her hangi bir bölgeye düşen yağış miktarı yılın her mevsim, hattâ her ayında değişir. Bazı aylar daha çok, bazı aylar daha az yağış olur. Bu da, bazı aylarda yoğunlaşmanın daha elverişli olmasından ileri gelir. Yazla kış arasındaki yağış miktarının farklı olmasının insanların yaşayışına, tarıma, hayvancılığa büyük etkisi vardır. Yağışın bir yıl içinde aylara göre dağılış şekli. «Yağış rejimi»ni meydana getirir. Toprağın nemlilik derecesi, dolayısiyle ürün verme kabiliyeti yağış rejimiyle yakından ilgilidir. Sıcaklık çoğaldıkça buharlaşma da o oranda çok olacağı için, toprağın nemli kalabilmesi ancak bol yağışla mümkündür.

Yağışların Dağılışı

Ekvator Bölgesi: Bütün yıl yağışlıdır. Güneş ışınlarının daha dik geldiği aylarda yağış daha da çoğalır.

Dönencelere yakın bölgeler: Buralarda yağışlar ancak güneş ışınlarının düşeye yakın veya düşeye geldiği sıralarda olur. Yılın geriye kalan ayları kurak geçer.

Muson memleketleri: Yazlar çok yağışlı, kışlar kuraktır.

Ilıman bölgedeki karaların batı kıyıları,, bütün aylar bol yağış alır. Gene de kış daha yağışlı geçer.

Ilıman bölgedeki kıtaların ortaları: Çok kurak denecek bir mevsim yoktur, yine de yazlar öteki mevsimlerden daha kurak geçer.

Dünyanın En Eski Kavimlerinden Biri

YAHUDİLER ve YAHUDİLİK

YAHUDİLER, yeryüzünde tarihleri en eski, en karışık ve efsanelerle dolu bir kavimdir. Yahudi kelimesi, bu kavmin, belli bir kolunun kurmuş olduğu bir devlet adından, «Yahuda» devletinden genelleşmiştir.

Yahudilere, Hazreti Musa'dan sonra, din adını kavim adı olarak benimsemelerinden dolayı «musevi» de denmiştir ve denmektedir. En eski tarihî unvanları «İbrani» olan Yahudiler, Hazreti Yakup'a yakıştırılan bir kahramanlık efsanesinin etkisiyle «Beni İsrail=İsrailoğulları» diye de adlandırılmıştır. Bütün bu hususları şöyle özetlemek mümkündür: İbraniler; Yakup'tan sonra İsrail, Musa'dan sonra Musevi, Süleymandan sonra Yahudi adlariyle anılmış olmakla beraber, bunların hepsi aynı kavmin adlarıdır.

En kuvvetli tahminlere göre Yahudiler, Sâmî ırkına mensuptur. En eski vatanları Mezopotamya'dır. İlk Yahudiler, «İbraniler» adiyle anılarak Mezopotamya'da Ur Bölgesi'nde kabile hayatı yaşıyorlardı (Bk. İbraniler))

İlk Yahudiler

Hz. İbrahim'in ölümünden sonra başlarına, Peygamber - Kıral niteliğindeki oğulları geçti. Bunların en ünlüleri Hz. İshak ve onun oğlu Hz. Yakup'tur. Yakup'un bir gece ruyasında tanrı Yahova ile güreşe tutuşup onu yenmesi üzerine kendisine «güreşte galip gelen» anlamına «İsrail» lâkabı takıldığı ve ulusunun da sonradan bu lâkabı benimsediği söylentisi vardır. Hz. Yakup'un oğlu Hz. Yusuf Mısır'a gitmiş, orada nüfuz kazandıktan sonra ulusunun bir kısmını yanına aldırmıştır.

Bu olayla ilgili olarak Yahudiler'in yığınlar halinde Mısır'da yerleşmeleri Milâttan önce XVII. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Yahudilerin, zengin ve verimli bir ülke olan Mısır'da çabucak zenginleşmesi, önemli mevkileri ellerine geçirmeleri, özellikle büyük bir hızla artıp çoğalmaları ülkenin asıl sahiplerini korkutmuş ve onlara karşı zulüm ve baskı yapmaya zorlamıştır. Bu arada Firavun, özel bir emirle, Yahudiler'den doğacak erkek çocukların öldürülmesini istemiştir. Tevrat'ın anlatışına göre, bu sırada Musa adlı bir çocuk, bu emrin uygulanmasından kurtulmuş; büyüyüp delikanlılık çağına geldiği vakit hem Firavun'dan öc almış, hem de ulusunu ardına takarak onları Mısır'dan çıkarmış, Sina ve Faran bölgelerine yerleştirmiştir. Savaşçı bir peygamber olan Hz. Musa, İbrani'lere Tanrı inancını yeni baştan aşılamış ve onları savaşçı bir kavim haline getirmiştir. Hz. Musa, bu amaçlarına ulaştıktan sonra kendilerini yeniden Filistin'e götürmüştür. Peygamber, önce yüksek bir dağın tepesinden, Yahudilere «Vâdedilmiş Toprak»ı göstermiş, sonra Lût Gölü çevresinde çetin savaşlar vererek kavmini buraya yerleştirmiştir. Hz. Musa'nın ölümünden sonra İbraniler, kendilerine «Musevi» demişlerdir. Bu ilk Musevilik devresinde ulus 12 kola ayrılıp 12 bölgeye yerleşmişti. Bu 12 sayısı Yakup'un 12 oğlundan gelmekteydi. 12 bölgenin başında dinî lider niteliğinde bir hâkim bulunuyordu ki bu liderlik zamanla kırallığa çevrilmiştir. Yahudi kırallarının ilk ve önemlisi Tâlût (Câlût)tur. Söylentilere göre bu kıral, kendisini işbaşına getiren ve yükselten kumandanlarından Davud'u kıskanmış, onu öldürtmek istemiştir. Ancak bu çatışmadan Davud üstün çıkmış, Tâlût öldürülmüştür. Böylelikle Yahudilik tarihinde yeni bir Peygamber - Kırallık devresi açılmıştır. Hz. Davut, devletin sınırlarını genişletmiş, sosyal hayatı geliştirmiştir. Onun bir özelliği de, Hz. Musa'nın dinî, ahlâki ve felsefî görüşlerinden meydaan gelmiş «Tevrat» adlı kutsal kitaba ekler yapmasıdır. Hz. Davud'un fikirleri etrafında gelişen bu kutsal kitaba «Zebûr» denir ve Yahudilerin ikinci kutsal kitabıdır.

Altın Çağ ve Yahudiler'in Parçalanması

Hazreti Davud'u barışçı, teşkilâtçı, yapıcı bir hükümdar olan oğlu Süleyman takibetmiştir. Efsaneli ve ihtişamlı kişiliği ile bütün dünya tarihinin en ünlü peygamber - Kırallarından olan Hz. Süleyman zamanında Yahudiler, bütün tarihlerinin en parlak ve mutlu çağını yaşamıştır. Hz. Süleyman, Milâttan önce 930 yılında meşhur Kudüs tapınağını yaptırmıştır. Onun ölümünden sonra ülkede büyük karışıklıklar çıkmış; devlet, Yahudiler ve İsrailliler olarak, ikiye ayrılmıştır. Yahudiler'le İsrailliler'in bitme ztükenmez çatışmalarından Mezopotamyalılar faydalanmış Asur ve Kaldeliler Filistin'e hücum ederek Kudüs'ü yakıp yıkmış, Filistin halkının önemli bir kısmını kılıçtan ge-

Musa Peygamber'in kendisine inananlarla birlikte Kızıldeniz'i geçişini gösteren temsili resim. Kutsal kitaplara göre Yahudileri Firavunların zulmünden kaçıran Hz. Musa, bir işaretle Kızıldeniz'in sularını ikiye ayırmış; suların arasında meydana gelen yoldan Yahudiler yürüyerek geçmişlerdir. Kızıldeniz, onlar geçtikten sonra tekrar kapanmış ve peşlerinden gelen Firavun'un askerlerini boğmuştur.

çirmiş, bir kısım Yahudileri de zincirlere vurarak Bâbil'e götürmüşlerdir. Tarihte «Bâbil Esirliği» diye geçen bu olay 70 yıl kadar sürmüştür. Bâbil esirliğinde pek acı günler geçiren, zulüm ve işkenceler gören Museviler, -bir söylentiye göre acındıkları için, başka bir söylentiye göre de büyük paralar vererek- İran hükümdarı Kurus tarafından kurtarılıp, tekrar yurtlarına dönmüşlerdir. Ancak, bundan sonra, kendilerini hiçbir zaman gereği gibi toplıyamamış, egemen devlet kurma imkânına kavuşamamışlardır.

İskender ve Ptolemaios zamanında Yahudi ileri gelenleri, yığınlar halinde, Mısır'a gönderilmiştir. Zamanla buradan kuzey Afrika'ya, oradan da İspanya'ya geçmişlerdir. Yunanlılar'dan sonra Suriye ve Filistin'e Romalılar'ın hâkim olduğu sırada milyonlarca Musevi, Roma askerleri tarafından katledilmiştir. Romalılar zamanında Yahudilerin nispeten hür yaşadıkları kısa bir çağ da vardır. Bu çağda, Filistin'de Roma'ya karşı bir vâli niteliğinde, fakat iç işlerinde bir kıral kadar nüfuzlu bulunan Herod iş başında bulunuyordu. Herod, güçlü, lâkin zâlim bir insandı. Zamanında ve sarayında geçen Yahya - Salome olayı yüzyıllar boyunca batılı şair ve romancılara, ressamlara ve müzisyenlere tükenmez bir konu olmuştur.

Hıristiyanlık ve Yahudilik

Milâdın ilk yıllarında Filistin'de Hazreti İsa'nın meydana çıkması, onun peygamberliğine karşı Yahudiler'in bilinen davranışları ve nihayet bu peygamberin çarmıha gerilişi; önce Roma'da, sonra bütün Avrupa'da Yahudilik aleyhine engin bir kin ve düşmanlık doğurmuştur. İskender zamanından başlıyarak önce Mısır, Afrika ve İspanya'ya dağılan Yahudiler; Romalılar, Hıristiyanlık ve Haçlı Seferleri sıralarında tekrar doğuya, Anadolu'ya yönelmişler, buralardan da çeşitli ülkelere geçip yerleşmek suretiyle dünyanın hemen her köşesinde azınlıklar halinde bölünüp yer tutmuşlardır. Ortaçağ'dan sonra, başta din taassubu olmak üzere, çeşitli sosyal, siyasi ve ekonomik sebepler yüzünden, birçok ülkelerden Yahudi kovmaları olmuştur. Bu arada XIII. yüzyılda İngiltere'nin, XIV. yüzyılda Fransa'nın, XV. yüzyılda İspanya'nın büyük yığınlar halinde yaptıkları Yahudi kovmaları bilinmektedir. İspanya'nın XV. ve XVI. yüzyılda kovdukları Yahudileri, Osmanlı devleti kabul etmiştir. Türkiye'deki Yahudi azınlığının önemli bir kısmını, bunların torunları teşkil eder.

2000 yıldan fazla bir süredir, hemen her ülkede zaman zaman hakaret ve zulüm gören Yahudiler, yine de bu ülkelerden silinmiş değillerdir ve halen de buraların en refahlı yaşıyan toplulukları arasında bulundurmakdırlar.

Bugün, yaklaşık bir hesapla Asya ve Afrika'da 6, Avrupa'da 10, Amerika'da 5 milyon Yahudi bulunmaktadır. Diğer taraftan «Vâdedilmiş Toprak» efsanesi de gerçekleşmiş; 1948 yılından başlıyarak, Filistin'de egemen, özgür bir «İsrail Devleti» kurulmuştur (Bk. İsrail).

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Yahudi Tarihi ve Siyon Önderlerinin Protokolları (Roger Lambelin'den çev. Sami Sabit Karaman, 1943); Yahudilik ve Masonluk (çev. İsmet Uskent, 1936); Yahudi Muhacereti (C. Özelli, 1940); Yahudi Meselesi (Prof. Yusuf Ziya Ülken, 1944); Yahudi Fıkraları (1943'te üç baskısı var); Yahudi Şakaları (1953).

YAHYA BEY (Ölümü: 1582).

XVI. yüzyılın büyük şairlerindendir. Türk mesnevî şairlerinin en tanınmışlarındandır.. Aslen Arnavut'tur. Dukakin ailesindendir. Taşlıca'da doğmuş, İstanbul'a gelip sipahi (suvari) subayı olmuştur. Tasavvuf yoluna da girmiş, iyi bir tahsil görmüş, Doğu dillerini öğrenmiştir. Sancakbeyliğine (tümgeneralliğe) kadar yükselmiştir. 1556'da Veliaht Şehzade Mustafa haksız yere idam edildiği zaman orduda, yüksek rütbeli bir subaydı. Şiddetli beyitlerle, sadrâzam Damat Rüstem Paşa'ya, hattâ Kanunî'ye çatan bir mersiye yazıp ordunun duygularını dile getirmiş, Rüstem Paşa'nın azline sebep olmuştur. Kanunî, fikir hürriyeti konularında bilinen büyük müsamahasını göstermiş, Rüstem Paşa'nın bütün ısrarlarına rağmen şairi idam ettirmemiştir. Yahya Bey bu olaydan 26 yıl sonra emekli olarak Bosna'nın İzvornik şehri civarındaki malikânesinde ölmüştür. Hamse'sinde mesnevîler şu adları taşır: Şâh-ü Gedâ, Gencîne-i Râz, Kitâb-ı Usûl, Gülşen-i Envâr ve Yûsuf-u Zelihâ. Ayrıca divanı vardır. Gazelleri güzeldir. Arapça ve Farsça şiirler de yazmıştır. Dili sadedir. Tasvirleri gerçek ve kuvvetlidir.

YAHYA EFENDİ (1553 - 1644)

Büyük Türk şairi ve devlet adamıdır. İstanbul'da doğdu. Babası 1593'te Şeyhülislâm iken 79 yaşında ölen, büyük bilgin, Ankaralı Bayramzâde Hacı Zekeriya Efendi'dir. Mükemmel bir tahsilden sonra, derece derece yükselerek 1622'de babası gibi Şeyhülislâm oldu. 27 şubat 1644'te 91 yaşında bu makamdayken öldü. Sultanselim'de babasının yanına gömüldü. 9 padişah görmüş olan Yahya Efendi, Osmanlı Şeyhülislâmları'nın en büyüklerinden biridir. Büyük bir liyakatle makamını doldurmuş, Osmanlı tarihinin karışık devirlerinde önemli devlet hizmetlerini başariyle yapmış, IV. Murat gibi amansız bir diktatörün ve Sultan İbrahim gibi zabtu rabta alınması çok zor bir hükümdarın üzerinde nüfuz kurmuş, saygı görmüştür. IV. Murat kendisine: «hocam» ve «babam» diye hitap ederdi.

Yahyâ, klâsik Türk şiirinin en büyük şahsiyetlerinden biridir. Baki ile Nef'î arasında yetişen Türk şairlerinin en büyüğüdür. Kendisinden sonra gelenler onu taklit etmişlerdir. Nedîm bile, yüzyıl sonra onu üstâd tanımıştır. Dili çok temiz, basit ve akıcıdır. Küçük, fakat çok değerli divanı, İbnülemin M. K. İnal tarafından mükemmel bir şekilde yayınlanmıştır.

YAHYALI

İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak bölümündeki Kayseri iline bağlı bir ilçedir. Yahyalı, kuzeyde Kayseri'nin Develi, güneydoğuda Adana'nın Feke, güneybatı ve güneyde Niğde, Çamardı ilçeleriyle çevrilidir. Merkez bucağı ve 21 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.307 km²

Nüfusu: 23.068 (1960 sayımı)

İlçe toprakları güneyde Toros Dağları'nın Elmalı ve Horoz kolları, kuzeydoğuda Develi; doğuda Haçili, Feke batıda Seki dağlarının yalçın, çıplak sırtları ile örtülüdür. Yahyalı ilçesinin kuzeyini geniş Sultan Sazlıkları ve düzlükler kaplar.

Bozkır iklim şartlarına bağlı olan ilçede yazlar sıcak, kışlar şiddetli, soğuk geçer. Bitki örtüsü bakımından da bozkır bölgesi içindedir. Ormanlar, dağ yamaçlarında ve su kıyılarında görülür. Ağaç türleri söğüt, kavaktır.

İlçenin ulaştırması, kara yoliyle yapılır. İlçe sınırları içindeki il yolları iki koldan Kayseri - Niğde devlet yoluna bağlıdır. En yakın demiryolu istasyonu ise devlet karayolunun geçtiği Başköy'dür.

Yahyalı'nın ekonomisi tarım ile hayvancılığa dayanır. Son yıllarda, meyvacılık gelişmekte ve önem kazanmaktadır.

Kasaba. — İlçe merkezi olan Yahyalı kasabası, Sultan Sazlığı'nın güneyinde, 2.140 metre yükseklikteki Elmalı ile Seki dağının arasındaki vâdide kuruludur. Develi üzerinden geçen, yarısı bozuk 81 km.'lik bir yolla Kayseri'ye, yine Develi'den geçen 51 km.'lik bir yolla da devlet yoluna bağlıdır.

8.687 nüfuslu olan kasaba denizden 1.180 metre yüksektedir. Kasaba çevresinin başlıca ürünü, mısır, patates, fasulye, elma ve kayısıdır. Evlerde dokunan halı ve kilimler ünlüdür. Halkın yüzde 20'si ticaret ve küçük sanatlarla geçinir. Geri kalanı çiftçilik ve hayvancılık yapar.

Yak

YAK

Tibet yaylasında yaşıyan bir sığır çeşididir. Bizonlarla akraba olan bu hayvanların, yabani ve evcil türleri vardır. Yaklar, sığırların en cüsseli olanları arasındadır. Terbiye edilen yabani yaklar Hindistan'ın sarp bölgelerindeki ulaştırma işlerinde kullanılır; bunlar bile, asıl yabani yaklardan küçüktür. Yabani yakların boyu, omuz hizasından 1.80 metreyi bulur.

YAKIN DOĞU (Bk. ASYA)

YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ (Bk. ÜNİVERSİTE - Orta Doğu Teknik Üniversitesi)

YAKITLAR
(Bk. KÖMÜR, PETROL, ORMAN)

YAKUP ÇELEBİ (? - 1389)

XIV. yüzyılda yaşamış bir Osmanlı şehzadesidir. Orhan Gazi'nin torunu, I. Murat'ın oğludur. Küçük yaşından itibaren çok iyi bir öğrenim görmüş, ayrıca idari ve askerî eğitime alıştırılmıştır. Bütün savaşlarda babasının yanında bulunmuş cesareti, kahramanlığı ve iyilikseverliğiyle kendisini herkese sevdirmiştir.

I. Murat'ın son seferi olan Kosova Meydan Savaşı'nda iki kardeş de büyük yararlıklar göstermişlerdi. Düşman yenilip, bunlardan bir kısmı kaçmaya başlayınca, Yakup Çelebi onların peşine takıldı; son artıkları da temizledikten sonra geri döndü. Bu sırada savaş alanını dolaşmakta olan Birinci Murat, yaralı bir Sırplı tarafından hançerlenip öldürüldü. Taht Yıldırım Bayezit'e kalmıştı. Ancak Bayezit, Yakup Çelebi'nin tahta ortak olmasından, ya da saltanatı tamamen elinden almasından korkuyordu. Zaten eskiden beri onu kıskanırdı. Bu yüzden kardeşi düşmanı takipteyken onu yok etmeye karar verdi.

Düşmanı takipten dönen Yakup Çelebi neye uğradığını anlamadan bir anda yirmi otuz kişinin hücumuna uğradı; kahraman şehzadeyi oracıkta öldürdüler. Yakup Çelebi'nin öleceği sırada: «Bayezit, bana kıydın, dilerim sen de bu tahtın hayrını görmiyesin» diye ağabeyisine beddua ettiği söylenir.

Yakup Çelebi, Osmanlı tarihinde, saltanat hırsı sebebiyle öldürülen ilk Türk prensidir. Bundan sonra bu, kardeş veya yakınları öldürme konusu, kanun niteliğinde bir gelenek olarak XVIII. yüzyıla kadar devam etmiştir.

Yıldırım Bayezit, kardeşinin na'şını Bursa'ya getirtmiş ve törenle defnettirmiştir.

YAKUT

Kırmızı renkte çok değerli bir taştır. Başka değerli taşlara göre çok az bulunduğu için kıymeti büyüktür. En iyi cinsleri Asya'da, özellikle Güney Asya bölgesinde bulunur. Yakut, alüminyum oksittir. Aynı cinsten olan ve «gökyakut» denilen safir «zefir» tatlı mavi renkte demir ve titanium karışımı kıymetli bir taştır. En iyi cinsleri Kuzey Hindistan'da Keşmir'de bulunur. Seylân ve Avustralya gökyakutları daha az değerli olmakla beraber, büyüklükleriyle ilgi çekerler. Keşmir'in gökyakutları renk değişimi yapmakla ünlüdür. Geceleri taşın rengi kırmızı, mor ve yeşilin değişik türleri arasında görünür. Dünyanın en kıymetli taşlarından sayılan yakut ve gökyakut tarihte, aşk ve güzellik için tılsımlı bir taş sayılırdı.

YAKUTİSTAN

Sovyetler Birliği'nin Rusya Cumhuriyeti'ne bağlı bir «bağımsız cumhuriyet»tir. Yakut Türkleri burada yaşar. Kuzeyi, Kuzey Buz Denizi; doğu, güney ve batısı Sibirya ile çevrilidir.

Yüzölçümü: 3.077.800 km²

Nüfusu: 489.000

Başkenti: Yakutsk

Türkiye'nin 4 misli büyüklüğünde olan bu çok soğuk ülkede ancak yarım milyon insan yaşar, km²'ye 0,2 kişi düşer. Yakutistan, bir Uzak Doğu ülkesidir; Asya kıtasının kuzeydoğu ucundadır. Yakutistan'ın doğusunda Doğu Sibirya, batısında Orta Sibirya bulunur. Yakutistan'ın belkemiğini, kuzeybatıdan güneydoğuya doğru, Orulgan ve bunların devamı olan Verkoyan Dağları teşkil eder. Güneydoğuda Altan Yaylası ve bunun güneyinde Yablonoy Dağları bulunur. Ülkenin büyük nehri Lena'dır. Bu büyük ülkede, önemli bir göl yoktur.

Yağışlar daha çok kar şeklinde olur, fakat azdır. Ancak bazı bölgelerde yılda yarım metreyi geçer. Yıllık ısı ortalaması kışın —45° yazın 13° kadardır. Yakutistan'ın bazı bölgeleri, dünyanın en soğuk yerleridir; hiçbir yerde, kutuplarda bile, ısı buralarda olduğu kadar düşmez. Tipik bitki örtüsünü çamlıklar, dağ ormanları, kuzeyde tunduralar, dağlarda Alp bitkileri teşkil eder. Ülke, orman bakımından pek zengindir. Halk hayvancılık, avcılık ve basit tarımla geçinir, bu arada keten ekilir. Altın, kömür, başlıca yeraltı zenginlikleridir. Ruslar, kuzeyde araştırma istasyonları kurmuşlardır.

Başkent Yakutsk, 1959 sayımına göre 74.000 nüfusludur; kasabaların en önemlileri kuzeydoğuda Nişnikolimsk, güneybatıda Vitimsk, doğuda, orta bölgede Oimekon'dur.

Yakut Türkleri, bütün Türk kavimleri içinde bizim konuştuğumuz Türkçe'ye en uzak diyelek olan Yakut diyeleğini konuşurlar; bu diyeleği anlamak, Türkiye Türkü için imkânsızdır. Yakutlar pek uzakta ve diğer Türkler'le temassız kaldıkları için, dilleri, Türkçe'nin takriben bin beş yüz yıl önceki durumunda kalmış, gelişememiştir. Gene Yakutlar, Sibirya'da, sayıları 1-2 yüz bin olan Türkler'le beraber, bütün Türk kavimleri içinde Türkler'in eski dini olan şamanlığı muhafaza etmiş tek topluluktur. Rus bilgini Pekarsky, bütün hayatını harcıyarak bu diyeleğin son derece mükemmel bir sözlüğünü meydana getirmiştir. Bu büyük eser, T.D.K. tarafından Türkçe'ye çevrilip yayınlanmıştır.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Yakut Dili Sözlüğü, Örnek Basımı (Edouard Pekaski, 1942); Yakut Şamanizmindeki İjâ Kıl (Prof. Abdülkadir İnan, 1953).

YALÇIN, Hüseyin Cahit (1874 - 1957)

H. C. Yalçın

Tanınmış bir edebiyatçı ve gazetecidir. Balıkesir'de doğdu. İlk öğrenimini, babasının memurlukla dolaştığı yerlerde, orta ve yüksek öğrenimini İstanbul'da yaptı. 1896 yılında Mektebi Mülkiye, (Siyasal Bilgiler Okulu) den mezun olduğu sırada çeşitli yazılariyle oldukça tanınmış bulunuyordu. Kısa bir süre Maarif Nezareti Mektubî kaleminde çalıştıktan sonra öğretmenliğe geçti. Bu arada, Servet-i Fünun dergisi yazı ailesine katılmıştı. Hikâye ve roman, özellikle tenkid ve tartışma alanlarında yazıyor, çeşitli yönlerden gelen hücumlara karşı Servet-i Fünûn edebiyatının savunuculuğunu yapıyordu. 1901 yılında, Servet-i Fünun'da çıkan bir yazısı üzerine dergi kapatılıp topluluk dağılınca, uzunca bir süre kalemi bıraktı. 1908'de İkinci Meşrutiyet ilân edilir edilmez yeniden basına döndü. Önceleri Tevfik Fikret'in de ortak olduğu, «Tanin gazetesini kurdu. Parti ve siyaset hayatına daldı. İstanbul'dan milletvekili seçildi. Mütareke zamanında, birçok Türk aydınıyle birlikte, İngilizler tarafından Malta adasına sürüldü.

Yurda döndükten sonra «Tanin» gazetesini yeniden çıkarmaya başladı. Cumhuriyetin kuruluşunu takip eden yıllarda yeni rejime ve idareye karşı aşırı hücumlariyle tanınmıştı. Bu yüzden bir süre Çorum'da oturmaya mecbur edildi. İstanbul'a döndükten sonra uzun zaman siyasetle ilgilenmedi. «Oğlumun Kütüphanesi» genel adı altında Fransızca'dan ve İtalyanca'dan ilmî, edebî, tarihî kitaplar çevirip bastırdı. Yine ilmî, edebî nitelikte «Fikir Hareketleri» adlı bir dergi çıkardı. 1939'dan sonra yeniden siyasi hayata girdi. Milletvekili seçildi ve «Tanin» gazetesini yayınlamaya başladı. Daha sonra Ulus gazetesi başyazarı oldu. Bu görevde iken 1957 yılı ekiminde öldü.

Hüseyin Cahit Yalçın; gerçek şöhretini Servet-i Fünun'da yapmıştır. Romanda, özellikle hikâyelerinde kuvvetli realisttir. Fikir ve ten-

kidlerinde ise hareketli, kesin ve ataktır. Bu yüzden hayatı boyunca, defalarca ölüm tehlikesiyle karşılaşmış, sürgüne yollanmış, hapse girmiştir.

Servet-i Fünun topluluğu içinde en gerçekçi, en duru ve tabiî dille yazan bir kişi olan Hüseyin Cahit Yalçın'ın kendi yazdığı, ya da çevirdiği 50'den fazla eseri vardır.

Bibliyografya. — Yazarın başlıca eserleri:

Nadide (roman, 1891); Hayat-ı Muhayyel (hikâyeler, 1895, 1897); Hayal İçinde (roman, 1899); Hayat-ı Hakikiye Sahneleri (hikâyeler, 1907); Kavgalarım (1908); Tarih-i Umumi (1. cilt, tarihsiz); Türkçe Sarf ve Nahiv (1909, 5. bası 1920); Niçin Aldatırlarmış? (hikâyeler, 1924, 1943); Edebî Hâtıralar (1935); Talât Paşa (biyografi 1943); Seçme Makaleler (1951).

Hakkındaki Eserler. — Hüseyin Cahit Yalçın: Hayatı, Sanatı, Eserleri (Suat Mizarcı, 1957); Büyük Mücahit Hüseyin Cahit Yalçın, Hayatı ve Mücadeleleri, Nükte ve Fıkraları, Hicivler, Karikatürler, Düşünceler, Hâtıralar, Yazılarından Örnekler (haz. Hilmi Yücebaş, 1960).

YALGIN (Bk. ILGIM)

YALIÇAPKINI

Yalıçapkını

Serçe büyüklüğünde bir kuştur. Nehir, göl ve deniz kenarlarında bulunur. Erkeğinin başı siyahımsı yeşil, sırtı parlak mavidir, omuzları koyu yeşildir; karnı pas rengindedir. Dişisi, erkeğine benzer. Küçük balık, yengeç, böcek ve lârvalarını yiyerek beslenirler. Bu kuşlar sindiremedikleri artıkları küçük yumaklar halinde dışarıya bırakır; kuluçka sırasında bunları kuluçka yerine bırakarak yığınlar meydana getirir. Yalıçapkını, yakaladığı balıkları sarsarak bayıltır, ya da öldürür, sonra da yutar.

YALITKAN

Elektrik akımına yol vermiyen maddelere denir. Akım ileten elektrik telleri, evlerde kullanılan elektrikli araçların üstleri yalıtkan maddelerle örtülür.

Yalıtkan maddeleri meydana getiren moleküller elektronları yanlarındaki moleküllere çok zor iletirler. Eğer yalıtkanın bir atomu, bir elektron alırsa, bu elektron bütün cisim içinde yer değiştirir.

Yalıtkan maddeler tabiî, tabiî organik, katı sentetik, sıvı ve gaz halinde de olabilir. Katı sentetikler, reçine aslından gelen maddelerdir.

Elektrikçilikte daha çok porselen, cam, plâstik maddeler kullanılır. Plâstik yalıtkanlardan polietilen ve polistiren en çok kullanılanlardır. Bu maddeler yüksek frekanslı akıma karşı kullanılır. (telgraf, telefon, telsiz, radyo, televizyon ve radar'da). Kablolarda kauçuk yerine polietilenin kullanılması telefon tellerinde çok yüksek frekanslı akımların iletilmesini sağlamıştır.

YALIYAR

Yüksek kıyılarda, şiddetli dalgaların aşındırmasiyle meydana gelen dikliktir. Falez de denir. Yüksek bir kıyıya devamlı olarak çarpan dalgalar, zamanla kıyının deniz yüzeyine yakın taraflarını oyar ve gittikçe bu oyuğu derinleştirirler. Altı boşalan kesim zamanla kendiliğinden çöker.

Bu çöküntü, bir müddet kıyıyı dalgaların etkisinden korursa da, zamanla, dalgalar çöken toprağı yok eder ve kıyıda yeni bir oyuk açmaya başlar.

Nihayet kıyının gerilemesi, bir yerde tamamen durur. Çünkü eski dikliğin yerinde «dalga aşındırması düzlüğü» denen bir düzlük meydana gelmiştir; en şiddetli dalgalar bile bu düzlüğü aşıp da arkadaki dik kıyıya erişemezler. Yalıyarlar daha çok kalker ve kumtaşından meydana gelen kıyılarda görülür.

YALOVA

Marmara Bölgesi'nin, Marmara bölümünde İstanbul iline bağlı bir ilçedir. Toprakları güney ve güneybatıda Bursa'nın Orhangazi, doğuda İzmit'in Karamürsel, kuzey ve batıda Marmara Denizi'yle çevrilidir. Merkez, Çınarcık ve Kılıç bucakları ile 30 köyü vardır.

Yüzölçümü: 486 km²

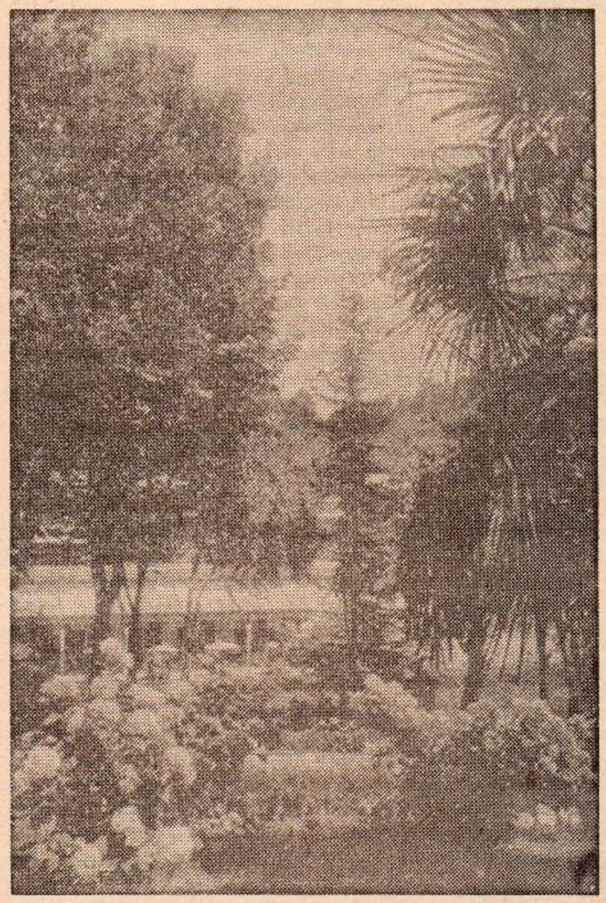
Nüfusu: 33.221 (1960 sayımı)

Samanlı yarımadasının kuzeydoğusunu kaplıyan ilçe toprakları, Samanlı Dağları'nın yatık eteklerine kadar uzanır. Bitki örtüsü bakımından zengin olan Yalova topraklarında, tarım, sebzecilik yapılır ve bol meyva yetiştirilir. Bölgenin başlıca ürünleri meyva, yumurta, bal, çeşitli sebzeler ile zeytindir.

Yalova ilçesi, sağlığa faydalı kükürtlü sularının bolluğu ile bir kaplıca yeri olarak tanınır.

Kasaba. — İlçe merkezi Yalova kasabası, İstanbul deniz yolu ile 24 mil uzaklıktadır. Yalova ile İstanbul arasında Denizcilik Bankası'nın Şehir Hatları vapurları çalışır. İstanbul - İzmit - Bursa devlet yolu Yalova'dan geçer.

1932'de yapılan elektrik tesisleri, 1944'de genişletilmiş, içme ve kullanma suyu getirilmiştir. Kasabada bir küçük hastane, ortaokul ve ilkokullar, yazlık ve kışlık sinemalar, lokanta ve oteller vardır.

Yeşil Yalova'dan bir görünüş.

Yalova Kaplıcaları

Eski Yunanlılar, Romalılar, Bizanslılar ve Osmanlılar çağından beri Yalova kaplıcaları, önemli bir sağlık merkezi ve dinlenme yeridir. Kasabadan kaplıcalara 7 kilometrelik asfalt bir yol vardır. Kaplıcaların bol ve kükürtlü suları, nevralji, tansiyon, mide rahatsızlıkları, romatizmalar ve peklik gibi hastalıklara çok iyi gelir. Kaplıcalar ile içmeler yazın pek çok müşteri çeker. Termal Oteli ve Büyük Otel'den başka birkaç güzel otel ve Atatürk zamanında yapılmış olan Cumhurbaşkanlığı Köşkü vardır.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Yalova Kaplıcaları Tarihçesi ve Şifalı Sulariyle Tedavi (Dr. Saip Giray, 1949); Yalova Kaplıcaları Hakkında Topladığım Faydalı Notlar (İnci İzmirli, 1947); Yalova Termal Kürü Endikasyonları ve Teknikleri (Prof. Nihat Reşat Belger, 1945); Yalova Kaplıcaları Albümü (1945).

YALTA KONFERANSI

II. Dünya Savaşı'nın bitimine doğru, 1945 yılında Amerika, İngiltere ve Sovyetler Birliği devlet ve hükümet başkanlarının Kırım'daki Yalta şehrinde yaptıkları çok önemli toplantı, tarihte «Yalta Konferansı» diye anılır.

Toplantı, 4 şubatta başladı, bir hafta sürdü. Sıvastopol'un 45 kilometre batısında bir dinlenme şehri olan Yalta'da yapılan görüşmelerde Amerika'yı Başkan Roosevelt, İngil-

tere'yi Başbakan Churchill, Sovyetler Birliğini de Başbakan Stalin temsil etti.

Amerika ve İngiltere, bu toplantıda Rusya'ya Japonya'ya karşı savaşa girmesini kabul ettirdiler. Buna karşılık Sovyetler Birliği'ne büyük haklar tanındı, varılan anlaşmaya göre: 1) Dış Moğolistan üzerindeki Rus egemenliği, 2) Güney Sahalin'in Rusya'ya verilmesi, 3) Port Arthur'un Rusya tarafından geri alınması, 4) Mançurya ve Mançurya demiryolu üzerindeki Rus haklarının tanınması, 5) Kuril Adaları'nın Rusya'ya verilmesi kabul ediliyordu.

Üç büyükler, Yalta'da savaştan sonraki nüfuz bölgeleri üzerinde de anlaşmalara vardılar. Balkanlar ve Doğu Avrupa'daki Rus nüfuzu bu toplantıda üstü kapalı şekilde kabul edildi.

Yalta'da ayrıca, Dumbarton Oaks toplantısı kararlarına uygun bir şekilde Birleşmiş Milletler Teşkilâtının kurulması da kararlaştırıldı.

Bu konferansın Ruslar'a büyük fırsatlar hazırlaması zaman zaman tenkid konusu olmuştur.

YALTKAYA, Şerafettin (1879 - 1949)

Ş. Yaltkaya

XX. yüzyılın tanınmış Türk bilim adamlarından biridir. Özellikle, Türk - İslâm tarihi ve Müslümanlık alanında çalışmıştır. İstanbul'da doğdu. Babası Hafız Mehmed Arif Efendi aydın bir din adamıydı. Oğlunun öğretimine büyük önem verdi. Şerafettin Yaltkaya Davutpaşa Rüştiyesini, öğretmen okulundaki öğrenimini tamamladıktan sonra medreselere devam etti, sonra maarif ve evkaf okullarında öğretmenliğe başladı. Bir süre Bandırma Rüştiyesi'nde çalıştıktan sonra açılan bir imtihanı kazanarak müderris adayı oldu ve Bayezit Camisi'nde ders verdi. 1910 yılından sonra, Darüşşafaka Lisesi'nde, Gelenbevi Ortaokulu'nda, Vefa ve Kandilli Liseleri'nde arapça ve farsça, din, dil ve edebiyat dersleri okuttu. Cumhuriyetin ilânından sonra Darülfünun' (üniversite) da yeniden kurulan İlâhiyat Fakültesi'ne «Kelâm Tarihi» profesörü oldu. Ordinaryüs Profesörlüğe kadar yükseldi. Yirmi yıla yakın bir süre üniversiteye hizmet etti. 1942 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'na tâyin edilerek Ankara'ya gitti. 1949 yılında orada öldü.

Arapça, Farsça, Fransızca ve İngilizce dillerini bilen profesör Şerafettin Yaltkaya, aydın bir din bilgini olarak tanınmıştır. Din, tarih ve edebiyat konusunda kitap haline getirilmiş 40 kadar eseri vardır.

Başlıca eserleri şunlardır: Tarih-i Kur'an-ı Kerim; Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedrettin (İnceleme, Araştırma); Muhtasar Tarih-i Düvel Tercümesi, Benim Dinim (Manzum eser); Muallakat-ı Seb'a = Yedi Askı (Tercüme); Türkler'in Menkıbeleri; Fezail-i Etrâk Tercümesi vs.

Bibliyografya. — Yazarın başlıca eserleri:

Baypars Tarihi (çeviri, 1941); Benim Dinim (1943); Dinî Makalelerim (1944); Ebüzzeyhan'ın Bir Kitabı (1937); Eski Türk Ananelerinin Bazı Dinî Müesseselere Tesirleri (1937); Hatiplik ve Hutbeler (1946); İbn-i Sina'nın Tıptan Bir Ürcüzesi (1936); İlâhiyat (1932); Kahveye Dair Bir Türk Hekiminin Şahsi Mütalâaları (1937); Mevlâna'da Türkçe Kelimeler ve Türkçe Şiirler (1934); Tanrı Bu Varlığı Ne İçin Yarattı? (1933); Tanzimat'tan Evvel ve Sonra Medreseler (1940).

YALVAÇ

Akdeniz Bölgesi'nin, Antalya bölümünde Isparta iline bağlı bir ilçedir. İlçe toprakları kuzeyde Afyon'un Sultandağı ve Çay, doğuda Konya'nın Akşehir, güneyde Isparta'nın Gelendost, batıda yine Isparta'nın Senirkent ilçeleriyle çevrilidir. Merkezden başka Kumanlı ve Örkenez adında iki bucağı ve 36 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.451 km².

Nüfusu: 43.334 (1960 sayımı)

İlçe toprakları dağlarla çevrilidir. Başlıca akarsu olan Köçek suyu, birkaç kolu ile birlikte Hoyran Gölü'ne dökülür. İlçenin güneybatısında Hoyran ve Eğridir Gölü, güneyinde Beyşehir Gölü, kuzeydoğusunda Akşehir Gölü vardır.

Karayolu ile Gelendost ve Eğridir üzerinden Isparta'ya bağlı olduğu gibi, Hoyran, Senirkent, Keçiborlu yoliyle de Isparta'ya bağlıdır. Örkenez üzerinden Akşehir'e bağlı olan Yalvaç ilçesine en yakın demiryolu istasyonu Eğridir'dedir.

Yalvaç kazasının iklimi Orta Anadolu'nun kara iklim özelliklerini gösterir. Yazlar kurak ve sıcak, kışlar soğuk ve yağışlıdır.

İlçenin ekonomisi tarıma dayanmaktadır. Hayvancılık da yapılır. Elde edilen ürünler arasında buğday, arpa, yulaf, mısır, nohut ve patates başta gelir.

Kasaba. — İlçe merkezi olan Yalvaç kasabası, Sultan Dağları'nın batı eteklerinde kuruludur. Nüfusu 10.366 kişidir.

Bağ ve bahçelerle kuşatılmış olan Yalvaç kasabası, denizden 1.080 metre yüksektedir. Kasaba halkı geçimini dericilik, ayakkabıcılık, el sanatları, meyvacılık ve tarım işleriyle sağlar. Isparta'nın ilçesi olmasına rağmen, Yalvaç kasabası ekonomik bakımdan Akşehir'e bağlıdır.

Etraflarına Ölüm Saçan Tepeler

YANARDAĞLAR

YANARDAĞ, pirosfer (ateşküre)deki sıvı ateşin, mağma halinde yeryüzüne çıktığı noktalardır. Litosferdeki (yerkabuğu) zayıf yerlerden dışarı püsküren mağma (yoğunluğu fazla, hamur kıvamında ateşten külte), çeşitli püskürmeler sonunda olduğu yerde birikerek bir dağ halini alır. Yanardağın huni biçimindeki bu kesimine «koni», dağın tepesinde, mağmanın püskürdüğü ağza «krater» denir. Bunlar yanardağın başlıca iki bölümüdür. Pirosferden yükselen mağmanın yeryüzüne çıktığı kanallar da «baca»dır. Bacalar yanardağların üçüncü bölümünü teşkil eder.

Yanardağlar Nasıl Patlar

Yanardağların püskürmesini önceden haber veren bazı belirtiler vardır. Püskürmelerden önce yerin derinliklerinden korkunç gürültüler gelmeye başlar; depremler olur. Kaynak suları azalır ve sıcaklıkları kaynama derecesine kadar yükselir.

Bundan sonra yerkabuğu büyük bir gürültüyle çatlar. Patlamalar sırasında taş ve benzeri maddeler, uzaklara kadar fırlar. Yarıktan çıkan gaz ve buharlar gökyüzünde kilometrelerce yükseğe çıkar karanlık bulutlar halinde kümelenir. Bu yüzden yanardağın dolayları karanlık içinde kalır, şimşekler çakar, yıldırımlar düşer.

Bu gaz ve katı maddelerin püskürmesinden sonra lâvlar akmaya başlar. Lâv bir ateş selidir; eğimli yereylerden akarak, önüne çıkan insan, hayvan ve bitkileri yok eder.

Püskürme Türleri ve Maddeleri. — Mağmanın, baca aracılığiyle yer yüzüne veya litosfer (yerkabuğu) içine yükselmesi olayı ikiye ayrılır: 1) Dış püskürme, 2) İç püskürme.

1) Dış Püskürme: Mağma, baca aracılığiyle yeryüzüne çıkarak, gerçek yanardağları meydana getirir. Yanardağlar da durumlarına göre «sönmemiş» ve «sönmüş» diye ikiye ayrılır:

Sönmemiş Yanardağlar. — Çok eski çağlardan beri zaman zaman etkinlikler gösteren yanardağlardır. Vesüv ve Etna yanardağları buna örnektir.

Dünyanın «güvenlik supapları» sayılan yanardağların devamlı şekilde püskürdükleri çok az görülür. İtalya kıyısındaki Stromboli yanardağı düzenli bir aralıkla her iki dakikada bir püsküren sayılı volkanlardan biridir. Diğer bütün yanardağlar püskürmelerine uzun zaman ara vermişlerdir. Bazan da sönmüş sayılan yanardağların birden etkinlik gösterdikleri olur. Vesüv yanardağının 79 yılındaki püskürmesi buna örnektir. Sönmemiş yanardağlar püskürmede üç türlü madde çıkarırlar. Bunlara «yanardağ ürünleri» denir:

a) Gazlar. — Etkin yanardağlar, gaz ürünleri olarak su buharı ve çeşitli kızgın gazlar çıkarırlar.

Su buharı en önce çıkarak havada yükselir ve şiddetli yağmurlara sebep olur. Bu yağmurlar koni çevresinde sulu ve akıcı çamurlar meydana getirir. Bunlar katılaşınca yanardağ tüfleri ortaya çıkar.

Kızgın bulutlar, yanardağların çıkardığı karbon dioksit, hidrojen, karbon monolisit gibi gazlardan ibarettir. Bu gazların meydana getirdiği bulutlar şimşek ve gökgürültüleriyle karışık yağmurların yağmasına sebep olur. Pele yanardağının 1902'deki patlamasında sı-

caklığı 200°'yi bulan bulutlar binlerce kişinin ölümüne sebep olmuştur.

Yanardağ bölgelerinde, ayrıca çeşitli kızgın gazların püskürdüğü çatlaklara raslanır. Bu çatlaklara fümerol denir. Bazı kuru fümerollerden püskürен gazların sıcaklığı 500°'yi bulur.

b) Sıvı Maddeler. — Yanardağlardan akan sıvı madde lâvdır. Lâvların akış hızı önce saniyede 7-8 metredir. Kraterden uzaklaştıkça soğur ve nihayet donarlar. İçlerindeki «silis» oranı %65'ten çok olanlara «asitli lâv», az olanlara «bazlı lâv» denir.

c) Katı Maddeler. — Yanardağ püskürmelerinde maden ve taş parçaları da dışarı atılır. Bunlar, yanardağ bombası, sünger taşları, yanardağ çakılı, yanardağ külü ve yanardağ tüfü diye anılır. Yanardağ külleri çok uzaklara yayılır. Vaktiyle Vesüv'den çıkan küllerin İstanbul'a kadar geldiği söylenmektedir.

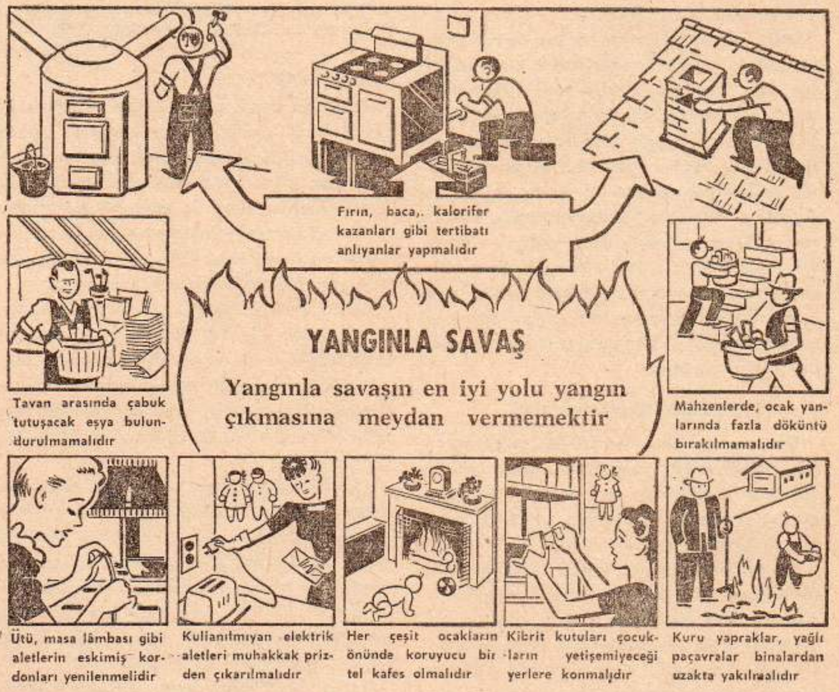
Sönmüş Yanardağlar. — Püskürmeleri sona eren yanardağlar, dinlenme devirlerinde gazlar ile gayzer adı verilen sıcak sular çıkarırlar.

Mofetler, karbon dioksitli gazların çukur yerlerde birikerek meydana getirdiği bir örtüdür. Türkiye'de Antalya dolaylarında Tahtalıdağ'da Yanartaş mevkiinde yüzyıllardan beri yanan ve gaz çıkaran bir mofet vardır (Bk. Gayzer). Sürmene Ormanı'nda da gayzer vardır.

2) İç Püskürme: Bacadan yükselen mağmanın yüzeye kadar çıkamayıp derinliklerde katılaşmasına iç püskürme denir. Bu püskürmeler, üzerindeki tabakaların aşınmasiyle meydana çıkar.

Yanardağların oluşu hakkında birçok teori vardır. Fakat bunların hiçbiri kesin değildir; en önemlileri çatlama ve çökme teorileridir.

Yer kabuğundaki çatlaklardan sızan deniz suları derinlerde sıcaktan buhar haline gelir, bu buharın yaptığı basınç mağmanın tabiî çatlaklardan dışarı püskürmesine sebep olur.

Çökme teorisine göre de, yerkabuğundaki tabakalar arasında çökme olur. Bunlar mağmaya basınç yapar. Mağma, gazlar ve su buharının etkisi ile çatlaklardan dışarı çıkarak yanardağı meydana getirir.

Yanardağ Kuşağı

Yanardağlar genel olarak yüksek dağlarla, derin denizlerin birleştikleri kıyılarda görülür.

Belli başlı yanardağ bölgeleri şunlardır:

Büyük Okyanus'un doğu ve batı kıyıları, Akdeniz Bölgesi'nin Etna, Vesüv ve Stromboli yanardağları bölgesi, Antil Adaları. Türkiye'deki Erciyaş, Nemrut, Süphan ve Ağrı dağları sönmüş yanardağlarıdır.

Afrika'da, Suriye çölünden başlıyarak Zambezi Nehri'ne kadar uzanan çöküntü eski ve sönmüş yanardağlar bölgesidir.

Atlas Okyanusu'nun çöküntü kuşağı içinde İslanda, Kanarya ve Azor adaları, daha güneyde St. Helena, Tristan da Cunha eski yanardağlarla örtülüdür.

Güney kutup bölgesi de çöküntü kuşağı içindedir. Burada da Erebus ile Terror yanardağları vardır.

DÜNYANIN BAŞLICA SÖNMEMİŞ YANARDAĞLARI

Adı	*Bulunduğu Yer*	*Durumu*
Vesüv	İtalya	1944'de püskürdü
Etna	Sicilya Adası	1947'de püskürdü
Stromboli	Lipari Adası	1957'de püskürdü
Tenerif	Atlas Ok. Kanarya Adl.	Duman püskürür
Fogo	» » Cape Verde Adl.	1951'de püskürdü
Askja	» » İslanda	25 yanardağın büyüğü
Pele	Martinik Adası	1902'de püskürdü
Fournaise	Hind Ok. Reunion Adl.	Lâv püskürtür
Kuril	Büyük Ok. Kuril Adl.	13 faal yanardağ vardır
Fujiyama	» » Japonya, Tokyo	Duman püskürür
Asamayama	» » Japonya	1955'de püskürdü
Hibok Hibok	» » Filipinler	1951'de püskürdü
Ateş Adaları	Ateş Adaları (Büyük Ok.)	32 faal yanardağ vardır
Wrangell	Alaska	1912'de püskürdü
Lassen	Kaliforniya	1917'de püskürdü
Colima	Meksika	Duman püskürür
Orizaba	Meksika	Duman püskürür
Santa Maria	Guatemala	1928'de püskürdü
İzalco	San Salvador	1956'da püskürdü
Çerro Negro	Nikaragua	1950'de püskürdü
Purace	Kolombiya	1949'da püskürdü
Cotopaxi	Ekvator	En yüksek yanardağ
Villarica	Şili	1948'de püskürdü

Yeryüzünde ortalama 430 faal yanardağ vardır. Bunların 275'i Kuzey, 155'i de Güney Yarımküresi'ndedir. Tarihte belli başlı 2.500 yanardağ püskürmesi sayılır. Bunlardan 2.000'i Büyük Okyanus bölgesinde olmuştur. 80'den fazla çıkıp kaybolan yanardağ da vardır ki bunlara «Denizaltı tipi» adı verilir.

YANGIN

Yangın, bir evin, bir mahallenin, bir ormanın veya diğer başka büyük bir şeyin tutuşarak yanması demektir.

İnsanların sık sık başına gelen bu büyük felâketin başlıca sebebi dikkatsizliktir. Yangınlar insanları maddi ve mânevi zarara sokar ve can kaybına uğratır. Deprem, kasırgalar, ve diğer tabiî bazı olayların sebep olduğu yangınlar dışındaki yangınlara insanlar sebep olur. Bu bakımdan yangınla savaşmanın en iyi yolu, önleyici tedbirler almak, dikkatli davranmaktır.

Yangın Söndürme. — Eski çağlardan beri büyük zararlar doğuran yangınları söndürmek, genişlemesini önlemek için kurulan teşkilâtlar vardır. Bugünkü itfaiye teşkilâtının ilk benzerini kuranlar Romalılar'dır. Gerçi daha önce de Mısır, Mezopotamya ve Eski Yunan şehirlerinde kurulan bazı teşekküller vardı, ama bunlar küçük çapta ve önemsiz kurumlardı.

XIX. yüzyıl ortalarına gelinceye kadar bütün dünyada, yangınlar depremden, su baskınlarından ve bulaşıcı hastalıklardan daha çok zarara sebep olur ve en korkunç bir felâ-

ket sayılırdı. Buna rağmen önleme teşkilâtı yok denecek kadar önemsizdi.

XIX. yüzyıl sonlarına doğru belediyelerin gelişmesi, itfaiye teşkilâtlarının kurulmasına yol açtı. Zamanla, itfaiye teşkilâtları önem kazanarak genişletildi. Bugün dünyanın hemen her köşesinde yangın söndürme teşkilâtı vardır. Bu teşkilâtın emrinde, yangın söndürme araçları — eskiden atlı araba ve elle çalıştırılan tulumbalar, şimdi otomobil, kamyonet, kamyon ve motorlu pompaları — ile itfaiyeciler bulunur. Bir yerde yangının çıktığı haberinin verilmesiyle itfaiye derhal harekete geçer ve en kısa yoldan yangın yerine giderek, söndürme işine girişir. İtfaiyeciler özel bir eğitim görürler.

Yangın Söndürme Aleti

Evlerde, apartman ve büyük müesseselerde çıkacak küçük yangınları, itfaiye gelinceye kadar söndürmek veya önlemek için kullanılan araçlardır. Bu yangın söndürme araçlarının içinde sodalı veya sodalı ve karbonatlı bir su vardır. Ayrıca küçük bir şişe içinde de sülfürik asit bulunur. Araç kullanılırken, asit ile soda karışınca karbon dioksit gazı meydana gelir. Bu gaz üzerine tutulduğu ateşi havasız bıraktığı için söndürür. Karbon dioksit, zehirli değildir. Fakat sürekli solunursa, oksijensizlikten ölüme sebep olur.

Küçük yangın söndürme araçları olduğu gibi, büyük ateşleri söndürmek için de, köpük saçan cihazlar vardır.

Türkiye'de Yangınlar

Yangınlar Türkiye'de, özellikle, eskiden yapılarının çoğu ahşap olan İstanbul'da büyük kayıplar doğururdu. İstanbul halkı yangınları daima bir uğursuzluğa yorar, zevk ve safaların cezalandırılması sayardı.

İstanbul'da önceleri yangınlar, bir türlü kancalarla önlenmeye çalışılır, mahalle halkı kovalarla su. taşıyarak ateşi söndürmeye uğraşırdı. Din değiştirerek Davut adını alan ve İstanbul'a yerleşen bir Fransız, 1717'de yangın söndürmede kullanılan tulumbayı yaptı. Davut Ağa'nın ilk başarısı 150 kadar adamı ile söndürmeye çalıştığı Tophane yangınında görüldü. Daha sonra Yeniçeri teşkilâtı içinde Tulumbacı Ocağı kuruldu. Bunlara Şehzadebaşında kışla yapıldı. Yangına Sadrazam ile Yeniçeri Ağası'nın gitmesi âdet haline geldi. Büyük yangınlara Padişah da giderdi.

Tulumbacı teşkilâtı yavaş yavaş semt ve mahallelere kadar yayılarak, Osmanlı İmparatorluğu yaşayışında önemli bir yer tuttu.

Fakat yangınların yalnız tulumbacılarla önlenemiyeceği anlaşılınca, XIX. yüzyıl başlarında dükkânların kârgir yapılması emredildiği gibi. 1817'de de ilk defa İstanbul evlerinde yangın duvarı yapmak mecburiyeti kondu.

1868'den sonra belediye kurulunca itfaiye teşkilâtı belediyelere bağlandı. Bugün bütün şehirlerimizde modern itfaiye teşkilâtı vardır (Bk. İstanbul).

Bibliyografya. — Bu konudaki Türkçe eserlerin başlıcaları:

Yangına Karşı Korunma (1961); Yangınla Mücadelede Mayi Köpük (1959); Yangın Söndürme (K.K.K., 1957); Yangın Sebepleri ve Söndürme Tekniği (Tarık Özavcı, 1959); Yangından Korunma ve Söndürme (çev. Prof. F. Terzioğlu, 1956); Yangın Sigortaları Kaideleri ve Tatbikatı (Osman Yücesan, 1960).

YANIKLAR

Sıcak ve soğuk gibi etkilerle meydana gelir. Elektrik akımı ve bazı kimyasal maddeler de yanıklara sebep olur. Etkenin şiddetine göre ciltte hafif veya ağır şekiller gösteren yanıklar tıpta üç dereceye ayrılmıştır.

Birinci Derece Yanıklar. — Yanığa uğrıyan yerde acıma ve kızarıklık vardır. Organizmada başka bir reaksiyon meydana gelmez.

İkinci Derece Yanıklar. — Derinin üst kısmı yanmıştır. Vezikül denilen içi su dolu keseler görülür. Böyle bir yanıkta cildin malpiki tabakası sağlam kaldığı için deri tekrar yenileşir. Eğer yanan satıh genişse şok, kan zehirlenmesi, şişlikler (ödem) ve ölüm husule gelebilir.

Üçüncü Derece Yanıklar. — Deri tamamen, hattâ daha alttaki dokularla birlikte yanmıştır. Yukarıda saydığımız şok, kan zehirlenmesi, ödem gibi haller ve ölüm, bu şekildeki yanıklarda daha çok görülür. Deri ve deri altı dokusu harap olduğundan üçüncü derece yanıklardan sonra yanık yerinde şekil bozuklukları, büzülmeler, derin izler kalır.

Tedavi. — Birinci derece yanıklarda ağrıyı almak için %1'lik novokain eriyiğine batırılmış gaz bezi, 15 dakika kadar yanık üzerinde tutulur, sonra talk pudrası ekilir. Koruyucu merhemler kullanılabilir.

İkinci derece yanıklar daha iyi bir bakım ister. Yanık yer sıcak ve steril fizyolojik serumla yıkanır. Veziküller (su toplamış keseler) temiz şırıngalarla boşaltılır ve yanık deri kısımları kesilir. Daha sonra steril vazelin veya sulfamit, penisilin merhemleri sürülür. Ağrıya karşı morfin kullanılır. Şok ve kan zehirlenmesi gibi haller varsa önemle tedavi gerekir.

Üçüncü derece yanıklarda genel tedavi yukarıdaki gibidir. Yalnız yanık yerinde ileride meydana gelecek büzülmeler ve yara izleri dikkate alınarak pansumanlara büyük önem verilir ve cerrahî müdahaleler vaktinde yapılır.

Asitlerle meydana gelen cilt yanıklarında %5'lik bikarbonatlı suyla, alkali (kalevî) yanıklarında ise sirkeli suyla yanık yer yıkanır.

Güneş yanıkları birinci derecede yanıklar gibi tedavi edilir.

YANKI

Sesin bir yere çarpıp geri dönmesiyle duyulan ikinci sestir.

Sesin yankılanması, bir aynaya çarparak geri gelen ışık demetine benzer. Ses dalgaları ses kaynağından çıkıp da, engele çarpıncaya kadar ne kadar zaman geçmişse, engelden kırılıp geri dönünceye kadar da o kadar zaman geçer. Duyulan bu ikinci ses yankıdır.

Yankı deneyi yaparken, ikinci sesin, yani yankının iyice duyulması için, iki ses arasında, saniyenin onda biri kadar bir zaman fasılası gerekir, ses bu müddet içinde 34 m. yol alır. Bunun için de yankıyı dinliyen kimsenin engele 17 m. uzaklıkta olması gerekir. Daha kısa mesafede yankı temiz olarak duyulmaz. Uzak mesafede de yankı birçok kereler duyulabilir. Oxford'da Woodstock Parkta bir hecelik bir sesin yirmiden fazla duyulduğu olur. Cami, kilise, mahzen gibi bazı kapalı yerlerde ses yalnız geri gelmekle kalmaz, şiddetini de artırır. Paris'te Panteon'un mahzenlerinde bir ceketin eteğine elle vurularak çıkartılan ses, çok geçmeden bir gökgürültüsü şiddetiyle geri gelir.

Sinema, konferans ve konser salonları gibi yerlerde, akustiğe büyük önem verilerek yankının sesi bozmaması gözetilir.

YANMA

Oksijenin, her hangi bir maddeyle yaptığı «hızlı» birleşme sonunda meydana gelen kimyasal bir olaydır. Yanma deyince ilk olarak akla ateş gelirse de, yanmanın daha başka çeşitleri de vardır.

Yanan maddenin sıcaklığı, yanma hızına bağlıdır. Meselâ maden kömürü ağır ağır yanarken daha az, hızlı yanarken daha çok kalori verir. Bununla beraber yanma hızlı da olsa, yavaş da olsa elde edilen sıcaklık miktarı değişmez. bir yanma sırasında elde edilen en yüksek sıcaklığa yanma sıcaklığı denir.

Yanma, yanan maddenin durumunu değiştirir. Yakıt, oksijenle birleştiği zaman, hem yakıt, hem de oksijen değişikliğe uğrar. Yanma sırasında oksijenle birleşen şey karbondur. Bu birleşme sonunda karbon dioksit meydana gelir.

Etrafımızda gördüğümüz maddelerden çoğu oksijenle birleşmektedir. Meselâ demir oksijenle birleşerek paslanır. Bu birleşme bir sıcaklık da verir. Ancak birleşme son derece yavaş olduğu için biz, farkına varmayız. (Bk. Ateş, Isı).

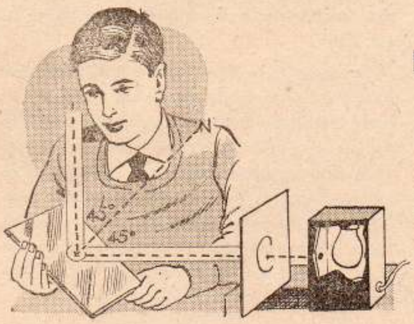
YANSIMA

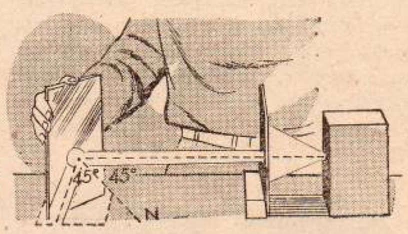
Işık ışınlarının önlerine çıkan parlak yüzeylere çarpıp geri dönmesine denir. Yansıma, Fizik biliminin Işık bölümünde incelenen bir olaydır.

Işık ışınları, saydam artamlarda, bir doğru boyunca ilerler. Önlerine saydam olmıyan, fakat parlak olan bir cisim çıkınca yollarına devam edemez, geri dönerler. Buradan da anlaşılacağı gibi ışığı geçirmeyip yansıtan cisimlere «parlak cisim» denir. Fakat her cisim ışığı aynı derecede yansıtmaz. Bu ayrımı belirtmek için «Yansıtma katsayısı» kullanılır. Bir yüzey ne kadar pürüzsüz, parlak olursa üzerine düşen ışığı o kadar çok yansıtır. Böyle yüzeylerin yansıtma katsayısı büyüktür. Tersine, pürüzlü, mat yüzeyler ışığı az yansıtır. Meselâ aynaların yüzü pürüzsüz ve parlak olduğu için, üzerlerine düşen bütün ışınları yansıtırlar. Onun için de aynalarda el de edilen görüntüler net ve düzgün olur. Çünkü insan gözünün bir cismi görmesi için o cisimden gelen bütün ışınların göze girmesi, gerekir (Bk. Işık, Göz)

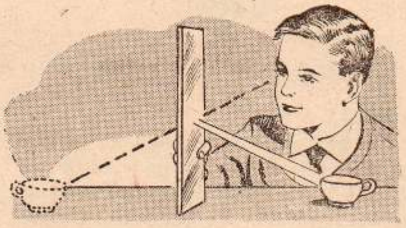
Yansıma Kanunları. — Yansımanın iki önemli kanunu vardır. Bunlardan birincisine göre: «gelen ışık ışını ile yansıyan ışık ışını, aynı düzlemde bulunurlar.» Gelen ışık ışını, parlak yüzey üzerine düşen ışındır. Geri dönerken «yansıyan ışık ışını» adını alır. Gelen ışının yüzeye çarptığı noktada, yüzeye bir dik doğru çizdiğimizi düşünelim. Gerçekte bulunmıyan, fakat görüntülerin çiziminde kullanılan bu dikmeye «Normal» adı verilir. Bi-

BASİT YANSIMA DENEYLERİ

Yansıma kanunlarını, basit deneylerle kolayca ispatlıyabiliriz. Deney yukarıdaki şekilde görüldüğü gibi içinde ışık yanan bir kutu, bir cam ve bir ayna ile yapılacaktır. Aynayı şekildeki gibi tuttuğunuz zaman, ışık 90° yansır. Noktalarla gösterilen «N» ekseni ayna yüzeyine düşeydir. Buna «Normal» denir. Normalin iki yanındaki açı, 45'er derecedir. Aynanın ışığa karşı tutuluş şekli nasıl olursa olsun, normalin durumu daima aynıdır. Yani, daima, gelen ve yansıyan ışınların tam ortasında bulunur. Yukarıdaki ikinci şekilde bunu görüyorsunuz. Aynanın duruşu değiştiği halde «normal» ortadaki durumunda kalmıştır. Alttaki şekilde de fincandan çıkan

ışınların aynada yansıyarak gözümüze geldiği görülüyor. Biz doğrudan doğruya aynaya baktığımız için, fincanı sanki karşımızdaymış gibi görürüz. Bu bakımdan yansıma kanunu yine değişmez.

rinci yansıma kanunu, bize gelen ve yansıyan ışınlarla normalin aynı düzlemde bulunduklarını öğretir.

İkinci Yansıma Kanununa göre: «Gelme açısı, yansıma açısına eşittir.» Yüzeye çarpan ışınla o noktadaki normal arasındaki açıya «gelme açısı» denir. Aynı şekilde, yansıyan ışınla o noktadaki normal arasındaki açı da «yansıma açısı» adını alır.

YAPRAK

Bitkilerin, soluma, terleme ve besinleri hazırlama işlerini gören organıdır. Bu bakımdan bir bitkinin yapraklarını, hayvanların akciğerlerine benzetebiliriz.

Yapraklar genel olarak yeşil renktedir, dalların üzerindeki düğümlerden çıkan, yassı, tabaka görünüşündedir. Ender olarak yapraklarının üzeri kahverengimsi kırmızıya çalan süs bitkilerine benzer. Bitkilerin büyük bir kısmı kışın yapraklarını döker; kış gelince yaprağını dökmiyen bitkiler de vardır. Bunlara sürel yapraklı bitkiler denir. Çam, sürel yapraklı ağaçlardandır.

İlk yapraklar, tohumdaki yavru bitkinin yaprakçıklarından meydana gelirler. Daha sonraki yapraklar gövde ve dallardaki sivri tomurcuklardan çıkar.

Bir yaprak, genel olarak yassı bir kısımla

Bir yaprak ve parçaları

bunu dala bağlıyan ince uzun saptan meydana gelir. Yaprağın geniş, el içine benziyen kısmına yaprağın ayası denir. Bunun ortasında saptan uca kadar uzanan kalınca bir damarla, bu damardan iki yanlara ayrılan daha ince damarlar bulunur.

Yaprak sapının dala bağlandığı yerde bir oyuk meydana gelmiştir. Burada ayrıca «kulakçık» denen bir yaprakçık bulunur.

Yaprak Çeşitleri

Yapraklar, dal üzerinde sıralanışlarına, damarlarının dağılış biçimine, kenarlarının girintili çıkıntılı olmasına göre çeşitlere ayrılır. Bazıları ballıbaba, zeytin vs. de olduğu gibi dalda karşılıklı sıralanmıştır. Bazısı, ayçiçeğinde olduğu gibi birbiri ardına gelir; ya da yapışkan ve zakkumda olduğu gibi halka şeklinde sıralanır.

Yapraklar, ayasının ve damarlarının dağılışına göre de çeşitlere ayrılır.

Şerit biçimi yapraklar; kenarları düz, damarları paralel olan yapraklardır (Buğday, mısır gibi).

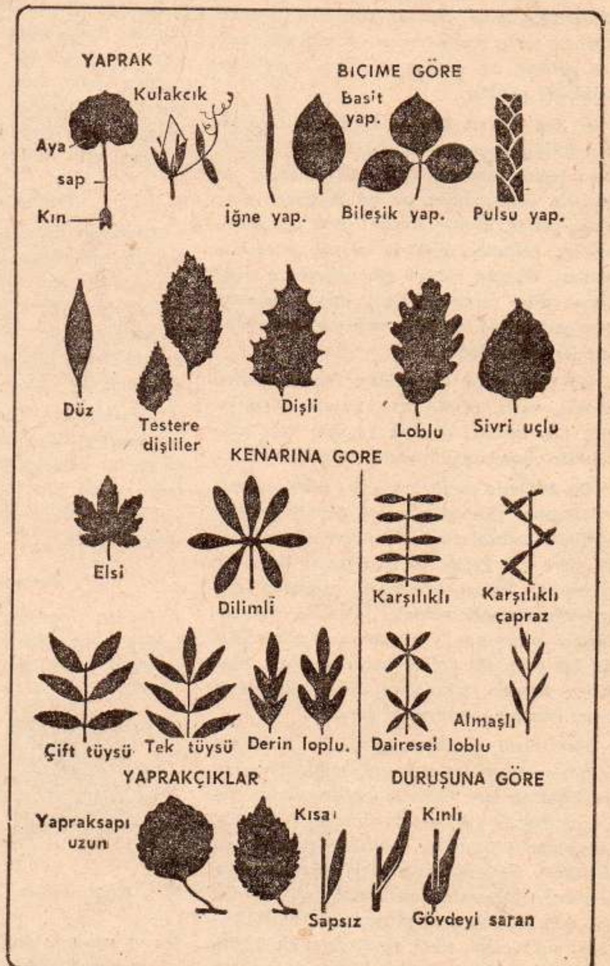
Yürek biçimi yapraklar kenarları dişli, damarları tavuk tüyü gibi dağılmış olan yapraklardır (Erik gibi).

Yuvarlak ve el ayası biçimi yapraklar; kenarları oymalı, damarları elin parmakları gibi dağınık olan yapraklardır (Asma, incir, ebegümeci gibi).

İğne, diken ve sülük biçimi yapraklar ise çamların iğneye, kaktüslerin dikene, bezelyenin sülüğe benziyen yapraklarıdır. Yalnız bir yaprak ayasından meydana gelen yapraklara basit yapraklar denir. Bileşik yapraklar ise, yan damarlar boyunca küçük parçalara ayrılmış yapraklardır (Gül, yonca, maydanoz, at kestanesi yaprakları gibi).

Yapraklar bitkinin hayatında önemli rol oynıyan organlardır. (Bk. Bitkiler). Yaprağın üzerinde «gözenek» adı verilen çok küçük delikçikler vardır. Yaprak bu deliklerden, bazı gaz alış-verişi yapar: Havadaki oksijeni alarak, bunun yerine karbon dioksit gazı çıkarır. Gözeneklerden, su buharı çıkar. Bu olaya «terleme» denir, bitkiyi sıcaktan korur. Gözenekler birçok bitkinin yapraklarının alt yüzeyinde bulunur. Asma yapraklarında böyledir. Buğday gibi bazı bitkilerin yapraklarında ise hem alt, hem de üst yüzlerde gözenek vardır. Su üzerinde yaşıyan bitkilerin yapraklarının suya değen yüzlerinde, su içinde yaşıyan bitki yapraklarının iki yüzünde gözenek bulunmaz.

Yaprağın öteki önemli görevi de içindeki klorofil sayesinde güneş ışığı enerjisiyle kar-

bon dioksit ve suyu birleştirerek bitkiye besin maddeleri hazırlamasıdır (Bk. Fotosentez).

YAPRAKLI

Karadeniz Bölgesi'nin, Batı Karadeniz bölümündeki, Çankırı iline bağlı bir ilçedir. Kuzeyde aynı ilin Ilgaz, kuzeybatı ve batıda Kurşunlu, güneyde Çankırı merkez ilçesi ve doğuda Çorum'un Bayat ilçeleriyle çevrilidir. 1 bucağı ve 45 köyü vardır.

Nüfusu: 21.448

İlçe toprakları, Devrez Çayı vâdisinin güneyini çevreler. Kuzeyde yer yer orman ve makilerle kaplı yüksek sırtlar vardır. Güneydoğuda, Erikli Dağı'nın ormanlarla örtülü yamaçları Uluçay vâdisine kadar uzanır. Kızılırmak'a dökülen Uluçay, ilçe topraklarının ortasından geçer.

İlçe, kara iklimi kuşağı içindedir. Yaz ile kış, gece ile gündüz arasındaki sıcaklık farkı yüksektir. Buna karşılık yağmurlar boldur.

Kasaba. — İlçe merkezi Yapraklı, ilin en büyük ve kalabalık kasabasıdır. Nüfusu 8.393 (1960 sayımı) kişidir.

Yapraklı, Çankırı'nın kuzey doğusundaki 32 kilometrelik bir il yolu ile merkeze bağlıdır. Eskiden büyük bir köy olan Yapraklı Uluçay vâdisine bakan çıplak ve hafif eğilimli sırtların üzerinde kuruludur.

YARALAR

Deride, çeşitli sebeplerle meydana gelen gediklerdir. Genel olarak, dokuların madde kaybetmesi ve harap olması şeklinde tarif edilen yaralar, dış etkiler veya bazı hastalıklar sebebiyle görülür.

A) Dış etkiler: Düşme, vurma, çarpma gibi gündelik hayatımızda olan kazalar, meslek veya trafik kazaları, ateşli, delici, kesici silâhlarla yaralanmalar bu grupa girer. Alev, sıcak gazlar, kaynar sıvılar, sıcak madenler, asitler, kaleviler, elektrik akımı, ültraviole ışınları, röntgen ışınları gibi sebeplerle meydana gelen yanık yaraları, donma sonucu olan yaralar da dış etkilerden meydana gelen yaralar arasındadır.

B) Yara yapan hastalıklar: Frengi, verem, cüzam, varis, uçuk, zona, kuşpalazı (difteri), aft, kanser, diyabet (şeker) gibi hastalıklar vücutta çeşitli yaralara sebep olur.

Dış etkilerle yaralanmalarda, sebebe ve yaralanmanın oluşuna göre çok değişik şekiller görülür. Sadece cilt hasara uğrayabileceği gibi, deri altı, kaslar ve iç organlar da zarar görebilir. Tedavi yönünden yaralarda göz önünde tutulacak noktalar, kanama, mikroplanma ve organın iş görme kabiliyetidir. Basit bir sargı ile alelâde kanama durur. Aksi halde tampon, sıkı sargı, dikiş gibi kanamayı kesecek müdahaleler yapılır.

Her türlü yaralanmalarda, ilk 6-8 saat içinde, yaranın kirlenmesini, mikroplanmasını önlemek için tedaviye başlanmalıdır. Yara, antiseptik ilâçlarla temizlenmeli, ezilmiş, parçalanmış kısımlar, yabancı cisimler çıkarılmalı ve gerekiyorsa dikiş yapılarak pansımanlara devam edilmelidir. Bu gibi yaraların tedavisinde çeşitli antiseptik ilâçlar (oksijenli su, rivanol, alkol, tentürdiyot gibi), sülfamitli, penisilinli, vitaminli merhem ve yara tozları kullanılır. Gerekiyorsa, tetanos serumu yapılır.

Yara tedavisinde, ileride ortaya çıkabilecek fonksiyon bozukluklarını da düşünmek lâzımdır. Yara izleri, büzülmeler, kasılmalar ve sinir, damar, kas ve eklemelerin daha sonra uğrıyacağı bozukluklar için önceden tedbir alınmalıdır. Hastalıklar sebebiyle meydana gelen yaralar da genel yara tedavisiyle birlikte hastalığın özel tedavisi de yapılır.

Uçuş halinde bir yarasa

YARASA

Kuşa benziyen, kanadlı, küçük bir hayvandır. Kanadları sayesinde havada büyük bir hız ve ustalıkla uçmasına rağmen, yarasalar memeli hayvandır. Bu bakımdan, vücudu, memeli hayvanların özelliklerini taşır.

Yarasalar, genel olarak gündüzleri gizlenip geceleri dolaşan hayvanlardandır. Binlercesi bir arada mağaralarda, kayalıklarda, ya da ağaçlık yerlerde yaşarlar, bitki, yemiş, böcek yiyerek beslenirler. Aralarında kan emerek yaşıyan cinsleri de vardır (Bk. Vampir). Dişleri başka memelilerin dişine benzer.

Dişileri, uçarken bile yavrularını emzirebilirler. Genel olarak geceleri dolaşan yarasaların, gözleri çok gelişmemiştir, bununla beraber öteki duyu organları çok kuvvetlidir. Kulak kepçeleri çok geniştir. Ayrıca yüzlerinde, tıpkı kedininkiler gibi dokunmaya yarıyan uzun tüyler bulunur.

Yarasalar Nasıl Uçar

Yarasanın ön ayaklarının parmak kemikleri çok uzamıştır. Bu kemikler etrafını örten ince bir deri tabakası, arkadan hayvanın kuyruğuna bağlanır. Böylece, yarasa ellerini iki yana açıp parmaklarının arasında zar halindeki deriyi gerdiği zaman, vücuduna göre çok geniş bir kanad meydana getirmiş olur.

Yarasalar çok hızlı uçar. Havadaki böcekleri uçarken kapabilirler. Gündüzün bir dala, ya da bir kayanın çıkıntısına başaşağıya asılarak geceyi beklerler. Pek çok böcek yedikleri için yarasalar faydalı hayvanlardır, öldürmemek gerekir.

Yarasaların Radarı

Yapılan incelemeler, yarasaların radara benziyen bir düzenle karanlıkta, etrafındaki engelleri keşfettiğini ortaya koymuştur. Yarasa uçarken, insan kulağının duyamıyacağı kadar incelikte sesler çıkartır. Bu ses dalgaları her hangi bir engele çarpınca kırılarak geri dönerler. Yarasa da bu yankıdan, yakınında çarpabileceği bir engel olduğunu anlar ve uçuşunu ona göre değiştirir. Bu olay son derece kısa bir zaman içinde olup biter.

Uçan kedi

Öyle ki, insan yarasanın hiçbir yere çarpmadan, en dar yerlerden bile nasıl geçtiğine şaşar kalır.

Yarasalar. — Memeliler'in bir takımıdır. Bu takımda başta yarasa olmak üzere bütün uçan memeliler bulunur. Hepsi de, öteki memeliler gibi yavrularını canlı olarak dünyaya getirir ve sütle beslerler. Vücutları ince kıllarla kaplıdır. Yarasa, vampir bunların başlıcalarıdır. Avustralya'da yaşıyan ve «uçan kedi» denen bir uçan memeli daha vardır. Bunun kanad açıklığı 1,5 metreyi bulur. Meyva yiyerek beslenir.

YARDA (Bk. ÖLÇÜLER)

YARGITAY

Adliye mahkemelerince verilen karar ve hükümlerin son incelenme merciidir. Kanunla gösterilen belli dâvalara da ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.

Yargıtay üyeleri Yüksek Hâkimler Kurulunca, Yargıtay Birinci Başkaniyle, İkinci Başkanları ve Cumhuriyet Başsavcısı, Yargıtay büyük genel kurulunca, üye tamsayılarının salt çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir.

Yargıtayın kuruluşu, işleyişi, Başkan ve üyelerinin ve diğer mensuplarının nitelikleri özel kanunlarla düzenlenmiştir.

Yarımada

YARIMADA

Üç tarafından denizle çevrili kara parçasıdır. Yarımadanın ana karaya bağlı olduğu kısma «kıstak» (berzah) denir. Yüksek dağların, tıpkı bir elin parmakları gibi denize doğru dik indiği yerlerde yarımadalar daha çoktur. Yurdumuzun Ege kıyıları, yarımada bakımından çok zengindir. Her kıtada aynı derecede yarımada bulunmaz, Avrupa ve Asya'da irili ufaklı pek çok yarımada olduğu halde, Afrika'da pek yoktur.

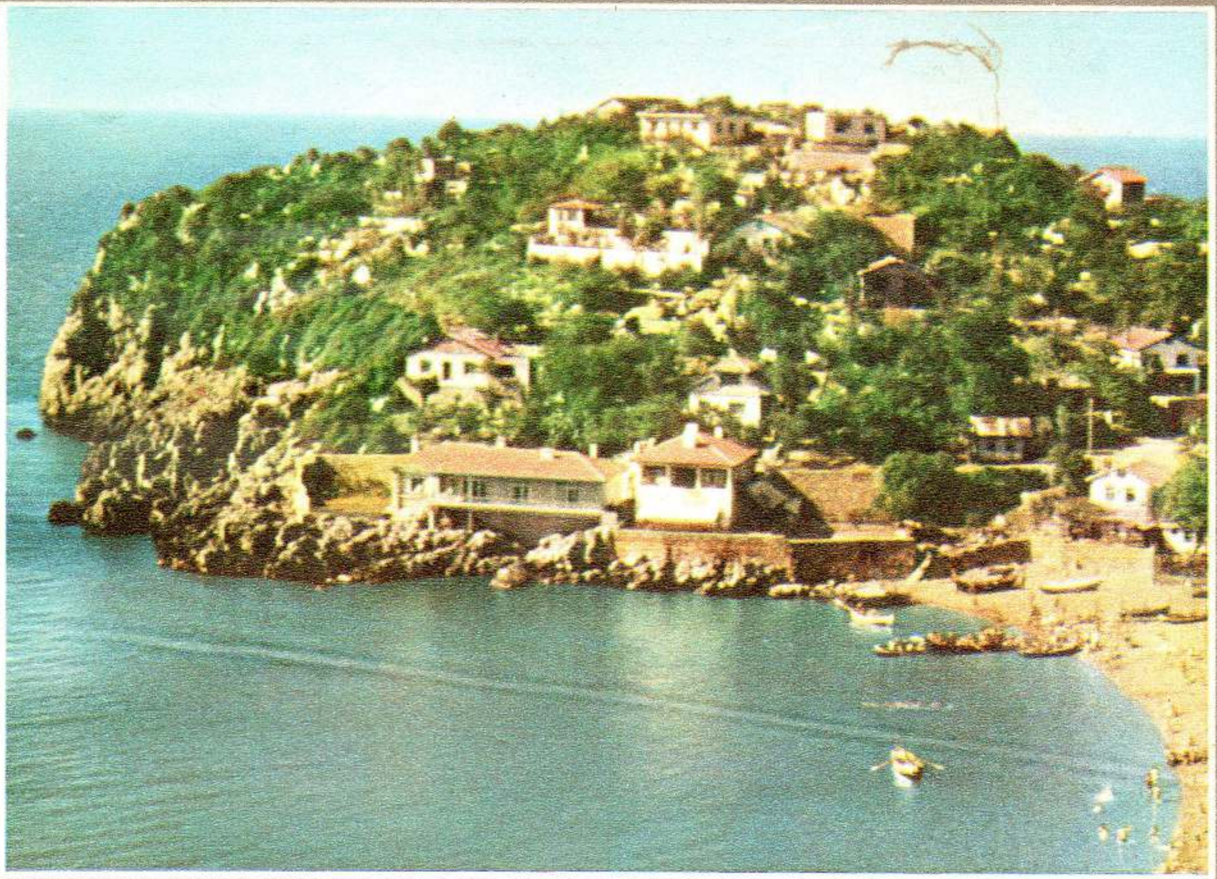
YARIMKANADLILAR

Hayvanlar âleminde böceklerin bir takımıdır. Bu takımda tahtakurusu, bit, su biti, su akrebi, fidan biti, kırmız böceği, filoksera gibi sağlık ve tarım bakımından zararlı olan böcekler bulunur.

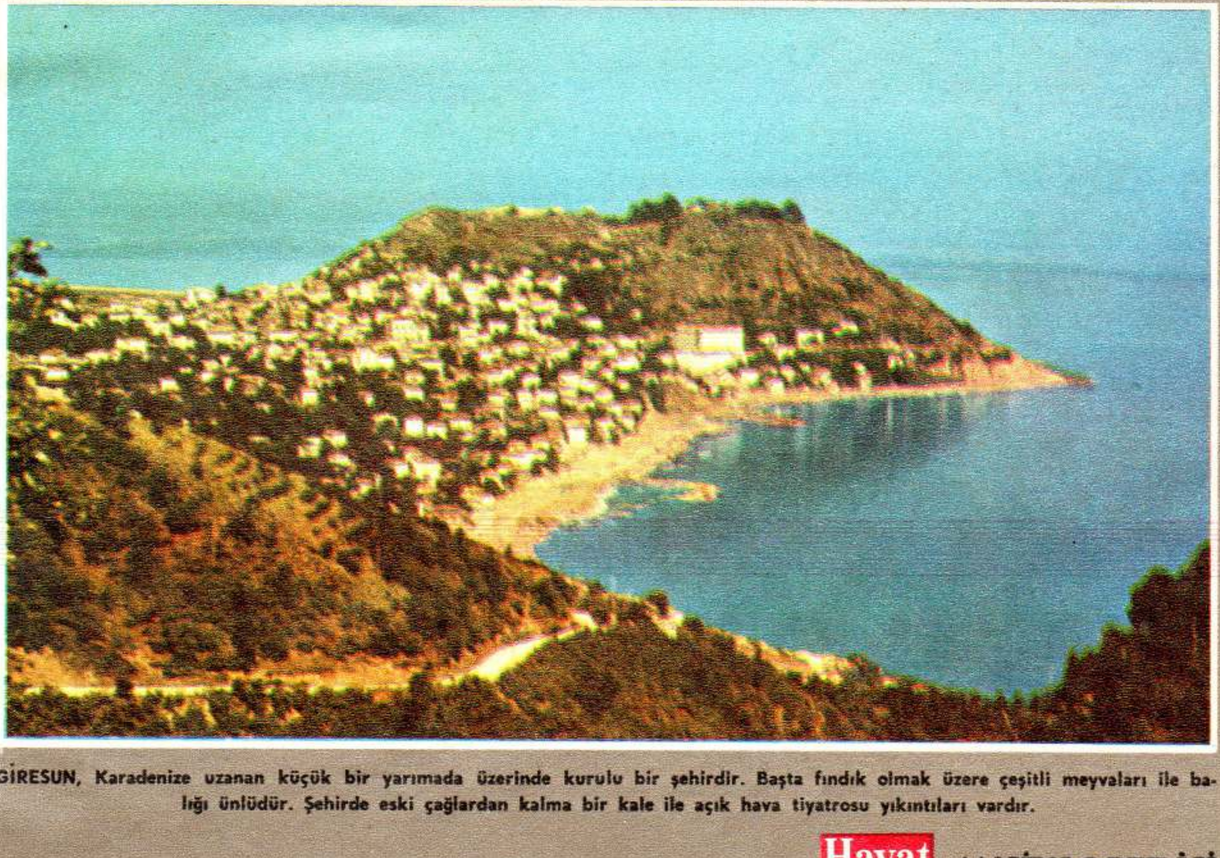
YARKENT

Doğu Türkistan (Çin Türkistanı)'nın Kâşgar'dan sonra 2. şehridir. 330.000 kadar nüfusu vardır. Yarkent, biribirine çok uzak mahalle-

TURİSTİK TÜRKİYE'DEN GÖRÜNÜŞLER

ZONGULDAK, maden kömürü, ağır sanayii tesisleri gibi, plâjlarının güzelliği ile de ün kazanmıştır. Zonguldaktaki Karpuz Plâjı, yazın yakın şehirlerden, kasabalardan denize girmeye gelenlerle dolar, taşar...

GİRESUN, Karadenize uzanan küçük bir yarımada üzerinde kurulu bir şehirdir. Başta fındık olmak üzere çeşitli meyvaları ile balığı ünlüdür. Şehirde eski çağlardan kalma bir kale ile açık hava tiyatrosu yıkıntıları vardır.

lerden kurulmuş bir çöl şehridir. Taklamakan Çölü'nün batı ucundadır. Tarım nehrinin Yarkent kolu, şehirden geçer. Yarkent, Türk tarihinin önemli isimlerindendir. Son zamanlara kadar Cengiz'in Çağatay soyundan inmiş hanlar, aynı soydan Kâşgar hanlarına tâbi olarak Yarkent'te oturmuşlardır. Şehir halkı tamamen Türk'tür.

YASEMİN

Yasemin

Güzel kokulu çiçekler veren bir süs bitkisidir. Zeytingiller familyasındandır. Telekdamarlı yaprakları, beyaz, kırmızı, ya da sarı renkte çiçekleri vardır. Anavatanı Orta Asya'dır, Anadolu'da da yetişen pek çok çeşidi vardır. Bunların bazılarını dallarının içini oyarak ağızlık yaparlar. İtalya Yasemini denen çeşidi, sarı çiçek açar, fakat kokusuzdur. Yaseminden esans yapımında faydalanılır.

YAŞ ANTLAŞMASI

Osmanlı İmparatorluğu'nun, Kuzey Avrupa bölgelerindeki nüfuzunun ve Avrupa'daki egemenliğinin çökme başlangıcı sayılan barış antlaşmasıdır. Antlaşma, Osmanlı ve Rus delegeleri arasında Kuzeydoğu Romanya'daki Yaş şehrinde imzalanmıştır.

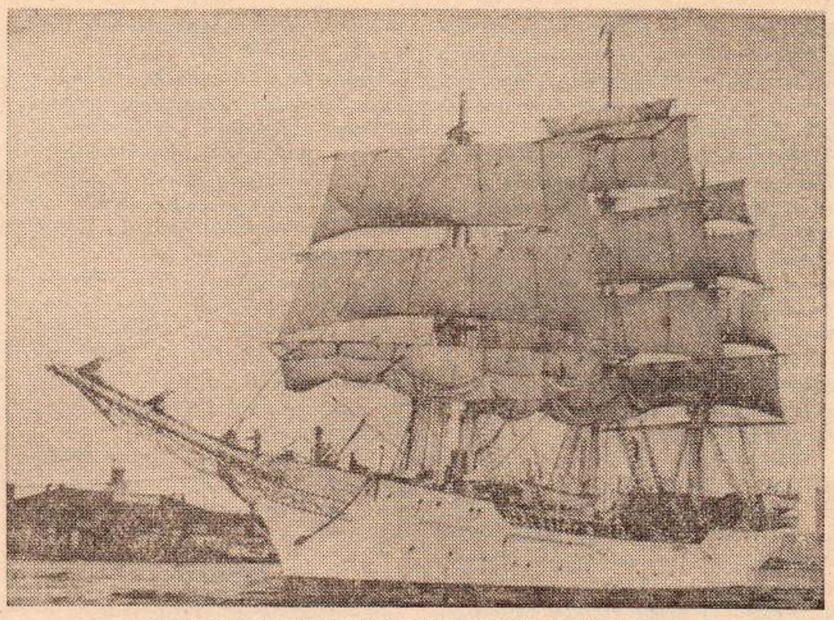
Ruslar, Kırım'ı büsbütün elde etmek istiyorlardı. Osmanlıların ve Kırım Hanlığı'nın zayıf bir zamanını yakalayınca 1783 yılında Kırım'ı işgal ettiler. Aynı zamanda, Osmanlı İmparatorluğu'nu ortadan kaldırmak için, Avusturya ile de anlaşmışlardı. Onlara Belgrad, Bosna - Hersek'i verecekler; kendileri de bir Rus Prensi'nin yönetiminde İstanbul'da yeni bir Bizanş Krallığı kuracaklardı. Bu arada Venedik Cumhuriyeti'ne bazı büyük Akdeniz adaları terkedilecek, Fransa'nın da Mısır'ı işgal etmesine göz yumulacaktı. Türkler, tehlikeyi öğrenince Rusya'ya bir ültimatom verdiler; bazı siyasi ve askerî isteklerle birlikte, Kırım'ın da boşaltılmasını istediler. Rusya bunları reddedince 1786 yılında yeni bir Osmanlı - Rus Savaşı başladı. Bir süre sonra Avusturya da, Rusya'nın bağlaşığı olarak savaşa katıldı.

Savaştan sonra Yaş şehrinde başlıyan barış müzakereleri sonunda antlaşma imzalandı (1792).

Tarihçilerce, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme devrinin sonu ve parçalanma devrinin başlangıcı olarak kabul edilen «Yaş Antlaşması»nın yapılmasında; Prusya ve İngiltere'nin işe karışmasının; bir de İspanya ve Sicilya krallıklarının aracılığının rolü olmuştur. Yaş Antlaşmasının başka bir özelliği de iki taraf delegelerine, Osmanlı ve Rus hükümetleri tarafından pek değerli karşılıklı hediyeler verilmesidir.

YAT

Gezinti ve eğlence teknesidir. Her şeyden önce güzel, kullanışlı ve rahat olması gözetilir. Genel olarak yelken, ya da motorla hareket ederse de, buhar makinası gibi ağır makinalarla işliyen büyük yatlar da vardır. Yatın büyüklüğüne göre içinde kamaralar, salonlar, mutfak bulunur. Büyük ve lüks yatların, yüzen bir evden farkları yoktur.

Norveç Okul gemisi yat tarzında yapılmış bir teknedir.

Yatlar arasında çeşitli yarışlar da düzenlenir. Amerika, İngiltere gibi açık denizlere kıyısı olan ülkelerde okyanus üzerinde uzun ve çetin yarışlar yapılır.

YATAĞAN

Akdeniz Bölgesi'nin Antalya bölümündeki Muğla iline bağlı bir ilçedir. İlçe, kuzeyde Aydın'ın Bozdoğan ve Çine, doğuda Muğla'nın Merkez, batıda Milâs, güneyde Antalya Merkez ilçesiyle çevrilidir. Merkez bucağı ile birlikte 3 bucağı, 50 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.279 km²

Nüfusu: 33.320 (1960 sayımı)

İlçe topraklarını genel olarak bol ırmak ve derelerle bölünen geniş ovalar kaplar. Ahıköy çayı ve Menteşe, Koca ve Bencik dereleri başlıca akarsulardır. Ovayı çevreliyen İsmail, Karagedik, Gökbel, Kurukümes, Koca ve Akdağların yamaçları ormanlarla kaplıdır. İklimi ılıktır.

İlçe toprakları içinden Muğla - İzmir devlet yolu geçer. Güllük ve Bodrum limanlarına da il yollariyle bağlıdır.

Yatağan'ın ekonomik durumu tarıma dayanır. En önemli ürün tütündür. Bundan başka tahıl, kuru ve yaş sebze, meyva yetiştirilir.

Kasaba. — İlçe merkezi olan Yatağan kasabasının deniz yüzeyinden yüksekliği 440 metre, nüfusu 3.176 kişidir (1960 sayımı).

Doğanca çayı kasabanın 2 kilometre güneyinden, Bencik ve Kamış çayları 3,5 kilometre batısından geçer. Aydın - Muğla yolu üzerinde olan Yatağan, Muğla'nın 28 kilometre batısındadır. Yatağan ile Milâs arasında 41 kilometrelik bir il yolu vardır.

YAVUZ SULTAN SELİM (Bk. SELİM I.)

YAVUZELİ

Güney kesimi ile Güney Anadolu, kuzeybatı kesimiyle de topraklarının bir kısmı Akdeniz Bölgesi'nde olan Gaziantep iline bağlı bir ilçedir. İlin kuzeydoğusundaki ilçe kuzeybatıda Maraş'ın Pazarcık, doğuda Gaziantep'in Araban, güneyde aynı ilin Nizip ilçeleriyle çevrilidir.

Nüfusu: 12.236 (1960 sayımı)

İlçe topraklarının kuzeyini dalgalı sırtlar kuşatır. İlçenin doğusundan geçen Fırat Nehri vâdisinin ova halini alan dalgalı düzlükleri, ilçe topraklarını kaplar. İlçede Akdeniz iklimi ile kara ikliminin güney tipi hüküm sürer. Yazları şiddetli sıcaklar olur.

Yavuzeli'nin ekonomisi tarıma dayanır. Araban Ovası'nın batısında kalan topraklarda, tahıl, tütün, pamuk, yer fıstığı, meyva yetişir. Hayvancılık da yapılır.

Kasaba. — İlçe merkezi olan Yavuzeli yeni gelişen bir kasabadır. Gaziantep'in kuzeydoğusunda olan kasaba il merkezine 45 kilometrelik bir yol ile bağlıdır. Nüfusu 985 kişidir.

YAYIN (Neşriyat)

Basılıp piyasaya sürülen kitap, gazete, dergi vs. ile, radyo ve televizyonla her yana yayılarak dinlenen ve seyredilen şeylere «yayın» denir. Bu arada gazete, dergi gibi belirli zamanlarda çıkan eserlere «süreli yayın» denir. Yayınlanması belli bir zamana bağlı olmıyan eserler ise «süresiz yayın»dır.

Baskı makinasının icadından önce yayın hayatı hemen hemen yok gibiydi. Çünkü yazılan eserlerin el ile çoğaltılarak yayılmasına çalışılırdı. Baskı makinalarının icadı üzerine bütün dünyada yayın hayatı hızla gelişmeye başladı (Bk. Basın, Basım).

Hızlı basan baskı makinalarının geliştirilmesinden sonra da gazete ve dergiler büyük bir hızla çoğalma yoluna girdi (Bk. Gazete).

İbrahim Müteferrika tarafından ilk basımevinin kurulmasından sonra memleketimizde de yayın işleri gelişmeye başlamışsa da Türk yayın hayatının asıl gelişmesi ancak Cumhuriyet'ten sonra olmuştur.

Türkiye'de Yayın Hayatı

Yayın hayatımız hakkındaki bilgiler 1923'ten bu yana daha derli topludur. O yıl, İstanbul ve Ankara'da 30 gazete yayınlanmaya

başlamıştı, 1924'te yeniden 30 gazete daha çıkmaya başladı, bunu 1925'te yayınlanmaya başlıyan 20 yeni gazete takip etti. Arap harflerinin bırakılmasının yayın hayatımıza büyük etkileri oldu.

1928'de Lâtin harflerinin kabulü üzerine, satış bakımından, gazeteler büyük bir sarsıntı geçirdi. İlk zamanlarda yarısı eski, yarısı yeni harflerle çıkan gazeteler, ancak devlet yardımı ile ayakta durabildiler; devlet, gazetelere, üç yıl süre ile, prim verdi. Daha sonra gazetelerin sayısı ve baskısı artınca bu primi kesti.

1928-1933 yılları arasında yurtta kaç gazete ve dergi çıktığı, bunların süreleri ve konuları ile, coğrafî dağılışı hakkında hemen hiçbir bilgimiz yoktur.

1934 yılı ortalarında Derleme Kanununun yürürlüğe girmesiyle, kitap ve broşürler gibi, gazete ve dergiler de derlenmeye başlanmıştır. O yıl Türkiye'de 138 gazete ile 206 dergi çıkmıştır. Gazetelerden 46'sı gündelik, dergilerden 99'u aylıktır.

1935'te 349 gazete ve dergi basılıyordu. 127 gazeteden 49'u gündelik, 222 dergiden 101'i aylıktı. 1936'da gazete ve dergi sayısı 324'e düştü. 1937'de 137 gazeteden 46'sı gündelik, 203 dergiden 99'u aylıktı.

1938'de gündelik gazete sayısı değişmedi, gündelik olmıyanlara 4 tane daha eklendi. Dergi sayısı 199'a indi. Bunlardan 109'u aylık çıkıyordu. Dergi ve gazete toplamı aynı (304) idi. 1939'da gazete ve dergi sayısı azalmaya başladı, 1942 yılı sonuna kadar azalma devam etti: 295'ten 251'e kadar düştü. İkinci Dünya Savaşı yıllarına raslıyan bu dönemde gündelik gazete sayısı artarak 46'dan 62'ye çıkmıştır. Dergi sayısı ise boyuna düşme kaydeder: 178'den 127'ye iner.

1943'te bütün yurtta 142 dergi, 124 gazete çıkıyordu. Dergilerin 67'si aylık, 27'si haftalık, 27'si de onbeş günlüktü.

1944'te 258 dergi ile 159 gazete, 1945'te 287 dergi ile 154 gazete, 1946'da 332 dergi ile 194 gazete, 1947'de 379 dergi ile 322 gazete, 1948'de 408 dergi ile 408 gazete, 1949'da 449 dergi ile 420 gazete yayınlanmıştır.

1950 yılında iktidar değişmesiyle basında bir canlanma görülür. Dergi sayısı 30 artışla 479, gazete sayısı 57 artışla 477 olur. 1951'de 431 dergi ve 484 gazete yayınlanmış. 1952'de 624 dergi ile 983 gazete (rekor rakamı) çıkmaya başlamıştır. Dergilerden 276'sı aylık, 140'ı haftalık, 45'i onbeş günlük, 45'i üç aylık, 22'si iki aylık, 19'u yıllık, 73'ü süresi belirsiz dergilerdi. Gazetelerin de 333'ü gündelikti.

1953-1954 yıllarında dergi ve gazete sayımı yapılmamıştır.

1955'te 542 dergi, 787 gazete; 1956'da 704 dergi, 806 gazete; 1957'de 549 dergi, 885 gazete; 1958'de 606 dergi, 784 gazete; 1959'da 656 dergi, 855 gazete; 1960'ta 716 dergi, 942 gazete; 1961'de 751 dergi, 822 gazete yayınlanmaktaydı.

1960 yılında özel gazeteciliğimizin 100. yıldönümü törenle kutlanmıştır.

Kitaplar. — 1928-1933 yılları arasında 6.297 eser basılmıştır. (Derleme Kanunundan önceki devreye rasladığı için, bu rakamda eksikler bulunabilir.) 1934'ten 1939'a kadar kitap yayınları boyuna artmış, 1939'da 2.831'i bulmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında malzeme sağlanması güçleştiğinden, basım işleri azalmış, savaşın son yıllarında artma başlamıştır. 1943'te 2.804, 1944'te 3.072, 1945'te 2.621 kitap yayınlanmıştı. Savaş sonrası yıllarında alçalıp yükselme görülür. 1952-1954 yıllarında büyük bir artış, 1955-1957 yıllarında da eksiliş göze çarpar.

Yayınların kitapların sayısı 1958'de birden 3.925'e çıkmış, daha sonra, boyuna artarak, her yıl bir öncekinin rekorunu kırmaya başlamıştır. 1959'da 4.124, 1960'ta 4.195, 1961'de 4.357, 1962'de 4.842, 1963'ün ilk yarısında 2.381. 1962'de günde 13'ten fazla yayınla rekor kırılmıştır.

1940 yılında yayına başlıyan Millî Eğitim Bakanlığı klâsik eserler serisinden de 1963 yılı ağustos sonuna kadar 999 kitap yayınlanmıştır.

Derleme İşleri

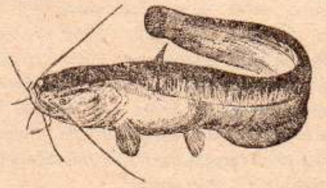
Bütün basımevleri ve yayınevlerince yayınlanan eserlerin beş nüshası Millî Eğitim Bakanlığı Derleme Müdürlüğü'ne verilir. Derleme Müdürlüğü'nde derlenen eserler Ankara Millî Kütüphanesi, Ankara Genel Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, İstanbul Beyazıt Genel Kütüphanesi ve İzmir Millî Kütüphanesine birer nüsha dağıtılır. Basılan eserlerin devlete parasız verilmesi Türkiye'de yüz yıl kadar önce başlamış fakat bu iş ancak 1934'ten itibaren düzenli hale sokulmuştur (Bk. Türkiye - Basın Yayın ve Turizm).

Radyo ve Televizyon

Televizyonun batı memleketlerinin yayın hayatında büyük yeri varsa da bizde henüz kurulmamıştır. Buna karşılık radyo yayınları günden güne önem kazanmakta, yeni istasyonlar kurulmaktadır (Bk. Türkiye - Radyo)

YAYIN BALIĞI

Tatlısularda, daha çok nehir ve ırmaklarda yaşıyan bir balıktır. Genel olarak boyu 1-5 metre arasında değişir. Vücudu pulsuz ve yapışkandır. Başı geniş, üstten basıktır. Vücudu da iki yanından basık olup, sırta yakın tarafları daha kalıncadır. Yanları nefti, karnı sarımsı beyazdır, sırtında ebruli siyah lekeler bulunur. Gözleri ağzına yakın ve ufaktır. Üst çenesinde iki uzun, alt çenesinde dört kısa bıyık vardır. Dili yoktur. Yayın balığı yan kanadlarının başlangıcındaki sırt dikenini, istediği tarafa yönelterek korunma silâhı gibi kullanır.

Yayın balığı

Yayın balığı ağır hareket eden, gayet yavaş yüzen bir balıktır. Çok zaman, dipteki çamurlara gömülerek avını bekler, avın yaklaştığını gayet hassas olan bıyıklariyle hisseder. Çok oburdur. Balık, kurbağa gibi hayvanlardan başka, ayrıca su kuşlarını yuttuğu da olur. Dişisi mayıs ve haziran aylarında yumurtlar. Taze yendiği gibi tuzlanarak da yenir. Eti, lezzet bakımından alabalığınkinden sonra gelir. Hazar Denizi ve Orta Avrupa' daki göllerde çok bulunur.

YAYLA

Genel olarak yüksek yerlerdeki ovalara «yayla» denir. Yaylaların yükseklikleri deniz yüzeyinden 500 metreden başlar. Bunlar, akarsuların açtıkları derin vâdilerle yarılmış düz, yahut az dalgalı yüzeylerdir. Yereyin vâdilerle bölünmesi ne kadar ilerlerse, yayla düzlüklerinin alanı da o kadar dar olur. Hattâ yaylalar, zamanla ortadan kalkarak yerlerini dağ ve tepelere bırakırlar.

Yaylaların yükseklikleri değişiktir. Fakat hiçbir zaman deniz yüzeyine yaklaşmazlar. Meselâ Türkiye'deki Erzurum - Kars yaylası 1.800, Orta Asya'daki Pamir yaylası 4.000 metre, Rusya'daki Volga yaylası ise 500 metre yüksekliktedir.

Oluşları bakımından yaylalar üçe ayrılır: 1) Çökme ve yükselme ile olan yaylalar, 2) Volkanik yaylalar, 3) Aşınma ile olan yaylalar.

YAYLADAĞI

Akdeniz Bölgesi'nin, Adana Bölümü'nde Hatay iline bağlı bir ilçedir. İlçenin doğu ve güneyini Suriye toprakları, batısını Akdeniz kıyıları, kuzeyini de Hatay'ın Altınözü ve Samandağ ilçeleri çevreler. Merkez bucağı ile birlikte Bezge ve Kışlak adlı üç bucağı, bu bucaklara bağlı 34 köyü vardır.

Yüzölçümü: 378 km²

Nüfusu: 19.349 (1960 sayımı)

İlçe toprakları, az dalgalı, kuzey ve batıdan yavaş yavaş yükselen hafif eğimli yamaçlarla kaplıdır. Yayladağı sonbahardan ilkbahara kadar sürekli yağış görür. Yazlar ise kurak ve sıcaktır.

Yayladığı topraklarından Hatay - Adana - Ankara - İstanbul devlet yolu geçer. Akdeniz kıyısındaki Bezge bucağı da ilçenin iskelesidir.

İlçe halkı geçimini tarım, meyvacılık ve hayvancılıkla sağlar. Hububat, tütün, pamuk ve zeytin elde edilir. Yetiştirilen meyvaların başında da badem, elma, dut, erik, şeftali ve zerdali vardır. Bağcılık gelişmekte, şarap verimi artmaktadır.

Kasaba. — İlçe merkezi olan Yayladağı kasabası Suriye sınırı üzerinde, sınır gümrük kapısıdır.. Yayla, Kızıl ve Kaz Dağları'nın güneye bakan eğik yamaçları üzerinde kurulu kasabanın denizden yüksekliği 420 metre, nüfusu 2.551 (1960 sayımı) 'dir.

Yayladağı'nın batısından Kureyş, doğu ve kuzeyinden Delice ırmakları geçer. Bu ırmaklar yazın kurur. Kasabanın çevresi çam ormanlariyle kaplıdır.

Kasaba halkı geçimini tarım ürünlerinden sağlar. Tütün, hububat, zeytin en çok elde edilen ürünler arasındadır. Ayrıca merkezde meyva ticareti, sebzecilik ve şarapçılık da gelişmiş durumdadır.

YAZ SAATİ (Bk. ZAMAN)

YAZ (Bk. MEVSİMLER)

YAZI

Yazının icadı, insanoğlunun en önemli buluşlarından biridir: Tarih çağları yazının icadiyle başlar.

YAZI, insanların, konuşma dışında duygu, düşünce ve meramlarını anlatabilmek için başvurdukları, belli işaretler ve işaret sistemlerinden meydana gelmiş bir ifade vasıtasıdır. Yazı, insanoğlunun en önemli icatlarından biridir. Birçok ünlü düşünürler; bilim, fen ve tekniğin gelişmesini iki şeyin icadına borçlu olduğumuzu söyler; bunlardan biri tekerlek, öteki yazıdır.

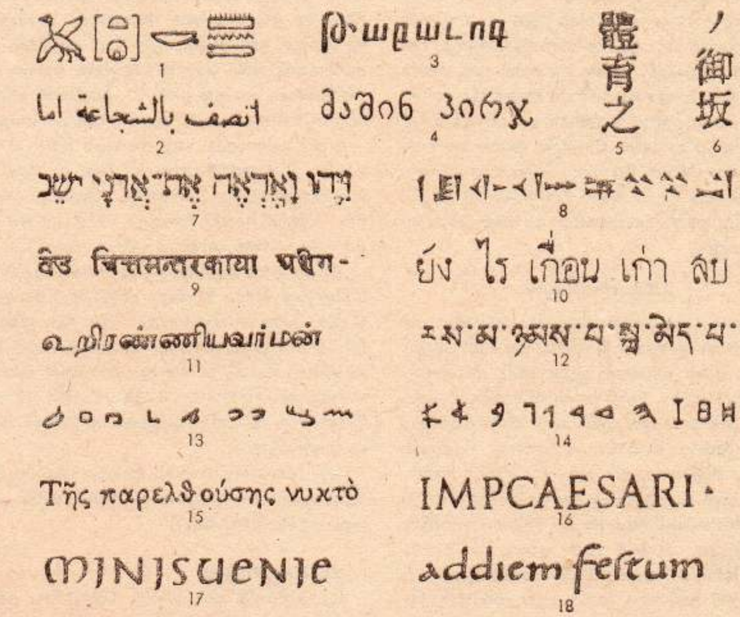
Yazının icadı, bir kişi tarafından, kısa bir zamanda olmamıştır. Yazı; insan topluluğunun ortak eseridir ve binlerce yıllık bir gelişme sonunda bugünkü şeklini almıştır.

Yazı ihtiyacı, Yontma Taş Çağı insanlarından itibaren başlar. Bu çağda yaşıyanlar da, başarılarını dile getirip yaşatmak, dini ya da sosyal ihtiyaçlarını belirtmek, uzaktaki kimselerle haberleşmek lüzumunu duyuyordu. O zaman için meramı ifadeye en yakın şekil, şüphesiz, resim olacaktı. Nitekim ilk yazılar, ilkel resimlerden başka bir şey değildir. İlk yazıların bazı resimlerden meydana gelmiş olmasına paralel olarak, ilk sayılar da iplere yapılan düğümler, ağaç dallarına vurulan çentikler, taşlara kazılan oyuntularla belirtilmiştir. Bilgi ve ihtiyaç çoğaldıkça eşyayı ve kavramları ifade eden resimlerde de pratikleşme yoluna gidilmiş; bunun sonucu olarak yalnız somut şeyler değil, soyut şeylerin de ifade edilmesine çalışılmıştır.

İlk çağların ilkel yazılarına «resim-yazı» denmektedir. Resim-yazının görülüp geliştiği ilk uluslar Mısırlılar, Sumerler, Asur ve Kaldeliler, Çinliler ve bir iddiaya göre de Amerika'daki ilk kızılderililerdir. Çin, Mısır ve Mezopotamya'daki resim-yazıların tarihi, Milâttan 3000 yıl öncesine kadar uzanmaktadır. Resim-yazı motifinin en tipik örneği Mısır Hiyeroglifi'dir. Hiyeroglif'in lûgat anlamı, «kazmak suretiyle meydana getirilmiş kutsal yazı»dır. Eski Mısırlılar'da bu yazı, çeşitli yazıtları (kitabeler) ölümsüzleştirmek için başvurulan bir yoldan ibaretti. Önceleri yalnız taşlara kazılan hiyeroglifler, zamanla, tahtalara, eşyaya da uygulanmış; bir süre sonra da boyalarla papirus yapraklarına çizilmeye başlanmıştır. Hiyerogliflerin, bir çeşit kalem ve boyalarla papiruslara çizilmesi, resimden daha çok şekle kaçan «Hiyeratik» yazısını doğurmuş; bunun daha basitleştirilip pratikleştirilmesinden de «Demotik» yazı meydana çıkmıştır.

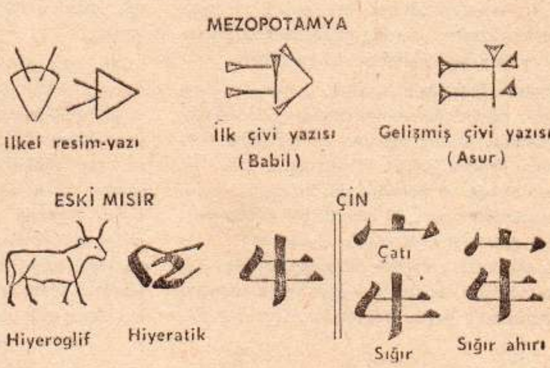
Resim ve resim-yazının evrimleşmesi Sumerlerde de «çivi yazısı»na doğru yönelmiştir. Çivi yazısı, ucu sivri özel araçlarla, tabletler üzerine kazılarak meydana getirilen ve ana çizgileri çiviye benziyen bir yazı sistemiydi. Bunda eşya ve kavramlar birleşik, çivimsi, çizgi gruplariyle anlatılıyordu. Medler'in,

BAŞLICA YAZI ÇEŞİTLERİ

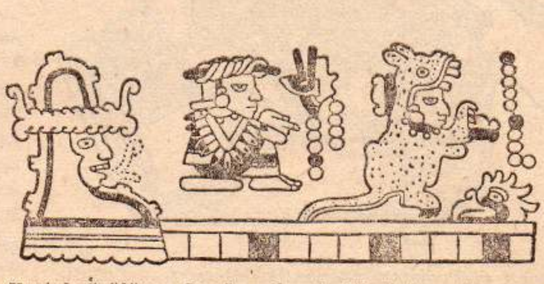
1 — Mısır hiyeroglifi; 2 — Arap yazısı; 3 — Ermeni yazısı; 4 — Gürcü yazısı; 5 — Çin yazısı; 6 — Japon yazısı; 7 — İbrani yazısı; 8 — Çivi yazısı; 9 — Devanagiri yazısı (Sanskrit); 10 — Siyam yazısı; 11 — Tamul yazısı; 12 — Tibet yazısı; 13 — Sina yazısı; 14 — Fenike yazısı; 15 — Yunan yazısı; 16, 17, 18 — Çeşitli çağlarda kullanılan Latin yazıları.

ESKİ YAZILARDA «ÖKÜZ» NASIL ANLATILIRDI

Üst sıradaki şekiller, çivi yazısının gelişmesini gösteriyor. Şekillerin hepsi «öküz» anlamındadır. Yazı önce baş ve boynuzları anlatan basit şekillerden ibaretti. Babil ve Asur yazısında daha gelişti. Alt sıradaki ilk şekil, Hiyeroglif yazısında «öküz» demektir. Bu, doğrudan doğruya resimden ibarettir; daha sonraları aynı kelime Hiyeratik şeklini almıştır. Sağda iki ayrı kelimenin birleşmesiyle meydana gelen Çince «sığır ahırı» sözünün nasıl yazıldığı görülüyor.

MAYA YAZISINDAN BİR ÖRNEK

Yukarıdaki Maya yazısı; «Duman püsküren dağda oturan Dokuz Rüzgâr ve karısı On Kartal» anlamındadır. Soldaki şekil yanardağı gösteriyor; ortada dokuz halka ile temsil edilen Dokuz Rüzgâr var. Sağda da bir kartal başı ve on halkayla ifade edilen On Kartal görülüyor. Bugün çok çetrefil görünen Maya yazısının elimizde bulunan örnekleri son derece azdır.

Persler'in ve Hitit'lerin kullandığı çivi yazısı, hiyeroglifte olduğu gibi hiçbir zaman harf ve alfabe niteliğine ulaşamamıştır.

Resim-yazının geliştirilmiş ilk örneklerini meydana getiren uluslardan biri de, Çinliler'dir. Resimden gelişmiş olan şekil yazısı Çin'de ilk çağlarda son derece evrimleştirilmiş, her kavram için, harf yerine bir şekil tesbit edilmişti. Ancak, şurası dikkate değer bir noktadır ki resim-yazıyı o zaman bu dereceye kadar inceltip ilerleten Çinliler; daima bu noktada kalmışlardır. Bu yüzden, vaktiyle zamanının en ileri yazısı olan Çin alfabesi, bugün dünyanın en zor ve nispeten en ilkel yazısı niteliğindedir.

Alfabenin Doğuşu

Resmin yetersizliği nasıl resim-yazıyı; resim-yazının yetersizliği şekil yazısını doğurmuşsa; şekil yazısının yetersizliği de alfabeyi doğurmuştur. Şekil-yazıyı okumaktaki güçlük ve zaman kaybı, insanları, doğrudan doğruya sözdeki heceleri ve sesleri ayırdedip bunları değişmez çok kısa işaretlerle değerlendirmeye zorlamış ve bu değerlendirmenin gerçekleştirilebilmesi ile de harfler meydana getirilmiştir. Sesleri ifade eden bu harflerin birleşmesi hecelri; hecelerin birleşmesi de kelimeleri meydana getiriyordu. Böylece, kelimeleri vücuda getiren her sesin, ayrı bir işaretle gösterilmesi sonucunda «Fonetik Yazı-Ses Yazı» doğdu.

Ses-yazı, genel olarak iki şekil göstermektedir. I — Kelimenin her hecesini ayrı bir işaretle belirten fonetik yazı ki; «Hece yazısı» da denir. Yazı türünün en köklü örneği Sanskritçe'de bulunmaktadır; buna Çin ve Japon yazıları da — belli bir ölçüde — dahildirler. II — Kelimenin her sesini ayrı bir işaretle belirten fonetik yazı ki; buna da «Harf yazısı» ya da kısaca «alfabe» denmektedir.

Bugün ,Türklerle birlikte, uygar dünyanın büyük çoğunluğunun kullandığı yazı «alfabe yazısı»dır. Alfabe yazısını ilk meydana getirenler Fenikeliler'dir. Tahminlere göre, bu ulus, zaman ve kolaylık düşüncesiyle, çeşitli sessizlerden ibaret 22 harflik bir alfabe meydana getirmiştir. Yaklaşık olarak M.Ö. XX.-XV. yüzyıllar arasında düzenlenmiş olan Fenike alfabesi, buradan İyonya'ya, oradan da Yunanistan'a geçti. Yunanlılar, Fenikeliler'in sessiz harfler sistemini, sesli harfler de katmak suretiyle, geliştirip kolaylaştırdılar. Bu harflerin ilkinin adı Alfa, ikincisininki Beta idi; bu iki harfin adını yazı sistemine vererek buna «alfabe» adını koydular. Yunanistan'dan Roma'ya geçen alfabe, Romalılar tarafından da işlendi, geliştirildi. Bazı harf şekilleri, Yunanlılarınkinden ayrıldı. Böylece ortaya Latin Alfabesi çıkmış oldu ki, bugünkü alfabe, bunun hemen aynen devamı durumundadır.

Bugün dünyada yüz çeşitten fazla alfabe vardır. Bunlardan Latin alfabesi dışında, en karakteristikleri: Çin-Japon yazıları, Arap, Rus, Yunan, İsrail, Ermeni, Habeş alfabeleridir (Bk. Alfabe, Araplar - Arap Yazısı).

Türkler, bugüne kadar, çeşitli yazı şekilleri kullanmışlardır. Bunlar, sırasiyle; Göktürk, Uygur, Arap alfabeleridir. Türk yazı sanatçıları (hattatlar) yüzyıllar boyunca, birer tablo anlam ve değerinde sayısız sanat eserleri vücuda getirmişlerdir. 1928 yılından itibaren Türkiye'de de Latin alfabesinin kullanılmasına başlanmıştır.

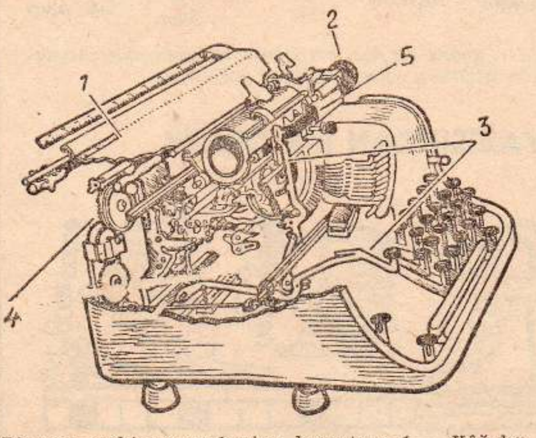
Ses, karakter, parmak izi gibi yazı ve yazış tarzı da insanın karakterini gösteern bir özelliğidir (Bk. Grafoloji).

YAZI MAKİNASI

İş hayatında çok büyük kolaylıklar sağlıyan, onun için de önemli yeri olan bir araçtır. Bir yazışta birçok kopya çıkarmayı sağlaması da önemli bir özelliğidir.

Bu bakımdan günümüzün vazgeçilmez araçlarından biri durumuna gelmiştir. İş yerlerinde, evlerde, gezilerde, yazı yazılan her yerde kullanılır. Kullanıldığı yere uygun olarak da birçok çeşitleri yapılmıştır. Bürolarda kullanılan büyük, ağır makinaların yanında, kolayca taşınabilen yazı makinaları da vardır.

İlk yazı makinası, 1874 yılında Amerika'da yapılmıştır. Daha önceleri de yazı makinası düşünülmüştü; fakat bunlar körler için yapılıyordu. Bu ilkel makinalarla elde edilen sonuçlar şüphesiz çok kaba ve düzensiz oluyordu. 1874 yılında Scholes adlı Amerikalı bir gazeteci yazı makinası düşündü; inceden inceye hesapladığı, her yerini kafasında tasarladığı bu makinayı New York'ta Remington tüfek fabrikasında yaptırdı. Elde edilen sonuç pek parlak değildi. Ama makina gene de bugünün ileri makinalarına temel oldu. Aradan geçen her yıl yazı makinalarına bir yenilik kazandırdı. Bugün her türlü yazıyı, hesabı başariyle yazan makinalar yapılmaktadır. Karışık ticaret hesapları için cetvel yapan makinalar da vardır. Çok kopya çıkarmak için elektrikli yazı makinaları yapılmıştır. Bu çeşit makinalarda bir yazı bir kere yazılır; ondan sonra makina aynı yazıdan istendiği kadar kopyayı kendiliğinden yazar. Sirküler, adresler, çoğaltılacak yazılar için çok elverişlidir.

Bir yazı makinasının başlıca kısımları: 1 — Kâğıdın girdiği yer; 2 — Rulo buradan çevrilir; 3 — Tuşlar ve harf kalıpları; 4 — Ruloyu ilerleten içi zemberekli dişli; 5 — Şerit.

Yazı makinasının birçok çeşitleri olmakla birlikte bugün kullanılan bütün tiplerin esası hemen hemen aynıdır. Alfabenin bütün harfleri, bütün sayılar, noktalama işaretleri, aritmetik işaretleri maden alaşımından dökülür. Bu dökümler matbaa harflerinin aynıdır. Harflerin her biri bir çelik kolun ucuna lehimlenir. Çelik kollar makinanın önüne yerleştirilir. Kollar dip taraftan bir eksen etrafında dönecek şekilde yerleştirilmişlerdir. Kolların bu ucu makinanın klâvye adı verilen bölümündeki tuşlara tutturulur. Klâvyenin tuşlarından hangisine basılırsa o klâvyeye bağlı harf kolu hareket ederek; makinanın yumuşak bir maddeden yapılmış olan silindiri üzerine çarpar, böylece harfin basılması sağlanmış olur.

Yazı kâğıdı silindire sarılır. Kâğıtla, harfin arasından daktilo şeridi geçer. Böylece harfin izi bu şerit aracılığiyle kâğıdın üzerine çıkar. Silindir de üzerine bir harf basınca biraz sola kayacak şekilde düzenlenmiştir. Makinanın hangi harfine basılırsa basılsın silindir bir harf aralığı kadar sola kayar. Kelime aralarına boşluk koymak için de silindiri sola kaydıran ayrı bir tuş vardır. Daktilo şeridinin hareketli olması şeridin hep aynı yerden aşınmasını, mürekkepsiz kalmasını önler. Tuşlara basıldıkça şerit de bir makaradan başka bir makaraya sarılır. Sarılma bitince şeridin akma yönü değiştirilir; bu defa şerit, dolu makaradan boş makaraya sarılır. Makinada bundan başka satır aralarını küçültüp büyülten bir donanım bulunur. Birçok makina şeridi iki renkli yapılır. Şeridin yarısı siyah, ya da mavi, yarıs da kırmızıdır. Tek renkli şeritler de vardır.

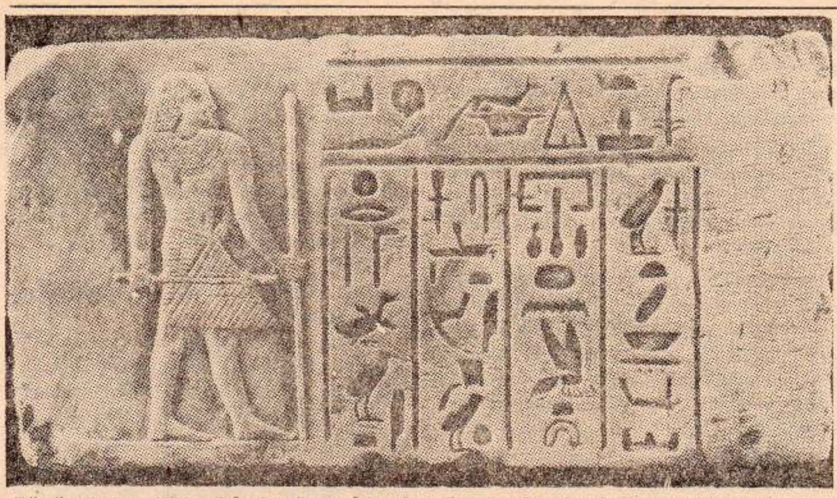
Klâvyedeki harfler, yazmayı kolaylaştıracak, çabuklaştıracak biçimde sıralanırlar. Bu yüzden her milletin klâvyesi ayrıdır. On parmakla yazma usulünde en çok kullanılan harfler baş ve işaret parmaklarının altına gelecek şekide yerleştirilir. Yakın zamanlara kadar bir Türk klâvyesi yoktu. Bugün, daha hızlı yazmak için, on parmakla yazmayı çok kolaylaştıran yepyeni bir Türk klâvyesi düzenlenmiştir.

YAZIT (Kitabe)

Önemli bir olayı tesbit etmek için taşa, mermere, ya da maden levhalarına kazılmış yazıdır. İnsanlar yazıyı icat ettikten sonra hâtıralarını, önemli olayları kendinden sonrakilere bırakmak için yazıt halinde saklamayı düşünmüşlerdi. Yazıtlar, bugün, arkeolog tarihçilerin başvurdukları en önemli kaynak ve vesikaların başında gelir. Fenikeliler'in, Eski Mısırlılar'ın, Asurlular'ın bugün için kaybolmuş olan dillerini ancak bu gibi yazıtların yardımiyle öğrenebiliriz. Eski yazıtların bazılarında aynı yazının iki, hattâ üç ayrı dilde yazılmış olması, eski alfabelerin çözülmesini sağlar. Eski Mısırlılar'ın yazısı olan Hiyeroglif, böyle bir yazıt sayesinde çözülebilmiştir.

Yazıtlarla uğraşan bilime «epigrafi» denir. Tarihle arkeolojinin ortak bir kolu olan bu bilim sayesinde, tarihin karanlık kalmış pek çok tarafı aydınlatılmıştır. İncelenecek olan yazıtlar eskiden dikkatle kâğıda kopya edilir, onun üzerinden çalışılırdı. Bugün yazıtın fotoğrafları çekilmekte ve bunlar üzerinde çalışılmaktadır.

Mezopotamya, Orta Asya ve Mısır'da pek

Günümüzden 4000 yıl kadar önce, kireçtaşı üzerine kazılarak hiyeroglif ile yazılmış olan eski bir Mısır yazıtı.

çok yazıt bulunmuştur. Orhon Yazıtları, Türk Tarihi'nin ilk safhalarının incelenmesi bakımından büyük önem taşır.

YEDİ HARİKA (Bk. DÜNYANIN YEDİ HARİKASI)

YEDİ YIL SAVAŞLARI

XVIII. yüzyılda, Prusyalılar'la Avrupa milletleri arasında geçen ve yedi yıl süren bir seri savaş bu adla anılır. 1756'da başlıyan bu savaşlar Prusya'yı önemli bir devlet haline getirmiş, ardından da Alman birliğinin meydana gelmesine zemin hazırlamıştır. Yedi Yıl Savaşları, bir bakıma, «Avusturya Veraset Savaşları»nın devamı sayılabilir. Daha önce Prusya Kıralı Büyük Friedrich; Avusturya Veraset Savaşları'nda başarı sağlamış, bunun sonunda Avusturya'dan Silezya topraklarını almıştı. Avusturya, bu araziyi geri almak istiyor, Prusya'nın genişleyip gelişmesinden de endişeleniyordu. Bu endişesini Fransa ve Rusya'ya aşıladı. Böylece bu üç devlet; Prusya aleyhinde bir bağlantı kurdular. Sonradan Polonya, Saksonya ve İsveç kırallıkları da onlara katıldı. Savaş hazırlığına başladılar. Prusya, bu hazırlıkları sezmekte gecikmedi. Onlara zaman ve fırsat vermemek için Büyük Friedrich, derhal Saksonya'ya saldırdı, buranın başşehri Drest'i zaptetti. 1756 yılında yaptığı bu baskında, Drest şehrinde altı devletin, kendi aleyhindeki bağlantısına ait belgeleri de ele geçirmişti. Bunları çoğaltarak bütün Avrupa ülkelerine gönderdi. İngiltere, esasen Fransa'nın düşmanıydı. Bu konuda Prusya'yı destekliyordu. Kıralın belgeleri yayınlaması üzerine, Avusturya ve müttefikleri, her yönden Prusya'ya hücuma geçtiler. Prusyalılar'ın plânları; Avusturya'yı önce savaş dışı etmek, sonra diğerlerini haklamaktı. Friedrich bu amaçla Bohemya'ya girdi, fakat ilk savaşlardan sonra geriye çekilmek zorunda kaldı ve Fransızlar'ın karşısında cephe alarak onları yendi. Kısa bir duraklama devresinden sonra Avusturya ve Prusya orduları yeniden karşılaştılar. Bu sırada İngiltere de Prusya'ya açıkça yardıma başlamış, Fransa'yla çarpışmaya koyulmuştu. Böylece Fransız cephesinde rahatlıyan Prusyalılar, bütün gücleriyle Avusturya'ya yüklendiler, onları bozguna uğrattılar. Avusturya, bozgundan yılmadı; Ruslar'ın da yardımiyle yeniden ve kısa bir süre içinde 100.000 kişilik bir ordu kurarak, Saksonya ve Silezya'ya tekrar saldırdı. Rusya - Avusturya ve müttefikleri, kuvvetlerini daima tazeliyor, Büyük Friedrich, bu yüzden korkunç zorluklarla karşılaşıyordu. Rusların zamanla savaşı tavsatıp, nihayet bütün bütün savaştan çekilmesi Avusturya ile Fransa'yı Prusya karşısında kuvvetsiz bıraktı. Bir süre sonra Fransa da savaştan çekilince, Avusturya; Prusya ile tek başına başa çıkamıyacağını anladı. 1763 yılında Saksonya'da Hubertsburg kasabasında imzalanan barış antlaşmasiyle, yedi yıldır sürüp giden savaşlara son verildi.

YEDİKULE

İstanbul'u çevreliyen sûrların bir bölümüdür. Şehrin güneybatı bölgesindeki bu kuleler topluluğu «Yedikule Hisarları», «Yedikule Zindanı» diye de anılır. Söylentiye göre, şimdiki Yedikule'nin bulunduğu yerde, IV. yüzyılda Doğu Roma İmparatoru Büyük Teodosius'un yaptırmış olduğu bir zafer takı bulunmaktaydı. II. Teodosius, o zamana kadar sadece Haliç dolaylarında bulunan sûrları, batıdan gelen hücumlara karşı Marmara'ya doğru uzatmak zorunda kaldı. Bu sırada I. Teodosius'un yaptırmış olduğu bu zafer anıtı da, şehrin bir giriş kapısı olarak, iki yanından sûrlara bağlandı. Eski zafer takının, hâtırası yine de yaşatılıyordu. Sefere giden, seferden dönen imparatorlar; özellikle onun altından geçerlerdi. Kapının kemeri ve çephesi altın yaldızlarla süslüydü. Bu yüzden, İstanbul fethedildikten sonra, Türkler buraya «Yaldızlı Kapı» demişlerdir. II. Teodosius; bu kapıyı yaptırırken, iki tarafına mermerden iki kule koymuştu. Sonraları kule sayısı dörde çıktı. Fâtih Sultan Mehmet, 1470 yılında buraya üç ayrı ve yüksek kule yaptırdı. Bunları, ayrı sûrlarla eski sûra ve dört eski kuleye bağlattı. Böylece, Yedikule büyük bir hisar (kale) haline gelmiş oldu; «Yedikule» diye adlandırıldı.

Yedikuledeki kuleleri; Bizanslılar, barışta erzak deposu olarak kullanırdı. Türkler, önceleri kıymetli silâhların ve devlet hazinesinin saklandığı yer olarak kullandılar. XVI. yüzyıla kadar, kulelerin üstü, kurşun kaplı kubbelerle örtülüydü. Fâtih Sultan Mehmet, Hisarın avlusunda muhafızlar için koğuşlar ve cami yaptırmıştı. Silâhlarla hazinenin Topkapı sarayına naklinden sonra, Yedikule'nin önemi yavaş yavaş azaldı.

İstanbul'un büyük bir semtine adını vermiş olan Yedikule'nin bir özelliği de meşhur zindanıdır. Kulelerden biri, daha Bizanslılar zamanında, mahpuslar, ölüm hükümlüleri ve işkence görecek kimseler için kullanılmış, burada bu hususlar için özel tertibat, hücreler, kuyular vücuda getirilmiştir. Yedikule zindanı, Osmanlılar zamanında da hapishane vazifesi görmüştür. Ancak âdi hükümlüler buraya gönderilmezdi. Yedikule'ye büyük vezir ve kumandanlar, savaş açılan devletlerin İstanbul'daki elçileri, Tatar Hanları... gibi kimseler hapsedilirdi. Zindan olarak kullanılan kule, giriş kapısının karşısına gelenidir. Bu kulenin dibinde, Marmara denizine kadar uzanan bir kuyu vardır. Öldürülenlerin başlarının bu kuyuya atıldığı söylenmektedir. Yedikule Zindanı, Padişah Genç Osman'ın da boğulmasına sahne olmuştur. Yedikule bugün müze haline getirilmiş bulunmaktadır.

YEL DEĞİRMENİ

Yel değirmeni rüzgâr gücünden faydalanılarak içinde buğday veya başka tanelerin övütüldüğü bir değirmen çeşididir.

Yel değirmenlerinin rüzgârın itmesi ile dönen büyük kanadları vardır. Dört parçalı olan bu kanadlar, rüzgârla dönünce kanadların bağlı olduğu çark, değirmen taşlarını harekete geçirir, bu suretle taşların arasındaki taneler övütülerek un haline gelir.

Yel değirmenleri iki türlüdür: 1) Eski tip. XII. yüzyıldan beri Avrupa'da ve özellikle Holânda'da kullanılan kanadlı değirmenler, 2) Amerika'da kullanılan yeni tip ve çemberli, döner kolu olan değirmenler.

Avrupa'da köylüler tarafından kullanılmaya başlanılan yel değirmenlerini ana vatanın Çin olduğu sanılıyor. Avrupalılar bu tip değirmeni Haçlı Savaşları sırasında Müslüman Türkler'den görüp öğrenmiştir.

Yel değirmenleri, Holânda'nın hayatında önemli bir rol oynar. Bu tip değirmenler bu ülkenin âdeta sembolü sayılır.

YELKEN

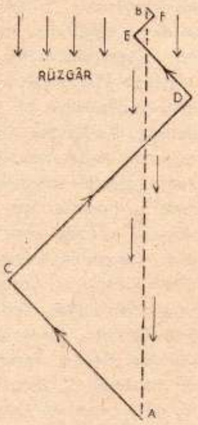
Kayık ve gemileri yürütmek için direklerine asılıp gerilen geniş bir bezdir. Eskiden insanlar teknelerini su üzerinde hareket ettirmek için rüzgârın etkisinden faydalanmayı düşünmüşler, bunun için de direk dikip buna hayvan derileri germişlerdi. İlk yelkeni Eski Mısırlılar'ın kullandıkları sanılıyor. Yelken kullanmak zamanla Akdeniz'deki öteki denizci milletler arasında yayıldı.

Başlangıçta kare yelkenler kullanılıyordu. Daha sonraları yamuk biçimli yelkenler, en son olarak da üçgen biçimi yelkenler kullanılmaya başlandı. Kare yelkenlerin yalnız arkadan gelen rüzgârı almasına karşılık üçgen yelkenler değişik yönlerden gelen rüzgârları toplıyabiliyordu (Bk. Deniz Taşıtları).

Yelken, yüzyıllar boyunca, kürekle birlikte deniz taşıtlarının başlıca kuvvet kaynağı oldu. Kürek daha çok küçük teknelerde kullanılıyordu. Büyük gemileri kürekle hareket ettirmek için çok sayıda küreğe ve her kürek için de üç, hattâ dört kürekçiye ihtiyaç vardı.

Zamanla, buhar makinasının deniz taşıtla-

rına uygulanması; iç yakımlı motorların, türbinlerin icat edilmesi üzerine yelken eski önemini kaybetti. Buhar makinası uygulanan ilk vapurlarda, ihtiyat olarak, yelken de bulunduruluyordu. Hattâ daha fazla hız sağlamak ve yakıttan tasarruf etmek için ayrıca yelken de açılırdı. Fakat yavaş yavaş gemilerden yelken tamamen kalktı. Öte yandan, yelken, günümüzün en zevkli ve faydalı spor kollarından birini meydana getirmektedir.

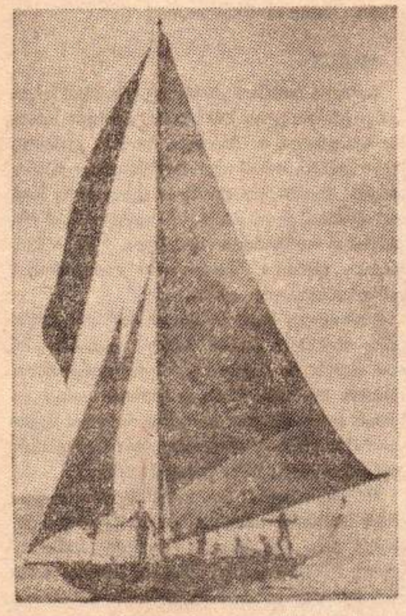

Yelken Nasıl Kullanılır

İyi bir yelkenli tekne, her şeyden önce sağlam, dalgalara dayanıklı ve hepsinden önemlisi yelkenle yürütülmek için özel olarak yapılmış olmalıdır. Hemen hemen her tekne, gerektiği zaman yelkenle yürütülebilirse de hiçbir zaman yelken için yapılmış tekneler kadar hızlı ve emin yol alamaz.

Birçok yelkenli çeşitlerinin dibinde, sert rüzgârların etkisiyle yana yattığı zaman devrilmemesi için, yassı bir çıkıntı bulunur. Buna «salma» denir. Salma karşı ağırlık vazifesini görerek tekneyi dengede tutar. Fakat, bu gibi tekneler, fazla sığ sulara sokulamazlar, sığ yerlere, iskelelere yanaşamazlar. Küçük yelkenlilerin salması, gerektiği zaman özel bir yuva içinde, içeri çekilebilecek biçimdedir. Böylece tekne çok sığ sulara tehlikesizce sokulabilir.

Yelkenli bir tekne genel olarak rüzgârı arkadan aldığı zaman en fazla hızına erişir. Çok eskiden gemicilik daha pek ilerlememişken yenkenliler rüzgârla beraber giderler, geri dönmek için mevsimin değişip, rüzgârların ters yönden esmesini beklerlerdi. Gemiciler

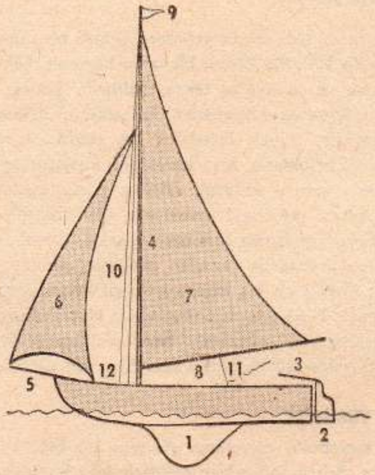

Yelken kullanmak, zor olduğu kadar zevkli ve faydalı bir spordur.

yelken bilgilerini ilerletip, dümen kullanmasını öğrendikten sonra rüzgâra karşı da gitmeyi başardılar, bu usulü ilk olarak Araplar'ın buldukları sanılıyor.

Yelkenli bir teknenin rüzgârı alış yönüne göre, hareketine çeşitli adlar verilir. Rüzgârı tam arkadan alarak ilerliyen yelkenliye «pupa gidiyor», yandan alarak gidene «apaz gidiyor» denir.

Hiçbir yelkenli rüzgâr yönüne doğru gidemez. Ancak dümen ve yelkenleri gerektiği gibi kullanmak şartiyle rüzgâr yönüne az veya çok yaklaşabilir. Böylece zikzaklar yaparak rüzgârın içine doğru ilerliyen yelkenliye «orsa çekiyor», ya da «orsa gidiyor» denir. A'dan B'ye gitmek istiyen bir yelkenli önce A'dan C'ye gelir, oradan da sırasiyle D, E ve F noktalarına sapa sapa B noktasına varmış olur.

Bir yelkenlide neler var: 1 — Salma (karina); 2 — Dümen; 3 — Yeke; 4 — Direk; 5 — Baston (büyük teknelerde bulunur); 6 — Flok; 7 — Randa; 8 — Bumba; 9 — Rüzgâr bayrağı; 10 — Çarmıh; 11 — Randa ıskotası; 12 — Flok ıskotası.

Yelken Sporu

Yelken sporu deniz sporları arasında en zoru ve en zevklilerinden biridir. Yelken yarışlarına aynı tip tekneler katılır.

Bizde kullanılan başlıca yarış tekneleri şunlardır:

Dragon. — Üç kişilik bir teknedir. Bunlardan biri dümenci, ikisi de flokçudur. 1 direği, 2 yelkeni vardır. Dümenci aynı zamanda «randa» denen ana yelkeni de kullanır. Flokçular tekneyi dengede tutmak için, yatış yönünün tersine doğru tekneden dışarıya doğru yatarlar. Teknenin salması altındadır ve içeriye çekilmez. Yelkeninde numaradan başka D harfi ve T.K. harfleri (Türk Korsanı) bulunur.

Snipe (Snayp). — İki kişilik bir teknedir. 1 direği, 2 yelkeni vardır. Yelkeninde numarasından başka çulluk kuşu ve T.K. harfleri bulunur. Salması içeriye çekilebilir.

Fin. — Tek kişilik, 1 yelkenli bir teknedir. Her yarıştan sonra direği çıkartılır. Üzerinde durması en zor ve devrilme ihtimali en fazla olan teknelerden biridir. Daha çok pupaya dönerken batar. Yelkeninde numarasından ve T.K. harflerinden başka yan yatmış, üst üste iki S işareti bulunur.

Şarpi. — Tek direkli, iki yelkenli, dragondan ufak, iki kişilik bir teknedir. Öteki teknelerden farkı randa adı verilen büyük yelkeninin üst kısmının sapan denen ikinci bir tahta çıkıntıya bağlı olmasıdır. Dümen yekesi ay biçimindedir. Son yıllarda bizde eski rağbetini kaybetmiştir. İşareti 12'dir.

Starbot. — Şarpiden büyük, dragondan küçük, tek direkli, iki kişilik bir teknedir. İşareti yıldız şeklidir.

Pirat. — Şarpiye benzer, fakat ondan daha küçüktür. 1 direği, iki yelkeni vardır, iki kişi tarafından kullanılır. Yelkeninde numaradan ve T.K. harflerinden başka bir balta şekli vardır. Yekesi şarpininki gibi ay biçimindedir.

Dingi. — Biçimi sandala benzer, iki çeşidi vardır. Büyüğü iki yelkenlidir, iki kişiyle kullanılır, küçüğü tek yelkenlidir.

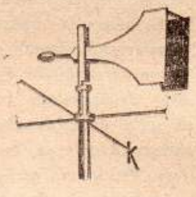
Flying Dutchman (Flaying Daçmen = Uçan Holândalı). — Hepsinden hızlı bir teknedir, batma tehlikesi çok olmasına karşılık su içinde doğrultulabilir ve tekrar yarışa devam edilebilir. En modern tekne tiplerindendir. Yelkeninde FD ve numara vardır.

Bibliyografya. — Bu konudaki Türkçe eserlerin başlıcaları:

Yelken Teknelerinin Evsafı, İnşa Şartları ve Ölçü Talimatnamesi (Denizcilik Federasyonu, 1934); Yelkenli - Motörlü Gemiler (1953); Yelken Yarış Talimatnamesi (1958).

YELKOVAN

Rüzgârın esiş yönünü göstermek üzere dik bir eksene geçirilen türlü şekillerde hafif levhadır. Bu levhalar rüzgârın etkisiyle dönerek rüzgârın esiş yönünü işaret eder. Meteoroloji istasyonları ile hava alanlarında, özel yelkovanlar bulunur. Bu yelkovanlar, rüzgârın etkisiyle döner; hareketleri bir akümülâtör ve reosta yardımiyle içerideki bir göstergeye iletilir. Böylece ilgili memur, sadece bu göstergeye bakmakla rüzgârın yönünü anlar.

Yelkovan

Saatlerin, zamanı gösteren kollarından uzunu da bu adla anılır (Bk. Saat).

YELKOVAN KUŞU

Martı büyüklüğünde bir kuştur. Sırtı koyu kahverengi, karnı beyazdır, yan taraflarında gri lekeler bulunur. Perdeayaklılardan olan Yelkovan Kuşu göçücü ve gezici bir kuştur. Kuluçka zamanı dışında yalnız denizlerde yaşar, kuluçka sırasında kayalık adalarda görülür. Küçük balık, yengeç, sümüklü böcekle beslenir. Sarı ve siyah gagalı çeşitleri vardır.

Yelve kuşu *Yelkovan kuşu*

YELVE KUŞU (Flûrya)

Serçegillerden, serçe büyüklüğünde bir kuş-

tur. Bitkilerle beslenir. Ağaçlık ve fundalıklarda, ormanlarda ve mezarlık gibi tenha yerlerde yaşar. Kafeste de beslenir. Tüyleri, zeytin yeşili ile sarı arasında bir renktedir kanad ve kuyruğun yan tarafları parlak sarıdır.

YEMEK BORUSU

Tıp dilinde «Osofagus» (Oesophagus) adı verilen yemek borusu (eski deyimle meri), yutaktan dikey olarak mideye inen, kas ve zardan yapılı bir borudur. Boyundan sonra bütün göğsü geçerek, diyaframı deler ve karında mideye açılır. Aşağı doğru inen bu uzun yolda, omurgaya yaslanmış haldedir.

Yemek borusu ortalama olarak 25 santimetre uzunluğundadır. Bunun 5 sm.si boyun, 16-18 sm.si göğüs, 1-1,5 sm. diyafram ve 2,5-3 sm.si de karın parçasına aittir.

Biçimi ve çapı boş veya dolu olduğuna göre değişir. Boşken önden arkaya doğru basıktır ve kesiti bir yarık biçimindedir. Bu yarığın genişliği, kesitin yapıldığı yere göre, 5-12 milimetre arasında değişir. Doldurulursa çapı her yerde bir olmıyan silindir şeklini alır.

Yemek borusu, başlangıç kısmının hemen altında, göğüste ve diyafram geçidinde olmak üzere üç yerde darlık gösterir. Mukoza ile örtülü olan içyüzünün rengi beyazımsıdır. Dışta, uzunluğuna ve değirmi ipliklerden yapılı kas örgüsü vardır. Kas dokusu düz ve çizgili liflerden yapılıdır. Üst kısmında yalnız çizgili lifler bulunur. Yemek borusu kaslarının «peristaltik hareketler» denilen kasılmaları sayesinde lokma mideye gönderilir. Lokma geçerken, bazı hallerde bu hareketler duracak olursa refleksle ağızda salya salgılanarak, yutmaya yardımcı olur.

Yemek borusunun bu hareketleri, yavaş, fakat kuvvetlidir. Yemek borusu üzerine 250-400 gramlık bir ağırlık konsa bile bu ağırlığı kaldırıp lokmayı geçirebilir.

Yemek borusu normal olarak görevini yapmazsa yaşamak güç, hattâ çok zaman şüpheli hale gelir. Az raslanmakla beraber, bazı hastalıklar yutmayı ve dolayısiyle beslenmeyi ileri derecede zorlaştırır veya imkânsız kılar. Yemek borusunun kendisinde, yahut komşu organlarda meydana gelen urlar tıkanmalara sebep olabilir.

Yemek borusunda görülen başlıca hastalıklar: Doğuştan şekil bozuklukları, fıtık, iltihaplar, frengi, ülser, spazma (kasılma, sıkışma), çeşitleri urlar ve varistir. Borunun yırtıldığı, ya da yabancı cisimlerle tıkandığı da olur. Yutma güçlüğü ve ağrı daima önemle dikkate alınmalıdır.

YEMEKLER

Özel usullerle pişirilerek hazırlanmış yiyecek maddeleri

YEMEKLER, bize vücudun yapısında lâzım olan maddeleri ve iş görmek için gerekli enerjiyi sağlar.

Günlük hayatımızda, besinlerin yeterliğini, uygunluğunu ve sağlığa zararlılık derecesini derinliğine düşünmez, genel olarak açlığı gidermek için yemek yeriz. Halbuki yemekler, vücudumuza gerekli enerjiyi verir (şekerli ve nişastalı maddeler, yağlar), madensel tuzları, vitaminleri sağlar. Günlük yemeklerimizin seçiminde bu noktaya dikkat edilmesi gerekir.

Vücudumuz için gerekli enerji, karbonhidrat (şekerli ve nişastalı maddeler), yağ ve proteinlerdeki karbon ve hidrojeni yakmakla elde edilir. Bu üç besin maddesinden, protein ihtiyacı, günde ortalama 100 gram kadardır. Yeni hücrelerin meydana getirilmesi, dokuların tamiri için proteine özel bir ihtiyaç vardır. Yağ ve karbonhidratlar, enerji verimi bakımından birbirlerinin yerine geçebilir.

Yemeklerimiz, bize madensel tuzlar ve vitaminleri sağlama bakımından da önemlidir. Madensel tuzlar, enerji vermez, ama vücuda, yapı taşı olarak lüzumludurlar ve hayat olaylarında rolleri büyüktür. Organizmadaki sıvılarının osmotik basıncı, asit ve alkali reaksiyonu, oksijen taşınması gibi önemli fizyolojik olaylar; kemik ve dişlerin sağlamlığı tuzların varlığına bağlıdır. Madensel maddeler, ter, dışkı ve sidikle vücuttan atıldığı için, bunların yemekle alınması gerektir. İnsanlar için en önemli tuz kaynağı sebze ve meyvalardır. Yemekler pişirilirken kaynatma sırasında madensel maddeler suya geçer. Çok defa yapıldığı gibi bu suyun atılması yemeklerde tuzların azalmasına sebep olur.

Yemeklerimizle almakta olduğumuz demir, kükürt, bakır, fosfor, kalsiyum, klor, potasyum, magnezyum ve sodyum tuzlarına dışarıdan ayrıca eklenen madde mutfak tuzudur. Hayvansal besinlerde bir miktar bulunan sodyum klorür (mutfak tuzu), bitkisel besinlerde çok azdır. Bu sebeple insanın günde yemeklerle beraber 10-15 gr. tuz alması gerkir.

Eksiklik veya yokluklarında çeşitli hastalıkların ve belirtilerin çıkmasına sebep olan vitaminleri, içinde çiğ meyva ve taze sebzeler bulunan çok yönlü bir beslenme kolaylıkla karşılar (Bk. Vitaminler).

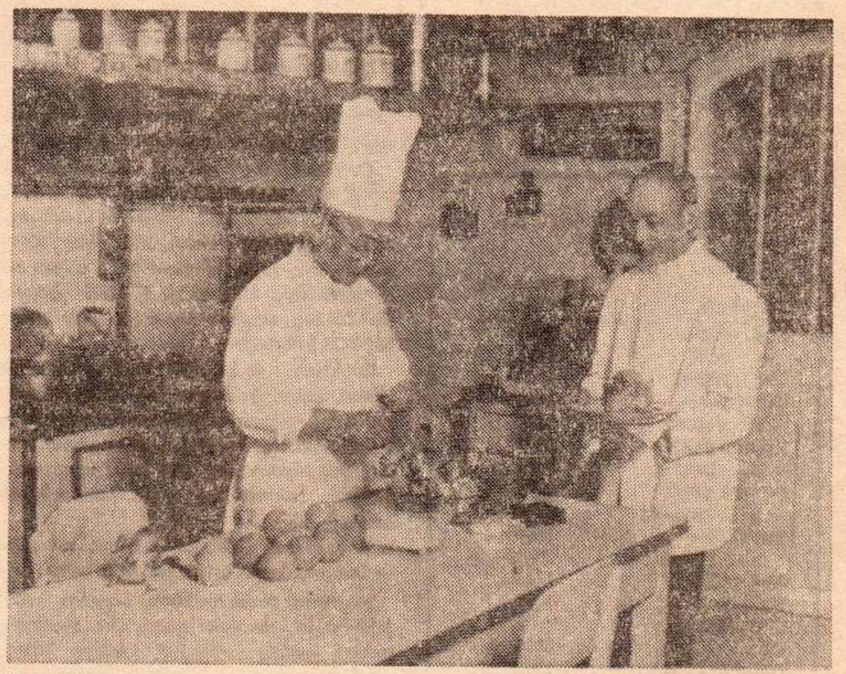
Yemeklerimizdeki vitaminler, bayatlama; yanlış saklama ve uygun olmıyan pişirmeler yüzünden azalır veya tamamen yok olur. Değişik etkilere karşı vitaminlerin dayanma gücü bir değildir. Genel olarak 100°'ye kadar ısıtılan besinlerde E ve D vitaminleri zarar görmez. Sıcaklıkla birlikte hava (oksijen) etkisiyle A vitamini ve alkalilerin etkisiyle B_1 ve B_2 vitaminleri bozulur. C vitamini, sıcaklık, alkali ve hava (oksijen) etkisiyle tamamen yok olur.

100°'nin üzerinde C vitamini toptan yok olur ve diğer vitaminler az çok zarar görür.

Buz dolabında tutmak veya dondurmak yemeklerdeki hemen bütün vitaminleri korur. Yalnız C vitamini soğukta da oksitlenir ve bozulur. Güneşin ültraviyole ışınları besinlerdeki D vitaminini artırır, A, B_2 ve C vitaminlerine ise zarar verir. Kurutulmuş sebze ve meyvalarda iyi usuller kullanılmışsa birçok vitamin bulunur. Meselâ kurutulmuş incir A vitamininden zengindir.

YEMEKLERIMIZİ HAZIRLADIĞIMIZ BESIN MADDELERI

İnsanlar, yemekleri için lüzumlu maddeleri tabiattan elde eder.

Yemeklerin hazırlandığı mutfaklar hem temiz, hem kullanışlı olmalıdır. İyi bir aşçı, hazırladığı yemeklerin yalnız lezzetini değil, aynı zamanda görünüşünün de güzel olmasını gözetir.

Bu maddeler hayvansal, bitkisel, madensel olmak üzere üçe ayrılır.

Hayvansal Besin Maddeleri

Süt. — Süt, vücut için gerekli bütün yapı, enerji, tuz ve vitamin maddelerini içinde bulunduran çok değerli bir besin maddesidir. Protein, şeker, yağ bakımından da zengin olan sütte A, D, B, C vitaminleri, kalsiyum, fosfor, potasyum ve sodyum tuzları vardır.

Süt, olduğu gibi veya yoğunlaştırılmış konserve olarak, yahut süt tozu şeklinde kullanılır. Çorba ve yemeklere de katılabilir.

SÜTLERİN KALORİ DEĞERİ

Sütler	*1 kg.'ın verdiği kalori*
İnsan	667
İnek	606-675
Keçi	680
Koyun	936
Eşek	448
Kısrak	428
Deve	647
Manda	1077
Geyik	2223
Balina	2189
Fil	2350
Yunus	3454

Sütten elde edilen tereyağ, peynir, yoğurt tek başına yenildiği gibi, yemeklerimize çeşitli şekilde karıştırılır.

Yumurta. — Protein ve yağ bakımından olduğu kadar A, D ve B vitaminleri ve demir bakımından da değerli bir besindir. Rafadan, kaynamış, sahanda (yağda pişmiş) ve omlet şeklinde yenir. Ayrıca tatlılara, hamur işlerine, pasta ve çöreklere, terbiye olarak çeşitli yemeklere konur. Ortalama 52 gramlık bir tavuk yumurtası 70 kalori verir.

Etler. — Ette %20 protein, %0,3-3,5 yağ ve %0,1-0,5 kadar glikoz vardır. Madensel tuzlardan kalsiyum, potasyum, fosfat, sodyum klorür bulunur. Pişme sırasında etteki vitaminlerin çoğu yok olur.

ETLERİN KALORİ DEĞERİ

Et çeşidi	*1 kg.'ın verdiği kalori*
Sığır yağlı	2887
» orta	1471
» yağsız	1133
Dana yağlı	1692
» yağsız	1132
Koyun yağlı	3146
» yağsız	1054
Domuz yağlı	3644
» yağsız	1352
Tavuk yağlı	1585
» yağsız	947
Kaz yağlı	4595
Keklik	1096
Güvercin	975
Dil	2188
Böbrek	1072
Karaciğer	1175
Beyin	1142

İnsan besininde, genel olarak bitkilerle beslenen hayvanların etleri kullanılır. Sığır etinin dokusu sıkı ve kan bakımından zengindir. Koyun ve domuz etinde, kas liflerinin içinde de yağ vardır. Av hayvanları ve kuş etinde yağ miktarı çok azdır. Özel olarak kesim için beslenmiş kasaplık hayvanların yağı kasların etrafında kalın bir tabaka halinde bulunur.

Etin besin değeri yağ miktarına ve pişirilme şekline bağlıdır. 100 gram hayvan yağı 800-850 kalori verir. Bir kilogram etin verdiği kalori yağlı veya yağsız olduğuna göre değişir.

Et pişirilirken bazı değişikliklere uğrar. Tuzlar ve sindirim salgılarını uyaran maddeler kaynama sırasında suya geçer. Su kaybı sebebiyle etin ağırlığı %30-40 kadar azalır. Tavada ve ızgarada kızartmakla et suyu, tuzlar ve salgı uyaran maddelerin kaybı önlenir.

Hayvanların kas etlerinden başka, kalb, akciğer, karaciğer, beyin, dil, işkembe, böbrek, dalak gibi sakatat denilen iç organları da yenir. Bu iç organlar ve kan sucuk yapmakta da kullanılır. Karaciğer, böbrek ve kalb vitamin bakımından zengindir.

Konserve metotlariyle çeşitli et ürünleri elde edilmektedir. Kurutmak etin suyunu %70'ten %14'e indirir. Birçok memleketlerde güneşte kurutma, tuzlama ve baharat koymak suretiyle lezzetli et çeşitleri yapılır. Memleketimizde iklimi bu işe elverişli Kayseri'de yapılan pastırma bunlar arasındadır.

Etler dondurmakla da uzun zaman muhafaza edilir. Donma sırasında lifler arasına çıkan et suyu donar ve lifleri birbirinden ayırır. Donmuş et kullanılacağı zaman özsuyu kaybının önüne geçmek için bir müddet —10 ilâ +6 derece arasında bekleterek donun çözülmesi beklenmeli ve sonra hemen kullanmalıdır.

Etler ayrıca tuzlama, salamura, tütsüleme kutu konserveleri ve sucuk şeklinde de uzun zaman saklanır. Sucuk yapmak için et, yağ, iç organlar, kan kullanılır. Bunlardan başka içine tuz, baharlar, süt, yumurta, soğan, sarmısak da eklenir. Bu karışım barsak, parşömen kâğıdı veya selofan kılıflar içine konur. Sucukların protein, yağ, karbonhidrat bakımından değeri içindeki maddelere göre değişir.

Balık etleri soluk renktedir. Su miktarı kasaplık hayvanlarınkinden fazla, yağ miktarı ise azdır. Yağsız balık etinde %15-18 protein, %0,5-1 yağ vardır, 100 gramı 70-80 kalori verir. Yağlı balıkların besin değeri daha yüksektir. Bileşimleri %12-20 protein, %7-28 yağ arasında oynar ve 100 gramı 130-300 kalori verir.

Balık etleri de pişirilirken su kaybeder ve ağırlığı azalır. Balıkların kas etinde vitamin çok azdır. Vitaminler daha çok iç organlarda bulunur. Morina karaciğeri ve havyarlar vitamin bakımından zengindir. Balık yumurtaları bileşim bakımından kuş yumurtalarına benzer.

Balık etleri tütsüleme, tuzlama, salamura ve kurutma metotlariyle konserve edilir.

Hayvansal besin maddeleri arasında yumuşakçalar ve kabuklular da yer alır. Yumuşakçaların başlıca yenilenleri istridye, midye, mürekkep balığı ve sümüklü böcektir. Kabuklular arasında istakoz ve yengeç, çeşitleri, karides vardır.

BALIKLARIN KALORİ DEĞERİ

Balık çeşidi	*1 kg.'ın verdiği kalori*
İstavrit	1400-1600
Lüfer	1400-1900
İzmarit	880-1050
Uskumru	1650-1890
Kefal	620- 810
Palamut	760-1250

Bitkisel Besin Maddeleri

Yemeklerimizdeki bitkisel besin maddelerinin en önemlisi tahıldır. Tahıl, en çok ekmek, makarna, pasta vs. şeklinde kullanılır. Tahıl tanelerinde %50-70 nişasta, %3-15 protein, %1-2 yağ, %10-13 su bulunur. Tuzlardan en çok potasyumfosfat vardır.

Ekmek ne kadar beyaz olursa o derecede fazla kalori verir.

100 gr. beyaz buğday ekmeği 258 kalori
100 » orta » » 234 »
100 » tam » » 218 »

Vitaminler daha çok kepekte bulunduğundan, kepeksiz unlardan yapılan ekmeklerde vitamin azdır. Ekmeğin hazırlanmasında kullanılan mayalarda çok miktarda B vitaminleri vardır. İyi çiğnenmek şartiyle ekmeğin kabuğu içinden daha kolay sindirilir.

Sebzeler

Sebzelerin önemi bileşimlerinde bulunan çeşitli tuzlar ve vitaminler bakımındandır. Bol nişastalı veya şekerli olanları dışındaki sebzelerin besin değeri azdır.

Sebzelerin %75-95'i sudur. Yeraltı gövdeleri veya kökleri yenilen patates, şalgam gibi bitkilerde karbonhidrat bol miktarda bulunur. Yaprakları yenenlerde karbonhidrat çok azdır. Sebzelerde protein miktarı da azdır.

Tuzlar arasında potasyum ve demir çoktur. Sebzelerin besi değeri ve verdikleri kalori düşüktür; meselâ:

100 gram taze fasulya 23, karnabahar 19, lâhana 15, ıspanak 11, marul 15, havuç 32, kırmızı turp 18 kalori verir.

Sebzelerin besin değeri, pişirilirken içine katılan yağ, kıyma gibi besinlerle 2-3 misline çıkarılır.

Madensel tuzlar ve vitaminlerden başka sebzelerin önemli bir faydası da selüloz etkisiyle barsak hareketlerini uyarması ve dışkı durumunu düzenlemesidir.

Başlıca sebzeler ve özellikleri:

a) Baklagiller. — Olgun taneleri kurutularak veya yeşil kabuklariyle beraber taze olarak yenen sebzelerdir. Yemeklerimizde kullanılan bakla, fasulye, mercimek, nohut, börülce ve bezelye baklagillerdendir. Baklagillerde %23-25 protein, %55 karbonhidrat vardır. Yağ, bakla, mercimek ve fasulyede %2, soya tanelerinde ise %15-23'tür. Madensel tuzlardan kalsiyum, potasyum, vitaminlerden A ve B vitaminleri fazladır.

b) Yeraltı Gövdesi, Kökleri ve Soğanları Yenilenler. — Yeraltı gövdesi yenenler arasında en önemlisi patatestir. Patateste nişasta %20, azotlu maddeler %2 kadardır. 100 gram patates 92 kalori verir.

Kökleri yenenler, pancar, havuç, şalgam,

kereviz ve turptur. Pancar şeker elde etmekte kullanılır. Havuçta %4 glikoz, %2 sakkaroz vardır. A vitaminiyle ilgisinden dolayı havuçta bulunan karoten önemlidir.

Soğanlı bitkilerden sarmısak ve soğan özel lezzet ve kokulariyle yemeklere çeşni verir.

c) Meyvaları ve Başlıca Kısımları Yenenler. — Meyvaları yenen sebzeler arasında domates, patlıcan, kabak, hıyar, biber, bamya sayılabilir.

Salata veya yemeklerde kullanılan domates C ve A vitamininden çok zengindir.

d) Yaprak, Sap, Çiçek ve Çiçek Tablaları Yenilenler. — Bunların başlıcaları ıspanak, lâhana, marul, kıvırcık salata, kuşkonmaz, enginar, kereviz, karnabahar, hindibadır. Bu sebzeler gerek vitamin, gerekse madensel tuzlar bakımından çok zengindir.

Mantarların besi değeri de sebzeler gibidir. Bunlarda klorofil olmadığından nişasta bulunmaz. 100 gram mantar 24-40 kalori verir.

Meyvalar ve Yemişler

Meyvalar lezzetleri ve bileşimleri bakımından değerli besinlerdir. Şeker, vitaminler, organik asitler ve kokulu maddelerce zengindirler.

Yemişlerden fındık, ceviz, badem vardır. Yemişlerin verdiği kalori, meyvalarınkinden yüksektir. Meselâ %12'si protein, %56'sı yağ ve %6'sı karbonhidrat olan 100 gram fındık 602 kalori verir.

Meyvalarda sebzelere göre karbonhidrat daha çok olduğu için verdikleri kalori sebzelerden yüksektir. Kalori değerleri şöyledir (100 gram için):

Elma	57
Armut	57
Ayva	58
Kiraz	68
Şeftali	61
Taze incir	74
Taze üzüm	78
Kuru incir	257
Hurma	304

Sebze ve meyvaların konserveleri, kurutmak, kutu konservesi, turşu, şekerleme şeklinde yapılır. Reçel, marmelât gibi şekerlemelerin besi değeri oldukça yüksektir.

Tatlılar

Bitkilerden çeşitli tatlı maddeler elde edilir. Şeker kamışından ve pancardan çıkarılan sakkaroz insanların beslenmesinde önemli bir yer tutar. Sakkarozdan başka laktoz (süt şekeri), maltoz (arpa ve hububattan), glikoz (üzüm şekeri), früktoz, levülоz (meyva şekeri) da bitkilerden aldığımız şekerler arasındadır.

Değişik şekerlerin verdiği kalori (her 100 gram için) şöyledir:

Sakkaroz 400; inverti şeker 318; süt şekeri 400; nişasta şekeri 332; nişasta şurubu 319.

Baharlar

Yemeklere hoşa gidecek tat veren bazı maddelere bahar denir. Baharlar iştah açmak bakımından önemlidir. Bu maddeler bitkilerin tohum, meyva, çiçek, yaprak, kabuk ve köklerinden elde edilir.

En önemli baharlar şunlardır:

Hardal, küçük hindistan cevizi, vanilya, karabiber, kırmızı biber, kimyon, karanfil, defne, tarçın, zencefil.

Baharlar fazla ve sürekli kullanılırsa sağlığa zarar verir. Bunların sindirim sisteminden başka sinir sistemi, dolaşım sistemi ve böbrek gibi diğer organlar üzerinde kötü etkileri vardır.

Madensel Besin Maddeleri

Hayvanlar ve bitkilerden alınan bakır, kükürt, kalsiyum, potasyum, demir, fosfat gibi çeşitli madensel tuzlardan başka yemeklere mutfak tuzu (sodyum klorür) eklenir (Bk. Tuz).

Yemeklerin Doyuruculuğu

İnsanlar kalori, protein, tuz, vitamin almak için değil, açlığı gidermek için yemek yer.

Bir yemeğin doyurucu olması, kalori değeriyle ilgili değildir. Doyma, tokluk duygusunun devamıdır. Mide besinlerle uğraştığı sürece insan tokluk duyar. Yemeklerin kalitesi, pişirme şekli, lokma iriliği ve hacmı da doyma ile ilgilidir. Besinler midede ne kadar kalırlarsa ve ne kadar fazla salgı çıkmasını sağlarlarsa o derece tok tutarlar.

a) Kaliteye göre:	Midede kalma süresi (saat)	Sindirim salgıları miktarı sm^3
200 gr çiğ et	4	1246
200 gr ekmek	2 1/2	280
260 gr kaynamış patates	3	742

b) Pişirmeye göre:	Midede kalma süresi	Sindirim salgıları miktarı sm^3
2 tane çiğ yumurta	1 sa. 10 dk.	388
2 » az pişmiş yumurta	1 » 30 »	372
2 » katı yumurta	2 » 30 »	471

c) Lokma büyüklüğüne göre:	Midede kalma süresi	Sindirim salgıları miktarı sm^3
250 gr söğüş et büyük parçalar halinde	3 sa. 45 dk.	1176
250 gr söğüş et küçük parçalar halinde	3 sa.	715

En doyurucu yemekler et yemekleridir. Etli yemekler, sütlü ve sebzeli yemeklerden daha uzun müddet tok tutar. Yağlar da doyurucudur. Bitkisel besinlerin doyurma değeri düşüktür. Kızartma ve kavurma şeklinde hazırlanmış yemekler salgı üzerine artırıcı etkileri sebebiyle suda kaynamışlardan daha fazla doyurur.

Yemekler ve Ruhi Faktörler

İnsan, zevkine uygun ve alıştığı yemekleri arzular. Sindirim sisteminin görevini yerine getirebilmesi için çalışma isteği olmalıdır. Vejetatif (bitkisel) sinir sisteminin kontrolu altında bulunan sindirim organları, besinlerin kimyasal ve fiziksel uyarmaları yanında iştah, açlık, ağrı, tiksinme, keyifsizlik ve isteksizlik gibi ruhsal faktörlerin etkisindedir.

Mide salgısı bu gibi ruhsal etkiler altında az veya çok salgılanır. Mide salgısı on iki parmak ve barsak salgılarını da uyarır.

Yemeklerden iyice faydalanabilmek için sindirim sisteminin salgı ve hareketler bakımından görevini tam yapması lâzımdır.

Temizlik, iyi görünüş ve tadın veya aksine pislik, fena görünüş ve kötü kokuların yemeklerden gereği gibi faydalanmamızda önemi büyüktür.

Yemekler Niçin Pişirilir

İnsanlar besinleri hazırlar, pişirir, yemek şekline sokar. Pişirmenin amacı besinlerdeki faydalı maddelerin emilmesini kolaylaştırmak, besinleri bozan, hastalık yapan mikropları ve parazitleri yok etmek, hayvansal ve bitkisel dokulardaki kimyasal değişme ve bozulmaları önlemek, yemekleri temiz ve iştah verici şekle sokmaktır.

Hayvansal ve bitkisel dokularda besi unsurları hücre içindedir. Bilhassa bitkilerde hücre duvarlarında bulunan selülоz insan sindirim organlarında güç parçalanır. Bu hücreleri parçalamak için övütme, döğme ve ezme usulleri vardır. Çiğ veya pişmiş besinler, bu gibi mekanik metotlarla faydalanılacak hale getirilir. Sonra pişirilerek yenebilir hale sokulur. Çiğneme de mekanik bir parçalamadır.

Meyva ve salatalar hariç, besinlerin çoğu ancak pişirmekle yenecek hale getirilir. Kaynatmak, haşlamak, kavurmak, kızartmak, ızgarada pişirmek gibi sıcak etkisiyle hayvansal veya bitkisel besinlerin dokuları gevşetilir, hücre duvarları parçalanır ve besin unsurları serbes hale gelmiş olur.

Bunlardan başka biyo-kimyasal (biyo-şimik) metotlarla ekmek, yoğurt, peynir ve turşular yapılarak besinlerden faydalanma derecesi artırılmış olur (Bk. Besin, Sindirim Sistemi).

Günlük hayatımızda yemeğin büyük yeri vardır. Temiz bir yerde yemek yemek iştahı artırır. Yemeklerden daha fazla faydalanmamızı sağlar.

YEMEN: Arabistan'da Küçük Bir Arap Devleti

YEMEN, Arabistan Yarımadası'nın güneybatısında küçük bir ülkedir. Ülkenin kuzey ve doğusunu Saudî Arabistan, güneydoğusunu Hadramut; güneyini Aden, batısını da Kızıldeniz sınırlar. Ülkenin kuzey-güney doğrultusundaki uzunluğu 750 km, doğu-batı doğrultusundaki en geniş yeri de 350 kilometre kadardır.

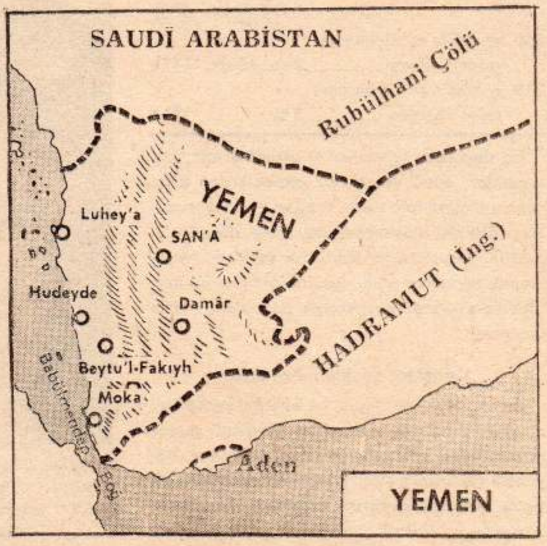
Yüzölçümü: 195.000 km²
Nüfusu: 4.500.000
Başkenti: San'a

Eski tarih ve coğrafyacılar, Arabistan Yarımadası'nı anlatırken, Yemen için «Mutlu Arabistan» deyimini kullanmışlardır. Çünkü Yemen, ucsuz bucaksız Arabistan'ın en verimli, en yaşanabilir bir bölgesidir. Ülke, «Sera» sıradağlarının bir kolu ile kaplıdır. Bu dağların yüksekliği San'a dolaylarında 3.700 metreyi geçer. Seyrek olmakla beraber bu dağların derelerle yarılmış vâdilerinde ormanlara raslanır. Orta Yemen dağlarından çıkan akarsuların bir kısmı, Tehame kıyı ovalarına, bir kısmı da Aden Körfezi'ne kadar uzanırsa da bunlar, kurak mevsimlerde toprağa sızarak kururlar. Yemen akarsularının denizlere ulaşamayışlarının bir başka sebebi de, geniş ölçüde sulama işinde kullanılmalarıdır.

Vâdilerde tahıl, baklagiller yetiştirilir. Ekonomik hayatta kavun, karpuzla birlikte limon, portakal, hurma ürünleri de önemli bir yer tutar. Yemen'in en önemli ihraç ürünü ise kahvedir. Manakha bölgesi, bu ülkenin en bol ve en makbul kahve çeşidini yetiştirmektedir. Yemen kahvesi, ilk zamanlardan beri Moka (Moha) iskelesinden yüklenip dış ülkelere gönderildiği için, dünya kahve ticaretinde bu adla ün yapmıştır. Hayvancılık, büyük ölçüde gelişmemiştir. Bununla beraber, koyun, keçi ve sığır yetiştirilmesine önem verilir.

Yüzde doksan Arap ve Müslüman olan halkın başlıca geçim kaynağı tarım ve ticarettir. Endüstri hemen hemen hiç gelişmemiştir. Yerli halk arasında küçük ölçüde, Museviler'e de raslanır. Göçebe bedeviler, dağların arkasındaki çöllerde yaşar. Bugün bunlar pek azalmıştır.

Müslümanlar arasında yaygın mezhep; şiiliğin özel bir gelişmesinden doğmuş bulunan Zeydilik'tir. Sünniler pek azdır. Kuzey taraflarında belli sayıda Vehhabîler de vardır. Yemen'de büyük ve gelişmiş şehirlere raslanmaz. Başşehir olan San'a'nın nüfusu 45.000 kadardır. Diğer başlıca şehirleri, birer kasaba niteliğinde bulunan Hudeyde, Zübeyd ve dağlar arasındaki Taiz'dir. Kızıldeniz'de, kıyıya yakın bazı adalar vardır. Bunlardan Farsan ve Kamaran adalarında sedef ve inci avcılığı ile geçinen küçük bir nüfus yaşamaktadır.

Tarihte Yemen

Söylentiye göre Yemen'in en eski halkı Sâmi bir kavim olan Kahtanîler'dir. Yemen'in verimli topraklarında yerleşen Kahtaniler, zengin ve refahlı bir hayat yaşamışlar, sonra buradan Arabistan Yarımadası'nın çeşitli bölgelerine yayılmışlardır. Kahtanîler'in soyundan gelmiş «Himyer» adlı bir hükümdar, ülkeyi elli yıl idare etmiş; onun ölümünden sonra gelen hükümdarlar soyuna (Himyeroğulları) adı verilmiştir. Asur kırallarına Nemrut, Mısır kırallarına Firavun denildiği gibi Himyeroğulları zamanındaki Yemen kıralları da «Tubba» diye anılırlardı. Himyer kırallarının; yeraltı ve gökyüzü konularında ileri bilgilere sahip oldukları, Afrika'ya ve Asya'ya büyük seferler düzenleyip ülkeler aldıkları söylenir. Himyeroğulları zamanında Musevi aslından hükümdarlar da gelmiştir. «Saba Melikesi Belkıs» diye anılan ve İbrani kıral-peygamberi Hz. Süleyman'la buluştuğu söylenen Himyerî kıraliçesi de San'a şehrini kurmuştur. Yemen'e Müslümanlık, son Himyeroğlu hükümdarı Seyf'in, bir ziyafette sabotaja kurban gitmesinden sonra girmiştir. Müslümanlıktan sonra Yemen'de; bazan vali, bazan müstakil devlet reisi niteliğinde kimseler hüküm sürmüşlerdir.

Osmanlılar İdaresinde Yemen. — Yavuz Sultan Selim, Mısır Seferi sırasında Yemen'i Osmanlı ülkesine katmış (1517), Çerkez İskender Paşa'yı da vali tâyin etmiştir. Çerkez İskender Paşa, bir yeniçeri zorbası tarafından öldürülmüş; kargaşalıklar çıkmıştır. Osmanlı hükümeti bu defa Yemen'e Süleyman Reis kumandasında bir donanma yollamıştır. 1569 yılında Yemen fâtihi Sinan Paşa, Zeydîler'le savaşmış ve nihayet duruma hâkim olarak 1571 yılında hutbeyi Osmanlı padişahı adına okutup parayı da Osmanlı devleti adına bastırmıştır. Yemen'in Osmanlı devleti sınırları içinde kaldığı 400 yıllık süre, genel olarak, devamlı bir kararsızlık, zaman zaman kargaşalıklarla geçmiştir. Zeydîler; XIX. yüzyıla doğru Yemen'in gerçek sahibi ve hâkimi olmuşlar; Osmanlı egemenliği, birkaç şehirle kıyılardaki bazı bölgelere mahsus kalmıştır. II. Abdülhamit zamanında Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın komutasındaki Türk kuvvetleri, Yemen'de çıkan isyanları bastırıp, San'a'da 7. Osmanlı Ordusu'nu kurmuşsa da, Zeydiler; İmam Yahya'nın idaresinde, yeniden ayaklanıp (1905), San'a'yı almışlardır.

1908 Meşrutiyeti'nden sonra İttihat ve Terakki iktidarı, Yemen'i yeni baştan düzenleyip, İmam Yahya'ya da bazı haklar ve imtiyazlar tanımak yoluna gitmiştir. Bu sırada Yemen Vilâyeti; San'a, Asir, Taiz, Hudeyde adlı dört sancağa bölünmüş bulunuyordu. Birinci Dünya Savaşı, Yemen'deki Türk egemenliğine tamamen son vermiştir.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Yemen'de Türkler, Tarihimizin İbret Levhası (Zeki Ebiloğlu, 1952); Yemen İllerinde Veysel Karani (Cemaleddin Server Revnakoğlu, 1960).

İki yengeç çeşidi

YENGEÇ

Eklembacaklıların kabuklular sınıfından, suda yaşıyan bir hayvandır. Değişik büyüklüklerde pek çok çeşidi vardır. Vücudu kalın bir kabukla örtülüdür, rengi yaşadığı ortamın rengine uygun olarak kaya ve deniz dibi bitkileri rengindedir. Vücudunun baş ve göğüs kısmı birleşerek toplu bir hal almıştır. Beş çift ayağının dört çifti yürümeye, en öndeki kıskaçlı ayağı da yakalamaya yarar. Kıskaçları çok kuvvetlidir.

Yengecin vücudu uzunlamasına olmaktan çok, enlilemesine olduğu için hayvan suyun dibinde yan yan yürür. Küçük çıkıntıların ucundaki gözleri çok kuvvetlidir, gittiği yönü gayet iyi görür. Bazı cins yengeçler, yürüme ayaklarının uçlarının geniş olması sayesinde su içinde rahatça yüzebilirler.

Yengeçler çok yırtıcı ve obur hayvanlardır, ne bulurlarsa parçalayıp yerler. Kayaların ve yosunların arasına gizlenerek yakından bir av geçmesini beklerler. Yengeçler suyun içinde solungaçlariyle solunurlar. Fakat solungaçlarının hemen hemen iyice kapalı bir yerde olması yüzünden sudan çıktıktan sonra da uzun zaman yaşıyabilirler. Zaten bazı yengeçler, ergin olduktan sonra bütün hayatlarını karada, çakılların üzerinde geçirir, ancak yumurtlama mevsiminde suya girerler.

Yengecin eti lezzetlidir. İstakoz gibi yakalanarak pişirilir ve yenir. 5 sm. uzunluğunda orta boy yengeçler olduğu gibi 30 sm. boyunda, ağırlığı 6 kg'a yaklaşan büyük yengeç çeşitleri de vardır.

YENGEÇ DÖNENCESİ (Bk. DÖNENCELER)

YENİ DELHİ (Bk. DELHİ)

YENİ GİNE

Dünyanın Grönland'dan sonra ikinci büyük adasıdır. Avustralya'nın kuzeyindedir. Kuzeyinde ve doğusunda Büyük Okyanus, güneyinde Mercan ve Arafura Denizleri, batısında da Moluk Adaları vardır. Torres Boğazı adayı Avustralya'dan ayırır. Yeni Gine, Ekvator çizgisinin hemen güneyindedir.

Yüzölçümü: Kıyılarındaki adalar hariç 771.900 km²'dir.

Adada, doğu-batı yönünde, kalkerli yüksek sıradağlar uzanır. Ayrıca bugün faal durumda olan yanardağlar da vardır. Adanın en yüksek noktası 5.040 m. yüksekliğindeki Carstensz Dağı'dır. Bu dağın üzerinden kar eksik olmaz. Yeni Gine'de sık sık depremler olur.

Yeni Gine'nin iklimi, genel olarak çok sıcak ve nemlidir. Yıllık ısı ortalaması 26°, yıllık yağış tutarı da metre kareye 63,50 sm. kadardır. Iklim ve tabiat Avrupalılar'ın, Yeni Gine'de rahatça yaşamalarına imkân vermez. Sivrisinek, sıtma, yılanlar, sülükler, timsahlar bilim adamlarının araştırma yapmalarına engel olur.

Öte yandan salgın hastalıklar ve besin azlığı yerli halkın sağlığını da tehdit eder. Yerliler en basit araçlarla, hattâ ucu kıvrık odunlarla toprağı sürerek tarım yaparlar. Az miktarda muz, şeker kamışı, meyva ve bazı sebzeler yetiştirilir. Kıyı ovalarında hindistan cevizi ağaçları vardır. Yerliler arasında, kurtçuklar, kertenkele, yaban domuzu, kanguru avlayıp yiyenler olduğu gibi, yamyamlar da vardır.

Yeni Gine başlıca şu üç bölgeden meydana gelmiştir:

1 — İrian: Batı Yeni Gine de denir. Yüzölçümü 412.781 km², nüfusu 700.000 kişi, başkenti Hollandia'dır. Yakın zamana kadar Holânda tarafından idare ediliyordu, bugün Endonezya'nın idaresi altındadır. Son yıllarda petrol çıkartıldığı için büyük önem kazanmıştır.

2 — Papuasya: Adanın güney doğusunu kaplıyan bölgedir. Yüzölçümü 234.498 km²'dir. Avustralya'nın idaresi altındadır. Kıyı bölgelerinde geniş ölçüde inci avcılığı yapılır. Burası ada yerlilerinden Papua'ların yaşadığı kesimdir.

3 — Avustralya himayesi altındaki Yeni Gine: Adanın kuzey doğusunu kaplıyan bölgedir. Yüzölçümü 240.870 km², nüfusu 1.207.000 kişidir. Bismarck takımadaları da bu bölgeye dahildir. Altın bulunduktan sonra daha da önem kazanan bu bölgede, kahve ve kakao yetiştirilir. Adanın en kalabalık bölgesidir. Kanun yapmakla yetkili bir meclis tarafından idare edilir. Bu son iki bölge ortak başkent olan Port Moresby'den idare edilir.

Yeni Kaledonya'da yerli çocuklarına okuma-yazma öğretiliyor.

Tarihte Yeni Gine. — Yeni Gine yerlileri, Negritolar, Papua'lar ve Melanezyalılar'dan meydana gelmiştir. Bunlar XX. yüzyılın başlarına kadar, bataklık ve ormanlık bölgelerde en ilkel şartlar altında yaşıyorlardı. Ada 1526' da Portekizliler tarafından keşfedildi. Daha sonra İspanyol gemicileri adayı istilâ ettiler. XIX. yüzyılın sonlarına doğru başlanan adanın iç bölgelerinin keşfi yeni bitirilmiştir.

YENİ HEBRİD ADALARI

Büyük Okyanus'un Güneybatı Bölümü'ndeki adalar topluluğudur. Büyük Okyanus'un «Melanezya» kesiminde olan Yeni Hebrid Adaları, Yeni Kaledonya Adaları'nın kuzeydoğusunda ve Fiji Adası'nın batısında Avustralya ile Yeni Zelânda'nın arasındadır.

Yüzölçümü: 14.592 km²
Nüfusu: 55.428
Başkenti: Vila

Yeni Hebrid Adaları'nın çoğu volkaniktir. En önemli adaları Malekula, Espiritu Santo, Tana Ambrim, Epi ve Pentecost adlarını taşır.

Sıcak, nemli ve tropikal bir iklimi olan Yeni Hebrid Adaları bu bölgeye has gür bir bitki örtüsü ile kaplıdır. Başlıca ürünleri, hindistan cevizi, pamuk, kahve, kakao ve çeşitli tropik ülkelerde yetişen meyvalardır.

Tarih. — Yeni Hebrid Adaları 1606'da, Peru'dan buralara gelen bir İspanyol gemicisi olan Pedro de Querios tarafından bulundu. Fakat bundan sonra beyazlar tarafından unutuldu. Adalara ikinci defa 1774'de ayak basan ve yeni birçok küçük adaları bulan İngiliz seyyahı James Cook oldu. Bundan sonra Yeni Hebrid Adaları dünya atlasında yer aldı.

Uzun bir süre İngiltere'nin sözde himayesi altında kalan Yeni Hebrid Adaları, Fransızların da bu gruptan bazı adaları ele geçirmeleri üzerine, 1906'da resmen İngiltere ile Fransaya bağlandı. O tarihten beri adalar İngiliz-Fransız idaresi altındadır. Stratejik önemi dolayısiyle II. Dünya Savaşı'nda Amerika tarafından geçici olarak işgal edilen Yeni Hebrid Adaları'ndan Espiritu Santo'da büyük bir hava ve deniz üssü kurulmuştur.

YENİ KALEDONYA

Büyük Okyanus'un güney batısında bir adalar topluluğudur. Büyük Okyanus'un Melanezya Adaları kesiminde olan Yeni Kaledonya, Loyalty, Pines, Huon, Belep, Chesterfield ve Walpole takım adaları ile birlikte bir Fransız sömürgesidir.

Yeni Kaledonya'nın, çevresindeki adalarla birlikte yüzölçümü 23.472 km², nüfusu 70.000 kişidir. Başkenti Yeni Kaledonya Adası'ndaki Noumea şehridir. Avustralya'nın doğusunda ve Yeni Hebrid Adaları'nın güneybatısında olan Yeni Kaledonya, Güneybatı Okyanus'un en büyük adasıdır.

Sıcak bir iklimi olan takımadalar, bitki ve maden bakımından zengindir. Adalarda kahve, tütün, şeker kamışı ve tropikal bölge meyvaları da yetişir.

Yeni Kaledonya 1774'de Ingiliz gemicisi James Cook tarafından bulundu. Sonraları Fransız toprakları arasına katılarak, Okyanus'daki belli başlı sömürgelerden biri oldu.

Yeni Kaledonya Adası 1871'den 1896 yılına kadar, Fransa'nın ağır suçluları gönderdiği bir sürgün yeriydi.

YENİ VALİDE CAMİSİ
(Bk. VALİDE CAMİSİ)

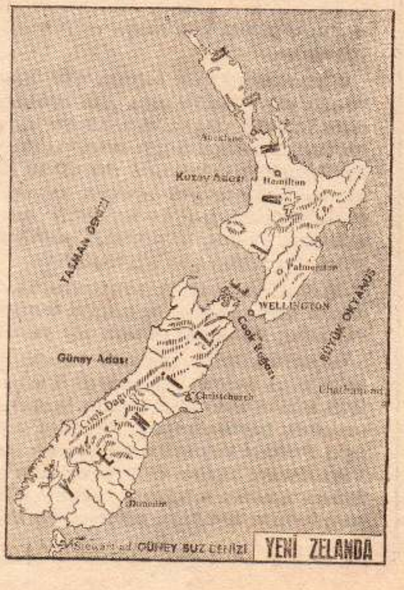
Yeni Zelânda

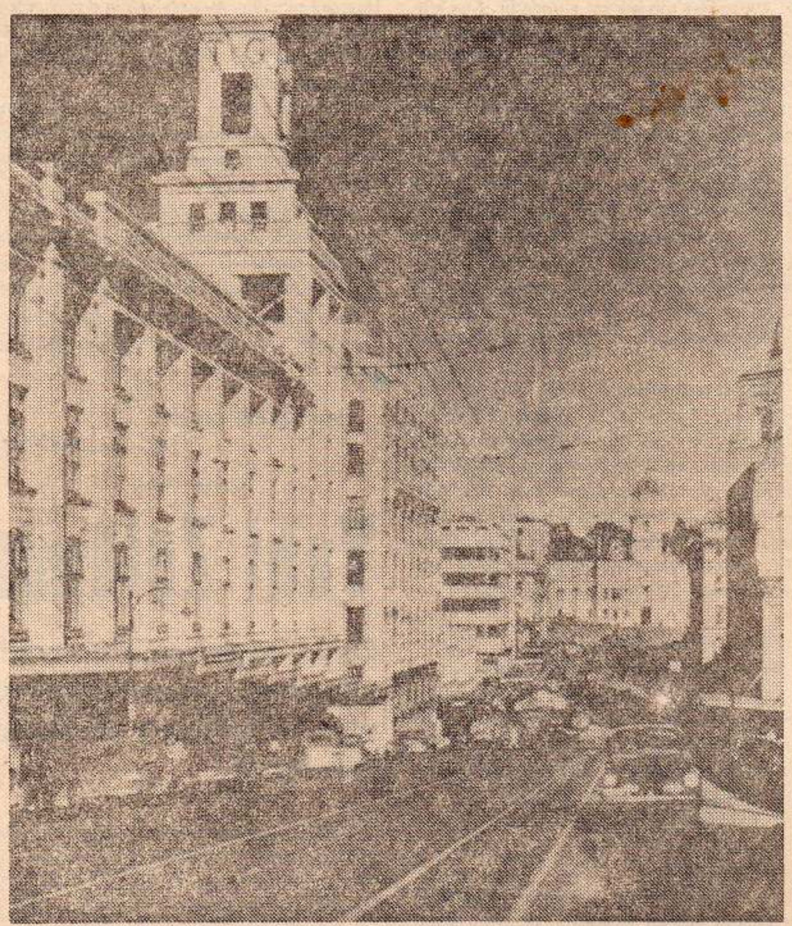
Okyanusya'nın bir ucunda olmasına rağmen yeryüzünün en gelişmiş ülkelerinden biridir.

YENİ ZELÂNDA, Büyük Okyanus'un güneyinde, başlıca iki büyük adadan meydana gelen, İngiliz Milletler Topluluğu'na bağlı bir devlettir. Avustralya'nın 2.000 km. kadar güneydoğusundadır. Etrafını çepeçevre Büyük Okyanus kuşatır. Avustralya ile arasında Büyük Okyanus'un bir kolu olan Tasman Denizi bulunur.

Yüzölçümü: 270.000 km²
Nüfusu: 2.414.000
Başkenti: Wellington

Yeni Zelânda, başlıca iki büyük adadan (Kuzey Adası, Güney Adası) meydana gelmiştir; bunların arasında Cook Boğazı yer alır. Her iki ada da dağlıktır; Kuzey Adası volkanik yapılıştadır; yanardağları sık sık püskürür, depremler olur, yer yer tabiî gazlar, sı-

Yeni Zelânda'nın Auckland şehrinden bir görünüş. Auckland, ülkenin Kuzey Adası'nda nüfusu 400.000'e varan modern bir şehirdir.

OKYANUSYA

Yeni Zelânda'nın içinde bulunduğu Okyanusya, Dünya'nın başlıca kıtalarından biridir. Okyanusya, diğer kıtaların aksine Büyük Okyanus üzerinde serpili bulunan binlerce irili ufaklı adadan meydana gelmiştir.

Yüzölçümü: 8.970.000 km²

Nüfusu: 16.895.000 kişidir.

Büyük Okyanus'taki adaların hepsi Okyanusya'dan sayılmaz. Asya ile Amerika'ya yakın bulunan takımadalar bu iki kıtaya aittir. Amerika kıtası boyunca uzanan kıyı adaları Amerika kıtasına Asya'nın doğusundaki Japon adaları, güneyindeki İndonezya ve Filipin adaları da Asya'ya bağlıdır (Bk. Büyük Okyanus).

Okyanusya Kıtası başlıca dört bölümde incelenir: Avustralya, Melanezya, Polinezya ve Mikronezya (Bu konular için kendi maddelerine bakınız). Adaların birçoğu volkaniktir, büyük bir kısmı da atoller şeklindedir. Okyanusya adalarının hemen hepsi sıcak iklim kuşağında bulunur. Yalnız Yeni Zelânda ile Tasmanya Adası'nda ılık iklim hüküm sürer. Öteki adalarda hava yılın her mevsiminde çok sıcaktır, zaman zaman esen alize rüzgârları bu adaları oturulabilecek şekilde serinletir. Adaların çoğu bol yağış alır. Kanguru, ornitorenk, ekidne, bazı yarasa çeşitleri gibi memelilerle kivi gibi bazı kuş çeşitleri bu bölgeye öz hayvanlardır.

Okyanusya yerlileri, Avustralya'da, Tasmanya'da ve Melanezya'da yaşıyanlar olmak üzere başlıca üç grupta toplanabilir. Melanezya'da yaşıyanların içinde Papualar, Kanaklar önemli bir yer tutar.

Okyanusya'daki adaların büyük bir kısmı başta İngilizler olmak üzere batılıların idaresi altındadır. Timor Adası'nın yarısı Portekiz'in elindedir. Eski Alman kolonileri bugün İngiltere, Amerika, Avustralya ve Yeni Zelânda arasında paylaşılmıştır. Paskalya Adaları da Şili'nin elindedir. Okyanusya'daki Fransız kolonileri ise Sosyete Adaları ile Markiz Adaları'ndan ibarettir. Yeni Hebrid Adaları da Fransızlar'la İngilizler'in ortak dominyonu halindedir. Samoa Adaları A.B.D.'ne bağlıdır. Okyanusya'daki Hawaii Adaları ise A.B.D. anavatanına katılmış, federasyona bağlı bir devlet haline getirilmiştir.

cak su buharları fışkırdığı görülür. Adada pek çok krater gölü vardır.

Güney Adası'nda ise faal yanardağ yoktur. Adayı baştan başa kuşatan sıradağlara Yeni Zelânda Alpleri adı verilir. Bunların arasındaki Cook Dağı'nın yüksekliği 3.764 m.'yi bulur. Adada sayısız göller, batı kıyılarında da pek çok fiyort vardır.

Yeni Zelânda'nın iklimi genel olarak yumuşak ve nemlidir. Wellington'da yıllık ısı ortalaması 16° kadardır.

Yeni Zelânda bitki ve hayvan toplulukları bakımından ilgi çekici bir ülkedir. Kivi (apteriks) gibi adaya öz ilgi çekici hayvanlar, yırtıcı hayvanların adaya getirilmesinden sonra hemen hemen tamamen kaybolmuş durumdadır.

Bugün Yeni Zelânda'da yaşıyan halkın hemen hepsi Avrupalı aslından gelmektedir. Yerlilerin sayısı çeşitli hastalıklardan ve başka sebeplerden ötürü çok azalmıştır. Bugün ancak 165.000 kadar Maori kalmıştır. Bunların büyük bir kısmı Avrupalılar gibi yaşamaktadır. Avrupalılar'ın çoğu da İngiliz aslındandır.

Yeni Zelânda her şeyden önce bir hayvancılık ülkesidir. Kullanılan toprağın %89'u hayvan yetiştiriciliğine ayrılmıştır. Hayvan yetiştiriciliği yeryüzünün en ilerlemiş ülkelerinden biri olan Yeni Zelânda'da ineklerin hemen hemen hepsi özel makinalarla, çoğu yerde de müzikle sağılır. Ülkede 1 kişiye 3 sığır ve 17 koyun düşer. Koyunculuk yapılan yerler iki adanın toplam yüzölçümünün yarısına yaklaşır.

Yeni Zelânda dünyada tereyağ ihraç eden ülkelerin başında, yün ve peynirde de ikinci gelir.

Yeni Zelânda'da ulaşım da çok ilerlemiştir. 5.600 km demiryolu 900.000 otomobil vardır. Hava trafiği çok sıktır. Ülke, ticaretinin %78'ini İngiliz Milletler Topluluğu ile yapar.

Tarihte Yeni Zelânda

Ülkenin ilk sakinleri şüphesiz Maoriler ve Cook ile Sosyete adalarından gelen Polinezyalılardır. Ilımlı bir iklime uymak zorunluğu medeniyet alanında ilerlemelerinde başlıca sebep olmuştur. Adaya ayak basan ilk Avrupalı A. J. Tasman adlı bir Holândalı'dır (1642). Adaya daha sonraları balina avcıları, korsanlar, kaçakçılar gelmiş, onlardan keten ve tahta alarak yerine ateşli silâhlar satmışlardır. O sıralarda yamyamlık yapan yerlilerle Avrupalılar arasında korkunç savaşlar olmuş, daha sonraları adaya İngiliz misyonerleri ayak basmışlardır. Yeni Zelânda bugün İngiliz Milletler Topluluğu'na bağlıdır.

YENİCAMİ

İstanbul'daki selâtin camilerin sonuncusu, aynı zamanda çeşitli sebeplerden dolayı, inşası en uzun süren camidir. Yeni Cami'nin bulunduğu yerde eskiden Yahudiler'in oturduğu bir mahalle vardı. II. Murat'ın eşi Safiye Sultan, burada bir cami yaptırmak istedi. Mahalleyi istimlâk ettirdi. III. Mehmet'in padişahlığı ve kendisinin de valide sultan bulunduğu sırada 1598 yılında yapının temeli atıldı. Caminin plânlarını o devrin en ünlü ve değerli mimarı Davut Ağa çizmişti. Yapılması da, onun idaresi altında devam edi-

yordu. Fakat bina daha birkaç metre yükselmeden Davut Ağa öldü. Eseri tamamlamaya Dalkılıç (bazı kaynaklarda dalgıç) Ahmet Çavuş memur edildi. İnşaat bu şekilde yürürken, 1603 yılında III. Mehmet'in ölümü ve gelenek gereğince Valide Safiye Sultan'ın eski saraya gönderilişi yüzünden, yarıda kaldı. Yeni Cami bu yarım haliyle 60 sene kadar unutuldu. Çevresi yeniden evlerle doldu. Avcı Sultan Mehmet zamanında, bu bölgede çıkan bir yangın üzerine, padişahın annesi Turhan Sultan, yangın yerlerini dolaşırken bu yarı kalmış eseri gördü. Kendi parasiyle tamamlatmaya karar verdi. Bu defa, caminin mimarlığına Hacı Mustafa Ağa tâyin olundu. Hacı Mustafa Ağa, 1660'ta başladığı inşaatı 1663 de tamamladı. Böylece, Safiye Sultan tarafından başlatılmış olan mâbet, 65 yıl sonra, Turhan Sultan tarafından bitirildi. Caminin yapılışında üç mimarın emeği olmakla beraber, plânları, temeli, iç ve dış tertibatı Davut Ağa'nın işi olduğundan, yapı onun eseri sayılır. Yeni Cami, benzeri büyük camiler gibi bir bütün (Külliye) halindedir. Çevresinde türbeler, bir sebilhane, bir okul, bir darül kurra ve bir de kasır vardır.

Yeni Cami, genel görünüşü bakımından Süleymaniye'ye benzer. Revaklı bir avlusu vardır. Ana kubbe dört büyük fil ayağı üzerine oturtulmuştur. Yarım kubbeleri tutan kemerler çok ustalıklıdır. Mermerden oyulmak suretiyle yapılan mimberi ise büyük ve ince bir sanat eseridir. Caminin, iç süsleme si ve çinileri son derece sanatkâranedir. Türk çinicilik endüstrisinin son ve en güzel örneklerini bu camide görmek mümkündür.

Mâbede bir kemerle bağlanmış olan kasır XVII. yüzyıl Türk ev mimarlığının seçkin bir örneğini teşkil etmektedir. Dinî törenler veya namaz kılmaya camiye gelecek valide sultanların istirahatı için yapılan kasır, bugün Yeni Cami'nin bölünmez bir parçası ve özelliğidir.

İstanbul'da, Eminönü'ndeki Yenicami şehrin en güzel yapılarından biridir. Beyoğlu'ndan, Köprü'yü geçerek gelen otomobiller ve otobüsler caminin etrafından dolaşır.

YENİCE

Marmara Bölgesi'nin, Güney Marmara bölümünde Çanakkale iline bağlı bir ilçedir. Topraklarını kuzeyde Çanakkale'nin Biga ve Çan, doğuda Balıkesir'in Gönen ve Balya, batıda Çanakkale'nin Bayramiç, güneyde de Balıkesir'in Edremit ilçeleri çevreler. Merkez bucağı ile birlikte 4 bucağı ve bu bucaklara bağlı 69 köyü vardır.

Yüzölçümü: 637 km^2.

Nüfusu: 35.615

İlçe toprakları güney ve güneybatı doğrultusunda yükselen Kazdağı'nın (1.767 m.) sık ormanlarla kaplı yamaç ve sırtları içinde kalır. Bu yamaçlar arasında güneybatıdan kuzeye doğru akan Gönen Çayı ile Koca Çay'ın açtığı derin vâdiler vardır.

Iklimi, Akdeniz iklimidir. Dağ yamaçları ve su kıyıları ormanlarla örtülüdür. En çok çam, sedir, köknar, meşe, söğüt ve kavak ağaçları vardır. İlçe topraklarının büyük bir kısmı ormanlarla kaplı olduğu için, tarım ancak dar bir alanda yapılır. En çok ekilen ve elde edilen ürün de tütündür. Çok ünlü olan Yenice tütünü ilçe halkına önemli bir gelir sağlar.

Kasaba. — İlçe merkezi olan Yenice kasabası, dağlık bir bölgede, çevresi ormanlarla kaplı, yatık sırtların ortasında kuruludur. Denizden yüksekliği 300 metre olan Yenice'nin nüfusu 2.017 (1960 sayımı) kişidir.

Kasaba, Balıkesir - Çanakkale devlet yolu üzerindedir. Bu yol ile kara ulaştırmasını yapar. En yakın demiryolu istasyonu Balıkesir, en yakın liman da 81 kilometre kuzeydeki Karabiga'dır.

Yenice, 1953 yılındaki büyük depremde çok zarar gördü. O zaman kasabada 300 kadar ev vardı. Bunların hemen hepsi yıkıldı. Hartası ve imar plânı bu depremden sonra yeniden düzenlenen Yenice baştan kuruldu. Suyu 1955 de, elektrik tesisleri de 1957'de tamamlandı. Bugün, yeni yapılariyle oldukça güzel bir Batı Anadolu kasabasıdır.

Yenice halkının en önemli geliri tütündendir. Bölgenin tütünleri, bütün Ege Bölgesi'nde ünlüdür ve tütün piyasasında iyi fiyatla müşteri bulur. İmparatorluk devrinde, tütün tekeli yabancı şirket elinde bulundurulurken, Yenice tütünleri en kıymetli bir kaçak malı olarak Ege Bölgesi'nde el altından yayılıp satılmaktaydı.

YENİÇERİLER

Yüzyıllarca Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli savaş unsuru olmuştu

YENİÇERİ, 500 yıl müddetle, Osmanlı İmparatorluğu ordusunun belkemiğini teşkil eden sınıfın adıdır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında askerî kuvveti atlıydı. I. Orhan, zamanında genişliyen beyliğin, muntazam bir devlet halinde düzenlenmesine ihtiyaç duymuştu. I. Orhan, 1329 yılında, «yaya» tâbir edilen ilk Osmanlı daimî piyadesini teşkil etti.

Yaya teşkilâtında, on kişilik grupların başında onbaşı, yüz kişilik grupların başında yüzbaşı ve bin kişilik grupların başında da binbaşı ad ve rütbelerinde kumandanlar vardı.

Devletin hızla gelişmesi, kifayetsiz olan yaya askerinin yerine daha iyi teşkilâtlı, padişahın doğrudan doğruya emrinde, daimî bir kuvvete ihtiyaç göstermişti.

I. Murat (Hüdavendigâr) 1362 yılında, yaya askerî teşkilâtına ek olarak, Yeniçeri teşkilâtını kurdu. Yaya teşkilât da ordunun geri kademelerinde kullanılacak şekilde yeniden düzenlendi. I. Murat, Yeniçeri teşkilâtına yetiştirilmiş eleman sağlamak amaciyle, 1363 yılında Gelibolu'da ilk acemi ocağını kurdu. İlk kuruluşa göre bu ocağa savaşlarda alınan esirler kaydedilecek, bunlar bir süre gemilerde çalıştırıldıktan sonra Yeniçeri yapılacaklardı.

Esirlerden acemi oğlanı (Pençik Oğlanı) alınması Pencüyek Kanunu'na göre oluyordu. Askerliğe elverişli olmıyanlardan kanunun tesbit ettiği miktara göre vergi alınırdı. Erkek esirler Şirhor, Beçce, Gulâmçe, Gulâm, Sakallı ve Pir diye yaşlarına göre sınıflara ayrılır, vergi bu esasa göre alınırdı. Kısaca Pençik Kanunu diye anılan bu kanun sonraları esaslı surette değiştirildi.

Yeniçeri ağası *Yeniçeri* *Levent*

Önceleri ordu için alınan esirlerin yaşlarına dikkat edilmezdi. Sonradan (10-20) yaş arasındaki esir erkek çocukların alınmaları kabul edildi.

İmparatorluğun genişlemesi üzerine Pençik Oğlanları'nın Gelibolu Acemi Ocağı'nda hep gemi hizmetlerinde kullanılması mahzurlu görüldü. Bu usul kaldırıldı. Anadolu'daki Türk çiftçilerine az bir bedel karşılığı vermek suretiyle orada Türkleştirilip İslâm dinine göre terbiye edildikten sonra Acemi Ocağı'na alınmaları kararlaştırıldı.

Acemi Ocağı

Hıristiyanlardan Acemi Oğlanı alınması, yani devşirme usulü daha sonra ortaya çıkmıştı. İmparatorluğun ilk devirlerinde Rumeli' de fütuhat yapılmıyordu. Bu sebeple Hıristiyan tebaanın belirli yaştaki birden fazla çocuklarından birinin acemi ocağına alınmasına karar verildi. Bunu temin için de Devşirme Kanunu yapıldı. Devşirme Kanunu zamanla Pençik Kanunu ile asker almanın yerini aldı ve iki buçuk yüzyıl tatbik edildi (Bk. Devşirme; Acemi Oğlanı).

Yeniçeriler tarafından titizlikle tabik edilen devşirme usulü XVI. yüzyıl sonlarından itibaren, nizamların tatbik edilmemesi yüzünden zamanla Yeniçeri'nin değerini düşürmüştür. XVI. yüzyıl ortalarına kadar yeniçeri erlerinin evlenmesine İzin verilmezdi. Önceleri sadece Çorbacı'larla emektar Yeniçeriler' in evlenmelerine izin verilmişken sonradan evlenmelerine izin verilenler çoğaldı.

Ölen Yeniçeriler'in (kul oğlu) adı verilen çocukları korunmaya başlandı. Kul oğulları birer akçe gündelikle acemi ocağına kaydedilirdi.

Acemi Ocağı'ndaki acemiler yemeklerini sırayla kendileri pişirirler, gerekli erzakı da kendi gündelikleriyle alırlardı. Acemilerin yevmiyeleri; bir akçe ile 2,5 akçe arasında değişirdi. XVIII. yüzyıl ortalarında bu miktar (7,5) akçeye kadar çıkmıştır. Ulûfeler üç ayda bir verilirdi.

Ocakta kayıtlı olan acemilerin elbisesiyle Türk çiftçileri hizmetinde olanlarınki ayrı biçimdeydi. Ocak mensubu olanlar ayaklarına bağsız ve arkasız ayakkabı, baldır tasmaları; dar ve kıvrımlı şalvar, veya kırmızı mintan giyerlerdi. Üstlerinde, mintana benziyen ve bele kadar düğmeli, cüppeye benzer üstlük bulunurdu. Ayrıca kaputları vardı.

Başlarına da külâh şeklinde sarı renkte, etrafı ince sarıklı «börk» giyerler, bellerinde küçük bir hançer taşırlardı.

Acemi Ocağı, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına kadar devam etmiştir. Acemi Ocağı ilk kuruluşunda «3.000» kadar mevcutluydu. Kanuni devrinde mevcut «4.000»e çıkmıştır. XVI. yüzyıl sonlarında «8-9000» XVII. asır başlarında 9.400'ü bulmuş, daha sonra da «12.000»i geçmiştir.

Yeniçeri Ocağı'nın Kuruluşu

Yeniçeri Ocağı'nı meydana getiren sınıfların tamamı «Kapıkulu» diye anılırdı. Kapıkulu ocaklarının yaya kısmı başta Yeniçeri Ocağı olmak üzere şu yedi ocaktan ibaretti. 1) Acemi Ocağı, 2) Yeniçeri Ocağı, 3) Cebeci Ocağı, 4) Topçu Ocağı, 5) Toparabacıları, 6) Humbaracı Bölükleri (ocak), 7) Lâğımcı Bölükleri (ocak).

Ocak subayları ocak ve orta subayları olmak üzere iki kısma ayrılmıştı. Cemaat ve sekbanların büyük rütbeli subayları şunlardır:

Yeniçeri Ağası:	Yeniçeri ve Acemi Ocakları Başkomutanı
Sekbanbaşı :	Sekban Ortaları Komutanı
Kul Kethüdası:	1'nci Ağa Bölüğü Komutanı
Zağarcıbaşı :	1'nci Ağa Bölüğü Komutanı
Seksoncubaşı :	71'nci Orta Komutanı
Turnacıbaşı :	68'nci Orta Komutanı
Hasekiler :	14,49,66 ve 67'nci ortaların Komutanları
Başçavuş :	5'nci Ağa Bölük Komutanı ve Ocak Başçavuşu
Başdeveci :	Deveci ortalarının komutanlarının en kıdemlisi
Deveciler :	Deveci ortalarının komutanları
Başyayabaşı :	Cemaat ortalarının en kıdemli yayabaşısı
Mühzür Ağa :	Odası belli değildir
Kethüda Yeri :	Belli bölüğü yoktur
Başbölükbaşı :	Ağa bölükleri bölük başılarının en kıdemlisi

Yeniçeri Ağası, sancak beyi ayarında sayılırdı. Terfi ederse beylerbeyi veya kaptan-ı derya olurdu. Ağa değiştirildiği zaman eski ağa, ağa kapısında üç gün misafir olarak kalırdı. Sonra törenle oturacağı yere götürülür, yeni ağa törenle ağa kapısına getirilir. Padişahın huzurunda hil'at giyerdi. Ağa, Padişah tarafından verilen 300-500 akçeyi yeniçerilere dağıtırdı.

Yeniçeri Ağası'nın başkanlığı altında, ağa kapısında yapılan toplantıya ağa divanı denilirdi. Ağa divanı üyeleri Sekbanbaşı, Kul Kethüdası, Zağarcıbaşı, Seksoncubaşı, Turnacıbaşı ve Başçavuştur.

Solak *Çorbacı* *Kuloğlu Başçavuşu* *Kul kethüdası*

Yeniçeriler'in Sefer Hareketleri ve Savaş Kuralları

Yeniçeriler padişahla birlikte sefere giderdi. Bu seferlere sınır, kale ve kasabalarındakiler hariç, tekmil kale ve şehirlerdeki yeniçeriler katılırdı.

Yürüyüşlerde padişahın önünde, konak yerlerinde Otağ-ı Hümayun'un iki tarafında çadırlarını kurarak ortayı yol gibi bırakırlardı. Yolun iki başı 101'inci cenk ortası ile 17'nci ağa bölüğü tarafından tutulur, bu suretle hünkâr muhafaza altında bulundurulurdu.

Sefer için İstanbul'dan çıkışta uğurlu bir saat seçilirdi. Sefer Rumeli'ndeyse Topkapı Sarayı'nın alay köşkü önünden geçilerek Davutpaşa'ya, Anadolu'daysa alay köşkü önünden Salkımsöğüt yoliyle yürünür, Üsküdar'a geçildikten sonra Doğancılar'a gidilirdi. Davutpaşa ve Doğancılar'da Otağı Hümayun veya Serdar-ı Ekrem Otağı ile diğer çadırlar kurulurdu. Burada askere ziyafet çekilirdi. Padişah sefere katılyorsa, yeniçerilere sefer bahşişi olarak biner akçe dağıtılırdı.

Ordu, savaş bölgesine, çok muntazam günlük yürüyüşlerle giderdi. İntizam ve disipline son derece itina edilirdi. Ordunun sefer devamınca lojistik desteği için menziller tesis edilirdi.

Ordu, düşman toprağına girince savaş yürüyüşü tertipleri alınmaya başlanır, ordunun önünde giden tuğlar ağırlıklarla birlikte geride bırakılırdı. Yeniçeriler savaşta ordunun kalbi denilen merkez kısmında bulunurlardı.

Yeniçeri Düzeninin Bozuluşu

Yeniçeri Ocağı, bir hassa piyade kuvvetiydi. Türk ordusunun küçük bir parçasıydı. Kanunî devrinde, Türk ordusunun yalnız muharip kuvvetleri 250.000 kişiyken, Yeniçeri sayısı 12.000'den ibaretti. Büyük Türk fütuhatı, «tımarlı sipahisi» denen atlı esas ordu ile yapılmıştır.

Zamanla bir yandan, gelişen Avrupa devletleri, diğer taraftan, çok genişliyen İmparatorluğun tabiî olan sosyal bünyesindeki çeşitli zayıflıklar birçok yolardan Yeniçeri Ocağı'na da etki yapmaya başlamıştı. Bu durum Yeniçeri Ocağı'nın disiplin ve nizamlarının bozulmasına, üstünlüklerinin yavaş yavaş kaybolmasına sebep oldu. Ordunun iç bünyesindeki sarsıntı ve huzursuzluk, zamanla İmparatorluğun birçok ülkelerinin ve hattâ ana topraklarının bile elden çıkmasına yol açtı. Bununla beraber yeniçeriler en kötü devirlerinde bile askerlik alanında büyük başarılar gösterdiler.

Yeniçerilerin kuruluş gününden beri saygı gösterdikleri ocak nizamına ilk aykırı hareketleri 1444 yılına raslar. Bu tarihte, II. Mehmet'in orduyu idare edemiyeceği ileri sürülerek babasını tekrar padişah yapmışlardı. İşte tarihte Yeniçeriler'in ilk ayaklanmalarına bu hâdise sebep olmuştur.

Kanuni zamanında yeniçeriler iki defa ayaklanmışlardır. İlkinde padişahın Edirne'de bulunmasından faydalanarak yine tahrikler sonucu, o sırada Mısır'da ıslahat yapan Sadrâzam İbrahim Paşa ile Vezir Ayaspaşa ve defterdarın evleri ile Yahudi mahallesini yağma etmişlerdi. Kanunî hemen bir divan toplayıp tahkikat yapmış ve hâdiseyi tertipledikleri anlaşılan Yeniçeri Ağası Mustafa Ağa, Reisülküttabı Haydar ve Mustafa, Paşakethüdası Kırankalıyı derhal idam ettirmişti. Daha sonra Yeniçeri Ocağı'nda iç huzursuzluk arttı. Yeniçeriler'in serkeşlikleri tahammül edilmez hal aldı. Artık sefere gitmek istemiyorlar, istedikleri adamların üst kademelere tâyininde ısrar ediyorlardı.

1589'da para değerinin düşüklüğü yüzünden askerler divan günü sarayı sarmış ve Rumeli Beylerbeyi Mehmet Paşa (Doğancı) ile hiçbir günahı olmıyan Defterdar Mehmet Efendi'nin kellelerini istemişti. İşte Yeniçeriler'in kelle istemeleri de bu tarihten başlamaktadır.

III. Mehmet zamanında Yeniçeriler, Padişahı seferde başlarında görmek arzusunu açıkladılar. Kanuni'den sonra padişahlar seferlere gitmekten vazgeçmişlerdi. Aynı teklif III. Murat'a da yapılmıştı. Fakat III. Murat birçok sebeplerden, yeniçerilere ve kapıkulu süvarisine güvenmiyordu.

Yeniçerler'in saraya ve padişaha ilk ve en büyük darbeleri II. Osman zamanındadır. Genç Osman 14 yaşında padişah olmuştu. Bu devir yeniçerilerin en karışık devriydi. Bizzat padişahın da katıldığı Leh Seferi'nde, Yeniçeriler'in itaatsizliklerinden, Hotin Kalesi zaptolunamıyarak barış yapıldı. Savaştan sonra çıkan karışıklıklar esnasında, sadrazâmın da idaresizliği, Yeniçeriler'in Et Meydanı'nda toplanarak isyan etmelerine sebep oldu. II. Osman, Yeniçeri Ocağı'na sığındığı halde, oradan alınıp Yedikule zindanına götürülerek boğuruldu.

Ocağın ıslah kabul etmez durumunu bilen III. Selim, Osmanlı ordusunu Avrupa usulünde yeniden düzenlemeye karar verdi. İlk iş olarak, 1796'da Nizam-ı Cedit teşkilâtını kurdu.

Bu teşkilâta, yeniçerilerin de katılmasını istiyordu. Yeniçeriler kabul etmediler. Bunun üzerine padişah Nizam-ı Cedit'in ayrı bir teşkilât halinde kurulmasını emretti.

III. Selim'in, Yeniçeri ve diğer ocakları böylece ciddî surette tanzime kalkması, ocağın subay ve erleriyle İstanbul halkının yüksek ve orta tabakalarının ve taşrada hükûmet emirlerine itaat etmek istemiyen âyan ve voyvodaların menfaatlerine dokunuyordu.

Bunların sonucu olarak çıkan Kabakçı Mustafa isyanı ile III. Selim tahttan indirildi ve Nizam-ı Cedit kaldırıldı (Bk. Nizam-ı Cedit, Selim III, Alemdar Vakası).

Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılması

Devletin ileri gelenleri Yeniçerileri gücendirmemek için tedbirli hareket ettiği halde, Yeniçeriler tarafından hükümet aleyhine gizli, gizli toplantılar yapılıyordu. Nihayet 1826'da Et Meydanı'nda toplanıp isyan ettiler. 2.000 kadar Yeniçeri ve çapulcu Babıâliyi basarak, sadrâzamın hazinesini yağma etti.

Hükümet kuvvetleri, İstanbul, Eyüp, Üsküdar ve Galata'dan topladığı kuvvetlerle Sancak-ı Şerif'i Sultanahmet Camisi'ne götürdü. Teşkil edilen gruplar zorbalar üzerine hücum ettirildi. Yeniçeriler kışlalarına sıkıştırıldılar. Kışla topa tutularak yıkıldı. Bu suretle beş yüzyıl devam eden Yeniçeri Ocağı tarihe karışmış oldu.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, tarihte «Vaka-ı Hayriye» diye anılır. II. Mahmut zamanında Nizam-ı Cedit teşkilâtı'nın yeniden kurulması Yeniçeriler arasında büyük hoşnutsuzluklar doğurmuştu.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:
Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu (Dr. Mustafa Akdağ, 1947). Yeniçerilerin Yokedilmesi ve Ordumuzun Yeniden Kurulup Gelişmesi (Necdet Berkay, 1949); Yeniçeriler (Ahmet Mithat, 1942); Yeniçeri Hasan (Léon Cahun'den çev. Yüksel Güneri, 1957).

YENİEL (Newfoundland)

Atlas Okyanusu'nda, Kanada'nın kuzeydoğu kıyısında büyük bir adadır. Amerika kıtasından kuzeybatıda Belle Isle Boğazı, güneybatıda ise Cabot Boğazı ile ayrılan Yeniel (Newfoundland) Adası, St. Lawrence Körfezi'nin kuzeydoğu kesimini kaplar.

Dünyanın XV. büyük adası olan Yeniel'in yüzölçümü 110.861 km², nüfusu (yalnız adada) 316.904 kişidir. Başkenti St. Johns'dur.

Yeniel'in güneydoğu kıyıları sarp, girintili çıkıntılıdır. Bununla beraber adanın her yerinde gemilerin yanaşmasına elverişli küçük, büyük limanlar vardır.

Yeniel toprakları orman ve maden bakımından çok zengindir. Gümüş, bakır ve kurşun madenleri işletilir. Adayı saran ormanlar, kereste endüstrisinin kurulmasını sağlamıştır. Kâğıt endüstrisi de ileridedir. Yeniel, deniz ürünleri bakımından büyük gelir sağlıyan bir ülkedir. Balık endüstrisi, Yeniel'in ticari hayatında önemli rol oynar.

Yeniel (Newfoundland) Eyaleti. — Kanada Dominyonu'na bağlı bir eyalet (devlet) tir. 1949'da Labrador toprakları da Yeniel'e bağlandı ve ülke 10. devlet olarak Kanada Dominyonu'na katıldı. Yeniel eyaletinin yüzölçümü (Labrador toprakları ile) 439.861 km² nüfusu 457.853 kişidir. Başkenti Yeniel Adası'nın merkezi olan St. John şehridir (Bk. Labrador).

Başkenti St. John (77.000) ve Corner Brook (23.800), Wabana (7.900) büyük şehirlerdir.

Yeniel'in bir millet meclisi, kabinesi ve cumhurbaşkanı yerine de Dominyonu temsil eden bir genel valisi vardır.

YENİMAHALLE

İç Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Sakarya bölümündeki Ankara ilinin merkez ilçelerinden biridir. Kuzeyde Ankara'nın Çubuk, kuzeydoğuda Ankara merkez, Altındağ ilçeleri, güneyde Ankara'nın merkez, batıda da Ayaş ilçeleriyle çevrilidir. 5 bucağı ve 70 köyü vardır.

Nüfusu: 97.725 (1960 sayımı)

İlçe toprakları, Ankara Çayı'nın geçtiği ovada, Ankara yaylası üzerinde bulunur. Denizden yüksekliği 830 metre olan Yenimahalle, Ankara'nın merkez sınırları içinde, şehirden 10 kilometre uzaktadır. İlçe topraklarının güneyinden Ankara Çayı geçer. Kara iklimine bağlı ilçede kışlar yağışlı ve sert, yazlar kurak olur.

İlçenin ekonomik durumu tarıma dayanır. Çubuk Çayı'nın sulodığı topraklardan tahıl elde edilir. Nüfusun büyük çoğunluğu memur, işçi ve esnaftır.

Kasaba. — İlçe merkezi olan Yenımahalle kasabası, Ankara merkez ilçelerinden biridir. Kasaba 1940'ta Ankara'nın bir dış mahallesi olarak kuruldu. Kısa zamanda kurulan kooperatiflerin ardı ardına yaptığı yapılarla gelişerek, Ankara'nın en kalabalık semtlerinden biri haline geldi. Ankara şehrinin kuzey batısında olan Yenimahalle, geniş bir asfalt ile şehre bağlıdır. En yakın demiryolu istasyonu Ankara'dadır. Ankara ile Yenimahalle arasında Belediye otobüsleri çalışır. Yenimahalle kasabasının nüfusu 66.870 (1960 sayımı)'tir. Halbuki 1955 yılında nüfusu 10.447'den ibaretti.

Şehir halkının büyük çoğunluğu memur, işçi ve esnaftır.

YENİPAZAR

Ege Bölgesi'nin Ege bölümünde Aydın iline bağlı bir ilçedir. İlçe, kuzeyde Aydın'ın Sultanhisar ve Nazilli, doğuda Karacasu, güneyde Aydın'ın Bozdoğan, Aydın merkez ve Çine ilçeleriyle çevrilidir. Bir bucağı ve 12 köyü vardır.

Yüzölçümü: 436 km²

Nüfus: 12.818 (1960 sayımı)

Yenipazar ilçesinin güneyini, Menderes nehrinin suladığı çok verimli topraklar, kuzeyini de sık ormanlarla örtülü yamaçlar kaplar. Yenipazar'da yazlar kurak ve sıcak, kışlar ılık ve yağışlı geçer. Bitki örtüsü, bütün Ege bölgesinde olduğu gibidir. Makiler başta gelir. Ormanlarda çam, sedir, palamut ve çınar ağaçları görülür.

İlçe halkı geçimini tarımdan sağlar. Verimli olan topraklardan elde edilen başlıca ürünler, pamuk, kenevir, zeytin, meyankökü, sebze ve tahıldır.

Kasaba. — İlçe merkezi olan Yenipazar kasabası deniz yüzeyinden 56 metre yüksekte kuruludur. Nüfusu 4.967 kişidir. Belediye teşkilâtı 1891 yılında kurulan Yenipazar'ın imar plânı ve hartası vardır.

Yenipazar'ın yeter derecede içme suyu olduğu gibi, şehre 220 voltluk cereyan veren bir elektrik santralı da çalışmaktadır. Kasaba içinde bir cumhuriyet alanı, 3.200 m²'lik bir park vardır.

İlçe 11 kilometrelik bir il yolu ile Nazilli'ye Denizli - Aydın devlet yolu ile de Aydın'a bağlıdır. En yakın demiryolu istasyonu Nazilli'nin batısındaki Atça'dadır.

Yenipazar halkı gelirini tarımdan elde eder. Endüstri gelişme yolundadır. Pamuk ve un fabrikaları vardır.

YENİSEY

Asya'nın en büyük akarsuyudur. Uzunluğu 5.200 km. olan Yenisey nehri Moğolistan'daki Sayan dağlarından çıkar, önce batı doğrultusunda aktıktan sonra, kuzeye dönerek Kuzey Buz Denizi'ne dökülür.

Dünyanın sayılı akarsularından biri olan Yenisey, soğuk bir bölgede ve buzlu steplerde aktığı için yılın birçok aylarında donar. Yatağı geniş ve taşıdığı su da bol olduğu halde sürekli olarak ulaşıma elverişli değildir. Moğolistan'dan güney Sibirya'daki Krasnoyarsk'a kadar yılın bazı aylarında ulaşım yapılır. İlkbaharda Yenisey'de eriyen karların ve donun çözülmesi üzerine taştığı için seferler durur. Yenisey taştığı zaman çevresinde ucsuz bucaksız geniş bataklıklar meydana getirir.

YENİŞEHİR

Büyük kısmiyle Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara bölümünde bulunan Bursa iline bağlı bir ilçedir. Yenişehir, kuzeyde Bursa'nın İznik ve Gemlik, doğuda Bilecik'in Osmaneli ve Bursa'nın merkez, batıda Bursa (merkez), güneyde de İnegöl ilçeleriyle çevrilidir. 1 bucağı, 64 köyü vardır.

Yüzölçümü: 757 km²

Nüfusu: 43.002 (1960 sayımı)

İlçe toprakları kuzeydoğuda Avdan, güneydoğuda da Ahi dağlariyle çevrilidir. Bu dağların yamaçları makiler ve ormanlarla kaplıdır. İlçenin batısında geniş ve verimli bir ova uzanır. Güneybatıdaki Uludağ'dan çıkarak, Sakarya'ya dökülen Göksu Çayı bu ovadan geçer. Ovada yer yer bataklıklar vardır.

İlçe topraklarından demiryolu geçmez. Karayolları Yenişehir ve dolaylarındaki köyleri, çevresindeki il ve ilçelere bağlar.

Yenişehir'de, yazlar sıcak ve kurak, sonbahardan ilkbahara kadar olan aylar yağışlı geçer. Bu iklimin sonucu olarak bitki örtüsü maki ve çam ormanlarından ibarettir. Göksu Çayı'nın suladığı Yenişehir Ovası da tarıma çok elverişlidir. Çevre halkının geliri tarıma dayanır. İlçe topraklarının bereketli, sulak oluşu, ovanın dağlarla çevrili olması verimi çok artırır. Tahıl, sebze, patates, tütün elde edilir. Halkın bir kısmı da kozacılıkla uğraşır. Yenişehir'in verimli topraklarından iyi kavun, karpuz elde edilir.

Kasaba. — İlçe merkezi olan Yenişehir kasabası, kendi adiyle anılan ovanın güneydoğusunda Ahi Dağı'nın yatkın eteklerinde kuruludur. Deniz yüzeyinden yüksekliği 250 metre olan Yenişehir'in nüfusu 10.759 kişidir.

Ilık bir iklimi olan kasabanın çevresi, yeşil çayırlıklar, sebze ve meyva bahçeleriyle çevrilidir. Kasaba, Bursa, Bilecik, İnegöl ve İznik yollarının kavuşağındadır. Yenişehir'de su ve elektrik tesisleri vardır.

Yenişehir'in ekonomik durumu tarım, ipek kozası ve sebzeciliğe dayanır. Şehirde az sayıda pulluk imalâthaneleri ile, birkaç un fabrikası vardır.

Kasabada birçok tarihî önemi olan yapı ve anıt ile tapınak vardır. I. Orhan'ın yaptırdığı Büyük Cami, Yemen fâtihi Sinan Paşa'nın «Çinili» camisi ve 13 kubbeli «U» biçiminde yıkık bir medrese, Bali mahallesinde Balibey Camisi, Süleyman Paşa medresesi, Çifteyeni ve Baba adlı hamamlar, kasabaya 1 kilometre uzaklıktaki Reyhan Paşa türbe ve mescidi yıkıntıları önemli tarihî eserler arasında gelir. Kasabada, 500 yıllık geçmişi olan eski evlerden biri de hâlâ ayakta durmaktadır.

YERALTI CAMİSİ

1721'de I. Mahmut tarafından yaptırılan bir camidir. Karaköy'deki caminin giriş kapısı Galata rıhtımına bakar. Bütünü ile yeraltında olan cami, karanlık ve kasvetlidir.

Cami yapılmadan önce buraları Galata Kulesinin mahzenleriydi. Eskiden kıyı, hemen hemen mahzenlerin beş, on adım ötesinden başlardı. «Kurşunlu Mahzen» diye anılan bu mahzene Cenevizliler'in erzak depo ettikleri de sanılmaktadır. VIII. yüzyılda, İstanbul'u kuşatan İslâm ordularının Galata'da ele geçirdikleri birçok yerler arasında Kurşunlu Mahzen de vardı. Hattâ söylentiye göre, Arap ordusundan bazı askerler bu mahzeni camiye çevirerek burada namaz da kıldılar. Osmanlılar, İstanbul'u aldıktan sonra, Galata Kulesi'ni askerî hizmetlerde kullandıkları gibi, bu kulenin kıyıdaki ikmal deposundan da uzun yıllar aynı şekilde faydalandılar. I. Mahmut, ilk Müslümanlar'ın burada namaz kıldıklarını göz önüne alarak, mahzenlerin olduğu yere bir yeraltı camisi yapılmasını istedi. Caminin başlıca özelliği yer altında bulunmasıdır.

YERALTI SULARI

Çeşitli sebeplerle yer altına sızarak toplanmış sulardır. Yeryüzüne, yağışlarla düşen suyun bir kısmı buharlaşarak kaybolursa da büyük bir kısmı toprak tarafından emilir. Bu sızma, geçirimli kültelerin geniş yer kapladığı bölgelerde daha fazla olur. Yeraltına sızan sular geçirimsiz bir tabakaya raslayınca daha fazla derinlere inemeyip toplanırlar ve yeraltı suyunu meydana getirirler. Yeraltına sızan suların az da olsa bir aşındırma etkisi vardır. Fakat bu aşındırma daha çok kimyasal yolla olur. Bilhassa içlerindeki karbon gazı ve organik asitlerin etkisiyle geçtikleri yerdeki kayalara etki ederler. Onları eritir, mevcut çatlakları genişletirler. Bu olay, kayatuzu, gips ve kalker gibi kolay eriyen kayaların üzerinde özel şekillerin meydana gelmesine sebep olur (Bk. Kaynak, Artezyen).

Yeraltı sularının bir kısmı da, topraktaki çatlak ve yarıklardan, yerin altında bir dere halinde akarlar.

YERÇEKİMİ

Yeryüzündeki cisimleri yere doğru çeken kuvvettir. Bilindiği gibi havada serbes bırakılan her cisim yere düşer. Bu düşmeyi yerçekimi gücü sağlar. Bir cismin düşmesini önlemek için, o cismi etkileyen yerçekimi ivmesine eşit, fakat zıt yönde bir başka kuvveti etki ettirmek gerekir. Meselâ, masa üzerinde duran bir kitabı düşünelim. Yerçekimi kuvveti kitabı aşağı doğru çekmektedir. Masa bu kuvvete eşit, fakat yukarı doğru bir kuvvet uyguladığı için kitap yere düşmez, masa üstünde durur. Masa kitabı yerçekimine eşit bir kuvvetle yukarı itmezse kitap yere düşer. Masanın çok çürük bir tahtadan yapılması ve tahtanın kırılması sonunda bu durum görülebilir. İnce tahtadan yapılmış bir masaya ağır bir kitap sandığı konursa masa kırılır, sandık yere düşer. Çünkü masa, sandığa yer çekimine eşit bir kuvvet uygulayamamıştır. Bundan anlaşılacağı gibi her cisme etki yapan yerçekimi kuvveti eşit değildir. Cismin ağırlığına göre değişir. Aslında cisimlerin ağırlığı da yerçekimi yüzünden vardır. Çerçekimi ivmesi sabit bir değerdir. Her cismin kendine göre bir kütlesi vardır. Bu kâtle ile yerçekimi ivmesinin çarpılması sonunda o cismin ağırlığı elde edilir.

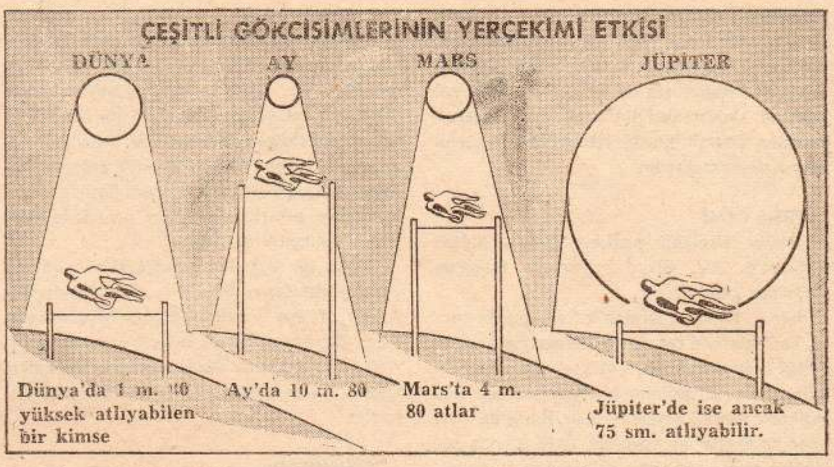
Yerçekimi ivmesi, dünyanın hemen her yanında 980 sm/saniye karedir (Bk. İvme).

Ekvatordan kutuplara doğru gidildikçe, bu ivme biraz artar. Bu yüzden bir cisim Ekvatorda ve kutuplardan birinde tartılsa ağırlığı

aynı olmaz. Kutuplarda daha ağır gelir. Yerçekimi ivmesinin kutuplarda daha büyük olması, dünyanın tam bir küre olmayıp kutuplarda basık bir biçimde bulunmasındandır.

Yeryüzünden yükseldikçe de yerçekimi ivmesi azalır. Gökyüzünde öyle bir yükseklik vardır ki ondan sonra yerçekimi kuvveti yoktur. O bölgede havaya bırakılan bir cisim dünyaya düşmez. Olduğu yerde kalır. Son yıllarda havaya fırlatılan astronotlar o bölgeye kadar çıkmışlardır. Fakat onlar da ileri götürücü bir kuvvetin etkisinde oldukları için yeniden aşağı inerler, ya da kendilerine verilen ilk hızla dünyanın çevresinde boyuna dönerler.

Ay dünyadan küçük olduğu için, yerçekimi dünyanınkinden küçüktür. Bu yüzden aya inen insanlar kendilerini dünyadakinden çok hafif duyacaklar, bir adımda havalara sıçrayıp çok uzaklara ineceklerdir.

YEREBATAN SARAYI

İstanbul'da Ayasofya civarında, İmparator Iustianus tarafından su deposu olarak yaptırılmış bir sarnıçtır. İstanbul'un kuşatılma tehlikesi karşısında susuz kalmaması için şehirde çeşitli su sarnıçları yaptırılmıştı. Yerebatan'ın suyu 19 km. kadar uzaklıkta, Belgrat ormanlarından Cebeciköy Kemeri vasıtasiyle geliyordu. 140 m. uzunluğunda, 70 m. genişliğinde, 8 m. tavan yüksekliğinde olan sarnıç, şehirdeki sarnıçların en büyüklerinden biridir. 12 sıra üzerinde, 4 metre aralıkla 336 sütunu vardır. Bugün sarnıç turistlerin ve meraklıların ziyaret ettikleri bir yerdir.

YERELMASI

Yerelması

Yumru halindeki kök sapları yenen, besin değeri patatese yakın bir bitkidir. Bileşikgillerdendir. Anayurdu Brezilya ve Şili' dir. Avrupa'ya ancak XVII. yüzyılda getirilip yetiştirilmeye başlanmıştır. Ayçiçeğine benziyen çiçekler açar, bitkinin boyu bazı cinslerde, bazı yerlerde çok uzar, iki metreye yaklaşır. En kötü toprakta bile yetişen bitki çok şiddetli soğuklara dayanır. Patatese benziyen kök sapları zeytinyağı ile pişirilip yemek yapılır. Lezzetli ve besleyici bir sebzedir.

Yerelmasının kök saplarında nişasta yoktur, buna karşılık %15 oranında glikoz ve %2-3 oranında da inülin adı verilen kimyasal bir madde bulunur. Bu maddeden alkol elde edilebilir.

YERFISTIĞI (Bk. FISTIK)

YERKÖY

İç Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Kızılırmak bölümünde Yozgat iline bağlı bir ilçedir. Yerköy, kuzeydoğuda Yozgat'ın merkez, güneydoğuda Şefaatli, kuzeybatıda Çorum'un Sungurlu ve batıda Kırşehir'in Çiçekdağı ilçeleriyle çevrilidir. Merkezle birlikte 2 bucağı ve 50 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1950 km^2

Nüfusu: 28.497 (1960 sayımı)

İlçe toprakları, birçok akarsuların böldüğü az dalgalı, geniş düzlükler halinde uzanır. Bu topraklardan geçen Delice ırmağı, kuzeyde Çorum'a girer ve Kızılırmak'a dökülür. İlçenin toprakları verimli, otlakları boldur.

Yerköy ilçesinde kışlar yağışlı ve sert, yazlar sıcak ve kurak geçer. Toprakları tarla tarımına uygundur. Akarsuları bol olduğundan ayrıca meyvacılık ve bağcılık da yapılır.

İlçe topraklarından Ankara - Yozgat - Sıvas devlet karayolu ve Ankara - Sıvas demiryolu geçer.

Halk gelirini tarımdan sağlar. Otlaklar bol olduğu için çok hayvan beslenir. İlçede devlete ait bir üretme çiftliği vardır.

Kasaba. — İlçe merkezi olan Yerköy kasabası, Kızılırmak'ın büyük kollarından Delice ırmak vâdisinin düzlüklerinde kuruludur. Deniz yüzeyinden yüksekliği 775 metre olan Yerköy'ün nüfusu 8.259 (1960 sayımı) kişidir.

Yozgat'ın güneybatısındaki kasaba, Ankara - Sıvas demiryolu üzerindedir. Ankara - Kayseri demiryolu yapılırken kurulan kasaba, Yozgat, Kırşehir ve Çiçekdağı'nın istasyonu halini alınca, kısa bir süre içinde gelişmiştir. Ankara-Sıvas ve Kırşehir karayollarının kavuşağında olan Yerköy, Yozgat'a 42, Ankara'ya 190 km. uzaklıktadır.

Kasaba halkı geçimini tarım, hayvancılık ve meyvacılıkla sağlar. Yerköy, Yozgat ve çevresinin en önemli tahıl ve hayvancılık merkezlerinden biridir.

YERYÜZÜ (Bk. DÜNYA)

YESARİ, Mahmut (1895 - 1945)

Mahmut Yesari

Tanınmış Türk romancılarından biridir. İstanbul'da doğdu. Büyük ve ünlü hattat Yesari Zade İzzet Efendi' nin torunu, Albay Fahrettin Yesari'nin oğludur. İlk öğreniminden sonra İstanbul Lisesi' ne ve Güzel Sanatlar Akademisi'ne devam etti. Bir taraftan da yazı yazıyor, resim yapıyordu. Resim öğrenimi yapmak üzere Fransa'ya gönderileceği sırada, Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine, askere alındı. Çanakkale'de yedeksubay olarak bulundu. Savaşın sonunda İstanbul'a döndü. Öğrenimine devam imkânı bulamadığından, yazı hayatına atıldı.

Mahmut Yesari artık mizah dergilerine karikatürler çiziyor, küçük hikâyeler yazıyordu. Mütarekenin son yıllarında, Reşat Nuri Güntekin ile birlikte, «Kelebek» adlı Mizah dergisini kurdu. İlk romanını bu dergide yayınladı. Bundan sonra bütün hayatını gazetelere ve dergilere hikâye ve roman yazmakla geçiren, sadece yazılarından aldığı ücretle geçinen Mahmut Yesari, sıkıntılı bir ömürden sonra, genç denilebilecek bir yaşta veremden öldü.

Küçük hikâyelerinde oldukça basit gözüken yazarın asıl önemli tarafı romancılığıdır. Tiyatro denemeleri ve eleştirmeleri de yapmıştır. Hikâyeleri tümü ile güldürücü çeşni taşır. Romanlarında gerçekçiliğe özenen, fakat melânkolik, duygulu yönü daha belirli olan bir hava hâkimdir. Üslûp ve anlatım bakımından Reşat Nuri Güntekin'in etkisi altındadır. Bütün yazılarında duru ve sağlam bir dil yapısı göze çarpar. Geçimini kalemi ile kazanmak zorunda oluşu, zaman zaman ısmarlama ve acele yazışı Mahmut Yesari'nin daha kaliteli bir edebiyatçı olmasını engellemiştir.

Bibliyografya. — Yazarın başlıca eserleri:

Çulluk (1927); Ak Saçlı Genç Kız (1928); Tipi Dindi (1933); Aşk Yarışı (1934); Yakacık Mektupları (1938, 1961), Bir Aşk Uçurumu (1943); Bir Hayal Kırıklığı (1961); Gece Yürüyüşü (1944); Karga ile Tilki (1961); Kazma Kuyuyu (1961); Pencereden Pencereye (1939); Soyulan Hırsız (1961); Sürtük (1937, 1942); Tavsiye Mektupları (1961); Yakut Yüzük (1937, 1941).

YESARÎZADE NECİP PAŞA (1812?-1883)

Türk bestekâr ve orkestra şefidir. Büyük hattat Yesarî Efendi'nin oğludur. Çocukken Enderun'a girdi. Mızıka-i Hümayun'da orkestra şefi olarak yetişti. Ölümüne kadar Mızıka-i Hümayun umum kumandanlığında bulundu. 1875'te mirliva (tümgeneral), 1877'de ferik (orgeneral) oldu. Piyanist olan Necip Paşa, Batı ve Türk müziklerini bilirdi. Hamidiye Marşı, şarkılar, peşrev ve saz semaîleri, polka ve mazurkalar bestelemiştir. Necip Paşa'nın Türk müziğinin gelişmesi için yaptığı hizmetler büyüktür. Binlerce parçayı büyük paralar

karşılığında notaya aldırtmak suretiyle, klâsik Türk müziği repertuvarı koleksiyonlarının en doğrusunu toplamıştır. Bu koleksiyon ölümünden sonra dağılmışsa da, H. S. Arel'in, şimdi İstanbul Üniversitesi'nin malı olan koleksiyonunun önemli kısmı, Necip Paşa repertuvarına dayanmaktadır.

YEŞİL CAMİ

Beşinci Osmanlı padişahı Çelebi Sultan Mehmet'in XV. yüzyıl başlarında Bursa'da yaptırdığı camidir.

Babası Yıldırım Bayezit'in ölümünden sonra, kardeşleriyle taç ve taht kavgasına tutuşan Çelebi Sultan Mehmet, 1413 yılında onları ortadan kaldırıp devletin birliğini yeniden sağladıktan sonra, başkenti olan Bursa'da bazı imar hareketlerine koyuldu. 1415 yılında büyük bir cami yaptırmaya karar verdi. Caminin plânlarını Hacı İvaz Paşa'ya hazırlattı, yapılmasına da onu memur etti. Altı yıl süren inşaat tamamlanmak üzere iken Çelebi Sultan Mehmet, genç yaşta öldü. Yerine geçen oğlu II. Murat, babasının eserini kısa zamanda tamamlatarak 1422 yılında ibadete açtırdı.

Bugün bulunduğu semte adını vermiş olan caminin «Yeşil» sıfatiyle anılışının sebebi, yapılırken, iç duvarlariyle bir kısım dış duvarlarının son derece güzel yeşil Türk çinileriyle kaplanmış olmasıdır. Yalnız, zamanla bu çinilerden pek çoğu harap olmuş, hattâ çalınmış, yerine yenileri de konmamıştır.

Mihrabın tam karşısında, padişahın namaz kılmasına mahsus «Hünkâr Mahfili» yer almıştır. Caminin bütün iç süslemesi, özellikle «Hünkâr Mahfili»nin yeşil çinileri bir sanat şaheseri niteliğindedir.

Büyük selâtin camilerine göre, orta büyüklükte olan Yeşil Cami, zaman zaman tamir gördüğünden, bazı yerleri eski haline göre hayli değişmiştir. Özellikle minareleri, ilk yapıldığı zamandakinden tamamen ayrı bir üslûp taşımaktadır.

Yeşil Türbe

Yeşil Cami'nin tam karşısındadır. 1421'de yapılan türbenin mimarı da, camiyi yapan Hacı İvaz Paşa'dır. Bu türbenin içi ve dışı baştan başa yeşil çinilerle kaplıdır. Kütahya öncesi Türk çiniciliğinin merkezi olan İznik'ten getirilen çiniler tarzlarının en güzel örneklerini teşkil eder. Yayvan ve rahat basamaklarla çıkılan türbenin kapısı da, Türk oyma sanatının güzel bir örneğidir.

Çelebi Sultan Mehmet'in sandukası, sekizgen biçimindeki geniş türbenin tam ortasındadır. Sanduka, duvardakilerle ahenkli, yeşil çinilerle kaplıdır. Türbe'nin kubbesi yassı değil, diktir. Pencereler, mermerdendir. Çelebi Sultan Mehmet, doğrudan doğruya sandukanın altında değil, bunun alt katındaki mahzende yatmaktadır.

YEŞİLBURUN ADALARI

Yeşilburun Adaları, Atlas Okyanusu'nda, Afrika'nın batı kıyılarındadır. Aynı adı taşıyan burnun 540 kilometre kadar kuzey batısında olan Yeşilburun adalarının toplamı 14'tür. Volkanik olan bu adalar topluluğu dağlıktır.

Yüzölçümü: 5.482 km^2

Nüfusu: 201.500

Başkenti: Praia

Tropikal bölge kuşağı içinde olan Yeşilburun adalarının iklimi, sıcak, çok yağışlı ve çok nemlidir. Adaların deniz yüzeyine yakın yerlerinde sıcaklık yaz aylarında 38-40°'yi bulur. Ağustostan kasım ayına kadar sürekli yağmurlar yağar. Bunun dışında sağnak şeklinde yaz yağmurları da düşer. Başlıca ürünleri kahve, şekerkamışı, tütün, pamuk ve meyvadır. Balıkçılık da yapılır.

Bugün bir Portekiz sömürgesi — tam deyimiyle denizaşırı ülkesi — olan Yeşilburun Adaları (Cape Verde Adaları) Avrupalıların Atlas Okyanusu'nda ilk bulduğu yerlerden biridir. 1456 yılında Portekiz adına Venedikli kaptan Alvise Cadamosto tarafından keşfedilmiştir.

YEŞİLHİSAR

İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak bölümünde Kayseri iline bağlı bir ilçedir. İlin güneyinde olan Yeşilhisar ilçesi toprakları, kuzeybatıda Kayseri'nin İncesu, batıda Nevşehir'in Ürgüp, doğuda Kayseri'nin Develi, güneyde Nevşehir'in merkez, Niğde'nin merkez ve Çamardı ilçeleriyle çevrilidir. Bir bucağı ve 17 köyü vardır.

Yüzölçümü: 874 km^2

Nüfusu: 16.202 (1960 sayımı)

İlçe topraklarının kuzey ve güney batısı dağlıktır. Sırtlar doğuya doğru gittikçe alçalarak, Karahisar ovasında son bulur. Bu ova, batıdan doğuya doğru hafif hafif alçalarak Sultan Sazlığı'na ulaşır. İlçe merkezinin doğusunda olan bu sırtlar ve ova, geniş ölçüde meyva yetiştirmeye elverişlidir.

Yeşilhisar topraklarından Kayseri - Niğde - Tarsus - Adana - Mersin devlet karayolu geçer. Ayrı bir yol ile Ürgüp ve Nevşehir'e de bağlıdır.

Yeşilhisar'da yazlar sıcak, kışlar yağışlı ve soğuk geçer. Bu iklimin sonucu olarak bitki örtüsü, İç Anadolu Bölgesi'nde olduğu gibi, leke halinde ormanlar, sulak yerlerde meşe, söğüt ve çeşitli yemiş ağaçları, yazın kuruyan ve ilkbaharla sonbaharda yeşillenen otlaklardan ibarettir.

İlçe halkı tarım, bağcılık ve meyvacılıkla uğraşır.

Kasaba. — İlçe merkezi olan Yeşilhisar (Eski adı Develikarahisar veya Karahisar) kasabası geniş Karahisar ovasının batı ucunda, Karadağ'ın doğuya uzanan eteklerinde kuruludur. Denizden yüksekliği 1.200 metre olan Yeşilhisar'ın nüfusu 7.047 (1960 sayımı) kişidir. Kayseri'nin 70 kilometre güneydoğusunda olan kasabaya hem karayolu, hem de demiryolu ile bağlıdır. Yeşilhisar, demiryolu ile Niğde'ye 64, Ulukışla'ya 126 kilometre uzaklıktadır.

Kasaba halkının büyük çoğunluğu geçimini tarımla sağlar. Hayvan yetiştirenler de çoktur. Çevrenin başlıca ürünleri, tahıl, çeşitli yemişlerdir. Halıcılık da önemli bir gelir kaynağıdır. 600 kadar tezgâh vardır. Pekmez ve çeşitli reçeller yapım ve satışı yapılır.

YEŞİLIRMAK

Anadolu'nun bellibaşlı nehirlerinden biridir. Suşehri ile Zara arasındaki 3.577 m. yüksekliğindeki Köse Dağı'ndan çıkar. Çıkışının 276. kilometresinde Çekerek ırmağı ile, 350. kilometresinde Kelkit Çayı'nı aldıktan başka irili ufaklı birçok akarsuyla beslenir. Tokat'ın 1 km. kadar kuzeyinden geçer. Turhal ve Amasya'dan geçtikten sonra doğuya döner, sonra da kuzeye yönelerek Çarşamba Ovası'nın kuzeybatısında Karadeniz'e dökülür. Denize döküldüğü yerde geniş bataklıklar, su birikintileri meydana getirir. 416 km. uzunluğundadır.

Yeşilırmak, yolu boyunca sık ormanlarla kaplı dağların dar vâdilerinden aktığı için aşınmaya sebep olmaz. Bundan ötürü de Kızılırmak'ın tersine suyu berrak, yeşilimsidir. Yeşilırmak'tan bilhassa Turhal ve Amasya yakınlarında geniş çapta sulama işlerinde faydalanılmaktadır.

Yeşilırmak, Kuzey Anadolu'nun en önemli akarsularından biridir. Nehir Amasya'nın içinden geçer. Resimde Amasya'da Yeşilırmak kıyıları görülüyor.

YEŞİLOVA

Akdeniz Bölgesi'nin, Antalya bölümünde Burdur iline bağlı bir ilçedir. İlin batısında olan Yeşilova ilçesi toprakları kuzeyden Isparta'nın Keçiborlu, Burdur'un merkez, batıdan Denizli'nin merkez ve Acıpayam, güneyden Burdur'un Tefenni ilçeleri ile çevrilidir. Bir bucağı ve 48 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.331 km²

Nüfusu: 26.596 (1960 sayımı)

İlçe toprakları, güneybatıdan kuzeye kadar yüksek dağlarla çevrilidir. Bu yarım dairenin ortasında kalan ilçe topraklarını Salda Gölü'nün hafif eğimli düzlükleri kaplar. Doğu kesimi çıplak, kuzeyi makiler, güney ve batısı ormanlarla örtülüdür.

Ulaştırma işi, ilçenin ortasından geçen Burdur-Denizli karayolu ile yapılır.

İlçe toprakları Akdeniz iklim kuşağı içinde kalır. Yazlar sıcak ve az yağışlı, kışlar ılık ve çok yağışlı geçer. Bitki örtüsü güneybatıda daha zengindir. Genel olarak makiler göze çarpar. Çam ve meşe ormanları da güneybatıda oldukça sık bir haldedir. İlçe toprakları tarıma çok elverişlidir. Hububat, pancar, anason ve bol meyva yetiştirilir. Önemli sayıda hayvan da beslenir.

Kasaba. — İlçe merkezi olan Satırlar kasabası Burdur'un güney batısında, Salda Gölü'nün doğu kıyılarında, dalgalı bir düzlük üzerinde kuruludur. Çevresi verimli topraklar ve ormanlarla örtülüdür.

Deniz yüzeyinden yüksekliği 936 metre olan kasabanın nüfusu 2.501 kişidir (1960 sayımı). Hartası, imar plânı olan kasabada, su tesisleri vardır. Elektrik tesisleri proje halindedir.

Kasaba, Burdur'a 57 kilometrelik bir karayolu ile bağlıdır. En yakın demiryolu istasyonu da gene Burdurda'dır. Ilımlı bir iklimi olan kasabanın başlıca ekonomik dayanağı tarım, hayvancılıktır. Kasaba çevresinde şeker pancarı da bol olarak yetiştirilir. Yün ve deri başlıca ihraç maddeleridir. Çevredeki ormanlarda sansar, tilki, tavşan ve domuz bulunur ve avlanır. Anason ve pancar ihracı da önemlidir. Kasaba gelişmek üzeredir. Çevresi bağlık ve bahçelik olduğu için dinlenme ve gezme yerleri boldur. Salda Gölü'nde balık avı da yapılır.

YEŞİLYURT

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat bölümünde, Malatya iline bağlı bir ilçedir. Malatya şehrinin güneybatısında olan ilçe, kuzeyde Malatya merkez, güneybatıda ve batıda Malatya'nın Doğanşehir ve Akçadağ, doğuda Malatya'nın Pötürge ve güneyde de Adıyaman'ın Çelikhan ilçeleriyle çevrilidir. Bir bucağı ve 19 köyü vardır.

Yüzölçümü: 571 km²

Nüfusu: 19.924 (1960 sayımı)

İlçe toprakları, güneydoğudaki Beydağı'nın çıplak sırtlarını bölen dar ve derin vâdilerini içine alır. Yer yer yeşilliklerle örtülü olan ilçede güneye inildikçe toprak çıplaklaşır ve kayalık sırtlar fazlalaşır.

Kara iklimine bağlı olan ilçede yazlar sıcak ve kurak, kışlar soğuk ve yağışlıdır. Yer yer, meşe ormanları; dağ yamaçlarında yavşanotu ve dikenli gevgenler görülür.

İlçe ekonomisi tarla tarımına, yemişçiliğe ve hayvancılığa dayanır. Bol sulu Derme Çayı'nın suladığı topraklardan iyi ürün alınır. Kerestecilik, meyvacılık ve dokumacılık çok ileridedir.

Kasaba. — İlçe merkezi olan Yeşilyurt, Malatya'nın güneyindedir. Eski adı İsmetpaşa olan Yeşilyurt Derme Çayı vâdisindedir; çevresi bağ ve bahçelerle çevrilidir. Derme Çayı kasaba dolaylarındaki Pınarbaşı'ndan çıkar ve dört arkla Yeşilyurt içinden geçer.

Deniz yüzeyinden yüksekliği 918 metre olan kasabanın nüfusu 6.315 (1960 sayımı) kişidir.

YETİK, M. Sami (1878 - 1945)

M. Sami Yetik

XX. yüzyılın tanınmış Türk ressamlarından biridir. Modern anlamdaki resim sanatının Türkiye'de yerleşip gelişmesine yardımı dokunması bakımından önemi olan M. Sami Yetik İstanbul'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini sivil okullarda yaptıktan sonra, Harbiye'ye girdi. Buradan mezun olunca, Askerî Baytar Rüştiyesi'ne resim öğretmeni tâyin edildi. Bir yandan da o yıllarda kurulmuş olan «Sanayii Nefîse Mektebi» (Güzel Sanatlar Akademisi)ne devam ediyor; ressamlık konusunda hem teorik, hem pratik bilgisini artırıyordu.

Nihayet, Sanayii Nefîse Mektebi'nden birincilikle mezun oldu. 1909 yılında hükümetin yardımıyle Fransa'ya gönderildi. Paris'te, çağının ünlü ressamlarının yanında üç yıla yakın çalıştı. Yurda dönüşünde öğretmen-subay olarak uzun süre, birçok askerî okullarda görev aldı. 1933 yılında askerlikten ayrılarak, resim çalışmalarına devam etti. 1945 yılında İstanbuld'a öldü.

Sami Yetik, klâsik anlamdaki modern resmi getiren yenilikçilerden olmakla beraber; Paris'te bulunduğu sırada, özellikle Fransa'da gelişen, aşırı yeni akımlara ilgisiz kalmıştır. Sanat anlayışında ve çalışmalarında hafif ölçüde empresyonizm izlerine raslanır. En çok manzara çalışmaları yapmış ve bu alanda başarı kazanmıştır. Asker olduğu için, Balkan ve Birinci Dünya savaşlarında çeşitli cephelerde düşmanla çarpışmış; bu bakımdan savaş sahneleri ile ilgili birçok tablo meydana getirmiştir.

YEZİD I. (645 - 683)

Emevîler hanedanının ikinci halifesidir. Muaviye'nin oğludur. Annesi «Benikelp» kabîlesinden Mîsûn adlı zeki, zamanına göre kültürlü bir kadındır. Söylentiye göre; Muaviye, kendisini bile hicveden bu kadınla anlaşamamış, küçük yaştaki oğlu Yezid'i yanına katarak, kabilesine geri göndermişti. Çocukluğunu annesiyle geçiren Yezid, ondan şiir ve edebiyat zevki almış, gençlik çağına geldikten sonra babasının yanına dönmüştü. Aslında sadece bir vali olan Muaviye, Hazreti Hasan ile yaptığı anlaşmaya uymamış, valiliği saltanat haline getirmeye karar vermişti. Bunun için, daha kendi sağlığında İslâm dünyasını, oğlu Yezid'in hükümranlığını kabule zorluyordu. Çetin çekişmelerden sonra buna muvaffak oldu; oğlunu veliaht tâyin ettirdi. Böylece onun ölümünden sonra Yezid, Şam'da 680 yılında tahta çıktı. Bazı Arap ilerigelenleri, bu arada Hz. Ali'nin küçük oğlu Hz. Hüseyin, Yezid'in halifeliğini kabul etmedi. Kûfeliler'in yardımı ile, Yezid'e isyan etti ve Kûfeliler'in çağrısına uyarak halifeliğini ilân için Kûfe'ye gitti. Yezid, onu öldürttü (Bk. Hüseyin, Hz.).

Yezid, ilk zamanlar sadece Hüseyin taraftarları ve Şiilerce lânetlenirken, sonraları bu lânetlemeye Sünnîler de katıldılar. Yezid adı çevresinde, gittikçe artan bir nefret belirdi. O kadar ki, onun adı, bir zaman sonra hemen hiçbir Müslüman çocuğuna isim olarak konmadıktan başka, bütün İslâm dünyasında bir küfür ve hakaret kelimesi olarak kullanılır oldu. Yezid, «Kerbelâ»dan sonra da Hüseyin'in yakınlarından, taraftarlarından öc almakta devam etmiş; Medine şehrini zaptederek üç gün üç gece yağma ettirmiş; Mekke'yi mancınıklarla taşa tutturup Kâbe'yi bile kısmen yıktırmıştır. Mekke'yi de yağma ettirmek niyetiyle, oraya giderken, yolda birden hastalanmış ve ölmüştür. Bazı Müslüman kaynaklarında bu âni ölüm, Tanrı'nın gazabına yorulur.

Aşırı ölçüde sert, hiddetli, kinci fakat azimli bir kimse olan Yezid; özel yaşayışında duygulu bir şair olarak tanınır.

YEZİD II — Emevî hükümdarı Abdülmelik'in oğludur. 720 yılında tahta çıkmış; dört yıl halifelik etmiştir. Söylentiye göre çok sevdiği bir gözdesinin ağzına üzüm atarken, bu üzüm, boğazında kalarak genç kadının boğulmasına sebep olmuş; II. Yezid de bu olaydan duyduğu çok büyük üzüntünün sonucu olarak, bir hafta sonra ölmüştür. II. Yezid, ilkinin aksine yumuşak huylu, adaletsever bir halife olarak ün salmıştır.

YEZİD III — On ikinci Emevî halifesi, I. Velid'in oğludur. 701'de doğmuş, 744'te ölmüştür. III. Yezid, zalim bir kişi olan II. Velid'i öldürterek tahta geçmiş; beşbuçuk ay süren bir saltanat devri yaşamıştır.

YEZİDÎLİK ve YEZİDÎLER

Genel olarak «Haricîler» diye anılan topluluk arasındaki bölünmelerden sonra meydana gelmiş bir mezhebe Yezidîlik; bu mezhep mensuplarına da Yezidîler denir. Haricîler; Hz. Ali - Muaviye anlaşmazlığında, önceleri Ali tarafındayken; sonradan Hz. Ali'yi de Muaviye'yi de tanımıyan bir gruptur. Bu grup mensupları İslâmlık inançlariyle hemen hiç bağdaşmıyan pek çeşitli teşekküller, mezhepler ve tarikatlar kurmuşlardır. Haricîler tarafından kurulmuş bu çeşitten ikinci derecedeki mezheplerin en tanınmışlarından biri «Ebâdiyye»dir. Ebâdiyye mezhebi de dört kola bölünmüş, bunlardan biri «Yezidîlik» şeklinde gelişmiştir.

Son derece ilkel bir din niteliği taşıyan Yezidîliğe, bu adın neden ve nasıl verildiği konusunda kesin bir bilgi yoktur. Ancak Yezid'e karşı duyulan engin kin ve nefret dolayısiyle bu mezhep-dine Yezidîlik denmiş olması ihtimali kuvvetlidir. Çünkü Yezidîlik, kendi dışındaki hemen bütün din ve mezhepler tarafından hakir görülür. Yezidîliğin bağlı olduğu Ebâdiyye'nin anlayışına göre, Hz. Ali, bir insan değil, insan şekline bürünmüş Allah'

ın kendisidir. Hz. Muhammed'i peygamber olarak dünyaya gönderen de, zaman zaman insan kılığına girmiş Allah olan Ali'dir. İşte Ebâdiyye mezhebinin bu kadar dar ölçüde bulunan Tanrı anlayışı, ondan ayrılmış bir dal olan Yezidilik'te daha da ilkel bir şekil almıştır. Dinleri getirenlerin peygamberler oluşu gibi, mezhepleri vücuda getirenler de az çok tarihî bir şahsiyeti olan kimselerdir. Her mezhebin belli bir kurucusu olduğu halde Yezidîliği kuranın kim olduğu kesin olarak bilinmemektedir.

Yukarıda belirtildiği gibi, Yezidîlik, İslâmlık çerçevesine sokulmakla beraber, Müslüman mezheplerden tümü ile ayrı bir sistem, hattâ bir din niteliği taşır.

Yezidîliğin Esasları

Yezidîlere göre, tanrısal varlık iki sistemden ibarettir: iyilik ve kötülük. Kötülüğün temsilcisi bugün için — geçici olarak — şeytan'dır. Ancak, Şeytan'ı, geçici de olsa, kötülük yapmaya mecbur eden Allah olmuştur. Şöyle ki; ilk zamanlar Allah'la şeytan aynı seviyede, aynı gücde ve nitelikteydiler. Fakat Allah, tanrısal ortağı olan şeytanı kıskandı ve bütün yaratıcılık, yöneticilik gücünü kendi nefsinde toplamak için şeytanla rekabete girişti. Bir yolunu bularak ona bir tuzak kurdu, oyun oynadı. Bunun sonunda da şeytanı tanrısal saltanattan ve cennetten uzaklaştırdı. Bunun üzerine şeytan da ister istemez, iyiliğe ve tanrısal oluşlara düşman kesildi.

Yezidîler'in inanışlarına göre şeytan, hakkı yenmiş durumdadır. Çünkü, kâinatı birlikte yaratmış olduğu Allah, kendisini cennetten ve tanrılıktan uzaklaştırmıştır. Yezidîler; bu inanışın sonucu olarak; zulme uğramış, hakkı yenmiş bulunan şeytan'a önce sevgi ve sempati beslemişler, bunu zamanla şeytanı kutsallaştırmaya, tanrılaştırmaya ve nihayet ona tapınmaya kadar vardırmışlardır. Onlara göre, bugün için, Allah kudret mevkiinde bulunmakla beraber, durum şeytanın lehine gelişmektedir. Yani Allah'ın gücünün gittikçe azalmasına karşılık, şeytan'ın gücü ve nüfuzu gittikçe artmakta, çoğalmaktadır. Sonunda şeytan, Allah'a galip gelecek, onun kendisine yaptığı haksızlığı düzelttirecektir.

Bu inanışa dayanan Yezidîler, bugünün güc sahibi olan Allah'a değil, yarının güc sahibi olan şeytana tapmayı daha akıllıca görür ve ona taparlar. «Melik Tâvûs» diye andıkları şeytan'a yaranmak için, çok zaman, iyiliğe değer vermezler. Genel olarak, bütün alışılmış ahlâk kurallarının dışında, kirli bir hayat sürerler. Çocukça sayılacak bazı bâtıl inançlara bağlıdırlar. Kadın ve erkek adları dışında Müslümanlıkla hiçbir ilişikleri yoktur. Kutsal kitap olarak, «Celde» denilen, kimin tarafından düzenlendiği belirsiz, basit birtakım masal, efsane ve görüşleri ihtiva eden bir eseri tanırlar.

Yezidîler; dağınık yığınlar halinde; Suriye'de Sencer dağlık bölgesinde; Halep ve Bağdat'ta; Azerbaycan, Revan dolaylarında; Diyarbakır, Siirt illeri arasında; Garzan, Hasankeyf, Kurtalan, Beşiri köylerinde ve yaylalarında yaşamaktadırlar. Dünya'daki bütün Yezidî nüfusu, yaklaşık olarak, 350-400 bin kadardır.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Yezit ve Kerbelâ Faciası (Dâniş Remzi Korok, 1949), Yezidî Taifesinin Ahvali (Nuri Giridî).

YIĞILCA

Karadeniz Bölgesi'nin, Batı Karadeniz bölümünde, Bolu iline bağlı bir ilçedir. Yığılca ilçesi kuzeyde Zonguldak'ın Ereğli ve Devrek, doğuda Bolu'nun Mengen ve Merkez, batıda Akçakoca, güneyde de Düzce ilçeleriyle çevrilidir. İlçenin 1 bucağı ve 23 köyü vardır.

Yüzölçümü: 750 km^2

Nüfusu: 13.408 (1960 sayımı)

İlçe toprakları, genel olarak, dağlıktır. Vâdilerden akan suların en önemlisi Melen Çayı'dır. Dağlar sık ormanlarla kaplıdır. Vâdilerde ekime elverişli bereketli toprakar olduğu gibi, bitki örtüsü de, Karadeniz iklimine uygun olarak sık ve yeşil orman türleri halindedir.

İleç, il yolu Ankara - Bolu - İstanbul devlet yoluna bağlıdır. Yığılca'nın toprakları, sık ormanlarla kaplı olduğu için, tarıma elverişli yerler çok azdır. Bu yüzden büyük tarla tarımı yerine, akarsu kıyılarında sebze, meyva yetiştirilir; yamaçlarda bağcılık yapılır. İlçenin ekonomisi orman ürünleri ile keresteciliğe dayanır.

Kasaba. — İlçe merkezi olan Çayırlıahmetçiler (Yığılca) kasabası Düzce'nin doğusunda ve Bolu'nun kuzeyindedir. Büyükçe bir köy olan ilçe merkezinin denizden yüksekliği 765 metre, nüfusu 1.230 (1960 sayımı) kişidir.

Kasabanın ekonomik durumu orman ürünlerine ve keresteciliğe dayanır. Halk geçimini, sebzecilik, meyvacılık ve kerestecilikle sağlar. Bölgede mangal kömürü de yapılır.

Yığılca kasabası 36 kilometrelik bir yol ile de Bolu'ya bağlıdır.

YILAN: Yerde Sürünerek Yürüyen Soğuk Bir Yaratık

YILAN, sürüngenlerden, ince uzun vücutlu, ayakları olmıyan hayvanların genel adıdır. Değişik uzunluklarda, pek çok çeşidi vardır. 7-8 sm. kadar küçük yılanlar olduğu gibi, boyları 8 metreyi geçen dev yılanlar da vardır.

Yılanın vücudu baş, gövde ve kuyruk olmak üzere üç ayrı kısımdan meydana gelmiştir. Fakat ilk bakışta gövde ve kuyruk kısmı kolaylıkla ayırdedilemez.

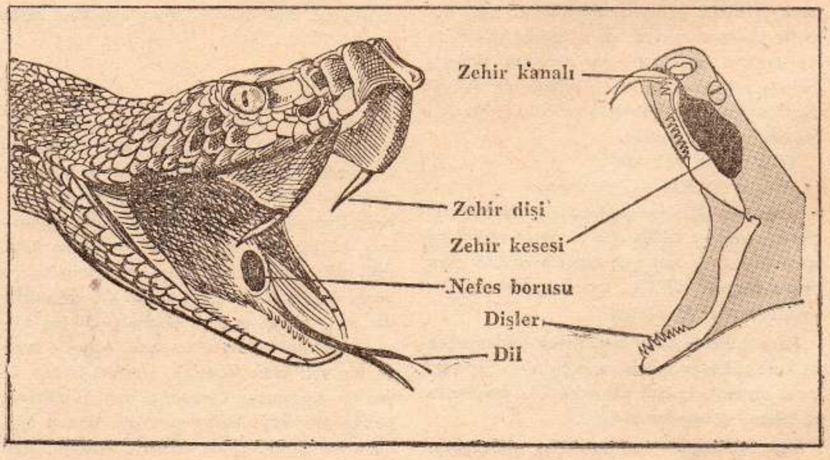
Yılanın başı üçgen biçimindedir. Zehirli olanlarda bu durum daha bâriz olarak gözükür. Gözleri kapaksız, göz bebekleri yukarıdan aşağıya uzanan bir yarık şeklindedir. Gözü önünde saydamlaşmış bir deri vardır, bu tabaka gözü korur. Başın önünde iki burun deliği varsa da koklamaya yaramaz. Hayvanın dilinin ucu iki çataldır.

Yılanın alt çenesi öteki hayvanlarınkine göre çok daha fazla açılabilir. Bu yüzden, yılan kendi kalınlığından daha geniş hayvanları kolayca yutar. Ağzındaki sivri dişler çiğnemeye yaramaz. Bunlardan başka damakta çengel biçiminde iki tane zehir dişi bulunur. Dişin ortasında zehir kanalı baştaki zehir bezine bağlıdır. Yılan ısırarak soktuğu için, ısırdığı yerde asıl diş izlerinden başka, iki zehir dişinin yeri dikkati çeker.

Hayvanın vücudu, sık pullarla kaplı bir deriyle örtülüdür. Üzerinde menevişli hareler, dalgalar vardır. Yılan derisi dericilikte çok makbul tutulur. Çantalar, ayakkabı yapılır. Yılın belirli zamanlarında derisini değiştirir. Bu değişme sırasında, deri, baştan kuyruğa kadar tıpkı bir eldiven parmağı gibi kendiliğinden soyularak çıkar. Buna yılanın gömlek değiştirmesi denir.

Yılan Nasıl Yürür

Yılanın başlıca özelliği ayaksız oluşudur. Buna rağmen yerde büyük bir hızla hareket eder, hattâ vücudunun üst kısmını havaya kaldırarak avının üzerine atladığı da olur. Yılanın kaburgaları, uclarında bulunan birer kasla geniş karın pullarına bağlıdır. Hayvan önce bütün ağırlığını karın pullarına verir, sonra sağa sola kıvranarak pullara bağlı bu

kasları çalıştırır. Böylece bu pullar dikleşir ve çengel gibi toprağa batar. Sonra da hayvan bunlara dayanarak öne doğru kayar. Bu hareket çabuk ve sık tekrarlanınca yılan hızla yer değiştirmiş olur. Yılanlar pullariyle yere tutunarak hareket ettiği için, cam gibi, düz bir yüzey üzerinde kolay hareket edemezler.

Yılanın vücudu ince uzun olduğundan iç organları da uzamış ve biçim değiştirmiştir. Akciğerlerinden biri tamamen körelmiş, öteki de çok uzamıştır. Ayrıca bir de hava keseleri vardır. Bu kesedeki hava, avını yutarken uzunca bir zaman nefes alamıyan yılanın solunum yapabilmesini sağlar. Yılanın omurgası çok esnektir, baş ve kuyruk omurgalarından başka ötekilerinin hepsinde kaburga bulunur.

Yılanlar Nasıl Yaşar

Yılan et yiyerek beslenen bir hayvandır. Fare, köstebek, kurbağa, kertenkele ve küçük kuşları yiyerek beslenir. Daha büyük cinsleri tavşan ve benzeri büyüklükteki hayvanları da yiyebilir. Yılan taşlar ve otların arasına gizlenerek avını bekler. Başını arkadan öne doğru ok gibi fırlatarak, ağzı açık olarak avına saldırır. Avını ısırdıktan sonra ölmesini bekler, sonra da bütün olarak yutar. Ağzında bol tükrük salgılanması bu yutuşu kolaylaştırır. Mideye inen av, mide suları ve kuvvetli asitlerin etkisiyle sindirilirken, yılan bütün yedek oksijenini ve kuvvetini harcar, sindirim sona erinceye kadar yarı uyku halinde kalır.

Bazı büyük yılanlar zehirsizdir, avlarını sarılıp sıkarak öldürür. Yılanlar soğukkanlı hayvanlar oldukları için kışları, kış uykusuna yatarak geçirirler.

Yılanlar yumurtlıyarak ürerlerse de tam olarak yumurtlayıcı sayılmazlar. Dişi yılan 4-12 kadar yumurta bırakır, bundan birkaç dakika kadar sonra canlı yavrular çıkar. Hattâ bazı yılan cinsleri yavrularını tamamen canlı olarak da dünyaya getirirler.

Yılan, soğuk ve tehlikeli bir hayvandır. Kırlık yerlerde evlere girip, kilerlere gizlendiği, nemli, kuytu yerlere saklandığı olur. Ne cins yılan olursa olsun, tehlikesizi de olsa hemen öldürülmeye çalışılır. Yalnız insanlar değil, hayvanlar da yılandan çok çekinirler. Bazı kedilerin, küçük yılanları öldürdüğü, bazı kuşların yılanlarla mücadele etmekten çekinmediği görülür. Fakat yılanın başlıca düşmanı, «Mangust» adı verilen bir hayvandır. Hindistan, Mısır ve Avrupa'nın bazı bölgelerinde yaşıyan bu hayvan sürüngenleri, özellikle yılanları yakalayıp yemekte çok ustadır. Çok akıllı ve çevik olduğundan yılanı kolayca ısırıp boğar. Hindistan'daki mangustlar dünyanın en tehlikeli yılanı kobrayı bile öldürürler.

Başlıca Yılan Çeşitleri

Yılanlar, zehirli olanlar ve olmıyanlar diye başlıca iki büyük grupta toplanabilir.

Karayılan. — Zehirsizdir. Salyangoz ve böcekleri yediği için faydalı sayılabilir. Bizde çok vardır.

Boa. — Güney Amerika'da yaşar, zehirsizdir. 5-6 m. uzunluğundadır. Derileri için çok avlanır. Avını, etrafına sarılıp sıkarak öldürür.

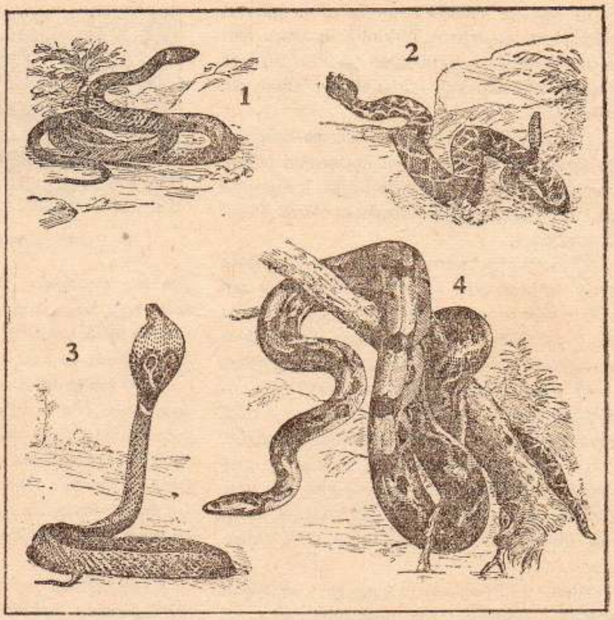
Çıngıraklı Yılan. — Amerika'da yaşar, çok şiddetli zehiri vardır. Kuyruğunun ucundaki pullar birbirine ve yere çarparak çıngırak sesine benziyen bir ses verir. 4 zehir dişi vardır.

Kobra (Gözlüklü Yılan). — Başının altı ile gövdesinin üst kısmı geniştir, Hindistan ve Afrika'da yaşar, çok zehirlidir.

Engerek. — 1 m. kadar boyundadır. Kırmızımtırak rengi vardır.

Boynuzlu Yılan. — Mısır'da yaşıyan çok zehirli bir engerek çeşididir.

Deniz Yılanı. — Sıcak denizlerde yaşar, 2 m. uzunluğundadır. Çok zehirlidir. Daha çok Hindistan kıyılarında bulunur. Balıkçılar bu yılandan çok korkarlar.

Çeşitli yılanlar: 1 — Karayılan; 2 — Çıngıraklı yılan; 3 — Gözlüklü yılan (Kobra); 4 — Boa yılanı.

Mercan Yılan. — Meksika ve Brezilya'da yaşar. Zehirlidir, ama insana dokunmaz. Isırsa bile zehiri öldürücü değildir. Halkaları mercan kırmızısına yakın bir renktedir.

Su Yılanı. — Daha çok suda yaşar; zeytin yeşili renkte, 1 m. kadar uzunluktadır.

Yılan Sokması

Dünyanın hemen her yanında, bilhassa tropik ve sub-tropik bölgelerde zehirli yılanlar çoktur. Geniş tarım alanları, fare gibi kemiricilerle beslenen yılanların en çok görüldüğü ve zehirlenme vakalarına sık raslandığı bölgelerdir.

Yılanlardan çoğunun başlarının her iki tarafında zehir salgılıyan bezler vardır. Soktuğu zaman bezlerindeki zehirli salgıyı başka bir canlının dokularına akıtan yılanlar zehirli sayılır.

Zehirli yılanlar iki kısma ayrılır: 1) Proteroglypha, 2) Solenoglypha.

1) Proteroglypha. — Bunların üst çenelerinin her iki tarafında oluklu küçük dişler vardır. Bu dişler çene kemiğine iyice geçmiştir, yerinden oynamaz. Proteroglypha sınıfından olanlar ısırarak zehirlerini akıtır. Başlıcaları şunlardır: Mercan yılanları, okyanuslardaki deniz yılanları, Avustralya'daki kaplan yılanı, (karayılan), bakır başlı yılanlar, Hindistan, Burma ve Malaya'da bulunan kobra çeşitleri, Afrika'da, mamba ve «fırlıyan kobralar», Amerika'da «corallilos» ve «coraesler».

2) Solenoglypha. — Bu sınıftakilerde üst çenenin ön kısmında dizi halinde, büyükçe, içi delik iğne gibi dişler vardır. Sağ ve sol dizideki en uzun diş zehir akıtır, diğer dişler, iş görmez. Bu dişler son derece oynaktır. Çünkü üst çene kemiği başa kaslarla gevşek olarak bağlanmıştır. Solenoglypha'lar ağızları açık durumda iki taraftaki dişleriyle sokarak zehirler. Bu sınıfın başlıcaları; engerekler, çıngıraklı yılanlar, bakır başlılar, vs.'dir.

Yılanın baş düşmanlarından biri de mangust denilen hayvandır.

Çıngıraklılar arasında en zehirlileri Florida ve Teksas'takilerdir. Hindistan'da «daboia» ve Afrika'da bulunan «körüklü», «gaboon» denen engerekler çok tehlikelidir.

Güney Amerika'da, Uzak Doğu, Orta ve Güney Asya'da bu cinsin çeşitleri vardır.

Yılanın zehir yapan organı bir salgı bezidir. Zehirli salgı bir kanal aracılığiyle her iki tarafta bulunan dişe gelir.

Salgılanan miktar bir, iki damladan iki santimetrekübe kadar olabilir. Yılan zehiri toksik etki gösteren proteinlerden ibarettir. Profesör Karl Slotta ve arkadaşları çıngıraklı yılanların zehirinden «Crotoxin» adında kristalize bir madde ayırabilmişlerdir. Crotoxin' in içinde birtakım amino asitler vardır.

Çeşitli yılan zehirlerinin değişik özellikleri vardır. Bu değişikliklere aynı cinsten olan yılanlarda bile raslanmaktadır. Bazı zehirler vücuda yavaş yavaş tesir eder, ağrı yapmaz. Bazıları ise son derece süratle tesir eder ve şiddetli ağrılara sebep olur.

Yılan zehirlerinin içinde bulunan aktif madde çeşidine göre organizmada değişik belirtiler ortaya çıkar. Bazıları, solunum, dolaşım, görme gibi fonksiyonları bozar. Bir kısmı kırmızı ve beyaz yuvarlara tesir ederek kanı bozar, dolayısiyle oksijen taşınmasını güçleştirir. Kanın pıhtılaşmasına veya sulanmasına sebep olan, yahut dokularda ağrı, şişlik, renk değişmesi, harabiyet yapan zehir çeşitleri vardır.

Zehirlenme Belirtileri

Zehirlenme belirtileri zehirin kimyasal bileşimine bağlı olarak çok değişiktir. Yılan cinsine göre bunu şöyle özetliyebiliriz:

1) Mercan Yılanları. — Salya ve gözyaşı salgılanmasını artırır. Bitkinlik ve uyku hali verir, titreme ve kasılmalar görülür. Zehirin sinir sistemi üzerinde etkisi ağırdır. Ölüm görülebilir.

2) Çıngıraklı Yılanlar. — Görme bozukluğu veya körlük yapar. Göz kaslarında felçler olur. Diğer kaslar, özellikle boyun kaslarında da felçler görülür. Sokulma genel olarak ölümle sonuçlanır.

3) Gözlüklü Yılan (Kobra). — Çok fazla salya salgılanması, kusma ve kanamalar görülür. Kan basıncı düşer. Soluk almada güçlük veya solunum durması olur. Zehrin kan ve vejetatif sinir sistemine etkisi ölümle biter.

4) Kıral Kobra. — Çok terleme, solunum güçlüğü ve ölüm görülür. Zehir doğrudan doğruya merkez sinir sistemini etkilemektedir.

5) Engerekler.— Sokma yerinde şişlik, morarma, lenf bezelerinin şişmesi gibi belirtiler görülür. Susuzluk ve ishallere, barsak, böbrek, kulak, göz ve ağızda kanamalara sebep olur.

Yılan zehirlenmesinin sonucu vakaların ağırlığına bağlıdır. Şahıs ufak tefek, genç veya çocuksa, yahut alınna zehir miktarı çoksa durum daima ciddidir. Eğer yılanın dişi bir damar içine girmiş ve zehir doğrudan doğruya kana karışmışsa hemen ölüme götürebilir.

Yılan, bir insanı ısırmadan evvel başka bir hayvanı yemiş ve zehrini akıtmışsa bezlerde az zehir bulunacağından zehirlenme belirtileri hafif geçebilir. Kış uykusundan yeni kalkmış yılanların sokması ise, aksine ağır durumlara sebep olur.

Hindistan'da yılan sokmasından senede ortalama 25.000 kişi ölmektedir. Avrupa'da bu miktar çok düşüktür.

Korunma ve Tedavi. — Yılan sokmasından korunmak için kalın, köseleden yapılmış ayakkabı ve çizmeler giymelidir.

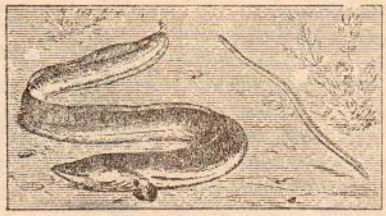
Tedavide özel, zehire göre hazırlanmış veya polivalan (birkaç zehir çeşidine karşı bileşik) serumlor kullanılır.

Bu serumlar deri altına, kas içine veya damar içine zerkedilir. Sokulmadan hemen sonra en geç iki saat içinde serum yapmak imkânı olursa, serumun bir kısmı sokma yerinin etrafına tatbik edilir. Gecikmiş vakalarda ve çok ağır durumlarda serumun damar içine yapılması uygundur.

Yılan ısırır ısırmaz soktuğu yerin üst kısmından bir bağ (turnike) koymak ve bunu 5-10 dakika aralıklarla birkaç saniye gevşetip tekrar sıkmak zehrin vücuda azar azar ve fasılalarla karışması bakımından faydalı bir tedbirdir. Sokma yerini çizmek, emmek, bazı solusyonlar sürmenin fazla bir değeri yoktur. Hastanın durumunu ağırlaştıracak, sokma yerinin başka mikroplarla bulaşmasını kolaylaştıracak müdahalelerden sakınmalıdır.

YILAN BALIĞI

İnce, uzun yapılı bir balıktır. Başı vücuduna göre küçük ve sivri, ağzı pek geniş, üst çenesi uzundur. Her iki çenesinde ufak, sivri dişleri vardır. Gözleri küçük, ağzına yakındır. Tatlı sularımızda bulunan yılan balıkları iki çeşittir. Birinin genel rengi siyah, yanları esmer, karnının altı açıkçadır. Öbürünün rengi zeytunî, yanları nispeten açık ve karnının altı sincabidir. Berrak sularda bulunanların sırtı koyu yeşil ve karnı azıcık gümüşlü olduğu halde çamurlu sularda yaşıyanların sırtı siyahımsı ve karnı sarımtıraktır.

Yılan balığı ile yavrusu

Yılan balığının vücudu gayet kaypak ve yapışkandır. Elle tutulunca kayıp kurtulur. Yılan balıkları suyu tatlı ve tuzlu göllerle, nehirlerde, ırmaklarda ve derelerde bulunurlar, bazan göllerden akan suların akıntısına kapılıp denize kadar inerler. Yılan balıkları yalnız geceleri gezip, gündüzleri hiç hareket etmeden geçirirler.

Yılan balıkları çok kuvvetlidir. Kendi büyüklüğündeki balıklara saldırmaktan çekinmez. Türkiye göl ve nehirlerinde çok bulunur. En büyükleri Ulubat Gölü'nden çıkar; bunların boyu 1,5 m., ağırlıkları da 4 kg. kadardır.

YILANBOYNU KUŞU

Yılanboynu kuşu

Boynu s gibi kıvrık bir kuştur. Nehir, bataklık ve göl kenarlarındaki ağaçlarda yaşar, balık yiyerek beslenir. Siyah olan tüyleri maden parlaklığı gösterir. Boynu pas renginde, uçma ve kuyruk tüyleri siyah, baştaki tüysüz kısım sarı yeşildir. Yurdumuzda, Hatay'daki Amik Gölü'nde kuluçkaya yatarlar.

YILANCIK

Yılancık, çok defa yüzde, daha seyrek olarak da vücudun diğer kısımlarında görülen bir cilt hastalığıdır. Tıpta «erysipele» adı verilen bu hastalık hemolitik streptokok mikropları tarafından meydana getirilir. Hastalığa en çok ılık iklimlerde ve daha ziyade kış ve ilkbahar aylarında, ekseriya 20 yaşından yukarı kimselerde raslanmaktadır.

Hemolitik streptokoklar, deriye küçük çizikler ve bilhassa evvelce mevcut yaralar yolu ile girmektedir. Yılancığın aynı zamanda, bademcik iltihabı, sinüzit, orta kulak iltihabı, lohusalık humması ve göbek iltihapları gibi hastalıkların seyri esnasında meydana çıktığı da bir gerçektir.

Belirtileri. — Yılancık çok defa streptokoklarla meydana gelen diğer hastalıklar gibi titreme, ateş, bulantı, kusma ve halsizlikle başlıyabilir. Deride keskin çevreli, kırmızı, parlak bir şişkinlik görülür. Hastalık yüzde ise bir tarafta veya çok defa her iki yanak, burun, göz kapağı ve kulağı da içine alan kızarma ve şişme görülür. Bazan saçlı deriye de atlar.

Gövde, kol ve bacaklarda genişçe bir alanda husule gelen yılancıkta belirtiler daha şiddetli ve hastalık daha ağır seyreder.

Ateş, hastalığın başında yükselir ve 40-41 derece arasında 4-5 gün devam ettikten sonra normale düşer. 4 veya 5'inci günde derideki kırmızı renk mor kırmızıya döner ve birinci hafta sonunda deri soyulmaya başlar. 8-10 gün içinde genel belirtiler geçer. Deride çok zaman hiçbir iz kalmadan iyileşir. Mikropların kana karışması iyi tedavi görmiyen hallerde öldürücü bir sonuç doğurabilir. Yılancığın zatürrie, göz iltihapları, körlük, nefrit ve romatizma gibi hastalıklara sebep olduğu görülmüştür.

Tedavi. — Teşhis konur konmaz sülfamit, penisilin veya çeşitli antibiyotiklerle tedaviye başlanırsa hastalık çabucak iyiliğe döner.

Yılancıklı hastalar yatırılmalı ve ayrı tutulmalıdır. Genel rahatsızlık için ağrı kesici, ateş düşürücü ve uykuyu düzenliyen ilâçlar verilir. Derideki hasta bölgeye koruyucu ve yumuşatıcı merhemler sürülür.

Bibliyografya. — Bu konudaki Türkçe eserlerin başlıcaları:

Yılancığın Serum, Ültravioler ve Ehemotherapie ile Tedavisine Dair Mukayeseli Tecrübeler (Dr. Virgil Anghelescu, 1937); Yılancık Tedavisinde Prontosil ile Tecrübeler (Dr. Selâhi Durusoy ile Dr. İhsan Ekin, 1938); Yılancıkta Prontosil - Streptosérine Tedavisi (Dr. Cemil Zihni Ülkü, 1938).

YILANLI KALE (Şahmaran Kalesi)

Adana'da Osmaniye ilçesinin Toprakkale bucağı içinde, yalçın kayalar üzerine yapılmış, sanat değeri olan bir kaledir. Hâlâ bütüniyle ayakta duran kale, yüzyıllar boyu birçok ulusların geçtiği bir kavuşakta bulunduğu için önemli olduğu gibi, halk arasında «Şahmaran Kalesi» olarak tanınır.

Yılanlı Kale (bir adı da Toprakkale'dir) Gülek Boğazı - Adana - Antakya yolu üzerindeki kale zincirlerinin en önemlilerinden biridir. Kalenin ne zaman ve kimler tarafından yapıldığı belli değildir. Çok eski çağlarda burada bir kale olduğu sanılmaktadır. Fakat kalenin bütünü ile Romalılar'ın son çağlarında ve Doğu Roma İmparatorluğu zamanında yapıldığı kabul edilir.

Bir Ortaçağ kalesi olan Yılanlı Kale'ye yerli halk «Şahmaran Kalesi» der. Ermişlerden sayılan Şeyh Meram adında birinin uzun yıllar tek başına bu kalede yaşıyarak yılanlar terbiye ettiği söylenir. Yüzyıllar boyu yaşıyan bu söylentiye göre, burası yılanların evidir. Bugün de kale ve dolaylarında bulunan yılan sayısı pek çoktur.

Yılanlı Kale, yola ve bütün Ceyhan Ovası'na hâkim durumdadır. Dört cephelidir, çevresi 700 metre kadardır. 8 burcu vardır, bu burçların araları mazgallıdır. Yılanlı Kale'nin yola bakan bir demir kapısı vardır. Kalenin içindeki alana inen iç merdivenler hâlâ sağlam durmaktadır. Yılanlı Kale'nin burçları iki katlıdır.

YILANYASTIĞI

Sulak ve nemli yerlerde yetişen, yılanyastığıgiller familyasından bir bitkidir. Kök sapında, süt kıvamı ve renginde, yakıcı ve acı bir özsu bulunur. Zehirlidir.

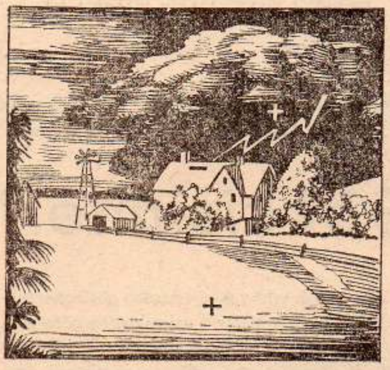
Yılanyastığıgiller. — Birçeneklilerden bir bitki familyasıdır. Başlıca bitkileri yılanyastığı, danaayağıdır.

YILBAŞI (Bk. TAKVİM)

YILDIRIM

Buluttan buluta, ya da buluttan yere elektrik akmasına yıldırım denir. Yıldırım, şimşek ve gök gürültüsiyle belirir. Şimşek, yıldırım sırasında meydana gelen çok parlak ışık çakmasıdır.

Eski çağlarda yıldırım, tabiatin korkulan olaylarından biri sayılırdı.

Yıldırım, zıt elektrikle yüklü iki bulut arasında meydana gelebileceği gibi, bulutla yer arasında da meydana gelir. Resimde pozitif elektrik yükü (+), negatif elektrik yükü de (—) ile gösterilmiştir.

Bugünkü bilim, yıldırımın elektrik akımından ibaret olduğunu ispat etmiştir. Bir yıldırımı meydana getiren elektriği toplamak mümkün olsa bir milyon ampul yakılabilirdi.

Yıldırımla elektrik arasındaki ilgiyi ilk defa gösteren Benjamin Franklin'dir. Bu bilgin, ipek kaplı bir uçurtma yapmış, uçurtmaya madenî bir tel tutturmuştu. Uçurtma ipinin yerdeki ucuna da ağır bir anahtar asmış, anahtara bağladığı kalın ipek bir iple ve elektrikli bir havada uçurtmasını uçurmuştu. Deney sonunda bulutlardan uçurtmaya cereyan geçtiğini gördü.

Yıldırım Neden Olur

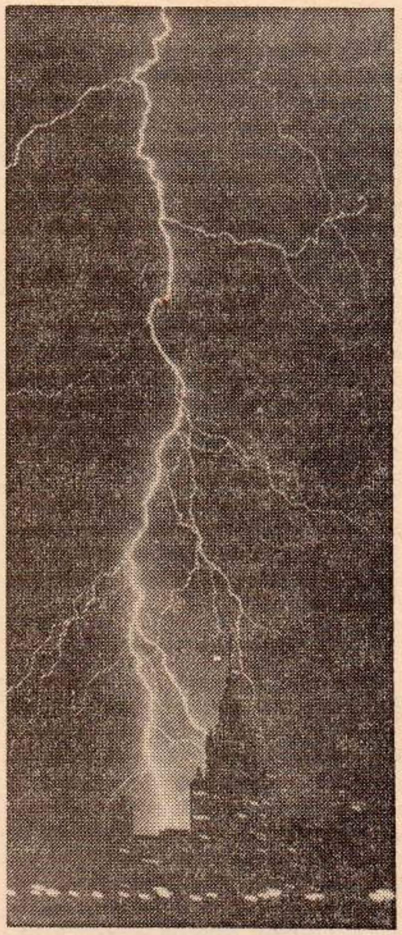
Katı bir cisim elektriklendiği zaman, sadece dış yüzü elektrikle yüklenmiş olur. Halbuki bir fırtına bulutu elektriklenince onun her zerresi elektrikle yüklenir. Bu bakımdan bulutların elektrik taşıma gücü çok yüksektir. Böyle bir bulut, aksi elektrikle yüklü bir buluta, ya da yeryüzüne yaklaştığı zaman çok kuvvetli bir elektrik arkı meydana gelir. Genel olarak, bulutla dünya arasındaki hava bir yalıtkan vazifesi görmektedir. Ancak, hava rutubetli, bulutun elektrik yükü de pek fazla olursa o zaman havadan yere atlar. Bu, büyük bir elektrik arkıdır (Bk. Elektrik). Yıldırımla beraber şimşek çakar ve gökgürültüsü duyulur (Bk. Gökgürültüsü).

Bulutla dünya arasındaki bir yıldırımın uzunluğu bazan iki kilometreyi bulur. Bulutlar arasındaki yıldırımın uzunluğu ise zaman zaman 40 kilometreye yaklaşır. Bulutlar arasındaki yıldırımın dünyaya bir zararı yoktur; ama bulutla dünya arasındaki yıldırım mal ve can kaybına sebep olabilir.

Bulutlar Neden Elektriklenir

Bulutların neden elektriklendiği konusu çeşitli şekillerde izah edilmiştir. Bilginlerden çoğu, yükselen bir hava tabakası içine düşen damlacıklardan büyük olanların pozitif, küçüklerin de negatif elektrikle yüklendiğini ileri sürmektedir. Bu olay çavlanlarda yapılan deneylerle ispat edilmiştir. Elektrikli bulutların yükselen sıcak hava tabakalarının bulunduğu yerlerde teşekkül etmesi de bu teoriyi ispatlamaktadır.

Bir başka teoriye göre de, atmosferin her santimetre kübünde 1.000 pozitif ve 800 negatif iyon vardır. Bu küçük iyonların sayıları atmosferin elektrikli tabakalarında daha da çok artar. Bu durumda pozitif iyonlar yere doğru inerken negatif iyonlar da yeryüzünden yükselmeye başlarlar. Yağmur bulutları bu iyonlar yüzünden elektriklenmiş olur. Bu elektriklenme sonunda da yıldırım meydana gelir.

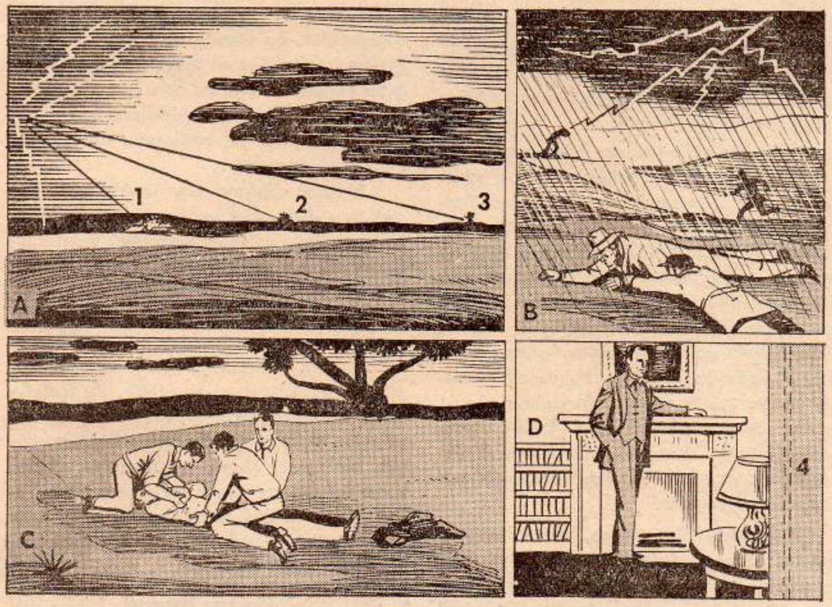
Yıldırımın bütün özelliklerini en mükemmel şekilde gösteren yukarıdaki resimde bir çatal yıldırım görülüyor.

Yıldırım akımı başlıca üç türlü olur:

1) Buluttan buluta. — Yeryüzündeki etkileri zararsız olduğundan bu çeşit yıldırımlar hakkında bilinenler nispeten azdır. Pozitif ve negatif elektrik yüklü iki bulut kümesi arasında meydana gelen yıldırımlar daha çok radyo ve telsiz yayınlarını bozar. Bu yıldırımların kuvvetinin yeryüzüne düşen yıldırımlar kadar çok olmadığı da sanılmaktadır.

2) Buluttan Yeryüzüne. — Bu yıldırımların düşüş hızı saniyede 30 kilometredir. Çok yüksek güçlü olurlar. Bir defada 200 kulon kadar elektrik boşaltabilirler. Taşıdıkları elektrik 100.000.000 volttan bir milyar volta kadar değişir. Bazı yıldırımların bütün gücü 1.000.0000.000.000 (bir trilyon) kilovatı bulur. Bunların çoğu düşerken dallanıp budaklanır. Bu, yıldırımın düşerken en uygun yolu seçme meylinden ileri gelir.

3) Yeryüzünden Buluta. — Bazı durumlarda yıldırımlar, yeryüzünden buluta doğru da meydana gelebilirler. Bu, bilhassa çok yüksek binalarda görülür.

Yıldırım Çarpmasından Nasıl Korunmalı: A) Fırtınadan uzaklık: Gökgürültüsü beş saniyede 1.600 m. yol alır. Gürültü (1) de iki buçuk saniye sonra duyulduğundan orası şimdilik emin sayılır. (2); 1.600 metre uzakta olduğundan yıldırımdan korunmuş demektir. (3) ise üç kilometre uzaktadır. B) Yıldırımlı havaya, kırda yakalanınca, ayakta durmamak ve koşmamak lâzımdır. En iyi şekil yere yatmaktır. C) Yıldırım çarpan kimseye hemen suni solunum yaptırmalıdır. D) Yıldırımlı havalarda iki iletken arasında durmamak gerekir. Şömine ve elektrik telleri (4) gibi.

Yıldırım Çeşitleri

Yıldırımların hepsi, aynı olduğu halde görünüşlerine göre birbirlerinden ayrılırlar:

«Çatallı yıldırım» bir derenin akış yolu gibi kıvrımlar, zigzaglar yapar. Yıldırımın ana kesiminde birçok dallar görülür.

«Levha yıldırım»ın kendine has bir şekli yoktur. Daha çok ufukta bir çakma halinde görülür. Bu, uzaklarda çakan bir çatallı yıldırımın parıltısından ibarettir.

«Top Yıldırım», yıldırımın en az anlaşılabilmiş şeklidir. Yeni yeni incelenmeye başlıyan top yıldırım buluttan yere doğru ağır ağır süzülmeye başlar, yere değdiği noktada da patlar. Balon büyüklüğündeki bu yıldırımlar bazan da düşünce patlamaz ve yerde yuvarlanmaya başlarlar. Bunların patlaması ancak bir engele çarptıkları zaman olur. Yıldırımın en az zararlı çeşidi budur.

Yıldırımların çapı genel olarak değişiktir. Bu alanda yapılan incelemeler, yıldırım çapının, gücüne göre değiştiğini göstermiştir. Bu incelemelere göre çapı 15 sm.'yi bulan yıldırımlara raslanır.

Yıldırımdan Korunma

Yıldırımdan korunmak için «yıldırımkıran» (siperisaika, paratoner) yapılır. Birçoklarının yanlış olarak sandığı gibi, yıldırımkıran yıldırımın düşmesini önlemez, ancak düşen yıldırımın binaya zarar vermeden toprağa akmasını sağlar. Bir yıldırımkıranın koruyuculuk görevini iyice yapabilmesi için belli bir ağırlık ve kalınlıkta olması, yere de gene belli kalınlıktaki tellerle bağlanması gerekir. Yıldırımkıranlar genel olarak bakırdan, paslanmaz alaşımlardan, galvanize çelikten vs. yapılır. Çeşitli yıldırımkıranlar vardır.

Yıldırımlar daha çok açık yerlere düşmektedir. Bu gibi yerlerde şimşekli havaya raslıyanlar, sivri yerlerden kaçınmalı, yere yatmalıdır. Bina içindeki kimseler nispeten yıldırımdan korunmuş olurlar.

Açıklık yerlerdeki ağaçlar bir sivrilik teşkil ettiği için yıldırımı çeker. Bazı kimseler ev yakınlarındaki ağaçların yıldırımkıran görevi yapıp yapamıyacağını merak eder. Ağaç, evden yüksek ise yıldırımı üzerine çekerek yıldırımkıran vazifesi yapabilir. Ancak iyi bir iletken olmadığı için, ağaca düşen yıldırımdan ayrılan bir kolun gene eve sıçraması ihtimali vardır. Bunun için ağaca, ayrıca bir yıldırımkıran koymak, bunu yere bağlamak iyi olur.

Çelik binalar yıldırımdan korunmanın en iyi yoludur. Bu binalar bütüniyle bir yıldırımkıran vazifesi gördükleri için, buradakiler yıldırımdan zarar görmez.

Yıldırım Çarpması

Elektrik akımının insan vücudundan geçmesi, organlarda çeşitli etkiler yapar. Bu etki akımın cinsine, voltajına, amper şiddetine, cildin kuru ve yaş olmasına göre değişir ve insanı ölüme kadar götürür.

Yıldırım çarpmasında, vücuttan milyonlarca volt ve binlerce amperlik akım geçeceğinden, ânide kömürleşme ve ölüm olur. Yıldırım bir kimseye tam isabet etmez de yakınına düşerse, solunum durmasiyle beraber elektrik şoku tablosu görülebilir. Bu durumda kalb atışları devam eder de, yalnız solunum durmuş olursa, 1-2 saatlik devamlı suni teneffüs yaptırmalıdır. Solunum başlayınca oksijen verilmeye ve çeşitli tıbbi tedaviye geçilir. Yıldırım şokuna uğramış bir kimseye kalb kuvvetlendirici ilâçlar vermek çok hatalıdır, ânide kalbin durmasına sebep olabilir.

Yıldırım çarpan herkes muhakkak ölmez. Vücuttan geçen akım, az olursa ve kalb, beyin gibi organlara dokunmazsa o zaman sadece yakar ve yaralar. Bunların tedavisi mümkün olur.

Bazı kimseler yıldırım çarpan kimselerin elektrikle yüklü olacağını, onlara dokunurlarsa kendilerinin de çarpılacağını sanırlar; bu yanlıştır. Yıldırım çarpan insan elektrikle yüklü değildir.

Bibliyografya. — Bu konudaki Türkçe eserlerin başlıcaları:

Yıldırım ve Elektrik (1949); Yıldırımdan Korunma (yıldırımlık) Talimatname ve Umumi Fennî Şartnamesi (Yapı ve İmar İşleri Tesisat Bürosu, 1946, 1959).

YILDIRIM BAYEZİT (Bk. BAYEZİT I.)

YILDIZ: Kendi Başlarına Birer Âlem Olan Gökcisimleri

YILDIZ, gökyüzünde görülen ışıklı cisimlere genel olarak verilen addır. Gece gökyüzüne baktığımız zaman gördüğümüz sayısız ışıklı nokta aslında bizim dünyamızdan, hattâ güneşimizden çok daha büyük birer güneştir. Fakat bize çok uzak oldukları için küçük bir nokta gibi görünürler. Yıldızların bizden çok uzakta bulunmaları, incelenmelerini, haklarında bilgi edinilmesini güçleştirir. Ne var ki, ilkçağlardan beri insanların dikkatini çeken yıldızlar üzerinde araştırmalar, gözlemler yapılmış, bunun sonucunda yalnız gök olaylariyle, yıldızlarla ilgilenen bir bilim dalı ortaya çıkmıştır. Bu bilim dalına «astronomi» adını veriyoruz.

Tarih boyunca, birçok bilgin, yıldızları, gökte geçen olayları incelemiştir. Her bilginin yıldızlar hakkında bazı gözlemleri, buluşları vardır. Fakat gök araştırmaları için ilk önemli buluşu yapan Galileo'dur. Bu İtalyan bilgini, adını taşıyan teleskopu yaparak yıldızları daha yakından incelemeyi başarmıştır (Bk. Galileo, Teleskop). Ondan sonra daha da geliştirilen teleskop astronominin vazgeçilmez aracı durumuna gelmiştir.

Gökyüzüne gözle bakınca bile birçok yıldız görürüz. Fakat göremediğimiz birçok yıldız daha vardır. Son zamanlarda, en kuvvetli teleskoplarla bile görülemiyen yıldızların fotoğrafları çekilmektedir. Böylece gökyüzünü dolduran yıldızlardan sayabildiklerimiz çok büyük sayılara erişmektedir. Bugün fotoğrafı çekilebilen yıldızlar 50.000.000.000 tanedir. Gökyüzünde gözle görülebilen yıldız sayısı 10.000 kadardır. Ancak biz bulutsuz bir gecede bunun 3.000 tanesini görebiliriz. Gerisi görüş açımızın dışında kalır. Teknik ilerleyip gökyüzünü daha uzak noktalarına kadar incelemek mümkün oldukça bu sayının artması da beklenebilir.

Gözle, teleskopla görülen, ya da fotoğrafı çekilen parlak yıldızlardan başka gökyüzünde bazı karanlık noktalar da vardır. Bunlar kendi kendine ışık veremiyen, sönmüş yıldızlardır. Bizim güneş sistemimize benziyen bir sistem içinde hareket ettikleri incelemeler sonunda ortaya çıkarılmıştır. Bunların varlığı, çevresinde döndükleri parlak yıldızları zaman zaman kapadıkları için anlaşılmıştır. Parlak yıldızla dünyamız arasına karanlık yıldızlardan biri girince parlak yıldız dünyamızdan görünmemektedir. Bu gözlemlerden anlaşıldığına göre gökyüzünde birçok karanlık yıldız vardır; bunlar kendi güneşleri olan yıldızlar çevresinde dönmektedirler.

Gerek parlak yıldızlar, gerekse sönmüş yıldızlar, dünyamızdan çeşitli araçlarla incelenmektedir. Bu yıldızların çevresindeki gazlar, yıldızların sıcaklığı, yıldızların yapıldıkları maddeler, büyüklükleri çeşitli metotlarla anlaşılır. Sönmüş yıldızlarda hayat olması mümkün görülmektedir. Fakat şimdiye kadar bize yakın sönmüş yıldızlarda hayat olduğunu gösteren bir belirtiye raslanmamıştır. Bilimin, tekniğin bugünkünden de ileri bir duruma gelmesinden sonra belki oraların şartları daha iyi anlaşılacaktır.

Yıldızların Uzaklığı

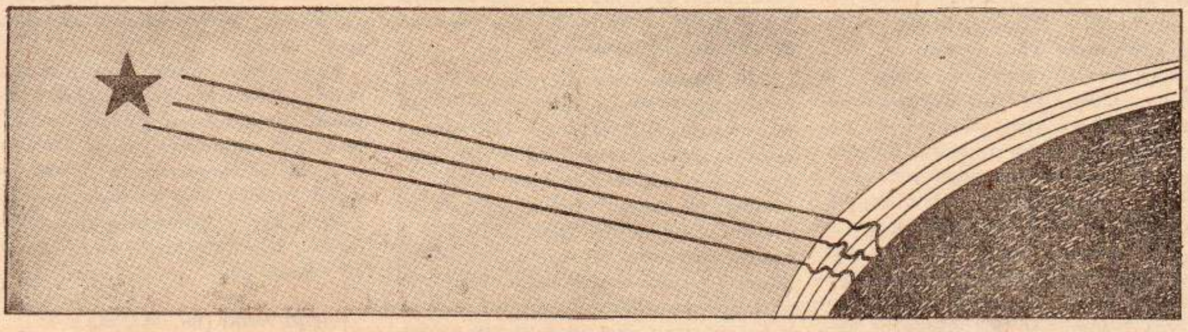
Gökyüzünde, uzaklıklar çok büyüktür. Yıldızlar, dünyamızdan aklın alamıyacağı kadar uzaktadırlar. Bu yüzden de araştırmalar güç ilerlemektedir. Bize en yakın olan yıldızın ışığının dünyamıza gelmesi dört yıldan fazla sürer. Buna karşılık uzak yıldızların ışıklarının gelmesi için 100 yıl, bazılarının ise yüzlerce milyon yıl gereklidir.

Yıldızların dünyaya olan uzaklıklarını ölçmek için özel yollar vardır. Meselâ iki yıldızın bulunduğu noktalar arasındaki uzaklık ölçülür; bu bir daire yayıdır. Bu iki noktayı dünyaya birleştiren doğrular arasındaki açı ölçülür; ondan sonra bazı hesaplar sonunda yıldızın dünyaya olan uzaklığı bulunur. Bazan, bir yıldızın bulunduğu yeri ölçmek için altı ay, bir yıl çalışmak gerekir. Bu metotla yıldız uzaklığı ilk olarak 1838'de Bessel tarafından ölçülmüştür. Bu olay o zamanlar büyük bir başarı olarak karşılanmıştı. Ondan sonra bu metotta birçok ilerlemeler oldu. Yakın yıldızların dünyamıza uzaklığı biraz daha kolay ölçülebilir. Uzak yıldızlar için daha hassas ölçü aletleri gereklidir.

Yıldızların Hareketi

Gece gökyüzüne belli aralıklarla bakarsak yıldızların yer değiştirdiğini görürüz. Bunun iki sebebi vardır. Birincisi dünyamızın dönmesidir. Dünyamız, hem kendi çevresinde, hem de güneşin çevresinde döndüğü için gökyüzünde sabit duran yıldızları biz hareket edi-

YILDIZLARA AİT İLGİ ÇEKİCİ BİLGİLER

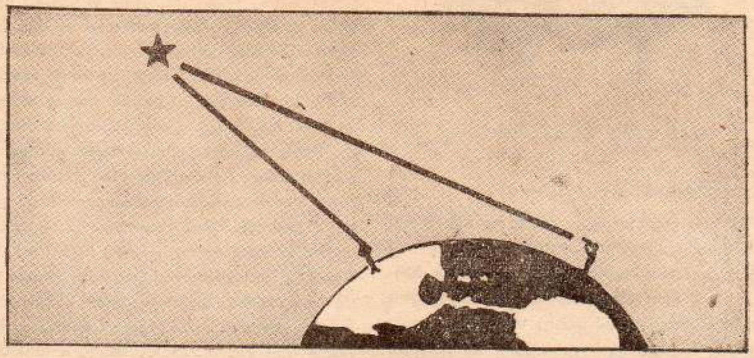
Yıldızlar neden göz kırpar: Yıldızlar Dünyamızdan çok uzaktadır. Bunların ışınları, atmosferin çeşitli yoğunluktaki tabakalarına gelince kırılır ve ayrılırlar. Bu bakımdan yıldızları titreşiyor gibi görürüz.

Kutup Yıldızı'nın, Dünya'nın ekseni üzerinde bulunması, daima aynı noktada görünmesini sağlar. Bu bakımdan Dünya'nın hareketleri, Kutup Yıldızı'nın yer değiştirmesi sonucunu doğurmaz. Halbuki başka yıldızların yeri Dünya'nın dönüşüne uygun olarak değişir.

Macellan Bulutları: Güney Yarımküresi'nde, geceleri gökyüzüne bakınca, iki tane bulutsu topluluk görülür. Bunlar samanyolundan çok uzakta bulunan başka samanyollarıdır. İlk defa Macellan'ın dikkatini çektiği için bu adla anılırlar.

KUTUP YILDIZI'NIN GÖKTEKİ YERİ

Çeşitli enlemlerde, Kutup Yıldızı'nın uzaklığı değişik görünür. Küzey Kutbu yakınlarında Kutup Yıldızı daha yakın gibi gelir. Ekvator'a doğru yaklaştıkça da uzak görünür. Bunun sebebi kutuptan uzaklaştıkça yıldızın ışıklarının daha yatay gelmesidir.

yor gibi görürüz. Bu, trende giden bir insanın yol boyunca sıralanmış telgraf direklerini hareket ediyormuş gibi görmesine benzer. Yıldızların gökte hareketli görünmelerinin ikinci sebebi ise gerçekten bazı yıldızların dünyamız gibi hareketli olmasıdır. Bunlar aslında birer «gezeğen»dir (Bk. Gezeğen).

Bizim çevresinde döndüğümüz güneş, takımiyle birlikte dakikada 1.200 kilometrelik bir hızla Vega yıldızına doğru yol almaktadır. Fakat güneşle Vega yıldızı o kadar birbirinden uzaktır ki, güneş bu hızla ancak yarım milyon yıl sonra Vega yıldızına varabilir. Bundan başka daha büyük hızla yer değiştiren yıldızlar, yıldız takımları vardır. Aralarında hızı saniyede 300 kilometreden büyük olanlara bile raslanır. Bunlar dünyamızın çevresini iki dakikada dolanabilirler. Gökyüzünde bir noktada kümelenmiş yıldızlar da vardır. Bunlara «yıldız kümesi», ya da «yıldız yığını» denir.

Yıldızların Parlaklığı ve Yapısı

Yıldızlar, aralarında, parlaklıklarına göre sınıflanırlar. Birinci derecede parlaklığı olan yirmi yıldız vardır. Daha az parlıyan ikinci derece parlaklıkta ise 65 yıldız bulunur. Daha aşağı derecelere indikçe yıldız sayısı artar. İnsan gözü altıncı dereceden aşağıda parlaklığı olan yıldızları göremez.

Gökteki yıldızların hangi cisimlerden yapılmış olduğunu, sıcaklık derecelerini, çevrelerindeki gazların durumunu anlamak için spektroskopik tayfları analiz edilir (Bk. Spektroskop, Tayf). Bu sayede yıldızlarda çeşitli madenlerin bulunduğu anlaşılmıştır. Bu araştırmalar, aynı zamanda yıldızın, güneşine göre yaşını, yanında bir eşinin bulunup bulunmadığını da bize anlatır. Böylece gökbilginleri yıldızları iki ana bölüme ayırmışlardır.

Genç yıldızların sıcaklıkları da çok yüksektir; çevrelerine ısı ve ışık yayarlar. Bunlar çok sıcak oldukları için gaz halindedirler, yapılarında bulunan madenler gaz haline geçmiştir. Zamanla yıldızlar soğur, madenleri sıvı hale, daha sonra da katı hale gelir. O zaman sıcaklıkları da düşer. Bir yıldızın gaz halinden katı hale geçmesi için milyonlarca, milyarlarca yıl gerektir.

Yıldızların Büyüklüğü

Yıldızlar ne kadar büyük olursa olsun, bizden çok uzak oldukları için, ister gözle, ister teleskopla bakılsın, bir nokta gibi görünürler. Bu yüzden büyüklüklerini kestirmek, çaplarını ölçmek çok zordur. Önceleri imkânsız gibi görünen bu işi gerçekleştirmek için sonraları bir yol bulunmuştur. Bu metotta, teleskopun önüne paralel iki ince yarıklı bir levha konur. Yarıklardan geçen ışın ışınları birer görüntü doğururlar. Bu görüntüler arasındaki uzaklık ölçülür ve bazı hesaplar sonunda yıldızın çapı bulunur. Bu sayede bazı yıldızların çok büyük oldukları anlaşılmıştır. Meselâ Betelguese yıldızının çapı yaklaşık olarak 600.000.000 kilometre bulunmuştur ki, bu büyüklük güneş sisteminin yarısını içine almaktadır (Bk. Evren).

Başka dev yıldızlardan «Antares»in çapı 625.000.000 kilometredir. Bu dev yıldızlara karşılık çapı 25.000 km.'yi bulan (Dünya'nın iki katı kadar) cüce yıldızlar da vardır (Bk. Gökyüzü, Evren).

Gökyüzünde nebulalar ve samanyolları vardır. Bunlar da yıldız topluluklarıdır. Evrenin görünen bölümünde iki milyon kadar nebula dolaşmaktadır. Bunlardan en büyüğü güneş sistemimizin de içinde bulunduğu Samanyolu'dur. Samanyolu'nda milyonlarca yıldız vardır (Bk. Samanyolu, Nebula).

Fizik biliminin ilerlemesi, gökyüzü hakkında birçok yeni buluşlar doğurmuştur. Gökteki yıldızlar incelenince bunları bazı sınıflara ayırmak, aralarında bazı kurallar bulunduğunu anlamak mümkün olmaktadır. Yıldızların kuralları ile atomun kuralları arasında bir yakınlık, bir benzerlik bulunmuştur. Hattâ atomlar hakkındaki bazı bilgiler gökyüzü incelendikten sonra elde edilmiştir. Bu araştırmalar sonunda yıldızların yapısı hakkında bazı teoriler ortaya çıkmıştır. Bunlardan en doğru kabul edilenine göre, yıldızların hayatı gaz kümesi halinde başlamaktadır. Fakat yıldızın çekimi, gazı yıldıza doğru çekmekte, yıldız büzülmektedir. Böylece ısı artınca gazın atomları birleşerek yıldızın göbeğinde sıvı halde toplanıryor. Daha sonra atom yapısına dayanarak yapılan bazı açıklamalara göre yıldızın dışı soğuyarak katılaşıyor, çevresindeki gazlar soğuyor. Böylece yıldız çevresine yayınım yoluyla ısı ve ışık gönderemez oluyor. Bu teoriye göre bir yıldız olan güneş de zamanla soğuyacak bize ısı, ışık gönderemez duruma düşecektir. O zaman dünyamızın sıcaklığı da çok düşecek, hayat kalmıyacaktır. Fakat bu duruma gelmek için de daha milyonlarca yıl geçecektir (Bk. Güneş).

Bibliyografya. — Bu konudaki Türkçe kitapların başlıcaları:

Yıldız Sistemleri Struktur Vasıfları Hakkında (Prof. Dr. Freundlich, 1938), Yıldızlarla Hava Seyrüseferi (Necdet Eraslan, 1939).

YILDIZ (Bk. RÜZGÂRLAR)

İki yıldız çiçeği çeşidi

YILDIZ ÇİÇEĞİ

Katmerli çiçekler açan güzel bir süs bitkisidir. Bileşikgiller familyasından olan bu bitkiye, çiçeklerinin yıldıza benzemesinden ötürü bu ad verilmiştir. Isveçli tabiat bilgini Dahl'ın adından ötürü Dahlia dendiği de olur.

Bugün parklarda, bahçelerde yetiştirilen yıldız çiçeği çeşitleri, Meksika'da yetişen yıldızdan elde edilmiştir. Yıldız, 1789'da Amerika'dan Ispanya'ya getirilmiş, oradan Fransa'ya ve öteki Avrupa ülkelerine yayılmıştır. Çiçek meraklıları, yıldız çiçeğinin maviden başka çeşitli renklerde olanlarını yetiştirmeyi başarmışlardır. Yıldızın katmerli ve katmersiz çeşitleri vardır.

Yıldız çiçeğini ilkbahar sonlarında dikmek lâzımdır. Daha erken dikilirse soğuklara dayanamaz. Ekilecek toprağın mümbit olması gerekir, bazı durumlarda toprağı gübrelemelidir. Fazla azotlu gübreler de çiçekler yerine yaprakları irileştirdiği için kullanılmamalıdır. Yıldız çiçeği yumrudan yetiştirilir. Meksika'da bazı bölgelerde yerli halk, yıldız çiçeği yumrularını yer.

YILDIZ PARKI (Bk. İSTANBUL)

YILDIZ SARAYI

Beşiktaş'la Ortaköy arasındaki sırtlarda, İkinci Abdülhamit'in 33 yıllık padişahlık süresini içinde geçirdiği ünlü sarayın adıdır. İstanbul'un diğer saraylarından farkı; çok geniş bir korunun içine yer yer serpiştirilmiş birçok köşk (kasr)lerden meydana gelmiş olmasıdır.

Yıldız Sarayı'nın bulunduğu yer, III. Selim zamanından beri saray mensuplarının ilgilerini çekmişti. Bu koru içinde ilk köşkü bu padişahın annesi Mihrişah Sultan yaptırmıştır. II. Mahmut; buranın güzelliğine, Boğaz'a ve Marmara'ya hâkim manzarasına hayran kalarak başka bir köşk daha yaptırdı. Adını «Yıldız Kasrı» koydu. Sık sık bu köşke gelir, etrafı seyreder, saz âlemleri tertipletirdi. II. Mahmut'un oğlu Sultan Abdülmecit, bir söylentiye göre, bu köşkü onartıp Yıldız adlı bir gözdesine hediye etti. Zamanla burada birkaç köşk daha yaptırıldı. Sultan Abdülâziz zamanında köşkler çoğalmış, koru da usta bahçıvanlar elinde, tabiî ve bakir görünüşüne dokunulmadan, yeniden düzenletilmiş, zenginleştirilmişti. Padişahlar içinde, devamlı olmamakla beraber, Yıldız sitesini mesken olarak ilk kullanan Abdülâziz oldu. Malta, Çadır, Çit köşklerini de yaptırdıktan sonra; bugün Beşiktaş'tan Ortaköy'e giden ana cadde üzerinde hâlâ duran kemerli köprü ile, burayı Çırağan Sarayı'na bağlattı.

Sultan Abdülâziz 1876 yılında; Dolmabahçe Sarayı karadan ve denizden kuşatılmak suretiyle, tahttan indirilmişti. II. Abdülhamit'in, bu olaydan duyduğu endişe yüzünden, Dolmabahçe'de oturmak istemediği, bu sebeple Yıldız'a yerleşmiş olduğu tahmin edilmektedir. Abdülhamit, Yıldız Sarayı'na yerleştiği zaman saray arazisi şimdiki kadar geniş değildi. O zaman burada, başlıca, bugün Teknik Okul'un bir kısmı olan Yıldız Kasrı ile Harb Akademisi'nin bir kısmı olan büyük mabeyin dairesi ve Şale, Malta, Çit, Çadır köşkleri bulunuyordu. Padişah, Beşiktaş'tan Ortaköy'e kadar uzanan arazinin, halk elinde olan kısımlarını da satın alarak saray bölgesinin sınırlarını genişletti. Çevreyi kalın duvarlarla sınırladı. İlk zamanlar, özel harem dairesi halkı ile, Yıldız Kasrı'na yerleştikten sonra, kısa zaman içinde birçok yeni, fakat nispeten küçük küçük binalar yaptırdı. «Hamidiye Camisi»ni de bu arada inşa ettirdi. İlk oturduğu «Hünkâr Sofası» ve «Hünkâr Dairesi»nden sonra daha

arkada yeni daireler hazırlatıp buraya taşındı. Merasim köşkü ve diğer binaları ile Yıldız Sarayı, küçük bir mahalle görünüşünü almıştı.

Mesken olarak kullanılan, saray görevlilerinin resmî makamlarının bulunduğu pavyonlar dışında; fabrika niteliğinde imalâthaneler (İş yerleri: Marangozhane, demirhane, çini atelyeleri vs.), tiyatro, müze, kitaplık, eczane ve daha çeşitli yapılar bulunmaktaydı. Ayrıca Sarayın çevresinde 14 binden fazla asker ve muhafız barındıran kışlalar yer almıştı. Yıldız Sarayı'nın iç içe üç büyük kapısı vardı. Bunlardan ilki «Koltuk Kapısı» adiyle anılırdı. Hamidiye Camisi'nin yanındaki bu kapı, genel hizmetlerle hizmetliler içindi. Buradan birinci avluya girilirdi. Büyük Mabeyn binası ve Çit Kasrı buradaydı. Abdülhamit yabancı devlet elçilerini burada kabul edip görüşürdü. Sarayın başlıca görevlilerinin makamları da bu avludaydı. İkinci kapı «Saltanat Kapısı» idi. Burası padişaha mahsustu, Küçük Mabeyn Dairesi burada bulunuyordu. İkinci avluya açılan bu kapıdan «Hünkâr Sofası»na gidiliyordu. «Valide Kapısı» ya da «Harem Kapısı» adını taşıyan kapı, üçüncü avluya açılıyordu. Üçüncü avlu 10 metre yüksekliğinde duvarlarla çevrilmişti. Abdülhamit'in özel ev halkı, yani haremi bu avludaki pavyonlarda yaşardı. Çok süslü, küçük, fakat zarif saray tiyatrosu da buradaydı. Bu avludan iç bahçeye geçilirdi. Bu bahçede de bir havuz vardı.

Yıldız Sarayı'ndaki ayrı köşklerden en güzelleri Malta ve Şale kasırları idi. Malta Kasrı iki katlıydı; hem hâkim manzarası, hem de mimarlığı yönünden şaheser nitelikteydi. V. Murat, üç aylık saltanatı sonunda tahttan indirildiğinde, bir süre, burada oturtulmuş, sonra «Çırağan Sarayı»na gönderilmişti. Abdülhamit'in özel dairesine özel bir kapıdan da gidilirdi. İstanbul'u ziyaret edişlerinde padişah; Alman İmparatoru Wilhelm'le Sırbistan Kıralını bu köşkte misafir etmişti. Şale Köşkü, Cumhuriyetten sonra da İstanbul'a gelen yabancı devlet başkanları veya eşleri için misafirhane olarak kullanılmıştır.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Abdülhamit ve Yıldız Hâtıraları (Tahsin Paşa, 1931, 297 s.), Yıldız'ın Hatası (Ali, 1908), Yıldız'ın Sonu (Ahmet Cevat Emre, 1909).

YILDIZELİ

İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak bölümünde Sıvas iline bağlı bir ilçedir. Sıvas ilinin kuzeybatısında olan ilçe toprakları kuzeyde Tokat'ın Almus, merkez ve Artova, doğuda Sıvas'ın Hafik ve merkez, batıda Yozgat'ın Akdağmadeni, güneyde de Sıvas'ın Şarkışla ileçeleriyle çevrilidir. Merkez bucağı ile birlikte 4 bucağı ve 133 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.788 km²

Nüfusu: 62.319 (1960 sayımı)

İlçe toprakları genel olarak az dalgalı çıplak düzlükler halinde güneye doğru uzanır. Kuzeydeki Çamlıbel Dağı'nın dik sırtları güneye inildikçe azalır. Toprak, ilçenin güneyinden akan Kızılırmak nehrine dökülen Çırçır Çayı ve diğer küçük akarsularla derince vâdilere bölünmüştür.

Bitki örtüsü bakımından ilçe toprakları genel olarak makilerle kaplıdır. Batı bölgesinden geçen Germeguar Çayı dolayları sık ormanlarla kaplıdır.

Kara ikliminin hüküm sürdüğü ilçede yazlar kısa ve sıcak, kışlar uzun ve yağışlı geçer. İç Anadolu Bölgesi'nin en sert iklimi Yıldızeli ve dolaylarında hüküm sürdüğü için, ilçenin ekonomik durumu bu iklim sonucu olarak tarla tarımı ile hayvancılığa dayanır.

İlçenin ulaştırma işleri kara ve demiryolu ile sağlanır. Önemli bir yol kavuşağındadır. İlçe topraklarından Ankara - Yozgat - Yıldızeli devlet yolu geçer. Ayrıca Sıvas üzerinden geçen önemli karayolu ile Kayseri, Malatya, Elâzığ ve Bingöl'e; Erzincan üzerinden de Erzurum'a bağlıdır.

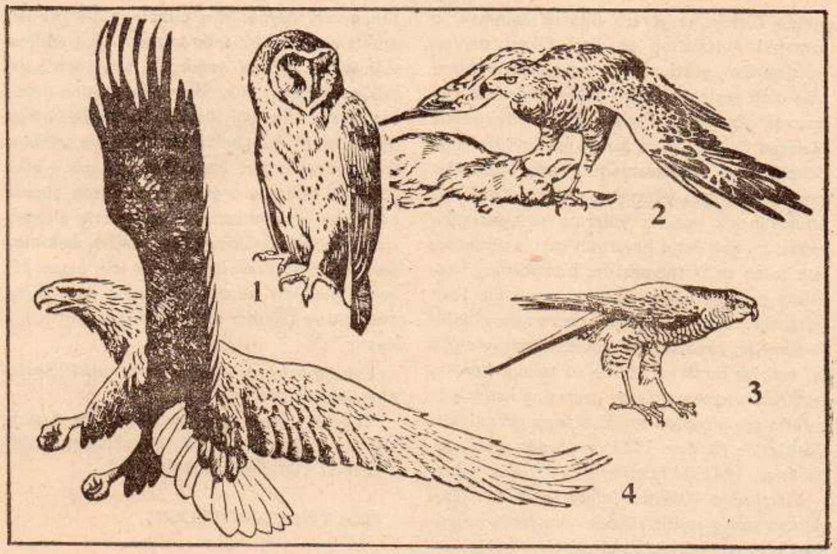
Sıvas - Samsun demiryolu ilçeyi güney-kuzey doğrultusunda keser.

Kasaba. — İlçe merkezi olan Yıldızeli kasabası, Akdağ'ın kuzeyindeki sırtlar üzerinde kuruludur. Deniz yüzeyinden yüksekliği 1.357 metre olan Yıldızeli'nin iklimi serttir. Kasabanın nüfusu 5.324 (1960 sayımı) kişidir.

Kasaba, içinden geçen Han Deresi'nin iki yanında kuruludur. Çevresinde orman yoktur. Evleri taştan yapılı olan Yıldızeli, Sıvas-Samsun devlet karayolu ve demiryolu üzerindedir. Sıvas'a 47 km., Tokat'a 61 km. uzaklıktadır. Ankara-Yıldızeli devlet yolu da Samsun-Sıvas karayolu ile kasaba içinde birleşir. Samsun - Sıvas demiryolu Yıldızeli'nden geçer. İstasyon, kasabadan 700 metre uzaktadır.

Hartası, imar plânı, 1954'te yapılan su tesisleri, 1948'de yapılan elektrik tesisleri vardır. Halkın büyük çoğunluğu tarımla, geri kalanı da ticaret ve küçük esnaflıkla geçinir. Kasaba çevresinin başlıca ürünleri, buğday, yulaf, arpa, mercimek, şeker pancarı, koyun ve sığır olarak hayvan, yumurta ve peynir olarak da hayvan ürünleridir.

Yıldızeli'nin 18 km. yakınında bir kaplıca vardır.

Yırtıcı kuşlara birkaç örnek: 1 — Puhu kuşu; 2 — Şahin; 3 — Çaylak; 4 — Kartal.

YIRTICILAR

Hayvanlar âleminde kuşların bir takımıdır. Bu takımda kartal ve benzeri hayvanlar yer alır. Bu kuşların başlıca özellikleri gagalarının sivri ve çengel gibi kıvrık, pençelerinin sivri ve kuvvetli olmasıdır. Hepsi et yiyerek beslenirler. Sindirim sistemleri bu beslenme şekline uygundur, yemek boruları genişlemiş, taşlık, içi boş bir kese halini almıştır. Gece ve gündüz yırtıcı kuşları olmak üzere başlıca iki grupta toplanırlar. Gündüz yırtıcılarının başlıcaları kartal, doğan, atmaca, akbaba, çaylak; gece yırtıcılarının başlıcaları da baykuş, puhu, kukumav vs.'dir. Bu hayvanların eti yenmez.

YİRMİ ÜÇ NİSAN ÇOCUK BAYRAMI

(Bk. BAYRAMLAR)

YİRMİ YEDİ MAYIS

On yıl süren Demokrat Parti idaresine karşı yapılan devrim hareketi sonucunda, Türk ordusunun bu idareyi iş başından uzaklaştırdığı gündür. Bugün, 1963 yılında çıkarılan özel bir kanunla, ulusal bayramlar arasına alınmıştır (Bk. Türkiye).

YİRMİSEKİZ MEHMET ÇELEBİ (?-1732)

Yirmisekiz Mehmet Çelebi

Bir Türk aydını ve devlet adamıdır. Edirne dolaylarında doğduğu bilinmekle beraber, hangi yılda doğduğu belli değildir. Mehmet Çelebi, gençken, yeniçeri ocağına girmiş, uzun bir süre yirmisekizinci ortada hizmet görmüş; sonraları bu ortanın adı onun için bir unvan, bir lâkap gibi kullanılagelmiştir.

Yirmisekiz Mehmet Çelebi, askerlikten ayrıldıktan sonra, Tophane Nazırlığı'na getirilmiştir. Çeşitli görevlerde başarı göstererek tanınan ve sevilen bu devlet adamı, başmuhasebeci iken, Fransa ile artan münasebetlerimiz üzerine, 1720 yılında ilk sürekli elçimiz olarak Paris'e gönderilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu ile Fransa arasındaki dostluğu geliştirmek, Fransız kültür ve uygarlığı konu-

sunda Türkiye'ye yararlı bilgiler edinmek, o zamanki Avrupa'nın en ileri ülkesi sayılan bu diyardan, yurdumuzda uygulanması mümkün olan şeyleri öğrenip değerlendirmek gibi önemli görevlerle Paris'e giden Yirmisekiz Mehmet Çelebi, orada bir yıl kadar kalmıştır. Gördüklerini «Sefaretname» adlı eserinde; canlı bir üslûpla yazmıştır. Çelebi; Kıral XV. Louis'nin ilk gençlik yıllarına raslıyan gezisinde, bu çağ Paris hayatının çeşitli yönlerine ışık tutan sefaretnamesiyle, bize Avrupa hakkında gerçeğe uygun bilgiler veren ilk Türk yazarıdır. Terbiyesi, kibar davranışları, kılık kıyafetiyle, kendisi de Fransızlar üzerinde çok iyi tesirler bırakmış; bilim ve teknik kurumlarından sosyeteye, saray çevresine kadar her tarafta geniş ölçüde sevgi ve saygı görmüştür. Türkiye'de ilk defa 1867'de basılan eseri, daha önce, 1841 yılında Paris'te yayınlanmıştır.

Yirmisekiz Mehmet Çelebi; Paris'ten döndükten sonra çeşitli yüksek görevlerde bulunmuş birkaç yıl sonra da siyasi bir görevle, Mısır vilâyetine gönderilmiştir. 1730'daki Patronalılar ayaklanmasında, sarayın yakınlarında bulunduğu bahanesiyle, Kıbrıs'a sürgün edilmiş, iki yıl sonra Lefkoşa'da ölmüştür. Mezarı oradadır. Mehmet Çelebi'nin «Faizi» mahlası ile yazdığı şiirleri de vardır.

YOĞUNLUK [Özgül Ağırlık]

Bir cismin birim hacmının ağırlığıdır. Birim hacım, birim sistemine göre değişir. Fakat çoğunlukla santimetre küb, ya da metre kübdür. Buna göre bir cismin 1 santimetre kübünün gram cinsinden ağırlığına o cismin «özgül ağırlığı» denir. İkinci birim sisteminde ise özgül ağırlık şöyle tanımlanır: Bir cismin 1 metre kübünün kilogram cinsinden ağırlığına o cismin özgül ağırlığı denir. Birim sistemi değişse de bir cismin özgül ağırlığı değişmez. Yoğunluk birimi de sisteme göre, gram/santimetre küb, ya da kilogram/metre kübdür.

Yoğunluk, cisimleri ağırlık bakımından karşılaştırmaya yarar. Demir, pamuktan daha ağırdır dediğimiz zaman demirin yoğunluğunun pamuğun yoğunluğundan büyük olduğunu anlatmak isteriz. Yoksa herkesin bildiği «Bir kilo demir mi ağırdır, bir kilo pamuk mu?» sorusundaki saçmalık tekrarlanmış olur. Her ikisinin ağırlığı aynı olduğu halde yoğunlukları farklı olduğu için 1 kg. demir 1 kg. pamuktan çok daha az yer kaplar.

YOĞURT

Sütten, mayalanma ile elde edilen önemli ve çok değerli bir besin maddesidir. İnek, koyun, keçi, manda sütünden yapılır. Yoğurt yapmak için, süt önce kaynatılır; sonra ılık hale gelinceye kadar soğutulur. Bu süte maya olarak bir miktar yoğurt katılır. Mayalanmayı yapan mikroorganizmaların başlıcaları «Bacillus acidi lactici», «streptococcus thermophilus» ve «basillus bulgaricus»dur. Yoğurdun özel kokusunu bacillus bulgaricus verir.

Yoğurtta, %3,1 protein, %2,6 yağ ve %4,6 karbonhidrat vardır. 100 gram taze toğurt 56 kalori verir.

Sıcak iklimlerde ve bilhassa soğutma tesisatı bulunmıyan yerlerde sütü saklamaya imkân yoktur. Yoğurt süte göre çok dayanıklı bir besin maddesidir. Yoğurt yapımında sütün evvelâ kaynatılmış olması, sütle gelmesi muhtemel hastalık mikroplarının yok edilmesini sağlar. Ayrıca, yoğurdun, sonradan bulaşabilecek çeşitli mikropların üremesine uygun bir ortam olmadığı, üstelik bunlardan birçoğunu öldürdüğü (bakterisit etki) de tecrübelerle anlaşılmıştır. Bakterileri öldürücü etki, yoğurtta bulunan organik bir asitten (laktik asit) ileri gelmektedir. Değerli besin elemanlarını içinde bulundurması, sağlık bakımından temiz ve sindirim sistemi için uygun bir besin maddesi olması, yoğurdun her yaşta, hastalık ve sağlıkta kullanılmasını faydalı kılmıştır.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Yoğurt (Prof. Dr. Rauf Cemil Adam, 1960); Yoğurt Patojen Bakterileri Öldürür mü? (Dr. Ömer Özek, 1942).

YOL (Bk. KARAYOLLARI)

YOMRA

Karadeniz Bölgesi'nin, Doğu Karadeniz bölümünde, Trabzon iline bağlı bir ilçedir. Trabzon ilinin orta kesimlerindeki Yomra ilçesi, kuzeyde Karadeniz kıyıları, doğuda Trabzon'un Arsin, batıda Merkez, güneyde Trabzon'un Maçka ilçeleriyle çevrilidir. İlçenin 1 bucağı ve 18 köyü vardır.

Yüzölçümü: 394 km²

Nüfusu: 22.947 (1960 sayımı)

İlçe toprakları, Zigana zincirinden Kalafka Dağı'nın güney-kuzey doğrultusunda uzanan dar vâdilerini kaplar. Dağların vâdilerinde başta Kalafka olmak üzere, birçok akarsular vardır. Genel olarak, bütün Doğu Karadeniz kıyı bölgelerinde olduğu gibi Yomra'nın dağlık kesimleri de sık ormanlarla kaplıdır. Bu dalgalı topraklarda içlere doğru ulaştırma güçleşir. Deniz yoluyla yapılan ulaştırmanın bu yüzden önemi vardır.

Doğu Karadeniz ikliminin hüküm sürdüğü ilçede yağışlar boldur; bu bakımdan bölge, yeşillikler içindedir. Ancak, toprak dağlık olması, ormanların çokluğu yüzünden tarla tarımı yerine küçük bahçe tarımı yapılır. Tarla ürünü olarak patates ile mısır başta gelir. Meyvacılık çok ileridir. Fındık başta olmak üzere bol olarak elma, armut elde edilir.

İlçe, karayolu ile Trabzon ve Rize illerine, Trabzon üzerinden de Gümüşane ve Erzurum illerine bağlıdır. Halk, geçimini, bahçe ve deniz ürünleriyle, fındık ve kerestecilikten sağlar.

Kasaba. — Yomra ilçesinin merkezi Dirona kasabası, Trabzon'un doğusunda, Trabzon - Rize karayolu üzerinde ve deniz kıyısındadır. 1952 yılına kadar köy olan kasaba o tarihte bucak, 1959 yılında da ilçe olmuştur. Nüfusu 3.197 (1960 sayımı) kişidir.

YONCA

Hayvan yemi olarak yetiştirilen önemli bir tarım bitkisidir. Baklagillerdendir. Uzun ömürlü bir bitkidir. Bileşik çiçekler açar. Çiçekleri beyaz, kırmızı, pembe, fesrengi, menekşe, nadiren de sarıdır. Kırlık yerlerde kendiliğinden yetişen 150 kadar çeşidi vardır. Bitkinin yüksekliği 50 sm.'e yaklaşır. Türkiye'de çok eskiden beri yapılan yonca tarımı son yıllar içinde çok gelişmiştir. Yem maddesi olarak kullanıldığı gibi tohumu da dış ülkelere, özellikle Almanya'ya ihraç edilir.

İki yonca çeşidi

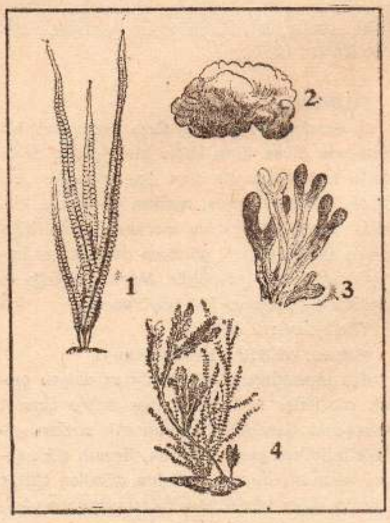
YORTULAR (Bk. BAYRAMLAR)

YOSUN

Denizlerde ve tatlı sularda yaşıyan, çok çeşitli bir bitkidir. Çoğunlukla, denizin, kıyılara yakın kısmında yetişir. Talli bitkilerden olan yosunlar renklerine göre yeşil, esmer, kırmızı, mavi yosunlar ve diyatomeler olmak üzere başlıca beş takıma ayrılır. Hepsinde de, dış görünüşteki renkleri ne olursa olsun, klorofil denen boya maddesi vardır. Renkli yosunlar, sıcak suya bırakıldıkları zaman, mavi, esmer, kırmızı renkleri eriyip kaybolur, fakat yeşil renkleri erimez. Yosunlar kendi besin maddelerini, klorofil sayesinde hazırlarlar. Ya sporla, ya da döllenmiş yumurta ile çoğalırlar. Yosunlar çeşitlerine göre biçim biçimdirler, iplik şerit, ya da ağ halinde olanları vardır. Yeşil yosunların çoğu tatlı sularda yaşar, iplikçikler halindedirler.

Kırmızı yosunlar denizlerin 50-100 m. kadar derinliklerinde bulunur. Daha derin yerlere güneş ışığı geçemediğinden buralarda bitkisel hayat yoktur. Kar içinde yaşıyan bir çeşit kırmızı yosun da vardır.

Esmer yosunlar, deniz diplerinde kayalara yapışık haldedirler. En çok raslananı fukus denilen çeşididir. Bunlar şerit biçiminde uzun yosunlardır. Şeritlerinin içinde içi azot gazı

Yosunlara dört örnek: 1 — Laminarya; 2 — Nostok; 3 — Fukus; 4 — Varek.

dolu hava kesecikleri vardır. Bu gaz, yosunun, suyun içinde dik durup yüzmesini sağlar. Esmer yosunlardan iyot, brom ve sodyum elde edilir. Laminarya denen bir çeşidi de kurutularak doktorlukta kullanılır. Atlas Okyanusu'nda «Sargas» denen, ağaç gibi dallı budaklı çok uzun yosunlar vardır. Bunların uzunluğu bazan 500 metreye yaklaşır, deniz yüzeyinde binlerce kilometrelik alan kaplarlar.

Diyatomeler tatlı ve tuzlu sularda yaşıyan, tek hücreli yosunlardır. Diyatome kapaklarından meydana gelen çamurlar denizden çıkartılan madenleri parlatmakta ve dinamit imalinde kullanılır.

Yosunlardan Nerelerde Faydalanılır

Son yıllarda yapılan incelemeler, yosunlardan çeşitli alanlarda faydalanılabileceğini ortaya koymuştur. Tarım, doktorluk ve besin maddeleri sanayii bu alanların başında gelir. Özellikle Kuzey Avrupa ülkelerinde yosunlardan gübre olarak faydalanılmaktadır. Gene bu ülkelerde iyice kurutulan yosunlardan şilte, yastık ve benzeri eşyalar da yapılır.

Son yıllarda, bazı yosun çeşitlerinden, dokumacılıkta, kumaşın apre safhasında, tatlıcılıkta faydalanılmaktadır. Laminarya denen yosun çeşidinin kurutulmuş şeritlerinden bıçak sapları yapılır. İskoçya ve İrlanda'da bir yosun çeşidi salata yapılarak yenir. Birinci Dünya Savaşı'nda yosunlar atlara yem olarak verilmiş, müspet sonuçlar elde edilmiştir. Öte yandan Japonya ile bazı Uzak Doğu ülkelerinde yosundan yemekler, pastalar, çorbalar, salçalar yapılır. Japonya'da bir yosun çeşidinden yapılan hazır yiyecek, Amerika'da sandviç ve Avrupa'da kızarmış patates nevinden bir besin maddesi gibi konserve halinde satılır.

YOZGAT: Zengin Bir Orta Anadolu İli

YOZGAT, İç Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Kızılırmak bölümünde bir ildir. Toprakları kuzeyde Çorum, Amasya ve Tokat, doğuda Sıvas, güneyde Kayseri ve Nevşehir, güneybatı ve batıda Kırşehir ve Ankara illeriyle çevrilidir. Merkez ilçesinden başka 8 ilçesi vardır: Akdağmadeni, Boğazlıyan, Çayıralan, Çekerek, Sarıkaya, Sorgun, Şefaatli, Yerköy. Bunlara bağlı bucak sayısı 20, köy sayısı ise 698'dir.

Yüzölçümü: 15.138 km^2

Nüfusu: 402.289 (1960 sayımı)

Nüfus yoğunluğu: Km^2'ye 26 kişi

Yüzey Şekilleri. — Yozgat ili, İç Anadolu Yaylası'nın kuzey ucundadır. Bu yörede toprak, genel olarak dalgalı olmakla beraber, bir yayla durumu gösterir. Yüksek dağ sıraları yoktur. İl topraklarının yalnız doğu kesiminde Sarıklı (2.075 m.) ile Çamaklı Dağları uzanır. İlin güneyindeki Akdağ'ın yüksekliği 2.272 metredir.

Yozgat'ın sulanan toprakları tarıma çok elverişlidir. Bu yöre, orman bakımından da zengindir.

Iklim. — Yozgat ilinde genel olarak yazlar sıcak ve kurak, kışlar, yağışlı geçer. Yağışlar kışın kar, ilkbahar ve sonbaharda ise yağmur şeklinde olur. Yılda ortalama 105 gün yağmurlu geçer. Kar yağışı en çok ocak ve şubat aylarında olur. Yılda ortalama 55 gün toprak karla örtülür kalır. En yüksek sıcaklık Yozgat'ta 38°, Boğazlıyan'da 37°'dir. Yıllık sıcaklık ortalaması bütün ilde 8,6°'dir.

Bitki Örtüsü. — İlin birçok kesimleri, kara ikliminin sertliğine rağmen, yağışların çok oluşu yüzünden bitki örtüsü bakımından zengindir. Doğudaki dağ yamaçlarını örten ormanlar, çok yerlerde eteklere kadar iner. Görülen ağaç çeşitleri meşe, gürgen, söğüt ve selvilerdir. Sık ormanlar Akdağmadeni ve Çekerek bölgesindedir.

Akarsular. — Yozgat ilinde küçüklü büyüklü birçok akarsu vardır. Bunların en önemlisi Delice Irmak'tır. Akdağ'dan çıkan ırmak güneyden kuzeye il topraklarını geçerek Çankırı ilinde Kızılırmak'la birleşir. Kuzeydoğuda Yeşilırmak il topraklarından geçer ve pek çok kol alır. Bunların başında Çekerek Çayı vardır. Diğer akarsular arasında Yozgat Çayı, Sorgunözü Çayı, Çorum Suyu, Kiliközü ve Barçecik dereleri gelir.

Ulaştırma. — Ankara - Kayseri demiryolu kuzeybatı - güneydoğu doğrultusunda il topraklarından geçer. Yerköy ve Şefaatli istasyonları önemli demiryolu duraklarıdır. Ankara'yı Erzurum'a bağlıyan devlet karayolu da batı-doğu doğrultusunda il topraklarının ortasından geçer. Bu yoldan başka devlet ve il yolları Yozgat'ı Çorum, Kırşehir, Nevşehir, Kayseri ve Sıvas'a bağlar.

Ekonomi. — İlin ekonomisi, geniş tarla tarımına, küçük baş hayvancılığa, güneydoğudaki Akdağ bölgesinde de orman ürünlerine dayanır. Buğday en çok elde edilen üründür. Patates, arpa ve mısır da elde edilir. Kuru fasulye ekimi de önemli derecededir. Ayrıca afyon ve pancar tarımı yapılır.

Akarsuların vâdilerinde gittikçe gelişen meyvacılık, önemli bir gelir sağlar. Yamaçlar da bağlarla örtülüdür.

İlde çok sayıda koyun ve tiftik keçisi beslenir. Küçük baş hayvan satışı ile, yapağı ve tiftik verimi çok önemlidir. Yozgat'ta halıcılık da yapılır.

Yozgat Şehri

İl merkezi olan Yozgat şehri İç Anadolu'nun en yüksek yaylasında, Nohuttepesi ile Çamlıktepesi (1.678 metre) arasında Yozgat Çayı'nın açtığı vâdinin yamaçlarında kuruludur. Deniz yüzeyinde yüksekliği 1.320 metredir.

Şehir, Ankara - Sıvas devlet yolu üzerindedir. Ankara'ya uzaklığı 219, Sıvas'a 223 kilometredir. Aynı yol üzerinde Sorgun ilçesine 37, Akdağmadeni'ne 112 kilometre uzaktadır.

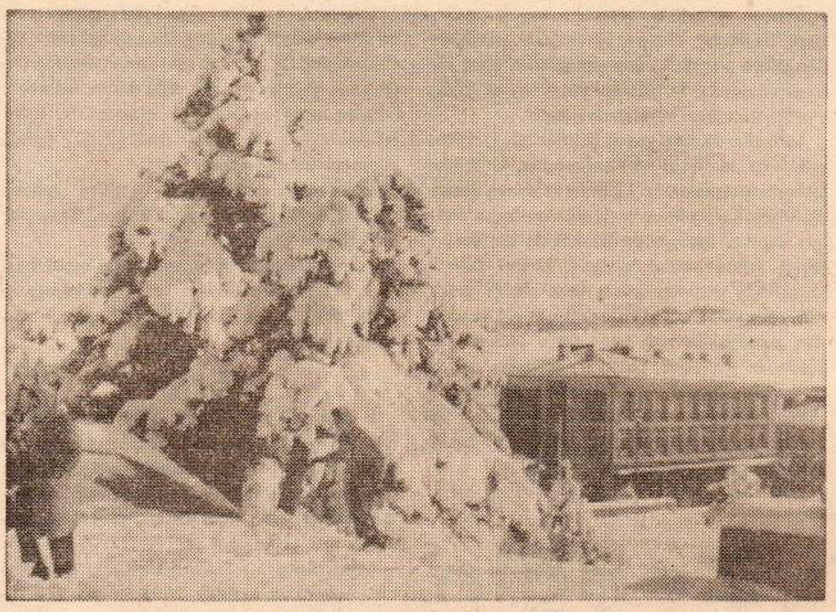
Şehir, ayrıca devlet ve il yollariyle Boğazlıyan, Yerköy, Kayseri, Kırşehir ve Nevşehir'e bağlıdır. En yakın demiryolu istasyonu 50 km. batıdaki Yerköy'dür. Yerköy ile Yozgat arasında devamlı otobüsler çalıştığı gibi, diğer ilçeler ve illerle de aynı şekilde bağlantısı vardır.

Yozgat'n hartası 1937'de, imar plânı da 1948'de yapılmıştır. İki parkı vardır.

Yozgat'ın nüfusu 1960 sayımına göre 18.263'tür. 1955'te şehrin nüfusu 14.783'tü. Şehirde modern bir hayvan kesim yeri, küçük bir itfaiye teşkilâtı, genişletilen 75 yataklı bir devlet hastanesi, dört eczane vardır. Yozgat'ın yolları da son yıllarda yapılmaktadır. 1960 yılında belediye yollarının 6 km'si parke, 16 km'si âdi kaldırım ve 3 km'si şose idi. Bugün parke ve asfalt yollar 9 km'yi, âdi kaldırım da 18 km'yi bulmaktadır.

Yozgat'ın Hükümet Meydanı şehrin en işlek, en hareketli köşelerinden biridir

Yozgat'tan güzel bir kış manzarası: Karlar altında Şehir Oteli.

Şehir çevresinin başlıca tahıl ürünleri buğday, arpa, çavdar ve yulaf, hayvan ürünlerinin en önemlisi de yapağı, tiftik, yağ ve peynirdir. Şehir çevresinde Ankara'nın ünlü tiftik keçileri yetiştirilir. Halkının büyük yoğunluğu tarımla uğraşır. El sanatları arasında kerestecilik, çömlekçilik ve halıcılık başta gelir. Yozgat'da daha çok kilim dokunur. Demircilik ve dokumacılık da ileridir.

Tarihte Yozgat

Yozgat eski bir ildir. Bugün şehirde birçok eski eser görmek mümkündür. Bunlar şehrin zengin tarihini dile getirir.

1898'de Yozgat şehrinin nüfusu 15.000 kadardı. Bu nüfusun dörtte biri hıristiyan (çoğunluğu Ermeni) geri kalanı Müslüman Türklerdi. XV. yüzyıl sonuna dogru Osmanlılar'ın eline geçen Yozgat, daha önce bir süre de Selçuklular'a bağlı kaldı.

Şehir ve dolaylarında önemli tarihî eserler vardır. Şehirdeki tarihî eserlerin başında Büyük Cami ile Saat Kulesi gelir.

Yozgat ili ve çevresi ise zengin tarihî eserler kaynağıdır. Hititler'in uzun yıllar bu çevrede yaşıyarak bıraktığı eserler çok ilgi çekicidir. Bu tarihî önemi olan yerler arasında, Sarıkaya ilçesinin kuzeydeki Alişar, ile kuzeyde Çorum - Yozgat çevresi içinde ünlü Boğazkale ve Yazılıkale harabeleri vardır.

Bibliyoğrafya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Yozgat (Osman Yalçın, 1961); Yozgat Vilâyetini Kalkındırma Cemiyeti Nizamnamesi (1956); Yozgatlı Âşık Faik Korkmaz, Hayatı ve Şiirleri (1949); Yozgatlı Kel Hasan (M. Sami Karayel, 1943); Yozgat Seyahatnamesi (Yanko, 1886).

YÖN

Bir şeyin yüzlerinden her hangi birinin baktığı tarafa yön denir. Çoğrafyada yön denilince kuzey, doğu, güney, batı denilen başlıca dört yön akla gelir.

Herkes etrafında neler bulunduğunu, istediği yere varmak için nereden gitmesi gerektiğini bilmek ister. Bu da ancak yönleri bilmekle mümkün olur. Askerler, gemiciler, havacılar, turistler yön bulma işine büyük önem verirler.

Eskiden, gemiciler, yön bulmak için, gündüzleri güneşe, geceleri yıldızlara bakarlardı. Fakat bulutlu havalarda yıldızlar gözükmediği için yön bulma çok zorlaşırdı. Pusulanın icadiyle yön bulma işi kolaylaştı.

Çeşitli Yön Bulma Usulleri

Yön en kolay ve doğru olarak, pusulayla bulunur. Pusula, yatay vaziyette düz bir yere konur ve iğnesinin hareketsiz kalıncaya kadar dönmesi beklenir. İğnenin mavi ucu kuzeyi gösterir. Önümüzü kuzeye çevirirsek arkamız güney, sağımız doğu, solumuz da batı olur.

Hartaların yukarı kısmı daima kuzeyi gösterecek şekilde yapılmıştır. Harta düz bir yere yayılır. Üzerine de pusula konur. Hartanın kenar çizgisi pusulanın iğnesiyle paralel oluncaya kadar çevrilir. Böylece harta, bulunulan yere göre düzgün bir şekilde yerleştirilmiş olur.

Pusula olmadığı hallerde saatle de yön bulunabilir. Saat elde yatay bir durumda tutularak akrebi güneşin yönüne çevrilir. Akrep ile saatin 12 işareti arasının tam ortası güneyi gösterir. Buna bakarak kuzeyi bulmak kolaydır.

Saat yoksa, güneşe bakarak yön bulunabilir. Güneş doğudan doğar, batıdan batar. Sabahları yüzümüzü güneşin doğduğu yere dönersek, doğuya dönmüş oluruz. Öğleden sonraları da güneş batıya geçer.

Bazı ağaçlar kuzey rüzgârının etkisiyle güneye doğru eğik dururlar. Karıncalar yuvalarının etrafına yığdıkları toprağın kuzeye bakan yönünü daha yüksek tutarlar. Ayrıca, şehirlerde minarelere, camilere bakarak da yön bulmak kabildir. Minarelerin şerefe kapıları, daima kıbleye çevrilmiştir. Kıble bizim için yaklaşık olarak güneyi gösterir.

Geceleri yön bulmak için kutup yıldızından faydalanılır. Kutup yıldızı yaklaşık olarak tam kuzeyde bulunan, ötekilerinden daha parlak bir yıldızdır. Kutup yıldızı Küçük Ayı takımyıldızının en ucdaki yıldızıdır (Bk. Kutup Yıldızı).

Bütün bu usuller az veya çok yaklaşık olarak kuzeyi gösterir. En hassas pusulalar bile gerçekte tam olarak kutbu göstermez. Kutup yönünü tam bulabilmek için Pusula iğnesinin, sapma açısını hesaplamak gerekir. Sapma açısı her yerde, her zaman başkadır.

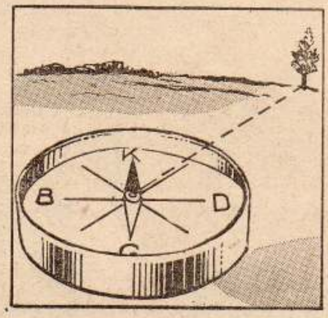
YÖRÜK ALİ EFE (1896 - 1953)

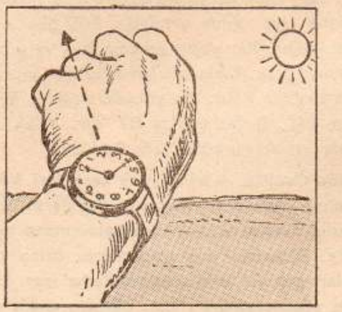
Yörük Ali Efe

İstiklâl Savaşı'nda yararlığı görülmüş bir Türk köylüsüdür. Nazilli köylerinden birinde doğmuştur. Öğrenim görmemiş, askerliğini yaparken, görevinden kaçarak dağa çıkmış, eşkıyalığa başlamıştır. 3-4 yıl sonra teslim olup köyüne dönmüş; 1919'da Yunanlılar'ın İzmir'i ve Ege bölgesini işgal etmeleri üzerine bir çete kurarak, düşmanla çarpışmaya baş-

YÖN NASIL BULUNUR

Pusulanın mavi ucu kuzeyi gösterir. Kuzeyi esas tutarak diğer yönlerin doğrultusu kestirilir.

Saatimizin akrebini güneşe çevirirsek, akreple 12 çizgisi arasındaki açının ortası güneyi gösterir.

lamıştır. Yörük Ali Efe'nin, küçük kuvvetlerle başlıyan karşı koyma davranışı zamanla büyüyüp geliştiğinden, adı Ankara'da tanınmıştır. (Aydın Millî Alayı) adı ile anılan ve aşağı yukarı bir alayın malzeme ve teşkilâtına sahip bulunan Ali Efe kuvvetlerinin; Batı Anadolu'da Yunanlıları oyalamak, zaman zaman durdurmak, onlara sık sık hatırı sayılır zararlar vermek gibi, önemli hizmetleri görülmüştür.

YÖRÜKLER

Oğuz soyundan gelme, göçebe Türklere verilen isimlerden biridir. Yörük kelimesinin; gezgin, yürüyücü anlamında olduğu sanılmaktadır.

XII. yüzyıldan itibaren, Anadolu, Irak, Azerbaycan dolaylarına gelmeye başlıyan Türkmenler'den bir kısmı bu bölgelere yayılmış; bir kısmı da, Osmanlı hükümeti tarafından, daha sonraları Rumeli'ye geçirilmişlerdir. Anadolu Yörükleri Halep, Maraş, Adana, Mersin dolaylarına gelmiş fakat bir yerde süreli olarak yerleşmemişlerdir. Rumeli'ye geçirilenler de Vize, Tekirdağ, Selânik, Ofçabolu, Kocacık, Naldöken dolaylarında göçebe hayatı yaşamaya başlamışlardır. Bunlar kendi aralarında «Yörük» ve «Müsellime» diye iki boya ayrılmışlardır. Rumeli Yörükleri, gezginci olmalarına rağmen, hükümet tarafından başıboş bırakılmamışlar, kendileri için sık sık kanunlar ve hükümler çıkarılmıştır.

Osmanlı idaresi, Yürükler'den 30 kişilik gruplar düzenlemiş, her 30 kişilik grupa (Ocak) adını vermiştir. Ocaklar içinde de Nöbetli, Eşkinci, Yamaklı gibi görevliler belirtilmiştir. Yörükler, kanun nazarında, asker sayılmışlar; savaş sıralarında bunlardan 5-6 bin kişi asker toplamak usulü konmuştur. Ancak, savaşa giden Yörüklerden savaşçı olarak değil, geri hizmet kişileri olarak faydalanılmıştır. Bunların başlıca görevleri; topları çekmek, top döküm işlerinde işçilik yapmak, kale duvarları inşa etmek, donanmada kürek çekmek, cami, vakıf gibi devlet eliyle yaptırılan binalarda çalışmaktı. Bunların dışında savaşçılığa en yakın olarak yaptıkları iş, kalelerde muhafızlık etmek olmuştur.

Osmanlı kanunlarında «Yörük taifesi konar - göçer halktır.» şeklinde vasıflandırılan bu gezgin Türk göçebeleri, genel yaşayış bakımından, çingenelere benzemekle beraber, soy bakımından onlardan tamamen ayrı olduklarından, hükümet tarafından daha itibarlı tutulmuşlardır. Savaş olmadığı yıllarda devlet, Yörük başkanlarından belli ölçüde bir vergi almıştır. İlk zamanlar düzenli bir yaşayışta bulunan Rumeli Yörükleri, XVII. yüzyıldan sonra bozulmaya, ahlâk ve karakter yönlerinden çingenelere benzemeye başladıklarından; barındıkları bölgede asayiş bozulmuş; Osmanlı devleti de onları yeniden düzene sokmak yollarını aramıştı. Bu sırada bunlara bazı imtiyazlar sağlanmış, hatırlarını hoş tutup hükümete bağlamak için, kendilerine «Evlâd-ı Fâtihan = Rumeli fâtihlerinin çocukları» unvanı verilmiştir. Başlarındaki en yetkili kişiye vezirlik tanınarak, savaşlara ırgat gibi katılmaları da önlenmiş, istiyenler, belli vergilerini ödiyerek normal vatandaşlık statüsüne geçirilmişlerdir.

Rumeli Yörükleri, XIX. yüzyıldan sonra, bölgedeki halkla kaynaşmış, köyler kurarak göçebelikten hemen tamamen uzaklaşmışlardır. Bugün bunlardan, dedelerinin hayatını sürdürenler son derece azdır.

Anadolu Yörükleri XVI ve XVII. yüzyıllarda, toplu olarak İçel Sancağı'na (Mersin) yerleşmiştir. Ancak bu Yörükler; yazları yaylalara çıkıp hayvancılık ve odunculukla meşgul olmakla beraber, kışları İçel, Alâiye, Teke dolaylarında köyleri ve kasabaları basıp hırsızlık etmeye, ırza geçmeye başladıklarından; hükümet bir süre kendileriyle uğraşmış, başa çıkamıyacağını anlayınca hepsini toplatarak Kıbrıs Adası'na sürmeye karar vermiştir. XVII. yüzyılda, karşı koyanlar öldürülerek, bütün Yörükler toplatılmış, gemilere doldurularak Kıbrıs'a gönderilmişlerdir. Ancak bunlardan bir kısmı adaya varmış; bir kısmı ise gemilerde isyan çıkarıp kaptanları öldürerek Anadolu'ya, Suriye'ye ve Mısır'a kaçmışlardı. Anadolu'ya geri gelen Yörükler bu sefer Aydın, Manisa, Kütahya dolaylarında barınmışlardır. Nihayet hükümet, uslu oturmaları şartiyle, bütün Yörükleri affetmiş, Kıbrıs'a gidenlerden de istiyenlerin dönmelerine izin vermiştir. XVIII. yüzyıl sonundan başlıyarak Yörükler, asayiş bozucu kişiler olmaktan uzaklaşmışlardır. Bunlardan bir kısmı, devletin kendilerine gösterdiği yerlerde, köyler kurarak yerleşmişler; bir kısmı da batı ve güneybatıdaki ormanlık dağlara çekilip, soyca gene Oğuz Türkmenlerinden bulunan Tahtacı aşiretlerine karışmışlardır. Yörükler, yerleşmiş olsun, göçebe olsun, İslâm dini mensubu görünmekle beraber içinde geniş ölçüde Şamanlık devri izleri bulunan, Alevî inanışlarına ve törelerine bağlıdırlar.

Yugoslavya

Adriyatik Denizi kıyılarında zengin bir Balkan ülkesi

Yugoslavya'nın arması

YUGOSLAVYA, Balkan devletlerinden biridir. Ülke, Doğu Alpler'den Makedonya Yaylası'na ve Adriyatik Denizi'nden Macaristan Ovası'na kadar uzanır. Doğuda Bulgaristan ve Romanya, kuzeyde Macaristan ve Avusturya, kuzeybatıda İtalya, batıda Adriyatik Denizi, güneyde de Arnavutluk ve Yunanistan ile sınırlanmıştır. Balkan Yarımadası'nın en büyük devleti olan Yugoslavya Sırpça «Güney İslâv İli» demektir. Federal bir Halk Cumhuriyeti'dir.

Yüzölçümü: 249.000 km²

Nüfusu 18.512.805 (1961 sayımı)

Başkenti: Belgrat

Yugoslavya'nın Coğrafyası

Yugoslavya'nın kuzey kesimi ovalık ve verimli topraklarla kaplı, güney kesimi ise dağlıktır. Ülkenin yüzey şeklinde dört biçim görülür:

a) Günedoğudaki Makedonya Bölgesi'nde yer biçimleri karışıktır. Bazı yerlerde yüksek dağlar, bazı yerlerde alçak tepeler sıralanır. Yer yer derin vâdiler vardır. Orta kesimdeki yüksek yaylada birçok akarsulara raslanır.

b) Alp Dağları'nın son bulduğu Tarvis geçidinden, Arnavutluk yakınlarına kadar uzanan kesimi, Dinar Alpleri kaplar. Bu dağların batısında derin vâdilerle yontulmuş kayalık

Yugoslavya'da halkın büyük bir kısmı köylerde yaşar, çiftçilik yaparak geçinir.

bir yayla uzanır. Bu kayalıklarda «Dolin» adı verilen huni biçiminde binlerce çukur alan vardır. Bunların büyükleri ekime çok elverişli, verimli yerlerdir. Bu büyük çöküntü çukurlarına «polji» denir.

c) Kuzeybatıdaki Slovenya Dinar Alpleri'yle asıl Alpler'in birleştiği yeri kaplar. İki sıra dağın arasındaki çukurlar nehirlerin getirdiği alüvyonlarla doludur. En önemlisi Karniyol çukurudur. Bölge otlaklar ve ormanlarla kaplıdır. Dalmaçya ve Hersek'in çıplak yaylalarından sonra Bosna'nın bu bereketli yaylaları başlar.

d) Kuzey kesimde, yer yer kayalık dağlar görülür. Ormanlar ve otlaklar azalır.

İklim. — Yugoslavya, Akdeniz ve Orta Avrupa ikliminin etkisi altındadır. Akdeniz iklimi, Adriyatik kıyılarında dar bir şerit halinde görülür. Burada yazlar sıcak ve kurak, ilkbahar, sonbahar ve kış ayları çok yağışlı geçer.

Ülkenin geri kalan kısmında, Orta Avrupa iklimi hüküm sürer. Yağmurlar daha çok yazın yağar. Kışın da kar yağışları olur.

Akarsular. — Yugoslavya'nın akarsuları boldur. Bunların çoğu, ülkeyi Güneydoğu - Kuzeybatı doğrultusunda geçen Tuna Nehri'ne dökülür. Tuna'dan başka diğer akarsuların en önemlileri Drava (750 km.), Sava (710 km.), Morava, Tiza, Drina, Bosna, Vardar, Ustrumca ve Narenta nehirleridir. Vardar ve Narenta hariç bu nehirlerin hepsi Tuna'nın kollarıdır.

Yugoslavya nehirlerinden yalnız Tuna ve Sava ile Drava'nın bazı kesimleri ulaştırmaya elverişlidir.

Kıyılar. — Dalmaçya kıyıları son derece girintili çıkıntılıdır. Sıra dağlar, kıyıların iç ile olan bağını keser. Bu yüzden kıyıları çok olmasına rağmen Yugoslavya, denizci bir ülke sayılmaz. Yugoslavya kıyılardan, içerilere yapılan yollarla, deniz ticaretine elverişli Dalmaçya kıyılarından faydalanma yolunu geliştirmeye çalışmaktadır.

Yugoslavya'da Yaşıyanlar

Yugoslav halkının çoğunluğu Sırp, Hırvat ve Sloven'dir. Ülke ırk ve din bakımından bir birlik teşkil etmez. «Güney İslâvları» diye ayırt edilen Sırp, Hırvat, Sloven ve Makedonyalılar'dan başka Arnavutlar, Almanlar, Boşnaklar, Rumenler, Macarlar, Türkler ve Karadağlılar vardır. Bunlar nüfusun %25'ini teşkil eder.

Sıplar'ın hepsi Ortodoks, Sloven ve Hırvatlar Katolik, Arnavutlar, Boşnaklar ve Türkler Müslüman'dır.

Sırplar, eski Sırbistan ile Bosna-Hersek'te, Hırvatlar, Avusturya sınırına yakın yerlerde; Slovenler kuzeybatıda, Dalmaçya kıyıları ile Karintiya'da; Karadağlılar, güneybatı Yugoslavya'daki eski Karadağ ülkesinde; Arnavutlar güneyde; Boşnaklar Bosna ve Hersek'te; Türkler ise Makedonya bölgesinde yaşar.

Yugoslav halkının %70'i köylüdür. Endüstrinin gelişmesi köylerde yaşıyanların sayısını gittikçe azaltmaktadır. Köyler, kooperatiflere bağlıdır ve köy halkı yalnız kendisine değil, bütün ülkeye gereken maddeleri yetiştirir.

Yugoslavya'da halkın çoğunluğu küçük kasaba ve köylerde yaşar. Büyük şehirlerin sayısı ve nüfusları İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra artmaya başlamıştır.

Başkent Belgrat ve Zagrep, Yugoslavya'nın en büyük şehirleridir (Bk. Belgrat, Zagrep). Ülkenin diğer önemli şehirleri şunlardır:

Ljubljana. — Slovenya'nın merkezidir. Nüfusu 144.600'dür. Önemli bir endüstri merkezidir.

Sarajevo (Saray-Bosna). — Bosna'nın merkezi olan bu şehrin tarihî bir önemi vardır. Nüfusu 138.444'tür (Bk. Saray-Bosna).

Subotica. — Sırbistan'da Belgrat'tan sonra ikinci büyük şehirdir. Nüfusu 124.200'dür. Önceleri Macaristan'a bağlıydı.

Üsküp (Skopje). — Makedonya'nın merkez şehridir. Nüfusu 146.210'dur. Üsküp, Türk ve Müslüman azınlığının bulunduğu bir yerdir.

Rijeka (Fiume). — Hırvatistan'ın Adriyatik kıyısındaki en önemli liman şehridir. Nüfusu 92.200'dür.

Split. — Nüfusu 89.000'dir. Dalmaçya kıyılarında olan şehir önemli bir üs ve limandır.

Yugoslavya'nın diğer önemli şehirleri, çok eski devlet merkezi olan Karaguyevaç, yol kavuşağındaki Nis (Niş), Makedonya'da Bitolj (Manastır), Dalmaçya kıyılarında önemli bir liman olan Dubrovnik, Hersek'in merkezi olan Mostar ile güney Hırvatistan'daki Banja Luka ve Karlovaç'tır.

Kültür ve Sanat. — Yugoslavya'nın resmî dili, Sırp-Hırvat dilidir. Ayrıca Makedonca ve Slovence de konuşulur. Bunların hepsi İslâv dilleridir. Arnavutça, Almanca, Macarca ve Türkçe de konuşulan diller arasındadır. Halkın büyük çoğunluğu Hıristiyan'dır. Makedonya ile Bosna'da oturan Müslümanlar da hayli kalabalıktır.

Yugoslavya'da sayısı 14.000'e yaklaşan ilkokullara 1,5 milyona yakın öğrenci devam eder. 683 ortaokul ve lise, 5 üniversite, 11 sanat akademisi ve 150'ye yakın sanat okulu vardır.

Sırp ve Hırvat edebiyatının geçmişi yeni olmakla beraber kuvvetli yazarlar yetişmiştir. Önceleri Batı edebiyatının etkisi altında Yugoslavya'da XIX. yüzyıl sonlarına doğru halk edebiyatı gelişti. Sırplar, Makedonyalılar, Bosnalılar Rus alfabesini, Hırvatlar ve Slovenler de Lâtin alfabesini kullanırlar.

Tabiî Zenginlikler

Yugoslavya'nın en büyük zenginliği verimli topraklarıdır. Bu bakımdan tarım ve hayvancılık ülkenin en önemli gelir kaynağıdır. Son yıllarda endüstrinin oldukça gelişmesine rağmen, Yugoslavya gene de bir tarım ülkesi sayılır.

Tarım. — Yugoslavya'nın yüzölçümünün %20'sini ekili topraklar, %22'sini otlaklar, %27'sini de ormanlar kaplar. Nüfusun ortalama, onda yedisi tarım işleriyle uğraşır. En çok mısır, buğday, çavdar ve yulaf ekilir. Köylüler daha çok mısır ile arpa unundan yapılan ekmeği yerler. 1945'ten sonra hükümet büyük toprakları alarak, kolektif çiftlikler haline getirmiştir.

Yugoslavya'da tarımdan sonra hayvancılığa önem verilir. Balkan ülkeleri içinde en çok hayvan yetiştiren Yugoslavya'dır.

Meyva ve bağcılık da çok iyidir. Bu arada afyon ekiminde Yugoslavya, Türkiye'den sonra dünyada önemli bir yer tutar.

Endüstri. — Madenlerin bol olması ve son yıllarda kömür, demir ve bakır madenleri veriminin artışı, endüstriyi geliştirmektedir. Rejim sonucu olarak kurulan devlet teşkilâtı ağır endüstriye önem verdiğinden, bugün Yugoslavya'da, başta otomobil olmak üzere, birçok endüstri kolları vardır. Hırvatistan ve Bosna'da petrol çıkarılır.

Ticaret. — İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tarım ve endüstri alanındaki çalışmalarla, Yu-

goslavya ekonomik durumunu düzeltti. Bundan 25 yıl önce dışarıdan makina, yünlü ve pamuklu kumaşlar alan Yugoslavya, şimdi bunları ihraç eder durumdadır. Mısır, kereste, sığır ve odun yanında her cins makina, yapılmış kereste eşyalar da ihraç malları arasındadır.

Tarihte Yugoslavya

Şimdiki Yugoslavya'yı kuran Sırplar, VI. ve VII. yüzyıllarda kuzeydoğu Avrupa'dan önce Morava ve Sava nehirleri çevresine, daha sonra Kosova ovasına yerleştiler. O zaman putperest olan bu İslâv ulusu, yüzyıllar boyu Bizanslılar ve komşuları olan Bulgarlar'la savaştı, IX. yüzyılda Hıristiyanlığı kabul ettiler. İlk bağımsız Sırp kırallığı XII. yüzyılda kuruldu. Bu kırallık, I. Duşan (1346-1355) zamanında büyüyerek XIV. yüzyılda Balkan Yarımadası'nın en kuvvetli devletlerinden biri haline geldi.

Osmanlı Türkleri, Rumeli'ye geçtikleri zaman; onlara asıl karşı koyan Sırplar oldu. Fakat Sırplar 1389'da Kosova'da (Bk. Kosova Savaşı) yenilerek, Osmanlılar'ın egemenliğini kabul ettiler.

Sırplar uzun bir süre (428 yıl) Türk egemenliği altında kaldılar. 1804'te Kara Yorgiyeviç adlı bir Sırp'ın liderliğinde ayaklanan Sırplar, Ruslar'ın yardımiyle 1817'den sonra bazan Kara Yorgiyeviç, bazan da Obrenoviç ailelerinin başkanlığı altında bir prenslik kurdular. Osmanlı devletine vergi veren bu prenslik nihayet, 1882'de Ruslar'ın yardımiyle kırallık oldu.

1903 yılına kadar Obrenoviçler'de olan kırallık tacı, bu tarihte Kara Yorgiyeviç ailesinin eline geçti. 1912-1913 Balkan Savaşı'nda toprak kazanan Sırbistan Kırallığı, 1914'te Saraybosna (Sarajevo)da Avusturya veliahtinin öldürülmesi üzerine patlak veren I. Dünya Savaşı'na katıldı.

Yugoslavya, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Avusturya - Macaristan İmparatorluğu'ndan birçok yerler alarak büyüdü. Yugoslavya adını alan yeni birleşik kırallığın II. Dünya Savaşı'na kadar süren devri iç karışıklıklar ve özellikle Sırplar ile Hırvatlar arasındaki geçimsizlikler içinde geçti. Bir Hırvat, 1934 yılında Kıral Aleksander'i Marsilya'da öldürdü.

II. Dünya Savaşı patlak verdiği zaman, Yugoslavya bu durumdaydı. 1941 yılında Alman ordusu, savaş ilân etmeden bütün Sırbistan'ı, İtalyan ordusu da, Slovenya, Dalmaçya kıyıları ve Karadağ'ı işgal edince, Kıral II. Petro ile hükümet Londra'ya geçti. Savaş boyunca, Yugoslavya'da Almanlar'a karşı büyük çapta mukavemet hareketi oldu. Mukavemet ordusunun başında kıral taraflısı Mihailoviç adlı bir subay vardı. Savaşın sonlarına doğru Rusya işe karıştı. Tito adlı bir komünist çeteci Ruslar'ın ve İngilizler'in yardımiyle duruma hâkim oldu. 1944 ekiminde Belgrat Almanlar'dan geri alındı.

Önce Kıralcılar ve diğer partilerle Tito'nun yönettiği Komünistler, demokrat bir idare kurdular. Fakat bu rejim uzun sürmedi. Tito 29 kasım 1945'te Sovyet anayasasının örneği olan yeni bir anayasayı yürürlüğe koyarak tek parti rejimini kurdu. Kısa bir süre Rusya ile arası açılan Tito, bağımsız bir politika gütmeye başladı.

Yugoslavya'daki Tito rejimi II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Rusya'nın yardımiyle kurulan, fakat ondan ayrılarak Batı'ya yanaşan ilk peyk hükümettir.

İdare Şekli. — Yugoslavya, 1945 yılından beri federal bir cumhuriyettir. Sovyet Rusya'da olduğu gibi burada da tek parti (Komünist Partisi) egemenliği vardır.

Ülke, Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Karadağ, Makedonya ve Bosna-Hersek olmak üzere 6 Federal Cumhuriyet ve biri Voyvodina, diğeri Kosova-Metoya olmak üzere iki muhtar bölgeden ibarettir. Yugoslavya'nın biri federal meclis, diğeri Millet Meclisi olmak üzere iki meclisli bir parlâmentosu vardır. Parlâmento dört yıl süre için cumhurbaşkanını seçer. Bakanlar, komünist partisinin de başkanı ve genel sekreteri olan başkana — yani başbakan ve cumhurbaşkanına — karşı sorumludurlar. Josip Broz Tito 1945 yılından beri bu makamı işgal etmektedir.

Bibliyografya. — Bu konudaki Türkçe eserlerin başlıcaları:

Yugoslavya'ya Seyahat (Ali Rıza Akısan, 1957); Yugoslavya'da Gördüklerimiz (Türk Gazetecilerinin Ortak Eseri, derl. Hikmet San, 1953); Yugoslavya İzmir Fuarında (1947); Yugoslavya'nın Eski Osmanlı Vilâyetlerinde Malarya Tarihi Üzerinde Rapor (Prof. Dr. A. Süheyl Ünver ile Dr. Metine Bilger, 1939).

YUKARI VOLTA

Kuzeybatı Afrika'da bir cumhuriyettir. Toprakları kuzey ve doğuda Mali, Batıda Nijer ve Dahomey, güneyde Togo, Ghana ve Fildişi Kıyısı ile sınırlanmıştır.

Yüzölçümü: 250.000 km^2

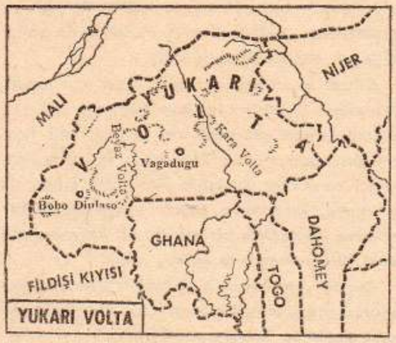
Nüfusu: 3.500.000

Başkenti: Ouagadougou

Yukarı Volta, eski bir Fransız sömürgesidir. Ülke'nin yerlileri Mossiler'dir. Ahali Müslüman, Hıristiyan ve putperesttir. Fransız Guineası'na bağlı bir koloni olan Yukarı Volta V. Fransız Anayasası'nı kabul etmedi. Bunun üzerine 1958'de yapılan bir referandum sonunda bağımsızlığını kazandı. Yukarı Volta eski Fransız sömürgeleri arasında, Fransız Birliği'ne katılmamış tek devlettir.

Yukarı Volta'nın ekonomisi pamuk ve yerfıstığına dayanır. Başkent Ouagadougou (Nüfusu 40.000'e yakın) ülkenin en büyük şehridir. Demiryoluyla Fildişi Kıyısı'nın Abican limanına bağlıdır.

Bu demiryolu sayesinde, Yukarı Volta, pamuk ve fıstık gibi ihraç mallarını kolayca sevketmek imkânını bulur. Abican'a uzıyan demiryolunu saymazsak, ülkenin ulaştırma durumu çok zayıftır.

YULAF

Yulaf

Buğdaygillerden, daha çok hayvan yemi olarak yetiştirilen bir bitkidir. Başakları salkım gibi aşağıya doğru sarkar. Taneleri ya beyaz, ya da siyah gri renkte olur. Nemli ve ılık yerlerde iyi yetişir. Kökleri 50 sm. kadar derine gittiği için buğdayın yetişmediği yerlerde de yetişir. Adi yulaf, Macar yulafı, kısa yulaf, Tatar yulafı gibi pek çok çeşidi vardır. Yulaf, atlar için çok kuvvetli ve besleyici bir besin maddesidir. Aynı zamanda çocuklara ve hastalıktan yeni kalkmış olanlara da yedirilir. Çok kuvvetli bir bitkidir.

YULUĞ TİGİN

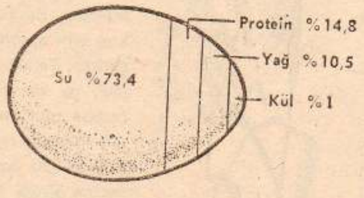
Müslümanlık'tan önce yetişip adı bilinen Türk ediplerinin en ünlüsü, Köktürk Yazıtları'nın yazarıdır. Köktürkler'den Büyük Türk Hakanı Kapağan Kağan'ın (699-716) 3 oğlunun küçüğü ve Böğü Kağan'ın (716) kardeşi, Bilge Kağan ile Kül Tigin'in amca oğludur. Köktürk Yazıtları'nı Bilge Kağan'ın veziri (başbakanı) Bilge Tonyukuk'un emriyle kaleme almıştır. Yuluğ Tigin, bu yazıtlarda harikulâde akıcı, çok güzel bir Türkçe ile Türk imparatorluğunun Çin boyunduruğundan kurtulmasını, Bilge Kağan'ın, kardeşi Kül Tigin'in ve babaları Kutluğ Kağan'ın hizmetlerini, kahramanlıklarını, Türk devletinin eskisi gibi nasıl ve ne emeklerle Asya'nın en büyük devleti durumuna yükseldiğini anlatır. Bilindiği gibi Köktürk Yazıtları, Türk edebiyatının hemen hemen en önemli eseridir (Bk. Köktürk Yazıtları). Bunlar 3 yazıttır: İlki 730'da Bilge Tonyukuk tarafından diktirilmiştir. İkincisi 732'de yazılmıştır, 731'de savaşta kahramanca ölen Kül Tigin için ağabeyisi Bilge Kağan tarafından diktirilmiştir. Üçüncüsü ise 735 tarihlidir; 734'te ölen Bilge Kağan için kaleme alınmıştır.

YUMURTA

Yumurta, değerli bir besin maddesidir. Çeşitli kuşların ve kümes hayvanlarının yumurtası yenirse de en çok kullanılan tavuk yumurtasıdır. Yalnız «yumurta» denince tavuk yumurtası anlaşılır. Başka yumurtalar hayvanın adı ile belirtilir: Kaz yumurtası, ördek yumurtası gibi... Yumurtaların bileşimi genel olarak birbirine benzer. Yalnız bileşimdeki maddelerin oranı farklıdır.

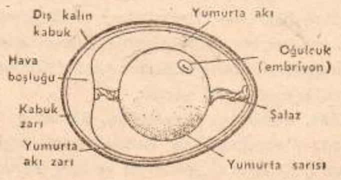
Tavuk yumurtasının ağırlığı 30-70 gram arasında değişirse de yumurtaların ortalama ağırlığı 52 gram kabul edilmektedir. 52 gramlık bir yumurtanın, 6 gramı kabuk, 30 gramı yumurta akı ve 16 gramı da yumurta sarısıdır. Yumurta akı bir albümin eriyiğidir; içinde %36 kadar su bulunur. Yumurta sarısı, protein, yağ ve vitaminler bakımından çok değerlidir. Proteinler arasında en önemlisi bir fosfor-protein olan «Ovovitellin»dir.

YUMURTANIN BESİN DEĞERİ

Yumurtanın dörtte üçüne yakın bir kısmı sudan meydana gelmiştir.

BİR YUMURTADA NELER VAR

Bir tavuk yumurtası besin değeri bakımından 200 gram süte eşittir.

Yumurta sarısının %32'sini yağ ve yağa benzer maddeler meydana getirir. Bunlar arasında lesitin ve kolesterin önemlidir. İçinde A, D ve B vitaminleri bulunan yumurta sarısı, demir bakımından da oldukça zengindir.

52 gramlık bir yumurtada 6 gram protein, 4,8 gram yağ bulunur. Böyle bir yumurta, yaklaşık olarak 70 kalori verir. Yağ ve protein bakımından bir yumurta, 200 gram inek sütüne denktir.

Taze Yumurta - Bayat Yumurta

Yumurta durdukça bayatlar, içinde bulanıklık ve lekeler belirir. Taze yumurtanın yoğunluğu 1,078-1,094 arasındadır.

Durmakla su kaybeden yumurtanın yoğunluğu azalır. Yoğunluğu incelenerek bir yumurtanın taze olup olmadığı anlaşılabilir. %11 oranında tuz katılmış bir su içine bırakılan yumurtalardan, taze olanlar dibe çöker, az, çok bayat olanlar yüzeye doğru çıkar, çok bayat yumurtalar ise suyun üstünde yüzer.

Işığa karşı tutulduğu zaman yumurta içinde bir hava odacığı görülür. Bu hava odacığı büyükse, yumurta su kaybetmiş, yerine hava dolmuş demektir. Hava odacığının büyüklüğü bayatlık için bir ölçüdür. Ayrıca ışığa tutulduğu zaman içinde lekeler bulunan yumurtalar da bayat sayılır.

Çok bayatlamış, kokmuş yumurtadan fena bir koku çıkar. Bu koku ayrışma sonucu ortaya çıkan kükürtlü hidrojen ve fosforlu hidrojenden ileri gelir. Ayrışma ve kokmada, kabuktan içeri giren mikroorganizmaların (bakterilerin) etkisi büyüktür.

Bir yumurtanın taze olup olmadığını anlamak için şuna dikkat etmek gerekir. Sahana kırılan bir yumurtanın kendisi sert ve top gibidir, akı derli topludur. Sarısı yumuşak, akı yayılan yumurta taze değildir.

Yumurtaları uzun zaman saklamak için çeşitli usuller vardır. Kuru kum, kül, kireç eriyiği içine konan yumurtalar bozulmadan bir süre saklanabilir. Sivri tarafları aşağı gelmek üzere delikli bir raf üzerine koymak da faydalıdır. Yumurtanın beyazı ve sarısı, kurutularak konserve edilebilir.

Yumurtanın, gelişme çağında olan çocuklar, hastalar için olduğu kadar, yetişkin sağlam insanların beslenmesinde de önemli bir yeri vardır. Rafadan veya az pişmiş yumurtanın sindirimi, kaynamış, sert yumurtadan daha kolaydır.

Bibliyografya. — Bu konudaki Türkçe eserlerin başlıcaları:

Yumurtanın Ekonomik Kıymeti, Bazı Memleketlerin ve Türkiye'nin Yumurta İstihsal ve Ticareti (M. Bekman, 1961); Yumurta Tavukçuluğu (Kâzım Kayı, 1959); Yumurta ve Kuluçka, Entansif Tavuk Yetiştiriciliği (M. Bekman 1960).

YUMURTA (Cinsel)

İnsan ve omurgalı hayvanların üriyebilmesi için, erkek ve dişinin üretim organları cinsel hücreler yapar. Aynı cins hayvanın, erkek üretim organının yaptığı meni hayvancığı (Bk. Sperma) ile dişi üretim organının yaptığı yumurtanın birleşmesiyle yeni bir canlı ortaya çıkar.

Yumurta (Ovum) dişi hayvanın yumurtalığında meydana gelir. Yumurtaların büyüklüğü, embriyonun (oğulcuk), vücut içinde veya dışında gelişmesine bağlıdır. Ovipar hayvanlarda dişiler yumurtalarını dışarı bırakırlar (Bk. Üreme). Bunlar balık ve kurbağalarda olduğu gibi sonradan spermaya raslıyarak aşılanır. Vivipar hayvanlarda ise, sperma ile yumurta, dişinin üretim organları içinde birleşir ve oğulcuk tam gelişimine kadar dişinin rahminde kalır; sonra canlı olarak doğar.

Oviviparlar'da ise yumurta dişinin üretim organları içinde aşılanır ve sonra sert bir kabukla örtülü olarak dışarı çıkar. Uygun ortam bulursa gelişmeye başlar (Tavuk ve kuşlarda olduğu gibi).

Embriyonu vücut içinde tutan canlılarda, (meselâ insan ve memeli hayvanlar) yumurta çok küçüktür. Bu gibi yumurtalar aşağı yukarı 1/2 miligram ağırlığındadır. Embriyonu, vücut dışında gelişenlerde ise yumurtalar çok büyük olur. Meselâ tavuk yumurtası 40-50 gram gelir. İnsan ve memeli hayvanların yumurtaları çok küçük olduğundan ancak 1827 tarihinde K. E. V. Baer tarafından bulunabilmiştir.

İnsan yumurtası 0,15-0,20 milimetre büyüklüğünde bir hücredir. Viteliüs denilen sitoplazması, çekirdeği ve etrafında zona pellucida adı verilen bir zar vardır.

Cinsel hücrelerin birleşebilmesi için olgunlaşmaları lâzımdır. İnsanın yumurta hücresi, olgunlaşırken çekirdeğinde bulunan 48 kromozom, yarıya yani 24'e iner; hücrede besleyici maddeler toplanır. Döllenme sırasında yumurta, kromozom sayısı yarıya inmiş bir sperma hücresiyle birleşince, 48 kromozomlu yeni hücre meydana gelmiş olur.

Tavuk yumurtasının gelişebilmesi için, yumurtanın aşılanmış olması, taze olması ve uygun sıcaklığa konulması lâzımdır.

Yumurtaların aşılanması, tavukların yanında horoz bulunmasına bağlıdır. Horoz spermaları tavuğun üretim organlarında 15-25 gün kadar canlı kalır. Bu sebeple tavuklar, yanlarından horoz ayrılsa da, 25 gün kadar aşılanmış yumurta yumurtlıyabilirler.

Kuluçkaya konacak yumurtalar taze olmalıdır. 15 günü geçen yumurtalarda embriyon gelişemez.

Tavuk yumurtasının hücreleri, tavuğun üretim organında döllenince bölünmeye başlar. Dışarı çıktığı zaman sıcaklık yetmediğinden bölünme durur. Bir süre sonra tekrar 37-38 derecelik bir sıcaklık verilirse, gelişme devam eder ve civciv meydana gelir.

YUMURTAPİÇİ

Göllerde ve su birikintilerinde yaşıyan bir kuştur. Başı kırmızımsı kahverengi, sırtı parlak siyah, karnı koyu gümüşidir. Daha çok kurtçuk, böcek, solucan, kurbağa lârvaları ve çok seyrek olarak da bitkilerle beslenir. Besinini genel olarak su dibinden sağlar. Kuzey bölgelerde yaşıyanlar Akdeniz ülkelerine ve Kuzey Afrika'ya göç ederler.

YUMUŞAKÇALAR

Hayvanlar âleminde bir sınıftır. Bu sınıftaki yaratıkların başlıca özelliği genellikle sularda yaşamaları ve vücutlarının yumuşak olmasıdır. Çoğunda korunmak için kabuk bulunur. Karındanbacaklılar, Kafadanbacaklılar ve yassısolungaçlılar olmak üzere üç takıma ayrılır. Bu takımların birincisinde sümüklüböcek ve salyangoz; ikincisinde ahtapot ve mürekkep balığı, üçüncüsünde de midye ve istridye gibi hayvanlar yer alır.

YUNAK

İç Anadolu Bölgesi'nin, Konya bölümünde, Konya iline bağlı bir ilçedir. Konya ilinin kuzeybatısında olan Yunak ilçesi toprakları kuzeyde Ankara'nın Haymana ve Eskişehir'in Sivrihisar, batıda Afyon'un Emirdağ ve Bolvadin, güneyde Konya'nın Akşehir ve Ilgın, doğuda da Konya'nın Cihanbeyli, Sarayönü ve Kadınhanı ilçeleriyle çevrilidir. Merkez bucağı ile birlikte 3 bucağı ve 40 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.191 km^2

Nüfusu: 32.376 (1960 sayımı)

İlçe topraklarının doğusunu geniş düzlükler kaplar. İlçenin dolayları ise dağlıktır. Bu bölgede Kurşunlu (1.578 m.) ve Bolkar (1565 m.) dağları uzanır. İlçe toprakları bu dağların çıplak sırtları ve vâdileri arasındadır. Yunak'ın güneybatısı ise ovalıktır.

Kara iklimine bağlı olan Yunak ilçesinde kışlar yağışlı, yazlar kurak ve sıcaktır. Yazın suları çekilen akarsuların geçtiği dar ovalarda leke halinde ormanlar görülür. Bölge genel olarak tarla tarımına elverişlidir.

İlçe, ulaştırmasını, bir il yoluyla bağlı olduğu Afyon - Konya yolu ile yapar. Ayrıca bir il yolu da Kadınhanı - Polatlı yoluna bağlıdır. Bu yol yağışlı zamanlarda bozulduğu için ulaştırma aksar.

Yunak'ın ekonomik durumu tarım ve hayvancılığa dayanır. Yün, pamuk ve yağ gibi hayvan ürünleri de bölge ekonomisinde rol oynar.

Kasaba. — İlçe merkezi olan Yunak kasabası, Konya'nın kuzeybatısında, dalgalı bir

arazide kuruludur. Yüksek bir yayla üzerinde kurulu kasabanın deniz yüzeyinden yüksekliği 978 metredir. Kasabanın nüfusu 3.132 (1960 sayımı) kişidir.

Yunak, karayoluyla Akşehir'den 60, Konya'dan 240 kilometre uzaktadır. Akşehir, aynı zamanda kasabanın en yakın demiryolu istasyonudur. Cihanbeyli'ye kadar uzanan 139 kilometrelik bir yol da kasabayı Ankara - Konya asfalt yoluna bağlar.

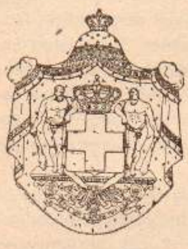
İlçe halkı, geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlar. Elde edilen ürünler arasında buğday, arpa, yulaf ve nohut başta gelir.

YUNAN DENİZİ

Akdenizin kolu olan bir denizdir. Batısında Yunanistan ile Arnavutluk, kuzeyinde Otranto boğazı ile Taranto körfezi, doğusunda Kalakria yarımadası ile Sicilya yer alır. Sicilya'nın en güney ucu olan Passero burnu ile Mora yarımadasının en güney ucu olan Matapan burnunu birleştiren bir çizgi Yunan Denizi'nin güney sınırı olarak kabul edilir. Denizin kuzey kesimlerinin nispeten sığ olmasına karşılık, güneyinde derinliği 2.000 metreyi geçer. Akdeniz'in, deniz trafiği en sık olan yerlerinden biridir.

YUNANİSTAN

Yeryüzünün en eski medeniyetlerinden birine sahip olan batı komşumuz

*Yunanistan'ın armas*ı

YUNANİSTAN, Balkan devletlerindendir. Balkan Yarımadası'nın güney parçasını bütüniyle kaplar. Devletin sınırları batıda Yunan Denizi'nden, Ege Denizi'ne ve Akdeniz'e kadar uzanarak buralardaki adaların çoğunu içine alır.

Yunanistan, kuzeyde Arnavutluk, Yugoslavya ve Bulgaristan, kuzeydoğuda Türkiye, doğuda Ege Denizi ve Türkiye, güneyde Akdeniz ve batıda da Arnavutluk ve Yunan Denizi ile çevrilidir.

Yüzölçümü: 132.707 km²

Nüfusu: 8.700.000

Başkenti: Atina

Resmî adı «Ellas» olan Yunanistan, Avrupa devletleri arasında bir «Adalar Devleti» olarak tanınır. Ülke, küçüklü büyüklü bine yakın adaya yayılıdır.

Yüzey Şekilleri

Yunanistan, Balkan Yarımadası'nın en çok çöküntülere uğramış yeridir. Kıyıların girintili çıkıntılı olması ve her tarafa serpilmiş adaların çokluğu bunu açıkça gösterir.

Ülkenin büyük bir kısmı sıradağ zincirleriyle kaplıdır. Bu dağların başlıcaları şunlardır:

1) Makedonya Dağları. — Bu dağların bir kısmı Bulgaristan'da, bir kısmı da Yugoslavya'da kalır. Yunanistan'a geçen kısım Rodoplar'ın güney ucu ile Halkidikya Yarımadası üzerindeki dağlardır. Burada Athos Dağı (1935 m.) en yüksek yerdir. Daha batıda, Selânik Körfezi boyunca uzanan Vardar Ovası'nın ucunda Yunanistanîın en yüksek dağı olan Olimpos (2.918 m.) yer alır.

2) Siklat Dağları. — Bu volkanik sıradağ zincirinin denizde kalan tepeleri Ege Denizi'nde serpili adaları meydana getirir. Yunanistan kıyılarındaki Siklat Adaları ile Anadolu kıyılarındaki Sporat Adaları'nın bir kısmı volkanik, küçük adacıklardır.

3) Pindus Dağları: Bu dağlar Sırbistan'dan ve Arnavutluk'tan gelen kireçli dağların bir ucudur. En yüksek tepesi 2.574 metreye varır. Bu kesimde ovalar vardır, en önemlileri Ege Denizi'ne uzanan Tesalya ve Lamya ovalarıdır.

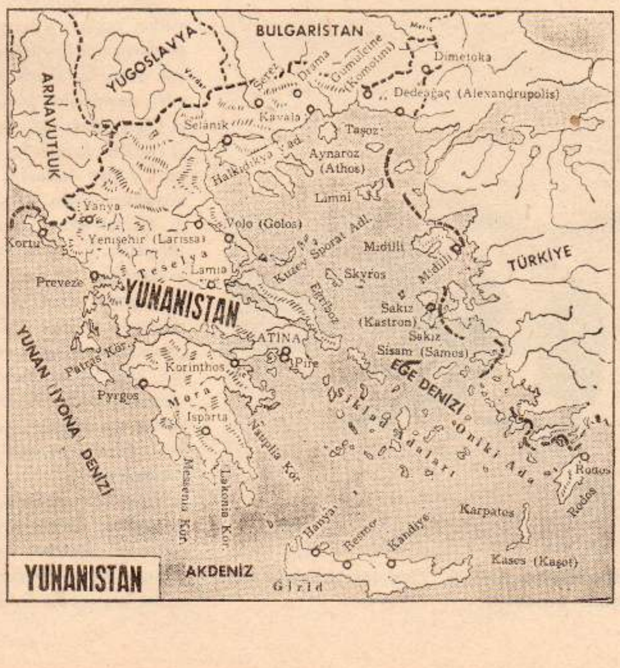
Iklim. — Yunanistan, Akdeniz ıkliminin etkisi altındadır. Kışlar ılık ve yağışlı, yazlar sıcak ve kurak geçer. Fakat çok dağlık olan bu ülkede ıklimi birbirine benzemiyen bölgeler de vardır. Genel olarak, Yunanistan'ın batı kesimi çok yağmurlu, doğu bölgesi daha kuraktır.

Bitki Örtüsü. — Bitki örtüsü bakımından, Yunanistan Akdeniz bölgesi içindedir. Her tarafta maki denilen yeşillikler görülür. Yapraklarını yaz-kış dökmiyen bu yeşil fundalıklardan başka dut, zeytin ve incir ağaçları ülkenin her yanında görülür. Güneyde, bol portakal ve mandalina yetişir.

Pindus Dağları'nın batı kesimlerinde sık ormanlar vardır. Çam, meşe ve kestane en çok yetişen ağaçlardır. Kuzeyde Makedonya Dağları'nın kuzeybatı kesimleri de ormanlarla kaplıdır. Genel olarak Yunanistan'ın bitki örtüsü gür değildir.

Akarsular. — Yunanistan'ın nehirleri, dağlardan sel halinde inen, kuvvetli akıntılarla köpürerek akan düzensiz sulardır. Bu nehirler karlar eridiği zaman veya sürekli yağmurlardan sonra kabarır, yaz aylarında ise sularının çoğunu kaybederler.

Makedonya ve Batı Trakya'yı sulıyan Struma, Vardar ve Mesta nehirleri, birçok ağızlarla Ege Denizi'ne dökülmeden önce ovalarda akar, kum ve döküntü getirirler. Vistrica nehri de Vardar gibi, Selânik Körfezi'ne dökülür. Ayrıca Yunan Denizi'ne dökülen akarsular da vardır.

Yunanistan'da Yaşıyanlar

Yunanistan'da yaşıyanların çoğunluğunu Eski Yunanca'dan bozma bir dil konuşan Yunanlılar teşkil eder. Eski Yunan kültürünün tortusu içinde yeni bir millet haline gelen bugünkü Yunanlılar'ın kanında bütün Balkan milletlerinin, özellikle Arnavutlar'ın kanı vardır.

Memlekette azlık halinde başka topluluklar da vardır: Makedonya'da İslâvlar (Bulgar ve Sırp), Epir'de ve Orta Yunanistan'da Arnavutlar, Pindus Dağları'nın iki yanında yaşıyan ve aslen Romanyalı olan Ulahlar, Batı Trakya'da Türkler bunların başlıcalarıdır. Yunanistan uzun yıllar Osmanlılar'ın idaresinde kaldığı için, memleketin her tarafı ve özellikle Makedonya ve Batı Trakya bölgeleri Türkler' le doluydu. Birçok bölgelerde çoğunluk Türkler'deydi. Önce Balkan Savaşı (1912-1913) sırasında, sonra da 1923'te Lozan Barış Antlaşması sonucunda Türkler'in çoğunluğu Türkiye'ye göç etti, Türkiye'den de 540.000 Rum (Yunanlı) Yunanistan'a gitti.

Yunanlılar'ın çoğunluğu Ortodoks'tur. Çok az sayıda Katolik ve Protestan vardır. Bizanslılar zamanından beri Rum Ortodoks Klisesi' nin merkezi İstanbul'dadır. Lozan Antlaşması İstanbul'da bırakılan Patrikhanenin başındaki ruhani lider (Patrik) Türk kanunlarına bağlıdır ve Türk uyrukludur.

Kültür. — Yunanistan'da ilk öğretim mecburi ve parasızdır. Orta öğretim de parasızdır. Biri Atina, diğeri de Selânik'te olmak üzere iki üniversite vardır. Atina Üniversitesi, Balkanlar'da, eski çağları öğreten örnek bir bilim müessesesi olarak tanınır.

Yunan halkının yarısından fazlası okumayazma bilir. Basın, yayın işleri oldukça ileridedir. Atina, Selânik, Patras, Kandiya, Kavala, Volo ve Kalamai'de birçok günlük gazete ile haftalık ve aylık dergiler yayınlanır. Kitap yayını da nüfusa göre oldukça yüksektir.

Şehirler. — Yunanistan'ın başkenti olan Atina, Avrupa kıtasının en eski şehridir. Nüfusu (İskelesi olan Pire ile birlikte) 1.420.000'dir (Bk. Atina).

Selânik. — Makedonya bölgesinin en büyük şehri ve limanıdır. Vardar nehrinin döküldüğü Selânik Körfezi kıyılarındadır, 300.000 nüfusludur.

Patras. — Mora Yarımadası'nın kuzey ucunda kendi adını taşıyan körfezin doğusundadır. Nüfusu 126.000'dir. Önemli bir liman şehri olan Patras'ta endüstri tesisleri vardır.

Golos (Volos). — Tesalya'da önemli bir liman şehridir. Nüfusu 93.000'dir. Demiryolu ve karayolu ile Atina, Selânik ve Larisa'ya bağlıdır. Şehirde hava alanı vardır.

Kavala. — Kuzey Yunanistan'ın Batı Trakya bölümünde 62.000 nüfuslu bir şehirdir. Eskiden Türkler'in oturduğu bir liman şehriydi.

Kandiya (İrakliyon). — Girit'in en önemli liman şehridir. Nüfusu 68.000'dir. I. Dünya Savaşı'na kadar şehirdeki Türkler'in sayısı oldukça kabarıktı.

Yunanistan'ın diğer önemli şehirleri Mora Yarımadası'ndaki Kalamata (Kalamai), Batı Trakya'da Drama, Gümülcine (Komotini), Tesalya'da önemli Türk şehirleri olan Tırhala ve Larissa, Epir'in merkezi ve eskinin önemli bir Osmanlı şehri Yanya (İonnina), Korfu (Kerkira) Adası'nda, Korfu (Kerkira) Doğu Makedonya'da önemli bir Türk şehri olan Serez (Serrai), Dedeağaç (Aleksandropolis) ve Girit'te Hanya'dır.

Tabii Zenginlikler

Yunanistan bir tarım ülkesidir. Fakat toprağın ancak beşte biri ekime elverişlidir. Buna sebep, verimli ovaların azlığı, iklimin kurak olması ve sürekli akarsuların bulunmayışıdır.

Yunanistan'da endüstri yeni gelişme yolundadır. Endüstriler içinde en ileri gideni gıda ile ilgili olanlardır. Bunlar en çok Atina ve Pire dolaylarında toplanmıştır. Un, zeytinyağı ve dokuma endüstrisinin başlıca merkezleri Atina, Livadia ve Patras'tır. Yünlü kumaşlar ve halıcılık da son yıllarda oldukça gelişmiştir. Halıcılığın gelişmesinde Anadolu'dan geçen Rumlar'ın rolü büyüktür.

Ülkede sermaye azlığı yüzünden endüstride ilerleme istenilen dereceye çıkamamaktadır. Son yıllarda yabancı sermaye yatırımı arttığından gelişmenin hızı da artmıştır.

Ekonomi

Yunanistan son yıllara kadar ihracattan çok ithalât yapan bir memleketti. Yeni endüstri tesislerinin kurulması, tarım endüstrisinde olan gelişme bu farkı gittikçe azaltmaktadır.

Bundan başka turizm ve ticaret filosundan elde edilen gelirlerin de Yunanistan'ın ekonomisindeki yeri büyüktür. Yunanistan her yıl turizmden büyük gelir sağlar ve bu para ile dış ticaret açığını kapamaya çalışır. Ayrıca, Yunan bayrağı altında çalışan ticaret gemileriyle yabancı bayraklar altında çalışan Yunanlı armtörlere ait gemilerden elde edilen gelir de çok önemlidir.

Yunanistan dışarıdan buğday, un, şeker, pamuklu ve yünlü kumaşlar, kömür ve kereste alır, dışarıya da kuru üzüm, tütün, zeytin, zeytinyağı, şarap ve kuru yemiş satar.

Yunanistan'ın en verimli toprakları Tesalya'da, Makedonya ve Batı Trakya'dadır. Ekili topraklar, Yunanistan'ın yüzölçümünün %28'ini kaplar. Yayla ve otlaklar %31, ormanlar %14, işe yaramıyan yerler %25'tir.

Ekili toprakların yarıdan çoğu tahıl tarımına ayrılmıştır. En çok buğday, arpa, çavdar ve mısır ekilir. Ülkenin en büyük zenginliğini zeytin ve tütün teşkil eder. Korfu ve Mora'da zeytin çok yetişir. Zeytinyağı Yunanistan'ın büyük servet kaynaklarından biridir.

Zeytin ve zeytinyağı ile birlikte tütün, üzüm ve şarap da önemli gelir kaynaklarıdır. Bağlar, daha çok Mora Yarımadası'ndadır. En önemli kuru üzüm ihraç limanı Patras'tır. Şarap istihsali de gittikçe artmaktadır.

Tesalya'da, Doğu Makedonya ve Batı Trakya'da çok iyi tütün yetiştirilir. Tütün yetiştiricilerin çoğunluğunu Türkler teşkil eder. Yunan tütünleri Türk ve Bulgar tütünleriyle yarışma halindedir.

Ülke hayvan beslemeye de elverişlidir. En çok küçük baş hayvanlardan koyun ve keçi beslenir. Balıkçılık da çok ileridedir.

Yunanistan'da demir, bakır, çinko, kurşun, manganez ve zımpara gibi madenler vardır.

Girit, Yunanistan'a bağlı adaların en önemlilerinden biridir. Turistler burada birçok ilgi çekici özellik bulabilir.

Ulaştırma

Yunanistan'da demiryolu, karayolları ve havayolları devletin elindedir. İç savaş sırasında bozulan demiryolları 1950 yılında yeni baştan düzeltilmiştir. 3.280 km. uzunluğunda demiryolu vardır. 28.000 km. tutan karayollarının beşte biri asfalttır. Yunanistan hem kara, hem demiryolu ile Avrupa'nın başlıca ülkelerine bağlıdır. Birçok Avrupa şehirleri ve bu arada İstanbul ile Atina arasında otobüs seferleri de yapılmaktadır. Pire ile Atina arasında elektrikli tren çalışır.

Yunan Devlet Havayolları, Yunan şehirleri arasında sürekli uçak seferleri yapar. Bu arada Kıbrıs, Girit ve İstanbul arasında da sürekli olarak Yunan uçakları çalışmaktadır. Atina, ayrıca yabancı uçakların da sık sık uğradığı önemli bir alandır. Yunanistan'da nehirler ulaştırmaya elverişli değildir.

Ülkenin en önemli ulaştırma yolu denizdir. Kıyılarının biçimi, ülkenin önemli deniz yolları üzerinde bulunması sebebiyle gemicilik çok ileridedir. Avrupa'da Norveç'ten sonra, nüfusuna nispetle en büyük deniz ticaret filosuna sahip olan memleket Yunanistan'dır. Yunan bayrağı ile yabancı bayrak altında çalışan Yunan ticaret gemilerinin ton olarak yekûnu dünyada beşinci sırayı tutar. Yunan gemilerinden çoğu Liberya veya Panama bayrağı altında çalışırlar.

Yunan limanları içinde en önemlisi, Korent Kanalı'nın ağzına yakın bir yerde bulunan Atina'nın iskelesi Pire'dir. Küçük görünmesine rağmen, en yeni yükleme ve boşaltma tesisleri yüzünden, işler çok iyi görülür. Önemli bir durak yeridir.

Pire'den sonra Selânik, Patras ve Korfu Yunanistan'ın en işlek limanlarıdır. Bunların dışında daha birçok liman vardır. Bu limanlarda daha çok Yunan balıkçı gemileri çalışır.

ESKİ YUNANİSTAN

Doğu'nun büyük devletleri M.Ö. V. yüzyıldan itibaren birer birer ortadan kalktığı sıralarda, batıda, bugünkü Yunanistan ile onu çevreliyen adalar ve Ege kıyılarında Yunanlılar, güçlü bir millet olarak ortaya çıktılar.

Eski Yunanistan'ın tarihi M.Ö. 3000.'inci yıldan başlar. «Yunan» adı altında toplanan boyların Ege Denizi kıyılarında görünüşünden çok önce, buralarda «Ege medeniyeti» adı verilen başlıbaşına bir medeniyet vardı. Merkezi Girit Adası olan bu medeniyetin kurucuları Hititler, Frikler ve Lidyalı'lardı. M.Ö. 2000' inci yıldan itibaren, Yunanistan ve adalar, kuzeyden gelen kavimlerin akınlarına uğradı. Bunlar Akalar, Dorlar, İyonlar, Traklar ve İlliryalılar'dı. Ege medeniyeti yavaş yavaş, Yunanistan Yarımadası'na kaydı ve burada eski çağların en büyük ve uygar topluluğunu meydana getirdi. Eski Yunanlılar'ın tarihleri çok karışıktır ve masallara dayanır. Yunanlılar, kendilerine ilk oturdukları Tesalya'daki «Hellas»tan bozma olarak «Hellen» derlerdi. Hellas adı önceleri yalnız bu bölgeye verilirken, sonraları Yunanlılar'ın oturdukları yerlerin de adı oldu.

Yunanlılar daha önce başka adlar altında tanındılar. Kendi söylentilerine göre, Yunanistan'da eskiden hayvan derisinden elbise giyen ve meşe meyvası yiyen «Pelasç» adlı bir millet yaşıyordu. Eski Yunan tarihçilerine ba-

kılacak olursa, bu Pelaç'lar en eski Yunan kavmiydiler.

Bir efsaneye göre de, insanları yaratan tanrı Prometeus'dur. Diğer tanrılar onu kıskanarak yarattığı insanları yok etmek istediler. Tufan oldu, Prometeus'un oğlu Dekaliyon insanları kurtardı. Dekaliyon'un Pyrrha'dan olan oğlu «Hellen» bu insanlara başkan oldu. İşte Yunanlılar bunun için kendilerine «Hellen» adını verdiler. Eski Yunanlılar, kendilerini Yunanistan'ın asıl halkı sayardı.

Göçler. — Gerçekte eski Yunanlılar, bugünkü Yunanistan'ın kuzeyinden, Balkanlar'dan ve Doğu Avrupa ile Rusya'dan gelmişlerdir.

İlk gelenler Akalar ile İyonlar'dı. M.Ö. 2. Binin ilk yarısında kuzeyden Yunanistan'a geldiler. Akalar'ın Orta Asyalı bir kavim olduğu ve önceleri Güney Rusya ile Tuna bölgesinde yerleştikleri, sonra da İyonlar'la birlikte Yunanistan'a indikleri kabul edilir. Akalar'ın bir kolu, Mora Yarımadası'nın kuzeyinde yerleşti, burası, Aka'dan bozma olarak Ahaya (Ahaiya) adını aldı. Akalar'dan bir kol da Midilli Adası ile Anadolu kıyılarına geçip, orada yerleştiler. Akalar'a «Egeliler» adı da verilir.

İyonlar, Attik bölgesinde, Ege adalarında ve kendi adları ile tanınan Anadolu kıyılarında yerleştiler. İyonya'nın en ünlü medeniyet merkezleri şimdiki İzmir şehri ile Efes ve Miletos idi.

Dorlar daha sonra göçtüler. Tesalya'dan inen Dorlar, Doris şehrine yerleştiler, bir kol da Peloponez' (Mora)de yerleşerek burada Messanya şehrini kurdu.

Hepsi Asyalı olan bu kavimlerin dil, din ve genel yaşayışları «Arya» soyundan olan Hintliler, Cermenler, İranlılar ve İtalyanlar'la aynı gibidir.

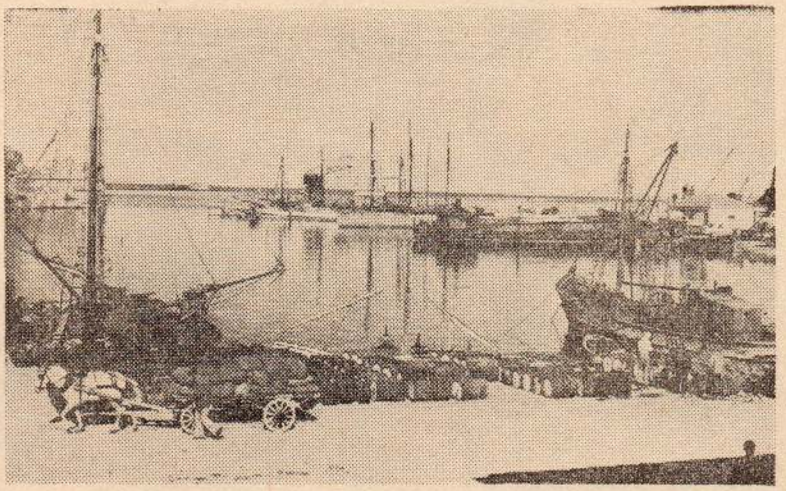
Göçlerinden sonra bütün Yunanistan'da büyük değişiklikler oldu. Ülkede yavaş yavaş şehir devletleri kuruldu. Ege'den ve Anadolu'dan başka, Akdeniz'in ve Karadeniz'in en uzak kıyıları bu şehir devletlerinin istilâsına uğradı.

Yunan tarihinde bu şehir devletlerinden ikisi çok büyük ün yaptı. Bunlardan birisi Orta Yunanistan'daki «Atina», diğeri de Peloponez'deki İsparta şehir devletleriydi. Bu iki devletin de kurduğu ayrı birliklere, diğer şehir devletleri katılmıştı (Bk. Atina, Spartalılar).

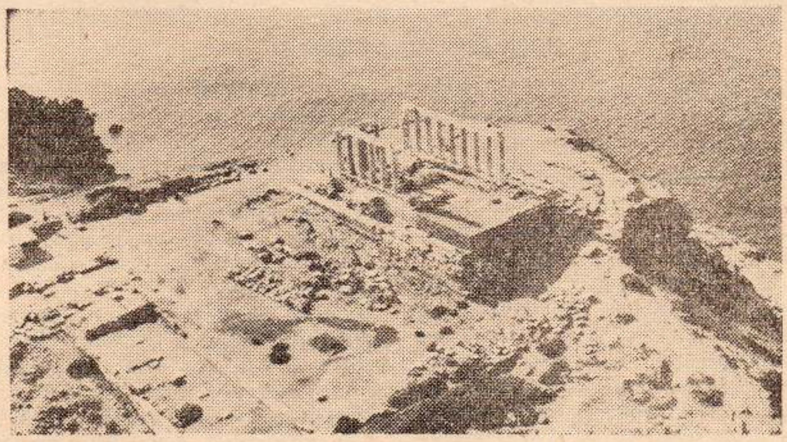
Çeşitli göçlerle karışarak ortaya çıkan Yunanlıların, Akdeniz kıyılarına çepeçevre yayılmaları önemli sosyal ve ekonomik değişiklikler yarattı. Ülkenin dağlık olması, halkı, geçimine ve yaşamasına elverişli olan yeni topraklar aramaya zorluyordu. Bunun sonucu olarak, Yunanlılar, sömürge şehirleri kurdular. Yunan sömürgeleri, Fenike sömürgelerinden farklı idi. Fenikeliler'in sömürgecilikten maksadı bir iskele ve ticaret yeri kurmaktı. Yunanlılar ise, doğrudan doğruya sömürgeye göç eder, orada yeni bir vatan kurarlardı. Merkeze şeklen bağlı kalan bu müstemleke idarecileri, vatanlarını da unutmazlardı.

Yunan sömürgeleri, ilk Yunan devletleri tarihinde önemli bir yer tutar. Yunanlılığın yayılmasına, millî birliğin ve duygunun canlanmasına bu Yunan sömürgeleri sebep olmuştur. Bu arada meydana gelen siyasi çatışmalar, halk arasında eşitlik konusunu ortaya çıkardı. Önce zenginler idareyi ellerine aldılar, daha sonra herkes için hukuki eşitlik istendi. İlk

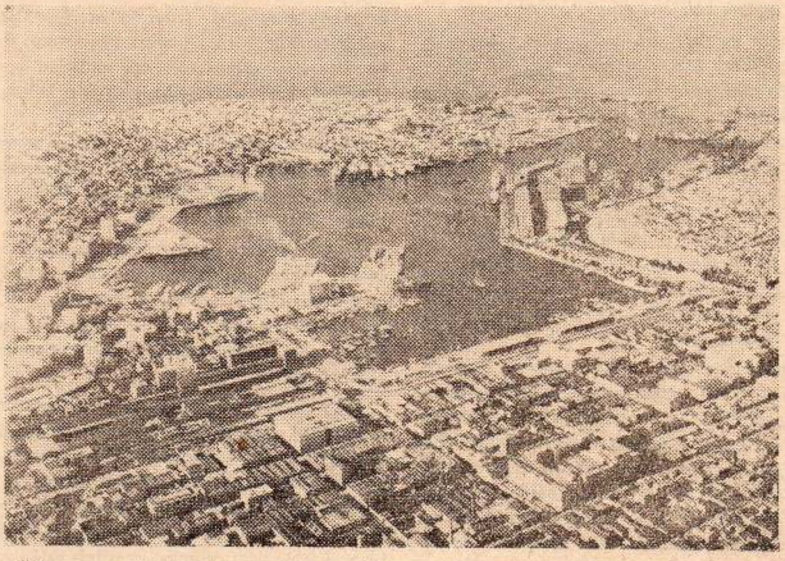
YUNANİSTAN'DAN ÜÇ GÖRÜNÜŞ

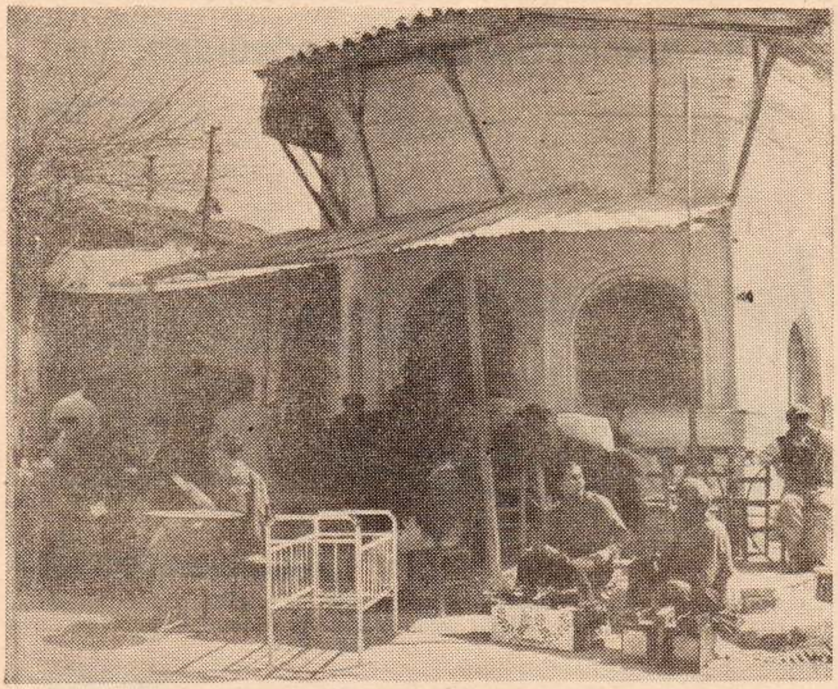
Girit'in Kandiye kasabası 68.000 nüfuslu büyük bir şehirdir. Yakın zamanlara kadar çok sayıda Türk'ün yaşadığı Kandiye önemli bir limandır.

Atina'nın çok yakınlarında bulunan Sunion semtindeki Poseidon tapınağı Eski Yunan medeniyetini canlandıran eserlerin en önemlilerinden biriydi. Bugün tapınağın sadece yıkıntısı vardır.

Ülkenin en büyük limanı Pire, çeşitli gemilerin uğrak yeri olan bir limandır. Pire Limanı bugün başkent Atina'nın bir mahallesi durumundadır.

Kandiye'de tipik bir kaldırım kahvesi.

tiranlık (mutlak-sorumsuz idare) bu sıralarda başgösterdi ve Yunan şehir devletleri zaman zaman bu idare altında yaşadılar.

Yunanlılar'ın Altın Çağı

M. Ö. VI. yüzyıldan itibaren, binlerce yıl boyunca bütün Dünya medeniyetine etki yapan Eski Yunan medeniyeti parlamaya başladı. Büyük filozoflar, edebiyatçılar, bilim adamları ve hukukçular birbirini kovalıyordu. Atina, devrin en büyük kültür ve sanat merkezi halindeydi (Bk. Atina). Bu çağlarda Yunanlılar'ın en büyük siyasi hasmı olarak Persler'i görüyoruz. Eski Yunanlılar'la Persler arasında geçen çeşitli savaşlardan sonra M. Ö. 490 yılında vukubulan Marathon Savaşı Atinalılar'ın zaferiyle sona erdi. Bu da, Atina'nın Yunan devletleri arasındaki lider durumunu korumasını sağladı (Bk. Marathon Savaşı).

Fakat Persler gene de Atinalılar'ı rahat bırakmıyordu. On yıl sonra büyük bir donanmayla hücuma geçtilerse de Yunanlılar Salamis'te yapılan deniz savaşını kazandılar. Sonunda Persler Yunanistan'dan çekilmek zorunda kaldı. Yunan şehir devletleri bundan sonra 50 yıl kadar barış içinde yaşadılar. M. Ö. 431 yılında en büyük iki Yunan devleti Atina ve Isparta birbirleriyle savaşa tutuştu. Yıllarca devam eden bu savaş sonunda Atinalılar yenildiler, Yunan devletlerinin liderliği Spartalılar'a geçti (Bk. Peloponez Savaşları, Spartalılar).

Spartalılar diğer şehir devletleri üzerinde şiddetli baskı yapmaya başladıkları için, onların liderliği hoşnutsuzlukla karşılanıyordu. Bunun sonucu olarak M. Ö. IV. yüzyılda şehir devletleri isyan etti. Öte yandan Atina hiç münakaşa kabul etmez şekilde bütün dünyanın kültür liderliğini elinde bulunduruyor; Sokrates, Platon, Aristoteles gibi filozofları yetiştiriyordu.

Yunanlılar'ın Yıkılışı

M. Ö. 338 yılında Makedonyalılar Yunanistan'ın diğer kesimlerini işgale başladılar. Makedonyalılar'ın en ünlü hükümdarı Büyük İskender, babasının yaptıklarını tamamladı. Onunla da kalmıyarak ülkeyi doğuya doğru genişletti ve Pers imparatorluğunu yıktı. Fakat Makedonya imparatorluğu da uzun ömürlü olmadı. M. Ö. 146 yılında Romalılar Yunanistan'ı işgal ederek Makedonya imparatorluğuna son verdiler.

Roma İmparatorluğu Doğu ve Batı diye ikiye bölününce Yunanistan Doğu Roma İmparatorluğu'nun bir parçası oldu. Kısa zamanda Bizans İmparatorluğu Yunanlılaştı. Fakat Yunanistan bu arada birçok göçlere ve istilâlara uğradı. XIV. yüzyılda Sırplar bütün Epeiros, Tesalya, Etolya ve Halkidikya'yı ele geçirdiler. Atina ve çevresiyle Mora'nın kuzeyini Latinler aldı. Girit ve Eğriboz'a Venedikliler yerleşti. Bu arada Arnavutlar, Bulgarlar ve diğer İslav kabîleleri Yunan topraklarına göç ettiler. Fakat hepsi Hıristiyan olan bu milletler Rum Ortodoks Kilisesi'nin etkisi altında kalarak Rumlaştılar.

Osmanlı Türkleri İstanbul'u aldıktan sonra, Yunanistan'ın büyük kısmı 1460'ta onların eline geçti. Yunanistan tam 370 yıl Türkler'in idaresi altında kaldı.

Ancak 1829'da bağımsızlığını kazandıktan sonra, Osmanlı İmparatorluğu ile iki savaşa girişti. Bunlardan 1897'deki Osmanlı - Yunan Savaşı'nda yenildi. Sırp, Bulgar ve Karadağlılar ile katıldığı Balkan Savaşı'ndan ise kazançlı çıktı.

1919'da İzmir'i işgal etmesi Yunanistan için giderilmesi güç zararlar doğurdu. Yunanistan üç yıl süren Anadolu seferi sonunda Türkiye'ye karşı büyük bir yenilgiye uğradı.

Anadolu bozgunundan II. Dünya Savaşı'na kadar geçen yıllar boyunca Yunanistan Kırallık ve Cumhuriyet rejimleri arasında çalkalandı. 1924'te halk oyu ile cumhuriyet kuruldu. 11 yıl süren cumhuriyet idaresi 1935 yılında sona erdi, Kırallık rejimi kuruldu, II. Yorgi kıral oldu. Bu arada bir süre General Metaksas Yunanistan'ı dikta rejimi ile idare etti.

1940'ta Yunanistan İtalya'nın tecavüzüne uğradı. Kuvvet bakımından eşitsizliğe rağmen, Yunanlılar yurtlarını savundular. Fakat 1941 nisanında Almanlar, Yunanistan'ı işgal etti. Kıral ve hükümet önce Kahire'ye, sonra da Londra'ya geçti, hür Yunan kuvvetleri, Alman ve İtalyan ordulariyle savaşa devam etti.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra genel oyla Yunanistan'da Kırallık kurulunca, komünistler silâh kuvvetiyle iktidarı ele geçirmeye çalıştılar. İç savaş patlak verdi. İngiliz askerî yardımiyle komünistler Atina kapılarından döndüler. Rusya'nın desteklediği komünistler dağlara çekilerek 1944'ten 1949 yılına kadar çete savaşları yaptılar. Sonunda Amerika'nın da yardımiyle komünist çeteciler yenildiler ve 1952'de ülkede yeni seçimler yapıldı.

Yunanistan'da, Kırallık rejimine rağmen geniş bir demokrasi vardır. Parlâmentoda komünist partisinden başka bütün partilerin temsilcileri bulunur. Millet meclisi üyeleri genel oyla seçilir. Basın hürdür. Seçimlerde çoğunluğu kazanan parti hükümeti kurar.

Halen tahtta, 1947'de ölen II. Yorgi'nin kardeşi I. Pavlos bulunmaktadır. Unvanı «Yunanlıların Kıralı»dır.

Yunanistan Birleşmiş Milletler ve Kuzey Atlantik Parktı (NATO) üyesidir.

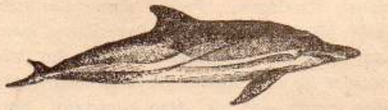
Bibliyografya. — Bu konudaki Türkçe eserlerin başlıcaları:

Yunanistan ve Marshall Plânı (Prof. P. B. Dertilis'den çev. Nafia Samel, 1953); Yunan Vergi Sistemi, (G. A. Nezis'ten çev. Mehmet Akmansu, 1956); Yunan Mitolojisi Lûgatçesi (A. Nurullah Barıman, 1961); Yunan ve Roma Sanatı (Andreas Rumpf, 1949); Yunan Tiyatrosu, (H. F. Ozansoy, 1947); Yunan İstiklâl Harbi ve Navarin Muharebesi (Fevzi Kurtoğlu, 2 cilt 1944); Yunanlılar (M. Çağatay Uluçay, 1955, 1956).

YUNUS

Balık biçiminde, memeli bir deniz hayvanıdır. Bütün denizlerde kalabalık sürüler halinde yaşar. Memelilerin Balinagiller takımındandır.

Daha çok ılık ve sıcak denizlerde bulunan 12 kadar çeşidi vardır. Bunların boyları 1 m. 50 sm. ile 3 m. arasında değişir. Bizim sularımızda yaşıyanlarının vücudu külrengine yakındır. Burnu kaz gagasına benzer, çenelerinde sivri dişler vardır. Hayvan balık yiyerek beslenir. Başında bir parmak girebilecek genişlikte bir solunum deliği bulunur. Kuyruğu suda yaşıyan memelilerde olduğu gibi yataydır.

Yunus, denizde yaşadığı halde balık değil, memeli bir hayvandır.

Yunuslar sürüler halinde gezerler, zaman zaman gemilerle yarış ettikleri olur. Dalyanlara saldırarak tutulan balıkları yerler, böylece ağlara geniş ölçüde zarar verirler. Bizde yunusların eti yenmez, yalnız yağı çıkartılır. Yabancı ülkelerde küçük cinslerinin etini yerler. Yunus avı ya kalın oltalar veya zıpkınla yapılabileceği gibi tüfekle de yapılır.

YUNAN MEDENİYETİ

ESKİ YUNANLILAR'ın insanlık tarihinde büyük ve önemli bir yeri vardır. Bilim, sanat, edebiyat ve yaşayışın her yönünün temellerini Yunanlılar atmıştır. Genel olarak, Avrupa medeniyetini, Yunan medeniyeti hazırladığı kabul edilir.

Bilim

Yunanlılar, özellikle felsefe, tarih, tıp, matematik ve coğrafya gibi bilimlerde çok ileriydiler. Yunan bilginlerine genel olarak filozof denirdi. Bu bilginler, tek tanrı fikrinden, atoma kadar her alanda yeni fikirler ortaya attılar.

Sisamlı Pitagoras ilk defa dünyanın yuvarlak olduğunu, Demokritos ilk defa atom fikrini ileri sürdü. Yunan filozofları içinde İyonyalı Thales bilimin kurucusu sayılır. Atinalı Sokrates, sofuluğa karşı savaşa girişti. Görüşü «Bilinenden bilinmiyene gitmek» metoduna dayanıyordu. Atina devleti, tanrıları inkâr suçuyla onu ölüme mahkûm etti.

Sokrates'ten sonra Platon (Eflatun) ve Aristoteles büyük ün kazandılar. Platon «fikirler teorisi ve insan ruhunun ölmezliği» görüşünü ortaya attı. Aristoteles de bilimsel çalışmanın kurucusu oldu. Kıbrıslı Zenon, gerçek hayatın tabiata uyarak yaşamak olduğunu, Epikür ise hayatın bütün amacının «zevk» olduğunu savundular.

Tarih-Coğrafya. — Bu alanda yetişen en ünlü Yunan bilgini Herodotos'tur. Ona «Tarihin Babası» adı verilir. Büyük bir seyyah olan Herodotos, o zaman bilinen dünyanın yarısını gezerek, gittiği memleketlerde yaşıyan insanlar hakkında bilgi verdi. Ünlü eseri olan Herodot Tarihi, bu alandaki ilk bilgi kaynağıdır.

Ksenofon'un «Onbinlerin Çekilişi» adlı eseri de derin incelemelere ve görgüye dayanan bir kitaptır.

Yunanlılar çok gezdikleri için, coğrafya alanında ilk eserleri verdiler. Hekataios, M.Ö. 7. yüzyılda ülkeleri anlatan eseriyle, coğrafyanın temelini attı.

Çeşitli Bilimler. — M.Ö. V. yüzyıl, Yunan medeniyet tarihinin en parlak devridir. Bir taraftan Demokritos, atom teorisini ileri sürerken, Hipokrates de tıp alanında yeni görüşler ortaya atıyordu. O zamana kadar, tanrılara ve cinlere yorulan hastalıkların birtakım canlı mahlûklarla meydana geldiğini ortaya atan Hipokrates mikropların varlığını bulmuş oluyordu.

Edebiyat

Yunanlılar, şiir ve edebiyatta çok ileriydiler. Bu alanda da bütün milletlere örnek oldular. Ticaretin gelişmesi Yunanlılar'ı Doğu ile temasa geçirdiğinden, Fenikeliler'in buluşu olan alfabeyi öğrendiler. Bu alfabeye kendi dillerine uygun bir şekil verdiler.

Yunan edebiyatının en eski ve ölmez örneğini veren Homiros adlı, yarı efsaneleşmiş İyonyalı bir şairdir. Bu şairin en ünlü eseri Truva Savaşları'nı anlatan ve tarihçe de değeri olan İlyade (İlias) ile Odise adlı destanlardır.

Homiros'tan başka Anakreaon ile Pindaros da şiir alanında ün kazandılar.

Tiyatro oyunlarını da ilk defa deniyen Yunanlılar'dır. Eski Yunanda tiyatro eseri yazan birçok şair ve yazar vardı. Bunların arasında en önemlileri ve ünlüleri Evripides ile Sofokles'tir. Tiyatro oyunlarının oynanması için Yunanlılar sayısız açıkhava tiyatroları yapmışlardır. Anadolu'da o çağlardan kalma pek çok tiyatro vardır. Efes'teki ve Antalya'daki Aspendos tiyatroları canlı örneklerdir.

Sanat

YUNAN sanat eserlerinin en güzel örnekleri, yapı işlerinde, heykellerde ve resim alanında görülür. Yunanlılar yapı sanatına yenilik getirdiler.

Tapınaklar, sütunlardan başka heykellerle de süslenirdi. En güzel yapılar Atina'daydı. Atina'nın ortasındaki Akropolis'te güzel ve ince görünüşlü tapınaklar vardı (Bk. Akropolis).

Sanattaki ilerleyiş, M.Ö. II. yüzyıla kadar sürdü. Sonra hafif br gerileme oldu. Geçmişte olduğu gibi ölmez eserler yaratılamadı. Fakat bunun yanı sıra, çağa uygun bir gelişme oldu, şehircilik ve ev yapımında ilerleme görüldü. Şehirlerin plânlı şekilde yapıldığı bu çağda, heykeltıraş ve ressamlar çok önem kazandılar. Alanlar heykeller ve anıtlarla süslendi.

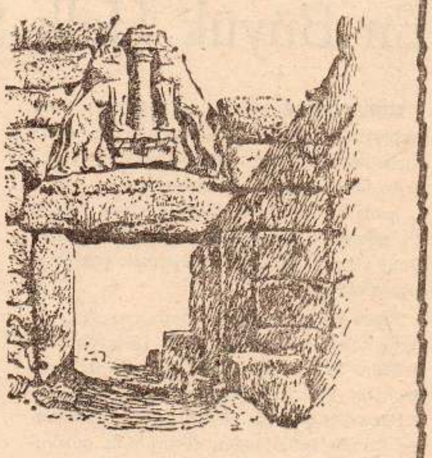
Yaşayış ve Âdetler

ESKİ YUNANLILAR'ın hayatlarında dinin büyük önemi vardı. Günlük hayatlarını din kurallarına göre düzenlerlerdi. Yunanlılar, tabiat kuvvetlerine saygı duyar, bu kuvvetleri, insan biçimine girmiş tanrıların temsil ettiğine inanırlardı. Onların da insanlar gibi sevindiklerini, kederlendiklerini, iyi hareketlerde bulunduklarını, yahut suç işlediklerini sanırlardı. Tanrıların aileleri, çocukları vardı. Yunanlılar tanrılarını sanat değeri olan güzel ve muhteşem heykellerle temsil ederler, oturmaları için onlara tapınaklar yaparlardı.

Başlangıçta her sitenin kendine öz tanrısı vardı. Zamanla bazı tanrılar bütün Yunanlılar için müşterek oldu. Bir efsaneye göre bu tanrıların Olemp Dağı'nda toplandıklarına inanılmaya başlandı. En büyük tanrı Zeüs'tü. Yeri, göğü, suyu, cehennemi aralarında paylaşan öteki tanrılar, Zeüs'ü kıral olarak tanımışlardı.

Yunanlılarda belirli bir rahip sınıfı yoktu, ama tanrılarla pek sıkı münasebette bulunan bir sınıf vardı, onlar da halk tarafından büyük saygı görürdü.

Yunanlılar ahrete inanırlardı, onlarca bir insan ölünce ruh cesetten çıkar ve yeraltına gider, sonra da tanrılar tarafından muhakeme edilirdi. Yunanlılar tanrıları memnun etmek ve eğlendirmek için oyunlar düzenlerlerdi. Bunların en önemlileri Olemp, Piti, Neme ve İstem oyunlarıydı. Bu oyunlara Yunanlılar'dan başkası katılamazdı. Yarışmalarda kazananı savaşta en tehlikeli yere gönderirler, vatan için en büyük tehlikeye göğüs germek şerefini ona verirlerdi (Bk. Olimpiyatlar).

Mikena'da Aslanlı Kapı

Eski Yunanistan'da kahramanlara büyük önem verilirdi. Yunanlılar arasında ocak ateşinin de kutsal bir önemi vardı. Aile reisi yemeğe oturmadan, ateşe biraz şarap serper; yeni doğan çocukları da ocağa karşı tutulurdu. Her şehrin kutsal bir ocağı vardı, bu ocak asla söndürülmezdi.

Yunanlılar, vatanlarının sıcak olmasından ötürü, hafif giyinirler, az yerler ve çok sade bir hayat sürerlerdi. Köylülerin et suyu ile bu çeşit peksimetten başka besin maddesi yok gibiydi. Şehirliler de zeytin, bakla, soğan, incir, peynir gibi şeyler yerdi. Sofrada içine su katılmış şarap içilirdi. Yemekler yere oturularak yenirdi. Daha sonraları kibarlar yatağa uzanarak yemek yemeği âdet ettiler.

Yunanlılar'ın giyinmeleri iklimlerine göre çok hafifti. Önceleri makasa ve iğneye lüzum göstermiyen, basit yün elbiselere sarınırlardı. Sonraları keten kumaş kullanılmaya başlandı. Ayaklara sandal gibi üstü açık ayakkabı giyerlerdi.

Evler bir avlu etrafında dizili odalardan meydana gelirdi. Sanayi geliştikçe daha büyük evler yapılmaya başlandı. Ülkenin en önemli şehri Atina idi. Köselecilik, madencilik, gemi inşası, çömlekçilik çok ilerlemişti. Korent'in tunç işleri, Amurgos'un muslin kumaşları, Milet'in renkli dokumaları, Lakonya'nın ev eşyası çok ünlüydü.

Yunanlılar, Lidyalılar'dan para basmak usulünü öğrenmeden önce de eşya değiş-tokuşunda maden kullanırlardı. Sikkeyi öğrendikten sonra para kesmeye başladılar.

Yunus Emre: Edebiyatımızın En Büyük Halk Şairlerinden Biri

YUNUS EMRE (Ölümü: 1320-21?) Türk edebiyatının en ünlü, en büyük ve derin şairlerinden biridir. Doğup öldüğü yer ve tarih kesin olarak bilinmemektedir. Hayatı, geniş bir efsaneler örgüsü içinde kaldığı için gerçek kimliği ile kimliğinin masallaştırılmış yönünü birbirinden ayırmak çok çetin gözükmektedir.

Yunus Emre, kuvvetli tahminlere göre, Sakarya dolaylarında doğmuş bir Türkmen köylüsüdür. XIII. yüzyılın ortalarında dünyaya gelmiştir. Bazı kaynaklarda okuma-yazma bile bilmediği yolunda söylentiler bulunmaktadır. Bu söylenti, bugün, çürütülmüş durumdadır. Yunus Emre'nin sadece okuma-yazma bilmekle kalmadığı; aksine, zamanı ölçüsünde çok kuvvetli bir medrese öğrenimi yaptığı, klâsik ölçüdeki din bilgilerinden başka esaslı bir tasavvuf kültürü de edindiği, artık tartışılması tamamlanmış bir konudur. Bizzat kendi şiirlerinin birçoğunda kendisini, miskin, zavallı, cahil göstermesi; dervişliğinin ve dervişlik tevazuunun bir sonucu olarak kabul edilmektedir. Duruma göre, Yunus Emre, normal öğrenimini çevresinde yapıp tamamladıktan sonra, o çağın geleneklerine uyarak, gene bu çevredeki tanınmış bir şeyh olan «Taptuk Emre»ye kapılanmıştır. Sırtında odun taşıyarak, emrinde ırgatlık ederek uzun yıllar feyzini aldığı Taptuk Emre'nin, Yunus üzerinde pek büyük etkisi olmuştur. Hattâ Yunus adına eklediği «Emre» lâkabı da, onun şeyhine olan sonsuz bağlılığının bir belgesi niteliğindedir.

Yunus Emre, Taptuk Emre'nin yanında, uzun süren müritliğini tamamladıktan sonra — bir söylentiye göre, şeyhinin emri ile — yıllarca devam eden gezilerine çıkmıştır. Bu gezilerinde Konya'ya gitmiş, büyük mutasavvıf şair Mevlâna Celâlettin Rumî ile de görüşmüştür. Yunus, Konya'dan sonra Doğu Anadolu'yu, Suriye'yi dolaşmış, Şam'a kadar uzanmıştır. Derviş şair, bu gezilerinden sonra tekrar doğduğu yerlere dönerek ömrünü burada tamamlamıştır. Mezarı, Porsuk suyunun Sakarya ırmağına döküldüğü kavuşakta, Sarıköy'dedir. Erzurum'da, Karaman'da, Kütahya yakınlarında ve Bursa'da Yunus Emre'nin olduğu ileri sürülen başka mezarlar da vardır. Ancak bunların ya birer makam, ya da başka Yunus'lara ait olması gerekmektedir. Şair, köylü olsun, aydın olsun, her çeşit halk tabakası tarafından, altı yüz yıldan fazla bir zamandır son derece sevilmiş ve benimenmiş olduğu için, her bölge onun mezarını kendisine mal etmek istemektedir. Yunus Emre'nin Sarıköy'deki mezarı son yıllarda düzenlenmiş, onarılmış, küçük bir park içine alınarak bir anıt haline getirilmiştir. Anıtın giriş kapısında, onun insanlık aşkını ve engin felsefesini özetliyen:

«Sevelim, sevilelim...»

sözleri yazılıdır. Mezarının altındaki çeşmeye ise:

«Haktan inen şerbeti, içtik elhamdülillâh...»

mısraı kazınmış bulunmaktadır.

Edebî Kişiliği

Yunus Emre, Türk edebiyatında lirizmi, enginliği ve derinliği, duygu, düşünce ve felsefesi ile başlıbaşına bir yer tutar. Onun en büyük gücü, tasavvuf anlayışını halk dili ile geniş ve yaygın halk tabakalarına aktarabilmesindedir. Tasavvuf inanç ve anlayışını kendisinden önce de, kendisinden sonra da, dile getiren pek çok kişi vardır. Ancak bunlardan hiçbiri bu işi onun kadar özden, onun kadar katıksız yapamamıştır. Yunus Emre'nin başarı sebeplerinin başlıcalarından biri de tasavvuf felsefesini ulusal unsurlarla birleştirip kaynaştırması olmuştur. Tasavvuf inancına göre; vahdet-i vücut (her şeyin bir ve Tanrı'dan ibaret oluşu) görüşünün nitelikleri, var olmak ve yok olmak kavramının açıklanma yolu, «Tanrı, insan, ölüm» problemleri, halkın koynundan doğmuş bu halk şairinde en kolay, en inandırıcı, sarıcı ve avutucu çözümünü bulmaktadır. Yunus Emre'nin, çağlardır eskimiyen ve çağlarca da eskimiyecek olan bir «filozof-şair» hüviyetini kazanmasının sebebi de budur. Genel yapısı ile mistik bir şair sayılması gereken Yunus Emre, aynı zamanda, tümü ile hayat dolu bir niteliğe sahiptir. Bu sebeple, tasavvufla hiç ilgisi olmıyanlar bile onu büyük bir zevkle okuyabilirler.

Şiirlerinde yer yer yabancı kelime, deyim ve tamlamalara tesadüf edilmekle beraber; bunlar genel olarak, halka mal olmuş örneklerden ibarettir. Eserlerini, özentiye kapılıp, sıkıntıya düşmeksizin, duyduğu gibi meydana getiren şair, nazmın dış yapısına, alışılmış kurallarına da fazla önem vermez. Şiirlerinde vezin ve kafiye ihmallerine bol bol raslanabilir. Eserlerinde hece vezni ile birlikte aruz veznini de kullanmıştır.

Çağının zevkine ve geleneğine uyarak, eserlerinin önemli bir kısmını (ilâhî) ve (nefes) şeklinde yazmış olan Yunus Emre'nin şiirlerini toplıyan kitap, eski kaynaklarda «Yunus Emre Divanı» adı ile geçmektedir. Aslında «Yunus Emre Divanı» ile divan şairlerinin bilinen «divan»ları arasında tertip, düzen, şekil, konu, dil ve daha başka hususlarda belirli farklar vardır. Buna rağmen, Yunus'un şiirlerini ihtiva eden kitaba «Divan» denmesi, Divan Edebiyatı mensuplarının bile — kendi saflarında bulunmıyanları hor gördükleri halde — ona karşı duydukları hürmet ve riayeti ortaya koymaktadır.

Şahsiyeti zaman zaman kutsallaştırılan Yunus Emre'ye bazı mucizeler bile yakıştırılmış, birçok yerlerde ermişliğine, veliliğine inanılmıştır.

Yunus Emre'nin iki eseri vardır. Bunlardan biri ve sanat yönünden nispeten değersiz olanı «Risalet-ün Nushiyye» adlı küçük bir

YUNUS EMRE'DEN SEÇMELER

— 1 —

Aşkın aldı benden beni,
Bana seni gerek seni;
Ben yanarım dünü günü
Bana seni gerek seni...

Aşkın âşıklar öldürür,
Aşk denizine daldırır,
Tecelli ile doldurur
Bana seni gerek seni...

Sofilere sohbet gerek,
Ahilere ahret gerek,
Mecnunlara Leylâ gerek,
Bana seni gerek seni...

Eğer beni öldüreler,
Külüm göğe savuralar,
Toprağım anda çağırır:
Bana seni gerek seni...

Yunus'dürür benim adım,
Gün geçtikçe artar odum,
İki cihanda maksudum,
Bana seni gerek seni...

— 2 —

Ben yürürüm yane yane,
Aşk boyadı beni kane;
Ne âkılim, ne divane
Gel gör beni aşk neyledi.

Gâh eserim yeller gibi,
Gâh tozarım yollar gibi,
Gâh coşarım seller gibi;
Gel gör beni aşk neyledi.

Ya elim al kaldır beni,
Ya vaslına erdir beni,
Çok ağlattın güldür beni,
Gel gör beni aşk neyledi.

Mecnun olup da yürürüm,
O yari düşte görürüm,
Uyanır melûl olurum,
Gel gör beni aşk neyledi.

Miskin Yunus biçareyim,
Baştan ayağa yâreyim,
Dost elinden avareyim,
Gel gör beni aşk neyledi.

— 3 —

Mal sahibi, mülk sahibi;
Hani bunun ilk sahibi?
Mal da yalan, mülk de yalan,
Var biraz da sen oyalan...

— 4 —

Severim ben seni candan içeri,
Yolum bitmez bu erkandan içeri.

Beni bende demen, bende değilim,
Bir ben vardır bende, benden içeri...

Senin aşkın beni benden alıptır,
Ne şirin dert bu dermandan içeri...

mesnevidir. Şairin gerçek sanat gücünü bu mesnevide görmek mümkün değildir. Heyecansız, dil ve anlatım bakımından oldukça başarısızdır.

365 parça manzumesini ihtiva eden «Yunus Emre Divanı» ise, şairin asıl kişiliğini taşıyan eseridir. «Yunus Emre Divanı»nda, kesin olarak ona ait olduğu kestirilemiyen bazı şiirler de bulunmaktadır. Yunus Emre'nin şiirleri, noksanlı ve hatalı olarak, Arap harfleriyle birkaç defa basılmıştır. Yeni harflerle, çeşitli incelemeciler tarafından derlenip bastırılmış, muhtelif «Yunus Emre Divan»ları vardır. Bunlar arasında en önemlileri, Burhan Toprak ve Abdülbaki Gölpınarlı tarafından bastırılmış olanlarıdır.

Yunus'un bir kısım şiirlerini, 20. yüzyıl Türk bestecilerinden Ahmet Adnan Saygun «Yunus Emre Oratoryosu» adı altında bestelemiştir.

Bibliyografya. — Bu konuda Türkçe eserlerin başlıcaları:

Divan-ı Âşık Yunus Emre (1885, 1902, 1909); Yunus Emre Divanı (haz. Burhan Toprak, 3 cilt, 1933-34; 2 cilt, 1943, 1953, 1960); Yunus Emre Divanı (haz. Abdülbâki Gölpınarlı, 2 cilt, 1943-48); Yunus Emre Divanı (haz. S. Tevfik Özzorluoğlu, 1937); Yunus Emre Divanı (1944, 1947, 1959); Yunus Emre Divanı (haz. İsmail N. Ergenel, 1942); Tam ve Tekmil Yunus Emre Divanı (1954, 1958, 1963); Yunus Emre: Bestelenmiş Şiirleri (1961); Dinî Toplama: İlâhiler ve Şiirler (derl. Hâfız Necati, 1954, 1957).

Hakkındaki başlıca eserler. — Yunus Emre; Hayatı, Sanatı, Şiirleri (A. Gölpınarlı, 1952, 5. bası 1963); Yunus Emre ve Tasavvuf (A. Gölpınarlı, 1961); Dertli Dolap - Yunus Emre'nin Hayat Hikâyesi (Nezihe Araz, 1961); Anadolu'nun İç Aydınlığı Yunus Emre (G. Evliyaoğlu, 1963).

YUNUS (Peygamber)

Kutsal kitaplarda adı geçen, hayatı efsanelerle karışık peygamberlerden biridir.

Yunus Peygamber, Asurlular zamanında, bu ulusa ve bu ülkeye gönderilmiş bir peygamberdir. Ancak soyca Asurlu değildir; İbranilere, İsrailoğulları'na bağlıdır. Kendisinin; İsrailoğulları'nın 70 yıl süren esirliği devresinde Babil'e götürülmüş İsrailoğulları'ndan bir aileden Mezopotamya'da doğduğu tahmin edilmektedir.

Söylentiye göre Hz. Yunus, Tanrı tarafından, Asurlular devletinin başşehri olan Ninova halkını uyarmaya gönderilmiştir. Ninovalılar son derece refahlı, mesut bir ömür sürüyorlardı. Ancak bolluk ve rahatlık onların ahlâkını bozmuştu. Hz. Yunus, onları doğru yola ve tek Tanrı inancına çağırdı. Lâkin Ninova halkı kendisini umursamadı. Ahlâksızlıkta ve puta tapmakta devam etti. Peygamber, onları tanrısal bir ceza ile korkuttu: «Bu yoldan dönmezseniz, gazaba uğrıyacaksınız; şehriniz batıp mahvolacak, gökten taş yağmuru yağacak...» dedi. Ötekiler, bu tehdide de kulak asmadılar. Yunus, halktan ümidini kesti, ye'se düşerek, şehirden ayrılmaya karar verdi. Dicle kıyısına indi, kalkmak üzere bulunan bir gemiye bindi. Ancak gemi, yola çıkmak istemesine rağmen kıyıdan bir karış bile ayrılmıyordu. Çünkü Hz. Yunus, Tanrı'nın izni olmadan ayrılmak istemişti ve peygamberler, Tanrı'dan emir almadıkça peygamberlikle görevlendirildikleri yeri terkedemezlerdi.

Gemi kaptanı: «Mutlaka gemide bir suçlu vardır; kur'a çekelim, suçlu kim ise ona vuracaktır; onu denize atarsak gemi yürür» dedi. Çekilen kur'a Hz. Yunus'a çıktı. Hz. Yunus: «Evet doğru, ben suçluyum» diyerek kendini suya attı. Büyük bir balık Hz. Yunus'u yuttu. Fakat Peygamber, Tanrı'dan af dilemiş olduğundan, balık kendisini hazmetmedi; sığ bir yere getirip, ağzından, tekrar karaya çıkardı. Ancak çok uzun bir süre hayvanın midesinde kalmış olmaktan dolayı vücudu pelteye dönmüştü. Tanrı onu korudu, iyileştirdi; yeniden kuvvete kavuşturdu ve tekrar vazifesinin başına gönderdi. Bu işler oluncaya kadar, Hz. Yunus'un haber verdiği gün gelip çatmıştı: Bir gün Ninova şehrini kara bir duman kapladı. Fırtına ile birlikte ortalık simsiyah kesildi. Halk, dehşete düşüp Hz. Yunus'u anmaya, aramaya başladı. Hz. Yunus'un yalvarması ve halkın tövbe etmesiyle Tanrı, onları affetti; üstlerine yollıyacağı felâketi kaldırdı. Artık Hz. Yunus da Ninova'ya ulaşmış bulunuyordu. Halka bütün tanrısal buyrukları birer birer anlattı, onlar da bunlara uydular. Ninova şehri, Yunus Peygamber'in nasihatlarına uyduğu sürece rahat ve huzur içinde yaşadı.

YURDAKUL, Mehmet Emin (1864 - 1944)

Mehmet Emin Yurdakul

XX. yüzyılın ünlü Türk şairlerinden biridir. İstanbul'da doğdu. Babası, balıkçılıkla uğraşan Salih Reis adında bir halk çocuğu idi. Salih Reis, oğlunu okutmak için, elinden gelen gayreti sarfetti. Mehmet Emin, ilk öğrenimini Beşiktaş'ta yaptıktan sonra askerî rüştiye ve idadilerde okudu; Hukuka ve Mülkiye'ye devam etti. Hayatını kazanmak zorundaydı; Sadaret evrak kaleminde bir süre mülâzim olarak çalıştıktan sonra; «Fazilet ve Asalet» adlı küçük eserinin devlet ilerigelenlerinin dikkat ve ilgisini çekmesi üzerine, Rüsumat kalemine maaşlı memur olarak yerleştirildi. Bir, iki yıl geçmeden Rüsumat Evrak Müdürü oldu.

Mehmet Emin, ilk şiirlerini bu sıralarda yayınlamış, lâkin başarı kazanamamıştı. 1897 Osmanlı - Yunan Savaşı'nda, Servet-i Fünun dergisinde «Cenge Giderken» başlıklı şiiri çıktı:

«Ben bir Türk'üm; dinim, cinsim uludur.» mısraı ile başlıyan; dil, konu, anlatım bakımlarından Servet-i Fünun şiirlerinden tamamiyle ayrı ve yeni olan bu manzume, bazılarınca küçümsenmekle beraber, birçok çevrede ilgiyle karşılandı. Mehmet Emin, bu nitelikte eserler vermeye devam etti. 1898 yılında «Türkçe Şiirler» adlı kitabını yayınladığı zaman, birçokları bu adı saçma buldular, «Bizim yazdıklarımız başka dilde midir.» demişlerdi. Mehmet Emin Yurdakul; çeşitli destekler ve tenkidler ortasında, yolunda yürümekten çekinmedi. Memurluk hayatı da başarı ile devam ediyordu. İkinci Meşrutiyet'ten sonra sırasiyle Hicaz, Sıvas, Erzurum valiliklerinde bulundu. 1914 yılı başlarında Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Musul Mebusu oldu. Cumhuriyet'in ilk yıllarından başlıyarak, çeşitli illerin milletvekilliğini yaptı. 1944 yılının ilk günlerinde İstanbul'da, Beşiktaş'ta öldü.

Mehmet Emin Yurdakul, Türk edebiyatında kendine has bir çığır açan, bu yolda başarıya ulaşan bir şairdir. Bu çığırın niteliği şudur: Halk için ve halk dili ile yazmak; milliyetçi bir ideale yönelmek; duru bir Türkçe ile birlikte yalnız hece veznini kullanmak; konuları toplum dertlerinden, sosyal hayat olaylarından derlemek... Omrü boyunca bu yolda yürüyen, bütün eserlerini bu çerçeve içinde vücuda getiren M. Emin Yurdakul'un sanatçı olarak, kişiliği zayıftır. Şiirleri, heyecansız ve derinliksizdir. Mehmet Emin Yurdakul, Türk şiirinde sanatçı olmaktan fazla, önder, yol gösterici ve idealist bir çehre olarak değerlidir.

Bibliyografya. — Yazarın başlıca eserleri:

Ankara (1939); Dante'ye (1920); Dicle Önünde (1916); Fazilet ve Asalet (1890); İsyan ve Dua (1918); Mustafa Kemal (1. kısım: Zafer, 1928); Ordunun Destanı (1915); Tan Sesleri (1915, 1956); Turan'a Doğru (1918); Türk Sazı: Yaralar ve Sargılar (1914); Türk Yurduna: Ey Türk Uyan! (1914, 1961); Türkçe Şiirler (1898); Türk'ün Hukuku (1919); Zafer Yolunda (1915'te iki baskısı var). Aydın Kızları (1919).

Hakkındaki başlıca eserler. — Mehmet Emin Yurdakul: Hayatı, Sanatı, Eserleri (A. Ferhan Oğuzhan, 1953, 1961); Vatan Şairi Namık Kemal - Millî Şair Mehmet Emin (Cevat Yoltırablı, 1961).

YURTTAŞLIK

Siyasi sınırlarla çevrilmiş bir yurt parçasında bir bayrak ve bir yönetim altında yaşıyan bütün insanlar, yurtlarına ve birbirlerine karşı belli birtakım mesuliyetler, haklar ve görevlerle bağlıdır. Belli ve sınırlı bir toprak bütününde yurda ve birbirlerine kanunlarla, geleneklerle bağlanan insanların; toplum içindeki yaşayış düzenlerine yurttaşlık denir. Bir yurt, ancak yurttaşlarının çalışkanlığı, yurt sevgisi ile gelişir, yükselir.

Yurttaşlığın ilk ve en büyük şartı yurda bağlılık ve yurt sevgisidir. Her yurttaş, önce yurdunu, sonra diğer yurttaşlarını sevecek ve sayacaktır. Bu, yurttaşlığın, kişilere zorunlu kıldığı bir haldir. Bunun sonucu olarak, bazı görevler meydana çıkar. Bunların başlıcaları; yurt savunmasına katılmamız, vergi vermemiz, kanunlara ve nizamlara uymamızdır. Buna karşılık; ırz, can, mal konuları başta olmak üzere, her alanda korunmak, özgürlük içinde çalışıp, kazanıp yaşamak; seçmek ve seçilmek gibi haklarımız bulunmaktadır. Kişi özgürlüğünün en önemli özelliği; bu özgürlüğü başkalarınınki ile düzenli bir şekilde bağdaştırabilmektir.

İyi yurttaşlık önce aile ve içinde yaşanılan toplum vasıtasiyle öğrenilebilir. Ancak medeni ülkeler bu konuyu yalnız aileye ve cemiyete bırakmamışlar; okullar aracılığıyla, yeni yetişen nesillere vermeyi faydalı görmüşlerdir. İşte okullardaki «yurttaşlık» dersi bu düşüncenin uygulanmasından ibarettir. Türki-

ye millî eğitiminde XIX. yüzyıl sonlarında «Malûmat-ı Ahlâkiye ve Vataniyye» şeklinde ders niteliğine getirilen yurttaşlık bilgisi, II. Meşrutiyet'ten sonra «Malûmat-ı Vataniyye», ya da «Malûmat-ı Medeniyye» adlariyle okulların müfredat programları arasına alınmıştır. Cumhuriyet'ten sonra bir süre «Medeni Bilgiler» veya «yurt Bilgisi» dersleri adını alan bu konu, son olarak «yurttaşlık bilgisi» ismi altında uygulanmakta; ilk ve orta okullarda okutulmaktadır.

YUSUF AGÂH EFENDİ (Bk. AGÂH EFENDİ)

YUSUF HAS HÂCİB (XI. yüzyıl)

Kutadgu Bilik yazarı olarak Türk medeniyet tarihinin en büyük simalarından biridir. Büyük Türk Hakanlığı tacına sahip Karahanlı hanedanının «uluğ-hâcib»i yani saray nazırı olan Yusuf, eserini 1070'te tamamlamış, o zaman veliaht olan ve 1073'te imparatorluğa yükselen Hasan Hakan'a ithaf etmiştir. Eser, 7.000 beyte yaklaşır. Arûz'un «faûlun faûlun faûlun faûl» vezniyle yazılmıştır. Yusuf Has Hâcib'in 1015 yıllarında Balasagun'da (bugünkü Doğu Türkistan'da) doğduğu, asîl bir Türk ailesine mensup bulunduğu anlaşılıyor. Kutadgu Bilik, şairin felsefi ve içtimai fikirlerini açıklıyan bir tefekkür eseridir. Kitapta 4 şahıs konuşmaktadır.

Adaleti temsil eden «Gündoğdu» adında bir hükümdar, devlet fikrini sembolleştiren «Aytoldu» adında bir vezir, vezirin aklı canlandıran «Öğdülmüş» adındaki oğlu ve gene vezirin kanaat fikrini temsil eden «Udgurmuş» adındaki kardeşi Kutadgu Bilik'in kahramanlarıdır.

Kutadgu Bilik, XI. yüzyılda Kâşgar'da edebî şivesi konuşulan Türkçe'nin Hakaniye (sonradan Çağatay) diyeleğinin mükemmel örneklerini verir. Şu mısralar Kutadgu Bilik' tendir:

> Körü-berse ildi bu Türk beğleri
> Ajun beğlerinde bular yeğleri

Yani «Görüverse şimdi bu Türk beyleri - Dünya beylerinde bunlardır en iyileri».

> Bu bir edgü erdi anı öğdüler
> Biri ısız erdi anı söğdüler

Yani «Bu bir iyi idi, onu övdüler - Biri kötü idi, ona sövdüler».

YUSUF İZZETTİN EFENDİ (1857-1916)

Yusuf İzzettin Ef.

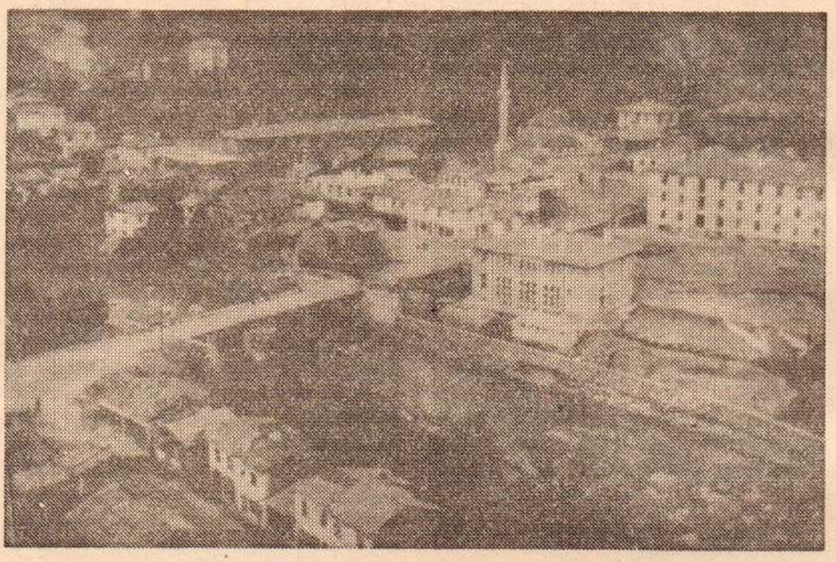
Son devir Osmanlı prenslerindendir. Sultan Reşat'ın veliahtıdır. Babası 32. Osmanlı padişahı Abdülâziz, annesi Rürrünev Kadın efendidir. Babasının veliahtlığında, İstanbul'da doğdu. Doğuştan aşırı hassas ve hastalıklı bir bünyeye sahipti. Hususi öğretmenlerden ders gördü. Bir süre askerî okullarda okudu. Zamanında yerleşmiş bir saray geleneğine uyularak, doğduğu günden itibaren kendisine askerî rütbe verilmişti. Bu rütbeleri birbirini takip ederek, daha babası Abdülâziz'in padişahlığı yıllarında, mareşalliğe kadar yükseldi. Mareşal olduğu zaman henüz yirmi yaşına varmamış bulunuyordu. 1876 yılında Sultan Abdülâziz'in tahttan indirilip Abdülhamit'in padişah olması üzerine, diğer şehzadelerle birlikte, sıkı bir göz hapsi altında, özel köşkünde bir mahpus hayatı yaşamaya mecbur bırakıldı. İçkiye düşkünlüğü, sıkıcı ve korkulu hayatı asabını sarstı.

İkinci Abdülhamit'in tahttan indirilmesi ve Sultan Reşat'ın padişahlığa geçmesi sonucunda, Yusuf İzzettin Efendi de veliaht ilân edildi. Sabırsız ve haris bir insandı. Bir an önce padişah olmayı arzuluyor, veliahtlığı süresinde de bazı devlet işlerine karışmak istiyordu. Halbuki İttihat ve Terakki Partisi, onun bu isteğini hoş karşılamıyor ve kendisine her hangi bir fırsat ve imkân vermiyordu. Veliaht olarak yaptığı tek belirli olay; 1910 yılında İngiltere kıralı VII. Edvard'ın Londra'da yapılan cenaze törenine, Osmanlı hükümeti adına katılan heyete başkanlık etmesidir. Bu seyahatten dönerken Paris'te Fransız ordusunun yaptığı askerî manevraları takip etmiş, yol boyunca Viyana, Budapeşte, Belgrat ve Sofya şehirlerine uğramıştır.

Yusuf İzzettin Efendi'nin Enver Paşa ile arası gittikçe açılmış; ortada hiçbir sebep olmadığı halde, veliahtlıktan uzaklaştırılacağı, bir suikaste mâruz bırakılacağı vehmine de kapılmıştır. Bu vehmindeki haklılık derecesi tarihçe karanlık kalmış olmakla beraber; veliaht 1916 yılında, bilek damarlarını kesmek suretiyle intihar etmiştir. Babası Sultan Abdülâziz de hayatına aynı şekilde son vermiş bulunmaktaydı. Abdülâziz'in, intihar etmeyip, öldürüldüğü yolundaki söylentilere paralel olarak, Yusuf İzzettin Efendi'nin de aynı şekilde bir komploya uğratıldığı yolunda bazı zayıf iddialar vardır.

YUSUF PAŞA (1830?-1875)

Saz eserleri bestekârıdır. Saray'dan yetişmiş ve ferikliğe (orgeneralliğe) kadar yükselmiştir. Sultan Aziz'in gözde bestekârıydı. Neyzen olan bestekâr Serneyzen Mehmet Sait Dede Efendi'nin oğlu ve büyük dinî bestekâr Serneyzen Salih Dede Efendi'nin yeğenidir. O da ailesi gibi Mevlevî idi. Babası ve amcasını, saz eserleri bestekârlığında geçmiştir. Yusuf Paşa, Osman Bey'den sonra XIX. yüzyıl Türk saz eseri bestekârlarının en büyüğüdür. Elimizdeki eserlerinin en güzelleri Muhammes Neveser Peşrevi ile Neveser Saz Semaisi'dir.

Yusufeli'nin ilçe merkezi şirin bir kasabadır.

YUSUFELİ

Karadeniz Bölgesi'nin, Doğu Karadeniz bölümünde Artvin iline bağlı bir ilçedir. Artvin ilinin güneyinde olan ilçe toprakları, kuzeyde Artvin merkez, kuzeydoğuda Artvin'in Ardanuç, doğuda Erzurum'un Olur, güneyde Erzurum'un Tortum ve İspir, batıda da Rize'nin Çamlıhemşin ilçeleriyle çevrilidir. Merkez bucağı ile birlikte 4 bucağı ve 52 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.256 km^2

Nüfusu: 39.630 (1960 sayımı)

İlçe toprakları genel olarak dağlıktır. Doğu Karadeniz Dağları'nın, güneydoğu kolları içinde kalan Yusufeli bölgesi, sarp, çok yalçın, yer yer ormanlarla kaplı sırt ve yamaçlarla doludur. İlçe topraklarının ortasından geçerek, Karadeniz'e dökülen Çoruh nehri dar ve dik yamaçlı bir vâdiden akar. Çevrenin başlıca dağları, Kaçkar (3.937 m.), Altıparmak (3.530 m.) dağlarıdır.

İlçe toprakları, bu dalgalı durumu ile tarla tarımından çok, bahçe kültürlerine, meyvacılığa ve bağcılığa elverişlidir. Çoruh vâdisinde Doğu illerine yetecek kadar pirinç, zeytin yetişir. Başlıca ürünleri üzüm, elma, az tahıl ile çeşitli sebzelerdir.

İlçe topraklarından Erzurum - Artvin devlet yolu geçer. Ulaştırma bu yol ve buna bağlı Rize - Kars devlet yolu ile yapılır.

Yusufeli ilçesinde, halk, geçimini meyvacılık, tarım işleri, orman ürünleriyle sağlar. Kerestecilik ve taşçılık çok ileridir. Otlakların azlığı yüzünden fazla hayvan beslenmemektedir. Orta ölçüde sığır, keçi ve koyun yetiştirilir. İlçe topraklarında 300 hektar kadar bakımlı orman vardır. Bu ormanlarda daha çok köknar, karaağaç ve sarıçam yetişir. İlçe maden bakımından da zengindir.

Kasaba. — Yusufeli ilçesinin merkezi Veçanget kasabasıdır. 1950 yılında ilçe merkezi olan kasaba yeni gelişmektedir. Denizden

yüksekliği 680 metre olan kasabanın nüfusu 1.961'dir.

Hartası ve imar plânı olan kasabada yapılar kârgir ve iki, üç katlıdır. Elektrik ve su tesisleri vardır. Kasabada ortaokul, iki ilkokul, hükümet konağı, yeni yapılan bir park ve bir alan vardır.

Yusufeli kara iklimine bağlı olduğu halde kasabanın iklimi ılıktır. Yazın sıcaklık en çok 39°, kışın —2° olur. Yağmurlar ilkbahar ve sonbaharda yağar.

Kasaba, Erzurum - Artvin devlet yolu üzerindedir. Bu yolda düzenli otobüs seferleri yapılır.

YUVA

Okul çağı öncesinde bulunan küçük çocukları okula ve hayatın ilk şartlarına hazırlamak amaciyle kurulup çalışan eğitim müesseselerine «yuva» denir. Öğrenime resmen başlama yaşı, bütün uygar ülkelerde 6-7 olarak kabul edilmiştir. XIX. yüzyılda, Avrupa ve Amerika'daki bazı pedagoij uzmanlarının görüşlerine uyularak, bu yaştan önce de çocuklara, küçük ölçüde, birtakım bilgiler kakandırmanın mümkün ve faydalı olacağı düşünülmüş; bunun sonucu olarak «Ana Okulları» kurulmuştur. Ana okullarının amacı 4-7 yaş arasındaki çocukları ilkokula hazırlamaktır. Bu hazırlığın çerçevesi; çocuğa kendine yeterliğini sezdirmek, arkadaş topluluğuna alıştırmak, oyun ve müzikle hem oyalanmasını sağlamak, hem gelişmesine yol açmak; ona bazı basit hesap kavramları ile, alfabe kavramını tanıtmaktır.

Ana okulları, 1910 yılından sonra Türkiye'de de oldukça rağbet görmüş, hattâ bir ara Millî Eğitim çalışmaları içine alınmıştır. Ancak 1930'dan bu yana, bu kurumların gerektiği kadar faydalı olmadığı sonucuna varılarak, birçok Batı ülkelerinde olduğu gibi, bizde de kaldırılmış; çalışmalarının bir kısmı ilkokulun birinci devresine aktarılmıştır. Bir süre tamamen terkedilen ana okulları, son yıllarda özel teşebbüsler tarafından yeniden ele alınmış durumdadır ve bugün yurdumuzda, özel teşebbüsün elinde 25-30 kadar ana okulu bulunmaktadır.

Yuva'ya gelince; aslında ana okulu çağından daha küçük yaştaki çocukların, bir arada, sıhhi ve medeni ölçülerle bakılıp büyütülmelerini hedef tutan bu kurumlar; Türkiye'de halen ana okulu bünyesine karıştırılmış bir şekilde mütalâa edilmektedir. Özel teşebbüsün elindeki ana okullariyle yuvalar, çok zaman, birbiri içinde bulunmaktadır. Halbuki yuvalar, esasında, Batılılar'ın «kreş» (crech) dedikleri «çocuk bakım evleri»nden başka bir nitelikte olmamalıdır. «Yuva (kreş)»lar; türlü sebeplerle, aileleri tarafından bakılıp büyütülemiyen çocuklarla, çalışma zorunda bulunan annelerin günün belli bir süresinde bıraktıkları çocukları — toplu halde — gözeten, koruyan, bakıp büyüten kurumlardır. Bu kurumlarda küçük çocuklar, yetkili sağlık görevlileriyle, özel öğrenim ve eğitim görmüş öğretmenlerin gözcülüğü altında, belli ve sınırlı programlar içinde, gözetilip yetiştirilmektedirler.

Türkiye'de yetiştirme yurtlarına, Sağlık Bakanlığı'na, Çocuk Esirgeme Kurumu'na, bazı yüksek dereceli kız okullariyle meslek okullarına bağlı çeşitli yuvalar vardır.

YUVARLAR

(Bk. AKYUVARLAR, ALYUVARLAR)

YÜCEL, Hasan-Âli (1897 - 1961)

Hasan-Âli Yücel

XX. yüzyıl yazarlarından ve devlet adamlarındandır. İstanbul'da doğdu. Posta ve telgraf müfettişlerinden Ali Rıza beyin oğludur. Vefa İdadisi'nin son sınıfındayken I. Dünya Savaşı çıktı; askere alındı. Dönüşte Darülfünun Edebiyat Fakültesi'ne girdi. 1920 yılında Yüksek Öğretmen Okulu'ndan ve fakültenin felsefe bölümünden mezun oldu. Sırasiyle İzmir, Kuleli, İstanbul Erkek ve Galatasaray Lisesi'nde felsefe ve edebiyat öğretmenlikleri yaptı. 1927'de Millî Eğitim Bakanlığı Müfettişliği, sonra Fransa bölgesi öğrenci müfettişliği görevlerinde bulundu. 1933'te Orta Öğretim Genel Müdürlüğü'ne tâyin edildi. 1935'te İzmir'den milletvekili seçildi. 1939 yılı sonlarında Millî Eğitim Bakanlığı'na getirildi. Yedi yıldan fazla süren bakanlığı zamanında, dünya klâsiklerini bir plân ve program içinde Türkçeye çevirme hamlesine girişti. 1946 yılında bakanlıktan, siyasal hayattan ayrıldı. 1961 yılı başlarında Kurucu Meclis üyeliğine seçildi; aynı yılın sonlarında öldü. Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu üyelerindendi.

Millî Eğitim konusundaki eserleri dışında edebiyat ve sanat alanında da birçok eserleri bulunan Hasan-Âli Yücel, aynı zamanda değerli bir şairdir. Şiirlerinde önceleri aruzu, sonraları hece veznini kullanmıştır. Kuvvetli kültür, sanat ve düşünce yüküyle dolu makaleleri Akşam ve Cumhuriyet gazetelerinde yayınlanmıştır.

Millî Eğitim konusunda yazdığı meslekî eserler ve ders kitapları dışında bellibaşlı eserleri şunlardır:

Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış (Kısa Edebiyat Tarihi, 1930); Bir Dehânın Romanı (Goethe'nin yüzüncü ölüm yılı dolayısiyle hazırlanmış monografi, 1932); Dönen Ses (Şiirler, 1933); Pazartesi Konuşmaları (Gazete ve dergilerde yayınlanmış sohbetlerinden derlemeler, 1937); Sizin İçin (Çocuk Şiirleri, 1938-1942); İçten-Dıştan (Sohbetler, makaleler, 1938); Hürriyete Doğru (Makaleler, 1955); İyi Vatandaş - İyi İnsan (Sohbetler, makaleler, 1956); Kıbrıs Mektupları (Kısa seyahat notları, 1957); Yakup Kadri (Monografi, 1957); Dinle Benden (Şiirler, 1960).

YÜEÇİLER

Tarihte, Çin'in Su-Çeo, Şa-Çeo, Şansi ve Kansu eyaletlerinde yerleşmiş bir Türk kavmidir. M. Ö. IV.-III. yüzyıllarda en parlak devirlerini yaşamışlardır. M. Ö. 200'de Hiyungnular bunları devirdiler, böylece Yüeçiler'in yurtları Hiyung-Nular'ın eline geçti. Birçok Yüeçi batıya göçtü; böylece Yüeçiler doğu Asya Türkleri arasından çıkmış oldular. Göçenlerden bir kısmı Tibet'in kuzeyindeki dağlık bölgede, geri kalan kısmı da İli ve Tarım ırmakları arasında yerleştiler. M. Ö. 160'ta Yüeçiler, Kâşgar, Fergana bölgelerini işgal ettiler; buradaki Sakalar'ı, bugünkü Afganistan'a sürdüler.

Yüeçiler yeni yurtlarına yerleştikten sonra Horasan'ı tehdit etmeye başlamışlardı, nitekim M. Ö. 129'da da Horasan'la beraber Belh ve Herat'ı da ele geçirdiler. M. Ö. 128'de Partlar'la yapılan bir çarpışmada Yüeçi kıralı Faraat'ın yaralanıp ölmesi üzerine ülke beş beyliğe ayrıldı. Bu beyliklerden Kuşan beyliği hanı olan Kuçuhu bütün Yüeçiler'i idaresi altında birleştirdi. Böylece Yüeçiler Kuşanlar adını aldı. Belh şehri başkentleri oldu (Bk. Kuşanlar).

YÜKSEK FIRIN (Bk. DEMİR)

YÜKSEKOVA

Doğu Anadolu Bölgesi'nin, Hakâri bölümünde, Hakâri iline bağlı bir ilçedir. Yüksekova toprakları batıda Hakâri merkez, kuzeyde Van'ın Başkale ilçeleri, doğuda İran sınırı, kuzeydoğuda Hakâri'nin Şemdinli ilçesi, güneyde Irak sınırı ile çevrilidir. Merkez bucağı ile birlikte 3 bucağı ve 26 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.231 km²

Nüfusu: 15.319

İlçe toprakları Doğu Anadolu yüksek yaylalarının güney ucunda yer alır. Çevresi yüksek dağlarla çevrili olan bu topraklar, her tarafı dik yamaçlar ve tarım bakımından hiçbir değer taşımıyan çıplak sırt ve yamaçlarla örtülüdür. İlçe topraklarının ortasından geçen Nehil Çayı çevresinde, az da olsa, bitki türleri görülür. Denizden yüksekliği 2.000 metreyi bulan Gevar Ovası'nda akarsu çevreleri tarıma elverişlidir. Kuzeyde en yüksek yer Mordağ (3.619 m.)dır.

Sert bir kara iklimi olan ilçede yazlar sıcak ve kurak, kışlar yağışlı ve soğuk geçer. Yağışlar yüksek yerlerde kar şeklinde olur. Kışlar uzun sürer.

İlçenin ulaştırması toprak ve çakıllı il yolları ile yapılır. İlçe merkezi ile Bezirge arasında yarısı tamamlanmak üzere olan bir devlet yolu vardır.

Yüksekova ilçesinin ekonomik durumu tarım ve hayvancılığa dayanır. İklimin sertliği ve yüksekliğin çok fazla oluşu tarım ürünlerinin gelişmesine engel olmuştur. Bununla beraber çok hayvan beslenir ve hayvan ürünlerinden faydalanılır.

Kasaba. — İlçe merkezi olan Yüksekova kasabası, Hakâri'nin doğusunda, denizden yüksekliği 2.000 metre olan Gevar Ovası'nın kuzey kenarında kuruludur.

Denizden yüksekliği 1.650 metre olan kasabanın nüfusu 1.640' (1960 sayımı)tır.

Yüksekova kasabası, Türkiye - İran sınırından 40 km., Türkiye - Irak sınırından ise 78 kilometre uzaktadır. İl merkezi olan Çölemerik kasabası ile, Yüksekova arasında 71 kilometrelik bir kısmı bozuk bir devlet yolu vardır. İlçe merkezi ile Oramar bucağı ve Şemdinli ilçesi arasındaki yol sarp yerlerden geçer; bu yollardan kışın ancak hayvan sırtın-

da geçilebilir. Yüksekova halkı geçimini tarım ve hayvancılıktan sağlar.

YÜKSÜKOTU

Yüksükotu

Lâtince «digitalis» adı verilen yüksükotu iki yıllık bitkilerdendir. Çok güzel çiçek açar. Bahçelerde ve dağlarda yetişir.

Üç türü olan digitalisler 1775'ten itibaren tıpta kullanılmaya başlanmıştır. Bu üç türden, digitalis purpurea'dan «digitaline»; digitalis lanata'dan «digilamide» veya «lanatoside» denen ilâçlar elde edilir. Bu ilâçların kalb kuvvetlendirici yüksek etkileri vardır.

Yüksükotundan elde edilen ilâçlar bugün de en değerli kalb ilâçları olarak kullanılmaktadır. Bu ilâçlar, vücutta birikici olduğundan sürekli olarak alınmamalı, doktor kontrolü altında kullanmalıdır.

YÜN

Koyun, Ankara keçisi, lama, deve gibi ot yiyen evcil hayvanların vücutlarını örten yumuşak ve kıvırcık kıllara «yün» denir. Dokumacılıkta ham maddeyi meydana getirdiğinden büyük önemi vardır. Genel olarak yün denilince akla koyun yünü gelir. İnsanlar çok eski zamandan beri dokumacılıkta yünden faydalanmıştır.

Yün Nasıl İşlenir

Havalar ısınıp da hayvanlar üşümiyecek hale gelince, yünleri makasla kırkılır. İleri ülkelerde bu kırkılma elektrikli makinalarla yapılır. Toplanan yapağılar ya satışa gönderilir, ya da depolarda saklanır. Yün ipliklerinin uzunlukları koyunların cinsine göre değişir: 35-350 mm. kadardır. En ince yünler genel olarak kısa yünlerdir. Fiyata ve kaliteye etki yapan başlıca özellik yünün inceliğidir. Bu incelik mikroskop altında mikron birimiyle ölçülür. En ince merinos yünleri 16 mikrondan başlar, 50 mikrona kadar genişler. Yünün inceliği aynı hayvanda bulunduğu yere göre de değişir. En ince yünler omuz üzerinde bulunur.

Koyun yününün sıklığı bir santimetre karede 1.200 tüyden başlar, 9.000'e kadar artar. En iyi yün iki yaşındaki hayvanlarda bulunur. Yünün kalitesi hayvan beş yaşına gelinceye kadar aynı kalır. Daha yaşlı hayvanlarda yün sertleşmeye başlar.

Kimyasal bakımdan yünü meydana getiren maddelerin başlıcası «Keratin» denilen, lifler halindeki proteinli bir maddedir.

Yün, Avrupa'da çok eskiden beri bilinen bir dokumacılık maddesidir. Yün dokumacılığı Ortaçağ'da, özellikle İspanya'da çok gelişmişti. Merinos koyunlarının yününden çok değerli kumaşlar dokunuyordu. Merinos koyunlarının öteki Avrupa memleketlerinde yetiştirilmeye başlanması, ancak XVIII. yüzyıldan sonradır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Kuzey Amerika'da, Asya Rusyası'nda geniş ölçüde koyun yetiştiriciliği yapılmaya başlanmıştır.

Bugün dünyada en çok yün elde edilen ülkelerin başında Avustralya gelir. Avustralya, yeryüzünde elde edilen yünün dörtte birini sağlar. Ülke, aynı zamanda yün ihracı bakımından da başta gelmektedir. Yün ihracında ikinci gelen Yeni Zelânda, aynı zamanda yünlerinin üstün kaliteli olmasiyle tanınmıştır. Ayrıca Güney Amerika'nın Uruguay ve Arjantin gibi ülkelerinde de yün istihsali önemli bir yer tutar. Güney Afrika'da elde edilen yünler de halıcılıkta kullanılır. Avrupa ülkelerinde, bu arada İngiltere'de yün sanayii ileri durumdadır.

YÜREK (Bk. KALB)

YÜZ YIL SAVAŞLARI

İngiltere ile Fransa arasında XIV. yüzyılın ilk yarısında başlayıp XV. yüzyılın ilk yarısına kadar süren seri halindeki savaşlara verilen addır. Bu savaşların çeşitli sebepleri arasında en önemlisi İngiltere kıralı III. Edward'ın; Fransız tahtının da vârisi olduğunu ileri sürmesi ve bu konuda direnmesidir. Bu direnme yüzünden İngiltere ile Fransa arasında başlıyan savaş, aralıklarla 116 yıl devam etmiştir. Nesilden nesile geçen yüz yıl savaşlarının, gerçekte, çarpışma sürelerinin toplamı 55 yıl, mütareke sürelerinin toplamı da 60-61 yıldır.

III. Edward, haklarını zorla almaya karar vererek Fransa'ya savaş açtı. İngilizler, Fransa'ya asker çıkardılar. Ülkenin kuzeybatı bölgelerini kolaylıkla ele geçirdiler. Fransız donanması «Ecluse» limanında İngiliz donanmasının baskınına uğrıyarak mahvoldu. Fransız topraklarında ilerliyen III. Edward; Normandiya'yı ele geçirdi, burayı yakıp yıkarak, Paris yakınlarına kadar gelip dayandı. Yıllarca bu şekilde devam eden savaş, bir ara Fransızların yüzünü güldü. İngilizler bir parça geri çekildilerse de; İyi Jean adlı Fransız kıralı zamanında yeniden hücumlara geçtiler. Calais limanını zaptettikten sonra Manş denizine hâkim olarak, Fransa'ya asker göndermekte hiçbir zorlukla karşılaşmadılar. Fransız askerlerinin çoğunu disiplinsiz, ücretli yabancılar, özellikle Cenevizliler teşkil ediyordu. İngiliz ordusu ise disiplinli ve iyi eğitim görmüştü.

Savaş böylece sürüp giderken Avrupa'yı amansız bir veba salgını sardı. «Kara ölüm» adı verilen bu salgın sebebiyle ve Papa'nın da aracılığiyle, iki taraf mütareke yapıp bir süre savaşa ara verdiler. 1356 yılında III. Edward'ın oğlu Prens de Gal, İngiliz ordusunun başında, güney Fransa'dan, yeniden hücuma geçti. Bu prens daima kara bir zırh giyer, bu yüzden de «Kara Prens» diye anılırdı. İyi Jean; İngiliz ordusunun karşısına çok daha üstün kuvvetlerle çıktı. İki taraf Poitiers' de karşılaştılar. Kara Prens, İyi Jean'ın üstün kuvvetlerinden çekinerek ona, çok iyi şartlarla bir mütareke teklif etti. Buna karşılık, yurduna dönebilmesi için yol istedi. İyi Jean, bu teklifi kabul etmiyerek düşmanına saldırdı. Çaresiz kalan İngilizler, can korkusiyle pek kahramanca dövüştüler. Fransız kıralı, oğlu ile beraber, esir düştü ve İngiltere'ye götürüldü. Bu olay üzerine Fransa'da büyük karışıklıklar meydana geldi. Fransa, birçok toprak ve Calais limanını da vermek suretiyle, 1360'ta barış imzalamak zorunda kaldı. Bu barışın Fransa için tek iyi tarafı, İngiliz kırallığının, Fransız tacından feragat etmesiydi. Karışıklıkların sürüp gittiği bir sırada, İngiltere'de esir bulunan İyi Jean, 1364 yılında öldü.

Jean'ın yerine V. Charles kıral olmuştu. Bu kıral İngilizler'in elindeki toprakların çoğunu geri aldı. VI. Charles zamanında, Fransa'nın yeniden iç kavgalarla sarsılmasından faydalanan İngiltere kıralı V. Henri yeniden Fransa'ya hücum etti. Bu savaşlar sonunda imzalanan barış anlaşmasına göre V. Henri, aynı zamanda Fransa veliahti oluyordu ve onun ölümünden sonra İngiltere ile birlikte Fransa'nın da kıralı olacaktı. Anlaşmadan iki yıl sonra her iki kıral da ikişer ay aralıkla öldüler. Bunun üzerine V. Henri'nin oğlu VI. Henri, Paris'te İngiltere ve Fransa kıralı ilân edildi. Diğer taraftan asıl Fransız veliahti Charles da, Bourges şehrinde VII. Charles ünvaniyle kıral ilân edildi. Durum yeniden gerginleşti ve savaş tekrar başladı. İngilizler, Paris'e girip, Loire nehrine kadar ilerlediler. Artık bütün kuzey Fransa ellerindeydi. Nihayet Loire bölgesinin kilit noktası olan Orléans'ı kuşattılar. Bu kalenin zaptı, Fransa'nın tamamen çökmesi ve elden gitmesi olacaktı. Bu olay o zamana kadar uyuyor görünen Fransız vatanseverliğini birden uyandırdı. Özellikle köylüler ve halk yığınları şahlandılar. Bu sırada Jean d'Arc adlı genç bir Fransız köylü kızı, İngilizler'i yurttan kovmak için, kendisinin Tanrı tarafından bu işle görevlendirildiğini ileri sürerek köylülerin başına geçti. VII. Charles'ın yanına gidip ondan da bir miktar asker aldı. Kuvvetleriyle birlikte Orléans'a geldi. Kuşatılmış şehri kısa zamanda düşmandan kurtardı. Daha başka zaferler de kazandı (Bk. Jean d'Arc). Nihayet 1444'te İngilizler mütareke istemek zorunda kaldılar. Charles, bu mütarekeden faydalanıp ordusunu yeni baştan düzenledi. Sonra, Calais hariç, bütün ülkeyi düşmandan temizledi. 1453 yılında sona eren «Yüzyıl Savaşları»nın en önemli sonucu, Fransa'da ulusal birliğin tam ve kesin bir şekilde yerleşmesi olmuştur.

YÜZDE HESABI

Her hangi bir çokluğun 100 parçaya ayrılıp içinden belli sayıda parçanın alınmasına, o çokluğun yüzdesi denir. Kısaca (%) diye gösterilir, yüzde diye okunur (%7 yüzde yedi). Bir çokluğun 10, 100, 1000 gibi belli parçalara ayrılması hep yüzde hesabıdır. Uygulamada en çok 100'e bölünmesi kullanıldığı için yüzde hesabı adını alırlar.

YÜZER HAVUZ (Bk. HAVUZLAR)

YÜZEY

Cisimleri uzaydan ayıran dış kısımlara yüzey denir. Geometrik işlemlerin çözümü için teorik yüzeyler kullanılır. Geometrik yüzeylerin doğru ve eğrilerin uzaydaki hareketinden doğduğu kabul edilir. Doğruların hareketinden meydana gelen yüzeylere düzlem, ya da düzlemsel yüzeyler, eğrilerin hareketinden meydana gelen yüzeylere eğrisel yüzeyler denir.

YÜZGEÇAYAKLILAR

Memelilerin, ayakları yüzgeç biçimi almış hayvanları içinde bulunduran bir takımıdır. Bu takımda fok, otari, mors, denizfilleri, denizinekleri gibi hayvanlar bulunur. Bunlar çoklukla soğuk denizlerin kıyıya yakın yerlerinde yaşarlar. Akciğerleriyle solunum yaptıkları için yüzerken su yüzüne çıkmak zorundadırlar. Kalabalık sürüler halinde yaşarlar ve yavrularını canlı olarak doğururlar.

YÜZME

Yüzme faydalı ve eğlenceli bir su sporudur. Amatör spor olarak, yüzme ilk defa 1837'de Londra'da açılan havuzlarda başlamıştır. 1844 yılında Kuzey Amerika'dan İngiltere'ye yarışmak üzere getirilen Kızılderililer, Londra'da bütün rakîplerini geride bırakmışlardı. Fakat, bu Kızılderililer'in yüzme stilleri bir hayli garip ve gayet basitti.

1860 yılında Güney Amerika'ya giden Arthur Trudgen adındaki bir İngiliz, orada öğrendiği kulaç atmayı memleketine dönüşünde Avrupalılar'a öğretti. O zamana kadar, İngiltere ve diğer Avrupa memleketlerindeki yüzücüler suyun altından kollarla makas yaparak yüzerdi. Bugün, bütün dünyada erkek ve kadınların tatbik ettiği «krav!» usulü, Avustralya'dan dünyaya yayılmıştır.

Ayakları suya vurmak ve kulaç atmak suretiyle yapılan bu yüzüşün Avrupa'ya gelmesi bir hayli sonra oldu. Avrupa'da tertiplenen Olimpiyat Oyunları yüzme müsabakalarına katılan bir Avustralyalı yüzücünün antrenman sırasında ayaklarını vurarak çok hızlı bir şekilde yüzdüğünü görenler büyük bir şaşkınlığa düşmüştü.

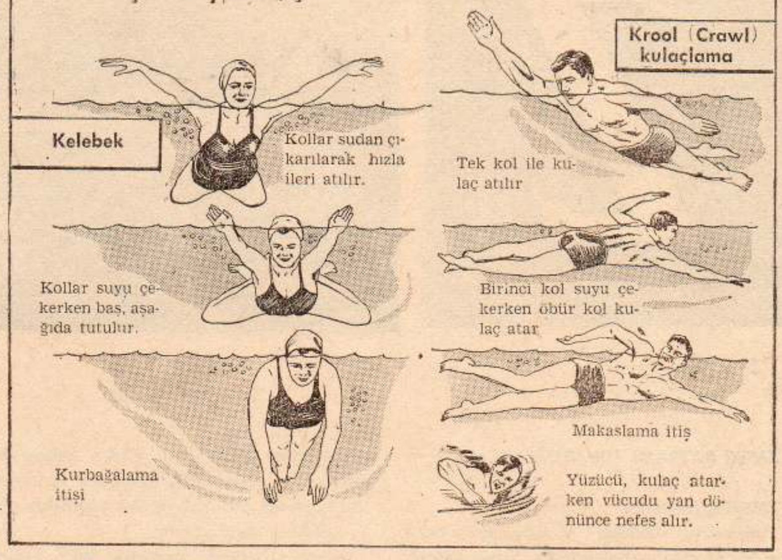
Yüzme Yarışları

1896 Olimpiyatları'ndan beri Olimpiyat Oyunları programına dahil bulunan yüzme yarışlarında erkekler 100 metre serbes, 400 metre serbes, 1.500 metre serbes, 100 metre sırtüstü, 200 metre kurbağalama, 200 metre kelebek ve 4×200 metre bayrak yarışları yapar. 1912 Stockhölm Olimpiyat Oyunları'ndan itibaren başlıyan kızlararası müsabakalarda da 100 metre serbes, 400 metre serbes, 100 metre sırtüstü, 200 metre kurbağalama, 100 metre kelebek ve 4×100 metre bayrak yarışları yapılmaktadır. Yüzmede de amatörlük ve profesyonellik vardır. Profesyoneller daha çok uzun mesafe yarışlarına katılmaktadırlar. Profesyoneller arasındaki en önemli yarışlardan biri Manş Denizi'ni geçmedir. 21 mil uzunluğundaki Manş Denizi suyu son derece akıntılı olduğundan geçilmesi bir hayli zordur. Manş Denizi'ni ilk defa 24-25 ağustos 1875 gecesi İngiliz yüzbaşısı Matthews Webb geçmiştir. Matthews Webb, bu mesafeyi 21 saat 45 dakikada katetmiştir. Halbuki bugün bu mesafenin rekoru 10 saat 50 dakika ile Manş Denizi'ni Fransa'dan İngiltere'ye geçerek kateden Mısırlı Hasan Abdel Rahim'e ait bulunmaktadır. Bu denizi hem İngiltere'den Fransa'ya, hem de Fransa'dan İngiltere'ye olmak üzere iki istikamette ilk defa aşan yüzücü ise Edward H. Temme'dir. Bu İngiliz yüzücüsü bu işi 1927 ve 1934 senelerinde yapmayı başarmıştır. Manş Denizi'ni ilk defa olarak aşan kadın yüzücü ise, 8 ağustos 1926'da bu mesafeyi 14 saat 34 sakikada alan Amerikalı Gertrude Ederle'dir. Manşı iki taraftan değişik istikamette geçen ilk kadın yüzücü Amerikalı meşhur Florence Chadwick'tir. Chadwick bu teşebbüslerinde 1950 ve 1951 yıllarında muvaffak olmuştu.

Manş Denizi'nin suyu son derece soğuk olduğu için yüzücüler denize girmeden önce vücutlarına kalın yağ tabakası ve krem gibi koruyucu maddeler sürmekte ve yol boyunca kendilerini kılavuzlar motorla takip etmektedirler.

Şimdiye kadar üç Türk yüzücüsü Murat Güler, Haldun İşmen ve Doğan Şahin Manş Denizi'ni geçme teşebbüsünde bulunmuşlardır. Bunlar içinden sadece Murat Güler bu teşebbüsünde muvaffak olmuştur.

Başlıca iki yüzme çeşidi

YÜZMEDE TÜRKİYE VE DÜNYA REKORLARI

ERKEKLER:	*Türkiye rekoru*		*Dünya rekoru*	
100 m. ser.	Mahmut Dalhan	1.01.4	J. Devitt (Avstrl.)	54.6
200 m. ser.	Yılmaz Özüak	2.20.4	Yamanaka (Jap.)	2.01.5
400 m. ser.	» »	5.10	J. Konrad (Avstrl.)	4.15.9
800 m. ser.	Engin Ünal	10.48.5	» » »	8.59.6
1500 m. ser.	» »	21.07.2	» » »	17.11
100 m. kur.	» »	1.16.5	Mo Kuo-hsiung (Çin)	1.11
200 m. kur.	» »	2.46.3	Gathercole (Avstrl.)	2.36.5
100 m. kelebek	» »	1.07.2	Larson (ABD)	58.7
200 m. kelebek	» »	2.36.5	M. Troy (ABD)	2.12.8
400 m. karışık (ferdî)	» »	5.42.9	Rounsevalle (ABD)	5.04.5
100 m. sırtüstü	Mahmut Dalhan	1.13.2	Monckton (Avstrl.)	1.01.5
200 m. sırtüstü	A. Güçlüoğlu	2.50.0	Stock (ABD)	2.16
4×100 m. ser. bayrak	Galatasaray	4.18.0	ABD	3.44.4
4×200 m. ser. bayrak	»	10.00.0	»	8.10.2
4×100 m. karışık bay.	Millî Takım	4.54.2	»	4.05.4
KADINLAR:				
100 m. ser.	Selma Hassan	1.16.9	D. Fraser (Avstrl.)	1.00.2
200 m. ser.	» »	2.54.2	» » »	2.11.6
400 m. ser.	» »	6.09.8	C. Von Saltza (ABD)	4.44.5
800 m. ser.	» »	13.14	Cederquist (İsveç)	9.55.6
1500 m. ser.	» »	25.59.0	» »	19.23.6
100 m. kur.	Semin Tengiz	1.39.8	Kuper (D. Alm.)	1.19
200 m. kur.	» »	3.33.5	A. Lonsbrough (İng.)	2.49.5
100 m. kelebek	Sevgi Duru	1.28.6	N. Ramey (ABD)	1.09.1
200 m. kelebek	Semin Tengiz	3.30.5	Heemskerk (Holl.)	2.34.4
100 m. sırtüstü	Sevgi Duru	1.31.5	L. Burke (ABD)	1.09.0
200 m. sırtüstü	Münevver Tarım	3.23.7	Tanaka (Jap.)	2.33.3
400 m. karışık (ferdî)	Selma Hassan	7.25.5	De Varona (ABD)	5.36.5
4×100 m. ser. bayrak	Modaspor	5.49.2	ABD	4.08.9
4×100 m. karışık bay.	İst. Muhteliti	6.01.8	»	4.41.1

YÜZYIL (Asır)

Tarihte 100 yıllık zaman süresini anlatmak için kullanılan bir terimdir. İsa'nın doğuşu (Milât) bugünkü takvim için başlangıç kabul edilir. Buna göre, Milâttan önceki yüzyıllar Milâttan eskilere doğru gidildikçe, sonraki yüzyıllar da yeni zamanlara doğru yaklaştıkça büyür.

Yüzyıllar, tamamlanmış olan 100 yıla göre değil, içinde bulunulan 100 yıla göre adlanır. Meselâ 286 yılı, II. yüzyılın değil, III. yüzyılın, 1453 XV. yüzyılın, 1963 de XX. yüzyılın içindedir. Milâttan önceki yüzyıllar için de durum aynıdır. M. Ö. 286 yılı, M. Ö. III. yüzyılın; M. Ö. 1250 yılı, M. Ö. XIII. yüzyılın içine girer.

Z

Zonguldak limanı

ZAFER BAYRAMI (Bk. BAYRAMLAR)

ZAGREB (**Agram**)

Yuğoslavya federal cumhuriyetlerinden olan Hırvatistan'ın başkentidir. Roma katolik piskoposluğunun da merkezi olan Zagrep, Yugoslavya'nın en önemli şehirlerinden biridir. Zagrep, ülkenin kuzeyinde kurulmuştur; hemen güneyinden Sava nehri akar. Şehir bilhassa XIX. ve XX. yüzyıllarda hızla genişlemiş ve Sava nehrine kadar yayılmıştır. Hırvatistan'ın kültür merkezi olan Zagreb'de Güzel Sanatlar Akademisi, Üniversite, büyük bir Üniversite Kütüpanesi, sanat galerileri vardır.

Nüfusu 500.000'e yaklaşan şehrin kuruluşu XI. yüzyıla kadar uzanır. Zaman zaman çeşitli kavimler arasında el değiştirmiş, daha sonraları Hırvatistan tarihinde önemli roller oynamıştır.

ZAĞNOS PAŞA (? - 1460)

Rum, ya da Sırp aslından gelme ünlü bir Osmanlı veziridir. Küçükken devşirilip Türk ve İslâm terbiyesi verildiği yolunda bir söylenti olmakla beraber; ileri bir yaşta Müslüman olup Osmanlılar'ın hizmetine girdiği kanaati daha kuvvetlidir. Müslüman olduktan sonra Mehmet adını almış, fakat daima Zağnos unvanı ile anılmıştır. Doğum yeri ve doğum tarihi belli olmıyan Zağnos Mehmet Paşa; II. Murat'ın kızını alarak onun damadı olmuş, kendi kızını da Fâtih Sultan Mehmet'le evlendirmiştir. Fâtih'in şehzadeliği sırasında onun nedimliğini yapan Zağnos Paşa, şehzadeye Rumca ve Lâtince öğretmiştir. Fâtih'in ilk padişahlığında, sadrazam Çandarlı Halil Paşa ile geçinemediğinden bir ara sürgüne gönderilmiştir.

Fâtih Sultan Mehmet'in ikinci defa padişah oluşunda, onun en yakını ve güvendiği bir kişi sıfatiyle, Zağnos Paşa vezirliğe yükseltilmiş, bu tarihten sonra, devamlı ve ısrarlı bir şekilde genç padişahı İstanbul'u almaya teşvik etmiştir. İstanbul kuşatmasında ve şehrin Türkler tarafından alınması konusunda; hem asker, hem idareci sıfatiyle büyük yararlıkları görülen bu vezirin; Çandarlı Halil Paşa'nın gözden düşürülüp nihayet idam edilmesinde önemli etkisi ve rolü olduğu söylenir.

Fâtih Sultan Mehmet'le birlikte Trabzon fethinde de bulunan Zağnos Mehmet Paşa, bu şehir alındıktan sonra bir süre buranın idaresinde görev almış; bu yüzden şehrin bazı semtlerine, köprülerine onun adı verilmiştir. 1469 yılında Sancakbeyliğini yapmakta olduğu Balıkesir'de ölmüştür.

Çalışkan, devlete sadakatle bağlı, iyiliksever ve yapıcı bir devlet adamı olarak tanınan Zağnos Mehmet Paşa'nın, Balıkesir'de birçok eserleri vardır. Bunlardan, kendi adı ile anılan, cami ve çeşme en ünlüsüdür. Zağnos Paşa'nın; İstanbul'un alınmasına hazırlık olarak inşa edilen Rumeli Hisarı'nın yapılmasında büyük gayreti görülmüştür. Hisarın üç büyük kulesinden birine, bu hizmetinden dolayı «Zağnos Mehmet Paşa Kulesi» adı verilmiştir.

ZALOĞLU RÜSTEM

Adı masallara ve efsanelere karışmış doğulu bir kahramandır. Bu isimde bir kimsenin gerçekten yaşayıp yaşamadığı, ne zaman ve nerede yaşamış olduğu konusunda kesin bir bilgi yoktur. Ancak; Türkistan'dan, İran, Azerbaycan, Anadolu ve Irak'a büyük göçlerin yapıldığı; bütün bu ülkelerde büyük çalkantıların meydana geldiği XII. ve XIII. yüzyıllarda, zaman zaman eşsiz silâhşorlukları ve bilek gücleriyle tanınmış kahramanlardan birinin Zaloğlu Rüstem olması ve bunun hâtırasının, zaman içinde gelişip genişliyerek, hayatı etrafında bir menkıbenin doğmuş bulunması kuvvetli bir ihtimaldir.

Doğu Anadolu, Iran Azerbaycan'ı ve Türkistan dolaylarında yaşamış olması gereken Zaloğlu Rüstem'i, Türkler kadar Iranlılar da benimser ve kendi uluslarına mal etmeye çalışırlar. Seyyid Battal Gazi, Dânişmend Gazi gibi bir halk kahramanı olarak yaşatılan Zaloğlu Rüstem, gerek Türkler'de, gerek İranlılar'da fazla ölçüde olağanüstü olayların kahramanı yapılmamakla beraber; son derece ırıyarı, silâhını kullanmakta devrinin en seçkin kişisi ve daima sayıca pek üstün kuvvetlere galebe çalan bir yiğit olarak gösterilir.

Çeşitli Zaloğlu Rüstem konularında en yaygını ve Türk halk romanlarında en çok şekillenmiş olanının özeti şudur:

Zaloğlu Rüstem, babasının çalınmış olan kılıcını bulmak için Şiraz'dan Semerkand'a giderken yolda, çok ünlü eski bir yiğit olan Demir Pehlivan'ın kızı ile tanışıp, onu sever; kızı almak için Demir Pehlivan'ın şartına uyarak, kendisiyle düello eder. Demir Pehlivan, üç gün süren düelloda yenilmez ama, birden, hastalanır. Zaloğlu Rüstem, müstakbel kayınbabasını kurtarmak için, doktorun istediği aslan kanını getirmeye gider. Korkunç iriklikte bir aslanla boğuşup onu öldürür ve kanını Demir Pehlivan'a getirir. Demir Pehlivan, kanı içerek biraz iyileşirse de sonradan bir hafta içinde ölür. Bir süre sonra, bu pehlivanın kızı Rübab'la Zaloğlu Rüstem evlenirler. Rüstem, aslanla savaştan dönerken, eski bir kinden dolayı Demir Pehlivan'ı öldürmeye gelen Rum silâhşorlarından biriyle çarpışır ve onun da başını keser. Pontus Rum kıralı, öc almak için, Rüstem'in üstüne 20.000 kişilik bir kuvvet yollar. Zaloğlu Rüstem; bazan tek başına, bazan Demir Pehlivan'ın çiftlik adamlarından birkaçı ile birlikte, bazan da çok iyi kılıç kullanan eşi Rübab'ın yardımiyle, bu Rum kuvvetleriyle aylarca savaşır; sonunda onların yarıdan çoğunu öldürür, kalanlar kaçarlar. Böylelikle rahat ve huzura kavuşarak, Rübab'la birlikte uzun ve mutlu bir ömür sürerler.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Zaloğlu Rüstem (M. Rasim Özgen, tarihî roman, 1962); Zaloğlu Rüstem (1941, 1943); Zaloğlu Rüstem, Isfahan Kalesi ve Cenkleri (1947, 1954, 1960); Ateş Kalesi, Zaloğlu Rüstem (1956); Zaloğlu Rüstem ve Şehzade Siyavuş (1956).

ZAMAN

Zaman deyimi birçok anlamlara gelir. Fakat genel olarak, «zaman» bir ölçüdür; uzaklık, yakınlık, geçmiş ve gelecek anlamlarını belirtir. «Dün», «bugün» ve «yarın» kelimeleri kullanıldığı zaman belirli bir süre anlatılmış olur.

İnsanlar çok eski çağlardan beri zamanı ölçmeye çalışmış, bunun için belirli usuller bulmuşlardır.

Önce yıllar, sonra aylar ve nihayet saatlerin ölçülmesi usulleri bulundu.

Zamanı ölçmek için ilk insanların kullandığı saat, zaman aşımını bulmak için başvurdukları ağaç gölgeleriydi. Gölgenin kısalığı zamanın öğleye yakın olduğunu, gölge batıya uzamışsa sabahı, doğuya doğru uzamışsa akşamı gösteriyordu. Sonraları su saati, daha sonra güneş saati, kum saati, mum saati ve kandil saati kullanıldı. Bugün kullanılan saatlerin benzerleri ilk defa XIV. yüzyıl baş-

larında bulundu. Zaman aşımı da güneşle ölçüldü. Buna da «Vasati Güneş Zamanı» adı verilir (Bk. Saat).

Eski çağlarda her şehirde, o şehrin zamanı kullanılırdı. Yolculukta, her varılan istasyon veya iskelede, yolcuların o şehrin zamanına göre saatlerini ayarlamaları gerekirdi. Sonraları bu güçlükten kurtulmak, taşıtların tarifelerini bir esasa göre düzenliyebilmek için, her devletin sınırları içindeki saatin, o devletin başkentindeki saate göre ayarlanması kabul edildi. Böylece ayarlanan saatlerin gösterdiği zamana da «Millî Zaman» adı verildi.

Türkiye zamanı, Greenwich zamanından 2 saat ileridir. Türkiye radyoları her günkü yayınlarını «Türkiye Saat Ayarı» altında yaparlar. Radyoya göre ayarlanmış bir saatin gösterdiği zamana «Türkiye Zamanı» adı verilir.

Savaş zamanlarında, veya barışta, elektrikten tasarruf için «yaz saati» kullanılır. Yaz saati, bir memleketin millî zamanında değişiklik yapılarak, saatlerin ileri alınması demektir. Genel olarak bir saatlik bir ileri alış yeter görülür. Bu sayede, güneş ışığından daha fazla faydalanmak imkânı sağlanır. Türkiye'de II. Dünya Savaşı sırasında devamlı olarak yaz saati tatbik edilmiş, ayrıca yaz aylarında bir defa daha «yaz saati» yapılarak saatlerin iki saat ileri alınması sağlanmıştı.

ZAMBAK

Zambak

İri çiçekler açan güzel bir süs bitkisidir. Zambakgillerin örnek bitkisi olan zambağın 80 çeşidi vardır. Zambak yumrulardan yetişir, bahçelere dikerken, her yumruyu kendi yüksekliğinin üç misli derinine dikmek gerekir. Meselâ 8 sm. yüksekliğinde olan bir yumru 24 sm. derinliğe dikilmelidir.

Çok eski devirlerden beri bilinen zambaklar çeşitli renklerde çiçek açar. En güzelleri Tibet ve Himalayalar bölgesinde yetişir. Bazı yerlerde, bazı çeşit zambakların yumrusunu yerler.

Zambakgiller. — Birçeneklilerden bir bitki familyasıdır. Örnek bitkisi zambak olan, bu familya lâle, çiğdem, pırasa, soğan gibi bitkileri içine alır.

ZAMBEZİ

Afrika'daki nehirlerin büyüklük zakımından dördüncüsüdür. 2.660 km. uzunluğunda olan Zambezi, Güney Afrika'da, denizden 1.500 metre yükseklikteki tepelerden çıkar. Güneye doğru akmaya başlıyan nehir önce Kagengi, sonra da Angola'dan gelen Lungebungu kollarını alır. Daha başka kollarla da büyüyen Zambezi, güneydoğuya doğru akarak Mozambik'te Hint Okyanusu'na dökülür. Dünya'nın en büyük çavlanlarından olan Victoria, Zambezi üzerindedir (Bk. Victoria Çavlanı).

Nehrin aşağı kesimlerinin hemen hemen 600 km.'lik kesimi ulaştırmaya elverişlidir. Buralarda, nehrin genişliği 5-8 km. arasında değişir. Yalnız bu kısmın bir noktasında genişlik 200 metreye kadar düşer. Burada suların akıntısı çok serttir.

ZAMK

Yapıştırıcı bir maddedir. Genel olarak birçok yapıştırıcı maddeler için bu deyim kullanılırsa da zamk, aslında, reçineden yapılan yapıştırıcı maddelere denir. Akasya, kitra, sütleğen gibi bazı ağaçların kabuklarından sızarak donan renksiz, yahut sarı kırmızımtırak renkteki camsı maddelerden elde edilir. Daha çok kâğıt, mukavva vs.'nin yapıştırılmasında kullanılır. Akasyalardan elde edilen zamka «arap zamkı» denir.

ZANZİBAR (Bk. ZENGİBAR)

ZARA

İç Anadolu Bölgesi'nin, Yukarı Kızılırmak bölümündeki Sıvas iline bağlı Zara ilçesi, topraklarının bir kısmı ile Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat bölümünde de yer alır. Sıvas'ın doğusunda olan ilçe toprakları, kuzeyde Sıvas'ın Suşehri ve Koyulhisar, doğuda İmranlı ve Divriği, güneyde Divriği ve batıda da Sıvas'ın Hafik ilçeleriyle çevrilidir. Merkez bucağı ile birlikte 4 bucağı ve 137 köyü vardır.

Yüzölçümü: 2.451 km²

Nüfusu: 59.872 (1960 sayımı)

İlçe topraklarının ortasından geçen Kızılırmak nehri, doğu-batı doğrultusunda uzanan geniş bir vâdi açar. Bu ova-vâdi Kızılırmak'a dökülen başka çay ve derelerle de sulandığı için tarıma elverişli ve bereketlidir. Bu geniş vâdiyi kuzey ve güneyden kuşatan dağ sıralarının dik ve çıplak yamaçları tarıma elverişli olmadığı gibi bitki örtüsü bakımından da fakirdir. Yalnız kuzeyde Şerefiye bucağının dağlık bölgelerinde sık meşe, gürgen ve karaçam ormanları görülür.

İlçe toprakları içinden İmranlı ilçesine kadar çok iyi, Erzincan'ın Kemah ilçesine kadar çakıllı olan Sıvas - Erzincan devlet yolu geçer. Ayrıca, Amasya - Erzincan yolu Suşehri üzerinden ilçeye bağlıdır.

Zara kara iklimine bağlıdır. Yazlar kurak, kışlar yağışlı ve soğuk geçer. Bölge, şiddetli soğuklariyle ünlüdür. Yağışlar kış aylarında kar şeklinde olur.

İlçe halkının geçimi tarım ve hayvancılığa dayanır. Buğday ve arpa en önemli yeri tutar. Ayrıca patates, soğan ve sarmısak da çok ekilir.

Kasaba. — İlçe merkezi olan Zara kasabası, Hafik ovasının doğu bölümünde, Köse Dağı eteklerinde ve Kızılırmak nehrine dökülen Harman suyunun vâdisinde kuruludur. Denizden yüksekliği 1.450 metre olan Zara'nın nüfusu 7.351'dir (1960 sayımı).

Zara'nın doğusundan Kızılırmak nehri geçer. Kasabanın 15 km. batısındaki Tödürge gölü bir gezinti yeridir.

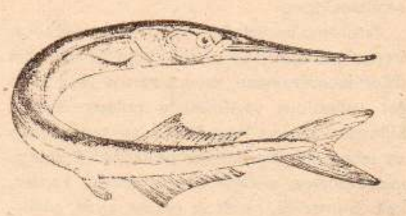
Kasaba, Sıvas'a 71 kilometrelik karayolu ile bağlıdır. 39 kilometre batıdaki Hafik, 38 kilometre doğudaki İmranlı kasabaları ile Zara arasında düzgün karayolu vardır. En yakın demiryolu istasyonu Sıvas'tadır.

Kasabanın hartası, imar plânı, elektrik ve su tesisleri vardır. Zara'nın tek endüstrisi demircilikdir. Tarım aletleri yapan 50 kadar işyeri vardır. Çevrenin başlıca ürünleri buğday, arpa, soğan, patates, mercimek ve fasulyedir. Halk geçimini tarımdan sağlar. Hayvan besliyenler de çoktur. Hayvancılık yapanlar yazın Köse Dağı'ndaki Molla Hasan yaylasına çıkarlar.

ZARGANA

İnce uzun bir balıktır. Turna balıklariyle akraba olan zarganaların, en büyük özelliği, alt ve üst çenelerinin son derece uzun oluşudur. Âdeta bir gaga biçiminde olan çeneleri, bu balıkların ilk bakışta diğer balıklardan ayırdedilmesini sağlar.

Zarganaların sırtı koyu yeşile çalan mavi, yanları açık ve parlak yeşil ve mavi, karnının altı beyazdır. Vücudu ince pullarla kaplıdır. Akdeniz, Karadeniz ve Marmara'da bol bulunur. Eti, izmarit balığı lezzetindedir. Kışın genel olarak derin sulara çekilir, yazın sahillere yaklaşırlar. Yumurtlama mevsimi, nisan, mayıs ve hazirandır. En büyüklerinin uzunluğu 70 sm.'yi bulur.

Zargana

ZARKANADLILAR

Hayvanlar âleminde, böceklerin bir takımıdır. Bunların kanadları zara benzediği için bu adla anılırlar. Başlıca örnekleri arı ve karıncadır.

ZATÜLCENP (Plörezi)

Göğüs boşluğunu ve akciğerlerin üzerini örten zarın (plevra) iltihaplanmasına zatülcenp (plörezi) denir. Göğüs kafesiyle akciğerler arasında kalan plevra boşluğu, kapalı bir torba gibidir. Zatülcenp yapan mikroplar, buraya normal olarak kan ve lenf yolu ile veya komşu organ ve dokulardaki iltihapların doğrudan doğruya yayılmasiyle gelir. Meselâ zatürree, akciğer absesi, akciğer veremi, karın zarının iltihapları, plevra zarına atlıyabilir.

Normal plevra, kâğıt inceliğinde, saydam ve esnek bir zardır. İltihap hali plevranın bu özelliğini kaybettirir. Bazı iltihap ürünlerinin birikmesiyle, zarın kalınlığı 1-2 santimetreyi bulabilir ve gayet sert, esnekliğini kaybetmiş, meşin gibi bir hal alır.

Plevranın iltihabı genel olarak iki şekilde kendini gösterir. Zarlar arasında su toplanırsa, hastalık, «sulu zatülcenp», su toplanmazsa «kuru zatülcenp» adını alır.

Kuru zatülcenpte bilhassa soluk almada yan ağrısı, ateş, öksürük, halsizlik, iştahsızlık ve zayıflama olur. Genel belirtiler birkaç hafta devam eder.

Sulu zatülcenp, kırıklık, öksürük ve yavaş

yavaş 38-38,5 dereceye çıkan ateşle sinsi bir şekilde kendisini gösterir veya titreme, şiddetli yan ağrısı, 39-40 ateşle birdenbire başlar. Hastalığın sonraki gidişi, yavaş veya had şekillerde olabilir. Plevra boşluğuna dolan su, birkaç haftada emilip, yerinde hiçbir iz bırakmıyabileceği gibi, bazan 3-6 ay kadar kaybolmaz. Bu durumda su, yavaş yavaş emilir, zarlarda da değişik derecede kalınlaşma, çekilme ve yapışıklıklar kalır.

Belirtileri. — Ateş, soluk darlığı, hasta tarafta ağrı, kuru bir öksürük, gece terlemesi, iştahsızlık, hastalığın en önemli belirtileridir. Kuru zatülcenpte, iltihaplı plevra zarlarının birbirine sürtünmesinden dolayı yan ağrısı fazladır. Sulu zatülcenpte ise su toplanmaya başladıktan sonra zarların birbirinden ayrılması ağrıyı hafifletir.

Plevra boşluğunda toplanan su, teşhis veya tedavi amaciyle kaburgalar arasından iğne sokularak şırınga ile boşaltılır. Suyu boşaltma sebepleri şunlardır: 1) Başlangıçta teşhis için (çekilen suda lâboratuvar muayeneleri yapılır); 2) Solunum güçlüğünü hafifletmek için; 3) Emilmenin yavaş olduğu vakalarda arta kalan suyun vaktinde çekilmesi için; 4) Akciğer dokusunda bir âfetten şüphe ediliyorsa röntgen muayenesinde akciğeri iyice görebilmek için.

Zatülcenp'in sebebi, %90 tüberkülozdur. Verem mikrobu kan ve lenf yolu ile vücudun diğer kısımlarından, plevra zarına veya akciğer vereminin yayılmasiyle bulaşır. Tüberkülozdan başka, boşluğunda su toplanmasına sebep olan hastalıklar şunlardır: Romatizma, zatürree, akciğer absesi, frengi, kanser, kalb yetmezliği, nefrit ve nefroz, siroz, göğüsteki tümörler.

Ayrıca, bazı kazalar sonucu, göğsün yaralanması, kaburga kemiklerinin kırılması, bıçak ve delici aletlerle veya kurşunla yaralanmalar, mikropların içeri girerek plevrada iltihaplar yapmasına sebep olabilir.

Tedavi. — Zatülcenp vakalarının %90'ı tüberküloza bağlı olduğuna göre, başka özel bir sebep yoksa, tedavi bir tüberküloz tedavisi şeklinde yapılır.

Verem basiline etkili özel ilâçlardan streptomisin, P.A.S., izo-nikotinik asidi ve benzerleri kullanılır. Yan ağrısına, ateşe, soluk darlığına karşı çeşitli ilâçlar verilir. Hastalık geçinceye kadar yatak istirahati şarttır. Nekahet de uzun sürmelidir. Bir verem intanı geçirildiği asla unutulmamalı ve 3-5 sene zaman zaman hastanın kontrolü yapılmalıdır.

Yiyecek olarak, bol vitaminli, yüksek kalorili, proteince zengin, kolay sindirilir besinler verilir. Tüberkülozdan başka sebeplerle olan plörezilerde genel tedavi yanında mikrobun cinsine göre özel ilâçlar verilir ve zatülcenp yapan hastalık için gerekli tedavi uygulanır.

ZATÜRREE (Pnömoni)

Tıp dilinde «pnömoni» denen zatürree, özellikle pnömokok veya diğer bazı bakteri ve virüslerin akciğerlerde meydana getirdiği bir hastalıktır. Bu mikroplar, kan suyu ve hücrelerinin akciğer dokusunda ve boşluklarında toplanmasına ve dolayısiyle iltihap ve yoğunlaşmaya sebep olur.

Zatürree, insanda raslanan en ağır intan (enfeksiyon) hastalıklarından biridir. Ilık iklimlerin hastalığı olmakla beraber, tropik bölgelerde de görülür. Soğuk, rutubet ve değişik hava şartları hastalığa yakalanmayı kolaylaştırır.

Zatürreenin değişik şekilleri vardır. Hastalığı meydana getiren mikrobun cinsine veya akciğerlerde husule gelen iltihabın şekline göre aşağıdaki gruplara ayrılır.

1 — Mikroplara göre: a) Pnömokok, b) Streptokok, c) Stafilokok, d) Friedlander basili, e) Enfluenza, f) Tüberküloz, g) Virüs pnömonileri.

2 — İltihabın şekline göre:

a) Lober Pnömoni. — Bir veya birkaç akciğer lobunu kaplıyan kitle halinde iltihap ve yoğunlaşmadır.

b) Bronko-Pnömoni. — Soluk borularının en son dallarını ve alveolleri (kesecikler) içine alan iltihaplanmadır.

c) Aspirasyon Pnömonisi. — Her hangi bir maddenin soluk borusuna kaçmasiyle özel tipte bir zatürree meydana gelebilir. Ameliyatlarda, bazı hastalıklar sırasında kusma ile mideden gelen maddelerin, yahut ağızdan başka yabancı cisimlerin soluk borusuna kaçtığı olur. Daha çok solunum refleksinde bir tembellik veya bozukluk sonucu meydana gelen bu durumlarda özel bir bakteriyle ilgili olmadan da zatürree başlıyabilir.

d) Hipostatik Pnömoni. — Sürekli hastalıklar (müzmin), bilhassa akciğerlerde kan toplanmasına sebep olan kalb hastalıkları sonucu olan zatürreelerdir. Bu gibi hallerde hastalık yapma kabiliyeti çok az olan mikroplarla dahi kolayca pnömoni husule gelebilmektedir.

Pnömokok Pnömonisi

Pnömokoklar tarafından meydana getirilen ve en çok raslanan zatürree tipidir. Hastalık, bazan bir, bazan her iki akciğerde kitle halinde yoğunlaşma ve iltihaplanmaya sebep olur.

Pnömokoklar mum alevi şeklinde, mikroskopta çift çift görülen ve bugüne kadar 70 kadar tipi ayrılabilen kok cinsinden mikroplardır. Vakaların %80'ini 1'den 8'e kadar olan tipler meydana getirir.

Pnömokoklar, normal olarak insanların boğazında bulunabildiği gibi, başka kimselerden, hastalardan, portörlerden (taşıyıcılar) de alınabilir. Ancak hastalığın ortaya çıkabilmesi için bazı şartlar lâzımdır. Zatürree salgınlarına çok seyrek raslanır; hastalık daha çok şurada burada tek vakalar halinde görülür.

Hastalık kimlerde görülür

Zenciler, beyazlardan daha kolay zatürreeye yakalanır. Kadın ve erkeklerde zatürreeye istidat aynıdır. Yalnız erkekler, mesleklerine göre dış hayatın ağır şartlarına mâruz bulunduklarından daha fazla yakalanmaktadırlar. Çocukluk ve ihtiyarlık çağında, hastalığa karşı istidat artar.

Zatürree, fakir ve beslenme durumu bozuk olanlarda daha çok görülür. Güç işlerde çalışanlar ve fena hava şartlarında bulunanlar hastalığa kolaylıkla yakalanırlar. Kalabalık şehirlerde hayat şartlarının kötü olması da, köylere göre vakaların daha çok bulunmasını kolaylaştırır.

Yorgunluk, ileri derecede zayıflık, alkolizm, şiddetli bir terlemeden sonra üşüme zatürreenin çıkmasına sebep olabilir. Sıcaklığı birden değiştiren hava şartları, soğuk, önemli sebeplerdendir. Kış sonu ve ilkbahar başlangıcı bu bakımdan en sakınılacak hava durumunu gösterir. Nezle, grip, bademcik iltihabı gibi hastalıklar zatürreeyi hazırlıyan en önemli sebeplerden sayılır. Nitekim pnömoni çoğunlukla tâli (sekonder) bir hastalık olarak ortaya çıkar.

Belirtileri. — Kuluçka devri 24-48 saat kadardır. Hastalık birdenbire, şiddetli terleme, yan ağrısı ve ateşle başlar. Titremeyle yükselen ateşten sonra (39.5 - 40 derece) solunum rahatsız ve hızlı bir durum alır. Hasta sık sık öksürür ve az miktarda pembe veya paslı balgam çıkarır. Dil paslıdır, dudakta uçuk belirir.

Yan ağrısı zatürreede çok önemli bir belirtidir. Bu ağrı meme başı bölgesinde, bazı vakalarda karında duyulur. Hastalık bilhassa çocuklarda, çok defa karın ağrısiyle başlar.

Başlangıçta kesik ve kuru olan öksürük gittikçe artar ve nöbetler halinde gelerek şiddetli ağrıya sebep olur. Öksürükle çıkan balgam, ilk günler pembe ve hafif kanlıdır. 3-4 gün sonra paslı ve yapışkan bir hal alır; bazan limon veya portakal rengini de alabilir. Balgamda cerahat hücreleri ve pnömokoklar vardır.

Zatürreenin önemli belirtilerinden biri de solunum güçlüğüdür. Solunum sayısı yükselerek dakikada 25 ilâ 40 arasında değişir. Soluk almada burun kanadları genişler. Soluk vermede inleme olur. Soluk alıp vermede yan ağrısı hastayı çok rahatsız eder.

Zatürreede ayrıca sinir belirtileri, bilhassa çocuklarda menenjiti hatırlatan kasılmalar olabilir. Mide, barsak yönünden bulantı, kusma, karında şişkinlik, bazan ishal görülebilir.

Hastalığın Bitişi. — Ateş, bir hafta, on gün devam ettikten sonra (40-41) derece arasında) kriz halinden normale, hattâ normalin altına düşer. Hasta bol bol terler, nabız ve solunum sayısı azalır, birkaç saat içinde durum iyiliğe döner.

Ağır vakalarda ateş yüksek kalır, nabız ve solunum daha da hızlanır. Hastalığın akciğerlerin büyük bir kısmına yayılmasiyle dolaşım yetmezliği veya kalb ihtilâtları olursa hasta ölebilir.

Zatürree İhtilâtları (Komplikasyon). — Zatürreenin seyri sırasında veya sonunda çeşitli organ ve sistemlerde şu hastalıklar ve bozukluklar ortaya çıkabilir. Kuru veya sulu zatülcenp, göğüs zarları (plevra) arasında cerahatlenme, kalb zarı iltihabı, kalb içi iltihabı, menenjit, mafsal iltihapları, tromboz ve amboli sebebiyle damar tıkanmaları, karın zarı iltihabı (peritonit), nefrit, akciğer absesi, ciltte apseler, tükrük bezi iltihabı, orta kulak iltihabı.

Zatürree, bazan çok kısa, meselâ 24-48 saat kadar sürer ve geçer. Erken tedavi, çok zaman, hastalığın bu kadar kısa zaman içinde iyi olmasını sağlar.

Yaşlılarda, sinsi başlıyan ve o şekilde devam eden pnömoniler olmaktadır. Ateş çok defa normal veya çok hafiftir. Gidiş sakin olmakla beraber bu gibi vakalar çok kötü sonuçlar verebilir.

Tedavi. — Sülfamid ve penisilinin bulun-

TURİSTİK TÜRKİYE'DEN GÖRÜNÜŞLER

ULUDAĞ, çeşitli turistik tesisleriyle yılın her mevsiminde büyük kalabalık çeken bir dinlenme ve spor merkezidir. Bursa'dan kara yolu ile gidilen Uludağ, İstanbul'a ancak birkaç saatlik uzaklıktadır.

ANTAKYA, yurdumuzun güneş kesiminin en büyük, en güzel şehirlerinden biridir. Âsi Nehri üzerindeki Antakya Köprüsü, şehrin en hareketli, ilgi çekici köşeleri arasındadır.

ması zatürree tedavisinde yepyeni bir ufuk açmıştır. Penisilin pnömokokların en tesirli ilâcıdır. Daha sonra bulunan aureomycin ve terramycine de penisilin kadar müessirdir.

Zatürreeli hastanın tam istirahat etmesi şarttır. Hasta yarı oturur vaziyette yatırılır. Oda iyice havalandırılmalıdır.

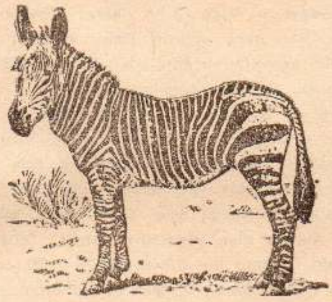
Yemekler bol şekerli ve nişastalı besinlerden seçilmeli, yüksek kalorili olmalıdır. Süt, çorba, hoşaf, meyva suları vermek uygundur. Verilen sulu yiyecekler günde 3 litreyi bulmalıdır. Pnömokoklara karşı verilen antibiyotiklerden başka, öksürüğe, yan ağrısına, karın şişkinliğine karşı çeşitli ilâçlar verilir. Hastalığın gidişi sırasında ortaya çıkan birçok belirtiler, bozukluklar ve ihtilâtlar tedavide dikkatle göz önüne alınır.

Pnömokoklara karşı serum tedavisi de yapılabilir. Eskiden çok kullanılan bu tedavi usulüne bugün ancak antibiyotiklere direnç gösteren vakalarda baş vurulmaktadır.

ZEAMET (Bk. TİMAR ve ZEAMET)

ZEBRA (Zebir)

Attan küçük, postu kaplan postuna benziyen bir hayvandır. Tekparmaklılardandır, Afrika'nın otlak ve ormanlık yerlerinde kalabalık sürüler halinde yaşar. Zebranın vücudu sarımtırak ve esmer çizgilerle kaplıdır; hayvanın vücudunu enine çizgiler halinde kuşatır; ayaklarında bukağılıklarına kadar iner. Vücudu gibi yelesi de aynı renkte kuşak kuşatır. Bazı cinslerinde ayaklarda bu çizgiler bulunmaz. Zebra çok çevik bir hayvandır.

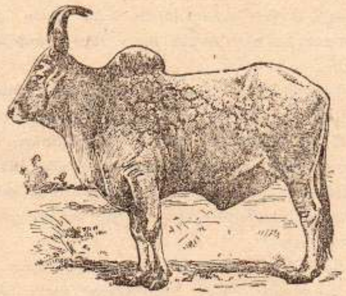
Zebra

Gözleri çok keskin, kulakları da çok kuvvetli olduğundan yırtıcı hayvanların varlığını çok uzaklardan farkeder ve sürü halinde kaçmaya başlarlar. Antilop ve benzeri gibi ot yiyen küçük hayvanlar, sürüler halinde zebra sürülerinin yakınlarında yaşarlar, böylece onlar da tehlikeyi haber alıp kaçmaya başlarlar. Zebralar, yavrularını, hastalarını ve sakatlarını ortalarına alıp kuvvetli çifteleriyle yırtıcı hayvanlara karşı başarıyla savunurlar. Bazı türleri yavaş yavaş son bulmak üzeredir.

ZEBU

Asya'nın tropik bölgelerinde yaşıyan bir sığır türüdür. Başlıca özellikleri sırtlarında, kürek kemiklerinin hizasında orta büyüklükte bir hörgüç bulunmasıdır.

Zebular, daha çok Hindistan ve Malezya dolaylarında yabani halde yaşarlar. Ayrıca Hindistan'da evcilleştirilen bir türü vardır. Bu türden olan Zebular çok eski çağlarda Mısır'a getirilmiş, oradan da bütün Afrika, hattâ Madagaskar'a kadar yayılmıştır.

Zebu

ZEBUR

Dört kutsal kitaptan biridir. Daha çok ayrı bir kitap olarak değil, Tevrat'ın bir parçası olarak kabul edilen Zebur, Hz. Davud'a vahyolunan kitaptır (Bk. Davut).

Zebur da, Kuran'dan başka kitaplar gibi ilk halini muhafaza edememiş; sonradan başka metinlerle karışmıştır.

Önceleri sadece İbrani dilinde, İbrani ve Ârâmi alfabeleri ile yazılmış olan Zebur; Hıristiyanlığın doğup gelişmesinden sonra Lâtinceye, daha sonraları da birçok dillere çevrilmiş, «Kitab-ı Mukaddes»in «Ahd-i Atîk» bölümüne alınmıştır. Zebur da, Tevrat gibi, yüzyıllardır pek çok batılı edip, şair, ressam ve müzisyene ilham kaynağı olmuştur.

ZEHİRLER ve ZEHİRLENMELER

Vücuda alındıkları zaman organ ve sistemlerde çeşitli bozukluklara, hattâ ölüme sebep olan maddelere zehir denir. Bu gibi maddelerin etkisiyle zehirlenme dediğimiz belirtiler ortaya çıkar. Zehirler, vücuda değişik yollardan girer. Bazı maddeler çok az, bazıları ise belirli bir miktardan fazla alındıkları takdirde zehir etkisi yaparlar.

Çok zehirli maddeler veya bir defada çok miktarda alınan zehirler, vücutta etkilerini birden gösterir, buna «had zehirlenme» denir. Bazı zehirlerin azar azar ve devamlı alınmaları halinde meydana gelen görünüş ve belirtiler ise «müzmin (kronik) zehirlenme» adını alır.

Ağız yolundan olan bir had zehirlenmede ilk görülen belirtiler mide - barsak yolunun tahrişine bağlıdır. Meselâ; ağız, boğaz ve midede yanma, bulantı, kusma, ishal gibi belirtiler olabilir. Daha sonra zehirin (toksinin) emilmesiyle solukluk veya morarma, nabzın zayıflaması, tansiyon düşmesi ve şok hali görülür.

Genel olarak, zehirlenmelerin tedavisinde şu esaslar içinde hareket edilir: 1) Zehirin dışarı atılmasını sağlamak; 2) Zehiri vücut içinde gidermek; 3) Ortaya çıkan bozukluklarla savaşmak (ağrı, solunum ve dolaşım felci, kasılmalar, şok, koma gibi).

1) Zehirin dışarı atılması, kusturma, mide yıkanması, barsakların müshil ve lavmanla boşaltılmasiyle sağlanır.

2) Zehirin vücut içinde giderilmesi için, panzehirler (antidot) kullanılır. Meselâ protein cinsinden olanları çökertmek için «Tanin», okside olmakla parçalanabilenler için «potasyum permanganat», zehirin emilmesi için «Tıbbî kömür», dokuların korunması için süt, yumurta akı, zeytinyağı gibi maddeler verilir.

3) Ortaya çıkan bozukluklarla savaşmak için, çeşitli ilâçlar, sıcak tutma, kan verme, suni teneffüs gibi tedbir ve tedaviye başvurulur.

Zehirlenme yapan maddeler genel olarak aşağıdaki gruplarda toplanır: İlâç veya kimyasal maddeler; besin zehirlenmesi; hayvansal zehirler.

İlâç veya Kimyasal Maddelerle Zehirlenme

1 — Alkol Zehirlenmesi. — A) Metil alkol zehirlenmesine seyrek raslanır. Zehirlenme 50 cc.'den fazla içildiği zaman görülür. 100 cc.'den fazla içilirse öldürür. Zehirlenme halinde genel belirtilerden başka, bilhassa görme bozukluğu veya körlük, yüzde kızarma, sarhoşluk vardır.

Tedavi için %5 bikarbonat dö sud ile mide yıkanır. Dolaşım ve solunumu kuvvetlendirici ilâçlar yapılır. Gözler ışıktan korunmak için bağlanır. B) Etil alkolden had zehirlenme görülebilmesi için içilmesi gereken miktar şahsa göre değişir. Kanda alkol kesafeti %0,02'yi geçerse sarhoşluk hali belirir. %0,50'yi geçerse ölüm olur.

Had Alkol Zehirlenmesi Tedavisi

Bol suyla mide yıkanır, sıcak içkiler verilir ve şahıs sıcak tutulur. Koyu sade kahve içirilmesi faydalıdır (Bk. Uyuşturucu Maddeler).

2 — Nikotin Zehirlenmesi. — Tütünde %2 oranında bulunan nikotin çok zehirlidir. Fakat tütün yandığı zaman dumanda 1/4 - 1/10 kadar kalır. Dumanı içeri çekilmediği zaman bir sigaradan 7 miligram duman akciğerlere giderse 3 miligram nikotin alınmış olur. Alışkanlık halinde bu miktarlara tahammül edilir.

Had tütün zehirlenmesi seyrek görülür. Sigaraya yeni başlıyanlarda veya tütün ziraati ve sanayiinde çalışanlarda olabilen zehirlenme halinde sindirim yolunda yanma, bulantı, kusma, karın ağrısı, ishal gibi belirtiler göre çarpar. Ruhsal bozukluk ve felçler de olabilir.

Tedavi. — Tanin veya potasyum permanganat solusyonu ile mide yıkanır. Şahıs kusturulur ve ağızdan tıbbî kömür verilir. Dolaşım ve solunumu kuvvetlendirici, huzursuzluğu giderici ilâçlar yapılır (Bk. Sigara, Tütün).

3 — Karbon Monoksit Zehirlenmesi. — Karbonun tam yanmaması sonucu meydana gelen, kokusuz karbon monoksit (CO) gazı hemoglobine kuvvetle bağlandığı için havada %0,1 kesafetinde bile olsa öldürücüdür. Karbon monoksitten zehirlenme kaza veya intihar sonucu görülür. Havagazı, mangal, maden kömürü, egzos boruları en önemli karbon monoksit kaynaklarıdır.

Belirtileri. — Başağrısı, baş dönmesi, kulak çınlaması, yüzün kızarması, bulantı, kaslarda gittikçe artan bir gevşeme ile başlar. Şuur yerinde olmasına rağmen şahıs hareket edip kendisini kurtaramaz ve komaya girer.

Tedavi. — Zehirlenen kimse hemen temiz havaya çıkarılır ve istirahat ettirilir. Suni teneffüs yaptırılır, oksijen verilir.

4 — Civa Zehirlenmesi. — Had civa zehirlenmesi nadirdir. En sık süblime (biclorure de mercure) zehirlenmesine raslanır. Süblime, ekseriya intihar etmek için alınır. Öldürücü doz 1 gramın üstündedir. Süblime tabletini yutan kimse 15 dakika içinde kusarsa sonuç tehlikeli olmıyabilir. Çünkü bu zaman içinde zehirin büyük bir kısmı eriyip emilmeden dışarı atılmış olur. Süblime, suda eridikten sonra içilmişse süratle emilmeye uğrayacağından durum daha vahim bir hal alır.

Tedavi. — %4'lük bikarbonat do sud solusyonu veya albüminli su (1 litre suya 10 yumurta akı) ile mide yıkanır. Mide yıkanması yapılamıyacaksa zehirlenen kimseye yumurta akı karıştırılmış su, süt veya karbonatlı su içirilerek kusturulur. Şok hali varsa onunla savaşılır. İdrar azalır veya böbrek süzmesi tamamiyle kesilirse, böbrek yetmezliği tıbbî ve cerrahi usullerle, önemle üzerinde durularak tedavi edilmelidir.

Müzmin civa zehirlenmesi sanayide görülür. Civa buharlarının havadaki kesafeti 10 metre kübde 1 miligramı geçerse müzmin zehirlenme ortaya çıkabilir.

Belirtileri ağız yarası, nefrit, deri döküntüleri, ishal ve ruhsal bozukluklardır.

Tedavi için civa tuzlarının vücuttan atılmasını sağlıyan ilâçlar verilir.

5) Kurşun Zehirlenmesi. — Kurşun, akümülâtör, yağlı boya, lehim gibi sanayii dallarında bu zehirlenmeye raslanır. Had kurşun zehirlenmesi seyrek görülür. Bir defada çok miktarda kurşun buharının teneffüs edilmesi veya ağızdan alınması halinde had tablo meydana gelir. Belirtileri kusma, ishal, kasılmalar, dolaşım ve solunum felci, karın ağrılarıdır.

Tedavi için sıcak su, yumurta akı veya sütle mide yıkanır. Belirtilere göre ilâçlar verilir. Müzmin kurşun zehirlenmesinde, kusma, kabızlık, şiddetli karın ağrıları, tansiyon yükselmesi, diş etlerinde kararma, kansızlık ve felçler görülür. Kurşun birikici bir zehirdir, kemiklerde oturur.

Tedavinin ilk şartı şahsı zehirli iş yerinden uzaklaştırmak. Bol süt vermektir. Vücuttan kurşun tamamiyle atılıncaya kadar süte devam edilir.

6 — Gümüş Zehirlenmesi. — Çok seyrek görülür. Had zehirlenme gümüş nitrat alındığı zaman meydana gelir. Kusmukta beyaz, dışkıda siyah çökelekler vardır. Bu gibi hallerde genel zehirlenme tedavisi yapılır.

Müzmin gümüş zehirlenmesinde, sindirim sistemi bozukluklarından başka diş etlerinde mavi çizgiler, deride gri mavi çizgiler meydana gelir. Bu lekelerin giderilmesi çok güçtür. Arjirol (Argyrol) adındaki göz ilâcının uzun zaman damlatılması da göz beyazında maviliğe sebep olur. Bunun giderilmesi de mümkün değildir.

7 — Bakır Zehirlenmesi. — Asit etkisi gösteren bazı yiyecekler iyi kalaylanmamış veya kalayı sıyrılmış kaplarda bırakılırsa, zehirli bakır bileşiklerinin meydana gelmesine sebep olur. Fakat husule gelen zehir miktarı o kadar azdır ki, bu şekilde bir zehirlenme hali son derece kalaysız kaplardan yemek yiyenlerde görülür. Besin zehirlenmelerinin asıl sebebi bakır kaplardan ziyade yemeklerin içinde üriyen mikroplardır. Eğer kalay içine kurşun karıştırılmışsa gene zehirlenme olabilir.

Tedavi için, 1-2 yumurta akı karıştırılmış sütle mide yıkanır veya şahıs kusturulur.

8 — Potasyum Klorat Zehirlenmesi. — Barut ve kibrit sanayiinde veya ilâç olarak fazla alındığı zaman potasyum klorat zehirlenmesi görülebilir. 5 gramdan fazlası zehirli etki gösterir.

Belirtileri solunum güçlüğü, morarma, yeşil kusmalar, ishal, kan işeme, idrar kesilmesi, sarılık ve nihayet komadır. Hasta birkaç saat veya 1-2 gün içinde ölür.

Tedavi. — Mide yıkanır, kan nakli yapılır., oksijen verilir. Ağızdan, panzehir olarak, bol miktarda bikarbonat do sud verilmelidir. Süt, çay, kahve içirilir, ekşi maddeler verilmez.

9 — Siyanür Zehirlenmesi. — Siyanür hücre zehiridir, hücrenin oksijen almasına engel olur. Alınan miktara göre ânide veya birkaç saat içinde ölüme götürür. Siyanür asidi uçucu olduğundan solunum yoliyle de zehirlenme yapar. Midedeki asit kloridrik etkisiyle, potasyum siyanürden de siyanür asidi meydana gelir. Her iki madde için öldürücü doz 0,05-0,20 gram kadardır.

Tedavi. — Zehirlenme solunum yoliyle olmuşsa şahıs temiz havaya çıkarılır, suni teneffüs vapılır ve oksijen verilir. Hastayı sıcak tutmak gereklidir. Solunumu kuvvetlendirici ilâçlar verilir.

Ağız yoliyle zehirlenmede yukarıda belirtilenden başka mide potasyum permanganat solusyoniyle yıkanır. Siyanürlere karşı panzehir etkileri olan ilâçlar verilir.

10 — Arsenik zehirlenmesi. — Arseniğin kendisi değil, bileşikleri, özellikle arsenikli hidrojen çok zehirlidir. Had zehirlenme en çok cinayet veya intihar amaciyle kullanıldığı hallerde görülür. Cam ve deri sanayiinde müzmin zehirlenmeye çok seyrek raslanır.

Tedavi için mide yıkanır veya hasta kusturulur. Antidot (panzehir) ilâçlar kullanılır.

11 — Fosfor Zehirlenmesi. — Kibrit yapımında fosfor kullanıldığı zamanlar zehirlenme vakaları çok görülürdü. Şimdi daha çok fosforlu fare ve böcek ilâçları, fosfor zehirlenmesine sebep olmaktadır.

Belirtileri, kusma, karın ağrısı, ishal ve dolaşım iflâsı. Fosfor zehirlenmesinde kusmuk sarmısak kokar ve karanlıkta fosforlu ışık verir. Karaciğer karabiyeti ve böbrek yetmezliği ölüme sebep olur.

Tedavi. — Hasta kusturulur, potasyum permanganat solusyoniyle mide yıkanır. Lavman yapılır. Yağlı maddeler, yağlı müshiller ve süt verilmez.

12 — İyot Zehirlenmesi. — 3-4 gram iyod veya 20-30 gram tentürdiyot öldürücüdür. Fakat alınır alınmaz kusulduğu için çok defa ölüm görülmez.

Belirtiler. — Ağız ve boğazda yanma, bol tükürük, mide krampı, koyu renkli kusma, ishal, dolaşım iflâsıdır. Zamanında tedavi edilmezse ölüme görürür.

Tedavi. — Ya nişastalı veya kaynatılmış süt katılmış su ile mide yıkanır. Yumurta akı ve bol unlu çorbalar verilir.

İyotlu ilâçlar, bilhassa «iodure de potassium» tedavisi sırasında müzmin iyot zehirlenmesi görülür.

Belirtileri, nezle, gözde konjonktivit, göz yaşı akması, bol tükrük ve ağızda kuruluktur. Bu hale mâni olmak için, iyotlu ilâçlar, hekim kontrolü altında alınmalıdır.

13 — Asitlerle Zehirlenme. — Asit zehirlenmesi ağız yoliyle olmuşsa hemen mide yıkanmalıdır. Bu işte yumurta akı, sabun ve süt karıştırılmış su kullanılır. Yıkama imkânı yoksa bu gibi maddeler içirilir ve hasta kusturulur. Asit alınmasının üstünden birkaç saat geçmişse, mide delinmesi olabileceğinden yıkamadan vazgeçmek lâzımdır. Lavmanlar da bu bakımdan tehlikelidir.

Asitlerle olan deri ve mukoza yanıklarında karbonatlı su ile yahut süt ve yumurta akiyle yanık kısmı bolca yıkanır.

14 — Alkalilerle Zehirlenme. — Delinme ihtimali olduğundan mide yıkanmaz, tehlikelidir. 100 - 200 $sm.^3$ sirke ve bol miktarda su içirilir. Daha sonra yumurta akı, süt ve zeytinyağı verilir.

Alkalilerin sebep olduğu cilt yanıkları sirkeli sularla yıkanır.

15 — Barbitüriklerle Zehirlenme. — Bu gruptan olan uyku ilâçları, yanlışlıkla veya intihar gayesiyle 3 gramdan fazla alınırsa öldürücüdür.

Belirtiler. — Şuur kaybı, koma, morarmadır; gözbebekleri genişler, refleksler kaybolur. Eğer göz bebekleri dar ve nabız 140'ın üstündeyse sonuç iyi değildir. Az miktar alınmışsa şahıs 7-8 saat içinde komadan çıkar.

Tedavi. — Mide su ile yıkanır. Oksijen verilir, kan nakli yapılır. Kalbi ve sinir sistemini kuvvetlendirici ilâçlar verilir. Ağır komalarda elektrik şoku yapılabilir.

16 — Petrol ve Benzin Zehirlenmesi. — Ham petrol, karışık organik maddelerin bileşimidir. Petrolün damıtılmasiyle elde edilen benzin, gaz yağı motorlarda kullanılır. Temiz benzinlerde bile %10 kadar zehirli bir madde olan «benzen» vardır. Teneffüs edilen havanın bir litresinde 25 - 30 miligram benzin varsa, 1 saat içinde ölüm meydana gelir.

Tedavi. — Zehirlenen şahıs temiz havaya çıkarılır, suni solunum yapılır, oksijen verilir. Ağızdan alınmışsa mide yıkanır, kusturulur ve müshil verilir. Gerekirse kan nakli yapılır.

17 — Striknin Zehirlenmesi. — 50 miligramdan fazla alınan striknin öldürücüdür. Fakat uyku ilâçlariyle zehirlenmelerde, alkol komasında, tedavi amaciyle striknin kullanılır. Böyle durumlarda yukarıdaki miktarın on misli de verilse şahıs dayanır.

Striknin zehirlenmesinin en önemli belirtisi, aralıklı olarak genel kasılma, titreme ve kramplardır. 2-3 saat içinde ölüm olabilir.

Tedavi. — Ağız yolundan alınmışsa şahıs hemen kusturulur. Mide yıkanır. Kramplara karşı morfin, kloral, lûminal, bromür gibi ilâçlar verilir. Hasta sıcak tutulur ve gerekirse suni teneffüs yaptırılır.

18 — Anilin Zehirlenmesi. — Daha çok boya sanayiinde çalışanlarda görülür.

Belirtileri, kusma, ishal, baş dönmesi, başağrısı, şuur kaybı, morarma, solunum

güçlüğü, idrar kesilmesi, sarılık, siyah idrar, kasılmalardır. Sonunda hasta komaya girer ve ölür.

Tedavi için yapılacak ilk şeyler taze hava, bol oksijen ve suni solunumdur. Ağız yoliyle zehirlenmede, şahıs kusturulur, midesi yıkanır.

19 — D.D.T. Zehirlenmesi. — Böcek öldürücü bir ilâç olan D.D.T. yağlı maddelerde eritildiği zaman deriden bile geçerek zehirli tesirini gösterir. Ağızdan 5 gramdan fazlası zehirler.

Tedavi için, mide yıkanır, lavman yapılır ve müshil verilir.

Besin Zehirlenmesi

Eskiden, besinlerden olan zehirlenmelerin «ptomaine» denen maddelerden veya kalaysız kablardaki bakırdan ileri geldiği zannedilirdi. Bugünkü araştırmalar besin zehirlenmelerinin bunlardan değil, daha başka sebeplerden olduğunu göstermiştir.

Besin zehirlenmeleri yiyeceklerde üriyen «stafilokok, proteus» gibi çeşitli mikroorganizmalardan meydana gelmektedir.

Besinlerin bazı kimselerde allerjik tezahürlere sebep olması zehirlenme sayılmaz.

Cava fasulyesinde, şeftali ve kiraz gibi meyvaların çekirdeklerinde siyanür asidi bulunduğundan, bunlar ağır zehirlenmelere sebep olabilir. Vicia fava adındaki bir çeşit baklagilin yenmesi de zehirlenmeye sebep olur. Daha birçok bitki, balık ve midye cinslerinin zehirli etkileri vardır.

Besin zehirlenmesinde genel olarak şu tedavi yapılır: Kusturma, mide yıkanması, lavman, şok haliyle savaşma, kan nakli ve belirtilere göre çeşitli ilâçlar.

1 — Mantar Zehirlenmesi. — Bazı çeşit mantarlar bilmiyerek yenirse zehirlenme yapar. Bunların zehiri «muskarin» maddesidir. Muskarin, sindirim ve sinir sisteminde bozukluklara sebep olur. Karaciğer yetmezliği ve koması, hastayı ölüme götürür.

Belirtileri, huzursuzluk, nabız yavaşlaması, görme bozuklukları, kusma ve ishaldir.

Tedavi için mide yıkanır, lavman, kalbi ve solunumu kuvvetlendirici ilâçlar verilir. Muskarinin panzehiri (antidotu) olarak atropin kullanılır.

2 — Çavdar Mahmuzu Zehirlenmesi. — Bilhassa çavdar üzerinde yaşıyan bir parazit bu zehirlenmeyi yapar. Ergo zehiri damarların kuvvetle daralmasına ve gangrenlere sebep olur.

Tedaviye başlarken, zehirli hububatın yenmesi önlenir, kasılmalar ve damar daralmasına karşı ilâçlar verilir.

3 — Botulismus Zehirlenmesi. — Konservelerde üriyen botulismus basilinin yaptığı bu zehirlenme, bu gibi gıdaların yenmesinden 18 -36 saat sonra ortaya çıkar.

Belirtileri, çift görme, göz kapağı felci, görme bozukluğu, yutma güçlüğü, ses kısıklığı, uykusuzluk, kabızlıktır.

Belirtiler geç görüldüğünden, tedavide kusturma ve mide yıkanması faydasızdır. Bu zehirlenmelerde Botulismus basillerine karşı hazırlanmış antibotulinik serum yapılır. Morarma ve solunum felci varsa oksijen çadırı kullanılır. Bütün tedavilere rağmen belirtiler başladıktan sonra şahsın kurtulabilmesi ümidi çok azdır.

Hayvansal Zehirler

1 — Kantarit (Cantharide) Zehirlenmesi. — Kunduz böceği denilen Kantarit, bazı ağaçlarda yaşıyan ufak böceklerdir. Bunların kurutulmasiyle ilâçlar yapılır; yakı olarak kullanılır. Afrodizyak (cinsî isteği artıran) etkisi sebebiyle ağızdan alındığı da olur. 2-3 gramı öldürücüdür. Kantarit zehirlenmesi sonunda nefrit ve idrar yolları iltihabı meydana gelir. Cinsî organlarda, meselâ peniste ağrılı sertleşme yapar.

Tedavi için, mide yıkanır, tuzlu müshiller ve süt içirilir. Sıcak banyo da faydalıdır.

2 — Zehirli Örümcekler. — En tehlikeli örümcek «Latrodectus mactans»dır. Amerika'da bu örümceğe «Black Widow» denir. Bizdeki adı «Büyü»dür. Örümceğin sokmasından sonra evvelâ sokma yerinde, daha sonra yaygın olarak çok şiddetli ağrılar başlar. Karın çok gergin bir hal alır. Morarma ve solunum güçlüğü olur. Tansiyon yükselir ve nabız 40'a kadar düşer. Bulantı, kusma ve terleme de vardır.

Tedavi. — Damardan yapılacak kalsiyum iğnesi bir dakika içinde ağrıyı hafifletir, ayrıca morfin veya kuvvetli ağrı dindirici ilâçlar yapılır. Örümceğin soktuğu yere amonyak veya permanganat sürülür. Amerika'da bu örümceğin zehirine karşı antitoksin hazırlanmıştır.

3 — Zehirli Keneler. — Bazı keneler zehirlidir. Bilhassa küçük çocuklar için tehlikeli ve öldürücü olabilirler. Deriye yapışan kene; zehirini devamlı olarak kana akıtır. Vaktinde görülüp alınmazsa, 2-3 gün içinde çocuğu öldürebilir.

4 — Kırkayak. — Kırkayakların hepsi zehirlidir, fakat zehirleri öldürücü değildir. Sokulan yerde ağrı ve şişlik olur. Ölüm çok nadir görülür.

5 — Akrep. — Akreplerin bazıları öldürücüdür. Sokma yerinde şişme ve ağrı olur. Ayrıca göz yaşarması, aksırık, tükrük artması ve ishal görülür. Ağır zehirlenmelerde kasılmadan sonra felçler olur. Hindistan ve Güney Amerika'da çok zehirli akreplerin sokmasiyle teneffüs felci sonucu ölüm görülür. Türkiye'de daha çok Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde raslanan zehirli akrepler de zaman zaman ölüme sebep olur.

Tedavi. — Isırılan yerin üstüne band konur ve sokulan yer çizilerek emilir. Sokma yerine permanganat veya amonyak sürülür. Akrep zehirine karşı hazırlanmış serumlar şırınga edilir.

6 — Arı Sokması. — Bal arıları iğnelerini batırınca iğne deride kalır ve arı ölür. Yaban arılarının iğneleri düz olduğu için kopmaz ve birçok defa sokabilirler. 500 arının birden sokması en sağlam insanları bile öldürebilir.

Kalb ve böbrek hastaları daha az sayıda arı sokmasiyle ölebilirler. Meyva yenirken, ağız içinde arı sokması olursa, şişme sonucu nefes alınması güçleşir; sokulan kimse ölebilir.

Arının iğnesi doğrudan doğruya bir kan damarı içine girecek olursa çok âni ölüme sebep olur. Yüzden arı sokması vücudun diğer kısımlarına göre daha tehlikelidir.

Belirtiler. — Sokulan yerde şiddetli ve az süren bir ağrı olur. Bu bölgede 1-2 gün kaşınma devam eder. Ayrıca, uyuşma, bulantı, baş dönmesi, çarpıntı ve ateş de görülebilir.

Tedavi. — İğne hemen deriden çıkarılmalıdır. Sokma yerine amonyak, tentürdiyot permanganat sürülür. Çeşitli belirti ve allerjik haller için değişik ilâçlar kullanılır.

Arı zehiri romatizmada, nevraljilerde ve adale ağrılarında faydalıdır; arı zehirinden hazırlanmış ilâçlar vardır.

7 — Yılan Zehirlenmesi (Bk. Yılan Sokması).

8 — İskorpit Balığı Çarpması. — İskorpit balığı sığ ve kumsal sahillerde yüzen veya yüriyen kimselere dokununca birden elektrik çarpması gibi bir his ve şiddetli ağrı duyulur. Balığın baş tarafındaki dikenli kısım cildi kestiği gibi zehirini de vücuda akıtır. Çarpmadan hemen sonra ağrı ve şişme olur. Novokain faydalıdır. Şiş ve ağrı kısa zamanda geçer.

Bibliyografya. — Bu konudaki Türkçe eserlerin başlıcaları:

Zehirler, Zehirlenmeler, Kurtulma Çareleri ve Panzehirler (Celâl Tahsin Boran, 1943); Zehirlenmeler, Teşhis ve Tedavi (Dr. Müfide Kâzım, 1937, 1938); Zehirli Gazlar (Prof. Ömer Şevket Öncel, 1938); Zehirli Gazlar ve İlk Yardımlar (Dr. Ali Korur, 1944); Zehirli Hayvanlar Üzerine Kısa ve Genel Bir Bakış (Prof. Dr. Mithat Ali Tolunay, 1949), Zehirli Örümcek Sokmalarında Dolantin (Dr. Süleyman Sırrı Tinel, 1944).

ZEHİRLİ GAZLAR

İnsan sağlığına zararlı, öldürücü gazlar genel olarak zehirli gazlar diye anılır. Birçok çeşitleri vardır. I. Dünya Savaşında, savaşan devletler birbirlerine karşı zehirli gaz kullanmıştır. Zehirli gazlarla temas mecburiyetinde olan kimseler maske takarak korunabilir (Bk. Zehirler, Gazlar).

ZEHRÂVÎ, Ebu'l-Kaasım (Ölümü: 1013)

Büyük Müslüman tıp ve kimya bilgini. Endülüslü (İspanyol Arap)dür. «At-Tasrîf» adlı tıp ansiklopedisi ile Yunan hekimliğini gölgede bırakmıştır. Birçok yeni hastalık keşfetmiş, bunların tedavi yollarını araştırmıştır. Ortaçağ Avrupası'nda «Azaravius» diye tanınır.

Eserleri daha Ortaçağ'da Lâtince ve İbranice'ye çevrilmiş ve Avrupa medreselerinde okutulmuştur. Ortaçağ Fransız hekimlerinin en büyüğü olan Guy de Chauliac, ansiklopedisinde, 200 kereden fazla, Zehrâvî'nin adını zikrederek ondan nakillerde bulunmuştur.

ZEKÂ

İnsanlara mahsus psikolojik bir kabiliyete zekâ denir. Gerçi bazı hayvanlarda zekâ varsa da, insan zekâsı ile hayvan zekâsı birbirinden çok farklıdır. Hayvanların zekâ ile izah edilecek pek çok davranışları vardır ki, bunlar birer içgüdü niteliğini aşmaz. Buna karşılık insan zekâsı, her alanda pek büyük bir yaratıcılık gösterir.

Psikolojik hayatımızın birçok oluşlarını bilimsel bir kesinlikle ve aşağı yukarı bir lâboratuvar incelemesi şeklinde açıklayıp tanımı-

nı yapmış olan psikoloji bilginleri, «zekâ» konusunda henüz tam ve ortak bir sonuca varmış değillerdir. Bazı bilginler zekâyı «Sebep ile sonuç arasındaki ilgileri bulma, benzeyişleri ve ayrılışları sezme kabiliyeti» olarak tarif eder. Buna göre zekânın en belirli niteliği hüküm ve yargıdır. Böyle bir zekâ, hayvanlar üstüdür ve yalnız insana mahsustur. Diğer bazı bilginler ise zekâyı «Kavrama, hatırda tutabilme, hatırlıyabilme, hayal gücü, dikkat ve muhakeme yeteneklerinin birleşmesinden meydana gelmiş bir şey» olarak kabul ederler. Bu bir seviyedir ve insandan insana, yaştan yaşa değişmektedir.

Zekâ, hislerden ve heyecanlardan ayrı ve bunlardan kuvvetli bir güçdür. Tamamen zihnî hayata dayanır. Tanınmış psikolog Claparéde; zekâyı «yeni oluşlara en kolay ve çabuk uyabilme kabiliyeti» olarak tarif eder. William Stern, bu görüşü biraz daha geliştirmiştir. Ona göre zekâ; «hayatın yeni görevleri ve gerektirdiği yeni şeylere insanın kendisini kolaylıkla uydurabilmesi»dir.

Psikoloji bilginleri zekâyı çeşitlere ayırmışlardır. Buna göre başlıca zekâ çeşitleri şunlardır:

1) Pratik Zekâ. — Bu tip zekâya sahip olanlar, yaşayışla ilgili işlerde çabucak kolaylık sağlarlar. Bu tip zekâlılar, öğrenmeye ve uzmanlaşmaya önem duymaz, ilgi göstermezler. Bunlara, genellikle, hayat adamları denir.

2) Teorik Zekâ. — Teorik zekâya sahip olanlar bilginler ve düşünürlerdir. Belli konulara eğilip zihin ve dikkat yorarlar. Bunlar, diğer işlerde beceriksiz olabilirler.

3) Eleştirmeci Zekâ. — Bu çeşit zekâlılar; kendileri yapmamakla, ya da yapamamakla beraber, yapanların yaptıkları işlerin başarılı yahut başarısız taraflarını çok iyi bir şekilde görebilirler. Sanat münekkidleri bunlara bir örnek teşkil eder.

4) Bulucu ve Yapıcı Zekâ. — Bulucu ve yapıcı zekâ sahipleri, her hangi bir konuda, içlerinden doğan bulma ve yapma gücünün etkisi altında çalışan kimselerdir. Mimarlar, mühendisler, şairler, ressamlar, müzisyenler bu tip zekâlılardır.

5) Karma Zekâ. — Bazı kimselerde, hem pratik hem teorik, bazılarında da hem yapıcı hem eleştirmeci zekâ bulunmaktadır. Bir kişide böyle birkaç zekâ çeşidi birleşirse buna karma zekâ sahibi denilebilir.

Zekâ, bütün insanlarda ayrı ölçüde ve derecededir. Bu sebeple zekâyı, genel olarak, üç dereceye ayırmak mümkündür.

A) Az zekâlı insanlar: Normalin aşağısındaki insanlardır. Ahmaklar, eblehler, aptal (idiot)lar bu derecededir ki; bunlar arasında da bazı farklar vardır.

B) Orta zekâlı insanlar: Normal derecede zeki insanlardır. İnsanların yüzde doksan beşi bu sınıfa girer. Orta zekâ derecesinin de kendi içinde farkları vardır.

C) Yüksek zekâlı insanlar: Normalden üstün zekâlılardır. Bunlar insanların pek azını teşkil ederler. Dehâ (génie) sahibi kimselerdir. Mucitler, büyük ve müstesna devlet adamları, sanatçılar bu grupa mensuptur.

Zekânın az veya çokluğunda yaşın, çevrenin, verasetin etkileri bulunmaktadır. Bütün bunların üstünde zekâ, her şeyden önce, yaradılışa bağlıdır.

Zekâ Ölçümü (Test). — İnsanların zekâ derecelerini, zekâlarına göre hangi mesleğe yönelmeleri gerektiği konularını inceliyen birtakım yeni bilimsel çalışma alanları vardır. Buna test denmektedir (Bk. Test). İlk defa 1900 yılından bu yana başlıyan test çalışmaları ve incelemeleri, bugün çok gelişmiş bulunmaktadır. Zekâ testleri, genel olarak, dört grupa ayrılmıştır:

1) Akıl hastalarının testi: Bu testle akıl hastalarındaki zekânın azlığı çokluğu değil, olan zekânın kalitesi, niteliği ölçülür.

2) Normalin altındaki çocukların zekâ testi: Bu çalışmalar normalden aşağı zekâdaki çocukları bulmak, kavrayış ve yargı derecelerini öğrenmek içindir. Bu testin sonucuna göre, bu tip çocuklar için özel eğitim yapan okullar hazırlanır.

3) Normalin üstündeki çocukların zekâ testi: Yukarıdaki durumun aksini tesbit için yapılan testlerdir. Bazı batı ülkelerinde bu çeşit çocuklar için de özel eğitim yapılmaktadır.

4) Meslek seçme, askerlikte sınıflara ayırma testleri: Bu tip test çalışmaları, özellikle, Amerika'da verimli ve başarılı bir şekilde uygulanmaktadır.

ZEKÂİ DEDE (1825 - 1897)

Zekâi Dede

Büyük Türk bestekârlarındandır. Hafız Mehmet Zekâi Dede Efendi, Mevlevî'dir. Hayatını mevlevihanede müzik icrası ve müzik öğretimiyle geçirmiş, Dr. S. Ezgi, Rauf Yekta Bey, Avni Konuk, oğlu Ahmet Irsoy gibi son derece değerli müzikçiler yetiştirmiştir. 117 eseri, oğlu A. Irsoy ile öğrencisi Dr. S. Ezgi tarafından tenkidî metotla 3 cilt halinde İstanbul Konservatuvarı tarafından yayınlanmıştır. 5 Mevlevî âyini de ayrı bir cilt şeklinde neşredilmiştir. Bayatî-Bûselik makamını Zekâi Dede yapmıştır. Dede Efendi ile Eyüplü Mehmet Bey'in öğrencisi olan bestekâr, onların yolundan gitmiş, çok güzel dinî ve dindışı sözlü eserler bestelemiştir; saz eseri yazmamıştır. Bûselik ve Kürdî ile biten mürekkep makamlardan 4 eserden ibaret fasıllar yapmakla tanınan Zekâi Dede, 500'den fazla eser bestelemiştir. Bunların 263'ünün besteleri elimizdedir. En büyük eserleri, Mevlevî âyinleridir.

ZEKÂT

İslâmlığın beş şartından biridir. Zekât, hicretin ikinci yılında ve oruçtan daha önce farz kılınmıştır. Farz oluşu konusunda Kur'an-ı Kerim'de birçok âyetler bulunduğu gibi, gene aynı konuda pek çok hadîsler de bulunmaktadır. Bu hadîslerde zekâtın, «Erkân-ı İslâmiye'nin Üçüncüsü» olduğu belirtilmiştir. Genel olarak zekât; zengin, ya da hali vakti yerinde olan Müslümanlar'ın, seneden seneye, mallarının kırkta birini fakirlere ve ihtiyacı bulunan Müslümanlar'a vermelerinden ibarettir.

İki kısım maldan zekât verilmesi lâzımdır:

1 — Altın ve gümüş gibi değerli madenlerle, bunlardan yapılmış her çeşit süs ve kullanma eşyası. (Yüzük, küpe, bilezik, gerdanlık, yemek kabları, çatal, kaşık, bıçak, leğen, ibrik ve benzerleri...)

2 — Hayvanlar; (Deve, koyun, keçi, inek, manda...) ile alımı ve satımı mümkün olan bütün ticaret ve ev eşyası.

Zekâtta, her mal için ne kadar bir kısım veya buna karşılık ne kadar para verileceğine dair bir ölçü vardır; bu ölçüye «Zekât Nisabı» denir. Meselâ, zekâtın konduğu çağın ölçüsü ile, altının zekâtı yirmi miskalden başlar. Yani bir kimsenin yirmi miskal altını varsa, bunun kırkta biri olan yarım miskalini muhtaçlara vermesi farzdır. Bu duruma göre altının nisabı yirmi miskal olmaktadır. Gümüşün nisabı da, gene eski ölçülerle, ikiyüz dirhemdir. Hayvanlarla, alımı satımı mümkün olan malların nisabı da altın ve gümüş kıymetine göre değerlendirilir. Zamanımızda zekât miktarları, müftülükler tarafından, günün fiyat endekslerine göre hesaplanıp düzenlenmekte ve bunlar, Müslümanlar'a bildirilmektedir.

Kimler Zekât Verir

Zekât, her Müslüman için farz olmakla beraber, bu ibadetin dışında tutulmuş olanlar da vardır. Meselâ bülûğ çağına ermemiş kimseler zekât veremez. Bundan başka bir kimsenin zekât vermesi için, borçlu olmaması, malının ve kazancının önce kendisiyle ailesinin ihtiyaçlarını karşılaması lâzımdır. Zekâtın kimlere dağıtılacağı hususu da Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde kesin olarak belirtilmiştir. Buna göre zekât, ancak şu tipteki insanlara verildiği zaman kabul edilmiş sayılır: Fakirlere; çalışamıyacak durumda hastalanmış kimselere; kölelere; borcundan fazla nisaba sahip olmıyan borçlulara; her çeşitten yardıma muhtaç olanlara; yerinde zengin bile olsa, her hangi sebepten, parasız ve yolda kalmış bulunanlara... Zekâtın mutlaka fertlere verilmesi şart değildir; zekât, her türlü hayır kurumlarına, okul, hastane, askerî birliklere de verilebilir ve bu, din yönünden, tamamen makbuldür.

Namaz ve oruç birer bedenî ibadettir. Bunlar Tanrı katında ne kadar makbulse, malî bir ibadet olan zekât da o kadar makbuldür. Müslümanlıkta zekât yolu ile yapılan ibadet; Tanrı'ya imân edişin, onun verdiği türlü lûtuf ve nimetlere karşı kulun duyduğu şükran duygusunun bir ifadesi şeklinde kabul edilir. Kur'an-ı Kerim'deki zekâtla ilgili âyetlerden birinin anlamı şudur: «Eğer benim hakkımdaki tasdik ve ikrarınızda samimî iseniz, pek çok sevdiğiniz malınızdan bir kısmını, benim için, benim emrimi yerine getirmek için başkalarına — yardıma muhtaç olan başka Müslümanlara — veriniz.»

Zekât, İslâm dininin en büyük ve önemli özelliklerinden biridir. Başka hiçbir dinde, sosyal yardım ve dayanışma sistemi böyle ölçüde ve böyle değerde sistemleştirilmiş değildir. Müslümanlık; zekât yolu ile, insanlar arasında sefaletin önlenmesini, fertlerdeki insanlık duygularının daima canlı kalmasını garanti altına alır. Sosyal adalet kavramının en iyi uygulanma alanlarından biri olan zekât vasıtasiyle insanlar; böylece bencillikten,

hasislikten nefislerini kurtarabilmektedir. Kısaca söylemek gerekirse zekât, insan topluluklarının ahenkli ve mesut yaşaması yolunda atılmış adımların en verimlilerinden biridir. Mademki fertler; zekâ, güc ve imkânlar yönünden aynı seviyede değildirler; o halde üstün seviyede bulunanlar, bu seviyeye ulaşamamış kimselere yardım ellerini uzatmakla, kendilerine bu imkânları bağışlıyan Tanrıya da şükürlerini belirtmiş olmaktadırlar. İşte zekâtın gerçek anlamı ve değeri bu noktadadır.

ZELZELE (Bk. DEPREM)

ZEMBİLLİ ALİ EFENDİ (1455? - 1525)

Türk bilgini ve devlet adamıdır. Karamanlı Ahmet Çelebi'nin oğludur. Müderrislikten derece derece yükselerek şeyhülislâm olmuş ve ölünceye kadar (23 yıl) o zamanlar kaydı hayat şartiyle atanılan bu yüksek görevinde kalmıştır. Ali Efendi, bu görevde en fazla kalan Osmanlı şeyhülislâmlarından ve şeyhülislâmların en büyüklerindendir. İlim karakterinin tipik örneğidir. Yavuz gibi bir hükümdarla çekişmekten korkmamış, ona nüfuz etmeye muvaffak olmuştur. 4 padişah devri yaşamış, Kanunî'nin ilk yıllarında ölmüştür. Zembilli Ali Efendi, mahlâsı olan «Cemâlî» adiyle de tanınmıştır. Büyük bir hukuk bilginidir. En önemli eseri «Muhtârâtu'l-Fetevî»dır. İstanbul'da Zeyrek'te yaptırdığı mescidin yanında gömülüdür. 5 oğlu, devirlerinin tanınmış bilim adamı olmuşlardır. Bunlardan Muhittin Mehmet Çelebi, yazdığı Osmanlı Tarihi ile ünlüdür. Büyük devlet adamı vezir âzam Pîrî Mehmet Paşa, Zembilli Ali Efendi'nin yeğenidir.

ZEMZEM

Mekke'de, Müslümanlığın en kutsal yapısı olan Kâbe'nin hemen yakınında bulunan bir kuyuya ve bu kuyunun suyuna verilen isimdir. Zemzem kuyusunun ne zamandan beri mevcut olduğu belli değildir. Çok eski zamanlarda, Ad adı verilen ilk Arabistan halkı tarafından da kullanılmış olduğu kabul edilmekle beraber, birçok dinî kaynaklar bu suyun bulunup insanların hizmetine verilmesi şerefini Hazreti İbrahim'e veya onun eşi Hacer'le oğlu İsmail'e mal ederler.

Zemzem suyu, Müslümanlık'tan çok önceki yıllardan başlıyarak, Arabistan ve Mekke halkı tarafından kutsal olarak kabul edilmiştir. Zaman zaman, çok kurak yıllarda, suyunun çekilip azalması; bazan bir süre tamamen kaybolması, Mekkelilerce daima uğursuzluğa yorulmuş; suçlarının cezası şeklinde görülmüştür. Söylentiye göre kuyu, son olarak, Hazreti Muhammed'in büyük babası Abdülmuttalip zamanında taş ve toprakla dolmuş, suyu uzun zaman çekilip kaybolmuştur. Abdülmuttalip, büyük masraflar ederek suyun kaynağını yeniden buldurmuş, kuyuyu taş ve topraklardan temizletmiş ve bu su, özellikle bu olaydan sonra büyük önem kazanmıştır.

Müslümanlık'tan önce çeşitli putlarla dolu olan Kâbe, o vakitlerde puta tapan Araplar'ın hac ve ziyaret yeriydi; zemzem suyu bu hacılarca da kutsal tanınmaktaydı. Hazreti Muhammed, Kâbe'yi İslâm dini için de kutsal bir merkez olarak kabul ve ilân edince, zemzem eski niteliğini korudu ve o tarihten bu yana kutsal tanınmaya devam etti. Bazı Müslüman çevrelerde zemzem, cennette akan bir suyun koludur ve Kâbe'deki kuyuya cennetten çıkan bir kanalla gelmektedir. Hacca giden her Müslüman, bu kutsal sudan bir parça alır, evine götürür. Son nefesindeki kişilerin ağzına birkaç damla zemzem akıtmak gelenek halini almıştır.

Zencefil

ZENCEFİL

Sıcak ülkelerde yetişen güzel kokulu otsu bir bitkidir. Itırlı köksaplarından hekimlikte kullanılan bir yağ çıkartılır. Daha çok Asya'nın tropikal bölgelerinde yetişir. Baharat olarak kullanıldığı gibi şurup ve tatlı da yapılır. Zencefilgiller familyasındandır.

Zencefilgiller. — Birçeneklilerin bir bitki familyasıdır. Bu familyada zencefil, kakule, zerdeçal gibi bitkiler yer alır.

ZENCİLER

Antropoloji bilimine göre, insanların ayrıldığı üç ırktan birine «Zenci» adı verilir. Genel olarak «Zenci» sözü sadece bir ırkı değil, derileri kara olan insanları da anlatmak için kullanılır.

Zenciler, kara derili, kıvırcık saçlı, şiş dudaklı ve basık burunludur. Dünyada en az karışan, büyük göçlerle ana karakterini kaybetmiyen ırklardan biri zencilerdir.

Bu ırkın vatanı Afrika kıtasıdır. Fakat tarihten önceki zamanlardaki göçlerle birçok kolları Güney Asya ve Avusturalya ile Büyük Okyanus'taki adalara yayılmıştır. Bu arada tarihî çağlar içindeki göçler yüzünden Zenciler Akdeniz adalarına, Kuzey ve Güney Amerika ile Atlas Okyanusu'ndaki adalara da yayıldılar.

Zenci Tipi. — Anayurdu Afrika olan zencilerin derisi koyu kahverengi ile siyah arasında değişir, saçları kıvırcık ve siyah, dudakları şişkin ve iri burunları yassı ve küçüktür.

Bu ırktan olan insanların vücut yapıları genel olarak biçimlidir. Tam zenci tipini canlandıran sudan yerlileri uzun boylu, düzgün vücutlu, kısa bacaklıdırlar.

Afrika, Asya ve Avusturalya'ya yayılmış olan Zenciler birbirinden farklıdır. Beyaz ırkta ve Moğol ırkında olduğu gibi, Zencilerde de melezler görülür.

Zencilerin Ayrıldığı Dallar

Ana yurtları Afrika, Güney Asya ve Okyanusya Adaları olan Zenci ırkı birçok dallara ayrılır. Beyaz ırk ve Moğol ırkı ile küçük ölçüde olan karışma dışında bu ırk, hemen, her bölgede sâflığını ve özel karakterini muhafaza eder.

Zencilerin ayrıldığı başlıca soy dalları şunlardır:

Afrika Zencileri. — Batı kıyılarında ya-

Zenci ırkının bütün özelliklerini taşıyan, Ghana'lı bir ihtiyar.

şıyan Zenciler'in derileri koyu kahverengi ile siyah arasında değişir. Bunların kafası küçük ve uzunca, yüzleri basık, boyları ve kolları uzuna yakın, bacakları kısadır. Liberya'daki Kru, Nijerya'daki İbo ve Ljav'lar bu soyun tipik örnekleridir.

Aşağı Nil Bölgesi'ndeki Zenciler, Batı Afrika'lı Zenciler'e benzer. Bunların bir kısmı beyaz ırktan olan Hami soyu ile karışıktır. Nil çevresinde yaşıyan bu Zencilere «Nilotik» adı verilir.

Kuzeydoğu Afrika'da, özellikle Kenya'da yaşıyan Zenciler de «Nilotik» adı verilen soya benzerler. Bunlardan Masai, Nandi ve Suk boyları Hami soyuna ait özellikler gösterirler. Derileri koyu kahverengidir. Nil boylarında beyaz ırkla karışan Zenciler'in bir kolu da «Fellâh» adını alır ki, Mısır halkının bir kısmını teşkil eder.

Bu arada Kuzeydoğu Afrika ile, kuzeybatı Afrika'da Sudan ve Senegal boyları, Zenci ırkının tipik örnekleridir. Bunların boyları daha uzun, vücutları biçimli, derileri koyu kahverengidir (Bk. Afrika - Afrika'da Yaşıyanlar).

Asya Zencileri. — Bu kıtadaki zenci ırkı başka ırklarla karışmıştır.

Hindistan'daki Toda, Tamil ve Veda boyları beyaz ırkla zenci ırkının karışmasından ortaya çıkmadır.

Malay Yarımadası'ndaki Semang'lar ile Hind Okyanusundaki Andaman Adaları'nda yaşıyan Zenciler, kısa boylu, ufak yapılıdırlar. Bunlara «Asya Pigmeleri» adı verilir. Bu arada Yeni Gine ile Borneo'da yaşıyanlar da Zenci ırkındandırlar.

Okyanusya Zencileri. — Burada yaşıyan Zenciler her iki ırkla da karışıktırlar. Yeni Gine ve Borneo'da olduğu gibi bunlar da «Küçük Zenci» koluna bağlıdırlar. Negrito adı verilen bu zencilerden Samoa, Solomon

ve Hawai Adaları'nda yaşıyanlar Moğol ırkı ve Beyaz ırkla karışmıştır. Renkleri açık kahverengi, boyları uzun ve düzgündür.

Avusturalya yerlileri de Beyaz - Zenci karışımıdırlar. Bunlar dünyanın en geri kalmış insanlarıdır.

Zenciler ayrıca Güney ve Kuzey Amerika'da da önemli topluluklar teşkil eder. Fakat bunlar, Afrika'dan Amerika'ya esır olarak götürülen zencilerdir. Kıtanın yerlisi değillerdir.

Kuzey Afrika'da, az Zenci vardır. Birleşik Amerika'da ise Zenciler, genel nüfusun %10'u kadardır. Sayıları 17 milyonu bulur.

Orta Amerika'da ve Antil Adaları'nda Zenciler kısmen yerliler ve beyazlarla karışıktır. Güney Amerika'da Zenciler'in sâf halde bulunduğu tek ülke Brezilya'dır. Diğer Güney Amerika ülkelerinde Zenciler'in sayısı fazla değildir.

Zenciler'in Yaşayışı

Genel olarak tarım işleriyle uğraşırlar. Avcılık ve balıkçılık da Zenciler arasında yaygındır. Afrika Zencileri, sebze yerler. Et, ender yenen, kıymetli bir gıdadır.

Dünyanın en geri ırklarından sayılan Zenciler, Amerika kıtasında yaşıyanları hariç, yarı çıplak halde gezerler. Dinleri ve dilleri çok basittir. Aynı kökten olan bu dil, çeşitli lehçelerle birbirinden ayrılır. Bu yüzden birçok kabileler işaretle anlaşırlar.

Zenciler, II. Dünya Savaşı'ndan sonra uyanarak, Afrika'da bağımsız devletler kurma yoluna girdiler. Çalışkan ve becerikli olan Zenciler, özellikle musiki, güzel sanatlar ve spor alanlarında dünya ölçüsünde başarı göstermektedirler.

Yakın zamana kadar Afrika yerlilerinin büyük bir kısmı tamamen vahşi bir haldeydi. Son yüzyılda batılılar gibi giyinmeye, şehir ve kasabalarda oturup, iş yerlerinde çalışmaya başladılar.

ZENDLER

Avşar ve Kaçar Türk imparatorluk hanedanları arasında, İran'da saltanat sürmüş bir Kürt hanedanıdır. 1750'den 1794'e kadar, 44 yıl iktidarda kalmışlardır. Şiraz'ı başkent yapan Zendler, İran imparatorluğunun sahip bulunduğu bütün ülkelerde hüküm sürmüşlerdir. Hanedanın kurucusu «Tûşmâl-Kerîm» diye ünlü Muhammed Kerim Han, 3 kardeşiyle beraber, imparatorluğu Nadir Şah'ın halefleri olan Avşar hanedanından koparmış, 29 yıl saltanattan sonra 72 yaşında ölmüştür. Kendisinden sonra gelen kardeşi, 2 oğlu ve yeğenleri, çok kısa müddet saltanat sürmüşlerdir. Sonuncu Zend şahı Lutf-Ali Han, 1796'da 27 yaşlarında Aka Mehmet Han Kaçar tarafından öldürülmüş, İran imparatorluk tacı tekrar Türkler'e geçmiştir.

ZENGİBAR

Hint Okyanusu'nda, iki ada üzerinde kurulu bir sultanlıktır. Adalar Afrika'nın doğu kıyılarındaki Tanganika'ya çok yakındır.

Yüzölçümü: 2.642 km²

Nüfusu: 307.000

Başkenti: Zengibar

İngiltere himayesindeki Zengibar, Ekvator bölgesindedir. İklimi sıcak ve çok yağışlıdır. Bitki örtüsü gür ve çeşitlidir. Sultanlığı meydana getiren adalardan Zengibar'ın yüzölçümü 1.658 km², Pemba'nınki de 984 km²'dir.

Zengibar, önemli baharat yetiştiren bir ülkedir. Karanfil ve karanfil yağı ihracatı ile dünyada birinci gelir. Bunun yanı sıra kahve, hindistancevizi, tütün, pirinç ve kırmızı biber bol olarak yetişir ve ihraç edilir. Baharat ekimi ile ilgili endüstri de gelişmiş durumdadır. Sabun, yağ ve baharat işliyen fabrikalar vardır.

Zengibar halkının çoğunluğunu Araplar teşkil eder. Hintliler ve Afrikalı Zenciler azınlıktır. Halk, Arapça konuşur ve Müslümanlık en yaygın dindir. Zengibar şehrinde bir İslâm Akademisi vardır. Okullarda eğitim Arapçadır. Hindu dilinde öğretim yapan birkaç ilkokul da vardır.

Başkent Zengibar şehri, 64.200 nüfusludur. İşlek bir liman ve Afrika, Hindistan, Arap yarımadası ve Avrupa arasında önemli bir durak yeridir. Pemba Adası'nın merkezi Pemba şehri 18.000 nüfusludur. Tütünü ve kırmızı biberi ünlüdür.

1890'da İngiltere'nin himayesi altına giren Zengibar şimdi bağımsız bir devlettir. Devletin başında bulunan ailenin kökü Maskat Sultanları'ndan gelir. Eskiden Zengibar Maskat'a bağlıydı.

Hükümetin başında sultan vardır. Millet meclisi 25 kişiden kuruludur. Kabine üyelerinin sayısı da 19 kişidir.

ZENGİLER

Selçuklular'a tâbi olarak saltanat sürmüş ünlü bir Türk hanedanıdır. Haçlılar'a karşı Müslüman dünyasını savunmuşlardır. «Musul Atabeyleri» diye de anılırlar. Hanedanın kurucusu İmadettin Zengî, Haçlılar'a karşı zaferleri ve en kritik anlarda İslâm - Türk dünyasını savunmasiyle Ortaçağ tarihinin seçkin simaları arasında yer alır. İmadettin, Selçuklular'ı metbu tanımak suretiyle Kuzey Irak, Kuzey Suriye, Elcezire, Urfa bölgelerinde önemli bir kırallık kurdu. 1146'da öldürülünce yerine büyük oğlu Seyfettin Gazi, sonra ortanca oğlu Kutbettin Mevdut geçti. Küçük oğlu Nurettin Mahmut ise, başkent Halep olmak üzere Kuzey Suriye ve civarında kendine ayrı bir kırallık kurdu. Halep şubesi de Musul gibi Selçuklular'a yani Büyük Türk Hakanlığı'na tâbi idi. Nurettin Mahmut, Haçlılar'a karşı zaferlerinde, babasını da geçti; bütün İslâm dünyasının kahramanı haline geldi (Bk. Nurettin Zengî). Hanedana mensup prensler, Sincar'da (1170-1220) ve Cezîre-i İbni Ömer de (1170 - 1227) iki ayrı prenslik daha kurdular. 1183'te Halep, tekrar Musul şubesine geçti. 1146'da Musul Atabeyleri, Halep'i elden çıkardılar. 1233'ten 1262'ye kadar 29 yıl, Zengîler'in veziri olan Bedrettin Lûlû ve 3 oğlu, Musul Atabeyi olarak Zengî devletini devam ettirdiler. 1262'de İlhanlılar, Musul'a girip devlete son verdiler. Zengîler'in diğer dalları da Eyyûbîler'e katıldı.

ZENTA SAVAŞI

1697'de, Osmanlılar ile Avusturyalılar arasında şimdiki Sırbistan'da Tisa Irmağı kıyısındaki Zenta şehri yakınlarında olan önemli bir savaştır.

Osmanlılar'ın yenilgisi ile sonuçlanan bu savaş, imparatorluğun gerileme devrinin kapısını açan bir çarpışma oldu.

II. Mustafa (1695-1703) tahta çıktıktan sonra ataları gibi, savaşlar yapmak hevesine kapıldı. Osmanlı ordusu, onbeş yıldan beri Avusturya, Rusya, Lehistan ve Venedik ordulariyle savaş halindeydi. Ancak son dört yıl içinde bir duraklama olmuştu. II. Mustafa, ordu ile Macaristan'a geçti, Banat bölgesinde kazançla biten savaşlarda bulundu.

1697 yılında ordu Belgrat'a döndü. Bu arada Avusturyalılar'ın Temeşvar'a doğru ilerlediği duyulunca, Osmanlı ordusu düşmanı karşılamak için Sadrazam Elmas Mehmet Paşa'nın komutasında Tisa Irmağı boyunca Zenta'ya doğru yürüdü.

Avusturya ordusunun başında o çağın ünlü komutanlarından Savoia'lı Prens Eugène bulunuyordu. Tisa Irmağı geçildiği sırada, Zenta mevkiinde Prens Eugène ansızın Osmanlı ordusuna saldırdı. Birden baskına uğrıyan Osmanlılar'ın bir kolu ırmağı geçmişti, bölünen ordu toparlanamadı. Savaş çok kanlı oldu. 60 bin kişilik Osmanlı ordusu 15 binden fazla kayıp verdi. Ölenler arasında Sadrazam Elmas Mehmet Paşa ile Temeşvar'ın ünlü valisi Topal Cafer Paşa ve onbeş kadar vezir vardı. Ordu bozgun halinde güç belâ Belgrat dolaylarına çekildi.

Savaşın sonucu ağır oldu. Avusturyalılar hemen her taraftan Sava Nehri'ni aşarak, Belgrat'a yaklaştılar. Amcazade Hüseyin Paşa, orduyu kısa zamanda düzene koyarak, iyi bir barış yapmak istiyordu.

Zenta yenilgisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli dönüm noktalarından biri sayılır. Çünkü bu savaş ile gerileme başlamış oldu.

ZEPLİN

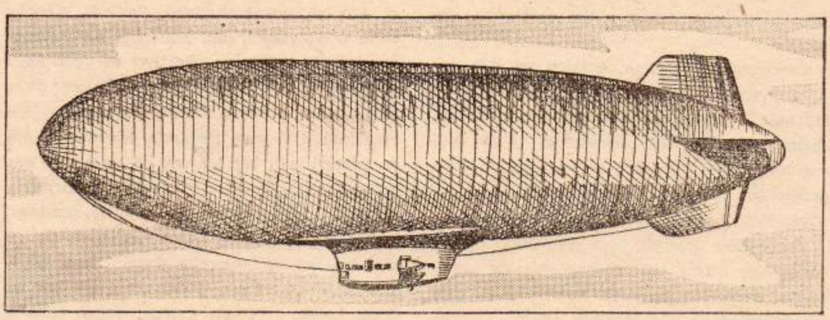
Havada, istenilen tarafa götürülebilen bir çeşit balondur. Ferdinand von Zeppelin tarafından icat edilen bu hava gemisi I. Dünya Savaşı'nda bir hava silâhı olarak denendi ve bu arada Londra'nın bombardımanında kullanıldı.

Zeppelin ilk hava gemisini — yani zeplini — 1900 yılında Amerika'da denedi, fakat tam başarıya ulaşamadı. Çalışmalarına devam ederek, 1907'de saatte 60 kilometre hızla gökyüzünde istenilen tarafa götürülebilen ilk büyük balonu yaptı.

Bulucusunun adından dolayı «zeplin» adı verilen bu büyük hava gemileri yumurta biçimindeydi. Alüminyum veya duralüminden yapılıyor, içine gaz dolduruluyordu. Boyları 150-180 metre arasındaydı. İtici kuvveti olan motorlarının sayısı 2 ile 4 arasında değişiyordu. Balonun asıl binilecek yeri ve pilot kamarası, yumurta biçimindeki içi gazla doldurulan gövdenin altındaydı. Yükselmek için, yeter derecede gazla doldurulduktan sonra, motorları çalıştırılıyordu. Bundan sonra bağlı bulunduğu iskeleden bırakılan balon havalanıyor ve istenilen doğrultuya götürülüyordu. Hızı motorlarının kuvvetine bağlıydı.

Zeplinler bir süre havadan yapılan ulaştırma işlerinde kullanıldı. Özellikle Almanlar, bu balonları I. Dünya Savaşı'nda bir silâh olarak denediler ve 1916 ile 1917 yıllarında Londra'yı, zeplinlerle bombaladılar.

1927 yılında Graf Zeppelin balonu, Almanya'da Friedrichshafen'den kalkarak dünya etrafında 20 gün 4 saatte dolaşarak gene kalktığı şehre geldi.

Zeplin, bir zamanlar havacılık alanında en çok ümit bağlanan bir taşıttı. Uçağın hızla gelişmesi sonunda önemini hemen hemen tamamen kaybetti.

Fakat büyük taşıt ve yolcu uçaklarının yapılması, öte yandan sık sık tutuşup yanarak kazalara sebep olması zeplinin önemini azalttı ve sonunda bu tip hava gemileri hiç kullanılmamaya başlandı.

ZEPPELİN, Ferdinand von (1838 - 1917)

Zeppelin

Kendi adiyle anılan hava gemisini yapan Alman havacısıdır. Graf (Kont) von Zeppelin Prusya ordusunda subaydı. 1860-1864 yıllarında Amerika İç Savaşı'na gönüllü olarak katıldı. Avrupa'ya dönüşünde, birlik komutanı olarak Prusya - Avusturya ve Prusya - Fransa savaşlarında bulundu.

1891 yılında ordudan ayrılarak, kendisini havacılığa veren Zeppelin, 1900'de Amerika'da ilk hava gemisini denedi, fakat başarı elde edemedi. 1907'deki denemesi başarı ile sonuçlandı. Bu tip balonlara hemen «zeplin» adı verildi.

ZERDALİ

Kayısıya benzer meyvalar veren bir ağacın ve meyvasının adıdır. Gülgiller familyasındandır. Meyvaları kayısıdan daha küçük ve biraz ekşicedir; çekirdeğinin içindeki bademi çok acıdır. Pestil, reçel, komposto yapımında kullanılır. Bazı yerlerde de çekirdekleri çıkartıldıktan sonra kurutularak satılır. Kuru kabuk adı verilen bu tip zerdali, daha çok hoşaflıktır. Zerdali kurak bölgelerde, kumsal ve kıraç arazide kolaylıkla yetişebilen bir meyvadır. Bu yüzden Doğu ve Güney Anadolu bölgelerimizde çok yetiştirilir. Büyük bir kısmı bu bölgelerde olmak üzere yurdumuzda 4 buçuk milyona yakın zerdali ağacı bulunmakta, bu ağaçlardan yılda 45-50 bin ton kadar yaş zerdali elde edilmektedir.

ZERDEVA

Soğuk kuzey ülkelerinde yaşıyan bir hayvandır. Etobur memelilerdendir, sansara benzer, daha çok ağaçlar üzerinde yaşar. Kahverengi ve yumuşak tüyleri kürkçülükte çok makbul tutulur. Bu bakımdan kürk hayvanı olarak çok avlanır.

ZERDÜŞT, ZERDÜŞTLÜK

Zerdüşt, M. O. 1000 ile 700 yılları arasındaki süre içinde yaşamış bir filozof ve ahlâkçıdır. Iran'da yaşamıştır. Hangi milletten olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Iranlı, ya da Türk olduğu yolunda bazı görüşler bulunmakla beraber, birçok tarihçiler onu Hintli sayar. Söylentiye göre, Hindistan'da bulunduğu sırada, Budizm inançlarına da karşı gelmiş; bu yüzden bir süre hapsedildikten sonra bu ülkeden kovulmuştur. Zerdüşt uzunca zaman ortadan kaybolmuş, nihayet bir gün Türkistan'ın Belh şehrinde ortaya çıkıp, ileride din niteliğine yönelen prensiplerini yaymaya başlamıştır. Din ve ahlâk konusunda ortaya attığı görüşler, ilk zamanlar Iran'da büyük tepkilerle karşılanmışsa da, bunlar kısa zamanda geniş taraftar yığını toplamıştır. Zerdüşt'ün görüşlerini ve prensiplerini asıl din haline getiren oğlu Isfendiyar'dır.

Şark dillerinde, genellikle, Zerdüşt diye anılan bu kişiye Zend dilinde «Zarathustra», batılılarda ise «Zaraostre» denilmektedir.

Zerdüşt'ün prensiplerini koyduğu, oğlu Isfendiyar'ın da kurup teşkilâtlandırdığı Zerdüştlük'te, Şamanlık çağı Türk inançları ile eski Iran dinlerinin belirli etkileri göze çarpar. Bundan başka Zerdüştlüğün en dikkate değer noktalarından biri, bu çevrede tek tanrıcılık görüşüne ilk yönelişi teşkil etmesidir. Mazdeizm denilen biraz daha farklı bir inancı da doğurmuş bulunan Zerdüştlüğe göre; insanların ve bütün kâinatın kaderine hâkim iki büyük ilâhî kudret vardır. Şamanlığın «yersu» ve «göksu»larına benziyen bu iki kudretten biri «Hürmüz», öteki «Ehrimen»dir. İnsanları ebedî saadete, ya da ebedî azaba ulaştırmak için bu iyilik ve kötülük tanrıları devamlı savaş halindedirler. İyilik tanrısı Hürmüz; güneş, ışık ve aydınlık halinde; kötülük tanrısı Ehrimen ise karanlık ve ıstıraplar halinde şekillenmişlerdir.

Işık ve güneş niteliğindeki iyilik tanrısı Hürmüz'ün yardımcısı «Mitra» adlı bir baş melektir. Hürmüz, insanoğullarına yardımı, onun aracılığı ile yapar. Kötülük tanrısı Ehrimen'in, insanlara fenalık yapmak, yollarını şaşırtmak için kullandığı araç ise şeytandır. Zerdüştlükte de büyük dinlerdeki gibi, ahret vardır. Ahreti dünyaya bağlıyan bir de köprü bulunmaktadır. Müslümanlık'taki «sırat»a benziyen bu köprü, insanlar için bir imtihan yeridir. Buradan geçebilenler cennete; geçemiyenler cehenneme gideceklerdir.

Çalışkanlığı, ticaret ve sanatı, özellikle ziraatı bir ibadet olarak kabul eden Zerdüşt-

lük; yüksek ve temiz ahlâk esaslarına dayanır.

Zerdüştlükte tapınak, ateşten ve ateş yakılan yerden ibarettir. Ateş, aydınlığı ve Hürmüz'ü temsil etmektedir. Onun bulunduğu yerde Ehrimen barınamaz. Muğ ismi verilen Zerdüşt rahipleri, belli yerlerdeki ateşgedelerde basit törenlerle halkın ibadetini yönetirler.

Zerdüştlük İran'da kısa zamanda gelişip yerleşmiş, Irak'a ve Azerbaycan'a da yayılmıştır. Sasanîler devrinde İran'ın resmî dini haline gelmiştir. Zerdüştlüğe en büyük darbeyi vuran Müslümanlıktır. Hazreti Ömer'in halifeliği zamanında, İran'ı fetheden Saad ibn-i Vakkas adlı Arap kumandanı, buradaki bütün ateşgedeleri söndürdü; Zerdüştîleri İslâmlığı kabule mecbur etti; kabul etmiyenleri ve Muğ'ları işkenceyle öldürttü. Bu baskı altında İran'daki Zerdüştîlerin çoğu Müslüman oldular; Müslümanlığı kabul etmiyen Zerdüştler, toplu halde, Hindistan'a göç ettiler. «Mecûsî» diye anılan bu Zerdüştlerden bugün Bombay ve dolaylarında 3-4 yüzbin kadar tahmin edilen bir nüfus mevcuttur. İranda da, dağınık halde, birkaç yüzbin Mecûsî hâlâ vardır.

Zerdüştlüğün kutsal kitabı; Zerdüşt'ün görüşlerini, inançlarının felsefî ifadelerini ve dualarını ihtiva eden «Zend»dir. Bu kitaba sonradan bazı kimseler tarafından şerhler ve tefsirler eklenmiş, bundan sonra da eser, «Zend-Avesta» adını almıştır. «Zend-Avesta» hemen bütün batı dillerine çevrilmiş, üzerinde bilim ve sanat incelemeleri yapılmıştır.

Bibliyografya. — Bu konudaki Türkçe eserlerin başlıcaları:

Zerdüşt Böyle Dedi (Friedrich Nietzsche'den çev. Prof. Dr. Sadi Irmak, 1954, 1959); Zerdüşt Dedi Ki (F. Nietzsche'den çev. Sadi Irmak, 1939), Zerdüşt Böyle Söylüyordu (F. Nietzsche'den çev. Mahmut Sadi, 1934); Zerdüşt'ün Gata'ları (Dr. Ali Nihad Tarlan, 1935).

ZEUS

Eski Yunanlılar'da Tanrılar Tanrısı (Baş Tanrı)nın adıdır. Çok tanrılık sistemi ve baş tanrı kavramı Yunanlılar'dan Roma'ya da geçmiş, Zeus'un adı burada Jupiter, ya da Jove olmuştur.

Eski Yunan inançlarına göre Zeus, Saturne ile Rhea'nın oğludur. Kronos, cinlerin başkanı bulunan kardeşi Titan ile anlaşması gereğince, bir oğlu doğduğu takdirde onu yiyecekti. Fakat Zeus doğunca annesi Rhea, onun yerine, kundakladığı bir taş parçasını kocasına yutturdu; çocuğu da Girid Dağları'nda sakladı. Zeus, burada Amalita adlı bir keçinin sütü ile besleniyordu. Fakat Titan, onun sağ olduğunu haber alınca Kronos'u tahtından indirdi. Zeus, henüz bir yaşında olduğu halde, babasının yardımına koştu; cinleri yendi; Titan'ı sürgün etti. Ama babası Kronos, oğlundan korkuyordu; onu pusuya düşürmek istedi. Başaramadı. Babasının kendisine bir türlü dost olamıyacağını anlıyan Zeus, onu da sürgüne yolladı. Kardeşlerine denizi ve cehennemi vererek kendisi de yerle göğün hâkimi oldu. Dünyayı idare etmiye başladı. Bütün diğer tanrılarla cinler ve devler ona düşmandılar. Zeus, bunlarla ayrı ayrı savaşarak hepsini sindirdi. Kendisi yerle göğü yönetirken, emri altında bulunan Poseidon'la Hades de denizleri ve cehennemi gözetiyorlardı. Artık onun baş tanrı olduğunu kabul etmiyen kimse kalmamıştı. Karargâhını Olimpus Dağı'nda kurmuştu. Hera (Juno) adlı bir tanrıça ile evlenmiş, onu da göklerin yönetimi ile görevlendirmişti. Hera'dan başka daha pek çok da gözdeleri vardı. Bunlarla olan münasebetinden de çeşitli tanrılar ve tanrıçalar doğdu. Zeus, Olimpus Dağı'nda elinde yıldırımdan bir asa olduğu halde, tahtında oturur; diğer tanrılar sık sık yanına gelip kendisiyle konuşurlar, insanların ve dünyanın idaresi için ondan direktifler, emirler alırlardı. Bazan, gene yıldırımdan yapılmış arabasına binerek, elinde kalkanı, tabiat kanunlarına hükmetmek üzere, kâinatta geziye çıkar, etrafa yıldırımlar fırlatırdı. Yüksek dağ tepeleri, ulu meşeler, kartallar onun sevdiği şeylerdi. Bu sebeple bunlar, Yunanlılarca, kutsal sayılırdı.

ZEYBEK

Genel olarak bütün Ege dolaylarında ve daha çok köylerde, çiftliklerde yaşıyan Türkler'e verilmiş bir isimdir. Zeybekler — meselâ Yörükler ve Tahtacılar gibi — Anadolu köylüsünden ayrı inanç ve geleneklere bağlı değillerdir. Din ve karakter yönünden Türk köylüsünün tipik ve mert örneğidirler. Özel bir giyimleri vardır. Zeybek kıyafeti, hemen daima, işlemeli ve diz kapaklarını mutlaka açıkta bırakan şalvar, kuşak ve üstte çepken, başta börk, ya da fes üstüne sarılmış telli ipek çevre, silâhlık, ayakta yemeni, yahut çizmeden ibarettir. Bütün bu giyim kuşamda hâkim renkler; açık-koyu mavi, siyah, sarı ve kırmızıdır.

Zeybekler; atılgan, cesur, mert, mazluma dost, haksıza düşman kimselerdir. Tek tek, yahut gruplar halinde yaşarlar. Çeşitli alanlarda sivrilmiş, isim yapmış olanları ya kendiliğinden, ya arkadaşlarının yardımı ve isteği ile başkan olur. Başkanın unvanı «Efe» dir. Efe'nin, yardımcıları «Kızan» diye anılırlar. Kızanlar, efenin gerçekten sadık dostlarıdırlar, ama hiçbir şekilde uşağı değillerdir. Zeybekler, Osmanlı İmparatorluğu zamanında, vakit vakit, topluca katıldıkları savaşlarda, hafif süvariler olarak, çok yararlı olmuşlardır. Onlara hareket ve sürat kabiliyetlerinden dolayı, cıva anlamına gelen «Zeybak» adı verilmiş bulunduğu yolunda bir söylenti varsa da, bu uydurma bir benzetmeden ileri gitmemiştir. Zeybek kelimesinin nereden geldiği henüz tesbit edilmiş değildir.

Zeybekler, Osmanlı devletinin son zamanlarında «Efe»lik karakterini biraz zedelemişlerdir. Dağlara çıkma, eşkıyalık yapma gibi olaylarla bir ara devletin başına dert olmuşlarsa da İstiklâl Savaşında düşmana karşı giriştikleri çete harbleri ve büyük yararlıkları, onların bu hatalarını unutturmuştur. Cumhuriyetten sonra zeybeklik ve efelik, biraz da kendiliğinden, tasfiyeye uğramıştır. Zeybeklik, bugün, tarihî bir hâtıra ve sembol olarak mevcuttur ve ulusun mertlik karakterinin anıları şeklinde devam etmektedir. Anadolu halk oyunlarının en güzel çeşitlerinden biri de zeybek oyunudur.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Zeybek Oyunları ve Havaları (Osman Bayatlı, 1943); Zeybek Kara Haydar'lar (Münir Süleyman Çapanoğlu, 1943).

ZEYTİN

Çok eski çağlardan beri, meyvaları için yetiştirilen bir ağaçtır. Meyvaları salamura yapılarak yendiği gibi, ezilerek yağ çıkarmakta da kullanılır. Bu bakımdan endüstri değeri yüksek olan bitkilerin başında gelir. Zeytingiller familyasındandır.

Zeytin ağacı, yüksekliği 2-8 metre arasında değişen, kökleri toprağın derinine giden bir ağaçtır. 12-15 m. yüksekliğinde olanları da vardır. Akdeniz ülkelerinde en elverişli şartları bulduğundan kolay yetişir. Çok zaman yan dalları tepe dallarından daha çok geliştiğinden, ağaç yaygın bir hal alır. Dallar seyrek ve dağınık, gövdeyi saran kabuklar esmer renkli ve yer yer çatlaktır. Yaşlı ağaçların üzerinde urlar meydana gelir, zamanla içleri yavaş yavaş boşalır. Yapraklarının bir tarafı koyu, bir tarafı açık yeşildir. Zeytin ağacı salkım durumunda, beyaz çiçekler açar, her çiçek 2-3 gün kadar açık kalır.

Zeytin meyvası başlangıçta erik gibidir. Olgunlaştıkça esmerleşir, boz siyah, sonunda da kuzguni siyah olur. Meyva, altı ayda olgunlaşır. Meyvanın etli kısmında %25 oranında zeytinyağı vardır. Çekirdeğin içi acı olup, az yağlıdır.

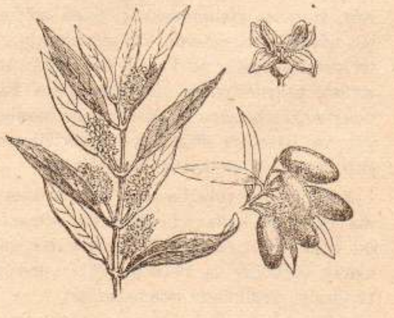
Zeytin ağacı çok uzun ömürlüdür. 700, hattâ 1000 yıl yaşıyan ulu zeytin ağaçları vardır. Bunların gövdelerinin çevreleri 5-6 metreye varır.

Zeytin Nasıl Yetiştirilir

Zeytin killi, kireçli, sıcak ve kuru, su geçirir topraklarda yetişir. Düzlük yerlerin tepelere doğru yükselen, fakat ılık rüzgârlı yerlerinden hoşlanır. 30 yaşından sonra meyva vermeye başlar. Delice denen, yabani zeytin ağaçlarını aşılıyarak ağacın daha erken ürün vermesi sağlanabilir.

Zeytinlerin toplanması ya el ile silkerek, ya da sırıkla vurarak yapılır. Meyvaların toplanması ekimde başlar, ocağa kadar sürer. Yemeklik yeşil zeytin yapılacak meyvalar henüz tam olmadan, ağustos, eylül aylarında elle toplanır. Bunlar acı olduklarından hafif kireçli su içinde bir müddet bırakılarak acılıkları giderilir. Birkaç gün de temiz su içinde bırakılıp yıkandıktan sonra salamuraya konurlar.

Yemeklik siyah zeytinler ise iyice olgun-

Zeytin ağacının yapraklı dalı, çiçeği ve meyvası

laştıktan sonra toplanır, yeşil zeytin gibi iyice terbiye edilir, sonra da bir sıra zeytin, bir sıra tuz olmak üzere küfelere basılır.

Yağ elde edilmek istenen zeytinler silkilerek, ya da çırpılarak toplanır. Toplanan zeytin yığınlarını sık sık karıştırmak ve altüst etmek, tanelerin çabuk kızışmasını ve kötü bir koku peyda etmesini önler. Tamamiyle olgunlaşmış ve elle toplanmış zeytinlerden en iyi yağ elde edilir. İyice olmamış zeytinlerin yağları ve elle toplanmamış zeytinlerin yağları ya açık sarı, ya da beyaza yakın renkte olur. Lezzeti yakıcı olup makbul sayılmaz.

Yurdumuzda Zeytincilik

Yurdumuzun Ege, Marmara Bölgeleri'nde, Karadeniz kıyılarının Sinop'tan Polathane'ye kadar, güneyde Adana, Tarsus, Ceyhan vâdisi, Urfa, Maraş, bölgelerinde çok zeytin yetiştirilir. Yenilen zeytinlerle yağ çıkartılan zeytinler başka başkadır. Mudanya yakınlarında yetiştirilen Tirilye zeytini çok lezzetli bir zeytindir. Az yağlı ve salamurada iyi bir lezzet kazanan Edremit zeytini ile çok yağlı Ayvalık zeytini yurdumuzun en ünlü zeytin çeşitlerinin başında gelir. Zeytin iştah açıcı bir besin maddesi olmakla beraber pek çok fakirin sofrasına girer. Öte yandan zeytinyağı da önemli bir besin madesidir. Yurdumuzda 60.000.000 zeytin ağacı vardır. Yılda 700.000 ton kadar zeytin elde edilir.

Zeytinyağı

Zeytinyağı hoş lezzetli ve sindirimi kolay bir besin maddesidir. Asit derecelerine göre ayrılırlar. Asit derecesi %0.3 - 0.5 olanlar süzülmüş, temizlenmiş yağlardır. Bunlara rafine yağlar denir. Asit derecesi %1 olanlar içme, %1-1,5 olanlar ekstra ekstra, %1,6-2,5 olanlar ekstra, %2,6 - 3,5 olanlar birinci yemeklik, %3,6 - 4,5 olanlar da ikinci yemeklik yağlardır. Asit derecesi %5 - 8 olanlardan iyi kalite sabun yapılır, %8'den daha fazla oranda asitli olanlardan da ikinci kalite sabun yapılır. Zeytinyağı doktorlukta da kullanılır. Karaciğer ve böbreklerinden hasta olanlara ilâç gibi zeytinyağı içirilir. Yurdumuzda yılda 120.000 ton kadar zeytinyağı elde edilir.

Zeytingiller. — Bitkiler âleminde ikiçeneklilerden bir bitki familyasıdır. Bu familyada zeytin, leylak, dişbudak, yasemin gibi bitkiler yer alır.

ZEYTİNBURNU

Marmara Bölgesi'nin, Marmara bölümündeki İstanbul ilinin merkez ilçelerinden biridir. İlçe, İstanbul ilinin ortasındadır., kuzeyde Sarıyer, doğuda Fâtih, batıda Bakırköy, güneyde Marmara Denizi'yle çevrilidir. 1 merkez bucağı ve ilçenin mahalesi durumunda olan 6 köyü vardır.

Nüfusu: 89.397 (1960 sayımı)

İstanbul ili şehir sınırları içinde olan Zeytinburnu toprakları, az eğilimli ve az dalgalıdır. Küçük akarsular bu toprakları kuzey-güney doğrultusunda vâdilere bölmektedir.

İlçe topraklarından İstanbul - Bakırköy asfalt yolu geçer. Ayrıca ilçe Sirkeci - Halkalı demiryolu üzerindedir ve bir istasyonu vardır. İstanbul'dan kara yoliyle 9, demiryolu ile 10 km. uzaklıkta bulunan Zeytinburnu, Bakırköy'ün 3 km. doğusundadır.

Kasaba. — Zeytinburnu kasabası, 6 mahallesi ile ilçenin bütün topraklarını kaplar.

Eskiden Bakırköy'ün bir bucağı olan Zeytinburnu, 1957 yılında ilçe yapıldı. Kasaba, İstanbul'un yeni türiyen, kısa zamanda büyüyüp gelişen semtlerinden biridir. 1945 yılına kadar Zeytinburnu çok küçük bir semtti. O sırada kasaba askerî fabrikalar ile, bir çimento fabrikası, Yedikule doğrultusunda uzanan birkaç deri fabrikası vardı. O tarihten sonra, semtin çevresindeki devlete ve şahıslara ait topraklar «Gecekondu»ların mantar gibi birden çoğalmasiyle, kısa zamanda büyüyerek İstanbul'un kalabalık semtlerinden biri oldu.

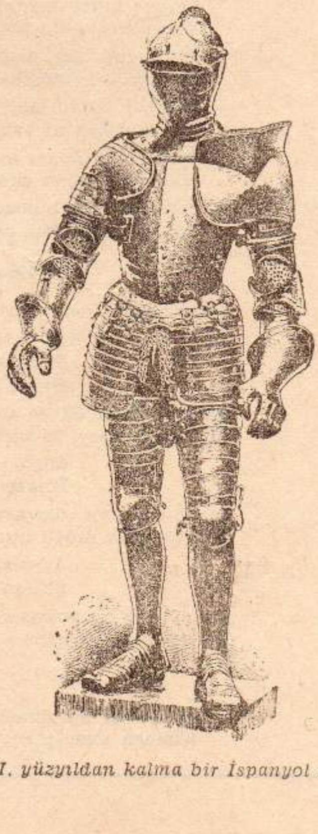
Kasaba «Gecekondu» yapılariyle dolu olduğu için plân ve hartadan yoksundur. Elektriği, suyu ve basit kanalizasyon tesisleri vardır. Ayrı belediyesi, sağlık tesisleri, eczaneleri olan Zeytinburnu'nun iç yolları toprak veya kaldırım taşı döşelidir.

Zeytinburnu ile İstanbul arasında sık otobüs, minibüs ve dolmuş seferleri yapılır. Halkalı - Sirkeci elektrikli treni de her çeyrek saatte bir kasabaya uğrar.

Zeytinburnu'nda bütün belli başlı bankaların şubeleri vardır. Ekonomik bakımdan İstanbul'a bağlı olan kasabada oturanların çoğu işçi, memur ve esnaftır. Şehir içinde birkaç atelye ve imalâthane ile 150 kadar dükkân ve işyeri vardır.

ZIRH

Eski savaşlarda öldürücü silâhlardan korunmak için giyilen demir tel ve levhalardan yapılan elbiseye verilen addır. Eskiden zırh, yalnız insanlara değil, atlara da giydirilirdi.

XVI. yüzyıldan kalma bir İspanyol zırhı

Savaşlarda zırhın çeşitli biçimleri kullanılırdı. Savaşa gidenler bazan tepeden tırnağa kadar zırhlara bürünürlerdi. Hayvanlara giydirilen bu ağır zırhlar içinde, savaşçı çok defa hareket kabiliyetini kaybeder, daha hafif giyinen savaşçıya yenilirdi.

Zırh, çok eskiden beri kullanılır. Ateşli silâhlar çıkmadan önce, insanlar korunmak için zırhlara çok önem vermişlerdi. Orta Çağda, şövalyelik gelenekleri içinde zırhların yeri ve önemi büyüktü. Avrupa'da XII.-XV. yüzyıllarda şövalyeler, ağır zırhlar içinde savaşa katılırlardı. Derebeylik gelenekleri içinde yer alan silâh ve at oyunlarında, kargı ve kılıcın geçmediği, ağır ve baştan aşağı demir zırhlar giyilirdi. Şövalyeler bu zırhı uşaklarının yardımı ile giyerler ve gene onların yardımı ile ata binerlerdi. Bu zırhla koşmak değil, yürümek bile güçtü.

Bu ağır zırhlar 100 Yıl Savaşı'nın sonnunda, hafif zırh giyen askerler karşısında yenilgiye uğrayıp, yavaş yavaş önemini kaybetti.

Eski Türkler, üzerlerine çok defa kaba deriden veya tel ve demirle örülü zırhlar giyerlerdi. Türkler, Avrupalılar'da olduğu gibi tepeden tırnağa zırha bürünmezler, sadece başlarını ve göğüslerini koruyan zırhları giyerlerdi. Osmanlı zırhları da ayrı ayrı parçalardan ibaretti.

Zırhlar sadece deri, tel ve demir levhalardan yapılmaz, önemli kişiler süslü zırhlar da giyerdi. Padişahların zırhları gümüş ve altın kakmalarla süslenir ve üzerine Kuran'dan âyetler ve sultanların adları da yazılırdı.

Vücudu zedelememesi için zırh gömleklerin altına pamuklu ve dikişli kalınca hırkalar veya gömlekler giyilirdi.

ZIRHLI (Bk. SAVAŞ GEMİLERİ)

ZIRNIK

Sıçanotu diye de anılan areseniğin başka adıdır (Bk. Arsenik).

ZİFT

Katrandan elde edilen, siyah, katı bir maddedir. Az bir ısı etkisiyle erir, katı haldeyken kolayca kırılır. Karasakız da denir. Daha çok ahşap teknelerin altını kalafat etmekte kullanılır.

ZİL

Ses vermeye yarıyan birkaç çeşit aletin genel adıdır. Çeşitli amaçlarla, çeşitli yerlerde kullanılan ziller başlıca üç türlüdür.

1) Çıngırak da denir. Koni biçiminde, içi oyuk dökme bir madenî parça ile bir tokmaktan ibarettir. Tokmak koninin içine bir zincir, ya da iple tutturulur; alet tahta sapından tutulup sallanınca ses verir. Bu zillerin sesi koni biçimindeki madenin cinsine, büyüklüğür incelik, kalınlığına göre değişir. Bunlar genel olarak çana benzer (Bk. Çan).

2) Elektrikli zil, genel olarak haber verme, çağırma işlerinde kulanılır. Bu amaçla kullanılan kurmalı ziller de vardır. Kurmalıların küçük bir zembereği olur. Kurmak için, zil, ekseni etrafında çevrilir. Üstteki düğmeye basınca, zemberek boşanırken, küçük bir tokmak, zilin dökme, yuvarlak ke-

simine çarparak ses vermesini sağlar. Bu portatif bir zil tipidir. Odalarda, dışarıdakileri çağırmak için kullanılır.

Elektrikli zilde esas; elektrik miknatısının bobinlerinden akım geçmesiyle, yakınında bulunan tokmağı çekmesi, akım kesilince de çekme etkisinin durmasıdır. Böylelikle tokmakçığın çana vurması sağlanır. Elektrik zilleri, kurmalı ziller gibi, hem çağırmak için; hem de iş yerlerinde, okullarda ilgililere zamanı bildirmek için kullanılır.

3) Müzik ve oyun aracı olan ziller. — Müzikte zil, öteki aletler arasında, seste bir çeşitlik yaratmak amacı ile kullanılır. Bu çeşit zil daire biçimi iki madenî parçadan ibarettir. Bu parçaların birbirine sertçe vurulması istenen sesi verir. Gene bu arada İspanyolların kastanyetleri veya avuçiçlerine alınan kaşıklar yerine, parmaklara takmak suretiyle kullanılan oyun zilleri de vardır. Oyuncunun, parmaklarına geçirdiği küçük zilleri birbirine vurması sonucu çıkan zil sesleri, hem müziğe, hem oyunun ahengine çeşni katmış olur.

ZİLE

Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz bölümündeki Tokat iline bağlı bir ilçedir. Toprakları, kuzeyde Tokat'ın Turhal, doğuda Artova, batıda Amasya'nın Göynücek ve Çorum'un Mecitözü, güneyde de Yozgat'ın Çekerek ilçeleriyle çevrilidir. Merkez bucağı ile birlikte 2 bucağı ve 116 köyü vardır.

Yüzölçümü: 1.500 km²

Nüfusu: 74.451 (1960 sayımı)

İlçe toprakları Yeşilırmak ve Çekerek ırmaklarının açtığı geniş ovalar içinde kalır. Bu toprakların yalnız kuzey batısı dağ ve ormanlarla kaplıdır. Güneyden kuzeye doğru gittikçe alçalan Bozbey Yaylası'nın en verimli toprakları ilçenin sınırları içinde kalır.

Yeşilırmak ile Çekerek Suyu ilçe topraklarından geçer. En yüksek tepe kuzeybatıdaki Teke Dağı'dır.

İlçe topraklarından Tokat - Amasya - Samsun devlet karayolu geçer. Zile kasabası önemli bir demiryolu istasyonudur.

İlçenin ekonomik durumu başlıca tarıma dayanır. Önemli ölçüde tahıl, yağlı tohumlar, meyva ve üzüm yetiştirilir. Pekmez, afyon ve yumurta verimi çok önemlidir. İlçe topraklarında Türkiye'nin en ince afyonu yetiştiği gibi, beyaz pekmezi de bütün Türkiye'de ünlüdür.

Kasaba. — İlçe merkezi olan Zile kasabası, Yeşilırmak'ın geçtiği geniş ovanın doğusunda kuruludur. Çevresindeki yüksek sırtlar, ormanlar ve makilerle kaplıdır. Denizden 700 metre yüksekte olan Zile'nin nüfusu 21.436 (1960 sayımı)dır.

Tokat'ın batısında olan Zile, Turhal üzerinden karayolu ile il merkezine bağlıdır. Ayrıca 53 kilometrelik toprak bir yol ile Çekerek kasabası ile de bağlantısı vardır. Zile, kasabası Samsun - Sıvas demiryolu üzerindedir. İstasyon kasabaya 5 kilometre uzaktadır.

Kasaba halkının %50'si gelirini tarım, geri kalan esnaflık ve küçük el sanatları ile sağlar. Zile'de küçük tarım araçları, arabalar, deri, pekmez yapılır. Eskiden ileri olan dokumacılık, bugün daha az ölçüde yapılmaktadır.

Tarih. — Zile, çevrede çok eski geçmişi olan kasabalardan biridir. Frikiyalılar zamanında kurulan Zile'nin, eski adı «Zela» idi. Afrodit adına yapılan büyük tapınak Zile'de bulunuyordu. Şehir ayrıca Hititler'in de egemenliği altında kaldı. Çevrede bulunan eserler bunu ispatlamaktadır.

Şehrin eski kalesiyle sûrları ve suları büyük bir havuza dökülen çeşmesi de çok eskidir.

ZİRAAT (Bk. TARIM)

ZİRAAT BANKASI (Bk. BANKA)

ZİYA GÖKALP (Bk. GÖKALP, ZİYA)

ZİYA PAŞA (1825 - 1880)

Ziya Paşa

Türk edebiyatının yenileşmesinde önemli rol oynamış edebiyatçılardan biridir. İstanbul'da doğdu. Gümrük memurlarından olan babası, soyca, Erzurumlu'dur. İlk öğrenimini bir süre mahalle mektebinde yaptıktan sonra rüşdiyeye devama başladı. 17 yaşındayken Babıâli Mektubî kalemine girdi. Zekî, kabiliyetli fakat derbeder bir gençti. Bir süre sonra Mustafa Reşit Paşa, onu saraya üçüncü kâtip olarak yerleştirdi. Saray memurluğunda düzenli bir hayata alıştı; Fransızca öğrendi. Üç yıl kaldığı Mabeyn Kâtipliği görevinden, koruyucusu Reşit Paşa'nın ölümü üzerine, uzaklaştırıldı. Zaptiye Müsteşarı oldu. Buradan Atina elçiliğine, daha sonra da paşalık rütbesiyle Kıbrıs Mutasarrıflığına tâyin edildi.

Bir müddet sonra «Yeni Osmanlılar Cemiyeti»ne girdi. Bu cemiyetin amacı memlekette meşrutiyet idaresini kurmaktı. Hükümetin, bu cemiyet üyelerini keşfederek vazife ile, yurdun uzak bölgelerine göndermesi sırasında Ziya Paşa da ikinci defa Kıbrıs mutasarrıflığına tâyin olundu. Fakat o, bu defa Kıbrıs'a gitmedi; yakın arkadaşı Namık Kemal'le birlikte 1867 yılında Paris'e kaçtı.

İki arkadaş Londra'da, baskı idaresine karşı savaşan «Hürriyet» gazetesini çıkardılar.

Paris, Londra, Cenevre'de 5 yıla yakın bir süre kalan Ziya Paşa, Sadrazam Âlî Paşa'nın ölümünden sonra İstanbul'a döndü. Uzun bir zaman işsiz yaşadı. Abdülâziz'in tahttan indirilmesinden sonra maarif müsteşarı oldu. İkinci Abdülhamit, İstanbul'da kalmasından kuşkulandığı için, çok geçmeden Ziya Paşa'ya vezirlik rütbesi verildi ve İstanbul dışına gönderildi.

Edebî Kişiliği

Ziya Paşa; «Tanzimat Edebiyatı»nın üç büyük kurucusundan biri olarak kabul edilir. İlk şiirlerinde eskiye bağlı bulunan şair, son-

ZİYA PAŞA'DAN ÖRNEKLER

Gazel

Diyar-ı küfrü gezdim beldeler kâşâneler gördüm,
Dolaştım mülk-i islâmı bütün viraneler gördüm.

Bulundum ben dahi darüş-şifa-yı Babıâlide,
Felâtun'u beğenmez anda çok divaneler gördüm.

Huzur-ı küşe-i meyhaneyi ben görmedim gitti,
Ne meclisler, ne sahbalar, ne işrethaneler gördüm.

Cihan namındaki bir maktel-i âme yolum düştü,
Hükûmet derler anda bir nice salhaneler gördüm.

Ziya; değmez humarı keyfine meyhane-i dehrin
Bu işretgehte ben çok durmadım amma neler gördüm.

Terkib-i Bent'ten Beyitler

Seyretti hava üzre denir taht-ı Süleyman,
Ol sanatın yeller eser şimdi yerinde;

Yıldız arayıp gökte nice turfa müneccim
Gaflet ile görmez kuyuyu rehgüzerinde;

Anlar ki verir lâf ile dünyaya nizamat
Bin türlü teseyyüp bulunur hanelerinde.

Milyonla çalan mesned-i izzette serefraz
Birkaç kuruşu mürtekibin cayi kürektir;

Erbab-ı kemâli çekemez nakıs olanlar,
Rencide olur dide-i huffâş ziyadan;

Ayinesi iştir kişinin lâfa bakılmaz
Şahsın görünür rütbe-i aklı eserinde.

Zalim yine bir zulme giriftar olur âhir,
Elbette olur ev yıkanın hanesi virân.

Beyit

Bilmemki bu gamgâha neden böyle sataştım;
Kimden kime şekva edeyim, ben dahi şaştım...

raları — şekilde ve yapıda değilse de — konuda ve anlamda yeni ve modern bir niteliğe yönelmiştir. Meselâ Divan şiirinde sadece aşk, şarap, zevk ifadesi olan gazel türü; onun elinde cemiyeti uyandırmak, kötülükleri yok etmek, duygu ve düşünceleri aydınlatmak için bir araç haline gelmiştir. Gene birer eski nazım şekli olan «Terci-i bend» ve «Terkib-i bend» manzumeleri de böyledir.

Ziya Paşa'nın manzum eserleri arasında hiciv ve mizah türüne de raslanır. Hiciv ve mizah alanında meydana getirdiği «Zafername» hayli tanınmış bir eserdir. «Zafername», Sadrazam Âlî Paşa'yı medheder görünerek, hicveden alaylı bir kâsidedir. Şair; bu eserini daha sonra tahmis (beşleme) ve şerh (nesirle açıklama) ederek genişletmiştir. Bu eser, Türk edebiyatının belli başlı siyasi mizah örneklerinden biridir. Bir çeşit edebiyat tarihi ve antoloji sayılabilecek «Harâbât» ın, bilgi ve açıklamalar bölümü de manzumdur.

Ziya Paşa'nın nesri de kuvvetlidir. «Engizisyon Tarihi», «Endülüs Tarihi» adlı ilk mensur eserlerinin eski ve pek külfetli yazılmış bulunmalarına karşılık; sonraları yazdığı «Rüyâ»sı, «Veraset Mektupları» özellikle çeşitli gazetelerdeki birçok makaleleri duru, sağlam yapılı, anlaşılır Türkçe iledir.

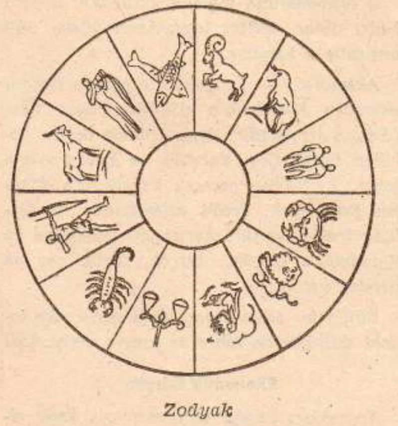
Bibliyografya. — Yazarın başlıca eserleri:

Rüya (tarihsiz, 1908, 1932); Engizisyon Tarihi (1881, 1887); Eş'ar-ı Ziya (1881); Harâbât (3 cilt, 1874, antoloji); Mukaddeme-i Harâbât (1893); Külliyat-ı Ziya Paşa (Nazım Kısmı, Notları Yazan: Süleyman Nazif, 1924-25, nesir kısmı çıkmamıştır); Terci-i Bend ve Terkib-i Bend (tarihsiz, 1884, 1896, 1909, 1951); Zafername (1868?); Zafername Şerhi (şerheden: Hüsnü Paşa, tarihsiz, 4 basımı var); Endülüs Tarihi (2 cilt, 1859-64, 1886-88).

Hakkındaki eserler. — Ziya Paşa, Hayatı ve Eserleri (Prof. İ. H. Ertaylan, 1932); Ziya Paşa, Hayatı ve Şiiri (Murat Uraz, 1946); Ziya Paşa, Hayatı, Sanatı, Eserleri (Ş. Kurgan, 1953).

ZODYAK

Gökyüzünde güneş ve başlıca gezegenlerin yolu üzerinde bulunduğu tasarlanan hayali bir kuşaktır. Kelime Yunanca «Canlı bir yaratık» anlamındadır. Bu; hemen hemen zodyaktaki bütün burçların hayvan adlariyle anılmasından ileri gelir. Zodyak üzerinde bulunan burçlar «Zodyak Burçları» diye anılır. Zodyak kuşağı çok eski zamanlardan beri 12'ye bölünmüştür. Bu bölümlerden her biri bir Zodyak işaretiyle gösterilir. Her Zodyak işareti de o bölümde bulunan burca göre adlandırılır. Ancak, bu burçlar bundan 2000 yıl önce Zodyak kuşağı üzerindeydi; bugün burçlardan hiçbiri kendi adiyle anılan bölgede değildir. Bunun sebebi o zamandan beri güneşin burçlara karşı olan durumunun değişmiş olmasıdır (Bk. Burçlar).

Zodyak

ZOGU, Ahmet (1894 - 1958)

Kıral Zogu

Arnavutluk'un son kıralıdır. Arnavutlukta Mat kasabasında doğdu. Manastır'da okuduktan sonra, İstanbul'a geldi. Galatasaray Lisesi'ni bitirdi. I. Dünya Savaşı'nda Avusturya ordusunda savaşa katılan Zogu, savaştan sonra Yugoslavya'ya yakınlık göstererek batı politikası taraftarı oldu. 1920'de İç İşleri Bakanı, 1921'de Başbakan oldu.

1924'te çıkan ihtilâl üzerine Yugoslavya'ya sığınmak zorunda kalan Ahmet Zogu, aynı yıl içinde Arnavutluk'a dönerek kendisini cumhurbaşkanı ilân ettirmeye muvaffak oldu.

Ahmet Zogu üç yıl kadar cumhurbaşkanlığı yaparak, İtalya'ya büyük yakınlık gösterdi. Cumhurbaşkanlığı'nın daha ilk ayları içinde dikta rejimine giden Zogu, kendisine karşı gelenleri sindirdikten sonra, 1928 yılında, Arnavutluk meclisi tarafından I. Zogu adiyle kıral ilân edildi.

Ahmet Zogu'nun 11 yıl süren kırallığı sırasında İtalya yavaş yavaş Arnavutluğu idaresi altına aldı. Zogu'nun keyfî idaresi de ülkeyi İtalyanlar'ın kucağına atmakta gecikmedi. Nihayet 1939'da İtalya, Arnavutluğu tamamen işgal edince Zogu, Yunanistan ve Türkiye yoluyla Avrupa'ya kaçtı. Uzun bir süre Amerika'da ve Mısır'da oturdu. Maceracı, teşkilâtçı, fakat liderlik vasfından uzak bir adam olarak tanınır.

ZOLA, Emile (1840 - 1902)

Emile Zola

XIX. yüzyılda yaşamış, dünya çapında bir Fransız romancısıdır.

1840 yılında Paris'te doğdu. Babası, Musevî asıllı bir İtalyan mühendisidir. Emile Zola, düzenli ve süreli bir öğrenim göremedi. Hayatını kazanmak zorunluğu ile çeşitli işlere girip çıktı. Yazı alanında başarısız denemelerden sonra «Contes à Ninon» hikâyesi ve onu takip eden «Térèse Raquin» adlı romanı ile edebiyat çevresinde ilgi toplamaya başladı. «Madelein Féra»dan sonra ise ünü ve şöhreti kısa zamanda yayıldı. Balzac gibi o da genel bir başlık altında seri roman yazmaya, insanlığın kirli, suçlu, çirkin yönlerini bütün çıplaklığı ile anlatma, belirtme gayretine koyuldu. Realizmin daha keskin, daha aşırı bir sistemi olan Natüralizme yöneldi.

Romanlarının konularında inasn oğlunun — Cinsel davranışları da dahil — en bayağı, en çirkin, hattâ iğrenç olgularına el atıyor; irin dolu bir yaraya bıçak vururcasına bunları pervasızca deşip akıtıyordu. Bütün eserlerinde kalıtım kanunlarının toplum üzerindeki etkilerini incelemiş, romanlarındaki kahramanları bu açıdan görmüştür. Belirli temayüllere sahip olan ve belirli çevrelere konulan bir insanın, bulunduğu şartlar içinde gelişeceğini göstermiştir. Eserlerinde insan ruhunun mücadelesine ait çok güzel sahne ve ilgi çekici parçalar yer alır.

Romanları dışında fikir ve eleştirme yazıları da yazan, Zola, yavaş yavaş siyasete de karışıyordu. Bu siyasi yazıları ile birlikte Dreyfüs dâvasına el atması, bu dâva münasebetiyle «İtham Ediyorum»u yazması üzerine geniş bir düşman yığını kazandı. Mahkûm edileceğini anlayınca İngiltere'ye gitti.

Bir süre sonra Dreyfüs'ün mâsumluğu ispat edilince yeniden Fransa'ya döndü. Asıl değerli eserlerini bundan sonra verdi. 1902 yılı sonbaharında, yazlıktan Paris'e döndüğü gece, konağının bacası tıkanmış şöminesinden çıkan yanmamış odun gazlarından zehirlenmek suretiyle öldü.

Bibliyografya. — Yazarın dilimize çevrilen eserlerinin başlıcaları:

Assomoir (İsmail M. Mayakon, 2 cilt, 1942; Meyhane adıyla Hamdi Varoğlu, 2 cilt, 1942-44); Bir Aşk Gecesi (Ferid N. Hansoy, 1938, 1942); Bir Aşk Sayfası (H. Varoğlu, 2 cilt, 1944-45); Beşerdeki İfrit (H. Varoğlu, 1944); Canlı Ölü (G. A., 1954); Değirmene Hücum (Asım Çalıkoğlu, 1943); Doktor Pascal (H. Varoğlu, 2 cilt, 1943, 1960); Döl Bereketi (H. Varoğlu, 3 cilt, 1945); Emek (H. Varoğlu, 2 cilt, 1946); Eser (H. Varoğlu, 2 cilt, 1945, 1960); Hakikat (Reşat N. Güntekin, 1925; 2 cilt, 1945); Hulya (H. Varoğlu, 1945); Jerminal (H. Varoğlu, 2 cilt, 1941; Rıza Temel, 1960); Nana (Avni İnsel, 2 cilt, 1942, 1945, 1959); Samih Tiryakioğlu, 1959); Plassans Papazı (H. Varoğlu, 1944, 1962), Para (H. Varoğlu, 1947).

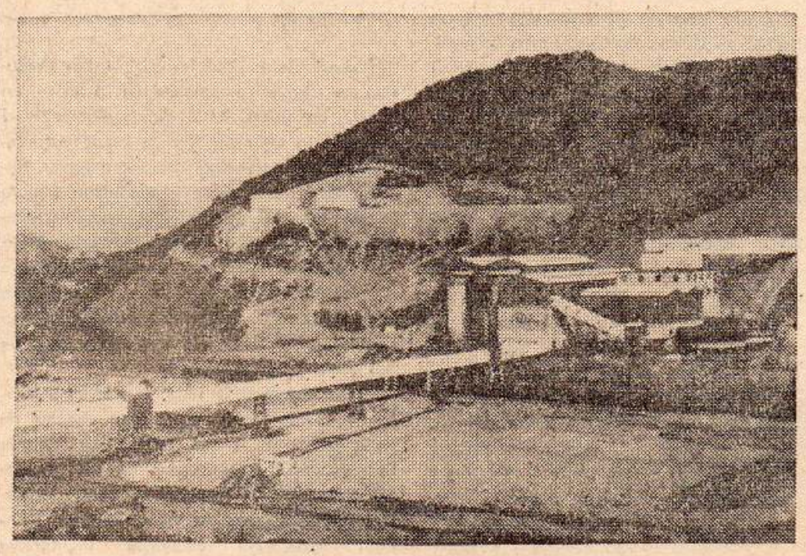
ZONA

Zona, sinir gangliyonlarının iltihabıdır (Bk. Sinir sistemi). Hastalık sinirlere karşı özel ilgisi olan bir çeşit virüs tarafından meydana getirilir. Zona daha çok omurilikten çıkan sinirlerde olursa da, baş sinirlerinde de görülür.

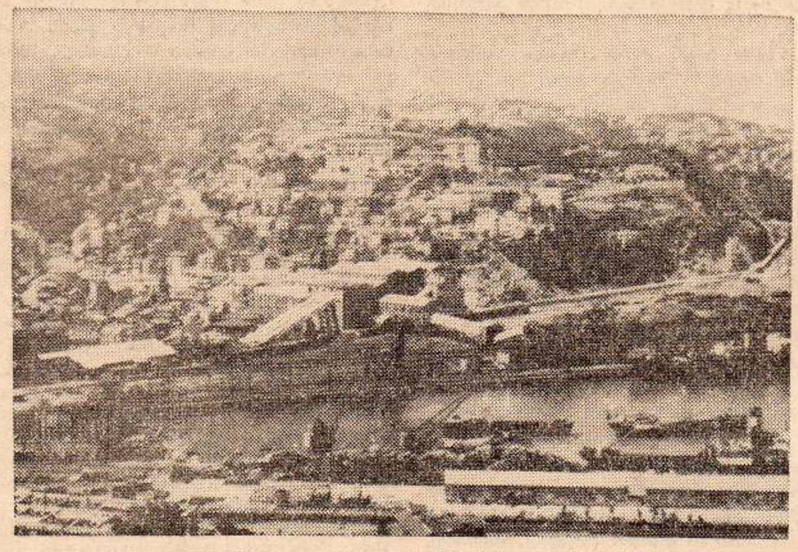
Belirtileri. — Hastalığa yakalanan sinirde, bilhassa sinir köküne doğru yayılan çok şiddetli ağrılar olur. Sinirin geçtiği bölgede deri üzerinde, önce bir kızarıklık, daha sonra içi su dolu ufak keseler (veziküller) meydana gelir. Bunların görünüşü üzüm salkımı şeklindedir. Zona ekseriya tek taraflıdır, nadiren çift taraflı olabilir.

Tedavi. — Ağrıya karşı ilâçlar verilir. Deri döküntüleri geçinceye kadar merhem ve yara tozlariyle iltihaplanmadan korunur. Virüse karşı özel bir ilâç yoktur, fakat ihtilâtlara karşı bazı antibiyotikler verilir.

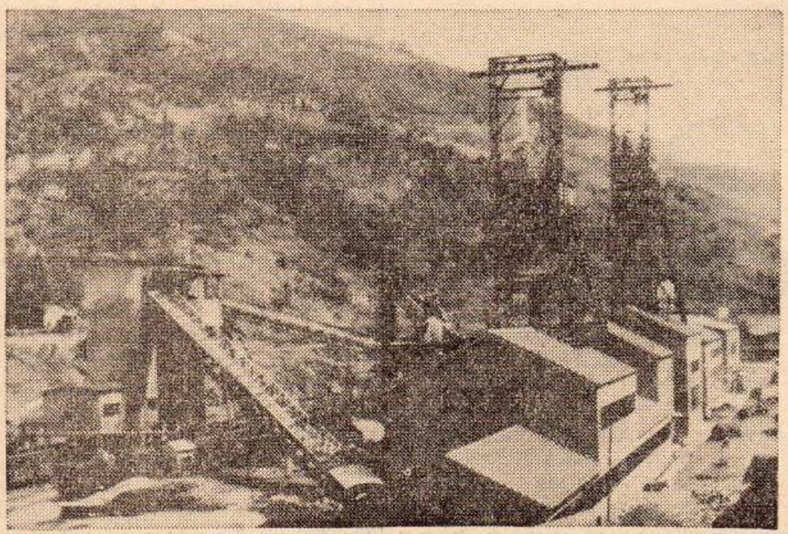
ZONGULDAK'TAN ÜÇ GÖRÜNÜŞ

Ereğli Kömürleri İşletmesi'nde, Çatalağzı Lâvuarı.

Zonguldak lâvuarı ve liman tesislerinin genel görünüşü

Zonguldak'ta Kozlu ocağının 1 ve 2 no.lu Uzun Mehmet kuyuları ihraç tesisi.

ZONGULDAK

Karadeniz kıyısında taşkömürü ile ün yapmış bir sanayi ilimizdir

ZONGULDAK, Karadeniz Bölgesi'nin, Batı Karadeniz bölümündeki bir ilimizdir. Toprakları kuzey ve batıda Karadeniz kıyıları, doğuda Kastamonu, güneyde Çankırı ve Bolu illeriyle çevrilidir. Merkez ilçesinin dışında kalan ilçeleri şunlardır: Bartın, Çaycuma, Devrek, Eflâni, Ereğli, Karabük, Safranbolu ve Ulus. İlin bu ilçelere bağlı 22 bucağı, 732 köyü vardır.

Yüzölçümü: 8.483 km^2

Nüfusu: 569.634

Nüfus yoğunluğu: Km^2'ye 77 kişi.

Yüzey Şekilleri. — Dalgalı ve dağlık olan il topraklarındaki önemli dağ sıraları şunlardır: Buğa Dağları, Kaplandede Dağı (1.152 m.), Sünce Dağları (1.829 m.), Göl Dağları (1.112 m.), Orhan Dağları (920 m.), Gözür ve Ercik Dağları. Bu dağların büyük bir kısmı sık ormanlarla kaplıdır.

İl topraklarının Karadeniz kıyıları dik yamaçlıdır. Bu dik yamaçlar arasında yer yer küçük ve güzel kumsal koylara raslanır.

Dağlar ve ormanlar yüzünden Zonguldak'ın tarıma elverişli toprakları azdır. Akarsuların açtığı vâdilerin kenarındaki düzlükler dışında ovalar da görülmez.

Iklim. — Zonguldak ilinin ıklimi, tam bir deniz ıklimi olmakla beraber, kıyıdan içerilere gidildikçe değişiklikler gösterir. Bununla beraber iklim genel olarak ılıktır.

Kıyıya yakın yerlerde yıllık sıcaklık ortalaması 13°,2'dir. İçerilerde kış ve yaz ayları arasındaki ısı farkları biraz fazla olur.

Kuzeye açık olduğu için Zonguldak şehrinde ısı farkı fazladır. Yazın en yüksek sıcaklık 39°, kışın en düşük sıcaklık —7°'dir.

Çevrede yağışlar boldur. Yılda ortalama olarak 140 gün yağmurlu geçer. Toprağın karla örtülü kaldığı günlerin ortalaması da 17,1'dir.

Bitki Örtüsü. — Zonguldak ilinin hemen her tarafı ormanlarla kaplıdır. Dağların çoğunda orman örtüsü zengindir. Çam, çınar, meşe, akmeşe ve ardıç ağaçlariyle dolu olan bu ormanlar en çok doğu ve batı bölümlerinde yer alır.

İl ormanlarının toplamı 2.337.000 dönüm kadar tutar. Bütün toprakların yüzde 38'i ormanlarla kaplıdır.

Akarsular. — Zonguldak ilinin en önemli akarsuyu Karadeniz'e dökülen Filyos Çayı (Yenice Irmak)dır. Hisar önünde denize dökülen Filyos Çayı Karabük ve Çaycuma'dan geçer. Bartın'dan geçerek Karadeniz'e dökülen Kocaırmak, Ereğli dolaylarında ise Gülünç Irmağı vardır. Ayrıca bu ırmaklara ve Karadeniz'e dökülen birçok küçük çay ve dereler vardır.

Bütün bu akarsuların açtığı derin vâdilerdeki düzlüklerde sebze ve meyva yetiştirilir.

Ekonomik Durum

Toprakları dalgalı ve ormanlarla kaplı ol-

duğu için, Zonguldak ili daha çok bahçe kültürlerine, bu arada sebzecilik, meyvacılık ile bağcılığa elverişlidir. Buna karşılık Zonguldak'ın ekonomik durumu yeraltı zenginliklerine dayanır.. Bölge, Türkiye'nin en önemli maden kömürü kaynağıdır. Demir ve çelik fabrikası ile orman ürünlerinden elde edilen gelir de önemlidir.

Tarım. — Geniş tarla tarımı yapılamadığından Zonguldak ilinde en önemli toprak ürünleri, meyva, sebze ve üzüme dayanır. Akarsuların açtığı vâdilerde bol sebze yetiştirilir. Safranbolu çevresinde bağcılık çok ileridir; bu bölgede iyi ürün elde edilir. Meyvalar içinde elma, armut, ceviz ve erik önemli yer tutar.

Otlaklarda ise yetecek kadar küçük baş hayvan beslenir. Yağ, peynir ve yoğurt da yapılarak ihraç edilir.

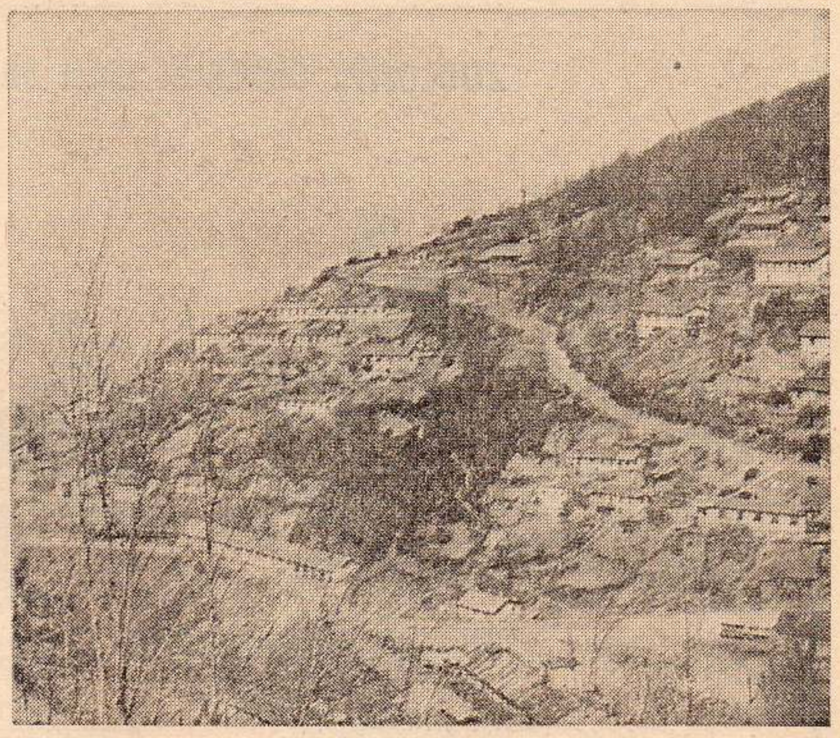
Zonguldak ilinde balıkçılık da yapılır. Filyos Çayı ağzında kefal avlanır. Bu bölgede elde edilen havyar da önemlidir.

İlin ekonomisi, tamamiyle maden kömürü havzasının verimine dayanmaktadır. Bu arada Karabük'teki Demir ve Çelik fabrikaları; ayrıca çevredeki kereste fabrikaları halkın geçimi üzerinde etki yapar.

Ulaştırma. — İlin kara, deniz ve demiryolu ile yapılan ulaştırma işleri çok iyidir. Ulus ilçesinden başka, bütün ilçe merkezleri birbirlerine devlet karayolları ile bağlıdır. Bazı ilçelerin birbirlerini çapraz olarak kesen birkaç yol ile bağlantıları vardır.

Bu karayolları ile başta il merkezi olmak üzere bütün Zonguldak ilçeleri İstanbul, Ankara, Bolu, İzmit, Çankırı ve Kastamonu illerine ve Türkiye'nin belli başlı merkezlerine bağlıdır.

Ankara - Zonguldak demiryolu, ilin ulaştırma işlerinde önemli bir rol oynar. Bu demiryolu ile kömür ve işlenmiş demir, yurdun iç bölgelerine kolaylıkla ulaştırılır. Ayrıca denizden yapılan ulaştırma da kömür nakliyatı bakımından önem taşır.

Zonguldak'ta kömür işçilerinin kaldığı Kandilli'nin genel görünüşü.

Zonguldak Şehri

İl merkezi olan Zonguldak, Türkiye'nin 25 büyük şehri arasında yer alır.

Nüfusu 1960 sayımına göre 54.026'dır. Bugünkü Zonguldak şehri yenidir. Bölgede kömürün bulunmasından sonra kurulan şehir, özellikle XX. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra gelişip, büyümeye başlamıştır.

Şehir, ormanlarla kaplı dağların, kıyıdaki alçak yamaçları üzerinde kuruludur.

Zonguldak, ulaştırma bakımından önemli bir kavuşak noktasındadır. Ankara'dan karayolu ile 287, Devrek'ten 44, Ereğli'den 67, Bolu'dan 165, Karabük'ten 134 km. uzaktadır.

Şehirde demiryolu istasyonu, güzel ve kapalı bir liman vardır. Demiryolu ile yurdun birçok bölgeleriyle bağlantısı olduğu gibi, denizyolu ile de İstanbul, Samsun ve diğer limanlara bağlıdır. Denizden İstanbul'a uzaklığı 138 mil, İnebolu'ya 95 mil ve Samsun'a 239 mildir.

Haritası 1950'de yapılan Zonguldak'ın imar plânı yeni yapılmaktadır. Şehirdeki su tesisleri ihtiyaca yetecek ölçüdedir. İldeki termoelektrik santralı 1957 yılına kadar şehre enerji vermekteydi. Halen elektrik enerjisi Çatalağzı Termik Santralı'ndan sağlanmaktadır.

Zonguldak merkez ilçesinin, merkez bucağı ile birlikte 4 bucağı ve 47 köyü vardır. Bucaklardan Kilimli, Kozlu, kömür bölgeleridir.

Şehrin anayolları asfalt, diğer yolların hepsi parkedir. Kömür işletmelerinin şehir içindeki demiryolu hatları, cadde ve sokakları kömür tozuna bular. Bu bakımdan Zonguldak, bir fabrika şehrini andırır. İşyerleri ve liman tesisleri çevresi, kömür endüstrisinin bu etkisi ile çok hareketlidir. Şehrin oturulan yerleri, bu bölgeden daha uzakta ağaçlık sırtlar üzerindedir.

Zonguldak'ta hastahaneler, devlete ait önemli endüstri tesisleri ve çok sayıda ticarethane ve işyeri vardır. Şehir çevresinin başlıca verimi kömür olduğundan ekonomi de buna dayanır.

Halkının büyük çoğunluğu fabrikalarda çalışır.

Tarihte Zonguldak

Zonguldak yeni kurulan bir şehirdir. 1829 yılında Uzun Mehmet tarafından maden kömürünün bulunmasından sonra, ocaklar 1849 yılında işletilmeye başlandı. Şehir de bu tarihten sonra yavaş yavaş gelişti.

Uzun Mehmet, kömürü buluncaya kadar Zonguldak sazlıklar ve bataklıklarla kaplıydı. Gemiciler buraya sazlık veya kamışlık anlamına gelen «Zungalık» adını vermişlerdi. «Zonguldak» adı bu Zungalık'tan bozmadır.

Sultan I. Abdülmecit, kömür bölgesini bir fermanla Galatalı Sarraflar Derneği'ne 300 altına kiraya vermişti. Kırım Savaşı'ndan sonra bölgede yeni tesisler yapıldı. 1865'te işletmeler devlete geçti ve Bahriye Nezareti'ne devredildi. Yabancı sermaye 1882'de şehrin gelişmesine yol açtı. Kasabanın ilk limanı 1886'da yapıldı, şehir yeni yapılarla süslenerek idari teşkilât kuruldu.

1902 yılında ilçe olan Zonguldak, 1920 yılında Sancak haline getirildi. Nüfusu gittikçe artan Zonguldak, cumhuriyetin ilânından sonra 1924'te kendi adıyla kurulan ilin merkezi oldu.

Zonguldak şehri, I. Dünya Savaşı'ndan sonra işgal felâketine uğramıştı. Fakat halkın ve millî kuvvetlerin şiddetli karşı koymaları sonucu bu işgal uzun sürmedi ve Zonguldak şehri Ankara'da kurulan Millî Hükümetin sınırları içine alındı.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Zonguldak (Osman Yalçın, 1959); Zonguldak Vilâyetinin İktisadi Ehemmiyeti (Necip D. Tesal, 1957); Zonguldak Havzası (Ahmet Naim, 1934); Zonguldak Limanları (A. Karauğuz, 1947); Zonguldak Lâvuarı, Limanı ve Tesisleri (Ereğli Kömür İşletmesi, 1956); Zonguldak Hikâyeleri (Mehmet Seyda, 1962).

ZOOLOJİ

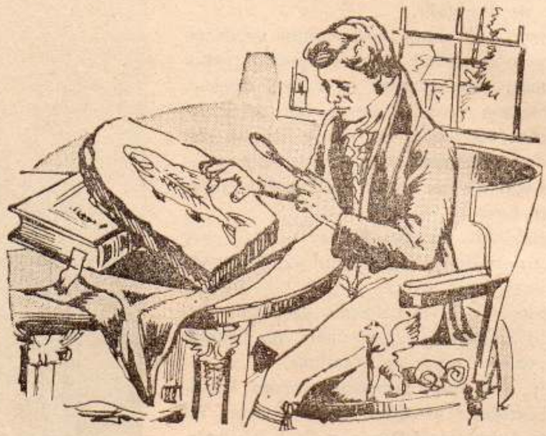
Hayvanlar bilimidir. Hayvanların sınıflandırılması, yaşayışları, her çeşit özellikleri zooloji biliminin konusu içine girer. Zoolojinin çok eski bir tarihi vardır. Ünlü Yunan bilgini Aristoteles, kendi devrinde bilinen hayvanları toplamış, bunları başlıca iki grupta sınıflandırmıştı. Bu sınıflandırma bugünkü omurgalılar ve omurgasızlar sınıflandırmasını andırmaktadır. Bu sınıflandırma yüzyıllar boyunca ilim dünyasına ışık tutmuş, birçok bilgin, çalışmalarında bu sınıflandırmadan yararlanmıştı.

Zoolojinin bugünkü modern hüviyetini kazanması ancak XVI. yüzyıldan sonradır. İsveçli bilgin Linneaeus hayvanları sınıflandırarak bugünkü sistematiğin temellerini attı. George

ZOOLOJİYE ÖNDERLİK EDEN BİLGİNLER

Aristoteles hayvanları sınıflandıranların başında gelir. Koyduğu esaslar yüzyıllarca bilim dünyasına ışık tuttu.

Fransız bilgini Georges Cuvier kemik fosillerini ilk olarak bilimsel şekilde inceliyen bilginlerden biri oldu.

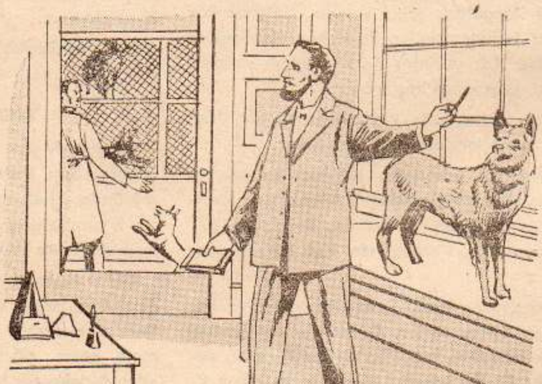
İsveçli bilgin Louis Agassiz zoolojide önemli incelemelerde bulundu, daha çok deniz hayvanları üzerinde çalıştı.

Thomas Huxley adlı İngiliz bilgini de Avustralya bölgesinde, okyanus içindeki hayvanlarla ilgili incelemeler yaptı

Alman bilgini August Weisman kalıtım konusunda olumlu sonuçlar elde eden çalışmalarda bulundu.

Rus bilginlerinden İvan Petroviç Pavlov daha çok hayvanların vücut yapılışı ve kas sistemi konusunda çalıştı.

Cuvier adlı Fransız bilgini (1769-1832) kemik fosillerini bilimsel bir şekilde inceliyen bilginlerin ilki olmuş, öte yanda Buffon (1707-1788) ve Darwin (1809-1882) gibi bilim adamları bu konuda önemli ilerlemeler kaydetmişlerdi.

Louis Agassiz adlı İsveçli bilgin (1807-1873) balık fosilleri ve denizlerde yaşıyan canlılar üzerinde çalıştı. Thomas Huxley adlı İngiliz bilgini de (1825-1895) Uzak Doğu'da okyanusların içindeki canlıları inceledi, August Weismann (1834-1914) adlı Alman bilgini kalıtım, Ivan Petroviç Pavlos adlı Rus bilgini de (1849-1936) hayvan kasları, sinirleri ve refleks üzerinde incelemelerde bulundu.

ZURNA

Doğu ulusları ve Türkler arasında çok eski çağlardan beri bilinen ve kullanılan bir nefesli sazdır. Eski Çin, Hint ve Mısır'da ilk şekilleriyle kullanılmıştır. Başlangıçtan zamanımıza kadar en az değişikliğe uğramış müzik aletlerinden biridir. Zurna, genel olarak, 35-50 sm. uzunluğunda, ağız tarafı ince, uca doğru hafifçe genişliyen, en ucunda ise birden açılıp yayvanlaşan bir borudur. Ağaçtan ve boynuzdan, tek ya da birkaç parça halinde yapılır. Üstünde sesleri değiştirmeye yarıyan perde delikleri vardır. Ağıza alınan tarafına dil adı verilen ince, yassı yontulmuş bir kamış parçası konmuştur. Üflendiği vakit bu kamış parçasının titreşimi sesi meydana getirir. Zurna adının, boru anlamına gelen (sûr) ile ney'in aslı olan (nây) kelimelerinin birleşmesinden doğan «surnâ»dan bozulmuş olduğu yolunda bazı tahminler mevcuttur. Osmanlı İmparatorluğu zamanında saray nöbetlerinde ve savaşlarda bir çeşit ulusal bando olan Mehter takımlarında zurna, önemli bir yer tutardı. Mehter takımlarındaki zurnalar, görevlerine göre ayrı ayrı boy, yapı ve çeşitlerde olurdu.

Uzun yüzyıllar, davulla birlikte, özellikle Türk köylüsünün müzik ihtiyacını karşılıyan zurna, geniş çapta folklorumuza da girmiştir. Bugün de önemini muhafaza etmektedir.

Zurna

ZÜHAL (Bk. SATÜRN)

ZÜHRE (Bk. VENÜS)

ZÜHREVİ HASTALIKLAR

Cinsiyet organları ve cinsî hayatla ilgili bazı hastalıklar bu genel isim altında toplanır. Zührevi hastalıkların başlıcaları şunlardır:

Frengi

Etkeni, «spirocheta pallida» adında bir mikrop olan frengi bulaşıcı ve intani bir hastalıktır. Ayrıca, diş fırçası, tarak gibi eşya ile bulaşmalar olur ki buna «masum frengi» adı verilir. Hastalığa kadın ve erkek cins yakalanabilir. Frengi yüzyıllarca sosyal, ailevi felâketler doğurmuş bir hastalıktır.

Frengi genel olarak ikiye ayrılır: 1 — Sonradan (mikrobun alınmasiyle başlıyan); 2 — Doğuştan.

1 — Mikrobun alınmasiyle başlıyan hastalık üç devir gösterer:

Birinci devir şankr devridir, 45 gün sürer. Frenginin kuluçka devri 25-35 gün kadardır. Mikrobun vücuda girmesinden sonra bu zaman geçince frenginin ilk belirtisi olan «şankr» görülür. Spiroketlerin vücuda girdiği yerde önce oval, et renginde bir sıyrıntı ile başlar, ağrısızdır. 6-7 gün sonra sertleşir. Büyüklüğü değişiktir. Çoğunlukla tektir, birkaç tane de olabilir. 10 gün içinde gelişerek tam şeklini alır ve 3-6 hafta içinde de kendiliğinden geçer, yerinde bir iz bırakmaz. Şankr'ın çıktığı yere yakın bezelerde şişme olur. Bu bezelerde de ağrı yoktur ve kendiliklerinden iyileşirler.

Frengi yarası (şankr) büyük bir çoğunlukla cinsel organlarda çıkar. (Erkeklerde penis, kadınlarda büyük ve küçük dudaklar).

Bundan başka vücudun diğer bölgelerinde de şankr görülebilir. Öpme, tuvalet eşyasiyle bulaşmada şankr dudaklarda, dilde, diş etinde, bademciklerde, burun deliğinde, göz ve kulakta çıkabilir. Boyunda, göğüste, karında, el ve parmaklarda, anüste şankr görülmüştür.

İkinci devir şankrın çıkışından 45 gün sonra başlıyan ve iki sene kadar süren devirdir. Değişik deri döküntüleriyle kendisini gösterir. Bu devirde bulaşma yoktur. Önemli belirtiler, deride ağrı ve kaşıntı yapmıyan, parmak basmakla kaybolan kırmızı lekeler (roseoller), lenf bezelerinde şişmeler ve mukoza dokularında meydana gelen yaralardır.

Üçüncü devir seneler sonra görülür. Bu devirde de deri döküntüleri ve «gom» adı verilen tümöre benzer teşekküller görülür. Gomlar yerel veya yaygın yumuşama ve harabiyete giden tümörlerdir. İlk çıktıkları zaman sert, ağrısız ve iltihapsızdırlar. Yavaş yavaş büyür ve bir portakal büyüklüğünde olabilirler. Sonradan yumuşar ve bir yara şeklini alarak bulundukları yerde harabiyete sebep olurlar. Gomlar, iyileştikten sonra çok fena iz bırakır. Meselâ bu yüzden burnu düşmüş frengili kimselere raslamak daima mümkündür.

2 — Doğuştan Frengi. — Çocuk frengiyi ana veya babadan alır. Eğer anne, gebeliğin ilk aylarında hastalığa yakalanırsa çocuk muhakkak hastalanır ve ölür. Anne daha evvel frengiliyse, çocuk gene plasenta (son) yoluyla hastalığı alır. Gebeliğin son aylarında bulaşma olursa çocuk frengili olarak doğar. Babadan da, ana yoluyla çocuğa frengi aşılanabilir.

Frengili kadınlarda düşükler, ölü doğumlar ve kısırlık çok sık görülür. Frengili doğan çocuk zayıf, bitkin ve ihtiyar çehresiyle dikkati çeker. Böyle çocuklarda derhal spiroket aranmalıdır. Çocukta frengi belirtileri ikinci devir görünüşündedir. Daha geç meselâ 4 yaşından sonra meydana çıkan frengi üçüncü devir belirtileri gösterir.

Frengi kalbde, damar sisteminde ve bilhassa sinir sisteminde bozukluklara sebep olarak, hayatı tehlikeye sokan bir hastalıktır.

Frengide Wassermann. — Wassermann muayenesi kanda frengi mikroplarına karşı antikor (mukavemet cisimcikleri) mevcut olup olmadığını tâyine yarar. Şüpheli bir kimsenin kan serumunda yapılan Wassermann muayenesiyle antikorların az veya çok oluşuna göre (++++), (+++), (++) müspet veya (—) menfi işaretlerle belirtilir.

Tedavi. — Frengi tedavisinde arsenik, bizmut, civa, iyot bileşikleri yıllardır kullanılmaktadır. Son zamanlarda penisilin kullanılmaya başlanmış ve olağanüstü iyi sonuçlar alınmıştır. Tedaviye ne kadar erken başlanırsa o kadar etkili olmaktadır. Bütün dünyada frengi savaşı müspet neticelerini vermiş ve bu feci hastalık kontrol altına alınmıştır. Memleketimizde de Cumhuriyet devrinde frengi savaşı çok iyi yürütülmüş ve halen frengi vakaları son derece azalmıştır.

Yumuşak Şankr

Çoğunlukla cinsel organlar veya civarında yerleşen ve «ducrey» basili tarafından meydana getirilen bir zührevi hastalıktır. Mikrobun vücuda girmesinden sonra 2-3 günlük bir kuluçka devri geçer ve giriş yerinde bir yara meydana gelir. Yaranın etrafı zımba ile kesilmiş gibidir ve içi cerahatla doludur. Lenf bezelerinde şişlik yapmaz. Yumuşak şankr kolayca kanar ve ağrı verir. Frengi şankrında ise ağrı ve kanama yoktur.

Tedavi edilen yumuşak şankr, 25-35 günde kapanır. Tedavi edilmiyenlerin aylarca devam ettiği görülmüştür.

Tedavi. — Sıcak tatbikat ve permanganat banyoları yapılır, merhemlerle yara pansımanına itina edilir.

Sulfamitlerle çok iyi sonuçlar alınmaktadır.

Nicolas Favre Hastalığı

Etkeni bir virüstür. 15-25 günlük bir kuluçka devrinden sonra cinsel organların bir yerinde şankr gibi bir yara belirir. 1-2 hafta içinde kasık bezeleri şişmeye başlar ve bu bezeler cerahatlenerek akıntı yapar. Ateş olabilir. Bulaşıcı bir hastalıktır.

Belsoğukluğu

Tıpta «gonore» diye anılan bu hastalık «gonokok» adı verilen mikropla meydana gelir. Gonokoklar cinsiyet organlarından başka, vücudun diğer organlarında da çeşitli hastalıklara sebep olabilirler. Mikrobun giriş kapısı, bazı nadir vakalar hariç, kadın veya erkek idrar yolları ve cinsel organlardır. Hastalık cinsel münasebetlerle bulaşır. Belirtileri, idrar yollarında ağrı, idrar yaparken sızı ve cerahatli akıntıdır. İdrar yollarındaki iltihap daha yukarılara, böbreklere kadar çıkabildiği gibi komşu organlara da atlıyabilir.

İdrar yolundan gelen cerahatin ellere bulaşması, bilhassa göz için tehlikelidir. Gonokoklar gözde iltihaba sebep olarak son derece kötü durumlar yaratabilir.

Gonokoklar idrar yolları iltihabından başka şu hastalıklara da yol açar: Mafsal iltihapları, kalb iltihapları (endokardit, perikardit), flebit, menenjit, siyatik, psikozlar, ortakulak iltihabı, adenit, zatürree, bademcik iltihabı, nefrit vs.

Tedavi. — Bugün her hangi bir gonokok hastalığı tedavisinde penisilin en elverişli ilâçtır. Sülfamitler ve çeşitli antibiyotiklerle de çok iyi sonuçlar alınmaktadır. Bilhassa, kok sınıfından mikroplara etkili antibiyotiklerle, belsoğukluğu kolaylıkla tedavi edilmektedir,

Tedavi, hekim kontrolü altında yapılmalı ve asla yarıda bırakılmamalıdır. İyi olmuş gibi görünen vakalarda sonradan gonokokların tekrar üremesi tehlikeli ihtilâtlara ve hastalığın bulaşmasına yol açar.

Bibliyografya. — Bu konudaki eserlerin başlıcaları:

Zührevi Hastalıklar Nedir? (Dr. Remzi Gönenç, 1934); Zührevi Hastalıklar Nelerdir? (1937); Zührevi Hastalıklar Hakkında Genel Kısa Bilgiler (Dr. Nuri Osman Eren, 1935); Zührevi Hastalıklar Müptelâlarına Öğütler ve Tavsiyeler (Sağlık Bakanlığı, 1931, 1940); Zührevi Hastalıklara Karşı Koruma Talimat ve Terbiyesi (Dr. Queyrat ile Dr. Sicard de Plauzoles'ten çev. Dr. Mustafa Hakkı, 1932).

ZÜLKADİROĞULLARI

(Bk. DÜLKADİROĞULLARI

ZÜMRÜDÜANKA KUŞU (Bk. ANKA)

ZÜMRÜT

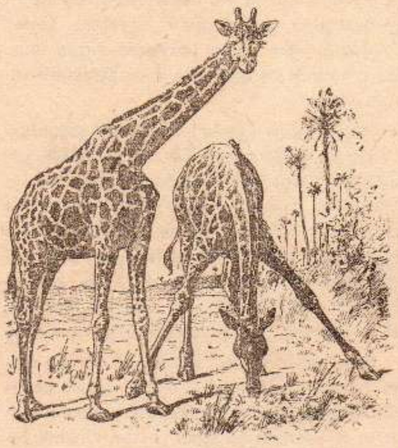
Cam parlaklığında, güzel yeşil renkte, saydam bir süs taşıdır. Tabiî alüminyum ve berilyum silikatından ibarettir. Formülü: $Be_3Al_2Si_6O_{18}$'dir, özgül ağırlığı 2,67-2,75 arasında değişir. İçindeki krom oksidi zümrüde yeşil rengi verir. Birçok çeşidi olan zümrüdün renksiz, pembe, sarı olanlarına «beril» denir. Yeşil olan çeşitleri elmastan sonra en sert cisimdir.

Zümrüt, eski çağlardan beri kıymetli taşlar arasında yer almış bir taştır. Mücevherciler zümrüde büyük değer vermişler, taşı ustalıkla yonatarak güzel biçimlere sokmuşlardır. Roma imparatoru Neron'un özel şekilde yontulmuş iri bir zümrütü, mercek gibi yaparak uzaktaki şeyleri yakınlaştırmakta kullandığını tarihler kaydeder.

ZÜRAFA

Afrika'da yaşıyan, uzun boyunlu iri vücutlu bir hayvandır. Çok çevik, fakat çekingen bir yaratık olan zürafa Afrika'nın orta kesimlerindeki geniş savanalarda, Senegal'de, Beyaz Nil ile Natal bölgesinde sürüler halinde bulunur. Geviş getiren memelilerdendir.

Boynu meydana getiren yedi omurunun çok uzamış olmasından ötürü, hayvanın boynu, garip bir şekilde uzamıştır. Bu sayede 6 metre yüksekliğindeki ağaçların yapraklarını bile zorluk çekmeden yiyebilir. Başında küçük iki boynuz çıkıntısı bulunur. Ayakları geviş getirenlerde olduğu gibi ortadan yarık olup tırnağı iki çatallıdır. Hayvanın arkası ön tarafına nazaran daha kısadır. Derisinin üzeri koyu kahverengiye kaçan lekelerle kaplıdır. Yırtıcı hayvanlardan kaçarak kurtulur, çiftesi orta boy hayvanlar için öldürücüdür. Zürafa eti ve derisi yüzünden çok avlandığından, son yıllarda bir hayli azalmıştır.

Zürafa

ZWEIG, Stefan (1881 - 1942)

Stefan Zweig

Tanınmış bir Alman yazarıdır. Viyana'da doğdu. Babası zengin bir sanayiciydi. Yahudi olan Zweig'ler, çocuklarını çok iyi yetiştirdiler. Stephan hem edebiyata, hem tarih ve felsefeye karşı büyük bir ilgi duyuyordu. Daha çocuk denecek yaşta, birçok Avrupa memleketlerini gezdi; birkaç yabancı dil öğrendi. İlk eserleri, daha doğrusu ilk edebiyat çalışmaları çevirilerdir. Bilhassa Belçikalı şair Emile Verhaeren'in duygulu şiirlerini Almanca'ya büyük bir başariyle aktardı. Rimbaud, Baudelaire, Verlaine gibi Fransız şairleri, onun süzgecinden geçerek Alman okuyucularının karşısına çıktılar. Kendisi de şiirler yazıyordu. Bol bol tiyatroya gidiyor, ünlü Alman tiyatro yazarlarının eserlerini seyrediyordu.

Birinci Dünya Savaşı patladığı zaman, Zweig, aydınların fikirler etrafında birleşmeleri fikrini savundu. Bir yandan piyes, hikâye ve roman yazıyordu. 1934'te Londra'ya yerleşti. 1940'ta da İngiltere tabiiyetine geçti. Bir müddet Amerika'da oturdu. 1941 yılında, huzursuzluk içinde geçen hayatını sükûna kavuşturmak için karısiyle Brezilya'ya gitti ve Petropolis şehrine yerleşti. «Dünkü Dünya» adını verdiği kendi hayat romanını bitirdikten sonra, İngiliz olan ikinci karısiyle yattıkları odada havagazını açık bırakarak intihar ettiler.

Stefan Zweig, bir fikir adamı, bir tarihçi, metotlu düşünen bir insan, ruh tahlillerini büyük bir dikkatle ve Freud'un koyduğu temellere dayanarak başaran bir romancı sıfatiyle dünya edebiyatının sayılı isimlerindendir.

Bibliyografya. — Yazarın dilimize çevrilen eserlerinin başlıcaları:

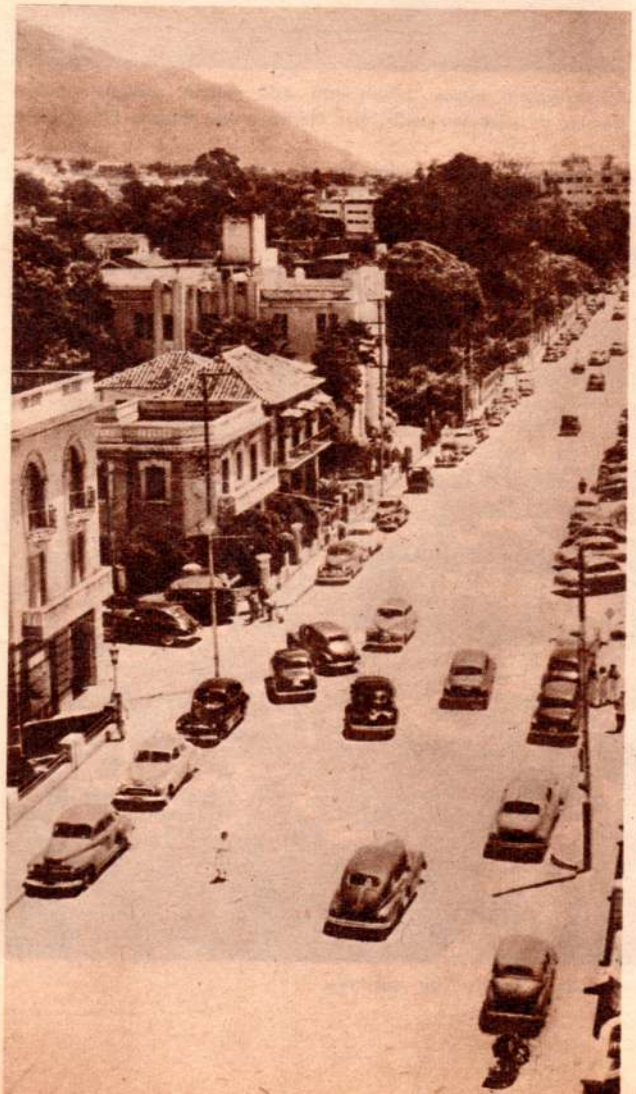
Meçhul Bir Kadının Mektubu ve Mezardan Çıkarılan Kadın (Nâzım İçsel, 1934, Meçhul Sevgili adiyle M. T. Berkand, 1945; Meçhul Kadının Mektupları adiyle Dr. Kemal Bekata 1950; Korku' daki iki hikâyeden biri de Meçhul Bir Kadının Mektupları'dır, Tahsin Yücel, 1954, 1958, 1961); Amok yahut Malezya Delisi Amok (Ferzan T. Aras, 1935; Nezihe M. Erel, 1938; Hamdi Varoğlu, 1939; Ölünceye Kadar adiyle Dr. K. Bekata, 1950; T. Yücel, 1954, 1958, 1961); Nietzsche (Hasan C. Çambel, 1940); Bir Kadının 24 Saati (İsmail M. Mayakon, Fuat Ökbudak, «Yücel» dergisinde tefrika, XL. 67 v.d., eylül 1940); Yaratıcılığın Sırrı (Prof. Melâhat Özgü, 1949); İfritle Mücadele - Heinrich von Kleist (Zühtü Jeran, 1952); Bir Kalbin Ölümü ve Mürebbiye (Salâh Birsel, 1954); Usta İşi (T. Yücel, 1954); Honoré de Balzac (F. Ökbudak, 1945).

Venezuela'nın başkenti Caracas, bir milyonu aşan nüfusiyle Güney Amerika'nın büyük şehirlerindendir.

VENEZUELA

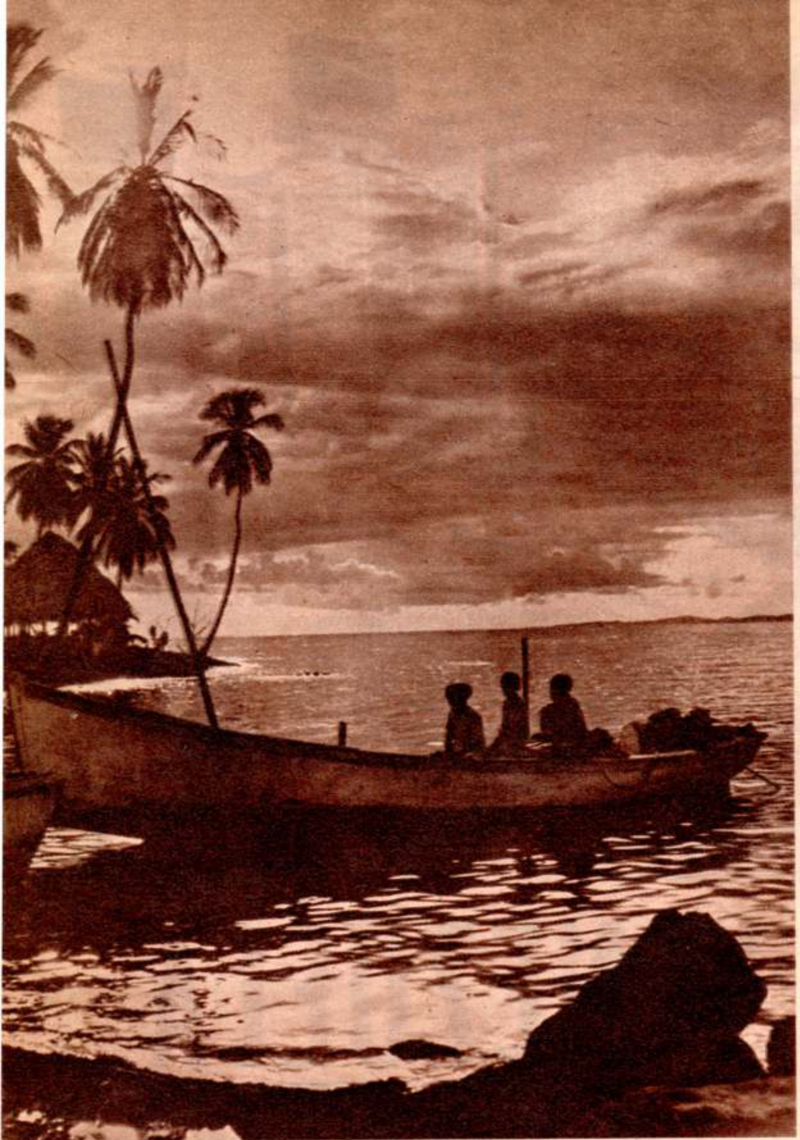
Güney Amerika'da petrolca zengin, ilgi çekici bir ülke

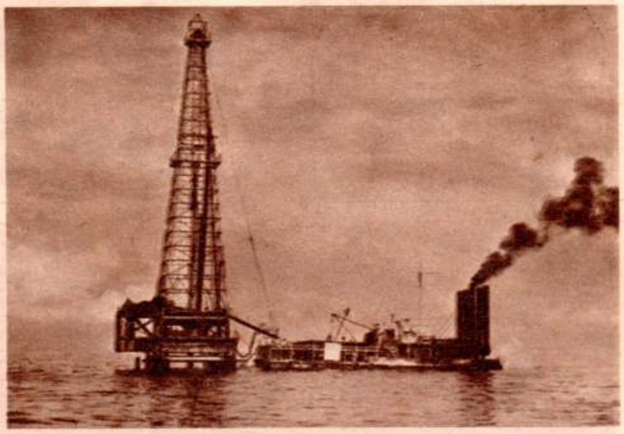

San Cristobal şehrinde bir açıkhava pazarı. Daha çok kadınların alışveriş ettiği bu pazarda, köylüler yumurta, süt gibi ürünlerini satar.

Caracas'tan başka bir görünüş: Meksika Caddesi şehrin en modern, en kalabalık yerlerinden biridir.

Karayib Denizi kıyısında Cariaco körfezinde güneşin batışı. Bu bölgede yaşıyanlar balıkçılıkla geçinir.

Maracaibo gölünde, suyun altından çıkartılan petrol, orada kurulmuş olan yüzer rafineride tasfiye ediliyor.

Venezuela'nın büyük şehirlerinde eski evlerin yanında modern binalar da yükselmektedir. İşte Maracaibo'da modern bir mahalle.

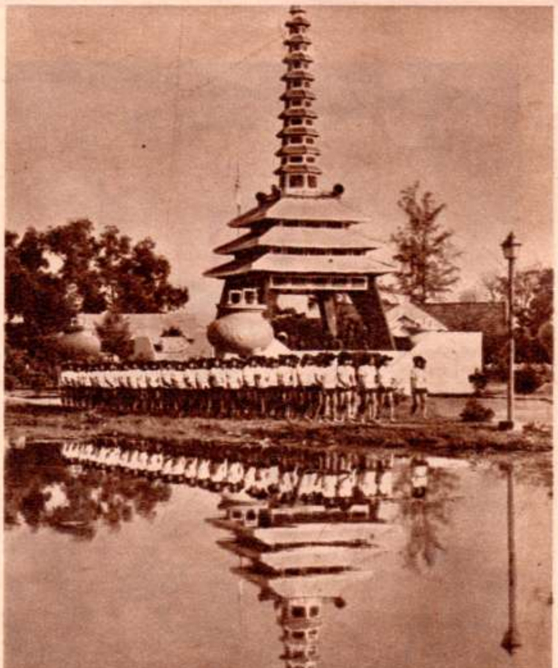
Venezuela'nın başkenti Caracas'ın dış mahallelerinden bir görünüş.

Viet-Nam

Güney Viet-Nam'dan, tiyatro dekorunu andıran ilgi çekici bir manzara

1954 yılında Çin Hindistanı'nda kurulan iki yeni devlet

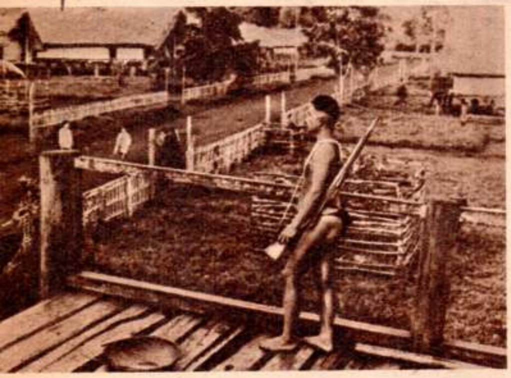
Güney Viet-Namlılar komünist Kuzeyliler'le savaşmak için elbirliğiyle çalışmaktadır. Resim, bir kampta askerlik kursu gören kız öğrencileri gösteriyor.

Kendilerine öz usullerle balık tutan Viet-Nam'lı genç kızlar.

Başka Güney Asya ülkelerinde olduğu gibi Viet-Nam'da da filler taşıma işinde kullanılır. İşte bir törende yapılan fil yarışı.

Güney Viet-Namlılar komünist çetecilerin hücumlarına karşı koymak için hazırlık yapmaktadır. Yukarıda hükümet eliyle silâhlanmış bir aşiret halkı görülüyor.

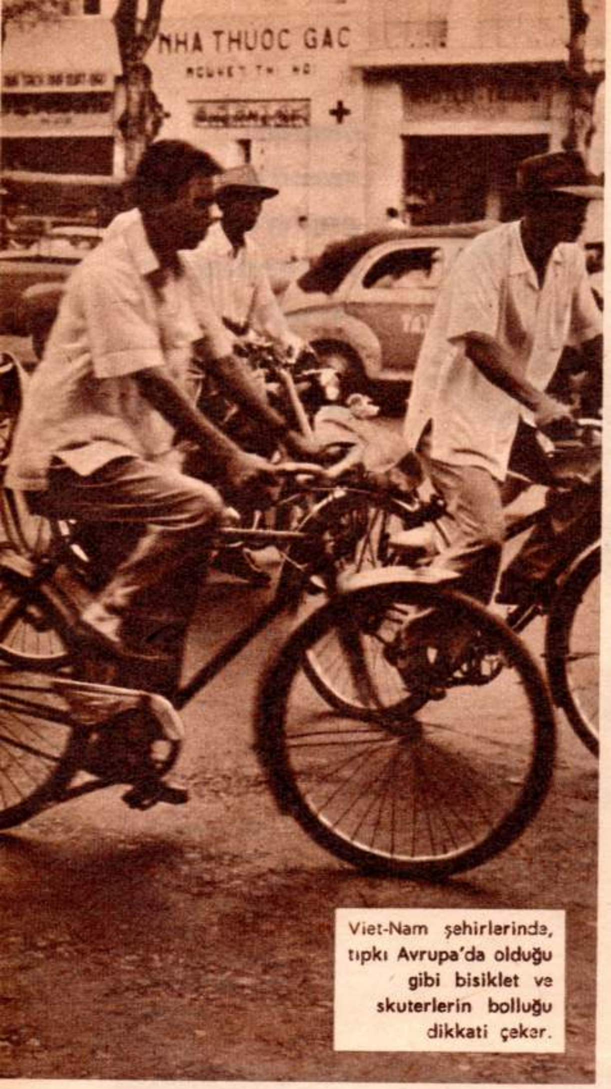
VİCTORİA

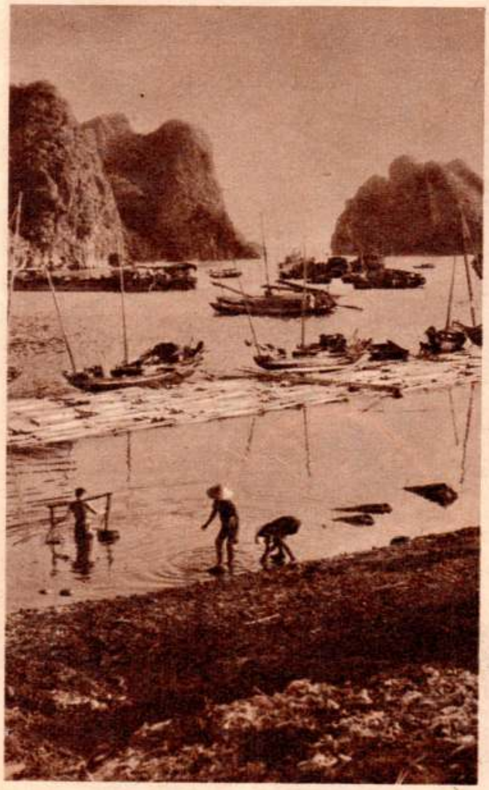
Afrika'da Zambezi nehri üzerindeki Victoria çavlanında sular 120 metre yüksekten dökülür. Burası dünyanın en çok su akıtan çavlanlarındandır.

Viet-Nam'lı küçük öğrenci kızlar bir tören sırasında. Son yıllarda Viet-Nam'da ilk öğretime büyük önem verilmekte, okul sayısının çoğaltılmasına çalışılmaktadır.

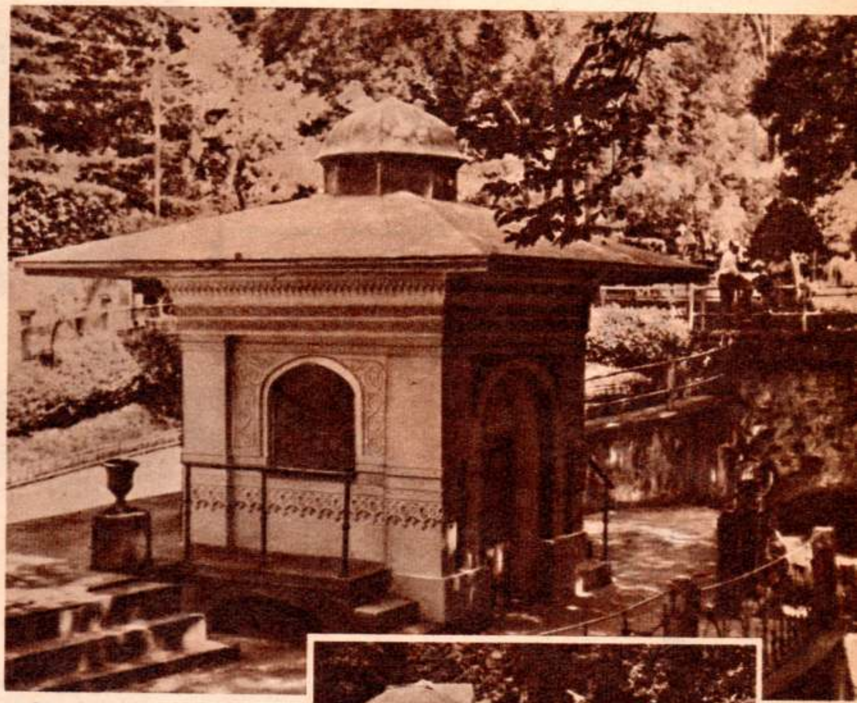

Viet-Nam şehirlerinde, tıpkı Avrupa'da olduğu gibi bisiklet ve skuterlerin bolluğu dikkati çeker.

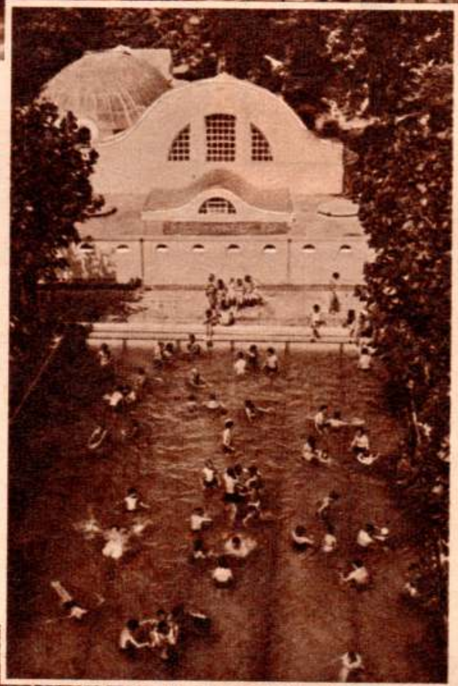
Haifong'un kuzeyindeki Hongai, ülkenin önemli bir kömür limanıdır. Büyük gemilerin açıkta demirlediği limanda, yerli halkın küçük tekneleri çalışır.

YALOVA

Yalova, hem dinlenme yeri, hem de şifalı sulariyle bir kaplıca şehrimizdir. Yukarıdaki fotoğrafta bir sıcak su kaynağı görülüyor.

Yalova'daki Termal Oteli'nin sıcak su havuzu

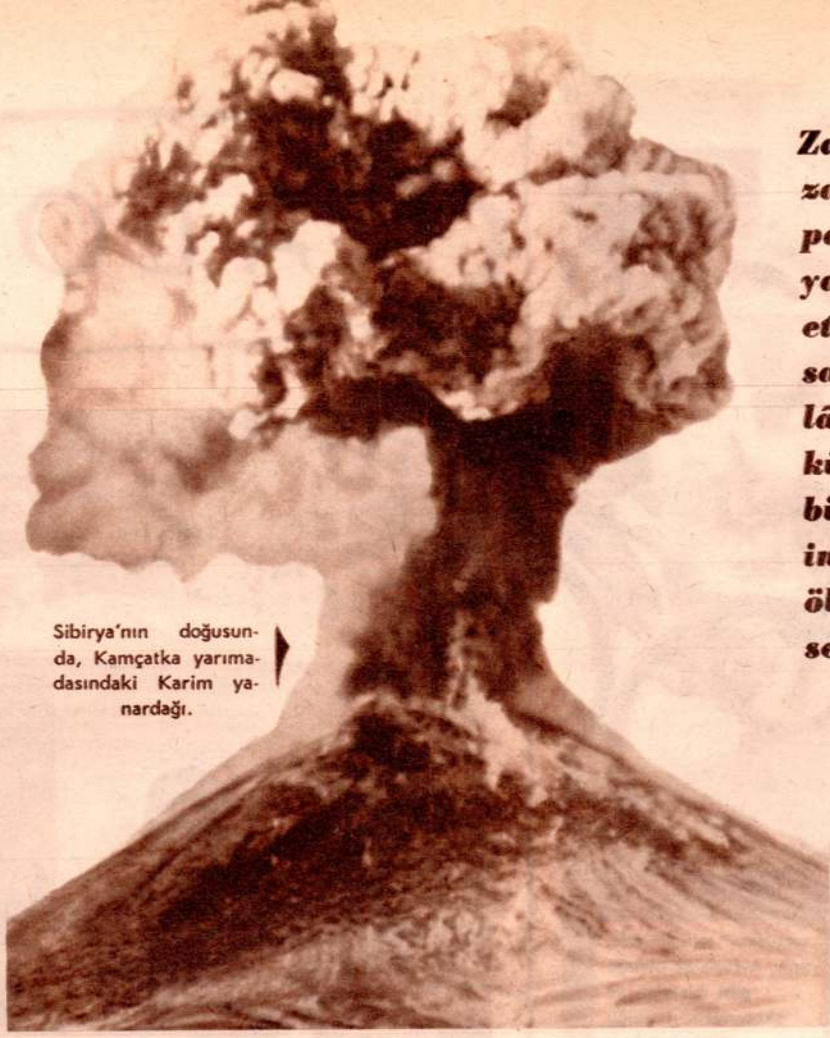
Yalova, yılın hemen her mevsiminde, şifalı banyolarına girmeye gelenlerle dolar taşar.

YANARDAĞ

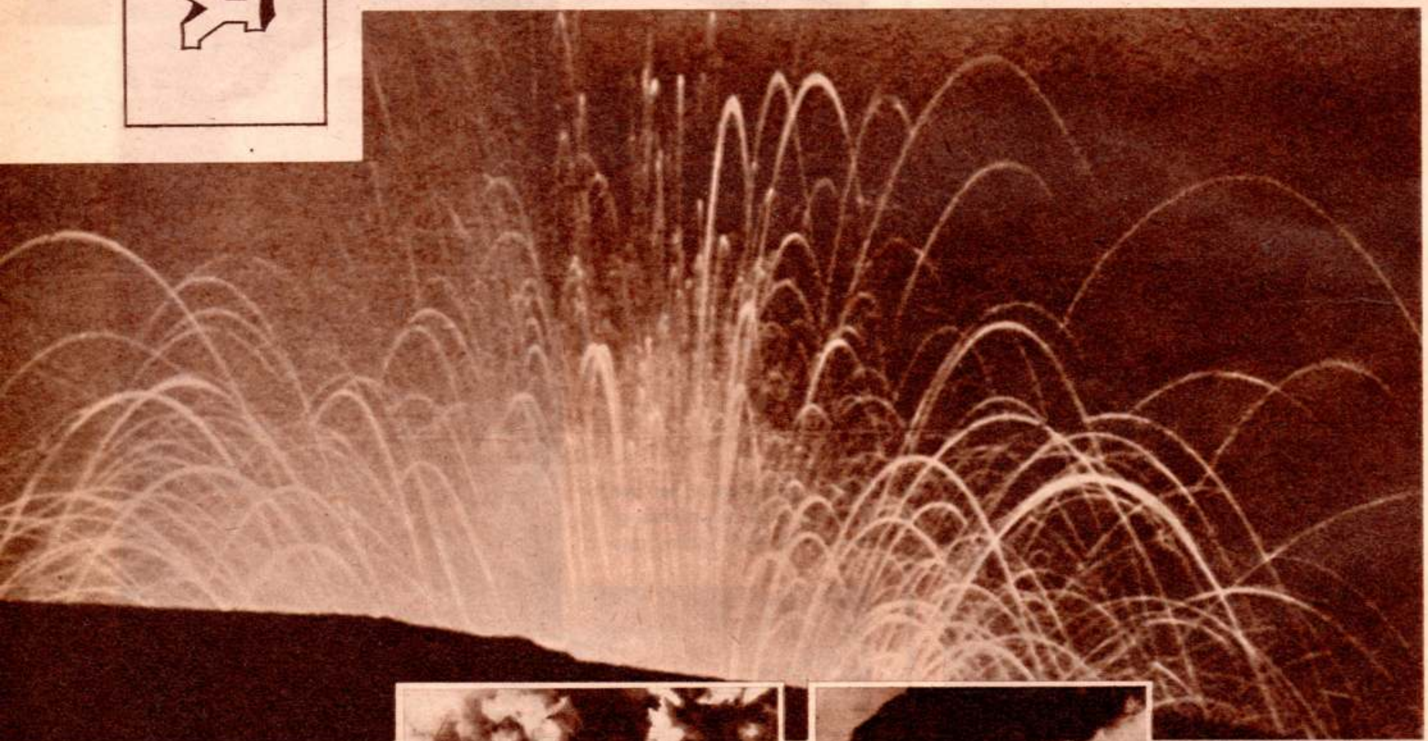
Zaman zaman patlıyan yanardağlar etrafa saçtıkları lâv ve kızgın küllerle binlerce insanın ölümüne sebep olur.

*

Sibirya'nın doğusunda, Kamçatka yarımadasındaki Karim yanardağı.

Sicilya'daki Etna yanardağı zaman zaman patlıyarak lâvlar püskürür. Fotoğrafta, 1961'deki patlama görülüyor.

Kosta Rika'daki Irazu yanardağından püsküren lâvlar ve kızgın küller, önüne çıkan her şeyi örterek yamaçlardan aşağıya akıyor.

İşte lâvlar ve kızgın küller altında kalmış bir köy evi. Fotoğraf, Atlas Okyanusu'nun güneyindeki Tristan da Cunha adasında çekilmiştir.

Yedikule

Yedikule sûrlarının üzerinden Marmara kıyılarına bir bakış.

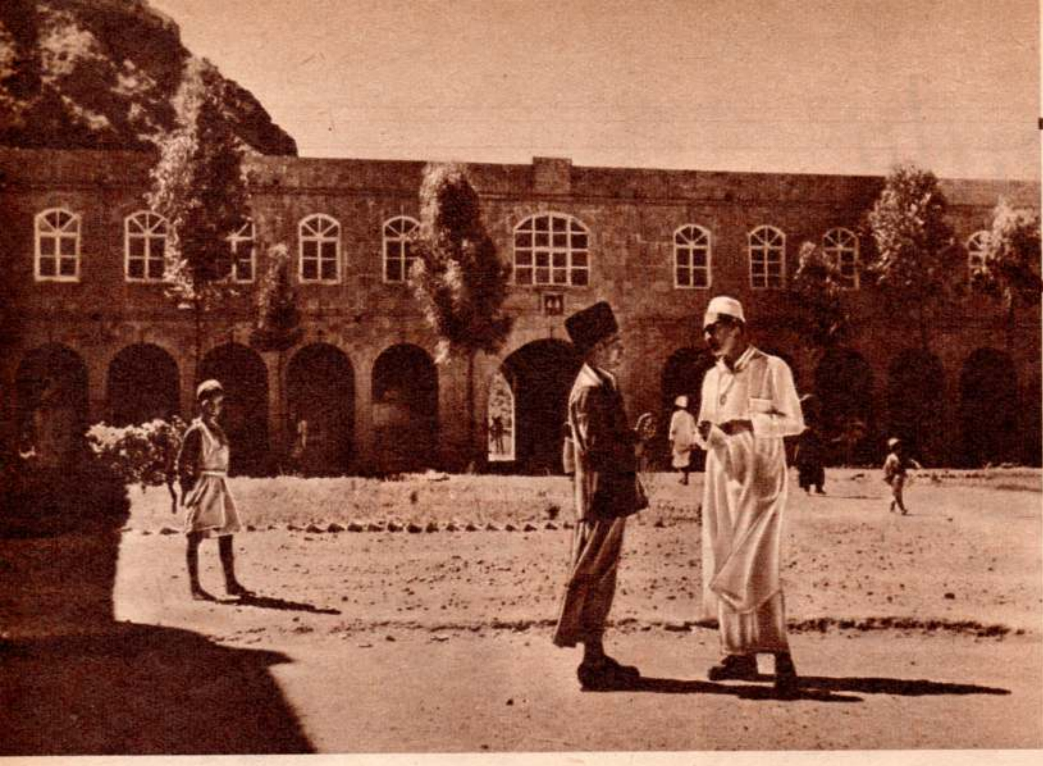
Eskiden Saray zindanlarının bulunduğu Yedikule sûrları bugün müze halindedir.

Eski İstanbul'u çepeçevre kuşatan sûrların bir ucu Yedikule'de Marmara'ya bağlanır.

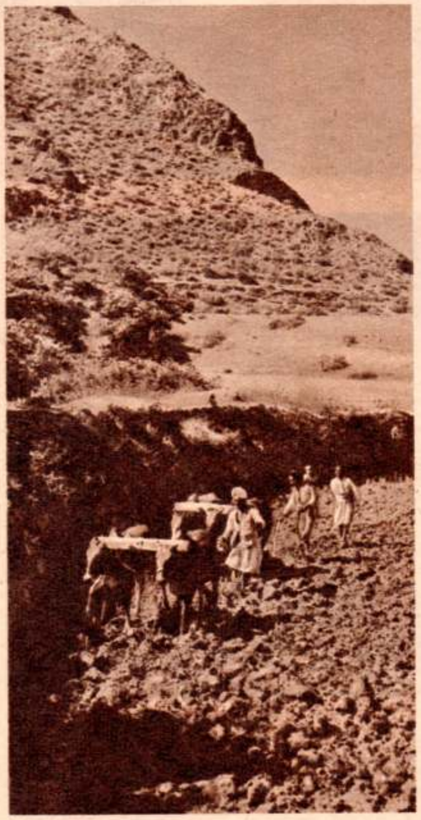
Yedikule, yetiştirdiği sebzelerin bolluğu ve nefasetiyle ün salmıştır. Civar bostanlarda bol miktarda marul yetiştirilir.

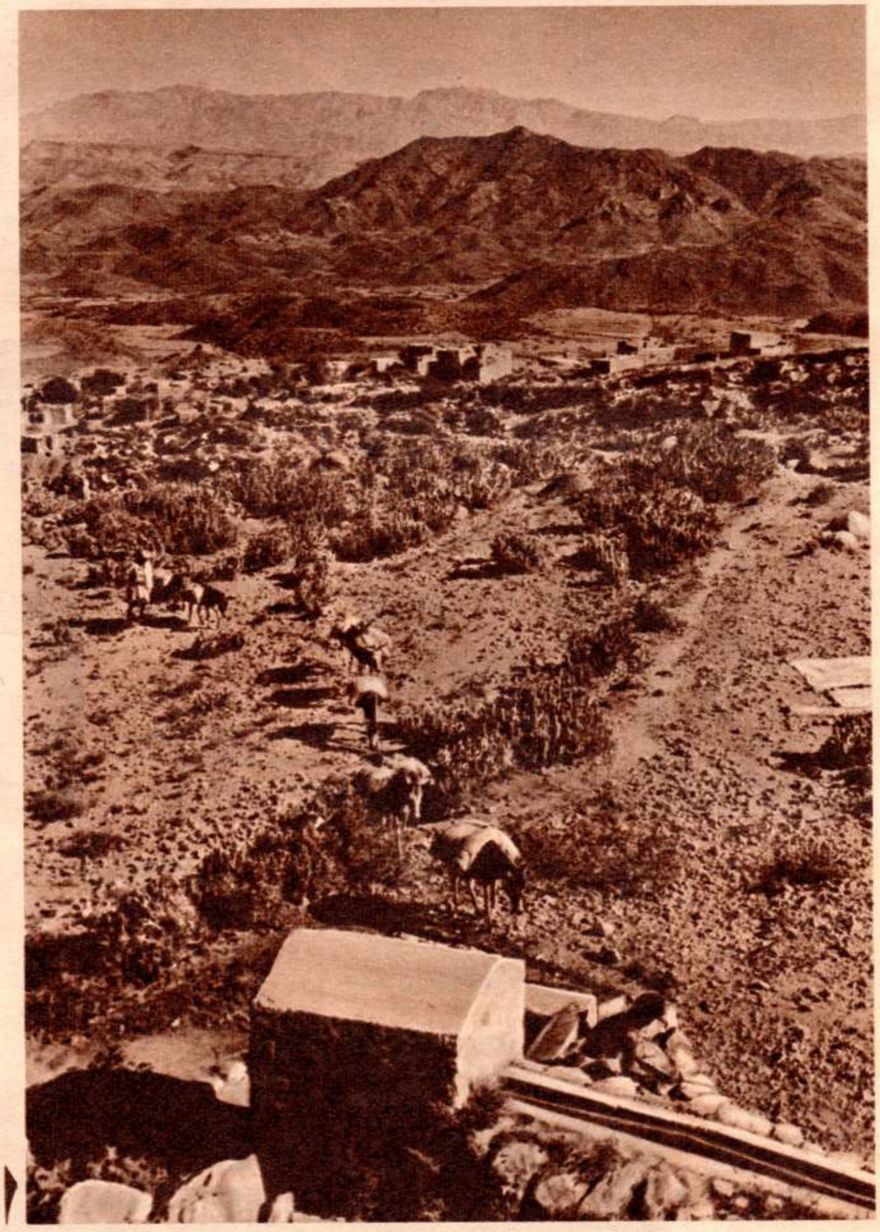
Yemen

Arabistan yarımadasının güneybatısındaki bu küçük devlet yetiştirdiği kahvenin nefisliğiyle ün salmıştır.

Yemen'in başkenti San'a'nın hastanesinden bir görünüş.

Yemen'de nüfusun büyük bir kısmını köylüler meydana getirir. Toprağın işlenmesi en ilkel şartlar altında yapılır.

Yemen'de de, Arabistan yarımadasının her köşesinde olduğu gibi büyük su sıkıntısı çekilir. Kuyulardan çıkartılan su tarımda kullanılmaya yetmez.

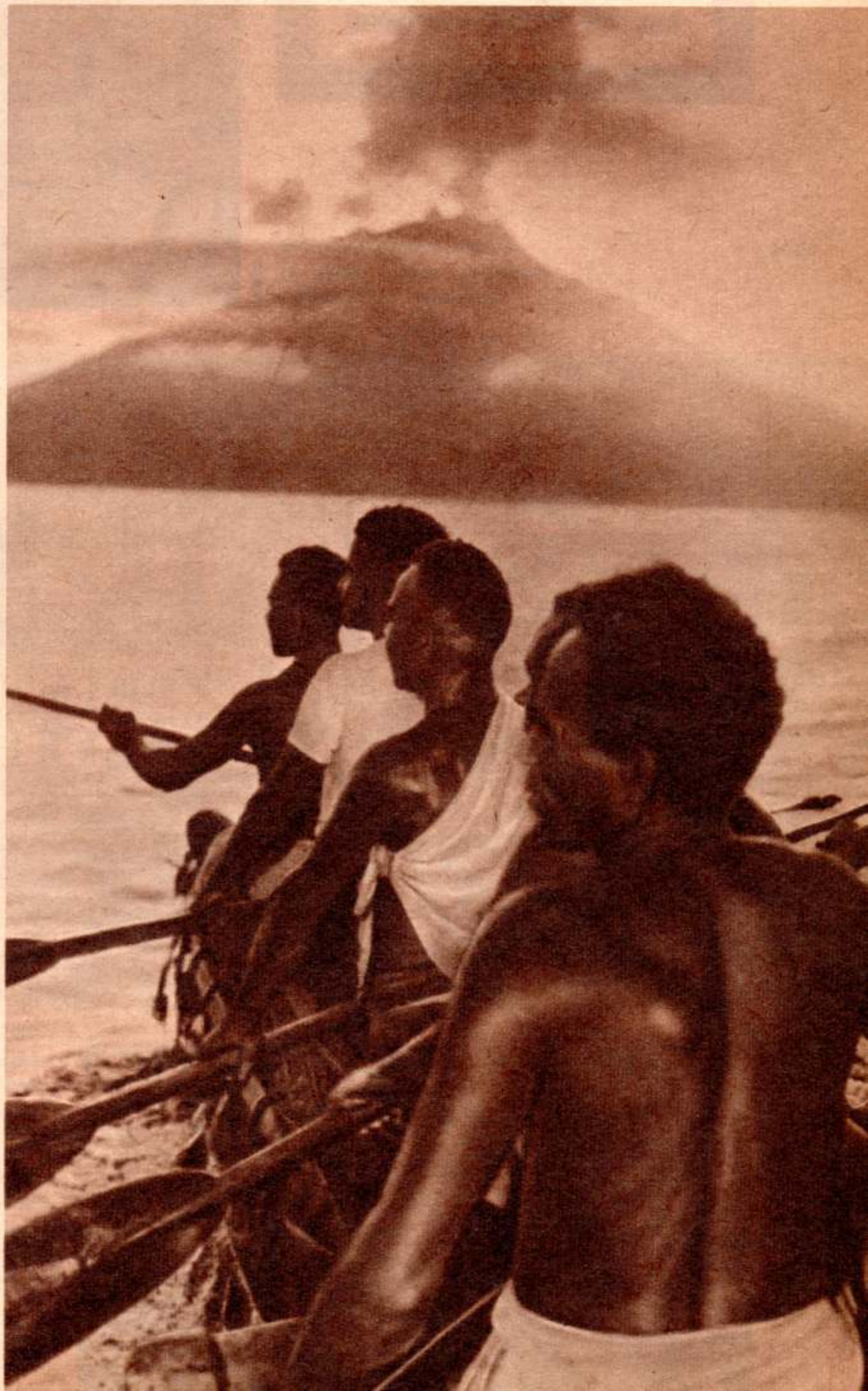

Yeni Gine'de takma bir motorla yürütülen yerli teknesi.

Yeni Gine

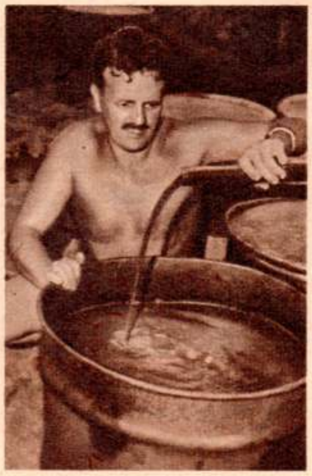
Okyanusya'da ilgi çekici özellikleri olan esrarengiz bir ülkedir...

Yeni Gine'de zaman zaman püsküren pek çok yanardağ vardır. Bunların bazılarının kraterinden duman eksik olmaz.

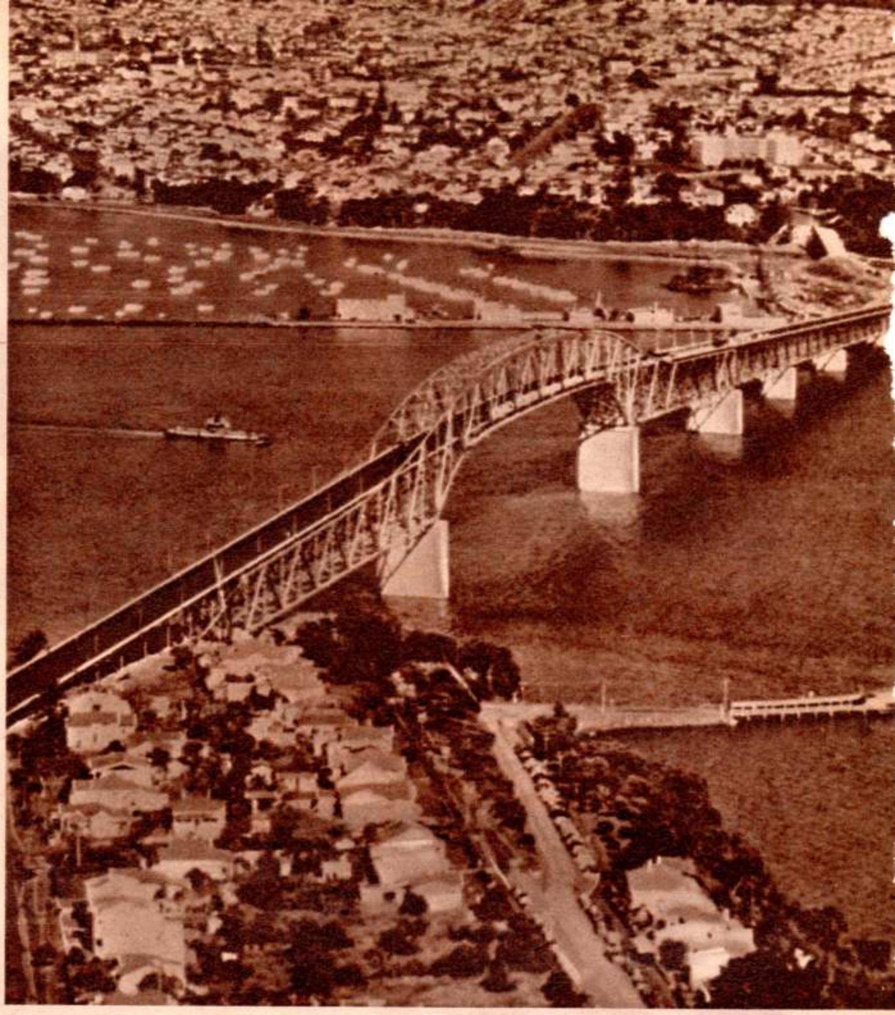
Yeni Gineli küçüklere, köy okullarında, Batı kültürü verilmeye çalışılıyor.

Avrupalı jeologlar, Yeni Gine'de yaptıkları petrol araştırmalarında, başarılı sonuçlar elde etmişlerdir.

Yeni Zelanda

Avustralya'nın güneydoğusunda koyunculuğu ve yün ticaretiyle ün salmış bir İngiliz domiyonu

Auckland limanı üzerinde yapılan bu modern köprü, dış mahalleleri şehre bağlar.

Yeni Zelanda'nın başkenti Wellington'dan bir görünüş.

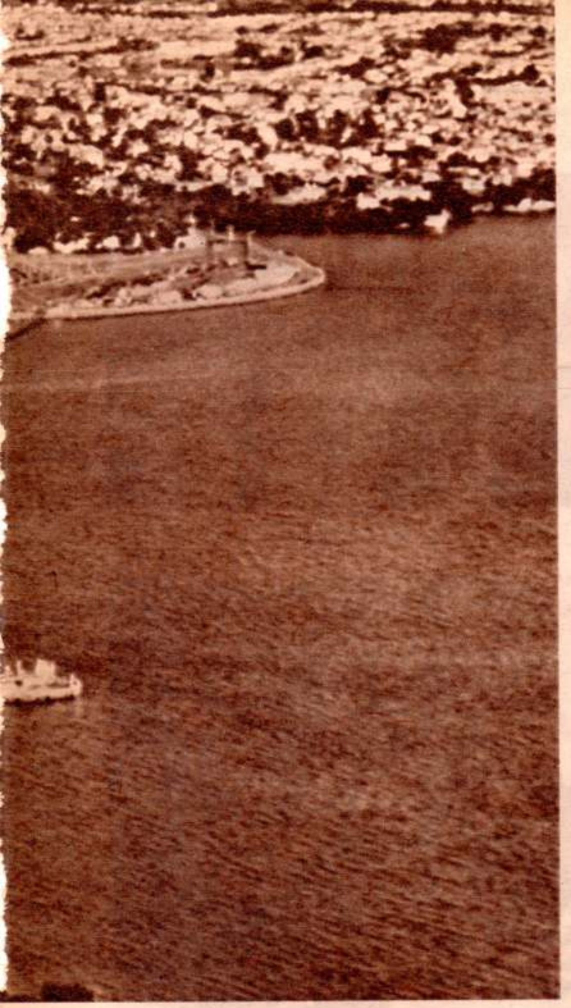

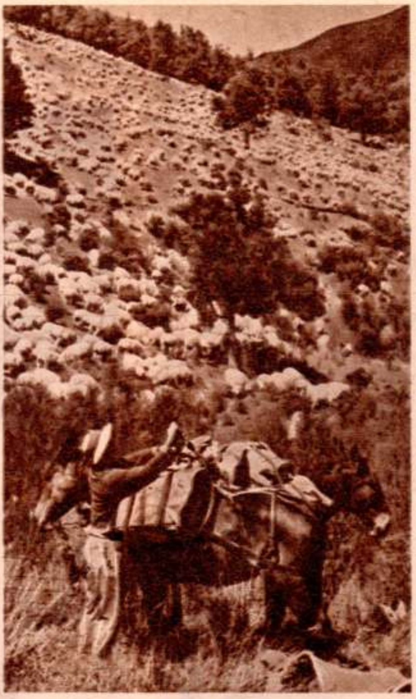
Yeni Zelanda'nın kuzey kesimindeki Egmont dağı ile civarındaki çiftlikler.

YILAN

Hindistan'daki yılanların en tehlikelisi gözlüklü yılandır. Hint fakirleri bu yılanları oynatır.

Yeni Zelanda'nın başlıca zenginliğini koyun yetiştiriciliği teşkil eder.

Her gün biraz daha gelişen Yeni Zelanda'da modern yapılar, büyük köprüler yapılmaktadır. Resim Auckland Köprüsü'nün açılışını gösteriyor.

Yılan, sinsi ve tehlikeli bir yaratıktır. Zehirsiz olanları, buradaki boa yılanı gibi, avına sımsıkı sarılıp, sıkarak öldürür.

Engerek, yılanların en zehirli en tehlikeli olanlarındandır. Canlı yakalanan engereklerin zehirlerinden serum yapımında faydalanılır.

Dubrovnik, Yugoslavya'nın Dalmaçya kıyılarındaki önemli liman şehirlerinden biridir. Fotoğrafta Dubrovnik katedrali görülüyor.

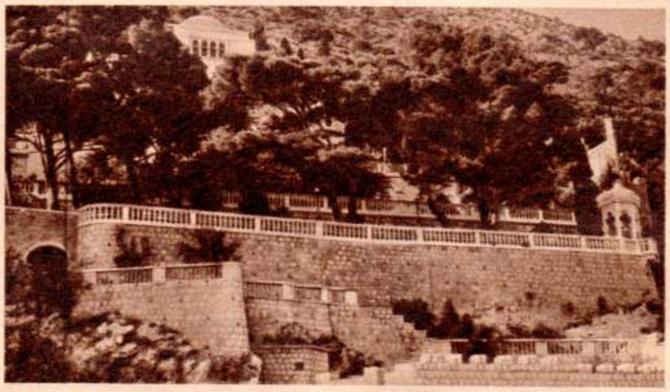
Mahalli danslardan birini yapan Yugoslav gençleri.

Eski bir Türk şehri olan Saraybosna, camilerle doludur. Resim, 1962 temmuzundaki depremden sonra çekilmiştir.

YUGOSLAVYA

Adriya Kıyılarında Şirin Bir Ülke

Yugoslavya'nın Adriya Denizi kıyılarındaki Dubrovnik'ten bir görünüş.

Kış boyunca sık sık donan Tuna nehri üzerindeki köprülerden biri: Novi Sad.

Yunanistan

Yunanistan kıyılarında deniz sporları ve balıkçılık çok gelişmiştir. Resimde «Türk Limanı» adlı limandaki sayısız gezinti ve balıkçı tekneleri görülüyor.

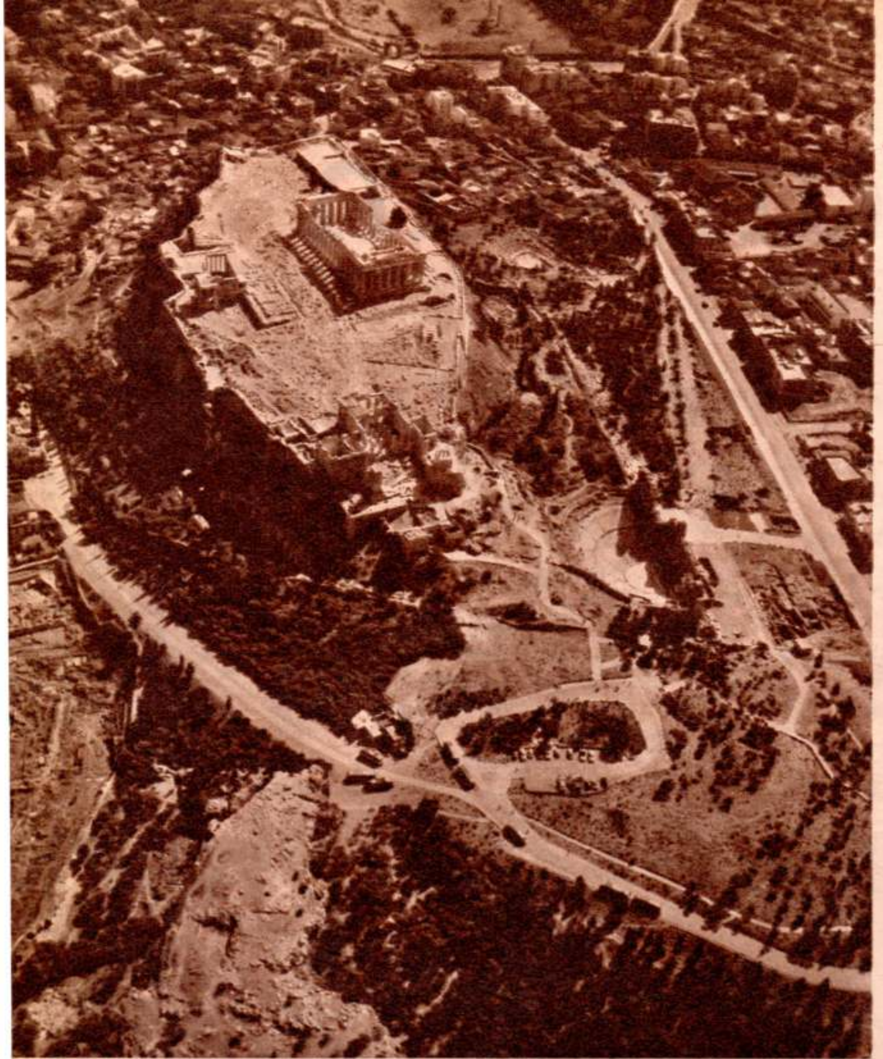

*

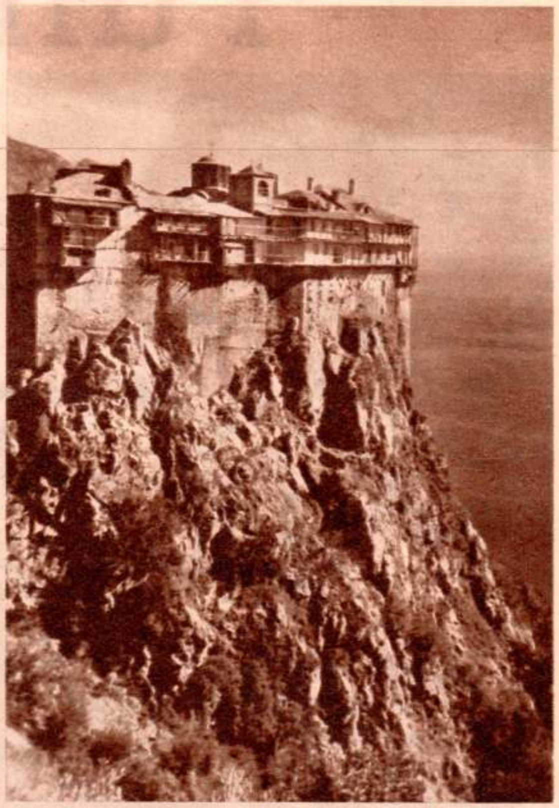
Yunanistan'ın başkenti Atina 600.000'e yaklaşan nüfusiyle modern bir şehirdir.

*

Eski Faliron bölgesi bugün Atina'nın lüks ve zengin bir mahallesi haline gelmiştir.

Atina'da Akropolis'te, Parthenon ile başka yapıların kalıntıları her yıl yüzbinlerce turistin ziyaret ettiği yerlerin başında gelir.

Yunanistan'daki ünlü Aynoroz Manastırı'na kadınların girmesine asla müsaade edilmez.

Atina'da, Parthenon'da, üzeri işlemeli sütun başlıkları.

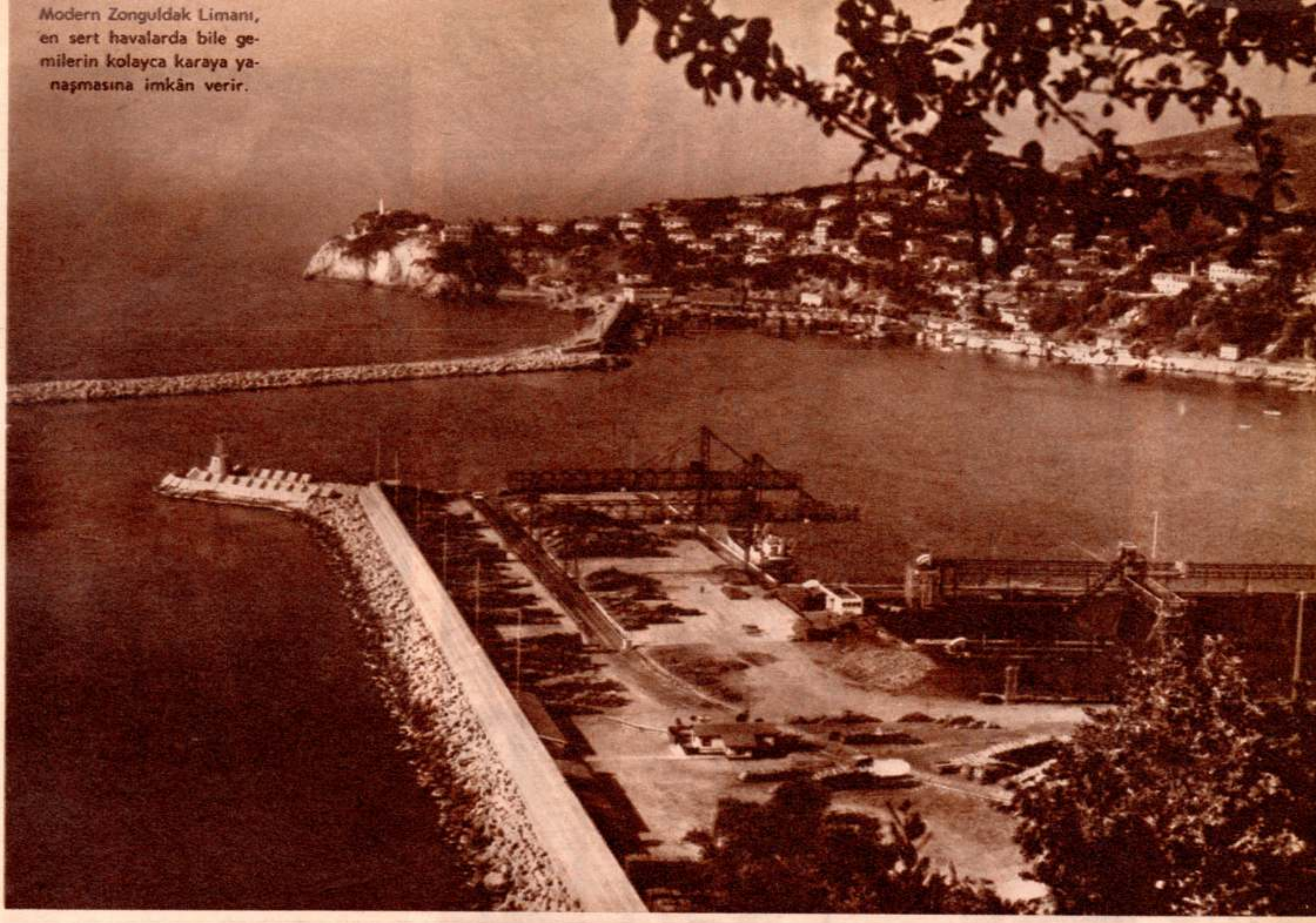

Yunanlılar Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebindendir. Yukarıdaki fotoğraf mahallî **kıyafeti** ile bir köy papazını gösteriyor.

Girit, eski medeniyetlerin beşiği olan bir adadır. Fotoğrafta yaşlı bir Giritli nine ile torunları görülüyor.

Modern Zonguldak Limanı, en sert havalarda bile gemilerin kolayca karaya yanaşmasına imkân verir.

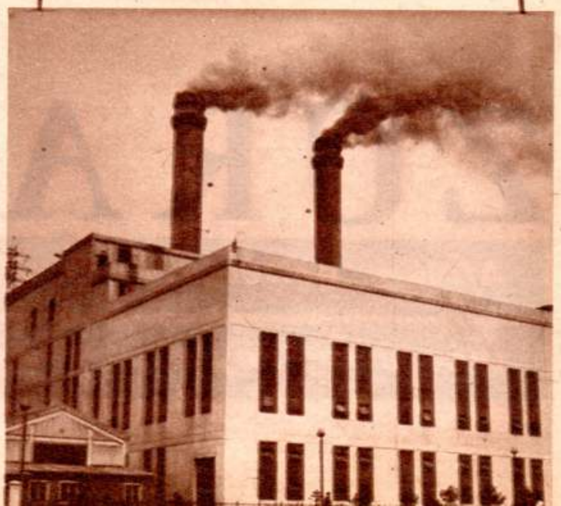
Zonguldak

Karabük Demir ve Çelik Fabrikası yurdumuzun demir ihtiyacının büyük bir kısmını karşılar. Aşağıda da Çatalağzı Termik Santralı görülüyor.

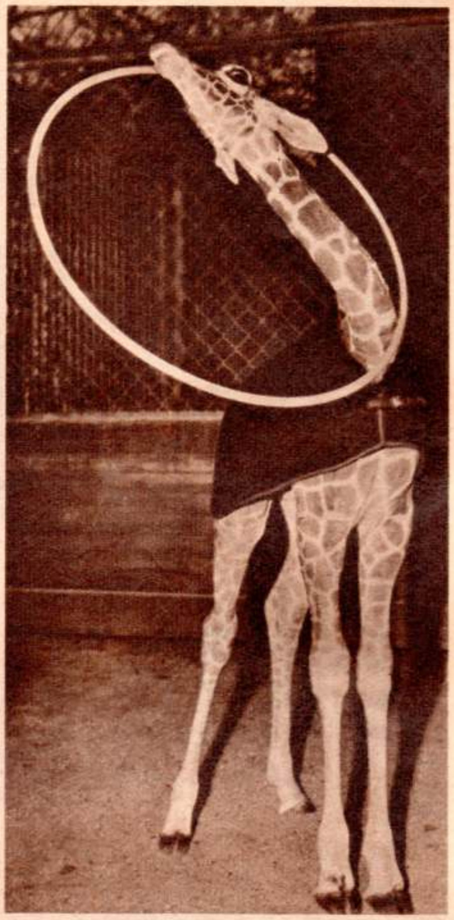

Zonguldak yakınlarındaki Bartın Çayı kıyıları yurdumuzun en güzel, en verimli köşelerinden biridir.

İngiltere'deki bir hayvanat bahçesinde doğan bu sevimli yavru zürafa, ilk defa annesinin peşinden dışarı çıkıyor.

Hayvanat bahçelerinde, çocukların çok sevdiği köşelerden biri de zürafaların bulunduğu bölümlerdir. Çeşitli hünerler yapan zürafalar, küçüklerin ilgisini çeker.

Dişi zürafa, yavrusuna düşkün bir anadır. Yeni doğan yavrusuyla yakından ilgilenir.

ZÜRAFA

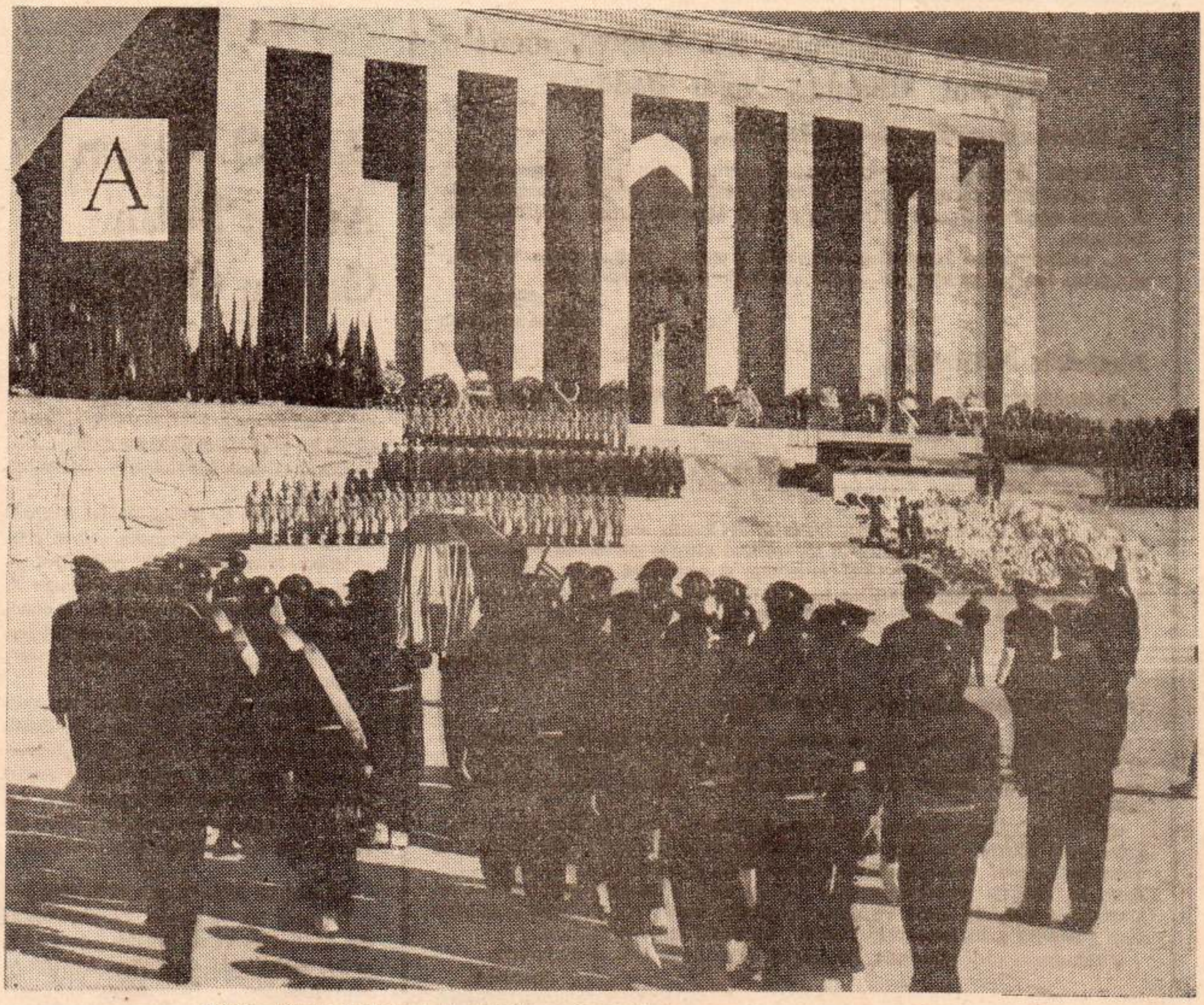
Afrika çöllerinin zarif hareketli,

ince uzun boyunlu, sevimli yaratığı

EK BİLGİLER

Ansiklopedimizin yayınlanmaya başladığı 1960 yılından bu yana geçen süre içinde, türlü alanlarda çeşitli yenilikler, değişiklikler oldu. Hayat Ansiklopedisi'nin bu son bölümünde, 1960-1963 yılları arasındaki yenilik ve değişiklikler özetlenerek verilmiştir.

Bütün dünya milletleri Atatürk'ün ruhu önünde, saygıyla, hayranlıkla eğildiler.

ÖLÜMÜNÜN 25. YILDÖNÜMÜNDE

Atatürk'ü Bütün Dünya Andı

Birleşmiş Milletler'e dahil 119 memlekette Atatürk'ü anma törenlerinin yapılması dünya tarihine geçen önemli bir olay oldu

(1881 - 1938)

ATATÜRK, ölümünün 25. yıldönümünde (10 kasım 1963), bütün yurtta olduğu gibi, bütün dünyada da anıldı. UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim ve Kültür Teşkilâtı), genel olarak, büyük adamlar için doğumunun, ölümünün ancak 100. yıldönümünde anma törenleri yaparken, Atatürk için bu kuralın dışına çıktı, yalnız Türk milletinin değil, bütün insanlığın ölçüleri içinde büyük adam Atatürk'ü ölümünün 25. yıldönümünde andı. Birleşmiş Milletler'e dahil 119 memlekette anma törenleri yapıldı. Bu, dünya tarihine geçecek önemli bir olaydır.

Öte yandan, 10 kasım 1963'te başlıyan hafta bütün yurtta Atatürk Haftası olarak kabul edildiği gibi, Türkiye Radyoları da 1963 yılını Atatürk Yılı olarak ilân etti. Atatürk Haftası içinde okullarda, resmî, özel bütün kuruluşlarda, derneklerde her gün Atatürk'ü anma törenleri yapıldı. Radyoların yayınlarına Atatürk yılı için geniş anma programları konuldu. Ayrıca, Ulu Ata'nın ölümünün 25. yıldönümü dolayısiyle basında Atatürk'le ilgili yazılara büyük yer verildiği gibi, bu konuda yeniden birçok eserler yayınlandı.

Öte yandan, Atatürk dünya çapında anılırken, birçok devlet başkanları, tanınmış siyaset adamları da insanlığın bu büyük dehası hakkında düşüncelerini belirten yazılar yazdılar, demeçler verdiler. O'nun yaptığı büyük devrimlerin, tuttuğu siyasetin dünya barışı bakımından önemini belirttiler. Böylece, ölümsüz Ata yurdumuzun her karış toprağında daima olduğu gibi bütün canlılığı ile yaşarken, bütün dünya milletleri de bu büyük insanın ruhu önünde saygıyla eğildiler.

ATATÜRK'ün Ölümünün 25. Yıldönümünde Siyaset Adamları Neler Dediler?

Ne Mutlu Atatürk'e Lâyık Olabilene...

«ATA'nın ölümüne ağlıyanlar vardır. Atatürk öldü diye ağlamamalıyız, onun milletimize gösterdiği ışıklı ve temiz yollardan ayrılır ve gençliğe tevdi ettiği emanete ihanet edersek, o zaman Atatürk'e değil, kendimize ağlamalıyız.

«... Acılarımızdan kurtulmak istiyorsak, Atatürk ruhunun asla kaybedilmemesini tavsiye ederim. Ne mutlu Atatürk'e lâyık olabilene...»

GÜRSEL
Cumhurbaşkanı

Atatürk'le Övünüyoruz

AYRILIŞININ 25'inci yıldönümünde büyük Atatürk'ü yalnız milletçe değil, dünyaca anıyoruz.

«İnsanlık tarihinin müstesna siması Atatürk'ü bugün hep beraber hatırlamayı bütün milletler kendileri için ödev saymışlardır. Bu asîl duygulardan dolayı Türk halkı adına derin ve samimî şükranlarımızı sunmayı kendimize kıymetli bir borç sayarız.

«Cumhuriyetimizin kurucusu, insanlık tarihinin seçkin siması Atatürk hakkında UNESCO'nun teşebbüsü ile medeni âlemce gösterilen bu âlicenap ilgi Türk Milleti olarak hepimizi minnettar etmiştir. Bu 25'inci yılda insanlık âleminde Atatürk'e gösterilen sevgi ile teselli buluyor ve heyecan duyuyoruz... Milletçe, Atatürk'le bir defa daha övünüyoruz».

İNÖNÜ
Türkiye Başbakanı

Büyük Adamı Saygıyla Selâmlarım

«ATATÜRK adı insana, bu yüzyılın büyük insanlarından birinin tarihî başarılarını, Türk halkına ilham veren liderliğini, modern dünyayı ileri görüşlü anlayışını ve bir askerî lider olarak kudret ve yüksek cesaretini hatırlatmaktadır.

«Çöküntü halinde bulunan bir imparatorluktan hür bir Türkiye'nin doğması, yeni Türkiye'nin hürriyet ve bağımsızlığını şerefli bir şekilde ilân ve o zamandan beri muhafaza etmesi Atatürk'ün ve Türk halkının işidir. Şüphesiz ki, Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşu ve o zamandan beri Atatürk'ün Türkiye'de giriştiği derin ve geniş devrimler kadar bir milletin kendisine olan güvenini daha başarı ile gösteren bir misal mevcut değildir.

«Ölümünün yıldönümünde, bu Büyük Adamı saygıyla selâmlarım».

KENNEDY
A. B. D. Başkanı

Işık Tutan Bir Lider

«TÜRK milletinin hürriyeti ve Türkiye millî kalkınması için çetin mücadelelere adı karışan Kemal Atatürk'ü, memleketimiz çok iyi tanır. Yakın ve Orta Doğu ilk cumhuriyetin doğuşunu O'na borçludur. Bu cumhuriyet, birçok milletin millî hürriyet hareketine ışık tutmuştur».

KRUŞÇEF
Sovyet Başbakanı

Türkiye'nin Kaderini Çizdi

«ATATÜRK yüzyılların geleneklerine bağlı kalmış olan milletine içeride ve dışarıda yeni yollar gösterdi. Demokratik bir hukuk devletinin kurulmasına karşı koyan bütün engelleri ortadan kaldırdı.

«O, Avrupa'ya ve Batı'ya yönelmekle, yeni Türkiye'nin kaderini tâyin etmiş oldu.

«Alman milleti de ATATÜRK'e bir devlet adamı olarak büyük şükran hissi beslemektedir».

Prof. ERHARDT
Alman Başbakanı

Şükran Hisleriyle Anıyoruz

«ATATÜRK ismini bundan takriben 50 yıl önce, mümtaz bir Türk kumandanı olarak duymuştuk. Daha sonra, sulhün tesisiyle devlet adamlığı hassalarını ortaya koymak fırsatını elde etmesi, büyük millî liderlerden biri olarak, O'na tarihin en önde gelen bir mevkiine hak kazandırmıştı. Modern Türkiye'nin hakiki babası olan devlet adamını hayranlıkla ve şükran hisleriyle anıyoruz».

Lord HOME
İngiliz Başbakanı

B

B. C. G. Verem Aşısını Bulan Guerin Öldü

B.C.G. diye anılan verem aşısını bulan Fransız tıp bilginlerinden Prof. Dr. Guerin 8 haziran 1961'de, 89 yaşında öldü. B.C.G. harfleri «basil Calmette-Guerin» yerine kullanılır, çünkü bu aşıyı Albert Calmette (1863-1933) ile Camille Guerin (1872-1961) birlikte bulmuşlardı.

Bu iki Fransız tıp bilgini, inekten çıkardıkları bir verem basilini yıllarca mikrop ekim yerlerinde üretmişler, basilin zehirliliğini gittikçe kaybettiğini görmüşlerdi. Calmette ile Guerin bu basille çeşitli hayvanlar üzerinde denemeler yaptılar, aldıkları sonuçlardan sonra, bu basilin aşı şeklinde insanlara da verilebileceğini anladılar.

Başlangıçta bu aşı yeni doğan çocuklara doğumun ilk günlerinde, ağızdan, üç defada veriliyor, büyüklerde kullanılmıyordu. Son yıllarda bu aşının, bazı şartlar altında, erişkin kimselere de verilmesine başlanmıştır. Bugün B.C.G. aşısı vereme karşı savaşmada bütün dünyada geniş ölçüde kullanılmaktadır.

BELGER, Dr. Nihat Reşat (1882 - 1961)

Tanınmış tıp ve siyaset adamlarımızdandır. İstanbul'da doğdu. 1901'de Askerî Tıbbiye'den mezun oldu. Genç yaşta hürriyet savaşmasına katıldı. Daha sonra hükümetin ağır baskısı yüzünden Avrupa'ya kaçmak zorunda kaldı. Hürriyet savaşına Avrupa'da devam etti. Bu arada Paris tıbbiyesine de devam edip birincilikle diploma aldı. 1908'de, Meşrutiyet'in ilânı üzerine, Türkiye'ye döndü. İstibdadın baskısı yüzünden tekrar Fransa'ya, oradan da İsviçre'ye geçti. Birinci Dünya Savaşı yıllarını Fransa'da, İngiltere'de geçirdi, bu arada memleketimizin propagandasını yaptı. Ankara Hükümeti'nin Avrupa memleketlerine gönderdiği heyetlerin müşavirliğinde bulundu. Türkler'in dâvasını yabancılara anlatmaya çalıştı. Lozan Konferansı'nda da bulundu.

Prof. Belger, Cumhuriyet kurulduktan sonra, yurdumuzun sağlık konularında çok değerli hizmetler gördü, bu arada Yalova Kaplıcaları'nı kurdu. İstanbul Üniversitesi'nde Tıp profesörlüğü yaptı. Atatürk'ü tedavi eden doktorlardan biridir. Türkçe ve Fransızca 17 meslekî eseri vardır. Sağlık Bakanlığı ve Kurucu Meclis üyeliği yaptı.

BELE, General Refet (1881 - 1963)

Atatürk'ün en yakın silâh arkadaşlarından biri olan General Refet Bele (Bk. Bele), 2 ekim 1963'te, 82 yaşında İstanbul'da öldü.

Refet Bele, 6 ekim 1923'te işgalden kurtulan İstanbul'a ilk giren generaldir (Bk. Bele, Refet).

BUTAK, Behzat (1890 - 1963)

Behzat Butak

Türk sahnesinin ünlü aktörlerindendir. Bursa'da doğdu, öğrenimini İstanbul'da Mercan İdadisi ile Sanayi-i Nefise (Güzel Sanatlar) okulunda yaptı. Sahneye ilk olarak II. Meşrutiyet'in ilânından bir gece önce İstanbul'da Yakacık'taki bir orta-oyununda çıktı, 1908 sonlarına doğru da «Sahne-î Heves»te devamlı olarak oynamaya başladı.

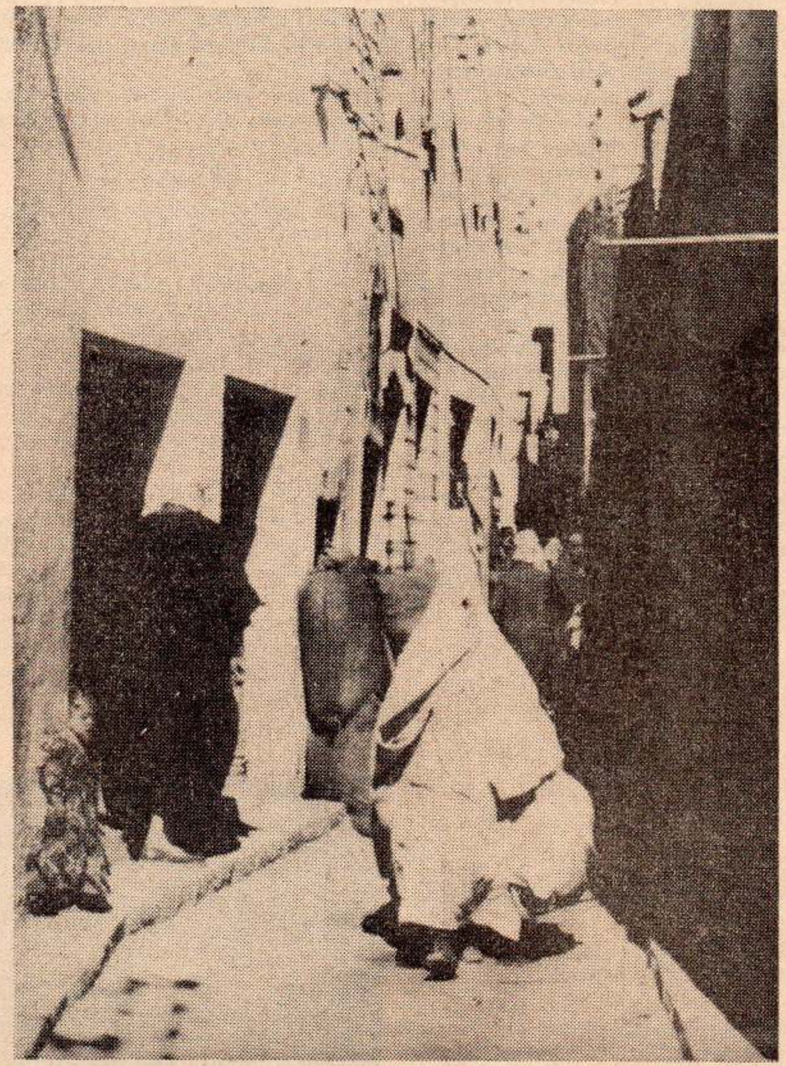
Ertesi yıl, elektrik öğrenimi yapmak üzere gittiği Roma'da birkaç ay kadar kalıp tiyatro bilgi ve görgüsünü ilerlettikten sonra İstanbul'a döndüğünde Darülbedâyi'nin açtığı bir imtihanı kazandı, sonraları Şehir Tiyatrosu adını alan bu müessesede devamlı olarak çalışmaya başladı. 56 yıl Türk sahnesine hizmet eden sanatçı aynı zamanda bazı filimlerde de oynamıştı. Öte yandan antika eşyaya merakı yüzünden evini bir müzeden farksız hale getirmişti. «Vişne Bahçeleri,» «Aynaros Kadısı» gibi piyeslerdeki rollerinde üstün başarı gösteren aktörün son rolü «Yarasa» operetindeydi.

C

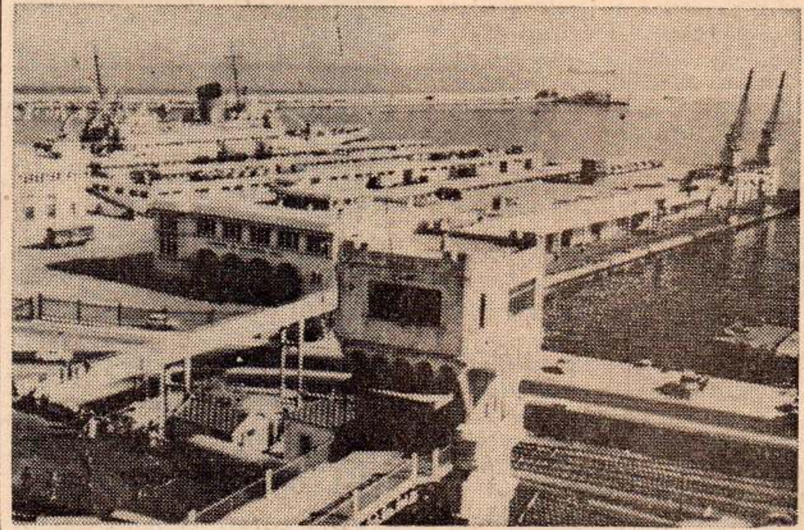
Cezayir Bağımsızlığına Kavuştu

CEZAYİR, 2 temmuz 1962'de bağımsızlığa kavuştu. Fransız hükümeti, Cezayir'in bağımsızlığını kabule hazırlandığı sırada, bu eski Fransız sömürgesini ellerinde tutmak istiyen bazı Fransız generalleri, Paris hükümetine karşı ayaklanmışlar, bu yüzden Fransa bir iç savaş tehlikesiyle karşılaşmıştı. General De Gaulle'ün devlet başkanlığına geçmesi üzerine, bu ayaklanma bastırılmıştı (Bk. Cezayir). Bundan sonra Hür Cezayir hükümeti ile Fransa arasında görüşmeler başladı, sonunda Fransa Cezayir'in bağımsızlığını resmen kabul etti. Bu konuda 2 temmuz 1962'de halkoyuna başvuruldu. Bu referandumda Cezayirliler büyük bir çoğunlukla «evet» oyu verdiler. Böylece, Cezayir'de 132 yıllık Fransız egemenliği sona erdi. Yeni devletin anayasası 9 eylûl 1963'te halkoyuna sunuldu, %99 çoğunlukla kabul edildi. 15 eylûl 1963'te yapılan seçimde Bin Bella Cezayir'in ilk Cumhurbaşkanı oldu.

CEZAYİR'DEN İKİ GÖRÜNÜŞ

Cezayir'in dış mahallelerinden ilgi çekici bir manzara: Daracık sokaklarda dolaşan çarşaflı kadınlar, cüppeli erkekler...

Modern Cezayir Limanı, Kuzey Afrika kıyılarının en modern en işlek uğraklarından biridir. Rıhtımlara büyük yolcu gemileri, şilepler yanaşır.

COCTEAU, Jean (1889 - 1963)

Jean Cocteau

Çağımızın en ünlü Fransız sanatçılarından biridir. Şair, ressam, tiyatro yazarı, filim yöneticisi olarak ün kazanmıştır.

Jean Cocteau sanat hayatına şair olarak atıldı, önce klâsik tarzda şiirleriyle tanındı; sonradan serbes nazma yöneldi, «fütürist», «kübist», «dadaist» gibi çeşitli yeni şiir akımlarına katıldı. Romanda da yeni bir tarzı denedikten sonra kendini sahne hayatına verdi, birçok oyunları yeni bir görüşle sahneye koyduğu gibi, kendisi de birçok piyes yazdı. Bu arada «L'Aigle à Deux Têtes» (İki Başlı Kartal) en tanınmışıdır. Bundan sonra filim yöneticiliğine geçen Jean Cocteau sanat değeri yüksek birçok filimler çevirdi. Cocteau karakalem ve yağlıboya ressamı olarak da çağımız Fransız sanatında değerli bir yer almıştır. 1955'te Fransız Akademisi'ne üye seçilmişti.

Ç

Peru'da Büyük Bir Çığ Felâketi

ÇIĞ felâketlerinden en büyüğü 10 ocak 1962'de Peru'da oldu. Bir şehir bütün nüfusu ile yeryüzünden silindi, 4.000 kişi çığ altında kalarak öldü.

Güney Amerika'nın en büyük memleketleri arasında üçüncü gelen Peru, son 12 yıldan beri feci çığ ve deprem felâketlerine sahne olmuştur. Bu son çığ olayında bir dağ gölü, yerinden kayarak civarı sular altında bırakmış, dağlardan yuvarlanan buz parçaları büyük bir tarım bölgesini bir anda tamamen mahvetmiştir. Çığ, 1 km. boyunda, 12 m yüksekliğindeydi. Peru'nun kuzeybatısında bulunan Ranrahica şehrinin üzerine düşen bu çığ, yolu üzerindeki büyük ağaçları kibrit çöpü gibi kırıp ezmiş, çiftlik binalarını yerle bir etmiş, hayvan ve insanları, bir anda ortadan kaldırmıştır.

Çığ, bildiğiniz gibi, bir kar kitlesinin gevşeyip yükseklerden yuvarlanmasından ileri gelir. Çoğu vakit, buz tutmuş bir kitlenin üzerine yağan karlar, orada tutunamayıp yamaçlardan aşağı yuvarlanır (Bk. Çığ). Bu son olayda Huascaran Dağları'ndan kopan buzullar, gölün içine yuvarlanmış, gölün kenarlarının genişlemesine sebep olmuştur. Bu şekilde taşan sular, aşağıda bulunan toprakları kaplamış ve bu yüzden büyük bir felâkete yol açmıştır.

ÇOCUK FELCİ

Çocuk felcine karşı korunmada, şimdiye kadar, «Salk aşısı» kullanılmaktaydı (Bk. Çocuk Felci; Salk). Son yıllarda, Amerikalı Dr. Sabin'in bulduğu yeni bir aşı uygulanmaya başlandı.

Sabin aşısı canlı virüslerden yapılmış bir ilâçtır. Ağız yolundan alınması dolayısiyle kullanılması daha kolaydır.

Sabin Aşısı

Sabin, hastalık yapma kabiliyeti azaltılmış canlı virüslerle hazırlanmış bir çocuk felci aşısıdır.

Salk aşısından sonra, Sabin, Koprovski ve Cox adındaki araştırıcılar değişik virüs tipleri üzerinde çalışarak canlı virüslerle aşılamayı sağladılar.

Sabin aşısı bütün dünyada beş yıldır 300 milyon çocuk üzerinde uygulanmış, bugüne kadar her hangi bir ârıza olduğu görülmemiştir.

Aşı eriyik halinde, 5 s^3'lük şişelerdedir, rengi pembemsidir. Çocuklara şeker üzerine damlatılarak verilir. Uç tip çocuk felci virüsünden hazırlanmıştır. Bir defada 0,1 s^3 miktarında verilir. Aşılanma 1,5 ay ara ile 2 defada tamamlanır. Aşı tatbikına 4 aylık çocuktan başlanmaktadır. Halen Türkiye'de Sağlık Bakanlığı tarafından geniş ölçüde Sabin aşısı tatbikatı yürütülmekte, 4 aylıktan 12 yaşına kadar olan çocuklara parasız olarak uygulanmaktadır.

Mikroplu hastalık salgınları dünyanın her yerinde çocukların sağlığını yakından tehdit etmektedir. Son yıllarda çocuk feci ile yapılan mücadele olumlu sonuçlar doğurmuştur.

D

Deniz Suyu İçilebilir Hale Getiriliyor!

DENİZ SUYUNU tatlı su haline getiren ilk fabrika, 1961'de Amerika'da çalışmaya başladı. Fabrika, Cumhurbaşkanı Kennedy'nin Washington'da bir düğmeye basmasiyle işletmeye açıldı. Kennedy, bu fabrikanın çalışmaya başlaması ile insanoğlunun yüzyıllardan beri hayal ettiği şeyin gerçekleştirilmesine doğru önemli bir adım atıldığını söylemiştir.

1.500.000 dolâra mal olan fabrika, 1.000 galon deniz suyunu 1 dolâr masrafla tatlı su haline getirecektir. Bundan önce Amerikan Deniz Kuvvetleri tarafından kurulan tesislerde deniz suyunun tatlı su haline getirilmesi 10 kat pahalıya mal olmaktaydı.

Öte yandan, İsrail'de de deniz suyunun tuzunu ayırıp tatlı su haline getirmek için güneş ısısından faydalanmak üzere çalışmalara girişilmiştir. Bu çalışmalar güneş ısısının çeşitli yoğunlukta su tabakaları bulunan havuzlarda toplanıp depo edilebileceği esasına dayanmaktadır. Lût Gölü kıyısında yapılan çalışmalarda, deneme havuzunun en alt tabakasında 95 derecelik bir ısı elde edilmiştir. Şimdi, ilim adamları, çalışmalarının ikinci safhasında, bu sıcak suyu başka bir havuza aktarıp, boşluk yaratmak suretiyle, deniz suyunun tuzlarını ayırmak için usuller aramaktadırlar.

Havuzdaki en alt su tabakasının tuzu üsttekilerden daha çok olduğundan, aralarında bir yoğunluk farkı meydana gelmektedir. Bu da alt tabakaların hızla güneş ısısı depo etmelerine imkân vermektedir. Yalnız, asıl mesele bundan sonra başlamakta, daha sıcak olan su tabakasının, üst tabakalarla karışmadan, bir boşluğa yöneltilip, ısısından istifadeyle tuzlarının temizlenmesi gerekmektedir. Bu da halledilirse sonsuz güneş ısısı sayesinde, tuzlu suyu şimdiye kadar bulunan en ucuz usulle tatlı suya çevirmek mümkün olacaktır.

Bu konuda yapılan incelemelere göre, mikroplu sulardan insanlara geçen hastalıklar bütün hastalıklar arasında büyük bir yer tutmaktadır. Gene incelemeler, içilecek suların temizlenmesi, mikroplarının giderilmesi sayesinde, birçok bulaşıcı hastalıkların önü alındığını gösteriyor.

Amerika'nın bazı bölgelerinde, 1890 yıllarında tifodan ölenlerin sayısı 100.000'de 93 kadarken, içilecek suların temizlenmesi yoluna gidilince 1910'da bu sayı 43'e düşmüş, 1945'ten sonra ise tifodan ölüm hiç görülmemiştir. Bunda tifoya karşı kullanılan yeni ilâçların büyük bir payı olduğu gibi, içme sularının arıtılmasının da önemli bir rol oynadığı kabul ediliyor.

Depremler Artıyor!

DEPREM felâketlerinin şimdiye kadar görülen en büyüklerinden biri 26 temmuz 1963'te Yugoslavya'nın Usküp şehrinde oldu, şehir bir yıkıntı haline geldi, 3.000 kişi öldü, 2.000 kişi yaralandı. Sabaha karşı 04.45'te başlamış, şiddetli sarsıntılar, yarım saat sürmüş, şehrin %85'i harap olmuştur. Usküp'ten başka yerde hasar olmamıştır. Üsküp'te yıkılan binalar arasında tarihî cami ile gene Türkler zamanında yapılan birçok köprüler de vardır.

Tarihte şimdiye kadar kaydedilen depremlerin en şiddetlisi 1920'de Çin'de olmuş, 200.000 kişi ölmüştür. Yurdumuzda olan depremlerin en çok zarar vereni ise 1939 Erzincan depremidir. Bu depremde 32.372 kişi ölmüştü (Bk. Deprem). Son yıllarda yeryüzündeki depremlerden en çok zarara yol açanları şunlardır:

1951	— Yeni Gine	:	3.000 ölü
1954	— Cezayir	:	1.500 »
1956	— Afganistan	:	10.000 »
1957	— İran	:	2.000 »
1960	— Şili	:	5.700 »
1962	— İran	:	10.000 »

Depremler Artıyor

Yeryüzünde depremlerin eskisinden daha sık görülmesi üzerine, bilim adamları bu konu üzerinde daha büyük bir ilgiyle durmaya başladılar. Yapılan bir hesaba göre, yılda ortalama 300.000 deprem oluyor, bunlarda ölen insanların toplamı da 15.000'i geçiyor. Gene son araştırmalardan öğrenildiğine göre, depremlerin yanı sıra, yeryüzündeki yanardağların da sayısı gittikçe artmaktadır. Son yıllara kadar yeryüzünde ateş püskürmekte olan yanardağlar 400 kadarken, bunların sayısı şimdi 700'ü bulmuştur.

Depremlerin neden ileri geldiğini daha kesin bilgilerle öğrenmek üzere girişilen son araştırmalar arasında Amerikalılar çok büyük bir işe girişmişlerdir.

Bilirsiniz ki üzerinde yaşadığımız sert yer kabuğunun altında «pirosfer» (ateşküre) vardır. «Sima», ya da «magma» adı da verilen bu tabaka erimiş maden halinde bir sıvıdır (Bk. Dünya).

Bu sıvı ile insan oğlu bugüne kadar yalnız bir yerde temas kurabilmiştir. Bu da Kongo'daki Niragango Yanardağı'nın kraterindeki lâv gölü sayesinde olmuş, 1958'de bir heyet bu gölde incelemeler yapmıştır.

Acaba bu sıvı tabaka hareket halinde midir? Öyleyse bu hareketin yönleri, hızı nedir? Magmanın bileşimi, yerkabuğuna etkisi nedir?

Bu soruların kesin olarak cevapları verildikten sonradır ki yersarsıntılarının magma tabakası ile olan ilgileri ortaya çıkacak, belki de depremlere karşı tedbir alınabilecektir.

İşte, bu konudaki araştırmalara girişen Amerikan bilginleri magma tabakasiyle temasa geçmeye çalışıyorlar. Bu da ancak sondajla kabil olacaktır.

Amerikalı bilim adamları girişilecek olan teşebbüsün temellerini tesbit ettikten sonra ayrıntılara inince karşılarına çıkan ilk zorluk, 6-7 kilometre arasında bir kalınlığı bulunan yerkabuğunu delmek olmuştur. Bugün elde bulunan en ileri sondaj makinaları bile ancak 4 kilometreye kadar inebildiklerinden projenin, ilk görünüşte tatbiki imkânsız gibiyse de tatbikçileri bunun da kolayını bulmuşlar, çalışmalara başlamışlardır.

Çalışma şu şekilde yapılacaktı:

Sondaj makinası yüzer bir tekne üzerine kurulacak, okyansulardan birinin en derin yeri seçilerek sondaj orada yapılacak. Böylece, o noktadaki denizin derinliği kadar sondaj yapmaktan kurtulmuş olacaklar.

Amerikalılar bugün bu projeyi gerçekleştirmişler, çalışmalarına başlamışlardır.

Özel bir şekilde hazırlanan sondaj makinalarının en mükemmeli olan kule bir tekneye kurulmuş, denemeleri yapılmıştır.

Sondaj işinin en zor tarafı deniz üzerinde bulunan tekneyi hareket etmiyecek bir halde tutmaktır. Çünkü teknenin üzerinde bulunan kuleden denizin içinde 3 bin metreden fazla inen sondaj çubuğu en ufak bir zorlama ile kırılacaktır. Bunu önlemek için sondaj makinasını taşıyan teknenin ön ve arkada birer, sağ ve solunda da gene birer çift olmak üzere 8 pervane yerleştirilmiştir. Sondaj ameliyesi sırasında bu pervaneler işlemekte, geminin kaptanı da tekneyi aynı noktada tutmaya çalışmaktadır.

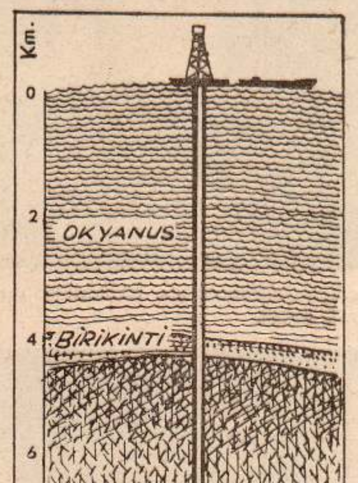
Sondaj makinalariyle yerkabuğunun çeşitli tabakalarından örnekler alınarak incelenecek, magmanın üzerinde bulunan yer sarsıntılarının başlıca sebebi olarak bilinen hareket halindeki «moho» tabakasının bileşimi öğrenilecektir. Bu arada magmanın «moho» tabakasına etkisi, «moho»nun belli zamanlarda bileşimindeki değişiklikler de araştırılacaktır. Çünkü «moho» tabakasının bileşiminin ancak magmanın etkisiyle değişebileceği düşünülmektedir. Aynı şekilde «moho»nun muayyen yerlerindeki bu bileşim değişmeleri deprem kuşaklarının doğmasına yol açmaktadır.

Kıtalar Yer Değiştiriyor

Depremin neden ileri geldiği üzerindeki çalışmalar arasında, yerkabuğunun hareket halinde olduğu, kıtaların yer değiştirdiği de ileri sürülmüştür.

Bu görüş yeni değildir. Daha 1912 yılında Alman bilginlerinden Alfred Wegener kıtaların hareket halinde olduklarını, tek bir kütle iken sonradan bunların birbirlerinden ayrıldığını ortaya atmıştı. Bu görüş bugün yeniden ele alınmıştır. Magnetik alanlar üzerinde yapılan çalışmalar, kıtaların eskiden bugünkü yerlerinde bulunmadıklarını göstermiştir.

Böyle bir incelemeyi Avustralya kıtası üzerinde yapan Prof. S. K. Runcorn, Avustralya'

Amerikalılar'ın dünyanın merkezine doğru yapacakları sondajın krokisi. Okyanusta derin bir yerden yapılacak sondajda, deniz derinliği kadar sondaj yapmaktan kurtulunmuş olacaktır.

Yapılan bilimsel araştırmalara göre Avustralya kıtasının 600 milyon yıl içindeki hareketi.

Güney Amerika'nın çıkıntı kısmı, tam karşısına isabet eden yerdeki Afrika'nın girintisine uymaktadır. İki kıyıda bulunan fosiller ve arazinin yapısı da birbirinin aynıdır.

nın bundan 600 milyon yıl önce değişen magnetik alanların etkisiyle yerinden oynadığını, hareket haline geçtiğini ispatlamıştır.

Wegener'in teorisi üzerine eğilen bugünkü bilginler o zaman gülünç karşılanan bu iddianın tamamen doğru olduğunu anlamışlardır. Araştırmalar sonucunda elde edilen rakama göre üzerinde yaşamakta olduğumuz kıtaların yılda 3 santim kadar hareket ettikleri tesbit edilmiştir.

E

Elektronik Beyin Harikalar Yaratıyor

Son olarak Amerika'da Çince'den İngilizce'ye çeviri yapan makina kullanılmaya başlandı!

ELEKTRONİK BEYİN alanında 1963 mayısında yeni bir adım atılmış, Amerika'da Çince'den İngilizce'ye çeviri yapan bir makina kullanılmaya başlanmıştır. IBM (Milletlerarası İş Makinaları) firması, Amerika Hava Kuvvetleri tarafından 1960'ta aldığı bir sipariş üzerine böyle bir makina yapmayı kararlaştırmıştı. «Çeviri-2» adı verilen bu makina 28 mayıs 1963'te halka gösterilmiştir.

Aynı firma tarafından yapılan «Çeviri-1» halen Amerikan Hava Kuvvetleri'nde kullanılmaktadır. Bu makina, Rusça'dan İngilizce'ye dakikada 1.800 kelimelik çeviri yapmaktadır. Makinanın yarım milyonluk bir Rusça kelime hazinesi vardır. «Çeviri-2»de kelime hazinesi azaltılmıştır. Bu makinada, bilim ve teknik alanında kullanılan 6.500 çeşitli Çince kelime bulunuyor.

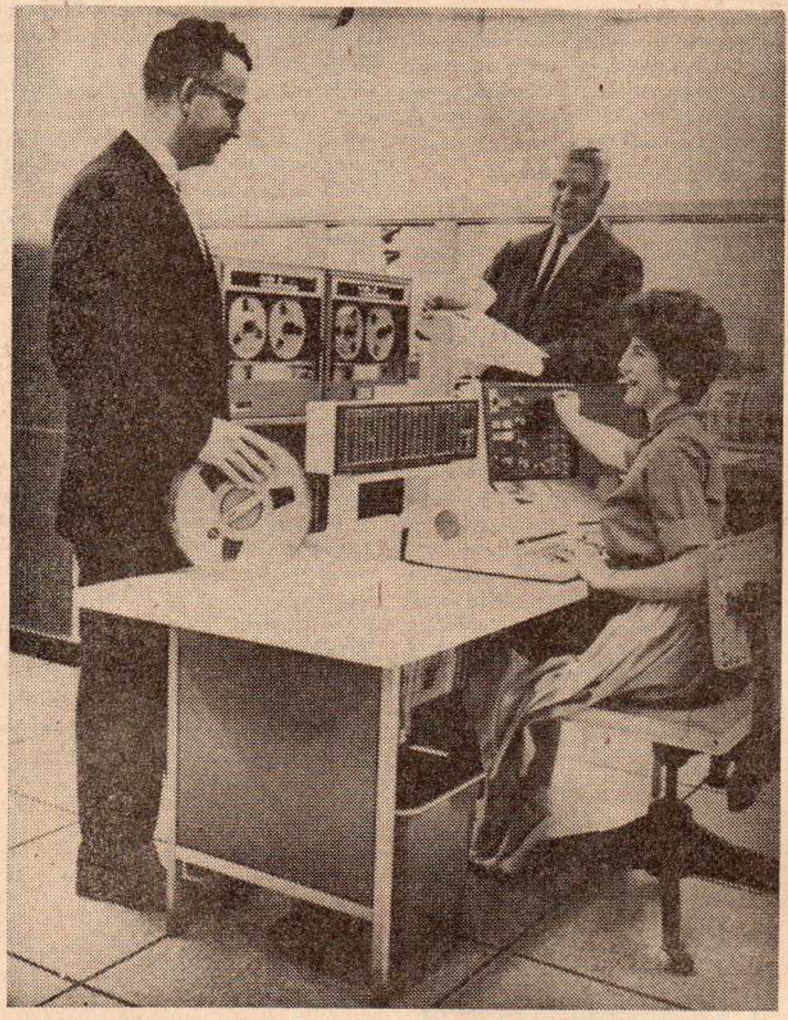
«Elektronik Beyin» Nedir

Elektronik beyin (elektronik hesap makinası) XX. yüzyıl tekniğinin en önemli yardımcılarından biridir. Milyonları bile hesaplamak, yalnız kalem-kâğıda, kısacası insanın kendi kafasına kalsaydı, uzay çağının astronomik rakamları bulan ince hesaplarını yapmak çok zorlaşacak, belki de imkânsızlaşacaktı.

Babasının hesap işlerini kolaylaştırmak isteyen Blaise Pascal'ın 1642'de, 18 yaşındayken, icat ettiği «hesap makinası», devrinde çok büyük bir yenilik olmuştu (Bk. Hesap Makinası). Pascal'la başlıyan hesap makinalarının gelişmesi devam ederek sonunda, teknikte adı «elektronik hesap makinası» olan «elektronik beyinler» meydana gelmiştir.

Elektronik hesap makinası hiçbir problemi kendiliğinden çözemez. Problemi çözebilmesi için gerekli aritmetik işlemleri bizim tes-

İKİ ELEKTRONİK BEYİN

Amerika Birleşik Devletleri'nde feza araştırmalarında da kullanılan bir «IBM» elektronik beyni.

Endüstri ve bankacılık işlerinde de uygulanan ve çok iyi sonuçlar veren bir elektronik hesap makinası.

bit ederek talimat halinde makinaya bildirmemiz gerekir. Elektronik beynin üstünlüğü, bu işlemleri büyük bir süratle yapabilmesidir. Meselâ bu makinalar arasında saniyede 100.000 toplama, çıkartma yapabilen, 250.000 sonuç verebilenleri vardır.

Elektronik Beyin Nasıl Çalışır

Her elektronik beyin en az üç kısımdan ibarettir:

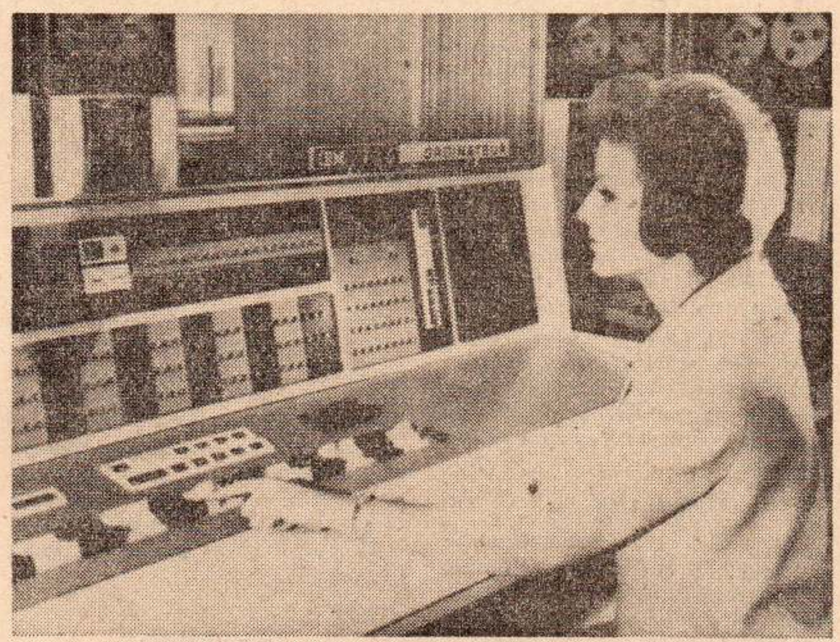
1. — Makinanın hâfızasının bulunduğu merkez ünitesi;
2. — Makinaya talimat ve malûmatın girişinin sağlandığı giriş ünitesi;
3. — Makinadan sonuçları almak için gerekli çıkış ünitesi.

Elektronik hesap makinasının merkez ünitesine problemi çözmesi için gerekli talimatla, probleme dair sayısal malûmat yerleştirilince, elektronik beyin toplama, çıkartma, çarpma, bölme gibi işlemleri yapar, bu arada kendisine verilen talimata uygun olarak çeşitli «mantıki kararlar» alır. Bu mantıki kararlar, iki sayının birbirleriyle ölçüştürülmesi; birincisi daha büyükse bazı işlemlerin, ikincisi daha büyükse başka işlemlerin, birbirlerine eşitse daha başka bir işlemin yapılması gibi kararlardır.

Makinaya malûmatın verilmesi çeşitli yollarla olur. Bunlardan en yaygın olanı 1890'da Hollerith tarafından bulunan «delikli kart» sistemidir. Bu delikli kart üzerinde her hangi bir sayı gösterilmek istendiğinde o sayının bulunduğu satıra bir delik delinir. Alfabetik bir malûmat ise her kolonda ikişer delikle gösterilir. Kartların üzerine bu deliklerin delinmesi için hangi deliklerin hangi harfe karşılık olduğunun bilinmesine lüzum yoktur. Daktilo klâvyesine benzer delgi makinalarında istenilen harfin, ya da rakamın klâvyesine basılarak gerekli delikler otomatik olarak delinir.

Makinanın yapması gereken işler tesbit edildikten sonra talimat kartları da delinir. Talimatın bulunduğu kart destesi delikli kart okuyucu ünitede okutularak makinanın «hâfıza»sına yerleştirilir.

Makinanın hâfızasına bir malûmat sokmak için başka bir yol elektrikli daktilo makinalarına benziyen bir yazı makinasından faydalanmaktır. Daktilo makinasının tuşlarına benziyen tuşlara basarak istenilen malûmat makinanın hâfızasında istenilen yere yerleştirilebilir. Elektrikli hesap makinlarına malûmat

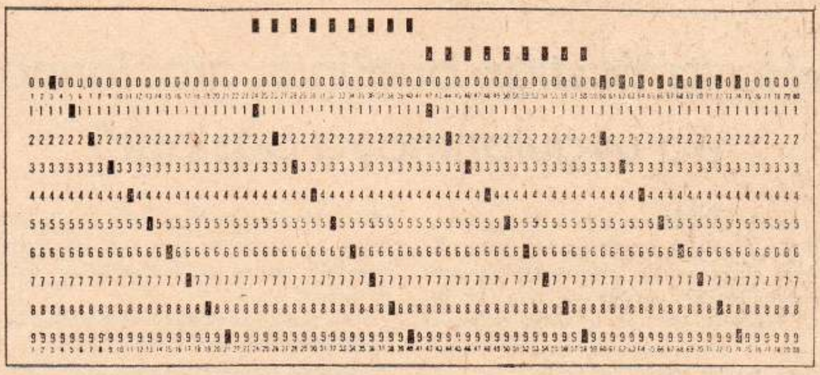
Birçok bilim ve endüstri müessesesinde bulunan elektronik beyinler, yüzlerce insanın saatlerce uğraşarak yapacakları işi, birkaç saat içinde, hem de yanlışsız olarak yapmaktadır.

girişini kolaylaştırmak gayesiyle yapılan çalışmalar halen devam etmektedir. Bu arada normal el yazısını okuyabilecek makinalar geliştirilmiştir. Konuşmayı anlıyan makinalar da yapılmıştır.

Elektronik hesap makinası elde edilen sonuçları çıkış üniteleriyle bildirir. Çıkış ünitelerinin en yaygın olanı yazıcılardır. Bunların yardımiyle sonuçlar dakikada 100 satırdan 1.285 satıra kadar değişen bir hızla doğrudan doğruya rapor halinde yazılır. Başka bir usul sonuçların delikli kartlar halinde verilmesidir. Bu delikli kartlardaki malûmat daha sonra başka makinalarda rapor halinde yazdırılabilir.

Buraya kadar anlattığımız elektronik beyinlerin teknik adı «sayısal elektronik hesap makinası»dır; bunlar genel makinalardır, yani bu makinalarla her türlü problem çözülebilir. Aynı makina ile bir banka hesabı yapılabildiği gibi teknik bir problem de çözülebilir.

İkinci bir tip elektronik beyinlerin teknik adı «analog elektronik hesap makinası»dır. Bunlar çözülecek belli bir problem için yapılır. Bu makinalar problemi çok kısa zamanda gereken hassasiyetle çözerler. Örnek olarak radarlı uçaksavar toplarına konan analog elektronik hesap makinalarını gösterebiliriz. Böyle bir topun radarı 40 saniyede, 25 kilometreden bütün ufku tarar. Radar ekranı üzerinde gördüğü bir uçağı düşürmek için topu kullanan operatörün bir düğmeye basması yeter. Bunun üzerine, radar anteni durur. Sesten hızlı giden uçağın mevkii, hızı, yönü ölçülür. Analog hesap makinasında bu bilgilerle, mermi özelliği, atmosferik şartlar gibi daha başka malûmatla birlikte, namlunun nereye yöneltilmesi gerektiği de hesaplanır. Hesaplanan bu değerler doğrudan doğruya namluya kumuta eden düzeni harekete geçirir, gerekli anda mermi atılır. Bütün bu hesaplar saniyenin çok küçük bir parçasında yapılır.

Elektronik beyinlerde kullanılan kartlardan biri: (Siyah yerler, kartın üzerinde sonuçların elde edilmesine yarıyan deliklerdir).

Uzay Araştırmalarında

Analog elektronik hesap makinalarının her özel problem için ayrı düzende yapılmasına karşılık sayısal elektronik hesap makinaları pek çok işe yarar. Uzay araştırmalarında kullanılan dev beyinlerin yanında 200-300 işçisi olan bir endüstri işletmesinin işlerini yapabilecek küçük makinalar da vardır. Bu makinalarla mühendislik hesapları, işletmecilik, bankacılık, istatistik işleri gibi çok çeşitli hesaplar yapılabilir.

Bu arada, başka çözüm metotlariyle aylarca sürecek mühendislik hesapları çok kısa zamanda yapılmaktadır. Yol güzergâhlarının seçilmesi, köprü hesapları, topoğrafik hartalar çıkarılması, inşaat mühendisliğindeki pek çok problemlerden birkaçıdır.

Hekimlikte Elektronik Beyin

Elektronik beyinler hekimlikte de kullanılıyor. Bunun için, önce, elektronik beyne çeşitli ârazın hangi hastalıklardan geldiği öğretiliyor, yani bu bilgiler makinanın hâfızasına yerleştiriliyor. Bundan sonra, bir hastanın bütün ârazı elektronik beyne veriliyor, hastalığın

teşhisi makina tarafından yapılıp bildiriliyor. Hekimlikteki her hangi bir gelişme, makinanın hâfızasına ilâve edilebildiğinden bu işe ayrılan makinanın bilgisini artırmak da kabil oluyor.

Bankacılıkta kullanılan evrakın fazla sayıda olması, hesapların günü gününe tutulmasını sağlamak bakımından elektronik hesap makinalarının kullanılması şarttır. Bugün Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın kullandığı İBM 1401 makinası bu konuda en son geliştirilmiş elektronik beyinlerdendir.

Muhasebe kayıtlarının tutulmasında, endüstri işletmelerinin prodüktivite, maliyet hesaplarında, ıstok kontrolünde elektronik hesap makinaları başka türlü elde edilmesi çok uzun zaman alacak hesapları zamanında yapabilmektedir.

Dakikada 1285 Satır

Meteoroloji tahminleri çeşitli istasyonlardan alınan ölçülerin değerlendirilmesine bağlı olduğundan elektronik hesap makinaları ile çok kısa zamanda meteoroloji hartaları hazırlanabiliyor.

İstatistik işleri için dakikada 1.000 kartı tasnif edebilen, dakikada 1.285 satır yazılmasını sağlıyan makinalar da vardır.

Bir kâğıt fabrikasında kâğıdın istenilen kalitede çıkması için çok sayıda ayar noktalarında ayarların tam olarak yapılması gerekir. Elle yapılan ayarlarda ayar miktarı tam olmıyacağı için istenilen kalite çok zor elde edilebilir.

Bunun için, yeni yapılan elektronik beyinler bir fabrikadaki bütün ölçüleri okuyup ayar noktalarına doğrudan doğruya tesir edebilecek şekildedir. Bunların yardımiyle ölçüler alınır, normal ölçülerle olan farklara göre elektronik beyin hangi ayar noktalarında ne miktar ayar yapılması gerektiğini hesaplar, bu ayarları yapar. Bu tip makinalar kimya endüstrisinde de kullanılmaktadır.

Dilden Dile Çeviri Yapan Makinalar

Dil çevirileri gibi, sayısal olmıyan malûmatı işliyerek, özellikle «mantıki kararlar» alarak çalışan makinalar da vardır. Bunların özelliği de bir dilden başka bir dile çeviriler yapabilmesidir. Elektronik beyin burada artık aritmetik işlemler yerine tamamen mantıki kararlar alır.

Makinanın hâfızasına iki dilin sözlüğü yerleştirilir. Ayrıca her iki dilin dilbilgisi kuralları da hâfızaya yerleştirilir. Makinanın hâfızasının geniş olması, yani çok sayıda malûmatı saklıyabilmesi çok önemlidir. Hâfızaya ne kadar çok bilgi saklanabilirse sözlük o kadar zengin olur. Çeviri sırasında makinanın yaptığı ilk iş okuduğu bir kelimenin hâfızasındaki sözlükte öteki dildeki karşılığını bulmaktır.

Bu arada çıkan güçlük, bir kelimenin öteki dilde birden çok karşılığının olmasıdır. Bu mahzur makinaya verilmiş olan talimatta önceden giderilmiş olmalıdır. Şöyle ki, kelimenin hangi kelime çeşidinden olduğu, kendisinden önce ve sonra gelen kelimelerin cinsleri bir kelimenin anlamını belirtir. Halen bu konuda pek çok ülkede çalışmalar yapılmaktadır.

F

Ünlü Amerikalı yazar

Faulkner Öldü

FAULKNER (William) 5 temmuz 1962'de öldü. Dünyaca tanınmış olan bu Amerikalı yazar 1949'da Nobel Edebiyat Armağanı'nı kazanmıştı. Amerika'nın en büyük edebiyat armağanı olan Pulitzer'i ilk defa 1955'te kazanan ünlü romancıya, aynı armağan 1963 mayısında, ölümünden sonra, ikinci bir defa daha verildi. Yazara bu armağanı kazandıran «The Reivers» (Soyguncular) adındaki romanı ölümünden az önce çıkmıştı (Bk. Faulkner, William).

G

İstanbul'un yeni ilçesi

Gaziosmanpaşa

GAZİOSMANPAŞA İstanbul ilinin ilçelerinden biridir. 1963'te kuruldu. İlçe kuzey, doğu ve güneyinde Eyüp, batısında Bakırköy ilçeleriyle sınırlanmıştır.

Nüfusu 180.000; merkez ilçenin nüfusu: 74.502 (1960 sayımı), Göktepe bucağının yüzölçümü: 2.835 km²'dir. 10 köyü, 6 mahallesi vardır.

İstanbul'da yeni yerleşmelerle kurulan ve Taşlıtarla diye bilinen semtin resmî adı Göktepe idi. Sonradan bu bucak kaldırıldı, yerine Gaziosmanpaşa adiyle yeni bir ilçe kuruldu. İlçe merkezinde 2 ortaokul, 7 ilkokul vardır. İlkokullar ikili, üçlü öğretim yaparlar. Ayrıca 8 cami, 27 çeşme, 1 dispanser vardır.

İlçenin her tarafına elektrik verilmiştir, yalnız su yoktur, halk suyunu çeşmelerden sağlar. İlçe merkezindeki çeşme sayısı 27'dir.

İlçenin imar durumu henüz çizilmemiştir.

İlçe merkezi nüfusunun 38.000'i erkek, 35.000'i kadındır. Halkın çoğu hayatını işçilikle kazanır. Köylerde tarım ve sebzecilik yapılır. İlçe merkezi ve çevresinde birçok fabrikalar vardır.

Güneşten elde edilen elektrikle su pompası çalıştırılıyor!

GÜNEŞ enerjisinden endüstride faydalanmak için yapılan denemeler arasında, 1961 ağustosunda çok önemli bir icada ulaşıldı, Amerika'da güneşten elde edilen elektrikle çalışan bir su pompası yapıldı.

Amerikan «Westinghouse Corporation» şirketinin araştırma servislerinde meydana getirilen bu alet, bir termoelektrik batarya ve bunun doğurduğu 50 watt gücündeki elektrik enerjisi ile işliyen bir elektrik motorundan ibarettir. Bu motor bir su pompasını çalıştırmaktadır.

Termoelektrik bataryaya bağlı iki buçuk metre çapındaki bir parabolik ayna güneş ışınlarını bir bataryada toplamaktadır. Termoelektrik batarya 20 sm. boyunda, 5 sm. eninde bir kutuya yerleştirilmiştir. Alet 8 kilo ağırlığındadır. Bütün termoelektrik kombinaların da olduğu gibi elektrik akımını sıcaklık farkı meydana getirmektedir.

H

«Hava Yastığı» bugünün araçlarına da uygulanmaya başlandı

HAVA YASTIĞI son yılların fizik gelişmelerinde büyük bir yer almaya başlamıştır. Bu arada «hava yastığı» esasına dayanarak yeni tip gemiler daha önce de yapılmıştı (Bk. Deniz Taşıtları). 1963 yılı içinde bu çalışmalar daha da gelişti, hem karada, hem denizde giden taşıtlar yapıldı.

Bu yeni taşıta Amerikalılar «sled» (kızak), İngilizler «hovercraft» (havada asılı duran tekne) diyorlar. Bugüne kadar birçok milletler, bu tekerleksiz taşıt üzerinde birçok denemeler yapmış, çeşitli kızak tipleri geliştirmişlerdi.

Hava yastıklı kızakların başlıca özelliği her yerde gidebilmeleridir. Yerden 12,5 sm. - 1 m. yukarıda havada asılı olarak hareket eden bu kızaklar denizde, karada kullanılabilecek bir taşıttır. Bu bakımdan, bu yeni taşıtın ka-

ra taşıtı mı, deniz taşıtı mı, hava taşıtı mı olduğuna bir çırpıda karar vermek güçtür. Çünkü, kızak usulü hem kara, hem deniz taşıtlarına uygulanıyor; aslında havada gittiği için bunu hava taşıtı saymak da hatalı olmaz."

Hava Kızağı Nasıl Çalışır

Bu yeni taşıt hava üzerinde kaydığından, çok uygun olarak «hava kızağı» ya da kısaca «kızak» diye anılıyor. Bir hortumdan fışkıran suyun üzerinde ping-pong topunun, yere düşmeden suyun üzerinde durduğunu hepimiz görmüşüzdür. Bu hortumu elimizde tutarak yürüsek bile, top gene düşmez, suyun üzerinde, bizimle gelir. İşte hava kızağının esası da budur.

Taşıtın kuvvetli motorları emdiği havayı büyük bir hızla yere doğru püskürtür. Böylece alt tarafta meydana gelen yüksek basınçlı hava, aracı yukarı doğru kaldırır. Kızağın altında meydana gelen hava tabakasına «hava yastığı» deniyor. Taşıt bu hava yastığı üzerinde yerden kurtulduktan sonra, artık hiçbir engel tanımadan kolayca ileri doğru gidebiliyor.

Daha şimdiden hava kızaklarının birçok çeşitleri yapılmıştır. Bunlardan bazıları çift motorludur. Bu motorlardan biri, hava yastığını sağlamak için kullanılırken, öteki de ileri, geri hareketleri sağlar. Bir başka çeşit hava kızağı ise doğrudan doğruya bir tek motorla çalışıyor; bu motorun emdiği hava özel kanallarla hem hava yastığını sağlamak, hem de taşıtı ileri geri götürmek için kullanılıyor.

Başka bir çeşit hava kızağında da, hava yastığını sağlamak için püsküren hava, taşıtın bir yanında biraz az, öteki yanında daha çoktur, bu denge bozukluğu kızağın ileri doğru kaymasını sağlar.

Hava Kızağının Faydaları

Bu yeni taşıtın en büyük faydası yola ihtiyaç göstermemesindedir. Bir hava kızağına bindiniz mi dilediğiniz yere gidebilirsiniz. Geçtiğiniz yer ister bataklık, ister su, ister asfalt, ister dağ, bayır olsun, hava yastığı yerin girinti, çıkıntısına göre kendiliğinden ayarlandığı için, taşıt rahatça yoluna devam eder. Gene bundan dolayı tekerleksiz taşıtın sarsıntısı da yoktur.

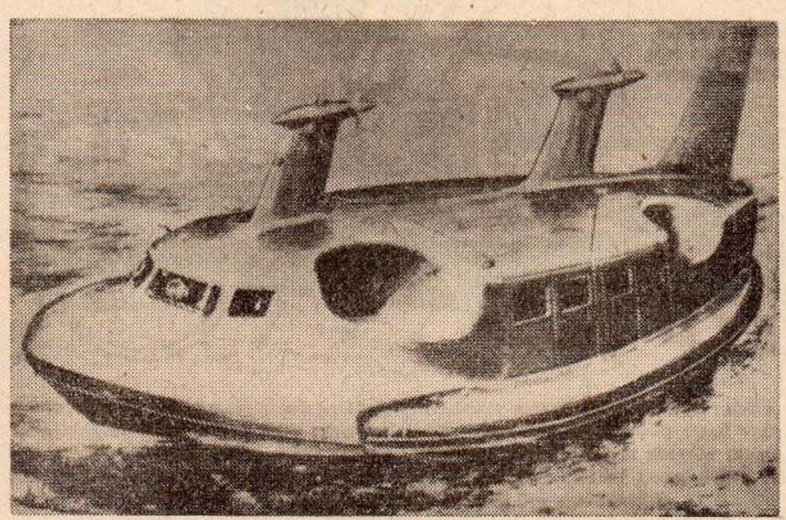
Bu bakımdan hava kızağı, orduda çok faydalı olacaktır. Ayrıca, balıkçılar, avcılar en geçilmez yerlere bile bu taşıt sayesinde rahatça gidebileceklerdir. Köylüler, çiftçiler hava kızağı ile, yaz, kış şehirle bağlantı kurabileceklerdir.

Hava kızağı aynı zamanda çok hızlı giden bir taşıttır. Deneme için yapılan ilk örnekleriyle bile büyük hızlar elde edilmiştir. Birçok hava kızaklarının hızı şimdiden saatte 100 km.'yi geçmiş bulunuyor. Yakın bir gelecekte bu hızın saatte 800 km.'yi bulacağı umuluyor.

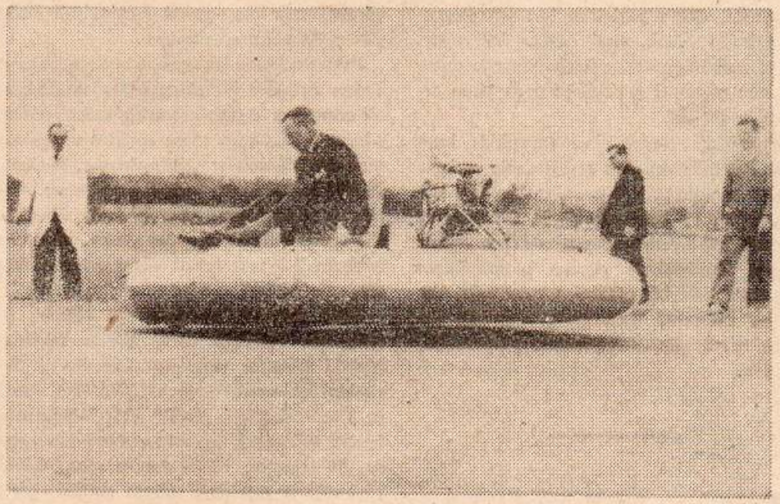
Hava kızağı üzerindeki denemeler, en çok A.B.D., İngiltere ve İsviçre'de büyük bir hızla devam etmektedir.

Hava yastığı esasından faydalanmak çok eskiden beri düşünülen bir şeydi. Bugün, hava yastığından yalnız taşıma alanında değil, başka alanlarda da faydalanılmaktadır. Bunlardan birini Hoover Constellation fabrikaları elektrik süpürgelerine uygulamıştı. Bu süpür-

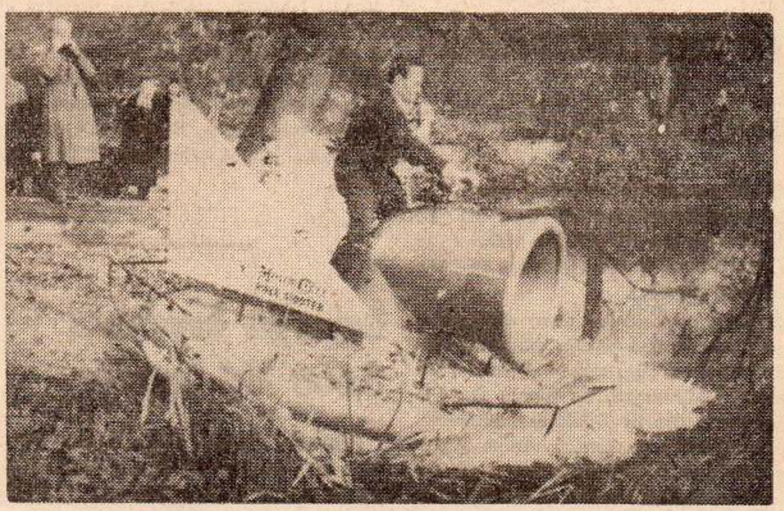
ÇEŞİTLİ HAVA KIZAKLARI

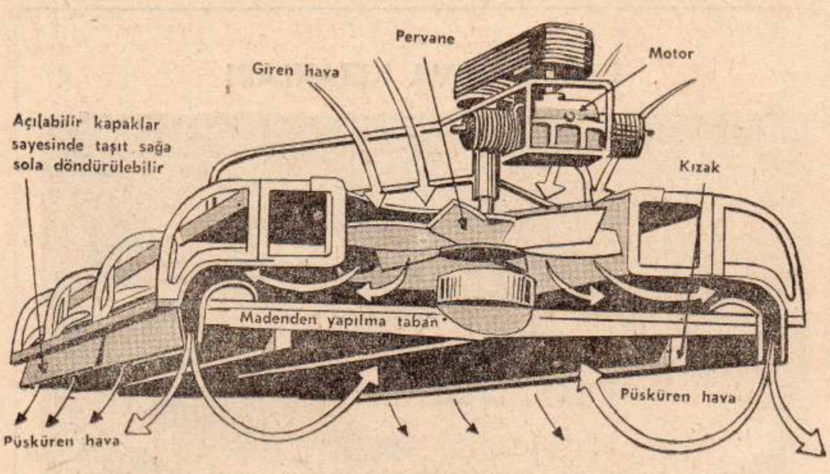
25 ton ağırlığındaki, 68 yolcu taşıyacak bir hava kızağı. Araç, 3.000 beygir gücünde, dört motorludur.

Özel hava kızakları da yapılmaya başlanmıştır. Burada görülen kızak 70 İngiliz Lirası'na mal olmuştur.

Bu da motosiklet tarzında yapılmış, ilgi çekici başka bir hava kızağı.

Bir «Hava Kızağı» motorunun nasıl çalıştığını gösteren şema. Bir pervanenin büyük bir hızla dönmesiyle yukarıdan emilen havayı yere doğru püskürtüyor. Böylece aracın altında meydana gelen yüksek basınçlı hava, aracı yukarıya doğru kaldırıyor. Taşıt, hava yastığı üzerinde yerden kurtulduktan sonra, artık hiçbir engel tanımadan, jet motorlarıyla istenilen yere yöneltilir.

gelerin, başka elektrik süpürgeleri gibi tekerleği, kızağı yoktur. Makina çalıştırılmaya başlayınca, alttan püskūren havanın meydana getirdiği yastık, aleti havaya kaldırıyor. Böylece, süpürge hava yastığı üzerinde duruyor, onu çeken el ilerledikçe o da onun arkasından geliyor.

Günümüzde Amerika ve Avrupa'da hava kızağı üzerinde yol alan çeşitli deniz ve kara araçları yapılmıştır. Bunlardan özellikle deniz araçları su üzerinde büyük bir hıza ve manevra kabiliyetine erişmektedirler. Ayrıca deneme mahiyetinde yapılan otomobillerin park etme kolaylığı dikkati çekmektedir. Yakın bir gelecekte hava kızağı üzerinde yol alan araçların günlük hayatımıza girmesi beklenebilir.

Hücrenin hayat muammasındaki önemli rolü

HAYAT muammasını çözmeye çalışan bilginler en çok hücre üzerinde durmuşlar, hücrenin kimyasal yapısı bilindiğine göre, bu yoldan yapma hücre ortaya çıkarmaya çalışmışlardır (Bk. Hayat).

Kimyasal maddelerden insan eliyle canlı hücre yaratmak için yapılan çalışmalar arasında yeni bir olumlu sonuca varıldığı 1963 ekiminde bildirilmiştir. Bu sonucu Rus bilginleri deniz suyu ile yaptıkları denemelerde elde etmişlerdir. Bu konuda verilen bilgiye göre, basınç ve elektrik akımı kullanarak, deniz suyundan canlı hücreler yaratılmış, bunların tıpkı canlı varlıkların hücreleri gibi hareket ettikleri, kendi kendilerine üredikleri görülmüştür.

Öte yandan, bir canlıyı bir süre için kalbi, ya da ciğerlerinden biri olmadığı halde yaşatabilmek için yapılan denemelerde de büyük gelişmelere ulaşılmıştır.

Kalb ameliyatı sırasında, kan dolaşımını vücudun dışındaki bir aletle sağlamak artık kabil olmuştur. Şimdi, hasta bir kalbi yerinden çıkarıp iyi ettikten sonra yeniden yerine takmak için denemeler yapılmaktadır. Bu konuda henüz olumlu bir sonuca varılmamış, Amerika'da yapılan denemelerde, kalbi alınıp bozukluğu giderildikten sonra yerine takılan köpeklerin 2-3 saat içinde öldükleri görülmüştür.

Buna karşılık, akciğerlerden birinin, bir süre için vücuttan alınıp yerine takılması olumlu sonuçlar vermiştir. Amerika'da Mississippi Üniversitesi'nde 1962'de Prof. Hardy ile Türk hekimlerinden Dr. Fikri Alican tarafından 100 köpek üzerinde yapılan denemelerde, 50 köpeğin, 10-15 dakika sonra takılan yeni ciğerle yaşamaya devam ettikleri görülmüştür.

Bu denemelerde vücuttan bir uzuv alınıp yeniden takılacağı zamanın ne dereceye kadar uzatılabileceği araştırılmaktadır. Bu süreyi yeter derecede uzatmak kabil olursa, hasta bir uzvu vücuttan çıkarıp dışarıda düzeltmek, bozukluğunu giderdikten sonra yerine takmak kolaylaşacak, böylece, eskiyen uzuvlar yerine yenilerini koymak mümkün olacaktır.

İtalya'da heyelânda 3.000 kişi boğuldu

HEYELÂN (kayşa) felâketlerinden biri 9 ekim 1963'te İtalya'da oldu, bu yüzden yıkılan büyük bir barajın sularında 3.000 kişi boğuldu, birçok köy de hartadan tamamen silindi.

Toprak kayması sonucunda yıkılan baraj İtalyad'a Piave ırmağı üzerindeki Vaiont Barajı dünyanın en yüksek barajlarından biriydi (Bk. Baraj). Yüksekliği 280 m.'yi geçiyordu, 1962'de yapılmıştı. Civardaki dağlardan birinin yamacından baraja muazzam bir toprak parçasının kaydığı anlaşılmıştır. Bu yüzden kabaran binlerce ton su 40 m. yükselip barajı aşmıştr. Çöken barajdan boşalan suların hacmı o kadar fazladır ki, barajdan 15 km. uzakta bulunan Belluno civarında bile Piave ırmağı 5 m. yükselmiştir.

HİSAR, Abdülhak Şinasi (1888 - 1962)

Abdülhak Şinasi Hisar

Çağımızın en tanınmış edebiyatçılarındandır. İstanbul'da doğdu. Yazar ve gazeteci Mahmut Celâlettin Bey'in oğludur. İlk öğrenimini Bebek'te, orta öğrenimini Galatasaray Lisesi'nde yaptı. 1905'te Paris'e giderek, Siyasal Bilgiler yüksek okulunu tamamladı; 1908'de yurda döndü. Kendisine teklif edilen devlet memurluklarını kabul etmedi. Özel müesseselerde, şirketlerde çalışmaya başladı. 1920'de yazı hayatına girdi. Önceleri eleştirmeler yapıyordu; sonradan bazı şiirler de yayınladı. 1920'den 1930'a kadar, aralıklı olarak, edebiyat çalışmalarında bulundu. 1930'da Balkan Antantı Türk Misyonu genel sekreteri oldu. Bir süre Dış İşleri Bakanlığı müşavirliğinde çalıştı.

Abdülhak Şinasi Hisar buradan ayrıldıktan sonra asıl edebî eserlerini vermeye başladı. Mensur şiir ve hâtıra türlerinde kendine özel edebî kişiliği ile tanındı. Hikâyeleri ve romanları büyük ve haklı bir ilgiyle karşılandı. «Fahim Bey ve Biz» adlı romanı 1942'de C.H.P.'nin Roman Armağanı yarışmasında üçüncülüğü kazandı. Eserlerinin genel ağırlık noktasını XIX. yüzyıl sonlariyle XX. yüzyıl başlarındaki İstanbul yaşayışının huzur, rahatlık dolu özlemi teşkil eden Abdülhak Şinasi Hisar, son yıllarını çeşitli anılarla dolu evinde, tipik bir eski İstanbul efendisi olarak geçirdi. 1962 yılı sonlarında İstanbul'a öldü.

Şiirleri, eleştirmeleri unutulmuş olan Abdülhak Şinasi Hisar'ın yaşıyan ve yaşıyacak olan en güclü tarafı hikâyeleri, romanları ile, sağlam bir bilgiyle gözleme dayanan anıları, tasvirleridir. Romanları, genel olarak, hareketsizdir. Ancak, bunlardaki tahlil ve anlatım pek ustacadır. Az, fakat öz yazmış olan bu edebiyatçımız, sanat hayatımızın unutulmıyacak kişileri arasında yer almış bulunmaktadır.

Bibliyografya. — Yazarın başlıca eserleri:

Fahim Bey ve Biz (roman, 1941); **Boğaziçi Mehtapları** (anılar, tasvirler, gözlemler, 1943); **Çamlıca'daki Eniştemiz** (roman, 1944); **Ali Nizami Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği** (roman, 1952); **Boğaziçi Yalıları** (anılar, 1954); **Aşk İmiş Her Ne Var Âlemde** (Aşk üzerine yazılmış şiirlerden derlemeler, 1955); **Geçmiş Zaman Köşkleri** (anılar, 1956); **Yahya Kemal'e Veda** (anılar, 1959); **Geçmiş Zaman Fıkraları** (1958); **İstanbul ve Pierre Loti** (anılar, 1958).

I

Irak'ta yeni bir ihtilâl oldu

IRAK'ta 8 şubat 1963'te yeni bir ihtilâl oldu. Hava ordusu iktidarı ele aldı. Devlet başkanlığına, 14 temmuz ihtilâlini Kasım'la birlikte yapan, sonradan Mısır'a kaçan Abdüsselâm Arif getirildi. Kasım'la 3 arkadaşı, 9 şubat günü yakalanıp kurşuna dizildiler. Hükümet darbesi sırasında, 1.500 kişinin öldüğü bildirilmiştir.

İ

Amerika'da bir kadın Beşiz doğurdu

İKİZLER oldukça sık raslanır bir doğum olayı ise de bir doğumda 3'ü, 4'ü, hele 5'i bir arada dünyaya gelen kardeşlere daha seyrek raslanır. İkizlerin, üçüzlerin büyütülmesi oldukça kolaysa da dördüzlerin, beşizlerin çocukluk yaşlarını geçtikleri pek görülmez. Yalnız, «Kanadalı Beşizler» diye tanınmış olan Dionne Kardeşler sağ-salim büyümüşler, yalnız biri 1954'te, yirmi yaşında ölmüştür (Bk. İkizler).

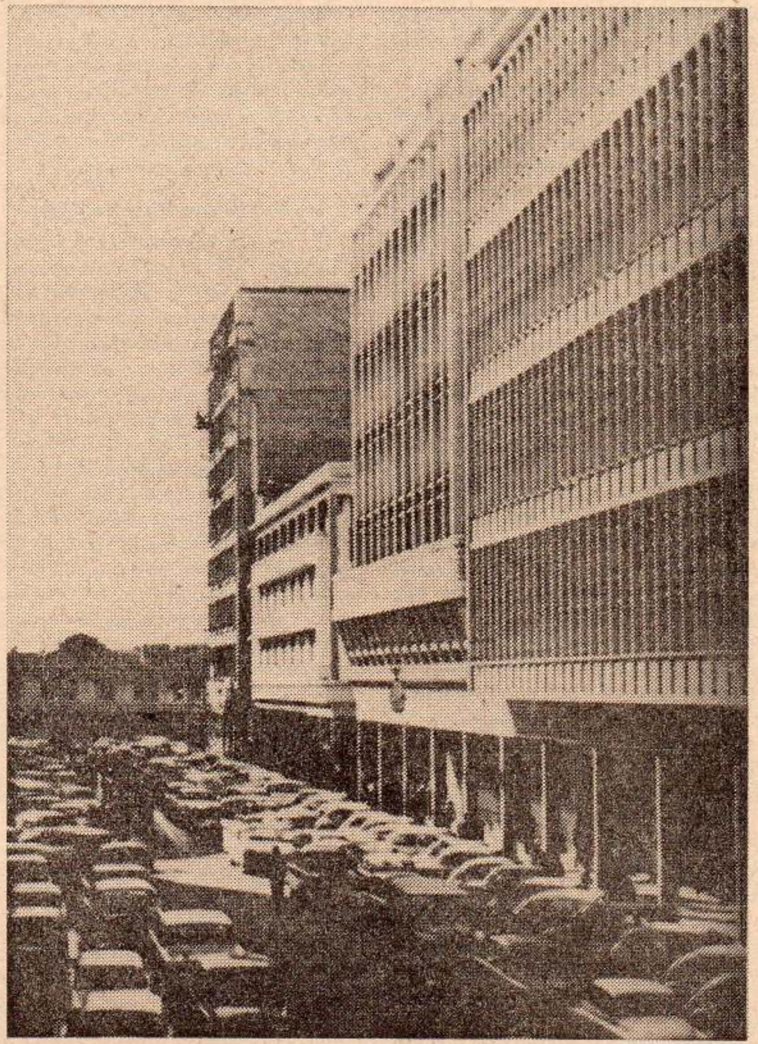
Kanadalı Beşizler'in dünyaya geldikleri tarihten 29 yıl sonra, 1963 eylûlünde, Amerikalı bir kadın da beşiz doğurdu. Denizyollarında memur olan Andrew Fischer'in çocukları olan bu beşizlerin dördü kız, biri oğlandır.

İŞÇİ ve İŞVEREN SENDİKALARI

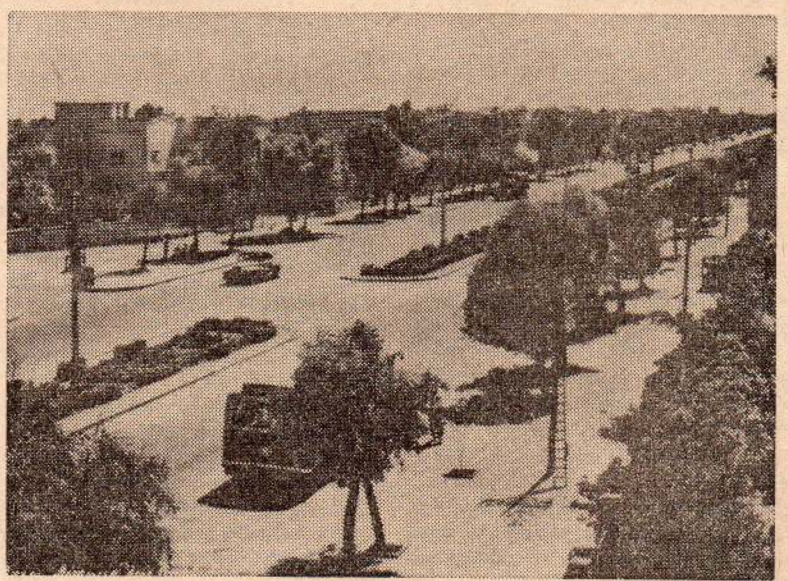
Türkiye'de iş ve işçi hayatını ilgilendiren iki önemli kanun 1963'te yürürlüğe girmiş, bu alandaki hukuki, kanuni rejime büyük değişiklikler getirmiştir. Bunlar, 15.7.1963 tarihli 274 sayılı «Sendikalar Kanunu» ile, 15.7.1963 tarihli 275 sayılı «Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu»dur.

Bu kanunlardan sonra, işçi ve işveren mesleki teşekküllerinin eski ve yeni durumlarını karşılaştıracak olursak, yeni rejimin, Batılı demokratik anlamda gerçekten mükemmel bir teşkilâtlanma düzeni kurduğunu görürüz. Teşekküller üzerindeki hükümet baskısı, idarenin denetimi kaldırılmıştır. Sendikacılık hürriyetinin başlıca koruyucusu olan «toplu sözleşme, grev, lokavt» kabul edilmiştir. Ai-

IRAK'TAN İKİ GÖRÜNÜŞ

Son olayların hızla geliştiği Irak'ın başkenti Bağdat'ta «Bankalar Caddesi».

Bağdat'ın modern köşelerinden başka bir görünüş.

datın ücretlerden kesilmesi yoluna gidilmiştir. Teşekküllerin milletlerarası aynı mahiyetteki teşekküllerle münasebet kurmaları serbes bırakılmıştır. Malî bakımdan da aidatta miktar tahdidi kaldırılıp sendikaların mülk edinmelerine izin verilerek kuvvetlenmelerine yol açılmıştır.

Yeni kanunlar eski devirlerde konulan iş mücadelesi yasaklarını bir hamlede kaldırmış, bir grev ve lokavt sistemi kurulmuştur. Bu sistem bir yandan işçi ve işveren sendikalarının hızla teşkilâtlanmasına, öte yandan endüstrideki çalıştırma şartlarının adaletli hale gelmesine yarıyan meşru ve kanuni bir vasıta halinde mevzuatımıza girmiştir.

Sendikalar Kanunu

Bu kanuna göre kurulan yeni sendikalar rejimi aşağıda özetlenmiştir:

Sendika. — İşçilerin ve işverenlerin müşterek iktisadi, sosyal ve kültürel menfaatlerini korumak ve geliştirmek için kurulan meslekî teşekküllerdir.

Sendikalar kurulması serbestir, fakat mecburi değildir. Kuruculukta ve üyelikte, görevlere seçilmekte, hizmette, hizmetlerden faydalanmakta cins, aile, ırk, renk, dil, din, mezhep, inanç, siyasi kanaat ve siyasi parti farkı gözetilemez.

İşçi. — Kanun, sendikalara üye olmak bakımından «işçi» terimini geniş tutmuştur: a) Hizmet akdine göre çalışanlar; b) Nakliye sözleşmesine göre, bedenleriyle çalışmayı ve c) Neşir sözleşmesine göre eserini nâşire bırakmayı meslek edinmiş bulunanlar; ç) Âdi ortaklık sözleşmesine göre pay karşılığında fizik veya beden emeği verenler «işçi» sayılırlar, sendikalara üye olabilirler, hattâ bu niteliklerden birisine sahip olarak üç yıl müddetle çalışıp ayrılanların bile sendika kurucusu ve üyesi olma hakkı vardır.

İşçi Sendikası. — Aynı işyerinde, aynı iş kolundaki iş yerlerinde çalışan işçileri, ya da birbirleriyle ilgili işkollarında çalışan işçileri kapsar.

İşveren Sendikası. — Aynı işkolunda, ya da birbirleriyle ilgili işkollarında çalışan işverenleri içine alır.

İşveren sendikası kurma ve üye olma hakkı, işçi sendikalarına üye olabilecek kimseleri çalıştıran gerçek ve tüzelkişilere, ticaret şirketleri ortaklarına tanınmıştır. İşveren vekilleri de, işveren gibi sendika kurucusu ve üyesi olabilirler. Üye olmak ve üyelikten çekilmek, ihtiyaridir ve yazılı müracaata bağlıdır.

Üyelikten çıkarılanlar, bu karara, sendika genel kurulunda itiraz edebilirler. Genel kurul kararı aleyhine de üç ay içinde iş mahkemesine başvurabilirler. Mahkemenin kararı kesindir.

Din ve ibadet işlerinde çalışanlar, askerî kişiler, genel ve katma bütçeli idarelerle mahallî idarelerin ve bunlara bağlı kurumların, devlet iktisadi kurumlarının yüksek dereceli âmirleri ve müfettişleri sendika kuramaz ve üye olamazlar.

Sendikalar Birliği. — Belirli bir yer, ya da bölge sınırları içinde, birbirleriyle ilgili olmıyan çeşitli işkollarında da olsa, sendikalardan en az ikisinin bir araya gelmesiyle kurulur.

Federasyon. — Aynı işkolunda, ya da o işkolu ile ilgili işkollarındaki sendikalardan en az ikisinin bir araya gelmesiyle kurulur.

Konfederasyon. — Birlik, federasyon ve işkolu esasına göre Türkiye çapında faaliyette bulunmayı hedef tutan sendikalardan en az ikisinin bir araya gelmesiyle kurulur.

Sendikaların kuruluşunda büyük bir önemi olan «işkolları» ve «birbirleriyle ilgili işkolları» Çalışma Bakanlığı'nca hazırlanan bir yönetmelikte gösterilmiştir. Yönetmelikte iş hayatımız 30 işkoluna ayrılmıştır.

Sendikaların Görev ve Hakları

İşçi ve işveren sendikaları, tüzelkişilerin girişebilecekleri faaliyetlerden başka: a) Toplulukla iş uyuşmazlığı çıkarabilirler, b) Toplu iş sözleşmesi ve genel sözleşme yapabilirler, c) İş anlaşmazlıklarında ilgili makamlara müracaat ederler, d) Sigorta, emeklilik ve benzeri hakların kullanılmasiyle ilgili hususlarda üyelerine adlî müzaheret sağlarlar, e) Toplu iş sözleşmesinden, mesleğin müşterek menfaatlerinden doğan uyuşmaklıklarda, üyelerinin ve mirasçılarının haklariyle ilgili dâvalarda husumete ehil olurlar, f) Meslek kurullarına temsilci gönderirler, g) Tesisler, yardımlaşma sandıkları kurarlar, üyeleri lehine sigorta sözleşmeleri yaparlar, h) Grev veya lokavta karar verirler, bunları yönetirler, i) Kurslar, konferanslar tertiplerler, j) Kooperatifler kurarlar, k) Üyelerine ham veya mamul madde, makina, alet kiralarlar, bağışlıyabilirler, l) Üyelerinin refah ve menfaatlerini sağlayıcı bütün faaliyetlere girişirler.

Sendikalar, gelirlerinin en az %5'ini üyelerinin bilgi ve kültür seviyesini yükseltmek için kullanmak zorundadırlar.

Sendikalar ticaretle uğraşamazlar, siyasi partilerden, onlara bağlı teşekküllerden her hangi bir suretle maddi yardım kabul edemez, onlara maddi yardımda bulunamaz, onların teşkilâtı içinde yer alamazlar.

Anayasamızla belirtilen devletin temsil ilkelerine aykırı faaliyette bulunan işçi ve işveren sendikaları mahkeme karariyle kapatılırlar.

Toplu Sözleşmeler

Sendikacılığın üç müessir silâhı a) Toplu sözleşme, b) Grev, c) Lokavt'tır. Bunlarsız bir sendika ne mensuplarına lâyıkiyle faydalı olabilir, ne de toplumun genel gidişine tesir edebilir. Bu silâhların tesirli olabilmeleri, her üçünün birlikte kullanılabilmesi hususunda kanunlarda yeterli hükümlerin varlığına bağlıdır. Toplu sözleşme yetkisine sahip olmıyan işçi sendikasının greve gitmesi için sebep yoktur. Lokavt olmadan grevin kabulü, sendika hürriyetinin işçiler lehine tek taraflı işlemesine sebep olur ki, bundan da toplum büyük zararlara uğrıyabilir.

Bunun için, kanunda her üç müessese birlikte düzenlenmiştir.

Toplu İş Sözleşmesi. — Hizmet antlaşması yapılması, muhtevası ve sona ermesi hakkındaki hükümleri düzenliyen yazılı sözleşmedir. İşçi teşekkülleriyle işveren teşekkülleri, ya da işveren arasında imzalanır. İki tarafın haklarını, menfaatlerini koruyan, münasebetlerini düzenliyen hükümler toplu iş sözleşmesinde yer alır.

Toplu iş sözleşmesi süreli de, süresiz de olabilir. Süre bir yıldan az, üç yıldan çok olamaz. Sürelilerde, süre bitiminden bir ay önce taraflarca feshedilmiyen sözleşme, daha bir yıl için yürürlükte kalır. Süresizlerde ihbar müddeti üç aydır.

Bir işkolunda çalışan işçilerin çoğunluğunu temsil eden işçi federasyonu, ya da işkolu esasına göre kurulmuş işçi sendikası, o işkolundaki işyerlerini kapsıyan toplu iş sözleşmesi yapmaya yetkilidir.

İşveren sendikası, üyelerinin işyerlerinde çalışan bütün işçileri kapsayan sözleşme yapmaya yetkilidir. İşveren de kendi işyerinde bütün işçilerini kapsıyan sözleşme yapabilir.

Grev ve Lokavt

Grev. — İşçilerin, topluca çalışmamak suretiyle bir işkolunda, bir işyerinde faaliyeti durdurmak, ya da işin niteliğine göre önemli ölçüde aksatmak amaciyle, aralarında anlaşarak, ya da bir teşekkülün aynı amaçla çalışmamaları için verdiği karara uyarak işi bırakmalarına «grev» denir.

İşçilerin, işverenle olan münasebetlerinde iktisadi ve sosyal durumlarını korumak, düzeltmek amaciyle, kanuna uygun olarak yapılan grev «kanuni grev», bu amacın dışında, ya da kanuna uyulmadan yapılan da «kanundışı grev» adını alır.

Lokavt. — Bir işkolunda, bir işyerinde faaliyetin büsbütün durmasına sebep olacak tarzda, işverenin, kendi teşebbüsiyle, ya da bir teşekkülün verdiği karara uyarak işçileri topluca işten uzaklaştırmasına «lokavt» denir.

İş şartlarında, bunların tatbik tarz ve usullerinde değişiklik yapmak, yeni iş şartları kabul ettirmek, mevcut iş şartlarını korumak amaciyle kanun hükümlerine uygun olarak yapılan lokavt «kanuni lokavt», bu amacın dışında kanuna uyulmadan yapılan da «kanundışı lokavt» olur.

Grev ve lokavta şu hallerde karar verilir:

1) Toplu iş sözleşmesi yapma görüşmelerinden sonuç alınamazsa, 2) toplu iş sözleşmesiyle işçilere, ya da teşekküllerine sağlanan haklar, işveren, ya da teşekkülü tarafından çiğnenirse grev kararı verilebilir.

İşverene, ya da teşekkülüne sözleşme ile tanınan haklar işçi teşekkülü, ya da onun tahrikiyle işçiler çiğnerse, lokavt kararı verilebilir.

Yalnız, grev ve lokavttan önce, yukarıda belirtilen hallerin tesbiti, ilgili mercilere ihbarı, özel hakeme başvurmanın reddi gibi çeşitli merhalelerden geçilmesi şarttır. Grev, ya da lokavt kararından sonra, taraflar da, Çalışma Bakanlığı da hareketin durdurulması için ilgili mahkemeye başvurabilirler.

Grev ve lokavt yapılması şu hallerde yasaktır: a) Savaş halinde, b) Genel ve kısmi seferberlikte, c) Hastane gibi sağlıkla ilgili işyerlerinde, ç) Can ve mal kurtarma işlerinde, d) Kamu elindeki su, elektrik, havagazı üretim ve dağıtım işlerinde, e) Yabancı memleketlerde yaptığı yolculuğu bitirmemiş kara ve hava ulaştırma araçlarında, f) Memleket içi hatlarda sefer halinde ulaştırma araçlarında, g) Noterlik hizmetlerinde, h) Eğitim ve öğretim işlerinde, ı) Mahkemenin grev, ya da lokavtla ilgili esas hakkındaki kararından sonra, i) Toplu iş sözleşmesi süresi içinde grev, ya da lokavt yapılamaz.

Yangın, su baskını, toprak veya çığ kayma-

sı, deprem gibi genel hayatı felce uğratan felâket hallerinde Bakanlar Kurulu, felâket bölgelerinde felâketin tesiri süresince gerekli görülen işyerlerinde ve işkollarında grev ve lokavtı yasaklıyabilir. Sıkı Yönetim komutanlarının gerekli hallerde, bunları yasaklamak yetkisi vardır.

K

Duran Kalbler Pille Çalıştırılıyor

KALB duraklamalarının tedavisinde elektrik pilinden faydalanma usulü gittikçe gelişmektedir. Bu arada, bizde de, bir erkekle bir kadının kalbi pil ile çalıştırılmıştır.

65 yaşında, iki çocuk annesi bir kadının kalbi, 8 ekim 1963'te Ankara Tıp Fakültesi'nde pille çalıştırılarak hayatı kurtarılmıştır.

Mürüvvet Kutay adında bir kadının kalbi bir yıldan beri sık sık duraklama yapıyor, hayatı tehlikeye giriyordu. Hastayı muayene eden Tıp Fakültesi doçentlerinden Dr. Sabahat Kaymakçalan, kalbi pille çalıştırma yolundan başka hal çaresi olmadığını görmüştü. İsviçre'den getirtilen özel pil, bir saat süren ameliyat sonunda, hastanın kalbine bağlandı, kalbin normal şekilde çalışması sağlandı.

Pil çalışmaya başlar başlamaz hastanın rengi düzelmiş, sağlık durumu normale dönmüştür.

Bu gibi kalb bozukluklarını önlemekte kullanılan, «Pacemarker» adı verilen pilin kablo kısmı, 50 sm. uzunluğundadır. Pil, Ameliyatla, karnın sol kısmının üst tarafına, kaslar arasına gömülüyor, pilin ucları, vücudun iç kısmında diyaframdan yukarı çıkarılarak kalbin sol karıncığına bağlanıyor. Dakikada 70 kere sinyal veren pil, 4 yıl vücutta kalabilir, kalbin düzgün çalışmasını sağlar.

Kansere karşı Yeni aşı ve ilâçlar

KANSER tedavisinde aşıdan faydalanma yolunda öteden beri çalışmalara girişilmişti. Bu arada, 1961 ocağında, İsveç'in büyük kanser uzmanlarından Profesör Dr. Bertil Björklund kansere karşı bir aşı bulduğunu, yalnız aşının denemelerini henüz tamamlamadığını açıklamıştır. Ölü kanserli hücrelerden alınan aşının binlerce insanın ölümünü önliyebileceği umuluyor.

Prof. Björklund, kanser üzerindeki araştırmalarını derinleştirebilmek maksadiyle geçen yıl Amerikan hükümetinden bir milyon üç yüz bin kuronluk bir burs almıştı. İlk denemelerine Ohio'da başlıyan Prof. Björklund, yaşıyan kanser hücrelerini bir tüpte muhafaza edip ölmelerini beklemiş, bunları bazı kimyasal maddelerle karıştırıp aşıyı hazırlamıştı. İlk olarak yüz kadar gönüllü mahkûma tatbik edilen aşıdan şimdiki halde umut verici sonuçlar alınmıştır. Denemelere devam edilmektedir.

Öte yandan, bir Japon tıp bilgini de kansere karşı çok etkili bir ilâç bulduğunu bildirmiştir. Bambu özsuyundan yapılan bu ilâcı Dr. Kuroki 1959'dan beri hastalar üzerinde denemiş, kanseri önleyici sonuçlar almıştır.

L

Patlamıyan Araba Lâstikleri Yapılıyor

LÂSTİK, patlaması sık sık otomobil yolcularının, şoförlerin başına iş açar. kaybedilen zaman bir yana, hızlı giderken meydana gelecek bir patlama kazalara da yol açabilir.

Bu alanda bilginler uzun süreden beri çalışıyor, lâstiklere hava yerine doldurulacak bir başka madde bulmaya uğraşıyorlardı. Nihayet «poliüretan köpüğü» adı verilen maddenin, lâstik patlamalarını tamamen ortadan kaldırdığı tesbit edildi. «Poliüretan köpüğü» ile doldurulan lâstikler üzerinde yapılan denemelerde çok başarılı sonuçlar elde edildi. Bu lâstikleri patlatmaya asla imkân yok gibiydi. «Poliüretan köpüğü» dolu lâstik yarısına kadar testereyle kesildi, burguyla delindi, tüfekle ateş edildi, asla şişliğini kaybetmedi.

Patlamayı önliyen bu maddeyle doldurulan lâstikler üstelik havalı lâstiklerden daha yumuşak oluyor, sarsıntıları daha çok önlüyor.

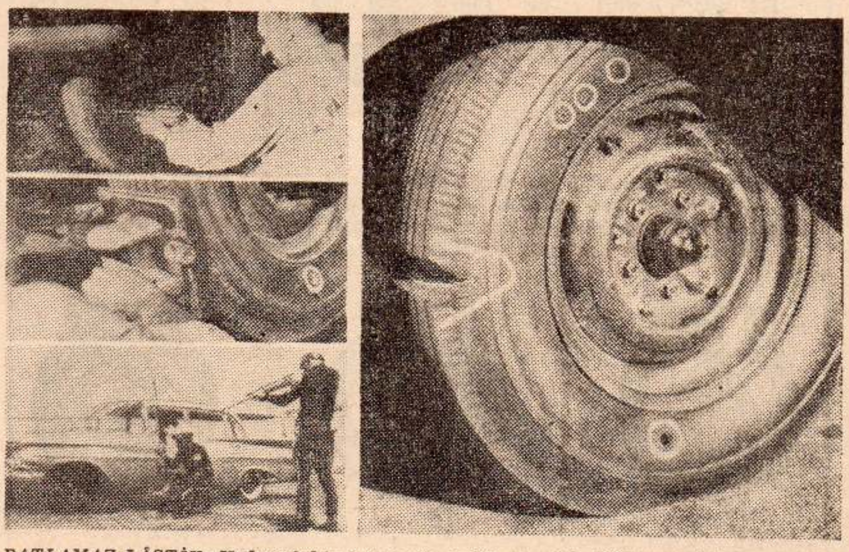
M

Döner pistonlu Motorlar sanayide Devrim yaptı

MOTOR alanında son birkaç yılın en önemli keşiflerinden biri, iç yakımlı motorlardan, silindir ve pistonları ortadan kaldıran döner pistonlu motordur. Bu motorun en büyük özelliği ötekilerden çok az teferruatlı olması, basitliği, yakıttan tasarruf sağlamasıdır. Üstelik, çalışırken titreşim de yapmıyan bu motorlar yeni bir çığır açmış oluyor. Bu yeni icat motor daha şimdiden çeşitli otomobillere takılmış, çok iyi sonuçlar alınmıştır.

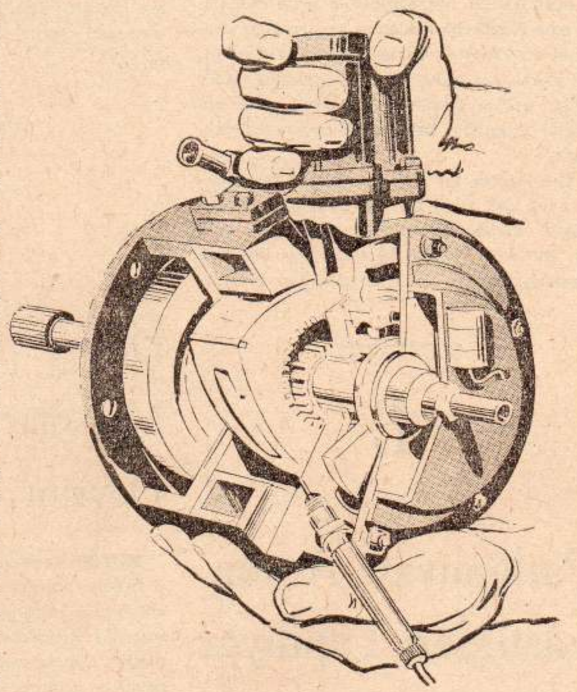
Döner Pistonlu Motorun Özellikleri

Döner motor, aslında büsbütün pistonsuz sayılmaz. Ancak bunda, piston işini gören döner parça ile eski motorların pistonu arasında büyük fark vardır. Eski iç takımlı motorlarda piston, bir silindirin içinde hareket eder, biyel kolu vasıtasiyle ana mili (krankı) çevirir (Bk. Motor). Yeni motorun üçgen

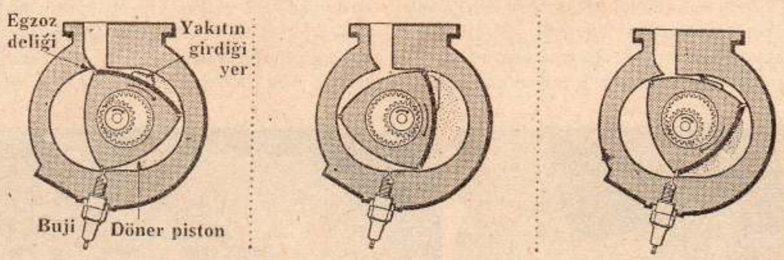
PATLAMAZ LÂSTİK: Yukarıdaki resimlerde poliüretan köpüğü ile şişirilen bir otomobil lâstiği üzerinde yapılan denemeler görülüyor. Lâstik burguyla delinmiş (solda üstte), testereyle kesilmiş (ortada) ve nihayet tüfekle vurulmuş (solda altta), fakat asla şişkinliğini kaybetmemiştir. Sağda, lâstikteki mermi izi (altta) burgu izleri (üstte) ve testerenin kestiği yer görülüyor.

DÖNER PİSTONLU MOTOR

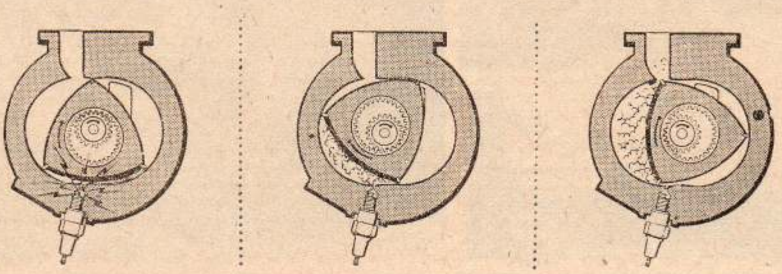

Döner pistonlu motorlar günümüzün en önemli buluşlarından biridir. Bugün kullanılmakta olan akaryakıt motorlarında pistonların yukarı-aşağı hareketleri hem güç kaybına sebep olmakta, gücü iletme zorlukları doğurmakta, üstelik sarsıntı ve sese sebep olmaktadır. Halbuki döner pistonlu motorlar bütün bu zorlukları ortadan kaldırmış bulunmaktadır. Pistonun dönmesi doğrudan doğruya tekerleklere aktarılmakta, güç kaybının önüne geçilmekte, ayrıca sarsıntı ve ses de ortadan kaldırılmış bulunmaktadır. Çeşitli arabalara konulmaya başlanan bu motorlar hem çok hafif, üstelik çok da ucuzdur. 50 beygir gücünde bir döner pistonlu motorun bütün ağırlığı 30 kilogram kadardır. Aynı güçteki bir benzin motoru ise, çok pahalıya mal olduğu gibi, aynı zamanda çok ağırdır. Yukarıda döner pistonlu bir motorun kesiti görülüyor. Motoru tutan ellere bakarak, motorun büyüklüğü hakkında bir fikir edinmek mümkündür.

MOTORUN ÇALIŞMA ŞEMASI

Burada döner pistonlu motorun nasıl çalıştığı şematik olarak gösterilmiştir. Önce özel kapak açılarak hava-yakıt karışımı yanma odasına girmeye başlar (1); Piston dönmeye devam ederek giren karışımı bujinin bulunduğu tarafa getirir (2); Karışım bujinin hizasına yaklaşınca iyice sıkışmıştır (3).

Buji çakınca sıkışan karışım patlar (4); Meydana gelen enerji pistonu hızla iter; yanan karışım, egzoz deliğine doğru itilir (5); Egzoz gazları dışarı atılırken, yeni bir hava-yakıt karışımı yanma odasına dolmaya başlar (6).

prizma biçimindeki pistonu ise söbe (beyzi) bir yatak içinde dönüyor, ana mil doğrudan doğruya bu pistona bağlı bulunuyor.

Döner pistonlu motorların en büyük özelliği tek pistonlu olmasıdır. Bilindiği gibi otomobilde, deniz motorlarında dört, altı, sekiz, on iki silindir (silindir sayısı kadar da piston) bulunur.

Yeni motorlarda da eskilerdeki gibi buji vardır (Bk. Buji). Bunlardan başka, benzin motorları gibi gene hava, benzin karışımiyle çalışırlar.

Döner pistonlu motorun bir başka özelliği de sessiz oluşudur. Bildiğimiz motorlardaki gürültünün çoğu supaplardan gelir. Bu motorlar supapsız olduğundan gürültüleri yok denecek kadar azdır. Zaten döner hareketli makinalar çok az gürültü yaparlar. Bu bakımdan bu yeni motor çalışırken ancak son derece hafif bir r-r-r sesi duyulur.

Döner pistonlu motorun soğutma tertibatı da motoru çevreliyen basit bir su gömleğinden ibarettir. Motoru meydana getiren parçalar öteki motorlarınkinden çok az olduğu için, hemen hemen hiç tamire ihtiyaç göstermemesi de bu yeni motorun en büyük özelliklerinden biridir.

Çeşitli arabalara konulmaya başlanan bu motorlar, hem çok hafiftir, hem de ucuzdur. Motorun ağırlığı sağladığı beygir gücüne göre değişir. 50 beygir gücünde bir döner pistonlu motorun bütün ağırlığı 30 kilo kadar olacaktır. Aynı gücdeki bir benzin motorunun ağırlığı ise yüzlerce kiloyu bulur.

Döner Pistonun Faydaları

Eski tip motorlarda, piston bir silindirin içinde aşağı, yukarı hareket eder. Bu durumda piston bir çıkışında, bir de inişinde ölü noktaya gelir, yani tamamen durur. Pistonun tamamen durması, bir enerji sarfına ihtiyaç gösterdiği gibi, yeniden harekete başlaması da ayrı bir enerji sarfına yol açar. Pistonu durduran enerjiyi doğrudan doğruya motorun öteki parçaları emer, hareketi için gereken enerji de motorun gücünden çalınır. Böylece, elde edilen enerjinin bir kısmı tekerleklere ulaşamadan motorun içinde piston için harcanır.

Yeni motorun pistonu ise motor çalışırken hiç durmadığı gibi, tersine bir harekette de bulunmaz. Bu sayede, boşuna enerji sarfı olmadığı gibi, pistonların durup hareket etmesinin meydana getirdiği titreşim de yoktur.

Döner Pistonlu Motorlar Gelişiyor

Döner pistonlu motoru icat eden Felix Wankel adında bir Alman motor teknisyenidir. F. Wankel II. Dünya Savaşı sırasında Alman havacılık araştırmaları merkezinde çalışmış, savaştan sonra da makinalar üzerindeki çalışmalarına devam etmiştir. Wankel, yeni motorunun ilk modelini, 1951'de yaptı, NSU fabrikaları 1956'da bu motoru bir motosiklete taktı. Aynı şirket son yıllarda motoru küçük boy otomobillerde de kullanmaya başlamıştır.

Bütün bunlar, döner pistonlu motorların yakın bir gelecekte günlük hayatımıza gireceğinin işaretidir. Başta otomobil, motosiklet ve deniz motorları olmak üzere, benzinle işliyen birçok araç, döner pistonlu motorlarla yürütülecektir.

N

NOBEL ARMAĞANI

1962 yılında Nobel Armağanı'nı kazananlar:

Fizik: Landau, Lev Davidovic (S.S.C.B.)

Kimya: Perutz, Max Ferdinang (İng.); Kendrew, John Condery (İng.).

Tıp: Crick, Francis Harry Compton (İng.); Watson, James Dewey (A.B.D.); Wilkins, Maurice Hugh Frederick (İng.).

Edebiyat: Steinbeck, John (A.B.D.).

Sulh: (Verilmedi).

O

Türkiye «Ortak Pazar» üyesi oldu

ORTAK PAZAR konusunda yeni gelişmeler olmuş, Türkiye, 12 eylûl 1963 günü Ankara'da yapılan bir törenle imzalanan antlaşma ile Ortak Pazar üyeliğine kabul edilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan perişan çıkan Avrupa memleketleri, savaşın açtığı derin yaraları hızla sarmak, büyük ıstıraplar çekmiş olan halkı biran önce refaha, iktisadi huzura, sosyal güvenliğe kavuşturmak için, aralarında birleşme, anlaşma gerektiğine inanmışlardı. Önce Fransız devlet adamı Robert Schuman'ın gayretleriyle 1952'de Avrupa Kömür ve Çelik Birliği, daha sonra atom enerjisi alanındaki çalışmaları birleştiren Euratom Kurumu kurulmuştur. İktisadi gücleri birleştirme düşüncesi gitgide olgunlaştı, 1957'de de, Roma'da Fransa, Batı Almanya, İtalya, Belçika, Holânda, Lüksemburg arasında imzalanan 248 maddelik antlaşma ile Avrupa İktisadi Topluluğu (EEC) kuruldu. Bu büyük teşkilâta günlük hayatta «Ortak Pazar» adı verildi (Bk. Ortak Pazar).

Bu altı devlet topluluğun asıl üyeleridir. Fransa'nın eski sömürgeleriyle, gene Fransa'ya bağlı bazı denizaşırı ülkeler, toplulukla ortaklık bağları kurmuşlardır. 1961'de Yunanistan, Ortak Pazar'a ilk Avrupalı «ortak üye» olarak girdi. İngiltere asıl üye olmak için yıllardan beri gayret harcamakta ise de henüz başarı sağlıyamamıştır. Avrupa ve Orta Doğu devletlerinden bazıları, topluluğa ortak üye olmak için, görüşmeler yapmaktadırlar.

Ortak Pazar'ın Amacı

Üye devletlerin ekonomik politikalarını ahenkli hale getirmek, topluluğa dahil memleketlerin ekonomik faaliyetlerini birleştirmek, böylece Ortak Pazar milletlerinin hayat seviyesini yükseltmek bu topluluğun amacıdır.

Bu maksatla, aralarında gümrük birliği kurulması, gümrük resimlerinin yavaş yavaş karşılıklı indirilmesi, ithal ve ihraç rejimlerindeki kayıtlamaların, sınırlamaların (kota rejiminin) kaldırılması, ortak bir tarım politikası güdülmesi, emek, sermaye, hizmetin üye ülkeler arasında serbestçe akımının sağlanması kararlaştırılmıştır.

Böylece, Ortak Pazar ülkeleri arasında ekonomik birleşme gerçekleşirken, siyasi birliğin de kuvvetlendirilmesi, sağlamlaştırılması ikinci bir amaçtır.

Ortak Pazar, 1970 yılı için önceden belirtilen hedefine umulduğundan daha hızla ilerlemektedir. 1958-61 devresinde gümrük resimlerinin indirilmesi bakımından başarı, beklenenden çok yüksek olmuştur. Resimler %60 indirilmiş, kotalar kaldırılmış, dışarıya karşı resimler artırılmıştır.

Ortak Pazar İşleme Mekanizması

Avrupa Komisyonu. — Merkezi Brüksel'de olan Ortak Pazar'ın en tesirli organı 9 üyeden kurulan Avrupa Komisyonu (Ortak Pazar Komisyonu)dur. Komisyon devamlı çalışır, tam bağımsızlıkla topluluğun politikasını çizer, günlük işleri yürütür. Üyelerini ortak devletlerin hükümetleri birlikte seçerler.

Bakanlar Konseyi. — Her üye devletin bir bakanından kurulur. Konuşulacak konu hangi bakanlığı ilgilendiriyorsa toplantıya o bakan katılır. Kurul, komisyonun tavsiyelerini gözeterek, topluluğun politikası, işleri üzerinde karar verir. Üyelerin oyları şöyledir: Belçika 2, Batı Almanya 4, Fransa 4, İtalya 4, Lüksemburg 1, Holânda 2.

Avrupa Parlâmentosu. — Üye devletlerin millet meclislerince kendi üyeleri arasından seçilen 142 üyeden kurulur. Görevi, yukarıda anlatılan icra organları üzerinde demokratik bir denetim yapmaktır. Şimdiki halde tesiri fazla değildir, siyasi birliğin gerçekleşmesinden sonra rolü çok önemli olacaktır. Belçika'nın 14, Batı Almanya'nın 36, Fransa'nın 36, İtalya'nın 36, Lüksemburg'un 6, Holânda'nın 14 üyeliği vardır.

Ortak Pazar Adalet Divanı. — Yedi hâkimden kuruludur. Roma Antlaşması hükümlerinin uygulanmasından doğan uyuşmazlıkları çözmekle görevlidir.

Ortak Pazar'ın Ekonomik Gücü

Ortak Pazar dünyada, Amerika Birleşik Devletleri'yle Sovyetler Birliği (Rusya)dan sonra üçüncü büyük, kudretli varlıktır. Aşağıdaki rakamlar bunu açıkça gösteriyor.

	Nüfus (Milyon)	Millî Gelir (Milyar Dolâr)
A.B.D.	180	320
Sovyetler Bir.	220	200
Ortak Pazar ...	170	140

Ortak Pazar endüstri veriminde sağladığı artışlarla A.B.D.'ni de, Rusya'yı da geçmiştir. Yeni üyelerle kuvvetlendiği takdirde, Ortak Pazar'ın daha hızlı bir gelişme sağlıyacağı kesinleşmiş gibidir.

Ortak Pazar ve Türkiye

Türkiye, yıllardan beri süren gayretlerimiz sonunda, Ortak Pazar ortak üyeliğine kabul edilmiştir. Bu ortaklık Türkiye'ye ne gibi ödevler yükliyecek, ne gibi faydalar sağlıyacaktır? Bu, Ortak Pazar hakkında fikir edinmek istiyen her Türk'ün aklına gelen bir sorudur.

Genel olarak, bu topluluğa alınmakla, Türkiye'nin Batı dünyası tarafından Avrupalı bir devlet olarak kabul, tasdik edildiği anlaşılmaktadır. Bu olayın millî ve milletlerarası siyaset bakımından önemi çok büyüktür, Türk tarihi için bir dönüm noktasıdır. Memleketimiz bu antlaşma ile Batı Avrupa'ya bağlanmış, Ortak Pazar devletleri Türkiye'ye karşı, Türkiye de o devletlere karşı sorumluluklar yüklenmişlerdir.

Bu büyük kazancın dışında ortaklığımız, hangi safhalardan geçerek gelişecek, amacına ilerliyecektir? Bu safhalardaki borçlarımız, kazançlarımız ne olacaktır?

12.9.1963'te imzalanan Antlaşma, Ortak Pazar'la Türkiye aarsında bir ortaklık meydana getirmiştir. Antlaşmada a) Ekonomik işbirliği, b) Ticaret alanında Türkiye lehine spesifik tedbirler, c) Malî yardım unsurları bulunmaktadır.

Ortak Pazar ülkeleriyle Türkiye arasındaki ekonomik işbirliği, memleketimizin hızla kalkınmasına yardımcı olmalarından ileri geçmiyecektir. Ekonomik kalkınmalardaki ana müessir, daima kendi gayretimiz ve çalışmalarımız olacaktır.

Ortaklık üç safhalı bir gelişme içinde ilerliyecektir:

Hazırlık Dönemi. — Beş yıl sürecek olan bu safhada, Türkiye, ekonomisini kuvvetlendirme ödevini yüklenmiştir. Bu yoldaki gayretlerimize, Ortak Pazar yardım edecektir; fakat esas yük bizde kalmaktadır. Çünkü Türkiye, geçiş dönemi sonunda kademeli olarak gümrük birliğine gireceğinden o zamana kadar ekonomisi kuvvetlenmiş, belli bir seviyeye ulaşmış olmalıdır; yani topluluğun ortak gümrük tarifelerine uyacak hale gelmeli, kota rejimini kaldırabilmelidir, Türk halkının hayat seviyesi de yükselmelidir. Gümrük birliğinin şartları, şekli, sırası, süresi antlaşmada belirtilmediğinden bu hususta şimdiden bir şey söylenemez. Her şey, Türkiye'nin hazırlık döneminde ekonomik kalkınamyı gerçekleştirme hususundaki başarısına bağlıdır. Bu gayretlerimize Ortak Pazar devletleri de yardım edeceklerdir. Bu bakımdan 1963'te başlıyan Beş Yıllık İktisadi Kalkınma plânımızın aksamadan yürütülmesi, hedeflerine ulaşması başlıca çabamız olmalıdır.

En çok beş yıl uzatılması mümkün olan bu dönemde memleketimizin, Ortak Pazar üyelerinden birisine tanıyacağı her türlü kolaylıklardan öteki üyeler de faydalanacaklardır. Topluluk devletleri, her yıl başlıca ihraç mallarımızdan hayli miktar satın almayı, 175 milyon dolârlık yardım yapmayı kabul etmişlerdir. Bu yardım Ortak Pazar devletlerince kurulan Avrupa Yatırımlar Bankası yolu ile yapılacaktır.

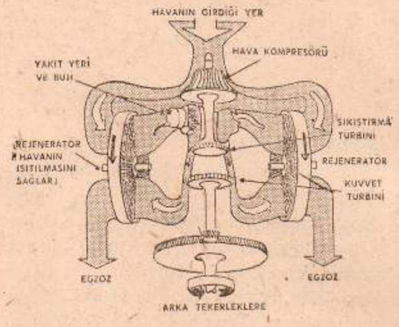
Geçiş Dönemi. — On iki yıl olarak tasarlanan bu devrede, karşılıklı ödevler vardır. Başlıca büyük problem, gümrük birliğinin adım adım gerçekleştirilmesidir. Kalkınma plânımızla, adam başına millî gelirde %4 artış sağlıyabilirsek, bunun %3'ü Ortak Pazar devletlerinin adam başına millî gelirde on yıllık devrede artış hedefi olarak aldıkları oranı karşılıyacak, %0.7 fark ise, Türk halkının

Ortak Pazar milletlerine yetişmesine hizmet edecektir. Bu temponun çok yavaş olduğu meydandadır.

Tam Üyelik Dönemi. — Ortaklık Antlaşması'nda karşılıklı yüklenilen ödevlerin yalnız kendi kaynaklarımızla karşılanması devresidir.

Dışarıdan basit bir görüşle, Avrupa Ekonomik Topluluğu, üyeleri ve ortakları arasında gümrük birliği kurma gayesini gütmektedir. Fakat bu teşekkül gerçekte ve uygulamada, çok daha derin, daha temelli münasebetlere yol açmıştır. Gelecekte ise, Avrupa siyasi birliğinin çekirdeği olacağı şüphesizdir.

Ortak Pazar'la imzaladığımız antlaşma, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce ve Ortak Pazar devletleri parlâmentolarınca kendi usullerine göre, onandıktan sonra yürürlüğe girecektir. Ayrıca Antlaşma'nın Avrupa Parlâmentosu ve GATT (Tarife ve Ticaret Genel Antlaşması Teşkilâtı) tarafından onanması da gerekmektedir.

Gaz türbininin nasıl çalıştığını gösteren şema.

Otomobilcilikte yeni bir gelişme

GAZ TÜRBİNLİ OTOMOBİL

OTOMOBİLCİLİKTE YENİ BİR GELİŞME

Chrysler fabrikaları 1963 yılında yaptığı gaz türbinli bir otomobil ile, otomobilcilik alanında büyük bir yenilik yarattı. Uzun yıllardan beri yapılması düşünülen bu yeni tip motorun nihayet tatbik sahasına konması büyük bir gelişmenin ilk müjdecisi olmuştur.

Gaz türbiniyle çalışan otomobillerin en büyük özelliği yakıt derdinin en az dereceye indirilmiş olması, su ile soğutma işine de son verilmesidir. Çünkü bu tip otomobiller hemen hemen yanabilir her maddeyle çalışmakta ve motorları da hava ile soğumaktadır.

Ayrıca gaz türbinli motorların bozulma ihtimali de çok azdır. Çünkü bu tip motorlar, bildiğimiz benzin motorlarına göre çok basittir. Çeşitli parçaların sayısı iç yakımlı motorlarınkinden %80 daha azdır.

Gaz Türbinli Motor Nasıl Çalışır

Motor çalışmaya başladığı zaman hava kompresörü dışarıdan emdiği havayı sıkıştırmaya başlar. Sıkışma suretiyle biraz ısınan hava büyük bir basınçla rejeneratörlerden geçer. Buradan geçerken iyice ısıtılan ve sıcaklığı yüzlerce dereceyi bulan hava doğruca yanma odasına sevkedilir. O sırada yanma odasına yakıt püskürür ve bir tek bujiden ibaret olan ateşleme tertibatının çıkması son derece ısınmış olan gazları patlatır.

Patlıyan gazlar büyük bir basınçla önce sıkıştırma türbininin, sonra da kuvvet türbininin kanadlarından geçerler. Sıkıştırma türbininin dönmesi hava kompresörünün çalışmasını sağlar; kuvvet türbininin dönmesi de arabanın yürümesi için gerekli gücü verir.

Gaz türbinli otomobilin hareketini daha basit bir şekilde anlatalım. Beş tarafı kapalı madenî bir kutumuz olsun. Bu kutunun açık tarafına elektrik vantilâtörü gibi bir vantilâtör yerleştirelim. Şimdi kutuya üst taraftaki bir delikten basınçla ıstılmış hava ve yakıt doldurur da bu karışımı patlatırsak ne olur? Eğer kutunun her tarafı kapalı olursa, kutu patlar, Bizim her yanı kapalı olan kutumuzun vantilâtörden olan tarafı açık olduğu için, patlıyan gazlar büyük bir hızla o tarafa hücum eder ve vantilâtörün kanadları arasından geçerken vantilâtörü çevirir. İşte gaz türbinli motorun esası budur. Motorda vantilâtör yerine türbin bulunmakta, patlıyan gazlar hem sıkıştırma, hem de kuvvet türbinini döndürür. Sıkıştırma türbini hava kompresörünü çevirerek emilen havanın sıkıştırılmasını sağlar. Kuvvet türbini de transmisyon düzenine bağlıdır. Sağdaki hareket arka tekerleklere aktarılır.

«Jet otomobil» yahut «jet motorlu otomobil» diye de anılan bu otomobil 1963 yılı kasım ayında Türkiye'ye de getirilmiş ve gazetecilere gösterilmiştir. Yakında seri halinde yapılmasına geçileceği sanılmaktadır.

Gaz türbiniyle işliyen «Chrysler» marka otomobil. Benzin motoru yerine özel bir gaz türbini ile hareket eden bu ilgi çekici otomobil, yurdumuza da gelmiştir.

ÖLÜM IŞINI

Son yılların fizik alanındaki en büyük keşiflerinden biridir. Savaş amaciyle kullanıldığı zaman bütün dünyaya ölüm saçacak olan bu ışık, barışçı amaçlarla kullanılırsa insanlara çok büyük yardımları dokunacaktır.

«Ölüm ışını» denilen ışın, «laser» adı verilen bir aletle elde ediliyor. «Laser» ise, «radar» gibi, uzun bir adın kısaltılmış şeklidir: «Light Amplification by Stimulated Emission of Radiation» (Güdümlü Işınım Yayımı ile Işık Amplifikasyonu) kelimelerinin baş harflerinden meydana getirilmiştir.

Laser aleti 1962 mayısında Amerika'da Massachusetts Teknoloji Enstitüsü lâboratuvarlarında geliştirildi. Esası şudur: Bilirsiniz ki ışık bir cismin yaydığı enerjidir (Bk. Işık). Cisimlerin enerji yayımları, cisimlerine göre, ayrı ayrı dalga uzunlukları üzerinden olur. Gözümüz bu dalgaların ancak belirli bir uzunlukta olanlarını görür. Biz bu görebildiğimiz ışınımlara «ışık» diyoruz.

Cisimlerin ışınımları arasında bizim ışık olarak görebildiklerimiz ancak pek azıdır. Bunun dışında, göremediğimiz daha birçok ışınımlar vardır. İşte, «laser» denilen alet, bu ışınımları dar bir frekans şeridi üzerine toplayıp belirli bir noktaya yönetmeyi sağlıyor. Böylece, birçok ışınımlar hem görünür hale geliyor, hem de, yoğunlaştırıldığı için, korkunç yakıcılıkta bir ısı oluyor.

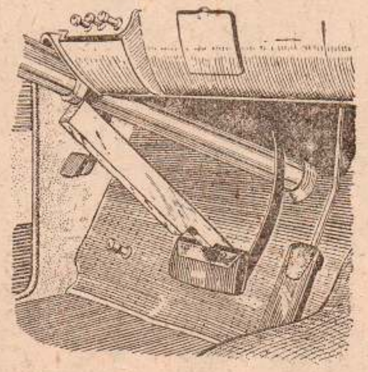
«Ölüm ışını»nın korkunçluğu buradan geliyor. Laser'le yapılan denemelerde güneşin yüzeyindeki ısıdan milyarlarca kat yüksek sıcaklık elde edilmiştir. Bu ısı, kaynaktan 30 sm. uzaktaki bir tıraş bıçağına yönetilecek olursa kurşun sesi gibi bir ses işitiliyor. «Işık mermisi» adı verilen bu görünmez mermi çeliği delip geçiyor. Bu suretle bir elması kolayca delmek kabil oluyor. Daha büyük çapta laser'ler kurarak, bunların doğuracağı korkunç yakıcılıktaki ışınımlarla binlerce kilometre uzaktaki çelikleri delmek, madenleri eritmek de mümkün olacaktır.

İşte burada, laser'in ilerideki savaşlarda ölüm saçan korkunç bir makina haline gelmesi tehlikesi başgösteriyor. Yalnız, laser, yıkıcı bir savaş silâhı olduğu kadar savunma silâhı olarak da işe yarıyacaktır. 1962 martında Amerikan Hava Kuvvetleri Kurmay Baş-

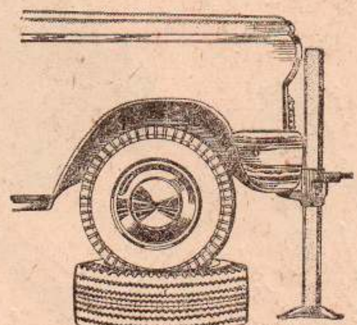
OTOMOBİL SAHİPLERİNE FAYDALI BİLGİLER

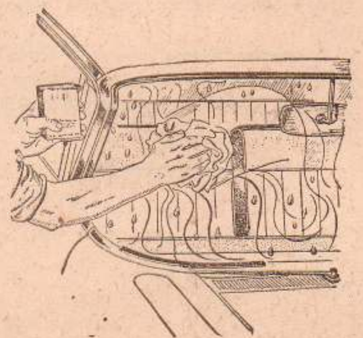
Bu basit kontrplâk raflar, otomobil sahiplerinin önemli bir müşkülünü halletmek için düşünülmüştür. Uzun yolculuklar sırasında, güzel manzaralı bir yer görüp de hafif bir kahvaltı yapmak istendiği zaman biri direksiyona, öbürü de torpido gözünün kapağına takılınca iki küçük masa olmaktadır. Bunlar arabadakilerin kahvaltı etmelerini sağlar.

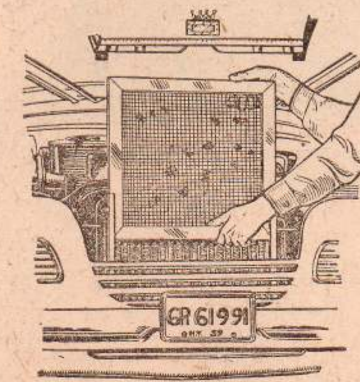
Otomatik vitesli otomobillerin, arka tekerleği havaya kaldırıldığı zaman, park frenleri çalışmaz olur. Böyle bir durum da arabanın yürümesini önlemek için ucu çentikli bir tahta parçası çok işe yarar. Tahtanın çentikli kısmını frene bastırıp öbür tarafını direksiyona tuttursanız mesele halledilir. Otomobilin frenden kurtulma tehlikesi kalmaz.

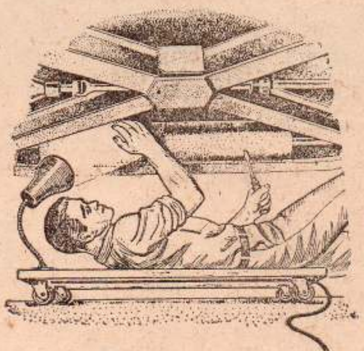
Otomobilin altında çalışırken zaman zaman bazı kazalara raslanır. Krikodaki her hangi bir bozukluk, ya da arabanın krikodan kayması, otomobilin, altında çalışan kimsenin üstüne düşmesine sebep olur. Böyle bir tehlikeyi önlemek için en iyi yol, yedek lâstiklerden ikisini havaya kaldırılan tekerleğin altına sürmektir. Bu sayede düşme tehlikesi önlenir.

Zaman zaman otomobilin camlarında biriken ince yağ ve toz tabakasını silmek, camları pırıl pırıl parlatmak, birçok şoförün dilediği gibi başaramadığı bir şeydir. Halbuki bunun en kolay yolu pasta tozu kullanmaktır. Önce pastaları kabartmak için kullanılan soda ile cam kuru kuruya ovulur. Bundan sonra suyla yıkanır ve iyice kurulanırsa çok iyi temizlenir.

Uzak yol seyahatlerinde, birçok şoförlerin en çok şikâyet ettiği şeylerden biri radyatörün aralıklarına giren sinek ve sivrisineklerdir. Halbuki basit bir tel levha ile bu zarar önlenebilir. Bunun için yapılacak şey radyatörün iki yanına iki yatak yapmak ve alüminyum çerçeveli bir tel kafes hazırlamaktan ibarettir. Seyahate çıkarken bu kafes, radyatörün önüne sürülür, sonra çıkarılır.

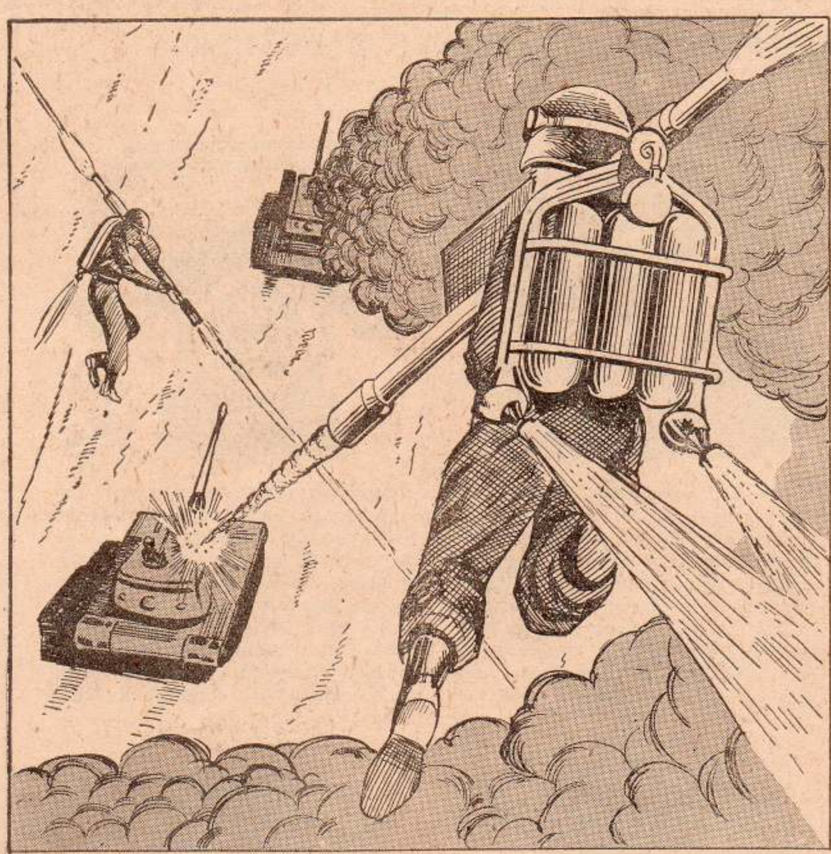
Otomobilin altında çalışmak daima yorucu ve meşakkatli bir iştir. Bunu mümkün olduğu kadar kolaylaştırmak için resimde görülen tertibatı yapabilirsiniz. Bu, dört paten tekerleğine tutturulmuş bir tahta parçasından ibarettir. Baş tarafına da bir elektrik lâmbası konmuştur. Bu sayede otomobilin altına kolayca girip çıkmak, oradayken yer değiştirmek mümkündür.

kanı General Curtis LeMay, verdiği bir demeçte şöyle demiştir:

— «Işık hızıyle giden güdümlü enerji ışınları bir uzay silâhı olarak kullanılabilecektir. Bu, kıtalararası atom füzelerini yakalamak hususunda ölçülemiyecek değerde bir buluştur. Saniyede 300.000 km. giden böyle bir silâh karşısında saatte 24.000 km. giden bir füze pek yavaş uzaklaşan bir hedef haline gelecektir.»

Öte yandan, gene laser sayesinde uzayda yeni keşiflere yol açılabileceği de anlaşılıyor. Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde 1962 mayısında yapılan bir denemede, ince bir kırmızı ışık ışını, o sırada Dünya'dan 400.000 km. uzakta bulunan Ay'a gönderilmiş, ışının Ay yüzeyine çarpıp geri dönüşü de gene aynı lâboratuvarda başka aletlerle kaydedilmiştir. Laser'le yayınlanan bir ışık, koni biçimi yayılmadığı için, yoğunluğunu korumakta, böylece, dönüp geldiği zaman da aletleri etkiliyebilmektedir. Meselâ, âdi bir ışıldakla yapılan bir ışık Ay'a gönderilebilse, oraya gidinciye kadar, yarıçapı 40.000 km. olan bir daire genişliğinde yayılır, böylece zayıfladığı için de, dönüşünde hiçbir aleti etkiliyemez. Laser'le yayınlanan ışık ise Ay'a vardığı zaman yarıçapı ancak 3 km. olan bir alanı kaplıyacak kadar genişlemiş, böylece dönüp gelişinde de kuvvetini pek kaybetmemiştir.

Laser'in uygulanabileceği çeşitli teknik alanların başında uzay araştırmaları gelmekle birlikte, yeryüzünde de bundan çok geniş bir alanda faydalanmak kabil olacaktır. Daha şimdiden yapılan denemelerde, laser'in yarattığı kızıl ışığın telefonda, televizyonda büyük yenilikler, kolaylıklar sağlıyacağı anlaşılmıştır. Meselâ, telefonda aynı tel üzerinden bir milyon görüşme aynı anda yapılabilecek, bir televizyon vericisinden aynı anda ayrı ayrı bin kadar yayım uzaklara gönderilebilecektir. Ayrıca, radarda da laser'le büyük gelişmeler sağlanacak, bu arada, laser ışıkları radardan 10.000 kat daha kuvvetli iş görebilecek hale gelecektir.

Yarının savaşlarında piyade roketleri ile havalanabilen erler sokak savaşlarında önemli rol oynıyacaklardır.

P

Piyade roketiyle erler havada savaşabilecekler!

PİYADE ROKETİ, Amerikan ordusunda denenmekte olan modern bir savaş aracıdır.

Önceleri, sadece denizler ve karalarda yapılan savaş, uçağın icadiyle havalara da geçmişti. Uçağın icadından sonra geçen elli yıl içinde savaş uçaklarının sayısız çeşitleri yapıldı. Hava hareketlerini mümkün olduğu kadar kolaylaştırmak için, yapılan türlü denemelerin başariyle sonuçlananları vakit geçirilmeden tatbik sahasına konuyordu.

Bu alanda kaydedilen en son gelişme, doğrudan doğruya erleri tek olarak havada uçurma tekniğidir. Bell lâboratuvarlarında çalışan Harold M. Graham adında bir roket mühendisinin 1961 yılı ortalarında icat ettiği küçük bir roket insanların rahatça havada uçabilmesini sağlamıştı. 1961'den bu yana geçen süre içinde tek insanı uçurmaya yarıyacak bu roket hızla geliştirildi.

Bu yeni roketin ilk denemesini yapan Graham'ın havada uçtuğunu görenler, çok geçmeden askerlikte yeni bir sınıfın daha doğacağına inanmışlardı. Gerçekten yeni icat büyük bir ilgiyle karşılandı. Bir savaşta, erlerin havada serbesçe dolaşarak hareket edebilmeleri, gerektiği zaman uçup havalanabilmeleri şüphesiz çok faydalı bir şeydi. Vakit geçirmeden aletin geliştirilmesi için çalışmalara başladı. Bugün A.B.D. ordusunda bu roketlerle mücehhez hava piyadelerinin yaptığı çeşitli manevralar başariyle sonuçlanmıştır.

Piyade Roketi Nasıl Çalışır

Piyadeleri havalandırmakta kullanılan roketler hidrojen peroksit vasıtasiyle çalışır. Roketi harekete geçirmek için gerekli kol çekilince, hidrojen peroksit basınçla bir gaz jeneratörüne gider. Oradan gümüş bir katalizliyen sayesinde ayrışır ve buhar haline geçerek basınçla dışarı püskürmeye başlar. Roket egzozundan çıkan gaz yere doğru verilirse, roketi kullanan havalanmaya başlar; geriye doğru verilince de ileriye gider. Püsküren gazın sıcaklığı fazla olmadığından, bunu kulananın özel bir elbise giymesine de ihtiyaç yoktur. Her roketin iki tarafta iki jet egzoz deliği vardır. Bunları hareket ettirmek suretiyle, roketi kullanan kendisine yön verir.

Roketin kontrolü iki taraftan uzanan özel çubuklar vasıtasiyle yapılır. Sağ tutamakta roketin püskürmesini azaltıp çoğaltmaya yarıyan bir düzen vardır. Sol tutamak işe yön değiştirmeye yarar.

Çeşitli Piyade Roketleri

Piyade roketlerinin, bugüne kadar iki çeşidi geliştirilmiştir. Biri doğrudan doğruya sırta takılmakta, diğerine ise, iskemleye oturur gibi oturulmaktadır. Sırta takılacak roketler bir çeşit korseye tutturulmuştur. Bunu kullanacak olanın yapacağı tek şey, kollarını korsenin özel deliklerinden geçirmek ve öndeki kemerleri sıkmaktan ibarettir. Roketin tutturulduğu bu korseler cam ipinden yapılır.

A.B.D. ordusunda geniş ölçüde denenmekte olan bu yeni araç, gelecek savaşların bir numaralı silâhı olacak gibi görünmektedir. Çünkü roketle mücehhez piyadelerin çok geniş bir hareket sahası olacağından bunları tutmak hemen hemen imkânsız görünmektedir.

Bu sayede, bilhassa yabancı ülkelerin işgali sırasında, piyade kuvvetleri, eskisine göre çok daha önemli roller oynıyabileceklerdir.

S

SAFA, Peyamî (1899-1961) Tanınmış yazarlarımızdandır. İstanbul'da doğdu. Şair İsmail Safa'nın oğludur (Bk. İsmail Safa). Çok genç yaşta yazı hayatına atılan Peyami Safa, öğrenimini bitirdikten sonra öğretmenlik yapmaya başladı. Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru öğretmenliği bırakarak gazeteciliğe geçti, o zamanın hemen bütün gazetelerinde çalışarak tanındı.

Peyami Safa

Kendi adı ile yazdıklarından başka, takma adı olan «Server Bedi» imzasiyle de birçok eseri vardır. Çeşitli tarzda romanlar, fikir yazılarından başka gazete makaleleri de önemli bir yer tutar. En tanınmış eserleri: «Dokuzuncu Hariciye Koğuşu», «Bir Akşamdı», «Türk İnkılâbına Bakışlar», «Cumbadan Rumbaya», «Cingöz Recai», «Karım ve Metresim», «Matmazel Noraiya'nın Koltuğu»dur.

Son olarak, gazete fıkra yazarı olarak çalışıyordu. İstanbul'da öldü.

PEYAMİ SAFA'DAN BİR ROMAN ÖZETİ:

9. HARİCİYE KOĞUŞU

«... *Gelen Nüzhet'ti. Gömleğinin üstüne bir şal örtmüştü. Korkusunun şiddetini hissettiren büyük bir cesaret hamlesiyle bana yaklaştı...*»

YEDİ yıldan beri çektiğim mafsal iltihabı yüzünden diz kapağım tekrar ameliyat edilecek. Bacağının kısa kalması, belki de büsbütün kesilip atılması mümkün. Fakat bir kere de Haydarpaşa'ya geçip fakülteye giderek muayene olmak niyetindeyim. Annem üzülüyor. On beş yaşında, kimsesiz bir çocuğun ıstırabını kim anlar? Önre Erenköy'e, akrabamızdan olan bir emekli paşanın köşküne gitmem lâzım. Ona kitap götürdüm. Akşamları ben okurum, o dinler. Paşanın kızı Nüzhet'i, Doktor Ragıp isminde birinin istediğini bu vesile ile öğrendim. Nüzhet benden dört yaş büyük. O gece uyuyamadım. «*Ansızın inanılmıyacak bir ses işittim: Oda kapıma vuruluyor. İnanamadım ve iyice kulak verdim, doğru.*

— «*Kim o?*» *diye seslendim hafifçe.*

— «*Benim, uyudun mu? Gireyim mi?*»

Nüzhet! Gece yarısı Nüzhet! «*Gir*» *diyemedim. Bir daha sordu:* «*Gireyim mi?*»

Yatağımın içinde, hayretle dimdik: «*Gir*» *dedim. Girdi. Gömleğinin üstüne bir şal örtmüş. Ayakları terlik içinde, çıplak. Korkusunun şiddetini hissettiren büyük bir cesaret hamlesiyle bana bakarak yaklaştı ve bir kahkaha attı.*

O da uyuyamamış. Herkesin uyuduğunu anladıktan sonra kalkmış, gelmiş benimle konuşmaya. Doktor Ragıb'ı konuştuk. Sonra yoruldu. Beni yatırdı. «*İçimde bu inkılâp birdenbire oldu.. Nüzhet'in kollarını birdenbire tuttum ve ona yepyeni gözlerle baktım. Evvelâ biraz şaştı, sonra beni dikkatle süzerek bir şey düşündü; elâ gözlerinin bir yandan öte yana şeytani bir yarım daire çizdiğini gördüm, daha fazla cesaretlendim. Vücudunu kendime doğru çektim, bıraktı, göğsü göğsümün üstüne düştü ve hareketlerimiz birleşti. İkimizin birden, yahut ikimizden birinin kalbi şiddetle çarpıyor, Nüzhet'in göğsündeki yayları oynatıyordu. Bir avucumla başını tuttum ve başıma doğru çektim. Dudaklarımız birbirine değer değmez, Nüzhet elektrikli bir maden parçasını öpmüş gibi sarsıldı ve bir sıçrayışta ayağa kalktı. Biraz durdu. Göğsünü şişiren derin bir nefes aldı. Belki bir şey söylemek istedi. Fakat hiçbir şey söylemeden, hattâ nefesini boşaltmadan geriye döndü ve odadan çıktı.*

OPERATÖRÜ gördüm. Müzminleşmiş bir tüberküloz artritin tedavisindeki güçlükten bahsetti. Hastanede kalmam lâzım geliyormuş. Nüzhet'i Doktor Ragıb'a verecekler. Paşa fikrimi sordu. Söyledim. O adamın, kızı mesut edemiyeceğini anlattım. Aileyle aramıza soğukluk girdi. Annem gelmese hemen dönecektim. Ama annem geldi. Kaldık. Sonra eve döndük. Bacağıma bakmadığım, *istirahat etmediğim, koltuk* değneği şöyle dursun, baston bile kullanmadığım için âni ve şiddetli bir kriz geçirdim. Beni Dokuzuncu Hariciye'ye yatırdılar. *Yüksek, çıplak, mavi, dümdüz, dimdik duvarlar. Gözümün hiçbir görüş köşesi yok ki içine bir duvar parçası girmesin. Hep ve yalnız onları görüyorum. Onlardan kalan gözlerim onlarla karşılaşıyor. Bakıldıkça uzuyorlar, yükseliyorlar, sertleşiyor ve korkak, yumuşak bakışlarıma kaskatı çarpıyorlar. Gözlerimi ezecekler. Başım döndü.*

....

Kanım soğuyor. Kireçleniyorum. Birkaç defa elektrik ziline basmak istediğim halde kımıldanamıyorum. Biraz yürüsem, onların bana doğru geldiklerini görerek geri çekiliyorum. Nihayet düğmeye bastım. Çarpıntı ile bekliyorum. Gelmiyorlar. Göğsümde müthiş bir baskı. Boylu boyunca bir duvarın altında uzanıp kalmışım gibi hava alamıyorum, kollarımdan ve bacaklarımdan hayat çekiliyor. Yatağa arka üstü uzanıyorum. O vakit bir çığlık duyuyorum. Keskin, uzun, acı bir haykırış. Hayretle doğruldum. Kim bağırdı?

....

Yüzümde soğuk temaslarla uyanıyorum. Etrafımda kalabalık, bütün hastane adamları.

— «*Gözlerini açtı,*» *diyorlar.*

— «*Şurasını da oğun,*» *diyorlar.*

— «*Ağlasın, ağlasın, açılır,*» *diyorlar.*

....

YEDİNCİ pansımanımı da yaptılar. Perşembeye Nüzhet'in Ragıp beyle nikâhı olacak. Operatör bacağımın kurtulduğunu, kesilmiyeceğini, fakat mafsalın kaynıyacağını ve yere basamıyacağımı söyledi.

Yarın hastaneden çıkacağım. Dışarıda yaşamaktan korkuyorum. Burada ıstıraba ve tevekküle o kadar alıştım ki, onları bırakırsam ruhumun bir parçası kesilmiş gibi boşluk duyacağım, bırakamazsam, isyansız nasıl yaşıyacağım?

Kalanların bana karşı gıptalarına biraz merhamet de karışıyor. Nadir insanların bildikleri ince bir saadeti kendilerine hasrediyorlar. Hasta olmıyanların bilmedikleri bu saadeti ileride hiç olmazsa hatırlıyabilsem

Büyük bir hastalık geçirmiyenler, her şeyi anladıklarını iddia edemezler. İki hasta kadar birbirine yakın hiç kimse yoktur. Hasta olmıyanlar bizi ne kadar az anlıyorlar!...

Beş dakika sonra hastaneden çıkıyorum. Son not. Bu odada başkaları inliyecekler. Onları şimdiden gayet iyi tanıyorum. Üstümden çıkarıp yatağa attığım ropdöşambr içinde, ebediyen aynı insan bulunacak: Hasta.

SAĞLAM, Prof. Dr. Tevfik (1882 - 1963)

Tevfik Sağlam

Tanınmış tıp bilginlerimizdendir. Çeşitli alanlardaki çalışmaları arasında özellikle vereme karşı savaşmada büyük hizmetleriyle tanınmıştır. Öldüğü zaman Verem Savaş Derneği başkanı bulunuyordu.

Prof. Dr. Sağlam İstanbul'da doğdu. 1903'te Askerî Tıbbiye'yi bitirdi, yüzbaşı rütbesiyle Balkan Savaşı'nda görev aldı. Daha sonra I. Dünya Savaşı'nda, Kurtuluş Savaşı'nda ordu hastane hekimlikleri, kolordu müfettişliği, 2. ve 3. Ordular Sıhhiye reislikleri görevinde bulundu. Cumhuriyet devrinde yeni hükümetin sağlık işlerinde önemli görevler aldı, Gülhane Hastanesi'nde bulunduğu sırada hastanenin başhekimliğini yaptı.

Dr. Sağlam, general rütbesiyle ordudan ayrıldıktan sonra İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi 3'üncü Dahiliye Kliniği profesörü, daha sonra da ordinaryüs profesör olmuştur. Ayrıca, Tıp Fakültesi dekanı, İstanbul Üniversitesi rektörlüğünü de yapmıştır. 1952'de emekliye ayrılmıştır. Dr. Sağlam bütün hayatını sağlık ve sosyal yardım dâvalarımıza hasretmiş, bu arada yurdumuzun en önemli sağlık meselelerinden birini teşkil eden verem savaşı konusunda büyük hizmetler görmüştür.

Prof. Dr. Tevfik Sağlam tıptaki bilgisi kadar iyi bir insan oluşu ile de tanınmıştı. O sadece dostlarına karşı değil, bütün vatandaşlarına faydalı olmak isterdi. Bu amaçla bilhassa verem konusu üzerinde durmuş; memleketimizdeki veremle savaşın gelişmesinde önemli roller oynamıştır.

Sierra Leone Hürriyetine Kavuştu

SİERRA LEONE 1961 nisanında bağımsızlığına kavuştu. Böylece, bir Batı Afrika ülkesi olan Sierra Leone'de 150 yıllık İngiliz idaresi sona erdi. Başkent Freetown'da yapılan törende, ülkeye bağımsız olma hakkını veren kararnameyi, Kraliçe II. Elizabeth adına Kent Dükü okumuştur. Sierre Leone'yi ilk tanıyan yabancı devletler de Amerika ile Rusya olmuştur.

Öte yandan, son yapılan sayıma göre Siarra Leone'nin nüfusu 3.000.000'u geçmiş bulunmakta, genç devlet gelişme yolunda ilerlemektedir. Bu arada, eskiden sıtmalık olan bölgeler kurutulmuş, «insan sağlığına elverişsiz bir yer» diye bilinen bu ülke medeni bir memleket haline gelmiştir (Bk. Sierra Leone)

Ş

Şehircilik yeni gelişmeler kaydeden önemli konulardan biri oluyor

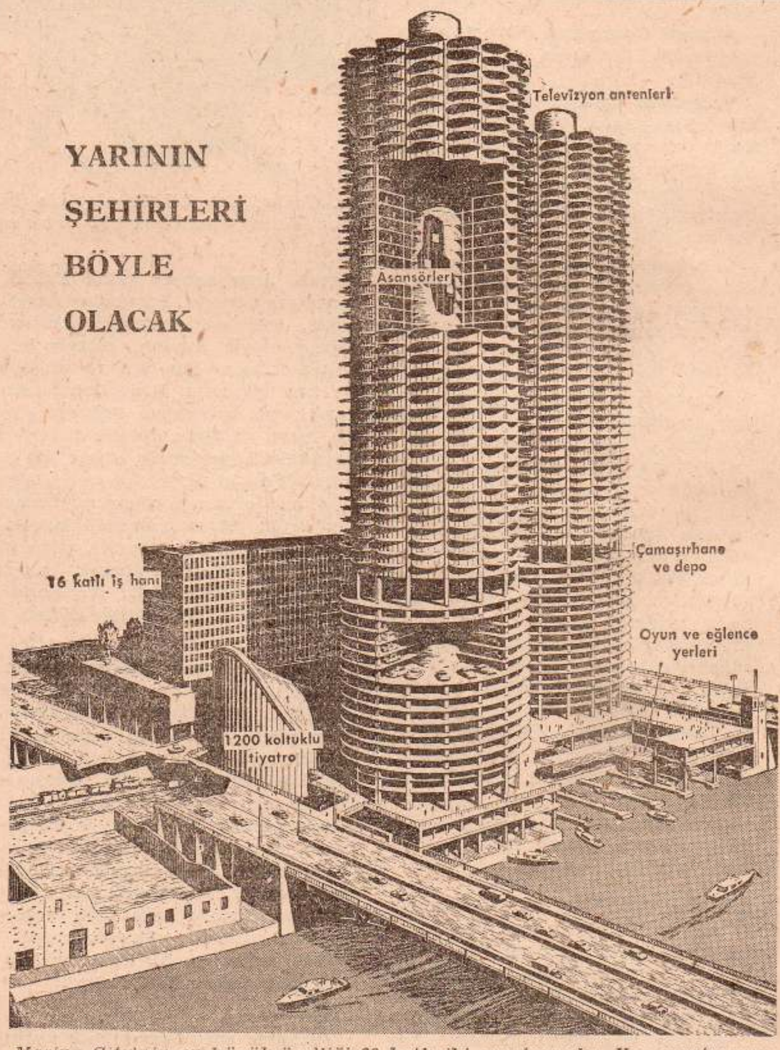
ŞEHİRCİLİK, çağımızın bütün bilim kollarının yardımına ihtiyaç gösteren, günden güne yeni gelişmeler kaydeden en önemli konulardan biridir.

Günden güne nüfusu artan şehirlerde mesken işini halledebilmek için her gün yeni çareler aranmaktadır. Bir yandan yeni yeni yollar yapılarak şehirlerin çevreye yayılması sağlanırken, bir yandan da büyük yapılar kurarak, artan nüfusu barındırmanın çareleri araştırılmaktadır.

Şehircilik alanındaki yeni gelişmelerin en parlak örneklerinden biri Chikago'da verilmiştir. Amerika'nın bu büyük şehrinde, Chikagı Irmağı'nın kuzey kıyısında kurulan «Marina City» gerçekten şehir içinde şehir sayılabilecek bütün özellikleri havidir.

Projesi Bertrand Goldberg adında bir mimar tarafından hazırlanan Marina City'yi büyük bir şirket yapmıştır. Marina City birer kuleyi andıran iki büyük apartmandan başka, 1.200 kişilik bir tiyatro, çeşitli oyun yerleri, 16 katlı bir büro binasından meydana gelmektedir.

Bu, şehir içindeki şehrin en büyük özelliği 60'ar katlı iki apartmandır. 180 m. yüksekliğindeki apartmanlar daire biçimindedir. Her apartmanın ortasında 9 m. çapında bir

Marina City'nin en büyük özelliği 60 katlı iki apartmandır. Her apartmanın garajı 500 arabayı barındırabilecek genişliktedir.

boşluk vardır. Tabandan tepeye kadar uzanan bu boşlukta asansörler, merdivenler bulunmaktadır.

Garajlar ve Daireler

Marina City apartmanlarının alttan 19 katı, garajlara ayrılmıştır. Her apartmanın garajı 500 arabayı barındırabilecektir. 20 kat çamaşırhane, depo v.s. olarak ayrılmıştır. Bundan sonra gelen 40 kat ise ikametgâh olarak kullanılacak dairelere tahsıs edilmiştir. İki boy olan apartman dairelerinden küçüklerinin kirası 115, büyüklerininki de 350 dolârdır. Marina City'nin yalnız bu çifte apartmanı 36.000.000 dolâra çıkmıştır.

Marina City'nin Özellikleri

Marina City apartmanlarının alt katını teşkil eden yüzlerce metrekarelik alanda her çeşit mağazalar, oyun yerleri, jimnastik salonları, lokantalar vardır. Bu bakımdan apartmanda oturanlar başka bir yere gitmeden bütün ihtiyaçlarını rahatça aynı binada sağlıyabileceklerdir.

Her dairenin bir, hattâ birkaç balkonu olması, şehir içinde yaşıyanlar için çok önemli bir şeydir. Bu sayede kiracılar rahat rahat hava almak imkânını bulabilecektir.

Apartmanların daire biçiminde yapılması, mimar Goldberg'in fikrine göre, hem yerden kazanılmasını sağlamış, hem de rüzgârın yapacağı basıncı azaltmıştır. Ayrıca gaz, elektrik, ısıtma, sıcak su, havalandırma gibi tertibatın kolayca yapılmasında da binaların daire biçiminde oluşunun faydası görülmüştür.

Bu apartmanların tepesine ayrıca 130 m. yüksekliğinde muazzam bir televizyon anteni bulunacaktır. Böylece, bütün yükseklik 310 metreyi bulmuştur. Marina City 1963 yılı yazında tamamlanmıştır.

T

TEL, Mesut Cemil (1902 - 1963)

Mesut Cemil Tel

Türk müzik dünyasının değerlerindendir. İstanbul'da doğdu. Ünlü besteci Tamburî Cemil beyin oğludur (Bk. Cemil Bey Tamburî). İlk müzik zevkini babasından alan Mesut Cemil Tel, İstanbul Erkek Lisesi'ni bitirdikten sonra Berlin Stern Müzik Okulu'nda yüksek öğrenimini tamamladı. Ayrıca İstanbul Üniversitesi Hukuk ve Edebiyat Fakültelerini, Ankara Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü bitirdi.

İstanbul Konservatuvarı'nda öğretmenliğe başlıyan Mesut Cemil Tel, yurdumuzda ilk olarak «Unison Erkekler Korosu»nu kurdu. 1927'de yabancı bir şirketçe kurulan İstanbul Radyosu'nda başspikerlik, idarecilik, müzik yayınları şefliği yaptı, 1938'de Ankara Radyosu'na geçti. Daha sonra ünlü bir tamburî olarak tambur öğretmenliği, Berlin Üniversitesi Psikoloji Enstitüsü Ses Arvişi'nde asistanlık; İstanbul Belediyesi Konservatuvarı'nda tambur, solfej ve musiki nazariyatı öğretmenliği yaptı. Öte yanda yurdumuzda ilk radyo kuruluşunda radyonun ilk spikeri, orkestranın viyolonselisti, saz heyetinin tamburîsi, programcısı ve yazıcısı olmuştu. 1951'de İstanbul Radyosu Müdürlüğü ve Konservatuvar öğretmenliği görevlerinde bulundu.

Mesut Cemil Tel, Tambur, viyolonsel, kemençe, lâvta, ut, âşık sazı gibi çeşitli müzik aletlerini çalardı. 200 kadar makalesi, hikâyeleri, roman ve hikâye tercümelerinden başka, bir de «Tamburî Cemil Bey'in Hayatı» adlı eseri vardı.

Televizyon suni peyki ile kıtalararası yayın yapıldı

TELEVİZYON yayınlarını çok uzaklara kadar ulaştırabilmek için yapılan çalışmalarda yeni bir adım atılmış, kıtalararası yayım yapılabilmesi gerçekleşmiştir. 1962 temmuzunda Thor-Delta roketi ile uzaya fırlatılan bir haberleşme peyki sayesinde, Amerika'da yayınlanan bir televizyon programının Avrupa'da seyredilmesi sağlanmıştır.

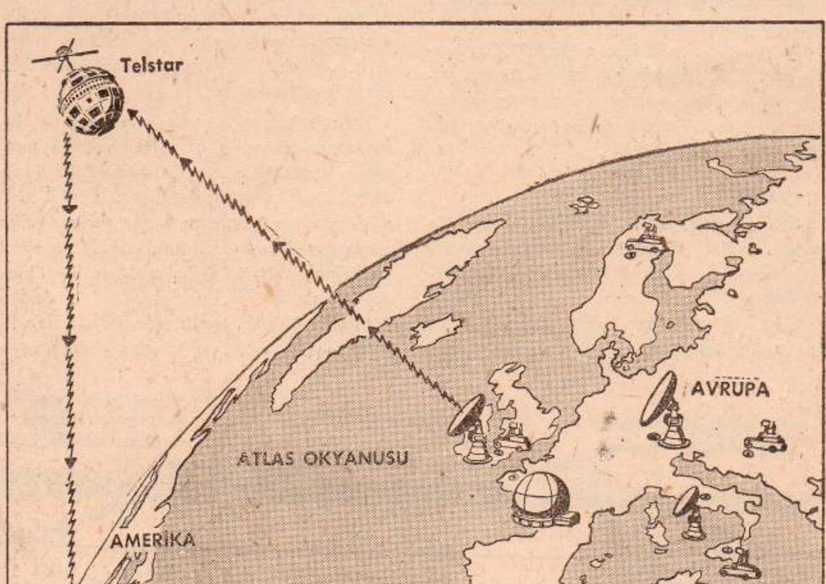
Telstar (televizyon yıldızı) adı verilen bu peyki Amerikan Telefon ve Telgraf Şirketi yapmıştır, peyk bir milyon dolâra mal olmuştur. Peykin geliştirilmesi için yıllardan beri yapılan masraflar da yetmiş milyon dolârı geçmiştir. Ayrıca peykin uzaya gönderilmesi için de şirket Amerikan Millî Uzay Araştırmaları Dairesi'ne iki milyon yedi yüz bin dolâr ödemiştir.

TELEVİZYON SUNİ PEYKİ

Televizyon peykinin görevi, bir yerden yapılan yayınları zaptederek, binlerce kilometre ötedeki verici istasyonlara aktarmaktır. Bu sayede, bir kıtada yapılan televizyon yayınını bir başka kıtada takip etmek mümkün olmaktadır. Bir suni peykin yardımı olmadan, televizyon yayınlarının, uzak yerlerden takip edilmesi imkânsızdır. Bunun sebebi televizyon yayınları dalga uzunluğunun son derece kısa oluşudur. Televizyon ışınları tıpkı bildiğimiz ışık ışınları gibi dümdüz bir yol takip eder. Böyle bir durumda da, yeryüzünün yuvarlaklığı, ışınların çok uzaklara gitmesini engeller. Halbuki bir yerden yapılan televizyon yayını, bir suni peyk tarafından rahatça alınabilir.

Bu peyk, aldığı ışınları yerdeki bir verici merkeze naklederse, bir kıtadaki yayın, o verici merkez vasıtasiyle öbür kıtadaki seyircilere aktarılmış olur.

Amerika ile Avrupa arasında televizyon yayınının yapılmasını sağlıyan Telstar peykinin üzerinde minyatür bir alıcı, bir amplifikasyon düzeni, bir de yeniden yayınlama aleti bulunuyor. Peyk, bu aletleri çalıştırmak için

Televizyon suni peyki «Telstar» kıtalararası televizyon yayınını sağlıyor.

gerekli elektrik enerjisini üzerindeki 3.600 güneş pilinden elde ediyor.

Telstar peyki ayrıca uzaydaki kısa dalga haberleşme imkânlarını, ışınım ve meteor taşlarının etkisini, peyk takip etme tesislerinin çalışmalarını da deniyecektir. Peyk, 82,6 m. çapında, 76,5 kilo ağırlığındadır. Dünya çevresindeki bir dönüşünü 157,8 dakikada tamamlamaktadır. Telstar, Dünya çevresinde eliptik bir yörünge üzerinde dönüyor. Telstar peykinin Dünya'dan en uzağa gittiği nokta 5.700 km., en yakına geldiği nokta da 954 km.'dir.

Telstar Peyki

Denemeleri büyük bir başariyle sonuçlanan bu peyk Amerika ve Avrupa arasındaki televizyon yayını aktarmasını büyük bir başariyle yapmıştır. Bu sayede bir kıtada olan bir şeyi aynı anda öbür kıtada görmek mümkün olacaktır. (Bununla beraber, göz açıp kapayıncaya kadar olan süre nispetinde bir gecikme olmaktadır. Çünkü ışınların telstar'a gittikten sonra tekrar dünyaya gelmesi bir zaman almakta, bu bakımdan bir kıtada olan bir olay, öbüründe ancak saniyenin otuzda biri kadar bir süre sonra görülebilmektedir.)

Televizyon suni peyklerinin en büyük noksanı, büyük bir hızla dünyanın etrafında dönmekte oluşlarıdır. Bu yüzden iki kıta arasında ancak 10 dakika müddetle bir yayın yapılmasını sağlıyabilmektedirler. Peykin dünya etrafında dönüşü 90 dakika kadar bir süre aldığına göre, bu peykten faydalanılarak yapılacak yayında ancak doksan dakikada bir on dakika olarak takip edilebilecek demektir.

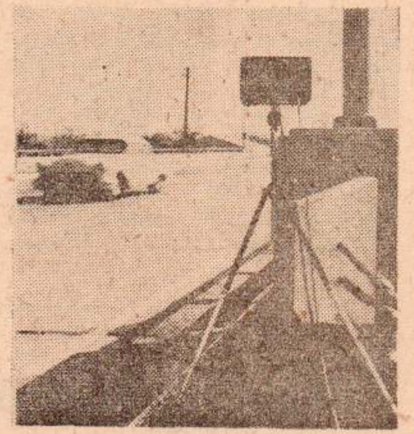
Şimdi bilginler bu engeli de ortadan kaldırmaya çalışmakta ve devamlı olarak aynı yerde duracak bir suni peyk yapma yoluna gitmektedir. Aslında suni peyk, gökyüzünde hareketsiz durmıyacak, ancak hızı dünyanın hızına eşit olacağından aynı yerde duruyor gibi görünecektir.

Kasım 1963'te öldürülen A.B.D. Cumhurbaşkanı J. F. Kennedy'nin cenaze töreni, telstar vasıtasiyle Avrupa'ya aktarılmış ve tören, bu kıtadaki televizyon seyircileri tarafından takip edilebilmiştir.

TRAFİK

Son yıllarda tatbik edilmesine başlanan radarlı trafik kontrolü sayesinde, artık sürat meraklısı şoförler kolayca yakalanabilecektir.

A.B.D. üç yıldan beri tatbik edilmekte olan bu usulün esası radar ışınları vasıtasiyle karayollarında giden otomobillerin hızını ölçmekten ibarettir.

Yolun kenarındaki, üç ayaklı bir sehpa üzerinde kurulu bulunan radar alıcısı otomobillerin hızını bildirir.

Radar Işınlariyle Hız Nasıl Ölçülür

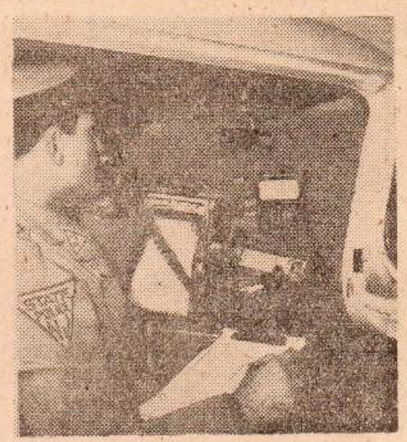
Bilindiği gibi radar ışınları bir yere çarptığı zaman yansıyarak geri dönen ışınlardır. İşte bu yeni trafik kontrolünün esası, doğrudan doğruya buna dayanır. Böyle bir kontrolü yapmak için iki araç kâfidir. Bunlar birbirlerinden birkaç kilometre uzakta, yol kenarında beklerler. Araçlardan birinde radar cihazı vardır. Yola doğru gönderilen radar ışınları çok kısa bir süre içinde hareket halindeki taşıta iki defa çarparak geri döner.

Bu iki çarpış ve dönüş sırasında, alıcı radar ekranında görülen şekil, otomobilin hızını göstermeye kâfidir. İlgili memurlar bu şekilleri kolayca tanır.

Radar ekranında sürat tahdidine aldırış etmeden hızlı giden bir araç görüldü mü, trafik polisi hemen arabanın numarasını alır ve telsizle bir kilometre kadar ileride bekliyen trafik arabasındaki arkadaşına haber verir. Arabanın numarasını bildirerek fazla sürat yaptığını söyler.

Rahat rahat yoluna devam eden şoför, biraz sonra karşısına çıkan bir memur tarafından durdurulunca, hızlı gitmediğini iddia eder, ama iş işten geçmiştir. Çünkü memur, ona bir kilometre kadar geride, radar vasıtasiyle hızının kontrol edildiğini, sürat tahdidine aldırış etmeden arabasını hızlı sürdüğünü söyler.

Birçok şoförler, trafik yoğunluğu fazla yollarda birçok arabanın içinden hızlı gidenin kendi arabası olduğunun nasıl anlaşıldığına da şaşar. İşin bu tarafı, doğrudan doğruya kontrolü yapan trafik memuruna kalmıştır. Memurun radar ekranında hızlı giden araba işaretini görünce hemen yola bakıp, sürati bariz bir şekilde diğerlerinden fazla olan otomobili tesbit ederek numarasını alması lâzımdır.

İlerideki trafik kontrol memuru hızlı giden aracı, arkadaşının verdiği bilgiye göre kaydediyor.

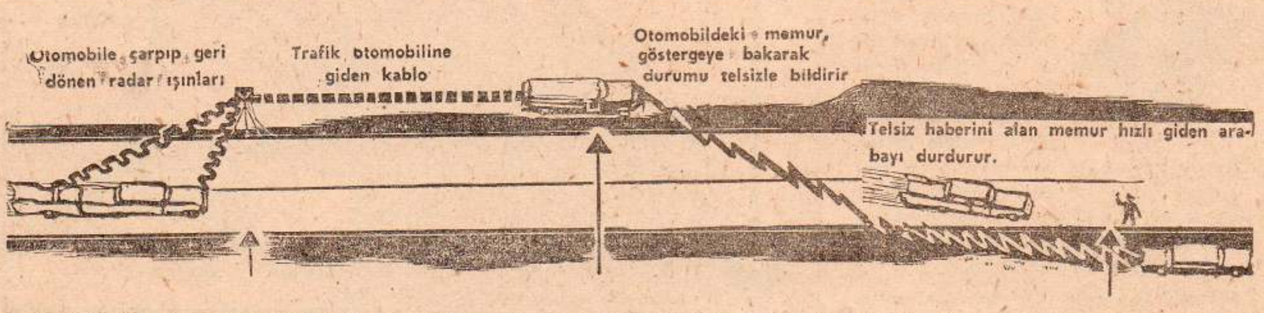
Çift Taraflı Kontrol

Radarla, trafik kontrolü çift taraflı olarak da yapılmaktadır. Yani aynı zamanda hem gelen hem giden arabalar arasında hızı fazla olanların tesbiti mümkündür. Bu durumda radarlı otomobilin iki yanında, yani hem sağında hem solunda, birkaç kilometre ileride ayrı ayrı kontrol arabalarının bulunması gerekir.

Karşılıklı gelen iki araba hemen hemen aynı anda radar ışınları içine girse bile ekrana bakan memur bunlardan hangisinin hızlı gittiğini anlıyabilir. Bu, doğrudan doğruya radar ekranına düşen şekil sayesinde olmakta, ekrandaki şeklin durumundan hangi istikamete giden arabanın hızlı gittiğini anlamak mümkündür.

Memurun bundan sonra yapacağı şey, telsiz telefonla o istikamette bekliyen arabadaki arkadaşına hızlı giden otomobilin numarasını bildirmekten ibarettir.

Bundan sonra iş, öbür taraftaki trafik arabasında bekliyen memurlara düşer. Numarası bildirilen araba gelir gelmez, durdurur ve şoförün itirazına bile meydan vermeden ceza makbuzunu keserler.

Yoldan büyük bir hızla geçen araba, karayolunun kenarındaki radarla tesbit edilip, özel bir verici ile numarası bildirilir. Trafik polisi, normalden hızlı gelen bu arabayı durduracak ve ceza yazacaktır.

U

Uçan Daireler

Yeniden günün konusu haline geldi

UÇAN DAİRELER yıllardan beri üzerinde konuşulan, türlü hikâyeler anlatılan, gerçek olup olmadıklarını anlamak için araştırmalara girişilen bir gökyüzü olayıdır.

«Uçan daire» adı verilen, bugüne kadar ne olduğu anlaşılamıyan şeyler ilk önce 1947'de ortaya atılmıştır. Amerika'da, gökyüzünde, parıldıyarak uçan bir cisim görülmüştü. Merak uyandıracak bu olaya daha sonra Avrupa göklerinde de raslanmış, bunun üzerine birçok çeşitli yorumlara girişilmiştir. Bu anlaşılmaz şeylere, daire biçiminde olmalarından dolayı, İngilizce'de «flying saucer» (uçan tabak), Fransızca'da «cercle volant» (uçan daire) adı verilmiş, bizde de bu son adla tanınmıştır.

Uçan daireler, halk arasında merak uyandırdığı gibi hükümetleri de endişeye düşürmüştür, çünkü bunların başka bir devletin yeni bir silâhı olabileceği düşünülmüş, hattâ uzaydan, başka bir gezeğenden gönderilmiş olabileceği bile akla gelmişti.

Bütün bu merak ve endişeler üzerine, Avrupa'da, Amerika'da resmî makamlar araştırmalara giriştiler, uçan daireler görülünce uçaklarla peşine düşüldü. Bu araştırmalarda olumlu bir sonuç elde edilemezken, uçan daireler üzerine halk arasında, basında yeniden çeşit çeşit hikâyeler anlatılmaya başlandı. Bu arada, uçan dairelerin yeryüzüne indiğini, bunların içinden insana benzer birtakım yaratıkların çıktığını gördüklerini ileri sürenler bile çıktı yalnız, bunlar ispat edilemedi, hepsi de birer iddia, yahut da masal olarak kaldı.

Uçan dairelerin ne olabileceğini araştıran bilim adamlarının açıklamaları çok çeşitlidir. kimine göre, bu bir göz aldanmasıdır, ışık yansımalarından ilergelmektedir; kimi de tepkili uçakların arkalarında bıraktıkları dumanın böyle bir göz aldanmasına yol açabileceğini ileri sürmüştür. Başkalarına göre, uçan daireler başka gezeğenlerden yola çıkmış uzay gemileri olabilir.

Uçan dairelerden çoktandır bahsedilmezken, 1963 ekiminde yeni bir haber verildi. Bu habere göre Arjantin'in Cordoba eyaletinden bir adam, başka bir gezeğenden bir uçan daireyle gelen acayip yaratıklarla karşılaştığını söylemiştir. Adamın anlattığına göre, uçan daire bir tarlaya inmiş, kendisi merakla yaklaşmış, uzay gemisinden çıkan garip kıyafetli üç yaratık ona doğru bir sıvı fışkırtmışlar, yüzünü yakmışlar.

Bütün bu söylentilere rağmen bugüne kadar uçan daireler hakkında kesin bir bilgi elde etmek mümkün olmamıştır.

Son yıllarda önemli gelişmeler olan Viet-Nam'da Siem Reap nehri kıyılarından bir görünüş ve nehirde kayıkla giden iki Vietnamlı.

Viet-Nam'da Hükümet Darbesi

1 kasım 1963 tarihinde Güney Viet-Nam'da askerî bir hükümet darbesi olmuş ve 14 generalden kurulu cunta devletin idaresini ele almıştır.

İhtilâlin başlıca sebebi olarak, eski başkan Ngo Dinh Diem'in devlet idaresinde tuttuğu diktatörce hareket tarzı gösterilmektedir. Başkan, hükümetin en sorumlu mevkilerine kendi yakınlarını getirmiş ve keyfî bir idare tutturmuş bulunuyordu. Kardeşi Ngo Dinh Nhu memleketin gizli polis şefiydi.

Ngo Dinh Nhu'nun karısı devlet işlerine çok yakından karışıyor ve Budistlere karşı takip ettiği hareket tarzı yüzünden bütün dünyada «Korkunç Yenge» diye anılıyordu.

Budist rahipleri hükümetin hareketlerini protesto etmek için kendilerini yakarak intihar etmişlerdir.

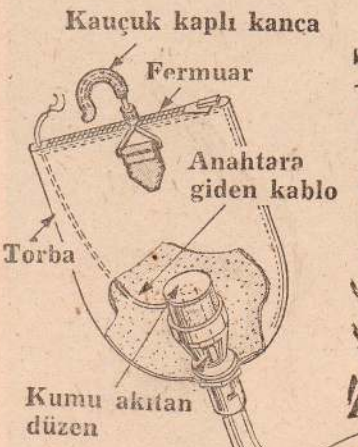
Bu intihar olayları bütün dünyada derin yankılar uyandırdı. Bu şekilde protesto hareketlerine ilk girişen Budist rahibi, bir gün, kalabalık arasında üzerine benzin döküp kendisini yakmıştı. Budistler'in inanışları uğrunda canlarını feda etmekten çekinmiyeceklerini gösteren bu hareketi ondan sonra daha başka Budist rahipleri de tekrarladılar. Böylece, Katolik olan hükümet adamlarına karşı Budistler şiddetli bir siyasi protesto hareketine girişmiş oluyorlardı.

Devlet başkanı Ngo Dinh Diem ve kardeşi ihtilâl sırasında öldürülmüş, «Korkunç Yenge» yurt dışında olduğu için kurtulmuştur.

YENİ İCATLAR

Her geçen gün yapılan küçük, fakat faydalı icatlar, insanları daha çok rahat ettirme amacı gütmekte, kolayca tatbik edilebilen bu icatlar sayesinde günlük hayatın gaileleri gitgide azalmaktadır.

Bilhassa günlük problemlerinin çoğunu halletmiş olan ileri memleketlerde bu tip icatlara çok sık raslamak mümkündür. Meraklıların yaptığı sayısız ufak-tefek icatlardan çoğu işe yaramasa bile, arada ufak, basit, fakat çok faydalı icatlar da yapılmakta, bunların her alanda büyük faydası görülmektedir.

KARDA PATİNAJI ÖNLEMEK İÇİN

Şekilde görülen basit torba ve hortum, otomobillerin patinaj yapmasını önlemek için icat edilmiştir. Torbanın dibinde, elektrikli özel bir düzen vardır. Şoför, önündeki anahtarı çevirdiği zaman torbanın dibindeki düzen açılıp kapanmaya başlamakta ve belirli aralıklarla tekerleğe kum akıtmaktadır. Kumla doldurulan torbanın üstünde alelâde bir fermuvar vardır ve kauçuk kaplı bir kancayla otomobilin kapısına asılmaktadr. Torbadan çıkan hortum madenden yapılmıştır. Uc tarafında sabit mıknatıslı bir parça vardır. Bu sayede torba kapıya asıldığı zaman, maden boru çamurluğa yapışmakta ve kumun tam tekerleğin önüne akması sağlanmaktadır.

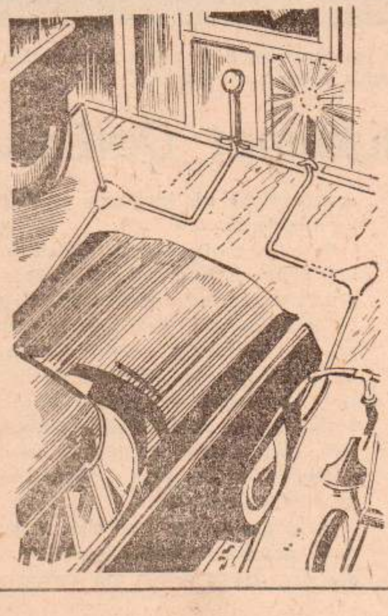
Ağaçların Yüksek Dalları Nasıl Budanır

Ağaçların yüksek dallarını budamak, çok defa büyük güçlükler doğuran bir iştir. İşte bunu kolayca halletmeyi düşünen biri resimde görülen testereyi icat etmiştir. Uzun bir sopanın ucunda bulunan testerenin karşısındaki parça kuvvetli bir yay ile alete tutturulmuştur. Bu bölümün yaptığı basınç sayesinde testere ağaca iyice yapışır. Aleti aşağı yukarı indirip çıkarmak testereyi dala sürtmeye ve kesmesini sağlamaya kâfidir.

Bu icat sayesinde yüksek dalları budamak için ağaca çıkmaya, yahut merdiven üzerinde cambazlık yapmaya lüzum kalmamıştır.

Daha yepyeni bir icat olan bu aletin kısa zamanda çok büyük bir rağbet göreceği sanılmaktadır. Öte yandan, aynı mekanizma üzerine kurularak daha geniş çapta bir aletle, caddelerdeki ağaçların toplu bir şekilde budanması da mümkün olacaktır.

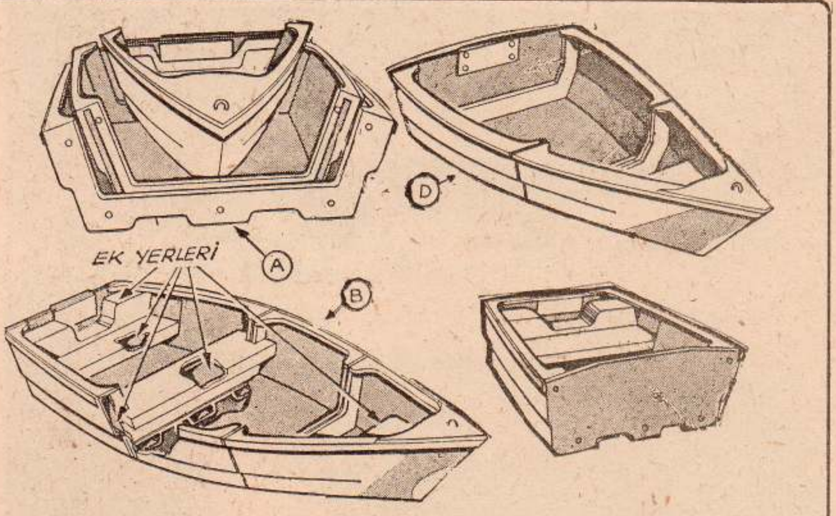
Otomobili Garaja Sokmak İçin

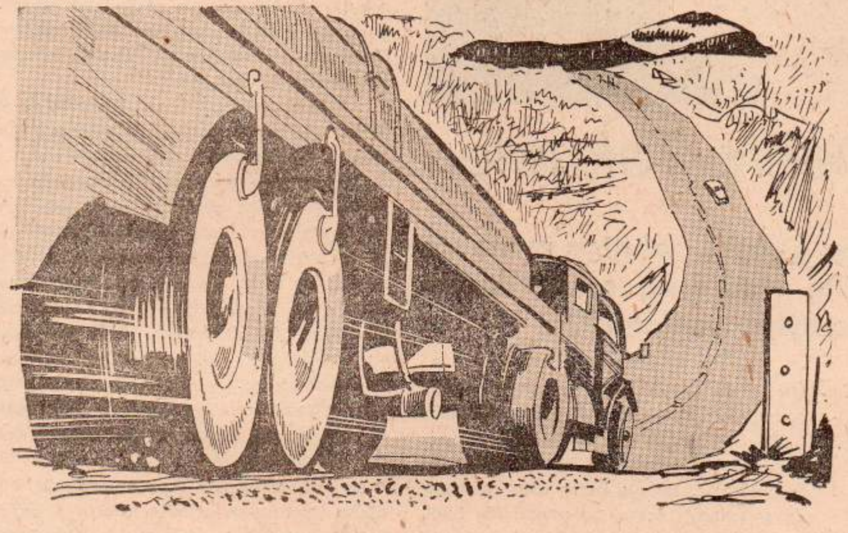
Acemi şoförlerin çoğu otomobillerini park ederken büyük güçlük çeker. Bu gibiler için arabayı garaja sokmak ise başlı başına bir problemdir. Aşağıda anlattığımız icat, otomobilin garaja sokulması derdini hemen tamamen ortadan kaldırmış bulunmaktadır.

Genel olarak, otomobilleri küçük garajlara sokmak oldukça güç bir iştir. Burada anlatacağımız icat basit olmakla beraber otomobili kolayca garaja sokmayı sağlar; üstelik çok pratiktir ve hemen herkes faydalanabilir. Park etmeye yarıyan icat, içi sıvı dolu plâstik borulardan ibarettir. Bu boruların sağ ve sol ucu basınçla çalışan elektrik anahtarlarına bağlıdır. Bu elektrik anahtarları tam karşıdaki lâmbaları yakıp söndürmeye yarar. Otomobil garaja girerken tekerleklerden biri bu boru üzerine gelince, karşıda o tekerlek tarafında bulunan ışık yanmakta ve şoföre hizayı geçtiğini bildirmektedir. Bu sayede şoför, garaj içindeki durumunu kolayca ayarlamaktadır.

Taşınabilen deniz tekneleri

Amerikalı bir deniz meraklısı üç parçaya ayrılarak taşınabilen bir sandal icat etmiştir. Sandalın bütün parçaları birbirinden ayrıldığı zaman rahatça iç içe konabilmekte (A), birleştirildiği zaman da geniş bir sandal halini almaktadır (B). Bu icadın bir başka özelliği de arka bölümünün ayrı, ön iki bölümünün de gene ayrı olarak birleştirilebilmesidir. Böylece iki ayrı sandal elde edilmiş olur. Kıyıdan açılmadan balık tutacak bir kimse rahatça sandalın arka bölümünü (C) kullanabilir. Sahilden açılmak istendiği zaman da sandalın ön bölümü (D) mükemmel surette iş görmektedir. Sandalın kendisine motor takılabildiği gibi yalnız ön kesimine de motor takılabilir. Birleşme yerlerine kalın kauçuk levhalar konmuştur; bu sayede sandal birleştirilince içeriye su dolmaz.

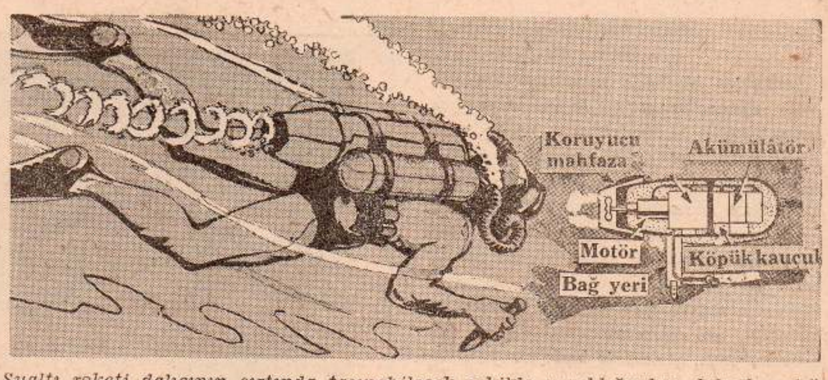
KAMYON LÂSTİKLERİNİN ISINDIĞINI BİLDİREN

ISI HABERCİSİ

Otomobil, bilhassa kamyon lâstikleri, uzun yollarda ısınır. Fazla ısınması, lâstiğin ömrünü azaltan sebeplerden en önemlisidir. İşte bunu önlemek istiyen bir mucit, kızılötesi (enfraruj) ışınlardan faydalanarak bir haber verme aleti yapmıştır. Otomobilin gövdesine tutturulan aletin bir ucu tam lâstiğin hizasına kadar uzanmaktadır. Kızılötesi ışınlara karşı hassas olan bu uc, lâstik kızıp da, bu ışınları çıkarmaya başladığı zaman hemen etkilenmekte, bunun sonucu olarak soförün önünde bulunan bir ışık yanmaya başlayıp ısınan lâstiği bildirmektedir. O zaman şoförün yapacağı şey ilk fırsatta otomobili durdurup lâstiğin soğumasını beklemekten ibarettir.

SIRTTA TAŞINAN SUALTI ROKETİ

Balıkadamlara Büyük Bir Kolaylık Sağlıyan İcat

Sualtı roketi dalıcının sırtında taşınabilecek şekilde yapıldığından dalıcılara büyük kolaylık sağlamaktadır.

Son yıllarda, kurbağa adamlarla ilgili çeşitli icatlar yapılmıştır. Birçok kimselerin deniz dalışlarına büyük bir ilgi duymasının biraz da bu keşiflerle ilgili olduğu şüphesizdir. Şekilde görülen basit bir motor, artık dalgıçların rahatça ve uzun süre su altında kalmalarını sağlamaya yetecektir. Kenardaki şekilde görülen motor, basit bir akümülâtör ve küçük bir elektrik motoru ile, bir küçük pervaneden ibarettir. Sırta, oksijen depolarının ortasına takılmakta, basit bir kontrol koluyla idare edilmektedir. Motor çalıştırıldığı zaman, özel mahfazasının içinde dönen pervane, dalgıcı dilediği yere götürmeye yarıyacak hızı sağlamaktadır. Bu icat sayesinde, denizlerin dibinde dolaşmak kolaylaşacak, böyiece birçok bilim incelemeleri mümkün olacaktır.

Son Derece Ucuz

Bu yeni roketin bir başka özelliği de son derece ucuza satılabilmesidir. Bu sayede, dalgıçlığa meraklı amatörler bile sualtı roketinden faydalanmak imkânını bulacaktır. Denize dalmanın zevkine varan amatör dalgıçlar, bir defa sualtı âleminin büyülü güzelliğini tattıktan sonra, böyle bir roketle sualtında dolaşmanın dünyanın en zevkli şeyi olduğunu söylemektedirler.

Jet Motorlu Deniz Tekneleri

Deniz motorlarının yan yan giderek rahatça manevra yapabilmelerini sağlıyan bu yeni icat, motor kullanana büyük kolaylık sağlamıştır.

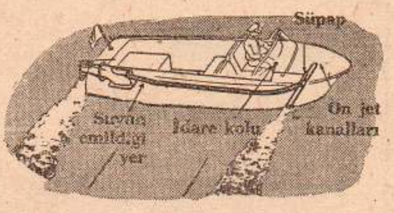
1963 yılının denizcilikteki en önemli icatlarından biri, deniz motorlarının yan yan gidebilmesini ve olduğu yerde dönebilmesini sağlıyan yeni tip bir motordur. Bu sayede oldukça büyük deniz motorları bile en dar yerlere kolayca yanaşabilmekte, en sıkışık durumlarda, sağa sola çarpmadan oldukları yerde dönebilmektedir.

Jet Motorunun Esası

Motorlara böylesine kolay manevra yapmayı sağlıyan bu icat jet esasına dayanmaktadır. Tekneye hareketini veren motorun, yapacağı bütün iş, suyu hızla emmek ve püskürmekten ibarettir. Emilen su tam arkadan püskürtülünce tekne ileri doğru gitmekte, gene arka tarafından ileri doğru püskürtülünce de geriye gitmektedir. Motorun asıl özelliği önde de jet kanalları olmasıdır. Teknenin burnunda sağ ve sol taraflarda bulunan jet kanalları, asıl emme kanalına bağlıdır. Motoru kullanan, yanındaki basit bir kolu hareket ettirmekle, emilen suyu bu kanallardan her hangi birine sevkedebildiği gibi, aynı zamanda arka taraftaki kanala da sevkedebilir. Böylece ön ve arkadan suyun sağa püskürtülmesi motoru yan yan sola doğru götürür. Yahut aksine, sağ ön, sol arka jet kanalları çalıştırılırsa motor olduğu yerde döner.

Yeni Motorların Sağladığı Güç

Deniz teknelerine tatbik edilen bu yeni motorların 40 - 275 beygir gücünde olanları yapılmıştır. Kuvvetli motorlar dakikada 16.000 litre su püskürtebilmektedir. Bu muazzam su jeti tekneye 30-50 mil kadar hız sağlamaktadır. Buraya kadar olan açıklamadan anlaşılacağı üzere, bu motorlarda bildiğimiz deniz teknelerindeki gibi uskur yoktur. Motorun her türlü hareketi, arka taraftan

Yandan, büyük bir kuvvetle su püskürten bu tekneler, istedikleri yere rahatça yanaşabiliyorlar.

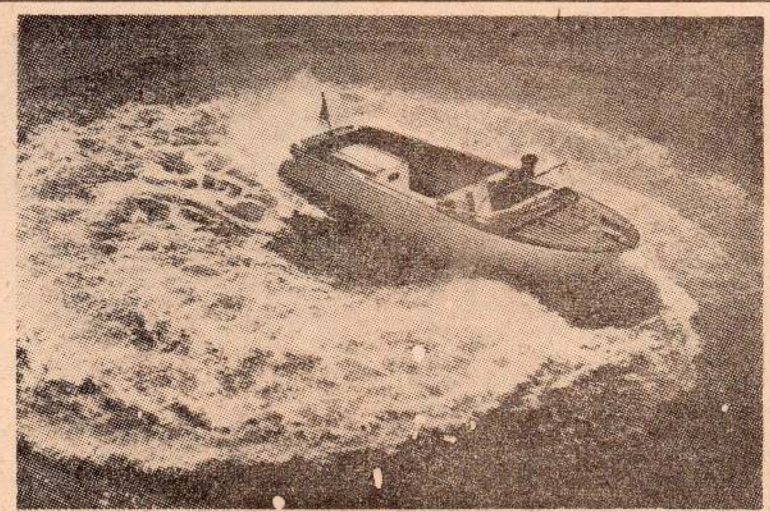
emilen suyun istenilen yöne püskürtülmesiyle sağlanır.

Bundan da anlaşılabileceği gibi yeni tip motorların arka tarafında, öndekinin aksine bir tek kanal vardır. Teknenin tam arkasında bulunan bu kanal öne, arkaya, sağa ve sola hareket edebilecek durumda yapılmıştır. Motoru kullanan kimse elinin altındaki kol ile arka kanalın hareketlerini kolayca ayarlıyabilir. Ön kanallar ise sağ ve solda olmak üzere iki tanedir. Tekne ileri yürütüleceği zaman, motorun emdiği su arka kanaldan geriye püskürtülür. Geriye götürülmek istendiği zaman arkadaki kanal, öne doğru çevrilir. O zaman ileriye doğru püsküren su, tekneyi geri geri götürmeye yeter.

Yeni tip jet motorunun ağırlığının da az olması (65 kilo) çok küçük teknelere bile rahatça takılabilmesini sağlamaktadır.

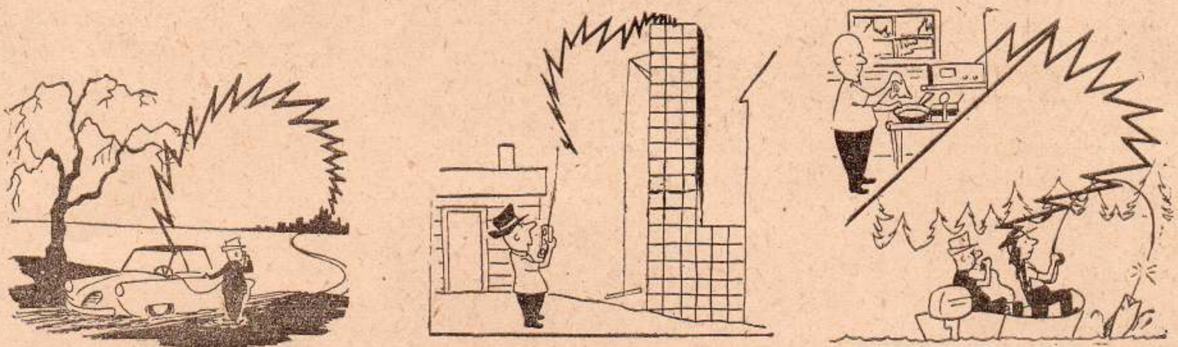
Teknelerin yalnız öne, arkaya manevra yapmakla kalmayıp, gerekince sağa, sola yan yan gidebilmelerini sağlamak için bundan önce de birçok denemeler yapılmışsa da şimdiye kadar hiçbir elverişli sonuca varılamamıştı. Gemi mühendislerinin bu konuda düşündükleri aletler teknede büyük yer tutuyor, sağladıkları kolaylıklar yol açtıkları masrafları karşılıyamıyordu. Bu arada, teknelerin bordalarına ayrı uskurlar konulması da düşünülmüş, bunun ise çok masraflı olacağı anlaşılmıştı.

Jet motoru esasına dayanan yeni icat, bütün bu mahzurları ortadan kaldırmış, hiçbir fazla masrafa kapı açmıyan bir mekanizma ile, mesele en kolay tarafından halledilmiştir.

Jet motorlu deniz tekneleri rahatça yanaşabildikleri gibi, oldukları yerde daire dönüşü de yapabilmektedirler.

TAŞINABİLİR TELSİZ CİHAZLARI

Amerika'da kullanılmasına başlanan bu cihazlar günlük hayatta çok büyük kolaylıklar sağlamaktadır.

Arabası bozulup da yolda kalanlara her zaman raslamak mümkündür. Halbuki yanında portatif telsiz cihazı olan bir kimse, asla böyle bir şeyden korkmaz. Yapacağı tek şey, hemen telsizini çalıştırarak şehirdeki bir tamirciye durumu haber vermekten ibarettir.

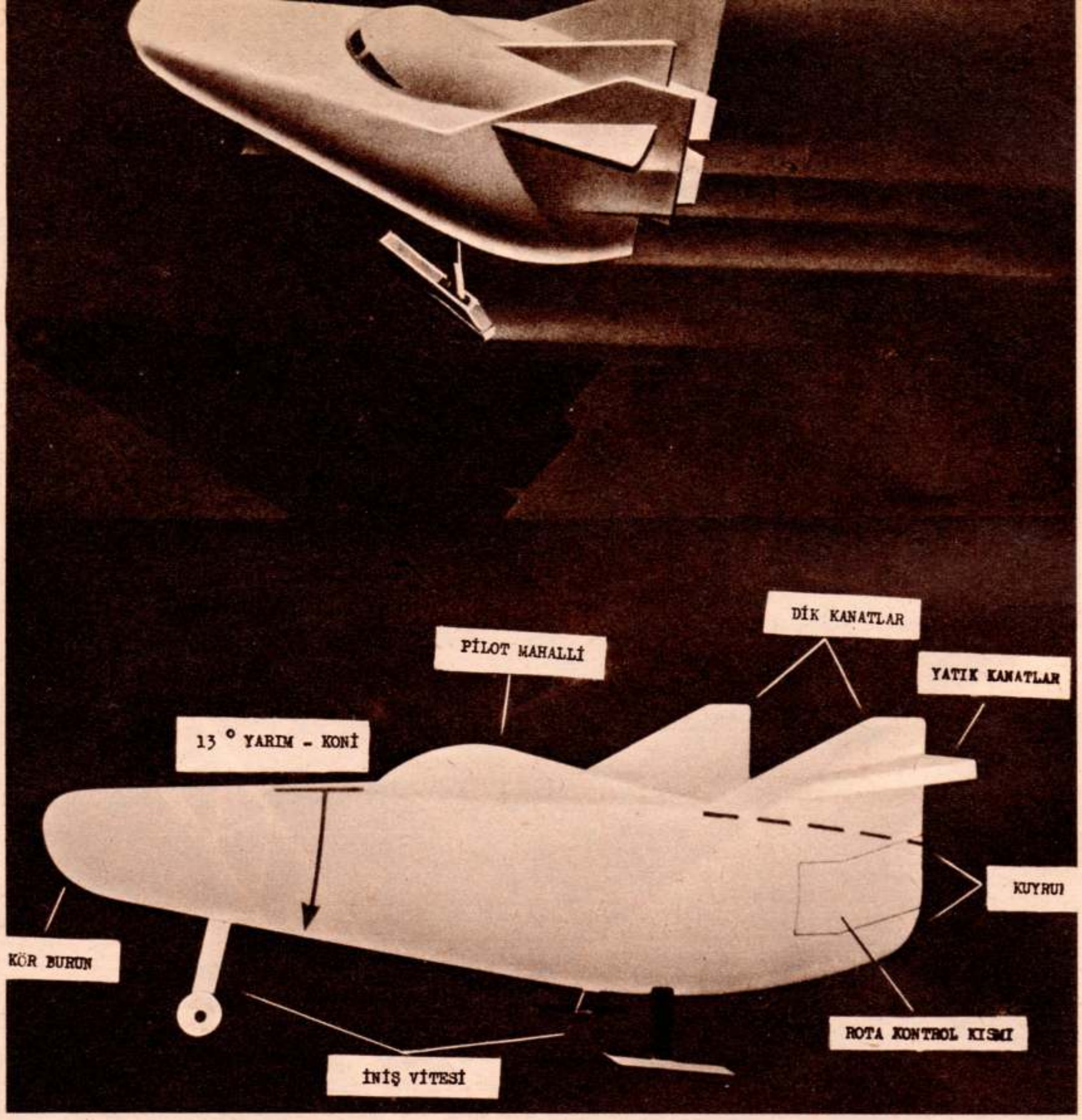
Yeni icat, daha çok büroların kontrolünde işe yaramaktadır. İşçiler ve memurlar çok defa şefleri olmadığı zaman yapılacak iş hakkında müşkül durumda kalırlar; yahut boş vakit geçirirler. Halbuki böyle bir telsizle, müdürler ve şefler memurlarına kolayca talimat verebilir.

Taşınabilir telsiz cihazlarını bizim paramızla 400 ilâ 1.000 liraya almak mümkündür. Hiç de pahalı olmaması telsizin hemen her yerde kullanılmasını kolaylaştırmaktadır. İş için, yahut eğlence için evinden uzaklaşmış bir kimse, bu sayede aşçısına istediği talimatı verebilir.

DÜNYA YENİ BİR ÇAĞIN EŞİĞİNDE

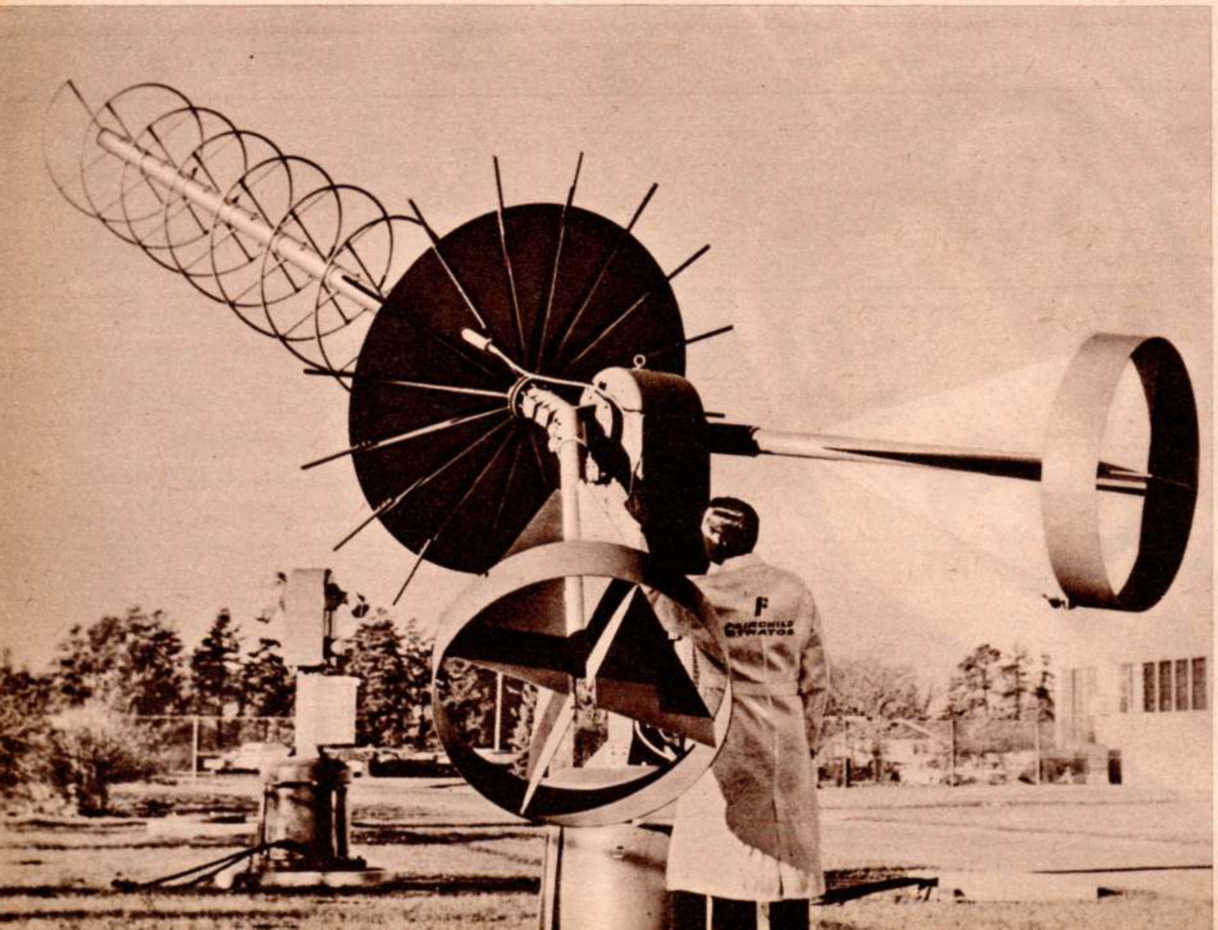

UZAY GEMİSİ — 1963 yılının son aylarında, Amerika'da yapılan bir uzay araştırmaları toplantısında teklif edilen bu uzay gemisi, atom enerjisiyle çalışmaktadır. 5 yolcu taşıyabilecek olan bu taşıtın yolcuların bulunacağı bölümünün çapı 10 metredir. Atom reaktörü uzun bir iskele ile gemiden 110 metre uzaklaştırılmıştır. Bu durumda uzay gemisinin bütün uzunluğu 170 metre olacaktır.

YENİ BİR UZAY TAŞITI

Amerika Millî Havacılık ve Uzay Dairesi (NASA) tarafından hazırlanan bu taşıt, uçakla roketin birleştirilmiş şeklidir. Yakında denemelerine başlanacak olan taşıtın pilotu uzay yolculuğu yaptıktan sonra, Dünya'ya dönüşünde gemisini dilediği yere indirebilecektir.

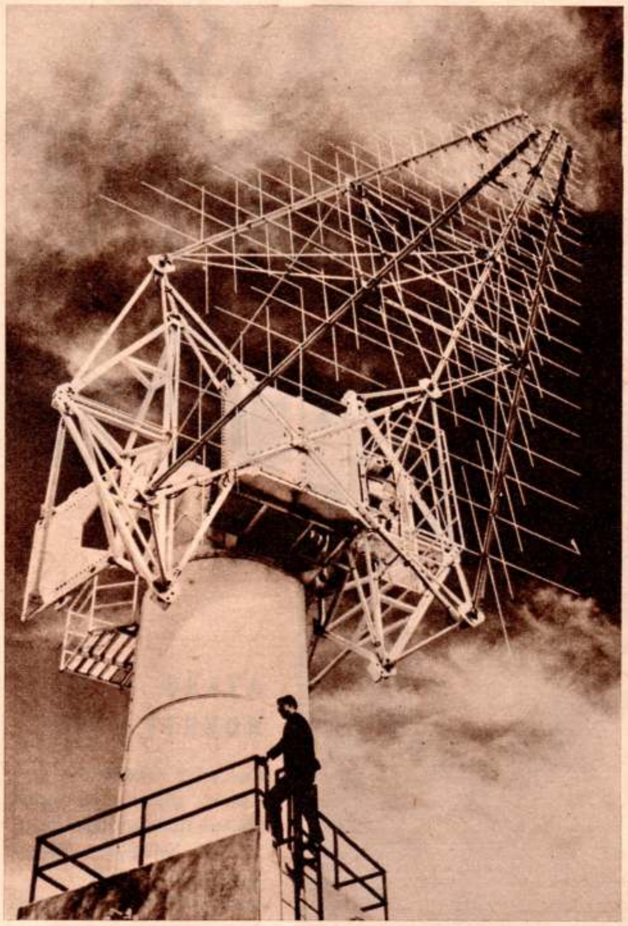

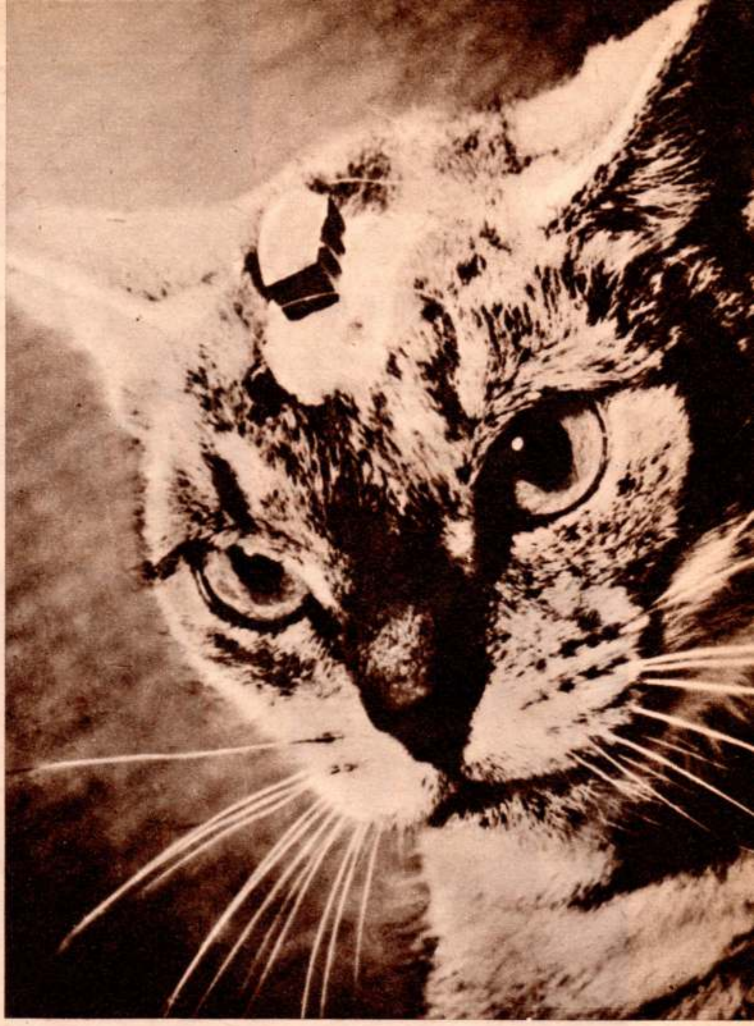
UZAY ANTENİ

Dünyanın çeşitli bölgelerine yerleştirilecek olan bu antenler, meteoroloji peyklerinin çekip dünyaya gönderdiği bulut fotoğraflarını almakta kullanılacaktır.

GÜDÜMLÜ MERMİ İZLEME GEMİSİ

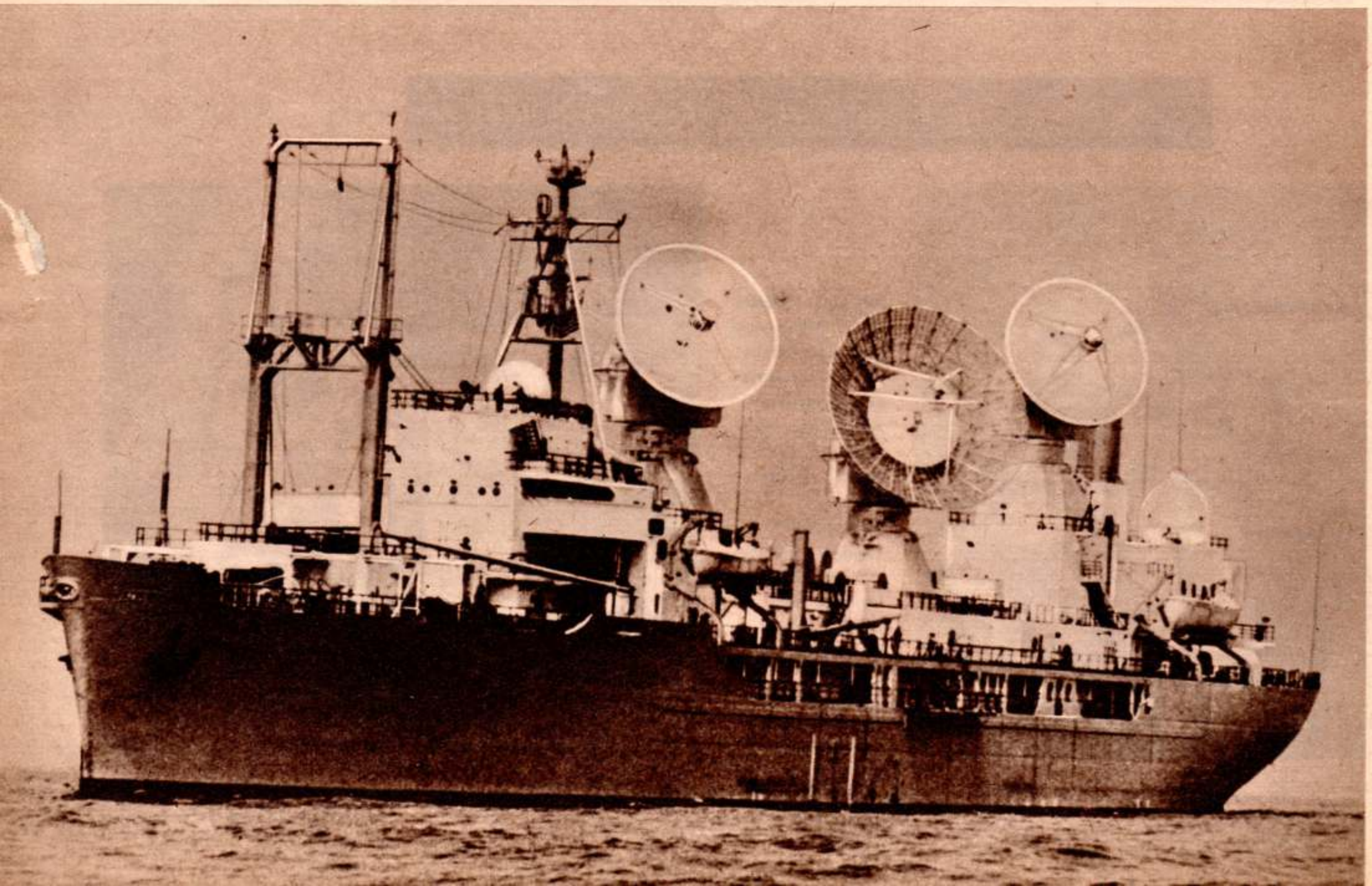
Amerikalılar'ın hazırladığı bu gemi Hint Okyanusu'nda mevzilenecek, atılan güdümlü mermileri izliyecektir.

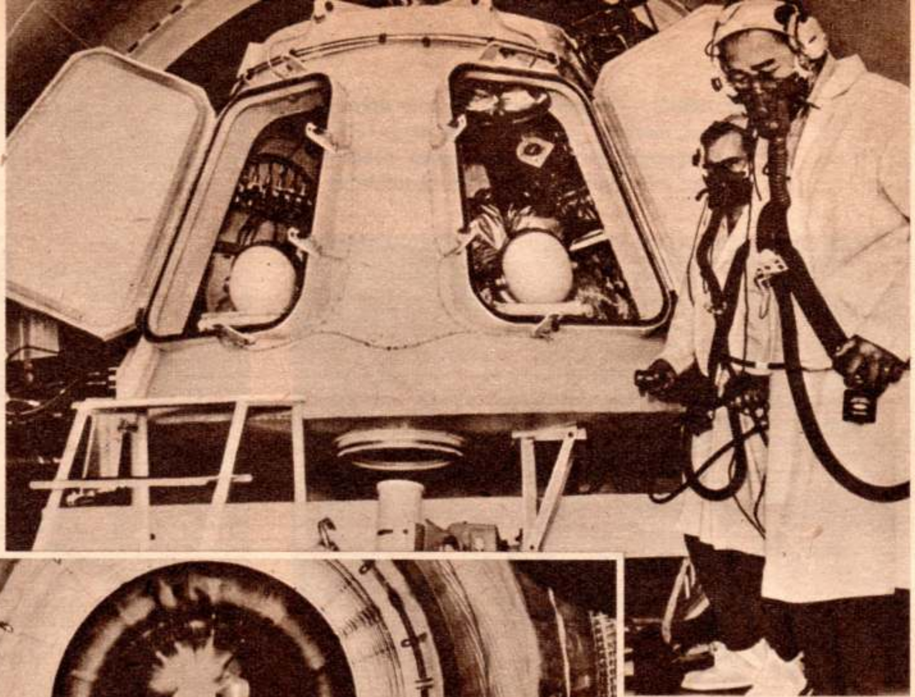

UZAY KEDİSİ — Amerikalılarla Ruslar'ın uzaya gönderdikleri maymun ve köpeklerden sonra Fransızlar da resimde görülen kediyi uzaya göndermiş, tekrar yere indirmeye muvaffak olmuşlardır.

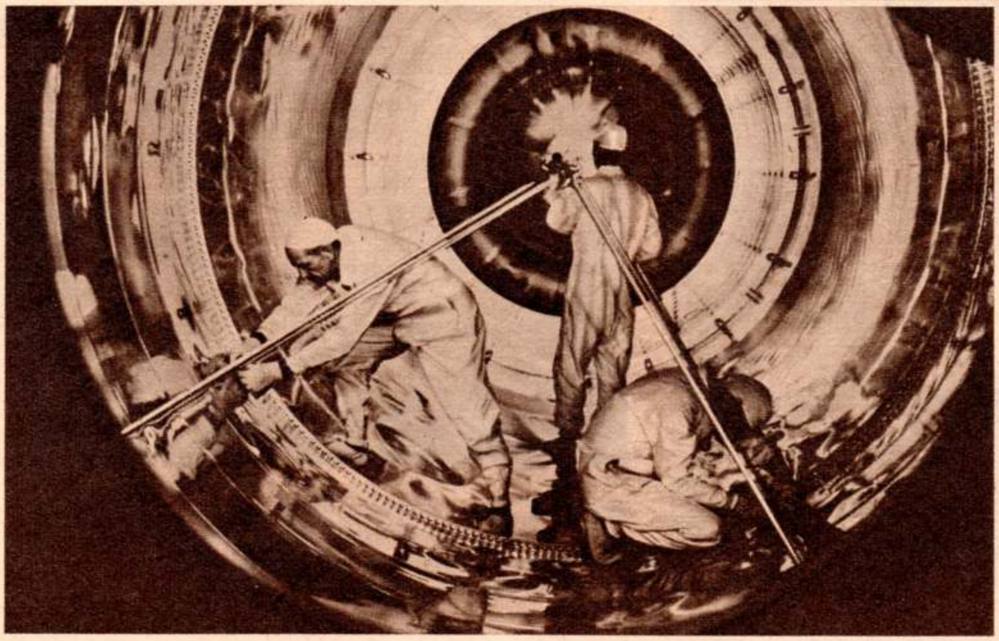
SUNİ PEYK İZLEME ANTENİ — «Kirpi anten» diye anılan bu anten, alçak irtifalarda dolaşan suni peykleri takip etmekte kullanılacaktır. Sökülüp takılması kolay olan bu anten alüminyumdan yapılmıştır.

İKİ KİŞİLİK PEYK

Amerikalılar iki kişilik suni peyklerin denemesine başarıyla devam ediyorlar. Resimde Uzay şartları içinde yapılan iki saatlik bir denemeden sonra kapıları açılan kapsüldeki astronotların başları görülüyor.

ATLAS ROKETİ

Dev atlas roketlerinin iç kısmını gösteren bu resim, roketin hazırlanmasındaki titizliği belirtiyor. Yakıt işçilerinin üzerinde temiz, özel elbiseler vardır. Bu büyük roketler çok pahalıya malolur.

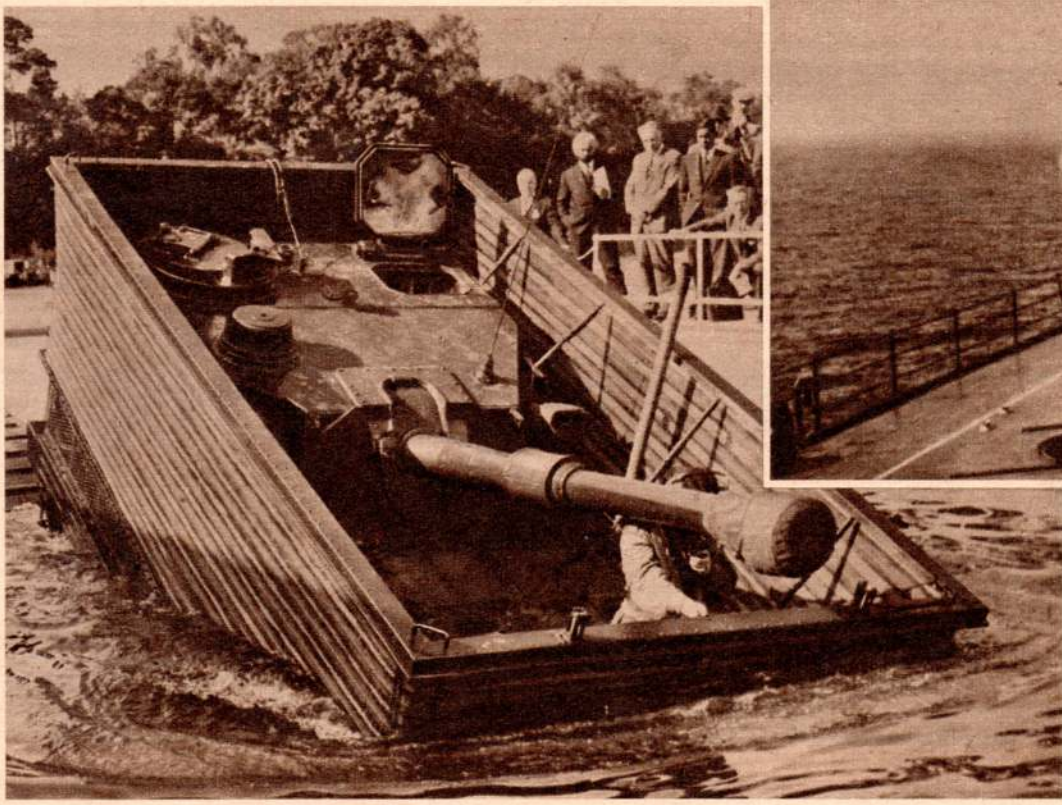
Nihayet Uzay Yolunda

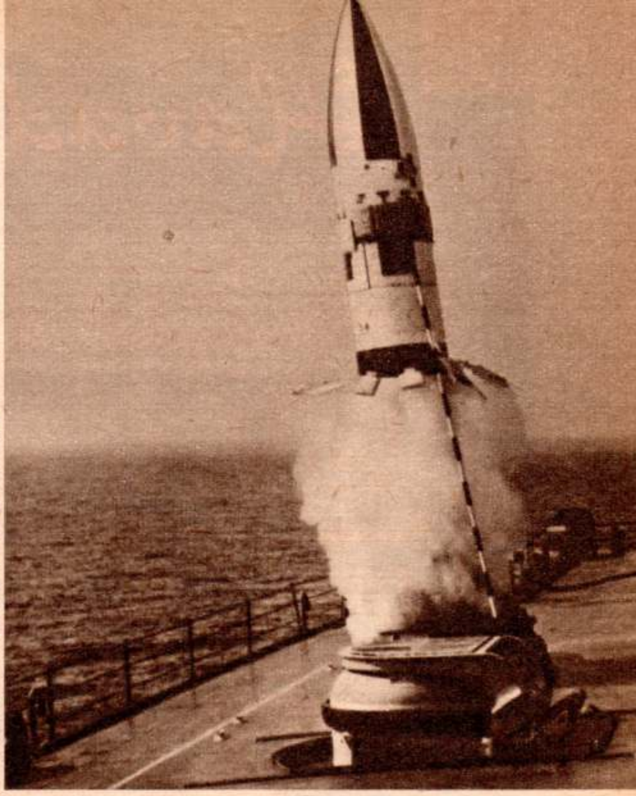

APOLLO PROJESİ
A. B. D.'nin Ay'a insan gönderme ve geri getirme çalışmalarında astronotlar, Ay'a giderken sol tarafta görülen elbiseleri giyeceklerdir. Sağdaki resimde ise daha önce başarılı Uzay uçuşları yapan Amerikalı iki astronot görülüyor: Alan B. Shepard ve Walter Schirra

Yeni Silâhlar

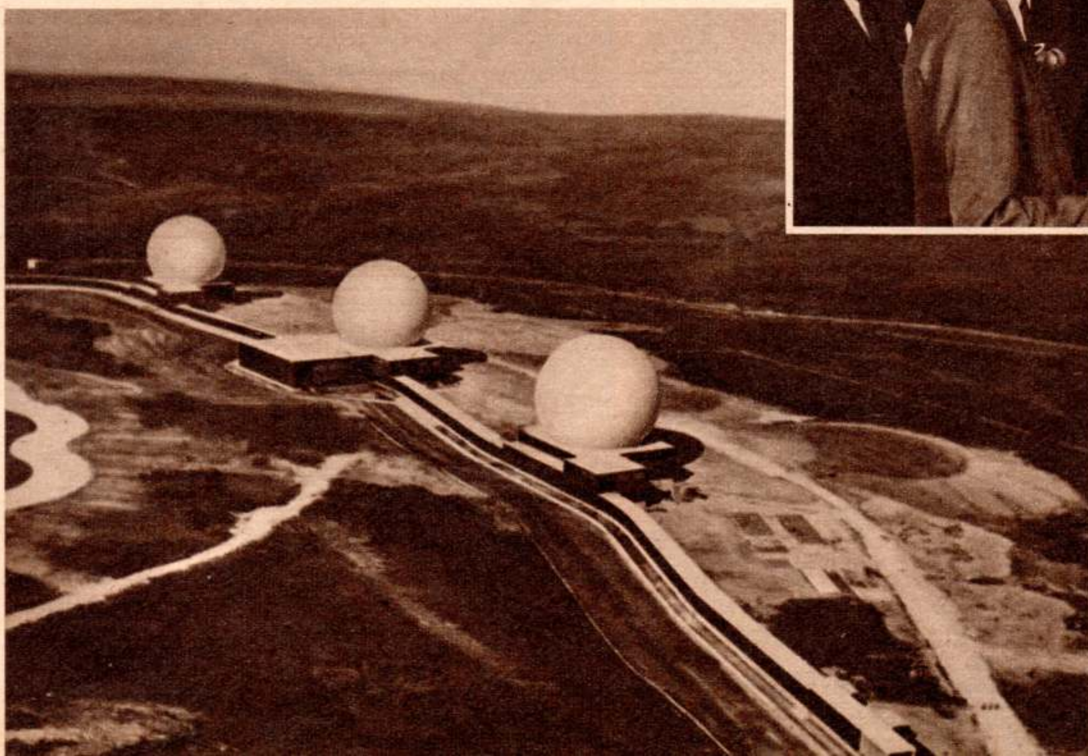

POLARİS FÜZESİ Bugüne kadar su içindeki denizaltı gemilerinden atılan Polaris füzeleri şimdi de su üstü gemilerinden atılmaktadır. Resim Florida'daki bir deneme sırasında çekilmiştir.

KENDİ KENDİNE Hareket edebilen bu 105 mm. lik sahra topunun denemeleri başarıyla sonuçlanmıştır. Resim topun derin olmıyan bir dereden geçişini gösteriyor.

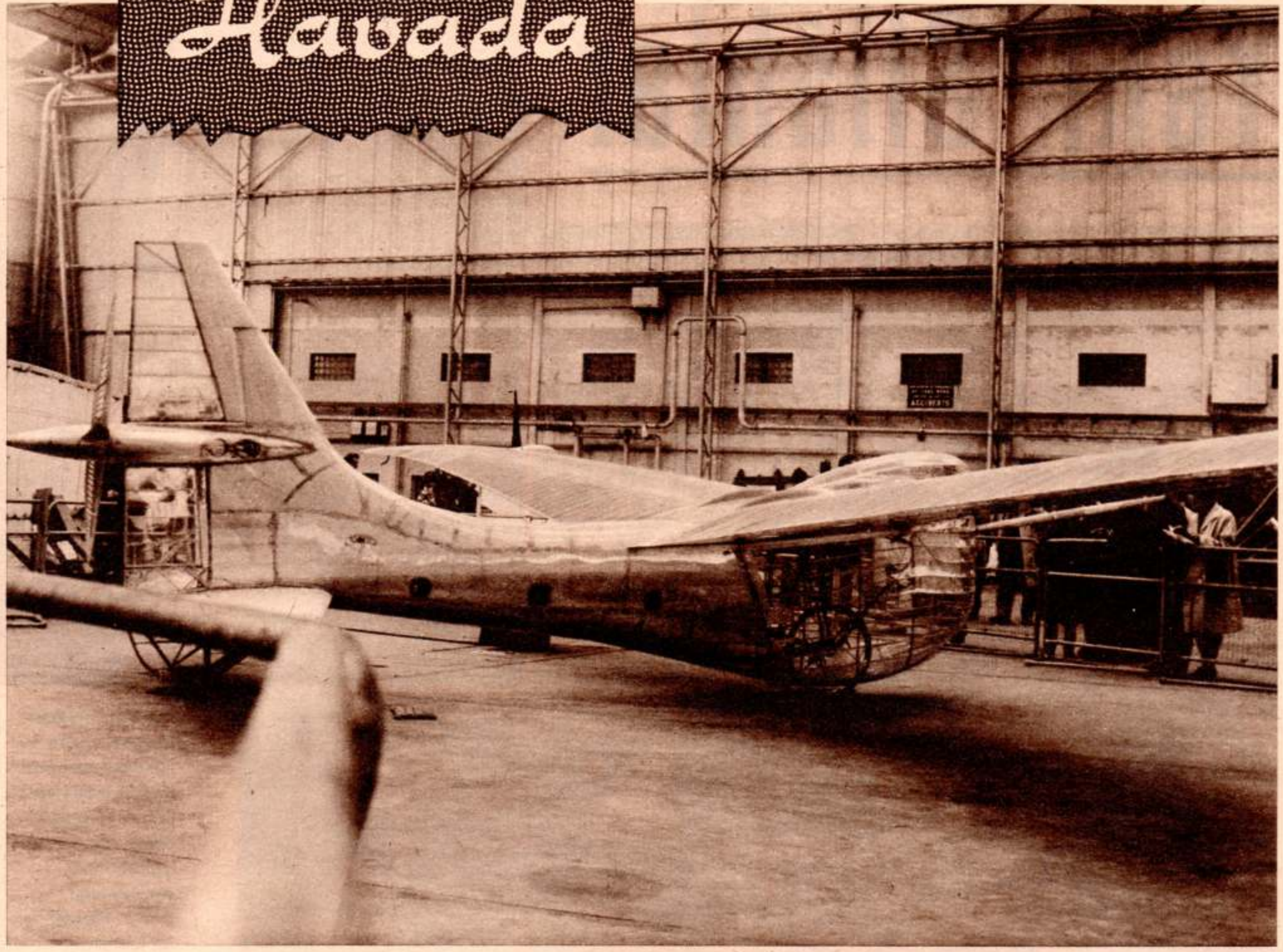
HABER ALMA MERKEZİ Roketlerin hareketini çok önceden anlayıp haber vermeye yarıyan bu dev radar merkezi Amerika'dadır ve bir milyar Türk lirasından daha pahalıya mal olmuştur.

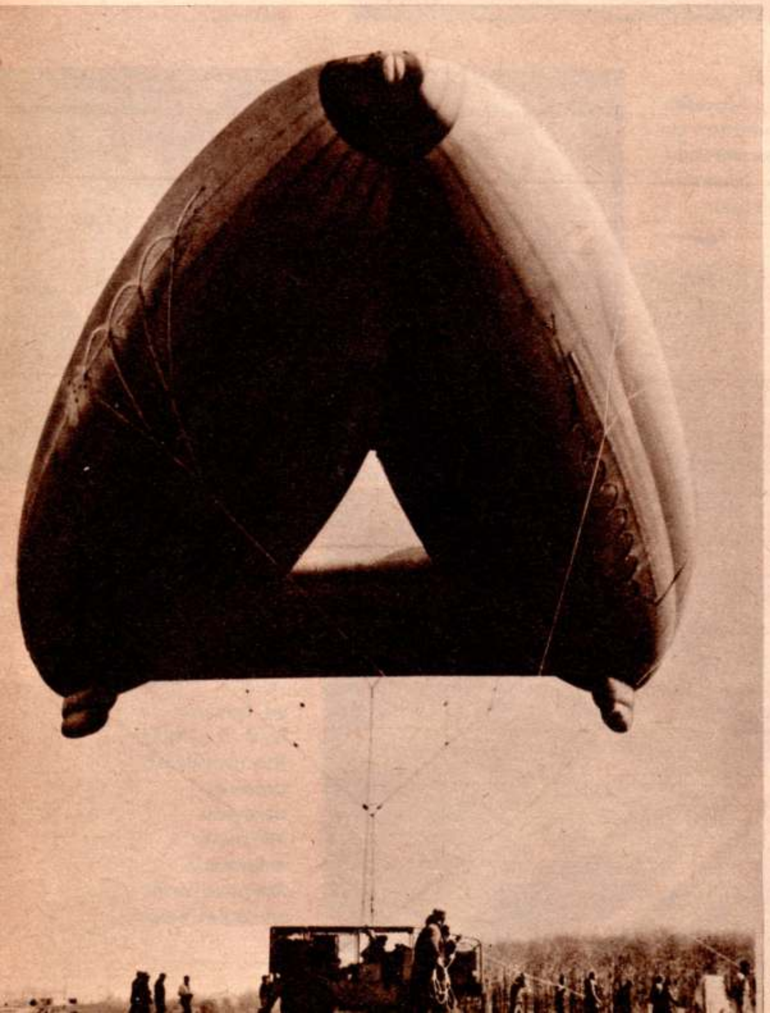

Büyük devletler bir yandan atom araştırmaları yaparken bir yandan da denemeleri durdurmanın yollarını aramış, en sonunda A. B. D., İngiliz, Rus temsilcileri denemeleri durdurma konusunda anlaşmıştır. Resim bu tarihî anı tesbit ediyor.

Havada

UÇAN BİSİKLET — İngiltere'de yapılan bu taşıt, insan güciyle hareket eden ilk uçaktır.

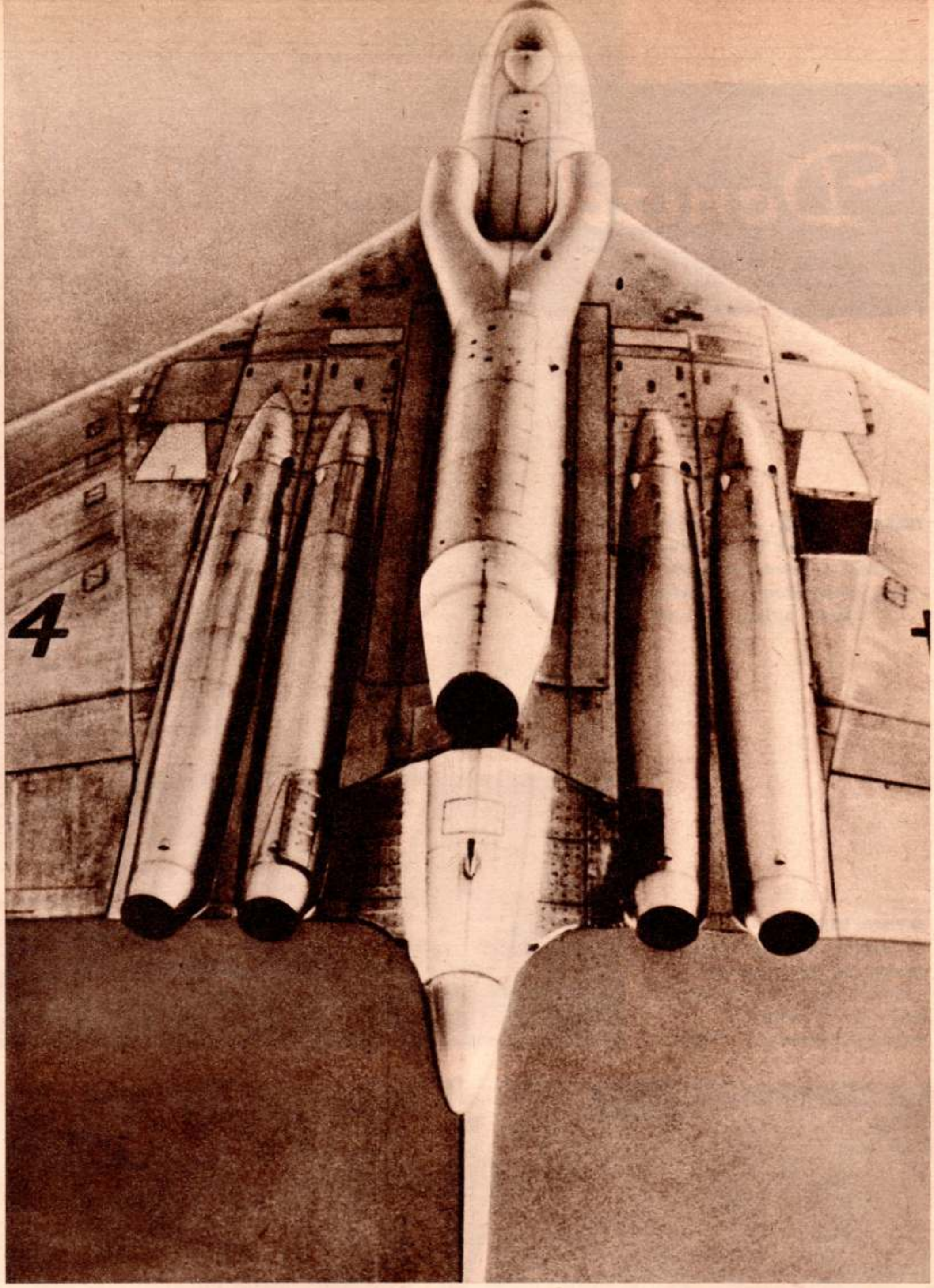

DEV HELİKOPTER — Yeni geliştirilen bu büyük helikopterler, en ağır vasıtaları bile hiç yere inmeden havaya kaldırmakta, istenilen yere götürdükten sonra indirebilmektedir.

METEOROLOJİ ARAŞTIRMALARI için yapılan bu üçgen balon, meteoroloji araçlarını istenilen yükseklikte tutabilecektir. Balonun en büyük özelliği çok kötü havalarda bile havada durabilmesidir.

SESTEN HIZLI

Bir «Vulcan» deneme uçağının alttan görünüşü. Dört jet motrlu olan bu uçaklar, savaşta taktik destek uçağı, barışta da yük taşıma uçağı olarak kullanılacaktır. Kudretli motorların sağladığı büyük hız, Vulcan'ların değerini artırmaktadır.

KANADLI HELİKOPTER

İlk defa yapılan bu kanadlı helikopterin deneme uçuşları başariyle sonuçlanmıştır. Bu tip helikopterler kanadları sayesinde çok ağır yükleri taşıyabiliyorlar. Artık helikopterle yapılan taşıma işlerinde de büyük bir yenilik sağlanmıştır.

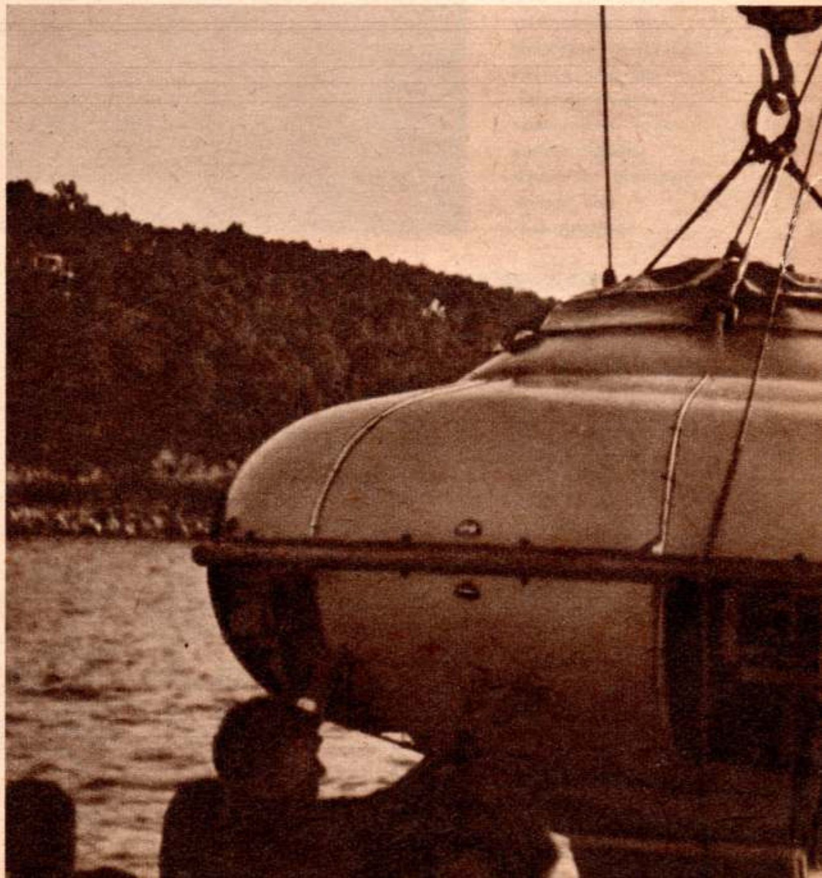
Denizde

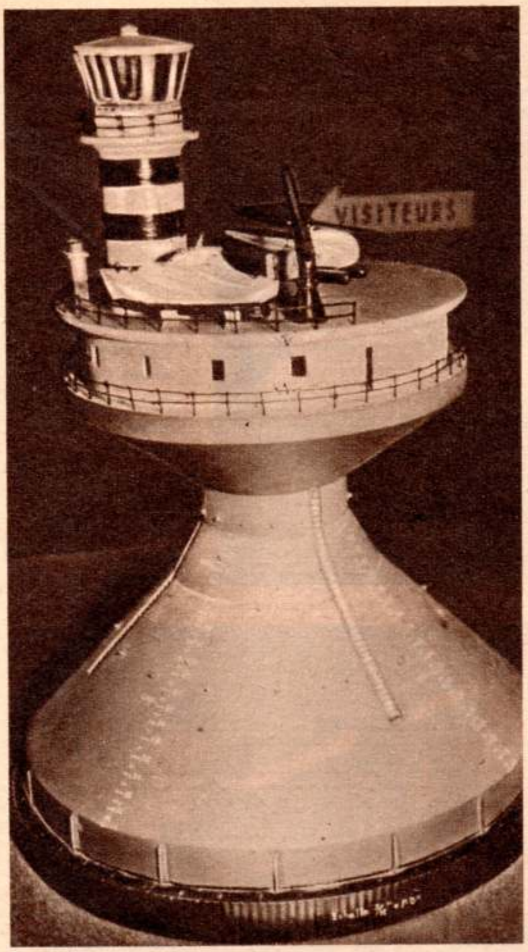

YELKENLİ YARIŞI — 12 metre uzunluğundaki bu yat, balon yelkeni sayesinde, arkasından gelen yelkenlilerden yedi dakika farkla birinci gelmiştir.

SAYDAM DENİZALTI — Dünyanın ilk saydam denizaltısı İngiltere'de yapıldı. Bu sayede kurbağa adamların daha uzun müddet suyun içinde kalması mümkün olmaktadır.

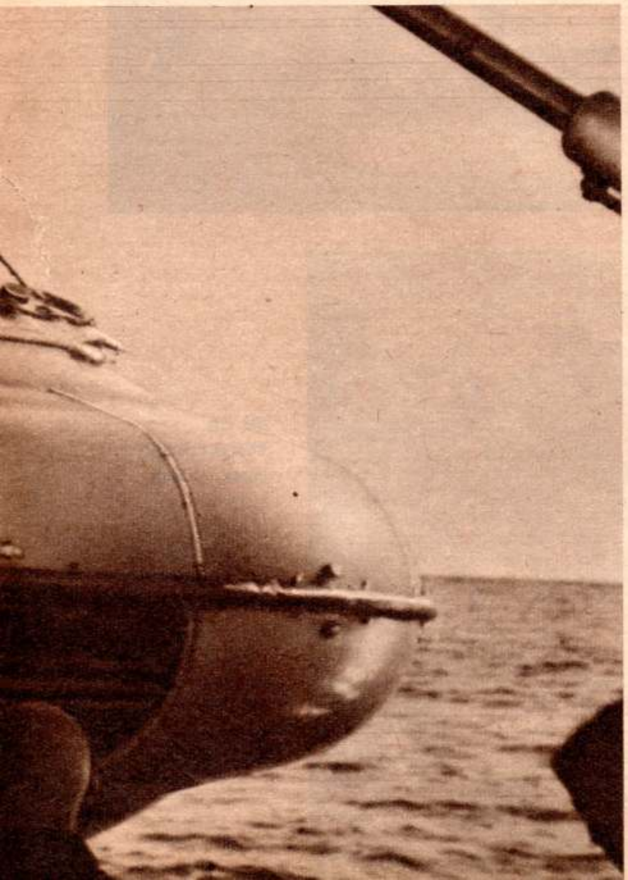

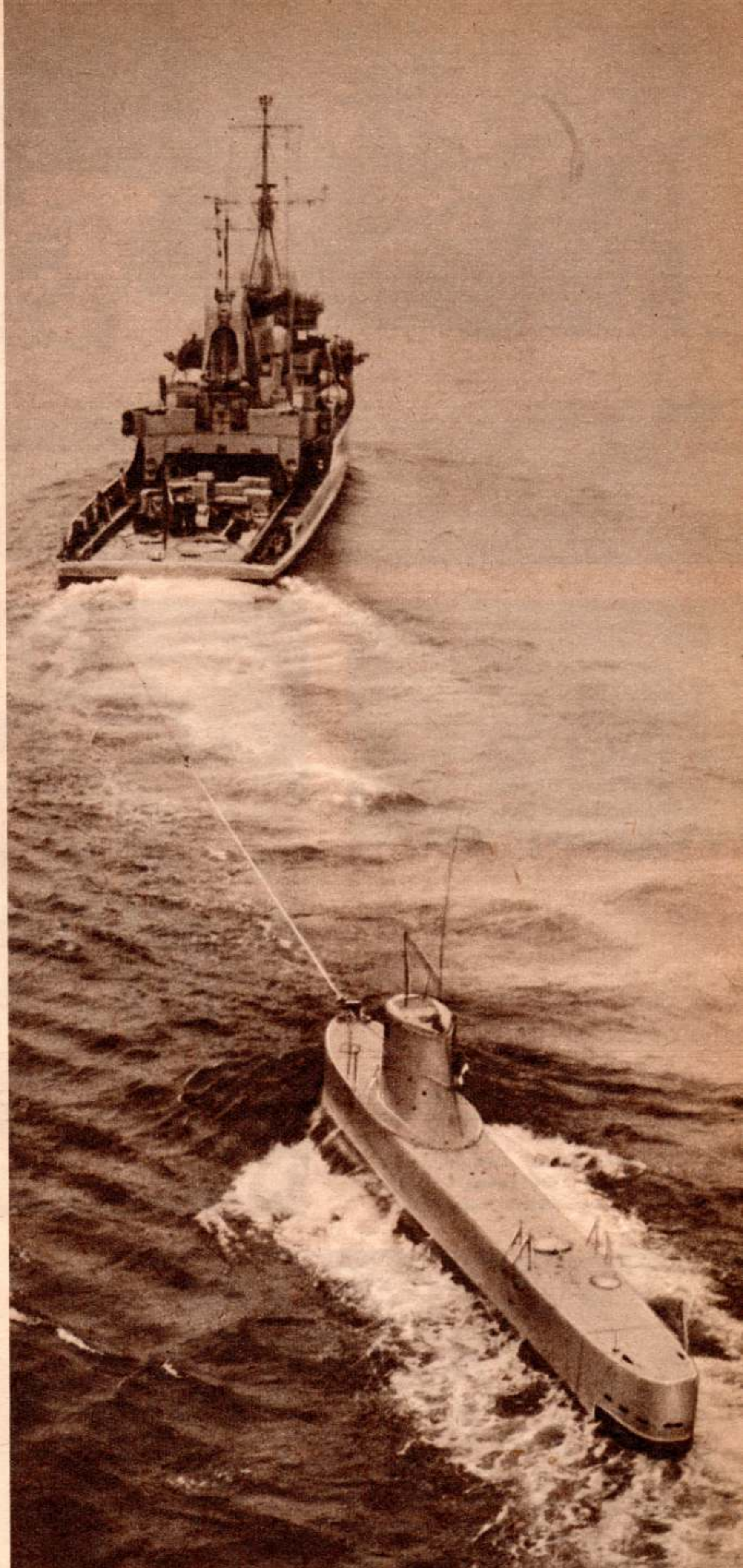

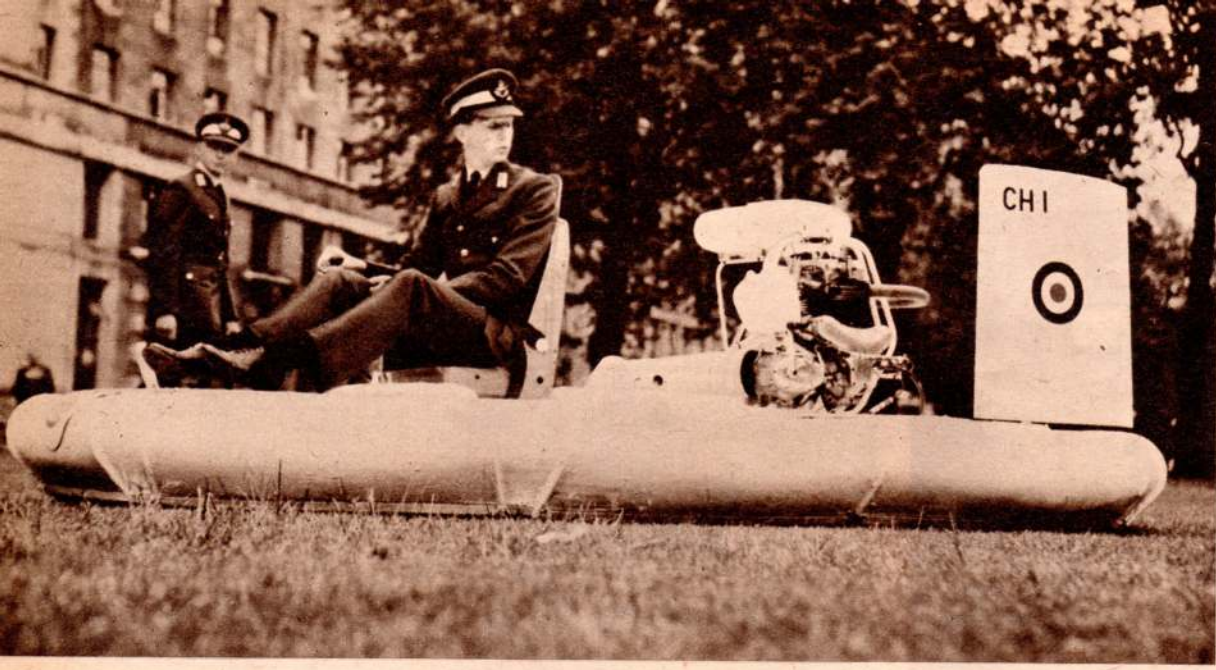
DENİZ FENERİ — Kanada'da yapılan bu son model deniz fenerinin üstünde, helikopter konmasına mahsus bir alan vardır. Işığı 34.000.000 mumdur.

YENİ BATİSFER — Jacques Cousteau, bu yeni batisferiyle Akdeniz'de önemli dalışlar yaptı.

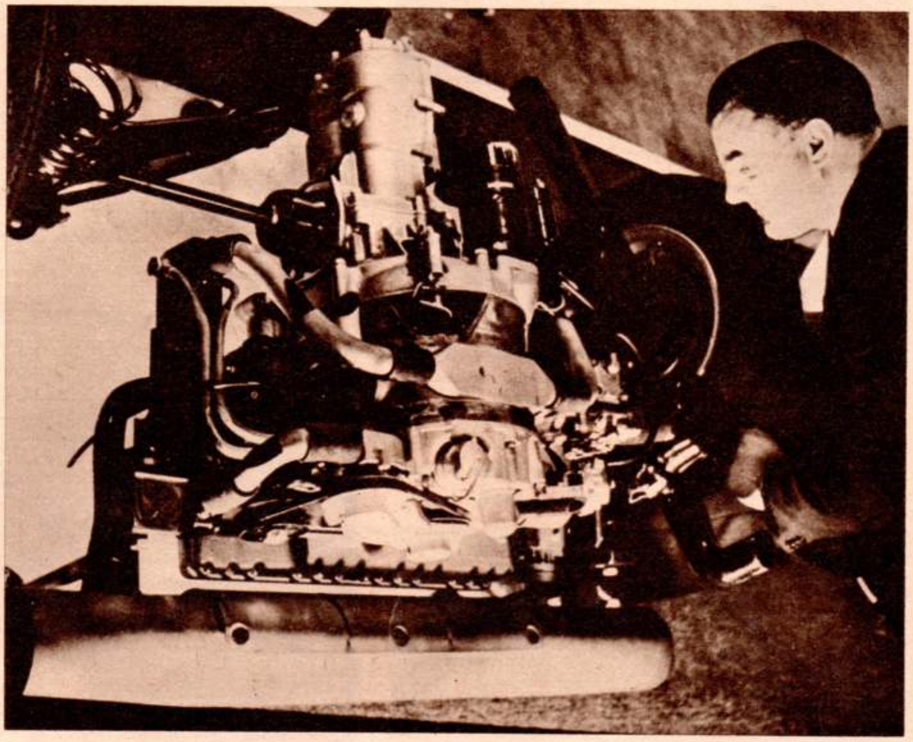

DÜNYANIN EN BÜYÜK BATİSKAFI — 63 tonluk bu batiskafın uzunluğu 21,3 metredir. Denizin 10.000 metre derinliklerine rahatça dalabilecek olan bu batiskafı, Fransızlar, Japon sularının derinliklerini araştırmak için yaptılar...

TEKERLEKSİZ OTOMOBİL
«Hava kızağı» adı verilen bu otomobil, yerden 12,5 sm. yüksekte, bir «hava yastığı» üzerinde gitmekte, saatte 50 Km. hız yapabilmektedir.

Karada

DÖNER PİSTONLU MOTOR — 1963 yılının icatları arasında olan bu motorun içinde bir tek döner piston vardır. Bu icat sayesinde hem motorlar çok basitleştirilmiş, hem de yakıttan tasarruf sağlanmıştır.

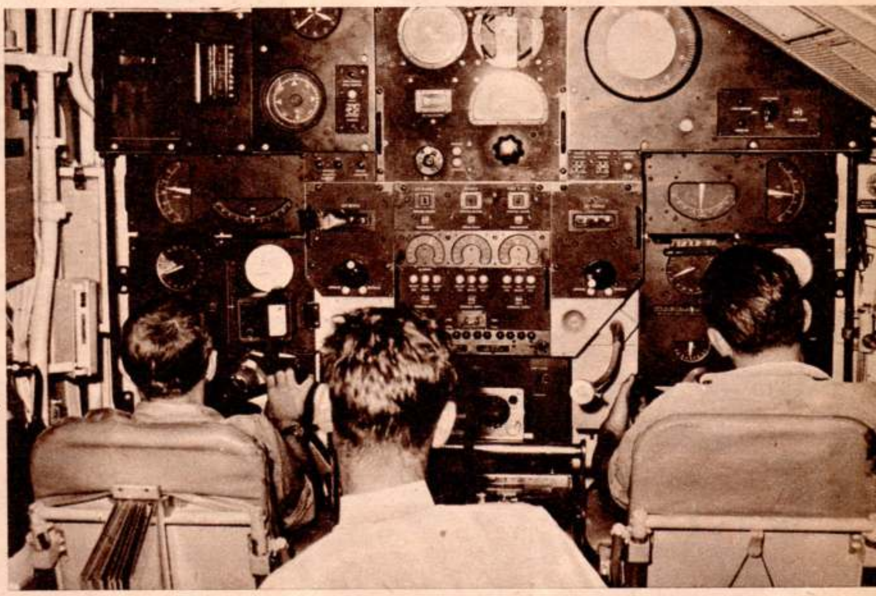

BU DA TEKERLEKSİZİ
Hava yastığı sistemi, bildiğimiz otomobillere de uygulanıyor. İşte bir Landrover'e takılmış hava yastığı tertibatı. Araba bu sayede tekerleksiz gidebilmektedir.

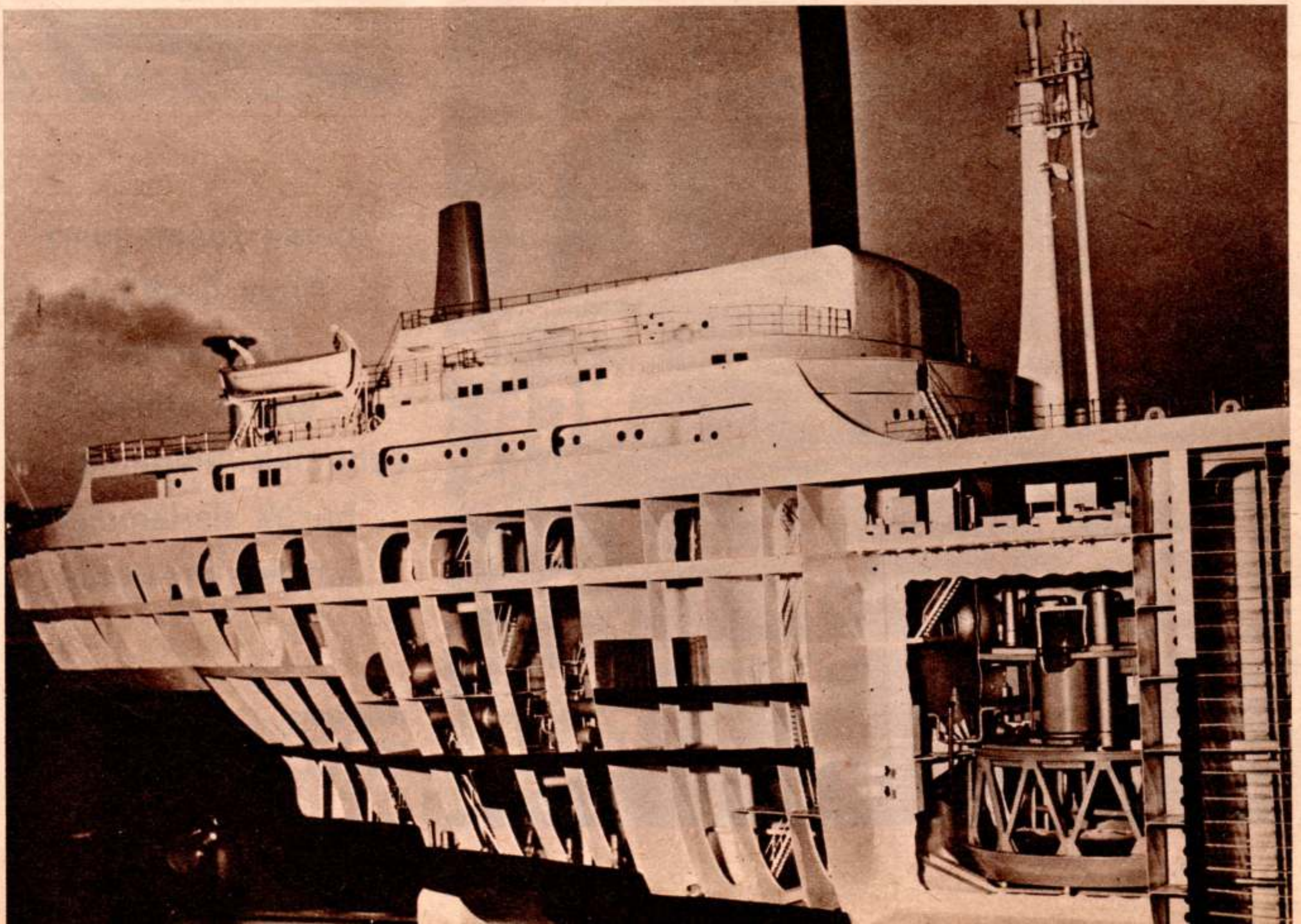
ATOM DENİZALTISI — İngilterenin 3.500 tonluk ilk atom denizaltısı «Dreadnought», uzun bir dalış denemesinden sonra su yüzüne çıkıyor.

Atom Çağı'nda Yeni Gelişmeler

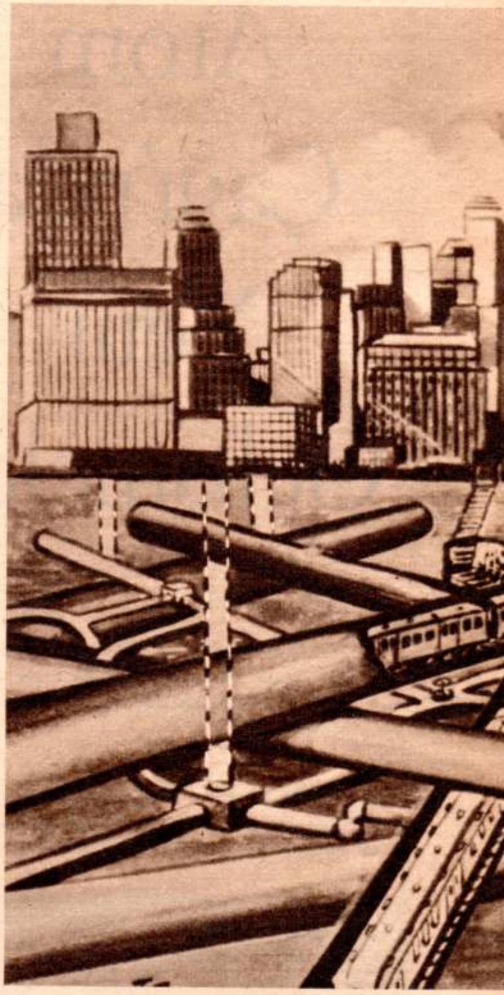
DRETNOT — İngilizlerin atom denizaltısı «Dreadnought» un idare yeri. Gemi 500.000.000 TL. na malolmuştur.

ATOM YOLCU GEMİSİ — Batı Almanya'da yapılması na başlanan bu gemi atom enerjisiyle çalışacak, 1967' de tamamlanmış olacaktır. Gemi 24.000 tonluktur...

ŞEHİRCİLİK

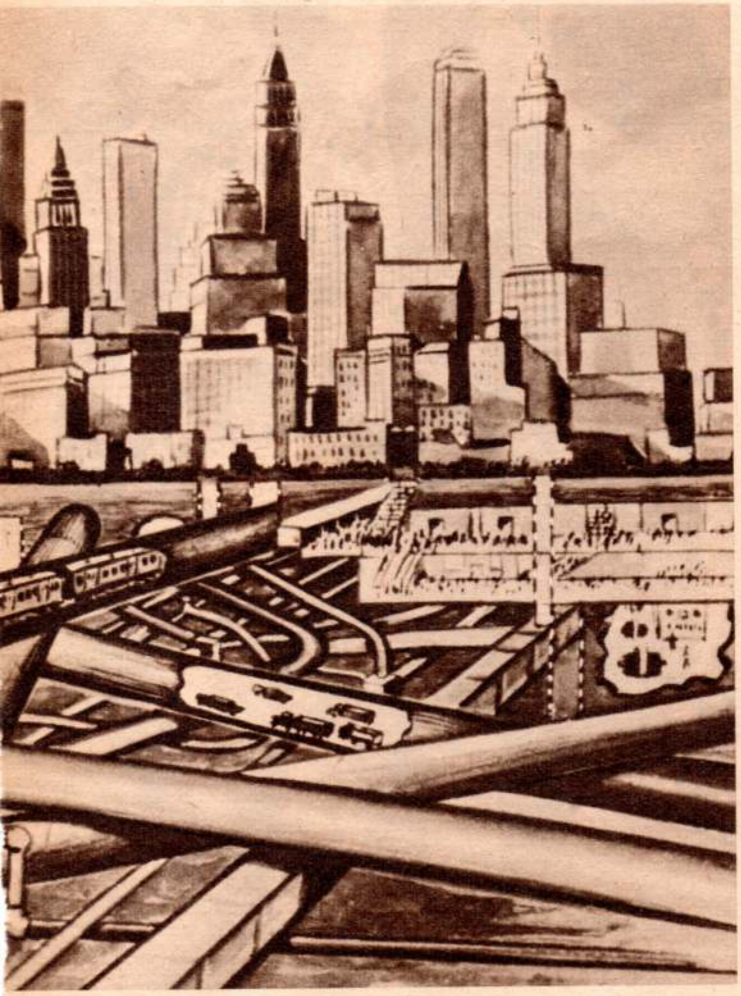

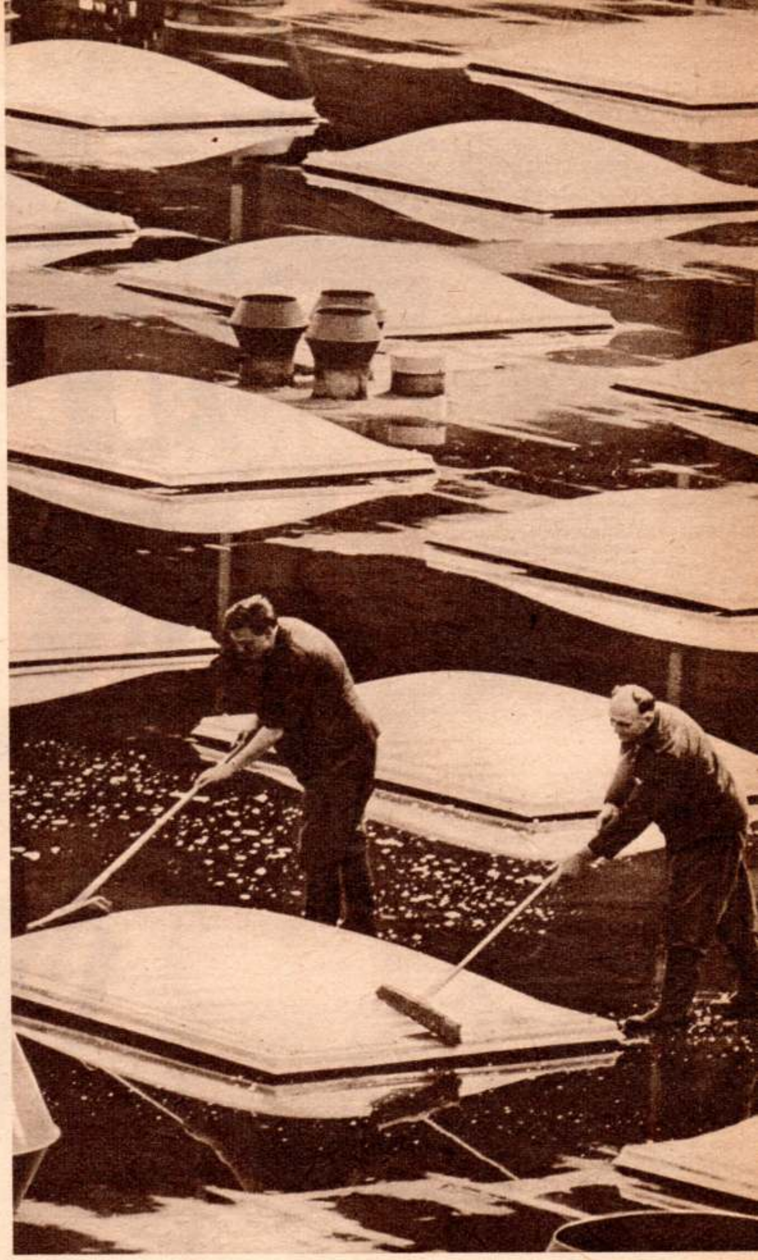

İçinde yaşadığımız Atom Çağı'nın icaplarına uygun olarak şehircilik alanında da büyük ilerlemeler kaydedilmektedir.

ŞEHİR KULESİ — Chicago'da yapılan bu 60 katlı apartman, şehrin mesken ihtiyacını geniş ölçüde karşılıyacaktır. Işıklı daire 21. kattadır. Bu apartmana taşınanların eşyası, özel vinçlerle, istenilen kata çıkarılır.

İKİ KATLI ŞEHİR — New York'taki gökdelenlerin altında bir başka şehir vardır. Burası baştan başa tünellerle doludur. Aşağıdaki şekilde, New York metrosunun şeması görülüyor.

SICAKLIĞI DÜZENLEMEK İÇİN
Apartmanların üstünde havuzlar yapmak da zamanımızın yeni icatlarından biridir. Yazın suyun buharlaşması, kışın da buz tutması, binanın içine değişmez bir sıcaklık sağlar.

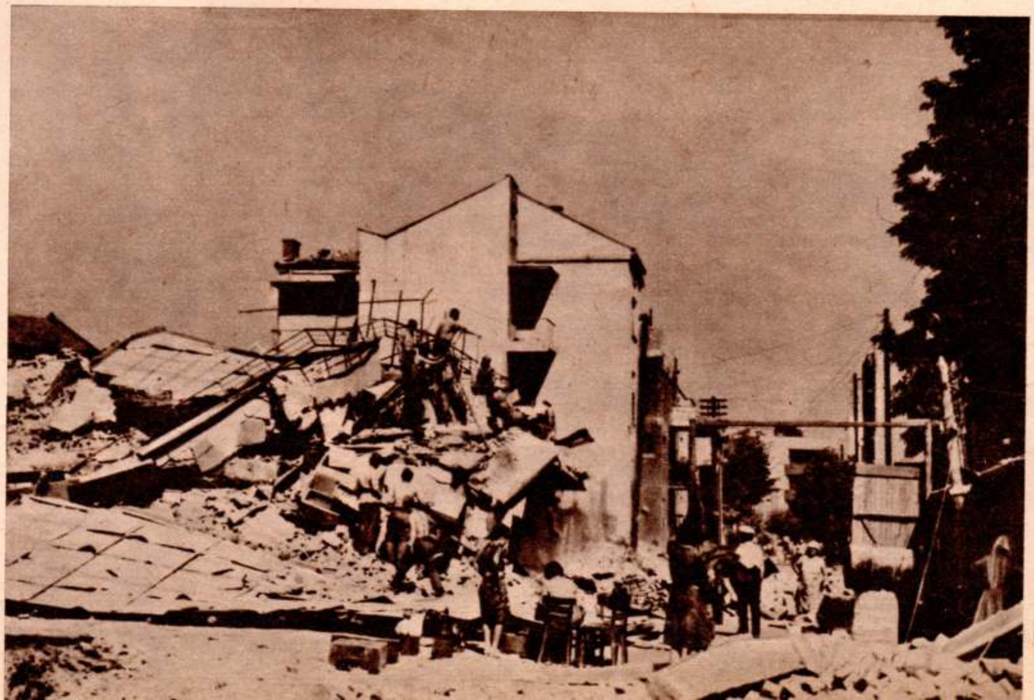

ELEKTRİK SÜPÜRGESİ
İngiltere'de sokakları toz kaldırmadan temizlemek için resimde görülen dev elektrik süpürgesi kullanılmaktadır.

ÜSKÜP DEPREMİ

1963 temmuzunun 26 sında, Yugoslavya'nın Üsküp şehri büyük bir deprem felâketine uğradı. Yugoslavya tarihinin en büyük tabiî felâketi olan bu deprem sonunda tarihî Üsküp şehri hemen hemen tamamen yerle bir oldu. Sağdaki resim, depremden birkaç saat sonra çekilmiştir. Yukarıda, yıkılan evlerinin karşısında ağlıyan bir aile görülüyor. Resimler, yerle bir olan iki köyün kalıntılarını gösteriyor.

İKİ BÜYÜK FELÂKET

YIKILAN BARAJ

İtalya'da yeni yapılan, dünyanın en büyük barajlarından biri olan Vaiont Barajı, bir toprak kayması sonunda kısmen yıkılmış ve milyonlarca ton su Piave Nehri vâdisine yayılmıştı. Bu felâket sonunda nehir vâdisindeki köyler tamamen haritadan silinmiş, binlerce insan ölmüştür.

NEW YORK SERGİSİ — 1964 yılının en büyük özelliklerinden biri hiç şüphesiz New York Dünya Sergisi olacaktır. Serginin işareti 32 katlı bir küredir. Bundan önceki Brüksel Dünya Sergisinin işareti ise Atomium idi.

GENEL FİHRİST

«Hayat Ansiklopedisi»nin 6. cildinde gerek esas madde olarak, gerekse dolayısiyle geçen konular bu bölümde alfabe sırasiyle bir araya toplanmıştır. Büyük harflerle yazılı olanlar esas maddelerdir, küçük harflerle yazılı olanlar da, başka bir maddede dolayısiyle o konunun geçtiğini gösterir. Her konunun yanındaki işaretlerden I, II, III, IV, V, VI: Cilt Sayısını; rakamlar sayfayı; A birinci sütunu, B ikinci sütunu, C üçüncü sütunu; ç konunun o sayfadaki çerçeveli yazı içinde bulunduğunu; (r) ise konunun tifdruk tablolu sayfalarda resmi bulunduğunu gösterir. Ayrıca, konularla ilgili bazı tamamlayıcı bilgiler de maddenin yanına eklenmiştir.

A

B

C

Ç

D

E

F

G

H

I

İ

J

K

L

M

N

O

Ö

P

Q

R

S

Ş

T

U

Ü

V

W

Y

Z

SON